TÜRK ANSİKLOPEDİSİ

CİLT V

ANKARA 1952 — MİLLÎ EĞİTİM BASIMEVİ

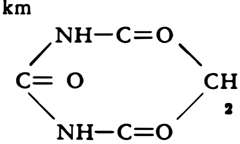
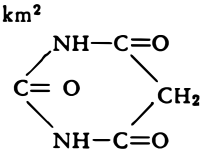
TÜRK ANSİKLOPEDİSİ MERKEZ HEYETİ

MÜŞAVİRLER: A. DİLÂÇAR, Refik EPİKMAN, Faruk KURTULUŞ, Vedat ÖRS, Oğuz PELTEK.

BEŞİNCİ CİLDİN YAZILARINI HAZIRLIYANLAR

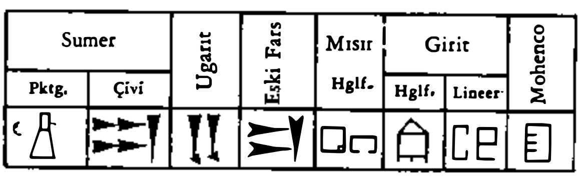
Türker ACAROĞLU, Prof. Dr. Rasim ADASAL, Dr. Himmet AKIN, Prof. Dr. Bekir ALKAN, Cemal ALPMAN, Prof. Dr. Şinasi ALTINDAĞ, Dr. Kemal ARICAN, Doç. Dr. Ahmet ATEŞ, Prof. Dr. Süreyya AYGÜN, Dr. Haydar BAĞDA, Ord. Prof. Dr. Kadri BİLGEMRE, Prof. Dr. Hikmet BİRAND, Prof. Pertev BORATAV, Mehmet BORAVALI, Karekin DEVECİYAN. Prof. Dr. Cemil DİKMEN, A. DİLÂÇAR, Prof. Dr. Muhittin DİLEMRE, Rüstem DUYURAN, Dr. János ECKMANN, Refik EPİKMAN, Dr. Enis ERDİK, Prof. Dr. Nuri ERGENE, Kur. Alb. Celâl ERİKAN, İzzet ERKSAL, Doç. Dr. Recai ERMİN, Doç. Dr. Celâl ERTUĞ, Adnan ERZİ, Prof. Dr. Bülent Nuri ESEN, Prof. Ahmet Şükrü ESMER, Abdullah EVRENOS, Ragıp GAZİMİHAL, Doç. Tayyip GÖKBİLGİN, Orhan Şaik GÖKYAY, Doç. Abdülbaki GÖLPINARLI, Prof. Dr. Süreyya GÖRDÜREN, Kemal GÜNGÖR, Doç. Dr. Kemal GÜRSOY, Doç. Nusret HIZIR, Prof. Hilmi İLERİ, Abdülkadir İNAN, Doç. Dr. Abidin İTİL, Doç. Dr. Reşat İZBIRAK, Prof. Dr. Tevfik O. KABAKÇIOĞLU, Ruşen KAM, Prof. Dr. Nusret KARASU, Doç. Dr. Füruzan KINAL, Dr. Cahid KINAY, Ord. Prof. Dr. C. KOSSWIG, Prof. Burhan KÖNİ, Dr. Kristinus, Yük. Müh. Muhittin KULİN, Faruk KURTULUŞ, Kemal Edip KÜRKÇÜOĞLU, Doç. Dr. İlhan LÜTEM, Prof. Nail ORAMAN. Nebil OTMAN, Prof. Hasan Şükrü OYTUN, Namık ÖZBEK, Ali Haydar ÖZKENT, Mehmet Emin RESÜLZADE, Doç. Ferruh SANIR, Hasan SEĞMEN, Dr. Niyazi SEZEN, Michel SOKOLNICKI, Cevdet Kudret SOLOK, Ziya SOMAR, Prof. Fadıl Hakkı SUR, Dr. Faruk SUMER, Rüştü ŞARDAĞ, Esat TEKELİ, Prof. Dr. Sait TEKELİ, Dr. Ahmet TEMİR, Dr. Fethi TEVETOĞLU, Kur. Alb. Cemal TURAL, Faik Reşit UNAT, Prof. Dr. Lütfü ÜLKÜMEN, Ali Kemal YİĞİTOĞLU, Fethi YÜCEL, Sedit YÜKSEL, Ord. Prof. Dr. Zeki ZEREN.

BEŞİNCİ CİLTTE DÜZELTİLMESİ GEREKEN BAŞLICA YANLIŞLAR

Sayfa	Sütun	Satır	Yanlış	Doğru
16	2	2	Dog'yu	Doğuyu
17	2	20	Bâbî	Bâbı
19	1	49	darbesi Fransız rahibi	Darbesi üzerine Fransız rahibi
23	2	48	iddresinde	idaresinde
24	1	18	sayllırdı	sayılırdı
29	1	23	Öğelre	öğelere
29	1	46	esrine	eserine
31	1	59	kakverenginde	kahverenginde
32	1	12	tamnmiyle	tamamiyle
32	1	14	düşer	düşen
32	1	15	%	% 1
33	1	15	klimaterik	klimatik
36	1	57	kīyīsīnīn	kıyısının
36	1	resimaltı	Pietro Bagoglio	Pietro Badoglio
37	1	24	Latmius	Latmicus
37	2	23	alanrı	alanları
38	2	20	ihliyaçlarına	ihtiyaçlarına
42	2	35	yeya	veya
52	2	22	Va'dinden	Vadinden
59	1	8	Bahçf	Bahçe
62	1	34	söyletinin	söylentinin
62	1	59	knnuşulur	konuşulur
63	2	9	bitik	bitek
63	2	24	Azab	Azap
82	Plans (Bakkheia)	resim 2	Carucci	Carrucci
87	1	6	Şeherazada	Şeherezade
98	1	21	ısı	sıcaklık
107	2	26	Ktlıçtan	kılıçtan
129	1	15	makroskopik	mikroskopik
137	2	52	Akşehir	Alaşehir
158	2	15	bsiiklet	bisiklet
184	1	17	kımı	kısmı
189	2	43	mancınık	mancılık
197	2	34	(1 340 m)	(1430 m)
197	2	58	bulunduğunban	bulunduğundan
200	1	25	atastro	kadastro
200	1	35	değildsr	değildir
200	2	19	Erkkk	Erdek
205	2	16	km	km^2
250	1	52		
264	2	12	uukarı	yukarı
270	Plans (Barok)	resim 3	Berramini	Borromini
274	»	» resim 1	Carıacci	Carrucci
274	»	» resim 9	takdime	takdim
274	»	» başlık	Barok	Barok (resim)
275	»	» »	Barok	Barok (Türkiye)
284	2	24	200 00	200 000
287	1	2	ölçülüde	ölçüde
296	1	19	esrarı	esrar
307	2	24	Lefebure	Lefebvre
310	1	32	6,3569 km	6356,9 km
315	2	39	2660	2260
317	1	27, 28	+	×
345	2	27	10132 mbar	1013,2 mbar
409	1	40	B. olmuştur.	olmuştur.
412	2	10	Battoi	Battos
477	2	57	1945	1935

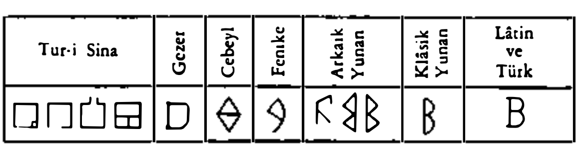
B

B Türk alfabesinin ve bazı istisnalarla bütün alfabe sistemlerinin ikinci harfi, ve bunun işaret ettiği ses. Bizdeki adı *be* dir. Konsonları gırtlaktan dudağa kadar olan boğumlanma (b. bk., articulation) yerlerine göre sıralıyan Hint alfabesinde 37 nci harf olarak (Tibetçede 16 ncı; p, ph, ve m grupunda), diş seslerinden sonra p, ph, bh, ve m ile beraber dudak sesleri grupunda yer almıştır; aynı esasa göre olan Avesta alfabesinde 31 inci yeri tutmuş ve p, f, w harfleriyle beraber bir grup teşkil etmiştir; Hint alfabesindeki sırayı kabul eden bazı Arap gramercileri (İmam Halil, v. b) de bu harfi 24 üncü harf olarak alfabenin sonuna doğru f m, w sesleri grupunda

Eskî Yakın ve Orta Doğuda b esaslı yazı şekilleri

sıralamışlardır. Habeş ve Run (eski Germen) alfabelerinde b harfi sırasiyle 9 uncu ve 18 inci harftir. Anılan alfabelerden Hint, Tibet. ve Habeş alfabeleri yeni hece usulü-(néosyllabisme) ne göre oldukları için bunlarda b müstakil olmayıp *ba* değerindedir. Hint ve Tibet alfabelerinde vokal değerini değiştirmek (Devanāgarī'de *bā, bi, bī, bu, bū*, v. b.) veya vokali büsbütün düşürmek için harfin önüne, arkasına, altına veya üstüne bir işaret katılır. Habeş alfabesinde ise *ba, bū, bī, bā bē, be, bō* heceleri için aynı ana şekilden olma, fakat ayrı ayrı sekiz harf vardır ve *be* hecesi sadece *b* de okunabilir. B'nin sayı değeri 2 dir.

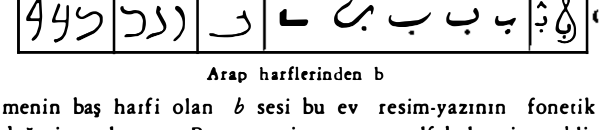
B harfinin şekillenmesi

YAZI: Bugün Lâtin asıllı alfabelerde kullanılan b harfinin menşei, Yunan ve Samî alfabelerinde yer almış olan aynı değerdeki harfler üzerinden, «ev» anlamını veren ilkel bir işarete doğru gerisin geri izlenebilir. En eski Sumer piktogram(b. bk.)larında ve sonraki çiviyazısında *ab* fonetik hece değerinde kullanılan bir ev resim-yazısına raslanmıştır. Sumer-Akkad çiviyazı sisteminde *ab* hecesini temsil eden yazı. bu ev resim-yazısının 90° sağa çevrilmiş ve ana hatlara irca edilmiş şeklidir. Alfabemsi Eski Fars ve alfabetik Ugarit çiviyazı sistemlerinde sırasiyle *ba* ve *b* değer-

Kapital	Unkial	Yarım Unkial	Miniskül	Kürsif İtalik
B	**B**	ɓ	*b*	*b*

Küçük b'nin şekillenmesi

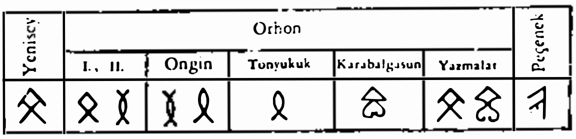
lerini veren işaretler de dörtköşe bir ev plânını temsil etmişlerdir. Eski Mısır ve Girit hiyeregliflerinde, Girit lineerlerinde ve Mohenco-Daro piktogramlarında da ev plânını temsil eden işaretler varsa da, bunlardan bazılarının ses değeri *b* olmıyabilir (Mısır'da, bazılarına [B. Hrozný] göre Girit'te de, *b* sesi bacak resmiyle gösterilmiştir; «Hitit hiyeroglifleri» yle Kıbrıs yazısında da, dilin fonetiğine uyularak, *b* sesi için ayrı bir işaret yoktur, bunun yerini p işareti tutmuştur). M. Ö. ikinci binyılın başlarında doğu Akdeniz havzasında Samî alfabesi meydana getirilirken *b* sesi için ev resim-yazısı esas alınmış ve Samîcede «ev» anlamı *bēt* (İbranca *bēth*, Arapça *beyt*) kelimesiyle ifade edildiği için, akrofoni (b. bk.) metodiyle bu keli-

Arap harflerinden b

menin baş harfi olan *b* sesi bu ev resim-yazının fonetik değeri sayılmıştır. Bu ev resim-yazının alfabeleşmiş şeklinin ilk örneklerini Tur-i Sina, Gezer, ve Cebeyl (Byblos) yazıtlarında görüyoruz (bk. ALFABE). Klâsik Fenike alfabesindeki b, bunların basitleşmiş ve istilize edilmiş bir şeklidir. Yunan ve Lâtin b'lerinde de ana hatlarla çevrelenmiş bir ev plânını gösteren esas model muhafaza edilmiştir. Bu harfin Yunanca adı olan *bēta* (sonraki Avrupa al-

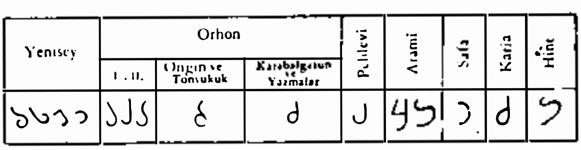
fabelerinde: *be*, *bi*), Samîce *bēt*'ten olmadır. Eski Germen'lerle İslâv'larda gerisin geri bir akrofoni yapılarak bu harfe Eski Nordcada *bjarkan* (= kayın ağacı), Anglosaksoncada *beorc* (= kayın ağacı), İslâv'larda da *buki* (= gürgen ağacı) adı verilmiştir. Lâtin majüskül veya kapital denilen büyük B'den unkial, yarım-unkial, minüskül, ve kürsif-italik denilen şekiller çıkmıştır.

Eski Türk alfabesinde ince b

Aramî-Nabatî b'lerden oluşan Arapça b harfi, şekil bakımından, ev resim-yazının son derece basitleşmiş bir kalıntısıdır; noktası sonraki devirlerde ilâve edilmiştir (bk. ARAP YAZISI).

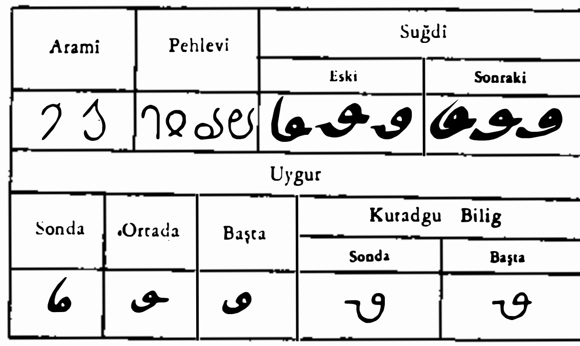
Eski Türk'lerin Orhon-Yenisey alfabesinde, biri ince öbürü kalın vokallerle kullanılan iki çeşit b harfi vardı. Bunlardan birincisi, Orta Asya Türk'lerine mahsus olan ev (Kök-Türkçe: *eb*) şeklinin ana hatlariyle gösterilmiştir; bunun değişik şekillerini türlü yazıt ve yazmalarda görüyoruz. Bu harfin *b* fonetik değeri de, yine akrofoni usuliyle *eb* (= ev) kelimesinden çıkarılmıştır. Kalın vokallerle kullanılan b harfine gelince, bunun Pehlevî yazısı yoliyle Aramî kaynaktan alınmış olmak ihtimali vardır. Uygur alfabesindeki b de Suğdî ve Pehlevî yazıları aracılığiyle aynı Samî kaynaktan alınmıştır; yalnız, Uygurcada *p* sesi için de kullanılan b harfi, Aramî-Pehlevî-Suğdî b'den değil, p harfinden olmadır; Aramî alfabedeki b harfinden Uygurca w/f harfi türemiştir. Uygur alfabesinde b/p harfinin başka harflerle meydana getirdiği kaynaşık şekilleri göstermek için 16 ligatur (vesak) vardır. Türkçede kullanılmış olan Manihaî, Nasturî, İbranî b'ler de

Eskî Türk alfabesinde kalın b

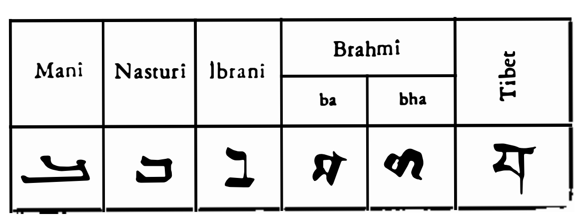
Samî-Aramî asıllıdır; Brāhmī ve Tibet b'leri Hint alfabesindeki b'ye bağlıdır. Brāhmī b'si esas olarak *ba* değerinde olduğu için, vokali değiştirmek veya düşürmek istenildiği zaman, yukarıda açıklandığı gibi, Hint ve Tibet alfabesine mahsus usullere baş vurulur. Brāhmī alfabesinde aspire *b* (*bha*) için ayrı bir harf vardır.

GENEL FONETİK: Fonemler sınıflanmasına göre *b* sesi, konsonlar sınıfına bağlı patlayıcıların dudak sesi bölümünün ötümlü çeşidi (plosif labiale sonore) dir. Bu ses, dudakların kapanması, kapanan dudakların arkasına nefesin birikmesi, ve dudakların birdenbire açılıp nefesin dışarıya fırlaması, aynı zamanda ses kirişlerinin de titremesi suretiyle meydana gelir. Ötümsüz (sourd) eşi *p* sesidir; aralarındaki fark, *p*'de ses kirişlerinin titrememesidir. Ötümlü ile ötümsüz arasında bulunan *b* sesi de vardır; fonetikte $\underset{\circ}{b}$ işaretiyle gösterilir. *B* sesi, hecedeki yerine göre içe-patlamalı (implosif) ve dışa-patlamalı (explosif) olabilir; meselâ sonu kesik olarak söylenen *bab*'daki ilk *b* dışa-patlamalı, son *b* de içe-patlamalıdır. Bu ses esasta kapantılı (occlusif) olmakla beraber, sızıcı (spirant, fricatif) sınıfa kayma temayülünü de gösterir. Meselâ, İspanyolcada hususiyle iki vokal arasında bulunan *b* ler kapantılı olarak değil, sızıcı olarak telâffuz edilir, *caballero* [kab̲alyero ok., = kavalye] kelimesinde olduğu gibi. Fonetik alfabede bu çeşit b'nin ortasına veya altına bir çizgi konur, ki dudaklar arasında kalan dar açıklığı temsil eder. Bazı dillerde *b* sesi, sızıcıların diş-dudak sesi (labiodental spirant) çeşidine, yani *v*'ye çevrilir. Meselâ Eski Yunancadaki b (β), Yeni Yunancada bu değere geçmiştir, *biblion* yerine *vivlion* (= kitap), gibi. Yeni Yunancada *b* sesi yoktur; yabancı asıllı kelimelerde bu sesi göstermek için *mp* harfleri kullanılır, *mparmpas* = *barbas* (= amca, dayı), gibi. İslâv alfabesi Yunan yazısı üzerine

Uygur b harfi ve türeyişi

kurulduğu zaman b harfi *v* değerine geçmiş olduğu için, istiare buna göre yapılmıştır. İbranca ile Aramcada b, çiftdudak (bilabial) *v* değerindedir, İbr. *ḥebel*, Aram. *ḥablā* (= ip), gibi. İbrancada patlayıcı *b* sesini göstermek için, b harfine *dāgheš lene* denilen nokta ilâve edilir. Hint-Avrupa ana dilinde olduğu gibi Sanskritçede de *b*'nin soluklu (aspire) çeşidi vardır: *bh*. *B*'nin başka çeşitlerinden İr'cede *w* değerinde olan soluklu *b* (*bh*), Kafkas dillerinde bulunan hemzeli *b* (*b'*), ve soluklu *b* (*b*ʿ), bazı İslâv dillerindeki palatal *b* (*b'*) anılabilir. Bazı dillerde, meselâ Fin'cede, Lap'çada, ve Kora dilinde, *b* sesi yoktur. Ses sembolizmi veya psikolojik fonetikte *b* sesi, dudaklarla yapılan hareketi sembolize ettiği gibi (meselâ Lâtince *bibere* = içmek; krş. Arapça *şrb* = içmek, Kök-Türkçe *sub* = su), kelime başlarında «ses patlaması» sembolizmiyle, genel olarak «patlama, gürleme» kavramına dayanan hareketleri, kelime sonlarında da, «dudak kapanması» sembolizmiyle, genel olarak «kapanma, yuvarlaşma» kavramına dayanan hareketleri temsil eder.

Türklerde kullanılan başka b'ler

TÜRK FONETİĞİ: Türk dillerindeki *b* sesi, genel olarak, Ana Altaycadaki *b* sesinin karşılığıdır; Moğol ve Tunguz kollarında da aynı karşılık vardır. Bu *b* Ural-Altay ana dilinde de aynen *b* ise de, Ana Uralcada *p* ile temsil edilmiştir, meselâ Ural-Altay **bor/*bur* kökünden Türkiye Türkçesi *boran/buran* (= fırtınalı yağmur), Yakut *buruo* (= duman), Moğol *boroğan* (= yağmur), Mancu *burgin* (= fırtına), fakat Fin *purgu* (= sağnak), Lap *poroko*

(= tipi), Ostyak *porki* (= tipi), Samoyed *purğā* D (= tipi). Bazı hallerde Ural kolundaki *m*'ye karşılık Altaycada *b* bulunur, Fin *märkä* (= irin). Macar *mirigy* (= bez, gudde); Yakut *ber*, *berge* (= bez şeklinde şiş), Türkiye Türkçesi *bez* (= gudde), Moğol *bersegü* (= sert şişkinlik), Lamut Tunguzcası *berge* (= şişman, semiz). Bazı Türk diyeleklerinde belli şartlar altında (aşağıya bk.) *b*'nin *m*'ye çevrildiği gibi, Moğol ve Tunguz kollarında da *b∾m* karşılaşmasına raslanır, meselâ Türkiye Türkçesi *boynuz*'a karşılık Uygur *müŋüz*, Yakut *muos*, Moğol *mörsn̆*, Tunguz *muŋersun*. Türkçede kelime başlarındaki *b*, genel olarak Çuvaşçada ve Kuzeydoğu diyeleklerinde *p* olur (bu diyeleklerde ötümlü [sonore: b, d, g..] seslerle kelime başlamaz), meselâ Kök - Türk, Uygur Çağatay, Kırgız, Yakut, v. b. *bar-* (= varmak), fakat Çuvaş *pir*, Oyrot, v. b. *par-*. Bazı diyeleklerde *n*'den evvel gelen *b*'ler assimilasyon (b. bk.) a kapılarak nazalleşir ve *m* olur, Kök - Türk ve Uygur karışık olarak *ben/men*, Çağatay *men/min*, Altay, Kırgız, Kazan, Azerî, v. b. *men*, gibi. Hususiyle Kuzeydoğu diyeleklerinde, *n*'ye bağlı olmıyan *b*'ler de bazan *m*'ye çevrilir, meselâ Oyrot *malta* (= balta), Abakan *mökö* (= böke, kuvvetli), Kazan *matur* (batur, güzel), Yakut *murun* (= burun). Güneybatı diyeleklerinde, Türkmence mütereddit olmak üzere, bazı kelimelerin başında hususiyle *r*'den evvel gelen *b*'ler *v* (*w*)'ye çevrilir, Kök - Türk, Uygur Çağatay, v. b. *bär-*, Kazak, Kırgız, *ber-*, Kazan, Başkurt *bir-*, Yakut *biär-*, Çuvaş *par-*, Oyrot, v. b. *bär-*, fakat Türkiye Türkçesi *vɛr-*, (= vermek), Azerî *vär-*, Kırım *wɛr-*, gibi. Aynı grupta *bolmak* kelimesi başındaki *b*'yi düşürerek *olmak* şeklini almıştır. Kuzeydoğu grupunda, Soyot diyeleğinde ötümlülüğünü kaybetmiş *b* (*b̥*)'ler vardır, *b̥eş* (= beş), gibi; aynı değerde olan *b*'lere Çuvaşçada kelime ortalarında da raslanır, meselâ *χoBaχ* (*ḫob̥aḫ* = kapak). Radloff'a göre Abakan diyeleklerinde, Aşmarin'e göre de Çuvaşçada birer sızıcı *b* (*ḇ*) vardır, meselâ Koybal *eḇ* (= ev). Çuvaş *oḇəd'a* (= maymun). Yakutçada, Kuzeydoğu ve Kuzeybatı diyeleklerinde genel olarak iki vokal arasında, bazı Güneybatı diyeleklerinde de yalnız aslen uzun olan vokallerden sonra *p*>*b* değişimi görülür; meselâ, aslında uzun olan vokalle Çağatay *opa*, fakat Türkmen *ōba*, Türkiye Türkçesi *oba*, Oyrot *obō*, aslında kısa olan vokalle de Oyrot, Teleüt, Kazak, v. b. *sıbır-*, Koman *sibür-*, Kumuk, Balkar *sibir-*, fakat Uygur *sipir-*, Çağatay *sipür-*, Türkmen *süpir*, Türkiye Türkçesi *süpür-*. Bazı diyeleklerde kelime ortalarında ve sonlarında *b*'lerin *v/w* [β] olması, vokalleşmesi veya düşmesi de vardır, meslâ Özbek, Azerî *araba* > *arava*, Türkmen *ōba* > *ōwa* (= oba); Kök - Türk *yablak*, Uygur *yawlak*, Çağatay *yaulak* (= kötü); Uygur *ab/aw* (= av; Moğol *aba*), Türkmen *āv*, Kumuk *au*, Tarancı *ō*, Karaçay *ū*; Ana Altay* *dabuz/* tawuz* (Moğol *dabasun*), Türkmen *tūz*, Türkiye Türkçesi *tuz*; Ana Altayca **köbek/*köwek* (Çuvaşça *kêvak*, Yakut *küöḇ*), Türkmen *kōk*, Türkiye Türkçesi *kök*; Kök - Türk *sub*, Türkiye Türkçesi *su*. Karamanlı Türkçesinde kelime ortalarında *r*'den evvel gelen *m*'lere birer *b* katılır, *tomruk* yerine *tombruk*, gibi.

İMLÂ: Türkçede kelime sonlarında ötümlü konsonlar kısmen ötümsüzleştiği için, *b* sesi de *p*'ye yaklaşan fakat tamamiyle *p* olmıyan *b̥* değerine geçer. Bazı diyeleklerin imlâ sistemlerinde, meselâ Azerîcede, kelime sonlarında bu değişim yazıda gösterilmediği için, kelime sonlarındaki *b*'ler yazıda aynen kalır, fakat *b̥* okunur, *kitab* (= *kitab̥*), gibi. Türkiye Türkçesinde ise bu ötümsüzleşme yazıda da gösterilir, fakat *b̥* değeri *p* ile karşılanır, ve meselâ *kitab̥* yerine *kitap* yazılır; bunun nesne (meful) hali *kitabı*'dır. Kelime ortalarında da çok kere hece sonu *b*'leri aynı şekilde *p*'ye çevrilir ve kendinden sonra gelen ötümlüleri assimile ederek ötümsüzleştirir, *abdes* > *aptes*; *ibdal* > *iptal*, gibi. *B* sesi assimilasyon (b. bk.) a mukavemet ederse de (meselâ, *matpaa* değil, *matbaa*; *tespit* değil, *tesbit*), bazı yerlerde, kendinden evvel veya sonra gelen ötümsüz sesler önünde assimilasyon'a uğruyarak *p*'ye çevrilir, *ibtida* > *iptida*, *müsbet* > *müspet*, gibi. *B*'den evvel gelen *n*'ler genel olarak *m*'ye çevrilir, meselâ *anbar* > *ambar*, *sünbül* > *sümbül*. *Matbah mutfak* gibi her iki şekli kabul edilmiş kelimeler de vardır.

B (Kim.), Bor elementi için kullanılan sembol.

B (Mus.), 1 — İngiliz ve Hloândalı'larda si, Alman'larda ve birçok Orta Avrupa kavimlerinde yarım ton kalınlaştırılmış olan si (= si bemol) sesini ifade eden bir işaret, aynı zamanda bu sesin adı. Ortaçağ müziğinde B tabiî gamın ikinci sesi (şimdiki re) ni gösterirdi. (Eski gam şöyle idi: a, b, c, d, e, f, g; şimdiki: do, re, mi, fa, sol, la, si.) Eskiden normal si sesini gösteren B'nin dört köşeli bir şekli vardı: ♮ veya ♮ (Lât. *b quadratum* = dört köşeli B veya *b durum* = sert B); buna karşılık si bemol'ü ifade ettiği zaman B. nin şekli yuvarlaktı: ♭ (Lât. *b rotundum* = yuvarlak B veya *b molle* = yumuşak B). XI. yüzyıldan başlıyarak birkaç yüzyıl süresince normal si'yi gösteren B'den sonra mi, si bemol'ü işaretliyen B'den sonra ise fa kelimesi gelirdi, yani Bmi ve Bfa. Bugün Bmi ile Bfa terimleri kullanıştan düşmüştür.

2 — Büyük B şeklinde bassonun kısaltma işareti.

B vitaminleri: bk. VİTAMİN.

BA (Kim.), Barium elementi için kullanılan sembol.

BA, farklı ailelerden olan iki dilin adı: 1 — Asya'da Andaman dil ailesinin Büyük Andaman grupunun kuzey bölümünden bir dil. 2 — Afrika'daki Sudan-Guinea dil ailesinin Fildişi Kıyısı - Liberya grupunun batı bölümünden bir dil; Bangwa, Zage, Ngere ve Gere de denir. Fildişi Kıyısı'nın batı kısmında, Sassandra ve Kavally nehirleri arasında konuşulur. Bk. FİLDİŞİ KIYISI-LİBERYA DİLLERİ.

BĀ, Afrika'daki Sudan - Guinea dil ailesinin Fildişi Kıyısı - Liberya grupunun batı bölümünden bir dil. Fildişi Kıyısı ile Liberya sınırında, Kavally nehrinin ağzında konuşulan bu dilin başka adları Bābo, Bāpo, ve Appa'dır. Bk. FİLDİŞİ KIYISI - LİBERYA DİLLERİ.

BAADER [*bāder* ok.], **Franz Xaver von** (1765 - 1841), Alman filozofu. Münih'te doğmuş, yine orada ölmüştür. Tabiat bilimleri ve tıp tahsil etmiş olan B. önce madenler idaresinde memur olmuş, sonra Münih üniversitesine Felsefe ve nazarî teologya prefesörü olarak getirilmiştir (1826). B. mistikliğe ve teosofya'ya meyli olan bir Katolik düşünürdür. Eserlerinde Jakob Böhme gibi eski Alman mistikleri ile Kant'tan sonraki idealizmin etkileri hissolunmaktadır. Onun için bilgi, Tanrının bilgisinden bir nevi pay almadır. En yüksek hürriyet ise, Tanrının düşünüşüne uygun hareket etmekten ibarettir.

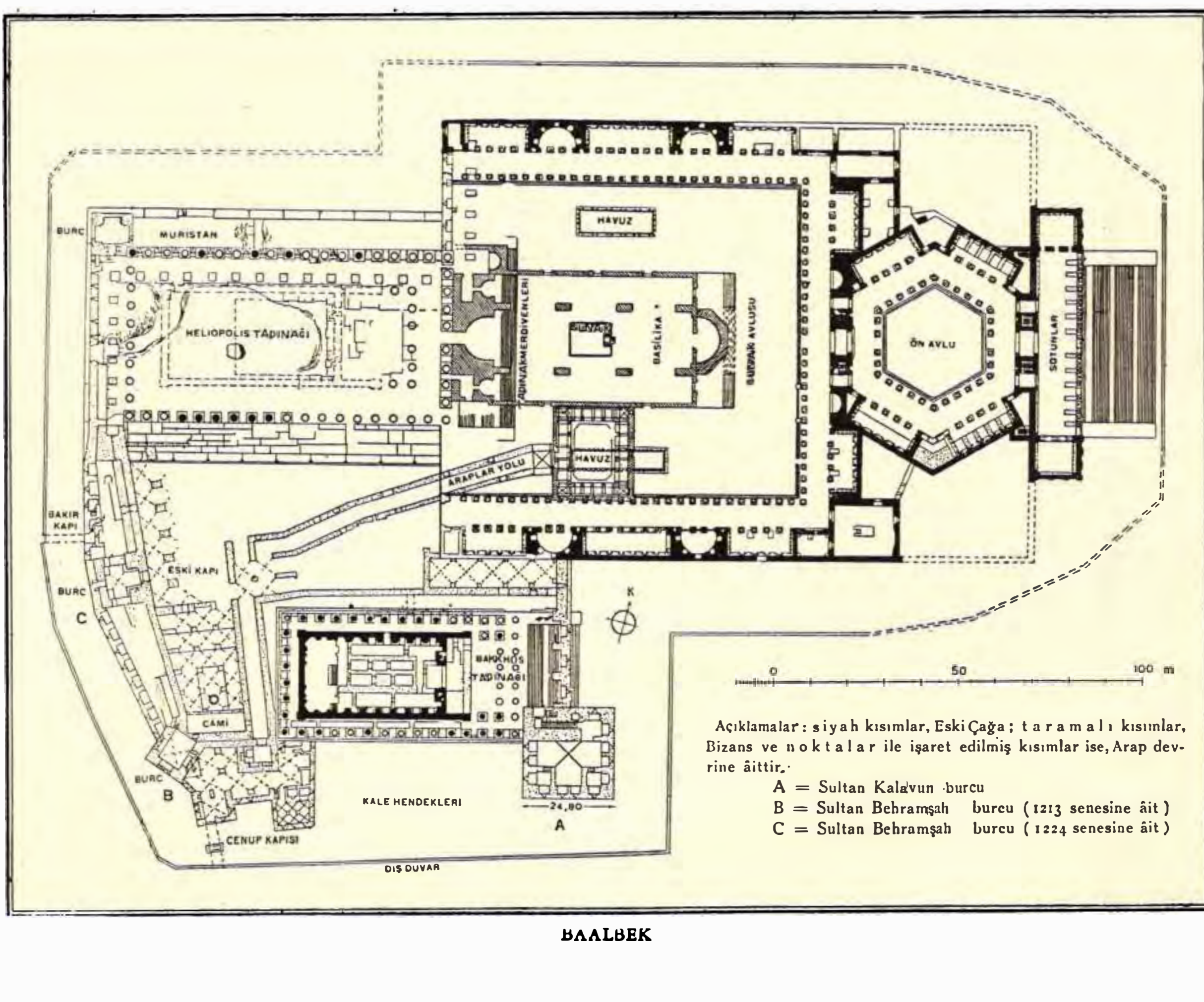
BAAL, Yakın Doğu'nun İlkçağ tarihinde çeşitli diyeleklerde *Balu*, *Beel*, *Bel*, *Bal* isimleri altında tanılan bir tanrı adı. Kelimenin anlamı Sâmî dillerde «sahip ve efendi» dir. Eskiden bazıları bu tanrıyı güneş tanrısı, bazıları ise Iuppiter. Mars veya Saturnus zannediyorlardı. Diğer bazı bilginler ise B. in, Babilli'lerin veya Asurlu'ların öldükten sonra tanrı olan bir kıralının adı sanıyorlardı. Hakikatte ise B. ismi Akkadca *Belu*'dan gelmektedir. Babilli'ler şehirlerinin tanrılarına «şehrin sahibi veya efendisi» diyorlardı. Sonraları, Batı Sâmîleri bunu özel bir tanrı adı haline getirmişlerdir.

Tevrat'ta Fenikeli'lerin taptığı birçok B. ler sayılır. Bunların en ünlüleri *Baal - Berit* = ittifak B.'i (Hâkimler VIII$_{33}$; IX$_{4}$). *Baal - Gad* = kader B.'i; *Baal - Peor*. (Sayılar XXV$_{3}$ ve Tesniye IV$_{3}$)dur. Bu B. Moablı'lar (b. bk.) ın tanrısı idi. Peor dağı üzerinde bu tanrıya insan kurbanı sunulurdu. *Baal - Semen* = Gögün Baal'i idi. *Baal - Zebub* ise sineklerin B. i olup, güneşin sembolü olan skaraboit'lerle temsil edilirdi.

Diğer taraftan Suriye'de yapılan arkeolojik araştırmalar bu alanın Fenikeli'ler tarafından kolonize edilmesinden sonraya ait Fenike ve Ârâmî dilinde yazılmış birçok yazıtlar vermiştir ki. bu belgelerde Baal ismiyle birleştirilerek yapılmış B. Lübnan; B. - Sidon; B. - Hemmon B. - Tarz (= Tarsus) gibi birçok yer adları tesbit edilmiştir. *Tevrat*'a göre B. lere boğa tasviri altında tapılıyordu. Boğa eski Doğu'da Fırtına Tanrısı'nın hayvanıdır. Bundan dolayı Amarna (b. bk.) mektuplarında geçen Hadad - Ramman tanrısının Batı Sâmîlerinin B. i ile aynı olduğu söylenir (J. Hehn: *Die biblische und die babylonische Gottesidee*, Leipzig 1913 s. 105). Amarna mektupları M. Ö. XIV. yüzyıla ait olduğuna göre B. ın Suriye'deki varlığı bu zamana kadar çıkıyor demektir. Fakat daha sonraki devirlerde B. lere umumiyetle güneş tanrısı gözüyle bakılıyordu. Hattâ karısı Astarta ile birlikte güneş ve ay çiftini temsil ediyorlardı. M. Ö. VII. yüzyılda Asur kıralı Asarhaddon (b. bk.) Tyrus B. i ile bir andlaşma yapıyor. Hama kıralı Zakir stelinde ise - Samen B.'inden bahsedilmektedir. B. lerin en ünlüsü Tyrus B. i Melkart idi. Son Ras - Şamra (Ugarit) kazılarında meydana çıkarılan yüzlerce tablet arasında B. in oğlu Aliyan B. hakkındaki bir efsaneyi anlatan uzun metinler bulunmuştur.

BAALBEK (Balbek, Balabek, Yun. *Heliopolis*=güneş şehri), Antilübnanların batı eteğinde, Bika çukuru kenarında, Şam - Humus demiryolu üzerinde bir kasaba. Denizden yüksekliği 1170 m. Nüfusu 8000 kadar. Res - ül - Ayn çayı üzerindedir.

Tarih: Bulunduğu mevkiin stratejisi bakımından olduğu kadar, harabeleriyle de ünlü olan B. şehrinin adı, Fenike aslındandır ve Baal - beka gibi iki unsurdan bileşiktir. Bunlardan *Baal* (b. bk.) bir tanrı adıdır. *Beka* kelimesinin Süryanca «şehir» anlamına gelen *bah*'dan mı, yoksa Fenike dilinde «bölge civar» anlamına gelen *beka* (Arapça *bokaat* = bölge) dan mı geldiği halledilmemiştir. Fakat Fenike kitabelerinde *beka*' ile genel olarak şehir ifade edildiğinden B. adı «Tanrı Baal'in şehri» anlamında kullanılmış olmalıdır. Seleukos'ların bilâhare buraya *Heliopolis* (= «güneş şehri») demesi de bu ulûhiyet fikri ile ilgilidir. B. Romalı'lar zamanında da Heliopolis adını

BAALBEK

muhafaza etmiş ise de, Arap hâkimiyeti zamanında tekrardan eski Samî isim kullanılmıştır.

B. eski metinlerde dünyanın en eski şehirlerinden biri olarak gösterilir. Süryanî ve Arap kaynaklarında bu şehre ait bir çok efsaneler anlatılır. Bunlara göre güya Hazret-i Süleyman B. te muhteşem bir saray yaptırmış ve bunu Belkıs'a hediye etmişmiş. Bazı yazarlar da *Tevrat*'ta (Yeşu (XI,17) Yuşa tarafından zikredilen Baal - Gad'ın B. olduğu fikrindedirler. Halbuki *Tevrat*'ta bir sonraki bapta (XII,7) aynı Peygamber Baal - Gad'ın «Lübnan vâdisinde Ürdün'ün ötesinde» olduğunu söyler. Buna karşı yine *Tevrat*'ta (Kırallar IX, 17/19) Süleyman'ın inşa ettirdiği şehirler arasında bir de Baalath sayılır. Bu son şehir hakkında anlatılanlar B. in durumuna çok benzemektedir. Efsanelerde Süleyman'ın B. te inşa ettirip Saba melikesi Belkıs'a hediye ettiği rivayet edilen muhteşem sarayın, hakikaten Süleyman'ın Baal dinine mensup karıları için Kudüs'te halkın gözü önünde yaptırmaktan çekindiği Baal tapınağını burada yaptırmış olması çok muhtemeldir (krş. M.M. Alouf: *Geschichte von Baalbek*, Beyrut 1900. s. 39).

Fakat bütün bunlar B. in kuruluş tarihini kesin olarak göstermemekle beraber, hiç olmazsa M. Ö 1100 yılına kadar çıktığını ve B. in Süleyman'ın ölümünden sonra Fenike egemenliği altında Baal kültünün en önemli merkezi olduğu anlaşılmaktadır. Tanrı Baal şerefine her yıl burada yapılan âyinler pek parlak bir şekilde kutlanırdı, öyle ki her yerden buraya yüzlerce ziyaretçi gelirdi.

Hellenistik çağda da B. önemini muhafaza etmiştir. Caesar M. Ö. 47 de B. ı zaptederek burada bir koloni kurmuş, Augustus zamanında ise güney kapısındaki bir yazıtın ifadesine göre, B. bir garnizon şehri olmuş ve imparatorun sevgili kızı Iulia'ya izafeten B. sikkeleri üzerine *Colonia Iulia Augusta Felix Heliopolis* diye yazılmıştır.

B. 637 de halife Ömer zamanında Ebu Ubeyde tarafından zaptedilerek Arap egemenliği altına girmiş, bu durum Bizans İmparatoru Ioannes I. Tzimiskes (969-976) in B. i zaptına kadar devam etmiş, fakat kısa bir zaman sonra (1025) B. Selçuklu Türk Atabeglerinden Halep emîri Tutuş'un eline geçmiştir. Böylece Ortadoğu'da Türk Atabegler egemenliği süresince elden ele geçen B., nihayet Moğol kumandanı Ketboğa tarafından zaptedilmiş, fakat kendisi Mısır sultanı Kotuz'a yenilince B. Mısır tâbiyetine girmiştir (1260). Timur tarafından da kısa bir süre için zapt (1401) ve tahrip edilen B., 1516 da Selim I. in Suriye seferiyle Osmanlı egemenliğine geçmiştir. 1579 da büyük bir yer sarsıntısı ile harap olmuştur. Osmanlı idaresinde B. idarî bakımdan daima Şam'a bağlı bir ilce merkezi olmuş, fakat Harfuş isminde yerli bir ailenin elinde kalmış, ancak 1850 den sonra burada düzenli bir hükümet idaresi kurulabilmiştir. Birinci Dünya Harbi'nden sonra Suriye ile birlikte burası da Fransız manda idaresine geçmiştir. Fransız idaresi zamanında B te bir çok kazılar yapılmış ve ilk çağdaki muhteşem B. e ait tapınaklar meydana çıkarılmıştır. Bugün B. daha ziyade bir müze şehri olarak tanılır.

BAALBEKİYYE, beyaz pamuk ipliğinden dokunan bir kumaş. Bu kumaştan yapılan elbise de ayni adı alır B. Ortaçağda Mısır'da çok kullanılmıştır.

BAAL-ZEBUB (İbranca *ba'al* = efendi, sahip, *zebûb* = sinekler, yani «sineklerin sahibi»), bir eski Filistin tanrısı. Sineklerin yaratıcısı ve yok edicisi idi. Sineklere karşı kendisinden yardım istenirdi. *Ahd-ı Atîk*'e göre Şômrôn (Samaria) da İsrail üzerine kıral olan Ahazya (Ahazyâh), İsrail'in Allahını reddederek, Baal'a tapınırdı (I. Kırallar XXII, 51, 53). Bir gün hastalanıp ulaklarını iyi olup olmıyacağını sormak için B. a gönderir. Fakat buna öfkelenen İsrail Allahı Ahazya'yı öldürür (II. Kırallar I. 2, 3, 6, 16).

Ahd-ı Cedit (Matta X, 25) te B. un adı *Beelzebub* veya *Beelzebul* şeklinde geçer ve anlamı «şeytanların başı»-dır. Avrupa dillerinde de bu anlamda kullanılır.

BAANES veya **BANES,** eski Anadolu'nun Hellespontos bölgesindeki Askania Limne(b. bk.)nin daha sonraki adı. Şimdiki İznik Gölü.

BAAR [*bâr* ok.]; 1 — Güney Almanya'da bir yöre. Karaorman (Schwarzwald) ile Suab Alb'i arasındadır. Denizden yüksekliği 700 m ve daha fazla. Ormanları az, toprağı verimlidir. Güney - kuzey doğrulutulu taşında önemli bir geçit alanıdır. Merkezi: Villingen (b. bk.).

2 — İsviçre'nin Zoug kantonunda bir kasaba. Denizden yüksekliği 448 m dir. IX. yüzyıldan kalma bir kilisesi, pamuk ipliği dokuma ve kâğıt fabrikaları, doğusunda Höll'de güzel damlataşı mağaraları vardır. nüfusu 6 000 dir. Çevresi bol meyvalıktır.

BAB (Babı Cübul, Babı Bizaa), Halep'in 37 km kuzeydoğusunda bir kasaba. Münbiç - Halep yolu ve güneyde Sepha'ya dökülen Nehr - üz - Zeheb'in yukarı bölümü üzerindedir; bağ ve bahçeleri çok olup narı ile tanınmıştır.

BÂB, Arapçada kapı demektir. Bu kelime, eskiden beri Şîa arasında dinî bir terim olarak kullanılmıştır. Şîa bu kelimeyle 12 nci imamın «gaybet» inde, yani gizlendiği zamanlarda onunla buluşan, yazılı emirlerini bildiren ve bu suretle imamla ona uyanlar arasında imamın elçiliğini yapan ve böylece de «imamın kapısı» sayılan kişiye verilen lâkaptır. Bâb'lar arasında bütün Şîa tarafından kabul edilenler hususiyle Nüvvâb veya Süferâ-i erbaa denen dört tanesi bulunduğu gibi dâvalarında yalancı olanlar ve Şîa tarafından kabul edilmiyenler de vardır ki, ünlü Hüseyn b. Mansur - ül - Hallâc (b. bk.) bu sonuncularındandır.

BÂB (Asıl adı: **Ali Muhammed [Seyyid]**; 1819-1850), Bâbîlik (b. bk.) sisteminin kurucusu. Şiraz'da doğmuş, Tebriz'de ölmüştür. Bir tüccarın oğlu olan B., babasının ölümü üzerine dayısının vasîliği altına verilmiş, bir yandan ticaret yaparken bir yandan da din meseleleriyle uğraşmış, «riyazet» e çekilmiş. Kerbelâ'ya giderek Şeyhîler'den, bu yeni mezhebin âdâbını öğrenmiş, Şiraz'a dönüşünde hocalara karşı hücüm eden vaızlar vermeğe başlamıştır. Reşt'li Seyyid Kâzım'ın 1843 te ölümü üzerine Buşrûye'li Molla Hüseyin tarafından onun ardası olarak kabul edilmiş, Bâb lâkabını alarak «İmam'ın kapısı» olduğunu söylemiş, Mekke'ye gitmiş, orada Mehdî olduğunu ilân etmiş ve yüzyıllarca beklenen Mehdî'nin kendisi olduğunu söyleyerek yeni bir «kelime-i şehâdet» ileri sürmüştür. Bu kelime-i şehâdetin içine «Nebil (Bâbîlerin Peygamber Muhammed'e verdikleri san) den önce Ali (yani Ali Muhammed = Bâb) nefha-i ilâhî (= tanrısal soluk) nin aynasıdır» ikrarını ilâve etmiştir. Sonraları Mehdîliği Kuddus adlı birisine tevcih edip kendisinin Tanrı zuhuru olduğunu söylemiştir. Bu yüzden ayaklanma olmuş, B. ın inancını yayanlar hapsedilmiş, Şiraz'da çıkan kolera üzerine B., Isfahan'a gitmiş, ilkin korunmuşsa da, valinin değişmesi üzerine Azerbaycan'a gönderilerek Mâkû kalesine hapsedilmiştir.

Bu sırada, B. ın ilk müridi olan Buşrûye'li Molla Hüseyin vaızlarına devam etmiş ve sonradan «Subh-i Ezel» mahlasını alan Mirza Yahya Nurî ile, onun kardeşi olan ve sonradan Bahâullah (b. bk.) adını alan Mirza Hüseyin Ali Nurî'nin Tahran'da Babîlik'i kabul etmelerini sağlamıştır. Yine bu sıralarda, Kurre-tül-ayn ve Tâhire lâkabiyle anılan ve Fâtıma mazharı olduğunu iddia eden Zerrin Tâc adlı güzel bir kızın Kazvin'den Horasan'da ki Bedeşt'e gelmesiyle yapılan ilk toplantıda Muhammed Peygamber dininin zamanının geçtiği kabul edildikten sonra, Buşrûye'li Molla Hüseyin küçük bir kıta ile Bârfurûş (Bâbûl) a gitmiş, şehirde tutunamayınca Şeyh Tebersî «hazîre» sine sığınmış, hükümet kuvvetleri tarafından kuşatılarak öldürülmüş, yanındakiler de kılıçtan geçirilmiştir (1849). Bâbîler, Zencân'da da barikatlar yapmak suretiyle çarpışmışlarsa da burada da yok edilmişlerdir. Bu karışıklıklar üzerine, B., Mâkû'dan Çehrik'e, oradan da Tebriz'e götürülmüş, bütün iddialarından vazgeçtiğine dair tövbe mektubu yazmışsa da, Müslüman olarak doğup sonra dinden dönenin tövbesi kabul edilmiyeceğinden müridi Yezd'li Muhammed Ali ile birlikte kurşuna dizilmiştir. Şehir hendeklerinden birine atılan cesedinin, oradan müritleri tarafından çıkarılarak Tahran'a götürüldüğü, orada 29 yıl saklı tutulduktan sonra Bahâullah'ın emriyle Akkâ'ya götürülüp Kermil dağının yamacına gömüldüğü söylentisi vardır.

Bâbîler'in hareketi B. ın ölümünden sonra devam etmiş, Nâsirüddin Şah'a karşı hazırlanan suikast üzerine (1852) Bâbîler şiddetle takip edilmiştir. Kendisini B. ın ardası ilân eden Subh-i Ezel (Mirza Yahya Nurî) ile baba bir kardeşi Bahâullah (Mirza Hüseyin Ali Nurî) İran'dan çıkıp Bağdat'a gitmişler, Subh-i Ezel de Magosa'da ikamete memur edilmiştir. İran'da ise Bâbîler'e karşı baskı daha sonraları da devam etmiştir.

Bir çok eser yazmış bulunan B. ın en ünlü eseri *Beyan*'dır; burada sisteminin esaslarını bildirmektedir.

BÂB MAHKEMESİ, Şer'î mahkeme teşkilâtı devrinde İstanbul'da bulunan bir çeşit sulh mahkemesi. B. inde İstanbul kadısı tarafından görevlendirilen ve onun vekili sayılan bir «naib» ve yanında birkaç kâtip bulunurdu. Bu kâtiplerden birine «Vekaayi kâtibi» denirdi. B. karı koca arasındaki aile hukuku işleriyle uğraşır, aynı zamanda bazı işler için bugünkü noterler gibi tescil muameleleri de yapardı. B. ikinci meşrutiyetin ilânından sonra (1908) İstanbul'da mahkemelerin birleştirildiği tarihe kadar devam etmiştir. 1818 yılında Galata'da da bir B. bulunduğu anlaşılmaktadır (Şânizade, *Tarih*, II. 408).

BÂB NAİBİ, Şeriat mahkemeleri devrinde incelenmesi ve karara bağlanması kendilerine havale edilen dâvalara bakmak üzere kazaskerlerle İstanbul, Galata veya Şam, Bağdat, Budin gibi büyük şehirler kadıları tarafından görevlendirilen yetkisi sınırlı yargıç. Kadılar tarafından görevlendirilen B. lerine halk arasında «Ayak Naibi» de denirdi. Bunlar kendilerine ayrılan bölgelerde yetkilerine giren davalara baktıkları gibi bu bölgelerde dolaşırlar, buraların yönetim, hususiyle belediye hizmetleriyle de meşgul olurlar, narh, terazi işlerini kontrol ederler, falaka ve deynek cezalarını uygularlar, halkın esnaf tarafından aldatılmasını önlemeye çalışırlardı. Bâb mahkemesi (b. bk.) nde görevli yargıçlara da B. denirdi. Son yıllarda B. lerinin yerini müşavir (b. bk.) ler tutmuştur.

BABA, tabiî anlamda, sulbü ile bir çocuğun doğumuna sebep olan erkek. Hukukî anlamda çocuk ile kendisi arasında bir nesep münasebeti olan erkek. Bu anlamdaki babalık, «sahih» ve «gayr-i sahih» nesep münasebetini doğurur: *Pater est quem nuptiae demonstrant* (=çocuğun babası koca olan kimsedir) şeklindeki Roma hukuku kuralı Türk hukukunda da kabul edilen prensiptir. Bu itibarla, evlilik esnasında veya evliliğin sona erişinden itibaren 300 gün içerisinde doğan çocuğun babası yine kocadır ve böyle bir çocuğun nesebi sahihtir. Bir başkasının sulbünden gelmiş olup da evlât edinme (Adoptio) suretiyle kurulan veya evlilik dışı doğmuş olup da belli şartlar altında tashih edilen nesep münasebeti de baba ile çocuk arasında sahih bir nesep münasebetini doğurur (Medenî Kanun, m. 241-261).

Evlilik dışı doğan çocuklarda ana, çocuğu doğuran kadın olduğu halde, baba, ancak kanunun tâyin ettiği şekil içinde, babanın veya onun ölümü veya ehliyetsizliği halinde babanın babasının tanımasiyle veya belli şartlar altında çocuk veya ana tarafından açılacak babalık dâvasının sonucunda belli olur. Bu çeşit nesep çocuk ile baba arasında «gayr-i sahih» bir nesep doğurur (Medenî Kanun, m. 290-314). Sahih nesepte baba, ana ile birlikte, reşit olmıyan çocuğunun velisidir; anlaşmazlık halinde babanın reyi geçer. O. bu sıfatla, çocuğu yetiştirmek ve terbiye etmekle borçludur. Hukukî muamelelerde çocuğu temsil ve onun mallarını idare eder. Baba, reşit olmıyan çocuğun, malları üzerinde, ana ile birlikte, bir istifade hakkına sahiptir. Baba ile çocuk arasındaki münasebete yargıcın karışması istisnaîdir. Çocuk babanın soy adını taşır. «Gayr-i sahih» nesep dahi bazı farklarla çocuk ile baba arasında aynı hukukî sonuçları doğurur; yalnız, babanın velâyete ve çocuğun malları üzerindeki istifade hakkına sahip olması için yargıcın kararı lâzımdır. Babanın mükellefiyeti ve onun hısımlariyle olan münasebeti yönünden iki çeşit nesep arasında fark yoktur. Baba, çocuğuna bakmak zorunda olduğu gibi, onun tarafından işlenen bazı fiillerden de sorumludur.

Tasavvuf: Doğu Oğuz lehçesinde «büyük baba», Batı Oğuz lehçesinde «baba» anlamına gelen bu Türkçe söz, Babaîlerle Bektaşiler tarafından şeyhlere verilmiş bir lâkaptır. Baba İlyas, Baba Saltık gibi adın önüne geldiği gibi İlyas Baba, Saltık Baba tarzında adın sonuna da gelebilir. Türk Bektaşilerde bu iki tarz kullanıldığı halde Arnavut Bektaşiler, birinci şekli benimsemişlerdir. Türkistan'da, hususiyle Nakşîler ve Yesevîler arasında şeyhlere «ata» dendiği bilinmektedir ki bu kelime, Batı Oğuz lehçesindeki Baba yerine kullanılır. Babaîlerle Bektaşilerde, Şeyhlere «Baba» denmesi, lehçe bakımından Ata-nın değişmesinden başka bir şeyle açıklanamaz. Sofilerde şeyh dervişin manevî babası sayıldığı ve dervişin tarikata girişi, ikinci doğuş farzedildiği için Yesevîlerle Babaîler ve Bektaşilerde şeyhe Baba dendiği muhakkaktır. Nitekim rehbere de (bk. REHBER) «Ana» derler.

BABA, türlü anlamlarda kullanılan bir terim:

1 — (Fr. *bitte, borne d'amarrage*, İng. *bollard, bitt, post*), rıhtımlarda ve gemilerde çımaları veya halatları takmağa mahsus, başı yuvarlak, iri ve kısa demir veya ağaç dikme.

2 — (İnşaatta) çatılarda bırakma kirişinin ortasına bindirilen ve mahya kirişinin ağırlığını taşıyan kısa direk. Alt ucu bir yere oturmıyan ve iki tarafından eğik iki kolla makas kirişlerine asılmış bulunan B. ya asma B., çatı v. b. üstünde sıklet olan yapı kısımlarının ağırlığını hafifleştirmek için konulan B. ya boşaltma B. sı, ahşap inşaatta çatı babalarını kuvvetlendirmek için B. nın yanlarına katılan parçaya ise pekitme B. sı adı verilir.

3 — (Mim.) merdivenlerin en alt basamakları üzerine bindirilen demir, taç veya ağaç ayaklara merdiven B. sı, trabzanların baş tarafları ve sonlarına konulan kalınca ve çoklukla oyma ve silmelerle süslenmiş ayaklara trabzan B. sı denir.

BABA, eski Anadolu'nun Phrygia, başka kaynaklara göre Pisidia bölgesinde bir yer. İçinde *Babēnos* (= Baba'lı) kelimesinin geçtiği bir yazıt Burdur gölünün kuzeyindeki Kılıç (İsparta ili. Keçiborlu bucağı)ta meydana çıktığından B. nın buralarda bulunmuş olduğu sanılıyor.

BABA CAFER ZİNDANI, İstanbul'un Haliç yüzündeki kapılarından dördüncüsü olan Zindan veya Gemiler kapısının yanıbaşındaki kulede mevcut zindan. Burada borçlarını ödemiyenler hapsolunur veya idamına karar verilen yeniçeriler boğdurulmak üzere buraya gönderilirdi. Evliyâ Çelebi Harunürreşit zamanında Bizans'a elçilikle gelen ve Bizansta öldürülen Araplar yüzünden İmparator Nikephoros I. e çattığı için bu kuleye hapsedilen ve hapiste iken ölen İmam Hüseyin neslinden Seyyid Cafer'in bu kulede ölmesi dolayısiyle buraya B. denildiğini yazmaktadır. Seyyid Cafer'e Yeniçeriler mensup oldukları Bektaşilik tarikatinin geleneklerine uyarak «Baba Cafer» adını takmışlar, kapı ile zindan bundan dolayı B. diye anılmaya başlamıştır. 1826 ya kadar bu şekilde adlandırılan B. na, Yeniçeri ocağı kaldırıldıktan sonra Bektaşiliğe karşı mücadele başladığı sırada hükümetçe resmen «Bâb-ı Cafer» adı verilmiştir.

1831 tarihine kadar İstanbul şehir hapishanesi olarak kullanılan B. in, Bizans devrinde de bu maksatla kullanıldığı bilinmektedir. B. Asesbaşı (bk. ASES) nın nezaretinde bulunmakta ve zindanda mevcut türbe de İstanbul halkı arasında, çokluk kadınlar tarafından, ziyaret olunan yerlerden birini teşkil etmekte idi. Mahmut II. hapisaneyi Sultanahmet'deki Tâphane'de kurulan karakolhaneye kaldırttıktan sonra da, türbe önemini kaybetmemiş, padişah tarafından tamir ettirilerek bakımı için memurlar tayin edilmiştir. B. kadınlar arasında doğumdan önce ziyaret olunan, çocuğa giydirilecek çamaşırların bohçası doğumuna kadar orada saklanan, çocuk 8-9 yaşına gelinceye kadar senede bir kaç defa, hususiyle yaramazlık ettiği zamanlarda, götürülüp ziyaret ettirilen, hastalıklara ve göze gelmiye karşı şifa beklenen bir makam olarak Cumhuriyet devrine gelinceye kadar şöhretini muhafaza etmiştir.

BABA ÇEŞİTLER, elma, armut, kiraz, vişne gibi kendine kısır olan meyva türlerinde standard olarak seçilen çeşitleri döllemek için bahçelerde bunların arasına dikilen, çiçek tozlarının dölleme kabiliyeti yüksek ve standard çeşidi iyi dölleyebilen çeşitlerdir.

BABA DAĞLARI, Karadeniz Ereğlisi - Devrek şosesinin güneyinde, 1120 m yükseklikteki tepenin adıyle anılan dağlar. Yükseklikleri güneydoğuya doğru artar ve Bacaklıyayla'da 1615 m ye erişir. B. daha çok Kretase kültelerinden meydana gelmiştir. Güneyde Paleozoik oluşuklar da vardır.

BABA HAN: bk. FETİH ALİ.

BABA İNCİR: bk. İNCİR.

BABA İSHAK İSYANI: bk. İSHAK (Baba).

BABA ORUÇ: bk. ORUÇ REİS.

BABA PAŞA, [Pehlivan İbrahim Ağa] (sonra, Paşa) (1766-1820), Ayanlıktan yetişmiş Osmanlı devlet adamı. Yozgatlıdır. Gençliğinde kolunun kuvvetiyle arkadaşları arasında «Pehlivan» diye anılmağa başlamış, 1787 Osmanlı-Rus harbinde sadrazam Koca Yusuf Paşa ordusunda gönüllü olarak bulunmuştur. Cezairli Gazi Hasan Paşa ordusuna tüfekçibaşı olarak katılan Alo paşa (bk. ALİ PAŞA [Alo])-nın maiyetine giren B., sonraları Rumelide dağlı eşkiyasının kovalanmasında bulunmuş, Alo paşa beylerbeyi olarak Anadoluya geçince, onu ortadan kaldırmak için aleyhine kışkırtılan Kara Osman oğlu (b. bk.) ile yapılan çarpışmalarda gösterdiği kahramanlıklarla Paşa'sına kendini tanıtmış ve buna benzer başarılariyle Alo Paşa'nın cephaneci başısı olmuştur. Alo Paşa Pazvantoğlu üzerine gönderilince B. da beraberinde bulunmuş, Alo paşa öldürülünce dağılan kapusu halkı arasında B. da başsız kalmıştır. Bu sırada Rusçuk ayanı Tirsiniklioğlu İsmail ağa ile yaptığı çarpışmada gösterdiği yiğitliği takdir eden İsmail Ağa, B. yı maiyetine almıştır. B. zamanla Tirsinikli'nin kudret ve nufuz alanını genişletmekte Alemdar Mustafa (b. bk.) Ağa'dan sonra gelen ikinci yardımcı olmuştur. Tutrakan eşkiyası Manav İbrahim'in ortadan kaldırılması üzerine (1803) efendisinin kayırması ve Eflâk voyvodası Konstantinos Ypsilanti (Hypsēlantēs) nin inhası ile kendisine hassa silahşorluğu, bir müddet sonra da kapıcıbaşılık payesiyle Deliorman kazası verilmiştir. Kuzgun köyünü merkez edinerek tahkim ve imara başlamıştır. 1805 te Tirsinikli, B. ya Dobruca ayanlığını vererek kürk giydirmiş o da Mangalya, Balçık, Kavarna ve Varna'yı ele geçirerek nüfuz alanını Hacıoğlu Pazarcığına doğru genişletmeye başlamıştır. 1806 da Tirsinikli'nin ölümünden sonra Rusçuk ayanı olan Alemdarın egemenliğini tanıyan B., o yıl başlıyan Osmanlı-Rus savaşının bu cephede en esaslı unsurlarından biri olmuştur. Alemdar kendisini İsmail müdafaasına memur etmiş ve B. bu savunmanın ruhunu teşkil etmiştir. Ruslar buradan çekilmeye mecbur kalınca muhafız Kasım Paşa'ya vezirlik ve gazilik unvanı veren hükümet B. nın mükâfatlandırmasını Alemdar'a havale etmiştir. B. Alemdar'ın ordusiyle İstanbula gelmiş ve ölümünden sonra tekrar Tuna boyuna dönmüştür. Mirahor-ı evvel payesini de almış olan ve o vakte kadar Pehlivan İbrahim ağa diye anılan B. ya 1809 sonlarında Silistre civarındaki Tatariçe savaşındaki gayret ve fedakârlığının mükâfatı olarak vezirlik rütbesiyle Rakka valiliği verilmiş ve orduda uyandırdığı sevgi ve güvenin bir ifadesi olarak asker ve halk kendisine «Baba Paşa» adını takmıştır. 1810 da Rusların Hacıoğlu Pazarcığına yaptıkları hücumda düşmana karşı koymuşsa da sonunda ayağından yaralı olarak esir düşmüştür. Üç yıl kadar süren esirliğini Moskova'da serbes geçirmiş ve çar tarafından ikram görmüştür. 1813 başlarında Rusya'dan dönünce Anadolu'da düzeni yoluna koymak göreviyle Sivas valiliğine atanmış ve yola çıkarken padişah Mahmut II. kendisini Üsküdar'da Ayrılık Çeşmesi'nde bizzat uğurlamıştır. Sivas'tan sonra Erzurum ve Diyarbakır valiliklerinde de bulunmuş, devlet nüfuzuna karşı koyan kimseleri yola getirmekte veya ortadan kaldırmakta başarılı hizmetleri görülmüştür. Diyarbakır halkının aleyhinde saraya yaptığı başvurma üzerine, buradan azledilerek Bursa'da oturmaya memur edilmiştir (1817 başları). Bir müddet sonra İnebahtı ve Karlı ili sancakları mutasarrıflığına gönderilerek Tepedelenli Ali Paşa'ya karşı yapılan harekete katılmağa memur edilmiş ve bu görevde iken hastalanarak ölmüştür.

B. yın hayatı seferleri ve yaşadığı devrin olayları (1787-1817) hakkında bilgi veren anı nevinden *Vekayi-i Baba Paşa fit-tarih* adlı bir [yazma eser (Bursa, Orhan ki-

taplığı No. 1043/83) vardır. Bursalı Tahir beyin Gazzîzade Abdüllâtif tarafından yazılmış olduğunu kaydettiği (*O. M.* I, 138) bu eserin yazarının, kim olduğuna dair kitabın metninde, bir kayıt yoktur.

BABA TAHİR URYAN (X. yüzyılın son yarısı-XI. yüzyılın ilk yarısı), İran'lı sofi ve şair. Doğduğu yer kesin olarak bilinmiyor; bazı kaynaklarda Hemedanî, bazılarında ise Lûrî (Lûristan'lı) olarak gösterilir. Hemedan'lı olması ihtimali daha kuvvetlidir. Hemedan'da ölmüştür; mezarı, şehrin kuzeybatısında, küçük bir tepe üstündedir. Ölüm yılı hakkında da kesin bilgi yoktur. Rıza Kuli Han'a göre 1010 da ölmüştür; *Rahat-üs- sudûr* adlı eserde Hemedan'a giren Selçuklu sultanı Tuğrul (1055) ile görüştüğü kayıtlı olduğuna göre, 1055 ten sonra ölmüş olması gerekir.

B. ın bugün elimizdeki şiirlerinde dirçok lehçelerin izleri vardır. Yazılı ilk nüshaları bulunamıyan bu kıtaların birçok kimselerin elinde değişikliğe uğradığı tahmin olunabilir.

Bazı mecmualarda dağınık bir halde bulunan ve bir kısmı Cl. Huart(1885 ve 1908 de), E. Heron Allen(1902 de), G. Leszczynski (1920 de) v. b. gibi doğubilginleri tarafından tercümeleriyle birlikte yayımlanan kıtalariyle birkaç gazeli ancak XX. yüzyılda bir araya toplanarak *Divan* adiyle yayımlanmıştır (Tahran, 1927). Rubai şekliyle, fakat *mefâîlün mefâîlün feûlün* (· — — — / · — — — / · — —) vezniyle söylenmiş olan bu kıtalara, yayımlayıcısı «dü beytî» adını vermiştir. *Divan*'da 296 dü beytî ile 4 gazel vardır; 62 dü beytî ile 3 rubai de esere eklenmiştir. Kıtalar kafiyelerine göre alfabe sırasiyle sıralanmıştır. B. ın şiirlerinin bunlardan ibaret olmadığı, yazmalar incelendikçe daha başka şiirlerinin bulunabileceği de tahmin ediliyor. Çoğu lirik ve tasvvufî olan bu şiirlerde B., serseriyane bir derviş hayatı sürdüğünden, yalnızlığından, ıstırap çektiğinden, ıstıraplarını dindirmek için «fenâ» ya ulaşmak istediğinden bahseder ve dünya nimetlerinden bir türlü ayrılmak istemiyen âsi kalbinden şikâyet eder.

B. ın tasavvuf alanında *el Kelimat-ül-Kısar* (Kısa sözler) [Tahran, 1927] adlı Arapça eseri sofîliğe ait birtakım vecizelerden ibarettir. Kitap bilgi, marifet, akıl ve nefs, dünya ve ukba, semâ ve zikir, v. b. gibi 23 bâba ayrılmış olup 368 vecizeden bileşiktir.

Sofîler arasında çok rağbet görmüş olan bu esere Arapça ve Farsça birçok şerhler yapılmıştır. Birçok sofi şairler hakkında olduğu gibi, B. ın hayatı etrafında da, veliliğine ve kerametlerine dair birtakım dinî menkabeler meydana gelmiştir.

BABAADASI, Anadolu'nun güneybatı kıyısında, Dalaman Çayı ağzı ile batısındaki Karaburun arasında kalan kıyı bölümü yakınında küçük bir ada.

BABABURNU: 1 — Karadeniz Ereğlisi limanının kuzeyindeki kara çıkıntısının batı ucunda bir burun. Şeştepe köyünün güneyindedir. Üzerinde bir deniz feneri vardır.

2 — Anadolu'nun ve dolaysiyle Asya'nın en batıdaki noktası (26° 3′ doğu boylamında). Burada Ayvacık'ın Gölpınar bucağına bağlı 397 nüfuslu (1945) ve eskiden yatağanları ile ün almış Babakale köyü ve bir deniz feneri vardır. Köyün, surları sağlam eski bir kalesi de vardır.

3 — Antalya körfezinde, Eski Antalya önünde burun.

BABADAĞ: 1 — (Eski Kadıköy), Denizli'nin Sarayköy ilcesine bağlı bucak ve bucak merkezi. Bucak nüfusu 10 375 (1945), köy sayısı 13 tür. B. kasabası Denizli'nin doğusundaki Gökbel dağının kuzey aklanındadır. Nüfusu 6150 (1945), denizden yüksekliği 850 m. B. Aydın demiryolunun Sarıköy istasyonundan 17 km uzaktadır. Sarıköy'le B. arasında düzenli bir şekilde motörlü taşıtlar işler. Halk dokumacılıkla (yatak ve yorgan çarşafları, döşemelik, perdelik, sofra takımı; yılda 2 milyon m) geçinir. Salı günleri pazar kurulur. 200 kadar dükkân ve mağazası, posta ve telgraf şubesi, bir ilkokulu, elektriği vardır. Belediyesi 1883 te kurulmuştur.

2 — Fethiye körfezi ile doğusundaki Kocaçay vâdisi arasında dağ. Fethiye'nin güney - güneydoğusundadır. Yüksekliği 1975 m dir. Mendos dağı ile kuzeye, Elmacık ve Sandak dağları ile güneye uzanır. Hemen baştan başa Mezozoik kültelerden meydana gelmiştir. Bütün doğu etekleri ile kuzeydoğuda (Fethiye körfezi güneyinde) Eosen oluşuklariyle sınırlanmıştır.

3 — (Madran Babadağı), Büyük Menderes ovasının güneyinde, Çine ve Bozdoğan kasabaları (Akçay ve Çine çayı vâdileri) arasında dağ. Yüksekliği 1792 m dir. Hemen baştan başa kristalin şistlerden (gnays) meydana gelmiştir.

4 — (Rumen Babadağ) Romanya Dobrucası'nın kuzeyinde kasaba. Nüfusu 5 000 dir. Osmanlılar devrinde kuzey seferlerine giden orduların yolu üzerindeki başlıca uğraklardan ve hareket üslerinden biri olan bu şehirde beş cami ile bir medrese vardı. Osmanlı-Rus savaşlarında çok defa ordularımız B. da kışlardı. Bu isim Selçuklular devrinde buraya göç eden ve mezarı burada olan Sarı Saltuk Baba (b. bk.) dan kalmıştır.

5 — Kuzey Azerbaycan'da Büyük Kafkas dağları silsilesinde 3 637 m yüksekliğinde bir doruk.

BABADUL LİMANI: (Babadül L.), Anamur'un 60 km doğusunda küçük bir deniz girintisi. İçel'in Gülnar ilcesinin Ovacık bucağına bağlı Sipahili köyü güneyinde, Sancak ve Ada burunları arasındadır. Gülnar yakınlarından gelen Kızılyokuş deresi bu limana dökülür.

BABAERKİ (Fr. Patriarcat < Yun. *patēr* = baba + *arkhein* = yönetmek), toplumbilim'de belirli bir eski toplum şekline denir. Bu toplum şeklinde toplum, babanın egemenliği altında toplanmış olan aileye dayanır; başta baba bulunan aile, toplumun ilk esaslı bireyini teşkil eder. Babaerki, daha ziyade büyük aile ve klan (b. bk.)a sahip toplumlarda bulunurdu. Babaerki'ne dayanan toplumlarda insanlar aile babasının etrafında uzuvlanmışlardır; bu gibi ailelerde kölelik(b. bk.)de vardır. İnsanlık tarihinde Babaerki'ne dayanan toplum türlü şekiller göstermektedir, fakat bunlar arasında bir evrim münasebeti kurmağa toplumbilimciler şimdiye kadar muvaffak olamamışlardır.

Roma toplumu, zamanımıza yakın çağlarda babaerki'ne dayanan sosyal şekillerin en tanınmışıdır. Bugünkü ailede babanın başkan sayılması, babaerki'ne dayanan toplumun bir kalıntısıdır.

Babaerkil: babaerki'nden yapılmış sıfat. 1 — Baerki'ne dayanan aile, toplum, babaerkil'dirler.

2 — Bu sıfat, yeni zamanlarda bazı devletler için de kullanılmıştır. Bu devletler, ailenin genişletilmiş şekli, hükümdar da bu geniş ailenin babası sayılmıştır (XIX. yüzyılda Prusya kırallığı).

BABAESKİ (Baba-yı atîk): 1 — Kırklareli'ne bağlı ilce. Yüzölçümü 837 km², nüfusu 37 607 (1945) dir. Mer-

kez bucağına bağlı 19 köyden başka Karacaoğlan ve Pehlivanköy bucaklarına bağlı 24 köyü vardır.

2 — Kırklareli'ne bağlı ilce merkezi kasaba. Denizden yüksekliği 46,5 m, nüfusu 5936 (1945) dır. İstanbul - Edirne demiryolunu Kırklareli'ne bağlıyan kol ile İstanbul - Edirne asfalt caddesi üzerindedir. Ayrı bir şose ile de Kırklareli'ne bağlıdır. B. halkının çoğu tarımla uğraşır. Başlıca ürünleri, buğday, ayçiçeği, şekerpancarı, kavun ve karpuzdur. Perşembe günleri pazar, 12 mayıs ve 12 ağustos günlerinde başlıyarak üçer gün süren iki panayır kurulur. 90 kadar dükkân ve mağazası vardır. Batısında 50 m uzunluk, 7 m genişlikte tarihî bir taş köprü, belediye parkı, iki meyva fidanlığı, akaryakıtla elde edilen elektriği, dispanseri, iki ilkokulu, halkevi, biri Fatih Mehmet digeri Mimar Sinan eliyle Semiz Ali Paşa (b. bk.) tarafından yaptırılmış iki camisi, iki oteli ve bir sineması vardır.

Bizans devrinde B. nin adı Bulgarophygon (b. bk.) idi.

BABAÎLİK, 1107/1108 de Bağdat'ta ölen Tac - ül - Ârifin şeyh Ebu'l - Vefa'ya nispet edilen Vefaiyye tarikatından meydana gelmiş bir yol. Bu tarikatın, Horasan erenleri ve Horasan erleri (b. bk.) denen Horasanîler, yani Melâmetîler(bk. MELÂMÎLİK)tarafından meydana getirildiği ve onların Moğol akını yüzünden Anadolu'ya göçen Baba İlyas'ın etrafında toplandıkları ve Vefai'ye tarikatını onu temsil ettiğine inandıkları için Baba'lı ve Babalılar, yahut Bâbâiye ve Bâbâîler dendiği bilinmektedir. Baba İlyas'ın ardası Baba İshak'ın 1208 den 1210 a kadar süren ayaklanmayı tertiplemesi yüzünden Selçuk tarihlerinde bunlara «havariç» adı verilir. Baba İshak, önceleri kendisini zahit olarak göstermiş bir müddet gizlendikten sonra Amasya köylerinde meydana çıkmıştır. Köylülerle göçebe Türkmen'ler kendisine uydukları gibi, Urfa ve Halep tarafına sığınmış olan Harezmliler de Babaya uymuşlardır. Bunlar hükümet kuvvetlerinin başında bulunan Alişir oğlu Muzafferüddin'i mağlup edip Malatya'ya kaçırmışlar, onun topladığı ikinci orduyu da bozup Sıvas'a yürümüşler, Sıva's İdişbaşısı, yani yabancı kıtalar komutanı Hürrem Şahla ileri gelenleri öldürerek Tokat ve Amasya'ya kadar yayılmışlardı. Hacı Armağan Şah, Amasya'da tekkesinde bulunan Baba İshak'ı tutturup kale burcuna astırmıştır (1240). Fakat Baba'lılar Baba İshak'ın ölmiyeceğine inandıklarından Sıvas'a girip Hacı Armağan Şah'ı öldürmüşlerdir. Padişah Gıyasettin Keyhusrev II. (1246), Kubat Abad'a sığınmak zorunda kalmıştır. Çeşitli unsurlardan meydana gelen imparatorluk ordusu, Erzurum'dan Sıvas'a, oradan Kayseri'ye gelmiş ve Baba'lılarla Kırşehir civarında karşılaşmıştır. Yapılan savaşta Babalı'lar yenilmiştir.

Kaynaklar, bütün Baba'lıların kılıçtan geçirildiğini yazarlarsa da Baba İshak'ın ardası Hacı Bektaş, Geyikli Baba, Apdal Musa Sarı Saltuk ve onun ardası Barak Baba gibi bir çok ünlü Babaların bu ayaklanmadan sonra yaşadıkları düşünülürse bu kayıtların mubalâğlı olduğu meydana çıkar.

Babaîliğin âyin ve erkânı ile Babaîlerin inançları ve gelenekleri hakkında hiçbir bilgi yoktur. Ancak Hacı Bektaş'ın kardeşinin de bu ayaklanmaya karışmış olması ve kendisinin Baba İshak'ın ileri gelen ardası bulunması, Bektaşiliğin, daha doğrusu Hacı Bektaş'ın etrafında toplananların daha ilk devirlerden başlayarak Batınî zümrelerle beslenmesi ve sonradan Bektaşiliğin bu zümreleri temsil etmek suretiyle kurulması, Bektaşi'liğin aslı olan Babaîliğinde Şiî Batınî bir tarikat olduğunu açıkça göstermektedir.

BABAKOTO: bk. İNDRİS.

BABALIK, Konya'da yayımlanan siyasî bir gazete. 5 ocak 1911 de yayımlanmıya başlamıştır. Kurucusu ve sahibi öğretmen ve muharrir Yusuf Mazhar (1885-1930) dır. «Çiftçi, işçi, esnaf kardeşlerin ilerlemesine çalışır her şeyden yazar, köylü gazetesidir» diye çıkan bu gazetenin adını o zaman Konya valisi bulunan Arifî Paşa (1857 - 1915) koymuştur.

1917 - 1918 yıllarında «Türk sözü» adı altında çıkmıştır. Konya'nın başlıca fikir adamlarını sütunlarında toplıyan B. uzun müddet Anadolu şehirlerinde çıkan gazetelerin en çok tutulan ve sevilenleri arasında yer almıştır. Mahallî tarih ve folklor bakımından önemli bir koleksiyon teşkil eder.

Millî mücadele sırasında B. basımevi Batı Cephesi emrinde çalışmış, B. gazetesi ise Anadolu halkının maneviyatını ayakta tutan yayım organlarından biri olmuştur. Cumhuriyet devrinde B. Türk devrimlerin halk arasında yayılıp benimsemesine çalışmıştır. Sahibi öldükten sonra eşi ve kızı tarafından yayımlanmaktadır.

BABALİA, Afrika Zencileri dillerinin Sudan - Guinea ailesinden bir dil. Ailenin Şari - Waday (Chari - ouadaïen) grupundan olup Fransız Ekvator Afrikası'nda, Çad gölünün güneydoğusunda Şari nehrinin sağ kıyılarında Fort - de - Cointet ile Fort - Lamy arasında konuşulur. Başka bir adı da Mbrak'tır. Bk. ŞARİ - WADAY DİLLERİ.

BABANLAR (= Babanzadeler), XVII. yüzyıl sonlarında Şehr-i Zor eyaletinde Pîşder'den çıkmış ve 1781 de kurdukları Süleymaniye şehrini merkez yaptıkları bir sancağın mutasarrıflığını 1850 e kadar elden bırakmamış ve adını Osmanlı Devletinin bu yönetim bölümüne vermiş bir aile

BABANOMON, eski Anadolu'nun Pontos bölgesinde Amas'ların bir kasabası. Amaseia (Amasya) nın batısında bulunuyordu.

BABAR, Malezya - Polinezya veya Austronezya dillerinden biri. Bu dil ailesinin İndonezya grupunun doğu bölümü içerisinde yer almıştır. Timor ile Timorlaut (veya Tanimbur) adaları arasında bulunan Babar adalarında konuşulur. Bk. İNDONEZYA DİLLERİ.

BABAR veya **BABBER ADALARI,** Avustralya kuzeyinde Arafura ve Banda denizleri arasında İndonezya'ya ait bir adalar grupu. Nüfusu 11 712 dir. En büyükleri B. ve Sermata adalarıdır. En yüksek noktaları 900 m dir. Sago ve Hindistan cevizi çıkarır.

BABASSU CEVİZİ, vatanı Brezilya olan ve yağ çıkarılan *Orbignia maritima* adlı bitkininin meyvaları.

BABATORUN (eski adı Babtorun), Hatay'ın Altınözü ilcesine bağlı bucak. Bucağın merkezi olan B. 500 (1945) nüfuslu bir köydür. B. sınır boyu bucaklarından olup, Antakya'nın 18 km güneydoğusuna düşer. Antakya'ya bir şose ile bağlıdır. Halk davarcılık ve çiftcilikle geçinir.

B. bucağının nüfusu 10 577 (1945) dir. Bucağa bağlı 20 köy vardır.

BABATZYS (703 sıralarında), Bizans kaynaklarına göre bir Hazar Türk büyüğü. Macar Türkoloğu Vámbéry Á. bu adı Türkçe *Babacık* şeklinde açıklamıştır (*Der Ursprung der Magyaren,* Leipzig 1882, s. 84).

BABBAGE [*bæbic* ok.], **Charles** (1792 - 1871), İngiliz matematikçisi. Teignmouth'da doğmuş, Londra'da ölmüş-

tür. Cambridge üniversitesinde matematik profesörlüğü yapmıştır. Analiz üzerinde çok önemli çalışmalar yapmış ve bir hesap makinesi icat etmiştir. *Economy of Machinery and Manufactures* (Makine ve imalât ekonomisi) [1832] adlı önemli eseri aynı yılda Fransızcaya çevrilmiştir.

BABBAR: bk. SAMAŞ.

BÂBEK (ölm. 838), IX. yüzyılın ilk yarısında Azerbaycan'da, Arap egemenliğine karşı yapılan en büyük ayaklanma hareketinin başı. «Ehl-i kitap» tan olmıyan «müşrikler'e» karşı Müslüman - Arap'ların kullandıkları rejim çok ağırdı. Müşriklerin toprakları zaptedilerek müslüman emîr ve komutanlara veriliyordu, köylüler bir köle haline getiriliyordu. Bu rejim ahalide istilacılara karşı bir hoşnutsuzluk doğuruyordu. Daha Sasânîler zamanından beri İran'da takibe uğrıyan Mazdek (b. bk.) tarafçıları gibi, komünizme benzer fikirler yayan Hurremîler (b. bk.) bu durumdan faydalanıyor, şurada burada İslâm istilâsına karşı ahaliyi ayaklandırıyorlardı. Teşkilâtçı olan B. bunların başına geçince, ayaklanma muntazam ve devamlı bir şekil almış, hilâfeti yirmi yıl uğraştırmıştır.

B., Azerbaycan'da doğmuş ve Tebriz çevresinde çobanlık yaparak yetişmiştir. Maişetini sütninelikle kazanan fakir, ve bir söylentiye göre kör bir ananın oğlu idi. Hürremîlerin şefi Cavidan, B. te gördüğü istidat üzerine onu yanına almıştır. Söylentiye göre, Cavidan'ın ölümü üzerine, B. şefinden dul kalan kadınla evlenmiş, kendisine âşık olan bu kadın, Cavidan'ın ruhunun B. e gireceğini Hurremî taraflılarına telkin ederek onun manevî otoritesini sağlamlaştırmıştır. B. in, başlangıçta efsanevî bir mahiyet gösteren hayatı 816 dan sonra açıkça bilinmektedir. Bu tarihte çıkan bir fırsattan faydalanan B., Hurremîlerin bulunduğu Bezz kalesi çevresindeki müslüman ahaliye saldırmış, bunların mallarını yağma etmiş, birçok insanı kılıçtan geçirmiştir. Bu olay üzerine müslümanlar Maraga'ya çekilmişlerdir. Bundan sonra B. liler ile halife Me'mun'un komutanları arasında birçok çarpışmalar olmuş ve nihayet Arap emîr ve komutanları büyük kayıplar vererek çekilmek zorunda kalmışlardır. 824 de B. tarafından yapılan anî bir baskın neticesinde, Arap ordusunun önemli bir kısmı ezilmiş, Arap komutanı Muhammed b. Hamid-üt-Tusî de öldürülmüştür. Bu yenilgi yerli Ermeni başkanların, bunların arasında Sahl b. Sunbât(Bagratid)ın B. tarafına geçmesine yol açmıştır. Bundan sonra gönderilen Arap vali ve komutanların ihanetleri ve idaresizlikleri yüzünden 832 ye doğru durum daha da kötüleşmiştir. Öte yandan da, yeniden başlıyan Bizans - Abbasî muharebesi dolayısiyle Me'mun büyük bir ordu başında sefere çıkmış bulunduğundan, bunu fırsat bilen Hurremîler Isfahan ve Fars illerine kadar yayılmışlardır. Bu sefer sırasında, Me'mun'un Tarsus'ta ölürken (833) B. meselesi hakkında ardası Mu'tasım'a vasiyette bulunduğu B. hareketinin önemine bir delil sayılır. Ayaklanmanın hızı olduğu gibi devam ettiğinden, Mu'tasım, Mısır ayaklanmasını bastırmakla ün kazanan Afşin'i B. hareketini bastırmaya memur etmiştir. Karargâhını Berzend'de kuran Afşin, sade askerî hazırlıklarla kalmayıp B. in casuslarını da elde etmiş, ve bu sayede onun plânlarını bozmağa muvaffak olmuştur. B. liler, Büyük Buga'nın (b. bk.) komutasında gönderilen Türk halife ordusunu gafil avlıyarak vurmak istemişlerse de, pusuya düşürülerek bozguna uğratılmışlardır. Bezz'e kaçan ve kış mevsimini hazırlıkla geçiren B. bahar gelince yeniden savaşa atılmışsa da yenilerek tekrar Bezz'e çekilmek zorunda kalmıştır. İslâm kaynaklarında bu sırada, B. üzerindeki baskıyı azaltmak için Bizans imparatoru Theophilos'un, 837 de, Tarsus'a kadar ilerliyerek, fırsatı iyi kullanması için B. e mektup yazdığı kaydedilmektedir. Nihayet hazırlıklarını tamamlıyan Arap ordusu Bezz'e doğru ilerliyerek B. i sıkıştırmış ve onu beş adamı ile Aras nehrini geçerek Arran'a kaçmak zorunda bırakmıştır. Afşin, Bezz'e girmiş, Hurremîlerin bir çoğunu öldürmüş, şehri de yıkmıştır; esirler arasında B. in karıları çocukları da vardı.

Afşin Azerbaycan ve Ermenistan vali ve reisine B. in kaçtığını bildirmiş ve onun yakalanıp getirilmesi için emirler vermiştir. B. kardeşi Abdullah ile dağlarda dolaşırken, bir köylü tarafından tanınarak, Arran hakimi Sehl b. Sunbât'a haber verilmiş; vaktiyle B. tarfçısı olan Sehl, kendi durumunu halife yanında düzeltmek maksadiyle, B. i Bizans'a gitmekten vazgeçirterek bir av bahanesiyle yakalatıp Afşin'e teslim etmiştir.

Afşin büyük bir zafer alayı tertipleyerek B. ile birlikte 838 de Sâmerrâ'ya girmiştir. İslâm âleminin korkunç düşmanı, zamanın âdetine uyularak fil üzerinde gezdirildikten sonra el ve ayakları kesilerek öldürülmüş ve başı Azerbaycan ve Horasan şehirlerinde halka gösterilmiş, cesedi de Sâmerrâ'nın kenar mahallelerinden birinde asılmıştır. B. in öldürülürken bir kolu kesildiği zaman, yüzünün sararacağını korkuya yormasınlar diye, kendi kanı ile yüzünü boyadığı hakkında bir söylenti vardır.

B. e atfolunan Babekiyye adlı mezhebi tamamiyle Hurremiye kadrosu içinde incelemek gerektir. B. i bir yandan komünizme benzer sosyal bir sistemin temsilcisi olarak kabul edenler olduğu gibi, onu yabancı istilâya karşı ayaklanan halk tabakasının siyasî bir önderi olarak inceliyenler de vardır.

BABEL, İsaak Emanuiloviç (doğ. 1894), Rus yazarı. Odesa'da doğmuştur. Yahudi bir tüccarın oğludur. Odesa ticaret okulunu bitirdikten sonra 1915 te Petrograd'a giderek Maksim Gorki ile tanışmış ve onun «Letopis» adlı dergisinde ilk yazılarını yazmıştır. 1917 de Rus ihtilâline katılarak general Budënnıy'ın süvari ordusunda hizmet görmüş 1924 te yazı hayatına dönmüştür. Başlıca eserleri şunlardır: *Odesskie rasskazı* (Odesa hikâyeleri) [1923 - 24], Budënnıy ordusunun savaşlarını canlandıran 34 hikâyeyi ihtiva eden ve kendi şaheseri sayılan *Konarmiya* (Süvari ordusu; başlıca hikâyeler: *Sol'* = Tuz, *Pis'mo* = Mektup) [1926], Çarlık zamanındaki Yahudi kıtallerine de temas eden otobiyografik *İstoriya moey golubyatni* (Güvercinliğimin tarihi) [1926], *Yevreyskie rasskazı* (Yahudi hikâyeleri) [1927], sahne yazıları olarak da *Zakat* (Gurub) [1928] ile *Mariya* (1935). Bunlardan başka, *Blujdayuşçie zvyazdı* (Gezgin yıldızlar) [1926] adlı bir senaryo ile *Benya Krik* (1927) başlıklı bir sinema romanı da vardır. B., Sovyet yazarlarının «Poputçiki» (Yol arkadaşları) denilen grupundandır; edebiyatta epik ve lirik unsurlarla karışık haşin bir realizm yaratmakla ve hususiyle Odesa Yahudi'lerinin yaşayışlarını ve diyeliklerini hikâyelerinde canlandırmış olmakla ün kazanmıştır.

BABELON [*babılõ* ok.], **Ernest - Charles - François** (1854 - 1924), Fransız tarihçisi ve eski paralar uzmanı. Sarrey (Haute - Marne) da doğmuş, Paris'te ölmüştür. 1892 den beri Millî Kitaplıkta eski paralar dairesi müdürlüğünü yapmış, 1897 de eski yazılar ve yazıtlar akademesine üye olmuştur. Birçok değerli eserler vermiştir, başlıcaları: *Description historique et chronologique des monnaies de la*

République Romaine (Roma cumhuriyeti paralarının kronolojik ve tarihî katoloğu) [1885 - 1887], *Le cabinet des antiques à la Bibliothèque Nationale* (Millî Kitaplıktaki eski eserler kolleksiyonu) [1887 - 1889] *La gravure en pierres fines* (Kıymetli taşlarda hâk) [1894], *Catalogue des monnaies grecques de la Bibliothèque Nationale* (Millî Kitaplıktaki Yunan paraları kataloğu) ve *Les rois de Syrie* (Suriye kıralları) [1890], *Les Perses Achéménides* (Ahaimenid İranlıları) [1890], *Catalogue des bronzes antiques de la Bibliothèque Nationale* (Millî Kitaplıktaki antikite bronzlarının kataloğu) [1895], *Catalogue des camées de la Bibliothèque Nationale* (Millî Kitaplıktaki kabartmalı sedefler ve işlemeli akikler kataloğu) [1897], 1901 den itibaren dört cildi yayımlanmış olan *Traité des monnaies grecques et romaines* (Roma ve Yunan paraları) ve *Le trésor d'argenterie de Berthouville* (Berthouville'in gümüş takımlar hazinesi) [1914], *Le Rhin dans l'histoire* (Tarihte Ren nehri) [1916 - 1917], *Sarrebrück et Sarrelouis* [1918] dir.

BABELSBERG, Berlin civarında Potsdam'ın yakınında Alman imparatoru Wilhelm I. (hük. 1861 - 1888) in ünlü yazlık şatosu. Havel kıyısında, Babelsberg veya Babertsbergen tepesinde, güzel bir parkın ortasında bulunuyor. XVI. yüzyıl İngiliz şatoları örnek tutularak 1835 te Alman mimarı Karl Friedrich Schinkel'in plânlarına göre yapılmağa başlanan bu şato, 1849 da Schinkel'in öğrencisi Johann Heinrich Strack tarafından tamamlanmıştır. Şatoda imparatorun 1849, 1864, 1866 ve 1870 - 1871 yıllarına ait savaşlarını konu olarak alan birçok tablolar vardır.

BABELTHUAP veya **BABELTHOUAP, BAOBELTHAOP, BABELDOAB, BABELDZUAB,** Batı Pasifik Okyanusu'ndaki Palau adalar grupunu teşkil eden adaların en büyüğü. Uzunlugu 43 km, genişliği 1,6 - 15 km, yüzölçümü 300 km^2, nüfusu 6 000 kadar Mikronezyalı'dır. Dağlık ormanlık ve çok mümbittir. Birinci Dünya Harbi'nden önce bir Alman sömürgesi olan bu ada, 1919 da Japon mandası altına girmiştir. 1945 ten beri Amerikan kontrolü altındadır.

BABENBERGLİ'LER, bir Doğu Frank kont ailesi. Adını Babenberg kalesinden almıştır. Avusturya'da margrav (976 - 1156) ve dukalar (1156 - 1246) olarak hükümdarlık etmişlerdir. Bu aile 1246 da sönmüştür.

Babenberg margrav ve dukaları

Leopold I. 976 - 994.
Heinrich I. 994 - 1018.
Adalbert, Muzaffer 1018 - 1055.
Ernest, Cesur, 1055 - 75.
Leopold II. 1076 - 95.
Leopold III. Aziz, 1095 - 1136.
Leopold IV. 1136 - 41.
Heinrich II. Jasomirgott 1141 - 77.
Leopold V., Faziletli, 1177 - 94.
Friedrich I., Katolik, 1195 - 98.
Leopold VI., Muzaffer, 1198 - 1230.
Friedrich II., Cenkçi 1230 - 46.

BABESİA, birhücreli hayvanlar(Protozoa)ın Haemosporidia takımından Babesidae veya Piroplamidae familyasına bağlı bir cinsin adı. Bunlara Piroplasma dahi derler. İlk defa keşfeden [1884] Rumen bilgin Babeş (b. bk.) in adına bağlanarak adlandırılmıştır. Memeli hayvanların kanında, alyuvarları içersinde parazitlenirler. Çoğu armut biçiminde, bir veya iki armut bir arada olmak üzere, bulunurlar. Canlı iken mikroskopla muayene edildikleri zaman, parlak ve kıpırdak halleriyle kendilerini belli ederler. Kan boyama metotlariyla, hususiyle Giemsa boyasiyle boyandıkları zaman, protoplasmaları açık mavi, vakuolleri beyaz, çekirdeği ve kromatih parlak kırmız renkleriyle açıkça görülür. Bu parezitlerin çeşitli türleri, türlü hayvanlarda yaşamaktatır:

1. Sığır ve mandalarda: *Babesia bigemina* ve *B. bovis*, 2. Koyun ve keçilerde: *Babesia motasi* ve *B, ovis*, 3. Beygir ve eşeklerde: *Babesia equi* ve *B. caballi* 4 Domuzlarda: *Babesia trautmanni*, 5. Köpeklerde; *Babesia canis* görülmüşütür.

Bundan başka maymun, zebra, deve, geyik, antilop, gazal, karaca, zebu, zurafa, fil, çakal ayı tavşan ve diğer birçok memelilerin kanında, çeşitli türleri görülmüş ve hastalık yaptıkları anlaşılmıştır. (bk. BABESİOZ).

BABESIASIS: bk. BABESİOZ.

BABESİOZ (Babesiose), Babesia denilen parazitlerin yaptıkları hayvan hastalığı. Buna Piroplazmoz(Piroplasmose) veya Babesiosis (Piroplasmiasis) de denilmektedir. Kanda alyuvarlar içerisinde yaşıyan bu tehlikeli hastalığın etkenleri, çeşitli kene türleri ile hayvandan hayvana geçerler ve sağlam hayvanları hastalandırırlar. Hastalığın kuluçka devresi 1 - 5 haftadır. Parazitlerin, içinde yaşadıkları alyuvarları parçaladıklarından, hastalığa yakalanmış hayvanlarda kansızlık, sarılık, kan işemesi ve yüksek ateş görülmektedir. Hastalık, daha çok yaz aylarında kendini gösterir. Çok zarar veren ve çoğunlukla, ölümle sona eren bir hayvan hastalığıdır. Hayvanlarımızda az veya çok devam eden bağışıklık görülmektedir. Bu sebepten dolayı, yerli hayvanlarımızda, hastalık daha hafif geçer. Halbuki, yabancı memleketlerden getirilen hayvanlarda ise, hastalık daha şiddetlidir. Ölümle sona eren olayları daha çoktur. Hastalığa yakalanmış olan hayvanları aşılamak doğru değildir. Aşılanan hayvanlar parazitleri kanlarında taşıdıklarından, hastalığın yayılmasına sebep olurlar. Hastalığı ilâçla karşılamalıdır. En iyi ilâç, deri altına yapılan Acaprine şırıngalarıdır. Bundan başka *Trypaflavin, Trypanblau, Neosalvarsan, Todorit* kullanılmaktadır. İlâçla birlikte hastalığın yayılmasına sebep olan kenelerle savaşmalıdır (bk. KENE)

BABEŞ [*bąbeş* ok.], **Victor** [1854 - 1926), Rumen patoloji ve bakteriyoloji bilgini. Viyana'da doğmuş, Bükreş'te ölmüştür. 1887 de Bükreş üniversitesinde bakteriyoloji ve patoloji ordinaryus profesörü olmuş, Texas hummasının sebebi olan paraziti bulmuştur. Kendi adına izafe edilen bu parazit ve hastalık için bk. BABESİA, ve BABESİOZ.

BABEUF [*baböf* ok.], **François-Emile** (1760 - 1797) Fransız politika adamı. Saint Quentin'de doğmuş, Vendôme'da ölmüştür. Fransız ihtilâlinden önce birçok küçük, önemsiz işlerde çalışmıştır. İhtilâl başlayınca bir gazete çıkarmış ve çeşitli belediye işlerinde çalışmıştır. 9. Thermidor gününden sonra Paris'e yerleşmiştir. Ateşli bir antiterrörist olarak işe başlamış Gracchus Babeuf imzasıyle yazılar yazmış ve *Le tribun du peuple* adını alan *Le défenseur de la liberté de la presse* (Basın hürriyetini müdafaa eden) adlı gazetede tam bir komünizme varmıştır. Directoire idaresini devirmek ve 1793 teşkilâtını tekrar kurmak için şefi olduğu bir suikast şebekesi kurmuştur. Grisel'in ihanetine uğrayan suikastçılar tevkif edilmiş B. ile Darthé, Vendôme yüksek mahkemesi tarafından ölüme mahkûm edilmişler (26 mayıs 1797), her ikisi de idamdan önce kendilerini hançerlemişlerdir.

BABEUFÇÜLÜK (Babeuvisme). Babeuf'ün sosyal ve politik sistemine verilen ad. Komünizim ve sosyal devrim esasına dayanan bu sistemde yeni bir öğe yoktur. Babeufçülük, Campanella'nın, Thomas Morus'un, Mably'nin Morelly'nin (bak, bu adlar) sosyal fikirlerinin mezcedilmesi ile meydana gelmiştir. Fransa'da Directoire (b. bk.) devrinde gençlik ve okumuşlar arasında revaç bulmuş ve binlerce tarafçı kazanmış olan B. bir müddet hükümet için tehlike teşkil edecek kadar önem kazanmıştı. Fakat Babeuf'ün 1797 de idamından az sonra dağılmıştır.

BAB - I ÂLİ, Osmanlı İmparatorluğunda sadrazamlık makam ve dairesine alem olan bir deyim. Asıl XIX. yüzyılın başındanberi kullanılan bu deyim, sonraları resmî şekilde, Osmanlı hükûmetini, onun merkezini, idare ve otoritesini ifade etmiştir. Kelime, kapı sözünün karşılığı resmî bir deyimdir ve «yüksek kapı» anlamınadır. Eskiden, genel olarak doğuda, halk işlerinin hükümdar sarayının kapısında görülmesinden dolayı, Türk Hükümdarlarının sarayları için kullanılan «kapı» sözü Osmanlı devletinde, uzun müddet padişah kapısı «saray kapısı» anlamına gelmiş, fakat sonraları devlet ve hükûmet işlerinin görüldüğü birer yer olmaları dolayısiyle vezir - i azamların saray ve konakları hakkında da kullanılmıştır. Sadece «kapı» sözü bile sonzamanlara kadar hemen daima, bu anlamda kullanılmış ve «defterdar kapısı», «Ağa kapısı», gibi deyimlerden, «paşa kapısı» şeklinde açık bir şekilde ayrılmıştır.

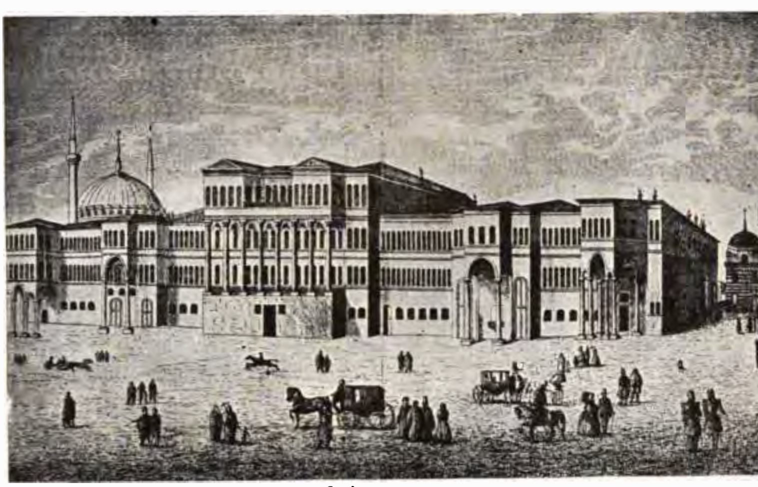
Osmanlılarda kapı sözü, resmî dilde çok defa Farsça *der* ve Arapça *bab* kelimeleri ile ayni anlama alınarak, yerine göre, padişahın sarayı. sadrazamın konağı ve buralarda görülen hükümet işleri kastedilerek «Devlet ve Hükümet merkezi anlamına gelmiştir: Der - i Devlet - i Aliyye, Der-i aliyye, = Der Aliyye, Der-i saadet, = Der saadet, Bab-ı hümayun, Bab-ı Devlet, Bab - ı saadet, Bab-ı âsafî Bab-ı âli gibi. Devlet işlerinin daha ziyade sarayda ve hususiyle «divan - î hümayun» da görüldüğü zamanlarda paşa - kapısının o kadar önemi yoktu. Bu sıralarda divan, adeta, «Bab - ı âli» mevki ve durumunda idi. Ve sonradan onun görmekte olduğu vazifeyi ifa ediyordu. Hakikatte sadrazamın başkanlığı altında sarayda toplanan divan, XVIII. yüzyılda önemini kaybederek işler paşa kapısına geçince, önce vezir - i âzamların «asaf» sıfatı ile anılmalarından dolayı «Bab - ı Âsafî», daha sonra «Bab - ı âlî» deyimleri, sadrazam sarayının kapısı, onun saray'ı ve tabiatiyle, burada görülen devlet ve hükûmet işleri anlamında kullanılmıştır. Atâ tarihine göre, «merkez-i mesâlih i devlet-i âliyye» önceleri, «vezir kapısı» sonra «Bab-ı âsafî» ve sonra «paşa kapısı» ve en sonra «Bab-ı âli» adlarını almıştır. Bununla beraber, bu adlardan bir kaçı bir arada da kullanılmıştır. Batıda XVIII. yüzyıldan başlıyarak yalnız paşa kapısını değil, aynı zamanda, Osmanlı hükûmetini ifade eden ve Porta, Porte, Sublime Porte, Hohe Pforte şekillerinde tercüme edilen, Bab-ı âli deyimi, XIX. yüzyıl başında iyice yerleşmiştir.

Paşa kapısı, sadrazamların oturduğu semte göre, XVII. yüzyıla kadar, başka başka yerlerde bulunuyordu. Mehmet IV. ün sadrazamlarından Derviş Mehmet Paşa'ya ([illegible]4) Padişah tarafından hediye edilen ve şimdiki B. ın yerinde bulunan konak, paşa'nın ölümünden sonra gelen diğer sadrazamlar tarafından da devamlı olarak işgal edilmeğe başlanmış ve böylece «Bab-ı Âli» sarayın yanı başında yer almıştır. Bununla beraber zaman zaman bazı sadrazamlar ya kendi istekleriyle veya 1755, 1808, 1826 ve 1829 daki yangınlardan sonra binanın yeniden kagir olarak yapılmasına kadar (1844) başka başka yerlerde oturmuşlardır. Kalın bir sur ile çevrili olan B. de ilkin harem ve selâmlık daireleri vardı. Ayrıca büyük mutfaklar, ahırlar muhafız askerlerin kovuşları da bulunuyordu. İki katlı olan binanın alt katını kalemler ve büyük memurların odaları, üst katını da sadrazamların daireleri ile ailelerinin oturmalarına mahsus kısımlar teşkil ederdi. B. nin etrafındaki sur tanzimat devrinde yıkıldığı gibi harem dairesi de kaldırılmış ve hükümetçe sadrazamların ailece oturmalarına başka bir konak ayrılmıştır.

Bab-ı âliye mensup olan hükümet adamları, sıra ile tevkiî, sonra reisül - küttap daha sonra kethüda - i sadr - ı âlî ile çavuş - başıdan ibaretti. Kahya bey de denilen Kethüda-i Sadrıâlî, sadrazamın muavin ve müsteşarı sayılırdı. İç işle ve riaskerlik meseleleri ile uğraşırdı. Reisül - Küttap hem dış işlerine bakar hem de sadrazam tarafından padişaha arz olunacak önemli işler hakkındaki yazıları hazırlardı. Maiyetinde Divânı Hümayun tercümanı, Ametçi, Beylikçi gibi B. in ileri gelen memurları bulunurdu. Reisül - Küttapların muavini durumunda bulunan tercümanların yabancı elçilerle münasebetlerde rolleri büyüktü. Elçilerin sadrazamla ve Reis efendi ile yaptıkları görüşmelerde bulunur, Padişah tarafından kabulünde tercümanlık ederdi. Çavuşbaşı halkın sadrazama verdiği dilekçeleri inceler, şikâyetçileri dinler ve suçlu olanları mahkemeye verirdi. Aynı zamanda zaptiye ve protokol nazırı durumunda idi.

B memurları sabahları gün doğarken işleri başına gelirler ve akşamları guruptan bir saat önce ayrılırlardı. İzinsiz olarak iş başından ayrılmak yasaktı. Büyük memurlara Sadrazamın mutfağından yemek verilirdi. Öteki memurlar yemeklerini beraberlerinde getirirlerdi. Sayıları 300 ile 500 arasında bulunan B. memur ve hademelerinden başka Sadrazamların özel hizmetleri için bin kişiye yaklaşan bir «kap kulu» bulunurdu.

«Vak'a - i Hayriye» ye kadar Bab - ı âlide devlet işleri başlıca iki yolda yürütülüyordu: Dış siyaset işleriyle diğer mühim hususlar için sadrazam, kaptan paşa, şeyhülislâm, kethüda, defterdar, reis efendi ve sudurdan birinin bulunduğu hususî bir meclis kurulurdu. Adî davalar ile diğer

BAB-I ÂLİ BINASI (1844)

İşler ise sadreyn ve İstanbul kadısının sadrazam huzurunda toplandığı arz odasında görülürdü. Bab - ı âli teşkilâtında 1836 da esaslı islâhat yapılarak nezaretler ihdas olunmuştur. Kâhya bey, reisülküttap, defterdar ve çavuşbaşı gibi sadra zamın maiyetinde bulunan eski Bab ı âli adamları bu defa, dahiliye, hariciye, maliye ve zaptiye nazırları sıfatıyle sorumlu birer devlet adamı haline gelmişlerdir. Yine Mahmut II. devrinde 1838 de teşkil olunan, «Dar-i Şûra-yı Bab-ı âli» meclisi, derhal Bab-ı âli de vazifeye başladığı gibi «Meclis-i vâla-yı ahkâm-ı adliye» de bir müddet sonra buraya nakledilmiştir. Tanzimattan sonra 1854 de Bab ı âlide bir de başına Âli paşanın getirildiği «Meclis-i âli-i tanzimat» kurulmuştur. Yine Âli paşanın sadareti zamanında (1868) «Meclis-i valâyı ahkâm-ı adliye» ikiye bölünmüş, bir kısmı şurayı devlet haline gelerek Bab-ı âlide kalmış, öteki sonradan adliye nezaretine inkılâp eden meclis olarak Bâb ı âli den ayrılmıştır. Bu itibarla bütün bu devirde Bab ı âli kavramı sadaret dahiliye ve hariciye nazırlıkları ile şurayı devleti kapsamaktadır.

Abdülmecit devri ile Abdülâziz'in ilk zamanları, Bab - ı âlinin en fazla nüfuz sahibi olduğu ve Osmanlı imparatorluğunun temsil ettiği idarî ve siyasî kuvvet ve yetkinin tamamen saraydan Bab-ı âliye geçtiği devirdir. Abdülhamit devrinde, ikinci meşrutiyete kadar, bütün idare yine sarayda toplanmış ve Bab-ı âli gölgede kalmıştır. Eskiden, Bab-ı âlideki kâtiplere Arapça ve Farsça dilleri ile diğer lüzumlu bilgileri öğretmek üzere Bâb-ı âli hocalığı denilen bir vazife vardı.

1820 de de memurlar arasında fransızca bilenler yetiştirmek için bir tercüme odası kurulmuştu. Bâb ı âli, 1878 de bir defa daha kısmen yanmış ve yeniden yaptırılmış, 1911 deki yangında ise iki taraftaki sadaret ve hariciye nezareti kurtularak, ortadaki şuray-ı devlet ve dahiliye nezareti kısımları yandıktan sonra ortadaki kısım bir daha yapılmamıştır.

Bab-ı âlî'nin bulunduğu bina, ilkin Büyük Millet Meclisi hükümetinin İstanbul temsilciliğine verilmiş ve sonradan sadaret kısmı, İstanbul vilâyet konağı ve Hariciye nezareti kısmı da Defterdarlık olmuştur.

Bab-ı Âli Baskını, Balkan harbinin ilk safhasındaki mağlubiyetler üzerine sadrazam Kâmil paşa'nın başında bulunduğu hükümet Londra konferansında teklif edilen Midye - Enez sınırını kabul ederek barışa yanaşmak istiyordu. Bu sebeple, İttihat ve Terakki partisi adına başta Enver ve Talat beylerle hatip Ömer Naci'nin bulunduğu 30-40 kişilik bir gurup, kabinenin toplantı halinde bulunduğu Bâb-ı Âli'ye 23 ocak 1913 te bir baskın yapmış, bu sırada toplantıdan çıkıp Enver Bey'in bulunduğu yere gelen Nazım Paşa dışarıdan gelen gürültü üzerine tabancasına sarılınca, atılan bir kurşunla vurulmuş ve birkaç kişi de öldürülmüştür. Kâmil Paşa hükümetten çekilmeye zorlanarak diğer nazırlarla birlikte nezaret altına alınmış ve Kâmil Paşa'nın istifasını saraya götüren Enver bey 1 - 2 saat içinde Mahmut Şevket Paşa'nın sadaret fermanını getirerek iktidarın tekrar İttihat ve Terakki partisine geçmesini sağlamıştır.

BAB-I CUBUL: bk. BAB.

BAB - I DEFTERDARÎ, Bab-ı Defterî, Osmanlı İmparatorluğu'nda Defterdarlık (b. bk.) dairesine verilen ad. Buna Defterdar kapısı ve defterdarlık dairesi de denirdi.

BAB - I FETVÂ: bk. BAB - I MEŞİHAT.

BAB-I HÜMAYUN, İstanbul'da Topkapı sarayının Ayasofya'ya bakan büyük dış kapısı. Fatih Mehmet tarafından yaptırılmış olan (1478) B., Sarayın Saltanat kapısı idi. Büyük törenlerde ve alaylarda saraya bu kapıdan girilir çıkılırdı. (bk. TOPKAPI SARAYI, HAZİNE).

Edirne sarayındaki tören kapısı da aynı adı taşımakta idi.

BAB-I KİRPAS, İlhanlılarda ordu karargahına verilen ad. Ulus emîrlerinin toplanarak meclis kurdukları, memleket ve ordu işleri üzerinde kararlar verdikleri «Kirpas ı muazzam» denilen büyük divan çadırı ile ilgilidir (bk. İLHANLILAR).

BAB - I MEŞİHAT, Osmanlı İmparatorluğu'nda Şeyhülislâm (b. bk.) dairesi için kullanılan ad. Buna Bab ı Fetva, Şeyh - ül - islâm kapısı da denirdi.

BAB - I SERASKERÎ, Osmanlı İmparatorluğu'nda 1908 den önce Harbiye Nezareti (b. bk.) dairesine verilen ad. Buna Serasker kapısı da denirdi.

BABIA GORA (Babia Dağı), Polonya'da, Kraków'un güneyindeki araziye uzaktan hâkim olan ve piramide benzer şekli ile tanınan batı Beskid dağlarının başlıca tepesi (1725 m). Çekoslovak sınırı bu dağın güneybatı yamacından geçer.

BABIĆ [*bqbiç* ok.], **Ljubomir** (mahlâsı *Aleksandar Ksaver Gjalski*; 1854 - 1935), tanınmış Hırvat yazarı ve devlet adamı. Gredica (Hırvatistan, Hıvatsko Zagorje bölgesi) da asılzade bir aileden doğmuştur. Annesi tarafından Macar Gyály ailesine mensuptur (Gjalski mahlâsını bundan almıştır). Onyıllarca il memurluğunda bulunan B. milletvekilliğine de seçilmiş ve Macar Parlâmentosunda Hırvatistan'ı temsil etmiştir. 1917 - 1918 yıllarında Zagreb ili valiliğinde bulunmuşur. B. Hırvat edebiyatında realizm akımının seçkin bir simasıdır. Küçük hikâyeler ve romanlar yazmıştır. İlk küçük hikâyesi *Illustrissimus Battorych* (İzzetlü B.) başlığı altında 1884 te çıkmıştır. Hırvat küçük asılzadelerinin hayatını canlandıran *Pod starimi krovima* (Eski çatılar altında), *Iz varmedjinskih danov* (İlin günlerinden), *Tri pripovijesti* (Üç hikâye) v.b. başlıklı küçük hikâye ciltlerinden başka *U noći* (Geceleyin) [1886], *Osvit* (Seher) [1892] ve *Za materinsku riječ* (Ana dili uğrunda) [1906] adlı büyük romanları tanınmıştır.

BABİL (Şehir), Fırat'ın doğu kıyısında eski Mezopotamya'nın en büyük şehirlerinden biri ve Babilli sülâlelerin idare merkezi. Bugün, Babil, Kasr, Merkez, Amran ibn - Ali ve Isn - il Esved tepeleri üzerinde eski B. in örenleri vardır. Bundan da, eski doğunun bu en ünlü şehrinin beş tepe üzerine yayılmış olduğu anlaşılmaktadır. Bu örenler, 1583 den beri başka başka milletlere mensup seyyahlar ve araştırıcılar tarafından incelenmiştir. İlk defa C. J. Rich (1811 - 1817), sonra A. H. Layard (1850) B. de bir kazı yapma işine girişmişlerdir. Büyük bir heyet ile yapılan ilk çalışmalar ise Fransız'lar tarafından Oppert'in idaresinde 1851 - 54 arasında yapılmıştır. Daha sonra Alman Doğu Cemiyeti tarafından Koldewey'in idaresinde sistemli kazılara başlanmış (1899 - 1917), Birinci Dünya Harbi'nden sonra ise Amerikalı'lar ve İngiliz'ler adına çeşitli bilim kurumları tarafından kazılara devam edilmiştir.

Bu kazılara kadar B. hakkındaki bilgimiz hemen yalnız klâsik yazarların ve hususiyle Herodotos'un verdiği bilgiden ibaretti. Bugün ise kazılarda elde edilen Babil'in

Babil şehrinin İştar kapısı ile «Merasim caddesi» nin tasarlanmış şekli

kendi belgeleri ile şehrin bütün gelişim tarihini öğrenmek kabil olmuştur. İçinde B. den bahseden birçok metinlerle ve hususiyle Ninova'daki Asurbanipal kitaplığında en eski nüshası elde edilen ve «Babil şehrinin tarifi» adını taşıyan bir metin ile bir zamanki bayındır B. i tam olarak tanımak mümkün olmuştur. Adı geçen bu metinde B. de «53 büyük tanrı tapınağı, 55 tanrı Marduk hücresi (küçük tapınak), 2 âyin yolu, 3 kanal, 8 kale kapısı, 2 sur, 24 cadde, 300 İgigi, 600 Anunnaki hücresi, 180 İštar, 180 Adad sunağı v. b.» sayılması şehrin büyüklüğü hakkında bir fikir verebilir. Kazılarda B. in M. Ö. VII. yüzyılda yapılmış kilden plânları da ele geçmiştir. Bugün Berlin müzesinde bulunan bir plânda, B. deki saraylardan biri cıvarı ile birlikte resmedilmiştir. Londra'da bulunan başka bir plân ise B. in «Yenişehir»ini göstermektedir. Bunlardan başka arazi alım satımına ait mukavele, senet ve benzeri gibi daha birtakım özel hukukî belgeler vardır ki, bunlardan Babil'in topografyası hakkında bilgi edinmek kabil olmaktadır. Son olarak bir de hususiyle Asur kırallarının B. deki inşaat çalışmalarını anlatan metinler vardır, bunlarla da B. deki binalar tespit edilebilmektedir.

B. adı, aslında «tanrının kapısı» anlamına gelen Sumerce KA. DİNGİR. RA sözünün *Babili* şeklinde Akkadca tercümesidir. B. in «Şehir tarifi» metninde yazı oyunlariyle yazılmış çeşitli isimlerinden başka, daha 16 tane takma adı vardır. Fakat şehrin asıl isminin Sumerce olması, B. in Sumer'ler zamanında kurulduğunu gösterir. Ancak Akkadca tercümesinin yayılmış ve kullanılmış olması, B. in Akkadlar zamanında önem kazanmasından ileri gelmiştir. Gerçekten de Fırat M. Ö. IV. binde Kiş şehri yanından akıyordu. Sonra gittikçe daha batıya, Babil'e doğru akmağa başlayınca, Babil'in de önem kazandığı anlaşılıyor. Babil'den ilk defa Akkad sülâlesinden Sarkalisarri yaklaşık olarak (M.Ö. 2700) orada bir tapınak yaptırdığından bahsetmektedir. Bir Babil geleneğine göre, sözde Akkad'lı Sargon, B. i tahrip etmiş, yine aynı kaynağa göre III. Ur sülâlesinden Şulgi de B. i zapt ve yağma etmişmiş. Şulgi'nin 53 üncü yılında B. de kendisine tâbi bir patesinin bulunduğu biliniyor. I. Babil sülâlesinin kurucusu Sumu - abum, 1 inci yılında B. in surunu yaptımış, Samsu - iluna ise şehri genişletmiştir. Bu sülâle zamanına ait kültür katları su seviyesinden aşağıda bulunduğundan, bu devre ait belgeler azdır.

B., biri iç (duru Imgur - Enlil), öbürü dış (salhu) olmak üzre iki surla çevrilmişti. Kerpiç tuğlalardan yapılmış olan iç sur 6,5 m genişlikte olup 18,10 m lik muntazam aralıkta kalelerle tahkim edilmişti. Şehir biri eski, öbürü yeni olmak üzre iki kısımdan ibaretti. Eski şehrin doğu tarafındaki iki surun arasında üçüncü bir duvar daha vardı. Surların hepsinin uzunluğu 8150 metreyi buluyordu. İki sur arasında 7,20 m lik bir mesafe vardı. Dış duvar ise 3,72 m genişlikte olup, aynı suretle kalelerle tahkim edilmişti. Metinlere göre şehrin Uraş, Zababa, Marduk (Gissu), İştar, Enlil, Sin, Adad ve Şamaş gibi tanrı adlarına bağlanmış 8 kapısı ile ayrıca bir de Yenişehir'e giden âyin yoluna çıkan Esagila tapınağının kapısı vardı. B. de her kapı, o kapının adını taşıyan bir caddeye açılırdı. Bu kapılardan bugün yalnız «İştar kapısı» restore edilebilmiştir. 12 metre yükseklikte olan bu kapının duvarları üzerinde ki renkli emaye tuğlalardan yapılmış olan hayvan tasvirleri, sanat tarihi bakımından çok önemlidir. Aslanı, boğayı ve bir ejderi gösteren bu frizler bugün Istanbul müzesinin Eski Doğu Eserleri bölümünde korunmaktadır. Bu hayvanlardan aslan tanrıça Iştar'ı, boğa, Adad'ı, yılan başlı ejder ise Marduk'u temsil etmekte idiler.

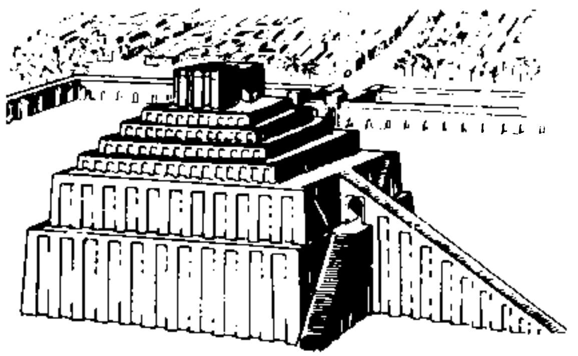
B. in birçok kanallar ve köprülerle birbirine bağlanmış mahallelerden meydana gelmiş olduğu, her mahallede ayrı bir tapınak ile birkaç sunak bulunduğu anlaşılmaktadır. Sayısı pek çok olan bu tapınaklardan en ünlüsü Amran - ibn - Ali tepesinde meydana çıkarılan ve Esagila denilen tanrı Marduk tapınağıdır. Fıratın doğu kıyısında ve şehrin merkezinde kurulmuş olan bu tapınak, ortada Marduk'un statüsünün bulunduğu kutsal oda olmak üzere, bunun etrafında bir çok odalar bulunan dört köşe bir binadan ibaretti. Ayrıca etrafta tapınağa ait eklentiler bulunuyordu. Meselâ ünlü «Babil kulesi» (b. bk.) de Esagila'nın yanında idi.

Tarih: B. in en eski devirleri hakkında pek az şey bilinmektedir. Şehrin kurucusu bilinmemekle beraber, Babil isminin aslında Sumerce olması şehri kuranların Sumer'ler olduğunu göstermektedir. Fakat idare merkezi olarak önem kazanması I. Babil sülâlesi zamanındadır. Bu sülâleye Hitit kıralı Mursil I. son verince, şehir, Kas veya III. Babil sülâlesinin eline geçmiş ve bu sülâle beş yüzyıldan fazla B. e hâkim olmuştur. Bu sülâlenin çökmesi üzerine Babil'de Asur kıralları hüküm sürmeğe başlamışlar. B. bu kültür merkezi olarak bu devirde de önemini korumuştur. Asur imparatorluğunun yıkılmasından sonra B. de Yeni Babil denilen yerli bir sülâlenin kısa, fakat parlak egemenliği başlamış, bu devire raslıyan «Babil esareti» nin sebep olduğu Yahudi propagandası ile B. eski ününün devamını sağlamıştır. Öyle ki, klâsik çağlarda meselâ Herodotos zamanında B. in hâlâ bayındır ve kalabalık bir şehir olduğu anlaşılıyor. Herodotos'un B. ve Babilli'ler hakkında verdiği bilgiyi (I, 178 - 181; III, 155 - 158), kazılar doğrulamıştır.

BABİL ARAMCASI: bk. ARAMÎ DİL VE DİYELEKLER.

BABİL DİLİ: bk. AKKAD DİLİ.

BABİL KULESİ (Sumerce adı: *Etemenanki* = yerin ve göğün temel taşı), eskiden Babil'de yapılmış olduğu söylenen bu kulenin ilk defa kimin tarafından yaptırıldığı hakkında bir şey bilinmiyorsa da, adının Sumerce olması ilk defa Sumerler zamanında var olduğunu gösterir.

BABİL KULESİ (Unger'e göre)

B., Babil şehir plânının da gösterdiği gibi, «kutsal ev» ve «kutsal kapı» ile bir bütün teşkil ediyordu. Yani, Babil'in doğusundaki Gissu veya Marduk kapısından girilince, büyük Marduk caddesinden ve kutsal kapıdan geçilerek doğru kuleye gelinirdi. Babil'in şehir tarifi metnine göre, kule 7 katlı idi. Birinci kat 90 m^2 olup 33 m yükseklikte; ikinci kat 78 m^2 ve 18 m yükseklikte; üçüncü kat 60 m^2 ve 6 m yükseklikte; dördüncü kat 51 m^2 ve 6 m yükseklikte; beşinci kat 42 m^2 ve 6 m yükseklikte; altıncı kat 33 m^2 ve 6 m yükseklikte: yedinci kat 21 m genişlik ve 24 m uzunlukta olup 15 m yükseklikte idi. Buna göre B. nin yüksekliği 90 m idi. Yedinci kat, İştar kapısı gibi mavi emaye tuğlalarla kaplanmıştı. Burası Marduk'un yüksek tapınağı idi. Birinci ve yedinci katlardan başka, her katın başında üzerinde «Çık» yazan bir levha asılı idi, nitekim Herodotos da yedinci katı görememişti. Babil'liler bu kulenin bir benzerinin yerin altında da devam ettiğine inanırlardı. Kulenin ismi de bu inancı göstermektedir.

B. nin tarihi, Babil şehrinin tarihine bağlıdır. M. Ö. 689 da Asur kıralı Sanherib bütün şehirle birlikte B. ni de yıkmıştır. Halefi Asarhaddon ise Babil şehriyle birlikte kuleyi de yeniden inşa ettirmiş, bu iş 13 yıl sürmüştür. Asurbanipal ile kardeşi Şamaş-şum-ukin ararsındaki savaşlarda kule M. Ö. 652 den 618 e kadar uzun bir kuşatmaya uğramıştır. Yeni Babil sülâlesi kırallarından Nabupolassar ve Nabukadnezar II. de kuleyi tamir ettirmişlerdir M. Ö. 478 de Pers kıralı Kserkses. Marduk heykelini ganimet olarak aldığı zaman, kuleyi de tahrip etmiştir. Büyük İskender Babil'i imparatorluğuna merkez yapmak istediği zaman, kule bir harabe halinde idi. İskender yenisini yaptırmak üzere bu yığıntıyı kaldırtmış ise de, vakitsiz ölümü bu tasavvuruna engel olmuş ve B. de böylece bir efsane halinde yalnız dillerde kalmıştır. *Ahd-ı Atik*'te Babil Kulesinden bahsedilir. Buna göre, Tufandan sonra Nuh'un oğulları Sinar (Sinear) da yerleşmişler, ve bütün yeryüzüne dağılmasınlar diye kendilerine bir şehir ve başı göklere erişecek bir kule yapmak istemişler. Yapı devam ederken, Allah onların dilini karıştırmış ve bütün halkı buradan yeryüzüne dağıtmıştır.

DİL. Monojenez (b. bk. monogénèse; karşıtları: polygénèse ve ologénèse) taraflıları. yani bütün dillerin tek kaynaktan gelmiş olduğuna inananlar, hususiyle din adamları için, Babil (Akkadca *Bābilu*. İbranca *Bābel* = tanrı kapısı) Kulesi efsanesi hem bir sembol teşkil etmiş hem de bir delil olarak ileri sürülmüştür. *Ahd-ı Atik* (Tekvin XI, 1 - 9) e göre, Babil Kulesinden evvel «bütün dünyanın dili bir ve sözü birdi.... Ve âdem oğullarının yapmakta oldukları şehri ve kuleyi görmek için Rab indi, Ve Rab dedi: İşte, bir kavimdirler, ve onların hepsinin bir dili var; ve yapmağa başladıkları şey budur; ve şimdi yapmağa niyet ettiklerinden hiç bir şey onlara men edilmiyecektir. Gelin, inelim, ve birbirinin dilini anlamasınlar diye, onların dilini orada karıştıralım. Ve Rab onları bütün yeryüzü üzerine oradan dağıttı; ve şehri bina etmeği bıraktılar Bundan dolayı onun adına Babil denildi: çünkü Rab bütün dünyanın dilini orada karıştırdı...» Burada *Babil* adının etimolojisi İbrancada «karıştırmak» anlamına gelen *bālal* kelimesiyle yapılmak istenmiştir. Babil'de «dillerin karışması» ndan Nuh'un torunlarının sayısına göre 72 dil türediğine ve bunların, Nuh'un üç oğlu olan Sam, Ham, ve Yafes'e göre gruplandığına dair inanç bütün Ortaçağda devam ettiği gibi günümüzde de bunun taraflıları az olmamış, ve yer yüzünde bugün konuşulmakta olan dillerin esas birliği meselesini ele alan bazı yazarlar, eserlerine başlık olarak Babil Kulesi sembolünü kullanmışlardır, meselâ A. Wadler: *Der Turm von Babel, Urgemeinschaft der Sprache* (Babil Kulesi, Dilin esas birliği) [Basel 1935], M. Honnorat: *La Tour de Babel et la langue primitive de la terre* (Babil Kulesi ve yeryüzündeki ilkel dil) [Paris 1936]. Bk. ANA DİL, 2; DİLİN TÜREYİŞİ.

BABİL SÜLÂLELERİ, İlkçağda Babil şehrinde hâkim olan sülâlelerin adı. Babil sülâleleri hakkında XIX. yüzyıla kadar yalnız klâsik Yunan yazarlarının verdiği bilgilerle yetiniliyordu. Geçen yüzyılda Mezopotamya'daki arkeoloji araştırmalariyle meydana çıkarılan çiviyazılı vesikaların çözülmesinden sonra ise, ilkçağ tarihinin alanı çok genişlemiştir. Kil tabletler üzerine çiviyazısı (b. bk.) ve Babil diliyle yazılmış olan bu belgeler arasındaki kıral listeleri, kronikler ve annalesler ile Babil sülâlelerinin tarihi aydınlanmıştır. Bunlardan büyük Babil kıral listesi ile «S Kroniği» denilen liste 9 Babil sülâlesi saymaktadır. Fakat diğer bazı listelerde Babil şehrinin kurulmasından önceye ait olan 21 sülâle daha gösterilir. Böylece sayısı 30 a çıkan Babil sülâlelerine bir de «Yeni Babil» denilen Kaldeli'ler (= Keldanî'ler) sülâlesi eklenirse Mısır sülâleleri için Manethon (b. bk.) un yaptığı gibi, Mezopotamya'da da 31 kıral sülâlesinin hâkim olduğu anlaşılır. Bunlardan 1 - 19-uncu sülâleler daha ziyade Sumer kırallarının mensup bulundukları hanedanlardır. Çiviyazılı kroniklerde 22 nci sülâle olarak gösterilen sülâleye modern tarihçiler tarafından «I. Babil sülâlesi» ve listelerin 23 üncü sülâlesi olarak gösterdiği ve I. Babil sülâlesi ile çağdaş olarak güney Mezopotamya'da hâkim olan İsin ve Larsa kırallıklarına da «II. Babil sülâlesi» denilmektedir. Babilli bu sülâleler içinde Hammurabi sülâlesi de denilen birinci Babil sülâlesi ile III. Babil veya Kas hanedanı denilen sülâle ve birde Yeni Babil (listelerde 31 nci Babil) sülâlesi en önemlileridir.

Birinci Babil sülâlesi: Batı Sâmî'leri, yani Amurru'lar tarafından kurulmuş olan bu sülâle, üç yüzyıl kadar (M. Ö. ca. 2105 - 1806) Babil ve çevresinde hâkim olmuştur. I. Babil devletinin sınırları muhtelif zamanlarda, şüphesiz

baştaki kıralın liyakatine göre, genişlemiş veya daralmıştır. Sülâlenin kurucusu Sumu-Abum ise de, en ünlü kıralı Hammurabi'dir. Bundan dolayıdır ki, bu sülâleye çok defa «Hammurabi sülâlesi» de denilmektedir. Sumu-Abum'un devlet kurmasını sağlıyan olayları kesin olarak bilmiyoruz. Fakat bu sırada bir taraftan güney Mezopotamya'ya hâkim olan İsin ve Larsa kırallıklarının birbirleriyle sürekli boğuştuklarını, diğer taraftan da Asur kıralı İllusuma'nın bir çok Sumer şehirleriyle Akkad'lıların hürriyetlerini gasbettiğini biliyoruz. Buna göre Sumu-Abum'un bu kargaşalıklardan faydalanmış olduğu tahmin edilebilir. Sumu-Abum'un yaptıkları hakkında onun Ur şehrinde ve İsin'de tapınaklar kurdurmuş olmasından başka bir şey bilinmemektedir. Fakat bu bilgi onun bu şehirleri zaptedmiş olduğunu gösterir. Kıral listesinde Sumu-Abum'un ardası olarak gösterilen Sumu-la-ilu'nun, onun oğlu olup olmadığı belli değildir. Bu kıralın en büyük başarısı, o zamanlar güneş kültü ile ünlü olan Sippar şehrini zaptıdır. Bundan başka bu kıral Babil'i sekiz kule ile tahkim ettirmiş ve iki de kanal açtırmıştır. Fakat Sumu-la-ilu'nun en önemli işi, kullanılmakta olan görenek hukukunu yazı ile tesbit ettirmesidir. Bu bakımdan dünya tarihinde yanlış olarak ilk kanun kurucusu sayılan Hammurabi'ye örnek olmuştur. Fakat Hammurabi'nin diğer bütün işleri gözönüne alınırsa, kendisinin hakikaten sülâleye adını verdirecek kadar değerli bir idareci olduğu görülür. Zira Hammurabi önce devletinin sınırlarını doğuda Emutbal'a, batıda Mari'ye kadar genişletmiş, Asur ve Ninova şehirlerini zaptetmiş, Larsa kıralı Rim-Sin'i de yenerek Akkad'lar zamanında olduğu gibi, Mezopotamya'nın siyasî birliğini yeniden kurmağa muvaffak olmuştur.

Mezopotamya'nın çiviyazılı metinleri henüz daha etraflıca tanınmadığı zamanlarda Hammurabi dünyanın ilk yazılı kanun kurucusu sanılmıştı. Bugün ondan bin yıl önce Sumer kırallarının hukuku yazılı bir hale getirdikleri bilinmektedir. Fakat Hammurabi'nin asıl şöhreti devletçiliğindedir. Gerçekten de o, zaptettiği şehirlere güvendiği valileri tayin etmek suretiyle merkeziyetçi bir monarşi sistemi yaratmış ve muntazam posta teşkilâtı sayesinde bu valilerle mektuplaşarak da bu sistemin işlemesini sağlamıştır. Onun valilerine gönderdiği bu mesajlardan bazıları ele geçmiştir. Bu sayededir ki Hammurabi'nin devleti kendisinden sonra yüzyıl daha yaşayabilmiştir. Son Babil kıralı Samsuditana zamanında Hitit kıralı Mursil I. in Babil'i zaptı ile bu sülâle sona ermiştir.

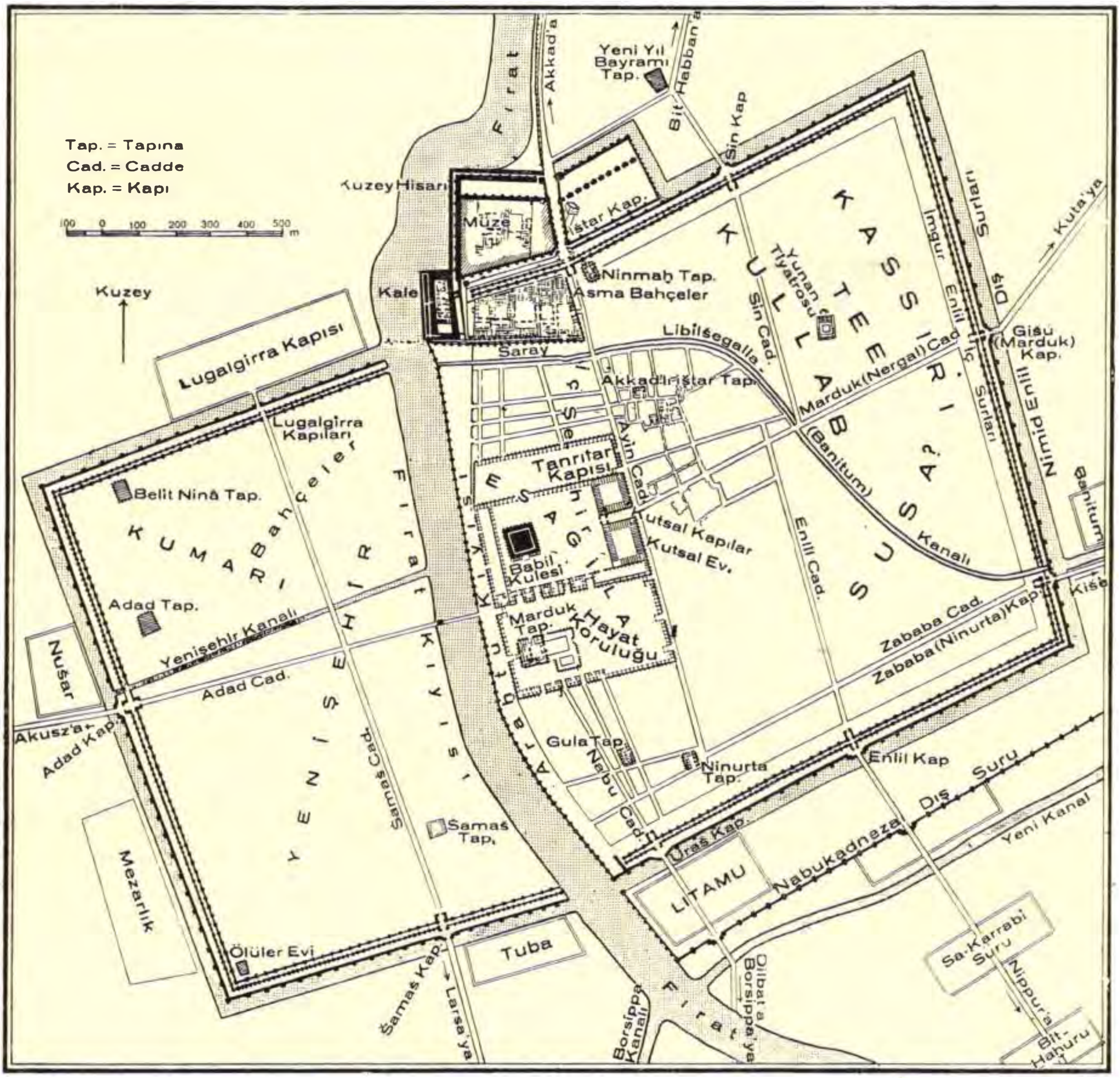
Üçüncü Babil sülâlesi: Babil üzerindeki Hitit istilâsı her nedense geçici mahiyette olmuştur. Zira belgelerde yaklaşık olarak ayni zamanda Babilde Kassu'lar denilen bir sülâlenin hâkim olduğu görülüyor. Babil kaynaklarının 24 üncü sülâle olarak gösterdiği bu hanedan Babil'de beş yüzyıldan fazla bir zaman (M.Ö. yaklaşık olarak 1750 - 1174) hâkim olmuş ve 38 kıral gelmiştir.

Kasların menşei meselesi münakaşalıdır. Çünki bu kavmin kendi dili ile yazılmış bir tek belge yoktur, fakat kıral adları, bunların Asyanik kavimlerden olduklarını göstermektedir. Eski Yunanlı'lar bunlara Kassaioi demekte ve siyasi egemenlik alanlarını Babil'in kuzeydoğusunda göstermektedirler. Çek bilgini Hrozný'ye göre ise, Kassu'lar kendi adlarını verdikleri Hazar denizi (= Kaspios) bölgesinde Ârî'lerle karıştıktan sonra Mezopotamya'ya inmişlerdir.

Bu sülâlenin ilk kırallarının icraatı hakkında pek az şey bilinmektedir. Çünki zaten bu devir hakkında ancak müphem birkaç metin vardır, biraz sonra da bütün Eski Doğ'yu kaplıyan «Karanlık devir» başlamakta ve Babil kaynakları ancak Amarna (b bk.) devrinde yeniden meydana çıkmaktadır. Bu devirde de Babil devletinin siyasî sınırlarını gösterememekle beraber, Babil kıralı Karaindas'tan Burnaburias II. ye kadar geçen zaman III. Babil sülâlesinin en kudretli olduğu devirdir. Çünki bu devirde Kas kıralları XVIII. sülâle firavunlariyle mektuplaşmakta, iki kıral arasında kız alıp verme münasebetleriyle hediyeler alınıp verilmektedir. Amarna arşivinde III. Babil kırallarına ait 11. mektup bulunmuştur. Bu mektuplarda siyasî olaylardan hiç bahsedilmez, yalnız evlenme ve buna bağlı olan altın meselesi bahis konusu olur. I. Babil devletinin mısır'la bu dostça münasebeti Mitanni devletinin ortadan kalkmasiyle Asur devletinin de Mısır'la mektuplaşmasına kadar devam etmiş, nihayet Burnaburias II. bunu firavun yanında protosto ederek, kuzey sınırlarında başgösteren bu tehlikeye karşı savunma çareleri aramağa başlamıştır. Bundan sonra III. Babil sülâlesi krallarının tek endişesi Asur'lular olmuştur. Çok defa düşmanca olan bu Babil-Asur münasebetleri arasıra iki kıral ailesi arasında evlenme bağları kurularak dostça bir şekil almışsa da, bunlar geçici olmuştur. Bu iki komşunun birbiriyle sürekli boğuşması, doğudaki Elam'lılara kalkınma fırsatı verdiğinden, Babil kıralları için bir de ayrıca Elâm tehlikesi başgöstermişti. Nitekim M. Ö. 1174 tarihinde son Babil kıralı Enlilnadinahe zamanında böyle bir Elâm hücumu ile artık çok yıpranmış olan III. Babil devleti de sona ermiştir.

Mezopotamya'nın eski tarihi henüz aydınlanmağa başladığı devirlerde, Zagros dağlarından inmiş olan Kas'ların barbar bir kavim oldukları ve yüksek Sumer medeniyetini imha ettikleri tarzında yanlış bir kanaat vardı. Bugün ise bu kavmin, aksine, Sumer medeniyetine yeni bir uyanış (Renaissance) devri yaşattıkları ve ayrıca da kendilerine mahsus kültür öğelerine sahip oldukları anlaşılmış bulunmaktadır. Gerçi Kas'lar da Amurru'lar gibi hemen tamamen Babil kültürü etkisi altında kalmışlar, yazılarını Akkadca veya arasıra da Sumerce yazmışlardır, fakat Kas'lar Gılgamış destanı (b. bk.) gibi Sumer edebiyatının şaheserlerini kopye etmek suretiyle kadirbilirlik gösterdikleri gibi, Kudurru denilen üzerleri resimli ve yazıtlı dikili taşlardan ibaret ve yalnız kendilerine has olan bir nevi timar bağış belgeleri de yaratmışlardır. Bundan başka Kaslar belge tarihleme usulünde de bir yenilik meydana getirmişlerdir. Yazılı belgeler o zamana kadar önemli bir olaya göre tarihleniyordu. Kas'lar ise herhangi bir olayın, hüküm sürmekte olan kıralın tahta çıkışının kaçıncı yılında olduğunu belgeye kaydediyorlardı. Bu âdet Pers çağına kadar sürmüş ve ancak Seleukid'ler devrinde ortadan kaldırılmıştır.

Yeni Babil devleti: Bu sülâle, Med kıralı Keyaksar'ın M. Ö. 612 de, doğunun Roma'lıları denilen Asur'luları ortadan kaldırmasiyle Babil valisi Nabupolassar (Nabu-apal-usur) tarafından kurulmuştur. Sabık Babil valisi Med kıralı ile anlaşarak Ninova şehrini birlikte zaptettikleri için, Asur İmparatorluğunun mirasçısı sıfatiyle Suriye-Filistin ve hattâ Mısır'a da hâkim olmuştu. Fakat bu devlet 6 kıral ile ancak 70 sene kadar yaşayabilmiştir. Sülâlenin kurucusu Nabupolassar, Harran'a çekilerek yeniden kuvvet toplıyan son Asur kıralı Asuruballit ve onun Mısır'lı bağlaşığı XXVI. sülâleden Nehao ile haylı uğraşmak zorunda kalmış, Kadeş cıvarında Babil orduları, bağlaşık kuvvetleri kesin bir yenilgiye uğratmıştır.

BABİL ŞEHRİ PLÂNI

Nabupolassar daha hayatta iken oğlu Buhtunnasr (Nabu - kudur - usur) Suriye ve Mısır seferlerinin idaresini üzerine almış, Suriye - Filistini itaat altına aldıktan sonra Mısır üzerine yürümek istemişse de babasının ölüm haberi üzerine Babil'e dönmeğe mecbur olmuştur. Fakat Mısır Firavununun Filistin'deki Yahudi krallığını Babil'e karşı yeniden isyana teşvik etmesi üzerine M. Ö. 579 da Kudüs üzerine yürümüş ve âsi kıralla birlikte 17 bin kişiyi esir alarak Babil'e götürmüştür. Fakat yeni tayin edilen Kudüs kıralı Sedekiya'nın da Mısır entrikalarına alet olması üzerine yeniden bir sefer yapmış ve bu defa bütün şehri tahrip ederek Yahudi'lerin hepsini Babil'e götürmüştür (M.Ö. 586). İşte bu olay Yeni Babil devletinin ve hususiyle Buhtunnasr'ın dünya tarihinde önemli bir yer almasına sebeb olmuştur. Zira Yahudi peygamberleri, eski Ön Asya tarihinde çok görülen bu tehcir olayını o derece mübalâğa ile anlatmışlardır ki, dolayısiyle Buhtunnasr dünyanın en zalim bir Fatihi haline gelmiştir. Buhtunnasr, kuvvetli rakibi Med devletiyle dostça münasebetlerin devamını sağlamak için, Medya'lı bir prenses ile evlenmiş ve ona memleketinin hasretini duyurmamak için Babil'de ünlü asma bahçeleri yaptırmıştır. Ne çare ki hiç beklenilmiyen başka bir tehlike ortaya çıkmıştır. Pers prenslerinden Kyros ilkin kayın babası Med kıralı Keyaksar'ın devletine nihayet verdikten sonra gözünü Babil'e dikmiş, bu sırada Babil tahtında bulunan ihtiyar kıral Nabonid (Nabu - Naid) ise, muhtemel tehlikeyi önlemek gayretile Lydia kıralı Kroissos ile karşılıklı bir yardımlaşma antlaşması imzalamıştır. Fakat Kyros beklenmiyen bir zamanda hızla Kızılırmağı geçerek Lydia üzerine yürümüş, Kroissos'u yenip esir ettikten sonra, bağlaşığı Babil kıralını da cezalandırmak üzre M. Ö. 538 de Babil'i zapt ve Nabonid'i de esir etmiştir. Böylece Yeni Babil devleti de sona ermiştir.

BÂBÎLİK, Bâb (b. bk.) ın kurduğu sistem. B., Bâb'ın (ölm. 1850) kendi özel inancına ve topluluğun anlayışına göre kurulmuş olup tasavvuf etkisinin ve hükema felsefesinin de izlerini taşımaktadır. Bâb, kendisinden önce Şeyh Ahmet İhsanî tarafından kurulmuş olan Şeyhîye mezhebinden (b. bk.) di. Bu mezhebin esaslarından kuvvet alarak önce 12 inci imam olan Mehdî (b. bk.) nin Bâbî,

yani kapısı ve naibi olduğunu, sonradan da asıl Mehdî bulunduğunu iddia etmiş. nihayet Muhammed Peygamberin kurduğu İslâm dininin kıyameti koptuğunu ve kendisinin yeni bir kitapla ve yeni bir dinle geldiğini söylemiş, en sonunda da Tanrı zuhuru olduğunu ve kendisi ile açılan devrin 2 000 yıla yakın. yahut daha fazla bir müddet devam edeceğini ve bu müddetten sonra yine bir zuhur olacağını sölemiştir. Bâb, tevillerinde batınilerin metodunu olduğu gibi kabul etmiştir. Muhammet dininden ayrı bir din kurduğunu ve Kur'andan başka mukaddes bir kitap sahibi bulunduğunu söylediği ve hatta kendisini tanrı zuhuru olarak bildiği cihetle, Bâb'a islâm dinine uyan bir islâm müçtehidi ve bâbiliğe bir mezhep denemez.

B. in esasları Bâb'ın *Beyan* adlı eserinde toplu bir halde açıklanmıştır. Tanrı, dünyayı, 7 sıfatı (kader, kazâ, irade, meşiyet, izin, ecel, kitap) ile yaratmıştır. 19 rakamı kutsal sayılır: «vâhid» ve «vücud» kelimeleri ebced hesabiyle 19 tutar; yıl 19 aya, her ay da 19 güne bölünmüştür (bir yıl 361 gün eder); bir ayda (= 19 günde) bir defa 19 kişi davet etmelidir.

İdare: 19 kişilik bir kurul tarafından idare edilen Bâbî'ler, her yıl mallarının beşte birini bu kurula vermek zorundadırlar. Para cezasından başka bütün cezalar kaldırılmıştır. Öğrencilere ancak beş yaşından sonra çıplak etine vurulmamak şartiyle, en çok beş sopa vurulabilir. Ticaret ve mukaveleler hiçbir kayıtla bağlı değildir; faiz kabul edilmiştir.

Aile: 11 yaşından sonra evlenme mecburîdir. Dul kalan erkekler 90, kadınlar 95 gün sonra tekrar evlenmek zorundadırlar, evlenmiyenler cezaya çarptırılırlar. Boşanma iyi sayılmaz; anlaşamıyanlara anlaşmaları için bir yıl mühlet verilir; boşananlar ise bir ay (= 19 gün) geçtikten sonra tekrar barışıp evlenebilirler (19 defaya kadar).

Miras: ölenin cenaze masrafları çıktıktan sonra miras şu yolda bölüşülür: Çocuklara 9/60, karı veya kocaya 8/60, babaya 7/60, anaya 6/60, erkek kardeşe 5/60 kız kardeşe 4/60, hocaya 3/60. Yakınlık bağı daha uzak olanlara miras düşmez. Nâiplik kabul edilir.

Din kuralları: 11 - 42 yaşındakiler yılda bir ay (= 19 gün), gündüzleri (güneşin doğmasından batmasına kadar) oruç tutmak zorundadırlar. Aptest almak tavsiye olunur, fakat mecburi değildir. Cenaze namazından başka namazlar cemaatle kılınmaz; camilerde vaız dinlemek uygundur; necis yoktur. B. e girenlerin kendileri ve malları temizlenmiş olur, su her şeyi temizler. Her gün *Beyan*'dan 19 sure okumak ve tanrının adını 361 defa (bir yılın günleri kadar) zikretmek lâzımdır. Ölenler Billûr veya yontulup cilâlanmış taş lâhitler içine gömülmelidir. Hac maksadiyle, Peygamber'in doğduğu ev ile müritlerinin evleri ziyaret edilebilir; hac ve ticaretten başka bir maksatla seyahat, hele deniz seyahatı, tavsiye olunmaz. Macun ve sarhoş edici içki kullanmak, dilencilik etmek, dilenciye para vermek yasaktır. İslâmlığın kıymetli taşlar ve ipekli kumaşlar hakkındaki emirleri hükümsüzdür. Kadınlar örtünmek zorunda değildirler.

Bâbî'ler, Bâb'ın ardası olan Bahâullah (b. bk.) ile onun baba bir kardeşi Subh - i Ezel (Mirza Yahya Nuri) arasındaki anlaşmazlık yüzünden Bahâîler (bk. BAHÂÎLİK) ve Ezeliler (b. bk.) olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Bahâîlik dünyada çok yayılmış, asıl B. i temsil eden Ezelîler ise azınlık halinde kalmıştır.

BABIN CUMHURİYETİ (Rzeczpospolita Babińska), XVI. yüzyılda, Lehistan'ın Lwów voyvodalığında, Babin'de, o zamanların İtalyan şehirlerindeki akademiler tarzında kurulmuş bir Leh cemiyeti. Zadegân ve fikir adamları gibi aynı seviyedeki insanlar arasında değişik kanaatlerden doğma ve daha çok biri birlerine karşı lâtife, eğlence ve şakayı ön plâna almak bu cemiyetlerde takip edilen gaye idi. Bu şakalar çok defa hicve kadar varıyor ve siyasî hataları veya gülünç mevkie düşmüş şahsiyetleri tenkide yarıyordu. Bir yüzyıldan fazla bir zaman süren Babin cemiyeti üyeleri içinde zamanın en ünlü yazarları vardı; Lehistan millî marşının yaratıcısı Jan Kochanowski, yazarlardan rey ve Morsztyn bunlardan olduğu gibi XVI. yüzyılın büyük devlet adamı ve Lehistan zadegânına dayanan demokrasinin kurucusu Jan Zamoyski de bu cemiyete girmişti.

BABİNE, Amerika kızılderili dillerinin Kuzey Amerika bölümünden bir dil. Nadene ailesine giren Athabaska grupunun Kuzey veya Tinneh (Dene) alt - grupuna bağlı güneybatı bölümündendir. Natoatin de denilen bu dil, batı Kanada'da Britanya Columbia'sı bölümünde Babine gölü kıyılarında konuşulur. Yakın akrabaları Nahane. Sekani, Takulli (Carriers) ve Chilkotin dilleridir' Bk. ATHABASKA DİLLERİ, KUZEY AMERİKA DİLLERİ.

BABINET [*babinē ok.*], **Jacques** (1794-1872) Fransız fizikçisi. Viyana'da Lusignan'da doğmuş, Paris'te ölmüştür. Babinet goniometresi fizik labrotuvarlarında kırılma indislerinin minimum sapma metodu ile bulunmasında açıları ölçmek için kullanılır. Kendi adiyle anılan bir de konpansatörü vardır. Başlıca eserleri şunlardır: *Traité de géometrie descriptive* (Tasarı geometri) [1850], *Etudes et lectures sur les sciences d'observation et leurs applications* (Gözleme dayanan bilimler hakkında etütler) [1855 - 1868] *Télégraphie électrique* (Elektrik telgrafı) [1861].

BABİNGA'LAR, Kongo nehrine karışan Sangha ırmağı boylarında yaşıyan kısa boylu zenciler. Bunlar her ne kadar Negrille ve yahut Pigme gruplarından iseler de bazı fizyolojik karakterleri diğer Komşu ırklarla karışıp melezleştiklerini göstermektedir. Babinga'lar Pigme arasında bilhassa zenci karakterleriyle temayüz ederler.

DİL. Babińga'ların dili, Sudan Cüce Zencileri(pygmée, négrille) dillerindendir. Fransız Ekvator Afrikası'nın Kamerun bölümünde Sanga nehrinin kıyılarında konuşulur. Babinga veya Bayaga'lar antropoloji bakımından asıl Zenci'lerden ayrılıp güney Afrika'daki Bushman'lara yaklaştıkları gibi, dilleri de Bushman ve Hottentot dillerine yakındır. Bunlardan bazıları millî bir dile sahip olmadıkları için, komşu Sudan Zenci'lerinin dillerinden birini konuşurlar. Böyle olmakla beraber, bunlar, benimsedikleri Zenci dillerine birçok yabancı unsurlar, türlü tonlar, ve Bushman - Hottentot dillerine has olan «şakırtı sesleri» (click, Schnalz) ni andıran sesler sokmuşlardır.

BABINGER [*bąbingīr* ok.], **Franz** (doğ. 1891) Türkolog. Weiden (Bavyera) da doğmuştur. Würzburg ve Münih'te tarih, hususiyle İslâm memleketlerinin sanat tarihi öğrenimi görmüş, 1914 te Hindoloji ve Semitik filolojisinde doktora yapmıştır. 1914 sonunda gönüllü asker olarak Türkiye'ye gelmiş, Türk subayı sıfatı ile Mustafa Kemal Paşa(Atatürk)nın erkân-ı harbiyesinde bir süre emir subayı olarak çalışmış, Çanakkale'de, Kafkasya'da, Irak'ta, daha sonra Galiçya'da Osmanlı ordusunda ve nihayet Filistin'de

(1918) Cevat Paşa'nın erkân-ı harbiyesinde bulunmuş, 1921 de Berlin üniversitesinde İslâm bilimleri doçentliği imtihanını kazanmış, 1924 te üniversitede ve aynı zamanda Doğu dilleri seminerinde profesör olmuş, 1933 te Naziler tarafından vazifesinden çıkarılmış, 1935 te misafir profesör olarak Bükreş üniversitesine, ve 1937 de onun için tesis edilmiş olan Türkoloji Enstitüsünün müdürü ve Ordinaryüs Profesör olarak Yaş (Iaşi) a gitmiş, orada 1943 yılına kadar kalmış, 1947 de Yakın Doğu tarihi ve kültürü, aynızamanda Türkoloji ordinaryüs profesörü olarak Münih üniversitesine çağrılmış, aynı zamanda orada bu ihtisas şubeleri için yeni kurulmuş olan enstitünün başına geçirilmiştir.

B. hususiyle Türkiye'nin tarihi, kültür tarihi ve edebiyat tarihi ile uğraşmış, bu alanda birçok eserler ve makaleler yazmıştır. Bunların en önemlileri şunlardır:

Stambuler Buchwesen im 18. Jahrhundert (XVIII. yüzyılda İstanbul'da kitapçılık) [1919]; *Schejch Bedreddin* (1921); *Hans Dernschwams Tagebuch einer Reise nach Konstantinopel und Kleinasien* 1553/55 (Hans Dernschwam'ın 1553/55 İstanbul ve Küçük Asya'ya bir seyahatinin ruznamesi) [1923]; *Die frühosmanischen Jahrbücher des Urudsch* (Oruc'un ilk Osmanlı devrine ait vekayinamesi) [1925]; *Anatolische Skizzen und Reisebriefe von A. D. Mordtmann* (A. D. Mordtmann'ın Anadolu tasvirleri ve seyahat mektupları) [1925]; *Die Geschichtschreiber der Osmanen und ihre Werke* (Osmanlı tarihçileri ve onların eserleri) [1927]; *Aus Südslawiens Türkenzeit* (Türkler zamanındaki Güney Slavya hakkında) [1927]; *Literaturdenkmäler aus Ungarns Türkenzeit* (Türkler zamanındaki Macaristan'dan kalma edebiyat âbideleri) [1927]; *Ewlijâ Tschelebi's Reisewege in Kleinasien* (Evliya Çelebi'nin Küçük Asya'da seyahat yolları) [1930]; *Das Archiv des Bosniaken Osman Pascha* (Boşnak Osman Paşa'nın arşivi [1931]; *Zur Geschichte der Papiererzeugung im Osmanischen Reiche* (Osmanlı devletinde kâğıt istihsali tarihi hakkında) [1931]; *Rumelische Streifen* (Rumeli akınları) [1937]; *Beiträge zur Frühgeschichte der Türkenherrschaft in Rumelien* (Rumeli'de Türk hâkimiyetinin ilk devreleri hakkında notlar) [1944]; Babinger «İslâm Ansiklopedisi» nde (Leiden 1914 - 1938), ekserisi Türklerle ilgili mevzulara ait olmak üzere, 125 kadar madde yazmıştır.

BABINGTON [*bæbiŋgtın* ok.], **Anthony** (1561-1586), suikast ve hükümet darbesi hazırlayan bir İngiliz. Derbyshire'da doğmuş, Londra'da idam edilmiştir. Mary Stuart'ın maiyetine girmiş, sonra gizli Katolik cemiyetine katılarak Avrupada geziler yapmıştır. Elizabeth'i öldürmek üzere bir suikast hazırlamıştır. Ciddî tutulmıyan ve polisçe de bilinen hükümet darbesi, Fransız rahibi Jean Ballard tevkif edilmiş, sonra da B. da yakalanarak kolları ve bacakları iple dört ata bağlanmış ve çekilerek parçalanmıştır. İtirafları Mary Stuart'a karşı başlıca itham maddesi olarak kullanılmıştır.

BABİNGTONİT, yeşilimtrakla esmerden siyaha kadar değişen renklerde kristalcikler halinde bulunan triklin bir pirokzend. Kalsiyum, demir ve mangan silikat birleşimindedir. arasıra püskürük kültelerdeki yarıklarda tesadüf edilir.

BABINSKI, Joseph (1857 - 1932), Fransız hekimi. Modern klinik nörolojinin en şöhretli üstatlarından ve kurucularından biri. Aslı Polanyalı olmakla beraber bütün meslek hayatı Paris'te geçmiş ve akademik kariere resmen girip profesör sanını almadığı halde zamanında kurmuş olduğu sinir hastalıklarına ait verimli ekolde birçok seçkin mütehassıslar yetiştirmiştir. Tıbbi semioloji (muayene usulleri) deki inceleme ve bulguları çoktur. En önemlileri şunlardır: 1 — sinir sisteminin hareket merkezlerine ve yollarına ait âfetlerin belirtisini «parmakların uzaklaşma delili» adı altında yayınlanmıştır (1903). 2 — Organsel ve isterik yarım felçlerin ayırtıcı farklarını belirtmiştir. 3 — Beyincik (cerebellum) hastalıklarının yarattığı muvazene bozukluklarına ait ana belirtileri (adalelere ait ölçüsüzlükler gibi..) bulmuştur. 4 — İpofiz iç salgı bezinin tümörlerine bağlı (şişmanlama—yağlanma—cinsiyet kudretsizliği = adiposo—genital) hastalığını vasıflandırmıştır. 5 — İsteri hakkındaki anlamı orijinal ve klâsiktir;

Babinski delili (Signe de Babinski), marazî taban derisi refleksi. Normal hallerde taban derisi ucu küt bir iğne ile tenbih edildiği zaman ayak baş parmağı ayak tabanına doğru bükülür. Halbuki beyin kabuğundan murdar iliğe kadar devam eden merkezi hareket yolu âfetlerinde taban derisine yukarda bahsedilen tenbih yapılırsa ayak başparmağı, aksine olarak, ayak sırtına doğru bükülür Ancak, bir yaşına kadar çocuklarda bu refleks normal olarak görülür.

Babinski tecrübesi, yarı felçlilerde aranır. Arka üstü yatan hastadan oturması istenir. Hasta tutunup oturmağa çalışırken felçli tarafta ayak sağlam taraftan daha yukarı kalkar.

Babinski - Nageotte sendrom'u, bulbus (soğancık) âfetlerinde görülen yarım felç; yalnız bu organda önemli kafa sinirleri de bulunduğu için aynı zamanda felce diğer belirtiler de eklenir. Âfet tarafında harekî ölçüsüzlük, yana düşme meyli ve Claude Bernard - Horner sendromu; karşı tarafta ise yarım vücut hissizliği ve harekî zayıflık vardır.

BABİRUSSA, memeli hayvanların toynaklılar (Ungulata) takımına bağlı domuzlar (Suidae) familyasından bir cinsi. Hint domuzu adı da verilir. Yüksek ve kısa vücutları sırt tarafında kanburcadır. Ufak baş ve kısa kuyrukları vardı. Üst köpek dişleri yukarı doğru uzamış ve arkaya doğru kıvrılmıştır. Ve hattâ bazen erkeklerde alın derisi içine kadar girebilir. Alt köpek dişleri de yukarıya doğru uzamıştır. Fakat üsttekiler kadar arkaya doğru fazla kıvrık değildir. Esmer külrengi veya siyahımtrak esmer renkli vücudun üst kısmında açık renkli şerit vardır. Karın tarafı daha açık renklidir. 1 m kadar boyu vardır. Çin Hindistanı'nda, Cava'da, Selebes'te, Borneo'da, Sumatra ve diğer civar adalarda, rutebetli ormanlarda yaşarlar. Eti yenir. *B.babyrussa* ve *B. alfurus* adlı türleri vardır.

BABİRUSSA

BABITS [*bəbiç* ok.] **Mihály** (1883 - 1941), ünlü Macar şair, romancı ve edebiyat tarihçisi. Szekszárd (Tolna ili) ta doğmuştur. Çeşitli şehirlerde lise öğretmenliği yaptıktan sonra 1917 de görevinden istifa etmiş ve kendini büsbütün edebiyata vermiştir. 1921 de tanınmış kadın şair Török Sophie ile evlenmiştir. 1929 dan itibaren modern Macar edebiyatının çok önemli bir dergisi olan *Nyugat* (Batı) ı idare etmiştir.

B. derin bilgili, geniş kültürlü, gerçek bir «bilgin şair» (Lât. poeta doctus) dir. Şekil sanatı ile nazım tekniği kusursuz olduğu gibi üslûbu da çok sanatlıdır. Dünya görüşü huzursuz, kendi kendiyle mücadele eden, pasifist bir humanizmdir. Gençliğinde «fildişi kulesine» çekilmiş bir ferdiyetçi idi. Fakat sonraları şiirlerinin gittikçe daha çok insanî hislerle dolduğunu görüyoruz. Birinci Dünya Harbi esnasında harb aleyhtarı şiirler yazmıştır. Harbden sonra ise o zamana kadar susmuş olan milliyetçiliği de dile gelmiştir. İlk şiirleri *Holnap* (Yarın) [Nagyvárad 1907] başlıklı antolojide çıkmıştır. Başlıca şiir kitapları şunlardır: *Levelek Irisz koszorújából* (Iris'in çelenginden yapraklar) [1909], *Herceg, hátha megjön a tél is* (Prens, belki kış da gelir) [1911], *Recitativ* (Resitatif) [1916], *Nyugtalanság völgye* (Huzursuzluk vâdisi) [1920], *Sziget és tenger* (Ada ile deniz) [1925], *Versenyt az esztendőkkel* (Yıllarla yarışarak) [1933]; *Laodameia* [dramatik şiir, 1921]. B. küçük hikâyeler: *Karácsonyi madonna* (Noel Madonna'sı) [1920], masallar: *Aranygaras* (Altın kuruş) [1924] ve romanlar: *A gólyakalifa* (Leylek halife) [1916], *Timár Virgıl fia* (Timár Virgil'in oğlu) [1922], *Kártyavár* (Kâğıt kale) [1924], *Halál fiai* (Ölüm çocukları) [1927], *Elza pilóta* (Uçakçı Elza) [1934] da yazmıştır. Macar klâsik şairlerinden Balassa Bálint, Vörösmarty Mihály ve Arany János hakkında yazdığı araştırmaların yüksek ilmî değeri vardır. Edebiyat tarihi, estetik ve felsefeye ait etütlerini içine alan ciltlerden hususiyle *Irodalmi problémák* (Edebî meseleler) [1917], *Gondalat és írás* (Düşünce ile yazı) [1922] ve *Élet és irodalom* (Hayat ile edebiyat) [1932] anılmaya değer. İlmî eserlerinin en önemlisi 728 sayfalık *Az európai irodalom története* (Avrupa edebiyatı tarihi) [1935] dir. Bu eserini *Az európai irodalom olvasókönyve* (Avrupa edebiyatı okuma kitabı) [1939] tamamlamaktadır. B. usta bir mütercimdir. Sophokles'in *Oidipus*'u Dante'nin *Divina Commedia* (İlâhî komedya)sı, Shakespeare'in *Tempest* (Fırtına) i ve Goethe'nin *Iphigenie auf Tauris* (İphigenia Tauris'te) i ile Theokritos, Anakreon, Shelley, Poe, Wilde, Baudelaire, Verlaine v. b. şairlerin birçok şiirlerini Macarcaya çevirmiştir. Bu tercümeler arasında *Amor Sanctus* (Kutsal aşk) [1932] başlığiyle yayınladığı Ortacağ Lâtin ilâhi tercümeleri ayrı bir yer işgal etmektedir. B. in eserlerinin birçoğu çeşitli Avrupa dillerine de çevrilmiştir.

BABITS Mihály

BABKA [*bɔpkɔ* ok.] veya *Babcsa* [*bɔpçɔ* ok.], *Babkó* [*bɔpko* ok.], *Bapkó*, daha sonra *Batka* [*bɔtkɔ* ok.] (Macarca = baklacık), değeri çok küçük, eski bir Macar ufak bakır sikkesi. İlk defa kıral Lajos II. (hük. 1506 1526) zamanında basılmıştır. Macaristan'a ait Osmanlı vergi tahrirlerine göre B. Macaristan'da Türk hâkimiyeti zamanında da, Türk paralariyle birlikte geçmiş ve vergi ödemelerinde, tahvil edilmek ve değerinden düşülmek suretiyle kabul edilmiştir. *Batka* kelimesi Türkçe «Beş para etmez» deyiminin karşılığı olan Macarca *Egy batkát sem ér* (Bir batka etmez) deyiminde hâlâ kullanılmaktadır.

BABO, Lambert von (1790-1862), Alman tarımcısı. Mannheim'da doğmuş, Weinheim'da ölmüştür. Friburg üniversitesinde kimya profesörlüğü yapmıştır. Başlıca eserleri şunlardır: *Die Wein- und Tafeltrauben der deutschen Weinberge und Gärten* (Alman bağ ve bahçelerinin şaraplık ve sofralık üzümleri) [Metzger ile beraber, 1836-38], *Der Weinbau nach Reihenfolge der vorkommenden Arbeiten* (İşlerin sıralanması bakımından bağçılık) [1840-42], *Der Weinstock und seine Varietäten* (Asma ve onun türleri) [1844].

BABO KANUNU, seyreltik eriyiklerin doyuran buhar basınçlarının $(P_0 - P)/P_0$ azalma katsayısı sıcaklığa bağlı değildir; P, eritkenin; P_0 eriyiğin t^0 de doyuran buharlarının basıncıdır.

BABOUVISME: bk. BABEUFÇÜLÜK.

BABRİA'LAR, Hindistan'ın batısında Kathiawar yarımadasında yaşayan halk. B. Rağpat'ların kardeşi olduklarını iddia ederler. Uaru, Kotila, Dhankra adlariyle üç sınıfa bölünmüşlerdir.

BABRİOS veya **BABRİAS** (M.S. III. yüzyıl), Yunan masal şairi. Doğum yeri ve hayatı hakkında hiçbir bilgimiz yoktur. Ancak, adının incelenmesine ve dilindeki Lâtinizmlere dayanılarak kendisinin Doğu'da yaşamış ve Yunanlaşmış bir Romalı olduğu sanılmaktadır. Asıl adının Valerius Babrius olması ihtimali vardır.

B. *Mythiamboi Aisōpeioi* (Aisopos yolunda iamboslarla yazılmış masallar) başlığiyle bir masal koleksiyonu kaleme almıştır. Kholiambos (b. bk.) vezniyle yazılmış ve Suidas'ın ansiklopedisine göre 10 kitaba ayrılmış olan bu masallar Batı âlemince XIX. yüzyılın ortasına kadar tanınmıyordu Th. Tyrwhitt *Dissertationes de Babrio* (Babrius hakkında araştırmalar) [Londra 1776] başlıklı eserinde B. un adı altında bize kadar gelen mensur parafrazlardan faydalanarak bu masalların asıl konu ve şekillerini tesbit etmeyi denemiştir. B. masallarının ilk elyazması 1843 te Athos dağı (Yunanistan'da) ndaki Laura manastırındaki elyazmaları arasında Mynoides Minas tarafından keşfedilmiştir. Şimdi British Museum (Londra) da saklanan bu elyazması (Cod. gr. 22087) iki kitap halinde ve alfabe sırasına göre 123 masalı içine almaktadır. Masallar *o* harfinde kaldığından bütün masalların en az üçte birinin eksik olduğu sanılıyor. Mynoides Minas tarafından daha sonra meydana çıkarılan ve G. C. Lewis tarafından 1859 da Londra'da yayımlanan 95 masalın sahte olduğu anlaşılmıştır. Bundan başka 1877 de bir Vatikan elyazması (Cod. Vat. gr. 777) nda 12, 1893 te bir balmumlu levhada 4 ve 2 Bizans kaynağında 2 masal daha ortaya çıkmıştır. Bir Holândalı üsteğmen tarafından Palmyra'da elde edilen balmumlu levhadaki 2 manzum masalı 272 den önce bir öğrenci kopye etmiştir. Aynı levhada birkaç mensur masal da vardır. İlkönce bilginler bunları sahte sanmışlarsa da bugün bunları da B. un eserleri olarak kabul etmeğe temayül göstermektedirler.

B. kaynak olarak Aisopos'un masallarını ve klâsik şairlerin eserlerinde serpinti halinde raslanan masalları kullanmış olsa gerektir. Masallarının birçok motifleri ise herhangi bir Doğu masallar koleksiyonunu da tanımış olduğunu göstermektedir.

B. masallarının edebî değeri değişiktir. Bazılarında çok etkili ve dramatik bir anlatışla karşılaşıyoruz. Vezin kullanılışı itinalıdır.

B. pek çabuk taklitçiler bulmuştur. Bunların bazıları kholiambos yerine daha ağır heksametron (b. bk.) u kullanmak suretiyle masalların ifadesinin samimîliğini bozmuşlardır. III. yüzyıldan başlıyarak okul kitaplarında da yer bulan bu masallar Bizans okullarında bütün Ortaçağ süresince büyük bir rağbet görmüş idiler.

B. masallarının en iyi basımı: O. Crusius: *Babrii fabulae Aesopeae*, «Bibliotheca Teubneriana», Leipzig 1896.

BABUA, Afrika'daki Sudan - Gine dillerinin Nil – Kongo grupundan bir dil. Ababwe de denilen bu dil, Belçika Kongosu'nun kuzey kısmında Uelle (Ouellé) nehrinin kıyılarında, Mangbetu topluluğunun kuzeybatısında konuşulur. Bazı dilciler bu dili Bantu ailesinden saymışlardır. Bu dil henüz tam olarak incelenmediği için, bazı dilciler Babua'ların iki dilli olması, yani hem güneyden göçmen olarak gelen bir Bantu dilini, hem de kendi Nil – Kongo asıllı dillerini konuşmaları ihtimalini kabul etmişlerdir. Bk. NİL – KONGO DİLLERİ.

BABUENDİ'LER, Aşağı Kongo kabilelerinin en kuvvetlilerinden biri olup Etuala'dan Stanley—Pool'a kadar uzanan bölgede otururlar. Vücutları iri olup göğüsleri üzerine timsahı temsil eden bir döğme yaparlar.

BABUİN: bk. PAPİO.

BABUL (Barfuruş, Balfuruş) İran'ın Mazenderan yönetim bölümünün merkezi, Hazar güneyinde bir şehir. Nüfusu 30 000 dir. B., Meşhed-i Sar limanından 20 km uzakta, Sari'den Amul(b. bk.)a giden yol üzerinde, Babul ırmağı kenarındadır. Önemli bir ticaret merkezidir. Başlıca ihracatı ipek, pamuk ve pirinçtir.

Tarih: B. u Arap coğrafyacıları bu ad ile tanımışlardır. B. un bulunduğu yerde Mamtir denilen bir yerden bahsetmişlerdir. B. halkı şehirlerinin 1012 yılında kurulduğunu söylerlerse de B. dan ilk defa Ahmed Razi, XVI. yüzyılda bahsetmiştir. Abbas I. B. un güney tarafında Bag - i Şah denilen bahçelerle sarayları yaptırmıştır ki bugün bunların örenleri bulunmaktadır. Şehir önemini Feth Ali Şah zamanında kazanmıştır. B., İran'ın en önemli ticaret merkezlerinden biridir. Babî'lerin tarihinde ünlü olan Şeyh Tebersi köyü B. yakınındadır.

BABUR, Zahirüddin Muhammed (14 şubat 1483 - 25 aralık 1530) Hindistan'da büyük Türk İmparatorluğu'nun kurucusu ve ünlü Türk şairi. Timur'un beşinci göbekten torunu olup Ömer Şeyh Mirza'nın büyük oğludur; annesi Kutluğ Nigâr Hanum da Cingiz Han'ın ikinci oğlu Çagatay'ın soyundan Yunus Han'ın kızıdır. Fergana'da doğmuş, henüz 12 yaşında iken, Fergana emîri bulunan babasının bir kaza sonunda ölmesi üzerine yerine geçmiştir (10.VI.1494).

Bundan bir zaman önce Timur İmparatorluğu, Babur'un büyük babası Ebu Said'in Uzun Hasan tarafından öldürülmesi (1469) üzerine parçalanmış ve bu yüzden şehzadeler arasında çıkan saltanat kavgalariyle zayıf bir duruma düşmüştü; bundan başka önceleri Babur'un amcası Sultan Ahmed Mirza'nın hizmetinde bulunan Özbek hanı Mehmed Şaybak (Şeybanî, Şibanî, Şıbanî) ın Moğol'ları tutması ve böylece Türkistan'da kuvvetli bir Özbek egemenliği kurması dolayısiyle, Timur'un mirasçılarına karşı başka bir kuvvetli rakîp daha türemiş bulunuyordu.

Bu suretle Babur, iktidara geçtiği andan başlıyarak bir yandan akrabaları, amcası Sultan Ahmed'e ve dayısı Mahmud Hana, öte yandan adı geçen Özbek hükümdarı Şaybak Hana karşı çetin savaşlara girişmek zorunda kalmış, birçok kereler tahtı ve hayatı büyük tehlikelere uğramış; fakat kırılmıyan azmi, tesadüflerin de yardımı ile her defasında durumu düzeltmek çarelerini bulmuş, bu suretle nefsine ve taliine olan güveni artmıştır. Ancak bu rakîpler yüzünden büyük atası Timur'un mirasçısı olamıyarak, büyük varlığını bu topraklardan çok uzaklarda, Hindistan'da göstermek ve imparatorluğunu oralarda kurmak imkânını bulabilmiştir.

Babur, amcası Sultan Ahmed'in ve biraz sonra da öteki amcası Sultan Mahmud'un ölümü (1494) üzerine hasıl olan durumdan, hususiyle 1496 yılında buralarda meydana gelen karışıklıklardan faydalanarak, atası Timur'un başkenti Semerkand'i almış (1497) ise de, bu bölgelerin ardı arkası kesilmiyen akın ve talanlarla çok fakir bir hale gelmesi ve birçok askerinin kendisini bırakması yüzünden Semerkand'ı elinden çıkarmak zorunda kalmıştır. Babur böylece 1497 - 8 yılları arasında az bir kuvvetle güçlükle Hocend'te tutunabilmiştir.

Bu sıralarda Timuroğulları saltanat savaşlariyle gitgide kuvvetten düşerken, Şaybak boyuna kuvvetleniyordu. Babur, bir aralık Semerkand'ı tekrar ele geçirdiği halde Şaybak'ın bu kuvvetine karşı dayanamıyacağını anlayınca, burasını yine bırakarak (1501), yurtsuz bir halde dayısı Mahmud Hanın yanına sığınmak zorunda kalmıştır. Babur bundan sonra bazı bağlaşıklarla birlikte (1503 / 4) Fergana ve Semerkand'ı ele geçirmek için son bir teşebbüste daha bulunmuş, fakat kesin bir yenilgiye uğrıyarak, ancak birkaç yüz kişi ile dağlara kaçıp kurtulabilmiştir. Bununla beraber Şaybak'ın yenilgiye uğrattığı başka emîrlere mensup bir miktar askerin de kendisine katılması üzerine birkaç bin kişilik bir kuvvete sahip olabilmiştir. Fakat Babur artık atalarının ülkesinde bir iş başaramıyacağını anlamış ve Hindukuş'u geçerek Kâbil'i almış (1504) ve burası merkez olmak üzere Afganistan'ın en yüksek ve sarp kısımlarını kapsıyan küçük bir hükümet kurmuştur. Ancak, bununla da Babur'un durumu ciddî bir şekilde düzelmiş değildi; çünkü bu bölgenin halkı çok karışık ve disiplin tanımıyan dağlı kabilelerden ibaretti; vergileri toplamak için bile bunlarla uğraşmak gerekiyordu.

Böylece Kâbil'e yerleşen Babur yavaş yavaş Hint seferlerine başlamıştır. 1505 te Sind kıyılarına kadar ilerlemiş ve bu arada bazı Afgan boylariyle savaşmıştır. Bir zaman sonra Babur, Özbek'lerin çekilmesi üzerine Horasan'a hareket ederek burada kışlamak istemişse de, Kâbil'de çıkan bir ayaklanma sonucunda şiddetli soğuklar altında, karla örtülü Hindukuş'u büyük zahmetlerle geçmiştir (1506). Yine bu sıralarda Herat'ı Hüseyin Baykara'nın (Timuroğullarından) oğullarının elinden alan Şaybak, Kandehar üzerine de yürümek istediğinden Hindistan'a kaçmış, fakat Şaybak geri döndüğünden, Babur da yerine gelmiş ve bundan sonra Mirza sanını bırakarak Timuroğullarının en büyük başkanı sıfatiyle padişah sanını almıştır (1507).

Bundan sonra Babur, Şaybak ile Şah İsmail (Safevî) arasında geçen savaşlara Şah İsmail'in tarafını tutmak suretiyle katılmış ve Şaybak'ın 1510 da ölümü üzerine Türkistan'a girmiştir; fakat buradaki Türk'ler, Babur'un, askerlerine kızılbaş külâhı giydirmek, Şah İsmail'i metbu tanıyarak adına hutbe okutmak gibi halleriyle Şiîlere alet

BABUR

olmasını hoş görmemişlerdir; bu yüzden Özbek'lerin kendisine karşı cephe alması ve İran yardımcı kuvvetlerinin geri çekilmesi üzerine, Ceyhun'un güneyine dönmek zorunda kalmıştır (1512). Öte yandan Şah İsmail, Çaldıran meydan muharebesinde (1514) Yavuz'a karşı kesin bir yenilgiye uğradığından, Babur'un Türkistan'a yerleşmek emelleri büsbütün suya düşmüş ve Kâbil'e dönerek bundan böyle talihini kesin olarak buralarda denemeğe başlamıştır.

1517 yılında Hindistan'da Babur'un müdahelesini gerektiren fırsatlar da çıkmağa başlamıştı. Bu sıralarda kuzey Hindistan hükümdarı İbrahim Ludî, Afgan beylerine karşı çok şiddetli ve ağır muamelelerde bulunduğundan, bunların ayaklanmalariyle karşılaşmıştı. Bununla beraber Babur, Hindistan'a karşı hemen kesin bir istilâ savaşına girişmemiş, önce Kunar ve Sind arasındaki bölgelerde güvenliği sağlamış ve Afganlı'ları kendisine daha ziyade bağlamak için onlarla akrabalık münasebeti kurmuştur (1518).

Babur nihayet 1522 de Hindistan'a büyük bir sefer yaparak Siyalkot ve Seyyidpur bölgelerine kadar ilerlemiş, böylece Afganistan'ın büyük bir kısmını, Pencab'ın bazı parçalarını ülkesine eklemiş ve bu akınların getirdiği kazanç ile kuvvetli bir duruma gelmiştir.

İbrahim Ludî'nin zulmünden korkan ve bu yüzden hayatlarından emin olmıyan bazı akraba ve beylerin Babur'a başvurmaları üzerine Babur, Hindistan işlerine daha esaslı bir şekilde karışmağa başlamış (1523), fakat bir yıl sonra yaptığı bir seferle Lâhor ve Dibalpur'u almakla yetinerek geri dönmüştür. Nihayet Babur, Hindistan'a son seferini yapmış (beşinci seferi) ve Panipat meydan muharebesinde ordusunun beş misli büyük olan İbrahim Ludî'nin ordusunu büyük bir yenilgiye uğratarak (4. IV. 1526) Ludî Devleti'ni yıkmış ve birkaç gün içinde Delhi ve Agra'yı alarak Hindistan'da Türk imparatorluğunu kurmuştur. Bununla beraber Babur'un Hindistan egemenliği tamamlanmış değildi. Babur bundan sonra da birçok Afgan beylerinden başka Racistan'ın Çitor racası ile uğraşmak zorunda kalmış, fazla olarak Hindistan iklimine alışamıyan askerlerinin burada kalmalarını sağlamak için bir haylı çalışmıştır. Bu sıralarda Belh Özbek'lerin eline geçtiği gibi, Babur da İbrahim Ludî'nin annesi tarafından zehirlenmişse de kurtulmuştur.

1527 tarihinde adı geçen racaya karşı Agra'nın batısında çetin bir savaş başlamış, Babur'un üstün askerî bilgisi sayesinde Türk ordusu ikinci büyük zaferini kazanmıştır. Bu savaş sonunda «Gazi» sanını alan Babur Hindistan'da büyük bir nüfuz ve kudret kazanmış, bundan böyle kimse karşısına çıkmağa cesaret edememiştir.

Babur'un bütün bu çalışmaları sırasında Türkistan'ı da gözden kaçırmadığı görülmektedir. 1528 de Tahmasb'ın Özbek'leri ağır bir yenilgiye uğratması üzerine bu ümidi yeniden canlanmış. fakat bu sırada yukarıda görüldüğü gibi, Hindistan'da uğraşması gerektiğinden bu işi oğlu Humayun'a bırakmıştır; Humayun ise Hisar Şadüman'dan ileri gidememiştir. 1529 da Babur'un sağlık durumu bozulduğundan bir daha sefere çıkamamış, nihayet 47 yaşında olduğu halde ölmüştür (oğlu Humayun tarafından zehirlendiği hakkında zayif bir söylenti de vardır).

Hindistan'daki egemenliği kısa sürmüş ve bu da savaşlarla geçmiş olduğu halde burada büyük çapta kültür eserleri vücude getirmiştir. Agra — Kâbil yolu ile Agra ve Firuzabad'da yaptırdığı bayındırlık işleri bu alandaki çalışmalarının başında gelir. Babur, Hindistan'da tarım işlerine de büyük ölçüde önem vermişti.

Henüz 12 yaşında olduğu halde iktidara geçen Babur'un hayatı büyük bir mücadele içinde geçmiştir. Fakat uğradığı sayısız felâketler onu ruhça olgunlaştırmış ve tabiatın kendisine bağışladığı kabiliyetlerin büyük ölçüde gelişmesini sağlamıştır. Babur bu suretle devrinin büyük bir devlet adamı, kabiliyetli bir diplomatı, usta bir komutanı ve aynı zamanda kuvvetli bir şairi olmuştur.

Talihine büyük bir güveni ve yılmaz bir iradesi vardı; insan ruhuna hitap etmesini ve onları sevgi ve saygı ile kendine bağlıyarak idare etmesini bilmişti; cesaretli, aynı zamanda merhametli idi; saltanat ve hayatını tehlikeye düşüren birçok akraba ve rakîplerini affetmişti. Dindardı, fakat mütaassıp değildi; Türklüğü ile övünürdü. Bir günde 4 defa içki meclisi kuracak derecede zevk ve sefaya düşkündü, fakat en büyük tehlikeler karşısında bile bükülmek bilmiyen kuvvetli iradesi, gerektiği anda bu zevk ve safa meclislerine hemen son verecek derecede kuvvetli idi. Ardı arkası kesilmiyen savaşlar içinde bu büyük işleri başarabilmiş olması yüksek kabiliyetlerinden başka çok da çalışkan olduğunu gösterir.

Edebî kişiliği: B.. güzel sanatların musiki, hat ve edebiyat gibi çeşitli alanlarında da başarı göstermiştir. İyi saz çalan ve beste yapan B., hattat olarak da «hatt-ı Baburî» (örnekleri henüz bulunamamıştır) denen yeni bir yazı çeşidi icadetmişti. Sanat adamı olarak onun en önemli tarafı edebî kişiliğidir. Çağatay lehçesiyle yazan B., nazım ve nesir alanında devrinin başta gelen sanatçılarındandır.

Manzum eserleri: *Divan*: gazel, mesnevi, kıta, rubai, tuyug, muamma, müfred ve bazı Farsça manzumelerden meydana gelen bu eserde, şiirler, Divan edebiyatı kuralla-

rına uyularak, klâsik divanlarda olduğu gibi alfabe sırasına göre düzenlenmemiştir. B. un o devirde moda olan edebî sanat ve nazım oyunu göstermek amaciyle yazdığı «murassa» ve «muamma» lar dışında, şiirleri sade, tabiî ve samimîdir. Divan edebiyatına Türk'ler tarafından katılmış bir nazım şekli olan tuyug şekliyle şiirler ve hece vezni ile halk türküleri tarzında bir manzume yazması ayrıca dikkate değer. Nazım tekniğini ustalıkla kullanan B. un şiirlerinde tasavvuf etkisi bulunmakla beraber, günlük hayatın yankılarını bulmak da mümkündür. Bazı şiirlerinde XV. yüzyıl Çağatay şairlerinin, hususiyle Ali Şîr Nevâî'nin etkisi görülen, fakat çoklukla kendi kişiliğini koruyabilmiş olan B., Çağatay edebiyatının Ali Şîr Nevâî'den sonra yetişen en önemli şairidir.

B. *Divan*'ının, Râmpur nevvabının kitaplığında bulunan bir nüshası ilkin E. Denison Ross tarafından *A Collection of Poems by the Emperor Babur* (Babur Padişahın şiir koleksiyonu) [«Journal and Proceedings of the Asiatic Society of Bengal»de cilt VI, özel sayı] adiyle yayımlanmış [1910], Paris'te bulunan daha büyük bir nüsha A. Samoyloviç tarafından *Sobranie stihotvoreniy imperatora Babura* (Babur Padişahın şiir koleksiyonu) [Petrograd 1917] adiyle bastırılmış nihayet İstanbul'daki bir nüsha (Üniversite kitaplığı, No. 3743) dan alınmış bazı şiirler Fuat Köprülü tarafından Millî Tetebbular Mecmuası (1915, No. 2,3,3,4) nda yayımlanmıştır. İçinde 442 parça şiir bulunan İstanbul nüshası, bilinen nüshaların en büyüğüdür.

Mübeyyen (*Mübeyyin*): mesnevi şeklinde ve *fâilâtün fâilâtün fâilün* vezniyle yazılmıştır. Bir sanat değeri taşımıyan fakat Hanefî fıkhına ait bazı meseleleri inceliyen bu manzum eser B. un fıkıh meseleleriyle de uğraştığını göstermesi bakımından dikkate değer.

Risale-i vâlidiyye tercümesi: ünlü Sofi Hoca Ubeydullah Ahrârî'nin tasavvuf ahlâkına ait tanınmış eserinin manzum tercümesidir. 243 beyit tutan bu küçük risale mesnevi şeklinde ve *fâilâtün fâilâtün fâilün* vezniyle 1528/9 da çevrilmiştir. Eser, B. *Divan*'ının İstanbul nüshasında (Millî Tetebbular Mecuası, No. 1, s. 113-124; 1915) ve A. Samoyloviç tarafından yapılan Petrograd basımında [1917] vardır.

Mensur eserleri: *Vekayi* (*Baburnâme*): Babur'un bu çok ünlü eseri, bir hâtıra kitabıdır. Şimdiye kadar Babur'un adına bağlanarak *Baburnâme* diye tanınan *Vekayi* (*Vekayi*, c. I., önsöz s. 08-010, Ankara 1943) Babur'un 12 yaşında iken Fergana tahtına çıktığı 10 haziran 1494 tarihinden başlar, 7 eylül 1529 tarihine, yani ölümünden 16 ay öncesine kadar sürer. Arada bazı önemli parçalar kaybolmuştur (1503 başından haziran 1504 e kadar; mayıs 1508-ocak 1519; 1520 başı-kasım 1525). Eserin başlıca özelliklerinden biri, başka hâtıra kitaplarında olduğu gibi, yazarın kendini temize çıkarmağa çalıştığının sezilmemesi, olayların elden geldiği kadar doğru ve tarafsız yazılmış olmasıdır; B., eserinde bunu kendisi de açıkça söylemektedir (*Vekayi*, c. I., önsöz, s. 07; 1943). Babur, hâtıralarında, gördüğü yerlerin coğrafî durumunu hayvan ve bitkilerini, anıtlarını, oralardaki halkın siyasî, idarî ve askerî teşkilâtını; tanıdığı kimselerin düşünce ve hareketlerini açıkve sade bir dil, yapmacıksız, samimî bir üslûpla anlatmıştır. Bu bakımdan, *Vekayi*, Çağatay nesrinin en güzel örneklerinden biri sayılmaktadır.

Eserin aslı, ilkönce N. İlminski tarafından *Baber-Nameh* adiyle bastırılmış [Kazan 1857], Haydarâbâd nüshası diye tanınan daha eski bir nüsha A. S. Beveridge tarafından fotoğraf usuliyle ve *The Bâbar-Nâma* [Londra-Lyden 1905] adıyle yayımlanmıştır. Eser ilkin *XVI.* yüzyılda Abdürrahim Mirza Han tarafından Farsçaya çevrilmiş, bu tercümeden İngilizceye (J. Leyden ve W. Erskine: *Memoirs of Zehīr-ed-dīn Muhammed Bābur, Emperor of Hindustan*, Edinburgh 1826; bunun Sir Lucas King tarafından tashihli basımı Oxford 1921), Leyden ve Erskine tercümesinden Almancaya (A. Kaiser; *Denkwürdigkeiten des Zehir-Eddin Muhammed Baber, Kaisers von Hindustan*, Leipzig 1828), Kazan basımı esas tutularak Fransızcaya (A. Pavet de Courteille: *Mémoires de Baber*, Paris 1871). Türkçe metinler ve bütün bu tercümeler gözönünde bulundurularak önsöz ve notlar eklenerek tekrar İngilizceye (A. S. Beveridge: *The Bāburnāme in English*, 2 cilt, Londra 1922), son olarak da iki önsöz, etraflı bir tarihî özet, indeks, şecere cetveli, harita ve notlarla Türkiye Türkçesine (Reşit Rahmeti Arat: *Vekayi*, 2 cilt, Ankara 1943-46) çevrilmiştir.

Aruz risalesi: Benzeri bulunan Farsça eserler gibi aruz hakkında bilgi veren bu eserin en önemli tarafı, aruzla yazılan Türk nazım şekilleri hakkında da bilgi ve örnekler vermesidir. 1526-1528 yılları arasında yazıldığı tahmin edilen bu eserin varlığı *Vekayi* ve diğer bazı kaynaklarda kayıtlı ise de, kitap ancak 1933 te Fuat Köprülü tarafından Paris Millî Kitaplığı yazmaları arasında bulunmuştur (E. Blochet, *Cat. d. Mss. turcs*, Paris Bibl. Nat., *Supp.*, No. 1308).

BABURU'LAR, Ekvator ormanlarında yaşıyan pigme zencilerinden bir boy. Ünlü gezgin Stanley B. ın ortalama olarak 60 cm den uzun olmadıklarını bildirmektedir.

BABUYAN ADALARI, Filipinler'den Luzon adasının kuzeyinde volkanik yapılı adalar grupu. En büyükleri yüksekliği 1 000 m ye erişen B. Claro, Calayan, Fuga, Dalupiri ve üzerinde 1857 den beri etkin 837 m yükseklikte bir volkanın bulunduğu Camiguin adalarıdır. Hepsi 24 adadır. Nüfusu 3 292 dir. Hindistan cevizi ve muz ihraç edilir. B adalarının ahalisi Çinli'ler ve Tagalo'lardır.

BAB-ÜL-EBVAB: bk. DERBEND.

BAB-ÜL-MENDEB, Kızıldeniz'i, Arabistan ile Afrika arasından Hint Okyanusu'na bağlıyan boğaz. Genişliği 26 km dir Diluvyum öncesi alçalması ile meydana gelmiştir. İki yanındaki burunlarla boğazı ikiye bölen Perim adası ise volkanik kültelerden meydana gelmiştir. Perim adasının doğusuna Bab İskender (3,2 km genişlikte), batısına Daht-el-Mayyum (20 km) denir. Vapur yolları adanın iki yanından geçer. B. in Arabistan yarım adasına düşen kıyıları Osmanlı iddresinde iken Yemen Vilâyetinin Taiz sancağına bağlı bulunmakta ve Şeyh Said arazisi (b. bk.) denilen bir bölgeyi teşkil etmekteydi. Önceleri Osmanlı egemenliğini tanıyan bir Şeyh tarafından idare edilmekte bulunan Perim adasının 1857 de İngilizler tarafından zapt olunarak tahkim edilmesi ve böylece İngiltere'nin B. de hakim bir duruma geçmesi üzerine Fransa'da harekete geçmiş ve 1868 de bir kaç Fransız tüccarı Şeyh Said arazisini buradaki Şeyhten para ile satın almaya girişmiştir. Hükümetin kesin müdahalesi bunu önlemiş, fakat Fransızlar zaman zaman bu yer üzerinde hak iddia etmekten ve hattâ Şeyh Said'i işgale teşebbüsten geri durmamışlardır. Bu sebeple hükümet buralarda askerî savunma tedbirleri almış ve B. kıyılarını tahkim etmiştir, ve böylece B. in doğu kıyısı

birinci Cihan harbine kadar bir Osmanlı müstahkem mevkii halinde muhafaza olunmuştur. Harp sırasında Fransızlar tarafından işgal edilen bu bölge şimdi Fransa'ya ait bulunmaktadır. İngiliz'ler Aden'i ve Perim adasını, Güney Arabistan'ı ve Somali'yi, Fransız'lar Cibuti'yi ve Şeyh Said'i İtalyan'lar Eritre'yi elde bulundurarak sömürge yolları üzerinde, bu itibarla da büyük bir önemi bulunan B. in yakınl arında yerleşmişler ve aynı amaçla dikkatlerini Habeşistan'a çevirmişlerdir.

BAB - ÜS - SAADE, Akağalar Kapısı. Topkapı sarayının içerde üçüncü kapısı. Buna Enderun kapısı veya harem kapısı da denir. (bk. TOPKAPI SARAYI).

BÂB - ÜS - SAADE AĞASI, Osmanlı padişahlarının sarayında hadım Akağaların birincisi ve yeni sarayın (bk TOPKAPI SARAYI) baş nazırı ve disiplin amiri. Murat II. zamanında ihdas olunmuştur. VI. yüzyıl sonlarına kadar harem kısmı da dahil olmak üzere bütün sarayın en büyük şefi sayllırdı. Dar - üs - Saade Ağalığı (b. bk.) da ilâve olarak B. larının üzerinde idi. Fatih kanunnamesine göre B. Padişaha doğrudan doğruya söz söyleyebilecek dört arz ağasından başta gelenidir. 1587 de Dar - üs - Saade ağalığı (Kızlar ağalığı) görevi B. lardan alınmış, bir müddet sonra tekrar birleştirilmiş ve 1594 ten sonra birdaha birleşmemek üzere ayrılmıştır. B. ları seferde ve hazerde, camie çıkışlarda Padişahla beraber bulunur, yalnız Padışah göçte ve avda bulunduğu zamanlar sarayda kalırdı. Saraydan çıkarılanları vezirlikle Mısır valiliğine gönderilirdi. XVI. yüzyıl sonlarında B. larının doksan akçe gündelikleri, her yıl onbeş zira (b. bk.) tülbent ve onaltı endaze (b. bk.) atlas hakları, üç bin akçe kuşak bedelleri ile onsekiz bin akçe de para olarak ayrıca yıllık ödenekleri vardı. B. ları Bâb - üs saade kapısının yanındaki bir odada otururlardı. O devirlerde sarayda kendilerinden başka Enderun halkından hiç bir kimse tek başına bir odada yatmak ayrıcalığına sahip değildi. Maiyetinde yine akhadımlardan miftah gulamı ile peşkir, ibrik ve şerbet gulamları (bk. GULAM) vardı. Dışarıda sadrazamlar padişahların nasıl mutlak vekilleri iseler B. ları da sarayda aynı durumda idiler.

B. larının bu geniş yetkileri sonradan kısılmış, kızlar ağası bağımsız olarak sarayın harem kısmının nazırı olmuş fakat B. ları XVIII. yüzyıla kadar yine diğer saray hizmetlerinin baş amiri olarak kalmış, daha sonraları ise diğer saray ağaları da bunların nüfuzlarından çıkmışlar, böylece ehemmiyetleri azalarak sadece saraydaki beyaz hadımların (akağaların) amiri durumuna düşmüşlerdir.

BAB - ÜS - SELÂM, Topkapı sarayının Bab ı Hümayun'dan geçilerek girilen, birinci avlu (bk. ALAY MEYDANI) denilen meydanın sonunda bulunan çifte kuleli ikinci kapısı. Buna orta kapı da denilmektedir (bk. TOPKAPI SARAYI).

BABYS, Yunan mitolojisinde nehir tanrısı Maiandros'un oğlu, Marsyas'ın kardeşi. Efsaneye göre B. tek borulu, kardeşi Marsyas ise çifte borulu aulos (b. bk.) u icadetmiştir. B. o kadar kötü aulos çalarmış ki Apollon onu tehlikesiz bir rakîp saydığından kendisine dokunmamıştır. Eski Yunanistan'da «B. ten kötü aulos çalar» diye bir söz de vardı.

BABYTAKE (Lât. *Babitace, Barbitace, Babitae*), eski Anadolu'nun doğu bölgesinde Dicle nehrinin yukarı kısmında bir şehir. Yeri tam olarak bilinmemektedir. Roma yazarı Plinius'a göre B. halkı, insanların hırsından saklamak için, bütün altınlarını yere gömmüşlerdir.

BÂC, Farsça *bâj* kelimesinin İslâm egemenliği devrinde, Arap telâffuzuna uydurulmuş şekli. Türkçe metinlerde genel olarak vergi ve haraç karşılığı olarak kullanılır. Birçok Türk devletlerinin İran'da kurulması, Türk'ler arasında, B. kelimesinin malî bir terim olarak eskiden beri kullanılmasına sebep olmuştur. Tarihî metinlerde, türlü vergilerden bahsedilirken, bunlara bâc denildiği göze çarpar. Gazân devrinde, büyük kervan yollarının güvenliğini korumak için alınan tedbirlerden bahsedildiği sıralarda bazı yerlerde belirli bir tarifeye göre yolculardan bâc alındığı kaydedilmek suretiyle, kelime, «resim, vergi» anlamına kullanılmıştır. Osmanlı kanunlarında olduğu gibi Akkoyunlu kanunlarında da bâç deyimine sık sık raslanır. Bâcdar, İlhanlı'larda ve sonra Celayirli'lerde, yol güvenliğini sağlamak karşılığında, bazı yerlerde merkezî idare tarafından tespit edilen belirli tarifeye göre, para alan vergi tahsildarı demektir. İlhanlı'lar devri idare geleneklerinin etkisi altında yasa adı verilen ve Diyarbakır, Mardin, Ergani, Urfa, Erzincan, Harput, Çermik ve Arapkir'de hükmü geçen ve umumiyetle Uzun Hasan devrine ait olan kanunlarda bâc kelimesi genel olarak vergi anlamına kullanıldığı gibi, şehirde alınıp satılan her nevi maldan, dokunan kumaştan v. b. dan alınan vergi karşılığında da bâc-ı tamga -ki buna kara tamga da denilirdi- deyimi görülmektedir. Transit olarak memleketten geçen yahut memlekette kalmak üzere gelen mallardan alınan gümrük resminin adı bâc-ı büzürgdür. Edebî Osmanlı metinlerinde, bu kelime, mutlak olarak vergi anlamına geldiği gibi, bir çok Osmanlı şairleri de haraç ile beraber olarak «baç ve haraç» şeklinde kullanmışlardır. Fatih kanunnamesinde bu genel anlamından başka, şehirlere mahsus alım satım vergisi anlamına kullanıldığı da görülmektedir. Süleyman kanunnamesinde de bu anlamdadır ve buna ait bazı maddeler olduğu gibi Fâtih kanunnamesinden alınmıştır. Bâc-ı bazar, bâc-ı ağnam, bâc-ı tamga, hayvanlardan alınan resim anlamına bâc-ı kırtıl, yolculardan alınan resim hakkında bâc-ı revendegân, yabancı memleketlere götürülen mallardan alınan bâc-ı ubûr, bâc-ı niyâdet, bâc payı gibi bileşik deyimlerde kelimenin genel anlamda kullanıldığı açıktır. Bu kelime Doğu Türkistanda'ki Türk'ler arasında da hâlâ genel olarak vergi ve resim anlamına kullanılır.

BACA, binaların tepesinde, dumanın çıkması yahut ışık ve havanın girmesi için türlü şekillerde açılan delik.

1 — *Ocak B. sı:* binalardaki ocaklardan dumanı çekip dışarıya vermeye yarıyan ve içi düşey bir boru veya kanal şeklinde taş, tuğla, çimento veya madenden yapılan mecra. İyi yapılmış bir B. nın çatı omurgasının üstüne çıkması lâzımdır. B. nın işlemesi, çevrenin havasından daha hafif olan sıcak duman gazlarının yukarıya doğru çıkması ve bu suretle husule gelen akıntının, ateşin yandığı yere taze hava çekmesi prensipine dayanır. Sıcaklık farkı ne kadar büyük ve B. ne kadar yüksek olursa hava akıntısı da o kadar kuvvetli olur. B. nın hacmi yanma yüzeyine ve yüksekliğe göre tesbit edilir. Soba B. larının normal çapı 16 - 20 cm dir. Aynı katta bir B. ya en çok 2 - 3 ocak borusu bağlanabilir; birbiri üstünde olan dairelerin ocakları için genel olarak ayrı ayrı B. lar yapılır. B. da biriken kurumun çıkarılması için aşağıda bir delik ve bir teneke veya demir çekmece (bazı yerlerde küçük bir demir kapı) vardır. Hava akıntısının artırılması, aynı zamanda B. nın

içine yağmurun girmemesi ve rüzgârın dumanı aşağıya basmaması için B nın tepesine bir B. fırıldağı, B. külâhı B. peteği veya B. feneri konulur.

2 — *Fabrika B. sı:* tuğla, demir levha veya beton armeden yapılan, fabrika binasından ayrı yüksek inşaat. Fabrika B. sının görevi dumanı etraftaki çatıların üstünde havanın yüksek tabakalarına vermek ve aynı zamanda ateşin yandığı ocakta şiddetli bir hava akıntısı meydana getirmektir. Bunun için fabrika B. ları en az 40 m yüksek olarak yapılır, fakat 100 m yüksek B. lar da seyrek değildir. B. nın enine kesiti çoklukla daire şeklindedir. Çünkü rüzgârların basmasına bu gibi B. lar en kolay dayanabilirler. Fabrika B. larının çapı yukarıya doğru gittikçe kısalır küçülür Ağzının çapına nispetle temel çapının 0, 016 – 0 020 X B. yüksekliği daha geniş olması lâzımdır. Meselâ yüksekliği 50 m olan bir fabrika B. sının ağzı 1 m ise temel çapı 1, 00 – 0, 016×50 = 1 80 m veya 1,00 – 0, 020×50 = 2 mdir. Çapın uzunluğu yakılması lâzım olan yakacağın miktarına ve B. nın yüksekliğine bağlıdır. Fabrika B. sının alt kısmına bir kül toplama kanalı açılır. Daha şiddetli bir hava akıntısı sağlamak için B. ya (meselâ büyük fabrikalarda, lokomotiflerde) bir vantilâtör takılır. Duman gazlarının dışarıya akma hızı ortalama 4m/sek (yani saniyede 4 m), fakat 8 m/sek da olabilir. Her fabrika B. sı bir yıldırımsavar ve merdivenle de mücehhezdir.

3 — *Havalandırma B. sı:* su yolu, lâğım, maden ocağı v. b. gibi yeraltı yapıların havasını değiştirmeye yarıyan ve yukarıya doğru yükselen hava deliği.

4 — *Lâğım, mecra ve a su yolu B. sı*: lâğım mecra veya su yollarını temizlemek ve içlerine inebilmek için üzerlerinde açılan B. ya benzer delikler. Bunların üzerine taştan veya demirden bir B. kapağı konur ve icabında kaldırılır.

5 — *Aydınlık B. sı:* binanın iç kısımlarına ışık vermek için iç duvarlar arasında tepeye kadar bırakılan üstü açık veya camla örtülü dar aralık. Bunun üst tarafına konulan pencereye aydınlık penceresi, çatının üstüne bir kutu şeklinde çıkana ise aydınlık feneri adı verilir.

6 — *Arnavut B. sı:* çatı arasına ve çatı katına ışık ve hava vermeye yarıyan, damın eğik yüzeyi üzerine ön ve yan tarafları düşey ve arka tarafı dama bitişik olarak oturtulmuş ve üstü küçük bir çatı ile örtülmüş çatı penceresi. Eski Türk mimarisinde Arnavut B. ları yoktu; bunların yerine aydınlık fenerleri yapılırdı.

BACAMA, Ravenna'lı Geographus'a göre eski Anadolu'nun Paphlagonia veya Pontos bölgesinde bir kasaba. Hakkında elimizde fazla bilgi olmadığından yeri tam olarak tesbit edilememiştir.

BACĂU [*bakıu* ok.], Rumanya'da aynı addaki yönetim bölümünün merkezi. Nüfusu 31 000 dir. Bistrița vâdisinde, Seret ırmağına yakın bir yerdedir. Bir ticaret merkezi olan B. da kâğıt ve deri fabrikalariyle un değirmenleri vardır.

BACCELLI [*baçelli* ok.], **Guido** (1832 - 1916). İtalyan hekimi ve siyaset adamı. Roma'da doğmuş ve orada ölmüştür. Roma üniversitesinde serirî tababet profesörü olmuş ve 1863 - 1867 yıllarında kalb üzerindeki önemli çalışmaları ile tanınmış ve bu alanda *Patologia del cuore e delle'aorta* (Kalb ve büyük atardamar patolojisi) [3 cilt 1864 - 67] adlı eseri yazmıştır. Sol cenah şeflerinden biri olarak siyasî hayatta rol oynamıştır. 1881 ve 1895 yıllarında Millî Eğitim Bakanı olmuş, lise programlarına modern diller öğrenimini sokmuş, üniversitelerin özerkliğini hazırlamış ve arkeolojik araştırmaları (kazıları) korumuştur. 1901 de Tarım Bakanı olarak, İtalya'daki sıhhate dokunan topraklarıı elverişli bir hale koymağa ve küçük toprak sahiplerinin gelişmelerine çalışmıştır.

BACCHANALIA: bk. BAKKHEİA.

BACCHANS'LAR: bk. BAKKHE'LER.

BACCHIGLIONE [*bakkilyone* ok.], İtalya'da Po ovasından geçen bir ırmak. Uzunluğu 140 km dir. B. Garda Gölü doğusundaki Vicentin Alp'lerinden kaynağını alır, ağzına yakın bir yerde Brenta ırmağiyle birleşir, Chioggia kasabası yakınında Adriya Denizine dökülür. B. kar erimeleri sırasında çok kabarır.

BACCHUS: bk. DİONYSOS.

BACCIOCCHI [*baçokki* ok.], **Felice Pasquale** (1762 - 1841), Korsikalı asker. Fakir fakat tanınmış bir aileden olup Korsika'da doğmuş, Bologna'da ölmüştür. Piyade yüzbaşısı iken Bonaparte'ın kız kardeşi Elisa (1777 - 1820) ile evlenmiştir (1797). 1804 de senatör olmuş ve generalliğe yükselmiştir. 1805 de Napoléon kız kardeşine Piombino ve Lucca prensliğini verince B., eşi ile birlikte, prenslik tacını giymiştir. Birinci Napoléon'un düşmesinden sonra Bohemya'da ve Trieste'de oturmuş, karısı ölünce Bologna'ya yerleşmiştir (1820).

Elisa ile evlenmesinden Jérôme Charles (1810 - 1830), Frédéric Napoléon (1815 - 1833) ki Roma da attan düşerek ölmüştür, Napoleone Elisa (1806 - 1869) adlarında üç çocuğu olmuştur. Napoleone Elisa 1825 de Camerata kontu ile evlenmiş ve 1830 dan sonra ondan ayrı yaşamıştır. Üçüncü Napoléon ona bir çok çehiz ile prenses sanını vermiştir. Elisa Bretagne'daki Kour - el - Houet arazisine yerleşmiş ve orada hiç işlenmemiş toprakları sürmekle meşgul olmuştur. Yeğeni Felice 1866 da ölmüştür. Üçüncü Napoléon'un baş mabeyincisi, sonra imparator tiyatrolarının genel müfettişi ve daha sonra senatör olmuştur (1866). Felice Pasquale ailesinden yine bir Bacciocchi - Adorno, Korsika Kırallık Avcı Alayının albayı olmuş Fransa'ya göçmüş ve Toulon'da Fransızlara karşı Condé ordusunda savaşmış daha sonra imparatorluk orduları hesap müfettişi olmuştur.

BACH [*bah* ok.], ünlü bir Alman müzikçi ailesi. En önemli üyeleri şunlardır:

1 — **Carl Philipp Emanuel B.** (1714 1788), Johann Sebastian B. ın üçüncü oğlu. Weimar'da doğmuş, Hamburg'ta ölmüştür. İlk müzik derslerini babasından almıştır. Berlin'de Büyük Friedrich'in sarayında müzikçilik yapmış, fakat 1767 de buradan ayrılarak Hamburg'ta kilise müziği şefliğine atanmıştır. Zamanının en büyük piyano sanatçısı olduğu kabul edilen B. 200 kadar piyano sonatı (bu eserleri çok önemlidir), 52 piyano konçertosu, 18 senfoni, 100 kadar oda müziği eseri, 250 kadar şarkı, pek çok kilise müziği eserleri ve konser parçaları yazmıştır. Şekil ve teknik bakımından yaptığı yenilikler Haydn ve Beethoven üzerinde de derin etkiler bırakmıştır. *Versuch über die wahre Art Clavier zu spielen* (Doğru piyano çalma tarzı hakkında bir deneme) [1753] başlıklı eseri müzik tarihi bakımından çok önemlidir.

2 — **Johann Christian B.** (1735-1782), «Milano'lu» veya «Londra'lı B.», Johann Sebastian B. ın en küçük oğlu. Leipzig'te doğmuş, Londra'da ölmüştür. İlk müzik öğretmenleri babası ile kardeşi Carl Philipp Emanuel idi. 1754 te İtalya'ya gitmiş ve orada ünlü besteci Padre Martini'den dersler almıştır. 1760 ta Katolik mezhebine girmiş ve Milano kilisesi organistliğine getirilmiştir. Milano'da operalar yazmış ve temsil ettirmiştir. 1762 de Londra'ya gitmiş ve bir yıl sonra İngiltere kıraliçesinin müzik öğretmeni olmuştur. Aynı zamanda orkestra şefliği ve konser üstatlığı yapan B., İngiliz müzik hayatının yönetilmesinde de önemli bir rol oynamıştır. B. ın hususiyle opera besteciliği anılmaya değer. Bu yolda 11 İtalyan ve 1 Fransız operası yazmıştır. Diğer eserleri senfoniler, piyano konçertoları, sonatlar ve kilise müziği parçalarıdır. Parlak, tatlı, ve ahenkli İtalyan üslûbunu takip eden eserleri Mozart üzerinde de etkiler bırakmıştır.

3 — **Johann Christoph B.** (1642 - 1703), Johann Sebastian B. ın amcası. Arnstadt'ta doğmuş, Eisenach'ta ölmüştür. Eisenach'ta organistlikte bulunmuş olan B. Protestan kilise müziğinin seçkin bir üstadıdır. Eserleri kantat ve motetlerdir.

4 — **Johann Christoph Friedrich B.** (1732 - 1795), «Bückeburg'lu B.», Johann Sebastian B. ın dokuzuncu oğlu. Leipzig'te doğmuştur. Bückeburg'ta Schaumburg - Lippe kontunun hizmetinde orkestra şefliği yapmıştır. Müzikte kardeşleri kadar kabiliyetli değildi. Kilise müziği için birçok kentet ve oratoryolar bestelemiştir. Bu **çeşit** eserlerinden *Die Kindheit Jesu* (İsa'nın çocukluğu) adlısı tanınmıştır. Bundan başka oda müziği parçaları da vardır.

5 — **Johann Sebastian B.** (1685 - 1750), dünyaca tanınmış besteci ve Protestan kilise müziğinin en önemli siması. Eisenach'ta doğmuş, Leipzig'te ölmüştür. Bütün üyeleri müzikçi olan eski bir aileye mensuptur. Babası saray ve şehir müzikçisi Ambrosius B., annesi Erfurt'lu bir kişioğlu ailesinin kızı Elisabeth Lämmerhirt'tir. Annesi erken öldükten sonra, 10 yaşında iken babasını kaybedince, ağabeyi Ohrdruf organisti Johann Christoph'un yanına gitmiştir. İlk müzik öğrenimini ağabeyinden alan B., müzikte çok çabuk ilerlemiştir. 1699 da ağabeyi ölünce Lüneburg lisesi koro şarkıcısı olmuş ve kilisede iyi org müziği dinliyebilmek için çok defa yaya olarak Hamburg, Lübeck ve Celle'ye gitmiştir. Aynı zamanda Georg Böhm ve J. Reinken gibi org üstatlarından faydalanmıştır. 1703 te Weimar'da prens Johann Ernst'in sarayında kemancı, aynı yılda Arnstadt'ta organist olmuştur. 1707 de Mühlhausen (Thüringen) organistliğine, 1708 de Weimar saray organistliği ve oda müzikçiliğine atanmıştır. 1717 de prens Leopold'un daveti üzerine Köthen'e gitmiş ve saray orkestra şefliği ile oda müziği direktörlüğünü kabul etmiştir. 1723 te buradan ayrılmış ve Leipzig'te Thomas - Schule (Thomas Okulu) kantoru ve iki başkilisenin müzik direktörü olmuştur. Müzik öğretmenliğini de içine alan bu görevinde B. yorulmadan çalışmış, öğrenciler yetiştirmiş ve eserler yazmıştır. 1747 de Prusya kıralı Friedrich II. nin daveti üzerine Potsdam'a gitmiş ve sanatsever hükümdarı kendisine hayran bırakmıştır. Ömrünün sonlarına doğru kör olmuştur. Kalb sektesinden ölmüştür. B. iki defa evlenmiş ve 20 çocuğu dünyaya gelmiştir.

B., Palestrina, Händel, Gluck, Haydn, Mozart, Beethoven ve Richard Wagner yanında müzik bilimi ve müzik sanatının çığır açan büyük dehalarından biridir. Pek çok eseri bize kadar gelmişse de kaybolmuş eserlerinin sayısı da önemlidir. Hayatında ancak birkaç eseri yayınlanmıştır. Eserleri arasında *H - moll Messe* (Si minör âyin) [1733], *Johannes - Passion* (İoannes pasyonu) [1723] ve *Matthäus-Passion* (Matta pasyonu) [1729] başta gelir. Bundan başka kilise kantatları (bunlardan 200 kadarı bize kadar gelmiştir) ve motetleri de değerlidir. B. enstrümantal müzik alanında da çok önemli eserler meydana getirmiştir. Org eserleri (prelüd fuglar ve koro parçaları) org müziğinde ayrı bir yer işgal etmektedir. Süit ve orkestra konser parçalarında Fransız ve İtalyan motiflerini kendine has bir tarzda işlemiştir. Çok sayıda piyano eserlerinden *Das wohltemperierte Clavier* (İyi tadil edilmiş olan piyano) [ikinci kısmı 1744 te bitirilmiştir] ve tamamlanmamış olan *Die Kunst der Fuge* (Fug sanatı) [1748 de yazılmağa başlanmıştır] temayüz eder. *Weihnachts - Oratorium* (Noel oratoryosu) [1733/34], *Oster - Oratorium* (Paskalya oratoryosu) [1736 sıralarında] ve *Himmelfahrt - Oratorium* (Göğe çıkış oratoryosu) [1735/36] adlı oratoryoları ifade bakımından sanatın doruğuna ulaşmış eserlerdir. Bundan başka keman sonatları ile partitleri ve çok sayıdaki oda müziği eserleri de tanınmıştır.

Johann Sebastian BACH

Müzik tarihi bakımından «konserci üslûp» çağının sonunda bulunan B., bu çağın bütün sonuçlarını büyük bir sentez şeklinde birleştirmekle beraber henüz kısmen daha eski kontrapuntocu geleneği devam ettirmektedir. Halbuki çağının zevki artık başka bir şey, yani tabiî ve etkili melodiler istiyordu. Çağdaşları B. ın müziğini yapmacık hissediyorlardı. Bunun için B. uzunca bir süre unutulmuş ve ancak XIX. yüzyılın ilk yarısına ait romantizm ve Alman millî uyanış hareketleri zamanında yeniden keşfedilmiştir. Büyük Alman bestecisi Felix Mendelssohn-Bartholdy 1829 da Berlin'de *Matthäus - Passion*'u çalmak suretiyle B. hayranlığının temelini atmıştır. Bütün eserlerini toplayıp yayınlamak amaciyle, 1850 de, sanatkârın ölümünün 100. yıldönümü münasebetiyle Leipzig'te bir Bach - Gesellschaft (B. Kurumu) kurulmuştur. Bu kurumun gayretiyle *Johann Sebastian Bachs Werke* (J. S. B. ın eserleri) [59 cilt, 1851-1900] başlığı altında B. ın bütün eserleri yayınlanmıştır. 1900 de Bach Gesellschaft'ın feshi üzerine kurulan Neue Bach Gesellschaft (Yeni B. Kurumu) ın amacı pratik yayınlarla ve törenlerin tertiplenmesiyle B. ın sanatını tanıtmaktı. Bu kurum 1904 te başlıyarak bir *Bach-Jahrbuch* (B. Yıllığı) da yayınlıyordu. Eisenach'ta ve Leipzig'te Thomas-Schule'nin önünde B. ın heykeli vardır.

6 — **Wilhelm Friedemann B.** [1710 - 1784], «Halle'li B», Johann Sebastian B. ın en büyük oğlu. Weimar'da doğmuş, Berlin'de ölmüştür. Organist ve besteci idi. En çok Dresden ve Halle şehirlerinde çalışmıştır. Babasının kuvvetli etkisi altında kalan B. 5 piyano konçertosu, senfoniler, trio sonatları, flüt düetleri ve şarkılar

yazmıştır. Hayatını Alman yazarı Albert Emil Brachvogel *Friedemann Bach* [1858] başlıklı romanında canlandırmıştır.

7 — **Wilhelm Friedrich Ernst B.** (1759-1845), Johann Christoph Friedrich Bach'ın en büyük oğludur. Bückeburg'ta doğmuş, Berlin'de ölmüştür. Ailenin en son erkek evlâdıdır. Piyanist ve organist olarak çok takdir edilmiş ve 1789 da Berlin'de orkestra şefi olmuştur. Bundan sonra kıraliçe Luise'nin sembalistliğini yapmış ve Friedrich III. ün çocuklarına müzik öğretmenliği etmiştir. Piyano ve şan kompozisyonlarının çoğu basılmıştır.

BACH (*bah* ok.] **Baron Alexander von** (1813-1893). Avusturyalı devlet adamı. 1848 de Adalet, 1849-59 yılları arasında İçişleri bakanı olmuş ve 1852 de Schwarzenberg'in yerine Avusturya başbakanı olmuştur. Habsburgların mutlak idaresiyle merkeziyetçiliğini savunmuş, 1855 de Papa ile yapılan antlaşmayı imzalamış ve 1859-67 yılları arasında Vatikan'da büyük elçi olarak bulunmuştur.

BACH, Etienne [doğ. 1892], sulh hareketinin Fransız önderi. Lunéville'de doğmuştur. Alsace'lı bir rahibin oğludur. B., Birinci Dünya Harbi'nden sonra Ren havzasını işgal eden orduda subay olarak bulunmuş ve 1923 te burada Alman halkı ile aralarında geçen hâdiseler üzerine «Kreuzritter» (Haç şövalyeleri) = «Chevaliers de la paix» (Sulh şövalyeleri) teşkilâtını kurmuştur. Bu hareket son zamanlarda tekrar meydana çıkmıştır.

BACHAIAE, eski Suriye'de Laodikeia (Lâzkiye) dan Antiokheia (Antakya) ya giden yol üzerinde bir yer. Cebel-el-Akra eteğinde bulunan şimdiki Urde ile aynı olduğu sanılmaktadır. Eski Bakatailloi (b. bk.) ile aynı olması da mümkün görülüyor.

BACHELLER [*bæçilır* ok.], **Irving** (doğ. 1859). Amerikan romancısı. Pierpont'da doğmuştur. *Eben Holden* (1900) adlı eseri büyük başarı kazanmıştır. 15 kadar roman yazmıştır. En önemlileri *Darrel of the Blessed Isles* (Mukaddes Adaların Darrel'i) [1903], *The Master* (Öğretmen) [1910]. *In the Days of Poor Richard* (Zavallı Richard'ın zamanında) [1922] adlı olanlarıdır. 1898 den 1900 e kadar New York'ta «World» gazetesini çıkaranlardandır.

BACHMANN [*bahman* ok.], **Adolf** (1849-1914), Avusturyalı tarihçi ve siyaset adamı. Kulsam'da (Eger civarı) doğmuş, Prag'da ölmüştür. 1874 de doçent, 1885 te ordinaryüs profesör olarak Prag'daki Alman üniversitesinde çalışmıştır. Gerek Bohemya Parlâmentosunda, gerekse 1907 den itibaren Reich Parlâmentosunda Alman Terakki Partisinin sözü geçer bir üyesi olarak bulunmuştur.

B. Bohemya ve Avusturya'nın XV. yüzyıl tarihine ait çeşitli yazılar yazmıştır. Önemli eserleri şunlardır: *Deutsche Reichsgeschichte unter Friedrich III. und Max I.* (Friedrich III. ve Max I. zamanında Alman İmparatorluğu tarihi) [2 cilt, 1884-94], *Lehrbuch der österr. Reichsgeschichte* (Avusturya İmparatorluğu tarihi üzerine ders kitabı) [1896] ve *Geschichte Böhmens* (Bohemya tarihi) [2 cilt, 1899-1905].

BACHOFEN [*bahöfin* ok.]. **Johann Jacob** (1815-1887), hukukçu ve İlkçağ bilgini. Basel'de doğmuş, aynı şehirde ölmüştür. 1841 de Basel'de Roma hukuku profesörü, daha sonra istinaf mahkemesi üyesi olarak çalışmıştır. B., Roma hukuku ve Roma tarihi üzerine yazılar yazmış ve bundan başka spekülatif bir romantizme dayanarak mitoloji ve sembolizm üzerinde araştırmalarda bulunmuştur. *Das Mutterrecht, eine Untersuchung über die Gynäkokratie der Alten Welt nach ihrer religiösen und rechtl. Natur* (Maderşahî hukuk, dinî ve hukukî bünyesi bakımından eski dünyanın jinekokrasisi [= kadın hâkimiyeti] üzerine bir inceleme) [1861] adlı eseriyle mukayeseli hukuk araştırmalarının kurucusu olmuştur. Öbür eserlerinin başlıcaları şunlardır: *Versuch über die Gräbersymbolik der Alten* (Eskilerin mezar sembolizmi hakkında deneme) [1859, 2 nci baskı 1925], *Römische Grablampen nebst andern Grabdenkmälern* (Romalı'ların mezar lâmbaları ve sair mezar abideleri) ve *Antiquarische Briefe, vornehmlich zur Kenntnis der ältesten Verwandtschaftsbegriffe* (Hususiyle en eski akrabalık mefhumları hakkında bilgi veren eski mektuplar) [2 cilt 1881-86]. B. a ait fikirlerin tekrar canlanması neticesi olarak, eserlerinden, sistemler ortaya koyan parçalar alınmıştır. Meselâ: B. ı romantizmin felsefe müverrihi olarak vasıflandıran Bäumler'in bir mukaddimesini ihtiva eden *Der Mythus vom Orient* (Doğu ve Batı esatiri) [yayınlıyan: Schrötter, 1926]. Bundan başka *Urreligion und antike Symbole* (En eski din ve İlkçağ sembolleri) [yayınlıyan: Bernoulli, 1926]. E. A. Bernoulli: J. J. Bachofen ve tabiat sembolü (1924).

BACI, tasavvuf terimi. Doğu Oğuz lehçesinde ve Anadolu'da B., kızkardeş anlamınadır. Bir tarikata mensup olanlar, hususiyle aynı şeyhe bağlananlar, kardeş sayıldıkları için, birbirlerine kardeş yahut Arapça İhvan dedikleri gibi kadınlara da B. derler. Ancak şeyh kadınlarına, bu kelimeye bir de ana sözünü katarak «Ana B.» demeleri adet olmuştur.

BÂC-I AĞNAM: bk. HAYVANLAR VERGİSİ.

BÂC-I KIRTIL: bk. HAYVANLAR VERGİSİ.

BÂC-I KİEL, Osmanlı İmparatorluğu zamanında halkın satmak üzere pazar yerlerine getirdiği hububatın ölçülmesinden alınan resim.

BACILLARIOPHYTA: bk. DİYATOME.

BACILLUS FUSİFORMİS: bk. FÜZİFORM BASİL.

BÂC-I TAMGA: bk. DAMGA RESMİ.

BÂC-I UBÛR, Osmanlı İmparatorluğu zamanında, diğer bir ülkeye geçirilmek ve yollanmak üzere getirilen emtiadan alınan resim. Hemen hemen şimdiki transit resmine tekabül eden B. a «mürûriyye» de denilir.

BÂCIYÂN-I RÛM (tasavvuf), Rum yani Anadolu bacıları. Bacı, Türkçede kızkardeş anlamına gelir. XV. yüzyıl tarihçilerinden Âşık Paşazade, Anadolu'daki konuk erenler arasında «Rum bacıları» nı da anmaktadır. Müslümanlığın ilk devirlerinden sonra Ortodoks medresenin baskısiyle kadın, toplum hayatından tamamiyle çekildiği halde sofîlerin bir kısmı *Kuran*'da erkeklerin kadınlardan üstün olduğu hakkındaki âyette (IV, 34) geçen «Ricâl» (= erkekler) kelimesini, erler, erlik mertebesine ulaşanlar şeklinde mânalandırmışlar, bu suretle, kadınlardan bu mertebeye erişenler olduğu gibi erkeklerden bu makama erişemiyenler bulunduğunu da söyliyerek kadını erkekten aşağı görmemişlerdir. Bunun sonucunda sofîler arasında erenlerden sayılan ve tasavvufta ileri giden birçok kadınlar çıkmıştır. Aynı zamanda Bâtinî eğilimlere sahip sofîler, tarikata giren kadınları, o tarikatta bulunan erkeklerin bacıları, yani kızkardeşleri, şeyhin karısını da «ana bacı» saydık-

larından, aralarında kadının gizlenmesi ve örtünmesi zarureti de kalmamış, böylece, kadın, semâ meclislerine, hattâ içkili ve sazlı meclislere girmiştir. Hattâ kadınlardan şeyhlik ve halifelik makamına yücelenler bile vardır ki bunların tarikat elbisesi ile gezdiklerini ve âyini idare ettiklerini kaynaklardan öğrenmekteyiz. Âşık Paşazade'nin tasavvuf yoluna giren kadınları ayrı bir sınıfa ayırması, o devirde bunların çokluğunu ve nüfuzunu göstermektedir (*Aşıkpaşazade Tarihi*, Giese neş. s. 213). Aynı zamanda bunların Ahı'lar, Gazi'ler ve Abdal'larla beraber konuk erenler arasında anılması, diğer zümreler gibi çoğunun Anadolu'ya doğu illerinden göçtüğünü ve bu geleneğin Anadolu'da yerleşmesine bu göçüşün sebep olduğunu anlatmadadır. Bunların, inanış ve erkân bakımından tamamiyle ayrı bir zümre olduğu sanılmamalıdır.

BACK [*bæk* ok.], **Sir George** (1796 - 1878), İngiliz amiral ve gezgini. Stockport'ta doğmuş, Londra'da ölmüştür. 1825 - 1826 yılında Kuzey kutbu seferini yapan Richardson ve Franklin'in sefer arkadaşıdır. Kaptan John Russ'u aramak için yaptığı seferde kendi ismini taşıyan Kuzey kutbu nehrini keşfetmiş, Kuzey kutup denizinden büyük Esir gölüne varmış ve sonra Bathurst boğazından Hudson körfezine kadar Kanada kıyıları boyunca gitmiştir (1833 - 1835). Gezilerini anlatan başlıca eseri *Narrative of the Arctic Land Expedition to the Mouth of the Great Fish or Back River and along the Shores of the Arctic Ocean, in the Years 1833, 1834 and 1835* (Great Fish yahut Back nehri'nin ağzına kadar Kuzey okyanusunun kıyıları boyunca, 1833, 1834 ve 1835 yıllarında yapılan gezilerin hikâyesi) [Londra 1836] adını taşır.

BACK RIVER [*bæk rivır* ok.], Kanada'da bir ırmak. Uzunluğu 750 km dir. B., Beechey ve Garry göllerine girip çıktıktan sonra Kuzey Buz denizinde Elliot körfezine dökülür.

BAČKA: bk. BAÇKA.

BAČKA TOPOLA [*baçka topola* ok.], Yugoslavya'da Bačka bölgesinin merkezi. Nüfusu 14 000 dir. Bu nüfusun çoğu Katolik Macarlar'dır.

BACKHUYZEN [*akhoyzın* ok.] veya **BAKHUISEN** [*bakhoysın* ok.], **Ludolf** (1631 - 1708), Holânda'lı ünlü deniz ressamı. Emden'de doğmuş Amsterdam'da ölmüştür. Manzara ressamı Allart Van Everdingen'in öğrencisidir. Tabiat karşısında çok çalışmıştır. Gemilerin, limanların dalgalı ve coşkun denizlerin resimlerini başarı ile işlemiştir Şöhreti Holânda'nın dışına kadar yayılmış ve önemli siparişler almıştır. Prusya kıralı Saksonya elektörü ve Çar Büyük Petro (Deli P.) için resimler yapmıştır. Tabiattan yaptığı sulu boyalar ve çizgi resimler, yağlı boya resimlerinden daha üstün tutulmaktadır. Bunlardan önemli bir koleksiyon, British Museum'dadır. Eserleri arasında: rüzgâr çarpması (Louvre müzesi); Jean de Witt'in gemiye binişi; midye rıhtımı (Amsterdam müzesi); dalgalı bir deniz (Lahey müzesi); Amsterdam'dan bir görünüş; Haarlem gölünde bir fırtına (Van de Hoop müzesi) ile Rotterdam, Bruxelles, Dresden, Münih, Viyana, Kopenhag, Schwerin'de de birçok tabloları ve çok ince kalemle yapılmış, çoğu deniz resimleri olmak üzere 19 kazı-resmi vardır.

BACKTAIRS - PASSAGE [*bækstærz pæsic* ok.], Avusturalya ile Kanguru adası arasında işlek bir boğaz. Genişliği 15 km kadardır.

BACKWOODS [*bækwudz* ok; İng. = gerideki ormanlar), Amerika Birleşik Devletleri'nin geri taraftaki bölgelerinde evvelce bulunmuş olan el değmemiş ormanlar. Bugün bunların pek çoğu ortadan kalkmıştır.

BACON, [*beykın* ok.], **Francis, Lord (Baron) of Verulam** (1561 - 1626), İngiliz filozof ve devlet adamı. Londra'da doğmuş, Highgate'te ölmüştür. Kıraliçe Elizabeth zamanının büyük devlet ricalinden Nicholas Bacon'un oğludur. Cambridge kollejinde okumuş (1573 - 1575) ve burada henüz öğrenci iken Ortaçağın iskolastik felsefesine karşı menfi cephe almağa başlamıştır. İlkin avukat olarak çalışmış olan B., İngiliz parlâmentosuna girmiş, devletin ve kırallığın menfaatlerini savunmak suretiyle kıraliçenin gözüne girmiştir. Yükselmesine sebep olan olaylardan biri, Essex Kontu'nun Avam Kamarasındaki dâvasında parlâmentoya Kont'un idamını kabul ettirmiş olmasıdır. Elizabeth'in ölümünden sonra B.ın ünü ve itibarı yükselmiş, 1603 te şövalye, 1613 te vergi dairesi reisi 1616 da «Meclis-i Has» a üye, 1617 de kıralın mühürdarı, 1618 de büyük şansölye olmuş, aynı yıl kendisine Verulam baron'luğu, 1621 de de Saint - Albans viscont'luğu payesi verilmiştir. Fakat aynı yılda, haklarını savunduğu kimselerden rüşvet almakla suçlandırılarak Avam Kamarası tarafından 40 000 lira para cezası ödmeye, bir daha devlet işlerinde kullanılmamaya, parlâmento'ya ayak basmamaya ve saraya yaklaşmamaya mahkûm edilmiştir.

Bundan sonra kendisini yalnız bilim ve felsefeye veren B., Gorthamburg'daki çiftliğinde ve Londra'da Gray Inn'de münzevi bir hayat sürmüştür.

BACON, Francis, Lord (Baron) of Verulam

Yeniçağ düşünüşünün akılcı yönden Descartes, deneyci yönden de B. tarafından yeniletildiği iddia edilir. Bu düşünceyi mutlak olarak almak ve B. dan önce yeni zamanların başında deneyci düşünür bulunmadığını ileri sürmek doğru olmaz, zira İngiltere'de Bacon'u hazırlıyan uzunca bir devir geçmiştir. Aristo'nun deneyci ve bilimci cephesi ile İslâm tabiat biliminden faydalanan XIV. ve XV. yüzyıllar İngiliz düşünüşü, bir yandan kavramların addan başka bir şey olmadığını ileri süren Nominalizm (b. bk.) i geliştirirken, öte yandan da tabiat bilimlerini sırf deneye dayandırmağa başlamıştır (bk. GROSSETESTE, Robert, BACON, Roger). Bu bakımdan B., İngiliz düşünüşünde iki yüzyıldan beri var olan bir cepheyi sadece ileri götürmüştür. Onun büyüklüğü, daha çok, deney metodunun ve tabiat bilimlerinin önemi üzerinde ısrarla durmuş, böylece de bütün düşünüş alanında büyük yenilikler ortaya atan çığırın açılmış bulunduğu sırada, deneyciliğin ilk büyük ve şuurlu temsilcisi olmuş olmasındadır.

B. a göre «Bilgi kudrettir». Bilgi bilgi için değil, insanın tabiat üzerine egemenliğini kurması içindir. O halde, başlıca bilim tabiat bilimidir. Tabiat bilimini de

gayeye - yani tabiat üzerine egemenlik kurmağa - uygun bir şekilde kurmak için, ilkin, insanların, kendilerini peşin yargılardan (B. ın tabiriyle İdola [b. bk.] lardan) kurtarmaları gerekir. Çünkü, insan tabiatından ve cemiyetten gelen bu peşin yargılar, insanları daima yanlış yollara götürmüştür. Ondan sonra, doğru bilgi edinmek için, o zamana kadar kullanılan verimsiz tümdengelim (déduction) ı bırakıp, biricik doğru bilgi metodu olan tümevarım (induction) ı kullanmak gerekir. Çünkü Ortaçağda revaçta olan tümdengelim önce bilineni başka bir şekilde tekrar etmekten başka bir işe yaramaz. Tümevarım ise, belirli bir olayın deney sayesinde tesbit edilen sonlu sayıda tekerrüründen, o olayın «form» (b. bk.), una yani «öz» (b. bk) üne yükselir. Tabiatın bilgisi, zihnin bir yapın'ısı ile değil, ancak tabiatın içinde yapılan gözlemlerle elde edilir; işte bu bakımdan biricik verimli bilgi metodu, tümevarımdır.

B. ın tümevarımında, bir olgunun, meselâ ısının bulunduğu yerde nelerin beraber bulunduğu, nelerin bulunmadığı birer levha halinde tesbit edilir. Birinci levhaya var levhası, ikincisine yok levhası denir. Bu levhaların karşılaştırılması ve icabında yapılacak kontrol deneyleri ile ısıda, özü icabı, daima bulunan ve hiçbir zaman bulunmıyan öğelre kesin olarak meydana çıkarılmış olur.

B. bu metodu ile tabiat bilgisinde tümevarım ile deneyin esaslı önemine, kuvvetle işaret etmiş oluyor. Ancak, kendisi bu metodunu tam olarak uygulamış değildir. Esasen kendisi o sıralarda kurulmakta olan matematik tabiat biliminden, Galilei'nin deneysel metodundan, matematiğin bu metotta oynadığı büyük rolden haberdan değildi. Onun için, Yeniçağda Galilei - Kepler - Newton gelişme silsilesinin dışında kalmıştır. Metodunun verimsizliğinin bir sebebi de şudur: tabiata hâkim olmak için öyle bir bilim kurulmalıdır ki, onun sayesinde gelecekte olacak olgular önceden kestirilebilsin; Galilei'nin matematik - deneysel metodu, bu işi başarabilmektedir, halbuki B. ın tümevarımı, ancak bir olayda ne gibi öğelerin varolduğunu meydana koymağa yarayabilir.

Bununla beraber, B., yukarda işaret edildiği gibi, deneyin ve tümevarımın önemi üzerinde ısrarla durması, spekülatif (b. bk.) metodun kısırlığını ileri sürmesi ile zihinlerin eğitimi bakımından müspet etkilerde bulunmuştur.

B., bu deney ve tümevarım metodunu *No um Organum scientiarum* (1620) adlı eserinde anlatmıştır. Kendisini, Aristo'ya (Ortaçağın tefsirinden geçmiş Aristo'ya) zıt gördüğündendir ki eserine, Aristo'nun *Organon* adlı esrini ortadan kaldırmağa namzet bir kitap olduğuna işaret etmek için, bu adı *Yeni Organon* adını vermiştir. İlkin *Advancement of Learning* (1605) adiyle çıkmış olup 1623 yılında *De dignitate et augmentis scientiarum* başlığı ile son şeklinde yayımlanmış ansiklopedik eserinde B., bilimleri sınıflandırmaktadır. Bu sınıflandırmanın temelinde ruhun şu üç esas yetisi bulunmaktadır: bellek, imgelem, akıl. Bu yetilerin her birine birer bilgi kolu tekabül eder: belleğe tarih. imgeleme şiir, akla felsefe (ve bilim). Bu sınıflama, İlkçağlardan beri bilinen sınıflamalara hiçbir yeni öğe katmamıştır. Bugün sınıflamalarda, bu gibi yetilere dayanma esası büsbütün bırakılmıştır. Ölümünden sonra sekreteri tarafından yayımlanan üçüncü bilim eseri, *Sylva Sylvarum* (1627) dur. Bunların her üçü, *Instauratio Magna* (Büyük yenileme) olarak tasarlanmış büyük ve geniş bir eserin türlü bölümleri olarak düşünülmüştü.

B. ın anılmağa değer başka kitapları şunlardır:

Essays, moral, economical and political (Denemeler) [1626] (Türkçesi: Denemeler; Millî Eğitim Bakanlığı Dünya Edebiyatı Klâsikleri Serisinde çıkmıştır. Tercüme eden: Saffet Korkut) 194) Tamamen serbest bir şekilde yazılmış olup insanı ilgilendiren türlü konuyu ele alan bu denemeler, B. ı bize itidalli ve hoşgörür bir hayat filozofu olarak tanıtmaktadır.

Nova Atlantis (bitmemiştir): Bu yazı bir Utopia (b. bk.) yı tasvir etmektedir. Bunda, bir insan grupu, tabiat bilimlerini iyi kullanmak sayesinde en yüksek bahtiyarlık derecesine yükselmektedir.

B. un Shakespeare dramlarının yazarı olduğu da bazı ilgililer tarafından ileri sürülmüştür (bunun için bk. SHAKESPEARE).

BACON [*bęykîn* ok.], **John** (1740 - 1799), İngiliz heykeltraş ve yazarı. Londra civarında Southwarck'ta doğmuştur. Anıt ve mezartaşları gibi klâsik üslûpta birçok eserler yaratmıştır. Bunların en ünlüleri arasında Westminster Abbey ve Guildhall'daki William Pitt ile St. Paul kilisesindeki Dr. Johnson'un heykelleri bulunmaktadır.

BACON [*bęykîn* ok.], **Roger** (1210 / 1214 - 1294), Ortaçağ İngiliz filezof ve teoloğu. Robert Grosseteste (b. bk.) in talebesi. Oxford'da ve Paris'te okumuş, 1250 yılına doğru (?) Oxford'a dönmüş ve 1257 ye kadar burada hocalık etmiştir. Derslerine son vermek emrini alınca, mensup olduğu Franciscuscu (bk. FRANCISCUSÇULAR) tarikatının merkezi olan Paris'e dönmüş, fakat burada da dinsizlik şüphesi altında sıkıntılı bir hayat yaşamıştır. Koruyucusu Guido Fucoldi, papa olunca (1265), papanın arzusu üzerine *Opus Maius* adlı eserini kaleme almıştır. 1278 de hapsedildiğini, 1292 de serbest olduğunu biliyoruz. Ölüm tarihi, bazı iddialara rağmen, kesin olarak bilinmemektedir.

B., iskolastik düşünürler arasında bir tarih felsefesine sahip olan kimsedir: ona göre, Âdemden itibaren insanlığın tarihi, aydınlık ve karanlık devirlerin birbirini takip etmesinden ibarettir. Karanlık devirler, Tanrı vahyinin unutulduğu, kısmen aydınlık devirler ise, vahyin bir dereceye kadar bilindiği devirlerdir. Meselâ Aristo, bu sonuncu neviden devirlerin bir temsilcisidir. Felsefenin vazifesi, tam aydınlık devri açmaktır. Onun nazarında, kendisinin yaşadığı Aquino'lu Thomas, Büyük Albertus (bunlara bk.) zamanı, bir karanlık çağdır.

B. un asıl önemi, bilim görüşündedir. Hocası Robert Grosseteste'in düşüncelerini ileri götürerek bilimde deneyin önemine işaret etmiş ve asıl bilimin, hem deney hem matematik kullanan bilgi olduğunu ileri sürmüştür. Bu bakımdan Yeniçağ bilim görüşünün habercisidir. Hattâ B., deneysel bilim (scientia experimentalis) gibi pek modern bir terimi de ilk defa kullanan düşünürdür. B., yeni fiziğin bazı keşiflerini de önceden görmüştür. Barut ile konveks mercekleri icat ettiği kuvvetle iddia edilmektedir.

BACSÁNYI veya **BATSÁNYI** [*bǫcānyi* ok.] **János** (1763 - 1845), Macar şairi. Tapolca'da doğmuştur. Öğrenimini bitirdikten sonra Kassa (Kuzey Macaristan) da maliye memuru olmuştur. Burada, Macar edebiyatı ve dil devriminin büyük önderi Kazinczy Ferenc ve şair Baróti Szabó Dávid ile birlikte, en iyi yazarların yazı verdikleri *Magyar Múzeum* (Macar Müzesi) dergisini kurmuştur (1788). Fakat Martinovics komplosu (bk. MARTINOVICS IGNÁC) na katıldığı için Kufstein (Avusturya) zindanına atılmıştır.

Bir yıl sonra Kufstein'dan kurtulmuş ve Avusturyalı kadın şair, «Viyana Sappho'su» Gabriele von Baumberg ile evlenmiştir (1805). 1809 da Napoléon'un Macar'ları Avusturya'ya karşı ayaklandırmak maksadiyle yayımladığı beyannamenin Macarca tercümesini yapmış olmakla itham edildiği için Paris'e kaçmış, fakat Napoléon'un sukutundan sonra Avusturyalı'lar tarafından yakalanarak Linz (Avusturya) te enterne edilmiş ve burada ölmüştür.

B. manzum ve mensur eserler vermiştir. Lirik şiirleri arasında Kufstein mahpusluğunu konu olarak alan ve *Kufsteini elégiák* (Kufstein elejileri) adiyle tanınan samimî edalı manzumeleri en güzelleridir. Fransız ihtilâlini öven *A franciaországi változásokra* (Fransa'daki değişiklikler üzerine) adlı şiiri ünlüdür. Şiirleri ilk defa 1827 de bütün eserleri ise 1865 te çıkmıştır.

BÁCSKA: bk. BAÇKA.

BÂCÛRÎ, İbrahim b. Muhammed (1783 - 1861), Arap tefsircisi ve bilgini. Kahire yakınında Bâcûr köyünde doğmuş, Kahire'de ölmüştür. El - Ezher'de okumuş, sonra da oraya müderris olmuş, bilgisininin derinliğiyle geniş bir ün almış, ölümüne kadar bu görevde kalmış, son yıllarında ihtiyarlık yüzünden işlerini götemiyecek hale gelince, hükümet tarafından kendisine dört vekil tâyin edilmiştir.

B. nin «tefsir»e ve eski ünlü bilginlerin eserlerinin açımlama ve yorumlamasına dair birçok eseri vardır.

BACURIUS (M. S. IV. yüzyıl), Iberia (Kafkasya'da şimdiki Gürcistan) kıralı. Eski kaynaklarda bazen yanlış olarak Ermeni olduğu gösterilmektedir. Roma hizmetine girip 378 de tribunus sagittariorum (Lât. = okçuların komutanı) sıfatiyle Hadrianopolis (Edirne) meydan savaşına katılmıştır. İlkönce bir pagan olan B. daha sonra Hıristiyanlığa geçmiş ve dux Palaestinae (Lât. = Filistin valisi) olarak kudretli Bizans devlet adamı Flavios Rufinos (Lât Flavius Rufinus) ile dostça bir münasebet kurmuştur. 391 sıralarında Antiokheia (Antakya) da bulunan B. u ünlü pagan Yunan hatip ve filozofu Libanios'un heyecanlı ta rafçısı olarak görülmektedir. İmparator Büyük Theodosios (hük. 379 - 395) tarafından comes domesticorum (Lât. = hizmetkârların kontu) rütbesine çıkarılan B. 394 te taht dâvacısı Eugenios'a karşı açılan sefere katılmış ve Frigidus (Isonzo ırmağına dökülen Vipaco, Alm. Wippach. Sloven. Vipava) meydan savaşında büyük bir şecaat göstermiştir. Bizans tarihçisi Zosimos, B. un bu savaşta öldüğünü söylemektedir. Bununla beraber Rufinos'un B. tan daha sonra da bahsedişine bakılırsa bir süre daha yaşamış olduğu sanılabilir (Rufinos 27 kasım 395 tarihinde öldürülmüştür).

BAÇ [Yugoslav. *Bač*], Yugoslavya'nın Sırbistan bölümünde Rudnik kasabasında bulunan ve Osmanlı devrinde işletilen bir maden. Semendire (Smederevo) sancağına bağlı olan B. de devamlı olarak çeşitli ağırlıkta yuvarlak top gülleleri (yılda 20 000 e kadar) ve zaman zaman İstanbul'dan uzmanlar ve kalıp için Kâğıthane çamuru gönderilerek top ve kurşun fındıkları döktürülmüş olduğu, merkezden atanmış bir maden emini (b. bk.) bulunduğu ve yapılan top yuvarlarının Osmanlı - Avusturya savaşlarında ve hatta Bağdat seferinde kullanıldığı bilinmektedir. B. da yapılan top yuvarları Tuna yolu ile Varna'ya getirilir oradan gemilerle İstanbul'a taşınarak top mahzeninde saklanırdı. (Abdülkadir *Vekayi-i Tarihiye*, vr. 36 ve 150 [Süleymaniye, Esat Ef. Kitaplığı No. 2151]).

BAÇKA (Macarca *Bácska*, Alm. *Batschka*, Sırpça *Bačka*), Aşağı Macar Ovası (bk. ALFÖLD) nın güneybatı kısmı, 1918 den önceki Macar Bács - Bodrog ili. Sınırları batı ve güneyde Tuna, doğuda Aşağı Tisa ırmağı olup kuzeyde tabiî sınırı yoktur. Yüzölçümü 10.362 km² dir. Trianon barış antlaşması (1920) gereğince B. nın 8734 km² lik kısmı Yugoslavya'ya katılmış, geri kalan 1628 km² lik parçası ise Macaristan'a bırakılmıştır. 1941 de B. nın Yugoslav kısmı Macaristan'a iade edilmiş ve bu durum ikinci Dünya Harbi'nin sonuna kadar sürmüştür. Nüfusu 1 milyon (1941), nüfus sıklığı km² başına 100 dür. Nüfusunun 500 000 i Macar, 230 000 i Alman, 150 000 i Sırp, geri kalanı Bunjevac (Katolik Sırp.), Hırvat, Slovak, Ruten v. b. dır. Tamamiyle düz olan B. denizden ortalama 80 - 140 m yükseklikte olup kuzeyden güneye ve orta ekseninden Tuna ve Tisa'ya doğru yavaş yavaş alçalır. Başlıca ırmakları Tuna ile Tisa'dır. Bundan başka 1793 - 1801 yılları arasında inşa edilen ve Tuna'yı Tisa'ya bağlıyan Ferenc (Sırpça: Petar) kanalı ve bu kanaldan ayrılıp Novisad'ta Tuna'ya karışan Ferenc József (Sırpça: Aleksandar) kanalı da çok önemlidir. Iklimi kara iklimi özelliklerini gösterir: yazlar çok sıcak, kışlar çok soğuk geçer. Yıllık ortalama sıcaklığı 11,5° (ekstrem sıcaklıklar + 39° ve — 25°), yıllık yağış tutarı 753 mm dir. B. nın killi ve kumlu toprağı gayet mümbittir. Başlıca ürünleri buğday ile mısırdır, fakat çavdar, patates, şeker pancarı, kendir, şerbetçiotu, karpuz, kavun, elma üzüm ve kayısı da önemli miktarda yetişir. Orta kısmındaki otlaklar hayvancılığa elverişlidir (at, sığır, domuz). B.nın iyi yolları ve sık bir demiryolu şebekesi vardır. Budapeşte — Belgrad — Sofya — İstanbul demiryolu hattının Subotica — Novisad kısmı B. dan geçer. Başlıca şehirleri: Macaristan'da Baja (Türk. Baya) ve Jánoshalma; Yugoslavya'da Subotica (Mac. Szabadka, Alm. Maria Theresiopel, Türk. Soboıka veya Subotiça), Novisad (Mac. Újvidék, Alm. Neusatz, Türk. Varadinçe veya Varadin) ve Sombor (Mac. Zombor, Türk. Sombor veya Zombor).

1542 ile 1699 yılları arasında Türk egemenliği altında bulunan B., Budin beylerbeyliği (paşalığı) nin Segedin (Mac. Szeged) sancağına bağlanmıştı. Segedin sancağı, merkezleri Kalaça (Mac. Kalocsa), Şot (Mac. Solt), Vaşarhel (Mac. Hódmezővásárhely), Segedin, Sobotka, Baya, Baç (Mac. Bács, Sırpça Bač). Sombor ve Titel olmak üzere 9 nahiyeye bölünmüştü. Bunlardan Baya, Baç, Sobotka, Sombor ve Titel nahiyeleri ve Segedin nahiyesinin bir kısmı B. da bulunuyordu.

BAD GASTEIN [*bad gastạyn* ok.], Avusturya'da bir kaplıca kasabası. Salzburg çevresinde Gastein vâdisindedir. Denizden yüksekliği 1050 m. 45° sıcaklıkta ve kuvvetli radyoaktif kaplıcalariyle tanınmıştır. Nüfusu 2 670 dir.

BADA, Malezya - Polinezya veya Austronezya dil ailesinin İndonezya bölümünden olan Selebes adaları dillerinden biri. Orta Selebes grupunun Doğu Toraca alt grupundandır. Yakın akrabaları Napu, Besoa ve Bare dilleridir. Bk. İNDONEZYA DİLLERİ.

BADACSONY [*bǫdoçony* ok.], Batı Macaristan'da, Veszprém (31 aralık 1949 e kadar Zala) ilinin Tapolca ilcesinde Badacsonytomaj ile Tördemic köyleri arasında, Balaton gölünün batı kıyısında, kesik koni şeklinde bir dağ. Yüksekliği 438 metredir. Alt kısmını Pannonya kili, dik üst kısmını ise bazalt teşkil eder. Güney yamacında bağlar vardır. Macaristan dışında da rağbet gören ünlü B. şarabı burada yetişir.

BADAGA'LAR, Hindistan'ın güneyinde Nilghiris dağlarında oturan halk. Tarımla yaşıyan B. Dravid'lerdendir. Vasatın altında boylu, az yuvarlak (mezosefal) yarı vahşi kabilelerdendir.

DİL: Güney Hindistan'daki Dravid dillerinden biri. Ailenin Tamil - Kurukh grupunun Kanara bölümündendir. Maysor bölgesinin güney kısmında Nilagiri yaylasında 30 000 çiftçi tarafından konuşulur. Yakın akrabaları Kanara, Kōta ve Tota dilleridir. Bk. DRAVİD DİLLERİ.

BADAJOZ [*bathahoth* ok.]: 1 — İspanya'nın Estramadura bölgesinin güneyinde, Guadiana ırmağının her iki yakasında uzanan bir eyalet. Yüzölçümü 21 850 km², nüfusu 738 000 (1941) dir. B., ekonomi ve ticaret bakımından az gelişmiştir.

2 — İspanya'nın batı bölümünde bir şehir. Nüfusu 57 000 (1941) dir. Portekiz sınırı yakınında, Guadiana ırmağı boyunda, aynı addaki eyaletin merkezidir. B. de tarım endüsttisi ve çinicilik gelişmiştir. Bir ticaret şehri ve piskoposluk merkezidir. Eski adı Pax Augusta olan B.. X.I yüzyılda Emevî Tavaifi Mülûkinden Eftasiler (1027 - 1094) (b. bk.) in eline geçmiş B. 1227 de Leon kıralı Alfonso IX. tarafından alınmış, 1660 da Portekizlilere, 1705 de İspanya Veraset Harpleri (bk.)nde bağlaşık devletlere geçmiş, Yarımada Harbi (1808 - 1814) (b. bk.) e Fransızlar tarafından zaptolunmuş fakat 1812 de Wellington tarafından kurtarılmıştır. XIII. cü yüzyılda yapılmış bir katedrali vardır.

BADAKAR'LAR, Hindistan'ın güneyinde Nilghiris dağlarında yaşıyan kabileler. B. eskiden kuzeydeki ovalarda yaşarlardı. Sayıları 10 000 kadar olup sekiz kasta bölünmüşlerdir. Totas'lardan üzerinde yaşadıkları topraklar için yıllık bir vergi alırlar.

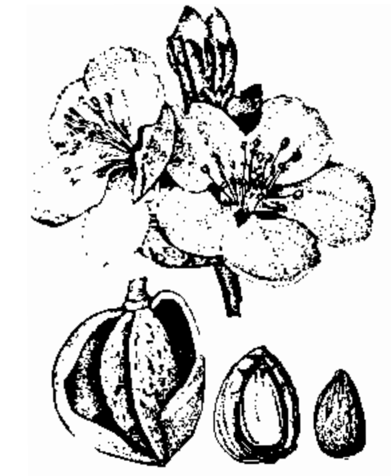
BADALONA (eski: Baetulo), İspanya'da Barcelona'nın heman kuzeyinde bir şehir Nüfusu 48 000 dir. Ana demiryolu boyunda bulunan B. de dokuma, cam ve şarap endüstrisi gelişmiştir. Tersanesi vardır.

BADDİTU, Hamî-Samî-Kuşî dilerin Kuşî koluna bağlı Sidama grupundan bir dil. Güneybatı Habeşistan'da Abaya gölünün doğusunda, Sidamo denilen dağlık bölgede konuşulur. Komşusu Camcam dilidir; Walamo dili de her ikisinin yakın akrabasıdır. Bk. KUŞÎ DİLLER.

BADDYERİ, Avustralya yerlileri tarafından Queensland'in New South Wales sınırına yakın olan bir bölgede konuşulan bir dil. Avustralya dilleri Yeni Avustralya dil tabakasının merkez grupuna giren Darling ırmağı altgrupundandır. Yakın akrabaları, güneyinde konuşulan Marowra ve Kurnu dilleridir. Bk. AVUSTRALYA DİLLERİ.

BADEM (Amygdalus communis), gülgiller (Rosaceae) familyasından olup önemli iki çeşidi, acı B. (var. amara) ile tatlı B. (var. sativa) dir. B., kazık köklü, orta boylu, seyrek ve yayvanca taclı, yabanilerinde ve acı B. tiplerinin bazılarında dikenli, tatlı B. tiplerinde dikensiz; yaprakları kama biçiminde (4 - 10 cm), sivri, testere dişli, sertçe ve parlak koyu yeşil; çiçekleri, yapraklardan önce açılmakta, kısa saplı ve çok defa ikisi bir arada, pembemsi ve iri tac yapraklı; meyvası, ham iken bozumsu yeşil, kadifemsi tüylü, ekşi ve «çağla» adı altında yenilebilmekte, olgunlaştığında meyva etinin dış ve orta kısmı meşin gibi sertleşip kabuk halinde yarılarak ortasından sert kabuklu B. meyvası yere düşmekte; meyva içi, kakverenginde zar gibi bir kabukla örtülü ve acı badem tiplerinde acı, tatlı badem tiplerinde tatlıdır.

Anavatanı Orta Asya, İran ve Suriye olup yabanisi Anadolu'ya ve Akdeniz memleketlerine doğru yayılmıştır. Kültür kaynak yeri Türkistan ve İran'dır.

Badem çiçeği ve meyvası

B. in, memleketimizde yetişen diğer iki önemli türüde: bodur B. (Amygdalus nana) ile çalı B. i (Amyg. orientalis, Mill.)dir. Her ikisi de çalı halinde olup kurak bölgelerimizde bağ - bahçelerin kenarlarında çit ağacı olarak yetiştirilir. Bodur B. in yaprakları ve taze sürgünleri tüysüz ve parlak yeşil olup Doğu Avrupa'dan Sibirya'ya kadar yayılmıştır. Çalı B. i ise, yaprakları ve taze sürgünleri sık tüylü olduğundan, boz renkte olup Anadolu ve Kuzey Suriye'de yayılmıştır.

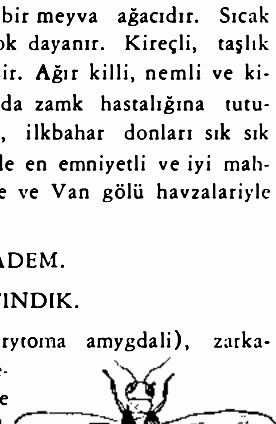
B., aslında bir eriksi meyva (Prunoideae) olmakla beraber pomolojide sert kabuklu meyvalar grupuna girer. Bizde daha çok çekirdekten üretildiğinden istihsali standartlaştırılamamıştır. İri, ufak ince ve sert kabuklu birçok tipleri vardır. Kabukları dişle kırılabilen «diş bademleri». kabukları zar gibi ince «kâğıt kabuklu bademler» gibi amatör tipleri vardır. Şekerleme, pasta, üzüm sucuğu v. b. imalinde ve çerez olarak kullanılır. Aci B. lerden, acı B. kurabiyesi yapılır ve badem yağı çıkarılır.

B., kurak Anadolu bölgelerinin ağaçlandırılmasında ve meyvacılığında çok değerli bir meyva ağacıdır. Sıcak mutedil iklim ister ve kurağa çok dayanır. Kireçli, taşlık ve bayır topraklarda da iyi yetişir. Ağır killi, nemli ve kireçsiz toprakları sevmez, buralarda zamk hastalığına tutulur. Çok erken çiçek açtığından, ilkbahar donları sık sık çiçeklerini yakar. Memleketimizde en emniyetli ve iyi mahsul verdiği yerler, Marmara, Ege ve Van gölü havzalariyle Güney-doğu Anadolu'dur.

BADEM AĞACI: bk. BADEM.

BADEM FINDIK: bk. FINDIK.

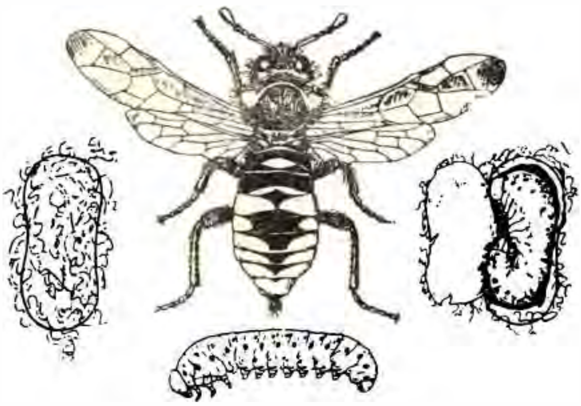
BADEM İÇKURDU (Eurytoma amygdali), zarkanadlı (Hymenoptera) ların Terebrantia alttakımının kalsidi de (Calcididae) familyasına bağlı bir tür. Kırmızı esmer renkli ufak bir arıdır. Kanadlı bir karıncaya benzer, karnı (abdomeni) iğ şeklinde, kanadları saydam, boyu erkekte 4 - 6 dişide 7 - 8 mm dir. İlkbaharda bademler taze iken bunları delip içine yumurtlar, çıkan kurtlar bademin içini yer. Tamamiyle geliştiğinde kurdun boyu 4 - 6 mm dir. Rengi beyaz, ayaksız, başı ufak tombul ve karnı kıvrıktır. Kışı bademlerin içinde

Badem içkurdu, Ergin kurt ve delinmiş badem

geçirir, kurtlu bademler yere düşmez, renkleri de esmerleşir. İlkbaharda krizalit olur. Arılar bademden ufak yuvarlak bir delikten dışarıya uçarlar. Çare: sonbahar ve kışın ağaçta asılı kalan bademleri toplayıp yakmalıdır.

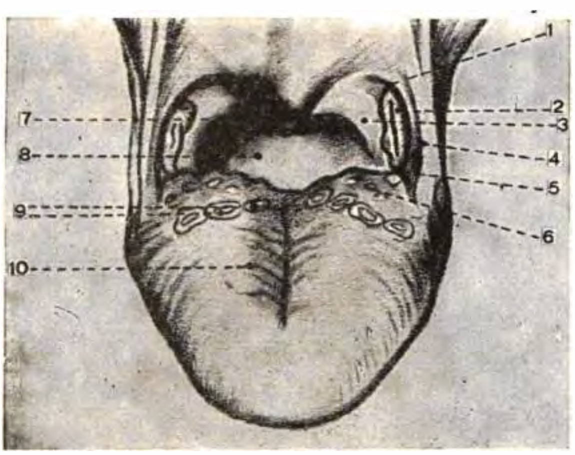
BADEM YAPRAKARISI (Cimbex quadrimculatus), zarkanadlı (Hymenoptera) ların simfita (Symphyta) alttakımının yaprakarıları (Tenthredinidae) familyasına bağlı tür. Boyu 2 cm dir. Duyarga (anten) sının ucu to-

Badem yaprak arısı, kurdu ve krizaliti

kozlu, vücudu kara ve sarı lekelidir. İlkbaharda badem ve armut yapraklarına koyduğu yumurtalardan çıkan kurtları yaprakları yerler. Çok ürerlerse zararı önemlidir. Tamnmiyle geliştiği vakit kurdun boyu 5 cm dir. Rengi açık sarı gri ve kara lekelidir. Ağaçları sallıyarak kolayca yere düşer kurtları ezmeli, zarar ilerlemeden önce ağaçlara % kurşun arseniat veya D. D. T. li ilâçlar atmalıdır.

BADEMCİK (Yun. *amygdalos* = badem), boğazın yanlarında yumuşakdamağın iki kemeri arasında kalan çukurda bulunan badem biçiminde, içinde lenfosit kümeleri bulunan ve lenfosit yapan (lenfoid) bir organ. Anatomide adı, «damak bademciği» (Tonsilla palatina) dir. Eş yapılışta vücutta başka bademcikler de vardır: dil bademciği, yutak bademciği, barsak bademciği gibi. Yalnız bademcik (amigdal) denince damak bademciği anlaşılır. Bademciklerin, genel olarak, bir yüzleri epitelle döşeli olup içlerinde çevreli ağsı (retiküler) doku ile çevrili lenfosit kümeleri vardır.

1 — Bademciküstü çukuru, 2 — Bademcik (tonsilla), 3 — Damak - Yutak plikası, 4 — Damak - dil plikası, 5 — Dil kökü (Radix linguae), 6 — Dil bademciği (Tonsilla lingualis), 7 — Uvula (küçük dil) 8 — Yutak (Pharynx), 9 — Kalisiform Papillalar, 10 — Dil sırtı oluğu (Sulcus medianus linguae)

Damak bademciğinin bütün çevresinde bağdokudan ve kapsül adı alan bir kılıf bulunur. Bademciklerin boğaza bakan çiyan yüzlerinde «kript» denen çukurcuklar vardır.

Bütün bademcikler gibi, damak bademciği de, içindeki akyuvarlar ve özel olarak lenfositlerle vücudun mikroplara karşıkoma ve savaşma organlarıdır. Boğaz lenfatik halkası veya Waldeyer halkasını meydana getiren ve bademcik adını alan organların yangılanmasına amigdalik denildiği gibi, anjin ve tonsilitis de denilmektedir. Lenfatik veya lenfoid dokudan yapılmış olan bademcikler, boğazda bulundukları yerlere göre ad aldıkları için, bunların yangılanmaları da: *Amygdalite pharyngée, A. palatine, A. linguale* ve *A. laryngée* diye adlanmaktadır. Bilhassa yutkunma sırasında boğaz ağrısı, ateş ve kırıklıkla seyreden, hâd ve müzmin şekilleri olan bu hastalığa halk arasında anjin denir.

BADEMİYE (Bademya), İzmir'in Ödemiş ilcesi Adagide bucağına bağlı kasaba. B. Küçük Menderes ovasının güneyinde, Ödemiş'ten 19 ve kuzeybatısında bulunan Adagide'den 5 km uzakta, Küçük Menderes'e karışan bir çayın vâdisinin aşağı bölümündedir. Denizden yüksekliği yaklaşık olarak 300 m, nüfusu 3 307 (1945)dir. B. yi Ödemiş'e bağlıyan yolun, B. Adagide bölümü (5 km) nün yalnız toprak düzeltmesi yapılmış olup geri kalan bölümü şosedir. Halkın başlıca gelir kaynağı meyvacılıktır (yılda 5-6 yüz ton üzüm, 1942 don vurmasından önce 6-7 yüz, ondan sonra 100-150 ton incir, 300 350 ton zeytin, ceviz, kestane, kiraz, erik, elma, armut v. b.) dir. Ayrıca tütün (50-60 bin kilo) meyva fidanı ve ipek kozası (800-1000 kg) elde edilir. B. de bir tarım kredi kooperatifi vardır; cuma günleri pazar kurulur. Belediyesi 1930 da kurulmuştur. Su kuvvetinden elektrik elde etmek üzere gerekli hazırlıklar yapılmaktadır. 1 ilkokulu, halkevi, 75-80 kadar dükkân ve mağazası, bir hanı vardır.

BADEMLİBAHÇE KAYNAKLARI, Bursa - Çekirge yolu altında Bademlibahçe adı verilen küçük bölgedeki şifalı kaynaklar. Bunlar 1 km^2 lik bir alanda dağınık haldedir. Başlıcaları Kükürtlü, Kaynarca, Yeni Kaplıca ve Karamustafa kaynaklarıdır. Bu kaynakların çoğu kalkerler arasından çıkmaktadır.

Bursa ile Çekirge arasında, Kükürtlü otelinin bahçesinde çıkan Kükürtlü kaynağı, Bursa merkezindeki başlıca kükürtlü kaynağıdır. Dakikada 120 litre su çıkarır, sıcaklığı 75° dir Su, motor vasıtasiyle çıkarılır.

Kaynarca ve Yeni Kaplıca sularının sıcaklığı 84° olup, dakikada 500 litre su çıkmaktadır. Bu su da kükürtlüdür.

Karamustafa kaynağı ise. 85° sıcaklıkta olup, dakikada 250 litre su verir.

BADEN [*bādīn* ok.], Avusturya'da, Viyana'nın 18 km güneyinde bir şehir. Nüfusu 24 100 dür. Viyana Ormanı'nın doğu kenarında kurulmuş bulunan B., Romalı'lar zamanından beri tanınmış bir banyo şehridir. Kükürtlü sularının sıcaklığı 36° yi bulur. Mülâyim olan iklimi bir sayfiye yeri olmasını sağlamıştır.

BADEN [*bādīn* ok.], Güneybatı Almanya'da bir devlet. Yüzölçümü 15 071 km^2, nüfusu 2 518 103 (1939), nüfus sıklığı km^2 başına 166 dır. Fransa sınırına dayanarak Ren boyunca bir şerit şeklinde uzanan B. in batı kısmını Yukarı Ren Ovası'nın bir parçası, güneydoğu kısmını Karaorman (Schwarzwald), kuzeydoğu kısmını ise tepelerle örtülü Kraichgau ile Bauland teşkil eder. En önemli ırmağı Ren'dir. Konstanz (Boden) Gölü'nün bir kısmı da B. e

bağlıdır. Toprağının yalnız % 5 i çoraktır; % 39,1 i orman, % 55 9 u tarla, otlak. bağ ve bahçedir. «Almanya'nın bahçesi» diye de anılan B. in en mümbit bölgesi Ren ovası ile Konstanz Gölü yöresidir. Başlıca ürünleri tahıl, üzüm, meyva kestane, şeker pancarı, sebze ve tütündür. Karaorman'da hayvancılık ve dağ çiftçiliği yapılır. Gelişmiş olan endüstri dallarından tütüncülük, dericilik, şekercilik, kâğıtçılık, saman dokumacılığı, kerestecilik, saatçilik (Karaorman bölgesinde) ve müzik aletleri imali anılmaya değer. Maden suyu kaynakları (Baden-Baden, Badenweiler, Krotzingen, Rippoldsau, Rench vâdisi) boldur. Başşehri Karlsruhe'dir. Diğer önemli şehirleri: Freiburg (Katolik üniversitesi, Katolik başpiskoposluğu), Heidelberg (Protestan üniversitesi), Mannheim (Yüksek Ticaret Okulu, kimya endüstrisi), Pforzheim, Konstanz, Baden - Baden (klimaterik istasyon), Lah, Lörrach, Offenburg, Rastatt, Villingen v. b. Şose ve demiryolu şebekesi sıktır.

Tarih: Prehistorik çağda B. e Keltler, daha sonra Germen kabileleri, M. S. I - III. yüzyılda ise Roma kolonisi yerleşmiştir. Roma çağında B. kaplıcalariyle ünlü bir bölge olarak tanınmıştı. III. yüzyılın sonlarına doğru B. i Alemann'lar, ve V. yüzyılda Frank'lar işgal etmişlerdir. Frank lar'ın sayesinde Hıristiyanlık buraya da yayılmıştır.

Siyasî bakımdan B. XIX. yüzyıla kadar önemli bir rol oynamamıştır. XII. yüzyılda Zähringen kontları B. margravı sanını almış ve 1918 e kadar burada hükümdarlık etmişlerdir. Dinî Reform zamanında B. in kuzey kısmı Protestan olmuş, fakat güney kısmı Katolik kalmıştır. B. in mezhep bakımından bu ikiye bölünmesi bugüne kadar devam etmektedir. 1525 te çıkan bir köylü isyanı B. i fena halde sarsmıştır. XVII. yüzyıl harbleri sırasında B. büsbütün harap olmuştur. XVIII. yüzyılda B. tarihinde önemli bir olay olarak 1771 de Baden-Baden ve Baden-Durlach bölgelerinin 175 000 nüfuslu bir dukalık şeklinde birleştirilmesi kaydedilebilir. Napoléon komşu ufak tefek dukalıkları birleştirmiş ve B. i 920 000 nüfuslu ve 15 000 km² lik bir büyük dukalık haline getirmiştir. 1818 de B. e bir ana yasa verilmişse de radikaller 1848-1849 da bir isyan çıkarmışlardır. Büyük duka Leopold ve hükümet harice kaçmış B. de geçici bir hükümet kurulmuş ve bir kurucu meclis toplanmıştır. Fakat Leopold'un yardım istemesi üzerine Prusya dukası Wilhelm (daha sonraki imparator) bir ordu başında B. e girerek isyanı kolaylıkla bastırmıştır. Leopold geri dönmüş, Prusyalılar'a esir düşen 4 500 kadar isyancıdan birçoğu kurşuna dizilmiş, geri kalanı ise ölünceye kadar hapse mahkûm edilmiştir. Bununla beraber anayasa kaldırılmamıştır.

Avusturya-Prusya harbinde (1866) B. Avusturya tarafında bulunmuş, fakat yenilgiye uğrayınca Prusya ile bir bağlaşma akdetmek zorunda kalmıştır. Fransa-Prusya harbinde (1870 - 1871) Prusya ile beraberdi. Alman İmparatorluğu kurulduktan sonra (1871) Liberal, Demokrat ve Katolik partileri arasında şiddetli bir mücadele başlamıştır. Kasım 1918 ihtilâli B. de sükûnet içinde geçmiş ve Sosyalist, Liberal ve Katoliklerden bileşik bir koalisyon kabinesi kurulmuştur. Büyük duka Friedrich istifa etmiş B. bir cumhuriyet olmuş ve Weimar anayasasına benzer bir anayasa kabul edilmiştir (21 mart 1919). Hükümet 4 bakan ile 2 müsteşardan bileşikti. Millet Meclisi (*Landtag*) tek meclis sistemi üzerine kurulmuş olup üyeleri 4 er yıl için seçilirdi. Devlet reisi (*Staatspräsident*) nin seçilmesi Millet Meclisi'ne düşerdi. Bu devirde Katolikler en kuvvetli parti olarak memleketi Sosyal Demokratlarla beraber yönetmişlerdir. Sağcı ve solcu radikal partiler zayıftı, fakat Nazilerin nüfuzu hususiyle Protestanlarla meskûn bölgelerde, gittikçe artıyordu. Nasyonal Sosyalistler iktidar mevkiine gelince Gauleiter (bölge şefi) Robert Wagner ilkönce Reichskommissar (Reich komiseri) ve çok geçmeden (1933 mayısında) Reichsstatthalter für B. (B. Reich naibi) saniyle bu devletin başına getirilmiştir. Wagner bir başbakan atamış ve bakanların sayısını 3 e indirmiştir.

İkinci Dünya Harbi'nden sonra, 1945 te, B. ikiye bölünmüştür: güney parçası Fransız, geri kalan kısmı ise Württemberg'in kuzey parçasiyle birleştirilerek Amerikan işgal bölgesine katılmıştır. Güney B. (resmî adı: Baden) in yüzölçümü 9 849 km². nüfusu 1 197 097 (1949) dir. Başşehri Freiburg, başka önemli şehirleri Konstanz, Baden-Baden ve Offenburg'tur. Württemberg ile birleştirilmiş olan B. (resmî adı: Württemberg-Baden) in yüzölçümü 15 696 km², nüfusu 3 675 236 (1946), başşehri Stuttgart'tır.

BADEN - BADEN, [*bādīn bādīn* ok.], Almanya'nın Baden bölümünde bir kaplıca ve dinlenme şehri. Nüfusu 32 500 (1946) dür. Her yıl buraya gelen turistlerin sayısı 100 000 dir. Denizden yüksekliği 180 m dir. Kuytu bir vâdide kurulmuş, iklimi çok mülâyim (ortalama yaz sıcaklığı 18°, kış sıcaklığı 1,5°), çevresi çok güzel manzaralı ormanlarla kaplı, yol uğrağı bir yerde gelişmiş bulunan B., dünyaca tanınmış bir banyo ve sayfiye şehri olmuştur. 2 000 m derinden çıkan ve 44 - 67° sıcaklıkta bulunan kaplıcaları radyoaktif tuzlu sulardır.

BADEN - POWELL [*beydīn poūl* ok.], **Sir Robert Stephenson Swyth** (1857 - 1941), İngiliz generali ve izciliğin kurucusu. Babası bir Oxford profesörüdür. 19 yaşında süvari alayında askerliğe başlamış ve aralıksız Hindistan, hususiyle Güney Afrika ve Transvaal harbinde hizmet etmiş, Boer harbinde yerliler tarafından 215 gün süren kuşatmada Mafeking şehrini savunarak kurtarmış, korgeneral olmuş ve askerlikten çekilmeden evvel Northumberland'de süvari kuvvetlerini nizam ve tertibe koymuştur. 1910 da ordudan ayrıldıktan sonra kız erkek iki cinsin gençleri hakkındaki ahlâkî eserini meydana koymuştur. Genç kız ve erkeklerden şeref ve kudrete dayanan bir terbiye veren, izci takımları (erkekler için: *Boy Scouts*; kızlar için: *Girl Guides*) teşkil etmiştir. Netice çok başarılı olmuş ve Amerika ve Avrupa'da birçok benzerleri meydana gelmiştir.

BADEN - POWELL

BADENI, Kasimir Felix, Kont (1846-1909), Avusturyalı devlet adamı. Polonyalı bir aileden olup Surochovo (Galiçya) da doğmuş ve Krasne'de ölmüştür. Çeşitli idarî işlerde çalışmış, sonra Galiçya valisi olmuştur (1888). 1895 de Avusturya kabinesini teşkil etmek görevini almış ve

mesaî arkadaşlarının çoğunu parlâmento dışından seçmiştir. Yahudi aleyhtarı Lueger'in Viyana Belediye reisliğine seçilmesini tasdık etmemiş ve hükümet merkezi belediye meclisinin kapatıldığını tebliğ etmiştir. 1896 mayısında hususiyle seçim hakkını genişleten seçim reformu yapan bir kanun kabul ettirmiştir. Moravya ve Bohemya'da çeşitli dillerin kullanılması hakkındaki liberal emirlerin neşri Alman partilerinin düşmanlığını kışkırtmış ve B. istifa etmek zorunda kalmıştır (kasım 1897).

BÂDGİS, bugünkü Afganistan'ın kuzey-batı bölümünde bir bölge. Muhtelif çağlarda sınırları değişen ve bu arada Herat ile Serahs şehirleri, daha sonra Murgâb ve Herîrûd ırmakları arasındaki toprakları içine alan B., en çok otlakları ile tanınır. Bilhassa bölgenin merkezi sayılan Kal'e-i nev çevresindeki otlaklar genel olarak bütün Asya'nın en iyi otlakları olarak övülür. Bu hal B. nin yüzyıllar boyunca bir çok göçebelerin saldırılarına uğramasına sebeb olmuştur. Bugün de B. göçebe Hezâre ve Cemşid kabileleri bulunmaktadır.

BADIA Y LEBLICH: bk. ALİ BEY.

BADİANE, eski Doğu Anadolu'da, Theodosiopolis (Erzurum) in doğusundaki bölgenin adı. Bizans imparatoru Tiberios II. (hük. 578-582) zamanında B. Pers İmparatorluğu'na bağlı idi.

BÂDİHAVA RESMİ, Osmanlı devletinde tanzimattan önceki devirde ziraat için toprağı olmayan, fakat çalışıp kazanmağa kudreti olan kimselerden alınan bir çeşit kazanç vergisine, bir çok yerlerde, verilmiş olan ad. Ziraat yapacak toprak edinenler bu resimden kurtulurlardı.

BADİMON (Lât. *Bodimus*), eski Anadolu'nun Kappadokia bölgesinde Mazaka (Kayseri) dan Anazarbos (b. bk.)a giden yol üzerinde Haçin = Saimbeyli (Seyhan ili) nin yakınında bulunmuş olduğu sanılan bir yer.

BADİS, kemikli balıkların (Teleostei) nandide (Nandidae) familyasına bağlı bir cinsi. Zeytin yeşili veya kırmızımtrak esmer renkli ve siyah leke veya şeritli bir balık 7 cm büyüklüğünde olabilir. Hindistan'da ve Burma'da yaşar. Avrupa'da akvaryumlarda beslenir.

BADİS

BÂDİS, Ebu Mennâd Nâsır-üd-Devle (ölm. 1016), İfrikiye ve Orta-Magrip vâlisi. Zirî (bk. ZİRÎLER) sülâlesinden olup burada Fatımî vâlisi bulunan babası el-Mansur'un ölümü üzerine yerine geçmiş (996), valiliği Fatımî halifesi el-Hakim bi-Emrillâh tarafından da onanmıştı (997). Zamanı, Zanatalar ve ayaklanan amcalariyle yaptığı savaşlarla geçmiştir. Tahert (Taharl) valiliğini amcası İttuveft'e vermiş, diğer amcası Hammâd'ı Fas emîri Zirî b. Atya'ya karşı göndermişti. Amcasının yenilmesi üzerine ordusunun komutasını eline alarak Zîrî'yi geri çekilmek zorunda bırakmışsa da batıda uğraştığı sıralarda Tobna (Tubna) valisi Felfûl b. Sait, B. in idaresinden memnun kalmıyan diğer iki amcası Mâksin ve Zâvî ile birleşerek ayaklanmışlardı. B., amcası Hammâd'ın da yardımı ile bu ayaklanmayı bastırmağa muvaffak olmuştur. Zâvî İspanya'ya kaçarak, Gırnata (Granada) da Zîrî egemenliğini kurmuştur. B., bir zaman sonra, idare alanının daratılması yüzünden ayaklanan Hammâd'a karşı harekete geçtiği sırada ölmüştür.

BADİSTER, kınkanadlı böcekler (Coleoptera) in karabidler (Carabidae) familyasının bir cinsi. 7-8 mm kadar büyüklükte olan bu böcekler çoklukla siyah renklidirler ve kanadları kırmızı, veya sarımtrak kırmızı renklidir; üzerinde iri siyah lekeler bulunanları vardır. Kurak bölgelerde taşlar ve odunlar altında, bitki kökleri arasında yaşarlar. *B. bipustulatus, B. unipustulatus* gibi türleri Avrupa'da yaşar.

BÂDİS ÜL-MANSUR (b. Habbus b. Maksin ül-Sinhâcî) (ölm. 1073), Gırnata (Granada) emîri. Zîrîler'den (b. bk.) olup, babası Habbûs'un ölümünden sonra, veziri Yahudi Samuel'in yardımı ve çok tutulan küçük kardeşi Bulunkin (Buluggin, Boluggin) in kendi isteğiyle iktidardan çekilmesi üzerine, Gırnata'da tek başına hüküm sürmeğe başlamıştır (1038). Bütün Endülüs ülkesini egemenliği altına almak amaciyle Abbâdîler'e karşı giriştiği savaşta kesin bir sonuca varamamıştır. Carmona emîri Muhammed ve Malaga emîri İdris I. ile birleşerek, Abbâdîler'den (bk. ABBADOĞULLARI) İsmail'i (Ebu'l-Kasım Muhammed I. in oğlu) yenmişse de (1039) Muhammed I. in kardeşi olan el-Muʿtazıd'ın birçok küçük emîrlikleri ve bu arada Carmona'yı almasına (1067) engel olamamış, Hammûdîlerden aldığı Malaga'yı da bunun oğlu el-Mutemid'e bırakmak zorunda kalmıştır. B., savaşlarında büyük ve kesin başarılar sağlamış olmakla beraber, zamanında veziri Samuel'in iyi idaresi sayesinde Gırnata emîrliği gelişmiş, muhteşem binalarla süslenen ve tahkimatlı bir mevki haline gelen Gırnata şehri, İspanya'daki Berberler'in başlıca dayanaklarından biri olmuştur. Bununla beraber, Samuel'in ölümünden (1066) sonra da hızla gerilemeğe başlamıştır. B. in çok zalim ve kan dökücü olduğu söylenir; egemenliğini kuvvetlendirmek için birçok cinayetler işlemiş, bu arada Almeria (b. bk.) emîri (bk. BENİ ŞUMAD'H) Züheyr ile veziri emîr Abbas'ı öldürtmüştür.

BADIUS, Jodocus (1462-1535), basımcı ve bilgin. Bruxelles civarındaki Asche'ta doğmuş, Paris'te ölmüştür. Öğrenimini İtalya'da yapmış, Lyon'da bir süre Yunanca ve Lâtince profesörlüğü etmiştir. Paris'te bir basımevi kurmuş (1500) ve birçok Yunan ve Lâtin klâsikleri basmıştır.

BADLANDS [*bædlændz* ok.; İng. = kötü yer, Fr. *Terres Mauvaises*]. Amerika Birleşik Devletlerinde Dakota ve Nebraska'nın hemen hemen çıplak Prairie masa yapılı bölgesinin bir bölümünde, Tersiyer ve Kretase tabakalı çok parçalanmış yerşekillerine verilen ad (bk. KIGIBAYIR).

BADMINTON [*bædmintın* ok.], orijinal adı Poona olan ve tenise benziyen eski bir Hint spor oyunu. 1860 yılında İngiliz subayları tarafından Hindistan'dan İngiltere'ye getirilmiştir. 1873 te İngiltere'de Beaufort dükü tara-

fından Badminton adlı malikânesinde kibar çevreye gösterilmiş ve adını buradan almıştır. Amerika, Kanada ve Hindistan'da çok oynanır. Memleketimizde pek az tanınmaktadır.

Araçları: Çevresine 6-7 cm uzunluğunde 14-16 tüy tesbit edilmiş 4.735 50 gr. ağırlığında hacıyatmaz esaslı yarım portakal gibi bir topla ağırlığı 170,10 gr ı geçmiyen bir rakettir. Tenis gibi açık alanda veya kapalı yerde tek veya çift oyuncular arasında oynanır. Alan ölçüsü: tekler için 5,18 x 13 40 m, çiftler için 6 10 x 11 88 m dir. bu alan, yerden yüsekliği 1 524 m olan bir file ile ortadan ikiye ayrılır. Filenin iki tarafında yer alan oyuncular bu tüylü topu yere düşürmemeğe çalışarak karşılıklı raketle çelerler. Topu kendi alanında yere düşürmemeğe çalışarak karşılıklı raketle çelerler. Topu kendi alanında yere düşüren oyuncu karşı taraf lehine sayı kaybeder. Oyun erkeklerde 15-21, tek kadınlarda 11 sayıda biter Resmî birinciliklerde 15 er sayılık üç oyundan üstüste ikisini kazanan, özel oyunlarda ise 21 sayı yapan taraf karşılaşmayı kazanır.

BADOGLIO [*badọlyo* ok.], **Pietro, Marchese del Sabotino** (doğ. 1871) İtalyan mareşali ve Habeşistan hıdivi. Grazzano Monferrato'da doğmuştur. İlk defa 6 ağustos 1916 tarihinde yapılan Sabotino dağı savaşında general Diaz'ın iş arkadaşı olarak kendisini göstermiş ve Sabotino markisi sanını almıştır. İtalyan orduları Genelkurmay başkanı olmuş (1919-1921), sonra Libya valiliğine atanmış (1928-1933), daha sonra general de Bono'nun yerine Habeşistan'da savaşan İtalyan kuvvetleri başkomutanlığına gönderilerek (1935) bu savaşı İtalya'ya kazandırmış ve mareşal olmuştur (1936). Savaştan sonra Habeşistan hıdivliğine atanmıştır.

Pietro BAGOGLIO

B. İkinci Dünya Harbi'ne İtalya'nın katılmasını istememiş, fakat bu savaş başladığı zaman ikinci defa getirildiği Genelkurmay Başkanlığı görevinden ayrılamamıştır. İkinci Dünya Harbi'nde İtalya'nın Yunanistan'a açtığı savaşta başarısızlık görülmesi üzerine R. Farinacci gibi ileri faşistlerin kendisine hücum etmeleri üzerine görevinden ayrılmak zorunda kalmıştır (1940). İkinci Dünya Harbi'nin mihver devletleri aleyhine neticeleneceğinin anlaşılması üzerine düşen Mussolini'nin yerine başbakan olmuştur (1943). B. yeni görevinde İtalya'nın iç ve dış işlerinde esaslı bir değişiklik yapmamış, harbin devam ettirilmesine imkân görmediğinden Müttefiklerden mütareke istemiştir. İtalya'nın mütareke istemesine Alman'ların karşı koyacaklarını kıralın da Almanlar'a uymak zorunda olduğunu bildiğinden yüksek rütbeli subaylarla Roma'dan kaçarak Brindisi'ye gitmiştir. B. kabinesi şahsına bağlı siyaset adamlarından kurulmuş olup yalnız Müttefikler tarafından desteklenmiştir. B. bundan sonra iki defa daha kabine kurmuş ve üçüncü kabinesine antifaşistleri almıştır. Roma Müttefiklerin eline geçince 22 nisan 1944 te B. çekilmiş ve yerine Bonomi getirilmiştir. B. nın eserleri şunlardır: *La guerra d'Etiopia* (Habeşistan harbı) [1936]; *L'Italia nella seconda guerra mondiale* (İkinci Dünya Harbi'nde İtalya) [1946]; *Rivelazioni su Fiume* (Fiume hakkında ifşaat) [1946].

BADRA: bk. PATRAS.

BADRİNAT, Himalâyalar'ın merkez bölümünde Garhval dağlık yöresinde 7 156 m yüksekliğinde bir dağ. Eteğinde önemli bir ziyaret yeri ve sıcak su kaynağı vardır.

BADYAR, Afrika'daki Sudan-Guinea dillerinin Senegal-Guinea grupundan bir dil. Pacad, Bigola, Agola, ve Aksus da denilen bu dil, Fransız Guiné'sinde,. Gambia ve Rio Nunez nehirlerinin yukarı kısımları arasında konuşulur. Basari, Konyagi, ve Tiapi dilleriyle beraber Tenda denilen bölümü meydana getirir. Başka sınıflamalara göre bu dil Sudan-Guinea dil ailesinden değil, Sudan-Guinea dileriyle Bantu dillerinin karışmasından meydana gelmiş olan Bantuid (b. bk.) dillerindendir, ve bu dillerin Kuzey grupunun Kuzeybatı bölümünün Senegal alt bölümüne girer bk. SENEGAL-GUİNEA DİLLERİ.

BAEBIUS KANUNU (Lât. *Lex Baebia*), M. Ö. 180 tarihinde veya bundan biraz önce Baebius (bk. BAEBIUS'LAR 1) tarafından hazırlanan ve praetorların sayısının 6 dan 4 e indirilmesini emreden bir Roma kanunu. Livius (XXXII, 27, 6) ta kayıtlı bulunan bu kanun yalnız bir yıl yürürlükte kalmıştır.

BAEBIUS'LAR [Lât. *Baebii*] (M. Ö. III.-II. yüzyıl), eski Roma'da ünlü bir plebeius ailesi. Üyeleri arasında birçok halk tribunları, konsullar, praetorlar, komutanlar v.b. yüksek memurlar vardı. En tanınmış üyeleri şunlardır:

1 — **Baebius** (M. Ö. II.yüzyıl), Lex Baebia (bk. BAEBIUS KANUNU) nın hazırlayıcısı.

2 — **Lucius Baebius,** M. Ö. 202 de Publius Cornelius Scipio'nun elçisi sıfatiyle Kartaca'ya gitmiştir. Daha sonra Scipio yerine Roma ordusuna komuta etmiştir.

3 — **Marcus Baebius Tamphilus,** ilkönce Hispania Citerior'un valisi, sonra Yunanistan'daki Roma kıtaları komutanı. M. Ö. 185 te Philippos, Eumenes ve Thessalia şehirleri arasındaki tartışmada Roma hakemlerinden biri idi. Ligur'lar ile yapılan kesiksiz savaşlara son vermek için, M. Ö. 180 de bunlardan 400 000 kişiyi Liguria'dan Samnium'a yerleştirmiştir.

4 — **Quintus Baebius,** halk tribunu (M. Ö. 200), Senatus'ta Makedonya'lı Philippos'a karşı açılacak olan sefer tasarısı aleyhinde idi.

5 — **Quintus Baebius Tamphilus,** 219 da Publius Valerius Flaccus ile beraber elçi olarak Saguntum'a Hannibal'ın nezdine gönderilmiştir. Ertesi yıl Kartaca'ya harb ilân eden Roma elçilerinden biri idi.

BAEDAN (ölm. 585), İrlanda kıralı. VI. yüzyılda hükümdarlık yapmış ve Colman the Younger'ın kışkırtması sonucunda öldürülmüştür.

BAEDEKER [*bẹdekir* ok.], **Karl** (1801-1859), ünlü Alman kitapçısı. Essen (Batı Almanya) de doğmuş ve Koblenz'te ölmüştür. Babası Gottschalk Dietrich (ölm. 1841) in Essen'de bir basımevi ile bir kitabevi vardı. B. 1827 de Koblenz'te bir kitabevi açmış ve 1836 da J. A. Klein'ın *Rheinreise von Mainz bis Köln. Handbuch für Schnellreisende* (Mainz'tan Kolonya'ya kadar Ren yolculuğu. İşi acele yolcular için bir el kitabı) başlıklı eserinin düzeltilmiş ikinci baskısını yayınlamıştır. Bu eserle elde ettiği büyük başarı B. i civar bölgeler hakkında da buna benzer turistik kılavuzlar çıkarmağa sevk etmiştir. Bütün Almanya'yı içine alan ilk yolcu kitabı *Handbuch für Reisende durch*

Deutschland und den österreichischen Kaiserstaat (Almanya ve Avusturya İmparatorluğu'nu gezenler için bir el kitabı) başlığı altında 1842 de yayınlanmıştır. Bunu 1855 te ilk Paris kılavuzu takip etmiştir. B. birçok bakımdan İngiliz John Murray turistik kılavuzlarını örnek olarak tutmakla beraber, titizliği, pratikliği, yeni baskıların durmadan düzeltilmesi ve hususiyle kitaplara ilâve edilen çok sayıda haritalar, şehir plânları ve krokiler sebebiyle onlardan üstündür. B. in ölümünden sonra oğlu Friedrich firmayı Leipzig'e nakletmiş ve bütün Avrupa, Kuzey Afrika. Yakındoğu, Hindistan ve Kuzey Amerika hakkında turistik kılavuzlar yayınlamıştır. Avrupa dillerinde «baedeker» diye anılan bu kılavuzlar turistlerin işini çok kolaylaştırmaktadır. İlk Türkiye «baedeker» i *Baedekers Konstantinopel und Kleinasien* (B. İstanbul ile Anadolu kılavuzu) başlığı altında Leipzig'te 1905 (ikinci bas. 1914) tarihinde çıkmıştır. Bu kılavuz yalnız İstanbul ile Anadolu'yu değil, Budapeşte ile başlıyarak Macaristan'ın ve Balkan ülkelerinin bazı bölgelerini, Ege denizi adalarını ve Kıbrıs'ı da içine almaktadır.

BAEHR [*bēr* ok.], **Georg** (1666-1738), Alman mimarı. Fürstenwalde (Saksonya) de doğmuş, Dresden'de ölmüştür. Bir süre Dresden belediye başkanlığında bulunan B., Alman Barok (b. bk.) mimarlığında yeni bir çığır açmış ve bu yolda birçok güzel binalar yapmıştır. En tanınmış eseri Dresden başkilisesi olan Frauenkirche (Meryem Ana kilisesi) dir. Bu kilise 1945 savaşları sırasında yıkılmıştır.

BAEKELAND [*bąkīland* ok.], **Leo Hendrik** (1863 - 1944), kimyacı ve mucit. Belçika'da Gand şehrinde doğmuş ve öğrenimini bura üniversitesinde yapmış 1889 da Amerika'ya gitmiştir. Kendi icadettiği fotoğraf kâğıtlarının fabrikatörlüğünü yapmış, hususiyle «bakalit» (b. bk.) adı ile tanınan sentetik maddeyi keşfi dolayısiyle ün kazanmıtır.

BAEKELMANS [*bąkılmans* ok.], **Lode** (doğ. 1879), Felemenkli yazar. Anvers'te doğmuştur. Bu şehirde kütüphanecilik etmiştir. Kısa hikâyeleri ve romanlarında B. bu limanın çeşitli hayatını bazen de pek kabaca tasvir eder. Eserleri şunlardır: *Uit grauwe nevels* (Boz sisten dışarı) [1901], *Marieken van Nijmegen* (Nijmegen'li küçük Marie) [1901], *De doolaar in de weidsche stad* (Muhteşem şehirde dolar) [1904, 1910], *Die idealisten* (İdealistler) [1919], *Mijnheer Snepvangers* (Bay S.) [1920].

BAENA, İspanya'nın Córdoba yönetim bölümünde şehir. Yüksek Endülüs bölgesi sınırındandır. 18 220 (1920) nüfuslu, tarım sanatları ve ticaret (yağ, şarap, halfa) merkezidir.

BAER veya **BÆR** [*bēr* ok.]. **Karl Ernst von** (1792-1876) Estonya'lı tabiatçı ve gezgin. Gut-Piep'de doğmuş, Estonya'da ölmüştür. Rusya'nın kuzey kıyılarına yaptığı birçok keşif gezileriyle ün almıştır.

BAER [*bēr* ok.] **KANUNU,** Arz üzerinde serbestçe hareket edebilen bir cisim, arzın dönmesi yüzünden, hareket doğrultusunda bir sapma gösterir. Bu sapma Kuzey Yarıküresinde sağa ve Güney yarıküresinde sola doğrudur. Bunun için, rüzgârlar, deniz akıntıları ve nehirler Kuzey yarıküresinde sağa (yani saat ibreleri yönünde). Güney Yarıküresinde sola doğru saparlar. Nehirlerlerde akan suyun sapması, nehrin iki kıyısının birbirinden farklı olarak aşınması şeklinde kendini gösterir. Kuzey yarıküresi'nde nehrin sağ kıyısı daha fazla aşınır (veya daha dik olur). Bu olay Rusya'da meridiyen doğrultusunda akan türlü nehirlerde gözlenmiştir. Bu olayı Baer 1860 da bulmuştur.

BAERİYA (Baeria), bileşikgiller (Compositae) den Amerika'da 20 kadar türü yetişen bir bitki cinsi. Hepsi otsu ve ömürleri bir yıllık olan bu bitkilerin yaprakları karşılıklı kenarları düz veya tüy gibi dilimlidir. Çiçekler küçük veya orta büyüklükte olup, dal uçlarında veya yaprak koltuklarında toplu bir vaziyette bulunur. Renkleri sarıdır. Bunun *B. chrysostoma*, *B. gracilis*, *B. corsnaria* gibi büyük çiçekli bazı türleri süs bitkisi olarak yetiştirilmektedir.

BAETICA, İlkçağda Hispania (İspanya) nın bir eyaleti. Adını Baetis (Guadalquivir) nehrinden almıştır. Sınırları doğuda Hispania Tarraconensis, batı ve kuzeyde ise Lusitania (yaklaşık olarak bugünkü Portekiz) idi. Lusitania'dan Anas (Guadiana) vâdisi ile ayrılmıştı, fakat sınır çizgisi ırmakla aynı değildi. Güney sınırını Atlantik Okyanusu, Cebelittarık ve Akdeniz teşkil ediyordu. B. nın başlıca kısmı Baetis nehrinin çok mümbit vâdisi idi. Bunu kuzeyde Anas vâdisinden Mons Marianus (Sierra Morena) ayırır. Kuzeydoğudan Castulo sıradağı (Sierra Morena'nın doğu kısmı) B. ya iner. Akdeniz kıyısı boyunca Ilipula (Sierra Nevada) sıradağı vardır. B. da İber kavminin başlıca üç kabilesi yerleşmişti. Doğuda Turdul'lar, batıda Turdetan'lar otururdu. Augustus zamanında yapılan taksimin neticesinde Turdetan'lar Anas'a kadar B. ya, onun ötesinde Lusitania'ya bağlı kalmışlardı. Güneyde Sierra Nevada'dan Cebelittarık'a kadar Bastul'lar (bk. BASTETAN'LAR) ın bir kısmı otururdu. Bu kabilelerin en kültürlüsü Turdetan'lar idi. B. nın en önemli şehirleri şunlardı: Gades (Cádiz), Hispalis (Sevilla), Roma valilerinin oturdukları Corduba (Córdoba), Astigi (Ecija) ve bunun yakınında Caesar'ın zaferi ile ünlü Munda.

BAETIS (Yun. *Baitis*). eski İspanya'da Baetica eyaletinin başlıca nehri, şimdiki Guadalquivir. Eskilerin inancına göre kaynağı Tartesus (Tartessos) ta Gümüş dağda bulunan B., Oretan'ların oturdukları sahada Ossigi'nin biraz doğusunda Baetica'ya girer. Eskiçağda Hispalis (Sevilla) e kadar B. te büyücek gemiler de çıkabilirdi. Gades (Cádiz) in yakınında üç kola ayrılarak Atlantik Okyanusu'na dökülen B. in deltası Erytheia adasını teşkil eder. Yunan efsanesine göre B. in bu üç kolunu kişileştiren Geryoneus'un sığırları bu adada otlardı.

BAETİS, böceklerin efemeroptera (Ephemeroptera) takımına bağlı Baetidae familyasının bir cinsi. Ön ve arka kanadları da vardır ve kanadları saydamdır. Boyları 12-27 mm kadardır. Derelerde ve göllerde yaşar. *B. rhodani* Avrupa'da yaşıyan türlerinden biridir.

BAEYER [*bęyēr* ok.], **Adolf von** (1835 - 1917), Alman kimyageri. Berlin'de doğmuş, Starnberg (Münih yakınında) de ölmüştür. Bunsen ve Kekulé'nin talebesi. Berlin'de muhtelif okullarda öğretmenlik yapmış (1860 - 1871). Strasbourg'da (1872) ordinaryüslüğe yükselmiş, Münih'te Liebig'ten sonra profesörlük etmiştir (1875-1917).

Adolf von BAEYER

Pek çok dahiyane çalışmaları arasında İndigo, İndol, Cosin sentezleri bilhassa sayılmağa değer. Baeyer kimya sanayiine yeni

ufuklar açan büyük şahsiyetlerden biridir. Kendisine 1885 te asalet rütbesi, 1905 te Nobel kimya ödeni verilmiştir. Eserleri *Gesammelte Werke* (2 cilt, 1905) adiyle yayınlanmıştır.

BAEYER, Johann Jacob (1791 - 1885), Prusyalı general ve arazi ölçme fenni uzmanı, kimyager Adolf von Baeyer'in babası. Köpenick civarında Müggelsheim'da doğmuş, Berlin'de ölmüştür. 1821 den itibaren genelkurmay topografya bürosunda çalışmış, 1831 den 1836 ya kadar Bessel'in idaresi altında Doğu Prusya'nın trigonometri usulü ile mesahası üzerindeki (triangülasyon) çalışmalara katılmış, 1894 ten itibaren genelkurmay trigonometri dairesinin müdürlüğünü yapmış, 1858 de fiilen tuğbay olarak çalışmış, 1864 te Berlin'de ‹Avrupa enlem ve boylam derecelerini ölçme merkez bürosu» başkanlığında ve 1869 da ise Berlin'de arazi ölçme fenni enstitüsü başkanlığında bulunmuştur. Ölçme bilimi üzerine çeşitli eserler yazmıştır.

BAEZA [*baeṭha* ok.], İspanya'nın Endülüs bölgesinde Jaën yönetim bölümünde kasaba. Nüfusu 18 136 dır. B. verimli Loma de Ubeda yüksek düzlüğündedir. Güzel sarayları kiliseleri 1533 te açılmış bir üniversitesi vardır. 1239 da Castilla kıralı Fernando III. tarafından yağma edilen B., 1244 te yeniden kurulmuştur.

BAF: bk. KIBRIS, PAPHOS.

BAFA GÖLÜ (Lât. Sinus Latmicus = Latmius körfezi; Yun. Latmikos Kolpos; eskiden Rumlar Ufa Bafi Kapumula adını verirlerdi; türlü kaynaklarımızda Bafi Denizi, Bafi gölü, Vafi Denizi, Bakız gölü), Ege bölgesinde. Büyük Menderes ırmağının ağzına yakın bir yerde bir göl. Yüzölçümü 65 (bazı yeni kaynaklarda 70) km², uzunluğu 16, genişliği 6 km ye yakındır. Yüzü, denizyüzünden 10 m yüksektir. B., deniz kıyısından 17 km içeridedir; kuzeye doğru olan küçük bir uzantı bir yana bırakılırsa, hemen hemen doğu-batı doğrultusunda bir dikdörtgen biçimi gösterir: çevresi 50 km dir.

B. nün üç yanı dağlık, yalnız batı tarafı çukur ovalıktır. Kuzey ve doğusu da gnays ve kristalin kültelerle bunlar arasına girmiş granitlerden bir yapısı bulunan Beşparmak dağı (1 367 m), güneyinde mermerlerden meydana gelmiş Labada dağı (1 073 m) nın uzantısı yükselir. Bu eski kristalin dağlardan göl ortasına doğru yer yer burunlar ve yarımadalar biçiminde uzantılar vardır. Gölün batı yanı ise, göl yüzünden 10 - 15 m yüksekte. Büyük Menderes'le göl arasında dar bir şerit biçiminde (genişliği 1 km) bir aluvyon birikintisi ile çevrilidir ki, bu yeni birikinti alanı, Balat ovası (b. bk) boyunca denize kadar uzanır. B, çevresindeki dağlardan, hususiyle Beşparmak dağından inen sularla beslenir. Gölün fazla suları, dar yığıntı seddinin güney ucundaki geniş bir ağızla Büyük Menderes'e dökülür.

B. nün bulunduğu yer, daha tarih devirlerinde bugünkü Büyük Menderes'in aşağı bölümündeki ovanın yerinde, hiç olmazsa Söke'ye kadar uzanan büyük körfezin güneyindeki bir koydan başka birşey değildir. Bu koy, bir çöküntü alanıdır. Eski İyonya devrinde bu koyun güney ağzına yakın bir yerde bulunan ve VIII. yüzyılda o zamanın en büyük ticaret merkezlerinden biri olan Miletos (şimdiki Balat'ın bulunduğu yer) ile koyun doğu kıyısındaki Herakleia, işlek birer deniz limanı idiler. Ancak, tarihten önceki zamanlardan beri, Büyük Menderes, eski körfezi yavaş yavaş doldurmuş, ırmağın ağzı şimdiki yerine doğru ilerlemiş, böylece B. yerindeki eski yan koyun önünde bir aluvyon seddi meydana gelmiş eski koy, göl biçine girmiştir. Milâdın başlangıç sıralarında yaşamış olan Strabon'un eserlerinde B. henüz körfez olarak belirtildiğine göre, bu gölün yaşı 2 000 yıldan daha yenidir. Eski körfez bu setle kapandıktan sonra, gölün yüzü ağır ağır yükselmiş (şimdiye kadar 10 m), koyun düz ve alçak kıyıları sular altında kalmıştır.

B. nün suları biraz tuzludur. Bu tuzluluk, herhalde, eski koydan kalma olup, denizden ayrıldığı zamandan beri büsbütün tatlılaşamamıştır. Gölde görülen bazı deniz balıklarından da bu durum anlaşılmaktadır.

B. nün 5 km güneydoğusunda, Milâs'ın Selimiye bucağına bağlı 1 304 nüfuslu (1945) Bafa köyü vardır. Gölün çevresi ormanlık ve fundalıktır. (bk. BÜYÜK MENDERES).

BAFFIN [*bæfin* ok.], **William** (1584 - 1622), İngiliz denizcisi ve kutup araştırıcısı. Atlas Okyanusu'ndan Kuzey Buz denizine geçmek amacında iken Baffin adasını ve denizini bulmuştur.

BAFFIN [*bæfin* ok.] **ADASI**, Arktik Amerika Adaları'nın en büyüğü. Yüzölçümü 606 000 km² dir. Geniş bölümleri alçak birikinti alanrı durumundadır; iki büyük gölü ve iç bölümlerinde buzullar vardır. Hususiyle batıda yüksek fiyordlu kıyılar buzulların etkisiyle şekillenmiştir. Güney ve batı kıyılarında 1000 kadar Eskimo yaşar.

BAFFIN [*bæfin* ok.] **DENİZİ (Baffin Bay)**, Baffin adası ile Grönland'ın arasındaki deniz bölümü. Davis boğazı yoliyle Atlas Okyanusu'na, Arktik Amerika Adaları arasındaki boğazlarla da Kuzey Buz Denizi'ne bağlıdır. Derinliği 2 000 m ye kadar iner. Yılın büyük bölümünde donduğu ve 1 - 2 ay da yüzen buz kitleleri bulunduğu için taşına elverişli değildir. Genişliği 500 - 600 km. dir.

BAFFO: bk. SAFİYE SULTAN, PAPHOS.

BAFİYA (Baphia), baklagiller (Leguminosae) den Madagaskar ve Afrika'nın sıcak bölgelerinde 20 den fazla türü yetişen bir bitki cinsi. Hepsi ağaç veya ağaççık olan bu bitkilerin çoklukla d uçlarında salkım durumunda beyaz veya sarı renkli çiçekleri vardır. Batı Afrika'da yetişen *B. nitida* türünden «Camwood» adında kırmızı kereste elde edilir ki, bu kereste kıymetli marangoz işlerinde ve yün boyamakta kullanılır.

BAFRA; 1 — Samsun'a bağlı ilce. Yüzölçümü 1243 km²; nüfusu 59 300 (1945). Merkez bucağına bağlı 52 köyün nüfusu 36927 dir Tosköy bucağının da 21 köyü vardır.

2 — Samsun'a bağlı ilce merkezi. Kızılırmak'ın sağında, ondan 3 km kadar uzakta ve kıyıdan 20 km içeridedir. Denizden yüksekliği 16-20 m dir. Nüfusu 11 309 (1945) dur. B., birer şose ile bağlı bulunduğu Samsun'dan 52, Alaçam'dan 30 km uzaktır. Yakınında Kızılırmak üzerindeki betonarme Çetinkaya köprüsü 1937 de yapılmıştır. Çevresinde yetişen iyi cıns tütünler (ortalama 5 milyon kilo) yılda 12,5 milyon lira kadar bir gelir sağlar. Bundan başka bir miktar buğday, mısır, arpa, kavun ve karpuz ekilir. B. da Devlet Orman İşletmesi'nin bir kereste fabrikası, İş ve Ziraat bankalarının birer şubesi, bir hastane, bir orta, 4 ilkokul, halkevi, iki sinema ve yedi otel vardır. Pazartesi ve perşembe günleri pazar kurulur. B. da elektrik vardır.

BAGA, Afrika'daki Sudan - Guinea dil ailesinin Senegal - Guinea grupundan bir dil. Fransız Guiné'si kıyılarında Rio Grande ile Conakry arasında konuşulur. Yakın akrabaları Nalu, Landuman Limba, Timne, Bulum, ve Krim dilleridir. Bazı dilciler bu dili Sudan - Guinea dil ailesinden değil, bu dillerle Bantu dillerinin karışmasından meydana gelmiş olan Bantuid (b bk.) dillerden saymaktadırlar. Bu sınıflanmaya göre Baga dili Bantuid dillerinin kuzey bölümü kuzeybatı grupunun Temme - Bullom Altgrupuna girer. Bk. SENEGAL - GUİNEA DİLLERİ.

BAGA TARHAN: bk. TÜRKEŞLER.

BAGADAONİA veya **BAGADANİA,** eski Anadolu'da Kappadokia bölgesinin en güney kısmına verilen ad. Yunan coğrafyacısı Strabon'a göre bir çöl olan B. da ancak tek tük meyva ağaçlarına raslanırdı ve burada en çok görülen hayvan yabani eşekti. Strabon'un verdiği izahata dayanarak B. nın, Kybistra (Konya Ereğli'si) nın kuzeybatısındaki ovayı içine almış olduğu sanılmaktadır. Bk. KAPPADOKİA.

BAGAİOS, İlkçağda birkaç efsanevî ve tarihî kişinin adı. En önemlileri şunlardır:

1 — Phryg gök tanrısı. Bunu Zeus'la aynı kişi sanan Yunanlı'lar kendisine Zeus Phrygios veya Zeus B. adiyle taparlardı.

2 — Pharnabazos'un üvey kardeşi. M. Ö. 396 da Pharnabazos'un emriyle Agesilaos'u Phrygia'dan kovmuştur.

BAGAJ, yolcunun seyahat esnasında yanında taşıdığı ve gideceği yerde kendisine iade edilmek üzere, ulaştırma kurumlarına teslim ettiği eşya. Bagaj eski Romalılar'ın zamanında, her askerin kendisine lâzım olan ve sırtında taşıdığı eşyaya verilen ad idi.

Bagajlar ağırlık ve hacim bakımından iki kısma ayrılır: el bagajları ve kayıtlı bagajlar.

El bagajları: yolcuların, başkalarını rahatsız etmemek şartiyle yanlarında taşıdığı eşyadır. Esas itibariyle yolcunun baş tarafında veya ayak ucundaki hususi yerlere konulur. Bunlar valiz, çanta, heybe, torba ve sepet gibi şeyler olup hiç bir kayda tabi olmaksızın ücretsiz taşınır.

Kayıtlı bagajlar: yolcunun beraberinde taşıması mümkün olmıyacak şekilde hacim bakımından büyük olan parçalardır. Bunlar için bagaj taşıma vesikası kesilerek bagaj taşıma yerlerinde taşınır. Bu şekil bagajların muntazam ambalajlı olmaları şarttır.

Demiryollarında milletlerarası anlaşmalara göre her yolcuya 30 ve yarım ücretle seyahat eden çocuklara da 20 kilo parasız bagaj taşıma hakkı verilmiştir. Eğer eşyanın ağırlığı bu miktarı geçerse tarifesine göre ücrete tabidir.

Denizyollarında ise her yolcu beraberinde 50 kiloya kadar şahsına veya meslekine ait küçük hacımdaki bagajı parasız olarak götürebilir. Bundan fazlası için tarifesine göre navul ödemek mecburiyetindedir. Şahsa ait eşyadan maksat, yolculuğu esnasında ve gideceği yerde kendisine lüzumlu olan veya hediye olarak götürülen portatif şeylerdir. Ev, ticaret ve emanetçi eşyası bu tabire giremez.

Kayıtlı ve büyük bagajlar nakil vasıtalarına teslim edilerek tartıldıktan sonra sahiplerine numaralı bir pusula verilir; varılan yerde sahibinin bagajı geri alabilmesi için bu pusulayı kuruma göstermesi şarttır. Bagajların üzerinde silinmez, göze çarpan ve okunaklı harflerle yolcunun adresi ve ineceği iskelenin adı yazılı olmalıdır.

Devlet Hava Yolları'nda bagaj: Her yolcunun ücretsiz 10 kilo bagaj götürmeğe hakkı vardır. Bu hak başkasına devrolunmaz. İdarenin muvafakati ile naklettirilmek istenilen eşyanın beher kilosundan tam bilet bedelinin % 1 i alınır. % 90 tenzilâtlı biletle seyahat eden çocuklar ücretsiz bagaj hakkından istifade etmezler. Yolcular seyahat esnasında kendilerine lüzumlu olan manto, el çantası, palto ile yolda okuyacakları gazete ve kitap gibi eşyayı kendileriyle birlikte vezne tabi tutulmak şartiyle ve ilgili memurun müsaadesiyle yanlarında bulundurabilirler. Bu eşyanın kaybından veya zararından idare sorumlu değildir. İdare lüzum görürse her türlü bagaj ve eşyayı sahiplerinin huzuru ile muayene ettirebilir. Yolcu ile beraber aynı uçakta taşınmasına imkân görülemiyen bagajlar idarece sonraki seferlerde naklonulur. Bagajlar, makbuz (bilet bagajı parçası) mukabilinde makbuzu elinde bulundurana teslim olunur. Bagaj, makbuzun kaybı halinde, sahibi olduğunu ispat eden kimseye teslim olunur. İdare lüzum görürse bagajı teminat karşılığında da verebilir. İdare, ambalâjların kusurundan dolayı bagajı kabul veya reddetmekte serbesttir. Canlı hayvanlar, silâhlar, parlayıcı, patlayıcı, fena koku yayıcı maddeler uçak ile naklolunmaz.

Bagajlarda sigorta işi: Avrupa'da ve başka yerlerde ulaştırma kurumlarının müsaadesiyle istasyon veya iskelelerde hususi bir şirket vasıtasiyle yanda taşınan ve kayıtlı bagajlara sigorta usulü uygulanır. Bu sigorta belirli bir müddet için yapılmış olabilir (Zabıta sigortası). Bu takdirde sigorta her yerde kayıtlı veya kayıtsız, bagajlara yolcunun yanında bulunan, şahsi ihtiyaçlarına mahsus bütün eşyaya şamildir. Zabıta sigortası için yalnız sigorta edilen kıymetin tutarı üzerinden sabit bir pirim alınır. Bundan başka sigorta yalnız bir seyahat için de yapılmış olur (Pullu sigorta). Bu nevi sigorta yalnız kayıtlı bagajlara tatbik edilir. Pullu sigortada prim, sigorta edilen kıymetle birlikte gidilecek mesafenin uzunluğu üzerinden alınır. Böyle bagajların bagaj puslaları üzerine hususi pullar yapıştırılır. Katarın varışından sonra alınmıyan veya istasyonlara demiryolunun sorumluluğu altında emanet bırakılan bagajlardan kaldığı müddete göre belirli bir ücret alınır.

Bu sigorta usulü şimdi bizde kullanılmamaktadır. Bunun yerine kayıtlı bagajın kıymeti tespit olunur ve her 10 kilometrelik yol için malın değerinin 10 binde biri nispetinde bir prim alınır. Buna mukabil eşya kayıp veya hasara uğrarsa idare tarafından bagaj sahibine malın değeri ödenir. Malın gerçek değeri beher kilogram için dört liradan fazla ise ödenecek para kilo başına dört lirayı geçmez.

BAGANALI, Kazak-Kırgız'ların Ortayüz kollarından Nayman boyunun bir bölümü. Kazakistan bozkırlarının büyük ve tam göçebe boylarından biridir. Ulutav (Uludağ) ve Kiçitav (Küçükdağ) çevrelerinden Altay'lara kadar uzanan bölgede yaşarlar (bk. NAYMAN).

BAGARACA veya **BURAGARA,** eski Rumeli'nin Moesia Superior (Yukarı Moesia) bölgesinde Serdica (Sofya) ile Philippopolis (Filibe) arasında, Serdica'dan 218 km uzaklıkta bulunmuş bir konak yeri (Lât. mansio).

BAGARONE, değeri küçük olan eski bir İtalyan bakır parası. İlk defa XVI. yüzyılda Parma'da basılan B. önceleri yalnız Parma'da geçerdi. XVII. yüzyıldan itibaren İtalya'nın başka yerlerinde, hususiyle Bologna, Ferrara ve Modena'da basılan bakır ufaklık paralara da B. adı verilirdi.

BAGATTINO, değeri küçük olan eski bir İtalyan bakır parası. XIII. yüzyıldan itibaren Kuzey İtalya'nın birçok yerlerinde basılırdı. Hususiyle ilk defa 1442 de adı geçen Venedik B. ları tanınmıştır. Bunların bir tarafında bir kanadlı aslan, öbür tarafında ise genel olarak kucağında çocuk İsa'yı tutan Meryem Ana yahut bir aziz resmi görülür. İki, üç ve altı B. luk (bezzone) paralar da vardı.

BAGATUR: bk. BAHADIR.

BAGBAYAN veya **BATBAYAN** (650 sıralarında). Azak Denizi bölgesinde oturan Bulgar Türk'lerinin başbuğu Bayan'ın Bizans kaynaklarında raslanan başka adları (bk. BAYAN 2). Bu iki adı *Beg Bayan* şeklinde açıklıyan dilciler (Marquart, Gombocz, Rásonyi) vardır.

BAGEHOT [*bęcīt* ok.] **Walter** (1826 - 1877), İngiliz iktisatçısı, «Economist» gazetesi müdürü ve siyasî yazarı. Lanport (Somerset'te) da doğmuş, yine orada ölmüştür. Bir bankerin oğludur. 1848 de Londra üniversitesini bitirmiş, 1852 de avukatlık hakkını kazanarak baroya yazılmışsa da az sonra ayrılıp babasının banka işine girmiş, 1858 de Economist gazetesi müdürünün kızı Miss Wilson ile evlenmiş, 1860 da bu gazetenin müdürü olmuş ve ölünceye kadar bu işte kalmıştır. İşi icabı siyaset ve ticaret hayatının ilerigelen kişileri ile tanışması sonunda siyaset ve ticaret hayatının içyüzünü görüp yazma imkânlarını bulmuştur.

Kendisine ün kazandıran ilk eserinden *The English Constitution* (İngiliz anayasası) [1867]; bir hukukçunun hukuk kitaplarından edindiği bilgileri açıklaması değil, ilerigelen siyaset ve devlet adamlarını yakından tanıma sonucunda kaleme alınmış bir gözlem mahsulüdür. *Lombard Street* (L. sokağı) [1873] ise 1858 de «Economist» gazetesinde yayımladığı bir seri makalenin tekrar işlenip genişletilmesiyle meydana gelmiştir: bu 1850 den 1870 e kadarki ticaret ve borsa hayatının incelenmesidir. Her iki kitap da canlı bir üslûpla yazılmış olup ilmî ve tahlilî bir gözlemin tasviridir.

Walter BAGEHOT

B. un, bunlardan başka *Physics and Politics* (Fizik ve siyaset) [1869] adlı eseri de dikkate değer; politikacılar hakkında bir tekâmül teorisi savunan bu esere karşı hususiyle Darwin çok ilgi göstermiştir. B. in ölümünden sonra edebî yazıları *Literary Studies* (Edebî yazılar) [1879], ekonomik yazıları *Economic Studies* (Ekonomik yazılar) [1880] adlı kitaplarda toplanmıştır. B., yaşadığı devrin siyaset ve ekonomi adamları üzerine etkisi görülmüş bir kimsedir. Parlâmentoya girmek için yaptığı iki teşebbüsünde de başarı kazanamamışsa da, yazıları ve özel görüşmeleriyle devrinin ilerigelen siyaset ve devlet adamları üzerinde herhangi bir parlâmento üyesinden daha çok etkisi olmuştur. Hayatı Mrs. Russel Barington tarafından 1914 te, Mrs. Irvine tarafından da 1939 da yazılmıştır.

BAGELEN, Orta Cava'da bir yönetim bölümü. Yüzölçümü 3 418 km², nüfusu 1 400 000 dir. Merkezi 25 000 nüfuslu Poerworedjo'dur. Çok verimli bir bölgedir. Pirinç, kahve, şekerkamışı, tütün, tarçın yetişir.

BAGGARA veya **BAKKARA,** Sudan'ın doğusunda Darfur ve Kordofan'da yaşıyan Arap kabileleri. B. lar sığır yetiştirmekle geçinirler ve kendileri gibi Doğu Sudan'da oturup deve yetiştirmekle geçinen Abbâleler'e karşı bu adı taşırlar. Ancak bu ayırılık kesin olmayıp bazı B. lar deve de yetiştirirler. Bu işi daha çok iklim tâyin eder. B. lar Yemen'li olduklarını savunurlarsa da Sudan'ın doğu bölgesine sığırı ilk olarak getirenler bunlar değildir. Bu boyların yetiştirdiği sığır bürün Orta Afrika'da görülen hörgüçlü sığırdır. B. ların çeşitli boyları hakkında en geniş bilgiyi Nachtigal vermiştir. B. boylarının birçoğunun bileşik bir soydan geldiği sanılmaktadır. Kampffmeyer de B. ların bir şeceresini yapmıştır. Bu şecere Cuheyneler'i en eski boy olarak göstermektedir. VIII. yüzyılda Nubiye'de bulunan Cuheyne'lerin yavaş yavaş Sudan'a girdikleri anlaşılmıştır. Bunlar, sonradan Sudan'daki devlet kurullarına girmişler ve köle avcıları ile birlikte çalışmışlardır. Hartum'da Mehdi devleti kurulunca bu devletin dayanağı olmuşlar ve çeşitli bölgelere yerleştirilmişlerdir. B. ların bir kolundan gelen halife Abdullah zamanında ise Sudan'da üstün bir duruma gelmişlerdir. Sonraları sürekli savaşlar ve İngiliz işgali bunları zayıflatmıştır.

B. lar düzgün vücutlu, çevik, koyu esmer renklidirler. Yüz çizgileri pek düzgündür yüz açıları 90° yi bulmaktadır. Burunları yuvarlak ve zarif, alınları yüksek ve yuvarlıktır. Saçlarını ince ince örüp enselerine salıverirler.

B. lar zencilerle karışmış olduklarından karışma derecesine göre tip ve yüz farkı gösterirler.

BAGGESEN [*bąggesen* ok., Almanca okunuşu *bągēzīn*], **Jens Immanuel** (1764 - 1826). Danimarkalı yazar ve şair. Korsør'de doğmuş, Hamburg (Almanya) da ölmüştür. Çocukluğu sefalet içinde geçmiştir. B. zayıf, hastalıklı ve melânkolik bir çocuktu; birkaç defa intihar teşebbüsünde bulunmuştur. Öğrenimini Kopenhag'da yapmıştır. Huzursuz bir mizaca sahip olan B., ana dilini mükemmel bir şekilde kullanan ilk Danimarka şairi sayılır. 1785 te çıkan komik manzum hikâyeleriyle büyük bir ün kazanmış, fakat *Holge Danske* adlı operasiyle başarı elde edemediğinden, hayal kırıklığına uğrıyarak, harice gitmiş (1789) ve nöbetleşe Almanya, Fransa, İsviçre ve İngiltere'de bulunmuştur. İsviçre'de iken tanınmış bilgin ve şair Albrecht von Haller'in torunu Sophie ile evlenmiş, Sophie'nin ölümünden sonra ise Paris'li bir kızı eş olarak almıştır. Kiel (Almanya) de bir süre tiyatro müdürlüğü ve üniversitede Dan dili ve edebiyatı profesörlüğünü yaptıktan sonra Kopenhag'a dönmüş (1813) ve Dan edebiyatında tam o sıralarda önderlik rolünü ele almağa başlıyan tanınmış romantik şair Öhlenschläger ile şiddetli bir edebî savaşa girişmiştir. Fakat Öhlenschläger ile okulunun temsil ettiği romantizm akımı Dan edebiyatında galip gelmiş ve B. ruhen ve bedenen hasta olarak yurdunu terk etmiştir (1820). Bundan sonra ölümüne kadar hariçte yaşamıştır.

B. verimli bir yazardır. Şiir, dram, epope, tenkid ve felsefî etüdler yazmıştır. Şekil bakımından muhafazakâr olan eserlerinde klâsisizm ile romantizmin tezatları akseder.

B. eserlerini Danca ve Almanca olarak yazmıştır. Danca eserlerinden hususiyle küçük şiir ve türküleri çok tanınmıştır. Bunların birçoğu bestelenerek gerçek halk

türküleri haline gelmiştir. Yolculuklarından bahseden *Labyrinthen* (Lâbirentler) [2 cilt, 1792 - 1793] başlıklı manzumesi de çok ünlüdür. Danca eserleri *Samlede vaerker* (Toplanmış eserler) [12 cilt, 1827-1832, ikinci baskı 1845-1848] başlığı altında çıkmıştır. Şiirlerinin yeni ve tenkidli baskısı *Poetiske Skrifter* (Şairane yazılar) [5 cilt, 1889-1903] adını taşımaktadır.

Almanca eserlerine gelince, bunlar arasında heksametron vezninde yazdığı *Parthenais oder die Alpenreise* (Parthenais yahut Alp yolculuğu) [1803] adlı idillik epope, *Heidenblumen* (Kır çiçekleri) [1808] başlığı altında topladığı lirik şiirler ve *Adam und Eva* (Âdem ile Havva) isimli komik epope ünlüdür. Bu eserlerde Goethe'nin ve başka çağdaş Alman şairlerinin etkileri görülür. 5 cilt tutan Almanca manzumeleri *Poetische Werke in deutscher Sprache* (Alman dilinde manzum eserler) [1836] adiyle yayınlanmıştır. *Briefwechsel mit K. L. Reinhold und Fr. H. Jacobi* (K. L Reinhold ve Fr. H. Jacobi ile mektuplaşma) [2 cilt, Leipzig 1831] başlıklı ve Alman filozoflarından Reinhold ve Jacobi ile olan haberleşmesini içine alan eseri, çağdaş edebî ve felsefî akımların araştırılması bakımından, çok önemlidir.

BAGHELKHAND [*bagelkand* ok.] Hindistan'da Cumna'nın güney kollarından Son ırmağının güneyinde bir yöre. Nüfusu 1 839 256 dır. B. daki yassı dağların çok yeri ormanlıktır. Pirinç ve darı ekimi önemli yer tutar.

BAGHERIA, [*bageria* ok.] yahut **BAGARİA,** Sicilya'nın kuzey kıyısında ve Palermo'nun doğusunda bir kasaba. Nüfusu 25 820 dir.

BÂG-I FERAH: bk. BEYLERBEYİ SARAYI.

BAGIENN'LER (Lât *Bagienni*) veya seyrek olarak **BAGENN'LER** (Lât. *Bagenni*) İlkçağda Kuzey İtalya'da oturan bir Ligur kavmi. B. in asıl yurdu Alp'ler ve Po ırmağı arasını içine alıyordu. Komşuları doğuda Statiell'ler (Statielli), güneyde Ingaun'lar (Ingauni), batıda Venen'ler (Veneni), Stur'lar (Sturi) ve Sot'lar (Soti), kuzeyde ise Caburriat'lar (Caburriates) idi. B. Romalı'larla ilk defa M. Ö. II. yüzyılın ilk onyıllarında temasa girmişlerdir. Bir kaynağa göre konsul Caius Sestius Calvinus Alp'lerin ötesinde oturan Ligur'ları boyun eğdirmek için B. in ülkesinden geçmiştir. M. Ö. 43 te Mutina (Modena) savaşında bir Roma legio'suna Pupilius Bagiennus adında bir Bagienn subayı komuta ediyordu. B. in başşehri Augusta Bagiennorum (şimdiki Bene) idi.

BAGİRMİ, Fransız Ekvatoral Afrika'sında, Çad Gölünün hemen güneydoğusunda bir yönetim bölümü. Yüzölçümü 184 000^2, nüfusu 1 milyon kadardır. B. nüfusunu Arap'lar, Kanuri, Fulbe. Haussa'lar teşkil eder. Zengin bir tarım ve hayvancılık bölgesidir. 1 900 den beri Fransız yönetimindedir.

Tarih: B. hakkında XX. yüzyıl başlarına kadar fazla bilgi yoktu. İlk defa Denham, B. nin kuzey bölgesini gezmiştir (1826). Buraya yaptığı geziden sonra önemli bilgi veren Barth, Bornu'dan Massenya'ya kadar gitmiştir (1852). Nachtigal'de Şari nehri boyunca Bagnganne'ye kadar gitmiş fakat iç savaşlar dolayısiyle daha içerilere girememiştir (1872). Bu gezginlerin verdikleri bilgilere, buraya Kongo bölgesinden gelen Maystre ile 1897 de Massenya'yı gezen Gentil'in ve 1 900 yılından beri bu bölgenin idaresine bakan Fransız memur ve subaylarının verdiği bilgiler eklenmek suretiyle B. nin tarihi aydınlanmaktadır. B. yerli devletine asıl B. den başka bu devlete vergi veren Bona'lar ve Kirdi'ler memleketi ile, Bahrülgazal'in dolayındaki Degana, doğuda Dekakire ve Vaday dağlık bölgeleri sınırında olan Hozzam ve Debaba bölümleri de girmektedir. B. de hiç eksik olmıyan iç savaşlar yüzünden nüfus gittikçe azalmaktadır. B halkı çeşidli unsurlara bölünmüştür. Yerlilerle yabancıların karışmalarından doğmuş melez B. liler, şurada burada koloni halinde yerleşmiş olan Kanuri'ler, her tarafa dağılmış köylerinde oturan Assela, Salamat, Hozzam. Ulad Musa ve Şoa Arap'ları, güneyde çobanlıkla yaşıyan ve çok kalabalık olan Fulbe'ler. Logon'un sağ kıyısında Gaberi'ler, Darkuti'nin orta bölümde bulunan Sara'lar, B. lilerle akraba olmakla beraber aynı dili konuşan ve fetişizme bağlı kalmış olan Tummok ve Nyellem zenci kabileleri B. halkını meydana getirirler. Yüz ve vücut güzelliği bakımından B. ler Afrika yerlileri arasında üstün durumdadırlar. Burada inceleme yapmış olan bütün gezginler B. lerin boylarının uzunluğunu ve yüzlerinin güzelliğini, çevikliklerini hususiyle kadınlarının güzelliğini överler. B. ler evvelce fetişist iken Fulbe'ler tarafından 300 sene evvel getirilmiş olan İslâm dinini kabul etmişlerdir. Fakat eski puta tapıcılık geleneklerinin bir çoğunu da bırakmamışlardır. İslâm dini B. vasıtasiyle yavaş yavaş güneye yayılmış ve buralara bir uygarlık başlanıcı getirmişdir. Her bakımdan ilkel uygarlıkta bulunan B. arasında okuyup yazma bilenler yoktur Hacca gidenler orada tektük Arapça sözler öğrenmişlerdir. B. ler sanat hususunda komşu boylardan daha üstündürler. Boyacılık ve dokumacılıkta usta sanat adamları vardır. Başkentleri Massenya 10 km uzunluğunda bir sur ile çevrilmiştir. Sur içindeki evler topraktan yapılmış olup yalnız sultanın sarayı ile cami taştan yapılmıştır. B. de idare şekli bir monarşidir. Sultana karşı bir köle itaatı gösterilir. Tebaa Sultan karşısında başı açık durmak ve alınlarına toz serpmek zorundadırlar. Yalnız ileri gelenler sultanın huzurunda oturabilir. Sultandan sonra annesinin ve büyük oğlunun biraz nüfuzu vardır. Sultanın kardeşlerinin birer gözü oyulur ve bu suretle bunlar memleketi idare etmeğe yeterli olmaktan çıkarılır.

Devletin ileri gelen memurları hür ailelerden seçilir ve en önemlisi ordu komutanı olan Faça'dır. Ormanların, yaylakların ve önemli yerlerin yönetimi için özel memurları vardır. Sultanın gelirini Müslüman halktan alınan vergiler ile puta tapanlardan alınan cizyeler sağlar. İslâmlar hayvan, kumaş, toprak ürünleri ve pamuk, puta tapanlar da köle verirler.

B. devleti XVI. yüzyılda kurulmuştur. Bu devleti kuranlar doğudan, Fittri dolaylarından gelenler olup bunlar önce Bulalalar'a, sonra onların yardımı ile Fulbeler'e ve diğer Arap boylarına egemenliklerini kabul ettirmişlerdir. Yenilenler de dinlerini yenenlere aşılamışlardır. Bu istilâcılar Arap olduklarını ve Yemen'den geldiklerini iddia etmişlerdir. Bunların başbuğu olan Dokenge söylentiye göre Massenya şehrini kurmuştur. Ondan sonra gelen sultanlar bir taraftan sınırlarını genişletmişler, bir taraftan da tutsak alış verişi yaprak zenginleşmişlerdir. Bu parlak devirden sonra bir çöküntü devri gelmiş ve iç savaşlar B. yi yıkmıştır.

Son sultan Gavroag yeni bir düşman olan Rabah'ın saldırganlığına uğramıştır. Rabah'ın Bornu (b. bk.) da yerleşmesi B. için bir tehlike olmuştur. 4 şubat 1894 Fransız - Alman andlaşması B. yı Fransız nüfuz bölgesinde bıraktığından Gavroag'da bunu kabul etmiş ve B. nin Fran-

sız'lar tarafından işgal edilmesine dair bir anlaşma imzalamıştır (1897). Buna kızan Rabah tekrar saldırmış ve çaresiz kalan Gavroag, Massenya'yı kendi eliyle yakmıştır. Bundan sonka Fransız'larla yapılan savaşlarda Rabah'ın ölmesi bu bölgede sükûneti sağlamıştır. Bugün B. Fransız'ların Çad askerî bölgesine giren Fransız memurlarının kontrolü altında yerli idaresini sürdürmektedir. B. 1914 te Birinci Dünya Harbi'nde Kamerun'daki Alman'lara karşı yapılan hareketlerde üs olarak kullanılmıştır.

DİL. B. dili, Afrika'daki Sudan - Guinea dil ailesinin Şari - Waday garupundandır. Barma Bagrimma, Begarmi Bögre ve Tomo da denilen bu dil, Fransız Ekvator Afrikası'nda Çad gölünün güeydoğusunda Şari nehrinin aşağı kısımlarının doğusunda Bagirmi denilen bölgede konuşulur. Başka bir sınıflamaya göre bu dil, Sudan dillerinin Kanuri grupunun Maba - Bagrimma alt - grupundan sayılır ve yakın akrabaları Maba, Bongo, Logone, Musgu, ve Wandala (Mabara) dilleridir. Bk. ŞARİ - WADAY DİLLERİ.

BAGİS, Yukarı Hermos (Gediz) vâdisinde küçük bir Lydia (b. bk.) şehri. Bir müddet için Kaisareia adını taşımıştı. B. şehrinin, Eşme ilcesine bağlı Sirke köyünün karşısında kurulu olduğu kabul edilmekteydi. Fakat XX. yüzyılın başlarında Avusturyalı bilginlerin yaptıkları incelemeler sonunda bu eski şehrin biraz daha doğuda, bugünkü Güre (b. bk.) köyünün bulunduğu yerde kurulmuş olduğu anlaşılmıştır.

BAGNI [*bąnyi* ok.], İtalya'da kaplıca şehirleri: 1 — **Bagni San Giuliano** [*bąnyi san culyąno* ok.], Pisa eyâletindedir. Nüfusu 22 000 dir. Romalı'lar zamanından beri tanınmıştır. Kükürtlü ve kireçli Radyoaktif sıcak suları (41°) vardır.

2 — **Bangi di Lucca** [*bąnyi di lukka* ok.], Lucca eyaletindedir. Nüfusu 12 000 dir. Kaplıcasının 50° sıcaklıktaki suları demirlidir.

BAGNUN, Afrika'daki Sudan-Guinea dil ailesinin Senegal-Guinea grupundan bir dil. Gambia nehrinin güneyinde, Portekiz Guinea'sı ile Senegal sınırında Casamance ile Cacheo arasında konuşulur. Yakın akrabaları Balant, Mancak, Bola, Papel, Biafare, ve Bicugo dilleridir. Bk. SENEGAL-GUİNEA DİLLERİ.

BAGOAS, Pers hanedanından kıral Artakserkses (b. bk.) (Artakhşatra) Okhos zamanında vezirlik eden Mısırlı bir hadımağası. B. adı geçen kırala Mısır seferinde büyük hizmetlerde bulunmuş ise de, sonradan rivayete göre Okhos'un kutsal Apis boğasını öldürmesi üzerine, efendisini zehirlemekten çekinmemiştir. Bundan sonra B. Okhos'un en küçük oğlu Arses (b. bk.) i tahta geçirerek idareyi tamamen eline almıştır. Fakat bir müddet sonra Arses'i de aynı suretle öldürmüş, yerine geçen Dareios'u da ortadan kaldırmak istemiş ise de, cinayeti anlaşılarak hazırladığı zehiri içmeğe mecbur edilmiştir.

BAGOUS, kınkanadlı böcekler (Coleoptera) in hortumlu böcekler (Curculionidae) familyasına bağlı bir cinsi. 1 5 - 4,5 mm büyüklüğünde olan bu böcekler su kıyılarında, sığ sularda, çamurlar içinde yaşarlar ve külrenkli esmer siyahımtrak, kırmızımtrak renklidirler. *B. lutosus*, *B. limosus* gibi türleri Avrupa'da yaşar.

BAGRADAVENE veya **BAGRANDANENE,** eski Doğu Anadolu'da Dicle nehrinin yukarı kısmının doğusundaki bölgeye verilen ad.

BAGRATLI'LAR(Erm. Bagratuni), VIII. - XI. yüzyıllarda Ani dolaylarında hüküm süren Ermeni sülâlesi. Daha VII. yüzyılın ortalarında Arap egemenliği altına geçen Ermenistan uzun zaman İslâm orduları ile Bizanslılar arasındaki çarpışmalara sahne olmuş, bu savaşlar sırasında büyük Ermeni feodalleri siyasî duruma göre bazan halife bazan da Bizans İmparatoru tarafına geçmişlerdir. İşte bu feodallerden, Mamikonyan, Ardzruni ve Rştuni'lere göre daha büyük bir nüfuz sahibi olan Bagrat (Bagratuni) lar VIII. yüzyılın ilk yarısından sonra önemli bir rol oynamağa başlamışlardır. 732 - 750 yılları arasında Bagratuni'lerden Aşot, Halife Mervan'ın himayesini kabul ederek aşağıyukarı bütün Ermeniye'yi idaresi altına aldı; Siyasî düşmanı Mamikonyan'ları ortadan kaldırdı. Fakat, 750 de Mamikonyan'ların çıkardığı büyük bir ayaklanmada Grigor, Aşot'u ağır bir yenilgiye uğrattı. Esir düşen Aşot'un gözleri oyuldu. Emevîler'in, yerlerini Abbasîler'e bıraktıkları yıllara raslıyan kısa bir devreden sonra Araplar yeniden Bagratlar'ı iş başına getirdiler. Sahak ve onun ardınca kör Aşot'un oğlu Smbat Ermeniye'de idareyi ellerine aldılar. Smbat kendisini kuvvetli bulunca Arap egemenliğine son vermek için bir ayaklanma hareketine girişti. Fakat 25 nisan 772 de ağır bir şekilde yaptığının cezasını gördü. Böylece bir zaman için B. lerin nüfuzu sarsıldı. Fakat büyük Ermeni ailelerini birbirine düşürerek egemenliğini sürdüren Abbasî halifeliği 806 da yine Bagratlılar'dan Aşot Msaker (veya Carnivor)i Ermeniye'nin başına getirdi. Onun zamanında (806 - 827) Bagratlı egemenliğinin temelleri atıldı; hanedana bağlı ülkeler yavaş yavaş genişletilerek sağlam bir devlet kurulması yolunda önemli adımlar atıldı. (Ani'nin kuruluşunun da bu devrede olduğu söylenir.) Fakat, Aşat Msaker'in ölümünden sonra iki oğlu Smbat ve Bagarat, babalarından kalan toprakları aralarında paylaştılar. Güney yönleri (Sasun bölgesi) Bagarat'ın, kuzeydeki topraklar ise Smb. t'ın eline kaldı. Bagarat Arap idaresine karşı baş kaldırdı ise de kısa zamanda yola getirildi. Halife Mütevekkil'in değerli kumandanı Boğa, büyük bir savaşa girişerek (852 - 855) bütün Ermeniye'yi yeniden itaat altına aldı. Bu sırada Smbat, Boğa'ya karşı gelmediğinden yerinde kalabildi. Ardası Aşot Medz (Büyük Aşot) Ani bölgesinin güneyinde egemenliğini sağlamlaştırdıktan sonra, Halife Muntasır'ca - öteki Ermeni feodallerine karşı kullanmak üzere - 862 de «Ermeniye prensler prensi» (İşhanlar işhanı) olarak ilân edildi. Aşot, Arap valisi Aliy - yül - Ermeni huzurunda taç giydi. 890 yılına kadar hüküm süren bu kıral, gerek Bizanslılar ve gerekse Araplar'la siyasî ilgilerini düzenledi. Sülâlenin ilk büyük kıralı sayılan Aşot'un ölümünden sonra yerine oğlu Smbat geçti. Bizanslılar'la gizlice anlaştığı duyulan Smbat, üzerine Afşin gönderildi. Smbat yenildi. 914 yılında da vali Yusuf b. Ebi'-s - Sac onu çarmıha gererek cezalandırdı. Smbat zamanında Bagratlı kırallığı Dvin (Debil) den Berzaa'ya ve Güney yönünde ise İrak (Elcezire) sınırına kadar genişlemiş bulunmakta idi.

Smbat'ın oğlu Demir Aşot II. (914 - 929), Bizanslılar'ın da yardımı ile kırallığın topraklarını geri aldı ve Ermeniye hükümdarı sıfatı ile Farsça «Şâhânşâh» sanını kullanmağa başladı. Bu sanı daha önce vali Yusuf'un ardası Sebük, adı geçen hükümdarın rakibi Şapuh oğlu Aşot'a vermiştir. Demir Aşot'tan sonra kardeşi Abas (929 - 953) kırallığa geçti. Bir yandan Ermeni feodelleri ile Gürcilerin'in öte yandan da Bizanslılar'ın baskısına karşı koymağa çalışan Abas'tan sonra Aşot III.

kıral oldu (953 - 977). Bunun zamanında Ani, kırallığın merkezi oldu; ülkenin bayındırlaşmasına çalışıldı. Trabzon ile İran arasındaki kervanların önceleri gittikleri Dvin yolu yerine daha kısa olan Ani yolundan geçmesi için Arpaçayı üzerinde bir çok köprüler yapıldı. Bagratlı kırallığı Smbat II. nin (977 - 990) ardası Gagik I. zamanında (990 - 1020) en parlak devrini yaşadı. Ani bu devirde büyük bir genliğe kavuştu. Şehir, 993 den başlıyarak Ermeni katholikos'unun merkezi oldu. Gagık I. de birçok yazıtlarda belirtildiği gibi Şâhânşâh sanını kullandı. Bu sanı «arkayits - arkay» olarak Ermeniceye çevrilmiş olarak ta görmekteyiz. Gagik'in 1001 tarihinde yaptırdığı büyük kilisenin öreni 1095 ve 1906 yıllarında meydana çıkarılmıştır. Orada kıralın başında müslüman sarığı ile bir heykeli bulunmuştur. Smbat II. nin Haŧbat manastırında bulunmuş olan kabartma resminde de gene bu başlık görülür.

Gagik'in ardaları zamanında kırallık hızla çökmeğe yüz tutmuş XI yüzyıl ortasında ve Bizans imparatorluğuna katılmıştır. Bu hususta en büyük sebep, Selçuklu Türk fetihlerinin bütün hızile başlamış olmasıdır. Gerçekten, daha 1021 de Selçuklu Türkmenleri Bagratlı kırallığının topraklarına girmişler, Ani bölgesine şiddetle akınlar yaptıktan sonra Dvin kuzeyindeki Beçni kalesi önünde görünmüşlerdi. Bu akınlar, 1045 yılında tekrar yenileşir. Ardından Kutalmış ve 1054 yılında Sultan Tuğrul bey kumandasındaki Türk kuvvetleri bütün Doğu Anadolu'yu alınca Bagratlı kırallığı toprakları da yavaş yavaş elden çıkmağa başladı. 1058 de Selçuklu şehzadesi Yakutî, kırallığın merkezini sardı. Kıral Gagik daha önce 1045 yılında bu şehri Bizanslılar'a bırakmış ve daha tahkimli yerlere çekilmiş bulunuyordu. 1064 te Alp Arslan'ın büyük bir ordusu karşısında Ani düştü. Bundan sonra kendini tehlikede gören Gagık, sultana bağlılığını bildirdi ve böylece kısa bir zaman için memleketini istilâdan kurtardı. Fakat, biraz sonra Bizans imparatoru Konstantinos Dukas'a sığınmak zorunda kaldı. Böylece Bagratlı kırallığı sona erdi ve toprakları az sonra tamamiyle Türkleştirildi.

BAGRUM, Tabula Peutingeriana'ya göre eski Anadolu'da Amorium (= Amorion, b. bk.) ile Archelais (= Arkhelais, şimdiki Aksaray) arasında bir kasaba. Yeri tam olarak bilinmemektedir.

BAGRUS, kemikli balıklar (Teleostei) ın yayın balıkları (Siluridae) familyasına bağlı bir cinsi. Yassı başlı, çıplak (pulsuz) ve iri vücutlu olan bu balıkların sırt ve anal yüzgeçleri kısadır. 8 bıyığı vardır. Kuyrukları çatallıdır. Boyları 1 - 1,5 m kadar olabilir. Mavimtrak siyah renklidirler, vücutlarının altı tarafı gümüş gibi parlar. Afrika'da yaşarlar. *B. bayad* ve *B. docmac* adlı türleri Nil nehrinde bulunur.

BAGULAL, Kafkas dillerinin Çeçen-Lezgi veya Kuzeydoğu bölümünün, Lezgi kolunun Avar-Andi grupundan bir dil. Kuanada da denilen bu dil, 'Andi (veya K'uannu), Botlik', Godoberi Çamalal (veya Hıhatl), K'arat'a, Al°-ual° (veya Aḫvaḫ), ve T'indi dilleriyle beraber Avar-Andi dillerinin Andi Koysu bölümünün aşağı alt-bölümünü meydana getirir. Dağıstan'da, Gürcistan sınırı yakınında, Sulak nehrinin ayaklarından olan Andi Koysu'nun orta kısımlarında, Avar ve Çeçen dil alanları arasında konuşulur. Başka bir sınıflamaya göre, bu dil, Kuzeydoğu Kafkas dillerinin Dağıstan grupunun Batı bölümündendir; bu bölüm içinde de Andi-Bogos (Andi ile Bogos dağları arasında) alt-bölümüne girer. Bk. AVAR - ANDİ ve ÇEÇEN LEZGİ DİLLERİ.

BAĞ, asma (Vitis vinifera) dikilen arazi.

Bağbozumu: bağlarda olgunlaşan üzümün kesilmesi. Ege ve Seyhan illerinde bağbozumuna Ufakkara ve Adanakarası ile temmuzun ortasında başlarlar. Diğer üzümlerin kesimi ağustos, eylûl aylarına kadar sürer. İç Anadolu gibi soğuk yayla yerlerde ise bağbozumuna ekim ayında başlanır ve normal olarak 2 - 3 hafta üzümkesimi sona erer. Sofralık üzümlerde üzüm kesimi bir defada yapılmaz. Piyasa durumu gözönünde tutularak üzüm 2 - 3 partide tam olarak kesilir. Şaraplık üzümlerde ise kesim tam olgunluk devresinde yapılır. Bu devrede üzümlerde renk maddesi ve diğer maddeler tam teşekkül etmiş bir halde olduğu gibi şeker miktarı yükselmiş, asit derecesi de düşmüştür. Memleketimizde üzümler genel olarak çekme ile kesilir. Devlet müesseselerinde ise kesim bağ makasiyle yapılır. Kesilen üzümler sepetlere veya üzüm toplama sandıklarına konur.

Bağ budaması: asmanın her sene muntazam olarak kışın veya ilkbaharın kış dinlenmesi esnasında kesilmesi. Budamadan maksat şudur: 1 — Doğal olarak ağaçların tepelerine tırmanarak oralarda tatsız ve küçük taneli üzüm veren asmayı mümkün mertebe toprak yüzüne yakın tutarak ondan kalitece yüksek değerde üzüm almak. 2 — Kuvvetli ve şiddetli büyümesiyle zayıflıyan asmayı belli bir şekilde tutarak dallarının iyi odunlaşmasını sağlamak ve ona her sene belli miktarda ürün verdirmek. 3 — Her bölgede çeşide, toprağa, mevkiye ve iklim şartlarına göre eskiden beri yerleşmiş olan terbiye şekillerini korumak. Bu sebeple, iyi bir budakçının asmanın anatomi ve fizyolojisini iyi bilmesi ve yeter derecede tecrübe sahibi olması gerekir.

Budama zamanı, kış sonu—ilkbaharda şubat—mart ayıdır. Ege ve Akdeniz gibi kışları mülâyim geçen yerlerde budamayı sonbaharda veya kışın da yaparlar. Yalnız bağbozumunu müteakip budama yapmamalıdır. Aksi takdirde budanan çubuklar, yaprakların vakitsiz bertaraf edilmesinden ddolayı, iyi odunlaşamaz. Yurdumuzda asmalar genel olarak çekme ile budanır. Fakat çekmelerle temiz ve kusursuz iş yapılamaz. Bu sebeple budamayı bağ makası ile yapmak daha doğru olur. Asmalar, meyva ağaçlarında olduğu gibi hemen gözün üzerinden budanmaz. Aksine gözün üzerinde biraz tırnak bırakarak budama yapılır.

Bağ makası: asmayı budamaya ve üzümü kesmiye yarayan bir alet. Bağ makası yurdumuzda yavaş yavaş çekmenin yerine geçmektedir. Çünkü makasla asma çubukları daha kolay kesildiği gibi gökdüğü iş te daha temizdir. İyi bir makasın yüzünün uzunluğu 6 cm ve sapının uzunluğu 14 cm olmalıdır. Kesici yüz ve kol bir parçadan yapılmalı, makası açıp kapamağa yarıyan helezoni şekildeki yay ise asla fazla sert olmamalıdır. Bu vasıfları haiz olan bağ makaslarının faydaları mahsullarından çok fazladır.

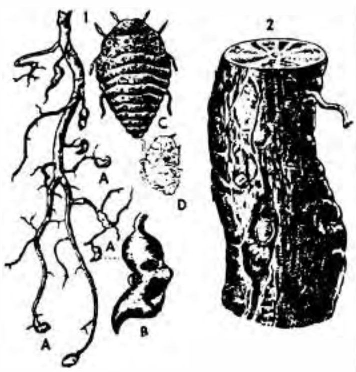
BAĞ ERİNOZU: bk. BAĞ YAPRAK UYUZU.

BAĞ FİLOKSERASI (Peritymbia [Phylloxera] vitifolii = Phylloxera vastatrix) gagalı hortumlu böceklerin fitoftires (Phytophtires) alttakımının afidide (Aphididae) familyasının afidine (Aphidinae) alt familyasına bağlı bir türü. B., bağların çok önemli düşmanlarından olup ilk defa 1851 yılında Amerika'da görülmüş, 1863 te Avrupa'ya bulaşmıştır. Tedbir alıncaya kadar Fransa bağlarını ha-

rap etmiş, sonra Avrupa'nın diğer memleketlerine ve 1881 yılında Türkiye'ye (İstanbul'a) girmiştir. Zamanla memleketimizin birçok illerine yayılmıştır. B. nın kanadlı, kanadsız, dişi, erkek, kök ve yaprakta yaşıyanları vardır. Yaprak filokserasına *gallikol*, kök filoksera sına *radisikol* derler. Bunlar ayrı ayrı tür değildir. Yaşayışı Amerikan ve yerli (Avrupa) asmalarında (Vitis vinifera) başka başkadır. Filokserallar yaprak ve kökleri sokup emerler. son zamanlarda bağ filokserasının uzun ve kısa hortumlu ırkları da bulunmuştur. Yaprak filokserası sarı renklidir, üzerinde lekeler yoktur. Boyu 1 7 mm dir. İlkbaharda Amerikan asmalarının yaprakları altında ufak testi şeklinde mercimek büyüklüğünde pek çok urlar yapar ve durmadan partenojenez (erkekle çiftleşmeden) olarak yumurta ile ürer. Öte taraftan, asmaların köklerindeki filokseralar da yine partenojenez olarak köklerde ürer. İnce köklerin ucunda kuşbaşı şeklinde ucu sivri, rengi önce sarı, sonra esmerleşen 2 3 mm uzunluğunda *nodozite* denilen urlar kalın köklerinde *türberozite* denilen ur ve yaralar meydana getirirler. Kök filokserası esmer sarıdır. Vücudunun üst yüzünde sıralar halinde pek çok koyu renkli lekeler bulunur. Yumurtaları sarı ve yuvarlaktır. Yaz sonlarına doğru kök filokserasın bazılarından kanadlı dişi ve erkekleri toprak üzerine çıkar, çiftleştikten sonra yumurtasını asmanın kabukları arasına koyar, kışı geçiren bu yumurtadan ilkbaharda meydana gelen ana filokseralar yapraklarda ürer ve biraz önce anlatıldığı gibi urlar yaparlar. Kök filokserasının diğer kanadlanmıyan pek büyük kısmı asma köklerinde uyuşuk olarak kışlar ve ilkbaharda köklerde zarara başlar. Üremeleri esnasında birçok kök filokseraları yapraklara ve yapraktakiler de köklere giderler. Filokseranın kök ve yapraklarda üreme ve zararı yalnız Amerikan asmalarında olur. Yerli asmalarda ise bunlar yalnız köklerde yaşarlar. Yapraklarda pek seyrek olarak raslanır. Filoksera böcekleri çok hızlı ürer ve etrafa çok kolay bulaşır. Yaşamasına uygun yerlerde bir yılda 8 - 10

BAĞ FİLOKSERASI
I – Yapraklarda (Gallikol)

BAĞ FILOKSERASI
II – Köklerde (Radısikol)
1 – Ergin filoksera ve ince kökler üzerinde nodoziteler A – Nodoziteler, B – Üzerinde filokseralar bulunan büyütülmüş bir nodozite, C – Frg'n dişi filoksera, D – Atılmış filoksera gömleği
2 – Üzerinde ergin dişi filoksera ve yumurtaları bulunan bir bağ kökü parçası.

döl hasıl eder. Bulaşma, kanadlı filokseralarla, bulaşık yerlerden alınan bağ çelik ve çubukları, sepet, küfe ve benzeri alet ve araçlar iledir. Yaprakta meydana gelen urlar ile köklerdeki *nodoziteler* asmanın hayatı için tehlikeli değildir. Lâkin yerli asmaların köklerindeki tüberoziteler tehlikelidir ve bağları 5 - 10 yıl içinde büsbütün kurutur.

Filokseranın bağlardan başka meşe ve söğüt yapraklarında yaşıyan türleri de vardır.

B na karşı birçok tedbirler varsa da bunların en önemlisi toprağın kireç miktarına göre seçilen Amerikan asmaları anaç olarak dikilip üzerine yerli asmalardan aşı yapmak veya aşılı köklü anaçlar kullanmaktır. Bilindiği üzere bugün filokseraya dayanıklı birçok Amerikan anaçları ve melezleri yetiştirilmiştir. Bk. AMERİKAN ASMASI.

BAĞ GÖZ KURDU (Ino [Procris] ampelophaga), büyük kelebeklerin antroseride (Anthroceridae) familyasına bağlı bir tür. Buna «bağ biti» de derler. Bağların ilkbaharda gözlerinin içini kemirir. Boyu 10-15 mm dir. Çok kıllıdır ve kalıncadır üst kısmı açık esmer, alt kısmı sarıdır. İki yanlarında kara şeritler bulunur. Haziranda ve temmuzda meydana gelen ikinci dölün kurtları da bağların yapraklarını yerler. Kelebekleri parlak mavi renkli, kanadları gerildiğinde 20 - 25 mm dir. Yumurtalarını asmaların genç dallarına, gözlere yakın yakın olarak koyarlar. 10 gün sonra kurtlar çıkar, zarara başlar. Beyaz renkli kozaları bağların kabukları arasında bulunur. Nisan ve mayısta meydana gelen birinci döl kurtlarının gözlerde zararı çok önemlidir. İkinci döl kurtlarının yapraktaki zararı önemli değildir.

Bağ göz kurdu: Tırtıl (kurt)

Bağ göz kurdu: Tırtıl (kurt) kıvrılmış

İlkbaharda bağlara toz veya sulu arsenikli veya D. D. T. li ilâçlar, veyahut sabun, nikoyin eriyikleri atmak suretiyle bunların zararı önlenir.

BAĞ MAYMUNCUĞU (Otiorhynchus), kınkanadlıların hortumlu böcekler (Curculinnidae) familyasına bağlı bir cinsi (Coloeptera). Renkleri esmer, kara, bazıları yaldızlıdır. Kanadlarının üzerinde uzunlamasına çizgiler bulunur. Boyları 8 - 14 mm arasındadır. İlkbaharda geceleri bağların hemen patlamaya başlamış gözlerini kemirirler ve gözleri körletirler. Bunlara Batı Anadolu'da bağcılar maymuncuk derler. Gündüzün toprakta gizlenirler. Fakat kapalı havalarda bazan gündüzleri de zarar yapalar. Bu böceklerin etkileri haziran sonlarına kadar sürer. Larvaları beyaz ve tombulca olup toprakta bağ köklerini yerler ise de zararı önemsizdir. Bağ maymuncuğunun yurdumuzda birçok türleri vardır; önemlileri şunlardır: *Otiorrhynchus scitus:* kanadları üstünde yaldızlı ufak lekecikler vardır. Boyu 9 12 mm dir. *Otiorrhynchus peregrinus:* rengi parlak siyahtır. Boyu 7,5 - 10 mm dir. Bağlardan başka şeker pancarı ve sebzelerde de zarar yapar. *Megamecus shevketi:* açık veya sarı gri bir böcektir. Alt yüzü daha açıktır. Batı Anadolu bağlarında çok zarar yapar. *Otiorrhynchus ligus*

tici: bağ ve sebzelerde zararlıdır. Boyu 7,5 - 14 mm dır. *Otiorrhynchus turca:* bağlarda zarar yapar. Boyu 8 mm dir. Doğu Karadeniz sahillerinde çok az bulunur.

Bağ maymuncuğu böceklerinden Otiorrhynchus sulcatus

İlkbaharda böcekler görünür görünmez bunların tırmanmasına engel olmak için omca ve çubuklara macun halkalar çekilir. Lâkin böcekleri öldürmek için bağlara toz veya sulandırılmış arsenikli veya D. D. T. li ilâçlar atılır. Sonuncu ilâcın daha tesirli olduğu anlaşılmıştır. Bundan başka omcaların arasına kiremit, tahta parçası, taş v. b. koyarak bunların altında gizlenen böcekleri sık sık toplayıp yakmalıdır.

BAĞ UYUZU: bk. UR HASTALIKLARI(Fidosesidi).

BAĞ YAPRAK UYUZU (Eriophyes vitis), örümcekler (Arachnoidea) in akarina (Acarina) takımının eriyofide (Eriophyidae, Phytoptidae) familyasına bağlı bir türü. Vücutları ince uzun silindir şeklinde olup 80 kadar enine segmentten (halka) meydana gelmiştir. Başa yakın olmak üzere iki çift ayağı vardır. Gözleri yoktur. Sürünerek yürürler. Boyları 0,14 - 0,16 mm genişliği en çok 0,3 mm dir. Bağ yapraklarını, bazen filiz, çiçek ve taneleri sokup emerler. Yaprağın alt yüzünde beyaz yuvarlak, keçe gibi lekeler meydana gelir. Bunlar sonradan esmer kırmızı pas rengini alır. Lekenin çapı 0,5 - 2 cm dir. Bulunduğu yerde yaprak çukurlaşır. Bu çukurun yaprak üstüne gelen kısmı kabarıktır. Bu lekeler bazı kere birleşirler. Fazla olursa yaprağın şekli bozulur, kıvrılır, nihayet yaprak kurur. Bağ erinozu veya uyuzu denilen bu hastalık çoklukla taban ve nemli yerlerdeki bağlarda meydana gelir. İlkbahardan sonbahara kadar sürer.

BAĞ YAPRAK UYUZU
Solda: yaprağın üstüde
Sağda: yaprağın altında

Hastalık salgın halinde ise bağlara ilkbahar ve yazın kükürt tozu veya Kaliforniya bulamacı (kükürt-kireç) serpilir. Bağlar budandıktan sonra omcalara % 6 oranında meyva ağacı Karbolineumu veya benzeri katran yağı ilâçlarından biri püskürtülür.

BAĞ YAZICI BÖCEĞİ (Bağ yazıcısı): bk. ADOKSUS.

BAĞ ZINI: Bk. ANOMALA.

BAĞA, bir çeşit deniz kaplumbağası kabuklarının sıcak su ile yumuşatılmasından sonra bunlardan yapılan türlü eşyaya verilen ad. Kalın ve siyaha yakın koyulukta olanları Afrika, alarenk sarı ve nisbeten ince olanları İtalyan B. si diye tanınmaktadır. Bunlardan tesbih, küçük tabak tarak, fincan zarfı, tabaka, enfiye kutusu, kaşık, baston sapı, oymalar ve ufak parçalariyle de çekmeceler, saat mahfazaları, kütüphane, etajer gibi ev eşyalarının süslemeleri yapılırdı. Sedef ve fildişi ile karıştırılarak ev eşyası bezemelerinde kullanıldığı gibi Avrupa'da Boulle (b. bk.) adı verilen ve kalay, pirinç veya gümüş gibi madenlerden kabartmaların aralarına B. kaplanması suretiyle yapılan konsol ve duvar saati mahfazaları gibi sanatça kıymetli eşyalarda da bundan faydalanılmıştır.

BAĞAİN (IX. yüzyıl), Bulgar Türk'lerinde bir rütbe. Bizans kaynaklarında *bagainos* şeklinde kayıtlı olan bu kelimenin «Bulgar hükümdarları listesi» (b. bk.) nde görülen *Ougain* adiyle aynı olduğu sanılmaktadır (Gy. Moravcsik: *Byzantinoturcica*, II, Budapeşte 1943, s. 83).

BAĞAN (772 sıralarında), adı Bizans kaynaklarında geçen bir Bulgar Türk başbuğu.

BAĞARASI, Aydın'ın Söke ilcesine bağlı bucak ve merkezi. B. bucağının 18 köyü ve 8 545 (1945) nüfusu vardır. Bucak merkezinin nüfusu 2332 dir. B., Sökenin 17 km doğu-güneydoğusunda, Büyük Menderes'in solunda ve ondan 5 km uzaktadır. Beşparmak dağından inen Sarıçay yakınından geçer.

BAĞARSIK ÇAYI, Kelkit ırmağının sağdan aldığı kollardan birisi. B. Alucra'dan geçtikten sonra güneyden, Perdiga dağlarından ve kuzeyden aldığı birtakım kollarla büyüyerek Şebin Karahisar önünden geçer ve Tönük köyü önünde Kelkit'e karışır. Uzunluğu 70 km kadardır.

BAĞBOĞAN: bk. KÜSKÜT.

BAĞCILAR OCAĞI, Osmanlı teşkilâtında saray bahçelerinde ağaç dikmek ve aşılamak işleriyle görevli olanların bağlı bulundukları kuruluş. Topkapı sarayının ilk zamanlarında, Bab-ı Hümayun'dan girildikten sonra Gülhane (b. bk.) ye doğru uzanan bayırda yapılmış olan bağın yetiştirilmesi ve bakımı da B. tarafından sağlanmıştı. İstanbul Bostancı Ocağı (b. bk.) nın bir kolu olan B. ın zâbiti bostancıbaşı, nazırı silâhtar (bk.) ağa idi. Vak'a-i Hayriye'den sonra Bostancılar yeni duruma göre düzenlenirken B. da kaldırılmıştır (1826).

BAĞCILIK: 1 — Geniş anlamda *Vitis vinifera* denilen sofralık, şaraplık ve kurutmalık üzüm çeşitleriyle bağların kuruluşundan, idaresinden, bakımından ve asmanın çeşitli fitopatolojik, entomolojik, fiziyolojik ve atmosforik olaylardan doğan hastalık ve düşmanlarına karşı korunma usullerinden bahseden bir bilim. 2 — Dar anlamda, bağa bakanın işi ve sanatı.

BAĞDADÎ, Ebu Mansur Abdülkadir b. Tahir (ölm. 1037), din bilgini. Bağdat'ta doğmuştur. Nişabur'da çeşitli bilimler öğrenmiştir. Sonraları Matematikle uğraşarak bu konuda bir eser yazmışsa da en büyük başarıyı fıkıh ve kelâmda göstermiştir. Bu bilimlerde öğretmeni olan Ebu Ishak - ül İsferâinî'nin ölümünden sonra (1027) onun yerine geçmiş, sonra İsferâîn'e gitmiş ve orada ölmüştür. 17 bilim kolundan ders vermekle ünlüdür. Zengin olduğu ve öğrencilerine çok yardımda bulunduğu bilnmektedir.

Kitab-ül-farkı beyn-el-fırak adlı ünlü eseri İslâm mezhepleri hakkında olup Muhammed Bedr tarafından Kahire'de basılmıştır (1910). *Kitab-ül mileli ve'n-nihal* de tanınmış eserleri arasındadır.

BAĞDAT, Irak kırallığının başşehri (1921 den beri). B. Aşağı Mezopotamya'nın kuzey kenarında, Basra körfezinden 530 km uzakta, deniz yüzünden 40 m yüksekte ve

Dicle nehri kıyısındadır. Nüfusu 400 000 (1938) dir. Suriye'de güneydoğuya doğru akarak Dicle'ye yaklaşan Fırat nehri B. ın 18 km batısından, geçer.

Yüzyıllarca Arabistan, Suriye, İran, Hindistan ve Anadolu'dan gelen kervanların karşılaştıkları B., Hindistan deniz yolunun bulunması ve hele Süveyş kanalının açılmasiyle değer ve öneminden çok kaybetmiş olmakla beraber bugün de yine önemli bir ulaşım merkezidir. B. 1834 den beri Dicle

BAĞDAT (havadan görünüş; ortada: Büyük Cami)

üzerinde işliyen vapurlarla Basra'ya bağlanmış, Basra körfezine ve Hint Okyanusu'na açılmış bir nehir limanıdır. Nehir ve kervan yollarına demiryolları da eklenmiş ve bir yandan Basra'ya, öte yandan Türkiye'nin güney sınırları boyunca uzanan demiryoliyle Haleb'e, İstanbul ve Avrupa'ya bağlanmıştır. B. büyük motörlü kara taşıtlariyle, çöl üzerinden Suriye, Filistin ve Hicaz'a, ayrıca Kerkük, Kût-ül-Âmare ve Kermanşah'a bağlıdır. Avrupa - Hindistan - Avusturalya havayolu üzerinde önemli bir durak yeridir. Genel kurumların nehir boyuna yerleşmiş olması, hususiyle demiryolundan önce, taşında nehrin oynadığı büyük rolü gösterir. Nehir üzerinde vapurlar, yelkenliler, sallar ve kuffa (yuvarlak örme kayık) lar işler.

B ta ekonomik hayatın temeli ticarettir. Bu alanda daha çok İranlı tüccarla bir miktar Hintli ve Yahudinin üstün durumda oldukları görülür. Irak'ın (3/4 ü; tahıl, yün, deri, susam v. b.) ve İran'ın (halı, safran, tünbeki, şal, ipek v. b.) dış ticaretlerinin önemli birer bölümü B. üzerinden yapılır; yalnız hurmanın çoğu doğrudan doğruya Basra'dan çıkarılır.

B. ta büyük ve yeni tarz yapılar, modern mağaza ve dükkânlar, sinemalar ve tiyatrolar zamanla ve hızla artmakta, deve ve başkaca daha ilkel birtakım taşıtların yerini otomobiller, kamyonlar ve uçaklar almaktadır. Elektrik telefon, radyo, halkın çoğunun günlük ihtiyaçları arasındadır.

B., yazın çok sıcak olur (ağustos ortalamaları 33 6°) Halk günün sıcak saatlerinde evlerinde, güneş ışığının hemen hiç girmediği serin bölümlerde (Serdap) geçirir. Kış genel olarak ılık ise de (ocak ortalamaları 9,5°) araya oldukça soğuk günler de girer. Yağışlar (yılda 230 mm kadar) daha çok kışın olur.

B. Irak Krallığı'nın merkezi olduktan (1921) sonra bayındırlaştırma yolunda çok emek ve para harcanmış, nehrin iki yanına sedler yapılmıştır. Dicle, şehri kuzeyden güneye doğru ikiye böler. Doğudaki bölüme Rusafe, batıdakine Karh denir. İki bölüm demir köprülerle biribirine bağlanmıştır. Kıralın resmî sarayı, başbakanlık, iç ve dışişleri ile millî savunma bakanlıkları, kitapsarayı, devlet hastanesi, stadyum Rusafe'dedir. Kıralın özel sarayı, müzenin bir bölümü, tıp fakültesi, yüksek öğretmen okulu, sivil uçak meydanı Karh'tadır. Evkaf genel müdürlüğüne bağlı Dar-ül-ulûm, ilâhiyat fakültesi sayılır. B. ta harb okulu, topçu akademisi, uçuş ve atış okulları gibi birtakım kurumlar daha vardır.

B. de 1755 de Hint Ticaret Şirketi Basra Ofisinin bir dalı olmak üzere bir İngiliz Ticaret ajanlığı kurulduğu ve böylece XVIII. yüzyıl ortalarında İngiltere ile ekonomik münasebetlerin başladığı bilinmektedir. 1861 de ilk defa telgraf hattı ile devlet merkezine bağlanmış olan B. de Osmanlı devleti tarafından birçok öğretim kurumları da açılmış, 1845 de kurulan ve içinde denizci sınıfları da bulunan Askerî idadiye 1906 - 1908 yıllarında Harp okulu sınıfları da eklenmiş ve sonradan lise halinde teşkilâtlandırılan sivil idadiye ilâve olarak 1911 de İstanbul Darülfününuna bağlı bir Hukuk Fakültesi, orta ve ilk dereceli Öğretmen okulları açılmıştır.

Tarih: Halk etimolojisine göre Bağdat Farsça bileşik bir kelime olup (Tanrı vergisi) anlamına gelmektedir. Ortaçağ'da bu şehrin adı çeşitli şekillerde, hususiyle Bagdan şeklinde kullanılmıştır. Mansur tarafından kurulan bu şehre verilmiş olan Medine-tüs Selâm ve Dar-üs Selâm adı yalnız resmî belgelerde kullanılmış, halk arasında ise daha çok şehrin İslâmlıktan önceki adı yaşamıştır. B. a kurucusunun adına göre el-Mansuriye de denilmiştir. Zevrâ adı da bu şehre verilen adlardan biri olup manası açık olarak anlaşılmamaktadır.

Ortaçağ Avrupa gezginleri B. ın adını Babilon, Seleukeia ve Ktesiphon ile karıştırmışlardır. Eski Yahudi yazarları da bu yanlışlığa düşmüşlerdir. Pietro della Valle adlı bir gezgin XVII. yüzyıl başlarında B. ı gezmiş, burada bir müddet kalmış ve bu yanlışlığı düzeltmiştir. Abbasî'lerin hilâfet merkezi olan bu yerin eskiden beri meskûn olduğu bilinmekte ve bu husus Arap yazarlarınca da kabul edilmektedir. Şehrin Dicle'nin doğu kıyıları üzerindeki iki mahallesi Abbasîler'den önce kurulmuştur. Arap yazarları sonradan müslüman mezarlığı yapılan Hay-Zuraniya'nın Mansur'dan önce ateşe tapanların mezarlığı olduğunu bildirmektedirler. Sâsânî'ler zamanında gelişmiş olan B. manastırlarından çoğunun islâmlıktan önce kurulduğu sanılmaktadır. Bu böyle olmakla beraber buradaki bütün tesisler hiç bir siyasî ve ekonomik önem taşımadıklarından Mansur'un kurduğu şehrin her bakımdan yeni bir şehir olduğu kabul edilmektedir.

Halifeliğin Emevîler'den Abbasîler'e geçmesi üzerine ilk Abbasî halifesi Abdullah el-Seffah o zaman Irak'ta

BAĞDAT (Dicle'nin iki yakasından bir görünüş)

önemli iki şehir olan Kûfe ve Basra şehirlerini başkent yapmamış ve Anbâr yakınındaki Haşimiye'de oturmuştur. İkinci halife Mansur da önce Kûfe yanında kendi adını taşıyan bir şehir kurmuş, fakat bu şehir onu tatmin etmemiş sonra zayicenin uğurlu gösterdiği bugünkü B ın yerini seçmiştir. 762 yılında temeli atılan şehir sövlentiye göre 100 000 işçinin çalışması ile dört yılda kurulmuştur. şehrin tam ortasında halife sarayı ile büyük cami yapılmıştır Şehrin çekirdeği daire şeklinde olup bu çekirdeğin dolaylarına ayrı ayrı mahalleler kurulmuş ve şehir az zamanda genişlemiştir. Şehir böylece büyüyünce Mansur şehrin ortasındaki sarayını bırakmış ve Dicle kıyısından giden surun dışında başka bir saray (el Huld) yaptırmıştır. Mansur B. ın hem batı hem de doğu yani şehrin Dicle'nin her iki tarafındaki bölümlerinin kurucusudur. Mansur 768 yılında B. ın kuzey tarafında oğlu ve veliahdı Mehdi için, çeşitli binalarla el-Rusafa sarayını yaptırmıştır.

B., Mehdi-Memun devirleri (775 - 833) arasında çok gelişmiştir. Mehdi zamanında şehrin eni ve boyu 7 - 8 km kadar iken, bu halifenin sarayını Rusafa'ya taşıması üzerine zamanın ileri gelenleri ve zenginleri burada büyük ve süslü binalar yaptırdıklarından şehrin bu bölümü çabucak gelişmiştir. Burada yapılan binaların en ihtişamlısı, ünlü Bermekî ailesinin sarayları olup Harunürreşit zamanında halife soyuna geçmiştir. B. tarihinin en parlak devri olan Harunürreşit zamanında, şehrin doğu bölümü, batı bölümü kadar büyümüştür. Harunürreşit'in oğulları Emin ile Memun'un taht kavgaları sırasında B. ilk defa Memun'un komutanları Harrama ile Tahir tarafından sarılmıştır. 14 ay süren bu kuşatmada birçok yerleri yakılmış, yanmış ve Dicle kıyısındaki el-Huld sarayına sığınmış olan Emin, yakalanarak öldürülmüştür (813). Bu iç savaştan en çok zarar gören şehrin batı bölümü bir daha eski bayındırlığını bulamamıştır.

Emin'in öldürülmesi üzerine Memun'a karşı B ta büyük bir ayaklanma olmuş ve Abbasî emîrlerinden İbrahim b. el-Mehdi iki yıl süre ile şehri egemenliği altında bulundurmuşsa da sonunda askerlerinin hainliği üzerine B. ı ve idareyi Memun'a bırakmak zorunda kalmıştır. Bu savaşlarda B. taki el-Huld sarayı ile Mansur tarafından şehrin göbeğinde yaptırılmış olan saray da yıkılmış olduğundan Memun Bermekî'lerin sarayalarına yerleşmiş ve bundan sonra şehrin doğu bölümü gelişmeğe başlamıştır

Mu'tasım zamanında (833 - 842) B. yarım yüzyıl süre ile başkent olmaktan çıkmış, halifenin Türk soyundan 70 000 mevcutlu hassa askerleri için yaptırdığı Samarra şehri hilâfet merkezi olmuş ve hızla gelişmiştir. Saray ile hükümet dairelerinin B. a üç gün uzakta ve Dicle kıyısında bulunan Samarra'ya taşınması B. ın ekonomik gelişmesini sarsmamış ve 55 yıl sonra şehir yeniden siyaset merkezi olmuştur. Bu sırada B. ı çoğu zaman Tahiroğulları'ndan gelen valiler idare etmiştir. 865 yılında B. Samarra'dan kaçıp buraya sığınan el-Mustain'i kovalayan Türkler'in başa geçirdikleri el Mu'tez tarafından ikinci defa sarılmış, el-Mustain amcasının oğlu el-Mu'tez'e teslim olmuş ve bu kuşatmada da şehrin doğu bölümü yakılmıştır. Halife Mu'temid zamanında hilâfet merkezi yeniden B. a taşınmış (892) ve Abbasî Devleti'nin yıkılışına kadar arasız olarak bu devletin başkenti kalmıştır. B. ın yeniden başkent olması üzerine şehrin doğu bölümünde bulunan halife sarayları onarılmış, şehrin üçte birini kaplayacak derecede genişletilmiş ve sur ile çevrilmiştir. Şehrin tekrar başkent olmasından Büveyhoğulları (b. bk.) nın eline düşmesine kadar geçen 50 yıllık süre içinde B. hususiyle Mu'tazıd, Mükteti Muktedir zamanlarında bu bakımdan yükselmiş ve gelişmiştir. Müktefi'nin ölümünden sonra idare bozulmuş karışıklıklar ve ayaklanmalar başlamış, şehrin hayatı sönmeye yüz tutmuştur.

Büveyhoğulları'ndan Deylemli Ahmed Muizzuddevle B. ı zaptetmiş ve hilâfet yüzyıl süre ile bu soyun etkisi altın da kalmıştır. Muizzüddevle şehrin 865 yılındaki kuşatmada yıkılmış olan doğu bölümünün kuzeyindeki saraylarda oturmuştur. Kendisi ve kendisinden sonra gelenler burada Da rül memleke denilen ihtişamlı saraylar yaptırmışlardır. Mansur'un yıkılmış olan eski el-Huld sarayı Adududdevle tarafından onarılmış ve hastane yapılmıştır B. halkının çoğu sünnî olduğundan şiî Büveyhoğulları'na karşı şehirde sık sık ayaklanmalar olmuştur. Büveyhoğulları devrinde şehir bu ayaklanmalardan ve karışıklıklardan daima zarar görmüş ve gelişememiştir. Adududdevle'nin ölümünden (983) son ra ise bu soy egemenliğini kaybetmiş ve soyun prensleri birbirleri ile taht kavgasına tutuşmuşlardır. Bu çarpışmalar ve hemen her gün sünnîlerle şiîler ve Türklerle Deylemliler arasında çıkan kavgalar şehrin yaşayışını ve bayındırlığını sarsmıştır. Bu karışık durum Selçuklular'ın B. ı aldıkları zamanına kadar sürmüştür (1055). Halife el-Kaim bi Emrullah'ın veziri İbn el-Müslime'nin Selçuk hükümdarı Tuğrul bey'i yardıma çağırması üzerine B. ta Büveyhoğulları'nın egemenliğine son verilmiştir

1059 yılında yeniden B. ı ele geçiren Besasirî (b. bk.) nin halifeyi kaçırtıp Fatımîler adına hutbe okutması durumu değiştirmemiş ve Tuğrul Bey tekrar B. a gelerek Besasiri'yi kovmuş ve halife Kaim bi-Emrullah'ı makamına oturtmuştur. Selçuk hükümdarları B a hâkim olmakla beraber burada devamlı olarak oturmamışlardır. Hatta Alp Aslan buraya hiç gelmemiştir. Melikşah ise buraya sık sık gelmiş ve B. ta saray ve bir çok binalar. medreseler yaptırmıştır. Bunlardan Melikşah'ın veziri tarafından şehrin doğu bölümünün güneyinde Dicle yakınında yaptırılan Nizamiye medresesi (b. bk.) büyük ün kazanmıştır.

Halife el-Muktedi (1075 - 1094) ile el-Mustazhir (1091 - 1118) devirlerinde B. ta büyük ve süslü binalar yapılmıştır. B. ın doğu bölümünde bulunup halifelerin oturduğu harîm adlı mahalle ile dolaylarını el-Mustazhir sur ile çevirmiştir. Abbasîler'in son iki yüzyılı B. ta sessiz geçmiştir. Bu uzun devirde yangın, sel ayaklanma gibi hadiseler olmuşsa da şehrin hayatı fazla sarsılmamıştır. Bu devirde şehir en büyük tehlikeyi Kirman Selçuklular'ı hükümdarı Mehmet II. tarafından sarıldığı zaman geçirmiş (1157) sultanın bir sonuç elde edemeyip gitmesi üzerine kurtulmuştur. B. ta son halifelerden ikisi tarafından yaptırılan binalar zamanımıza kadar gelmiştir.

1258 yılında Hulâgû kuvvetli bir ordu ile B. ı sarmış ve son halife el-Musta'sım teslim olmak zorunda kalmıştır. Halife ile ailesinden bir çoğu öldürülmüş ve şehir yağma edildikten sonra yakılmıştır. Hulâgû B. ı kendisine başkent yapmak istediğinden şehri fazla tahrip etmemiş hatta yangından zarar gören bazı önemli binaları da onartmıştır. Bundan sonra B. 1339 yılına kadar İlhanlılar'a bağlı kalmış Irak-ı Arap eyaletinin başkenti olmuştur. 1340 yılında Hasan Büzürg bağımsızlığını ilân etmiş ve Celâyirli (b. bk.) soyunu kurmuştur. Hasan Büzürg'ün burada yaptırdığı medrese oğlu Üveys zamanında tamamlanmış ve bu medreseye Emir Mircan adına Mircaniye denilmiştir.

B. ta Celâyirliler 1410 yılına kadar hüküm sürmüşlerdir. Bu süre içinde B. iki defa (1393, 1401) Timur tarafından alınmış ve ikinci alınışa her bakımdan çok zarar görmüştür. Timur'un ölümünden sonra B. a dönen Celâyirli sultan Ahmed şehri ve surları onarmağa başladı ise de Karakoyunlular'ın emîri Kara Yusuf tarafından öldürülmüş (1410) ve şehir Karakoyunlular'ın eline geçmiştir. Karakoyunlular 1467 yılında Akkoyunlular'a yenilinceye kadar B. ı ellerinde tutmuşlardır. Kara Yusuf'un çocuklarının taht kavgaları ise şehrin yeniden yıkılmasına sebep olmuştur. Bir süre Akkoyunlular'ın elinde kalan B. 1508 yılında Safevîler'in kurucusu Şeyh İsmail tarafından İran'a bağlanmış, fakat oğlu Tahmasp I. zamanında B., Muslu kabilesinden olup Kanunî Sultan Süleyman adına para bastırıp hutbe okutan Zulfikar Han'ın egemenliği altında kalmıştır (1529). B. ın Tahmasp tarafından sarılmasında Zulfikar Han'ın kardeşleri tarafından öldürülmesi üzerine, şehir düşmüş ve Şah buraya Tekeli Mehmed Han'ı vali atamıştır. Kanunî, Tebriz'i alıp B. üzerine yürüdüğü zaman şehirde karışıklık çıkması üzerine Mehmed Han kaçmış ve B. ın ileri gelenleri şehrin anahtarlarını Sadrazam İbrahim Paşa'ya teslim etmişlerdir (1534). Kanunî Sultan Süleyman B. ta 4 ay kalmış birçok bayındırlık ve onarım işleri yaptırmış ve yeni alınan bu yerlerde timar, zeamet sisteminin uygulanmasını emretmiştir. B. ın Osmanlı ülkesine katılmasından üç yıl sonra Basra emîri de Osmanlı egemenliği altına girmiş, sonraları Basra'da devletten ayrılmak yolunda hareketler görülmesi üzerine B. valisi Ayas Paşa buraya gönderilmiş ve Basra kesin olarak devlete bağlanmıştır (1546). Bu olaydan dokuz yıl sonra imzalanan Amasya antlaşması (1555) ile Osmanlı-İran devletleri arasında harp haline son verilmiş ve İran devleti B. ın Osmanlı ülkesine katılmasını tanımıştır.

Ahmet I. zamanına kadar B. ta önemli bir siyasî olay olmamış, zaman zaman aşiretlerin ayaklanıp saldırmaları görülmüşse de bu olaylar kolaylıkla yatıştırılmıştır. Ahmet I. devrinde Celâlî ayaklanmaları B. taki düzenin de bozulmasına sebep olmuş ve şehir kısa bir zaman için isyancıların elinde kalmışsa da devlet yeniden durumu düzeltmiştir. Ahmet I. den sonra Osmanlı devletinin işleri bozulmuş ve eyaletlerde anarşi başlamış olduğundan bu hal B. ta da görülmüş ve şehir yeniçeri subaylarından Bekir Subaşı (b. bk.) ile azepler ağası Mehmet Kamber'in elinde kalmıştır (1619). B. ın İran'a yakınlığı dolayısiyle zorbaların Safevî'lerle anlaşmaları ihtimali göz önünde tutulduğundan B. valileri bunların yolsuzluklarına engel olamamışlardır. Bu iki zorba kısa bir zaman sonra birbiri ile boğuşmuşlar ve Bekir Subaşı düşmanını yok ederek duruma tek başına hakim olmuştur. Düşmanlarına ve halka çok zulmeden Bekir Subaşı zamanında halkın bir bölümü B. tan göç etmiş, kuraklık ve kıtlık da sefaleti artırmıştır. Osmanlı devleti Diyarbakır beylerbeyi Hafız Ahmet Paşa'yı B. taki karışık durumu düzeltmeğe memur etmiştir. Hafız Paşa Bekir Subaşı'nın Safevîler'den yardım isteyeceğini, bu zeminin daha önceden hazırlanmış olduğunu öğrenince B. valiliğinin bu zorbaya verilmesini devlete teklif etmiş ve uygun cevap almıştır. Hafız Paşa ordusu ile B. ı sarınca Bekir Subaşı bir taraftan Osmanlı kuvvetleri ile savaşa tutuşmuş, diğer taraftan da B. ı İran devletine teslim edeceğini söyliyerek Şahtan yardım istemiştir. Safevî hükümdarı Şah Abbas, Hemedan emîri Safi Kuli Han'ı bu işe memur etmiş, aynı zamanda Bekir Subaşı da Osmanlı komutanına, İran devleti tarafından korunduğu cihetle Osmanlı ordusu B. tan çekilmezse savaşın patlıyacağı yolunda bir mektup göndermiştir. Hafız Ahmet Paşa bu durum karşısında kalınca komutanlarına danıştıktan sonra B. ın Bekir Subaşı'ya verildiğini bildiren emirnameyi zorbaya göndermiştir. Bunun üzerine Bekir Subaşı İranlı'ları kovmuş, Hafız Ahmet Paşanın da B. tan çekilmesini istiyerek bağımsızlık yolundaki emeline kavuşmuştur. Buna kızan Şah Abbas, B. üzerine yürümüş, Bekir'in adamlarını kandırıp şehri almış, Bekir'i astırmış ve hile ile halkın silâhlarını toplattıktan sonra sünnîleri kesmiş şehri ve bu arada İmam ı Âzam ile Abdülkadir Geylânî'nin türbelerini yıktırmıştır (1623).

Bu tarihte Osmanlı hükümdarı olan Murat IV. bir çocuktur. Devletin başkentinde ve eyaletlerinde sık sık ayaklanmalar olmaktadır. Durum böyle olduğu halde devlet B. üzerine Hafız Ahmet Paşa komutasında bir ordu göndermiş ve bu ordu şehri kuşatmıştır (1625 - 1626). Bu sırada İran ordusu da şehre yardım etmek için gelince Osmanlı kuvvetleri iki ateş arasında savaşmışlar, sonunda Şah'ı şehirdeki İran askerinin serbes bırakılması şartiyle B. ı vereceğini bildirmek zorunda bırakmışlardır. Fakat Osmanlı ordusunun yorgunluktan, hastalıktan ve açlıktan sarsılmış olduğu düşmanlar tarafından anlaşılınca bu sonuç elde edilememiş ve kuşatmadan vazgeçilmiştir. B. 1630 yılında Sadrazam Husrev Paşa tarafından ikinci defa sarılmış ve bu kuşatma 40 gün sürmüş fakat şehir alınamamıştır. B., Murat IV. tarafından 15 ekim 1638 de üçüncü defa sarılmış ve 40 gün süren, Sadrazam Tayyar Mehmet Paşa'nın şehit düştüğü şiddetli savaşlardan sonra Osmanlılar'ın eline geçmiştir. İran devleti de 1639 Kasrı Şirin antlaşması (b. bk.) ile bunu tanımıştır. Bundan sonra B. ve dolaylarında esaslı ve önemli bir siyasî olay çıkmayıp zaman zaman aşiretlerin ayaklanmaları ve yeniçerilerin çıkardığı hadiselerle karşılaşılmıştır. Emirlerine çok geniş bir saha bırakılmış olan B. valileri de bu olaylarla uğraşmışlardır. Kara Mustafa Paşa'nın valiliği sırasında Basra valisi Hüseyin Paşa'nın çıkardığı ayaklanma (1667) devleti uğraştırmış, her ne kadar ayaklanma yatıştırılmışsa da Basra'ya çeşitli yönlerden saldırmalar olmuş, İran'lılar da işe karışmış ve birçok aşiretler de ayaklanmıştır. Devlet Avrupa sınırlarında 1683 yılında başlayıp 1699 yılında Karlofça antlaşması ile biten uzun ve çetin savaşlarla uğraştığı için B. ve dolaylarına kuvvet gönderememiştir. Ancak barış sağlandıktan sonra B. a gönderilen kuvvetler burayı düzene koymuş Basra olaylarını da sona erdirmiştir.

B. a 1704 yılında vali atanan Eyuplu Hasan Paşa 20 yıl süren valiliğinde bütün asî ve çapulcu aşiretleri itaatı altına almış, yiyecek ve yakacak eşyadan alınmakta olan bazı lüzumsuz vergileri kaldırmış, halkın ırz, mal ve can emniyetini korumak suretiyle herkese kendisini sevdirmiştir. Hasan Paşa'nın valiliği zamanında başlıyan İran savaşlarında Hasan Paşa Osmanlı ordularına komutan atanmış ve öldüğü zaman (1724) oğlu Ahmet Paşa her iki görevde yerine geçirilmiştir. Ahmet Paşa İran savaşlarında ün kazanmış ve Osmanlılar İran savaşlariyle uğraşırken B. ı sıkıştıran Yağmacı Beni Cemil aşiretini ezmiştir. Bu baba oğulun B. valiliklerine atanmaları hem bu büyük eyaletin idaresi hem de burada kurulan kölemen ocağının hayatı bakımından çok önemli olmuştur.

B. 1733 yılında Afşarlar'dan İran hükümdarı Nadir Şah tarafından 7 ay sarılmışsa da alınamamış ve Osmanlı komutanı Topal Osman Paşa Şah'ı yenerek çok bunalmış

olan B. ı kurtarmıştır. Nadir Şah Hint seferinden döndükten sonra tekrar Osmanlı devletine saldırmış ve B. ın İran'a verilmesini istemiştir (1743). Bu teşebbüs de İran'a bir şey kazandırmamış ve Nadir Şah'ın öldürülmesinden sonra İran ile yapılan antlaşma (1746) ile barış yeniden kurulmuştur.

Bu antlaşmadan sonra B. a gönderilen valiler ayaklanmaları yatıştırmak ve karışıklıkları önlemek ile uğraşmışlardır. Bu devirde B. a atanan Osmanlı valilerinin başarı gösterememelerinin en önemli sebebi Hasan ve Ahmet Paşa'ların 40 yıldan fazla süren valiliklerinde B. ta kurdukları kölemen ocağından yetişenlerin, kendilerinden olmıyanlara çeşitli zorluklar çıkarmalarıdır.

Osmanlı sarayından yetişmiş olan Hasan Paşa B. ta Osmanlı saray teşkilâtına benzer has oda, hazine kiler odaları gibi kurulları kurmuş ve bir de okul açmış ve soyluların çocukları ile satın aldığı Kafkasya'lı kölelerin öğretim ve eğitimlerine önem vererek B. kölemenleri ocağının temelini atmıştır. B. sarayında bu kölelerle çocukların sayısı 200 kadar olup bunlara devlet ve ordu hizmetlerine esas olacak her türlü bilgi verilir, binicilik ve atıcılık öğretilirdi. Saraydan yetişen bu köleler gitgide önemli bir üst sınıf kurmuşlar ve en önemli ordu ve devlet görevlerine hatta B. da en yüksek görev olan kethüdalığa atanmışlardır. Hasan Paşa'nın oğlu Ahmet Paşa da babasının kurduğu bu ocağı geliştirmiştir. Bu zatın ölümünden sonra merkezden atanan yeni valiler, kölemenler karşısında tutunamamış, nihayet Ahmet Paşa'nın damadı ve azat edilmiş kölesi olan Adana valisi Süleyman Paşa B. eyaletini elde etmek istediğinden, kendisini önce Basra valiliğine tayin ettirmiş sonra B. valiliği de kendisine verilmiştir (1749). B. kölemen idaresinin gerçek kurucusu olan Süleyman Paşa 12 yıl süren valiliğinde B. eyaletinde her bakımdan güveni ve düzeni sağlamış ve büyük ün kazanmıştır. Devlet Süleyman Paşa'dan sonra B. eyaletine istediği valileri gönderememiş ve önce Süleyman Paşa'nın kethüdasını sonra da onun kethüdasını vali atamak zorunda kalmıştır. 1772 - 1779 yıllarında B. işleri karışmış, önce şiddetli bir veba, şehri çok sarsmış, nüfusun çoğunu mahvetmiş, bir kısmını da göç etmek zorunda bırakmıştır. Bu arada kölemen nüfuzu da sarsılmış olduğundan aşiretlerde yer yer ayaklanmalar görülmüş ve şehrin idaresi ehliyetsiz ellere geçmiştir. Bu arada İran hükümdarı Zend Kerim Han, Baban mutasarrıfına yardım bahanesiyle B. işlerine karışmış ve Basrayı 13 ay sardıktan sonra almış ve Basra komutanı Süleyman Ağa'yı Şiraz'a sürmüştür. B. ve dolaylarında bu karışıklık sürüp giderken kölemenler de birbirleri ile boğuşmaya başlamışlardır. Bu sırada Kerim Han'ın ölümünden sonra Kölemen ocağından Süleyman Ağa Osmanlı Devleti'ne başvurarak Basra valiliğine atanmış sonra da yine isteği üzerine kendisine B. valiliği de ek görev olarak verilmiştir (1779). Bu suretle Basra'dan Mardin'e kadar çok geniş bir alana sahip olan Süleyman Paşa 24 yıllık valiliğinde her hususta o kadar başarılı işler görmüş halkın ve devletin o kadar sevgisini kazanmıştır ki, kendisine Büyük sanı verilmiştir. Büyük Süleyman Paşa'nın son zamanlarında önemli iki olay olmuş. B. da veba çıkmış ve Vehhabîler Kerbelâ'ya saldırarak halkı kesmişlerdir. Bu olay İran hükümdarı Fetih Ali Han'ı kızdırmış ve B. ı almak tehdidinde bulunmasına sebep olmuştur. Büyük Süleyman Paşa'nın ölümünden (1802) sonra B. valiliğine atanan Ali Paşa Şam valisi Abdullah Paşa ile birlikte Vehhâbi olayını yatıştırmağa memur edilmişler fakat bu işi başaramamışlardır. Bu sırada Ali Paşa'nın öldürülmesinden Devlet, kölemen ocağını kaldırmak hususunda faydalanmak istemiş ve B. valiliğine Yusuf Ziya Paşa'yı göndermiş ise de Fransız elçisi Sebastiyani'nin aracılığı ile. B. valiliği yine kölemenlerden Küçük Süleyman Paşa'ya verilmiştir. Osmanlı Devleti Süleyman Paşa'nın idaresinden ve işlerinden memnun kalmamış ve onun yanına özel görevle Halet Efendi (b. bk.) yi göndermiştir (1810). Halet Efendi B. a gelip validen Devlet'in alacaklı olduğu parayı alamayınca, hiddet ve şiddet göstermeden şehirden ayrılmış, Baban mutasarrıfı ve Musul valisi ile anlaşarak topladığı kuvvetlerle B. üzerine yürümüş bir yandan da şehirde ayaklanmayı sağlamıştır. İki günlük bir savaştan sonra Halet Efendi B. a girmiş Küçük Süleyman Paşa da sığındığı Arap aşiretleri tarafından öldürülmüştür. Halet Efendi büyük bir şenlikle B. a girerek Kölemenler'den Abdullah Paşa'yı B. valisi yapmış, Kölemen ocağına dokunmamış ve B. eyaletinden Devlet'in istediği parayı aldıktan sonra İstanbul'a dönmüştür. Abdullah Paşa 1812 - 1813 yıllarında İran Hükümdarı Fetih Ali Han'ın B. a yaptığı saldırışı önleyememiş ve Süleyman Paşa'nın oğlu Sait Beyin Baban mutasarrıfı Abdurrahman Paşa ile birleşerek çevirdikleri entrikaları yatıştıramamış, sonunda Müntefik'lerle anlaşan Sait Beye yenilerek öldürülmüştür (1813). Bundan sonra B valiliği Sait Beye verilmiş ve sanı paşa olmuş ise de çok idaresiz ve zalim bir adam olan Sait Paşa'ya karşı birçok ayaklanmalar olmuş sonunda eniştesi ve eski kethüdası Davut Paşa, Halet Efendi'nin yardımı ile duruma hâkim olarak Sait Paşa'yı öldürtmüştür. İlmiye sınıfından olan Davut Paşa, 15 yıl süren valiliğinde B. ta güvenliği ve düzeni sağladıktan başka sanat, tarım, bayındırlık ve askerlik işlerine de önem vermiş, küçük fakat muntazam bir piyade ve topçu kuvveti kurmuştur. Basra ve dolaylarına musallat olan Müntefik'leri ezdiği gibi 1821 yılında yeniden başlıyan İran savaşlarında İran ordusunu da yenmiştir. Davut Paşa'nın bu suretle bütün Irak'a hâkim olması Kölemen ocağını ve bütün âyanı kaldırmak isteyen Mahmut II. in hoşuna gitmemiştir. Davut Paşa'nın 1827 - 1829 Osmanlı - Rus harbinde B. eyaletinden istenen parayı vermemesi, Musul'u da eyaletine katmak istemesi ve nihayet İstanbul'dan gönderilen defterdarı öldürtmesi üzerine Halep valisi Ali Rıza Paşa tenkiline memur edilmiştir. Ali Rıza Paşa uzun ve kanlı boğuşmalardan sonra şehir halkının yardımı ile B. a girmiş ve bir tarafta saklanarak canlarını kurtaran 15 i hariç olmak üzere bütün kölemenleri kestirmiş ve bu suretle Devlet'in başına büyük dertler açan bu ocağı söndürmüştür. Davut Paşa da affedilmiş ve başka yerlerde kendisine yeni görevler verilmiştir (ölm 1871).

B. valiliğine atanan Ali Rıza Paşa 16 yıl burada kalmıştır. Ali Rıza Paşa'dan Mithat Paşa'ya kadar gelen Osmanlı valileri hep B. ta devlet otoritesini kuvvetlendirmeğe çalışmışlardır. Hususiyle Mithat Paşa Degare olayı diye anılan önemli ayaklanmayı bastırdığı gibi Necit'in de Osmanlı devletine bağlılığını sağlamıştır.

Mithat Paşa'nın valiliği (1869 - 1872) zamanında B. ın surlarının bir kısmı yıktırılmış, şehir güzelleşmeğe ve modern bir görünüş almağa başlamıştır. Mithat Paşa aynı zamanda o tarihe kadar İngiliz bandıralı gemilerle Dicle'de yapılan ulaştırma işleri için bir Osmanlı devlet işletmesi kurmuş ve «Umman-ı Osmanî» adı verilen bu idarenin vapurları Basra ve Süveyş yolu ile İstanbul'a kadar uzun müddet işlemiştir.

Evliya Çelebi, (*Seyahatname*. IV. 416) şehrin surlarının uzunluğunun, duvarlar üzerinden hesaplanırsa 28 000, sur dışındaki hendekten hesaplanırsa 30.000 adım olduğunu bildirmektedir. Şehrin, Dicle kıyısında 3 km den fazla uzunlukta bulunan surlarını, nehir yalamakta olup, surun kara tarafında olan bölümlerini yine Dicle'den alınan sularla doldurulmuş hendekler çevirmekte idi. B. surları geniş ve yüksek olup kulelerin sayısı hakkında yazarlar ve tarihçiler farklı rakamlar vermektedir. Eski eserler B. surlarının önemli kulelerinin yerleri ve adları hakkında bilgi vermekte ve bu kulelerden en ünlülerinin Sultan Süleyman, Hasan Paşa, Çıgalazade gibi Osmanlı hükümdarlarının, sadrazam ve komutanlarının, adlarını taşıdığını ve bu sur dolaylarında yine Osmanlı devlet adamlarının adlarını taşıyan tabyalar bulunduğunu bildirmektedir. Surların küçük hizmet kapılarından ayrı olarak beş büyük kapısı vardı. B. surları Osmanlılar tarafından onarılmış ve sura eklemeler yapılmıştır. Murat IV. B. ı İranlılar'dan ikinci defa alınca (1638) yıkık olan surlarını ve kalesini onartmış, sonraları Derviş Mehmet Paşa sura 3 kule, Bezirgân Ahmet Paşa da 2 kule daha eklemişlerdir. XIX. yüzyılda da kölemen valilerden Büyük Süleyman Paşa (1779 - 1802) yıkık surları esaslı surette onartmış birçok bölümünü de yeniden yaptırmıştır. Kuvvetli bir topçu ateşine dayanamıyacak bir durumda bulunan, yalnız düzensiz orduların ve aşiretlerin saldırışlarına karşı şehri koruyabilen bu surları, Mithat Paşa B. valisi bulunduğu sırada şehrin gelişmesine engel oluyor düşüncesiyle yıktırmıştır. B. ın en kalabalık yeri, şehri karşı yakaya bağlayan köprünün dolayları idi. Birbirine zincirle bağlı 30 - 40 tombazdan kurulmuş olan bu köprünün dolaylarında zenginlerin evleri ve halkın oturacağı genel yerler bulunuyordu.

İç kale tuğladan yapılmış bir bina olup şehre hâkim bir durumda Dicle ile Âzamiye kapısının kurduğu açıda yapılmıştır. İçinde muhafız askerleri için odalar, cephane ve erzak ambarları ve hazine bulunurdu. Kanunî tarafından başlanıp Murat IV. tarafından bitirilen cami de burada yapılmıştır. B. paşaları da bu iç kalede otururlardı. B. taki paşa sarayı, B. XVII. yüzyılda İranlılar'ın eline geçtiği zaman vali Bektaş Han tarafından yaptırılmış olup B. geri alınınca Osmanlı valileri de burada oturmağa başlamışlardır. Sonraları Osmanlılar tarafından büyütülen bu bina zamanla harap olmuş ve Büyük Süleyman Paşa tarafından yıktırılarak yerine yenisi yaptırılmıştır. Şimdiki hükûmet dairesi, bir ayaklanmada yanan bu binanın yerine yapılmış olan yapıdır.

Dolaylarını saran hurma ağaçları, süslü camileri, türbeleri ve minareleri ile çok güzel bir görünüşü olan B. ın evleri genel olarak iki katlı olup sokağa bakan tarafları penceresizdir. Sokaklar dar ve eğri büğrüdür. B. ın en canlı yerleri çarşıları ve pazarlarıdır. Şehrin doğusuna gidildikçe evler seyrekleşir, limon, nar ve hurma bahçeleri her tarafı kaplar. Eskiden beri Osmanlı - Iran - Hint ticaretini birleştiren ve geliştiren önemli merkezlerden biri olan B. Ümit Burnu yolunun bulunmasından sonra biraz sarsılmışsa da, yine ticaretteki yerini korumuştur. B. Osmanlı İmparatorluğu ile Batı âlemi ve İran - Hint arasındaki gezi duraklarının en önemlisi ve çıkardığı değerli tarım ve sanat eşyası ile, büyük hanları, kervansarayları ve bedestanları ile ticaret kervanlarının en önemli uğrağı olmuştur.

B. dolayındaki Kâzimiye kasabasının kalesi Kanunî Sultan Süleyman tarafından yaptırılmıştır. B. Osmanlı idaresine geçtikten sonra Osmanlı padişahları ve valileri tarafından çok onarılmış ve bayındırlaştırılmıştır. Kanunî İmam-ı Âzam'ın mezarını buldurup adına türbe, cami ve medrese yaptırmış, Abdülkadir Geylanî türbesi ve camii için zengin vakıflar kurmuş, Kâzımiye'de yarıda kalmış bir camii tamamlatmıştır. Murat IV. de B. ı yeniden aldığı zaman İmam - ı Âzam'ın türbesini onartmış ve bundan sonra gelen Osmanlı valileri şehre su getirtmek, köprüleri, su bentlerini yaptırmak, birçok yeni binalar ve çarşılar kurmak gibi bayındırlık işlerine kuvvet vermişlerdir. Kölemenler kaldırıldıktan sonra (1830) devlet buraya en güvendiği adamları vali olarak göndermiştir. B. a gönderilen Osmanlı valileri düzeni sağlamağa önem vermişler ve resmî binalar, hastahaneler yaptırmışlardır. Mithat Paşa (1869 - 1872) rüştiye, idadiye okulları ile sanat okulu açmış ve Kâzimiye'ye tramvay yolu yaptırmıştır. Osmanlı İmparatorluğu zamanında B. ın nüfusunun önemli bir bölümü Türk olmak üzere 100.000 den fazla olduğu sanılmaktadır.

B. ın Osmanlı Devletine bağlanmasından önce de Irak'ta Türk dilinin geliştiği ve bu bölgede Türkçe şiirler yazan şairler yetiştiği bilinmektedir. Fuzulî, Ruhi, *Gülşen-i Şuara* tezkiresini yazan Ahdî, Zihnî, *Gülşen-i hulefa* yazarı Nazmizade Murtaza, Vakanüvis Vasıf, tezkireci Şefkat, Osmanlı idaresinde burada yetişen Türk şair ve bilginlerinin ünlüleridir.

B. Lausanne antlaşmasına kadar hukuk bakımından Osmanlı devletine bağlı kalmış, fakat daha önce İngiltere devleti tarafından Irak'ta bir kırallık kurulup başına Faysal I. in geçirilmesi üzerine yeni Irak devletinin başkenti olmuştur.

BAĞDAT EYALETİ (= Vilâyeti), Osmanlı idaresi zamanında İmparatorluğun bölündüğü büyük idare bölgelerinden biri. Merkezi B. şehri olmak üzere kurulmuş bulunan bu eyalet genel olarak 18 sancağa ayrılmıştır. Bunlardan merkez, Hille, Zengiabad, Cevazer, Rumahiye, Cengûle, ve Karadağ olmak üzere 7 si timar ve zeamet usulüne bağlı idi. Bunlara Arz-ı memleket denirdi. Geri kalan ve sayısı 11 olan Dertenk, Geylan, Karaniye, Demirkapı (Bâlâ), Kirind, Vâsıt, Semavat, Beyat, Derne, Debalâ, Âli Sâyih sancaklarında timar ve zeamet usulü uygulanmaz ancak sancak beylerine hâs tayin olunurdu. Bunlara Arz-ı haliye-i Irak denilirdi. Bir de kendi hâkimi tarafından idare olunan, Imadiye hükümeti denilen arazi vardı. Bağdat merkez sancağı ise salyâne (b. bk.) usulü ile idare edilirdi. Vaktiyle devlet merkezi oluşu dolayısiyle koçulu kayığa binmek, rikâbında solak ve peyk yürütmek ve bağlı eyaletlerle sancakların paşa ve beylerini tayin etmek gibi özel ayrıcalıkları bulunan Bağdat beylerbeyleri bu geniş eyaletin başında bulunurlar ve zaman zaman İran Şahlarına elçi göndermek veya gelen elçileri kabul etmek, buradan geçerek İstanbul'a gidecek olanlarını işin gereğine göre yollamak veya oyalamak yetkisine sahip bulunurlardı. Beylerbeyinden sonra kadı ve yeniçeri serdarı, cebeci ve hisar ağaları ile topçubaşı gibi ordu ileri gelenleri; hazine ve timar defterdarı ve gümrük emini gibi büyük maliye memurları bulunurdu. B. ta Kanunî devrinden başlamak üzere, muhtelif padişahlar zamanında altın, gümüş ve bakır olmak üzere para da bastırılmıştır. B. a nöbetle her sene İstanbul'dan Yeniçeri ocağından ayrılan 3000 - 5000 kişilik bir muhafız kıtası gelir ve iç kalede otururdu. Bu kuvvetlerin ödenekleri Diyarbakır hazinesinden sağlanırdı. Ayrıca şehirde «yerli kulu» denilen mahallî bir askerî kuvvet de vardı.

Bağdat valilerinin bir görevi de Kürtler'in çoğunluk teşkil ettikleri bölgeleri de göz altında bulundurmak olduğundan, nüfuzları Mardin'e kadar uzanır, bu yerlerdeki idare âmirleri de onlar tarafından seçilir, görevlendirilir veya değiştirilirdi. Ayrı birer eyalet olan Musul Basra ve Şehr-i Zor da zaman zaman bazan eyalet bazan mutasarrıflık halinde B. Beylerbeyliğine eklendikleri gibi, büyük Süleyman Paşa zamanında bu eyaletler bir idarede toplanarak B. bütün Irak'ı kaplayan geniş ve özel bir eyalet olmuştur. Bu devrede B. ta idare kuruluşu Osmanlı mer kez teşkilâtının küçük bir örneği haline gelmiş, mutlak bir nüfuz sahibi olan valilerden sonra Kethüdalar da özel bir önem kazanmışlardır. Her sabah kendi dairelerinden törenle vali sarayına gelen ve günlük işler hakkında valilerle görüşerek emirler alan kethüdalar, valilik makamına aday olan ve vezir durumunda sayılan kimseler olmuşlardır. Onlardan sonra sıra ile kapıcılar kethüdası ve kölemenlerin komutanı olan hazinedar gelirdi. Önemli işler bu zatlardan kurulan divanda konuşulurdu. Paşa sarayının büyük memurlarını da harem kâhyası, silâhtar Enderun ağası, çavuş başı, esvapçı, tatar ağası ve cellât ağası teşkil ederlerdi. Eyaletin daimî askerî kuvvetleri de 12 500 kişiyi bulmuş ve Enderun ağaları ile çuhadarlar, mehterler ve zûbiler suvari kuvvetini, kethüda beyler ile burun ağalarının maiyetleri, levendler, kalpaklılar, tüfekçiler ve Ukayl askerleri piyadeyi teşkil etmek üzere düzenlenmiştir. Topçu kuvvetleri de ayrıca arttırılmıştı.

Kölemen idaresi kaldırılıp B. merkeze bağlandıktan sonra Basra, Şehr-i Zor ve Musul yine bazan B. a bağlı veya bağımsız eyaletler halinde idare edilmiş ve nihayet 1862 vilâyet teşkilâtından sonra buraya geniş yetkilerle gönderilen Mithat Paşa zamanında teşkilâtı yeniden düzenlenen ve Necit kıtasını da Osmanlı egemenliğine tekrar alan B. vilâyeti son ları merkez sancağından başka Divaniye ve Kerbelâ adında daha iki sancağı bulunan bir hale getirilmiş ve bu durum Birinci Dünya Harbi'nde 11 mart 1917 de İngilizler tarafından işgal olunduğu tarihe kadar devam etmiştir. B. aynı zamanda 1848 de, ordu teşkilâtı sırasında, kurulan VI. orduya merkez yapılmış ve İkinci Meşrutiyet devrindeki teş kilât değişikliğinde de IV. Ordu Müfettişliği ile XIII. Kolordunun merkezi olmuştur.

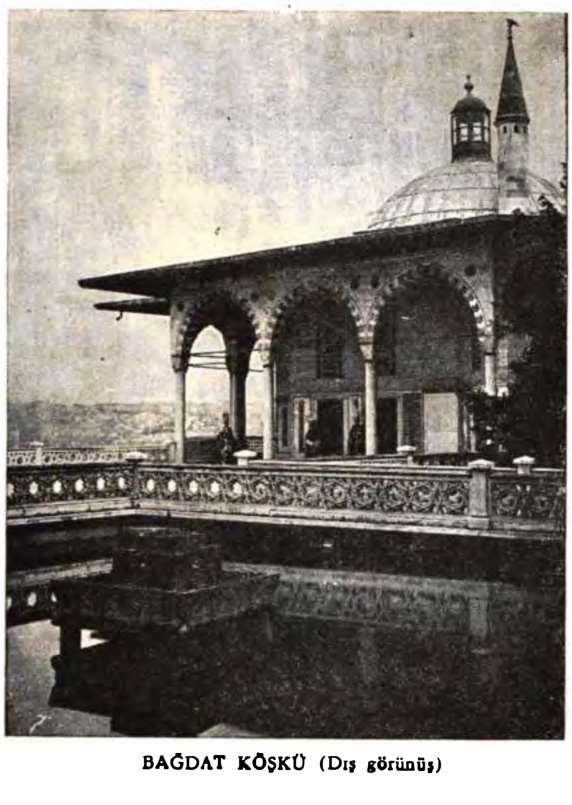
BAĞDAT GÜLÜ, Kadirî tarikatı şeyhlerinin giydıkleri tacın üst kısmına dikilen yuvarlak parçanın adı. Bu parça iç içe üç daiden ibarettir.

BAĞDAT HATUN, İran Moğol İlhanlıları'nın büyük devlet adamlarından Emir Çoban Sulduz'un kızı. Güzelliğiyle ün kazanan B., 1323 yılında Emir Hasan b. Hüseyin b. Akbuğa Celâyir'e verilmişti. Sultan Ebu Sa'id 1325 yılında Uçan yaylasında bulunduğu sırada B. u görüp âşık olmuş ve Emir Çoban'a bu aşkından bahsederek Çingiz yasasının hükmünü hatırlatmıştır. Çingiz yasa ve töresine göre hakanın istediği kadın, kocası tarafından hakana verilmeli idi. Emir Çoban bu bahisten hiç hoşlanmamıştır. O. yasaya ve töreye bağlı bir Moğol noyanı olduğu gibi şeriat hükümlerini de ihmalden sakınan bir Müslüman emirdi. Bazı tarihçilere göre Ebu Sa'id ile ile Emir Çoban'ın arasının açılmasına B. sebep olmuştur. Sultan. kışlamak üzere Bağdat şehrine gitmeye hazırlanırken Emir Çoban kızıyle damadını, sultandan uzaklaştırmak amacıyle, Arran'a göndermiştir. Bunu fırsat bilen Emir Çoban'ın düşmanlarının kışkırtmasiyle 1326 yılında Emir Çoban ve oğulları ortadan kaldırıldıktan sonra Ebu Said B. u istemek üzere kadı Mübarekşah'ı Emir Hasan Celâyir'e göndermiştir. Emir Hasan, yasaya göre B. u boşayarak sultana göndermiştir. B. sarayda birinci kraliçe yerini tutmuş ve Ebu Sa'id'i nüfuzu altına almıştır. Fakat kaynanası Hacıya Sultan Çoban ailesinin amansız düşmanı idi. Çoban kızının biricik oğlunu büyülemesine tahammül edemiyordu. 1331 yılında B. un ilk kocasiyle haberleştiği ve münasebette bulunduğu hakkında bir dedikodu çıkarılmış, Emir Hasan Kemah kalesine atılmış ve B. gözden düşmüştür. Fakat yapılan soruşturma sonucunda bu haberleşmede yasaya ve ahlâka aykırı bir şey bulunmadığı anlaşılarak Emir Hasan serbest bırakılarak Rum eyaletine emîr yapılmıştır. B. da tekrar eski yerini almıştır. Sultan son yıllarında Dimaşk'ın ve Çoban'ın torunu Dilşad'ı sevmiş ve onunla evlenmiştir. Bundan sonra B. büsbütün sultanın gözünden düşmüştür. Ebu Sa'id'in ölümünden (1335) sonra İlhan tahtına çıkan Arpa Han. (b. bk.) Ebu Sa'id'i zehirlemekle suçlandırarak B. u hamamda yıkanırken boğdurtmuştur.

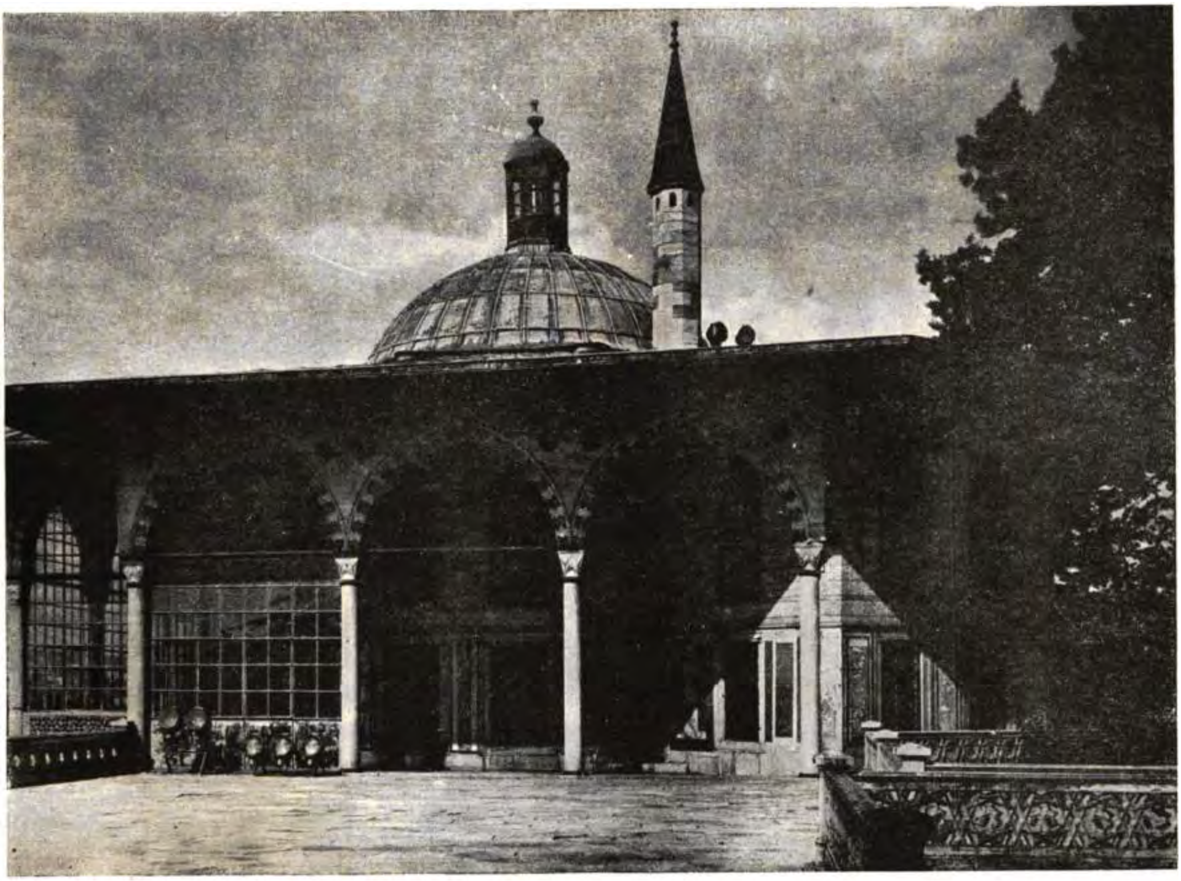
BAĞDAT KÂĞIDI (Bağdadî kâğıt), Bağdatta yapılan ve Ortazamanda gerek resmı yazılarda ve gerekse kitap istinsahlarında çok kullanılan kalın bir kâğıt çeşidı.

BAĞDAT KÖŞKÜ, Topkapı sarayı mimarî topluluğuna dahil bir anıt. Bu anıtların en güzeli ve orijinalidir. Yapılması 1634 ten 1638 e kadar sürmüş ve 1638 yılında, Bağdat'ın zaptı hatırasını ebedîleştirmek üzere bu isimle adlandırılmıştır. Mimarı katî olarak bilinmemekle beraber, stil kritiği ile, zamanın mimarbaşısı Kasım'ın eseri olduğu sanılmaktadır. Bu mimarın Üsküdar'da inşa ettiği Çinili Cami (b. bk.) in çinileriyle bu köşkün iç ve dış duvarlarını süsliyen çiniler arasında stil, motifler ve tertip bakımından tam bir benzerlik görülmektedir.

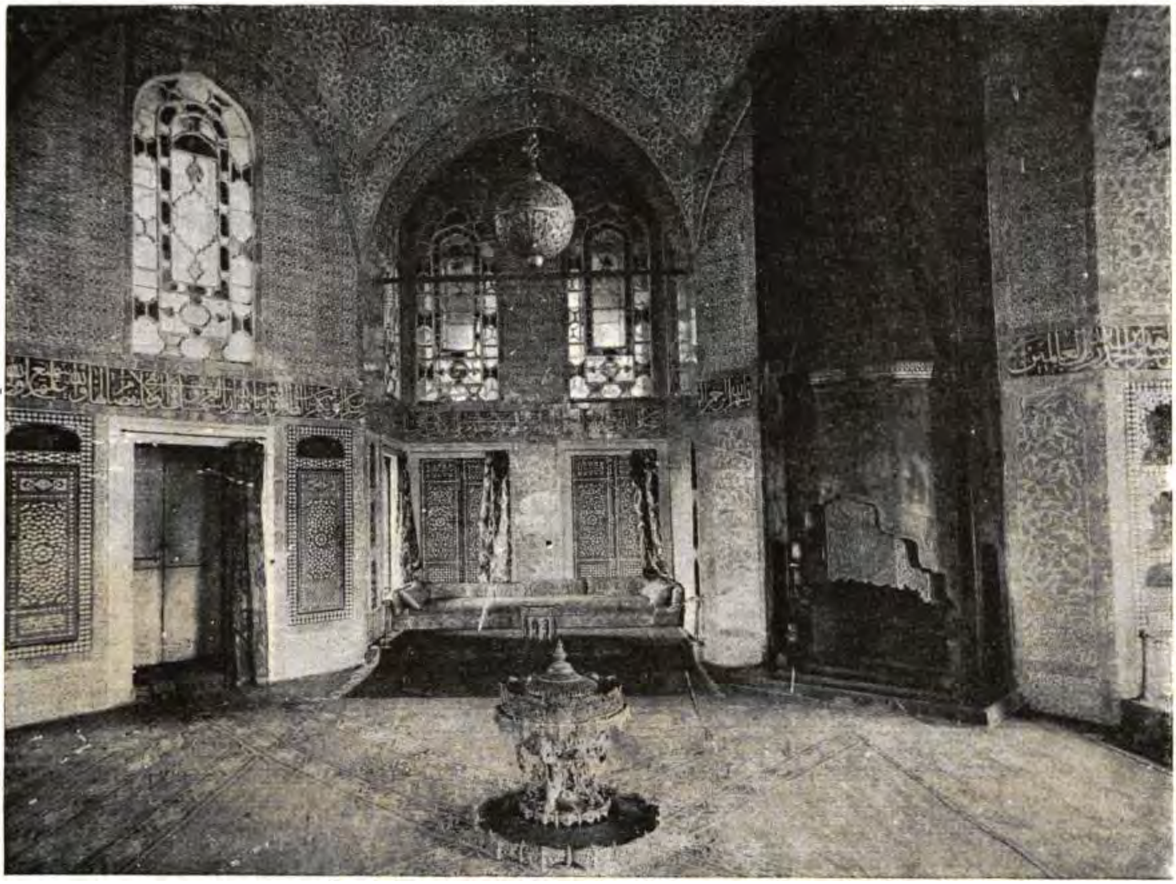
Bağdat köşkü, Topkapı sarayı içinde münferit olarak bulunan Revan Köşkü, Sofa Köşkü (Mustafa Paşa Köşkü), Mecidiye Köşkü (Yeni Köşk) gibi, dördüncü avluda. Hır-

BAĞDAT KÖŞKÜ (Dış görünüş)

1

2

Bağdat Köşkü: 1 — Önyüz. 2 — İç görünüş ve bronz ocak.

kai Saadet dairesi önünde yapılmış setler üzerine kurulmuştur. Sarayın geniş bir terasa halinde bulunan bu köşesinden bütün Boğaz ve Eyup'a kadar bütün Haliç'in muhteşem ve müstesna bir görünüşü vardır.

Köşk sekiz köşeli geniş bir plân üzerine bina edilmiştir. Hey'eti umumiye bir kubbe ile örtülüdür. Mermer sütunlar üzerine istinat eden zarif revaklar ve geniş saçaklar, yapının klâsik mimarî bünyesini ve görünüşünü tamamlamaktadır. Ön yüzün alt kısımları mermer, üst kısımları ise çinilerle kaplıdır.

İçerde dört köşeye sedir eyvanları (alcôve) yerleştirilmiştir. Eyvanların ahşap tavanları ve kubbe malakâri süsler taşımaktadır. Duvarlarda altlı üstlü iki sıra hâlinde otuz iki pencere vardır. Üst sıra pencereler alçı penceredir. İki pencere katı arasında uzanan dar ve uzun kısımları, üzerinde beyaz yazılarla işlenmiş âyetler taşıyan mavi çiniler doldurmaktadır. Bu nefis yazıların hattatı, Enderundan Tophaneli Mahmut Çelebi'dir.

İç duvarları süsliyen bağa ve sedef kakma dolaplar, iyi işçilik mahsulü güzel eserlerdir. Bronz ocak ise başlı başına bir sanat şaheseridir.

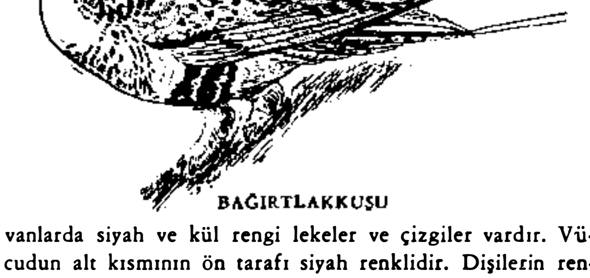
BAĞDAT KÖŞKÜ KİTAPLIĞI, Bağdat köşkünde önceleri, bulunan özel kitaplık. Topkapı Sarayı müze haline getirilerek (3 nisan 1924) türlü yerlerdeki kitaplar, tamir ettirildikten sonra (1925) «Yeni Kütüphane» adı verilen eski Ağalar Camii binasında toplandığı zaman, B. kitapları da buraya konulmuştur. Fakat hususiyle içinde tarihe ait, değerli yazmalar bulunması bakımından önemli bir kitaplıktır. Abdülhamit I. tarafından kurulmuş ve Selim III. tarafından da yeniden düzenlenip zenginleştirilmiş bulunan bu kitaplık, ilgili bilim çevrelerinde bu adla tanınmış bulunmakta ve kitapları da bugünkü yerinde yine bu isim altında saklanmaktadır.

BAĞHOROZU: bk. ÖKANTUS (Oecanthus).

BAĞIMSIZLIK, bir devletin kendi iç vedış işlerine başka devletleri karıştırmayacak durumda bulunması. B. kavramının egemenlik ile büyük ilgisi vardır. Egemenliğin, doktrin alanında, devletin içerde tebaaya ve dışarda başka devletlere karşı durumunu belirten iki şeklinden bahsolunur.

Devletlerarası hukuk yazarlarının çoğu dış egemenlik yerine B. kavramını kabul ederek, hakikatte ancak bir egemenlik olduğunu ve bunun genel menfaat çerçevesi içinde kullanılan emretme hakkı şeklinde belirdiğini ve devletin bu hakka ancak içerde sahip olduğunu söylerler. B. ile ifade edilen dış egemenlik, iç egemenlik kadar mutlak olmayıp başka devletlerin egemenlikleri ile bağlıdır.

BAĞIRTLAKKUŞU (Syrrhaptes paradoxus), tavukgiller (Gallinacei) takımının step tavukları (Pteroclidae) familyasına bağlı bir kuş türü. Balçık sarısı renkli bu hay-

BAĞIRTLAKKUŞU

vanlarda siyah ve kül rengi lekeler ve çizgiler vardır. Vücudun alt kısmının ön tarafı siyah renklidir. Dişilerin rengi biraz daha farklıdır. Kısa olan ayakları tamamiyle tüylüdür ve üç parmaklıdır. Kuyrukları kama şeklindedir. Boyları, kuyruk hesaplanmazsa, 36 cm kadardır (kuyruk ise 20 cm kadardır). Steplerde yaşıyan bu hayvanlar tohumlarla beslenirler ve boyunları kısa olduğu için yem yerken kuyrukları dik olarak yukarı doğru kalkar. Asya'da yaşar ve buralarda kuluçkaya yatar. Türkiye'de de bulunur. Göçücü kuşlardandır ve kışı güney memleketlerinde geçirir.

BAĞIŞIKLIK: bk. MUAFİYET.

BAĞIŞLAMA, hiçbir karşılık almaksızın malın bir kısmını veya tamamını bir başkasına «temlik etme» bağıtı. B., yaşıyanlar arasında yapılan bir mukavele olup «elden B.» ve «B. va'di» olmak üzere iki çeşidi vardır. Elden B., bağıt ile bu bağıtın yapılışı aynı anda olur. Bu çeşit B. ancak menkul ve alacak hakları hakkında mümkündür. Bu, şeyin bağışlanılana, bu maksatla, teslim edilmesi ve onun da bu maksatla şeyi almasiyle tamamlanır.

B. va'dinde. bağışlıyan, bir malı bağışlanana ilerde temlik etmeyi taahhüt eder. Bu mukavelenin yazılı olması şarttır. Böyle bir mukavele bağışlanana bir dâva hakkı verir. Taahhüdü. bağışlıyanın ölümüne bağlı ise, şekil ve muhteva bakımından, ölüme bağlı tasarruf hükümlerine girer. Bağışlıyan, bazı şartlar altında, elden B. dan ve ifa edilmiş olsun olmasın B. va'dinden dönebilir. Bağışlanan, bağışlıyana veya onun yakınlarına karşı ağır bir suç işlemiş. bağışlıyana veya onun ailesi için borçlu olduğu kanunî vazifelere karşı önemli bir riayetsizlikte bulunmuş ise, bağışlıyan, bağışlanılanı geri istiyebilir. B. henüz yapılmamış bir vaitten ibaret ise, yukardaki sebeplerden başka B. taahhüdünde bulunan, malî durumunun fenalaşması veya onun ailevî külfetlerinin artması halinde, bu taahhüdü yerine getirmekten kaçınabilir (Borçlar kanunu, m. 234 - 241).

BAĞIT (eski terim: Akit), İslâm hukukunda «İcap ve kabul» un bağlantısı ile hasıl olan durum.

B. yerine «mukavele» ve «sözleşme» terimleri de kullanılır. B., borç doğuran bir kaynaktır. İki veya daha çok kişinin bir borcun doğumu üzerinde anlaşmalarıdır. B. bazı kere de bir borcu ortadan kaldırır.

B. lar çeşitlidir: 1 — Tek taraflı B. lar: taraflardan yalnız birine borç yükliyen B. lardır. 2 — İki taraflı B. lar: tarafların her ikisine de borç yükliyen B. lardır. 3 — Çok taraflı B. lar: ikiden fazla tarafın tek bir konu üzerinde birleşmeleriyle meydana gelen B. lardır. B. lar «Ayınlı» ve «Rızalı» olmak üzere de ayrılırlar. Ayınlı B. larda bir şeyin teslimi gerekir. Rızalı B. larda bir şeyi yapıp yapmamak bahis konusudur. B. lar ayrıca «karşılıklı» ve «karşılıksız» diye de bölünür. Karşılıklı B. larda taraflar birbirlerine, aldıklarına karşılık bir şey öderler. Karşılıksız B. larda ise böyle değildir. Meselâ, bağışlama B. ında durum böyledir. Bağışlıyan bir şey vermekte, lâkin bağış alan karşılığında bir şey ödememektedir.

BAĞKESEN (Lethrus apterus), kınkanadlı (Coleoptera) böceklerin skarabeide (Scarabeidae) familyasına bağlı bir tür. İri başlı, geniş göğüs ve vücutlu, donuk kara renkli, biçimsiz bir böcektir. Boyu 15-20 cm dir. Göğsün üst kanadları sivrice antenlerinin duyarga ucu topuz gibidir. Böcek kumsal step yerlerde toprak içinde boru gibi açtığı çukurlarda yaşar. Arasıra, meyva filiz ve körpe yaprakları yer ve bunları yuvalarına taşır. Daha çok bakımsız bağlarda raslanır.

Bağkesen (Lethrus apterus)

Böceğin bağ gövdesine tırmanmasına engel olmak için bağlara macun kuşaklar çekmelidir.

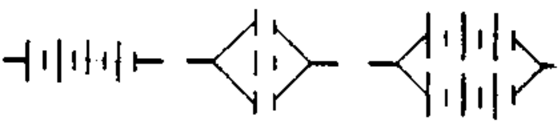
BAĞLAMA, halk musiki aletlerinden mızrapla çalınan bir saz. B., tekne, göğüs ve saptan bileşiktir. Tekne bir kütükten oyulmuş olup armut biçimindedir; uzunluğu dipten sapla birleştiği yere kadar 30 cm dir. Teknenin üzerine çam tahtasından bir göğüs geçirilmiştir. Teller göğüsten bir eşikle kaldırılmıştır. Sapı uzunca olup üzerine kirişten 10 tane perde bağlanmıştır. Sapın uzunluğu göğüsle birleştiği yerden tellerin sarıldığı burgu kısmının sonukadar 42 cm dir.

Bağlama üç tellidir. Üst tel «mi», orta tel «re», alt tel «la» olarak düzenlenir. Kiraz ağacının kabuğundan yapılmış «tezene» denilen mızrapla çalınır. B nın ince, dokunaklı bir sesi vardır.

BAĞLAMA, bir büyü çeşidi (bk. BÜYÜ).

BAĞLAMA (Accouplement, Couplage, Groupement, Association, Accrochage), elektrikte ve teknikte kullanılan bir terim.

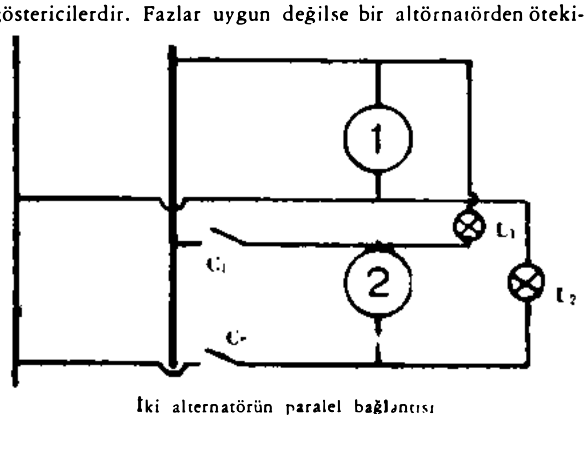
1 — (Elektrik) Elektrik jeneratörleri (pil, akümülatör, dinamo, v. b.) aralarında, seri, paralel ve seri - paralel olmak üzere üç türlü bağlanabilir. a — Seri B. da, birinci jeneratörün negatif kutbu ikinci jeneratörün pozitif kutbuna bağlanır ve aynı surette devam olunur; böylece jeneratörlerin elektromotor kuvvetleri birbirine ilâve edilmiş olduğu gibi aynı suretle iç mukavemetleri de birbirine ilâve edilmiş olur. b — Paralel B., pozitif kutupların hepsi bir araya, negatif kutupların hepsi de bir araya birleştirilir; neticede sistemin elektromotor kuvveti, sisteme dahil olan ve aynı elektromotor kuvvetini haiz oldukları farzedilen jeneratörlerin bir tanesinin elektromotor kuvvetine eşittir; mukavemeti ise tek bir jeneratör mukavemetini jeneratör sayısı ile bölmekle elde edilir.

Seri bağlama — Paralel bağlama — Seri - Paralel bağlama

Eğer jeneratörlerin elektromotor kuvveti aynı değilse elektromotor kuvveti küçük olan jeneratörden zıt cihette bir cereyan geçer. c — Seri paralel B. da ise, seri bağlanmış bir çok jeneratör grupu, aralarında paralel bağlanır.

İki alternatörün paralel bağlanabilmesi için elektromotor kuvvetlerinin ve frekansların aynı olmaları icabeder; aksi takdirde elektromotor kuvveti nispeten yüksek olan makine, ikincisine cereyan gönderir. L_1 L_2 lâmbaları faz göstericilerdir. Fazlar uygun değilse bir altörnatörden ötekisine cereyan geçer ve lâmbalar yanar. Frekanslar, frekansmetre ile ölçülür.

İki alternatörün paralel bağlantısı

2 — (Radyoteknik): bk. KUPLAJ.

3 — (Makine), umumî şekilde iki yahut daha fazla makinanın veya aletin benzer kısımları tek bir manevra ile idare edebilecek surette birleştirilebilir. Demiryolları makasları aynı kolla idare edilecek tarzda bağlanabildiği gibi iki yahut birçok dingili, biyel, dişli tertibatı v. s ile bağlamak ve böylece aynı hareketi icra ettirmek imkânı vardır.

4 — (Demiryolu), lokomotifi vagona veya bir vagonu diğerine B. (accrochage). Bu maksatla kullanılan çeşitli B. tertibatında en fazla yayılmışı, vidalı emniyet kancalarıdır. Kanca, eski halkası ve vidadan ibaret olan bu tertibat, daima çift olarak yapılır. Birinci tertip gergin olup asıl B. yı sağlar, bunda bir arıza olduğu takdirde evvelce gevşek durmakta olan ikinci tertip kendi kendine B. ödevini üzerine alır. Bu suretle B. da emniyet sağlanmış olur.

5 — (Otomobil), tekerlek dış lâstiğinin tekerlek çenberine takılması. Tekerlek çemberleri, düz silindir şeklinde olmayıp iki ucu koma şeklinde " ' " kıvrılmış simetrik bir profile maliktir. Dış lâstiklerin de Ω şeklinde profilleri vardır. Ω - nın yan çıkıntıları, çenberin koma girintilerine sokulur ve böylece, icabında kolaylıkla çözülebilecek, emniyetli bir B. sağlanmış olur.

BAĞLUM, Ankara'ya bağlı bucak. Bucak merkezi olan B., 1 265 (1945) nüfusludur. B., Ankara şehrinin 10 km kuzeyindedir. 7 km kadar doğusunda Çubuk barajı vardır. Çevresi, 1 200-1 250 m yükseklikteki plâtolardır. Halk çiftçilikle geçinir, hayvan beslenir. B., bucağının nüfusu 3 377 (1945) dir Bucağa bağlı 10 köy vardır.

BAĞRAS, İskenderun'dan Antakya'ya giden yol üzerinde önemli bir konak yeri. Eskiden Belen (Beylân) geçidinin kapısına hâkim olup bu geçidin güney doğusundadır. Bizanslılar ile Abbâsi'ler arasındaki harblerde B. önemli bir rol oynamış, her iki taraf burasını elinde bulundurmak istemiştir. B. Harunurreşit zamanında Avasım (b. bk.)a bağlı idi ve Sugur (b. bk.)a giden yolları korurdu. 1188 de Hittîn harbinden sonra Haçlılar'dan Selâhaddin Eyyubi'nin eline geçmiş ve önemi artmıştır. Kalavun zamanında Ceyhan bölgesi Memlûkler devletine katılmazdan önce B. Müslüman topraklarını Küçük Ermenistan'a karşı koruyordu. B. Geçidinde Osmanlı'lar ile Memlûkler arasında da harbler olmuştur (1481-1512). Eskiden Halep'e bağlı olan B. kalesi bugün ören halindedir ve önemsiz bir köydür.

BAĞUMAN (1050 sıralarında), Bizans kaynaklarına göre bir Peçenek Türk kabilesi. Bu adın ikinci kısmı olan *-man*'ın Türk kavim adlarında görülen *-man*, *-men* ekiyle aynı olması ihtimali vardır (Györffy Gy.: *Besenyők és magyarok* [Peçenekler'le Macar'lar]. «Kőrösi Csoma - Archivum» dergisinde I. Ergänzungsband, 1935-1939, s. 453). Bk. BELERMEN.

BÂH VE BÂHNAME, *bâh* lûgatta, kadınla buluşma, birleşme ve birleşme lezzeti demektir. Eski tıpta kadınla birleşme kuvvetini çoğaltmak, bu kuvveti düzene koymak, yahut birleşme lezzetini fazlalaştırmak için kullanılan ilâçları ve bu ilâçların yapılış tarzlarını bildiren ve birleşmedeki sağlık kurallarını anlatan bilgiye denir ki tıp bilgisinin bir şubesidir. Bu konuda yazılan eserlere de *Bâhname* denir. İbn-i Sînâ 1037) nın bu bilgiye ait bir risalesi olduğu gibi, Hâce Nasîreddin i Tûsî (1273) nin de *Bâhnâme-i Şâhi* adlı bir kitabı vardır. Nişabur emirî

Toğanşah adına şair Ezrakî (1072 den sonra)nin *Elfiyye ve Şelfiyye*'si de ünlüdür. Türkçede en eski B. olarak Salâhaddin adlı bir yazarın Saruhanoğlu Yakub b Devlethan adına N. Tusîden yaptığı tercüme bilinmektedir. Kemal Paşazade (1533) nin Yavuz Selim'e yazdığı Arapça *Kitabu Rucû - uş - şeyhi ilâ sabâh* adlı eseri de bu bilgiye dair birçok kitaplar görülerek yazılmıştır. Kâtipzade Mehmet Refîi (1769)nin de bu hususta bir risalesi vardır. Bâhnamelerin bir kısmında, hususiyle sonraları yazılanlarında tıbbî esaslardan ziyade şehveti uyandıracak açık saçık hattâ bazıkere homoseksüel hikâyeler de vardır. Bundan dolayı dilimizde açıksaçık ve ahlâka aykırı yazılara da «Bâhname edebiyatı» denmesi âdet olmuştur.

BAHA TEVFİK (1881 - 1914). Türk yazarı. İzmir'de doğmuştur. İlk ve orta öğrenimini İzmir'de yaptıktan sonra İstanbul'a yerleşmiş ve gazetecilik hayatına atılmıştır. Balkan Harbi sıralarında arkadaşı Ahmet Nebil ve kardeşi Fikri Tevfik'le beraber «Teceddüd-i ilmî ve felsefî kütüphanesi» ni kurarak burada metafizik düşüncelere ve mistik ruhlara karşı müsbet bilimi ve materyalist felsefeyi savunmuştur. Fouillée'nin *Histoire de la philosophie* [1878] sini *Felsefe tarihi*, Rabier'nin *Logique* [1886] ini *Mantık*, adlariyle Türkçeye çevirmiştir. Bunlar spiritüalist filozofların eserleri olmakla beraber, bizde bu alanda ilk denemeler olarak felsefeye karşı büyük bir ilgi uyandırmıştır. Hususiyle Ahmet Nebil ile birlikte Buchner'den çevirdikleri *Madde ve Kuvvet* [1911] ile E. Haeckel'den çevirdikleri *Vahdeti Vücut* kitapları en ziyade dinî felsefe çevrelerinde şiddetli tepkiler meydana getirmiştir. 1912 de, «Rehber-i İttihad ı Osmanî» mektebinde felsefe hocalığı yaparken verdiği dersleri *Felsefe* adıyle yayınlamıştır.

1911 de ilk felsefe dergisini çıkarmış, burada Kant, Spencer gibi metafizik aleyhtarlarının felsefesine yer vermiş ve bir felsefe ıstılahları kamusu yapmağa çalışmıştır. Ona göre felsefe, tabiî ilimlerin esasları üzerinde yürüyebilir. İlimlerden müstakil bir felsefe yoktur. 1912 de çıkardığı «Zekâ» dergisinde felsefî, ahlâkî ve sosyal konularda tenkit yazıları yayınlamıştır. Bunları sonradan *Felsefe-i fert*, *Teceddüt*, *Ahlâk bahsine dair* gibi kitaplarda toplamıştır. «Şehbal», «Tefekkür», «Tenkit» adlı dergilerde de yazıları vardır. Geç kalmış bir apandisit yüzünden İstanbul'da ölmüştür.

BAHADIR veya **BAHADUR** (Moğolca *bagatur* = kahraman, yiğit, cengâver), Türk boyları arasında kullanılan bir san. Kelimeyi Kalmuklar'da *bātr*, Oyratlar'da (çoğul şekliyle) *batut* tarzında kullanılmış olarak görüyoruz. Başka Türk lehçelerinde *batur*, *batır*, *matur*, *pattır*, *pettir*, *mettir* ve *baha*, Macar dilinde ise *bátor* şekilleri vardır. Anadolu Türkçesinde «yiğit» anlamında ve B. suretinde kullanılır.

Kuzey Tu-kiu hükümdarlarına ait unvanlar arasında *Bagatur tudun* sanının da var olduğunu Çin kaynaklarından öğreniyoruz. Taşkent hakanlarına da *bagatur yapgu* denilmekteydi.

«Bulgar hükümdarları listesi» (b. bk.) nde *bagatur*, *bogotor* «Bulgar elçileri listesi» (b. bk.) nde ise *uaga* [*r*]*tur* şeklinde kayıtlı bulunan bu kelime Bulgar Türkleri arasında da bir san olarak kullanılmıştır. Tuna Türk Bulgarları reislerinden birine ait olan Alobogatur (927) adı, Alp Bagatur tâbirinin değişmiş bir şeklinden başka bir şey değildir. Bulgar hanlarının maiyetlerinde bu sanı taşıyan, sınır boylarında önemli işler gören ve bazı kere de doğrudan doğruya hanın kendi yanında bulunan, asîl ve cengâver bir sınıfın varlığını Bizans ve İslâv kaynaklarından öğrenmekteyiz. Rus destanlarında kelime *bogatır* şekli ile geçer. Bu kelimeyi Sanskrit dilindeki *bhagadhara* (saadet ve talih sahibi) veyahut *bhartar* (şef, hâmi, destek) sözlerinden gelmiş saymak için elimizde kâfi belgeler yoktur. Leh dilindeki *bohartur* Rusçadan geçmedır.

Orta ve Batı - Asya Islâm ve Türk ülkelerinde, Farsça şekli ile *bahadur* kelimesinin yayılışı Çingiz istilâsından (XIII. yüzyıl) sonra başlar. Çingiz'in kendi maiyetinde, B. saniyle ve seçme kahramanlardan bileşik 1 000 kişilik bir kuvvet bulunmuş olduğunu «Moğollar'ın Gizli Tarihi» adlı kitaptan öğreniyoruz. Savaşlarda üstün yararlıkları görülen yiğitlere bu san doğrudan doğruya hükümdarlar tarafından verilirdi: Abak Han Moğol emîrlerinden Barak Han ile yaptığı muharebede ve Gilân seferinde kendisine büyük yardımı dokunan Lûristan atabegi Yusuf Şah'a *bahadûr* sanını vermiştir. Aynı devirlerde Ağaçeriler ve Bicerler gibi bazı Türk kabilelerde de *bahadur* sanına raslamak mümkündür. Bu san kölemenler'de de vardır.

XIV. yüzyıl başlangıcından itibaren ve İlhanlı hükümdarı Ebu Sait ile beraber Bahadur lâkabı da Türk hükümdarlarının resmî ünvanları arasına girmiş oluyor. Büyük Moğol isyanını başarıyle bastırdıktan sonra Ebu Sait. resmî belgelerde Ebu Sait Bahadur Han sanını kullanmıştır. Sonradan Celâyirler, Timurlular, Akkoyunlular. Karakoyunlular, Safevîler; Harezm (Ebülgazi Bahadur Han) ile Maveraünnehir ve Doğu Türkistan'da egemenlikler kurmuş olan diğer Türk hanedanlar da bu sanı kullanmışlardır. Osmanlılar'dan yalnız Osman Gazi'ye ait olmak üzere Bursa'da da bulunan bir yazıda Bahâdur-i zaman sanı vardır.

Hint hükümdarları arasında B sanının kullanılması XV. yüzyıldan itibaren başlar. Bazı Hint şairleri bu kelimeyi mahlâs olarak da kullanmışlardır.

XIX. yüzyıl ortalarına doğru ortaya çıkan ve İran'ın iç güvenini ciddî surette tehdide başlıyan Babîlik (b. bk.) mezhep akımını ve kıyamını (1845 - 1859) bastırmak ve bu mezhebin kurucusu olan Şiraz'lı Seyid Mirza Ali Muhammed'in idamı (1850) için Bahadûrân adiyle, Hıristiyanlardan bileşik bir alay vücuda getirilmişti. 1884 te İran'da bu adla anılan birtakım piyade birlikleri vardı.

Batır kelimesi Kazak - Kırgızlar'da son zamanlara kadar üstün başarı gösteren yiğitlere verilen bir san şeklinde kullanılagelmiştir. Bu sanla birçok Kazak - Kırgız destan kahramanları vardır: Çora Batır, Kublandı Batır gibi.

BAHADIR ADASI (Palamut adası, Balme adası, Görmen adası, eski adı Palamo), Urla yarımadasının güneyindeki Sığacık körfezininin doğu kıyısında küçük bir ada.

BAHADIR GİRAY, iki Kırım Hanının adı: 1 — (1602 - 1640), Resmi Selâmet Giray'ın oğludur. Babası Han iken Annesi ile İstanbul'a rehin olarak geldiğinde kendisine Yanbolu kasabası has olarak verilmişti. Bu kasabada oturduğu sırada 1638 de İstanbul'a çağrılarak İnayet Giray'dan sonra Kırım Hanlığı'na getirilmiş, kardeşi İslâm Giray'ı Kalgay (b. bk.) ve Safa Giray'ı Nureddinliğe (b. bk.) tayin ederek Kırım'da tahta çıkmıştır. Hükümdarlığı sırasında Mansuroğlu kabilesinin isyanı bastırılmış ve vermeğe mecbur olduğu cizyelerin gönderilmesini geciktiren Moskov çarlığına yarlık yazılarak bu cizyeler ödettirilmiştir. Safa Giray'ın ölümünden sonra Nureddinliğe küçük kardeşi Kırım Giray getirilmiştir. Azak ve Kara-

deniz'de tacirleri soymakla geçinen Kazaklar 1637 de Kırım'da başgöteren Mansuroğlu kabilesinin isyanından faydalanarak Ruslar'ın yardımı ile Azak (b. bk.) kalesini ellerine geçirmişlerdi. Osmanlılar tarafından Azak kalesinin kurtarılması için tertip edilen seferlere Kırım da katılmıştır. B., Azak'ın kurtarılması (1642) ndan sonra dönüş sırasında ölmüş ve cedlerinin mezarlığına gömülmüştür. 2 yıl 6 ay hükümdarlık etmiştir.

2 — (1722 - 1791). Topal Ahmet Giray'ın büyük oğludur. Kardeşi Şahin Giray'ın Ruslar'a kaçması üzerine 1782 de han seçilmiş. Arslan Giray da Kalgavlık makamına getirilmişti. Fakat az zaman sonra Kırım'a Ruslar girmiş, B. da Şahin Giray'ın eline düşerek bir müddet tutuklu kalmıştır. 1783 de Kuban tarafına kaçmıya, oradan da İstanbul'a gelmiye muvaffak olmuştur. Osmanlı hükümeti tarafından kendisine Tekirdağı'nda bir çiftlik verilmiştir. Hükümdarlığı 7 aydır.

BAHADIR HAN (ölm. 1623), Batı Hindistan'da Handeş'te egemenlik kurmuş olan Farukî hanedanı hükümdarlarının sonuncusu. 30 yıl hapis kaldıktan sonra 1597 de tahta çıkmıştır. Babası Râca Ali Han'ın Ekber Şah'ın en yakınlarından sayılmasına ve Dekkan'daki savaşlarda Ekber Şah'ın saflarında çarpışırken öldürülmüş bulunmasına rağmen, B., Ekber Şah'la geçinememiş ve o sıralarda Portekiz kuvvetleri tarafından müdafaa edilen Asîrgarh kalesine çekilerek 11 ay süren bir mukavemetten sonra teslim olmağa mecbur bırakılmış ve nihayet Lahor'da, yine hapiste ölmüştür.

BAHADIR HAN, [Haydar Ali Han] (1722 - 1782). Feth Muhammed Han'ın oğlu ve Maysor Müslüman hânedanının ilk kurucusu. B. ilk defa Devanhalli şehrinin kuşatılmasında ün almış, hizmetine mükâfat olarak 50 atlı ve 200 kadar piyadeden mürekkep bir kuvvetin komutanlığına tâyin edilmiş, daha sonra Dindigul'a fevcdâr, Bengalor'a câgîrdâr olmuş, Maratalar'a karşı 1759 da kazandığı zaferden sonra kendisine Feth Haydar Bahadır sanı verilmiştir. 1760 da İngilizler'e karşı kullanılmak üzere kuvvetlerinin büyük bir kısmını Fransızlar'ın emrine yollaması üzerine, racanın tarafçılarını gücendirmiş, fakat vaziyetini kurtarmakta ve güveninini sağlamakta pek güçlük çekmemiş, Maysor hâkimiyeti tamamiyle eline almış, racayı göstermelik olarak yerinde bırakmış, fakat kendi adına sikke batırmış ve bir tersâne yaptırmıştır. Maratalar'a ve İngilizler'e karşı giriştiği başarısız birkaç muharebeden sonra 1769 da İngilizler'le bir sulh antlaşması imzalamışsa da çarpışmaların bir türlü sonu gelmemiş, bu harbler devam ederken ölmüş, yerine oğlu Tîpû geçmiştir.

BAHADIR ŞAH (hük 1595 - 1600), Ahmednagar'da hüküm süren Nizam - Şahîler hanedanının onuncusu ve İbrahım Nizam Şah'ın oğlu. Şah Ekber'in oğlu Sultan Murat, Ahmednagar'ı kuşatmış ise de, Berar'ın kendisine verilmesi üzerine kuşatma kaldırılmıştır (1595). Fakat ikinci bir kuşatmada (1600) B. tutsak düşmüş ve Gvalyar kalesinde hapsedilmiştir.

BAHADIR ŞAH, Hindistan'da hüküm süren iki Türk - Hint hükümdarının adı.

1 — **B. I.** (1643 - 1712). Babası Evrengzib Alemgir, annesi Keşmir sultanlarından Rahmetünnisa Navab Bai'dir. Asıl adı Muhammed Muazzam ise de 1675 ten sonra Şah Âlem sanını almıştır. B. daha babasının sağlığında birçok seferlere katılmış iki defa Dekkan valiliğinde bulunmuştur. Babasının ölümü üzerine kardeşi Azam Şah ile yaptığı taht kavgasını kazanarak 1119 da tahta çıkmış ve B. sanını almıştır. Raçputlar'a karşı giriştiği iki harb teşebbüsü çeşitli sebeplerle tatbik edilememiştir. Hayatının sonuna doğru yerleştiği Lahor şehrinde ölmüştür.

BAHADIR ŞAH II.

2 — **B. II.** (1775 - 1862) Asıl adı Ebul Muzaffer Sıracüddin Muhammed'dir. Tımur'un soyundan Ekber Şah'ın oğlu ve Delhi Sultanlarının en sonuncusudur. 1837 de tahta geçen B., Hindistan'da İngilizler'e karşı yapılan büyük 1857 ayaklanmalara katılmış, ve bağımsızlığını ilân ederek kendi adına para bastırmıştır. Delhi'nin düşmesi üzerine dedesi Humayun'un türbesine sığınmaya mecbur kalmış, sonra da Hodson'a teslim olmuştur. Oğullarını ve torununu öldürmüş olmak suçu ile mahkemeye verilerek Birmanya'nın merkezi Rangoon'a sürülmüş, burada ölmüştür. B. bilgin bir insandı aynı zamanda da şair ve iyi bir hattattı. Basılmış bir divanı ve Şiraz'lı Sadi'nîn *Gülistan*'ına yazdığı bir şerhi vardır.

BAHADIR ŞAH GUCERATÎ (ölm. 1537). Şah Muzaffer II. nin oğlu. Babası ile anlaşmadığı için Lodîler'den sonra son hükümdar İbrahim Sultan'a sığınmıştı. Panipat meydan muharebesine katılmamıştır. Babasının ölmüş olduğu ve ağabeyisi İskender'in onun yerine tahta geçtiği haberini alır almaz Gucerat üzerine yürümüş ve daha yolda iken İskender'in öldürülmüş olduğunu öğrenmişti; zaten İskender kifayetsiz bir hükümdardı. B. 1526 yılında Gucarat tahtına oturunca ağabeysinin öcünü almayı ihmal etmemiştir. Babür hâtıralarında, onun bu öç hareketini pek ağır ifadelerle anlatır. Ağabeysinin aksine çok cevval, dirayetli ve o kadar da kudretli bir hükümdardı.

Malva ve Çitor'u zaptetti ise de Babür'ün oğlu Humayun tarafından yenilmiş ve sıkışınca Portekizler'e müracaatla yardım dilemiş. fakat Humayun'un geri gitmesinden sonra Portekizler'i başından savmağa uğraşmıştır. Bu sırada Portekiz filosu Diu yakınlarına gelmiş, fakat hastalık var bahanesiyle naip sahile ayak basmaktan vazgeçtiğini bildirmiştir. B. bizzat gidip naibi ziyaret etmiye karar vermiş, fakat gidince, Portekizliler tarafından yakalanarak hapse atılmak istenmiş. mücadele ve boğuşma sırasında öldürülmüştür (Şubat 1537).

BAHÂEDDİN NAKŞBENT, [Hâce] (1318 - 1389). Türk sofisi, Nakşbendî tarikatının piri. Buhara'ya yakın bir köy olan ve sonradan adı Kasr-ı Ârifan'a çevrilen Kasr-ı Hinduvan'da doğmuştur. Hâcegân (b. bk.) tarikatından Hâce Muhammed Baba Semmâsî kendisini evlât edinmiştir. B. büyüyünce Emir Külâl'e kapılanmış, daha başka şeyhlerle de görüşmüş, iki defa Hicaz'a gitmiş, ikinci seferinde Herat köylerinden Tayabad'a uğrayıp Şeyh Zeyneddin Ebubekir-

Tayabadî ile sohbet ettikten sonra hacca gitmiş, dönüşünde bir müddet Merv'de bulunmuş, oradan Buhara'ya gelip ölünceye kadar orada kalmıştır. Emir Kelâl ölürken kendisine uyanlara, B. e uymalarını vasiyet etmiştir. B., Hâcegân tarikatında bazı değişiklikler yapmış, zikr - i hafiyi kabul etmiş, bu suretle ayrı bir tarikatın piri sayılmış ve kurduğu tarikata Nakşbendîlik denmiştir. Tarikat silsilesi, Emir Kelâl ve Hâce Muhammed Baba Semmâsî vasıtası ile Hâcegân tarikatına bağlanmakla beraber Nakşbendîler, esası bakımından kendisini Üveysî sayarlar ve Yusuf Hemedanî (1140) halifelerinden Hâce **Abdülhâlik Gucdevânî** (1220) nin ruhanîliğinden faydalandığını söylerler. B. doğduğu köyde gömülüdür. Kasr - ı İrfân terkibi, ebcet hesabı ile ölüm yılını gösterir.

Birçok halifeleri vardır. İçlerinde Hâce Alâettin Attâr - ül - Buharî ve Hâce Muhammed Pârsâ, ünlülerindendir. Pârsâ, Bahâeddin'in tasavvufa ait sözlerini toplamış ve *Risale-i Kudsiye* adlı Farsça bir risale meydana getirmiştir Buharalı Mubarekoğlu Sabah, menkıbelerini ve tarikatına ait esasları, Attar adına yazdığı Farsça *Makamat - ı nakşbendî* adlı bir kitapta toplamıştır.

BAHÂEDDİN VELED, [Sultan-ül-ulema] (ölm. 1230), Türk bilgini ve Mevlâna Celâleddin Rûmî (b. bk.) nin babası. Belh'te doğmuş, Konya'da ölmüştür. Belh'te yerleşmiş bulunan bir ulema ailesine mensuptur. Kendi söylediğine göre, şeceresi halife Ebu Bekir'e kadar çıkar. Eflâkî'nin *Menâkıb - ül - ârifîn* adlı eserindeki kayda göre, annesi Harezmşahlar'dan Alâeddin Muhammed'in kızlarından biridir. Yine Eflâkî'ye göre, kelâmcı ve filozof Fahreddin Râzî'nin fesadına kapılan Harezmşahlar'dan Muhammed Tekiş'e kızarak oğlu Celâleddin Rûmî ile birlikte Belh'ten ayrılmıştır (1212 veya 1213). B. in Belh'ten hangi tarihte ve niçin ayrıldığı kesin olarak bilinmiyor. Sultan Veled, *İbtidaname*'de büyük babası yolda iken Belh'in Moğollar tarafından alındığı (1220) haberi geldiğini yazdığına göre, B. in o tarihten önce ve Moğol istilâsı korkusu ile Belh'ten ayrıldığı tahmin olunabilir. B., önce hacca gitmiştir. Bağdat'ta Ömer Sühreverdî tarafından karşılandığı ve halifenin bir hediyesini reddettiği hakkında bir söylenti vardır. Hicaz'dan Şam yolu ile Anadolu'ya gitmiştir. İlkin hangi şehirlerde kaldığı hakkında kesin bilgi yoktur. Eflâki'ye göre, önce Malatya'ya (1217), oradan Erzincan'a, sonra dört yıl kadar kaldığı Akşehir'e, oradan Lârende (Karaman) ye, son olarak da Konya'ya gitmiştir. Sultan Veled'in yazısından anlaşıldığına göre, Konya'ya 1228 sıralarında gitmiş, iki yıl sonra da ölmüştür. B., Konya'da büyük bir ün kazanmıştır. Devletin ilerigelen kişileri, hattâ hükümdar Alâeddin Keykubad onun vaazlarını dinlemeye giderlerdi. B. nin *Maârif* adlı bir eseri vardır. Bu eserin kütüphanelerimizde bir çok nüshaları görülmektedir (Üniversite Ktp. F 602; Konya Müze Ktp. 2127; Ayasofya Ktp. 1716).

BÂHÂÎLİK, XIX. yüzyılın ikinci yarısında Bahâullah (b.bk.) ın kurduğu dinî sistem. Bâbilik (b.bk.) in değiştirilmiş şekli olan B., dünyada Bâbîlik'ten daha çok yayılmış olup İran'dan başka Avrupa ve Amerika'da da mensupları vardır; Bahâîler, Bâb'ı, Bahâullah'ın bir «mübeşşir»i olarak kabul ederler.

B. in esasları, kimseye fenalık etmemek, birbirini sevmek, haksızlığa direnmeden boyun eğmek, iyiliği sevmek, alçak gönüllü olmak, dünyada barışı sağlamaktır. Her türlü riyazet ve nefse ezayı yasak eden B. te insanın rahat ve neşe içinde yaşaması esası kabul edilmiş olup rahip sınıfı ve dinî tören yoktur. Her şehirde 9 üyeden bileşik bir yönetim kurulu, bunlar için de «Beyt - ül - adl» adlı bir toplantı yeri kurulacak, bu teşkilâtın geliri, mirasçısı olmıyan miraslardan, para cezalarından ve sermaye üzerinden bir defaya mahsus olmak üzere alınan 1/19 nispetinde bir vergi ile sağlanacaktır.

Bu sistem de Bâbîlik gibi hükema felsefesiyle tasavvuftan ve Şiîlik'teki ric'at (b. bk.) inanışından meydana gelmiştir.

BAHAMA [*İng. bıhāmī* ok.] **ADALARI** (Bahama'lar, Bahama Islands and Banks), Kuzey Amerika'nın Florida yarımadası ile Antiller'in doğusunda uzanan takımadalar. Sayıları pek çok olan bu adaların 29 nda yerleşilmiş, 661 i «Keys» adı verilen küçük mercan adaları ve 2 400 kadarı da mercan resiflerinden ibarettir ki, hepsinin yüzölçümü 11 400 km^2 yi, nüfusu da 67 000 i bulur. Bu adalar içinde en büyükleri Andros (3 524 km^2) Büyük Bahama (1 542 km^2), Büyük ve Küçük Abaco (2 313 km^2) dur.

B. yapı bakımından iki bölüm gösterir: biri Crooked Island geçidinin kuzey batısında kalan ve Florida'nın yapısını gösteren şelf bölümünün adaları, ötekisi bu geçidin güneydoğusunda bulunan volkanik ve yer yer mercan kalkerleri ile örtülü adalar yayı. Birinci bölümde «Büyük Bahama Bankı» adıyle anılan ve derinliği 200 m kadar olan bir sığ deniz uzanır. Bu sığ yerle Kuba adası arasında «Bahama Kanalı» adı verilen ve 1 000 - 2 000 m derinlik gösteren bir deniz oluğu bulunur. B. nın iklimi astropikal bir okyanus iklimidir. Golfistrimin etkisi çoktur. Yağmur mevsimi hazirandan ekime kadar sürer.

B. nın hepsi büyük Britanya İmapatorluğu'na bağlıdır. Başşehri New Providence adasındaki Nassau (nüfusu 20 000) dır. Halkın başlıca geçim kaynağı sünger avcılığı (Andros ve Eleuther adalariyle Küçük Bahama Bankı denilen ve Bahama adasının kuzeyinde uzanan sığdeniz bölümünde) dır. İyi cinsten olmıyan bu sünger, B. ihracatının % 45 ni verir ve halkın %12 si bu işle uğraşır. Ayrıca *Agav sisalana* ile turfanda sebze ve hele domates başlıca ihraç maddeleridir. İhracatının % 85 ini Amerika Birleşik Devletleri'ne yapar. Kış mevsiminde New York taraflarından buraya birçok turistler gelir.

BAHAR, [Horasanî] (asıl adı: **Mirza Mehmed Takî**; doğ. 1886), Fars şairi. Meşhed'de doğmuştur. Melik - üş - şuarâ Saburî'nin oğludur. Ataları, Kaçar hanedanının kurulduğu sıralarda Kâşan'dan Horasan'a göç etmişlerdi; şairin Horasanî lâkabı oradan gelmektedir. İlkin babasından, onun ölümü üzerine (1904) Edib Nişaburî'den edebiyat okumuştur. B., 1906 da İran'daki meşrutiyet hareketine katılmış, bastırdığı imzalı imzasız yazılarla tanınmağa başlamış, 1911 de Meşhed'de yayımladığı «Bahar» gazetesi ile ünü Horasan sınırını aşarak bütün İran'a yayılmıştır. Siyasî çalışmaları yüzünden iki defa sürgün cezasına çarptırılmış, malına elkonmuş, 1915 - 16 da başka İran milliyetçileriyle birlikte memleketten göç etmiş, tekrar Tahran'a dönünce Şûrâ - yı Millî'ye dört dönemde üye seçilmiş, sonraları siyaset hayatından ayrılarak edebiyat ve tarih ile uğraşmağa başlamıştır. Tahran'a döndükten sonra yayımlamağa başladığı Nevbahar ve Danişkede dergilerinde edebiyat ve tarihe ait değerli makaleleri çıkmıştır.

Son devrin en büyük şairlerinden sayılan B. a, Muzafferüddin Şah, «Melik - üş - şuarâ» sanını vermiştir.

BAHAR NEZLESİ, senenin sıcak aylarında görülen, mevsime bağlı konjonktiva iltihabı. Hastalar gözlerindeki yanma, kaşınma ve sulanmadan şikâyet ederler ve ışıktan rahatsız olurlar. Bu belirtiler kışın azalmak veya kaybolmak sıcak aylarda meydana çıkmak suretiyle 3 - 4 sene sürdükten sonra hastalık kendiliğinden iyi olur.

B. çocuk ve gençlerde görülür. Erkeklerde daha fazladır. Kuzey Avrupa memleketlerine kıyasla Akdeniz kıyılarında daha sık raslanır. Hastalık bulaşıcı değildir. Mikroplardan ilerigelmeyip allerjiktir. İstidatlı kimselerde bazı maddelere karşı fazla hassasiyetten ilerigelir. Hususiyle kuru sıcaklık ve toz hastalığın meydana çıkmasına sebep olur.

B., kapak ve göz yuvarlağı konionktivasında oturduğuna göre iki ayrı tablo gösterir. Bazen bu iki şekil birlikte bulunabilir. Kapak şekli hususiyle üst kapak konjonktivasında görülür: İlk zamanlar gözler kızarmıştır; zamanla hiyalin dejeneresans husule gelerek konjonktiva solar; üzerinde çok köşeli kabarıklar hasıl olur; bunların araları daha soluktur ve bu hali ile, üzerine süt dökülmüş bir kaldırıma benzer. Göz yuvarlağı konjonktivasıda görülen şekil daha seyrektir: kornea kenarında sarımtırak renkte jelatine benzer birkaç ayrı kabarıklık halinde veya korneayı çevreliyen bir halka şeklinde görülür; zamanla büyüyerek korneanın ortasına doğru ilerler. Hastalığın her iki şeklinde de gözde krem renkte, iplik gibi yapışkan bir sekresyon ve şiddetli bir kaşıntı vardır.

Teşhis: hastalığın gidişi, üst kapak konjonktivasının kaldırım taşı manzarası, kornea çevresindeki jelatin şeklindeki kabarıklık ve konjonktivanın soluk rengi ile B. nin tanınması kolaydır. Sekresyonda ve kanda eozin ile boyanan akyuvarların bulunuşu hastalık için karakteristiktir. Trahoma benzerlik gösteren vakalar korneada damarlanma bulunmayışı ile bu hastalıktan ayırt edilebilir.

Sağıtım: B. nin spesifik bir sağıtımı yoktur. Sıcak ayları soğuk memleketlerde geçirmekle hastaların şikâyetleri çok azalırsa da bu sağıtım herkese tatbik edilemez. Güneşe karşı kenarları kapalı renkli gözlükler verilir. Yerel ve genel olarak antihistaminik ilâçlardan faydalanılır. Gözdeki yapışkan sekresyonun ve irite edici tozları temizlemek için sık sık sodyum karbonat veya biboratlı hafif alkalen göz banyoları yapılır. İnatçı vakalarda radyum sağıtımı tecrübe edilebilir. Gerekirse kapakta ve kornea kenarındaki kabarıklar ameliyatla temizlenebilir.

BAHAR-I DÂNİŞ, Şeyh İnayetullah Kanbu'nun Farsça hikâye ve masal kitabı. 1651 de yazılmıştır. Hint hükümdarlarından birinin tek oğlu Cihandar Sultan ile başka bir hükümdarın çok güzel kızı Behrever Bânû arasında, birbirlerinin yalnız resimlerini görmekle başlıyan aşk, eserin temelini teşkil eder. Cihandar Sultan, sevgilisini bulmak için derviş kılığına girip yola çıkar, başından birçok işler geçer; kendisine zamana ve hale uygun birtakım hikâyeler anlatılır. Eser, iki hükümdar çocuğunun aşk hikâyesi vesilesiyle, ona bağlanarak anlatılan hikâyelerin toplanmasından meydana gelmiştir.

B., 1783 - 1799 arasında Hasan Ali İzzet adlı biri tarafından nazma çevrilmiş, iki defa İngilizceye (1768, 1799), bir kere Almancaya (1802) ve yarım olarak da Fransızcaya (1801) çevrilmiştir. Türkçeye bir kere Namık Kemal (*Bahar-ı dâniş*, 1873, 1884, 1885), bir kere de Tahir-ül-Mevlevi (Tahir Olgun: *Hint masalları*, «Mahfil» dergisine ek olarak) tarafından tercümesine başlanmışsa da, her ikisi de yarım kalmıştır.

Bahar-ı Dâniş mukaddemesi: Namık Kemal'in 1873 te Magosa hapishanesinde tercümeye başladığı *Bahar-ı dâniş*'e yazdığı önsöz. Eserde, Fars edebiyatı ile, onun etkisi altında kalan eski Türk edebiyatının özellikleri toplu bir şekilde incelenmiştir. Bu küçük önsöz, XIX. yüzyılın ikinci yarısında Batı edebiyatı yolunda gelişmeğe başlıyan yeni Türk edebiyatının öncülerinden olan Namık Kemal'in yıkmağa çalıştığı eski edebiyat hakkındaki görüşlerini göstermesi bakımından çok önemlidir. Yazar, eski eserlerimizin çoklukla seçkin kimseler için yazıldığını, dünyada seçkinler için kitap yazmak kadar yersiz bir şey olamıyacağını, sade dille yazılan yazıların kaba ve edebî güzellikten yoksun bulunduğunu, konuşma diliyle edebiyat dili arasında büyük ayrılık olduğunu, Farsçanın etkisi yüzünden tabiî olmıyan ve başka edebiyatlarda kusur sayılan mübalâğaların, «letafetsiz teşbihler» in ve «cinas-ı lafzî» lerin, edebiyatımızın esas öğelerinden sayıldığını anlatır. Bununla beraber, kitaplıklarımızı yakamıyacağımızı, edebiyatımızın tarihini inkâr edemiyeceğimizi, Farsça ile alâkamızı büsbütün kestiğimiz takdirde dilimizin tarihini bilmekten âciz kalacağımızı söyler ve İran şivesinin dilimizde mümkün olduğu kadar azaltılması gerektiği ve bilinen noksanlarından sıyrılmakla beraber devamının zaruri olduğu düşüncesini ileri sürerek, bu edebiyata ait makbul sayılabilecek birçok faydalı kitapların yeni ifade ile, içinde yaşanılan medeniyet şartlarına uygun düşecek şekilde Türkçeye çevrilmesi lâzım geldiği neticesine varır.

BAHARÎ (asıl adı: **Ali**; ölm. 1551), Türk şairi. Tırhala'da doğmuş, Edirne'de ölmüştür. Lâtifî tezkiresinde Prizren'de doğduğu kayıtlı ise de, Âşık Çelebi tezkiresinde bunun doğru olmadığı, şairin Tırhala'lı olduğunun kasidelerinden anlaşıldığı yazılıdır.

Kazasker Seyyidî Çelebi'den mülâzım olduktan sonra Edirne'de ve daha başka yerlerde müderrislik ve bazı paşa çocuklarına öğretmenlik etmiş, sonra kadı olmuştur. İlkin «Kemalî» mahlasını almış, fakat dostlarının «Kem Ali» (= Kötü Ali) diye lâtife etmeleri üzerine onu bırakıp Baharî mahlâsını almıştır. Sade ve lirik gazelleriyle tanınmış olan B. nin kendi devrinde ve daha sonraki zamanlarda yazılan birçok mecmualara epey şiiri alınmıştır. Kafzade Faizî tezkiresinde, B. nin *Divan*'ı olduğu yazılı ise de, bu eser henüz bulunmamıştır.

BAHARİSTAN (veya **Ravza-tül-ahyâr ve tuhfetül-ebrâr**), Nureddin Abdurrahman Câmî'nin Farsça eseri. B., Sadi'nin *Gülistan*'ı örnek tutularak yazılmıştır. Nazım, nesir karışıktır. «Ravza» adı verilen 8 bölüme ayrılmıştır. Eserde Şeyh Cüneyt ile diğer sofi, filozof ve şairlerin hayatlarına dair menkıbe ve kıssalar da anlatılır. Şem'î (1574 - 79 arasında) ve Hoca Şakir [bas. 1836] tarafından Türkçe olarak şerhedilmiştir.

BAHARİYE, Nesib kısmında bahar tasviri yapılan kaside (b. bk.).

BAHARİYE, Osmanlı hükümdarı tarafından her yıl, ilkbaharda yeniçeri ağası başta olmak üzere bütün yeniçeri ocak ağalarına ve yeniçeri kâtibine hediye edilen üst elbisesi ve kumaşa verilen ad. Yeniçeri ağası ile sekbanbaşının bahariyesi birer «hil'at-ı fâhire», yeniçeri kâtibi, kul kethüdası, zağarcıbaşı, seksoncubaşı, turnacıbaşı ile dört haseki ve dört solakbaşı, başçavuş, muhzır ağa ve kethüda yerinin bahariyesi ise birer top çuha ve kumaştı.

BAHARİYE KÖŞKÜ, İstanbul'da Haliç'te Eyüp dolayında bir yalı. B. nde Osmanlı padişahları yazın bazı günlerinde otururlar veya günlük gezintilerde burada dinlenirlerdi. Buraya B. sahil sarayı veya büyük yalı adları da verilirdi. B. nün yerinde sonradan bir kışla yapılmıştır.

Sadrazamlığa atanmak üzere İstanbul dışından çağırılan vezirler Rumeli tarafından gelmişlerse devletin ileri gelenleri kendisini Davutpaşa'da karşılarlar ve orada Mehmet Paşa köşkünde bir müddet dinlendirdikten sonra B. yalısına getirirlerdi. Yeni sadrazam buradan Şeyhülislâmla birlikte saraya gider ve mührü aldıktan sonra sadaret alayı ile paşa kapısına (Bab-ı âli) gelirdi.

BAHARİYE MEVLEVİHANESİ: bk. MEVLEVİLİK.

BAHARLU, Azerbaycan'da yaşıyan Türk boylarından bir kabile.

BAHÂULLAH (asıl adı: **Mirza Hüseyin Ali Nurî;** 1817 - 1892), Bâb (b. bk.) ın kurduğu Bâbîlik (b. bk.) sisteminin ileigelenlerinden olup Bâb'ın ardası ve Bâbîlik'in değiştirilmiş şekli olan Bahâîlik (b. bk.) in kurucusu. Bâb'ın yolunu aynen yürüten ve Subh-i Ezel sanıyle tanınan Mirza Yahya Nuri'nin baba bir kardeşi ve rakibi. Mazenderan'daki Nur'da doğmuş, Akkâ'da ölmüştür. 30 yaşlarında iken Bâb'ın yoluna girerek onun başlıca müritlerinden biri olmuş, Bâbiler'in Nâsirüddin Şah'a karşı hazırladıkları suikastta şahın yaralanması üzerine diğer Babîler'le beraber B. de hapsedilmiş (1852), kurtulunca İran'dan çıkarak Bağdat'ta yerleşmiş, bu sıralarda Bahâîlik'in esaslarını kurmuş, Edirne (1864) ve Akkâ'da (1868) oturmaya memur edilmiştir. Ölümünden sonra manevî otoritesi, Abdülbahâ lâkabiyle tanınan büyük oğlu Abbas efendiye geçmiştir. Başlıca eserleri *Kitab - ül - akdes*, *Kitab - ül - îkan*, *Kelimât - ı meknûne*, v. b. dir.

BAHAÜDDEVLE, Ebu Nasr Firuz(hük. 989-1012), Büveyhoğulları hükümdarlarından. Adududdevle'nin üçüncü oğludur. Babası öldüğü zaman (983) kardeşleri Şemsüddevle ve Şerefüddevle'nin karıştığı savaşlara girişmiş, sonunda Şemsüddevle'nin hapsedilmesi ve Bağdat halifesi tarafından emîrülümera atanan Şerefüddevle'nin ölmesi üzerine tahta geçmiştir. B., Şerefüddevle'nin oğlu Ebu Ali'yi öldürtmüş ve çarpışmak zorunda kaldığı Şemsüddevle ile devleti bölüşmüştür. Bu bölmede, Irak-ı Arap B. nin payına düşmüştür. Bağdat halkı B. nin idaresine boyun eğmek istememiş ve zaman zaman zorluk çıkarmıştır. B. ayrıca amcası Fahrüddevle ile de uğraşmak zorunda kalmıştır. B, 991 yılında halife el-Tayi'yi yerinden atmış, onun parasını ve mallarını askerlerine dağıtmış ve el Kadir'i halife yapmıştır. B. bundan sonra kardeşi Şemsüddevle ile yine bozuşmuş, uzun ve kanlı boğuşmalardan sonra onun öldürülmesi ve ünlü komutan Ebu Ali b. Ustaz el - Hürmüz'ün kendi tarafına geçmesi üzerine duruma hâkim olmuştur. B. bundan sonra Ukeyloğulları ile ve devletin birçok yerlerinde ayaklanan emîrlerle de uğraşmak zorunda kalmıştır. Babası zamanında çok kuvvetlenen Büveyhoğulları devleti, B ın ölümünden sonra oğullarının taht kavgaları yüzünden sarsılmıştır.

BAHAVALPUR, Hindistan'da Satlec ve İndus ırmakları boyunda bir yönetim bölümü. Yüzölçümü 44 766 km², nüfusu 800 000 dir. B. un iklimi kurak ve sıcaklık oynamaları fazladır. Tarım, deve ve sığır yetiştirme, ipekçilik önemli yer tutar. Başlıca şehri, kervan ve demiryolu boyunda 20 000 nüfuslu B. dur.

BAHAYÎ, [Küfrî] (asıl adı: **Hasan Çelebi;** ölm. 1660), Türk şairi. İstanbul'da doğmuştur. Müneccimbaşı olmuştur. Çoğu edebe aykırı olan hezl ve hiciv yolundaki manzumelerinden ötürü «Küfrî» diye lâkaplandırılmıştır. Hezl ve hicve ait manzumeleri Millet kitaplığındadır (manzum eserler, No. 1086).

BAHAYÎ, [Şeyhülislâm] (asıl adı: **Mehmet;** 1601-1653), Türk şairi. İstanbul'da doğmuş, yine orada ölmüştür. Hoca Sadettin efendi (b. bk.) nin torunu, birkaç kere Rumeli Kazaskerliği yapmış bulunan Aziz efendi(ölm. 1617) nin oğludur; ana tarafından atası Ebussuut efendi(b. bk.)dir. Öğrenimini bitirince amcası Şeyhülislâm Mehmet efendinin yanında mülâzemet etmeğe başlamış, babasiyle hacca gitmiş, sonra Davutpaşa medresesi, Mahmutpaşa medresesi, Üsküdar Mihriban medresesi gibi İstanbul'un çeşitli medreselerinde müderrislik etmiş (1619 - 29), daha sonra da Selânik ve Halep kadılıklarında bulunmuş (1630 - 33), Halep valisinin bir jurnalı üzerine Murad IV. tarafından Kıbrıs'a sürülmüş, padişaha, halini bildiren acıklı bir mesnevi takdim etmesi üzerine affedilerek İstanbul'a dönmesine müsaade edilmiştir (1638). B., bundan sonra, her defasında azledilmek suretiyle ayrıldığı Şam, Edirne, Bursa, İstanbul kadılıklarında çalışmış (1638 - 1645), daha sonra bir kere Anadolu kazaskeri (1646), iki kere Rumeli kazaskeri (1646 - 47) olmuş, kendisine birtakım arpalıklar verilmiş, sadrazam Murat paşanın padişaha tavsiyesiyle şeyhülislâm olmuş (1649), bir ara azledilmiş (1650), sonra tekrar şeyhülislâm olmuş (1651) ve aynı sene ölmüştür. Mezarı İstanbul'da, Çarşamba'dadır. Bazı kaynaklarda B. nin Mevlevî olduğuna dair kayıtlar varsa da (*Naima tarihi*, c. V., s. 153; *Esrar Dede tezkiresi*, Âdem Dede maddesi), onu bir mutasavvıf olarak değil, ancak, tasavvuftan hoşlanan biri olarak kabul etmek gerekir; nitekim, divanında tasavvuf fıkirlerine pek az raslanır, hattâ münâcat ve naat dahi yazmamıştır. 74 parça şiirden bileşik küçük divanı Sadettin Nüzhet Ergun tarafından bastırılmıştır (*Şeyhülislâm Bahayî, hayatı ve eserleri* İstanbul 1933).

B. velût bir şair değilse de, şiirleri üzerinde çok işliyen titiz bir sanatçıdır. Hususiyle gazel yolunda başarı göstermiştir. Şiirlerinde Baki ile Şeyhülislâm Yahya'nın etkisi vardır. Kendi devrindeki Nailî, Neşatî, v. b., ve kendinden sonraki devirde Nabi, Nazım, v. b. gibi birçok şairler tarafından gazelleri tahmis edilmiştir. Ziya Paşa *Harabat* önsözünde Nedim'in onun açtığı yolda gitmiş olduğunu yazar.

BAHÇE: 1 — Seyhan iline bağlı bir ilce. Nüfusu 22 352 (1945), yüzölçümü 478 km² olup, ilceye bağlı bir bucak (Haruniye) ve 40 köy vardır (bk. AMANOS DAĞLARI).

2 — Islâhiye ile Maraş arasında bir ilce merkezi. (Eski adı: Bulanık, bazı kaynaklarda Bulanıkbahçe). Nüfusu 884 (1945) tür. Denizden yüksekliği 650 m dir. Seyhan ili içinde bulunan B. nin Adana'ya olan uzaklığı 115 km yi bulur. B. etrafı dağlarla çevrili dar bir vâdı içindedir. Kuzeyinde Dumanlıdağ doğusunda Akçadağ (1 500 - 2 000 m) yükselir. Kasaba, Ceyhan ırmağının kollarından Humu çayının açtığı dar vâdi boyundadır. Bu vâdiden Adana - Islahiye demiryolu geçer ve B ye uğrar. Bu yolun B. ile Fevzipaşa arasındaki bölümünde uzun tüneller (Ayran istasyonu ile Küçük İntilli arasında 7 km lik tünel) vardır. Bu dağlık yerleri geçen demiryolunun B. istasyonuna uğraması ve başka yolların bulunmaması dolayısiyle çok vakit trenle

gidilip gelinir. B., ile Maraş. Gaziantep Islahiye, Osmaniye arasında sıkı münasebetler vardır.

B. ve çevresinde ekilebilir toprak az olduğundan yetiştirdiği ürünler kendi ihtiyacını bile karşılıyamamaktadır. Kasabada 5 yataklı bir dispanser, bir hamam vardır. B. de 1 ilkokul 3 otel, 14 kahvehane, 5 fırın, 1 lokanta, 1 han, Selçuklular zamanından kalma bir minare vardır.

BAHÇE, meyva, sebze, çiçek, süs ağacı ve fidan yetiştirilen etrafı çit veya duvarla çevrili yerler.

Meyva bahçesi: Kapama bahçeler halinde olduğu zaman, meyva ağaçları büyüklüklerine göre, 4-12 şer metre aralıkla dikilir. Ara tarımı halinde yapıldığı zaman ağaç sıralarının arasında fazla açıklık bırakılır ve buralarda sebze, yonca, çapa bitkileri, çiçek, fidan yetiştirilir.

Meyva bahçeleri, yetiştirmedeki amaca göre de ev bahçeleri, amatör bahçeleri, ticaret bahçeleri şeklinde olur. *Ev bahçeleri* çok küçük olup içersinde her türden karışık ağaçlar bulunur ve fazla sayıda ağaç sığdırmak için bodur şekiller tercih edilir. *Amatör bahçeleri.* meraklılar tarafından aile ve küçük pazar ihtiyaçları için kurulan bahçeler olup içlerinde her meyva türünden bir çok çeşitler bulunur. *Ticaret bahçeleri.* büyük iç ve dış pazarlar için standart ürün yetiştirmek üzere kurulur. Bunlarda meyva türleri birbirlerinden ayrı bir şekilde dikilip her türden standart bir veya iki üç çeşit yetiştirilir. Meyva bahçelerine, Anadolu'nun bir çok yerlerinde «bağ» denir.

Sebze bahçesi: Sebze yetiştirmek için kurulan bahçe. Bol gübre ve su olan yerlerde kurulur. Turfanda sebze yetiştirmek için sıcak ve soğuk yastıkları bulunur.

Süs bahçesi: ev veya köşk bahçeleri, şehir bahçeleri (parklar, çocuk bahçeleri, hayvanat bahçeleri). çiçek bahçeleri. köy korulukları gibi içlerinde süs ağaçları, çiçekler ve bazen de çimenlikler bulunan bahçeler.

Fidan yetiştirilen bahçelere fidanlık denir.

Bilim ve teknik araştırmalar için kurulan bahçelerden «Pomoloji bahçeleri» nde kolleksiyon halinde önemli meyva çeşitleri yetiştirilir; «Nebatat bahçeleri» nde, bitki sistematiğine ve bitki coğrafyasına göre olmak üzere çeşitli familyalardan bitkiler yetiştirilir.

Bahçecilik: Her türlü bahçe bitkilerinin yetiştirilmesi. Tarım kolları arasında «bahçe tarımı» diye yeralır. Bahçeciliğin de türlü kolları olup, meyva ağaçları yetiştirilmesine «meyvacılık»; sebze yetiştirilmesine «sebzecilik»; meyva ve süs ağaçları fidanı yetiştirilmesine «fidancılık»; çiçek yetiştirilmesine «çiçekçilik»; ağaç ağaççık, çalı ve çiçek gibi süs bitkileri kullanarak süs bahçeleri kurulmasına da «bahçe mimarisi» denir.

Bahçe tarımı kollarından hususiyle meyvacılık ve sebzecilik ayrı olarak yapıldığı gibi, tarım işletmeleri içerisinde de yer alabilir.

Bahçe mimarlığı, hududu çizilmemiş boş bir arazi veya tabiat parçasını ağaçlar, çiçekler ve küçük ölçüde bazı mimarlık tesisleriyle sanatlı bir şekilde süsleyip orayı bahçe veya park haline getirmek suretiyle içinde yaşanılabilir, hudutlu yeşil bir alan meydana getirme sanatı.

B. nda kullanılan malzemenin başta geleni, tabiatın canlı varlıkları olan bitkilerdir. B., türlü ağaçları, çiçekleri ve çayır otlarını şekil, ölçü ve renklerine göre bir araya toplayıp uzlaştırma suretiyle, oya gibi süslü, ahenkli bir tertip ortaya koyar.

Bahçe mimarı, taş, ahşap, demir v. b. gibi cansız malzemeyi de mimarlık sanatının estetik ve teknik esaslarına uygun şekilde kullanır, bunlarla yaptığı bahçe setleri, duvarlar, basamak tesisleri, balustratlar, pınar çeşme, havuz ve kaskat gibi türlü su süsleri, bahçe köşkü, köprü, kamerya gloriet, kolonat gibi. bazı mimarlık tesisleri yeşilliğin arasına serpiştirir. Cansız malzemesi ve tesisleri bol olan bahçelere, «mimarî tipli» veya «karakterli bahçeler» denir. Mimarlık tesislerinden ziyade yeşil örtüsünün tertibine önem verilen ve tabiî fizyonomiyi daha çok benimsiyen eserlere «manzara karakterli bahçeler» denir.

B., sadece satıh beziyen bir sanat değildir, kitlelerle boşluklar arasında. uygun bir münasebet kuran, şekiller ve renkler arasındaki ahenk veya tezattan faydalanarak güzellik meydana getiren güzel ve plâstik bir sanat şubesidir.

Bahçe, arazisinin dış yapısı, taşı, toprağı ve bitkisi ile üslûplaşmış bir tabiat parçasıdır. B., muntazam şekillere fazla bağlı kalmayıp, daha çok tatlı kıvrımlı yumuşak çizgilere yer veren ve mimarlığın büsbütün aksine olarak ifadesi oldukça anlaşılmıyan ve biraz dağınık bir tertip tarzı olan bir sanattır Bahçe, yeşil örtüsünü teşkil eden bitkilerin özellikleri ve mevsimlik hayat gösterileri sayesinde renk, şekil ve ölçü bakımından daima değişen ve gelişen narin yapılı, canlı ve dinamik bir varlıktır. Bahçe sanatına ait eserler tabiata yaklaşıp onunla kaynaştıkça benliğini idrak eder.

B., şehirlerde uygulanır; şehirlerin yeşil alanlarını bahçe estetiğine, tekniğin esaslarına ve toplum hayatı icaplarına uygun şekilde tertipler. Şehir yollarının ağaçlandırılması, meydanların düzenlenmesi bulvarların süslenmesi, küçük dinlenme bahçelerinin tertiplenmesi, halk bahçeleri, çocuk bahçeleri. bitki ve hayvanat bahçelerinin tanzimi, spor alanları ve stadyumların yeşillendirilmesi, tapınak avluları ve mezarlıkların bezenmesi gibi halkın yararına açık olan genel alanların tesisiyle, bahçeli evler ve bahçeli apartmanlar gibi özel bahçelerin düzenlenme işleri, B. sanatının belli başlı çalışmalarını teşkil eder.

B. da iklim ve arazinin morfolojik yapısının, bitki özelliklerinin ve tabiat şartlarının önemli yeri vardır. Aynı zamanda halkın tabiata bağlı, sanat severliği ve sanat eseri yaratma kabiliyeti yaşama tarzı, estetik telâkkisi itikat ve geleneklerinin özelliği gibi toplum hayat icapları ve kültür varlıkları da bahçe sanatına ait eserlerin meydana geliş ve karakterlerinin belirmesinde, bahçe uslûplarının doğuşunda önemli rol oynar. Bu yüzden, tarihin türlü devirlerinde yaşamış milletlere ait bahçe üslûpları meydana gelmiştir.

BAHÇE KIZILKUYRUĞU (Phoenicurus phoenicurus), kuşların ötücü kuşlar (Passeres) takımının kara tavuklar (Turdidae) familyasına bağlı bir türü. Bu hayvana eskiden *Ruticula phoenicura* adı da verilmekte idi. 14 cm kadar büyüklükte olan bu kuşların vücutlarının üst tarafı mavimtrak külrengidir. Gerdanları, başın ve boynun yan tarafları siyahtır. Göğüsleri pas kırmızısı. karınları beyaz renklidir. Kanadları kahverengi, kuyrukları pas kırmızısı rengindedir.

Bahçe Kızılkuyruğu

Bahçelerde, ormanlarda, parklarda yaşarlar. Böceklerle ve meyvalarla geçinirler. Göçücü kuştur. Avrupa, Asya ve Kuzey Afrika'da yaşar. Türkiye'de sık sık raslanan bir kuştur. Afrika'da kışlar.

BAHÇE ÖRÜMCEĞİ (Eprira): bk. ARANEA.

BAHÇE ÖTLEĞENİ (Sylvia borin), ötücü kuşlar (Passeres) ın ötleğen kuşları (Sylviidae) familyasına bağlı bir tür. 15 - 16 cm büyüklüğünde olan bu kuşların sırt tarafları zeytin yeşili, külrengi ve karın tarafı da kirli sarı - beyazdır. Göğüs ve vücut yan tarafları sarımtraktır. Kanad ve kuyrukta kahverengi tüyler vardır. Avrupa'da ve Asya'da ormanlarda, fundalıklarda, göl kenarlarında, bahçelerde yaşar. Böcek ve meyvelerle geçinir. Göçücü kuştur. Afrika'da kışlar.

Bahçe Ötleğeni

BAHÇE SIÇANI: bk. SIÇAN.

BAHÇE ŞEKAYIKİ (Paeonia), düğünçiçeğigiller (Ranunculaceae) den, dünyanın çeşitli yerlerinde 15 kadar türü yetişen bir bitki cinsi. Çoğu yüksek boylu ve hepsi otsu olan bu bitkilerin yaprakları birkaç defa bölünmüş bileşik yaprak, çiçekleri sürgün uçlarında, taç yaprakları 5 - 8 tane, renkleri kırmızı veya beyaz arasıra sarı, çanak yaprakları daha küçüktür. Yurdumuzda hususiyle yüksek dağlarda kaya kenarlarında yabani olarak yetişen büyük pembe çiçekli *P. corallina* türü ile vatanı diğer memleketler olan *P. albiflora*, *P. Wittmanniana*, *P. Mlokosevitchii*, *P. obovata*, *P. coriacea*, *P. decora*, *P. peregrina*, *P. tenuifolia*, *P. arborea* gibi birçok türleri bahçelerde çok makbul süs bitkisi olarak yetiştirilmektedir. Üretilmeleri etlimsi olan köklerinin ayrılmasıyledir. Yalnız her ayrılan parça üzerinde bir gözcüğün bulunmasına dikkat etmelidir.

BAHÇE ŞEKAYIKİ
a – Çiçek ve yaprak, b – Yaprak, c – Kök yumrusu, d-e – Tohum.

BAHÇECİK, Kocaeli'ne bağlı bucak merkezi. Nüfusu 2 028 (1945) dir. B., İzmit'in 10 km güneyindedir. İzmit körfezinin güney kıyısından 4 km kadar içeride olup, buradaki iskeleye ve İzmit'le Yalova'ya uzanan anaşoseye düzgün bir yolla bağlıdır. B. in çevresi (hususiyle güneyi) dağlık ve tepeliktir. Kuzeyinde ise oldukça geniş bir kıyı ovası vardır. Burada B. Ilıcası bulunur. Kasabanın çevresinde fundalıklar ve orman vardır. Halk çiftçilikle geçinir. B. bucağının nüfusu 10 154 (1945) tür. Bucağa bağlı 10 köy vardır.

BAHÇEKÖY: bk. BÜYÜKDERE.

BAHÇESARAY veya **BAĞÇE SARAY,** Kırım yarımadasında, Akmesçit'in 32 km güneyinde ve Karadenizden de hemen aynı uzaklıkta Çürüksu deresinin dar bir vâdisinde bulunan bir şehir. B., geçmişte Kırım hanlığının başkenti, şimdi de Kırım S. S. Cumhuriyetinin B. yöresinin yönetim merkezidir. Şehrin doğu tarafında bulunan Salacık boğazı, B. çevresinin en eski meskûn yeri olan ve bugün Çufut-Kal'a (Yahudi kalesi) denilen kaleye doğru uzanır. Hanlar devrinde burası başlıca Karaimliler'in oturdukları bir yerdi. Kalede Alan (As) lar'ın oturdukları Arap tarihçileri tarafından zikredilmiştir. Giray hanedanını kuran Hacı Giray, başkentini Kırk-Yer denen bu yere nakletmişti. Bu hanın türbesi Salacık boğazındadır. Şimdi Eski Yurt denilen en eski koloni, Çürüksu vâdisinde, bugünkü B. dan aşağıyukarı 1 km uzaklıkta idi XVI. yüzyıl hanlarının birçoğunun mezarları burada bulunmaktadır. Sonraları B adına esas teşkil eden saray yavaş yavaş şehrin merkezi haline gelmiş ve Kırk Yer gibi Eski Yurt da boşalarak, burasının nüfusu çoğalmıştır. Saray 1503 de Mingli Giray tarafından yaptırılmıştır. Kırk-Yer bir kale idi, B. ise açık bir şehir olmuştur. Hattâ sarayın bile tahkim edilmiş bir suru yoktu. XVI. yüzyıl sikkelerinde Kırk-Yer adı varken XVII. yüzyıl paralarında B. adı görülür. B. tamamiyle Doğu-İslâm karakterini taşıyan bir şehirdir. Evlerin çoğu bir veya iki katlı olup bağlar ve bahçelerle biribirinden ayrılırlar; nüfusuna nispetle şehir yüzölçümü yaygındır. Şehrin ortasında yukarıda işaret olunan meşhur Han sarayı bulunmaktadır. XVI. yüzyılda yapılan bu saray Türk üslûbunda yapılmıştır. 17 haziran 1736 da Ruslar B yi alarak yağma edip yakmışlardır. Bu sırada saray ve Selim Giray I. tarafından yaptırılan büyük cami ile kitaplığı yıkılmıştır. O tarihte şehirde 2 000 ev bulunuyordu. Bunların bir kısmı şehirde kiliseleri de bulunan, Hıristiyan Rumlar'a aitti. Yıkılan mahallelerin bir kısmı Selim Giray II. (1740 - 1743) zamanında onarılmış, bir kısmı da yeniden yapılmıştır. 1740 - 41 de sarayın karşısına yapılan camiin kitaplığına Mahmut I. tarafından İstanbul'dan kitaplar gönderilmiştir. Aynı sarayda han tarafından 1743 te yeni bir divanhâne yaptırılmıştır. B. da, şehre temiz su sağlıyan künkler yapılmış, su dağıtma tesisleri meydana getirilmiştir. Şehir ile çevresinde 119 fıskiyeli 32 pınar vardır. XIII. yüzyıl ortalarında Kırım - Giray Hanın karısı Dilârâ Bikeç tarafından yaptırılan Yeşil cami ile Kırım Giray Han'ın bu karısı için yaptırdığı Göz-yaşı çeşmesi B. ın anıtları arasındadır. Rus şairi Puşkin, «Bahçesaray fıskıyesi» manzumesini bu çeşmeden ilham alarak yazmıştır. Kırım 1783 te Rusya'ya katıldıktan sonra Han Sarayı, Çariçe Katerin II. için değiştirilmiş ve onarılmıştır. Saray sonraları da birkaç defa onarılmıştır. Altın - Ordu hanları tarafından yaptırılan saraylardan hiçbiri kalmamış olduğundan B. sarayı bu türlü anıtlardan muhafaza olunan biricik anıttır ve «Tatar Elhamrası» diye övülür. B. 1917 devrimine kadar Kırım'ın önemli sanayi merkezi ve fikrî, edebî ve devrim esnasında da siyasî faaliyet merkezi olmuştur. Gaspıralı İsmail Bey'in «dilde, fikirde ve işte birlik» prensibi ile, milliyet ve yenilik fikirlerini yayan «Tercüman» gazetesi burada çıkıyordu. «Tercüman» dan sonra Kırım gençliğinin organı olan «Vatan sedası» gazetesi de burada yayınlanmıştır. 1918 de bu gençlik tarafından millî Kırım Cumhuriyeti'nin kurulmasına teşebbüs edilmişse de bolşevikler tarafından bu hareket bastırılmıştır.

1926 sayımına göre B. da 10 000 e yakın nüfus vardı. Hemen hepsi Tatar (Türk) olan B. lılar İkinci Dünya Harbi sonunda Sovyet hükümeti tarafından yapılan baskı yüzünden yer ve yurtlarını bırakmak zorunda kalmışlardır. B. da deri fabrikaları vardır. Şehirde deri ayakkabı, çanta, bakır kab, ağaç işleriyle mücevhercilik rağbettedir. Tütüncülük, bahçe ve bostancılık şehir ahalisinin başlıca işini teşkil eder. Şehirde genel teknik okulu ile Tatar güzel sanatlar okulu vardır.

BAHÇIVAN, bahçe işlerini kendisine meslek edinen kimse. İş edindiği bahçecilik koluna göre: meyva bahçıvanı sebze bahçıvanı, çiçek bahçıvanı, park bahçıvanı isimlerini alır. Çıraklık ve kalfalık öğrenim çağlarını bitirip teorik bilgisini de kuvvetlendirerek imtihan veren bahçıvana «usta bahçıvan». «başbahçıvan» sanı verilir.

BAHÇIVANKUŞU (Amblyornis inornatus), ötücü kuşlar (Passeres) ın cennetkuşları (Paradiseidae) familyasına bağlı bir türü. Koyu zeytin yeşili kahverengi ve esmer başlı bu kuşların erkeklerinde portakal kırmızısı renginde bir tepelik vardır. Boyu 28 cm dir. Ağaçların diplerinde çiçeklerden ve kara yosunlarından çardak şeklinde güzel yuvalar yaparlar ve çiftler burada yaşarlar. Yeni Gine kuşlarındandır.

Bahçıvankuşu

BAHÇIVANLIK, bahçıvanın mesleği. Bahçıvanlığın amacı estetik olmayıp her türlü bahçe bitkileri veya bahçe ürünleri elde etmektir. Süs bahçelerin:.e teknik işleri yapana «bahçıvan», sanat alanında çalışanlara «Bahçe mimarı» denir (bk. BAHÇE, Bahçe mimarlığı).

BAHDEL, Emevi halifesi Yezid I. in annesi Meysu'nun babası. B. Tedmür (Palmyra) ün güneyinde yaşıyan göçebe Kelb kabilesinden olup bu kabilenin şerefçe yükseği olan Beni Harisa b. Cenab kolundandır. Aşiretin büyük kısmı gibi B. de Hıristiyandı. Sıffin savaşından önce Müslüman olduğu sanılmaktadır. B. siyasete karışmamakla beraber Beni Kelb onun yardımı ile büyük ün ve servet kazanmıştır. Oğulları kendisinden sonra yüksek mevkilere geçmişlerdir. Bunun için sonraları Emevî tarafçılarına Bahdeliye adı verilmiştir. B. in torunu olup Yezid I. in çocuklarının vasisi olan Hassân'ın, Muaviye II. nin ölümünden sonra, onun yerine geçmeği düşündüğü yolunda bir söylenti vardır. Bahdeliye ve Beni Kelb'in bu üstün durumu bu bölgedeki Araplar'ın Kays ve Yemen kısımlarına bölünmesine sebep olmuştur.

BAHEMDAN (Bahamdan), Diyarbakır'ın Kulp ilcesine bağlı bucak. Merkezi 673 nüfuslu (1945) Şeyhhamza köyüdür. Ayrıca 259 nüfuslu bir de B. köyü vardır. Bucağa bağlı 12 köyün nüfus toplamı 3934 tür. Bucak merkezi Kulp'un 20 km kadar güneydoğusunda ve B. köyü Şeyhhamza'nın 3 km güney - güneybatısındadır.

BÂHERZÎ, Ali b. Hasan (ölm. 1074), yazar ve şair. Bâharz'da doğmuş, yine orada ölmüştür. Evinde iyi bir öğrenim ve eğitim gördükten sonra Nişapur, Herat, Merv, Belh, Rey, İsfahan, Hemedan, Bağdat, Basra ve Vâsıt'ta bulunmuştur (1042 - 1072). Nişapur'da Ebu Muhammed Abdullah b. Yusuf - il - Cüveynî (ölm. 1046) nin derslerine devam ederek Şafiî fıkhı okumuş, daha sonra kendini edebiyat çalışmalarına vermiştir. Daha Cüveynî'nin derslerine devam ederken tanıştığı Muhammed b. Mansur el - Kündürî, Tuğrul Bey'in veziri olunca, bir söylentiye göre, şaka tarzındaki bir yergisi, başka bir söylentiye göre de, yazdığı bir kasidesi ile vezirin gözüne girmiş ve onun kâtipliğine atanmıştır. 1063 te halife Kaim'e de bir kaside sunmuştur. Vezir Kündürî'nin kendi kendini hadım etmesi münasebetiyle kaleme aldığı tesliyetname çok ünlüdür. B. nin şiirleri ilk zamanlarda Bağdatlılar'ın hoşuna gitmemişse de sonraları çok beğenilmiştir. Hayatının sonlarında memleketine dönmüş, bir tartışma sırasında kılıçla öldürülmüştür.

B. nin en ünlü eseri *Dümye - tül - Kasr*'dır. Sealebî.nin *Yetime-tüd-dehr* adlı eserini devam ettiren *Dümye-tül-kasr*, 7 bölüme ayrılmıştır: 1 — Bedevî ve Hicaz şairleri; 2 — Irak şairleri; 3 — Suriye, Diyaıbakır, Azerbaycan, Cezire ve Mağrib şairleri; 4 — Rey ve Cibal şairleri; 5 — Curcan, Esterâbâd, Dihistan, Kumis, Harezm, Mâverâünnehir şairleri; 6 — Horasan, Kûhistan, Sicistan, Gazne şairleri; 7 — Edebiyatla ilgili eserlerin yazarları.

BAHIA; bk. BAIA.

BAHIA BLANCA [*baia vlanka* ok.; İspan.=ak koy], Arjantin'in güney bölümünde bir şehir ve liman. Nüfusu 121 000 (1942), yakın çevresiyle birlikte 200 000 dir. B., Buenos Aires eyaletinde, Bahia Blanca körfezinin (Ak Koy) kıyısından 7 km kadar uzakta kurulmuştur. Daha yarım yüzyıl öncesine kadar yaşamağa elverişli bir yer olmadığı halde, bugün sağlık bakımından kusursuz, modern bir büyük şehir olmuştur. B. da et, yün, deri, pamuk endüstrisi gelişmiştir. Çevresindeki zengin bölgelerden uzanan demiryollarının kavuştuğu bir yerdir. Güney Pampa'nın verimli tarım ve hayvan yetiştirme bölgesinin ihraç limanıdır.

BÂHİLE, Kuzey Arabistan'daki Maan kabilesinden bir kolun adı. Bunlar Saab'ın kızı olup üvey oğlu Maan ile evlenen B. ye bağlı bulundukları için bu adı almışlardır. B. nin kötü bir sanı olup B. adı hakaret anlamında kullanılırdı. B. lerin otlaklarının eski zamanlarda Yemame'nin güney taraflarında bulunduğu ve burada IV. - V. yüzyıllara kadar yaşadıkları bilinmektedir. Bu tarihlerden sonra bunlar Basra taraflarında görülmüşlerdir. Basra'dan 7.5 km uzakta bulunup haç yolu üzerinde önemli bir durak yeri olan el - Hufer kuyusu B. lerin elinde bulunuyordu.

BÂHİLÎ, Hüseyin b. el - Dahhâk el - Aşkar (778 - 864), Arap şairi. Bağdat'ta yerleşmiş, halife Emin'in yakın dostluğunu kazanmış, onun ölümünden sonra da saraydaki itibarını kaybetmemiştir. Sefihçe bir hayat sürdüğü için, Hüseyn - ül - Halî (= utanmaz, sefih) sanı ile anılmıştır.

BÂHİLÎ, Ebu Nasr Ahmet b. Hâtim (ölm. 845) Arap dilci ve yazarı. Bağdat ve İsfahan'da yaşamış, Bağdat'ta ölmüştür. Ebu Ubeyde, Ebu Zeyd ve Asmâî'nin öğrencisidir. Onlar gibi Basra okuluna bağlıdır. Dil alanında manzum atasözleri, özel isimlerin türeme(iştikak)si, v. b. hakkında eserler; ayrıca, bitkilere, ve, deve, at, kuş, çekirge gibi hayvanlara ait bir kitap yazmışsa da, eserleri kaybolmuştur.

BAHİR (Edeb). aruzda çeşitli vezin gruplarının adı (bk. ARUZ).

BÂHİR PAŞA: bk. ABDÜRREZZAK.

BÂHİR MUSTAFA PAŞA, [Köse] (ölm. 1765), Osmanlı devlet adamı. Çorlu'da doğmuştur. Mahmut I., Osman III., Mustafa III. devirlerinde üç defa sadrazam olmuştur Sadrazam Çorlu'lu Ali Paşa'nın kethüdası Sofu Abdurrahman Paşa'nın oğludur. B. cesareti ve dirayeti ile az zamanda göze çarpmış ve çabuk yükselmiştir. Kapıcıbaşılık, ikinci ve birinci Mirahurluk gibi mevkilerde az kalmış ve 2 temmuz 1752 de sadrazam olmuştur. Üç yıl sonra azledilerek Limni'ye sürülmüş, sonra Mora valiliğine gönderilmiştir. 1756 da İstanbul'a çağrılarak tekrar sadrazam atanmış, kısa bir zaman sonra tekrar azledilerek Rodos'a sürülmüş oradan da Mısır, Cidde, Halep valiliklerine gönderilmiştir. 1763 de üçüncü defa sadrazam olmuş, hattâ hükümdar Mustafa III. kızı üç yaşındaki Şah Cihan sultanı kendisine nikâhlamışsa da B. in hasedi, hilekârlığı ve hiyaneti görülmesi üzerine tekrar azledilmiş ve Midilli'ye sürülmüş, orada idam edilmiştir. Eyüp'te bir camii ve bir nakşibendî tekkesi olup kesik başı oraya gömülmüştür. Şairliği de vardır.

BAHÎRA, bir Hıristiyan keşişi (rahip). Bazı kaynaklar asıl adının Georgius veya Sergius olduğunu yazmaktadır; B. (Behîra, Aramî dilinde = seçilmiş, seçkin) sonradan kendisine verilmiş bir sıfat olabilir. Söylentiye göre, Hazreti Muhammed'in amcası Ebu Talip, Suriye'ye yapageldiği ve Muhammed'i de beraberinde götürdüğü ticaret seferlerinden birinde, Bosrâ (b. bk.) kasabasında ve yahut kasabanın yakınlarında bir zaviyede yaşamakta olan B. ile temasa gelmişti. B. Ebu Talip'e kervanın bir bulut tarafından gölgelendirildiğine ve ağaç dallarının fazla gölge vermek için çoğaldığına dikkat ettiğini bildirerek, Muhammed'in beklenen peygamber olacağını ileri sürmüş. Yahudiler'den korunmasını tavsiye etmişti (bu söyletinin türlü şekilleri vardır). B hakkında Bizans kaynakları da İslâm kaynaklarına uygun söylentiler verdikleri halde, sonraları sırf düşmanlık maksadiyle Hıristiyanlar, Peygamber'in İslâm dininin esaslarını rafızî bir keşişten almış bulunduğunu söyliyerek, kendisinin yalancı bir peygamber olduğunu göstermek istemişlerdir.

BAHİS, belli bir olay hakkında anlaşmazlık halinde bulunan taraflardan birinin veya birkaçının iddiasının doğru çıkmaması halinde diğerine bir şey ödemesini gerektiren bir bağıt. Tesadüf ve talihe bağlı olması itibariyle kumara benzer. B. ten doğan bir borcun yerine getirilmesi istenemiyeceği gibi, B. e giren kimse tarafından imzalanan âdi veya ticarî senetler dava hakkı vermezler. Bu hükümler kumar ve B. vasfını haiz oldukları takdirde, borsalarda yapılan mal ve kıymetli evrak alış verişleri. hükümet tarafından müsaade edilmiş olmadıkça piyangolar ve at koşularında yapılan bahs-i müşterekler hakkında da tatbik olunur. Bununla beraber, B. ten doğan bir borç ödenmiş ise geri istenemez (Borçlar Kanunu, m. 504 - 506)

BAHMUT, Artemovsk şehrinin eski adı. Bk. ARTEMOVSK.

BAHNAR, Austroasyatik veya Güneydoğu Asya dilleri ailesinin Mōn-Ḫmēr kolunun Merkez grupundan bir dil. Viet-nam (Fransız Çin Hindistanı) da, Kamboç'un kuzeyinde, Mekong vâdisinin orta kısımlarındaki dağlık bölgede konuşulur. Yakın akrabaları Mōn (veya Talaing), Ḫmēr (veya Kamboç), Stieng, Röngao, Moï, Ḫa, Kui, Çong, Pear ve Penong dilleridir. Bk. MŌN-ḪMĒR DİLLERİ.

BAHNSEN, Julius Friedrich Ausgust, Alman filozofu (1830 - 1881). Kant ve Schopenhauer (b. bk.) ile Hegel (b. bk.) i telif etmek istemiştir. Sırf filozof olarak önemini tamamen kaybetmiş olan Bahnsen, Karakteroloji'de (b. bk.) müjdeci sayılmaktadır.

BAḪOY (Bakhoy, Bakoy; *ba* = nehir *ḫoy* = ak), Fransız Batı Afrikası'nda Bafıng (karasu) ile birlikte Senegal nehrinin önemli bir koludur. B. Futa-Calon yükseklinden doğar. Önemli kolu Baoulé'dır. B., Batoulabe'da Bafing ile birleşir. B. kumları arasında altın bulunur.

BAHR [*bār* ok], **Hermann** (1863 - 1934), Avusturyalı romancı ve sahne yazarı. Linz'te doğmuş. Münih'te ölmüştür. Viyana Graz, Czernowitz ve Berlin Üniversitesi'nde okumuş ve çok seyahat etmiştir. Sonraları Viyana'da yerleşmiş ve türlü gazetelerde tefrika yazarlığı yapmıştır. Natüralizm'e karşı olan ilgisini romantizm'le birleştirmeğe çalışmıştır. *Wien* (Viyana) adlı ve o zamanki Viyana'nın ruhunu açıklayan olağanüstü bir yazısının yayımı İmparatorluk zamanında yasak edilmişti. Maeterlink'in etkisi altında kalan B. önce mistisizm ve sembolizm'in öncülüğünü yapmıştır. Sahne yazılarında ise daha ziyade Schnitzler'in etkisinde kalmıştır. *Wienerinnen* (Viyanalı kadınlar) [1900], *Der Krampus* (Noel babanın yamağı) [1902] ve *Das Konzert* (Konser) [1909] adlı piyesleri sathî olmakla beraber o günlerdeki Viyana'yı ve Viyana tiplerini göstermesi bakımından ilgi çeker ve eğlencelidir. 1903 yılında, B., Berlin'deki Alman tiyatrosu direktörlüğüne tayin olunmuş 1918 yılında da kısa bir zaman için Viyana'daki Burgtheater direktörlüğünü yapmıştır. Birinci Dünya Harbi sırasında katolisizmin etkisinde kalarak Avusturya'da muhafazakâr ve koyu katolik mezhebin temsilciliğinde bulunmuştur.

BAHRDT [*bārt* ok.], **Karl Friedrich,** Alman teolog ve filozofu (1741 - 1792). «Tanrı'nın en son vahiyleri» hakkındaki kitabından ötürü Goethe tarafından alay edilmiş olması ile tanınmıştır.

BAHREYN ADALARI, Basra körfezinde, Arabistan kıyılarının yakınında adalar grubu. Beşi büyük, üçü küçük ve yerleşilmemiştir. Yüzölçümleri tutarı 552 km², nüfusları 120 000 dir. Merkez, adaların en büyüğü olan Bahreyn (Aval) adası üzerindeki Manama (28 000 nüfuslu) dır. 20 000 nüfuslu Muharrak adası üzerinde de aynı adla anılan bir şehir vardır. Diğer adalar Samak, Arad, Sitra, Nabi Salih, Saya, Hasifa'dır. B. ında su kaynakları az olmamakla beraber toprak yetecek kadar verimli değildir. Başlıca ürünleri portakal, incir ve üzümdür. En önemli geçim kaynağı inci avcılığıdır. Petrol yatakları ve arıtma yerleri vardır.

B. İngiliz nüfuzu altındadır. Yeri stratejik bakımdan önemlidir; Uçak ve donanma üssüdür.

Tarih: Bu adaların inci avcılığındaki önemi çok eski zamandanberi bilinmektedir. Tarihin başladığı zamandan beri insanların oturduğu B. nı Asurlular'ın zaptetmiş olduğu bilinmektedir. Bu adalara sahip olmak için İranlılar, Vehhabiler, Umman sultanlığı ve Osmanlılar arasında sürekli çarpışmalar olmuştur. Orta Çağ'da adalar Abbasîler'in

egemenliği altına girmiştir. Yeni çağlarda adalar önce Portekizliler'in (1507 - 1622), sonra İranlılar'ın (1735 - 1784), bir müddet Osmanlılar'ın 1861 den sonra da İngilizler'in eline geçmiştir. Fakat Osmanlı devleti 1622 den 1918 tarihine kadar adalar üzerindeki egemenlik hakkından vazgeçmemiştir. Adalar dünyadan ayrı bir durumda olduklarından halkın yaşayışı, gelenekleri ve uygarlığı eski halini korumuştur. Arapça konuşan, Farsça da anlıyan halk melez bir ırktandır. Adaların en büyüğünde büyük, küçük gruplar halinde ve özenilerek yapıldıkları anlaşılan taş mezarlar bulunmaktadır. Şimdi içleri boş olan bu mezarlar yapı özelliği bakımından Fenike mezarlarına çok benzediğinden bazı tarihçiler ve gezginler bunların Fenikeliler tarafından yapıldığını bazıları da bunları yapanların uygarlığı ile Fenike uygarlığı arasında sıkı bir bağ bulunduğunu iddia etmişlerdir. Hindistan yolu üzerindeki önemli noktaları ele geçiren İngiltere 1861 yılında bu adaları egemenliği altına almışsa da Osmanlı devleti bunu tanımamış ve Birinci Dünya Harbi'nin sonuna kadar durum böylece sürüp gitmiştir 1913 te Osmanlı devleti bu adalar üzerindeki haklarından vazgeçtiğini açıklamış buranın bağımsızlığını tanımış İngiltere de bu adaları ilhak etmek istemediğini bildirmiştir. İranın bu adalar üzerinde ileri sürdüğü hakları ve iddiaları da İngiltere tanımamış ve yabancı saldırganlığına karşı bu adaları koruyacağını açıklamıştır. Muharrek'te oturan Şeyh, El halife ailesindendir. Bu aile 1783 yılında Arabistan'dan buraya gelen Atrabi boyundandır.

DİL. Bahreyn Adalarında Arapça, ve idare dili olarak da, İngilizce kullanılır. Buradaki Arapça, Necd diyelekleri grupuna bağlıdır. Farsça ve bazı Hint dilleri de buranın yabancısı değildir.

BAHRİ (Podiceps cristatus), dalgıçkuşları (Pygopodes) takımının yumurta piçleri (Podicipedidae) familyasına bağlı bir türü. Buna Elmataş, Tepeli dalgıç adları da verilir. *Podiceps* cinsine de bazen sistematikçiler *Colymbus* veya *Lo haethyia* adını vermişlerdir. Vücutlarının üst kısmı koyu kahverengi ve alt tarafı parlak beyazdır. Vücudun yan tarafları açık kahverengidir. Kuluçka zamanı, yaşlı erkek ve dişilerde başın üstünde çatal şeklinde siyah bir tepelik vardır ve yan taraflarında, boyuna doğru pas renginde uç tarafları siyah bir yakalık bulunur. Tepelik ve yakalık dişide daha az gelişmiştir Göllerde ve kışın da deniz kenarlarında görülür. Su böcekleri ve balıklarla geçinir. 50 - 66 cm kadar boyu vardır. Hususiyle tüyleri için avlanır. Güney Avrupa, Asya, Avustralya'da yaşarlar. Göç ederler. Türkiye'de yaşarlar. Kuzey Avrupa'da kışlayanları da vardır.

BAHRİ

BAHR-İ KULZÜM: bk. HAZAR DENİZİ, KIZIL DENİZ.

BAHR-İ LUT; bk. LUT GÖLÜ.

BAHR-İ ŞİRVAN: bk. HAZAR DENİZİ.

BAHRİYE, Libya çölündeki üç büyük vahalar grupundan en kuzeyde olanı. Komşu veya küçük vaha denilen B. ye bazan Bahnaniya adı da verilir. Bugün B. Mısır'ın yönetim bölümünden 4 bölgeye yerleşmiş halkı bulunan bir ilceyi teşkil etmektedir. B. bitik olarak tanınmış bir vahadır. Orta çağda hurma ve üzümleriyle ün almıştı. Burada buğday, arpa, şekerkamışı ve hususiyle çivit yetiştirilir. 6 000 den fazla nüfusu vardır (bk. LIBYA ÇÖLÜ, Mısır).

Tarih: B. nin tarihi pek az bilinmektedir. 943 - 944 yıllarında burasının bir Berberî emîri olan Abbülmelik b. Mervan'ın egemenliği altında bulunduğu sanılmaktadır. Fatımîler zamanında bir Mısır valisinin burasını idare ettiği söylentisi vardır. B. Memlûklar devrinde Zâimler (b. bk.) tarafından idare edilmiştir. B. her zaman Arap ve Berberî akınlarına uğramıştır. B. nin güneyindeki vahalara ve bazı kere B. ye de Nuba kıralları saldırmışlardır. B. in güneyindeki vahalar yakın zamanda Mısır'a bağlanmış ve 1870 ten sonra Avrupa'lı gezginler tarafından gezilmiştir.

BAHRİYE AZABLARI, Osmanlı devletine deniz kuvvetlerinde ve Tersanede çalışan azablar. Bk. AZAB ve TERSANE HALKI.

BAHRİYE MECLİSİ, Mahmut II., yeniçeri ocağını kaldırdıktan sonra devlet dairelerinde başlanan islahat işlerini düzenlemek ve ilgililere bir danışım organı olmak üzere kurulan meclislerden deniz işlerine mahsus bulunanı. Yalnız bu meclis serasker kapısında ve Tophane'de kurulanlardan (1836) oldukça geç ve ancak Abdülmecid'in cülûsundan sonra kurulabilmiş (23 ocak 1840) ve bir yıl kadar sonra Kapdan-ı derya Çengeloğlu Tahir Paşa'nın faydasızlığını ileri sürmesi üzerine kaldırılmış, 1845 te tekrar kurulmuş ve daha sonraları Bahriye Nezareti kurulunca (1867) onun kadrosu içinde yer alarak «Şûrayı Bahriye» «Meclisi Rüesayı Bahriye» «Şûrayi Ali-i Bahrî» adlariyle İkinci Meşrutiyet yıllarına kadar devam etmiştir.

BAHRİYE MEKTEBİ: bk. DENİZ HARB OKULU.

BAHRİYE MÜHENDİSHANESİ: bk. DENİZ HARB OKULU.

BAHRİYE NEZARETİ, Osmanlı Devletinde XIX. yüzyıldan başlıyarak saltanatın kaldırılmasına kadar millî savunmanın deniz kuvvetleriyle ilgili işlerini yürüten bakanlık.

Osmanlı devletinde deniz kuvvetlerinin idaresi, Kaptan Paşa (b. bk.) lara verilmiş ve Kalyonlar Filosu kurulunca (1682), deniz işlerine önem verilerek, Baş Muhasebeci Mustafa Efendi şık-ki salis de fterdārlığı rütbesiyle Kalyonlar defterdarlığına atanmıştır. Bir müddet sonra, bu göreve Tersane Eminliği denilmiştir. Selim III. zamanında donanma düzene konduğu sırada (1804) bu göreve Paris elçiliğinden dönmüş olan Moralı Seyid Ali Efendi (b. bk.) tayin edildiği vakit kendisine Şık-ki Salis ve Tersane-i Âmire defterdarlığından başka «Umuru Bahriye Nazırı» unvanı da verilmişti. Böylece, ortaya çıkan B. görevi Selim III. ün tahtından indirilmesine kadar devam etmiş o sırada B. nazırı bulunan Kethüda İbrahim Efendi (b. bk.)nin öldürülmesi üzerine kaldırılmıştır.

Mahmut II nin son yıllarında Tersane'de işler arttığı ve deniz kuvvetlerimiz önemli bir durum almağa başladığı devirde, yine malî meselelerle meşgul olmak üzere bir

«Bahriye Müsteşarlığı» kurulmuş (1 temmuz 1837) ve bu göreve de Tanzimat devrinde uzunca bir süre vezir payesi ve paşa sanı ile Maliye Nazırlığında bulunmuş olan, ve o tarihte Evkaf Nazırı bulunan Saffeti Musa Efendi getirilmiştir. 1867 de ise donanma komutanlığı kaptan-ı derya'ya bırakılarak deniz işlerinin maliye ile ilgili kısımlarına bakmak üzere yeniden B. kurulmuştur. O vakit Kaptan-ı derya bulunan Mehmet Ali Paşa, bu karardan gücenerek görevinden çekilince, bir hafta sonra kaptan paşalık da kaldırılmış ve donanmanın komutası, yeni kurulan bir «Kumanda Meclisi» ne verilmiş ve başkanlığına da Vesim Paşa getirilmiştir. Böylece, deniz kuvvetleriyle ilgili bütün idare işleri B. nde toplanmış ve bu göreve Hazine-i hassa Nazırı Hakkı İsmail Paşa getirilmiştir.

1876 da Kayserili Ahmet Paşa'nın ikinci defa B. ne atanması sırasında B. nin adı kaldırılarak Kaptan-ı derya'lık yeniden ortaya çıkmışsa da ayni yıl içinde tekrar B. ne çevrilmiş ve son zamanlara kadar bu isim altında vazifesine devam etmiştir.

23 nisan 1920 de Ankara'da Büyük Millet Meclisi Hükümeti kurulunca, deniz kuvvetlerine ait işler Millî Savunma Bakanlığı'na ayrı bir daire halinde bağlanmışsa da 31. XII. 1924 te ayrıca bir «Bahriye Vekâleti» kurulmuş ve 2. XI. 1927 de bu bakanlık kaldırılarak işler yeniden Millî Savunma'ya bağlanmıştır (bk. MİLLÎ SAVUNMA BAKANLIĞI).

Bahriye Nazırları:

No.	Ad	Gün	Ay	Yıl
1 —	Hakkı İsmail Paşa	19	mart	1867
2 —	Mahmut Nedim Paşa	8	mart	1868
3 —	Ferit Abdülhamit Paşa	11	eylül	1871
4 —	Fosfor Mustafa Paşa	7	aralık	1871
5 —	Samih Paşa	29	ocak	1872
6 —	Moralı İbrahim Paşa	3	mart	1872
7 —	Ahmet Esat Paşa	1	ağustos	1872
	Fosfor Mustafa Paşa (2. d.)	12	ekim	1872
8 —	Namık Paşa	6	kasım	1872
9 —	Hüseyin Avni Paşa	5	ocak	1873
10 —	Hasan Rıza Paşa	16	şubat	1873
11 —	Kayserili Ahmet Paşa	15	haziran	1873
	Ahmet Esat Paşa (2. d.)	28	ocak	1875
12 —	Rauf Paşa	26	mayıs	1875
	Hasan Rıza Paşa (2. d.)	20	eylül	1875
	Namık Paşa (2. d.)	3	ekim	1875
	Hasan Rıza Paşa (3. d.)	22	kasım	1875
13 —	Lofçalı Derviş Paşa	13	ocak	1876
14 —	Abdülkerim Nadir Paşa	20	nisan	1876
	Kayserili Ahmet Paşa (2. d.) (14 haziranda yine kaptan paşa sanı alarak)	6	mayıs	1876
	Rauf Paşa (2. d.)	1	ocak	1877
15 —	Sait Paşa (Mabeyn Müşiri)	26	aralık	1877
	Moralı İbrahim Paşa (2. d.)	5	mart	1877
	Vesim Paşa (3. d)	1	temmuz	1878
16 —	Rasim Paşa	1	şubat	1879
17 —	Bozcaadalı Hasan Hüsnü Paşa	12	ocak	1881
18 —	Ahmet Ratip Paşa	1	aralık	1882
	Bozcaadalı Hasan Hüsnü Paşa (2. d.)	3	aralık	1882
19 —	Celâl Bey	27	temmuz	1903
20 —	Hasan Rami Paşa	27	aralık	1906
21 —	Arif Hikmet Paşa (amiral)	15	ağustos	1908
22 —	Hüseyin Hüsnü Paşa (amiral)	27	ocak	1909
23 —	A. Rıza Paşa (Tophane nazırı)	14	şubat	1909
24 —	Emin Paşa (amiral) (vekil)	31	mart	1909
25 —	Emin Paşa (piyade)	22	nisan	1909
	Arif Hikmet Paşa (2. d.)	5	mayıs	1909
26 —	Halil Paşa (amiral)	12	ocak	1910
27 —	Hakkı Paşa (sadrazam, vekil)	2	nisan	1910
28 —	Mahmut Muhtar Bey (Paşa)	26	kasım	1910
29 —	Salih Paşa	13	haziran	1911
	Mahmut Muhtar Paşa (2. d.)	22	temmuz	1912
30 —	Hurşit Paşa	14	ekim	1912
31 —	Çürüksulu Mahmut Paşa	14	temmuz	1913
32 —	Cemal Paşa (Suriye'de bulunduğu sırada vekil Enver Paşa)	6	mart	1914
33 —	Rauf Bey (Orbay)	14	ekim	1918
	Ali Rıza Paşa (2. d.)	23	kasım	1918
34 —	Şakir Paşa	23	mart	1919
35 —	Avni Paşa	12	nisan	1919
	Salih Paşa (2. d.)	21	temmuz	1919
36 —	Esat Paşa (Bülkat)	14	mart	1920
37 —	Kara Sait Paşa	5	nisan	1920
38 —	Hamdi Paşa	5	ağustos	1920
	Salih Paşa (3. d.)	22	ekim	1920
39 —	Ziya Paşa (vekil)	23	nisan	1921
	Salih Paşa (4. d.)	13	haziran	1921
	İstanbul hükümetinin sonu	4	kasım	1922

Bahriye Vekili:

Ad	Gün	Ay	Yıl
İhsan Bey	31	aralık	1924
Vekilliğin kaldırılması	2	kasım	1927

BAHRİYE VEKÂLETİ: bk. BAHRİYE NEZARETİ.

BAHRİYYUN, 1250-1390 tarihleri arasında Mısır'da hüküm sürmüş olan Türk kölemenleri devletine verilen kısa ad. Mısır'da Eyyubiler zamanında hassa ve saray muhafızı alarak Türk kölemenleri'nden kurulan ve bu devleti idare edenlerin kaynağını teşkil eden alayların Nil üzerinde Ravza adasında oturdukları kışlaya «Bahriye» adının verilmiş olması sebebiyle kendilerine bahriye kölemenleri anlamına Memâlik-i Bahriye veya kısaca B. denilmiştir. Bk. KÖLEMENLER, MISIR, Tarih.

BAHR-ÜL-ABYAD: bk. BEYAZNİL.

BAHR-ÜL-ARAP, Bahr-ül-Gazal'in önemli kollarından birisi.

BAHR-ÜL-AZRAK: bk. MAVİ NİL.

BAHR-ÜL-CEBEL, Beyaznil'in, Bahr-ül-gazal ile olan kavşağı ve Albert gölü arasında kalan yukarı bölümünün adı.

BAHR-ÜL-ESVED: bk. ATBARA.

BAHR-ÜL-GAZAL, Nil nehrinin önemli kollarından birisi ve Mısır Sudanı'nda bir eyalet. B.. Nil ile Kongo arasındaki subölümü çizgisinden gelen birçok kolların birleşmesiyle doğar. Uzunluğu 2 300 km dir. Bahr-ül-Cebel ile birleşerek Beyaznil'i (Bahr-ül-Abyad) meydana getirirler. Bu nehrin suları yağmur mevsiminde çok geniş alanları kaplar, çekik zamanlarında ise üstü otlarla kaplandığı için taşına elverişli değildir.

B. eyaleti, 5-10° kuzey enlemleri ve 25-30° doğu boylamları arasında olup ahalisi hayvancılık (sığır) ve demircilik yapar; bir çok kabileler halinde yaşarlar.

Tarih: B. in önemsiz tarihi Mısır Hükümeti'nin tutsakçıların izlerini kovalayarak B. e el koyduğu zamandan başlar. XIX. yüzyıl ortasında Sudan'a Mısır kuvvetlerinin

ilk girmesinde B., Darfur'a bağlı bulunuyordu. Bu sıralarda buralarda Ziber adlı bir Arap melezi tutsakçı, tahkimli bir yere dayanarak Sudan'da bir hükümet kurmuştur. Bunun Dem Ziber denilen karargâhı B. in başkenti ve valinin oturduğu yer olmuştur. Burada ilk vali 1873 te hidiv tarafından tanınan Ziber olmuş ve Mısır hükümeti adına Darfur'u almıştır. Ziber'in kuvvetlenmesinden korkan Mısır hükümeti kendisini Mısır'a çağırmış ve Ziber uzun zaman Mısır'da kalmıştır. B. de kalan Ziber'in oğlu Süleyman Mısır'a karşı ayaklanmış ve uzun süren çarpışmalardan sonra yakalanarak asılmıştır. Bundan sonra Süleyman'ı asan İtalyan Gessi Paşa, B. valisi olmuştur ki B. in ilk Avrupalı valisi budur. 1881 de buraya vali atanan Lopton B. i Mehdi'ye bırakmak zorunda kalmıştır. B. Mehdi Sultanlığı'nın bir bölümü olarak on yıldan fazla Mehdi'nin halifesi Abdullahî'nin elinde kalmıştır. B., Sudan'ın İngilizler tarafından alınmasından sonra 1899 antlaşması ile Doğu Sudan gibi Mısır - İngiliz ortak idaresine katılmıştır. B., Fransız ve Belçika Kongoları ile sınırlanan Mısır Sudanı'nın sınır eyaleti olduğundan uzun süren siyasî güçlüklere sebep olmuştur. Bu yüzden çıkan Faşoda olayından Fransa - İngiltere arasında harp çıkması güçlükle önlenmiştir,

BAHR - ÜL - HİND: bk. HİNT DENİZİ.

BAHR - ÜL - HULE: bk. MEROM GÖLÜ.

BAHR - ÜL - SER AF (Zürafe ırmağı). Mısır Sudanı'nda Nil'in sağdan aldığı bir kol.

BAHŞAYİŞ OCAĞI: bk. YENİÇERİLER.

BAHŞİ, Uygur lehçesinde *bakşı*, *bahşı*, Çağatay lehçesinde *bahşi*, Türkmen lehçesinde *baḫşi*, *bağşi*, Kırgız lehçesinde *bakşı*, *baksı*, *baksa*. Moğolcada *baḫşi*, Mancu dilinde *jakşi* (< Çin _bo - şı_ <* _pāk - ḍzʿı_ = okumuş bir bilgin) şekillerini almış olan bu kelime, türlü zaman ve yerlerde başka başka anlamlarda kullanılmıştır:

1 — Uygur metinlerinde «Buddhist rahibi» anlamında kullanılmıştır. XII. - XIII. yüzyıllarda Uygurlar'ın etkisi altında kalan Moğollar da B. kelimesini ilk zamanlarda aynı anlamda kullanmışlardır.

2 — Müslüman - Moğol devletlerinde, hususiyle XIV. yüzyıldan başlıyarak bu kelime «Uygur alfabesini bilen kâtip» anlamını almıştır. Celâyirliler, Timurlular, İlhanlılar devrinde, ve Altın Ordu'da, Kazan ve Kırım hanlıklarında da hep bu anlamda kullanılmıştır.

3 — Hindistan'da, Babur İmparatorluğu'nda B. sadece «kâtip» anlamına gelen idarî bir deyim olarak kullanılmıştır. B. lar Türkçe veya Farsça yazarlardı.

4 — Hazar - ötesi Türkmenler'i arasında *bağşı* (*baḫşı*). Horasan'da *bahşı* şeklinde ve sazla şiir okuyan halk şairi anlamında kullanılmıştır.

5 — Müslüman Kırgız - Kazaklar arasında *bakşı*, *baksı*, *baksa* şekillerinde ve «sihirbaz, üfürükçü» anlamında kullanılır ve bahşılar şamanlık devrindeki kam (şaman) ların yaptıkları işi yaparlar.

B. kelimesi Azerî ve Osmanlı Türkleri arasına yayılamamıştır.

BAHŞİ (XV. - XVI. yüzyıl), Türk halk şairi. Selim I. in İran (1514) ve Mısır (1517) seferleri hakkında söylediği bir destan parçası ile zamanı tayin edilebilen bu şairin hayatı hakkında hiçbir bilgi yoktur. B. nin adı geçen destan parçasından başka şiirleri henüz bulunamamıştır.

«Bahşî» kelimesi, Uygurlar ve Moğollar arasında «kâtip», Horasan ve Hazar - ötesi Türkmenler'i arasında saz şairi anlamında kullanılan «bahşî» kelimesine bağlanarak ve bu kelimenin Azerî ve Osmanlı alanlarında ne edebiyat, ne de halk dilinde tutunmadığı gözönüne alınarak, şair B. nin İran'da Safevî egemenliğinin kuruluşundan sonra Anadolu'ya kaçmış bir Türkmen olması ileri sürülmektedir (bk. Fuat Köprülü: *Bahşı:* İslâm Ansiklopedisi, c. II., s. 238).

BAHŞİŞ, bir kimseye, gördüğü işin karşılığı olarak ödenen paradan başka ayrıca verilen para. Hükümdarların ve büyüklerin, maiyetlerine türlü vesilelerle dağıttıkları paralara da B. denilirdi.

Bu sebeble eski İslâm - Türk devletlerinde «cülûs bahşişi». ayrıca Osmanlı devletinde bir de «sefer bahşişi» dağıtılması âdet hükmüne girmiştir.

Osmanlı padişahlarının tahta çıkışlarında sadrazamdan başlıyarak devlet ileri gelenlerine, ulemaya ve kapıkulu ocaklarına kanuna göre belli miktarlar üzerinden verdikleri B. e cülûs bahşişi ve padişahların saraya kapanmıyarak ordunun başında muharebeye gittikleri devrelerde ilk sefere çıkışlarında askere dağıttıkları paraya da sefer bahşişi denirdi. Cülûslarda ayrıca ulûfelerin yükseltilmesi de usuldü. Buna da «terakki» denirdi.

Cülûs bahşişi verilirken divan (b. bk.) toplanır ve para ulûfe gibi dağıtılırdı. Ancak bu divanda ulûfede olduğu gibi padişaha arza girilmezdi. Yalnız B. in dağıtılmasına izin verilmesi için yazılan telhis (b. bk.) kapıcılar kethüdası ve Babüssaade ağası (b. bk.) eliyle padişaha gönderilip yazılı müsaade alınır ve telhisin cevabı gelince keselerle hazırlanmış olan bahşiş hemen dağıtılırdı. Bazan B. verilirken sefir kabulü de gerekiyorsa, divan olağanüstü şekle girer ve defterdar dışarıda kalmak üzere arza girilirdi. B. dağıtma törenlerinde sadrazama ulûfe divanlarında olduğu gibi kürk giydirilmezdi.

İlk olarak 1389 da Kosova savaş meydanında tahta çıkan Yıldırım Bayezid'in kapıkulu askerine ve ulemaya cülûs bahşişi dağıttığı bilinmektedir. Zamanla kanunlaştırılan (Fatih devri) bu usul gereğince tahta çıkan padişahın «Kullarımın bahşiş ve terakkileri makbulümdür, verilsin» demesi ve bu sözün asker tarafından işitilmesi âdet olmuştu.

Bayezid II. tahta çıkışında askere B. dağıttıktan başka devlet adamlarına da ayrıca atiyyeler (b. bk.) vererek B. in sınırını genişletmiştir. Yavuz devrinde B. yeniçeri, sipahi, cebeci ve topçularla acemî oğlanları için ayrı ayrı ve belli miktarlara bağlanmıştır.

Selim II. Belgrad'da babasının cenaze namazı kılındıktan sonra otağına dönerken B. hakkında bir şey söylemediği için ordu direnerek B. in bir kısmını zorla almış ve İstanbul'a varınca da geri kalanını almadan padişahı sarayına sokmamıştır. Selim II. aynı zamanda ulemaya da B. verilmesini kanunlaştırmıştır.

Yeniçeriler B. verilmesini padişahın ağzından işitince derhal halka olarak tören yaparlar ve ocak başçavuşunun, ölen yeniçerilerle padişahların ruhları ve yeni padişahın selâmeti için okuduğu duayı dinledikten sonra âmin diyerek dağılırlardı.

B. verilmesi hazinenin dar zamanlarına rasladığı vakitler bir takım zorluklar çıkar. bazı kere asker ayaklanır ve zorla B. almağa kalkardı. Ahmet I. in ölümünden sonra Mustafa I. in, bir kaç ay sonra da Osman II. nin tah-

ta çıkışlarında ödenen B. üçyüz milyon akça tutmuş. Osman II. tahttan indirildikten sonra tekrar Mustafa'nın ve bir müddet sonra Murad IV. ün tahta çıkışlarında yine B. verilmesi, o sırada İran savaşlariyle meşgul bulunan devletin hazinesini bomboş bırakmış, hattâ Murad IV. ün tahta çıkışında parasızlık sebebiyle B. almamağa söz vermiş olan yeniçerilerin, sonradan zabitlerinin teşvikiyle ayaklanmaları üzerine, saraydaki altın eşya eritilerek para döktürülüp B. verilmesi sağlanmıştır. Süleyman II., emekliye ayrılmış yeniçerilere de B. verilmesi usulünü koymak suretiyle, bu yolla zaman zaman devlet hazinesinde açılan gediği daha da genişletmiştir.

17̄4 te Abdülhamit I. padişah olunca, Ruslar'la başlamış olan savaş devam etmekte bulunduğu ve devlet hazinesinde para olmadığı için cülûs bahşişi usulü kaldırılmış, sonradan Mustafa IV. ün tahta çıkışında (1807) yeniçeriler tarafından yeniden canlandırılmak istenmişse de, biraz para dağıtılarak isteklerinin önüne geçilmiştir.

Fatih Mehmet 1451 Karaman seferinden dönerken, kapıkulu askeri yolun iki tarafına sıralanarak, padişah aralarına gelince «ilk seferdir, kullara ihsan gerek» diye kendisinden B. istemişler, bu hale canı sıkılan padişah bu yüzden yeniçeri ağasını değiştirdiği ve bir kısım yayabaşılara dayak attırdığı halde yine askere B. dağıtmadan olamamış ve böylece «sefer bahşişi» geleneği de kurulmuştur. Bu B., padişahların tahta çıkışlarını takip eden ilk seferde kapıkulu askerlerinin her birine eşit olarak biner akça verilmesi şeklinde kökleşmiş, hattâ bazı padişahların savaşlarda gösterdikleri yararlıklardan dolayı da askere ayrıca B. vermeleri usulüne yol açmıştır. Nitekim Kanunî Süleyman Viyana kuşatmasından vazgeçerek geri dönerken yeniçerilere biner akça B. dağıtmıştır. Genç Osman Lehistan seferinde B. vermediği için kapıkullarının sempatisini kaybetmiş ve harbi başaramıyarak geri dönmek zorunda kalmıştır. Yeniçerilerin sefer B. i isteğini daha ileri götürdükleri ve av için Edirne'ye giden Sultan İbrahim'den padişahın İstanbul'dan ilk çıkışı olduğunu ileri sürerek B. istedikleri de görülmüştür (bk. AVCILIK).

BAHT GİRAY (ölm. 1801), Kırım hanı. Kırım Giray Han'ın büyük oğludur. Babasının hanlığı esnasında Yedisan seraskerliğinde, Kaplan Giray II. zamanında Nureddinlik ve Maksud Giray'ın ikinci defa hanlığında da Osmanlılar tarafından Kalgaylık makamına getirilmiştir. 1789 da Osmanlılar tarafından Kırım hanlığına getirilerek Bucak tarafına gönderilmiştir. Rus harblerine katılmış ise de bir sonuç çıkmamış, 1792 de Yaş antlaşması yapıldıktan sonra sadrazam Melek Mehmet Paşa zamanında İstanbul'a çağrılarak azledilip Girit adasına sürülmüştür. Sonra Midilli Sakız, Gelibolu ve Tekirdağ'a gelmesine ve Paşa köyündeki çiftliğinde oturmasına müsaade edilmiş ise de, çok geçmeden tekrar Midilli'ye sürülmüş, orada ölmüştür. Hanlığı 3 yıl 8 ay sürmüştür.

BAḪTEGÂN: bk. BAHTİGÂN.

BAḪTİGÂN (Baḫtegân Piçagân, Niris Gölü, Derya-yı Niris), İran'ın en büyük gölü. Şiraz'ın doğusunda, çok sığ, akışsız ve suları çok tuzludur. Aralarında bağlantılar bulunan bölümleri ayrı adlarla anılır (kuzeydoğu bölümüne Narcis, kuzey bölümüne Bacfuz.. v. b.). Kurak zamanlarda yüzü, beyaz ve ince bir tuz tabakasiyle kaplanır.

BAHTIŞU (Bohtyeşû), Cundisabur'lu Süryanî bir hekim ailesinin adı.

1 — **Curcis b. B.** (ölm. 801), memleketinde hastahane başhekimi idi ve eserleriyle ün kazanmıştı. Abbasî halifesi Mansur'un hastalığında Bağdat'a çağrılmış (765), oğlu B.yu yerine müdür bırakarak oraya gitmiş, halifeyi başarı ile tedavi ederek sevgisini kazanmıştı; fakat bir zaman sonra hastalanarak, vatanında ölmek isteğiyle geri dönmüştür (769).

Halife Mehdi'nin oğlu Hadi'nin hastalığında tekrar Bağdat'a getirilmişse de buradaki rekabet yüzünden fazla kalamamış, fakat 787 de Harunürreşid'i tedavi etmek üzere yeniden Bağdat'a çağrılmış ve hekimbaşı sıfatiyle epey zaman yaşadıktan sonra, orada ölmüştür.

2 — **Cibrail** (ölm. 828), Curcis b. B. nun oğlu. Harunürreşid'in özel hekimi olmuştur (805). Fakat son hastalığında tedavi tarzına çok kızan Harunürreşid onu ölüme mahkûm etmiş; ancak, vezir el-Fazl'ın hükmü geciktirmesi sayesinde hayatını kurtarabilmiştir. Daha sonra Emin'in özel hekimi olmuştur. Fakat Memun zamanında da yeniden iki defa yerinden uzaklaştırılmış, hattâ zindana bile atılmıştı. Bir zaman sonra Memun'un tedavisi için hapisten çıkarılmış ve gösterdiği başarı dolayısiyle affedilmişse de, hekim bundan uzun zaman faydalanamıyarak bir yıl sonra ölmüş, yerine oğlu B. getirilmiştir.

3 — **B.** (ölm. 870), Cibrail B. nun oğlu. Vâsık zamanında kendisini çekemiyenlerin propagandasiyle önce Cundisabur'a sürülmüştü. Halifenin hastalanması üzerine yeniden Bağdat'a getirtilmiş, burada 12 yıl itibarda kaldıktan sonra, yeniden Bahreyn'e sürülmüştür. Bunun oğlu Ubeydullah halife Muktedir'in maliye memurlarındandı.

4 — **Cibrail** (ölm. 1007), üçüncü B. nun torunu, ve Ubeydullah'ın oğlu. Birkaç yerden davet edildiği halde, Bağdat'tan ayrılmak istemiyen Cibrail, sonunda Mervanîler'den Mümehhid-üd-Devle'nin davetine kanarak Meyyafarikin'e gitmiş, fakat dönmesine izin verilmediğinden hayatının sonuna kadar orada kalmıştır.

5 — **Ebu Said Ubeydullah,** Cibrail'in oğlu. Bu da Bağdat'ta yaşamıştır. Yalnız bu zatın eserleri bugüne kadar korunabilmiştir. Başlıcaları şunlardır: *Tezkire-tül-hâzır ve Zâd-ül Müsafir* (bundan alınmış *Er-Ravza-tüt-Tıbbiyye fi'l-fünun-il-edebiyye* [= Edebi fenler hakkında tıp bahçesi] de, tıpta kullanılan felsefî deyimler açıklanmıştır); *Kitab-ül-Havâs Mücerreb-ül-Menâfi* (bundan çıkarılmış *Menafi-ül-Hayavan* [Canlıların faydaları] adlı kısım); *El-Işku Marazan* (Aşk Hastalıktır).

BAHTİYAR, Ebu Mansur İzzuddevle (hük. 967-978), Büveyhoğulları hükümdarı. Babası Muizzüddevle'den sonra hükümdar olmuştur. Ava ve eğlenceye düşkün olan B. ın devri sönük geçmiştir. Hükümdar olunca Sebüktekin (b. bk.) ile savaşa tutuşmuş ve amcasının oğlu Adududdevle'nin yardımiyle savaşı kazanmıştır. Adududdevle Bağdat'ı alınca B.ı hapsettirmiş, sonra babasından İran'a dönmek emrini alınca B.ı bırakarak, Irak'ın idaresini ona vermiştir. Adududdevle babası Rüknüddevle ölünce tekrar B. ın üzerine yürümüş ve onu Ahvaz'da yenmiştir. Bu yenilgi üzerine B. Irak'ı bırakmış, Adududdevle'nin kin beslediği veziri Ibn Bakiya'yı teslim ederek Adududdevle'den Suriye'de oturmak iznini almıştır. B. bundan sonra bazı düzenlere karışmış ve Adududdevle ile Tekrit dolayında yaptığı bir savaşta yenilerek tutsak düşmüş ve öldürülmüştür.

BAHTİYARİLER, İran'da Lûristan'ın bellibaşlı yerlilerinden bir kabile .B. Fars topluluğundan ayrı olup yarı göçebe yarı yerleşiktirler. İran'ın güneyinde yaşarlar.

B., orta boylu, sağlam yapılı, uzun siyah saçlı, kartal burunlu ve esmer tenlidirler. 1909 yılında Tahran üzerine yürümekle İran'ın son devir tarihinde önemli bir rol oynamışlardır.

DİL. Bahtiyarî (Baḫtiyārī)ler komşuları Lûrlar'la birlikte aslında Kürt (Lek) değillerse de, dilleri, Yeni Farsça ile Kürtçe arasında bir geçiş teşkil eder ve bazı bakımlardan Kürtçenin bir diyeleği sayılabilecek derecede ona yakındır. Sınıflamada Lur'ca (Güney Lûr'ca = Feilī) ile birlik, Kürtçenin Güney diyelekleri grupuna girer.

BAHTİYARNAME (veya *On Vezir Hikâyesi*), İslâm âleminde ünlü bir hikâye. *Sindbâd* (veya *Yedi Vezir*) adlı Hint hikâyesi izlenerek yazılmıştır. Eserde ana laya bağlı birçok vakalar bulunuyorsa da, hikâyenin bütünlüğü korunabilmiştir. Padişah Âzâdbaht'ın yeni doğmuş bulunan oğlu, kaçan ailesi tarafından yol üzerine bırakılır. Haramiler tarafından alınıp büyütülen çocuk delikanlılık çağına gelince, bu haramiler yakalanır; padişah hoşuna giden delikanlıya Bahtiyar adını verir ve onu hizmetine alır. Yüksek mevkilere çıkarılan Bahtiyar, kendisini kıskanan on vezirin iftirasına uğrar, padişahın gözünden düşerek Sultan Hanım ile zindana atılır. Bahtiyar'ın idam edilmesi için her gün bir vezir padişaha etki yapmağa çalışır, Bahtiyar her defasında bir hikâye anlatarak ölüm hükmünün yerine getirilmesini geri bıraktırır. On birinci gün, tam idam edileceği sırada, Bahtiyar'ı büyütmüş olan haramilerin başı ortaya çıkarak, Bahtiyar'ın, padişahın öz oğlu olduğunu haber verir. Bunun üzerine vezirler idam edilir, padişah, tahtını oğluna bırakır, Bahtiyar padişah olur.

B nin 1204 tarihinde Semerkant'ta meydana getirilen Farsça *Lümeat-üs-sirac* adlı versiyonundan XV. yüzyılda Anadolu'da yapılan Türkçe tercümesi Nuruosmaniye Kitaplığında 3685 No. ile, Paris'te Bibliothèque Nationale'de 623 suppl. No. ile kayıtlıdır. Şark Türkçesi ile yapılan tercümesinin 1435 te Uygur harfleriyle yazılmış nüshası Oxford, Bodleian Kitaplığında 598 No. da kayıtlıdır.

BAHURİZADE ITRÎ: bk. ITRÎ.

BAHUVRİHİ, dilcilikte Hint gramercilerinden alınan ve bileşik kelime konusunda kullanılan bir terim. «İyelik (mülkiyet) bileşikleri» (composés possessifs) de denilen B. bileşiklerinde bileşen unsurlar arasında bir iyelik bağı bulunur; meselâ bu terime adını vermiş olan kelimenin kendisi bu tipte bir bileşiktir, Sanskritçe *bahu-* = bol, *-vrihi* = pirinç, *bahuvrihi* = pirinci bol, veya bol pirinci olan. Bizde, meselâ *alyanak, kabasakal* gibi bileşik kelimeler, «malik olma» anlamına dayandığı için birer «iyelikli» veya bahuvrihi bileşiğidir. Bk. ATTRİBUT.

BAİA, (eski imlâsı: BAHIA), Brezilya Birleşik Devletleri'nin doğu bölümündeki devletlerden biri. Yüzölçümü 529 397 km², nüfusu 3 938 909 (1940) dir. İdare merkezi Salvador şehridir. Bir bölümü dağlık olan B. topraklarının çok yeri yontukdüzlerden meydana gelmiştir. Güneydoğu alize rüzgârlarının etkisiyle bol yağış alan (yılda 100 - 200 cm) kıyı bölgesinde tropikal ormanlar geniş yer tutar. İçerilere doğru yağmur tutarı azalır. B. nın kuzey tarafları ise Güney Amerika'nın kuzeydoğu bölümündeki kurak yerlere doğru sokulur. İç bölgenin otlukları ve bozkırları (campos) yerine kuzeyde kurak ormanlar (catinga) geçer. B. nın başlıca ırmağı, güneyden kuzeye doğru akan Rio São Francisco'dur. Daha çok kıyı boyunda üretilmiş bulunan plantajlarda kakao, pamuk, kahve, şekerkamışı, mısır, tütün yetiştirilir. B. nın geri kalan topraklarında hayvan yetiştirilir, daha içerilerde ise henüz pek el değmemiş vahşi yerler (Sertão) uzanır.

BAİA: bk. SÃO SALVADOR.

BAIAE (Yun. *Baiai*), eski İtalya'nın Campania bölgesinde, Neapolis (Napoli) in batısında 10 mil uzaklıkta, Sinus Baianus (Baiae Körfezi) kıyısında bir şehir şimdiki Baia. Aslında Cumae (Yun. Kyme) nin limanı olması ihtimali vardır. Adını, Odysseus'un mezarı burada gösterilen dümencisi, Baios'tan almıştır. Eskiçağda ününü kükürtlü ılıcalarına, hoş iklimine ve eşsiz bitki örtüsüne borçlu idi. Roma Cumhuriyeti'nin son devresinde B. büyük rağbet gören bir yazlık olmuştur. Zengin Romalılar burada lüks köşkler yaptırmışlardır. Köşk sahipleri arasında meselâ Licinius Crassus, Gaius Marius Lucius Lucullus, Iulius Caesar, Pompeius, Antonius'lar, Cicero, Hortensius v. b. ünlü Romalılar vardı. İmparatorluk çağında B. herşeyden önce imparator sülâlesine aitti. Özel kişilerin köşkleri de birbiri ardınca hanedanın eline geçmişti. İmparatorlar, hele Nero ve Alexander Severus B. de parlak bina ve hamamlar yaptırmışlardır. Daha sonra depremler ve volkanik püskürmeler bu binaların bir çoğunun yıkılmasına sebep olmuştur. VIII. yüzyılda da Araplar yıkmışlardır. Ama gene de ılıcalarından bütün Ortaçağ süresince faydalanılırdı. Bugün B. nin yıkıları arasında gösterilen Diana, Venus ve Mercurius tapınakları tapınak değil eski hamamların kubbe ile örtülü daire biçimindeki salonlarının kalıntılarıdır.

BAİAİ veya **BAİAS, BYAS** (Lât. *Baiae*), eski Anadolu'nun Kilikia bölgesinde, Sinus Issicus (İskenderun Körfezi) ta, Kastabala (b. bk.) dan Aleksandreia (İskenderun) ya giden yol üzerinde bir kıyı şehri. Şimdiki Payas (Hatay ili, Dörtyol ilcesi) ın yerinde bulunuyordu.

BAİA-MARE (Macarca: Nagybánya), Romanya'nın Kuzey Transilvanya bölümünde bir maden şehri. Nüfusu 20 000. B altın, gümüş, bakır maden işletmeleri merkezidir.

BAİBAİ, eski Anadolu'nun Karia bölgesinde, yeri kesin olarak bilinmiyen bir köy veya küçük kasaba.

BAİBERDON, eski Anadolu'nun kuzeydoğu bölgesinde Trapezus (Trabzon) tan Theodosiupolis (Erzurum)e giden yol üzerinde imparator İustinianos tarafından yaptırılan bir istihkâm. Şimdiki Bayburt (Gümüşane ili).

BAİF, Jean - Antoine de (1532 - 1589), Fransız şairi. «Pléiade» şairlerinden birisi. Venedik'te doğmuş, Paris'te ölmüştür. Aşk şiirleri yazmış (*Amours*, 1552), *Météores* (1567) adlı eserinde gökteki olayların eski Yunanlılar'dan kalma kaynaklara dayanan bir tarifini vermiş, *Passe-temps* (1573) la hafif şiirler ortaya koymuş, ve *Mimes, Enseignements et Proverbes* (1575) adı altında da yaşama kuralları ve satirik tasvirler yazmıştır. B. Fransız şiir sanatını eski zaman nazım kurallarına göre düzenlemeye, imlâyı fonetik prensiplere uydurmağa, ve şiir ile musikiyi birbirine yaklaştırmağa çalışmıştır. 1567 de Académie de Poésie et de Musique (Şiir ve musiki akademisi)i kurmuştur. Bu kurum 1584 e kadar süregelmiştir.

BAİKA, eski Trakya'nın Haimimonton bölgesinde Bizans imparatoru İustinianos'un yaptırdığı bir istihkâm.

BAILEY [*beyli* ok], **Gamaliel** (1807-1859), Amerikalı gazeteci. Mount Holly'de doğmuştur. 1827 de Philadelphia'daki Jefferson Medical College'i bitirmiş ve hekimlik etmiye başlamış, fakat az sonra Baltimore'da dinî bir gazete olan *Methodist Protestant*'a müdür olmuştur. 1831 de Ohio'da Cincinnati'ye gitmiştir.

B., Lane teoloji seminerinde ders vermiş, bu seminerde kölelik fikrini tutan ve tutmıyan öğrenci toplulukları arasında yapılan münazaralarda köleliğin kaldırılmasını hararetle savunmuştur. 1836 da Jame G. Birney ile birleşerek Batı'da kölelik aleyhtarlığının ilk organı olan *Cincinnati Philanthropist*'in idare ve kontroluna bakmış, ertesi yıl kendisi bu gazetenin sahibi olmuş Birney'i de müdür yaparak gazeteyi bütün şiddet hareketlerine ve korkutma politikalarına karşılık 1847 ye kadar devam ettirmiştir. Matbaası üç defa hücuma uğramış ve bir defasında büsbütün yıkılmıştır. B. 1843 te *Herald* adında bir de günlük gazete çıkarmıştır.

«American and Foreign Anti-Slavery Society» (Amerikan ve yabancı kölelik aleyhtarlığı cemiyeti), kölelik aleyhinde yayım yapmıya karar verince, Washington'da çıkacak olan *National Era* adlı haftalık gazetenin baş müdürlüğüne B. yi seçmiştir. Bunun üzerine Cincinnati'deki gazetelerini bırakarak 1847 de yeni vazifesi başına gitmiş, orada da gazetesi kölelik tarafçılarının hücumuna uğramıştır. 1848 de matbaası ve kendi evi 3 gün nümayişçiler tarafında kuşatılmıştır. *National Era* etrafında seçkin bir muhit toplamış ve köleliğin aleyhinde siyasî ve ahlakî kuvvetli bir etki uyandırmıştır. B. ın 1853 te sıhhati bozulmaya başlamış, 1859 da ikinci bir Avrupa gezisine çıkacağı sırada ölmüştür.

BAILEY [*beyli* ok.], **Philippe James** (1816 1902), İngiliz şairi. Nottingham'de doğmuş, aynı şehirde ölmüştür. Glasgow'da etüdlerini bitirdikten sonra memurluğa girmiştir. 1836 da başladığı *Festus* adlı eseri 1839 da yazarın adı konmadan yayımlanmıştır. Goethe'yi taklit etmek ve ondan daha üstün olmak hevesiyle kaleme aldığı bu eser, bazen ateşli bir lirizm. bazen de anlaşılmaz bir monotonluk ve baştanbaşa düzensizlik içinde sürüp gider.

Eserleri: *The Angel World* (Melekler dünyası) [1850], *The Mystic* (Sofi) [1855], *The Age* (Çağımız) [1858] ve *The Universal Hymn* (Evrensel ilâhi) [1867] dir. B. eserlerini unutulmaktan kurtarmak maksadiyle bunlardan bazı uzun parçaları *Festus*'a eklemek düşüncesine kapılmış, bu suretle mısra sayısını 40 000 den fazlaya çıkardığı *Festus* okunmaz bir hale gelmiştir. B. lâyık olduğu derecede tanınmıyan bir şairdir.

BAILLARGER [*bayyarję* ok.], **Jules** (1809 - 1890), Fransız ruh hekimi. Mani - melânkoli ruh hastalığını «çifte şekilli delilik» olarak düşünmüş ve «Cretinismus» denilen, tiroit iç salgı bezinin gevşek çalışması sonucu olan cücelik üzerinde etüdlerde bulunmuştur.

BAILLIE [*beyli* ok.], **Joanna** (1762 - 1851), İngiliz kadın şair ve sahne yazarı. Glasgow yakınındaki Bothwell'de doğmuş, Hampstead'de ölmüştür. Yardımseverliğinden dolayı «Lady Bountiful» adiyle tanınmıştır. Hafif şiirleri *Fugitive Verses* [1790] başlığı ile çıkmıştır. *Plays on the Passions* (İhtiraslar üzerine piyesler) başlığı altında adsız olarak yayımladığı dramlarında insandaki ihtirasları, hareketlerin biricik sebepleri olarak tasvir etmiştir (3 seri halinde 1798 1802, 1812). 1836 da üç ciltlik bir piyes serisi (*Dramas*) daha çıkarmıştır. Piyesleri arasında ününü sağlamış olanları *Family Legend* (Aile hurafesi) [1810] ile *De Monfort* (1809) başlıklarını taşımaktadır.

BAILLOT [*bayǫ* ok.], **Pierre - Marie - François de Sales** (1771 - 1842), ünlü Fransız keman virtüozu, bestecisi ve müzik yazarı. Paris yakınındaki Passy'de doğmuş, Paris'te ölmüştür. İlk müzik derslerini yedi yaşında iken bir İtalyan üstadından aldıktan sonra öğrenimine 1780 den başlıyarak Paris'te, 1783 ten sonra da bir hamisinin yardımiyle Roma'da devam etmiştir. 1791 de Paris'teki Feydeau tiyatrosu kemancılığına, 1795 te Paris'te yeni kurulmuş olan konservatuvar öğretmenliğine getirilerek Catel, Reicha ve Cherubini'den müzik teorisi öğrenmeğe başlamıştır. 1802 de imparator orkestrası 1821 de opera ve 1825 te kıral orkestrası birinci kemancısı olmuştur. Aynı zamanda Fransa dışında yaptığı konser gezilerinde de solo ve kuartet kemancısı olarak büyük başarılar kazanmıştır. Müzik eserleri arasında 12 etüd, 24 prelüd, 30 arya, birçok kapris, keman düeti, triosu ve kuarteti vardır. *L'art du violon* (Keman sanatı) [1834] ve Rodolphe Kreutzer ve Pierre Rode ile birlikte meydana getirdiği *Méthode du violon* (keman çalma usulü) adlı eserleri çok ünlüdür.

Oğlu ve öğrencisi **René Paul B.** (1813 - 1889) Paris konservatuvarı profesörlüğünde bulunmuştur. Etüd, variasyon v. b. müzik eserleri vardır.

BAILLY [*bayį* ok], **François Anatole** (1833-1911), Fransız klâsik filoloğu. Orléans'da doğmuş ve orada ölmüştür. 1853 de l'Ecole Normale Supérieure (Yüksek öğretmen okulu) öğrencisi, sonra gramer agréjé'si ve profesörü olmuş ve ömrünü bütün bütün, *Dictionnaire grec-français* (Yunanca - Fransızca lûgat) (1894) adlı büyük eserine vermiştir. Bu eserde kayıtlar ve elyazmalariye belgelenen bütün kural ve şekilleri belirtmiş, verdiği örneklerin kaynaklarını ve sayısını göstermiştir.

Bundan başka *Manuel pour l'étude des racines grecques et latines* (Yunanca ve Lâtince kökleri inceliyen elkitabı) [1867] ve o zaman hemen hemen Fransa için meçhul olan mukayeseli metoda göre meydana getirilmiş *Grammaire grecque* (Yunan grameri) [1872] adlı eserleri de vermiştir. *Mots latins* ve *Mots grecs* adlı eserlerde Bréal ile işbirliği yapmıştı.

BAILLY, Jean Sylvain (1736 - 1793), Fransız ilim ve politika adamı. Paris'te doğmuş, yine orada ölüm cezasına çarptırılarak ölmüştür. Kendisini edebiyat ve astronomiye vermiş ve 1769 dan başlıyarak kıymetli nutuklar söylediği İlimler Akademisi'ne üye olmuştur. *Histoire de l'astronomie ancienne* (Eski astronomi tarihi) [1775], *Histoire de l'astronomie moderne* (Yeni astronomi tarihi) [1779], *Histoire de l'astronomie indienne* (Hint astronomisi tarihi) [1787] adlı eserleri vermiş, 1783 te Fransız akademisine girmiştir. Paris seçim kuruluna kâtip seçilmiş, biraz sonra (11 mayıs 1789) da hemen başkanı olduğu Etats Généraux'ya avam sınıfının milletvekili olmuştur. 17, 20, 23 haziranda, son kararın alınacağı günlerde ve hele Fransa'ya yeni bir idare şekli vermek için yemin ettiği Jeu de Paume'da takındığı tavır vekarlı ve metin olmuştur. 15 temmuz 1789 da törenle Paris belediye başkanlığına seçildi. Birkaç gün sonra belediye dairesinde kabul ettiği Louis XVI. nın B. ye söylediği şu sözler meşhurdur: «Dördüncü Henri halkı fethetmişti, bugün halk kıralını fethetti». Halkın ona karşı olan sevgisi çok büyüktü. Fakat düzeni gözet-

mek, kargaşalığı önlemek istemiş ve 17 temmuz 1791 de Champ-de-Mars'da, kıralın tahttan indirilmesini istiyen taşkın halk yığını karşısında, sıkı yönetim kanununu kullanarak, milis kuvvetlerine ateş açtırmıştır. 12 kasım 1791 de istifa etmiş. 1793 temmuzunda Melun'de yakalanarak 10 kasımda ölüm sehpasına götürülmüştür.

Ölüm cezasının hazırlıkları yapılırken orada bulunanlardan biri: «Titriyorsun?» demiş, o da sükûnetle «Evet dostum, fakat, soğuktan» cevabını vermiştir. Hâtıraları, Cumhuriyetin XII. yılında *Mémoires d'un témoin de la Révolution* (İhtilâli görmüş bir adamın hâtıraları) adı ile basılmıştır.

BAILO: bk. BALYOS.

BAIMENA, Amerika kızılderili dillerinin Kuzey Amerika bölümüne giren Uto-Aztek ailesinden bir dil. Ailenin Pima-Sonora grupundan olan ve Baitrena da denilen bu dil, eskiden Kuzeybatı Meksika'da Fuerte ırmağının kaynaklarının güneyinde konuşulurdu. Yakın akrabası olan Zoe dili de kendisi gibi ölü dillerdendir. Bk. UTO-AZTEK DİLLERİ.

BAIN [*beyn* ok.], **Alexander** (1818-1903), İskoçyalı filozof. Aberdeen'de doğmuş ve orada ölmüştür. Fakir, fakat muteber bir ailedendir. Çalışma aşkı gücü ile doğduğu şehrin kolejinde parlak bir üniversite öğrenimi yapmış ve sonunda Aberdeen üniversitesinin İngiliz edebiyatı ve mantık profesörü olmuştur. İngiliz olgucu okulundandır; fizyoloji-patolojinin son buluşlarından faydalanarak ruhbilimi gençleştirmek istiyenlerden biri olmuştur. Zihnin kendiliğinden çalışması üzerinde durarak idealciliği, çağrışımcılığı yeniden diriltmiş ve Herbert Spencer'in gerçekçiliğine karşı idealizmi savunmuştur. Başlıca eserleri: *The Senses and the Intellect* (Duyulan hisler ve zekâ) [1855], *The Emotions and the Will* (Heyecanlar ve irade) [1859], *The Study of Character* (Karakterin tetkiki) [1861], *Deductive and Inductive Logic* (Tümden gelimsel ve tüme varımsal mantık) [1870] *Mind and Body* (Ruh ve beden) [1873], *Education as a Science* (Terbiye bilimi) [1879], *John Stuart Mill: a Criticism and Personal Recollections* (James Stuart Mill: tenkid, ve şahsî hâtıralar) [1882]. Bazı okul kitapları ile halk için ilmî kitaplar da yazılmıştır.

BAINANG, Pasifik'teki Papua dillerinden biri. Yeni Britanya (New Britain, eski adı: Neu-Pommern) adasında konuşulan iki Papua dilinden biri(öbürü: Sulka)dir. Bk. PAPUA DİLLERİ.

BAINES [*beynz* ok.], **Edward** (1774-1848) İngiliz memur ve gazetecisi, Büyük Britanya demir yolları müdürü. Walton le Dale (Lancashire) da doğmuş ve Londra'da ölmüştür. «The Leeds Mercury» adlı büyük liberal gazetenin müdürü. avam kamarasına Leeds milletvekili olmuş ve sömürgelerde esaretin kaldırılmasına yardım etmiştir.

BAINI [*bai̯ni* ok.], **Giuseppe** (1775-1844), İtalyan başpapazı, kilise kompozitörü ve müzik yazarı. Roma'da doğmuş, yine aynı yerde ölmüştür. Müzik öğretmeni, papalık kilise orkestra şefi Giuseppe Jannaconi idi. B., Napoléon I. in Paris'e davetini reddettikten sonra, üstadının ardası olarak, onun yerine atanmıştır (1818). B. bütün bütün XVI. yüzyıl müzik geleneğini takip etmektedir; çağının yeni müzik üslûbunu alçalış saymıştır. Çok sayıda meydana getirdiği müzik eserlerinden, 10 ses üzerine yazılmış olan ünlü *Miserere* (b. bk.; Lât. = merhamet et) si 1821 den beri Vatikan'daki Sixtus şapeli (İtal. Cappella Sistina)nde Paskalyadan önceki haftada Allegri ile Baini'nin *Miserere'* leriyle birlikte nöbetleşe okunur ve çalınır. Başlıca eserleri: *Memorie storico-critiche della vita e delle opera di Giovanni Pierluigi da Palestrina* (G. P. da Palestrina'nın hayatı ve eserleri hakkında tarihî-tenkidî hâtıralar) [2 cilt, Roma 1828; Almanca tercümesi de vardır. 1834]. Bu eser bazı eksiklikleri ve yanlışlarına karşılık, büyük Katolik kilise kompozitörü Palestrina'nın hayatı ve eserleri hakkında hâlâ en önemli kaynaktır. Öteki eserlerinden *Saggio sopra l'identità de' ritmi musicale e poetico* (Müzik ve şiir ritminin aynılığı üzerine inceleme) [1820] başlıklısı da değerlidir.

BAINVILLE [*bẽvi̯l* ok.], **Jacques** (1879-1936), Fransız yazarı. Vincennes (Seine) de doğmuş, Paris'te ölmüştür. Yeni kıralcılık akımının ve dış politika meselelerini ele aldığı «L'Action Française» gazetesinin ilk kurucularından biridir. Başlıca eserleri: *Louis II de Bavière* (Bavyera kıralı Louis II.) [1900], *Bismarck et la France* (Bismarck ve Fransa) [1905], *Le coup d'Agadır et la Question d'Orient* (Agadir olayı ve Şark Meselesi) [1913], *Histoire de deux peuples* (İki milletin tarihi) [1916], *Histoire de trois générations* (Üç neslin tarihi) [1918], *Comment est née la révolution russe* (Rus ihtilâli nasıl doğdu) [1919], *Les conséquences politiques de la paix* (Barışın politik sonuçları) [1920], *La Guerre et l'Italie* (Harb ve İtalya) [1921], *Tyrrhénius* (1923), *Histoire de France* (Fransa tarihi) [1924], *Le Dix-huit Brumaire* (Brumaire ayının on sekizinci günü) [1925], *Jaco et Lori* (Jaco ve Lori) [1927], *Les dictateurs* (Diktatörler) [1935], *La Troisième République 1870-1935* (1870-1935 yıllarında Üçüncü Cumhuriyet) [1935]. Açık ve itidalli bir yazar olan B. iç meselelerin tarihini, mali ve siyasî problemleri soğukkanlı bir anlayışla ve çok derin bir görüşle incelemiştir.

BAIRD [*bærd* ok.], **John Logie** (1888-1946), İskoçyalı bir mucit. İskoçya'da Helensburg'da doğmuş, Bexhill'de ölmüştür. Glasgow'daki Royal Technical College'de ve Glasgow üniversitesinde elektrik mühendisi olarak yetişmiş, ve daha çok televizyon alanında çalışmıştır. 1924 te ilk televizyon aletlerinden biri olan «televisor» u icat etmiş, 1928 de bu aleti ilk olarak okyanus aşırı televizyonda kullanmış, 1929 da bu sistem Alman posta idaresiyle İngiltere radyosu (British Broadcasting Corporation) tarafından yayım aleti olarak kabul edilmiştir. Katod ışını tübü ıslah edildikten sonra Baird bunu da kendi sistemine almıştır. 1941 de mücessem ve renkli televizyonu da sağlıyabilmiştir. Televizyondan başka, Baird kızıl-ötesi ışınlar üzerinde de çalışarak, görülmez ışınlar vasıtasiyle karanlıkta görmeye yarıyan ve «noctovisor» denilen aleti de icat etmiştir. Öldüğü sırada, televizyon sineması üzerinde çalışmakta idi. Bk. TELEVİZYON.

John BAIRD

BAIRE [*bēr* ok.], **René** (1874 - 1932), Fransız matematikçisi. Enstitü üyesi ve Dijon üniversitesi eski profesörlerindendir. Eserleri: *Sur les fonctions de variables réelles* (Reel değişkenli fonksiyonlar), *Leçons sur les fonctions discontinus* (Kesikli fonksiyonlar), *Leçons sur les théories généales de l'Analyse* (Genel Analiz teorileri dersleri).

B., önce sezgiye dayanmış olan, sonraları matematik bir kesinlikle tanımlanan süreklilik kavramını derinleştirmiş, bu kavramı iki *yarı-sürekliliğe* ayırmayı başarmıştır. Böylece son derece kuvvetli bir analiz vasıtası ortaya konmuş oluyordu. Bu noktadan hareket ederek, bir fonksiyonları sınıflandırma esası kurmuştur. Birinci sınıf fonksiyonlar, çok terimliler gibi, her zaman kullanılan sürekli fonksiyonlardır. Birinci sınıftan sonsuz sayıda fonksiyon toplamalarının hadleri, ikinci sınıf fonksiyonları meydana getirir, v. b. Böyle bir sınıflandırma çeşitli fonksiyonlar arasındaki bağları anlamıya elverişlidir.

BAİROS, eski Makedonya'nın Mygdonia bölgesinde, yeri tam olarak kestirilemiyen bir kasaba veya şehir.

BAISE [*bēz* ok.], Fransa'da Garonne nehrinin soldan aldığı kollardan birisi. Uzunluğu 190 km. B. Pireneler'den doğar. 80 km den daha uzun bir bölümünde taşına elverişlidir.

BAİSTEANOİ, eski Anadolu'nun Hellespontos (Marmara) bölgesinde, Granikos (Kocabaş) ırmağı vâdisinde bir köy. Yeri bilinmemektedir.

BAİTOKAİKE, eski Suriye'de Apameia (bk. APAMEİA 1)ya yakın bir yer, şimdiki Hısn - Süleyman. Burada bir Baal (Yun. Baitokaikeus veya Baitokaikeus Zeus) tapınağı vardı. Antiokhoslar'dan birisi bu tapınağa büyük mülkler bağışlamış ve iltica hakkı tanımıştır (yani bu tapınağa sığınan suçlu yakalanamazdı). İmparator Augustus eski imtiyazlara daha başkalarını katmış ve Licinius Valerianus (hük. 253-259) bunları onamıştır. Baitokaikeus Zeus'un imparator Caracalla için kehanette bulunan Apameia'lı Belos ile aynı olması ihtimali vardır.

BAİTYLOS, Yunan mitolojisinde iki ad:

1 — B. (Lât. *Baetulus*) veya *Baitylion* (= küçük B.), eski Yunanlı'ların kutsal saydıkları gök taşı. B.lar biraz Zeus ile Helios, biraz da Kronos ile başka tanrıların kültüne bağlı idi. Eskiçağda birçok yerlerde B. lar vardı. Bunlardan en ünlüsü Delphoi'de bulunurdu. Bu taşın, Rhea'nın, çocuklarını yutan Kronos'un ağzına Zeus yerine verdiği, sonra Kronos'un kustuğu taşla aynı olduğu sanılırdı (bk. KUMARBİ). Pessinus (Balahisar) daki Kybele taşı ile Heliopolis (şimdiki Baalbek)te gösterilen kutsal taş da ünlü idi. B. kelimesi İbranca *Bētēl* (= Tanrının evi) kelimesinden gelmektedir. Eski Yahudiler Bētēl'in içinde tanrısal bir varlığın oturduğunu (*Ahd-i Atik.* Tekvin XXVIII, 10-22) ve yanında söylenen sözleri duyduğunu (Tekvin XXXI, 48) sanırlardı.

2 — Uranos (Gök) ile Ge (Yer) nin oğlu ve Elos, Kronos, Dagon. Siton ile Atlas'ın kardeşi.

BAIUS, Michael (asıl adı *de Bay*), (1513 - 1589) Katolik teolog ve filozofu. Soyca Felemenkli'dir, İskolâstik felsefenin muarızıdır. Tanrının lûtuf ve inayeti bahsinde Augustinus Aurelius (b. bk.) taraftarıdır.

BAIUSÇULUK veya **BAYANİZM** (Frans. *Baianisme,* Alm. *Bajanismus*), Baius tarafından ortaya atılan ve resmî Katolik kilisesince bâtıl sayılan bir öğreti. B., esas itibariyle, Tanrı lûtfu (Lât. *gratia*) ve insanî tabiat hakkındaki Katolik dogmalarının karıştırılmasından başka bir şey değildir. Baius'a göre, Tanrıyı sezerek görmek (Lât. *gloria* = şan ve şeref) insanın tabiatüstü bir amacı olmadığı gibi, Tanrı lûtfu da bu amaca erişebilmek için, tabiatüstü bir hediye veya tabiatüstü bir araç değildir Çünkü insan bedenden ve ruhtan bileşik olduğu için, hem gloria, hem de gratia insanî tabiatın tamamlayıcı kısımlarıdır. (Katolik dogmasına göre gratia, günahsız olarak yaşamasını kolaylaştırmak için, Tanrının insana verdiği tabiatüstü bir hediyedir.) B. un kurulduğu üç esas şudur: 1 — Asıl günahsızlık durumu: bu durum Âdem ile Havva'da, ilk günahı işlemeden önce, tabiî, hattâ tabiatlarının tam olması bakımından vücubî idi 2 — İlk insanların işledikleri günahın sonucu olarak bütün insanların dünyaya günahlı olarak gelmesi prensibi: ilk günahın sonucunda kendi haline bırakılan serbest irade yalnız kötülük işlemeğe karar verebilecek bir hale gelmiştir. (Katolik dogmasına göre insan iradesi serbestir). 3 — Iyi işlerin değersizliği: insana cennette ebedî mutluluğu onun iyi işleri değil, yalnız İsa'nın insanlığın kurtarılması uğrundaki hizmetleri sağlıyabilir. (Katolik dogmasına göre iyi işler de lâzımdır.) Baius'un öğretisi Sorbonne (Paris) Franciscusçuları (1560), papa Pius V. (1567), papa Gregorius XIII. (1579) ve papa Urbanus VIII. (1641) tarafından mahkûm edilmiştir. Baius, iyi anlaşılmadığını ileri sürerek, öğretisini geri çekmişse de tartışmalara sebep olmuş ve bunların sonucunda Janseniusçuluğun yolunu hazırlamıştır. B. hakkında en önemli eser : F. X. Jansen : *Baius et le Baianisme* (Baius ve B.) [Louvain 1927].

BAJA [*bɔyɔ* ok.; Osmanlı tarihinde *Baya*]. Macaristan'ın Bács-Bodrog (bk. BAÇKA) ilinde 32 309 (1941) nüfuslu bir şehir. 1949 yılının sonuna kadar Bács-Bodrog ilinin merkezi idi. Tuna nehrinin Kamarásduna veya Sugovica adı verilen ve gemi işliyebilir kolunun sol kıyısında, Yugoslav-Macar sınırına yakın bir yerde kurulmuş bulunan B. işlek bir limandır. Tahıl v. b. ürünler yollar; halen değirmencilik, ispirtoculuk ve dokumacılığı gelişmiştir.

Romalılar zamanında B. nın yerinde Francovilla kasabası bulunuyordu. Şimdiki adını Avar Türk kağanı Bayan'dan almış olduğu söylenmektedir. 1260 a ait bir kayda göre burada Franciscusçu keşişlerin bir manastırı vardı. 1526 ile 1687 yılları arasında Türkler'in elinde bulunan B., Budin paşalığına bağlı Segedin (Mac. Szeged) sancağında bir nahiye merkezi idi. 1751 de uğradığı su baskını ile 1840 ta çıkan bir yangın B. yı bütüniyle yıkmış, sonra yeniden kurulmuştur.

BAJAZET [*bajazę* ok.], Racine'in, Osmanlı padişahlarından Murat IV. ün kardeşi şehzade Bayezid'den bahseden beş perdelik manzum trajedisi. İlk defa 4 veya 5 ocak 1672 de Hôtel de Bourgogne tiyatrosunda oynanmıştır.

Hükümdar Amurat, Babilonya'nın zaptı için hareket etmeden önce, şüphelenmekte olduğu kardeşi B. nin öldürülmesi emrini sultan Roxane'a bırakır. Roxane, kendisine verilen bu vazifeyi B. e söyler, kendisiyle evlendiği ve bir ayaklanma tertip ettiği takdirde kurtulacağını bildirir. Amurat'nın kendisini öldüreceğini anlayan ve vezir Acomat tarafından kışkırtılan B., Roxane'ın teklifini kabul etmiş gibi görünür. Fakat B. nin tereddüdünü gören ve onun

Amurat'nın yeğeni Atalide'i sevdiğini öğrenen Roxane şaşırır. Roxane, B. i son defa olarak denemek ister ve ona Atalide'in ölümüne razı olmak şartiyle hayatını kurtaracağını söyler. Bu sırada Acomat B. yi kurtarmak için bir asker birliğinin başına geçerse de, artık yapacak bir iş kalmamıştır. Roxane'ın teklifini hakaretle reddeden B. onun yolladığı cellâtlar tarafından öldürülür. Roxane da Amurat'nın yolladığı bir posta eri tarafından öldürülür. Atalide de kendi eliyle hayatına son verir.

BAJZA [*bɔyzɔ* ok.] **József** (1804 - 1858), Macar şairi ve tenkidcisi. Szücsi (Heves ili) de doğmuştur. Hukuk okumuş, avukatlık diploması aldığı halde yalnız edebiyatla uğraşmıştır. *Aurora* (Lât. = şafak) dergisi etrafında toplanan başlıca yazarlardan biri idi. 1837 de şair Vörösmarty Mihály ve edebiyat tarihçisi Toldy Ferenc ile birlikte *Athenaeum* adiyle yeni bir dergi çıkarmağa başlamıştır. Peşte Millî Tiyatrosu müdürlüğünde bulunmuştur (1837-1838). Avusturya'ya karşı açılan Macar bağımsızlık savaşı (1848 - 1849) na katıldığı için Avusturyalılar'ın kovuşturmasından kaçmak zorunda kalmış, sonra affedilmiştir.

B. Macar edebiyatında Biedermeier (b. bk.) adı verilen sanat cereyanının en seçkin temsilcisidir. Şiirlerinin başlıca konusu vatan ve insan sevgisidir. Üslûbu biraz yapmacıktır. Biedermeier kuralına göre kadın ideali melek kadar güzel, mâsum bir kızdır.

Macar edebiyatında modern tenkidciliğin kurucusu da B. dır. 1830 dan başlıyarak çıkardığı *Kritikai Lapok* (Tenkid yaprakları) adlı derginin önsözünde, Macar edebiyatında bilim ilkelerine dayanan tenkide büyük bir ihtiyaç olduğunu, istidatsız yazarları edebiyattan uzaklaştırmak, istidatlıları ise eserlerindeki hataları göstererek daha büyük bir sanat kaygısına alıştırmak gerektiğini yazmaktadır. B. nın tenkidciliği şiddetli tartışmalara yol açmış, fakat bunların faydalı sonuçları görülmüştür.

B. tarihî eserler ve edebî incelemeler de yazmıştır.

BAKA, eski Anadolu'nun Kilikia bölgesinde, yeri tam olarak bilinemiyen bir istihkâm. Adana'dan Antiokheia (Antakya) ya giden yol üzerinde, yüksek bir tepede kurulmuştur. 1137 de, Antiokheia Lâtin prenslerinin bağlaşığı olan prens Leon (veya Lebunes), o sıralarda Bizans İmparatorluğu'na bağlı olan Seleukeia (Silifke) ya saldırmıştı. Bizans İmparatoru İoannes Komnenos(hük. 1118 1143), Leon'u geri çekilmeğe mecbur etmiş ve Tarsos (Tarsus), Adana, Anazarbos (b. bk.) ile Mopsuestia (Misis) yı aldıktan sonra B. kalesi üzerine yürümüştür. B. garnizonu Antiokheia'ya çekilmiş, Bizans ordusu da ardından giderek «Yukarı Suriye» ye girip burada birkaç yeri kuşattıktan sonra, Kilikia'ya dönmüş ve B. yı zaptetmiştir.

BAKAİRİ, Brezilya'nın içerilerinde yaşayan yerli bir kabile. B. ler Matto Grosso yaylasında Xingú nehrinin kaynaklarının dolaylarında yerleşmişlerdir. B. ler Karib soyundan olup batı ve doğu B. leri adı ile iki büyük kola ayrılırlar. Batı B. leri Hıristiyan'lığı alarak gerçek Brezilyalılar olmuşlardır. Doğu B. leri hâlâ bağımsız yaşamaktadırlar.

DİL. Amerika kızılderili dillerinin Güney Amerika bölümüne giren Karib ailesinden bir dil. Brezilya'nın Bolivya sınırlarına yakın Matto Grosso bölgesinde, akrabası Nahuquá dili ile birlikte, Karib dil ailesinin toplu alanından ayrılmıştırlar ve bu dil ailesinin güneydeki en uzak üyeleri olarak yaşamaktadırlar. Bu diller, ailenin Yukarı Xingú grupunu meydana getirir. Bakairi'nin yayılma alanı Xingú ve Tapajoz nehirlerinin kaynakları bölgesidir. Bk. KARİB DİLLERİ.

BAKALAHARİS, Güney Afrika'da Kalahari Çölünün doğu sınırı üzerinde ve iç taraflarında yaşıyan kabileler topluluğu. B. ler büyük Betchouanas kabilesine bağlıdırlar. Onlar da Cafre zenci ırkındandırlar. B. ler Kalahari çölünün en elverişli yerlerinde yaşıyorlarsa da uygarlıkları çok ilkeldir. Pek az evcil hayvanları vardır. Kavun ve kabak yetiştirirler.

BAKALAİ, Gabon'da Ogooué'nin her iki kıyısında oturan önemli ve kalabalık kabilelerden biri. B. ler Kısaya yakın orta boylu, düzgün vücutlu ve çok beceriklidirler. Renkleri çok siyah değilse de zenci tipinde oldukları açıkça görülür. B. ler çok iyi avcı, merhametsiz savaşçı ve hileci tacirlerdir. Serseri mizaçlı olduklarından bir yerde uzun zaman oturmazlar. Bir köyün kurulması bitmeden başka bir yere taşınmak isteğini gösterirler. Herşeyi olduğu gibi bırakırlar, yiyeceklerini toplarlar ve uzaklarda birçok emek ve zahmetle yeni bir köy kurarlar ki bunu da bir zaman sonra bırakırlar. Bu sürekli göçmenliğin sebeplerinden biri ölümün uyandırdığı korkudur. Bir köyde birbiri ardından bir iki ölüm vakası olunca panik başlar ve yurtlarını bırakırlar. Fena huylu oldukları ve komşuları ile sık sık kavga ettikleri için komşularının öç almalarından korkarak sık sık göç ederler. B. ler çok pistiler. Eskiden esirlerini ve kadınlarının iffetini satarlardı.

BAKALİT veya **BAKELİT** (Bakélite), L. H. Baekeland (b. bk.) tarafından bulunmuş (1909) sunî bir reçine.

Formaldehit ve fenolün bazik ortamda, çoğuncası amonyakla, ısıtılmasiyle hâsıl olan kondensasyondan elde edilir.

Reçineleşme reaksiyonu, zaman, temperatur, basınç, katalizör gibi şartlara göre fiziksel özelikleri birbirinden farklı üç ayrı basamaktan geçer: İlkönce meydana gelen B. A. sıvı veya macun kıvamında bir maddedir; organik sıvılarda erir.

B. A., ısı tesiri ile B. B. haline geçer. Bu ikinci ara ürünü, katıdır; fakat sıcakta ergir, soğuyunca yeniden katılaşır; yani termoplâstiktir. Organik sıvılarda nisbeten az erir. Vernik ve daha çok kalıp tozu yapımına yarar. Bu toz odun talaşı asbes, kâğıt, elyaf, boyalar gibi dolgu maddeleriyle karıştırılarak kalıplara konur ve ısı ile sertleştirilir (B. C. haline geçiş). Böylelikle istenilen biçimde eşya yapımı kolay ve çabuk mümkün olur (otomobil, radyo parçaları, elektrik malzemesi ev eşyası v. b. gibi). B. B. kimyaca konstitüsyon bakımından bir zincir polimelidir.

Basınç altında ısıtılırsa bu zincirler arasında olagelen kondensasyondan üç boyutlu daha büyük bir polimer meydana gelir ki bu da reaksiyonun son basamak ürünü B. C. dir. Bakalitten yapılmış eşya (fildişi, kehribar, boynuz taklitleri, aside dayanıklı kaplamalar, elektrik tecrit malzemesi v. b.) sunî reçinenin bu erimiyen ve ergimiyen sonuncu halidir.

BAKALORYA (Frans. *baccalauréat*, İng. *baccalaureate*, Alm. *Bakkalaureat*, Lât. *baccalaureatus*), bazı memleketlerde üniversitelerin verdiği en aşağı akademik pâye veya orta öğrenimi bitirme imtihanı.

B. kelimesinin geldiği Orta - Lâtince *baccalaureus* (Frans. *bachelier*, İng. *bachelor*, İspan. *bachiller*, İtal. *baccelliere*, Alm. *Bakkalaureus*) kelimesi, ilkönce, bir *bacca-*

laria [bakkalarya ok.; Orta - Lât. = tımar] karşılığında bir senyör (derebeyi) ün hizmetinde bulunan, hafif silâhlı bir şövalye veya şövalyeler sırasına çı·arılmak amaciyle bir şövalyeye hizmet eden genç kişizade, içoğlanı demekti. Sonra aşağı rütbeli papazlara ve genç keşişlere de *baccalaureus* [bakkalavrevs ok.] denirdi. XIII. yüzyıldan itiba ren ise üniversitelerde en aşağı pâye sayılan B. yı kazanmış olan öğrenci anlamında kullanılmağa başlanmıştır. B. yı ilk defa Paris'te Sorbonne üniversitesi (ilâhiyat fakültesi), *trivium* (gramer, diyalektik [tartışma bilgisi] ve retorik [belâgat]) diye adlandırılan kursu bitirdikten sonra fakültede iki yıl bir *magister* (hoca) in derslerine devam etmiş ve bir imtihan geçirmiş olan öğrencilere vermiştir. Paris üniversitesinden sonra başka Avrupa üniversitelerinde de B. ihdas edilmiştir. İlâhiyat fakülteleri baccalaureus'ları arasında genel olarak üç kademe vardı: 1 — *Baccalaureus biblicus* (*Kitab ı Mukaddes* baccalaureus'u) hocasının fikrine göre *Kitab ı Mukaddes* hakkında dersler verebilecek öğrenci. 2 — *Baccalaureus sententiarius* (*Sententiae* baccalaureus'u): ünlü iskolâstik din bilgini Petrus Lombardus (ölm. 1160) un *Sententiarum libri quattuor* (Hükümlerin dört kitabı) veya kısaca *Sententiae* (Hükümler) adını taşıyan ve Katolik dininin bütün dogmalarını içine alan eserini okuyabilecek hale gelmiş öğrenci. 3 — *Baccalaureus formatus* (yetişmiş olan baccalaureus): bu eserin iki kitabı (= bölümü) nı okumuş olan öğrenci. Bundan başka daha şu terimler de kullanılmıştır: 1 — *Baccalaureus cursor* (koşucu baccalaureus): din bilgisi kursuna girebilecek öğrenci 2 — *Baccalaureus dispositus* (sıraya girmiş baccalaureus): din bilgisi kursunu bitirdikten sonra daha yüksek kurslara girebilmek hakkını kazanmış olan öğrenci. B. adayı her defasında bilgisini alenî bir tartışmada ispat etmeli idi. İlâhiyat fakültelerinden sonra hukuk fakültelerinde de B. verilirdi. Burada öğrenci 5 - 7 yıl derslere devam ettikten sonra, *doctor* (profesör) unun kendisini dersler verebilecek derecede olgun saydığı. takdirde *principium* (başlangıç) adı verilen bir tecrübe dersi verir ve burada bilgisini ispat ettiği takdirde, baccalaureus olabilirdi. B. pâyesini kazanmış olan öğrenci, üniversitede dersler verebilmekle beraber, öğrenci sayılırdı.

Bugün Almanya'da bazı hukuk fakültelerinde doktora imtihanından önce gelen imtihana B. denir. Bu imtihanı başaran öğrenciye *baccalaureus iuris* (hukuk baccalaureus'u) adı verilir. İngiliz ve Amerikan üniversite ve yüksek okullarında da B. vardır. İngiltere'de *Bachelor of Divinity* (kısaltması: B. D.; dinbilim baccalaureus'u), *Bachelor of Civil Law* (B. C. L.; medenî hukuk b.), *Bachelor of Arts* (B. A; sanatlar b.), *Bachelor of Science* (B. Sc.; fen b.), *Bachelor of Commerce* (B. Com.; ticaret b.), *Bachelor of Engineering* (B. Eng.; mühendislik b.), *Bachelor of Medicine* (B Med.; tıp b.), *Bachelor of Music* (B. Mus; müzik b.) v. b., Amerika Birleşik Devletleri'nde ise İngiltere'dekilerden başka *Bachelor of Litterature* (B. L.; edebiyat b.), *Bachelor of Philosophy* (B. Ph.; felsefe b.), *Bachelor of Pedagogy* (B. Ped.; pedagoji b.), *Bachelor of Fine Arts* (B. F. A.; güzel sanatlar b.), *Bachelor of Architecture* (B. Arch.; mimarlık b.), *Bachelor of Mechanic Engineering* (B. M. E; makine mühendisliği b.). *Bachelor of Electric Engineering* (B. E. E.; elektrik mühendisliği b.), *Bachelor of Agriculture* (B. Agr.; ziraat b.), *Bachelor of Scientific Agriculture* (B. S. A.; ilmî ziraat b.) v. b. akademik pâyeler verilir.

Fransa'da liseyi bitiren öğrenciler edebiyat B. sı (*baccalauréat ès-lettres*) ve fen B. sı (*baccalauréat ès-sciences*) elde edebilirler.

B. memleketimize ilk defa 1867 de kurulan ve öğretim dili aynı zamanda Fransızca da olan Galatasaray Lisesinde uygulanan imtihan usulleriyle girmiştir. 1 eylül 1869 tarihli «Maarif-i Umumiye Nizamnamesi» de, İkinci Meşrutiyet'in ilânına kadar yalnız kâğıt üzerinde kalan liselerle o zamanki idadileri bitirenlerin üniversite ve yüksek okullara kabulleri için B. sistemini, Mülâzemet rüüsü adı altında hükümlere bağlamış ve İkinci Meşrutiyet devrinde yine bir müddet bu isimle anılan bu imtihana sonraları doğrudan doğruya B denilmeğe başlanmışsa da hiç bir zaman gerçek anlamiyle uygulanmamış ve birçok yıllar tatbikinin geri bırakıldığı görülmüştür.

Cumhuriyet devrinde 1926 - 1935 yılları arasında uygulanan Lise mezuniyet imtihanları ile 1935 tenberi şekle ve tatbikata ait ufak değişikliklerle yürürlükte bulunan olgunluk imtihanları B. niteliğinde imtihanlardır. Üniversite ve yüksek okullarında B. diplomasını şart koyan bütün memleketlerin, liselerimizin bu diplomalarını B ye denk saymaları da bunu göstermektedir (bk. İMTİHAN, MÜLÂZEMET RÜÜSÜ).

BAKAN, memleketimizde kamu işlerinin bölündüğü alanlardan birinin başında bulunan ve Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin haiz olduğu yürüme yetkisini o alanda kullanan Milletvekili. B. lar Anayasa'ya göre Cumhurbaşkanı'nın meclis üyeleri arasından tâyin ettiği Başbakan (b. bk.) tarafından yine meclis üyeleri arasından seçilir ve Cumhurbaşkanı tarafından onandıktan sonra adları meclise sunulur.

Başka devletlerin benzer hizmetlerini görenlere de B. veya «Nazır» denilir. XIX. yüzyıl başlarından beri Osmanlı Devleti'nde de bu görevlerde bulunanlara nazır denildiği gibi Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti devriyle 10 ocak 1945 tarihli anayasa'nın kabulüne kadar Türkiye Cumhuriyeti zamanında da «vekil» denilmiştir.

B. lar hükümetin genel politikasından birlikte sorumlu oldukları gibi kendi yetkileri içindeki işlerden ve emirleri altındakilerin her türlü eylem ve işlemelerinden ve politikasının genel gidişinden tek başına Büyük Millet Meclisi'ne karşı sorumludurlar. Bu siyasî sorumluluktan başka B. ların devletin yüksek idare memurları sıfatı ile de malî ve cezaî sorumlulukları vardır. Bunların yaptırım kuvveti de Yüce Divan (b. bk.) ın vereceği kararlardır. B. lar kendi yetkilerine giren işlerin kanun, tüzük ve yönetmelikleri uyarınca iyi bir surette yürümesini düzenler ve denetlerler. Maiyetlerine lüzum gördükleri her hususta emirler ve direktifler verdikleri gibi yeni yönetmelikler çıkarır veya mevcut olanları ihtiyaca göre değiştirirler. Tüzük tasarıları hazırlıyarak Danıştay tarafından incelenmek üzere Başbakanlığa sunarlar. Görevlerinin yapılması yeni kanunlar gerektirirse bunlar veya mevcut kanunların değiştirilmesi hakkında meclise sunulmak üzere Başbakanlığa teklifler yaparlar. Bütün bunlar B. ların tanzim yetkisini teşkil eder. Devlet bütçesinden kendi işlerine ayrılan kısmın kanunlar uyarınca yerli yerine harcanmasını sağlarlar. Kanunların tâyin hakkını kendilerine verdiği memurları usullerine göre tâyin eder veya değiştirirler.

İzinli veya her hangi bir sebeple özürlü olan bir B. a Bakanlar Kurulu üyelerinden bir başkası geçici olarak vekillik eder. Ancak bir B. birden fazlasına vekillik edemez. Çekilmiş olan bir B. a vekillik için de yine bu esas uygu-

lanır. B. lardan birinin Yüce Divana yollanması hakkında Türkiye Büyük Millet Meclisi'nce verilen karar, kendisini bakanlıktan da düşürür. B. ların görevleri ya kendilerinin şahsen çekilmeleri veya Başbakan'ın çekilmesi üzerine sona erer.

B. ların sayısı ve görevlendirildikleri kamu hizmetleri özel bir kanunla gösterilir. Memleketimizde, birisi aynı zamanda Başbakan yardımcısı olmak üzere iki Devlet Bakanı ile Adalet Millî Savunma, İçişleri, Dışişleri, Maliye, Millî Eğitim, Bayındırlık, Sağlık ve Sosyal Yardım, Tarım, Gümrük ve Tekel, Ekonomi ve Ticaret, Çalışma, İşletmeler Bakanı olmak üzere bugün 16 B. bulunmaktadır. Her B ın maiyetinde merkezde genel olarak, bir müsteşar (b. bk), Genel Müdürler ve müdürlerle müfettişler, hukuk müşavirleri, uzmanlar ve gereği kadar türlü dereceden memurlar bulunur. Özel kanunlarla kabul edilmiş kadrolara bağlı bulunan ve görevleri yine kanunlarla belirtilmiş bulunan bu memurların bir B emrinde teşkil ettikleri bu kuruluşlara da «Bakanlık» denir ve bağlı olduğu B. ın görev unvanına göre ad alır.

BAKANLAR KURULU, Bakanların hükümet ve idare işlerine dair kararlar almak üzere Başbakan'ın başkanlığı altında meydana getirdikleri kurul. Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'na göre Büyük Millet Meclisi'nin haiz bulunduğu yürütme yetkisi, hükümeti teşkil eden bu kurul tarafından kullanılır. Gerekli gördükçe B. na Cumhurbaşkanı da baş kanlık eder.

10 ocak 1945 tarihli Anayasa'nın yürürlüğe girdiği tarihe kadar B. na «İcra Vekilleri Heyeti» denirdi. Ankara'da millî hükümetin kuruluşu sırasında 2 mayıs 1920 tarihli «Büyük Millet Meclisi İcra vekillerinin sureti intihabına dair kanun» ile kabul edilen bu ad. 20 ocak 1921 tarihli Teşkilâtı Esasiye kanununda ayniyle muhafaza edildiği gibi, cumhuriyetin ilânından sonra yapılan 491 sayılı ve 20 nisan 1924 tarihli Teşkilâtı Esasiye kanununda da aynı şekilde bırakılmıştır.

B. hükümetin genel politikasından birlikte sorumludur. Bu itibarla ilk kuruluşunda tutacağı yolu ve siyasî görüşünü en geç bir hafta içinde meclise bildirir ve ondan güven alır. B. nun meclise karşı olan bu sorumluluğu siyasîdir ve yaptırım kuvveti meclisten güven oyu alamamak, bunun neticesi olarak da çekilmek ve yerini meclisin güvenini kazanabilecek olan bir hükümete bırakmaktır. B. kanunların kendisini vazifelendirdiği hususlar hakkında kararlar verir ve Büyük Millet Meclisi tarafından, yürütmekle ödevlendirildiği kanunların hükümlerini yerine getirir. Kanunların yürütülmesi için tanzim vazifesinin gerektirdiği nizamları koyar. Kanunların tâyin hakkını kendisine bıraktığı yüksek dereceli memurları seçer. Bakanlıkları hep birlikte ilgilendiren meseleleri müzakere ederek karara bağlar. Hükümetin meclise sunacağı programı hazırlar ve meclisten güven aldıktan sonra bunun gerçekleştirilmesini takip eder ve denetler. Bakanlıklarca teklif edilen veya hükümetçe teklifine lüzum görülen kanun tasarılarını müzakere ederek uygun gördüklerini gerekçesiyle birlikte meclise gönderir. Hükümetin bellisiz bulduğu kanun hükümlerinin yorumlanmasını Büyük Millet Meclisi'nden ister. Her yıl belli vakitte Maliye Bakanlığı tarafından hazırlanan Bütçe tasarısını inceliyerek son şeklini verdikten sonra Büyük Millet Meclisi'ne sunar. Gerekli hallerde Anayasa'nın 86 ıncı maddesi uyarınca memlekette sıkı yönetim (b. bk.) ilân etmek hakkı da B. na aittir.

B. kanunların uygulanışını göstermek yahut kanunun emrettiği işleri belirtmek üzere, içinde yeni hükümler bulunmamak ve Danıştay'ın incelemesinden geçirilmek şartiyle Cumhurbaşkanı'nın imzası ve ilâniyle yürürlüğe giren tüzükler çıkarır. B. nun bütün kararları Cumhurbaşkanı tarafından imzalandıktan sonra yürürlüğe girer ve bunlardan gerekli görülenler Resmî Gazete (b. bk.) de yayımlanır.

BAKANLIK EMRİNE ALMA, 788 sayılı memurin kanunu hükmüne göre memur sayılanların Bakanlıklar, Genel Müdürlükler ve valiliklerce görülen lüzum üzerine vazifeden alınması. Bu gibi memurlar, vazifelerinden ayrılırlar veya Bakanlık emrinde bulunurlar. Bakanlık emrini alma yoluyla memurun vazifeden alınması, memuru tâyine yetkili makamlar tarafından ve atanmalarındaki usule göre yapılır.

Bakanlık emrinde kaldıkları müddetçe vazife görmiyecek olan bu memurlara memuriyetlerinde geçirmiş oldukları müddete göre dörtte bir, üçte bir veya yarım aylık nispetinde aylık verilir. Bu aylık, memurlukta 15 seneye kadar hizmeti olanlara iki yıl ve 15 seneden fazla hizmeti olanlara da 3 yıl müddetle verilir. Bu zaman içinde eski vazifelerine eşit veya bir aşağı derece memurluk teklif edildiği halde kabul etmiyenlerin aylıkları kesilir. Ve 5434 sayılı «Türkiye Cumhuriyeti Emekli Sandığı» kanununun 87 nci maddesinin G fıkrasına göre Emekli kesenekleri geri verilerek sandıkla ilgileri kesilir. Yukarıda gösterilen müddetler içinde bir vazife teklif edilmiyenlerin de, bu müddetler geçtikten sonra aylıkları kesilir ve haklarında Emekli Sandığı kanununun genel hükümleri dairesinde işlem yapılır.

Şu hükümlere göre Bakanlık emrine alınma, memurun memurlukla olan ilgisini kesmemekte, sadece bir tedbir olmak üzere geçici bir müddet için memurun hizmetinden alıkonulması mahiyetinde bulunmaktadır (845 sayılı ve 23 aralık 1934 tarihli Büyük Millet Meclisi kararı).

Bakanlık emrine alınmayı gerektiren durumda memurun kanunî suçu olmıyabilir. Şayet böyle bir suç bulunursa memur hakkında ayrıca kanun dairesinde soruşturma ve kovuşturma yapılması gerekir. Memura (İşten el çektirme) ile (Bakanlık emrine alma) arasında da şu fark vardır: «İşten el çektirme», suç teşkil eden bir hareketten dolayı memur hakkında soruşturma yapıldığı sırada alınan bir tedbirdir. Bakanlık emrine alınma ise kanunî suç bulunmadığı halde idarî bakımdan görülen lüzum üzerine uygulanan bir işlemdir.

Memur, Bakanlıkça veya Genel Müdürlükçe verilen «Bakanlık emrine alınma» kararı aleyhinde Danıştaya başvurabilir. Danıştay bu gibi hallerde bu karara neden lüzum görüldüğünü, Bakanlık veya Genel Müdürlükten sorar ve gösterilen lüzumu yerinde bulmazsa alınan kararı hükümsüz bırakır. Bu takdirde memur, görevi başına döner. Danıştay, Bakanlık emrine alınan memurun yerinde kalmasında kamu hizmetinin emniyet ve selâmeti bakımından bir sakınca görürse, Bakanlık emrine alınma kararını bozmaz.

788 sayılı Memurîn kanunu çıkmadan, yani 1926 yılından önce «Azil» usulü vardı. Memurlar, görülen idarî lüzum üzerine azledilebilir, yani vazifelerinden çıkarılabilirlerdi. Böylece azledilen memurlar, yeniden memurluğa alınmalarının caiz olduğu hakkında yetkili makamlardan «Cevaz-ı istihdam» kararı aldıkları takdirde yeniden memur atanabilirlerdi. Memurîn kanunu, bu (idareten azil) usu-

lünü kaldırmıştı. Fakat sonradan kendini gösteren ihtiyaç üzerine (Bakanlık emrine alınma) usulü kabul edilmiş bulunmaktadır (bk. 2919 1777, 788 ve 5434 sayılı kanunlarla bu işi ilgilendiren Danıştay kararları).

BAKARA (Baccara), bir kâğıt oyunu. Bazılarına göre, B. ilkin Charles VIII. zamanında Fransa'ya İtalya'dan girmiş, bazılarına göre de Fransa'nın güneyindeki Provence veya Languedoc vilâyetinde icadedilmiştir.

B., Bankayı tutan bir kişi ile ona karşı bir veya iki takım yapan oyuncular arasında oynanır.

İki çeşit bakara vardır: Biri bankalı, öteki, şimendiferli bakaradır.

Şimendiferlide her oyuncu kendine sıra gelince bankayı tutar ve kaybedince el, yani banka, başkasına geçer; bankalı bakarada ise, bankayı tutan, genel olarak iki paket 52 likten ibaret olan kâğıtlar veya bankaya koymuş olduğu para bitinceye kadar eli muhafaza eder. B. da bütün kâğıtlar onlarda yazılı olan sayının değerini taşırlar. As, bir sayılır; ikili, iki sayılır ve hep böylece... Resimli kâğıtlar ve onlular sıfır sayılır. Oyuncular bunlara, belki de ölü, cansız anlamına, odun (bûche) derler.

Kazanmak için 9 toplamını tutturmak veya önce verilmiş olan ikişer kâğıt, yahut bankayı tutanın bazı durumlarda vermek zorunda olduğu üçüncü bir kâğıt kıymetinin de eklenmesiyle bu dokuz sayısına mümkün olduğu kadar yaklaşmak gereklidir.

Kimi zaman, sayıların toplamı onu geçer, o zaman sayı azalmış olur, onüç üç, onbeş beş sayılır.

Bankayı tutan, parmaklarının ucu ile kâğıtları önündeki kutudan çeker ve bunları yüzü kapalı olarak çuha üzerinde kaydırarak her takıma iki, bankaya da iki kâğıt verir Sağdaki takıma, soldaki takıma ve bankaya kâğıtları birer birer ve sıra ile dağıtır.

Eğer ilk iki kâğıtla bankayı tutan sekiz ve dokuz toplamını bulmuşsa, hemen kâğıdını açar ve kazanır. Yalnız, bankayı tutana karşı oynıyanların, daha yüksek bir sayı veya oyunu hükümsüz bırakan eşit bir sayı tutmamaları gerekir; yoksa, kâğıt istenilince bankayı tutan, kâğıt verecektir. Hangi takım isterse, bankacı üçüncü kâğıdı açık alarak verir. Bu üçüncü kâğıdın rakiplerinin sayısını azalttığını veya çoğalttığını ve kendi sayısına göre yetişip yetişmiyeceğini kestirerek o da bir üçüncü kâğıt çeker veya çekmez. Eğer rakipleri üçüncü kâğıdı çekmek istemezlerse, onlarda iyi bir sayı bulunduğunu anlar. Kendi sayısını eksik görürse, sayısını yükseltmek için bir kâğıt çeker.

Önce bankayı tutan, kağıdını açar, sonra ona karşı oynıyanların kâğıdı açılır. Oyuncular ya koydukları parayı kaybederler veya iki misli kazanırlar. Sonra bankayı tutan yeni bir oyuna başlar.

Bankayı tutan tek bir oyun sonunda kazancını alarak çekilebilir. Her elden sonra çekilebildiği gibi kutudaki kâğıtlar bitince de çekilebilir.

BAKARGANC: bk. BAKERGENC.

BAKARKÖRLÜK, gözün dış görünüşünde bir bozukluk bulunmadığı halde görmenin olmayışı. Normal bir göze gelen ışıklar retina tabakasındaki konve batoneleri tembih eder. Bu tembih görme yolları vasıtasiyle dimağdaki görme merkezine giderek görüş sağlanır. Görülen cismin tanınması için de tembihin önce buna benzer intibalarla birleştirilmesine yani vizüel hatırlama merkezlerile bağlantısına ihtiyaç vardır. Böylece retinadaki kon ve batonelerin bozulması, görme yollarının fonksiyonlarını yapamaması veya dimağdaki görme merkezlerinin bozukluğu (kortikal körlük) sonunda bakarkörlük husule gelmektedir. Görme merkezlerinin vizüel hatırlama merkezleriyle bağlantısındaki bir bozukluk ise, görülen cisimlerin tanınmamasına sebep olur (psişik körlük). Meselâ hasta, karşısında duran bir kuşu gördüğü halde tanıyamaz. Tanıması için ellemesine veya sesini işitmesine ihtiyaç vardır.

BAKATAİLLOİ, Yunan coğrafyacısı Ptolemaios'a göre eski Suriye'nin Kassiotis bölgesinde bir şehir. Tabula Peutingeriana B. yi, Laodikeia (Lâzkiye) ile Antiokheia (Antakya) arasında, takriben eski Bachaiae (b. bk.) nin yerinde göstermektedir. B. nin Bachaiae ve şimdiki Urde ile aynı olması ihtimali ileri sürülmüş bulunmaktadır.

BAKATH (VI. yüzyıl), Bizans kaynaklarına göre Onogur Türkleri'nin şehri. Yeri bilinmemektedir.

BAKEL, Fransız Batı Afrikası'nda Senegal nehri üzerinde bir şehir. Nüfusu 37 000 kadardır. Iklimi sağlığa elverişli değildir. 1854 ten beri B. ile St. Louis arasında, yağmur mevsimi ile sınırlı olmak üzere vapur işler. Çevresinde hurma, mısır, pirinç ve kasaplık hayvan yetiştirilir; altın tozu çıkarılır. Önemli bir ticaret merkezi ve kervan yolları kavşağıdır.

BAKELİT: bk. BAKALİT.

BAKER [*bęykîr* ok.], Amerika Birleşik Devletlerinin Washington devleti topraklarında, Çavlan (Cascade) Dağlarında sönmüş bir volkan. Yüksekliği 3 290 m dir.

BAKER (Rio Baker). Şili'de Batı Patagonya'nın en büyük ırmağı. Uzunluğu 170 km. B. Buenos Aires gölünden çıkar ve dünyanın en derin fjordu olan (derinliği 1 260 m) 120 km uzunluğundaki Baker-Fjord'a dökülür.

BAKER [*bęykîr* ok.], **Josephine** (doğ. 1906), Amerikalı zenci dansöz. St. Louis (Missouri) de doğmuştur. 1924 te zenci revü artisleriyle birlikte Paris'e giderek Fransa'da yerleşmiş, dansing - hol'lerde, gece kulüplerinde ve hele Folies-Bergères'de zamanımızın en ileri gelen zenci dansözü olarak ün kazanmış, bazı filimler de çevirmiştir. Arasıra Amerika'ya da uğramıştır. İkinci Dünya Harbi'nde Hür Fransa Genelkurmayı'nda çalışmış ve kurtuluştan sonra Fransa'ya dönmüştür. Ünlü koreograf Georgi Balançin (b. bk.) Paris'te B. e balet dersleri vermiş ve onun için balet parçaları tertiplemiştir.

BAKER [*bęykîr* ok.], **Sir Samuel White**(1821-1893), İngiliz gezgini. Londra'da doğmuş, Stanford Orleigh (Devonshire) de ölmüştür. 1845 ten 1855 e kadar Seylan'da kaldıktan ve 1848 de burada büyük bir Tarım Kolonisi kurduktan sonra Türkiye'de ilk demiryolu inşaatında işbirliği yapmıştır (1859-60).

1864 de yukarı Nil'de yaptığı bir gezide nehrin, Victoria gölünden çıktıktan sonra içinden geçtiği Albert gölünü keşfetmiştir. Hidiv İsmail'den Mısır Sudanı'nda esir Zenci ticaretine karşı savaşmak görevini almış ve 1869 dan 1873 e kadar orada elinden geldiği kadar çalışmıştır.

B. bir çok gezi hikâyeleri de yazmıştır, aşağıdaki B. V. nin büyük kardeşidir.

BAKER[*beykır* ok.], **Valentine** (1827-1887), **Baker Paşa** lâkabını almış bir İngiliz subayı. Sir Samuel White Baker'in kardeşidir. Kafırlar (b. bk.)a karşı yapılan (1852 - 53) savaşlarda ve Kırım'da (1854-56) savaşlarında bulunmuştur. 1873 te İran'a geçmiş 1876 da İngiliz ordusundan ayrılmak zorunda kalmış ve Türkiye'de görev almıştır. 1877 - 1878 Osmanlı - Rus savaşlarında yararlık göstermiş, 1882-1887 yıllarında Mısır ordusunu düzenlemekle görevlendirilmiş, 1884 de Sudanlılar'a yenilmiş, Mısır'da ölmüştür. Harb tarihiyle ilgili kitaplar yazmıştır.

Valentine BAKER.

BAKERGENC (Bakarganj, Bakarganc, İngiliz imlâsiyle: Backergunge), Doğu Pakistan'da, Bengal'in doğusunda, Ganj deltası kıyılarında bir bölüm. Yüzölçümü 5615 km², nüfusu 2,6 milyondur. Halkın % 70 kadarı İslâmdır. B. de en çok pirinç ve yağlı bitkiler yetişir. Merkezi olan Barisal (26 744 nüfuslu), bataklık ve ormanlık olan bu bölümde ulaştırmayı sağlıyan önemli bir ticaret merkezidir.

BAKERİYA (Bakeria), salepgiller (Orchidaceae) den, Orta Amerika'da 10 kadar türü yetişen bir bitki cinsi. Hepsi otsu olan bu bitkiler ağaç gövdeleri üzerinde yetişir. Dal uçlarındaki uzun saplı ve çoğu pembe renkli güzel çiçeklerinden dolayı *B. cyclotella*, *B. elegans*, *B. Lindleyana* gibi bazı türleri süs bitkisi olarak da yetiştirilmektedir. Fakat iklim ve bakım hususunda biraz nazlı olduklarından yetiştirilmeleri oldukça güçtür.

BAKHUYZEN VAN DEN BRINK [*bąkhoyzîn van dîn briŋk* ok.], **Reinier Cornelis** (1810-1865) Holândalı tarihçi ve romancı. Amsterdam'da doğmuş, Lâhey'de ölmüştür. 1850 den başlıyarak devlet arşivi hizmetinde bulunmuştur. B. Holânda'da modern tarih araştırmasının kurucusudur. Yeniçağ edebiyatına büyük hizmetlerde bulunduğu gibi tenkitçi olarak da önemi vardır. Başlıca eserleri şunlardır: *La retraite de Charles Quint* (Karl V. in çekilmesi) [1842], *Het huwelijk van Willem van Oranje met Anna van Saksen* (W. v. O. nin A. v. S. ile evlenmesi) [1851] *Het rijksarchief* (Devlet arşivi) [1857], *Studiën en schetsen over vaderlandsche geschiedenis en letterkunde* (Edebiyattaki vatanî hikâyeler hakkında kısa etütler) [5 cilt, 1860 - 1913]. *Letterkundige studiën en schetsen* (Kısa edebî etütler) [4 cilt, 1876 - 1877]. E. J. Potgieter'le beraber, 1837 - 1845 yılları arasında «De Gids» dergisini idare etmiş, ayrıca tarihî ve başka romanlar da yazmıştır.

BAKI, tarihçi Âşık Paşazade (b. bk.) nin verdiği Osmanoğulları soyu şeceresine göre Osman Gazi'nin onuncu kuşakta gelen efsanevî atası.

BAKIN (1767 - 1848), **Kyokutei** [asıl adı; *Takizawa Kai*], Japon romancısı. Japonlar'ın en verimli yazarlarından birisi olan B. tarihî romanlariyle ün almıştır. Eserleri, Hokousal, Toyohiro, Toyokounai tarafından resimlenmiştir. En mühim eseri, 106 ciltlik *Hakken-den* (Sekiz köpeğin hikâyesi) dir.

BAKIR, kimyasal element. Metal. Lâtincesi Cuprumdur (sembolü Cu). Tertip sayısı 29. Periyodik sistemin 1. ci grupundandır. Atom ağırlığı 63,57 dir. İki izotopu vardır: Cu^{63}. Cu^{64}. Adî bakır bu izotopların (% 68 Cu^{63} ile % 32 Cu^{64}) oranlarında bir karışımdır. Yumuşak, kırmızı bir metaldir. Çok genişleyebilir ve kolaylıkla ince tel haline çekilebilir. Özgül ağırlığı 8 94, ergime derecesi 1082° dir.

Bakır normal sıcaklarda değişmez. Taze kesilmiş kesitinin rengi açık kırmızıdır. Nemli havada bazik bakır karbonattan ibaret bir katman ile örtülür. Isıtıldığı zaman bakıroksit (CuO) haline geçer. Nitrik asitte kolaylıkla erir, buna karşılık seyreltilmiş tuz asiti ile sülfürik asit bakıra etki etmez. Derişik sülfürik asit bakıra ancak ısıtıldığı zaman etki eder.

Tabiatte bulunuşu: Filiz halinde ve serbest olarak Kuzey Amerika ve Kanada'da, Kongo (Katanga) da, Şili ve Rhodezya (Güney Afrika) da, Avrupa'da İspanya'da, Ural'da ve doğu Alp memleketlerinde bulunur. Türkiye bakır bakımından zengindir. Başlıca Elâzığ ilinde Ergani; Çoruh ilinde, Kuvarshan ve Murgul; İnebolu'da Küre'de bulunur.

En önemli filizleri kırmızı bakır taşı Cu_2O. malahit ve azurit $CuCO_3$ $Cu(OH)_2$ ile 2 $CuCO_3$. $Cu(OH)_2$ bazik karbonatları, halkozin Cu_2S ve halkopirit $CuFeS_2$ dir.

Elde edilmesi: Bakır elde edilmesinde en başta gelen filizler, sülfürlerdir. Bakırın sülfürleri, daima demir sülfür ile birlikte bulunduğundan, demirin ise kükürte ilgisi bakırdan az olduğundan, önce bakır sülfürün bir kısmı oksitlenir. Böylece bakırfilizi bakırın hepsi sülfür haline, demirin ise çoğu oksit haline getirilerek fırınlarda hava etkisi ile oksitlenir. Sonra düşey bir fırında, hava etkisi ile ergitilir. Bu fırında demir oksit filizin silisçe zengin Gangı ile birleşerek bir dışık (demir silikat) meydana getirir ve ergin fırının dibinde bu dışık ile bakır sülfürün karışmasından meydana gelen *bakır taşı* toplanır. Oksitlenme ve ergimenin yenilenmesi ile bakır taşı bakır sülfürce zenginleştirilir. Bakır taşı değiştirgeçlerde ergitilerek içersine hava üflenmek yolu ile oksitlenir. Elde edilen bakır oksit bakır sülfür tarafından indirgenerek bakır meydana gelir. I — $2Cu_2S + 3O_2 \rightarrow 2Cu_2O + 2SO_2$: II — $2Cu_2O + Cu_2S \rightarrow 6Cu + SO_2$. Böylece elde edilen *ham bakır* tam saf bir metal değildir. Bileşiminde % 98 Cu bulunur. (Saf olmıyan maddelerin en önemlileri O, S, As, Fe dir). Bakırın saflaştırılması bugün elektroliz (elektriksel ayrışma) ile yapılmaktadır. Katotta elde edilen levhalar, ergitilerek kalıplara dökülür ve piyasaya gönderilir. Metalde bulunan başka maddeler, elektroliz sırasında çamur biçiminde kabın dibinde toplanır. Bu maddeler arasında azıcık gümüş ve altın da bulunur. Bakır elde etmek için, anlatılan ergitme yolundan başka bir de yaş usul kullanılmaktadır. Az kullanılan bu usul, daha çok, bakırı az filizlere uygulanır. Filiz, oksitliyen maddeler (sulfatlaştırıcı maddeler) ile ısıtılır. Husule gelen bakır sulfat $CuSO_4$ çok seyreltilmiş sülfürik asitte eritilir.

Bakır, fiziksel, kimyasal ve teknik özelikleri yüzünden sanayide, demirden sonra, en fazla önem kazanmış ağır bir metaldir. Saf halde iken, ısı ve elektrik akımını pek iyi iletmesi, ona madenler arasında özel bir yer verir. Madenler arasında gümüşten sonra ısı ve elektriği iletmede ikinci gelir. Böylece, bakır elektrik sanayiinde, yerine başkası konmaz bir malzeme olmuştur. Yumuşak bir metal olması dolayısiyle kendisine gayet kolaylıkla şekil verilebilir (dövülebilir, haddeden geçirilebilir, ince levha haline getirilebi-

lir). Sanat eşyaları için de elverişli bir malzemedir. Bakır, sanayide pek önemli bazı alaşımların, meselâ tunç (b. bk.)un pirinç (b. bk.)in esasını teşkil eder. Yalnız saf bakırda, ergitildiği zaman oksijen alması sonucunda kabarcıklar meydana gelmesi yüzünden, dökülebilme özeliği eksiktir. Buna karşılık, alaşımları dökülebilir. Bazı bakır tuzları zararlı böcekleriyle savaşta kullanılır (bk. BAKIR SULFAT).

BAKIR ÇAĞI, tarihte madenler devrinin en eskisi. Bu devir, büyük ölçüde bakırdan yapılmış eşyaların kullanılması ve kalıp v. b. vasıtasiyle bu eşyaların fabrika malı halinde çoğaltılması'yle karakterize edilir. B. nın Yeni Taş (= Neolitikum, veya Cilâlı Taş) ile eski Tunç devri arasında bağımsız bir devre olup olmadığı üzerinde bilginler arasında tartışmalar vardır. Fakat şu gerçektir ki, daha Yeni Taş devrinde yalnız bakır değil, aynı zamanda altın ve gümüş de keşfedilmişti ve bu parlak madenlerden okuçları (temrenler), balta, kama, bıçak, bız v. b. gibi o zamana kadar taştan yapılan bütün aletler yanında gerdanlık, bilezik, topuzlu veya çengelli iğneler, kopçalar v. b. gibi süs eşyaları da bakırdan ve daha çok altın veya gümüş gibi kıymetli madenden yapılıyordu. Fakat bu devirde taştan, ve hele obsidyenden yapılan ziynet eşyaları da kullanıyordu. Madenin taşla birlikte kullanıldığı devre Eneolitikum veya Khalkolitikum denilir. Madenin ilk ve en eski kullanılışı da bakırla olmuştur. Yalnız bakır çok yumuşak olduğu için, daha çok eski devirlerde arsenik, antimon ve daha çok kalayla karıştırıp sertleştirerek işlenmesi biliniyordu. Bakıra kalayı karıştırma nispeti değişik idi. Silâhlar için yüzde on en elverişli nispetti. Bu silâhlardan, daha çok balta kama ve okuçlarının incelenmesiyle B. nın Avrupa'da geçirdiği gelişme merhaleleri tesbit edilmiştir.

Yalnız Avrupa'da ve bu kıtanın Asya ve Afrika ile olan temas bölgelerinde değil, eski dünyanın bakır cevheri bulunan birçok yerlerinde eskiden kullanılmış bakır madeni ocaklarına raslanmış, hattâ bu ocaklarda taş baltalar ve aletler bile bulunmuştur. Bunlardan Sina yarımadasında bulunanı, şimdiye kadar bilinenlerin en eskisidir. Asur'da, Kafkasya'da ve hele Kıbrıs (eski adı: Alaşia) ta bu tarz bakır ocakları bulunmuştur, Mezopotamya'nın antik şehirlerinden olan Lagaş (bugünkü Telloh) ta daha Akkad'lı Sargon (b. bk.) devrinden (M. ö. 2750 sıraları) önceye ait bir belgede bir maden alaşımı raporu ele geçmiştir. III. Ur sülâlesi zamanında da Lagaş Patesisi(Beyi)Gudea. tanrısına yaptırdığı tapınaktaki eşyalarda bakırı kullanmakla övünür. M.Ö.II. binyıla ait olan Kappadokia tabletlerinde bakırın tasfiyesinden bahsedilir ve henüz mahiyeti iyice anlaşılamıyan birçok türleri sayılır(bk. Emin Bilgiç: *Anadolu'da maden ekonomisi*, «Sumeroloji Araştırmaları», İstanbul 1941, s. 913 950) Amarna arşivinde bulunan bir Kıbrıs mektubunda da Alaşia (b. bk.) kıralı, Firavun'a bakır gönderdiğini yazmaktadır. Anadolu'nun da zengin bir B. medeniyeti devri yaşadığını İkinci Dünya Harbi arasında burada yapılan kazılar göstermiştir. Gerçekten de Anadolu'da M. Ö. III. bin yılının ikinci yarısına konulabilen B. kültürünü en iyi temsil eden Alacahöyük (b. bk.) kazılarından başka Batı Anadolu için Troia, Doğu Anadolu için Tilkitepe (Van), Orta Anadolu için de Alişar, güneyde ise Yümektepe (Mersin) kazıları bu kültürün hemen hemen bütün Anadolu'da yaygın olduğunu göstermiştir. Ancak şu noktayı belirtmek gerekir ki, Önasya'nın Mısır, Mezopotamya gibi memleketlerinde B kültürleri yazılı oldukları halde, Anadolu'daki en eski B. kültüründe henüz yazı yoktur.

Bakır çağı kültürü: Yerleşik tarımcı bir topluluğun ulaşmış olduğu B. kültüründe, hayli ıslah edilmiş bir sapan aracılığiyle buğday, arpa, çavdar gibi kültür bitkileri elde edilmiş, koyun, keçi, köpek, sığır, domuz gibi evcil hayvanlar yetiştirilmeğe başlanmıştı. Yine bu devirde çevresi duvarlarla çevrili şehirlerde Doğu'nun teokratik devlet sisteminin nüvesi olan tanrı-kıral veya rahip-kırallar idaresinde bağımsız şehir devletleri kurulmuştu Mezopotamya'da Ur, Anadolu'da Alacahöyük. Kafkasya'da Kuban kıral mezarları B. medeniyetinin tipik örneklerini temsil ederler. Medeniyetin gelişmesinde bu derece önemi olan bakır cevherinin daha çok Akdeniz memleketlerinde bol miktarda bulunması, medeniyet güneşinin ilkin Doğu'da, Akdeniz çevresinde parlamasına yol açmıştır.

Bakır çağı keramiği: Bu devir çanak çömleği, iyi temizlenmemiş bir kilden yapılmış olup, pişirme tekniği de ileri olmadığından, kabın her yanı aynı derecede yanmamıştır. Renkleri genel olarak siyaha yakın gri, nadiren de kırmızıdır. Üzerlerine çizgilerle geometrik desenler çizilmiş, bazan da bu çizgilerin içleri beyaz, kalkerli bir madde ile doldurulmuştur. Anadolu'daki B. kapları, birbirlerinden yalnız şekilleriyle ayrılırlar.

BAKIR HAN (ölm. 1915), İran meşrutiyet hareketi sırasında tanınan iki Azerbaycan kahramanından biri. 1908 de Mehmed Ali Şah'ın Tahran'da, İran Millet Meclisini (Şuray-ı Millî) dağıtması üzerine Azerbaycan ilinin başkenti Tebriz ayaklanmış ve Tahran'dan gönderilen Şah ordularının yaptığı (11 aydan fazla süren) bir kuşatmaya karşı koymuştur. Bu savaşlarda B. (Salar-i millî), Settar Han (Serdar-i millî) ile birlikte büyük yararlıklar göstermiş ve Birinci Dünya Harbi sırasında Türkiye'ye sığınmak üzere hudutta misafir olduğu bir evde uyurken öldürülmüştür.

BAKIR HİDROKSİT. Bakırın iki hidroksidi vardır:

Bakır (2) hidroksit $Cu(OH)_2$ Kuprihidroksit, adı da verilir. İki değerli bakır (Kupri) tuzlarının sudaki eriyikleri üzerine fazla alkali hidroksit (KOH veya NaOH) eriyiğinin etkisi sonucunda, kabarık, mavi bir çökelek elde edilir. Çökelek, normal sıcaklıklarda yavaş yavaş, ısıtıldığında daha çabuk siyah bakır oksit haline geçer. Bakır tuzları eriyiklerine az miktarda alkali hidroksit eriyiği katılırsa, bakır hidroksit yerine bazik bakır tuzları çöker. Bu çökelekler su ile muamelede güzel mavi renkte, kristal, oksit haline geçmiyen bakır hidroksitleri teşkil eder. Böylece elde edilen bakır hidroksitler (Bremer mavisi, Braunschweig mavisi gibi), ressamlarca pek makbul boyalardır.

Bakır hidroksit, değişik alkali hidroksit eriyiklerinde, koyu mavi renkli $Cu(OH)_4$ kompleks iyonunu meydana getirerek, dikkati çekecek miktarda erir.

Bakır (1) hidroksit Cu (OH). Hidroksit asitli Bakır (1) klorününün eriyiğinin sodyum veya potasyum hidroksit eriyiği muamelesinde sarı, kristal bir çökelek halinde elde edilir. Havada kolaylıkla oksitlenerek bakır (2) hidroksit meydana getirir.

BAKIR KARBONAT, hububat tohumunun, mantar hastalıklarına karşı, ilâçlamasında kullanılan bir toz madde. Bileşiminde % 45 saf bakır vardır.

BAKIR KİREÇ BULAMACI: bk. BORDO BULAMACI.

BAKIR KÜRESİ: bk. KÜRE.

BAKIR OKSİT. Bakırın iki oksiti vardır:

Bakır (2) oksit: CuO. Kuprioksit adı da verilir. İki değerli bakır tuzlarının ve bakır (2) hidroksitin kızıl de-

recede ısıtılmasiyle siyah bir toz halinde elde edilir. Bakır havada ısıtılınca yüzeyi siyah bir oksit katmanı ile kaplanır. Bakır oksit kolaylıkla indirgenebildiğinden kuvvetli bir oksitliyendir. 800° nin üstüne oksijenin yarısını vererek bakır (1) oksit (Bakır oksidul) haline geçer. Organik elementsel analizde analiz edilerek organik maddelerin yakılması bakır oksit ile yapılır. Teknikte Bakır oksit porselen boyası (yeşil veya mavi yeşil) olarak ve renkli camların (yeşil ve mavi yeşil camlar) elde edilmesinde kullanılmaktadır.

Bakır (1) oksit: Cu_2O Kuprooksit adı da verilir. Tuğla kırmızısı rengindedir. Bakır (2) oksitin 1000° ye kadar ısıtılmasından elde edilir. Glükozun Fehling ayracı ile ısıtılmasında açığa çıkan kırmızı çökelek (1) oksittir.

BAKIR SÜLFAT: bk. GÖZTAŞI.

BAKIR SÜLFÜR. Bakırın iki sülfürü vardır:

Bakır (2) sülfür CuS: İki değerli bakır tuzlarının eriyiklerinden kükürtlü hidrojen gazı geçirilerek siyah bir çökelek halinde elde olunur. Suda ve seyreltik asitlerde erimez. Bakır (2) sülfür, elektriği oldukça iyi iletir. 500° de hidrojen akımı altında indirgenirse bakır (1) sülfürü meydana getirir. Havada kızıl dereceye kadar ısıtılırsa CuO teşkil eder. Amonyum sülfürde az miktarda erir. Alkali polisülfür eriyiklerinde daha çok erir.

Bakır (1) sülfür Cu_2S: Bakır (2) sülfürün hidrojen ile indirgenmesinden elde olunur. Kırmızı siyah, kristal bir tuzdur. Suda ve amonyum sülfürde erimez. En önemli bakır filizlerini, halkozin Cu_2S ile halkopiriti $CuFeS_2$ meydana getirir.

BAKIRÇAYI (Bakırçay, Bakır Çayı şeklinde de yazılır; Eskiçağda *Kaikos*), Ege bölgesinin kuzey bölümünde bir ırmak. Uzunluğu 104 km dir B. Balıkesir'in 30 km güneyindeki dağlardan kaynağını alır, Soma ve Bergama ovalarından geçtikten sonra Çandarlı Körfezi'ne dökülür. B. Kırkağaç çevresine düşen yukarı bölümünde birkaç metre genişlik, yarım metre kadar da derinlik gösterir. Bergama yakınlarında biraz daha genişliyen çay, yaz sonuna doğru çok cılızlaşır. Ancak bol yağışların ardından kabarır, çevresine taşar, bataklıkların meydana gelmesine sebep olur. Buna karşı koymak ve küçük ölçüdeki taşmaları önlemek için, yatak yer yer genişletilmiştir. Fakat çay, taşıdığı kum, kil ve çakıllarla yatağını doldurmaktadır. B. yolu boyunca kuzey ve güneyindeki dağlık yerlerden kollar alır (Yaylı dere, Maden, Satı Asmak dereleri gibi).

B. yatağını, anaçizgilerile doğu - batı doğrultusunda uzanan ve çevresindeki dağlık yerler (800 - 1000 m) arasında bulunan bir çöküntü hendeğinde (yüksekliği 40 - 100 m) açmıştır. Çay Kırkağaç ile Soma, Bergama ovalarını geçtikten sonra, Dikili'ye doğru uzanacağı yerde güneye döner ve denize ulaşır. Bundan başka hususiyle Bergama ovasında, güneydeki dağların eteğine sokulmuş bulunur. Bunun sebebi, kuzeyden inen hızlı akışlı kuvvetli birçok derelerin, taşıdıkları alûvyonları uzun zamanlar içinde yolları boyuna yığmaları ve B. nı güneye doğru yatak değiştirmiye zorlamalarındandır. Aşağı bölümünde B. volkanik yapılı Karadağ (780 m) ile Yunt Dağı arasındaki boğaz biçimli dar vadiden aktıktan sonra, kendi biriktirdiği deltadan geçer. Körfeze doğru 5 km kadar uzanabilmiş bulunan bu küçük delta, Eskiçağdan beri büyümüş ve önceleri Bergama şehrinin limanı olan Elaea. (b. bk.) bugün 2 km kadar içeride kalmıştır (bk. BAKIRÇAYI OVASI).

BAKIRÇAYI OVASI, Ege bölgesinde Bakırçayı'nın geçtiği çukur düzlükler. Dar anlamiyle B. Soma yakınından başlar, denize kadar uzanır. Bu halde uzunluğu 50, genişliği 15 km dir. Geniş anlamiyle B. Soma çevresindeki çukur düzlükleri ve Kırkağaç ovasını da içine alarak doğuya doğru uzanır. (Bu takdirde ovanın uzunluğu 80 km yi bulur). Soma yakınında 4 km ye inecek şekilde daralan ova, Kırkağaç doğusunda 10 km yi geçecek kadar genişler. Yer yer daralıp genişliyen B. nın türlü bölümleri, kenarlarındaki kasabalara göre adlandırılarak. yerine göre, «Bergama ovası», «Kırkağaç ovası», adları da kullanılır. B. nın Bergama batısında kalan bölümü denizden ortalama 25 - 50 m, bunun doğusundaki bölümü ise 80 - 100 m yüksekliktedir.

B. Ege bölgesinin doğu - batı doğrultusunda uzanan ve alûvyonlarla dolmuş bulunan çöküntü yerlerinden biridir. Ovayı, doğudan batıya doğru geçen Bakırçayı (b. bk.) ile kollarının taşıyıp getirdikleri kum, çakıl ve killerle bu uzun çukurluk örtülmüştür. Kuzey ve güneyden inen birçok derelerin meydana getirdikleri birikinti konileri, biribirleriyle birleşmiş, kenarlarda geniş alûvyon düzlükleri teşekkül etmiştir. B. nın sınırlarını, bu alûvyon örtülerini çevreliyen daha eski tabakalarla çizmek mümkündür. Ovanın, Bergama'nın kuzeyine düşen kenarında volkanik kültelerden teşekkül etmiş tepelik ve dağlık yerler, daha doğuda yeni volkanik örtülerle karışık Neojen plâtoları yükselir; bu plâtolar ovayı doğu bölümünde sınırlayacak şekilde uzanır, ovanın güney tarafı da yer yer volkanik tepeler ve Neojen düzlüklerle çevrilidir. Bu volkanik ara tabakalı Neojen plâtolarından biri, Kırkağaç ve Akhisar ovalarını biribirinden ayırır. B. nın tabanı, çevresindeki bu dağ ve plâtolardan 200 - 500 m aşağıdadır.

B. da Akdeniz iklimi özellikleri görülür. Yazlar sıcak ve kurakça, kışlar yağmurlu ve ılık geçer. İlkbaharda ve güzün sisler olur; bu mevsimlerde çok yağmur yağar. Yıllık yağış 600 - 700 mm dir. Yağmurlar, toprağa 25 - 30 cm işler, hele çukur yerlerde toprak 15 günden 2 aya kadar nemli kalır. Burada kar pek nadir yağar; kar örtüsü ancak 5 - 10 cm yi bulur; bu da bir gün içinde erir. Yalnız ovayı çevreliyen dağlarda kar daha sık yağar ve biraz daha uzunca bir zaman yerde kalır. Kışın ve ilkbaharda don da olur. Ancak, sabaha karşı beliren bu donlar, toprağa en çok 3 - 5 cm kadar işliyebilir, güneş doğar doğmaz çözülür. B. nda gece ile gündüz arasındaki sıcaklık farkı 15 - 18° yi bulur.

B. çok verimli toprakların bulunduğu zengin tarım bölgelerindendir. Burada yetişen çeşitli ürünler arasında pamuk, susam, tütün, türlü sebzeler, buğday, mısır, mercimek, nohut, bakla önemli yer tutar. Soma çevresinde yetiştirilen sebze ve meyvalar, Bandırma, İstanbul ve Ankara'ya kadar gönderilir. Bu bitek topraklarda 60 - 80 cm uzunluğunda dayanıklı ve iyi cins patlıcan yetiştirilir. Kırkağaç kavunları çok yerde tanınmış olup, yılda 2 milyon kadar elde edilir. B. nda yetiştirilen pamuk ve tütün, balyalar halinde endüstri ve ticaret şehirlerine gönderilir. Ova ve çevresinde zeytincilik, bağcılık ta önemli yer tutar. Ovada tarım, saban ve pullukla yapılırsa da son zamanlarda çiftçi hem beygir, hem motörlü vasıtalarla ekip biçmeye başlamış, bu arada hasat ve harman işi makineleşmiştir. Birçok köylerde biçme makineleri vardır. Kurak geçen yıllar dışında, iklimin yağışlı, toprağın nemli oluşu, sulamayı çok gerektirmezse de sebze bahçeleri bu şartlar altında yine sulanır. Ovanın «azmak» adı verilen çukur yerlerinde, şişirme suretiyle sulama yapılır.

B. Türkiye'nin sık nüfuslu yerlerindendir. Burada km^2 ye ortalama 40-50 kişi düşer. Ovayı çevreliyen yüksek yerlerde ise nüfus seyrekleşir (km^2 ye 15-30 kişi). Köyler ve kasabalar, en çok ovanın kenarlarında ve dağ eteklerine yakın yerlerde kurulmuştur. Bu yerleşme yerlerinden biri 16 binden çok nüfuslu (Bergama), biri 8700 (Kırkağaç), ikisi 5-6 bin nüfuslu (Soma, Kınık), dördü 2-4 bin nüfuslu (Dikili, Çandarlı, Poyracık, Zeytindağ) dur. Nüfusu 400-600 olan köyler çoktur. B. ve yakın çevresinde 100 bin kadar nüfus vardır. Soma ile Kınık arasında ovanın güney kenarından (bazı yerlerinde ova tabanından 7-8 m yükseklikteki çakıllı sekilerden) geçen şose, birkaç köprüden sonra. ovanın kuzey kenarındaki Bergama'ya uzanır; batıda Dikili iskelesine ulaşır. Bu arada güneye doğru ayrılan bir kol Çandarlı ve Foça'ya varır. Otobüs ve kamyonların işlediği bu yol, B. nı, Ege Denizi kıyısındaki iskelelere ve Kırkağaç-Akhisar-Manisa üzerinden İzmir limanına bağlar. Ovanın doğu kenarından (Soma ve Kırkağaç yakınından) geçen demiryolu ise, B. nı İzmir ve çevresiyle Balıkesir, Bandırma'ya ve Ankara'ya bağlar.

BAKIRDAĞI: 1 — Kayseri'nin Develi ilcesine bağlı bucak. Merkezi 398 (1945) nüfuslu Taşçı köyüdür. Bucak nüfusu 10 132, köy sayısı 21 dir. Taşçı köyü Develi'nin güneydoğusunda, ondan 35 km kadar uzakta. Bakırdağı'nın kuzeyinde, Yenice ırmak kenarındadır.

2 — Kayseri'ye bağlı Develi kasabasının 45-50 km güneydoğusunda Toroslar'dan bir dağ. Yüksekliği 2701 m. B. hususiyle Devon, Permo-karbon ve Kretase kültelerinden meydana gelmiştir.

BAKIRKÖY, İstanbul'a bağlı ilce. Yüzölçümü 232 km^2; nüfusu 41 607 (1950). Merkez bucağından başka Mahmutbey ve Yeşilköy bucakları vardır. Bağlı köy sayısı 16 dır. İlce merkezi olan B. önceleri Makriköy adını taşırken cumhuriyet devrinde bu ad verilmiştir.

BAKIRKÖY HASTAHANESİ, Türkiye'nin halen mevcut üç akıl hastahanesi arasında en büyük ve en modern olanıdır. Bakırköy ilce merkezinin kuzey-batı tarafındaki açık sahada bulunduğu için bu mahallî ismi halkarasında maruftur. Yoksa «İstanbul Akıl Hastahanesi» dendiği zaman da yine bu hastahane anlaşılmaktadır. B. açılmadan önce İstanbul'dan ve memleketin her yanından gelen akıl hastaları Üsküdar'daki Toptaşı tımarhanesinde tecrit edilirdi. İstiklâl Harbi bitince millî hükümet, Toptaşı hastahanesi ile Üsküdar'da Nuh kuyusuna yakın bir yerde bulunan, «Emrazı Akliye ve Asabiye» hastahanesinin başına başhekim olarak Gülhane hocalığından yeni çekilmiş olan Dr. Mazhar Osman'ı getirmişti. Toptaşındaki yüzlerce hastanın kötü sıhhî şartlar altında gerçek bir tedaviye tâbi olamıyacaklarını ve günlük ölüm vak'alarının çokluğunu yakından gören Mazhar Osman (Ord. Prof. Dr. Mazhar Osman Usman), Bakırköy'deki Reşadiye kışlalarının «Emrazı Akliye ve Asabiye Hastahanesi» olması için teşebbüse girişmiştir.

Birinci Dünya Harbi sırasında inşasına başlanılan ve henüz tamamlanmamış olan Reşadiye kışlalarına bin dönüm arazi de katılmak suretiyle, Toptaşı'nın bütün ruh hastaları buraya taşınmış (15 haziran 1927) ve bu suretle İstanbul'un eski tımarhanesi tarihe karışmıştır. O zaman bir harabeden ibaret olan B., Başhekimin direktifleri altında, Avrupa'daki tahsillerinden yeni dönmüş olan bir kaç genç mütehassıs hekimin çalışmaları sayesinde, az zaman zarfında, modern bir hastahane ve hükümetin devamlı yardımlariyle de gitgide üç bine yakın akıl hastasını barındırır bir müessese halini almıştır. Zamanla buraya biyoloji, anatomopatoloji, psikoloji, radyoloji, fizik tedavi lâboratuvarları ile nöro-şirürji (sinir cerrahîsi), anormal çocuklar servisi katılmıştır. O zamandan beri B. bir ruh hekimliği olarak memlekete birçok seçkin mütehassıslar vermiş bulunmaktadır. Hastahane yeşil bir sahada ve paviyonlar halindedir. Bu paviyonlar ruh hastalarının çeşitlerine göre «ajiteler», «saralılar». «sakinler», «mücrimler», «toksikomanlar» servisleri diye anılmaktadır. Muhitlerine tehlikeleri olmıyan ve iyileşmeğe yüz tutan hastalar da, hastahanenin bağ, bahçe ve atelyelerinde çalışırlar (occupationthérapie).

İstanbul Tıp Fakültesi ruh hastalıkları servisi de ayrı bir paviyon halinde burada bulunmaktadır. Cüzamlılara mahsus müstakil bir pavyon hastahaneden tamamiyle tecrit edilmiş olarak uzak bir sahada bulunmaktadır. B. nin bir yıldan beri faaliyette bulunan 5000 kişilik modern bir mutfağı vardır.

BAKIŞ (Hek.), yüz çizgileri. yüz ifadesi Hastanın yüzü ruhunun aynasıdır. Gerçekten hastanın yüzüne bir bakışta ıstırabını, ağrılarını, teheyyücünü, yorgunluğunu, gevşekliğini, dalgınlığını. büsbütün kendini bilmediğini veya can çekiştiğini anlamak mümkündür. Bazı çehre bozuklukları pek karakteristiktir. Meselâ solukdarlıklı bir hastanın yüzü. büyük bir sıkıntı içindedir. Solunumda burun kanatları açılıp kapanır, dudakları mosmordur. Bilâkis hasta yine ziyade sıkıntı içindedir, fakat yüzü değişik, dudakları, burnu sivrilmiş, gözleri çukura batmış ise bir kollaps olduğu anlaşılır (ameliyatlardan sonra, bazı enfeksiyon hastalıklarında, ağır karın hastalıklarında, hususiyle genel peritonitte, büyük iç kanamalarında). Canlı ve tabiî bir ifade gösteren çehreye tabiî çehre denir. Bazı hastalar etrafına karşı büsbütün kayıtsız bir halde yatar, ağızda toplanan salgıları yutmak için gereken dudak, dil ve yutkunma hareketlerini yapamaz, Konjonktiva ve kornea üzerinde salgı topladığı halde bile gözünü kapamaz. Yüz hareketsiz, değişik ve ruhsuz, bakış her türlü ifadeden mahrumdur. Buna değişik çehre veya Hippokrates yüzü denir. Derin dalgınlık halinde ve can çekişmede görülür. Akut ateşli hastalıklarda yüz genel olarak kırmızı ve şişkindir. Ateşli hastalıklardan tifo, menenjit, milyer tüberküloz, septisemi, az çok dalgınlıkla birliktedir: bakış donuk, dalgın, yüz ifadesizdir. Bu hastaların çehreleri karakteristiktir, bir bakışta tanılabilir.

BAKIŞIK : bk. SİMETRİ.

BAKÎ (asıl adı: *Abdülbakî Mahmut;* 1526-1600), büyük Türk şairi. İstanbul'da doğmuş, yine orada ölmüştür. Fatih camii müezzinlerinden Mehmet adlı birinin oğludur. Babasının «Karga» lâkabiyle anıldığını, bu yüzden, kendisine «Kargazade» dendiğini bazı kaynaklar kaydederler. Edirne'li Emrî gibi bazı rakipleri tarafından da B. ye «Karga» dendiğini biliyoruz

B., ilkin babası tarafından saraç çıraklığına verilmişse de orada çok kalmıyarak medreseye girmek fırsatını bulmuştur. Medresede, devrin ünlü bilginlerinden Karamanlı Ahmet ve Mehmet efendilerden ders görmüş, tarihçi Hoca Sadettin (b. bk.) şair Nev'î (b. bk.) v. b. ile ders arkadaşlığı etmiştir.

B. onsekiz, ondokuz yaşlarında iken İstanbul'un en çok beğenilen genç şairlerinden biri olmuştur. B. o tarih-

lerde Bayezid camii avlusundaki küçük bir dükkânda remilcilik eden Şair Zatî (b. bk.) ye gazellerinden birini gösterince, ihtiyar şair, böyle güzel bir şiirin onsekiz yaşındaki bir genç tarafından yazılabileceğine inanmıyarak ona «intihal» in fenalıklarından bahsetmiş, B. nin ısrarı üzerine, divanını açarak onu sınamıştır. Zatî'nin. dükkânına devam eden genç şairler arasında en çok B. yi beğendiği bazı kayıtlardan anlaşılmaktadır: Onun bir matlaının alt tarafını tamamlamak suretiyle meydana getirdiği bir gazeli kendi divanına koymuş olduğu, ve, «Baki gibi bir şairin şiirini almak ayıp değildir» dediği Âşık Çelebi tezkiresinde kayıtlıdır. Hocası Mehmet efendi hakkında yazdığı *Sümbül* kasidesi ile medrese çevresinde ünü genişliyen B., daha sonra

Bakî, Şeyhülislâm Ebussuud Efendi ve Nev'î ile bir arada (Fatih Millet Kitaplığı'nın müze kısmında bulunan ÂşıkÇelebi tezkiresindeki minyatür).

Kadızade Şemsettin'in derslerine devam (1552) etmiş, Nahçivan seferinden dönen Kanunî'ye takdim ettiği bir kaside(1554) ile de, padişahın ilk defa dikkatini çekmiştir. Halep kadılığına atanan Kadızade ile birlikte Haleb'e gitmiş (1555), yine onunla birlikte İstanbul'a dönerken (1559) uğradıkları Konya'da kadılık eden Şeyhülislâm Ebussuut Efendi'nin oğlu Mehmet Çelebi ile tanışarak, ondan. babasına bir tavsiye mektubu almış, bir yandan da, yazdığı kasidelerle, sadrazam Rüstem Paşa'nın şeyhi olan ve «Baba efendi» diye tanılan Filibe'li Şeyh Mahmut efendiye, Rüstem Paşa'nın ölümünden sonra da, sadrazam Semiz Ali Paşa'ya kapılanmağa çalışmış, ayrıca Mirahur Ferhat Ağa gibi saray ileri gelenleri vasıtasiyle padişahın gözüne girme yollarını aramıştır. İlkin danişmend olarak (1561) meslek hayatına giren B. nin, sonra da mülâzım olarak 25 akça ile bir medreseye atanmasına ferman çıkmışsa da (1563). Rumeli kazaskeri Hâmit efendi bu tayini kanunsuz bulmuştur. Buna rağmen padişahın isteği üzerine B. 30 akça ile Silivri'de Pîrî Paşa medresesine atanmış, ertesi yıl ödeneği arttırılarak Murat Paşa medresesine verilmiş, 1565 te 10 akça daha zam görmüştür. Sanat hayatının da parlak devresine ulaşmış bulunan şairin padişah tarafından çok beğenilmesi ve Muhibbî mahlâsiyle şiirler yazan Kanunî'nin kendi şiirlerini ona gönderip bunlara nazireler yazmasını istemesi, B. nin ününün genişlemesini sağlamış, aynı zamanda eski arkadaşlarından, hattâ saray adamlarından bir çoğunun kıskançlığını uyandırmıştır. Kanunî'nin ölümü (1566) üzerine ünlü mersiyesini yazmıştır. Bu şiirle aynı zamanda yeni padişah Selim II. ye de mensup olma vesilesi hazırlamış, hattâ bir de cülûs kasidesi yazmış olduğu halde Murat Paşa medresesindeki görevinden azledilmiş, fakat birkaç yıl sonra Mahmut Paşa medresesine (1569), daha sonra Eyup müderrisliğine atanmıştır (1571). Bu sefer de *Münşeat* sahibi Feridun Bey vasıtasiyle Sokollu'nun himayesini sağlıyarak mesleğinde yine ilerlemeğe başlamış, sahn müderrisi olmuş (1573), ayni yıl padişahın meclislerine davet edilmeğe başlanmış, bu yakınlıktan faydalanarak, Selim ve Selimî mahlâslariyle şiir yazan Selim II nin birkaç gazelini tahmis etmiş, bazı gazellerine nazireler yazmış, ve türlü vesilelerle ona methiyeler sunmuştur. Murat III. devrinde (1574 - 1595) de mevkii sarsılmamış, yalnız bir defa, Süleymaniye müderrisliğine atandığı sıralarda (1575), düşmanları, Namî mahlâslı eski bir şairin bir gazelini B ye isnat edip gazelde padişah aleyhinde bir telmih olduğunu yaymaları üzerine şair görevinden azledilmiş, sürüleceği sırada koruyucuları bu gazelin İstanbul'lu Namî'ye ait olduğunu padişaha bildirerek şairi kurtarmışlar, ve B. bundan sonra mesleğinde tekrar yükselmeğe başlamıştır. Önce Edirne Selimiyesi'ne (1576), sonra Mekke (1579) ve Medine (1580) kadılıklarına atanmış İstanbul'a dönünce de (1582) Ferhat Paşa, Siyavuş Paşa, Hoca Sadettin efendi gibi nüfuzlu kimselerin himayesini sağlamış, Mekke'de iken tercüme ettiği Mekke tarihine ait bir eserden başka, birtakım kaside ve gazeller takdim etmek, ve Muradî mahlâsiyle şiirler yazan Murat III. ün gazellerine nazireler söylemek suretile padişaha sokulmağa çalışmıştır.

B. bundan sonra iki kere İstanbul kadılığı (1584, 1585). iki kere Anadolu kazaskerliği (1585, 1590), üç kere de Rumeli kazaskerliği (1591, 1595, 1597) etmiş, çok arzuladığı, hattâ elde etmek için birtakım entrikalara dahi karıştığı şeyhülislâmlık makamına ulaşamadan ölmüştür.

Hayatında «Sultan - üş - şuarâ» diye anılan, ünü imparatorluk dışına kadar yayılan B. nin cenazesi büyük bir törenle kaldırılmış, cenaze namazı bizzat Şeyhülislâm Sunullah efendi tarafından kılınmıştır. Edirnekapı dışındaki mezarlıkta gömülüdür.

B. nin Şeyhî mahlâsiyle şiirler yazan Mehmet (1586-1629) ve Abdurrahman (ölm. 1635) adlı iki oğlu olmuştur. Abdurrahman'ın oğlu Esat (1616 - 1665) da Faizî mahlâsiyle şiirler yazan değerli bir şairdir.

Şiirlerini inceden inceye işliyen titiz bir sanatçı olan B., daha çok kaside ve gazel yazmıştır. Onun şiirlerinde samimî olmaktan çok şekil mükemmelliğini sağlamak, edebî sanatları ustalıkla kullanmak, kelime oyunlarına fazla düşkünlük gibi özellikler göze çarpar.

Türkiye Türkçesi'nde XIII. yüzyıldan beri yüzlerce şairin elinde gittikçe gelişen Divan edebiyatı, B. nin şahsında ilk defa en yüksek temsilcisini bulmuştur. Nazım tekniği onun elinde yüksek bir seviyeye ulaşmıştır. Şairin edebî kişiliğinin gelişmesinde, kendisinden önce yetişenlerden Ahmet Paşa, Mesihî, Necatî, Zatî, Hayalî ile, Fars şairlerinden Hâfız Şirazî, Selman Saveci, Kemal Hocendî gibi şairlerin etkisi vardır. Tasavvuf ve din konuları ile hemen hiç ilgilenmemiş; hattâ her divanda bulunması âdet olan münâcât, tevhit, naat gibi şiirler yazmamıştır. Eserleri ve ünü Hicaz, Irak, Azerbaycan, İran ve Hindistan'a kadar yayılan şair, gerek çağdaşları, gerek daha sonra yetişenler tarafından üstat olarak tanınmış, şiirleri tanzir, tahmis veya taklit edilmiştir. B. nin iki minyatürü vardır, biri, İstanbul'da İslâm Eserleri Müzesin'deki yazma bir *Divan*'ında (Salon V., No. 1959), diğeri Millet Kitaplığı müzesindeki Âşık Çelebi tezkiresindedir; ikinci minyatür B. yi Ebussuut Efendi ve Nev'î ile bir arada göstermektedir.

Divanından başka, dinî veya tarihî bazı mensur tercümeleri de vardır.

Divan: B., ilkönce Kanunî'nin isteğiyle bir divan tertip etmiştir; fakat sonradan daha pek çok şiir yazdığı için bu nüsha eksiktir. İstanbul ve Avrupa kitaplıklarında ve özel ellerde, başka başka tarihlerde yazılmış, birbirinden farklı birçok B. divanı bulunuşu şairin kendi zamanında ve daha sonraki devirlerde çok okunan bir sanatçı olduğunu gösterir. Divan ayrıca üç defa basılmıştır:

a) *Divan-ı Bakî* [İstanbul 1859], taşbasması olarak yayımlanmıştır, içinde 590 parça şiir vardır. Çok yanlışlı, fena bir baskıdır.

b) *Baki's Diwan, Ghazalijjât* [Leiden 1908], Rudolf Dvořák tarafından Leiden, Leipzig, Viyana ve Münih'teki nüshalara göre hazırlanan bu nüsha, harekeli harflerle basılmıştır, içinde 617 parça şiir vardır. B. nin yalnız gazellerinin, bir de 121 beyit tutan 9 medhiyesinin toplandığı bu nüshada kaside ve mersiyeler yoktur. Türkçe kelimeler çoklukla yanlış okunmuştur.

c) *Bakî Divanı* [İstanbul 1935], Sadettin Nüzhet Ergun tarafından yeni Türk harfleriyle bastırılmıştır, içinde 659 parça şiir vardır.

Maâlim - ül - yakîn fî sîreti Seyyid - il - mürselîn: Şihabüddin Ahmet b. Muhammed Kastalânî'nin *El Mevâhib - ül - ledüniyye* adlı kitabının bazı değiştirmeler, veya bazı eklemeler veya çıkarmalar yapılmak suretiyle tercümesidir. 2 cilt olarak İstanbul'da iki defa basılmıştır.

Fazâil - ül - Cihad: Ahmed b. İbrahim'in *Meşârî - ül eşvâk ilâ meşâri - il - uşşâk* adlı Arapça eserinin tercümesidir (tamamlandığı tarih 1567); B. nin el yazısiyle yazılmış olan nüsha İstanbul'da Millet Kitaplığı müzesindedir.

Fazâil - i Mekke: Kutbüddin Muhammed b. Ahmed Mekkî'nin Mekke tarihine ait Arapça eserinin tercümesidir (tamamlandığı tarih 1579). İstanbul ve Avrupa kitaplıklarında çeşitli yazma nüshaları vardır. Köprülü Kitaplığı'ndaki nüsha (No. 206) eldekilerin en iyisidir.

BAKÎ, Seyyid Abdülbakî (ölm. 1514), Şah Nimetullah veli torunlarından. Safevî Şah İsmail'e mensup İran şairlerinden olup onun yanında yükselerek mutlak bir vekâlet mesnedine ermişti. XVI. yüzyıl başlarında Yavuz'la Şah İsmail arasındaki savaşta öldürülmüştür.

BÂKÎ KULU, Osmanlı Devleti'nde Tanzimattan önce defterdarlık merkez teşkilâtında devlet gelirlerini toplıyan memurlara görevlerinden dolayı verilen ad. Bunlar, Baş Bâki Kulu (b. bk.) nun emri altında çalışırlar, hazineye borcu olup da vermiyenleri hapseder veya sıkıştırırlardı. Sayıları 60 kadardı. Eyaletlerde de ayni görevi yapmak üzere Bâki çavuşları bulunurdu. Yavuz Selim zamanında kurulmuş ve Tanzimat'tan bir kaç yıl önce kaldırılmış bir teşkilâttır. İçlerinden bir kısmının zaman zaman maliye memurlarının işlerine ve hesaplarına bakmakta çalıştırıldıkları, yoklama ve teftiş için dışarıya gönderildikleri de görülmüştür. Takdir ve şikâyetlerine önem verilir, hususiyle devlet malını zimmetine geçirenler hakkındaki raporları üzerine ilgililer çok defa geciktirilmeden ölümle cezalandırılırdı.

Kelimenin benzeyişine bakarak bunlara Bakı Kulu denmesi ve yine buna dayanılarak bunların sadece maliye müfettişi mahiyetinde bir görev sahibi sayılmaları yanlıştır. Baş Bâki Kulu'nun emrinde vergilerini vermiyenlerin hapsi için özel bir hapishanenin bulunması ve ödenmemiş vergi hesaplarını tuttukları bekaya defterlerine ayni zamanda Bâki defterleri de denmesi, bu görev adının vergi bakıyeleriyle ilgisini açıkça göstermektedir.

BÂKİLLÂNÎ, Ebû Bekr Muhammed b. el-Tayyib b. Muhammed b. Cafer (ölm. 1013), El - Kazî diye de anılan büyük İslâm kelâmcısı. Kendisinin mevâliden veyahut aslında Arap olmıyan bir aileden geldiği ve «Basrî» nisbesini taşıdığından Basra'da doğduğu sanılmaktadır. Doğum yılı da kesin olarak bilinmiyorsa da X. yüzyılın ilk çeyreğine rasladığı kuvvetle muhtemeldir. İslâm dünyasının bu zeki ve kabiliyetli kelâmcısı tahsilini o zamanlar dil, edebiyat ve kıraatta pek üstün bir seviyeye erişmiş olan Basriyyûn mektebi üstatlarının önünde yapmış, hususiyle Eş'arî'nin öğrencisi İbn Mücahid el - Tâî'den ders görmüştür. Sonra Bağdat'a giderek hadisteki bilgisini arttırmış ve Câmi el - Mansur'da ders vermeğe başlamıştır. B. nin Bağdat'taki ders muhiti, yalnız Irak'tan değil, islâm dünyasının her tarafından gelen öğrencilerle gittikçe genişlemiş, şöhreti yayılarak hükümdar ve emîrler yanında hürmet görmüştür. Hattâ Şiraz'da şiî Büveyhoğulları hükümdarı Adududdevle'nin huzurunda mûtezile ve şîaya karşı ehl - üs - sünne ve'l - isbat mezhebini parlak bir şekilde savunduğundan bu hükümdar tarafından takdir edilmiş, 371/981 de Bizans'a elçi olarak gönderilmiştir. Bağdat'a döndükten sonra gittikçe faaliyetlerini arttıran Batınîlere karşı mücadeleye girişmiştir. Bu arada Halîfe Kadir billah ile Büveyhoğulları arasındaki siyasî ve dinî münasebetlerde rol oynamış 403/1013 yılında Bağdat'ta ölerek Dâr - ül - mecûs'takî evine gömülmüştür.

Kabri sonradan Bâb-ül-haıb mezarlığına nakledilmiştir. B. Hicrî IV. yüzyıl başlarının «müceddid» i diye anılır ve içtihat yolunda yürüyen bir âlim olarak kabul edilir. O, usûl-i din'de Eş'atî mezhebini, mantık ve felsefe yolu ile teyit ve müdafaa etmiştir. İlmî çalışmalarının en büyük kısmını kelâma vermiş ve bu kolda büyük bir ihtisasa sahip olarak, çağdaşlarınca «lisan-ül-ümme» (ümmetin sözcüsü) ve «sârim-ül-islâm» (islâmın keskin kılıcı) lâkapları ile anılmıştır.

Bâkillânî bir çok eser yazmışsa da bunlardan çoğu bize kadar ulaşmamıştır. Elde bulunan başlıca eserleri şunlardır: *Kitabün fî i'caz-il-kur'an, Kitabün fî temhîd-id-delâil ve telhîs-il-evâil, Menakıb-ül-eimme, El-insâfu fî ashâb-il-hilâf, Kitab-ül-beyân anil-farki beyn-el-mu'cizât ve'l-kerâmât ve'l-hiyel ve'l-kehânât ve's-sihr ve'n-nerenciyât.*

BAKİRE (Virgo), Zodyak takımyıldızlarından biri. Arslan (Leo) ve Terazi (Libra) takımyıldızları arasında bulunur. En parlak yıldızı Spika olup birinci kadirden mavi renkli bir yıldızdır. Yunan mitolojisine göre şafak tanrıçası Aurora'nın kızı olup eskiden, altın devirlerinde. hep insanlar arasında kalır, gümüş devirlerinde insanlar arasında pek az görünür ve şimdi ise fena âlemden kaçıp yıldızlar arasında kalmak üzere şimdiki yerine gelir ve açık yaz günlerinde duygulu insanlara kendini gösterir.

♍ sembolü ile gösterilen altıncı Zodyak işaretine de B. burcu denir. Güneş bu burca ekim ayında girer. Bu burçla aynı adı taşıyan takımyıldız Hipparkhos zamanında birbirine çakışık idi; fakat presesyon yüzünden işaretler (burçlar) ve takımyıldızlar zamanla birbirlerinden ayrılmışlardır. Bk. PRESESYON.

BAKİS, eski Yunanistan'da kâhinlere verilen müşterek ad. Bir Boiotia'lı, bir Attike'li ve bir Arkadia'lı olmak üzere hususiyle üç B. tanınmıştı. Bunlardan en ünlüsü Boiotia'lı B. idi. Efsaneye göre Boiotia'lı B. kâhinlik bilgisini Nymphe'lerden öğrenmişti. Yunan yazarlarının eserlerinde kayıtlı olan birçok kehanetler Boiotia'lı B. e isnat edilmiştir. Bk. SIBYLLA.

BAKİTERİYUM (Bachiterium), geviş getirici memelilerin Tragulidae familyasına bağlı bir cins. Fosildir. Oligosen'in Quercy fosforitlerinde bulunmuştur.

BAKİYYE, Türk musikisi tonal sistemindeki bir küçük aralığın adı. B., aralığı 4/3 nispetindeki dörtlü aralığından iki tanini çıkarılınca kalan aralıktır. Bunun gerçek nispeti 256/243, takribî nispeti 20/19 dur.

BAKKA (Bacca), botanikte meyvadışı (exocarp), meyva-ortası (mesocarp) ve meyvaiçi (endocarp) tabakaları tamamen etlimsi olan meyvalara verilen ad, domates üzüm, gibi; bk. MEYVA.

BAKKALZADE: bk. MEHMET PAŞA, [Sarı].

BAKKARİS, bileşikgiller (Compositae) den, çoğu Amerika'nın güney bölgelerinde olmak üzere 300 kadar türü yetişen bir bitki cinsi. Bunların hepsi küçük veya büyükçe ağaççıklar olup bu cinsin çiçeklerinin içi evcikli, yaprakları yapışkandır. 1-3 metre ağaççıklar olan *B. salicina*, *B. halimifolia* gibi bazı türleri, rutubetli ve kumlu, iklimi ılık olan yerlerde süs ağaççığı olarak yetiştirilmektedir.

BAKKHEİA (Lât. *bacchanalia*), eski Atina'da tanrı Bakkhos(Dionysos)un şerefine kutlanan vahşî ve mistik yortu. B. münasebetiyle bir geçit resmi tertiplenir ve buna bakkhoslar (bk. BAKKHOS 2) ve hususiyle bakkheler (b. bk.) katılırdı. Bu yortular Yunanistan'dan Güney İtalya ve Etruria yoliyle M. Ö. II. yüzyılın başlangıcında Roma'ya da geçmiş, fakat burada ciddîliğini kaybederek her türlü sefahate yol açmıştır. İlkönce yalnız kadınların katılabildikleri B. lar yılda üç defa Ostia'da veya Aventinus eteğindeki kutsal Stimula korusunda tertiplenirdi. Sonraları erkeklerin katılmasına da müsaade edilmiş ve toplantıların sayısı ayda beşe çıkarılmıştır. Geceleyin gizlice yapılan bu toplantılarda akıl almıyacak türlü günahlar, zina, dolandırıcılık ve cinayetler işlenir, hattâ devlet aleyhinde komplolar hazırlanırdı. Nihayet M. Ö. 186 da, bir ihbar üzerine Senatus'un şiddetle açılmasını emrettiği tahkikat sonunda en yüksek içtimaî tabakaya mensup 7 000 kadar suçlu yakalanmış, bunların büyük bir kısmı ölüme, geri kalanı müebbet hapse mahkûm edilerek İtalya'daki bütün Bakkhos Kurulları kapatılmıştır. Bundan sonra B. ların tertiplenmesine, bazı istisnaî hallerde ve en az yüz senatorun huzuriyle, katılacak olan kişilerin sayısının ikisi erkek ve üçü kadın olmak üzere beşi aşmaması şartiyle yalnız Senatus izin verebilirdi. Senatus consultus de bacchanalibus (B. lar hakkında Senatus'un kararnamesi) adiyle tanınan bu ünlü kararname metninin tunç bir levha üzerine kazılmış bir kopyası Tiriolo (Calabria, İtalya) da ortaya çıkmıştır (şimdi Viyana'dadır.) Senatus'un aldığı şiddetli tedbirlerin sonucu olarak Roma'da B. lar büsbütün kalkmıştır. Fakat cumhuriyet çağının sonlarına doğru arasıra B. ların tertiplendiğine dair kayıtlar vardır.

B. lar Avrupa sanatçılarının sık sık ele aldıkları bir konudur. Bu yolda meydana gelen eserlerin sayısı önemlidir. En ünlü B. tasvirleri şunlardır: Tiziano Vecelli: Bakkhos ile Ariadne (tablo, Londra'daki National Gallery), Bakkheia (Madrid'deki Prado Müzesinde), Raymond Lafage: Bakkhos ile Ariadne'nin zafer alayı (tablo, Paris, Louvre), Annibale Carracci: Roma'daki Farnese Galerisi'nin tavan resmi, Nicolas Poussin: 4 tane B. tablosu (1 tanesi Londra'daki National Gallery'de, 1 tanesi Hampton Court'ta, 2 tanesi Paris'teki Louvre'da). Bunlardan başka Raffaello, Michel Angelo, Rubens, Van Dyck, Benedetto, Castiglione, Guido Reni, Jean-Honoré Fragonard, Hendrick van Balen, Andrea Mantegna'nın B. konulu tablo veya ıstampaları da anılmıya değer.

BAKKHEİON, Eskiçağ'da iki yerin adı:

1 — Eski Anadolu'da İzmir Körfezi'nde Phokaia (Foça) karşısında bir ada, şimdiki Orak Adası. Lâtin kaynaklarında B. adı *Bacchium* (Livius), *Bacchina, Bachina, Bachura* (Plinius) şekillerinde geçmektedir. Livius'a göre bu adada güzel tapınak ve heykeller vardı.

2 — Lesbos (Midilli) Adası'nda bir yer. Bir söylentiye göre efsanevî Yunan ozanı Orpheus'un başı burada gömülü idi.

BAKKHEİOS (Lât. *bacchius*), klâsik Yunan vezinlerinden biri. Tanrı Bakkhos'a göre adlandırılan bu vezin bir kısa ve iki uzun heceden müteşekkildir (· — —). B. genel olarak iambos (· —) ve khoriambos (— · · —) lu mısraların son cüzü olarak kullanılır. Tamamen B. lardan mürekkep mısralar pek azdır. Yunan edebiyatında B. çok yaygın değildir, buna karşılık Roma komedya şiirinde bu vezne oldukça çok raslanır.

B. un tersi (— — ·) ne *antibakkheios, hypobakkheios, palimbakkheios,* Lât *antibacchius* adı verilir.

1

2

3

4

5

6

7

8

1 — Rubens 2 — Carucci 3 — Tiziano, 4 — Tintoretto 5 — Rubens 6 — Tiziano, 7 — Poussin 8 — Mantegna.

BAKKHEİOS veya **BAKKHİOS** (Lât. *Bacchius*), eski Yunanistan'da ve Roma'da birçok kişinin adı. En önemlileri şunlardır:

1 — **Bacchios,** imparator Augustus zamanında ünlü bir gladiator.

2 — **Bakkhios,** Roma imparatoru Marcus Aurelius (hük. 161 - 180) un ilk felsefe öğretmeni.

3 — **Bakkheios** (M. Ö. II. yüzyıl), Tanagra'lı Yunan hekim ve tıp yazarı. Hippokrates'ın eserlerini açıklamış ve yayımlamıştır. Hippoktates'in güç kelimelerini açıklıyan sözlüğü Eskiçağda çok rağbette idi. B. un daha başka eserleri de vardı, ancak bunlar hakkında fazla bilgimiz yoktur.

4 — **Bakkheios Geron** (Yun. = İhtiyar B., Lât. *Bacchius Senex;* M. S. IV. yüzyıl), Yunan müzik yazarı. *Eisagōgē tekhnēs musikēs* (Müzik sanatına giriş) başlıklı bir eser yazmıştır. Bu eser daha sonra diyalog şeklinde işlenmiş ve bize kadar bu şekliyle gelmiştir. En iyi basımı (metin ve açıklamalar): Karl von Jan: *Musici scriptores Graeci*, Leipzig 1895.

BAKKHE'LER veya **BAKKHA'LAR** (Lât. *bacchantes*), eski Yunanistan'da tanrı Bakkhos (Dionysos) un rahibeleri. Efsaneye göre ilk B. Bakkhos'un dadıları olan nympha (b. bk.) lar idi. Sonra bakkhe adı Bakkhos'un çevresinde bulunan ve kendisine Hindistan yolculuğunda refakat eden Bassarid. Edonid, Eleid, Eviad Menad, Mimallonid ve Thyad'lara da geçmiştir. Antik tasvirlere göre B. yarı çıplaktılar, hafif, şeffaf bir tül, keçi veya pars postu giyerlerdi; başlarında defne, saparna, meşe veya köknar yapraklarından örülmüş bir çelenk, bellerinde yapraklı asma dalından yapılmış bir kemer, ayaklarında bazen cothurnus (yüksek tabanlı kundura) vardı. Naraları ve vahşî müzik aletlerinin gürültüsü havayı doldururdu. Bakkhos'un şerefine tertipledikleri geçit resimleri sırasında «Evoe! İo Bakkhe!» diye bağırarak thyrsos denilen sopalariyle sevircileri tehdit eder veya onlara vururlardı. Düzensiz hoplayışlardan ibaret bir raks yapar, genç boğaları parçalayıp çiğ etlerini yer ve her yana süt, şarap ve bal dökerlerdi. B. bekâr, evli veya dul kadınlar olabilirdi. Bazı yazarlara göre B. hep kızlardı ve nara atarak thyısosu sallıyanlar hususiyle bunlardı. Euripides ve Nonnus bütün çılgınca hareketlerine rağmen B. in bâkireliklerini titizce koruduklarını ve erkeklerin saldırışlarına karşı thyrsosu kullanmaktan çekinmediklerini söylemektedirler. Fakat Iuvenalis ile Lykophron büsbütün başka bir fikirdedirler.

B. sanatta sık sık tasvir edilmişlerdir. En ünlü bakkhe tasvirleri şunlardır: Çılgın bakkhe (antik heykel, Paris, Louvre), Annibale Carracci: Yatan bakkhe (tablo. Floransa, Uffizi Galerisi), François-Frédéric Lemot: Bakkhe (heykel). Louis-Antoine-Léon Riesener: Kaplan ile oynıyan bakkhe (tablo, Paris, Louvre). Pierre-Jules Cavelier: Bir parsı kışkırtan bakkhe (mermer heykel), James Pradier: Bakkhe ile Kentaur (mermer heykel grupu Rouen Müzesi), Eugène Delaplanche: Bakkhe (mermer heykel), Jean-Alexandre-Joseph Falguière: Bakkheler (heykel grupu).

B. den bahseden edebî eserler içinde Euripides'in *Bakkhai* (Türkçe tercümesi: *Bakkha'lar*. Çeviren: S. Eyüboğlu, Millî Eğitim Bakanlığı tarafından yayımlanan «Yunan Klâsikleri» serisinde) adlı tragediası ile İsveç şairi Erik Johan Stagnelius'un *Bacchanterna eller fanatismen* (B. veya taassup) [1822] başlıklı tragediası bilhassa anılmağa değer.

BAKKHİAD'LAR (Yun. *Bakkhıadai*, Lât. *Bacchiadae*), Korinthos'lu bir hükümdar sülâlesi (M. Ö. 747 - 657). B. ın adlarını Korinthos kıralı Bakkhis'ten aldıkları rivayet edilir. Bununla beraber Bakkhis'in tarihî bir kişi olduğundan şüphelenen bilginler vardır. B. ın hükümdarlık eden üyelerinin adları eski kaynaklarda kâh basileus (= kıral), kâh prytanis (= şef, önder) diye kayıtlıdır. B. büyük çapta deniz ve ticaret politikaları ve başarılı sömürgeci faaliyetleri ile tanınmışlardır. Hususiyle Korkyra ve Syrakusai'in kurulması (M. Ö. 734) kendilerine atfedilmektedir. B. ın iktidarına Demos Petra'ya mensup olan Eetion ile Bakkhiad Amphion'un kızı Labda'nın oğlu Kypselos son vermiş, bunun üzerine B. Sparta ve Sicilya'ya sığınmışlardır.

BAKKHİDES, İlkçağ'da iki kişinin adı:

1 — Suriye'li general. Antiokhos IV. Epiphanes zamanında Mezopotamya valisi idi. M. Ö. 162 de tahta çıkan Demetrios I. Soter'den Alkimos'u başkâhin olarak Kudüs'e götürmek emrini almıştır. B. bu işi başarı ile yerine getirmiş ve ordusunun bir kısmını Filistin'de bırakarak Suriye'ye dönmüştür. Nikanor'un yenilgisinden sonra, Yahudi ayaklanmasını bastırmak için, yeniden Filistin'e gönderilen B., İudas Makkabî'yi ağır bir bozguna uğratmıştır. İudas savaşta ölmüştür. B. Filistin'de kalmış ve birkaç önemli şehri tahkim ederek Suriye egemenliğini sağlamlaştırmıştır. Alkimos'un ölümünden sonra tekrar Suriye'ye dönmüştür.

2 — Büyük Mithridates'in nedimi ve harem ağası. M. Ö. 71 de, düşmanın eline geçmesin diye, efendisinden bütün haremi ortadan kaldırmak emrini almıştır. Ertesi yıl (M. Ö. 70) Lucullus tarafından kuşatılan Sinope (Sinop) nin komutanlığını yapmıştır.

BAKKHOS: 1 — (Lât. *Bacchus*), Yunan ve Lâtin mitolojisinde şarap tanrısı. Bk. DIONYSOS. 2 — Bakkheia (b. bk.) ya karılan erkek. Bk. BAKKHE'LER.

BAKKHYLİDES (Lât. *Bacchylides*; M. Ö. yaklaşık olarak 505—yaklaşık olarak 450), ünlü Yunan şairi, Pindaros'un rakibi. Keos'taki İulis şehrinde kişizade bir aileden doğmuştur Çeşitli kaynaklar babasının adını Medon, Meilon (= Meidon) ve Meidylos şeklinde yazmaktadırlar. Dayısı, ünlü şair Simonides'ti. Hayatı hakkında bildiklerimiz pek azdır: 476 ile 468 arasında bir müddet Tyrannos Hieron'un misafiri olarak, Simonides'le beraber Syrakusai'da kalmış ve burada siyasî durumun değişmesi üzerine yurduna dönmüştür. Fakat herhalde monarşi tarafçılığı dolayısiyle ömrünün sonlarına doğru yurdundan sürülmüş ve Peloponnesos'ta yaşamıştır.

B. lirik koro şiirinin bütün türleriyle uğraşmış, yani epinikionlar, hymnoslar ve bunlar arasında kendine has apopemptikos (tanrıları uğurlıyan koro şarkısı) lar dithyramboslar, prosodionlar, parthenionlar, skolion ve epigramlar yazmıştır. Bütün bu eserlerinden yüzyıllar boyunca yalnız bazı ufak tefek parçalar tanınmıştı. Nihayet 1896 da Mısır'da bulunan iki papirüs tomarında (şimdi Londra'daki British Museum'da) iyi bir durumda muhafaza edilmiş olan 19 manzumesi ortaya çıkmıştır. Tomarların birisinde, 4 ü şairin doğduğu şehrin, 9 u da başka yerlerin atletleri olmak üzere 13 şampiyon hakkında yazılmış 13 epinikion (zafer şarkısı) vardır. Bu epinikionların tertibi Pindaros'un bu çeşit manzumelerinin aynıdır: yenen atletin adının anılması kazanılan zaferin ve oyunların tasviri atletin bağlı

olduğu şehrin ve ailenin tanrılarına şükür ve dualar, şampiyonu yetiştiren oymağın ve vatanının övülmesi, öğütler ve methiyeler, şairin duygularının ifadesi ve bir mythos (efsane) un anlatılması. İkinci tomar, tanrılarla kahramanlar şerefine hazırlanmış 6 koro şarkısını içine almaktadır. Bunların her birisinin konu ile ilgili ayrı ayrı başlıkları vardır: *Antēnoridai* (Antenorid'ler). *Hēraklēs*, *Ēitheoi ē Thēseus* (Gençler veya Theseus), *Thēseus*, *Iō*, *İdas*.

Bu 6 koro şarkısından hususiyle Theseus hakkındakiler çok ilgi çekicidir. «Gençler veya Theseus» ta büyük bir canlılıkla ve renkli bir dille başka kaynaklarda pek bulunmıyan bir efsane anlatılmaktadır. Buna göre Krete (Girit) kıralı Minos, Atinalı'ların vergisi olup aralarında Theseus da bulunan 14 genci Krete'ye doğru götüren gemiyi idare ederken kızlardan Periboia'ya tutulur ve onu okşar. Theseus gururla kızın müdaafasına koşar ve Minos Zeus'un oğlu ise kendisinin Poseidon'un oğlu olduğunu ileri sürer. Minos bu iddianın ispatını isteyince Theseus kendini denize atar. Denizin dibine varan delikanlıyı Amphitrites karşılar ve kendisine erguvanî bir elbise ile bir gül çelengi verir. Theseus bu delillerle denizin yüzüne çıkar. Minos da mahcup kalır. «Theseus» da çok dikkate değer bir eserdir. Burada koro ikiye ayrılmış bulunuyor. Gruplardan birisini maiyetiyle beraber Theseus'un babası Aigeus, diğerini ise Atinalı'lar teşkil eder. Atina halkı deniz yönünden boru sesleri işitmiş ve bunun hakkında bilgi edinmek için Aigeus'a baş vurmuştur. Bunun üzerine Aigeus, oğlu Theseus'un olağanüstü işler başardıktan sonra Atina'ya yaklaştığını haber verip kahramanlıklarını anlatır.

B. in dinî duygusu derin değildir. Olympos tanrılarına karşı fazla saygı göstermemektedir. Hayatın büyük meselelerine ve politikaya karşı oldukça kayıtsızdır. Onun sanata sığınan şüpheciliği meselâ rakibi Pindaros'un felsefeci ciddiliğiyle tam bir tezat halindedir. Buna karşı, tavsir etme kabiliyeti çok kuvvetlidir. Gerçek hayatın sahneleri şairin muhayyilesini şaşılacak bir şekilde harekete getirir. İşte Delphoi'un yabancılarla dalgalanan sokakları ve kurbanlarla yüklü sunakları; sayısız seyirciler önünde muazzam kaslarının oyununu gösteren atletin disk fırlatması; arenada galip gelen şampiyon üzerine çiçek çelenkleri yağdıran seyirciler; saçlarını taze çiçeklerle süsliyen genç kızlar v. b. Şair her şeyi görür ve hemen kavrar, deniz ve tabiatın parlak renkleriyile kendinden geçer. B. ressamdır, ancak gördüklerini resim ve boya ile tasvir edemediğinden dil ve nazımla ifade etmeğe çalışır.

Başka bir olağanüstü kabiliyeti de, karakterler çizmede görülür. En başarılı karakterlerinden, canlı olarak yakılmak üzere büyük bir vakarla odun yığınına çıkan Kroisos'u, ölüm derecesinde yaralanan ve vakitsiz ölüme melânkoli ile razı olan genç Meleagros'u, cesur ve centilmen Theseus ile kibirli ve alaycı Minos'u anabiliriz.

B. şiirin hiçbir dalında çığır açmamışsa da kendisinden sonra gelen Yunan yazarları üzerinde etkiler bırakmıştır. Hususiyle Roma'da çok rağbette idi.

Eserlerinin başlıca basımı: F. G. Kenyon: *The Poems of Bacchylides from a Papyrus of the British Museum* [Londra 1897]. Başka basımlar: H. Jurenka [Viyana 1898]. N. Festa [Floransa 1898, 1916], R. C. Jebb [Cambridge 1905]. A. Taccone [Torino 1906], Fr. Blass [«Bibliotheca Teubneriana», Leipzig 1912]. Bu basımlardan sonra ortaya çıkan parçalar E. Diehl'in *Supplementum Lyricum* [Bonn 1917, s. 78-83] başlıklı eserinde bulunabilir.

BAKLA (Vicia faba L.). baklagillerden senelik bir bitki. Vatanı Avrupa ve Asya'dır. Mısırlılar. İsrailîler, Yunanlılar ve Romalılar tarafından ziraati yapılan çok eski bir bitkidir. Çin'e, Milâttan 2822 yıl önce girmiştir.

Bakla, öbür baklagiller gibi kazık köklü olup kökleri 100 - 110 cm kadar derinliğe iner. Yan kökleri kuvvetli büyüyerek etrafa yayılır ve üzerlerinde kozalak şeklinde küçük yumrular bulunur. Sap, tüysüz, köşeli, bir metreye kadar bazen daha da fazla boy alır. Genel olarak birden fazla yan sap meydana getirmemekle beraber pek nadir olarak bazen bir yan sap daha verir. Bu takdirde baklanın aynı kuvvette iki kuvvetli sapı bulunur. Sapın kaidesinde birçok küçük sürgünler de meydana gelir.

Yaprakların sap üzerlerindeki durumları sarmalıdır. İrtikâz şekli çift yapraklı bileşik yapraktır. Oval ilâ elips şeklinde. oldukça büyük (4 - 9 cm uzunlukta veya 2 - 6 cm genişlikte) ve koyu yeşil renktedir. Yaprakların kenarları girintili ve çıkıntılı değildir. Yan yapraklar oval - mızrak şeklinde, fakat ekseriyetle üç köşeli yarım yumurta şeklinde ve dişlidir. Çok defa bu yaprakların üzerinde yaprak bitlerinin toplanmasına sebep olan orta yuvarlaklıkta esmer siyah renkte nektar bezelerini vücuda getiren lekeler vardır.

Çiçekleri, yaprak koltuklarından çıkar, 2 - 9 çiçekli bir salkımdır. Meyva tutumu, havaların gidişine göre değişir. Ekseriyetle 1 veya 2, nadir hallerde 3 veya 4 çiçeğin meyva bağladığı görülür. Çiçeklerin kendine has ve hoş bir kokusu vardır. Çanak, birleşmiş yapraklardan meydana gelmiş boruya benziyen çan şeklinde ve beş dişlidir. Taç yaprakları 2 - 3 cm uzunlukta, beş adet eşit olmıyan yapraktan yani 1 bayrak, 2 kanad, 2 kayıkçıktan teşekkül etmiştir. Bayrak üstteki ve en büyüğüdür. Saf beyaz renkte ve ortasında esmer bir çizgi vardır. Kanadlar birbirinden ayrılmış bir şekilde, beyaz renkte ve koyu siyah esmer lekelidir ve üzeri hafif kırmızıdır.

Döllenmesi, kendi kendine tozlama suretiyledir. Döllenmenin başarılı bir şekilde cereyan etmesi için, çiçekleri hafifçe sallamak faydalıdır. Sallanmıyan çiçekler pek tane bağlamaz. Bununla beraber baklalarda yabancı tozlama önemli bir rol oynamaktadır.

Meyvası, tohum araları bölmeli dolgunca bir kapçıktır. Kapçığı taze iken yeşildir, olgunlaştıkça sertleşir ve derinleşir. Bu sıralarda yeşil kapçık da esmer renge döner. Kapçık, dışından kadife gibi tüylüdür. Uzunluğu 4 - 14 cm, genişliği 1,5 - 2 cm dir.

Vicia faba minor'un kapçıkları *Vicia faba major*'unkinden daha küçüktür. Tarla baklasının tohumu gayrimuntazam yumurta şeklinde. iki tarafı basık, bazan buruşuktur. Göbek tarafı, diğer baklagillere nazaran kalıncadır. Uzunluğu 18 - 28 mm, genişliği 12 - 24 mm, kalınlığı 6 - 11 mm dir. Bir kapçıkta 1 - 5 adet tohum bulunur. Tohumun rengi, çeşide göre değişmek üzere esmer, sarı, boz sarı, bezelya sarısı, yeşil sarı, esmer kırmızı, yahut erguvani siyahtır. Açık renkli tohumlar bayatladıkça koyu bir renk alır.

Baklanın başlıca iki varyetesi vardır: *Vicia faba minor* hayvan baklası, *Vicia faba major* yemeklik bakla.

Yemeklik baklanın başlıca çeşitleri şunlardır: Sakız baklası, Sultani bakla, Bayrampaşa baklası, Arşın baklası, Fransız baklası, İtalyan baklası. Bunların içinde bahçelerde en çok ekilenleri Sakız baklasiyle Bayrampaşa baklasıdır.

Bakla, sebze bahçelerinde birbirinden 40 - 60 cm ara ile, paralel olarak açılan çizgilere 20 - 25 cm aralıkla ekilerek ve 5 - 6 cm kadar toprakla örtülerek yetiştirilir.

BAKLA BURNU: bk. SAROZ KÖRFEZI.

BAKLA ZINI: bk. ÇİÇEK ZINI.

BAKLAGİL TOHUM BÖCEKLERİ: bk. BURUHUS.

BAKLAGİLLER (Leguminosae) bitki sisteminde 500 cinsi ve 12000 kadar türü olan büyük bir bitki familyası. Dünyanın bütün bölgelerine yayılmış olan bu familya bitkileri, ağaç ağaççık veya otturlar. Çoğunun köklerinde bakterilerin meydana getirdikleri yumrucuklardan azotça faydalandıklarından. bu familya bitkilerinin bir çokları besince fakir topraklarda iyi yetişir hattâ yetiştikleri toprakların azot bakımından zenginleşmesine bile yardım ederler. Yaprakları genel olarak tüy gibi dilimli (akasya) veya orta damarın kısalmasiyle el gibi dilimli (acıbakla, tırfıl) veyahut bazılarında (katırtırnakları) olduğu gibi dilimsiz, basittirler. Yaprakların dip taraflarında iki tane bitişik veya serbest kulakçık vardır. Bazı bitkilerde (akasya) bu kulakçıklar diken şeklindedir. Çiçekleri çok defa salkım veya bileşik salkım durumunda olup nadiren bazı türlerde teker tekerdir. Çiçekler erselik olup çiçek organları ekseriya bir istikametli veya ışınlı durumda dizilmiştir. Çanak yaprakları bitişik, nadiren serbest olup sayısı 5 tir. Taç yaprakları sayısı da 5 olup serbest. nadiren hepsi bitişik, çoğunda yalnız iki tanesi bitişiktir. Bu takdirde en üstteki taç yaprağına bayrak (vexillum), iki yandakilere kanad (alae), en alta düşen ve birbiriyle kayık şeklinde bitişmiş

Baklagiller'den bazı bitki türleri

1 — Acacia decurrens (= mimoza), a-bir çiçek; 2 — Poinciana regia; 3 — Tamarindus indica a-erkek organ topluluğu, b-açılmış bakla; 4 — Physostigma venenosum; — Calianthus Dampieri; 6 — Erythrina crista galli: 7 — Anthyllis vulneria; 8 — Vicia sativa (= fiy): 9 — Sarothamnus scoparius = katırtırnağı).

Baklagillerden bazı bitkilerin kök, meyve ve çiçekleri

1 — a-Korunga kökü, kök yumrulariyle; b-yumrucuklar, biraz büyütülmüş c-kök ve yumrucukların enine kesidi, d-içerisi bakteri ile dolu bir yumru hücresi; e-yumru bakterileri normal şekilde; f-bakterilerin kök emici kılları içerisine girisi: g-şekli değişmiş yumru içi bakterileri — Baklagillere ait bazı meyva çeşitleri; a-Tetrapleura tetraptera'nın kanadlı baklası; b-Acacia verek'in boğumlu baklası; c-Prosopis strombulifera meyvası; d ve e-Medicago orbicularis (= bir yonca türü) meyvasının d-yandan, e-alttan görünüşü; f-Medicago lupulina; g-Medicago denticulata; h-Onobrichis caput galli; i-Pterocarpus marsupium'un kanadlı meyvası; k ve l-Caesalpinia bonducella (k-dar taraftan yandan görünüşü; l-açılmış) meyvası: m-Desmodium meyvası; 3 — Çiçek kısımları a-bayrak; b-kanad: c-kayıkcık; d-erkek organ v. tepecik 4 — Çiçek diyagramı; a-Mimosoidelerin; b-Casalpinoidelerin; c-kanadlı çiçekli'lerin diyagramları. — Bezelye tohumları; a-tohumun kök bulunan taraftan görunüşü; b-yandan; bir çeneğin kaldırılmasiyle yarılmasından sonra görünüşü; c-çeneklerin dokusundan alınmış bir hücre; d-Alevron tanecikleriyle ve 5 nişasta tanesiyle.

olana da kayıkçık (carina) adı verilir (fasulya, akasya çiçeği).

Erkek organ sayısı ekseriya 5 = 5 nadiren 5 tir. Erkek organlar ya serbest veya dip tarafları birbiriyle boru gibi bitişmiş olup bu takdirde çok defa 9 u bitişik 1 tanesi serbesttir (akasya çiçeği). Dişi organ çiçek tablasına üstten oturmuş olup, 1 meyva yaprağından yapılmıştır. Tohum taslakları, yumurtalık içerisinde genel olarak iki sıra halinde dizilmişlerdir. Meyva bakla «legumen» dediğimiz meyva şekli olup, nadir türlerde etlimsi veya fındık gibi sert bir kapsüldür. Bakla, fasulye. mercimek, bezelye gibi sebzeler yonca, tırfıl, korunga, acıbakla gibi önemli yem bitkileri, yerfıstığı, meyankökü, geven gibi sanayi bitkileri, akasya, erguvan, mor ve sarısalkım gibi ağaçlar ile bahçelerde koku ve güzelliklerinden dolayı yetiştirilen süs fasulyeleri, kırlarda çok raslanan sarı çiçekli katırtırnakları, devedikenleri hep bu familyadandır.

BAKLAMSIMEYVA (Legumen), bir tek meyva yaprağının kendi üzerinde kıvrılmasiyle meydana gelmiş dişi organdan hâsıl olan meyva. Olgunlaşınca sırt ve karın taraflarından açılır, bakla, fasulye gibi (bk. MEYVA, Çeşitleri).

BAKLAN, Denizli'nin Çal ilcesine bağlı bucak. B. bucağının merkezi 1 837 (1945) nüfuslu Dedeköy'dür. B toprakları, doğuda dağlık ve yüksek bir yörede, batıda Baklanova (veya Baklan Ovası) adı verilen düzlüklerde uzanır. Ovanın kuzey bölümünden Büyük Menderes'in yukarı kollarından biri geçer, 200 km² kadar genişliğinde olan ovanın çok yeri alûvyonlarla örtülüdür. B. bu ovanın doğu kenarındadır. Halk çiftçilik eder ve hayvan yetiştirir. Kasabanın, demiryoluna olan uzaklığı 25 km kadar olup, buraya şose ile bağlıdır. B. posta ve telgraf merkezi bulunan bucaklardandır.

B. bucağının nüfusu 15 712 (1945) dir. 23 köyü vardır.

BAKLAVA: bk. HAMUR TATLILARI.

BAKLAVA ALAYI, Yeniçerilerin gelenek haline gelmiş özel törenlerinden biri. Her yıl ramazanın onbeşinde padişahlar hırka-i şerif (b. bk) ziyaretini yaptıkları gün Yeniçeriler'le, öteki kapıkulu ocakları için saray mutfağında tepsilerle baklavalar pişirilirdi. Her ortanın gümüş işlemeli meşin önlüklerini takmış aşçı ustaları maiyetlerinde karakullukçularla gelirler, tepsileri peştemallara bağlayıp renkli sırıklara takarlar ve bu sırıkları ikişer kişi omuzlıyarak alay ile kışlalarına götürürlerdi. Bu tören, ocağın kaldırılmasına kadar devam etmiş ve 1826 da ki son B. sırasında Yeniçeriler'in İstanbul halkını inciten taşkınlıkları, ocağın halk nazarında itibarını büsbütün kaybettiren son sebeplerden biri olmuştur.

BAKLİYE, Irak'ta Vâsit şehrinde 908 yılında kurulmuş bir karmatî tarikatı. Ebu Hatim tarafından kurulan bu tarikata girenler pırasa, şalgam ve sarmısak yemezler. Ebu Hatim, müritlerine et yemeği, hayvan kesmeyi de yasak etmiş, tarikatten ibadetleri kaldırmış ve henüz kesin olarak bilinmiyen bazı âyinler koymuştur. Ot yiyici bir tarikat olan B. mensupları komşuları olan aşiretlerle birlikte yağmacılığa başladıklarından halifenin kuvvetleri bunları dağıtmış bir kısmını da öldürmüştür (928).

BAKMA (Ölünceye Kadar Bakma), bir kimseye ölünceye kadar bakma bağıtı. Borçlar kanununun 511 inci maddesi B. yı tarif eder. Bu bağıtta bir kimse bir başkasına ölünceye kadar bakmağı ve onu görüp gözetmeği borçlanır. Buna karşılık, bakılacak kimse bakacak olana bazı mallar verir. Bakılacak kimse bakacak olanla bir arada yaşar.

BAKÓCZ [*bokōts* ok.] **Tamás** (1442 - 1521), ünlü Macar başpiskopos ve kardinali. Papazlık mesleğinde süratle ilerliyerek kıral Mátyás (hük. 1458 - 1490) ın kâtibi sıfatiyle Győr piskoposluğuna getirilmiştir. Kıral Ulászló II. (hük. 1490 - 1516) tahta çıkınca B. u saray kançılarlığına atamıştır. 1497 de Eger piskoposluğuna seçilen B., aynı yıl Esztergom başpiskoposu olmuş, 1500 de kardinal, 1507 de ise İstanbul patriği unvanını almıştır. Papa Iulius II. nin ölümünden sonra 1513 te papa seçimine katılmak üzere Roma'ya gitmiş, fakat bütün gayretlerine rağmen papa olamamıştır. Yeni papa Leo X. kendisini Türkler'e karşı açılacak bir haçlı seferinin tertiplenmesiyle görevlendirmiş, fakat silâhlandırılan Macar serfleri Dózsa György (b. bk.) ün komutasında asılzadelere karşı ayaklanmışlardır (1514); ayaklanma bastırılmışsa da B. bundan sonra eski nüfuzunu kaybetmiştir. B. bilim ve sanat sever humanist başpapaz tipidir. Esztergomda'ki B. şapeli onun eserlerindendir.

BAKOK DAĞI, Mardin'in 60 km kadar doğusunda bir dağ. Yüksekliğî 1254 m. dir; bazı kısımları Miyosen tortullarla örtülmüş bulunan Eosen kalkerlerinden meydana gelmiştir.

BAKOKO'LAR, Batı Afrika'da Kamerun bölgesinin uçlarına sürülmüş olan bir Zenci kabilesi. B. Bantu grupuna dahil kabilelelerin nispeten medenilerinden sayılırlar. 20 000 kişi kadardırlar.

BAKONGA'LAR, Belçika Kongosu'nda Nakki'den İnkisi'ye kadar uzanan alanda yaşıyan halk. B. lar ufak yapılı ve cılızdırlar. İyi yürürler. Üst kesici dişlerini çıkarırlar. Sakin huylu olup tarım ve ticaretle uğraşırlar.

BAKONY [*bokony* ok], Macaristan'ın Dunántúl (Tuna ötesi) bölgesinde Balaton Gölü'nün kuzeybatısında bir sıradağ. Uzunluğu güneybatı - kuzeydoğu yönünde 110, genişliği 30 - 50 km dir. Ortalama yüksekliği 400 - 500 m olup en yüksek tepeleri Kőröshegy (713m) ile Somhegy (653 m) dir. Büyük bir kısmı itibariyle Trias, Jura ve Tebeşir devri kalkerlerinden bileşik olan B.. geniş ormanlarla örtülüdür. B. deki ırmaklar derin vâdiler meydana getirmişlerdir. Bunların en güzeli Zirc [*zirts* ok] kasabasının kuzeyinde bulunan Cuha [*tsuho* ok.] vâdisidir. B. un batı tarafında linyit, diğer yerlerinde boksit çıkarılır.

BAKOPA (Bacopa), yüksükotugiller (Scrophulariacae) den dünyanın sıcak ve mutedil bölgelerinde 50 kadar türü yetişen bir bitki cinsi. Bunların hepsi otsu bitkiler olup yaprakları karşılıklı, çok kere ekseriya benekli, kenarları düz veya testere gibi dişli, su içinde bulunanlar ise tüy gibi dilimlidir. Çiçekleri küçük, renkleri sarı, açık mavi veya beyazımtraktır. B. amplexicaulis, *B. Monniéra* gibi bazı türleri süs bitkisi olarak yetiştirilmektedir.

BAKSAN, Kafkasya'da Kaberdin - Balkar muhtar bölgesinde bir ırmak. Elbrus'un zirvesindeki karlı ve buzlu yerlerden çıkarak Malka ırmağiyle birleşir ve biraz ötede Terek nehrine dökülür. Uzunluğu 170 km dir. Yatağının üst kısmında el değmemiş güzel ormanlar, alt kısmında da bitek ovalar vardır.

BAKSAN BUZULU veya **AZAY,** Kafkasya'da Elburs'un güney yamacından, 2 300 m yükseklikteki doruktan aşağıya doğru iner; bu bölgenin büyük buzullarındandır. Uzunluğu 6,5 km dir. Baksan nehrinin kaynağını teşkil eder. Elburs zirvesine Baksan yanından çıkılır.

BAKSI: bk. BAHŞI.

BAKST, Lev Nikolaeviç (asıl adı: *Rosenberg*; 1868-1924), Rusya'lı Yahudi ressam ve dekoratör. Petersburg'da doğmuş, Paris'te ölmüştür. Moskova güzel sanatlar okulunda çalıştıktan sonra Paris'e giderek sanatını ilerletmiştir. Parlak renklere, temiz çizgiye ve dekoratif görünüşlere karşı çok erken beliren temayül ve zevki ile tiyatro süslerini yenilemek hususunda gerçekçilikten uzaklaşan Rus ressamları arasında ön safta yer almıştır. İngiliz ressamı Aubrey Beardsley'nin eserlerinden olduğu kadar Yunan vazoları ve İran minya-

tür resimlerinden de ilham almış seçmeci (éclectique) bir ressamdır. Illüstrasyon resimlerinde ve Sergey Dyagilev'in tertiplediği Rus balet-lerinin dekorlarını işletmede ihtisası olan bir sanatçıdır; *Şeherazada, Le Spectre de la Rose, Le Martyre de St. Sébastien,* ve *Petruşka* gibi eserlerin kostüm desenlerini çizmiştir. B. ayrıca. güzel bir işçilik içinde sağlanmış manzara, portre ve çıplak resimler de yapmıştır.

Lev BAKST

BAKT, Nubya vergisi. Bunun eski Mısır dilinde tutsak anlamına geldiği sanılmaktadır. Önceleri 360 tutsaktan ibaret olan bu vergi ve bu sayıya İslâmlığın ilk zamanlarındaki vergilerde sık sık raslanmaktadır. Bu sayıya, vergiye aracılık eden memurlara verilmek üzere, 40 tutsak ile, o zamanlar sarayların ve saray bahçelerinin süsü olan pars, zürafa ve fil gibi hayvanlar da eklenirdi. Fatımî'ler devrine kadar verildiği anlaşılan bu vergi Nubya devletinin çökmesi ve yukarı Nil'in müslümanlar tarafından alınması üzerine sona ermiştir.

BAKTERİ (Bactérie; Yun. *baktērion* = değnek. çubuk), mikrop sınıfından, tabiatta en yaygın olan ve insan hayvan ve bitkilerde hastalık yapıcılar arasında en geniş yer alan bir grup. B ler ancak mikroskopla görülebilen, tek hücreli, bitkisel tabiatta, klorofilsiz, dişilik ve erkeklik cinsiyetleri olmıyan canlılardır. B. ler üç grupa ayrılır: 1 — Hastalık yapıcı (patojen); 2 — Zararsız, ölülerle geçinen (saprofit); 3 — Faydalı (ziraat ve sanayide önemli iş görenlerle, canlıların yaşamasında rol oynıyanlar).

B. lerin tabiatta yayılışı: Tabiatta yayılmış olan canlıların çoğunu teşkil eder. Hiç bir canlı, tabiatta bakteriler kadar yaygın değildir. Yerde suda, insan, hayvan ve bitkilerin dış muhitle temas ettiği her yanında sayıya gelemiyecek bir bollukta B. vardır. Buna biyoloji dilinde «her yerde var» anlamına gelen «ubiquitaer» denir. B. toprak v. b cansızlar üzerinde yaşarlarsa da üremeleri için belli bir nisbette suya ve besin maddelerine ihtiyaçları vardır.

B. lerin tabiattaki görevleri: Başlıca ikidir. Birinci görevleri, bitkilerin toprak ve havadan. insanlar ile hayvanların bitkilerden, havadan, ve hayvanlardan yiyecek, içecek, soluma ile alıp gövdelerine sindirdikleri maddeleri parçalayıp eski haline sokarak toprağa geri vermektir.

İkinci görevleri, yeryüzünde canlıların yaşayış şartlarını ve aralarındaki bağıntıları denkleştirmek, canlılar arasında seleksiyon tabiî kanununu uygulamaktır. B. ler tabiata grev yaparak üzerlerine almış oldukları işleri terketseydiler yeryüzünde kısa zamanda hayat dururdu.

B. lerde hareket: B. lerin bütün maddelerde gözüken moleküler hareketinden başka kendi özel hareketleri de vardır. Bu hareketler «cil» veya «flagella» denilen tüycüklerle olur.

B. in sporları: Spor, B. lerin dayanıklı şeklidir. B. neslinin devamına yarar.

Bakterilerin bulundukları yerlerde yetecek kadar yem bulamamaları fiziksel. kimyasal etkilerin kendi hayatlarını güçleştirmeğe başladıkları zaman teşekkül eder.

B. lerin üremesi: B. lerde üreme kabiliyeti pek yüksektir. Boyları küçüldükçe üreme kudretleri artmaktadır. B. lerde jenerasyonun ileri götürülmesi, B. hücresinin bölünmesiyle olur (scissiparité). B. önce uzar, ortasında bir çizgi ve oyukluk baş gösterir. Bu oyuk iz derinleşir. B. ikiye bölünür. bölünenler uzıyarak normal boylarını aldıktan sonra her biri tekrar ikiye bölünmeğe devam eder. Sarsinlerde bir hücre dama taşı gibi iki ayrı doğrultuda bölünür Dört yavru meydana gelir (cetvele bk.).

B. lerde duygu (taxis): B. lerin gerek yaşamaları, gerekse çalışmaları için seçecekleri maddelere karşı duyarlığına veya ilgisine taxis denir. B lerdeki taxis, herhangi bir maddeye karşı sürüklenmek veya bir maddeden uzaklaşmak şeklinde görünür. Böylece B. lerin sürüklendikleri maddelere karşı olan taksisine *positif taxis;* kaçındıkları maddelere karşı olan taxisisine ise *negatif taxis* denir. Bu özellikleri B. lerin gruplanmasına ve tanınmasına yardım eder. B. lerin kimyasal maddelere karşı olan ilgisine *chemotaxis;* havaya karşı ilgisine *aerotaxis;* ışığa karşı ilgisine *phototaxis;* ısıya karşı ilgisine *thermotaxis;* suya karşı ilgisine *hydrotaxis* denir.

Gıda seçimi duygusu: B. ler de tıpkı yüksek hayvanlar gibi gıdalarını seçerek alırlar. Bu seçme işi kendilerinde duygu varmış gibi olur. Çeşitli sunî yemlerde de görüldüğü gibi patojen B. lerin hayvan tür ve soylarını seçmeleri ve hattâ aynı türün organlarından bir dokusunu seçmesi suretiyle olur. Türlü maddeleri türlü konsantrasyonda karıştırıp tüplere dağıtalım. Bunların herbirine türlü B. ler ekelim; görürüz ki her B. cinsi kendisi için gereken maddeyi seçer, bulur. onu parçalar ve yer. B. ler gıdalarını seçmekte o kadar ustadır ki, en ince kimya metotları bile bunlarla rekabet edemezler.

B. lerde metabolızma: B. ler iki türlü gıda kullanırlar. Biri kendi varlıkları için gereken ve kendi gövdelerinin terkibini teşkil eden esas gıda; ikincisi, çalışmaları ve tabiatın kendilerine vermiş olduğu ödevleri görmek için işledikleri maddelerdir; bu onların esas yemlerini teşkil etmez, onsuz yaşarlar, fakat buldukları zaman ilkin elementlerine çevirirler. Metabolizma, B. lerin kendi özel yaşamaları için muhtaç oldukları maddelerin kendi gövdelerine uydurulmasına, sindirilmesine denir. B. lerin ödevleri yalnız kendi nevilerinin idamesi değildir. Gerçekte bunların yemlenme işleri, bütün tabiatın, canlıların ve cansızların düzeni ile tabiatın deveranını kurar ve korur. B. ler bu işi görmeselerdi dünyada yaşamak mümkün olmazdı. B. ler çok küçük varlıklar olduğu için yiyecekleri de çok olmaz.

Yağlar, suda erimedikleri halde bir kısım B. lerin lipas enzimi vasıtası ile gliserin ve yağ asitleri haline geçilerek hazmedilir.

Organik asitler, elma, limon, tartar nadir olarak oksalik, karınca asitleri bile assimile edilir.

Azot, bütün yaşıyanlar gibi B. ler için de azot, çok önemli bir besin maddesidir.

Solunma (aspiration): Aspirasyon, B. ler için enerji kaynağıdır. Aspirasyon yavaş bir oksidasyondur, yanar ve enerji doğurur.

Türlü etkenlere karşı B. reaksiyonları: Psychrophile veya *Kryophile* B. ler: Deniz sularında, sularda ve toprak-

Sınıf	Familya	Grup	Cins	Tür tipleri
I. Eubacteriales	I. Nitrobacteriaceae	I. Nitrobacterieae	I. Nitrobacter	Nitrobacter winogradskiy
			II. Nitrosomonas	Nitrosomonas europeae
			III. Nitrosococcus	Nitrosococcus nitrosus
		II. Protobactericae	IV. Hydrogenomonas	Hydrogenomonas pantotropha
			V. Methanomonas	Methanomonas methanica
			VI. Carboxydomonas	Carooxydomonas oligocarbophila
		III. Thiobacilleae	VII. Thiobacillus	Thiobacillus thioparus
	II. Rhizobiaceae		I. Rhizobium	Rhizobium leguminosarum
			II. Chromobacterium	Chromobacterium violaceum
			III. Alcaligenes	Alcaligenes faecalis
	III. Pseudomonadaceae	I. Spirilleae	I. Vibrio	Vibrio comma
			II. Cellvibrio	Cellvibrio ochraceus
			III. Cellfalcicula	Cellfalcicula viridis
			IV. Spirillum	Spirillum undula
		II Pseudomonadeae	V. Pseudomonas	Pseudomonas aeruginosa
			VI Phytomonas	Phytomonas campstris
			VII. Protaminobacter	Protaminobacter alboflavum
			VIII. Mycoplana	Mycoplana dimorpha
	IV. Acetobacteriaceae		I. Acetobacter	Acetobacter aceti
	V. Azotobacteriaceae		I. Azotobacter	Azotobacter chroococcus
	VI. Micrococcaceae		I. Micrococcus	Micrococcus luteus
			II. Staphylococcus	Staphylococcus aurens
			III. Gaffkya	Gaffkya teragena
			IV. Sarcina	Sarcina ventriculi
	VII. Neisseriaceae		I. Neisseria	Neisseria gonorrhoeae
			II. Veillonella	Veillonella parvula
	VIII. Parvobacteriaceae	I. Pasteurelleae	I. Pasteurella	Pasteurella avicida
			II. Malleomyces	Malleomyces mallei
		II. Brucelleae	III. Brucella	Brucella melitensis
		III. Hemophileae	IV. Hemophilus	Hemophilus influenzae
			V. Noguchia	Noguchia granulosis
			VI. Dialister	Dialister pneumosintes
	IX. Lactobacteriaceae	I. Streptococceae	I. Diplococcus	Diplococcus pneumoniae
			II. Streptococcus	Streptococcus pyogenes
			III. Leuconostoc	Leuconostoc mesenteroides
		II. Lactobacilleae	IV. Lactobacillus Alt cins Thermobacterium, Steptobacter, Betabacterium	Lactobacillus caucasicus
			V. Propionibacterium	Propionibacterium freudenreichii
	X. Enterobacteriaceae	I. Eschericheae	I. Escherichia	Escherichia coli
			II. Aerobacter	Aerobacter aerogenes
			III. Klebsiella	Klebsiella pneumonia
		II. Erviniae	IV. Ervinia	Ervinia amylovora
		III Serratiae	V. Serratia	Serratia mercescens
		IV. Proteae	VI. Proteus	Proteus vulgaris
		V. Salmonelleae	VII. Salmonella	Salmonella choleraesuis
			VIII. Eberthella	Eberthella typhosa
			IX. Shigella	Shigella dysenterae
	XI. Bacteriaceae		I. Listerella	Listerella monocytogenes
			II. Micobacterium	Micobacterium lacticum
			III. Kurthia	Kurthia zopfi
			IV. Cellulomonas	Cellulomonas brazotea
			V. Achromobacter	Achromobacter liquefaciens
			VI. Flavobacterium	Flavobacterium aquatile
			VII. Actinobacillus	Actinobacillus lignieresi
			VIII. Bacteroides	Bacterioides fragilis
			IX. Fusobacterium	Fusobacterium plautivincenti
			X. Bacterium	Bacterium triloculare

Sınıf	Familya	Grup	Cins	Tür tipleri
I. Eubacteriales	XII. Bacillaceae		I. Bacillus	Bacillus subtilis
			II. Clostridium	Clostridium butyricum
II. Actinomycetales	I. Mycobacteriaceae		I. Corynebacterium	Corynebacterium diphtheriae
			II. Mycobacterium	Mycobacterium tuberculosis
	II Actinomycetaceae		I. Leptotrichia	Leptotrichia buccalis
			II. Erysipelothrix	Erysipelothrix rhusiopathiae
			III. Proactinomyces	Proactinomyces agrestic
			IV. Actinomyces	Actinomyces bovis
III. Chlamydobacteriales	I. Chlamydobacteriaceae		I. Sphaerotilus	Sphaerotilus natans
			II. Clonothrix	Clonothrix fusca
			III. Leptothrix	Leptothrix ochracea
			IV. Crenothrix	Crenothrix polyspora
IV. Caulobacteriales	I. Nevskiaceae		I. Nevskia	Nevskia ramosa
	II. Gallionellaceae		I. Gallionella	Gallionella ferrginea
	III. Caulobacteriaceae		I. Caulobacter	
	IV Pasteuriaceae		I. Pasteuria	Pasteuria ramosa
			II. Blastocaulis	Blastocaulis spherica
V. Thiobacteriales	I. Rhodobacteriaceae	I. Thiocapseae	I. Thiocystis	Thiocystis violacea
			II Thiospheara	Thiospheara gelatinosa
			III. Thiosphearion	Thiosphearion violaceum
			IV. Thiocapsa	Thiocapsa roseopersiciana
			V. Thiocarsina	Thiocarsina rosa
		II. Lamprocysteae	I. Lamprocystis	Lamprocystis roseopersiciana
		III. Thiopedieae	I. Thiopedia	Thiopedia rosea
			II. Thioderma	Thioderma rosea
			III. Lampropedia	Lampropedia hyalina
		IV. Amoebobacterieae	I. Amoebobacter	Amoebobacter roseum
			II. Thiodictyon	Thiodictyon elegans
			III. Thiothese	Thiosprillum sanguineum
				Rhodocapsa suspensa
			IV. Tiopolycoccus	Rhodothece pendens
		V. Chromatieae	I. Chromatinum	Chromatinum okenii
			II. Rhabdomonas	Rhabdomonas rosea
			III. Thiospirillum	Thiospirillum sanguineum
			IV. Rhodocapsa	Rhodocapsa suspensa
			V. Rhodothece	Rhodothece pendens
			I. Rhodocystis	Rhodocystis gelatinosa
			II. Rhodonostoc	Rhodonostoc capsulatum
			III. Rhodorrhagus	Rhodorrhagus capsulatus
			IV. Rhodobacterium	Rhodobacterium capsulatum
			V. Rbodobacillus	Rhodobacillus palustris
			VI. Rhodovibrio	Rhodovibrio parvus
			VII. Rhodospirillum	Rhodospirillum rubrum
	II. Beggiatoaceae		I. Thiothrix	Thiothrix nivea
			II. Beggiatoa	Beggiatoa alba
			III. Thioploca	Thioploca schmidlei

Sınıf	Familya	Grup	Cins	Tür tipleri
V. Thiobacteriales	III Achıomaticacea		I. Achromatium	Achromatium oxaliferum
			II. Thiophysa	Thiophysa volutans
			III. Thiospira	Thiospira vinogradskyi
			IV. Hillboussia	Hillboussia mirabilis
VI. Mixobacteriales	I. Aıchangiaceae		I. Aıchangium	Aıchangium gephyra
			II. Stelangium	Stelangium muscorum
	II. Sorangiaceae		I. Sorangium	Sorangium schıoeteri
	III. Polyangiaceae		I. Polyangium	Polyangium vitellinum
			II Synangium	Synangıum sessile
			III. Melittangium	Melıttangıum boletus
			IV. Chondıomyces	Chondromyces crocatus
	IV. Myxococcaceae		I. Myxococcus	Myxococcus fulvus
			II Chondrococcus	Chondıococcus coralloides
			III. Angiococcus	Angiococcus discıformis
VII. Spirochaetales	I. Spirochaetaceae		I. Spirochaeta	Spirochaeta plicatilis
			II Saprospıra	Saprospira grandis
			III. Cristispira	Cristispira balbianii
			IV. Borrelia	Borrelia gallinarum
			V. Treponema	Treponema pallidum
			VI. Leptospira	Leptospira icterohaemorrhagia

ta aşağı derecelerde yaşıyan bakterilere soğuk seven *Kryophile* B. ler denir. Bunların optimal yaşama derecesi (0°-10°) C. arasındadır. *B. Fluorescens*, *Violaceum*, buz B. leri ve ışık B. leri bu cinstendir.

Thermophile B. ler: (40°-50°) C. ve (70°-80) C. de üriyenlere sıcak seven B. ler (*Thermophile*) denir.

Thermotolerant B. ler: Bir kısım B. ler (37°) C. yaşamalarına rağmen termofil B. ler gibi yüksek dereceye de dayanır ve ürerler Bunlara hoş gören (*Thermotolerant)* B. ler denir.

Mesophile B. ler: (10°-40°) C. arasında üreyen B. lere denir.

Soğuk: B ler sıcaktan çok soğuğa dayanırlar. Tabiatta raslanan en aşağı derece (−40° −60°) C. B. leri öldürmez; çoğunu saklama için soğuk dolaplarda (5°-10°) uygun gelir. Sporlu ve sporsuzlar (−70°) C. ye dayanırlar. Soğukta kurutulanlar uzun zaman hayatî karakterlerini saklarlar.

Işık: Güneş ışınlarının etkisi her B. de ayrıdır. Genel olarak, güneş ışınları B. ler için öldürücü bir kudrettir. Işık, vegetatif şekilleri 5 - 6 saatte, direkt güneş ışığı 1 - 2 saatte öldürür. Sunî ışıklar, hele ultraviolet ışını da B.ler için öldürücüdür.

Adsorpsiyon: Ağaç kömürü hayvan kömürü, kaolin, tebeşir ve alüminyum oksit gibi inert maddeler bakterileri emerler.

B. lerde sembyioz: B. lerin büyük ve küçük canlılarla hayat ve çalışma birliği yapmalarına denir. Yaşama şartları birbirine uygun gelen iki veya daha ziyade canlıların birbirinin gelişmesi, yaşaması ve savunması için gereken yardımı yapmaları veya beraber yaşamalarıdır. Sembiyoz yapmış iki organizma yalnız kalırsa ya güç yaşar veya hiç yaşıyamaz. Yaşaması için mutlak hayat arkadaşının yardımına ve birlik yaşamasına muhtaçtır. Bir de parazitizm vardır ki sembiozla karışabilir.

Parasitismus: Bir canlının diğer bir canlı hesabına yaşaması ve fakat yaşadığı canlıya herhangi bir fayda ve yardım yapmamasıdır. Bazan parazitizme sembioza döndüğü gibi sembioz da bozularak parazitizm çevrilebilir.

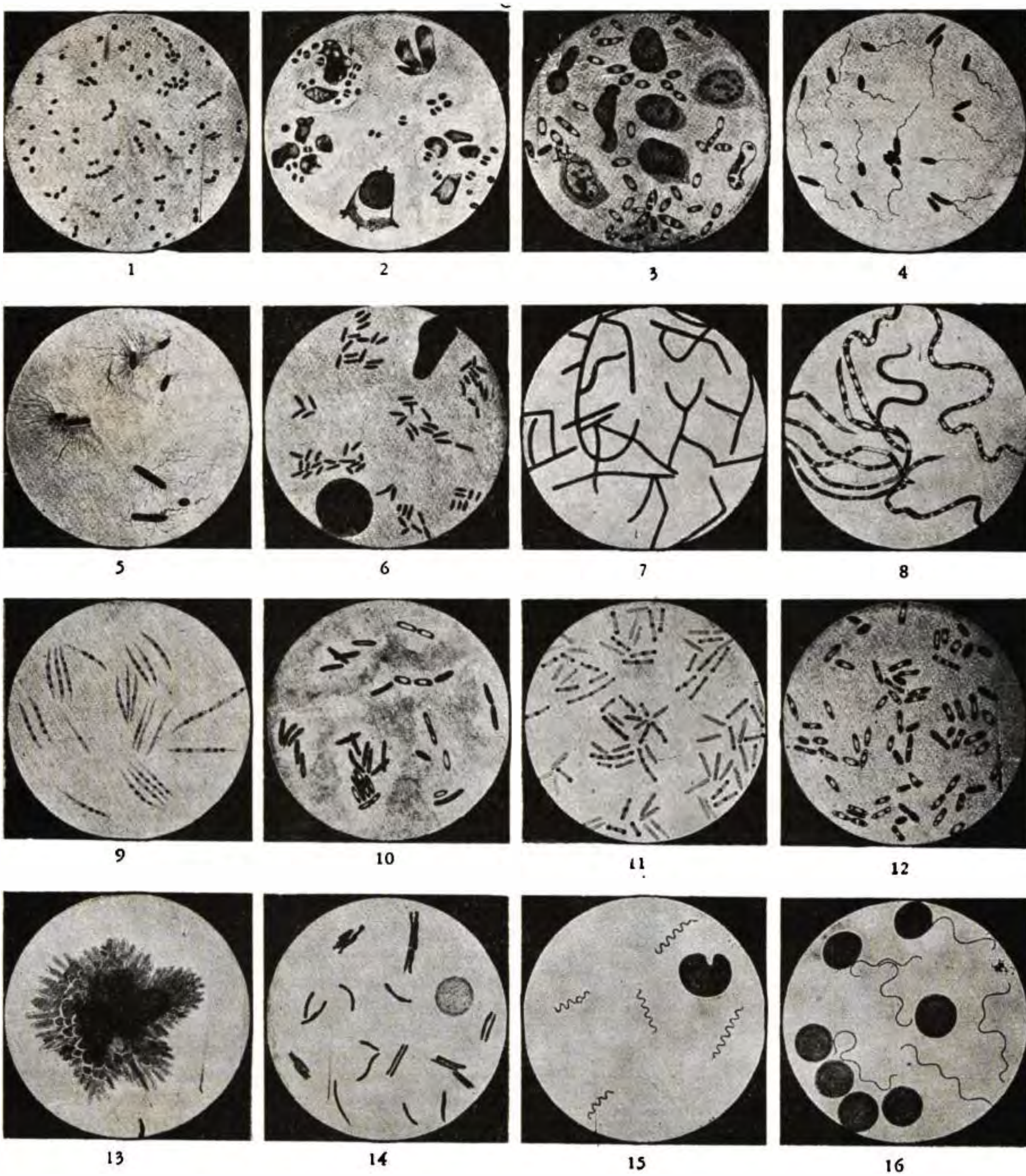
B. alanında sembioz çok yayılmıştır. Bunlar yüksek hayvan ve bitkilerde olduğu kadar aşağı hayvan ve bitkilerle, birbirleriyle ve daha küçük olan ultıaviruslarla da sembioz kurmuşlardır.

Antagonizm veya Antibiyoz: Antagonismus hayat düşmanlığı demektir.

Parazit mikroplarla insan, hayvan ve büyük bitkiler arasında devam eden savaşın esası budur.

Bazı B. ler vardır ki biribirinin yaşadığı muhitte yaşıyamaz. Beraber bulunurlarsa biribirinin üreme veya virülansını bozarlar. Örnek olarak Pyocyaneum B. si antraks basilinin antagonistidir. Pyocyaneum'un yetiştiği yerde antraks yetişmez. Yoğurt B. leri, aralarında, sembiyozla yaşarlar, fakat tifo - paratifo ve benzerleri için antagonisttirler. Yoğurt B. leri ile karşılaştırdığımız tifo B. leri az zaman sonra ölürler. Son zamanlarda hastalık yapıcı mikroplara karşı en tesirli vasıtanın bu gibi antibiyotik mikropların hülâsasını kullanmak olduğu anlaşılmıştır. Böylece gram boyasını alan mikroplarla frengi, belsoğukluğu gibi mikroplara karşı Penicillium notatum, Penicillium chrysogenum v. b. kütlerden çıkarılan penisilin; vereme karşı, Actinomyces griseus, Streptomyces antibioticus'tan çıkarılan streptomisin. tiyotrisin, oreomisin gibi ilâçlar bugünün en değerli sağıtım vasıtaları olmuştur. Bugüne kadar çeşitli mikroplardan, türlü şekillerde istihsal edilmiş olan antibiyotik maddeler 63 ü bulmuştur.

B. modifikasyonu: Gıda, ısı v. b. şartlar altında B. lerin biçimlerinde, virülans, üreme, spor verme, kapsul ver-

Bakteri örnekleri: 1 — Lactobacteriaceae, 2 — Neisseriaceae, 3 — Pasteurelleae, 4 — Spirilleae (Flagella örneği), 5 — Enterobacteriaceae (Flagellalı). 6 — Rhizobiaceae 7 — Bacillaceae, 8 — Spor örneği, 9 — Fusiformis 10 — Malleomyces, 11 — Corynebacterium, 12 — Nitrobacterium anaerobicus, 13 — Actinomycetaceae, 14 — Mycobacteriaceae, 15 — Spirochaetaceae. 16 — Spirilleae.

me gibi karakterlerindeki değişikliklerdir. Şartlar kalkıncaya kadar veyahut birkaç jenerasyon sonra B. ler yine eski şekillerine, eski hayat şartlarına dönerler. Bu değişiklikler kalıtımla intikal etmez.

B. lerde mütasyon: Bilinmiyen bir sebep altında birdenbire meydana gelen ve jenerasyondan jenerasyona kalıtımla geçen değişikliklere denir. Hekimlikte ve sanayide bundan çok yararlanılır.

Mütasyonun esası, yeni meydana gelen B. de ya eski vasıftan bir şey kaybetmiş olmak veya yeni bir vasıf kazanmaktır.

B. fermantasyonu: Buna bizde kükreme, mayalanma veya kaynama denir. Çok eski çağlardanberi insanların gözüne çarpmış biyolojik bir olaydır. Bu suretle meyvalardan türlü içkiler, unlardan mayalı ekmekler, sütten yoğurt, peynir, kefir ve kımız gibi çok çeşitli yiyecek ve içecekler hazırlanmıştır. Bu olay çok eskiden bilindiği ve uygulandığı halde mahiyeti ancak 70 yıldanberi aydınlanabilmiştir.

Bugün gıdaların hazırlanmasında ve sanayiin her şubesinde fermantasyondan yararlanılmaktadır. Fermantasyon organizma hücrelerinin ve birçok mikropların hazırladıkları maya (enzyme) denilen ve katalitik etkiyle kendinden milyonlarca fazla maddeleri değiştiren maddeler vasıtasiyle yapılır. Fermantasyon yapan B. ler pek çoktur ve her birinin gördüğü iş de ayrılır. Bu suretle çeşitli fermantasyon ürünleri elde edilmektedir.

Fermantasyon diye, B. ve enzimlerinin organik bileşimleri parçalıyarak ve yapısını değiştirerek işlemelerine denir, B. fermantasyonunun sanayide kullanılması: Başlıca B. endüstrileri şunlardır: *Süt asidi, İspirto, Sirke asidi, Selluloz, Pektin, Oksalik asidi, Glükonik asid, Gliserol; Aseton - Bütanol, Aseton - Etanol, Propyonik asit, Limon asidi, Gallik asit, Kojik asit, Fümarik asit, Mannitol* (bk. FERMANTASYON).

B. enzimleri: B. lerin çoğunun iç yapısında bulunan bir bölümünün salgısı olağanüstü aktif maddelere denir. B. ler protein, yağ ve türlü hidrokarbonlu maddeleri enzimleriyle parçalıyarak türlü ürünler meydana getirirler. İki türlü enzim vardır. Biri, iç enzim (endoenzyme); ikincisi dış veya salgı enzim (exoenzyme) dir. Ilk bulunan enzim, çimlenmiş arpada olur, nişastayı şekere çevirendir, adına diastase denir. Enzimler ortalama 50 - 60 C. arasında en yüksek aktivite gösterirler. 70 C. de zayıflarlar, daha yüksek ısıda harap olurlar.

Protein çöktüren ve denatüre eden alkali, asit ve kimyasal etkenler karşısında çökerler. Emici maddeler tarafından absorbe edilir. Başlıca enzim grupları şunlardır: Ayırma ve parçalama enzimi. oksidasyon yapan, redüksiyon yapan ve fermante eden enzimler. Enzimlerin adları. tesir ettikleri maddelerin sonuna -ase edatı konarak verilir. Başlıca enzimler: Protease, Bacteriase, Coagulase. Hemolysase, Amylase, Cellulase, Pectinase, Lactase, Invertase, Oxydase, Prooxydase, Tyrosinase, Lypase, Catalase, Reductase, Zymase, Urease, v. b. dır (bk. ENZİM).

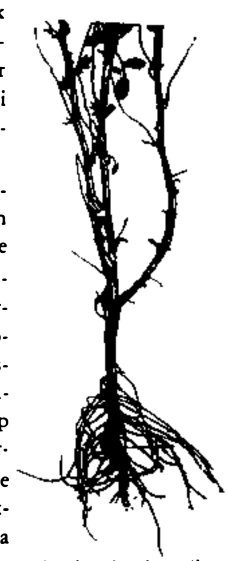
Bakteriel hastalıklar: Patojen B. lerden ilerigelen hastalıklar B. nin soyuna göre değişir. Genel olarak girdikleri organizma içinde olağanüstü üremeleri ve ağulariyle hastalık yaparlar. Bazıları toksin denen bu özel salgılariyle organizmanın biyoşimik yapısını değiştirerek organ ve dokuların işlegenliğini bozarlar. Bazıları ise, organizma içinde biyolojik ilgisi (affinité) buluduğu dokular arasında eriyip kendi gövdesini kuran özel toksini açığa çıkararak dokuları zehirler ve fonksiyon bozukluklarına sebep olurlar. Bir bölümü de vardır ki her iki cins toksinle organizmayı ağularlar. B. lerden ilerigelen hastalıklar pek çoktur, bunlar etkilerine göre gruplanırlar.

BAKTERİ GALLERİ: bk. BAKTERİYOSESİDİ.

BAKTERİ GÜBRESİ, Bitkiler beslenmeleri için muhtaç oldukları azotlu maddeleri natif halde kullanmazlar. Havanın serbest azotundan ise ne hayvanlar ne de bitkiler yararlanabilirler. Halbuki nitrogen bakteriler grupundan olanların bir bölümü bitkilerin yaşamaları için gereken azotu onların sindirebilecekleri bir hale sokmak suretiyle gübre ihtiyaçlarını sağlarlar. Bu bakteriler lâboratuvarlarda sunî yemlerle üretilerek tarımda gübre yerine başarı ile kullanılmaktadır. Azot dolaşımı (Nitrogenzyclus) denilen bu çok karışık işi gören bakterilerden bitkilere gübre olarak iki şekilde faydalanılır. Biri, sembiyoz halinde direkt olarak; ikincisi, organik maddelerin azotlarını bitkilerin sindirebilecekleri şekle çevirmek suretiyle endirekt olarak faydanılan Azotobacteriaceae, Rhizobiaceae familyalarından olan Azotobacter ve Rhizobium cinsleridir. Bunlar bitkilerle sembiyoz halinde yaşıyarak onlara nitrogen hazırlarlar. Bu bakteriler bitkilerin kök uçlarında koloniler yaparlar, bitkilerde bol bulunan karbonu enerji kaynağı olarak kullanırlar, onlarla dost yaşıyarak sindirebilecekleri azotu sağlarlar. Rhizobacterler ise, organik maddelerin azotlarını parçalar ve çözerler, bitkilerin faydalanabilecekleri şekle çevirirler. Bunlar aerop ve anaerop yaşıyan bakterilerdir.

Rhizobium: Rhizobium cinsinden olan bakteriler, havanın hiçbir büyük yaratık tarafından kullanılamıyan serbest azot gazını toplıyarak basit organik azot bileşimi haline getirir ve bitkilerin istifadesine sunarlar. Bunlar leguminosa sınıfından olan her nevi bitkilerle özel olarak sembiyoz halinde yaşarlar.

Bunlar işbirliği yaptıkları bitkilerin kök uçlarında teşekkül eden küçüklü büyüklü tomurcuklar içinde yaşarlar. Gençleri hareketli, eskiyenleri hareketsizdirler. Tam aeropturlar. Biçimleri Y, T, ve L veya toparlaktır. Sunî olarak birlikte çalıştıkları bitki türlerinin dekoksiyonlarında, jelâtin ve asparajinli mikrop yemlerinde yetişirler. Sunî kültürlerinde kauçuk tabiatında bir madde meydana gelir. Bu madde bitki köklerindeki kolonilerinin etrafında da görülür. Böyle kültürler toprağa karıştırılarak veya ekilecek bitki ile bulaştırıldıktan sonra ekilirse çok verimli bir ürün alındıktan başka toprağa karışan bu koloniler, sonraki yılların ekimleri için de, devamlı bir azot gübresi yerine geçmiş olur.

Bakteri gübresi verilmemiş bir nohut

Kültür memleketlerinde bu bakteriler sunî olarak yetiştirilmekte ve çiftçinin istifadesine sunulmaktadır. Bakteri gübresi en kolay ve ucuz gübredir.

Bakteri gübresinin kullanılışı: Gübrelenecek baklagiller cinsi bitkiden bir kilo alınır. 10 kilo su içinde kaynatılır. Âdi hararet derecesine ininceye kadar soğutulur, ekilecek tohum bu su ile ıslatıldıktan sonra ekilir. Başka hiçbir gübreye ihtiyaç göstermeksizin gür bir yetişme ve bol bir ürün alınır.

Bunların bakteri gübresi olarak kullanılması: Kültür memlekeketlerinde bu bakteriler sunî mikrop yemlerinde yetiştirilir, steril toprağa indirilerek kurutulur ve çiftçilerin istifadesine hazır bulundurulur.

Kullanılma öğütü: Yabani otlar, ağaç yaprakları. saman, diken, çimen kesintileri ve saire gibi bahçelerde biriken ve işe yaramıyan sebze kök ve sapları yığın haline getirilir, üzerleri 15 - 20 santim toprakla kapatılır.

Bakteri gübresinin ana karışımının hazırlanması: Lâboratuvarlarda hazırlanan steril ve kuru nötr toprağa emdirilmiş olan bir paket bakteri gübresi bir şişeye konur. Üzerine el dayanacak kadar bir ısıda ılık su konur. Beş

Aynı toprakta bakteri gübresiyle bulaştırılmış nohut

dakika kadar iyice çalkalanır. Bu ana mikrop gübresidir. Bir yıldan fazla dayanır. Bir şişesi, bir teneke suya karıştırılır. Bir bahçe kovası ile yığın üzerine serpilir. Yığın 15 - 20 cm toprakla örtülür. 5 - 6 hafta sonra bütün yığın, bitkiler için mükemmel bir gübre olur. Aynı zamanda hasta ve böcekli olan kısımlar da bu yığın fermantas-

Yaprak sebze ve bahçe artıklarını gübre haline geçiren bakteri gübresiyle karıştırılmış yığın örneği

yonu esnasında ölürler. Hattâ hastalıklı hayvanların yem artıkları ile gübreleri bu yığına karıştırılacak olursa bunlardaki hastalık yapıcı mikroplar da ölür. Pratikte bir haftalık yığın yapılır, bakteri gübresi ile sulanır, toprakla kapatılır. Bir hafta sonra bu yığının üzerine veya yanına, yanyana ve seri halinde, yığın kümeleri meydana getirilir. 5 - 6 haftadan sonra en baştan, yani en eskiden başlanarak gübre olarak kullanılır. Yerine yenileri yapılır. Veteriner Fakültesi Sağlık Koruma, Bakteriyoloji ve Besin Kontrolu lâboratuvarlarında bu mikroplar yetiştirilmiş ve pek iyi sonuçlar alınmıştır. İstiyen çiftçilere verilmektedir

BAKTERİ LEKELERİ, birçok bitkilerin yaprak ve saplarında bakterilerin yaptığı lekelerdir. Şekilleri çok defa yuvarlak olur. Saplarda biraz uzuncadır. Bazen de bakterinin yaprak damarlarını aşamaması dolayısiyle lekeler köşeli teşekkül eder. Lekelerin ortası kurur, kenarları renkli bir halka ile çevrilir. Bu halka, bitkinin karşı koyma isteğine mukabil, madde mübadelesi (madde alış verişi) neticesinde meydana gelir.

BAKTERİDİ (Bactéridie), insanlarda ve hayvanlarda müşterek olan karakabarcık adındaki hastalığı yapan şarbon basili hakkında kullanılan bir terim. Kısa, kalın ve bütün hayatı boyunca hareketsiz olan bir bakteri şekli demektir.

BAKTERİSİD (Bactéricide=bakteri öldüren), bakterilerin yaşamasına engel olan bütün maddelere verilen ad. Vücudun hücre ve sıvılarında ve başka bir takım cisimlerde bakterileri harap etmek kabiliyeti vardır. Hususiyle kanda bulunan akyuvarlarda (fagositlerde) ve kanın plâzmasında mikropları öldüren bu özellik çok bârizdir. Plâzmadaki albüminli maddeler bakteriler karşısında tabiî bileşimlerini değiştirerek vasatı onların gelişme ve üremelerine engel olacak bir hale getirmekte ve bu suretle plâzma B. bir vasıf kazanmaktadır. Aynı kabiliyet vücudun lenfa sisteminde de vardır ki bu hal vücut için bir savuma silâhıdır. B. hassa bazı ilâçlarda ve serumlarda da mevcuttur.

BAKTERİYASTRUM (Bacteriastrum), Diyatomelerden Kuzey Atlantik içerisinde 5 kadar türü yetişen bir bitki cinsi.

BAKTERİYEMİ (Bactérihémie), basillemi olayının daha genel bir adı. Yalnız basillerle değil, bütün bakterilerle husule gelir, ve kan dolaşımında çeşitli bakteriler mevcut bulunur.

BAKTERİYOAGLÜTİNİN (Bactérioagglutinine), kanda ve serumda bakterilere karşı husule gelmiş olan antikor (savunma cismi) ların bir çeşididir ki bunlar organizma dışında cam tüpler içinde mukabilleri olan bakterilerin bir araya toplanmasını. kümelenmesini sağlarlar.

BAKTERİYOEMOLİSİN (Bactériohémolysine), bakterilerin etkisiyle vücutta hâsıl olan ve alyuvarları eritme kabiliyeti gösteren bir antikor.

BAKTERİYOFAJ (Bactériophage = bakteri yiyen), canlı bakterilerin büyümesine engel olan ve onları eriten, canlı, filtreden geçebilen, elektron mikroskopla görülebilen bir ültra-virus. Elektron mikroskopta B. lar toplu iğne gibi baş ve kuyruktan ibaret ve hareketli görülmektedir.

B., sunî besi yerlerinde üretilebilen tek virustur. B. hasta insanlarda, bakteri kültürlerinde teşekkül ettiği gibi, tabiatta kendiliğinden de husule gelir. Meselâ: Hindistan'da bulunan bazı nehir suları, genel olarak, bakterilere, hususiyle kolera vibriyon'una karşı antiseptik gibi etki etmektedir. Toprak, gübre ve ot sübyelerini bakteri geçirmiyen süzgeçlerden süzerek elde edilen sıvılarda da B. bulunabilir. B. ların bağışıklıkta ve hususiyle salgınların sönmesindeki rolü önemlidir.

B. lar tabiî birer iyileşme ajanıdırlar. Bir yerde husule gelen küçük veya büyük salgınların sönmesinde en önemli rolü bakteriyofajlar oynarlar. B. ların penisilinle ilgi ve benzerliği vardır. Bunlar muhtelif hallerde biri diğerinin etkisini imha veya takviye etmektedir. B. lardan bir çok hastalıkların tedavisinde de faydalanılmaktadır.

BAKTERİYOİT (Bactérioide), B. lere benziyen ve bazı özellikleriyle B. lerin esas karakterlerinden ayrılan bir grup. Eubacteriales familyasının bir grupuna verilen addır. Çoğu anaerobik olan ve genel olarak patojen olmıyan B. lerdendir.

Başlıca türleri:

Bacterioides	angulosum	=	Chlostridium angulosum,
«	caviac,		
«	fragilis,		
«	funduliformis	=	Bacillus funduliformis,
«	fusiformis	=	Fusiformis dentium,
«	melanigenucus,		
«	serpens,		

BAKTERİYOLİSİN (Bactériolysine), bakterilerle karşılaşan yüksek organizmlerde bunları eriten bir antikor. Bu antikor Lysin sınıfından olduğu için ona B. adı verilmiştir. Bu, hararete dayanıklı en önemli savunma cisimlerindendir. B. in bakteriofil ve komplemantofil olan iki kolu vardır. Bu kolları ile bakteri ve komplemanla birleşerek mikrobu eritir. Hemen her bakterinin kendini eriten B. i vardır. B. en ziyade kolera ve tifoda önemli rol oynar.

BAKTERİYOLİZ (Bactériolyse = bakterinin erimesi; Pfeiffer olayı = bakteriyolisin'in bakteriyi eritmesi olayı). Lâboratuvar deney hayvanlarından kobayın derisi altına veya karın boşluğuna öldürmiyecek miktarda ölü veya canlı kolera vibriyonları şırınga edilirse, kobaylar canlı kolera mikroplarına karşı bir bağışıklık kazanırlar. Bu hayvana 8 gün sonra tekrar canlı kolera vibriyonu zerkedilip sonra kapiller bir cam boru ile hayvanın karın boşluğundan biraz sıvı alarak özel bir usulle (asılı damla) mikroskopta muayene edilirse, vibriyonlarda şunlar görülür: evvelâ hareketleri kaybolur, sonra yuvarlak şekil alırlar, son olarak aldığımız sıvıda da artık büsbütün kaybolmuşlardır. Tıpkı şekerin

suda erimesi gibi bunlar da sıvıda 10 - 30 dakikada erirler. Bu olaya Pfeiffer olayı denir. Bakteriyolisinli sıvı veya kan serumu taze olursa bu olay deney tüpünde de görülebilir. Bayat ise kompleman denen aracı madde lâzımdır.

İkinci sebep, B. lerin düşmanları olan Bacteriophage'ların B. leri eritmesidir. Bundan başka bazı B. ler yaşadıkla rı izotonik yerden damıtık suya konacak olurlarsa önce plasmoptiz olur ve sonra bakteriyoliz olur. Antagonist (hayat düşmanlığı) olan B. ler salgınlarında B. lerin bazısını eritir. Eriyen B. lerin bazılarından hiçbir iz kalmaz. Bazı B. ler başlıca kapsüllü olanlar eridikleri vakit kapsülün içindeki B. plâsması erir, kapsül boş kalır. Bazı B. ler organismaların normal serumunda erirler. Bakteriyoliz kimyasal maddeler karşısında da olur. %5 ten yüksek madensel ve organik asitler ile potas, sut gibi alkalilerin kesif eriyikleri B. leri eritirler. Bundan başka kloroform, aseton, eter, benzin gibi maddeler de bakteriyoliz yaparlar.

Bir yerde uzun zaman kalan B. ler orada üremelerine devam ederler. Bir zaman gelir ki artık gıda tükenir, üreme durur, B. ler ihtiyarlar, ölürler ve en sonunda kendi kendilerine erirler. Buna otoliz denir.

BAKTERİYOLOJİ (Bactériologie), mikrobiyolojinin bitki esaslı olan mikroplarla uğraşan kısmı; bakteri bilimi. Bakterilerin üç yüzyıldan beri müşahede edilmelerine rağmen bunların hastalıkları meydana getirmelerindeki etkileri, bir Fransız kimyageri olan Louis Pasteur'ün parlak çalışmalarına kadar, tesbit edilememişti. Bundan önceki devirlerde hastalıkların tabiati ve canlıların kendiliğinden artmaları hakkında filozofların mülâhazalarından ibaret birçok yazılar yazılmış ve bu mülâhazalar B. nin gelişmesinde esaslı rol oynamıştır.

Çok eski zamanlardan beri hastalıkların bulaştığı kabul edilmişti. Hususiyle Ortaçağda epidemi halinde görülen çiçek ve veba hastalıkları hakkında yazılmış sayısız müracaat kitapları vardır. Bununla beraber sirayeti yapan maddenin tabiatı tesbit edilmiş değildi. Verona'lı Fracastor 1546 da hastalığın gözle görülebilen çok küçük parçalar tarafından yayıldığı teorisini ileri sürmüş ve sebep olan bu ajana da *ontagıum vivum* (Lât. = canlı salgın) adını vermiştir. Fracastor salgın hastalıkları *per contactum* (insandan insan geçenler), *per formitem* (vasıtalı geçenler) diye ikiye ayırmıştır. Tecrübî alanda hastalığın canlı varlıklarla intikalini ilk olarak ortaya atan Kircher adlı bir rahiptir. Kircher 1 71 de küçük mercekler kullanarak vebalı hastaların kanlarında özel kurtlar gördüğünü belirtmiştir.

XVII. yüzyılın son yirmi beş yılı zarfında Almanya'lı çuhacı Leeuwenhoek mikroskopu icat etti ve bu aletten faydalanarak, yağmur suyu ve diş kazıntısında bulunan «animalculum» (= hayvancık) adını verdiği küçük canlılar gördü ve sonuçlarını Londra Royal Society'sine mektuplarla bildirdi. 1762 de Avustralya'lı Plenciz, jerm teorisini ortaya atarak, her hastalığın özel ajanı olduğu ve bunların vücutta çoğalarak hastalığı yaptıkları sonucuna vardı. 1750 de Needham, et suyunu canlı varlıkları mahvedecek kadar kaynattı ve bunu sıkıca kapatarak birkaç gün bıraktı Neticede et suyunu incelediği zaman içinin «animalculum» larla dolu olduğunu gördü. Bu gibi deneylerle Needham, kendini, spontan «animalculum» ların asıllarını ispat etmiş gibi kabul etti ve böylelikle spontan jenerasyon teorisini tayin etti. Fakat bu görüşler bir İtalyan papazı olan Spallanzani'yi tatmin etmemişti. Spallanzani deneyleriyle anladı ki, «animalculum» lar et suyu konan bütün şişelerde vardır ve bunlar kaynamağa dayanıklıdırlar. Ancak uzun zaman kaynatılan şişelerde mevcut değildirler

Bazı tabiat bilginleri uzun zaman spontan jenerasyon teorisini tutmakta israr ettilerse de Spallanzani'nin deneylerinin sonucunda bu doktrin taraflılarının fikirlerini yıkmak imkânı hâsıl oldu. Bu devirde mikroskop hızla gelişiyordu 1838 de Ehrenberg canlıların şekillerini tarif etti ve dört grup altında topladı: *vıbrio, bacterium, spirillum* ve *spirochaeta*. Ondan az evvel 1837 de Latour ve Schwann bira ve şatapta maya bulmuşlar va bunu fermantasyona sebep olarak kabul etmişlerdi. Meşhur Alman kimyageri Liebig, fermantasyonu kimyasal bir olay olarak izah etti ve şöhreti sebebiyle fikirleri hemen hemen kabul edildi. Bu da ilerlemelere engel oldu. Bütün bu tesadüfî keşifler 1840 da Henle tarafından gayet güzel tenkit edilmişti.

1856 da Pasteur B. âlemine girdi. Pasteur fermantasyon husulüne mayanın sebep olduğunu ve şekerin vasatta protein olmayınca alkol haline geldiğini buldu. Fermantasyona sebep, bulaşıcı, çubuk şeklindeki mikroorganik basillerin mevcut olmasıydı. Pasteur'ün bu araştırmaları ile Liebig'in fermantasyon ve spontan jenerasyon teorileri bütün bütün reddediliyordu. Pasteur bulaşıcı mikroorganizmlerin menşelerinin havada olduğunu görerek bunlara sıcağın etkisini inceledi. Bazı canlıların oksijensiz yaşıyabildiği, bir kısmının ise oksijene muhtaç olduğu anlaşıldı.

Sterilize olmuş şişelere organizmaların girmesine engel olmak için pamuklu kapakların konması da bu zamanlara raslar. Mikroorganizmin fermantasyon ve pütrefaksiyonun âmili olması tamamen tesbit edılmişti. Fakat bu küçük canlıların hastalıkların âmili oldukları henüz anlaşılmamıştı. Pasteur'ün ipek kurtları üzerindeki çalışmaları bu mikroskopik canlıların hastalıkla ilgisi olduğunu ispat etmişti. O sırada cerrahî profesörü Lister havada pek çok bulunan mikroorganizmlerin ameliyattan sonra görülen iltihaplara sebep olduklarını kabul etti ve 1867 de antiseptik bir teknik sokarak cerrahîde bir devrim yaptı. Bu metotta, ameliyat esnasında yaraya Karbolik asit tatbik edilmiş ve sonra da yara hava almıyacak şekilde kapatılmıştı. Bundan sonra ameliyat sonu iltihaplar ile *sepsis* (kan intanı) olaylarında dikkati çekecek kadar bir azalma görülmüştür.

Mikroorganizmlerin incelenmesi ve daha geniş sınıflandırılması 1872 de Cohn tarafından yapılmıştı. Cohn mikroorganizmleri *micrococcus* ve *bacterium* (*bacıllus, vibrion* ve *spirochaeta*) diye ikiye ayırmıştı. Cohn aynı zamanda, sporu olan bakterilerin sıcağa ve dezenfektanlara karşı mukavemetlerinin çok olduğunu da işaret etmişti. 1849 da Pollender ve 1850 de Davaine şarbona tutulan hayvanların kanındaki mikroorganizmleri inceledi. Kanı sağlam farelere aşılıyarak onlarda da hastalık hâsıl ettiğini gördü. Bu mikroorganizmlerin kültürünü de yaptı. Bu suretle 1876 da şarbonun etioyolojisi hiç şüphe kalmadan tesbit edilmişti,

Pasteur muafiyet usullerini de araştırmış ve bir tesadüf eseri olarak avirülan kolera mikroorganizm kültürleriyle aşılanan civcivlerin sonradan virülan nevilerle aşılandığı zaman hasta olmadıklarını görmüştü. Bu çok önemli bir adımdı. Hususiyle Türkiye'de çoktan yapılmakta olan çiçek aşısının Türkiye'den İngiltere'ye Lady Montague tarafından nakliyle 1800 de Jenner, inek çiçeğinden elde ettiği

materyelle çiçek hastalığına karşı profilaktik bir muafiyet elde etmeğe muvaffak olmuş ve bunu tatbik etmiştir.

Pasteur, keşfini şarbona tatbike çalıştı ve muvaffak oldu. Bu müşahedelerle intanî hastalıklara karşı koruyucu aşılanma çalışmaları başladı.

Koch bir bakteriyolojist gibi çalışıyor ve önemli ilerlemeler yapıyordu. 1877 de preparatları bazı anilin boyaları ile boyadı, Abbé kondansatörünü ve o zamana kadar B. de kullanılmıyan yağa batırılmış mercekler kullanarak mikroskopu ıslah etti. Az zaman sonra çok büyük değerde olan bir adım daha attı. Ekim yeri olarak katı maddeler kullandı ve bu sayede saf kültürlerin elde edilmesi imkânı hâsıl oldu. Katı ekim yerlerinin hazırlanmasında jelâtin, sonra serum, daha sonra da agar-agar(b. bk.) kullanılmıştı. Bundan başka görülen terakkilerden biri de Petri tarafından katı besi yerleri için kapların bulunmasıdır. Petri kutuları bakteri incelenmesinde bugün dahi geniş ölçüde kullanılmaktadır. Koch 1882 de tüberküloz üzerindeki klâsik buluşlarını yayımladı ve bunlarla hastalığa sebep olan ajanın tüberküloz basili olduğunu ispat etti. Bu senelerde B. katî olarak meydana çıkmış, sayısız keşifler yapılmış ve bunu takip eden 10-20 sene içinde özel organizmlerin birçok önemli hastalıklara sebep oldukları tesbit edilmiştir. 1880 de Eberth'in tifo basilini Fraenkel ve Weichselbaum'un pnömokoku keşifleri, 1887 de menengokoku. 1883 te Koch'un kolera âmilini, 1894 te Kitasato ve Yersin'in veba basilini, Malta humması âmilinin David Bruce tarafından keşfi bu tarihlere raslıyan önemli olaylar arasındadır. Kandaki biyolojik değişikliklerden faydalanılarak birçok hastalıkların tanısında kullanılan kompleman birleşmesi reaksiyonu da 1887 yılında Bordet ve Gengon tarafından ortaya konmuş ve tatbik edilmiştir. Önemli bir ilerleme de 1888 de Roux ve Yersin'in difteri ârazlarının difteri basilinin yaptığı bir toksinden ileri geldiğini bulmalarıdır. 1894 de Roux difteri tedavisinde çok müessir olan bir antitoksin hazırladı. Tetanos ve diğer bazı intanî hastalıklarda toksinlerin rolü sonradan açıklanmıştır. 1892 de Ivanovski tarafından, tütünlerin mozaik hastalığını yapan etmenin mikroskopla görülmediği ve porselen süzgeçlerden geçtiği bildirildi.

Hayvanların bazı hastalıklarına ültramikroskopik canlıların sebep olmaları lâzım geldiğini gösteren müşahedeler de 1898 de Loeffler ve Frosch tarafından yapılmıştır. Bu canlılar da bakterial filtrelerden geçebiliyor ve adî mikroskoplarla görülemiyordu. Böylece yeni bir araştırma alanı açılmıştı. Bu canlılar viruslardır.

1 99 yılında Beijerink, İvanovskiy'nin buluşunu teyit ettikten sonra çok kısa bir zaman içinde birçok hastalıkların etmenleri meydana çıkarılmıştır. Lehmann ve Neumann'ın yaptığı sınıflamada bu etmenler dört sınıfta toplanmıştır. Bunlar: *coccacaea, bactriacaea spirillacaea, actinomycetes, (corinobacterium, mycobacterium, mycetales)* lerdir. Buna *virus*'lar, *rickettia*'lar ve *protozoon*'lar da eklenirse intan hastalıklarının etmenleri tamamlanmış olur.

Son altmış yıl içinde hemen bütün hastalıkların etmenleri aydınlatılmış gibidir. Son on yılın çalışmalarının çoğu eskiden yapılmış incelemeleri desteklemek veya reddetmek olmuştur. Bakteriyolojik teknik süratle ilerlemektedir ve bakteriyel metabolizma ile çeşitli immünolojik reaksiyonların mekanizması üzerindeki çalışmalar çok ilgi toplamıştır. Çünkü bakterinin sade hastalık etmeni olması itibariyle önemi olmayıp birçok ekonomik meselelerle ilgili olduğu gerçekleşmiştir. Hâlen B. alanında yapılacak çok şey vardır.

Şunu da işaret edelim ki harb şartları pek çok fırsatlar hazırlar. Meselâ: Birinci Dünya Harbi'nde anaeropların incelenmesi ve salgın menenjitle ilgili meseleler üzerinde geniş bilgiler elde edilmiş ve İkinci Dünya Harbi'nde de profilaktik bağışıklık ve kimyasal tedavide büyük gelişmeler olmuştur. Birçok sulfonamid ilâçları yapılmış, penisilin bulunmuş ve geniş surette intan hastalıklarında kullanılmıştır. Son senelerde çıkan streptomisin. oreomisin, neomisin, kloromisetin. Pas (para-aminosalisilik asit), para-aminobenzoik asit, T. B. A. (T. B 1) gibi antibiyotik ilâçlar şimdi geniş ilgi toplamaktadır. Çünkü bu ilâçların intan hastalıkları tedavisinde sağladıkları imkânlar daha geniştir.

BAKTERİYOSESİDİ (Bactériocécidie), bitkilerin köklerinde, yumrularında dallarında, yapraklarında, çiçeklerinde ve meyvalarında bakterilerin etkisiyle meydana gelen anormal teşekküller (galle)dir.

Bakteriyosesidiler'den Bakteriyum tumefasien (Bacterium tumefaciens) in asma dalında yaptığı ur

Bunlar çok zaman yuvarlak kabartılar şeklinde olurlar.

BAKTERİYOSKOPİ (Bactérioscopie), hastaların hayatta iken veya öldükten sonra balgam, cerahat, dışkı, sidik gibi marazî hâsılatında veya organ parçalarında hastalığın sebebini meydana çıkarmak için mikroskopla bakteriyi aramak. Basilloskopi (bacilloscopie) kelimesine nazaran daha şumullü bir anlamı vardır.

BAKTERİYOSTAZ (Bactériostase), bakterilerin yaşamasına, üreme ve çoğalmasına engel olma hali. Bazı ilâçlar, boyalar ve bakteri mahsulleri bu özelliği haizdirler.

BAKTERİYOTERAPİ (Bactériothérapie), öldürülmüş ve zararlı etkileri azaltmış veya büsbütün ortadan kaldırılmış bakterilerle yapılan tedavi usulü.

BAKTERİYOTOKSEMİ (Bactériotoxémie), bakteri toksinlerinin kan dolaşımına girerek vücudu zehirlemesi hali. Bazı bakteriler vücudun bir tarafında oturup kendileri kana girmedikleri halde saldıkları zehirleri kana göndererek bu hali hâsıl ederler, kuşpalazı (difteri), tetanus (kazıklı humma) ve basilli dizanteri hastalıklarında olduğu gibi.

BAKTERİYOTOKSİN (Bactériotoxine), bakteri zehiri. Bakteriler zehirli etki gösteren ve toksin denilen maddeleri de ihtiva ederler ki hastalık ârızalarının birçoğunun sebebi bu zehirli maddelerdir. Toksinler bakterilerin organizmasında teşekkül ederler. Bileşimleri tamamen belli olmıyan kolloidal maddelerdir. Organizmaya antijen gibi etki ederek antikor (antitoksin) hâsıl ederler.

Toksinler iki kısımdır: 1 — Endotoksin (endotoxine = iç toksin) 2 — Egzotoksin (exotoxine = dış toksin).

Endotoksin: Bakterinin organizması içinde husule gelip orada kalan ve ancak onun harap olması ile meydana çıkan toksinlerdir.

Egzotoksin: Bakterinin organizması içinde husule gelip bakteri canlı kaldığı halde vücudundan dışarıya atılıp faaliyet gösteren toksinlerdir.

Egzotoksine «eriyen toksin» de derler. Toksinler organizmanın çeşitli yerlerine etki ederler, ve bu suretle has-

talıkları meydana getirirler. Toksinlerin bazıları kaynama derecesindeki ısıya kadar dayanarak harap olmazlar (thérmostable), bazıları ise bu derece yüksek ısılara dayanmayıp harap olurlar (thérmolabile) ve etkileri kaybolur.

BAKTERİYOTRİPSİN (Bactériotripsine), kolera gibi bazı bakteriler tarafından ifraz edilen özel bir zehir.

BAKTERİYOTROP (Bactériotrope), bakterilere karşı özel ilgi ve çekiciliği olan madde.

BAKTERİYOTROPİN (Bactériotropine), bir bakteriye karşı bağışıklık kazanmış olan her hangi bir organizmanın kan serumunda o bakteriyi fagositoza uğratacak kabiliyet. Böyle bir serumda o bakterinin fagositoza uğrıyabilmesi için serumda bulunan ve bakteriye yapışıp onu fagositoza elverişli bir hale getiren maddeye bu ad verilir.

BAKTERİYUM (Bacterium), hareketsiz olan çomak biçimindeki basillerin eski adıdır. Bundan başka B. ler biyolojik özelliklerine göre adlanırlar.

BAKTRA, Eskiçağ'da iki yerin adı: 1 — Baktria veya Baktriane'nin başka bir adı. Bk. BAKTRİA.

2 — Baktria'nın başşehri, şimdiki Belh (b. bk.).

BAKTRİA, BAKTRİANE veya **BAKTRA,** Eskiçağ'da Paropamisos (Hindukuş) ile Oksos (Amuderya, Ceyhun) arasında bir ülke. Başşheri Baktra (şimdiki Belh) idi. B. dağlık bir bölge olup iklimi ılıman, suyu bol ve toprağı çok bitektir. B. nın İran kavimlerinden birinin yurdu olduğu kabul edilmektedir. B. adı bazen yanlış olarak bütün Doğu İran'ın işaretlenmesi için kullanılır. Zerdüşt (Zarathuştra. Zoroaster) B. da yaşamış ve öğretmenlik yapmış olduğu için bir vakitler Avesta diline Eski B. dili denilmiştir (bk. AVESTA DİLİ). B. nın Hint-Avrupa ırkının ana yurdu olduğu sanısı ileri sürülmüşse de bunun gerçekle bir ilgisi yoktur.

B. nın tarihi üç devreye ayrılır :

1 — *Eski devir* (M. Ö. 1000 — 323): İran geleneklerine göre B. eskiden büyük bir imparatorluk olup kralları Turanlı'lar üzerinde büyük zaferler kazanmışlardır. Fakat bunun tarihî bir esası yoktur. B. ve komşu ülkelerde küçük millî kırallar hükümdarlık ediyorlardı. Bunlardan birisi Viştaspa, Zerdüşt'ün koruyucusu idi. Ktesias Asur - Babil ve Pers İmparatorluğu tarihinden bahseden *Persikē* başlıklı eserinde Ninos ile Semiramis'in B. kıralı Oksyartes'e karşı bir sefer yaptıklarından bahsederse de bu uydurma bir bilgiden başka bir şey değildir. Çünkü Asur yazıtlarından Asurlular'ın İran'ın doğu bölgelerine hiçbir zaman girmediklerini biliyoruz. B. nın Med İmparatorluğu'na dahil olup olmadığı belli değildir. Pers kıralı Kyros M. Ö. 550de B. yı almış ve bir satraplık olarak Pers Imparatorluğu'na katmıştır. Bu savaşlarda Baktrialılar'ın şiddetli bir mukavemet gösterdikleri söylenmektedir. Kyros İaksartes (Sırderya, Seyhun) yayında Kyropolis ile daha 6 küçük sınır istihkâmı yapmıştır. Ölümünden biraz önce küçük oğlu Tanyoksarkes (Smerdis)i Parthia ve Khorasmia valiliğine atamış ve bu tarihten beri hanedanın büyük prenslerini B. ya göndermek bir gelenek olmuştur. B. satrapı Dâdarşis, tahta çıkan Dareios I. (hük. 521 - 485) e sadık kalmış ve Margiane'de bir isyan çıkarmış olan Frâda'yı yenmiştir. Herodotos'un verdiği tasvire göre Baktrialı'ların başlıca silâhı Hindistan kamışından yapılan yaydı. Dareios, Pers İmparatorluğu'nu yeniden teşkilâtlandırdığı zaman B. yıllık 360 talanton vergi ödiyen 12 nci vergi bölgesi olmuştur. Dareios Hindistan'da Pencab'ı aldıktan sonra B Hindistan'a yönelen ticareti eline almış, fakat Çin ile olan ticaret münasebetleri de yüzyıllar süresince canlılığını muhafaza etmiştir. Kserkses I. (hük. 485-465) birbiri ardınca kardeşleri Masistes'i ve Hystaspes'i B. valiliğine atamıştır. Artakserkses I. (hük. 464 - 424) zamanında B. da bir isyan olmuştur. Dareios III. Kodomannos (hük. 336 - 330) un ordusunda hizmet gören B. lı atlıların sayısı 30 000 idi; bunlardan 1000 kişi hükümdarın hassa alayını teşkil ediyorlardı. Gaugamela meydan savaşında Büyük İskender, Pers ordusunu bozguna uğrattıktan sonra B. satrapı Bessos, Dareios'u öldürtmüş ve B. milletini ayaklandırmıya çalışmıştır. Fakat İskender B. yı güçlük çekmeden işgal etmiş ve ancak kuzeyde, Oksos'un ötesinde Sogdiane'de daha şiddetli bir mukavemetle karşılaşmıştır. B. Makedon İmparatorluğu'nun bir eyaleti olmuştur. İskender zamanında ilkönce Artabazos, sonra Amyntas B. satrapı olmuş, bunlardan sonra satraplığa Philippos geçmiştir. İskender'in Hindistan'da öldüğüne dair çıkan bir yanlış haber üzerine gurbetten bıkmış olan 3 000 Yunan kolonu, yurtlarına geri gönderilmelerini zorlamak amaciyle Baktra kalesini ele geçirmişlerdir. Bu uğraşmaları başarısız kalmışsa da kımıldama sürüp gitmiştir. İskender'in ölümünden sonra çeşitli karargâhlardan 20 000 piyade ve 3 000 atlı Yunanlı ayaklanmış, fakat Makedon kıtaları tarafından kılıçtan geçirilmişlerdir. Bu olaylarda kendini zayıf gösteren satrap Philippos, Antipatros tarafından Parthia'ya götürülmüştür (M. Ö. 321). B. ile Sogdiane satraplığına Areia (Herat) ve Drangiana satrapı Stasanor'un gerek yerliler gerekse Yunanlılar tarafından çok sevilmiş olduğu söylenmektedir.

2 — *Hellen-Baktrian İmparatorluğu devri* (M. Ö. 323 - 140). B. çok geçmeden Suriye veya Seleukid'ler Devleti'ni kuran Seleukos I. Nikator (hük. 323 - 281) un egemenliği altına girmiştir. Seleukos I. ve bunun oğlu Antiokhos I. Soter (hük. 281 - 261) Doğu İran'da birçok Yunan şehirleri kurmuş ve bunların zamanında Yunan dili burada bir süre için hâkim olmuştur. Seleukos'ların karşılaştıkları güçlüklerden ve Mısır kıralı Ptolemaios II. Philadelphos (hük. 285 - 246) un Suriye'ye karşı yaptığı saldırışlardan faydalanan satrap Diodotos, B. nın bağımsızlığını kurarak kendisini B. ya kıral yapmak (M. Ö. 255) fırsatını bulmuş ve Sogdiane'yi de ele geçirdikten sonra bir Hellen-Baktrian İmparatorluğu kurmuştur. Bu sırada Parthia'da ayaklanmalar başlamıştır. Aslında Kuzeydoğu İran'da yaşıyan Dah'lardan bir kabile beyi olan Arsakes, Parthia satrapını öldürerek burada bir kırallık kurmuş (M. Ö. 248) ve çok geçmeden Hyrkania'yı alarak memleketini genişletmiştir. Bu sıralarda B. kıralı Diodotos I. ölmüş (M. Ö. 238) ve oğlu Diodotos II., memleketini Seleukos'lara karşı daha kolay savunabilmek için Arsakes I. ile bir savunma bağlaşması yapmıştır. Parth'lar Suriye ordusunu tam bir yenilgiye uğratmışlardır. Fakat Suriye kıralı Büyük Antiokhos III. (hük. 223 - 187), elden gitmiş olan doğu eyaletlerini yeniden ele geçirmek için, Doğu'ya büyük bir sefer yaparak Parth'ları geriye sürmüş ve Arsakes II. kendisi ile bağlaşmıştır (M. Ö. 209). Ertesi yıl Antiokhos B. üzerine yürümüştür. Bu arada B. da iç karışıklıklar baş göstermiş, Diodotos hanedanı tahttan indirilmiş ve kırallık iktidarı Magnesia (Mağnisa)lı Euthydemos'un eline geçmiştir. Antiokhos, Areios ırmağını geçip B ordusunu yenmiş ve M. Ö. 207 de başşehri kuşatmıştır. Ancak

kuşatma uzun sürdüğü için Euthydemos'la barış yapmış, kendisini bağımsız bir kıral olarak tanımış (M. Ö. 20·) ve oğlu Demetrios'a kızını vermeği vadetmiştir. Euthydemos ile Demetrios zamanında B. büyük bir yükseliş göstermiştir. Bu iki hükümdar Hindukuş'u geçerek Doğu İran'la İndus vadisini fethetmeğe başlamışlardır. Kısa bir süre için Doğu'da yeni bir büyük Yunan imparatorluğunun doğmak üzere olduğu görülüyordu. Fakat iç anlaşmazlıklar ve taht kavgaları yüzünden bu imparatorluk kurulamamıştır. Demetrios Hindistan'da ilerlemekte bulunduğu bir sırada generallerinden Eu ratides kendisini B. kıralı ilân ettirmiş ve çok geçmeden her eyalette ortaya çıkan isyancılar birbirlerine karşı savaşmağa başlamışlardır. Bunların birçoğunun adını yalnız Afganistan ile Hindistan'da çok sayıda bulunmuş olan paralardan biliyoruz. Demetrios ve Eukratides'ten sonraki paralar Attike miyarı ile değil, yerli miyar ile bastırılmış, bundan başka Hindistan'da basılan paralar üzerinde Hint alfabesi, Afganistan ve Pencab'ta basılanlar üzerinde ise Ḥaroşthi alfabesi kullanılmıştır. Bu husus, Yunancanın yanında yerli dillerin de resmî dil olarak kullanıldığını gösterir. Hellen - Baktrian İmparatorluğu kısa ömürlü olmuşsa da Doğu medeniyeti üzerinde bıraktığı sürekli etki bakımından büyük bir önemi vardır. Çünkü bunun aracılığıyle Yunan sanatı Hindistan'a kadar yayılmıştır. Kâbil vadisinde meydana çıkmış olan heykellerde ve daha sonraki hükümdarlar tarafından bastırılan paralarda Hintliler'in Yunan sanatından nasıl faydalandıklarını ve Yunan tanrı ve kahraman resimlerinin Buddhist tanrı ve aziz resimlerinde nasıl kullanıldığını görmek mümkündür. Burada meydana gelen Buddhist - Yunan sanatı Orta Asya'ya kadar yayılmış, etkisi bütün Doğu Asya sanatını değiştirmiş ve Çin ile Japonya sanatının daha sonraki gelişmesine de yol göstermiştir.

B. kırallarının zaafını bunların âni olarak yıkılışı da göstermektedir.

Batıda Arsakidler Parth Devleti'ni kurmuş, aynı zamanda Kuzey kavimleri de kımıldanmağa başlamışlardır. Bu kavim hareketleri arkasında Asya'nın en kuvvetli kavmi olan Türk Hiunğ-nu'lar duruyorlardı. Bunlar eski düşmanları olan Toḫar (Çin kaynaklarına göre Yüe - çı) lara saldırmışlardır. Eski yurtlarını terketmeğe mecbur edilen Toḫarlar İaksartes'in kaynak bölgesine, Kuzey Saka'larının ülkesine girerek bunları yerlerinden çıkarmış (M. Ö. 162 sıralarında), sonra İaksartes'i geçip B. ya bağlı olan zengin Sogdiane eyaletini işgal etmişlerdir (M. Ö. 159 sıralarında). Aynı zamanda 5 inci Parth Kıralı Mithridates I. B. nın batı eyaletlerinden Aspionos ile Turiua'yı, biraz sonra da Areia ile Drangiane'yi zaptetmiştir. Hindistan'da meşgul olan Eukratides acele B. ya dönmek üzere yola çıkmış fakat yolda oğlu ve saltanat ortağı Heliokles tarafından öldürtülmüştür. Toḫar'lar da Oksos'u geçerek başkent Baktra'nın kalesi olan Zariaspa'yı almışlardır (M Ö. 140 / 139).

3 — *İskit egemenliği devri* (M. Ö. 140 - M. S. 560). Toḫarlar bir nesil sonra Doğu İran'da Yunan egemenliğine son vermişlerdir. Yalnız Hindistan'da Menandros ve Apollodotos gibi Yunan fatihleri biraz daha tutunabilmişlerdir. Fakat M. Ö. I. yüzyılda bütün Doğu İran ile Batı Hindistan büyük «İndoskit» İmparatorluğu'na bağlı idi. Pers kaynaklarına ve paralara göre burada Kuşân (Kuşâna) hanedanına mensup kırallar hükümdarlık ediyorlardı. Bunların en ünlüsü, Buddhizm'in büyük koruyucusu Kanişka (hük. yaklaşık olarak M. S. 123 - 153) idi. Toḫarlar'ın ve Kuşân hanedanının esas memleketinin B. olması ihtimali vardır. Bundan başka şimdiki Afganistan ile Belûcistan'ın doğu bölgelerine de her zaman sahip idiler. Buna karşılık batı bölgeleri, yani Areia'yı, Sîstan'ı ve Helmund vadisinin bir kısmını Arsakidler işgal etmişlerdir. III. yüzyılda Kuşân hanedanı gerilemeğe başlamıştır. M. S. 320 sıralarında Hindistan'da Gupta İmparatorluğu kurulduktan sonra Kuşân hanedanının elinde sadece Doğu İran kalmış, fakat burada Sâsânîler'le savaşmağa mecbur olmuşlardır. V. yüzyılda Doğu'da yeni bir kavim, yanlış olarak «Ak Hun» adı verilen Ephthalitler gelmiş ve 450 sıralarında B. yı fethetmişlerdir. Nihayet tarihte ilk defa olarak 560 ta görünen Kök Türkler Pers Kıralı Ḫoşru I. Nôşirvân ile bağlaşarak Ephthalit egemenliğine son vermişlerdir. Güney batıda bazı sınır bölgeleri Pers'lere geçmiş, geri kalan sahalara Kök Türkler sahip olmuşlardır. 630 sıralarında Kök - Türkler'e tâbi olan Tokhar beyliklerinin sayısı 27 idi. Sâsânî İmparatorluğu Araplar tarafından yıkıldıktan sonra (642) fatihler hemen doğuya yönelmişler ve birkaç yıl içinde İaksartes'e kadar B. ve bütün İran, İslâm halifesine boyun eğmiştir.

BAKTRİAN'LAR, BAKTRİ'LER veya **BAKTR'-LAR** (Yun. *Baktrianoi*, *Baktrioi* veya *Baktroi*), Eskiçağda Baktra şehri ile Baktria satraplığı halkına verilen adlar. Yunan coğrafyacısı Artemidoros'a göre B., tıpkı Soğdlar (Yun. *Sogdianoi*) gibi, eskiden beri göçebe idiler ; bununla beraber hayvancılıkla birlikte çiftçilikle de uğraşırlardı. Bk. BAKTRİA.

BAKTRİS (Bactris), hurmalar (Palmae) dan Amerika'nın sıcak bölgelerinde 150 kadar türü yetişen bir bitki cinsi. Bunların bazı türlerinin genç yaprakçıklarından rafya ve ip yapılır. *B. minor*'un dallarından baston yapılır. *B. speciosa*'nın nişastaca zengin meyvalarından gıda olarak faydalanılır.

BAKTRİS
a – Yaprak, b – Çiçek durumu, örtü yaprağiyle, c – Erkek çiçek, d – Erkek organ, e – Dişi çiçek, f – Başcık

BAKÛ veya **BAKÜ** (yerli söylenişiyle: Baki), Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin başkenti. Hazar Denizi'nin batı kıyısında Apşeron Yarımadası'nın güneyinde, 40° 21 kuzey enlemi ile 48° 20 doğu boylamı arasında bir şehir ve limandır. Bir yandan Bayıl, bir yandan Zık Burnu, bir yandan da Nargen Adası ile kapalı bulunan B. Hazar Denizi'nin en güzel ve tabii limanıdır.

Eski Yunan ve Roma kaynaklarında B. adına rastlanmaz. X. yüzyıl Arap yazarlarında bu ad *Bakâh*, *Bakû*, *Bakûh* ve *Bakûye* şeklindedir. *Bad* (rüzgâr) ve *kûbe* (döğen) sözlerinden olma Farsça *Badkûbe* adı burada esen şiddetli rüzgârla ilgili olarak «yeldöğen» anlamında söylenirse de W. Barthold, v. b. bilginler şehrin Sâsâniler'den Nuşirevan tarafından yaptırılmış olduğu söylentisi gibi, bu yorumun da sonradan uydurulduğunu sanırlar. B. adının burada bulunan tabii ateşler dolayısiyle ateş kültü ile ilgili

Bakû limanından bir köşe

olarak eski Gucerat (Hindistan'da) dilinde «ateşe doğru» anlamına gelen *Bak'hü* kelimesinden geldiğini düşünenler de vardır.

B., İçerişehir denilen eski ve Bayırşehir denilen yeni bölümlerden ibarettir. Eski bir kale duvariyle çevrili bulunan İçerişehir bir tepenin üstünde kurulmuştur. Amfiteatr halinde denize bakar, daracık sokaklariyle bir doğu şehri görünüşündedir. Tepenin «Şaşal» denilen doruğunda Şirvanşahlar devrinden kalma tarihî binalar görülmektedir. (bk. AZERBAYCAN, Arkeolojisi). Sağ kolda «Çemberekent», sol kolda petrol tasfiyehanesi ve neft depoları bulunan Karaşehir vardır. Kuzeyde «Şamahı yolu» diye ün alan mahalle yöresinde gelişip yayılan Bayırşehir ise, geniş caddeleri ve yeni yapılariyle oldukça Avrupalı bir şehirdir. B. daki eski ve yeni yapılar Badamdar denilen bir çeşit aktaştan yapılır. Yontulmağa elverişli olan bu yumuşak taş, havanın etkisiyle gittikçe sertleşir ve aşınmaz bir hale gelir, bu özelliğiyle B. mimarisinin güzelliğini sağlar. B. Doğu Avrupa'nın ve Yakın Doğu'nun büyük şehirlerinden biridir. Sovyetler Birliği'nde de üçüncü büyük şehirdir.

B. Kafkasya'nın en sıcak şehridir. Isı ortalaması yılda + 14,4 derecedir; kasım ayı ortasında + 3, 2, temmuz ortasında da + 25 4 derecedir. Güzü, ilkbaharından daha ılıktır. Donu çok enderdir; o -10 u aşmaz. Yıllık yağış, hele kış aylarında 245 mm yi bulur. Temmuz ile ağustosta hemen hiç yağmur yağmaz. B., kuzeyden esen ve Hazrî denilen şiddetli bir rüzgârla karşılaşır. Susuzluğu yüzünden eskiden yeşilliği yokken 1917 de 170 km uzaktan getirilen Şollar suyu sayesinde, son yıllarda yeşil parklar, ağaçlar ve bahçelerle süslenmiştir. Yerin sıvama taş olması, çevresinde bataklık bulunmaması yüzünden B. nin havası sağlamdır.

B., Bakû - Tiflis - Batum; Bakû - Mahaçkala (geçmişte Petrovsk) - Rostov (Don Nehri üzerinde) - Moskova ve Bakû - Culfa demiryolları üzerindedir. Aynı zamanda Hazar Denizi'nin en güzel ve donmaz limanında bulunduğu için B — Astrahan; B. — Pehlevî (eskiden Enzeli) ve B. — Ashabad (Aşkâbad) deniz yollarının da merkezidir. B. nun coğrafî durumu, ticaret önemiyle uygundur. Güney Kafkasya ticaretinde birinci yeri tutar. B., büyük bir transit merkezidir. İran'la olan ticareti önemlidir. Yıllık B panayırının bu alanda büyük rolü vardır.

B., ta eski zamanlardan beri petrol istihsalile tanınmıştır; Mes'ûdî, Bîrunî, Ebu Hâmid-i Endülüsî ve Yakut-i Hamevî gibi İslâm tarihçileri B. petrolünden bahsetmişlerdir. Arap coğrafyacıları burasına «neft yeri» (Ard-ün-nefate) demişlerdir. B. nefti, Araplar devrinde Derbend geçidini savunan askerlere bağlanmıştır. XV. yüzyıl coğrafyacılarından B lu Abdürreşit, günde 200 katır yükü petrol giderinden bahsetmiştir. Osmanlı egemenliğinde (1583 - 1606) B. kuyuları, yılda 10 yük akça sağlıyor ve bunlar devlet tekeline alınmış bulunuyordu. Evliya Çelebi, B. çevresinde yedi yerde neft kuyularının bulunduğunu ve bunlarda sarı, kırmızı ve ak neft çıkarıldığını yazar S. Gmelin'in 1770 de B. ya yaptığı gezi dolayısiyle verdiği bilgiye göre B. kuyuları yılda 164. 400 altın frank gelir sağlıyormuş. Rus egemenliği sırasında istihsalde durgunluk hâsıl olmuştur. 1872 de kuyuların işletilmesi serbest bırakılmış, Avrupa sermayesinin de memlekete girmesine müsaade edilmiştir. Bu tarihten başlıyarak B. Petrolcülüğü çabucak gelişmiştir. İstihsal son zamanlarda yılda 30. 000. 000 tonu bulmuştur. Bu, bütün Sovyet istihsalinin % 80 i demektir. Dünya ölçüsünde de B. istihsali ikinci yeri tutmaktadır. Petrolcülükle ilgili olarak B. da çeşitli maden sanayii ile tunç dökümcülüğü, makina atölyeleri ve türlü fabrikalar oldukça gelişmiştir. Demir işliyen atölyeler, çimento, kereste, tütün, un, çelik, dokuma fabrikaları, elektrık santrali, tabii hava gazı tesisi ve doklar vardır. 1920 ye kadar sanayi tesislerinden bir çoğu yerli Türkler'in elinde idi; burada 40 kadar petrolcü Türk milyoneri vardı.

Ticaret ve sanayi gibi, B. nun nüfusu da çabucak çoğalarak, yüzyıl önce 6 - 7000 lik bir kasaba iken, 1939 da 809 347 yi bulmuştur. Nüfusun % 67 si yerlilere aittir. Etnik gruplar arasındaki nispete göre Azerî Türkler % 47 Ruslar % 29, Ermeniler % 16, Dağıstanlılar % 4 ve b. ları % 4.

B, Tarihî, millî ve kültürel anıtlariyle de zengindir. Hansarayı, Şahmesçidi, Divanhane binası. Kızkalesi ve XI. yüzyıldan kalma camileri, askerî kuleleri, surları önemli tarihî anıtlardır (bk. AZERBAYCAN Arkeoloji) Ba-

BAKÛ: Şair Sâbir'in anıtı

yıl Burnu ile B. arasında suyun yüzüne çıkan eski bir yapının duvarları görünmektedir. Kültür anıtlarından, millî uyanış devirlerine ait binalardan: dram tiyatrosu binası, İsmailiye halk evi, erkeklere mahsus Müslüman lisesi binası, Müslüman kız öğretmenler binası (sonradan parlâmento binası) vardır. Bunlardan başka belediye binası, istasyon binası, opera binası ve deniz banyosu gibi dikkate değer binalar B. yı süslerler. Son zamanlarda B da şair Sâbir'e, edib M. F. Ahundzade'ye ait heykeller dikilmiş. Nizamî adına müze, Fuzûlî adına da caddeler açılmıştır. Ateşperestlere ait Surahana Ateşgedesi, Binakadı'daki sönmüş Yanandağ, Ahkerme'deki Yanan Tepe ve B. limanındaki Yanan Su (yerden çıkan havagazı denizin durgun zamanlarında bir kibritle ateş alıp yanmaktadır) B. nun özelliğini teşkil etmektedir (öbür binalar için Azerbaycan maddesindeki resimlere bk.). 1919 da kurulmuş bulunan bir üniversite bir politeknik enstitüsü v. b. okullar vardır. Kütüphaneler, müzeler mevcuttur. Türkçe ve Rusça gazete ve dergiler çıkmaktadır. (Millî uyanış devrinde [1905-1920] yayımlanan Türkçe gazete ve dergiler için bk. AZERÎ EDEBİYATI).

Tarih: B. nun ne zaman ve kimler tarafından kurulduğu belli değildir. İran efsanesi B. yu Sâsânîler'e kadar çıkarırsa da bilimce bir dayanağı yoktur. B. Araplar zamanında Derbend'e bağlıydı; Moğol yayılmasından sonra bir ticaret ve transit merkezi olarak önem kazanmış. Şirvanşahlılar zamanında B. bayındır ve ünlü bir şehir olmuştur. XII. yüzyılda Şirvanşah Menuçehr B da Rus korsanlariyle savaşmış ve bunları kovarak Derbend ile Şarban'ı kurtarmıştır. XIV. ve XV. yüzyıllarda B., Şamahı'dan sonra Şirvanşahlılar'ın ikinci hükümet merkezi ve yazlık konakları olmuş, onlardan bir çok anıtlar kalmıştır (bk. AZERBAYCAN, Arkeoloji). 1501 de B. yu Şah İsmail alarak surları yıktırmıştır. 1583 te B., Özdemiroğlu Osman Paşa tarafından alınmış ve onarılmış; 1606 ya kadar Osmanlılar'da kalmıştır. İran devletinin yeniden kurulması üzerine Şah Abbas I. B. nun yıkılmış surlarını onarttmış ve 1724 te Osmanlı

BAKÛ: Edip Ahundzade'nin anıtı

BAKÛ. Nizamî Müzesi

İmparatorluğu ile Rusya arasında imzalanan antlaşma gereğince B, Ruslar'a geçmiştir. 1734 te İran'a verilen B., 1747 de Nadir Şah'ın ölümü üzerine, bağımsız bir hanlığın merkezi olmuştur. 1806 da Ruslar'ın eline geçen B., 1828 de, Türkmençay Antlaşması gereğince Rusya'ya bırakılmış ve 1859 yılına kadar Şamahı iline bağlı bir ilce olarak kalmış ve bundan sonra B. ilinin yönetim merkezi olmuş, daha sonra mümtaz bir şehir haline getirilmiştir. 1918 martında, başta Bolşevikler olmak üzere solcu Rus partileri B. da iktidarı ele alarak Türk halkını öldürmüşlerdir. 28 mayıs 1918 de kurulan Millî Azerbaycan Cumhuriyeti, B. yu başkent yapmış ve 15 eylûl 1918 de kardeş Osmanlı Türk ordusu ile birlikte B. yu geri almıştır. 27 nisan 1920 de kızıl Rus ordusunun girmesinden sonra B., Azerbaycan Sosyalist Sovyet Cumhuriyeti'nin yönetim merkezi olmuştur.

BAKÛ HANLIĞI, Bakû şehri çevresinde, Nadir Şah'ın öldürülmesi üzerine, 1847 de egemenliğini ilân etmiş olan bir Azerbaycan hanlığı. B., bir aralık Şeki, Şirvan ve Kuba hanlıklariyle birleşmiştir. 1723 te general Matuşevski kumandasındaki Rus birliklerine karşı direnerek, Ruslar'ı, Bakû kalesine sokmamıştır. 1806 şubatında Bakû kapılarına gelen general T͡Sitsianov fedaî Emir Hamza tarafından öldürülmüştür; bu yılın ekim ayında B. nın Ruslar tarafından alınması üzerine Han Hüseyin Kulu İran'a sığınmıştır. 1826 da yeniden başlıyan İran-Rus savaşında Hüseyin Kulu Han, ordusunun başında Bakû'nun surlarına kadar gelmiştir. 1828, Türkmençay Antlaşması gereğince B. kesin olarak Rusya'ya katılmıştır.

BAKUBA, Kongo ayaklarından Kasai ile Sankuru arasında yaşıyan Belçika Kongosu kabilelerinden biri. B. lar ticaretle uğraşırlar ve kürek çekmekte pek üstündürler.

BAKUE, Afrika'daki Sudan-Guinea dil ailesinin Fildişi Kıyısı-Liberya grupunun Batı alt-grupundan bir dil. Fildişi Kıyısı'nın Liberya sınırlarında, Sassandra ve Kavally nehirleri arasında, Ba dilinin güneyinde konuşulur. Eskiden bu dile Pori de denirdi. Bk. FİLDİŞİ KIYISI-LİBERYA DİLLERİ.

BAKULİTES (Baculites), fosil sefalopodlar (Cephalopoda) ın ammonitler (Ammonoidea) grupundan litoseratide (Lytoceratidae) familyasının bir cinsi. Kavkısı sopa şeklindedir. Açılmış ammonitlerdendir. Üst Kretase'de Avrupa, Doğu Hindistan ve Kuzey Amerika'da yaşamışlardır. İstanbul civarında Sarıyer'deki üst Kretase tabakalarında bulunmuştur.

BAKUNİN, Mihail Aleksandroviç(1814 1876), Rus ihtilâlcisi. Tver'de doğmuş, Bern'de ölmüştür. Paris'e gelerek orada George Sand ve Proudhon ile tanışmış ve Polonya göçmenlerinin şefleri ile dost olmuştur. Rus hükümetinin isteği üzerine Fransa hudutları dışına çıkarılmış, 1848 den sonra yine oraya dönmüş ve Orta Avrupa'da kendisini birçok defalar ölüme mahkûm ettiren işlere girişmiştir. 1857 de Sibirya'ya sürülmüş. oradan kaçmış ve bir müddet muhtelif memleketlerde oturduktan sonra İsviçre'ye yerleşmiştir. 1870 harbinden sonra B. ile arkadaşları Lyon'da bir komünist ayaklanması yapmayı denemişler ve başaramamışlardır.

Mihail Aleksandroviç BAKUNİN

BAKUTU, İstiva Afrikası'nın tanınmış insan topluluklarından Bantu grupuna dahil bir kabile.

BAKÜÎ ABDURREŞİD, XIV. yüzyıl Müslüman coğrafyacısı. Doğup yetiştiği şehre nispetle Bakü'lu (Baküî) diye meşhur olmuştur. *Telhis-ül-âsâr fi acayib-il-aktar* adlı Arapça eseri, Avrupa dillerine çevrilmiş ve bilginlerce tanınmıştır. Dünya memleket ve kavimleri hakkındaki geniş bilgileri içine alan bu eserinde B., Türk ve Rus kavimlerine ait geniş bilgiler verir.

BAL, arıların peteklere doldurduğu tatlı madde. Çiçeklerde ve canlı bitki kısımlarında bulunan özsu arılar tarafından emilerek örgenselliklerinde sakarozun parçalanması, envert şekere dönmesi gibi bir takım kimyasal değişiklikler geçirdikten sonra yine arılar tarafından yapılan petek gözlerine depo edilir ve orada da değişmelere uğrıyarak olgunlaşmağa bırakılır.

Balın bileşiminde % 17 - 22 su ve çeşitli miktarlarda şeker vardır. Halbuki özsuyun bileşiminde su miktarı % 59 - 93 tür. Özsuyun bal haline gelebilmesi için suyun önemli bir kısmının giderilmesi gerekir. Bu da başlangıçta arı örgenselliklerinde ve önemli bir kısmı da kovanlarda olur. Balın kovanda olgunlaşması sırasında arılar, pek çok gayret sarfederler. Devamlı kanad çırpmalarla kovan içinde bir hava akımı sağlıyarak bunu mümkün kılarlar. Petek gözlerinde olgunlaşmış balın üzerleri arılar tarafından ince bir balmumu zarı ile örtülür.

Olgunlaşmış ve üzeri sırlanmış balın bileşimi hemen hemen şöyledir : % 2 - 2, 6 sakaroz, 65 - 73 früktoz, 3 - 4 dekstrin, 1 - 1,7 protein, 0, 1 - 0, 18 asitler, 0, 24 madenî maddeler, 17 - 22 su 0, 1 - 0, 18 organik maddeler.

Balın kokusu, rengi, tadı ve bileşimi toplanan yere. çiçek çeşidine, toprağa, coğrafî mevki ve iklime göre değişir. Özgül ağırlığı 1,4 tür.

İçindeki şekerli, vitaminli ve diğer şifalı maddelerce zengin olan ve kolay sindirilme kabiliyeti bulunan bal, insan beslenmesinde çok yarayışlı, kuvvetli bir besin maddesidir. Eski hekimlikte birçok dertlere deva olarak kullanılmıştır. Bugün de yaraların tedavisinde boğaz hastalıklarında ilâç olarak kullanılmaktadır.

Koyu renkli balın bileşiminde demir, ba kır, kireç, fosfor gibi madensel maddelerin fazlaca bulunduğu anlaşılmış ve bunların besin bakımından kıymetli olduğu kabul edilmiştir.

Bal alma mevsimi: Teknik kovanlarda bal alma mevsimi diye bir zaman tâyin edilmez. Elverir ki kovanda olgunlaşmış bal bulunsun. Olgunlaşmış bal bulundukça o balı istenildiği zaman kovandan almak her zaman mümkündür.

Âdi kovanlarda ise hal böyle değildir. Bu gibi kovanlarda kuluçkalık ve ballık yerleri ana arı ıskarası ile ayrılmadığı için, ana arı kovanın her tarafına geçer ve bütün petek gözlerine yumurtlar. Bu sebepten peteklerde hem bal ve hem de yumurta ve açık ve kapalı arı yavrusu bulunacağı için bu gibi basit kovanlardan bal almak ancak sonbaharda, yavruların kâmilen arı olarak doğmalarından sonra almak mümkün olur.

1

2

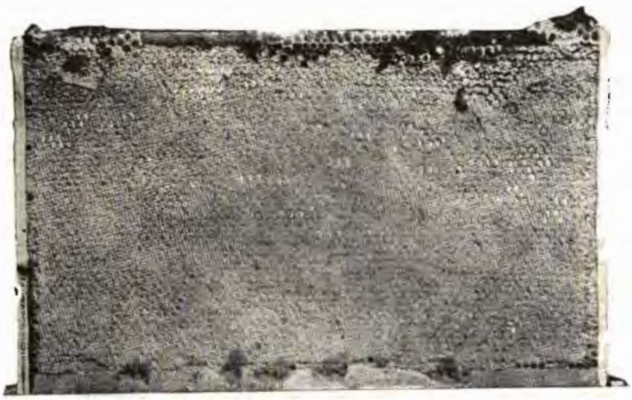
3

1 — Bal çıkarma makinesi, 2, 3 — parçaları.

Bal çıkarma: Kovandan bal çıkarmak için balın olgunlaşmış olması gerekir. Olgunlaşmamış taze ballar sulu olduğundan kısa zamanda kükrer ve sirkeleşir. Kovandan çıkarılacak bal, petekli olarak saklanacak ve öylece harcanacaksa petek gözlerinin tamamının üzerleri arılar tarafından sıralanmış ve ince balmumu tabakası ile kapatılmış olması gereklidir. Böyle olmıyacak olursa, üzeri kapatılmamış açık gözlerdeki ballar akar ve balın çeşidine göre birkaç gün veya hafta içerisinde tortulaşır ve kristalize olur.

Bal süzme olarak elde edilecekse petek gözlerinin hepsinin sırlanmasını beklemeğe lüzum yoktur. Petek yüzeyinin 1 / 4 ü sıralanmışsa öteki balları da olgunlaşmış olduğundan kovanda daha fazla tutmadan almak mümkündür.

Bal çıkarma makinası merkezkaç kuvvet esasına göre yapılmış, silindir biçiminde bir kazan içerisinde dişli

Çerçeveli kovanlarda arılar tarafından yapılmış çerçeve içinde balpeteği

ve bilyelerle dönen petek koymağa mahsus sepetten ibarettir, süzme bal elde etmeğe yarar. Elle çevrilmek suretiyle kullanılan 2-4 lü bal çıkarma makinası olduğu gibi 16-32 li olanları da vardır.

Balpeteği: Arılar karın halkalarından çıkardıkları balmumu ile kovanlarında peteklerini işlerler. Balpeteği 6 köşeli odacıkların yan yana sıralanmasından meydana gelmiştir. Bu odacıklara arılar, bal çiçektozu depo ettikleri gibi ana arı yumurtlıyarak yavru da yetiştirirler.

1 dm^2 peteğin her iki yüzünde 425 erden 850 işçi ve 265 erden 530 adet erkek arı odacığı bulunur. Odacıkların derinliği ise 11 mm dir.

Balmumu: genç işçi arıların bal ve çiçektozu yiyerek bunu vücutlarında iyice sindirdikten sonra kovanda 35° bir sıcaklık meydana getirerek üzüm salkımı gibi birbirlerine sarılarak karın halkalarından terler gibi çıkardıkları beyaz veya açık sarı renkte katı bir madde.

Balmumu 30°-35° de yumuşar 62°-63° de erir. Yoğunluğu ortalama 0.965 tir. Suda ve alkolde erimez. Neft, kloroform, karbon sülfürde erir. Saf balmumu çiğnendiği zaman ağızda dişlere yapışmaz, lezzetsizdir.

Balmumunun beyaz ve açık sarı rengi türlü sebeplerle kovanda veya dışarıda değişebilir. Balmumu güneşe fazlaca serilmekle, trebantin sürmekle, javel suyu veya kükürt dioksit gibi maddelerle temasta bulundurmakla rengi beyazlaştırılır.

(Hek.) 40 kısım bal. 60 kısım su ve 3 kısım beyaz kil ile tasfiye olunarak saf bal (miel purifié; kodekse göre Mel depuratum) yapılır. Balın 40-50 gramı müshildir. Bu etki bal durdukça artar. 120 gram bal, 300 gram su ile lâvman tarzında kullanılabilir.

BAL KAPANI (Kabanı), İstanbul'un Bizans devrinden kalma en eski yapılarından ve Osmanlılar'ın şehirde kurdukları ilk ticaret merkezlerinden biri. Mısırçarşısı ile Tahtakale arasındadır. Dık dörtgen biçimindedir. İki katlı ve altında malların saklanması için çok geniş bodrumlar vardır. Bu gün alt kat ile bodrumların bir kısmından faydalanılmaktadır.

İstanbul'a dışarıdan getirilecek her nevi yağ, bal, sabun gibi bakkaliye maddelerinden saray ihtiyaçları giderildikten sonra kalanının şehrin ihtiyacına göre dağıtılmasına ayrılan B., Fatih tarafından Ayasofya camiine vakfedilmiştir. Mısırçarşısı kurulmadan önce şehre gelen pamuklar da buradan dağıtılırdı. Bir benzeri de Galata'da kurulmuş olan ve Yağ Kapanı adiyle anılan bu kapanlar. İstanbul ve Galata kadılarının bakımı ve yönetimi altında bulunan toptancı erzak halleri ödevini görmekte idiler.

B. ye halk arasında Balyos Hanı da denilirdi. Bunun, bu binanın Bizanslılar zamanında Venedikliler tarafından yapılmış olmasından ileri geldiği sanılmakta ve zamanla balyos sözü yerine burada satılan maddeler arasında bulunan bal sözünün, halk tarafından kullanılmağa başlandığı da söylenmektedir.

B. ye gelen mallar İstanbul kadısının kapan naibi denilen bir vekili tarafından tüccarlara nöbet sırasiyle kapan kâtibi ile ilgili esnafın kethüda ve yiğitbaşıları ve ihtiyarları önünde dağıtılırdı. Sonraları ihtikârı önlemek ve çok mal getirmeyi sağlamak üzere tüccarların arasından güvenilir birinin nazır olarak atanması ve böylece işlerin ilgililer tarafından düzenlenmesi yoluna da gidilmiştir. B. de satılan mallar Kaban denilen büyük bir terazide tartılır ve satılan mallar üzerinden çeşitli adlarla hazine adına vergiler alınır ve vakfın payı ayrılırdı.

BALÂ : 1 — Ankara'ya bağlı bir ilce merkezi. Nüfusu 1 142 (1945) ; denizden yüksekliği 1336 m. B. Ankara'nın güneydoğusundadır ve düzgün bir şose ile (69 km) il merkezine bağlıdır. Ankara'dan güneye giden şose Gölbaşı'nda ikiye ayrılır: Bir kol Haymana üzerinden Polatlı'ya gider. Diğerinin B. dan geçtikten sonra Kırşehir üzerinden Kayseri'ye, Çiçekdağ ve Yerköy üzerinden Yozgat'a giden iki kolu vardır. B., çevresinin tahıl ve hayvan ürünleri pazarıdır. Salı günleri pazar kurulur. 2 000 ton tahıl alan Toprak Mahsulleri Ofisi anbarı, Ziraat Bankası ajansı, 2 000 m^2 lik fidanlığı, ilkokulu, halkevi ve kitaplığı, 5 oteli ve 6 hanı vardır. Belediyesi 1898 yılında kurulmuştur.

2 — Ankara'ya bağlı ilce. Yüzölçümü 2 868 km^2 ; nüfusu; 25 954 (1945). Merkez bucağına bağlı 30 köyden başka Karakeçili ve Karaali köylerine bağlı 37 köyü vardır. Merkez bucağının nüfusu 11 774 tür. B. ilcesi Ankara'nın güneydoğusundadır.

BÂLÂ, Farsçada yüksek, yukarı ve üst anlamına gelen Osmanlı devletinde büyük bir mülkiye rütbesinin adı. Evvelce, devlet memurlarına mahsus rütbeler vezirlik, kapıcıbaşılık, hâcegânlık v. b. iken 1833 de zata değil, makama mahsus olmak üzere ûlâ. sâniye v. b. gibi mülkiye rütbeleri ihdas olunmuş, 1835 de ilmiye, askeriye ve kalemiye rütbelerinin birbirine göre mevkiini tanzim ve tesbit eden bir defter vücuda getirilmiştir. Birkaç yıl sonra teşrifat esasları yeniden düzenlenirken ûlâ rütbesi «ûlâ evveli», «ûlâ sânisi» diye ikiye ayrıldı ve 1846 da ise pâye tariki ile verilmemek, vezirlikten sonra en büyük mülkiye rütbesi olmak üzere divan rütbelerine B. adı ve «utûfetlû» unvanı ile yeni bir rütbe eklendi. Bu rütbe ilk zamanlarda teşrifat sırasında kazaskerler ile ûlâ evveli arasında ve vezirlerle aynı unvanı taşırken bir

müddet sonra, vezirlere devletlû denilmeğe başlandığından, utûfetlû unvanı yalnız B. rütbesine münhasır kaldı. Bunun gibi, ilmiye, mülkiye ve askeriye rütbeleri arasında daha sonraki değişmeler sonucunda bu cümleden olarak, vükelâlıkta bulunanlar ile Dâr-ı şûra-yı askerî reisi B. nın üstünde sayıldığından, B nın sırası iki derece indi. 1903 te B. ya eşit olmak, fakat, ondan ileri bulunmak şartiyle askerî rütbelerde birinci feriklik ihdas edilince, B. nın teşrifatta yeri artık kesinleşmiş ve son zamanlara kadar bu rütbe vezirlik, müşirlik, Rumeli ve Anadolu kazaskerliği ile birinci feriklikten sonra gelmiştir. B. rütbesi, önce vükelâya mahsus olup çok az verilmekte iken gitgide pâye halini alarak ikinci derecede devlet memurlarına da verilmeye başlanmış ve bu rütbede olanların sayısı çoğalmıştı. Abdülhamit II. nin son zamanlarında bu sayı aşağı yukarı 460 kadardı, 1908 de İkinci Meşrutiyet'in ilânından sonra mülkî rütbeler kaldırılmış ise de törenlerde büyük memurların üniforma giyimleri gelenek olduğundan bir meclisi vükelâ karariyle kabineye dahil olmıyan dairelerin nazırlarının, müsteşarların, valilerin, umum müdürlerin Divan-ı muhasebat (Sayıştay). Temyiz Mahkemesi (Yargıtay) birinci ve ikinci başkanlariyle Şûrayı Devlet (Danıştay) ikinci başkanlarının, orta elçilerin, İstanbul Şehremini ile Emniyet Genel Müdürü'nün B. rütbesine mahsus üniforma giymeleri esası kabul ve tatbik edilmiştir. Mütareke devrinde Damat Ferit Paşa sivil rütbelerin yeniden ihdasına ve gelişi güzel verilmesine başladığı sırada B. rütbesi de tekrar ortaya çıkmıştır. En son verildiği tarih 8 zilhicce 1337 (4 eylûl 1919) dir. Bu rütbeyi alanlara, bey veya efendi unvanı taşıdıklarına göre, «utûfetlû beyefendi hazretleri», «utûfetlû efendi hazretleri» denirdi. B. ya mahsus büyük üniforma siyah, yakası, göğsü ve kol kapakları sırmalı uzun setreden ve genişçe yaldız zırhlı pantolon ile sırma kemerli kılıçtan ibaretti.

BALĀ DİLİ : bk. PALĀWI.

BÂLÂ HATUN, Osman Gazi'nin karısı ve oğullarından Alâattin Paşa (b. bk.) nın annesi. Şeyh Edebalı (b. bk.) nın kızı olan B. babası ile birlikte Bilecik'te oturmakta idi. Osman Gazi'den önce ölmüş, Bilecik'te babasının yanına gömülmüştür.

Osman Gazi'nin Orhan Bey'in anası olan öteki karısı, Ömer Bey'in kızı Mal Hatun ile önceleri aynı kişi sanılmaktaydı; bazı belgelerde adı Rabia Hatun olarak da geçmektedir.

BÂLÂ HİSAR: bk. BALLI HİSAR.

BÂLÂ HİSAR (yukarı hisar, yüksek hisar), Hindistan'la çevresindeki ülkelerde birçok kalelere verilen ad. En tanınmış olanları arasında Peşâver ve Kâbil kaleleri vardır.

BALAAM, Bizans tarihçisi Priskos (*Excerpta de legationibus*, ed. C. de Boor, Berlin 1903, s. 590) a göre Kidarit Hunları (Yun. *Hunnoi hoi Kidaritai*) nın başkenti. Kidarit Hun sülâlesi Toharistan'da Kuşân hanedanının egemenliğini yıktıktan sonra ilkönce Ak Hunlar'a, daha sonra çöldeki Türk kabilelerine dayanarak Batı Asya'da bir imparatorluk kurmuştur. Bu imparatorluğun başkenti B. idi. Arap ve Fars kaynaklarında adı *Balḫan* diye yazılı olan B. şehri Amuderya'nın eski yatağı olan Özboy kıyısında, Krasnovodsk (Kızılsu) şehrinin doğusundaki Ulu Balḫan dağının eteğinde bulunuyordu. Pers Kıralı Pērōz, 467 de Kidarit Hun sülâlesinin egemenliğine son vermiş, B ı alarak yakıp yıkmıştır.

J. Markwart, B. adını Eski Moğolca *bala(ğ)an* (=Türkçe *balık* = şehir) kelimesiyle açıklamıştır. Buna göre Kidarit Hun başkentinin adı «şehir» anlamına geliyordu. Bk. J. Markwart: *Kultur- und sprachgeschichtliche Analekten* [«Ungarische Jahrbücher» dergisinde, cilt IX. (1929), s. 97].

BALAAM veya **BİLEAM,** *Ahd-i Atîk* (Sayılar XXII-XXIV, XXXI, 8-16, Yeşu XIII, 22)te bir kişi. Beor'un oğlu ve Peor ülkesi kâhini idi. Mısır'dan çıkan İsrailoğulları göç ederek Moab ovasına vardıklarında, Moab Kıralı Balak (b. bk.) bu kalabalık kavmin Moab ülkesini istilâ edeceğinden korkuya düşerek, B. a elçiler göndermiş ve İsrailoğulları'nı yenip kovabilmesi için kendisinden bunlara lânet etmesini istemiştir. Fakat Tanrı tarafından İsrailoğulları'na lânet etmesi yasak edilen B., Balak'ın dileğini yerine getiremedi. Bunun üzerine Balak bir elçilik heyeti daha göndermiş, fakat B. bunu da yapmamış ve ancak Tanrının müsaadesiyle üçüncü elçilik heyetiyle Moab'a gitmeye razı olmuştur. Moab'a varınca B. yalnız Tanrının kendisine söylediği sözleri söyliyebileceğini ileri sürerek İsrailoğulları'na lânet etmeyi reddetmiş, aksine Balak'ın kendisini götürdüğü üç yerde bunları takdis etmiştir. Fakat daha sonra B. ın öğüdü ile Moab kadınları İsrail erkekleriyle zina ederek bunların gerçek Tanrıdan dönmelerine sebep olmuşlardır. Bunun için B., Tanrının emriyle Moab ile İsrail arasında patlak veren savaşta, İsrailoğulları tarafından kılıçla öldürülmüştür.

BALABAN (eski adı Germiter). Malatya'nın Darende ilcesine bağlı bucak. B. bucağının merkezi 1 177 (1945) nüfuslu Germiter'dir. B. Darende'nin güneydoğusunda Tohma Çayı vadisinin güney kenarındadır. Malatya ile Darende'ye şose ve araba yoliyle bağlıdır. Halk çiftçilik ve davar yetiştirmekle geçimini sağlar.

B. bucağının nüfusu 4 692 (1945) dir. Bucak sınırları içinde 10 köy vardır.

BALABAN (ölm. 1467), Fatih Mehmet II. nin komutanlarından B. çocuk iken rehine olarak saraya alınmış ve Enderun'da yetiştirilmiştir. İstanbul'un alınmasında ilk saldırışı yapanların başında padişahın sevgisini kazanmıştır. B. 1464 yılında önemli bir kuvvetle Arnavutluk'a gönderilmiştir. B. Debre dolaylarında İskender Bey'in kuvvetlerini bozmuş ve en güvendiği adamlarından altısını tutsak ederek İstanbul'a göndermiştir. B. bu olaydan sonra Ohri'ye çekilmiş ve İskender Bey kuvvetlerinden Berat'ı alan Yakup Bey, B. ın imdadına gönderilmiştir. İskender Bey bunların birleşmelerine engel olmuş B. ı yenmiş ve Yakup Bey'i de öldürmüştür. Bunun üzerine Mehmet II. Arnavutluk üzerine büyük bir kuvvetle yürüyerek İskender Bey'in başkenti Kuruya'yı bir müddet sarmış, sonra bu işi B. a bırakarak İstanbul'a dönmüştür. İskender Bey bir gece çıkış yapıp B. ın yardımına gelen kardeşi ile yeğenini yakalamış ve bunları bağlı olarak kale duvarlarından B. a göstermiştir. Bu hali gören B. dayanamayarak kaleye saldırmış ve bu saldırışta vurulup ölmüştür.

İstanbul'un zaptında şehit düşen Sekbanbaşı (b.bk.) Abdurrahman Ağa'nın yerine atanan ve adı B. olan kimsenin de bu olması mümkündür

BALABAN, Gıyasüddin Uluğ Han (ölm. 1287), Dehli Memlûk İmparatorluğu'nun hükümdarı. B. adı Türkçede, doğan ve şahin gibi bir avcı kuş anlamına gelmektedir. B. nın babasının Türkistan'da büyük bir boyun bir kolunun başbuğu olduğu cetlerinin de Kıpçak boylarından Alperiler'den olduğu bilinmektedir. B. gençliğinde Moğollar'ın eline tutsak düşmüş, Gucerat'ta hoca Cemalettin Basrî tarafından satın alınarak terbiye edilmiş, sonra Dehli'ye götürülerek Sultan İltutmuş(b. bk.)a satılmıştır. B. az zamanda kendisini sultana sevdirmiş ve sultanın Kırklar diye anılan 40 büyük azatlı memlûk emîrleri arasına girmiştir. İltutmuş'un kızı Raziye Sultan zamanında (1236-1239) emîr-i şikâr olmuştur. Bundan sonra gelen Muizüddin zamanında (1239 - 1241) B. a Hansi ve Ravari bölgeleri verilmiş, Alâeddin Mesut zamanında (1241 - 1216) emîr-i hacipliğe yükselmiştir. B. 1225 te Sind'i alıp Uçha'yı saran Moğollar'a karşı yürünmesini sağlamış ve komuta ettiği ordu ile Moğollar'ı yenerek binlerce Müslümanı ve Hintli'yi kurtarmış ve Moğol ilerleyişini durdurmuştur. Bu olaydan sonra ünü artan B. 1246 da hükümdar olan Nasırüddin Mahmud b. Iltutmuş zamanında bütün idareyi eline alıp hükümdar ile akrabalık bağı kurarak han sanını almış ve Uluğ Han adıyle hükümdarın naipliğine atanmıştır. B. devletin iç işlerine düzen vermiş, güvenliği sağlamış ve merkezde zayıf bir hükümdar bulunduğu için egemenliklerini açıklamak istiyen emîrleri merkeze bağlamıştır. B. nın bu başarılarını çekemiyenler Hintli dönme vezir İmadüddin Reyhan'ın etrafında toplanarak hükümdara nüfuz etmişler ve B. nı iş başından uzaklaştırmışlardır (125). B. nın demir eli idareden ayrılınca işler ve güvenlik bozulmuş, ayaklanmalar başlamıştır. Eyaletlerin başında bulunan Türk emîrleri dönme vezire boyun eğmek istememişler ve toplanarak Dehli üzerine yürümüşlerdir. Reyhan'ın gönderdiği ordu da onlara katıldığından B. yeniden iş başına getirilmiş (1254), işler yeniden düzelmiş ve güvenlik sağlanmıştır. Sultan ölünce, sultan Gıyasüddin lâkabı ile hükümdar olan B.. orduyu düzenlemiş (1266), Hintli isyancıları dağıtmış, ticaret ve askerlik yollarının güvenliğini kesin olarak sağlamıştır. B. hükümdarlığını devleti için en büyük tehlike saydığı Moğol tehlikesine karşı tedbirler almakla geçirmiş ve elinde çok kuvvetli bir ordu bulunduğu halde yeni ülkeler almak yoluna gitmemiştir. Kendisi Dehli'de her zaman savunma durumunda kalmış ve devletinin kuzey bölgelerinde iki ordu bulundurmuştur. B. tarafından Bengale valiliğine atanan kölesi Tuğrul Han, Sultanın Moğol işleri ile uğraşmasından faydalanarak egemenliğini ilân etmiş kanlı ve uzun savaşlardan sonra adamları ile birlikte yokedilmiştir. B. nın özel yaşayışı çok sade olmakla beraber saray hayatı, kabul resimleri, şölenleri, askerî alayları çok gösterişli idi. Sürgün avına çok düşkün olduğundan zamanında emîr-i şikârlık memurluğu önem kazanmıştır.

BALABAN BEY, [İnce], Murat I. devri komutanlarından. Orhan Gazi zamanında Süleyman Paşa ile ilk defa Rumeli'ye geçenlerin ilerigelenleri arasında da Balabancık oğlu diye adı görülen B. 1386 da komutasındaki kuvvetlerle Sofya'yı fethederek Bulgaristan'da Türk egemenliğini pekiştirmiş ve Sırbistan yolunu Türkler'e açmıştır. Birinci Kosova Savaşı'nda (1389) bulunan komutanlar arasında da Toyaca B. adlı biriyle birlikte adı İncecik B. şeklinde geçmektedir. Bursa'nın kuşatılmasında hizmeti görülen Balabancık (b. bk.) ın oğludur.

Bir de aynı devirde 1374 tarihinde Evrenos Bey'in komutasında Serez şehrinin alınmasına memur edilmiş bir komutanın adının Deli B. olduğu görülmektedir.

BALABAN DERESİ, Kızılırmak'ın orta bölümüne sağdan kavuşan kollardan biri. Ankara'nın güneydoğusunda Elma ve Küre dağları arasındaki senklinal yapılı çukur alanda, Neojen külteler ortasından ve güneybatıdan kuzeydoğu'ya doğru akar ; Irmak istasyonunun doğusunda, Ankara - Kayseri ve Zonguldak demiryollarının kavşak noktasında Kızılırmak'a karışır. Kaynak alanındaki adı Yaralıdere'dir, uzunluğu 70 km dir.

BALABAN KUŞU: bk. BALIKÇILLAR.

BALABAN PAŞA (ölm. 1146), XV. yüzyılın ilk yarısında yaşamış Osmanlı paşalarından. Musa Çelebi'nin maiyetinde bulunmuş, Çelebi Mehmet devrinde 1417 - 1419 yıllarında güney Arnavutluk'a yapılan akınlarda ün almış, Murat II. tarafından 1425 te Menteşe Beyliği kesin olarak Osmanlı ülkesine katılınca buraya, paşa unvanı ile sancak beyi atanmış, 1443 te Hunyadi János komutasındaki haçlı ordusiyle yapılan Niş ve İzladı derbendi savaşlarındaki komutanlar arasında Tokat Sancak Beyi sıfatiyle bulunmuştur.

BALABANCIK, Osman Gazi'nin kardeşi Gündüz Bey'in adamlarından. Bursa'yı kuşatmak amaciyle Osman Gazi'nin 1314 te yaptırdığı «havâle» denilen küçük hisarlardan dağ tarafındakine B. komuta ettiğinden bu hisara B. adı verilmiştir.

Bursa çevresine hâkim olan B., 12 yıl kadar burayı tutmuş. Bursa'dan dışarıya kuş uçurtmıyan bir kuşatmadan sonra şehrin düşmesini kolaylaştırmıştır.

BALABİTENE, eski Doğu Anadolu'da, sınırları tam olarak bilinemiyen küçük bir bölgenin adı. Yaklaşık olarak Dicle'nin kaynak bölgesini içine alıyordu.

BALADIN [*baladẹ̄* ok.; Eski Fransızca *baller* = dans etmek], eski Fransız tiyatrosunda grotesk dansları ile soytarı rolü yapan aktör.

BALAGAN (Dil.), Moğol dil topluluğunun bir kolu olan Buryatça'nın Baykalberisi (Cisbaïkalien) veya İrkutsk Buryatçası denilen bölümünden bir diyelek. Yakın akrabaları Tunkin, Alar, Ekirit - Bulgat Rudin, Kapsal, Ungin Nijne - Udin ve İdin diyelekleridir. Sibirya'da İrkutsk'un kuzeyinde Balagansk şehrinde konuşulur. Bk. BURYAT DİLİ.

BALAGGU, Sümer - Akkadlılar'da iki anlamda kullanılan bir terim:

1 — Öfkelenen tanrıları yatıştırmak için, kalu diye adlandırılan rahibin okuduğu şarkıya refakat eden büyük davul.

2 — Bu müzik aletinin katıldığı dinî şarkı.

BÂLÂ - GHÂT (Balaghat, «Ghatlar'ın yukarısı»), Orta Hindistan Eyaleti'nde bir şehir ve yönetim bölümü, Hindistan coğrafyasında çok geçen bir ad. İlk Avrupalı seyyahlar, bu ad altında Batı Ghatlar'ı kastetmişler, Müslümanlar ise güneyde fethettikleri yerler için bu adı kullanmışlardır. Berar'da bu ad, Acanta geçidine hâkim tepeleri, Haydarabad'da ise bu memleketin batısında dağlarla çevrili yüksek düzlükleri anlatır. Son zamanlarda bir yönetim bölümüne bu ad verilmiştir. Bu bölümün merkezi de aynı adla anılmaktadır.

BALAGUER Y CIRERA [*balag̣er i θirẹra* ok.], **Victor** (1824-1901). Katalan asıllı İspanyol yazar ve devlet adamı. Barcelona'da doğmuş, Madrid'de ölmüştür. Barcelona üniversitesinde tarih profesörlüğü, aynı şehirde liberal partinin ve Katalan milliyetçiliğinin liderliğini (1843-1868) yapmıştır. İlk şiirini Katalan dilinde yazmıştır. 1872 de bayındırlık, sonra da sömürgeler, ve maliye bakanı olmuş, parlâmento ikinci başkanlığında ve senatörlükte de bulunmuştur. Hususiyle Katalan kültürü üzerinde incelemeler yapmış ve *La vierge de Montserrat* (Montserrat bakiresi) adlı şiiriyle, 1859 da, Barcelona'da bir nevi edebiyat ve çiçek bayramı olan «Juegos Florales»in yeniden canlanmasına yardım etmiştir. Başlıca eserleri şunlardır : lirik bir şiir olan *Lo trovador de Montserrat* (M. ozanı) [1850], *Historia política y literaria de los trovadores* (Ozanların siyasî ve edebî tarihi) [6 cilt, 1877-1880], çoğu tarihî piyesler olan *Tragedias* (Tragedyalar) [1879], ve epik bir triloji teşkil eden *Los Pirineos* (Pirene'ler) [1892]. Siyasî alanda başlıca *Historia de Cataluña y de la corona de Aragón* (Katalonya ile Aragón tacının tarihi) [1860-1863] adlı eseriyle tanınmıştır.

BALAHİSAR: bk. PESINUS.

BALAK (520 sıralarında), Sabir (Suvar) Türk başbuğu, Boarık (b. bk.) ın kocası. Macar Türkoloğu Németh Gy., Bizans kaynaklarında *Balakh*, *Blakh* ve *Malakh*, İslâv kaynaklarında *Vlaḫa*, Nikiu'lu Iohannes'in Lâtince tarih eserinde ise *Balach* şeklinde kayıtlı bulunan bu adı Türkçe *malak* ve *bala* (çocuk) kelimeleriyle açıklamıştır (*A honfoglaló magyarság kialakulása* [Yurt kuran Macarlığın teşekkülü], Budapeşte 1930, s. 191). Daha fazla bibliyografya için bk. Gy. Moravcsik: *Byzantinoturcica*, II, Budapeşte 1943, s. 85.

BALAK (İbranca *bâlâḳ* = [Tanrı onu] yok etti), Moab kıralı. Babası Tsippor'dur. *Ahd-i Atîk* (Sayılar XXII-XXIV; Yeşu XXIV, 9; Hâkimler XI, 25; Mika VI, 5) te anlatıldığına göre. B. Moab sınırına varan İsrailoğulları'na lânet etmesi için pagan kâhin Balaam'ı çağırtmış. fakat Balaam, Tanrıdan aldığı tembih üzerine, İsrailoğulları'na lânet edeceğine onları takdis etmiştir (bk. BALAAM veya BİLEAM). Bu hikâyenin amacı, paganların İsrailoğulları'ndan korktuğunu ve Tanrı kavminin pagan kâhini bile takdise mecbur eden büyük şan ve şerefini göstermektir.

BALAKİREV, Miliy Alekseeviç (1837-1910), Rus musikici ve bestecisi. Nijniy Novgorod'da doğmuş, Petersburg'ta ölmüştür. Lise ve üniversite tahsilini Kazan'da tamamlamıştır. Matematik ve tabii ilimlerle uğraştığı gençlik yıllarında aynı zamanda musikiye çalışmış. bir musiki üstadının teşvikiyle nihayet musikiyi meslek edinmiş ve 1855 te piyanist olarak Petersburg'ta başarılar kazanmıştır. Ayrıca da Rus temleri üzerine yazdığı «Orkestra fantezisi» ile ilgi toplamıştır. Glinka'nın «Çar için bir hayat» operasının triyosu üzerine yazdığı «Konser parafrazı» bizzat Glinka'nın hayranlığını kazanmıştır. B. kendi kendini yetiştirmiş bir musikici olup bir yandan milliyetçi Rus kompozitörleri olan Glinka ile Dargomirskiy'nin, öte yandan da Batı romantiklerinden Schumann, Berlioz, Liszt ve başkalarının etkisi altında gelişmiştir. «Genç Rus okulu» nun elebaşısı olmuştur. 1862 de Petersburg'ta meslek arkadaşlariyle birlikte parasız bir Musiki Okulu kurarak konserlerini idare etmiştir. Ayrıca semfonik konserlere de girişmiştir (1867-1870). Zelazowa Wola'daki Chopin anıtı onun himmetiyle dikilmiştir. Semfonik şiirler, iki semfoni, üç uvertür, orkestra için bir «Chopin süiti», bir piyano konçertosu ile konusunu Doğu masallarından alan piyano fantezisi şöhret kazanan eserleri arasındadır. Melodilerinin iki takımı 1857 ve 1896 yıllarında yayımlanmıştır. B. in 1866 da çıkardığı Rus halk şarkıları mecmuası da sanat ve ilim değeriyle fazla bir ilgi toplamış olup Rus musiki folklorunu araştırma merakını uyandırmıştır.

Miliy Alekseeviç BALAKİREV

BALAKLAVA (Balıklava), Kırım'da, Sivastopol'un 12 km güneydoğusunda bir plâj şehri. Nüfusu 2 200. İlkçağ'da aynı yerde Palakion adlı bir İskit kalesi bulunmakta idi. Sonradan Grek kolonistlerinin eline geçen B., uzun zaman Romalılar'ın ve daha sonra Bizanslılar'ın egemenliği altında kalmıştır. XIV. yüzyılda buraya gelen Cenevizler, 1380 tarihinde yerli Türkler'le yaptıkları bir anlaşma ile, bu bölgeye yerleşmişler ve B. şehrine Cembalo adını vererek kuvvetli bir tahkimli yer haline getirmişlerdir. Bir Katolik piskoposunun da oturduğu B. nın Rum ahalisi, 1433 tarihinde Cenevizler'i şehirden atmağı başarmış ve Theodora Rum Prensliği'ne bağlamışlarsa da ertesi yıl Carlo Lomellino'nun komutasında B. önlerine gelen bir Ceneviz donanması şehri hücumla almıştır. Fakat kısa bir zaman sonra Ceneviz kuvvetleri Türkler tarafından hemen hemen bütüniyle yokedilmiş ve 1475 tarihinde bütün bu bölge ile birlikte B. da Osmanlı Türkleri'nin eline geçmiştir. XVIII. yüzyıla kadar Kırım Hanlığı'na bağlı kalan B., bu devirde bir kale olarak önemini kaybetmiş, Cenevizler'in vücuda getirdikleri tahkimat harap olmuştur. 1783 tarihinde Kırım'ın Rusya'ya katılması üzerine B. nın yerli ahalisi Türkiye'ye göç etmiş ve bunların yerine 1768-74 harbinde Ruslar'a yardım etmiş olan Ege adalarındaki Rum ahali yerleştirilmiştir. 1860 a kadar Ruslar tarafından bir harb limanı olarak kullanılan B., 1854-56 Kırım Harbi'nde önemli bir çarpışmanın burada geçmesiyle de ün kazanmıştır.

26 eylûl 1854 te İngiliz ordusu tarafından zaptedilen B., Sivastopol kuşatılması süresince bağlaşık Türk, İngiliz ve Fransız kuvvetlerinin genel karargâhı olmuştur. 25 ekim 1854 günü Ruslar general Librandi'nin komutasında B. daki bağlaşıkların mevzilerine bir baskın hareketi yapmışlardır. İleri mevzilerde yer almış bulunan Türk kuvvetlerinin komutanı Rüstem Paşa, Ruslar'ın B. karargâhına bir baskın yapmağa hazırlandıklarını casusları vasıtasiyle öğrenmiş ve bu haberi Lord Raglan'a ulaştırmıştır. Bununla beraber İngiliz komutanı böyle bir şeyi ihtimal dışında tutarak mukabil tedbirler almamıştır. Karargâhın kilit noktasını teşkil eden biraz kuzeydeki Kadıköy'de yerleşmiş olan Türk kıtaları Ruslar'ın ilk saldırışlarına amaç olmuş, üstün kuvvetler karşısında çekilmişlerdir. Bir müddet sonra imdada yetişen İngiliz süvarileriyle Fransız kıtaları çok şiddetli ve kanlı çarpışmalardan sonra geri atılmış. fakat süvariye çok önemli bir

rol düştüğü bu boğuşmalarda kazanılan zafer, bağlaşıklara fazla miktarda insan ve hayvan kaybına mal olmuştur.

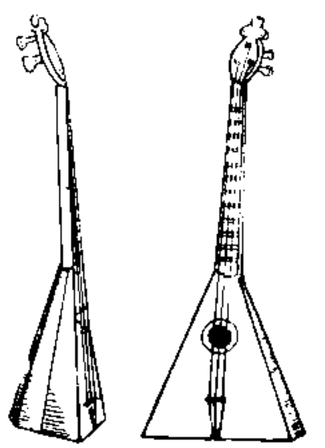
BALAKROS, İlkçağ'da birkaç kişinin adı :

1 — Nikanor'un oğlu. M. Ö. 333 yılında Büyük İskender tarafından Kilikia satraplığına atanmıştır. Kilikia dağlarındaki kavimlerle yaptığı savaşta ölmüştür.

2 — Amyntas'ın oğlu. M. Ö. 333 te Büyük İskender'in ordusunda bağlaşık kıtaların komutanıdır. 331 de Mısır'da kalan Makedonya kıtalarının komutanlığında bulunmuştur.

3 — Büyük İskender'in ordusunda hafif silâhlıların komutanı.

BALALAYKA, Ruslar'ın kullandığı bir çeşit çalgı. Kelimenin aslı Rusça değildir. Bununla beraber tam etimolojisini tesbite imkân bulunamamıştır. Aletin menşei «domra» adıyle tanınan eski Rus tanburasına çıktığı kabul olunmaktadır. Rus domrasının ilk izlerine X. yüzyılda rasgelinmekte, onun aslı olan tanburanın menşei ise Arap-İran kültüründen pek daha önceki yüzyıllara kadar gerilemektedir (bk. BANDURA). B. ya ilk olarak Büyük Petro zamanında raslanıyor. XIII. yüzyıl sonlarında, Altın Ordu tarafından Ortaasya'dan Rusya'ya sokulan domra, pek muhtemel olarak o devirde her hangi bir saz yapıcısı tarafından ıslah edilerek B. adiyle tanıtılmış olabilir. Gövdesi çoklukla üç köşelidir: mızrapla çalınan ve uzunca sapı olan bir nevi mandolindir. Fakat ses rengi mandolinden de, kitaradan da farklıdır; üç telli olup, bu tellerin ikisi aynı perdeden, üçüncüsü bir beşli kalından akort edilir. Ancak Rusya'da yayılan bu saz, Kazaklar'ın ve köylülerin halk danslariyle şarkılarına eşlik etmesiyle millî bir değer kazanmış, armoni partilerine uygun farklı boyları türiyerek de renkli B. orkestraları kurulmuştur. Bk. DOMRA.

BALALAYKA

BALAMBER (IV. yüzyılın ikinci yarısı), adı bilinen ilk Batı-Hun Türk hükümdarı. Adını Jordanes (*De Getarum origine actibusque*, bap XXIV) kaydetmiştir. Roma tarihçisi Ammianus Marcellinus, Avrupa'da görülen ilk Hunlar hakkında şunları yazmaktadır: «Hunlar'ı kıral kuvvetinin sertliği bağlamaz; bunlar kabile reislerinden birini komutan seçmekle yetinirler.» Bu iddia doğru ise B. de tek başına hükümdar değil, yalnız eşit haklara sahip Hun kabile reislerinin en ileri geleni idi.

Tarih alanına ilk defa 372 de çıkan B., Volga Nehri'ni geçerek ilkönce Kafkaslar'ın kuzeyinde yaşıyan Alanlar'ı, ondan sonra da Volga - Don bölgesindeki Sarmat ve İskit kavimlerini buyruğu altına almıştır. Ordusunu bu kavimlerle kuvvetlendirdikten sonra, Don ve Dnyestr ırmakları arasındaki Doğu Got İmparatorluğu'nu işgale karar vermiştir. İlkönce Gotlar'ı sık sık akınlarla iyice hırpaladıktan ve Hunlar hakkında mahsus yaydığı dehşet haberleriyle korkuttuktan sonra Got ordusunu kolaylıkla bozguna uğratmıştır. Got Kıralı Ermanarik, ordusunun hezimetini görünce hayatına kendi eliyle son vermiştir (373-374 sıralarında). B., yenilen düşmana karşı âlicenaplık göstererek Gotlar'ı yalnız eski yurtlarında bırakmamış, kendi hanedanlarından bir kıral seçmelerine de müsaade etmiştir. Gotlar, Ermanarik'in hükümdar olabilecek bir oğlu olmadığından hanedanın başka bir dalından olan Vithimir'i tahta çıkarmışlardır. Got muhtariyetinin, gerçekten büyük olması gerekir. Çünkü Vithimir, Doğu Got İmparatorluğu'nu eski haline getirmek amaciyle komşu kavimlere saldırmak imkânını bulmuştur. Tabii, B. Gotlar'ın fazla kuvvetlenmesine razı olamamış ve Vithimir'i yola getirmek için kendisine karşı sefer açmıştır. Hileyi kuvvet kullanmıya tercih eden Hun hükümdarı, Gotlar arasına nifak saçmış ve Vithimir'in düşmanlariyle bağlaşmıştır. Vithimir'in orduları Hunlar'la çarpışmadan önce, Vithimir bilinmiyen bir el tarafından alnına atılan bir okla öldürülmüştür (375 sıralarında). Hükümdarlığı ancak bir yıl sürmüştür. Vithimir'in tarafçıları kırallarının ölümünü görünce, savaştan vazgeçmeyi yerinde bularak, Dnyestr'in ötesinde oturan Batı Gotları'na sığınmışlar, fakat Doğu Gotları'nın büyük kütlesi eski yerinde kalmış ve B. e boyun eğmiştir. B., önceden Hunlar'a danışmak şartiyle Gotlar'ın kendi soylarından bir kıral seçmelerine müsaade etmiştir. Bundan sonra B., Athanarik'in komutasında Dinyestr'in kıyısında yer almış olan Batı Gotları'nı, bir gece ay ışığında gizlice nehri geçerek basmış ve fena bir bozguna uğratmıştır. Athanarik ancak kaçabilmiştir. Böylece bütün Got kuvvetlerini kırdıktan sonra B., Volga'dan Aşağı Tuna'ya kadar uzanan bir Hun İmparatorluğu kurmayı başarmıştır. Başkarargâhı Aşağı Tuna bölgesinde bulunmakta idi.

BALANCAR, Hazar Türk şehri. Yeri kesin olarak bilinmiyor. Kafkaslar sırtının kuzeyinde bir yerde bulunuyordu. Halife Mervan 737 de Hazar İmparatorluğu üzerine yürüdüğü zaman, her ihtimale göre, Alan Kapısı (şimdi Daryal Boğazı)ndan girmiş, sonra doğu istikametinde ilerliyerek B., Semender ve Sarığşın (= Sarı veya beyaz şehir, Arapça El Beyzâ) a varmıştır. Buna göre B. ın yerini Daryal ile Semender (Hazar Denizi kıyısındaki Petrovsk'un birkaç km güneyindeki Tarku) arasında aramak gerekir. Belâzurî ve Yakubî gibi Arap coğrafyacılarının eserlerinde bir B. nehri kayıtlıdır. J. Marquart (*Osteuropäische und ostasiatische Streifzüge*, Leipzig 1903, s. 16 - 19) ve P. K. Kokovtsov (*Yevreysko - hazarskaya perepiska v X veke* [X. yüzyılda Yahudi - Hazar mektuplaşması], Leningrad 1932, s. 86, 102) B. nehrini Koysu ile aynı saymaktadırlar. Koysu (Sulak) dan başka Terek'e sağ yandan dökülen ırmaklardan biri veyahut Hasavyurt Irmağı da düşünülebilir. B. şehri herhalde B. nehrinin yakınında bulunuyordu (bk. V. Minorsky: *Hudūd al-ʿĀlam. 'The Regions of the World'*, «E. J. W. Gibb Memorial New Series» te, cilt XI, London 1937, s. 452 - 453). VIII. yüzyılın başlarına kadar Hazar Devleti'nin başkenti olan B. ın bayındır bir yer olup muhkem surlarla çevrili olduğunu Arap coğrafyacısı İbni Hordadbeh bildirmektedir. 800 sıralarında Hazar Devleti'nin merkezi, Volga kıyısında kurulmuş olan Sarığşın'a taşınmıştır. Arap kaynaklarına göre 729 da Hazar başkenti artık B. değil, Sarığşın idi. Macar Türkoloğu Németh Gyula (*A honfoglaló magyarság kialakulása* [Yurt Kuran Macarlığın teşekkülü], Budapest 1930, s. 79, 207 - 208) B. adının aslında bir kabile adı olduğunu söylemektedir.

BALANÇİN, Georgi (doğ. 1904; asıl adı: *Georgi Melitonoviç Balançivadze*, Batı dillerindeki imlâsı: *George Balanchine*), Gürcü asıllı Rus koreograf ve dansörü. Petersburg'da doğmuştur. Kompozitör Meliton Balançivadze'nin oğludur. On yaşında iken Petersburg'daki balet okuluna girmiş, 1921 de öğrenimini bitirmiş, 1924 te Aleksandra Danilova ve daha başka arkadaşlariyle birlikte Almanya'da bir turne yaptıktan sonra Paris'e gitmiş ve dört yıl Dyagilev (Diaghileff)in ünlü «Ballets Russes» adlı kumpanyasında koreograf ve dansör olarak çalışmıştır. *The Triumph of Neptune* (Londra 1926), *La Chatte* (Monte Carlo 1927), *Apollon Musagète* (Paris 19 8), *Bludnıy Sın* (Paris 1929), ve *Le Bal* (Monte Carlo 1929) baletleri bu zamandandır. Dyagilev'in ölümünden sonra, 1931 de, albay V. de Basil'in «Ballet Russe de Monte Carlo» kumpanyasına girerek başlıca *Bourgeois Gentilhomme* (1932) koreografisini vermiş, ertesi yıl kendi hesabına «Les Ballets 1933»ü tertip etmiş (hususiyle *Mozartiana*). aynı yıl sonunda Amerika'ya geçerek, 1934 te, başlıca L. Kirstein'la «The American Ballet» kumpanyasını, ayrıca da bir balet okulu (School of American Ballet, önce Hartford'da, sonra New York'ta) kurmuş ve American baletine yeni bir doğrultu vermiştir. *Serenade* (New York 1935), *Baiser de la Fée* (New York 1937), ayrıca *Concerto Barocco* ile *Ballet Imperial* (her ikisi de Güney Amerika turunda, 1941) bu sırada yazılmıştır. 1946 da yine L. Kirstein'la birlikte kurduğu «Ballet Society» için *The Spellbound Child* (New York 1946), *Renard the Fox* (New York 1947), *Orpheus* (New York 1948), v. b. koreografileri meydana getirmiştir. B.. Rusya'nın dışında çalışan büyük Rus koreografları arasında, M. Fokin (b. bk.) in etkisi altında kalmamış olan biricik koreograftır. Modern balet sanatının bugünkü büyük öncülerinden biri olan B., doğrudan doğruya Marius Petipa (b. bk.)ya bağlıdır. Bk. BALET ve KOREOGRAFİ.

BALANINUS NUCUM: bk. FINDIK KURDU.

BALANİTES, zigofillase (Zygophyllaceae) familyasından, Afrika ve Asya'nın sıcak bölgelerinde 20 kadar türü yetişen bir bitki cinsi. Bunlardan *B. aegyptica* türü 6 m yüksekliğinde veya daha bodur, dikenli bir ağaç olup, yaprakları deri gibi sertçe, renkleri boz yeşildir. Tropik Asya ve hattâ Filistin'e kadar olan bozkırlarda çok yayılmıştır. Odunu sarımtırak beyaz renkte olup, çok sert ve dayanıklıdır. Bundan dolayı ev inşaatında ve Habeşistan'da sapan, Avrupa'da ise baston yapılmasında kullanılır. Kabuğundan, Hindistan bölgelerinde balık zehiri elde edilir. Sarımtırak renkli ve erik büyüklüğünde olan meyvaları orta lezzette olup çok yenir. Yarı ham iken mayalandırılarak bir çeşit içki yapılır. Tohumlarından elde edilen Zachum adındaki yağını, Sudan halkı hem yemeklik yağ olarak hem de vücutlarına sürmek için kullanırlar. Son zamanlarda ticarette yağ tohumu olarak da satıldığı görülmektedir.

BALANOFORA (Balanophora), balanoforase (Balanophoraceae) familyasından Asya ve Avusturalya'nın sıcak bölgelerinde 70 kadar türü yetişen bir bitki cinsi. Hepsi otsu olan bu bitkilerin bazılarının gövdelerinden mum karakterinde Balanophorin adlı bir çeşit reçine elde edilerek yetiştiği memleketlerde bundan mum yapılır.

BALANOFORA

BALANOGLOSSUS, omurgasız hayvanların Deutorostomia gurupundan helmintomorfa (Helminthomorpha) sınıfına bağlı bir cins. Vücutları probos yaka ve gövde diye üç kısma ayrılan bu hayvanlarda bir korda artığı (natoı chorda) vardır. Barsaklarının ön kısmı solunuma yarar ve solungaç yarıkları taşırlar. Denizlerin kuytu yerlerinde kum ve çamurlara gömülerek yaşarlar. Atlas Okyanusu ve Akdeniz'de bulunurlar. Boy ları birkaç cm kadardır. Yalnız Brezilya'da yaşıyan *B. gigas* adlı türünün 2,5 m kadar uzunluğu vardır.

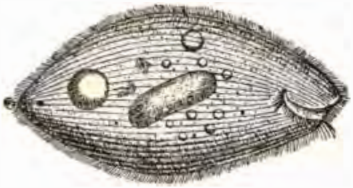

BALANOGLOSSUS

BALANOPS, balanopsidase (Balanopsidaceae) familyasından, Yeni Kaledonya'da 7 kadar türü yetişen bir bitki cinsi. Bu bitkilerin yaprakları dilimsiz olup yan yaprakları yoktur. Çiçekleri iki evcikli, erkek çiçekleri başak şeklinde, dişi çiçekler ise teker tekerdir, meyvaları ceviz gibi serttir.

BALANTİDİYAZ (Balantidiase), Balantidyum koli'nin yaptığı bir hastalık. Hastalık insanlara, hastalıklı domuz ve insan dışkısı ile bulaşmış yiyecek ve içeceklerle geçer. Hastalığı parazitin kistleri yapar. Besin maddeleri ile insan midesine ve barsağına giden bu kistler ince barsak ile kalın barsağın birleştiği bölgede açılırlar. İçlerinden tek balantidiyum çıkar. Bu balantidiyum, hareketlerinin belki de hücre eriten bir salgının yardımıyle dokulara gider.

Bu hastalık kalın barsakta olur. Dışkı, ezme gibi olup içinde kan ve balgam vardır. Şiddetli ishal olabilir. Çoğu zaman karın ağrıları görülür. Karın şişkindir. Buna karşılık geğirmeler, iştahsızlık, bulantı ve az ishalden ibaret hafif şekilde de geçebilir. Hastalık senelerce devam edebilir. Sonunda kansızlık ve ileri derecede zayıflık (kaşeksi) yapar. Birçok hastalar kendiliğinden iyi olurlar. Tedavisi için paraziti vücuttan dışarı atacak organik gümüşlü, iyotlu, kininli ilâçlar ve santonin, kenopodyum yağı ve kloromisetin, oromisin gibi antibiyotikler verilir.

BALANTİDİYUM, bir hücreli hayvanlar (Protozoa) dan haşlamlılar (Ciliata) sınıfının heterotrika (Heterotricha) takımına bağlı Bursaridae familyasının bir cinsi. Yumurta veya iğ şeklindeki kısa vücutlarının ön tarafı biraz küttür, 0,07 - 0 3 mm büyüklüğündedirler. B. *coli* adlı türü insanların domuzların barsağında yaşar ve bir çeşit dizanteri meydana getirir. B. *entozoon* türü ise kurbağaların son barsağında yaşar.

BALANTİDİYUM

BALANTİDİYUM KOLİ (Balantidium coli), İlksel hayvanlardan tek hücreli protozoon adı verilen mikroorganizmlerin enfüzüvarlar sınıfından, 60 - 100 mikron uzunluğunda ve 40 - 70 mikron genişliğinde olan yumurta şeklinde protozoonlar. Dışları kirpik denilen kısa ve gayet ince ipliklerle kaplıdır. Bunlar sayesinde hareket ederler. Ön taraflarında peristom (ağız) vardır. Parazitin arka kıs-

mında, beslenmesine yarıyan, büyük ve böbrek şeklinde bir nüve (macronucleus) ile bunun yanında çoğalmayı sağlıyan küçük ve yuvarlak bir nüve (micronucleus) vardır. Arka tarafının ucunda da bir şerç deliği bulunur. İçinde boşluklar (vakuol) ve çok kere bakteri yağ, kan hücreleri gibi gıda parçaları vardır. Bu hareketli şekiller (trofozoit) kalın barsakta yaşayıp ürerler. Uygun olmıyan şartlarda hareketsiz kalarak sert gışalı, yuvarlak, mukavim kist denen hale geçerler. Bu parazit dünyanın her tarafındaki insanlarda mevcuttur. Domuz ve maymunlarda da buna benziyen parazitler bulunur.

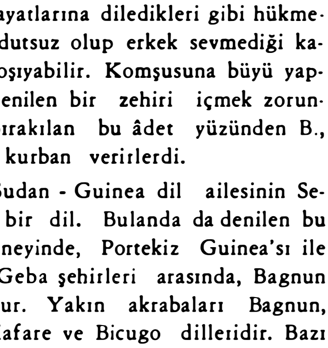
BALANTİON (Yun.=kese) veya **PHİLTİS,** Roma egemenliği çağında eski Yunanistan'da geçen bir para. Değeri 250 denarios (dinar) idi.

BALANTİYUM (Balantium), siatease (Cyatheaceae) familyasından, Madeira ve Teneriffa'nın kuzey bölgesinde 3 kadar türü yetişen bir eğrelti otu cinsi. Gövdesi topraktan ancak yükselecek kadar alçak olup, 1,5 m yüksekliğinde bir taç teşkil eden, tüy gibi dilimli, büyük ve güzel yapraklarından dolayı soğuk serlerde süs bitkisi olarak yetiştirilir.

BALANT'LAR, Afrika'da Casamance kıyılarında oturan zenciler. B. birbirleri ile her zaman savaşan birçok kabilelere bölünmüşlerdir. Bu kabilelerin birer kıralı olup bu kırallar, uyruklarının hayatlarına diledikleri gibi hükmederler. B. da poligami hudutsuz olup erkek sevmediği kadınlarını kayıtsız şartsız boşıyabilir. Komşusuna büyü yapmakla sanık herkes, tali denilen bir zehiri içmek zorundadır. Şimdi yavaş yavaş bırakılan bu âdet yüzünden B., eskiden her yıl, yüzlerce kurban verirlerdi.

DİL. Afrika'daki Sudan - Guinea dil ailesinin Senegal - Guinea grupundan bir dil. Bulanda da denilen bu dil, Gambia Nehri'nin güneyinde, Portekiz Guinea'sı ile Senegal'de, Casamance ve Geba şehirleri arasında, Bagnun dilinin doğusunda konuşulur. Yakın akrabaları Bagnun, Mancak, Bola, Papel, Biafare ve Bicugo dilleridir. Bazı dillere göre bu dil, Sudan - Guinea dillerinden değil, bu dillerle Bantu dillerinin karışmasından meydana gelmiş olan Bantuid (b. bk.) dillerdendir. Bu sınıflamaya göre, Balant dili, Bantuid dillerin Kuzey bölümünün Kuzeybatı grupunun Senegal alt - grupundandır. Bk. SENEGAL - GUİNEA DİLLERİ.

BALANUS, kabuklu hayvanlar(Crustacea)ın sirripedler (Cirripedia) takımına bağlı Balanidae familyasının bir cinsi. Deniz kıyılarında, sığ yerlerde kayalar, midye kabukları, yengeçler, iskele direkleri üzerinde tutunarak yaşıyan bu hayvanların koni şeklinde, köşeli ve kireç safihalarından yapılmış kabukları vardır. Bu iskelet parçaları hareket edebilen iki çift kapaket safihası ile örtülebilir. Kabuk çok defa beyaz renklidir. Kabuk içine yerleşmiş olan hayvan, solungaçlarla solur. Gemi gövdelerinde, balinalar üzerinde de raslanır. *B tintinnabulum* ve *B. balonoides* tanınmış türlerindendir. Dünyanın her tarafına yayılmıştır.

BALANUS

BALAS (530 sıralarında), Bizans ordusuna bağlı Massaget (= Hun Türk) yardımcı kıtaları komutanı. Bizans tarihçisi Agathias B. adında bir Pers kıralı (hük. 480 - 484) da zikretmektedir.

BALASAGUN, VII. - XIII. yüzyıllar arasında, Orta Asya Türk hakanlarının başkentlerinden biri olarak, tarihlerde adı çok geçen bir şehir. XIII. yüzyılın ortalarında İli ve Çu havzaları, Moğol hanlarının yaylaları olarak ilân edildikten sonra, bu bölgedeki başka şehirlerle birlikte B. da hayat sönmüştür. B. un bulunduğu yer daha XIX. yüzyılda W. Barthold tarafından Tokmak çevresindeki Ak - Peşin olarak gösterilmişti. 1938 de Ak - Peşin öreninde yapılan kazılar, burasının gerçekten B. öreni olduğunu tanıtlıyacak belgeler vermiştir. 942 yılında, İslâm kaynaklarına göre, B. «kâfir Türkler» tarafından alınmıştır. Biraz sonra B. Karahanlılar'ın merkezlerinden biri olmuştur. Maveraünnehir fatihi Haran Bugra Han bin Musa Tonga (ölm. 992) ve Togan Han burasını başkent yapmışlardır 1069/70-te *Kutadgu Bilig* kitabını yazan Yusuf Has Hacip de Balasagun'lu idi. 1125 te B. Kara - Hıtaylar tarafından alındı. Ak - Peşin kazılarında B. un Kara - Hıtay Mahallesi meydana çıkarılmıştır. İslâm kaynaklarında 1158 de Kara-Hıtaylar'a bağlı B. hanı olarak İlek Türkmen geçmektedir. Herhalde bu Müslüman han B. nun yerli eski şehrinde oturmuş olmalı. 1210 da Harezmşah ile Kara - Hıtaylar'ın Talas boyunda yaptıkları savaşta Kara - Hıtaylar'ın yenildiğini duyan İslâmlar B. da ayaklandılar. Bu ayaklanmayı Kara - Hıtaylar bastırdılar ve Islâmları kılıçtan geçirdiler. Moğollar geldiği zaman B. Karahanlılar'dan olduğu sanılan Buzar'ın elinde idi; Buzar, Çingiz Han'a kendi isteğiyle baş eğdi, böylece şehri yıkılmaktan kurtardı. B. un başka bir adı da Kuz - Ordu yahut Kuz - Balık idi. Kara - Hıtaylar ve Moğollar devrinde daha çok bu adıyle meşhurdu.

BALASSA [*bɔlɔʃʃɔ* ok.] **Bálint** (1551 - 1594), ilk büyük Macar lirik şairi, yeni bir şiir okulunun kurucusu. Protestan bir baron ailesinden doğmuştur. İyi bir humanist öğrenimi gören B., ömrünün çoğunu sınır boylarında Türkler'le savaşarak, geçirmiştir. Eger (Eğre, Eğri) kalesinde bulunduğu zaman dizdarın karısı Losonczi Anna'ya âşık olmuştur. B. nun şiirlerinde Julia veya Cœlia adiyle geçen sevgili, bu kadındır. 1575 te Erdel beyi Báthory István'a esir düşmüş, 1576 da esirlikten kurtulunca Lehistan'a gitmiş, fakat ertesi yıl Macaristan'a dönmüştür. 1584 te yakın bir akraba kızıyle evlenmiş fakat kanunun yasak ettiği bu evlenmeden dolayı aleyhine dâva açılmış ve mülkleri müsadere edilmiştir. 1586 da Katolik olmuş, karısından boşanmış (1588), Lehistan'a kaçmış (1589), fakat 3 yıl sonra Macaristan'a geri dönerek (1592) Esztergom (Estergom, Ostorgom) kalesinin kuşatılmasında ölmüştür. Din, vatan, askerlik ve aşk konularında eserleri bulunan B., şiirin her türünde yenilikler getirmiştir.

B. Türk şiiriyle de yakından ilgilenmiştir. Hattâ doğrudan doğruya Türkçeden çevirdiği veya işlediği manzumeleri de vardır. Aruzla yazılmış 9 mısra ve rubaînin kendi eliyle yaptığı Lâtin harfli çevriyazısı bize kadar gelmiştir. Bu çevriyazılı metinler vokalleri gösterdikleri için, Türk dil tarihi bakımından önemlidir (bk. Németh Gyula: *Balassa Bálint és a török költészet* [B. Bálint ve Türk şiiri], «Magyar Századok» [Macar Yüzyılları] başlıklı eserde, Budapeşte 1948, s. 80 - 100).

BALAST (Aşağı Alm. *bar last* = yalın yük, Frans. *ballast*), demiryollarında traverslerin elâstikliğini sağlamak için, bunların altına ve aralarına, şoselerde, düzeltilmiş toprak üzerine döşenen kum, çakıl ve küçük kırma taşlar. B. olarak kullanılan kum, yıkanmış ırmak kumu veya ince çakıllı kumdur. Kırma taşlar genel olarak çapı 6 cm olan bir halkadan geçebilecek büyüklüktedir.

Birçok Avrupa dillerinde safraya da B. denir.

BALAT: bk. DURSUNBEY.

BALAT: bk. MİLETOS.

BALAT, İstanbul'da Haliç'te büyük bir mahalle. B., Fener ile Ayvansaray'ın arasındadır. B. Musevîler'in çoğunlukla oturdukları bir yerdir. B. İstanbul'un Türkler tarafından alınmasından önce tutsakların mahpus olarak oturtuldukları bir mahalle idi. Araplar'ın İstanbul dolaylarında Bizanslılar'la yaptıkları savaşlarda tutsak düşen bazı Arap şairleri şiirlerinde B. tan bahsetmişlerdir.

BALAT, Aydın ilinin Söke ilcesinde Akköy bucağına bağlı bir köy. Büyük Menderes'in ağzı yakınında, vadinin güney kıyısında denizden 9 km kadar içeridedir. Nüfusu 703 tür (1945). B. Eskiçağ'ın Batı Anadolu'daki ünlü medeniyet ve ticaret merkezlerinden biri olan Miletos'un kalıntıları üzerinde kurulmuştur. Nehrin doldurmasiyle kıyı çizgisinin ilerlemesi eski ve hattâ Ortaçağ'da çok elverişli bir körfez olan Miletos'u gittikçe söndürerek bugünkü duruma getirmiştir (bk. BAFA GÖLÜ).

Selçuklular'ın Sivas valisi iken Akdeniz kıyılarını fethe memur ettikleri Emîrüssevahil Bahaeddin Bey'in oğlu Menteşe Bey'in burada Türk egemenliği kurduğu devirlerde (1300) Türkler'in B. adını verdikleri ve batılıların Palatia dedikleri bu şehir, önemli bir ticaret limanı halinde yeniden canlanarak Menteşe Beyliği'nin başlıca merkezlerinden biri olmuştur. Kütahya şapı. sahtiyan, halı, safran, susam, bal ve balmumu, mazı kuru üzüm, buğday ve arpa gibi Anadolu'nun türlü ürünleri B. limanından adalara, Mısır'a ve İtalya limanlarına gönderilir ve dışarıdan da lüzumlu eşya ve kumaş gibi maddeler buradan ithal edilirdi. Bu devirde B denizden uzaklaşmış olmakla beraber gemiler Büyük Menderes'in ağzından girerek şehre kadar gelebiliyorlardı. B. aynı zamanda önceleri Germiyanlılar'ın, sonraları Menteşe beylerinin Büyük Menderes üzerinde hazırlattıkları ve Ege Denizi'ne çıkarttıkları Türk korsan gemileri için de bir üs vazifesi görüyordu. 1350 de Menteşe Beyliği'yle bir antlaşma imzalıyan Venedikliler B. ta bir konsolosluk kurmuşlardı. Yıldırım Bayezid de 1391 de B. yi zaptedince aynı imtiyazları yenilemişti.

Ankara Savaşı'ndan sonra Timur buraları eski sahiplerine geri verince B. tekrar Menteşeoğulları'nın egemenliği altına girdi. Elçi Castilla'lı Clavijo (b. bk.) 1403 eylûlünde B. yakınlarından bir yelkenli ile geçtiğini ve Timur'un o sırada B. civarında konakladığını kaydetmektedir. Osmanlılar 1415 te burasını tekrar elde ettiler. 1426 ya kadar bir Osmanlı vasali olarak hükümdarlığını devam ettirmiş olan son Menteşe Beyi İlyas Bey'in 1404 yılında B da yaptırmış olduğu cami Anadolu Beylikleri devrinin en güzel mimarlık eserlerinden biridir. B. 1426 da kesin olarak Osmanlı idaresine girmiştir. Pirî Reis *Kitab-ı Bahriye* sinde (1521) B. dan bir şehir olarak bahsetmekte ve yakınındaki deniz kenarlarının alçak ve sığ olduğuna işaret etmektedir. (s. 209). 1671-72 de buraları gezmiş olan Evliya Çelebi zamanında B. ın oldukça küçülmüş bulunmakla beraber önemini az çok muhafaza ettiğini, havasının ağır ve sıtmalık olduğunu ve Suğla sancak beyinin hası arasında bulunduğunu, 150 akçelik bir kaza olduğunu, bir voyvodası ve nahiyesinin yetmiş köyü bulunduğunu, Tire Manisa. Aydın, Saruhan tüccarlarının mallarını Akdeniz adalarına sevkeden bir liman olduğunu belirtmekte ve camisini öğmektedir (*Seyahatname* IX. 146). XIX. yüzyıl başlarına ait idare taksimatında Menteşe sancağının kazalarından birinin merkezi olarak görülen B. dan Charles Texier hemen hemen boşaltılmış bir yer olarak bahsetmekte ise de (1830) buraya son radan tekrar insan yerleştirildiği şüphesizdir. Tanzimat'tan sonra yapılan vilâyet teşkilâtında Aydın sancağının Söke kazasına bir nahiye merkezi olarak bağlanmış fakat sonraları daha küçülerek bu günkü haline gelmiştir (bk. MİLETOS).

BALAT OVASI (Eskiçağ'daki Miletos'un yerinde kurulmuş bulunan Balat köyüne göre adlandırılmıştır) Büyük Menderes'in aşağı bölümündeki birikinti ovası. Büyük Menderes boyundaki doğu - batı doğrultulu büyük ovanın bir parçası olan B. nın kuzey - güney genişliği 16 km, Ege Denizi'nden Bafa Gölü'ne ve Söke yakınına kadar olan uzunluğu 20 km kadardır. Yüzölçümü 310 km² dir.

B. nın kuzeyinde mermer ve gnays yapılı Samsun Dağı (1 229 m) yükselir, güneyinde ise ova yüzünden 50 - 150 m kadar yüksekte Neojen tepelik ve düzlükleri uzanır. Bu iki yüksekçe yer arasında kalan B., denizden 10 - 20 m kadar ortalama yükseklikte bir alûvyon birikinti düzlüğü olarak görülür. Ovanın yalnız güney bölümünde yer yer tepeler (Eskiçağ'daki Lade Adası) 90 - 100 m yükseklik gösterir. Ovanın kuzey bölümü ise Söke batısından kıyı boyundaki Karine Gölü'ne (denizkulağına) kadar uzanan bataklık ve sazlıkların bulunduğu bir çukurluk halinde görülür. Önceleri kuzeyde, daha sonra ova ortasında akmış bulunan Büyük Menderes, şimdi, güneydeki dağlık yerlere yaslanacak şekilde güneye sokulmuş, yatağını değiştirmiştir.

B. Eskiçağ'daki körfezin, Büyük Menderes'in taşıyıp yığdığı alûvyonlarla dolmuş bir bölümüdür. Herodotos'un kayıtlarına göre, o zamanlar (M. Ö. V. yüzyıl), deniz kıyısı, eski Priene (Söke'nin 15 km güneybatısında Samsun Dağı eteğinde bugün Samsun Kalesi denilen yer) ile Myus (Bafa Gölü'nün 3 km kuzeyinde şimdiki Avşar köyünün bulunduğu yerde eski bir şehir) arasında yani bugünkü kıyıdan 20 km içeride bulunuyormuş. Buna göre, B. son 2 000 - 2 500 yıl içinde meydana gelmiş yeni bir ovadır.

B. deniz kıyısında düzgün yaylar biçiminde uzanan kıyı kordonlariyle çevrilidir. Her biri birkaç yüz metre genişliğinde olan ve denizin etkisiyle burada dil şeklinde uzanmış bulunan bu kordonların gerisinde bir sıra göller vardır: Karine Gölü, Deringöl (önceleri bu göllerdeki dalyanlarda bu çevrenin ihtiyacını karşılıyacak kadar cibre, levrek, kefal balığı tutulurdu) gibi. B. nin kuzeydoğusunda ise, biraz daha daralmış olarak görülen, Söke Ovası uzanır.

B. genel olarak, denize doğru hafif eğimlidir. Bu sebepten Büyük Menderes burada pek ağır akar, taşıdığı alûvyonları denize kadar sürükliyemeyip, yolu boyunca yığar. Irmağın taşkın zamanlarında yer yer biriken mil toprakları, ovayı bitek yapmıştır. B. nda susam, pamuk, tahıl çok ekilir. Ancak, ırmağın bazı yıllarda çok kabarması halinde sular çevreye taşar, zararlı olurlar; bu sırada

o,anın güneyinden kuzeyine geçilemez olur (yer yer setler vardır). Köyler ovanın kenarlarında kurulmuştur. Güneyde aynı adda 703 nüfuslu bir köy vardır. bk. BAFA GÖLÜ, BÜYÜK MENDERES.

BALATA, kauçuğa benzer bir madde. Güney Amerika'da Guyana, Peru, Venezuela, Trinidad ve Brezilya'da yetişen *Mimusops balata* ağacının lâteksinden elde edilir. Yarılmış ağaç kabuklarından sızan usare esmer bir kitle halinde kurur, meşin gibi serttir. Kesilebilir, bükülebilir ve gutaperkadan biraz daha elâstiktir. 49° de macun kıvamına gelir. 149° de ergir. Karbon sülfürde erir. B. hidrokarbonu, saf gutaperka gibi, kauçuk hidrokarbonu ile izomerdir. Kükürt ile birleştiği halde kauçuktaki mânada vülkanize edilemez. Suya karşı dayanıklılığı dolayısiyle transmisyon kayışları, ayakkabı tabanı ve ökçeleri, subra, kablo, tecrit malzemesi yapımında kullanılır.

BALATON GÖLÜ (Lât. *Peiso*, Alm. *Plattensee*, Türk tarihinde *Balatın*; «Macar Denizi» adiyle de anılır), Macaristan'da Orta Avrupa'nın en büyük gölü. Yüzölçümü 600 km², derinliği 3 - 4 m, en derin yeri 11 m, uzunluğu 82, genişliği 4 - 13 km dir. Denizden yüksekliği 105 m dir. Çok miktarda çeşitli balıkların bulunduğu B. ne 21 dere dökülür ki, bunlar arasında en önemlisi batıdaki dağlardan inen Zala Irmağı'dır. B. nün fazla suları Sió adındaki ayakla Tuna'ya karışır. B. Diluvyal çanakların birleşmesiyle meydana gelmiştir. Volkanik bir yarımada olan Tihany ile B. iki bölüme ayrılmıştır.

BALAVAT, Dicle ile Yukarı Zab arasında bir ören tepesi. Asur egemenliği zamanındaki adı İmgur-Enlil idi. Burada Salmanassar III. (M. Ö. 548 - 524) devrine ait, üzerlerinde kıralın türlü savaşlarını gösterir kabartmaları bulunan ünlü bronz kapılar bulunmuştur (bk. ASUR SANATI, levha II, No. 2).

BALBADON (VIII. yüzyılın ortası - yaklaşık olarak 900), Bizans devrinde Anadolu'da Bukellarion thema (askerî eyalet) sının bir topoteresia (ilce) sı. Sınırları kesin olarak bilinemiyor. Yaklaşık olarak Ankara ilinin Haymana güneyindeki kısmı ile Konya ilinin kuzey parçasını içine alıyordu. B. ilcesinin kuzeyinde Bareta ilcesi, doğusunda ise ta Halys (Kızılırmak) e kadar Akarbus ve Aspona ilceleri bulunuyordu. İmparator Leon VI. Sophos zamanında, 900 sıralarında, Bukellarion themasından ayrılan Bareta, Akarbus ve Aspona ilceleri ile birlikte Kappadokia themasına katılmıştır. Bk. BUKELLARİON THEMASI.

BALBAL, eski Türkler'de bir çeşit heykel. Bu kelimeye ilkin Orhon yazıtlarında raslanmıştır. Kök Türkler, hakanlarının ve millî kahramanlarının mezarları üzerine sağlıklarında öldürdükleri düşmanların heykellerini (yahut bunları temsil eden taşları) dikerler ve bu taşlara B. derlerdi. Taş bulunmıyan yerlerde taş yerine ağaçtan yapılan heykeller veyahut kazıklar kullanırlardı. Çok eski devirlerde hakanların mezarları üzerinde, öbür dünyada hizmet edeceklerine inanılarak, esir ve köleler öldürülür, hakanla birlikte gömülür yahut da mezar üzerinde bırakılırdı. Bu âdetin en eski şekline güney Mezopotamya'da Sumerler'e ait olan Ur kıral mezarlarında raslanmıştır. Kök Türkler'de görülen B. dikme âdeti ise, bu eski gömme töreninin deki barbarlık devrine ait unsurun sembolik ifadesinden ibaretti. Bundan sonraki şeklini de İskitler'in gömme törenine dair Herodotos'un (IV. kitap 72) verdiği bilgide buluyoruz. Bu bilgiye göre: ölen kıralın, hepsi yerli İskitler'den olan hizmetçilerinden elli kişi alınır. hepsi boğdurulur ve bunlarla beraber en güzel atlardan elli at da öldürülüp içleri temizlenerek kepekle doldurulup karınları dikilirdi. Bundan sonra çifter çifter direkler yere çakılıp her çift direk üzerine bir tekerleğin yarısı konurdu. Daha sonra atların içine kuyruklarından boyunlarına kadar uzanan birer sırık geçirilir ve atlar tekerlekler üzerine yerleştirilir. Tekerlek atın göğsüne dayanır ve sırık gövdesini tutar. atın ayakları ise havada kalırdı (bk. BAYDARA). Sonunda, boğulan gençler elli atın sırtına bindirilir ve mezarın etrafında bu şekilde bırakılırdı. Aristo'nun *Politika*'sında anlattığına göre İberler (bugünkü Gürcistan'da yaşıyan bir kavim) ölülerin mezarları çevresine hayatında öldürdüğü düşman sayısınca kazık çakarlardı. X. yüzyılda Hazar Denizi'yle Aral Gölü arasındaki bozkırlarda yaşıyan şamanist Oğuz boyları içinden Volga Bulgar hanlığına giden İbn Fadlan, bu Oğuzlar'ın gömme töreninden bahsederken «ölen, cesur ve hayatında adam öldürmüş ise öldürdüğü adamlar sayısınca ağaçtan heykeller yapıp mezarının üzerine korlar» diyor. İskitler'in ve Oğuzlar'ın bu heykellere ne ad verdiklerini bilmiyoruz. Bununla beraber bu heykellerin Kök Türkler'in B. dediklerinin aynı olduğundan şüphe edilemez.

BALBALİ, Afrika'daki Sudan - Guinea dil ailesinin Niger - Senegal bölümünün Kuzeydoğu grupuna giren Songoy dilinin bir diyeleği. Kuria, ve Kisur da denilen, 300 000 kişi tarafından konuşulan ve Fransız Sudanı'nda Niger kıvrımı bölgesinde, hususiyle de Timbuktu şehri yöresinde önemli bir ticaret ve idare dili olan, Tuareg ve Haussa dilleriyle bu hususta çarpışan Songoy dilinin bu diyeleği Tabalbalet dolaylarında konuşulur. bk. SONGOY, ve NİGER - SENEGAL DİLLERİ.

BALBAN, kamış, tahta veya madenden yapılmış kaval nev'inden bir saz (bk. KAVAL).

BALBI, Adriano (1782 - 1848), İtalyan coğrafyacı ve istatistikçisi. Venedik'te doğmuş, Padova'da ölmüştür. 1808 den 1813 e kadar çeşitli yerlerde coğrafya ve fizik öğretmenliği yaptıktan sonra Venedik'te Merkez Gümrük Dairesi memurluğuna atanmıştır. Venedik'te 1808 de yayımladığı *Prospetto politico - geografico dello stato attuale del globo* (Yerkürenin şimdki durumunun siyasî - coğrafî manzarası) adlı eseriyle büyük bir ilgi uyandırmıştır. *Compendio di geografia universale* (Dünya coğrafyası el kitabı) başlıklı eseri gümrük memurluğu zamanına aittir. 1820 de Portekiz'e gidip oradaki arşivlerde çalışmış ve Portekiz edebiyatı ve sanatları hakkında başka eserlerde bulunmıyan birçok bilgileri de içine alan *Essai statistique sur le royaume de Portugal et d' Algarve* (Portekiz ve Algarve Kırallığı hakkında bir istatistik denemesi) [Paris 1822] adlı eseri için malzeme toplamıştır. 1821 ile 1832 arasında Paris'te yaşamış, sonra imparatorluk coğrafya ve istatistik müşaviri saniyle Viyana'ya davet edilmiş, hayatının son yıllarını İtalya'da geçirmiştir. Başlıca eserleri: *Atlas ethnographique du globe, ou classification des peuples d'après leurs langues* (Yerkürenin etnografya atlası yahut eski ve modern kavimlerin, dillerine göre tasnifi) [Paris 1826] ve hususiyle *Abrégé du géographie* (Muhtasar coğrafya) [2 cilt, Paris 1832, üçüncü baskı 1850]. Küçük yazılarını oğlu Eugenio B. *Scritti geografici, statistici e vari* (Coğrafya, istatistik ve çeşitli başka konulara ait yazılar) [Torino 1841 - 1843] başlığı altında toplayıp yayımlamıştır.

BALBILIUS, Caius (M. S. I. yüzyıl), Roma devlet adamı. Senatorlar sınıfından olan B., Nero'nun annesi Agrippina tarafına geçmiş. Agrippina da kendisini mükâfatlandırmak için onu Mısır valiliğine tâyin ettirmiştir (M. S. 55). B. un Mısır ve gezileri hakkında yazdığı eserleri bize kadar gelmemiştir.

BALBÍN [*bạlbīn* ok], **Bohuslav** (1621 - 1688), Çek tarihçisi. Hradec Králové'de doğmuş Prag'da ölmüştür. 1636 da Cizvit tarikatına giren B., Bohemya ve Moravya'nın çeşitli okullarında belâgat ve şiir bilgisi öğretmenliği yapmıştır. 1662 den sonra Bohemya tarihi ile uğraşmağa başlamış ve bu yolda birçok Lâtince eserler meydana getirmiştir. Başlıca eserleri şunlardır : *Epitome historica rerum Bohemicarum seu historia Boleslaviensis* (Çek tarihinin özeti yahut Boleslav tarihi) [5 cilt, Prag 1673 - 1677] ; *Miscellanea historica regni Bohemiae* (Bohemya Krallığı tarihinin çeşitli bölümleri) [3 cilt, Prag 1679-1688]. Bu eserler Bohemya'nın tarihi, coğrafyası, dinî hayatı, nüfusu ve yönetimi üzerinde geniş bilgiler vermektedir. B. in tarih usulü iptidaîdir. *Dissertatio apologetica pro lingua Slavonica, praecipue Bohemica* (İslâv, hususiyle Çek dilinin müdafaanamesi) [1677, bas. 1775 Çekçe tercümesi 1869] adlı eserinde Çek dilini ve İslâv ırkının büyüklüğünü över.

BALBINUS, Decimus Caelius Calvinus (M. S. II. - III. yüzyıl), Roma imparatoru. Çok okumuş ve namuslu bir adam olan B. iki defa konsullukta ve sekiz eyaletin valiliğinde bulunmuş, Gordianus'un ölümünden (238) sonra, Pannonia'dan İtalya üzerine yürüyen Maximinus Thrax'a karşı, Senatus tarafından Marcus Clodius Publius Maximus Pupienus ile birlikte imparator ilân edilmiş, fakat 99 gün süren bir hükümdarlıktan sonra, Capitolium oyunları sırasında, ayaklanan praetorianuslar (hassa muhafızları) tarafından ortağı ile birlikte öldürülmüştür.

BALBİS, eski Yunan stadyumlarında disk atılan uzunluğu 80, genişliği 70 cm ve yerden yüksekliği ön kenarda 5, arka kenarda 15 cm olan kerevet gibi yükseltilmiş yer. Koşular için çıkış yerine de B. denirdi.

BALBİZİYA (Balbisia), buğdaygiller (Graminae) den Şili, Peru, Boliviya'da 6 kadar türü yetişen bir bitki cinsi.

BẠLBO, Cesare, kont (1789 - 1853), İtalyan devlet adamı ve tarihçisi. Torino'da doğmuş, yine aynı yerde ölmüştür. Napoléon egemenliği zamanında Floransa, Roma, Paris ve Illyria'da çeşitli memurluklarda bulunan (1808-1814) B., Napoléon'un düşmesinden sonra, Piemonte ordusuna subay olarak girmiş ve siyasî vazifelerle birkaç defa Paris'e ve Londra'ya gönderilmiştir. 1821 ihtilâline katılmakla suçlandırılarak sürgüne gönderilmiş, bir müddet sonra Piemonte'ye dönmesine müsaade edilmişse de kendisine hiçbir devlet memurluğu verilmemiştir. B. siyasî hayattan bütün bütün çekilerek kendini edebî çalışmalarına vermiş (1824 - 1847) ve İtalya'nın yeniden doğuşu (İtal. *Risorgimento*) uğrunda birçok eserler meydana getirmiştir. Piemonte'de ilk meşrutî hükümet kurulunca B. başbakanlığa atanmış fakat dört ay sonra istifa etmek zorunda kalmıştır (1848). Ama gene de Piemonte hükümetinden bundan sonra da birkaç defa siyasî vazifeler almıştır. Eserlerinden *Delle speranze d'Italia* (İtalya'nın ümitleri hakkında) [1844] adlısı İtalyan milleti üzerinde büyük etkiler bırakmıştır. B. bu kitabında, İtalya'yı yabancı devletlerin egemenliğinden kurtarıp papanın ve Savoia hanedanının önderliği altında bir İtalyan devlet konfederasyonu kurulması gerektiği fikrini savunmuştur. Diğer eserlerinden şunlar anılmıya değer: *Quattro novelle narrate da un maestro di scuola* (Bir okul öğretmeni tarafından anlatılan dört hikâye) [1829]; *Storia d'Italia sotto i barbari* (Barbarlar egemenliği altında İtalya tarihi) [1830]; *Vita di Dante* (Dante'nin hayatı) [1839]; *Della monarchia rappresentativa in Italia* (İtalya'da temsilî monarşi hakkında) [1857] ; *Pensieri sulla storia d'Italia* (İtalya tarihi hakkında düşünceler) [1858].

BẠLBO, Italo (1896 - 1940), İtalyan tayyareci ve mareşali. Quartesana (Ferrara bölümünde) da doğmuş, Tobruk (Afrika) ta ölmüştür. Kısa bir zaman gazetecilik yaptıktan sonra Birinci Dünya Harbi'nde Alpler'deki İtalyan ordusunda bulunmuş, 1920 de Faşist partisine girerek, komünist ve sosyalistlere hücum eden «uçar bölük» leri kurmuş, Mussolini tarafından «karagömlekli» (camicia nera) lerin ve Gönüllü Milis (Milizia Volontaria)in başına getirilmiş, 1922 ekiminde de «Roma üzerine yürüyen dörtler» (Quadrumviri della Marcia su Roma ; öbürleri : M. Bianchi, E. De Bono, ve C. M. De Vecchi) den biri olmuştur. Faşist rejiminde hususiyle İtalyan hava kuvvetlerini birinci sınıf bir hava ordusu haline yükseltmeğe çalışmış, bu arada, çoğu bombardıman uçak filolariyle olmak üzere, birçok gösteri uçuş turneleri yapmıştır: İngiltere'ye, Güney Amerika'ya, Batı Akdeniz'e, Odesa'ya, Chicago'ya, v. b. 1929 da Hava Bakanı olmuş, 1933 te hava mareşalliğine yükselmiştir. 1933 te Mussolini, Hava Bakanlığını üzerine alarak B. yu Libya genel valiliğine atamıştır. Bazılarına göre bu atamanın sebebi Mussolini'nin Balbo'yu kıskanması olmuştur. Afrika'da Balbo birçok istihkâmlar yapmış ve bir hava ve deniz üssü haline getirdiği Tobruk'ta, İkinci Dünya Harbi başlarında. 1940 haziranında, uçakla düşmüş ve ölmüştür. Bindiği uçağın hangi şartlar altında düştüğü kesin olarak açıklanamamıştır ; İtalyan tebliğine göre, İngiliz uçaklarına karşı harbederken düşmüştür ki İngiliz Dışişleri Bakanlığınca yalanlanmıştır ; bazılarına göre de, Balbo İngilizsever olduğu için Mussolini'nin emriyle İtalyanlar tarafından düşürülmüştür. Ölümünden sonra İngiliz uçakları Tobruk üzerine çelenkler atmışlardır.

BALBỌA (önceleri La Boca), Panama Kanalı'nın batı ucunda bir liman Kuzey Amerika Kanal Bölgesi'nin garnizon şehri ve merkezi. Nüfusu 10 000. B. 1914 te bataklık bir kıyıda kurulmuş, hızla gelişmiştir.

BALBOA, Panama Cumhuriyeti para birimi. 100 centavo'ya bölünür. Değeri 1 Amerikan doları'dır.

BALBOA, Vasco Núñez de (1475 - 1517). İspanyol gezgini ve kâşifi. Jerez de los Caballeros'ta doğmuş, Panama'daki Acla şehrinde idam edilmiştir. B., İspanya'da servetini tüketince Amerika'ya gitmiş ve velinimeti Enciso (b. bk) yu devirerek Darien'deki İspanyollar'ın şefi olmuştur. Cesur, kandökücü ve sergüzeştçi olarak tanınan B. batıda ve başka bir büyük denizin kıyısındaki kasabalarda pek çok altın bulunduğunu öğrenmiş ve bir avuç maiyetiyle Panama kıstağını geçerek bu memleketleri bulmağa gitmiştir. B., yoluna çıkan yerlileri kılıçtan geçirmiş ve bir dağın tepesine tırmanarak batıdaki büyük denizi (Pasifik) görmüştür. B. ve arkadaşları Tanrı'ya şükrederek Pasifik'i ilk defa gördükleri yerde bir ağacı devirerek haç şeklinde

yontmuşlar ve oraya dikmişlerdir. B., 28 eylûl 1513 te Pasifik'teki San Miguel koyu'nun kıyısına varmış bir elinde, üzerinde Meryem ve İsa'nın resimleri ile Castilla arması bulunan bayrak, öbür elinde kılıç olduğu halde denize girmiş, kılıcını denize vurarak bu denizleri ve bu denizin çevirdiği toprakları Castilla kıralı adına zaptettiğini bildirmiştir.

B., Darien'e döndüğü zaman görevinden atıldığını ve yerine gönderilen Pedro d' Avila'nın Darien'e gelmiş olduğunu öğrenmiştir. B. nın keşifleri İspanya'da duyulunca kendisine Güney Denizinin Andelatadosu adı verilmiş, fakat yine Pedro Arias'ın emrinde bırakılmıştır. B.. Peru'ya yapacağı keşif gezisi için kendisine gerekli gemilerin malzemesini insan sırtında taşıtarak deniz kıyısına yığdırmış ve gemileri ile Panama kıstağının bütün kıyılarını keşfetmiştir. Bu gezilerinde Pizarro (b. bk.) ya raslayınca Darien'e dönmüştür. Pizarro B. yı Pedro Arias'ın emri ile hapsetmiştir. B. nın başarılarını çekemiyen Pedro onu birtakım cürümlerle ve ihanetle suçlandırarak öldürtmüştür.

BALBUENA, Bernarda de (1568 - 1627), İspanyol şairi ve başpapazı. Valdepeñas'da doğmuş, piskoposu olduğu Porto-Rico'da ölmüştür. Çok kuvvetli mısraları bulunan *El Bernardo ó la victoria de Roncesvalles* (Bernardo veya Roncesvalles zaferi) [1624] adlı manzum destanı ile tanınmıştır.

BALBURA, Lykia'nın kuzeyinde eski bir Kabalia şehri. B., merkezi Kibyra olan şehirler topluluğunun (Tetrapolis) üyesi iken M. S. II. yüzyılın başlarında, bu topluluğun dağılması üzerine, Lykia'ya katılmış ve bu tarihten başlıyarak bir Lykia şehri olarak yaşamıştır.

B., Lykia'nın en yüksekte kurulmuş bir şehriydi; kalıntıları, Elmalı ilcesinin kuzeybatısında, Kocaçay'ın (eski Ksantos) en yukarı kollarından birini teşkil eden Katara suyunun ayırdığı iki tepenin üzerinde görülmektedir.

Şehrin büyük kısmı, suyun kuzeyindeki tepenin üstünde ve yamaçlarında kurulmuştu. Akropolis'in bulunduğu bu tepede birçok sarnıç ve Bizans çağına ait bazı kalıntılar görülmektedir. Biraz aşağıda. Akropolis'in güneye bakan yamacında, oldukça iyi korunmuş bir tiyatro kalıntısı vardır. Genel hizmetlerde kullanılan yapılarla halkın oturduğu evler ve çeşitli lâhitler batıya doğru kademe kademe alçalan yamaçta sıralanmışlardır. Suyun güneyindeki kısımda ikinci bir tiyatro kalıntısı vardır ki, burasının vahşî hayvan dövüşlerine mahsus bir yapı olması muhtemeldir.

BALBUS (M. S. I. yüzyılın ikinci yarısı - II. yüzyılın ilk yarısı). Roma mühendis ve yazarı. Hayatı hakkında elde pek az bilgi vardır. İmparator Traianus (hük. 98 - 117) un açtığı Dacia seferine katılarak Dacia'da yapılan arazi ölçme işlerini yönetmiştir. Seferden Roma'ya dönünce (102 yahut 106) o zamana kadar topladığı malzemeyi işliyerek *Expositio et ratio omnium formarum* (Bütün şekillerin tasviri ve teorisi) başlıklı önemli bir geometri kitabı yazmıştır. İskenderiye'li Heron'a dayanan bu eserinde en çok kullanılan ölçüleri gözden geçirdikten sonra geometri kavramlarının tanımlamalarını vermektedir. Eserinin bir kısmı bize kadar gelmemiştir.

BALBUS (Lât. = kekeme), eski Roma'da birçok kişinin adı. En tanınmışları şunlardır:

1 — **Manius Acilius B.,** M. Ö. 150 de konsul.

2 — **T. (= Titus) Ampius E.** (M. Ö. I. yüzyıl), Pompeius'un tarafçılarından. Daha sonra Caesar kendisini affetmiştir.

3 — **Q.** (= Quintus) **Antonius B.,** M. Ö. 82 de Sicilya praetor (b. bk) u.

4 — **Marcus Atius B.** (M. Ö. I. yüzyıl), Caesar'ın kızkardeşi Iulia'nın kocası. Kızı Atia Augustus'un annesidir.

5 — **Lucius Cornelius B.** (*Maior* = büyük, ihtiyar diye de anılır) devlet adamı. M. Ö. I. yüzyılın başlarında Gades (Cádiz, İspanya)te doğmuş, sonra Roma'da yerleşmiştir. Ölüm tarihi bilinmiyor. Aslında zengin bir tüccardı. Pompeius, Sertorius'a karşı yaptığı hizmetleri karşılığında B ve ailesine Roma vatandaşlığını vermiştir. Bütün partilerle iyi münasebetleri olan B., ilk Triumviratus (b. bk.; Caesar, Pompeius ve Crassus'un ittifakı) a da hizmetlerde bulunmuş, Caesar'ın ilgisini kazanarak, praefectus fabrum (başmühendis) sıfatiyle Caesar ile birlikte Hispania'ya (M. Ö. 61) ve Gallia'ya (M. Ö. 58) gitmiştir. Yabancı olmasına rağmen Roma vatandaşlığına girebilmiş olması, büyük nüfuzu ve serveti B. a birçok düşmanlar kazandırmış, bunlar kendisini Roma vatandaşlığını hile ile elde etmiş ve Triumviratus'a karşı bir suikast tertiplemiş olmakla suçlandırmışlardır. Fakat Cicero'nun, hakkında söylediği *Pro Balbo* (B. lehine) başlıklı ünlü savunma nutku ve Pompeius ile Crassus'un, lehine ifadede bulunması üzerine B. beraet etmiştir (M. Ö. 56). Caesar ile Pompeius arasında patlak veren iç harbte rakipler arasında aracılıkta bulunması için Cicero'yu kazanmağa çalışmış, sonra Caesar'ın hususî kâtibi ve bankacısı olmuş, Caesar'ın öldürülmesi üzerine Octavianus'a intisap etmiştir. M. Ö. 43 veya 42 de praetorluğa, 40 ta ise konsulluğa getirilmiştir. B. un hem kendi hem Caesar'ın hayatının başlıca olaylarını günü gününe kaydeden bir eseri vardır.

6 — **Lucius Cornelius B.** (*Minor* = küçük, genç diye de anılır), devlet adamı, komutan ve yazar. Lucius Cornelius B. Maior'un yeğeni idi. Roma vatandaşlığına amcası ile birlikte kabul edilmiştir. İç harbte Caesar'a hizmet edip Alexandria (İskenderiye) ve Hispania seferlerine katıldığı için, mükâfat olarak, pontifex (b. bk.) ler kuruluna alınmıştır. Hispania quaestor (b. bk.) u olduğunda, halkı sömürerek, büyük bir servet sahibi olmuş (M. Ö. 43), aynı yılda Mauretania Kıralı Bogud tarafına geçmiştir; Afrika prokonsulluğuna atanıncaya kadar (M. Ö. 21) hakkında hiçbir kayıt yoktur. M. Ö. 19 da Gramantlar'ı yendikten sonra Roma'da şerefine bir zafer alayı (triumphus) yapılmıştır. Sonra Roma'lı olmıyan birisi için tertiplenen ilk zafer alayı bu idi. B. Roma'da bir tiyatro kurmuştur (M. Ö. 13). Dyrrhachium (Dıraç, Arnavutluk) da Pompeius'un karargâhında Lentulus'a yaptığı ziyaret hakkında bir piyesi, tanrılar ve bunlara tapma üzerine ise *Exegetica* (Yorumlamalar) başlıklı bir eseri vardır.

BALBUS HEYKELLERİ, Balbus ailesinin Napoli müzesindeki dokuz heykeli. Herculaneum kazılarında meydana çıkan bu mermer heykellerden birisi, ünlü Balbus ailesinin başkanını göstermektedir. Bu heykel, örtü katlarının güzelliği ile ün almıştır. Buna oldukça benziyen bir diğeri, Balbus'un oğluna aittir; ötekilerden iki heykel de atlı olarak yapılmıştır. Çok güzel ve zarif olarak işlenmiş olan diğer dört heykel de, büyük bir ihtimalle, Balbus'un kızlarına türlü pozlar verilerek işlenmiştir. Sonuncu ve çok güzel bir işçilikle yapılmış olan heykelde, Roma valisinin karısı Ciria, dokuz sanat perisinden biri olan Polymnia'nın sembolü şeklinde gösterilmiştir.

BĂLCESCU [*bılçesku* ok.], **Nicolae** (1819 - 1852), Rumen yazarı ve devlet adamı. Bükreş'te doğmuş, Palermo'da ölmüştür. 1848 deki siyasî liberalizm cereyanının ve Eflâk (Valakya) daki ihtilâl hareketinin önderlerinden olmuş, bütün Rumenler'in tek bir devlet halinde birleşmeleri için savaşmıştır. Macarlar'la anlaşma teşebbüsü bir sonuç vermeyince Paris'e, oradan da İtalya'ya geçmiş, ve orada sefalet içinde ölmüştür. Başlıca eserleri şunlardır : *Puterea armată şi arta militară dela întemeierea principatului Valahiei până acum* (Eflâk prensliğinin kuruluşundan şimdiye kadar silâhlı kuvvetler ve harb sanatı) [1844], *Magazin istoric pentru Dacia* (Dakya için tarih mahzeni) [A. T. Laurian'la beraber, 5 cilt, 1845 - 1848] adlı dergi, *Drepturile Românilor către Inalta Poartă* (Bab - ı Âli'ye karşı Rumenler'in hakları) [1848], Fransızca olarak *Question économique des principautés danubiennes* (Tuna prensliklerinin ekonomik meselesi) [Paris 1850], en önemlisi olarak da *Istoria Românilor sub Mihai - Vodă Viteazul* (Cesur Prens Mihail zamanındaki Rumenler'in tarihi) [1878, 1887, bitmemiştir].

BALCUK, tarihçi Mehmet Neşri'nin verdiği Osmanoğulları soyu şeceresine göre Osman Gazi'nin otuz dokuzuncu kuşakta gelen efsanevî atası.

BALÇIK (Rumen. *Balcic*), Rumanya'da güney Dobruca (Rumen. Dobrogea) nın Caliacra bölümünde bir kasaba. Nüfusu 6 323 (1936). Karadeniz'de bir liman. Halkı, daha çok ticaret ve balıkçılık ile geçinir. Büyük bir un fabrikası vardır. Modern tarım usulleri ile verimli hale getirilmiş olan bir bölgenin merkezi durumundadır. Kasabanın kuzey - doğu tarafında Tuzla adlı ufak bir tuzlu göl bulunur, ki tuz istihsal olunur. Bükreş Antlaşması'na (1913) kadar B. Bulgaristan'ın idaresi altında idi.

BALÇIK (Toprak): bk. TOPRAK.

BALÇOVA KAPLICASI (Balçıkova Agamemnon, Apollo kaplıcaları da denir), İzmir'in hemen güneybatısında çok eskiden beri tanınmış kaplıcalar. B. na İzmir - Urla -Çeşme turistik şosesi üzerinde 3 üncü km nin solundan ayrılan yoldan gidilir. Kaplıca ana şoseden 1 km kadar içeridedir. Bu kaplıcalar, İnciraltı plâjına da 2 km uzaklıktadır. Kaplıca suyu, buradaki killi şist, kumtaşı ve yer yer püskürük külteli bir yapısı bulunan dağların eteklerinden kaynar. Suyun bir kısmı beton kapaklarla örtülü bir depoda biriktirilir, buradan tulumbalarla çekilerek banyolara gönderilir. Diğer bir kısım sıcak su ise betonla çevrili çamur banyoları içinde kaynar.

Çam ve zeytin ağaçlariyle kaplı bulunan B. çevresinin görünüşü çok güzeldir. Buradaki Balçova, 1 089 (1945) nüfuslu, güzel bir köydür. B. nda kalabilmek için 76 oda ve bir gazino vardır. İzmir'den buraya günübirliğine gelenlerin sayısı çoktur. Ziyaretçilerin su ve çamur banyoları alabilmelerini sağlamak üzere aşağıda 12 mermer, yukarıda 6 fayans banyo yeri ile betondan yapılma 11 çamur banyosu yeri vardır.

B. ndaki kaynakların hepsi aynı özelliktedir: Banyo sularının sıcaklığı 53° çamur banyolarınınki ise 59° dir; bunlar radyoaktif sulardır.

BALDAKİN: bk. ÇETİR.

BALDENSPERGER, [*baldẽsperjẹ* ok.], **Fernand** (doğ. 1871) Fransız edebiyat tarihçisi. Saint - Dié'de doğmuş, Nancy, Lyon, Paris'te ders vermiş, Amerika, İskandinavya ve 1919 dan beri de Strasbourg'da, mübadele suretile, profesörlük etmiştir. Mukayeseli edebiyat disiplinini sistemleştirenlerden biri olmuştur. 1924 ten beri Sorbonne'da çalışmaktadır. B., *Gottfried Keller* (1899), *Goethe en France* (Goethe Fransa'da) [1904]. *A. de Vigny* (19 2 ve 1933), *Le mouvemet des idées dans l'émigration française* (Fransız mültecilerinde [Fransız İhtilâlinde] fikir hareketleri) [2 cilt 1925], *Orientations étrangères chez Balzac* (Balzac'ta yabancı yönelmeler) [1927], *Une vie parmi d'autres* (Başkaları arasından bir hayat) [1940] adlı eserleri yayımlamış ve 1921 de 3 ayda bir çıkan *Revue de Littérature Comparée* (Mukayeseli edebiyat dergisi) adlı P. Hazard'la beraber dergiyi kurmuştur.

BALDER, İskandinavya mitolojisinde bir tanrı (bk. BALDR).

BALDIRAN (Conium; Fr. Ciguë), maydanozgiller (Umbelliferae) den, Avrupa, Asya ve Afrika'da iki türü yetişen bir bitki cinsi. Her ikisi de otsu olan bu bitkilerin gövdeleri oldukça uzun, içerleri boş, dış tarafları eflâtun renkli lekeli olup hiç tüyleri yoktur. Yapraklar çok büyük fakat her yaprak tüy gibi ince 3 - 4 dilimlidir. Çiçekler küçük ve beyaz renklidir. Yurdumuzda daha çok sulu hendek ve dere kenarlarında çok raslanan *Conium maculatum* türü 1, 5 - 2 metre yüksekliğinde, kalınca gövdeli bir ottur. Bu bitkinin bütün kısımlarında (en çok meyvalarında, en az köklerinde) Coniine ($C_8H_{17}N$) adında zehirli bir alkoloid bulunduğundan hayvanlar tarafından dokunulmaz. El ile dokunulunca pis bir koku duyulur. Eski Atinalılar'ın, siyasî hükümlüleri (Sokrates ve Phokion gibi) bunun meyvalarından çıkarılan zehirli su ile öldürdükleri kitaplarda yazılmaktadır. Baldıran eskiden halk tarafından bazı hastalıklara karşı ilâç olarak kullanılırdı.

BALDIRAN

(Hek.), hekimlikte bu bitkinin meyvaları kullanılır. Bu bitkide koniin (Coniine) veya konisin (Conicine) denen bir alkaloid vardır. Çiçek açmazdan önce yapraklarında çoktur, sonra meyvalara, geçer. Kökte pek az bulunur. Koniin, yağ kıvamında, renksiz veya sarımsı renkli, hususî fena kokulu acı bir sıvıdır. Yüz kısım soğuk suda erir. Sıcak suda daha az, alkolde her nispette erir. Koniin alkaloidi ilk defa sentez usuliyle elde edilmiştir. Baldıranın müessir maddesi olan koniin tuzları kullanılır. Hekimlikte en çok kullanılan koniin tuzu bromhidrat koniindir. Bu madde içeriden çabuk emilir. Yağlı bir madde ile karıştırılmış olarak cilde sürülürse içeri geçer. Sürüldüğü yeri tahriş eder, orada ilkin yanma, koyu eriyikler halinde, ağrı, iltihap ve hattâ yaralar yapar. Çok sulu bir halde derma içine şırınga edilir veya bir merhem ile deriye sürülürse anestezi yapar, ağrıları keser. Koniin, hareket sinir sisteminin nihayetlerini felce uğratır. Duyu sinirlerini uyuşturur. Bundan dolayı bu alkaloidi eskiden ağrı kesmek için sık kullanırlardı. Dimağ üzerine önemli bir etkisi görülmüyor, fakat omuriliğini felce uğratıyor. Bu etki, hareket

sinirlerine olan etkiden sonra gelir. Kalbi önce çabuklaştırır, sonra yavaşlatır. Kan basıncını biraz düşürür. Kalb ölüme kadar, kuvvetini oldukça iyi muhafaza eder.

İlâcın solunum üzerine tesiri: Önce solunum hızlanır. Sonra yavaşlar. Ölüm solunumun durmasiyle gelir.

Baldıran, salya, ter ve bronş ifrazlarını önce çoğaltır sonra azaltır. İdrarı da artırır.

Baldıranla zehirlenme: Fazla mıktarda baldıran veya alkoloidi alındığında 30 - 45 dakika sonra etkisi başlar. Kısa süren uyanma belirtilerinden sonra bacaklarda zaiflik başlar. Biraz sonra felç gelir. Renk uçar göz bebekleri genişler ve ışığa, mesafeye karşı büyüyüp küçülme şeklindeki tepkileri kalmaz. Göz kararır, nabız çabuklaşır, solunum güçleşir Zekâ son dakikalara kadar bozulmaz. Şahıs yavaş yavaş ölüme yaklaştığını farkeder. Felç kolları da tutar. Nihayet solunum durur ve havasızlıktan ileri gelme bir kaç ihtilâçtan sonra ölüm gelir.

Kronik zehirlenmelerde, adalelerin zayıflığı cinsî kudretsizlik, şişmanlığa meyil görülür.

Tıpta kullanıldığı yer: İçeriden ağrılara ve spazmalara karşı kullanılırdı. Dışarıdan lenfa bezi şişmelerinde, il tihaplarında merhemi sürülürdü. Bugün hemen terkedilmiş gibidir.

BALDIRIKARA (Adiantum), eğrelti otlarından polipodiase (Polipodiaceae) familyasından tropikal ve astropikal memleketlerde 80 kadar türü bulunan bir bitki cinsi. Küçük ve zarif yaprakçıklardan ve bileşik yapraklarından dolayı süs bitkisi olarak saksılara, havuz ve çeşmelerin yanına ekilen Venüs saçı (*A. capillus veneris*) bu cinsin en meşhur türlerinden biridir. Bundan, daha çok Kanada'da yetişen A. pedatum'dan eskidenberi göğüs hastalıklarına karşı kullanılan *Herba capilli veneris* adlı bir ilâç da elde edilir.

BALDIRZADE MEHMED EFENDİ: bk MEHMED EFENDİ.

BALDINUCCI [*baldinuççi* ok.], **Filippo** (1625- 696), İtalyan sanat tarihçisi. Floransa'da doğmuş, aynı şehirde ölmüştür. Başlıca eseri *Notizie de' professori del disegno da Cimaoue in qua* [*dal 1260 sino al 1670*] (Cimabue'den günümüze, yani 1260 dan 1670 e kadar resim üstadları hakkında notlar) [6 kısım, 1681 - 1728] adını taşır. Bu eserin en önemli kusuru bütün İtalyan sanatını Floransa okullarından çıkmış gibi göstermesidir. İyi bir baskısı Ranalli tarafından yapılmıştır (1845 - 47). B. nin eserleri Milâno'da çıkmıştır (1808 - 12).

BALDISSERA, Antonio (1838 - 1917) İtalyan generali. Padova'da doğmuş, Floransa'da ölmüştür. Öğrenimini Wiener Neustadt (Avusturya) harb akademisinde bitirdikten sonra subay olmuş (1857), kurmay yüzbaşı rütbesiyle Bohemya'da Avusturya - Prusya harbine katılmış ve gösterdiği yararlıklara karşılık Maria Theresia nişanı ile taltif edilmiştir. Venedik eyaleti (Veneto) nin İtalya ile birleştirilmesi (1866) üzerine İtalyan ordusuna giren B., 7 nci bersaglieri (b bk.) alayı albaylığına atanmış (1879), sonra tuğgeneral olarak Eritrea'ya gönderilmiştir (1887 - 1888). Eritrea valisi olarak Massaua'da kalmış, Eritrea'yı Asmara ve Kirin'i alarak genişletmiş (1889). yerlilerden ibaret «askari» (İtalyan imlâsiyle: ascari = askerler) kıtalarını vücuda getirmiş, idarî ve ekonomik tedbirleriyle yeni sömürgeyi sağlamlaştırmıştır. Ancak İtalya diplomatik ve ticarî temsilcisi Pietro Antonelli'nin Habeş hükümdarı Menelik'e karşı güttüğü politikayı beğenmediği için İtalya'ya dönmüş (1889) ve Novara tümeni komutanlığına getirilmiştir. Fakat 1896 da Habeşistan cephesinden gelen kötü haberler ve daha çok general Oreste Baratieri'nin Adua'da Menelık tarafından uğradığı yenilgi üzerine İtalyan hükümeti azimli B.'yı Baratieri'nin ardası olarak Afrika'ya göndermiştir. B. Menelik'in ilerleyişini durdurmuş, Adigrat ve Kassala'da kuşatılmış olan İtalyan garnizonlarını kurtarmış ve elden gitmiş olan topıakların bir kısmını geri almayı başarmıştır. Negüsle Addis - Abeba'da barış yapıldıktan (1897) sonra B. Eritrea'yı yeniden teşkilâtlandırmış, ancak İtalyan hükümetinden gereken yardımı alamayınca, kesin olarak İtalya'ya dönmüştür (1897). 1904 te senatörlüğe atanan B. 1908 de emekliye ayrılmıştır.

BALDR (Yeni İslandca: *Baldur* = aydınlatan), İskandınavya mitolojisinde bir ilâh. Anglosaksonlar'ın da bu ilâhı tanımış olmaları muhtemeldir. Alman kahramanlık efsanesinde buna raslanmıyor. *Edda.* bunu güzel, cesur, parlak ve iyilik sever diye vasıflandırıyor. Bu ilâh, Asslar'ın büyük hâkimi, insan ve ilâhların sevgilisi olarak görünüyor. B. Oðin ile Frigg'in oğludur. Karısı Nanna'dır. Bundan bir oğlu vardır. Adı Forseti'dir. B. ın oturduğu yer Breiðablik (geniş parlaklık) tır. Efsane, onun tanrıların alın yazılarını belirten ölümü çevresinde dolaşmaktadır. B. ın ölümünün hikâyesi, biri nesir olarak Edda (Gylfagginnig) ve öteki Saxo Grammaticus (*Gesta Danorum*) tarafından olmak üzere, birbirinden bütün bütün ayrı iki şekilde, anlatılıyor. *Edda*'ya göre rüyalarla aydınlanan tanrılar B. ı korumağa çalışıyorlar. Öte yandan da Frigg, bütün varlıklar ve eşyalardan B. ı yaralamıyacaklarına dair and alıyor. Kıskanç ve düzenci Loki, muşmula dalının yemin etmediğini duyuyor ve kör Höðr'e bir muşmula dalı veriyor. Bu da bu dalı B. a atarak onu öldürüyor. Tanrılar hernekadar buna kızıyorlarsa da, B. ın öcünü alamıyorlar, çünkü Asgarðr (Asgard) emin ve yanaşılmıyacak bir yerdir. Hermoðr Hel (yeraltı dünyasının tanrıçası) in yanındaki kardeşini kurtarmak istiyor. Hel. B. ı ancak bütün canlılar ve eşyalar ağladıkları takdirde serbest bırakabileceğini söylüyor. Dev Thökk'un kılığına giren Loki B. a ağlamak istemiyor. B. yeraltı dünyasında kalmak zorunda kalıyor. B. ın cesedi, onun ardından ölen karısı Nanna ve atı i e birlikte Hringhorni gemisinde yakılıyorlar. Fakat dünya yeniden kurulduktan sonra, B. ve Höðr birlikte geri döneceklerdir. Saxo Grammaticus, tanrıların gözdesi B. ile Hotherus arasında kıral Gevarus'un kızı uğruna yapılan savaştan bahsediyor. Hotherus, Thor'un eline vurup Mjöllnir adlı çekici düşürüyor. Tanrılar kaçıyor. Saxo ikinci bir yazışta, B. ile Hotherus arasındaki savaşın Danimarka'yı elde etmek için yapıldığını söylüyor. Bu savaşta önce Hotherus yeniliyor. Fakat sonradan kuvvet veren bir kuşak ile dinçlik veren bir yemek yardımıyle B. ı yeniyor ve öldürüyor, Saxo'nun verdiği malûmat Danimarka'nın mahallî efsanelerine dayanıyor B. ın ölümü efsanesi hakkında henüz fikir birliği yoktur. Bazılarına göre B bir yaz tanrısı, bazılarına göre bir barış tanrısıdır. Bazılarına göre de İsa, kimine göre de bitki tanrısıdır. Neckel'e göre bu efsane Doğudan gelmiştir.

BALDUNG, Hans [lâkabı: *Grien* veya *Grün*] (1476 - 1545), Alsace'lı ressam, desinatör ve gravürcü. Strasbourg yakınında doğmuş ve orada ölmüştür. Önceleri Colmar resim okulunun ünlü primitif resim üstadı Martin Schongauer'in, daha sonra da Alman rönesans resminin

BALDUNG: «Ölüm ve genç kız» (Viyana, Millî Galeri)

ünlü sanatçısı Albrecht Dürer'in, Mathias Grünewald'ın yanında yetişmiştir. Grünewald'in eserlerinde olduğu gibi göz kamaştırıcı ışık görünüşlerini, acaip ve görülmemiş aydınlıkları eserine koymuştur. Çok sert olarak koyduğu renklerde yumuşaklığa pek az yer verilmiştir. B. un birçok eserleri arasında en tanınmış olanı Freiburg - im - Breisgau katedralindeki, 1511 - 1516 yılları arasında yapılmış olan, mihrap resmi (üçlü pano) dur. Buna Meryem'in taç giyme töreni, tebliğ, ziyaret, velâdet ve Mısır'a kaçış konuları işlenmiştir. Basel müzesinde «Şehvet» ve «Ölüm» adlı iki allegorik eseri, Berlin müzesinde müneccim kıralların İsa'ya tapışı ayrıca Darmstadt, Münih, Karlsruhe, Viyana müzelerinde portre ve tabloları ile Karlsruhe müzesinin estamp bölümünde eserlerinin taslaklarından müteşekkil değerli bir kitabı vardır B. gravür resimlerinden başka, halı için karton resimleri de yapmıştır. Eserlerinde çoğunlukla açık yeşil rengi kullanmasından dolayı ona Grien veya Grün (yeşil) lâkabı verilmiştir.

BALDUR, İskandinavya mitolojisinde bir ilâh (bk. BALDR).

BALDWIN [*boldwin* ok.], **James Mark** (1861-1934), Amerikan filozof ve psikoloğu. 1887 de Lake Forest üniversitesinde, 1890 da da Kanada'da Toronto üniversitesinde felsefe profesörü, 1893 te Princeton üniversitesinde psikoloji, 1903 te Johns Hopkins üniversitesinde tekrar felsefe profesörü olmuştur. Baldwin'e göre bilimler ikiye ayrılır: 1 — Jenetik, 2 — Ajenetik bilimler. Birincilerde, ele alınan konunun evrimi ve tarihi gözönünde tutulur (psikoloji, sosyoloji, ahlâk). İkincilerde ise nicelik ile mihanik hâkimdir (matematik, fizik, v. b.). Bilgi alanındaki başlıca hataların kaynağı, bu iki grupun esas yapılarının biribirine karıştırılmasıdır. Başlıca eseri *Thought and Things or Genetic Logic* (Düşünce ve nesneler yahut jenetik mantık) [1908 - 1914] adını taşır. Baldwin, *Dictionary of Philosophy and Psychology* (Felsefe ve psikoloji sözlüğü) [3 cilt, 1901 - 1904] yi çıkarmış ve *Psychological Bulletin* adlı dergiyi kurmuştur (1904).

BALDWIN [*boldwin* ok.], **Stanley, Earl of Bewdley** (1867 - 1947), İngiliz devlet adamı. Astley Hall'da doğmuş ve Worcestershire'da ki Bewdley'de ölmüştür. Babası demirci ustası, demiryolları müdürü ve parlâmento üyesidir. Annesi Rudyard Kipling'in halasıdır. Harrow ve Cambridge kollejlerinde öğrenimini başarı ile yaptıktan sonra baba evine dönmüş ve işlerinden artan zamanlarını edebî eserlere, hayvan yetiştirmeğe vermiştir. 39 yaşında iken Kidderminster deki seçime Muhafazakâr Parti adayı olarak girmişse de kazanamamış, fakat ertesi yıl Bewdley'de ölen babasının yerine seçilmiştir. B. parlâmentoda hemen kendini göstermiş ve başbakan Bonar Law onu özel kâtipliğine almış. birkaç ay sonra da kabinesinde hazine kâtibi yapmıştır. B bu tarihten sonra bütün koalisyon kabinelerine, bakan olarak girmiştir. Lloyd George. koalisyona son verince B. kendi partisinin götüşünü şu sözlerle açıklamıştır: «Lloyd George mensup olduğu liberal partiyi karaya oturttu. niçin bizimkini de o hale getirmesine müsaade edelim?»

LORD BALDWIN

1922 seçimlerini Muhafazakâr Parti kazanınca B., sağlık durumu çalışmağa elverişli olmıyan Bonar Law'nun yerine, başbakan olmuştur. B. himaye sistemine ait tedbirlerini teklif etmeden önce genel seçimlere başlamayı vazife bilmiştir; bu 1924 seçimlerini İşçi Partisi kazanmış ve Ramsey MacDonald başbakan olmuştur. 1924 yılı ocak-kasım aylarında işbaşında bulunan İşçi Partisi, Muhafazakârların yardımını kazandığı halde başarı gösterememiş ve 23 ekim 1924 te yapılan seçimleri muhafazakârlar büyük bir çoğunlukla kazanmışlar ve B. yeniden başbakan olmuştur. 1929 yılına kadar iktidarda kalan B. 1926 yılında patlayıp İngiltere'yi büyük bir buhran içine atan genel işçi grevini çarçabuk yatıştırmakla büyük bir ün kazanmıştır.

1931 de Ramsay MacDonald'ın kurduğu millî hükümete Meclis Başkanı, 1935 te de üçüncü defa olarak başbakan olmuştur. Fakat 1937 de kıral Edward VIII. in tasarladığı izdivacın yarattığı buhran üzerine, Edward'ın tahttan feragati ve George VI. nın taç giymesinden sonra Neville Chamberlain lehine başbakanlıktan istifa etmiş ve Earl of Bewdley (Bewdley kontu) sanını almıştır. Açık fikirli sağlam kararlı ve enerji dolu bir devlet adamı olarak tanınan B. güttüğü barış politikasiyle İngiltere'nin silâhlanmasını ihmal etmiş ve İkinci Dünya Harbi'nin patlak vermesinden sonra ünü sarsılmıştır. Nutukları *On England*

(İngiltere hakkında) [1926], *Our Inheritance* (Mirasımız) [1928], *This Torch of Freedom* (Hürriyetin bu meşalesi) [1935] ve *An Interpreter of England* (İngiltere'nin bir sözcüsü) [1939] başlıkları altında yayımlanmıştır.

BÂLE: bk. BASEL.

BALE, farklı dil ailelerinden olan iki dilin adı: 1 — Afrika'daki Sudan-Guinea dil ailesinin Fildişi Kıyısı Dahomey grupuna giren bir dil. Volta alt-grupundan olan bu dile Santrokofi de denir. Fildişi Kıyısının gerisinde, Volta Nehri ile Altın Kıyısı'ndaki Akposso Dağları arasında konuşulur. Bazı dilciler. bu dili Sudan Guinea dillerinden değil, bu dillerle Bantu dillerinin karışmasından meydana gelmiş olan Bantuid (b. bk.) dillerden saymışlardır. Bu sınıflamaya göre, Bale dili Bantuid dillerin Güney veya Togo bölümünün Orta Togo grupundandır, yakın akrabaları da Borada, Lefana. Likpe, ve Akpafu dilleridir. Bk. FİLDİŞİ KIYISI - DAHOMEY DİLLERİ. 2 — Hint Okyanusu'ndaki Andaman dil ailesinin Büyük Andaman bölümünün Güney grupundan bir dil. Yakın akrabası Bea dilidir. Bk. ANDAMAN DİLLERİ.

BALE [*beyl* ok.], **John** (1495 - 1563), İngiliz piskopos ve yazarı. Cove (Suffolk'ta) da doğmuş, Canterbury'de ölmüştür. On iki yaşında iken Norveç'te Carmelite manastırına girmiş, daha sonra Cambridge'de Jesus College'e girmiş, 1529 da Ipswich Carmelites manastırına başrahip az sonra da Protestan olmuş ve Protestanlığı savunma yolunda yazılar yazmağa başlamıştır. Yazdığı dinî piyesleri sayesinde Thomas Cromwell'in korunmasını sağlamıştır. Düşündüklerini yazmaktan hiç çekinmiyen B., bu piyeslerde manastır sistemi ve onu destekliyenler hakkında çok şiddetli bir dil kullanmıştır. 1540 ta Th. Cromwell'in düşmesi üzerine, B., karısı ve çocukları ile Almanya'ya kaçmış, Edward VI. tahta çıkınca yeniden memleketine dönmüş ve kıral tarafından Ossory piskoposluğuna atanmıştır (1552). Mary tahta çıkınca gene kaçmış, Holânda ve İsviçre'ye gitmiş, Elizabeth tahta çıkınca tekrar İngiltere'ye dönmüş ve kıraliçe tarafından Canterbury papazlığına atanmıştır (1560). Edebiyat alanında ilk İngiliz tiyatro yazarlarından sayılan B. in dinî piyeslerinin ancak beş tanesi korunabilmiştir. En tanınmış piyesi olan *King Johan* (Kıral Johan) ahlâkî piyesleriyle İngiliz tarihî dramları arasında bir geçiş olarak kabul edilir.

Aynı zamanda ilk İngiliz edebiyat tarihini Lâtince olarak yazmış olan B. bu en önemli eserini ilkin *Illustrium majoris Britanniae scriptorum, hoc est, Angliae, Cambriae, ac Scotiae, Summarium* (Büyük Britanya'nın, yani İngiltere, Gal ve İskoçya'nın ünlü yazarları toplu dergisi) [1548] adiyle, sonra, daha genişleterek *Scriptorum illustrium majoris Britanniae... catalogus* (Büyük Britanya'nın ünlü yazarları kataloğu) [1557 - 59] adiyle yayımlamıştır. Seçme eserleri, 1849 da Parker Society tarafından basılmıştır. B. in otobiyografyası, Oxford'da Bodleian kitaplığında korunmaktadır.

BALEA, karındanbacaklı yumuşakçalar (Gastropoda) ın akciğerliler (Pulmonata) alt takımına bağlı klavziliide (Clausiliidae) familyasının bir cinsi. Kabukları ince iğ şeklinde ve sola doğru kıvrılmıştır. Saydam (kabukları zeytin yeşili veya esmer renklidir. 9 - 10 mm kadar boyları vardır ve Avrupa'da karada rutubetli yerlerde, taşlar ve odunlar altında yaşarlar. *B. perversa* adlı türü tanınmıştır. Fosilleri de vardır.

BALEAR ADALARI (Islas Baleares, Eskiçağ'da: Baliares Baleares, yahut Gymnesiae, Arapçada Cezair - i Şark Al - Andulus), geniş anlamda. Batı Akdeniz'de İspanya'ya bağlı adalar ve bu adalardan meydana gelmiş olan İspanyol eyaleti (Provencia de las Islas Baleares): dar anlamda Mallorca, Menorca, Cebrera, Conejera ve Dragonera adaları. B. nın yüzölçümleri toplamı 5014 km², nüfusları toplamı 422 000 dir.

Batıda Pityuslar yahut Küçük Balear Adaları (Çam Adaları; Ibiza yahut Ebusus, Formentera yahut Ophiusa), ortada Mallorca (Insula Major. Majorica. yahut Majorca; 3 659 km² yüzölçümünde 88 200 nüfuslu) ile Cabrera (Capraria; keçi adası), doğuda Menorca (Insula Minor. Minorica, Minorca; 13 000 nüfuslu; birtakım yıkılar var) ada grupları ayrılmıştır. Bunlar arasında ve en batıdakilerle İspanya kıyıları (Nao Burnu) arasındaki uzaklık 40 - 90 km dir. B., oldukça dağlık (Mallorca 1571 m) olup Endülüs dağlarının deniz seviyesi altında kalmış olan uzantılarının yüksek yerleridir. Bu adaların yapılarında Mezozoik kalkerler üstün olmakla beraber Mallorca ile Menorca'da az yüksek, genişçe Tersiyer yöreler bulunur.

B. nın iklimi kışın yağışlı (Akdeniz iklimi)dir; fakat yağış azdır. Doğal bitkileri arasında çamlar ve yazın yeşil meşeler varsa da her mevsimde yeşil fundalıklar (maki) üstündür. Yamaçların 600 m den aşağıdaki bölümlerinde hurmagillerin bodur türleri bulunur. Ana karadan ayrı gelişme dolayısiyle birtakım özel bitkileri de vardır. Sulanabilen, verimli çukur yerlerin ahalisi çalışkan ve kalabalıktır.

Başlıca ürünler, zeytin yağı üzüm, şarap, badem, incir ve turunçgillerdir. Domuz ve katır da beslenir. Balıkçılık yapılır; ticareti gelişkindir. Kömür, demir, bakır ve mermer bulunur.

Büyük adalar birbirine ve İspanya kıyılarına kablolarla Barcelona ve Valencia'ya buharlı gemilerle bağlıdır.

Adaların yönetim merkezi, Mallorca üzerinde bulunan Palma'dır. Iklimin yumuşaklığı, doğal güzellikleri dolayısiyle B. kışın ve baharda çok uğranan yerlerdendir.

DİL. Balear Adaları (Islas Baleares) nda Katalancanın bir diyeleği konuşulur. Mallorquino denilen bu diyelek, Katalan dilinin «Adalar Katalancası» grupuna girer. Aynı grup içerisinde yakın akrabası, İtalyanca konuşulan Sardinya Adası'nın Alghero şehrine göçmen olarak gitmiş olan Alghero Katalancasıdır. Bk. KATALAN DİLİ.

Tarih: Bu adalar eski zamanlarda Fenikeliler'e ve Kartacalılar'a bağlanmış, M. Ö. 122 yılında Q. Caecilius Metellus Baliaricus tarafından Roma'ya katılmış ve Mallorca Adası'nda Palma ile Pollentia şehirleri kurulmuştur. Minorca Adası'ndaki bellibaşlı şehirler ise Kartacalılar zamanında kurulmuştur. B. sonraları Vandal'ların kıralı Geiserich'in egemenliğini tanımıştır (465). Daha sonra bu adalar Doğu Roma İmparatorluğu'na bağlanmış (534), fakat hiçbir zaman Vizigotlar'ın eline geçmemiştir. Musa b. Nusayr'ın da bu adaları oğlu Abdullah'a zaptettirdiği yolunda bir söylenti vardır. B. 797 - 798 tarihlerinde Araplar tarafından birçok defalar alınmış, Büyük Karl bu akınlara son vererek bu adaları yeniden Hıristiyanlık âlemine bağlamışsa da kısa bir müddet sonra buraları yine Araplar'ın hücumuna uğramıştır (799). Bu akınlara Normanlar da katılmıştır. B. 903 yılında kesin olarak Endülüs Emevî Devleti'ne bağlanmıştır. Bu adaların batı yönünde karşılarına düşen Denia bölgesinin emîri Ebul - Ceyş Mucahid el-Muvaffak el-Amiri

burasını almıştır (1045). Bu emîrin oğlu da burada otuz iki yıl hüküm sürmüş sonra kayınbabası ve Saragosa hükümdarı el - Muktedir B. nı alıp onu tahttan indirmiş ve burasını ülkesine katmıştır. B. daha sonra Murabıtlar'ın eline geçmiş ve Aragón Kıralı Jaime I. tarafından alınıncaya kadar (1229) burada Murabıtlar'ın ve Muvahhitler'in valileri hüküm sürmüştür. Ünlü tarihçi el Hümeydi B. lıdır.

BALEAR ADALARI KÜLTÜRÜ: bk. TALAYOT KÜLTÜRÜ.

BALEARİKA (Balearica), bataklık kuşları (Grallae) takımının turna kuşları (Gruidae) familyasına bağlı bir cins İri başlı, kuvvetli vücutlu, boyunları orta uzunlukta olan bu kuşların uzun bacakları, yuvarlak uçlu kanadları, küt kuyrukları vardır. *B pavonina* adlı türü Afrika'da yaşar ve hayvanat bahçelerinde de bulunur. 1 m büyüklüğünde olan bu kuşların başlarında siyahla karışık altın sarısı renkli tepelik vardır. Vücutları mavimtrak gri ile karışık siyah renklidir. Kanadlarının üst tarafları beyaz, uç tarafları kahverengi tüylerle kaplıdır.

BALEARİKA

BALENİSEPS (Balaeniceps), kuşların balıkçıllar(Ardeidae) familyasına bağlı bir cins. Bu cinsin Afrika'da, en-çok Nil bölgesinde yaşayan tek türü *B. rex* tir. Çok yassılaşmış geniş ve uzun gagaları vardır ve gaga bir tahta ayakkabıya benzer. Uzun bacakları, iri başları vardır. Boyu 140 cm kadardır. Külrenklidirler.

BALENİSEPS

BALENİT, vulkanize olmuş kauçuk ile şellak (gomlaka), yanmış magnezya (magnezyum oksid) ve kükürtün sıcakta preslenmesinden elde edilen yapma fildişi

BALENOPTERA: bk. BALİNALAR.

BALET (Fr. Ballet [*balę* ok.], İtal. *baletto* = küçük dans, *ballo* = dans, *ballare* = dans etmek), dramatik dans, yani bir şiire veya bir piyese konu olan veya olabilen bir fikir serisini yahut bir hikâyeyi müzik refakatinde ve dekor yardımiyle sahnede sözsüz olarak canlandıran ve bir koreograf (b. bk.) tarafından tertiplenmiş olan münferit ve müşterek danslar ve mimetik hareketler (mimicoplastie) serisi. Güzel sanatlardan biri olan balet genel olarak bir konuya bağlı bulunursa da, modern sanatın türlü kollarında da (meselâ konusuz resim [= peinture absolue, p. abstraite], konusuz müzik [= musique absolue, m. abstraite], v. b.) olduğu gibi, *mutlak* veya *saf* veya *soyut dans* (danse absolue, d. pure, d. abstraite)a, yani sırf müzik melodisine, ritme, ve hareket şekillerinin plâstiğine dayanan ve *semfonik balet* (ballet symphonique) denilen konusuz baletler de vardır; bunlar genel olarak sahnede semfonik şiir (poème symphonique), konçerto, noktürn gibi küçük ölçüdeki müzik nevilerini, bazan da bütün bir semfoniyi canlandırır. Balet, insanın kendi iç âlemini, düşüncelerini ve duygularını anlatmak için mâlik olduğu sayılı vasıtalardan biridir: ses (müzik, şarkı, söz), şekil (mimarî, heykel), renk ve şekil (resim), şekil ve hareket (mimik, jest, dans). Sözsüz bir sahne oyunu olan pantomim (dumb show)de alelâde hareket bulunmasına karşılık, balette hem hareket hem dans, hem müzik vardır. Dekor ve kıyafet bakımından balet, renk ve şekil unsurlarından da faydalanır; yalnız söz ve şarkı yoktur. Baletin iddiası da, en kuvvetli ifade vasıtası olan söz ve şarkıyı kullanmadan, anlatılmak istenileri sadece dramatik dans vasıtasiyle anlatabilmektir. Eskiden klâsik balette ifade kudretini artırmak maksadiyle, bazı kısımlarına yardımcı unsur olarak hikâyeyi anlatan pantomim sahneleri (pas d'action) ilâve edilirdi. Bu pantomimde hem taklidî (yani tabiattaki hareketleri taklit eden), hem temsilî (yani fikirleri temsil ve telkin eden) ritmik veya ritme bağlı olmıyan hareketler yapılırdı. Modern balette mimik hareketlere ve pantomime az yer verilmekte, gerek fikirler ve gerek hikâye sadece dramatik dans vasıtasiyle anlatılmaktadır.

Konusuz balete yaklaşan bir çeşit sahne dansı da bir veya birkaç kişi tarafından icra edilen, gösterişten ziyade ciddîliğe önem veren ve ruhî yaşayışları hareket vasıtasiyle canlandıran *modern dans* (modern dance), *konser dansı* (concert dance) veya *ifade dansı* (danse d'expression, Ausdruckstanz) dır; bk. DANS. Eskiden bu çeşit dansla balet arasında kesin bir fark gözetilirdiyse de şimdi bu fark kaldırılmış gibidir. Harekete refakat eden dinamizm ve ruhî yaşayış (metakinesis) modern dansın esaslarındandır. Dans dilinin esasını kinetik yani fizikî hareket (motion) değil, metakinetik hareket (mouvement) teşkil eder. Modern dansta bu hareketleri tahlil eden ve dansörlere öğreten türlü sistemler vardır: Choreutik, Eukinetik, Eurhythmics gibi. Soyut danstan ziyade konu ve hikâyeye önem veren balete *hareket baleti* (ballet d'action) denir; ses etkisi yapmak için müzikal olmıyan aletler de kompozisyona sokulursa, balet, *mekanik balet* (ballet mécanique) adını alır. Baletin akrobatik dans (danse acrobatique)la doğrudan doğruya bir ilgisi yoktur. Balette bir karakteri temsil eden ve genel olarak senkoplu (syncopé) müzikle yapılan mimetik dansa *karakter dansı* (danse de caractère) adı verilir. Dansörler

Balet dersi (Devlet Konservatuvarı Ankara).

1 inci 2 nci 3 üncü 4 üncü 5 inci

AYAK ve KOL DURUMLARI

bu bakımdan üç sınıfa ayrılır: klâsik dansör, karakter dansörü, ve yarım karakter (demi-caractère) dansörü, ki ikisi ortasında bulunan bir sınıftır. Balette erkek kıyafetiyle erkek rolünü yapan dansöze «travesti» denir.

Balette dansör ve dansözlerin yapacağı hareketler, en ince ayrıntılarına kadar koreograf denilen bir sanatkâr tarafından, istenografiye benzer özel işaretlerle baletin müziğine paralel olarak gösterilir; balet de bu işaretler üzerinden öğrenilerek oynanır; şimdi bazı yerlerde balet bunsuz da oynanmaktadır. Koreografi (choreography) veya dans notasyonu (dance notation) için türlü sistemler kullanılmıştır. Bk. KOREOGRAFİ.

Balet tekniği: Piyanoda veya yazı makinesi kullanmakta da olduğu gibi, balet tekniği her şeyden evvel adaleleri alıştırmaya dayanır. Balette yalnız parmaklar değil, bütün vücut adaleleri alıştırılacağı için öğrenme uzun sürer. Bunun için öğrencilerin genç ve körpe olmaları şarttır. Bunlar, adaleleri henüz sertleşmeden, genel olarak 7-8 yaşında iken balet okuluna girer ve derslere 9 yıl devam ederler. İlk yıllar adale alıştırmasına ayrılır, son yıllarda da artistik figürler, hareket kombinezonları ve asıl balet sanatı öğretilir. Dans studyosunda, dans öğretmeni (maître de ballet, ballet master, b. mistress) nin nezareti altında ve müzik refakatinde öğrenci, tahta parmaklık (barre)a tutunarak ve karşısındaki aynaya bakarak kendini alıştırır, sonra studyonun ortasında, tutunmadan hareketler yapar. Alıştırma önce yavaş (adagio), sonra daha süratli (allegro) yapılır. İlk ve başlıca alıştırmanın amacı, kalça ekleminin anatomisini yavaş yavaş zorlayıp, bu eklemi mihver alarak bacakların 90° sağa ve sola çevrilebilmesini ve iki ayağın düz bir çizgi halinde ökçe ökçeye veya çaprazlamasına yanyana getirilebilmesini (turn-out) sağlamaktır. Balet okulunu bitiren öğrenci (élève, student), operadaki koro heyetinin baletteki karşılığı olan «balet heyeti» (corps de ballet)ne girer. Fransa'da bu heyet «ikinci kadril» (second quadrille) ve «birinci kadril» (premier quadrille) olarak iki dereceye ayrılır. «Birinci kadril» den sonra «korife» (coryphé, -ée) derecesine geçilir (İngiliz baletinde bu terim yoktur); korife'ler, derecelerine göre 6-8 ve 2-4 kişilik gruplar halinde oynıyan dansör ve dansözlerdir. Bunda başarı gösterenler, tek başlarına oynıyanlar sınıfı olan solist (soliste, İng. soloist) sınıfına geçerler. Fransa'da solist'ler «küçük» (petit sujet) ve «büyük» (grand sujet; Rus baletinde: premier soliste) olmak üzere ikiye ayrılır. Bundan sonraki derece erkekler için Fransa'da ve Rusya'da «birinci dansör» (premier danseur), kadınlar için de Fransa'da «birinci dansöz» (première danseuse), Rus ve İngiliz baletlerinde de «balerina» (ballerina) derecesidir. En üst derecenin adı Fransa'da gerek erkek gerek kadın için «yıldız» (étoile) Rus ve İngiliz baletlerinde ise kadın için «prima balerina» (prima ballerina) dır; çok üstün başarı gösteren «yıldız» lara Fransa'da «birinci yıldız» (première étoile), Rus baletinde de «prima ballerina assoluta» denir. Balette klâsik olarak, belden aşağı ayaklara kadar bir mayo (maillot, tights; derste yün veya pamuktan, sahnede ipek veya nylon'dan; bazan derste, baldırlara kadar inen kemerli gömlek [tunique] kullanılır) giyilir; bunun vücudu ayaklardan yalnız baldıra kadar kaplıyan çeşidi (opera lengths)de vardır. Kadınlar mayonun üzerinden tütü (Fr. tutu) denilen ve kat kat tarlatan'dan veya ipekten yapılan kısa eteği giyerler, ki klâsik balette dizin az yukarısına, romantik balette ise topuğa kadar iner: beyaz tütü'lerle oynanan balete *beyaz balet* (ballet blanc) denir. Vücudun belden yukarı kısmını da, kadın deniz mayolarının ön kısmına benziyen ve leotar (léotard) denilen dekolteli, kolsuz (bazan da kollu), ve kasıklarda önü arkası bitişen bir gömlek örter. Gerek kadın gerekse erkekler, ayaklarına, tabanları sert ve biraz kıvrık, ucları içeriden sert bir madde ile doldurulmuş dışarıdan da sivriliği biraz yontulmuş dans terlikleri (chausson, toe-shoe) geçirirler. Kostüm, balete göre değişebilir; dekor da öyle. Konusuz baletlerde dekor yerine siklorama (cyclorama) denilen düz renkli bir fon perdesi asılır; eskiden sahnede etki yapmak için «gloire» denilen mekanik vasıtalar da kullanılırdı. Sahnede dan-

Fondu dégagé

Fouetté derrière

Développé croisé

Relevé

sör etrafında bulunan nazarî daireye manej (manège) denir. Hareketler bir şahsı veya bir grupu mihver alabilir (mouvement axial).

Balette öğretilen ilk esas ayak durumları (positions des pieds) dır. Bu durumlar beş çeşittir: 1. durum: ayaklar düz bir çizgi üzerinde ökçe ökçeye değmiştir. 2. durum: birinci durum gibidir; yalnız, ökçeler arasında 1 1/2 karış kadar bir mesafe vardır. 3. durum: ayaklar paralel olarak biri öbürünün önündedir; uclar biri sağa, öbürü sola bakıyor, bir ayağın ökçesi öbür ayağın ortasına değmiştir. 4. durum: üçüncü durum gibidir, yalnız, ayaklar arasında 1 1/2 karış kadar bir mesafe vardır. 5. durum: çaprazlama olarak bir ayağın ucu öbürünün ökçesine değmiştir. Fransızlardan Serge Lifar, ayaklar için iki durum daha ilâve etmiştir (1949). Kol durumları (positions des bras), eski Cecchetti metoduna göre 7 (5 esas + 2 tali), klâsik Rus metoduna göre 5, Sovyetler'in Vaganova metoduna göre 3 çeşittir. İngilizler'de ve Türk balet okulunda 5 esas kol durumu kabul edilmiştir (resimlere bk.): 1. durum: her iki kol aşağı sarkmış, eller de önde hemen hemen kavuşmuş gibidir; bu duruma «aşağı» (en bas) da denir. 2. durum: her iki kol omuz seviyesinin az aşağısında iki yana uzatılmıştır. 3. durum: sol kol aşağı sarkmış ve vücuttan biraz açık tutulmuş, sağ kol aynı vaziyette içeriye doğru kırılmıştır. 4 durum: sağ kol omuz seviyesinin az aşağısında yana doğru açılmış, öbür kol aynı durumda göğüse doğru katlanmıştır. 5. durum: her iki kol kıvrık olarak yandan yukarıya doğru uzatılmıştır; buna «taçlama» (en couronne) veya «yukarı» (en haut) da denir. Ayak durumu ile kol durumu arasında sıkı bir bağ yoktur yani ayaklar belli bir durumda iken kollar herhangi bir durumda bulunabilir; kol ve bacak arasındaki bu karşıtlık yani birbirine uymama esasına «karşıt durum» (controposto) denir. Kol hareketleri (port de bras) alıştırması nispeten daha kolaydır ve teknikten ziyade estetiğe dayanır. Bütün hareketlerde vücudun dengeli (aplomb) bulunması şarttır.

Balet hareketleri genel olarak yedi sınıfa (catégories de mouvement) ayrılır: 1 — diz kırma (mouvement plié); 2 — bacak açma (m. étendu veya m. développé); 3 — yükselme (m. relevé veya m. élevé); 4 — kayma (m. glissé); 5 — atılma (m. élancé); 6 — atlama (m sauté); 7 — dönme (m. tourné). Hareketler türlü şekillerde yapılır: yerinden oynamadan (sur place); yerde, havalanmadan (à terre, par terre, terre à terre); havada (en l'air); parmak uclarında (sur les pointes); dönerek (en tournant); helezonî olarak (en tire-bouchon); seyircilerle yüz yüze (en face); öne (en avant); arkaya (en arrière); yana (de côté); içe (en dedans; sağ ayak üzerinde soldan sağa, sol ayak üzerinde de sağdan sola); dışarıya (en dehors; sağ ayak üzerinde sağdan sola, sol ayak üzerinde de soldan sağa), sahnede bir daire çizerek (en manège). Dansörlerin iki omuzunu birleştiren çizginin sahneye paralel olup olmamasına «omuz durumu» (épaulement) denir; omuzlardan biri öbürüne bakarak daha önde veya arkada bulunabilir. Omuz çizgisi sahneye paralel olmaz ve bacaklardan biri öbürüne paralel olarak ileriye veya geriye doğru açılmışsa buna «çapraz durum» (croisé) denir, çünkü iki bacak seyircilere çapraz görünecektir; bacaklar yana, ileriye veya geriye doğru açıldığı zaman durum «cepheden» (effacé) olur. İşliyen ayağın dayanan ayağın arkasından geçmesine «alttan» (dessous), önünden geçmesine de «üstten» (dessus) denir. Sahnede başlıca duruş türleri şunlardır: omuzlardan biri öne, öbürü arkaya doğru itilmesi neticesinde omuz çizgisinin bacaklara bakarak çarpık olması (épaulé); ayakların birbirine değme durumu (fermé); ayakların birbirine değmez durumda bulunmaları (ouvert); ayağın gövdeye, gövdenin de seyircilere göre dar veya geniş bir açı teşkil etmesi (écarté); gövde ile kollardan biri ileriye, bacaklardan biri de geriye doğru uzatılmış bulunmaları (allongé); gövdenin arkaya, öne veya yana eğilmesi (cambré); bir vaziyette duraklama ve dinlenme (posé); bir vaziyeti bozmadan devam ettirme, tutma (soutenu); ayakları eski duruma indirme (retombé); bir ayağı serbest kılma (dégagé); atladıktan sonra vücut ağırlığını öbür ayağa alma (tombé); öne, arkaya sarkma (penché); ayak ucunu uzatma (pointe tendue). Bacak açma başlıca şu şekillerde olabilir: birbirine değen ayakları birbirinden ayırma (échappé); serbest olan bacağı açarak istenilen herhangi bir poza getirme (développé); kol veya bacağı öne, arkaya, veya yana doğru uzatılmış durumda tutma (tendu): kol ve bacaklara uçma hareketleri yaptırma (volé). Diz kırma hareketleri başlıca şu tarzlarda yapılır: alelâde diz kırma (plié; yarım kırma: demi-plié; tam kırma: grand plié); dizi kırarak vücudu alçaltma (fondu); bir dizi kırarak öbür dize değdirme (raccourci). Ayakların birbirine değmesi şöyle olabilir: durum değiştirirken bir ayağı öbür dize sürtme (passé); bir ayağın parmaklarını öbürünün topuğuna vurma (frap-

Attitude

Arabesque

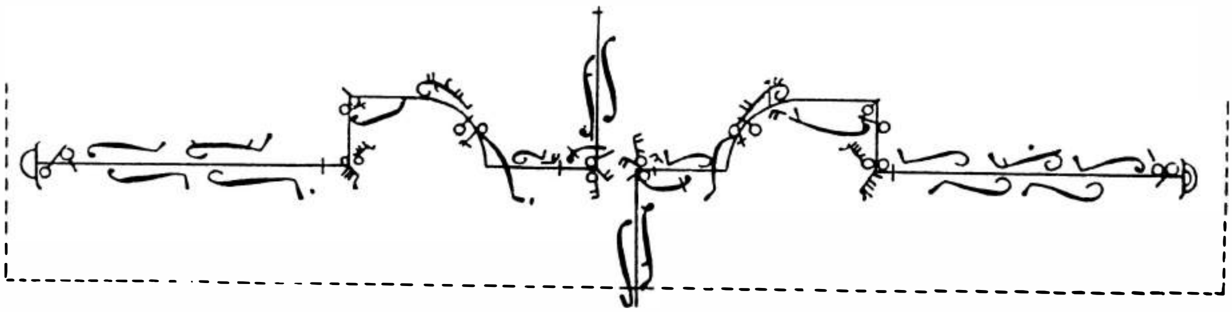
pé). Kayma (glissé) alelâde bir harekettir. Yükselme başlıca iki şekilde yapılır: ayak yerde iken ufak bir sıçrama ile parmak ucuna veya parmak altına basarak yükselme (relevé); bir ayak serbest işlerken yere dayanan ayağın parmak ucuna basıp yükselme (piqué). Dönmenin başlıca şekilleri şunlardır: arkada olan ayağın istikametine doğru iki ayak üzerine dönme (détourné); iki ayak üzerine dönme (déboulé; fırıl fırıl dönerken düz bir çizgi üzerinden ilerleme [châiné]); bir ayağın parmak uclarına basarak öbür bacağı bele kadar yükseltip ve yana açıp kapadıktan ve bacağı indirdikten sonra hemen iki ayak ucları üzerinde dönme (renversé). Atlamalar da şu şekillerde yapılır: havaya atladıktan sonra yere değerken iki ayağı birleştirme (assemblé): ayaklar yanyana birinin ökçesi öbürünün ucuna değmiş vaziyette dururken, dizleri kırıp yukarı sıçrama, bir ayak üzerine düşüp öbür bacağı geriye doğru açtıktan sonra bacaklar çapraz olarak durma (failli); atladıktan sonra uzun zaman havada kalma (ballonné); ayaklar yanyana birinin ökçesi öbürünün ucuna değmiş vaziyette dururken dizleri kırıp havaya atlama, bacakları açma, ayakla rı birbirine vurduktan sonra yine aynı duruma getirme (brisé); aynı harekette bir ayak üzerine düşme (brisé volé). Adım çeşitleri pek çoktur: ayak tabanı üzerine basarak adım atma (allé); tabanı eğerek ve önce parmakları yere değdirmek ve bacakları açmak suretiyle adım atma (marché); çok kısa ve düzgün adımlarla yürüme (bourré); bir ayak öbürünü kovalıyor gibi adım atma (chassé); parmak altlarına dayanıp, yükselip alçalarak adım atma (balancé); bocalamalı bir şekilde adım atma (ballotté); sıçramalı ve atılışlı adım atma (jeté); ayakları vurarak adım atma (battu); koşmalı adım atma (couru); çaprazlama duran iki ayağı, dizleri kırıp, arkadakini öne öndekini de arkaya alarak yerlerini değiştirme (coupé); bir bacağı açıp kamçılamaya benzer çırpma hareketleri yaptırmak suretiyle adım atma (fouetté); bir ayak üzerinde dönerken yapılan aynı hareket: (fouetté en tournant); ayaklar mümkün olduğu kadar yanyana turulmak suretiyle adım atma (emboité); parmak uclarına yükselerek kısa ve keskin adımlar atma (taqueterie); bir bacağı açtıktan sonra kapayıp öbür ayağın arka tarafına sürtme, aynı bacağı tekrar açıp kaparken bu kere öbür ayağın ön tarafına sürtme (flic-flac); ritme aykırı olarak, dördüncü durumda sol ayak da geriye uzatılmış iken, sağ ayak üzerine sıçrama, sol ayağı öbürünün arkasına değdirdikten sonra beşinci duruma getirme (contretemps; aynı hareketi dördüncü durumda bitirme: demi-contretemps).

«Ballet Comique de la Reine», 1581.

Öbür başlıca figürler şunlardır: tepme hareketiyle ve dizi kırmadan bir bacağı havaya kaldırma (battement; iki bacak birbiriyle 90° den daha geniş bir açı teşkil ederse: grand battement; özel bir şekil: balançoire veya battement en cloche); iki bacağa 180° lik bir açı teşkil ettirme, yani onları havada (bir bacak üzerinde durarak öbürünü, dizi kırmadan başa kadar yükseltme) veya yerde (bacakları iki yana düz çizgi halinde açarak yere oturma) düz bir çizgi haline getirme akrobatik bir hareket olur (grand écart, Spagat); bir bacağı açıp yerde veya havada daire çizer şeklinde sallamak (rond-de-jambe); birişik ayaklardan birini öne uzatıp yükseltme, aynı dizi kırma, indirme ve ayakları bitiştirme (pas de cheval). Atlamalar (saltation) şöyledir: sıçrayıp ayak değiştirme (changement de pied); havada iken baldırları birbirine vurma (royal); bacağı uzatıp aynı ayak üzerine atılma (jeté); iki ayak üzerinde dururken sıçrama ve tek ayak üzerinde durup öbür bacağı açma (sissonne); açık bacaklarla havaya atlayıp bacakları birbirine vurma (cabriole); bitişik ayaklarla dizleri kırıp havaya atlama, kolları açıp vücudu öne, arkaya eğme ve yine bitişik ayaklarla yere değme (soubresaut veya saut de l'ange); bitişik ayaklarla havaya atlama, önce bir dizi, sonra iki dizi birden kırma, bir ayak üzerine yere değdikten sonra ayakları bitiştirme (pas de chat); aynı hareketi yaparken kürek çekiyormuş gibi havada bacaklardan biriyle sağa öbüriyle de sola yarım daire çizme (gargouillade); bitişik ayaklardan birini açma, yerde yarım daire çizme, hafif bir sıçrama ile vücut ağırlığını o ayak üzerine alma, öbür ayakla öne basma ve ayakları bitiştirme (pas de basque; atlamalı ve dönmeli olursa: saut de basque); çapraz bacaklarla dururken sol dizi kırma, sağı 90° açma, havaya atlayıp bacakları bitiştirme, sağ ayak üzerine düşüp dizi kırma, solu 90° açma (pas de ciseaux); havada iken ayaklardan biriyle öbürüne vurma (batterie); havaya atlamışken bacakları biraz açıp kapayarak birçok kere öne, arkaya doğru birbirine vurma (entrechat; e.-royal, e.-trois, e.-quatre, e.-cinq, e.-six, e.-sept, e. huit); ayaklar bitişikken sağ dizi kırma, sol bacağı kaldırma, sağ ayak üzerine havaya atlama, baldırları birbirine vurma, sağ ayak üzerine yere değme, sonra ayakları değiştirip aynı hareketi yapma (ailes de pigeon veya pistolets). Atlama, yerden kesilme kabiliyeti (élévation) ile havada uzun müddet durabilme (ballon), dansörler için büyük bir değer sayılır; yere bağlı dansör (terre-à-terre)ler makbul değildir. Kayma (glissade) genel olarak atlama için hazırlanma ve hız alma adımıdır, ve şöyle yapılır: beşinci durumda iken diz-

ler kırılır, sağ bacak yana açılır, vücut ağırlığı sağ ayak üzerine alınır, sol ayak beşinci duruma getirilir ve dizler kırılır. Parmak uclarına basıp yükselme (pointe), birçok şekillerde olur: ayakları birinci duruma getirdikten sonra bacakları iki yana açıp parmak uclarına yükselme (échappé sur les pointes); ayakları yanyana beşinci duruma getirip çapraz bacaklarla parmak uclarına yükselme (sus sous), v. b. Parmak ucları yerine parmak altlarına basıp yükselme (demi-pointe) tam yükselme sayılmaz; düz basma ile yarım-yükselme arasında (à quart), ve yarım yükselme ile tam yükselme arasında (à trois quarts) da dereceler vardır. Dönme (rotation) hareketlerinin başlıcası bir ayağın parmak uclarına yükselip öbür ayağı ve kolları türlü vaziyetlere getirerek sağa veya sola doğru topaç gibi dönmek (pirouette; öbür bacak 90° açılırsa: grande pirouette)tir; bunlar genel olarak kadınlar tarafından yapılır; erkekler daha çok parmak uclarına bastıktan sonra yukarı atlayıp havada dönerler (tour en l'air); parmak uclarında dönerken öbür bacakla daire çizip kamçılama hareketleri de yapılabilir (fouetté en tournant); bir ayak üzerine basıp vücudu yavaş yavaş döndürme (promenade), ve yarım daire çizerek yüz çevirme (renversé) hareketleri de vardır. Balette «adım» (pas), vücut ağırlığının bir ayaktan öbür ayağa geçmesini anlatır; ağırlık aynı ayakta kalırsa, ayaklar nekadar hareket ederse etsin, «adım» tam sayılmaz, buna «zaman» (temps) adı verilir. Bu, türlü şekillerde olur: birinci, ikinci veya beşinci durumda iken dizleri kırıp parmak uclarına yükselme ve alçalma (temps levé); beşinci durumda iken dizleri kırıp çaprazlama olarak dördüncü duruma gelme, vücut ağırlığı öndeki ayakta iken arka ayağın ucunu geriye doğru uzatma (temps lié); beşinci durumda iken yana doğru havaya atılıp kolları yukarı uzatma, bacakları bitiştirme, vücuda balık vücudu gibi kıvrık bir şekil verme (temps de poisson); beşinci durumda iken sol bacağı öne doğru 90° açma, sağ ayakla sıçrama ve aynı bacağı 90° öne doğru yay gibi açarken, inmekte olan sol ayağın ucunu sağ dize ok gibi değdirme (temps de flêche); beşinci durumda ve sağ ayak önde iken sağ dizi biraz kırma, sol ayağı ikinci durumdan geçirerek yine beşinci duruma fakat öne alma, iki ayakla yukarı sıçrama, sol bacağı açarak havada ikinci duruma getirme, beşinci durumda yere değme (temps de cuisse). Balette adımlar kelimelere benzer, bunları cümle haline getiren zincirleme hareket (enchâinement)lerdir: sahnede düz bir çizgi (chaîné) veya bir daire (en manège) çizerek küçük ve süratli turlar yapma (petits tours); kısa adımlarla koşma (pas couru); kısa adımlarla ilerleme (pas de bourrée). Balette bazı hareketler, başlıca hareketler için yapılan birer hazırlık (préparation) sayılır. Yukarıdan beri saydığımız hareketler, birbirleriyle terkip de edilebilir: pas de bourrée dessus-dessous, entrechat six de volée, coupé-jeté en tournant, gibi. Balette sadece hareket değil, poz (pose)lar da vardır; başlıcaları şunlardır: sağ ayağın parmak uclarına yükselip, sol bacağı açarak sol kolla beraber arkaya, sağ kolu da öne uzatarak durma (arabesque); bir ayağın parmak uclarına yükselip öbür bacağı açarak arkaya uzatma ve o dizi kırma, aynı taraftaki kolu yükseltme, öbürünü yana açma (attitude). Klâsik balette, «corps de ballet» nin yaptığı danslara «ballabile» denir. Yine klâsik balette, genel olarak son perdenin ortalarında, seri halinde yapılan dans numaralarına «divertissement», herbir numaraya da «entrée» adı verilir; münferit danslardan meydana getirilmiş olan dans grupunun adı da «divertissement dır; aralarında konu birliği değil, sadece mizaç ve müzik birliği bulunan dans serisine de «suite de danses» denir. Başlıca dansöz ve dansörlerin beraber yaptıkları iki (pas de deux) ve dört (pas de quatre) kişilik danslar da vardır; bunlar operadaki aria'ların baletteki karşılığıdır. Klâsik balette «pas de deux» üç kısma ayrılır: dansözle dansörün aşk sahnesi dansı (adage), dansözle dansörün ayrı ayrı soloları (variations), dansözle dansörün nöbetleşe, sonra da beraber yaptıkları son danslar (coda); bu danslara «corps de ballet» ile solistler de katılırsa, buna «grand pas de deux» denir; «pas de deux» de dansörün dansözü bir pozda, daire çizerek yavaş yavaş çevirmesi de vardır (promenade). Bir grup dansında aynı rol, yani dans ve hareketler, nöbetleşe iki veya daha fazla dansör tarafından da yapılabilir (tour de rôle).

Bir koreografi notasyonu örneği

Baletin tarihçesi: Yukarıda asıl anlamı açıklanan balet Yenizamanların bir icadıdır. Böyle olmakla beraber, Eskizamanlardan, hattâ tarihöncesinden beri gelişmekte olan

XVII. yüzyıl XVII. yüzyıl
Kostüm örnekleri

M. Sallé La Camargo

türlü danslarda baletin çekirdeğini görmek mümkündür. Doğu milletlerinde Yunanlılarda, Romalılar'da ve Ortazaman Avrupasında, balete yaklaşan danslar vardı. Fakat elde bulunan kayıtlara göre, balet denebilecek ilk müsamereyi 1489 da, Milano dukası Galeazzo ile Aragón'lu Isabella'nın düğünleri münasebetiyle Tortona'lı Bergonzio di Botta, ziyafet sofrasının etrafında tertip etmiştir. İtalya'dan Fransa'ya geçen bu âdetin ilk örneklerinden birini de 1581 de Catherine de Medici'nin emriyle Fransa sarayında, bir nişan töreni münasebetiyle Baldassarino da Belgiojoso (Fransızlaşmış adı: Balthasar de Beaujoyeulx) tarafından tertiplenen ve Yunan efsanelerinden Kirke masalını temsil eden *Ballet Comique de la Reine* adlı balettir. On bin davetli önünde oynanan ve 5 1/2 saat süren bu balet 3 500 000 franga mal olmuştur. Bunda danslı müzikten başka şarkı inşat ve geçit gibi unsurlardan da faydalanılmıştır. «Saray baleti» (Ballet de Cour)nin ilk örneklerinden biridir. Aynı yüzyılda *Ballet des Chevaliers François et Bernais* (1594), *Ballet de Madame de Rohan* (1595) v. b. baletlere de raslanmaktadır. 1585 te Bastiano de' Rossi, Floransa'da, balet sanatını tarif eden bir kitap (*Descrizione dell'apparato e intermedi della commedia*) çıkarmış 1588 de de Thoinot Arbeau *Orchésographie* adlı eseriyle koreografinin esaslarını kurmuştur. İngiltere'ye geçen balet, orada *masque* denilen müsamere türünü meydana getirmiştir. XVII. yüzyılın ilk yarısında rağbette olan bu tür, maskelerle oynanan ve danstan çok şarkıya önem veren allegorik ve mitolojik temsillerden ibaretti. Sahne yazarı Ben Jonson ile mimar ve sanatkâr Inigo Jones tarafından tertiplenen ve İngiliz sarayında oynanan *Masque of Blackness* (1605) ile *Masque of Beauty* (1608) bunun en parlak örneklerindendir. Fransa'da Henri IV. zamanında (1589-1610) balet, ihtişamını kaybederek, *entrée* denilen şekli almıştır. Bu, saray toplantılarında, balodan evvel, maskeli ve kostümlü dansörlerin gruplar halinde fasılalarla (bazan 30 defa) ortaya çıkıp dans etmesinden ibaretti. Bu danslardan sonra bütün maskelilerin katılmasiyle «büyük balet» (grand ballet) denilen dansa geçilir, daha sonra da maskeler çıkarılır ve davetlilerin de katılmasiyle balo başlardı. Louis XIII. devrinde (1610-1643). entrée'ler devam etmekle beraber, münferit dansları bir konu etrafında toplamağa gayret edilmiştir. Meselâ 1613 te verilen *Ballet de Madame Soeur de Roi*'da, entrée'ler hava durumunu ve tabiat görüntülerini konu almışlardır: ilk grupta kar, dolu, buz, sis, çiy, ikinci grupta kuyruklu yıldız, gök gürültüsü, şimşek, üçüncü grupta bulutlar, akan yıldızlar, ve yağmur. 1625 teki *Ballet du Monde Renversé*'de «tersine dünya»yı temsil eden sahneler bulunmuştur: efendisinin önünden yürüyen bir uşak, felsefe dersi veren bir deli, doktoruna reçete yazan bir hasta sadaka veren bir dilenci, v. b. Entrée'lerin asıl maksadı dramatik danstan ziyade kostüm teşhiri ve fantastik gösteriş olmuştur. Bu devrin tipik baletlerinden *Les Fées de la Forêt de Saint-Germain* (1625) ile *La Douairière de Billebahaut* (1626) anılabilir. Aynı yüzyılda İtalya'da hususiyle Monteverdi'nin müziğine uyularak birçok şehirlerde türlü baletler oynanmıştır: *Ballo delle ingrate* (Mantova 1608), *La liberazione di Tirreno* (Floransa 617), *Combattimento di Clorinda e Tancredi* (Venedig 1638), gibi. Baletlere, konuya göre, komedya - balet (comédie - ballet) veya tragedya - balet (tragédie - ballet) denirdi.

Louis XIV. devrinde (1643 1715), balet yüksek bir sanat seviyesine yükselmiş, kendisinin de katıldığı baletleri tertiplemek için kıral en ünlü sanatkârları saraya davet etmiştir: müzik için Lully, komedya-baletleri yazmak için Molière, dans için Bocan, Beauchamps, ve Pécourt, kostümler için Bérain, dekor için Vigarini. 653 te Lully'nin 13 saat süren ve konusunu gece mitolojisinden alan *Ballet de la Nuit*'si oynanmıştır. Kıralın emriyle, 1661 de dans akademisi (Académie Royale de Danse), 1669 da da müzik akademisi (Académie Royale de Musique) kurulmuş, bu sonuncuya 1672 de bir dans okulu ilâve edilmiştir, ki devler baletinin başlangıcı olmuştur. C. F. Ménestrier de baleti inceliyen *Des Ballets Anciens et Modernes* (1682) adlı eseri yazmıştır. Louis'nin «maître de ballet» si olan Pierre Beauchamps klâsik baletteki 5 esas durumu tesbit etmiş, iyi bir koreograf aynı zamanda usta bir dansör de olmuştur. Bu devirde balet, sarayın inhisarından çıkarak halkın malı olmuş, kadınlar ilk olarak, 1681 de Lully'nin tertiplediği *Le Triomphe de l'Amour* adlı balette sahneye çıkmış, tarihte ilk «première danseuse» Mlle. Lafontaine olmuştur. Bu devirde, hususiyle Fransa'da, operalara balet sahneleri sokulmuş (opéra - ballet), ve bunlar Fransız operasının bir hususiyetini teşkil etmiştir. 1708 de Duchesse de Maine balette bir yenilik icadetmiştir: kompozitör Mouret'ye Corneille'in *Horace* adlı piyesinin dördüncü perdesindeki katil sahnesini telkin eden bir semfoni yazdırdıktan sonra bu sahneyi müzik refakatinde iki dansöre temsilî olarak oynatmıştır. ki modern balete doğru atılan önemli bir adım demektir. Beauchamps'dan ve Mlle. Lafontaine'den başka, aynı devrin ünlü dansörleri şunlar-

La Barberina P. Elssler

dır: bir koreografi notasyonu sistemi icat eden A. Lorin, zamanının en iyi dansörü olan Louis Pécourt, Ballon kadınlardan da Marie Subligny ile Françoise Prévost. R Feuillet de *Chorégraphie ou l'Art de Décrire la Danse* (1701) adlı eserinde baletteki bazı adımları tarif etmiştir. Louis XV. zamanında (1715 1774), devrin zevki bütün sanatlarda olduğu gibi, balette de bir sunîlik havası yaratmıştır. Böyle olmakla beraber, balet tekniğinde birçok yenilikler yapılmıştır. Devrin en ünlü dansözü olan Marie Camargo «entrechat quatre», birçok «jeté» çeşitleri, «pas de basque» gibi adımları icadetmiş, ökçesiz terlik, ve baldırlara kadar kısaltılmış etek giymiştir; Louise Lany «entrechat six»i (1750), Marie Lyonnois «gargouillade»ı, Gaetano Vestris ile Maximilien Gardel «rond-de-jambe»ı icadetmişler, Anna Heinel de «pirouette» e şimdiki şeklini vermiştir (1766). Balet tarihinde önemli bir yer işgal eden büyük koreograf Jean Georges Noverre bu devrin adamıdır. 1760 ta yayınladığı *Lettres sur la Danse et les Ballets* adlı eserinde balet hakkındaki teorilerini ve balet kurallarını açıklamıştır. Amacı, baleti sunîlikten kurtarmak, kostümü basitleştirmek, maskeleri kaldırmak, mimik ve dramatik dansı geliştirmek olmuştur. «Ballet d'action»u icadeden odur. Maskeyi ilk olarak yüzünden çıkarıp atan dansör M. Gardel olmuştur (1773). Noverre *Les Fêtes Chinoises* (1749) adlı baletinden sonra teorilerini uygulayabilmek için Londra'ya, Stuttgart'a, Viyana'ya gitmek zorunda kalmış, Viyana'da kompozitör Gluck'la işbirliği yapmış, ve nihayet 1776 da G. Vestris'in ardası olarak Paris Opéra'sına «maître de ballet» atanmıştır. Rakibi İtalyan Gaspare Angiolini ile balet tekniği ve sanatı hakkında tartışmaları vardır. Louis XV. devrinde balet kostümleri oldukça değişmiş, dansözler sıkı korsaj, balon etek giymiş, erkekler de peruka kullanmışlardır. Yukarıda anılanlardan başka ünlü dansörler arasında şunlar da vardı: Noverre'in hocası Louis Dupré, Noverre'in öğrencileri Charles Le Picq ile Jean Dauberval, 30 yıl Paris Opéra'sında «premier danseur» olan Auguste Vestris, kadınlardan da Marie Sallé, Marie Allard, Marguerite Peslin, Madeleine Guimard, ve Barberina Campanini. Aynı devirde balet üzerinde çalışan kompozitörlerin başında J. P. Rameau bulunuyordu; *Les Indes Galantes* (1735) ile *Fêtes d'Hebé ou Les Talents Lyriques* (1739) opera-baletleri onundur. L de Cahusac 1754 te yayımladığı *La Danse Ancienne et Moderne* adlı eseriyle balet hakkında yeni fikirler ortaya atmış, Pierre Rameau da 1752 de koreografi sistemi olarak *Abrégé de la Nouvelle Méthode dans l'Art d'Écrire ou de Tracer Toutes Sortes de Danses de Ville* adlı eseri çıkarmıştır. Bu yıllarda İngiltere'nin başlıca koreograf ve dansörü John Weaver idi. Louis XVI. devrinde (1774-1789) aynı şahısların faaliyeti devam etmiş ve başlıca Noverre ile M. Gardel tarafından birçok baletler sahneye konmuştur. Gardel'in başlıca koreografileri şunlardır: *Mirza* (1779), *La Chercheuse d'Esprit* (1777), *Le Premier Navigateur* (1785). Dansözler arasında M. Guimard belirmiş, yeni olarak erkeklerden Pierre Gardel ayrıca Mlle Miller, Mlle Théodore sahneye çıkmışlardır. Noverre'in öğrencisi J. Dauberval'in *La Fille Mal Gardée* (786) adlı baleti hâlâ sahnelerde yaşamakta olan en eski balettir. Milano'daki La Scala opera binası 1778 de açılmış, ilk mevsimde 5 balet sahneye koymuştur.

«Pas de Quatre» (J. Perrot 1845)
C. Grisi, M. Taglioni, L. Grahn, F. Cerrito

Fransız İhtilâli yıllarında balet kostümü daha basitleşerek eski Yunan ve Roma cumhuriyetlerinde kullanılan hafif gömlekler kabul edilmiştir. Bu kıyafetle bacaklar açıkta kaldığı için, Paris Opéra'sının elbisecisi Maillot, kendi adiyle anılan mayoyu icadetmiştir. Bunun neticesi olarak da dansörler daha serbest hareket edebilmişlerdir. XVIII. yüzyılın sonunda balet en çok Fransa'da gelişmiş bulunuyor, Londra ve Moskova sahneleri Paris'ten yardım görüyorlardı. Fakat bu yıllarda balet sanatına bir yenilik getiren İtalyan dansör ve koreograflarından Salvatore Viganò olmuştur; o zamana kadar danslar sahnede arka arkaya gruplar tarafından icra edilir, ve bir grupta bulunan dansörler aynı hareketi hep beraber yaparlardı. Viganò bu sistemi değiştirerek gruptaki dansörlere ritme ve konuya göre başka başka hareketler yaptırmıştır. 1812 de La Scala'nın «maître de ballet» si olan Viganò'nun başlıca baletleri *Gli Strelizzi* (1809). *Dedalo* (1813), *Otello* (1818), *La Vestale* (1818) ve *I Titani* (1819) adlarını taşır; Beethoven *Prometheus* (1801)u hususiyle Viganò için bestelemiştir. Viganò'nun öğrencilerinden Carlo Blasis 1820 de (*Traité élémentaire, théorique et pratique de l'art de la danse*) ve 1830 da (*La code de Terpsichore*) yayımladığı iki eserle klâsik baletin kurallarını tesbit eden ilk pedagog olmuştur; önem verdiği noktalar, ayakların ökçe ökçeye düz bir çizgi üzerinde durabilmesi, dizin kırılması ve vücuda zarif şekillerin verilmesidir; «attitude» denilen pozu da Blasis, İtalyan sanatkârlarından G. Bologna'nın Mercurius heykelinden ilham alarak tesbit etmiştir. Blasis 1837 de Milano'da La Scala tiyatrosundaki dans ve pantomim akademisinin müdürlüğüne geçerek sıkı bir disiplinle birçok değerli dansörler yetiştirmiştir. Fransa'da İhtilâl yıllarında koreograf P. Gardel'in idaresinde balet siyasî propagandaya alet olmuş, *Psyché* (1790) ve *La Fête à l'Etre Suprême* (1794) gibi ideolojik baletler sahneye konulmuştur. Napoléon zamanında balet biraz canlanmış, P. Gardel'in valsı ilk olarak balete sokan *La Dansomanie* (1800) adlı eseri tarihî bir

J. G. Noverre

S. Viganò

C. Blasis

M. Petipa

E. Cecchetti

hâdise olmuştur. Restorasyon (1815) dan sonra Paris'teki Devlet Dans Akademisi yeniden teşkilâtlandırılmıştır. 1821 den sonra Fransa'dan Londra'ya geçen bazı dansörler İngiliz baletini yeniden canlandırmış, ve King's (sonradan Her Majesty's) Theatre'da, Haymarket'te ve Covent Garden'da muntazam balet müsamereleri tertip edilmiştir. 1822 den sonra, devrinin en büyük dansözü olan İtalyan Maria Taglioni parlamağa başlamış, 12 mart 1832 de Paris'te oynadığı *La Sylphide* adlı baletle «romantik balet» çığırını açmıştır. Fransız şairlerinden Théophile Gautier bu balet çığırının müdafii olmuştur. Baldırlara kadar inen balon etek, toz pembe mayo saten terlikler. ve omuzları dekolte bırakan, muslinden sıkı korsaj, bu devrin üniforması haline gelmiş, parmak uclarında dans etmek, sahnede havalanmak da moda olmuştur. Taglioni'nin oynadığı öbür ünlü balet *La Fille du Danube* (1836) dür. Aynı devrin erkek dansörlerinin başında Jules Perrot gelir; aynı zamanda kudretli bir koreograf da olan Perrot, karısı Carlotta Grisi ile Maria Taglioni, Fanny Cerrito ve Lucile Grahn için meşhur *Pas de Quatre* (Londra 1845)ı tertiplemiş, ayrıca *Esmeralda* (Londra 1844), v. b baletlerini de meydana getirmiştir. 1835 e doğru Taglioni yerini Viyanalı rakibesi Fanny Elssler'a bırakmıştır. Taglioni'den daha ateşli bir dansöz olan ve başlıca *La Gypsy* (1839) ile *La Tarentule* (1839) baletlerindeki rolleriyle ününü sağlamış bulunan Elssler'den başka, Carlotta Grisi de ayrıca anılmağa değer; 1841 de dansör Lucien Petipa ile oynadığı *Giselle* (eser: Th. Gautier ile J. Coralli; müzik: A. Adam; koreografi: J. Coralli ile J. Perrot) adlı balet «romantik balet» in ikinci bir şaheseri olmuştur. Dansörlerden, yukarıda anılanlardan başka, Louis Duport, kadınlardan da Amalia Ferraris ile Carolina Rosati de bu devrin ünlüleri arasındadırlar. Jean Coralli de ileri gelen koreograflardandır. 1870 te Paris'te oynanan *Coppélia*'da (müzik: L Delibes; koreografi: A Saint-Léon), balette ilk defa olarak «czardas» dansına yer verilmiş ve bundan sonra halk dansları moda olmuştur.

1850 den sonra Rusya'da baletin gelişmesi birçok, hususiyle Fransa'daki, sanatkârları oraya çekmiştir. 1735 te çariçe Anna tarafından kurulan devlet dans okulunu Landet veya Landé adında bir Fransız idare etmiş, 1786 da Le Picq Petersburg'a dansör olarak gitmiş, 1796 da baş «maître de ballet» olmuştur; ilk Rus «maître de ballet»si İvan Lesogorov'dur (1794). 1801 de idare, Fransa'dan davet edilen Charles L. Didelot'ya geçmiş, ve bunun gününde Rusya'da Mariya Danilova, Avdot'ya İstomina gibi balerinalar yetişmişlerdir. Jules Perro ile Arthur Saint-Léon da Rusya'ya giden Fransız koreograflardandırlar (Saint-Léon'un koreografi notasyonu hakkında *Sténochorégraphie* [1855] adlı bir eseri de vardır). Nikolay I. devrinde (1825-1855) ileri gelen balerina Yelena Andreyanova'dır. Fakat Rus baletinin asıl kurucusu Fransızlardan Marius Petipa olmuştur. 1847 de «premier danseur» olarak Petersburg'a giden ve 1858 de «maître de ballet» olan Petipa baş rolleri alan dansör ve dansözlere icbar ettiği sıkı disiplinle, baletin müziğinden dekorun en ince teferruatına kadar gösterdiği titizlikle, «klâsik balet»in babası olmuştur. 1862-1903 yılları arasındaki başlıca koreografileri şunlardır: *Don Kihot'* (Moskova 1869), *Bayaderka* (Petersburg 1877), *Spyaşçaya Krasavitsa* (Petersburg 1890; müzik: P. İ. Çaykovskiy), ve *Lebedinoe Ozero* (Petersburg 1895; müzik: P. İ. Çaykovskiy). İdaresi altında oynıyan dansözlerden Yevgeniya Sokolova, Virginia Zucchi. Adele Grantsova, erkeklerden de Lev İvanov ile Feliks Kşesinskiy ayrıca anılmağa değer. Rus baletinin Petersburg'daki merkezi 1783-1889 yıllarında Bol'şoy Teatr, 1889-1939 arasında da Mariynskiy Teatr (şimdi: Kirovskiy Teatr; müdür: 1881-1889 İvan Vsevolojskiy, 1899-1902 Prens Sergey Volkonskiy), Moskova'da da 1825 ten beri Bol'şoy Teatr olmuştur. XX. yüzyıl başında

«Les Sylphides» (M. Fokin, 1909)

«Septième Symphonie» (L. Masin, 1938)

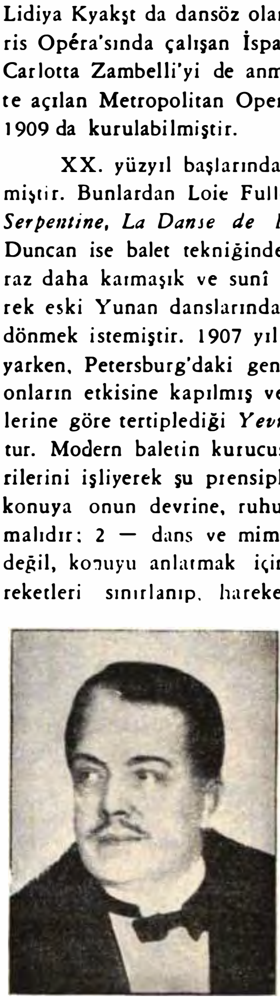

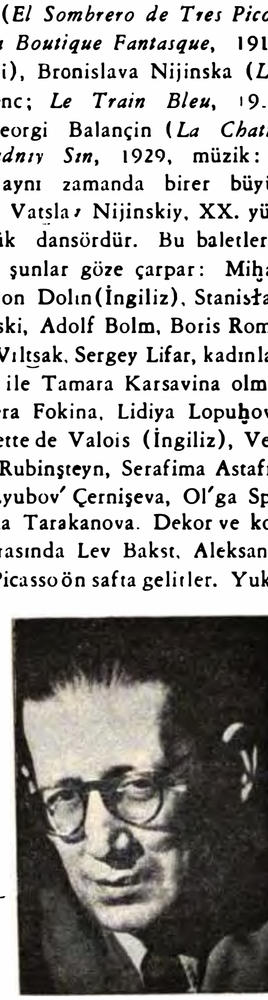
M. Fokin L. Masin B. Nijinska G. Balançin S. Lifar

Rus artistleri ön safta yer almış bulunuyorlardı: Anna Pavlova Matilda Kşesinska, Vera Tretılova, Ol'ga Preobrajenska, Yekaterina Geltser, Lyubov' Yegorova, erkeklerden de Mihail Fokin, Sergey ve Nikolay Legat, Mihail Mordkin, Aleksandr Volinin, Aleksandr Gorskiy, v. b. Bu devirde, İngiltere'de 1850-1870 yılları arasında balet sönmeğe yüz tutmuşken, 1871 de Alhambra tiyatrosunun 1887 de de Empire Theatre'ın kurulmasiyle yeniden canlanmış her iki tiyatroda da balet müsamereleri 1914 e kadar devam etmiştir. Alhambra'daki dansözlerden Pierina Legnani ile Yekaterina Geltser, erkeklerden de Vasiliy Tihomirov belirmişlerdir. Daha üstün olan Empire Theatre'da, başlıca, Avusturya'lı Katti Lanner hem koreograf hem dansöz, Enrico Cecchetti ile Adolf Bolm dansör. Adeline Genée ile Lidiya Kyakşt da dansöz olarak çalışmışlardır. Bu arada, Paris Opéra'sında çalışan İspanyol Rosita Mauri'yi ve İtalyan Carlotta Zambelli'yi de anmak gerekir. New York'ta 1883 te açılan Metropolitan Opera House'ta balet okulu ancak 1909 da kurulabilmiştir.

XX. yüzyıl başlarında Amerika'da iki dansöz belirmiştir. Bunlardan Loie Fuller plâstik danslar (*La Danse Serpentine, La Danse de Feu*) sahneye koymuş, Isadora Duncan ise balet tekniğinde yerleşmiş olan ve hergün biraz daha karmaşık ve sunî hal alan hareketleri beğenmiyerek eski Yunan danslarındaki serbest ve tabiî hareketlere dönmek istemiştir. 1907 yılında bu fikirleri Rusya'da yayarken, Petersburg'daki genç dansörlerden Mihail Fokin onların etkisine kapılmış ve 1908 de Yunan dansı prensiplerine göre tertiplediği *Yevnikiya* baletini sahneye koymuştur. Modern baletin kurucusu olan Fokin, Duncan'ın teorilerini işliyerek şu prensipleri esaslandırmıştır: 1 — dans konuya onun devrine, ruhuna, ve etnolojik şartlarına uymalıdır; 2 — dans ve mimik, sadece gösteriş ve etki için değil, konuyu anlatmak için kullanılmalıdır; 3 — el hareketleri sınırlanıp, hareket bütün vücudu ilgilendirmelidir; 4 — koreografinin her kısmı ifadeli olmalıdır; 5 — baletin bağlı bulunduğu öbür sanat kollarında, kompozitörle dekoratör serbest bırakılmalı; müzik sadece balete bir refakat sayılmamalı, dansör giyeceği kostüm bakımından da serbest olmalıdır. Bundan sonra, Rusya'da yeni sanata dair «Mir İskustva» adlı dergiyi çıkaran Sergey Dyagilev 1909 da, Fokin'i yanına koreograf olarak alıp Paris'e gelmiş, ve balet tarihinde bir dönüm noktası olarak modern Rus baletini Avrupa'ya tanıtmıştır. «Ballets Russes» adını alan Dyagilev şirketi (1909-1929) nde Fokin'in başlıca koreografileri şunlar olmuştur: *Knyaz' İgor'*'daki Kuman [Rus. Polovtsı] Türkleri'ne ait danslar (1909; müzik: A. Borodin), *Les Sylphides* (1909; müzik; F. Chopin), *Şeherazada* (= Şehrazad 1910; müzik: N. A. Rimskiy - Korsakov), *Jar-Ptitsa* (1910; müzik: İ. Stravinskiy) *Petruşka* (1911; müzik İ. Stravinskiy). *Le Spectre de la Rose* (1911; konu: Th. Gautier; müzik: C. M. v. Weber), ve *Zolotoy Petuşok* (1914; müzik: N. A. Rimskiy-Korsakov). 63 baleti sahneye koyan bu şirkette, Fokin'den başka dört koreograf daha çalışmışlardır: Vatslav Nijinskiy (*L'Après-midi d'un Faune*, 1912, müzik: C. Debussy; *Vesna Svyaşçennaya*, 1913, müzik: İ. Stravinskiy) Leonid Masin (*El Sombrero de Tres Picos*, 1919, müzik: M. de Falla; *La Boutique Fantasque*, 1919, müzik: G. Rossini-O. Respighi), Bronislava Nijinska (*Les Biches*, 1924, müzik: F. Poulenc; *Le Train Bleu*, 1924, müzik: D. Milhaud), ve Georgi Balançin (*La Chatte*, 1927, müzik: H. Sauget; *Bludnıy Sın*, 1929, müzik: S. Prokof'ev). Bu koreograflar aynı zamanda birer büyük dansör de olmuştur; hususiyle Vatslav Nijinskiy, XX. yüzyılın ilk çeyreğindeki en büyük dansördür. Bu baletlerde ün kazanan öbür dansörlerden şunlar göze çarpar: Mihail Mordkin, Enrico Cecchetti, Anton Dolın (İngiliz), Stanisław Idzikowski, Leon Wojciechowski, Adolf Bolm, Boris Romanov, Pëtr Vladimirov, Anatoliy Vıltsak, Sergey Lifar, kadınlardan da, ön safta Anna Pavlova ile Tamara Karsavina olmak üzere, Aleksandra Danilova, Vera Fokina, Lidiya Lopuhova, Alicia Markova (İngiliz), Ninette de Valois (İngiliz), Vera Nemçinova Alisa Nikitina, İda Rubinşteyn, Serafima Astafıeva, Lidiya Sokolova (İngiliz), Lyubov' Çernişeva, Ol'ga Spesivtseva, Feliya Dubrovska, Nina Tarakanova. Dekor ve kostümleri hazırlıyan sanatkârlar arasında Lev Bakst, Aleksandr Benua, André Derain ve Pablo Picasso ön safta gelirler. Yukarıda anılan dansör ve dansözler arasında Enrico Cecchetti'yi büyük bir balet pedagogu olarak ayırmak gerekir. Petersburg'da Varşova'da Milano'da, ve Paris'teki Dyagilev şirketinde birçok değerli dansörler yetiştirmiştir. Anna Pavlova, Vatslav Nijinskiy, Ninette de Valois onun öğrencileri olmuşlardır. Bunlardan, son zamanların en büyük dansözü olan Anna Pavlova, kendi hesabına bir balet şirketi de kurmuş (1910-

S. Dyagilev

Col. de Basil

1931), balet sanatını, dolaştığı 44 memlekette teşhir etmiştir; en ünlü dansı *Le Cygne* (Petersburg 1905; müzik: C. Saint-Saëns; koreografi: M. Fokin) adlı solo dans'tır. Dyagilev şirketi, baletlerine devam ederken, Rolf de Maré'nin idaresi altında bir İsveç baleti de meydana getirilmiş (1920-1925), fakat Dyagilev baleti kadar rağbet görmemiştir, çünkü Dyagilev dansörlerinin çevikliği ve canlılığı bunlarda yoktu. Başlıca, folkloristik dansları esas alan İsveç baletinin baş koreografı Jean Börlin'di (Danimarka ve İsveç baleti, eskiden, XVIII. yüzyıl sonlarında, Vincenzo Galeotti tarafından kurulmuş, ve Noverre'in öğrencisi Antoine Bournonville ile bunun oğlu Auguste tarafından geliştirilmiştir).

Dyagilev şirketi dağıldıktan sonra, 1932 de René Blum'la Rus albayı Vasiliy G. Voskresenskiy (Colonel de Basil; eşi: dansöz Ol'ga Morozova), şirketin bazı elemanlarını toplıyarak Monte Carlo'da «Le Ballet Russe de Monte Carlo» adında yeni bir şirket kurmuşlardır. Buna katılan yeni dansözler arasında «bebek balerinalar» adiyle tanınan İrina Baronova, Tat'yana Ryabuşinska ve Tamara Tumanova ile Nina Verşinina, erkeklerden de David Lişin vardı; başlıca koreograflar da Georgi Balançin'le Leonid Masin'di. Masin birçok «semfoni balet» leri meydana getirmiştir (Çaykovskiy'nin 5. semfonisinden: *Les Présages*, 1933; Brahms'ın 4. semfonisinden: *Choreartium*, 1933; Berlioz'dan: *Symphonie Fantastique*, 1936; Beethoven'den: *Septième Symphonie*, 1938). 1938 de Albay Basil'in şirketinden Masin ayrıldıktan ve başka bir şirket kurduktan sonra, Basil'in şirketi önce «Les Ballets Russes du Col. de Basil», sonra da «Original Ballet Russe» adını almıştır; bunda Mihail Fokin'le David Lişin başlıca koreograf olarak çalışmışlardır. Her iki şirket de temsillerini başlıca Amerika'da vermiştir. Avrupa'da ise «Nouveau Ballet de Monte Carlo» (1945; 1947 de: «Grand Ballet de Monte Carlo», direktör: Marquis de Cuevas, başlıca artisıler: Rosella Hightower, Andrey Yeglevskiy, Yegor Skibin) yeniden kurulmuştur. Rus koreograf ve dansörlerinin Amerika'da bulunması o memlekette baleti geliştirmiş ve Amerikan balet şirketlerinin kurulmasını teşvik etmiştir. 1934 te Lincolin Kirstein Hartford'da «The American Ballet»i, 1935 te Catherine Littlefield «Philadelphia Ballet»i, 1936 da L. Kirstein New York'ta «Ballet Caravan»ı, 1937 de William Christensen San Francisco'da «San Francisco Opera Ballet»i, 1938 de Ruth Page ile Bentley Stone Chicago'da «Page-Stone Ballet»i, 1939 da da Richard Pleasant New York'ta «Ballet Theatre»ı kurmuşlardır. Amerika'da başlıca koreograf Georgi Balançin'dir; 1934 te Amerikan balet okulu (School of American Ballet)nu kuranlardan biri de odur; koreograf Mihail Mordkin, dansör Yurek Şabelevskiy de Amerika'da çalışmışlardır. Ruth Saint-Denis Amerika'da etnografik dansı geliştirenlerin ileri gelen temsilcisidir. Nana Gollner, Avrupa'da tanınan ilk Amerikalı dansöz sayılabilir. Doğu memleketlerinde de balet «ifade dansı» (danse d'expression) şeklindedir: Hindistan'da dansör Ram Gopal ile dansöz Nyora İnyoka, Cava'da dansör Mas Macacava, Japonya'da dansöz Şizue Fucima, Amerika Kızılderililerinde dansör Os Komon, Zencilerden de dansöz Josephine Baker. Boris Volkov Kanada baletinin başındadır.

Dame Ninette de Valois

Almanlar'da da baletle «ifade dansı» kaynaşmış gibidir. Yukarıda anılan Choreutik'in kurucusu Rudolf von Laban (*Don Juan*, 1925, müzik: C. W. Gluck), öğrencisi Mary Wigman (solo dans: *Schwingende Landschaft*, 1929) ile Kurt Jooss (Eukinetik'in kurucusu; *Larven*, 1925), bunların da öğrencileri Harald Kreutzberg'le Yvonne Georgi bu kavrayışın (Tanzkunst, Orchestik = dans sanatı) başlıca öncüleridir; bunlara Jo Vischer, Gret Palucca, Niddy Impekoven ile Bertha, Lisa ve Grete Wiesenthal kızkardeşler gibi dansör ve dansözleri, Ruslardan da Aleksandr Zaharov'u katmak gerekir. Almanya'da Heinrich Kröller gibi, klâsik balete bağlı olan dansötler de eksik olmamıştır; Vera Zorina hem aktris hem dansözdür; Oscar Schlemmer da 1925 te Weimar'da, insandaki üç mizacı temsil eden üç renk (sarı, pembe, siyah) esası üzerine tertiplenmiş *Triadisches Ballett* adlı «saf balet»i sahneye koymuştur. İspanya'da dahi Pastora Imperio, La Argentina (en ünlü dansı: *El Amor Brujo*; 1926, müzik: M. de Falla) ve Argentinita gibi dansözler, başlıca solo danslarla ün kazanmışlardır.

Bugün Paris Opéra'sında gitgide gelişmekte olan baletin başında Serge Lifar bulunmaktadır (aslen Türkmen; başlıca koreografileri: *Icare*, 1935; *David Triomphant*, 1937, v. b.); Marie-Louise Didion, Suzanne Lorcia, Solange Schwarz, Janine Charrat, Renée Jeanmaire, Yvette Chauviré, Lycette Darsonval, Irène Skorik, Nina Vırubova, Roland Petit (1945 te «Ballets des Champs-Elysées»), Jean Babilée gibi dansöz ve dansörler de Paris'te çalışmışlardır. Bunlara Danimarkalı Nini Theilade'ı, Arjantinli Maria Ru-

«Job» (Ninette de Valois, 1915)

«Keloğlan» (Ninette de Valois, 19[illegible]0)

1

2

3

4

5

6

7

8

9

10

11

12

1 — Anna Pavlova. 2 — Isadora Duncan. 3 — La Argentina. 4 — Alicia Markova. 5 — Vatslav Nijinskiy 6 — Tamara Tu nova. 7 — İrina Baronova. 8 — Bronislava Nijinska. 9 — Nyota İnyoka. 10 — Olga Spesivtseva ile Sergey Lifar. 11 — Ta mara Karsavina ile Vatslav Nijinskiy. 12 — Catherine Littlefield.

anova'yı ve Yugoslav Mia Slavenska'yı da katmak gerekir. Sovyet Rusya'da başlıca dansözler Ol'ga Lepeşinskaya, Galina Ulanova, Marina Semënova, Tat'yana Veçeslova, Maya Plisetskaya, Sulamita Messerer, dansörler de Asaf Messerer, Vahtang Çabukyani'dir. Balet teorisini Sovyet koreografi teknikumunun müdiresi Agrafena Vaganova idare etmektedir. İngiltere'de Birinci Dünya Harbi'nden sonra balet esaslı olarak canlanmış ve yabancı etkilerden kurtularak bir İngiliz baleti meydana gelmiştir. Ninette de Valois 1926 da Londra'da bir balet okulu açmış ve temsiller başlıca Old Vic tiyatrosunda verilmiştir; sonra 1931 de bu okulu kapatarak Sadler's Wells tiyatrosunda yeni bir okul (Sadler's Wells Ballet School) açmış, balet grupunun adı önce Vic-Wells Ballet olmuş, 1942 de Sadler's Wells Ballet'e çevrilmiştir; Sadler's Wells Theatre Ballet adında ikinci bir şirket de vardır. Marie Rambert de 1930 da Ballet Rambert (önce: Ballet Club)i kurmuştur. İngiliz dansözlerinden Margot Fonteyn (prima ballerina), Pearl Argyle, dansörlerden Harold Turner, koreograf dansörlerden de Frederick Ashton (*Symphonic Variations*, 1946; müzik: C. Franck), Robert Helpmann (*Hamlet*, 1942; müzik: P. İ. Çaykovskiy), ve Antony Tudor (1938 de «London Ballet»i kurmuştur) göze çarpar; Ninette de Valois aynı zamanda bir koreograftır da (*Job*, 1931. müzik: Vaughan R. Wil-

1

2

3

4

5

6

7

8

9

10

11

12

1 — İrina Baronova. 2 — Tamara Tumanova ile Roman Jasinski. 3 — Tamara Grigorieva ile David Lişin. 4 — Harald Kreutzberg. 5 — Aleksandra Danilova. 6 — Mary Wigman. 7 — Yvonne Georgi. 8 — Nina Verşinina. 9 — Andrey Yeglevskiy. 10 — Margot Fonteyn ile Robert Helpmann. 11 — Yvette Chauviré ile Boris Knyazev. 12 — Marina Semënova.

liams; *Checkmate*. 1937, müzik: Arthur Bliss; *Or heus and Eurydice*, 1941, müzik: C. W. Gluck). 1949 haziranında Sadler's Wells şirketinden bir grup (Moira Shearer, Anne Heaton, Alexander Grant, Michael Somes) Ankara'ya gelerek balet temsilleri vermişlerdir.

Türkiye'de 1934 yılında kabul edilen «Millî Musikî ve Temsil Akademisinin Teşkilât Kanunu» nda temsil şubesine bağlı balet kısmından bahsedilmiş, fakat bu kısım kurulmamıştır. İstanbul sahnelerinde bazı balet teşebbüsleri yapıldığı görülmüşse de bunlar klâsik balet sayılamaz. Madam Krasa Arzumanova ile Jenya Nanasova'nın balet dersleri, Ses, Yeni Ses, ve Muammer Karaca tiyatrolariyle Tepebaşı Belediye Gazinosu'ndaki sahne dansları, dansözlerden de, Tenasüb Önad, Güzin Kalın ve Kaya İlhan bu arada anılabilir. Klâsik Türk baleti 1947 de kurulmuştur. Londra'daki Sadler's Wells baletinin müdiresi Ninette de Valois (doğ. 1898; asıl adı: Edris Stannus, sonra: Mrs. Arthur Connell, 1951 de: Dame) 1947 de Türkiye'ye davet edilmiş ve bunun hazırladığı rapor üzerine 6 ocak 1948 de, İstanbul'da Yeşilköy'de Balet Okulu açılmıştır; bu okul 1950 sonbaharında Ankara'daki Devlet Konservatuvarı'na katılmıştır; burada yirmi öğrenci yetiştirilmektedir; uzmanları, Ninette ve Valois'nın yardımcısı olan Joy Newton'dır; öğretmenleri Audrey Knight 1950 sonbaharında ayrılmış, yerine Margaret

Graham gelmiştir; okul ilk mezunlarını 1956 da verecektir; öğrencilerden, hususiyle Tacide Deliktaş (doğ. 1938), akademik bir şekilde yetişmiş ilk Türk balerinası olmak yolundadır: bu yazının teknik kısmındaki resimler onundur. Bir prolog. bir sahne ve bir epilog'dan olma ilk Türk baleti *Keloğlan* (müzik: Ulvi Cemal Erkin; koreografi: Ninette de Valois; dekor: Gevher Bozkurt), 2 haziran 1950 de İstanbul'da Şehir Tiyatrosu'nun Dram kısmında sahneye konmuştur.

Balet müziği için bk. MÜZİK, balet dekoru için bk. DEKOR.

Bibliyografya: V. Volınskiy: *Kniga lekovaniy. Azbuka klassiçeskogo tantsa*, Leningrad 1925. A. Vaganova: *Fundamentals of the Classic Dance* (İng. tercüme: A. Chujoy), New York 1946, Londra 1948. S. Lifar: *La Danse*, Paris 1938; aynı yazar: *Traité de Danse Académique* Paris 1949. A. L. Haskell: *Prelude to Ballet*, Londra 1936; aynı yazar: *Ballet Panorama* Londra 1938; aynı yazar: *Ballet*, Londra 1938; aynı yazar: *The Making of a Dancer*, Londra 1916. C. W. Beaumont ve S. Idzıkowski: *A Manual of the Theory and Practice of Classical Theatrical Dancing*, Londra 1922. Ninette de Valois: *Invitation to the Ballet*, Londra 1937. E. L. Baum: *Dictionary of Dance Terms*, Chicago 1932. A. Chujoy: *The Dance Encyclopedia*, New York 1949; aynı yazar: *The Symphonic Ballet*, New York 1937. H. Prunières: *Le Ballet de Cour en France*, Paris 1914. G. Vuillier: *La Danse*, Paris 1908. O. Bie: *Der Tanz*, 3. bas. Berlin 1925. A. Levinson: *Mastera Baleta*, Petersburg 1915; aynı yazar: *Stariy i Noviy Balet*, Petersburg 1918; aynı yazar: *Les Visages de la Danse*, Paris 1933. Cyril W. Beaumont: *Primers of Classical Ballet: First Primer*, Londra 1935. *Second Primer*, 1935, *Third Primer*, 1941; aynı yazar: *Five Centuries of Ballet Design*, Londra ve New York 1939; aynı yazar: *Ballet Design, Past and Present*, Londra 1946; aynı yazar: *A History of Ballet in Russia (1613 - 1881)*, Londra 1930; aynı yazar: *A Short History of Ballet*, Londra 1933, 4. bas. 1947; aynı yazar: *Complete Book of Ballets*, Londra 1937, ilâve cildi 1942; aynı yazar: *A French - English Dictionary of Technical Terms Used in Classical Ballet*, Londra 1931. G. E. Goode: *The Book of Ballets*, New York 1939. L. Kirstein: *Dance*, New York 1935. A. Williamson: *Contemporary Ballet*, Londra 1947. W. A. Propert: *The Russian Ballet in Western Europe*, Londra 1921; aynı yazar: *The Russian Ballet 1921 - 1929*, New York 1932. J. Leeper: *The English Ballet*, Londra 1944. R. E. Howard: *The Story of the American Ballet*, New York 1936. I. Moıley: *Soviet Ballet*, Londra 1945. P. Michaut: *Histoire du Ballet*, Paris 1945; aynı yazar: *Le Ballet Contemporain 1929-1950*, Paris 1950.

BALFOUR [*bælfur* ok.], **Arthur James, Earl** (1848-1930), İngiliz devlet adamı ve filozofu. İskoçya'da Haddingtonshire eyaletinin Whittingehame kasabasında doğmuş, Woking'de ölmüştür. 1874 yılında Avam Kamarası'na milletvekili seçilmiştir. Salisbury'nin yeğeni olduğundan, genç yaşta parlamış ve dayısının sekreteri olarak Berlin Kongresi'ne katılmıştır 1878. B. siyaset alanındaki bu çalışmaları sırasında edebiyat, felsefe ve teoloji ile de uğraşmış ve bu konularda önemli eserler vermiştir. Glasgow ve Edinburgh üniversitelerine rektör olmuş ve 1885 te mahallî idare meclisine başkan seçilmiştir. Sonra İskoçya devlet sekreteri 1886. İrlanda devlet sekreteri olmuştur (1887 1891). İrlandalılar'ın yaptıkları «Home Rule» mücadelesi bu sırada hızlanmış ve B. bu olayları yatıştırmakta önemli bir rol oynamıştır. B. 1891 de Hazine Birinci Lordu ve daha sonra muhalefette bulunan Muhafazakâr partinin lideri olmuştur (189?-1895). 1895 te Lord Salisbury ile işbirliği yapmış ve 1902 de başbakan olmuştur. İç politikada. Chamberlain'in uygulamak istediği ekonomi plânına karşı koymuş, onun bozmak istediği parti birliğini korumaya çalışmıştır: fakat bunu başaramamıştır. Dış politikadı çok önemli işler görmüş, 1904 tarihli İngiliz - Fransız Antlaşması ile İngiliz - Japon birleşmesini sağlamıştır. 1905 yılında görevinden ayrılmış, Chamberlain'in güttüğü himaye politikasını benimsemiş ve muhafazakâr partinin birliğini yeniden kurmuştur. Birinci Dünya Harbi (1914 - 1918) nde önce Amirallik Birinci Lordu, sonra Lloyd George'un başkanlığında yeniden kurulan koalisyon kabinesinde dışişleri bakanlığı yapmıştır.

LORD BALFOUR

1917 de İngiliz Parlâmento heyeti başkanı olarak Amerika Birleşik Devletleri'ni ziyaret etmiş ve daha sonra meclis başkanı olmuştur. Önemli bir görev ile gönderildiği Kanada'da bu dominyonun ana vatanla askerlikteki işbirliğini düzenlemiş ve bu işi ayrıca Mareşal Joffre ile birlikte Amerika Birleşik Devletleri yanında da yapmıştır.

1920 yılında barış konferansına katılmış. 1921 de Milletler Cemiyeti Başkanlığına seçilmiş ve İngiliz heyeti başkanı olarak Washington Konferansı'na gitmiştir (1921 - 1922). B. 1922 de Kontluk sanını (First Earl of Balfour and Viscount Traprain) almış ve bir yıl sonra Britanya Akademisi (British Academy) başkanlığına seçilmiştir.

Seçkin bir hatip ve bilgin olan B un önemli eserleri şunlardır: *A Defence of Philosophic Doubt* (Felsefî şüphenin müdafaası) [1879], *Essays and Addresses* (Denemeler ve hitaplar) [1893. 2. genişletilmiş bas. 1905], *The Foundations of Belief* (İmanın temelleri) [1895], *Insular Free Trade* (Ada serbest ticareti) [1903], *Criticism and Beauty* (Tenkit ve güzellik) [1909], *Theism and Humanism* (Tanrıcılık ve insancılık) [1914, 2. bas. 1915], *Essays, Speculative and Political* (Spekülâtif ve siyasî denemeler) [1920], *Theism and Thought* (Tanrıcılık ve düşünce) [1923].

BALFOUR BEYANNAMESİ, Balfour'un 2 kasım 1917 tarihinde İngiliz hükümeti adına Lord Rothschild'e gönderdiği mektup. Buna göre. İngiliz hükümeti Filistin'de kurulacak olan Yahudi Millî Devleti'ni destekliyeceğine söz vermiştir. San - Remo Konferansı, bu beyannameyi resmî bir belge olarak kabul etmiş (1920) ve böylece B. B. Filistin üzerindeki İngiliz mandasının temeli haline gelmiştir. 1922 de B. B. Milletler Cemiyeti tarafından da tasdik edilmiştir.

BALFURUŞ: bk. BABUL.

BALGAM (Fr. Crachat), bronşlarda husule gelmiş veya toplanmış olan ve öksürük ile dışarı çıkan salgı ve eksudatlar. Akciğer ve bronş hastalıklarında balgam muayenesi pek önemlidir; bundan hastalığın tabiatı ve yeri hakkında çok değerli bilgiler elde edilir. Ağız kapsamı en büyük kısmı tükrük olan bir sıvıdır. Mikroskop muayenesinde pek çok yassı epitel hücreleri ve lökositler görülür. Boğaz-burun salgısında muhat çoktur. Fakat, sulu değildir, kıvamlı parçalar halindedir; bundan dolayı, bu parçalar biribiriyle karışmazlar. Bu salgılar toz ve kömür kabartısı gibi nesnelerden dolayı boz siyahımtırak renkte olurlar.

Balgam önce gözle (makroskopik), sonra mikroskopla ve gerekirse bakteriyoloji ve kimyanın sağladığı usullerle muayene edilir.

Makroskopik muayene: Bunun için çok aydınlık bir yerde tükrük hokkasına bakmak yeter, bazan balgamın yaptığı tabakaları görmek için onu bir konik cam kadeh içinde toplamak gerekir. Balgamın içinde bulunan elemanları iyice tanımak ve mikrop muayenesine gerekli parçalarını ayırmak için balgam, yarısı kara, yarısı ak güzel bir tabak içine dökülür; renkli balgam rabağın ak, renksizi de kara kısmı üzerinde daha iyi farkolunur

Balgam, içindeki maddelere göre, muhatlı, irinli, kanlı balgam diye bir takım çeşitlere ayrılır. Bazan muhatlı - irinli, seröz - kanlı gibi karışık şekilleri de vardır.

Muhatlı balgam (Crachat muqueux), yapışkan, cam gibi saydam, tükrük hokkasının dibine yapışan bir balgamdır. Bronşitin başlangıcında bazan tüberküloz başlangıcında böylesi görülür. Burun ve boğazdan gelen salgı da muhatlı olabilir.

İrinli balgam (Cr. purulent), köpüksüz, sırf irinden ibarettir; hemen daima solunum yollarına irinli bir birikinti açıldığı zaman görülür: ampiyemde, akciğerin veya komşu organların, meselâ karaciğerin çıbanlarında, bronşektazide ve kronik bronşitte olduğu gibi.

Muhatlı - irinli balgam (Cr. muco - purulent), bu, en çok görülen şekildir ve ayrıca tanıda kıymetli değildir. Akut bronşitin ikinci devrinde, kronik bronşitte, tüberkülozda olur. Bronşitte muhat ve irin çok kere iyice karışmıştır. Tüberkülozda ise biribirinden ayrı parçalar halinde ve muhat ile çevrilmiştir, suya koyunca dibe çöker. «Küresel balgam» (Cr. globuleux), «para biçimi balgam» (Cr. nummulaire), «dibe çöken balgam» (sputum fundum petens) denilen bu çeşit balgam en çok kavernli akciğer vereminde olur.

Bol muhatlı - irinli balgam ekseriyetle üç tabakaya ayrılır: En altta irin, üzerinde seröz sıvı en üstte köpüklü muhat bulunur. Bu en çok bronşektazide, akciğer çıbanında, gangreninde, kavernli tüberkülozda görülür.

Seröz balgam (Cr. séreux), sulu, köpüklü, ekseriyetle hafif kırmızı bir balgamdır (erik özsuyu renginde), akciğer ödeminin patognomonik belirtisidir.

Kanlı balgam (Cr. sanguinolent; Hemoptizi [Hémoptysie]), bronş veya akciğer damarları bir âfetle, ülser ile aşınır. yahut staz neticesi bütün küçük dolaşımda veya emboliden dolayı bir kısmında (infarktüs) kan fazla bulunur ve kan basıncı birdenbire artacak olursa damar çatlıyarak sırf kan veya kanlı balgam çıkar.

Hemoptizi çok defa göğüs tahtasının arkasında bir sıkıntı, sıcaklık duygusu ile kendini haber verir, kuru bir öksürük başlar, ağızda özel bir tad duyulur; biribiri üstüne kırmızı köpüklü balgam gelir. Bazan âdeta tam kan halinde 200 - 500 gr, hattâ bir litreyi bile geçebilir. Böyle çok miktarda kan gelince hastada senkop belirtileri görülebilir ve bu kanın durmasına da yardım eder. Yırtılan damarın çapının, yırtığın yerinin, damar çeperinin hâlinin, büyük ve küçük dolaşımdaki şartların hemoptizinin bolluğuna, devamına, tekrarlamasına büyük etkisi vardır.

Hemoptizi: a — En çok tüberkülozda olur. Bazan tüberküloz başlangıcında ilk aşikâr belgi hemoptizidir. Başlangıç hemoptizisi ekseriyetle azdır ve çok sürmez. Tüberkülozun ilerlemiş devrelerinde, büyücek kavernlerden gelen kan, hem çoktur hem de uzun sürer; bazan da hastayı öldürecek kadar çok olur. b — Daha nadir olarak akciğer gangreninde, ekinokokunda ve kanserinde olur. c — Küçük dolaşımda ziyade staz, kalb hastalıklarında ve daha çok mitral âfetlerinde görülür. d — Akciğer infarktüsü'nde olur. Emboliler toplardamar trombozundan kalbin sağ karıncığında veya atriyumundaki pıhtılardan çıkar; infarktüs büyük ise orada matite ve râller vardır. e — En dehşetlisi, aort anevrizmasının soluk borusuna açılmasında olur ve hastayı hemen öldürür. Bronşektazide bronş çeperinde akciğer atardamarı dallarının anevrizması, arteryosklerozda bronş artar. Damarlarının miliyar anevrizmaları da büyük hemoptizilere sebebolabilir. Sağlam şahıslarda büyük bronşların toplardamar genişlemeleri (varis) de hemoptizi yapabilir. Fakat, bu tanı ancak diğer ihtimaller büsbütün atıldıktan sonra konabilir; genç kızlarda ve bazı sinirli kadınlarda âdet görmedikleri zaman hemoptizi olabilir ki, buna «Bütünler hemoptizi» (Hém. supplémentaire) denir ve zararsız sayılır; ama. bu vakalarda daima dikkatle tüberküloz aranmalıdır.

Fibrinli balgam (Cr. fibrineux), yapışkan, cam gibi saydam, homojen, kabın dibine yapışır bir balgamdır. Balgamda çok miktarda fibrin, fibröz bronşitte, pnömonide görülür. Bir miktar balgam bir deney kadehinde çalkalanacak olursa çoğu zaman, ağaç gibi dallı bir görünümde fibrin elde edilir.

Balgamda fibrin olup olmadığını anlamak için Ehrlich'in triacide boyası (asit fuksin metil yeşiliyle oranj bileşiği) kullanılır. Bu boya da protoplazma albümini asit fuksinle çekirdek albümini (nüklein) ve müsin bazik olan metil yeşili ile boyanır. Bu halde pnömoni balgam fibrini havi olduğundan kırmızı, bronşitte ise muhat, lökosit çok olduğundan mavi yeşil görünür. Bu deney kuru preparatlar üzerinde mikroskopta yapılabilir.

Balgamın miktarı: Birçok çeşitlidir; bazı hastalıklarda pek şiddetli öksürüğe karşılık pek az, yapışkan bir balgam gelir (kuru bronşitte, tüberküloz başlangıcında olduğu gibi). Bazılarında da pek çoktur: kronik bronşitin bazı şekillerinde (o kadar çoktur ki bronchorrée adı verilir), ilerlemiş kavernli tüberkülozda, bronşektazide, akciğer çıbanında ve gangreninde. ödeminde piyotoraksın solunum yollarına açılmasında. Genel olarak denebilir ki âfet ne kadar geniş hastalık ne derece ilerlemiş ise balgam miktarı o nispette artar.

Balgamın rengi: Sırf muhatlı balgam, daima renksiz ve saydamdır İrin yuvarcıklarının varlığı, az çok sarı bir renk verir. Kokmuş balgam, gerek gangrende ve fetit bronşitte olduğu gibi doğrudan doğruya kokuşmuş olarak çıksın ve gerek çıktıktan sonra kokuşsun, kirli yeşilimtırak renkte olur.

Kan, açık - kırmızıdan kara kırmızıya kadar çeşitli renk verir. Taze kan hava ile karışık olursa açık kırmızı, akciğer infarktüsünde daha koyu renktedir. Pnömonide balgam önce gayet yapışkan ve cam gibi saydamdır, gittikçe esmer kırmızı, âdeta pas renginde olur. Paslı balgam (Cr. rouillé). hastalık ilerledikçe daha kesif, nihayet muhatlı irinli olur.

Sapsarı balgam, akciğerdeki birikintilerin (karaciğer ekinokoku ve çıbanında olduğu gibi) solunum yollarına açılmasında görülür. Ödlü pnömonide balgam sarı yeşildir. Bu hallerde sarı renk, ödden ileri gelir. Sarı renk, bakterilerin etkisiyle de olur. «Yumurta sarısı renginde balgam»: Havada durmakla bu renk daha şiddetlenir, böyle bir balgam parçası renksiz bir balgam üstüne konursa biraz sonra bu da aynı rengi alır.

Yeşil renkli balgam, akut kazeöz pnömonide görülür, asıl pnömoninin yavaş yavaş rezolüsyonunda da bu rengi alır ve hastalığın tüberküloza döndüğünü gösterir. Yeşil rengi mikroplar da yapabilir. Bu, yumurta sarısı renkli balgamda olduğu gibi, renksiz balgam üzerine konunca onun da yeşil olmasiyle anlaşılır.

Dışarıdan giren çeşitli maddeler de balgama özel renk verebilir: Kimya fabrikalarında çalışan işçilerde mavi, demir ocaklarında çalışanlarda kırmızı veya sarı, kömür işçilerinde siyahımtırak olduğu gibi.

Balgamın kokusu: Taze balgamın ekseriyetle hafif, yavan bir kokusu vardır; az bir müddet daha kaldıktan sonra kokuşarak fena bir koku alabilir. Fetit bronşitte, gangrende, kavernlerde, çıbanda akciğere acılan pütrit piyotorakslarda balgam fena kokuludur. Bu hallerde fena koku, balgam henüz içeride iken kokuşum mikroplarının etkisinden ileri gelir. Balgamın akciğer kovanlarında durması bu kokuşumu kolaylaştırır.

Pnömoninin ilk devrelerinde balgam saydamdır, sonlarına doğru lökositler çoğaldığından, bulanır. Diğer solunum hastalıklarında az çok bulanıktır. Gene pnömoninin ilk günlerinde yapışkandır ve bulunduğu kaptan dökülmez, altıncı güne doğru akıcı bir kıvamlılık alır. Kronik nezlelerde koyu olur. Balgamın köpüklü, havalı olması, daha çok pnömonide önemlidir, alveollerin yeniden açıldığını gösterir.

Gözle görülebilen karakteristik parçalar: Fibrin pıhtıları, beyaz sarımtırak renkte küçük parçalar veya iplik gibi görünür. Balgam suda çalkanınca, çoğunlukla ağaç gibi dallı olup kapiller, bronşların kalıbına uygun bir biçimdedir. Bu daha çok fibrinöz bronşitte ve pnömonide görülür.

Mercekler: Kavernlerin çeperlerinden gelen mavimsi renkte, küçük parçacıklardır. Tüberkülozların balgamında görülür; kolaylıkla ezilir, içinde pek çok basiller ve esnek lifler vardır.

Dittrich tıkaçları: Merceklere çok benzer; kesif beyaz sarı renkte çok fena kokulu parçacıklardır. Mikroskop muayenesinde çok miktarda yağ asidi iğnelerini ve bakterileri kapsadığı görülür. Fetit bronşitte ve gangrende bulunur. Bu tıkaçlar, akciğerde veya bronşlarda uzun zaman durarak ayrışmış ve kokuşmuş doku veya irin artıklarından ibarettir.

Curschmann helisi: Muhat liflerine benzer, iplik gibi ve helisel görünümde kesif parçacıklardır. Lup veya mikroskop ile muayenede helisel olduğu daha açık görülür; merkezi çok parlak bir iplik gibidir. Astmalıların balgamında bulunur.

Ekinokok zarları ve keseleri: Akciğer ekinokokunda görülen beyaz renkli kese ve zarlardır.

Aktinomikoz habbecikleri: Sarı yeşil veyahut kara renkli oldukça katı kum büyüklüğünde tanelerdir.

Mikroskop muayenesi: Tabağa dökülmüş olan balgamdan saplı iki preparasyon iğnesiyle muayene olunarak parçalar ayrılır, lâm üzerine konur önce taze olarak, sonra gerekirse boyanarak muayene edilir.

Taze preparat için lâm üzerine ayrılmış olan parçacığın üstüne temiz bir lâmla kapatılır, önce küçük, sonra bir büyütme ile bakılır. Buna bazan sirke asidi, sud çözeltisi gibi reaktifler eklemek gerekir, sonra lâmel kapatılır. Balgam, solunum yollarının çeşitli mukosalarının mahsulü olduğundan bunlara ait epitel hücreleri bulunabilir.

Yassı epitel hücreleri: Asıl balgamda tükrüğü ayırmak mümkün olmadığından her balgamda ağız ve boğaza ait epitel hücreleri görülür. Bunlar büyük dörtgen veya çok açılı, tek çekirdeklidir. Tanıda kıymetleri yoktur.

Silindirik epitel hücreleri: Burun solunumu kısmından, gırtlak ve bronşlardan gelir; nadiren titreşik tüyleri farkolunur.

Balgamın mikroskopik görünümü: a — Alveol hücreleri, b — Titreşik tüylü epitel hücreleri, c — Miyelin habbecikleri, d — Kalsiyum karbonat billûrları, e — Hemotoidin billûrları ve kümeleri, f — Lökositler, g — Alyuvarcıklar, h — Yassı epitel hücreleri.

Alveol hücreleri, çoğu zaman pek bozulmuş bir halde bulunduklarından tanınmaları güç olur; lökositlerden 4 - 5 misli büyük, bir veya birkaç çekirdekli bazan oval yuvarlak bazan da çok kenarlıdır. Protoplazmasında ışığı kıran yağ veya daha donuk görünümde miyelin habbecikleri bulunur. Bu hücreler, pnömonide ve hele bronko-pnömonide, çok görünür. Alveol hücreleri içinde çokça olarak kömür habbecikleri de vardır.

Boğazdan ve burunun arkasından gelen balgam da, daha çok toz parçalarını havi olduğundan, boz veya kara renk alır. Kara renkli, saydam ve pek yapışkan balgam, daima yukarı solunum yollarından gelir.

Alveollerden hemoraji olursa veya staz sonucu alyuvarcıklar, alveoller içine çıkarsa bu yuvarcıklar harabolur; açıkta kalan hemoglobin değişerek alveol hücrelerine girer ve orada pigment habbecikleri halinde oturur. Bu habbecikler hemoziderin denilen demirli bir maddedir. İçinde esmer kırmızı renkli pigment habbeciklerini havi alveol hücrelerine veya lökositlere, kalb hastalığı hücreleri (Herzfehlerzellen) denir.

Kalb hastalığı hücrelerini tanımak için şu deney tatbik edilir: Balgam lâm üzerine konduktan sonra üzerine bir damla % 5 potasyum ferro - siyanürü ve bir damla sulu hidroklorik asit damlatılır; bir müddet durduktan sonra mikroskopla muayene olunursa - demiri havi olduklarından dolayı - bu hücreler içinde maviye boyanmış habbecikler görülür.

Kalb hastalığı hücreleri akciğer damarlarının uzun müddet kanla ziyade dolu bulunmasını gerektiren kalb âfetlerinde (mitral âfeti sol karıncık yetmezliği) ve akciğer infarktüsünü rezorpsiyonu zamanında görülür.

Lökositler: Her balgamda bulunur; irinli olanlarda daha ziyade az çok dejenere olmuş ve ekserisi polinükleerdir.

Eozinofil hücreler: İnce, parlak habbecikleri bulunan polinükleer lökositlerdir. Taze preparatta farkolunabilirse de en iyisi eozin ile boyıyarak bakmaktır; habbecikler pek güzel kırmızı renkte görünür. Bu hücreler. astma balgamında çok miktarda bulunur.

Alyuvarcıklar: Her balgamda tektük bulunabilir, tanıca önemi yoktur. Çok miktarda alyuvarcık, solunum yollarında hemorajiye delâlet eder. Bunlar bazan şekillerini ve renklerini muhafaza ederler, bazan da bozukturlar.

Esnek lifler (Fibres élastiques): Çok ışık kırıcı, kıvrık, çift çevreli, çoğu zaman dal gibi ayrılmış veya demet halinde veyahut alveol şeklinde birleşmiş liflerdir. Akciğer dokusunun harabolmasına sebebolan bütün âfetlerde (tüberküloz, çıban, gangren) görülür; gangrende az bulunur; çünkü, balgamda bu lifleri eriten bir ferment vardır.

Esnek lifleri aramak için balgamın kesif, irinli kısımlarından almalıdır; fakat hemen daima merceklerde bulunur. Doğrudan doğruya taze preparat halinde muayene edilir, önce küçük bir büyültme ile bakılır; yuvarcıklar, noktalar halinde ve bunlar arasında esnek lifler koyu kıvrık çizgiler gibi görülür. Böylece bulunan yer, kaybedilmeksizin kuvvetli bir büyültme ile bakarak daha iyi incelenir. Esnek lifleri daha kolay bulmak için preparat üzerine % 10 potas çözeltisinden bir iki damla konur. Bu halde hücreler harabolur, esnek lifler kalır, kolayca görülür. Bu suretle de bulunmazsa bir parça balgam bir deney borusuna konur, üzerine eşit miktarda % 10 potas çözeltisinden eklenir, tam homojen oluncaya kadar kaynatılır; sonra, dört misli su ile sulandırılır ve santrifüje edilir. Elde edilen tortu, taze preparat halinde muayene olunur. Esnek lifleri boyamak için balgamı lâm üzerine yayıp kuruttuktan ve alkol-eterle tesbit ettikten sonra 24 saat kadar şu boya (1 gr orsein, 400 gr su, 80 gr alkol 9)°. 40 damla nitrik asit) içine atılır, çıkarılır, su ile yıkanır, muayene edilir: esnek lifler koyu esmer kırmızı renkte görülür.

Yağ asitleri billûrları iğne gibi, renksiz, bazan bükülmüş billûrlardır; çok defa demet halinde bulunur; yavaşça ısıtılınca yağ damlaları haline geçerler; eter ve alkalilerle erir ve bu suretle de esnek liflerden ayırdedilirler; hemen daima Dittrich damarcıkları içinde bulunurlar. Bu billûrların varlığı balgamın solunum yollarında uzun bir süre durduğunu ve ayrıştığını gösterir. Gangren, çıban, fetit bronşit ve bronşektazide görülür.

Hematoidin billûrları: Kırmızı esmer renkte ve çok defa rozet biçimirde, eşkenar dörtgen billûrlar veya kümeler halindedir. Hemoroidin. hemoglobinin ayrışımı mahsulüdür; bunun için eski hemorajilerde, infarktüs balgamlarında, bronşlara açılan karaciğer veya akciğer çıbanlarında, gangrende görülür.

Kollesterin billûrları: Renksiz saydam, kare veya eşkenar dörtgen şeklinde ince plâklar halinde görülür; bir köşesi kırık ve birbiri üzerine binmiş gibidir; eski irinli balgamlarda raslanır (bronşlara açılan karaciğer çıbanlarında, akciğer çıbanında ve kavernlerde).

Charcot-Leyden billûrları: Sekiz yüzeyli, ışık kırıcı, saydam billûrlardır; sıcak suda, sirke asidinde, amonyakta erir; soğuk suda, alkol, eter kloroformda erimez. Derişik alkaliler ve kuvvetli asitler kolayca harabederler. Bu billûrlar bazan, taze çıkan balgamda bulunmadığı halde, bir müddet durmuş balgamda görülür; en çok astmada ve çok defa Curschmann helislerine yapışık olarak ve eozinofil hücrelerle birlikte bulunur. Fibrinli bronşitte görülür.

Lösin ve tirosin billûrları: Albüminli maddelerin ayrışmasından ileri gelir. Lösin boz veya sarımtırak küreler halinde bazan tek, bazan biribirine yapışık görünür; bazan da konsantrik, biribiri üstüne konmuş ve en dışarıda bulunan kenarı ince dantelâ gibi kırpık safihalar halinde sanki bir ağaç gövdesinin enine kesitinin görünümünü andırır. Tirosin billûrları ince iğneler şeklinde, bazan tek, bazan çifte püskül veyahut ot demeti görünümündedir. Her ikisi de irinli balgamda ve hele akciğer çıbanında ve gangreninde akciğere açılmış piyotoraks irininde bulunur. Lösin, sıcak suda, sulu asitte, alkollerde kolayca erir, eterde erimez; böylece büyük yağ damarlarından ayırdedilir. Tirosin, sıcak suda ve amonyakta sulu hidroklorik asitte ve nitrik asitte kolayca, sirke asidinde pek güç erir; alkol ve eterde erimez. Bunlardan başka, kalsiyum fosfat, kalsiyum oksalat, amonyako-magneziyum fosfat billûrlarına, akciğer ekinokokunda ekinokok çengellerine raslanabilir.

Balgamın bakteriyolojik muayenesi, balgamı birlikte bulunan tükrükten ayırdetmek için bazı usuller vardır.

Pfeiffer, balgamı, steril bir Petri kutusunda toplandıktan sonra kara bir zemin üzerine koyarak en koyu bir parçayı iki iğne ile alıp Petri kutusunun kapağına koymayı ve gene iki iğne ile parçalıyarak ortasında bir kısım ayırmayı tavsiye eder. Boyalı preparat için böyle yapmak çok yerindedir. Tüberküloz basili için, mercekleri almalıdır.

Koch ve Kitasato usulünde balgam yıkanır. Bunun için 3 Petri kutusuna birer miktar steril su konur, bir parça balgam birinci kutuda ve plâtin öze ile hareket ettirilerek yıkanır. Buradan çıkarılıp ikinci kutuda çalkanır, bundan da üçüncüye konur. Bu işlemler sırasında balgam, küçük bir takım parçacıklara ayrılır, üçüncü son kutudan bir parça alınıp muayene edilir; kültür ve inokülasyon yapmak için bu yol en iyisidir. Bu iş, cam borularda ve peptonlu su ile de yapılabilir.

Boyalı preparat yapmak için alınan parça doğrudan doğruya bir lâmel üzerine konur, yayılır. Koyu bir parça ise iyice ezilir; alevde tesbit ettikten sonra sulu fuksin ile, gram usuliyle; tüberküloz basili aranıyorsa buna mahsus usullerle boyanır.

Tüberküloz basilinden başka bütün mikroplar, sulu fuksin ile güzel boyanırlar; gram usulü gram alan bakterileri diğerlerinden ayırdettirilir.

Sulu fuksin ile boyanan preparata bakarak balgamın, solunum yollarının hangi kısmından geldiği hakkında da bir fikir çıkarılır. Boğaz ağız veya burnun arkasından gelen salgıların preparatında, içinde pek çok mikropları havi büyük yassı epitel hücreleri pek çok miktarda görülür; bunlarla birlikte az çok lökositler de vardır. Burundan gelen salgıda bir çok lökositler ve silindirik epitel hücreleri bulunur; nadiren bunların titreşik tüyleri bile görülür. Bronşlardan ve akciğerden gelen balgamda lökositlerle birlikte silindirik epitel ve alveol hücreleri (pigment hücreleri) vardır. Pnömoninin ilk devrinde balgamda hücre azdır, yalnız alveol hücrelerine raslanır; hastalık ilerledikçe lökositler çoğalır.

Balgamda yapılan mükerrer muayenelerde aynı nevi bakteri çok miktarda bulunursa, hastalıkla münasebeti olduğuna hükmolunur; birçok bakteriler karışık bulunursa kesin bir şey söylenemez.

Kültür: En çok kullanılan ortamlar jeloz, gliserinli jeloz, kanlı jeloz, serum ve buyyondur. Tüberküloz basili için Löwenstein ortamı kullanılır.

Yıkanarak ayrılan parça, lüzumuna göre bunlardan birine ya doğrudan doğruya yahut steril fizyolojik tuz çözeltisi ile iyice karıştırıldıktan sonra ekilir. Çok miktarda bakteri varsa tek koloniler elde etmek için alınan parça biribiri arkasından üç plâk üzerine sürülür.

Hayvan deneyi, bunda beyaz sıçan kobay ve tavşan kullanılır. Yıkanmış balgam parçası steril tuz çözeltisi ile iyice karıştırıldıktan sonra şırınga edilir.

Balgamda en çok aranacak bakteriler, tüberküloz basili. pnömokok, şarbon, veba basili. Friedländer'in pnömobasili, tetrajin, stafilokok ve streptokoktur.

Kimya muayenesi: Balgamın kimya muayenesi klinikçe pek önemli değildir. Yalnız balgamda albüminin bulunması tanıca önemli olabilir. Pnömonide, akciğer ödeminde, tüberkülozda albümin vardır. Aktif tüberkülozda, balgamda % 0,2 veya daha çok albümin vardır. Hafif vakalarda daha azdır.

Albümin aranacak balgam taze olmalıdır; yoksa, hücrelerin harabolmasında açığa çıkan albümin sonucu şaşırtır.

Balgamda albümin aramak: 10 cm^3 % 1 sirke asidi çözeltisi konur, iyice çalkanır. Sirke asidi müsini çökertir, süzgeç kâğıdından süzülür, süzüntüde albümin aranır ve miktarı ölçülür.

BALGİTZİS (703 sıralarında), Bizans kaynaklarına göre Kırım Bosporos'u (şimdiki Kerç) şehrinin Hazar - Türk valisi. Macar Türkoloğu Vámbéry Á., B. adını *Balgıcı* şeklinde açıklamıştır (*Der Ursprung der Magyaren*, Leipzig 1882, s. 63).

BALH: bk. BELH.

BALHAN: 1 — Büyük Balhan. Hazar'ın doğusunda Özboy'un (bk. AMUDERYA) kuzeyinde dağ. Yüksekliği 1634 m. B. Kafkasların Hazar doğusundaki devamı olarak alınır B., aralıklar bırakarak Kopet Dağı ile güneybatıya doğru uzanır ve Kuzey İran dağlarına sokulur.

2 — Küçük Balhan. Özboy'un güneyinde Küren Dağı'na bitişik bir dağ.

3 — Hazar'ın doğusunda körfez. Adını Büyük Balhan'dan almıştır. Doğu Hazar'ın en iyi limanı olan Krasnovodsk bu körfezin kıyısında olup İç Asya demiryolunun başlangıcıdır.

BALIBADRA: bk. PATRAS.

BALIBEY, Elâzığ'a bağlı bucak. B. bucağının merkezi 501 (1945) nüfuslu Dişidi köyüdür. B. Keban ile Elâzığ arasındadır. Elâzığ'dan buraya bir şose vardır. Halk çiftçilik ve hayvancılıkla geçinir. B. bucağının nüfusu 3 783 (1945) tür. Bucağa bağlı 11 köy vardır.

BALIK, eski Türkçede «şehir, kale, saray» anlamlarında kullanılan ad. Bu kelime aslında *balçık* demektir. Genel olarak göçebe uluslar «şehir» kavramını *balçık* kelimesiyle ifade etmişlerdir. Arap dilinde de «balçık» anlamına gelen *medre* kelimesi «şehir» ve «köy» demektir; şehir halkına *ehl-iil-medre* denir.

Uygur şehirlerinin birçoğunun adında B. kelimesi bulunmaktadır (Bişbalık, Canbalık, İlibalık, Yengibalık... gibi). Bu kelime Germen şehirlerinin adlarındaki *burg*, İslâvca şehir adlarındaki *grad* kelimelerinin Türkçe karşılığıdır. XI. yüzyıldan sonra B. kelimesi unutulmuş, onun yerini *kent* ve *uluş* kelimeleri almıştır; XV. yüzyıldan sonra Farsça *şehir* kelimesi yayılmıştır.

BALIK: bk. BALIKLAR.

BALIK AĞI: bk. BALIKÇILIK.

BALIK EMİNİ, Osmanlı saray teşkilâtında Bostancılar ocağının Bostancı Hasekileri adı altında rütbeli bir sınıfını teşkil eden ve sarayın çeşitli iç hizmetleriyle görevlendirilenlerin ileri gelenlerinden biri. Sarayın ihtiyacı olan balıkları sağlamakla ödevli bulunan B. E. aynı zamanda İstanbul ve çevresi limanlarındaki dalyanların da mültezim (b. bk.) liğini yapardı.

BALIK GÖLÜ: 1 — Doğu Anadolu'da, Karaköse ile Ağrı Dağı arasında bir göl. Yüzölçümü 24 km^2, uzunluğu 10, en geniş yeri 5 km dir. Denizden yüksekliği 2 241 m dir. Gölün çevresi yüksek dağlıktır (güneyde Balıkgöl Dağı 3 160 m, doğuda Solaha Dağı 2 870 m, batıda Ziyaret Dağı 3 000 m). Geniş bir volkanik bölge ortasında, Dördüncü Zaman lâvlarının yayıldığı bir yerde bulunan B., volkanik olaylarla meydana gelmiş bir göldür.

B. G. nde çeşitli balıklar vardır. Bu gölden kaynağını alan ve Doğubayazit'e doğru akan bir dere vardır ki, buna Balıkgölü Suyu adı verilir.

2 — Kızılırmak deltasında kıyı boyunca sıralanan 4 gölden biri ve en büyüğü. Yüzölçümü 37 km^2, uzunluğu 15 en geniş yeri 4 km dir. B. G. 1 km genişliğindeki bir kıyı kordonu (dil) ile denizden ayrılmıştır. Güneyde, Kumcağız iskelesi yanında dar bir yolla denize bağlıdır.

B. G. Kızılırmak'ın taşıyıp getirerek burada biriktirdiği alûvyonların kıyı boyunca etkisini gösteren türlü deniz hareketleriyle (akıntılar, v. b.) kıyıkordonları meydana gelecek şekilde dil halinde uzanması ve bu ırmağın deltasının doğu bölümündeki bir deniz girintisini çevirmesiyle teşekkül etmiştir. B. G. ile deniz arasında suyu emen dar bir kumsal dilden başka birşey bulunmadığından, güneyde de denizle bağlantısı olduğundan suyu tuzlu ve acıdır. Göle batıdan 7 küçük derenin suları dökülür ve göl sularının acılığını bunlar biraz olsun giderir.

Yayvan ve az derin bir çanak içinde meydana gelmiş bulunan B. G., yağışlı zamanlarda kabarır, çevresindeki düzlükleri sular basar, bu sırada gölün yüzölçümü artar. B. G. nün batı ve güney çevreleri sazlık ve kamışlık olduğundan buralarda köyler azdır. Bafra'yı Kumcağız iskelesine bağlıyan dekovil hattı, B. G. nün batı ve güney çevrelerini dolaşır. Kızılırmak deltasındaki başka göllerde olduğu gibi B. G. nde de çeşitli balıklar (çapar, akbalık, sazan, kefal) vardır.

BALIK KARTALI

BALIK KARTALI (Pandion haliaetus), gündüz yırtıcı kuşları (Accipitres) takımının balık kartalları (Pandionidae) familyasına bağlı bir tür. Kısa ve çengel gibi kıvrık gagaları, sivri kanadları, kı-

sa kuyrukları ve kısa bacakları vardır. Vücudun üst kısmı siyahımtırak kahverengidir ve tüylerin kenarları beyazdır. Başın yan tarafları ile karın beyaz renklidir. Göğüs, kuyruk ve kanad kahverengidir. Boyları 55 cm ye kadar çıkar. Yuvalarını su yakınlarında ağaçlar üzerine yaparlar. Balıkla geçindiklerinden balıkçılık için zararlıdırlar. Göçücü kuşlardan olup Güney Asya ve Afrika'da kışlarlar. Palearktik bölgede, Afrika, Avustralya ve Amerika'da yaşarlar. Türkiye'de de bulunurlar.

BALIK YAĞI (Huile de foie de morue, Kodeks: Oleum iecoris), balıkların Gadus nevilerinin karaciğerinden çıkarılan yağ. *Gadus morrhua* (Morinalar) senenin belirli mevsiminde sürülerle Norveç'in batı kıyılarına ve o çevreye yumurtlamak için gelirler ve orada tutulurlar.

Balık yağı eskidenberi Norveç balıkçıları tarafından ilâç gibi kullanılmıştır. Eskiden ciğerler parça parça kesildikten sonra gayet büyük fıçılara konur ve bırakılır, kendi basınciyle yağın çoğu sızar ve böylece sızan yağın ilk kısmı oldukça açık renkli ve hafif kokulu olurdu. Fakat karaciğer gittikçe bozulduğundan çıkan yağ esmerleşir ve fena kokar, kendiliğinden yağın sızması bitince ciğer parçaları suda kaynatılır ve basınçtan geçirilirdi. Şimdi balık yağı daha büyük bir dikkatle çıkarılmaktadır. Balık tutulunca hemen ciğeri alınır. safra kesesi ve başka ecnebi kısımlar ayrılır, yıkandıktan sonra hususi bir alet içine konur ve su buhariyle ve oldukça hafif hararette ısıtılır, hücreler yırtılır ve yağ akar. 0° de soğutulduktan sonra donan kısmından ayrılır, elde edilen yağ açık sarı renkli, hafif balık kokulu ve lezzetlidir. Bu yağda havanın oksijeniyle temas neticesi serbest yağ asitleri v. b. ile biraz albüminli ürünler vardır. Son zamanlarda yağ çıkarma ameliyesi karbon dioksit altında yapılmaktadır Bu sayede artık, oksijen, yağları ve albuminleri bozmuyor.

Balık yağı ısıtıldığı zaman da kokusu ve lezzeti fenalaşmamalıdır. 4-5 damlası 1 gramdır. Balık yağının bileşiminde % 70 oleik asit ve % 25 palmitik asit ve az miktarda stearik asit gliseridleriyle asetik asit butirik asit. valeriyanik asit ve kaprilik asit, asellinik asit, jekorinik asit $C_{13} H_2$, terapinik asit $C_{17} H_{26} O_2$, jekoleinik asit, $C_{19} H_{38} O_4$ kolesterin (% 0,3 - 0,6), eser halinde iyot, klor, brom, kükürt, fosfor, demir ve az miktarda amonyak ve çeşitli aminler vardır. Balık yağında bulunan azotlu asit maddeye ($C_9 H_{13} NO_3$) morrinik asit denir. Esmer balık yağında az miktar alkoloid tabiatında esaslar da bulunmuştur.

Balık yağının asıl etkisi, kapsadığı A ve D vitamin lerine aittir. Birçok gıdalarda bulunan bu vitaminler balık yağında fazla miktarda vardır.

Kullanılışı: Balık yağı, içindeki D vitaminiyle raşitisma tedavisinde çok etken bir ilâçtır. Kemiklerdeki hastalığı ve başka dertleri (spasmofili v. b.) giderir. Koruyucu etkisi de vardır. Hess ve Unger New York'ta % 90 raşitismaya tutulan zenci çocuklarında denemeler yapmışlardır. 4 - 6 ay içinde günde 8 - 9 gr balık yağı alan 36 çocuğun % 93 ü hastalıktan korunmuş. Miktar ve zaman azalırsa sonuç daha az parlak olur. Balık yağı verilmiyen 16 çocuğun % 94 ü hastalanmıştır.

Belirli bir hastalık göstermedikleri halde cılız, büyümesi geri kalmış, daima nezleli ve öksürüklü çocuklara da çok iyi gelir. Bazı müzmin hastalıklarda, müzmin akciğer tüberkülozunda, sıracada, müzmin bronşit. müzmin romatizma gibi vakalarda kullanılan B. Y. nın, vitaminlerinden başka gıda olarak etkisi de vardır.

Yaz mevsiminde balık yağı verilemez. Ancak soğuk havalarda mide bu ilâca dayanır. Yüksek humma veya hazım bozuklukları B. Y. içmeğe engeldir. Yemekler dışında verilmesi daha uygundur. Yemekten sonra verilirse hazmı güçleştirir. İştahsızlık ve ishal gözükürse bir müddet için kesilmesi gereklidir. Lezzetini örtmek için ağzın nane suyu ile çalkalanması, biraz konyak veya rum katılması yahut bir miktar bira ile içilmesi tavsiyeye değer. Çocuklar çok defa balık yağını kolaylıkla alır. İlâcı veren ana ve babanın tiksinti göstermemesi ve pek lezzetli bir şey içiyorlarmış gibi davranmaları lâzımdır. Küçük çocuklar için iyi bir usul, balık yağını 100 gr kadar şekerli süt içinde çalkalayıp sübye halinde vermektir. Lavman suretiyle de kullanılabilir.

Pek küçük çocukları akşamları yatarken balık yağı ile oğmak ve üzerlerine bir kaç gün aynı gömleği giydirmek suretiyle de tedavi yapılır. Bu tedavi bazı inatçı cilt hastalıklarında önemli sonuçlar vermektedir.

Balık yağı sübyesi (Emulsion d'huile de foie de morue; Kodeks: Emulsio olei iecoris), 400 gr balık yağı, 5 gr akasya zamkı, 5 gr kitre zamkı 1 gr jelâtin, 5 gr kalsiyum hipofosfit, 100 gr tarçın suyu, 75 gr gliserin, 409 gr su, 0.1 gr münhal sakarin, 0.15 gr benzaldehid ile yapılır. 100 de 40 balık yağını havidir. Balık yağı 20,60 gr verilir; 300 grama kadar çıkmak mümkündür. Kreozotlu (100 de 1) ve fosforlu (1000 de 0 05 gr.) balık yağları da yapılır.

BALIKÇI KURDU: bk. ARENİKOLA.

BALIKÇIL (Ichthyophage; Yun. *ikhthys*=balık, *phagein* yemek), bütün bütün veya yarı yarıya balıkla geçinen hayvanlara verilen ad. Besinlerinin büyük bir kısmını balıklar teşkil eden insan topluluklarına da bu ad verilir.

BALIKÇILIK, Türkiye'de hükümet deneti altında yapılan balıkçılık 70 yıl kadar önce iki bölgeye ayrılmış ve iki tüzükle idare olunmağa başlanmıştır. Bu bölgenin biri, 1882 (18 sefer 1299 - 9 ocak 1882) tarihli «Zabıta i saydiye nizamnamesi»ne bağlı idi. Öteki bölge ise 1882 (12 cemazielâhır 1299 - 1 mayıs 1882) tarihli «Dersaadet ve tevabii» balıkhane idaresine ait tüzük ile idare olunuyordu.

İstanbul balıkhanesine bağlı olan idarelerin bir kısmı «Mülhakat-ı kadime» sayılmıştır; şunlardır: İzmit, Darıca, Eskihisar. Karamürsel, Ereğli, Gonce, Değirmendere, Dilbaşı, Tavşancıl, Hereke Bahçecik, Kartal, Büyükada, Heybeliada, Burgaz Kınalıada, Tuzla, Pendik, Maltepe, Şile, Anadolu Kavağı, Gebze, Yarımca, Kazıklı, Büyükçekmece, Silivri, Papazlı, Küçükçekmece, Bakırköy, Yeşilköy, Istranca, Şehtoros, Kumburgazı, Çöplüce, Ambarlı, Bigadus, Terkos Gölü (balık avlama hakkı Evkafa aittir), Midye, Ahtapolu, Vasilikoz ve Ereğli.

«Mülhakat-ı Cedide»ye ait idareler şunlardır : Bandırma, Manyas Gölü, Erdek, Hereke, Paşalimanı, Ekinlik, Avşa, Marmara, Kapıdağ, Mihalıç. Mihalıç Boğazı (Karacabey Boğazı), İmralı, Edincik, Kalemi, Pirastos Limanı, Meyhane Burnu, Kirmasti, Tekirdağ, Binados, Mudanya, Birkos, Sıygı, Trilye, Yalova, Koru, Çınarcık, Engere, Katırlı, Gemlik, Kurşunlu, Armutlu, Arnavutköy Tarı, Gelibolu ve bağlantılarından ibarettir.

Türkiye'de İstanbul balıkhanesine bağlı olan ve yukarıda isimleri sayılan yerlerin dışında kalan mahallerin balıkçılığı «Zabıta-i saydiye nizamnamesi» ne bağlı idi. Fakat, bütün Türkiye'de, % 20 - 23 e kadar olan balık vergisinin 820 numaralı ve 22 nisan 1926 tarihli kanunla eşit olarak % 12 ye indirilmesi dolayısiyle her iki tüzüğün balık vergisine ait hükümleri değiştirilmiş ve birleştirilmiştir.

Her memlekette olduğu gibi Türkiye'de de B. iki kısma ayrılır: «deniz balıkçılığı», «tatlısu balıkçılığı».

Deniz balıkçılığı: Türkiye'de deniz balıkçılığı genel olarak «küçük balıkçılık» yani «kıyı balıkçılığı» olup «büyük balıkçılık» denen yabancı sulara mahsus açık deniz balıkçılığı yok gibidir. Gerçi Marmara Denizi'nin açık sularında «trata» denilen büyük sürütme ağlarından başka aletlerle ve Karadeniz'de ise kıyıdan 25 - 30 mil açıklarda her türlü ağlarla balık avlıyan balıkçılar varsa da Marmara Denizi Türk suyu olduğundan ve Karadeniz açıklarında yapılan balıkçılık ise pek önemsiz bulunduğundan «büyük balıkçılık» sayılamaz.

Türk balıkçılarının deniz balıkçılığında kullandıkları deniz araçları şunlardır:

1 — En büyüğü «gırgır kayığı» olup 5 tonilâtoluktur ve 5 - 6 çift kürekle idare olunur. 2 — «Kancabaş» denilen kayıktır ki, üç çift kürekle idare olunur. Bu kayıkların, voli yerlerinde maniyat ve ığrıp ağlariyle, balıkları çevirmesi suretiyle avlanılır. 3 — 8 - 10 tonilâtoluk mavunalar ki, bunlar balık dalyanlarına mahsustur. 4 — 15 - 20 tonilâtoluk büyük mavunalardır ki, bunların içine 100 - 110 beygir kuvvetinde motör makinaları konulup, bunlarla hem gırgır kayıkları avlanacak yerlere çekilir, hem de avlanan balıklar balıkhanelere taşınır. 5 — 1 - 2 tonilâtoluk motör takılmış kayık ve sandallar. 6 — Tirhos balığı avlamağa mahsus ateş kayıkları. 7 — Tirhos balığı avlamağa mahsus «kurtina» denen küçük kayıklar.

Türk balıkçıları tarafından denizde kullanılan aletler şunlardır: dalyan, gırgır ağı, voli, sürütme ağları, sade ağ, difanalı ağ, iskorçila, alamana ağı, çökertme, algarna, vinter, kârne, zıpkın, muhtelif iğneli aletler, saçma veya serpme, balıkçı kepçesi.

Dalyanlar: bunlar iki çeşittir. Birincisi direkler üstünde ağlarla kurulur. Buna «ağlı dalyan» denir. İkincisi kazık, çubuk ve kamışlarla örülür. Buna da «çubuklu dalyan» denir. Ağlı dalyanlar Karadeniz Boğazı ile Marmara'nın kıyı sularında kurulur. Altı şekildedir. En büyüğü «şira dalyanı» olup üç türlü kurulur: birincisi Boğaziçi'ne mahsus «büyük şira dalyanı»; ikincisi Marmara kıyılarına mahsus «büyük şira dalyanı»; üçüncüsü «yarım şira dalyanı»; dördüncüsü «kurt ağzı dalyan»; beşincisi «kırma kepasti dalyan»; altıncısı «çekme dalyan» dır. Çubuklu dalyan ise önce sürterek kazık ve çubuklarla yapılır.

Gırgır ağı: bu ağ aşağıyukarı 50 - 60 yıl önce, denizde kabaran çiroz balıklarını avlamak için, Türk balıkçıları tarafından kullanılmağa başlanmış ve ağ günden güne genişletilerek şimdiki hali bulmuştur. 300 kulaç uzunlukta, 50 kulaç genişlikte gırgır ağları vardır.

Sürütme ve voli ağları: bunlar ığrıp, maniyat tarlakos, çamur ığrıbı denen ağlardan ibaret olup, bunlarla balıkları çevirmek suretiyle avlanılır. Iğrıp 4 türlüdür: «Boğaz ığrıbı», «Marmara ve Kızıl Adalar ığrıbı», «torik ve palamut ığrıbı», «göl ığrıbı». Bu göl ığrıbına açık ığrıp da denir. Bunlardan başka bir de aterina ve çamoka ağları vardır ki, bunlar da sürterek kullanılır.

Sade ağlar: bunlar 11 türlüdür: sardalye, uskumru, yeldirme, kolyos torik, palamut, ablatiya, istavrit, istrongilos, istakoz, kalkan, kılıç ve mersin ağlarıdır.

Difana yahut çifte fanyalı ağlar: bunlar yedi türlüdür: kefal, lüfer, gambot, tekir, mariya, torik, palamut, pisi ve supiye ağlarıdır.

İskorçila ağı: tek fanyalı bir ağdır. «Teke iskorçilası» adiyle küçük çapta başka bir türlüsü de vardır.

Alamana ağı: bu ağ iki türlüdür. Birine «asıl alamana ağı», ötekine de «çakar ağ» denir. 50 yıla yakın bir müddetten beri İstanbul'da yapılıp, yıldan yıla daha iyi bir hale konan ve şimdi pek büyükleri örülen gırgır ağı, alamana ağlarını kullanılmaz hale getirmiştir. Şimdi alamana ve çakar ağları yalnız torik balığı avında kullanılır.

Çökertme ağı: küçük bir dalyana benzer sabit bir ağdır.

Algarna: giriş yeri demir çemberli, torba şeklinde bir ağdır.

Zıpkın: uçlarına iki, üç yahut beş parmaklı demir takılmış bir cirittir.

Yemli muhtelif avlama aletleri: bunlar iki takımdır. Birinci takım olta, pareketa, çapari gibi iğneli aletler; ikinci takım balık av sepetleridir.

İğneli aletlerin bedeni mesinadan yahut sicimden yapılıp bazılarının üstüne mesinadan köstekler takılır ve iğneler ya oltanın ucuna, yahut kösteklerine bağlanır.

Balık sepetleri dört türlüdür: istakos, izmarit, gelincik ve karides sepetleri.

Bazı balıkçılar pirinç kazevileriyle istakos avlarlar. İstanbul balıkçılarından bazıları Haliç'te kaya balığı avlamak için bir nevi çömlek kullanırlar. Balıkçılar buna «çömlek avı» derler.

Tatlısu balıkçılığı: Göllerde, nehirlerde, ırmaklarda v. b. akar sularda yapılır. Kullanılan başlıca aletler şunlardır:

Kotra denen çubuk dalyan: göllerin ağzında, yahut gölde balıkların dolaştığı sularda kurulur. Sade ve çifte fanyalı uzatma ağlar. Açık ığrıp ve manyat. Serpme veya saçma. Olta ve paraketa.

Balıkların türü: Balıklar «deniz balıkları» ve «tatlısu balıkları» olarak ikiye ayrılır.

Deniz balıkları: deniz balıkları üç sınıfa ayrılır:

Birinci sınıf, süreklice denizde yaşıyan balıklardır. Bunlar «yerli balık» sayılır. Yassı balıklarla ringa balıkları «yerli balık» lar grupundadır.

İkinci sınıf, her yıl mevsimi geldiği zaman bulunduğu sulardan başka sulara göç eden deniz balıklarıdır ki bunlara «geçici» yahut «akıcı» balıklar denir.

Üçüncü sınıf, geçinme veya nesli üretme için tatlı sulara kadar giden ve birkaç ay orada kaldıktan sonra tekrar kendi sularına dönen deniz balıklarıdır. Bunlara da «gezici» yahut «uğrayıcı» balıklar adı verilir.

Yerli deniz balıkları: Türkiye denizlerinde süreklice yaşıyan ve yerli balık yahut balıkçılar arasında «taş balığı» denenler şunlardır:

Asıl kırlangıç (Trigla hirundo); benekli kırlangıç (Trigla gurnardus); öküz balığı (Trigla lyra); dikenli öküz (Peristedion cataphractum); mazak (Trigla lineata); iskorpit balığı (Scorpaena porcus); kırmızı iskorpit (Scorpaena porcus); libsoz (Scorpaena scropha); asıl hani balığı (Serranus cabrilla); yazılı hani (Serranus scriba); benekli hani (Serranus hepatus); sarı hani, rokos (Serra-

nus gigas); berber balığı (Anthia sacer); barbunya (Mullus barbatus); tekir balığı (Mullus surmuletus); levrek (Labrax labrax); karagöz balık (Sargus rondeletii); izmarit (Smaris vulgaris); istrongilos (Smaris alcedo); sivriburun karagöz (Charax puntazzo); kupes (Box vulgaris); sarıgöz (Sargus vulgaris); isparı (Sargus annularis); mercan balığı (Pagellus erythrinus); asıl lâpina (Crenilabrus pavo); kikla (Labrus bergylta); gün balığı (Iulis pavo, Coris iulis); çucur yahut çırçır balığı (Crenilabrus mediterraneus); mezit balığı (Gadus minutus); berlam (Merluccius merluccius); gelincik balığı (Motella vulgaris); kurbağa balığı (Uranoscopus scaber); trakonya (Trachinus draco); varsam balığı (Trachinus vipera); fener balığı (Lophius piscatorius); horosbina (Blennius gattorugine); deniz aygırı (Hippocampus guttulatus); deniz iğnesi (Syngnathus acus); sinagrit (Dentex vulgaris); mandagöz mercan (Pagellus centrodontus); melanoria (Oblada melanura); gitari balığı (Box salpa); minakop (Umbrina cirrhosa); sarı ağız (Sciaena aquila); eşkina (Corvina nigra); tayyar balık (Dactylopterus volitans); kaya balığı namı altında tanınan Gobius türleri; üzgün balığı (Callionymus lyra); filandıra balığı (Cepola rubescens); gümüş balığı (Atherina presbyter); çamoka (Atherina hepsetus); migri (Conger vulgaris); is karmoz balığı (Sphyraena sphyraena); kâğıt balığı (Trachypterus taenia); kayış balığı (Ophidium barbatum); kum balığı (Ammodytes siculus); zargana (Belone belone); çotra balığı (Balistes capriscus); has kefal (Mugil cephalus); pulatarina (Mugil capito).

Geçici veyahut akıcı deniz balıkları: Türkiye sularında avlanan geçici deniz balıkları şunlardır: kılıç balığı (Xiphias gladius); orkinos (Thunnus thunnus); yazılı orkinos (Thunnus alalonga); torik ve palamut balığı (Sarda sarda); uskumru (Scomber scomber); kolyos (Scomber colias); lüfer (Temnodon saltator); istavrit (Trachurus trachurus); akya balığı (Lichia amia); malta palamutu (Naucrates ducor); dülger balığı (Zeus faber); hamsi (Engraulis encrasicholus); çaça (Clupea sprattus); sardalya (Sardinia pilchardus); pervane balığı (Orthagoriscus mola).

Yassı balıklar: Türkiye sularında bulunan yassı balıklar en az beş çeşittir: kalkan balığı (Rhombus maximus); çivisiz kalkan (Rhombus laevis); pisi balığı (Pleuronectus flesus); dil balığı (Solea vulgaris).

Tırpana yahut rina balıkları: Türkiye denizlerinde beş çeşit rina balığı vardır: tırpana balığı (Raja batis); vatoz (Raja clavata); uyuşturan balık (Torpedo marmorata) gibi.

Gezici yahut uğrayıcı balıklar: geçinme veya nesli üretme için bulundukları denizi bırakıp tatlı sulara kadar giderek orada birkaç ay kaldıktan sonra tekrar kendi sularına dönen «gezici» yahut «uğrayıcı» balıklar şunlardır: Mersin balığı (Huso huso; Acipenser stellatus; A. ruthenus; A. guldenstedti), ringa balıkları (Caspialosa tanaica; C. maeotica; C. nordmanni). Bunlardan başka yerli balıklar grupunda gösterilenlerden bazıları (levrek, kaya balıkları v. b.) geçici olarak tatlı sulara giderler. Yılan balığı (Anguilla anguilla) yumurtlamak üzere tatlı suları bırakarak Meksika Körfezi'ne gider. Yavruları en az üç senelık bir seyahatten sonra Avrupa denizlerinin kıyılarına varıp büyümek üzere tatlı sulara çıkarlar.

Köpek balıkları: Türkiye sularında Türk balıkçıları tarafından avlanan köpek balıkları 9 çeşit olup şunlardır : pamuk balığı (Carcharias glaucus) ; asıl köpek balığı (Mustelus vulgaris); fulya balığı (Myliobatis aquila) ; keler (Rhina squatina) ; camgöz (Galeus canis) ; asıl harharias (Carcharodon rondeletii) ; dikburun harharias (Lamna cornubica) ; sapan balığı (Alopias vulpes) ; boz camgöz (Notidanus griseus) ; asıl kedi balığı (Scyllium canicula) ; âdi kedi balığı (Scyllium catulus) ; mahmuzlu camgöz (Acanthias vulgaris) .

Tatlısu balıkları: Balıkçılık yönünden tatlı sular iki kısma ayrılır : durgun sular (göller) ve akarsular (nehirler ve dereler). Gerek göllerde ve gerek akarsularda daima yaşıyan ve avlanan balıklar hep tatlısu balıkları sayılırlar. Bunların en önemlileri aşağıda gösterilmiştir. Aynı türün yerli adları başka başka olduğundan bunlar tam sayılamaz : sazan balığı (Cyprinus carpio); tatlısu kayası, yeşil sazan camurcak, karabalık, mavrica (Tinca tinca); bıyıklı balık (Barbus türleri) ; çapak (Abramis brama); bodur çapak (Blicca bjoerkna); kızıl kanad (Scardinus erythrophthalmus) ; akbalık, çamçak (Leuciscus rutilus); tatlısu kefali (Squalius cephalus); veki (Carassius carassius); sarı balık (Varicorhinus türleri) ; karaburun balık (Chondrostoma türleri) ; dere kayası (Gobio gobio) ; inci balığı (Alburus türleri) ; tatlısu levreği (Perca fluviatilis); uzun levrek (Lucioperca lucioperca) ; yayın (Silurus glanis) ; turna balığı (Esox lucius) ; platika (Acerina cernua) ; alabalık (Salma fario).

Türkiye denizlerinde avlanan memelilere mensup olup çoğu halk arasında «balık» adını taşıyan deniz hayvanları şunlardır: yunus (Delphinus delphis) ; domuz balığı (Phocaena phocaena) ; ayı balığı (Monachus monachus) .

Türkiye sularında yaşıyan ve gıda yönünden insanlara büyük yararlığı görülen omurgasız hayvanlar şunlardır : istakos (Homarus vulgaris); böcek (Palinurus vulgaris) ; kerevit, kerevides (Astacus leptodactylus); teke yahut karides (Palaemon türleri); çalı karidesi (Crangon vulgaris); asıl pavurya (Cancer pagurus); ayı pavuryası (Dromia vulgaris); çingene pavuryası, yengeç (Carcinus maenas); çalpara (Portunus türleri); ayme (Maia squinado); ahtapot (Octopus türleri); supiya (Sepia vulgaris); calamariya, bülbüliye (Loligo türleri); midye (Mytilus galloprovincialis); istridye (Ostrea edulis); tarak (Pecten jacobaeus); pines (Pinna); aşvades (Cardium); sünger (Spongia türleri); mercan (Corallium rubum).

Balıkhaneler : İstanbul ve civarı balıkhane tüzüğüne bağlı yerlere ait balık vergisi alınması işi maliye memurları tarafından idare edilmekte olduğundan, balıkçı, avladığı balıkları en yakın balıkhaneye götürmek zorundadır. Balıklar az miktarda da olsa orada satılır. Vergisi alındıktan şonra balıkçı hissesi balıkçıya verildiği gibi, balığı satın alana da tezkere verilir. Balıkhaneye getirilen balıklar çokça olur ve orada değer fiyatiyle alıcı bulunmazsa, balıkların tahminî vergisi teminata bağlanarak bir nakliyat tezkeresiyle İstanbul balıkhanesine gönderilir. Orada balıklar artırma ile satılıp vergisi alınır ve balıkçı hissesi de sahibine verilir.

Balıkçı, tuttuğu balıkları balıkhaneye götürmediği takdirde, balıklar kaçak sayılıp müsadere edilir, yahut ceza olarak üç kat vergisi alınır.

Balıkhanelerde vergisi verilmiş balıklar taze veya tuzlu olarak başka yere götürülmek istendiği takdirde müşteri, balıkhaneden bir nakliye tezkeresi alır. Bu nakliye tezkeresine idarece «mastariye tezkeresi» denir.

Balıkhaneler, balık vergisini almak ve balıkların nakli için tezkere vermekle beraber. dalyancı, ağcı oltacı ve alkarnacı balıkçılara ve balık madrabazlarına, resmî harç karşılığında ruhsat tezkereleri verir. İzinsiz balıkçılık edenlerden, iki katı ceza olmak üzere, üç kat harç alarak tezkere verir.

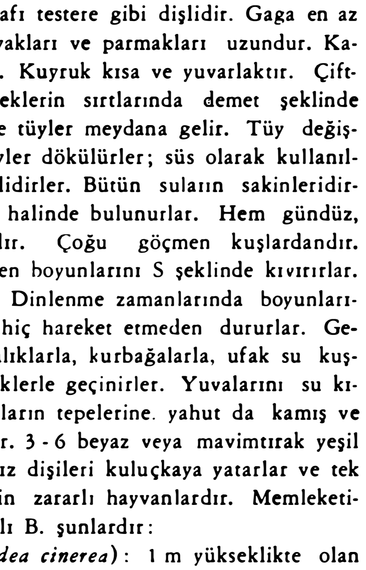
Gerek Boğaziçi'nde gerek Haliç ve Marmara kıyılarında kaçırılırken tutulan balık v. b su ürünleri müsadere edilir.

Balıkçıların kullandıkları ağ gözlerinin, tüzüğün otuzuncu maddesinde yazılı hükme göre yapılmasına dikkat etmek, hamsi balığının ağlarına mevsim dışında hamsi korresi takılmamasına bakmak, dinamitle ve yasak edilmiş aletlerle balık avlıyanları cezaya çarptırmak balıkhanelerin ödevleri arasındadır.

«Zabıta-i saydiye nizamnamesi» ne bağlı yerlerden İzmir ve bunun gibi bazı önemli illerde de balık vergisi balıkhanelerce emanet olarak idare olunmakta ise de, başka yerlerin balık vergisi artırma ile kesin olarak alınır.

BALIKÇILLAR, Ciconiae (Lât = leylekler) takımının balıkçıllar (Ardeidae) familyasına bağlı kuşlar. 100 den fazla balıkçıl türü vardır ve hemen hemen dünyanın her tarafına yayılmışlardır. Oldukça büyük olan bu kuşların başları dar ve düzdür. Uzun ince boyunludurlar. Düz. yanlardan basık, sivri gagalarının ön tarafı testere gibi dişlidir. Gaga en az baş uzunluğundadır. Ayakları ve parmakları uzundur. Kanadlar uzun ve geniştir. Kuyruk kısa ve yuvarlaktır. Çiftleşme zamanlarında erkeklerin sırtlarında demet şeklinde çok güzel, uzun ve ince tüyler meydana gelir. Tüy değiştirme zamanında bu tüyler dökülürler; süs olarak kullanıldıkları için çok kıymetlidirler. Bütün suların sakinleridirler. Büyük topluluklar halinde bulunurlar. Hem gündüz, hem de gece kuşlarıdır. Çoğu göçmen kuşlardandır. Uçuşları ağırdır. Uçarken boyunlarını S şeklinde kıvırırlar. Boğuk sesler çıkarırlar. Dinlenme zamanlarında boyunlarını içeri doğru çekerek hiç hareket etmeden dururlar. Genel olarak büyükleri balıklarla, kurbağalarla, ufak su kuşları ile; küçükleri böceklerle geçinirler. Yuvalarını su kıyılarındaki yüksek ağaçların tepelerine. yahut da kamış ve sazların arasına yaparlar. 3 - 6 beyaz veya mavimtırak yeşil yumurta yaparlar. Yalnız dişileri kuluçkaya yatarlar ve tek dişilidirler. Balıklar için zararlı hayvanlardır. Memleketimizde raslanan bellibaşlı B. şunlardır:

1 — Âdi B. (*Ardea cinerea*): 1 m yükseklikte olan bu kuşlar aşağı yukarı bir leylek büyüklüğündedir. Başın üst kısmı ile alın beyaz renktedir. Boyun açık gri ve sırt külrengindedir. Vücudun alt kısmı beyazdır. Başta, gözün üst tarafından başlıyan ve başın arka kısmına kadar uzanan siyah tüyler vardır. Bunlar başın arka tarafında bir tepelik meydana getirirler. Boynun ön kısmında siyah lekeler vardır ve kanadların ucu da siyahtır. Gaganın çevresindeki tüysüz kısmın rengi yeşilimtırak sarıdır. Memleketimizde göllerin bulunduğu bölgelerde yaşarlar. Sığ ve ormanlık yerlere yakın olan suları tercih ederler. Avrupa. Asya Afrika Madagaskar ve Avustralya'ya yayılmışlardır.

Bir Balıkçıl türü

2 — Erguvanî B. (*Ardea purpurea*): âdi B. dan biraz daha küçüktür. Başın üst kısmı ile tepelik ve gagadan başın arka tarafına kadar uzanan bir bölge siyah renklidir. Başın ve boynun yan tarafları, omuz tüyleri kırmızımtırak kahverenklidir. Vücudun üst kısmı külrengindedir. Boynun iki tarafında siyah lekeler vardır. Göğüs koyu kahverengi ve vücudun alt kısmı siyah renklidir. Afrika'da, Doğu ve Kuzey Avrupa'da, Batı Asya'da. Hindistan'da bulunur. Akdeniz memleketleri ile Karadeniz, Hazar Denizi bölgelerinde kuluçkaya yararlar.

3 — Beyaz B. (*Egretta alba*): 1 m yüksekliğindedirler ve çok ince yapılıdırlar. Renkleri bütün beyazdır. Çok güzel tüyleri vardır. Bu tüyler süs tüyü olarak kullanılmaktadır. Gagalarının rengi siyahtır. Kuzeydoğu Avrupa, Orta ve Kuzey Asya, Afrika ve Avustralya'da, en çok Hazar Denizi'ne komşu olan bölgelerde yaşar.

4 — Küçük beyaz B. (*Egretta garzetta*): Beyaz B. dan çok daha küçüktür. Rengi beyazdır. Çok güzel süs tüyleri vardır. Beyaz B. ın bulunduğu yerlerde yaşar.

5 — Küçük B. (*Ardeola ralloides*): Baş ve boyun pas sarısı rengindedir. Başın üst kısmında siyah çizgiler vardır. Sarımtırak beyaz renkli tepeliği vardır. Sırt kahverengidir ve vücudun alt kısmı beyazdır. Kuzey Avrupa'dan Hazar Denizi'ne kadar uzanan bölgelerde, Afrika'da yaşar.

6 — Gece B. ı (*Nycticorax n cticorax*): (0 cm uzunluğundadır. Basık vücutlu ve kısa, kalın, uç tarafı biraz kıvrık gagalı kuşlardır. Kuvvetli ayakları vardır. Yalnız başın arka kısmında üç tane uzun beyaz süs tüyü vardır. Başın üst kısmı, sırt ve omuzlar yeşilimtırak siyah renktedir. Diğer üst kısımlar ve bunun çevresi külrengidir. Vücudun alt kısmı soluk sarıdır. Bunların da gagaları siyahtır. Orta ve Kuzey Avrupa, Asya. Afrika ve Amerika'da yaşar. Gündüz dinlenir. gece avlanır.

7 — Balaban kuşu (*Botaurus stellaris*): Basık vücutlu, kalın ve uzun boyunlu. dar ve yüksek gagalı B. dır. Uzun parmakları vardır. Kanadları geniştir ve süs tüyleri yoktur. Başın üst kısmı siyah, boynun arka kısmı sarı ile karışık gri siyah renklidir. Vücudun diğer kısımları koyu sarı renklidir ve koyu kahverengi çizgiler vardır. Avrupa'da, Asya'da. Kuzey Afrika'da yaşar. Amerika'da yaşıyan türleri de vardır.

Memleketimizde yaşıyan B. dan *Ixobrychus minutus* ve *Bulbucus lucidus* türlerine de raslanır. *Herodias condidissima* Amerika'da ve *Ardea goliath* Afrika'da yaşıyan türlerdendir.

BALIKESİR, Batı Anadolu'da Marmara bölgesinin güney bölümünde şehir ve il merkezi. Nüfusu 33 894 (1945); denizden yüksekliği 130 m (İstasyon 120 m). Susurluk Çayı'nın kollarından Kazan Pınar Deresi üzerindedir. B., Bandırma, Edremit, Bergama ve Manisa'dan gelen doğal yolların kavşağındadır. Kapıdağ Yarımadası'nın kıstağı ile birbirinden ayrılan iki körfezin kıyılarından (Bandırma ve Erdek'ten) başlıyarak güneye doğru uzanan yol, Susurluk'tan geçerek B. e erişir (80 km). Bu yol Manyas Ovası'ndan sonra Susurluk Çayı ile kollarının vadilerini kovalar. Bandırma - B. yolu, daha güneye doğru, yükseklikleri 500 m ve erişmiyen elverişli yerlerden aşarak Bakır Çayı vadisinin yukarı bölümüne, oradan da ya Bergama yoliyle, yahut Soma, Kırkağaç, Akhisar ve Manisa üzerinden Ege kıyılarına (Dikili'ye ve İzmir'e) erişir. Bandırma — B. — Manisa demiryolu da aynı doğal yoldan fay-

dalanılarak geçirilmiştir. Diğer taraftan Edremit Körfezi kıyısından başlıyarak, yükseklikleri 500 m yi geçmiyen boyunlarla birbirinden ayrılmış bulunan Edremit İvrindi ve Bergama ovalarından geçen doğu - batı doğrultulu yol da B. de birinci yola kavuşur. Bunlardan başka B., elverişli yollar ve şoselerle yakın şehir ve kasabalar, yapılması 1932 de sona eren demiryolu ile de Dursunbey, Tavşanlı ve Kütahya üzerinden İç Anadolu demiryollarına bağlanmıştır. Şehrin taşın ve ulaşıma elverişli olan yeri, onun tarih boyunca önemli bir yönetim ve ekonomi merkezi olmasını sağlamıştır.

B., kendi adiyle anılan verimli ovayı batıdan sınırlıyan yüksekliklerin eteklerinde ve düzlükte kurulmuştur. Yerleşilmiş alanın genişliği 165 hektardır. Yazın kuruyan Kazan Pınarı Deresi şehirden ge er. B. in, bu dere yatağının kuzeyinde ve düzlükte kalan bölümünde oturan halk daha çok tarım ve küçük sanatlarla uğraşanlardır. Güneyde kalan bölümü de düzlük üzerinde bulunmakla beraber Hındırlık Bayırı eteklerinde de yerleşilmiştir. Şehrin en canlı ve hareketli bölümü de burasıdır. Şehirle istasyon arası, hükümet konağı ve sayıları gittikçe artan birtakım evlerle dolmakta ve B. daha çok güneye doğru genişlemektedir. İstasyonla şehri bağlıyan dört cadde vardır.

B. tarımsal bir ticaret merkezidir. Hafta pazarı ve yıllık panayırı vardır. Tarihî hanlar (Hasan Paşa, İlyas Paşa, Mustafa Paşa, Hadim Ağa, Hacı Halil Ağa hanları) B. in taşın ve ulaşım bakımından eski olan değerini gösterir. Şehirde Necatibey Öğretmen Okulu, bir lise, kız ve erkek sanat enstitüleri, ticaret lisesi, 8 ilkokul, Genel Kitaplık (Vatan kitaplığı), iki basımevi, doğum evi, dispanser, hastahaneler, sinema, un, yün ipi ve boya fabrikaları, evlerde dokuma tezgâhları, Ziraat, İş ve Osmanlı bankalarının şubeleri, 22 hektarlık bir park (Çocuk bahçesi ve fidanlıkla birlikte), iki stadyum vardır. Başlıca tarihî yapılar, camiler (Yıldırım ve Paşa camileri v. b), türbeler (Karaisa ve Paşa Sultan) han ve hamamlardır. Elektrik akaryakıtla elde edilir ve bu iş Belediyece katma bütçe ile yönetilir.

Tarih : B. dolayında ilk olarak adı geçen kasaba olan Achiraus'un şimdiki şehrin 25 km doğusunda bulunan Kepsut'un yerinde olduğu sanılmaktadır. Bu eski şehir ilk ve ortaçağlarda birkaç defa yer ve ad değiştirmişse de B. in ne zaman ve kimin tarafından kurulduğu kesin olarak bilinmemektedir. İbn Batuta ve Şehabeddin Omari, B. in Kara İsâ Bey tarafından kurulduğunu bildirmekte iseler de bu adın Eskihisar anlamına gelen Palaeo Kastro ismi ile karıştırıldığı sanılmaktadır. Anadolu Selçukları devletinin yıkılmasından (1308) sonra egemenliğini kazanan Karasi Beyliği B. ve dolaylarına hâkim olmuşsa da bu egemenlik çok kısa sürmüş ve bu beylik Osmanlılar tarafından alınmıştır. B. de Karasioğullarından kalma önemli eser yoktur. Bk. KARASİOĞULLARI.

BALIKESİR İLİ, Batı Anadolu'da bir il. Büyük bölümü Marmara bölgesindedir. Kapıdağ Yarımadası ile Marmara Adası ve yakınındaki adalar, güneybatıda Ayvalık kıyıları önünde bulunan adalar B. iline bağlıdır. B. İ. kuzeybatıda Çanakkale, güneyde İzmir ve Manisa, doğuda Bursa ve Kütahya illeriyle sınırlıdır. Yüzölçümü 15 493 km², nüfusu 524 748 (1945). İlceleri: Ayvalık, Balya, Bandırma, Bigadiç, Burhaniye, Dursunbey, Edremit, Gönen, İvrindi, Manyas, Sındırgı, Susurluk (Susığırlık), Merkez ilcesinin yüzölçümü 2510 km²; nüfusu 114 011; merkeze bağlı bucaklar Durak, Ertuğrul, Kepsut, Savaştepe, Şamlı, Konakpınar; merkez bucağının nüfusu, şehir dışında 5 071, köy sayısı 34 tür.

BALIKESİR KONGRESİ, Kurtuluş Savaşı'nın ilk döneminde Yunan işgaline karşı milletçe yapılan karşı koymayı teşkilâtlandırmak ve geliştirmek amaciyle Balıkesir ve çevresindeki yerlerde bulunan vatanseverlerin geçici olarak kurdukları Millî Mücadele meclisi. 15 Mayıs 1919 da Yunan kuvvetlerinin İzmir'e çıkarılması üzerine silâha sarılan vatanseverlerin teşkil ettikleri Kuvay-ı Milliyyenin ve Damat Ferit Paşa hükümetinin engel olmasına bakmıyarak bunlara katılan küçük ordu birliklerinin vücuda getirdikleri millî cepheler günden güne büyümekte ve ihtiyaçları da her bakımdan o nispette artmakta idi. 29. V. 1919 da açılan Ayvalık, 9. VI. 1919 da kurulan Soma ve 23. VI. 1919 da kurulan Akhisar cepheleri bir müddet sonra birleşerek Şimal Cephesi adını almış, ayrıca da 12. VI. 1919 da Aydın ve 22. VI. 1919 da Salihli cepheleri kurulmuş bulunuyordu. Yer yer Müdafaa-i Hukuk ve Redd-i Ilhak (b. bk.) cemiyetleri de şehir ve kasabalarda halkın mukavemet ruhunu kuvvetlendirmeğe ve cephelerin maddî ihtiyaçlarını sağlamağa, düşman karşısında çarpışanların sayısını yeni gönüllülerle arttırmağa çalışıyorlardı. Ayvalık, Soma, Kırkağaç, Akhisar, Balıkesir, Sındırgı, Bandırma, Gönen, Edremit, Burhaniye ve daha bu çevrelerdeki diğer yerlerin murahhaslarının bir araya gelerek gerekli tedbir ve kararları birlikte almaları ve hususiyle cephelerle geride çalışanlar arasında sıkı ve devamlı bir iş birliği sağlamak için Balıkesir'de toplanmaları kararlaştı. Hükümet bu hareketi önlemek için çok çalıştı ise de muvaffak olamadı. 28 haziran 1919 da ilk toplantı, İstanbul'daki hükümetin yerine bir başkasını yolladığı eski Balıkesir Mutasarrıfı Hâcim Muhittin [Çarıklı] başkanlığında yapılarak başlıca şu kararlar alındı:

1 — Kongre'nin amacı vatanın kurtuluşudur. Siyasetle ilgisi yoktur.

2 — Yunanlılar'a karşı mücadele devam ettiği müddetçe seferberlik genel olup, herkes vatan hizmetiyle ödevlidir.

3 — Gayeye ulaşmağı sağlamak ve bu maksatla yapılan bütün çalışmaları birleştirmek üzere bir Merkezî Heyet kurulacaktır.

4 — Çetecilikten nefret edilerek kurulacak düzenli teşkilâtla düşmanı Anadolu'dan atmağa azimle çalışılacaktır.

Kurduğu Merkezî Heyet başkanlığına Hâcim Muhittin [Çarıklı]i seçen bu kongre yabancı devletlerin İstanbul'daki siyasî temsilcilerine Millî Mücadele hareketinin gayesini ve Türkler'in haklı davasını açıklıyan bir protesto beyannamesi yollıyarak 13 temmuz 1919 da dağıldı.

B. K. nin kararlarını ve düzenli teşkilâtla mücadeleye azimle devam fikrini bütün cepheye yaymak amaciyle ayni Merkezî Heyet'in teşebbüsü ile yine Hâcim Muhittin'in başkanlığında Akşehir'de (16-25 ağustos 1919) ikinci bir kongre daha toplandı. Bu toplantıya Afyon, Uşak gibi, cepheden oldukça daha gerilerde bulunan yerlerin temsilcilerinin de çağrılmaları, mücadele hareketinin Batı Anadolu'nun geniş bir çevresine mal olmuş bulunduğunu gösterir.

Sivas Kongresi'nden Sonra, Anadolu'nun İstanbul'da Damat Ferit Paşa hükümetiyle ilgisini kestiği sırada B. K. 13-17 eylûl 1919 tarihleri arasında ikinci defa ve 19-29 kasım 1919 tarihleri arasında üçüncü defa, 10-23 mart 1920 tarihleri arasında da dördüncü defa olarak üç kere daha toplan-

mıştır. İstanbul'un işgali günlerine raslıyan ve «İzmir Şimal mıntakası Kuvay-ı Milliyyesi Heyet-i Umumiyesi» adı altında yapılan bu sonuncu kongrede, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti tüzüğü hükümleri dahilinde. Batı Anadolu'da düşman istilâsına milletçe karşı koymanın gerektirdiği bütün mahallî tedbirler düşünülmüş, cephelerdeki milis teşkilâtının kuvvetlendirilip düzenlenmesi ve malî kaynakların sağlanması için yeniden geniş kararlar alınmıştır. Bu son kongreye Balıkesir, Akhisar ve Soma çevreleri murahhaslarından başka Bursa ve çevresindeki şehir ve kasabaların temsilcileri de katılmışlardır. Kongrece alınan kararlarda düşmanın Anadolu'dan muhakkak kovulacağı, her türlü işgal ve müdahalenin ve hususiyle Rumluk ve Ermenilik teşkili gayesine yöneltilmiş hareketlerin reddi hususlarında birlik halinde müdafaa ve mukavemet olunacağı belirtilmiş ve Sivas Kongresi'nin vermiş olduğu millî birliğin ve bağımsızlığın korunması hakkındaki kararlara tamamen iştirak edildiği teyit olunmuştur. Böylece Erzurum Kongresi'nden bir ay kadar önce ilk toplantısını yapan ve Ankara'da Büyük Millet Meclisi'nin toplanmasını ve millî hükûmetin kurulmasını gerektiren olaylar sırasında da son defa toplanarak önemli kararlar alan B. K. nin gerek Batı Anadolu'da gerek bütün memlekette millî mücadele ruhunu pekiştirmekte çetecilikten kaçınılarak düzenli milis birlikleriyle çarpışma fikrini yaymakta ve Kuvay-ı Milliyye'yi âmil ve millî iradeyi hâkim kılmakta büyük rolü olmuştur.

BALIKESİR OVASI, Batı Anadolu'da, Marmara bölgesinin güney bölümünde bir ova. Edremit Körfezi ve Ovası, İvrindi ve Bergama ovalariyle birlikte B. O. , doğu-batı doğrultusunda bir ovalar dizisi meydana getirmiştir. B. O., eski temel dağlar üzerinde yer almış bulunan genç (Pliyosen) yontukdüz ortasında, çevresindeki kuzeydoğu - güneybatı doğrultulu fay çizgilerinin de belirttiği gibi, çöküntü ile meydana gelmiş ve tabanı genç (Kuaterner) birikintilerle örtülmüş bir ovadır. Çevresindeki yüksek yontukdüz. akarsular tarafından birçok vadilerle oyulmuş olup hele batıda, Edremit Körfezi ile Susurluk Çayı vadisi arasındaki alanda fazla yüksek değildir. B. O. ında en soğuk ay şubat (3.8°; 1929 - 34) en sıcak aylar temmuz ve ağustostur (24,5°). Ovada - 18,6° ile 43,2° arasında değişen sıcaklıklar ölçülmüştür. 15 yıllık (1930 - 44) ortalamalara göre yıllık yağış tutarı (Kepsut) 550 mm den çoktur. En bol yağışlı ay aralık (90 mm), en bol yağışlı mevsim kıştır. Güz, bahardan daha yağışlı, yaz ayları çok az yağışlıdır. Susurluk Çayı'nın bazı kolları B. O. ından geçer. Ovanın başlıca ürünleri afyon, tahıl, susam ve pamuktur.

BALIKHANE (KAPISI), bugün Topkapı Sarayı denilen Yeni Saray'ın Marmara'ya açılan kapılarından en batıdakinin adı. Vaktiyle yanında balıkhane ocağı (b. bk.) mensuplarının oturmasına mahsus bir yapı bulunmakta idi. Şimdi yerinde sonradan yapılmış askerî bir yapı vardır. Tanzimat'tan önceki devirde padişahların gazabına uğrıyan sadrazamlar saraydan bu kapıya indirilir ve oradan çıkarılarak hazırlanan gemiye bindirilip, gönderilmeleri uygun görülmüş olan yerlere sürülürlerdi. Bazan bostancıbaşı (b. bk.) buraya daha önceden gönderilmişse B. K. na indirilen kimse sürgün edilmiyerek cellâda teslim olunur ve boğdurulurdu. B. K. na indirilen sonuncu sadrazam vezirliği üstünden alınarak Gelibolu'ya sürgün giderken tekrar vezirlikle Erzurum valiliğine ve şark seraskerliğine atanan Mehmet Sait Galip Paşa'dır. (1824).

BALIKHANE OCAĞI, Osmanlı saray teşkilâtında, balık emini (b. bk.) nin emrinde olmak üzere balıkhane kapısında oturan ve buradaki mahpese indirilenlere bekçilik etmek ve elverişli havalarda saray için balık tutmakla görevli bir kuruluş. Bostancı ocağının bir kolu olan B O. nın zabiti Bostancıbaşı, âmiri kapıcılar kethüdasıdır (bk. BÂBÜS SAADE AĞASI).

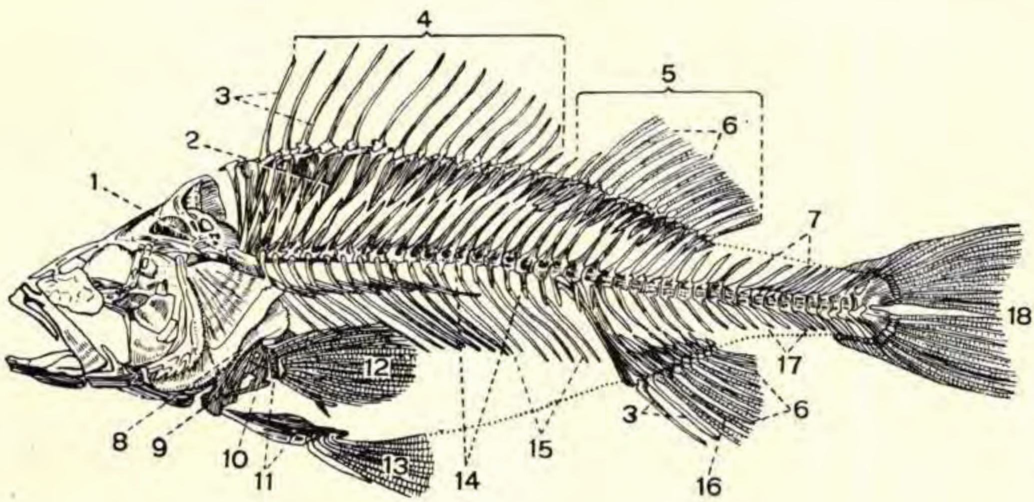
BALIKHİSAR, Ankara ilinin Çubuk ilcesinin Ravlı bucağına bağlı bir köy. B. ın Murad II. devrinde bir subaşılığın merkezi olduğu ve çevresindeki köylerle birlikte gelirinin Mekke fakirlerine vakfedildiği eski tarih kaynaklarımızdan anlaşılmaktadır.

BALIKLAR (Anat.), geniş anlamda kullanıldığı takdirde, suda yaşıyan, poikilotherm, kafataslı, çok defa uzunca ve yandan yassılaşmış bir yapılışta bulunan omurgalılar. B. da daima median (dorsal ve ventral) tarafında bulunan iskelet ışınları ile desteklenen, yüzgeç ödevini gören deri çıkıntıları bulunur. Çoğunda median yüzgeçlere benzer şekilde yapılmış çift halinde ekstremiteler mevcuttur; genel olarak kalblerindeki ventrikulus ile atriyum tektir. Çok defa ana hayvanın dışında gelişen embriyolarının amniyonu ve alantoisi yoktur. B. arasında Cyclostomata adı ile çift halindeki ekstremiteleri olmıyan, daimî kordanın etrafındaki iskeletleri kıkırdak halinde kalan, burunları tek olan ve çeneleri bulunmıyan omurgalılar kastedilir. İhtimal ilkel olan bu formların yanında hakikî balıklar (Pisces) tipik olarak tek veya çift yüzgeçli, suda yaşıyan ve ekseriyetle pullarla örtülen çene mafsallı omurgalılar anlaşılır.

Balıkların lokomosyonu, kısımları dışarıdan kolaylıkla farkedilemiyen vücut ve hususiyle kuyruk kısmının yılankavi hareketleriyle olur. Vücudun baş kısmında Cyclostomata çene apareyi ve hepsinde solungaç barsağının iskeleti ve onun dorsalinde beyin bulunur. Vücudun ön kısmında iç organları temerküz ettikleri halde harekete yarıyan kuyruk bölgesi birbiri ardınca sıralanmış kas segmentlerinden ibarettir. Çift halinde ekstremiteler, göğüs (pectoral) ve karın (ventral) yüzgeçleri mafsallı olarak vücuda bağlanmakla beraber, vücudun, kara hayvanlarında olduğu gibi, taşınmasına yaramaz az çok kürek şeklinde teşekküllerdir ki, bunlar dümen ödevini görür. Pektoral yüzgeçler solungaç apareyinin doğrudan doğruya arkasında bulunur. Ventraller ise birincil formlarda anüsün önünde, daha mütekâmil olanların bir çoğunda göğüs bölgesinde, bazılarında pektorallerin alt veya önlerinde de bulunabilir. Bazı hakikî balıklarda pektoral ve ventraller veya yalnız ventraller büsbütün yok olabilir. Sırttaki bir veya birkaç sırt (dorsal) ve karın tarafındaki anal yüzgeçten başka bir kuyruk yüzgeci (caudal) vardır. Çok az olarak yağ yüzgeci denilen ve iskeleti olmıyan bir yüzgeç, dorsal yüzgecin arkasında da bulunabilir. Larvalarda çoklukla, erginlerde çok az olarak, bu tek olan yüzgeçler birbirine bitişiktir. Kuyruk yüzgeci bazı kere vücutları bant şeklinde olan birçok balıklarda bundan başka denizaygır (Hippocampus ve Nerophis) larında yoktur. Bu son formların kuyruk bölgesi zaten tutunma ödevini görür. Yüzgeçlerden ayrılmış durumda olup birer iskelet ışınını taşıyan strüktürler diken olta, his alma organı ve yürüme organı olarak da kullanılır.

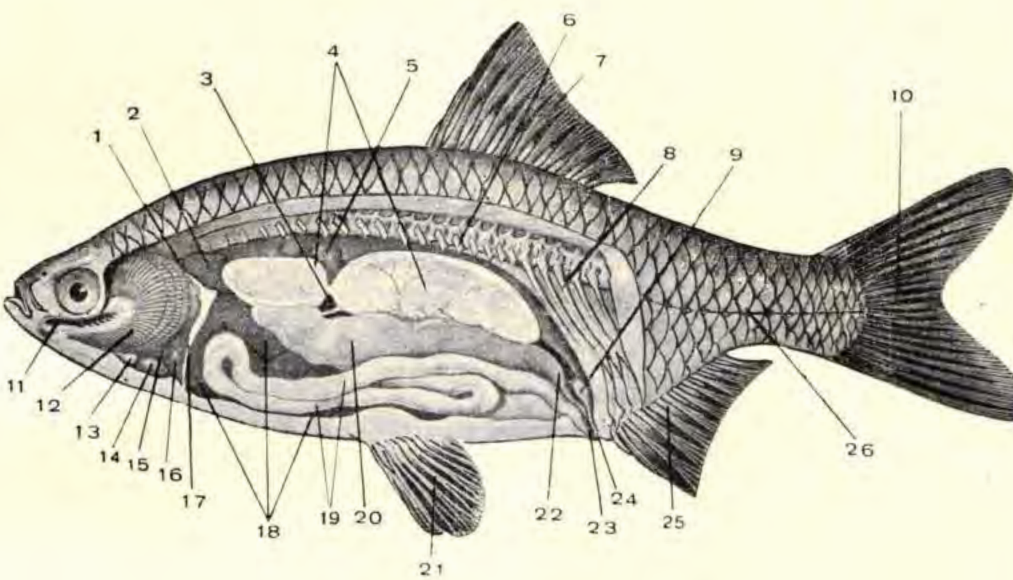
Ağız boşluğu yukarıya doğru olabildiği gibi, kemikli B. da (Teleostomi) terminaldir. Ve Elasmobranchii ile Chondrostomii'lerin hepsinde başın altında bulunur. Anüs toraks bölgesinin sonunu çok defa işaret etmekle beraber

İskelet

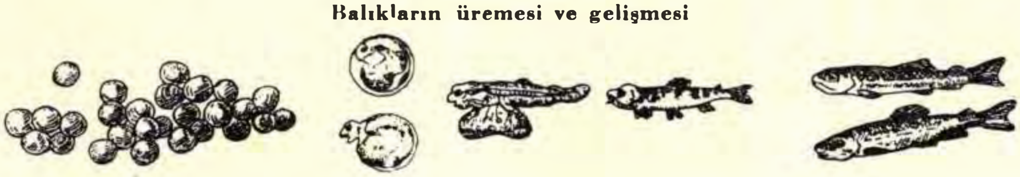
1 — Üst köprücük kemiği. 2 — Yüzgeç taşıyan. 3 — Katı yüzgeç destekleri. 4 — Birinci sırt yüzgeci. 5 — İkinci sırt yüzgeci. 6 — Yumuşak yüzgeç destekleri. 7 — Üst omur uzantıları. 8 — Köprücük kemiği. 9 — Kürek kemiği. 10 — Goga kemiği. 11 — Bazalya. 12 — Göğüs yüzgeci. 13 — Karın yüzgeci. 14 — Omur uzantısı. 15 — Kaburgalar. 16 — Anüs yüzgeci. 17 — Alt omur uzantıları. 18 — Kuyruk yüzgeci.

İç organlar

1 — Yutak. 2 — Baş böbreği. 3 — Hava kesesi ağzı. 4 — Hava kesesi. 5 — Böbrek. 6 — Omurga. 7 — Sırt yüzgeci. 8 — Kaburgalar. 9 — Sidik kesesi. 10 — Kuyruk yüzgeci. 11 — Ağız boşluğu. 12 — Solungaçlar. 13 — Atardamar odası. 14 — Karıncık. 15 — Kulakçık. 16 — Toplardamar odası. 17 — Peritonik ayırma duvarı. 18 — Karaciğer. 19 — Barsak. 20 — Testis (erkek yumurtalığı). 21 — Karın yüzgeci. 22 — Testis'i dışa ulaştıran kanal. 23 — Anüs. 24 — Sidik (urogenital) deliği. 25 — Anüs yüzgeci 26 — Yan çizgi.

Balıkların üremesi ve gelişmesi

pek az olarak pektoral yüzgeçlerin altına kadar öne alınmış olabilir. Yüzgeçlerin başlıca ödevi dümen, fren ve hareketin durdurulması olduğu halde bazılarında başka başka yüzgeçler, dalgalı hareketleri ile, vücudun ilerletilmesine yarar. Tipik halde vücudun sağ ve sol taraflaında kas segmentlerinin kontraksiyonları yılankavi bir hareketi sağlar. Asimetrik pisi balıkları ile akrabaları aynı şekilde hareket eder. Bazı balıklarda pektoral yüzgeçler paraşüt ödevini görerek balığın su yüzeyi üzerinden uçmasına yardım eder. Bazı kemikli balıkların pektoralleri suda ve bazı kere karada da, nöbetleşe yapılan yürüme hareketlerine elverişlidir.

Vantuz ödevini gören yapılar ağız parçaları tarafından veya hususi şekle sokulan göğüs bölgesi vasıtası ile meydana getirilmişse de birçoklarında belli yüzgeçler (kaya balıklarında birleşmiş ventraller, Echeneid'lerde öndeki dorsal yüzgeç) vantuz halindedir.

İntegüment çok tabakalı bir epidermis ve munzam dokudan yapılmış korium'dan ibarettir. Deride muhat ve asidofil bez hücreleri boldur. Bazı formlarda zehir salan bezler derinin değişikliğindendir. Cyclostomata'nın dişleri denilen teşekküller epidermisin kutikulalaşmasından meydana gelir ve başka balıkların hakikî dişleri gibi gelişmiş değildir.

Parlama organları, çokluk epidermisin değişmesinden teşekkül eder ve balığın kendisinin de meydana getirdiği bir parlama maddesiyle işletilir; yahut da parlama bakteriyumlarının yardımı ile olur. Bakteriyumlu parlama organları, çok az hallerde barsağın uzamasından da teşekkül edebilir.

Çok defa korium'da siyah (melanin), sarı veya kırmızı (çok defa karotinoid'ler) ve ışığı fazla kıran beyaz (guonin) renkli hücreler (kromatoforlar yani melano - eritro - ksanto ve guanofor'lar) bulunur. Bunların çeşitli birleştirilmesi balığın rengini, genişletilip daraltılması iradesiyle yapılan renk değiştirmesini sağlar. Mavi pigmentler az olup safra maddeleri pigmentlerindendir. Renk değiştirilmesi, gözle alınan tembih üzerine kısa bir zaman zarfında ve kısa bir süre için sinir sistemi ile düzenlendiği halde, uzun süren renkleşmeler hipofiz'in kontrolü altındadır. Pigmentsizlik karanlıkta yaşıyan bazı balıklarda görülür. Korium tarafından pullar meydana getirilir. Pullar plakoid pulu şeklinde (Elasmobranchii), yahut da tipik pullar şeklindedir. Plakoid pullar epidermisin dışına çıkan ve yapılışları dişlere benziyen teşekküllerdir. Üstleri homogen bir mine tabakası ile örtülüdür. İçleri ise dentine benziyen bir maddedir. Bu deri dişleri, ağızdaki polifiyodontiye bağlı olan dişlere karşılıktır. Daima yenilenirlerler. Kemikli balıkların pulları sırf korium'dan meydana gelir. Serbest uçları bir testere teşkil eden dikenciklerle örtülü ise ktenoid, düz ise sikloid pullar adını alır. Bazı gruplarda tipik pul elbisesi yerine iskelet plâklarından yapılmış bir zırh teşekkül edebilir. Ganoidea adı altında toplanan birincil B. da Elasmobranchii ile Teleostei'deki pullar arasında geçit safhalarını teşkil eden ganoid pullar bulunur. Pul elbisesi (ikincil olarak) kaybolabilir. Yalnız fosil halinde bilinen Cyclostomata'nın dış iskeleti, kemikler kadar sert bir deri iskeleti idi. Kıkırdaktan (Cyclostomata ve Elasmobranchii) veya kemikten yapılmış (Teleostei, Holostei, Crossopterygii) kafatası iskeletinde beyin kapsülü (neurocranium) ve viseral kafatası (splanchnocranium) omurga ve apandisleri, ekstremite kemerleri ve yüzgeçlerin iskeleti ayırdedilebilir. Chondrostei ve Dipnoi ve iskeletin büyük kısımları kıkırdak halinde kalarak kemikten yapılmış iskelet noksandır. Aksial iskelet, omurga embriyoda ilk teşekkül eden iskeletin (chorda dorsalis) etrafında teşekkül eder.

Nörokranium ile viserokranium arasındaki bağlantı ancak hakikî balıklarda bulunur. Bu bağlantı ya hiyomandibulare ile (hyostili) veya palatokuadratum ile sağlanır (amphistili). Çene mafsallarını teşkil eden palatokuadratum ve mandibulare solungaç iskelet yaylarının birisinden teşekkül eder. Bunlardan sonra; ikinci solungaç yayına ait hiyomandibulare ile hiyale'den yapılmış kavis brankii'den farklı olarak Acantodii de galsama yayı şeklini muhafaza eder. Daha yüksek organizasyonlu balıklarda ise, hususileşerek hiyomandubilare üst ve alt çenelerin kafatasına bağlanmasına yarar. Bu ilk solungaç iskeleti yaylarından sonrakiler 4 - 7 olup solungaçların iskeleti halinde kalmıştır.

Omurgayı teşkil eden omurların, prensip itibariyle, yapılışları diğer omurgalılarınkine benzer. Ön ve arka çift ekstremitelerinin kemerleri, az parçadan yapılmış Rayiid müstesna, omurgaya bağlı olmıyan teşekküllerdir. Bunlar mutavassıt kısımlar ile yüzgeçlerin gışasının desteğini teşkil eden ışınlara bağlıdır. Devrimizde yaşıyan B. da kuyruk sonunda homoserk kaudal yüzgeç bulunur ki bu yüzgeç birincil balıklarda bulunan heteroserk şekilden çıkarılabilir. Difiserk bir kaudal yüzgece çok az raslanır.

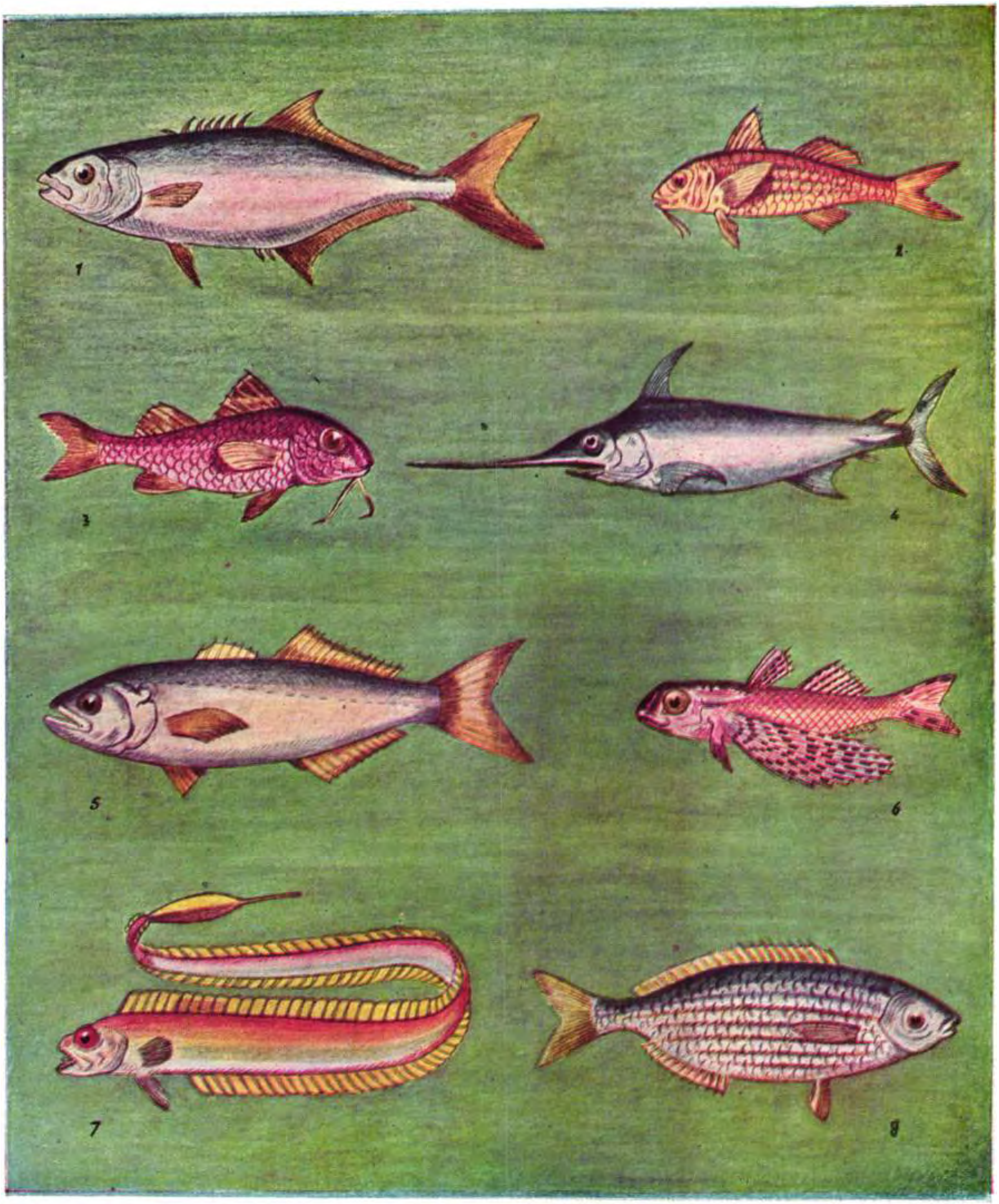
Balıkların kafatasındaki kemikler sayıca çok olur. Çeşitli gruplarda homologi'leri de henüz tamamiyle halledilmemiştir. Bu kemiklerin bir kısmı kemikleşmiş kıkırdaktan (sübstitüsyon kemiği), bir kısmı ise korium'un doğrudan doğruya kemikleşmesinden (örtü kemiği) meydana gelmiştir. Omurlar amfisoel'dir. Korda dorsalis (Cyclostomata müstesna) intervertebral az çok dumura uğratılmıştır.

Cyclostomata ve Elasmobranchii'de her solungaca ait yarık ayrıca (çok defa doğrudan doğruya) dışarıya açıldığı halde, Acantodii, Ganoidea ve Teleosteide solungaç bölgesi birkaç kemiği havi olan bir operkulum aygıtı ile örtülür.

Metamer şeklinde sıralanmış, Cyclostomat'lar müstesna, bir septum ile dorsal ve ventral birer kısma ayrılmış bulunan, sayı bakımından omurların adedi kadar kas segmentleri (miyomerler) arkaya doğru sivri ve iç içe girdirilmiş olan iki boş huni şeklindedirler.

Elektrikî organların çok defa şekil ve ödevleri değişmiş kas segmentlerinden meydana gelmiş olduğu düşünülebilir. İnnervasyon'ları N. trigeminus veya N. vagus ile sağlanır. Yalnız elektrikî yayın balığı (Malopterurus) ndaki elektrikî organın integümentten meydana geldiği düşünülür. Beyinde başka, omurgalılardan bilinen kısımlar farkedilebilir. Orta kısmı, yani mesenkefalon, çok defa en iyi gelişmiş organdır. Yalnız Mormyridaede'de serebellum olağanüstü bir şekilde gelişmiştir. Baş bölgesindeki his organlarından hemen daima çift olan burunlar, ağız bölgesindeki tat alma organları ve çok defa iyi gelişmiş gözlerden başka, kulaklar anılabilir. Gözler dinlenme halinde yakına ayarlanmıştır; uzağa akomodasyon aktif olarak yapılır. Karada yaşıyan Periophthalmus'ta gözler uzağa ayarlanmıştır, akomodasyon yakın cisimlere yapılır. Anableps'in gözlerinin üst kısmı balık suda bulunduğu halde havada, alt kısmı suda bulunur. Buna göre göz fizyolojik bakımdan da iki bölüme ayrılır. Gözlerin körelmeğe yüz tutması mağara balıklarında ve deniz diplerinde yaşıyan bazı balıklarda da görülür. Işığı az olan deniz tabakalarında yaşıyan balıkların gözleri teleskop şeklindedir. Balık gözlerinin,

BALIKLAR

1 — Akya balığı. 2 — Tekir. 3 — Barbunya. 4 — Kılıç balığı. 5 — Lüfer. 6 — Tayyar balık.
7 — Filândra balığı. 8 — Çitari balığı.

insan gözünün görebildiği renkleri birbirinden ayırdedebildikleri, deney ile ispat edilmiştir. Balıkların kulağı sakkulus, utrikulus ve üç yarım daire kanallarından yapılmış bir organdır. Bunun ödevlerinden biri reflektorik şeklinde dengenin muhafaza edilmesidir. Bundan başka vücudun kan sisteminde tonus, labirent ile kontrol edilir. Balıkların hiç olmazsa insanlar kadar ses dalgalarını ayırdedebildikleri dressür metotları ile ispat edilmiştir (Cyclostomat'ların labirentinde iki yarım daire kanalları veya onların birleşmesinden meydana gelen tek yarım daire kanalı vardır). Bazı balıklarda ses dalgalarının işitme organına iletilmesine yardım eden teşekküller vardır. Meselâ özelleşmiş ön omurlar vasıtası ile, yüzme kesesinde labirent arasında meydana getirilen aygıt, Ostariophysi'de olduğu gibi.

Akıntı his organları balığın vücudunun yanlarına sıralanmış yan çizgi organlarıdır. Balıkların sindirim sisteminde diğer omurgalılardan bilinen kısımlar mevcuttur. Teleostei' lerde dişler çene kemiklerinden başka ağız boşluğunun meydana getirilmesine iştirak eden diğer kemiklerde de bulunabilir. Belli kemiklerdeki dişler özel şekiller alarak bir heterodonti'ye sebebolur, ikincil olarak dişsizlik teşekkül edebilir. Birincil olarak hakikî dişleri olmıyan bir grup Cyclostomat'lardır. Gaz değişimini sağlıyan büyük yüzeyli solungaç yaprakçıkları Elasmobranchii'de her galsama yayının ön ve arka tarafında bulunur. Teleostei'lerde galsama yaylarının distal kısımlarında birleşmişlerdir. Elasmobrachii'deki birinci solungaç yarığı spirakulum'a değişmiştir.

Teleostei ve Holostei'de spirakulum kanalı embriyonal hayatta teşekkül ederek sonradan kaybolur. Spirakulum'a ait solungaç ise, psödobrankia olarak kalabilir. Solungaçların yanında türlü araçlarla havadaki oksijenden faydalanılması sağlanmış olabilir. Meselâ karada yaşıyan veya suda yaşamakla beraber gaz değişimini suyun yüzeyine çıkmakla sağlıyan formlarda ya solungaç boşluğunun çıkıntıları veya balığın derisi veyahut da yüzme kesesi solunuma yarıyabilir.

Yüzme keseleri, menşe itibariyle barsaktan teşekkül ederek ya barsakla bütün hayat boyunca bağlantısını muhafaza eder veya ikincil olarak kaybeder. Tipik hallerde ise tek olan yüzme kesesinin karada yaşıyan omurgalıların solungaçlarına homolog olduğu düşünülür.

Elasmobranchii ve Dipnoi'de barsak epitelinin genişletilmesi helisel olan kıvrıntılarla sağlanmış olur. Balıkların deveran sisteminde büyük ve küçük dolaşımın birbirinden ayrılması henüz gerçekleşmemiştir. Fakat hem Dipnoi'de (ki bunlardan hiç olmazsa Amphibia'nın Urodella grupu meydana geldiği düşünülür) hem de ilâve olarak hava teneffüs organlarını taşıyan Teleostei'lerde respiratorik bir dolaşımın vücut dolaşımından ayrılması için tedbirlerin alınmış olduğu görülebilir. Vücut boşlukları olarak kalbi kaplıyan perikardial boşluklarla, iç organları içinde bulunduran vücut boşluğu birbirinden ayırdedilebilir. Bu iç organlardan böbrekler mesonefroz yapılışındadır. Pronefroz ise hiç olmazsa tereddi etmiş ve çok defa büsbütün kaybolmuştur. Pek az olarak Teleostei'de de pronefroz (Lepadogaster'de) bütün hayatı boyunca ödev görür halde kalır. Elasmobranchii'de Wolf kanalları boşaltım kanalı ödevini görerek kloake'de nihayetlenir. Teleostei'de ise boşaltım kanalları birleşerek bir mesane teşkil ettikten sonra, onun kanalı (ureter) gonodukt'ların arkasında çok defa hem bunlardan, hem de barsaktan ayrı olarak dışarıya açılır.

Balıkların çoğunun cinsi ayrıdır. Fakat bazı familyalarda ya senkron veyahut alternatif bir hermafroditizm vardır. Elasmobranchii'de testisler mesonefroza bağlı olup Wolf kanalı ile mahsulleri dışarı atarlar. Elasmobranchii'nin yumurtalıklarından ayrılan yumurtalar ovidukt'un (Müller kanalının) osteumu ile alınarak dışarıya gönderilir. Teleostei ile de serbest gonadlar yani kendilerine mahsus bir kanalla mahsullerini dışarıya atmıyan cinsiyet organları ancak bazı birincil familyalarda görülür. Bunlarda peritoneum tarafından meydana getirilen huni şeklinde olan iltivalarla cinsiyet hücreleri genital borusuna doğru götürülür. Başka Teleostei'lerde gonadlar her iki cinste böbrek sisteminden tamamiyle ayrılarak özel kanallarla genital borusuna bağlanmıştır. Yumurtalar çok defa suda bırakıldıktan sonra döllenir. Birçok balık gruplarında viviparite vardır. Ve bu gibi hallerde dölleme dahilî olup dölleme organı haline sokulmuş ventrallerle (Elasmobranchii'de) veya anal papilleriyle (kaya balıklarında) veyahut da dölleme organı haline sokulmuş anal yüzgeci vasıtası ile olur. Ana hayvanın içinde teşekkül eden embriyolar ya kendi vitellus materyeli ile geçinir veyahut da çeşitli şekilde plasenta'ya benziyen yapılar meydana getirir. Bazı kere de gelişmekre olan embriyoların çoğu ölerek onların parçalanmasından serbest kalan materyel gelişmekte olan birkaç embriyonun gıda almasında kullanılır.

Selachii'lerin yumurtaları büyük olup ovidukt'un salgıları olan kabuklarla örtülüdür. Teleostei'lerde ise yalnız yumurta gışası ile çevrilen yumurta ekseriyetle küçüktür. Yumurtaların vitellus miktarı fazla olduğundan segmentasyon hemen hemen balıkların hepsinde kısmî olup diskoidal tarzda gelişir.

Birçok balık gruplarında gelişen yumurtalar ve bazı kere de genç balıklar, babalar ve anaları veyahut her ikisi tarafından bir yuvada bakılır ve savunulur.

Sistematik: Balıklar geniş anlamda, *Vertebrata* (Omurgalılar) filumunun bir kısmını teşkil ederler. Türlü balık grupları arasındaki farklar o kadar büyüktür ki, biribirine aynı sistematik hizmeti haiz olan birçok ünitelere ayrılması lâzımdır. Vertebrata'ların iki subfilumu vardır:

1 — *Acrania* (bir sınıf: *Amphioxi*, bir takım: *Amphioxiformes*) bir familya ile: *Amphioxidae*). *Amphioxus* ve akrabaları çok defa omurgalılar arasına alınmadıkları halde son zamanlarda bunların birincil olmayıp, ikincil olarak tereddi etmek sureriyle birincil vasıfları bütün hayatları boyunca muhafaza ettikleri düşüncesi ortaya atılmıştır.

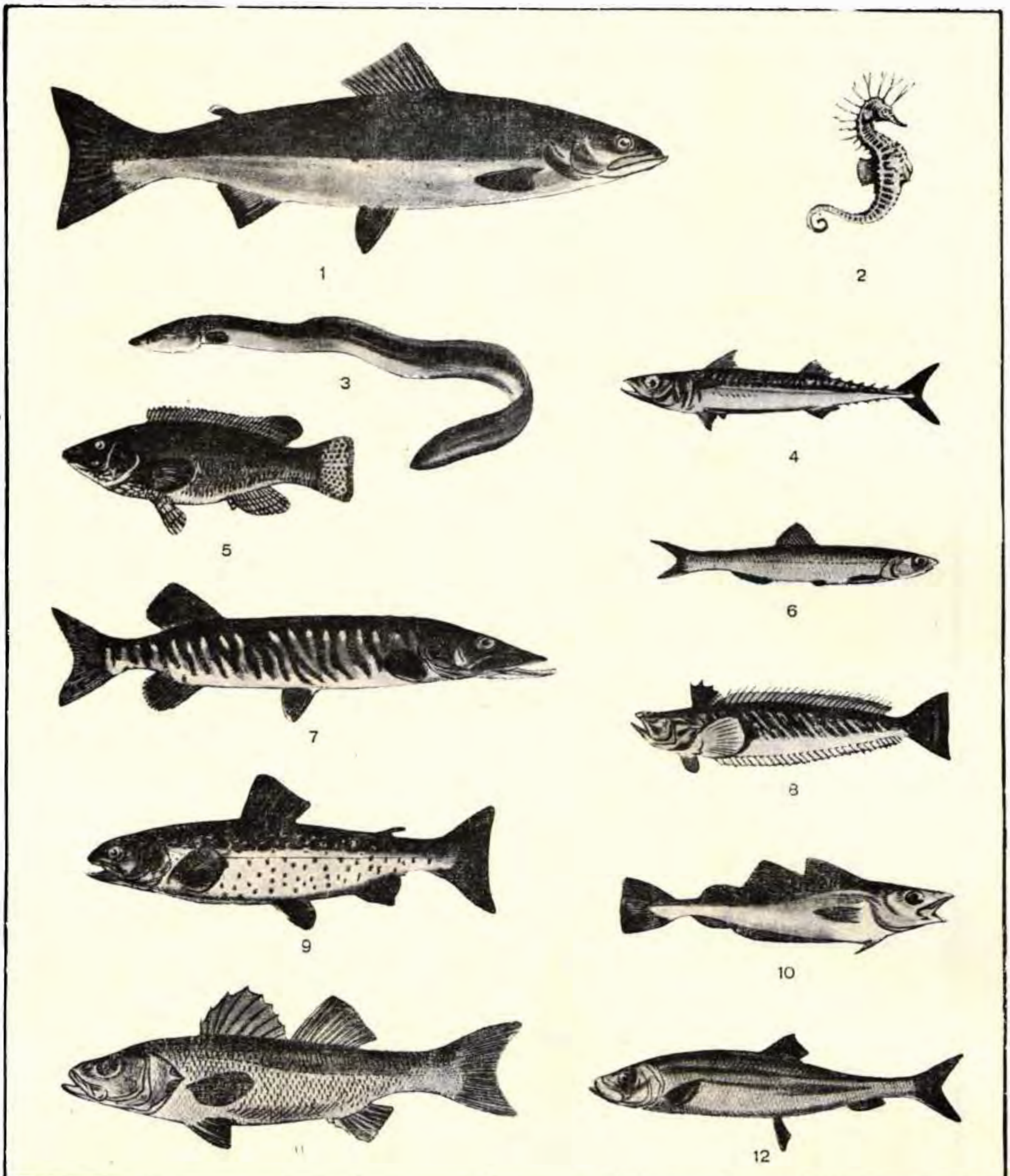
2 — *Craniota* (aslında omurgalılar). Hepsinde bir baş bölgesi, kemikleşmiş veya kıkırdaktan yapılmış bir endoiskelet vardır. Omurgaları ve çift ekstremiteleri, merkezî bir kalbleri, renkli kanları, çift olan göz ve kulakları vardır. İyi gelişmiş beyinden normal olarak 10 çift sinir çıkar. Gonatları bir çifttir; epidermisleri çok tabakalıdır. Notokord başa kadar uzanırsa da olsa olsa infundibulum'a varır. *Craniota*'ya geniş anlamda balıklardan başka bütün daha yüksek organizasyonlu omurgalılar (*Amphibia, Reptilia, Aves, Mammalia*) da girer. Balık adı altında toplanabilenler iki üstsınıfa ayrılır: 1 — *Agnatha* (çoğu fossil, çeneleri yoktur); 2 — *Gnathostomata* (çeneleri ve çok kere iki çift ekstremiteleri vardır).

Agnatha'nın en mühim takımları:

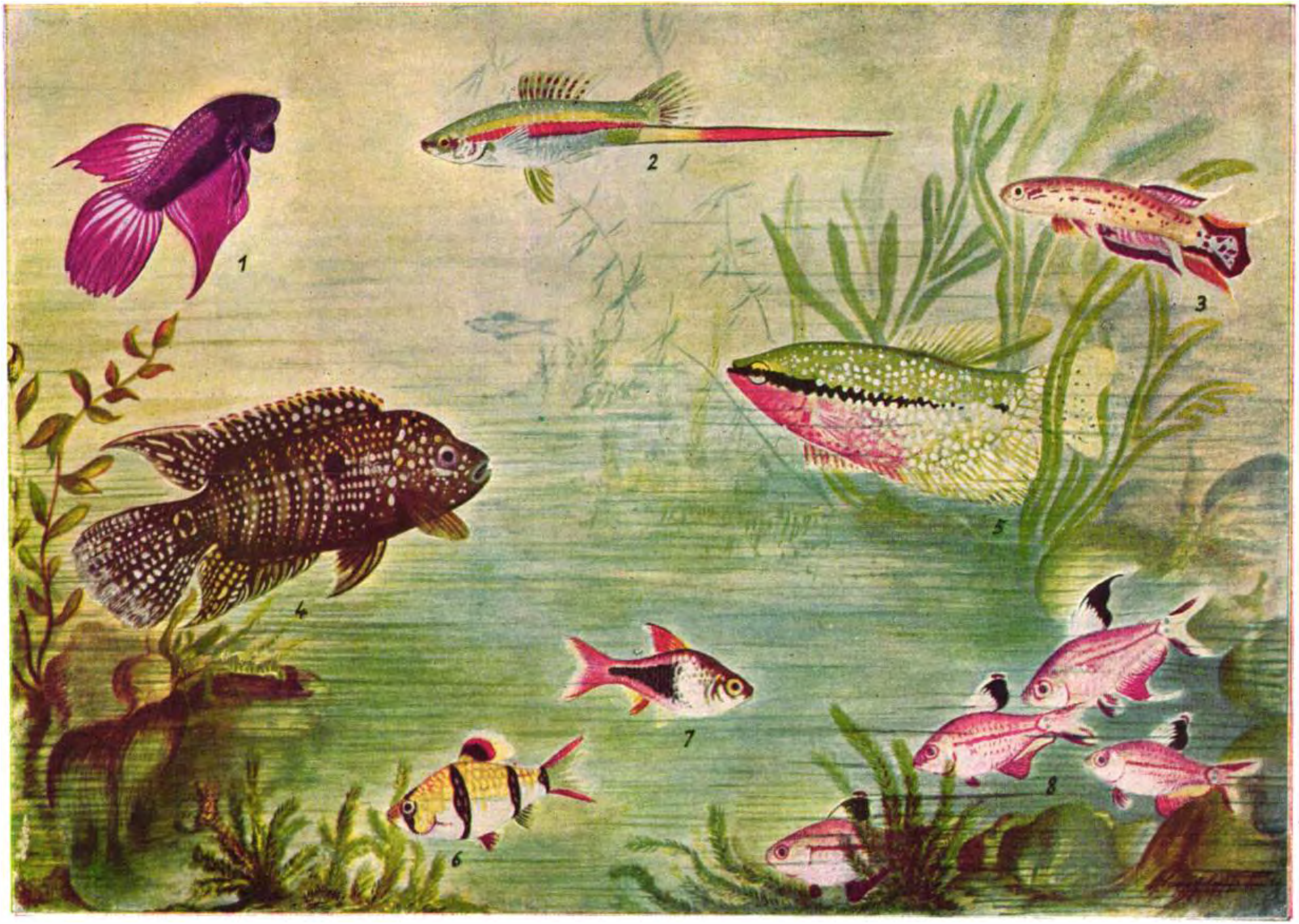
a — *Cephalaspidiformes* (Silur - Devon)

b — *Birkeniiformes* (Silur - Devon)

BALIKLAR

1 — Som balığı. 2 — Deniz aygırı. 3 — Yılan balığı. 4 Uskumru. 5 — Kikla balığı. 6 — Hamsi 7 — Turna balığı. 8 — Trakonya. 9 — Alabalık. 10 — Mezit balığı 11 — Levrek 12 — Ringa balığı.

1 — Betta splendens. 2 — Xiphophorus helleri. 3 — Aphyosemion australe. 4 — Cichlasoma biocellatum. 5 — Trichogaster leeri. 6 — Barbus tetrazona. 7 — Rasbora heteromorpha. 8 — Hyphessobrycon rosaceus.

c — *Petromyzontiformes* (resent, dış iskeletleri yoktur)
d — *Pteraspiformes* (Silur - Devon)
e — *Coelolepiformes* (Silur - Devon)
f — *Palaeospendyliformes* (Devon)
g — *Myxiniformes* (resent, semiparasiter başka balıklarda yaşarlar).

Gnathostomata'ya şu çeneli sınıflar dahildir:

I. *Pterichthyes* (fossil), II. *Coccostei* (fossil), III. *Acanthodii.* (fossil), IV. *Elasmobranchii* V. *Holocephali*, VI. *Dipnoi*, VII. *Teleostomi*.

I — *Pterichthyes*: Orta ve Üst Devon'a münhasırdır. Baş ve gövdelerinin ön kısmı kemikleşmiş bir karapaks ile örtülüdür, kuyruk yüzgeci heteroserktir (tanınmış takımları *Remigolepiformes Asterolepiformes*).

II — *Coccostei* (=Arthodira): Pterichthyes ve Elasmobranchii sınıflarını birbirine bağlarlar; Üst Silur'dan - Üst Devon'a kadar 9 takımı vardır.

III — *Acanthodii*: Endoiskelet kemikleşmiştir, üst çeneleri palatokuadratumdan, alt çeneleri Meckel kıkırdağından yapılmıştır. her ikisi kemikleşmiştir. Özel bir operkulum apareyi vardır; palatokuadratum - mandibulare kavsi ikinci, yani hiyoid kavisden normal bir solungaç açıklığı ile ayrılmıştır. Demek oluyor ki, daha yüksek balıkların aksine olarak hiyoid kavis şimdiki halde suspensorium ödevini üzerine almamıştır. Üst Silur'dan alt Perm'e kadar 7 takımı vardır.

IV — *Elasmobranchii*: Endoiskeletleri kıkırdaktan yapılmıştır, bazı kere kalkerlidir. Kafatasları hiyostilik veya amfistiliktir. Deri ya çıplak veyahut da plâkoid pullarla donanmıştır. Operkulum yoktur, 5 - 7 solungaç kavsi vardır. Yüzme kesesi yoktur; birinci solungaç açıklığı ya körelmiş veyahut da spirakulum şeklindedir. Üst Devon'dan başlıyarak 9 takımı vardır. *Squalius*, köpek balığı; *Raja*, kedi balığı; *Torpedo*, elektriksel organı vardır.

V — *Holocephali:* Palatokuadratum nörokranium'a bağlıdır. kafatasları holostiliktir, hiyoid kavis suspensorium teşkil etmez; Üst Devon'dan başlıyarak 1 takımı vardır.

VI — *Dipnoi:* Palatokuadratum nörokranium'a sıkı bağlanmıştır; kafada otostiliktir; operkulum aygıtı vardır; pullar sikloiddir; burun, ağız boşluğu ile irtibattadır; bir hava kesesi, barsakla münasebette olup, akciğer ödevini görür. Atrium kısmen ikiye ayrılmıştır, Devon'dan başlıyarak 7 takımı vardır; bugün *Neoceratodus* (Avustralya'da), *Lepidosiren* (Güney Amerika'da), *Protopterus* (Afrika'da) bulunur.

VII — *Teleostomi:* Bugünkü balıkların çoğu bu sınıftandır Palatokuadratum endokranium ile birleşmemiştir. çok defa hiyostilik (*Ophiocephaliformes* ve *Symbranchiiformes* amfistilik'tir) ler. Bir solungaç açıklığı. özel bir iskeletten taşınan bir operkulum vardır. Devon'dan başlıyarak iki altsınıfı vardır: a — *Crossopterygii*, b — *Actinopterygii.* Bu iki altsınıf arasındaki başlıca fark çift yüzgeçlerinin yapılışındandır. Birincininkiler lob şeklinde olup iki sıralı (biserial), ismi radial olan kemik parçalarını ihtiva ettikleri halde, *Actinopterygii*'ninkiler biserial değildirler. Bundan başka şu esaslı farklar daha sayılabilir:

	Crossopterygii	Actinopterygii
Skuamosum	var	yok
İç burun açıklıkları	var	yok
Gular Plâklar	var	yok
pullar	kosmoid	kosmoid değil

Crossopterygii'den karada yaşıyan omurgalılar çıkmıştır. Bir kaç yıl evveline kadar Tersiyer'den evvel kaybolduklari düşünülmüştür. Son zamanda *Latimeria* Güney Afrika'da denizden tutulmuştur. 6 takımı vardır.

Actinopterygii'nin sistematiği çoktan beri bir tartışma konusudur. Burada Berg tarafından 1947 yılında teklif edilen sistem kullanılır. Eski sistemlerde *Chondrostei*, *Holostei* ve *Teleostei* grupları birbirinden ayırdediliyordu. Fakat bu gruplar arasında bir çok geçit safhalarının bulunması *Actinopterygii*'nin doğrudan doğruya aynı değerde olan 57 takım üzerine bölünmelerine sebebolmuştur; bunlardan yalnız önemli olanları burada sayılabilir.

1 — *Polypteriformes:* Evvelce *Crossopterygii*'ye ait oldukları düşünülen bu balıklar bütün diğer *Actinopterygii*'den çok farklıdırlar. Pulları romboid ve gonoiddir, dış tarafta dişlidir; pektoral yüzgecin taban kısmı sap gibidir, pullarla örtülüdür; radialler biserial değildir. Spirakulum vardır; dorsal yüzgeç birçok münferit yüzgeççik şeklindedir. Larvalarında bir çift dış solungaç vardır. *Polypterus*, *Calamoichthys*, Güney Afrika'nın tatlı sularında bulunur.

2 — *Palaeonisciformes:* Devon ve Kretase'de. İskeletleri iyice kemikleşmiştir.

3 — *Acipenseriformes:* Mersin balıklarından farklıdır. Mersin balığının iskeletinin büyük kısımları ikincil olarak kıkırdak halinde kalır; kuyruk yüzgeçleri heteroserktir; Çok defa spirakulum vardır; korda kalır. *Acipenser*, siyah havyar verir. Kuzey yarım küresinde, tatlı sularda veya denizlerde, *Polyodon* (Mississippi'de), *Psephurus* (Çin'de) bulunur.

4 — *Amiiformes:* (pulları sikloid'dir), ve

5 — *Lepidosteiformes:* (pulları gonoiddir). Her iki takım Kuzey Amerika'nın tatlı sularında bulunur. İskeletleri kemikleşmiştir, spirakulum yoktur, hücrevî bir yüzme keseleri vardır.

6 — *Clupeiformes:* kuyruk yüzgeci homoserktir, diğer vasıfları itibariyle birbirinden çok farklı 50 den fazla çoğu marin familyadan ibarettir.

Tanınmış formları:

a — *Clupeidae: Clupea* ve *Caspialosa* (ringa balıkları), *Engraulis* (hamsi), *Sardina* (sardalya).

b — *Salmonidae* (som, ve alabalık) *Salmo trutta*, alabalık.

c — *Esocidae: Esox*, turna balığı.

7 — *Scopeliformes:* okyanuslarda bulunur; parlama organları vardır.

8 — *Giganturiformes:* dipte yaşarlar, gözleri teleskopiktir, okyanuslarda bulunur.

9 — *Saccopharyngiformes:* dipte yaşar, okyanuslarda bulunur, gırtlakları çok fazla geniştir.

10 — *Mormyriformes:* Afrika'nın tatlı sularında bulunur. Serebellum olağanüstü gelişmiştir. Kuyruk bölgesinde kasın değişmesinden meydana gelen elektriksel organlar vardır.

11 — *Cypriniformes.* (*Ostariophysi*). Weber apareyi kulak ile yüzme kesesi arasında bir bağlantı sağlar. Yüzme kesesi barsakla münasebettedir. Tatlı su balıklarıdır.

a — *Characidae:* Afrika ve Güney Amerika'da bulunur.

b — *Gymnotidae:* Güney Amerika'da bulunur. Sırt, kuyruk ve karın yüzgeçleri körelmiştir. Anal çok uzundur, anüs solungaçların altındadır

c — *Cyprinidae:* Avustralya'da, Güney Amerika'da ve Madagaskar'da yoktur. Sazanlar.

d — *Siluridae:* Yayın balığı, 25 familyası vardır. Bütün kıtalarda bulunur.

12 — *Anguilliformes:* Yılan balığı, denizde bulunur katodromdurlar.

13 — *Beloniformes: Belone*, zargana balığı, *Exocoetus*, uçan balık, bunlara aittir.

14 — *Gadiformes:* Fizoklisttir; ventraller çok öndedir; kuzey denizlerinde bulunur. Bunlar ekonomik bakımdan önemlidir. Denizlerde *Gadus morrhua, G. merlangus* v. b. bulunur.

15 — *Gasterosteiformes:* Çokluk denizlerde bulunur. *Gasterosteus*, dikence, tatlı sularda yaşar.

16 — *Syngnathiformes:* Çokluk denizlerde bulunur; *Syngnathus*'un yumurtaları erkekleri tarafından taşınır. *Syngnathus*, deniz iğneleri.

17 — *Cyprinodontiformes:* Sazancıklar. sıtma savaşında kullanılır: birçokları vivipar. Meselâ *Gambusia*.

18 — *Zeiformes:* Denizde bulunur. *Zeus*, dülger balığı.

19 — *Mugiliformes:* Denizlerde bulunur, tatlı sulara geçer. *Mugil*, kefal; *Atherina*, gümüş balığı.

20 — *Ophiocephaliformes:* Tatlı suda bulunur, suyu bıraktıkları zaman solungaç bölgesinde aksesorik bir hava solunum organları vazife görür. Asya ve Afrika'da vardır.

21 — *Symbranchiiformes:* Solungaçları körelmiştir; solunum ağız boşluğu ve barsak epiteli ile olur. Tatlı ve acı sularda bulunur; Uzak Doğu; Batı Afrika ve Güney Amerika'da vardır

22 — *Perciformes:* Fizoklist olan ve çok defa yüzgeçleri dikenleri taşıyan deniz ve tatlı su balıkları. Olağanüstü çeşitliliği *Perciformes*'in 160 familyaya bölünmesine sebebolmuştur. Aralarında kayda değer şu familyalar sayılır:

a — *Percidae: Perca*, tatlısu levreği; *Lucioperca*, sudak: *Labrax*, levrek.

b — *Serranidae: Serranus*, hani balığı.

c — *Sparidae:* heterodont; *Pagellus*, mercan balığı.

ç — *Maenidae: Smaris*, izmarit.

d — *Mullidae: Mullus*, barbunya.

e — *Cichlidae:* Yavrularına iyi bakar. Güney Amerika ve Afrika tatlı sularında vardır.

f — *Cepolidae: Cepola* kordela balığı.

g — *Labridae: Labrus, Crenilabrus*, çırçır balığı.

h — *Trachinidae: Trachinus*, drakunya.

ı — *Carangidae: Trachurus*, istavrit.

i — *Uranoscopidae: Uranoscopus*, göğe bakanlar.

j — *Blenniidae: Blennius*, horospina.

k — *Scombridae: Scomber*, uskumru. *Sarda*, palamut ve torik

l — *Xiphiidae: Xiphias*, kılıç balığı.

m — *Anabantidae:* Tatlı sularda bulunur, Afrika ve Hindistan'da vardır. Aksesorik hava solunum organları vardır. *Macropodus*, tanınmış akvaryum balığı.

n — *Gobiidae: Gobius*, kaya balığı.

o — *Triglidae: Trigla*, kırlangıç balığı.

ö — *Scorpaenidae: Scorpaena*, iskorpit.

23 — *Dactylopteriformes:* Pektoral yüzgeçleri büyük, paraşüt gibi kullanılabilir. Denizlerde bulunur. *Dactylopterus*, tayyare balığı.

24 — *Thunniformes: Scombridae* familyasına hususiyle *Sarda*'ya benzemekle beraber kutiste olağanüstü gelişmiş bir kapiler sistemiyle bunlardan farklıdır. Bu kapiler sistemi, kas içerisinde bulunan böyle bir başka sistem ile bağlantıdadır. Kapilerleri havi kaslar koyu kırmızıdırlar. Büyük fertlerin vücut harareti deniz suyununkinden fazladır. *Thunnus*, orkinoz.

25 — *Pleuronectiformes:* Asimetriktirler, her iki göz bir vücut tarafındadır. Larvaları normal balık şeklindedir. Kıyılara yakın denizlerde yaşarlar. *Rhombus*, kalkan balığı; *Solea*, dil balığı. *Pleuronectes*. pisi balığı.

26 — *Echeneiformes (Discocephali):* Birinci dorsal yüzgeci bir tutunma organı haline gelmiştir.

27 — *Tetrodontiformes: Mola*, pervane balığı, denizlerde bulunur.

28 — *Gobiesociformes: Lepadogaster*, ördek balığı.

29 — *Lophiiformes: Lophius*, fener balığı.

Yukarıdaki sistemde gösterilen üniteler yalnız en önemli olanlardan bir seçmedir. Burada kullanılan sistemin ne dereceye kadar tabiî olduğu şüphe götürür. Çeşitli balık grupları arasındaki gerçek akrabalık münasebetlerini gösteren bir sistemin meydana getirilmesi, hususiyle şu sebeplerden dolayı güçtür :

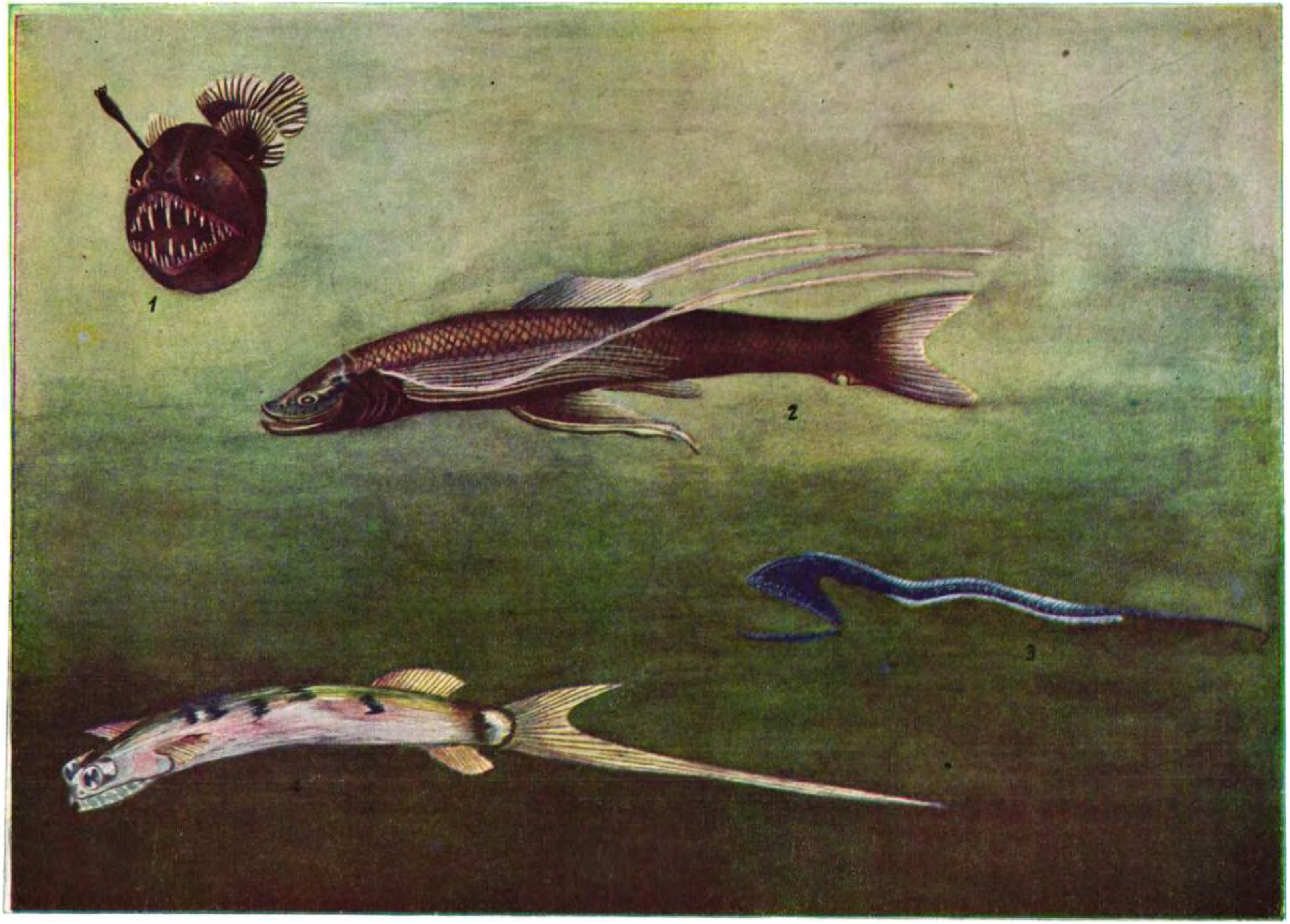
1 — Her defa yeni bir organizasyon şekli meydana çıkınca, bu yeni tip, başlangıçtan başlıyarak birçok formlar ile olur. Bu çeşitli intibak şekillerini gösteren formların ideal bir cedden türetilmesi mümkün ise de, bu ideal ceddin gerçekten bir defa yaşamış olduğu bilinmemektedir.

2 — Bundan başka jeolojik yaşları bakımından bir takımının bir başkasına göre daha eski olduğu ifade edilmesi birçok hallerde mümkün değildir. Meselâ *Acanthodii, Elasmobranchii, Holocephali, Dipnoi, Crossopterygii, Teleostei*, hep Devon devrinde teşekkül etmiştir. Ona göre. bazı vasıfları dolayısiyle daha birincil gibi görünebilen *Elasmobranchii*'nin paleontolojik materiyel vasıtasiyle böyle olduğu isbat edilemez.

3 — Az çok aynı yaşta gibi görünen sınıflar arasındaki başlıca fark ise, böyle her bir grupun en fazla çeşitliliğinin hangi jeolojik devirde olduğunu göstermesindedir.

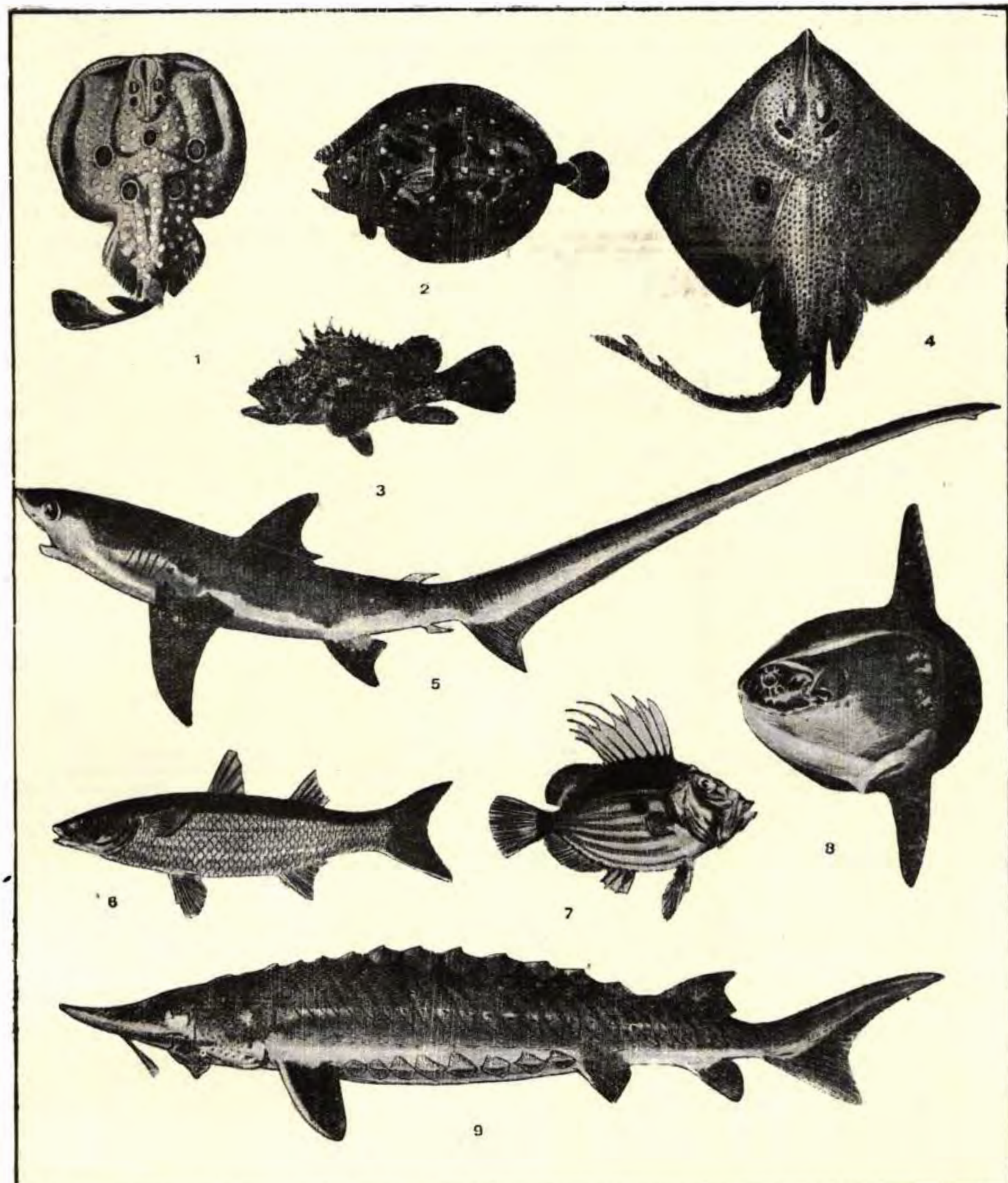
4 — Şunu da söylemek gerekir ki. birincil olan bazı vasıflar hakikatte ikincil olarak basitleşmiş veya genç bir gelişip büyüme halinde kalmış karakterler de olabilirler. Meselâ iskeletin kıkırdaktan yapılmış olması *Elasmobranchii* serisinde modern olan formlarda en eski köpek balıklarına göre daha nettir. Ayniyle *Chondrostei* yani mersin balıklarında görülen bu hal hiç şüphe yok iskeletleri iyice kemikleşmiş *Palaeonisciformes*'den ikincil olarak meydana gelmiştir.

5 — Nihayet tabii bir sistemin çizilmesine engel olan başka bir güçlük, hangi vasıfların müşterek bir cedden alındığının, hangilerini bir konverjansın sonucu olduğunun ayırdedilebilmesindedir. Konverjans veya paralel evolüsyon'un sonucunda az çok ayni olan bir durum, akraba olmıyan iki form grupu tarafından kazanılması demektir. Ancak elverişli hallerde bir benzerlik, konverjansın mı yoksa gerçek bir kan akrabalığının mı sonucu olduğunu çıkartabilir. Ona göre balıklarda görülen türlü yapı plânlarının yavaş bir gelişme ile değil «eksplosif» bir şekilde kısa bir zaman esnasında meydana geldikleri düşüncesi kuvvet-

1 — Melanocetus. 2 — Bathypterios atricolor. 3 — Macropharynx longicaudatus. 4 — Gigantura.

BALIKLAR

1 — Torpil balığı. 2 — Kalkan. 3 — İskorpit. 4 — Tırpana balığı. 5 — Köpek balığı. 6 — Kefal. 7 — Dülger balığı. 8 — Pervane balığı. 9 — Mersin balığı.

lendirilmiş olur. Eksplosif gelişme prensipini savunanların lehine gösterilebilen başka bir etken de şudur: *Agnathi* adı altında toplananlar yine başlangıçtan başlıyarak büyük bir çeşitlilik göstermekle beraber *Gnathostomata*'dan daha eskidirler. Fakat aktif hareket ettirilebilen bir çene aygıtının teşekkülü ve o şekilde gıda alması, solungaç barsağı vasıtasiyle meydana getirilen bir su akımı ile değil onun aktif olarak yakalamasiyle sağlaması ve yavaş yavaş gelişmiş bulunması şeklinde tasavvur edilemez. İlk gnatostom balık, bütün çene aygıtını birdenbire tam ödev görebilir bir şekilde kazanmıştır.

Balıkların filogenezi bazı bakımdan daha belirsiz olmakla beraber, ilk balıkların nerede teşekkül etmiş olduğu meselesi daha net olarak cevaplandırılabilir. En eski *Agnathi* fosilleri her halde denize ait olmıyan ya acı veya tatlı su tabakalarındadır. Denize geçiş sonradan olmuştur; başka sınıflardaki durumun da öyle olduğu tahmin edilebilir. Meselâ *Acanthodi*'nin ilk formları yine tatlı sularda yaşamıştır. Modern *Teleostei*'nin birincil olan birçok temsilcilerine de bugün tatlı sularda rasgelinir, öte yandan denizden tatlı suya geçiş de birçok gruplarda vakidir.

Balıkların, yani en birincil omurgalıların, hangi omurgasızlar grupundan çıktığı meselesine gelince, bugün en fazla ihtimal verilebilen ipotez Gislen tarafından ortaya atılan düşüncedir.

Gislen'e göre. *Echinodermata*'nın bir sınıfı olan *Carpoidea*'dan *Amphioxus*'un organizasyon plânı çıkarılabilir. *Amphioxus*, ister birincil, ister ikincil olarak birincil olsun, umumî kordat şeklini açıkca gösterir. Başlıca organizasyon karakterleri *Carpoidea*'nınki ile şu şekilde kıyaslanabilir.

	Birincil Carpoid	Hususîleşmiş Carpoid	Amphioxus
Ağız:	Ağız olarak kullanılır. Sol vücut tarafında.	Ağız kapalı	Rudiment olarak porus neurentericus şeklinde teşekkül eder.
Anus:	Anus olarak kullanılır, solda.	Hem anus, hem ağız ödevi görür. solda.	Ağız olmuş, solda.
Gıda oluğu:	Gıdanın kontrolünü yapar, açık bir sinir kanalı halinde ağıza doğru gider.	Kapanmış sinir sistemi boru şeklinde	Boru şeklindeki sinir sistemi neuroporus'dan porus neurentericus'a kadar.
Solungaç yarıkları:	yok	mevcut	mevcut, en arkadaki anus ödevini üzerine almış.

Başka birçok delililer ile de Gislen'in ipotezinin desteklenmesi mümkündür.

BALIKLIOVA, Çeşme Yarımadası'nın doğu kıyısında bir deniz girintisi, Urla merkez bucağına bağlı bir köy (1915, 314 nüfuslu) ve bir düzlük.

BALIKOTU (Anamirta), menispermase (Menispermaceae) familyasından, Hindistan Malayası'nda bir türü yetişen bitki cinsi. Meyvalarında pirotoksin adında zehirli bir madde bulunduğundan, balık tutmada zehirli yem olarak kullanılır.

BALIKPULU YAPISI (Fr. Ecaille [*ekay* ok.] lı yapı; Alm. Schuppenbau), eski ve sertleşmiş kıvrım dağlarının bulunduğu yerlerde, tabakaların doğrultusuna paralel giden ve birbiri ardınca bir üstüste binme (yaslanma) şekli gösteren bir çeşit yerkabuğu yapısı.

BALIM SULTAN (ölm. 1516 ?), Bektaşiler'ce Bektaşi erkânını kuran ve ikinci pir sayılan sofi. Bektaşiler'e göre asıl adı Hızır Balı olan Balım Sultan, Hacı Bektaş'ın «nefes evlâdı» (b bk.) ve «yol oğlu» (b. bk.) Hızırlâle'nin oğlu Resül Balı'nın oğlu Yusuf Balı'nın oğlu Mürsel Baba'nın oğludur. Mürsel Baba, bir aralık Hacı Bektaş tekkesinde kalan Seyit Ali Sultan adlı azizle Rumeli'ye geçmiş ve doksan yaşını geçmişken Dimetoka'da bir Bulgar kızıyla evlenmiştir ki Balım Sultan bu kızdan doğmuştur. Babasından sonra Hacı Bektaş tekkesine şeyh olmuştur. Hacı Bektaş tekkesinde ayrı bir türbede gömülü olan Balım Sultan'ın türbe kitabesinde, Hacı Bektaş oğlu Resül Balı'nın oğlu Hızır Balı olduğu, kayıtlıdır ve yine bu kitabede 925 (1519) tarihi vardır. Fakat Hacı Bektaş'ın evlenmediği, Mevlâna ile çağdaş olduğu, 1240 ta asılan Baba İshak'ın ardası bulunduğu ve hele elimizde 669 Hicri (1270) de evlendiğine dair bir kaydın bulunduğu düşünülürse; Bektaşi geleneğinin doğruluğu ve türbe kitabesinin, Bektaşiler'in bir çok şeyleri gibi, gelişi güzel yazıldığı meydana çıkar. Nitekim, Balım Sultan mensubu olduğu anlaşılan Kazak Abdal adlı bektaşi şairinin bir nefesinde (bk. NEFES) ve kendisine nispet edilen başka bir nefeste Mürsel Baba oğlu olduğu açıkça söylenmektedir. Balım Sultan'ın Kanunî Süleyman devrinde İstanbul'a geldiği, Padişahla görüştüğü, hattâ Kanunî'nin Balım Sultan'a intisap ettiği ve «Muhibbî» mahlâsını bu yüzden aldığı hiç bir belgeye dayanmıyan bektaşi söylentilerindendir. Balım Sultan, Bektaşiler'e göre mücerretliği kuran sofidir. Bektaşi nefes mecmualarında Balım Sultan'a ait bir kaç nefes varsa da bunların ona ait olduğunu kesin olarak söylemeye imkân yoktur. Bu nefeslerden birinde hurûfî (bk. HURÛFÎLİK) inançları görünmektedir.

BALINAG, Filipin Adaları'ndan Luzon'da 40 000 nüfuslu şehir. Canlı bir endüstri merkezidir.

BÂLÎ, İlhami, [Sarhoş] (mahlâsı: *Cevrî;* ölm. 1573), ünlü Türk sofi ve şairi. Tire'de doğmuş, İstanbul'da ölmüştür. Bayezid II. nin oğlu şehzade Ahmet'e hocalık etmiş ve Bayezit II. Selim I. devirlerinde bazı şehirlerde kadılıkta bulunmuş olan Birgilizade Muslihittin Mustafa Efendi'nin oğludur. Genç yaşında öğrenime başlıyan B., Saçlı Emîr v. b. kimselerden faydalandıktan sonra Hayreddin Efendi'den mülâzim olmuş ve Kepenekçi Medresesi müderrisliğine atanmıştır. Gençliğinde içki âlemlerinde dolaşıp güzeller peşinde koşan haşarı ve çapkın bir adam olarak tanınan B., sonradan, yaptıklarına pişman olmuş, tarikate girmek hevesine kapılmış, o sırada İstanbul'da geniş bir ün almış bulunan ve Ali Paşa zaviyesinin şeyhi olan, Halvetîler'den Ramazan Efendi'ye kapılanmıştır. B., zaviyede bir süre inzivaya çekilmiş, Ramazan Efendi'nin ölümü (1556) üzerine aynı zaviyeye şeyh olmuştur.

Devrinin çok ünlü kişilerinden biri olan B. nin ölümünden sonra epey parası ve malı çıkmış ve adı üzerinde bu yüzden birçok dedikodu yapılmıştır. B. den bahseden kaynaklarda onun Cevrî mahlâsiyle şiirler de yazdığı kayıtlıdır.

BÂLİ, [Sofyalı] (ölm. 1553), ünlü sofi. B. nin İsturumca (Bulg. Strumitsa) taraflarında doğup büyüdüğü ve Sofya'da yerleştiği, *Şakayık* tercümesinde kayıtlıdır. Sofya yöresinde, Salâhiye'de gömülüdür. Sofya ve İstanbul'da okumuştu. Halvetî şeyhi Kasım Çelebi'nin ardalarındandır. Devrinde geniş bir ün kazanmış bulunan B. nin Sofya taraflarında kendisine ve ardalarına mensup kimselerin on bin kadar olduğu *Tarikatname-i Halvetiyye*'de yazılıdır.

B. nin eserleri arasında en ünlüsü, Muhyiddin-i Arabî'nin eserinin açımlanması olan *Şerh i Fusus-ül-hikem*'dir; diğerleri *Makamat ve meratib-ün-nefs* (Yahya Efendi Kitaplığı, No. 2 927), *Risale-i etvar-ı seb'a* (Üniversite Kitaplığı, Türkçe eserler, No. 643), *Etvar-ı Sitte*, *Risale-i kazâ vü kader*, *Mecmua-tün-nasâyih*, v. b. dır. B.. birtakım sofiyane şiirler de yazmıştır. Bazı mecmualarda raslanan bu manzumelerin en ünlüsü *Manzume-i Varidat*'tır.

BALİ ADASI (Küçük Cava), Küçük Sunda Adaları'nın en batısında olanı ve en önemlisi. Doğusunda Lombok, batısında Bali boğazları vardır. Yüzölçümü 5 616 km², nüfusu 950 000. B. üzerinde Gunung Agung (Goenoeng Agoeng) (adanın en yüksek yeri 3 160 m, son püskürme 1917), Batur ve Tabanan volkanları vardır. Çok yeri dağlık ve volkanik olup düzlükler güney kıyı bölümünün batısındadır. Doğu bölümde kalkerler üstündür. Iklim tropikal, fakat sağlığa elverişlidir. Hayvan ve bitkiler bakımından Asya ile Avustralya arasında kalmış bir geçit yeri durumundadır. Halk kuzey ve güneye doğru uzanan vadiler içinde, biribirine çok yakın kurulmuş köylerde yaşar. Aralarında Çinliler ve ayrı yerlerden gelmiş müslümanlar vardır. Önemli ürünleri pirinç, mısır, pamuk, tütün, bazı yerli ve yumrulu bitkilerdir. Alışveriş belirli zamanlarda kurulan pazarlarda yapılır. Yerli prenslerin süse olan düşkünlükleri dolayısiyle birtakım yerli sanatlar (kuyumculuk, silâhçılık, ağaç ve taş oymacılığı, heykelcilik, güzel desenli kumaş dokumacılığı) oldukça ileri bir seviyededir. Dış ticaretin merkezi Buleleng'dır.

Tarih: B., yanındaki Lombok Adası ile birlikte Singa Raca (Buleleng) da oturan Holânda valisinin idaresine bağlı bir bölge teşkil etmektedir. Uzun çarpışmalardan sonra Holândalılar Klunkung, Badung, Tabanan, Mengvi ve Gyanjar prensliklerine sahip olmuşlardır (1907). Buleleng ile Cembrana ise XIX. yüzyıl ortalarında Holânda'nın eline geçmiştir. VII. ve X. yüzyıllara ait Çin kaynakları B. den bahsetmektedirler. Bundan sonra B. nın Cava'nın doğusundaki Hint'li Mocope Kırallığı'na bağlandığı görülmektedir. Bu kırallık Demak Müslüman prensleri tarafından 1518 de zaptedilmişse de Hintliler adanın doğusunda tutunmuşlar bir kısmı da B. ye kaçmışlardır. Hintliler'in başkanları kendisini adanın egemen kıralı ilân etmiştir. Bu hükümdarın soyundan gelenlerin atadığı valiler de sonra egemenliklerini ilân etmişlerdir. B. nin yardımı ile Cava'nın doğusundaki karşı koyma hareketi XVIII. yüzyıla kadar sürmüş, sonra Holândalılar'a boyun eğmişlerdir. Adanın 500 000 kadar olan nüfusunun büyük bir kısmı Brahma dininden, bir kısım kabileler de Buddhist'tir. B. liler, hususiyle ilk zamanlarda, Cavalılar'la çok karışmışlar ve bu karışmadan Vong Mocopait denen bir ırk türemiştir. B. A.-ndaki dil, alfabe ve edebiyat da Cava'dakilere yakınlık göstermektedir. Bali'li kadın ve erkeklerin bir kısmı öteden beri yabancılarla evlenmişler müslümanlığı da kabul etmişlerdir. Müslüman olmalarının bir sebebi de suç işledikleri zaman çok ağır olan yerli kanunların cezasından kurtulmaktır. Holânda'lı memurların B. A. na Müslüman memurlar götürmeleri de İslâmlık'ın yayılmasında âmil olmuştur. Yerli prenslerin süse ve gösterişe düşkünlükleri, Hindu dininin merasimlerdeki şatafatı yerli zanaatin önemli bir gelişme göstermesini sağlamıştır. İndonezya Adaları'nda Hint medeniyeti üzerinde kurulmuş olan İslâm medeniyetinin önemli bir örneği B A. nda görülmektedir.Brahmanizm'in kast usulü burada da görülmektedir. Kadınlar, kendi sınıflarından aşağı sınıf erkekler ile evlenemezler. Papazlar en yüksek sınıf sayılan Brahmanlar arasından yargıçlar da bunların arasından seçilmektedir. Yüksek sınıf Hindu dininin geleneklerini ve emirlerini saymakta, halk ise tanrılarına Hint adları vererek tapınaklarda tapınmakla beraber eski dinleri animizmi de muhafaza etmektedir. Halk arasında sihirbazların, tapınak bekçilerinin taksu denen ermişlerin büyük etkisi vardır. İndonezya'daki güneş tanrısı B. A.-nda baş tanrı sayılmaktadır. Rahipler ölülerin yakılmasında ve dinî törenlerde bulunurlar. Dinî törenlerde kullanılan kutsal su ile silâhlar kutsallaştırılır. B. A. yerlileri arasında okuyup yazma bilenleri çoktur.

DİL. Bali dili, Malezya - Polinezya veya Austronezya dil ailesinin İndonezya kolunun Batı bölümünün Güney grupunun Batı alt - grupundandır. Cava Adası'nın doğusundaki Bali Adası'na sınırlanır. Aynı alt - grup içerisinde yakın akrabaları, sıra ile, Madura (Cava'nın kuzeyindeki küçük adada), Makassar (Selebes Adası'nın güneybatı kısmında), Bugi (aynı adanın güneydoğu kısmında), Sumatra Adası'ndaki türlü diller (Açe, Batak, Gayō, Minangkabau, Recang. Lampong, v. b.), Nias, Mentawai, Ergano v. b. adalardaki diller, ve Malakka'daki Malay dilidir. Cava Adası'nın dili, Batı alt - grupa girer. Bali dili, Cava dilinde de olduğu gibi, Yüksek Bali (resmî dil), ve Aşağı Bali (halk dili) olmak üzere kesin bir şekilde ikiye ayrılır. Yüksek Bali dili, Cava dilinin edebî şekli olan Kromo'ya çok yakındır; Aşağı Bali ise, asıl Cava dilinden ziyade Malay diline ve Cava'nın batı kısmında konuşulan Sunda diline yaklaşır (bk. İNDONEZYA DİLLERİ). Bali dili 3 000 000 kişi tarafından konuşulur, ve edebiyat dili de olmuştur Cava edebiyatında olduğu gibi, Bali edebiyatında da Sanskrit dili ve edebiyatı hâkimdir. Klâsik eser olarak, Sanskritçe *Rāmānaya* epopesinin iki adaptasyonu gösterilebilir. Bunlardan biri, Yogīsvara (= nâdimler prensi) denilen şair M'pu Raja Kusuma'ya, öbürü de *Svaradahana* adlı eserin yazarı olan şair M 'pu Dharmaja'ya aittir. Bali dili, Cava alfabesine benzer bir alfabe ile yazılır. Bk. ALFABE yayılış, ve örnekler levhası II.

BALİ BEY: bk. MİHALOĞULLARI.

BALİ BEY, [Malkoçoğlu] (ölm. 1514), Bayezid II. devri komutanlarından. Çok cesur bir akıncı beyi olan B. uzun zaman Silistre Sancakbeyliğinde bulunmuş ve ayaklanan Eflâk Voyvodası'nın üzerine gönderilen askere komuta etmiştir. Sonra Macaristan'a gönderilen ordu ile Varadin kalesini ve daha birçok yerleri almış, daha sonra Prut Nehri'ni geçerek Akkerman kalesini ele geçirmek istiyen Buğdan Voyvodası'nı bozmuştur. B. 1498 yılında 40 000 kişilik bir

kuvvetin başında olarak Lehistan üzerine akın yapmış, Varşova'ya kadar uzanarak şehri tahrip etmiş başarılı savaşlar yaptıktan sonra 10 000 esir ve çok değerli ganimetlerle dönmüştür. B nin Çaldıran seferinde (1514) şehit düşen ve büyüğü Sofya Sancakbeyi Ali Bey ve küçüğü babasının yerine atanmış bulunan Silistre Sancakbeyi Tur Ali Bey adında iki oğlu vardır.

BALİ BEY (= Paşa), Yahya Paşa Zade, [Koca] (ölm. 1543) Osmanlı komutanı. Belgrad'ın zaptına Bosna Beyi olarak katılan ve fetihten sonra (1521) Semendire ve Belgrad muhafızlıklarına atanan B. nin Kanunî'nin Mohaç seferinde büyük hizmetleri ve kahramanlıkları görülmüş ve 1541 de Budin bir eyalet merkezi haline konduktan sonra buraya Macar Süleyman Paşa'dan sonra Beylerbeyi yapılmış ve bir müddet sonra Peşte'de ölmüştür.

BÂLİ PAŞA, [Damat] (ölm. 1494), Osmanlı vezirlerinden. Antalyalıdır. Enderundan yetişmiş, Anadolu Beylerbeyliğine kadar yükselmiştir. Bayezid II. devrinde kubbe veziri olmuştur. Padişahın kızı Hüma Sultan'la evlendirilmiş ise de çok geçmeden ölmüştür. Antalya ve İstanbul'da adını taşıyan birer cami vardır. (bk. BÂLİ PAŞA CAMİİ).

BÂLİ PAŞA CAMİİ, Osmanlı hükümdarlarından Bayezid II. nin kızı Hüma Sultan'ın kocası kubbe veziri Bâli Paşa adına İstanbul'da Fatih'te Hoca Üveys mahallesinde yapılmış olan cami. B. Fatih'ten Edirnekapı'ya giden tramvay yolunun solunda ve Yenibahçe civarında Hüsrev Paşa türbe sokağının içindedir. Mimarî bir özelliği bulunan B. P. C nin yapımına Bâli Paşa'nın sağlığında başlandığı, fakat ölümü üzerine karısı tarafından tamamlatıldığı söylenmekte ve binanın 1504 de bittiğini gösteren bir yazıt da bunu açıklamaktadır. Mimar Sinan'ın yaptığı binaları gösteren *Tezkire*'sinde bu camiin adının da bulunuşu ve Sinan'ın İstanbul'a 1512 de gelmiş olması bu hususta bir bellisizlik doğurmakta idiyse de son zamanlarda bu konudaki çalışmalar sonucunda elde edilen ve camii yaptıran Bâli Paşa'nın 1546 da, camie bir takım vakıflar yapan karısı Hüma Sultan'ın da 1572 de hayatta bulunduklarını gösteren tarihî belgeler durumu açıklamış bulunmaktadır. Bunlara göre Bayezid II. nin kızı Hüma Sultan tarafından kocası Bâli Paşa adına yaptırılan camiin bir müddet sonra, ayni adları taşıyan başka bir karı koca tarafından ve Mimar Sinan'ın eliyle onartılıp vakıflarının zenginleştirildiğini ve eski yazıtın bu yapıya da konduğunu kabul etmek gerekmektedir. (İ. H. Konyalı, *Mimar Sinan'ın eserleri*, İst. 1951). Bu ikinci Bâli Paşa'nın 1552 yıllarında ölmüş bulunan ve Anadolu, Diyarbekir beylerbeyliklerinde bulunmuş olan zat olması muhtemeldir.

1894 yer sarsıntısında kubbesi çökmüş, revakları ve minaresi yıkılmış olan B. P. C., Cumhuriyet devrinde Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından tekrar onartılmış bulunmaktadır.

BALİKHA veya **BİLEKHA**, bazan **BALİSSOS**, eski Güney Anadolu ile Kuzey Mezopotamya'da bir ırmak. Strabon'daki adı *Basileios potamos* (= Kıral ırmağı) tur, fakat bu kayıt yanlış olsa gerektir. B. Kuzey Suriye'de Rakka'nın doğusunda Fırat'a dökülen şimdiki Belih ile aynıdır. B. adı Asur yazıtlarında *Balihu* şeklinde geçmektedir.

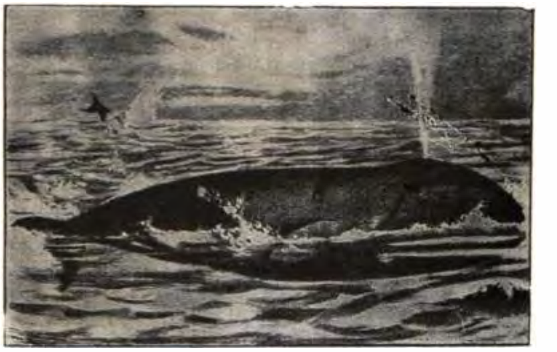
BALİLLA: 1 — 1746 yılı aralık ayında Cenova'da istilâcı Avusturyalılar'a karşı açılan isyan hareketine bir taş atışı ile önayak olan İtalyan çocuğunun lâkabı.

2 — Buna izafeten, Faşist İtalya'da 1926 yılında kurulan ve askerliğe hazırlıyan gençlik teşkilâtının ilk derecesine verilen ad. 8 - 11 yaş arasındaki erkek çocukları içine alırdı.

BALİMOZ: bk. BALYEMEZ.

BALİNABİTİ (Cyamus), kabuklu hayvanlar (Crustacea) ın amfipodlar (Amphipoda) alt takımından siyamide (Cyamidae) familyasına bağlı bir cins. Geniş ve yassı vücutları vardır ve abdomenleri körelmiştir. Balinagillerin (b. bk.) derilerinde parazit olarak yaşarlar. *Cyamus mysticeti* adlı türü Grönland balinasında yaşar.

BALİNALAR (Fanonlu Balinalar = Mystacoceti), balinagiller (b. bk.)in alt takımı. Fanonlu balinaların balanide (Balaenidae) familyasının tipik türü. Grönland balinası (*Balaena mysticetus*) dır. Kaba vücutlarının karın kısmında oluklar ve sırt yüzgeçleri yoktur. Göğüs yüzgeçleri geniş ve

GRÖNLAND BALİNASI (Balaena mysticetus)

uçları küttür. Vücutları balığa benziyen bu hayvanların kuyrukları düzeydir. İri ve yuvarlak vücutları kuyruğa doğru incelmiştir. Ağızları 5 - 6 m uzun, 3 - 4 m geniştir ve ağız

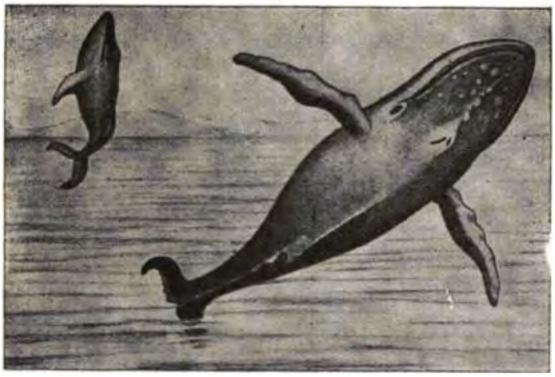

Bir balina iskeleti

yarığı yan taraflarda S harfi şeklinde kıvrılmıştır. Çene ve damakta bulunan uzun ve dar fanonlar (400 kadar) iki sıra halinde bulunurlar. Ağız kapandığı zaman fanonlar ağız boşluğunda bir süzgeç meydana getirirler. Ağız boşluğuna doldurduğu suyu süzerek bunlara takılan besinleri (küçük kabuklu hayvanlar, küçük balıklar ve yumuşakçalar) yutarlar. Derisi kılsızdır ve yalnız dudaklarında ve başında

GRÖNLAND BALINASI (Balaena mysticetus)

Megaptera nodosa (atlarken)

kıllar vardır. Deri altında 40 cm kadar yağ vardır; bu sayede buz denizlerinde yaşıyabilirler. Koyu külrenginde veya siyahımtırak renkli olan bu balinaların karın tarafları açık renklidir. 18 - 20 m boyunda ve 150 000 kilo ağırlığındadırlar; memeli hayvanların en büyüklerindendirler. Dişiler erkeklerden daha büyük ve daha yağlıdırlar. Sürüler halinde yaşarlar ve çok iyi yüzerler. Her 10 - 15 dakikada bir, su yüzüne çıkarak (her çıkışta arka arkaya 5 - 6 defa) hava alırlar. Gözleri yanda bulunur, dış kulakları yoktur. Burun delikleri başın tepesindedir. Duygu organları su içinde daha iyi işler; yutakları dar olduğu için iri hayvanları yiyemezler. Bu iri yapılı hayvanın besinlerini yalnız ufak organizmalar teşkil eder. Dişiler 1 - 2 yavru dünyaya getirirler. Yavrularını karın taraflarında bulunan memelerinden emzirirler. Yavrularını çok severler ve iyi korurlar. Düşmanları daha ziyade kılıç balıklarıdır. Çok uzun yaşıyabilirler (400 - 500 yıl kadar). Atlas Okyanusu'nda Büyük Okyanus'un kuzey taraflarında, Buz Denizi'nde yaşarlar; buzlara bağlıdırlar. Buzların teşekkülüne doğru büyük göçler yaparlar. Yağ ve fanonları için avlandıklarından günden güne azalmaktadırlar. Fanonları korsacılıkta kullanılır. Balina avına mahsus gemilerle avlanırlar. Avcılar B. ı su yüzeyinde gördükleri zaman gemide bulunan havan topuna benzer toplarla zıpkınları fırlatırlar, saplanan zıpkında bulunan patlayıcı bir madde hayvanın vücudu içinde patlar ve hayvan ölür. Hususiyle Danimarkalılar, Norveçliler ve Grönlandlılar tarafından fazla sayıda avlanılırlar. Derilerinde balinabiti (b. bk.) denilen bir amfipod (Cyamus) yaşar. Yine ayni familyadan *B. glacialis* adlı türü Kuzey Atlas Okyanusu'nda yaşar. 17 m kadar boya maliktir ve maviye çalan siyahımtırak rengi vardır. *B. australis* türünün boyu da 14 m kadar olabilir; Atlas Okyanusu'nun güney bölgelerinde yaşar. Hint Okyanusu'nda da raslanmıştır.

Balaenopteridae (Oluklu Balinalar) familyasındaki B. ın göğüs kısımlarında uzunluğuna derin oluklar vardır. Bu

Balaenoptera acuto - rostrata

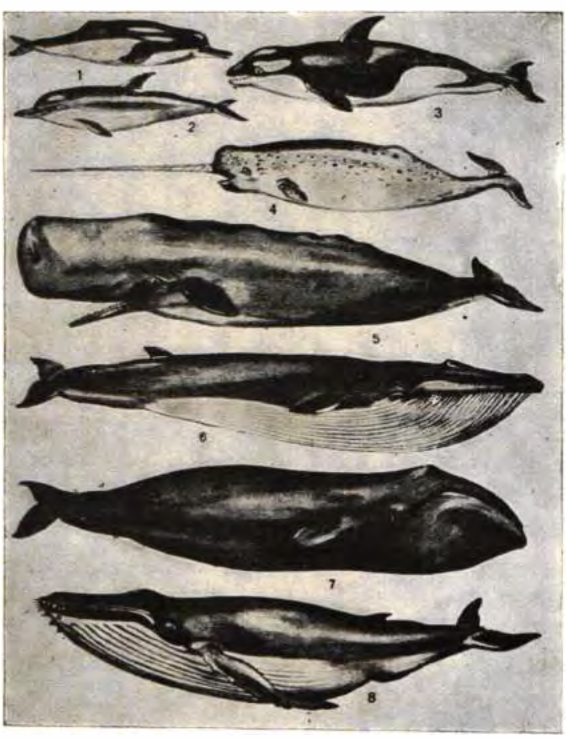
Gri Balina (Rhachianectes glaucus)

familyanın tipik türü mavi B. (*Balaenoptera musculus*) dır. Mavi veya arduvaz renkli bu balina 31 m kadar uzun olabilir ve bugün yaşıyan memeli hayvanların en büyüğüdür. Fanonları küçüktür. Kuzey Atlas Okyanusu'nda yaşarlar ve Norveç fiyordlarına kadar gelirler. Ve burada avlanırlar; daha çok, küçük krustaselerle geçinirler. Cüce B. (*B. acuto - rostrata*) ın boyları 10 m kadardır. Siyahımtırak renkli vücudunun karın tarafı beyazımtıraktır. Kuzey ve Güney Atlas Okyanusu'nda, Hint Okyanusu'nda, Kuzey Büyük Okyanus'ta bulunur. Gri B. (*Rhachianectes glaucus*) ın boyları 14 - 15 m kadardır. Mavimtırak külrengidirler. Beyaz lekeleri vardır. Kuzey Büyük Okyanus'ta yaşar ve sırt yüzgeci yoktur. *Megaptera nodosa* adlı türün de boyu 15 m kadardır, uzun göğüs yüzgeçleri vardır. Koyu siyah renklidir. Karın tarafı açık renklidir. Göğüs tarafında derin oluklar vardır.

BALİNAGİLLER (Cetacea), memeli hayvanların denizde yaşıyan ve balıklara benziyen bir takımı. Vücutları suda yaşamıya o kadar uymuştur ki, şekli ve iskeleti bir balığı andırır. İri ve kaba vücutlarında bir boyun kısmı yoktur. İri bir başı takibeden yuvarlak gövde kısmı kuyruğa doğru incelerek yatay bir kuyruk meydana getirir. Kafatası vücudun uzunluğunun üçte biri büyüklüğünde olabilir. Boyun omurları kısalmıştır. Kuyruksokumu bölgesi ayrılmamıştır. Ön ekstremiteleri şekillerini değiştirerek, balıklarda olduğu gibi, göğüs yüzgeçlerine çevrilmiştir. B. de köprücük kemiği (clavicula) bulunmaz. Arka ekstremiteleri körelmiştir ve bunun artıklarına vücut içinde raslanır. Derileri çıplaktır ve bazılarının dudak ve başlarında kıllar bulunur. Deri altında 20 - 40 cm kalınlığında bir yağ tabakası vardır, vücudun üst kısmı külrengi veya mavimtırak olur, alt kısmı daha açık renklidir. İri başlarında geniş (5 m kadar olabilir) ağız vardır. Çenelerinde ya dişler bulunur veya hakikî balinalarda diş yerine, üst çenede ve damakta fanon adı verilen boynuz maddesinden yapılmış ince çubuklar, safihalar vardır; bunların boyları 5 m kadar olabilir ve 400 tane bulunabilir. Başları burun şeklinde uzamış olabilir. Dış kulakları yoktur. Küçük gözleri başın yan taraflarında ve ekseriya ağız köşelerine yakın bulunur. Burun delikleri başın üst kısmında, tepeye yakın bulunur. Burun delikleri daha ziyade, solunuma yarar ve solunumdan sonra, akciğerden dışarı verilen havanın taşıdığı su buharı, sütunlar halinde burun deliklerinden dışarı çıkarak bir fıskıyeyi andırır. İri vücutlarına rağmen beyinleri küçüktür. Gırtlaklarının yapısı hem besin almağa ve hem de solunuma elverişlidir. Akciğerleri büyüktür ve balık-

ların yüzme keseleri gibi vücudun gerisine doğru uzamıştır. Akciğerleri olmasına rağmen bu iri hayvanlar karada yaşıyamazlar ve arada bir (her 10 - 15 dakikada bir) su yüzüne çıkarak hava alırlar. Fakat hava almadan, 1-1,5 saat su içinde kalabilirler. Yüzgeçlerinin yardımıyle suda çok hızlı hareket ederler. Kuyruk yüzgeçleri, balık yüzgeçlerinden farklıdır. Çünkü balinaların kuyruklarında iskelet yoktur bazılarında da sırtta iskeletsiz bir sırt yüzgeci (yağ yüzgeci) bulunur. Etçil olan bu hayvanlar küçük kabuklu hayvanlar (Crustacea), yumuşakçalar ve balıklarla geçinir. Çok iri vücutlarına rağmen ancak sindirim sistemi yapısı ufak organizmalar almağa elverişlidir. Fanonlu balinalar geniş ağızlarını açarak yüzerler ve su ile birlikte ufak deniz hayvan ları ağız boşluklarına gelir. Bundan sonra ağızlarını kapıyarak bir süzgeç teşkil eden fanonlarından suyu dışarı sızdırıp fanonlarına takılan organizmaları yutarlar. Dişleri bulunan balinalar da mürekkep balıkları ve balıklarla geçinirler. B. 15 - 20 m kadar boya, 150 000. kg kadar ağırlığa malik olabilirler. Sürüler halinde yaşarlar. Yavruları kıyılara kadar gelirler. Yağı ve fanonları için avlanırlar. Kuzey Buz denizleri'nde, Atlas Okyanusu'nda Büyük Ok yanus'ta, Akdeniz'de, Hint Okyanusu'nda yaşarlar. Nehirlerde yaşıyanları da vardır. B. in iki alt takımı vardır:

1 — Fanonlu balinalar (Mystacoceti) : Bunların hakikî dişleri yoktur, fanonları vardır. Kafa tasları simetriktir. İki burun deliği vardır. *Balaenidae* ve *Balaenopteridae* adlı iki familyası vardır. Birinci familyaya Grönland balinası (*Balaena mysticetus*), *B. glacialis*, *B. australis* (bk. BALİNALAR) türleri ve ikinci familyaya mavi balina (*Balaenoptera musculus*), cüce balina (*B. acuto -rostrata*), gri balina *Rhachianectes glaucus*), *Megaptera nodosa* (bk. BALİNALAR) gibi türler bağlıdır.

Balinagiller. Dişli Balinalar (Odontoceti) dan

1 — Bir nehir yunusbalığı (Platanista gangetica), 2 — Denizde yaşıyan yunusbalıklarından (Delphinus delphis Türkiye denizlerinde de vardır), 3 — Başka bir deniz yunusbalığı [Orcinus (Orca) orca], 4 — Monodon monoceros (Delphinapteridae familyasından, 5 — Kaşalot (Physeter catodon, Physeteridae familyasından). Fanonlu balinalardan: 6 — Balaenoptera physalus, 7 — Grönland balinası (Balaena mysticetus), 8 — Megaptera nodosa.

II — Dişli balinalar (Odontoceti) : Hakikî dişleri vardır ve fanonları yoktur. Bunların yalnız bir burun deliği vardır. Kafa tasları simetrik değildir. Nehir balinaları (Platanistidae), yunusbalıkları (Delphinidae), *Delphinapteridae*, *Physeteridae* familyaları bu alt takıma bağlıdırlar, bk. DİŞLİ BALINALAR ve YUNUSBALIKLARI.

BÂLINT [*bālint* ok.] **Gábor** (1844 - 1913), Macar dilci ve Türkolog. Transilvanya'nın Háromszék (Rumen. Treai Scaune) ilindeki Szent katolna (Rumen. Cățălina) kasabasında doğmuş, Kolozsvár (Rumen. Cluj) da ölmüştür. Viyana ve Peşte üniversitelerinde hukuk ve doğu dillerini okumuş hususiyle Kazan Tatarcası, Kalmukça, ve Halha Moğolcası üzerinde çalışmıştır. 1871 - 1875 yıllarında Rusya ve Moğolistan'da Mancu ve Moğol dillerini araştırmak için uzun geziler yapmış, bunu *Jelentés Oroszország és Ázsiában tett utazásáról és nyelvészeti tanulmányairól* (Rusya'ya ve Asya'ya yapılan gezi ve lingüistik çalışmalar hakkında rapor) [1874] adlı eserinde anlatmıştır. 1877 de kont Széchenyi Béla'nın Doğu Asya bilim gezisine dilci olarak katılmış, fakat ertesi yıl Çin'den geri dönmüştür. 1879 da Türkiye'ye gelmiş, Anadolu'da bir müddet maliye müfettişi olarak çalıştıktan sonra Macaristan'a dönmüştür. 1897 de Kolozsvár üniversitesinde mukayeseli Ural - Altay dilbilgisi profesörlüğüne getirilmiştir. Türkoloji alanındaki başlıca eserleri *Török nyelvtan. Alak- és mondattan, olvasókönyv és szótár* (Türkçe gramer Morfoloji ve sintaks, okuma kitabı ve sözlük) [1875], *Kázani - tatár nyelvtanulmányok* (Kazan - Tatar araştırmaları) [metin, tercüme, sözlük, gramer, 3 cilt, 1875 - 1877] başlıklarını taşır. Ural-Altayistik alanında da, başlıca, Macarcayı Moğolca ile karşılaştıran *Madsar Mongol Khojor Khele adalitkhabó bicsik. Magyar - Mongol két nyelvet egyenlítő irat* (Macarca ve Moğolca. İki dilin karşılaştırılması hakkında yazı) [1877] ve *Párhuzam a magyar és a mongol nyelv téren* (Macar ve Moğol dilleri arasında paraleller) [1877] başlıklı yazılariyle tanınmıştır. Moğol ve Mancu dilleri üzerinde ayrıca araştırmaları vardır : *A mandsuk szertartásos könyve* (Mancuların tören kitabı) [1876], *Az éjszaki burját - mongol nyelvjárás rövid ismertetése* (Kuzey Buryat - Moğol diyeleğini tanıtan kısa bir yazı) [«Nyelvtudományi Közlemények» dergisinde, cilt XIII, 1877], *Mutatvány a mongol népköltészetből* (Moğol halk şiirinden örnekler) [1891] Öbür eserleri arasında *A magyarországi török hódoltságról. XVII. századi török forrás szerint* (XVII. yüzyıla ait bir Türk kaynağına göre Macaristan'daki Türk egemenliği) [1870] ile *A honfoglalás revizióra vagyis a hun, székely magyar, besenye, kun kérdés tisztázása* (Macar yurdu kuruluşu tarihinin yeniden gözden geçirilmesi, yani Hun, Székel, Macar, Peçenek, ve Kuman meselesinin açıklanması) [1902] anılmağa değer. Ayrıca Dravid dilleri üzerinde de çalışmaları vardır.

BÂLINT Gábor

BALIOL [*bạlyīl* ok.] veya **BALLIOL,** bir İskoç kişizade ailesi. Normandiya'daki Bailleul (şimdi Fransa'nın Orne ilinde) köyünden çıkmış olan bu aile, XIII. - XIV. yüzyılda İskoçya ve İngiltere tarihinde önemli bir rol oynamıştır. En tanınmış üyeleri şunlardır:

1 — **Guy (Guid) de B.**, İngiltere seferinde Normandiya dukası Guillaume (William) I. e refakat etmiştir. William II. kendisine Durham'da geniş mülkler bağışlamıştır.

2 — **Bernard de B.**, Guy'nin oğlu. İngiltere'de ünlü Barnard (Bernard) Castle istihkâmını kurmuştur.

3 — **John de B.** (ölm. 1269), İskoçya kıralları torunlarından Margaret ile evlenmiş ve Oxford'da bir kolej kurmuştur.

4 — **John de B.** (1249 - 1315; hük. 1292 - 1296), John'un oğlu. İskoçya kıralı. İskoçya hanedanının son temsilcisi Aleksandre III. öldükten (1292) sonra B., Robert Bruce ve diğer bir kıral adayına karşı taht dâvacısı olarak çıkmıştır. İskoçya Sınıfları, İngiltere Kıralı Edward I. in hakemliğini kabul ederek B.ı kıral seçmişlerdir. Edward'a vasallik yemini etmek zorunda kalan B., çok geçmeden İngiliz egemenliğinden bıkarak kendini bağımsız ilân etmiş (1294), fakat Dunbar meydan savaşında yenilip (1296) tahttan indirilmiş ve oğlu Edward ile birlikte Londra'daki Tower'de hapsedilmiştir. Papa Bonifacius VIII. in aracılığı üzerine zindandan kurtulunca (1299) Fransa'ya gitmiş ve orada ölmüştür.

5 — **Edward de B.** (1290 - 1367; hük. 1332 - 1356), kıral John'un oğlu, İskoçya kıralı. Robert Bruce'un ölümünden (13:9) sonra İngiltere Kıralı Edward III. ün yardımiyle İskoçya tahtına çıkarılmış (1332), fakat kendini Edward'ın vasali olarak tanımak zorunda kaldığı için, çok geçmeden İskoçya milliyetçi partisi tarafından kovulmuştur. Halidvn Tepesi yanında kazanılan zaferden (1333) sonra tahtını Edward'ın yardımiyle yeniden elde edebilmişse de kendi uyruğu tarafından tekrar kovularak İngiltere'ye sığınmış ve kendisine bağlanan maaş karşılığına Edward III. ün lehine tahttan feragat etmiştir (1356). Doncaster yakınındaki Wheatley'de ölmüştür.

BALİOS, Yunan mitolojisinde üç hayvanın adı:

1 — Akhilleus'un iki ölmez atından biri. Diğerinin adı Ksanthos'tur. Babası Zephyros, annesi ise harpyia Podarge olan bu iki atı Poseidon düğün hediyesi olarak Peleus'a vermiştir. Peleus oğlu Akhilleus'un ölümünden sonra B. ile Ksanthos duydukları keder yüzünden bir daha insanlar arasına gitmek istemezler. Tethys'in mağaralarının ve Okeanos'un ötesine çekilmek niyetindedirler. Ama tanrılar atların gitmesine razı olmazlar. Çünkü Moira'lar onların Poseidon, Peleus ve Akhilleus'tan sonra Neoptolemos'a hizmet etmelerini ve vakti gelince onu Elysion'a götürmelerini kararlaştırmışlardır. Başka bir efsane şekline göre Poseidon, Akhilleus'un ölümünden sonra atları tekrar kendisi için almıştır. Yine başka bir söylentiye göre tanrılarla Titan'ların savaşında B. Zeus'un, Ksanthos ise Poseidon'un tarafında savaşan ve tanınmamak için at şekline sokulmuş olan Titan'lardır.

2 — Skelmis'in atı. Bunun babası da Zephyros'tur.

3 — Aktaion'un köpeği.

BÂLİS, Kuzey Suriye'de Fırat kıyısında, nehir doğrultusunun güneyden doğuya döndüğü yerde eski bir şehir. B. 35° 59′ kuzey enlemi ile 38° 12′ doğu boylamı üzerinde bulunmaktadır. Bu şehrin adından ilk defa Xenophon bahsetmiştir. Tabula Peutingeriana'da, klâsik yazarların Barbalissas dedikleri bu şehir Fırat yolu üzerinde bir konak olarak gösterilmiştir. Bizans'lı Stephanos da bu şehrin 425 yıllarında tahkimli bir kale olduğunu bildirmiştir. Araplar bu şehre B. adını vermişlerdir. B. Ebu Ubeyde tarafından harbsiz alınmış ve Ömer ile Osman'ın halifelikleri sırasında Bizans'a karşı sınır kalesi olarak kullanılmıştır. Harunürreşit zamanında B., Avasım denilen sınır eyaleti içine alınmış, daha sonra sınır, Anadolu içerlerine doğru ilerlediği zaman burası Suriye'nin 6 idare bölgesinden biri olan Kinnasrin'e bağlanmıştır. B. 859 yılında depremden yıkılmış 883 te Tulunoğlu Ahmet idaresine geçmiştir. Hamdanîler'den Seyfüddevle zamanında B. in gerilemesi başlamıştır (944 - 967). Kazvinî evvelce B. in içinden geçen Fırat'ın sonraları çekilerek kendi zamanında 7.5 km uzaklaştığını söylemektedir. Bugün bu uzaklık 3 km ye inmiş olduğuna göre nehrin gittikçe şehre yaklaştığı anlaşılmaktadır. Fırat'ın B. ten uzaklaşması şehrin sönmesine sebebolmuştur. B. son olarak Moğollar tarafından yıkılmış ve yeri elverişli olduğu halde bir daha kendisini toplıyamamıştır.

B. Irak'tan Rakka yolu ile Suriye'ye giden şose üzerinde ilk Suriye şehridir. Bu önemli durumundan ötürü coğrafyacıların buralardaki sınırları göstermelerinde çok işe yaramıştır. B. ayrıca önemli bir iklim sınırı üzerindedir. Halep yaylasının sert iklimi yerine burada Cizre'nin daha ılıman iklimi hüküm sürmektedir. Şehrin kale duvarları ile eskiden Halep, Humus, Şam ve Bağdat yollarının geçtiği kapıların kalıntıları hâlâ durmaktadır. Bu eski kaleler burada hüküm süren bütün İslâm devletleri tarafından kullanılmıştır. Burada her tarafta raslanan keramik kalıntılarından eskiden bu bölgede üstün bir keramik sanatı olduğu anlaşılmaktadır.

B. Osmanlı devrinde Halep eyaletinin sancaklarından birinin merkezi idi.

BALİSTES: bk. ÇÜTRE.

BALİSTİK (Balistique; Yun. *ballein* = atmak), uzay dahilinde atılan cisimlerin, daha özel olarak mermilerin hareketlerini ve bu hareketlere etki yapan şartları inceliyen bir teknik. Tatbikî fiziğin bir dalıdır. Merminin hareketi barut gazının yanmasından hâsıl olan kuvvetle veya başka bir itici kuvvetle meydana gelir; bu hareket namlu içinde ve dışında olur.

Genel olarak B., ikiye ayrılır: iç B., dış B., ayrıca uygulanma bakımından ikinci derecede olarak teorik B., deneysel B. diye ikiye ayrılır.

1 — İç B., merminin silâh namlusu içindeki hareketinden, barutun hâsıl edeceği ısıyla gazlardan ve bunların namluyla mermiye yaptıkları etkilerden bahseder. İlmî olarak bu bilgi, General Piobert'in 1839 da kapalı bir cam boru içinde barut gazının basıncını incelemesiyle başlamıştır. Barutun hâsıl ettiği gaz basıncı, yanma suretiyle artar. Buna karşı namlu içinde merminin hareketi ve dolayısiyle gazın yayıldığı boşluğun artmasiyle orantılı olarak da, basıncı azalır. Gaz basıncının en büyük sınırının, merminin namlu ağzını bıraktığı ana raslaması idealdir. Pratikte bu hal sağlanamaz. Fakat, ağır yanan ve böylece yanma zamanı uzayan barutla, uzun namlu kullanmak suretiyle bu ideale yaklaşılır.

Hava direncini azaltmak üzere, namlu ağzından sonra merminin ucunu, hareket doğrultusunda tutabilmek için namlu içinde açılan yivler vasıtasıyle mermiye kendi ekseni etrafında bir dönme hareketinin verilmesi de iç B. in konularından biridir.

2—Dış B., merminin namlu ağzından itibaren kazanılmış hız, hava direnci ve yerçekimi etkileri altındaki hareketinden bahseder. Bu harekete merminin havada hareketinden sonra çarptığı madde içinde durmasına veya paralanmasına kadar olan delici hareketi de dahildir. Dış B., iç B. ten daha önce tanınmıştır.

Merminin hava dahilinde yaptığı hareketin, dolayısiyle dış B. in tasavvurunda uzun zaman yanlış fikirler hâkim olmuştur. Merminin, yatık veya en büyük barut hakkiyle yapılan atışlarda düz, dik atışlarla bomba atışlarında ise eşitkenar bir yol çizeceğine inanılmıştır. 1537 de Venedikli Niccolò Tartaglia mermi yolunun daima eğri olduğunu bildirdi. 1638 de Galileo, yerçekiminin mermi üzerinde devamlı olarak etki yaptığını gösterdi. Fakat gerek Galileo, gerek ondan sonra Torricelli, havanın mermi üzerine yaptığı etkiyi dikkate almadılar. Hava direncinin, cismin yüzeyi ile orantılı olduğunu ilk defa 1723 de Newton ortaya koydu. 1742 yılı sonlarında İngiliz Rofins mermilerin hızını ölçmeye yarıyan B. saatini bulmak suretiyle deneysel B i kurmuş oldu.

Yalnız yerçekimiyle elips eğrisi şeklinde olmak ve en büyük erimi 45° de meydana gelmek lâzımgelen mermi yolunun hava direncinin katılmasiyle düşüş kısmı daha bükük olur; en büyük erimi de 45° den oldukça aşağı açılarla yapılan atıştan elde edilir.

Dış B. ve iç B. verilerine göre taslağı yapılan namlunun tecrübesi, sonra da namlu için atış çizelgeleri (atış ve düşüş açıları, çeşitli mesafelerde mermi yolu yükseklikleri gibi verileri ihtiva eden) hazırlanır; böylece de iç ve dış B.. uygulama yerini bulmuş olur.

Balistik dalgaları: merminin hava içinde geçişinde sarsma etkisiyle meydana getirdiği hava dalgaları.

Balistik rüzgârı: atışta hava etkilerinin hesaba katılması için, merminin namlu ağzını bıraktığı anda esen rüzgârın, bütün hava tabakalarında hız ve doğrultuca aynı kaldığı farz ve kabul edilen teorik rüzgâr.

Balistik galvanometre: elektrik miktarını ölçmeye yarıyan galvanometrelere verilen ad. Balistik olarak kullanılacak bir galvanometrenin hareketli kısmının (= équipage) eğlemsizlik momenti (b. bk.) büyük olmalıdır (büyük çaplı ve ağır çerçeve). Bu galvanometreden, hareketli kısmının periyoduna nispetle çok kısa süreli bir akım geçtiği vakit, çerçeve bir elektrik darbesine maruz kalır ve hâsıl olan maksimum uzanım, devreden geçen elektrik yükü ile orantılı olur:

$$q = A\,\theta_0$$

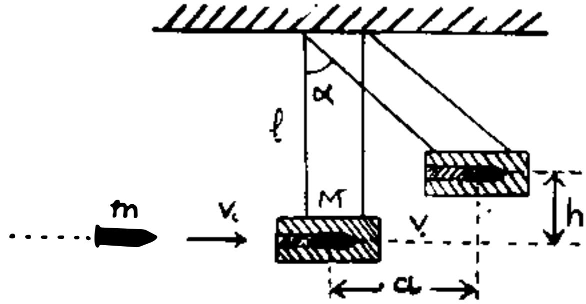
(A) orantı katsayısının çok karışık olmasından dolayı alet ile mutlak ölçüler yapmak zordur; alet yalnız bağıl ölçmelerde kullanılır:

$$\frac{q}{q'} = \frac{\theta_0}{\theta'_0}$$

Bir kondansatörün başlamasında ve indüksiyon olaylarında olduğu gibi bazı deneylerde devreden geçen akım çok kısa sürer. Bu hallerde, âdi bir hareketli çerçeveli galvanometre, balistik olarak kullanılır.

Balistik katsayısı: Merminin hava direncine karşı koyma ve uçuşu sırasında hızını koruma kuvvetini gösterir sayı.

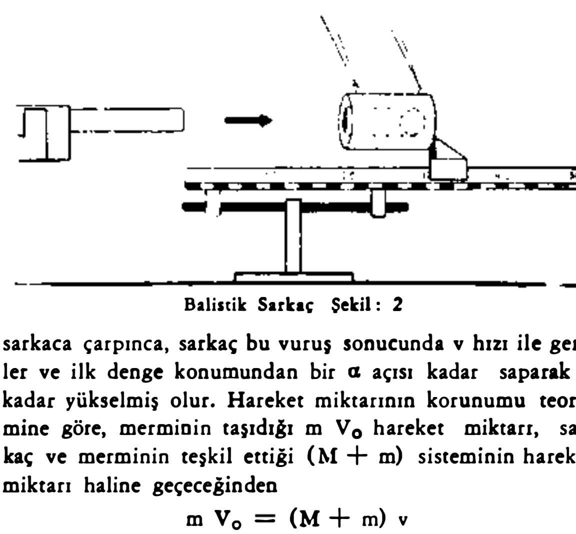
Balistik sarkaç: atış tekniğinde kullanılan ve mermilerin hızlarını kolayca ölçmeye yarıyan eski bir metodun adı. B. sarkaç. 1,5 - 2 m uzunluğundaki iplerle asılmış

Balistik Sarkaç Şekil 1

olan büyük bir M kütlesinden ibarettir (şekil 1). Bu M kütlesi merminin içine girmesine elverişli fakat dışarı çıkmasına ve geri sıçramasına imkân vermiyecek şekilde, kumla dolu bir sandık yahut büyük bir odun kütüğü olabilir. Daha mükemmel B. sarkaçlarda (şekil 2) bu cisim (yani mermi tutucu veya hedef) kütlesi 1,5 - 2 kg olan ortası oyuk çelikten bir silindirdir. Atılan mermi bu oyuğa girer ve burada özel bir yay tarafından tutularak geri sıçrıyamaz.

Hızı ölçülecek mermi; şekillerde görüldüğü gibi, yakın mesafeden yatay olarak mermi tutucunun ortasına atılır ve orada sıkışıp kalır. Kütlesi m olan mermi V_c hızı ile B.

Balistik Sarkaç Şekil: 2

sarkaca çarpınca, sarkaç bu vuruş sonucunda v hızı ile geriler ve ilk denge konumundan bir α açısı kadar saparak h kadar yükselmiş olur. Hareket miktarının korunumu teoremine göre, merminin taşıdığı m V_0 hareket miktarı, sarkaç ve merminin teşkil ettiği (M + m) sisteminin hareket miktarı haline geçeceğinden

$$m\,V_0 = (M + m)\,v$$

olur ve buradan

$$V_0 = \frac{M + m}{m} \cdot v$$

bulunur. Merminin V_0 ilk hızının ölçülebilmesi için bu formüldeki M ve m kütleleri tartılır; v hızının bulunması için sarkacın h yükselmesi veya α sapması ölçülür. Kinetik enerji teoremine göre

$$\frac{1}{2}\,M\,V^2 = Mgh$$

olacağından $v = \sqrt{2gh}$ veya sarkacın uzunluğu l ise $h = l\,(1 - \cos\alpha)$ olacağından $v = \sqrt{2gl\,(1 - \cos\alpha)}$ olur. Buradan bulunan v nin değeri V_0 ı veren formülde yerine konularak V_0 bulunur.

Merminin çarpması ile sarkacın kazandığı v hareket hızının bulunmasında kinetik enerji teoreminden faydala-

nılmıştır. Halbuki burada mermiyi frenliyen kuvvetler, sürtünme kuvvetleri olduğundan enerji teoremini kullanmak pek de doğru olmıyacaktır. Bu mahzuru önlemek için şu çarelere baş vurulur:

1 — B. sarkacın küçük genlikli salınmaları göz önüne alınacak olursa, sarkacın v hızı a genliği ile orantılı olacağından $v = \frac{2\pi}{T} \cdot a$ olur. Burada sarkacın T periyodu ve a genliği (ilk konumundan itibaren gidebildiği maksimum mesafe) ölçülerek v hızı bulunur.

2 — T periyodu yerine, basit sarkaç formülü olan $T = 2\pi \sqrt{\frac{l}{g}}$ den değeri konuldukta $v = a \sqrt{\frac{g}{l}}$ olur. Sarkacın l uzunluğu bellidir; a genişliği yani hedefin aldığı yatay mesafe ise şekil 2 deki tertiple doğrudan doğruya cetvel üzerinde okunur.

3 — a genliği ölçülür. B. sarkaca bir makaradan geçen öyle bir P ağırlığı asılır ki sarkaç ayrı a genliğine kadar açılsın. Bu takdirde sarkacın yaptığı iş $\frac{1}{2}$ P. a olacağından $\frac{1}{2} Mv^2 = \frac{1}{2}$ P. a yazılır ve buradan $v = \sqrt{\frac{Pa}{M}}$ bulunur.

BALİSTOKARDİYOGRAF (Ballistocardiographe), kalb atımlarını ölçen bir alet. Kalb kontraksiyonlarını muhtelif şartlarda osilasyonlarla tesbit eder. Ana atardamar kavsinde kan dalgalarının teması bu takallüslerde bir alternans meydana getirir.

BALİŞ (Farsça *balış* = yastık), Türk - Moğol İmparatorluğu devrinde kullanılmış olan bir nevi para birimi. Bunun adına, daha imparatorluk parçalanmadan önce Çingiz devrinde de raslanmaktadır ki, o zaman hususiyle altın birimi olmakla önemli idi. Türk - Moğol devleti bağımsız bölgelere ayrıldıktan sonra, bu deyimin, doğu imparatorluğunda önemini muhafaza ettiği, batıda yani İlhanlılar devletinde ise kullanılmakla beraber ikinci derecede kaldığı anlaşılıyor. Meselâ Çin'de, XVI. yüzyılda bile alışveriş B. esasına göre yapılıyordu. İlhanlılar'da gümüş ve altın para hesaplarında dirhem, miskal, tenke, dinar, baliş ve tümen deyimleri kullanılıyordu. Türlü devirlerde para kıymetinin değişmesi ile fiyatlarda da değişiklik olmuştur; bundan dolayı kaynaklarda görülen bilgiler birbirini tutmamakta ve bu kıymetlerin bugünkü değerlerle karşılaştırılması güçleşmektedir. Tarih-i Vassaf ve Cuveynî'ye göre altın ve gümüş B. in her biri 500 miskal (2 1/8 kg.) ağırlığında idi. Yine Vassaf'a göre 1 altın B. 2 000 dinar, 1 gümüş B. 200 dinar, 1 kâğıt B. ise 10 dinar değerinde idi. Moğol istilâsı ile birlikte B. deyimi Anadolu'ya da girmiş ise de belirli bir para birimi olarak kullanıldığı şüphelidir. Meselâ, Aksarayî tarihindeki tahsili mal-i baliş ve kuruz-i salâtin (metin, s. 73), sebebi metalibe mali baliş (s. 82) bitahsil mali baliş ve sair vücuh ve kuruz (s. 65) deyimlerinde bu söz mal kelimesi ile birlikte, ancak pek genel bir şekilde kullanılmıştır.

BÂLİZADE: bk. MUSTAFA EFENDİ, [Şeyhülislâm].

BALKABAĞI: bk. KABAK.

BALKAN ANTANTI VE PAKTI, 9 şubat 1934 tarihinde Atina'da Türkiye, Yunanistan, Yugoslavya ve Rumanya arasında imzalanmış bir pakt. Pakt dört devletin Balkan sınırlarını karşılıklı olarak garanti altına alıyordu Paktın imzasından dört sene kadar önce, Bulgaristan ve Arnavutluk'un da katılmasiyle altı devlete mensup hususî kurumların iştirak ettikleri Balkan birliği kurulmuş ve 1930 da Atina'da 1931 de İstanbul'da, 1932 de Bükreş'te, 1933 te Selânik'te birliğin konferansları toplanmıştı.

B. P. na Bulgaristan'ın da katılacağı umulmuş ise de Rumanya'dan Dobruca'yı, Yugoslavya'dan Makedonya'yı ve Yunanistan'dan da denize çıkacak yol istediğinden bu istekleri gerçekleşmedikçe Bulgaristan pakta girmeğe yanaşmamıştır. O zamanlarda Arnavutluk'u nüfuz bölgesi içine almış olan İtalya'yı kışkırtmamak için bu devlet de davet edilmediğinden B. dört devlet arasında yapılmıştır.

Atina'da B. A. na bağlı olarak bir de protokol imzalanmıştı ki bu protokol ile B. A. açıklanıp yorumlanıyordu. Protokolun birinci maddesiyle saldırganlık tarif ediliyordu. Londra'da 3 temmuz 1933 te imza edilen paktın ikinci maddesindeki hareketler, B. devletleri tarafından da «saldırganlık» sayılıyordu.

İkinci madde, paktın hiç bir devlete karşı olmadığı fakat Balkan hudutlarının Balkan devletlerinden her hangi birinin saldırganlığına karşı garanti edildiği hakkında idi.

Üçüncü madde, Balkanlar dışı bir devlet, imza eden devletlerden birine taarruz eder ve bir Balkan devleti de Balkanlar dışı devlete yardım ederse pakt hükümlerinin yürürlükte bulunacağı hakkında idi.

Dördüncü madde de, imza eden devletlerin altı ay içinde B. A. hedeflerine uygun protokollar imza edeceklerine dairdi.

Beşinci ve altıncı maddelerde, imza eden devletlerin evvelce muahedeler ve mukavelelerle girişmiş oldukları taahhütlerin baki kaldığı bildiriliyordu. Bu taahhütlerin esasen pakta aykırı olmadığı da açıklanıyordu.

Yedinci maddeye göre, eğer imza eden devletlerden biri, her hangi bir devlete saldırırsa o devlete karşı pakt hükümsüz kalacaktı.

Sekizinci madde, Balkanlar'daki sınırların şimdiki halde muhafaza edileceği hakkında idi. Paktın iki sene içinde feshedilemiyeceği ve bu süre sonunda, aksine bir anlaşmaya varılamazsa beş sene daha devam edeceği ilâve ediliyordu.

Dokuzuncu madde tasdike ait ayrıntılardan ibaretti.

Bundan sonra 1934 yılı ekim ayının yirmisinden kasımın ikisine kadar Ankara'da yapılan toplantılarda B. P. nın *status quo*'su hazırlandı. Bu *status quo* ile dört Balkan devleti grupunun müşterek siyasetinin yönetim kurulu olmak üzere dört dışişleri bakanından toplanan bir devamlı konsey teşkil edilmişti. Devamlı konsey kararları oybirliğiyle verilecekti. Dört devletin ekonomik menfaatlerini yavaş yavaş tanzim için bir B. istişarî ekonomi konseyi kurulmuştu. Bu konsey ekonomik, ticarî ve malî uzmanlardan toplanmış olacak ve devamlı konseyin istişarî yardımcısı olarak çalışacaktı. Devamlı konsey için bir kâtiplik ayrılmıştı. Kâtiplik makamı da bir yıl için devamlı konseyin vazife gören başkanının memleketinin merkezinde olacaktı.

B. A. istişarî ekonomi konseyi dört millî şubeden toplanmış olacaktı: Yunan, Rumen, Türk, Yugoslav her şubenin beş delegesi olacak, bu delegeler işlerle uğraşacaktı: a- Genel olarak siyaset. b-Tarım meseleleri. c-Sanayi meseleleri. d- Maliye meseleleri, kredi ve merkez ihraç bankaları meseleleri. e Ulaştırma meseleleri.

B. A. nın esas amacı Balkanlararası sınırları garanti etmekten ibaretse de bu kombinezon ile Balkanlar'ı büyük devletlerin nüfuzu altına girmekten kurtaracakları, antantı kuranlar tarafından ümit edilmişti.

B. A. nın Ankara'da yaptığı bu toplantı sırasında Atatürk şu demeçte bulunmuştu: «Balkan birliğini istiyenler ve onu kendilerine şiar edinenler harb ve sulhun ne olduğunu tecrübe ile bildikten sonra sulhsever olmayı tercih edenler dir. Bu dostlukların, beşeriyetin bundan sonra tecellisine gönülden intizar ettiğimiz dostluklara örnek olmasını temenni ederiz. Balkan anlaşması işte bu beklediğimiz örneklerin ilkidir. Bu ilk örneği yapabilenler arasında bulunmakla Türkiye bahtiyardır.»

İstişarî ekonomi konseyi 1935 yılı ocak ayında Balkanlar için geniş bir ekonomi programı hazırlamıştır.

Yugoslavya Kıralı Aleksandar da B. nın hararetli taraftarı idi ve antantın kurulmasında rolü olmuştu. Kıralın öldürülmesi ile B. P. Yugoslavya'da desteklerinin birinden mahrum kaldı. Fakat gerek bu vesile ile ve gerek 1935 te Venizelos tarafından Yunanistan'da girişilen ihtilâl hareketi neticesinde çıkan buhranlar sırasında, B. devletleri büyük dayanışma göstermişler ve Antantın kurulmasındaki faydayı ispat etmişlerdir.

B A. konseyinin toplantıları sıra ile dört Balkan memleketinin başkentlerinde toplandı. Ankara'dan sonra Bükreş'te, 1936 da Belgrad'da, 1937 de Atina'da, 1938 de Ankara'da, 1939 da Bükreş'te ve nihayet 1940 ta da Belgrad da toplantılar yapmıştır.

Konsevin bu toplantıları arasında istişarî ekonomi konseyi, devlet bankaları müdürleri, genel kurmay başkanları ve basın temsilcileri Balkan memleketlerinin başkentlerinde toplantılar yapmışlar, ekonomi, maliye savunma ve kültür işlerine ait kararlar vermişlerdir.

İtalya'nın Habeşistan'a saldırması üzerine meydana gelen buhranda B. A. İtalya'ya karşı zecrî tedbirlerin tatbikına taraflı olmuş. ve kollektif barışa olan bağlılığını göstermiştir. Böyle bir harekete girişmek bir takım siyasî tehlikeleri ve maddî zararları göze almak demekti ki B. A. bu meselede büyük cesaret göstermişti. Montreux Boğazlar Mukavelesi'nin Türkiye lehine değiştirilmesi meselesinde de B. A aynı dayanışmayı göstermiş ve Antantın üyesi olan Türkiye'ye yardımda bulunmuştur. 1936 yılı başında B. A. devletleri hava ulaştırma işini düzenlemek için aralarında bir mukavele imzalamışlar, turizmin teşviki için de görüşmeler yapmışlardır.

1936 yılından sonra B. A. nı zayıflatacak bir takım sebepler meydana gelmişti. Bu sebebler Avrupa'da Almanya'nın kuvvetlenmesiyle meydana gelen muvazene değişikliğinden ileri gelmekte idi. Aynı sebeplerin etkisi altında B. A. nı teşkil eden memleketlerin iç rejimleri de otoriter bir sisteme doğru gitmekte idi. Yunanistan'da General Metaksas ve Yugoslavya'da Stojadinovic otoriter rejimler kurmuşlardır. Rumanya da böyle bir yola girmiştir.

1936 yılında Yunanistan'ın ısrariyle paktın İtalya'ya karşı harbe girişmek gibi bir taahhüdü içinde bulundurma dığı hakkında bir kayıt kabul edildi. Bu kayıt, taahhüdün Yunanistan'ı İtalya ile harbe tutuşturacağı hakkında Venizelos tarafından ileri sürülen tenkidleri karşılamak için Yunan hükümeti tarafından teklif edilmişti.

Habeşistan harbinden sonra İtalya ile Almanya birbirine yaklaşınca bir taraftan B A. nı İngiltere ve Fransa'dan ayırmak, diğer taraftan da Antantı dağıtmak maksadını güden baskı gittikçe artmıya başladı. Her iki devlet de Balkanlar'daki emellerinin gerçekleşmesi için B. A. nın ortadan kalkmasını istiyordu. Bulgaristan da kendine mahsus sebeplerle B. A nın ortadan kalkmasını istediğinden mihver devletleriyle işbirliğine girişmişti.

Stojadinovic 1937 yılının başında öteki B. A. memleketleriyle istişare etmeğe bile lüzum görmeden Bulgaristan'la bir dostluk antlaşması imzaladı. Bu antlaşma İtalya'nın telkini ile imzalanmıştı. İtalya Küçük Antant'tan da Yugoslavya, Çekoslovakya ve Rumanya'yı ayırmak için tıpkı Yugoslav-Bulgar Antlaşması gibi Macaristan'la da bir antlaşma imzalaması için Yugoslavya'yı teşvik etmişti.

Bundan sonra Almanya'nın Balkanlar'da ekonomik nüfuzu gittikçe kuvvetlendi. Yaptığı kliring anlaşmalariyle Balkan memleketlerinin ticaretini kendi inhisarı altına alıyor, bu memleketleri ekonomik bakımdan kendine bağlıyordu. Münih anlaşmasından sonra Avrupa'da Almanya'nın prestiji arttı. Çekoslovakya ortadan kalktıktan sonra da Küçük Antant tarihe karıştı.

Almanya ve İtalya ağır basıyorlardı. Bulgaristan'ı tatmin etmek maksadiyle B. A. 1938 yılında bu memleketi silâhsızlandıran muahede hükümlerini kaldırdı. Bulgaristan da B A. memleketlerine karşı dostça bir siyaset takip etmeği vadetti; fakat bu vait sözde kaldı.

Esasta Almanya, Balkanlar'ı «Siyaset alanı» adını verdiği nüfuz bölgesinin içine almıştı. 1939 yılı ilkbaharında nihayet harbe varan buhran karşısında İngiltere ve Fransa 13 nisanda Yunanistan'a ve Rumanya'ya garanti vermişlerdi. Üç taraftan Mihver Devletleri'yle sarılmış olan Yugoslavya bu garantiyi kabul etmekten bile çekindi. Türkiye, İngiltere ve Fransa ile müşterek bir deklârasyon imzaladı. Harb çıktıktan hemen sonra da bu devletlerle bir ittifak antlaşması yapıldı. Mihver tehlikesi karşısında her devlet kendi başının çaresini arıyordu.

1 eylûl 1939 tarihinde İkinci Dünya Harbi çıktı. B. A. harb içinde bir defa toplanmıştır. 24 şubat 1940 tarihinde Belgrad'da yapılan sonuncu toplantıdan sonra çıkarılan tebliğde Balkanlar'ın hiç bir tehlikeye maruz kalmadığı bildiriliyordu. Bu sözlerdeki samimiyetsizlik B. A. nın ne derece büyük buhran karşısında bulunduğunu anlatmaktan başka bir anlama delâlet edemezdi. Nasıl ki aynı senenin yazında Rumanya parçalandı. Ertesi sene Mihver devletleri Balkanlar'ı nüfuz ve istilâları altına geçirdiler. B A. da tarihe karıştı.

BALKAN BİRLİĞİ, Balkan Devletleri arasında kurulan birlik. Balkan Birliği fikrinin bir bakımdan Ortaçağ'a kadar geri giden bir tarihi vardır. Fakat bu fikir ancak Fransız İhtilâli'nden sonra millî duyguların Balkanlar'da uyanmasiyle gelişmeğe başlamıştır. Bu fikirler o zaman Balkan Yarımadası'na hâkim olan Osmanlı ve Habsburg İmparatorluklarına karşı istiklâl hareketleri şeklinde tecelli etmiş ve bu imparatorlukların uyrukları arasında birlik akımları belirmiştir. XIX. uncu yüzyılın başlangıcında Sırbistan'da Obradović ve Karadžić. Hırvatistan'da Stromayer, ve Ljuderit Gaj ve Yunanistan'da Rēgas Pheraios gibi liderler bu birliğin gerçekleşmesine doğru çalışmışlardır. 1844 yılında Sırp devlet adamı Karaşahin de Sırp, Hırvat ve Bulgar birliğini kurmak için gayret sarfetmiştir. 1867-68 senelerinde bu birlik daha da genişletilerek içine Yunanlılar'ın ve Rumenler'in de alınması teşebbüsüne geçilmiş ise de 1868 senesinde Kıral Mihail'in öldürülmesi üzerine hareket duraklama devresine girmiştir

Bundan sonra Balkan Birliği fikri tekrar 1911-13 senelerinde Osmanlı İmparatorluğu'na karşı siyasî ve askerî birleşme halinde meydana çıkmaktadır. Fakat bir ülkü olmaktan ziyade, Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkanlar'daki topraklarını parçalamak fikrini günden siyasi bir kombinezon-

dan ibaret olan bu birlik uzun zaman devam etmemiştir. 1912 senesinde açılan Balkan muharebelerinin ilk safhasında Osmanlı İmparatorluğu'nun yenilmesi üzerine, galipler kendi aralarında savaşa tutuşmuşlardır.

Birinci Dünya Harbi'nden sonra Balkan memleketlerinin bazılarında solcu gruplar sosyalistlik ve komünistlik ideolojileri etrafında gruplaşmıya çalışmışlardır. Bu hareketler daha ziyade sınıf mücadeleleri mahiyetini taşımakta idi. Hırvatistan'da Radić, Bulgaristan'da Stambuliski ve Rumanya'da Maniu gibi liderler Balkan milletleri arasında birlik fikrini benimsemişler ve bir çiftçi enternasyonali kurulmasını uygun bulmuşlardır. Fakat böyle bir fikrin gerçekleşmesini zorlaştıran engeller büyüktü. Aşırı milliyetçilik duyguları Balkan milletleri arasında esasta gevşek olan bağları daha çok zayıflatmakta idi. İkinci Balkan Harbi'nde ve Birinci Dünya Harbi'nde yenilmiş, toprak kaybetmiş olan Bulgaristan kendine Dobruca ve Makedonya verilmedikçe iş birliğine yanaşmak istemiyordu. İtalya'da Balkan milletleri arasında birlik kurulmasını hoş görmüyordu.

Bu engellerle birlikte 1930 ile 1933 seneleri arasında birlik hareketi yeniden ve bu defa eskisine göre daha büyük kuvvetle belirdi. Türkiye bu hareketi kuvvetle destekliyen devlet olmuştu. Yunanistan tarafından da desteklenen bu hareket, nihayet 1930 senesinde Atina'da bir konferansın toplanmasına kadar vardı. Türkiye, Yunanistan, Yugoslavya, Rumanya, Bulgaristan ve Arnavutluk'un katıldığı bu konferans ve bunu takibeden İstanbul, Bükreş ve Selânik toplantıları resmî bir mahiyet taşıyordu. Bu toplantılara üniversite, ticaret odaları, kadın birlikleri gibi teşkilâtların temsilcileri katılmıştı. Fakat konferansların resmî makamlar tarafından desteklendiği biliniyordu.

Birinci konferans 1930 da Atina'da, ikinci konferans 1931 de İstanbul'da, üçüncü konferans 1932 de Bükreş'te toplandı. Balkan milletleri arasında ekonomi ve kültür alanlarında iş birliğini hedef tutan birçok kararlar verildi. Altı memleketin her birinde birer Balkan cemiyeti kuruldu. Bu dernekler ilgili memleketler halkı arasında Balkan Birliği ülküsünün gelişmesine çalıştılar.

Her yıl toplanan Balkan konferanslarının sıra ile bir Balkan memleketinin devlet merkezinde toplanması gerekiyordu. Birinci konferans Atina'da, ikincisi İstanbul'da üçüncüsü Bükreş'te toplandıktan sonra dördüncüsünün 1933 de Sofya'da toplanacağı sanılmıştı. Fakat Bükreş konferansında azınlıkların hakları meselesi yüzünden fikir ayrılığı başgöstermişti. Balkan Birliği zincirinin en zayıf halkası Bulgaristan'dı. Dört komşudan üçü ile esaslı noktalarda anlaşmazlık halinde idi: Rumanya'dan Dobruca'yı Yugoslavya'dan Makedonya'yı, ve Yunanistan'dan da denize çıkacak yer istiyordu Bükreş konferansında bu isteklerini azınlıkların haklarını korumak perdesinin arkasına saklamış ve bu haklar sağlanmadıkça birliğin gerçekleşmesinde önemli bir adım teşkil edecek olan paktı imzalıyamıyacağını bildirmişti. Birinci Balkan Konferansı Atina'da toplandığı zaman altı Balkan devleti arasında bir saldırmazlık ve hakem paktının imzalanması ileri sürülmüş ve konferans da bu teklifi esas itibariyle kabul etmişti. Fakat paktın imzası İstanbul konferansına bırakıldı. Yunanlılar İstanbul konferansına bir pakt müsveddesi getirdiler. Fakat pakt İstanbul konferansında da imzalanamadı ve bir tâli komisyona bırakıldı. Tâli komisyon İstanbul'da toplandı ve pakt meselesini inceledi. Zorluk Bulgarlar'dan geliyordu Bulgarlar paktın imzasını azınlıklar meselesinin halline bağlamak istediler. Gerçi azınlıkların haklarına riayet edileceği birinci Balkan konferansında prensip olarak kabul edilmişti. Fakat azınlıklar meselesinin bir safhası da Makedonya meselesine dayanıyordu. Kimin azınlık olduğu tartışıldı. İşte bu istekleri kabul edilmediğinden, Bulgar heyeti Bükreş konferansını bırakmış ve görüşmelerin kesilmesine benziyen bir durum meydana getirmişti. Bu şartlar altında konferansın Sofya'da toplanması için beklenilen teklif gelmedi. Ve dördüncü Balkan konferansı Selânik'te toplandı.

Selânik'te 1933 yılı kasımında toplanan konferansa Bulgarlar iştirak etmişler ve çıkarılan beyannamede Balkanlar arasında «tesanüt, vifak ve sulh zihniyetinin geçmiş zamanlarda olduğundan fazla bir kuvvetle kendini göstermiş olduğu» bildirilmiş ise de bu konferanstan sonra devletler arasında Balkan Paktı imzalanmış (9 şubat 1934) ve Bulgaristan buna katılmamıştır. Altı devlete mensup özel kurumların toplantıları mahiyetinde olan Balkan Birliği, bundan sonra dört devletin resmî birleşmesi şeklini almıştır. Bulgaristan ve Arnavutluk, Balkan Antantı'nın dışında kalmıştır.

BALKAN DİLLERİ, Yunancaya, Arnavutçaya, Bulgarcaya, Sırpçaya, Rumenceye ve Türkçeye verilen ortak ad. Bunlardan ilk beşi Hint-Avrupa Türkçe ise Altay ailesindendir. Hint-Avrupa ailesi içerisinde, Yunanca ile Arnavutça birer ayrı kol teşkil eder, Bulgarca ile Sırpça İslâv kolundan, Rumence de Roman dillerindendir. Böyle olmakla beraber, «Balkan dilleri» terimi, türlü kollara mensup olan dillere sadece coğrafya bakımından verilmiş bir isim değildir. Bu yarımadaya mahsus bir Balkan kültürü ve medeniyeti bulunduğu gibi, böylece de ayrı ayrı kollardan hattâ ailelerden olmakla beraber bu dillerin ortak karakteristikleri vardır. Bu karakteristikler yalnız kelime hazinesi alanına sınırlanmaz; gramer alanına da yayılmış bulunur.

Kelime hazinesi bakımından, Balkan dillerinde geniş ölçüde bir ödünçleşme göze çarpar. Bunlar arasında bu bakımdan en kuvvetlileri eski tabakada Yunanca, yeni tabakada da Türkçedir. Yunanca etki yapmağa başlamadan önce, bu topraklarda birer alt-tabaka (substratum) teşkil etmek üzere birkaç önemli dil yaşamıştır. Pek eski bir çağda Eski Küçük Asya dillerinin Balkanlar'a sarkan kolunu, ve hüviyeti pek belli olmıyan Pelasg dilini (ve bütün Yunan öncesi dilleri: Leleg, v. b.) bir tarafa bırakacak olursak, Balkanlar'da esaslı bir alt-tabaka olarak, batıda Illyr-Venet, doğuda da Thrak-Get-Dak dillerini buluruz. Yunanca bunların bir kısmını sömürdüğü gibi, yakın akrabası olan Makedon, Paion, ve Agrian dillerini de söndürmüştür. Fakat az sonra, Balkanlar'a girmiş olan «Balkan Lâtincesi»yle çarpışmak zorunda kalmış, ve Lâtinceden *kellari* (< Lât. *cellarium* = kiler), *kitron* (< Lât. *citrus* = limon), *spiti* (< Lât. *hospitum* = barınak, ev) gibi kelimeler almıştır. Yunanca, Lâtinceden aldığı kelimelerin bazısını, kendi öz kelimeleriyle beraber, Türkçeye, Türkçe de öbür Balkan dillerine geçirmiştir; meselâ Lât. *cellarium* >Yun. *kellari* >Türk. *kiler*> Bulgar. *kiler, kelar*, Rumen. *chiler, chelar;* Yun. *phanari* >Türk. *fener*, >Bulgar. ve Arnavut. *fener*, Sırp. *fenyer* Aromın. (b.bk.) *fenere* (Rumen. *fanar, fânar* doğrudan doğruya Yunancadan alınmadır). Yunanca kelimeler daima Türkçe vasıtasiyle değil doğrudan doğruya da Balkan dillerine girmiştir, meselâ Yeni Yunan. *kalyba* (< Eski Yun. *kalybē*) >Arnavut. *kalive*, Bulg. *koliba*, Rumen. *colibă*. Türk. *kulübe;* Yun. *keramida* >Arnavut. *qeramidhe*, Bulg. *keramida*, Sırp. *ćeramida*, Rumen. *cărămidă*, Türk. *kiremit;* Yun. *krebbati / krevvati* >Arnavut. *krevet*, Bulg. *krevat*, Sırp. *krevet*, Rumen. *crevat*, Türk. *kerevet;* Yun.

synoron >Arnavut. *sinuar, sinor,* Aromın. *sinur,* Bulg. *sinor,* Türk. *sınır.*

Bizans İmparatorluğu zamanında Lâtince, Yunanca üzerine yeniden etki yapmağa başlamış ve bu devirde Yunanca Lâtinceden aldığı kelimelerin birçoğunu Türkçeye geçirmiştir, *tenta* = tente, *skala* = iskele, gibi. Bu devrin sonuna doğru İtalyancanın hususiyle Venedik diyeleği Yunanca yoliyle bize birçok kelimeler vermiştir, Venedik. *vida* (İtal. *vite*) = vida, Venedik. *prova* (Ceneviz. *prua,* İtal. *prora*) = gemi provası, Venedik. *gazeta* (İtal. *gazzetta*) = 2 soldi değerinde para ve bu fiatla satılan gazete (Balkan dillerinden Türkçeye geçen kelimeler için bk. Fr. Miklosich: *Die slavischen, magyarischen und rumunischen Elemente im türkischen Sprachschatze,* Viyana Akad. 1889; G. Meyer: *Die griechischen und romanischen Bestandtheile im Wortschatze des Osmanisch-Türkischen,* Viyana Akad. 1893). Bu gibi ödünçleşmeler Balkanlar'da daha dar bir ölçüde iki-üç dil, hususiyle komşu diller arasında da yapılmış ve bütün Balkanlar'a yayılmıyarak mevziî kalmıştır. Yunancaya bakarak, İslâv, Rumen, ve Arnavut asıllı kelimeler pek yayılmamıştır (bu arada *masa, kaşer* kelimeleri bize Rumenceden gelmiştir). Buna karşılık Türkçenin etkisi çok kuvvetli ve geniş olmuştur, meselâ Türk. *boya,* Bulgar. *boya,* Rumen. *boia,* Yunan. *mpogia,* Sırp. *boya,* Arnavut. *bojë;* Türk. *boğaz,* Bulg. ve Rumen. *boaz,* Sırp. *bogaz,* Yun. *mpogazi,* Arnavut. *bugaz;* Türk. *dolap,* Bulg. ve Sırp. *dolap,* Rumen. *dulap,* Yun. *ntolapi,* Arnavut. *dollap;* Türk. *çoban,* Bulg. ve Sırp. *çoban,* Rumen. *cioban,* Yun. *tsompanēs,* Arnavut. *çoban.* Türkçenin etkisi hususiyle Bulgar, Arnavut, ve Makedonya Rumencesi (Meglen diyeleği) üzerinde çok kuvvetli olmuştur (Türkçenin etkisi için bk. Fr. Miklosich: *Die türkischen Elemente in den südost-und osteuropäischen Sprachen: Griechisch, Albanisch, Rumänisch, Bulgarisch, Serbisch, Kleinrussisch, Grossrussisch, Polnisch,* Viyana Akad. 1884, 1890; Fr. Miklosich: *Über die Einwirkung des Türkischen auf die Grammatik der südosteuropäischen Sprachen,* Viyana Akad. 1890; L. Şaineanu: *Elemente turceşti in limba română,* Bükreş 1885; L. Ronzevalle: *Les emprunts turcs dans le grec vulgaire de Roumélie,* «Journal Asiatique» te, 1911; Gj. Popović: *Turske i druge istoçanske reçi u naşem yeziku,* Belgrad 1889; H. Palekanović: *Turski elementi u arumunskom dijalektu,* Üsküp 1939; T. Kowalski: *Türk dilinin komşu millet dilleri üzerindeki tesiri,* «Ülkü» dergisinde, Ankara 1934). Gramer unsuru olarak da bizim -ci ekimiz hemen bütün Balkan dillerine girmiş ve o dillerdeki kelimelere eklenmiştir, meselâ Bulg. *lov-ci* = avcı (*lov* = av), Arnavut. *lëkurë-xhi* = derici (*lëkurë* = deri), Rumen. *lapta-giu* = sütçü (*lapte* = süt). Bizdeki -lık ekine de, -ci eki kadar yaygın olmamakla beraber, bazı dillerde raslanmaktadır, meselâ Bulg. *piya-lăk* = içki *kauger-lăk* = keşişlik gibi. Balkan dillerinde Türkçe kalıplara göre teşkil edilmiş birçok deyimler de vardır. Meselâ, *tüfek atmak* deyimindeki *atmak*'ın Türkçede bir özelliği vardır; bunu Yunanlılar *rhikhnō tufeki,* Arnavutlar *shtij dufeki,* Bulgarlar *hvărlyam puşka,* Aromınlar da *arunc tufeka* şeklinde aynen tercüme etmişlerdir; bizdeki *alış-veriş* deyimi de tercüme yoliyle Yun. *lēpso-dosia,* Arnavut. *marr-dhënë,* Bulg. *zemane-davane,* Rumen. *dat-şi-luat* şekillerine sokulmuştur. Türkçede sayı adı ile isim arasına çok kere *tane* kelimesi sokulur, *bir yaprak* yerine *bir tane yaprak,* gibi; bazı Balkan dilleri bu *tane* kelimesini tercüme ederek aynı şekilde kullanmışlardır. Türkçe *kabul etmek, seyretmek* gibi bileşik fiillerin *etmek* kısmı tercüme edilmek suretiyle bunlar da kullanılmıştır; *açmak* kısmı tercüme edilen *iştah açmak* deyimi de Balkan dillerinde kullanılan Türkizm'lerdendir.

Bunlardan başka, Balkanlarda, menşeleri belli olmıyan ve ortak mal sayılan kelimeler de vardır: «çocuk, piç» anlamına gelen Rumen. *copil,* Bulg. ve Sırp. *kopile,* Arnavut. *kopil,* Yun. *kopeli,* Türk. argo *kopil,* «başlık, serpuş» anlamına gelen Rumen. *căciulă,* Bulg. *kaçula,* Arnavut. *kaçul, kësulë,* Yun. *katsula* bunlardandır. Bu gibi kelimeler genel olarak Rumence ve Arnavutça yoliyle yayılmışsa da, Thrak (ve Illyr) menşeli olmak ihtimali vardır. Asıl «Balkan kelimeleri» işte bunlardır. Germen (Got) asıllı bazı kelimeler de Balkanlar'da iz bırakmıştır; Avarcanın izleri de yok değildir.

Kelime hazinesi dışında, Balkan dillerinin bazıları arasında fonetik ve gramer bakımlarından da grup grup ortak vasıflar ve karşılıklı etkiler vardır. Bunlar, Yunanca ile Aromınca, Yunanca ile Arnavutça, Yunanca ile Bulgarca, Arnavutça ile Aromınca, Arnavutça ile Bulgarca, Arnavutça ile Rumence, İslâvca ile Rumence, İslâvca ile Arnavutça ve Türkçe ile öbür diller arasında görülmektedir. Meselâ. fonetik bakımından ı sesinin üç farklı Balkan dilinde de bulunması (Rumen. ă, Arnavut. ë, Bulg. ă) dikkate değer bir olaydır. Balkan dillerinin çoğunda görülen gramer ve sintaks özelliklerinden başlıcaları şunlardır: 1 — Harf-i tarif (article) in kelime sonuna bitişmesi, meselâ Arnavut. *fshat-i,* Bulg. *selo-to,* Rumen. *sat-ul* = o köy. 2 — Fiillerde mastar (infinitif) şeklinin kaybolması veya pek az kullanılması, meselâ Rumen. *dă-mi să beau,* Bulg. *dăy mi da piyă,* Arnavut. *a-më të pi,* Yun. *dos mu na piō* cümlelerinde mastar yerine «ver ki içeyim» şeklinde «subordonné» bir şekil kullanılmıştır (krş. Fr. *donnez moi à boire* ve *donnez-moi que je boive;* Türk. bana içecek ver). 3 — Fiillerde gelecek zamanın «istemek» yardımcı fiiliyle yapılması (Yunancada, Arnavutçanın Tosk diyeleğinde, Bulgarcada, Sırpçada, ve Rumencede böyledir); meselâ Rumen. *voiu scrie.* Sırp. *ću pisati* Bulg. *şte pişă,* Arnavut. *do (të) shkruaj,* Yun. *tha graphō* = yazmak isterim, yazacağım. 4 — İsim hallerinden genitif ile datif'in aynı şekilde bulunmaları, meselâ «ihtiyarın evi» anlamına olarak Rumen. *casa moşului,* Bulg. *kăştata na starikăt,* Arnavut. *shtëpia e plakut,* Yun. *to spiti tu geronta,* «ihtiyara dedi» anlamına olarak da Rumen. (*îi*) *a spus-o moşului,* Bulg. (*mu*) *reçe na starikăt,* Arnavut. *ja tha plakut,* Yun. *to eipe tu geronta.* 5 — «Nerede» ile «nereye» (Yun. *pu,* Arnavut. *ku,* Bulg. *kădĕ,* Rumen. *unde*), «orada» ile «oraya» (Yun. *ekei,* Arnavut. *atje,* Bulg. *tam,* Rumen. *acolo*), ve «dışarıda» ile «dışarıya» (Yun. *ekso,* Arnavut. *jashtë,* Bulg. *văn,* Rumen. *afară*) anlam çiftleri için statik ve dinamik farkı gözetilmeden aynı şekillerin kullanılması. 6 — Birçok sintaks ve deyim özellikleri, meselâ «sustu» yerine «ağızsız kaldı» deyiminin kullanılması. Rumen. *rămase fără gură,* Bulg. *ostanăl bez usta,* Arnavut. *mbeti pa gajë,* Yun. *emeine khōris stoma:* «karısı ile kavga eder» yerine «karısı ile kendini yer» deyiminin kullanılması, Rumen. *se mănâncă cu nevasta,* Bulg. *yade se să jenata,* Arnavut. *habetë me shoqenë,* Yun. *trōgetai me tēn gynaika;* «git ki gidelim» deyiminin kullanılması, Arnavut. *ikëni t'ikëmi,* Bulg. *bĕgayte da bĕgame,* Aromın. *fudziţ s fudzim.* «Balkan dilleri vasıfları» denebilen özelliklerin başlıcaları bunlardır. Bk. Kr. Sandfeld: *Linguistique balkanique. Problèmes et résultats,* Paris 1930.

BALKAN HARBİ, aralarında anlaşan Balkan Devletleri ile Osmanlı İmparatorluğu arasında vuku bulan ve iki ayrı safhaya ayrılan savaş. (ekim 1912 - eylûl 1913), Çarlık Rusyası, kendi himayesi altında, Osmanlı İmparatorluğu'nu da içine alan bir Balkan birliği vücuda getirerek Osmanlı Devleti üzerinde hâkim bir nüfuz kurmak buna muvaffak olamayınca Türkler'in o sırada meşgul bulundukları Trablus Harbi'nden (b. bk.) faydalanarak Boğazlar'dan serbestçe geçmeyi Bab-ı Âli'ye kabul ettirmek, yani ikinci bir Hünkâr İskelesi Antlaşması (b. bk.) vücuda getirmek teşebbüslerinde başarısızlığa uğrayınca Osmanlı İmparatorluğu hakkında ötedenberi beslediği emellerini gerçekleştirmek için Balkan Devletleri'ni bu imparatorluk üzerine saldırmağa teşvik etmek yolunu tutmuştur. Bir yandan İtalya ile girişmiş bulunduğu Trablus Harbi'nin, öte yandan memleket içinde baş gösteren İttihatçılar ve İtilâfçılar mücadelesinin Osmanlı Devleti'nin başına açtığı gaileleri bulunmaz bir fırsat sayan Rusya, 1908 de Bosna ve Hersek'i topraklarına katarak güneydoğuya doğru genişlemiş bulunan Avusturya - Macaristan İmparatorluğu'nun baskısı karşısında kendilerini tehdit altında gören Balkan Devletleri'ni Türkler aleyhine kışkırtmıştır. Bu tarihlerde Balkan Devletleri'nin bir Balkan birliği içinde toplanmasına engel olan başlıca anlaşmazlık konusu, Makedonya meselesi (b. bk.) olmuştur. Gerek Bulgarlar, gerek Sırplar ve Yunanlılar o zamanlarda Türkiye'ye ait bulunan Makedonya üzerinde aynı hakkı iddia ettiklerinden, Balkan Devletleri arasında bir anlaşma elde edilebilmesi için her şeyden önce Makedonya meselesinin halledilmesi gerektiğini takdir eden Ruslar aracılık ederek ilk önce Bulgaristan ile Sırbistan'ın şöyle bir esas üzerinde uyuşmalarını sağlamıştır: Makedonya'nın Bulgaristan tarafına düşen parçası Bulgarlar'a; Sırbistan'a yakın olan tarafları Sırplar'a; güney kısmı ise Bulgaristan ile Sırbistan devletleri arasında Osmanlı İmparatorluğu'na saldırmak amaciyle yapılacak bağlaşmaya girdiği takdirde Yunanistan'a kalacaktır. Orta yerde kalan küçük bir toprak parçası üzerinde şimdilik durulmamış, ileride bu yüzden bir anlaşmazlık çıkması halinde Rusya'nın hakemliğine baş vurulacağı kararlaştırılmıştır. Osmanlılar'a ait yerlerde bu toprak taksimi esası üzerinde 13 mart 1912 tarihinde Bulgaristan ile Sırbistan arasında Türkiye'ye karşı imzalanan tecavüz antlaşmasına göre Balkanlar'ın başka yerlerinde statüko muhafaza edilecek, eğer bu bozulursa iki müttefik devlet işbirliği yaparak hareket edeceklerdir. Yunanistan 29 mayıs 1912 de bu antlaşmaya katılmış, 2 temmuz 1912 de Bulgar ve Sırp, 25 eylûlde de Bulgar ve Yunan askerî ittifakları imzalanmıştır. Bu sıralarda Sırplar, o zaman ayaklanmış bulunan Arnavutlar'ın da yardımlarını sağlamıştır.

Osmanlı İmparatorluğu'nu paylaşmak için yapılan bütün bu hazırlıklardan iç ve dış gailelerle uğraşan Bab-ı Âli'nin hiç haberi olmamış, hattâ Rumeli'de yapılan büyük bir manevradan sonra, Rumeli tarafından hiç bir tehlike sezmediğinden orduyu terhis etmiştir.

Vergi vermeği reddederek dağlara çıkan Arnavut çetelerine karşı Osmanlı hükümetinin gönderdiği askerin baskısı altında çetecilerin Karadağ'a kaçması üzerine bunları teşvik ve himaye eden Karadağ kıralı, bu kadar kalabalık mülteciyi besliyecek durumda olmadığını ileri sürerek büyük devletlere baş vurmuş, Bulgaristan ve Sırbistan hükümetleri de bu hale bir son verilmesini istemişlerdir. Harbin önüne geçmeyi ister görünen büyük devletler, hangi taraf yenilirse yenilsin, Balkanlar'da statükonun muhafaza edileceğini ilân etmişlerdir. Osmanlı sınırına tecavüz eden Karadağ'a karşı Bab-ı Âli asker göndermeğe başlayınca Bulgaristan, Sırbistan, Yunanistan ve Karadağ hükümetleri 3 ekimde müşterek bir nota vererek Türk hükümetinden üç gün içinde eski Sırbistan, Makedonya, Arnavutluk ve Girit'e özerklik verilmesini istemişlerdir. Bu mühlet bitince ayni istekleri tekrarlamışlar ve büyük devletlere de yine müşterek bir nota vererek, ikinci defa tayin olunan üç gün içinde Bab-ı Âli muvafakat etmediği takdirde isteklerini silâh kuvveti ile kabul ettireceklerini bildirmişlerdir. 8 ekim 1912 de Karadağ harb ilân etmiştir. Balkan Devletleri'nin bu hareketlerini kendi iç işlerine müdahale sayan Osmanlı hükümeti de, 18 ekimde bu devletlere harb ilân etmiş ve böylece Balkan Harbi'nin birinci safhası veya Birinci Balkan Harbi başlamıştır.

Bütün bunlar olurken Balkan Devletleri seferberliklerini tamamlayıp her türlü hazırlıklarını bitirmiş bulundukları halde ordusunu bile terhis etmiş olan Osmanlı İmparatorluğu, tamamiyle gafil avlanmıştır. Rumeli'de Osmanlı askerî kuvvetleri Doğu Trakya'da Şark Ordusu ve Makedonya'da Garp Ordusu adı altında iki grup halinde idi. Genel karargâh İstanbul'da olup Başkomutan Vekili Nazım Paşa harekâtı buradan idare ediyordu. Şark Ordusuna Abdullah Paşa, Garp Ordusuna da Ali Rıza Paşa komuta etmekte idi.

Kırklareli - Hasköy hattında toplanmakta olan Osmanlı Şark Ordusu 23 Ekim 1912 günü kendisinden üç kat üstün Bulgar ordusu tarafından taarruza uğramış, 24 ekime kadar devam eden savaşlardan sonra yenilmiştir. Bulgar ordusunun baskısı karşısında Lüleburgaz - Karaağaç hattında da tutunamıyan Osmanlı kuvvetleri, ancak Çatalca müstahken hattında ve yeni takviye kıtaları aldıktan sonra, süratle İstanbul'a doğru ilerliyen Bulgar ordusunun taarruzunu kırmış ve 17-22 kasım muharebelerinde düşmanı yenerek geri atmıştır.

Makedonya'da bulunan Garp Ordusu ise 23-24 ekimde Komanova'da Sırplar'a karşı kesin bir yenilgiye uğrayarak Arnavutluk istikametinde dağılmıştır. Selânik'te bulunan Tahsin Paşa 35 000 kişilik ordusunu muharebesiz Yunanlılar'a teslim etmiştir. Ege Denizi'nde egemenlik de Yunanlılar'da kalmıştır. Balkanlılar istilâ ettikleri yerlerde oturan bütün İslâm ahaliye karşı tüyler ürpertici, insanlık adına yüz kızartıcı bir vahşetle hareket etmişlerdir.

Osmanlı ordusunun bu yenilgileri üzerine hükümet değişmiş ve sadarete Kâmil Paşa geçmiştir (29 ekim). Bab-ı Âli, 3 kasımda mütareke ve barış görüşmelerine başlamak için büyük devletlere baş vurmak zorunda kaldı ve gerçekten de 3 aralık 1912 tarihinde Yunanistan katılmamak üzere bir mütareke imzalandı. Bu tarihe kadar yapılan muharebelerde Osmanlı ordusu hemen her yerde yenilmiş, Avrupa'da Osmanlı İmparatorluğu tasfiye edilmiş bir duruma düşmüştür. İmparatorluk, Edirne, Yanya ve İşkodra savunmalariyle «Hamidiye» kruvazörünün Ege Denizi'ndeki kahramanca hareketlerinden başka askerî bir başarı gösterememiştir.

Çatalca savunması, İstanbul'un Bulgarlar eline geçmesinden kuşkulanan İngiltere ile Rusya'nın endişelerini gidermekle beraber, Sırplar'ın Adriya Denizi'ne inmek üzere Arnavutluk topraklarını işgale başlaması Avusturya ile İtalya'yı harekete getirmiş, Berat Mebusu İsmail Kemal Bey'i teşvik ederek Arnavutluk'a bağımsızlık ilân ettirdikten sonra bu yeni devletçiğin tarafsızlığını tanımak suretiyle Sırplar'ın ilerlemelerine bir set çekmişlerdir. Karadağlılar'ın Arnavutluk'a ait İşkodra'yı zaptetmeleri yüzünden çıkan

buhran da Avusturya'nın silâhla müdahale etmek tehdidi karşısında Karadağlılar'ın çekilmesi ile halledilmiştir.

Mütarekeden kısa bir zaman sonra başlıyan barış görüşmelerinde, 23 ocak 1913 te Kâmil Paşa kabinesini devirip Mahmut Şevket Paşa kabinesini kurmak suretiyle İstanbul'da iktidara geçen (bk. BAB-I ÂLİ BASKINI) İttihat ve Terakki Partisi mensuplarının aşırı Bulgar isteklerini kabul etmemeleri, hususile Edirne gibi türlü bakımlardan önemli bir memleketin elden çıkmasına razı olmamaları yüzünden bir anlaşmaya varılamamıştır. Bunun üzerine 3 şubatta yeniden savaşa başlanmıştır. 6 martta Yunanlılar, kuşatmış bulundukları Yanya kalesini düşürmeğe; 26 martta Bulgarlar Edirne'yi hücum ile zaptetmeğe; 23 nisan'da Karadağlılar, Arnavutluk'un istiklâli için çalışanlardan Osmanlı komutanı Esat Paşa (Toptani)nın ihaneti yüzünden İşkodra'yı ele geçirmeğe muvaffak olmuşlardır. Ancak Karadağlılar Avusturya'nın baskısı karşısında bu şehri 5 mayısta boşaltarak büyük devletlerin birliklerinden meydana getirilen bir askerî kıtaya teslim etmek zorunda bırakılmışlardır. Böylece Balkanlar'da kendilerini kahramanca savunan son Türk kaleleri de elden çıkmıştır.

Bu arada büyük devletlerin temsilcilerinden teşkil olunan Londra konferansındaki görüşmeler sonunda hazırlanan bir barış antlaşması esası Osmanlılar ve Balkan devletleri tarafından kabul edilerek 30 mayısta imzalanmıştır. Buna göre Türkiye ile Bulgaristan arasında sınır olarak Midye-Enes hattı tesbit olunmakta; Selânik, Güney Makedonya ve Girit Yunanistan'a; Kuzey ve Orta Makedonya Sırbistana; Trakya, Edirne ve Dedeağaç Bulgaristan'a; Silistre de, bütün bu olaylar sırasında tarafsız kalmış olmasının bir mükâfatı olarak Rumanya'ya verilmektedir. Böylece Birinci Balkan Harbi bitmiş ve Osmanlı hükümeti Edirne'nin de kaybına boyun eğmek zorunda kalmıştır.

Fakat çok geçmeden durum birdenbire değişmiştir: Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkanlar'daki topraklarının paylaşılması sırasında aslan payını alan Bulgarlar'ın bu kazancına razı olmıyan Sırplar'la Yunanlılar aralarında Bulgaristan'a karşı bir ittifak vücuda getirmişlerdir. Bunu anlıyan Bulgaristan hemen taarruza geçince, (26 haziran) Rumanya da Bulgaristana saldırmış, Osmanlı hükümeti ise Bulgaristan'a karşı girişilen hareketlere katılarak Edirne'yi geri almıştır (21 temmuz). Bu İkinci Balkan Harbi ancak kırk gün sürmüş, her tarafta yenilen Bulgaristan barış isteğinde bulunarak 10 ağustos 1913 te Bükreş barış antlaşmasını imzalamak zorunda kalmıştır. Bu antlaşmaya göre Silistre ile Dobruca'nın bir kısmı Rumanya'ya; Girit, Avlonya müstesna olmak üzere bütün Epir, Selânik, Seres, Drama ve Kavala da dahil olduğu halde Makedonya'nın büyük bir kısmı Yunanlılar'a; Manastır, İştip, Üsküp ve Priştine Sırbistan'a, Plevliye ve Diyokova Karadağ'a kalmıştır. Bükreş barışından sonra 29 eylûl 1913 te Bulgaristan ile Osmanlı İmparatorluğu arasında İstanbul barış antlaşması imzalanmıştır. Bulgaristan ile Türkiye arasında sınır olarak, Ege kıyısında Dedeağaç Bulgarlar'da kalmak üzere, Meriç hattı kabul olunmuştur. 14 kasım 1913 de imzalanan Atina antlaşması Yunanistan ve 14 mart 1914 tarihli İstanbul antlaşması da Sırbistan ile Osmanlı devletinin Balkan Harbi'nden sonraki karşılıklı münasebetlerini d zenlemede bulunmaktadır.

BALKAN OYUNLARI (Balkaniade), Milletlerarası Olimpiyat komitesinin teşebbüsü ile Olimpiyat oyunları örneğine uyularak Balkan milletleri arasında aynı düşünüş ve amaçla yılda bir tertip edilen türlü sportif yarışmalar. B. O. na ilk defa 1930 yılında yalnız atletizm yarışlarının yapılması ile başlanmış, zamanla programına güreş, bisiklet, futbol gibi sporların yarışmaları da eklenmişse de devamlı olarak yalnız atletizm yarışmaları yapılabilmiş, diğer spor yarışmaları ancak bir veya bir kaç defa tekrarlanmıştır. 1940 yılına kadar on bir defa tertip edilen B. O. na muhtelif yıllarda Türkiye, Yunanistan Yugoslavya, Rumanya, Bulgaristan ve Arnavutluk katılmışlardır. Türk atletizm takımı her yıl aralıksız olarak katıldığı atletizm yarışmalarında birlikte yarıştığı milletler arasında ilk üç yılda beşinci, altı yıl üst üste dördüncü, 1939 da üçüncü, 1940 yılında da birinci olmuştur.

B O. boyunca yalnız 1940 yılında Bükreş'te yapılan bsiiklet yarışmalarına Türkiye, Rumanya, Bulgaristan ve Yunanistan katılmışlardır. Türk takımı takip yarışında ikinci, Amerikan yarışında üçüncü olmuştur.

B. O. çerçevesindeki güreş karşılaşmaları 1932, 1933, 1934, 1935 1937 ve 1940 ta olmak üzere altı defa ve hepsi Türkiye'de tertiplenmiş, Türkiye, Yunanistan, Bulgaristan, Rumanya, ve Yugoslavya'nın katıldıkları karşılaşmalarda Türk takımı her yıl birinci olmuştur.

B. O. İkinci Dünya Harbi yüzünden bir müddet duraklamıştır. Harpten sonra milletler arası Olimpiyat komitesinin 1946 yılındaki toplantısında tekrar canlandırılmasına karar verilen, fakat mahiyeti değiştirilen B. O. na 1947 yılında Bükreş'te, Türkiye ve Yunanistan katılmaksızın, Macaristan, Yugoslavya, Rumanya, Bulgaristan ve Arnavutluk arasında yapılan yarışmalarla yeniden başlanmıştır.

BALKAN YARIMADASI, Avrupa kıtasının güneyindeki üç yarımadadan en doğudaki. Akdeniz ile onun kollarından olan Ege, İyon ve Adriya denizleri, Karadeniz ve Marmara Denizi'nin kuşattığı B. Y. ile Avrupa kıtası arasında doğal bir sınır yoktur; çok kere, Trieste Körfezi'nden başlıyarak Ljubljana (Laibach) dan geçen, Sava ve Tuna nehirleri boyunca uzanıp Karadeniz'de sona eren bir çizgi, kıta gövdesi ile yarımada arasında sınır olarak kabul edilir; bununla beraber Rumanya, Balkan devletlerinden sayılır; fakat Güney Karpatlar (Transilvanya Dağları) yarımadanın sınırları dışındadır. Karadeniz ve Çanakkale boğazları, Anadolu ile B. Y. arasında bir sınır olmaktan uzaktır. Boğazların iki kıyısı hiç bir bakımdan farklı ve ayrı değildir. Karalar üzerinde birçok yerler arasındaki bağlılık, boğazların iki kıyısı arasındaki bağlılık kadar kuvvetli değildir.

B. Y. nın yüzölçümü, yukarıdaki sınırlanışa göre 620 000 km^2 dir.

Yarımadanın genişliği kuzeyden güneye doğru önce yavaş yavaş, sonra birdenbire azalır. Fiume ile Tuna ağzı arasındaki uzaklık 1 200. Drin Nehri ağzı ile Karadeniz arasında 700 km olup Yunanistan'da iki kıyının arası, ortalama olarak 200 km den az fazladır.

B. Y. nın büyük bölümü dağlıktır; yalnız doğuda oldukça geniş çukurovalar vardır; hususiyle ortalarda biribiriyle ilgi ve bağlılığı az olan birtakım bölümlere ayrılmıştır. Bu doğal durum yarımadanın beşerî ve siyasî yapısına da açık olarak aksetmiştir. Bu arada geniş bir merkezî bölgenin bulunmayışı yarımadada millî ve siyasî bir birliğin gelişmesini engellemiştir.

Yapı ve yeryüzü şekilleri: Adriya Denizi'nin iki kıyısı biribirine paraleldir. B. Y. nın batı kıyılarına doğrultusunu veren, genel olarak kuzeybatı - güneydoğu doğrultulu kenar

dağlarıdır. Bu dağlardan kuzeydekiler Dinar Dağları (Dinar Alpleri) dir.

Dinar Dağları ile Doğu Alpler arasında belirli bir sınır gösterilemez; bunlar, Krain Karst Plâtosu üzerinden Julia Alpleri'ne bağlanır. Bunların batısı İstirya - Dalmaçya önyeridir. İstirya Yarımadası büyük bölümlerinde kırmızı topraklar ve Tersiyer tabakalariyle örtülmüş masamsı bir kalker (Kretase) düzlüğüdür. İstirya Yarımadası'ndan İşkodra Gölü çevresine kadar uzanan Dalmaçya'da Dinarlar'ın önyeri Kretase ve Tersiyer filişlerinden meydana gelmiştir. Burada karaların alçalması sonucunda deniz, çukur yerleri doldurmuş ve gerek kıyının gerekse dağların doğrultusuna uygun birtakım körfezler, adalar, yarımadalar ve bunların aralarında birçok boğazlar vücut bulmuştur. Kotor (Cattaro, Boka Kotorska) Körfezi birtakım kollariyle karaya doğru en çok sokulan bir körfezdir.

Kalker yapılı sıradağlar arasında Kretase ve Eosen filiş alanları yer almıştır. Böyle yerler, akarsuların etkisiyle kolaylıkla boşaltılabilmiştir.

Narenta Deltası, Dalmaçya kıyılarının tek düzlüğü gibidir. Dinar Dağları, çok yerde, dik yamaçlarla doğrudan doğruya denize inerler

Dinar Dağları 1 831 m yükseklikteki Dinara doruğuna göre adlandırılmıştır. Bu dağlar kıvrımlı kalker ve dolomitlerden (Kretase ve Trias) meydana gelmiştir. Gerek bu dağlar üzerinde, gerekse yine kalkerlerin vücut verdiği Krain Karst plâtosu susuz ve her türlü karst şekillerinin yaygın olduğu yerlerdir.

Dinar Dağları, güneyde, İşkodra Gölü'nün batısında dar bir kıyı sıradağından ibaret kalmıştır. Bu gölün batısında ve daha güneyde Kuzey Arnavutluk Dağları (Alpleri) vardır. Bunların üzerinde de karstlaşmış yüksek düzlükler ve daha yüksekte yer alan birtakım doruklar (Kom, 2 478 m) vardır. Yüksek doruklardan bazıları Kuaterner de buzullaşmış ve şekillenmiştir.

Drin Nehri'nin aktığı çukurluğun güneyinde bazı bakımlardan Dinar Dağları'nı andırmakla beraber onlardan farklı doğrultuda uzanan Pindos Dağları yer almıştır. Bunlar, kuzey bölümlerinde kuzey - güney doğrultulu iken, güneyde kuzeybatı - güneydoğu doğrultusunda uzanırlar. Arnavutluk kıyılarının kuzey bölümü Glossa Burnu'na kadar bu dağların doğrultusunda değildir; çünkü birtakım körfezler akarsu birikintileriyle dolmuştur.

Güney Arnavutluk'ta ve Orta Yunanistan'da Epir (Epiros) dağlık bölgesi vardır. Burada dağlar, az girintili ve çıkıntılı kıyılardan veya denizkulaklarının bulunduğu kıyı düzlüklerinden dik yamaçlarla yükselirler. Epir Dağları'nın yapısında da kalkerler üstün, bu sebeple karst şekilleri yaygındır. Daha doğuda yüksekliği az, basık ve tepelik bir bölüm ve bunların doğusunda önemli yüksekliklere erişen (2 336 m) Pindos Dağları uzanır. Mora (Peloponnesos)nın büyük bölümleri de Pindoslar'ın uzantılariyle kaplanmıştır. Fakat Mora Dağları birçok faylarla parçalanmış ve aralarında birtakım çöküntü ovalarına yer vermişlerdir. Bu ovalardan bazılarının suları yer altından boşalır. Güneyde iki sıradağdan birisi Matapan (Tenaron) diğeri (Parnon Dağı) Malias (Malia) burunlarında sona eren iki yarımada üzerinde uzanırlar. Bunlar arasında kalan çöküntü hendeği alçak eşiklerle yeniden birtakım teknelere bölünmüştür. Bunların suları Eurotas Nehri yoliyle Lakonia Körfezi'ne boşalır. Parnon Dağı dar bir boğazdan sonra Kytera (Cerig) Adası'nda ve genişçe bir boğazın ötesinde Antikitera (Cerigotto) Adası'nda uzanır; nihayet Girit ve Rodos adaları üzerinden Anadolu'da Batı Toroslar'a bağlanır.

Pindos Dağları'nın yapısında, kalkerlerle birlikte filiş ve serpentinler de bulunduğundan (Smolika 2 574) karstlaşma Dinar Dağları'ndakinden azdır.

Pindos Dağları'nın doğu sınırı, Selânik Körfezi'ne dökülen Vistritza Nehri'nin kaynak alanından Argolis (Navplion, Nauplia) Körfezi'ne doğru uzanan bir çizgidir.

B. Y. nda ve hususiyle Yunanistan'da olan depremler, birçok sıcak su kaynakları, bazı adalardaki volkanik olaylar yarımadada dağ oluşumunun henüz sona ermediğini gösterir.

Yukarıda görülen ve B. Y. nın batı yanında yer alan sıradağların doğusunda, kuzey bölümde, Batı Sırbistan Dağlık Bölgesi (Kopaonik Dağları, 2140 m) eski kristalin kültelerden meydana gelmiş olup bu bölümde yer yer genç püskürük külteler de bulunur. Bu dağlık alan kuzeydoğuya doğru yüksekliğini kaybeder. Lösler ve diğer birikintilerin altına dalar. Batı Sırbistan Dağlık Bölgesi doğuda Morava Nehri'nin aktığı çukurlukla sınırlanır. Daha doğuda sarp (1 500 m), karstlaşmış Doğu Sırbistan Dağları vardır; bunlar, Banat Dağları'nın uzantılarıdır ve Balkanlar'dan Timok Nehri'nin geçtiği çukurlukla ayrılır.

Tuna çevreği ile Ege Denizi arasındaki subölümü çizgisinin güneyinde, Makedonya dağlık bölgesi vardır. Burası da kristalin kültelerin üstün olduğu bir bölümdür. Bunlar bir yandan Pindos Dağları'nın doğu kenarı, öte yandan Struma çukuru ile sınırlanmıştır. Bölgenin şekillenmesinde, farklı doğrultular göstermekle beraber, genel olarak Pindos Dağları'yle Vardar ve Struma çukurları doğrultusuna uygun fayların büyük etkileri olmuştur. Bu suretle birtakım çöküntü hendekleri (Ohri ve Prespa göl tekneleri, Prizren, Üsküp ve Manastır ovaları gibi) ve bunlar arasında kalan dağ kütükleri (Şar Dağı 2 700 m) meydana gelmiştir. Bu dağlık bölgenin güneyinde ve Selânik Körfezi'nin kuzeyinde Makedonya (Selânik) çukurovası bulunur. Kalkidikya Yarımadası'na, güneyinde, karanın alçalması ve çukur yerlerinin deniz sulariyle dolması yüzünden, her biri farklı yapılarda horstlardan ibaret dil şeklinde üç yarımadacık eklenmiştir.

Vistritza Nehri'nin orta ve aşağı bölümlerinin güneyinde bulunan, doğu - batı doğrultusundaki Hasia (Khasia, Kambunik) Dağları ile Olimp dağ kütüğü (2985 m) kristalin kültelerden meydana gelmiştir. Bunların güneyinde kalan Tesalya, batıda Pindos Dağları'nın dik yamaçları, güneyde Otris (1 724 m), doğuda Pindos Dağları'na paralel fayların belirttiği bir horst ile sınırlanmıştır. Tesalya'nın en önemli akarsuyu Peneios'tur. Bu ırmak doğudaki horstu Tempe Vadisi ile yarmıştır. Aynı horst dağı Pelion Yarımadası'nda ve daha ilerideki Kuzey Sporatlar'da uzanır.

Otris Dağı Eğriboz (Euboia) Adası ile devam eder. Bunların güneyinde Mali Körfezi, Sperhios Ovası ile batıya doğru sokulmuş olan bir çukurda gelişmiştir; güneyinde Öta Dağı (2 153 m) vardır. Öta Dağı'nın güneyinde ise enliliğine birtakım eşiklerle üçe bölünmüş bir çukur alan bulunur. Bu üç bölüm Kefisos, Kopais ve Tep ovalarıdır. Daha güneyde Giona (2 512 m), Parnas (2 459 m) dağları ve onların güneyinde Megara ve Attika yarımadaları, Salamis Adası vardır.

Mora, Orta Yunanistan'a Korinthos kıstağı ile bağlanmıştır. Bu kıstakta 1 893 te açılan 6 km uzunluğundaki kanal, yarımadanın doğu ve batı kıyıları arasındaki deniz yolunu çok kısaltmıştır.

Mora'da Argolis Yarımadası'ndaki dağlar batıdakilerden farklıdır.

Attika Yarımadası ile Eğriboz Adası'nın dağları Kikladlar (Sikladlar) da devam eder (Andros, Paros, Naksos adaları v. b.). Kuzeydeki adalar eski bir kristalin kitlenin, güneydekiler genç kıvrım dağlarının, yakın bir jeoloji çağında alçalarak deniz suları altına dalmasından sonra onların meydanda kalmış yüksek yerleridir.

B. Y. nın Doğu Sırbistan Dağları ile Struma Vadisi doğusunda kalan bölümünde, genel olarak doğu-batı doğrultusu hâkimdir. Kuzeydoğu köşede yer almış bulunan Aşağı Tuna Çukureli, kuzeyden Transilvanya Dağları (Transilvanya Alpleri yahut Güney Karpatlar), güneyden Balkanlar, batıdan Banat ve Doğu Sırbistan Dağları ile sınırlanmıştır. Tuna'nın kuzeyinde Eflâk Ovası, Transilvanya Dağları'nın eteklerinde petrol yataklarının bulunduğu, hafif kıvrımlı, Tersiyer tabakalarından meydana gelmiş tepelik bölüm, nehrin güneyinde Tuna Bulgaristanı (Kuzey Bulgaristan) ve Dobruca dağ eşiği vardır.

Eflâk (Valahya) düzlükleri Tuna'ya Karadeniz'e doğru eğimli, lösler ve milli topraklarla örtülüdür; batıda, yüksekliği dolayısiyle akarsular tarafından yarılmıştır; doğuda ise Tuna ve kolları çatallaşarak, yatak değiştirerek oldukça düzensiz bir şekilde akarlar.

Tuna Bulgaristanı'nın kuzey kenarına, bariz bir basamakla çıkılır. Burası güneye doğru yükselir; löslerle örtülüdür ve düz Kretase tabakalarından meydana gelmiş, hafif dalgalı, susuz, ağaçsız, dar ve derin vadilerle yarılmış bir masaeldir. Daha güneyde, önce kıvrımlı Kretase kalker ve filişlerinin, sonra Paleozoik kültelerin yer aldığı Balkanlar (b. bk.) vardır.

Balkanlar güneye, kuzeydekinden daha dik yamaçlarla alçalır. Antibalkan (Karacadağ; 1 572 m) ile Balkanlar arasındaki Kızanlık (Kazanlık) çöküntü hendeğinde, Tunca Nehri bir müddet doğuya doğru aktıktan sonra, bir yarmavadiden geçerek Doğu Rumeli Çukurovası'na girer. Bu ovanın batı bölümünden Tunca Nehri akar. Burası bir birikinti alanı olmakla beraber, yer yer temel dağları birikintilerin üstüne yükselir. Timok Çukuru güneydoğuya doğru, Sofya teknesi üzerinden uzanarak genişler.

Doğu Rumeli Çukurovası ile Meriç Nehri'nin aşağı bölümü ve Struma Vadisi, Rodop masifini sınırlarlar. Bu masifin en yüksek yerleri Vitoş Dağı (2 285 m), Rila Dağları (Musalla Dağı, 2 925 m) dır. Bunlar üzerinde Kuaterner buzullaşmasının izleri vardır.

Aşağı Meriç'in doğusunda Doğu Trakya Tersiyer havzası vardır. Bu havza kuzeydoğudan İstranca Dağı, güneybatıdan Tekirdağ ile sınırlanmıştır. Gelibolu Yarımadası İmroz ve Limni (Lemnos) adalariyle uzanır.

Iklim: B. Y., doğu ve batı doğrultusunda, aralıksız olarak uzanan sıradağların bulunmaması dolayısiyle kuzey ve kuzeydoğunun sert rüzgârlarından tam olarak korunmuş değildir. Bundan başka batı kıyılara paralel dağlar, daha çok o yönden gelebilecek olan yumuşatıcı deniz etkisine karşı yarımadayı kapatmış bulunmaktadır. Bu sebeplerle, hususiyle kuzey bölümün ıklimi daha çok Orta Avrupa'nınkini andırır; yazlar sıcak, kışlar soğuktur (Bükreş'te ocak ayının ortalama sıcaklığı -4, 4°, temmuz ortalaması 22,5°). Yalnız Balkanlar Güney Bulgaristan için koruyucu bir etki yapar ve klimatik bir sınır teşkil eder. B. nın Adriya ve Ege kıyılarındaki yöreleri, Mora ve bir dereceye kadar Orta Yunanistan kış yağmurları (Akdeniz) ıklimi alanlarıdır; ancak Okyanus'tan çok uzak olması yüzünden yazlar, Okyanus kıyılarındakinden daha sıcak, kışlar daha serindir.

B. Y. nın kuzeyindeki iç bölümlerle Karadeniz kenarındaki bölümlerinde yazın da yağış olur. İç bölümlerde kurak bir yaz mevsimi kadar ılık bir kış da az görülür; yalnız Rumanya'da yaz ortaları yağışsızdır.

Batı kenar dağlarının dış yamaçları ve bunların önyerleri bol yağışlıdır. Yüksek yerler yazın da bir miktar yağış alır; fakat doğuya bakan yamaçlar ile yarımadanın doğu yanı daha az yağışlıdır (Atina 343 mm). Aşağı Tuna Çukureli'nde kışlar kurak geçer. Burada doğu Avrupa ıklimine doğru olan bir geçit alanının özellikleri açık olarak görülür. Tuna Nehri İbrail yakınlarında 40 gün kadar buz tutar. Karadeniz'in yumuşatıcı etkisi yalnız kıyı boyunca duyulur.

Bitki ve hayvanlar: Ayrı bölümlerin ıklim özelliklerine uygun olarak Akdeniz bitkileri B. Y. nın kıyı bölümlerinde yaygındır. İç bölümlerde ve doğuda oldukça dar alanlı kozalaklılar ve doğal olarak geniş alanlı yazın yeşil geniş yapraklılar ve çayırlıklar bulunur. Doğuda Aşağı Tuna çevresi ve bir dereceye kadar Trakya'da, vejetasyon devresinin kısalığı dolayısiyle bir yandan Güney Rusya, öte yandan İç Anadolu bozkırlarına öncülük yapan bitki topluluklarına raslanır. Ormanların büyük bölümü, dikkatsizlik ve gelişigüzel faydalanma yüzünden yok olmuştur. Bu yüzden birçok yerlerde korunaksız kalan toprak örtüsü de yağmur sulariyle yıkanıp sürüklenmiş ve yerlerinde çıplak kayalıklar kalmıştır. Böyle yerlerde dolaşan keçi sürüleri, taze filizlerin gelişmesini ve büyümesini engellediklerinden çıplaklaşmış yerlerin yeniden ve kendiliğinden ormanlanması çok güçleşmiştir.

B. Y. nın iç bölümlerinde, hayvanlar da Orta Avrupa'nınkilere uyar ; ancak birçok yaban türleri henüz kuzeydeki ülkelerde olduğu kadar azalıp yok olmamıştır. Dağlarda ayı, kurt, çakal, vaşak, dağ keçisi çoktur (Yunanistan'da az). Bütün ormanlık bölümlerde yaban domuzu, geyik ve karaca da bulunur.

Nüfus ve ekonomi: B. Y. Avrupa ile Asya arasında köprülük yaptıktan başka kuzeydoğuda Güney Rusya bozkırlarına bağlı ve açık olduğundan birçok kavimlerin göç ve akınlarını kolaylaştırmış, iç ve hattâ kenar bölümlerde de birtakım kapalı yörelerin bulunması, buralara sığınan grupların korunmasını, yahut kendi başlarına ve diğer gruplarla ilgisiz kalmalarını mümkün kılmıştır. Yarımadanın din, milliyet ve devlet teşekkülleri bakımından dikkati çeken renkliliği üzerinde, onun konumu ile yapı ve yeryüzü şekillerinin büyük etkisi olmuştur. İlliryalılar, Traklar, Yunanlılar, İslâvlar Rumenler, Slovenler, Sırp, Hırvat ve Bulgarlar, nihayet Türkler B. Y. na ayrı yönlerden gelerek girmişler, onun bütününe, büyük veya küçük bir bölümüne birer müddet hâkim olmuşlardır. Bu arada melezleşmelerle yepyeni ve asıllarını unutmuş gruplar ortaya çıkmıştır. Ayrı yönlerden gelen dinî etkiler de yarımada halkı arasındaki ayrılıkları bir kat daha artırmıştır. Doğu Roma İmparatorluğu zamanında Hıristiyanlık hâkim iken daha sonra Ortadoks ve Katolik kiliselerinin, nihayet Rus ve Bulgar kiliselerinin ayrılması, Türkler zamanında gelip yerleşenlerden başka daha eski ahaliden bir bölümünün Islâmlığı kabul etmeleri din ayrılıklarının âmili olmuştur. Aynı kabile içinde birkaç din mensuplarının bulunması az görülen bir şey değildir.

BALKAN YARIMADASI

BALKAN DİLLERİ

MİLLİ EĞİTİM BASIMEVİ

B. Y. nda nüfusun çok büyük bölümü tarımla geçinir. Ege, Akdeniz ve Adriya kıyıları Akdeniz tarımı alanlarıdır. Buraların başlıca ürünleri zeytin, incir, üzüm, portakal, limon ve benzerleridir. İç bölümlerde daha çok Orta Avrupa ürünleri elde edilir; yalnız yaz sıcaklığının daha yüksek olması dolayısiyle mısır, Balkanlar'ın kuzey rüzgârlarından koruduğu Kızanlık çukuru gibi daha sıcak yerlerde pirinç, tütün ve hattâ pamuk gibi ürünler de alınır. Şeker pancarı üretimi de gelişmiştir. Kuzeybatının ormanlık yerlerinde çok miktarda domuz beslenir. Ormanların yokedildiği çıplak ve kayalık yerlerde, doğudaki bozkırlarda sürülerle koyun ve keçi beslenir.

Madencilik ve endüstri henüz geridir. Ev sanatları (halıcılık, başkaca dokumalar. örgüler) yaygındır.

Tarım, başta gelen bir geçim yolu olduğundan toprakların verimli olduğu yerlerde nüfus sıktır; fakat geniş bölümlerin dağlık olması dolayısiyle bunların aralarına serpilmiş olan verimli düzlükler az ve bunun sonucu olarak nüfus da genel olarak seyrektir.

Kıyılarda balıkçılık ve gemiciliğin önemi fazladır; fakat hususiyle batı kıyıların ardelleriyle bağlılıkları zayıftır.

Aşağı Tuna çevresinde mısır halk gıdası, çok miktarda elde edilen buğday ise ihraç maddesi olarak değerlenmiştir.

B. Y.nda şehirlerin çoğu küçüktür. Büyük şehir olarak yalnız İstanbul. 1950 de 1 000 000, Bükreş [Bucureşti] (984 600), Selânik [Thessaloniki] (236 524), Sofya [Sofiya] (287 000) ve Atina [Athine] (481 000) sayılabilir. Bunların dışında Rumanya petrol alanının merkezlerinden olan Ploeşti (77 400), Tuna limanlarından İbrail [Brăila] (97 300), Kalas [Galaţi] (102 200), Rusçuk [Ruse] (50 000), Karadeniz limanlarından Varna [Stalin] (70 000) gibi önemli merkezler vardır. B. Y. nın başlıca madenleri kurşun, bakır, demir, mermer, taşkömürü, linyit, manganez, boksit ve petroldür. Kıyılarda deniz suyundan tuz elde edilir.

Hemen her yerde tarım endüstrisi gelişmektedir. Genel olarak sermaye ve teknisiyen noksanı ile kömürün azlığı, bazı yerlerde yokluğu, su kuvvetinden yetecek kadar faydalanılamaması, endüstri alanında gelişmeyi yavaşlatmaktadır.

Taşın ve ulaşım sıklığı güneye doğru azalır. Batı kenarın dağlarını yalnız dört yerden aşan demiryolları Adriya kıyılarını iç bölümlere bağlamıştır; bunların hepsi kıyı ile Sava ve Tuna kıyıları arasındadır. Doğu bölümdeki demiryollarının bir bölümü milletlerarası değerdedir: Belgrad - Selânik, Belgrad - Niş - Sofya - Edirne - İstanbul demiryolları gibi.

Selânik'i Atina ve İstanbul'a bağlıyan demiryolu da güney için önemlidir.

Tuna Nehri B. Y. nın kuzeyinde büyük ve önemli bir suyoludur.

Güney bölümde ve batı yöreleri arasında taşın ve ulaşımın ağırlığı deniz taşıtlarındandır.

Siyasal bölümler: yüzölçümleri ve nüfusları aşağıdaki cetvelde gösterilen devletler Balkan Devletleri'dir:

Devletin adı	Yüzölçümü (km^2)	Nüfusu	Hükümet merkezi
Türkiye (Yalnız Avrupa toprakları)	23 975	1 494 000(1945)	(Ankara)
Yunanistan	130 199	7 500 000(1940)	Atina
Bulgaristan	103 146	6 319 000(1938)	Sofya
Arnavutluk	27 538	1 106 000(1942)	Tirana
Yugoslavya	249 226	15 400 000(1937)	Belgrad
Rumanya	246 200	16 230 000(1947)	Bükreş

DİL. Milâttan yüzyıllarca evvel, Trakya kıyılarını, Yunanistan'ı ve adaları, Eski Küçük Asya (Altkleinasiatisch, Asianique, Anatolic) dilleri denilen aileden olan «Yunan-öncesi» (Pré-hellénique) dilleri kaplamıştır. Leleg, Pelasg, Kaukon, Dryop, Kuret Teukr, v. b. Sonra, Hint - Avrupa dil ailesinin Kelt koluna bağlı bulunan Gallia [Goluva] dili bir aralık Orta Avrupa'dan Balkanlar'a kadar sarkmıştır. Fakat, buralarda daimî olarak yerleşen ilk diller aynı ailenin Yunan-Makedon ve Illyr-Venet kolları olmuştur. Illyr - Venet kolu Istria - Dalmatia - Epeiros kıyılarına doğru yayılarak grupun başlıca üyeleri olan Illyr ve Venet dillerinin yanıbaşında Dalmat Histr, Latovic, Japyd, Liburn, Autariat, ve Taulant gibi küçük bölümleri meydana getirmiştir. Bu kol Balkanlar'da sonraları İtalik, İslâv, kısmen de Yunan-Makedon kolları tarafından sıkıştırılarak bugünkü Arnavutluk dolaylarına sınırlandırılmıştır. Bu arada Thrak-Ermeni kolu da Balkanlar'ın güneydoğu bölgelerine indikten sonra birçok üyeleri Anadolu'ya geçmiş, Balkanlar'da yalnız Thrak, Get. ve Dak (son ikisi şimdi Rumanya denilen yerlerde) dilleri kalmıştır. Bunların doğu komşuları, aynı koldan Kimmer diliyle, İran koluna bağlı İskitçe idi. Sonradan Yunan ve İslâv kolları Thrak kolunu söndürmüşlerdir. Yunan - Makedon kolu erken bir devirde ikiye bölünmüş, Makedon, Paion, ve Agrian dilleri Makedonya'da ayrı bir bölüm teşkil etmişler. Yunan bölümü ise eski tabakadan İon-Attike, Akhaia, Aiol, yeni tabakadan da Kuzeybatı (Epeiros, v. b.) ve Dor olmak üzere beş diyelek grupuna ayrılarak Balkan Yarımadası'nın güney kısmını tamamiyle kaplamış, zamanla Makedon bölümünü de ortadan kaldırmış, Yunancanın diyelekleri M. S. IV. yüzyılda yeniden kaynaşarak bu dilin Koinē (= müşterek) denilen şeklini meydana getirmişlerdir. Hint - Avrupa ailesinin İtalik kolundan olan Lâtince, Roma İmparatorluğu zamanında Balkanlar'a da girmiş orada «Balkan Lâtincesi» denilen şekil biraz sonra parçalanarak büyük bir kısmı Yunan ve İslâv kolları tarafından söndürülmüştür. Aşağı Lâtinceden çıkan «Dalmat Romancası» nın Veglia kolu XV., Ragusa kolu da XIX. yüzyılda İslâvca tarafından söndürülen diller arasındadır. Hint - Avrupa dillerinden, Illyr ve Thrak kollarından başka, ve daha esaslı olarak, Yunan, Lâtin (Roman), ve İslâv asıllı diller Balkanlar'da çarpışmışlardır. Germen kolundan, Gotçanın Doğu bölümü (Ostrogot) M. S. 350 sıralarında Tuna boyunca Moesia'dan Karadeniz'e kadar yayılmışsa da, bu da İslâvca ve başka diller tarafından yokedilmiştir. Hint - Avrupa ailesinden, Balkanlar'a son olarak giren kol, İslâv dillerinin Güney bölümüdür. M. S. IX. yüzyılda Pannonia'da Eski İslâvca veya Kilise İslâvcası (Tserkovnoslavyanska) veya Eski Bulgarca denilen dil meydana gelmiş, bunun Bulgaristan'daki şekline Bulgar Kilise İslâvcası veya Orta Bulgarca, Sırbistan'daki şekline de Sırp Kilise İslâvcası denmiştir. Bulgar grupundan Balkan Sevetan'ları, Smolents'leri, ve Dragoviç'leri, Sırp - Hırvat grupundan Balkan Prorav'ları, ve Obodrit'leri, Sloven grupundan da Balkan İslâvları bu devirde Balkanlar'da, Güney İslâvcanın türlü diyeleklerini yaşatmışlardır. İran koluna bağlı Alan dili de eski devirlerde bir aralık Tuna boyunca Balkanlar'a girmiş olan dillerdendir. Bu devirde Balkanlar'a, Hint - Avrupa ailesi dışında kalan diller de akın etmişlerdir: Fin - Ugor dillerinden Macarca, Tuna boyunca ilerliyerek şimdiki yurduna girmiş, Türk dillerinin Batı kolundan Bulgar Türkçesi (Ogur) 769 da Tuna'yı aşarak Bulgaristan'a girmişse de az sonra İslâvca tarafından söndürülmüştür. Aynı dillerin Doğu

kolundan Hun, Avar, Peçenek, Kuman - Kıpçak dilleri de V. yüzyıldan başlıyarak geçici akınlar şeklinde Balkanlar'a giren Türk dillerindendir; bunlardan Kumanca XVI. yüzyıla kadar bir kalıntı halinde yaşamıştır. Son olarak, Doğu Türkçenin Oğuz bölümünden Osmanlıca 1355 te Balkanlar'a girmiş, Hint - Avrupa dillerinin birçok kollarını (Illyr. Yunan, Roman, ve İslâv) etkisi altına almış ve bütün Balkanlar'ın «lingua franca» (müşterek anlaşma vasıtası) sı olmuştur.

Bugün Balkan Yarımadası, Hint - Avrupa ailesinin İslâv, Roman, Illyr ve Yunan, Altay ailesinin de Türk kolu tarafından paylaşılmıştır. Bu «Balkan dilleri»nin kendilerine has olan ortaklaşa nitelikleri vardır (bk. BALKAN DİLLERİ). Transilvanya'da Macar dilinin (güney ve batı Transilvanya'da: Királyhágó ötesi diyelekleri; doğu Transilvanya'da: Székely diyeleği; ayrıca Moldavya'da: Csángó diyeleği) ve Almancanın (Transilvanya'da: Yukarı Almancanın Bavyera-Avusturya diyelekleri; Banat'ta göçmen olarak: Orta Almancanın Rhein Frankçası bölümüne bağlı Pfalz diyeleği) bazı diyelekleri adacıklar halinde ve karmaşık bir şekilde yaşamaktadırlar. Türkçenin Oğuz bölümüne giren Türkiye Türkçesi (eskiden: Osmanlıca) ve bunun kolları olan Rumeli Türkçesi (Makedonya'da: Vardar'ın batı kıyılarında, hususiyle İştip ile Radoviş arası; kuzeydoğu Yunanistan'da: Ege kıyılarında Selânik'ten Dedeağaç'a kadar, içeride de hususiyle Drama, Eskice, Gümülcine dolayları; Güney Bulgaristan'da: hususiyle Filibe Kırcalı, Mastanlı dolayları) ile Tuna Türkçesi (hususiyle Adakale, Vidin, Lom, Deliorman), ayrıca Gagauzca (Bulgaristan'la Rumanya'da), göçmen olarak Kırım Türkçesi. ve Kıpçak bölümüne giren Çıtak Türkçesi (Dobruca'da) Türk dilinin Balkanlar'daki temsilcileridir. Hint - Avrupa ailesinden Illyr kolunun bugünkü biricik temsilcisi Balkan lar'daki Arnavutça (Shqip; diyelekleri: kuzeyde Geg, güneyde Tosk) dır, ki siyasî sınırlarının dışında, Yugoslav ve Yunan topraklarında da konuşulmaktadır. Yunanca bugün «Yeni Yunanca» (Néo - hellénique, Hellēnika; diyelekleri: Koinē'den meydana gelen Kuzey ve Güney, ayrıca eski Dor diyeleğinin bir kalıntısı olan Tsakon diyelekleri; yazı dili şekilleri: a- kitap dili olan Kathareuusa, b- halk dili olan Dēmotikē veya Romaikē veya Kathomilumenē; bizde ayrıca Rumca ağzı) şeklini yaşamaktadır. Roman kolunun Balkanlar'daki temsilcileri şunlardır: 1 — Kuzeybatıda, İtalyancanın Venedig diyeleği; 2 — bütün Balkanlar'da, İspanyolcanın Sefardim Yahudileri tarafından konuşulan «Yahudi İspanyolcası» (Judéo - espagnol); 3 — Rumence (Românesc; diyelekleri: a- Dako - Rumen: Valach [Ulah], Moldav, Besarabya, Transilvanya, Bukovina, Banat; b- Istro - Rumen [Adriya Denizi kıyılarındaki Istria'da; Çiribiriski de denir]; c- Makedo - Rumen: α- Aromın veya T͡Sint͡sar [Yunan - Arnavut sınırında], β- alt - diyelek olarak: Meglen [Yunan-Yugoslav sınırında]). İslâv dillerinin Güney kolu Balkanlar'da şu şekilde yayılmıştır: 1 — Yugoslavya'da: kuzeybatıdaki Slovenya'da Slovence (Slovenski; diyelekleri: Güneybatı, Kuzeydoğu); Sırbistan'la Hırvatistan'da Sırpça-Hırvatça (Srpski - Hrvatski: diyelekleri: a- Štokav [Sırpça ve Hırvatça]: Merkez, ve Makedonya'daki Sırpça - Bulgarca geçiş diyelekleri, Bosna'da Müslümanlar tarafından konuşulan Štokav diyeleğinin Boşnak ağzı; b - Čakav [Hırvatça]; c-Kajkav [Hırvatça]). 2 — Bulgaristan'da: Bulgarca (Bălgarski; diyelekleri: a - Doğu, b - Makedonya, c - Batı). Transilvanya'da olduğu gibi, Makedonya'da da dil sınırları pek karmaşıktır; burada Sırpça - Hırvatça ile Bulgarca arasında birer geçiş teşkil eden diyeleklerden başka, Türkçe, Yunanca, ve Makedonya Rumencesi de konuşulmaktadır. Balkanlar'ın kuzeydoğu kısmında Islâvcanın Doğu kolundan olan Ukraynca (Ukraïnski)nın bazı diyelekleri de konuşulmaktadır: Orta Karpat ötesi. Hut͜sul, ve Bukovina diyelekleri. Balkanlar'da Hint-Avrupa dillerinin ayrı bir kolu olan Ermenice göçmen olarak, Hint koluna bağlı Çingenece (Romany) de serpili olarak konuşulmaktadır.

Tarih: *En eski zamanlardan Bizans İmparatorluğu'nun kurulmasına (M. S. 395) kadar:* Tarihten önceki çağda B. Y. nın güney kısmında, Ege Denizi kıyılarında ve Ege adalarında Yunanlılar'ın Pelasg diye adlandırdıkları bir kavim oturuyordu. Asıl yurdu Karia (aşağıyukarı bugünkü Muğla ili) da bulunmuş olduğu sanılan Pelasglar yüksek bir kültür yaratmışlardır (bk. PELASGLAR).

Klâsik İlkçağda B. Y. nda batıda Illyrler'i, güneyde Yunanlılar'ı, ortada Makedonlar'ı, doğuda Thrak ve Daklar'ı, kuzeyde Sava Irmağı boyunca Keltler'i buluyoruz. Bu kavimlerin en önemlisi Yunanlılar'dı. Yunanlılar'ın ana vatanı bilinmiyor. M. Ö. 2000 sıralarında kuzeyden gelerek B. Y. nın güney kısmında yerleşmişlerdir. Homeros bu en eski Yunan göçmenlerine Akalar (Akhaioi). Danalar (Danaoi) ve Argoslular (Argeioi) adını vermektedir. Akalar M. Ö. 1600 dan sonra kuvvetli bir devlet kurmuşlardır (bk. AKALAR).

Yunan kabilelerinin nihaî yerleşmesi M. Ö. 1200 sıralarında kuzeyden yola çıkan Dorlar'ın göçiyle başlar. Dorlar, yüzyıllarca süren çarpışmalardan sonra Peloponnesos (Mora) Yarımadası'nı ele geçirmiş, akraba Akalar'la karışmış ve bunların kültürünü benimsemişlerdir.

Yunanlılar Yunanistan'da, Ege ve Karadeniz kıyılarında ve Ege adalarında, cumhuriyet şeklinde yönetilen birçok şehir devletleri kurmuş, fakat hiçbir zaman birleşik büyük bir devlet meydana getirememişlerdir. Yalnız Pers Harbleri'nden (M. Ö. 490 - 479) sonra Atina kendi egemenliği altında, aşağıyukarı 200 şehir devletini içine alan «Atina - Delos Konfederasyonu (symmakhia)» nu vücuda getirmekle bir çeşit Atina imparatorluğu kurmayı başarmıştır (M. Ö. 478). Fakat Atina'nın egemenliği Sparta'yı kıskandırmış, bu yüzden patlak veren Peloponnesos Harbi'nde (M. Ö. 431 - 404) Atina - Delos Konfederasyonu dağılmıştır. Bundan sonra egemenlik Sparta'ya geçmişse de Atina, Thebai ile birleşerek, egemenliği kısa bir zaman için yeniden elde etmiştir (M. Ö. 378).

Bu arada Yunanlılar'la akraba olan Makedonlar da kuvvetlenmişlerdi. Kıral Philippos II. (hük. M. Ö. 359-336) Yunanlılar'ı yenerek (338), Sparta dışta kalmak üzere, Makedon önderliği altında, bütün Yunan şehir devletlerini içine alan bir Hellen Birliği kurmuştur. Bu suretle Yunanistan'da ilk defa olarak sağlam temellere dayanan bir devlet meydana gelmişti. Philippos ve ardası Büyük İskender (hük. M. Ö. 336 - 323) zamanında, aşağı yukarı bugünkü Dalmaçya ve Bosna - Hersek bölgesinden başka Aşağı Tuna ve Karadeniz'e kadar, B. Y. nın geri kalan kısmı Makedon Devleti'ne bağlı idi.

Bütün Balkan topraklarının birleştirilmesi ilk defa Romalılar tarafından başarılmıştır. Romalılar, Adriya ve Doğu Akdeniz egemenliklerini kurmak için B. Y. nda fütuhata başlayınca, ilkönce bugünkü Arnavutluk'ta Dyrrachium (Dıraç) ve Apollonia (bk. APOLLONİA 8) yöresini işgal etmişlerdir (M. Ö. 229). Balkan fethinin bundan son-

raki merhaleleri şunlardır: M. Ö. 168: Epeiros (Lât. Epirus) ve Illyr kıyı bölgesi (bugünkü Arnavut, Dalmat ve Hırvat kıyı bölgesi, İstriya Yarımadası); M. Ö. 147: Makedonya (Lât. Macedonia = İşkodra - Nişava vadisi - Rodop-Gelibolu çizgisi, Ege kıyısı, Yunanistan, Illyria arasında); M. Ö. 146: Yunanistan (Romalılar'da provincia Achaia [Akhaia eyaleti] adını almıştır); M. Ö. 33: Illyricum ile Dalmatia (bugünkü Bosna - Hersek bölgesi); M. Ö. 29: Moesia (Moesia Superior [Yukarı Moesia] = Balkan Harbi'nden önceki Sırbistan; Moesia Inferior [Aşağı Moesia] = Bulgaristan'ın Tuna ve Balkan sıradağı arasındaki kısmı); M. S. 46: Trakya (Lât. Thracia = Balkan sıradağı, Rodop. Marmara ve Karadeniz arasındaki bölge); M. S. 107: Dacia (Dacia Superior [Yukarı Dacia] = Erdel; Dacia Inferior [Aşağı Dacia] = Karpatlar, Tuna ve Aluta arasındaki Küçük Eflâk). Romalılar, barbarların, hususiyle Gotlar'ın gittikçe artan baskısına dayanamıyarak, en son işgal ettikleri Dacia'yı M S. 271 de boşaltmış ve Romalı veya Romalılaşmış olan ahaliyi Moesia Superior ve Moesia Inferior topraklarında, Tuna'nın sağ kıyısında, Poreçka ve Vid ırmakları arasında kurulan Dacia Ripensis (Kıyı Dacia'sı) te yerleştirmişlerdir.

Bizans çağı: Theodosios'un ölümü (395) üzerine Roma İmparatorluğu ikiye bölününce, batıda bugünkü Dalmaçya ve Arnavutluk'un batı parçası müstesna, bütün B. Y. Doğu Roma (Bizans) İmparatorluğu'nda kalmıştır. Germen kabileleri B. Y. nda daha önce görünmüşlerdi, hattâ 260-270 ve bir yüzyıl sonra 376-397 sıralarında barbarların başlıca akın yeri B. Y. olmuştur. Hun Türkleri'nin Avrupa'da görünmesi, etkisini ilk defa Aşağı Tuna bölgesinde hissettirmiştir. Hunlar'ın önünden kaçan Vizigotlar (Batı Gotları) 376 da Durostorum (Silistre) civatında Tuna'yı geçmiş ve Moesia Inferior'a girerek Hadrianopolis (Edirne) yakınında Roma ordusunu bozguna uğratmışlardır (378). 382 de yapılan antlaşma ile Moesia Inferior'da yerleştirilmiş olan Vizigotlar, Roma İmparatorluğu'nun bağlaşıkları (Lât. *foederati*) olarak tanınmışlardır. Bununla beraber, çok geçmeden Vizigot Kıralı Alarik (hük. 375-410) Trakya'yı, Makedonya'yı, Tesalya'yı ve Epeiros'u yakıp yıkmıştır (396 -397). Vizigotlar'ın ilkönce İtalya'ya (401-410), oradan da Gallia ve Hispania'ya göçmesi (412-420) B. Y. nı bu tehlikeli Germen kavminden kurtarmıştır. Hunlar'ın akınları Moesia'yı, Trakya'yı ve Makedonya'yı hırpalamış, fakat sonradan bu akınlar Batı'ya doğru yönelmiş ve Attilâ'nın ölümü (453) üzerine Hun İmparatorluğu çökünce Hun tehlikesi de sona ermiştir. Buna karşılık. Hunlar'ın hükmü altında bulunan Ostrogotlar (Doğu Gotları), Attilâ'nın ölümünden az sonra, Theodorik adlı kırallarının önderliği altında B. Y. na yürümeğe başlamış ve Vizigotlar gibi bunlar da Moesia Inferior'da yerleşmiş, sonra Trakya, Makedonya ve Tesalya'yı çiğnedikleri gibi İstanbul'u da korkutmağa kalkışmışlardır. Fakat Ostrogot tehlikesi uzun sürmemiş, Theodorik 488 de kavmi ile birlikte İtalya'ya yürümüştür. 562 de Aşağı Tuna bölgesinde Bizans İmparatorluğu sınırına varan Avar Türkleri Doğu Roma İmparatorluğu'nu 50 yıl kadar uğraştırmış, hattâ 626 da Persler'in bağlaşığı olarak Bizans şehrini kuşatmışlardır.

Bütün bu kavimlerin B. Y. nda görünmesi Balkanlar'ın bugünkü etnik kuruluşu üzerinde fazla etkiler bırakmamıştır. Buna karşılık İslâvlar'ın B. Y. nda yerleşmesi kesin olmuştur. İslâvlar, öteki kavimlerden farklı olarak, gürültü ile değil, sessizce, sızarak gelmişlerdir. İlk izlerine V. yüzyılda raslanır. VI. yüzyılda Trakya'da (545), Dalmaçya'da, Arnavutluk'ta (547-548) ve Sırbistan'da İslâvlar'ın bulunduğunu teyit eden kayıtlar vardır. Bundan sonra Doğu Karpatlar bölgelerinden gelen İslâvlar gittikçe artan sayıda B. Y. nın çeşitli bölgelerine yayılmağa başlamışlardır.

İslâvlar'dan başka, burada kesin olarak yerleşmiş olan başka bir kavim de vardır: Türk Bulgarları. Bunlar VI. yüzyıl başlarından sonra Bizans İmparatorluğu'nu tehdit ediyorlardı. 540 ta Korinthos'a kadar ilerlemiş ve İstanbul surları önünde görünmüşlerdir. Sonra Dnestr ve Dnepr ötesine atılmışlar, fakat 660 sıralarında saldırışa geçerek, Asparuh'un önderliği altında 679 da Tuna'yı aşmış ve B. Y. nın doğu kısmında bağımsız bir devlet kurmayı başarmışlardır. 705 te Bulgar Kağanı Tervel, 695 te tahttan indirilen imparator Iustinianos II. ye tahtını geri alması için yardım etmiş, karşılık olarak Doğu Rumeli'nin büyük bir kısmını almıştır.

Bundan sonra İslâvlar ve Bulgarlar, zaman zaman Bizans İmparatorluğu'nun güç durumlarından faydalanarak, devletlerini genişletmeyi denemişlerdir. İlkin bunu İslâvlar'dan daha kuvvetli olan Bulgarlar başarmışlardır.

Kağan Krum (hük. 802-814) iktidara gelince Bulgar yayılması hemen başlamıştır. Bulgarlar Trakya'yı işgal ettikten sonra az kalsın İstanbul'uda ellerine geçireceklerdi (813). Hadrianopolis (Edirne) zaptedilmiştir. Bunun üzerine 814 veyahut 815 te akdedilen barış antlaşması Bulgarlar'a bütün Yukarı Meriç vadisini sağlamıştır. Fakat 836 da Bulgar ilerleyişi yeniden başlamış, 838 de Vardar, Kara Drin ve Morava vadisi Bulgar egemenliği altına girmiştir. Savaş artık yalnız Bulgarlar ve Bizanslılar arasında değil, Bulgarlar ve İslâvlar arasında da cereyan ediyordu. Bu sıralarda kuvvetlenmeğe ve siyasî önem kazanmağa başlıyan Sırplar ve Hırvatlar büyük bir Bulgar devletinin kurulmasına karşı koymuşlardır. Bulgarlar, Çar Boris I. (hük. 853-888) zamanında Ortodoks Hıristiyan mezhebini kabul etmişlerdir. Bulgarlar'ın Hıristiyanlaşması yalnız Türk ve İslâv ahalisinin birbirine yaklaşmasına yardım etmemiş aynı zamanda Türk unsurunun İslâvlar içinde erimesini çabuklaştırmıştır.

Çar Simeon (hük. 893-927) Sırplar'ı yenerek, Macar Ovası ile Erdel'i de içine alan ve İşkodra Gölü, Güney Arnavutluk, Batı Makedonya ve Ege Denizi'ne kadar uzanan büyük bir Bulgar İmparatorluğu kurmuş. Edirne'yi zaptetmiş, İstanbul'a kadar ilerliyerek imparatorluk tacını istemiş (917) ve «Bütün Bulgar ve Yunanlılar'ın imparatoru ve hâkimi» sanını takınmıştır. Fakat bu büyük Bulgar İmparatorluğu kısa ömürlü olmuştur. Birbirinden çok farklı unsurlardan teşekkül eden bu devlette, Simeon'un ölümünden sonra, iç karışıklıklar hemen başlamış ve Bizans İmparatoru Basileios II. karşı saldırışa geçince Bulgar Devleti tutunamamıştır. Çar Samuil, Basileios II. ye yenilip öldükten (1014) sonra, 1019 da Bulgar Devleti ortadan kalkmış ve Balkan toprakları yeniden Bizans egemenliği altına girmiştir. Bu suretle B. Y. nda Bizans İmparatorluğu yanında ayrı bir devlet kurmak teşebbüsü başarısızlıkla sonuçlanmıştır. İki yüzyıl sonra Asen hanedanı (1187-1257) zamanında Bulgarlar, bir daha kuvvetli bir devlet meydana getirmeyi denemişlerdir (ikinci Bulgar İmparatorluğa). Fakat bu devlet de çok yaşamamıştır.

Bulgarlar'la aşağı yukarı aynı zamanda ve daha çok bunların çökmesinden sonra B. Y. nda başka İslâv kavimleri de devletler kurmayı denemişlerdir. IX. yüzyıl ortalarında Split (Spalato) bölgesinde Trpimir Ban zamanında

ilk devamlı Hırvat Devleti kurulmuştur. Trpimir'in torunlarından Tomislav 925 te papadan krallık tacını almıştır. Hırvatlar, Dalmat şehirlerini ele geçirmek için, Venedikli ve Bizanslılar'la kâh başarılı, kâh başarısız savaşmışlardır. Bu arada Hırvat Krallığı'nın merkezi Kuzey Dalmaçya'da Knin kalesine nakledilmiştir. Kıral Zvojnimir'in ölümünden (1088) sonra bunun dul kalan karısı Jelena (Macar. Ilona) kardeşi ve Macaristan kıralı Szent (Aziz) László'yu Hırvatistan'a çağırmıştır. Macarlar 1091 de Hırvatistan'ı, 1105 te ise Dalmaçya'yı Macaristan'a katmışlardı. (Hırvatistan 1918 e, Dalmaçya aralıklarla XIV. yüzyıla kadar Macaristan'a bağlı idi.)

Münferit Sırp kabilelerinin Nemanja hanedanı önderliği altında birleşmesi XII. yüzyıla raslar. Sırp župan (başbuğ) ı Stepan Nemanja, başına bir papa elçisi tarafından taç giydirilip, «Sırbistan, Dioklea, Tribunia ve Dalmaçya Kıralı» ilân edilmiştir (1217). Ardaları, Sırp Devleti'nin sınırlarını Makedonya, Dalmaçya ve Arnavutluk'a doğru genişletmişlerdir. Stepan Dušan (hük. 1331 - 1355) zamanında parlak devrini yaşıyan Sırp Devleti Bosna'yı, Makedonya'yı, Tesalya'yı, Epeiros'u ve Arnavutluk'un büyük bir kısmını içine alıyordu. Fakat Sırp Devleti de çok sürmemiş, kendisine «Sırp, Yunan, Bulgar ve Arnavutlar'ın çarı» sanını veren Dušan'ın ölümünden (1355) sonra hemen alçalmağa başlamıştır. Ne Büyük Bulgaristan, ne de Büyük Sırbistan mütecanis unsurlardan kurulmuş olmadığından, biricik birleştirici kuvveti temsil eden kurucu ölür ölmez her iki devlet de çözülüvermiştir.

Roma İmparatorluğu ikiye bölündüğü zaman Arnavutluk'un bir kısmı Batı, bir kısmı da Doğu Roma İmparatorluğu'nda kalmıştır. Arnavutlar bağımsız bir devlet kuramamışlardır (bk. ARNAVUTLUK, Tarih).

Rumen (Ulah) lerin siyasî hayatı XIV. yüzyılda başlar. XIV. yüzyılın ilk yarısında Basarab I. Eflâk'ta, 1365 te ise Buğdan, kendi adını taşıyan Buğdan'da birer voyvodalık kurmuşlardır. Kâh Macaristan'a bağlı, kâh bağımsız olan bu voyvodalıklar XV. yüzyılda Türk egemenliği altına girmişlerdir.

Macaristan'ın B. Y. na doğru yönelen genişleme politikası, Hırvatistan ile Dalmaçya'nın yukarda anılan işgaliyle başlar. Macarlar, XIII. yüzyılın ikinci yarısına kadar aşağı yukarı Dubrovnik (Ragusa) ten Balkan sıradağı yoliyle Karadeniz'e kadar uzanan çizginin kuzeyindeki topraklarıı doğrudan doğruya veya bağlı devletler şeklinde kendi topraklarına katmış ve Osmanlı ilerleyişine kadar ellerinde tutmuşlardır.

Dördüncü Haçlı Seferi'nden sonra haçlılar, merkezi İstanbul olmak üzere bir Lâtin İmparatorluğu kurmuşlardır (1201-1261). Ayrıca Yunanistan topraklarında Selânik Kırallığı, Neopatras (Orta Yunanistan), Achaia ve Atina dukalıkları kurulmuştur. B. Y. nın bazı noktaları Venedik Cumhuriyeti egemenliği altına girmiştir. Bk. BİZANS İMPARATORLUĞU, Tarih.

Osmanlı egemenliği çağı: Türkler, 1353 - 56 da Süleyman Paşa komutasında Çanakkale Boğazı'nı geçmiş ve Balkanlar'da fütuhata başlamışlardır. Türk ilerleyişini durdurmak için Macar, Sırp ve Ulahlar'dan mürekkep 60000 kişilik bir ordu Edirne yöresinde, sonra Sırp Sındığı denilen yerde bozguna uğratılmıştır (1363). Bu zaferin sonucunda, iki yıl önce alınmış olan Edirne ve yöresi, Sofya ve Batı Trakya Türk topraklarına katılmış, Sırp kıralı ve Bosna-Hersek beyi Osmanlı egemenliğini tanımışlardır. Sırp Devleti'nin çöküntüsünden faydalanan Macar Kıralı Nagy (Büyük) Lajos, Dalmaçya'yı yeniden Macaristan'a katmış, Zeta (Karadağ) Beyi Balşa ise, ülkesini bağımsız ilân etmiştir.

Balkan kavimleri Türkler'e karşı koymayı denemişlerse de Sırp Kıralı Vukasin komutasında birleşen Sırp ve Bulgarlar Meriç yanında yenilmiş (1371) ve Türkler'e vergi vermeğe razı olmak zorunda kalmışlardır. Bir müddet sonra Sırp, Bulgar, Boşnak Hersekli, Arnavut ve Ulahlar bir olarak Türkler'i geri atmak için bir deneme daha yapmış, fakat Kosova'da kesin bir yenilgiye uğramışlardır (1389). Türkler Makedonya'yı kolaylıkla işgal ettikten sonra Eflâk'a doğru yönelmişlerdir. Eflâk voyvodası Türkler'e vergi vermeğe razı olmuştur (1394). B. Y. nda Türkler'in ilerleyişi Hıristiyan dünyasını korkutmuştur. Macaristan'a bağlı Eflâk ve Buğdan'ı savunmak aynı zamanda Türkler'i B. Y. ndan çıkarmak amaciyle, Macar Kıralı Zsigmond, papa Bonifatius IX. un yardımiyle toplanan ve içinde Fransız, İngiliz, İtalyan, Alman, Çek ve Leh şövalyeleri bulunan bir haçlı ordusu başında Türkler'e karşı koymak istemiştir. Müşterek Hıristiyan menfaatleri uğruna Türkler'le savaşan ve bundan sonra 300 yıl benzeri görülmiyen bu büyük ordu Niğbolu'da Yıldırım tarafından yokedilmiştir (1396).

Bundan sonra Türkler Arnavutluk ve Yunanistan üzerine yürümüşlerdir. Arnavut Beyi Yuvan Kastriota yenilmiş (1410), sağlam bir siyasî birlik teşkil etmiyen Arnavutluk dağılmış ve Yanya alınmıştır (1431). Arnavutlar'ın millî kahramanı Yorgi (Gjergj) Kastriota (İskender Bey) Arnavut beylerini birleştirmiş (1444) ve papa ile Macarlar'ın yardımını görerek Osmanlılar'a karşı ölümüne kadar (1468) dayanmıştır.

Bu arada Macaristan'ın güney sınırlarına yaklaşmış bulunan Türkler'i geri atmak için Macarlar büyük bir gayret sarfetmişlerdir. Macar komutanı Hunyadi János, Erdel'de (1442), sonra Niş dolaylarında (1443) Osmanlılar'a üstün gelmiş ve Sofya'ya kadar ilerlemişse de Balkan sıradağını geçememiştir. Türkler, Anadolu'daki ayaklanmalarla uğraşmak zorunda kaldıkları için, Macar Kıralı Ulászló I ile 10 yıllık bir mütareke imzalamışlardır (temmuz 1444). Fakat Ulászló, papa elçisinin ısrarı üzerine ve birçok yerlerden vadedilen yardımlara güvenerek, padişahı hazırlıksız bastırmak için, B. Y. na yeni bir haçlı ordusu sevketmiş, fakat Varna'da yenilmiş ve maktul düşmüştür (10 kasım 1444). Dört yıl sonra Macarlar yeni bir saldırışta bulunmuşlarsa da Kosova'da kesin bir yenilgiye uğramışlardır (1448).

İstanbul'un alınmasından (29 mayıs 1453) sonra, B. Y. nın şimdiye kadar fethedilmemiş olan kısımları da pek çabuk Türkler'in eline geçmiştir. 1459 da Belgrad'dan başka bütün Sırbistan, 1461 de Mora, 1462 de Eflâk, 1463 te Bosna Kırallığı, 1463 ile 1479 yılları arasında Arnavutluk ve Hersek, Türk topraklarına katılmıştır. 1501 de Dıraç'ın ve 1521 de Belgrad'ın düşmesiyle, Karadağ ve Dalmat kıyı bölgesinden başka, bütün B. Y. Türk egemenliği altında birleştirilmiştir.

Türkler dört yüzyıldan fazla B. Y. nın mutlak sahibi idiler. Bu zaman süresince Osmanlı Imparatorluğu askerî bakımdan umumiyetle kuvvetli ve dünyanın en iyi teşkilâtlandırılmış devletlerinden biri idi.

Osmanlı egemenliği zamanında B. Y. nın Hıristiyan ahalisi mülk ve din hürriyetinden faydalanırdı. Avrupa Hıristiyanlarını hırpalıyan mezhep kavgaları burada yoktu. Türkler hiçbir milleti Türkleştirmeğe çalışmadıkları için

herkes kendi dilini serbestçe kullanabilirdi. Bununla beraber, her yıl 6 000 Hıristiyan çocuğunun devşirme usulü ile yeniçeri yetiştirilmesi, Hıristiyanlardan alınan esirlerin İslâmlığı kabul edenlerin Türk topluluğuna sığınması, hususiyle Bosna ve Arnavutluk'ta halkın kitle halinde İslâmlaşması ve askerî yollar üzerinde önemli merkezlerde birçok Anadolu Türkleri'nin yerleştirilmesi B. Y. na geniş ölçüde Türk - İslâm karakteri vermeğe yardım etmiştir.

XVII. yüzyıl sonlarına doğru Türkler'in Orta Avrupa'ya doğru ilerleyişi kesin olarak durmuştur. Karlofça [Karlovci] Antlaşması (1699) gereğince Temeşvar vilâyetinden başka bütün Macaristan, Erdel, Hırvatistan ve Sırbistan'ın bazı parçaları Avusturya'ya, Mora ve Dalmaçya Venedikliler'e geçmiştir. Osmanlı İmparatorluğu, elden giden topraklarına yeniden sahip olmak için, Venedik'e (1715) ve Avusturya'ya (1716) harb açmış fakat Pasarofça [Požarevac] Antlaşması (1718) ile Küçük Eflâk'ı Belgrad'ı içine almak üzere Sırbistan'ın ve Bosna'nın kuzeyini Avusturya'ya, Korfu ile Dalmaçya kıyılarını Venedik'e bırakmak zorunda kalmıştır. Mora Türkler'in olmuştur.

Bundan sonra B. Y. nı ele geçirmek için Avusturya ve Rusya büyük gayretler sarfetmişlerdir. Ruslar, Karadeniz'e ve oradan Akdeniz'e inmek ve Osmanlı İmparatorluğu'nun İslâv ve Ortodoks uyrukları için söz söylemek hakkını kazanmak istiyorlardı. 1736 da Türkler'e harb açarak Karadeniz'in kuzey kıyısını ve Eflâk'ın bir kısmını işgal etmişlerdir. 1738 de Avusturya da harbe katılmış, fakat Belgrad önünde büyük bir bozguna uğramıştır. Avusturyalılar Belgrad'da imzalanan antlaşma ile Bosna'yı, Belgrad ile Sırbistan'ı ve Küçük Eflâk'ı Türkler'e geri vermiş, Ruslar da Eflâk'ın geri kalan kısmını boşaltmışlardır. (1739)

Bununla beraber ne Rusya, ne de Avusturya B. hakkındaki emellerinden vazgeçmişlerdir. Çariçe Yekaterina II. Karadeniz'e inmek, Rus gemileri için Boğazlar'dan geçit serbestliği sağlamak, Eflâk ve Buğdan'ı almak ve Balkan topraklarında Rusya'ya bağlı Ortodoks devletleri kurmak istiyordu. Bu plânı gerçekleştirmek amaciyle, Yekaterina 1765 ten itibaren Karadağ ve Bosnalılar'ı Türkler'e karşı kışkırtmağa başlamıştı. 1768 den 1774 e kadar süren Türk-Rus harbinde Ruslar Eflâk ve Buğdan'a girmiş, sonra Cebelitarık yoliyle Akdeniz'e bir filo göndermiş ve Mora'yı alarak Yunanlılar'ı ayaklandırdıktan sonra Çeşme önünde Osmanlı donanmasını ateşe vermişlerdir (1770). Osmanlı Devleti, Rus tehlikesi karşısında, Avusturya ile gizli bir sözleşme yapmıştır (1771). Buna göre Avusturya, Eflâk ve Buğdan'ın Türkler'e geçmesi için yardım edecek, Türkler de Avusturya'ya para vereceklerdi. Bu harbe Küçük Kaynarca Antlaşması (1774) son vermiştir. Bu antlaşmanın B. Y. nı ilgilendiren hükümleri Rusya'nın Eflâk'ı, Buğdan'ı, Mora'yı ve Yunan adalarını Türkler'e geri vermesi, fakat Boğazlar'dan ticaret gemileri için geçiş serbestliği, Balkan şehirlerinde konsolosluklar açmak ve gerekli gördüğü vakit Ortodoks uyrukları için Osmanlı hükümetinin dikkatini çekmek hakkını kazanması idi.

Bağımsız devletler kurulması: XIX. yüzyıl başlarından sonra, Balkanlar üzerinde hak iddia eden rakipler arasında İngiltere'yi de görüyoruz. Hindistan politikası ve Rusya'nın Boğazlar'a doğru ilerleyişi İngiltere'yi B. Y. ve Doğu Akdeniz ile ilgili meselelerle uğraşmağa zorlamıştır. Balkan meselesi ve «Doğu meselesi» birbirine bağlanmış, bu ise Balkan milletlerinin bağımsız devletler şeklinde Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrılma arzularına bir zaman için set çekmiştir. Çünkü İngiltere'nin menfaati, Ruslar'ı Boğazlar'dan uzak tutmak için, Osmanlı İmparatorluğu'nun toprak bütünlüğünün korunmasını gerektiriyordu.

Osmanlı Devleti'ne karşı, ilk defa, Ruslar tarafından kışkırtılan Sırplar ayaklanmışlardır (1804-1812). Osmanlı hükümeti, Ruslar'ın karışmasına yer bırakmamak için, Miloš Obrenović'i Sırplar'ın önderi olarak tanımış ve Sırbistan'a özerklik vermiştir (1815). Obrenović, 1830 da padişahın bir fermaniyle prens sanını alarak Sırbistan hükümdarı olmuştur.

Arnavutluk'ta 1820 de Tepedelenli Ali Paşa ayaklanarak Epiros'ta bir devlet kurmak istemiştir. Aynı yıl Eflâk ve Buğdan'da da bir isyan çıkmışsa da çabuk bastırılmıştır. 1821 de başlıyan Mora isyanı millî bir karakter almış ve hızla gelişmiştir. Osmanlı hükümeti bunu bastırmak istediği zaman Rusya harb açmıştır. Türkler yenilmiş ve Edirne Antlaşması (1829) ile Eflâk ve Buğdan'a özerklik verdikleri gibi Yunanistan'ın bağımsızlığını da tanımışlardır. Yunanistan bir kırallık olmuş (1830) ve Yunan tahtına Wittelsbach'lı Otto çıkarılmıştır (1832).

Bulgarlar arasında 1836, 1841 ve 1851 de ayaklanmalar olmuştur.

Bu olaylar İngiltere, Avusturya ve Rusya'nın rekabetini körüklüyordu. Çar Nikolay I. İngiltere'ye Osmanlı İmparatorluğu'nun nüfuz bölgelerine paylaşılmasını teklif etmiş, İngiltere'nin bu teklifi kabul etmemesi üzerine Rusya silâha sarılmış, fakat Kırım Harbi'nde (1853-1855) birleşik Türk-İngiliz-Fransız-İtalyan ordusuna yenilmiştir. Bu harbi bitiren Paris Antlaşması (1856) ile Eflâk ve Buğdan'ın özerkliği teyit edilmiş, fakat Küçük Kaynarca Antlaşması ile Balkan Ortodoksları için Rusya'ya sağlanan söz söylemek hakkı kaldırılmıştır.

1859 da Fransa'nın ısrarı üzerine Eflâk ve Buğdan birleştirilerek Rumanya Prensliği kurulmuştur. İlk prens Alexandru Cuza (hük. 1859-1866) devrilince Napoléon III. ün çalışmasiyle Hohenzollern hanedanından Karl (Carol) Rumanya prensi seçilmiştir (1866).

Rusya, 1850 den başlıyarak Balkanlar'da uyguladığı Panislâvizm (bütün İslâvlar'ın bir yönetim altında birleştirilmesi) propagandasına yeniden hız vermiştir. 1867 de Moskova'da bir Panislâv kongresi toplanmış, ayrıca merkezi Moskova olmak üzere Bükreş'te, Sırbistan, Bosna, Hersek, Karadağ ve Bulgaristan'da şubeleri bulunan bir Panislâv Komitesi kurulmuştur. Panislâv propagandasının etkisi altında Sırplar Büyük Sırbistan'ı diriltmek hayaline kapılmışlardır. Bu plânı gerçekleştirmek ümidiyle Sırp prensi Mihail Obrenović (hük. 1860 - 1868) Rumanya (1867), Yunanistan (1867), Karadağ ve Bulgar Komitesi (1868) ile antlaşmalar yapmıştır. Obrenović'in öldürülmesi (1868) üzerine bu plân suya düşmüştür.

Bulgaristan'da (1867, 1876), Girit'te (1867, 1868) ve Bosna-Hersek'te (1876) Ruslar'ın desteklediği yerli isyanlar çıkmıştır. Bulgarlar Rum kilisesinden ayrı, millî bir Ortodoks kilisesi kurmaları hakkını elde etmişlerdir (1871).

Fakat birdenbire önemli bir hâdise olmuştur. Çar Aleksandr II. Türkler'le hesaplaşmağa karar vermiş ve Habsburglar'la barışmak için İslâv menfaatlerine aykırı bir harekette bulunmuştur: gelecekteki bir Rus Türk harbinde Avusturya'nın ve dolayısiyle Almanya'nın tarafsızlığını sağlamak için Reichstadt (Çekçe: Zákupy) Antlaşması (1876) ile imparator Franz Joseph'e Bosna Hersek'i bırakmıştır. Bunun üzerine Rusya Türkiye'ye harb açmış (1877) ve

Yeşilköy (Ayastefanos) önlerine kadar gelmiş, fakat İngiltere ve Avusturya - Macaristan'ın harbe karışmasından korkarak Ayastefanos'ta Türkler'le barış yapmıştır (3 mart 1878). Ayastefanos Antlaşması ile, Karadeniz'den Ege Denizi'ne kadar uzanan ve B. Y. nın yarısından çoğunu içine alan büyük bir Bulgaristan kurulacak, Sırbistan, Karadağ, Rumanya tam bağımsızlığa kavuşacak ve sınırlarını genişleteceklerdi Fakat Rusya. Almanya, Fransa, İngiltere, Avusturya - Macaristan ve İtalya'nın katılmasiyle Bismarck'ın başkanlığında toplanan Berlin Kongresi (13 haziran - 13 temmuz 1878) Ayastefanos Antlaşması'nı değiştirmiş, büyük Bulgaristan yerine Osmanlı Devleti'ne bağlı küçük bir Bulgaristan kurulmuş, Makedonya Osmanlı Devleti'ne ıslahat yapmak şartiyle geri verilmiştir; Doğu Rumeli, Bab-ı Âli tarafından atanacak Hıristiyan bir valinin yönetiminde özerkliğe kavuşacak, Sırbistan, Karadağ ve Rumanya tam bağımsızlık kazanacaklardır. Bosna-Hersek, Osmanlı hükümranlığına dokunulmamak şartiyle Avusturya'nın yönetimine bırakılmış, bundan başka Sırbistan'ı Karadağ'dan ayıran Yenipazar sancağında garnizonlar bulundurması için Avusturya'ya müsaade verilmiştir.

Berlin Kongresi'nden Balkan Harbleri'ne kadar (*1878-1912*): Berlin Kongresi'nden sonra Avusturya-Macaristan'ın B. Y. üzerindeki nüfuzu çok kuvvetlenmişti. Yeni kurulan devletler arasında ise rekabet hemen başlamıştır. Bir yandan Bulgarlar ve Sırplar, öte yandan Bulgarlar ve Yunanlılar arasında Makedonya başlıca rekabet konusunu teşkil ediyordu. Emellerini gerçekleştirmek için, Balkan milletleri büyük devletlerin yardımını sağlamağa çalışıyorlardı. Sırplar Avusturya - Macaristan'a, Bulgarlar da Rusya'ya güveniyorlardı. Sırbistan prensi Milan Obrenović (hük. 1868-1889). Avusturya'nın telkini üzerine, 1882 de Sırbistan kıralı sanını takınmıştır. Az sonra meydana gelen gizli bir antlaşma ile, Sırbistan Bosna-Hersek'ten vazgeçmek şartiyle Makedonya'yı ele geçirmesi için Avusturya'dan yardım göreceği va'dini almıştır. Karl Hohenzollern'in hükümdarlığı altında 1881 de prenslikten kırallığa geçen Rumanya, Almanya-Avusturya politikasına yaklaşarak, 1883 te Üçlü Bağlaşma'ya katılmıştır.

Sırp-Bulgar rekabeti 1885 te bir harb şeklinde patlak vermiştir. 1885 eylûlünde Doğu Rumeli Bulgarları ayaklanmışlar, bunun üzerine Bulgaristan Prensi Battenberg'li Aleksandır, Doğu Rumeli'nin Bulgaristan'la birleştiğini ilân etmiştir. Avusturya ve belki Rusya tarafından cesaretlendirilen Sırbistan, «Balkan bölgesinin siyasî muvazenesi» ni korumak için, Bulgaristan'a harb açmıştır (13 kasım 1885). «On günlük» Sırp - Bulgar harbi Bulgarlar'ın zaferiyle sonuçlandıktan sonra, herhangi bir İslâv devletinin büyümesi aleyhinde olan Avusturya'nın isteği üzerine Bükreş Antlaşması yapılmıştır (3 mart 1886).

Bu olaylardan sonra Bulgar dış politikasında bir çeşit kararsızlık görülüyordu. Battenberg'li Aleksandır'ın tahttan feragati (1887) üzerine iktidara gelen prens Ferdinand von Sachsen - Coburg - Gotha ve başbakan Stambulov'un çalışmaları ile Bulgaristan Rus himayesinden kurtularak Avusturya-Macaristan'a yaklaşmıştı. Bulgarlar'ın yeniden Ruslar'a yaklaşması ancak veliaht Boris'in Ortodoks mezhebini kabulü üzerine mümkün olmuştur.

Sırp-Bulgar harbinden sonra gelen yılları, Balkan devletleri arasındaki anlaşmazlıkları kaldırmak için girişilen uğraşmalar (Sırp-Bulgar-Rumen askerî antlaşması plânı [1880], Yunan-Sırp-Bulgar bağlaşması plânı [1891]) karakterize eder. Fakat bu uğraşmalar Balkan milletlerinin karşılıklı güvensizliği ve birbiriyle zıt emelleri yüzünden başarısız kalmıştır.

1897 de Girit yüzünden çıkan Türk-Yunan harbinde Yunanlılar yenilmişlerdir. Bu harbde Bulgaristan tarafsız kaldığı için, Osmanlı Devleti Bulgaristan prensini Doğu Rumeli genel valisi olarak tanımıştır.

1903 te Aleksandar Obrenović'in öldürülmesi üzerine Petar Karagjorgjević'in Sırbistan tahtına çıkması Sırp dış politikasında değişikliğe sebep olmuştur. Sırp Radikal Partisi başkanı. Rus dostu ve Bulgar düşmanı olan Nikolay Pašić başbakan ve dışişleri bakanı olduktan sonra kesin bir Avusturya-Macaristan aleyhtarı politika gütmeğe başlamıştır. Sırp dış politikasının bu değişmesi, Japonlar'a yenildikten sonra eski Balkan politikasına dönen Rusya'nın işini kolaylaştırmış oluyordu.

1908 yılına ait önemli olaylardan Türkiye'de İkinci Meşrutiyet'in ilânı. Avusturya'nın Bosna-Hersek'i işgali (4 ekim) ve Bulgaristan'ın prenslikten bağımsız çarlığa geçmesi (5 ekim) anılabilir.

Avusturya'nın Berlin Antlaşması'na aykırı olarak Bosna Hersek'i işgali milletlerarası politikada çok gergin bir hava yaratmıştır. Avusturya, Türkiye'yi, Rusya'yı, Sırbistan'ı Karadağ'ı ve İtalya'yı yatıştırmak için, kıtalarını Yenipazar sancağından çekmiştir. Rusya işe karışmağa hazırlanıyordu; ancak Almanya'nın Avusturya'yı tutacağından korkarak harbden vazgeçmiştir.

1909 da Sırplar ve Bulgarlar Makedonya'nın paylaşılması hususunda gizli bir antlaşma yapmak için, Belgrad'da Rus elçisiyle görüşmüşlerdir.

1910 da Karadağ prensi Nikita kıral sanını takınmıştır.

Balkan Harbi (*1912-1913*): Balkan Harbi'nden sonra B. Y. nın haritası esaslıca değişmiştir. Bu harbleri bitiren Bükreş Antlaşması (ağustos 1913) ile Sırplar Orta ile Kuzey Makedonya'yı, Yunanlılar Epiros'u, Güney Makedonya'yı, Selânik ve Kavala'yı, Rumenler Dobruca ile Silistre'yi, Bulgarlar ise Doğu Makedonya ile Batı Trakya'yı ve Dedeağaç'ı almışlardır. Arnavutluk, Osmanlı Devleti'nden ayrılmıştır. Bk. Arnavutluk BALKAN HARBİ.

Birinci Dünya Harbi (*1914-1918*) *ve bundan sonraki olaylar* Birinci Dünya Harbi'nde Sırbistan, Karadağ, Rumanya ve Yunanistan, İtilâf Devletleri tarafını tutmuş; Türkiye ve Bulgaristan Merkez Devletleri (Almanya, Avusturya Macaristan) tarafında savaşmıştır (bk. BİRİNCİ DÜNYA HARBİ). Bu harbden sonra Paris civarında imzalanan barış antlaşmaları ile Sırbistan'a Hırvatistan, Bosna-Hersek, Karadağ, Dalmaçya, Avusturya ve Macaristan'ın önemli parçaları katılmak suretiyle Yugoslavya adını taşıyan yeni, büyük bir devlet yaratılmıştır. Bu suretle Karadağ haritadan silinmiştir. Rumanya Erdel'i, Besarabya'yı ve Dobruca'yı, Yunanistan ise Batı Trakya'yı almıştır. Buna karşılık Bulgaristan Dobruca'yı, Makedonya ve Trakya'yı kaybetmekle küçülmüştür. Arnavutluk millî emellerine yine kavuşamamıştır.

Bu suretle bir yandan emelleri haddinden fazla tatmin edildiği için status quo üzerinde ısrar eden bir üstün devletler (Yugoslavya, Rumanya, Yunanistan) grupu, öte yandan barış antlaşmalarının değiştirilmesi için savaşan devletler (Almanya, İtalya, Macaristan)e yaklaşan gayrimemnun bir blok (Bulgaristan. Arnavutluk) yaratılmıştır. 1930 da başlıyan dünya ekonomik buhranı Balkan devletlerinin ziraatini çok sarsmıştır. Bu devletler toprak ürünleri için biricik piyasayı Almanya'da bulunca, az çok ekonomik ve yavaş yavaş siyasî bakımdan da Almanya'ya bağlanmağa başlamışlardır. Balkan

devletleri arasında siyasî veya hiç olmazsa ekonomik işbirliği meydana getirmek için sarfedilen gayretler, bu devletleri birbirinden ayıran toprak meseleleri yüzünden çıkmaza girmiştir. İkinci Dünya Harbi (1939 1945) yaklaştıkça bu devletler Alman nüfuzu altına giriyorlardı. İtalya ise Arnavutluk'u işgal etmiştir (7 nisan 1939).

İkinci Dünya Harbi (b. bk.) nde B. Y., Güney Arnavutluk'ta İtalyan - Yunan Harbi (1940-1941) Yugoslavya ve Yunanistan'da Alman yıldırım harbleri (nisan 1941) ve Ruslar'ın Rumanya yoliyle Bulgaristan'a girişi (1944 ün son ayları) gibi önemli hâdiselere sahne olmuştur.

1940 ile 1944 arasında B. Y. Almanya'nın mutlak egemenliği altında bulunuyordu. Viyana kararı (30 ağustos 1940) ile Erdel'in doğu kısmını Macaristan'a geri veren Rumanya Bulgaristan'a da Dobruca'nın güney kısmını bırakmıştır. Yugoslavya parçalanmış. yerine Sırbistan, Hırvatistan ve Karadağ kurulmuştur. Yunanistan yenildikten sonra Batı Trakya Bulgaristan'a geri verilmiştir.

İkinci Dünya Harbi'nden sonra B. Y. nın siyasî durumu önemli değişikliklere uğramıştır. Rumanya Doğu Erdel'i yeniden topraklarına katmışsa da Besarabya Rusya'da, Güney Dobruca Bulgaristan'da kalmıştır. Yunanistan Bulgaristan'dan Batı Trakya'yı geri almış, Yugoslavya da eski sınırları içinde yeniden kurulmuştur. İtalyan topraklarından Zara ve Lagosta Yugoslavya'ya, Sazan Adası Arnavutluk'a geçmiştir.

Dört krallık, yani Yugoslavya, Rumanya, Bulgaristan ve Arnavutluk halk cumhuriyeti olmuş, her dört devlette de komünist rejimler kurulmuş ve Yugoslavya müstesna diğer üç devlet Sovyet Rusya'nın peykleri arasına katılmıştır.

BALKANLAR (Türkçe'de dağ, yahut ormanlık dağ anlamına, Bulgarca'da ve Sırpça'da: *Stara Planina* = eski dağ, Eskiçağ'da: *Haemus*), Balkan Yarımadası'nın kuzeydoğusunda sıradağlar. B. Doğu Sırbistan Dağları ile Banat Dağları üzerinden Güney Karpatlar'a (Transilvanya Dağları) bağlanır. B. batıda Timok vadisi ile Karadeniz kıyısındaki Emine Burnu arasında doğu - batı doğrultusunda uzanır. Uzunluğu 600, genişliği 20 - 45 km dir. Yüksekliği Yumrukçal doruğunda 2 375 m ye erişir. B. üzerinde otuz kadar geçit vardır ; bunlardan en önemlileri Şipka (1 335 m), Plevne ile Filibe arasında Trayan (1 651 m), Tırnova ile İslimye (Slivno, Sliven) arasında Demirkapı (1 097 m) ve Varna ile Burgaz arasında bulunan Akboğaz (427 m) geçitleridir. B. ın ortalama yüksekliği 2 000, geçitlerinin ortalama yüksekliği 1 500 m dir.

Tuna Bulgaristanı, Tuna Nehri ile B. ın etekleri arasında bir kretase masasıdır ve akarsuların açtıkları derin vadilerle yarılmıştır. Bunun güneyinde kıvrımlı Kretase kalker ve filiş alanına, sonra Paleozoik ve daha eski kristalin külteler alanına geçilir. Bu kıvrımlı bölge asıl B. dır. Güneyde, Kızanlık (Kazanlık) çukuruna doğru inen yamaçlar daha diktir. Adı geçen çöküntü hendeğinde sıcak su kaynakları ve genç volkanlar vardır; fakat Timok vadisinden Burgaz Körfezi'ne kadar uzanan bu uzun çukurda birlik vücuda getiren bir akarsu sistemi yoktur; yalnız batı ve orta bölümlerinde Tunca Nehri'nin yukarı bölümü akar.

B, üç bölüme ayrılabilir: 1 — Batı Balkanlar: Doğu Sırbistan Dağları'ndan Timok vadisi ile ayrılır ve İsker yarmavadisine kadar uzanırlar. Bu bölümün doğrultusu kuzeybatı - güneydoğudur ve en eski kültelerin Perm öncesindendir. Sofya'yı Tuna Bulgaristanı'na ve Tuna boylarına bağlıyan demiryolu İsker vadisinden geçer.

2 — Orta Balkan (Koca Balkan): İsker vadisi ile Demirkapı geçidi arasındaki bölümdür. Burada doruklar genel olarak Mezozoik bir örtü taşır ; Bu örtünün kalktığı yerlerdeki yüksek tepeler granitlerden meydana gelmiştir.

3 — Doğu Balkan: Demirkapı geçidinden Karadeniz kıyısına kadar uzanır; bunun Küçük Balkan ve Emine Balkan adiyle anılan bölümleri vardır. Doğu Balkan diğerlerinden hafif kıvrımlıdır; basık ve az yüksektir (1 000 m).

B. Tuna Bulgaristanı ile Güney Bulgaristan arasında klimatik bir sınırdır. Kuzey yamaçlar kayın ve meşelerle kaplıdır. Burada henüz birçok yaban hayvanları barınabilmektedir. Güney yamaçlar, genel olarak çıplaktır.

Kızanlık çukurunun güneyindeki dağlara Anti Balkan (Karacadağ) denir. Bunlar Sofya'nın doğusunda başlar; yükseklikleri 1 572 m yi geçmez; doğuya doğru çabuk alçalır. Anti Balkan, Doğu Rumeli Çukurovası'nı kuzeyden sınırlar.

BALKAR TÜRKÇESİ, Kuzey Kafkasya'da, Kabardi-Balkar Muhtar Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti (Kabardino-Balkarskaya Avtonomnaya Sovetskaya Sotsialistiçeskaya Respublika) nin Balkariya denilen güneybatı kısmında konuşulan bir Türk diyeleği.

Türk diyelekleri arasındaki yeri: Güneyinde bulunan Kafkas sıradağları bu diyeleği Gürcî ve Svan dillerinden ayırır. Güneydoğuda Oset dili, doğu ile kuzeydoğuda Kabarday (Çerkez) dili, kuzeybatıda da Karaçay Türkçesi komşularıdır. Bu diyelek toplu olarak Çerek, dağınık olarak da Çegem ve Baḫsan vadilerinde konuşulur. Baḫsan diyeleği Karaçay diyeleğine girişmiş, ve karışık bir şekil almıştır. Asıl Balkarca, güneybatıda Bızıngı veya Bezengi köyünün dolaylarında konuşulan Bızıngı ağzında görülür. Balkariya'nın dışında, Nal'çik merkezinde ve Kabarday dili alanında da serpili olarak konuşulur. Bütün Kafkasya'da Balkarca konuşanların sayısı 50 000 kadardır. Balkarlar'la Karaçaylar Balkar diline *Malkar-til* (= Balkar dili) veya *tau-til* (= dağ dili) derler. Kabardaylar bu dili konuşanlara *Kuşḫa* (= dağlı) adını vermişlerdir. Bazılarına (V. F. Miller. v b.) göre, *Balkar* adı *Bulgar/Bolgar* adiyle ilgili bulunmaktadır. J. Markwart da özel adlara dayanarak, Balkarları eski Kafkas Bulgarları'yle bir saymıştır. A. Zeki Velidi Togan (*Ibn Faḍlān's Reisebericht.* Leipzig 1939 s. 200 - 203; *Völkerschaften des Chazarenreiches in neunten Jahrhundert* [«Kőrösi Csoma-Archivum» da, cilt III/1. 1940, s. 45-46]) a göre Balkarca, Kazan Tatarcası ile birlikte, eski Bulgar - Suvar Türkçesinin ahfadıdır, çünkü Balkarcada ve Kazan tatarcasında bulunup başka Avrupa Türk diyeleklerinde raslanmıyan bazı kelimeler vardır, *alay* (= öyle), *tügerek* (= yuvarlak), *kavda* (= nerede), *katımda* (= yanımda), *müyüş* (= köşe), *bike* (= hanım), *narat* (= çam ağacı), *çüyün/çügün* (= dökme demir), *çöple* (= topla) gibi. Fakat müellifin, kelime hazinesine dayanan bu iddiası yerinde olmasa gerek, çünkü bu kelimelerin hepsi Kıpçak asıllı öbür Türk diyeleklerinde, bir kısmı da Oğuz kolunda da vardır (krş. *müyüş* = köşe: Anadolu Türkçesi *büküş* = dönemeç, viraj); bazısı da, meselâ *narat*, Mogolcadan alınmadır. Aynı yazara göre, eskiden Çuvaşça gibi l/r esaslı (Lir - Türkisch) olan Balkarca ile Kazan Tatarcası, sonradan yani XV. - XVI. yüzyıldan önce, ş/z esaslı (Šaz - Türkisch) olmuşlardır.

Balkar dili, yaşıyan Türk dilleri sınıflamasına göre (Çuvaş ve Yakut Türkçeleri hariç), Kuzeybatı veya Kıpçak denilen bölümdendir (bk. M. Räsänen: *Materialien zur Lautgeschichte der türkischen Dialekten,* Helsinki 1949). Komşusu olan Karaçayca ve Hazar kıyılarındaki Kumuk ve Noğay Türkçeleriyle beraber, Kıpçak kolunun Kafkas ya'daki Güney bölümünü meydana getirir. Bunlar içerisinde en yakın akrabası Karaçayca'dır. Başka bir sınıflamaya göre (A. Samoyloviç: *Nekotorıe dopolneniya k klassifıkatsii turetskih yazıkov,* Petrograd 1922), Balkar dili, Türk dillerinin z— grupunun y— kısmının *tau bol-, kılğan* grupundandır. Yani, bu dilde, *azak* veya *adak* yerine, bizde de olduğu gibi, *ayak; tağ* yerine *tau* (bizde: *dağ*); bizdeki *olmak* kelimesi yerine *bolmak: kalan* yerine de *kalğan* şekilleri kullanılır. Buna karşılık, Çağatay grupunda *tağlık* (bizde: *dağlı*) denildiği halde, Balkarca'da ve akraba dillerde bu kelime *taulu* şeklindedir. Bu dilde *ben* yerine *men* kullanılması, kelime başlarında çok kere g yerine k (meselâ *gelmek* yerine *kelmek*), d yerine de t (meselâ *doymak* yerine *toymak*) gelmesi bizdeki y'nin de c/j/z grupundan bir sesle karşılanması (aşağıya bk.), Kıpçak bölümünün ortak özelliklerindendir Bk. KIPÇAK DİLİ.

Balkar dili ile Karaçayca arasında konsonantizm bakımından başlıca farklar şunlardır: 1 — Karaçayca'da kelime başlarında bulunan ç'-, k'-, ḳ'-, ve t'- aspire (b. bk.) seslere karşılık Balkarca'da aspirasyonsuz konsonlar vardır. Karaçay *t'au* (= dağ), *k'elirge* (gelmek), *ç'auḳ'a* (= ka rakarga), fakat Balkar *tau, kelirge, çauka.* Bahsan ve Çegem ağızları Karaçayca ile Balkarca arasında bir geçiş teşkil ettikleri için, buralarda bu konson hafif aspirasyonla telâffuz edilir. 2 — Bazı dilciler (W. Pröhle) in müşahedesine göre, Karaçayca'da kelime başlarında e-, ö-, ve ü-vokallerinden evvel bir y- geldiği halde Balkarca'da bu ilâve yoktur, Karaçay *yeşik* (= eşik), *yögüz* (= öküz), *yüç* (= üç), fakat Balkar *eşik, ögüz, üts.* Karaçaylar dillerinde böyle bir katma bulunmadığını söylüyorlar. 3 — Karaçayca'daki ç sesine karşılık Balkarca'da hemen daima ts afrike (b. bk.) sesi bulunur, meselâ Karaçay *ç'eç'ek* (= çiçek), *ç'üy* (= tüy), *ç'ögüç* (= çekiç), fakat Balkar *tsetsek, tsüy, tsögüts.* Bu misallerden birinden de, bizde kelime başı t'nin bu dillerde bazan afrike'leştiği (t > Karaçay t + ş, Balkar t + s) anlaşılıyor. Balkarca'da l ile t'den evvel gelen ç sesi ᵗs merhalesinden geçerek ş olur, meselâ Karaçay *k'üç* (= güç), *k'üçlü,* Balkar *küts küşlü;* Karaçay *aç* (= aç!), *açtım,* Balkar *ats aştım* (= açtım), *zaş aş tı* (= çocuk açtır; *ats tı* değil). 4 — Bizde kelime başı y'ye karşılık Karaçayca'da c bulunduğu halde Balkarca'da (kelime ortasında da c > z) z (dz) ile karşılanır, Karaçay *col* (= yol), *cürek* (= yürek), *cumuşak* (= yumuşak), *inci,* fakat Balkar *zol, zürek, zumuşak, inzi.* Türkiye Türkçesi y: Karaçay c: Balkar ts; Türkiye Türkçesi y: Karaçay c: Balkar j şeklinde ses tekabülleri de vardır, meselâ Karaçay *caprak* (= yaprak), Balkar *tsaprak;* Karaçay *cet'i* (= yedi, 7), Balkar *jeti;* Karaçay *cumarık* (= bir çeşit keklik), Balkar *jumaruk.* Ayrıca Karaçay *colduz* (= yıldız), Balkar *dolduz* gibi müstesna şekillere de raslanır.

Balkarcanın yapısı: Vokalizm: Bu diyelekte açık e (ä) den başka kapalı e (é) de vardır, fakat çok kullanılmaz. Bizde de olduğu gibi, o ve ö vokalleri kelimenin yalnız birinci hecesinde bulunabilirse de, assimilasyon etkisi altında ikinci heceye de gelebilir, *ölgen > ölgön* (= ölmüş), *üyde > üydö* (= evde), gibi. Ou, öü, au, ıu, eü, iü diftongları göze çarpar; bunlardan bazısı ağ, oğ, v. b. konsonlu şekillerden olmadır, *tağ > tau* (= dağ), *küdegü* (Uygur *küδegü*) > *kiyeü* (= güveyi), gibi. Bu diftonglardan sonra ı, i,'li değil, u, ü'lü heceler gelebilir, meselâ *tau: taunu* (= dağın: *taunı* değil). Buna karşılık ay, ey, uy, ıy, oy, öy, üy, iy hecelerinden sonra gelen vokaller y'den evvelki vokalle uyuşur, *üyni* yerine *üynü* (= evin), gibi. Y konsonu, kendinden evvelki heceye ait olup bitişiğinde bulunan a, ı, u vokallerini, vokal ahengine bakmadan, sırasiyle i, i, ü'ye çevirir, meselâ *yıyıl* (= yığıl) > *ziyıl; tayaḳ* (= dayak, değnek) > *tiyaḳ; buyur* (= buyur) > *büyur.* Au (< *ağu) > ou, ve eü > öü (önceki hecedeki ö/ü'nün etkisiyle) değişimleri tipiktir, meselâ Hakaniye *buzagu* (buzağı), Kuman *buzau,* fakat Balkar ve Karaçay *buzou;* Karaçay *üç'eü* (= üçler), fakat Balkar *ütsöü.* Balkarca'da, diftonglardan hemen sonra, vokalle başlıyan bir hece geldiği zaman, diftongun son unsuru konson sayılır, *tauuŋ* (= senin dağın), *kiyeüüm* (= güveyim), gibi. Konsonantizm: Balkar konsonantizmindeki özellikler, ts, j, ve f seslerinin bulunması, ve z'nin dz afrike (b. bk.) sesine çalmasıdır. Başka Türk dillerinde de bulunan ḫ ve ŋ konsonları burada da vardır. Bazı yerlerde konson ikizleşir, *katı* ve *kattı* (= katı), *aya* ve *ayya* (= korumak), gibi. Kelime ortalarında olduğu gibi, sonlarında da ötümsüz (sourd) konsonlardan evvel gelen k, ḳ, ve p sesleri sırasiyle ḫ', ḫ, ve f seslerine çevrilir, meselâ *eşik: eşiḫ'te* (= eşikte); *aḫsaḳ* (= aksak): *aḫsaḫ tay* (= aksak tay); *tepse* veya *tefse* (= dans etmek); *taptım* veya *taftım* (= buldum); *utsup ketti* veya *utsuf ketti* (= uçup gitti), gibi. Kelime sonlarında, vokalle başlıyan soneklerden veya başka kelimelerden evvel, k > g; ḳ > ğ; p > b değişiklikleri meydana gelir, meselâ *eşik: eşig allında* (= eşik önünde), *ḳonaḳ: ḳonağ üy* (= misafir evi [odası]); *tap-* (= bulmak): *tabarsan* (= bulacaksın); *köp* (= çok): *köb aḫtsa* (= çok para). Türlü assimilasyon, düşme, ve metatez hallerine de raslanır: *endi > enni* (= imdi, şimdi); *erinle > erille* (= dudaklar); *ütsün > ütsü* (= üçün, için); *boyunsḫa > boyunsa* (= boyunduruk); *edigiz > ēgiz* (= idiniz); *atsḫıts* (krş. Karaçay *aç'ḫıç'* = anahtar) > *aḫtsıts; bıtsḫı > bıḫtsı* (= bıçkı); *zırtılğan > zıltırğan* (= yırtılmış). Başta y düşmesi de ayrı bir olaydır, *yaḫşı > aḫşı,* gibi. Hususiyle, Kumancada da olduğu gibi, r'nin düşmesi (meselâ *öltürürge > öltürge* = öldürmek; *alırğa > alğa* = almak; *bolurlukman > bollukman* = olacağım; çoğul [cemi] ekinde de *üyler > üyle* = evler, *atlar > atla* = atlar) ve fiil çekimindeki *-man* ekinin *-ma* şeklinde de söylenmesi (meselâ *kalaman > kalama* = kalırım) göze çarpar. Kelime sonunda vokal düştüğü zaman, konson ötümsüzleşir, *kalğandı > kalğant'* (= kaldı), *kelgendi > kelgent'* (= geldi), gibi.

Morfoloji: İsim çekiminde genitif -ni (meselâ *ata: atanı* = babanın; *ḳol: ḳolnu* = kolun; *kelin: kelınni* = gelinin), datif -ga (meselâ *ḳonaḳ: ḳonaḳḳa* = konağa; *teve: tevege* = deveve; *egets: egetsḫe* = kızkardeşe; assimilasyon'la *kün: künne* = güne), akkusatif -nı (genitif ekiyle birdir; meselâ *ḳol, ḳolnu* = kolu), lokatif -da (meselâ *ḳol: ḳolda* = kolda; labial attraksiyon'la [b. bk.] *üy: üydö* = evde), ablatif -dan (meselâ *ḳol: ḳoldan* = koldan; assimilasyon ve labial attraksiyon'la *üy: üydön* = evden, *kün: künnen, künnön* = günden) ekleriyle yapılır; bu ekler ince ve kalın vokal uyumu kuralına göre değişebilir. Bundan

başka, ekuatif (équatif) değerde olan -lay/-ley (meselâ *sülay* = su gibi; *bulay* = bu gibi, böyle) ve -tsa (<*-ca, ki vokal uyumuna tabi değildir; meselâ *sen etḫentsa* = ettiğin gibi; *men aytḫantsa* = dediğim gibi) ekleri de vardır; -kı/-gi/-ḫi eki hususiyle zaman için kullanılır, *kış: kışḫı/kışḫıda* = kışın; *zaz: zazğı/zazğıda* = yazın (= ilkbaharda), gibi. Zaman için, teşkil eklerinden -lık da kullanılır, *ipyirliḫ'te* = akşam üzeri, gibi. Çoğul işareti olarak -la(r) /-le(r)'den başka, vokale göre -lö(r) de kullanılır, meselâ *atla(r)* = atlar, *eḫtsile(r)* = keçiler, *üylö(r)* = evler. Şahıs zamirleri *men, sen, o, biz, siz, ala(r)* 'dır. *Kesim* (= kendim), *kesin* (= kendin), v. b. şekilleri de vardır. İyelik (mülkiyet, possessif) zamir ekleri şöyle kullanılır: *atam, atap, atası. atabız* (= atamız), *atağız* (= atanız), *ataları*. İsim tamlamasında zamir bazan atılır, *alma teregi* (= elma ağacı) yerine *alma terek*, gibi. Sayı adları şunlardır: *bir, eki, üts, tört, beş, altı, jeti, segiz, toğuz, on*, v. b.; *bir zol* = bir defa; kesirler şöyle kullanılır: *zarım* = yarım, *eki bıla zarım* = iki buçuk, *t rt etip ütsü* = dörtte üçü. Fiil çekiminde başlıca şekiller şunlardır: Şimdikilik (*-yor*'lu şekil yoktur) ve geniş zaman: *alama(n), alasa(n), aladı* veya *alat*'; *alabız, alasız, alalla* veya *aladıla* = alırım, v. b. Bunun olumsuz (menfi) şekli: *almayma(n). almaysa(n)*, v. b. = almam, v. b. Bitmemiş zaman (imperfectum): *alay edim. alay edip*, v. b. = alırdım, v. b. Di'li geçmiş zaman: *aldım, aldıp, aldı; aldık, aldığız, aldıla(r)*. Bitmiş zaman (perfectum): *alğanma(n)* = almışım, v. b. Bitmişlik öncesi (plusquam-perfectum): *alğan edim* = almış idim, v. b. Gelecek-lik: *alırma(n)* veya *alman, alırsa(n)* = alacağım, alacaksın, v. b.; bu şekil gerçekte «geniş zaman» (yani, bizdeki *alırım, alırsın*) olduğu halde, geniş zamanın yalnız gelecekliği için kullanılır, tıpkı Azerîce'de de olduğu gibi (bk AZERÎ TÜRKÇESİ). Gelecek zamanda kesinlik göstermek için *allıkma(n), allıḫsa(n), allıḫtı* = muhakkak alacağım, v. b. şekilleri kullanılır. Şart, bizde de olduğu gibi -sa, dilek ise -gay ekiyle yapılır, meselâ *alğay edim* veya *alğayem* = ala idim, *kelgey edip* = gele idin Participium'da -ğan eki kullanılır, *kalğan* = kalan, *kelmegen* = gelmiyen, gibi. Gerundium'lardan bazı şekiller şunlardır: *almay* veya *almayın* = almayıp, almıyarak; *allık* veya *alırlık* = alacak, almak istiyen; yine -lık ekiyle *netsig eterligimmi körgüts* = ne edeceğimi göster; aynı ek dilek için de kullanılır, *ey atap ana it bolluk* = ey, baban anan it olası, gibi. Zamanda «hemen» anlamı için -lay eki ve *bıla* kelimesi kullanılır, *üyüne kelgelley* = evine gelir gelmez, evine gelince *men anı körgön bıla tanığanman* = ben onu görür görmez tanıdım. Karşıtlık (adversatif) fikrini vermek için özel şekiller vardır, *men bulay aytḫallıkka* = ben böyle dedimse de. Eklerden -tsı (<* -ce), «kadar» değerinde kullanılır, *kış bolguntsu* = kış oluncaya kadar, *men kelgintsi* = ben gelinceye kadar. Aynı şekilde olan fakat -ce değil -ci şekline bağlı bulunan -tsi ekinin de kullanılış şekli şöyledir: *konaḫ kelütsü üy* = konağa gelici evi (= misafir odası), *tışına tsigutsu eşik* = dışarı çıkıcı eşik (= çıkış kapısı). Kalan şekillerden *aytḫanın* = söylediğim (şey), *etḫ'eni* = ettiğim (şey), *kim bolganıpı bilmeyme* = senin kim olduğunu bilmiyorum, *men aytḫannı eterligesen* = söylediğimi yapacak isen, *ol kelgende* = o geldiğinde, gibi tipleri de bu arada anmak gerekir.

Balkar dili eskiden Arap harfleriyle yazılırdı. Rus İhtilâli'nden sonra, 1939 a kadar, Karaçayca için düzenlenen Lâtin esaslı alfabeyi Balkarlar da kullandılar. 1939 dan beri İslâv esaslı bir alfabe kullanılmaktadır; bk. KARAÇAY TÜRKÇESİ. Balkar halk edebiyatı Karaçaylar'ınki kadar zengin değilse de, folklorunda değerli epik ve lirik şiirlerle, bilmeceler, ve masallar vardır. Bk. W. Pröhle: *Balkarische Studien* («Keleti Szemle» dergisinde, cilt XV [1914-15], s. 165-276, cilt XVI [1915-16], s. 104-243).

BALKARLAR, Kuzey Kafkasya'da, Kabarda-Balkar bölgesinde bir Türk kavmi. Nüfusu 43000 i bulmaktadır. Başlıca işleri davarcılıktır. Bazı bilginler B. adının Bulgar veya Bolgar'dan geldiğini söylerler. B. ise, kendilerine Malkar derler; ve bunun kendilerini Kırım'dan buraya göç ettiren Malkar adında bir başkan ile ilgili olduğunu söylerler. Bk. BALKAR TÜRKÇESİ.

BALKAŞ GÖLÜ (Balhaş. Kalmuk dilinde «büyük» anlamında; Kırgızca'da: Aktengiz ve Aladengiz), Asya'nın Aral ve Baykal göllerinden sonra gelen büyük gölü. Yüzölçümü 18400 km^2. Alatav ve Tienşanlar'ın kuzeyinde, dik ve kayalık kıyılariyle B. G. nü sınırlıyan Kırgız bozkırlarının güneyindedir. Denizden yüksekliği 274 m, uzunluğu 640, genişliği 90 km, en derin yeri 20 m kadardır. Suları, ayağı bulunmamakla beraber tatlı, yalnız bazı körfezlerde tuzludur. B. G. kasım ayı sonlarından nisan başlarına kadar buz tutar. Kıyıları yerleşilmemiştir. Güney kıyısının kamışlıkları arasında domuz ve diğer bazı yaban hayvanları bulunur. Buzul çağında çok daha geniş bir alan kaplamış bulunan B. G. tarih çağlarında da Alakul ile bağlantı'ı idi. B. G ne başlıca Aksu Karatal, İli, ve Lepsa ırmakları dökülür.

Tarih: Ortaçağ İslâm coğrafyacıları bu gölden haberdar değillerdi. Bunlardan ancak Muhammad Haydar (*Tarıhi Raşidi;* W. Barthold'a göre «İslâm Ansiklopedisi», *Balkaş* maddesi), Kökçe Tepgiz adı ile bu gölden bahsetmiş ve suyunun tatlı olduğunu bildirmiştir. Bu coğrafyacının göl hakkında yazdıklarının bir kısmı yanlış ise de, suyunun tatlı olduğunu söylemesi çok önemlidir. Nitekim son devirdeki araştırmalar da, bu hususun genel olarak doğru olduğunu göstermiştir. Bu araştırmalar sonunda, Orta Asya'nın diğer bir çok göllerinde olduğu gibi Balkaş'ta da suyun bir azalıp bir çoğaldığı anlaşılmıştır (krş. L. Berg: *Predvaritelnıy otçet ob izsledovanıi ozera Balḫaş letom 1903 goda* (Balhaş gölünün 1903 yazında yapılan araştırılması hakkında ön rapor). «İzsledovaniya Russk. Geogr. Obşçestva» (Rus Coğrafya Kurumu araştırmaları) da, cilt XL, 584-589). Bu göle Balkaş adının, XVII. yüzyılda ve XVIII. yüzyılın ilk yarısında buralarda hâkim olan Kalmıklar tarafından verildiği tahmin ediliyor (krş. J. G. Renat, *Carte de la Dzoungarie* . . . (Cungarya haritası) 1716-1733. Petersbourg 1881; Balkaş adı *Balchas* şeklinde ilk olarak bu haritada geçmektedir). Ramstedt'e göre Kalmıkça *Balhaş-nur*, Kırgız lehçesindeki *Balkaş* «bataklık yer» sözünden alınmadır (krş. *Kalmükisches Wörterbuch* (Kalmık Lûgati). Helsinki 1935. s 31 b; W. Radloff: *Versuch eines Wörterbuches der Türk-Dialekte* (Türk Lehçeleri Lûgati).

BALKEİA (Lât. *Balcea. Balce*), eski Anadolu'nun Propontis (Marmara Denizi) kıyısında bir şehir. Yeri bilinmemektedir.

BALKON (Lât. *balcus* veya *palcus*, Frans. *balcon*). bir bınanın üst katlarından dışarıya doğru çıkıntılı olarak taş, betonarme demir veya ahşap altı boşta genişçe düzlük. B. lar çoklukla altlarından konsollarla, seyrek olarak sütunlarla tutturulur, üstleri açık ve etrafı kor-

kulukla çevrili olur. Üstü ve etrafı kapalı olan B. lara şahnişin veya cumba, yalnız üstü kapalı ve etrafı açık olanlarına örtülü B. veya etrafı açık cumba denir. B. üzerinde oturularak sokağa bakmağa ve hava almağa yarar. Odalardan B. a bir kapı ile çıkılır. B. lar bazan yalnız bir pencere veya kapı genişliğinde, bazan da binanın bütün cephesi boyunca, birçok pencereyi kaplıyacak şekılde yapılır.

Binanın iç taraflarında salon veya sofalara bakan B. lar da vardır; bunlara çıkma şirvan veya iç B. adı verilir. Bazı camilerde, son cemaat yerinde namaz kıldırmak için imamın sözlerini tekrarlıyan müezzinin durduğu çıkma şirvan şeklinde B. lara mükebbire (tekbir yeri) denir.

B. ların kullanılması hususiyle Güney memleketlerinde çok yaygındır. Kuzey memleketlerinde, iklim şartları dışarda oturmağa daha az müsait olduğundan B. lar daha seyrek görülür. Varsa oraya her şeyden önce saksı bitkileri konur.

Bir vakitler Avrupa edebiyatında B. larda cereyan eden aşk sahneleri büyük bir rağbet görmüştür. Hususiyle büyük İngiliz şairi Shakespeare'in *Romeo and Juliet* (Romeo ve Juliet) [1592] adlı tragedyasındaki B. sahnesi ünlüdür.

Tiyatro ve sinemalarda parter üzerindeki seyirci yerlerinin bulunduğu asma kata da B denir. Aynı kata raslıyan locaların adı ise B localarıdır.

BALLA veya **UALLAİ** (Lât. *Vallae*), eski Makedonya'nın Pieria bölgesinde bir şehir. Şimdiki Berrhoia (Verria ok., Türk. Karaferiye) nın karşısındaki Palatitza'nın yakınında görülen eski yıkıların B. ya ait kalıntılar olduğu sanılmaktadır.

BALLA MEZZA: bk. BALYEMEZ.

BALLAGI [*bɔllɔgi* ok.] **Mór** (1815 - 1891), tanınmış Macar dilci sözlükçü ve dinbilimcisi. Asıl soyadı Bloch idi. Inócz (Kuzey Macaristan) ta doğmuştur. Nagyvárad, Pápa, Peşte, Paris ve Tübingen (Almanya) de okumuştur. Almanya'dan dönünce bir süre Szarvas Protestan lisesinde öğretmenlik yapmış, sonra Kecskemét (1851 - 55) ve Peşte Protestan Yüksek Papaz Okulu dinbilim ve Kitab ı Mukaddes tefsiri profesörlüğünde bulunmuştur (1855 - 77). 1840 ta Macar Bilimler Akademisi muhabir üyeliğine, 1858 de ise aslî üyeliğine seçilmiştir. B *A magyar nyelv teljes szótára* (Macar dilinin tam sözlüğü) [2 cilt, Peşte 1866, 1871 - 73] başlığiyle ilk büyük Macarca sözlüğü yazmıştır. Diğer eserlerinden şunlar anılmaya değer: *Magyar példabeszédek, közmondások, szójárások gyüjteménye* (Macar fıkraları, atasözleri ve deyimleri külliyatı) [2 cilt, Szarvas 1850], *A legújabb magyar nevek* (En yeni Macar adları) [Peşte 1851], *Nyelvújítás és nyelvrontás* (Dil yenileştirme ve dil bozma) [Peşte 1857], *Tanulmányok a magyar bibliafordítások körül* (Macarcaya yapılan Kitab ı Mukaddes tercümelerine ait araştırmalar) [«Nyelvtudományi Közlemények» (Dilbilim Haberleri) dergisinde, 1864], *Bibliai tanulmányok* (Kitab ı Mukaddes hakkında araştırmalar) [Peşte 1865 68], *Az újszövetségi iratok keletkezése* (Ahd-ı Cedid'in meydana gelişi) [Peşte 1872].

BALLANCHE [*balanş* ok.], **Pierre Simon** (1776-1847), Fransız filozofu. Mistik bir Katolikliği savunmuştur. Onu en çok tanıttıran özelliği, «palingénésie»ye, yani ölümden sonra yeniden hayata dönüleceğine inanmasıdır. B. ın şu formülü ün kazanmıştır: «Ölmez ve bozulmaz varlık, ölümlü ve bozulur varlığın içinde mündemiçtir». Hararetli bir kırallık taraftarı olan B. Mme Récamier (b. bk.) nin salonuna devam edenlerden biri idi. İtalyan tarih filozofu Vico (b. bk.) yu Fransa'ya tanıttıran da B. dir. Başlıca eserleri şunlardır: *Essai sur les institutions sociales dans leurs rapports avec les idées nouvelles* (Yeni fikirlerle münasebetleri bakımından sosyal müesseseler hakkında) [1818], *Palingénésie sociale* (Sosyal palinjenezi) [1827].

BALLANSTRA, eski Rumeli'nin Dacia Mediterranea bölgesinde, Naissus (Niş) tan Serdıca (Sofya) ya giden yol üzerinde Translites (Milojkovac) ile Meldia (Dragoman) arasında bir konak yeri.

BALLANTYNE [*bælīntayn* ok.], **Robert Michael** (1825 - 1894), macera romanı yazarı. Edinburgh'ta doğmuş, Roma'da ölmüştür. Altı yıl Amerika'da kalmıştır (1841 - 1847). Yayımla uğraşan bir müesseseye bağlanarak 1856 dan itibaren yazı hayatına başlamıştır. 45 kadar çocuk romanı yazmıştır. Bunlar arasında *Ungava* [1857], *The Coral Island* (Mercan Adası, Türk. terc. 1939) [1857], *Martin Rottler, The World of Ice* (Buz dünyası) [1859], *The Gorilla Hunters* (Goril Avcıları, Türk. terc. 1938) [1862], eserleri en önemlileridir. B. aynı zamanda bir sulu boya ressamıdır.

BALLARAT [*bælīræt* ok.], Avustralya'nın güneydoğusunda Victoria'da bir şehir. 1851 de, çevresindeki altın yataklarının bulunmasından sonra kurulmuştur. Bugün daha az önemli bir yer olup tarla ürünleri ve hayvancılık alanı olan çevresinin taşın ve ekonomi merkezidir. Nüfusu 42 000 (1932). Dökümhaneleri, yün ipi fabrikası, bira fabrikası, maden okulu kitaplığı ve sebze bahçeleri vardır.

BALLENAİON OROS (Yun. Ballenaios Dağı), eski Anadolu'nun Phrygia, daha sonra Galatia bölgesinde Sangarios (Sakarya) Nehri'nin yanında bir dağ. Şimdiki Bozaniç köyü (Eskişehir ili, Yarılca bucağı) nün güney batısındaki Kaya Tepe ile aynı olduğu sanılmaktadır. B adını Ballenaios (b. bk.) tan almıştır.

BALLENAİOS veya **BALENAİOS,** Phrygia'lı efsanevi kişi. Ganymedes ile Medesigiste'nin oğlu. Adına izafe edilerek Phrygia'da bir dağa *Ballenaios oros* (= B. dağı. b. bk) denilirdi.

BALLENY ADALARI [*bælīni* ok.], Antartika'da Victoria - Land'in kuzeyinde volkanik adalar grupu.

BALLETYS (Yun. *ballein* = atmak), eski Yunanistan'da Eleusis'te kutlanan bir yortu. Bu yortu münasebetiyle yapılan törenlerin birinde kutsal bir yere taşlar atarlardı.

BALLHAUSPLATZ [*bałhaʊsplats* ok.; Alm. = Balo Sarayı Meydanı] Avusturya başşehri Viyana'da ünlü bir meydan. Birinci Dünya Harbi'nin sonuna (1918) kadar Avusturya - Macaristan Monarşisi Dışişleri Bakanlığı bu meydanda bulunduğundan dolayı, milletlerarası diplomasi ve gazete dilinde B. veya *Ballplatz* kelimesi çok defa bu dışişleri bakanlığının veya Monarşi'nin güttüğü dış politikanın işaretlenmesi için kullanılır.

BALLIA, Hindistan'da Ganj ve Gogra nehirleri arasında ve bu iki nehrin kavşağı yanında bir yöre. Iklimi elverişli, toprakları verimli ve nüfusu sıktır (km² ye 350 kişi). Ganj kıyısında bulunan B. şehri, çevrenin merkezi ve çok uğranılan bir ziyaret yeridir.

BALLIBABA (Lamium), ballıbabagiller (Labiatae)-den Avrupa, Asya ve Afrika'da 40 tan fazla türü yetişen bir bitki cinsi. Hepsi otsu olan bu bitkiler bir yıllık veya uzun ömürlü olup, gövdeleri dört köşe, üzerleri ekseriya tüylüdür. Yaprakları çok defa saplı, şekilleri yumurta ve kalp biçiminde olup, uçları küt, kenarları sivri veya yuvarlak, testere gibi dişlidir. Çiçekler çok kısa saplar ile dal uçlarında halkamsı durumda dizilmişlerdir. Her çiçeğin taç yaprakları dudak şeklinde olup, üst dudak iki, alt dudak ise üç taç yaprağının birleşmesiyle hâsıl olmuştur. Renkleri kırmızımsı, beyaz veya sarıdır. Erkek organ sayısı 4 olup, alt dudağın teşkil ettiği oluk arasından dışarı uzanır. Çiçeklerde balözü bulunduğundan böcekler tarafından çok ziyaret edilir. Meyvası fındıksıdır. Yurdumuzda yol, hendek kenarlarında, tarla orman ve çayırlarda *L. ponticum*, *L. bithinicum*, *L. album*, *L. macrodon*, *L. brachodontum*, *L. maculatum*, *L. veronicifolium* gibi bir çok türlerine rasla nır. Bazı türleri süs bitkisi olarak da yetiştirilmektedir.

BALLIBABA

a – Çiçeğin uzunluğuna kesiti. b – Erkek organ c – Çanak yaprağının üstten görünüşü d – Dört meyvacıktan birisi.

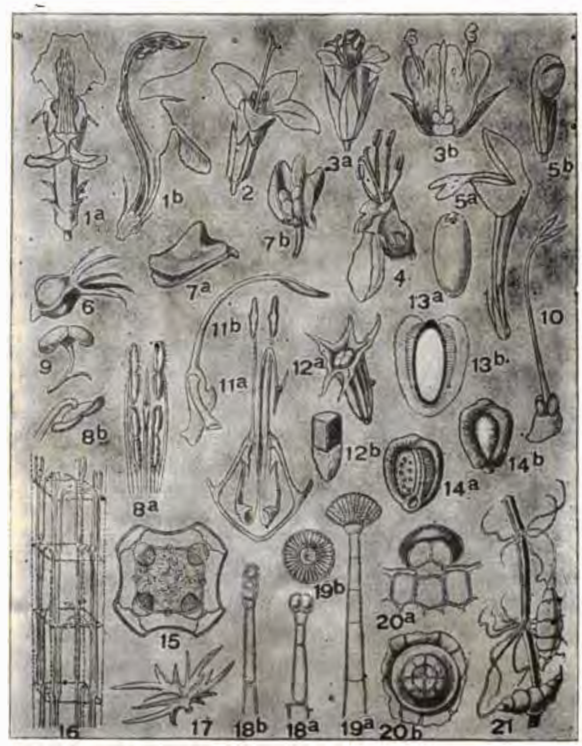
BALLIBABAGİLLER (Labiatae), bitki sisteminde 150 kadar cinsi ve 3 000 kadar türü olan bir bitki cinsi.

Ballıbaba gillerden bazı bitkiler

1 — Ajuga Chamaepitys. 2 — Teucrium montanum. 3 — Scutellaria galericulata. 4 — Yabani su nanesi (Mentha aquatica). 5 — Ajuga genevensis. 6 — Galeopsis speciosa. 7 — Satureja Calamintha. 8 — Leonurus cardiaca. 9 — Origanum vulgare. 10 — Ateş çiçeği (Salvia splendens). 11 — Stachys lanata. 12 — Phlomis fruticosa.

Çoğu alçak veya yüksek gövdeli otlar, bir kısmı ise ağaççık olan bu bitkilerin gövdeleri dört köşe olup, yan dallar ile yapraklar hemen daima karşılıklı durumda çıkarlar. Gövde ve yaprakların üzeri adi tüyler ile bundan başka içerisinde kokulu uçucu yağlar bulunan kısa boylu bez pullariyle örtülmüştür. Çiçekler yaprak koltuklarından kısa saplar ile çıkarak halka şeklinde sürgün üzerine dizilmişlerdir. Her bir çiçek 5 taç, 5 çanak yaprağından müteşekkil olup taç yaprakları çoğu zaman dudak şeklindedir. Erkek organ sa-

Ballıbabagillerden bazı bitkiler: çiçek meyva, gövde, tüy ve kök, şekil ve yapılışları.

1 — Ballıbaba çiçeğinin a önden b yandan görünüşü.
2 — Nane çiçeği
3 — *Leonurus cardiaca* çiçeğinin a dıştan, b yandan görünüşü.
4 — *Teucrium montanum* çiçeği.
5 — Ballıbaba *(Lamium amplexicaule)* çiçeği: a normal, b kısır çiçek
6 — *Satureja montana* çiçeğinin çanak yaprakları
7 — *Sautellaria galericulata* çiçeğinin a çiçek açma, b meyva zamanındaki çanak yaprakları.
8 — Ballıbabanın çiçek kısımları: a erkek organlar ve ortada çalçık, b başçık
9 — *Brunella vulgaris*'in başçığı
10 — Yaşlı bir kekik çiçeğinin yumurtalık, dişicik borusu ve tepecikten ibaret dişi organı
11 — Yabani bir adaçayı türüne ait bir bitkinin çiçek kısımları: a erkekve dişi organların aşağıdan, b erkek organların yandan görünüşü.

12 — *Lamium Orvala* meyvası, a çanak yaprakları arasında 4 meyvacık, b her bir meyvacık.
13 — *Glechoma* meyvası, a dıştan, b yandan sümüksü dış örtüsü ile görünüşü.
14 — *Leonurus cardiaca*'nın meyvası, a iç, b dış tarafı.
15 — *Lavandula vera*'nın gövde yatık kesiti, bükülmeye karşı dayanıklı yapılışını gösteriyor.
16 — *Galeopsis tetrahit*'in gövdesindeki iletgen damar demetlerinin geçişi.
17-20 Ballıbabagillerde kıl teşekkülleri.
17 — *Lavandula vera*'da örtü pulu.
18 — Beyaz Ballıbabanın a ve b çeşitli bez tüyleri.
19 — *Scutellaria alpina* bez tüylerinin a yandan, b tepeden görünüşü.
20 — Beyaz Ballıbabanın bez tüylerinin a yandan b üstten görünüşü.
21 — *Stachys Sieboldii*'de gövde yumrularının meydana gelişi.

yısı 4 olup genel olarak dip kısımları taç yapraklarına bitişmiştir. Dişi organ üstten oturmuş olup iki meyva yaprağından meydana gelmiştir, fakat her bir meyva yaprağı bir yalancı ayırma cidarı ile ikiye bölündüğünden dört gözlü gibi görünür. Meyva fındıksı olup, olgunlaşınca dört kuru parça halinde ayrılır. Bu familya bitkilerinde aromatik kokulu uçucu yağlar bulunduğundan bazıları tababette birçokları da halk tarafından çay gibi kaynatılarak içilirler. Adaçayı, nane, kekik, fesliğen, merzengûş, fare kulağı, biberiye, lâvanta çiçeği gibi birçok kokulu bitkiler ile ateşçiçeği ve bazı süs çiçekleri bu familyadandır.

BALLIHİSAR (Topoğrafya haritalarımızda Balhisar şeklinde geçer, 30 yıl önceki kaynaklarda Bâlâhisar), Eskişehir iline bağlı Sivrihisar ilcesinde bir köy. Nüfusu 424 (1945) tür. B., Sivrihisar kasabasının 16 km güney-güneydoğusunda 1 000 - 1 200 m yüksekliğindeki bir plâtonun güney eteğine yakın bir yerdedir. Denizden yüksekliği 850 m dir. Yakınında birtakım örenler vardır. Sivrihisar'a bir araba yoliyle bağlıdır. (bk. PESINUS).

BALLIK (Balsıra Zenk), bitkilerin üzerinde yaşıyarak, bunların özsuyunu emen çeşitli yaprak bitleri (püseronlar) nin; psilla, kabuklu bit, beyaz sinek (Aleurodidae türleri) ve bazı ufak boylu ağustosböceklerinin vücutlarından çıkardıkları ballı, sulu, yapışkan, parlak koyu maddeler. Bunlar hastalık da yaparlar. Bk. KARABALLIK HASTALIĞI.

BALLING, Karl Joseph Napoléon (1805-1868), Avusturyalı kimyacı. Gabrielshütte'de (Bohemya) doğmuş ve Prag'da profesör iken ölmüştür. Mayalanma tekniğinin üstadı sayılan B in tarım sanatlarının ilerlemesine büyük hizmeti dokunmuştur En önemli eseri: *Die Gärungschemie* [1845-47; 4 cilt, 3. bas. 1865].

BALLING DERECESİ, Balling-Brix derecesi de denir. Şeker fabrikalarında kullanılan bir areometre derecesi. Eriyiklerin şeker miktarını, doğrudan doğruya ağırlık yüzdesi ile gösterir. Ancak eriyikte erimiş olarak şekerden başka maddeler de bulunduğu takdirde ıskalanın gösterdiği miktar, yalnız şekere ait olmaz. Bu sebeple, yalnız arı şeker eriyiklerinin miktarlarının bulunmasında işe yarar.

BALLISTA veya **BALISTA** (Lât. < Yun *ballein* = atmak, fırlatmak), Romalılar tarafından kullanılan bir çeşit mancınık. B. ile 120-160 m uzağa kadar büyük oklar veya en çok 140 kilo ağırlıkta taşlar atılırdı. Atılacak ok veya başka mermi 45° de eğilmiş bir oluğa konurdu. Alelâde B. carobalista (B. arabası) adı verilen bir arabaya oturtulmuştu. B. yı işleten askerlerin adı ballistarius idi. Her legio (b. bk.) da hizmet gören ballistarius'ların başında birer magister ballistarius bulunurdu.

BALLO IN MASCHERA, UN [*un ballo in maskera* ok.] (İtal = maskeli balo), büyük İtalyan bestecisi Giuseppe Verdi'nin 3 perdelik operası. Güftesini Antonio Somma ile Francesco Piave yazmıştır. Başlıca şahıslar ve sesler: Kont Riccardo, Boston valisi - tenor; Renato, valinin kâtibi - bariton; Amelia, Renato'nun karısı - soprano; Ulrica, falcı kadın - kontralto; Oscar, içoğlanı - soprano; Silvano, denizci - bariton; Samuel ve Tom, komplocular - basso. Vaka XVIII. yüzyıl sonunda Boston (Amerika) da geçer. Konusu: *Perde I:* Kont Riccardo'nun sarayında toplanan subay ve siviller, valinin vereceği maskeli balodan bahsederler. Riccardo Amelia'ya gönül vermiştir. Kadın da onu sever, fakat kendi kendisiyle mücadele halindedir. Aşkını unutmak için çareler aramaktadır. Renato davetliler listesini gözden geçirirken Riccardo'yu bir hainlik ihtimaline karşı ikaz eder, Riccardo da kılık değiştirerek falcı kadın Ulrica'yı ziyaret etmeğe karar verir. Bunu öğrenen komplocular, fırsattan faydalanarak, öç plânlarını yerine getirmeğe hazırlanırlar. - Sahne değişir: Ulrica'nın evi. Riccardo denizci kılığına girmiş olarak kalabalık arasında görünür. Amelia varınca Ulrica kalabalığı dağıtır. Amelia falcı kadına derdini anlatır. Ulrica, Amelia'ya, kendine sükûnet getirecek olan otu gece yarısı ıssız bir tarladaki darağacının altından toplamasını tavsiye eder. Riccardo, Amelia tarafından sevildiğini tesadüfen işitir ve onun peşinden gitmeğe karar verir. Kaderini sorunca Ulrica, o gün elini ilk sıkacak olan adam tarafından öldürüleceği cevabını verir. Renato görünür ve Riccardo'ya elini uzatır. —*Perde II:* Gece yarısı. Issız bir yer. Yüzünü peçe ile örtmüş olan Amelia, korkusunu yenerek, yaklaşır, Riccardo ile görüşür. Âşıklar karşılıklı olarak aşklarını itiraf ederler. Renato, komplocuların plânını öğrenince, valiye haber vermek için arkasından seğirtir ve onu peçeli bir kadınla bulur. Karısını tanımıyan Renato, vali ile palto değişir. Riccardo, Renato'ya kadının kimliğini araştırmaması için ant içirdikten sonra ayrılır. Komplocular gelir ve çıkan kavgada Amelia'nın peçesini yırtarlar. En fena şeyleri aklına getiren Renato komplocularla bir olur, amı valiye verdiği sözü tutarak Amelia'yı şehre götürür. — *Perde III:* Renato karısını öldürmeyi düşünür, fakat fikrini değiştirerek validen öç almağa karar verir. Maskeli baloya gider ve Riccardo'nun kılığını öğrendikten sonra, arkadaşı ve efendisi olan adamı öldürür. Vali, son nefesinde Amelia'nın suçsuz olduğunu söyler ve Renato'yu affeder.

B. nın asıl adı *Gustavo III* idi ve 6 mart 1792 de İsveç Kıralı Gustav III. ün bir maskeli baloda öldürüldüğü hâdisesini işlemiştir. Fransız bestecisi Auber de aynı konuda bir opera meydana getirmiştir (*Gustave III* [1833]). Verdi'nin operası 1858 de oynanacağı sıralarda Napoléon III. e bir suikast yapıldığından, resmî mahfiller bir hükümdar suikastiyle ilgili olan bu operanın oynanmasını yasak etmişlerdir Eser sonradan değiştirilip vaka yeri olarak Boston ve kıral yerine bir İngiliz valisi alınmıştır B. ilk defa Roma'da Apollo tiyatrosunda 17 şubat 1859 da oynanmıştır.

BALLOD, Karl (1864-1931), Let menşeli Alman iktisatçı ve istatistikçisi. Kohenhusen(Livland) de doğmuş, Riga'da ölmüştür. İlkin Slatoust (Ural) ta Protestan papazlığı yapmış, sonra siyasî bilimlerle uğraşmak için Almanya'ya gitmiş, 1899 da Berlin üniversitesinde doçent, 1905 te Prusya İstatistik Dairesi üyesi, 1920 de ise Letonya'nın kurulması üzerine Riga üniversitesi profesörü olmuştur. «Atlanticus» mahlâsı altında yayınladığı *Der Zukunftsstaat* (Geleceğin devleti) [1898, dördüncü baskı 1927] adlı eseri kendisine büyük bir ün kazandırmıştır. Bu eserde sosyalist devletin üstün istihsal kudretini ispata çalışmaktadır. Bundan başka hususiyle nüfus istatistiğine ait araştırmaları vardır. Bu yolda eserlerinden *Lebensfähigkeit der städtischen und ländlichen Bevölkerung* (Şehir ve taşra halkının yaşama kudreti) [1897] başlıklısı anılmıya değer.

BALLOTA, ballıbabagiller (Labiatae) den çoğu Akdeniz bölgesi'nde olmak üzere 25 kadar türü yetişen bir bitki cinsi. Hepsi otsu olan bu bitkilere çok defa hendek, dere kenarlarında, daha az tarla içlerinde raslanır. Yaprakları dilimsiz, kenarları yuvarlak dişlidir. Çiçekleri pembe veya menekşe, ender olarak da beyaz renkli olup gövde üzerinde yaprak koltuklarında daire gibi sıralanmışlardır. Yurdumuzda sulu hendek kenarlarında az tüylü, yeşil yapraklı *B. nigra* ile bozkırlarda keçe gibi sık tüylü yaprak ve sürgünleri boz renkli B. undulata gibi türlerine çok raslanır.

BALLOTA
a – Çiçeğin uzunluğuna kesiti.

BALLUS, örümcekler (Araneida) takımına bağlı saltiside (Salticidae) familyasının bir cinsi. 3 - 4 mm boyunda ve toparlak vücutlu olan bu hayvanların sarımtırak gri renkleri vardır. Sıçrarlar. Kuzey yarımküresine yayılmış birçok türü vardır. Otlar, çalılar arasında, ormanlarda yaşarlar. *B. depressus* adlı türü Avrupa'da yaşar.

BALLY [*bayi* ok.], **Charles** (1865 - 1947), İsviçre'li dilci ve dil filozofu. Cenevre'de doğmuş, aynı şehirde ölmüştür. 1913 ten 1940 a kadar Cenevre üniversitesinde profesörlükte bulunmuştur. Hususiyle, dilin gerek yapısında gerekse kullanılışında his ve iradeye dayanan sebep ve tezahürleri inceliyen stilistik disiplininin kurucusudur. Başlıca eserleri şunlardır: *Les langues classiques sont-elles des langues mortes?* (Klâsik diller ölü diller midir?) [Cenevre 1899], *Précis de stylistique* (Muhtasar stilistik) [Cenevre 1905], *Traité de stylistique française* (Mufassal Fransızca stilistiği) [2 cilt. Heidelberg - Paris 1909; 2. bas. 1921], *L'étude systématique des moyens d'expression* (İfade vasıtalarının sistematik etüdü) [Cenevre 1910], *Ferdinand de Saussure et l'état actuel des études linguistiques* (F. de S. ve dil araştırmalarının şimdiki durumu) [Cenevre 1913], *La crise du français* (Fransızcanın buhranı) [Neuchâtel 1931], *Linguistique générale et linguistique française* (Genel dilbilgisi ve Fransızca dilbilgisi) [Paris 1932] *Le langage et la vie* (Dil ve hayat) [Paris 1913; 2. bas. 1926; yeni bas. Zürich 1935]. B., arkadaşı A. Séchehaye (1870-1946) ile beraber, öğretmenleri F. de Saussure (1857 - 1913) ün genel dilbilgisine ait ders takrirlerini *Cours de linguistique générale* (Genel dilbilgisi kursu) [Lausanne 1916; 3. bas. Paris 1931] adı altında yayımlamışlardır. Yine bu iki arkadaş öğretmenlerinin dil (langue)i ferdî konuşma (parole) dan ayırdeden, ve sosyoloji ile psikolojiye dayanan dilcilik prensipinden ilham alarak (linguistique fonctionnelle), 1940 ta Cenevre Dil Kurumu (Société Genevoise de Linguistique) nu kurmuşlar, 1941 de de aynı şehirde *Cahiers Ferdinand de Saussure* adlı dilcilik dergisini çıkarmağa başlamışlardır. B. ve arkadaşı, F. de Saussure tarafından kurulan ve «Cenevre okulu» denilen dilcilik çığırının günümüzdeki en önemli temsilcileri olmuşlardır.

BALMAKH veya **BARMAKH** (555 sıralarında), bir Sabir (Suvar) Türk komutanı. Bizans tarihçisi Agathias'ın eserinde kayıtlı olan bu adın şimdiye kadar tatmin edici bir etimoloji yapılmamıştır.

BALMONT, Konstantin Dmitrieviç (1867-1943), ünlü Rus şairi. Saraylı eski bir ailedendir. Ölçüsüzlük ve coşkunluk içinde geçen gençliğinde kendini öldürmiye kalkmıştır. 1886 da Moskova üniversitesinin Hukuk Fakültesine girmişse de kargaşalıklara karıştığı için oradan kovulmuştur. Tarih, felsefe, edebiyat ve filoloji ile uğraşmış, hususiyle dillere karşı ilgi göstermiştir. Bireyci bir şairdir. Kişiliğini Nitzsche yoliyle geliştirmiştir. Soyut sanat ve salt güzellik aşkiyle birçok memleketleri gezmiş, cihan edebiyatının çeşitli eserlerine başvurmuştur. *Budem kak solntse* (Güneş gibi olalım) [1903], *Tol'ko lyubov'* (Yalnız aşk) [1904], *Liturgiya krasoti* (Güzellik litürjisi) [1905], *Jar-ptitsa* (Ateş kuşu) [1908], *Feyne skazki* (Peri masalları) [1911], *Zeleniy vertograd* (Yeşil bahçe) [1911], *Ptitsi v vozduhe* (Havada kuşlar) [1912] gibi manzumelerinde B., tamamen bireyci ve soyut sanat konularını terennüm eder. Calderón, Shelley, Hauptmann, Edgar Poe, Hoffmann, Whitman gibi çeşitli zaman ve mekânların değişik şairlerinin başka dillerdeki eserlerini kolaylıkla Rusçaya çevirmiştir. Japonca ile Gürcüceden de çevrilmiş eserleri vardır. Mecazlara tabiata, şekil olgunluğuna hususiyle önem veren B., Rus sembolizmiyle dekadantizminin ünlü bir temsilcisidir. Bolşevik devrimi üzerine Rusya'yı terkederek (1918) Paris'te yaşamıştır. B.'ın 10 cilt tutan külliyatı (1908 - 1913) yayımlanmıştır.

BALMORAL CASTLE [*bælmorîl kasl* ok.], Büyük Britanya kıral soyuna ait yazlık şato. 1882 de inşa edilmiş olan bu bina, İskoçya'da Dee Nehri üzerinde ve Aberdeen bölümünde güzel manzaralariyle ün almış bölgelerin ortasında bulunmaktadır.

BALMUNG, Germen mitolojisinde Siegfried'in Nibelungen hazinesini taksim ederken kazandığı kılıcın adı.

BALO (İtal. *ballo* = dans, Fr. *bal*), bir arada ve belli bir törene göre dans etmek için tertiplenen, oldukça geniş ölçüde bir toplantı. Balonun başlıca çeşitleri şunlardır: 1— Balonun yerine göre: «kır balosu» (bal champêtre) ile «şehir balosu» (bal bourgeois); 2— Balonun amacına ve kimlerin katılabileceğine göre: «resmî balo» (bal officiel), «hususî balo» (bal privé) «halk balosu» (bal public), «menfaat balosu» (bal de bienfaisance), «ço-

cuk balosu» (bal d'enfants), ve yalnız beyaz giymiş genç kızlara mahsus olan «beyaz balo» (bal blanc); 3 Kıyafete göre: özel bir tuvalet giyme mecburiyeti olan «tuvaletli balo» (bal paré), gizlenmek için kıyafet değiştirilen veya maske takılan «maskeli balo» (bal masqué) veya «kıyafet balosu» (bal travesti) veya «kostümlü balo» (bal costumé), ve gece tuvaleti giymiş olmakla beraber maske olarak belli tipleri temsil eden acayip maske-kafalar takılan «kafa balosu» (bal de têtes).

Eskiler erkekle kadının birlikte olarak çeşitli figürlerle yaptıkları bugünkü dansı bilmiyorlardı. Balo Ortaçağ Hıristiyanlık âleminde başlamıştır denilebilir. Birinci Valois'lar yüzyılında umumileşmiştir. Charles VI. tarafından 1398 de verilen «Ateşliler balosu» (Le Bal des Ardents) nun şöhreti bizlere kadar ulaşmıştır: Bunda, dansedenlerin tüylü balo giyimleri meşalelerle aydınlatılmıştı. Ayrıca, XIII. yüzyıldan başlıyarak aristokratların muhteşem şenlikleri dışında pazar ve bayram günleri de âyinden çıkıldığında, çoğu kilise avlusunda, bazan da kilisenin içinde olmak üzere halk baloları yapılmıştır. Mediciler arasında Floransa'da, François I. ve Henri II. zamanında da Fransa'da pek parlak balolar verilmiştir. Daha sonra Henri IV. Louis XIII. ve Louis XIV. aynı derecede hararetli dansörler olmuşlardır. Belediye binasında tertip edilen balolar da bu devirde moda olmuş ve bu baloları hükümdarlar da hakir görmeyip devama başlamışlardır. Louis XV., Mme de Pompadour'u ilk defa işte böyle bir şehir balosunda görmüştü.

«Opéra baloları» XVIII. yüzyılın ilk yıllarında başlamıştır. Kıral naibi, 31 aralık 1715 tarihli bir emirname ile Paris Opéra'sı salonunda haftada üç defa halk balosu verilmesine müsade etmişti. Bu yenilik pek önemli bir başarı olmuş, Opéra baloları iki yüzyıla yakın bir zaman boyunca Paris halkından rağbet görmüş ve yabancı memleketlerde akisler uyandırmıştır. Muhtelif tiyatrolar, bu arada Comédie-Française Comédie-Italienne ve fuarın Opéra-Comique tiyatrosu az çok başariyle Opéra'yı taklidetmişler, pek az sonra da Ruggieri Kardeşler'in bahçesi, iki Waux-Hall'ler, Ranelagh, Auteuil ve Panthéon gibi yerlerde de balolar ve gece şenlikleri görülmüştür. Halk balo salonlarının sayısı 1790 da Paris'te dört yüzden aşağı değildi. Mevkileri veya tesadüfler sayesinde bazıları hâlâ da şöhretlerini korumaktadırlar. Bunlardan biri Bastille'in örenleri üzerinde kurulmuştur. 14 temmuz 1790 Federasyon Bayramı gününde Paris'in bütün mahallelerinde dansedilmiştir. Fakat halk balolarının altın çağı Direktuvar devri olmuştur. Terör'ü takibeden günlerde - Birinci Dünya Harbi'ni takibeden günlerde de olduğu gibi - Paris'i bir dans hümması kaplamıştır. Başlıca halk balo salonları şunlardı: Tivoli, Les Folies de Chartres (Monceau parkı), Jardin Biron, Elysée'deki Jardin Bourbon, Le Pavillon de Hanovre, Idalie (Marbeuf sokağında). Birinci İmparatorluk devrinde daha az dansedilmiştir. Restorasyon ve Louis-Philippe zamanında çok sayıda halk balo salonları görüyoruz: Tivoli'ler (yazlık ve kışlık), Waux-Hall, Idalie, şöhretlerini muhafaza ediyorlardı. Prado. St.-Martin caddesindeki Colisée, Bac caddesindeki Salon de Mars, Closerie des Lilas, Vivienne, Chicard. Salon de Flore, Jardin turc, Mabille salonlarını da bunlara ilâve etmelidir. Şunların da oldukça müşterisi vardı: Terrasse'ın halk balo salonları, Piliers-des Halles, Mouffetard caddesindeki Vieux-Chêne, Saumon, ve «Mylord l'Arsouille» ü meşhur kılan Courtille karnavaliyle ün kazanmış olan Belleville salonları.

Chicard Pritchard, Rose Pompon. ve la Mogador gibi nam bırakmış dansör ve dansözler o salonların şen rükünleri olmuşlardır. Ayrıca Opéra'daki. balolar. da rağbetlerini muhafaza etmiş ve Louis-Philippe zamanında itibarları son haddine varmıştır. Ünlü orkestra şefi Musard o devirde yetişmiş olup, zamanını pek meşgul eden kadrillerinde melodi çizgisini trombonlara icra ettirmek, yazılarında bazan 12 trombon ve 14 kornet (pistonlu) kullanmak gibi velveleci yenilikleriyle bir ara etrafını tehevvüre bile boğmuş, fütürist müziğin öncüsü sayılmıştı. İkinci İmparatorluk zamanında Pré-Catelan, Frascati, Elysée Montmartre ve Château-d'Eau salonları açılmıştır.

Üniversite öğrencilerinin devam ettiği Bullier salonu, Jardin de Paris ve Moulin-Rouge salonları 1870 ten sonra açılmıştır. Moulin-Rouge yirmi yıl müddetle en ünlü halk balo salonu oldu; şöhreti, hakettiğinden ister fazla, ister eksik olmuş olsun, muhakkak ki dünya ölçüsündeydi. Nini Patte-en l'air, la Goulue ve Grille d'Egout gibi yarı cambaz dansözlerin şöhreti Mogador'ların, Pomaré'lerin şöhretlerini gölgede bırakmıştı. Semt semt açılan gaydalı balo salonları da çoğalmıştı. Nihayet 14 temmuz yeniden millî bayram olunca, o gün veya ondan önceki ve sonraki günlerde sokaklarda ve dörtyol ağızlarında açık havada dansetmek âdeti de baş göstermiştir.

XX. yüzyılın başında balolar rağbetten düşmüştür. Balette vukua gelen değişiklik ve Amerikan tarzlı dansın gelişiyle eğlence yerlerinin gitgide kozmopolit bir karakter alması keyfiyetleri, «dancing» denilen dans salonları halini alan balo yerlerine yeni bir rağbet kazandırmıştır. Paris'te sayıları fazlasiyle artan «dancing» tipindeki dans salonları küçük şehirlerde de görülmeye başladı. Fakat eskilerin halk balolarındaki o masum neşe havası artık hemen hemen yok olup gitmiştir.

Memleketimizde ilk baloların Galata'da ve Beyoğlu'nda yerleşen daimî, yabancı elçiliklerin binalarında ve bazan Istanbul limanına gelen yabancı ticaret gemilerinde ve yabancıların kendi aralarında tertibedildiği hattâ 1807 de böyle bir gemi balosundan faydalanan İngiltere Büyükelçisi Arbuthnot (b. bk.) un İstanbul'daki İngiliz ileri gelenleriyle birlikte Çanakkale Boğazı dışına çıkarak. Bozcaada'daki İngiliz filosuna katıldığı ve Osmanlı Devleti'ni İngiltere'nin isteklerini kabule zorladığı bilinmektedir. Esasen XVIII. yüzyıl içinde çeşitli Avrupa merkezlerine yollanan elçilerimiz de sefaretnamelerinde davet edildikleri balolar hakkında verdikleri bilgilerle B. yu Osmanlı padişah ve vezirlerine tanıtmağa çalışmışlardır.

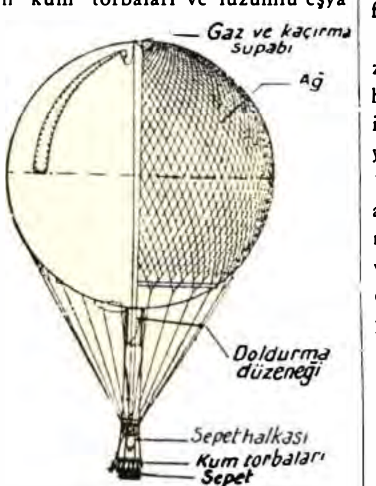
Türkiye'de yabancı elçiliklerde verilenlerden Osmanlı devlet adamlarının resmen davet olundukları ilk balo, 1829 da İngiltere Büyükelçisinin Haliç'te demirli bulunan elçilik gemisinde tertibettiği balodur. Mahmud II. nin izniyle bu baloya katılan, devrin bütün devlet ileri gelenlerinin, ilk defa bulundukları bu toplantıdaki hayatı hiç yadırgamamaları ve büyük bir vakarla balonun sonuna kadar oradan ayrılmamaları yabancıların büyük ilgisini çekmiş ve Türkler'e olan saygılarını arttırmış ise de, memlekette halk ve hocalar arasında oldukça geniş dedikodulara yol açmıştır. Baloda bulunan serasker Husrev Paşa burada kullanıldığını gördüğü çataldan pek hoşlanmış ve padişahı çatal kullanmağa teşvik ederek kendisine bir de elmaslı çatal-kaşık takımı sunmuştur. Onbeş gün sonra Fransız Büyükelçisi de bir balo vererek Osmanlı devlet adamlarını davet etmişse de, dedikodudan çekinerek buna pek az kişi gitmiştir.

4 şubat 1856 da Paris Konferansı'nın toplanması kararlaştığı günlerde Fransız Büyükelçisi tertibettiği baloya Abdülmecid'i de davet etmiş ve padişah da Fransız hükümetinin kendisine verdiği elmaslı Légion d'honneur nişanını takarak Fransız elçiliğine bütün devlet ileri gelenleriyle, hattâ kızlarağası da beraberinde olarak gitmiş ve baloda yapılan dansları bir müddet seyrettikten ve hazır bulunan yabancı elçileriyle ayrı ayrı görüştükten sonra ayrılmıştır. Napoléon III. de Paris'teki elçiliğimizde 1 nisan 1856 da verilen baloya gelmek suretiyle padişahın bu ziyaretine bir karşılık göstermiştir.

Balonun memlekette resmî devlet törenleri ve halk toplulukları arasında yer alması cumhuriyetten sonra başlamış ve memleketimizde ilk resmî balo 1925 senesi Cumhuriyet Bayramı akşamı Ankara Türk Ocağı'nda verilmiştir.

BALOGH [*bọlog* ok.] **Benedek** (doğ. 1870), Macar Doğu gezgini. 1903 ten itibaren Japonya'yı, Çin'i, Kore'yi ve Sibirya'yı defalarca gezmiştir. Başlıca eserleri: *Dai Nippon* (Japonya) [3 cilt, 1906]; *Kelet csodái* (Doğu'nun mucizeleri) [1907]. B. Türk-Macar kültür münasebetlerinin derinleştirilmesi uğrunda da çok çalışmıştır. Doğu gezilerinde topladığı maddî etnografyaya ait zengin malzeme kısmen Hamburg'daki Museum für Völkerkunde (Etnografya Müzesi) de, kısmen Budapeşte Millî Müzesinde saklanmaktadır.

BALON (Ballon, Aerostat), hafif ve gaz geçirmez kumaştan yapılmış, yoğunluğu havanınkinden az olan bir gazla doldurulmuş, atmosfer içinde yükselen yahut orada dengede duran küresel veya sucuk biçimindeki araçlara verilen ad. Sevkedilebilen cinsten olmıyan bir balonun şekli, hemen hemen küreseldir ve alt kısmı «boğaz» yahut boyun (veya kol) adı verilen, daima açık bulunan, uzunca yumuşak bir tüp ile nihayet bulur. Bu tüp, B. çok şiştiği vakit içerdeki gazın kaçmasını sağlar. Genel olarak B. un ipekten yapılmış bir «zarf» ı vardır. Bu zarf gaz geçmesin diye keten yağından bir vernikle sıvanmıştır. Çok büyük B. larda, arasında kauçuktan bir gömlek bulunan çift katlı kumaşlar kullanılır ve bu kumaşlar bir kauçuk eriyiği ile sıvandıktan sonra, güneş tarafından hâsıl edilen ısınmayı azaltan bir boya ile boyanır. B. un üst tarafına tesbit edilmiş olan ve üst yarım küreyi tamamiyle örten bir «file» nin ipleri sert odun veya çelikten bir halkaya tesbit edilmiştir. Bu halkaya asılmış olan «sepet» te adamlar, «safra» (lest yahut balast) adı verilen kum torbaları ve lüzumlu eşya bulunur (şekil 1) Balon yolculukları ilkin açık sepette yapılırdı. Bu gün kapalı odalarda yapılır. Zarfın üst tarafında yaylı bir supap vardır. Baloncu arzu ettiği vakit, sepete kadar inen bir ipi çekmek suretiyle bu supapı açabilir. Supap açılınca bir kısım gaz kaçar ve balonun inmesi sağlanır. Bazan hızla yere inmek gerekir. Bu maksatla gazın çabucak kaçmasını sağlıyan bir «yırtma kanadı» mevcuttur.

Şekil: 1

B. zarfının bir şeridinden ibaret olan bu parça, sepete kadar inen bir ipin çekilmesiyle koparılır. Baloncu kum torbalarını boşaltarak B. un yükselişini düzenliyebilir, inişini azaltır veya durdurur. Barometre ile balonun yükselmesi veya alçalması takibedilir. Sepete bağlanmış olan 50 m kadar uzunluğunda bir kablo «giderop» B. un inişi anında, yere dayanarak balonu hafifletir ve onun düşme hızını küçültür; aynı zamanda zemine sürtünmesinden dolayı B. un rüzgâr etkisiyle yatay olarak sürüklenmesini yavaşlatır.

Bir B. hareket edeceği sırada hiç bir zaman tamamiyle şişirilmez B. yükseldiği vakit, atmosfer basıncı küçüldükçe gazın hacmı artar; ancak zarf tamamen şiştiği andan itibaren boğaz vasıtasıyle gaz kaybolur. Fakat tamamiyle şişirilmemiş olan bir balonda, içerdeki gaz kütlesinin yer değiştirmeleri, bütün B a, tehlikeli olabilen hareketler yaptırır. Bunun önüne geçmek için, B. un içerisine bir «baloncuk» yerleştirilir. Baloncuk, dışarı ile bağlantısı olan bir çeşit ceptir ve içerisine bir vantilâtör yardımiyle hava üflenir. B. yükseldiği vakit, atmosfer basıncı azalır ve gaz, baloncuk üzerine yaptığı basınçla, baloncuğu dolduran havayı dışarıya atar. Aksine olarak, B. alçaldığı vakit, gazin hacmı azalır, fakat baloncuğun şişirilmesiyle zarf gergin tutulmuş olur.

B. ların teorisi: Arkhimedes prensipi gazlar içerisine batmış olan cisimler üzerine tesir eden kuvvetlere de tatbik edilir. Buna göre atmosfer içerisine batmış olan bir cisim, meselâ bir B., üzerine iki kuvvet tesir eder.

1 — B. un toplam P ağırlığı: Düşey ve aşağı yönlü bir kuvvettir. B. içindeki gazın, zarfın, kum torbalarının, sepetin, balonculların, teçhizatın, aletlerin ve B. ağırlıklarının toplamına eşittir.

2 — Havada B. un maruz kaldığı P′ itme kuvveti; Düşey ve yukarı yönlü bir kuvvettir. B. un kapladığı (veya yerini aldığı) hacım kadar havanın ağırlığına eşittir. P′ itme kuvveti B. un toplam P ağırlığından büyük olduğu vakit, B. atmosfer içinde, düşey ve yukarı yönlü bir F kuvveti ile yükselir. Havanın P′ itme kuvveti ile B. un bütün P ağırlığı arasındaki farka eşit olan bu F kuvvetine «B. un yükseltici kuvveti» adı verilir. Bu kuvvet kilogram veya ton ile ifade edilir. Bir kısım müellifler P′ itme kuvveti ile B. içindeki gazın ağırlığı arasındaki farka yükseltici kuvvet adını vermektedirler. İngilizler aynı kuvvete, yani p′ itme kuvveti ile B. içindeki gazın ağırlığı arasındaki farka, «lifting power» adını verirler.

B. lar, havagazı veya hidrojen ile doldurulur. Son zamanlarda hava gemilerinde yanma tehlikelerinden dolayı, havagazı ve hidrojen yerine, yanmıyan fakat hidrojenden iki kere daha yoğun olan Helyum kullanılmaktadır. Helyum gazı çok pahalı ve nadir bir gazdır. Balonculukta 1 m^3 havanın ağırlığı ile B. gazının 1 m^3 ünün ağırlığı arasındaki farka «doldurma gazının kaldırma kuvveti» denir. B. u dolduran gazın ağırlığı hariç olmak üzere, B. ve teferruatının ağırlığı P, sıcaklık t, dış atmosfer basıncına eşit olan B. içindeki gazın basıncı H ve havaya göre yoğunluğu d olduğuna göre, yer değiştiren havanın ağırlığı

$$P = 1{,}293\ V . \frac{H}{76} \cdot \frac{1}{1 + 0{,}00360\ t}\ \text{kg.}$$

ve B. içindeki gazın ağırlığı:

$$1{,}293\ d\ V . \frac{H}{76} \cdot \frac{1}{1 + 0{,}00360\ t}\ \text{kg.}$$

olacaktır. Buna göre B. un yükseltici kuvveti

$$F = \frac{1,293\ (1 - d)\ V.\ H}{76\ (1 + 0,00360\ t)} - P\ kg$$

olur. B. ları doldurmakta kullanılan gazların havaya göre yoğunlukları,

Hidrojen için	d = 0,0692
Hava gazı için	d = 0,55
Helyum için	d = 0,1384

olduğundan, meselâ, normal atmosfer basıncı altında ve 10° C de 1 m^3 hidrojenin kaldırma kuvveti, yani her m^3 hidrojenin kaldırabileceği ağırlık,

$$1,247\ (1 - 0,069) = 1,161\ kg.$$

1 m^3 hava gazının kaldırma kuvveti

$$1.247\ (1 - 0,55) = 0,560\ kg.$$

ve son olarak. 1 m^3 helyumun kaldırma kuvveti

$$1,247\ (1 - 0,138) = 1,075\ kg.$$

olacaktır. Şu halde, helyumlu B. un kaldırma kuvveti, hidrojenli B. unkinden ancak

$$\frac{(1,161 - 1,075) \cdot 100}{1,161} = \%\ 7,4$$

kadar noksandır. Helyum doldurulduğunda, aynı kaldırma kuvvetini elde etmek için, daha büyük bir B. kullanmak gerekir.

Yükseltici kuvvet formülünden görüleceği üzere, bir B. un yükseltici kuvveti. hem B. unu dolduran gaza, hem de yükseltilecek ağırlığa bağlıdır. B. un hareketi anındaki yükseltici kuvveti, sıcaklık ve atmosfer basıncı ile de değişir. B. hareketi anında tamamiyle şişirilmediği için formüldeki V hacmı, yalnız gazin hacmıdır; zarfın hacmı değildir.

1 — Hava baloncuğu olmıyan bir B. gevşek kaldığı müddetçe V. H çarpımı, Boyle - Mariotte kanununa göre yaklaşık olarak sabittir. B. yavaş yavaş şişerek yükselir ve yükseltici kuvveti hemen hemen sabit kalır.

2 — Bir kere B. tamamiyle şiştikten sonra, yükselecek olursa, boğaz yoluyla gaz yavaş yavaş kaçacak, V sabit kalacağı için, H nın küçülmesiyle P′ itme kuvveti ve neticede B. un yükseltici kuvveti gitgide azalacak ve belli bir yükseklikte sıfır olacaktır. Bu zaman balonun «ilk tavan» ına ulaştığı veya «birinci denge basamağı» na vardığı söylenir; B. un yükselmesi durur ve dengede kalır. Fakat B. bu noktaya geldiği anda haiz olduğu ilk hızı ile bu noktanın üstüne çıkar ve durduğu zaman, itme kuvveti, gaz ve balonun toplam ağırlığından küçük olacağı için, B. alçalmaya başlar. Bu alçalmayı durdurmak için balastların atılması gerekir. Fakat, B. un alçalması esnasında gaz kaybı olmamakla beraber, alçalış yüzünden yüksek basınçlı bölgeye düşen B. tekrar yükselir ve ikinci denge noktasının altına gelir; tekrar durur ve ikinci defa yukarıya çıkmıya başlar. Bu şekilde her yükseliş bir evvelkinden daha fazla olmak üzre, bir seri alçalış ve yükselişten ibaret olan bir B. yolculuğu başlar. Yükseltici kuvvet üzerinde bir çok ârızî tesirlerin de rolü vardır: yağmur, kar, çiğ güneş, gündüzden geceye geçme gibi Bir B. un çıkabileceği maksimum yüksekliğe «B. un tavanı» adı verilir. Tavan, büyük hava gemilerinde 4 - 5 km olur.

Şekil : 2 a
İlk Montgolfier balonu Annonay'de

İlk hava B. ları, Montgolfier Kardeşler denilen kâğıt fabrikatörü Joseph Michel Montgolfier (1740 - 1810) ile kardeşi Jacques Étienne Montgolfier (1745 - 1799) tarafından 5 haziran 1783 te Annonay'de uçurulmuştur. Montgolfier adı verilen bu B. lar (şekil 2 a, b) kâğıt ile kuvvetlendirilmiş ambalâj bezinden yapılmıştı. Açık olan alt kısmından, B un altına asılı bulunan bir mangal içerisinde ıslak saman ve kıyılmış yün kırışımının yakılmasından hâsıl olan, sıcak ve nemli gazla şişirilmiş küresel zarflı idi.

Hidrojen gazı ile doldurulmuş olan ilk B. fizikçi Charles (1746 - 1823) tarafından 27 ağustos 1783 de Paris'te uçurulmuştu, bu yüzden böyle bir B. a da eskiden şarlier denirdi. Aynı yıl 21 kasımda Pilâtre de Rozier (1856-1785) ve Marquis d'Arlandes (1742 - 1809) Montgolfier de ilk olarak havalandılar(25 dk.). Hidrojenle şişirilmiş ilk B., içinde Charles ve Robert olduğu halde, 1 aralıkta Tuileries'den havalandı. İki sene sonra. 1785 te, Blanchard, Jeffries ile birlikte Manş'ı geçti (şekil 3 c).

Şekil : 2 b
Montgolfier Gaz balonu (1783)

Sevkedilebilen B. (hava gemisi) tipine gelinciye kadar daha bir çok B. ile uçuşlar yapılmıştır. 1873 de General Meunier, sevkedilebilen bir B. un direksiyon parçalarını tasarlamış ve denge şartlarını bildirmiştir. Bu arada buhar ve elektrik motorlariyle işliyen beyzi B. lar yapılmıştır. Hareket noktasına geri gelmiye muvaffak olan ilk sevkedilebilen B. (adı *La France*) yüzbaşı Renard ve Krebs tarafından 1883 te yapıldı. Ağırlığı B. G. başına 44 kg olan bu B., hafif bir batarya ile beslenen bir elektrik motoru ile hareket ediyordu.

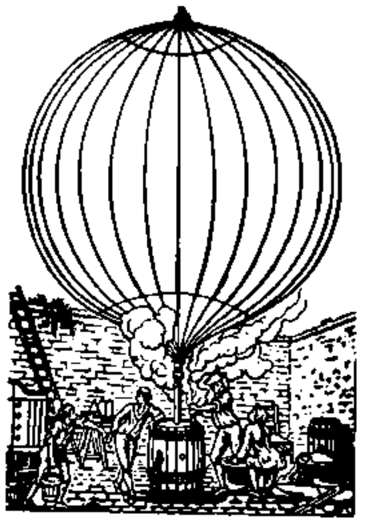

Şekil : 3 a
Charles'in ilk Hidrojen balonu

Patlamalı motorun icadından sonra balonculuk önemli gelişmeler gösterdi. 1900 de Graf Zeppelin, Almanya'da sevkedilebilen B. ların ilkini yaptırdı. Bu B. un uzunluğu 130 m idi ve iki ucu koni biçimli silindirik olup rijit bir gövdesi ve her biri ayrı bir kompartımanda bulunan 15 hidrojenli kesesi vardı. 1919 da İngiliz hava gemisi R 34, Atlantik'i aşan bir gidiş dönüş uçuşu yaptı. Bunun hacmı

55 600 m^3 idi ve her biri 250 H. P. lik 5 motor ile techiz edilmişti. Tarihi bakımdan balonculuğun XVI. yüzyılın başlarında. bir cins paraşüt keşfederek uçmayı düşünen Leonardo da Vinci ile başlamış olduğu söylenebilir. Fakat 1931 yılında A. Piccard'ın yükselişine kadar baloncu luk, ilmî araştırmalardan uzak, faydasız bir gezip dolaşma ve gülünç bir macera şeklinde düşünülmekteydi. Meteorolojik elemanları incelemek üzere (bk. AEROLOJİ) ilk atmosfer yolculuğu 1901 de yapıldı ve 10 900 m ye çıkıldı.

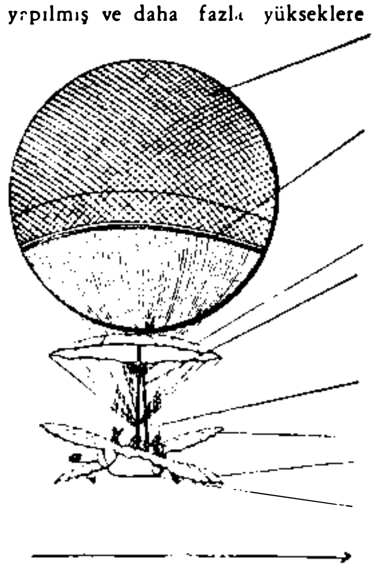
27 mayıs 1931 de A. Piccard ve mühendisi P. Kipfer, F. N. R. S. adındaki B. lariyle 15 831 m ye çıktılar. Piccard'ın bu ilk yükselişi bir çok güçlüklerle geçmiştir. B. un hacmı 14 000 m^3 idi ve 1/5 inden fazlası hidrojenle doldurulmuştu. «Gondola» adı verilen sepet, alüminyumdan yapılmıştı, ortalama çıkış hızı 20 mil/st idi. 28 dk. içinde balon ilk denge noktasına ulaştı. Barometreleri 3.2 in (81 mm) bir cıva basıncı gösteriyordu; bu 9,5 milden fazla bir yükseklik demektir. A. Piccard, genç Belçika ilim adamı Max Cosyns ile 18 ağustos 1932 de Zürich'te ikinci bir uçuş yaptı ve 16 201 m ye çıktı. Bundan sonra daha bir çok uçuşlar yapılmış ve daha fazla yükseklere çıkılmıştır.

Şekil: 3 b
Charles ve Robert'in balonu (hidrojen gazı dolduruluyor)

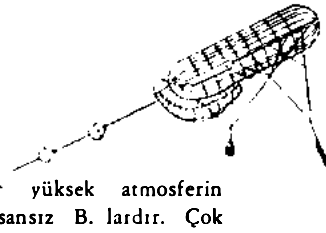
B. lar kullanıldıkları yere ve maksada göre muhtelif adlar alırlar ve çeşitli şekillerde bulunurlar:

1 — *Sabit veya bağlı B. lar:* Askeri gözetleme işlerinde kullanılan ve bir kablo ile bağlı olan uzunca şekilli B. lardır. Bunlara, kablo etrafında dönmemeleri ve rüzgârın hızına göre eğilmemeleri için, «uçurtma» denen özel bir şekil verilir. Uzunluğu 13,5 m ve çapı 6 m olan silindirik bir A kısmını havidirler; arka tarafa asılmış olan D sepetinin ağırlığı sebebiyle ufuk üzerine 20° eğik dururlar. B. u saran ikinci bir B zarfı dümen işini görür ve balon daima burnunu rüzgâra verir. Rüzgârın tesir ettiği yüzeyi genişletmek için, çoğu zaman, küçük C kanatları vardır. B. un boynu kapalıdır ve baloncuk sayesinde şeklini muhafaza eder. B. un bağlı olduğu kablonun aşağı ucu, bir motorla döndürülen ve B u hızla aşağı indirebilen, bir çıkrığa bağlıdır (şekil 4 b).

Şekil: 3 c
Blanchard ve Jeffries'in balonu, 1785
(Manş'ı geçen ilk uçuş)

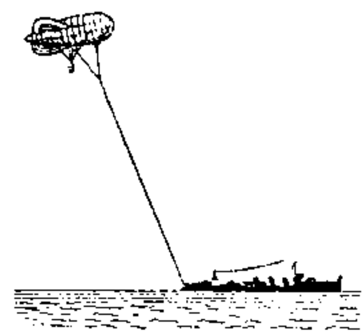
Gözetleme B. ları da denilen bağlı balonların hacmı, genel olarak, 1 000 m^3 ve yüksekliği 1 000 m ye yakındır.

Şekil: 4 a
Sabit balon

2 — *Sonda - B. lar:* yüksek atmosferin keşfi için kullanılan insansız B. lardır. Çok ince ve esnek kauçuktan yapılmış, kapalı ve hidrojenle dolu küresel bir zarfları vardır. Meteorolojik gözlemelere yarıyacak olan barometre, termometre, higrometre aktinometre ve elektrometre gibi otomatik yazıcı aletleri taşıyarak yükselir. Genel olarak 20 - 30 km yakınında patlar ve sepet özel bir paraşüt yardımiyle ve büyük olmıyan bir hızla yere iner. Sonda B. ları atmosferik olayların incelenmesinde büyük hizmetler görmüştür.

3 — *Pilot - B. lar:* Çeşitli yüksekliklerdeki rüzgârın doğrultusunu ve hızını tâyin etmek için, hidrojenle şişirilmiş kauçuk B. lar uçurulur. Bunların hareketleri bir veya iki teodolit yardımiyle takibedilerek B. un çıkabileceği yükseklik ve rüzgârın hızı hesabedilir.

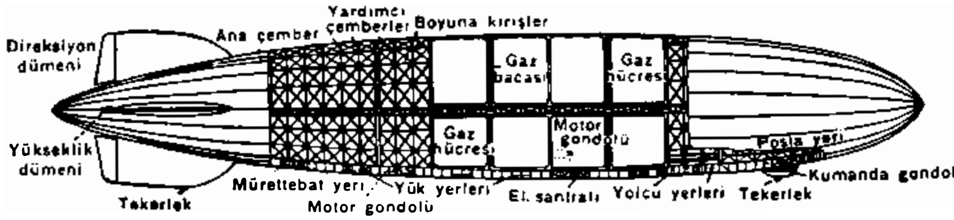
Şekil: 4 b
Sabit balon (bir destoyere bağlı)

4 — *Sevkedilen B. lar* veya *hava gemileri:* Baloncu lest ve supaplar yardımiyle ancak yükseltici kuvvet üzerine tesir edebilir; balonu yükseltir veya alçaltır; fakat ona yatay doğrultuda hiç bir hareket yaptıramaz. B. ancak rüzgâr tarafından sürüklenebilir. B. lar, hava direncini küçültmek için hareket yönünde uzunca bir şekil (mermi biçiminde) verilerek ve bir motor ile yürütücü «helis» ler bağlanarak sevkedilebilen bir hale getirildiler. «Yumuşak zarflı» sevkedilebilen B. larda içeriye dikilmiş baloncuklar, yaylı bir supap vasıtasiyle dışarı ile bağlantıdadırlar. Hareket anında baloncuklar hava ile şişirilir, B. un kalan kısmı hidrojen ihtiva eder.

B. yükseldiği vakit gaz, baloncuklar üzerine basınç yapar ve onların havası kısmen dışarı kaçar. B. alçaldığı vakit, gaz sıkışır, fakat bir vantilâtör yardımiyle baloncuklara hava üflemek suretiyle zarfın şişkinliği muhafaza edilir. Hava direncinin, hareket esnasında B. un şeklini bozmaması zaruridir. Aksi takdirde, gaz kütlesinin yapacağı hareketlerle değişecek olan «ağırlık» ve «itme merkezleri» B. na tehlikeli hareketler yaptırırlar.

*Sevkedilebilen rijit B. lar'*ın zarfı (karen) veya gövdesi hafif bir alüminyum alaşımından yapılmıştır. En iyi sonuçlar Graf Zeppelin'in hava gemileriyle elde edilmiştir. Rijit gövde içerisinde büyükçe sayıda hidrojenle dolu B. lar (gaz keseleri) vardır. Gaz keseleri sayesinde gaz kütlesi bir çok kısımlara bölünmüş olduğu için, gaz kütlesinin toplam hareketlerine engel olunur ve bir yırtıktan ileri gelebilecek kaza azaltılmış olur. Geminin çatısı, hava direncini azaltan

düzgün bir bezle kaplıdır. Büyük hava gemilerinde geminin boyuna ve düşey stabilliğini sağlıyan tertipler ve dümenler vardır. Helisten ve havanın direncinden doğan kuvvet çiftinin etkisi altında, sevkedilebilen bir B. un başını havaya kaldırarak doğrulma temayülü vardır. Bu tehlikeyi önlemek için zarfın veya sepetin arkasına yatay bez düzlemlerden ibaret düzenekler konur. Diğer düşey düzlemler geminin «yol istikrarı» nı sağlarlar. Motorların bulunduğu gondollar uygun bir şekilde tesbit edilmişlerdir (şekil 5). Bir hava gemisinin boyutlarına örnek olarak L. Z. 130 modelini söyliyebiliriz: Taşıyıcı kısmın normal gaz hacmı 200 000 m^3. Boyu 245 m. En büyük çapı 41,2 m. Toplam güçleri 3 200 - 3 400 B. G. olan birer helisli 4 gondol. Maksimum hız 135 km/st., yürüyüş hızı 125 km/st. Bütün taşıma kuvveti 200 000 kg.

Şekil. 5: Zeppelin (Hava gemisi)

Bir sevkedilebilen B. un *hava* (veya zati) hızı, onun helislerinin sakin havada kendisine verebilecekleri hızdır. Hava hızı rüzgârın hızından büyük olan bir B. tamamiyle kabili sevktir ve hareket noktasına tekrar getirilebilir. Yeter büyüklükte zatî bir hız elde edilmesi güçtür. Çünkü motorun gücü bu hızın kübü ile orantılı olmak zorundadır. Gerçekten, yenilmesi gerekli hava direnci kuvveti V^2 ile orantılı, ve zaman biriminde gidilecek yol V olduğundan, motor gücünün, rüzgâr hızının kübü ile orantılı olması gerekir.

Bu son senelerde, sevkedilebilen B. lar, uzak yerlere hava yolculuğu yapmak üzere inşa edilmektedirler. Sevkedilebilen B. ların yapılışında husule gelen büyük ilerlemelere rağmen B. ların büyük mahzurları vardır:

1 — Maliyet fiyatları çok fazladır.

2 — Kapladıkları çok büyük hacımlar yüzünden rüzgâra kapılırlar ve korunmaları için çok büyük hangarlara ihtiyaç vardır. Büyük madenî bir kulenin tepesine de bağlanabilirler.

3 — Zarf yoluyla devamlı gaz kaybı olur.

Birinci Dünya Harbi'nde, uçakların, sevkedilebilen B. lara olan üstünlüklerine şahit olundu. İkinci Dünya Harbi devamınca, bu B. lar hemen hemen kullanılmadılar. Bütün askerî işlerde uçaklar önemli roller oynadı.

4 — Sevkedilebilen B., çok büyük cüsseleri ve ihtiva ettikleri yanıcı doldurma gazları (hidrojen veya havagazı) sebebiyle fırtınaya tutulmak ve ateşlenmek suretiyle çok sayıda büyük kazalara sebebolmuşlardır. Bu vesile ile 1925 te doğu Ohio'da Amerikan donanmasına ait *Shenandoah* (= göklerin biricik kızı) adlı sevkedilebilen B. un parçalanması (bu hava gemisinin uzunluğu 204 m, çapı 24,45 m., gaz keseleri helyum ile dolu idi 40 mil/st hızla gidiyordu, kaza esnasında, balonun tavanı 2 330 m idi, kazada altimetre 2 000 m yi aşıyordu); 1930 da İngiliz hava gemisi R / 01 in trajik hikâyesi; 1937 de Almanlar'ın *Hindenburg* büyük hava gemisinin yanması ve Amerikan donanmasına mensup *Akron* hava gemisinin uğradığı felâket hatırlatılabilir. Hava gemilerinde yanıcı doldurma gazları yerine yanmıyan helyum gazı kullanmak suretiyle yanma kazalarının önüne geçilmek istenmiştir. Fakat helyum, yoğunluğu hidrojeninkinden iki kere büyük olan nadir bir gazdır.

(Ask.) Askerî birliklerin karadan yapılan gözetlemeyi tamamlamak üzere, içerisine gözetleyiciler koyarak, kendi cephelerinin gerisinde yüksek irtifalara çıkardıkları yalnız yukarı aşağı hareket imkânına malik olan vasıta. Bunların bazıları uçak gibi de hareket ederler. Bu vasıta askerlik alanında, Birinci Dünya Harbi'nde gözetleme vasıtası olarak kullanıldığı gibi, Almanlar tarafından Londra'nın bombardımanında ,hattâ cephe gerilerinin bombalanmasında kullanılmıştır. Fakat uçakların süratleri artarak bunların gözetleme ve hareketlerine imkân vermemeleri yüzünden, harbin sonuna doğru, önemlerini kaybetmişlerdir. İkinci Dünya Harbi'nde ise B. lar daha çok uçaklara karşı bir engel teşkil etmek üzere belirli bölgelerde barajlar halinde kullanılmışlardır.

Balon ağı: birçok boş B. un çeşitli yüksekliklere çıkarılması suretiyle uçaklara karşı korunması istenen hedefin üzerinde meydana getirdiği ağ. B. lardan kurulmuş olan bu engel, uçaksavar silâhlariyle veya mümkün olursa uçaklarla da desteklenir. Bu suretle daha az uçak ve daha az silâhla hedefin korunması sağlanır.

Balon barajı: (bk. Balon ağı).

Balon gözetlemesiyle atış: B. dan yapılan gözetleme ile topçunun ateş ettiği hedefe mermilerinin vuruş noktalarının tesbit edilmesi, telefon veya telsizle komuta edilerek ateşin, hedefin üzerine oturtulması işi.

Balon ile gözetleme: B. a konmuş gözetleyicilerle belirli bir bölgenin, düşmanın veya yalnız bir hedefin gözetlenmesi.

Balonla taarruz: B. lara uçaklarla yapılan hücum. Böyle bir hücumun görülmesi veya sezilmesi anında gözetleme yapan B. derhal aşağı indirilir. Çünkü B. kendi üzerinde bulunan silâhlarla her ne kadar, uçağa karşı, kendisini savunursa da uçağın yüksek manevra kabiliyeti karşısında düşme ihtimali çok fazladır.

Balon maniası: (bk. Balon ağı).

Balon şebekesi: (bk. Balon ağı).

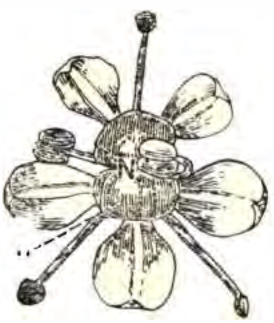
Balon takımı: büyük B. larda bir B. dan, küçüklerde 2 - 3 B. dan meydana gelen birlik.

BALONOFORASE (Balonophoraceae), bitki sisteminde 110 kadar cinsi olan küçük bir bitki familyası. Hepsi otsu olan bu bitkiler alçak boylu, etlimsi gövdeli olup kökleri yoktur. Doğrudan doğruya etlimsi veya kısa çıkıntıcıklar ile diğer yabancı bitkilerin köklerine musallat olarak asalak yaşarlar. Gövdeleri pul gibi alçak yapraklarla örtülmüş olup çiçekleri küçük, taç çanak yaprakları aynı renkte veya hiç yoktur. Ekseriya iki evciklidirler. Çiçekleri başcık gibi basit salkım durumunda, nadiren de dallı budaklı salkımdır. Bazı türlerinde mum karakterinde Balonophorin adlı madde bulunur.

BALOTAJ (Ballotage), seçimlerde adaylara verilen oy sayısının kanunun gerekli gördüğü nispeti bulamaması yüzünden seçimin yapılmamış sayılması hali. Bu takdirde, yeniden oy vermeğe baş vurulur ve bu sefer ilk oy vermedeki nispet aranmaz. En çok oy alanlar seçilmiş olurlar.

BALÖZÜ (Nectar), bitkilerin genel olarak en çok çiçeklerinde bulunan özel organlar (bk. BALÖZLÜK) tarafından çıkarılan sıvıya denir. B. parlak renkte olup, lezzeti tatlıdır. Bileşiminde şekerlerden gayri bitkilere has koku ve bazı maddeler de bulunabilir. Nitekim Kuzey Anadolu sahil bölgelerinde bir kaç türü yetişen ormangüllerinin (Rhododendron) B. nün bileşiminde zehirlice bir madde bulunduğundan bu bitkilerden, fazla bal toplıyan arıların balları yendiğinde insanda çeşitli zehirlenme belirtileri gösterir. Yurdumuzda bu çeşit ballara delibal denilmektedir.

BALÖZLÜK (Nectarium), bitkilerde balözü (nectar) denilen ve böcekler tarafından çok aranan tatlı bir sıvı çıkaran bezler. Bu bezler çok defa çiçek içerisinde bulunur (nuptial, flexuelle, floreale nectarium); bu takdirde taç yaprakları veya erkek organların diplerinde bu organlar ile dişi organlar arasında az çok bir şişkincik

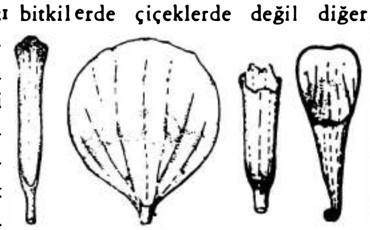

n - balözlük

n – balözlük

halindedir. Bu şişkinlik (diskus), halka, yastık, tabak, desti hattâ bazı bitkilerde ip veya başcık şeklinde teşekkül ederek erkek organların arasında erkek organlar gibi sıralanmıştır. Bundan başka, B. leri pul, veya yıldız şeklinde de olabilir B. leri bazı bitkilerde çiçeklerde değil diğer organlar üzerinde teşekkül eder; bu türlü çiçek dışı balözlükleri (extranuptiale, asexuelle, extrafloreale nectarium), meselâ yaprak saplarında (mürver, kiraz, eğreltiotu) küçük noktacıklar gibidir; atlasçiçeklerinden bir çok kaynana dili türlerinde de diken gibidirler.

Çeşitli bitkilere ait balözlükler

BALSAMON, Theodoros (yaklaşık olarak 1140-yaklaşık olarak 1204), ünlü Bizanslı Ortodoks kilise hukukçusu. İstanbul'da kibar bir aileden doğmuş, papaz olmuş ve çeşitli yüksek ruhanî görevlerde bulunduktan sonra Antiokheia (Antakya) patrikliğine atanmıştır. Bununla beraber bu son görevini yapamamıştır. Çünkü o zamanlar Antiokheia'yı işgal eden haçlılar orada bir Lâtin patrikliği kurmuşlardı.

B. un başlıca eseri Photios'un *Nomokanon* (Kanunname) u hakkında yazdığı *Skholia* (Açıklamalar) dır. İmparator Manuel I. Komnenos ve patrik Ankhialoslu Mikhael'in emriyle meydana getirdiği bu eserinde B. kanunun her maddesini ayrı ayrı açıklıyarak kilise kanununu medenî kanunla uzlaştırmağa çalışmaktadır. Bu eser İmparator Leon Sophos ile Komnenos'ların kanunlarını ve ruhanî meclisleri ile patriklerin kararlarını da içine almak bakımından Bizans hukuku araştırmaları için çok önemli bir kaynaktır. Aleksandreia (İskenderiye) patriği Markos'un 66 sorusu üzerine yazdığı *Apokriseis* (Cevaplar) ve çeşitli kanunlar hakkındaki *Meletai* (Mütalâalar) başlıklı yazıları da ünlüdür. Bundan başka epigramları, çeşitli fırsatlarla kaleme aldığı 45 manzumesi ve 10 mektubu da vardır. Bunların sanat değeri az olmakla beraber yazarın manastır hayatı ve edebî çalışmaları hakkında dikkate değer bilgiler vermektedir.

B. Ortodoks kilisesinin Katolik kilisesiyle birleştirilmesini amaç tutan teşebbüslere en katî şekilde muhalifti.

Hukuk eserlerinin en iyi basımı: Ralles - Potles: *Syntagma tōn theiōn kai hierōn kanonōn,* cilt I - IV, Atina 1852 - 1854. Manzume ve mektupları: C. Horn: *Die Epigramme des Theodoros Balsamon* [«Wiener Studien», cilt XXV, 1903, s. 165 - 217].

BALSİRA: bk. BALLIK.

BALŞA'LAR, XIV. yüzyılda Adriya Denizi kıyılarından çıkarak Arnavutluk'ta hüküm sürmüş olan bir prens ailesi. Sırp Kıralı Duşan'ın ölümünden sonra Kuzey Arnavutluk'u bir idare altında toplamağa çalışan Balşa. yukarı Zeta'yı ve daha sonra Kruja'yı ele geçirmiş ve İşkodra'yı prensliğine merkez yapmıştır (1360). Balşa öldükten sonra üç oğlu babalarının mensup olduğu Ortodoks mezhebini bırakarak Katolik oldular (1369). Başlarında Gjergj (Jorj) Balşa bulunan bu kardeşler çevrelerindeki Arnavut kabile başkanlariyle birleşerek Güney Sırbistan Kıralı Vukaşin'e ait yerlerin büyük bir kısmını beyliklerine kattılar; Güney Arnavutluk'a da yürüyerek Avlonya, Kanina ve Berat'ı zaptettiler. Gjergj Balşa, Bosna'ya da başarılı seferler yapmış, 1379 da ölmüştür. Yerine kardeşi Balşa II. geçmiştir. 1387 de Çandarlı Halil Hayrettin Paşa'nın komutasındaki Osmanlı kuvvetleriyle Elbasan ya' ınlarında yaptığı savaşta yenilmiş ve savaş meydanında ölmüştür. Yerine Stratişimir saniyle anılan Gjergj II. geçmiş ve 1403 te ölümü üzerine oğlu Balşa III. prens olmuştur. 1411 de İşkodra'yı Venedikliler'den geri almağa muvaffak olmuş ve ölümüne kadar (1422) Venedikliler'le savaşmıştır. Erkek evlât bırakmadan öldüğü için B. prensliği kısmen Prens Stefan Çernoviç tarafından işgal edilmiş, Leş ve Akhisar (Kruja) a yerleşen mirasçıları da Kastriotalar'ın egemenliğini tanımışlardır (bk. ARNAVUTLUK, tarihi).

BALT DİLLERİ, Hint - Avrupa dil ailesinin Balt - İslâv kolunun bir ana bölümü. Baltık Denizi'nin güneydoğu kıyılarında bugün Let (2 milyon) ve Litvan (2.5 milyon) olmak üzere ancak iki üyesi bulunan bu bölüm, eskiden daha geniş bir alana yayılmıştı ve başka üyeleri de vardı. Pek eski bir devirde İslâv dilleriyle bir birlik teşkil eden Balt dilleri, bir zaman sonra bu birliğin kuzeydoğu bölümü olarak ondan ayrıldılar. Ayrılan bölümün batı sınırı. aşağı yukarı, şimdiki Danzig'de, kuzey ve doğu sınırları da şimdiki Litvanya'nın kuzey ve doğu sınırlarında bulunuyordu; şimdiki Letonya henüz Fin - Ugor dillerinin işgali altında idi. Balt dilleri zamanla Karpatlar'a kadar güneydoğuya, Nijni - Novgorod'a kadar da doğuya doğru sarktılar, ve güneyinde bulunan İslâv bölümünün genişliği kadar yer işgal ettiler Bundan sonra Balt dillerinin talihi değişti: önce, İslâv dilleri kuzeydoğuya doğru sarkarak Balt dillerini çember içine aldılar ve onu yavaş yavaş Baltık Denizi kıyılarına sıkıştırdılar; sonra, Germen dilleri Doğu Prusya'ya girerek Balt bölümünün oradaki üyelerini söndürdüler; bu arada Balt dillerinin kazandığı biricik arazi, Fin - Ugor dillerinin zararına olarak, kuzeydeki Letonya toprakları oldu.

Balt dilleri eskiden Batı ve Doğu olmak üzere iki kola ayrılırdı. Batı kolunun başlıca üyesi, şimdiki Doğu Prusya'da konuşulan Eski Prus (Prūsiskai; «Prus» adı Almanca değildir) dili idi. Bunun yanıbaşında ve aynı kol da Pomesan (Pamede), Pogesan (Pagude), Varme, Sambe, Natanga, Barta, ve Sasna diyelekleri ile Sudov ve Iatving (Yadzving) dilleri de yaşıyorlardı. Bunların hepsi XVI. yüzyıla doğru Almanca tarafından söndürülmüş, ve böylece Balt dillerinin Batı kolu ortadan kaldırılmıştır. Batı ve Doğu (Eski Prus ile Litvan) kolları arasında birer geçiş halkası teşkil eden Nadrav ve Scalav diyelekleri de Almancanın söndürdüğü Balt diyelekleri arasındadır. Doğrudan doğruya Doğu koluna giren Aist, Galind (Golyad), ve Kur (Kurland'da; ölm. 1700 sıraları) dilleri ile Letçeye bağlı Zemgal (Aa Irmağı dolaylarında) ve Sel (Dvina Irmağı kıyılarında) diyelekleri de şimdi ölü dillerdendir. Baltçanın hâlâ yaşamakta olan Doğu kolu bugün Let (Letvisks; diyelekleri: a — Tahm, b — Merkez, c — Yukarı veya Latgal), ve Litvan (Lietuviškai; diyelekleri; a — Aşağı veya Žemair: Tels Rosien, b — Yukarı veya Aukštait: Merkez, Doğu) dillerinden olmadır. XVI. yüzyıldanberi yazıya geçirilmiş olan her iki dil de, yüzyıllarca Rusça, Polca, ve Almanca tarafından baskı altına alınarak hemen hemen birer köylü dili halinde bırakıldıktan sonra, hususiyle Birinci Dünya Harbi'nin etkisiyle birer edebiyat, kültür, ve devlet dili mertebesine yükselebilmişlerdir. Böyle olmakla beraber, Balt dillerinin İslâv ve Alman dilleriyle yaptıkları savaş, müsait olmıyan şartlar altında bugün de devam etmektedir.

Balt dilleri, kelime hazinesi bakımından Hint - Avrupa ana dilinin birçok arkaik unsurlarını muhafaza etmişlerdir: meselâ, «er, erkek» anlamına Litvan. *vyras*, Eski Prus. *wyrs*, Let. *vīrs*, krş. Lâtin *vir;* «koyun» anlamına Lit. ve E. Pr. *avis*, Let. *avs*, krş. Lâtin. *ovis;* «balık» anlamına Lit. *žuvis*, E. Pr. *suckis*, Let. *zuvs/zivs*, krş. Ermen. *jukn* (dzukn ok.). Bazı kelimeler de sadece Baltçaya mahsus olup benzerleri başka kollarda yoktur, meselâ «baba» anlamına Lit. *tėvas*, E. Pr. *tāwas* Let. *tēvs*. Hint Avrupa ana dilinde «meşe ağacı» (Lâtin. *quercus*) anlamına gelen kelimenin Balt dillerinde «gök gürültüsü» nün ve yıldırım tanrısının adı olması (Lit. *perkūnas*, E. Pr. *percunis*, Let. *pērkons*), kültür tarihi için önemli bir unsur olduğu gibi, bu dillerdeki malzemenin eskiliğini de gösterir. Böyle olmakla beraber, Balt dillerine eski devirlerden beri Gotça, Almanca, İslâvca (Rusça, Polca), ve Livce (Fin dillerinden) kelimeler geçmiştir; Almanca (Orta Almanca devrinden) hususiyle Letçe ile Eski Prusça. Livce de en çok Letçe üzerine etki yapmıştır: meselâ, Lit. *šarvas* < Got. *sarva-* = zırh; Lit *biuda* < İslâv. *bl'udo* < Got. *bliudas* = tabak; Lit. *kuningas* = papaz, E. Pr. *konagis* = kıral, Let. *kungs* = efendi < II. - III. yüzyıl Germencesi **kuningaz* > Fin. *kuningas* = kıral, Eski İslâv. *künęgü/künęzī* = prens; Lit. *nedėlė*, E. Pr. *nadele* < Pol. *niedziela* = pazar günü; Let. *tinte* < Alm. *Tinte* = mürekkep; Lit. *karalius* = kıral < Alm. *Karl;* Let. *ķēniņš* < Alm. *König* = kıral; Let. *kartupeli* < Alm. *Kartoffel* = patates; E. Pr. *adder* < Alm. *oder* = veya; E. Pr. *corbis* < Alm. *Korb* = sepet; Lit. *svėtas* E. Pr. *swetan* < Eski İslâv. *světŭ* = dünya; Let. *maksāt* < Liv. *maksa-* = ödemek. Balt dillerinden komşu dillere geçmiş kelimeler de vardır.

Üyeler arasındaki farklar: Balt dilleri arasında her bakımdan en arkaik tipte olanı Litvancadır. Aynı zamanda, şimdi yaşamakta olan bütün Hint Avrupa dillerinin de en arkaiki olan bu dil, yazılı en eski anıtının XVI. yüzyıldan olmasına rağmen Hint - Avrupa ana dilinin en eski özelliklerini hâlâ yaşamaktadır, ve bu bakımdan Sanskritçe ile Eski Yunancayı andırır: vurgu ve hece intonasyonu (iki çeşit: keskin [′], ve dalgalı [˜]; duruma göre yeri değişen vurgu); vokallerde kısalık-uzunluk farkı (kısa: ` işaretiyle gösterilir); isim çekiminde altı hal; tekil (müfret) ve çoğul (cemi) dan başka bir de ikil (tesniye, duel) sayı; arkaik kelime hazinesi, meselâ «şir» anlamına *vēnas* < Hint - Avrupa **Foinos (woinos)*, krş. Lâtin. *oinos;* kelime bitimliği olan arkaik -os (Yun. -os, Lât. -us) eki *sunus* = oğul, *kelias* = yol, *ugnis* = ateş, *senas* = ihtiyar, gibi. Buna bakarak Let dili çok basitleşmiştir: vurgu birinci heceye geçmiş, kelime yapısı derleşmiş, ikil sayı da sönük bir hal almıştır. Letçeden daha çok Litvancaya yakın olan Eski Prus dilinde de bazı pek arkaik kelimelere raslanır. «deri» anlamına *keuto* (krş. Lâtin. *cutis* = deri, Lit. *kiautai* = kabuk) gibi.

Kelime hazinesi bakımından birçok noktalarda bu diller arasında sıkı bir birlik varsa da (meselâ, Lit., E. Pr., Let. *saule* = güneş; *diena/deinā* = gün; Lit. ve E. Pr. *akis/ackis* = göz; *angis* = yılan; *kugis* = çekiç; Lit. ve Let. *galva* = baş; *vasara* = yaz mevsimi; *upė* = nehir; *pusė* = yarım; *vieta* = yer, mahal), ayrılıklara da raslanmaktadır: meselâ, ayrı ayrı Hint-Avrupa köklerinden olmak üzere E. Pr. *kelan* (Eski İslâv. *kolo*), Lit. *ratas*, Let. *ritenas* = tekerlek; E. Pr. *nage* (E. İs. *noga*), Lit. *koja*, Let. *kāja* = ayak; E. Pr. *duckti*, Lit. *duktė*, Let. *meita* = kız evlât; E Pr. *stabis*, Lit. *akmuo*, Let. *akmene* (E. İs. *kamy*) = taş; E. Pr. ve Lit. *dantis*, Let. *zuobs/zobs* (E. İs. *zǫbŭ*) = diş; E Pr. *nozy*, Lit. *nosis* (E. İs. *nosŭ*), Let. *deguns* = burun; E. Pr. *soūns*, Lit. *sūnus* (E. İs. *synŭ*), Let. *dēls* = oğul. Bu arada, meselâ «konuşmak» anlamına E. Pr. *billīt*, Lit. *kalbėti*, Let. *runāt*, «saç» anlamına E. Pr. *scebelis*, Lit. *plaukas*, Let. *mats*, «öküz» anlamına E Pr. *kurwis*, Lit. *jautis*, Let. *govs*, «kırmızı» anlamına E. Pr. *urmian*, Lit. *raudonas*, Let. *sarkans*, «eski, ihtiyar» anlamına E. P. *urs*, Lit. *senas*, Let. *vecs* gibi her üç dilde de farklı olan kelimeler vardır.

Balt dillerinin fonetiği durulma bakımından dillere göre türlü derecelerdedir. En karmaşığına Litvancada raslanır, hususiyle vokalizm (açıklık-kapalılık, nazallik, v. b.) bakımından: e (açık), ė (kapalı), ë (= ie), ů (= uo), y (= ī), nazaller ą, ę, į ų, v. b. Letçenin vokalizminde yalnız uzunluk - kısalık farkı vardır. Konsonantizm bakımından, Litvancadaki c (= ts), č (= ç), š (= ş), z, ž (= j) ye karşılık Letçede fazla olarak dž (= dz) afrike (b. bk.) leri de vardır. Letçenin palatal konsonları (ģ, ķ, ļ ņ, ŗ) da o dilin bir özelliğini teşkil eder; hususiyle konson değişimleri İslâvcayı andırır. Litvanca fonetik bakımından da Eski Prusçaya daha yakındır. Eski Prusçanın fonetik sistemi çok daha basittir; afrike sesler yoktur. İslâv dillerindeki ch (= ḫ) sesi Baltçaya yabancıdır; buna karşılık Baltçadaki uzun vokallere İslâvcada raslanmaz.

Bu dillerin karşılaştırmalı fonetiğinin esasları şunlardır: 1 — Hint Avrupa *ā vokali Letçede a olarak kalmış, Litvan ve Eski Prus dillerinde o'ya çevrilmiştir: «ana» anlamında Let. *māte*, Lit. *motė* (= kadın), E. Pr. *mothe*, krş. E. İs. *mati;* «kardeş» anlamında Let. *brālis*, Lit. *brolis*, E. Pr. *brote*, krş. E. İs. *bratrŭ*. 2 — Eril (müzekker) o- esaslı isimlerde Eski Prus. -is, Litvan. -as, Let. -s bi-

timlikleri birbirinin karşılığıdır: E. Pr. *snaygis*, Lit. *sniegas*, Let. *sniegs* = kar, kış. E. İs. *snĕgŭ*; E. Pr. *wilkis*, Lit. *vilkas*. Let. *vilks* = kurt, krş. E. İs. *vlĭkŭ*. 3 — Hint Avrupa *-om bitimliğinin bu dillerdeki karşılıkları Eski Prus. -an, Litvan. -as, Let. -s dir: E. Pr. *assaran*, Lit. *ežeras*, Let. *ezers* = göl, krş. E. İs. *jezero*; E. Pr. *creslan*, Lit. *krieslas*, Let. *krēsls* = sandalye, krş. E. İs. *krešlo*. 4 — Letçede, u vokali müstesna, son hecelerdeki kısa vokaller genel olarak düşer: E. Pr. *ackis*, Lit. *akis* Let. *acs*= göz, krş. E. İs. *oko*; E. Pr. *ladis*, Lit. *ledas*, Let. *ledus* = buz, kış. E İs. *ledŭ*. 5 — Letçede konson önünde n sesi, genei olarak, bulunmaz: E. Pr. *ranko*, Lit. *ranka*, Let. *roka* = el, krş. E. İs. *rąka*; E. Pr. *lunkan*, Lit. *lunkas*, Let. *lūks* = kabuk, krş. E. İs. *lyko*. 6 — Letçede j (=y) sesi, kendinden evvel gelen konsonla kaynaşarak onu palatalize eder; Litvancada buna benzer olay aynı sonucu vermez: Let. *s etjā* > *sveša* (Lit. *svečio*) = misafirin; *medja* > *meža* (Lit. *medžio*) = ağacın. 7 — Hint Avrupa k̂, ĝ, ĝh sesleri, belli şartlar altında, Eski Prusçada s, z (her ikisi de yazıda s ile gösterilmiştir), Litvancada š, ž, Letçede s, z, olmuştur; bu sıra birbirinin aynı olmıyabilir: Hint Avrupa **k̂ered*, E. Pr. *seyr*, Let. *sirds*. Lit. *širdis* = yürek, krş. E. İs. *srŭdice*; Hint-Avrupa **dek̂m*, E. Pr. *dessimton*, Let. *desmit*, Lit. *dešimts* = on krş. E. İs. *desętŭ*; Hint-Avrupa **ĝheim-*, E. Pr. *semo*, Let. *ziema*, Lit. *žiema* = kış, krş. E. İs. *zima*; Hint-Avrupa **ĝhel-*, E. Pr. *sāligan*. Let. *zaļš* Lit. *žalias* = yeşil, krş. E. İs. *zelenŭ*; Hint-Avrupa **ĝhdem-* E. Pr. *same*, Let. *zeme*, Lit. *žemė* = yer, memleket, krş E. İs. *zemlja*. 8 — Letçede e ve i vokallerinin önünde ve belli şartlar altında k > c (= t͜s) ve g > dz (= d͜z) değişiklikleri meydana gelir: E. Pr. *kittan*, Lit. *kitas*, Let. *cits* = başka; Lit. *kelias*, Let. *ceļš* = yol; E. Pr. *gelso*, Lit. *geležis*, Let. *dzelzs* = demir krş. E. İs. *želězo*, ayrıca krş. Lit. *geležinkelis*, Let. *dzelzsceļš* = demiryolu; Lit. *gyventi*, Let *dzivot* = yaşamak, krş. E. İs. *živa*. 9 — Daha başka şartlar altında Letçede k sesine karşılık z (ve č) bulunur: E. Pr. *caune*, Lit. *kiaune*, Let. *za una* = zırdava; E. Pr. *kettwirts*, Lit. *ketvirtas*, Let. *zeturtāis* = dördüncü, krş. E. İs. *četvrŭtŭ*; E. Pr. *kettwir*, Lit. *keturi*, Let. *četri* = dört, krş. E. İs. *četyre*. 10 — Bu üç dil arasında gž (z) ile ž (z), ve kš (x, ks) ile š (s) sesleri birbirine karşılık olabilir: Let. *ligzda* ile Lit. *lizdas* = yuva, krş. E. İs. *gnĕzdo*; Let. *pirksts* ile Lit. *piřštas* = parmak (E. Pr. *pirsten*, E. İs. *prŭstŭ*); E. Pr. *laxde*, Let. *lagzda* ile Lit. *lazda* = fındık, krş. E İs. *loza* = asma; Lit. *auksis* ile E. Pr. *ausis* = altın. 11 — Bir taraftan Litvan ve Let öbür taraftan da Eski Prus dili arasında k > g değişimi vardır: Lit. *jeknos*, Let. *aknis*, E. Pr. *jagno* = karaciğer; Lit. *šaknis*, Let *sakne*, E. Pr. *sagnis* = kök (krş. Lit. *aukštas* ile Let. *augsts* = yüksek). 12 — Kelime sonlarında Litvan (bazan da Let) dilindeki a'ya Eski Prusçada o tekabül eder: Lit. ve Let. *galva*, E. Pr. *glawo* = baş; Lit *mėsa*, Let. *miesa*, E. Pr. *menso/mensā* = et, krş. E. İs. *męso*; Lit. *udra*, E. Pr *udro* = su samuru, krş. Let. *ūdris*. 13 — Eski Prusçada kelime başlarında, hususiyle o'dan evvel bir w katması vardır: Lit. *obuolys*, Let. *ābols*, E. Pr. *woble* = elma, krş. E. İs. *ablŭko/jablŭko*; Lit. *ožys*, Let. *āzis*, E. Pr. *wosee* = keçi, krş. E. İs *azno/jazno* = deri; Lit. *vanduo*, Let. *ūdens*, E. Pr. *undan/wundan* = su, krş. E. İs. *voda*. Başka özellikler için bk. BALT-İSLÂV DİLLERİ; ayrıca bk. ESKİ PRUS DİLİ, LİTVAN DİLİ, LET DİLİ, ve E Fraenkel: *Die baltischen Sprachen* Heidelberg 1950.

BALT - İSLÂV DİLLERI, Hint-Avrupa dil ailesinin dokuz ana kolundan biri (öbürleri: Hitit, Toḫar, Hint-İran, Thrak-Ermeni, Yunan-Makedon, Illyr-Venet, İtalik-Keltik, ve Germen; bk. HİNT-AVRUPA DİLLERİ).

Hint - Avrupa ailesindeki yeri: Avrupa'da tarih başlangıcında bu diller, Baltık Denizi'nin güneydoğu kıyısında, kuzey ve doğu komşuları Fin-Ugor batı komşuları da Germen dilleri olmak üzere, şimdiki Stettin ile Memel arasında uzanan bir çizgiden güneyde Karpatlar'a kadar yayılan alanı bir birlik halinde işgal etmiş, ve yine eski bir devir de Balt (Eski Prus, Litvan, Let, v. b.) ve İslâv (Eski İslâv, Rus, Pol, Çek, Sırp-Hırvat, Bulgar v. b.) olmak üzere ikiye bölünmüştür. Bunlardan Balt kolu pek gelişmemiş. fakat İslâv kolu komşu dilleri geriye atarak veya söndürerek kuzeye, güneye, hususiyle doğuya doğru yayılmıştır; yalnız, Germen dilleri her iki kolun da batıya doğru ilerlemesine engel olmuştur. Bu iki kolun iç bölümleri ve tarihçeleri için bk AVRUPA DİLLERİ, BALT DİLLERİ, ve İSLÂV DİLLERİ.

Hint-Avrupa ailesi içerisinde kolların sınıflanmasında, Balt-İslâv kolu aspire (b. bk.) ler meselesinde Hint ve Yunan kollarından ayrılır. Hint-Avrupa ana dilindeki bh, dh, gh değerli aspire konsonlar, Hint ve Yunan kolları müstesna, öbür kollarda da olduğu gibi, Balt-İslâv dillerinde aspirasyonlarını kaybederek sırasiyle b. d. g şekline çevrilmiştir: meselâ, «olma, gelişme» anlamına Hint-Avrupa **bheu-t*, Sanskrit *bhūti-ḥ* Yun. *physis*, fakat Litvan *buti*, Eski İslâv *byti* (= olmak); «duman» anlamına Hint-Avrupa **dheu-*, Skr. *dhūma-s*, Yun. *dhymos* (= tasa), fakat Litvan *dumai* (çoğul), Eski İslâv *dymŭ*; «sis, bulut» anlamına Hint-Avrupa **meigh-*, Skr. *megha-s*, Yun. *(o)mikhlē* fakat Litvan *migla*, Eski İslâv *mĭgla*. Başka bir bakımdan, Balt-İslâv dilleri, Hint-Avrupa dil ailesinin ikiye bölündüğü *satem* (b. bk) ve *centum* (b. bk.) gruplarından birincisine girer ve bu yönden Hint-İran, Thrak-Ermeni, Illyr-Venet kollarının yanında yer alır. Hint-Avrupa ana dilindeki gutural-palatal k̂, ĝ, ĝh ve labiovelar qᵘ, gᵘ, gᵘh fonemleri *centum* grupunda k ve g esaslı patlayıcı sesler halinde kaldıkları halde. *satem* grupunda belli şartlar altında s/z, ş/j, ç/c, t͜s/d͜z, *th/dh* şeklinde sızıcı veya afrike (b. bk.) seslere çevrilmişlerdir: meselâ, «yüz, 100» anlamına Hint-Avrupa **k̂m̥tom* Toḫar *känt*, Yun. *(e)katon*, Lât. *cantum* (c = bizdeki k), Eski İr. *cet* (c = bizdeki k), Got. *hund* (<**kund*), fakat Sanskrit. *śatam*, Avesta. *satəm*, Eski İslâv *sŭto*, Litvan. *šimtas* (š = bizdeki ş); «diş veya ısırmak» anlamına Hint-Avrupa **ĝm̥bh-*, Yun. *gomphos*, Eski-Yüksek Alm. *kamb* (= dişli tarak), fakat Skr. *jambha-ḥ* (j = bizdeki c), Ermeni. *cam* (= çiğnemek; c = t͜s), Arnavut. *dhâmb* (dh = *dh*), Eski İslâv. *ząbŭ*, Let. *zuobs*, Litvan. *žambas* (= dişli, sivri uc; ž = bizdeki j). *Satem* grupu içerisinde, bu k ve g esaslı ana seslerin uğradığı değişim bakımından, Balt-İslâv dilleri birçok noktalarda Hint-İran dillerinden, hususiyle de Sanskritçeden ayrılır, meselâ «yürek» anlamına Hint-Avrupa **k̂ered-*, Hitit *kardi-*, Yun. *kardia*, Lât. *cor(dis)*, Eski İr. *cride*, Got. *hairto* (<**kerdo*) ya karşılık Erm. *sirt*, Eski İslâv. *srŭdice* (c = t͜s), Eski Purus. *seyr-*, Litvan. *širdis*, Let. *sirds*, fakat Skr. *hr̥dayam*, Avesta. *zərəδaēm*; zamir olarak «ben» anlamına Hint-Av-

rupa *eĝ (h)om, Yun. egō, Lât. ego Got. ik'e karşılık Erm. es (<*ets), Eski İslâv. azŭ, Eski Prus. es/as, Litvan. aš (eskisi: eš), Let. es, fakat Skr. aham, Avesta. azəm, Eski Fars. adam. Balt - İslâv dilleri Hint - Avrupa ailesinin periferi (b. bk.) yani doğu ve batı uc sınırları dillerinden değil, ortadaki ana kütleye daha uzun zaman bağlı kalmış dillerdendir: meselâ, «kıral» anlamına gelen Hint - Avrupa reg- kelimesi doğuda Sanskrit (raj-), batıda da Lâtin (rex) ve Kelt (rīg->Got. reiks) dillerinde bulunduğu halde Balt - İslâv dillerinde yoktur.

Hint - Avrupa ailesi içerisinde öbür kollara karşılık Balt - İslâv dillerinin başlıca özellikleri şunlardır (bk. K. Brugmann: *Kurze vergleichende Grammatik der indogermanischen Sprachen*, yeni bas. Berlin - Leipzig 1933. s. 18): 1- Hint - Avrupa ana dilindeki sonant *r̥ *l̥, *n̥ ve *m̥ sesleri, öbür kollarda a, ar ra, al la, an, am, v. b. şekillerine girdikleri halde bu kolda sırasiyle ir/ur, il/ul, in/un, im/um olmuştur (İslâv bölümünde sonradan rŭ, lĭ/lŭ, ve nazal ę [ve ŭ] şekillerine çevrilmiştir): meselâ «siyah» anlamına Hint - Avrupa *qr̥sn-, Eski Prus. kirsna-, Let. kirsna, Eski İslâv. črĭnŭ (<*čĭrnŭ; č=bizdeki ç), Rus. čërenŭ. krş. Skr. kr̥ṣṇa-s; «dolu, dolmuş» anlamına Hint - Avrupa *p(e)lē-, Litvan. pilnas, Eski İslâv. plŭnŭ (<*pŭlnŭ), Eski Rus. pŭlnyj, krş. Got. fulls(<*fulnaz); «dokuzuncu» anlamına Hint-Avrupa*(e)neu̯n̥to-, Eski Prus. newīnts, Litvan. devinta-s, Eski İslâv. devętŭ, krş. Yun. einato-s (<*eiFato-s), Got. niunda; «onuncu» anlamına Hint - Avrupa * dekm̥to-, Eski Prus. dessīmts, Litvan. dešimta-s, Eski İslâv. desętŭ, krş. Yun. dekato-s 2 — Vokaller arasında bulunan çift konsonların basitleşmesi: meselâ «ata baba» anlamına Yun. ve Lât. atta, fakat Eski İslâv. otĭcĭ; Litvan. iš šaukiu>išankiu(= çağırırım); Eski İslâv. iz-zobati > izobati (=yem yemek). 3 — Sıfatın «belirli» denilen şeklinin, 3. şahıs io- zamiri katılmak suretiyle yapılması: meselâ «iyi olan»anlamına Litvan. geras-is, Eski İslâv. dobrŭ ji (geras ve dobrŭ = iyi). 4 — nt- ile yapılan eril (müzekker) aktif participium'ların, çekimde io- tipindeki çekime uymaları: meselâ «araba sürmek» anlamına olan ež-/vez- (<*u̯eĝh) kökünden Litvan. vežąs, Eski İslâv. vezy, tekil (müfret) genitifleri Litvan. vežanczo, Eski İslâv. vez ąšta. 5 — Konson esaslı nominal temaların çekiminde, çoğul (cemi) lokatifin ve m- halinin, i- çekimi tipinde olmaları, yani ortalarına bir -i- almaları: meselâ, «taş» anlamına Litvan. akmŭ Eski İslâv. kamy çoğul instrumental Litvan. akmen-i-mis, Eski İslâv. kamen-i-mŭ, 6 — Hint - Avrupa işaret zamirleri olan *so ve *sā'ya karşılık (Skr. sa, sā; Yun. ho hē; Got. sa, so), bu grupta Litvan. tas ile ta Eski İslâv. tŭ ile ta bulunması. 7 — Birinci şahıs tekil zamiri datifinin, genitif tabanından yapılması: Litvan. manei (nominatif aš, gen. manė), Eski İslâv. mĭně (nom. azŭ, gen. mene). 8 — 0- esaslı nominal tabanların çekiminde tekil genitif şekli yerine ablatif şeklinin kullanılması: meselâ, «kurdun, kurddan» anlamına Litvan. vilko, Eski İslâv. vlŭka; krş. Skr. vr̥kād = kurddan. Bazı dilciler (meselâ A. Meillet: *Les dialectes indo-européens*, Paris, yeni bas. 1922, s. 40 - 48) bu özellikleri Balt - İslâv dillerinin menşe birliği için yeter delil saymıyarak, bunları paralelizm (b. bk.)e, yani Balt ve İslâv dillerinin aynı şartlar ve etkiler altında birbirine paralel olarak gelişmiş olmasına atfetmişlerdir. Daha başka dilciler (meselâ W. Porzeziński: *Rocznik Slavistyczny*'da, cilt 4, 1911), yukarıdaki 8 inci maddeyi kabul etmedikleri halde, Balt - İslâv birliği için başka deliller ileri sürmüşlerdir (1 — son hecede u önünde Hint - Avrupa e'sinin değişmesi; 2 — Hint - Avrupa kısa o ve a'sının müşterek bir sese çevrilmeleri, ki sonradan Baltçada a, İslâvcada ise o olmuştur; 3 — Vurgunun son heceye geçirilmesi: F. Fortunatov ve F. de Saussure kanunu). Bu iştirak noktalarına, fiil cinslerinde ve hususiyle öze - dönüşlü (reflexivum) lerin yapısında her iki kol arasında görülen yakın benzerlikler ilâve edilebilir.

Balt - İslâv dillerinin kelime hazinesi bakımından da ortak nitelikleri vardır. Her iki kolda bulunan birçok kelimelere öbür Hint - Avrupa kollarında raslanamaz: meselâ, Eski İslâv. blŭcha (ch = ḫ), Litvan. ve Let. blusa = pire; E. İs. lipa, Lit, ve Let. lëpa = ıhlamur; E. İs. (d) zvězda, Lit, žvaigžde, Eski Prus. swāigstan, Let. zvaigzne = yıldız, parıltı; E. İs glava, Lit. ve Let. galva, E. Pr. gallū = baş; E. İs. ręka, Lit. ranka E. Pr. ranco, Let. roka = el; E. İs. rogŭ, Lit ragas, E. Pr. ragis, Let. rags = boynuz; E. İs. alŭkati / lakati, Lit. alkti, E. Pr. alkins, Let. (s)alkt = ac olmak; E. İs. metą, Lit. metu = atarım; E. İs. ladĭji, Lit. eldija = kayık. Bundan başka, birçok kelimeler de öbür Hint - Avrupa dillerinde bulunmakla beraber, Balt - İslâv dillerindeki şekilleri birbirine çok daha yakındır: meselâ, «her ikisi» anlamına E. İs. aba, Lit. abu, E. Pr. abbai, fakat Yun. ampho, Lât. ambo; E. İs. zemlja (Lit. žemė E. Pr. same, Let. zeme = yer, memleket; krş. Lât. humus = yer, toprak), zvěrĭ (Lit. žvėris, E. Pr. swir-, Let. zvērs = vahşi hayvan; krş. Lat. ferus = vahşi), večerŭ (Lit vakaras, Let. vakars = akşam; krş. Lât vesper) gibi daha birçok kelimeler de böyledir. Balt - İslâv dillerinde, «gemi» anlamına gelen Hint - Avrupa *nāu- kökünden kelime bulunmaması dikkati çeker. Buna karşılık, Hint - Avrupa *ĝhel(e)ĝh- (= maden, demir. tunç, bakır) kökünün bu dillerde temsil edilmiş olması (E. İs. želězo, Lit. geležis, E. Pr. gelso, Let. dzelzs = demir; krş. Yun. khalkos = bakır), Balt - İslâvlar'ın eski Hint - Avrupa medeniyetine iştirak etmiş olduğunu gösterir. Balt - İslâv ve Germen dillerinde «maden dövmek» anlamına gelen kelimenin (E. İs. kovą, Lit. kauju/koviau, Eski - Yüksek Alm. houwan) aynı kalıpta olmasından ve daha birçok ortaklaşa noktalardan (meselâ, Hint - Avrupa *leugh- kökünden E. İs. lŭgati, Got. liugan, Eski Nord. ljūga, Anglosakson lēogon, Eski - Yüksek Alm. liogan = yalan söylemek, ki öbür Hint - Avrupa kollarında yoktur; Lit. sniegas, E. Pr. snaygis, Let. sniegs E. İs. sněgŭ, Got. snaiws. fakat Lât. nix = kar), Hint - Avrupa ailesi içerisinde Balt - İslâv dillerinin German dillerine yakın olduğu anlaşılmaktadır. Kelime hazinesi bakımından Almanca eskidenberi Balt - İslâv dilleri üzerine kuvvetli bir etki yapmış, fakat kendisi de bu dillerden kelime ödünç almaktan kaçınamamıştır, meselâ Alm. Grenze < Orta - Yüksek Alm. grenize < Rus, ve Pol. granica sınır, E. İs. granĭ = uc. Yine kelime hazinesi bakımından, Balt - İslâv dilleri türlü kollarla türlü derecelerde yakınlık gösterir. İslâv bölümünün bir zaman İran dilleriyle temasta bulunmuş olduğunu gösteren deliller vardır: meselâ Balt kolu «Allah» anlamına *dei- kökünden gelme kelimeler (Lit. deivas E. Pr. deiws, Let. dievs) kullandığı halde, eski İran dillerinde de olduğu gibi İslâv kolunda da *bhag- kökünden olma kelimeler (Eski Fars. baga, E. İs. bogŭ) kullanılmıştır; «söz» karşılığında da bu yakınlık görülmektedir (Avesta. sravō, E. İs slovo).

Fakat bazı kelimelerde (meselâ «aziz» karşılığı: Avesta. *spənto* E. İs. *svetŭ* Lit. *šventas*) İranca yalnız İslâvcaya değil, Baltçaya da yaklaşır. hattâ bazan Sanskritçe de bu birliğe katılır, meselâ Skr. *oṣṭah*, Avesta. *aošta* = dudak (lar), E. İs. *usta* E. Pr. *austa* = ağız (krş. Erm. *beran*, Lit. *burna* = ağız). Öbür tarafından Balt kolunun bazan batı Hint - Avrupa dillerine yaklaştığı da vardır. meselâ E. Pr. *tauto* = memleket. Let. *tauta*, Got. *Þiuda* Eski İr. *tuath* = halk. Osk. *touto*, Umbr. *tota* = şehir.

İki kol arasındaki farklar: Balt-İslâv dillerinin Balt kolu, hususiyle Litvanca, yapı bakımından daha arkaiktir. Balt ve İslâv bölümleri arasında başlıca fonetik farklar, hususiyle Hint Avrupa ana dilindeki k/g ve s seslerinin bu dillere geçiş şekilleriyle ve palatalizasyon (b. bk.) larla ilgilidir: 1 — Hint - Avrupa i, u, r, k seslerinden sonra, kelime başlarında da r ve l'den evvel gelen s'ler Litvancada s/š olarak kaldığı halde, Islâvcada ch (=ḫ) olmuştur; ch'den sonra *i (<Hint - Avrupa *oi) ve *ĕ* (<Hint Avrupa *ai) vokalleri gelirse bu ses İslâvcada š'ye çevrilir: meselâ, Hint - Avrupa **u̯er s* = yüksek yer, Lit. *viršus* = yukarıki E. İs. *vrchŭ* (<**vĭrchŭ*) = tepe; Hint - Avrupa **dhus-* = nefes, ruh, Lit. *dausos*, E. İs. *duchŭ*, vokatif *duše*; Hint - Avrupa **srōmo s* = topal, Skr. *Srāma-ḥ* E. İs. *chromŭ*. 2 — Hint - Avrupa kelime başlarındaki k.ks sesleri de belli şartlar altında İslâvcada ch'ye çevrilmiştir: Hint - Avrupa **kloibho-* = ekmek, Lit. *kelapas*, E, İs. *chlĕbŭ*; Hint - Avrupa **kseud-* = küçük, kıt, Skr. *kšudra-*, E. İs. *chudrŭ*. 3 — Hint - Avrupa k, q, q^{u} konsonları Litvancada k olarak kaldığı halde, belli şartlar aldında İslâvcada č (= bizdeki ç; *ĕ önünde) ve c (= ts; *e ve *i önünde) olmuştur: Hint - Avrupa* *q^{u}et^{u}or*, Lit. *keturi*, E. İs. *četyre* = dört, krş. Let. *četri*; Hint-Avrupa **q^{u}ei-*, Lit. *kaina*, E. İs. *cena* = fiyat, değer krş. Let. *cena*; İslâvcada esas olarak k değeriyle bulunan bir sesten sonra bu iki vokalden biri gelirse k konsonu yine č'ye çevrilir: Hint - Avrupa **teq* , E. İs. *teką* = koşmak fakat *tečetŭ* = koşar (krş. aynı anlamda Lit. *teku*, *teketi*, Let. *teku*, *tecēt*). 4 — Hint - Avrupa *gh sesi Litvancada g olarak kalmış, fakat İslâvcada *è ve *i vokallerinden evvel dz (dz) ye çevrilmiştir: Hint - Avrupa **ghoilo-s*, Lit. *gailus* E. İs. *dzĕlo* (*zĕlo*) = öfkeli, köpürmüş. 5 — Hint - Avrupa *g(h) ve *k sesleri Litvancada k değerinde kaldığı halde, İslâvcada belli şartlar altında, hususiyle t'den evvel š' ye çevrilmiştir: Hint-Avrupa **dhug(h)t(e)r-*, Lit. *duktė*, E. İs. *dŭšti* = kız evlât; Hint - Avrupa **noktis*, Lit. *naktis*, E İs. *nošti* = gece. 6 — Hint - Avrupa k̂ sesi, belli şartlar altında, Litvancada š, İslâvcada ise s olmuştur: Hint - Avrupa **k̂ered*, Lit. *širdis*, E. İs. *srŭdĭce* = yürek, krş. Let. *sirds*. 7 — Hint - Avrupa *k̂ sesi başka şartlar altında (*k̂l) Balt dillerinde k değeriyle kalmış, İslâvcada ise s'ye çevrilmiştir: Hint - Avrupa **k̂leu-*, Lit. *klausau*, E. Pr. *klausītom*, Let. *klausīt*, E. İs. *sluchŭ* = işitmek. 8 — Hint - Avrupa ĝ ve ĝh konsonlarının, belli şartlar altında, Litvancadaki karşılığı ž, İslâvcada ise z'dir: Hint - Avrupa **ĝhəem-* , Lit. *žemė*, E. İs. *zemlja* = yer, memleket, krş. Let. *zeme*; İslâvcaya esas olarak z değeriyle geçmiş bulunan sesler dahi *i ve *ĕ vokalleri önünde ž'ye çevrilir: Lit. *ryž-*, E. İs. *vęzati* = bağlamak, fakat *vęžetŭ* (<**vęz-je tŭ*) = bağlar. 9 — Hint - Avrupa *g^{u} ve *g^{u}h sesleri Litvancada g olarak kaldığı halde, İslâvcada belli şartlar altında ž dz (Hint - Avrupa *ĕ veya *i önünde) ye çevrilmiştir: Hint - Avrupa **g^{u}iu̯-*, Lit. *gyventi*, E. İs. *živa/žiti* = yaşamak, krş. Let. *dzīvot*; İslâvcaya esas olarak g değeriyle geçmiş olan sesler dahi *i ve *ĕ vokalleri önünde ž'ye çevrilir: E. İs. *bogŭ* = Allah, vokatif *bože* (<**bodže* <**bogje*). 10 — Hint Avrupa s sesi belli şartlar altında Litvancada s olarak kaldığı halde İslâvcada *i ve *ĕ vokalleri önünde š'ye çevrilir: Hint - Avrupa **śiū-*, Lit. *siuti*, E. İs. *šiti* (<*sjiti*). 11 — Hint - Avrupa a vokali, belli şartlar altında Litvancada o, İslâvcada da a olur: Hint-Avrupa **māter* Lit. *motina* E. İs. *mati* = ana, krş. Let. *māte*. 12 — Hint - Avrupa *om hecesi, belli şartlar altında, Litvancada am İslâvcada ise ǫ değerine geçer: Hint - Avrupa **gombhos*, Lit. *žambas* (= sivri uc), E. İs. *zǫbŭ* = diş, krş. Let *zobs*. Bu misallerden anlaşılıyor ki, Hint - Avrupa k/g ve s esaslı sesleri, Baltça (hususiyle Litvan ve Eski Prus)ya bakarak İslâv kolunda daha çok değişikliklere (Litvancadaki š/ž esası İslâvcadaki s/z esasından daha eskidir), ve İslâvcada türlü şekillerde palatalize edilmiş ve afrike (b. bk.) leşmiştir (č [= t'š'] ve ž [< dž <d'ž' <g + j] = birinci, yani eski palatalizasyon; c [= ts' ve dz [= dz'] = ikinci, yani sonraki palatalizasyon). Bk. BALT DİLLERİ, İSLÂV DİLLERİ.

BALTA, ağaç kesmeğe, odun yarmağa ve yontmağa yarıyan, ağaç veya madenî saplı keskin ağızlı, demir veya bazan başka bir madenden yapılan alet, nacak. B. nın madenî kısmında bir delik vardır; sap bu deliğe geçirilir. B. lar dülger B. sı oduncu B. sı, et B. sı, Firenk B. sı, gemici B sı, yarıcı B. sı, yangın B. sı, savaş B. sı, aybalta (ay şeklinde B.), çifte B. (iki tarafında ağzı olan B.), yontucu veya Kürt B. sı (satıra benziyen kısa saplı B) gibi çeşitli şekil ve türlere ayrılır.

B. insanın en eski aletlerindendir. Tarih öncesi çağlarda B. lar kabaca yontulmuş çakmak taşından veya başka sert taşların bir tarafı keskin olarak yontulup bir sopaya bağlanması suretiyle hazırlanırdı. B. her çağda yalnız kesme aleti olarak değil, savaş aleti ve silâh olarak da kullanılmıştır. Eski Türk ordusunda da yakın savaşlarda kale ve deniz muharebelerinde göğüs göğüse gelince çok defa B. lardan faydalanılmıştır. Savaş B. larından hemen hemen 1 m uzunlukta saplıları piyadeye, kısa saplıları süvari ve deniz erlerine mahsustu. Çok kısa saplı savaş B. larına ayrıca el B. sı adı verilirdi. Türkler'de saray baltacıları tarafından kullanılmış olan silâh B. ları altın kakmalarla süslenmiş ve üzerleri yazılarla bezenmiştir. Bk. KESER, SATIR, TEBER.

BALTA, Rusya'nın özerk Moldava Cumhuriyeti'nin merkezi. Nüfusu 21 000 (1936). Buğ Irmağı'nın kollarından Kolyma Çayı boyunda Odesa - Kiev demiryoluna yakın bir yerde bulunan B., çevresindeki buğday ve hayvancılık bölgesinin ekonomik merkezidir.

BALTA, Rumanya'da Aşağı Tuna boyunda, Dobruca'nın hemen batısında bataklık bir yöre. Uzunluğu 100, genişliği 25 km. B. önemli kuş gübresi alanlarındandır.

BALTA BURNU, Boğaziçi'nde Rumelihisarı ile Baltalimanı arasındaki burun. B. B. nun önündeki akıntıya Şeytan Akıntısı denir. Arnavutköy akıntısından sonra en hızlı ve çapraşık akıntı olup saatte 3, 5- 5 mil süratle akar ve gemicilere birçok güçlükler doğurur.

BALTA LİMANI, Boğaziçi'nin Rumeli kıyısında Rumelihisarı'nı geçtikten sonra gelen Balta Burnu ile Boyacıköy arasında ve bu ismi taşıyan derenin ağzındaki

küçük tabiî liman. Bizans devrinde Phidaliae (b. bk.) Limanı adını taşıyan bu yer, İstanbul'un muhasara hazırlıkları sırasında Kapdan-ı Derya Baltaoğlu Süleyman Bey tarafından bir üs haline getirildiğinden o gündenberi buraya B. L. denilmektedir. Kaynağını Levent Çiftliği yakınlarından alan derenin, ağzına yakın yerleri geniş ve güzel bir çayır halindedir. Derenin ağzında Paşmakçı Şücaettin adında biri tarafından yaptırılıp Ahmet III devrinde yenilenen bir cami vardır. Hezarpâre Ahmet Paşa da 1647 de burada bir çeşme yaptırmış ve bir çok dut ağacı diktirmiştir. Selim III. devrinde Valide kethüdası Giritli Yusuf Ağa (ölm. 1807) derenin ağzında bir biniş (b. bk.) köşkü yaptırmıştı Bazı saray düğünleri münasebetiyle çayırda çadırlar kurulur, ileri gelenlere ziyafetler tertip olunurdu. Mahmut II. 1820 de limanın ağzında bir de tabye yaptırmıştır. XIX yüzyılın ilk yarısında burası yazlık olarak rağbet kazanmış ve devrin ileri gelenlerinden bir kımı B. L. nda bazı büyük yalılar yaptırmışlardır. Büyük Reşit Paşa'nın yaptırdığı ve sonradan hükümetin yüksek bir bedelle satın alarak Paşa'nın oğlu Abdülmecid'in damatlarından Ali Galip Paşa (b. bk.) ile Fatma Sultan'a tahsis ettiği büyük kârgir yalı bunların en önemlisidir. Bu yalıda Mustafa Reşit Paşa zamanında yabancı devletlerle bir çok önemli siyasî müzakereler yapılmış ve antlaşmalar imzalanmış olduğu gibi karısı Seniha Sultan dolayısiyle son Osmanlı sadrazamlarından Damad Ferit Paşa da memleketten kaçtığı 21 ağustos 1922 tarihine kadar burada oturmuş ve yalıyı mütareke devrinde millî mücadele aleyhindeki bir çok çalışma ve toplantılar için bir merkez olarak kullanmıştır. Cumhuriyetin ilânından sonra bir müddet Balıkçılık Enstitüsü olarak kullanılan bina, şimdi hükümetçe Kemik Hastalıkları Sanatoryumu haline getirilmiştir.

BALTA LİMANI ANTLAŞMALARI, Mustafa Reşit Paşa'nın Balta Limanı'ndaki yalısında yabancı devletlerle imzalanan bir kısım siyasî ve ticarî antlaşmalar.

Bunların ilki ve önemlisi 1838 de Mustafa Reşit Paşa henüz Hariciye Nazırı iken kendisi, Başvekil Muavini Kâni Bey ve Hariciye Müsteşarı Nuri Efendi'den kurulan Türk heyetiyle, İngiltere Büyükelçiliği Başkâtibi Bulwer ve Başkonsolosu Cartwright arasında yapılan gizli toplantılarda kararlaşan ve büyük elçi Ponsonby tarafından 16. VIII. 1838 de imzalanan ticaret sözleşmesidir. Aynı günlerde hazırlanan bir. Belçika ile dostluk ve ticaret antlaşması daha vardır ki, iki hafta kadar önce 3 ağustos 1838 de yine burada imzalanmış olmakla beraber, hükümleri ve taşıdığı ruh bakımından İngiltere ile yapılan sözleşmenin bir ayrıntısından başka bir şey değildir. İngiltere ile yapılan ve İngiliz Hariciye Nazırı Lord Palmerston'un şaheser bir başarı diye överek, müzakereleri yapan Bulwer'i takdirle kutladığı sözleşme on maddeliktir. İki devlet arasındaki ticaret bağıntılarını İngiltere'nin ekonomik çıkarlarına uygun olarak düzenlemekte ve Mısır meselesinde İngiltere'nin Türkiye'ye yardımını sağlamak ve Mısır'da Mehmet Ali Paşa'nın dış ticaret işlerinde uyguladığı tekelciliği önlemek amacıyle kabul edilmiş bulunmaktadır. Nitekim imzadan sonra Mustafa Reşit Paşa, hariciye nazırlığı görevi üzerinde kalmak üzere büyükelçilikle Londra'ya gönderilmiştir. Bab-ı Âli 25 kasım 1838 tarihinde Fransız Büyükelçisi Baron Roussin'le ikinci bir sözleşme daha imzalıyarak aynı esaslar çerçevesinde Fransa kırallığı ile olan ticaret münasebetlerini de düzenlemiş ve onun da Mısırlılar'a karşı Osmanlı Devleti'ne müzaheretini sağlamıştır.

Belçika ile olan dostluk ve ticaret sözleşmesi 3 ağustos 1839 ve 30 nisan 1840 tarihlerinde yine B. L. nda iki defa daha yenilenmiş ve 30 nisan 1846 da Rusya ile 1838 sözleşmeleri esaslarına uygun olarak yapılan ticaret antlaşması da yine burada imzalanmıştır.

Rusya ile Eflâk ve Buğdan beylikleri hakkında 1 mayıs 1849 da Mustafa Reşit Paşa'nın ikinci sadareti sırasında imzalanan antlaşma yine B. L. nda yapılmış ve bununla voyvodalar'ın yedi sene süreyle ve yalnız o defa için Rusya'nın muvafakati sağlanmak şartiyle padişah tarafından atanmaları kabul edilmiştir ki bu hususta Bab-ı Âli'ce verilen kararlara da zamanında B. L. kararnamesi denilmiştir.

BALTA RESMİ, Tanzimat'tan önce şehir ve kasabalarda yemeklik hayvanlar üzerinden alınan bir çeşit vergi. Kasaphane veya salhanelerde kesilen ve etleri yenilen türlü hayvanlardan, dem resmi, serçin resmi (domuzlardan), derçin resmi, zephiye resmi mürde bacı gibi adlarla alınıp hayvan başına hesaplanan çeşitli resimlerden biri olan B. R.-nin miktarı, yerine göre değişirdi. Sonradan mültezimlere verilen B. R. bir mukataa haline gelmişti. Tanzimat'tan sonra bütün bu vergiler «Zebhiye resmi» adı altında birleştirilmiştir.

BALTACI MEHMET PAŞA: bk. MEHMET PAŞA, [Baltacı].

BALTACILAR (Teberdârân), Osmanlı sarayında bir kısım iç hizmetleri görmekle ödevli bir sınıf. Zamanla teşkilâtında birçok değişikliklere uğrıyan B. Ocağı Murat II. devrinde kurulmuştur Önceleri gördüğü hizmet bakımından bir çeşit nakliye ve istihkâm sınıfı mahiyetinde olan ve haremin muhafazası ile birlikte ona ait işleri de görmesi dolayısiyle Darüssaade Ağası'nın emri altında bulunan bu ocak Fatih Sultan Mehmet zamanında Eski Saray B. ı (Teberdârân-ı Saray-ı Atik) ve Yeni Saray B. ı ve yahut Zülüflü B. (Teberdârân-ı Saray-ı Cedid, Teberdârân-ı Hassa) adı altında ikiye ayrılmıştır.

XVIII. yüzyılın ikinci yarısında sayıları 300-400 arasında olan (XVII. yüzyılın ikinci yarısında 813) Eski Saray B. ı (ve yahut kısaca B.) Eski Saray'ın Mercan Kapısı yakınlarındaki özel kışlalarında otururlardı. Gündüzleri Eski Saray'da ödevli olanlar orada kalır, diğerleri yeni saraya gelirlerdi. Asıl görevleri dışında, öğretimleri de sağlanarak Bayezid Camii'nde verilen derslere kontrol altında devam ettirilmekte idiler. Bu derslerde başarı gösterenlerden, biri yazıcı 6 sı halife (kalfa) olmak üzere 7 kişi seçilir ve Darüssaade Ağası'nın emri altında bulunan Haremeyn Evkafı işlerini görmek üzere Yeni Saray'daki özel dairelerde çalıştırılırlardı Bunlardan Yazıcı Efendi, Darüssaade Ağası'nın divanında bulunurdu. Yazıcı Efendi terfi ederek Hacegân sınıfına geçince veyahut başka bir görevle saraydan ayrılınca, yerine en kıdemli halife getirilirdi. Ötekiler sarayın en aşağı hizmetlerini görürler, su ve odun taşırlar, avlu ve odaları süpürürler bir kelime ile sarayın orta hizmetini yaparlardı. Bunlardan her gün 70 kişi harem kapısına gelerek, harem ağalarının kadınlardan aldıkları emirleri yerine getirirlerdi. Hammer'e göre bunlardan yalnız ilk yüz kişinin muntazam ücreti olup ötekiler kendilerine verilen elbise ve yemek karşılığında çalışırlar, verilen bahşiş ve hediyelerle, sarayın miadı geçmiş eski eşyasını satmakla geçinirlerdi. Saray kadınları dışarı çıktıkları zaman B. muhafız ödevini görürlerdi. Bunlar Barata adı verilen tepesi sivri koni şeklinde mor keçeden bir başlık giyerlerdi. Do-

lamaları (kaput) kırmızı veyahut yeşil renkte idi; ağalarının başlığı ise kırmızı çuhadandı.

Zülüflü B. a gelince, bunların sayıları 120 kadardı. Gerek gördükleri hizmet gerek teşkilât bakımından birincilerden farklı idiler. Hammer'e göre, bunların çoğu ak hadımlardan müteşekkildi. Bunlar da Ayasofya Cami'inde ders görür, kabiliyetli olanlarından 12 si seçilerek halifeliğe alınır ve diğerlerinden üstün tutuluıdu. Halifelerden en kabiliyetlileri harem ağalarının öğretimi ile uğraşır ikisi de sıra ile imamlık ödevini yaparlardı. Saray odabaşılarının ve ağalarının emrinde birer Baltacı olduğu gibi, Darüsaade Ağası'nın kuşçuluğu hizmetinde bir ve padişahın özel mutfağında (kuşhane i Hümayun) iki Baltacı bulunurdu; bayramlarda, padişah tahtının kapı altına getirilip götürülmesi de Zülüflü B. ın görevlerindendi. Sefer esnasında bunlardan 30 kişi birlikte gider ve Sancak-ı Şerif'in altında Kuran okurlardı; padişahların, şehzade, sultan veya saray kadınlarının cenazelerini B. taşır, padişahın sadrazama olan emirlerini de bunlardan biri götürürdü. Mehmet IV. zamanında bunların sayısı 109du (1679 da 184, 1835 te 176) Bunlar da B. gibi konik, fakat tepesi biraz yassıca devetüyü bir başlık giyerlerdi; dolamalarının rengi kırmızı ve yeşildi, sonraları lâcivert olmuştur. Bellerinde kara kayış kemer bulunurdu. Başlıklarında, gözlerinin hizasında iki örgü sallanır ve bu örgüler kalkık yakaları ile birlikte sarayda vazife görürken etraflarını görmemelerini sağlardı. Zülüflü deyimi bundan ötürüdür. Zülüflü B. bazı tören günlerinde sırmalı elbise giyerek Divan Odası'nın önünde dururlardı. En büyük rütbeli subayları B. Kethüdası idi.

B. arasından en büyük devlet memuriyetlerine yükselenler olmuştur. Zülüflü B. dan Nasuh Paşa, Baltacı Mehmet Paşa Kalaylıkoz Ahmet Paşa; Eski Saray B. ından da Tabanı Yassı Mehmet Paşa Nevşehir'li İbrahim Paşa ve Bolu'lu İzzet Mehmet Paşa bunlardandır.

BALTACIOĞLU, İsmayıl Hakkı (doğ. 1886), terbiyeci ve fikir adamı. İstanbul da Cihangir de doğmuş ur. Baltacıoğlu ailesinden İbrahim them'in oğludur. İstanbul Darülfünunu'nun, Tabiiyat Şubesi mezunudur. Öğrenci iken memur olarak devam ettiği Bab-i Âli'de, güzel yazısı ile kendini tanıtmış ve İstanbul Erkek Öğretmen Okulu'nda öğretmen olarak bulunduğu sırada 1910da Maarif Nezareti tarafından el işi ve pedagoji üzerine incelemeler yapmak için Avrupa'ya gönderilmiş 1913 te Darülfünun Edebiyat Fakültesi Pedagoji Müderrisliği'ne atanmıştır. Bir süre Şen s-ül mekâtip özel okulunda ders nazırı olarak bulunan B., Türkiye'de ilk olarak bu okulda demokratik öğretim, bireysel çalışma ve açık hava öğretimi üzerinde çalışma ve deneyler yapmıştır. Birinci Dünya Harbi sonlarına doğru Maarif Nezareti Orta Öğretim, sonra Yüksek Öğretim daha sonra da Teftiş Kurulu Genel Müdürü olmuştur. Dahı sonra Edebiyat Fakültesi'ne reis olan B., 1923 sonlarında Maarif Vekâleti Müsteşarlığına atanmışsa da Darülfünun'da kalmağı tercih ederek Cumhuriyetin ilânından sonra özerklik verilen İstanbul Darülfununu Eminliği'ne seçilmiştir. 1933 Üniversite ıslahı ında öğretim hayatından ayrılan B., 1939 da Ankara Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde Pedagoji Profesörlüğüne atanmış, orada iken 1942 de Afyon'dan, 1946 da da Kırşehir'den milletvekili seçilmiştir. 1950 seçimlerine kadar milletvekili bulunan B., Türk Dil Kurumu'ndaki çalışmaları ve yayımları ile de tanınmaktadır. *Talim ve Terbiyede İnkılâp* (1910), *Terbiye İlmi* (1916), *Hususî Tedris Usulleri* (1930), *Umumî Pedagoji* (1930), *Demokrasi ve Sanat* (1931), *Resim ve Terbiye* (1932), *Terbiye* (1932), *İçtimaî Mektep* (1932), *Tarih ve Terbiye* (1933), *Mürebbilere* (1933), *Sanat* (1934), *Felsefe* (1938), *Toplu Tedris* (1938), *Öğretmen* (1934); tiyatroya ait eserleri arasında: *Kütük* (1934), *Ölüler* (1939), *İnanmak* (1939), *Andaval Palas* (1940), *Akıl Taciri* (1940), *Kafa tamircisi* (1940), *Karagöz Ankara'da* (1940), *Dolap Beygiri* (1949); etüt olarak *Tiyatro* (1941), *Karagöz: Tekniği ve Estetiği* (1942), roman olarak da *Batak* (1942); ayrıca: *Türke Doğru* (2 cilt 1942-43) ve *Batıya Doğru* (1945) başlıca eserleridir. «Halk kitapları», «Gençlik kitapları» ve «Çocuk hikâyeleri» başlıklı serileri de vardır. 1934 yılında çıkarmağa başladığı *Yeni Adam* dergisinin yayımına devam etmektedir.

BALTALAMA (Fr. Sabotage; *sabot* = ağaçtan yapılmış ayakkabı), istiyerek kırmak, yıkmak ve yokermek. «Baltalama» kelimesiyle ifade edilen *sabotage*'ın asıl anlamı «ağaç ayakkabı» ile ezmek, kırmak ve döğmektir. Diğer anlamı da «baltalama», iş yerinde isteksiz, inançsız, baştan savma çalışmak: verilen işi acele ve kötü yapmak; is ihsale bozuk ve kötü mamuller karıştırmaktır. Tarım ve endüstriye ait iş yerlerindeki aletleri ve malzemeyi istiyerek bozmak, tahrip etmektir.

Ceza Hukuku'ndaki anlamına gelince; ceza mevzuatı baltalama hareketlerini suç saymaktadır. Çünkü bu hareketler iş düzeni ve memleket ekonomisiyle ilgili mentaatleri bozan, istihsal faaliyetinin normal yürüyüşünü aksatan fiillerdendir. Bu anlamda baltalama, tarım ve endüstriye ayrılan yapıları veya bu işlerde kullanılan makineleri, malzeme ihtiyatlarını vevahut diğer aletleri yoketmek, bozmak, kısmen veya büsbütün kullanılmıyacak bir hale getirmektir.

Baltalama suçu, askerî tesislere karşı da işlenebilir. Bu bakımdan «askerî olan veya devletin silâhlı kuvvetlerinin hizmetine tahsis edilmiş bulunan gemileri hava ve diğer taşıt araçlarını, yolları, müesseseleri, depoları ve diğer askerî tesisleri geçici bir zaman için dahi olsa, kısmen veya büsbütün kullanılmıyacak bir hale getirmek veya tahrip etmek anlamına gelir.

BALTALI: bk. MÜSELLEM.

BALTALIK, bir orman işletme şekli. Ormanlardan çeşitli ürün almak amaciyle uygunlanan türlü tarzlardaki kesimlerden doğan orman işletme şekilleri koru, B. ve karışık B. diye üç ana tipe ayrılır ve ormanlara da bu işletme çeşitlerine göre «koru ormanları», «baltalık ormanları», «karışık baltalık veya korulu baltalık ormanları» adı verilir.

Orman işletme şekillerinin doğuşunda elde edilecek ürünün cinsi ormandan faydalanma metodu ve bununla el ele yürüyen dölleme usulü en önemli faktörlerdir. Ayrıca, her işletme şeklinin istihsal faktörü olan tabiat, iş ve sermayeye karşı nispetleri de değişiktir. B. işletmesi, bu bakımlardan incelenirse şu özellikler görülür:

1 — B. işletmesi tabiattan gelme bir orman kuruluş şekli olmaktan ziyade, ormancılık tekniğinin yarattığı bir orman çeşididir.

2 — B. işletmesinin amacı, korunun aksine olarak, küçük çapta odun ve her şeyden önce yakacak odun çıkarmaktır.

3 — B. işletmesinde sahanın yeniden ormanlaştırılması, kesilen ağaçlardan geriye kalan kök, kütük, gövde ve dalların verdiği sürgünlerle sağlanır. Yerine göre tepesi, gövdesi veya dalları kesilen ve dölleme yerinde geriye kalan ağaçların vazifesi bir defalık faydalanma ile bitmez, gelecek istihsallere de kaynaklık yapar.

4 — Bu işletme şekli için önemli olan başka bir şart da kesim yerindeki ağaçların sürgün verme kabiliyetid r ki bu da memleketimizde hep yapraklı ağaçlarla sağlanır.

5 — B. işletmelerinde birbirini kovalıyan iki kesim arasında geçen zaman, koru ve karışık baltalığa göre, kısa. ormanın görünüşü de başkadır. Gerçekten, bir yanda koruda iki kesim arasında geçen zaman en az 40 - 60 yıl, en çok 200 yıl olduğu halde, baltalıkta bu süre en az 2 (sepetçi çubuğu) ve en çok 30 - 40 yıldır. Öte yanda B. ta kesim, genç ve alçak ağaçlarda kısa aralıklarla yapıldığından, B. ı meydana getiren ağaçların boyu da kısadır Bu dış görünüşe bakarak bazı memleketlerde B. a «alçak orman» veya sürgünlerden yetişmesi göz önünde tutularak «sürgün orman» denir.

6 — İstihsal faktörleri bakımından, B. işletmesinin özelliklerini şöyle toplıyabiliriz:

B. toprağı çok yorar, daha çok iş ister; buna karşılık daha az bir ağaç sermayesiyle çalışır.

7 — Yukarıdaki bu özelliklerinden dolayı, mutedıl iklim ve kuvvetli toprak istiyen B. lara daha çok tabiat şartlarının elverişli, nüfusun çok olduğu yerlerde raslanır. Ama, ekonomisi bütünleşmiş; ormancılık tekniği, ulaştırma şartları ve madencilik istihsali gelişmiş memleketlerde B. işletmelerine ayrılan yerlerin gittikçe daraldığını da ekliyelim.

B. ormanları ağaç üzerinde kesim yapılan yere göre: a — asıl B. işletmesi, b — dal işletmesi diye ikiye ayrılır. Birincisinde ağaçlar topraktan 1 - 4 metre yukardan, ikincisinde ise yalnız yan dallar kesilir.

B. larda kesim, biraz sonbaharda ve daha çok son kışta yapılır. Ayrıca kesim meselesinde B. verimini arttıracak bir sıra teknik tedbirlere baş vurulur.

B. larda idare süreleri yani kesim aralıkları, alınacak ürünün cinsine göre değişir. İdare süresinin aşağı sınırını kesilecek ağaçların kullanış kabiliyeti, yani ekonomik sebepler, yukarı sınırını da kütük ve gövdelerin sürgün verme yaşı belli eder. Ekonomik idare süresi, yakacak veren ormanlarda 20 - 40, kabuk ormanlarında 16 - 20, dal ormanlarında 5 - 10, sepetçi çubuğu ormanlarında 1 - 2 yıldır.

Halkımız ve hattâ bir çok aydınlarımız arasına yerleşmiş yanlış bir anlayışa göre B. bizde ormandan sayılmaz; oysa, gerek sağladığı türlü orman ürünleri gerek kesim ve bakım metotları bakımından B. da önemli bir orman işletme şeklidir ve ekonomi bakımından topra ı sömdürme aracıdır. Bunda öteye, dağlık arazide toprağı çatlamadan koruma, kaynakları besleme, selleri önleme işlerinde hele memleketimiz için, son derece önemlidir.

Türkiye ormanlarının %34 ü B. işletmesi durumundadır. Bizde B. ormanlarını en çok meşe ve kayın meydana getirir, bunları Ege ve Akdeniz kıyılarında makileri teşkil eden ağaçlıklar takibeder. Az da olsa, bunlara gürgen, kestane, kızılağaç, kayacık, fındık, alıç, üvez, çınar, karaağaç ve akçaağaçla öteki yapraklıları da katmak gerekir.

Genişliği 2,7 milyon hektara varan B. ormanlarımızın, %41 i Karadeniz bölgesinde, %13 ü Marmara çevresinde, %11 i Ege, %17 si Akdeniz bölgelerinde ve % 18 i de Orta Anadolu'da toplanmıştır.

Yapılan tahminî hesaplara göre B. ormanlarımızın yıllık verimi beş milyon metre kübü geçer. Bu verim miktarı memleketimizin yakacak odun ihtiyacının hepsini karşılıyamaz; çünkü, odun istihlâkimiz yılda 11 milyon metre kübün üstündedir.

BALTAOĞLU (XV. yüzyıl), Çelebi Mehmet'in maiyetinde bulunanlardan ünlü bir kişi. Adı bilinmemektedir. 1411 de İzmiroğlu'na karşı açılan savaşa, Ankara'nın Karamanoğulları'na karşı güvenliğini tehlikeye sokmamak düşüncesiyle yerinden ayrılmıyarak, katılmadığından padişahın gazabına uğrayıp önce idamı emrolunan ve sonradan vezirlerin şefaatiyle hayatı bağışlanan Ankara Valisi Firuz Paşa oğlu Yakup Bey'i eline ve ayağına demir vurarak Tokat'ta Bedevi Çardak Zindanı (b. bk.) na götürmeğe memur edilmiştir.

BALTAOĞLU ADASI, XVı. yüzyıl başlarında Midilli kıyısındaki adacıklardan birinin adı. (bk. Piri Reis: *Kitab-ı bahriye*, s. 130. 147)

Bu isim Baltaoğlu Süleyman Bey'in İstanbul'un fethinden önce ve sonra yapılan Midilli seferlerinde bulunduğunu belirtmekte ve amiralin hatırasını yaşatmak için verilmiş olduğunu göstermektedir.

BALTAR veya **BELTER, BİLTAR, BİLTER** (XI. yüzyıl). Bizans kaynaklarına göre bir Peçenek Türk ordu komutanı. Oğlu Tyrakh (= Türk. *Turak* veya *Tirek*) da ordu komutanı idi.

BALTAZAR (Bel - şar - Utsur) *Ahd - ı Atik*'te Yeni Babil sülâlesinin son kıralına verilen ad. Mezopotamya kaynaklarına göre asıl adı Bel - şar - utssur'dur Ahd-ı Atik'te Nabukadnezar'ın oğlu olarak gösterilir ve Dareios tarafından öldürülmüş gibi anlatılır (Danyal 5 31). Hakikatte ise B. ın Nabonid'in oğlu olduğu ve Büyük Kyros (Kuraş)-un Babil'i zaptı üzerine Babil'li generaller tarafından öldürüldüğü anlaşılmıştır (M. Ö. 538).

BALTERIUS (Lât.): 1 — Eski Roma ordusunda balteus (bk. BALTEUS 1) lara bakmakla ödevlendirilmiş olan subay. 2 — Balteus imalâtçısı. balteusçu.

BALTEUS veya **BALTEUM**, eski Roma'da iki anlamda kullanılan bir terim:

1 — Askerin sol omuzundan geçirilen kılıç veya sadak (ok kuburu) askı kayışı. Traianus ve Marcus Aurelius zafer sütunlarında görüldüğü gibi askerler kılıçlarını sefer esnasında B. a takılmış olarak taşırlardı.

2 — Amphitheatron (b. bk.) da kademeli katları birbirinden ayıran duvar.

BALTIK DENİZİ (Alm: Ostsee), İskandinavya ve Jütland yarımadalariyle Avrupa karası arasında kalan bir kenardeniz. Atlas Okyanusu'nun bir girintisi olan B. D. nin yüzölçümü 400 000 km² den çoktur. B. D. doğuda Fin ve Riga körfezleriyle karaya doğru sokulmuştur; batıda Danimarka Adaları arasındaki Sund, Büyük ve Küçük Belt ile daha ileride Kattegat, Skagerrak boğazları, Baltık - Kuzey Denizi kanaliyle Kuzey Denizi'ne açıktır. B. ortalama derinliği 70 m kadar olan bir sığdeniz (şelf denizi)dir. En derin yerleri 460 m dir. B. D türlü denizaltı eşikleriyle birtakım çanaklara ayrılmıştır ki, bu eşikler boyunda yer yer ada toplulukları (Åland Adaları, Gotland gibi) yer tutmuştur.

Oldukça bol yağışlı bir yerde ve bol akarsuların bulunduğu bir bölgede uzanan, okyanusla az bağlantılı bir içdeniz olan B. D. sularının tuzluluğu azdır: güneyde Lübeck çanağında ‰ 12, Rügen Adası çevresinde ‰ 8 Botni ve Fin körfezlerinde ise ‰ 0 - 1 B. D. nin az tuzlu suları, yüzden hafif akıntılarla Kuzey enizi'ne yönelir, Kuzey Denizi'nin tuzlu suları ise dip akıntıları halinde B. D. ne akar. B. D. nde gelgit olayı belirsizdir.

B. D nde su yüzünün sıcaklığı düzenli olup, temmuz sıcaklığı ana çanakta 15 - 17°, yalnız en kuzeyde 14° dir. Bulunduğu enlemlere göre ocak ortalama sıcaklığı 12 - 13°

daha yüksektir ki, böylece deniz yüzünün bu aydaki ortalama sıcaklığı ana çanakta 0°, kıyılarda - 3°, Riga Körfezi'nde - 5°, Fin Körfezi'nde - 8°, en kuzeyde ise - 11° dir. B. D. nde tuzluluk az olduğundan, denizin birçok yerleri kışın buz bağlar: Botni ve Fin körfezlerinde 5 ay, Königsberg'de 113, Stettin'de 61, Sund Boğazı yakınında 50 gün buz tutmuş bulunur. Ana çanağın buz bağlaması ise nadirdir. Bu çevreye yağmurlar yazın ve güzün çok, ilkbaharda az yağar. Yıllık ortalama 50 cm dir. Deniz çok vakit sisli olur. Schonen'de 45, Botni Körfezi'nin kuzey kıyılarında 170 gün karlı geçer.

B. D.nin kuzey bölümü Baltık Kalkanı (b bk.) nın bir çöküntü yeri, güney bölünü ise glasyal tortulanma alanıdır. Denizin bugünkü biçimi, Buzul devrindeki çökme ve yükselmelerle meydana gelmiştir B. D. nin yayvan çanağını doldurmuş bulunan İskandinavya buzulunun çekilmesinden sonra, güneyde Yoldia Denizi adı verilen geniş tatlı su gölleri teşekkül etmiş, daha sonraki çökmelerle bu çanaklar okyanusa bağlanmıştır. Bu devreden sonra karada bir yükselme olmuş, böylece Ancylus Gölü adiyle anılan bir tatlı su gölü meydana gelmiştir ki, bu gölün suları Büyük Belt oluğu yoluyla denize dökülmüştür. Taş devri sıralarında güneybatı bölümünde beliren yeni çökmeler sonunda bu çanak. okyanusa açılmış Büyük ve Küçük Belt ve Sund boğazları yoliyle denize bağlanmış ve Litorina Denizi adı verilen deniz teşekkül etmiştir. Bu denizin yerinde, en yeni yükselmeler sonucu olarak bugünkü B. D. belirmeğe doğru gitmiştir. Tebeşir yapılı Rügen Adası ile marnlı - kumlu Samland yüksek kıyıları bir yana bırakılırsa, Fin Körfezi'ne kadar bütün güney kıyıları akarsu birikintileriyle dolmuş alçak kıyılar halinde görülür. Baltık Kalkanı'nın uzandığı yerlerde kıyılar, çok yerde, kayalık ve girintili çıkıntılıdır. Bu sebeple B. nin bu bölümünde birçok doğal limanlar vardır.

B. D. nde kıyı boyu ile enginlerde balıkçılık önemli yer tutar. Hele güneyde birçok balıkçı limanları sıralanmıştır.

Tarih: eski zamanlardan beri İskandinavya ile Avrupa'nın diğer memleketleri, Asya, Karadeniz ve Akdeniz memleketleri arasındaki ticaret yolları, Baltık Denizi üzerinden geçmiştir. Kendisine benziyen bütün iç denizler gibi çevresindeki memleketlerin ticaret ve ulaşımları için çok önemli bir unsur olan Baltık Denizi oradaki milletlerin ötedenberi paylaşamadıkları ve bu uğurda savaştıkları bir yer olmuştur. Böylece, ilk defa olarak Normanlar zamanında deniz akınları görülmekte olup bu denizin ilk hâkimleri Vikingler olmuştur. X. yüzyılın sonlarından beri Danimarkalılar (Knut, b. bk.) Baltık Denizi egemenliğini (Dominium Maris Baltici) ellerine geçirmeğe uğraşmışlar, XII. yüzyıl ortalarından beri Hansa şehirleri (b. bk.) ve «Teuton Tarikatı» şeklinde ortaya çıkan Alman kuvvetleri ile bu yolda çetin mücadelelere girişmiş ve nihayet XIII yüzyılda yenilerek Baltık egemenliğini Germenler'e bırakmak zorunda kalmışlardır. Bu olayın sonucu Baltık Denizi'nin güneydoğu sahillerine kadar Germen kültürünün yayılması ve bu bölgenin Germenleştirilmesi olmuştur. Bundan sonra Lehistan, Baltık Denizi sahillerine doğru topraklarını genişletmiş, 1410 Tannenberg Meydan Muharebesi (b. bk.) nde Teuton şövalyelerini yenmiştir . 1562 de Litvanya ile Kurland memleketlerini ele geçirmesi üzerine Kuzey Avrupa'nın ve dolayısiyle Baltık bölgesinin en kuvvetli devleti haline gelmiştir. Fakat bu sıralarda kuvvetlenen İsveç devleti Baltık Denizi egemenliğini ele geçirmeyi kendi siyasetine amaç edinmiş (bk. İSVEÇ, tarih) ve nihayet İsveç Kıralı Gustav Adolf 1629 tarihine kadar Lehliler'e karşı yaptığı savaşlar sonucunda ve Almanya'da ele geçirdiği topraklar sayesinde Baltık Denizi egemenliğini Lehliler'in elinden almayı başarmıştır. Bundan sonra XVIII. yüzyıl başında Rusya Baltık Denizi'nde yeni bir kuvvet olarak ortaya çıkmıştır. Rus Çarı Büyük Petr ile başlıyan Rusya'yı denizlere ulaştırmak siyasetinin enerjik bir suretle takip olunması sonucunda, Baltık Denizi'nin doğu sahilleri Rusya'nın eline geçmiş böylece İsveç'in Baltık Denizi egemenliği de sona ermiştir. Doğu Baltık sahillerindeki Finlândiya, Estonya, Letonya ve Litvanya'yı kendine mal eden Rusya, XIX. yüzyılın ikinci yarısında Lehistan'ın doğu kesimini de aldıktan sonra Baltık Denizi'nde iyice yerleşmiş ve bu memleketler halkını İslâvlaştırmak siyasetini gütmüştür. Ancak Birinci Dünya Harbi'nden sonra Doğu Baltık sahilindeki bu memleketler, bağımsız bir devlet haline getirilmiş ve Lehistan'a bir koridor verilerek Baltık Denizi'ne bağlanmıştır. Böylece, Baltık Denizi üzerinde Rus egemenliği sona ererek, Atlas Okyanusu'nun bir parçası sayılan bu denizden bütün memleketlerin serbestçe faydalanmaları fikri ortaya çıkmıştır. Fakat, İkinci Dünya Harbi'nden sonra Finlândiya'dan başka, öteki Baltık Devletleri yeniden Rusya'ya katılmış, böylece doğu ve Güney Baltık'ta Rus nüfuzu kurularak bu deniz bütün bütün Rus egemenliğine geçmiştir.

BALTIK DEVLETLERİ (Baltık memleketleri), Rus Çarlığı'nın 1917 de dağılması sırasında egemenliğini ilân eden yüksek kültürlü Baltık kıyısı memleketlerine verilen ad. B. içerisine Estonya, Letonya, Litvanya ile Finlândiya girer. Ancak, Finlândiya, daha çok. İskandinavya memleketleri özelliği gösterdiğinden ve ötekilerden ayrıksı bir durumu bulunduğundan, B. adı altında diğer üç memleket (Estonya, Letonya, Litvanya) toplanır. Her üçünün birlikte 170 000 km^2 yüzölçümü ve 5 milyondan çok nüfusu bulunan bu küçük devletler, 1940 ta Ruslar tarafından işgal edilmiş, Sovyetler Birliğine birer cumhuriyet olarak eklenmişlerdir Bk. SOVYET SOSYALİST CUMHURİYETLERİ BİRLİĞİ

BALTIK KALKANI (Ed. Suess'e göre Fennoskandia kütlesi veya Fennoskandia), içine Finlândiya ile İskandinavya'nın girdiği bir jeolojik bölgeye verilen ad. B. K. nın Avrupa karasiyle olan sınırı Beyazdeniz - Ladoga ve Onega gölleri - Baltık Denizi'nden geçer. B. K. daha çok, Arkaik ve Proterozoik kristalin şistlerle bunlar arasına sokulmuş pek büyük granit kütüklerinin bulunduğu yıpranmış bir kütle olup, Avrupa karasının ilk çekirdeğini teşkil etmiştir. Batı bölümü Kaledonya kıvrım dağlarının bir kalıntısıdır. Ana çizgileriyle yontukdüzler biçimi gösteren B. K. nın birçok yerlerinde dip buzultaşları geniş yer tutar, yer yer pek çok sayıda buzul gölleri sıralanır. Bk. KANADA KALKANI.

BALTIK SIRTLARI (Baltık Göller Plâtosu), Baltık Denizi'nin güneyini çevreliyen tepelik ve göllerle kaplı bölge. Bu bölgenin tepelik ve çanaklarla dolu biçimi, Dördüncü Zaman'da Avrupa'nın kuzey bölümünü kaplamış bulunan büyük içbuzulun biriktirme etkisiyle meydana gelmiştir. Güneyde, ön buzultaşlarının önünde eski buzul derelerinin taşıyıp yığdığı çakıllık - kumluk düzlükler (Sander'ler) uzanır. Kuzeye doğru, pek çok buzul göllerinin bulunduğu, verimli dip buzultaşları tepelikleri uzanır.

BALTIK VİLÂYETLERİ, Baltık Denizi'nin doğu kıyısı boyunca Finlândiya Körfezi ile Doğu Prusya arasında uzanan ve Birinci Dünya Harbi'nden önce birer Rus vilâyeti halinde idare edilen Estonya, Kurland ve Livland memleketlerine verilen ortak ad.

Bu memleketlerde Mezolitik ve Taş devirlerinden beri insanların yaşamakta olduklarını gösteren delillerimiz vardır. Son buz devrinden sonra iskânın seyrekleşip ancak M. Ö. I. yüzyılın ortalarına doğru yeniden sıklaşmağa başladığı ve bu zamanda Estonya ile Kuzey ve Orta Livland bölgelerinin tek bir kültür çevresi teşkil ettiği anlaşılmaktadır. Romalılar devrinde Estonya ve Livland esas merkez olarak kalmakta devam etmekle beraber, Baltık Vilâyetleri'nin güney tarafları da gelişmiştir. VII. yüzyılda durum tamamiyle değışmiş Estonya ile Kuzey Livland'ın ahalisi seyrekleştiği halde Kurland ile Güney Livland'da iskân sıklaşmıştır. VIII. yüzyıldan başlıyarak Estler'in Letler'in, Seller'in, Livler'in ve Kurlar'ın bu bölgelerde yerleşmiş bulundukları arkeolojik buluntularla sabit olmuştur.

Daha XII. yüzyılda, Ortaçağ'ın zengin bir Hansa şehri olan Lübeck'in ahalisi, Düna Nehri ağzı ile çevresindeki Livler adı verilen bir halkın oturduğu bölgeye ticaret seferleri yapmışlardır. Holstein memleketindeki Segeberg manastırında bir papaz olan Meinhard buraya gelerek 1184 te Üxküll adlı bir Liv köyünde ilk kiliseyi kurmuştur: Livland'da bir Alman Devleti kuran ise Riga piskoposu Albert (1199-1229) olmuştur. 1255 de Riga baş piskoposluk haline getirilmiş ve Dorpat (Tartu), Ösel (Saaremaa) ve Kurland piskoposlukları buraya tabi olmuşlardır. Yalnız Reval, Danimarka'ya ait olup Sund başpiskoposluğuna bağlı kalmıştır. Memleketin geri kalan kısımları 1237 de Teutonia Şövalye Tarikatı'nın eline geçmiş ve tarikat reisleri ile piskoposlar arasında çıkan birçok kavgalara rağmen 1561 e kadar Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu'na bağlı bir memleket olarak kalmıştır. Teutonia Şövalye Tarikatı ayni zamanda Litvanlar'ın ve Ruslar'ın hücumlarına karşı memleketi ancak ağır fedakârlıklar ve kayıplar pahasına koruyabilmişlerdir. Hansa'ya ait olan şehirler ise Polotsk ve Novgorod ile temaslar neticesinde gelişmişlerdir. Reformasyon buralarda çabuk yayılmış hattâ Luther, Riga, Reval ve Dorpat makamlarına yazdığı mektuplarla bu memleketlerin Protestanlaştırılmasına fiilen katılmıştır. (1523). 1558 de Rus Çarı Korkunç İvan'ın Livland'ı yakıp yıkması üzerine Teutonia Şövalye Tarikatı ordusunun komutanı Gottwald Ketteler, Lehistan Kıralı Zygmunt II. August ile 1561 de bir antlaşma imzalamıştır. Bu antlaşma gereğince Kurland, Ketteler'in başında bulunduğu ve Lehistan kırallığı tacına bağlı bir dukalık haline getirilmiş, Riga başpiskoposluğu da dahil olmak üzere bütün Livland doğrudan doğruya Lehistan kıralına geçmiştir. Bu durum karşısında Livlandlılar. Protestan kalmağı Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu'nun hükumranlığını, eski hak ve imtiyazlarının olduğu gibi bırakılmasını şart koşmuşlar ve bütün bunları Lehistan kıralına kabul ettirmişlerdir. 1561 de Estonya İsveçliler'in, Ösel ise Danimarkalılar'ın eline düşmüştür. 1621 de İsveç Kıralı Gustav Adolf Livland'ı işgal etmiş ve 1661 de Kurland'dan başka öteki Baltık Vilâyetleri İsveç'e geçmiştir. İsveç idaresi zamanında Dorpat üniversitesi ve birçok liseler kurulmuş kilise teşkilâtına, adliyeye ve toprak rejimine yeni düzenler verilmiştir. Rus Çarı Büyük Pëtr (Deli Petro) Kuzey Harbi sırasında Livland ile Estonya'yı almış, (1710) ve 1721 de İsveç ile yaptığı Nystad Barış Antlaşması ile bu memleketler Ruslar'a kalmıştır 1795 de Lehistan'ın üçüncü defa bölünmesinden sonra Kurland da Ruslar'a geçmiştir Ruslar 1801-1876 yılları arasında bütün Baltık Vilâyetleri'ni bir genel valilik halinde idare etmişlerdir. 1817 de Estonya ve Livland'da, 1819 da da Kurland'da serfliğ kaldırılmış, 1849 da her üç vilâyetin köylülerine toprak sahibi olmak hakkı, 1866 da serbestçe mahallî idare, 1878 de de şehirlere yine kendi kendilerini idare hakkı verilmiştir. Ruslar bu memleketleri Ruslaştırmak işine 1840 da başlamışlar ve Aleksandr III. zamanında bu işe büyük bir hız vermişlerdir. Bunun bir sonucu olarak bütün okullara (1887-90) Dorpat Üniversitesi'ne (1895), Riga Teknik Okulu'na (1898) mecburî öğretim dili olarak Rusça sokulmuştur. 1905 de Baltık Vilâyetleri Rus idaresine karşı ayaklanmışlarsa da bu ayaklanma Genel Vali General Möller-Sakomeliskiy tarafından şiddetle ve çok kanlı bir şekilde bastırılmıştır.

Birinci Dünya Harbi'nde Almanlar, 1915 de Kurland'ı ve 1917-18 de öteki vilâyetleri işgal etmişlerdir. 3 mart 1918 tarihli Brest- Litovsk Barış Antlaşması ile Baltık Vilâyetleri Rusya'dan ayrılarak bağımsız Estonya ve Letonya devletlerini teşkil etmişlerdir. Fakat Ruslar. İkinci Dünya Harbi sırasında Almanlar'ın Rusya'dan geri çekilmeleri üzerine Baltık Vilâyetleri'ni işgal ederek bu bağımsız devletleri ortadan kaldırmış ve tekrar Rusya'ya ilhak etmişlerdir.

BĂLȚI [*bïltsi* ok.], Kuzey Besarabya'da bir şehir. Nüfusu 40 000 (1931). Geniş bir buğday bölgesinin ekonomik merkezi olan B. de un değirmenleri, yağlı bitki cendereleri, sabun fabrikaları vardır. İşlek bir yol kavşağıdır.

BALTIMORE [*bọltimōr* ok.], Amerika Birleşik Devletleri'nin doğu bölümündeki Maryland Devleti topraklarında bir şehir. Nüfusu 940 205 (1950). B. Patapsco Irmağı'nın haliç biçimindeki ağzında. Chesapeake Körfezi'nden 22 ve Okyanus'tan 270 km içerde kurulmuştur. Amerika Birleşik Devletleri'nin, Atlas Okyanusu kıyısındaki ikinci büyük limanıdır. B. de endüstri çok gelişmiştir. Bunlar arasında maden, makine, tütün endüstrisi ile konservecilik (meyva, sebze, istiridye) başta gelir. B., Katolik başpapaslık ve Anglikan papaslık merkezidir. Kültür kurulları çoktur. Bunlar arasında Hopkins Üniversitesi, Bilimler Akademisi önemli yer tutar.

B. 1729 da kurulmuş ve Maryland kolonisinin kurucusu olan Lord Baltimore'un adiyle adlandırılmıştır.

BALTİSTAN (Küçük Tibet), Hindistan'da, Keşmir'de, Himalâyalar'la Karakurum Dağları arasındaki Yukarı İndus boyunda bir bölge. Yüzölçümü 34 000 km². Tibetliler'le bir cinsten bulunan ve Şiî Müslüman olan nüfusu yaklaşık olarak 55 000 dir. B. yüksek dağlık bir bölgedir. Deniz yüzünden 2 000 m yükseklikteki kuytu vadi yöreleri çok kurak ise de, buzulların erimesiyle beslenen derelerin suyu ile bol bol sulanabildiğinden, dağ yamaçlarında kazılmış yapma sekiler üzerinde çok miktarda tahıl ve meyva (hususiyle kaysı, elma, üzüm) yetiştirilir. Merkezi, İndus Irmağı boyundaki Skardo kasabasıdır.

DİL. Baltī dili, Çin - Tibet dil ailesinin Tibet - Birman kolunun Tibet bölümünün asıl Tibet grupundan bir dildir. Bhoṭia da denilen bu dil Hindistan'da, Keşmir'in kuzeybatı kısmında, Baltistan denilen bölgede 130 000 kişilik Müslüman bir halk topluluğu tarafından konuşulur. Grup içerisinde yakın akrabaları Tibet. Pūrik, Ladakhī, Lahul, Spiti, Nyamkat, Jaḍ, Garhwal, Kāgate, Sharpa, Ḍānjogkā (Sikkim'de), Lokhe (Bhutan'da), ve Khams dilleridir. Baltī

dili şimdi Arap alfabesiyle yazılır. Eskiden, Baltī'ler Arap ve Hint yazıları karması sayılan (Arapça gibi sağdan sola yazılan, nokta kullanan, fakat Hint yazılarında olduğu gibi, vokal değiştirmek için aynı harfe çizgiler ekliyen özel bir alfabe kullanırlardı. Bk. ALFABE yayılış, ve örnekler levhası. Bk. TİBET - BİRMAN DİLLERİ.

Tarih: B. son zamanlarda gezilmiştir. B. a ilk giren Avrupa'lı Dr. Henderson ise de 1834 - 35 de yaptığı gezinin notları kaybolduğundan yayımlanmamıştır. B. hakkında ilk bilgiyi veren 1835 - 1838 yıllarında üç kere Skardu'yu gezen G. T. Vigne'dir. Bundan sonra buraya birçok geziler yapılmışsa da en esaslı ve etraflı ilmî bilgiyi Dr. F. Filippi'nin başkanlığındaki İtalyan heyeti vermiştir. B. halkına Balti denilir. Baltiler Himalâya ve Karakurum Dağları arasında dünyadan ayrılmış bir durumda yaşarlar ve yalnız Ladakhlar ile münasebette bulunurlar. Baltiler antropoloji bakımından arî Dardiler'e benzemekle beraber bunlarda Moğol etkisi daha fazladır. Baltiler'in dilleri Tibetçe'nin bir diyeleğidir, fakat dinleri ve gelenekleri onlardan ayrıdır. Baltiler Müslüman olup çoğu Şiîdir. 200 - 300 yıl önce Buddhacı oldukları biliniyorsa da İslâm dinini ne zaman ve ne suretle aldıkları bilinmemektedir. Baltiler iyi huylu ve çalışkan insanlardır. Çalışmaya dayanıklı ve zeki oldukları halde memleketlerinin fizikî şartları gelişmelerine engel olmaktadır. Giyindikleri yünlüleri kendileri dokurlar. İrsî olan başkanlarına raca veya gialpo denir. Baltiler Ladakh'ı alan ve XVI. yüzyıl sonunda Skardu'yu kurmuş olan Ali Şir'in soyundan olduklarını iddia ederler. B. 1840 yılında Keşmir idaresine geçmiştir.

BAŁUCKI [*balutski* ok.], **Michał** (1837 - 1091), Polonyalı tiyatro yazarı. Kraków'da doğmuş, aynı şehirde ölmüştür. Burjuva komedisi nevini geliştirmiştir. Doğduğu Kraków şehri B. ya ilham kaynağı olmuştur. Başlıca eserleri şunlardır: Roman olarak *Młodzi i starzy* (Gençler ve ihtiyarlar) [1867], komedi olarak da *Radcy Pana radcy* (Bay öğütün öğütleri) [1867]. Konuları Kraków şehri hayatından alınma birçok hikâyeleri de vardır. Birçok mizah yazarları gibi dertli bir adamdı. İntihar ederek ölmüştür.

BALUNDA'LAR, eski Mutua-yamvo İmparatorluğu'nda yaşıyan Belçika Kongosu halkı. B. iri cüsseli, açık renkli ve kalın dudaklı insanlar olup yumuşak huylu ve misafirseverdirler. B. ın ileri gelenleri çocuklarının başlarının şeklini bozmak (alformation cravienne) geleneğini güderler.

BALYA, Balıkesir'in 28 km kuzeybatısında bir kasaba ve ilce merkezi. Nüfusu 1 358 (1950) dir. Denizden yüksekliği 330 m dir. Manyas Gölü'ne dökülen Kocaçay, B.nın yakınından geçer. Kasaba çevresinde yüksekliği 500 metreyi bulan tepelikler düzlükler uzanır.

B. Balıkesir - Çanakkale şosesi üzerindedir. Kasaba iki mahalleden ibaret olup 500 ev vardır. Belediyesi 1898 de kurulmuştur. Kasabanın suyu 5 km güneydeki Çakıllar köyü kaynaklarından sağlanmış, künkler ve demir borularla getirilmiştir. Kasabada 21 çeşme vardır. B.nın sokak ve evleri elektrikle lüks ve gaz lâmbalariyle aydınlatılır. Eski Balya - Karaaydın maden şirketi tarafından yapılmış olan elektrik tesislerine, 1947 de yenileri eklenmek üzere proje yapılmıştır. Kasabada bir doktor vardır. B. da bir otel, 4 lokanta, 5 kahvehane, 4 fırın, bir han, bir hamam ile ilkokul, halkevi ve kitaplığı vardır. Kasabanın yakınında fenni bir mezbaha yapılmıştır (yılda 1 500 kadar davar ve sığır kesilir).

B. halkı on onbeş yıl öncesine kadar madencilikle geçinirdi. Fakat 1939 da Balya - Karaaydın madenlerinin işlerini tatil etmesi üzerine madencilikle geçinen halkın çoğu başka maden yerlerine göçetmiş, B. nın nüfusu azalmıştır. Gerçekten B. nüfusu 1927 de 5 424 iken, maden işletmelerinin gittikçe önemini kaybetmesi, araya ekonomik buhran yıllarının da girmesi yüzünden bu miktar 1935 te 2 731 e inmiş, madenciliğin büsbütün kalkmasiyle de bugün 1 358 e düşmüştür. Geride kalan halk, çiftçilikle geçinir, ancak kendilerine yetecek kadar ürün yetiştirirler. Ünlü boz - ırk karasığırlar bu çevrede yetişir. Kasabada Ziraat Bankası'nın şubesi vardır. Her hafta perşembe günleri pazar kurulur, bu pazara kasaba halkı ile yakın çevrenin köylüleri alış verişe gelirler. Ayrıca her yıl 27 mayıs ve 20 eylûlde panayırlar kurulur ki, buraya daha uzak çevrelerden gelenler olur. B. ile Balıkesir (50 km), Çanakkale arasında otobüs ve kamyonlarla yük arabaları işler.

B. çevresinde türlü madenler (gümüşlü ve çinkolu kurşun, demirli manganez, manganez, linyit) bulunduğundan türlü şirketler tarafından zaman zaman bunlar işletilmiştir. 1840 yılından başlıyarak türlü tarihlerde işletilip, sonra çeşitli sebeplerle (hususiyle fiyatların düştüğü sıralarda) terkedilen B kurşun madenleri (kasabanın 1,5 km yakınında olup çok gümüşü bulunduğundan Kocagümüş adıyle anılan yerle Karaaydın ve Papazlık köyleri civarı), 1893 te Balya - Karaaydın şirketi tarafından imtiyazı alınarak ocaklar ıslah edilmiş, yılda ortalama 10 - 15 bin ton kurşun cevheri elde edilmiş ise de, 1925 - 1930 da istihsal ve satış azalarak önce bu miktar 7 - 8 bin tona inmiş, daha sonra fiatların düşmesiyle istihsal büsbütün azalmış, 1939 da ise durmuştur. «Balya - Karaaydın Madenleri Türk Anonim Şirketi» adını almış bulunan bu şirket, bu çevrede Mancılık'taki kömür madeniyle çinko ve demirle karışık manganez madenlerini de işletmeyi üzerine almış, kömür madeni yakınında bir elektrik santralı kurmuş, buradan B.-ya cereyan vermiştir.

Çıkarılan maden cevherleri, B. ile Edremit arasındaki bir dekovil hattiyle Akçay iskelesine sevkolunurdu. 62 km uzunluğunda olan bu hattın Palamutluk-Ilıca arasındaki 28 km lik kısmından bugün muntazam tren seferleri yapılarak faydalanılmaktadır. Kocagümüş madeni yanında temizleme ve ergitme (izabe) yerleri vardı. Buraya gereken kömürde B. nın kuzeybatısındaki Mancınık linyit yataklarından elde olunurdu. Sonradan, çıkarılan cevherler temizlenerek ve toz haline getirilerek Avrupa memleketlerine (Almanya, Belçika...) sevkolunmuş ve bu kömüre ihtiyaç kalmamıştır.

Balıkesir iline bağlı bulunan B. ilcesinin nüfusu 26-291 (1950), yüzölçümü 1 234 km² olup, ilceye bağlı 2 bucak (Ilıca, Orhanlar) ve 51 köy vardır.

BALYABADRA: bk. PATRAS.

BALYANBOLU: bk. BEYDAĞ.

BALYEMEZ, Osmanlılar tarafından XVI - XVIII. yüzyıllarda kullanılmış bakırdan dökme, uzun menzilli bir nevi ağır top. Karada ve denizde kullanıldığı gibi İstanbul'dan başka Budin tophanesinde de dökülmüştür. Kelimenin aslı İtalyanca *balla mezza* sözünün Avusturyalılar'ca kullanılan *Balimoz* şeklinden çıkmış ve ilk B. topları Osmanlılar'ın eline XVI. yüzyılda yapılan Macaristan ve Avusturya savaşlarında geçmiştir. Eski Osmanlı metinlerinde terim uydurmada gayretli bazı kimselerin bu topların adını Farsçaya çevirerek «balyemez» anlamına bunlardan «Asel nemi hored» diye bahsettikleri de görülmüştür.

B. in, icad eden kimsenin adından çıktığını ileri sürenler bulunduğu gibi «yarım, orta çapta gülle» anlamına İtalyanca *balla* ve *mezza* sözlerinden yapılmış bileşik bir kelimeden bozma olduğunu söyliyenler de vardır.

BALYEMEZ: bk. OSMAN AĞA.

BALYOS, BALYOZ (= BAYLOS), genel olarak Venedik Cumhuriyeti'nin Osmanlı Devleti'nde bulundurduğu elçiye verilen ad. B. un başka Hıristiyan devletler elçileri ve hattâ konsolosları için de kullanıldığı görülmüştür. Kelimenin aslı Lâtince «yük taşıyan» anlamına gelen *bailus* olup İtalyanca *bailo* kelimesi ile de ilgilidir. Yunancadaki «terbiyeci» anlamında olan *baiulos* deyimi, Doğu Roma İmparatorluğu'nda genç prenslerin öğretim ve eğitimine memur edilen kimselere verilmiştir. Kelimenin bu aslından gelen türlü şekilleri ise Ortaçağda türlü memleketlerde bir takım memurlukların adı olmuştur. Kelime Venedikliler'e de geçmiş, Ortaçağda Venedik ticaret kolonileri kurulurken, bunların başına geçirilen reislere *Bailo* ve *Bailus* denilmiştir. Komnenos hanedanı zamanında Bizans'ta yerleşmelerine müsaade edilen ve bazı imtiyazlar verilen Venedik kolonisinin reisi, Palaiologos sülâlesi şehre hâkim olduktan sonra Bailus ve Bailo sanını almıştır. İstanbul kolonisinin iç işlerini idare eden ve aynı zamanda Bizans İmparatoru yanında Venedik Cumhuriyeti'nin temsilcisi bulunan bu elçi, yetkisi «Baiulus Venetorum Constantinopoli et tota Imperio Romaniae» şeklinde ifade edilerek, bütün İmparatorluk topraklarındaki Venedik memur ve temsilcilerinin reisi sayıldı. Hukuk ve ceza alanlarında, kaza hakkına malik olan Baiulus Venedik uyruğunu yargılar, verdiği hükümleri yerine getirirdi. Kararları iki müşaviri ile birlikte verir fakat, verdiği hükümler her sene İstanbul'daki Venedik zadegânı arasında seçilen 12 kişiden ibaret «Consilium maius» adlı mecliste istinaf edilebilirlerdi. Müşavirlerle bu 12 kişilik meclis, Bailus'un yardımcıları olmakla beraber, onun geniş yetkilerini sınırlandırmakta idiler. Venedikliler'in Suriye kıyılarındaki kolonileri. bir süre birbirinden ayrı yaşadıktan sonra, sonradan birleştirilerek Baiulus unvanlı bir makama bağlanmış ve buna «Baiulus Venetorum in Syria» denmiştir. Venedikliler'in Trabzon Rum İmparatorluğu'nda da bir Baiulus'ları bulunduğu gibi, Eğriboz Adası'nda da, ustaca bir siyasetle burayı Venedik egemenliği altına koyan, bir Bailo vardı ve Fatih, adayı zapta geldiği zaman (1470) vali ve komutan sıfatı ile Bailo olarak bulunan adam Paolo Erizzo adlı birisi idi.

Venedik hükümeti, İstanbul'un alınmasından sonra padişah'a Bartolommeo Marcello adında birisini göstermişti ki bu diplomat, pek çok gayret sarfı ile bir ticaret antlaşması yapmıştır (18 nisan 1454). Venedikliler'in Osmanlı ülkesinde B. bulundurma hakkı bu antlaşma ile başlamış fakat, Venedik uyruğuna İstanbul'da, imtiyazlı bir mahalle verilmediği gibi, bu uyruğun Bizanslılar zamanındaki hakları da tanınmamıştır. Ancak, Venedik gemileri Türk limanlarına serbestçe girip çıkabilecek, ticarî mallardan % 2 gümrük alınacak, B. un vatandaşları arasındaki ihtilâflarda kaza hakkı bulunacaktı.

B. adı Venedik elçilerine ait olmakla beraber, bu adın gitgide başka devletlerin elçilerine ve konsoloslarına da verilmiş olduğu görülmüştür. Osmanlı - Venedik münasebetlerinde balyoslar önemli rol oynamışlar yalnız ticaret hususunda değil, siyasî alanda da büyük bir faaliyet göstererek elde ettikleri imtiyazları genişletmeye muvaffak olmuşlardır. 1503 te B. Andrea Gritti B. ların İstanbul'daki oturma süresini bir yıldan üç yıla çıkarmış ve bu süre artık değişmemiştir. Venedik'le harb zamanlarında B. lar Yedikule'de hapsedilir ve barıştan sonra serbest bırakılırladı. Pasarofça (Požarevac) Antlaşması ile sona eren son Venedik harbinden sonra iki devlet arasında hüküm süren barışı. süresiz olarak yeniliyen antlaşma Mahmut I. zamanında B. Simeone Contarini tarafından yapılmış, 1763 de ise Venedik'in Mısır'daki konsoloslarına ait imtiyazlar hakkında Osmanlı Hükümeti bir berat vermiştir İstanbul'da son Venedik B. u 31 ocak 1797 de Selim III. ün huzuruna kabul edilen Francesco Vendramin'dir ki, aynı yılda yapılan Campoformio Antlaşması ile de Venedik Cumhuriyeti tarihe karıştığından B. un da görevi sona ermiştir.

Venedik'in İstanbul B. ları Beyoğlu semtinde şimdiki Tomtomkaptan sokağında, İtalya elçiliğine ait binanın yerinde Venedik Sarayı denilen binada otururlardı. B. ların hükümetlerine gönderdiği raporlar, Venedik diplomasisinin önemli belgeleridirler. Gerek, B. un arasıra gönderdiği «dispaccio» denilen yazı, gerek memleketine döndükten sonra, verdiği «relazione» denilen raporlar, her bakımdan önemli sayılırlar.

Venedik arşivinde saklı bulunan ve memleketimizin o günkü siyasî, içtimaî ve ekonomik hayatı ile ve günün olaylariyle ilgili bir çok bilgiyi saklıyan bu belgeler, bir taraflı olmakla beraber Osmanlı tarihi yönünden büyük önem taşımaktadırlar. Osmanlı vakanüvis tarihleriyle belgelerinde sadece genel olarak Venedik balyosu şeklinde geçen ve adları gösterilmiyen, muhtelif diplomatik sıfat ve payeleri haiz bulunan bu diplomatların tarih sırası ile adları aşağıda gösterilmiştir:

1454	Bartolommeo Marcello, *İlk balyos*
1478	Tommaso Malipieri, *Ortaelçi*
1479	Giovanni Dario, *Müsteşar*
1479	Pietro Vettore
1479	Melchior Trevisan, *Büyükelçi*
1481 - 1482	Antonio, Şövaliye Vet(t)urini
1483	Domenico Bolani, Francesco Bolani kardeşler
1484	Giovanni Dario
1487	Antonio Ferra, Giovanni Dario
1491	Girolamo Marcello, *Balyos*
1492	Domenico Trevisan (Trivisano) *Olağanüstü elçi*
1497 - 1498	Andrea Gritti
1498 - 1499	Andrea Zancani, *Büyükelçi*
1499	Alvise Manenti
1502	Zacharia Freschi, Andrea Gritti
1503	Andrea Gritti, Alvise Sagundino
1513	Antonio Guistinian
1517	Bartolommeo Contarini Luigi Mocenigo
1521	Marco Memmo
1526	Pietro Bragadin, *Balyos*
1526 - 1530	Pietro Zen, *Büyükelçi*
1530	Tommaso Mocenigo, Francesco Barbaro *Ortaelçi*
1535	Daniele di Federici
1536	Tommaso Mocenigo.
1537	Orsini, *Balyos*
1538	Lorenzo Gritti
1539	Pietro Zen (Zeno)
1539	Tommaso Contarini
1539	Canale, *Balyos*
1540	Luigi Bodoaro

1549 - 1552	Bernardo di Navag(i)ero, *Balyos*
1554 ve 1555	Bernardo Trevisan
1556	Antonio Barbarico (Barbarigo)
1559	Marino de Cavalli
1562	Andrea Dandolo
1564	Daniele Barbarico (Barbarigo)
1564	Bonrizzo, *Kâtip*
1567	Cavalli, *Büyükelçi*
1568	Giacomo Soranzo
1569	Antonio Barbaro
1571	Alessandro Donado
1571	Giacomo Ragazzoni
1572	Marcantonio Barbaro
1573	Andrea Badoero
1573	Costantino Garzoni
1573	Antonio Tiepolo, *Balyos*
1573	Alvise Mocenigo
1575	Şövalye Giacomo Soranzo (yahut: Lorenzo)
1576	Antonio Barbaro, *Balyos*
1578	Giovanni Correr, *Balyos*
1580	Paolo Contarini
1582	Giacomo Soranzo (Lorenzo)
1582	Maffeo Venier, *Balyos*
1584	Giacomo Soranzo, *Balyos*
1585	Francesco Morosini, *Balyos*
1587 - 1590	Lorenzo Bernardo, *Balyos*
1590	Giovanni Moro, *Balyos*
1591 - 1594	Matteo Zani, *Balyos*
1591	Girolamo Lipomani, *Balyos*
1593	Marco Venier, *Balyos*
1595	Leonardo Donado
1596	Capello, *Balyos*
1597	Vincenzo Gradenigo, *Balyos*
1600	Agostino Nani, *Balyos*
1603 - 1604	Francesco Contarini, *Balyos*
1604	Giovanni Mocenigo, *Balyos* yahut *Büyükelçi*
1604 - 1608	Ottaviano Bon, *Balyos*
1609 - 1612	Simeone Contarini, *Balyos*
1612 - 1615	Cristoforo Valier, *Balyos*
1615 - 1620	Almoro Nani, *Balyos*
1620 - 1627	Giorgio Guistinian, *Balyos*
1624	Simeone Contarini, *Olağanüstü Büyükelçi*
1627 - 1630	Sebastiano Venier(o), *Balyos*
1630 - 1633	Giovanni Capello, *Balyos*
1633 - 1636	Pietro Foscarini, *Balyos*
1637 - 1640	Alvise Contarini, *Balyos*
1640	Pietro Foscarini, *Rahip*
1641 - 1642	Girolamo Trivisano (Trevisan), *Balyos*
1642	Angelo Alessandri, *Kâtip*
1644 - 1649	Giovanni Soranzo, *Balyos*
1648	Alvise Contarini
1648	Giovanni Battista Ballarino, *Kâtip*
1650 - 1652	De la Haye, *Fransız Büyükelçisi*
1653	Giovanni Ca(p)pello, *Olağanüstü Ortaelçi*
1652 - 1664	Giovanni Battista Ballarino, *Kâtip*
1664	Andreas Holz
1666	Cavalli, *Kâtip, Balyosluğu idareye memur*
1666	Cappello, *Kâtip, Balyosluğu idareye memur*
1666 - 1667	Giovanni Battista Padavin(o), *Kâtip*
	Girolamo Giavarino, *Balyosluğu idareye memur*
1667 - 1672	Girolamo Giavarino, *Balyosluğu idareye memur*
1668	Grillo, *Kuriye*
1668	Şövalye Luigi Morini, *Ortaelçi*
1670 - 1671	Aloise Molin(o) *Olağanüstü Ortaelçi*
1671 - 1675	Giacomo Quirini (Querini), *Balyos*
1675 - 1679	Giovanni Morosini, *Balyos*
1679 - 1681	Pietro Civran (Cuirano)
1681 - 1683	Giovanni Battista Donà (Donato, Donado), *Balyos*
1684	Capello, *Büyükelçi*
	Tommaso Tarsia, *Tercüman*
1699	Lorenzo Soranzo, *Olağanüstü Ortaelçi*
1700 - 1701	Ascanio Guistinian, *Olağanüstü Ortaelçi*
1703 - 1706	Alvise Mocenigo, *Balyos*
1706 - 1709	Şövalye Carlo Ruzzini
1709 - 1712	Alvise Mocenigo, *Balyos*
1712 - 1714	Andrea Memmo, *Balyos*
1718	Şövalye Carlo Ruzzini, *Ortaelçi*
1719 - 1720	Şövalye Carlo Ruzzini, *Ortaelçi*
1720 - 1725	Giovanni Emo (Emmo), *Balyos*
1723 - 1726	Francesco Gritti, *Balyos*
1726 - 1728	Daniele Dolfin, *Balyos*
1728 - 1730	Camillo, *Balyos*
1730 - 1733	Angelo Emo, *Olağanüstü Ortaelçi*
1733 - 1736	Simeone Contarini, *Balyos*
1739 - 1742	Niccolō Erizzo, *Balyos*
1742 - 1745	Giovanni Donà (Donato), *Balyos*
1745 - 1748	Francesco Venier, *Balyos*
1748 - 1751	Andrea de Lezze, *Balyos*
1751 - 1754	Antonio Diedo, *Balyos*
1754 - 1757	Antonio Donà, *Balyos*
1757 - 1761	Francesco Foscari, *Balyos*
1761 - 1764	Pietro Correr, *Balyos*
1764 -	Antonio Ruzzini, *Balyos*
1770 - 1774	Paolo Renier, *Balyos*
1774 - 1778	Bartolommeo Gradenigo, *Balyos*
1778 - 1781	Andrea Memmo, *Balyos*
1781 - 1785	Agostino Garzoni, *Balyos*
1785 - 1789	Gerolamo Zulian(i), *Balyos*
1789 - 1792	Niccolò Foscarini, *Olağanüstü Ortaelçi*
1792 - 1796	Ferigo Foscari, *Balyos*
1796 - 1797	Francesco Vendramin, *Balyos*

İstanbul'un fethinden önce de Venedikliler, 1408, 1413, 1421 ve 1451 yıllarında Osmanlı Devleti'ne türlü sebeplerle elçiler göndermişlerse de bunlardan yalnız 1413 te gelen Francesco Foscari'nin adı bilinmektedir.

BALYOS HANI: bk. BAL KAPANI.

BALYOS MÜFTÜSÜ, İzmir İngiliz Konsolosunun bir işi dolayısiyle İstanbul'daki İngiliz elçisine hakaret ettiği için görevinden uzaklaştırılan Şeyhülislâm Bahâî Efendi (b. bk.) nin rakibi bulunan ve kendisinden sonra Şeyhülislâm olan (1651) Kara Çelebi Zade Abdülâziz Efendi (b. bk.) nin, bu makama tayininin iktidar ve ehliyetinden değil ancak İngiliz Konsolosunun ortaya çıkardığı meseleden ileri geldiğini belirtmek amaciyle Abdülâziz Efendi'ye hiciv yoliyle taktığı ad

BALYOZ veya **VARYOZ**, kazıkları veya büyük ekserleri çakmak ve taşları kırmak için kullanılan uzunca saplı, gayet iri ve ağır çekiç.

BALZAC [*balzak* ok; asıl soyadı: *Balssa*], **Honoré de** (1799-1850), Fransız romancısı. Tours'da doğmuş, Paris'te ölmüştür. Vendôme'de hatipler kolejinde öğrenimini yapmış

ve genç yaşta Paris'e gelmiştir. Burada bir süre noter kâtipliği yapmış ve bir aralık çabuk zengin olma hülyasına kapılarak garip maceralar, şüphe ve tereddütlerle dolu çeşitli işlere girişmiş, bütün bu didinmeleri başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Bir basımevi sahibiyle ortak olmuş ve bir çok takma adlar altında çeşitli romanlar yayımlamıştır (1822-1825). Bu teşebbüsleri B ın zenginlik hülyasını gerçekleştirmek şöyle dursun onun pek büyük bir borç altına girmesine sebebolmuştur. Daha sonra, bütün bu borçlardan kurtulmak için günde ortalama on iki saat çalışmak suretiyle yıpratıcı bir rejim takibederek kendisine eş iz bir ün sağlıyan eserlerini vermeğe başlamıştır (1829). Böylece, ölümüne kadar sürüp giden yirmi yıl içinde, sonraları (1842) kendisinin *La Comédie humaine* (İnsanlık komedisi) genel unvanını verdiği ünlü roman serisini meydana getirmiştir.

Fakat bu durup dinlenmeksizin çalışma onu vaktinden önce yıpratmıştır. İleride yazmayı tasarladığı bir çok eseri içine alacak olan bir plân yapmış (1842), fakat bu isteğini gerçekleştirmesine vakitsiz ölümü engel olmuştur. Ölümünden biraz önce, onsekiz senedenberi mektuplaşmakta bulunduğu Polonyalı asîl bir aileye mensup Kontes Eveline Hanska ile evlenerek bu hülyasını olsun gerçekleştirebilmiştir (1850).

Honoré de BALZAC

B. 1842 de plânını tasarladığı *Comédie humaine* serisinden 143 eserin 92 sini tamamlıyabilmiştir Bu plân üç bölüme ayrılmıştı:

I— *Etudes des moeurs au XIXième siècle* (XIX. yüzyıl örf ve âdetlerinin incelenmesi): *Scènes de la vie privée* (Özel hayattan sahneler) *Scènes de la vie parisienne* (Paris hayatından sahneler). *Scènes de la vie de campagne* (Kır hayatından sahneler), *Scènes de la vie politique* (Siyasi hayattan sahneler), *Scènes de la vie militaire* (Askerî hayattan sahneler).

II — *Etudes philosophiques* (Felsefî incelemeler).

III — *Etudes analytiques de mariage* (Evlilik hakkında tahlilli incelemeler).

Bu serilere giren eserlerinin başlıcaları şunlardır *La maison au Chat-qui-pelote* (Top oynıyan kedi mağazası, Türk. terc. 1948) [1830], *Gobseck* (Tefeci Gobseck, Türk. terc. 1947) [1830], *La femme de trente ans* (Otuz yaşındaki kadın, Türk. terc. 1946) [1831], *Le Colonel Chabert*, Türk. terc. 1938, 1944) [1832]. *Le Contrat de mariage* (Evlilik sözleşmesi) [1835], *Béatrix* [1839, 1844], *Modeste Mignon* (M. M., Türk. terc. 1947) [1844] *Eugénie Grandet* (E. G., Türk. terc. 1938, 1945) [1833], *Le lys dans la vallée* (Vadideki zambak, Türk. terc. 1941) [1835], *Le cabinet des antiques* (Antikalar odası) [1836], *La vieille fille* (İhtiyar kız) [1836], *Illusions perdues* (Kaybedilmiş hülyalar) [1837, 1839], *La rabouilleuse* (Bulandırıcı kadın): 1. *Les deux frères* (Iki kardeşler) [1841], 2. *Un ménage de garçon en province* (Taşrada bir bekâr evi) [1842]; *Ursule Mirouët* (U. M., Türk. terc 1949) [1841], *Le Père Goriot* (Goriot Baba, Türk. terc. 1934, 1943) [1834]. *César Birotteau* (C. B., Türk. terc. 1945) [1837], *Les parents pauvres* (Fakir ana baba): 1. *La Cousine Bette* (C. B., Türk. terc. 1947, 1948) [1846], 2 *Le Cousin Pons* [1847]; *Les Chouans* [1829], *Une ténébreuse affaire* (Esrarlı bir vaka, Türk. terc. 1949) [1841], *Le Chef-d'oeuvre inconnu* (Bilinmiyen şaheser, Türk. terc. 1945) [1831], *L'auberge rouge* (Kırmızı han, Türk terc. 19'6) [1831], *La Peau de chagrin* (Tılsımlı deri) [1831] *Louis Lambert* (L. L., Türk. terc. 1946) [1832], *La recherche de l'absolue* (Mutlak peşinde, Türk. terc. 1945) [1834].

Ayrıca, *Les cent contes drolatique* (Yüz tuhaf hikâye) [1832, 1833, 1837] başlığı altında yayımlanan hikâyeleri, *Vautrin* [1840], *Paméla Giraud* [1843], *Le faiseur ou Mercadet* [1838, 1840] gibi piyesleri ve mektupları (*Correspondance*, 1819 - 1850) vardır.

Bundan başka B., evlilik, tuvalet, yemek, sigara, mevki âmi , memur, Paris bulvarları gibi konuların «fizyoloji» l rini yapmıştır.

Yaşadığı yüzyılın en büyük ve en kudretli eserlerini yaratan B. ın üslûbu kusurludur. Bu bakımdan o, usta bir sanatçı sayılamaz. B. cesur, taşkın ve kaba yaratılışlı bir insan olduğu için eserlerinde ölçülü ve mutedil olmamıştır. B. ın peyzajları da her yerde kolayca raslanabilecek alelâde yazılar olmaktan ileri gidememiş. güzel manzaralar karşısındaki tabiat heyecanı, gezici bir tüccar kâtibininkinden farklı olamamıştır. Fakat onun asıl başarısı, yaşadığı çağın burjuva ve halk sınıflarının genel karakterlerini eşsiz bir tarzda canlandırmış olmasındadır. B. yalnız, insanı anlatmış, diğer konularla ancak insan ve insanlıkla alâkaları ve ona olan uzaklık ve yakınlıkları derecesinde ilgilenmiş ve bu bakımdan beşer tabiatı ve toplumsal bağların ressamı olmuştur.

B , eserlerinde derin ruh tahlilleri yapmak yoluna gitmemiş bütün insanlığı sahibi bulunduğu değişmez ve hâkim karakterleri çizmekle yetinmiştir: *Eugénie Grandet*'de hasislik, *Le Père Goriot*'da baba şefkati, *Hulot*'da sefihlik, *Cousine Bette*'te kıskançlık en güzel ifadelerini bulmuşlardır. B. ın başka bir özelliği de, şahıslarını, yaşadıkları muhit içinde karakterize etmiş olmasıdır. B., bu toplum gruplarını-kibar âlemleri, zengin burjuvazi küçük ticaret erbabı, Paris halkı köy ve taşra burjuvazi veya aristokrasisi, köylüler, memurlar, müstahdemler, gazeteciler v. b.- seçmekte de eşsiz bir ustalık göstermiştir.

B. aşırı derecede romantikti. Eserlerinde romantizmin seçkin vasıfları olan taşkınlık ve mübalağa göze çarpar. Fakat o bir sanatçı duyarlığına, bir şiir ve üslûp dehasına sahip bir yaratılışta olmadığından romantik ilhama dayanan roman ve sahneleri, aslında eserinin kusurlu kısımları olarak, bugün bütün bütün ölü bir halde kalmıştır. Aksine, B. orta ve aşağı tabakayı, halk ve burjuva âdetlerini eşsiz bir şekilde tasvir etmiştir. Çünkü onun karakteri bu cinsten konuları işlemiye daha çok elverişli idi. İşte bütün bu özellikleriyle B. romanda, romantizmden realizme geçişin temsilcisi ve *La Comédie humaine* adını verdiği eserleriyle de çağımızın modası olan «roman fleuve» (= kütle halinde roman) tarzının öncüsü olmuştur.

Gustave Flaubert, Alphonse Daudet, Emile Zola ve Guy de Maupassant gibi ünlü Fransız romancı ve hikâyecileri onun açtığı yolda yürüyerek şaheserlerini vermişlerdir.

BALZAC [*balząk* ok.], **Jean-Louis Guez, Seigneur de** (1594-1654), Fransız yazarı. Angoulême'de doğmuş, orada ölmüştür. Cizvit okullarında okumuş ve Holânda'ya, İtalya'ya seyahatler yapmıştır. İtalya'da iken edebî yazılar yazmıya başlamış, Paris'e döndüğü vakit (1622) ünü her yana yayılmıştır. Edebî yazılarından toplanmış olan ilk eserini yayımladığı 1624 yılında adı bütün Avrupa'ca tanınmıştır. Başlıca eserleri: Sorbonne üniversitesinin sansür ettiği *Le Prince* (Prens) [1631], *Le Socrate chrétien* (Hıristiyan Sokrates) [1652], *Les Entretiens* (Konuşmalar) [1657], şaheseri diye bilinen *L'Aristippe* (Aristippos) [1658]. Lâtince şiirlerden toplanmış *Tres libri carminum* (Şiirlerin üç kitabı) [1650]. Bütün eserleri bir arada olarak 1665 te Paris'te yayımlanan B. Fransız nesrine, Malherbe'in şiirde yaptığı gibi eksiksiz, sağlam ve ahenkli bir dil getirmiş klâsik dilin gelişmesine yardım etmiştir.

BALZAMİNASE: bk. KINAÇİÇEĞİGİLLER.

BALZAMİYA (Balsamia), balzaminase (Balsaminaceae) familyasından ormanlarda dört kadar türü yetişen bir asklımantar cinsi.

BALZANE: bk. SEKİ.

BALZER, Oswald Marjan (1858-1933), Polonyalı tarihçi ve hukukçu. Lwów, Kraków ve Berlin üniversitelerinde okumuş, 1895 te Lwów üniversitesi Leh hukuku doçentliğine, sonra da profesörlüğüne getirilmiştir. *Corpus iuris Polonici Medii Aevi* (Ortaçağ Leh kanunlarının toplanmış dergisi) [1891], *Genealogja Piastów* (Piast hanedanı jenealojisi) [1895], *Królestwo polskie 1295-1370* (1295-1370 yıllarındaki Lehistan Kırallığı). 1898 de Th. Mommsen'e bir açık mektup yazarak Almanlar'a karşı İslâvlar'ı savunmuştur. 1902 de de Doğu Galiçya ile Macaristan sınırlarının çizilmesi işinde önemli bir rol oynamıştır.

BAM, İran'ın Kirman eyaletinde, Kirman şehrinin yaklaşık olarak 1 180 km güneydoğusunda, büyük tuz çölü Deşt-i Lût'un güneybatı kenarında, deniz yüzünden 1098 m yükseklikte bir şehir. Nüfusu aşağı yukarı 10 000 dir. Bam Irmağı'nın iki kıyısında kurulmuş olan B. ın halkı en çok bahçıvanlıkla uğraşır. Ortaçağ'da Tız, Şiraz ve Hormuz'dan gelen büyük kervan yolları burada birleşip kervancılar, bitek Hamun-i Helmand bölgesine gitmeyi denemek için, burada mola verirlerdi. Afganlar 1719 da burayı işgal edip bugünkü şehrin dışındaki kaleyi tahkim etmiş ve 1801 e kadar ellerinde tutmuşlardır. Hemen hemen İran'da sarf edilen bütün kına B. da ve yöresinde yetişir.

BAM TELİ, genel olarak mızrapla çalınan sazların en kaba (kalın) sesini veren tel. Utun açık olarak en tiz sesini veren gerdaniye telinden sonraki en kaba sesi veren ip üzerine sırma sarılmış kalın tel, kaba dügâh teli.

BAMAKO, Batı Afrika'da Fransız Sudanı'nın merkezi olan bir şehir. Nüfusu 35 490 (1945). Niger Irmağı boyunda kurulmuş bulunan B. Dakar'dan iç bölgeye uzanan demiryolunun son istasyonudur.

BAMBALA, Hamî-Samî-Kuşî dil ailesinin Kuşî kolundan olan Sidama grupundan bir dil. Güney Habeşistan'da Çamo Gölü'nün güneyinde, Kenya sınırına yakın olan Amarr Burci kasabasının dolaylarında, Badditu (b. bk.) dilinin güneyinde konuşulur. Bk. SİDAMA, KUŞÎ DİLLER.

BAMBARA, Fransız Sudanı'nda bir grup Zenci halka verilen ad. B. lar genel olarak 12°-14° kuzey enlemleri ile 6°-10° batı boylamları arasında yaşarlar. Bu geniş alanda toplu olarak, bazı kere de diğer boylar arasında dağınık olarak yaşarlar. Bu coğrafya alanının dışında başka kabilelerle karışık olarak yaşıyanları da vardır. B. lar Mande ırkından olup bu ırkın en önemli koludurlar. B. ların kendi aralarındaki adları Bamana veya Bamamenke olup B. adı bunlara Avrupalılar tarafından verilmiştir. Bamana adı, B. ların totemi olan timsah anlamına gelmektedir. B. lar İslâm dinini kabul etmemişler ve Müslümanlara düşman kalmışlardır. Dinleri ilkel bir puta tapıcılıktır. B. lar iri yapılı insanlar olup renkleri koyu siyahtan kahverengine kadar değişiklikler gösterir. Fransızlar'ın Sudan'a girmesinden sonra B. lar hizmetçilik, aşçılık ve askerlik gibi işlerde çalışmışlardır. Sosyal kuruluş ataerkildir. Poligami de yürürlüktedir ve boşanma olayları çoktur. Çocuklar reşit oluncaya kadar babalarının tutsağı gibidir. Miras kardeşe geçmektedir. Şimdi B. ların asilleri olan üç aile eskiden halkın üç sınıfının başkanı idiler. Halk sınıfları arasında asillerden sonra zanaat adamları, sihirbazlar ve tutsaklar vardır. Tarihleri hakkında az bilgileri vardır. B. lar eskiden Mali veya Malli İmparatorluğu'na bağlı iken XVII. yüzyılda bu devletin dağılması üzerine yer yer bağımsız hükümetler kurmuşlardır. Memleketleri 1890-91 yılında Fransızlar tarafından alınmış ve B. lar da diğer halk gibi Fransız yönetimi altında yaşamağa başlamıştır.

DİL. Afrika'daki Sudan-Guinea dil ailesinin Niger-Senegal grupuna giren ve Senegal-Gambia-Niger bölgesindeki Batı Afrika'da 4 000 000 kişi tarafından konuşulur büyük bir dil olan Mandingo (Mandig) veya Mande dilinin bir diyeleği. Bamana da denilen bu diyelek, Fransız Sudanı'nda Bani ve Niger nehirleri arasında ve Bamako şehrinin dolaylarında konuşulur. Başka bir sınıflamaya göre bu dil, Sudan dillerini Ngonke bölümünde, Mandingo dilinden ayrı olarak, Malinke dili ile beraber başka bir grup meydana getirir; bu grupa Bambara grupu adı verilmiştir. Bk. NİGER-SENEGAL DİLLERİ.

BAMBERG, Almanya'nın Kuzey Bavyera bölgesinde. Yukarı Franken'in en büyük şehri. Nüfusu 55 000 (1936). Regnitz Çayı'nın Main Irmağı'na karıştığı yer yakınında kurulmuştur. Denizden yüksekliği 237-387 m dir. Berlin-Halle-Münih ve Würzburg-Dresden demiryolları kavşağında, Main-Tuna suyolu üzerinde işlek bir ticaret şehri ve mal aktarma limanıdır. Şehrin iç bölümünde türlü sanat eserleri vardır. B. de felsefe-ilâhiyat yüksek okulu ile meslek okulları, tiyatro, devlet kütüphanesi, türlü sanat eserleri koleksiyonları, rasathane ve nebatat bahçesi vardır. Dokuma endüstrisi gelişmiştir.

BAMBERGER [*bąmbergır* ok.], **Heinrich** (1822-1888), Alman hekimi. Prag yanında Zvonarka'da doğmuş, Viyana'da ölmüştür. Öğrenimini Prag ve Viyana üniversitelerinde yapan B., hususiyle Skoda, Rokitansky ve Oppolzer'in derslerine devam etmiştir. 1847 de doktorasını yapmış ve bir süre Prag belediye hastanesi ve Viyana üniversitesi kliniği asistanlığında bulunduktan sonra, 1850 de Würzburg üniversitesi tıp fakültesi dahiliye kürsüsüne profesör olarak davet edilmiş, Oppolzer'in ölümünden sonra ise 1872 de Viyana üniversitesine getirilmiştir. B. hususiyle kalb hastalıkları uzmanı olarak ün almıştır. Başlıca eserleri şunlardır: *Lehrbuch der Krankheiten des Herzens* (Kalb

hastalıkları ders kitabı) [Viyana 185]; *Die Krankheiten des chylopoetischen Systems* (Kilopoetik sistemin hastalıkları) [«Virchow: *Handbuch der spezialen Pathologie und Therapie* (Özel patoloji ve sağıtma el kitabı)» adlı eserde, Erlangen 1864]; *Über Bacon von Verulam* (Verulam Lordu Bacon hakkında) [1865]; *Über Morbus Brightii* (Bright hastalığı hakkında) [1879]. Şerefine Viyana'da bir heykel dikilmiştir.

BAMBERGER[*bąmbergîr* ok.], **Ludwig** (1823-1899), Alman iktisatçı, yazar ve siyaset adamı. Mainz'ta doğmuş, Berlin'de ölmüştür. Bir Yahudi ailesine mensup olan B., üç yıl avukatlık yaptıktan sonra, radikal *Mainzer Zeitung* (Mainz Gazetesi) un yazı işleri müdürü olmuş, 1848 - 1849 siyasî hareketlerine katılmış ve anayasa uğrunda savaşmıştır. Pfalz isyanına katıldığı için Almanya'dan kaçmak zorunda kalarak, ilkin İsviçre'ye sığınmış, daha sonra tüccar olarak İngiltere, Belçika ve Holânda'da yaşamış, nihayet Paris'te yerleşip büyük bir bankanın müdürü olmuştur (1853 - 1867). Almanya'da genel affın ilânı (1866) üzerine B. memleketine dönmüş ve 1868 den itibaren milletvekilliğinde bulunmuştur. Almanya merkez bankası olan Reichsbank'ın kurulmasında payı olan B., altın para sistemi ile serbest ticareti savunmuş ve «kürsü sosyalizmi»ne karşı savaşmıştır. Bismarck'ın gümrük ve sömürge politikasının aleyhinde idi. Başlıca eserleri: *Die Flitterwochen der Pressfreiheit* (Basın serbestîsinin bal ayları) [1848]; *Erlebnisse aus der pfälzischen Erhebung* (Pfalz ayaklanmasından intıbalar) [1849]; *Monsieur de Bismarck* (Bay Bismarck) [1868; Almanca ve İngilizce tercümesi de vardır]; *Vertraulicbe Briefe aus dem Zollparlament* (Gümrük parlâmentosundan mahrem mektuplar) [1870]; *Zur Naturgeschichte des französischen Krieges* (Fransız harbinin mahiyetine dair) [1871]; *Die fünf Milliardan* (Beş milyar) [1873]; *Die Zettelbank vor dem Reichstage* (Reich meclisi önünde ihraç bankası) [1874]; *Reichsgold* (Reich altını) [1876]; *Deutschland und der Sozialismus* (Almanya ve sosyalizm) [1878]; *Deutschtum und Judentum* (Almanlık ve Yahudilik) [1881 ; *Die Sezession* (Ayrılma = 1880 ile 1881 arasında Nasyonal Liberal Partisinden ayrılmış olan milletvekilleri grupu) [1881]; *Die Verschlebpung der deutschen Münzreform* (Alman sikke reformunun sonraya bırakılması) [1882]; *Die Nachfolge Bismarcks* (Bismarck'tan sonra) [1889]; *Gesammelte Schriften* (Toplanmış yazılar) [5 cilt, 1894 - 1898]; *Erinnerungen* (Hâtıralar) [1899]; *Ausgewählte Reden und Aufsätze über Gold- und Bankwesen* (Altın işleri ve bankacılık hakkında seçme nutuk ve makaleler) [1900].

BAMBERGER - MARIE HASTALIĞI, akciğer osteoartropati'si. Hususiyle kronik akciğer hastalıklarında, elin ve ayağın uzun kemikleriyle, parmaklarda husule gelen değişmelerdir. Oynaklar, parmakların uçları katılaşır, tırnaklar kamburlaşır, trampet çomağı biçimini alır. Bu kimseler de uzun süren öksürüklü, bronşitli hastalardır. Akciğerlerinde eski ve sürekli bir hastalık taşırlar. Burada, akciğer kronik hastalıklariyle kemik, ve oynaklardaki bu değişiklik arasındaki ilginin hakikî sebebi henüz bilinememektedir. Bamberger ile Marie, bu kemik değişikliklerinin sebebini, hastalığı yapan mikrobun toksinlerinde bulurlar.

Sağıtma: Hastalığın tam sağıtması akciğerlerdeki değişikliklerin giderilmesiyle mümkündür. Parmaklardaki görev eksikliği ile ağrılar için sürekli sağıtma ve ağrı kesici ilâçlar kullanılabilir.

BAMBU (Bambusa): bk. HİNT KAMIŞI.

BAMBU AYISI (Ailuropus melanoleucus), etcil memelilerin ayılar (Ursidae) familyasına bağlı bir tür. Bu hayvan ilk defa David adlı bir papaz tarafından Tibet'te görülmüştür. Başı yuvarlak, kuyruğu kısadır. Boz ayıdan daha küçük olan bu hayvanların vücutları hemen hemen beyaz renklidir ve gözlerinin etrafında siyah bir halka vardır. Kulakları, bacakları ve kuyruk uçlarıyle sırtlarındaki kemer gibi bir kısım, siyah renklidir. Doğu Tibet'in dağlık bölgelerinde yaşar, bitkiler ve hususiyle bambu tomurcuklariyle geçinir

BAMBU AYISI

BAMBUK (Bambugu). Fransız Sudanı'nda Senegal'in kaynak ırmakları arasında kalan dağlık bir bozkır bölgesi. Burada oturan halk, Mandingo soyundandır. Bölgeden geçen Dakar-Bamako demiryolu boyunun başlıca kasabası Kayes'tir. B. ta demir ve altın madenleri vardır. 1858 den beri Fransa'ya bağlı bir protektoradır.

BAMBUL: bk. BANYOL.

BAMBUL BÖCEKLERİ: bk. ANİZOPLİA.

BAMBULOTU (Heliotropium), hodangiller (Borraginaceae) den dünyanın sıcak ve mutedil bölgelerinde 220 kadar türü yetişen bir bitki cinsi. Hepsi otsu olan bu bitkilerin bazıları ağaççık gibi kalınlaşmış ve uzun ömürlüdür. Çiçekleri küçük olup çok kere beyaz veya menekşe rengidir. Pek çok sayıda çiçek, basit, çatallanmış veya şemsiye gibi kollar halinde dağılmış olarak orak gibi kıvrık durumdaki dallara kısa saplarla, yanyana, sık olarak dizilmişlerdir. Yurdumuzda tarla içlerinde ve hususiyle yol kenarlarında, boş arsalarda *Heliotropium Europeum* türüne çok raslanır. Vatanı Güney Amerika olan beyaz çiçekli ve çiçeği vanilya gibi kokulu *H. Peruvianum* türü, makbul bir süs bitkisidir.

BAMBULOTU
a – çiçek, b – meyva

BAMBUSİKOLA (Bambusicola), tavukgiller (Gallinacei) takımının sülünler (Phasianidae) familyasına bağlı bir cins. Turaç (b. bk.; Franculinus)a çok benziyen bu kuşların daha uzun ve kademeli kuyrukları vardır. Vücutları külrengi, esmer ve kırmızımtırak lekelidir. Boyları 28 cm kadardır. Güney Çin'de ve Çin Hindistanı'nda yaşarlar. *B. thoracica* adlı türü tanınmıştır.

BAMBYKE, eski Suriye'nin Kyrrhestike bölgesinde önemli bir şehir. Daha sonra, M. S. IV. yüzyılın ilk yarısında veya ortasında kurulan Augusteuphratensis eyaletine

bağlanmış ve bu yeni eyaletin başşehri olmuştur. Eski yazarlara göre Suriye'nin en güzel şehirlerinden biri olan B., Antiokheia (Antakya) dan Mezopotamya'ya giden yol üzerinde çok işlek bir ticaret merkezi idi. Yerli halkın dilinde adı Mabog olan B. nin adı Seleukos I. (hük. M. Ö. 312-280) zamanından başlıyarak Hierapolis olmuştur. Yunan coğrafyacısı Strabon'da üçüncü adı olarak anılan Edessa yanlış olsa gerektir. B. «kutsal şehir» anlamına gelen Hierapolis adını, burada kültü yapılan ve ünlü bir tapınağı bulunan tanrıça Atargatis (Darketo)e izafeten almıştır. Atargatis tapınağının yanında, içinde kutsal balıklar beslenen bir havuz vardı.

Hıristiyanlığın kabulünden sonra B. Hierapolis eski önemini ve parlaklığını kaybetmiştir. Bizans İmparatoru İustinianos I. (hük. 527 - 565) B. yi yeniden tahkim etmiş, fakat surların çevresini küçültmüştür. Paganlık'ın sona ermesiyle şehrin Yunanca adı yavaş yavaş unutulmuş ve eski yerli adı kullanılmağa başlanmıştır. Şimdiki adı Mümbiç'tir. Eski binaların örenleri hâlâ durmaktadır.

BAMONİTİS, eski Anadolu'da Paphlagonia bölgesinin bir kısmına verilen ad.

BAMSI BEYREK, *Dede Korkut* kitabındaki dasitanî hikâyelerden birinin erkek kahramanı. Bk. ALPAMSI, BEYREK HİKÂYESİ.

BAMUM, Afrika'daki Sudan - Guinea dil ailesinin Niger - Kamerun grupundan bir dil. Bamom, Bamun, ve Mom dahi denilen bu dil. Kamerun'da, Nigeria sınırına yakın olan Fumban kasabası dolaylarında 40 000 kişi tarafından konuşulur. Grup içerisinde yakın akrabaları Vute, Lu. Kapulla, Tikar, Sagba, Kum, Gba, Nio, Pe ve Gha (veya Bagam) dilleridir. Bamum dilini yazmak için, 1900 de Fumban Kıralı Njoya, ideografik esasa göre bir yazı sistemi icadetmiş, ve zamanla bunu geliştirmiştir. Bu işaretler şimdi fonetik değer de kazanmış oldukları için hece değeriyle kullanılmakta ve gitgide alfabetik hale gelmektedir. Bamum yazısı komşu dillere, hususiyle Bagam diline de geçmiştir. Bk. YAZI. Ayrıca bk. Göhring: *Der König von Bamum und seine Schrift* («Der Evangelische Heidenbote» adlı dergide, Basel, 1907, sayı 6, 11, 1908, sayı 2).

BAMYA (Hibiscus esculentus L.), ebegümecigiller (Malvaceae) familyasından, ılık iklimlerde bir senelik, sıcak iklimlerde çok senelik bir bitki. Vatanı, Afrika veya Asya, bir söylentiye göre her iki kıtadır. Eski zamanlarda yetiştirildiğine dair kitaplarda bir kayda raslanmamıştır. Bununla beraber Fas Arapları çok eski devirlerden beri B. yı tanıyorlardı. Mısırlılar ise B. yı XII. ve XIII. yüzyıllarda öğrenmişlerdir. Memleketimizde B. tarımı eskiden beri yapılmaktadır.

BAMYA

B. nın kökleri oldukça derine gider. Sapı, ılık iklimlerde 70 - 90 cm, Ege ve Akdeniz bölgesi illerimizde 1,5 - 2 m boyunda âdeta küçük bir ağaççık kadar yükselir. Yaprakları el ayası şeklinde, kaba ve tüylü; çiçekleri erselik, çanak 5 adet, taç yaprakları yine 5 adet ve sarı renkte, erkek organlar fazla, ipçikler boru şeklinde birleşmiştir. Meyvası ince uzun piramit şeklinde, tohumları yuvarlak veya oval, yeşil renktedir.

Yurdumuzda yetiştirilen başlıca B. çeşitleri şunlardır: Sultanî B., Balıkesir B. sı, Amasya B. sı. Sultanî ve Balıkesir B. ları yaş olarak kullanılır. Amasya B. sı kuru olarak istihlâk edilir. Amasya B. sının kurutulması çok basittir. B. çiçek açar açmaz toplanır ve ipe dizilerek güneşte kurutulur. Pek küçük boyda iken toplanıp kurutulduğundan adına çiçek B. sı da denir.

Sebze bahçelerinde B. şu şekilde yetiştirilmektedir: Toprak gübrelenip bellendikten sonra tek veya nal şeklinde masuralar kesilir. Bunların birbirinden arası 1 - 2,20 m dir. Bamya tohumları ekimden önce 15 saat kadar su içinde çimlendirildikten sonra 15 - 20 cm aralıkla ve bir kazıkla açılan deliklere 2 - 3 tane bamya tohumu atılır. Tohumları 2 - 3 cm den daha derine dikmeğe dikkat etmelidir. Delikler kazıkla kapatılır ve üzerlerine bir avuç kadar çürüntü atılır. Bir dönüme 2 - 4 kg B. düşer.

BAMYA OCAĞI, Topkapı Sarayı'nda bahçe ve bekçilik hizmetleriyle ilgili bir ocak. Sarayın sebze bahçelerinde bamya yetiştirmekle ve otluk kapısı tarafındaki Sinan Paşa Köşkü'nü çevreliyen bahçeleri düzenleyip süslemek ve bu köşkü beklemekle görevli idiler. Âmirleri baş çuhadar ağa olup bostancı başıya bağlı idiler. 1826 dan sonra saray iç teşkilâtı yeni baştan düzenlenirken kaldırılmıştır.

B. O. nın kökü Çelebi Mehmet'in Timur İstilâsı'ndan sonra Osmanlı padişahlığını elde etmeğe hazırlanırken Amasya ve Merzifon halkından kurduğu, Suluova'da yaptırdığı talim ve manevralarla savaş kudretlerini yükselttiği, memleketlerinin yetiştirdiği başlıca toprak ürünlerine göre bamya ve lâhana ocakları adını verdiği talimli iki süvari birliğine dayanır. Fatih Mehmet tarafından da eğitimlerine önem verilerek düzenlenen bu ocakların İstanbul'un fethinden sonra Yeni Saray'a alındıkları, sarayın eski Cephane Meydanı denilen ve cündîlik (b. bk.) idmanlarına elverişli bulunan alanında kendilerine ayrılan binalara yerleştirilerek saray muhafızları arasına katıldıkları, padişahların önünde her çeşit cündîlik gösterileri yaptıkları ve padişahların ok, tüfek ve cirit idmanlarını bu ocaklarda yaptıkları fakat zamanla bunların, önemlerini kaybederek bahçe yetiştirmek ve köşk beklemekle görevlendirildikleri anlaşılmaktadır. Bu alanda Ahmet I., Selim III. ve Mahmut II. adına dikilmiş, tepelerinde bamya ve lâhana şekilleri olan nişan taşlarının bulunuşu bu ocakların asıl görevlerini açıkça belirtmektedir. Topkapı Sarayı arşivindeki belgelerden burada vaktiyle bamya köşkü denilen bir binanın bulunduğu da bilinmektedir.

BAMYAN: 1 — Hindukuş dağ sırası batısında ve Afganistan'ın kuzeydoğusunda bir geçit ve ovanın adı.

2 — B. Ovası'nda Baba Dağı'nın batısına düşen çok eski bir şehrin adı. B. Amuderya ve Sind ovalarını birbirine bağlıyan çok önemli ve eski bir ticaret yolu üzerinde kurulmuştur; tahkimli mevkii olması bakımından Ortaçağ'ın en önemli ticaret merkezlerinden biriydi. Mevkii itibariyle tamamen Amuderya Ovası'nda bulunmasına, Hulm ve Kuduz gibi öbür dağ geçitlerinden daha çok yüksekte olmasına rağmen B. şehri, idare bakımından her zaman Kâbil ve Gazne'ye bağlı kalmıştır. B. ın kuzeyinde bulunan Akribat geçidi XIX. yüzyılın ilk yarısında Kâbil ve Kunduz bölgeleri arasında bir sınır ödevi görmekte iken bugün bu sınır Kâbülistan ile Afgan Türkistanı'nı ayırmaktadır.

Çinli seyyah ve hacı Hiuen - tsiang (M. S. 630) B. dan Fan - yen - na şeklinde bahseder. Bu kelimenin eski şekli olan Orta İrancası Bâmîkân'dır. B. bu devirlerde de Amuderya Ovası bölgelerinden sayılmamaktaydı. Halbuki idare tarzı, yazı tipi ve para bakımından aralarında hiç bir fark yoktur. Yalnız dil bakımından arada biraz fark mevcuttur. Gerek Çinli Hiuen - tsiang'dan ve gerekse çok eski Arap kaynaklarından öğreniyoruz ki B. da bu sıralarda Buddhizm dini yayılmış bir şekildedir. Yine Çinliler'den öğrendiğimize göre burada bu zamanlarda 10 dan fazla manastır ve bu manastırlarda bini aşan Buddhist rahip vardı.

Yaylanın kuzey kenarında büyük bir kaya üzerine tersim edilmiş olan ve sonra da Arap müelliflerinin fazlasiyle dikkat nazarlarını çeken pek büyük iki kabartma tasvir vardır. Bu tasvirlerin Çinli Hiuen - tsiang zamanında mevcut oldukları anlaşılıyor. Bunlardan biri, bir erkeği, öbürü ise bir kadını tasvir etmektedir. Ortaçağ'da bu röliyeflere *surh but* (kırmızı put) ve *hink but* (beyaz put) adı verilmiştir. Rivayete göre bu iki tasvir Yeniçağ'da Evrengzib'in emri üzerine ve top mermileriyle tahribedilmişlerdir. Abdülkerim Buharî ile İngiliz seyyahı Moorcroft'a göre XIX. yüzyılda bu şehre Buti B. denirdi. IX. yüzyılda B. da, içi birçok putlarla dolu olan büyük bir Buddha tapınağı vardı. Bu tapınak 870 yılında Saffarîler'den Yakup tarafından yıktırılmış ve içindeki putlar da Bağdat'a nakledilmiştir.

Şehir bir kaya üzerinde kurulmuştur. Gerek Hiuen - tsiang'ın, gerekse daha sonra Mukaddesî'nin tasvirlerinde B. «küçük şehir» diye adlandırılmıştır. Istahrî'ye göre B. Belh şehrinin yarısı kadardı. Yakubî ve Yakut'a göre şehrin pek kuvvetli bir kalesi vardı, fakat suru yoktu. Mukaddesî ayrıca Gazne'de «B. Kapusu» adiyle bir şehir kapısının mevcudiyetini işaret etmektedir. Bunlar bize şehrin o zamanki değeri ile önemi hakkında bir fikir vermektedir. İbn-i Hurdâdbeh'in vergi listesinde B. için 5 000 dirhem gibi az bir miktar kaydedilmiş olduğuna bakılırsa, daha sonraki zamanlara nispetle o sıralarda B. da henüz ticaret en yüksek seviyesini bulmuş değildi.

B. hâkimlerine genel olarak, *şer* denilmektedir. Yakubî kelimeyi yanlış olarak, aslan anlamına gelen şir'den getirmek istiyor. Halbuki şer eski Iran'daki *hşasriya*'dan alınmadır ve «hükümdar» yerine kullanılmaktadır. B. hâkimleri İslâmiyet'i Abbasîler devrinde kabul etmişlerdir.

718 tarihine ait bir Çin kaynağına göre B. prensleri de, tıpkı Sind'e kadar uzanan bütün diğer memleketler de olduğu gibi, bir imaret sahibi idiler ve Toharistan'daki Türk Yabguları'na tâbi bir durumda bulunuyorlardı. Son Abbasîler arasında, başka birçok Orta Asya beyleri gibi, B. hanedanına mensup beyler de Bağdat sarayında çok önemli mevkiler işgal etmeğe muvaffak oldular. Taberî'nin kaydına göre 843 - 44 de Yemen valiliğine bir B. şer'i atanmıştı.

B. yerli hanedanının büsbütün ortadan kaldırılması Gazneliler zamanında olmuştur. Daha sonraki zamanlarda B. egemenliğini elinde bulunduranlar Gorlular'dan gelme bir soydur. B. en parlak devrini bu zamanda yaşamıştır. B. şehri, bütün Toharistan'ı, Amuderya'nın kuzeyinde bulunan bir takım araziyi içine alan ve kuzeydoğu istikametinde, sınırları Kaşgar bölgesine kadar dayanan bir devletin merkezi sayılıyordu. Gorlular'a ait diğer ülkeler gibi B. da, XIII. yüzyıl başlangıcından itibaren Muhammed Harezmşah'ın imparatorluğuna katılmıştır. Gazne gibi B. da bu sırada Harezmşah'ın büyük oğlu Celâlüddin emrine verilmişti. Böylece B. yine Toharistan'dan ayrılmış ve Hindukuş'un güneyinde bulunan topraklarla birleşmiş bulunuyordu. Bundan sonra B. Moğollar'ın tahribine uğramıştır (1221). Şehir kuşatıldığı sırada Çingiz'in torunlarından Mütügen öldürülmüş olduğu için, şehrin zaptından sonra Çingiz büyük ölçüde tahrip ve katliâm yapılmasını emretmiş; bütün halk kılıçtan geçirilmiştir. Bundan sonra şehre «kötü şehir» anlamında Mobalık, ve «kötü kale» anlamında Mokurgan adları verilmiştir.

Bundan kırk sene sonra, yani tarihçi Cüveynî zamanında şehir yerleşilmemiş bir durumda bulunuyordu. Çingiz Han'ın tahribine uğrıyan ve bir kaya üzerinde bulunan şehir, bugün Galgala adiyle anılan yer ve ören olsa gerektir.

Bugünkü B., tahrip edilmiş şehrin birkaç kilometre batısında bulunmakta olup hiç bir siyasî ve ticarî önem taşımamaktadır. Son seyyahlar burasını «büyük köy» tâbiri ile tasvir etmektedirler.

Son yüzyıllarda B. mukadderat bakımından daima Gazne'ye ve Kâbil'e bağlı kalmıştır. Tıpkı oraları gibi B. da XIII. yüzyıla kadar Hindistan Türk İmparatorluğu'na, daha sonra da Afganistan'a tâbi olmuştur.

BAN (Lâtinceleştirilmiş şekli *banus*), Hırvat ve Macarlar'da bir san. B. lık sanına ilk defa, Bizans İmparatoru Herakleios (hük. 610 - 641) tarafından, VII. yüzyılın ilk yarısında, bugünkü Galiçya'dan Bizans İmparatorluğu'nun Balkanlar'daki eyaletlerine yerleştirilmiş olan Hırvat kabileleri arasında raslanır. B. rütbece kabile reisinden sonra gelirdi. IX. yüzyılın ortasında Split (Spalato, Dalmaçya) bölgesinde kurulmuş olan ilk sürekli Hırvat Devleti'nin hükümdarı Trpimir ile ardaları B. sanını taşımışlardır. 925 te Tomislav B. papadan bir kıral tacı almıştır. Bundan sonra Hırvatistan'da eyaletlerin başında bulunan memura B. denilmiştir. Kırala bağlı olan B. ların başlıca ödevi, idare ettikleri eyaletin savunulması ile vergilerin toplanması idi. Kıral Krescimir B. lığı yeniden teşkilâtlandırarak birçok B. yerine tek B. sistemini kurmuştur (1050). Hırvatistan ve Dalmaçya Macaristan'a katıldıktan (1091, 1105) sonra bu memleketlerin ve eskiden beri Macaristan'a bağlı olan Slavonya (bugünkü Hırvatistan'ın doğu parçası) nın başına B. lar getirilmiştir. Bir Hırvatistan - Dalmaçya B. ı ve bir Slavonya B. ı olmak üzere, genel olarak, iki B. vardı Macar kıralı tarafından atanan B., adaleti sağlar, kırala ait gelirlere bakar ve yönettiği bölgenin askerlerini sevk ve idare ederdi. XV. yüzyılda Dalmaçya Venedikliler'in, XVI. yüzyılda ise Hırvatistan ile Slavonya'nın büyük bir kısmı Türkler'in eline geçtikten sonra iki B. lıktan biri kaldırılmış ve son zamanlara kadar «Hırvatistan - Slavonya ve Dalmaçya B. ı» sanını taşıyan tek B. kalmıştır. 1868 de kabul edilen Macar - Hırvat uzlaşma kanunu B. ın hak ve ödevlerini yeniden tesbit etmiştir. Buna göre B. «Hırvat - Slavon - Dalmat» hükümetinin başıdır ve Macar başbakanının teklifi ve imzası ile Macar kıralı tarafından atanır. B. muhtar Hırvatistan'ın en yüksek idarî memuru olup bir yandan Macar hükümetine, öte yandan Zagreb'deki Hırvat-Slavon - Dalmat hükümetine karşı sorumlu idi. Hırvatistan'ın Yugoslavya'ya katılması (1918) üzerine B. memurluğu sona ermiştir.

Tarih boyunca, Macaristan'a bağlı başka Balkan eyaletlerinin başında da B. lar görmekteyiz. Macsó (Aşağı Drina ile Kolubara ırmakları arasındaki bölge) B. ı, Bosna B. ı, Szörény (Romanya'da Turnu - Severin bölgesi) B. ı v. b. gibi.

BANABA, eski Anadolu'da Kilikia Trakheia (Dağlık Kilikia) eyaletinin bir bölgesine verilen ad.

BANADOS: bk. BARBAROS.

BANAKA, Batı Afrika'da Kamerun Nehri ile Korisko Koyu arasındaki kıyılarda oturan Zenci halk.

BANARA, flakurtiyase (Flacourtiaceae) familyasından Amerika'nın sıcak bölgelerinde 23 kadar türü yetişen bir bitki cinsi.

BANARLI (eski adı: Pınarlı), Tekirdağ merkez ilcesine bağlı bucak. Nüfusu 10 224 (1945). Köy sayısı 15. Merkezi, Tekirdağ - Hayrabolu şosesinin yakınında ve Tekirdağ'ın 20 km kuzeybatısındaki B. köyü (1 216 nüfuslu) dür. B., Ergene'ye dökülen Beşiktepe suyunun kaynak kollarından birisi üzerindedir.

BANASA, eski Doğu Anadolu'da, Osrhoene eyaletinde Edessa (Urfa) nın güneyinde bir konak yeri.

BANAT, Macar Ovası'nın güney bölümünde Tuna ile Tisza ve Mureş (Mac. Maros) ırmaklariyle Transilvanya Dağları arasında kalan bir bölge. Yüzölçümü 28 000 km² den çok, nüfusu 1 700 000 e yakındır. B ın batı bölümündeki löslerle örtülü bitek ovalarda zengin tarım (hususiyle buğday, mısır, tütün, üzüm bağları) ve hayvan yetiştirme alanları geniş yer tutar. Bölgenin doğu bölümünde ise ormanlık olan, kömür ve başka madenlerce zengin bulunan Banat Dağları (1 447 m) yükselir.

B. da türlü milletler yerleşmiştir: Rumenler, Sırplar, Macarlar Almanlar, Slovaklar

Tarih: B. idarî birlik olarak tarihte ilk defa XVIII. yüzyılda görülür. Karlofça Antlaşması (1699) na göre Temeşvar merkeziyle Güney Macaristan'ın Tisza, Maroş ve Tuna arasındaki kısmı Türkler'de kalmıştır. Macaristan'da Türk egemenliğine son veren Pasarofça Antlaşması (1718)-ndan sonra bu topraklar Macaristan'a katılmamış, fakat 11 bölgeye bölünerek «Temeş Banlığı» (Mac. Temesi Bánság, Alm. Temeser Banat) adiyle doğrudan doğruya Viyana sarayına bağlı bir askerî makam tarafından idare edilmiştir. Maria Theresia (hük. 1740 - 1780) B. ın 11 bölgesinden sekizinde askerî idareyi kaldırıp sivil idare kurmuş, geri kalan 3 bölgeden ise «B. Askerî Serhatlar Bölgesi» (Mac. Bánsági Katonai Határővidék, Alm. Banater Militär - Grenze) ni meydana getirmiştir. Macar Sınıfları, Macar Anayasası'na aykırı olan bu durumu birçok defa protesto etmişlerdir. Nihayet 1748 de B. ın sivil idare altında bulunan kısmı Macaristan'a katılmış, fakat 1848 - 1849 da Avusturya'ya karşı yapılan Macar Bağımsızlık Savaşı'ndan sonra B. Baçka (b. bk.) ve diğer bazı bölgelerle birleştirilerek Macaristan'dan ayrılmış ve «Sırp Voyvodalığı ve Temeş Banlığı» (Mac. Szerb Vajdaság és Temesi Bánság Alm. Serbische Woiwodine und Temeser Banat) adiyle Avusturya eyaletlerinin biri halıne getirilmiştir (kasım 1849). Bu durum 11 yıl sürdükten sonra imparator Franz Joseph (Mac. Ferenc József) in 1860 ta yayımladığı «Ekim Fermanı» B. ın Macaristan'a katılmasını emretmiştir. Bununla beraber 1849 da B. ın güney kısmından teşkil edilen «Alman B. Alayı» (Mac. Német Bánsági Ezred. Alm. Deutsches Banater Regiment) ile «Illyr B. Alayı» (Mac. Illir Bánsági Ezred, Alm. Illyrisches Banater Regiment) ve B. ın doğusunda bulunan «Ulah B. Alayı» (Mac. Oláh Bánsági Ezred, Alm. Walachisches Banater Regiment) adlı bölgeler (bunların yüzölçümü 10 020 [1870] km², nüfusu 307 537 [1870] idi) ancak 1873 te Macaristan'la birleştirilmiştir.

Türkler çekildikten sonra B. ın nüfussuz kalan bölgelerine Habsburg İmparatorluğu'nun her tarafından çeşitli göçmenler, ve hususiyle Almanlar yerleştirilmişler ve bunlara hükümetçe büyük kolaylıklar gösterilmiştir. Sırplar'ın, hele Rumenler'in B. ta kütle halinde yerleşmesi de bu devre raslar.

Trianon Barış Antlaşması (1920) ile B. ın doğu bölümü (yüzölçümü 18 715 km², nüfusu 941 000), Timişoara (Mac. Temesvár) ile birlikte, Rumanya'ya, batı bölümü (yüzölçümü 9 307 km², nüfusu 562 000) Yugoslavya'ya, kuzeyde küçük bir parçası (yüzölçümü 271 km², nüfusu 18 600) Macaristan'a verilmiştir. 1941 de Almanlar Yugoslavya'yı işgal edip parçaladıkları zaman B. ın Yugoslav kısmı Sırbistan'a katılmış, fakat gerçekte yerli Alman azınlığı yoliyle doğrudan doğruya Almanya tarafından idare edilmiştir. Almanlar 1944 sonlarına doğru B. ı boşalttıktan sonra bu kısım Yugoslav Federatif Halk Cumhuriyeti'ne katılmıştır.

BANATİT: bk. DIYORIT.

BANAZ (Banas): 1 — Kütahya'nın Uşak ilcesine bağlı tam teşkilâtlı bucak ve bir köy. Bucak merkezi Afyon - Uşak demiryolu üzerinde bulunan B. istasyonundan 1 km kadar uzaktaki İslâmköy'dedir (1945, 1 078 nüfuslu). B. bucağının nüfusu 21 428, bağlı köy sayısı 35 tir. B. köyü (805 nüfuslu) aynı istasyonun 3 km kadar kuzeyinde ve B. Çayı boyundadır.

2 — Büyük Menderes Nehri'nin sağdan aldığı kollarından biri. Uzunluğu 120 km. B. Çayı 2224 m yükseklikteki Murat Dağı'ndan Gürlek (Gorlek) Deresi adiyle doğar. Önemli kolları sağdan aldığı Çingüldüzü, Yaver ve soldan aldığı Yazı ve Değirmen dereleridir.

3 — Uşak'ın 25-30 km kadar doğu kuzeydoğusunda bir ova. Kuzeyinde Murat Dağı, doğusunda Kaplan (1 30 m), batısında Kapı Dağı vardır. B. Çayı bu ovadan geçerek güneybatıya doğru akar.

BANBURY [*bænbrii* ok.], İngiltere'nin Oxford bölümünde şehir. Cherwell Irmağı üzerinde, denizden 92 m yüksektedir. Nüfusu 17 330 (1947). Demir cevheri istihsal yeridir. Bira fabrikaları vardır. Broughton Castle yakınındadır.

BANCARA'LAR (Bandjaris), Orta Hindistan'da tahıl taşıma işleri ile uğraşan göçebe bir halk. Bunlar kendilerine Gahır adını verirler. B. ince hatlı, kartal burunlu, uzun ve dalgalı saçlı, çok esmer renkli insanlardır. Gururlu ve cesurdurlar. Kervanı idare etmek için hür insanların seçtiği «naik» denilen şeften başka bir şef tanımazlar.

BANCERMASİN (Bancarmasin, Band,ermasin Banjermasin, Bandjermassin, Bandjermassing), Borneo Adası'nın güneyinde Holânda bölgesinde yönetim bölümü (Zuider-en osterafdeeling) ve merkezi. Yüzölçümü 408 120 km², nüfusu 940 800 Güneyinde Tersiyer tepelik yörede petrol ve kömür yatakları vardır. Altın tozu, kamış (Rotang), kauçuk, kopra, reçine, balmumu, biber, kereste v. b. ihraç olunur Martapura çevresinde elmas ve yakut bulunur.

Bölgenin merkezi Barito Nehri üzerinde ve delta ağzından 38 km yukarıda bulunan B. şehridir. (65 698 nüfuslu). Şehir yeni ve nemli birikinti toprakları üzerinde bulunduğundan halkın çoğu kazıklar üzerine yapılmış evlerde veya sal evlerinde yerleşmiştir. Şehir, taşına elverişli nehir yollariyle ardeline bağlıdır ve canlı bir ihraç limanıdır. Ticaret daha çok Araplar'la Çinliler'in elindedir.

Tarih: B. in eski tarihi aydınlık değildir. Bir Malav yazmasına göre Hint-Cavalılar XIV. yüzyıl sonunda Negara vadisine yerleşmişler, daha sonra gelen Sultanlar da soylarını Mocopait hükümdarı Maharaca Suria Nata'ya kadar çıkarmışlardır. Cava'nın doğu kıyılarında bulunan V. yüzyıla ait eski Hint eserleri, adanın bu bölgesinin de eskidenberi Hint etkisi altında kaldığını göstermektedir. Çin'de hüküm süren Ming sülâlesinin (1368-1643) tarihine ait eserlerde de B. den bir ticaret yeri olarak bahsedilmekte ve komşuları olan Beadjudayaklar hakkında da bilgi verilmektedir. Cava'nın ortasındaki Müslüman Demak hükümetinden yardım gören Suria Angsa XVII. yüzyıl başında B. tahtına çıkmış, başkenti Negara'dan Martapura'ya taşımış ve devletin ilk Müslüman hükümdarı olmuştur. B. de kıyı bölgeleri vergiye bağlanmış olup iç taraflarda oturan kabileler (Beacular ve Dayaklar) bağımsızlıklarını korumuşlardır. B. liler puta tapıcı olan bu kabilelerden balmumu, kamış ve altın alırlar ve kendileri de biber, altın ve elmas çıkarırlar. XVII. - XVIII. yüzyıllarda B. e Avrupalı, Arap ve Çinli tacirler çok gelmişlerdir.

Sultanların durumu XVIII. yüzyılda bozulmuş ve bunlar kalabalık aile halkına bile söz dinletemez hale gelmişlerdir. Bunlardan Sultan Temcidallah kardeşlerini atıp tahtta yalnız kalmak için devletini Doğu Hint Holânda Kumpanyası'na bırakmış ve bu kumpanyanın idaresi altına girmiştir. Taht bu suretle boş kalmış ve devlet 1859 da Holânda sömürgeleri arasına katılmıştır. B. de halk asiller, ruhanîler, başkanlar, serbest halk ve borç yüzünden tutsak olanlar adlariyle beş sınıfa ayrılmıştır. Devletin başlıca görevi vergi toplamaktır. Sultan dinin başı sayılmakta olup merkezde emri altında bir müftü vardır. Her türlü cezadan para karşılığında kurtulmak mümkündür. Ruhanîler de zekât, para cezası ve hediyelerden paylarına düşen gelirle yaşarlar; içlerinde ticaret yapanlar da vardır. Halk pirinç, pamuk ve çivit tarımı ile yaşar; altın, gümüş ve bakır işçiliği de ileridir. B. liler çalışkan ve uysal insanlar olup genel olarak Cava kültürünün etkisi altındadırlar.

BANCHIERI [*bankiĝri* ok.], **Adriano** (yaklaşık olarak 1567 - 1637), İtalyan bestecisi, müzik teoricisi ve yazarı. Bologna'da doğmuş ve orada ölmüştür. İlkin, edebiyat ve felsefe üzerinde çalışan B., Bologna'da Monte Oliveto Maggiore manastırı keşişi olduktan sonra, müzikle uğraşmağa başlamış, kilise organistliğine getirilmiş ve Accademia de' Floridi adını verdiği bir müzik akademisi kurmuştur (1623). 50 kadar eseri olan B., kilise konçertoları, madrigal komedyaları ve başka enstrümantal eserleriyle opera ve sonatın gelişmesi üzerinde önemli etkiler bırakmıştır. *La pazzia senile* (İhtiyarlık aptallığı) [1598] adlı müzikal intermezzosu, ilk komik opera sayılır. Müzik teorisi üzerine yazdığı *L'organo suonarino* (Ahenkli organ) [1605] ve *Moderna practica musicale* (Modern müzik pratiği) [1613] adlı eserleri tanınmıştır.

BANCO (Banjo; Zenci İngilizcesinde İsp. *bandore*> *banjore* kelimesinin bozuntusudur), en esaslı tipinde 5 - 9 kirişli ve uzunca saplı olan bir çeşit gitara. Baş kalın kirişi bazan sarma telli olur. Melodi teli — kemandakinin aksine olarak — en kalın telin üst tarafına (yani başparmağa yakın) düştüğü için «başparmak teli» adını alır; diğer tellerden kısa olan bu telin düzen kulağı da sapın esas kulaklığında değil, orta kısmındaki yerinde takılıdır. 9 telli bancoda üç tane başparmak teli vardır. Akort, tellerin sayısına göre değişir. Aletin deri göğüslü gövdesi iri bir def gibidir; kasnağının sert kısmı kapaksızdır. Göğüs derisinin ortasında tel eşiği yer almış bulunur. Aletin boyu 85 cm kadardır. Notası, sol anahtarındaki yazılışına nispetle bir oktav kalından işitilir. Kuzey Amerika'nın Zenci şarkıcıları tarafından kullanılıp caz takımında da yer alan banconun pek eskiden, Afrika'dan esir Zencilerle oraya geçtiği tahmin edilmektedir. Caz modasiyle az çok her ülkede tanındı. Avrupa'da farklıca bancolar yapılmış, meselâ madenî teller takıldığı olmuştur. Amerika'nın caz takımlarında bile banconun pek uzun ömürlü olabileceği zannedilmiyor.

BANCO

BANCROFT [*bænkroft* ok.], **George** (1800 - 1891), Amerikan tarihçisi ve devlet adamı. Massachusetts'de Worcester'de doğmuş, Washington'da ölmüştür. Serbest fikirli bir papazın oğludur. Öğrenimini önce Harvard'da, sonra Almanya'da yapmış ve Göttingen'de tamamiyle Heeren'in etkisi altında kalmıştır. Amerika'ya döndüğü zaman Harvard'da eski Yunanca okutmuş, sonra Northampton dolayındaki Round Hill'de Lâtince öğreten bir okul açmış (1820) ve Heeren tarihinin tercümesini yayımlamıştır (1824). Politikaya girmesi üzerine bu çalışmalar durmuş ve ailece liberal olan B. Demokratları tutmuştur. Van Buren onu Boston limanı tahsildarlığına atamış, Polk da bahriye nazırı yapmıştır (1845). Annapolis'te Deniz Harp Akademisi'ni kurmuş, Washington rasathanesini düzene koymuş, Texas'ın işgalini sağlamış, Londra'ya büyükelçi olarak gönderilmiş (1846 - 1849) ve Berlin büyükelçiliğine (1868 - 1874) gönderilinceye kadar Londra'da tarih incelemelerine devam etmiştir. Berlin'de imzaladığı ünlü B. Anlaşması göçmenlere, uyruklarından vazgeçmeleri şartiyle askerlik hizmetinden kurtulmak hakkını sağlamıştır (1867 - 1874). B. un birçok eserleri içinde en önemlileri 10 ciltlik *History of the United States* (Birleşik Devletler'in tarihi) [1834 - 1875] ile bunun devamı olan iki ciltlik *History of the Formation of the Constitution of the United States* (Amerikan Birleşik Devletleri Anayasasının kuruluş tarihi) [1882] dir.

George BANCROFT

BANCROFT [*bænkroft* ok.], **Hubert Howe** (1832 - 1918), Amerikan tarihçisi. Ohio'da Granville'de doğmuş, San Francisco'da ölmüştür. Önce Buffalo'da kitapçılıkla uğraşmış, sonra San Francisco'da Amerika'nın Pasifik kıyılarının tarihine ve etnoğrafyasına ait 60 000 ciltlik bir kütüphane kurmuştur. Bu değerli kütüphane sonradan Kaliforniya üniversitesine geçmiştir (1905). Başlıca eserleri şunlardır: *Native Races of the Pacific States* (Pasifik devletlerindeki yerli ırklar) [5 cilt 1874 - 76], *History of the Pacific States of North America* (Kuzey Amerika'nın Pasifik devletlerinin tarihi) [40 cilt, 1882 - 1891]. ve *Retrospection, Personal and Political* (Şahsî ve politik bakımdan maziye bakış) [1912].

BANDA, Hindistan'da Allahabad'ın batısında, Gumna Nehri'nin güneyinde yönetim bölümü ve merkezi. B., Dekan Plâtosu'nun, Cumna Nehri alûvyon düzlüğüne doğru, kumtaşı tabakalarından meydana gelmiş sekilerle alçaldığı kuzey kenar bölümündedir. Yüzölçümü 4 771 km^2. nüfusu 613 000 (1921) kadar olup sık sık başgösteren kıtlıklar dolayısiyle azalmaktadır (1891 de 705 000). B. bölümünün başlıca ürünleri pirinç, buğday, arpa, baklagiller, pamuk ve yağlı bitkilerdir. Çevrenin merkezi olan B. şehrinin nüfusu 20 000 (1921) dir.

BANDA, farklı ailelerden olan iki dile verilen ortak ad. 1 — Afrika'daki Sudan - Guinea dil ailesinin Ubangi (Oubanguien) grupundan bir dil. Abanda da denilen bu dil, Fransız Ekvator Afrikası'nın Ubangi - Şari bölümünde Belçika Kongosu sınırına yakın olan Bangui ve Fort - de - Possel kasabalarının kuzeyinde, İngiliz - Mısır Sudanı'na doğru uzanan geniş bir alanda 200 000 kişi tarafından konuşulur. Başka bir sınıflamaya göre bu dil, Sudan dillerinin Manfu bölümünün Doğu veya Runga denilen grupundandır. Yakın akrabaları Baya ve Adamanye dilleridir. Bk. UBANGİ DİLLERİ. 2 — Malezya - Polinezya veya Austronezya dil ailesinin İndonezya kolundan bir dil. Selebes Adası'yle Timor ve Yeni Gine adaları arasındaki Banda Denizi'nde bulunan Banda takımadalarında konuşulur. Bk. MALEZYA - POLİNEZYA DİLLERİ.

BANDA ADALARI, İndonezya'da Moluk Adaları'ndan, Serang (Seram Adası) güneyinde bir grup. B. A., derinliği 4 500 m yi bulan deniz tabanından yükselen bir volkan dağının doruklarıdır. B. A., Lontar, Büyük Banda ve Neira adalariyle bir bölümü yerleşilmemiş veya tenha bir takım küçük adalardır. Yüzölçümleri tutarı 42 km^2, nüfusları toplamı 13 041 (1930). Merkez Banda'dır. B. A. nda sık sık depremler olur (Gung Api etkin volkanı, 660 m). Halkı, Alfurlar ve Ambonezler'dendir. Başlıca ürünler hindistancevizi, sago ve karanfildir. Holândalılar bu adaları XVI. yüzyıl başlarından beri ellerinde tutmakta idiler.

Tarih: B. A., büyüklüklerinden çok, yetiştirdikleri önemli ürünler (eczacılıkta kullanılan küçük hindistancevizi) den ötürü Avrupalılar'ın dikkatini çekmiştir. Portekizliler ilk olarak 1511 de buraya gelmişler ve ticaret münasebeti kurmuşlardır. Daha sonra Holândalılar ve İngilizler de gelerek alışverişe başlamışlardır (1599). Bu tarihlerde B. A. nın 10 000 nüfusunun çoğu Müslümandı; bunlar patriyarkal bir hayat geçirmekte idiler. Avrupalılar'ın ticaret hırsı ve rekabeti Bandalılar için bir felâket olmuş, halkı birbirine düşürmüş, sonra adalar Felemenkliler'in eline geçince (1620) halkın komşu adalara kaçmasına sebebolmuştur. Bunların bir kısmı sonradan vatanlarına dönmüşlerse de durumları düzelememiştir. Holândalılar hindistancevizi yetiştirmeğe elverişli toprakları Avrupalı göçmenlere dağıtmışlar ve ürünleri belirli bir fiyat üzerinden devlete satmağa onları zorlamışlar ve 1864 yılına kadar bu tarımın tekelini ellerinde tutmuşlardır. B. A.-nda soylu sınıfı Avrupalı göçmenlerle, karışık kanlı Holânda memurları teşkil eder. Bunlar başkent olan Neira'da otururlar. Eskidenberi burada yerleşmiş olan Çinli ve Arap tacirler de bu gruptandırlar. Müslümanlarla puta tapanlar en geri sınıfı teşkil ederler. Cava'dan buraya hindistancevizi tarımında çalışmak için gelen işçiler Müslüman nüfusu çoğaltmaktadır. Törenlerde Hıristiyanlar Avrupalı gibi, Müslümanlar da Malezyalılar gibi giyinirler. Müslümanlar 1860 ta serbestliklerini elde etmiş olan tutsaklarla siyasî mültecilerin soyundan gelmedirler.

BANDA DENİZİ, Avustral - Asya aradenizinin bir bölümü. Selebes, Buru (Boeroe), Serang (Seram). Timorlaut, Wetar adaları arasında ve üzerinde bu adaların bulunduğu içbükey, yani batıya doğru yay şeklindeki denizaltı sırtının iç tarafındadır. Yüzölçümü 742 000 km^2.

BANDAİSAN, Kuzey Japonya'nın orta bölümünde, yüksekliği 1 778 m ye erişen bir volkan grupu.

BANDAJ (Bandage). lokomotif ve vagonların tekerleklerinin aşınmaması için üzerlerine geçirilen 75-96 mm lik çember. Bu, âzamî aşınma payı olan 35 mm ye düşünce tekerleklere yenisi geçirilir. Asgarî hadde düşmüş olan bir B.. fren çarığının üzerine yaptığı kuvvetli baskı neticesinde, yerinden döner ve bazı ahvalde büsbütün yerinden çıkarak büyük kazalara sebebolabilir. B. ların sık sık aşınmasının sebebi raydan daha yumuşak olmasından ileri gelir. Bu itibarla B. ların yan çeperinde en son düşebilecekleri kalınlık haddini gösteren bir çizgi, vardır. İlgililer, bu hadde düşmüş bir B. ın değiştirilmesi için bu işlerle görevli makamları haberdar ederler. B. ın iç kenarında «buden» ismi verilen ve hattın iç kısmına gelen yerde, rayın iç yan kenarına temas eden, bir çıkıntı kısmı vardır. Bu kısım makinanın, sağ ve sol tarafa dönüşlerde, hattan çıkmamasını sağlar.

Makinanın sağa dönüşünde sağ bandaj budenleri, sol tarafa dönüşünde de sol bandaj budenleri rayın iç kısmına dayanır. Bu suretle lokomotif, vagonların raydan çıkmasını önlemiş olur.

BANDAJ (Hek.): bk. SARGI BEZİ.

BANDAR: bk. PİTEKUS (Pithecus).

BANDAR: bk. MASULİPATAM.

BANDAR - ES - SALAM: bk. DAR - ÜS - SELÂM.

BANDEIRA [*bandẹra* ok], Pico da, Brezilya'nın en yüksek dağı (2 881 m). Rio Doce ile Rio Paraíba arasındaki subölümü çizgisi bu dağ üzerinden geçer. B.. Minas Geraes devletinin güneybatısındadır.

BANDELHAND (Bundelhand), Hindistan'da Betva, Tons ve Jumna nehirleri arasında bulunan bir yöre. Kuzeyde bir bölümü alûvyonlarla örtülü düzlükler, güneyde daha çok gnayslardan meydana gelmiş olan Vindhia ve Bhanrer dağlarının doğu bölümü ve Panna Dağları vardır. Panna'nın elmas bulunan yerleri eski önemini kaybetmiştir.

BANDERILLERO: bk. BOĞA GÜREŞİ.

BANDERIUM'LAR (Ortaçağ Lât. *banderium* = bayrak), eski Macar ordu teşkilâtında kıral, başpapazlar, asılzadeler, iller ve şehirler tarafından kendi bayrakları altında toplanan kıtalar. Bu yolda vücuda getirilen savunma sistemine «banderial sistem» adı verilirdi. Anjou hanedanı (bk. ANJOU. Macaristan'da) zamanında ihdas edilen ağır silâhlı B., Türk - Macar savaşlarında bazan rol oynamışlarsa da yerlerini gittikçe daha çok hafif silâhlı *huszâr* (Macar. = atlı) kıtalarına bırakmış ve daimî ordunun ihdasiyle (1715) önemlerini büsbütün kaybetmişlerdir.

BANDIRA: bk. BAYRAK.

BANDIRMA, üzüm kurutuculuğunda bir usul. Ege bölgesinde çekirdeksiz üzümler, B. denilen, galvanize edilmiş koni şeklinde delikli kablara konarak, içinde B. suyu (potasa,

zeytinyağı eriyiği) bulunan lancalara batırılıp çıkarılır ki, üzüm kurutmacılığında bu işe üzümün bandırılması denir.

BANDIRMA (Eski ad Panormos, Haçlı Seferleri'nden sonra değiştirilmiş şekilleri. Panormus, Panorme, Panormes, Palorme, Parlorme, Pale Orme, Palorine, Panderma), Marmara Denizi'nin güney kıysında bir liman ve şehir. Nüfusu 18 986 (1950) tir. B. aynı addaki körfezin güney kıyısında ve bu körfezin nihayetine yakın bir yerde, denizden 20 - 50 m yüksekteki bir düzlükte kurulmuş, yamaçlarda da yayılmıştır. Bu yamaçın güneye bakan tarafında, hususiyle vadi tabanlarında sık meyvalıklarla sebze bahçeleri vardır. B. da 12 mahalle, 4 200 ev vardır. Şehrin çok yeri düzgün ve temizdir. İskeleye doğru uzanan caddeler boyunda (Park Caddesi, Atatürk Caddesi v.b.) şehrin dükkân ve mağazaları sıralanmıştır. Bu caddelere açılan düzgün sokaklar vardır. Şehrin 1 km kadar batısında Aşağı İstasyon, şehrin içinde ve iskeleye yakın bir yerde ise şehir istasyonu bulunmaktadır. Çok yerde birbirine bitişik olarak caddeler boyunca sıralanmış olan, yahut bahçe ortasında ayrı ayrı bulunan evler, iki üç katlı olup, taş, tuğla duvarlı yahut ahşaptır. Hepsi çatılı ve hemen hepsininin damları kiremitle örtülüdür. Bu sebepten, şehrin uzaktan güzel bir görünüşü vardır. Şehrin kenar mahallelerinde küçük ve ayrı ayrı evler çok yer tutar. Bu mahallelerin de dışında bağlık yerler başlar. B. nın katastro plânı 1927 de yapılmıştır; imar plânı da vardır. Deniz kıyısındaki meydanda, B. nın kurtuluşu sırasında şehit düşenler adına dikilmiş bir anıt bulunmaktadır. Şehrin çok iyi olan suları, türlü kaynaklardan toplanmak suretiyle, Kapıdağ'dan font borularla (1939 da) getirilmiştir. Ana suyollarının uzunluğu 16 200 m yi bulur. günde 1 600 m^3 su elde edilmekte, bugünkü ihtiyaç bununla karşılanabilmektedir. 1928 de elektrik tesisatı yapılmıştır.

BANDIRMA

B. limanı, kuzeydoğu ile kuzey arasından esen sert ve şiddetli rüzgârlara karşı açıktır. Kuzeybatıdan esen rüzgârların da limana olan etkisi az değildsr. Bu rüzgârlar ekim ayından mayısa kadar eserler. Öyle ki, bunların etkisiyle B. çevresindeki ağaçların çoğunun güneye doğru hafifçe yatık olduğu bile görülür. B. limanını bu rüzgârlara kapamak için, şehrin önünde, yaklaşık olarak doğu batı doğrultusunda uzanan sağlam bir dalgakıran yapılmış, liman oldukça kuytu bir hale getirilmiştir Dalgakıranın hemen güneyinde, beton bir iskele ile rıhtım vardır. B. limanına orta büyüklükteki vapurlar, rüzgârlı havalarda da girer. İskeleye 10 bin tonilâtoya kadar olan gemiler, rıhtıma ise 60 tonilâtoya kadar olan motorlar yanaşabilir.

B. işlek bir liman, toptan ve perakende ticaretin gelişkin bulunduğu bir pazar yeridir. Şehrin uzak ve yakın çevrelerinden getirilen sebze ve meyvaların satıldığı hal her gün işler. Tufanda meyva ve sebzeler (elma, kayısı armut, domates, biber) İzmir ile Salihliden gelir. Burada toptan satışlar önemli yer tutar. perakende satışlar ise dükkânlarda olur. Alış veriş için buraya, en çok, Gönen, Manyas, Karacabey, Kığırcı (Çonlu) Edincik halkı gelir. Park Caddesi'nde haftada bir gün (cumartesi), her türlü malların alınıp satıldığı bir pazar kurulur. Şehirde un fabrikası, elektirik santrali, elektirik ve buz işletme idareleri, İş, Ziraat, Osmanlı bankalarının şubeleri ile 13 otel, 1 gazino 18 lokanta, 1· fırın, 13 han, 1 sinama vardır.

B. limanı, gerisindeki zengin ve oldukça gniş yerlere işlek yollarla bağlıdır. Limanın ardbölgesi Gönen, Balya, Balıkesir, Dursunbey, Orhaneli, Karacabey ve çevrelerine kadar uzanır. Bu verimli bölgede yetiştirilen ürünler (tahıl, meyva, sebze) B. da satıldığı gibi, bu liman yoliyle bu bölge de İstanbul'a bağlanmış bulunmaktadır. B. ile İstanbul arasında düzenli vapur seferleri (haftada 5 defa) vardır. Yakınındaki köy ve kasabalar ile B. arasında motorlar işler. B. limanı Balıkesir, Manisa ve İzmir'e demiryolu ile bağlıdır: Balıkesir Gönen, Erkkk Karacabey'e de şoselerle bağlanmıştır.

Güney Marmara'nın verimli, sık nüfuslu, yerleriyle İstanbul arasında bir aktarma yerinde bulunan ve İzmir ile çevresini Balıkesir üzerinden Marmara'ya bağlıyan başlıca yolun ucunda, Kapıdağ Yarımadası'nın yıldız ve karayel fırtınalarını oldnkça kestiği doğal bir siper gerisinde kurulmuş olan B. kısı zamanda büyümüştür. Böylece B. zengin Ege bölgesiyle Marmara kıyıları arasındaki kara bağlantısının tek yeri olduğu gibi memleketin iki büyük şehri (İstanbul, İzmir) arasındaki kısa yolculuğun yapılabildiği yol boyundadır. Ayrıca Kütahya - Balıkesir demiryolunun yapılmasiyle de B. limanı, Mürkiye'nin ana demiryolu ağlarına bağlanmış, ardeli doğruya doğru da genişlemiş, önemli bir ticaret ve yolu limanı olmuştur. Daha 1927 de 10 981 nüfuslu olan B. da nüfus 1935 te 15 285 i, 1940 ta 15 715 i bulmuş, 1945 te ise 17 355 olmuştur.

Balıkesir iline bağlı bulunan B ilcesinin nüfusu 39 189 (1950), yüzölçümü 518 km^2 olup, ilceye bağlı 2 bucak (Sığırcı, Edincik) ve 32 köy vardır.

BANDIRMA KÖRFEZİ Marmara'nın güney bölümünde bir deniz girintisi. Bir dikdörtgen biçimi gösteren körfezin ortalama genişliği 10, uzunluğu 18 km dir. B. K. nin güney kıyısı Karadağ'ın (764 m) batıya doğru olan uzantısı, kuzey kıyısı Kapıdağ Yarımadası'nın yüksek yerleri (600 - 700 m) ile çevrilidir. Körfezin doğuya dönük olan ağzında Tavşan Adası ile üzerinde bir deniz fenerinin bulunduğu Fener Adası ve Issız Ada vardır. Bu adalar, küçük kayalıklardan ibarettir. Körfezin son bulduğu yer ise, alçak bir kıstak yeridir. Denizden birkaç metre yüksekte, 1 - 2 km genişliğinde ve 3 km boyunda olan bu kıstağın yeri, önceleri, bir boğaz halinde uzanıyor, o zaman ada halinde olan Kapıdağ ile Anadolu kıyısı arasında bugünkü B. K. ve Erdek körfezleri bitişık bulunuyordu. Bu çevrede esen hâkim rüzgârların doğurduğu yerel akıntılar ve dalgaların etkisiyle Kapıdağ ile Anadolu kıyısı arasında meydana gelen bir çeşit kıyı kordonları (yerşekli biliminde «tombolo» adı verilen yay biçimli kum - çakıl yığıntıları ki, bugünkü Bandırma - Erdek şosesi bunun üstünden geçer), ile boğaz kapanmış, böylece doğuda B. K. batıda Erdek Körfezi belirmiştir.

Evvelce Kapıdağ'ın güneyinde gelişmiş bulunan Kyzikos şehrinin yıkıntıları (bu yıkıntılara Türkler Balkız yahut Belkis sarayı adını vermişlerdir), bu kıstak yakınında bulunmaktadır. Önceleri bir denizyolu (boğaz) olmuş bulunan

bu kıstak yerinde bir kanal açma ve böylece sapa kalmış Erdek Körfezi'ndeki gemi gidiş gelişini canlandırma işine girişilmiş (Birinci Dünya Harbi'nden önce) ise de bu iş başarılamamıştır.

B. K. nin güney kıyısında işlek bir liman olan Bandırma (b bk.) vardır. Batı ve kuzey kıyılarında ise, sert rüzgârlara karşı kapalı kuytu yerlerde meyva ve sebze bahçeleri ortasında köyler (Mamun Aşağı Yapıcı, Tatlısu, Karşıyaka v. b.) sıralanmıştır. Bunlardan Kavalalı göçmenlerin yerleştirilmiş bulunduğu 350 nüfuslu Karşıyaka (eski Perama) ile Bandırma arasında motor işler. Köyde yetişen meyvalar, Bandırma ve İstanbul'da satılır.

BANDIRMA USULÜ (Tohum ilâçlamada), hububat tohumunun sürme ve bazı hastalıklara karşı ilâçlanmasında kullanılan bir metot. Buna göre: Kullanılacak ilâç, istenilen bir yoğunlukta hazırlandıktan sonra, toprak veya ağaçtan yapılmış derince bir kaba konulur. Tohum bir sepet içinde olduğu halde, bu ilâçlı su içine konularak muayyen bir zaman bekletilir. Sonra çıkartılarak bir yere serilir ve kurutulur. Bu türlü ilâçlama genel olarak sürme hastalığına karşı yapılır. En fazla kullanılan ilâç göztaşı ($CuSo_4$ $5H_2O$) dır. %0 5 - 1,5 nispetinde kullanılır. Tohumluk, ilâçlı suda 10 dakika bekletilir. Çıkartılınca bir kere de % 0,5 - 1,5 kireçli suya bandırılır ve sonra kurutulur.

Bandırma usulüne göre ilâçlamada fıçı ve sepeti

BANDINELLI, Baccio (1488-1560), İtalyan heykelcisi. Floransa'da doğmuş, orada ölmüştür. Bir kuyumcu olan babası tarafından Leonardo da Vinci'nin dostu heykelci Gianfrancesco Rustici'nin yanına çırak olarak verilmiştir. Leo X. ve duka Cosimo I. için çalışmıştır. Bugün Floransa müzesinde bulunan Santa Maria del Fiore kilisesi için yaptığı «Adem ve Havva» adlı iki figürlü heykeli vardır. Yine aynı müzede Cosimo I. in mermerden, Venus'un bronzdan birer büstü bulunmaktadır. Daha birçok eserleri vardır. Bunlarda ifade kudreti bakımından dikkate değer özellikler bulunmakla beraber, figürlerdeki tavırların yapmacıklığından dolayı sevimsizlik göze çarpar. Fakat işleyişte büyük bir bilgi göstermiştir. B. gururlu ve azametli bir karakter taşımasından ötürü çağdaşlariyle geçinememiştir. Eserleri arasında: Floransa katedralinde «San Pietro» heykeli Annunziata kilisesinde bir «Pietà» sı; ve eski saray önündeki meydana konmuş «Hercules ve Cacus» adlı ünlü büyük bir grup heykeli vardır.

Floransa S. Lorenzo meydanındaki heykelin kaidesi (Bandinelli'nin eseri)

BANDJERMASIN: bk. BANCERMASİN.

BANDKERAMİK, Avrupa arkeoloji edebiyatında bir terim. Hususiyle Orta Avrupa tarihöncesi kültürlerinde görülen bir çeşit çanak çömleğe verilen ad. Bu terim ilk defa F. Klopffleisch tarafından kullanılmıştır. B. in yayılış alanı Belçika Doğu Fransa ve Batı Tuna memleketlerini içine alan bir çevre olarak gösterilebilir. Fakat Güney Rusya'da ve Doğu Türkistan'daki Anav'da, hattâ Japonya'da bile B. e akraba bir kültüre raslanmıştır. B. in en eski grupunu Hinkelstein denilen keramik teşkil eder. Bunlar su kabağı veya şişe biçimli olup kulpsuz, yuvarlak dipli, karnı üzerinde helisel motifler, eşkenar dörtgen ve üçgen şeklinde bandlar bulunan elle yapılmış kablardır. Fakat daha sonraki zamanlarda kuzeyden gelen kuvvetli bir tesirle gerek kab biçimlerinde gerek süsleme tekniğinde yenilikler olmuştur. Kab biçimleri kâse ve ayaklı bardak şeklini aldığı gibi, süs motifleri de halı desenleri tarzında yapılmağa başlamıştır. B. in menşeini İskandinavya memleketlerindeki Megalit kültüründe arıyanlar olduğu gibi, merkezi Bosna olmak üzere Güneydoğu Avrupa'yı kaplıyan ve keramikleri üzerinde helisel ve dalgalı süsler bulunan bir kültür çevresinde görmek istiyenler de vardır.

BANDO (Ital *banda*, Fr. *bande*, İng. *band*): 1 — Özel, hususiyle askerî bir orkestra teşkil eden muzikacılar topluluğu. Fransa'da kıral François I. sarayının 24 kemandan mürekkep küçük orkestrasına «bande» denilmişti. İngiltere, İtalya ve diğer bazı Batı memleketlerinde, geçen yüzyılın başlangıçlarından beri ve İtalyanca'daki anlamının tesiriyle askerî muzika takımına «band, bando, bande» denilir olmuştu. «Bande» adı bu anlamiyle önce Fransa'ya geçmişse de, orada pek fazla umumîleşememiştir. Tiyatroda sahne üstünde çalmasına lüzum görülen çalgı takımına da «band» denir. Bizde. Tanzimat'ta mehterhane kaldırılarak yerine İtalyan ve Fransız tipine uygun ordu muzika takımlarının kurulmasına karar verildiği ve bu maksatla Giuseppe Donizetti (Paşa) 1828 de saraya getirtildiği zaman türlü İtalyanca asıllı müzik terimlerinin başında «bando muzika» sözü de müzik sözlüğümüzde yer aldı. «Bando» ve «muzika» adları sonradan dilimizde ayrı ayrı ve yalnız askerî müzik takımı anlamında olarak eşit anlamda kullanılır olmuşlardır: «Alay bandosu», «Ordu muzikaları» ifadelerinde görüldüğü gibi. Askerî bandoların en geniş kadrolu takımına verilen «Armoni muzikası» veya «Armoni orkestrası» adları Cumhuriyet devrinde dilimize girmiştir: "Cumhur Başkanlığı Armoni Muzikası» gibi (askerî ve sivil bando tipleri için bk. ORKESTRA).

2 — Katolik âyin şarkısının nota yazısında kullanılan dört çizgili porteye bazı XVIII. yüzyıl yazarları «Bande» adını vermişlerdir.

BANDOENG: bk. BANDUNG.

BANDROL, istihlâk maddeleri üzerinden alınan vergilerin tahsilinde başvurulan araçlardan birisi olan ve vergiye tâbi maddeye yapıştırılmak suretiyle kullanılan pul. B. suz olarak yakalanan mallar müsadere edilir ve bazan sahibinden ayrıca ceza da alınır.

BANDROWSKI, Juliusz Kaden (1885 - 1941), Polonyalı yazar ve romancı. *Głos prawdy literacki* (Hakikat sesi) adlı dergisinde yazarlık, Piłsudski zamanında Polonya ordusunda subaylık ve Varşova Şehir Meclisi'nde üyelik etmiştir. Aşırı empresyonist olan yeni bir üslûpla yazılmış birçok romanlar yayımlamıştır. Piłsudski'nin Kurmay heyetinde görevli olarak katıldığı Birinci Dünya Harbi'nden sonra tarzını değiştirmiş ve Polonya mücadelesinin destanını yazmıştır. Başlıca eserleri şunlardır: Birinci Dünya Harbi'nden alınma *Łuk* (Tak) [1919], *General Barcz* (G. B. ; roman), *Przymierze serc* (Kalb ittifakı; hikâyeler); sosyal roman olarak *Czarne skrzydła* (Siyah kanadlar): 1. kitap *Lenora* 2. kitap *Tadeusz;* hâtıralar: *Miasto mojej matki* (Annemin şehri) ile *W cieniu zapomnianej Olszyny* (Unutulmuş akçaağaçların gölgesinde); Avrupa gezisinden alınma *Europa zbiera siano* (Avrupa saman topluyor).

Piłsudski'nin ateşli hayranı ve sadık askeri idi; eserlerinde onu alkışlamıştır. Polonyalı birçok aydın ve yazarlar gibi, Varşova'nın işgali sırasında sefalet içinde ölmüştür.

BANDTKIE, Jan (1783 - 1846), Polonyalı hukukçu. Almanya'nın Breslau (şimdi Wróctaw) ve Halle üniversitelerinde okumuş, Varşova'da hukuk fakültesi profesörü, ve hükümet adalet komisyonu üyesi olmuştur. Roma hukukunda ve eski Polonya hukukunda ihtisası vardır. *Jus Polonicum* (Polonya hukuku) [1831, 1850] adlı analitik eserin de yazarıdır.

BANDUNG, Cava Adası'nın batısında ve iç bölümde şehir. B., birçok volkanın bulunduğu Preanger yönetim bölümünün en önemli yerleşme yeridir. Nüfusu 167 000. B. da telsiz istasyonu, yüksek okul, kinin fabrikası vardır. Batı Cava çay bölgesinin merkezi olan bu şehirde her yıl büyük bir panayır kurulur.

BANDURA ve PANDURA, Milâttan önceki yüzyıllarda Mezopotamya medeniyetlerinde ve Batı Anadolu'da kullanılmış olan tambura tipinde, sapı uzunca bir çeşit saz. Bazı bilginlere göre *tambura* sözü bu *bandura* adının metatezidir. Bununla beraber *tambur* adının ayrı bir onomatope olduğunu düşünenler de olmuştur. Mızrapla çalınan bütün saplı sazların menşeini Sumer pandurasında bulmak istiyen görüş çok yenidir.

BANDURRIA, İspanya halkınca kullanılan, dibi düz ve altı çift telli bir çeşit gitara. Şekil benzerliği dolayısiyle, kısa saplı ve Ukrayna'da yaygın düz bir gitaraya da *bandura* denildiği biliniyorsa da bunun oradaki adı *kobza* ve kelimenin aslı *kopuz*dur. Kobzanın esas altı teli vardır; fakat aletin göğüs tahtası üzerinde gerili diğer telleri de bulunup (ki bunların sayısı belirli değildir), uçlarından kasnaktaki çiviciklere bağlı bulunan bu tellere sol el parmaklariyle hiç basılmadan ahenk maksadiyle aralarda mızrapla dokunulur. Bk. BANDURA.

BANÉR [*banēr* ok.], **Johan Gustafson** (1596-1641), Otuz Yıl Harbi'nde önemli bir rol oynamış İsveçli bir general. Stockholm yanındaki Djursholm'da doğmuş. Halberstadt (Almanya) ta ölmüştür. İsveç Kıralı Gustaf Adolf'un Rusya ve Lehistan'a karşı yaptığı harblerde B. büyük yararlıklar göstermiştir; kıral da bu emeğine karşılık onu tümgeneralliğe yükseltmiştir. Otuz Yıl Harbi sırasında Pomeranya ve Mecklenburg savaşlarına katılmış ve Breitenfeld (Almanya) meydan savaşında zaferi sağladığı için (1631) Güney Almanya ordusu başkomutanlığına getirilmiştir (1632). Gustaf Adolf'un ölümünden (1632) sonra, «İsveç Aslanı» diye anılan B., 1634 te, çoğu İsveçli ve Brandenburglular'dan kurulan 16 000 kişilik bir ordunun başında Bohemya'ya girerek Prag'ı kuşatmağa başlamıştır; fakat, Saksonya-Weimar dukası Bernhard ile İsveç generali Gustaf Karlsson Horn'un Nördling meydan savaşında uğradıkları yenilgi üzerine, geri çekilmek zorunda kalmıştır. Prag'da yapılan barış antlaşmasına göre İsveç, Saksonya Seçmen Dukalığı'nı elden çıkarınca, B. Kuzey Almanya'ya çekilmiş fakat Wittstock yakınında yeniden galip gelmiştir (1636). Torgau'da Avusturya ordusu tarafından kuşatılınca (1637), B. büyük bir ustalıkla Pomeranya'ya kaçıp durumunu düzelttikten sonra, 1639 da Chemnitz'te 30 000 kişilik Avusturya ve Saksonya ordusunu yenip Bohemya'ya kadar ilerlemiştir. 1640/41 kışında ağır hastalığına rağmen, Orta Almanya'dan hareket ederek, Regensburg'da toplanmış bulunan Reichstag (Reich Meclisi)ı basmak istemişse de Tuna'da çözülen buzlar bu maksadına engel olmuştur. B. in harb fenni, çabuk ve şaşırtıcı hareketler, diye vasıflandırılabilir. B. in, İsveç devlet adamı Axel Oxenstierna'ya çoğu Almanca olarak yazdığı mektuplarını Sondén yayımlamıştır (Stockholm 1893).

BANFF [*bæmf* ok.]: 1 — Banffshire: İskoçya'nın kuzeyinde yönetim bölümü. Verimli çukur bölümlerinde buğday yetişir. Yüzölçümü 1 631 km², nüfusu 53 000 (1940). Viski fabrikaları vardır balıkçılık önemli bir gelir kaynağıdır.

2— Kuzey İskoçya'da Banffshire yönetim bölümünün merkezi. Deveron Irmağı'nın Firth of Moray'daki ağzının yakınındadır. Nüfusu 3 331 (1947). İskoçya ringa balığı avcılığının merkezi ve banyo yeridir.

3— Kanada Kayalık Dağları'nda ünlü bir kür yeri. Denizden yüksekliği 1 380 m. Kanada'nın Pasifik demiryolu üzerindedir. Nüfusu 2 187 (1941).

BÁNFFY [*bānfi* ok.] **Miklós, kont,** mahlâsı **Kisbán** [*kişbān* ok.] **Miklós** (1873 - 1950), ünlü Macar yazar ve devlet adamı. Erdel'de Kolozsvár (şimdi Cluj) da doğmuş ve orada ölmüştür. Defalarca milletvekilliğine seçildikten sonra valilikte bulunmuş, 1912 de Budapeşte Millî Tiyatrosu ve Operası genel müdürlüğüne 1921 de ise Macaristan dışişleri bakanlığına atanmıştır. 1926 da Erdel'e göç etmiş ve Rumen vatandaşlığına girmiştir. 1928 den itibaren *Erdélyi Helikon* (Erdel Helikon'u) dergisini idare eden B. nin Erdel Macar edebiyatının yeniden teşkilâtlandırılmasında önemli bir rolü vardı.

Modern Macar edebiyatının bellibaşlı kişilerinden olan B., yazarlık hayatına sahne eserleriyle atılmıştır. Peşte tiyatrolarında büyük bir başarı ile oynanmış olan piyeslerinden başlıcaları şunlardır: *Naplegenda* (Güneş efsanesi) [1914], *Az erősebb* (Daha kuvvetlisi) [realist içtimaî piyes, 1918], *Maskara* (Maskara) [satirik fars, 1926], *Martinovics* ve hususiyle büyük Hun Türk hükümdarı Attilâ'nın çağını canlandıran *Nagyúr* (Büyük bey) [1913] başlıklı tarihî tragedya. Karakter tasviri bakımından çok kuvvetli olan bu eser 1 prolog ile 3 perdeden bileşiktir. Konusu şöyledir:

Prologda İslâv ve Sarmat kadınlarının konuşmasından Alan kağanı Korkut'un bir Bizans manastırını soyup birçok esirle birlikte yaklaşmakta olduğunu öğreniyoruz. Bir kâhin Attilâ'nın seferden döndüğünü, fakat kendisini sarışın kadının saçı gibi sarı ölümün beklediğini söyler. Sahne değişir Korkut'un çadırında esirler arasında sarı saçlı Yunan prensesi Mikolt görünür. Bir haberci Attilâ'nın geldiğini haber verir ve Korkut'a kendi hesabına yaptığı akıncılığın Attilâ'nın hoşuna gitmiyeceğini hatırlatır. Korkut, esirleri Got prensi Berik'e teslim eder. Bu arada bir Bizanslı Mikolt'a kendini savunabilmek için gizlice zehirli saç iğneleri verir. —I. perde: Bizans elçileri, kurtarmalık teklif etmek suretiyle Berik'ten Mikolt'u isterler, fakat kızın güzelliğine vurulan Got prensi kızı kendisinde tutar. Bunu gören Bizanslılar Berik'i Attilâ'yı öldürmeğe teşvik ederler. Attilâ'dan nefret eden Berik buna razı olur. Perdenin sonunda Attilâ görünür ve Mikolt ile ilgilenmeğe başlar. — II. perde: Attilâ'nın sarayındayız. Komplocular Korkut'u da plânları için kazanmağa çalışırlar. Korkut görünüşte razı olur, fakat Attilâ'ya her şeyi bildirir. Attilâ'nın ziyafetinde komplo açığa vurulur. Attilâ Berik'i öldürtür. Ozanların şarkısından Attilâ'nın Mikolt ile evleneceği belli olur. — III. perde: Düğün azırlıkları sırasında Mikolt'un dadısı Eirene. zehirli bir saç iğnesiyle Attilâ'yı öldürmesi için kızı kandırır. Mikolt gerdeğe giren Attilâ'yı çeşitli bahanelerle kendisinden uzak tutmağa çalışır, fakat muvaffak olamayınca kendisini öpen hükümdara iğneyi saplar. Attilâ'ya olan aşkının ancak son dakikada farkına varan kız, yaptığına pişman olur.

B. piyeslerden başka küçük hikâyeler: *Haldokló oroszlán* (Can çekişen aslan) [1934] ve hususiyle romanlar yazmıştır: *Reggeltől estig* (Sabahtan akşama kadar) [bir günün olayları içinde iki hayatın hikâyesi, 1928], *Fortéjos Deák Boldizsár* (Kurnaz Deák Boldizsár) [1932]. *Meg számláltattál* (Hesaba çekildin) [1934], *És hijjával találtattál* (Ve eksik bulundun) [19 7] ve *Darabokra szaggattatol* (Parça parça ediliyorsun) [1940] başlıklı kısımlardan bileşik olan büyük roman trilojisinde Birinci Dünya Harbi'nden önceki Erdel Macar hayatını binlerce motif, kişi ve olayların bir araya getirilmesiyle canlandırmıştır.

BANFUM'LAR, Belçika Kongosu'nun sert ve barbar halkı. B. Kongo'da Kassai ve Kwango arasındaki yerlerde otururlar.

BANG, Bernhard Laurits Frederik (1848 - 1932), ünlü Dan hekim ve veterineri. Sorö (Sjælland) de doğmuş, Kopenhag'da ölmüştür. Kopenhag üniversitesinde ilkin tıp okumuş. sonra veterinerliğe geçmiştir. 1880-1920 yıllarında Kopenhag Kırallık Veteriner ve Ziraat Yüksek Okulu patoloji ve fizyoterapi profesörlüğünde bulunan B., hususiyle sığırların bulaşık döl atması ve sığır tüberkülozu üzerinde çalışmış, 1890 da nekroz (canlı dokunun mahdut bir bölümünün ölümü) basilini, 1896 da ise Dan veterineri Stribolt ile birlikte sığırlarda bulaşık döl atmıya sebep olan basili keşfetmiştir (bk. BANG HASTALIĞI). Sığır veremini önlemek için uyguladığı yeni usul, tüberküline meyilli ve meyilli olmıyan hayvanların birbirinden tecridi ve buzağıların tüberküloz basillerinden âri sütle beslenmesi esasına dayanmaktadır. B. bu araştırma ve çalışmalariyle veremin irsiyeti üzerindeki eski görüşü çürütmeğe muvaffak olmuş, aynı zamanda insan tüberkülozuna karşı yapılan savaşı da yeni bir istikamete sevketmiştir. Ilmî dergilerde tıp ve veterinerlik hakkında B. ın birçok yazısı çıkmıştır.

BANG, Herman Joachim (1857 - 1912), Danı yazarı. Als'ta doğmuş, Amerika'da Ogden'da ölmüştür. Sjælland Adası'nda asil bir aileye mensuptu. Yirmi yaşındayken realist akım hakkındaki tenkidlerden toplanmış iki ciltlik bir eser meydana getirmiştir. 1880 de *Haabløse Slægter* (Ümitsiz nesiller) adlı romanını bastırmıştır. Kopenhag'a yerleşerek, kendisini birinci sınıf İskandinav romancılar arasına ulaştıran bir seri roman ve küçük hikâye koleksiyonları vücude getirmiştir. Danimarka edebiyatında empresyonizmin kurucularındandır

En tanınmış hikâyeleri arasında *Fædra* (1883) ve *Tine* (1889) vardır. Bu ikincisi yazara Ibsen'in arkadaşlığını ve Jonas Lie'nin heyecan dolu hayranlığını kazandırmıştır. Öbür başlıca eserleri şunlardır: *Excentriske Noveller* (Eksantrik hikâyeler) [1885], *Stille Eksistenser* (Sakin varlıklar) [1886], *Det hvide Hus* (Beyaz ev) [1898], *Liv og Død* (Hayat ve ölüm) [1899]. *Englen Mikaël* (Melek Mihail) [1902], bir ciltlik şiir kitabı (1889), hâtıralar (*Ti Aar*, 1891), bir cilt essai *Masker og Mennesker* (Maskeler ve insanlar) [1910]. Eserleri toplanarak altı cilt halinde Kopenhag ve Oslo'da 1912 de bastırılmıştır.

BANG HASTALIĞI (Febris undulans bovina), inek sütü ve idrarında bulunan mikroplarla insanlara geçen bir hastalık. Hastalığın âmili 1896 da Bang tarafından bulunan Bacillus abortus'tur. Fakat bu mikrobun insanlarda hastalık yaptığı bilinmiyordu. 1922 de Bevan, Rhodesia'da ineklerdeki bulaşıcı döl atma ile ilgili olmak üzere birçok vakalar görmüştür. 1924 yılında ilk defa Amerika'da bir hastada Bang mikrobu bulundu. Sonraları Avrupa memleketlerinde Bang hastalarına raslandı.

Bang hastalığı mikrobu ineklerin sütünde, idrarında bulunur. Hastalık, çiğ inek sütü içenlerle ve sütten yapılan veya idrarla bulaşan yiyeceklerle sağlam insanlara bulaşır. Hastalık daha çok çiftçi, kasap, veteriner gibi, sığırlarla meşgul olanlarda görülür. İnsanlar arasındaki salgın, sığırlarda döl atma salgını olduğu vakit genişler. Mikrobun derideki yara bereden hattâ salim deriden de girmesiyle hastalık meydana gelebilir.

Bang hastalığı sığırlarda yalnız yavru düşürme şeklinde görülür. İnsanlar mikrobu aldıktan ortalama 6-20 gün sonra hastalanırlar. Kırıklık, adale ağrıları, iştahsızlık, baş ağrısı, karın ağrısı. kusma ve hararetin yavaş yavaş yükselmesiyle hastalık başlar. Hararet akşamları yükselir, sabahları bol terleme ile düşer. Hararet 40 dereceye kadar yükselir. Hararet kurbu âdeta dalgalı (undulans) bir şekil alır. Hastaların nabızlarında azalma veya çoğalma görülebilir. Hummanın yüksek zamanlarında bile hastaların çoğu büyük bir ıztırap duymaz, bazıları işlerine bile gidebilirler. İştahları da çok defa bozulmaz, zayıflamazlar. Hattâ bunların arasında kilo alanları bile olur. Dalak, karaciğer büyür. Kan hücrelerinden akyuvarlar azalır. Bununla beraber kanın boyalı maddesi olan ve hücre oksidasyonunu sağlıyan hemoglobin bazan süratle azalır, bu suretle hastada kansızlık belirir. Bu hastalığı bütün belirtileriyle Malta hummasından ayırmıya imkân yok gibidir. Hastalığın mafsal, kemik, kemik zarı iltihapları, kadınlarda ay hali bozuklukları, apseler böbrek ve kalbde iltihaplar, ruhî bozukluklar, beyin ve etraf sinirlerine ait iltihabî tezahürler gibi pek çok ihtilâtları vardır. Bang hastalığı ortalama 3-6 ay devam eder. Bir seneden uzun sürenleri olduğu gibi 2-3 gün kadar devam edenleri de vardır. Birçok

ateşli hastalıklara (sıtma, romatizma, veremin bazı şekilleri, tifo v. b.) benziyebilir. Katî tanısı bakteriyolojiktir.

Korunmak için, hastanın, mikrobu ne eden ve nasıl aldığı incelenir, ve diğer insanlar için tehlikeli olabilecek olan bu kaynak ortadan kaldırılır. Hususiyle süt ve sütlü yiyeceklerden geçmesi itibariyle sütlerin iyi pastörize edilmesini sağlamalıdır.

Tedavi için hasta istirahat ettirilir. Fazla perhize ihtiyaç yoktur. Ağrılar için ağrı kesici ilâçlar kullanılır. Bu hastalığın tam ve kati tedavisi için kloromisetin, oreomisin, terramisin, ve oreomisin-sıreptomisin beraber kullanılır.

BANGALA'LAR, Ekvator Afrikası halkı. B. a ırmak çocukları adı da verilir. İki bölüme ayrılırlar. Bölümlerden biri Belçika Kongosu'nda Kongo Nehri'nin iki kıyısında bu nehirlerle Ubangi arasında, ekvatorun kuzeyinde; öbürü ise Cassangé'nin kuzeyinde ve Angola'nın kuzey ucunda oturur. B ın yüz çizgileri daha ince ve renkleri komşu kabilelerinkinden daha açıktır. Peştemal ile örtünürler; erkekleri demirden, kadınları pirinçten, ağır kolye ve kaba bilezikler takar. Burun uclarından saçların çıkış yerlerine kadar geniş ve gösterişli çizgilerle kabartma döğmeler yaparlar. Saç ve baş tuvaletleri çok dikkate şayandır. Saçlarına boynuz koyarlar. Ekseriyetle avcılıkla, kısmen de maniyok tarımıyle uğraşırlar. B. asiller, serbest insanlar ve tutsaklar olmak üzere üç kısma bölünürler. Erkeklerine sayısı fazla olan kadınları bakar.

BANGALUR (Bangaluru, İngiliz imlâsiyle: Bangalore), Hindistan'da Maisur (Mysore) yerli devletinin B. yönetim bölümünün merkezi. B., Dekkan Yaylası'nın güneye doğru yükselen güney bölümündeki düzlükler üzerindedir. Denizden yüksekliği 1 100 m, nüfusu 248 334 (1941). Dokuma (pamuk, yün, ipek) endüstrisi, tabii bilimler enstitüsü, observatoryum ve tarım deneme istasyonu vardır. B. doğal yollar kavşağında önemli bir taşın ve ekonomi merkezidir.

BANGASSO (Bangassou, Bangassu), Fransız Ekvator Afrikası'nda Ubangı - Şarı yöresinde, Belçika Kongosu sınırının yakınında şehir ve yönetim merkezi. Kongo'nun kollarından Bomou Nehri üzerinde olup denizden yüksekliği 520 m dir. Nüfusu 120 000. Kauçuk ve fildişi ticareti merkezidir.

BANGBA, Afrika'daki Sudan - Guinea dil ailesinin Nil - Kongo grupundan bir dil. Bamba ve Abanga da denilen bu dil, Belçika Kongosu'nun kuzey kısmında, Uelle Nehri'nin güneyinde ve Mangbetu dilinin kuzeyinde konuşulur. Yakın akrabaları Mace, Momvu, Lese Kaie, Birri, Babua, Bute, ve Mbuba dilleridir. Bk. NIL - KONGO DILLERİ.

BANGE [*bãj* ok.], **Valérand de** (1833 - 1914), Fransız topçu subayı ve silâh fabrikatörü. Ballignicourt (Aube ili) da doğmuş, Chesnay (Versailles yakınında) de ölmüştür. 1855 te Fransız topçusuna giren B. topçu albaylığına kadar yükselmiştir. 1876 da icadettiği sahrâ topu 1879 da Fransız ordusu, çok geçmeden Sırp, İngiliz, İsveç ve İtalyan orduları tarafından da kabul edilmiştir. Ordudan çekilmesi üzerine Grenelle, Denain ve Douai'deki Cail fabrikaları genel müdürlüğüne getirilen (1882) B., devlet parasiyle bu fabrikaları birer silâh fabrikası haline getirmiştir.

BANGİ, Güney Afrika'daki Bantu dillerinin Kuzeybatı grupundan bir dil. Bobangi de denilen bu dil Belçika Kongosu'nu Fransız Ekvator Afrikası'ndan ayıran Kongo Nehri'nin orta kısmında, Tumba Gölü ile Kongo - Kassai nehirlerinin birleştiği yer arasında, Bayanzi denilen bölgede konuşulur. Bk. BANTU DİLLERİ.

BANGİASE (Bangiaceae), kırmızı suyosunlarından bir bitki familyası.

BANGKA: bk. BANKA

BANG - KAUP, Willi (1869 - 1934), Alman dilci ve Türkolog. Wesel'de doğmuş, Berlin'de ölmüştür. Belçika'daki Louvain üniversitesinde Doğu bilgini Charles de Harlez'nin yanında yetişmiş, ilkin İran (Eski Farsça ve Avesta dili), Hint - Avrupa, Ural-Altay (hususiyle Mancuca ve Mogolca), ve Germen (hususiyle İngilizce) dilleri üzerinde çalışmış, Louvain, sonra da Frankfurt üniversitelerinin öğretim kurullarına katılmış, nihayet 1920 de Berlin üniversitesi Türkoloji profesörlüğüne getirilmiş, 1927 de ordinaryusluğa yükselmiş ve ölümüne kadar bu görevde bulunmuştur.

W. BANG - KAUP

Orhon yazıtlarının Vilhelm Thomsen tarafından çözülüp 1896 da yayımlanması Bang için bir dönüm noktası olmuş, XX. yüzyıl başlarında Hoço ve Turfan yıkıntılarından Uygurca metinlerin ortaya çıkması da onun çalışmalarını büsbütün Türkoloji, hususiyle de eski Türk diyelekleri alanına sınırlamıştır. Bu alandaki eserleri başlıca Berlin İlimler Akademisi (ABAW ile SBAW), Berlin üniversitesi («Ungarische Jahrbücher» =UJ), Heidelberg İlimler Akademisi (SHAW) yayımlarında ve «Muséon» (Louvain), «Keleti Szemle» ile «Túrán» (Peşte), «T'oung Pao» (Leyden), «Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes» (Viyana), v. b. dergilerde çıkmıştır. Bang sentez halinde bir ana eser bırakamamıştır. Türk dilinin tarihî grameri üzerindeki çalışmaları kısa monografiler halindedir. Kök - Türkçeye ve Kumancaya ait incelemelerinden başka, önemli yazıları şunlardır: *Studien zur vergleichenden Grammatik der Türksprachen* (Türk dillerinin mukayeseli grameri üzerine etütler) [Berlin, SBAW, 1916], *Vom Köktürkischen zum Osmanischen* (Kök - Türkçeden Osmanlıcaya kadar) [Berlın, ABAW, 4 kısım, 1917 1921], *Monographien zur türkischen Sprachgeschichte* (Türk dilinin tarihi hakkında monografiler) [Heidelberg, SHAW, 1918], *Beiträge zur türkischen Wortforschung* (Türkçe kelime araştırmalarına yardımcı malzeme) [Peşte, «Túrán», 1918], *Das negative Verbum der Türksprachen* (Türk dillerinde olumsuz fiil) [Berlin, SBAW, 1923], *Turkologische Briefe* (Türkoloji mektupları) [Berlin, UJ, 7 kısım, 1925 1934], *Türkische Turfan - Texte* (Türkçe Turfan metinleri) [A. v. Gabain, sonuncusu da A. v. Gabain ve G. R. Rachmati ile birlikte, Berlın, SBAW, 6 kısım, 1929 - 1934; ilk 5 kısım için *Analytischer Index* = Tahlilî endeks, aynı seride 1931], *Die Legende von Oghuz Qaghan* (Oğuz Kağan destanı) [G. R. Rachmati ile beraber, Berlin, SBAW, 1932].

Bang, Türk dili bilgisini o zamana kadar İslâmistik çerçevesi içerisinde okutulan Türk - Arap - Fars filolojisin-

den ayrılıp kendi başına bir ilim haline gelmesine yardım etmiş, A. von Le Coq ve F. W. K. Müller'le beraber Uygurolojiyi kurmuştur. Şimdi İstanbul ve Ankara üniversitelerinde çalışan Türkologların çoğu onun öğrencileridir.

BANGKOK [Siyamcası: Krung Thep], 1782-1945 yılları arasında Tayland (Siyam)ın başşehri (bugünkü merkez B. un 174 km kuzeydoğusundaki Sara Buri'dir). B., Menam Nehri'nin iki kıyısında ve ağzından 33 km içeridedir. Nüfusu 681 000 (1938) olup 350 000 kadarı Çinlidir. B., Tayland'ın daha eski merkezi Aguthia'nın harap olmasından (1765) sonra, kıral sarayının ve tapınakların etrafından başlıyarak gelişmiş ve Tayland'ın tek büyük şehri olmuştur. Eski bölüm Menam'ın sol kıyısında ve bazı bölümleri yıkılmış bulunan surlarla çevrilidir. Kıral sarayları, çok güzel bahçeleri, altın ve gümüşle kaplanmış kulelerin bulunduğu pagod(tapınak)lar ve daha birçok önemli yapıları, millî kütüphanesi, müzesi, manastırları, güzel köprüleri, 1907 de kurulmuş olan üniversitesi, spor meydanları birçok pirinç değirmenleri ve hızarlar vardır. Tayland'ın, hemen tamamen Çinliler'le Avrupalılar elinde bulunan dış ticaretinin %85 i B. üzerinden yapılır. İthalâtta ipekli ve pamuklu eşya, afyon, akaryakıt, kıymetli taşlar, kâğıt ve kibrit, ihracatta da pirinç, teak ağacı başta yer alır. B., Tayland'ın hava ve demiryollarının başlangıç noktasıdır. Denizyollariyle de dünya ticaretine açılmıştır. Taşın, Menam Nehri ağzındaki Paknam'a kadar küçük su taşıtlariyle yapılır. Kazıklar üzerine yapılmış birçok evlerden başka nehir evleri de vardır. Pazar yeri ve taşın nehir üzerinde toplanmıştır. Resim için ayrıca bk. ASYA, levha 2, resim 7.

BANGKOK
Phra Keo tapınağı

BANGO. Angola halkı. Bunlarda farmasonluğun bir türlüsü rağbettedir; buna mensup olanlar iyi avcı olmak zorundadırlar. Bu gizli derneğe girenlerden başlarına manda derisinden ince bir alın bağı saranların doğruluklarından şüphe edilmez. Bunlar haberci olarak kullanılırlar.

DİL: Sudan dillerinin Wule bölümünün Batı grupundan bir dil. Belçika Kongosu'nun kuzeybatı köşesinde konuşulur. Goba ve Banza dilleriyle beraber bir alt-grup meydana getirir. Bk. WULE DİLLERİ.

BANGOR: 1 — İngiltere'nin Wales bölgesinde şehir ve banyo yeri. Nüfusu 13 180 (1947). Üniversitesi, şist işlemeciliği tesisleri, iki limanı, Menai Boğazı üzerinde Menai ve Britannia köprüleri vardır.

2 — Kuzey İrlanda'da Down yönetim bölümünde liman ve banyo yeri. Belfast Körfezi'nin güneyindedir. Nüfusu 8 000.

3 — Amerika Birleşik Devletleri'nden Maine'in güneyinde şehir. Nüfusu 29 822 (1940). Ağaç endüstrisi merkezidir.

BANGU, Pasifik'teki Papua dillerinden biri. Yeni Gine Adası'nın Torres Boğazı'na yakın olan kısımlarında, Fly River bölgesinde konuşulur. Bk. PAPUA DİLLERİ.

BANGUED [*bangēd* ok.], Filipinler'den Luzon Adası'nda bir şehir. Nüfusu 23 000. Abra Irmağı kıyısındadır.

BANGUELER (Bangoué), Afrika Zencileri'nden bir grupun adı. Gabon bölgesinde yaşarlar. Ogue Irmağı'nın kıyılarında oturan ve tipik Zenci gruplarından biri olan Bakalailer'le akrabadırlar. Bantu dili konuşan B. genel olarak sığır çobanıdırlar.

BANGVELO (Bangwelo Bangouéola, Bandweulu, Bemba), Afrika'da Kuzey Rodezya'da göl. Akarsuların birikintileriyle dolmakta ve alanı gittikçe daralmaktadır. Denizden yüksekliği 1 130 m dir, güneyinde büyük bölümü sazlar ve papiruslarla kaplanmıştır. Açık su yüzeyi 4 550 km kadardır. En derin yeri ancak 5 m dir. 1864 te Livingstone tarafından bulunmuştur. Kuzeydoğuda Tanganyika yakınlarından doğan Çambezi (Chambezi) Irmağı gölün bataklıkları arasında kaybolur. B. nun güneye doğru akan ayağı (Luapula) sonradan kuzeye yönelerek Kongo Nehri'nin kaynaklarından olan Mweru Gölü'ne dökülür.

BANI ÇİÇEK, *Dede Korkut* kitabındaki dastanî hikâyelerden birinin kadın kahramanı. Bk. AK-KAVAK KIZI, ALPAMSI, BEYREK HİKÂYESİ.

BANİAN, ticaretteki başarıları ile ün alan Vaiśyas kastının bir Brahman tarikati üyesi.

BANIM [*beynim* ok], **John** (1798-1843), İrlandalı romancı, portre ressamı ve resim öğretmeni. *The Celt's Paradise* (Keltler'in cenneti) [1812] adlı vatanî bir şiir *Damon and Pythias* (D. ile P.) [1821] adlı bir trajedi yazmıştır. Scott'tan ilham alarak *Tales by the O'Hara Family* (O'Haralar tarafından anlatılan hikâyeler) [1822-1825] adlı eserinde memleketinin toprağını ve halkını tesirli bir şekilde tasvir etmiştir. *Father Connell* (Connell baba) [1842] v.b. eserleri vardır.

BANİSTERİYA (Banisteria), malpigiase (Malpighiaceae) familyasından Amerika'nın sıcak bölgelerinde 25 kadar türü yetişen bir bitki cinsi. Ağaç veya ağaççık olan bu bitkilerin yaprakları karşılıklı çiçekleri salkım durumundadır.

BANİWA, Amerika kızılderili dillerinin Güney Amerika bölümüne giren Aravak ailesinden bir dil. Ailenin Orinoco grupundan olan ve Baniba da denilen bu dil. Kolombiya'nın Venezuela sınırına yakın olan bir bölgesinde, Amazon'un ayaklarından olan Guainia ve Atabapo nehirleri havzasında konuşulur. Yakın akrabaları Açagua, Piapóko Maipure, Mawakwa, Guinaú, Bare, Yavatero, ve Uarekena dilleridir. Bk. ARAVAK DİLLERİ, ve GÜNEY AMERİKA DİLLERİ.

BÂNİYAS, Şam'ın Hasbiya ilcesine bağlı bir kasaba. B. Şam'ın 60 km güneybatısında, Hasbiya'nın 30 km güneydoğusunda ve Şeria Nehri'ne dökülen bir çayın kıyısındadır. Eski Paneas, Şeria Nehri'nin kaynağının yukarısında Hermon Dağı'nın eteğindedir. Pan'a ayrılmış bir mağaranın yakınında bulunduğu için bu adı almıştır. Daha sonraki adı ise Caesarea Philippi'dir. Fakat sonraları bu ad unutulmuş, eski adı kullanılmıştır. Bu şehrin ve bu mağaranın adından ilk defa hellenistik devirde bahsedilmiştir. Büyük Herodes mağara dolayında ihtişamlı bir Augustus tapınağı yaptırmış

ve oğlu Philippus şehri büyüterek imparator şerefine Caesarea adını vermiştir. B. IV. yüzyılda piskoposluk merkezi olmuştur. Arap devrinde B.ın nüfusunun çoğu Kaysiler'dendir. B.tan bahseden ünlü Arap yazarları buranın bolluk bir şehir olup Şam'ın ambarı durumunda bulunduğunu ve Tarsus'un Bizanslılar tarafından alınması üzerine şehrin nüfusunun göçmenler yüzünden çoğaldığını belirtmektedirler. Şam atabeyi Tuğtekin B.ı Behram'a verdiği zaman burası İsmailîler'in merkealerinden biri dalinye bulunuyordu (1126). İsmailîler B.ı Haçlılar'a vermişlerse de (1130) Şam atabeyi Şemsülmülûk şehri geri almıştır (1139). Daha sonra B., Şamlılar ile anlaşan Haçlılar'ın ortak bir yeri olmuş, tekrar şövalye Brus'a verilmiş ve yeniden piskoposluk merkezi yapılmıştır. B. bundan sonra, önce Müslümanlara sonra Haçlılar'a geçmiş, sonunda Nureddin Mahmud tarafından zaptedilerek (1164) bir daha Haçlılar tarafından alınamamıştır. B. daha sonra Salâhaddin-i Eyyubî tarafından zaptedilmiştir. Salâhaddin-i Eyyubî B.ı oğlu el-Afzal'a vermiştir. Bundan sonra şehir, el-Muazzam tarafından alınmış ve kardeşi el-Aziz Osman'a bırakılmıştır (1218-1227). B.ın yanında tahhimli bir kale olan el-Subeybe'nin talihi de B.a bağlı kalmış ve burası sonraları Moğollar tarafından yıkılmışsa da Baybars, şehri yeniden onartmıştır (1260). B.ı XV. yüzyıldaki durumunu anlatan yazarlar da burasını bayındır bir şehir olarak göstermektedirler.

BANJA LUKA [*banya luka* ok.]. Bosna'da kasaba. Nüfusu 13 191 (1948), deniz yüzünden yüksekliği 156 m. Demiryolu üzerindedir. B., dağlık bir bölgede, Sava Nehri'nin kollarından Vrbas Irmağı'nın iki kenarında ve vadinin genişlediği bir yerdedir. Kasaba halkının 1/3 ü Müslüman olmakla beraber hepsi Sırp-Hırvat diliyle konuşur. Birçok camiler, bir medrese, müftülük, bir şer'î mahkeme vardır. Tütüncülük merkezidir. Çevresinde gümüş madeni vardır.

Tarih: B. nın bügünkü yerinde, eskiden bir Roma kolonisi olup olmadığı kesin olarak bilinmemektedir. B. Bosna kıralları zamanında küçük bir kale halinde idi. B. kalesi, Güney Bosna'nın Osmanlılar tarafından alınmasından sonra kurulan, Jajce eyaletinin bir bölümü olduğundan önem kazanmıştır (1463). Osmanlılar Jajce eyaletini alınca B. daha çok gelişmiştir (15 8). Osmanlılar zamanında vilâyet merkezi Travnik'ten B. ya taşınmıştır (1588-1639). Osmanlılar B. da camiler, medreseler okullar, 300 dükkânlı bir bedesten ve kaleler yaptırmak suretiyle şehri az zamanda çok geliştirmişlerdir. Evliya Çelebi 1661 yılında B. yı gezmiş ve burada 45 mahalle, 45 cimi, 3 700 sağlam ev, 11 okul 300 dükkân, 3 ahşap köprü 70 mesire ve birçok medrese ve hamam gördüğünü yazmıştır. B. 1688 de, kısa bir zaman için, Avusturyalılar'ın eline geçmişse de Bosna Valisi Hekimoğlu Ali Paşa tarafından geri alınmıştır. B., 1851 de yapılan idare teşkilâtında Bosna'nın bölündüğü 6 sancaktan biri olmuştur B. 1878 de Avusturyalılar'a geçmiş ve 1918 de Yugoslavya'ya verilinceye kadar Avusturya idaresinde kalmıştır. 1628 yılında burada kadılık eden Nergisî B. nın yetiştirtiği simalardandır.

BANJERMASİN: bk. BANCERMASİN.

BANJŌGĪ [*bancogi* ok.], Çin Tibet dil ailesinin Tibet-Birman kolunun Birman bölümünün Kuki-Çin grupunun Merkez alt prupundan bu dil. Hindistan'ın Bengal bölümünde, Birmanya sınırına yakın bir bölgede, Chittagong'la Manikpur arasında ve kıyı gerisinde konuşulur. Alt-grup içerisinde yakın akrabaları Shunkla (veya Tashōn), Lai Lakher, Lushēi, ve Pānkhū dilleridir. Bk. TİBET-BİRMAN DİLLERİ.

BÂNK BÂN [*bānk bān* ok], (XII. yüzyılın sonu-yaklaşık olarak 1241), Macar devlet adamı. Kıral András II (b. bk.) nin hükümdarlığının başlarında Hırvatistan ban (b. bk.)ı olmuş, 1212 de Macaristan nádor (= kıral vekili, Lât. palatinus) luğuna seçilmiştir. Andrâs Haliç (Galiçya) seferi dolayısiyle Macaristan'da bulunmadığı sırada, Kıraliçe Gertrudis ve onun yabancı tarafçılarına karşı bir ayaklanma çıkmış ve kıraliçe öldürülmüştür. B. kıral vekili olduğu halde buna engel olmamıştır. Eski kronikçiler ve şaitler, B. ın isyancılara katılmasına sebep olarak, karısı Melinda'nın bizzat kıraliçenin yardımiyle kıraliçenin akrabalarından biri tarafından tecavüze uğramasını göstermektedir. Bu olaydan sonra B. bir süre, görevinden azledilmişse de, 1217 yılına ait bir kayda göre yeniden ban olmuştur. Kıral onu kendi «sadık kölesi» diye adlandırmış (1218), hattâ 1221-1223 arasında saray hakemliğine ve Fehérvár ile Bodrog illeri valiliğine atamıştır. Bununla beraber Kıral Andrâs'ı Bulla Aurea (Lât = altın mühür) adiyle tanınan anayasayı yayımlamağa (1222) mecbur eden kişizadeler arasında B. ın da bulunmuş olması ihtimali vardır. B. 1123 ten sonra bütün görevlerinden istifa ederek malikânesine çekilmiştir. András'ın ölümünden (1235) sonra tahta çıkan Béla IV., isyancı kişizedelerden annesinin öcünü almış ve B.ın bütün mülkelerini müsadere etmiştir (1240). B. ın bundan az sonra öldüğü sanılmaktadır.

B. ın ayaklanması ve kıraliçeyi öldürmek suretiyle tecavüze uğramış olan karısının öcünü alması hakkında Alman, İngiliz Fransız, İtalyan ve Masar edebiyatında birçok piyes, roman, hüçük hikâye ve manzume meydana gelmiştir. Bu yolda verilen eserlerden şunlar anılmıya değer: Hans Sachs: *Andreas der ungarisch König mit Bankbans seinem getreuen Statthalter* (Sadık vekili B. ile Macar Kıralı andrás) [1561, tragedyal]; Franz Grillparzer: *Ein treuer Diener seines Herrn* (Efendisinin sadık bir hizmetkârı) (1828, tragedya]; George Lillo: *Elmerick* [basımı 1740 tragedya]; George Stephens: *Gertrude and Beatrice or the Queen of Hungary* (Gertrudis ile Beatrix yahut Macaristan kıraliçesi) [1839 tragedya]: Berthold: *Prince de Moravie* (Moravya [= Meran] prensi) [«M. d'Ussieux: Le décaméron français» da, 1775 roman]; Tommaso Gargallo: *Il palatino d'Ungheria* (Macaristan kıral vekili) [1823, küçük hikâye]; Kisfaludy Sándor: *Bânk* [1820, dram]; Katona József; *Bânk bân* [basımı 1821, tragedya].

BANKA: 1 — İndonezya'da Sumatra Adası'nın doğusunda ada. Yakınındaki küçük adalarla birlikte yüzölçümü 11 585 km², nüfusu 205 363 (km² ye 17 kişi). İdare merkezi, Banka Boğazı'nın kuzey ağzı kenarında bulunan Muntok şehridir. Adanın merkez bölümü granitlerden meydana gelmiş, dalgalı ve yüksek (kuzeyde 700 m) bir alan olup sık ormanlıktır; bu bölüm, pirinç ve kereste elde edilen birikinti alanlariyle kuşatılmıştır. Birikinti düzlükleri, kuvvetli dalgalar dolayısiyle doğuda dar ve önemsiz, B. Boğazı'nın sakin kıyılarında ise geniştir. Kıyılarda Mangrove ağaçlıkları vardır. Adanın belli başlı zenginlik kaynağı kalaydır. Kalay, birikintiler arasından, Din'li müteahhit ve işçiler tarafından çıkarılır ve Muntok'tan ihraç edilir.

B. ahalisinin % 65 i yerli, geri kalanların çoğu Çinlidir; az bir miktar da Arap vardır. Çinliler bir müddet çalışıp kazandıktan sonra memleketlerine dönerler. İç bölüm

lerde yaşıyan bir miktar putperestten ve küçük bir kısım kıyı halkından başka yerlilerin çoğu Müslümandır. Müslümanların sayısı gittikçe artmakta ve Hıristiyan misyonerlerin çalışmaları başarısız kalmaktadır. Çinliler'le yerlilerin birleşmesinden meydana gelmiş olan melezler küçük ölçüde ticaret, sanat ve balıkçılıkla geçinirler ve domuz beslerler. Araplar gemici ve tüccar olarak kasaba ve şehirlerde ve hususiyle Muntok'ta yerleşmişlerdir.

Tarım, ihtiyacı karşılamaktan uzaktır. Bu yüzden pirinç, canlı hayvan ve ayrıca dokumalar ithal olunur. Sanatlar arasında sepetçilik kayda değer.

2 — Sumatra ile B. Adası arasındaki boğaz. Derinliği az, genişliği 11 - 27 km dir. B. boğazı işlek bir deniz yoludur.

BANKA. kendi sermayelerini veya tasarruf ve ticaret sahiplerinin yatırdıkları paraları kredi şeklinde, yani borç olarak veren ve bunun gibi işlerle uğraşan kredi kurumları.

B. lar, XVIII. yüzyılın sonlarına kadar daha ziyade, sarraflık, yani para değiştirme, yahut da şahıslara ait para ve sermayeleri bir yerden başka yere nakletme işleriyle uğraşırlardı. Şahıslara, ödünç para verdikleri de olurdu. Ancak bunu başkalarından ödünç aldıkları paralarla değil, kendi sermayeleriyle yaparlardı. Zamanımızda ise, B. lar yine bir yerden başka yere sermaye nakli, müşterilerinin yatırdıkları paraların kabulü, müşterileri hesabına para tahsili ve ödeme işlerini de yapmakla beraber en ziyade, borç para toplayıp borç verme işi ile uğraşırlar.

Bütün B. lar kredi işlerini aynı şekilde yapmazlar. Kendilerine para sağlamak için kullandıkları usule ve bu paranın kullanış tarzına göre bu kurumları yedi kısma ayırmak mümkündür:

1 — Para veren ve iskonto yapan B. lar: Bu B. lar hemen sadece kısa vade ile borç para verirler. Yine genel olarak üç ay sonunda borçlusu tarafından ödenmesi gereken ticaret senetlerini vadesi gelmeden önce - iskonto adı ile anılan bir faiz karşılığında - iskonto etmek, teminat karşılığında avans vermek (borç para), müşterilerinin ihtiyaç hâsıl oldukça bankadan para çekmelerine imkân verecek şekilde kredi açmak gibi işlerle uğraşırlar. Kendilerine tasarruf sahipleri tarafından yatırılan paraları, başkalarına kısa vade ile borç şeklinde vermek suretiyle ticaret ve sanayi sahiplerine işlerini çevirmek için muhtaç oldukları parayı sağlarlar. Meselâ bizde Türk Ticaret Bankası bu şekilde bir bankadır.

2 — Orta vadeli kredi B. ları. Bunlar işleri için lüzumlu parayı, 1-5 yıl vadeli kasa banoları, yani kasalarında karşılığı tamamiyle para olarak mevcut olan değeri temsil eden kâğıtlar veyahut da tahviller çıkarmak suretiyle elde ederler. Nakit olarak karşılığı bulunan ve bu nakti temsil etmek üzere çıkarılmış olan kasa bonoları, piyasadan bir nevi borç para alma mahiyetindedir. Yine tahvillerde, piyasada satılığa çıkarılan ve bedeli peşin alınıp, 15, 20 yıl ve daha uzun süre içinde ödenecek olan borç senetlerinden ibaret olduğuna göre tahvil çıkarma da tasarruf sahiplerinden borç para alma demektir. Bu B. lar böylece borç olarak aldıkları paraları, bir iki yıl vadeli ticaret senetlerini iskonto etmekte ve sanayi ile uğraşanlara 5 yıl kadar uzanan ve hattâ bazı defa bu süreyi de aşan vadelerle borç para vermekte kullanılırlar.

3 — İş B. ları: Bu bankalar yeni sanayi kuracaklara veya mevcut sanayi kurumlarını genişleteceklere kendi sermaye ve yedek akçelerinden uzun vadeli borç para vermek şeklinde sanayi kredi işleriyle veya ortaklıkların, belediye ve illerin veyahut hükümetlerin yapacakları istikraza vasıta olmak suretiyle malî muamelelerle uğraşırlar. Bu gibi B. lar, bir memlekette sanayileşme hareketinin uyanmasına ve gelişmesine hizmet eden kurumlardır.

4 — Uzun vadeli kredi B. ları: Bunlar, arsa, toprak ve yapı gibi ipotekler karşılığında uzun vadeyle borç para veren B. lardır. Bizdeki Ziraat Bankası, Emlâk Kredi Bankası gibi

5 — Halk B. ları: Küçük tacirlere ve sanayicilere borç para veren kurumlardır. Bizde Halk Bankası bu çeşit bankalardandır.

6 — İhracat B. ları: Bir memleketin yabancı memleketlere mal satışı, yani ihracatı için iş sahiplerinin muhtaç oldukları krediyi sağlamakla uğraşan kurumlardır.

7 — Bütün bu bankaların üstünde olmak üzere emisyon B. ları vardır. Emisyon B. ları, para yerine geçen banknotlar çıkarmak (emisyon [émission]) yetki ve imtiyazını taşıyan B. lardır. Her B. da banknot çıkarma yetkisi yoktur. Bu yetki, bazı memleketlerde birkaç B. ya, bazılarında ise imtiyaz ve inhisar şeklinde tek bir B. ya verilmiştir. İngiltere ve Fransa'da bu hak, yalnız İngiltere Bankası ile Fransa Bankası'na aittir. Birleşik Amerika'da millî bankalardan başka Federal Reserve Banks denilen bankalar belli usullere göre banknot çıkarabilirler. Bizde eskiden bu imtiyaz Osmanlı Bankası'na aitti. Fakat bu bankanın banknot çıkarma imtiyazı 1 nisan 1948 de sona ermiştir. Şimdi bu imtiyaz Cumhuriyet Merkez Bankası'nda bulunmaktadır.

Emisyon B. larının, böyle para gibi geçecek banknot çıkarması, serbest mi olmalı, yoksa bazı kayıt ve şartlara mı bağlı tutulmalıdır? meselesi, ekonomi ilminde münakaşa edilen bir meseledir. Bu B. lar banknot çıkarmakta serbest olurlarsa fazla banknot çıkararak enflâsyona (yani banknot bolluğuna) ve bu bolluk dolayısiyle banknot değerinin düşmesine sebep olurlar. Bundan ötürü. çıkarılan banknotlara eşit değerde madenî para bulundurmak mecburiyeti koymak suretiyle banknot çıkarmayı kayda tabi tutmak düşüncesinde bulunanlar olmuştur. Öte yandan, B. lar kendi kaprislerine göre değil, yaptıkları iş hacmine göre banknot çıkarabilecekleri için kendilerinin bu hususta serbest bırakılmalarını istiyenleri de vardır. Fakat bu iki düşünce de tatmin edici görülmemektedir. Çünkü banknotların değerlerine tam eşit miktarda madenî para bulundurulmadığı hallerde de bunların altın gibi, aynı değerde geçtiklerini tecrübe göstermiştir. Yine banknot çıkarmanın serbest olması halinde banknot bollaşabilir ve değerden düşebilirse de böyle bir durumda halk, banknotların karşılığını bankadan istiyeceği için, fazla banknot çıkarıldığı takdirde B., bunların hepsini ödiyecek para bulamaz ve istekleri tamamiyle karşılayamaz. Bundan dolayı, B. ların banknot çıkarma yetkisini kayde tabi tutmağa zaruret vardır Hakikatte B. lar hiçbir memlekette bu hususta serbest bırakılmış değildir.

Banknot çıkarma yetkisini taşıyan B. ların, para yerine geçecek banknot çıkarmaları halinde birer kâğıttan ibaret olan bu banknotların karşılığının ne ile sağlanacağı hususunda türlü usuller vardır. 1938 yılından beri bu hususta en çok uygulanan şekil tedavüldeki banknotların miktarı ile buna karşı bankaların kasalarında bulunduracağı para arasında kanunî bir nispet kurmak yani banknotların yüzde belli bir miktarını madenî para olarak B. da bulundurmaktır. Bu nispet bazı memleketlerde üçte bir, bazıla-

rında yüzde otuzbeş veya yüzde 40 tır. Bu usule göre emisyon B. ları çıkardıkları banknotların yüzde otuz veya 35 i nispetinde madenî para bulundurmağı mecburdurlar. Banknotlar için mecburî geçerlik tanıyan ve banknot karşılıklarının madenî para ile ödenmesi mecburiyeti bulunmıyan memleketlerin birçoğunda bugün böyle kanunla tâyin edilmiş bir karşılık da bulunmamaktadır.

Emisyon bankaları, başka bir devimle tedavül bankaları veya merkez bankaları, öteki B. ların iskonto edip cüzdanlarında sakladıkları ticaret senetlerini, bazı şartlar altında yeniden iskonto etmek (réescompte) suretiyle bankaların para ihtiyacını sağlarlar. Bundan dolayı emisyon bankaları bir nevi bankalar bankasıdır, sayılabilir.

Tarih: İlk B. ları Babil'de Hammurabi (M. Ö. 1955-1913) zamanında buluyoruz. Halk, kulübelerinde saklıyamadığı kıymetli eşyaları ve toprak ürünlerini tapınaklarla kıral sarayının mahzenlerine depo eder, bir makbuz alır ve istediği zaman mallarını mahzenden çıkarabilirdi. Daha sonra mahzenler faizle borç para ve avanslar da verirlerdi.

Yunanistan'da B. cılık, Lydler tarafından madenî paranın icadiyle (M. Ö. VII. yüzyıl) başlar. İlk B. lar sokaklara konulan birer masa (Yun. *trapeza*)dan başka bir şey değildi. B. cı (Yun. *trapezitēs*) masası başında oturur ve her şeyden önce sarraflık yapardı. Daha sonra trapezitler ayrı binalarda yerleşmişlerdir. Fakat bu binalara da «trapeza» denilmiştir. B. lar kendi sermayelerinden ve müşterilerin mevduatından rehin veya borç senedi üzerine devletlere, yerli ve yabancılara borçlar verirlerdi. Alınan faiz genel olarak % 10 idi, fakat % 18 e yükseldiğine dair kayıtlar da vardır. Babil'de olduğu gibi Yunanistan'da da halkın güvenini kazanmış olan tapınaklar B. işleriyle de uğraşmışlardır.

Mısır'da Ptolemaioslar zamanında B. cılık çok işlekti. Ptolemaioslar, devlet tekeli altında olan B. ları özel kişilere veya şirketlere kiraya vermişlerdir. B. lar arasında kırallık B. ları (Yun. *basilikai trapezai*) ayrı bir yer işgal etmekte idiler. Bunlar, şubeleri yoliyle, vergileri toplar ve devlet hesabına ödemelerde bulunurlar. ayrıca mevduat ve para havalesi gibi işlerle de meşgul olurlardı.

Roma'da B. (Lât. *mensa* = masa)lar hakkındaki ilk kayıt ve bilgi M. Ö. 310 a aittir. B. cının adı *mensarius* (Yun. *trapezitēs* kelinesinin tercümesi), *argentarius* (Lât. *argentum* = gümüş, gümüş para) ve *nummularius* (Lât. *nummus* = madenî para) idi. B. işleri Roma'da da her şeyden önce sarraflık, mevduat ve rehin mukabili borç verme işlerinden ibaretti. Bundan başka B. lar başkaların borçları için ücret karşılığında kefalet kabul eder, müşterilerin hesabına ödemeler yapar ve artırma ile satışların tertiplenmesini üzerlerine alırlardı.

Kavimler göçü İlkçağ'ın gelişmiş olan B. cılığına son vermiştir. Ortaçağ'da B. cılık uzun zaman sarraflığa münhasır kalmıştır. B. cılığın gelişmesine Haçlı Seferleri büyük bir hız vermiştir. Bu devirde borç para vermeyi meslek edinen kişilere ve B. cılara raslarız. Bu sonuncuların faaliyeti, yerli ve milletlerarası ödemelerde poliçenin ihdası sayesinde önem kazanmıştır. Gittikçe gelişen dünya ticareti sonucunda sistemli B. cılığın temeli ilk defa İtalya'da atılmıştır. Cenova'da XII. yüzyılda sarraflara artık *bancherii* (bankerler) adı verilmişti. (Bu kelime İtal. *banco* = peyke kelimesinden gelmedir; sarraflar pazar meydanında bir peyke üzerinde oturarak iş yaparlardı.) Bankerler çok geçmeden sarraflığa mevduat, borç verme ve havale işlerini katmışlardır. Zengin İtalyan bankerleri yabancı büyük şehirlerde şubeler açmış, küçük şehirlere ise komisyoncular göndermişlerdir. Papalar, kilise için tarhedilen vergilerin toplanmasiyle bankerleri ödevlendirmişlerdir. Özel B. lardan başka B. şirketleri (Ital. *monti*) de vardı. Bunlar vergileri iltizama alırlar ve bunun karşılığında hükümdarlara büyük avanslar verirlerdi. İlk B. şirketi Cenova'da *Casa di San Giorgio* adiyle 1408 de kurulmuştur. 1401 de Barcelona (İspanya) da kurulmuş olan *Taula da combi* (Kambiyo B. sı) da böyle idi. XVI. yüzyılda Venedik ve Milano'da da B. şirketlerinin kurulduğunu görüyoruz.

Monti'den *monti di pietà* (Lât. *montes pietatis*, Fr. *monts-de-piété* = yardım sandıkları) adlı kurumlar ayırt edilmelidir. Bunlar XV. yüzyıl ortalarından başlıyarak Hıristiyan keşişleri tarafından kurulmuş olup fakir halk tabakalarına borç para verirlerdi.

Amerika'nın keşfi üzerine dünya ticaretiyle birlikte B. cılığın ağırlık noktası da Akdeniz'den Atlantik kıyılarına geçmiştir. Madenî, hususiyle gümüş para birden bire çoğalmış, fakat hükümdarların kötü para siyaseti ve kalpazanların faaliyeti yüzünden para değeri gittikçe düşmüştür. Bunun için para havale işlerinin geliştirilmesine büyük bir ihtiyaç vardı. Poliçeleri ilk defa bu devirde Cenova bankerleri ciro etmeğe başlamışlar, böylece poliçe çok defa para yerini tutmuştur. Fakat özel B. ların sık iflâs ve suiistimalleri devlet ve belediye B. larının kurulmasını sonuçlandırmıştır. İlk devlet B. sı Venedik'te *Banco di Rialto* adiyle 1587 de kurulmuş, 1619 da bunun yerine *Banco di Giro* geçmiştir. 1609 da kurulan *Amsterdamsche Wisselbank* Holânda'nın, 1619 da meydana getirilen *Hamburger Bank* ise Almanya'nın iktisadî hayatı bakımından çok önemli birer belediye B. sı idi. XVII. yüzyıl sonlarına doğru B. cılıkta önderlik rolü İngiltere'nin eline geçmiştir. İngiltere'de B cılık XV. yüzyıl kuyumcularının mevduat kabul etme işlerinden gelişmiştir. İngiliz kuyumcuları kabul ettikleri mevduata dayanarak senetler (İng. *goldsmith-notes*) çıkarmış ve müşterilerin çekler (İng *cash-notes*) yoliyle mallarına tasarruf etmelerine müsaade etmişlerdir. Ancak kuyumculara pek güvenilemediği için 1694 te *Bank of England* (İngiltere B. sı) kurulmuştur.

İlk büyük devlet emisyon B. sı olan *Bank of England*'ın kurulması B. cılık tarihinde bir dönüm noktasıdır. Bundan sonra devletlerin para ve kredi hayatında emisyon B. sı başta gelmektedir. XVIII. yüzyılda hemen hemen bütün Avrupa memleketleri İngiltere B. sını örnek tutarak birer emisyon B. sı kurmayı denemişlerse de işin düzenlenmesi ancak XIX. yüzyılda başarılmıştır.

XIX. yüzyıl ortalarında, endüstri ve ticaretin gittikçe artan para ihtiyaçlarını karşılamak için, ayrıca kredi B. ları meydana gelmiştir. Bu yolda ilk müessese olarak Paris'te 1852 de kurulan ve ümit verici teşebbüslere garanti almadan da borç paralar veren *Crédit Mobillier* (Menkul kredi) B. sı anılabilir. XIX. yüzyılın ikinci yarısında B. ların görev ve yetki çevresi dev adımlarla gelişmiş, aynı zamanda iş sahalarına göre bölünerek B. ların yukarda anılan çeşitleri meydana gelmiştir.

XX. yüzyılda gelişme bütün B. işlerinin birkaç büyük müeseese içinde toplanmasına doğru gitmiştir. Bazı memleketlerde dev sermayelerle muazzam B. müesseseleri kurulmuştur. Fakat aynı zamanda bu teşekküller, müşterilerle

sıkı bir temasta kalabilmek için, çok sayıda şubeler, acentalıklar ve mevduat sandıkları açmışlardır. Bu sistem en çok İngiltere'de gelişmiştir. Burada 70 esham B. sının 7 000 kadar, *Lloyds Bank* ve *London City and Midlands Bank*'in da 500 den fazla şubesi bulunduğunu biliyoruz.

İkinci Dünya Harbi sırasında dünya imar işlerinin gerektireceği parayı sağlamak üzere *International Bank for Reconstruction and Development* (Milletlerarası imar ve kalkınma bankası) adiyle yeni tipte bir banka kurulmuştur; bunun için bk. BRETTON WOODS ANLAŞMALARI.

Türkiye'de Bankalar: Bundan yüz yıl öncesine kadar Türkiye'de şimdiki şekilde bankalar yoktu. Ufak ölçüde banka muameleleriyle uğraşan sarraflarla poliçeciler vardı.

Sıra No.	Banka İsimleri	Kuruluş tarihi	Merkez	Şubelerin sayısı	İtibarî sermaye T. L.	Ödenmiş sermaye T. L.
1	T. Cumhuriyet Merkez Bankası	1930	Ankara	5	15.000.000	10.500.000
2	T. C. Ziraat Bankası	1888	»	382	300.000.000	97.156 C00
3	Sümerbank	1933	»	2	200.000.000	109.460 497
4	İller Bankası	1933	»	—	200.000.000	45.899.776
5	Etibank	1935	»	2	150.000.000	63.691 907
6	Türkiye Emlâk Kredi Bankası	1927	»	11	100.000.000	42.746.210
7	Akbank T. A. O.	1948	Adana	1	5.700 000	2.700.690
8	Türkiye İş Bankası	1924	Ankara	68	5.000.000	5.000.000
9	Türk Ticaret Bankası	1914	»	12	4.400.000	2.829.613
10	Yapı ve Kredi Bankası	1944	İstanbul	17	4.000.000	4 000.000
11	Türkiye Garanti Bankası	1946	nkara	13	2.500.000	2.500 000
12	Türk Kredi Bankası	1948	İstanbul	—	2.000.000	2.000.000
13	Türkiye İmar Bankası	1928	»	—	1.500.000	1 500 000
14	Tutum Bankası	1948	»	2	1.500 000	1.500.000
15	Millî Aydın Bankası	1914	Aydın	—	1.250.000	1.250.000
16	İzmir Esnaf ve Ahali Bankası	1928	İzmir	4	1.000.000	1.000.000
17	Akhisar Tütüncüler Bankası	1928	Akhisar	2	1 000 000	750.000
18	Eskişehir Bankası	1927	Eskişehir	—	500 000	443.874
19	Efes Bank Ltd.	1933	Zonguldak	—	500.000	500 000
20	Manisa Bağcılar Bankası	1917	Manisa	—	500.000	500.000
21	Akseki Ticaret Bankası	1927	İz ‑ir	—	440 000	440.000
22	Adapazarı Emniyet Bankası	1919	Adapazarı	1	400.000	400.000
23	Denizli İktisat Bankası	1927	Denizli	—	400 000	400.000
24	Akşehir Bankası	1916	Akşehir	—	300.000	300 000
25	Kocaeli Halk Bankası	1927	İzmit	—	200 000	140.500
26	Niğde Bankası	1948	Niğde	—	200 000	120.479
27	Afyon Terakkii Servet Bankası	1926	Afyon	—	175.000	175.000
28	Konya İk. Millî Bankası	1912	Konya	—	150.000	150.000
29	Bor Zürra ve Tüccar Bankası	1922	Bor	—	100.000	100.000
30	Şarkî Karaağaç Bankası	1928	Ş. Karaağaç	—	100.000	91.046
31	Elâzığ İktisat Bankası	1929	Elâzığ	—	100.000	100.000
32	Aksaray Halk İk. Bankası	1826	Aksaray	—	100.000	52 342
33	Lüleburgaz Birlik Tic. Bankası	1929	Lüleburgaz	—	100 000	88.475
34	Bor Esnaf Bankası	1928	Bor	—	50 000	50.000
	Toplam			**522**	**999.165.000**	**398 536 409**
35	Osmanlı Bankası — *Banque Ottomane*	1863	İstanbul	34	7.455.573	7.455.573
36	Selânik Bankası — *Banque de Salonique*	1888	»	2	1.658 000	1 658.000
37	İstanbul Emniyet Sandığı	1868	»	7	—	—
38	Halk Bankası	1938	Ankara	—	1 400.000	1 400.000
	Toplam			**43**	**10.513.573**	**10.513 573**
1	Banka Komerçiale İtal. — *Banca Comm. Italiana*		İstanbul	4	1.500.000	1.500.000
2	Banko di Roma — *Banco di Roma*		»	1	1 500.000	1 500.000
3	Holantse B. Üni. n. v. — *Hollandsche Bank U. n. v.*		»	1	1.000.000	1.000.000
4	Sov. Tic. Har. B. — *B. dlya Vneşney Torgovli SSSR*		»	—	100.000	100.000
5	Ş. Karip Tic. B. — *Com. Bank of the Near East*		»	—	78.647	78.647
	Toplam			**6**		**4.178 617**

Mahmut II. zamanından Abdülhamit II. dervinde Düyunu Umumiye idaresinin ve hususiyle daha önce Osmanlı Bankası'nın kurulmasına kadar malî tarihimizde önemli rol oynamış olan ve «Galata bankerleri» adiyle anılan bankerler faaliyette bulunmuşlardır. Bu bankerler, küçük sarrafların kırdıkları memur aylığı senetlerini toplarlar, illerin hazineye ait gelirlerini «iltizam» suretiyle üzerlerine alırlar, devlet hazinesine avans verirlerdi. Osmanlı İmparatorluğu devrinde ilk banka *İstanbul Bankası* adiyle 1845 yılında kurulmuştur. Ondan sonra 1863 te *Osmanlı Bankası* açılmıştır. Bundan başka yine aynı devrede *Kambiyo ve Esham Şirket-i Osmaniyesi, İtibarı Umumî-i Osmanî, Kambiyo ve Esham Şirketi* gibi bazı bankalar da kurulmuştu. Yine *Crédit Lyonnais, Deutsche Bank, Dresdner Bank, Deutsche Orient Bank, Wiener-Bank Verein, Athēnōn* gibi yabancı bankalar, Türkiye'de şube açmışlardı.

Eskiden Osmanlı mparatorluğu'nun bir vilâyeti olan şimdiki Bulgaristan'da, Rusçuk'ta Tuna Valisi Mithat Paşa tarafından 1864 de «Menafi sandığı» adiyle, çiftçiye ödünç para verecek bir sandık kurulmuştu. Sonradan Tuna vilâyetinin her tarafında bu gibi sandıklar açılmıştı. Bunların sağladığı faydalar dikkate alınarak 1866 da İmparatorluğun başka taraflarında da «Menafi sandıkları» kurulmuştur. 1888 de bu sandıklar kaldırılarak yerine bugün de faaliyette bulunan «Ziraat Bankası» vücuda getirilmiştir (bk. TÜRKİYE CUMHURİYETİ ZİRAAT BANKASI).

Birinci Dünya Harbi içinde 1917 de *Osmanlı İtibarı Millî Bankası* adiyle millî bir banka da kurulmuştu. Cumhuriyet devrinde yeniden büyük küçük bir çok bankalar açılmıştır. 1949 yılı sonunda Türkiye'de 43 banka bulunuyordu. Bunların üçü iktisadî devlet teşekkülü durumundadır (*Ziraat Bankası, Sümerbank, Etibank*). Biri iller ve belediyelerin sermayesiyle kurulan *İller Bankası*'dır. Sermayesinin büyük bir kısmı hazineye ait olan *Türkiye Emlâk Kredi Bankası* da bu grupta yer alır. Öteki bankaların başlıcaları: *İş Bankası, Akbank Türk Anonim Şirketi, Türk Ticaret Bankası, Yapı ve Kredi Bankası, Türkiye Garanti Bankası, Türk Kredi Bankası*'dır. Bk. ETİBANK, İLLER BANKASI, İSTANBUL EMNİYET SANDIĞI, SÜMERBANK, TÜRKİYE CUMHURİYET MERKEZ BANKASI, TÜRKİYE EMLÂK KREDİ BANKASI, TÜRKİYE İŞ BANKASI.

Osmanlı Bankası (b. bk.) ile *Selânik Bankası*'nın özelliği vardır. *Selânik Bankası*, bir Türk ticaret anonim şirketi olmakla beraber sermayesinin çoğu Belçikalı ve Fransızlar'ın elindedir. Eskiden bizde bir de *Midilli Bankası* (kuruluş: 1891) vardı.

Yabancı bankalar da şunlardır: *Banka Komerçiale İtalıana* (*Banca Commerciale Italiana*), *Holantse Bank* Üni-n. v. (*Hollandsche Bank*), *Sovyet Ticareti Hariciye Bankası* (*Bank dlya Vneşney Torgovli SSSR*), Şarkı Karip Ticaret Bankası (*Commercial Bank of the Near East*).

Yukarıda adları geçen 43 bankanın, kuruluş tarihlerini, şubelerinin sayısını, itibarî sermayelerini ve ödenmiş sermayelerini yukarıya koyduğumuz tablo göstermektedir.

BANKA DIŞI: bk. İSKONTO.

BANKALAR BAREMİ: bk. TEADÜL KANUNLARI.

BANKET VE YAN AKLAN: 1 — (Yol), bir yolun döşenmiş olan kısmiyle hendek veya şev kenarları arasında kalan toprak şeritler. Şehir dışı yollarında yapılır. Yolun onarımı için gerekli malzemenin istif edilmesine, yayaların emniyetle yürümelerine, dar yollarda taşıtların birbirlerine yol vermesine ve ağaç dikimine yararlar. 75 er santimetreden az olmamak üzere ihtiyaca uygun genişlikte yapılırlar.

2 — (Demiryolu), rayların bağlı bulundukları traverslerle beraber oturduğu balast tabakasının üst yüzeyinde, raylarla dış ayırtlar arasında kalan ve genel olarak birer metre genişliğinde bırakılan kısımlar.

3 — (Saatçilik), bir parçanın diğer bir parçaya zararlı şekilde sürtünmesi.

BANKİVA (Gallus B.: G. ferrugineus = pas renkli tavuk), dört nevi yabani tavuktan birisi ve evcil tavukları meydana getirmede en çok işe yarıyanı. Hindikuş ve Himalaya'nın ön kısımlarından başlıyarak Doğu Hindistan, Malakka, Sumatra, Cava, Selebes, Sulu ve Filipin adalarında bulunmaktadır. Malaylar buna *ayam utan* (orman tavuğu),

Solda: Bankiva horoz ve tavuğu
Sağda: Bantam tavuğu

Filipinliler ve Cavalılar ise *manuk* derler. Horozlarında yüksekliği 30-40 ve gaga ucundan kuyruk ucuna kadar vücut uzunluğu da 56 cm kadardır. Bütün kuşlarda olduğu gibi B. nın da horozu çok güzel renklidir (baş ve boyun altın sarısı, bazı örneklerde saman sarısı, sırt açık veya koyu parlak erguvan renkli, orta ve büyük örtü kalemleri mavimsi siyah yeşil inikâslı, kuyruğun örtü kalemleri ve altları altın sarısı parlaklığında portakal kırmızısı, kuyruk siyah-yeşil madenî inikâslı, vücudun alt kısmı siyah, göğüs parlak yeşil). Tavuklar soluk ve donuk renklidir. Aşağı yukarı 60 boylam ve 44 enlem dereceleri arasında bulunan Bankivalar, Cengel'in alçak yerlerindeki Bambu ormanlarına indikleri gibi 1 500 metre yüksekliklere kadar da çıkarlar. Çeşitli tane, tomurcuk, kurt, böcek, meyva ve benzeri şeyleri yiyerek geçinirler. haziran veya temmuzda kuluçka olan Bankiva tavuğu, Bambu ormanlarının bir kenarında 8-12 tane küçük, krem renkli yumurta üzerine oturarak civciv çıkarır. Horozları insanların bulundukları yerlere kadar sokulurlar. Evcil tavuklarla çiftleşir ve yavru verirler. Tavukları çok iyi idare eden ve icabında çok atılgan olan horozlarda ötüş, evcil olanlardan daha kısadır.

BANKNOT (İng. Banknote, Fr. Billet de Banque), bankalar tarafından çıkarılan ve hâmili tarafından bankaya gösterildiği anda madenî para ile ödeneceği taahhüdünü taşıyan evrak. Böylece karşılığı madenî para ile ödenen B. lara «paraya çevrilir banknot» vasfı verilir. B. lar, bankanın her hangi bir yerdeki gişesinde ve hâmilinin dilediği miktarda paraya çevrilirse banknotun «çevrilme kabiliyeti» kayıtsız şartsız demektir. Birinci Dünya Harbi'ne kadar, bankaların çıkardığı B. lar böyle idi. Fakat bazı defa B. ların paraya çevrilmesi kayıt ve şarta bağlı olur. Meselâ Fransa bankasının B. ları 1928 yılından 1936 yılına kadar ancak şu şartlarla paraya çevrilirdi: B. lar

yalnız Paris'te bankanın merkezine gösterildiği zaman madene çevrilir ve karşılığında para değil, külçe halinde altın verilirdi. Külçenin altına çevrilmesi için de bankaya en az iki yüz bin franklık B. getirmek gerekti. Daha az parayı havi B. lar altına çevrilmezdi. Böyle çevrilmelere «şartlı çevrilme» denir.

Eğer kanun, B. ların madenî para ile veya madenle ödenmesi mecburiyetini geçici bir zaman için ortadan kaldırmış olursa, paraya çevrilme kabiliyetini taşımıyan bu B. lar, artık «evrakı nakdiye» (= kâğıt para) mahiyetini alır. Kâğıt para madenî karşılığı bulunmaksızın ve madenî para ile ödeneceği taahhüt edilmeksizin devletlerin çıkardığı paralara denir. Gerçekten, bankaların çıkardığı B. lar, paraya çevrilmezse, bunların, devletin çıkardığı kâğıt paralardan pek farkı kalmaz. Aralarındaki tek fark, B. çıkarmakta bankaların daha ihtiyatlı hareket etmek gerekliliğini duymalarından ibarettir.

Bugün dünyanın birçok memleketlerinde B. lar madenî paraya çevrilmez halde olduğu için kâğıt para mahiyetini almışlardır. Türkiye'de evvelce devlet tarafından çıkarılmış olan, 158 748 563 liralık evrak-ı nakdiyeyi 1930 yılında Cumhuriyet Merkez Bankası, kendi uhdesine aldıktan sonra bu paralar, Merkez Bankası'nın B. ları halini almış ise de, gerek bu B. lar, gerekse o tarihten beri Merkez Bankası'nca yeniden çıkarılmış olanlar bir istikrar kanunu yapılıncaya kadar altına çevrilemiyeceği için şimdilik evrak-ı nakdiye mahiyetinde sayılmaları gerekir.

Kanun, B. ların para gibi kabulünü mecburi kılmamışsa bunların tedavülü ihtiyaridir. Satıcılar ve alacaklılar, bunu para yerine kabul etmiyebilirler. Eğer kanun bu hususta mecburiyet koymuşsa B. lar «kanuni tedavül»ü haiz olur. Altına çevrilme kabiliyeti de kanunla kaldırılmış olursa bu takdirde «mecburi geçerlik» kabul edilmiş bulunur. B. lara kanuni geçerlik, İngiltere'de 1833 ve Fransa'da 1877 yılında verilmiştir. Kanuni geçerlik, madenî paraya çevrilme kabiliyetinin kaldırılması demek olmadığı için kanuni geçerlik devresinde çevrilme kabiliyeti devam ediyordu. Bu çevrilme kabiliyetinin kaldırılması, yani mecburi geçerliğin kabulü İngiltere'de ancak 1931 de ve Fransa'da da Birinci Dünya Harbi'nde vaki olmuştur. Fransa 1928 de bazı kayıtlarla altına çevirme esasına dönmüş iken 1936 da mecburi geçerliği tekrar kabul zorunda kalmıştır.

Çevrilme kabiliyetini taşıyan B. ların başa baş, altın gibi geçmesi, halkın elindeki B. ları dilediği anda bankaya götürüp altına çevirme hususundaki güvenine bağlıdır. Hâmilinin istediği anda madenî paraya çevrilme kabiliyetini taşıyan evrak demek olan B. ların karşılığı bankaların kasalarında sakladığı madenî paralarla. iskonto ettikleri ve bedelini kısa zamanda tahsil edecekleri ticari senetler ve yine esham ve tahvilât üzerine borç olarak verdikleri ve kısa bir vade sonunda geri alacakları avanslardır.

Bankalar, altın karşılığı bulunmadan da B. çıkarmışlardır. Böylece karşılıksız B. çıkarmak, piyasadan faizsiz borç para almak demektir. Çünkü bankalar, bu B. ları para gibi kullanmaktadırlar. Öte yandan, karşılıksız fazla B çıkarmanın, para kıymetinin düşmesi, herkesin paralarını almak için bankalara koşmaları ve bu yüzden bankaların iflâsı, halk haklarının kaybolması gibi mahzurları vardır. İşte B. çıkarmanın sağladığı menfaatleri bankalara bırakmak ve aynı zamanda mahzurlarını azaltmak için B. çıkarmak işinin düzenlenmesi zaruri görülmüş ve bu maksatla emisyon, yani banknot çıkarma işinin tek bir bankaya imtiyaz şeklinde verilmesi gibi tedbirlere girişilmiştir. Bk. BANKA, ÇAV, KAİME, KIRTAS, PARA, SAK.

BANKS [*bænks* ok], **Sir Joseph** (1743-1820), İngiliz tabiatçısı ve kâşifi. Londra'da doğmuş, Isleworth'ta ölmüştür. 1776 da Newfoundland ile Labrador'da tabiat bilimlerine ait bir inceleme gezisi yapmıştır. Ünlü gezgin Cook'un birinci defa yaptığı dünyayı dolaşma gezisine katılmış ve bu geziden çok değerli notlar ve anılarla dönmüştür. 1772 de Hebridler'e bir gezi yapmış, Staffa mağarasının olağanüstü taraflarını dünyaya tanıtmış ve İslanda'da tarım ve maden işletmiştir. Hazırladığı değerli koleksiyon ile çok sayıda değerli tabiat bilimleri eserleri ile dolu zengin kitaplığını ölümünden önce British Museum'a vermiştir. Fennî yazılarından başka şu eserleri vardır: *A Short Account of the Causes of Diseases Called the Blight Mildew and Rust* (Sam, küf ve pas denilen hastalıkların sebeplerinin kısaca tarifi) [1805], *Circumstances Relative Merino Sheep* (Merinos koyunlarına ait bazı haller) [1805].

Sir J. BANKS

BANKS [*bænks* ok.] **ADALARI**, Avusturalya'nın doğusunda, Melanezya'da, bir takımada. Yüzölçümü 800 km² dir. B. A. Yeni Hebrid Adaları'nı meydana getiren kristalin yerlerin kuzeydeki devamıdır. Başlıca adaları Venua-Lava ile Gaua'dır.

DİL. Banks Takımadaları'nda konuşulan diller, Malezya-Polinezya veya Austronezya dil ailesinin Okeanusya kolunun Melanezya bölümünün Merkez grupundandır. Bu diller şöyle gruplanır: a- Ureparapara Adası; b- Semer (Saddle) Adası: Volow ile Motlav Mota (Sugarloaf Adası); c- Vanua Lava Adası: Alo Tequel, Mosina, Vureas Sasar, Pak; ç- Santa Maria Adası: Lakon, Gaua (veya Gog); d- Merlav Adası (Star Island). Banks Takımadaları dillerinin, grup içerisindeki yakın akrabaları Yeni Hebridler (New Hebrides), Fiji Adası, ve Salomon Adaları'nın kuzey kısmındaki dillerdir. Bk. MELANEZYA DİLLERİ.

BANKSLAND [*bænkslænd* ok.], Amerika Arktika Takımadaları (b. bk.)nın en batıdaki adası. Yüzölçümü 68 200 km² dir. B. devamlı yerleşme alanlarından değildir. Çok yeri buzlarla kaplıdır.

BANKZİYA (Banksia), protease (Proteaceae) familyasından Avusturalya'da 46 kadar türü yetişen bir bitki cinsi. Hepsi ağaç veya ağaççık olan bu bitkilerin yaprakları yaz kış

BANKZİYA

dökülmez. Çiçekler silindir veya uzunca sık başak veyahut tırtılsı durumdadır. Meyvası sertçe kabuklu bir kapsül olup iki gözlüdür ve içerisinden kanadlı yuvarlak tohumlar çıkar. *Banksia integrifolia, B. collina, B. grandis, B. marescens, B. marginata, B. speciosa, B. vertincillata* gibi birçok türleri, yaprakları ve hususiyle sarı renkli güzel çiçeklerinden dolayı soğuk yerlerde saksı içerisinde yetiştirilen makbul süs bitkileridir. Üretilmeleri, yaz sonlarında sıcak yastıklara çeliklerinin dikilmesiyle olur.

BANLİYÖ (Banlieue), büyük şehirlerin çevresinde bulunup buralara günlük ihtiyaçlarla bağlı olan yerler. B. lerin kuruluşları, türlü sebeplere dayanır; bu sebeplerin başında nüfusun artması ve halkın temiz havaya olan ihtiyacı gelir. Türkiye'nin en büyük şehri olan İstanbul'un B. sü, genel olarak deniz kıyılarında kurulduğundan buraları şehrin merkezine bağlıyan yollar da deniz ve karadandır. İstanbul B. sünün bir kısmı Bizans'ın en eski devirlerinde kurulmuş ve rağbet görmüştür. Merkeze vapurlarla bağlanan B. çevresi, uygulanan tarife ve ücret bakımından Marmara, Boğaziçi ve Haliç hatlarına ayrılmıştır. Marmara hattına Köprü ile Anadolu cihetindeki ve Pendik ve Adalar'dan Yalova'ya kadar olan uğrak iskeleler girer. Boğaziçi hattı Köprü ve Sirkeci ile Anadolu cihetinde Salacak'tan Anadolu Kavağı'na ve Rumeli cihetinde Kabataş'tan Rumeli Kavağı'na kadar olan uğrak iskelelerdir. Haliç hattı ise Köprü ile Kâğıthane arasındaki iskelelerdir. İstanbul'a trenle bağlı B. ler, Sirkeci, Soğuksu, ve Haydarpaşa, Gebze arasındaki uğrak istasyonlardır. Bu B. ler, ücret ve tarifeleri bakımından beş bölgeye ayrılmıştır: 1 - 9 km arası birinci; 10 - 15 km ikinci; 16 - 26 km üçüncü; 27 - 35 km dördüncü, 36 - 45 km arası da beşinci bölge sayılırlar.

Sahilde bulunan İzmir B. sü de uğrak iskeleler bakımından 3 mıntaka ve bir de Karaburun hattına ayrılmıştır. 1 inci mıntaka Konak, Pasaport, Alsancak; 2 nci mıntaka Karşıyaka; 3 ncü mıntaka da İnciraltı'dır. Karaburun hattı İzmir. Uzunada, Mordoğan, Kösedere, Saip ve Foça'dır. İzmir'in trenle gidilen B. leri; Alsancak-İzmir-Kemer arası, Alsancak-Buca-Seydiköy arası, İzmir-Bornova va Basmane-Bostanlıköy arasıdır. İzmir'in birçok B. semtlerine otobüslerle de gidilir. Ankara B. sü Kayaş-Sincanköy arasında, Keçiören, Etlik, Kavaklıdere ve Dikmen havalisindedir. Kayaş ve Sincanköy arasındaki B. de oturanlar merkeze trenle, diğer yerlerdekiler ise otobüslerle gelip gitmektedirler. B. de oturan halk çeşitli işlerde çalıştıklarından iş yerlerine gidiş dönüşlerinin iş saatlerine ayarlanması için B. araçlarında program buna göre düzenlenir. B. de oturan halktan işçi, memur, asker, mâlûl, öğrenci ve ameleler için tenzilâtlı aylık karne ve pasolar uygulanır. Avrupa memleketlerinde B. araçlarının gelişmesi, buralarda oturan halkın sayısını arttırmıştır.

BANNİS, eski Suriye'nin Kyrrhestike bölgesinde Beroia (Halep) kuzeydoğusunda, yeri tam olarak tesbit edilmemiş bir kasaba veya şehir. Ravennalı Geographus'ta geçen Bathnis ile aynı olması ihtimali vardır.

BANNOK veya **BANOCK,** Amerika kızılderili dillerinin Kuzey Amerika bölümünden olan Uto - Aztek ailesinden bir dil. Ailenin Shoshon (Şoşon) kolunun Plateau grupunun Mono - Bannock alt - grupundandır. Amerika Birleşik Devletleri'nin Batı kısmında Büyük Tuz Gölü'nün kuzeyinde, Utah ile Idaho bölümleri arasında konuşulur. Alt - grup içerisinde yakın akrabaları Kuzey Paiute (veya Paviotso), Mono, ve Shoshon (Oregon'da) dilleridir. Bk. UTO - AZTEK DİLLERİ, ve KUZEY AMERİKA DİLLERİ.

BANPARĀ, Çin - Tibet dil ailesinin Tibet - Birman kolunun Bodo - Nāgā - Kaçin bölümünün Nāgā grupunun Doğu alt - grupundan bir dil. Hindistan'ın Assam bölümünün kuzeydoğu kısmında, Birmanya sınırına yakın bir bölgede. Jaipur şehrinin güneyinde konuşulur. Alt - grup içerisinde yakın akrabaları Tableng, Tamlu, Mohongiā, Namsangiā Assiringiā ve Moujung dilleridir. Bk. TİBET - BİRMAN DİLLERİ.

BAÑOS (İsp. *bąnyos* ok.; = hamam), İspanyolcanın yayıldığı yerlerde çok raslanan yer adları.

BANOTU (Hyoscyamus), patlıcangiller (Solanaceae)den Avrupa, Asya ve Kuzey Afrika'da 11 kadar türü yetişen bir bitki cinsi. Hepsi otsu olan bu bitkilerin birçok türlerinde gövde ve yapraklar tüylü; yapraklar oval, kenarları az veya derince dilimli; çiçekler, birkaçı bir yerde, kısa saplarla yaprak koltuklarında dizilmiş; renkler açık parlak sarı veya mor, taç yapraklarındaki damarlar çok defa göze çarpacak kadar çeşitli renktedir. Meyvaları tepeden açılan bir kapsüldür. İçerisinde kahverengi, üst yüzü buruşuk ve çok küçük pek çok tohum bulunur. Yurdumuzda tarla ve hususiyle sulu hendek kenarlarında, çöplüklerde, *Hyoscyamus albus, H. reticulatus, H. pusillus H. aureus* gibi birçok türleri yetişmektedir.

BANOTU: a – Banotu, b – meyvası.

Tıp: Bu bitkinin her tarafında hususiyle $C_{17} H_{23} NO_3$ bileşiminde hiyosiyamin (hyoscyamin) adında bir alkaloid bulunduğundan, çok zehirlidir. En çok kökleri zehirli olup, tohumlarından hiyosiyamin ve kopolamin elde edilir. Tababette, hususiyle kurutulmuş yaprakları, diğer maddelerle karıştırılarak haricen ağrı ve sızılara karşı kullanılır. Kullanılan kısımları şunlardır:

1 — B. yaprağı (Feuille de jusquiame, Folium hyoscyami): % 7 hiyosiyamini havidir. B. yaprağı tozu (Poudre de feuille de jusquiame), bir defada en fazla doz olarak 0,4 gr 24 saatte 1,2 gr verilir.

2 — B. hulâsası (Extrait de jusquiame, Extractum hyoscyami [Kodeks]): yüzde 0, 47 - 0, 55 hiyosiyamini havi kuru bir hulâsasıdır; günde verilen en fazla doz, bir defada 0, 15, günde 0, 45 gr dır.

3 — B. yağı (Oleum hyoscyami [Kodeks]): 100 kısım B. 75 kısım alkol, 3 kısım amonyak mahlûlü ve 1000 kısım zeytinyağı ile yapılmış yeşil - esmer renkli bir yağdır; dışardan kullanılır.

B. etken maddesi olan hiyosiyamin, parasempatik sinirlerin nihayetlerini felce uğratır.

BANTAM, Cava Adası'nın batısında bir yönetim bölümü. Yüzölçümü 7 941 km², nüfusu 1 milyon. B. ın

bataklık çukur bölgelerine karşılık, volkanik kültelerle örtülü dağlık bölümü son derecede verimlidir Bu topraklarda çok miktarda pirinç, çay, şekerkamışı ile çivit fidanı yetiştirilir Merkezi Serang'dır.

Tarih: B. ın XVI. yüzyıldan önceki tarihi pek az bilinmektedir. Burası o zamanlar Cava'nın batısındaki Pacacaran Hindu Devleti'nindi. B. ın iç bölgesindeki Karang ve Pulosari volkanları üstünde bulunan Brahma, Şiva ve Ganesa heykelleri Hindu kültürünün yayıldığı alanı göstermektedir. B. 1522 yılından sonra Cava ortasındaki Demak Müslümanları'nın eline geçmiştir. Bu tarihten beri B. Batı Cava'nın önemli bir ticaret limanı haline gelmiştir. Holândalılar'ın burada ilk geldikleri liman B. olmuştur (1596). Tarihçilerin burada kayde tikleri ilk Müslüman prens Mulana Hasan- din'dir. Bu hükümdar Cava'nın güneyini almış ve yerine angeran Yusuf geçmiştir. Bunun oğlu olan Pangeran Muhammed'in B. ın büyük mescidini yaptırdığı sanılmaktadır. Demak Müslüman Devleti zayıflayınca B. Prensleri egemenliklerini kazanarak sultan sanını almışlardır. Topraklarını her tarafa doğru genişleten bu prensler, sonunda, adanın ortasında kurulmuş olup Demak'a bağlı bulunan Mataram Devleti ile de çarpışmışlardır. B. Devleti'nin büyümesi Cava batısında Müslümanlığın gelişmesini sağlamıştır. Borneo'nun batısı da bir zaman B. a bağlanmıştır. Holânda Genel Valisi 1619 yılında Cakarta'yı alarak Doğu Hint-Holânda Kumpanyası'nın sömürgeler imparatorluğuna ticaret başkenti olmak üzere orada Batavia'yı kurmuştur. Bu yüzden birçok savaşlar olmuş, ancak 1659 yılında iç barış sağlanabilmiştir. B. sultanı bir süre sonra kendi zararına olan bir antlaşmayı imzalamak zorunda kalmış ve bundan sonra B. Devleti çökerek Holândalılar'ın egemenliği altına girmiştir (1752). B. ın bugünkü nüfusu yerlilerden ibaret olup yabancı yoktur. Eski devirlere ait binalar yıkılmış veya ortadan kalkmıştır. Yalnız ünlü camii ve minaresi durmaktadır. Kanari ve Kasunjatan camileri anılmağa değer. B. lılar Kanari Camii'nin yanında bulunan kutsal bir kuyunun Mekke'deki Zemzem kuyusu ile bağlantısı olduğuna inanırlar.

BANTAM (Tavukçuluk) çok küçük bir tavuk ırkı. Memleketimizde genel olarak böyle küçük tavuklara ispenç adı verilir. Birçokları B. ın İngiltere'den çıktığını sanırlar. Halbuki bu Sunda Adası'nda biber ihracatiyle meşhur liman şehri olan Bantam'dan çıkmıştır. Siyah renkli, kuvvetli gagalı, büyük beyaz kulakçıklı, gül ibikli ve paçasız olan B. ın büyümesini bitirmiş horozları 600. tavukları 500 gram gelir. Beyaz çubuklu ve mavi renklileri de vardır. Resim için ayrıca bk. BANKİVA.

BANTAM (Siyah)

BANTAM AĞIRLIĞI (= horoz siklet), Cava'da, döğüştürülmek üzere yetiştirilen bu adda bir cüce horoza kıyasla boks. güreş ve ağırlık kaldırma (halter) gibi sporlarda, denk şartlar içinde karşılaşmak üzere, sporcuların ayrıldıkları nizami ağırlık sınıflarından biri. Boksta 54, ağırlık kaldırma (halter) da 55, güreşte 57 kilodur.

BANTENG, Bibos alt cinsine giren bir yabani sığır. Bazıları buna protaurina derler. Bu alt cinste gayal ve gaur da bulunur. B. in (Bibos sondaicum) renk ve şekli çok güzeldir. Küçük başı, çukur alnı, 40-50 cm boynuzu (erkeklerde) her zaman dikkati çeker. Buğaları siyah esmer, inekleri kırmızı esmer renklidir. Ağız etrafında beyaz nişan vardır. Bacakların alt kısımları beyaz olduğu gibi gerisinde de beyaz bir kısım (ayna) vardır. Hindistan ve civar adalarda yaşarlar. Ormanda sürüler halinde gezerler ve bulundukları otları, yaprakları, ağaç sürgünlerini, çalıları, hususiyle bambu ağaçlarının taze sürgün ve yapraklarını yiyerek geçinirler. Korkak olduklarından kolaylıkla avlanırlar. Büyümesini bitirmiş olanlarını evcilleştirmek kolay olmadığı halde küçükken yakalananlar insana alışırlar. B. in evcilleştirilmiş formu olan Bali sığırı İndonezya Adaları'nda ve en fazla Timor, Bali, Güney Selebes, Doğu Cava, ve Borneo adalarında bulunur. Bali sığırının buğaları 1,27, inekleri 1,17 metre yükseklikte olup 250-400 kilo ağırlıktadırlar. Buzağılar ve inekler sarı renkli, buğalar koyu veya siyah esmer renklidirler. Yavrularına yetecek kadar süt veren Bali sığırlarının etleri lezzetlidir.

BANTENG BUĞASI

BANTI, Guido (1852-1925), ünlü İtalyan hekimi. Montebichieri'de doğmuş, Floransa'da ölmüştür. Öğrenimini Floransa'da bitirdikten (1877) sonra, Floransa üniversitesinde patolojik anatomi asistanlığı yapmış (1878-1882), sonra Santa Maria Nuova hastanesi başhekimi olmuştur (1883). Aynı yıl tıbbi klinik doçentliği sınavını veren (1883) B., 188⁻ de Floransa tıp okulunda genel patolojinin okutulmasiyle ödevlendirilmiş. 1890 da ise Floransa üniversitesi patolojik anatomi kürsüsüne profesör olarak davet edilmiştir. Bu ödevinde 30 yıl kalmıştır. Başlıca eserleri şunlardır: *Endocarditi e nefriti* (Endokardit [kalbin iç zarının iltihabı] ve nefrit [böbrek iltihabı]) [dersler. Floransa 1895]; *Patologia del polmone* (Akciğerin patolojisi) [dersler, Floransa 1902] ve hususiyle *Anatomia patologica* (Patolojik anatomi) [Milano 1907]. Bu sonuncu eseri tamamlanmamıştır. B. mikroorganizmaların patolojik maddelerden tecridi için kullanılmakta olan teknik usullerden daha uygun usuller bulmuştur. Bundan başka pnömoni fibrinözü meydana getiren sebepler, septisemi karakterli tifo enfeksiyonu, sistemli hemopatiler, hususiyle lösemi ve psödolösemi (sahte lösemi) v. b. hastalıklara ait araştırmaları da çok önemlidir. Bk. BANTI SENDROMU.

BANTI SENDROMU (Hek.), dalak büyümesi, kansızlık ve sonradan buna eklenen karaciğer büyümesi sonunda baş gösteren siroz vasıflı bir hastalık. En göze çarpan belirtisi dalak büyümesi olduğundan klâsik tıp kitaplarında bu sendrom, dalak hastalıkları arasında geçer. Hastalığın birinci ve ikinci devresinde karaciğer büyüyebilirse de hiç bir zaman siroz belirtileri yoktur. Ancak üçüncü devresinde siroz baş gösterir.

Tıpta bu bahis incelenirken çok defa bir tartışma konusu olur; acaba B. S. dalağı da büyüten sirozların yanında başlı başına bir hastalık diye alınabilir mi ? Bazı yazarlara göre Banti hastalığı vardır; fakat, çok nadirdir. Ve yalnız tropikal bölgelerde bulunur. Başka bölgelerde bu hastalık teşhisini ihtiyatla koymalıdır.

Öte yandan, sonraları yapılan patolojik anatomi incelemeleri, hakikî Banti hastalığının varlığını şüpheye düşürmüş, daha çok B. S. ndan söz edilmeğe başlamıştır. Yani, başlı başına bir hastalık olmayıp bir grup hastalık belirtilerinden ibaret «sendrom» kabul edilmiştir.

BANTIA (Yun. *Banteia*), eski İtalya'da Apulia ile Lucania sınırlarında bir şehir, şimdiki Banzia. Güneyinde 10 km uzaklıkta bulunan Oppido kasabasında 1793 te 38 cm uzun ve 26 cm geniş bir tunç levha meydana çıkmıştır. Bugün Napoli Millî Müze (Museo Nazionale) sinde saklanan ve *Tabula Bantina* (B. levhası) diye tanınan bu önemli levhanın bir tarafında bir Lâtin, öbür tarafından ise bir Osc yazıtı vardır. Gracchus'lar çağı (M. Ö. II. yüzyıl) na ait olan Lâtince yazıt bir kanun metnini Osc'ça yazıt ise B. şehir tüzüğü (*lex civitatis*) nü içine almaktadır. Osc yazıtı ayrıca Osc dilinin önemli bir yadigârıdır.

BANTİK, Malezya-Polinezya veya Austronezya dil ailesinin İndonezya kolunun Batı bölümünün Kuzey grupunun Doğu alt-grupundan bir dil. Selebes Adası'nın kuzeydoğu kısmında konuşulan bu dilin yakın akrabası Ponossakan dilidir. Bk. MALEZYA - POLİNEZYA DİLLERİ.

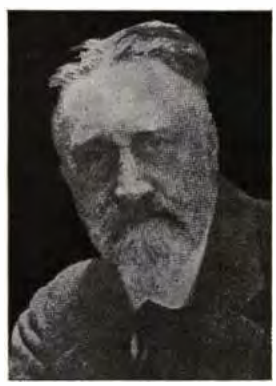
BANTING [*bæntiŋg* ok.], **Sir Frederick Grant** (1819-1941), Kanadalı hekim ve kâşif. Alliston (Ontario) da doğmuş, Newfoundland ile Kanada arasında bir uçak kazasında ölmüştür. Toronto üniversitesinde tıp okumuş ve 1916 da cerrahlık diplomasını almıştır. Birinci Dünya Harbi'nde hizmet gördükten sonra, 1921 1922 yılları arasında aynı üniversitede tıp bölümü şefi Prof. J. J. R. Macleod'ın idaresi altında arkadaşı C. H. Best'le birlikte pankreasın içsalgılarını araştırmış, ve pankreastaki Langerhans adaları denilen hücrelerden, şekeri kandan tecrit eden ve şimdi insulin denilen hormonu meydana çıkarmıştır. Bu hormon 23 ocak 1922 de 14 yaşında bulunan hasta bir çocuğa zerkedilerek başarı elde edilmiştir. Şeker hastalığı (diabetes mellitus)nın tedavisinde kullanılan bu hormonun keşfi için B. 1923 yılında J. J. R. Macleod'la birlikte Nobel tıp ve fizyoloji ödenini kazanmış, C. H. Best ve J. B. Collip'le bu ödeni paylaşmıştır. Tıp dünyası bu keşfi önce tereddütle karşılamışsa da, 1923 te Kanada hükümeti B. in araştırmalarına maddi bir yardımda bulunabilmek için, ona ölümüne kadar verilmek üzere bir ödenek ayırmış. aynı yılda B. Toronto üniversitesinde tıbbi araştırmalar profesörlüğüne getirilmiş, ertesi yıl Kanada'da Banting Araştırma Kurumu (Banting Research Foundation) açılmış, 1930 da da aynı üniversitede B. adını taşıyan bir enstitü kurulmuştur. İngiltere kıralı 1934 te B. e Sir unvanını vermiştir. B. 1933 te maden işçilerinde silikoz denilen hastalığı meydana getiren silis parçalarını maden ocaklarındaki havadan tecrit etmeğe yarıyan bir alet icat etmiştir. Bk. İNSULİN ve ŞEKER HASTALIĞI.

Sir F. G. BANTING

BANTING SİSTEMİ, William Banting (1797-1878) adında şişman bir İngiliz tarafından icat edilen zayıflama rejimi; Bantingizm veya Bantingcilik de denir. Bu zat 66 yaşında iken ekmek, yağ, süt, şeker, bira. çorba, patates ve fasulyeyi kendine yasak edip yalnız et, balık ve kızartılmış kuru ekmekle yaşıyarak epey zayıflamış, ve bu sistem, zamanında çok rağbet görmüştür Banting'in *A Letter on Corpulence, addressed to the Public* (Şişmanlık hakkında, halka hitap eden bir mektup) [1863] başlıklı bir risalesi de vardır.

BANTOCK [*bæntîk* ok.], **Sir Granville** (1868-1946), İngiliz kompozitör ve orkestra şefi. Yeni İngiliz musikisinin kurucularından sayılır. Eserleri folklor bakımından da dikkate şayandır. Konservatuvar tahsilini tamamladıktan sonra çalışkan bir meslek hayatı yaşamıya başlamış olan B. 1896 da bir opera orkestrasının şefliğiyle dünya turnesine çıkmış ve bir müzik dergisi çıkarmıştır. Muhtelif musiki okullarında dersler vermiş, Birmingham üniversitesinde profesör olmuştur. Genç İngiliz kompozitörlerinin eserlerini erkenden çaldırıp idare etmek hususunda büyük gayretleri görülmüştür. Büyük bir yekûn tutan eserlerinin başlıcaları şunlardır: 1 Senfoni, 2 senfonik şiir, (*Dante and Beatrice*, *Lalla Rookh*), 1 opera (*Salomon*), Elektra Macbeth sahne müzikleri. Muhtelif vokal, oda musikisi yazıları halk şarkısı koleksiyonları, v. b... Şark konulariyle de ilgilendi: *Mısır süiti; Omar Khayyam* [3 kısım 1906-1909]; *Hafız'dan 5 gazel* [bas sesi ve orkestra için 1904]; 6 takımlık *Songs of the East* (1 — Arap ezgileri; 2 — Japon ezgileri; 3 — Mısır ezgileri; 4 — İran ezgileri; 5 — Hint ezgileri; 6 — Çin ezgileri)... Hepsi yalnız İngiltere'de bir miktar ilgi toplamışlardı.

Sir G. BANTOCK

BANTU DİLLERİ [yerli dillerde: *ba - ntu* = adam lar], Afrika'da, gü eyde bazı adacıklar müstesna, Ümit Burnu'ndan ekvatorun kuzeyine. doğuda Tana Gölü'ne, batıda da Kamerun Dağları'na kadar yayılan bir alanda, Zenci (negroid) ırka mensup 50 milyonluk bir halk kütlesi tarafından konuşulan ve 366 dili içine alan bir dil ailesi. Gi-

ne Körfezi'ndeki Fernando Po Adası ile Afrika'nın doğu kıyıları açıklarındaki Komoro Adaları ve Madagaskar'ın kuzeybatı kısmı Bantu dilleri alanına dahildir. Kuzeydeki sınırı, karmaşık göçlerden dolayı kesin değildir. Bütün Güney Afrika yarımadasını kaplamış olan bu diller, Ekvator Afrikası'nın güneyinde konuşulan en büyük dil ailesini meydana getirmişlerdir. Bu dillere bu ad 1856 da Alman dilcisi W. H. I. Bleek tarafından verilmiştir; ondan evvel bunlara Güney Afrika Dilleri (South African Languages) denirdi.

«Bantu dilleri» deyimi sadece coğrafya veya etnograf yaya dayanan bir terim değildir. Bu ailenin menşe birliği ve vaktıyle bir ana Bantuca (Proto - Bantu, Ur - Bantu)nın yaşamış olduğu tesbit edilmiş, buna göre de bu dillerin mukayeseli gırameri yapılmıştır. Bantu gelenekleri bu dilleri konuşanların kuzeydoğudan güneye indiklerini söyler. Belki Bantu dilleriyle eski Hamî (Eski Mısır, v. b.) dilleri arasında bir yakınlık vardır (L. Homburger 1929). Aynı zamanda, bu dillerle Sudan - Guinea dilleri arasında da benzerlikler müşahede edenler ve her ikisine birden Zenci Afrika Dilleri (langues négro - africaines, Négro African Languages; bk. L. Homburger: *Les langues négro - africaines*, Paris 1941) diyenler vardır (L. Homburger 1913, 1941, M. Delafosse 1924, D. Westermann 1927). Bütün Afrika dillerinin esas birliğine inananlar da yok değildir (A. Trombetti: *Elementi di glottologia*, Bologna 1923. s. 24 - 38: «Il gruppo Bantu - Sudanese»; son olarak: O. Assirelli: *L'Afrique polygotte*, Paris 1950). Bir dilci (J. van Oordt: *The Origin of the Bantu*, Capetown 1907) de Bantu dillerini Ural - Altay dillerine yaklaştırmak istemiştir. Güneye doğru yaptıkları göç sırasında Bantu'lar, Hottentot'larla Cüce Zenci (négrille) lerden başka topluluklara raslamadıkları için, konuştukları dilin esas birliğini muhafaza edebilmişlerdir. Bugün güneybatıdaki komşuları Khoiñ (Hottentot ile Buşman), kuzeydekiler de batıda Bantuid, merkezde Sudan - Guinea, doğuda da Kuşî dillerdir. Bantuid (b, bk.) veya Yarı Bantu (Semi - Bantu) diller, karakter bakımından Sudan - Guinea dilleri ile Bantu dilleri arasında bir geçiş teşkil ederler. Bantu dillerininin en ilkel tipine, büyük göllerin etrafında yaşıyan kabilelerde, ayrıca da Kongo'larda, Zulu'larda, ve Herero'larda raslanmaktadır.

Bantu dillerinin sınıflanması: Bantu dilleri dilciler tarafından türlü şekillerde sınıflandırılmıştır. L. Homburger'ye göre: 11 grupta 83 dil; A. Drexel'a göre: 7 grupta 93 dil; H. H. Johnston'a göre: 366 dil. L. Homburger'ye göre (1924) bu ailenin iç bölümleri şöyledir: 1 — Kuzeydoğuda, Victoria Nyanza Gölü'nün kuzeybatısında: Ganda grupu 2 — Tanganyika Gölü'nün güneydoğusunda: Ruanda grupu; 3 — Kilima Njaro Dağları dolaylarında: Kuzeydoğu grupu; 4 — Doğu kıyılarında: Kuzey grupu; 5 — Doğu Afrika grupu; 6 — Portekiz Doğu Afrikası'nda: Güneydoğu Afrika grupu; 7 — Güneydoğuda: Zulu grupu; 8 — Zambezi'nin kuzeyinde: Merkez grupu; 9 — Zambezi ile Kalahari Çölü'nün batısında: Batı grupu; 10 — Kongo grupu; 11 — Kuzeybatı grupu. Bu grupların alt - bölümleri de vardır; meselâ Güneydoğu grupu ayrı ayrı fonetik karakteristiklerle a - Xosa (Kaffir) - Zulu, b - Chuana - Sotho. c - Tonga alt - gruplarına ayrılır (ayrıca bk. L. Homburger: *Le langage et les langues*, Paris 1951, s 67 - 77). L. Homburger, Bantu dillerine akraba olarak, Kamerun'un kuzeyinden Batı Afrika'nın güney kıyılarına kadar olan alanda yayılmış bulunan dilleri Batı Afrika Ailesi (famille ouest - africaine) başlığiyle ayırmıştır; bunlar. başkalarının Bantuid veya Yarı Bantu dedikleri dillerdir. F. N. Finck'e göre (1908) Bantu dillerinin sınıflanması şöyledir: A – Çevre bölümü (ilk göç): 1 — Güneydoğu, 2 — Kuzeybatı; B – Orta bölüm (ikinci göç): 1 — Doğu, 2 — Batı. A. Drexel (1923 - 24) da sınıflamayı şöyle yapmıştır: 1 — Kuzeybatıda: Teke grupu; 2 — Yine kuzeybatıda: Songo dili; 3 — Merkezde: Ndonga grupu; 4 — Kuzeydoğu kıyılarında: Sevahilî (Swaheli) grupu; 5 — Ortadoğuda: Konde grupu; 6 — Ortadoğu kıyılarında: Makua grupu; 7 — Güneydoğuda: Sotho grupu. Bu diller arasında geniş ölçüde konuşulanları şunlardır: Ganda, Kikuyu, Kongo, Luba - Lulua, Mbundu, Ngala, Nyanja, Sukuma - Nyamwezi, Ruanda - Rundi Sotho - Pedi - Chuana, Sevahilî. Swina - Karanga - Ndau. Zulu - Xosa. Bunlardan Sevahilî (yani «sahilde konuşulan»; Arap. *sahıl* = kıyı çoğulu *sevahıl*) dili, Zengibar Müslümanlarının dilidir, Arap harfleriyle yazılır, zengin bir edebiyatı vardır, ve bütün bu kıyılarda «geçer dil» (lingua franca) dir.

Bantu dilleri son olarak (T. Milewski 1948) şöyle sınıflandırılmıştır:

I. — *Kaga bölümü*. 1 - Masaba, Nyara, Wanga. 2 — Ganda, Sese, Soga. 3 - Tutsi (Tusi, Ruha).

II. — *Dia bölümü*: 1 — Nyari, Huku. 2 — Budu (Mabudu). 3 — Bira. 4 — Bali.

III. — *Roba bölümü*: 1 — Galoa. 2 — Nkomi. 3 — Rungu (Orungu). 4 — Mpongwe.

IV. — *Kuzey arkaik bölüm*: 1 — Bubi. 2 — Maka. 3 — Njem. 4 — Kele (Kuelle). 5 — Bakota. 6 — Kaka. 7 — Pende. 8 — Bisia (Balonga). 9 — Soko (Heso).

V. — *Güneybatı arkaik bölüm*: 1 — Herero. 2 — Ndonga (Ambo). 3 — Tauana. 4 — Kuanyama. 5 — Nyanyeka 6 — Mbundu 7 — Lujazi (Lucaze). 8 — Nyoka. 9 — Mbuella.

VI. — *Sambano bölümü*: 1 — Songo 2 — Kisama. 3 — Lunda. 4 — Yaka. 5 — Mbala. 6 — Kongo. 7 — Kuba. 8 — Songe. 9 — Tetela. 10 — Kusu. 11 — Lolo. 12 — Teke. 13 — Fang (Pangwe). 14 — Yaunde. 15 — Duala. 16 — Luba. 17 — Tumbwe (Tumba). 18 — Tembo. 19 — Ababwa.

VII. — *Tandatu bölümü*: 1 — Sevahilî (Swahili veya Suaheli). 2 — Shyangazija. 3 — Xinzuani. 4 — Dzalamo. 5 — Nika. 6 — Pokomo. 7 — Kamba. 8 — Kikiyu. 9 — Djaga. 10 — Pere. 11 — Guzii (Gizii). 12 — Koria. 13 — Nyamwezi. 14 — Rundi. 15 — Ruanda. 16 — Nyaturu. 17 — Gogo. 18 — Sagara. 19 — Hehe. 20 — Bena.

VIII. — *Güneydoğu arkaik bölüm*: A – Konde-Makua dilleri: 1 — Tabwa. 2 — Lungu. 3 — Emba. 4 — Mambwe. 5 — Fipa. 6 — Unga. 7 — Bisa. 8 — Lala. 9 — Lamba. 10 — Kinga. 11 — Pogoro. 12 — Matumbi. 13 — Mwera. 14 — Konde (Ndonde). 15 — Mavia. 16 — Yao. 17 — Makua. 18 — Chwabo. 19 — Lombwe. 20 — Nyanja. 21 — Chewe. 22 — Podzo. 23 — Sena. 24 — Shona. 25 — Rozwi 26 — Subiya. B – Nguni-Sotho dilleri: 1 — Xosa (Cafre, Kaffir). 2 — Zulu. 3 — Swazi. 4 — Tebele (Ndebele). 5 — Chuana. 6 — Sotho. 7 — Venda. 8 — Tonga (Ronga). Ayrıca bk. AFRİKA, Etnografik harita.

Bantu dillerinin yapısı: *Fonetik:* Bantu dilleri, bol vokallerle konuşulan ve net olarak telâffuz edilen dillerdir.

Her hece bir vokalle biter, nazal + konson, ve konson + w (veya y) gruplarından başka konson gruplarına raslanmaz. Yabancı asıllı kelimeler bile bu esasa tabi tutulur: İngilizceden alınan *silver* (=gümüş), *silivera*, *Christ* (= Hıristos, İsa) da *Kirisiti* şeklinde söylenir. N- ve m- ile başlıyan kelimeler pek çoktur: Sevahilî *mbuzi* = keçi, *ngoma* = dans, gibi. Çok heceli kelimelerde vurgu, sondan bir evvelki heceye raslar; ek alan kelimeler vurgularını bu esasa göre değiştirir, meselâ Sotho *ku-tanda* = sevmek, *ku-tandana* = sevişmek. Vokaller basittir: a, e, i, o, u; e ile o genel olarak açık iseler de, birçok yerlerde kapalı değerlerine de raslanır; ö ile ü gibi katışık vokaller nadirdir; meselâ Herero diyeleğinde ü vardır. Bantu dillerinin birçoğunda entonasyon ve müzikal ton bakımından vokaller arasında bir «karşıtlık» (opposition) esası vardır: a^1 = yüksek tonlu a; a_1 = derin tonlu a; ă = yükselen tonlu a, gibi. Bu karşıtlık anlam farkı da yapar; meselâ Duala dilinde *mba*^{1} = ben, *mba*$_1$ = sis, *mbă* = reçel. Bu dillerde vokal uyumu (harmonie vocalique) esası da önemli bir rol oynar: bütün fiil kökleri iki hecelidir ve çok kere vokal uyumuna tabi olurlar, meselâ Kuanyama *ende* = gitmek, *piti* = çıkmak, *longo* = çalışmak, *kulu* = büyümek.

Konson sisteminde şu sesler vardır: patlayıcılardan p t, k ile b, d, g; nazallerden m, n, ñ (ön damaktan), ŋ (ard damaktan); akıcılardan l (bazı yerlerde r) yarım vokallerden w ile y; sızıcılardan s, z, ş, (= š), j (= ž); afrike (b. bk.) lerden ç (= č), c (= dž) t͜s, d͜z. Palatal k′ ile g′, gutural ḫ ile ġ, interdental *th* ile *dh*, ayrıca da h, f, p^h, t^h, v seslerine ancak diyeleklerde raslanır. Konsonlar arasında, belli şartlar altında alternans (b. bk.) esası vardır; meselâ vokalden sonra gelen w, l sesleri yerine, nazal bir önekten sonra b, d sesleri bulunur: Yao dilinde *a tu-wonile* = bizi gördü'ye karşılık *a m-bonile* = beni gördü; *a tu-lolite* = bize baktı'ya karşılık *a n-dolite* = bana baktı, gibi. Birçok diyeleklerde, kelime kökünün sonundaki konson, sonek olarak gelen vokalin -a, -o, veya -i, -u olduğuna göre değişir, meselâ Ganda *ku- longoka* = temiz olmak, *longofu* = temiz; Subiya dilinde *subila* = kızarmak, *subidi* = kızardı.

Bantu dillerinin karşılaştırılmasından, vaktiyle Bantu ana dilinde şu fonemlerin bulunmuş olduğu anlaşılmıştır: 4 ötümsüz (sourd) patlayıcı: *p, *t, *k′, *k; 4 ötümlü (sonore) patlayıcı: *b, *d, *g′, *g; 4 nazal: *m, *n, *ñ, *ŋ; ve en az 7 vokal: *a, *o̜ (açık), *ę (açık), *ọ (kapalı),*ẹ (kapalı), *i, *u (son ikisi belki diftong). Bu dillerin fonetik evrimi de şu kurallara göre olmuştur: 1 — Her konsonun kapantı derecesi, bitişiğindeki vokalin kapalılık derecesiyle assimile edilmiştir; 2 — Kapalı bir vokalin bitişiğinde bulunan ötümlü bir konson kapantı derecesini muhahafaza etmiş, fakat başka hallerde kapantı derecesine göre zayıflamıştır, meselâ Sotho *lema* = tarla sürmek. fakat Tonga *rima*, çünkü i ile r sesleri e ile l den daha kapalıdır; r sesi bazan d. bazan da t ile alternans (b bk.) yaptığı için, yarı-kapantılı diş konsonu sayılmalıdır: Galoa *tonda* = sevmek, *ronda* = sev, gibi. Kelime başlarında veya vokaller arasında k, p, f gibi ötümsüz sesler bazı diyeleklerde h nefes sesine çevrilmiştir, Nyoro *ku - kama*, Sotho *ho - hama* = sağmak. gibi. Bantu ailesinin periferik üyelerinden birçoğu, komşu dil ailelerinin etkisi altında kalmışlardır. Meselâ Zulu grupuna Hottentot ve Buşman dillerinde bulunan şakırtı (click, Schnalz) sesleri geçmiştir. Batıda bulunan gruplarda, Batı Afrika dillerinin bir özelliğini teşkil eden kp ve gb gibi konson gruplarına raslanmaktadır.

Morfoloji ve sintaks: Bantu kelimeleri bir kökten ve buna katılan bir önek veya sonekten meydana gelir; gramatikal değeri çok açık olan bu ekler bütün ailede vardır. Köklerin çoğu konson+vokal+konson, veya konson+vokal+nazal+konson, bazısı da vokal+konson+vokal+konson veya konson+vokal tipindedir: Duala *lom-* = göndermek, *tond-* = sevmek, *alab-* = yaymak, *be* = olmak, gibi. Konson+w+vokal+konson tipindeki kökler aslî değildir, meselâ Yao *kwela* = yükselmek, çıkmak.

Sonekler, kökün değerinde bir değişiklik yapar. önekler ise daha çok kip (siga) ve münasebetleri gösterir, meselâ Duala *u-tand-a* (= severdin ve seviyorsun) fiilinde u- öneki geniş zaman tekil ikinci şahıs ekidir, -a soneki ise devam kavramını anlatır. Aynı şekilde -i soneki bitmişliği veya edinilmiş bir durumu bildirir, ve buna göre mo-/mu- önekiyle kullanıldığı zaman, köke «yapan, eden» fikrini ekler. meselâ Sotho *ho laela* = emretmek, *mo-laeli*= âmir, Nganja *ku-sula* = demir dövmek, *m-suzi* = demirci. Birçok sonekler fiillerde aspekt (b. bk.) farkı yapar: 1 — Direktif - relatif aspekt için -ela. meselâ Sotho *lula* = oturtmak, *lulela* = birini beklemek için oturmak; 2 — Kausatif aspekt için -isa, meselâ Sotho *lula* = oturmak *lulisa*= oturtmak; 3 — Resiprok aspekt için -ana, meselâ Sotho *opa* = vurmak, *opana*= vuruşmak; 4 — Statif - passif aspekt için -eka/-eha, meselâ Sotho *ho - hlomp*^{h}*a* = hürmet etmek, *hlomp*^{h}*eha* = muhterem olmak, Ganda *ku-laba* = bulmak, *ku - labika* = bulunmak. Bu soneklerin sırasiyle -ola, -osa, ve -oka şekillerinde birer inversif'leri, yani hareketin aksini gösteren (négatif değil) çeşitleri de vardır, meselâ Sotho *hata* = tepinmek, *hatola* = tepinmeyi durdurmak, Sevahilî *fumba* = kilitlemek, *fumbuna* = açmak. Fiilden sıfat (-e) ve isim (-o) türeten, doğrudan doğruya nitelik sıfatı ve nitelik ismi yapan (-u), fiillerin -di'li geçmiş zamanında kullanılan (-ile) sonekler de vardır: Sotho *kale* = eski, eskimiş, *ho - it*^{h}*ata* = sevmek, *t*^{h}*ato* = sevgi, Sevahilî *ki-pofu* = körlük Sotho *se-fofu* = kör, *o bonile* = gördü. Bu misallerden anlaşılıyor ki, Samî dillerde olduğu gibi, anlam değişikliğini yapan ses unsurları başlıca vokallerdir; konsonlar kökün ve kelimenin yalnız iskeletini teşkil ederler: Sotho *o bonile* = gördü, *o bonela* = bakar, *ho - finella* = düğümlemek, *ho - finolla* = düğümü çözmek.

Öneklere gelince, bunlar Bantu dillerinin esaslı bir karakteristiğidir, okadar ki bu dillere «önekli diller» (langues à préfixation) denilmiştir. Önekler 3 grupa ayrılır: 1 - Birinci ve ikinci şahıs zamirleri, 2 — Nazal sesli önekler, 3 — Nazal sesleri olmıyan önekler (üçüncü şahıs zamirleri). 1. ve 2. şahıs zamirleri önekleri hem özne (fail), hem nesne (meful) değeriyle kullanılabilir: 1. şahıs tekil (müfret)*me/*ni, çoğul (cemi)*to/*tu, 2. şahıs tekil*go/*gu, çoğul*mu/*nu. nesne olarak da*ko/*ku. Nazal önekler (*mo - /*mu - ,*me - /*mi - ,*ma - ,*n) isimleri sınıflıyan eklerdir (bu dillerde gramatikal cins yerine kelime «sınıf» [classe] ları vardır, ve bundan dolayı bu dillere «sınıflayıcı diller» [langues à classes. Klassensprachen] de denmiştir) : *g′o kökünden olma zamir alan isimlerde. insan için mo - /mu - (çoğul: ba -), meselâ Ganda *mu - ntu*, Sevahilî *m - thu* = adam, çoğulu: *ba - ntu* ve *wa - thu;* *go kökünden olma zamir olan isimlerde eşya için yine mo - / mu - (fakat çoğulu: me - /mi -) : Sotho *mo - no* = parmak, çoğulu: *me - no*, Nyamwezi *mu - ti* = ağaç, çoğulu: *mi-ti;*

*g'a kökünden olma zamir alan isimlerde topluluk (genel olarak çift şeyler) için ma - (tekil: *de - kökünden olma le - /li -): Sotho *ma - naka* = boynuzlar, tekil: *le-naka,* Bisa *ma - tama* = yanaklar, tekil: *li - tama;* *g'e kökünden olma zamir alan isimlerde hayvanlar ve fiilden türemiş isimler için ni - /n - (labial önünde: m - ; çoğulda di - /li katılır): Ganda *n - koko* = tavuk, *m - buzi* = keçi, *n - yota* = yıldız, çoğulu *di - n - yota,* Sotho *li - tlou* = filler; çoğul şeyler için *din kökünden olma n - (tekili: *do - kökünden olma lo - /lu -): Nyamwezi *n - zwili* = saçlar, *lu - zwli* = tek bir saç; imal edilmiş şeyler için *ke kökünden türemiş ki - /se - /şi - (çoğul: *bi kökünden olma bi-/vi - /fi-): Subiya *şi - ntu* = şey, çoğulu: *bi - ntu,* Nyamwezi *ki-neneko* = bardak, çoğulu - *fi - neneko;* fiil mastarları için *ko kökünden olma ku - /ho - : Ganda *ku - lagira* = emretmek, Sotho *ho - bono* = görmek (bu ek lokatif öneki olarak da kullanılır, meselâ Sevahilî *ku - le* = orada, dışarıda; belki ilkin doğrultu gösteren bir zarftı, krş. İng. *to go* = gitmek); küçültme eki olarak ka - (çoğul: tu -): Ganda *mu - ntu* = adam, *ka - ntu* = küçük adam, çoğulu *tu - ntu;* mücerret kavramlar için *bo kökünden bu - / vu - : Ganda *bi* = kötü, *bu - bi* = kötülük, *genda* = seyahat etmek, *vu geni* = seyahat; bunlardan başka, büyültme (augmentatif), kemleme (péjoratif) v. b. önekler de vardır; «bu sınıf önekleri» nin sayısı dillere göre 17 - 23 tür; bazı diyeleklerde *mo ve *po esaslı lokatif edat(préposition)lar, önek gibi de kullanılabilir. Bantu dillerinde işaret (démonstratif) zamirleri ve zarfları pek çoktur. Üçüncü şahıs zamirleri, nazal sesleri olmıyan öneklerdir; bunlar **g'o*, **go*, **g'e*, **g'a* **di*, **de*, **do*, **ke*, **ko*, **ka*, **bi*, **bo*, ve **tu* köklerinden türemişlerdir, ve pek çok şekilleri vardır. Bu zamirler gerek özne ve nesne olarak, gerekse fiil - isimi vasıflandırmak için kullanılırlar, meselâ Sotho *le bona* = o görür, *le - bone* =mum, yani gördüren araç. Bk. SINIFLAYICI DİLLER.

Bantu dillerinde isimle fiil, ve fiille sıfat arasındaki fark, Avrupa dillerindeki gibi değildir: asıl hareketin tarifi tam bir fiil cümlesiyle, hareketi yapanın durumu ise isim cümlesini andıran müsned ve haber (attribut, b bk.) cümlesiyle anlatılır, meselâ Nyarwanda *ba mu bwira* = ona dediler, fakat *mmaze kupfa* = öleceğim (tam tercümesi: ölmeyi bitirmiş olacağım), aynı şekilde Xosa *u ya lila* = ağlıyor (tam tercümesi: ağlayıcıdır). Böyle olmakla beraber, nazal sesli öneklerle, -o ve -u sonekleri hemen daima nominal bir esası gösterir. özne şahıs zamiri ve pronominal önek (*g'o, *g'e, *g'a esaslı) alan şekiller de verbal bir esasa işaret ederler, meselâ Sotho *mpho* = vergi, hediye, *ofa* = verdi, vermiştir, *molaeli* = şef, komutan, *re laela* = emrederiz, Ganda *omutego* = tuzak, *ku - tega* = tuzak kurmak, *tegevu* = zeki, *tegera* = anlıyoruz. Öneki olmıyan ve -a sonekiyle kullanılan bir şekil daima olumlu emir kipinde bir fiildir, Sotho *lya* = ye *mala* = bitir, gibi. Nazal sesli olmıyan bir öneki bulunan veya - e/- a ile biten kelimelerin değeri, yani verbal veya nominal oluşu, ancak sintakstan belli olur. Sıfat kavramlarının çoğu bu dillerde fiillerle anlatılır: «ak saçlı adam» anlamına Tonga *muntu ua ka tuba ku matue* = başının üstü ağarmış adam, «cesur bir adam» anlamına Nyarwanda *umuntu womutima* = kalbi olan adam. Nitelik sıfatları, bağlı bulundukları ismin önekini alırlar ve isimden sonra gelirler: Sevahilî *m - thu m - zuri* = güzel adam, çoğulu: *wa - tu wa - zuri* (- *zuri* = güzel). «Sınıflayıcı önek» ler de, ismin sınıfına göre, isme bağlı öbür kelimelere de takılır: Ganda *ekibya kino ekibi* = bu kötü çömlek, *ebibya bino ebibi* = bu kötü çömlekler, Sevahilî *wa - thu wa tatu* = üç adam, *mi - ti mi - tatu* = üç ağaç.

Tam bir isim çekimi yoktur. Özne hali ile nesne hali, kelime sırasından belli olur: özne fiilden evvel, nesne de sonra gelir. Biricik hal, lokatif halidir: Sevahilî *numba - ni* = evde. İsim tamlaması (-in hali, genitif)nda tamlıyan isim veya zamir, tamlanan isimden sonra gelir ve ikisi arasına, başında bu ismin önek zamiri bulunan -a (< *g'a) bölücüğü konur: Sevahilî *ki-su tya* (< *ki* + *a*) *m-zungu* = Avrupalının bıçağı (*ki - su* = bıçak. *m - zungu* = Avrupalı), çoğulu: *vi - su vya m - zungu,* Ganda *omuti gwa nge* = ağacım (*omuti* = ağaç, *nge* = benim), çoğulu: *emiti gya nge.*

Bantu dillerinde müstakil şahıs zamirleri varsa da (meselâ Sevahilî: *mimi* = ben, *wewe* = sen, *sisi* = biz, *nyinyi* = siz; ayrıca iyelik possessif sonekler de vardır), fiilden evvel şahıs önekleri kullanılır, *ni. u, tu, m,* gibi, meselâ Sevahilî *u ta penda* = seveceksin. Cümlenin başında özne isim bulunsa dahi, fiilden evvel bir üçüncü şahıs özne zamiri konması, fiilden sonra bir nesne isim bulunsa dahi fiile önek olarak bir üçüncü şahıs nesne zamirinin katılması şarttır: Sevahilî *kiti ki ta anguka* = iskemle düşecektir (tam tercüme: iskemle, o düşecektir), Tonga *balavu babaluma bantu* = aslanlar adamları yediler (tam tercüme: aslanlar, onlar onları yediler adamlar); buna göre fiil, asıl özne ile asıl nesne arasında yer alır. Soru zamirleri cümlenin sonuna konur: Sevahilî *a-me ku - fa nani* = kim öldü?

Fiilin gövdesi, çekimde şahıslara göre değişmez; şahıs farkı zamirlerle gösterilir: Sehavilî tekil 1. *ni na anguka* = düşüyorum, 2. *u na anguka,* 3. *a* (veya *ki, u,* v. b.) *anguka,* çoğul 1. *tu na anguka.* 2. *m na anguka,* 3. *wa* (veya *vi, i,* v. b,) *na anguka.* Kip ve zaman farkı eklerle veya yardımcı fiillerle ayırt edilir: Sevahilî *ni - na - penda* = seviyorum, *n - a - penda* = severim, *ni - li - penda* = severdim, seviyordum, *n - ali - penda* = sevdim, *ni - ka - penda* = neticede sevdim. *ni - me - penda* = sevmişim *ni - ta - penda* = seveceğim, *ni pende* = seveyim, sevsem, *ni - ya - po - penda* = eğer seversem; passif -*wa* ekiyle yapılır: *na - pendwa* = seviliyorum. Olumlu (positif) ve olumsuz (négatif) fiil şekilleri arasındaki fark kesindir: Sukuma *a li tula* = vuruyor, *a tu tula* = vurmuyor, *a turire* = vurdu, *a ta turire* = vurmadı, gibi.

Bantu dillerinin çoğunda sayı adları on esaslı (décimale) sisteme göre ise de, 6'yı 3 + 3 veya 5 + 1, 7'yı 5 + 2, 8'i 4 + 4 9'u da 10 - 1 şeklinde sayan diller de vardır.

Bibliyografya: W. H. I. Bleek: *A Comparative Grammar of South African Languages,* 2 cilt, Londra 1862-1869. G. De Gregorio: *Cenni di glottologia bantu,* Torino 1882. J. Torrend: *Comparative Grammar of the South African Bantu Languages,* Londra 1894, bitmemiştir. C. Meinhof: *Grundriss einer Lautlehre der Bantusprachen,* Leipzig 1899, 2. bas. Berlin 1910; aynı yazar: *Grundzüge einer vergleichenden Grammatik der Bantusprachen,* Berlin 1906. G. L. Bates: *Handbook of Bantu,* Londra 1904. E. Jacottet: *Bantu Phonetics,* Lovedale 1907. F. N. Finck: *Die Verwandtschaftsverhältnisse der Bantusprachen,* Göttingen 1908. L. Homburger: *Etude sur la phonétique historique du Bantou,* Paris 1913; aynı yazar: *Les langues Bantou* (A. Meillet - M. Cohen'in «Les langues du monde»

adlı eserinde, Paris 1924, s. 561-588). Sir H. H. Johnston: *Comparative Study of Bantu and Semi-Bantu Languages*, 2 cilt, Oxford 1919-1922. A. Werner: *An Introductory Sketch of the Bantu Languages*, Londra 1919; aynı yazar: *Structure and Relationship of African Languages* Londra 1930. W. Bourquin: *Neue Ur-Bantu Wortstämme*. Berlin 1923. A. Drexel: *Die Bantu-Sprachen* («Anthropos» dergisindeki [cilt XVI - XVII, Viyana 1923/24] «Die Gliederung der afrikanischen Sprachen» adlı yazısında, s. 26-39). W. Schmidt: *Die Bantu-Spra·hen* (müellifin «Die Sprachfamilien und Sprachenkreise der Erde» adlı eserinde, Heidelberg 1926, s. 85-92). N. J. van Warmelo; *Die Gliederung der südafrikanischen Bantusprachen*, Berlin 1927 D. Westermann: *Die westlichen Sudansprachen und ihre Beziehungen zum Bantu*, Berlin 1927. E. Kieckers: *Der Bantusprachstamm* (müellifin «Die Sprachstämme der Erde» adlı eserinde, Heidelberg 1931, s. 144-153). A. N. Tucker: *The Eastern Sudanic Languages*, Londra 1940. L.- B. de Boeck: *Premières applications de la géographie linguistique aux langues bantoues*, Bruxelles 942. T. Milewski: *Zarys językoznawstwa ogólnogo*, kısım 2, bölüm 1: *Romieszczenie języków*, Lublin - Kraków 1948 s. 111-134: *Rodzina bantuidalna;* kısım 2, bölüm 2: *Atlas*, harita No. 26. G. van Bulck: *Manuel de linguistique bantoue*, Bruxelles, 1949. Bk. BANTUİD DİLLER.

BANTUİD DİLLER, Batı Afrika'da Gine Körfezi'nden Dakar'a kadar yayılan bir bölgede Sudan - Guinea dilleri arasında serpili olarak, Doğu'da 'Güney Kordofan'-da) da adacıklar halinde yaşıyan bir dil topluluğu; Bantumsu diller. Bantu (b. bk.) dillerinde görülen bazı karakteristikleri gösterdikleri için, bunlara «Yarı Bantu» (Semi - Bantu) dilleri de denmektedir. Sudan - Guinea dilleri ile Bantu dilleri arasında bir geçiş teşkil ettikleri için de bazı dilciler bunlara «Sudan karışık dilleri» (Sudanische Mischsprachen) adını vermişlerdir. Başkaları, coğrafyaya dayanan «Batı Afrika dil ailesi» (famille ouest - africaine) deyimini üstün tutmuşlardır. Sudan - Guinea dilleri ile Bantu dillerinin menşe birliğini kabul edenler için bunlar «Zenci - Afrika dilleri» (langues négro - africaines, Negro languages, Negersprachen języki negryckie) ndendir. Bk. ZENCİ - AFRİKA DİLLERİ ve SUDAN - GUİNEA DİLLERİ.

Bantuid dillerin esasını Bantu dillerinden görenlere göre, her iki ailenin de müşterek anası olan Ana Bantuca (Ur - Bantu), eskiden Doğu ve Orta Sudan'da, yukarı Nil vadisiyle Çad Gölü'nün çevreğinde yaşamış, oradan güneye ve batıya doğru göç etmiştir. Bu ana yurt Bantucasının kalıntılarına bugün Güney Kordofan'da Bantu ve Bantuid ailelerinin doğu bölümlerinde raslanmaktadır. Ana yurttan ayrılan Bantu (Bantuid dahil) dilleri bir süre Orta Sudan'-da birliklerini muhafaza ederek aynı şekilde gelişmişler. sonra şimdiki Bantuid dillerin Kwa kolu bu kütleden ayrılarak Batıya, Atlas Okyanusu'na doğru yol almış ve yabancı (Sudan - Guinea) dillerle karışmıştır. Ana kütlenin gramer sistemi bir süre daha müşterek olarak gelişmeğe devam etmiştir. Bazı sayı adları, kelimeleri sınıflıyan önek sistemi, cümlede nominal öneki öbür üyelere de ekleme kuralı bu devirdendir. Sonra, kuzeyden gelen göç baskısı üzerine kütle ikiye ayrılmış, kollardan biri batıya doğru ilerliyerek Bantuid dillerin ağırlık merkezini teşkil eden Batı grupunu meydana getirmiş, öbür kol da ekvatoru geçerek güneye doğru inmiştir. Bantu denilen aile işte bu ikinci koldur; ilk göçten sonra Bantucanun teşekkül ve dağılma merkezi Kongo'nun kuzeyinde Atlas Okyanusu'ndan yukarı Nil vadisine kadar uzanan bölge, bu yurdun asıl ocağı da Ubangi Nehri çevreğidir. Başka bir görüşe (A. Drexel 1923 - 24) göre, Bantuid diller sonradan Bantulaşmış diller olup iki tip gösterir: 1 — Yükselen, gitgide Bantulaşan tip (Proto-Bantu), 2 — Alçalan, soysuzlaşan ve gitgide Bantuluğunu kaybeden tip (Post - Bantu). Bir de, üçüncü tip olarak, ek mekanizması bakımından aslî olarak değil, sadece görünüşte Bantucaya benziyen tip vardır. Bu teoriye göre, Bantu merkezi Kuzeybatı Afrika'dır, Bantulaşma hareketi orada başlamış, güneydoğuya doğru yayılmış, kuzeydoğuya, Kordofan'a doğru da önemsiz bir kol salmıştır. Buna göre Bantuid diller, Bantu dillerinin güneyden kuzeybatıya doğru yaptıkları akının kalıntıları değildir.

Bantuid diller, Bantu dilleri gibi, «sınıflayıcı diller»(langues à classes, Klassensprachen) dendir. Ancak, Bantu dillerinde bu isim sınıflaması yalnız öneklerle yapıldığı halde(bk. BANTU DİLLERİ), Bantuid dillerde, meselâ Ful dilinde, bu maksat için sonekler de kullanılır. Bu «sınıflama» sistemi, gerek Bantu gerekse Bantuid dillerinden bazı Sudan - Guinea dillerine de geçmiştir; bk. SINIFLAYICI DİLLER. Bantu ile Bantuid diller arasındaki başlıca farklar şu üç noktada toplanır: 1 — Bantu dillerinde bütün heceler açık olduğu, yani yalnız vokalle bittiği halde, Bantuid dillerde kapalı da olabilir; bunlarda konsonla biten tek heceli birçok kelimeler de vardır, meselâ Bulom dilinde *mot* = adam *nkom* = esir, *nkes* = kuş. 2 — Bantu dillerine bakarak, önekler daha az, önek sistemi de karışıktır. 3 — Bantu dillerinde nominal ve verbal şekillerin karışık olmasına karşılık, Bantuid dillerde fiil şekilleri çok kesin ve nettir; bunlar hem sonek hem öneklerle yapılır, meselâ Bulom *ma boya esae* = işi yaptım, *me boban esae* = işi birkaç gün evvel yaptım, *bo* = yapmak.

Bantuid dillerin sınıflanması: Bantu dillerinde olduğu gibi Bantuid dilleri de türlü şekillerde sınıflandırılmıştır. M. Delafosse (1924) Bantuid dillerin büyük bir kısmını Sudan - Guinea dilleri ailesi içinde sınıflamıştır. H. H. Johnston (1919 - 22), «Yarı Bantu» ailesine 87 dil almış, A. Drexel (1923 - 24) ve ona bakarak W. Schmidt (1926) ile E. Kieckers (1931) da bu dillerin ana bölümlerini şöyle ayırmışlardır: 1 — Kuzey grupu: 20 dil, 2 — Kuzey Merkez grupu: 12 dil, 3 — Güney Merkez grupu: 31 dil, 4 — Güney veya Togo grupu: 14 dil, 5 — Doğu veya Kordofan grupu: 10 dil; hepsi 87 dil. Başka bir sınıflamaya (J. Czekanowski 1924, T. Milewski 1948) göre, bu dillerin tablosu şöyledir:

I. — *Doğu (Kordofan) grubu:* A — Güney bölümü: 1 — Tagoy. 2 — Tumale. B- Merkez bölümü: 1 — Kanderma. 2 — Sheibun (Şeybun). 3 — Kawama. 4 — Lumun (Luimun). C — Kuzey bölümü: 1 — Talodi. 2 — Eliri. 3 — Lafofa. 4 — Tumtum.

II. — *Kwa (Manfu) grupu:* A — Nupe — Ibo bölümü: 1 — Gbari (Gwari). 2 — Nupe. 3 — Ibo. B — Edo — Yoruba bölümü: 1 — Yoruba. 2 — Gara (Igara). 3 — Kukuruku (Seso). 4 — Sobo. 5 — Edo. C — Lagunas dilleri: 1 — Mekyibo. 2 — Abure. 3 — Mbato. 4 — Eberie 5 — Alagian. 6 — Avikam. 7 — Attie. 8 — Abe. 9 — Ari. Ç — Ewe — Tshi bölümü: 1 — Ewe. 2 — Gan. 3 — Guang. 4 — Tshi (Çi). 5 — Ani — Baule. 6 — Anufo. D — Batı bölümü: 1 — Bete. 2 — Dida. 3 — Bakwe. 4 — Tewi. 5 — Grebo. 6 — Kru. 7 — Sapo. 8 — Sikon. 9 — Basa. 10 — De.

III. — *Batı grupu:* A—Benue Irmağı bölümü: 1 — Ibibio. 2 — Efik. 3 — Korop (Ododop). 4 — Nde. 5 — Ekoi (Nkumm). 6 — Ekuri. 7 — Mmembe. 8 — Yalu. 9 — Boki. 10 — Munshi (Tivi). 11 — Jarawa (Djarawa). 12 — Kambera. 13 — Dekakari. B—Togo bölümü: 1 — Güney alt—bölümü: a—Logba. b—Avatime. c—Nyangbo ç—Tafi. 2 — Merkez alt—bölümü: a—Bowili b — Akpafu. c—Santrokofi. ç—Likpe. d—Tetamang. e—Ahlo. 3 — Kuzey alt bölümü: a—Lefana. b—Boro. c—Kposso. ç—Kebu. d—Adele. C—Volta Irmağı bölümü: 1 — Barba. 2 — Gurma. 3 — Mosi dilleri: a—Mosi. b—Mamprusi. c—Dagomba. ç—Wala. d—Birifor. 4 — Grusi dilleri: a—Grusi. b—Bobo. c—Ninige. ç—Nunuma. d—Sisala. e—Kasena. f-Dian. g—Gan. h—Lobi. ı—Kulango. 5 — Tem (Tim). 6 — Senufo. Ç—Atlantik bölümü: a-Adiukru. b—Gola. c—Kisi (Gizi). ç—Bulom d—Limba. e—Temme (Timne). f— Baga. g—Landoma. 2 — Kuzey alt—bölümü: a—Nalu. b—Konyagi. c—Basari. ç—Biafarda. d—Balante. e—Diola. f—Serar. g—Wolof. 3—Ful (Fulbe, Peul). Ayrıca bk. AFRİKA, Etnografik harita.

Bibliyografya: W. H. Migeod: *The Languages of West—Africa*, 2 cilt, Londra 1911-1913. D. Westermann: *Die Sudansprachen*. Hamburg 1911; aynı yazar: *Die westlichen Sudansprachen und ihre Beziehungen zum Bantu*. Berlin 1927. Sir H. H. Johnston: *Comparative Study of Bantu and Semi-Bantu Languages*, 2 cilt, Oxford 1919-1922 N. W. Thomas: *Semi-Bantu* («Man» dergisinde, cilt XXI [1921] s. 8 ve devamı). A. Drexel: *Die Gliederung der afrikanischen Sprachen* («Anthropos» dergisinde cilt XVI-XVII [1921-1922]. s. 73-108; XVIII-XIX [1923-1924], s 12-39; XX [1925] s. 210-213 ve 444-460). J. Czekanowski: *Forschungen im Nil-Kongo Zwieschengebiet*, Varşova 1924. M. Delafosse: *Les langues du Soudan et de la Guinée* (A. Meillet-M Cohen'in «Les langues du monde» adlı eserinde, Paris 1924, s. 463-560) W. Schmidt: *Die Bantuiden-Sprachen* (müellifin «Die Sprachfamilien und Sprachenkreise der Erde» adlı eserinde, Heidelberg 1926, s. 110-114). A. Werner: *Structure and Relationship of African Languages*. Londra 1930. E. Kieckers: *Die Bantuiden Sprachen* (müellifin «Sprachstämme der Erde» adlı eserinde, Heidelberg 1931, s. 165-168). C. Meinhof: *Die afrikanischen Klassensprachen in ihrer Bedeutung für die Geschichte der Sprache* («Scientia» dergisinde, eylül 1931, s. 165-173). O. Assirelli: *Africa Polyglotta*, Bologna 1938; Fr. terc. Paris 1950 A. N. Tucker: *The Eastern Sudanic Languages*, Londra 1940. L. Homburger: *Les langues négro-africaines*, Paris 1941. T. Milewski: *Zarys językoznawstwa ogólnego*, kısım 2 bölüm 1: *Romieszczenie języków*, Lublin-Kraków 1948, s. 111-134: *Rodzina bantuidalna;* kısım 2 bölüm 2: *Atlas*, harita No. 26.

BANTU'LAR, Afrika'nın güneyinde bir taraftan ekvatorun 2 derece kuzeyinden Kap'a; diğer taraftan Zambezi ile Kunene arasında uzanan geniş alana yayılmış bulunan birçok ka·ile gruplarını ihtiva eden zenci topluluğun adı.

Bantu topluluğuna giren gruplar arasında beden karakterleri bakımından tam bir benzerlik veya ırki birlik yoktur. Aksine, B. çok çeşitli tipleri ihtiva ederler. Bunun başlıca sebebi Bantu kavimlerinin çok geniş bir sahaya yayılmış bulunmaları, bu itibarla da yabancı unsurlarla karışmış olmalarıdır. Bu karışma hususiyle, kuzeyde Habeş ve Cüce Zenciler'le, güneyde Buşman ve Hottentot'larla olmuştur.

Bantu kavimlerini tanımış olan birçok seyyah, bunların beden karakterlerinin Cüce Zenciler'den çok, Avrupalılar'ınkine benzediğini görmüşlerdir. Keza Bantu kavimlerinin bazı âdet ve gelenekleri (sünnet merasimi gibi) Kuzey Afrika kabilelerinin âdet ve geleneklerine benzemektedir. Bütün bu meseleler henüz tamamiyle aydınlanamamış olmasına rağmen B.ın Kuzey menşeli olduğunu hissettirmektedir.

BANTU (Sevahilî kadını)

G. Fritsch, emin bir kaynağa dayanarak Finko kabilelerinin bazı yazılı vakıaların haritasını muhafaza ettiklerini kaydediyor; fakat uzun mu arebeler sırasında bunlar kaybolmuştur. Bu da B.ın birçok kıymetlerini kaybederek alçalmıya doğru gittiklerini göstermektedir. Gerçekten Bantu grupuna giren kavimlerin antropolojik kuvvetleri de Cüce Zenciler'inkinden oldukça farklıdır.

BANTU (Zulu erkeği)

Çeşitli gruplar arasındaki kısmî ayrılıklar bir tarafa bırakılırsa B.ın beden karakterlerin şöylece tesbit etmek mümkündür: Boları. genel olarak, ortanın üstünde veya uzurdur (kuzeydoğudan güneybatıya doğru: 1,82-1,59 m); tenleri Cüce Zenciler'e bakarak daha açık, yani tam siyah olmayıp koyu bronz rengindedir. Saçları kıvırcık (crépu)tır. Burunları düz ve oldukça mütebariz, ağızları küçük dudakları kısmen incedir. Başları dolikosefal (uzun kafalı; baş karinesi: 72,50-78,00) dir. Alınları yumru (bombé) ve yüz fazla prognat (üst çenenin öne fırlaklığı) değildir. Steatopiji ilyelerin yağ toplaması) yoktur; fakat basenleri genişçedir. Vücutları atletik ve kuvvetlidir.

Bu karakterler umumidir. Şüphesiz muhtelif gruplar arasında hele kuzeydoğudan güneybatıya doğru bu fark göze batacak bir manzara arzeder.

B., genel olarak, üç büyük grupa ayrılırlar: Batı B.ı, Doğu B.ı ve Güney B.ı. Sınıflama ayrıntıları için bk. BANTU DİLLERİ.

B.ın genel karakterlerini şöylece terkip etmek mümkündür:

B. ırk bakımından mütecanis bir kitle değildir. Çok az bir kısmının asıllarını muhafaza edebilmiş olmalarına rağmen çoğu yabancı unsurlarla (Habeş, Nilot, Cüce Zenci, hususiyle Hottentot ve Buşman v. b.) karışmıştır.

Umumiyetle çiftçi ve çobandırlar.. Besledikleri hayvanların başında sığır gelir. Büyük sığır çobanıdırlar denilebilir. Muz, manyok, tütün ve darı ekerler. Tarım teknikleri çok iptidaidir. Bu işi hemen umumiyetle kadınlar görür, erkekler ise sürülerin peşinde gezer veya avcılık yaparlar.

Sanatta da geridirler. Kullandıkları silâh ve aletleri basit olarak kendileri imal ederler. Yalnız yukarılarda da kaydedildiği gibi bazı kabilelerde ağaç işçiliği ve ağaçtan heykelcilik sanatı yaygındır. Bazı kabilelerin kadınları da sepet örmesini bilirler. Ağaçtan kaşıklar da yaparlar.

Evleri çok basittir. Batıda dörtköşe ve üstten delikli, güneyde koni şeklinde çatılı, doğu bölgesinde de arı kovanı tarzında ve saman örtülü yuvarlak kulübelerde otururlar.

Elbise: yalnız mahrem yerlerini örtecek şekildedir. Kadın ve erkekleri genel olarak çıplak gezerler. Mahrem yerlerini örtmek üzere giydikleri şey de batıda palmiye lifi veya döğülmüş ağaç kabuğu, doğuda deri, güney bölgesinde de örme veya kendi işledikleri sığır derisidir.

Süslenme: B. genel olarak süse çok düşkündürler. Başlıca süsleri: Döğme (tatouage) dir; hemen hepsi vücutlarının muhtelif kısımlarını döğmelerle nakış işler gibi işlerler. Bazı kabileler kulak memelerini delerek deri veya kıldan yapılmış halka gibi nesneler takarlar. Dudaklarını delerek halka geçirirler. Kemer, kolye, bilezik umumileşmiş süs eşyasındandır. Taktıkları kolye ve bilezikler eskiden hakikî inci, elmas veya akikti. Fakat bu taşların Avrupalılar tarafından değerlendirilmesinden sonra yavaş yavaş yerlerini sahteleri almaktadır.

Ön kesici dişleri sakatlama âdeti bu arada sayılabilir.

Silâhları basittir: batıda yay ve ağaçtan yapılmış tek yüzlü uzun kalkan; doğuda kargı mızrak ve kalkan. Doğuda kullanılanların batı bölgesindekilerden farkı, bunların liflerden örülmüş olmalarıdır. Güney grupunda ise, mızrak, bir nevi bıçak, topuz, ve hayvan derisinden yapılmış kalkandır.

Poligam (çok zevceli) dırlar. Hattâ bazı kabile reislerinin sayılamıyacak kadar - yüzlerce - zevcesi vardır. Kadınlar küçük yaşta evlenirlerler ve kocaları tarafından para karşılığında (ağırlıkla) alınırlar.

Sünnet: genel olarak 10 - 12 yaşındaki erkek çocuklara uygulanmakla beraber bazı kabilelerde kadın cinsine de uygulandığı görülmüştür. Bu âdetin Müslüman ve Yahudiler'den geçmiş olması çok muhtemeldir. Kızlar evleninceye kadar çok serbesttirler. Hattâ çırılçıplak, erkeklerle birlikte dansedip eğlenirler. Genel olarak serbest yaşamağa düşkün ve hür ruhludurlar. Cenkçi ve çok misafirseverdirler.

Bazı kabilelerde (hususiyle batı grupuna giren zümreler arasında) maskeli danslar ve erdirme (initiation) törenleri gibi totemik izler mevcuttur.

Ölülerini doğrudan doğruya toprağa terkederler.

Fetişizm izleri: Tabu, yılan ve ecdat kültürünü yaşatan kabileler vardır. Hususiyle batıda Dualalar'ın yakınlarında oturan Ba - kwiri ve Ba - Swa kabileleri gibi. . .

Dinî inanışları: B. ın ibadet ve dinî âyinlerine ait hiçbir ize raslanmamıştır. Daha çok putperest oldukları, sihre ve sihirbazlara inandıkları kabul edilmektedir. Bununla beraber kendilerini yaratan büyük bir varlığa ve yağmur, şimşek gibi bazı tabiat kuvvetlerine itikat ederler.

Nitekim, Bechuana kabilelerinin Modimo, Morimo yahut Morinno adını verdikleri yüksek bir varlığa inandıkları tesbit edilmiştir. Bechuanalar dünyayı onun yarattığına, hayat ve ölümün onun emriyle olduğuna inanırlar. Ama - Zulu grupuna dahil bazı kabileler de *itongo* adı verilen yüksek bir varlıktan bahsederler.

BANUNÎ, Malezya-Polinezya veya Austronezya dil ailesinin Okeanusya kolunun Mikronezya bölümünden bir dil. Bougainville Adası'nda, Papua dilleriyle çevrili olarak bir adacık halinde konuşulur. Yakın akrabası aynı durumda olan Torau dilidir. Bk. MALEZYA - POLİNEZYA DİLLERİ.

BANVİLLE [*bãvil* ok.], **Théodore de** (1823 - 1891), Fransız şairi. Moulins'de doğmuş, Paris'te ölmüştür. Victor Hugo, Alfred de Musset, Théophile Gautier'den sonra gelen B., şiirlerinde de onların etkisi altında kalmıştır. Şiir ve manzum komediler yazmıştır. Şiir kitaplarından birkaçı şunlardır: *Cariatides* (Sutun olarak kullanılan kadın heykelleri) [1843], *Stalactides* (Istalâktitler) [1846]. Manzum komedilerinden başlıcaları *Le Cousin de Roi* (Kralın amcazadesi) [1857]. *Esquisse parisiennes* (Paristen iskeçler) [1859], *Les Fourberies de Nérine* (Nérine'in hileleri) [1864], *Diane au bois* (Diana ormanda) [1864 , *Florise* [1870] adlarını taşır. B., mensur komediler de yazmıştır, *Gringoire* gibi. Ayrıca çeşitli incelemeleri vardır: *Petit traité de poésie française* (Fransız şiiri hakkında kısa bir etüt) [1872] v.b. B., oyun türküleri de yazmış, en çok *Trente - six ballades joyeuses* (Otuz sekiz tane neşeli ballad) [1873] ün kazanmıştır. B. in, şiirlerinde biraz yapma bir gayret harcadığı ve zengin kafiye yapmıya özendiği görülür. Birçok şiirlerinde Villon'un havasını yeniden yaşatır gibi olmuştur.

T. de BANVILLE

BANYA, bir müzik aleti. Afrika Zencileri şarkı söylerken çalarlar; pişmiş topraktan yapılmış olup koni şeklindedir.

BANYAİ'LER, Afrika'da Zambezi Nehri'nin sağ kıyısında oturan Zenci halk. Bunlar Araplar'la azçok karışmışlardır. Çiftçi ve avcı olan B. bolluk içinde yaşarlar. Hükümetleri bir nevi federal cumhuriyettir. Afrika'da siyah derili insanların oturduğu yerlerden yalnız burada kadınlar erkeklere komuta etmektedirler.

BANYO (*İtal. bagno; Lât. balneum*), temizlenme veya tedavi maksadiyle yıkanma, veya suya, çamura, kuma girme, buhara, ışına tutunma, açıkhavada, güneşte durma ve bu işe yarar alet ve tesisler. B. ilmine *balneloji* (balnéologie), B. ile tedaviye de *balneoterapi* (balnéothérapie) denir. Dilimizde B. kelimesinin karşılığı olarak bazan çimmek, yunmak, hamam yapmak, su dökünmek deyimleri kullanılır.

B. ların sağlığı koruma ve tedavi maksadiyle kullanılışları çok eski medeniyet devirlerine kadar gider.

Mısırlı rahipler günde iki defa yıkanırlardı. Yunanlılar misafirlerine B. ikram ediyorlardı. Hususiyle Roma'da Cumhuriyet devrinin sonlarına doğru B. lar geniş ölçüde umumileşmiştir. Nitekim Caesar'ların inşa ettirdiği hamamların pek büyük örenleri bugün turistleri hayran bırakmaktadır. Caracalla hamamları 3 000 kişi alacak kadar büyük ve muhteşem yaptırılmıştır. Halk buralara

çokçası parasız, bazan pek ufak bir ücret karşılığında girerlerdi.

Hıristiyanlıktan sonra bu tesisler, ahlâksızlığa sebeboldukları ileri sürülerek, yıktırılmıştır. Bu zihniyet yüzünden Ortaçağ'da, Rönesans devrinde B. lar seyrek kullanılmıştır. Ancak XIX. yüzyılın başında Avrupa'da yer yer B. ların lüzumu takdir edilmeğe başlanmış, bu sayede B. lar gündelik hayattaki önemlerini kazanabilmişlerdir.

Türkler'de su ve temizlik sevgisi çok eski zamanlarda başlar. Bu sevgi İslâm diniyle daha düzenli ve daha sosyal bir alışkanlık haline geçmiştir. Türk cemiyetine, sağlığını korumada temizliğin gerekliliği, B. nun beden ve ruh için bir tazelik, duruluk kaynağı olduğu kurallar halinde aşılanagelmiştir.

Günde beş defa abdest almak, gusül abdesti, ruhça ve bedence temiz ve sağlam kalma maksadını güder. Yüzlerce senelik bir geçmişi olan Türk hamamları, bugünkü anlayışımızla, B. ların sağlıyacağı bütün faydaları bir araya toplamıştır. Türk hamamında, sıcak hava, buhar, su gibi vasıtalardan faydalanılır. Keselenme, sabunlanma, göbek taşında terleme gibi, organizmaya pek çok faydaları dokunan hareketler âdet hükmüne girmişlerdir. Bk. HAMAM.

Eskiden B. vücudu su veya herhangi bir sıvıya daldırmak demekti. Bugünkü anlayış daha farklıdır. B. sadece vücudun su ile teması değildir. Daha başka birçok vasıtalarla B. yapılmaktadır: Buhar B. su, katı maddelerle B. (kum, çamur), gaz maddelerle B. (hava, atmosferik karbon gazlı B. lar,) akım veya ışınlarla B. (ışık B. ları, elektrik B. ları, güneş B. ları, Röntgen ışını B. ları) gibi.

Böylece B. lar 4 büyük grupa ayrılabilir: Sıvı B. ları, gazlı B. lar, katı B. lar, enerjetik B. lar.

Fakat bu şekilde bir ayırma yapmak, bütün B. ların. esası olan prensipe aykırı olacaktır. Su, hava ve kumda yapılan B. larda bu maddeler bir enerji nakil vasıtası gibi kabul edilmektedir. Buradaki enerji, termik bir enerji olan hararet. yani sıcak veya soğuktur. Şu halde tıbbi deyimle B. esas itibariyle vücudu sıcak veya soğuk çevre ile temas haline koymak demektir.

Elektrik, ışın veya güneş B. su bahis konusu olduğu zaman B. için kullanılan enerji vücuda doğrudan doğruya gelir. Yani her hangi bir katı, sıvı veya gaz halinde bir nakil vasıtası yoktur. Ayrıca temizlik için yapılan B. ları da zikretmek lâzımdır. Temizlik için yapılan B. larda suhunet tâli bir rol oynar, burada su sadece yıkanmak ve temizlenmek için kullanılır.

I — **Sıvı halinde termik B. lar:** Bu en çok kullanılan B. dur. Basit B. üzerinde durmıyacağız; 33 - 34 derecede yapılan basit B. nun tıbbi değeri çok tâlidir.

Su B. su, sıcak, ılık, soğuk olarak ya bütün, ya kısmî, veyahut da mevziî olarak kullanılır.

Bütün banyo: (Büyük banyo, tam banyo): banyo, leğen veya havuz içerisindeki belirli ısıdaki suya bütün vücudu boyuna kadar uzatmak ve arasıra başı da sokmak suretiyle yapılır.

Hasta, B. da ya tamamen hareketsiz yatar, ya hareket eder veyahut da aksine, B. nun içerisindeki su hareket ettirilir. Bu ayırma önemlidir. Çünkü suyun hareketli olduğu veyahut da hastanın hareket ettiği vakalarda B. nun termik tesirlerine mekanik bir etki de katılmış olur. Buna cereyanlı su B. su denir. Bu mekanik hareket hasta B. içinde iken masaj ve friksiyon yapılmak suretiyle kuvvetlendirilebilir.

Kısmî B. lar esas itibariyle şu şekilde ayrılırlar:

Yarım banyo: hasta, bir B. da oturur, banyonun suyu kalçalara kadar çıkar; bu B. da çoğu zaman friksiyonlar yapılır. Oturak B. su, yarım B. bir küvette yapılır. Vücudun üst kısmı ve ayaklar suyun dışındadır.

Gövde banyosu: bu oturak B. sunun daha geniş şeklidir. Su hastanın koltuklarına kadar çıkar.

Bacak banyosu: su diz kapaklarının üstüne kadar çıkar; *kol B. su, mevziî B. lar, el B. su, ayak B. su, dirsek B. su, baş B. ları* gibi.

B. sularının sıcaklığı: B., umumi, kısmî veya mevziî olsun 0° ile 45° arasında bütün derecelerde olur. Genel olarak B. ların yapıldığı ısı dereceleri aşağıda gösterildiği gibidir:

—	0°	den	5°	ye	kadar	buz gibi
—	5°	»	10°	»	»	çok soğuk
—	10°	»	15°	»	»	soğuk
—	15°	»	22°	»	»	serin
—	22°	»	27°	»	»	hafif ılık
—	27°	»	32°	»	»	ılık
	32°	»	34°	»	»	mutedil
+	34°	»	37°	»	»	sıcak
+	37°	»	42°	»	»	çok sıcak
+	42°	»	45°	»	»	pek çok sıcak veya kaynar

Pratik olarak 45° üstünde B. verilmez. 5 - 6 derecenin altında su kullanılmak da pek nadir görülür.

Eğer B. suyunun sıcaklık derecesi 32 - 34 derecenin altında ise vücut, sıcaklığını suya verir; aksine 32 - 34 derecenin üstünde, vücut su ile temasa geldikçe ısınır, su, soğukluğunu vücuda verir. 32 - 34 derece arasında B. nötre olarak kabul edilir. Yani vücut ne sıcaklığından kaybeder ne de ısınır. İnsan vücudu için nötre kabul edilen bu 32 - 34 derece, elbiselerin altındaki deri hararet derecesidir. 32 - 34 derecenin altındaki B. ların negatif tepkileri olur. Bu tepki (—) işareti ile gösterilir. Yani bu B. lar vücudun sıcaklığını alırlar. Mutedil derecenin üstünde B. pozitif etkisi yapar (+ işareti), yani vücude sıcaklık getirir.

Bu ayırma termoterapi ve balneoterapi (kaplıca veya B. tedavisinde) de esastır.

Değişik banyolar: kaplıca tedavilerinde değişik olarak sıcak ve soğuk B. lar vermek gerektir. Hususiyle kısmî ve mevziî B. larda, sıcak banyo 34 - 45, soğuk B. 5 - 25 dereceler arasında değişir. 2 - 4 dereceye kadar alternasyon kullanılabilir. Sıcak suda kalma süresi, soğuk sudakinden 6 - 12 misli daha fazla olmalıdır.

Fiziyolojik etkiler B. ların organizma üzerindeki etkisi sıcak ve soğuğun ve kaplıcalarda buna ilâveten bazı radyoaktif maddelerin etkisinden ibarettir. Su sadece bir nakil vasıtasıdır.

Sıcak B. vücudun hararetini yükseltir, kalbi ve deveranı hızlandırır, damarları genişletir, solunum hareketlerini sıklaştırır ve daha sıcak olduğu zaman terletir. Sıcak B. vücudu dinlendirir, gevşetir; çok sıcak B. biraz uzatıldığı zaman kuvvetsiz bırakır, yorar. Uzun süren sıcak B. lar zayıflatır, takatten düşürür ve neticede organların çalışmalarını yavaşlatır.

Sıcak B. dan sonra olan reaksiyon üşümedir. Derinin küçük kıl damarları B. nun sıcağı ile çabucak kasılıp adali kuvvetlerini hemen bulamazlar. Vücudun kendi hararetiyle B. da kazandığı hararet kısa zamanda kaybolur. Bundan başka organizmanın hararet istihsali de azalmıştır. Böylece üşüme baş gösterir.

Soğuk B. sıcağın aksine etkiler yapar. Kalbin atışlarını ve solunum sayısını azaltır. Fakat kalbin kontraksiyon kuvvetini çoğaltır, nefes hareketlerini de genişletir. Derinin damarları büzülür, bağırsaklar daha enerjik olarak açılıp kapanırlar.

Bu ilk etkileriu arkasından ikinci etkiler gelir: kalb atımının hızlaşması, cilt damarlarının gelişmesi, hararet hasılatının çoğalması gibi.

Soğuk su B. su bir uyarıcı ve bir kuvvetlendirici olarak kabul edilmiştir. Metabolizmayı süratlendirir, organların fonksiyonlarını tembih eder, reaksiyon olarak, ısıtır ve canlandırır (sıcaklık husulünün çoğalması ile).

Su tedavisinin endikasyonları: B. lar, hidroterapi (su tedavisi) de ve sağlığı koruma maksadiyle, temizlik için kullanılırlar. Tedavi maksadiyle birçok müzmin ve başka karakterli hastalıklarda kullanılır.

Had ve iltihaplı vakalarda ılık, serin, soğuk B. lar vücudun hararetini azaltmak, kalb ve deveran çalışmalarını sakinleştirmek ve kuvvetlendirmek, bezlerin, iç organların salgı faaliyetlerini artırmak üzere yapılır.

Müzmin hastalıklarda, sıcak, soğuk veyahut alternatif B. ların gutlulara, romatizmalılara, sinirlilere, deveran bozukluklarından zoru olanlara faydası dokunur. Mevziî B. lar genel olarak ılık veya soğuk olarak, kazalar ve hastalıklardan sonra görülen iltihaplarda, ârızalarda uygulanır.

Şifalı banyolar: şifalı B. lar ya şifalı su yahut da katı madde halinde, meselâ çamur, kum v. b. kullanılır.

Şifalı sular: şifalı su deyince hastalıkların tedavisinde faydaları görülen, sıcak veya soğuk kaynak suları anlaşılmaktadır.

Mannheim Kongresi'nde şifalı sular şu şekilde tarif edilmiştir: «Bir kilogramda erimiş katı maddeleri bir gramdan fazlaya baliğ olan yahut erimiş nadir bulunan maddeleriyle öteki âdi sulardan ayrılan, nihayet sıcaklıkları devamlı olarak 20° üzerinde duran sulardır.»

Şifalı kaynakların suları, içlerindeki madenlerin cinslerine ve sıcaklıklarına göre gruplara ayrılır.

Balneolojide bir kaynağın termal vasıfta olabilmesi, Thermae (= ılıca) adını taşıyabilmesi için su sıcaklığının +20° üzerinde sabit bulunması gerekir. Fakat jeologlar kaynağın bulunduğu bölgenin senelik ortalama sıcaklığını sınır sıcaklığı olarak kabul ederler. Bu sıcaklık o bölge için nötral zon tanılan toprağın 20 m derinliğindeki sıcaklıktır. Nötral zon sıcaklığından fazla hararetteki kaynak suları termal sayılır.

Şifalı su kaynakları için şu şekilde bir ayırma yapılır:

1 — Soğuk su kaynakları +20° altındakiler.

2 — Sıcak su kaynakları +20° üstündekiler.

Bundan başka:

a — Hipoterm kaynaklar + 20° — + 34° arasındakiler.

b — Homoioterm kaynaklar + 34° — + 38° derece arasındakiler

c — Hiperterm + 38° üstündekiler diye bir ayırma vardır. Sıcaklıkları değişmiyenlere homoterm, zamanla değişenlere de heteroterm adı verilir. 50 — 60° arasındaki kaynaklar sıcak. + 50 — + 100 arasındaki sular çok sıcaktır.

Şifalı suların içinde erimiş maddelerin hudut miktarları:

Madenler	Kimyasal semboller	1 kg suda mgr
Katı cisimler (anyon ve katyonları mecmuu)	—	10
Serbest karbonik asit	Co_2	250
Lityum	Li	1
Stronsiyum	Sr	10
Baryum	Ba	5
Ferro yahut ferri	Fe	10
Mangan	Mn	10
Brom	Br	5
Fluor	F	2
İyot	I	1
Arsenik asidi meta	H_2 A SO_3	1
Hidrosenat	HA s O_2	1,3
Tiosülfat + Hidrosülfid +	—	—
Kükürtlü hidrojen mukabili	—	—
Hidrojen mukabili titre edilebilen (S)	S_2O_3+HS+H_2S	1
Bor asidi	H_3BO_3	5
Silis asidi meta	H_2SiO_3	50
Radon	Rn	80ME=29 nc
Radyum	Ra	10 — 7 mg

Yukarıda bileşimleri genel olarak gösterilen şifalı sular, ihtiva ettikleri erimiş veya erimemiş katı veya gaz halindeki maddelerin cinslerine göre gruplara ayrılırlar. Grup isimleri sularda en fazla bulunan anyonlar veya katyonlar göz önünde tutularak verilir.

Memleketimizde 500 den fazla şifalı su kaynağı vardır. Bunların 350 si hipertermal yani sıcak, 150 si de soğuk maden suyu vasfındadır.

Sınırlarımız içinde en sıcak kaynaklardan birisi Balıkesir'in Sındırgı ilcesinde Asarlar köyü yakınındadır. Bu kaynağın sıcaklığı, kaynama derecesindedir. Başka çok sıcak bir kaynak da İzmir'in Bergama ilcesinde Kaynarca bataklığındadır. 1939 da büyük Dikili zelzelesinde meydana çıkan termal kaynağın sıcaklığı da + 94° bulunmuştur. Memleketimizde + 70°—+90° sıcaklıkta kaynaklar pek çoktur.

Bu suların madenler bakımından zengin veya fakir olmasında aralarından geçtikleri yer tabakalarının ve onları teşkil eden kayaların erime kalitelerinin de önemli rolleri vardır. Eğer sular sıcak, kayalar kireç gibi çabuk eriyen cinsten iseler kaynaklar çok kere fazla madenli ve aksi halde de az madenli vasıfta olurlar.

Karbondiyoksit'ler: sular yer yüzüne çıkıp hava ile temasa geldikleri zaman CO_2 vasıtasiyle içlerinde eriyen bazı maddeler çökerler. Bu takdirde sularda maden muhteviyatı azalır ve yer altındaki bileşimlerine nazaran farklar husule gelir. Karbondiyoksit'lerle sularda çöken madde ekseriya kalsiyum karbonat (kireç taşı) tır. Bu gibi kaynaklarda birbiri üzerine yıkılan - kalksinter- yanar şeklinde kuvaterli bir koni teşkil ederler ki buna konkresyon konisi derler.

Türkiye'nin şifalı banyoları: yurdumuzdaki şifalı kaynaklar başka memleketlerde olduğu gibi, sıcak, soğuk olmak üzere ikiye ayrılır. Sıcak olanlar genel olarak B., nadiren içme şeklinde, soğuk olanlar da içme ve seyrek olarak B. şeklinde kullanılır.

Şifalı çamurlar, daima çıktıkları yerlerde, mevziî (sürünme, sıvanma) ve umumi (banyo) olarak uygulanmaktadırlar.

Şifalı su kaynaklarından, sıcak olanlarına Anadolu'nun batı illerinde ılıca; Sivas, Erzurum, Diyarbakır bölgesinde çermik; Ankara, Konya, Kayseri, Yozgat bölgelerinde hamam, güneydoğu illerimizde, germâb adları verilir.

Kaynarca, kaplıca, ılısu, ısısu, girme, germe, terme, germabe, kudret hamamı, dağ hamamı terimleri de hemen birbirlerine yakın anlamdadırlar. Bunlar balneoloji ilmindeki termal şifalı suların Türkçe karşılıklarıdır.

Burada kullanılan adlar suların sıcaklık derecelerini de gösterirler.

Üstünde bina ve B. tesisleri bulunan ılıcalara kaplıca adı, verilir. Kaplıca, kapalı ılıca sözünün, konuşma diline uydurulmuş bir şeklidir. Memleketimizdeki kaplıca ve B. tesisleri, tarihî ve mimarî değerleri belirtilmek maksadiyle, kronolojik olarak dört grupa ayırt edilirler:

1 — Tarihten önceki ilkelliklerini muhafaza eden B. yerleri. Bunlar köy ve şehirlerden uzak, tenha dağlık bölgelerdeki ılıcalar olup ya kayalardan oyulmuş bir havuz, ya bir mağara veya basit bir çukurdan ibarettirler. Pınar hamamı, dağ hamamı adları ile anılırlar.

2 — En eski devirlerden Osmanlı Devleti'nin kurulduğu XIV. yüzyılın ilk yıllarına kadar Anadolu'da yapılmış kaplıca ve B. lardır: Bu tesisler, uzun zaman Küçük Asya'da yaşamış ve devlet kurmuş olan milletlerden kalmıştır. Bunlardan:

a — M. Ö. Küçük Asya'da yaşamış milletlerden kalanlar,

b — Yunan, Roma, ve Bizans eserleri,

c — Selçuk Türkleri'nin kaplıcaları özel karakterler taşır.

3 — Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan sonra yapılan kaplıcalar vardır. Bunlar dünyaca Türk hamamı adiyle tanınmaktadır.

4 — Cumhuriyet devrinde yapılan B. tesisleri. Bursa'da Çelik Palas, Yalova'da Termal Otel, Eskişehir'in Evkaf hamamı (Asrî hamam) vardır.

Yurdumuzda bunlardan başka şifalı içmeler, şifalı buğular, şifalı çamur kaynakları vardır. Çamur B. lariyle meşhur olanlar arasında Afyonkarahisar'ın Sandıklı B. ları Kütahya'nın Yoncal B. ları Balıkesir'in Kepekli B. ları sayılabilir.

B. ların diğer bir şekli de plâjlardır. Plâjlarda deniz suyundan, güneşten ve kumdan, yukarıda bahsi geçen prensipler dahilinde, geniş faydalar sağlanır.

Yalnız dıkkat edilecek cihet güneş B. sunu itidalle yapmak lüzumudur. Ölçüsüz şekilde güneş ışınına mâruz kalmak, hususiyle vücutta sinsi haldeki verem odaklarını süratle alevlenmeye sevkedebilir.

II. **Gaz nakli vasıtasiyle termik banyolar:** hava (atmosfer) basıncında termik enerji nakil vasıtası olarak çok zaman kullanılır.

Soğuk hava sadece umumi B. olarak kullanılır; hava B. su, daha doğrusu ışık ve hava B. su atmosfer kürünün ana faktörüdür.

Atmosfer kürünün esasını ilk defa Arnold Rikli «su yerine havada yıkanmak» diye tarif etmiştir. Rikli «havanın insan organizması için, su tedavisinden daha uygun olduğunu kabul eder. zira insan elbiseleri ile doğmamıştır, ışık ve hava denizinde, atmosferde yıkanmak için yaratılmıştır» der.

Atmosferik kürün ilk faktörü olan hava B. sunun özelliği soğutucu buğudur (—). Atmosferik kürün ikinci faktörü olan güneş B su ise ısıtıcıdır (+). Bu iki B., atmosferik kürün esaslı faktörlerini teşkil ederler. Güneş ve hava B. su almak için küçük bir mayo giyerek bu maksatlar için yapılan gölgeli parklarda gezmek dolaşmak lâzımdır. Hava B. su, havanın sıcaklığına göre birkaç dakikadan birkaç saate kadar uzatılabilir, etkileri soğuğun yaptığı etkilerdir. Su için neutre hararet 33° arasında değiştiği halde harareti daha az nakleden havada ve rüzgâr olmadığı takdirde 22 - 25° civarındadır.

Sıcak hava banyoları: Sıcak hava umumi, kısmî, ve mevziî B. larda kullanılır. Hava B. larının sıcaklık dereceleri şöyle sıralanır:

0°	üstünde	çok soğuk
0° — 8°	ye kadar	soğuk
10° — 15°	» »	serin
15° — 22°	» »	ılık
22° — 25°	» »	mutedil
25° — 35°	» »	oldukça sıcak
35° — 50°	» »	sıcak
50° — 65°	» »	çok sıcak
65°	üzerinde	çok fazla sıcak

Tam B. da 75° - 80° geçilmezse de kol, bacak ve ekstremiteler (= uclar) çok daha yüksek derecelere dayanabilir.

En çok kullanılan sıcak hava B. ları tam B., dörtte üç B., yarım B., bacakların banyosu, ayak, kol, baş ve oynaklar (dirsek, diz, omuz) B. sudur.

Umumi tatbikatta sıcak hava banyoları Türk veya Türko - Romen B. ları şeklinde kullanılır. Bu B. larda sıcak hücrelerde terleyinceye kadar oturulur. Bu terden sonra genel olarak masaj, friksiyon sabunla yapılır. Duş veya havuzlara girilir. Fakat bu tarz hamamda Türk B. su ancak sağlam kimselere yapılır. Bu sıcak hava B. ları, B. veya duş, soğuk su tedavilerinden sonra da yapılabilir.

Sıcak hava tedavileri çok kere mafsal hastalıklarının veya ağrılı iltihaplarının tedavisinde nevraljilerde kullanılır. Bu vakalarda sıcak hava tedavilerinden sonra mevziî su tedavisi (hidroterapi) yapmanın faydası vardır.

Buhar banyoları: Buhar B. ları, su ve sıcak hava B. larının birleştirilmiş şeklidir.

Buhar B. sunun tekniği ve endıkasyonları tıpkı sıcak hava banyolarındaki gibidir. Kullanılacak buhar çok aşağı ısı derecelerinde, fakat su sıcaklığından daha fazla bir derecede olmamalıdır.

Fizyolojik etkileri ve endikasyon soğuk hava ve sıcak hava gaz B. larının aynıdır.

III. **Fototermik banyolar:** ışık ve güneş B. ları sıcak hava ve gaz B. larının yanında yer alır.

Güneş banyosu: 1855 Rikli'nin tasarladığı ve atmosfer küründe ikinci faktör olarak kullandığı güneş B. su veyahut da sunî güneş B. su şeklinde uygulanabilir. Birinci durumda, hasta çıplak halde gezerek vücudunu güneş ışınlarına gösterir. İkinci halde, terleten kuvvetli bir sıcak tatbikatı yapılır hasta bir tarafta veya yüksek duvarlar üzerinde yatar.

Işık B. su veyahut sunî güneş B. su elektrik ampulleri vasıtasiyle yapılır. Bunlar çok çeşitlidir, teknik ve endikasyonları sıcak havanınkilere çok benzer.

IV. **Katı vasıtalı termik banyolar:** bunlar esas itibariyle kum veya çamur B. ları şeklinde yapılır. Bu B. ların kullanış alanları da ötekiler kadar geniştir. Bunlar tabiî çamurları olan belirli termal istasyonlarda uygulanırlar.

V. **Röntgen ışını ile teleröntgenterapisi:** uzaktan röntgen ile tedavi. Bugün kanser hücresini, vücut dokularına zarar vermeden. tedavi edebilen tek ilâç, röntgen veya radyum ışınlarıdır.

Vücuda yayılmış bazı kanserlerde, hususiyle kan sisteminin kanseri sayılan lösemi (leucémie), polisitemi (polycythémie) gibi hastalıklarda, ışının bütün vücuda birden verilmesi gerektir. Bu gibi hallerde, hasta röntgen tübünden iki metre mesafede yatar. Işın demeti bir anda bütün vücuda tesir eder. Bu şekil tedaviye «ışık B. su» veya «teleröntgenterapi» denir.

Kan yapıcı sisteme fena ve durdurucu bir tesir yapan röntgen ışınının, bu fena tesirini ve kanser hücresini önlemek için, bir defada verilecek miktar 25 er den fazla olmamalı ve en duyar organlar (kadınlarda yumurtalık, erkeklerde hayalar) ışının pratik olarak geçmediği 0,8 milimetre kadar kalınlıktaki kurşun levhalarla kapatılmalıdır.

BANYOL, tersane zindanı. Banyo sözünün İtalyan argo anlamı esas tutularak Avrupalılarca İstanbul, Trablus. Tunus ve Cezayir'deki zindanlara verilen adın dilimize geçen değişik şekli. Evliya Çelebi (*Seyahatname*, I, 417) bundan Sanbola diye bahsetmekte, eski denizciler arasında da B. lara Sintine veya Bambul dendiğini gösteren kayıtlara da raslanmaktadır. B. lar Ortaçağ'dan başlıyarak Akdeniz çevresindeki bütün denizci devletlerde, hususiyle Rodos ve Malta'da da vardı. Osmanlılar bu sonuncuları örnek tutmakla beraber Portekiz, İspanyol, Cenova. Napoli, Venedik ve hattâ Papalık B. ları arasında en iyisini kurmuşlardır.

İstanbul'un B. u Tersane'de cami. hamamı bulunan iki katlı ve tahkimli bir yapı idi. İki çeşit mahpus bulunurdu. Her gece 300 azeb neferi B. un çevresinde nöbet beklerdi. Bir kısmı savaşlarda esir edilenlerden devlet payına ayrılan beylik tutsaklardı. İkinci kısım da adam öldüren, yol kesen, ev basanlardan veya azılı hırsızlardan hükümetçe buraya kapatılanlardı Bunların hepsi donanma Haliç'te iken tersanede çalıştırılırdı. Donanma sefere çıkınca önemli bir kısmı gemilere kürek çekmeğe gönderilirdi. Batı ocakları her yıl esir toplamak için belli seferler yaparlar, yakaladıklarından bir kısmını yıllık vergi gibi, İstanbul'a tersaneye yollarlardı. Avrupa'da bedelci babalar (Mercedarian) diye anılan bir Hıristiyan tarikatına mensup papazların topladıkları paralar, Cezayir dayılarına yakaladıkları Hıristiyan esirleri bupapazlara satmak yolu ile, önemli bir gelir kaynağı olmuştu. Bazan da esirlerin yerine rahiplerin kendileri kalırlardı.

Harb esirlerinin karşılıklı olarak değiştirilmesi ilk defa 1699 Karlofca Barış Antlaşması'yla kabul edilmiş ve bu tarihten sonra bu çeşit esirler gittikçe azalarak 1785 ten sonra hemen hiç kalmamıştır.

B. ların insanlığa aykırı hayatı hakkında, Avrupa'da çok önceden şairler, yazarlar tarafından yapılmağa başlıyan acı tenkidler, bunların birer birer kapatılmaları ve mahkûmların uzak kolonilere sürülmeleri sonucunu doğurmuş, böylece İngiltere kürek mahkûmlarını 1751 de Avustralya'ya, Fransa 1852 de Güney Amerika'da Guyana kolonisine göndermeğe başlamışlar ve B. ları kapatmışlardır.

Memleketimizde de B. 1863 tarihinde kaldırılmış ve buradaki hükümlüler de Sultan Ahmet'te 1831 de açılan ve binası son zamanlarda yıktırılmış olup halk arasında Mehterhane adıyle anılan genel cezaevine naklolunmuştur.

BANZ [*bants* ok.], Almanya'nın Oberfranken (Yukarı Frankonya) bölgesinde, Main'ın sağ kıyısında ormanlı bir tepe üzerinde, deniz yüzünden 421 m yükseklikte, Lichtenfels yanında ünlü bir şato. Soyca Babembergli Albrecht'in karısı Albareda tarafından kurulmuş (1071) bir Benedictusçu manastırı idi. 1529 da buraya zengin bir kütüphane ve bir yüksek okul katılmıştır. Otuz Yıl Harbi sırasında yıkılan kütüphane yerine, sonraları manastır başları yeni bir kütüphane kurmuş, ayrıca bir sikkeler odası, bir sanat eserleri odası ve bir tabiat bilgisi odası açmışlardır. 1802 de manastır kaldırılınca B., Bavyera dukası Wilhelm'in yazlık köşkü olmuş, sikkeler, sanat eserleri ve tabiat bilgisi koleksiyonları ise Münih müzelerine gönderilmiştir. 1920 de B., Trappistler tarikatına bırakılmışsa da 1926 da Benedictusçulara geri verilmiştir.

BANZA'LAR, Afrika'da Belçika Kongosu'nda Ubangi - Mongola arasında yayılmış olan kalabalık bir kabile. B. döğme yaparlar, kulaklarına, burunlarına ve üst dudaklarına küpe takarlar.

DİL. Sudan dillerinin Wule bölümünün Batı grupundan bir dil. Belçika Kongosu'nun kuzeybatı ucunda konuşulur. Grup içerisinde Goba ve Bango dilleriyle beraber bir alt-grup teşkil eder. Yakın akrabaları Sango. Gbea (veya Mandja) dilleridir. Bk. WULE DİLLERİ.

BANZAROV, Dordji (1823-1855), şamanizm hakkında ilk inceleme yapan Buryat-Moğol bilgini. Buryat ülkesinin Baykal çevresinde, Selenga Irmağı boylarında sözde Buddhist, gerçekten şamanist bir ailede doğmuştur. 1846 da Kazan üniversitesinin tarih ve filoloji fakültesini bitirmiş, *Çernaya vera ili şamanstvo u Mongolov* (Moğollar'da kara din veya Şamanlık) adlı doktora teziyle filoloji doktoru olmuştur. Bu tezi Kazan üniversitesinin ilmî çalışmalarının 3 üncü kitabında 1846 da yayımlanmıştır. Türk ve Moğol tarihine ve âdetlerine dair birkaç makalesi ile birlikte 1891 de Rus bilgini Potanin tarafından tekrar yayımlanmıştır.

BANZİRİ. Afrika'daki Sudan-Guinea dil ailesinin Ubangi (Oubanguien) grupundan bir dil. Gbanziri de denilen bu dil, Fransız Ekvator Afrikası'nı Belçika Kongosu'nun kuzey kısmından ayıran Ubangi Nehri kıyılarında, Mobaye kasabasından Lobaye Nehri kavşağına kadar olan kısmında (Fort-de-Possel ve Bangui kasabaları dahil) konuşulur. Başka bir sınıflamaya göre bu dil. Sudan dillerinin Wule bölümünün Orta grupundandır, grup içerisinde de yakın akrabaları Bwaka (veya Bondjo), Nond'embo, ve Mundu dilleridir. Bk. UBANGİ DİLLERİ.

BAOBAB AĞACI, (Adansonia), bombase (Bombaceae) familyasından Afrika, Madagaskar ve Avustralya'da 10 kadar türü yetişen bir bitki cinsi. Bu ağaca maymunekmeği ağacı da denir. En tanınmış türlerinden *Adansonia digitata* tropik Afrika'da çok yayılmış olup yüksekliği 10-22 m olduğu halde gövde çevresi 47 m yi bulur. Yapraklar çok uzun saplı, her bir yaprak 5-7 yapracıktan teşekkül etmektedir. Çiçek sapları 1 m kadar uzundur. Çiçekler beyaz renkli ve 15 cm büyüklüğünde olup gülhatmi çiçeğini andırır. Meyvaları, dış tarafı gibi lifli ve sert kabuklu 30 cm uzunluğunda sivri kavun gibi olup içersinde unumsu karakterde etlimsi bir kısım ve bunun içersinde de pek çok sayıda böbrek şeklinde, fındık büyüklüğünde tohumlar vardır. Uzun ömürlü olan bu ağaçlar yılın büyük bir kısmını yaprakları dökülmüş olarak geçirir,

gövdeleri içerisi oyuk olduğundan bazı yerli halka mesken ödevini de görür. Genç yaprakları sebze olarak yenir. Bu ağacın 10 cm kalınlığındaki kabuğu evvelce ticarette kinin yerini tutan bir ilâç olarak satılmakta idi, fakat en çok kabuk liflerinden son derece dayanıklı halatlar ve Hindistan'da da fil hevbeleri yapılmasında kullanılır. Kâğıt imalinde de kullanılır. Tohumlarından çıkarılan altın sarısı rengindeki yağ yenebildiği gibi daha ziyade teknik maksatlar için elverişlidir. Çok hafif olan kerestesi çeşitli işlerde kullanılır.

BAOUR - LORMIAN [*baurlormią* ok.], **Pierre Marie François Louis** (1770 - 1854), Fransız şair ve sahne yazarı. Toulouse'da doğmuş, Paris'te ölmüştür. Daha Toulouse'da iken İtalyan şairi Torquato Tasso'nun *Gerusalemme liberata* (Kurtarılmış Kudüs) adlı ünlü epopesini *La Jérusalem délivrée* [1795] başlığı ile Fransızcaya çevirip yayımlamıştır; sonra Paris'e gitmiş ve eski Kaledonya efsanelerini izliven *Poésies galliques* (Gall şiirleri) [1801] adlı dergisiyle okuyucularının ve hattâ Napoléon'un dikkatini çekmiştir. Bundan başka Ossian'ın şiirlerini (1801) ve *Ahd-i Atîk*'ten Eyyup kitabını da tercüme etmiştir (1847). Piveslerinden şunlar anılmıya değer: *Omasis ou Josebh en Égypte* (Omasis yahut Mısır'da Yusuf) [1806]; *Mahomet II* (Mehmet II) [1810]; *L'Atlantide* (Atlantis) [1812]. İlkin Napoléon'a, sonra Bourbonlar'a koçaklamalar yazan B., 1815 te Fransız Akademisi üyeliğine seçilmiştir. Romantizm akımına karşı olan yergileri çelimsizdirler.

BAPHEUM: bk. KOYUNHİSAR.

BAPOTO'LAR, Belçika Kongosu'nda Mongala'dan İtimbiri'ye uzanan alanda oturan halk. B. yüzlerini ve vücutlarını nohut büyüklüğünde kabarcıklar şeklinde dögmelerle ovarlar. Kadınları burun deliklerine incilerle süslü küçük değnecikler takarlar.

BAPTISTERIUM, Eski Roma devrinin genel ve özel hamamlarında soğuk su banyosu alınan tekne veya mermer kaplı havuzlar; Hıristiyanlıkta vaftiz (b. bk.) merasiminin yapıldığı yer. Hıristiyanların takip ve işkenceye uğradıkları M. S. ki ilk yüzyıllarda B. lara en çok katakomb (b. bk.) larda raslanmaktadır. Fakat M. S. IV. yüzyılın birinci yarısında, Hıristiyanlığın resmen tanınmasını müteakip, piskoposluk kiliselerinin yanında birçok insanın birden vaftiz edilmesini sağlıyacak büyüklükte ve başlı başına yapılar halinde B. kurulduğu görülmektedir. Genel olarak, azizlerden «Vaftizci» İoannes'e adanmış olan bu yapıların plânları yuvarlak, dört, altı veya sekiz köşeli olmak üzere çeşitli şekiller arzetmektedir. Meselâ Pistoia ve Bari'deki B. lar yuvarlak, Tipasa'daki dört köşe, Deir Seta ve Navarin'dekiler altı köşe, Floransa, Ravenna (S. Maria in Cosmedin) ve Gateran B. ları da sekiz köşelidir. İstanbul'daki Ayasofya b. bk.) kilisesinin yanındaki büyük B. iki katlı olup alt katı dıştan dört köşeli (içten sekiz köşeli ve dört nişli), üst katı ise dıştan da sekiz köşelidir. Üzerini bir kubbe örtmektedir.

B. ların şekilleri ne olursa olsun. ortada daima birçok yetişmiş insanın vaftiz edilmesini sağlıyacak büyüklükte bir vaftiz havuzu bulunmaktadır ki bunun içine yedi basamakla inilmektedir. Duvarlar çok defa vaftizle ilgili alçak kabartma veya mozayiklerle süslüdür. Vaftiz merasimi çıplak olarak yapıldığından B. un sağı erkeklere solu da kadınlara ayrılmıştr.

Hıristiyanlığın gelişmesi ve vaftizin çocuk iken yapılmağa başlaması üzerine müstakil B. lar inşasından vazgeçilmiştir. Müstakil olarak inşa edilmiş B. ların en sonuncusuna İtalya'da, XV. yüzyıl yapısı olarak raslanmaktadır.

BAPTİSTESÇİLER veya **BAPTİSTİNLER,** Katolik kilisesinde iki tarikatın mensupları:

1 — 1774 te Cenova'da Mater Solimani adında bir rahibe tarafından kurulmuş ve tüzüğü papa Benedictus XIV. tarafından tasdik edilmiş bir rahibe kongregasyonu üyeleri. Resmî adları «Aziz İoannes Baptistes kadın münzevileri»dir. Baptistesçi rahibeler bütün yıl oruç tutmak ve her gece yarısı kalkıp birlikte dua okumakla mükelleftirler; akraba ve dostlarını yılda ancak 3 defa kabul edebilirler. Pek yaygın bir tarikat değildir.

2 — 1775 te Domenico Olivieri adında bir Cenovalı papaz tarafından kurulmuş olup tüzüğü papa Benedictus XIV. tarafından tasdik edilmiş bir dünyevi papazlar kongregasyonu. Resmî adı «Aziz İoannes Baptistes misyoner papazları kongregasyonu» idi. Baptistesçi papazların başlıca görevi misyoner olarak Katolik dinini yaymaktı. Pek gelişememiş olan bu tarikat XVIII. yüzyıl sonunda lâğvedilmiştir.

BAPTİSTLER (Yun. *baptisma*=vaftiz), birçok kollara ayrılan bir Protestan mezhebi. B. küçüklerin vaftizini hükümsüz sayar ve cemaatlerine yalnız erginleri kabul ederek bunları vaftizin asıl şekline göre, yani suya batırmak suretiyle vaftiz ederler. Eğer başka bir Hıristiyan mezhebi mensubu Baptist mezhebine geçerse bir daha vaftiz edilir. B., özel B. (İng. *Particular Baptists*) ve genel B. (İng. *General* veya *Universal Baptists*) veya serbest irade B. i (İng. *Free Will Baptists*) olmak üzere başlıca iki zümreye ayrılırlar. Birinciler Calvin yolundaki önceden ayırma (Lât. *praedestinatio*) öğretisini kabul eder, sonuncular ise reddederler. Genel olarak B. dogmalar bakımından Calvinciler'e en yakın gelmektedirler. B. de Calvinciler gibi *Kitab-ı Mukaddes*'e sıkı sıkıya bağlı olduklarını iddia etmektedirler. Kilise teşkilâtları çok gevşektir, cemaatleri ihtiyarlar tarafından yönetilmektedir.

İlk Baptist cemaati 1633 te Londra'da kurulmuştur. B. İngiltere'de Cromwell zamanında takibe uğramışlar, fakat kıral William III. (hük. 1650 - 1702) zamanında yayımlanan tesamüh varakasına B. de alınmışlardır (1689). Amerika'ya Baptist mezhebi 1639 da Roger Williams tarafından nakledilmiş ve Rhode Island Devleti, Baptist esaslarına göre teşkilâtlandırılmıştır. XIX. yüzyılda B. hemen hemen bütün Avrupa devletlerinde görünmüşlerdir: Fransa (1832), Almanya (1834), Danimarka (1839), Macaristan (1846), Felemenk (1848), İsveç (1848), İsviçre (1849), Finlândiya ve Rusya (1850 - 1860 yılları), Norveç (1860), İtalya (1866), Avusturya (1869) Rumanya (1869), Bulgaristan (1884), İspanya (1888). 1905 te bütün dünya B. ini içine alan bir *Baptist World Alliance* (İng. = Dünya B. Birliği) kurulmuştur. Bugün bütün dünyada yaşıyan B. in sayısı yuvarlak rakamla 10 milyondur. Bunların 8 buçuk milyonu Birleşik Amerika'da, 700. 000 i Avrupa'da, 400. 000 i Asya'da, geri kalanları ise diğer kıtalarda yaşamaktadırlar.

B. e yakın gelen Protestan mezhepleri: Tunker'ler, Weinbrennerian'lar, United Brethren in Christ (İng. = İsa'da birleşmiş kardeşler), Campbellit'ler veya Disciples of Christ (İng. = İsa öğrencileri) ve Jumper'ler.

BAPTİZİYA (Baptisia), baklagiller (Leguminosae) den Kuzey Amerika'da 15 kadar türü yetişen bir bitki cinsi. Uzun ömürlü ve hepsi otsu, yüksek gövdeli olan bu bitkilerin yaprakları bîleşik, nadiren dilimsiz olup çiçekleri mavi, beyaz veya sarı renklidir; yaprak koltuklarında veya dal uçlarında salkım halinde bulunur. *B. Australis, B. Luncatba, B. alba, B. tinctoria* gibi bazı türleri acıbakla (Lupin)yı andıran güzel çiçeklerinden dolayı bahçelerde ekilen makbul süs bitkilerindendir. Bunlar tinli, kumlu derin topraklı ve bol güneşli yerleri severler. Tohumlariyle yetiştirilirler. Sarı çiçekli *B. tinctoria* türünün yaprak ve gövdelerinde bulunan mavi boya maddesi eskiden bir çeşit indigo istihsalinde kullanılır ve bundan ötürü tarımı vapılırdı. Köklerinde en çok $C_{26}H_{32}O_{14}$ bileşiminde baptizin ve diğer bazı maddeler bulunduğundan eskiden kökleri Radix Baptisiae tinctoria adiyle hekimlikte antiseptik ve müshil olarak kullanılırdı.

BAPTİZM (Yun. *baptisma* = vaftiz), Baptistler tarafından ortaya atılan öğreti. Buna göre, yalnız erginlerin suya batırılarak yapılan vaftizi muteberdir. Bk. BAPTİSTLER, VAFTİZ.

BAPT'LAR (Yun. *Baptai* < *baptein* = banyoya sokmak), eski Atina ve Korinthos'ta tapınılan Trak tanrıçası Kotytto'nun rahipleri. Mysterion (gizli âyin) lardan önce bir kutsal banyo yapılırdı. İsimlerini bu töreden almış olmaları düşünülebilir.

BAR, Ukrayna'da, Podolya bölümünde bir şehir. XVII. yüzyılda kısa bir süre Osmanlılar'ın da elinde bulunmuştur. Nüfusu 13 000 dir. B., yiyecek ve deri endüstrisi merkezidir.

BAR (önceleri Antivari), Yugoslavya'nın batı bölümünde, Adriya kıyısında bir kasaba. Nüfusu 5 544. Katolik başpiskoposluk merkezidir. Bir kalesi vardır. B., 1450 de Venedikliler'e geçmiş, 1573 ten 1877 ye kadar üç yüzyıl Türkler'in elinde kalmış, 1878 de Karadağ'a bırakılmıştır. Osmanlı devrinde Adriya kıyısındaki tahkimli limanlardan birini teşkil eden B. kalesinde XVIII. yüzyılın ilk yarısında 173 kişilık bir yeniçeri muhafız kuvvetinin de oturmakta olduğu eski kayıtlarda görülmektedir.

BAR, Bayburt. Erzurum ve Kars bölgelerindeki halk danslarından biri; «B. oyunu» da denir. En tipik tekli örneği davulla yapılanıdır; ikişer kişilik veya sıra halinde yapılanları da meşhurdur. B. oyunu başladığı zaman, türlü isimler taşıyan çeşitleri farklı tempo ve ritimleriyle bir «süit» halinde birbirini takibederler: Tavuk B. ı, Turna B. ı gibi bir ikisi taklitçi, Hançer B. ı, Köroğlu B. ı gibi adlar taşıyanları yiğitçe oyunlardır. En karakteristik ritim beşli olanlardadır. Her B. ın ayrı bir ezgisi vardır. Genel olarak davul zurna, veya davul ile ney oyuna eşlik eder. B. davulu çapça küçük ve kasnağı uzuncadır (ki Anadolu'nun oyun davulu eski yüzyıllarda hemen daima bu tipteydi). B. ların bir oturup bir kalkarak yapılan meşhur figürü de en eski Türk oyunlarından kalmadır: W. Barthold bu figürlerin Anadolu'ya Oğuzlar'la geldiğini belirten pek eski bir tarihî kayda işaret etmiştir. Anadolu oyun folkloru hazinemizin önemli bir kolu olan B. oyunları son zamanlarda derlendiği gibi, varlığını sanat formu içine almayı ilk deniyen kompozitörümüz de Adnan Saygun olmuştur. B. oyunu esas itibariyle dadaş oyunu olduğu için. kadınların kendi âlemlerindeyken erkeksiz oynamaları en eski görenek icaplarındandı. Fakat Cumhuriyet çağının okullarında amatörce karma bardaş kollarının da oyuna kalktıkları görülür olmuştur. Son Avrupa oyun festivallerinde bizden ilk olarak dadaş B. ları eşsiz alkışlar toplamak fırsatını bulabildiler.

BAR (İng. *bar* = dar, uzun tahta, tezgâh), içkilerin servisi tezgâh üzerinde yapılan. bunlar da tezgâh önünde durulup veya uzun ayaklı iskemleler üzerinde oturulup, içilen bir çeşit alafranga meyhane. Önce İngiltere'de ve Amerika'da görülmüş, sonra Avrupa milletlerine yayılmıştır. Barlarda satılan içkiler karışık içkiler ve kokteyller (mixed drinks, cocktails) dir. Bunları müşterinin önünde özel kaplar (shaker) içinde çalkalayıp karıştıran ve servisi yapan garsona veya bar sahibine *barman, barkeeper* veya *mixer* denir. Şimdi bazı barlarda, hususiyle Avrupa'da. karışık olmıyan içkiler de satılmakta ve bunlar tezgâhtan başka bardaki küçük localarda da içilmektedir. Bazılarında, kabare usulü sahne dansları müzik ve varyeteler de vardır. Bazı evlerde küçük ölçüde tezgâhlı ve raflı bar tertibatı da bulunur Bu şekilde yaptırılmış ve tanzim edilmiş büfe ve içki dolapları da bulunur. Bunların hepsine «Amerikan barı» denir.

BAR HEBRAEUS: bk. EBU-L FEREÇ ve İBN-UL EBRİ.

BAR KONFEDERASYONU (Barska Konfederacja). Ruslar'a karşı birinci Leh ayaklanması (1768-1771). Bu konfederasyon, Leh halk yığınlarının Lehistan'ın başına Ruslar tarafından dikilmiş halk düşmanı bir kırala, Rus askerî işgaline ve Rus istilâcılarının politika oyunlarına karşı tabiî ayaklanmasından doğmuştur. Ruslar'ın kışkırtması ile muhalifler arasında olduğu kadar Katolikler arasında da Rus isteğine uygun konfederasyonlar meydana getirilmişti (23 haziran 1767). Yekaterina I. nin yolladığı ve işgal edilmiş Lehistan'a vali yaptığı Nikolay Repnin'in vahşice hareketi, 14 ekim 1767 gecesi muhalif üyelerden dördünün kaçırılarak Rusya'ya gönderilmesi işi Lehistan parlâmentosunda açıkça meydana çıkmıştır. 29 şubat 1768 de Türkiye sınırına yakın Podolya'nın küçük bir köyünde asillerle kilise adamları tarafından, görünürde dini korumak, fakat aslında Rus işgaline karşı memleketi savunmak için bir konfederasyon meydana getirilmiştir. Birleşenlerin ilk hareketi Rus kıtaları tarafından boğulmuş, ileri gelenler Türkiye'ye kaçmışlardır. Bununla beraber bu hareket sönmiyerek bütün Lehistan'a yayılmış ve üç yıl devam eden bir partizanlar savaşı başlamıştır. Kötü ve noksan silâhlı, fena idare edilen konfederasyon, Rus kuvvetleri veya Ruslar'a hizmet eden kıral kuvvetleri tarafından, hemen hemen daima yeniliyor, fakat bu hareket geniş kırallığın diğer vilâyetlerine yayılarak yeni bir hareketi alevlendiriyordu. Vatanseverlerin bu gerilla harbleri derhal yabancıların dikkatini çekmiştir. Konfederasyona karşı ilgisini açıkça gösteren ve ona ilk yardım eden Türkiye olmuştur. 24 haziran 1768 de bir Kazak müfrezesi Türkiye topraklarına girip Balta şehrini yakınca Bab-ı Âli Rusya'ya harb ilân etmiştir. 1770 ekiminde Fransız ajanı Dumouriez'nin kışkırtması ile konfederasyon meclisi tarafından Lehistan kıralının tahtından indirildiği ilân edilmiş ve 3 kasım 1771 de kıral Poniatowski'nin kaçırılmasına teşebbüs edilmiştir. İyi hazırlanmamış olan bu tedbirsizce hareketler. askerî alanda hiç bir başarı elde edememiş olan konfederasyonun dağılmasına sebebolmuştur. Bu ayaklanmayı Lehistan'ın birinci taksimi takibetmiştir (1772). Bu hareket. az sayıda olan Lehistan asilleri içinden kendiliğinden doğmuş ve genç neslin millî duygularını uyandırmağa yaramıştır.

B. K. Türkiye - Lehistan münasebetlerinde yeni bir devir açmış ve Türkiye'nin Lehistan istiklâl hareketlerine yaptığı yardıma başlangıç olmuştur.

BAR PARALEL (Barres parallèles), cimnastik çalışmalarında kullanılan ve üzerinde türlü dayanma-asılma hareketleri yapılan araç. İki istinat ayağı üzerine paralel olarak tesbit edilen ve yerden yüksekliği 0. 90 -1. 70 m aralıkları 30 - 52 cm arasında ayarlanabilen oval veya daire kesitli, 12 cm çevreli, 2. 60 - 3. 50 m uzunluğunda esnek ağaçtan yapılmış iki çubuktan ibarettir. Barfiks ve B. P., Alman cimnastik sisteminin karakteristik araçları olup bu sistemin uygulandığı birçok yerlerde kullanılmaktadır. Memleketimizde ise yalnız askerî cimnastiklerin yaptırıldığı okul ve müesseselerde kullanılmaktadır.

BAR SAVMA: bk. EBU - L - FEREÇ.

BARA, Amerika kızılderili dillerinin Güney Amerika bölümüne bağlı Tukano ailesinin Doğu grupuna giren asıl Tukano alt - grupundan bir dil. Güneydoğu Kolombiya'da, Amazon'un kollarından olan Uaupés Nehri'ne dökülen Tiquié Irmağı'nın kaynak bölgesinde konuşulur. Yakın akrabaları Uanána, Uaina, Uásöna, Möchaäa, ve Pamoa dilleridir. Bk. TUKANO.

BÂṚÂ, Çin - Tibet dillerinin Tibet - Birman koluna giren bir dil ve dil grupu. Bodo da denilen bu dil, Mech, Kachārī, Lālung, Dīmāsā, Gārō veya Māndē, Rābhā, Kōch Tipurā veya Mrung, ve Chutiyā veya Morān dilleriyle beraber Bâṛâ veya Bodo denilen alt - grupu meydana getirir; bu alt - grup da Nāgā ve Kachin veya Sing - phō alt - grup lariyle beraber, Tibet - Birman dillerinin Orta ve Güney Assam bölümünün Bodo - Nāgā - Kachin grupunu teşkil eder (bk. ASSAM DİLLERİ: Bâṛâ veya Bodo bölümü). Bâṛâ dili, Kuzeydoğu Hindistan'da Assam vadisindeki Darrang, Nowgong, ve Kamrup bölgelerinde, Kachārī ve Mech diyelekleriyle birlikte 272 000 kişi tarafından konuşulur. Bk. TİBET - BİRMAN DİLLERİ.

BARABA, Altay Dağları'nın kuzeybatısında İrtiş ile Obi ırmakları arasında Batı Sibirya'nın sayısız gölleriyle tanınmış bir bölgesinin ve bu bölgede yaşıyan bir Türk ulusunun adı. Bu ulus doğudan, Altay Dağları'ndan ve Yenisey boylarından batıya göç eden, bazı kere de batıya dönen Türk göçlerine katılan türlü boy ve oymakların yerli Türk boylariyle karışarak meydana getirdikleri etnik bir gruptur. XVI. yüzyılda buraya güney bozkırlarından gelen Özbek ve Noğay oymakları da yerleşmişlerdir. B. ların nüfusu 4-5 bin arasında tahmin edilmektedir. Çarlık hükümeti tarafından Rus kolonistleri yerleştirmek için ilk hedef olarak kabul edilen bu bölge son yüzyıl içinde tamamiyle Ruslaştırılmış, B. lar verimsiz yerlere, bataklıklara kovulmuşlardır. Bugün Baraba eyaletindeki nüfusun ancak % 4 ü Türk'tür. Folklorları Kazak - Kırgız folklorundan farksızdır. Türkler arasında en son İslâmlığı kabul eden bunlardır.

BARABA TÜRKÇESİ, Asya'da Rus Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti (Rossiyskaya Sovetskaya Federativnaya Sotsialistiçeskaya Respublika) ne bağlı Sibirya Eli (Sibirskiy Kray) bölümünün Batı Sibirya Bölgesi (Zapadno-Sibirskaya Oblast) kısmına giren Baraba Çevresi (Barabinskiy Okrug) nde konuşulan bir Türk diyeleği. Kuzeyinde Tomsk, doğusunda Novosibirsk, güneyinde Slavgorod (onun da güneyinde: Kazakistan), batısında da Omsk çevreleri vardır. Altaylar'ın batısında, eski Sibirya Hanlığı'nın kuzeydoğusunda, başlıca Barabinsk, Kainsk, ve Tatarsk şehirlerinde ve Çan Gölü'nün dolaylarındaki bozkırlarda, tarımla ve hayvan yetiştirmekle uğraşan ve 4 500 kişi kadar olan Müslüman Altaylılar tarafından konuşulur; millî adı da Baraba'dır. XVI. yüzyılda Çan Gölü'nün kuzeyinde, Çolım Tatarları'nın da kuzeyinde yaşamakta idi; Çan Gölü dolaylarında da Kırgızca konuşulurdu. Kuzeyde Yenisey Ostyakçası, doğuda Kalmukça, güneydoğuda Tunguzca, güneyde Çolım ve Kırgız Türkçeleri, güneybatıda Noğay Türkçesi, batıda Ural ve Volga Tatarcası, kuzeybatıda da Vogulca ile çevrili idi.

Baraba Türkçesi - Yakutça ile Çuvaşça hariç - yaşıyan Türk diyeleklerinin Kuzeydoğu (A. Samoyloviç [*Nekotorıe dopolneniya k klassifikatsii turetskih yazıkov*, Petrograd 1922]e göre: Uygur denilen d- grupu; W. Radloff [*Phonetik der nördlichen Türksprachen*, Leipzig 1882]a göre: kuzey grup) grupundandır. Bu grup içerisinde de z- (Hakas [Abakan ve Yüs bozkırı diyelekleri], Kaç, Sagay, Koybal, Kızıl, Şor, Küerik, Çolım, Beltir, Kamas, Sarığ-Uygur) ve d- (Soyot / Uryanhay, Karagas) esaslı diyeleklere karşılık y- esaslı olan diyeleklerdendir (Kuzey Altay [Kumandı, Lebed veya Kuğu, Tuba, Yışkiji] ve Asıl Altay [Oyrat, Teleüt, Tölös] diyelekleriyle beraber [bk. M. Räsänen: *Materialien zur Lautgeschichte der türkischen Sprachen*, Helsinki 1949]); yani, «ayak» anlamına gelen kelime öbür diyeleklerde sırasiyle *azak* veya *adak* şekillerinde olmasına karşılık, bu bölümde aynı kelime *ayak* şeklinde söylenir. Başka bir sınıflamaya göre (Ligeti L.; Bárczi G.: *Magyar szófejtő szótár*, Peşte 1941, önsöz), Baraba Türkçesi Doğu Türkçenin Sibirya diyelek grupunda Altay, Teleüt ve Tölös diyelekleriyle beraber bir alt-grup meydana getirir (öbür alt-gruplar: 1 a - Soyot, Karagas, 1 b - Koybal, Kaç, Sagay, Kızıl, Şor, Küerik, Çolım; 2 - Lebed veya Kuğu, Tuba, Kumandı).

Baraba Türkçesinin fonetik özellikleri şöyle özetlenebilir: Labial attraksiyon, yani kökteki vokale uyularak a'nın o, e'nin de ö oluşu hâdisesi, Altay'daki öbür diyeleklere bakarak biraz daha zayıftır, meselâ ü ve ö attraksiyon (b. bk.) yaptıkları halde, o yapmaz: Teleüt *koldon*, Baraba *koldan* (= koldan), Baraba *künde* (= günde) yerine *kündö*, *pöke* (=böke, yiğit)yerine *pökö*. Buna göre bu diyelekte o vokali, genel olarak, yalnız ilk hecede bulunabilir: Teleüt *oktor*, fakat Baraba *oktar* (= oklar). Bu diyelekte i'li dar diftonglardan başka, ua gibi geniş ve au gibi labial diftonglar da vardır; bunlardan çoğu ses düşmesi veya konson vokalleşmesi yoliyle meydana gelmiştir: *uak* (= ufak), *ual* - (= ufal -), *uat* - (ufalt -), *üen* (= ünen, Anadolu: *ünegi* = inatçı), *teüdir* (= teğdir, değdir), *yuaş* (= yavaş, krş. Altay ve Teleüt *yoboş*), *tau* (= tağ, dağ). İki vokal arasında veya kelime sonunda g'lerin zayıflaması hususunda Baraba diyeleği, birçok noktalarda, öbür diyeleklere bakarak daha muhafazakârdır. Meselâ *pu'az* (= boğaz) kelimesinde g zayıflamasına ve düşmesine karşılık, *aγız* (= ağız; krş. Altay, Teleüt *ūs*, Koybal, Sagay, Şor, Küerik, Çolım v. b. *ās*, Kazak, Kazan *auz*, Kırgız *öz*, *ōs*, Yakut *uos*). *puγday* (= buğday; krş. Altay, Teleüt, Tölös, Kırgız *pūday*, Karakalpak *būday*, Kazan, Tobol *buyday*), *ige* (= eğe, törpü; krş. Altay, Teleüt *eγe*) kelimelerinde g/γ korunmuştur; *tau* (= dağ; krş. Koybal, Küerik, Şor v. b. *tā*) kelimesinde Kazak, Kazan, Başkurt, Tobol, Tümen grupuna uyularak -a hecesi -au şeklinde diftonglaşmışsa da, aynı Baraba alt-grupundaki Altay, Teleüt, Tölös (hepsinde:

dağ = *tū*) diyeleklerinde olduğu gibi, Kırgız (dağ = *tō*) ya uyularak bu hece monoftonglaşmıştır.

Konsonantizm alanında, Baraba diyeleğinin başlıca özelliği ç (= t+ş) sesinin t̰s (= t+s) ye, bazı yerlerde c (= d+j) nin d̰z (= d+z) veya j'ye çevrilmesidir; Altay-Baraba alt-grupunun öbür üyelerinde ç sesi olduğu gibi kalır; ç>t̰s değişimi Baraba'dan başka Mişer, Tobol, Tümen. Tura, Küerik v. b. diyeleklerde de vardır: Baraba v. b. *kat̰s*, Altay, Teleüt, Kuğu *kaç*. Kazak, Şor *kaş*, Başkurt, Sagay, Koybal *kas* (= kaç); uzaktan assimilasyon (b. bk.) la Baraba *t̰sat̰s*, Altay Teleüt, Kuğu *çaç*, Kazak, Şor *şaş*, Kazan *çeç*, Küerik, Sagay, Koybal *sas*, Tobal *sat̰s*, Kızıl *yaç*, Yakut *as*; Baraba *ojok* (labial attraksiyonla!, istisna), Altay, Teleüt *oçok*, Kazak *oşak*, Başkurt *uϑak/usak*, Çağatay *oçak* (= ocak); Baraba *hod̰za/hoja* (= hoca), *ed̰zel/ejel* (= ecel). Genel olarak s, z. ş sesleri Baraba dilinde değişmez. Kelime başlariyle sonunda ötümsüz (sourd; p, t, k gibi) kelime ortalarında da ötümlü (sonore; b, d, g gibi) ses kullanılması hususunda Baraba diyeleği Kuzeydoğu Türk diyeleklerindeki kurala uyar: *par-* (= Çağatay *bar-*, Türkiye Türkçesi *var-* [mak]), *tüş-* (= *düş-* [mek]), *kör-* (= *gör-* [mek]); Uygur *sipir*, Çağatay *sipür*, Türkmen *süpir*, Türkiye Türkçesi *süpür*, fakat Baraba Altay, Teleüt *sibir*, ayrıca Altay Teleüt *sıbır*. Kelime ortalarında ötümlü patlayıcı kullanmak hususunda, Baraba diyeleği bazı diyeleklerden çok daha muhafazakârdır meselâ Kazan, Kırgız *kötör-*, bizde *götür-*, fakat Baraba *ködör* Altay, Teleüt v. b. *ködür*, Sagay, Koybal *ködir*; Altay, Teleüt, Tölös v. b. *ata*, fakat Baraba *ada/ata* (= ata, baba). Baraba diyeleği, eski kelime ortası -δ-'yi öbür Altay diyeleklerinden daha iyi muhafaza etmiştir: meselâ Altay, Teleüt *pīk*, Küerik *pōk*, fakat Baraba *püyük* (= büyük<*beδük*).

BARABAŞ KAZAKLARI, Osmanlı egemenliği devrinde Özü suyu adı verilen Dnyepr Nehri boylarında yaşıyan yerli halkın Osmanlı tarih kaynaklarında geçen adı. B. K. Özü Eyaletinin sancak beylerinden biri olan ve Can Kerman da denilen Özü (Oçakov) kalesinde oturan Osmanlı paşasına tabi sayılırlardı.

BARABBAS (Aramca *Bar - Abba* = Babaoğlu), Pilatus'un İsa yerine serbest bıraktığı mücrim. *İncil* (Markos XV 6 - 15. Matta XXVII 16 - 26)e göre Pilatus her Paskalya bayramında Yahudiler'in kendisinden istedikleri bir mahpusu salıverirdi. Yakalanan İsa'yı mı yoksa isyan ve cinayet suçiyle zindanda yatan B. ı mı salıvermesi gerektiğini sorduğu zaman. başkâhinler tarafından kışkırtılan halk, B. ın serbest bırakılmasını ve İsa'nın haça gerilmesini istemiş. isyandan korkan Pilatus, halkı memnun etmek için, bu isteği yerine getirmiştir.

BARADAİ (Yun. *Baradaios*, Lât. *Baradaeus*, Rum Ortodokslarında *Zanzalos*), **Yakub** (ölm. 578), Süryani Monofizit (bk. MONOFİZİTLER) mezhebinin yeniden kurucusu. Nisibis (Nusaybin) yanındaki Phasilta manastırı keşişlerinden idi. Bizans İmparatoru İustinos I. (hük. 518-527) tarafından Monofizit temayüllerinden dolayı azledilmiş olan piskoposlar, B. yi Suriye ile Anadolu «oikumenikos» (genel) patriği sanı ile Edessa (Urfa) piskoposluğuna seçmişlerdir (541). B. çul giyer ve bir dilenci gibi yaşardı (çullu, çulla örtülü anlamına gelen B. adını buradan almıştır). 35 yıllık yorulmak bilmez çalışmasının sonucu olarak Monofizit mezhebini yeniden kurmayı başarmıştır. Suriye Monofizitleri B. şerefine kendilerini «Yakubi» diye adlandırmakta idiler. Daha sonra bu ad başka ülkelerin Monofizitlerine de geçmiştir. Bk. YAKUBÎLER.

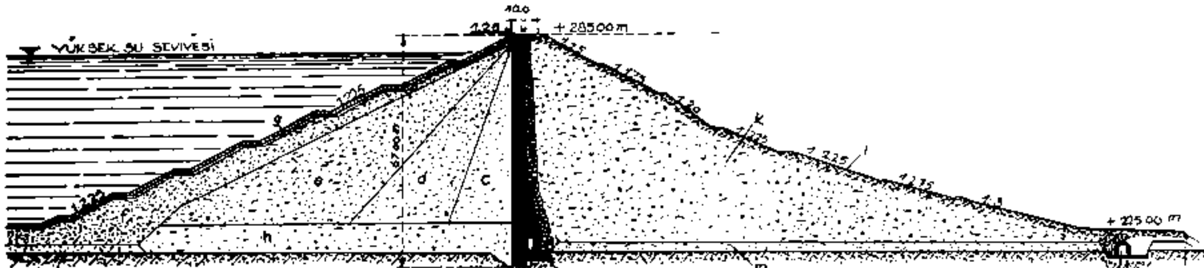
BARAGNOS (Baragnose), avuca konan cisimlerin ağırlığını hissetme kabiliyetinin kaybolması. Derin uyku bozukluğundan ileri gelir.

BARAHSİ, Elam'da yeri kesin olarak bilinmiyen bir şehrin adı. Eski Mezopotamya'nın Akkadlar egemenliği zamanına ait vesikalarda B. nin adı geçmektedir. Akkad kırallarından Rimus B. kıralı Abalgamas'ı mağlup ve şehrin valisini esir etmekle kıvanır. Dēr şehri valisi de B. nin galibi sanını almıştır. III. Ur sülâlesi zamanından sonraki vesikalarda geçen Marahsi ile içinde Naram - Sin'den bahseden bir Hitit vesikasında «pa - ra - si» memleketinin de B. olacağı iddia edilmiştir.

BARAJ (Barage; 1930/1934 yıllarında Ankara yakınındaki Çubuk bendi yapılırken dilimize girmiştir; Türk. Bend), bir akarsu yatağında akıntıyı keserek suyu kabartan ve toplıyan ve böylece vadide olağanüstü taşkınlarda bile su altında kalmıyan yerlerin su altında kalmasına sebep olan tesis. Bu tesisin arkasında suyun toplanmasından meydana gelen havzaya «gölet» denilir.

Sulama ihtiyacını karşılıyacak suyu toplamak için tarihten önceki devirlerde toprak ve taş barajlar yapılmıştır. Dicle üzerinde büyük bir toprak barajla Nil üzerinde taş bir baraja ait eserler bulunmuştur.

Baraj çok zaman hem tesisi hem de göleti ifade eder.

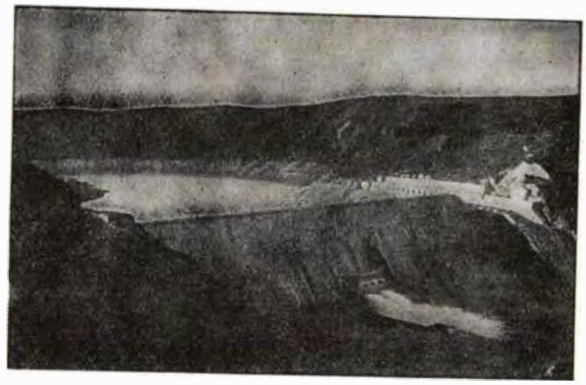
Şekil : 1

Toprak-kaya dolma Sorpe (Almanya) barajı kesiti: a — beton çekirdek, b — kontrol galerisi, c — kil dolma, d — taşlı kil dolma, e — az topak dolma f — iri taş dolma, g — el ile yapılmış taş kaplama, h — su geçirmiyen kil dolma, i ve m — vadi tabanında mevcut kum-çakıl, k — çakıllı, taş ocağından çıkma malzeme, l — ana toprak, n — dip savakların çıkış kanalı.

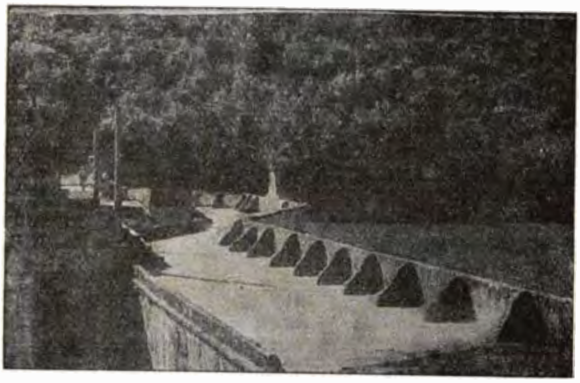
BARAJ (Türkiye)

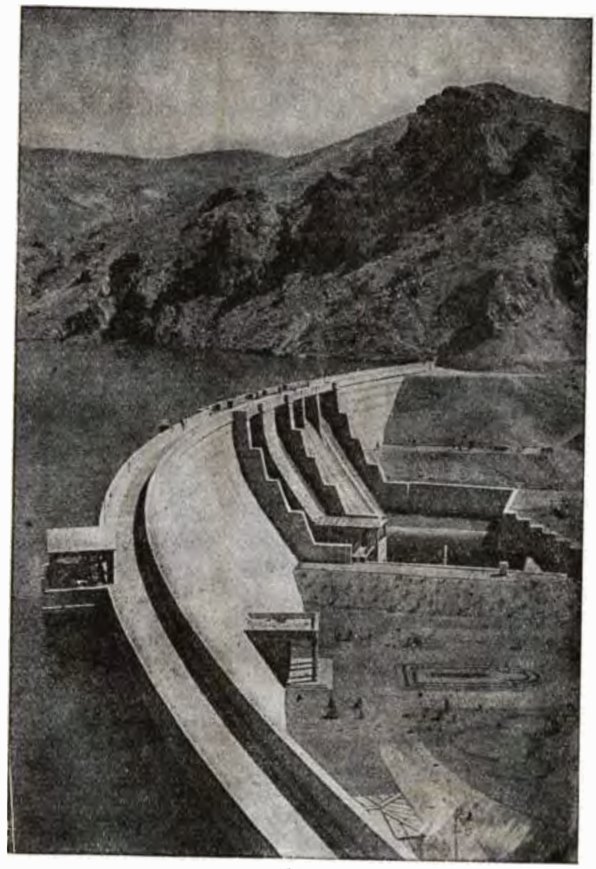
1

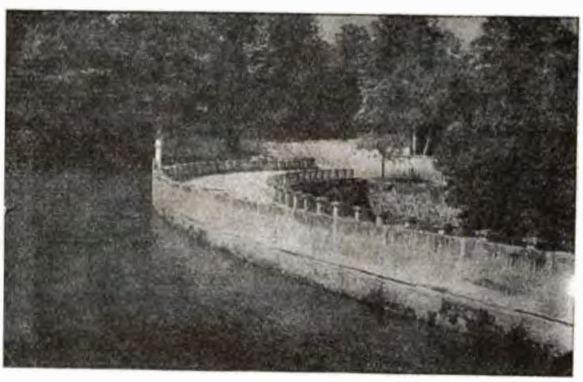
5

2

6

3

4

1 — Ahmet III. bendi

2 — Mahmut II. bendi

3 — Valide bendi

4 — Çubuk barajı (genel görünüş)

5 — Porsuk barajı

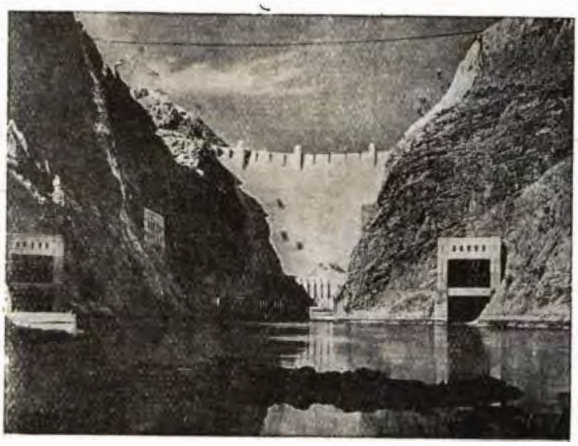
6 — Çubuk barajı

1

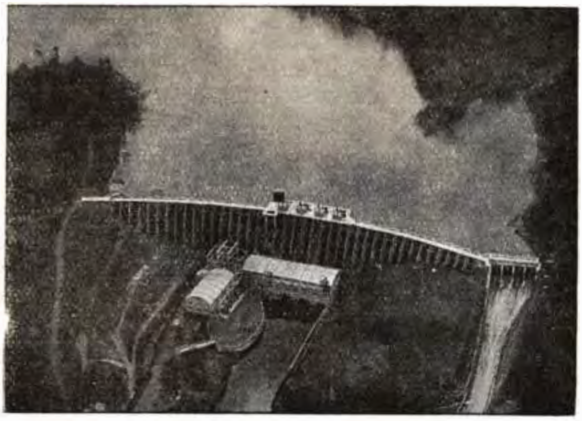

2

4

5

6

1 — Sautée barajı (Fr.)

2 — Hoover barajı (A. B. D.)

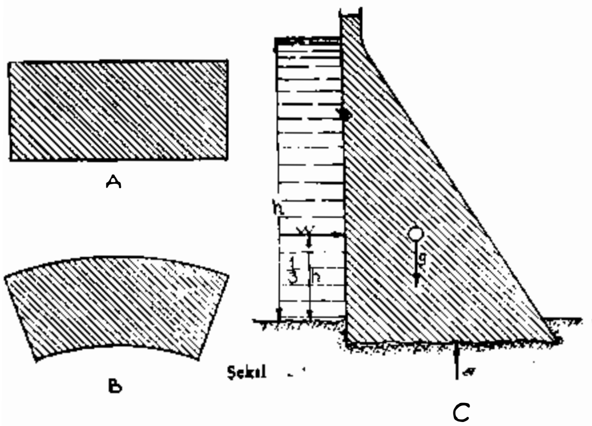
3 - Hoover barajı (A. B. D.)

4 — Grand Coulée barajı (A B.D)

5 — Vézins barajı (Fr.)

6 — Angram barajı (İng.)

Barajlar şehirlerin içme ve kullanma suyu, sulama ve hidroelektrik tesislerin su ihtiyacını düzenli bir suretle karşılamak veya taşkınları önlemek, dizginlemek maksatlarını teker teker veya birkaçını sağlamak üzere yapılırlar. Bu işlerin XX. yüzyılda daha çok inkişaf etmesi baraj inşaatını da geliştirmiştir.

Ağırlık barajı şemaları: A – düz eksenli plân B – eğri eksenli plân. C – dikey kesit.

Baraj inşası için ilk şartlar: Maksada yetecek kadar su ve suyun toplanabileceği yer bulunması ve vadinin jeolojik bakımdan su geçirmiyecek durumda olmasıdır. Su toplama bakımından geniş, hafif meyilli ve dar bir boğazla biten vadiler baraj inşasına çok elverişlidirler. Gölet püskürük veya metamorfik kayalardan teşekkül ederse su geçirmezlikten korkulmaz. Kalker, kumtaşı ve küçük yığışımlarda çok ihtiyatlı olmak gerekir.

Yıkılan barajlara ait istatistikler bu tesislerin hesap ve yapı hatasından çok, jeolojik etütlerin yetersizliğinden dolayı iyi tedbir alınmaması yüzünden yıkıldıklarını göstermektedir.

Barajlarda, işletme için su alma tertibatı, barajı tamamiyle boşaltmak için dip savak, ve baraj dolu iken olağanüstü taşkınları geçirebilecek dolu savak bulunur. Yağış havzasının jeolojik durumu ve bitki örtüsüne göre gölet kısa veya uzun bir devrede selinti ile dolar.

Baraj tipleri şunlardır: a – toprak b – toprak - kaya dolma (enrochement, rockfill) c – masif taş veya betondan ağırlık ç – kemer d – payandalı kemerli veya plâklı.

Bunlardan a ve c tipleri eskiden beri kullanılmıştır. Diğerleri son iki yüzyılın eserleridir.

a — Toprak barajlar: Baraj yerinde uygun malzeme bulunursa ömür, ucuzluk ve yapı kolaylığı bakımından en elverişli tiptir. Baraj, suyun içinden veya üstünden geçmesine engel olacak şekilde yapılmalıdır. Taş veya betonla kaplı dolu savağı, olağanüstü taşkınlarda bile suyun barajın üstünden aşmamasını sağlıyacak büyüklükte olmalıdır.

Suyun, barajın içinden geçmemesi için ekseriya su geçirmiyen temel tabakasına kadar inen ve barajın bir başından diğer başına kadar uzanan ve su geçirmiyen bir maddeden teşkil edilen merkezî bir çekirdek veya barajın su tarafına bir perde tertibolunur. İstenilen malzeme bulunduğu takdirde barajın ortasına ince ve su geçirmiyen killi malzeme ve bunun iki tarafına serbestçe drenajı sağlıyan malzeme konularak inşası en iyisidir. Kayanın bulunmadığı yerlerde baraj tamamiyle ince malzemeden de yapılabilir.

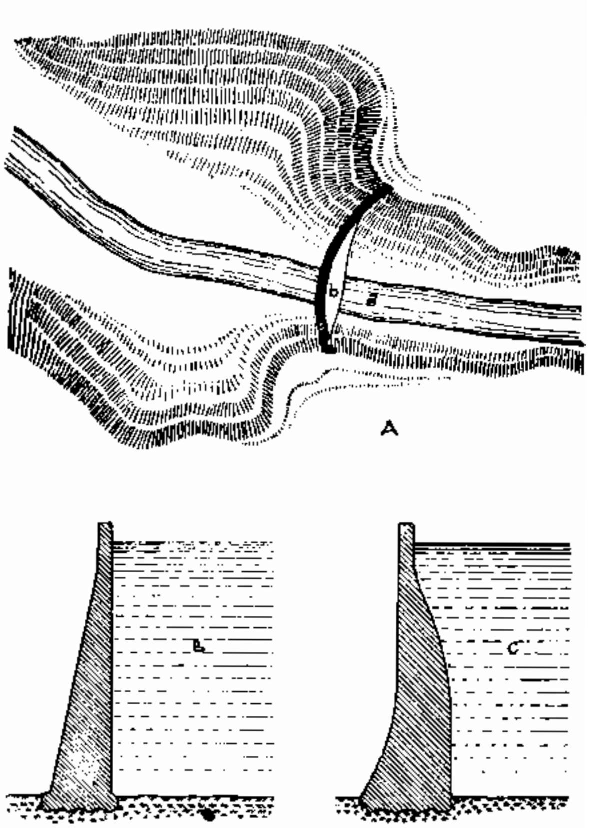
Barajın şevleri malzeme ve yüksekliğe bağlıdır. Su tarafı 1/2.5- 1/3.5, hava tarafı 1/2-1/3 olur, aşağı kısımlar daha yatık yapılır. Su tarafındaki malzeme dalgaya dayanabilmelidir. Toprak barajlar toprağı tabakalar halinde silindirliyerek veya su ile karışık dökülerek çökeltme suretiyle yapılırlar.

b — Toprak-kaya dolma (enrochement, rockfill) barajlarda suyu geçirmemek için merkezi beton veya çelik çekirdek veya su tarafına su geçirmiyen bir perde yapılır.

Kaya dolma, taş ocağından çıkan malzemeyi dökme suretiyle yapılır. Su geçirmiyen perde, barajın çökmesine ve dalga etkisine dayanabilmelidir. Su tarafı 1/1 veya daha dik, hava tarafı 1/1.25 veya daha yatık.

c — Ağırlık barajları: Taş veya beton olur. Su basıncına kendi ağırlığı ile karşı koyar ve basıncı temele intikal ettirir. Çekme gerilmesi çıkmaması için kuvvetler bileşkeni her yatay kesitte orta üçte birden geçmelidir. Genel olarak dikey kesit üçgendir. Su taraf meyli 1/20 taban su basıncı elverişli tedbirlerle yokedilirse hava tarafı meyli 1/0.65 kadar, taban su basıncının su tarafında tam ve hava tarafında sıfır olacak şekilde yayıldığı kabul edilirse hava tarafı meyli 1/0.8 kadar olur. Temel tabanı baraj dolu iken hâsıl olacak basınç gerilmesine dayanmalı, temelde kayma olmamalıdır. Isı değişmeleri ve retreye karşı derzler bırakılmalıdır.

ç — Kemer barajlar: İki tarafı kayalık dar boğazlarda yapılır. Kayalar üzengilerden gelecek basınca dayanabilmelidir. Üst kısımları kemer gibi, temele yakın olan kısmı ise ucu boşta bir kiriş gibi çalışır. Kemerler sabit yarı çaplı veya sabit merkez açılı yapılırlar.

Kemer baraj şemaları. A – plân: a - vadi, b - kemer. B - basit üçken kesit. C – su ve hava tarafı yüzleri eğri kesit.

Dünyada mevcut ba·ı barajlar.

A = Ağırlık barajı. K = Kemer barajı. P = Payandalı.
T = Toprak ve Toprak - Kaya dolma barajı

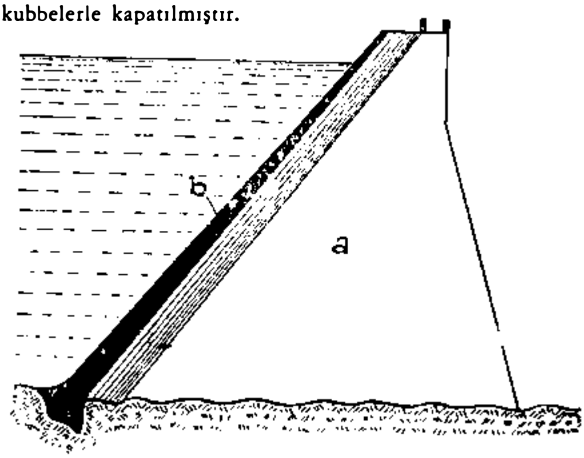
Bulunduğu yer ve adı	İnşa tarihi	Tip	Yükseklik m	Başlık uzunluğu m	Gölet hacmı milyon m 3
Türkiye:					
Osman II. bendi (Topuz Bendi) (İst.)	1619	A	9.91	16.55	0.062
Ahmet III. » (Büyük Bent) »	1722	A	9.41	65.50	0.780
Topuzlu bent (Mahmut I.) »	1731	A	13.84	66.30	0.156
Mustafa III. bendi (Ayvat Bendi) »	1754	A	12.57	55.20	0.156
Valide bendi (Selim III. ün annesi Mihrişah Valide Sultan) »	1796	A	11.50	70.30	0.240
Mahmut II. bendi (Kirazlı Bend) »	1833	A	11.60	45.75	0.075
Bendi Cedid (Mahmut II.) »	1839	A	15.45	95.00	0.943
Elmalı bendi »	1890	T+A	18.50	247.00	2.38
Gölbaşı (Bursa)	1933	T	11.00	500.00	14.00
Çubuk (Ankara)	1934	A	24.00	265.00	13.00
Gebere (Niğde)	1940	T	16.50	285.00	2.80
İncesu (Eskişehir)	1949	A	43.00	220.00	120.00
Sarıyar (Nallıhan)	1951/54	A	106.00	135.00	1800.00
Almanya:					
Eder	1915	A	48	400	202.4
Kribstein	1930	A	29	220	11.5
Bleiloch	1932	A	65	205	215
Ottmachau	1933	T	17.2	6500	135
Sorpe	1934	T	69	700	81
Hohenwarthe	1938	A	68	380	185
Amerika Birleşik Devletleri:					
Gatun	1904	T	35	2400	17.5
Don Petro	1923	K	87	317	358
Coolidge	1928	P	76	170	1610
Hoover	1935	A	222	380	39900
New Mexico	1937	T	42.5	942	193.5
Unity	1939	T	25.3	206	30.4
Gıand Coulée	1941	A	168	1270	11720
O'Sullivan	1941	T	32	5800	76.5
Long Lake	1941	T	27.5	580	748
Friant	1942	A	97.3	1065	643
Shasta	1945	K	183.5	1055	5570
Keswick	1950	A	48.5	319	29.6
Avusturya:					
Spullersee	1923	A	34	278.0	12.1
Vermunt	1932	A	50	400	5.4
Belçika:					
Verviers	1877	A	59	235	12.3
Waıche	1930	K	56	180	7.7
Bulgaristan:					
Rila	1940	A	50	15.3	525
Cezayir:					
Ghrib	1937	T	65	400	250
Ebu Hanife	—	T	54	—	—
Çekoslovakya:					
Frain	1932	A	50	270	180

Dünyada mevcut bazı barajlar

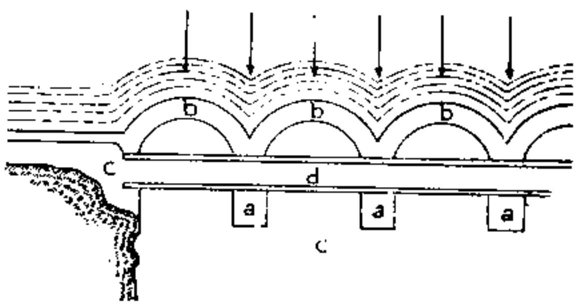
A = Ağırlık barajı, K = Kemer barajı, P = Payandalı,
T = Toprak ve Toprak - Kaya dolma baraj

Bulunduğu yer ve adı	İnşa tarihi	Tip	Yükseklik m	Başlık uzunluğu m	Gölet hacmı milyon m 3
Fransa:					
Bissorte	1935	A	69	550	40
Chambon	1937	A	127	294	58
Sarrans	1935	A	101	225	308
Sautée	1935	A + K	126	80	—
L'Aigle	1945	A + K	90	290	160
Saint - Etienne - Contales	1945	A + K	70	270	120
Mareges	1935	K	90	247	35
Genissiat	1948	A	69	330	55
Hindistan:					
Priyar	1897	A	53	375	376
Bandordora	1925	A	86	440	282
Batyar	1929	A	58	1600	685
İngiltere:					
Loch Sloy	1950	A	52	354	—
Errochty	1950	A	39	400	—
İspanya:					
Fuensanta	1933	A	75	222	237
Camarasa	1920	A	102	151	110
Ricobayo	1935	A	99	241	1180
İsviçre:					
Wäggi	1925	A	110	187	140
Grimsel	1932	A	107	248	100
Lucendro	1946	P	60	—	25
İtalya:					
Tirso	1923	P	73	283	444
Salto	1937	A	104	180	280
Japonya:					
Shosen	1935	K	76	40	700
Meksıka:					
Calles	1929	K	68	310	350
Don Martin	1951	T + P	40	1284	1400
Rodriguez	1937	P	78	670	136
Mısır:					
Asvan	1902	A	45	1950	4585
Portekiz:					
Santa - Luzia	—	K	75	115	—
Pego do Altar	1941	T	60	190	75
Gaio	1941	T	65	400	60
Sudan:					
Sennar	1926	A	40	3025	485
Yunanistan:					
Maraton	1930	A	50	300	41

d — Payandalı barajlar: Bunlarda su basıncı payandalara betonarme plâk veya kemerlerle intikal eder. Plâklılarda dolu savağı barajın üzerinde düzenlenebilir. Kemerliler daha ekonomiktir. Coolidge barajında payandalar arası kubbelerle kapatılmıştır.

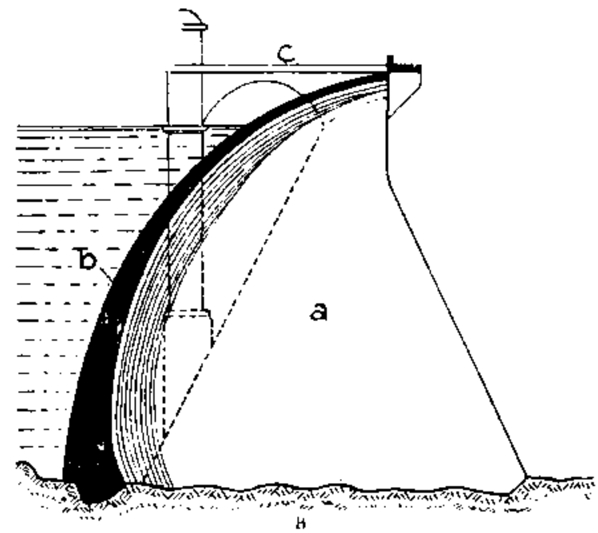
A

İkinci Dünya Harbi'nde Almanya'daki barajlardan bazılarının uçak saldırışlariyle yıkılması baraj inşaatında yalnız teknik ve ekonomik değil, stratejik düşüncelerin de gözönünde tutulmasını gerektirmektedir. Bombardımanlara karşı en dayanıklı tip, toprak, sonra masif ağırlık barajlarıdır. Payandalı ve kemer barajlar pek çok hassastır.

Türkiye'de baraj inşaatını 2 devrede mütalâa etmek gerekir:

1 — Osmanlı saltanatı sırasında İstanbul'un su ihtiyacını karşılamak üzere Belgrad Ormanları'nda birçok ağırlık barajları yapılmıştır (bk. cetvel). 200-300 yıl önce

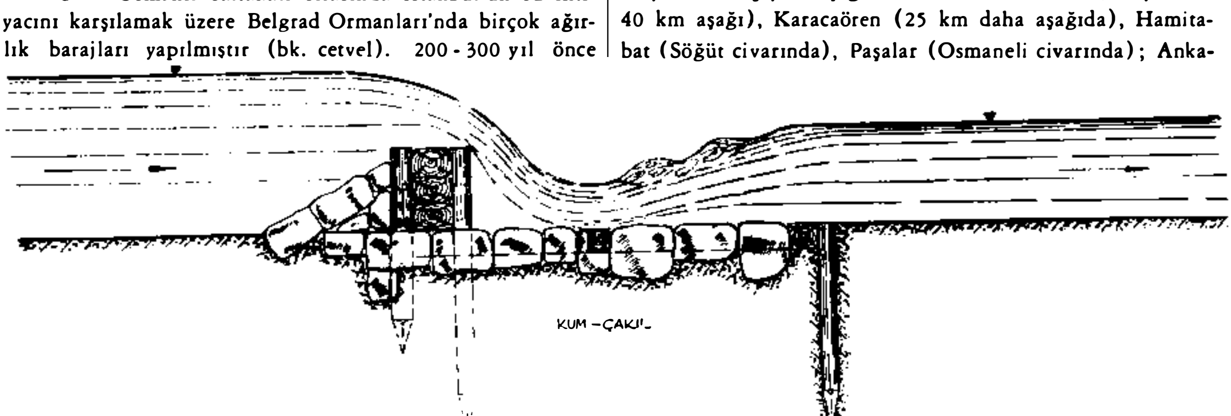
B

Şekil : 4

Payandalı baraj şemaları. A – sıra kemerli payandalı baraj kesiti a - payanda, b - kemer. B – kubbeli payandalı baraj kesiti: a - payanda, b - kubbe, c - su alma kulesi gecidi C – sıra kemerli payandalı baraj üstten görünüş şeması a - payandalar b - kemerler, c - kenar ayak, d - köprü:

Ankara'da Çubuk ağırlık barajı başkentin içme ve kullanma su ihtiyacı ile bölgenin sulanması, Niğde civarındaki Gebere toprak barajı elma bahçelerinin sulanması, Porsuk üzerinde İncesu barajı taşkınları önlemek, sulama için su sağlamak maksatları ile yapılmışlardır.

Sakarya üzerinde ve Nallıhan'ın güneyinde bulunan Sarıyar'da toprak-kaya dolma bir barajın yapılması için proje hazırlanmış ve para ayrılmış olup 1951 yılında işe başlanacaktır. Bu baraj, taşkınları önlemek, enerji üretmek için yapılmakta olup Aşağı Sakarya'da yapılabilecek olan sulamalara da su sağlıyacaktır. Akarsularımız üzerinde yapılan etüdlerde baraj yapılabilecek birçok noktalar bulunmuştur: Sakarya üzerinde Çağlayık (Polatlı'nın 35 km kuzeyinde), Kargı (Sakarya Kimir Çayı kavşağı civarında), Gemibükü (Sarıyar'dan 40 km aşağı), Karacaören (25 km daha aşağıda), Hamitabat (Söğüt civarında), Paşalar (Osmaneli civarında); Anka-

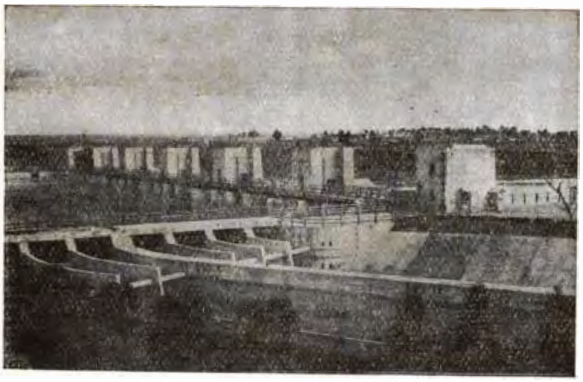

Ağaç ve taşla yapılan bir bağlama kesit şeması

inşa edilmiş olan bu barajlar pek mükemmel eserlerdir. İstanbul'un Üsküdar - Kadıköy semtinin su ihtiyacını karşılamak üzere 1890 da da toprak Elmalı Bendi yapılmıştır.

2 — Cumhuriyet devrinde Gölbaşı toprak bendi, Bursa'da Aksu taşkınlarını önleme ve sulama suyu sağlamak, ra Çayı üzerinde Meşecik Köprüsü (Sarıoba'nın alt tarafında); Gediz'de Demirköprü (Salihli - Demirci yolu üzerinde) Adronos Çayı'nda Karıncalı (Orhaneli civarında); Seyhan üzerinde Cephanelik (Adana civarında); Fırat'ta Deve Boynu Boğazı (Keban civarında), Kızılırmak'ta Köprüköy (An-

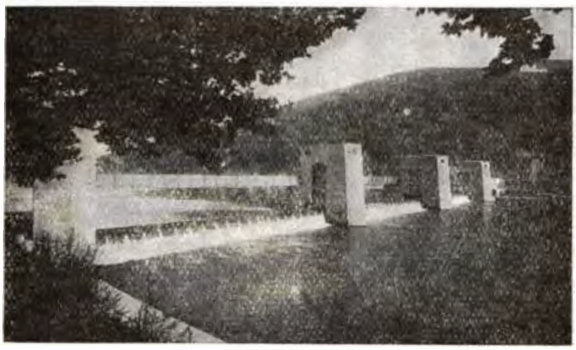
BARAJ (Bağlama)

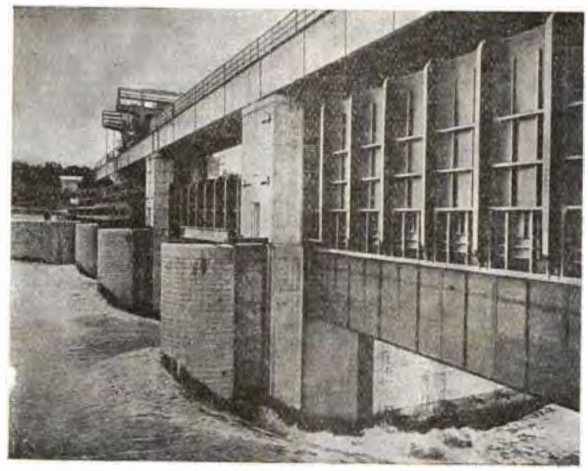
1

2

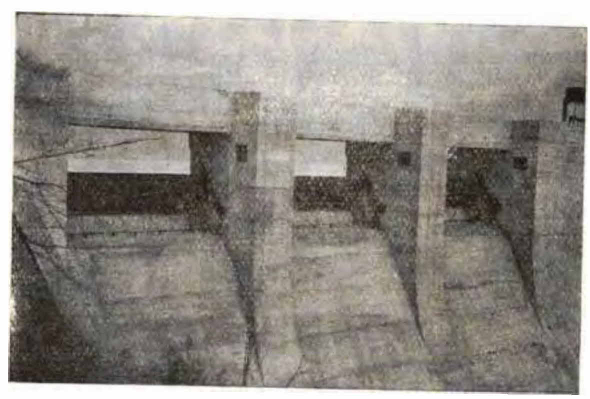
3

4

5

6

1 — Adana'da Seyhan bağlaması (kapaklı)

2 — Tarsus'ta Berdan bağlaması (masif)

3 — Silindir bağlama (Heidelberg - Almanya)

4 — Kapaklı bağlama (Ryburg - Schwör - Stadt - Almanya)

5 — Seğman bağlama (Münster - Almanya)

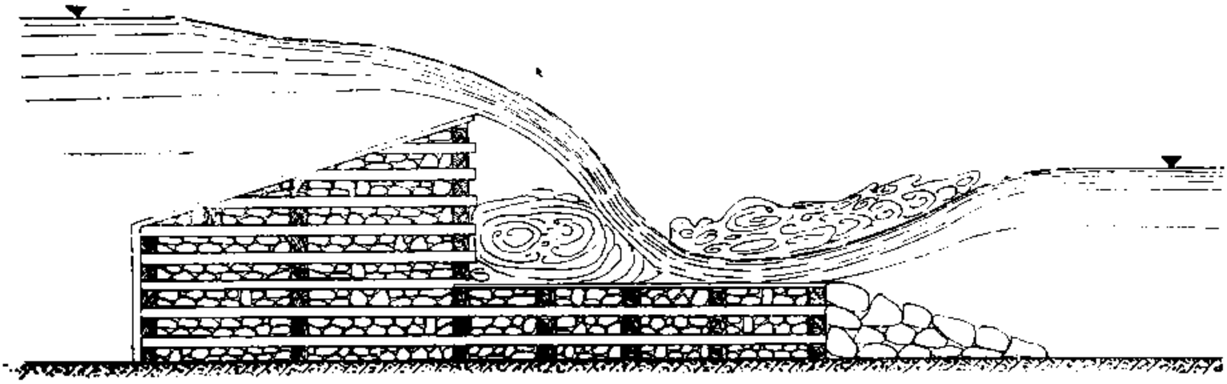
6 — Balık karnı bağlama (Burchammer - Almanya)

7 — Kızılırmak'ta bir kövlü bağlaması (Çorum-Osmancık)

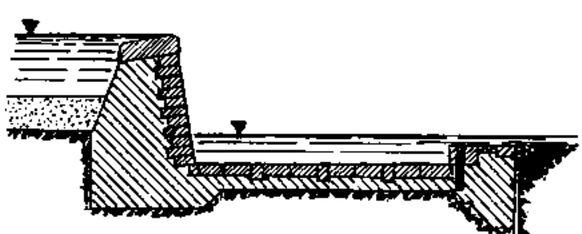
kara - Kırşehir şosesi üzerinde); Yeşilırmak'ta Almus (Tokat'ın doğusunda) baraj yapılmıya elverişli yerlerdir.

Bağlama: Bir nehrin su seviyesini kabartmaya (şişirmeye), meylini bir noktada toplamaya, suyu bir sulama veya hidroelektrik santralının götürme kanalına çevirmeye yarıyan tesis. Bizde son yıllarda bağlama yerine Fransızca regülâtör (régulateur) kelimesi kullanılmaktadır. Yüksekliği aşağı su seviyesinden yüksek olursa tam (yüksek), alçak olursa eksik (alçak) bağlama olur. Plâna göre düz, eğri, kırık bağlamalar vardır. Yapılış tarzına göre sabit ve açılır-kapanır (müteharrik) iki ana tip vardır. Sabit bağlamaların kitlesi değişmez; sifonlular hariç, suyun seviyesini ve akımını düzenliyemezler. Bunlar kuru taş, ağaç kazık ve dallar, ağaç kazık ve taş, ağaç kazık ve toprak veya kil ve kâgir (harçlı taş, beton veya betonarme)den yapılırlar. Kâgirden gayrisine köylü tipi de denilir küçük sularda ve az yükseklikte yapılırlar. az çok geçici mahiyettedirler. Nehirlerimizde suyu çarklara çevirmek için çok defa söğüt kazıkları ve söğüt dalları ile taştan yapılmış bağlamalardan faydalanılmaktadır. Sakarya üzerinde Gümele ve dolaylarında yüzlerce bağlama bulunur. Kâgir massif bağlamaların temeli kayaya oturmalı, kaya derin ise altından sızacak suların temel zeminini sürüklemesine engel olacak tertibat alınmalıdır. Ayrıca üstten aşacak suların bağlamanın önünde tehlikeli oyuntular yaparak tesisin yıkılmasına meydan verilmemelidir.

Sabit bağlamaların tertibatı basit olup çok defa inşaları ucuza çıkar; bakım ve işletmeleri kolaydır. Buna karşı bağlamanın arkasında selinti ile nehir tabanı yükselir, taşkın zamanlarında etraftaki araziyi su basar, selinti bağlamanın alt tarafına geçemez ve nehrin selinti rejimi

Ağaç ve taşlarla yapılan diğer bir bağlama kesit şeması

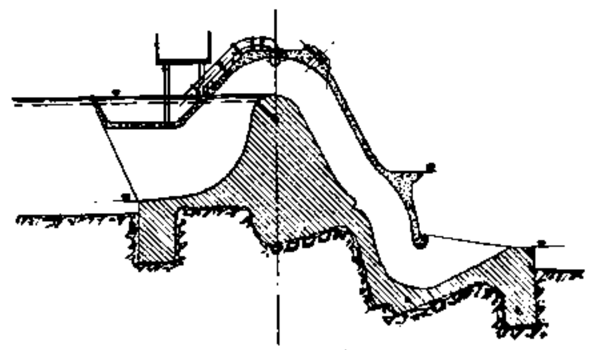

Masif bağlama kesit şeması

değişir. Bunun için bağlamanın bir kısmı selintiyi geçirecek şekilde müteharrik yapılır, bu kısma selinti (kum-çakıl) geçidi denir. Taşkınları zararsızca geçirmek üzere ya bağlamanın boyu uzatılır veya lüzumu kadar bir kısmı müteharrik yapılır. Sabit bağlamaların iki hususi tipi sifonlu ve payandalı bağlamalardır.

Sifonlu bağlamalar: Sabit bağlamalarda suyu aynı seviyede tutabilmek için bağlamanın başı bir sifon şeklinde tertibedilebilir. Böylece su seviyesi sifon başlığını aşınca sifon çalışmıya başlıyarak seviyenin sabit kalması sağlanabilir.

Payandalı (Ambursen) bağlamalar: Massif bağlamaların betonarmeden payandalı yapılması kabildir. Bu suretle % 60 kadar bir malzeme tasarrufu sağlanabilir Buna mukabil kalıp masrafı artar. 5 m den yüksek bağlamalarda uygulanması tavsiye olunur.

Sifon bağlama kesiti

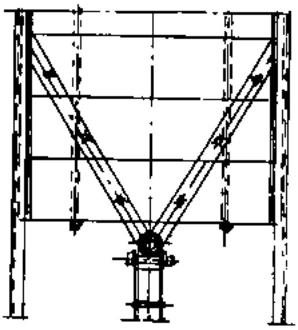
Müteharrik bağlamaların temel ve taban kısımları kârgir veya betondan yapılır. üst yapıları ise müteharrik olur; böylece su seviyesi ve akımı düzenlenebilir. Başlıca tipleri: İğneli, perdeli, kirişli, kapaklı, silindir, kaydıraklı, çatı, davul, denge ağırlıklı kapaklar, sektor ve segman bağlamalardır.

İğneli bağlamalar aralıklı olarak tabana menteşeli demir çerçevelerden yapılan ayakların üst başları kirişlerle birleştirilir. Üst ucları bu kirişe, alt ucları kâgir bir eşiğe dayanan ağaçtan yapılmış iğneler yan yana konarak su geçirmiyen bir satıh elde edilir. Ayakları birleştiren kirişler üzerine tahta döşenerek bir geçit yapılır. Taşkınlardan ve buz akıntısından önce iğneler ve döşeme tahtaları toplanır, demir ayaklar nehir tabanına yatırılır. Çok su kaçırırlar.

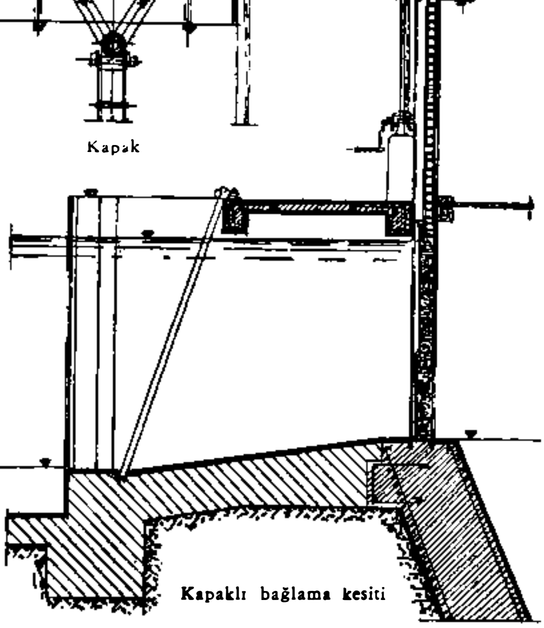
Perdeli bağlamalar: İğneli bağlamaların çerçevelerine, bronz mafsallarla birbirine bağlanan iğneler yatay olarak dayatılır, bunlar bir zincir ile çekilip indirilirler, sızıntıyı azaltmak için üstlerine yelken bezi serilir. Başlıca Fransa'da kullanılmışlardır.

Kirişli bağlamalar kâgir ayaklarda bırakılan yuvalar arasına ağaç kalas veya demir kiriş (basit veya kafes) leri üst üste koyarak teşkil olunurlar. Bunlar daha ziyade her cins bağlamalarda tamir sıralarında kullanılmak üzere yedek olarak tertibedilirler.

Kapaklı bağlamalar: Kâgir ayaklarda bırakılan yuvalarda hareket eden kapaklarla teşkil olunurlar. Nehir yatağı geniş ise iki kenar ayaktan başka bir kaç orta ayak yapılır. Ayakların üstüne bir işletme köprüsü yapılır, ve ka-

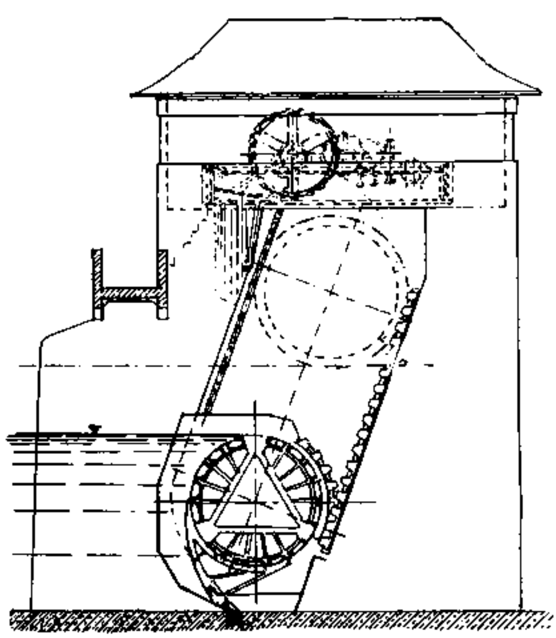

Kapak

Kapaklı bağlama kesiti

pakları çekmek için kullanılacak çıkrıklar ayaklar üzerinde bulunur. Kapakların ağırlığını ve ayakların yüksekliğini azaltmak, ve taşkınlarda buzları ve ağaçları daha iyi bir şekilde geçirmek için kapaklar yatay olarak ikiye bölünür. Kapaklar ayaklardaki yuvanın içinde kayarak veya tekerlekli

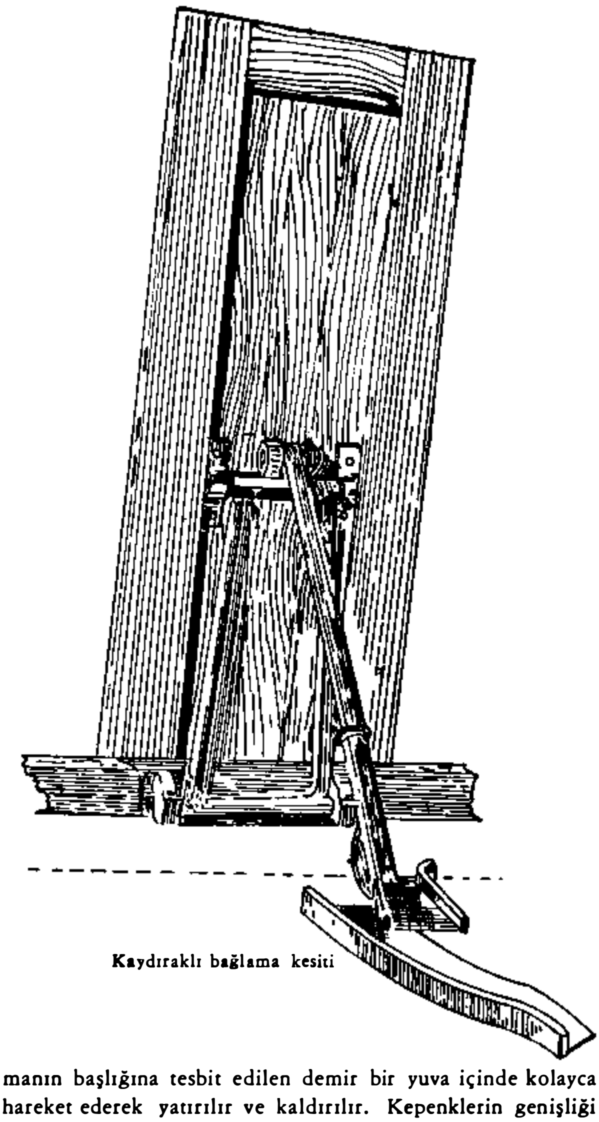

Silindir bağlama kesiti

bir araba üzerinde hareket ederler. Küçük açıklıklar ve yüksekliklerde kapaklar tahtadan, büyük açıklık ve derinliklerde demirden (basit veye kafes kiriş) yapılırlar. Ağır kapaklarda denge ağırlığı kullanılır. Açıklığı 24 m ve yüksekliği 12.5 m olan kapaklar yapılmıştır.

Silindir bağlamalar: Suyu kabartan kısım, su sızdırmıyacak şekilde, profil demirlerinden ve saçtan yapılmış bir silindirdir. Silindirin bir başında da dişli bir levha bulunur. Vinçle çekilen silindir ayaklarda bırakılmış bir yuva içindeki dişli üzerinde hareket eder. Geniş sularda bir kaç orta ayak yapılarak genişlik bölünür. Ayaklar bir köprü ile birleştirilir. Silindirleri işleten çıkrıklar ayaklar üzerine konur. Açıklığı 40 m ve çapı 4·5 m olan silindir bağlamalar yapılmıştır.

Kaydıraklı bağlamalar: Demir bir desteğe dayanan münferit kepenklerden teşkil olunur. Destekler sabit bağla-

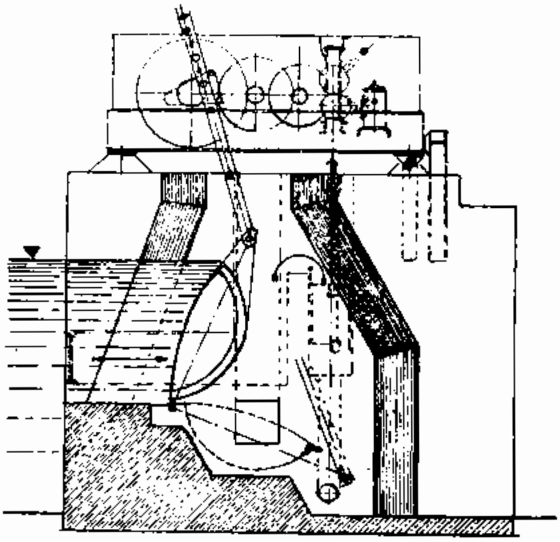

Kaydıraklı bağlama kesiti

manın başlığına tesbit edilen demir bir yuva içinde kolayca hareket ederek yatırılır ve kaldırılır. Kepenklerin genişliği 1-1.5 m, yüksekliği 5 m ye kadar olabilir.

Balık karnı kepenk: Yassı bir balık biçiminde profil demirleri ve saçtan teşkil edilen kepenklerle su seviyesini çok iyi ayarlamak kabil olur. Hususiyle baraj dolu savaklarında kullanılır, bir taraftan çekilir. Açıklığı 18 m, yüksekliği 4 m olan balık karnı kepenkler yapılmıştır.

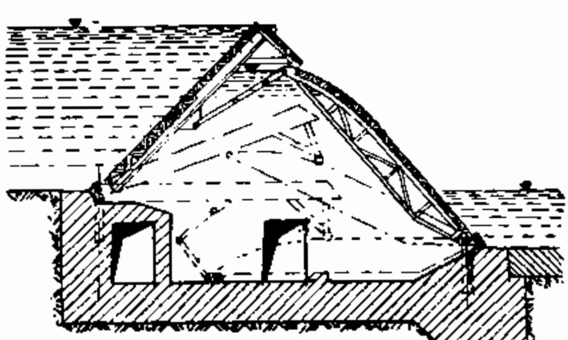
Segman bağlamalar. Suyu kabartan satıh, profil demiri ve saçtan yapılmış bir daire segmanı şeklindedir. Bir çıkrıkla çekilerek açılıp kapatılırlar. Açıklığı 20 m yüksekliği 7. 75 m olan segman bağlama inşa edilmiştir.

Balık karnı bağlama kesiti

Otomatik bağlamalar: Akarsularda su seviyesini otomatik olarak sabit tutmak, çıkrık tertibatından kurtularak bakımı kolaylaştırmak için bağlamanın her iki tarafındaki su baskısı ile işliyen bağlamalar yapılmıştır.

Çatı (ayı kapanı) bağlamalar: Bunlar bir çatı teşkil edecek ve yukarı su tarafındaki aşağı su tarafındakinin üzerine dayanan, su sızdırmıyan, tabandaki birer mil etrafında dönen, ve açık iken tabandaki kâgir bir yuvaya yatan iki kapakla teşkil olunurlar. Bu yuva, bir mecra vasıtasiyle yukarı ve aşağı taraf su seviyesi ile bağlantı halindedir. Böylece kapakların altındaki su basıncına göre basit bir manevra ile kapaklar kendi kendine iner veya kalkarlar.

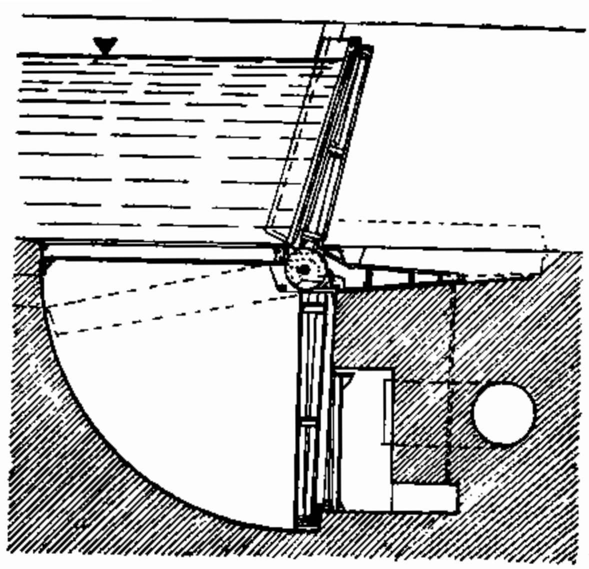

Çatı bağlama kesiti

Davul bağlamalar: Yatay bir mil etrafında dönen iki kepenkle teşkil olunurlar. Dikey durumda üst kepenk suyu tutar, alt kepenk ise dörtte bir daire şeklinde bir boşluk içinde bulunur. Bu boşluk yukarı ve aşağı su ile bağlantı halinde olup su basıncına göre bağlama açılır ve kapatılır.

Denge ağırlıklı kapaklar: Bunlarda su basıncına karşı bağlamanın üst başında bir denge ağırlığı asılı bulunur. Su yükseldikçe kapak yatar ve denge ağırlığı yükselir. Su alçaldıkça denge ağırlığı alçalarak kapak yükselir.

Sektor bağlamalar: Bunlarda suyu kabartan satıh profil demiri ve saçtan yapılmış bir daire sektoru şeklinde bulunur. Sektor bağlamaların altı, aşağı ve yukarı taraftaki

Davul bağlama kesiti

su ile bağlantı halinde bulunur ve su basıncının durumuna göre kalkar ve iner. Açıklığı 54 m, yüksekliği 4. 6 m olan sektor bağlama inşa edilmiştir.

BARAJ ATEŞİ, kara veya hava hedeflerine yahut taarruzlarına karşı uçaksavar, topçu veya roket atışı yaparak meydana getirilen ateş duvarı.

BARAK (İbranca *båråḳ* = yıldırım), *Ahd-i Atîk* (Hâkimler IV 6, 8-10, 12, 14-16, 22; V 1. 12, 15) e göre Albinoam'ın oğlu kâhine Debora'nın çağdaşı. Kenan Kıralı Yabin'in komutanı Sisera'yı yenerek İsrailoğulları'nı Kenanlılar'ın egemenliğinden kurtarmıştır. B. ın önünden kaçan Sisera, Kenî Heber'in karısı Yael'in çadırına sığınmış; fakat kadın onu, uyurken kafasına bir kazık çakarak öldürmüştür.

BARAK (Cerablus), Güneydoğu Anadolu'da, Birecik'in 20 km güneyinde, demiryolu boyunda bir bucak. Merkezi Karkamış'tır (1945 de nüfusu 883). B. Suriye'ye olan sınırımız boyunda, Fırat'ın demiryolunu kestiği yer yakınındadır. Birecik'ten yüklü olarak gelen kayıklar, B. tan geçer ve daha güneye inerler. B. ta 800 m uzunluğunda bir demiryolu köprüsü vardır. B. ın merkezi, sınırlarımız içinde kalan Carablus tren istasyonunun 50 m kuzeyinde. Cumhuriyet devrinde büyümüş bir köydür ki adını yakınındaki bir ören (Karkamış) den almıştır. Önceleri «Carablus nahiyesi» denilen bu bucağa, Suriye toprağında bu adda yer bulunduğu için «Barak» (bir Türk boyunun adı) denilmiştir. Gaziantep'in Nizip ilcesine bağlı olan B. bucağının nüfusu 8 320 (1945), köy sayısı 38 dir.

BARAK, tüylü ve avcı bir köpek cinsine verilen ad. Bu kelime Kazak-Kırgızcada bazı kere «uzun tüylü» sıfatı yerinde kullanılmaktadır. Çok eski çağlardan beri Türkler arasında yaygın bir efsaneye göre, gerçek barak. kuş yumurtasından çıkarmış. Kaşgârlı Mahmud'un *barak* kelimesini açıklarken naklettiği söylentiye göre, akbaba kocayınca iki yumurta yumurtlarmış; bunların birinden barak çıkarmış. Bu barak, köpeklerin en çok koşanı, en iyi avlıyanı olurmuş. Çağdaş Türkler'den Tuba-Uryanhaylar'ın inançlarına göre Ular (Magaloperdix Altaica) denilen kuş. hayatında üç nesne doğurur: köpek, balta ve organ. Başkurtlar arasında yaygın bir efsaneye göre kuzgun kocayınca üç yumurta

yumurtlar, bunların birinden köpek-barak çıkarmış. Orta Anadolu'nun bazı yerlerinde, uzun tüylü bir cins köpeğe barak dendiği gibi, Kıl-Barak adı verildiği de olur.

Kıl-Barak, İt-Barak. Türk efsane, menkabe ve hikâyelerinde, çok defa, köpek yüzlü, insan vücutlu bir taifenin adıdır. Ebulgazi Bahadır Han'ın Türkler'in eski çağları hakkında tesbit ettiği söylentilere göre, Oğuz Han, Güney Muhit Denizi'nin kıyılarında, yüksek dağlarda yaşıyan kabilelerin padişahı İt-Barak Han'a karşı ilk seferinde yeniliyor, 17 yıl sonra onu yenip öldürüyor. Moğollar'ın tarihçisi Reşidüddin bu taifeyi Kıl-Barak diye adlandırıyor ve Türkler'le Moğollar'ın atası Oğuz'un, Kıl-Baraklar'ın karanlıklar diyarı sınırındaki memleketlerine gittiğini söylemek suretiyle bunların yurdu olarak Kuzey ülkelerini göstermiş oluyor. Reşidüddin'in naklettiğine göre bunların erkekleri kara yüzlü ve melez vücutludur: kadınları ise insan yapılı ve güzel yüzlüdür; erkekleri köpeğe benzerler.

Erkekleri köpeğe benzedikleri halde kadınları insan yapılı ve güzel olan böyle garip aratıklardan - barak adını kullanmaksızın- XIII. yüzyıl ortalarında Çingiz Han'ın memleketine gitmiş olan İtalyan gezgini Carpini de bahseder. Yalnız o, Çingiz ordularının bu kavme güneyde. Hindistan'a karşı seferlerinden dönüşte rasladıklarını anlatır: Moğollar bunlarla savaşa tutuşmuşlar; fakat, bu canavarlar bir hileye başvurmuşlar: Nehre girip vücutlarını ıslattıktan sonra kumda yuvarlanmışlar, ve vücutlarını kaplıyan çamur soğukta buz kesilince derilerine ok işlemez olmuş, bu suretle Çingiz askerlerini bozguna uğratmışlar. Reşidüddin de, bu Kıl-Barak taifesinin, vücutlarını balçığa bulayıp kumda yuvarlanmak, ve bu ameliyeyi üç defa tekrarladıktan sonra meydana gelen kalın tabakayı kurutmak ve savaşa böyle gitmek âdetleri olduğunu kaydeder. XIII. ve XIV. yüzyıllarda. Moğollar'a komşu memleketlerden, Hıtay'dan, Hindistan'dan ve Hint Denizi adalarından bahseden gezginler, bu arada, Marco Polo Kazvinî. İbn Batuta, kadınları insan kılıklı ve güzel. erkekleri köpek suratlı efsanevî yaratıklara dair söylentiler naklederler. Kazvinî'ye göre bunlar -*Odysseia*'daki Kyklops-Polyphemos, ve *Dede Korkut* kitabındaki Depegöz gibi - yakaladıkları insanları semirtip yerlermiş. 1255 te Mogol sarayında bulunmuş olan Ermeni Kıralı Haitum'un naklettiği söylentiye göre Hıtaylılar'ın ötesinde bir memleketteki bu yaratıkların erkekleriyle kadınlarının birleşmesinden doğan erkek çocuklar babaları gibi köpek suratlı, kızlar ise, anaları gibi insan yapılı ve güzel olurlarmış.

Battal Gazi'nin, aşağı yukarı XIII.-XIV. yüzyıllarda Anadolu'da meydana gelmiş efsanevî romanında da Kıl-Barak'ların adı geçer: Bunlar bir taife teşkil ederler. Tabiat dışı birtakım yaratıklardır. Padişahlarının adı Unk'tur; Battal, padişahlarını öldürüp derisini giymek suretiyle onları kandırır ve, başka kavimleri yenmek için ordularından faydalanır. Battal menkabelerinde bir de Seksâr'lar diye bir taifeden bahis vardır; bunların tarifi, yukarıda sözü geçen it suratlı canavarlara uyar: İt gibi ulurlar, padişahlarının adı Horasan'dır. Seksâr kelimesini Farsça sözlükler «köpek başlı, insan vücutlu efsanevî yaratıklar» diye tarif eder; bu kelime tamamiyle Türk söylentilerinin İt-Barak, veya Kıl-Barak'larını karşılamaktadır.

Bu köpek başlı, insan vücutlu canavarlara ait efsaneler eski çağlardan beri Doğu mitolojilerinde, bir Kuzey ülkelerinde, bir de Güney'de Hint Denizi'ne yak n Asya ve Afrika topraklarında dağlık yerlerde yaşamış olmalıdır. Herodotos, Libya'nın doğu kısmında, göçebelerin oturdukları ormanlık yerlerde birçok garip canavarlar arasında köpek başlı yaratıkların da bulunduğunu kaydeder. Plinius da, «Tabiat Tarihi» nde, Ktesias'tan naklederek. Hindistan ve Habeşistan ülkelerindeki birçok dağlarda, köpek başlı hayvan postu giyen, köpek gibi uluyan, dört ayaklı hayvanlarla kuşları avlıyarak yiyeceğini sağlıyan bir ırktan bahseder; Ktesias'ın zamanında bunların sayısı 120000 imiş

M. S. VI. yüzyıla ait Çin vakayinameleri, bu köpek suratlı insanların yurdu olarak, Asya'nın kuzeydoğusunda çok uzak bir diyarı gösterir. Sibirya kavimlerinden Koryaklar'ın masallarında Köpek- Adamların maceraları anlatılmaktadır.

BARAK BABA, Bektaşi babalarından Sarı Saltık Baba'nın ardası. Bazı kaynaklara göre İzzettin Keykâvus II. nin (hük. 1257-1259) oğludur. Kardeşiyle beraber Bizans'a kaçan bu şehzadeyi İstanbul patriği kendisine oğul edinmiş, Sarı Saltık (b. bk.) Rumeli'ye geçerken patrikten bu çocuğu almıştır. Fakat inanılır kaynakların hepsi, B. B. nın Tokat köylerinden birinde doğduğunu. babasının beylerden olduğunu amcasının da ünlü bir kâtip bulunduğunu kaydetmektedir. Bektaşi velâyetnamesine göre B. B., Hacı Bektaş ardalarındandır, B. B. sakalını daima tıraş eder, bazı kere bıyıklarını koyuverir, bazı kere de çihardarp (b. bk.) olur, yani saçını, kaşlarını, bıyıklarını ve sakalını ustura ile tıraş ettirir, başına keçeden yapılmış ve manda boynuzlarına benzer boynuzlarla bezenmiş bir taç giyer, boynuna kına renginde boyanmış çıngıraklar öküz ve koyun aşık kemikleri takar, elinde bir ağaç, çevgân taşırdı. Bu tarzı yoksulluk ehline, yani sofilere maskara olmak için seçtiğini söylerdi, üst çenesinin ön dişlerini de çıkartmıştı. Yüz kadar dervişi aynı şekilde idi, daima kendisiyle beraber gezerlerdi; yanındaki dervişlerden naip, vezir, hacip, muhtesip ve silâhtar tâyin etmişti; davul, nefir, dümbelek v. b. aletlerden meydana gelme bir de muzika takımı vardı. Bu takım çalmıya, kendisi de dervişleriyle birlikte semaa başladığı zaman davul, dümbelek ve nefir sesleriyle çıngırak ve kemiklerin sesleri de birbirine karışır, kadınlar ve çocuklar korkup kaçarlardı. Zamanında, hakkında yazılmış Arapça şiirlerden onun şekli ve giyim tarzı anlaşılmaktadır. Bunların namaza önem vermedikleri de aynı şeylerden öğrenilmektedir. Gazan Han (ölm. 1304) la Moğol büyükleri, B. B. yı çok severlerdi. B. B. Anadolu'yu dolaşmış, iki kere Şam'a gitmiş, Mısır'a da gitmek istemişse de kabul edilmemiş, Moğollar tarafından Geylân'a elçilikle gönderilmiştir. Fakat ayaklanma halinde olan Geylânlılar, B. B. yı parçalamışlar (1307-1308). bazı söylentilere göre de döğerek yahut kazığa oturtarak öldürmüşlerdir. Kemikleri, yahut başka birinin kemikleri onun sanılarak dervişleri tarafından Sultaniye'ye getirilmiş ve oraya gömülmüştür. Moğollar tarafından kendisine büyük bir türbe ve yanına bir tekke yaptırılmıştır.

B. B. ya uyanlara Barakiyyun yahut Baraklılar dendiğini tarihî kaynaklardan anlıyoruz. Yunus Emre bir şiirinde, şeyhi Taptık Baba'nın B. B. ardası olduğunu, onun da Sarı Saltık ardalarından bulunduğunu açıklar.

B. B. nın on sahifelik şathiye yollu Çağatayca bir risalesi vardır. Risalenin Farsça bir şerhi olduğu gibi 1485 te İlyas adlı birisi tarafından da Türkçe şerhedilmiştir.

BARAK HACİP (ölm. 1235), Kirman beyi ve bu ülkede hükümdarlık eden Kara Hıtay sülâlesinin kurucusu.

1210 yılında Talas yakınında Kara Hıtaylar'la Harezmliler arasındaki savaşta Tayangu komutasındaki Kara Hıtay ordusu yenildiği zaman Tayangu, B. H. ve kardeşi esir alınmışlardı. Bu Tayangu'nun B. H. in kendisi olması da mümkündür. Eski Türkçede «Tayangu» hacip demekti. B. H., Mehmet Harezmşah'ın hizmetine kabul edilerek hacip (b. bk.) tâyin olunmuştur. Bir söylentiye göre B. H. esir alınmamış, Kara Hıtay hanı Gürhan tarafından elçi olarak gönderilmiş ve Harezmşah tarafından alıkonmuştur. Moğol istilâsından sonra prens Giyaseddin Pirşah ile beraber İran'a kaçmıştır. Giyaseddin Pirşah bütün İran'ın hükümdarı olarak tanınmış ve B. H. i İsfahan valisi tâyin etmiştir. İsfahan veziriyle kavga etmesi üzerine Hindistan'da bulunan Sultan Celâleddin'in yanına gitmekte iken yolda Kirman beyi Şucaeddin'in hücumuna uğramıştır. B. H. bu hücumu püskürtmekle kalmamış, bütün Kirman Beyliği'ni eline geçirmiştir. Bu bereketli ve zengin ülkeyi ele geçirdikten sonra B. H. Hindistan'a gitmekten vazgeçmiştir. Bir süre sonra Sultan Celâleddin ile aralarında anlaşmazlık çıkmıştır. Sultan B. H. e karşı asker göndermişse de muvaffak olamadan barış yapmak zorunda kalmıştır. Daha sonra Giyaseddin Pirşah kardeşiyle bozuşup, anasiyle beraber B. H. e sığınmıştır. B. H. bu kadınla evlenmiş, fakat kadın kocasını zehirlemeye teşebbüs etmekle suçlandırılarak oğluyla beraber ortadan kaldırılmıştır.

B. H. Abbasî halifesine sadakat ve bağlılık arzederek bağımsız sultan tanınmasını arzu ettiğini bildirmiş, Halife tarafından kendisine «kutlug sultan» sanı verilmiştir.

B. H. Moğollar'la da iyi geçinmek yolunu bulmuştur. 1235 te Moğollar Sîstan'ı zaptetmeğe teşebbüs ettikleri sırada oğlu Rükneddin'i Moğolistan'a büyük hakana kulluk arzı için göndermiş, kızlarından Sevinç Terken'i de Çağatay'a vermiştir.

B. H. in kurduğu sülâleden Kirman'da dokuz kişi 86 yıl (1222 - 1306) hükümdarlık etmiştir.

BARAK HAN, XVI. yüzyıl Özbek hanlarından Nevrûz Ahmet Han'ın türkçe adı. Bu han Kanunî Süleyman ile siyasi münasebette bulunmuştur. Bk. NEVRÛZ AHMET HAN.

BARAK HAN, Orta Asya Çağatay hanlarından. Küçükken hakanlık merkezinde, Moğolistan'da terbiye edilmiştir. Kubilây Han tahta çıktıktan sonra bu prensi büyük babası Çağatay'ın ulusuna göndermiş ve orada hanlık eden Mübarekşah (bu sülâleden ilk Müslüman olan han) ile beraber Çağatay ulusunu idare etmesi için yarlığ vermiştir. B. H. Çağatay ulusunda, çevirdiği entrikalarla az bir müddet içinde tek başına hüküm sürmüş, Mübarekşah'ı bir saray memuru durumuna düşürmüştür. Büyük hakan Kubilây'a kafa tutarak onun Doğu Türkistan'a tâyin ettiği valiyi koğmuş, Kubilây'a ait olan bölgelere girip şehirleri yağma etmiştir. Ügedey'in torunu Kaydu ile savaşmıştır. Kaydu Altın Ordu hanı Mengü Temür'den yardım istemiş, yardım geldiği halde Kaydu'nun ordusu yenilmiştir. Altın Ordu askerlerinin B. H. a karşı bir şey yapamaması Batu'nun torunu Mengü Temür'ü çok kızdırmış, amcası Berkeçar'ın komutası altında 50 000 kişilik bir orduyu Kaydu'nun yardımına göndermiştir. Kaydu dağılmış askerlerini toplamış ve Berkeçar ordusiyle birleşerek Barak'ı yenmiştir. B. H. kaçıp Maveraünnehir'e gelmiş, bütün tarım ve kültür alanını yakıp yıkacağını söyliyerek Kaydu'yu tehdit etmiştir. Bu tehdidi duyan Kaydu ile başka prensler Talas boyunda bir kurultay toplıyarak Barak'la barış yapmıya karar vermişlerdir. Barış şartlarını kabul eden Barak'a Maveraünnehir'de bir arpalık ayrılmıştır. B. H. burada da rahat durmıyarak İran hanı Abaka'ya karşı harekete geçmiş, Horasan ve Afganistan'ın bir kısmını yağma etmiştir. Fakat İran Moğolları tarafından öyle perişan edilmiştir ki ölümden zor kurtulabilmiştir (1270). Buhara'ya gelmiş, bir söylentiye göre Müslüman olup Giyas-ed-din lâkabını almıştır. Maveraünnehir'deki prensler Barak'a karşı ayaklanmışlar, B. H. ayaklanmayı bastırmak üzere Kaydu'dan yardım istemişse de beklediği yardım gelmeden ayaklanmayı bastırmıştır. B. H., Kaydu'ya geri dönmesini rica etmişse de Kaydu B. H. ın karargâhına doğru ilerlemiş ve karargâhını kuşattığı zaman B. H. ın ansızın öldüğünü öğrenmiştir (1271). Kaydu'nun emriyle B. H. ın malı ve mülkü yağma edilmiş, ölüsü Moğol göreneği üzerine parlak bir törenle dağ tepesine gömülmüştür.

BARAK HAN, Cuci sülâlesinden Özbek hanı Urus'un torunu Koyırçak Han'ın oğlu. 1419 - 1420 yıllarında bozkırlarda yaptığı savaşlarda başarı elde edemeyince Maveraünnehir'e kaçıp Ulug Beg'e sığınmıştır. 1423 yılına kadar Ulug Beg'in yanında hizmet etmiş, nihayet onun yardımiyle Gök Ordu'yu ele geçirerek han olmuştur. 1425 - 1426 yıllarında yalnız göçebe boyların idaresiyle kanaat etmiyerek Sırderya Irmağı'nın kuzeyindeki şehir ve kasabaları da ele geçirmiye teşebbüs etmiştir. Bunun üzerine Ulug Beg'in Sıganak valisi Arslan Hoca Tarhan B. H. ın nökerlerinin küstahlıklarından, Sıganak üzerinde hak dâva etmesinden Semerkand'a şikâyet etmiştir. Ulug Beg B. H. a karşı asker göndermeğe karar vererek babası Şahrüh'ten yardım istemiş. Şahrüh savaşa taraflı olmadığını bildirmekle beraber Mehmet Cuki komutası altında Semerkand'a asker göndermiştir. Horasan ordusu Semerkand'a gelmeden Ulug Beg sefere çıkmış bulunduğundan Mehmet Cuki de onu takibetmiştir. Ulug Beg kendi kuvvetine fazla güvendiğinden tedbirsiz hareket etmiş, Sıganak çevresinde geçen meydan savaşında Maveraünnehir ve Horasan ordusu yenilip geri dönmek zorunda kalmıştır. B. H. ın Maveraünnehir'e saldırması ve Semerkand'ı tehdit etmesi üzerine Şahrüh Hirat'tan kalkıp Semerkand'a gelmiş, yenilen komutanları cezalandırmış, Ulug Beg'i de tedbirsiz hareketinden dolayı azarlamıştır. Aldığı tedbirlerle Maveraünnehir'in güvenini sağladıktan sonra (6 kasım 1427) Hirat'a dönmüştür. Anlaşıldığına göre, Şahrüh B. H. a karşı Şibanoğulları'na mensup prensleri ayaklandırarak Gök Ordu'da Ebülhayr'ın tahta çıkmasını sağlamış, böylece kuzey sınırını güven altına almıştır. B. H. 1429 yılında Moğolistan'a yaptığı bir akında rakip prenslerden Sultan Mahmut tarafından öldürülmüştür.

BARAK REİS: bk. BURAK REİS.

BARAKA (İtal. *baracca*, F. *baraque*), bulunduğu çevrenin malzemesine göre tahta, kerpiç veya taştan yapılmış küçük ve çok defa iğreti kulübeler. Genel olarak iş, inşaat ve demiryolu sahalarında kullanılır. Buralarda, ait olduğu idarenin müstahdem ve işçileri barınırlar.

BARAKAY, Kafkas dillerinin Kuzey kolunun Batı bölümüne giren Adige (Çerkez) dilinin bir diyeleği. 1864 ten evvel, Kuban Irmağı'nın kollarından olan Laba ile Byelaya'nın yukarı kısımları arasında konuşulan bu diyelek, Adige'nin Doğu veya Kabarday ve Batı K'yaḫ (asıl Çerkez) kolları arasında yer almıştı ve daha çok, doğu koluna yakındı. Kuzeyde Moḫoş ve Besleney, güneydoğuda Tam ve Beşilbey, batıda da Abadzeḫ veya Abzaḫ diyelekleriyle çevrilmişti. Bk. ADİGE, dil, ve KABARDAY.

BARAKHTHESTES, Eskiçağ'da Bizans İmparatorluğunda, Dacia Mediterranea eyaletinde Naissus (Niş) yakınında bir istihkâm.

BARA'LAR, Madagaskar Adası'nın Zenci yerlilerin den bir grupun adı. Adanın iç kısımlarındaki dağlık bölgede Tsimando Nehri'yle 23 üncü enlem arasında yaşarlar. Sallé'nin verdiği istatistikte 150 000 kişi kadar gösterilmişlerse de sayıları gittikçe azalmaktadır.

Kabile ve klânlar halinde yaşarlar. Başlıca beş büyük ve birçok da küçük klânlara ayrılmışlardır. Bara kabilelerinin yayılmış olduğu geniş topraklar son senelerde çeşitli komşu kabilelerin genişlemesi ile doğuda ve batıda oldukça daralmıştır. B. da güneye doğru sürülmüşlerdir.

B., adanın doğu kısmında yaşıyan Malgaş'lardan daha geri olmakla beraber zeki ve hattâ sanatkâr ruhlu insanlardır. Hayvan, hususiyle öküz yetiştirirler. Savaşçı ve çapulcudurlar. Ölülerini Güney Afrika Zencileri gibi doğrudan doğruya toprağa terkederler. B. ın diğer âdet ve gelenekleri de öteki Zenci kabilelerinkinden farksızdır.

BARALİPTON (Fel.), barbara (b. bk.) kipinin bir tâli şekli. Barbara'nın son önermesinde konu ile yüklem (b. bk.) yer değiştirir ve bu son önermede tümelden tikel'e geçilir. Örnek: bütün insanlar besin alırlar(a); bütün Zenciler insandırlar (a), o halde bazı besin alanlar Zenci'dirler(i).

BARAMBO, Sudan - Guinea dillerinin Ubangi (Oubangui) grupundan bir dil. Baramo, Balembo, Abarambo da denir. Fransız Ekvator Afrikası'nın Oubangui - Chari bölümünün güney ucu ile Belçika Kongosu ve İngiliz - Mısır Sudanı sınırları yakınında Tambura (Soudan'da) kasabasının batısında ve Uelle (Quellé; Belçika Kongosu'nda) Nehri'nin güney kıyılarında, küçük bir topluluk tarafından konuşulur. Aynı gruptan olan Zande dili bunun güneybatısında, Mittu dili de doğusundadır. Bk. UBANGİ - ŞARİ DİLLERİ.

BARANAMTARRA, Sumer sitelerinden Lagas (Tellokh) patesisi Lugalanda'nın karısı. B. nın mührü ele geç tiği gibi, bir tablette de kendisinden etraflıca bahsedilir. Bu tablette verilen bilgiye göre, . ya Adab (bugünkü Bismaye) şehri patesisinin karısı bir hediye gönderir, B. da hediyelerle mukabele eder. B. bir kız çocuğu doğurduğu zaman, kocası kendisine kıymetli hediyeler verir, bir rahibin karısı da hediye olarak bir keçi yavrusu getirir. Böylece Sumerler'de kadınların içtimaî mevkii hakkında bir fikir edinmekle beraber B. nın yaşadığı zamanı kesin olarak gösteremiyoruz, fakat aşağı yukarı M. Ö. IV. binyıl sonları (3200) olmalıdır.

BARANGAR: bk. BIRANGAR.

BARANÎ yahut **ZEMİSTANÎ,** Yeniçeri askerlerine yağmurluk yaptırılmak üzere verilen lâcivert renkli çuha. Bunlardan yapılan yağmurluklara da baraniye denirdi. B. çuhaları Selânik'te dokunur ve her sene koyu kışın başlangıcı sayılan ve Erbain denilen kırk günlük döneme girilirken (22 aralık) dağıtılırdı. Her yıl çuha dokunması zamanı gelince Selânik sancak beyi veya valisine bir ferman gönderilerek bu işi düzenleyip denetlemeleri bildirilir; ayrıca çuha emini veya çuha çavuşu adıyle görevlendirilen bir memur ile bir kâtip yollanır ve bu memura dokunacak çuhaların nasıl olması gerektiğini gösteren bir de örnek verilirdi. Çuha dokuyucularını Selânik Musevîleri teşkil eder ve bunların vekilleri ile battan kethüdası bu çalışmaları düzenliyerek hükümetle iş yerleri arasında aracılık ederlerdi. Önceleri ayrı ayrı yerlerde çalışan dokumacılar XVIII. yüzyıl ortalarında bir araya toplanmışlardır.

XVI. yüzyıl ortalarına kadar iş emanet usulü ile yaptırılırken sonraları iltizama verildiği zamanlar da olmuştur. B. çuhası için her yıl üç bin kantar (169 5 0 kg) yapağıya ihtiyaç bulunduğundan bu miktar sağlanmadıkça yapağı toplanan belli yerlerden başka taraflara mal çıkarılması yasaktı. Bu iş için gerekli para Selânik gümrüğü geliriyle o çevredeki cizye gelirlerinden sağlanırdı. Daha sonraları bu giderin bir kısmı Rumeli'deki bazı ilce ve sancaklara salınan özel bir vergi ile karşılanmıştır. 1693 yılına ait bir kayıttan senede ortalama 165 000 m çuha dokunduğu anlaşılmaktadır. Yeniçeri başına B. için dağıtılan miktar da 4,5 m dir.

Bu çuhalar Selânik'te dokunduktan sonra battanlanmak yani kalıplanmak için Selânik çevresinde bulunan üç Musevî köyüne yollanır ve burada battancılar tarafından işlendikten sonra tekrar Selânik'e getirilerek çuha ambarına teslim olunurdu. Gerek çuha dokuyan Musevîler, gerek battancı Musevîler bu hizmetleri dolayısiyle vergi ve resimden ayrık tutuldukları gibi haklarında gerekli hallerde uygulanacak ceza usulü de diğer şehir halkından farklı bir esasa bağlı bulunurdu.

Selânik'te dokunan çuhalar tamam olunca İstanbul'a bilgi verilir, ya donanmadan memur edilen gemilerle denizden veya ordu deve kollariyle karadan İstanbul'a getirilir ve çuha ambarında saklanırdı.

Bir çuha emini ile bir ambar çorbacısı ve Yeniçeri ortalarından toplanmış 150 er, ambarın düzeninden ve korunmasından sorumlu tutulurdu. Her yıl B. dağıtılacağı zaman ambar, Yeniçeri ağası tarafından törenle açılır ve ocağın ileri gelenlerinin huzuriyle üç gün içinde takım takım gelen Yeniçerilere çuhaları verilirdi.

BARANÎ: bk. BERENÎ.

BARANKO (İspanyolca *barranco* = derinboğaz kelimesinden alınma; türlü dillerde Barranco, Barrancas şeklinde bir jeomorfoloji terimi olarak geçer; Palma Adası'ndaki örnek şekle verilen addan alınarak yayılmıştır), bir volkanın yamaçlarında yağmur sularından meydana gelen derelerin açtığı, boğaz biçimli dar ve derin vadiler. Bu vadiler, volkan konisinin yamaçlarından her yana doğru açılarak uzanırlar. Erciyes, Ağrı gibi volkan dağlarında B. şekilleri vardır.

BARANOVİÇİ (Pol. Baranowicze), Polonya'nın Wilna yönetim bölümünde iken Rusya'ya bırakılmış ve Beyaz Rusya'ya katılmış bir şehir. Nüfusu 30 119 (1939). Önemli bir demiryolu kavşağıdır.

BARANTA, Orta Asya ve Güney Batı Sibirya Türk göçebelerinin görenek hukukiyle ilgili bir terim. Etimolojisi belli değildir. Bozkırlarda düzenli bir hükümet olmadığı için fertlerin hayatı ve hakları ancak kabile birliği tarafından güven altına alınır. Boy üyelerinden biri veya birkaçı tarafından işlenen suçtan bütün boy sorumlu sayılır. Büyük boy birliklerinde böyle olduğu gibi boyları teşkil eden küçük oymak birlikleri için de böyledir. Kabilesinin himayesi altında bulunan bir saldırganı cezalandırmak veya çalınan bir malı geri almak için saldırganın mensup olduğu boy fertlerinden birine ait malı alıp götürmekten başka çare yoktur. İşte buna B. denir. Malı alıp götürülen adam, bunun B. olduğunu anlayınca, kendi boy beyine, aksakalına baş vurarak saldırganın cezalandırılmasını ister. B. nın örfe uygun sayılması için üç şartı olması lâzımdır: 1 — B. gündüz yapılır, 2 — mal götürmenin B. olduğu açıkça ilân

olunur ve 3 — yapılan bir haksızlığı tamir için olur. Bu şartlardan biri yerine getirilmezse B. değil, hırsızlık sayılır.

Orta Asya ve Güney Sibirya göçebe Türk kavimlerinin hayatına gelenek ve göreneklerine dair yazılan eserlerde B. (Kırgızca *barımta*, Sartça *barinta* ve *baranta*) genel olarak «yağma ve çapulculuk» diy açıklanır. Fakat bu Avrupa ve Rus muharrirlerinden kendi çevrelerinin telâkkilerine göre bir açıklama olup gelenek hukukuna göre yapılan B.-ya uygun değildir. Bununla beraber son yüzyıl içinde boy kurumlarının çözülme ve dağılmasiyle bu âdet de tereddiye uğramış, âdi hırsızlığa ve yağmaya dahi «baranta» denilmeğe başlanmıştır.

BARANTE [*barą̄t* ok], **Amable Guillaume Prosper Brugière, baron** (1782 - 1866), Fransız tarihçi, yazar ve siyaset adamı. Riom'da doğmuş. Barante'ta ölmüştür. Napoléon I. zamanında Vendôme valiliğine (1809), sonra Aşağı Loire valiliğine getirilmiş (1813) ve Bourbonlar'ın yeniden tahta çıkarılmasına (1814) kadar bu görevinde kalmıştır. Napoléon'un Elba Adası'ndan Fransa'ya dönmesi üzerine B. valilikten istifa etmiş. Napoléon'un düşmesinden (1815) sonra müsteşar ve içişleri bakanlığı genel sekreteri olmuştur. Kıral Louis XVIII. tarafından âyan meclisi üyeliğine atanan (1819) B., âyan meclisinde sağcı bakanlara saldırmıştır. 1830 da Louis Philippe, B.ı elçi olarak Torino'ya göndermiştir. Piemonte'de B. mutedil liberalleri destekliyor, bunları Fransa Elçiliği binasında kabul ediyordu. Bunlar arasında kont Camillo di Cavour da vardı. 1835 te Petersburg'a nakledilen B., 1848 ihtilâlinden sonra siyasetten çekilmiş ve kendini tarihî ve edebî çalışmalarına vermiştir. Başlıca eseri *Histoire des ducs de Bourgogne* (Bourgogne dukaları tarihi) [12 cilt, Paris 1824-1826, 8 inci baskı 1858] adını taşır. B. a Académie Française üyeliğini kazandıran bu eser, romantik tarihçiliğin bir meyvasıdır. B. hoş bir hikâyecidir, fakat tarih meselelerinin ciddî bir incelemesine girişmez. Çağının siyasi ve edebî hayatına ait *Souvenirs* (Hâtıralar) adlı eserini, torunu yayımlamıştır (Paris 1890).

BÁRÁNY [*bārān'* ok.] **Róbert** (1876 - 1936), Macar asıllı Avusturyalı hekim ve otoloji uzmanı. Viyana'da doğmuş, Uppsala'da ölmüştür. Viyana üniversitesinde tıp okuduktan sonra 1909 da aynı üniversitede kulak hastalıkları doçenti olmuş, Birinci Dünya Harbi'nde Przemysl'da askerî hekim olarak hizmet görürken Ruslar'a esir düşmüş, fakat bir süre sonra sakatlık sebebiyle serbest bırakılmıştır. 1917 de Uppsala üniversitesine davet edilerek kulak ve boğaz hastalıkları profesörü, az sonra da ordinaryus profesör olmuş ve ölümüne kadar bu görevde kalmıştır. B., kulak hastalıkları hakkında birçok eserler yazmış, hususiyle iç kulaktaki lâbirenti insanda denge duygusunu sağlaması bakımından incelemiştir. *Physiologie und Pathologie des Bogengangapparates beim Menschen* (İnsanda lâbirent aygıtının fizyoloji ve patolojisi) [1907] adlı eseri 1914 te kendisine Nobel tıp ve fizyoloji ödenini kazandırmıştır. B., iç cerrahlığın gelişmesinde çok önemi olan fizyoloji ve diyagnostik metotları, ayrıca da beyinciğin fizyolojisiyle patolojisi üzerinde çalışmış, ve tek kulak sağırlığının objektif diyagnostiğine yarıyan bir metot ortaya koymuştur. Bk. BÁRÁNY GÜRÜLTÜ ALETİ ve BÁRÁNY DENEYİ.

BÁRÁNY Róbert

BÁRÁNY DENEYİ (Isı deneyi), dış kulak yolundan vücudun sıcaklık derecesinden farklı bir ısıda su geçirmek suretiyle elde edilen belirtilere ait bilgi edinilmesini sağlıyan deney. Bu muayeneyi vücut derecesinden fazla sıcak bir su ile yapmak için ortalama 47 derecede su kullanmak gerekir ki, bu sıcaklık kulak için biraz yakıcıdır. Bu sebeple ısı muayenesini vücut derecesinden daha az sıcak bir su ile yapmak âdet olmuştur. Deney için 27 derecelik su kullanılır. Bu deneyden alınan sonuçların ölçüsü normal genişlikte dış kulak yolu ve delik olmıyan kulak yolu ve delik olmıyan kulak zarı mevcut olduğuna göredir. Dış kulak yolu dar ve engelli, kulak zarı da delik bulunursa sonuçlar hatalı olur.

Deneyin tekniği şöyledir: Bir sandalye veya yatakta oturan hastanın başı 60 derecelik bir açı yapacak kadar geriye yatırılır. Deneye başlarken hastaya Bartels gözlüğü (yanları kapalı, 20 dioptrilik camlı, içinde küçük ampuller olan bir gözlüktür) takılır. Bu gözlük takılınca hasta dışarısını göremez. Bu sebeple gözün bir eşyaya dikilmesinin önüne geçilir ve böylece deney hataları önlenir. Gözlüğün bir faydası da gözü büyüttüğü için hareketlerini takibetmek kolaylığını vermesidir. Eğer Bartels gözlüğü yoksa hastaya dalgın bakmasını tavsiye ederek de muayene yapılabilir. Sonra 75 cm^2 su alabilecek küçük bir irigatörün lâstik borusuna takılan bir kanül kulağa tatbik edilir. 27 derecelik olan su kulaktan geçirilir. Dışarı akan su, kulak altına tutulan bir küvete alınır. Suyun akıtılmasından 10-30 saniye sonra aksi taraftaki gözde nistagmus (gözün titremesi) görülür. Nistagmus 60 - 200 saniye kadar devam eder. 30 cm mesafede ve 50 derece yanda tuttuğumuz parmağımıza baktırmak suretiyle göz yuvarlağında tesbit edilen bu nistagmusun şiddeti tâyin edilir. Böylelikle kulağın işitmeyi sağlıyan organın uyarılma kapasitesi ölçülmüş olur. Normal kimsede uyarılma kapasitesi iki kulakta pek farketmez. Muayenede iki kulakta çıkan büyük farklar hastalık delilidir.

BÁRÁNY GÜRÜLTÜ ALETİ, iki tarafı kapalı silindir şeklinde bir alet. Bir taraftaki kapak üzerinde zemberek kuracak bir anahtar ve aynı tarafta zembereği boşaltacak manivelâya bağlı bir düğme vardır. Aletin içinde ayrıca bir tambur vardır ki, aleti kurduktan ve düğmeye bastıktan sonra özel ses çıkarır. Silindir bir ayak üzerinde oturur; üst kısmında da sesi dışarıya veren bir delik vardır. Bu deliğe, gürültünün kulağa verilmesini sağlamak için, ya kulak sayvanına uyan huni gibi bir boru veya kulağın dış deliğine uyan bir kanül takılmıştır.

B. G. A., işitme muayenesi yapılırken sağlam kulağın işitme kabiliyetini zail etmek için kullanılır. Aletin tatbik edildiği kulak ancak frekansı 512 ye kadar olan sesleri işitmez. Söylenen kelimeyi anlasa bile cevap vermesini beceremiyecek kadar küçük çocuklarda B. G. A. nden faydalanılarak kulak muayenesi yapmak mecburiyeti vardır.

BARANYA [*bɔrɔnyɔ* ok.], Macaristan'ın güneyinde Tuna ve Drava nehirleri arasında bir yönetim bölümü. Yüzölçümü 4 035 km^2; nüfusu 300 000. Verimli lös alanlarında tahıl, üzüm ve tütün yetişir. Madencilik (kömür) ve ormancılık da önemlidir. Merkezi Pécs (Türk tarihinde *Peçuy, Peçuh*) tir.

BARARETTA, Hamî - Samî - Kuşî dillerinin Kuşî koluna giren Galla (millî adı: Oromo) dilinin Güney diyeleği (kuzeydekiler: a - batıda Maçça, b - kuzeydoğuda Tulama, c - güneydoğuda Borana). Kenya'nın kuzeydoğu ucunda, Habeşistan ve eski Italyan Somalisi sınırlarında, Cuba (Juba) Irmağı'nın batısında konuşulur. Bk. GALLA.

BARASİNGA: bk. RUSERVUS (Rucervus).

BARATA, eski Anadolu'nun Lykaonia bölgesinde bir yer. İkonion (Konya)dan Tyana (Kilisehisar) ya giden yol üzerinde bulunuyordu. B. nın şimdiki Binbirkilise = Madenşehir (Konya ili, Karaman ilcesi) yahut Karapınar (Konya ili) ile aynı olduğu fikri ileri sürülmüşse de yeri kesin olarak bilinmemektedir.

BARATA, Yeniçeri devrinde keçeden veya çuhadan yapılan uzunca, yukarısı geniş ve kıvrık bir baş giyeceği. İtalyancadan alınmıştır. Yeniçeriler, topçular, bostancılar, hasekiler ayrı ayrı biçimlerde B. giyerlerdi ve buna göre B. lar belli çeşitlere ayrılırdı.

BARATHRON, Atina'nın yakınında kayalık bir uçurum. Eski Atinalılar ölüm hükümlülerini buraya atarak idam ederlerdi.

BARATHRONUS, kemikli balıklar (Teleostei)ın zoarside (Zoarcidae) familyasına bağlı bir cins. Derin-de-

BARATHRONUS

nizlerde yaşıyan bu balığın *B. diphanus* adlı türünün gözleri yoktur ve yarı saydam bir vücudu vardır.

BARATIER [*baratie* ok.], **Jean - Philippe** (1721 - 1740), harika çocuk. Almanya'da Schwabach kasabasında doğmuştur. Dört yaşında iken Almanca ve Fransızca okuyup yazdığı gibi beş yaşında Lâtinceyi, yedi yaşında Yunan ve İbrani dillerini öğrenmiş ve teoloji öğrenimi yaparak on üç yaşında iken *Itinéraire de Benjamin de Tudèle* (b. bk.) (Tudela'lı B. in gezi notları) adlı eserini yayımlamıştır. B. matematik ve astronomi bilimlerinde birçok yeni kurallar yapmış ve denizde ünlem tâyini usulünü bulmuş ve bu ilmî başarıları dolayısiyle on dört yaşında iken Berlin Akademisine üye seçilmiştir. Edebiyat, hukuk ve arkeoloji alanlarında da geniş bilgisi olan B. nin bu konularda da çeşitli eserleri vardır. Büyük Friedrich tarafından teşvik ve himaye edilen B. ancak on dokuz yıl yaşamıştır.

BARATIERI, Oreste (1841-1901), İtalyan generali ve yazarı. Condino (Kuzey İtalya, Trentino bölgesı)da doğmuş, Vipiteno (o zaman Sterzing) da ölmüştür. 1860 ta genç bir gönüllü olarak Garibaldi ordusunda Capua'da Bourbonlar'a, 1866 da ise Güney Tirol'da Avusturyalılar'a karşı savaşmış, savaş sona erince 1872 de yüzbaşı rütbesiyle İtalyan muvazzaf ordusuna girmiştir. 1887 den itibaren bersaglieri (b. bk.) albayı, sonra bersaglieri generali olarak Eritre'de hizmet gören B., 1891 de Afrika sömürge kıtaları başkomutanlığına, 1892 de ise Eritre valiliğine atanmıştır. Vali iken Eritre idaresini ve sömürge ordusunu yeniden teşkilâtlandırmış, yeni demiryollar yaptırmış, ticareti ve tarımı geliştirmiştir. İtalyan - Habeş Harbi başlayınca B. Kassala'yı zaptetmiş (17 temmuz 1894 ve Habeş bey (ras)i Mangaşa'yı yendikten (ocak 1895) sonra Adigrat'ı ve Tigre bölgesini tahkim etmiş ve 9 ekim 1895 te Habeşliler üzerinde yeni bir zafer kazanmıştır. Fakat aynı yılın sonunda harb talihi dönmüştür. İlkönce binbaşı Toselli'nin komuta ettiği İtalyan tümeni yenilgiye uğramış (8 aralık 1895), sonra Makalle kalesi elden gitmiştir (22 ocak 1896). B. bütün ordusu ile harekete geçmiş, fakat Adua meydan savaşında Habeş Negüs'ü Menelik II. tarafından kesin bir bozguna uğratılmıştır (1 mart 1896). Bunun üzerine İtalyan hükümeti Habeşistan cephesine azimkâr general Baldissera (b. bk.) yı göndermiştir. B. ödevinden azledilip Asmara (Eritre) askerî mahkemesine verilmiş, ihmalle ve harb halinde ordusunu terketmekle suçlandırılmış, fakat affedilmiştir (12 haziran 1896). Bundan sonra B. tekaüde ayrılmış ve Arco (Trentino)ya, bir hemşiresinin yanına çekilmiştir. B. harb fenni ve tarihine ait birçok eserler yazmıştır. Başlıca eseri *Memorie d'Africa 1892-1896* (Afrika hâtıraları 1892-1896) [Torino 1897] adını taşır.

O. BARATIERI

BARATINSKİY, Yevgeniy Abramoviç (1800-1844), Rus şairi. Sekiz yıl Finlândiya'da ordu hizmetinde bulunmuş ve ilk şiiri olan *Eda*'yı bu sırada yazmıştır. Şiirin kahramanı Eda adında Finli bir kızdır. 1827 de Moskova dolaylarında yerleşmiş ve orada başlıca epik eserlerinden *Bal* (Balo) i yazmış, *Tsıganka* (Çingene kızı) yı da tamamlamıştır. Bu şiir o zaman Byron'ın Rusya'daki hayranları arasında moda olan romantik ve melânkolik bir eda ile yazılmıştır. B. Napoli'de ölmüştür. Napoli yolunda en güzel şiirlerinden biri olan *Parohod* (Buharlı gemi)u yazmıştır.

BARBACÓA [*barbakoa* ok.], Amerika kızılderili dillerinin Güney Amerika bölümüne giren Chibcha (Çibça) ailesinden bir dil ve dil grupu. Asıl Barbacóa dili eskiden Kolombiya'nın güney, Ekvador'un da kuzey kısımlarında konuşulurdu; şimdi ölü dillerdendir. Bunu konuşanların torunları Telémbi (Patía Irmağı'nda), Cuaiquer (Mira Irmağı'nda), Cayápa (Cayápas'ta), Colorado (Ríos Esmeraldas'ta), Duale, Vinces, ve Yumbo (Pimampiro'nun doğusunda) topluluklarıdır. Bu dil, yine ölü dillerden olan Cara ve Quixo dilleriyle birlikte Barbacóa alt - grupunu, bu alt-grup da Cuna, Talamank, ve Guatuso alt - gruplariyle birlikte Chibcha ailesinin Talamank - Barbacóa grupunu meydana getirir. Başka bir sınıflamaya göre, Barbacóa dili, Paez ve Totoró dilleriyle birlikte Paez alt - grupunu, Paez alt-grupu da Esmeraldas alt - grupiyle birlikte Chibcha ailesinin Güneybatı veya Barbacóa grupunu teşkil eder. Bk. CHIBCHA.

BARBADOS [*barbeydouz* ok.] Küçük Antiller'den en doğudaki adaya verilen ad. Yüzölçümü 430 km², nüfusu 212 336 (1946; % 90 Zenci ve melez). B. adası jeolojik bakımdan, Antiller'in daha yeni olan dış bölümüne girer. Tersiyer kültelerle Kuaterner mercan kalkerlerinden meydana gelmiştir. Denizden yüksekliği 354 m ye erişir. Başlıca ürünleri, şekerkamışı (300 den çok şeker fabrikası), pamuk ve muzdur. Yönetim merkezi B. şehri, limanı Bridgetown'dır. Demiryollarının uzunluğu 15 km dir. 1519 dan önce İspanyollar tarafından keşfedilmiş, 1605 te İngiliz sömürgeleri arasına katılmıştır.

BARBAKAN, arkasında bir zemini tutan isnat duvarlarında ve tünellerde suyu uzaklaştırmak için açılan dik dörtgen veya daire şeklindeki kesitli delikler; tefcir deliği. Faydası, oralarda toplanacak olan suyun etkisini bertaraf ederek, duvarların dengesini sağlamaktır. Böylelikle bunlar, bu şekil duvarların ömrünü birkaç misli uzatırlar.

BARBALİSSOS veya **BARBARSSOS,** eski Suriye'nin Khalybonitis bölgesinde Fırat Nehri'nin sağ kıyısında bir şehir. Daha sonra Augusteuphratensis (b. bk.) eyaletine bağlanan bu şehir, Beroia (Halep) dan Sura'ya giden yol üzerinde, Thapsakos'un biraz kuzeyinde bulunuyordu. Eskiçağ'da çok önemli bir istihkâm ve askerî istasyon idi. Bizans İmparatoru İustinianos I. (hük. 527-565) zamanında yeniden pekleştirilmiştir. Şimdiki Balis (b. bk.) tir.

BARBANA, Roma İmparatorluğu'nun Dalmatia eyaletinde bir ırmak, şimdiki Bojana (b. bk.).

BARBANİSSA, eski Anadolu'nun Pontos Polemoniakos bölgesinde bir kasaba veya şehir. Yeri kesin olarak belli değil. Thermodon (Terme suyu)un güneyinde, kaynaklara yakın bir yerde bulunuyordu.

BARBAR PARALARI, eski Yunan Roma ve Bizans paralarının resim ve yazıtları bakımından barbarlarca yapılan kaba taklitleri. Yunan paralarının taklitlerine daha çok Kelt ve İskitler'de. Roma paralarının taklitlerine ise İngiltere, İspanya, Macaristan ve Güney Rusya barbar kavimlerinde raslanır. Keltler'in eski Macaristan'da oturan kabilesi Makedon tetradrakhmon'u, Sarmatlar ise Bizans paralarını taklit ederlerdi.

BARBARA (Fel.), Şekilsel (surî) mantıkta birinci tasım şeklinin birinci kip (b. bk., modus)i. B. nın sesli harflerinin 3 ü de a olduğuna göre Barbara, 3 tane tümel olumlu (b. bk.) önermeden (b. bk.) ibarettir. Örnek: Bütün canlılar ölümlüdür (a); hayvanlar canlıdırlar (a), o halde hayvanlar ölümlüdürler (a).

BARBARA, SANCTA (Yun. - Lât. = yabancı kadın). Katolik ve Ortodokslarda saygı gören tanınmış bir kadın eren. X. yüzyıla ait bir hikâyeye göre B., Dioskuros adında zengin bir paganın kızı idi. Dioskuros, kızını Hıristiyanlıktan uzak tutmak için onu bir kuleye kapatmıştır. Buna rağmen B. Hıristiyan olmuş ve bunu babasına itiraf etmiştir. Pek fazla öfkelenen Dioskuros, kızını Hıristiyanlıktan vazgeçiremeyince, valiye teslim etmiş, bu da kıza işkence yaptırmış ve başı kesilmek suretiyle ölüme mahkûm etmiş ir. Ölüm hükmünü baba kendi eli le yerine getirmiş, fakat eve dönerken onu bir yıldırım vurmuştur. B. nın 235 sıralarında ölmüş olması ihtimali vardır. Öldüğü yer Suriye'de, Bithynia ve Nikomedeia (Izmit) da, hattâ Toscana (İtalya) da aranmıştır.

B., yıldırım vurmasına ve âni ölüme karşı insanları koruyan bir eren sanılmaktadır. Ayrıca topçu, madenci, duvarcı ve mahpusların koruyucusudur. Alâmetleri kule, kılıç, âyin kabı ve tavus tüyüdür. Yortusu 4 aralıkta kutlanır.

B., birçok sanatçılara konu olmuştur; resimlerinin en ünlüsü Palma il Vecchio'nun Venedik'teki Santa Maria Formosa kilisesindeki tablosudur.

BARBAREA Barbaraeae). turpgiller (Cruciferae) den Avrupa, Asya, Güney Amerika ve çoğu Akdeniz bölgesinde olmak üzere 14 kadar türü yetişen bir bitki cinsi. Hepsi otsu olan bu bitkiler iki yıllık veya daha uzun ömürlü olup, gövdeleri çıplak veya çok az tüylü, yaprakları az derin kert kli, çiçekleri sık salkım durumunda dır. Renkleri sarı veya koyu sarıdır. Tohumlar iki gözlü meyvası içerisinde birer sıra halinde dizilmiş olup, her biri dört köşe ve üzeri ağ gibi kabarık damarlıdır. Bazı B. türlerinin tohumlarından yağ çıkarıldığı gibi, bazı türleri de yem bitkisi olarak yetiştirilmektedir. Yurdumuzda yol ve tarla kenarlarında *B. minor* ve *B. vulgaris* gibi türlerine çok raslanır. Bazı memleketlerde *B. vulgaris* türü süs bitkisi olarak da yetiştirilmektedir.

BARBAREA

BARBARELLI, Giorgio: bk. GIORGIONE.

BARBARIN [*barbarẽ* ok.], iki eski Fransız parasının adı:

1 — Karolingler zamanında İspanya Arapları'ndan Fransa'ya geçen bir para. Adını Barbarie = Berberîler ülkesi) keli- mesinden almıştır.

2 — XII. yüzyılın başlangıcından XIII. yüzyılın sonuna kadar Limoges (Fransa) da basılan bir para. Üzerinde Limoges başkilisesinin koruyucu ermiş azizi St Martialis'in sakall resmi vardı.

BARBARINA, eski İtalyan gümüş parası. İlk defa Mantova dukası Guglielmo Gonzaga (hük. 1550 - 1587) B. lar bastırmıştır. Değeri 20 kuruş kadar olan bu para, adını bir yüzünde görülen Barbara (b. bk.) resminden almıştır. Daha sonra başka İtalyan paralarına da bazan B. adı verilmiştir.

BARBARİT RESMİ, Osmanlı egemenliği altında bulundukları sırada Erdel çobanlarının otlatmak üzere Eflâk'a geçirdikleri koyunlardan alınan vergiye takılmış olan ad.

BARBARİZM (Barbarisme, Yun. *barbaros* = yabancı), dilcilikte üç farklı anlamda kullanılan bir terim.

1 — Eskiden, bir dili klâsik şeklinde konuşur veya yazarken o dilin standardına yabancı olan bir kelime kullanma. Meselâ, eski Yunanlılar, kendi dillerinde kullanılan her yabancı kelimeyi bir B. sayarlardı. Bugün dahi, Yeni Yunancada, meselâ ilk unsuru Yunanca olan ***automobile*** kelimesi, ikinci unsuru Lâtin asıllı olduğu için bir B. sayılır; bunun yerine her iki unsuru da Yunan asıllı olan

autokinēton kelimesi kullanılır. Bu anlamda meselâ İngilizceye girmiş olan Fransızca *blasé* (= zevk duygusu bezgin), Almanca *Weltschmerz* (= hissî kötümserlik, melâl), ve İtalyanca *sotto voce* (= alçak sesle) İngilizce için birer B. (İng. barbarism, foreignism) olduğu gibi, bizde de yabancılığı üzerinde olan her kelime bir B. dir, *soprano*, *alto* gibi; *futbol* (İng. *football*) ve *jaketatay* (Fr. *jaquette à taille*) gibi kelimeler de aslında birer B. iseler de, imlâları Türkçeleştirilmiştir. Arapça ve Farsça asıllı kelimeler dahi bizde dar anlamda B. sınıfındandırlar. Bu anlama göre, ilk kullanıldıkları zaman birer B. sayılan kelimelerden birçoğu, dilde tutunabilirlerse, zamanla «yabancı kelime» (mot étranger, Fremdwort) sınıfından çıkarılarak «alıntı kelime» (mot d'emprunt, Lehnwort) sınıfına geçirilir. Bizde bu şekilde Türkçeleşmiş birçok kelime vardır.

2 — Modern, fakat geniş bir anlamda, yapı şeklinin veya kullanılış tarzının bozukluğu yüzünden, bir dilin standard şekline mal edilmiyen bir kelime veya deyim; yeni kelime ve deyimler (néologisme), eskimiş (archaïsme), tamamiyle bırakılmış (Ing. obsolete), kırpılmış (clipped word), kırpık unsurların birleştirilmesiyle meydana getirilmiş (portmanteau word), iki dilden melez olarak yapılmış (mot hybride) bir kelime takımındaki kelimelerin baş harflerinden veya hecelerinden teşkil edilmiş (letter word), taşra ağzından alınma (provincialisme), köylü ağzına ait (rusticisme). şehirli ağzına uydurmak gayretiyle köylüler tarafından yanlış bir şekilde teşkil edilmiş (urbanisme hyperurbanisme) kelimeler, yeni teknik terimler, ve argo kelimeleri bu bakımdan birer B. dir. Buna göre, yabancı asıllı olmasa dahi, bir dilin standard şeklinde o anda bulunmıyan her kelime bir B. sayılır, meselâ bizde türetme bakımından *evrensel* ile *eşinzaman*, eskilik bakımından *aşnı betik*, taşralık bakımından *ivedi* yeniliği bakımından da *konu* kelimeleri gibi. Bu çeşit B. ler de tutunabildikleri takdirde «barbarlık»tan çıkarlar. Bundan başka her «yeni kelime» de B. değildir, meselâ *gecekondu*, bir dereceye kadar da *bence* kalıbına göre «kime göre, kim tarafından» anlamına gelen *kımce* gibi.

3 — Modern anlamda, «dil duygusu» (Sprachgefühl) na veya «dil şuuru» (conscience linguistique) na, yahut da dilin ana kurallarına uygun olmıyan her çeşit yeni kelime, türetme, ve deyim, meselâ bizde bir zaman «üs» karşılığı olarak matematikte kullanılan *koefiçiyent* ve sonra onun yerine geçen *kafçıtan* kelimeleri gibi. Buna göre, meselâ -iş- müşareket ekiyle «beraber yürümek» anlamına nazarî olarak *yürüşmek*, veya analoji (b. bk) yoliyle meselâ *sonuncu* kalıbı üzerine *ilkıncı* şeklinde bir kelime yapılacak olursa bunlar da B. sayılacaktır. Yabancı dillerin idiyotizm (b. bk., idiotisme = bir dile mahsus şive hususiyeti) ine göre kalıplanmış *çay almak* (= çay içmek), *duş almak* (= duş yapmak) gibi deyimler de böyledir. Eğer kullanılan kelimelerde, yeni olmamakla beraber, gramer ve sintaks kurallarından ve alışılmış şive kalıplarından ayrılma varsa, o zaman buna solesizm (b. bk., solécisme; cümle pek bozuksa: kakoloji [cacologie]) denir, meselâ «günlük yumurta» yerine *gündelik yumurta* ve «onun yumurtlamasına beklemektense keser yerim» yerine *onun yumurtlamasına bekliyeceğime ise keser yerim* gibi; bu gibi şekillere de alışıldığı vardır, meselâ «bilmezlik» yerine *bilmemezlik*.

Metinlerde yalnız bir yerde geçen (hapax legomenon) ve bir vesileye uydurularak yalnız bir defa kullanılmış olan (nonce word) kelimeler, B. in özel şekillerindendir. B. i yanlış ve yerinde olmıyan kelime veya deyim kullanma demek olan asiroloji (acyrologie [Yun. *akyros* = yerinde olmıyan, uygunsuz]; zıddı: akriboloji [acribologie, Yun. *akribos* = tam]) den ayırt etmek gerekir.

BARBARLAR (Yun. *barbaroi*, Lât. *barbari*; krş. Yun *barbarophōnos* = anlaşılmıyan bir dille konuşan, Sanskrit. *barbaraḥ* = kekeme, *barbaras* = Arî olmıyan kavimler), bu kelimenin aslı, Ungnad'a göre [ZA 3` NF.] 1923 s. 7] Akkadca «kurt» anlamına gelip Luvi kabilelerinin ismi olarak Yunancaya ve oradan da Lâtinceye geçmiştir. Eski Yunanlılar'da aslen Yunancadan başka bir dille konuşan kişiler, yani yabancılar. Pers Savaşları'ndan sonra *barbaros* kelimesi «medeniyetsiz vahşi, merhametsiz» anlamı ile genişlemiş ve her şeyden önce Persler hakkında kullanılmıştır Romalılar da Yunan medeniyetini benimsedikten sonra, yani Augustus zamanından itibaren, Yunan - Roma kültür dairesi dışında kalan kavimlere, hususiyle Kelt Germen, Dak Sarmat ve İskitler'e barbar derlerdi. Modern dillerde de *Barbar* kelimesinin «medenileşmemiş, kaba ve zalim» anlamı vardır.

Klâsik sanatta B. tasvirlerine sık sık raslanır. Yunanlılar ilkönce B. ı kendileri gibi, yani idealize edilmiş bir kılıkta çizerlerdi. Fakat Hellenistik çağdan itibaren Yunan ve Roma sanatçıları barbar tasvirlerinde yabancı kavimlerin millî karakter çizgilerini belirtmeğe çalışmışlardır. Bu yolda vücuda getirilen eserlerden Pergamon (Bergama) kırallarının Gall saldırışlarını geri püskürtmelerinin hâtırası olmak üzere hazırlattıkları Gall heykelleri tanınmıştır, meselâ «Can çekişen Gall» (Roma Campidoglio Müzesinde) ve «Gall ile karısı» (Roma Millî Müzesinde). Bu heykellerde yabancı menşei yalnız birkaç çizgi hatırlatmaktadır. Roma heykelcileri daha realist bir şekilde giyim silâhlar ve hattâ ırkî özelliklerle barbar menşeini göstermiye çalışmışlardır. Bu, en çok zafer sütunlarında ve taklarında görülebilir. Traianu ile Marcus Aurelius zafer sütunlarında, Büyük Constantinus zafer takında ve hele Daklar'da çok karakteristik bir şekilde tasvir edilmiştir. Floransa (İtalya) daki Loggia dei Lanzi de görülen Thusnelda (Arminius'un karısı) heykeli de pek ünlüdür. Bu heykelin matem tutan bir Germen kadınını tasvir etmesi ihtimali vardır.

BARBARO, Daniele (1513 - 1570), İtalyan bilgin ve tarihçisi. Venedik'te doğmuş ve orada ölmüştür. Papaz olduktan sonra mesleğinde çabuk ilerlemiş olan B. yu, 1548 de Venedik elçisi olarak İngiltere Kıralı Edward VI. nın sarayında görüyoruz. 1550 de «seçilmiş patrik» saniyle Aquileia patriği yardımcılığına atanmışsa da patriğin ölümünden sonra onun yerini alamamıştır. Trient (İtalyanca Trento) ruhani meclisinin çalışmalarına faal bir şekilde katılmıştır (1545 - 1563). Başlıca eserleri: *La practica della perspettiva* (Perspektif pratiği) [1568); *Opinione sull'introdurre i fiumi nella Laguna* (Irmakların Venedik kanalına götürülmesi hakkında bir fikir); *Exquisitae in Porphyrium commentationes* (Porphyrios üzerine önemli yorumlar) [1542]; *Dell'eloquenza* (Belâgat hakkında) [1557]. Bundan başka «Venedik Cumhuriyeti resmî tarihçisi» unvaniyle Venedik belediyesinin ısmarlaması üzerine, Venedik tarihçisi Pietro Bembo (1420 - 1547)nun *Rerum Venetarum Historiae libri 12* (Venedik tarihinin 12 kitabı) başlıklı ünlü eserine devam etmiş ve Roma yazarı Pollio Vitruvius'un *De architectura* (Mimarlık hakkında) adlı eserini İtalyancaya çevirmiştir.

BARBARO, Giosaphat (1413 - 1494), Venedikli seyyah. Asil bir aileden gelen B. gençliğinde ticaretle uğraşmış, sonra seyahate merak salarak Doğu'ya birçok geziler yapmıştır. 1436 da başlayıp 16 yıl süren bu gezilerinde B. Rusya'nın orta ve güney bölgelerini, Kafkasya'nın ve buraya komşu memleketlerin büyük bir kısmını gezmiştir. B. 1451 yılında memleketine dönmüş, 1460 ta Azak konsolosluğuna atanmışsa da bu görevi kabul etmemiştir. 1463 - 65 yıllarında Dalmaçya'da müfettişlik yapmış, daha sonra Arnavutluk'ta, İskender Bey'in ordusunda, Akçahisar (Krujë)ın Osmanlılar tarafından kuşatılmasında kalede İskender Bey'in yanında bulunmuş ve İşkodra'nın savunulmasına katılmıştır. 1473 yılında Akkoyunlular hükümdarı Uzun Hasan'ın Osmanlılar'la savaşa devam etmesini sağlamak görevi ile Tebriz'e elçi gönderilmiştir. 1473 şubatında Venedik'ten ayrılan B. 1474 ağustosunda Tebriz'e varmış ve Uzun Hasan tarafından törenle kabul edilmiştir. Uzun Hasan'ın bazı seferlerinde B. da yanında bulunmuş ve bu suretle Dicle, Kirman, Pers Körfezi ve Hazar arasındaki bölgeleri gezerek bu yerler hakkında geniş bilgi toplamış ve birçok Doğu dilleri öğrenmiştir. 1479 da Venedik'e dönen B. Ferrara dükası Ercole'ye karşı yapılan savaşta Polesine genel valiliğine atanmış daha sonra Venedik docu Agostino Barbarigo'nun müşaviri olmuştur. B. nun yazdığı seyahatname iki bölüme ayrılmış olup, birinci bölümde Karadeniz, Kafkasya ve Güney Rusya bölgeleri hakkında geniş tarih, coğrafya ve etnografya bilgileri; ikinci bölümde de Tebriz'e yaptığı seyahat hakkında bilgi verilmektedir. B., bu bölgelere ait geniş ve güvenilir bilgiler veren ilk batılı yazarlardan biri olarak tanınmaktadır. B. un seyahatnamesi ilk defa A. Ramusio tarafından toplanan *Viaggi fatti da Venetia alla Tana, in Persia, in India et in Constantinopoli* (Venedik'ten Azak memleketlerine, İran'a, Hindistan'a ve İstanbul'a yapılan geziler) [1543, ikinci baskı 1545] adlı seyahatnameler mecmuasında yayımlanmıştır. Lâtince tercümesi P. Bizarro'nun *Rerum Persicarum historia* (İran tarihi) [Frankfurt 1601] adlı eserine alınmıştır. İngilizce tercümesi 1873 te Londra'da Hakluyt Society (Hakluyt Kurumu) tarafından yayımlanmıştır.

BARBARO, Niccolo (XV. yüzyıl) Venedik'in ünlü B. ailesine mensup bir tabib. İstanbul muhasarasında Bizanslılar'a yardım için gelen Venedik kadırgalarından birinin cerrahı olan B., muhasara günlerindeki görgü ve anılarını memlekete döndükten sonra bir ruzname halinde bir araya toplamıştır. Bu ruzname umumiyetle Türkler'in aleyhine duygu ve görüşler taşımıyan tarafsız bir eser olarak, İstanbul'un muhasara ve zabtına ait orijinal kaynaklar arasında önemli bir yer tutar. B. nun eserinin el yazısiyle olan nüshası Venedik'te San Marco kilisesi kitaplığında saklıdır. Başka bir nüshası da Vatican'da bulunmaktadır.

Bu kitap 1856 da Enrico Cornet tarafından *Giornale dell'Assedio di Constantinopoli 1453*, (1453 İstanbul muhasarasının ruznamesi) adı altında Viyana'da yayımlanmıştır. 1857 de de Leipzig'te Ellisen tarafından *Analecta*'lar serisinde basılmıştır.

BARBAROS: 1 — Tekirdağ merkez ilcesine bağlı bucak ve merkezi. B. bucağına bağlı 11 köyün nüfusu 5 746 (1950), B. köyünün nüfusu da 1 113 tür. B., Marmara Denizi kıyısında, Tekirdağı'nın 15 km güneybatısında olup il merkezine şose ile bağlıdır. Yakınlarında bugün işletilmiyen, fakat Birinci Dünya Harbi sırasında donanma tarafından faydalanılan linyit kömür madenleri vardır.

2 — İzmir'in Çeşme ilcesine bağlı bucak. Merkezi, Uzunkuyu köyündedir. Bucağın nüfusu 2 063 (1950), köy sayısı 7 dir. Uzunkuyu köyü (420 nüfuslu) Çeşme - Urla şosesinin 2 km kadar kuzeyinde olup onun 4 km kuzeydoğusunda bir de B. köyü (501 nüfuslu) vardır.

BARBAROS: bk. HAYRETTİN PAŞA, [Barbaros].

BARBAROSSA: bk. FRIEDRICH I.

BARBAT veya **BARBIT,** bir cins müzik aleti. Arap harfleriyle üç ayrı imlâda yazılabilen ve başka başka etimolojilere bağlanmak istenen üç kelimeyi bu maddede toplamak doğru olacaktır; çünkü söyleniş bakımından o kadar birbirlerine benzerler ki, bazı Batılı bilginler - Doğu teliflerindeki farklı imlâ ve etimolojilere rağmen - bu üç kelime arasında ayrılık bulunduğunu bile düşünmek istemişlerdir. Yazılı kaynaklardaki eskiliklerine göre üç kelimeyi ayrı ayrı tesbit etmek mümkündür:

1 — Barbitos veya Barbiton: göğüste tutularak çalındığı için bu adı almış olan eski bir nevi Yunan kitarası. Phrygia'dan Yunanistan'a geçtiği sanılmaktadır. Tel sayısının dokuza kadar çıkarılmış olduğu biliniyor. «Lyra» çalgısının mütekâmil bir tipi olduğu tahmin ediliyorsa da kesin bir yazılı tarifi bulunamamıştır. Alskaios, Sappho, Anakreon gibi bazı eski Yunan şairlerinin bu sazı çalarak kendi şiirlerini okumuş oldukları, metinlerde anlatılır.

2 — Son Sâsanî hükümdarı Husrev Perviz'in Ktesifon şehrindeki sarayını İslâmiyetin doğduğu yıllarda, parlak bir musiki hamlesine sahne ettiği söylenilen İranlı bir şair - musikicinin adı Barbed (= Barbud) olup onun diğer musikici arkadaşları da sonraki bazı kaynaklarda aynı lâkapla anılmışlardır; belki Barbıt (= Barbitos) çalgısını kullandıkları için lâkabın o sazdan kinaye olduğunu düşünen müzikologlar olmuştur. İranlı Barbud'un kullandığı saz hakkında elde hiç bir yazılı tarif yoktur.

3 — İran ve Arap yazarları 4 telli bir nevi eski uda verilen Berbıt (Barbat) adının «göğüs» anlamına olan *bar* ve «kaz» anlamına gelen *bat* kelimelerinden bileşik olduğunu, çünkü aletin kaz göğsünü andırdığını söylemişlerdir; bazıları da Yunanca bir kelimeyle olan muhtemel ilgisini yazmışlardır. İşte bu barbat çalgısı, eski Yunan barbitos'undan çıkmış ve İranlı barbudlar tarafından da kullanılarak Asya'ya doğru yayılmıştır, diye düşünenler olmuştur. Evliya Çelebi de aynı imlâ ile bir barbat çalgısından bahseder; fakat bunun eski barbat ile bir ilgisi bulunmadığı ve sonraki bir icat olduğu seyyahın sözlerinden anlaşılmaktadır.

Bununla beraber, yukarıki üç mefhum karşılaşmasının rasgele bir söyleniş benzeşmesinden ibaret olması da mümkündür.

BARBATUS (Lât. = sakallı), **Horatius** (M. Ö. V. yüzyıl), Roma konsulü. Decemviratus (b. bk.)u yıkmayı hedef tutan ayaklanmada önemli bir rol oynıyan B., Publicola ile birlikte, M.Ö. 449 da konsul seçilmiş ve halkın elde ettiği yeni hürriyetleri ve hakları *Leges Valeriae Horatiae* (Lâ. = Valerius Horatius kanunları) ile sağlamlaştırmıştır. Sabinler (Lât. *Sabini*)e karşı yapılan savaşta kesin bir zafer kazanmıştır.

BARBE - BLEUE [*barb blö* ok.; = Mavi sakal]: 1 — XVII. yüzyıl Fransız hikâyecilerinden Ch. Perrault'nun masallarından biri. Masalın kahramanı olan B. altı kadınla evlenmiş, sonra bunları boğarak kanlı cesetlerini, karanlık

bir odada, çengellere asmıştır. Bu hususta yedinci karısını denemek ister. Seyahate çıkacağını söyliyerek karısına bu uğursuz odanın anahtarını verir ve oraya girmemesini sıkı sıkı tembih eder. Kadın, kocası gidince, tembihini tutmaz odaya girer. Çengellerde asılı duran kanlı cesetleri görünce korkar ve elindeki anahtarı yere düşürür. Anahtara yerden bir kan pıhtısı bulaşır. Kadın telâş eder, fakat anahtarı ne kadar yıkarsa yıkasın üstündeki kan lekesini çıkaramaz; çünkü anahtar sihirlidir. B. seyahatten döner. Karısının, emrine itaat etmediğini sihirli anahtarın üstündeki kan lekesinden anlar. Büyük bir öfkeye kapılarak karısına, son dakikalarının yaklaştığını, Tanrı'ya dua etmesi için yarım saatlik bir zaman bıraktığını söyler. Kadın başına gelecek felâketi bildiği için gizlice kardeşlerine haber salmıştır. Odasına çekilince kız kardeşinden şatonun kulesine çıkıp yolu gözetlemesini rica eder. Arada sırada: «Kardeşim Anne, yolda görünen bir kimse var mı?» diye seslenir. Kardeşi «Hayır, toz gibi dağılan güneş ışıklarından, yeşeren otlardan başka bir şey göremiyorum» diye cevap verir. Öte taraftan B. eline büyük bir balta geçirerek bağırır: «Çabuk aşağı in yoksa ben yukarıya geliyorum». Karısını yakalayıp elindeki balta ile başını uçuracağı sırada karısının kardeşleri gelip B. yü öldürürler ve kız kardeşlerini ölümden kurtarırlar.

Perrault bu hikâyeyi, bir Breton masalından aldığı ilhamla yazmıştır. Fakat bu masala 1440 yılında idam edilen Retz Mareşali Gilles de Laval'in hikâyesinden bazı parçalar karışmıştır. Masal 1697 de, müellifin *Histoires ou contes du temps passé* (Türk. terc. *Geçmiş günlerin masalları*, 1942) adlı eserinde çıkmıştır.

2 — J. Offenbach'ın üç perdelik operası. Konusu Ch. Perrault'nun meşhur masalından alınmıştır. Sözlerini Henri Meilhac ile Ludovic Halévy yazmışlardır. İlk defa 1866 yılında sahneye konan bu opera bazı güldürücü sahneleriyle bir operet karakteri göstermektedir.

BARBELOGNOSTİKLER veya **BARBELON GNOSTİKLERİ,** II. - III. yüzyılda, daha çok Mısır ve Suriye'de yaygın bir gnostik mezhebin üyeleri. Adlarını, kültünü yaptıkları Barbelon adında bir kadın Aion (= Tanrının yarattığı ve değişmeden var olan ruhî yaratık)dan almışlardır. B. e göre Barbelon, görünmez Babadan olmuştur. O, Baba'nın ilk Ennoia (Yun. = düşünce)sı ve dünyayı yaratan Demiurgos (Yun. = yaratıcı)un anasıdır. Barbelon adı bazılarına göre İbranca veya Aramca *Bĕ arbaʿ ʾel* (= Tanrı dörttedir), başkalarına göre ise Aramca *Bar Baʿal* (= Baal'ın oğlu) veyahut *Bar Baʿalah* (= Baalah'ın oğlu) deyiminden gelmedir.

B. sonraları birkaç zümreye ayrılmışlardır. Bazılarında açık saçık törenlerin tertiplendiği söylenirdi.

BARBER ITCH [*bạrbĭr iç* ok.] veya **SİKOZİS,** stafilokok adındaki irin yapan mikropların veya mantar sınıfından bir takım parazitlerin sert kılların kökünde yaptığı kronik bir deri hastalığı. Kaş ve kirpiklerde, bıyık, sakal burun içinde ve tenasül nahiyesinde ayrı ayrı olabildiği gibi bazan hepsinde beraberce olarak görülebilir. Hastalığın dıştan görünüşü, olmuş bir incirin içine benzediği için eski Yunanlı hekimler buna sikozis (sykōsis) adını vermişlerdir. Bu kelime eski Yunancada usare tutan anlamına gelmektedir. İncir de içinde usare tuttuğu için, sonraları bu meyvaya bu ad verilmiştir. Hastalık iltihaplı kabarcıklarla başlar ve devamlı olarak sızıntı halinde dışarı akan bir cerahatlenme ile kendini gösterir. Uzun zaman devam eder. Hiç bir zaman kendi kendine geçmez.

BARBERỊNI, Toskanalı ünlü bir aile. XVII. yüzyılda kilise devletinin kuvvet ve nüfuzunu arttırarak papalık tarihinde önemli bir yer tutmuştur. XVI. yüzyılda ticaret alanında elde ettiği servet ve kudretle rakiplerini ezerek sivrilen ve edebiyat ile sanatın koruyucuları arasında tanınan B. ailesinden yetişenlerin başında 1623 te Urbanus VIII. saniyle papa olan Kardinal Maffeo (1568 - 1644) gelir. Bunun yeğenleri olan üç kardeşten Francesco (1597 - 1679) kardinal ve başbakan yardımcısı olmuş; ailenin adını taşıyan ünlü kitaplığı (Biblioteca Barberinina) kurmuştur. Taddeo (ölm. 1647) papalık kuvvetlerinin komutanlığında, Roma valiliğinde ve Palestrina (b. bk.) prensliğinde bulunmuştur. Antonio (1608 - 1671) da Kardinal, Reims piskoposu olmuş ve Urbanus VIII. in mabeynciliğini yapmıştır.

BARBERỊNI SARAYI (Palazzo Barberini), Roma'da Barberini ailesi için yapılan saray. Carlo Maderno (1556 - 1629) tarafından yapılmağa başlanmış, Bernini (1598 - 1680) tarafından bitirilmiştir. Bugün bu sarayda İspanya sefareti ile bir resim ve heykel galerisi bulunmaktadır. Sarayın zengin kitaplığı (Biblioteca Barberinina) 1920 de Leo XIII. tarafından satın alınarak Vatikan kitaplığına devredilmiştir.

BARBERỊNO, iki İtalyan şairinin adı: 1 — **Andrea da B.** (1370 sıralarında - 1431 den sonra), halk şairi. Babasının adı Iacopo del Mangabotti'dir. Val d'Elsa'daki Barberino (Floransa yanında) da doğmuştur. Birçok Fransız şövalye destanını İtalyan halk diline çevirmiştir. Bunları halka bizzat okumuş olması ihtimali vardır. Bu yoldaki eserlerinden şunlar anılmıya değer: *Storie Narbonesi* (Narbonne hikâyeleri), *Storia di Ugone di Alvernia* (Alvernialı Hugo hikâyesi), *Aspromonte, Discesa di Guerino all'Inferno* (Guerino'nun cehenneme inişi) ve hususiyle *I reali di Francia* (Fransa kırallarının hikâyeleri) ile *Guerin Meschino* (Zavallı Guerin). *I reali di Francia* (ilk bas. Modena 1491, modern bas. G. Vandelli, Bologna 1892 - 1900) Roma İmparatoru Constantinus'un oğlundan Büyük Karl'a kadar Fransa kıral hanedanının efsaneli tarihini anlatır. Sanat bakımından büyük bir değeri olmıyan bu eser, İtalyan şövalye edebiyatı üzerinde etkiler bırakmıştır. *Guerin Meschino* (ilk bas. Padova 1473)nun konusu şudur: Milone'nin oğlu Guerin, kendi aslını bilmiyerek, olağanüstü birçok olaylardan sonra, eskiden kendi soylarına ait olan Durazzo (Dıraç)yu alıp babası ve anasını hapisten kurtarır. Bu eser, İtalya'da halkın hâlâ zevkle okuduğu bir kitaptır.

2 — **Francesco da B.** (1264 - 1348). Val d'Elsa'daki Barberino'da doğmuş, Floransa'da ölmüştür. Dante ve diğer ünlü çağdaşlariyle sıkı münasebetleri vardı. Başlıca iki eseri tanınmıştır: 1 — *Documenti d'Amore* (Amor [= aşk tanrısı] un belgeleri) [1293]. Daha sonra bu eseri hakkında yazdığı Lâtince açıklamalar, çağının bütün bilgisini (tıp, denizcilik, ritmik, astronomi, kozmoğrafya, harb fenni, hukuk, felsefe; masada, gezintide, yolculukta, kilisede v. b. yerlerde riayet edilmesi gereken kurallar v. b.) toplu bir şekilde içine alması bakımından önemli bir kaynaktır (eser ve Lâtince açıklamaların basımı: F. Egidi, Roma 1927). 2 — *Reggimento e costumi di donna* (Kadın hâkimiyeti ve âdetleri). Bir didaktik allegori olan bu eser, o çağ ahlâkının iyi bir tasvirini vermektedir.

BARBESENİYA (Barbecenia), veloziase (Velloziaceae) familyasından Madagaskar, Amerika ve Afrika'nın sıcak bölgelerinde 100 kadar türü yetişen bir bitki cinsi.

BARBESTELLA, memeli hayvanların yarasalar (Chiroptera) takımının Vespertilionidae familyasına bağlı bir cins. *Synotus* cins adı da verilen bu yarasanın ufak yüzü

BARBESTELLA

ve iri kulakları vardır. Kulakları başın tepe kısmında birbiriyle birleşmiştir. *B. barbestellus* adlı türün boyu 9 cm kadardır. Uzunca bir kuyruğu vardır. Vücudun üst kısmı siyahımtırak esmer renklidir. Karın tarafı daha açıktır. Avrupa, Asya ve Kuzey Afrika'da yaşar.

BARBET [*barbę* ok.], siyah - beyaz, alaca kestane, veya sütlü kahve renginde uzun ve kıvırcık tüylü, uzun ve sarkık kulaklı, kısa bacaklı, kalın vücutlu, bataklıklarda avlanmıya elverişli bir av köpeği. Sâf olarak daha çok Belçika'da bulunmaktadır.

BARBEY D'AUREVILLY [*barbē dōrviyį* ok.], **Jules Amédée** (1808 - 1889), Fransız yazarı. Saint-Sauveur-le-Vicom'da doğmuş, Paris'te ölmüştür. Edebiyat alanında şöhretini kırk yıl bir gecikme ile yapmıştır. Natüralizmin artık beceriksiz örnekler verdiği, Zola'dan bile usanılmıya başlanıldığı bir sırada Amiel ve Paul Bourget'nin bu akıma karşı giriştiği hücuma o da katılarak mücadeleyi hızlandırmış, bu suretle natüralizme karşı başlıyan tepkinin öncüsü olmuştur. Romana, şiire, tiyatroya ve edebiyata dair incelemelerle biyografya denemeleri yazmıştır. Zamanının bir ülkü adamı olarak da beğenilmiş, çağdaş yazarların pîri sayılmıştır. Başlıca romanları: Yaşlı bir kadının kendinden çok genç bir genci zekâ ve meziyetleri ile kendine bent etmesini konu olarak alan *Une vieille maîtresse* (Yaşlı bir metres) [1851], *Ensorcelée* (Tutkun) [1854], *Un prêtre marié* (Evli bir papaz) [1865]. Hikâyeleri de vardır *Les diaboliques* (Şeytanlı hikâyeler) [1874] v. b. Edebiyat ve tiyatro üzerine yazdığı yazılardan toplanmış yirmi cildi geçen eser bırakmıştır. 1880 yılında yayımlanan *Goethe et Diderot* bu yolda yaptığı incelemelerinin en önemlilerindendir.

Barbey d'Aurevilly

B. D., Fransız edebiyatına Barrès'in yerleştirdiği «culte de moi» (benlik kültü) gayretleri alanında da kendini göstermiş, bu edebiyatın natüralizmden neoromantizme, tabiaten benliğe ve dıştan içe dönmesinde büyük âmil olmuştur. Son eserlerinde Katolik inancını şiddetle savunan B. D. nin üslûbu biraz fazla süslü olmakla beraber eserleri yıllarca sevilmiş ve birçok defa basılmıştır.

BARBEYA, karaağaçgiller (Ulmaceae) den Arabistan ve Habeşistan'da türü yetişen bir bitki cinsi.

BARBEZIEUX [*barbziyö* ok.], horozları dik, tavukları yatık balta ibikli, uzun sakallı, yeşile bakan parlak siyah renkli, esmer ayaklı bir tavuk ırkıdır. Yılda 150 - 200 yumurta verir. İspanya'da çok yayılmıştır.

Barbezieux horoz ve tavuğu

BARBIÉ DU BOCAGE [*barbię dü bokaj* ok.], **Jean - Denis** (1760 - 1825), Fransız coğrafya bilgini. Paris'te doğmuş, aynı şehirde ölmüştür. Dış işleri bakanlığının Coğrafya uzmanı (1780), Institut üyesi (1806) Paris Edebiyat Fakültesinde Coğrafya profesörü (1809) olmuş; 1821 de Coğrafya Kurumu'nu kurmuş, başkanlığını üzerine almıştır. B. d. B. birçok coğrafya haritalarının hazırlanmasında çalışmış, *Anacharsis* atlasını, *Voyage pittoresque de la Grèce* adlı eserin hartasını, Mora, ve 1605, 1707, 1812 Hint devletlerine ait hartaları meydana getirmiştir.

BARBIER [*barbię* ok.], **Antoine Alexandre** (1765-1825), Fransız bibliyografi yazarı ve kitaplık memuru. Birbirini takibederek Directoire'a, Conseil d'Etat'ya ve 1807 de Napoléon'a kitaplık memurluğu yapmış, Napoléon'un emrinde birçok görevler almıştır. Louis XVI I. zamanında Louvre, Fontainebleau, Compiègne ve Saint - Cloud kitaplıklarının kurulmasında payı vardır. Kıralın özel kitaplıklarının idare âmiri olmuştur. Fakat 1822 de bütün görevleri geri alınmıştır. *Dictionnaire des ouvrages anonymes et pseudonymes* (Müellif adı taşımıyan ve takma müellif adlariyle yayımlanan eserler sözlüğü) [1806 - 09; 3. baş. 1872 - 79) adlı eseri hâlâ lüzumunda fayda sağlıyan önemli bir kitaptır.

BARBIER DE MEYNARD [*barbię dı menąr* ok.], **Casimir - Adrien** (1827 - 1908), Fransız doğu bilgini ve Türkolog. İstanbul - Marsilya yolunda bir vapurda doğmuş, Paris'te ölmüştür. Türkçe, Arapça ve Farsçayı öğrendikten sonra, Fransa Dış işlerine girerek 1852 de Kudüs'e ataşe olarak gönderilmiş, 1854 te Gobineau ile birlikte İran'a gitmiş ve Tahran'da tercüman olmuştur. Paris'e döndüğünde 1863 te, Yaşıyan Doğu Dilleri Okulu (Ecole des langues orientales vivantes)nda Türkçe profesörü olmuş, 1876 da Collège de France'ta Farsça kürsüsüne getirilmiş, iki yıl sonra Yazıtlar ve Güzel Yazılar Akademisi'ne üye seçilmiş, 885 te aynı Collège'de Arapça profesörlüğüne geçmiş, 1898 den ölümüne kadar da Yaşıyan Doğu Dilleri Okulu müdürlüğünde bulunmuştur. Yakındoğuya, hususiyle İran'a dair birçok yazı ve tercümeleri «Journal Asiatique» te çıkmıştır: *Notice sur Mohamed ben Hasan Ech - Cheïbani, jurisconsulte hanéfite* (Hanefî fakihi Mehmed bin

Hasan - üş Şeybanî hakkında bildiri) [1852], *Description de la ville de Kazvin* (Kazvin şehrinin tarif ve tasviri; Hamdullah Müstevfî'nin *Tarih - i güzide*'sinden) [1857], Muinüddin İsfizarî (Zemeî)nin *Ravzat - ül cennat fi evsaf-i medinet - i Herat* adlı eserinin tercümesi [1860, yalnız baş tarafı], *Les pensées de Zamakhschari* (Zemahşerî'nin düşünceleri; *Nevabig - ül kelim*) [1875], *Les colliers d'or* (Altın gerdanlık) [1876; Zemahşerî'nin *Etvak - üz zeheb = Nesaih - üs sigar*-ından] *Le préservatif de l'erreur* (Yanlıştan koruyan) [1877; Gazalî'nin *Munkız min - ed dalâl*'ından]. Öbür eserleri arasında *Dictionnaire géographique, historique et littéraire de la Perse et des contrées adjacents* (İran'ın ve komşu memleketlerin coğrafî, tarihî ve edebî sözlüğü) [1861; Yakut - ı Hamevî'nin *Mucem - ül büldan*'ından], *Tableau littéraire du Khorassan et de la Transoxiane au IVe siècle de l'hégire* (Hicrî IV. yüzyılda Horasan'ın ve Maveraünnehir'in edebî tablosu) [1861. Sa'lebî'nin *Yetîmet üd-dehr*'inden], *Les prairies d'or* (Altın ovalar) [9 cilt 1861 - 1867, Pavet de Courteille'le beraber; Mes'dî'nin *Mürûc - üz zeheb*'inin metin ve tercümesi], *La poésie perse* (İran şiiri) [1878], ve *Dictionnaire turc - français* (Türkçeden Fransızcaya sözlük) [2 cilt, 1881-1886] büyük bir değer taşımaktadırlar.

BARBIER DE SÉVILLE, LE [*lö barbiē dö sevil* ok.], XVIII. yüzyıl Fransız sahne yazarlarından P. A. Caron de Beaumarchais'nin dört perdelik mensur bir komedisi. Tam adı *Le Barbier de Séville ou la Précaution inutile* (Sevilla berberi veya faydasız tedbir) dir. Piyes 1772 de Comédie Française'e alınmış, 1774 te, oynanması yasak edilmiş, ilk defa 23 şubat 1775 te Paris'teki Théâtre Française'de oynanmıştır. İlk temsili ıslıklarla karşılanmışsa da, sonra dünya edebiyatının şaheserlerinden biri olarak tanınmıştır (Türk. terc. *Sevilla Berberi*, İst. 1944). Konusu basittir: Usta bir uşağın sayesinde gençliğin ve aşkın bir ihtiyara karşı kazandığı zafer. Bartholo adında yaşlı bir doktor, vesayeti altında bulunan genç Rosinne'le evlenmek niyetindedir. Fakat genç kont Almaviva da, başölye Lindor adı altında Rosinne'e âşıktır. Berber Figaro kontun eski uşağı olduğu için efendisine yardım eder, ve Bartholo'nun sıkı tedbirlerine rağmen, Almaviva'yı türlü kılıklara (önce asker, sonra Rosinne'in şan öğretmeni Don Basile'in sahte yardımcısı) sokarak Rosinne'le buluşturur ve evlenmelerini sağlar. Ayni tipler, Beaumarchais'nin *Le Mariage de Figaro* (b. bk., 1784) adlı komedisinde, bunun tersine olan rollerde görünmektedirler.

Piyes XVIII. yüzyıl İtalyan (Goldoni, 1751) ve İngiliz (Goldsmith, 1768) entrika komedileri (comédie d'intrigue) tipinde olmasına, konunun da genel olarak eskiden beri birçok yazarlar tarafından ele alınmış bulunmasına rağmen, Beaumarchais'nin dehası ona bir orijinallik vererek eseri eğlendirici, parlak, aynı zamanda da satirik bir komedi olarak ortaya koyabilmiştir. Figaro, edebiyat tarihinde unutulmaz tiplerden biri olmuş ve birçok bestecilere de ilham vermiştir, Bk. BARBIERE DI SIVIGLIA, IL.

BARBIER VON BAGDAD, DER [*der barbīir fon bagdad* ok. = Bağdad berberi], Alman bestecilerinden Peter Cornelius'un iki perdelik bir opera-komiği. Librettosu da onundur. İlk defa 15 aralık 1858 de Weimar'da oynanmıştır.

Konusu şudur: Perde 1 — Bağdad'da Nureddin (tenor) adında bir genç hastalanmıştır; kadı Baba Mustafa (tenor) nın kızına, Margiana (soprano) ya âşıktır. Kadının akrabalarından Bostana (mezzosoprano) adında bir kadın Nureddin'e gelerek ona sevgilisi tarafından çağrıldığını söyler. Bunun üzerine, Nureddin'i tıraş etmek için eve Abul Hassan (bas) adında neşeli bir berber çağırılır. Berber, Nureddin'in derdini öğrenince, evden gitmek istemez; Nureddin'e refakat etmek niyetindedir. Bundan kurtulmak için Nureddin hizmetçilerine berberin hasta olduğunu söyler, onlar da berberi bir sedir üzerine yatırırlar. Perde 2 — Kadının evinde Margiana Nureddin'i beklemekte ise de, kadı kızını Şam'dan gelecek olan bir ahbabiyle evlendirmek niyetindedir. Kadı namaza çıktığı bir sırada Nureddin Margiana ile buluşur. Fakat sokaktan berberin şarkısı işitilir. sonra da Bostana kadının gelmekte olduğunu haber verir. Nureddin hemen bir sandığa girerek saklanır. Kadının dövdüğü bir hizmetçinin sesini Nureddin'in imdad feryadı sanarak, berber telâşla içeri girer, arkasından da kalabalık basar. Halife (bariton) de gelir, sandık açılarak Nureddin çıkar ve nikâh kıyılır. Delişmen berber de masalcı olarak saraya alınır.

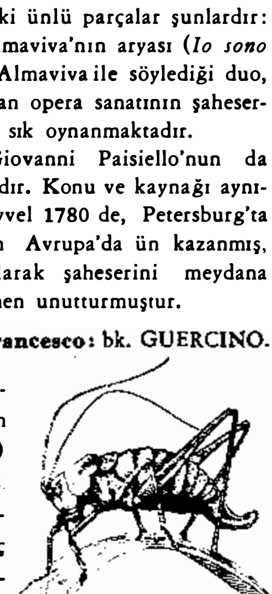
İlk temsili beğenilmiyen bu opera, tiyatronun orkestra şefine ve müdürü olan Franz Liszt'e karşı bir gösteriş vesilesi olmuş ve Liszt istifa etmiştir. Enstrümantasyonu Motti ile Levi tarafından ıslah edildikten sonra opera 1885 te Munih'te yeniden oynanmış ve ününü sağlamıştır.

BARBIERE DI SIVIGLIA, IL [*il barbīēre di sivilya* ok. = Seville berberi], İtalyan bestecisi G. Rossini'nin bir operası. Konusu Beaumarchais'nin *Barbier de Séville* (b. bk. adlı piyesinden alınmış, librettoyu da Sterbini hazırlamıştır. Rossini dört perdelik bu opera komiği üç haftada meydana getirmiştir (ilk temsil: Roma 1816). Bu opera Fransızca ve Almanca tercümeleri üzerinden İtalya dışında oynanınca (26 aralık 1820) Rossini'nin üstün eseri sayılmakta gecikmemiştir. *Sevil Berberi* adiyle Tanzimat yıllarında İstanbul'da İtalyanca olarak oynandığı gibi, Cumhuriyet devrinde Ankara Devlet Operası'nın temsillerinde de - bu sefer Türkçe tercümesi üzerinden - yer almıştır. Operada seslere göre başlıca şahıslar şunlardır: Dr. Bartholo (basso buffa), Rosine (hafif soprano), Kont Almaviva (tenor), Basilio (bas), Marcelline (soprano), Figaro (bariton), Fiorillo (tenor). Operadaki ünlü parçalar şunlardır: Üvertür, Figaro'nun kavatini, Almaviva'nın aryası (*Io sono Lindoro*), Rosine'in kavatini ve Almaviva ile söylediği duo, iftira aryası v. b. B. d. S., İtalyan opera sanatının şaheserlerinden biri olup her yerde sık sık oynanmaktadır.

İtalyan bestecilerinden Giovanni Paisiello'nun da aynı adı taşıyan bir operası vardır. Konu ve kaynağı aynıdır. Rossini'nin eserinden çok evvel 1780 de, Petersburg'ta sahneye konan bu opera bütün Avrupa'da ün kazanmış, Rossini aynikonudan ilham alarak şaheserini meydana getirmiş ve ötekini hemen hemen unutturmuştur.

BARBIERI, Giovanni Francesco: bk. GUERCINO.

BARBİTİSTES, çekirgelerin Tettigoniidae familyasının faneropterine (Phaneropterinae) alt familyasına bağlı bir cins. Türleri çoktur. Avrupa ve Akdeniz dolaylarında çeşitli ağaç ve çalılıklarında, ekilmemiş yerlerde yaşar. Arasıra bağ, sebze ve meyva ağaçlarının yapraklarını

Barbitistes serricanda

yer. Zararı çok değildir. Renkleri üzerinde yaşadığı bitkilerin rengine uygun olarak değişiktir. Ön kanadları pek kısadır, vücudu yassı ve kalınca, dişisinin yumurtlama borusu uzunca ve uç tarafı testere gibi dişlidir. Boyu 20-25 mm, yumurt lama borusu 10 mm dir. Duyargaları (anten) ince uzundur. Sürfeleri donuk renklidir. Yumurtaları kışın toprak içinde kalır, ilkbaharda ergin çıkar. Kültür bitkilerinde üreme ve zararı fazla ise bunları öldürmek için Fas çekirgelerinin, diğer zararlı çekirgelerin yokedilmesinde uygulanan ilâç ve usullere başvurulur.

BARBİTON veya **BARBİTOS**: bk. BARBAT veya BARBIT.

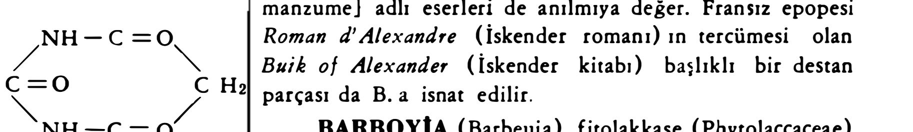
BARBİTÜRİK (Barbiturique) hekimlikte kullanılan bir madde. B. asit türevlerine B. ler adı verilir. Bunlardan birçok uyutucu, sinir sistemini yatıştırıcı maddeler elde edilmiştir. Bunlar arasında Barbital (Veronal) Phénobarbital (Luminal), Allobarbital (Dial), Hexemal (Phanodorm), Pentobarbital (Nembutal), Amytal hususiyle sayılmağa değerler. Bütün bu maddeler hekimlikte uykusuzlukta, konvülziyon, spazm gibi sinir sistemi uyarıklığına bağlı hallerde uyutucu veya yatıştırıcı olarak kullanılır.

B. lerle zehirlenme: akut (egü, birdenbire ve şiddetli) veya kronik (sinsi gidişli ve hafif belirtili) bir zehirlenme bahis konusu olur. Akut zehirlenme: ilâcın yanlışlıkla veya intihar kastiyle fazla miktarda alınması halinde görülür. Zehirlenme belirtileri baş ağrısı, başta bir sersemlik hissi, ve muvazene bozukluğu ile başlar, arkasından süratle derin bir uyku ve nihayet koma baş gösterir. Ateş yükselir veya bazan normalin altına düşer. Derinin rengi morarır, nefes darlığı baş gösterir. Bazan hezeyan (délire) vardır. Göz bebekleri daralmıştır. Solunum sathi, bazan yavaş, bazan süratlidir. Kan basıncı düşüktür.

Böyle vakaların tedavisinde, hasta henüz kendini tamamen kaybetmemişse derhal mide lâvajlariyle ilâcın bir kısmını çıkarmağa çalışmalı, bu ameliyenin sonunda midede bir miktar koyu kahve ve süt bırakmalıdır. Ayrıca, koramin, kafein, kardiazol gibi kalb ve damarları uyarıcı ilâçlar sık sık şırınga edilir. Oksijen koklatılır. Günde 1 - 2 defa bel kemiğinden su boşaltılır. Başlıca tedavi çarelerinden biri de damar içine pirotoksin veya striknin şırınga larıdır. Ayrıca günde iki litre kadar glikozlu su damar içine yavaş yavaş şırınga edilir. Kronik zehirlenmeye çok defa psikozlu, nevrozlu, alkolik insanlarda raslanır. Bunlar uyuyabilmek için her akşam, gittikçe artan miktarlarda ilâç alırlar. Kronik zehirlenme tablosunda umumi bir düşkünlük, uyuklama, iştahsızlık, zayıflama, mide - barsak bozuklukları. hareketle gelen nefes darlığı, vücut harareti düşük lüğü, deri döküntüleri, hafıza zaafı, dikkati teksifte zorluk, titreme, reflekslerde artma gibi belirtiler vardır.

Tedavi. ilâcı bırakmamaktan, hijiyen şartlarına ve besiye dikkatten ibarettir.

BARBİTÜRİKASİT, Malonilüre,

malonik asit ve üreden elde edilen katı bir kondensasyon ürünüdür. Asit karakterindedir. 2 mol su kapsıyan kristalleri 253° de erir. Veronal ve buna benzer uyku ilâçlarının ana maddesidir.

BARBIZON MEKTEBİ, bir grup manzara ressamının toplandığı Barbizon kasabasına nispetle Fransız sanatında önemli bir ad almış olan, manzaracılar mektebi (1830).

Tarihî manzara ressamlarına karşı kuvvetli bir surette cephe alan bu grupa bağlı, tahlilci ve tabiatın çehresini doğru olarak ifade etmeyi hedef tutan sanatçılar, başlarında tabiatı samimi bir surette kopya etmekten başka bir arzusu olmıyan bu grupun en büyük sanatçısı Théodore Rousseau (1812 - 1867) olmak üzere, Fontainebleau yakınında güzel ormanlarla çevrili Barbizon kasabasını çalışma yeri olarak seçmişlerdir. Bu manzaracılardan önce Fransa'da tabiattan çalışan ressamlar gelmiştir; fakat bunların tabiattan işledik leri resimler ancak bir not alma ve bir çalışma mahiyetinde olmuş, sonradan atölyelerinde kendi düşüncelerine göre tasavvur ettikleri kompozisyonların içine bu manzaraları yerleştirmişlerdir. Bu mektebin hemen hemen bütün sanatçıları, İngiliz, Holânda ressamlarından faydalanma fırsatını kaçırmamışlardır. Bu gruptan diğer bir büyük ressam da Millet (1814 - 1875)dir. Manzara ressamı olmaktan çok köylülerin tarladaki yorucu hayatını tablolarına işlemiştir. Yine bu gruptan Jules Dupré. İngiliz ressamlarının kuvvetli etkisi altında kalmıştır. Daubigny, Diaz, Harpignies ve hayvan resimleri yapan Troyon, Roza Bonheur, Charles Jacque ile yabancı ressamlar da, bu manzaracılar grupu içinde yer alanlar arasındadır.

BARBOSA DU BOCAGE [*bïrboza ŧhu bukāj* ok.], **Manoel Maria** (1765 - 1805), Portekizli şair. Setubal'da doğmuş, 1779 - 90 da Hindistan'da askerlik etmiştir. Nova Arcádia şairler grupunun üyesi olarak *Elmano Sadino* adını taşımıştır. Mükemmel bir «improvisatör» ve mütercimdi. Dine karşı gelen ve ihtilâlci yazılarından hususiyle *Verdades Duras* (Acı hakikatler) [1727] ebediyeti inkâr ettiği için hapsedilmiştir. Öbür taraftan saraydaki bayram günleri hakkında zamanın mübalâgalı üslûbunda methiyeler yazmıştır. değerlileri «Hero Leander» (Heroe ve Leander) gibi kantatlarıdır. *Obras poeticas* (Şiir külliyatı) [6 cilt] 1806-14 te yayımlanmıştır.

BARBOUR veya **BARBER** [*bārbïr* ok.], **John** (yaklaşık olarak 1316 - 1395), İskoç şairi. Aberdeenshire'da doğmuş olduğu sanılıyor. Aberdeen'de ölmüştür. Öğrenimini Oxford ve Paris üniversitelerinde yapmış. 1357 den ölümüne kadar Aberdeen başdiyakosluğunda bulunmuştur. 1357 de bir daha Oxford'a ve 1368 de Paris'e gitmiştir. Bu şehirlerin üniversitelerinde araştırmalar yaptığı anlaşılıyor. Başlıca eseri *The Brus* (Buruce) [1375] tur. Kıral Robert II. tarafından lûtufla karşılanan bu büyük manzum destan. açık ve duru bir üslûpla, İskoçya'nın millî kahramanı Robert I. Bruce (hük. 1306 - 1329) un hayatını ve Bannock meydan savaşını anlatır. İskoç dilinin en eski yadigârlarından biri olan bu eser, yazıldığı çağın âdetlerini ve ahlâkını göstermek bakımından da önemlidir. Bundan başka *Legends of the Saints* (Azizlerin menkıbeleri) [33 533 mısralık bir manzume] adlı eserleri de anılmıya değer. Fransız epopesi *Roman d'Alexandre* (İskender romanı) ın tercümesi olan *Buik of Alexander* (İskender kitabı) başlıklı bir destan parçası da B. a isnat edilir.

BARBOYİA (Barbeuia), fitolakkase (Phytolaccaceae) familyasından Madagaskar'da yetişen bir bitki cinsi.

BARBULA, pottiase (Pottiaceae) familyasından, 300 kadar türü yetişen bir yosun cinsi.

BARBUNYA (Bot.): bk. FASULYA.

BARBUNYA, kemikli balıklar (Teleostei) ın akantopterigii (Acanthopterygii) takımına bağlı B. lar (Mullidae) familyasının *Mullus barbatus* adlı türüne verilen ad. Oldukça basık ve az yassı vücutları vardır. Başları iridir. Alınları buruna doğru dikine iner ve yuvarlaktır. Sırtlarında iki yüzgeç vardır. Karın yüzgeci göğüste bulunur. Alt çenelerinde iki çatallı bir bıyık vardır. Bunlar istirahat halinde çenenin altında gizli durur. İri gözleri birbirine yakındır. Baş ve vücutları, oldukça iri pu'larla örtülüdür. B. nın vücudunun büyük bir kısmı pembe kırmızı renktedir. Karın tarafı gümüş gibi parlar ve soluk pembedir. Yüzgeçleri pembe renkli, altın sarısı beyaz, esmer benekli ve çizgilidir. Vücudun yan taraflarında sarı şeritler bulunur. Fakat bunlar vücudu örten kırmızı renkten dolayı pek kolay ayırt edilemez. 30 cm kadar boyları vardır; 250 - 300 gram ağırlığında olabilirler. Akdeniz ve Atlas Okyanusu'nda yaşarlar, Marmara'da ve Boğaz'da çok yakalanan bu balıkların beyaz etleri pek makbuldür. Kışı derinlerde, kumlu zeminli yerlerde geçirirler ve baharda daha ziyade kıyılara yaklaşırlar. Mayıstan itibaren yumurtlamağa başlarlar. Küçük deniz hayvancıkları ve ölü kabuklular (Crustacea) ı yiyerek yaşarlar B. ağı, fanyalı voli, ığrıp, paraketalarla, trata (travıl) larla da avlanılırlar. B. nın diğer bir çeşidi de daha esmer renkli (kara çalı B.) dir. B. dan biraz daha küçük boydadır. Bu da makbul balıklardan olmakla beraber B. kadar kıymetli değildir.

Bir başka B. türü de tekir (*Mullus surmuletus*) dir. Bunların vücutları daha yassıdır ve B. dan daha küçüktür. Vücudu kolayca kopabilen iri pullarla örtülüdür. Baş ve vücudun rengi daha açık kırmızıdır. Vücudun yan taraflarında, daha çok yumurtlama zamanında güzel görünebilen, üç tane sarı çizgi vardır. Bunların 15 cm boyunda büyük çeşitlerine İstanbul balıkçıları çuka tekiri adını verirler. Tekir, B. kadar makbul değildir. Fakat B. ya çok benzediği ve ekseriya beraber yakalandığı için balıkçılar B. diye satarlar. Hattâ bunların B. yavruları olduğunu zannedenler de vardır. Sonbahara doğru sığlık, kumsal yerlere gelirler. Bunlar da Akdeniz'den başlıyarak Baltık Denizi'ne kadar olan bölgelerde yaşarlar. İskenderun kıyılarında yakalanan diğer bir B. çeşidi vardır ki, bu *Openoides* cinsinin *O. tragula* ve *O. moluccensis* türleridir ve aslında Hint Okyanusu'nda yaşıyan bu balıklar Süveyş Kanalı yoliyle Akdeniz'e geçmişler ve İskenderun'a kadar gelmişlerdir. Resim için bk. BALIKLAR, renkli levha 1.

BARBUS, kemikli balıklar (Teleostei)ın sazangiller (Cyprinidae) familyasından bir cins. Uzunca ve yuvar-

BARBUS

lakça vücutlarında orta büyüklükte veya küçük pullar vardır. Başları biraz sivri, gözleri küçüktür. Ağızlarının yanında 2-4 bıyık vardır. Anal yüzgeçleri kuyruğa yakındır. Vücudun sırt kısmı zeytin yeşili veya siyaha yakın gri renktedir. Yan tarafları açık yeşilimsi veya sarı renkli, karın tarafı beyazdır. Yüzgeçler de siyaha yakın veya sarı renktedir. Boyları 5,2 - 120 cm arasında değişir. Eti kılçıklı olmasına rağmen yenir. Derelerde, nehirlerde veya göllerde yaşar, mayıs ve haziran aylarında yumurtlar. Kurtlarla, kabuklu hayvanları yiyerek yaşarlar. Gündüzleri taşlar altında kuytu yerlere gizlenir, geceleri ava çıkar. 9-10 kg ağırlıkta olanları vardır. Eskidünya'nın sıcak ve mutedil bölgelerinde yaşıyan pek çok türü vardır. *B. fluviatilis* ve *B. meridionalis* Avrupa'da yaşar ve birincisi Alpler'de 900 m ye kadar yükselir. Türkiye'de yaşıyan oldukça çok türü vardır. Menderes, Gediz, Fırat Dicle, Seyhan, Ceyhan, Porsuk, Karasu, Batman Suyu'nda, büyük küçük birçok akar sularımızda; Abant, Beyşehir, Manyas, Eğridir, Amik, Emir gibi göllerimizde yaşar. İzmir, Antalya, Eskişehir, Elâzığ, Bitlis, Şıtak, Malatya, Manisa civarındaki sularda bulunur.

Türkiyede yaşıyan bazı türler: *B. lacerta*, *B. kersin*, *B. lydianus*, *B. tauricus*, *B. grypus* v. b. Buna yaşadığı yerlerde bıyıklı balık, Karakeçi, Siroz, Hasbalık, Gümüş, Sarıbalık, Kersin, Maya gibi bir takım adlar verilir.

BARBUSSE [*barbüs* ok.], **Henri** (1873 - 1935), Fransız romancısı. Asnières (Seine) de doğmuş, Moskova'da ölmüştür. Rollin Koleji'nde okumuş, edebiyata gazetecilik yaparak başlamıştır. İlk eseri olan ve 1895 yılında yayımlanan *Pleureuses* (Ağıtçılar) pek kuvvetli olmıyan, hattâ biraz da romantik şiirlerden ibarettir. Birinci Dünya Harbi başlayınca teğmen olarak askere alınmıştır. Harb içinde yazdığı *Le Feu* (Ateş) [1916] ona büyük bir başarı ve Goncourt ödenini sağlamıştır. Başlıca roman ve hikâyeleri şunlardır: *L'Enfer* (Cehennem) [1908], *Nous autres*...(Bizler) [1914], *Clarté* (Aydınlık) [1919], *La lueur dans l'abîme* (Uçurumda bir ışık) [1920], *Quelques coins du coeur* (Kalbin bazı köşeleri) [makaleler, 1921] *Les enchaînements* (Zincirlemeler) [1925], *Jésus* (İsa) [1927] v. b. Hususiyle *Le Feu* realist bir harb romanı olmuş, ona ün sağlamıştır.

BARBUT, zar ile oynanan bir oyun ve kumar. Bu oyunda atılan zarların gösterdiği rakamlara göre bazıları kazanır, bazıları kaybeder. İkiye bölünerek ortaya konan paranın hepsini, yani öndekini ve arkadakini tam olarak kazanan zarlar dü se (üç üç), dü beş (beş beş), dü şeş (altı altı) dir. Hepsini kaybeden zarlar da hep yek (bir bir), dubara (iki iki), dört çıhar (dört dört) dır. Yalnız öne konan parayı kazanan zar şeş beş (altı beş), kaybeden iki birdir. Bu zarlardan başka zarlar ne kaybeder, ne de kazanır. Bir de karşılıklı üç defa zar atılması veya bir kutuya üç zar konulup karşılıklı atılması ve toplamları fazla olanın kazanması şeklinde oynanan bir B. vardır.

Hileli ve civalı zarlar da kullanılan B ta «serin gel», «eksik ziyade» gibi tabirler vardır. «Serin gel» öne ve arkaya konan paranın azaltılması, «eksik ziyade» de, öne ve arkaya konan paranın ya azaltılması veya çoğaltılması anlamına gelmektedir.

BARBUT ALTINI, Tanzimat'tan önce Osmanlı İmparatorluğunda kullanılan çeşitli altın paralardan bir nevinin adı. Yüzlük mecidiye altınının ayar ve kıymetine kıyaslanmak suretiyle iki krat ağırlığındadır. Abdülmecit devrinde para sistemi belli esaslara bağlanırken ve birleştirilirken Mısır Barbut altınının bir dirhemine 31 kuruş 10 para değer tesbit edildiği ve bu iş için düzenlenen cetveldeki diğer eski altınlar yanında en düşük değerde bir altın olduğu, 1843 tarihli bir belgeden anlaşılmaktadır.

BARBÜ (Barbue), amatörlerin yetiştirmekte oldukları bir tavuk ırkı. Biri Anvers kukusu (çıplak ayaklı) diğeri Uccle kukusu (paçalı) olmak üzere değişik iki cinsi vardır (bk. TAVUK).

BARBYSES veya **BARBYSSOS,** İstanbul'da Haliç'e dökülen şimdiki Kâğıthane Deresi (b. bk.)nin Klâsikçağ'da kullanılmış olan adı.

BARCA: bk. JALISCO.

BARCA yahut **BARCAS:** bk. BARKAS.

BARCE: bk. BARKE ve BERKA.

BARCELLONA POZZO DI GOTTO [*barçellǫna pǫtsǫ di gǫtto* ok.], Sicilya Adası'nın kuzey kıyısında Messina'nın 30 km kadar batısında liman. Messina - Palermo demiryolu üzerindedir. Nüfusu 27 000. Şarap ve zeytinyağı ihraç merkezidir. Çevresinde geniş ve zengin bağlar ve zeytinlikler vardır.

BARCELONA [Katalanca *barselǫna*, İsp. *barthelǫna* ok.], Kuzeydoğu İspanya'da, Katalonya bölgesinde yönetim bölümü (7 691 km²; 1,9 milyon nüfuslu) ve şehir (1941 de 1 108 960 nüfuslu).

B. şehri, Fransa'nın güneydoğusundan gelen yol ile Slobregat vadisi boyunca İspanya'nın iç bölümlerine giden yolun kavşağında, tepelerle kuşatılmış bir kıyı ovasında kurulmuş, Montijuich (173 m) tepesinin kuzey eteğinde Iber-Roma menşeli altı köşeli eski şehrin etrafında gelişmiştir. Yeni bölümün plânı damalı şekildedir.

Gotik tarzda katedrali, belediye binası ve üniversite eski bölümde; Teknik ve Ticaret Yüksek Okulları, Denizcilik Okulu, fabrikalar (dokuma, maden işleri, kâğıt deri, çimento, v. b.), telsiz istasyonu, büyük opera binası hava meydanı yeni bölümdedir.

B. Akdeniz'in önemli limanlarından biriisidir.

Tarih: Eski İberce Barcino (Araplar'da: Barşiluna, Ortaçağ'da: Barcinona) denilen şehir olup Roma devrinde kuzeydoğu İspanya eyaletinin başkenti idi. Emevîler zamanında Musa b. Nusayr'ın İspanya Savaşları sırasında B. da Arap egemenliğine geçmiştir(1713). İslâm yazarları bu şehrin adını sonraları Aragón ve Katalonya (Catalunya) kırallarına da vermişlerdir. 801 yılında Charlemagne'ın oğlu ve Aquitania kıralı Louis, B. yı almış ve Frank kırallığının sınır eyaletleri başkenti yapmıştır. B., daha sonra Katalonya Kontluğu'nun başkenti olmuştur (888). B., IX. - X. yüzyıllarda Araplar'la buradaki Hıristiyan kırallar arasında savaş alanı olmuş ve zaman zaman birinden ötekine geçmiştir. XII. yüzyılda Aragón Kırallığı (b. bk.) na bağlanmıştır.

BARCELONA

BARCELONA SÖZLEŞMESİ, Fransa kıralı Charles VIII. (hük. 1483-1498) ile İspanya kıralı Fernando el Católico (Katolik Fernando; hük. 1474-1516) arasında 19 ocak 1493 te akdedilen bir sözleşme. İtalya seferine çıkmadan önce İngiltere, Avusturya ve İspanya hanedanlarının tarafsızlığını sağlamağa çalışan Charles VIII., bu sözleşme ile, Fernando'nun babası Aragón kıralı Juan II. nin 200 000 altın karşılığına Fransa kıralı Louis XI. e rehine olarak verdiği Rosellón (şimdi Fransa'da Rouissillon) ve Cerdaña (şimdi İspanya'da; Frans. Cerdagne) kontluklarını Fernando'ya geri vermiş, Fernando da çocuklarından hiçbirini Alman imparatoru Maximilian I. in çocuklariyle evlendirmiyeceğini ve Charles VIII. in Napoli hakkındaki plânlarına muarız olmıyacağını taahhüt etmiştir.

BARCINO: bk. BARCELONA.

BARCINONA: bk. BARCELONA.

BARCLAY [*bārkli* ok.], **John** (1582-1621), eserlerini Lâtince yazmış olan İskoç şairi. Babası William B., annesi bir Fransız kadını idi. Pont-à Mousson (Fransa) da doğmuş, Roma'da ölmüştür. İlk öğrenimini Pont-à-Mousson Cizvit kolejinde yapan B., 19 yaşında iken, Lâtin şairi Statius'un *Thebais*'i hakkında bir yorumlama yazmıştır. 1603 te babası ile birlikte Londra'ya gitmiştir. 1605 te B. yi Paris'te görüyoruz. Burada Louise Debonaire adında bir Fransız kızıyle evlenmiştir. 1616 da Londra'dan Roma'ya gitmiş ve ölümüne kadar burada kalmıştır. Euphormio mahlâsı altında yayımladığı başlıca eseri olan *Euphormionis Satyricon* (Euphormio'nun hicviyeler koleksiyonu) [1604 - 1605]. Lâtin şairi Petronius yolunda. Cizvitler aleyhinde sert hicviyeleri içine alır. Birçok Avrupa dillerine çevrilmiş ve XVII. yüzyıl romancılığı üzerinde kuvvetli etkiler bırakmış olan *Argenis* [1621] adlı siyasi - allegorik romanında siyasi entrikaların uğursuz sonuçlarını gösterir. Başka eserleri: *Icon animarum* (Ruhların resmi) [1614. başlıca Avrupa milletlerinin karakter tasvirleri]; *Paraenesis* (Öğü ler) *Delitiae poetarum Scotorum* (İskoç şairlerinin sevinçleri) [1637, küçük manzumeler].

BARCSAY [*bǫrçǫi* ok.] **Ákos** (1619 - 1661), Erdel beyi (hük. 1658 - 1661). Erdel sarayında yetişmiştir. 1642 de Erdel beyi Rákóczi György I. in elçisi olarak İstanbul'a gelmiştir. 1644 te Lugos ile Karánsebes banlığına, 1648 de ise Hunyad valiliğine atanmıştır. 1657 de Erdel beyi Rákóczi György II. nin idare ettiği Lehistan seferi süresince bey vekilliği yapmıştır. Rákóczi'nin başarısız seferinden sonra Türkler tarafından Erdel tahtına çıkarılan (1658) B., ilkönce beyliği kabul etmek istememişse de daha sonra Erdel asılzadelerince beyliğe seçilmiş olan Kemény János'a tahtı bırakmamıştır. Bunun için Kemény János kendisini yakalatıp öldürtmüştür. Eski kaynaklar B. yi bilimleri seven çok okumuş bir adam olarak tanıtmaktadırlar.

BARCZAFALVI SZABÓ [*bǫrtsǫfǫlvi sǫbō* ok.] **Dávid** (1772 - 1828), ünlü Macar dil devrimcisi. Bodrogkeresztúr (Macaristan) da

doğmuştur. Öğrenimini bitirdikten sonra Almanya ve Belçika'ya gitmiştir. İnceleme gezisinden dönünce 1791 de Sárospatak (Macaristan) yüksek okulu matematik ve fizik profesörlüğüne, 1802 de ise müdürlüğüne seçilmiştir. 1784 ve 1786 yıllarında ilk Macarca gazete olan *Magyar Hírmondó* (Macar habercisi) yu idare etmiştir.

B. nun telif ve tercüme eserleri varsa da dil devrimciliği, yazarlığından çok daha önemlidir. B., rasyonalistlerin dilin müşterek bir anlaşmanın sonucu olduğu için alışkanlığa aykırı olarak sunî bir şekilde de değiştirilebildiğine dair ileri sürdükleri teoriyi benimsemiş ve çok defa Macar canın kurallarını hiçe sayarak yüzlerce yeni kelime uydurmuştur. Aşırılığından dolayı dil devrimi aleyhtarlarının şiddetli hücumlarına uğramışsa da birçok takipçi bulmuş ve yenilikleriyle halkın ve yazarların dikkatini çekerek XVIII. yüzyılın ortasında başlıyan Macar dil devrimini memleket çapında bir dâva yapmağı başarmıştır. Yeni kelimelerinden 50 kadarı tutunmuştur (bk. J. Eckmann: *Macar dil devrimi*, [«Türk Dili Belleten» dergisinde, seri III, sayı 12-13(1949), s. 17 - 19]).

BARÇA (İtal. Barca, Lât. *bargia*), Osmanlı donanmasında kullanılan kalyonların bir çeşidinin adı. B. lar hem taşıt, hem harb aracı olarak kullanılır ve altı düz yapılırdı. İki veya üç direkli olurdu. XV. yüzyıl sonlarına ait kayıtlara göre bir B. da dördü şayka topu, on ikisi baş topu, on ikisi büyük zarbazen ve otuz beşi pranka olmak üzere büyüklü küçüklü 83 top bulunduğu bilinmektedir.

Bugün de Azak Denizi'nde işliyen ve altları düz, makinaları geride, ambarları önde olarak yapılan taşın gemilerine de Ruslar barca demektedirler.

BARÇINKENT veya **BARÇINLIĞKENT**, eskiden aşağı Sirderya havzasında, Kıpçakların merkezi olan Sıgnak ile Cend şehirleri arasında bir Oğuz-Kıpçak şehri. İlk defa Moğol istilâsı devrinde adı geçer. Bazı kaynaklarda, kısaltılarak, Barçkend olarak da yazılmıştır. Plano Carpini *Barşın*, Kirakos *Barçın* şeklinde kullanmışlardır. Cuci Han'ın paralarında *Barçlın* olarak görülür. Eski Türkçede «barçınlığkend» ipekli kumaş şehri demektir. XIII. yüzyıl Orta Asya tarihçisi Cemal al-Karşî 672 (= 1273/74) yılında bu şehirde bulunmuş ve Türkmenler'i görmüştür. Onun anlattıklarına göre Seçuk b. Kınık bu şehir çevresinde yaşıyan Oğuzlar'dandı. XIV. yüzyılda, bu şehrin ismi geçmediğine göre Cuci ulusundaki kargaşalıklarda ören olduğu sanılmaktadır. B. şehrinin bulunduğu yer şimdiye kadar tâyin edilememiştir.

BARÇİN: bk. BAYAT.

BARÇİNLİ, Afyonkarahisar civarında eskiden Bayat ve Hüsrev Paşa Hanı çevresinde yaşıyan bir Türk aşireti.

BARÇİYA (Bartschia), skrofulariase (Scrophulariaceae) familyasından Avrupa, Güney Amerika, Afrika ve çoğu Alpin bölgesinde olmak üzere 30 kadar türü yetişen bir bitki cinsi. Avrupa'nın daha çok Alpler bölgesinde, 5-15 cm yüksekliğinde küçük bir ot olan menekşe renkli çiçekli *B. alpina* türüne çok raslanır.

BARÇİYA

BARDA (Berde), Terter Suyu ile Kûra (Kür) Nehri kavşağına yakın, bir zamanlar Kafkasya'nın en büyük şehri. Şimdi bir köy ve yıkıntı halindedir. Eski yazarların Partav, Arap yazarlarının Barza'a de dikleri burada, Sâsânî hükümdarı Kubat I. zamanında(488 - 531) kuvvetli bir kale yapılmıştı. B Albanya (Arran) kıtasının eski başkenti olan Kabala'nın yerini almıştı. 628 de B. lılar Hazarlılar'ın hücumuna uğramıştır. Şehir, Halife Osman zamanında Araplar tarafından zaptolunmuş; Abdülmelik tarafından onarılarak Emevîler ve Abbasîler zamanında Arap valilerinin çoğu burasını kendilerine başkent yapmışlardır. Şehrin eni ile uzunluğu 6-7 km idi; Yakın Doğu'nun Rey ile İsfahan'dan sonra en büyük şehri idi. Şehir meyva bağlariyle çevrili bir ticaret merkezi idi. Bol miktarda ipek ihraç ederdi. Tarihçi Ibn-ül-Esir 943-944 te burasının Ruslar tarafından yağma edildiğini kaydeder; bu olayı Ermeni tarihçisi Moses Katankatuatsi de (X. yüzyıl) anlatır. Şair Niza-mî de, eserlerinde B. nın yağmasını canlandırmıştır. Mukaddesî, B. yı, buraların «Bağdadı» olarak vasıflandırır. Şehrin yıkıntıları arasında bulunan yazıtlar okunulmaz bir hale gelmiştir. Şarkiyatçı Hanikov bu yazıtlardan bazısında 1322 tarihini okuyabilmiştir. Şehir son defa Nadir Şah zamanında tahrip edilmiştir.

BAR-DAİSAN [Yun.-Lât. *Bardesanes*, Arap. *İbni Daisan*] (154-222), Süryanî Hıristiyan yazarı ve gnostik filozofu. Edessa (Urfa) da doğmuştur. Epiphanios'a göre Edessa Kıralı Abgar IX. (hük. 179-216) un gençlik arkadaşı idi. Bir Süryanî kaynağına göre Hierapolis (Kuzey Suriye'de şimdiki Mümbiç)te bir pagan rahibinin yetiştirdiği B., 179 da Hıristiyan olmuş, fakat gnostisizme temayül gösterdiğinden aforoz edilmiştir. Başka kaynaklara göre ilk önce gnostikti, fakat sonraları Hıristiyanlığa dönmüştür. Hıristiyanlar, B. ı bâtıl mezhep sahiplerinden sayarlar. B., mahşer gününde vücudun dirilmesi hakkındaki Hıristiyan doğma'sını reddetmiştir. B. a göre dünya «hayatın babası» olan Tanrıdan sudur yoliyle meydana gelmiştir. Eserlerinin büyük bir kısmı kaybolmuş, fakat 150 ilâhisinden *Ruhun ilâhisi* başlıklısı *Thomas'ın işlemleri* adlı apokryph (bk. APOKRYPH'LER II, 2:) eserde bizekadar gelmiştir. İlâhileri Yunancaya da çevrilmiştir. Kaybolmuş olan eserleri arasında Markioncular (b. bk.) aleyhine bir tartışma yazısı ve Hıristiyan dinini savunan bir eseri de vardı. Astroloji ve astronomi hakkındaki eserleri Babil etkilerini gösterir. B. in olduğu sanılan *Kĕtābhā dhĕ-nāmōsē dh'-athrawāthā* (Ülkelerin kanunlarının kitabı) adlı Eflâtun tarzındaki bir diyalogu çok ünlüdür. Bir öğrencisinin yazmış olduğu sanılan, fakat B. ın kendi öğretisini veren bu diyalogda başlıca konuşan şahıs B dır. B. a göre insanların başından gelenlere etki yapan ve yıldızların karşılıklı duruşu ile tesbit edilen bir kader vardır. Fakat, insanların serbest iradesi mutlaka yedi gezegenin hükmü altında değildir. Tanrı iradesini ise hiçbir şey sınırlandıramaz.

Eserlerinin basımları: J. C. Orelli: *Bardesanis Syri fragmentum adversus astrologos* [«Alexandri Aphrodisiensis de Fato quae supersunt graece» de, Zürich 1824, s. 203-219]; W. Cureton: *Spicilegium Syriacum* [Londra 1855];

F. Nau: *Le livre des lois des pays* [Paris 1899] ve *Notes d'astronomie syrienne* [«Journal Asiatique» te, seri X, cilt XVI (1910), s. 209-219].

BARDAKÇI, Eskişehir'in Seyyitgazi ilcesinin merkez bucağına bağlı bir köy. Seyitgazi'nin 16 km güneydoğusunda ve Eskişehir - Seyitgazi - Husrevpaşa - Bayat - Çay tarihî yolu üzerinde, Seyitgazi ile Husrevpaşa arasındadır. Sakarya'ya karışan Seyyit Suyu'nun kollarından B. deresinin vadisinde kurulmuştur.

BARDANİOS veya **PHİLİPPİKOS,** Bizans imparatoru (hük. 711-713). Ermeni soyundandı. B., 710 da Khersonesos (Kırım'da şimdiki Sivastopol'a yakın bir yer) ta Hazar Türk kağanının da desteklediği bir isyan çıkararak İmparator İustinianos II. yi tahttan indirmiş ve Philippikos adiyle kendini imparator ilân ettirmiştir. Fakat saltanatında talihli olmamıştır. Vaktiyle İustinianos II. nin tahta çıkmasına yardım eden Bulgarlar, imparatorun tahttan atılmasını bahane ederek, Bizans İmparatorluğu'na saldırmış ve ta İstanbul surlarına kadar her şeyi yakıp yıkmışlardır (712). Bu arada Araplar da hücumlarına devam etmişlerdir. B., memlekette de düzeni sağlıyamamıştır. Çünkü, bâtıl mezhepçiliği ile hem resmî Hıristiyan Kilisesi tarafçılarını, hem de papayı kendi aleyhine kışkırtmıştır. Nihayet, bir askerî ayaklanma saltanatına son vermiştir.

BARDANİOS TURKOS (Türk B.), Bizanslı kişizade ve taht dâvacısı. 803 te bir isyan çıkararak Asia (b. bk.) eyaleti kıtaları tarafından imparator ilân edilmiş, fakat tutunamayınca çok geçmeden düşmanı Nikephoros I. (hük. 802-811) lehine tahtan feragat etmek zorunda kalmıştır. Prote (Proti=Kınalı) Adası'nda bir manastıra sürülmüş ve imparatorun emriyle gözlerine mil çektirildikten sonra bu manastırda ölmüştür.

BARDARİOS veya **BARDARES, BARDARİS,** Bizans çağında Makedonya eyaletinin başlıca nehri, şimdiki Vardar. Eskiçağ'da buna Aksios (Lât Axius) adı verilirdi. Romalılar zamanında Makedonya (Macedonia) eyaletinin doğu sınırlarını teşkil ediyor, Ortaçağ'da ise Berrhoia (Karaferiye) ve Thessalonike (Selânik) belediyeleri topraklarını birbirinden ayırıyordu. İmparator Theophylos(hük. 829-842) tarafından İran'dan buraya yerleştirilen Türk Bardariot'lar (b. bk.) isimlerini bu nehirden almışlardır. B. adının eskiden yerli halk arasında mevcut olduğu ve Yunanlılar'la Romalılar zamanında Aksios isminin kullanılması üzerine terkedildiği sanılıyor.

BARDARİOT'LAR veya **VARDARİOT'LAR** (Yün. *Bardariōtai*), Bizans sarayında hizmet gören hassa muhafızlarına verilen ad. B., Vardar (Makedonya) bölgesinde yerleşmiş olan Türkler (bk. BARDARİOS) arasından seçilirdi.

BARDAS (ölm. 86), Bizanslı devlet adamı. Eski Anadolu'nun Paphlagonia bölgesinde bir yerde asil bir aileden doğmuştur. Babası Marinos, strategos (askerî vali) idi. İmparator Theophilos (hük. 829-842)un karısı bulunan kızkardeşi Theodora'nın yardımiyle genç yaşında iken imparator sarayına alınmıştır. İmparatorun ölümünden sonra, Mikhael III. (hük. 842-867)ün çocukluğu süresince, ana imparatoriçe Theodora, hükümetin bütün işlerini nedimi Theoktistos'a bırakarak imparatorluğu resmen idare etmiştir. Mikhael erginlik çağına varınca Theoktistos'u öldürtmüş, annesini rahibe olarak bir manastıra göndermiş ve devletin idaresini doğrudan doğruya eline almıştır. Bu işi hazırlıyan ve yöneten B. idi. Son derece kabiliyetli ve değerli bir zat olan B., pek çabuk kuropalates (en yüksek rütbeli saray memuru) (856) ve kaisar (caesar)lık (858) rütbelerine yükselmiş ve bütün devlet işlerinde büyük bir nüfuz elde etmiştir. Mikhael'in çocuğu olmadığından B., yeğeni öldükten sonra, imparator olacağını ümit ediyordu. Zayıf, ahlâk bakımından düşük ve bütün siyasi meselelere tamamen kayıtsız olan Mikhael, on yıl süreyle B. ın hemen hemen mutlak bir kudretle devleti idare etmesine rıza göstermiştir. B., imparatorluğun düşmanlariyle başarı ile savaşmış ve kilisenin menfaatlerini korumak için patrik İgnatios'u yerinden atıp yerine ünlü bilgin Photeios'u atamıştır (857). Memleketini kültürce yükseltmek amaciyle İstanbul'da bir yüksek okul kurmuş ve herkesin faydalanabilmesi için bu okulda öğrenimi parasız yapmıştır. Sonunda kendisi de, imparatorun yeni nedimi, Makedonya sülâlesinin gelecekteki kurucusu Basileios (bk. BASİLEİOS I.)un düzenlerine kurban giderek imparatorun muvafakati ile Basileios tarafından öldürülmüştür.

BARDAS PHOKAS (ölm. 989), Bizanslı general ve stratēgos (askerî vali). Leon Phokas'ın oğlu ve İmparator Nikephoros II. Phokas'ın yeğeni idi. Amcasının ölümünden (969) sonra Ameseia (Amasya) ya sürülmüş, fakat bazı akrabalarının yardımiyle kaçmış ve Kaisareia (Kayseri) ya gidip İmparator İoannes Tsimiskes'e karşı kendini imparator ilân ettirmiş (971), fakat üzerine gönderilen Bardas Skleros'a yenilerek Khios (Sakız Adası)a sürülmüştür. Bardas Skleros ayaklanınca (976) İmparator Basileios II. B. P. ı geri çağırmış ve onu ayaklanmanın yatıştırılmasiyle görevlendirmiştir. B. P. eski düşmanına karşı Amorion (b. bk.) ve Basilika Therma (b. bk.) da başarı elde edememişse de, ikinci Pankaleia (Emirdağ'ın doğusunda bir ova) meydan savaşında Bardas Skleros'u fena bir bozguna uğratmıştır (979). Bundan sonra Bizans - Suriye sınırı boyunca büyük bir ordunun komutanlığına atanmış, fakat İmparator Basileios'un gözünden düştüğünü anlayınca ona karşı ayaklanmış ve askerlerine kendisini imparator ilân ettirmiştir (987). Bu sırada Bardas Skleros da taht dâvacısı olarak ortaya çıkmıştır. Şimdi eski rakipler barışmışlar; ama B. P., Bardas Skleros'a oyun ederek onu yakalatmış ve hapsettirmiştir. Rakibinden kurtulmuş olan B. P. , bu sefer İstanbul üzerine yürümüş ve ta başkente kadar sokulmuş; fakat Abydos (b. bk.) meydan savaşından bir gün önce birdenbire ölmüştür (nisan 989).

BARDAS SKLEROS (ölm. 991), Bizanslı general. İmparator İoannes Tsimiskes'in ilk karısı Maria'nın kardeşi idi. Ordulariyle ta Hadrianopolis (Edirne)e kadar ilerliyen Rus prensi Svyatoslav'ı Arkadiupolis (Lüleburgaz) in yanında bozguna uğratmıştır (970). Bundan sonra Bardas Phokas (b. bk.)ın ayaklanmasını bastırarak onu teslim olmak zorunda bırakmıştır. İoannes Tsimiskes'in ölümünden (976) sonra imparator olacağını ummuşsa da emelleri suya düşmüş, hattâ kudretli nazır hadım Basileios, merkezden uzaklaştırmak amaciyle onu stratēgos (askerî vali) olarak Mezopotamya thema (askerî eyalet) sına göndermiştir. B. S., burada askerleri tarafından imparator ilân edilmiş ve büyük arazi sahiplerinin de desteklemeleri üzerine Bizans İmparatorluğu'nu temelinden sarsan bir isyan çıkarmıştır. 976, 977 ve 978 yıllarında önemli zaferler kazanmış, Nikaia (İznik) yı

almış, hattâ İstanbul'a kadar korku salmışsa da İmparator Basileios II. tarafından yeniden hizmete alınan Bardas Phokas, ikinci Pankaleia (Emirdağ'ın doğusunda bir ova) meydan savaşında (979) onu yenilgiye uğratmıştır. B. S., Bağdat halifesine sığınmış ve sekiz yıl esir olarak orada kalmıştır. 987 de Bağdat'tan dönünce Melitene (Malatya) de kaçak askerlerden toplanan bir ordunun başında yeniden taht dâvacısı olarak boy göstermiştir. Tam o sıralarda Basileios II. nin gözünden düşen eski düşmanı Bardas Phokas da kendini imparator ilân ettirmiştir (987). Bunun üzerine, iki düşman barışmış, fakat Bardas Phokas, B. S. a oyun ederek onu yakalatmış ve Tyropoion (Kayseri'nin güneybatısında) kalesine hapsettirmiştir. B. S. ancak Bardas Phokas'ın ölümü (nisan 989) üzerine serbest bırakılmış ve yeniden ayaklanmışsa da az sonra imparator ile barışmıştır. Ömrünün son yıllarını kör ve hasta olarak Didymoteikhon (Dimetoka) da geçirmiştir.

BARDEAU [*bardō* ok.], aygırla dişi eşeğin çiftleşmesinden meydana gelen döl. Tersine çiftleşmeden doğan yavrulara katır denir. At ve eşek gibi ayrı türlerin birleşmelerinde hâsıl olan yavruların erkekleri kısır oldukları halde dişileri aygır ve eşek aygırına geriye çekmede çok defa döl verirler. B. nun verimi, katırdan azdır. İspanya, Afrika ve İtalya'da az miktarda yetiştirilmektedir. Vücut yapılışı eşekten ziyade ata benzemekte ise de kulaklarının uzunluğu ile başının şekli ve sesi tamamen eşeği andırmaktadır.

BARDIZ, Erzurum'un Şenkaya (Örtülü) ilcesine bağlı bucak. 1945 te Kars'ın Sarıkamış ilcesine bağlı idi. 17 köyünde 6 000 kadar (1945) nüfusu vardır. Bardız köyü 750 (1945) nüfusludur; Örtülü'nün güneyinde 20 km kadar uzaklıkta, Sarıkamış'ın 27 km kuzeybatısındadır.

BARDİA, Ahaimenid soyundan bir Pers prensi. Büyük kıral Kurus II. ile Kassandrana'nın küçük oğlu ve Kambuzia II. nin kardeşi. Daha babasının sağlığında imparatorluğun kuzey doğu bölümüne vali atanmıştır; fakat, Kambuzia Mısır seferine (M. Ö. 526) çıkmadan önce, halkın B. yı çok sevmesinden şüphelenerek onu gizlice öldürtmüştür. Bu olay o kadar gizli tutulmuştu ki kıral Mısır'da iken Gomatha (b. bk.) adında bir Medyalı B. ya olan benzerliğinden faydalanarak kendisinin B. olduğunu ileri sürmüş ve 522 de kıral ilân edilmiştir. Gomatha tehlikesi ancak, asil Pers ailelerinden yedi prensin birlikte çalışması ile ortadan kaldırılmış ve bunlardan Dareios'un kırallığa seçilmesi ile yeni bir sülâle kurulmuştur. Dareios'un yazdırdığı ünlü Bisütun (b. bk.) yazıtında, bütün bu olaylar anlatılır. Yunan yazarlarının Semerdis, bazan da Merdis, Mardois dedikleri B., dev yapılı bir kahraman olarak tasvir edilir, bundan dolayı da ona Tanuvazarka (= Dev vücutlu) sanı verilir. Dareios B. nın Parmys adındaki kıziyle evlenerek taht üzerinde meşruluk hakkını kazanmıştır.

BARDİNES, Suriye'de Baradâ (Berede) Irmağı'nın klâsik çağda kullanılmış olan adı. Başka bir adı Khrysorrhoa idi.

BARDITUS, eski Germenler'in savaş türküsü. Roma tarihçisi Tacitus'un bildirdiğine göre (*Germania*, 3) Germenler B. un seslerinden savaşın sonucunu önceden öğrenebileceklerini sanırlardı. Daha sonraki çağda, çok sayıda hizmet eden Germen askerleri sayesinde B. Roma ordusunda da yerleşmiştir. Ancak B. kelimesi Lâtince *barritus* (fil böğürtüsü) kelimesine benzediği için bu savaş türküsünün adı *barritus* olmuştur.

BARDLAR, eski Keltler'de ozanlığı geçim edinen kişiler. B. a Gallia (Fransa), Wales İrlânda ve İskoçya'da raslanır.

Gallia B. ı prenslerle büyüklerin sarayında yaşar, efendilerinin şan ve şerefini terennüm eder veya bunların düşmanları için yergiler söylerlerdi. Galler lâtinleştikten sonra Gallia'da B. ortadan kaybolmuşlardır.

Wales'te ayrı bir sınıf kuran B., bütün Ortaçağ boyunca büyük itibar gördüler. Millî destan ve şarkılar, sözlü olarak süregeldiğinden, B., bunları yalnız birkaç yıl süren bir çalışma ile benimsiyebilirlerdi. Bard adayları öğrenimlerini bitirdikten sonra Eisteddfod veya Gorsedd adı verilen toplantılarda bard'lığa kabul edilirlerdi. Ayrıca bu toplantılarda genel şarkı ve destan yarışları da tertiplenirdi. Bize kadar gelen bu gibi eserler, bir kısmı dinî konular hakkında, bir kısmı da övgü, ağıt, savaş türküleri, gerisi ise tabiat tasvirleri ve aşk şarkılarıdır. Wales'in İngiliz Kıralı Edward I. ce alınması (1282) B. için ağır bir darbe olmuştur. Ama gene, bard'lık daha yaşamıştır. Son Eisteddfod, 1681 de yapılmıştır. XIX. yüzyılda bazı milliyetçi Wales'liler, şiir yarışları yapıp edebî ödenekler dağıtarak eski Eisteddfodlar'ı, diriltmeğe çalışmışlardır.

İrlânda'da Ortaçağ'da B. ın değeri çok düşmüştür. B. sınıfından Fililer, yani okumuş şair, kronikçi ve yargıçlar özel bir sınıf olarak ayrılmışlardır. Bunlar okumamış olan B. ı hor görürlerdi. İngilizler İrlânda'ya girdikten sonra İngiliz prensleri halkı ayaklanmıya kışkırtan B. a karşı şiddetli tedbirler almışlardır Son İrlânda bard'ı Tourlough O'Carolan (1670 - 1738) idi.

İskoçya'da 1748 e kadar B. a raslanır. Bunlar prens ve kişizadelerin babadan oğula miras olarak kalan hizmet erleri idiler.

BARDO, Tunus'un iki kilometre güneybatısında Tunus beylerinin oturdukları yer. Yazları serin olan B. nun çok eskidenberi zengin şehirlilerin yazlığı olarak kullanıldığı, ve Hafsi'lerden Emîr - ül - Mustansır (1249 - 1277) ın yaptırdığı, nadir ağaçlarla dolu ormanları ve büyük havuzları olan ünlü bahçenin burada bulunduğu sanılmaktadır. XVI. yüzyılda da hükümdarların burada uzun zaman kaldıkları ve Türkler'in de bu geleneğe uydukları bilinmektedir. Cape Negro'da bir Fransız ticaret ajanlığının kurulması hakkındaki antlaşma, burada Türk valisi Mehmet Paşa'nın konağında imzalanmıştır. Hüseyni'lerden gelen beylerle yüksek rütbeli subaylar da burada oturmuşlardır. Hüseyn b. Ali burada cami ve saray yaptırmış; etrafını derin hendekli bir surla çevirtip toplarla savunulacak hale getirmiştir. Tunus beyleri XIX. yüzyılda B. yu bırakmışlar ve burası yavaş yavaş sönmeğe yüztutmuştur. Yalnız beylerin sarayları ile arkeoloji müzesi yapılan harem dairesi korunmuştur. Tunus'un Fransız işgalini kabul ettiğini onayan 12. V. 1881 tarihli antlaşma, B. nun yakınındaki Kasr Said'de imzalanmıştır. Buna yanlış olarak B. Antlaşması denilmektedir.

BARDOR'LAR (Lât. *Bardores*; V. yüzyıl), Got tarihçisi Jordanes'in andığı bir Hun boyu. Attilâ'nın oğlu Dengiziḫ'in ordusunda savaşmışlardır.

BÁRDOSSY [*bārdoşi* ok.] **László** (1881 - 1946), Macar devlet ve siyaset adamı. Szombathely (Macaristan) de doğmuş, Peşte'de asılmıştır. 1922 de Macar Dışişleri Bakanlığına bağlı basın ve yayın genel müdürlüğüne getirilmiş, 1930 da Londra Macaristan Elçiliği müsteşarlığına, 1934 te Bükreş elçiliğine atanmıştır. Macar Dışişleri Bakanı kont Csáky'nin ölümünden sonra dışişleri bakanı (ocak 1941) ve birkaç ay sonra da başbakan kont Teleki'nin intiharı üzerine (3 nisan 1941) başbakan olmuştur. Başbakan sıfatiyle, Almanya'nın baskısı altında, Macar Parlâmentosunun fikrini sormadan 1941 haziranında Rusya'ya harb ilân etmiş, 1942 martında başbakanlıktan istifa etmiştir. Macaristan'a Ruslar girince (1945) yakalanmış, komünist nüfuzu altında çalışan «halk mahkemesi» tarafından yargılanarak vatan hainliği suçiyle ölüm hükmünü giymiş ve asılmıştır.

BARDWAN: bk. BURDWAN.

BARDYLİS (M. Ö. IV. yüzyıl), Illyria kıralı. Illyria İmparatorluğu'nun kurucusu olduğu sanılmaktadır. B., Makedonya'ya saldırarak Kıral Amyntas III. ü bir süre için ülkesinden kaçırmıştır. 359 da Makedonya Kıralı Perdikkas III. ü fena bir bozguna uğratmıştır. Perdikkas savaşta ölmüştür. Bu zaferin sonucu olarak B. Makedonya'nın bir parçasını alarak Illyria'ya katmışsa da 358 de Philippos II. ye yenilerek savaşta ölmüştür. Savaş sonundaki barış antlaşması gereğince Illyr'ler, aldıkları bütün Makedonya topraklarını boşaltmak ve Ohri Gölü'nün doğusundaki bütün yerleri bırakmak zorunda kalmışlardır. Bir kaynağa göre B., Epeiros Kıralı Arybbas ile de savaşmıştır.

BARE, Amerika kızılderili dillerinin Güney Amerika bölümüne giren Aravak ailesinden bir dil. Kuzey Amazonas grupunun Orinoco alt-bölümündedir. Eskiden bütün Río Negro bölgesine hâkimken şimdi Río Negro'nun yalnız yukarı kısımlariyle Cassiquiare Irmağı'nın aşağı kısımları ve kolları kıyılarında konuşulmaktadır. Alt-bölüm içerisinde yakın akrabaları Açagua (Achagua), ?iapóco veya Dzãse, Maipure, Mawakwá, Guinaú, Yavitero, Baniwa, ve Uarekena dilleridir. B. ARAVAK DİLLERİ.

BAREILLY: bk. BARELİ.

BAREKZEY (Barakzay), Afganistan'da yaşıyan büyük Durranî boyunun bir kolu. B. ler, XIX. yüzyıl başlarında Şah Mahmut Sadozay'ın veziri Fetihthan ile Afganistan'da ün almağa başlamıştır. Şah Mahmut, Fetihthan'ın gözlerini çıkartmış (1818) ve onu öldürtmüştür. Fetihthan'ın üvey kardeşi Dost Muhammed uzun çarpışmalardan sonra emîr sanını almış (1835), ve Durranî soyunun kurucusu olmuştur.

BARELİ (İngiliz imlâsiyle Bareilly): 1 — Hindistan'ın kuzeyinde ve Delhi doğusunda bir yönetim bölümü. Himalâyalar'ın eteğindedir. Yüzölçümü 4 200 km²; nüfusu 2 000 000. Halkın başlıca geçim kaynakları pirinç, mısır, şekerkamışı ve daha çok darı tarımıdır.

2 — B. yönetim bölümünün merkezi. Nüfusu 192 688 (1941; % 60 Hintli). B. 1537 de kurulmuştur, önemli bir demiryolu kavşağı ve askerî merkezdir. Şeker, bambu ve mobilya endüstrisi vardır.

BAREM (Barème, Barrême), Fransızcada hazır hesaplara veya bu hesapları havi kitaplara verilen ad. B., hazır hesaplar için ilk defa kitap yazan bir Fransız aritmetikcisinin adıdır (bk. BARRÊME). Fransızcada ulaştırma tarifelerini gösteren cetvellere de B. adı verilir. Bizde devlet memurları aylıklarının bir takım derecelere ayrılarak, bunlar arasında denkleştirme gözetmek amaciyle, ilk defa 1929 yılında hazırlanıp yürürlüğe konan ve devlet memurları aylıklarının tevhid ve taadülüne dair olan kanunla subay ve askerî memurların bankalarla devlet müesseseleri memurlarının aylıkları hakkında ayni mahiyette hazırlanan kanunlar «B. Kanunları» adiyle anılmaktadır (bk. TAADÜL KANUNLARI).

BARENOS, eski Anadolu'da Granikos (şimdiki Kocabaş) Irmağı'nın veyahut onun yukarı kısmının daha sonraki adı.

BARENTS: 1 — Doğu Svalbard (Spitzberg) adalarından birisi. Bk. SVALBARD.

2 — Kuzey Buz Denizi'nden bir bölüm. Adını Holânda denizcisi W. Barents'den almıştır. B. Denizi, Novaya Zemlya, Franz Joseph Land, Svalbard (Spitzberg) adaları ile Norveç'in Kuzey Burnu arasındadır. Yüzölçümü 440 000 km², ortalama derinliği 160, en derin yeri 450 m. Kuzey ve doğu bölümleri buzlarla örtülmekle beraber güney bölümü, sıcak su akıntısı (Körfez akıntısı) dolayısiyle, Norveç kıyıları boyunca Murmansk'a kadar kışın da buz tutmaz. B., Norveç ve Rus balıkçılarının deniz avı alanıdır.

BARENTS, Willem (1550 sıraları - 1597), Holândalı denizci ve kâşif. Amsterdam'da doğmuş, Novaya Zemlya'da ölmüştür. Cornelis Rijp'ın idaresi altında, Kuzey Buz Denizi'nde kuzeydoğu geçidini araştırırken, 10 temmuz 1594 te ilk olarak Novaya Zemlya Adası'nın batı kıyılarına erişmiş ve Nassau Burnu'na kadar oraları kuzeye doğru izlemiştir; aynı sefere dahil olan başka iki gemi de Vaygaç Boğazı'nı geçerek Kar Denizi'ne girmiştir. İkinci bir seferde, 1595 te B. Vaygaç Boğazı'nı buzla kapalı bulmuş, 1596 daki üçüncü seferinde Ayı Adası ile Spitzberg'i keşfetmiş. ve Kuzey Kutbu'na 80° 11′ e kadar yaklaşmıştır. Arkadaşları Heemskerk ile Rijp Holânda'ya döndükten sonra B. yine Nassau Burnu'nu araştırırken buzlarla kuşatıldığını görmüş, Kutup araştırmalarında ilk defa olarak ve büyük sıkıntılara katlanarak kışı buzlar arasında geçirmiştir. Kayıklarla geri dönerken 15 haziran 1597 de B. yolda ölmüş arkadaşları Kola'ya yetişerek kurtulabilmişlerdir. Üç yüz yıl kadar bir zaman sonra. eylûl 1871 de Norveçli E. Karlsen, B. in kışladığı barakayı içinde de Gerrist Veer tarafından yazılmış olan hâtıra defterini meydana çıkarmıştır. Barents Denizi ile Barents Adası, bugün B. in adını taşımaktadırlar.

BARETA (VIII. yüzyılın ortası - yaklaşık olarak 900), Bizans devrinde Anadolu'da Bukellarion thema (askerî eyalet) sının bir topoteresia(ilce)sı. Sınırları kesin olarak bilinemiyor. Yaklaşık olarak Ankara ilinde Haymana-Sakarya-Polatlı-İkizce bölgesini içine alıyordu. Güneyinde Balbadon, doğusunda ise ta Halys (Kızılırmak)e kadar Akarbus ilcesi bulunuyordu. İmparator Leon VI. Sophos zamanında, 900 sıralarında, Bukellarion themasından ayrılan Balbadon, Akarbus ve Aspona ilceleri ile beraber Kappadokia themasına katılmıştır. Bk. BUKELLARİON THEMASI.

BARETTA veya **BARETA,** eski Anadolu'nun Lydia bölgesinde bir şehir. Bizans çağında Asia eparkhia (eyalet) sına bağlı bir piskoposluk merkezi idi. Yeri tam olarak bilinmemektedir. Kaystros (Küçük Menderes)un yukarı bölgesinde bir yerde bulunmuş olduğu sanılıyor.

BARETTI, Giuseppe (1719 - 1789), İtalyan tenkidcisi. Torinoda doğmuş, Londrada ölmüştür. Johnson-Thrales grupunu teşkil edenlerden biridir; 1751 de Londrada yerleşmiş ve 1770 - 1776 yılları arasındaki zaman istisna edilirse, mütebâkî hayatı orada geçmiştir. Johnson, Garrick ve grupu ile tanışmış, Streatham'daki Thrales'in evinin dâimî müdavimlerinden biri olmuştur. Yolda kendisine taarruz eden bir adamı öldürdüğü için 1769 da mahkemeye sevkedilmiş, fakat Johnson ve arkadaşları, lehinde tanıklık edince beraat etmiştir. Eserleri *Dictionary of the English and Italian Languages* (İngiliz ve İtalyan dillerinin sözlüğü) [1760], ve Johnson tarafından çok beğenilmiş olan *Lettere famigliari* (Aile mektupları) [1762 - 1763]dir. Edebî tenkitleri kendisinin kurduğu *La Frusta Letteraria* (Edebî kırbaç) dergisinde çıkmıştır.

BARFİKS (Barre - fixe), ilk defa Alman cimnastikçisi F. L. Jahn (b. bk.) tarafından 1812 yılında paralel (b. bk.) ile birlikte cimnastik çalışmalarında kullanılan ve üzerinde türlü asılma hareketleri yapılan âlet. İki amûdî direk arasına ufkî olarak tesbit edilmiş 2 m uzunlukta, 28 mm çapında yuvarlak bir demir çubuktan ibarettir. Çifte B. ve tavana asılan (trapez) çeşitleri de bulunur; cimnastik salonlarında taşınabilen, yere gömülen ve yüksekliği 1.50 - 2.50 m arasında ayarlanabilen pratik tipleri vardır.

BARFOD, Povl Frederik (1811 - 1896), Danimarkalı gazeteci, tarihçi ve siyaset adamı. Uzun zaman milletvekilliğinde bulunduktan (1848 - 1869) sonra Kopenhag'da kütüphaneci olmuştur. Büyük bir vatansever olan B. siyasette İskandinav birliği fikrini müdafaa etmiştir. Başlıca eserleri: *Fortællinger af Fædrelandets Historie* (Vatan tarihinden hikâyeler) [1853, 4 üncü baskı 1874], *Danmarks Historie 1319 - 1670* (Danimarka tarihi 1319 - 1670) [6 cilt, 1885-1893].

BARFURUŞ: bk. BABUL.

BARGA: 1 — İtalya'nın Toscana yöresinde bir şehir. Nüfusu 11 708. Kâğıt ve dokuma fabrikaları vardır.

2 — Mançurya'da Haylungkiang eyaletinde Büyük Kingan'ın batısında bir idarî bölüm. Yüzölçümü 100 000 km². Birçok yerleri bozkırlarla kaplıdır. Buraları daha çok Moğol ve Tunguz göçebelerinin yaşadıkları yerlerdir. Ruslardan da yerleşenler vardır. Kuzeyde geniş ormanlar, ekim ve dikim alanları mevcuttur. Doğu Çin demiryolu B. dan geçer.

BARGALA, Bizans İmparatorluğunun Macedonia Saecunda (Makedonya II) bölgesinde bir şehir ve bir piskoposluk merkezi. Şimdiki Bregalnitsa (Bulgaristanda)nın yerinde bulunuyordu. B. adı Trak menşelidir.

BARGASA, Karia'da Keramos ile Halikarnassos (b. bk.) arasında kurulu küçük bir kıyı şehri. B. nın yeri şimdiye kadar kesin olarak belirtilememiştir. Bugünkü bilginlerin bu hususta ileri sürdükleri düşünceler birbirine uymamaktadır.

BARGASOS, Yunan mitolojisinde Herakles ile Barge'nin oğlu. Karia'daki Bargasa (b. bk.) şehri, adını B. a bağlanarak almıştır. Üvey kardeşi Lamos (Herakles ile Omphale'nin oğlu), B. u yurdundan kovmuştur. Bir söylentiye göre B., Kyarda'nın babasıdır.

BARGAŞ: bk. BERGAŞ.

BARGE, Yunan mitolojisinde Herakles'in sevgilisi veya karısı, Bargasos'un annesi ve Kyarda'nın büyük annesi.

BARGELLO [*barcello* ok.], Floransa (İtalya) da ünlü bir bina. XIII. yüzyılda kurulmuş olan B., ilkin podestà (belediye başkanı) nın sonra XVI. yüzyıldan 1859 a kadar bargello (polis müdürü) nun, oturduğu yerdi. Şimdi müze olarak kullanılmaktadır.

BARGIEL [*bargīl* ok.], **Woldemar** (1828 - 1897), Alman kompozitörü. Berlinde doğmuş aynı şehirde ölmüştür. Clara Schumannın üvey kardeşidir. Leipzig konservatuvarında okumuş. 1865 te Rotterdamda orkestra şefi, 1874 te Berlin musiki yüksek okulunda kompozisyon öğretmeni, 1875 te de Akademi üyesi olmuştur. Schumann üslûbunda bir senfoni, uvertürler, oda musikisi ve piyano için parçalar meydana getirmiştir.

BARGU, Fransız Batı Afrikasının Dahomey bölümünün kuzey kısmındaki Borgou (Borgu) bölgesinde konuşulan bir dil. Ber, Berba, Barba, Bariba. Bergo ve Borgu da denir. Bazılarına (M. Delafosse 1924) göre, bu dil Sudan - Guinea dillerinin Volta grupunun Doğu bölümünden olup yakın akrabaları Kambari, Gurma, Kabre, Legba, Konko, Kasele. Mua, Loso, ve Basari dilleridir. Başkalarına göre bu dil Batı Afrika dilleri topluluğuna, daha başkalarına göre de Yarı Bantu veya Bantuid dillere girer. Bantuid dillerin başka bir sınıflamasına (A. Drexel 1923/24) göre bu dil Güney Merkez grupunun Mosi (Mossi) altbölümünden olup Dagarti, Wala, Tombo, Samo, Kipirsi, Birifo, Gbanya, Dagomba, Mampursi, Kusasi ve Mosi dilleriyle akrabadır. Bk. VOLTA DİLLERİ ve BANTUİD DİLLERİ.

BARGU BURYATÇASI: bk. BARḪU.

BARGUS, Plinius'ta bulunan bir kayda göre eski Trakyada Hebros (Meriç) a dökülen ırmaklardan biri.

BARGUZİN, Moğol dillerinin Kuzey veya Buryat kolunun Baykal - ötesi (Transbaïkalien) bölümüne giren bir lehçe. Buryat - Moğol Muhtar Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin batı kısmında, Baykal Gölünün doğusunda Barguzin Irmağı ve Barguzinsk kasabası dolaylarında konuşulur. Bk. BURYAT DİLİ.

BARGYLETICI CAMPI (Lât. = Bargylies ovaları), eski Anadolunun Phrygia bölgesinde, Maiandros (Büyük Menderes) un yukarı bölümü boyunca, şimdiki Çal (Denizli ili) ın doğusunda uzanan düzlük. B. C. nin başka bir adıda *Hyrgaletici Campi* (Lât. = Hyrgaleis ovaları) dir.

BARGYLİA, Karia'da bir yarımada üzerinde kurulu eski bir şehir. B., İlkçağ tarihçilerinden öğrendiğimize göre Makedonya Kıralı Philippos III. M. Ö. 201 yılında B. yı ele geçirmiş ve Romalıların zorlaması karşısında burasını 197 yılında bırakmıştır. Şehrin yakınında, Kindye adını taşıyan yerde, ünlü bir Artemis tapınağı vardı. Şehir halkının itikadına göre tapınaktaki heykelin üzeri açık olduğu halde üstüne aslâ yağmur ve kar yağmazmış.

B. nın kalıntıları, Milâs ilcesine bağlı Güllük bucak merkezinin güneybatısındaki Tuzla mevkiinin yakınındadır. Mandalya Körfezi burada karaya doğru girintili çıkıntılı bir kanal şeklinde sokulmakta ve B. nın üzerinde kurulmuş olduğu yarımadayı meydana getirmektedir. Tuzla mevkiinde karaya çıkan bir ziyaretçi güzel bir yolda yarım saat kadar yürüdükten sonra eski şehrin Nekropolis'ini görür.

Burasını geçince asıl şehir sahasına varılır. Doğuda Roma devrinden kalma tiyatro harabesi bunun batısında yine aynı devre ait şehir meclisi salonunun kalıntısı bulunmaktadır. Güneye doğru alçalarak uzayan sırtın üzerinde antik malzeme ile yapılmış Bizans devri yapıları görülür. Burada daha eski devirlere ait bazı şehir duvarı parçalarına da raslanmaktadır.

BARGYLİETİKOS KOLPOS veya **BARGYLİAKOS KOLPOS** (Lât. *Sinus Barg-lieticus* = Bargylia Körfezi), eski Anadolunun Karia bölgesinde bir körfez, şimdiki Mandalya Körfezi. Adını Bargylia (b. bk.) şehrinden almıştır. Bazı Lâtin kaynaklarında B. K. *Sinus Iasicus* (İasos Körfezi) diye de geçer. B. K. un en iç kısmına bazan *Mikra thalassa* (Yun. = küçük deniz) adı verilirdi.

BARGYLOS, Yunan mitolojisinde Bellerophontes'in dostu. Bellerophontes'in atı Pegasos B. u çifte atıp öldürmüş, Bellerophontes de, arkadaşının şerefine, eski Anadolu'nun Karia bölgesinde kurduğu şehire Bargylia (b. bk.) adını vermiştir. Bargylia'da bulunmuş olan sikkeler üzerinde Pegasos (kanadlı at) resmi görülür.

BARGYLOS MONS (Lât. = Bargylos Dağı), eski Suriye'de bir dağ. Kuzeyde Lâzikıyyede denize dökülen şimdiki Nehr-ül-Kebîr ve güneyde Eleutheros (şimdi bunun adı da Nehr-ül-Kebîr) arasında bulunuyor. Cebel-i Lübnan'ın kuzey uzantısı olan Cebel-i Nusayriyye ile aynıdır. Bu dağın başka bir adı Belos (b. bk.) tur.

BARHAM [*bærim* ok.], **Richard Harris** (1788-1845), İngiliz romancısı ve mizah şairi. Canterburyde doğmuş, Londrada ölmüştür. *Baldwin* [1819] adlı ilk romanı başarısız kalmış, ikincisi *My Cousin Nicholas* (Yeğenim Nicholas) [1841] «Blackwood's Magazine» dergisinde yayımlanmıştır. 1837 den itibaren Barham, «Bentley's Miscellany» dergisinde Thomas Ingoldsby [*ingîldsbi* ok.] takma adiyle başarı kazanan dikkate değer, manzum, güldürücü seri hikâyeler yayımlamıya başlamıştır. Bu hikâyeleri, *The Ingoldsby Legends* (Ingoldsby efsaneleri) başlığı altında toplanmıştır [3 seri, 1840-1846]. 1881 de yayımlanan mizahî şiir, epigram, siyasi hicivleri içine alan ve *Ingoldsby Lyrics* (Ingoldsby lirikleri) [1881] adını taşıyan lirik bir şiir kitabı da vardır.

BARḪAN veya **BARKAN,** Orta Asya'da görülen at nalı ve tırpan biçimli bir çeşit kumul. B., tek kumulların tipik örneğidir. Başlangıçta yassı birer kum yığını halinde beliren bu kumullar, geliştikçe rüzgârın estiği yöne bakan yamacı dış bükey ve yatık, rüzgârın çarpamadığı yamacı içbükey ve dik bir gidiş alacak şekilde simetrisiz bir biçim göstermiye başlar. Gelişme sürdükçe, kum tepesinin üstü rüzgârın esiş doğrultusuna uyar şekilde, öne doğru itilir, tepenin gövdesinden ileriye doğru iki uzantı belirir. Böylece başlangıçta bir yumurta biçiminde bulunan kum yığını, önce yürek şeklini alır, yavaş yavaş at nalı ve tırpan kılığına girer. B. lara Avrupa'da Macaristan'ın Alföld (b. bk.) bölgesinde de raslanır.

BARHANA (Bârhane), XIX. yüzyıl ortalarına kadar postaların tatarlar eliyle yollandığı, yolcu ve eşya taşıma işinin kervanlarla yapıldığı devirde, konak yerlerinde eşyalarla yüklerin saklanmasına yarar büyük mahzenleri bulunan hanlara, kervansaraylara verilen ad.

B. lerde, posta tatarlarının gelir gelmez değiştirmeleri için, devamlı olarak hazır binek atları bulundurulur, gelen postacılar yorgun atlarını buralarda değiştirerek, vakit kaybetmeden yollarına devam ederler, postaların kısa zamanda yerlerine ulaşmasını sağlarlardı.

BARḪU veya **BARGU,** Moğol dillerinin Kuzey veya Buryat kolundan bir dil. Buryatçanın içinde ayrı bir bölüm (Bargu Buryatçası; öbürleri: a- Baykal berisi [Cisbaïkalien] veya İrkutsk Buryatçası, b- Baykal ötesi [Transbaïkalien] Buryatçası) teşkil eden bu dil, Mancu bölgesi içinde bulunmaktadır. Başka bir sınıflamaya (B. Y. Vladimirtsov-Ligeti L. 1934) göre, Bargu Buryatçası, Moğol dillerinin Doğu kolu içerisinde, Buryatçanın yanıbaşında ayrı bir bölüm meydana getirir. Bk. BURYAT DİLİ.

BARIN, Moğol devrinde Orta Asyada beliren, Türk veya Moğol olduğu bilinmiyen büyük boylardan biri. Eski Moğol kaynaklarında Ba'arın, İslâm kaynaklarında Bahrin şeklinde okunmaktadır. Özbeklerde, Başkurtlarda, Kafkasya Noğaylarında, Ḫalḫa Moğollarında ve Kalmuklarda bu adı taşıyan büyük boylar vardır. Bu uluslardan her birinde B. boyu, aristokrat boylardan sayılmaktadır. Toktamış Han'ın en büyük emîrlerinden Yağlıbay Bahadır ile Akboğa Bahadır bu boydan idiler. Altınordu Devletinin dağılışından sonra kurulan Kırım, Kasım ve Özbek hanlıklarında en yüksek mevkileri B. beyleri işgal ediyorlardı. Uluğ Beye nispet edilen *Şeceret-ül-etrâk* daki bir söylentiye göre Bahrin boyu ta Oğuz Han zamanından beri ordunun sağ kolunu teşkil ediyordu. Çingizin meydana çıktığı tarihte, Moğolistanın asıl boylarından biri olan B. ların, Oğuz geleneklerine bağlı sayılmaları dikkate değer. Çağdaş, Ḫalḫa Moğollarında Barın boyu, askerî kurumlarına (sancaklarına) göre sol kolda yer alırlar.

DİL. Moğol dillerinin Doğu kolunun Çaḫar (tsaḫar) bölümünden bir lehce. İç Moğolistanın doğu kısmında, Mancu sınırı yakınında, Cehol (Jehol) bölümündeki Barin şehri dolaylarında konuşulur. Yakın akrabası Keşiḫtön lehçesidir. Bk. ÇAḪAR.

BARINÇ, Siirt'in Beşiri ilcesine bağlı bucak. Bucak merkezi olan Harfaz 99 (1945) nüfusludur. Diyarbakır—Kurtalan demiryolu B. ın güneyinden geçer. Beşiri istasyonu, bucak merkezinin 7 km güneyindedir. Halkı çiftçilik ve davarcılıkla geçinir.

B. bucağının nüfusu 2 150 (1945) dir. 12 köyü vardır.

BARIŞ, savaş ve düşmanlıktan uzak, dostluk ve anlaşma hislerinin hâkim olduğu bir durum. Devletlerarası hukuk bakımından, bir devletin diğeri ile harb halinde bulunmaması demektir. Harb, tarihin ilk zamanlarından beri sık sık başvurulan bir usul olmakla beraber, yine pek eski devirlerden başlıyarak barışı devamlı bir şekilde kurmak amacı ile birçok fikirler ileri sürülmüş, teşebbüslerde bulunulmuştur. Barışı sağlamak gayesi ile «kuvvet muvazenesi» ne dayanılmış, büyük devletler arasında ittifak antlaşmaları yapılmışsa da bu tedbirlerin müsbet tesirleri olmamıştır. Milletlerarası bir mahkeme kurmak, bütün medenî milletleri bir federasyon veya «birlik» te toplamak, devletlerarası hukuku kanunlaştırmak gibi çareler bilginleri daima düşündürmüştür. Barış plânlarının hepsini saymak imkânsızdır. Bunlar arasında en önemlileri, yayımlandıkları sıraya göre: Abbé de Saint Pierre'in *Projet pour rendre la paix perpétuelle en Europe* (Avrupa'da barışı daimî kılmak için bir proje), Jeremy Bentham'ın *Plan for an Universal and Perpetual*

Peace (Cihanşümul ve daimî barış için plân) ve Kant'ın *Zum ewigen Frieden* (Ebedî barış hakkında) adlı eserleridir.

Milletlerin bir araya gelerek barışı sağlıyacak vasıtaları aramaya gayret etmeleri ilk defa, 1899 da Laheyde toplanan barış konferanslarında olmuştur. Bu ilk konferansa 26 devlet katılmış ve görüşmeler milletlerarası anlaşmazlıkların barış yolları ile halli hakkında bir sözleşme yapılması ile neticelenmiştir. İkinci barış konferansı yine Lahey'de 1907 de toplanmış, buna da kırk dört devletin temsilcileri katılmıştır. Bu konferans ilk sözleşmeyi kuvvetlendirmiştir.

Birinci Dünya Harbi'nden sonra kurulan Milletler Cemiyeti ve İkinci Dünya Harbi sırasında temelleri atılan Birleşmiş Milletler Teşkilâtı gibi kurumlar bugünkü dünyamızda barış ülküsünü gerçekleştirmiye çalışan organlardır.

BARI: 1 — (Bari delle Puglie), Güney İtalyada bu addaki eyaletin merkezi olan bir şehir. Nüfusu 260 154 (1947). B., İtalya Yarımadasının Adriya kıyılarını boydan boya geçen ana demiryolu üzerinde işlek bir istasyon, Apulia'nın en önemli, Adriya kıyılarının ise üçüncü büyük limanıdır. Napoli'den sonra Güney İtalya'nın başlıca şehirlerinden biridir. Tersaneleri, üniversitesi, radyo istasyonu vardır. Başpiskoposluk merkezidir. B. de San Sabino ve San Nicola gibi ünlü kiliseler vardır.

2 — Güney İtalya'nın Apulia bölgesinde bir eyalet. Yüzölçümü 5 129 km², nüfusu 1 178 699 (1947). B., sulama yoluyla türlü mahsuller alınan bir bölgedir. Başlıca ürünleri buğday, üzüm, tütün, pamuk, zeytin ve mısırdır.

BARİ, Sudan - Guinea dillerinin Nil - Ekvator grupundan bir dil. Başka bir adı da Cilio olan bu dil, İngiliz-Mısır Sudanı'nın Uganda sınırları dolaylarında, Bahr - ül-Cebel'in iki kıyısı boyunca, Lado ile Dufile arasında, doğuya doğru da Rudolf Gölü yakınlarına kadar uzanan bir bölgede 300 000 kişilik bir Zenci topluluğu tarafından konuşulur. Başlıca lehceleri şunlardır: asıl Bari, Fadellu, Liggi veya Yeyi veyahut Yeh, Mandari, Şir veya Kir, Kuko, v. b. Bazı dilcilere (B. Drexel, 1923/24) göre, bu dil Afrika dillerinin Nil (Nilotisch) ailesinin Shilluk (Şilluk) grupundan olup yakın akrabaları Shilluk, Dinka, ve Nuer dilleridir. Bk. NİL - EKVATOR DİLLERİ.

BARİA'LAR İngiliz-Mısır Sudanı'nda ve Beyaz Nil kıyılarında yaşıyan Zenci halk. Nilotik Zenciler'in Habeşî unsurla karışmasından vücut bulan zümrelerdir. Uzun boylu (1.77), koyu derili ve uzun başlı (dolikosefal) dırlar. B. iyi huylu ve işlerine bağlı insanlar olup nüfusları 120 000'dir. Denca, Latouca, Madichouli arasındaki bölgede yaşıyan B. daha çok ziraat işlerinde başarı gösterirler. Çıplak gezerler, vücutlarını kırmızıya boyarlar ve döğme yaparlar. Kadınları, bir zincirle veya bir kayışla bellerine bağladıkları bir peştemal taşırlar ve kâküllerini keserler. Erkekler başlarının üstünde küçük bir perçem bırakırlar. Yılana taparlar ve ölülerinin kutsallığına inanırlar. B. ın büyük hayvan sürüleri vardır. Yerleşmiş olarak yaşarlar. Billigond şehrindeki demir madenlerini işletirler. Demircileri ünlüdür. B. ın memleketleri eskiden esir tüccarlarının uğrağı idi. Başlıca şehirleri Gondokorodur. Burada Brun - Rollet, Peney, Baker adlı Avusturyalı ünlü misyonerler yaşamışlardır (1851 - 1860). Lado'nun yerine 1873 te eyalet merkezi olan Gondokoro şehri bugün bir harabe halindedir.

DİL. Sudan - Guinea dillerinin Nil - Çad grupundan bir dil. Barea, Nere, Mogareb, Marda, ve Kolkotta da denilen bu dil, İngiliz - Mısır Sudanı'ndaki Atbara Irmağının doğusunda ve Eritrea ile Habeşistan arasındaki Māreb Irmağı'nın kuzeyinde konuşulur. Doğusunda Kuşî ve Samî diller vardır, Bazılarına göre bu dil güneyindeki Kunama dili ile birlikte, Sudan - Guinea dillerinden olmayıp Hamî - Samî - Kuşî dillerinin Kuşî bölümünün Yukarı grupuna girer ve yakın akrabaları Kuşî dillerinden Agau ve Sidama dilleridir.

BARİBAL, ayıgiller (Ursidae) in *Ursus Americanus* cinsine verilen ad. Kuzey Amerikada yaşıyan bu cins ayı türü, parlak siyah renklidir ve 2 m kadar boyu vardır. Postunda uzun kıllar bulunur. Eti, yağı, postu ve ayrıca tarıma zararlı olması yüzünden B. ın avına değer verilir. Bk. AYI.

BARİGLOSİ (Baryglossie; Yun. *barys* = ağır, *glossa* = dil), dil ağırlığı; ağır ve tutuk konuşma. Kekemelik değildir; çünki, bunda kekemelerin konuşmasında olduğu gibi heceler arasında kesiklik, duraklama ve tekrarlama yoktur. Bu daha çok dil siniri (hypoglossus) nin soğancık denilen beyin bölümündeki çekirdeklerde olan ve üstelik dilde hareket güçlüğü yaratan afetlerde görülür.

BARİKAT (Barricade) [Ask.], zırhlı ve motorlu vasıtaların geçişini durdurmak veya aksatmak için yollar üzerinde çeşitli malzemeden meydana getirilen engel. Düşman onu bozmasın veya bozmak için hem vakit kaybetsin, hem de zayiat versin diye B. lar, mutlaka ateşli silâhlarla korunur.

BARİLALİ (Barylalie), ağır konuşma hali. Marazi olarak bazı merkezî sinir afetlerinde (ansefalitlerde) görülür.

BARİMETRİ (Barymètrie), sığırlarda vücudun bazı kısımlarını ölçerek basit hesaplarla hayvanın canlı ağırlığını bulma yolu. Fransa'da çok yayılmış olan bu usulün çeşitli şekilleri şunlardır:

1 — Quételet formülü: $P = C^2. h. 87.5$. Burada P canlı ağırlığı, h vücut uzunluğunu, C omuz arkasında göğüs çevresini göstermektedir. 87,5 değişmez katsayılardır.

2 — Crevat formülü: a- $P = C^2. 80$. C, düz olarak göğüs çevresidir. 80 emsali, danalarda 100, daha yaşlılarda 90, zayıf öküzlerde 85. normal olanlarda 80, yarı yağlılarda 76, yağlılarda 72, çok yağlılarda 68 dir. b- $P = C. h. V. 80$. C, düz göğüs çevresi, h omuz ucundan ilye ucuna kadar uzunluğu, V, âzami karın çevresidir.

C — $P = f^3. 40$. F, omuz ucundan başlıyarak bel nahiyesi üzerinden geçmek şartiyle mukabil tarafın oturak kemiği ucunda sona ermek üzere alınan vücut uzunluğudur. 40 emsalini genç hayvanlarda 45-50 ye çıkarmak lâzımdır. Her ırka uyan bir formüldür.

3 — Mattevitch formülü: $P = (\frac{C}{2} + \frac{V}{2})^2$ m. 62. C, göğüs çevresi. V karın çevresi; m çapraz vücut uzunluğudur.

4 — Pressler formülü: $P = b^2. t. 44$. b, cidago hizasında çapraz göğüs çevresi, t, çapraz vücut uzunluğudur.

Canlı ağırlığı bulabilmek için daha basit olarak Dombasle, Crevat ve Frohwein şeritleri kullanılmaktadır. Bunların tarifnamelerine göre canlı ağırlık (kasaplık et miktarı), şerit üzerinde okunmaktadır.

BARİN, Haleb ile Hama arasında ve Hama'nın kuzeybatısında küçük bir bucak. Vaktiyle dayanıklı kalesi ile ün salmış olan B. Haçlı seferleri esnasında yıkılarak önemini kaybetmiştir.

BARİN, Rus derebeylerine verilen bir unvan. Kelime, aslen Türk menşei türkçe olan *boyarin*'den gelmektedir.

BARING [*bæring* ok.], **Maurice** (1874 - 1945). İngiliz gazeteci ve muharriri. Londrada doğmuş, Beauly (İskoçya) de ölmüştür. Yüksek tahsilini Cambridge'de yapan B., birkaç yıl İngiltere'nin Paris, Kopenhag ve Roma elçiliklerinde ve İngiliz Dışişleri Bakanlığında hizmet gördükten sonra resmî vazifeden çekilmiş (1904), gazeteci olmuş ve Mancuryada (1904), Rusyada (1905-1908) ve İstanbul'da (1909) *Morning Post* (Sabah Postası) gazetesinin, Balkan Harbinde (1912) ise *The Times* (Zamanlar) gazetesinin muhabirliğini yapmış, Birinci Dünya Harbine hava subayı olarak katılmış ve harb bitince kendini tamamiyle edebiyata vermiştir. B. çok verimli bir muharrirdir. Romanlar, hikâyeler, piyesler, denemeler, yolculuk hâtıraları, şiirler v. b. yazmıştır. Eserlerinin birçoğu Rusyayı ve Rus edebiyatını tanıtır: *With the Russians in Manchuria* (Mançuryada Ruslarla birlikte) [1904] *A Year in Russia* (Rusyada bir yıl) [1907], *Russian Essays and Stories* (Rus deneme ve hikâyeleri) [1909], *The Russian People* (Rus halkı) [1911], *What I Saw in Russia* (Rusyada gördüklerim) [1913], *An Outline of Russian Literature* (Rus edebiyatı hulâsası) [1914], *Oxford Book of Russian Verse* (Rus şiiri Oxford kitabı) [1924] v. b. Şiirleri *Collected Poems* (Toplanmış şiirler) [1911, 1925] başlığı altında çıkmıştır. Diğer eserlerinden şunlar anılmağa değer: *Diminutive Dramas* (Küçük dramlar) [1910], *The Grey Stocking and Other Plays* (Gri çorap ve başka piyesler) [1912], *Letters from the Near East* (Yakın Doğudan mektuplar) [1913], *Half a Minute's Silence* (Yarım dakikalık sükût) [1925], *Cat's Cradle* (Kedi beşiği) [1925, roman], *Daphne Adeane* [1926, roman], *Comfortless Memory* (Sıkıcı hâtıra) [1928], *The Coat without Seam* (Dikişsiz ceket) [1929], *Roger Peckham* [1930], *In the End is my Beginning* (Başlangıcım sondadır) [1931]. *Unreliable History* (Güvenilmez tarih) [1935]. Otobiyografyası *The Puppet Show of Memory* (Hâtıraların kukla oyunu) [1922] adını taşır.

Maurice BARING

BARING - GOULD [*bæring gūld* ok.], **Sabine** (1834 - 1924), İngiliz folklorcu ve romancısı. Exeter'de doğmuş, Devondaki Lew Trenchardda ölmüştür. Gençliğinde İngiltere ve Fransada uzun zaman yaşamıştır. İlâhiyata, tarihe, arkeolojiye, peri masallarına, halk şarkılarına dair çeşitli mevzularda yüze yakın eser yayımlamıştır. Folklora ait eserleri arasında: *Book of Were - Wolves* (Kurt adamların kitabı) [1865], *Curious Myths of the Middle Ages* (Ortaçağın meraklı efsaneleri) [1865] adlı eserleri en dikkate değer olanlarıdır. Romanlarından en çok tanınanları şunlardır: *Mehalah* [1880], *John Herring* [1883], *Red Spider* (Kırmızı örümcek) [1887], *Cheap Jack Zita* [1893] ve *Domitia* [1898]. Bunlardan başka din tarihine dair eserler de yazmıştır.

BARİNGO, İngiliz Afrikasında bir göl. Rudolf ve Victoria gölleri arasında bulunan B. nun yüzölçümü 260 km² kadardır. Uzunluğu 25, genişliği 10 km. Göl, volkanik bir çanak içinde meydana gelmiştir.

BARİNOTUS (Barynotus), kınkanadlı böcekler (Coleoptera) in hortumlu böcekler (Curculionidae) familyasına bağlı bir cins. Uzunca oval şeklinde olan bu hayvanların boyları 7,5-14 mm kadardır. Siyah veya siyaha yakın renktedirler, kanadlarının üzerinde bu renkte lekeler vardır. *B. obscurus* ve *B. alternatum* adlı nevileri Avrupa'da yaşar.

BARİS, kınkanadlıların hortumlu böcekler (Curculionidae) familyasına bağlı bir nevi. Boyları 3-6 mm dir. Renkleri kara, yeşil ve mavi parıltılı böceklerdir. Kanadları üzerinde nokta halinde uzunlamasına çizgiler vardır. Kanadlar karnın (abdomen) ucunu tamamen örtmez. Bu böcekler birçok bitkilerin bu arada sebzelerin yapraklarını; beyaz renkli ayaksız kurtları da lâhana, şalgam, turp, karnabahar ve diğer bitkilerin özünü yerler. Avrupa ve Akdeniz dolaylarında Afrikanın kuzey kısmında yaşarlar. Nevileri çoktur. Önemlileri *B. timida*, *B. coerulescens*, *B. spoliata* v. b. dır. Bundan kurtulma çaresi hastalığa yakalanmış bitkileri ve tarladaki bitki kalıntılarını yoketmektir.

BARİS, Eskiçağ'da birkaç yerin adı. Eski Anadolu'da bulunanları şunlardır:

1 — Hellespontos bölgesinde bir piskoposluk merkezi. Barenos (= Granikos = şimdiki Kocabaş) Irmağı'nın Propontis (Marmara Denizi)e döküldüğü yere yakın bir yerde, ırmağın kıyısında bulunuyordu. Araplar 774 de B. in batısında Bizans ordusunu bozguna uğratmışlardır.

2 — Pisidia bölgesinde bir şehir. Örenleri kalmamış, adı da *Baritēs*, *Barēnos* (= Baris'li) gibi isimlerde kalmıştır. Buraya ait olan birkaç kitabe, daha sonraki zamanlarda meydana gelmiştir. Şimdiki Isparta'nın yerinde bulunduğu sanılmaktadır.

3 — Güneydoğu Anadoluda bir dağ, Van Gölü'nün güneybatısında şimdiki Şatak Dağlarının bir tepesi. Bunun yakınında bulunan bugünkü Varas köyü (Bitlis ili, Hizan ilcesi) eski B. adını hâlâ taşımaktadır. Bir efsaneye göre, Tufan esnasında birçokları buraya sığınmış, ve Nuh Peygamberin gemisi de burada demir atmıştır.

BARİSAL, Hindistanda Ganga (Ganj) Nehri deltasında bir şehir. Nüfusu 30 000. B., jüt ve şekerkamışı toplanma merkezidir.

BARİSANTR (Barycentre; Yun. *barys* = ağır. Lât. *centrum* = merkez), matematikte bir terim. A_1, A_2, $A_3 \cdots A_n$ gibi n tane nokta alalım. Bu noktaların her birine λ_1, λ_2, λ_3, $\cdots$ λ_n gibi belli birer katsayı kattıralım. O, uzayın herhangi sabit bir noktası olsun.

$$\lambda_1 + \lambda_2 + \lambda_3 + \cdots + \lambda_n$$

toplamının sıfırdan farklı olduğu var sayılarak,

$$(\lambda_1+\lambda_2+\cdots+\lambda_n)\overrightarrow{OB} = \lambda_1 OA_1+\lambda_2\overrightarrow{OA_2}+\cdots+\lambda_n\overrightarrow{OA_n} \quad (1)$$

eşitliğiyle belli *B noktasına, bu n tane noktanın B.* ı denir.

Böylece bulunan B. noktasının durumu, seçilen sabit o noktasının yerine bağlı değildir. Eğer koordinat eksen-

lerinin başlangıcı olarak o noktası alınır ve A_1 nın koordinatları x_1, y_1, z_1 ile gösterilirse, (1) eşitliği bize, B. ın koordinatları olarak

$$x = \frac{\lambda_1 x_1 + \lambda_2 x_2 + \cdots + \lambda_n x_n}{\lambda_1 + \lambda_2 + \cdots + \lambda_n}, \quad y = \frac{\lambda_1 y_1 + \lambda_2 y_2 + \cdots + \lambda_n y_n}{\lambda_1 + \lambda_2 + \cdots + \lambda_n}$$

$$z = \frac{\lambda_1 z_1 + \lambda_2 z_2 + \cdots + \lambda_n z_n}{\lambda_1 + \lambda_2 + \cdots + \lambda_n} \text{ verir.}$$

Eğer $\lambda_1 + \lambda_2 + \cdots + \lambda_n = o$ olursa, B noktası bulunmaz, bu özel halde

$$\overrightarrow{OV} = \lambda_1 \overrightarrow{OA_1} + \lambda_2 \overrightarrow{OA_2} + \cdots + \lambda_n \overrightarrow{OA_n}$$

vektörünün, o değiştikçe, aynı bir sabit vektöre denk kaldığı söylenebilir.

Barisantrik Koordinatlar: A_1, A_2, A_3 bir düzlemin aynı doğru üzerinde bulunmıyan üç noktası olsun. Bu düzlemin keyfî bir noktasına B deyelim. Verilen A_1 A_2, A_3 noktalarına uygun λ_1, λ_2, λ_3 katsayıları katarak bu B noktasını A_1, A_2, A_3 noktalarının B. ı olarak düşünmek mümkündür. Bu takdirde A_1, A_2, A_3 üçgenine mukayese üçgeni ve elde edilen λ_1, λ_2, λ_3 katsayılarına da B. nin barisantrik koordinatları denir. Barisantrik koordinatlar, uzayın herhangi bir B noktası için de tanılabilir. Bu halde A_1, A_2, A_3, A_4 gibi dört noktadan kurulan bir dörtyüzlü alınır (mukayese dört yüzlüsü). B barisantr olacak surette hesaplanan λ_1, λ_2, λ_2, λ_4 katsayıları, B nin barisantrik koordinatları olur.

BARİSFER (Barysphère; Yun. *barys* = ağır, *sphaira* = küre) veya **AĞIRKÜRE,** yeryuvarlağının derinlerindeki ağır madenlerden kurulmuş bölümü. B in üstünde litosfer (yerkabuğu) ve pirosfer, altında ise yeryuvarlağının çekirdeği (Nife) vardır. B. 1 200-2 90 km derinlikleri arasında uzanır. Bu kürenin maddeleri, yerkabuğununkinden daha ağırdır (4,5 - 4,75). Bk. YERYUVARLAĞI, LİTOSFER, ATMOSFER, HİDROSFER, BİYOSFER.

BARİSPE, Yunan muharriri Hierokles'in eski Anadolunun Hellespontos bölgesinde gösterdiği bir şehir. B. adının yanlış olup doğrusunun Arisbe (b. bk.) olabileceği ileri sürülmüştür.

BARİŞA, Halebin batısında bir bucak. Burada bulunan birçok eski eser ve harabeler B. nın İlk ve Ortaçağlarda önemli bir tahkimli yer olduğunu göstermektedir. Eski adı bilinmemektedir.

BARİT SUYU: bk. BARYUM HİDROKSİT.

BARİTERİUM (Barytherium), fosil memelilerden bir nevi. Mısırda Üst Eosen tabakalarında bulunmuştur. *Dinotherium* (b. bk.)a benziyen bu hayvanın sistematik durumu kesin olarak belirtilememiştir. Bunun için, fillerin bulunduğu (Proboscidea) grupuna bağlanmaktadır.

BARİTO, Borneo Adasının en büyük ırmağı. Uzunluğu 920 km dir. Adanın orta bölümündeki dağlık yerlerden ve yüksek düzlüklerden kaynağını alan B., yukarı kesiminde ormanlık ve güzel görünüşlü yerlerden, boğazdan boğaza çağlıyanlar yaparak geçer, güneyde ovaya indiği zaman akışı duraklar. 60 km genişliğinde bir deltadan geçerek denize ulaşır. Ovadaki ortalama genişliği 550 m yi bulur.

BARİTON, musikide üç ayrı anlamda kullanılan bir terim: 1 — Tenor ile bas arasındaki insan sesi olup «birinci bas» da denilir. Genişliği şahıstan şahsa farklar göstermekle beraber, normal sınırlanışı la^1 den fa^3 e kadardır. 2 — Büğlü, saksafon, v. b. gibi bazı nefes sazlarının isimlerine «bariton» vasfı eklenerek o aletlerin kalın sesli iriceleri isimlendirilmiştir. İtalyanların *baritono*, Alman lar'ın *Barytonhorn* (veya *Tenorhorn*) dediği B. borusu, ağızlıklı ve 3 pistonlu bakır bir saz olup, *sakshornlar* ailesindendir; altonun daha önemli ve biraz kalın olanıdır. 3 — İtalyanların *viola di bardone* dediği B. kemanına verilen addır. XVIII. yüzyılda oldukça rağbet gören bu alet, dizlerin arasında tutularak çalınan bir nevi küçük viyolonsel idi. 5 ilâ 7 esas kirişi, ayrıca da eşik altından geçen ahenk telleri vardı. Bugün revaçtan düşmüştür. B. için Haydn 175 kadar eser bestelemiştir, çünkü hizmetinde bulunduğu prens B. Esterházy aletin se ine hayrandı.

DİL. Dilcilikte bariton (baryton) terimi, Yunancaya ait olmak üzere bir kelimedeki son hecenin ağır vurgulu (Yun. *bary-tonos*) olduğunu veya hiçbir ton taşımadığını anlatır. Zaten Yunancada «ağır vurgu» veya «ağır ton» (Yun. *bareia* [= ağır] *prosōdia*, Lât. *accentus gravis*) terimi, ses yükselmesi olmıyan hece tonunu bildirir (zıddı: *oxeia prosōdia* [= «kesin ton»], Lât. *accentus acutus;* ayrıca: *perispōmenē prosōdia*, Lât. *accentus circumfleus* = uzun hecelerde yükselen alçalan ton). Buna göre de Yunancada *baritonlaşma* (Fr. barytonaison), bir kelimede keskin tonlu son hecenin, kendinden sonra gelen kelimeye dayandığı (Yun. *en-klinomenos* = dayanış) için, keskinliğini kaybederek bariton hale gelmesi demektir; buna enklinomen (b. bk.) de denir; meselâ sonu keskin tonlu olan *basileus* (= kıral) kelimesinin *basileùs egéneto* (= kıral doğdu) cümlesinde ağır tona geçmesi gibi. Bk. VURGU, TON ve ENTONASYON.

BARKA: bk. BARKE, BERKA.

BARKAN FENOMENİ, damar dışına alınan kandaki ferri halinde olan demirin redüksiyonla ferro haline geçmesi olayı. Bağırsaktan imtisas edilen demir, kanplâzmasında kimyasal olarak proteine bağlı bulunur. Bu bağlanmanın gerçek bir tuz teşkili olup olmadığı bilinmiyor. Yalnız bilinen şey bu demirin proteinden kolayca ayrılabildiğidir. Bu demirin ferro veya ferri şeklinde olduğu da belli değildir.

BARKAROL (Barcarolle, İtal. *barcarola; barca* = sandal), İtalyan gondolcu (= gondoliere) larının şarkılarına verilen isim. Halk şarkısı sınıfından veya işlenmiş olarak iki türlü B. vardır: 1 — Sandalın suda sallanışını taklit edip Venedik kürekçilerine has olan şarkı. 2 — B. ritmini hatırlatan ses veya saz musikisi parçaları Chopin, Rahmaninov, Fauré, Offenbach ve başkalarının kaleminden çıkma B. ler bu işlenmiş nevindendirler. Campra'nın «Venedik Şenlikleri» adlı operasında bir giriş B. ü vardır (1710). Weber'in *Oberon*'undaki B. fazlasiyle tutulmuştur (1826). B. ün bilinen ölçüsü 6/8 lik olup, ilk vuruş kuvvetlidir. Chopin'in B. ü 12/8 liktir (Op. 60). Florent Schmitt, alışılanın aksine 3/4 lükte yazarak her ilk vuruşa triyole düşürmüştür (Pièces romantiques, Op. 42, No. 2). Gabriel Fauré 12 den fazla B. çıkarmıştır.

BARKAS (Lât. *Barcas*, Pön dilinde *barak*=yıldırım), bir Kartaca adı. İlkçağ'da 3 kişinin adı veya sıfatı idi:

1 — Ünlü Kartacalı kumandan Hamilkar'ın ve kardeşlerinin sanı. Bk. HAMİLKAR BARKAS.

2 — Plutarkhosta bir Kartacalının adı.

3 — Genç Cato'nun misafir dostu. Büyük bir ihtimalle Kıbrıslı idi.

BARKE (Lât. *Barce*, Türkçe *Barkā*, *Berka*), İlkçağ'da Kuzey Afrika'nın Kyrenaika bölgesinde önemli bir Yunan şehri. Geniş bir yaylanın ortasında, deniz yüzünden aşağı yukarı 250 m yükseklikte ve Akdeniz kıyısından hava hattiyle takriben 10 km uzaklıkta bulunuyordu. B. M. Ö. VI. yüzyıl ortalatında kurulmuştur. Herodotosta geçen bir hikâyeye göre Kyrenenin dördüncü kıralı Arkesilaos II. (tahta çıkış tarihi M. Ö. 560) kardeşleriyle bozuşunca kendi adamlariyle birlikte Kyrene'den ayrılıp B. yi kurmuşlardır. Başkent Kyrene ve B. arasında bundan sonra sürekli bir düşmanlık hüküm sürmüştür. B. nin sınırları denize kadar uzanıyor ve ilkin ayrı bir adı olmıyan limanı daha sonraki Ptolemais (Arapça-Türkçe Tolmaysa, İtalyanca Tolmetta)in yerinde bulunuyordu. B. nin ahalisi çoklukla Libyelilerden ibaretti. Pers Kıralı Kambyses Mısırı aldıktan (M. Ö. 525) sonra, B. ve Kyrene Perslere kendiliklerinden boyun eğmiş ve doğrudan doğruya Pers idaresinden kurtulmak için Perslere vergi vermeğe razı olmuşlardır. Buna karşılık Persler Kyrenaika hanedanlarını destekliyorlardı. Fakat çok geçmeden B. de Pers hâkimi yetine karşı bir isyan çıkmış, kıral Alazir ve B. de bulunan damadı Kyrene Kıralı Arkesilaos III. öldürülmüştür (M. Ö. 512). Bunun üzerine Arkesilaosun annesi kıraliçe Pheretime Kyrenede idareyi eline almış ve Alazir ile Arkesilaosun öcünü almak için Mısırın Pers valisinden yardım istemiştir. Vali, Kyrenaikada Pers nüfuzunu kuvvetlendirmek için Arsames (Herodotosta Amasis)in kumandasında bir kara ordusu ve Badresin idaresinde bir filo göndermiştir. B. alınıp yağma edilmiş, hayatta kalan isyancılar köle olarak Mısıra, oradan da Baktriane'ye götürülmüşlerdir. Orada Dara (Dareios) bunlara topraklar vermiştir. Bu şekilde yerleştirilen B. liler B. adında küçük bir kasaba kurmuşlardır. Herodotos zamanında bu kasaba henüz vardı.

M Ö. V. yüzyıl ortalarında Afrikada Pers nüfuzu sona erince B. ve Kyrenede cumhuriyetler kurulmuştur. Bazı kaynaklara göre Mısır Kıralı Akoris, B. ile bir ittifak antlaşması yapmıştır. Yeniden kuvvetlenen B. önemli bir filo kurmuş, hattâ bir deniz savaşında Kartacalılar'ı da yenmiş, fakat IV. yüzyılda ehemmiyetini kaybetmeğe başlamış ve 331 de Kyrenaikanın öteki şehirleri ile birlikte Büyük İskender'e boyun eğmiştir. Birkaç yıl sonra B. Spartalı Thibronun Kyreneye karşı yaptığı başarısız bir savaşa katılmıştır (M. Ö. 32.). Kyrenenin Thibrona karşı Mısır Kıralı Ptolemaios I. den yardım istemesi üzerine Ptolemaiosun kumandanı Ophellas Thibronu yenmiş ve Kyrenaikada Ptolemaioslar hâkimiyetini kurmuştur (M. Ö. 3 2). Bu yeni devrede B., çabuk gelişen limanı karşısında, ehemmiyetini bütün bütün kaybetmiştir. Bu liman, Ptolemaios adını bu zamanda almıştır.

Kyrenaika bir Roma eyaleti olduktan (M. Ö. 74) sonra B. basit bir *vicus* (köy) seviyesine düşmüştür. Hıristiyanlık çağında bir piskoposluk merkezi idi. Bundan sonraki tarihi için bk. BERKA.

BARKER [*bạrkïr* ok.], **Charles Spackmann** (1806 - 1879), İngiliz org yapıcısı. Bath'da doğmuş, Maidstone'da ölmüştür. Org yapma tekniğine birçok yenilikler getirmiş, organistin parmakları altında klâvyenin hafiflemesine yarıyan pnömatik manivelâyı icadetmiştir. 1860 ta Paris'te Doublaine ve Collinet org atölyesini idareye memur edilmiş, 1879 da da kendi adına bir atölye açmıştır. B., ogr tekniğinde elektrikten de faydalanmıştır.

BARKER [*bạrkïr* ok.], **Thomas Jones Henry** (1815-1882) İngiliz ressamı. Bath'de doğmuş, Londrada ölmüştür. Paris'te Fransız ressamı Horace Vernetin atölyesinde çalışmış, konu ve uslûp bakımından hocasını taklidetmiştir. Londraya dönüşünde, Paris resim sergilerine eser göndererek, teşhir ettirmiştir. (1833-1845). Eserlerinden: Louis-Philippein siparişi olan, Louis XIV. ün ölümü; Blücher ve Wellington'un Waterlooya gelişi; Pirenelerin Wellington tarafından geçilişi; ve bizzat şahidi olduğu Fransız-Alman harbinin (1870-71) başlıca seferlerine ait tablolar vardır. Bu tarihî ve askeri konuların dışında, başarılı natürmortlar ve içinde hayvanlar bulunan manzaralar da işlemiştir.

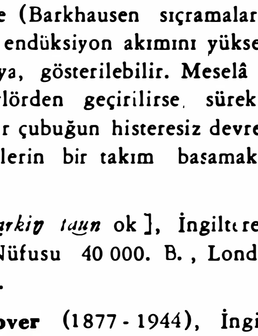
BARKHAUSEN [*bạrkhauzïn* ok.], **Heinrich** (doğ 1881), Alman fizikçisi ve alçak tevettürlü akım teknisiyeni. Bremende doğmuştur. 1907 de Siemens ve Halske fabrikaları mühendisi, 1910 da Berlin Yüksek Teknik Okulu do çenti, 1911 de Dresden Yüksek Teknik Okuluna bağlı Alçak Tevettürlü Akım Enstitüsü Müdürü olmuştur. B. ın çalışmaları alçak tevettürlü akım tekniği ve daha çok elektron tüpleri ve elektrik titreyişleri alanlarını içine alır. 1920 de adını taşıyan B. tesiri (b. bk.) ni keşfetmiş, 1928 de Heinrich Hertz madalyası ile taltif edilmiştir. Başlıca eserleri şunlardır: *Probleme der Schwingungserzeugung* (Titreyiş meydana getirme problemleri) [1907], *Elektronröhren* (Elektron tüpleri) [3 cilt, 1926 - 1928].

BARKHAUSEN TESİRİ (veya deneyi), ferromagnetizma teorisinde, demir veya ferro - nikel bir çubuğu mıknatıslıyan magnetik alan yavaş ve tamamiyle sürekli bir tarzda değiştirildiği vakit, mıknatıslanmanın süreksiz (kesikli) olarak vukua geldiğini gösteren deney.

Ferromagnetik cisimler, genel olarak, her tarzda yönelmiş çok sayıda mikroskopik kristallerden yapılmıştır ve bir dış alanın yokluğu da, bunların kendiliğinden bir mıknatıslanmaları vardır (elemanter mıknatısları veya atom mıknatısları). Gittikçe artan bir dış alanın, bu elemanter mıknatısları aynı doğrultuda yönetmiye çalışmaları, her birinin hareketi ile (Barkhausen sıçramaları), uygun bir devrede husule gelen endüksiyon akımını yükseltmek suretiyle, doğrudan doğruya, gösterilebilir. Meselâ bu akımlar bir telefon veya hoparlörden geçirilirse, süreksiz bir tıkırtı sesi işitilir. Bir demir çubuğun histeresiz devresi, çok yakından incelenirse, eğrilerin bir takım basamaklar ihtiva ettiği görülür.

BARKING TOWN [*bạrkiŋ taun* ok], İngilterede Essex kontluğunda bir şehir. Nüfusu 40 000. B., Londra çevresindeki şehirlerden biridir.

BARKLA, Charles Glover (1877 - 1944), İngiliz fizikçisi. Widnes (Lancashire) te doğmuş, Edinburgh'da ölmüştür. Yüksek tahsilini Liverpool ve Cambridge'de yapan B., birkaç yıl Cambridge Cavendish Laboratory'de çalıştıktan sonra 1909 de Londra üniversitesi fizik profesörlüğüne getirilmiş, 1913 te Edinburgh üniversitesine tabiat felsefesi profesörü olarak davet edilmiş, Londra'da Royal Society üyeliğine seçilmiş

Charles Glover BARKLA

(1912) ve elemanlara has X. ışınını bulduğu için 1917 de Nobel mükâfatını almıştır. Çeşitli ilim dergilerinde intişar birçok yazıları vardır.

BARKLAYA (Barclaya), nilüfergiller (Nymphaeaceae) familyasından Asyanın sıcak bölgelerinde kadar nev'i yetişen bir bitki cinsi.

BAR - KOKHBA (ölm. M. S. 135), Yahudiler'in Romalılara karşı yaptıkları son istiklâl savaşının önderi (131 - 135). Yahudi kaynaklarına göre asıl adı Bar - Koziba (=Koziba oğlu) idi. Sonradan düşmanları kendisini yalancı peygamber olarak göstermek amaciyle Koziba kelimesini İbranca *kâzâb* (= yalan) kelimesiyle izah etmişlerdir. B. adı « yıldızın oğlu » (İbranca *kōḇab* = yıldız) demektir ve bununla *Ahd-i Atik*'te Balaam (b. bk.)ın « Yakub'dan bir yıldız çıkacak ve... bütün kavga oğullarını ezecek » (Sayılar XXIV, 17) demesindeki kâhinliğe dokunuluyor. Ünlü Yahudi dinbilimcisi Rabbi Akiba (Aşağı yukarı 55 - 137) *Ahd - i Atik*'in bu ayetini B. ya ait olarak göstermiş ve bununla, Yahudiler'in B. yı kurtarıcı Mesih olarak kabul etmelerini sağlamıştır. B. Romalılar'ı Iudaea'dan kovmuş, Yeruşalam (Kudüs)i ve memleketin başlıca şehirlerini ele geçirdikten sonra, Filistinin istiklâlini ilân etmiş ve kendi adına paralar bastırmıştır. Fakat, birçok kanlı savaşlardan sonra Roma kumandanı Iulius Severus tarafından bozguna uğratılmış ve Yeruşalamin güneybatısında Better (şimdiki Bittir) kalesinin kuşatılması esnasında ölmüştür. Sonraları şahsı ve hele olağanüstü bedenî kuvveti hakkında birçok efsaneler meydana gelmiştir.

BARKU, Avustralya yerli dillerinden biri. Yeni Avustralya dil tabakasının Kuzey grupunun Kogai - Wakelburra veya Murri alt - grupunun batı bölümündendir. Başka bir sınıflamaya göre (W. Schmidt 1926), bu dil Güney Avustralya kolunun Merkez grupunun Kuzey, Merkez alt-grupunun Batı bölümüne girer. Bk. AVUSTRALYA DİLLERİ.

BARLA, Eğridir Gölünün batı kıyısına yakın bir yerde bucak merkezi. Nüfusu 1 448(1945) dir. B. kasabası, aynı addaki yüksek dağın doğu yamacındadır. Bağlı bulunduğu Eğridir ilcesinin 20 km kuzeyinde, Isparta'ya ise 40 km uzaklıktadır. B. bu şehir ve kasabalara dar yollarla bağlıdır. Eğridir Gölü kıyısından 3 km içeride bulunan kasabanın çevresinde dağlık, taşlık yerler çok olup, ekilebilir toprakları azdır. Halk ekincilik ve davarcılıkla geçinir. Yaz aylarında çevredeki yaylalara çıkılır. Halkın bir kısmı da İstanbul, Ankara gibi büyük şehirlerde çalışmak üzere B. dan ayrılmaktadır. Kasabanın havası temiz ve sağlam, suları iyidir. Çevresindeki dağlarda türlü madenler vardır.

B. bucağının nüfusu 2 602 (1945) olup bucağa bağlı 2 köy(Bedra, İlama) vardır.

BARLA DAĞI (Bazı Batı kaynaklarında Borlu Dağı), Eğridir Gölü'nün batısında bir dağ. Yüksekliği 2 734 m dir. Kretase kalkerlerinden bir yapısı bulunan, çevresinde yer yer Jura flişleri görülen B. D. Batı ve Orta Toros kıvrım dağlarının çatışma yerindeki yüksek dağlardan biridir. Bugün birçok derelerin kaynak yerleri bulunan bu dağınkuzey yamacında, Cümudiye Devrinde 2,5 km boyunda bir Cümudiyenin bulunmuş olduğu, bunun 2 050 m ye kadar inmiş bulunduğu Cümudiye taşlardan anlaşılmaktadır. B. D. nın doğu ve kuzeydoğu yamaçları yer yer ormanlık ve fundalıktır. Dağın türlü yerlerinde çayır ve otluklar vardır. B. D. nın güneyinden Dinar - Eğridir demiryolu geçer.

BARLAAM İLE İOASAPH (X. yüzyıl), ünlü Hıristiyan Bizans romanı. Konusu şudur: Hindistan'ın Pagan Kıralı Abenner bir müneccimden oğlu İoasaph'ın Hıristiyanlığı kabul edeceğini öğrenir. Buna engel olmak istiyen kıral, dünya dertlerinden haberi olmasın diye oğlunu parlak bir saraya kapatır. Buna rağmen bir gün İoasaph bir hasta, bir kör, bir ihtiyar ve bir ölüyü görünce düşünmeğe başlar ve kılık değiştirerek kendini ziyaret eden Barlaam adında bir münzevinin öğüdü ile Hıristiyan olur. Bu dini bütün tebeasına ve hattâ babasına kabul ettirdikten sonra tahtını bırakıp keşiş olarak bir köşeye çekilir ve çok dindar bir münzevi olarak ölür. Cesedi birçok kerametlere vesile olur.

Bütün Ortaçağ Doğu ve Batı Hıristiyanları arasında büyük bir önem ve ün kazanmış olan bu roman, uzun zaman tarihle ilgili bir eser olarak kabul edilmiş, Barlaam ve İoasaph(Lât. tercümelerde Iosaphat) da Hindistan'da Hıristiyanlığı kurmuş iki aziz sanılarak Katolik azizlerinin resmî kütüğü olan *Martyrologium Romanum*'a kaydedilmiş (1583)ve yortuları olarak 27 kasım (Ortodokslarda 26 ağustos) tesbit edilmiştir. XIX. yüzyılda Buddhizm üzerindeki çalışmalar ilerleyince bu romanın gerçek kaynağı ortaya çıkarılmıştır. 1860 ta Felix Liebrecht *Die Quellen des Barlaam und Josaphat* (B. ile J. ın kaynakları) [«Jahrbuch für romanische und englische Literatur» dergisi, cilt II. s. 314 - 334] başlıklı yazısında B. İ. ile *Lâlitavistâra* adlı Sanskritçe eserde mevcut Buddha menkabesi arasındaki benzerliğe işaret ederek bu romanın tarihî bir eser olmayıp Buddha'nın hayatından bahseden bir menkabenin Hıristiyanlık görüşlerine uydurulmuş bir şekli olduğunu göstermiştir. Bugün umumiyetle kabul edildiğine göre, bu romanın özünü kuran Buddha menkabesi, Sasanî İmparatorluğunun en doğu bölgesi olan Arakosia ile Baktriada meydana gelmiştir. Burada M. Ö. III. yüzyıldan başlıyarak Buddhizmin izlerine raslanır. Baktria Buddhistleri Bûdâsaf (= Bodhisattva, yani Buddha, Yun. İoasaph) hakkında Pehlevî dilinde bir kitap yazmışlardır. Bunu, VI. yüzyılda adı bilinmiyen bir muharrir burada oturan Hıristiyanlar için, Hıristiyanlık ruhuna uygun bir şekilde işlemiştir. Ancak Hıristiyan Bûdâsaf, Bodhisattva gibi kendi kuvvetiyle gerçeğe ulaşamadığı için. Hıristiyan hikâyede Hintli bikşu (keşiş) nun yerine Bûdâsaf'a Hıristiyanlık akidelerini öğretecek Hıristiyan keşişi Balavhar (Yun. Barlaam) geçmiştir. Bu eser Abbasîler devrinde, başka birçok Pehlevî eserleriyle birlikte, Arapçaya çevrilmiştir. Nitekim Arap müellifi İbn ün-Nedîm *Kitâb-ül-Fihrist* [988 sıralarında] adlı eserinde *Kelile ve Dimne* v.b. hikâyelerle beraber bir *Kitâb ul Budd*, bir *Kitâbu Yûdâsaf Mufred* ve bir *Kitâb-u Yûdâsaf ve Belevher*'den bahsetmektedir. Sonra. bugün ortada bulunmıyan Arapça metne dayanılarak bu Hıristiyan Buddha hikâyesi Yunanca, Süryanca, İbranca, Ermenice, Gürcüce, Kıptça ve Habeşçeye çevrilmiş ve bu tercümeler yoluyla X. - XI. yüzyıllarda Doğu Hıristiyan cemaatleri arasında yayılmıştır. Bu tercümelerin son kaynağının Arapça metin olduğunu Yun. *İoasaph*, Gürc. *Yodasaph* Habeş. *Yĕwâsĕf* v.b. gibi adlar da gösterrmektedir. Bu adların hepsi Arap. *Yûdâsaf* adından gelmektedir. *Yûdâsaf* ise ـب ve ـي harfleri arasındaki bir nokta farkından ileri gelen basit bir yanlışlık neticesinde *Bûdâsaf* (Eski İranca *Bûdâsp* = *Bodhisattva* = Buddha) adından bozulmadır.

Yunanca B. İ. 750 sıralarında Filistindeki Hagios Sabbas manastırında ölmüş olan İoannes Damaskenos'un eserleri arasında bulunduğu için uzun zaman kendisine ait gösterilmişti. Fakat birçok araştırmalar sonunda Yunanca metnin İoannes'e ait olamıyacağı anlaşılmıştır. Şimdi umumiyetle Yunanca B. İ. ın X. yüzyılda meydana geldiği kabul edilmektedir. Eserden müellifini Kilise edebiyatında ve Hıristiyan dogmalarında derin bilgi sahibi olan bir zat olduğu anlaşılıyor.

Yunanca metinden XII. yüzyıl sıralarında 2 Lâtince (en eski yazmaları XIII. yüzyıla aittir) ve XIII. yüzyılın ilk yarısında 1 eski Fransızca tercüme yapılmıştır. Avrupa edebiyatlarında tanınan çok sayıda tercümeleri (İngiliz, İr, Alman, İsveç, Fransız, Provansal, İtalyan, İspanyol, Portekiz, Macar, İslâv, Rumen) Lâtince tercümeye dayanır. Bu romanı konu olarak alan birçok manzum ve mensur edebî eser de meydana gelmiştir. Bunlardan Fransızlar'da Chardry, sonra Gui de Cambrai ve adı bilinmiyen bir şairin manzumeleri (XIII. yüzyıl), adı bilinmiyen bir muharririn küçük dramı (XIV. yüzyıl) ve Jean du Prier'nin büyük dinî dramı (XV. yüzyıl), Almanlar'da Rudolf von Ems (1220 den biraz sonra) ve adı bilinmiyen 2 şairin birer manzumesi (XIII. yüzyıl) ve piskopos Otto von Freisingen'in 2 eseri, İtalyanlar'da Neri di Landoccio Pagliaresi'nin manzumesi ile Bernardo Pulci (ölm. 1488) nin dinî dramı ve hususiyle büyük İspanyol tiyatro yazarı Lope de Vega'nın fantazileştirdiği *Barlán y Josafá* (B. ile J.) başlıklı dramı anılmıya değer.

B. İ., kazandığı bu büyük rağbeti, her şeyden önce, ihtiva ettiği öğretici hikâyelere borçludur. Bunlar, kimisi Hıristiyanlık ruhuna uydurulmuş Buddhist hikâyelerden (birkaç tanesi *Kelîle ve Dimne*'den alınmıştır), kimisi de Aristei des'in *Peri theosebeia* (Takva hakkında) [M. S. 130] ve Agapetos'un *Skhedē basilikē* (Hükümdar muhtırası) [M. S. 527] başlıklı eserlerinden alınan parçalardır.

B. İ. hikâyesi yukarıda anılan Arapça metne dayanılarak vücuda getirilen çeşitli Arapça tercümeleri sayesinde IX. yüzyılda İslâm âleminde de ün kazanmış, sonra birkaç defa Farsçaya da çevrilmiş ve XIX. yüzyıl sonunda Azerî Türk şairi Tebrizli Necat tarafından Farsça olarak ve mesnevi şeklinde işlenmiştir.

Nihayet bu hikâyenin eski Orta Asya Türkleri tarafından da okunduğunu Turfan'da bulunmuş bazı Uygurca metin parçaları göstermektedir (A. von Le Coq: *Türkische Manichaica aus Chotscho I*, [«Abhandlungen der Berliner Akademie der Wissenschaften», 1912, s. 5-7, 10-17] ve *Ein christliches und ein manichäisches Manuskriptfragment in türkischer Sprache*, [«Sitzungsberichte der Berliner Akademie der Wissenschaften», 1909, s. 1202-1205, 1208-1211]; ayrıca bk P. Alfaric: *La vie chrétienne de Bouddha*, [«Journal Asiatique» dergisi, seri XI cilt X (1917) s. 269-288]).

Yunanca metnin baskıları: J. F. Boissonade: *Anecdota Graeca*, IV [1832]; J. P. Migne: *Patrologia Graeca* XCVI; İngilizce tercüme ile: G. R. Woodward - H. Mattingly: *Barlaam and Joasaph* [1914]. Arapça metni: *Kitâbu Belevher ve Bûdâsaf fi'-'l-mevâ'izi ve 'l-emsâl* [Bombay 1906]. Habeşçe metni: *Baralâm and Yēwâsēf*. Ethiopic text, ed. and transl. by Sir E. A. W. Budge [1923].

BÂRLAD, [*bîrlạd* ok.] Rumanya'nın Moldavya bölbölgesinde bir şehir. Nüfusu 26 200 dür. Tutova yönetim bölümünün merkezidir. B., ayni adı taşıyan ve Seret Nehri'ne soldan karışan bir ırmağın boyunda, Yaş - Galatz demiryolu üzerinde işlek bir istasyondur. Denizden yüksekliği 337 m dir. Tahıl ticareti başta gelir.

BARLAS, Moğol istilâsı çağında beliren büyük bir boy. İlk defa «Moğollar'ın giz i tarihi» nde Barula ve Barulas şekillerinde de raslanır. B. boyu Çingiz tarafından Çağatay'a verilmiş ve Maveraünnehir'e gönderilmişti. Çağatay halkı ikiye ayrıldığı zaman Barlaslar'ın çoğu Batı Türkistan'da kaldı, Semerkand ve Buhâra çevresinde yerleştiler. Temur Beg bu boydandı.

BAR - LE - BARROIS [*bar-lı-barụa* ok.], Fransa'da, Meuse Irmağı'nın ukarı bölümünün her iki yakasında uzanan bir yöre. Bu yörede Meuse departmanı vardır ki merkezi Bar - le - Duc şehridir. Nüfusu 18 000 dir. Bu şehirde pamuklu dokumacılık vardır. Raymond Poincaré burada doğmuştur.

BARLERİYA (Barleria), akantase (Acanthaceae) familyasından, daha çok Asya'nın sıcak steplerinde 150 kadar türü yetişen bir cins. Bazı türleri camlı sıcak sergenlerde süs bitkisi olarak da yetiştirilmektedir.

BARLETTA, Güney İtalyada Apulia'da bir liman. Nüfusu 52 000 dir. Bağcılık, Balıkçılık merkezidir. Tuz istihsal edilir. Şatosu, kiliseleri görülmeğe değer yerlerindendir.

BARLOW [*bârlou* ok.], **Joel** (1754 - 1812), Amerikalı şair ve politikacı. Reddin (Connecticut) de doğmuş Zarnowiec (Polonya) de ölmüştür. 1778 de Yale üniversitesinden mezun olmuş, 1784 temmuzunda Hardford'da «American Mercury» adında bir haftalık gazete çıkarmağa başlamıştır. Hartford'da «Hartford Wits» diye tanınan genç muharrirler grupunun bir üyesi olmuştur. Satirik politika gazetesi olan «Anarchiad» a katılmış ve 1787 de uzun ve iddialı bir şiir olan *The Vision of Columbus* (Columbus'un hayali)ni yayımlamıştır. Bu şiir ona geniş bir edebî şöhret sağlamıştır. 1788 de bir şirketin temsilcisi olarak Fransa'ya gitmiş, orada din alanında serbest düşünmeye başlamış ve politikada ileri bir cumhuriyetçi olmuştur. Birçok radikal fikirli yazılar yayımlamıştır. Bunların arasında İngiliz hükümeti tarafından yayımlanması yasak edilen *Advice to the Privileged Orders* (İmtiyazlı sınıflara öğütler) [1792] isimli kitap vardır. 1792 de Fransız tâbiiyetine geçmiştir. 1795 - 97 de görevle Cezayir'e gitmiş ve rehin olarak tutulan Amerikalı mahpusların serbest bırakılmalarını sağlamış ve Trablus ile bir anlaşma imzalamıştır. 1805 te edindiği servetle Amerika'ya dönmüş, Washington'da 1811 e kadar yaşamıştır. Bu tarihte Fransaya tam salâhiyetli elçi olarak, Napoléon'la ticarî bir antlaşma yapmak ve zaptedilmiş yahut geri verilmesi için para istenen toprakların iadesini sağlamak üzere gönderilmiştir. Bu iş peşinde Rusya'dan geri çekilen Fransız ordusuna katılmış ve artık uğradığı çeşitli güçlüklere dayanamıyarak bir Polonya köyünde ölmüştür.

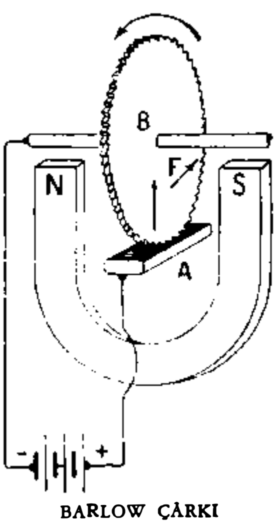
BARLOW [*bârlou* ok.], **Peter** (1776 - 1862), İngiliz fizikçi ve matematikçisi. Norwich'te doğmuştur. 41 yıl Woolwich Kırallı Askerî Akademisi (Royal Military Academy) matematik profesörlüğünü yapan B., hususiyle buhar hareketleri meselesiyle uğraşmış ve 1836, 1839, 1842 ve 1845 te İngiliz demiryolu komisyonunun çalışmalarına katılmıştır. Başlıca eserleri şunlardır: *Elementary Investigation of the Theory of Numbers* (Sayı teorisinin elemanlı bir

şekilde araştırılması) [1811], *New Mathematical and Philosophical Dictionary* (Yeni matematik ve felsefe sözlüğü) [1814], *Essay on Magnetic Attraction* (Mıknatis çekmesi üzerine deneme) [1820], *Machinery and Manufactures of Great Britain* (Büyük Britanya makinacılığı ve fabrikaları) [1837], *Force and Rapidity of Locomotives* (Lokomotiflerin kuvveti ve sürati) [1838]. B., adını taşıyan B. çarkı (b. bk.) nı icat etmiş (1828) olmakla ün almıştır.

BARLOW [*bārlou* ok], **Sir Thomas** (1845-1945), İngiliz hekimi. Edgworth (Lancashire) ta doğmuş, Londra'da ölmüştür. Tahsilini Manchester'de ve Londra Üniversite Koleji (University Co lege) nde bitirdikten (1874) sonra ilkin Londra'da çeşitli çocuk hastanelerinde hekimlik yapmış sonra Londra Üniversite Koleji hastanesinde klinik hekimliği profesörü olmuştur (1895 1907). Kendi adını taşıyan B. hastalığı (b. bk) nı ilk defa tanıtmış olmakla (1883) ün almıştır.

BARLOW [*bārlou* ok.] **ÇARKI,** lâboratuvar deney lerinde kullanılan bir elektrik motorunun ilk örneğine verilen ad İngiliz fizikçisi Barlow tarafından 1828 de düşünülen bu alet, yatakları, bir akım üretecinin bir kutbuna bağlanmış yatay bir eksen etrafında dönebilen madenî bir diskten yapılmıştır (bk. şekil).

Çarkın kenarı, üretecin öbür kutbuna bağlı olan cıva dolu küçük bir çanağa batar. Devre kapanınca diskten, yarıçaplarından birisi boyunca, meselâ şekilde olduğu gibi aşağıdan yukarıya doğru, bir akım geçecektir. Çark, at nalı biçiminde bir mıknatısın kollarında bulunduğu vakit, husule gelen elektromağnetik kuvvet, diski ok yönünde çevirir. Bir yarıçap diğerini takip edeceğinden disk sürekli olarak döner ve küçük güçlü bir elektrik motoru modeli elde edilmiş olur. B. Ç. nın bazı modellerinde, hafifliği sağlamak maksadiyle, diskin kenarları dişli yapılır.

BARLOW ÇARKI

BARLOW HASTALIĞI (Möller-Barlow hastalığı = Çocuk skorbütü), hayatın ilk iki senesinde görülen bir çocuk hastalığı. En çok, anne sütü emmiyen, kaynatılarak sterilize edilen süt gibi sunî gıdalarla beslenen çocuklarda görülür. Anne memesi emen bebeklerde ancak annesinin yiyeceklerinde C vitamini çok az olduğu zaman raslanır. Şu halde B. H. çocuk vücuduna C vitamininin az girmesi veya hiç girmemesinden doğan bir hastalıktır. En çok 8-13 ay arasındaki çocuklarda olur. Hastalık sinsi olarak başlar. Çocukta iştahsızlık, sürgün, kilo almamak, solukluk, durgunluk veya hırçınlık halleri görülür. Hastalık ilerliyerek tam skorbüt hâsıl olur. Bu zaman solukluk, durgunluk artar, yanına yaklaşılınca çocuk bağırır oynamak istemez. Kilosu yaşına göre azdır. Kemik zarı altında kanamalar sebebiyle ağrılı şişlikler belirir. Bu şişler birdenbire olur, ve en çok uyluk kemiğinin alt ucunda görülür. Kaburgaların ön uçlarında da ağrılı şişler olabilir. Ağır hastalarda kemiklerin uç kısımları gövdesinden ayrılır. Röntgen filminde çok kerre kemiklerde çeşitli bozukluklar göze çarpar. Diş etlerinde şişlik vardır. rengi koyu kırmızıdır, çabuk sıyrılır ve kanar. Çocuklarda burun kanaması, kan kusma, kan işeme, barsak ve mide kanaması, beyin ve diğer iç organlarda kanamalar olur. Derinin her tarafında küçük büyük kan oturmaları görülür Bu kanamalar en çok bacaklar, gövdenin alt tarafları, ön kollar, yüz ve ensede olur. Süt çocuklarında çok defa ateş, nabız ve solunum hızlanması da görülür.

Korunma ve tedavide çocukların C vitamini noksanlığı ortadan kaldırılır. Bunun için de en iyisi limon ve portakal suları, domates, iyi çiğ sütle beslemekten ibarettir. Bu maksatla askorbik asit (C vitamini) tıbbî preparatları da kullanılır.

BARMA: bk. BAGİRMİ, dil.

BARMEN [*bārmîn* ok.], Almanya'da Ren bölgesinde bir şehir. XI. yüzyıldan beri varlığı bilinen B., Ren bölgesi şehirlerinin hızla gelişmesi neticesinde 1929 da hemen güneyindeki Wuppertal (b. bk.) şehri ile kaynaşmıştır.

BAR-MİTSVA (İbranca = kanunun oğlu), Yahudiler'de 13 yıl ve 1 günü doldurmuş olan erkek çocuğa verilen ad. B. dinî hayat bakımından ergin sayılır. Çocuğun B. lık yaşına girmesi - bir kısmı havrada, bir kısmı evde - bir törenle kutlanır.

BARNABAS (Aramca *bar-nahva* = teselli oğlu), havari Paulos'un iş arkadaşı. Kıbrıs'ta doğmuştur. Asıl adı İoseph (Yusuf) idi. (*Ahd-i Cedıd*, Resullerin İşleri IV, 36). B, en eski Hıristiyan cemaati tarihinde önemli bir rol oynamıştır. Hıristiyanlığı ilkönce Antiokheia (Antakya)da yaymış ve burada Yahudi olmıyan ilk Hıristiyan cemaatini kurmuştur. Paulos ile birlikte Kıbrıs ve Güneydoğu Anadolu'da da Hıristiyanlık propagandası yapmıştır. Sünnet v. b. gibi Yahudi âdetlerinin Hıristiyanlığı kabul eden ve soyca Yahudi olmıyan kavimler için mecburi olup olmadığı meselesini görüşmek üzere Kudüs'te toplanan ilk «havariler konferansı»nda Paulos ile birlikte Yahudi olmıyan Hıristiyanların menfaatlerini, yani «Musa şeriatinin bunlari çin mecburi olmadığı» tezini müdafaa etmiştir. (Hıristiyanlıkta bu tez kabul edilmiştir.) Bu konferanstan sonra Paulos ile birlikte Antiokheia'ya dönmüştür. Fakat, az sonra aralarında bir anlaşmazlık çıktığı için birbirlerinden ayrılmışlardır. B., arkadaşı Markos'u yanına alarak Kıbrıs'a gitmiştir (Resullerin İşleri XV). Bu olaydan sonra B. adı tarihte bir daha geçmemektedir. Fakat Paulos'un Korinthos, Galatia ve Kolosse Hıristiyanlarına yazdığı mektuplardan B. ın bu ülkelerde de ün aldığı anlaşılıyor.

BARNABAS YAZILARI, Barnabas (b. bk.)ın olduğu sanılan apokryph (bk. APOKRYPH'LER) eserler:

1 — *Barnabas'ın işlemleri:* Barnabas'ın seyahatlarını ve Kıbrıs'ta Hıristiyanlık uğrunda ölümünü anlatır. Yazılışı daha sonradır.

2 — *Barnabas mektubu: Ahd-i Cedid*'in apokryph bölümlerindendir. Yunanca metni, IV. yüzyıla ait Codex Sinaiticus'la bize kadar gelmiştir. Fikir örgüsü bakımından Yahudi aleyhtarı olan bu eser, 2 bölümden kurulmuştur: a- (bap 2-17) Tanrının iradesini *Kitab-ı Mukaddes*'ten öğrenmek mümkündür. Ancak, Yahudiler, İblis'in telkini ile, *Ahd-i Atik*'i maddî anlamda yorumladıkları için çok büyük bir hataya düşmüşlerdir. Buna karşılık Hıristiyanlar, *Kitab-ı Mukaddes*'i allegorik bir mânada tefsir ederek onu doğru anlamış ve kurtuluş işinin merkezine İsa'yı

koymakla kendilerinin, Tanrı ile bağlaşmış bir kavim olduğunu ispat etmişlerdir; b- (bap 18-20) Tanrı iradesini öğreten yollardan bahseder. Bir vakitler âdeta kanuni sayılan bu eseri, İskenderiye'de bir Hıristiyanın yazdığı sanılmaktadır. Vespasianus (hük. 69 - 79) zamanında yazılmış olması düşünülebilir.

3 — *Barnabas İncili:* mevcut olduğuna dair eski eserlerde kayıtlar görülüyorsa da bize kadar gelmemiştir. Buna karşılık, bir İtalyan elyazmasında bu ad altında İslâm görüşiyle yazılmış uzun bir İncil vardır; bunun Ortaçağ sonlarına doğru veya Yeniçağ başlarında, Müslüman olmuş bir Hıristiyanın eseri olduğu sanılmaktadır. Asıl metin ve İngilizce tercümesi, Lonsdale ile Ragg tarafından yayımlanmıştır (1907).

BARNABASÇILAR veya **BARNABİTLER,** 1530 da Milano (İtalya)da Antonio Maria Zaccaria, Bartolomeo Ferrari ve Giacomo Antonio Morigia'nın kurdukları bir Katolik tarikatinin keşişleri. İlkönce «St. Paulus klerikleri» (Lât clerici Sancti Pauli) veya Paulusçular (Paulanlar. Lât Paulani) adını taşıyorlardı; fakat daha sonra, St. Barnabas manastırına taşındıkları için, adları B. olmuştur. B. in başlıca görevleri öğretmenlik. cemaat işleriyle uğraşma, fakirlere bakma ve ilmî çalışmalardır. Armaları: mavi zemin üzerinde piramit şeklinde konulmuş 3 yıldız üstünde, iki yanında P. ve A. (Paulus Apostolus = havari Paulos) harfleri bulunan bir haç. Giyimleri: kaba kumaştan yapılan siyah cübbe. B. tarikatının İtalya ve Avusturya'da bugün 35 kadar manastırı vardır.

BARNARDİUS, papağanlar (Psittacidae) familyasına bağlı bir cins. Bu cinse *Psephotus* adı da verilir. Güzel yeşil renkli olan bu kuşların boyunlarında yaka şeklinde sarı tüyler vardır. Avustralya'da yaşarlar. B. un *Psephotus barnardi* adlı türü tanınmıştır.

BARNARDO, Thomas John (1845-1905), hayırsever bir İngiliz. Dublin (İrlanda)de doğmuş, Londrada ölmüştür. Londra üniversitesinde tıp tahsil etmiş 1866 dan başlıyarak kimsesiz çocuk ve gençler için birçok yurt (Dr. Bernardo's Homes = Dr. B. yurtları), hastane ve okullar kurmuştur. Öldüğü zaman B. kurullarının sayısı İngiltere'de ve İngiliz sömürgelerinde 112 idi. B., hayırseverliğinden dolayı «kimsesiz çocukların babası» diye de anılır.

BARNAUL, Sovyetler Birliği'nin Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti'nde Altay Ülkesi (Rus. Altayskiy kray) bölgesinin idare merkezi Barnaulka Irmağının sol kıyısında, bu ırmağın Ob Nehrine karıştığı yerde, Türkistan-Sibirya (Rus. Turk-Sib.) demiryolu üzerinde, Altay Sıradağı'nın batı çıkıntılarına yakın bir yerde, denizden 140 m yükseklikte kurulmuştur. Nüfusu 148 129 (1939) dur; (1726 da 74 000 idi). Iklimi kara ıkliminin hususiyetlerini gösterir. Ortalama sıcaklığı kışın $-20°$, yazın $+20°$ üstündedir. Sokakları geniş ve düzgündür, evleri çoklukla ahşaptır. B. ve civarı halkının %94 ü Rustur. Bir yüksek madencilik okulu, rasathanesi, radyo istasyonu, umuma mahsus kütüphanesi, müzesi v. b. kültür müesseseleri vardır. B. çokö nemil bir endüstri ve ticaret merkezidir. Maden sanayii (maden döküm hanesi), makina sanayii şeker tasfiye sanayii değirmenciliği, dericiliği gelişmiştir. Muazzam tekstil kombinasında Orta Asyadan gelen pamuk işlenir.

B. 1730 da Nikita Demidov tarafından kurulmuştur. 1739 da Demidov burada bir altın-gümüş dökümhanesi meydana getirmiştir. 1771 de şehir derecesine yükselen B., uzun zaman Altay madenler bölgesinin merkezi idi. Sovyet hükümeti son zamanlarda B. u Sibirya'nın başlıca sanayi şehirlerinden biri haline getirmiştir.

RARNAVE [*barnav* ok.], **Antoine - Pierre - Joseph-Marie** (1761 - 1793 Fransız siyaset adamı Grenoble'da doğmuş, Paris'te ölmüştür. 1789 da Dauphiné milletvekili olarak Konvansiyon (Convention) a girmiş, burada kuvvetli hatipliği ile Mirabeau'nunkine yaklaşan bir tesir ve nüfûz elde etmiştir. Louis XVI. nın Varennes'de yakalanması üzerine, Konvansiyon tarafından kıral ailesini Paris'e geri getirmekle vazifelendirilmiştir. Kıralla ve Marie Antoinette'le yakından teması neticesinde B. aşırı ihtilâlci fikirlerini bırakmış, kıral ailesinin yakın bir dostu olmuştur. Kıralla arasında geçen mektuplaşmalar yüzünden Terör (Terreur) devrinde on ay hapis yattıktan sonra giyotinle başı kesilmiştir. B. nin *Oeuvres de Barnave* (Barnave'ın eserleri) adlı kitabı 1842 de yayımlanmıştır.

BARNES [*bārnz* ok.], **William** (1801 - 1886), İngiliz lehce şairi ve dilcisi. Önce muharrir, sonra öğretmen, 1847 de de papaz olmuştur. Başlıca şiirleri *Poems of Rural Life in the Dorset Dialect* (Dorset lehçesinde yazılmış köy hayatı şiirleri) [1844 - 1862], *Hwomeley Rhymes* (Lehce şiirleri) [1859], *Poems of Rural Life in Common English* (Düz İngilizce ile köy hayatı şiirleri) [1868], başlıkları altında toplanmıştır. Bunlar, B. ın aşk şarkısında ve «idylle»inde olduğu gibi masal ve memleketinin halk mizahını da canlandırmakta ileri bir kudret göstermiştir. B., Dorset lehcesinin grameriyle sözlüğünü (*A grammer and Glossary of the Dorset Dialect,* 1864) de hazırlamıştır.

BARNET, [*bārnit* ok], İngilterede, Londra yakınında bir şehir. Nüfusu 43 000 dir.

BARNETT [*bārnit* ok.], **John** (1802-1890), İngiliz besteci ve şarkıcısı, Beer adında Prusyalı bir göçmenin oğludur. C. E. Horn, Price ve Ries'den dersler alarak yetişmiş, 1841 de Cheltenhamde şan öğretmeni olmuş, 2 bitmemiş oratoryo bir senfoni, v. b. eserler bestelemiştir. Başlıcaları şunlardır: *The Mountain Sylph* (Dağın perisi) [1834] ve *Fair Rosamond* (Güzel Rosamond) [1837]. Bazıları B. e «İngiliz operasının babası» sanını vermişlerdir.

BARNETT OLAYI (veya etkisi), cisimlerin magnetik yapısını ve mıknatıslanmanın sebebini açıklıyan deneylerden birisi. Mıknatıslanmamış bir demir çubuk kendi ekseni etrafında büyük bir hızla döndürülürse, ekseni doğrultusunda mıknatıslanır. 1914 te Samuel I. Barnett (doğ. 1873) tarafından yapılmış olan bu deneyin izahı kolaydır: Cisimlerde mıknatıslık, atomları etrafında dönen negatif elektrikten (= elektronlar) hâsıl olmaktadır. Bu negatif elektrik mekanik bir kütleyi de haiz olduğundan, cismin dönmesiyle bu elemanter yüklerin eksenleri, jiroskopik etkiyle, cismin dönme eksenine paralel duruma geçerler ve çubuk mıknatıslanmış olur B. O. nın tersine, Einstein - De Haas olayı denir. Dikine konmuş bir selonoit içine bir demir çubuk asılır ve selenoitten kısa süreli âni bir akım geçirilirse, çubuk kendi ekseni etrafında bir dönme itilmesine maruz kalır (Jiromagnetik olay).

BARNEVELDER, Holânda'da yetişen ve büyük yumurta veren bir tavuk nev'i. 2 - 4 kilo gelen bu tavuklar, ortalama 60 gr ağırlığında 120 - 200 yumurta verirler. Kuluçka kabiliyeti az, kış yumurtlaması çokçadır. Asyadan gelmedirler.

Barnevelder tavuk ve horozları (Holânda örneğine göre)

BARNEVELDT veya **BARNEVELD** [*bārnīvelt* ok.], **Jan van Olden** (1547-1619), Holânda devlet adamı. Amersfoor'ta doğmuş, aynı şehirde ölmüştür. Birleşik-Eyaletler (Holânda) in kurulmasında ve İspanyollara karşı zaferin kazanılmasında büyük rol oynamıştır. Birleşik Eyaletlere stadhouder (b. bk.) seçilen Orange Prensi Mauritz van Nassau, Cumhuriyetçi partinin şefi B. i kendisi için tehlikeli bir rakip olarak görmüş, o sıralarda memlekete hâkim olan Gomarusçu (b. bk.) ve Arminiusçu (b. bk.) lar arasındaki din kavgalarını fırsat bilerek, Arminiusçu olan B. i Dordrecht ruhani meclisi vasıtasiyle İspanya'nın gizli dostu olmakla suçlandırmıştır. B. dostlariyle birlikte ele geçirilmiş, ve 1819 da Lahey'de idam edilmiştir.

BARNFIELD [*bārnfīld* ok.], **Richard** (1574-1627), İngiliz şairi. Norbury (Staffs'ta) de doğmuştur. Oxford'da Brasenose kolejine gitmiş, 1592 de mezun olmuştur. B., soneler ve pastoraller yazmıştır. İlk eseri *The Affectionate Shepherd* (Muhabbetli çoban) [1594] dir; İkinci eseri *Cynthia, with Certain Sonnets* (Cynthia ve bazı soneler) [1594] de birinciden iki ay sonra yayımlanmıştır. *Cynthia*, Kıraliçe Elizabeth'e bir övgüdür. B. in bu şiiri büyük şair Spenser'in Elizabeth için yazdığı *Faerie Queene* (Periler kıraliçesi) adlı ünlü eserinin tesiri altındadır. B. in üçüncü ve son eseri *The Encomion of Lady Pecunia* (Lady Pecunia'ya övgü) [1598] dir. Bundan sonra B., Dorbstone (Staffs'ta)a çekilerek ölümüne kadar orada yaşamıştır. B., Shakespeare'in ilk taklitçisidir.

BARNSLEY [*bārnzli* ok.], İngiltere'de York kontluğunda bir sanayi şehri. Nüfusu 72 000 (1937). Dearne Irmağı boyunda kurulmuş bulunan B. de keten ve makine sanayi gelişmiştir. Çevresinde maden kömürü ocakları vardır.

BARNUM [*bārnīm* ok.] **Phineas Taylor** (1810-1891), Amerikalı impresaryo ve sirk sahibi. Bethel (Connecticut)de doğmuş, Bridgeport (Connecticut) ta ölmüştür. İlkin tüccarlık yapmış, sonra bir gazete çıkarmağa başlamış, fakat başarı elde edemeyince New York'ta Scudder'in Amerikan müzesini satın almış (1841) ve bunu görülecek birçok nadir şeyle (beyaz zenci kadın, yarısı balık yarısı maymun Japon deniz kızı, koyun tüylü at, general Tom Thumb'ın taklidini yapan cüce v. b.) zenginleştirerek New York'un en çok rağbet gören eğlence yeri haline getirmiştir. «İsveç bülbülü» Jenny Lind'in impresaryosu sıfatiyle Amerika Birleşik Devletleri'nde bir turne yaparak 93 konser vermiş ve bu işte yarım milyondan fazla dolar kazanmıştır. 1856 da bütün servetini kaybetmiş fakat çok geçmeden halkın karşısına eski gösterileriyle yeniden çıkmış ve başarı kazanmıştır. Sonra o zamana kadar görülmemiş çapta bir sirk, bir menajeri ve bir panoptikum (balmumu figürler ve başka görülecek şeyler koleksiyonu) meydana getirerek Amerika ve Avrupa'da uzun turnelere çıkmıştır. Başlıca eserleri: *The Humbugs of the World* (Dünyanın şarlatanları) [1865], *Struggles and Triumphs* (Mücadeleler ve zaferler), *Forty Year's Recollections* (Kırk yılın hâtıraları) [1870], *Money-getting Hints and Helps How to Make a Fortune* (Para kazanmaya dair öğütler ve servet sahibi olabilmek için yardımlar) [1883].

BARO (Barreau; *barre* = parmaklık), mahkemede avukatları yargıçlardan ayıran bölme. Kanuni manası bir yerdeki avukatlar topluluğu olup o yerde müdafaa hakkını kullanan ve levhaya kayıtlı bulunan avukatlardan meydana gelir. Bizde eski adı «Davâ Vekilleri Cemiyeti» idi.

Gayesi, kanunlara ve nizamlara dayanarak ve koruyucu geleneklerden ilham alarak avukatlık mesleğinin adalete uygun bir surette bilgi, doğruluk ve şerefle yapılmasını sağlamak, haklarını, vakar ve onurunu korumak, mensuplarının meslek borçlarına saygı göstermelerini murakaba etmektir.

Baro bir âmme müessesesidir. Adaleti dağıtma işine yardım ettikleri için pek az istisna ile hemen her yerde, mensuplarında vatandaşlık ve yargıçlık şart ve vasıfları aranır.

Türkiye'de ilk baro 20 mart 1294 (1873) te İstanbulda kurulmuştur. Bu gün 32 il merkezinde B. vardır, ilin bütün avukatları bu B. ları bağlıdırlar.

Son yüzyıllardaki kadar teşkilâtlandırılmış olmamakla beraber dünyanın en eski B. ları Milâttan 500 ve 60 yıl kadar önceki Atina ve Roma B. larıdır. İngiliz B. su 700, Fransız B. su 610 yaşındadır. İlk B. lar Almanya'da 1867, Avusturya'da 1868, Rusya'da 1864 te kurulmuştur.

BAROCCI [*baroççi* ok.], **Federico** (1535-1612), İtalyan ressam ve gravürcüsü. Urbino'da doğmuş, aynı şehirde ölmüştür. B. Fiori d'Urbino adı ile daha çok tanınmıştır. Menzocchi ve sonra da Battista Franco'nın talebesi olmuştur. Pesaro, Roma, Milâno'da ve daha çok doğduğu şehir olan Urbino'da çalışmıştır. Büyük sanatcıların tesiri altında yapmacıklı eserler vermiş hususile Corregio'nun toplayıcı ışığının (Lumière enveloppante) tesiri altında araştırmalar yapmış ve aydın gölge (clair-obscure) görünüşlerini oldukça suni bir tarzda eserlerinde belirtmiştir. 1560 da, Papa Pius IV. tarafından Bélvèdere sarayını süslemekle görevlendirilmiştir. Burada üstün kabiliyetini göstermiştir. Birkaç portresi ve Borghese galerisindeki «Babası Ankhises'i taşıyan Aincias» adlı tablosu hariç, bütün eserlerinde din konularını işlemiştir. Başlıca eserleri arasında: St. Antonius ve Sta. Lucia tarafından tapınılan Meryem ile çocuk İsa (Louvre müzesi), Sta. Catherina, şaheseri olan «La Madonna del Popolo (Uffizi müzesi), St. Franciscus, Herodias kendi ve karısının portreleri (Pitti sarayı), Urbino prensi Frederico'nun portresi ile Vatikan resim müzesindeki «Mısır'da istirahat» sayılabilir.

BAROCCI: «İsanın çarmıhtan indirilmesi» (Perugia katedrali)

BAROCO [*baroko* ok.], Surî mantıkta ikinci tasım şeklinin dördüncü kipine işarettir. Ortaçağ İskolâstik fel sefesi tarafından konmuştur. Bunun içindeki sesli harfler. tasımda hangi türlü önermelerin birbiri ardı sıra geleceğini gösterirler, B. da a: tümel olumlu, tikel olumsuz, o: tikel olumsuzdur. Örnek: Bütün insanların belleği vardır (a); bazı varlıkların belleği yoktur(o); o halde bazı varlıklar insan değildirler (o).

BARODA: 1 — Hindistan'ın kuzeybatısında bir yönetim bölümü. Bombay'ın kuzeyinde ve Cambay Körfezi çevresinde uzanan B. nin yüzölçümü 21 000 km², nüfusu 2 900 000 (1941) dir. Pamuk, tütün, şekerkamışı, yağlı bitkiler yetiştirilir.

B., 1721 de kurulmuştur, 1800 den İkinci Dünya Harbi sonuna kadar İngiliz himayesinde kalmıştır. B. halkı ekseriyetle Hindu'dur.

2 — Aynı addaki yönetim bölümünün merkezi. Nüfusu 153 000 (1941) dir. Demiryolu kavşağında bulunan B. da süslü eşyalar sanayii gelişmiştir, pamuklu dokuma sanayii merkezidir. Şehirde birçok sanat eserleri (saraylar) vardır.

Tarih: B. da, hükümdar Maratha olup soyunun adı Gaykvar'dır. B. nın surları Müslüman sanatı eseridir. Gaykvar'lar, her zaman Müslüman kumandanlarla ücretli Arap askerleri kullanmışlardır. Bunların soyundan gelenler de bugün devlet tarafından korunmaktadır. Gaykvar'lar, muharremin onuncu günü âyîn yapma âdetini muhafaza etmişleşdir. 1854 - 1870 yıllarında hükümdar olan Khande Rao, Hz. Muhammed'in Medine'deki türbesine konmak üzere 400 000 İngiliz lirası değerinde bir halı dokutmuştur; bu yaygının tabanı iri incilerle, mavi ve kırmızı arabeskler ve boncuklarla işlenmiş, ve göbekleri elmas, yakut, zümrüt ile süslenmiştir.

BAROFOBİ (Barophobie), ağır şeyler taşımak korkosu. Az görülür.

BAROGNOSİ (Barognosie), fiziyolojik derin hislerden, ağırlık duygusunun normal olarak bulunması hali. Bu hal, gözler kapalı olduğu halde şahsın el avucuna ufak ağırlıklarda cisimler konmak ve bunların ağırlık farkları hakkında tahminî fikir istenmek suretiyle aranır. Bu duygu, hususiyle murdarilik firengisinin klinik şekillerinden olan tabes'te, beyin kabuğunun ve yukardan aşağıya doğru sinir sisteminin derin hislere ait merkez ve yollarındaki âfetlerde bozulabilir.

BAROGRAF: bk. BAROMETRE.

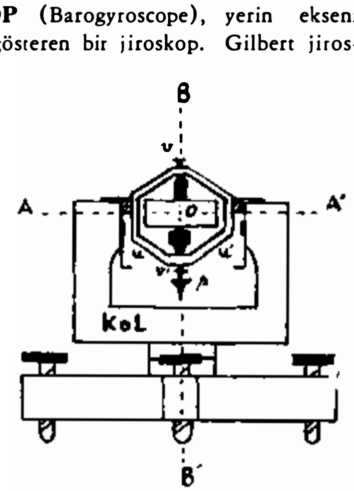
BAROJA Y NESSI [*barōḫa i nęssi* ok.], **Pío** (doğ. 1872), Bask asıllı İspanyol romancısı. San Sebastián'da doğmuştur. Tıp tahsilini bitirdikten sonra Cestona'da hekimlik yapmış, fakat çok geçmeden hekimliği bırakarak San Sebastián'a, oradan da Madrid'e gitmiş ve kendini yalnız edebiyata vermiştir. Madrid ve taşra gazetelerine yazılar yazmağa başlamış, sonra *Vidas sombrías* (Karanlık hayatlar) [1900] başlıklı ilk romanını yayımlamıştır. Bu eserini, çok sayıda öbür romanları takip etmiştir. Başlıcaları şunlardır: *La casa de Aizgorri* (Aizgorri evi) [1900], *Aventuras, in entos y mixtificaciones de Silvestre Paradox* (Silvestre Paradox'un maceraları, buluşları ve düzenleri) [1901], *Camino de perfección* (Olgunlaşma yolu) [1902], *Idillios vascos* (Bask idilleri) [1902], *El mayorazgo de Labraz* (Labraz'ın büyük oğlu) [1903], *La busca* (Arama) [1904], *Mala hierba* (Kötü ot) [1904], *Aurora roja* (Pembe şafak) [1904] *La feria de los discretos* (Zekiler bayramı) [1905], *Paradox Rey* [1906], *Los últimos románticos* (Son romantikler) [1906], *La dama errante* (Serseri bayan) [1908], *La ciudad de la niebla* (Sis şehri) [1909] *Zalacaín el aventurero* (Maceracı Zalacaín) [1909], *El árbol de la ciencia* (Bilgi ağacı) [1911], *Las inquietudes de Shanti-Andia* (Shanti - Andia'nın kayg ları) [1911] *Juventud y egolatría* (Gençlik ve benliğe tapma) [otobiyografik roman, 1917], *Así es el mundo* (Dünya böyledir) [1925] *El gran torbellino del mundo* (Büyük dünya kasırgası) [1926], *Las veleidades de la fortuna* (Talihin kararsızlıkları) [1926], *Los amores tardíos* (Geç kalan aşklar) [1926]. Bundan başka *Memorias de un hombre de acción* (Faal bir adamın hâtıraları) [1913 - 1935] başlığı altında XIX. yüzyılın ilk otuz yılına ait iç harbleri hakkında bir tarihî hikâyeler serisi yayımlamıştır. Romanlardan başka birkaç piyesi de vardır; fakat bunlar önemli değildir. B., en iyi ve en verimli modern İspanyol yazarlarındandır. Şahısları-

Pío BAROJA

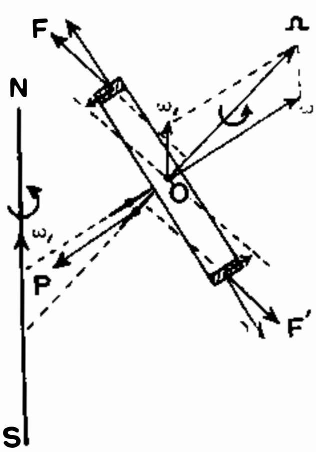
nın hayatını kuvvetli bir üslûpla ve realist bir tarzda tasvir eder. Eserlerinin çoğu çeşitli Avrupa dillerine de çevrilmiştir.

BAROJİROSKOP (Barogyroscope), yerin ekseni etrafında döndüğünü gösteren bir jiroskop. Gilbert jiroskopu da denir. BB′, diskin dönme eksenidir. Hareketli kısım, yataklar üzerine oturtulmuş prismalardan geçen AA′ ekseni etrafında dönebilir. V, V′, U, U′, vidaları ile P kürsörü yardımiyle hareketli kısmın ağırlık merkezi BB′ ekseni üzerinde O noktasının biraz altına getirilir. Bu halde hareketli kısım, salınım ekseni AA′ ekseni olan bir sarkaçtır. Sarkacın salınım düzlemi arzın meridiyen düzlemi olmak üzere kol döndürülür. Disk hızla döndürülürse sarkaç, dönme yönüne bağlı olarak kuzeye veya güneye doğru bir miktar sapar, yani BB′ dönme ekseni arzın dikmesiyle bir açı yapar. Bu sapma arzla beraber barojiroskopun arz ekseni etrafında dönmesinden ileri gelir.

BAROJİROSKOP

Bu olay merkezkaç kuvvetle anlatılabilir: diskin ekseni etrafında dönme hareketinde açısal hızını ω, arzın açısal hızını ω, ile gösterelim. Diskin arz ekseni etrafında bir durumdan sonsuz yakın bir duruma geçmesi, O dan geçen arz eksenine paralel eksen etrafında ω, açısal hızlı, bir dönme hareketiyle bir de öteleme hareketinin bileşkesidir. Yani, disk, her an ω ve ω, in bileşkesi olan Ω açısal hızlı bir dönme hareketi yapıyor demektir. Bundan dolay. diskin her elemanına Ω eksenine dik merkezkaç kuvvetler tesir eder (F, F′ gibi kuvvetler). Disk ekseninin bir miktar sapması ile P ağırlığı eksen doğrultusundan ayrılır, bu kuvvetle merkezkaç kuvvetler ve O noktasının tepkisi muvazene husule getirir.

BAROJİROSKOP

BAROK, Avrupa'da XVI. yüzyıl ortalarından XVIII. yüzyıl ortalarına, bazı memleketlerde sonuna kadar devam eden bir sanat cereyanını tarif etmek için kullanılan bir tâbir. Bu kelimenin menşei kesin olarak bilinmemekle beraber, bir açıklama olmak üzere, bunun «gayrimuntazam bir şekilde yontulmuş büyük bir inci» anlamına gelen Port. *barrucco*, İsp. *barrueco*'dan geldiği söylenmektedir. İlkin alçaltıcı mânada kullanılan B. kelimesiyle, Rönesansın sakin, muvazeneli ahengiyle tezat teşkil eden bu yeni sanatın heyecanlı, taşkın ve huzursuz çizgileri işaretlenmiştir.

Alman sanat tarihçisi Heinrich Wölfflin, *Renaissance und Barock* (Rönesans ve B.) [1888, dördüncü baskı 1926] başlıklı eserinde, B. un belirli bir devre bağlı olmayıp tarihin çeşitli devirlerinde tezahür ettiği fikrini ortaya atmıştır. Buna göre, bütün artistik şekiller birbirlerine zıt başlıca kavramların tezahürü ile kendilerini belli ederler. Wölfflin, daha çok resimde iyi tatbik olunan, birbirine zıt beş kavram çiftine göre Klâsisizm ile B. arasındaki farkı şu tarzda açıklamıştır: Klâsik sanatta parçaların vuzuhu, birlik, kapalı şekil plân ve çizgi üstün tutulmuştur, B. sanatında ise vuzuhsuzluk, dağınıklık, açık şekil, derinlik ve renk üstün bir yer almaktadır. Wölfflin'e göre klâsik ve B. tezadı, her hangi bir üslûpta, birbirini takip eden iki devre olarak sanat tarihinin bütün devirlerinde görülür. Buna göre, meselâ Roma Cumhuriyeti çağına ve Ortaçağın sonlarına ait bazı sanat tezahürlerine de B. adı verilebilir. Wölfflin'in fikrini H. Focillon yeniden ele alarak genişletmiştir. Focillon'a göre, her üslûp ön-klâsik, klâsik ve B. olmak üzere üç merhaleden geçmektedir. Böylece bir ön-klâsik roman (ilk roman), bir klâsik roman (ikinci roman) ve bir B. roman (üçüncü roman) sanatı olduğu gibi bir ön-klâsik gotik (XII. yüzyıl). bir klâsik gotik (XIII. yızyıl) ve bir B. gotik (taşkın ve dalgalı gotik) üslûbu da vardır. Buna nispeten ön-klâsik B. (Karşıt-reform [Contre-réforme] sanatı, XVI. yüzyıl), klâsik B. (Maderna, Bernini), baroklaşmış B. yani taşkın B. (Borromini, Churriguera) da örnek tutularak B. un üç merhalesi belirtilmiştir.

B., aslında, tumturaklı, yüklü bir dil demektir. B. kelimesi ancak XIX. yüzyıl sonundan beri üslûp terimi olarak kullanılmağa başlamıştır. Rönesans'tan Klâsisizm'e kadar süren B. üslûbu, Avrupa sanatının tabiî yolda meydana gelen son üslûbudur. İlkin yalnız yüksek tabakaların malı olan B. kültürü, halk tabakalarına kadar inerek ve halkçı unsurlarla karışmış olarak ta XIX. yüzyıla kadar yaşamıştır. B. üslûbu milletlere göre ayrılıklar göstermekle beraber, milletlerarası bir üslûbtur.

B. sanat cereyanı Roma'da 1568-84 yıllarında Giacomo Barozzi Vignola (ölm. 1573) nın plânlarına göre yapılmış Cizvit II. Gesù (İsa) kilisesiyle başlar. Michelangelo, Correggio ve Tintoretto bu sanatın ilk temsilcileri sayılır. İtalya'dan başka B., İspanya'da, Güney Almanya'da, Avusturya'da, Bohemya'da, Macaristan'da, Polonya'da, ayrıca resimde Holânda'da yerleşmiş, fakat İngiltere, Rusya, Meksika, Orta ve Güney Amerika, hattâ Türkiye'ye kadar yayılmıştır. Fransa'da B. özel bir yer işgal etmektedir. Bu memleketin B. sanatında klâsik-statik unsurlar hâkimdir.

B. akımı gerek plâstik sanatlarda, gerek edebiyat ve müzikte pek büyük eserler yaratmıştır.

Avrupa kültür tarihinde B.: XVI. yüzyılda Avrupa'da Rönesans Humanizma'nın hürriyet ideali dinde çeşitli mezheplerin, siyasette ise ayrı ayrı bağımsız devletlerin kurulmasına sebebolmuştur. Buna karşılık XVII. yüzyılda merkezî iktidarın kuvvetlendirilmesine çalışıldığını görüyoruz. Bu yüzyıl, mutlak monarşiler devridir. Devlet otoritesi fikri, mutlak hükümdarın şahsında tecessüm eder. Saray hayatı parlak devrini yaşar. Her asîlzadenin en büyük arzusu hükümdarın sarayında bulunmaktır. Bilginlerin Humanizma devrinde sahip oldukları nüfuz ve klâsik kültüre karşı olan hayranlık azalmıştır. Fransa'da XVII. yüzyıl sonlarına doğru kopan ve yıllarca süren «eskilerle yenilerin kavgası» (querelle des anciens et des modernes) modern muharrirlerin klâsik muharrirlerden aşağı

BAROK (Mimarlık)

1

2

3

4

5

6

7

8

9

10

1 – Carlo Maderno: S. Susanna klisesi, 2 – Pietro Da Cortona: S. Maria Della Pace kilisesinin cephesi, 3 – Francesco Berramini: S. Agnese kilisesinin cephesi, 4 – Lorenzo Bernini: Barberini sarayı cephesi, 5 – Filippo Juvara: Madama sarayının içi, 6 – Niccola Salvi: Trevi çeşmesi, 7 – Mansard: Invalide'ler kilisesi, 8 – G. Churricuera: S. Fernando misafirhanesinin kapısı, 9 – Pöppelmann: Zwinger, 10 – Lemercier: Le Vau, Mansard: Versailles sarayı,

1

2

3

4

5

1 – Bernini : Sta. Theresa'nın vecit hali, 2 – Montanes : Çarmıh, 3 – Alonso Cano : St. Johannes Baptista'nın başı, 4 – Puget : Kroton'lu Milon, 5 – Girardon ve Reinaudın : Apollon'un yıkanması.

olmadığı tezini savunmuştur. Matematik ve fizik bilimleri büyük ilerlemeler yapmış, yeni felsefe bunlar üzerine cüretli sistemler kurmuştur (Spinoza, Descartes, Leibniz). Dinî hayat Protestan memleketlerinde durgun bir hale gelmiş. Protestanların bir kısmı bu durgunluktan kurtuluşu Pietizm (b. bk.) de aramıştır. Katolik memleketlerinde 1540 ta kurulmuş olan Cizvit tarikatının idare ettiği Karşıt reform devam ediyordu. Asillerin terbiyesi Cizvitlerin elinde idi. Cizvitler ve mutlakıyetçi hükümdarlar birbirlerini karşılıklı olarak destekliyorlardı. Katolik hükümdarların sarayına kabul edilmek için Katolik olmak şarttı; bunun için asiller kütle halinde Katolik mezhebine dönmüşlerdir. Yeni dindarlık cereyanı plâstik sanatlarda, edebiyatta, müzikte kendini belli etmiştir. Katolik kilisesince bâtıl sayılan Janseniusçuluk (b. bk.) ile Quietizm (b. bk.) de dindarlıkta derinleşmeyi gaye edinmiştir. XVIII. yüzyılda aydınlık felsefesi, dünya görüşünü idareyi ele almıştır.

Mutlakıyetçi hükümdar ile tebaası arasındaki yer gök kadar uzaklık, ilkönce Felipe II. (hük. 1556-98) zamanında İspanya sarayında en ufak teferruatına kadar işlenmiş bir saray teşrifatının teşekkülüne sebebolmuş, bunu daha sonra Paris ve Viyana sarayları da kabul etmişlerdir. Saray teşrifatı giyimlere de tesir etmiştir. Burada ilkin İspanyol, Louis XIV. (hük. 1643 - 1715) zamanından başlıyarak Fransız tesiri hâkimdi. Aristokrasi ile burjuvazi arasındaki fark giyimle de belirtilmişti (diba, kadife, altın yaldızlı ve renkli işleme, kıymetli taş süsleri dantelâ). Fransa'da millî refahın bir kaynağı olarak lüks esya endüstrisi gelişmiştir.

XVII. yüzyıl ortalarına ait giyim ve ev donatımı hakkında Fransız gravürcüsü Abraham Bosse (1602-76)un eserlerinden bir fikir edinebiliriz: Erkekler büyük tüylü şapka, dik kırmalı yakalık, geniş dantelâlı yaka, huni biçiminde genişliyen ve koncu dizin üstüne çıkan çizmeler, kadınlar ise bol kırmalı eteklik giyerlerdi. Duvarları goblenlerle donatılmış ve tavanı çok defa bölmeli olan odalarda az döşeme bulunurdu; mobilyaların köşeleri dik açılı idi. Louis XIV. zamanında her şeyin ihtişamlı olması istenmişti: kahramanca bir tavır veren perukalar, fazla dekolte ve çemberli eteklikli kadın elbiseleri boyu yük selten yüksek ökçeli ayakkabılar, dantelâlı kıravatlar, boya kullanılması gibi. Rağbet gören renkler: açık mavi, kızıl ve altın rengi. Odalar ustuka ile süslenmiştir. Yeni mobilya olarak sandık yerine konsol geçmiştir, bunlar üzerinde duvar aynaları vardı.

XVIII. yüzyılda her şey daha hafif ve daha zarif olmuştur. Giyimde yeni renkler, bukleleri pudralı perukalar, şık kadın saç tuvaletleri tercih edilmiştir. Moda her yıl değişirdi. Odaların döşenmesi de daha ışıklı ve daha zarif olmuştur; hiçbir mobilya masa yüksekliğini geçemezdi. Pastoral (çoban) oyunlar, balet ve opera oynanan eğlenceler tertiplenirdi. Paris'te kibar salonları açılmıştır; bunlar arasında en çok ün kazananı Marquise de Rambouillet'nin salonu olmuştur. Bu salonlarda incelmiş bir *galanterie* (kadınlara fazla iltifat etme) ve yapmacık bir konuşma dili gelişmiştir. Bu, kadının XVIII. yüzyılda gittikçe artan idareci rolünü hazırlamıştır. (Kadın tesiri erkek perukalarının kurdelâlı saç örgülerinde de kendisi belli etmiştir.)

Umumiyetle, B. hayat şekilleri Protestan memleketlerine nispetle Katolik memleketlerinde daha çok belirmiştir Protestanlar, İspanyol İtalyan menşeli B. a her zaman bir parça düşman göziyle bakarlardı. Holânda'da hayat şekilleri başka bir yol takip etmiş, bu memleketin ileri burjuvazi kültürü sanat ve bilimde bağımsız olarak gelişmiştir. XVIII. yüzyılda İngiltere'de de aynı şeyi görüyoruz.

Plâstik sanatlarda B.: B., Rönesans'ın daha çok ilerlemiş bir gelişmesi ve tamamlanması sayılabilir. Asıl sahası Katolik âlemidir. Katolik kilisesi, dinî reformun sebebolduğu durgunluktan kurtulunca 1540 ta kurulmuş olan İsa Kurumu (Lât. Societas Iesu, yani Cizvitler tarikatı) adı verilen yeni bir tarikatla, yeni azizlerle ve yeni propaganda vasıtalariyle kuvvetlenerek karşı hücuma geçmiş ve az bir zaman içinde Roman milletlerini, Güney Almanya'yı ve Orta Avrupa memleketlerini yeniden Katolikleştirmeyi başarmıştır. Kilise, sanatları da propaganda hizmetine almıştır. İlkin yalnız bir iman vasıtası olan sanatlar, çok geçmeden, Kilise'nin kuvvetini ve iktidarını yüksek sesle bildirmek ve kütleleri çekmek için, âdeta bir zafer destanı haline gelmiştir. Bu noktada Katolik kilise sanatı, yeni devlet şekli olan mutlakiyetçi monarşi ile birleşmiştir. Mutlak hükümdar için de sanat bir arka plân, bir sahne. bir saray sanatı olmuştur. Bu B. zihniyeti ise Protestan memleketlerine de geçmiş ve bu şekilde, Roma'dan hareket eden B., tam manasiyle bir Avrupa sanat üslûbu olabilmiştir.

Rönesans'ın erişmeğe çalıştığı azamet ve birlik, B. ta gerçekleşmiştir. Burada önderlik rolü mimarlıktadır. Mimarlık, pek büyük plânlar çizer, yeni şehir cadde ve peysaj manzaraları meydana getirir ve küçük olanda bile azamet ve ihtişam gayesini güden şekiller ve nispetler kullanır. Bu gayesini gerçekleştirmek için, heykelciliği ve resmi de hizmetine alır. Öyle ki bu sanatlar arasındaki sınırlar da silinir. Çeşitli sanatların bu birbirine karışması, B. devrinden beri, bu kadar canlı bir üslûp yaratma kuvvetini bir daha meydana getirememiştir. Yine heykelciliğin de kendi sınırlarını aşarak resim sahasına girdiği, ışık tesirlerinden faydalandığı, hattâ mimarî çizgileri, çerçeve ve arka plânı kullandığı görülür.

Kilisenin, hükümdarın veya asillerin hizmetinde çalışan B. sanatçısı mağrur, şan ve şerefe karşı ihtiraslısıdır. Çok defa tamamiyle ilmî bir formasyonu olan, büyük bir melekeye sahip sanatçının elinden iş gayet kolay çıkar Bazı sanatçıların verimliliği insanı hayrette bırakır.

Mimarlık: Ortada kubbeli Rönesans kilise plânı B. kilise mimarlığında muhafaza edilmiş, ancak uzunluğuna ekseni enine ekseniyle değiştirilmiştir. Düz hatların yerine daha çok yuvarlakların konuluşu, eğri ve ters eğrilerin tezat teşkil edecek şekilde kullanılışı, dalgalı girinti ve çıkıntıların, ışık ve gölge karşıtlığını sağlıyacak şekilde araştırılışı ve süslerin bolluğu gözleri şaşırtmak içindir. B. kiliseleri için başlıca örnek Roma'daki Il Gesú (İsa) kilisesidir. Bu kilisede kubbeli alan salon şekliyle beceriklikle birleştirilmiştir. Şapeller yan tarafta bulunur. Buradaki sunaklara ve günah çıkartma kürsülerine orta sahından girilir. Orta sahının etkisi mimber v. b. gibi mimarî yapılarla bozulmamıştır. B. kilisesine girince, göz ilkin ışıklı kubbeyi arar. Şapelle, çapraz sahınlar ve başsunağın bulunduğu hücre çok defa yarı karanlıktadır. B. kiliseleri her zaman, ağır ayaklı sırakemerlerin, kirişlemenin, attikanın. kubbe ve tonozun biribirine bağlanması üzerine kurulmuş-

tur. B. mimarlığında hafif, sütunlu salonun yeri yoktur. Kütle ağırlığını, yük ve dayanak arasındaki muazzam savaşı âdeta görüyoruz. Kaplamalar, çifte ayaklar, eğri kirişler ve bol ustuka tezyinatı bu savaşı bir kat daha belirtmektedir. Dışta kubbe ve cephe üstün bir yer almaktadır. Çünkü kiliseler çoklukla cadde köşelerinde veya küçük meydanlarda kuruldukları için cadde veya meydan manzarası bakımından mühimdirler. Cephe, dışarıya doğru bir gösteriş yapısıdır. Rönesans kiliselerinde de kullanılan yalancı mimarî unsurlar B. ta daha çok geliştirilmiştir. Pek büyük bir yük teşkil eden çatı, alınlık ve arşitrav daha sağlam dayanaklar, ayak demetleri ve sütunlar ister. Dayanaklar tercihen çifte olarak kullanılır. İki katlı alınlıklar da moda idi. Mimarî unsurları çoğaltabilmek için, duvarlar girintili ve çıkıntılı yüzeylere bölünmüştür. Rönesans mimarlığının da kullanmağa başladığı hücreler B. ta çok gelişmiştir. Buna karşılık diğer duvar tezyinatı azaltılmıştır. Bunun yerine heykeller geçmiş, hücrelere, köşelere, alınlığa, tırabzanlara ve başka yerlere aziz heykelleri konmuştur. Cephe çok defa yandan katılan yapılarla genişletilmiştir. Kubbe, yüksekliğe fırlayış hissini verdiği için, kubbeli kiliselerde ayrıca kule veya kuleler ya hiç yoktur, veya varsa da küçüktür. Fakat daha sonra, hususiyle Alman memleketlerinde, Macaristan. Bohemya ve Polonya'da kubbesiz B. kiliselerinin cephesinde çifte kulelerin kullanıldığını görüyoruz.

Sunaklar, mimber, parmaklıklar, dolaplar ve iskemleler, sâha tesiri bakımından bir rol oynarlar. Renkli mermer, tunç, altın, koyu renkli ahşap ve halılar kilisenin iç tezyinatını yükseltmek için kullanılmıştır. Duvarlar veya hiç olmazsa ayaklar, kirişleme, kemerler değerli taş levha veya ustuka mermer ile kaplanmış, tonozların canlılığı ustuka süsleme ile sağlanmıştır.

Saraylarda, Rönesansta nisbeten mütevazı kalmış olan ana girişe antre ve merdiven kısımlarına çok ehemmiyet verilmiş. bunlar gayet ihtişamlı olarak yapılmıştır. Tören salonu yanında uzun galeriler vardır Ailenin eski ve yeni hazineleri burada sergilenmişti. İç avlular kapalıdır.

Başka yapılar: Çeşmelerde Gotik ve Rönesansın çok sevdiği köşeler terkedilmiş, havuzlar suyun kendisi gibi yuvarlak ve dalgalı olmuştur. Su çok defa kaya gruplarından veya istalâktit mağaralarından akıtılır. Duvar çeşmeleri ağır bir çerçeve içine alınır, bunlar bazan bir zafer kemeri büyüklüğündedir. Merdivenler, hususiyle yüksekçe kurulmuş olan kiliseler v. b. önünde, geniş, kırık veya bükülü gidişi, taraça ve balkonlariyle gerçekten ustacadır (meselâ Romada Specchi ve De Sanctisin yaptığı «İspanyol Merdiveni» [1721-25]). «Mukaddes yol» lar ayrıca dikkate değer. Bazan birkaç km uzun, sırakemerli «mukaddes yol» şehir kapısından «mukaddes dağ»a veya ziyaretgâh olan kiliseye gider; sonunda yine bir kapıdan kutsal yerlere girilir. «Mukaddes dağ» larda İsanın hayatına ait sahneler B. yapılarla gösterilmiştir (meselâ İtalyada Varese yanındaki Sacro Monte veya Vicenza yanındaki Monte Berico böyledir). Lâdinî «şeref meydanları» nı da zikredebiliriz. Ağaçlı, daha çok yuvarlak olan bu meydanlarda büyüklerin mermer heykelleri daire şeklinde yerleştirilmiştir (meselâ Padovada Prato della Valle).

B. devrinde bahçe mimarlığına da büyük bir önem verilmiştir. Ağaçları geometrik şekillerde kırpılmış, içinde ağaçlarla çevrili galeriler, heykeller, kameriyeler glorietler, kaskatlar, gölcükler fıskıyeler, köprüler, klâsik yıkıları taklit eden yapılar ve yeşillik arasına serpiştirilmiş başka mimarlık tesisleri bulunan bahçe ve parklar çok sevilmiştir (bk. BAHÇE, Bahçe mimarlığı).

B. mimarlığı Romada doğmuştur. İtalyada başlıca temsilcileri Vignola (Romada Il Gesù kilisesi), Lorenzo Bernini (Romada San Pietro kilisesini çevreliyen iki sıra sütunlu galeri), Francesco Borromini, Pietro da Cortona, Guarino Guarini, Domenico Fontana, Carlo Fontana ve Carlo Madernadır. Alplerin kuzeyinde B. mimarlığı Münihteki St. Michael kilisesi ve Salzburg Dom (başkilise)u ile başlamıştır. Avusturyada Fischer von Erlach (muazzam kütle kompozisyonları), Johann Lukas von Hildebrand (bina konturlarının çözülmesi), Johann Dientzenhofer, Kilian Ignaz Dientzenhofer ve Jakob Prandauer, Almanyada Balthasar Neumann. Cosmas D. Asam, Dominikus Zimmermann, Andreas Schlüter, Georg Baehr ve Daniel Pöppelmann bu cereyanın en mühim üstatlarıdır. Fransada Louvre ve Versailles sarayı B. mimarlığının başlıca örnekleridir. Bu binalarda Jacques Lemercier. Louis Leveau, François Mansard, Claude Perrault ve daha birçok sanatkârlar çalışmışlardır. İspanyada Felipe II. nin yaptırdığı Escorial sarayı hareket noktasıdır. Arap camilerinin mimarî unsurlarından faydalanan Francisco Herrera ile başlıyan yeni üslûp, daha sonra José de Churriguera (1665-1725) nın taşkın üslûbu ile son haddine vardırılmıştır. Yaratılan bu mimarî üslûp, acayipliklerle o kadar dolu, tezyinatı o kadar yüklü ve fantastik süslere o kadar boğulmuştur ki Churriguera adının kaprisli tezyinat mânasında kullanılmasına bile yol açmıştır (Churriguerizm). İngilterede B. üslûbu tam mânasiyle tutunamamıştır. Başlıca iki temsilcisi Inigo Jones ve Christopher Wren (Londrada St. Paul katedrali) dir. Meksikada Orta ve Güney Amerikada B. , yerli unsurlarla karışarak, çok süslü bir mimarî üslûp meydana getirmiştir.

Heykelcilik: Heykellerin büyük bir kısmı binaları süslemek için yapılmıştır. B. heykelciliğinde eski kaideler bırakılmıştır. Heykelciliğin gayesi iç hayatı, ruhî haletleri, ihtiras ve duyguları tam bir serbestlikle tasvir etmek olmuştur. Bunu yapabilmek için yeni vasıtalara ihtiyaç vardı. Bunlar, eskilere nisbetle daha patetik olduğu gibi daha titiz bir müşahedeye dayanıyordu. Rönesansın «güzel. normal insan»ı yerine yeni bir tip geçmiştir: zarif, sevimli dolgun kızlar ve gençler, iri, etli kadınlar ve kahramanca bir tavır takınmış erkekler, sakalları uzun ve dalgalı, titriyen ihtiyarlar. Bunların boynu, kalçası ve azaları çok kolay eğilip bükülür. Gençlerin eti yumuşak ve bol yağla örtülüdür, adaleleri ayrı ayrı görülür. İhtiyarların derisi buruşuktur. B. insan heykeli tatlı gülümseyişi, sevinci, hayreti, dua edişi, endişesi, kederi, ıztırabı, kini ve öfkesi ile canlı hissini verir. Hayvan heykelleri insan heykelleri gibidir. B. sanatında çirkinin hakkı da tanınmıştır. Hayatiliği belirtmek için, figürler hareket halinde gösterilir. İç heyecan el ve ayaklarda, dönüşte, baş hareketlerinde bakışta, hele tehevvürlü bakışta, ispat ve yemin edişte, ıstıraplı eğilişte, bayılışta, ve can çekişmede kendini belli eder. Elbise, vücut hareketlerine uyar. Eski «güzel çizgiler ve motifler» bırakılmıştır. Eski sanat anlayışının aksine olarak bez, kumaş, ipek, diba ve dantelâlar arasındaki farklar kesin olarak gösterilmiştir. Işık tesirleri uğruna heykelin bazı kısımları veya bütün heykel, yerine göre, perdahlanır veya donuklaştırılır. Türlü türlü renkte taşların veya bronzun

BAROK

1

2

3

4

5

6

7

8

9

10

1 — Annibal Garıaccı: Bacchus'un zaferi; 2 — Pietro da Cortona: Barberini sarayının tavan resmi: 3 — Rembrandt: Gece kolları; 4 — Rubens: Salibin dikeltilişi; 5 — Velásquez: İplik bükenler; 6 — Zurbarán: St. Tommaso d'Aquino'nun tebcili; 7 — Ribera: St. Bartholomaios'un şahadeti; 8 — Murillo: Dilenci çocuk; 9 — Simon Vouet: Mabede takdime; 10 — Le Brun: Goblen imalâthanesini ziyaret eden Louis XIV. (goblen halıcılığı).

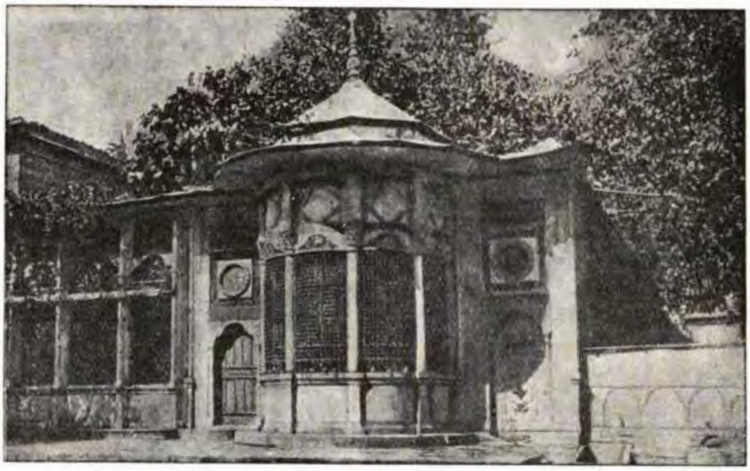
1

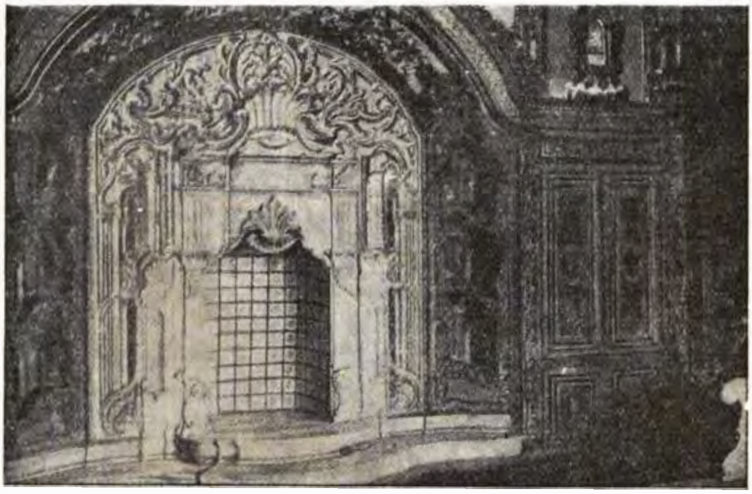
2

3

4

5

6

1 — Nur-i Osmaniye camii (İstanbul); 2 — Nusratiye veya Tophane camii (İstanbul); 3 — Ayasofya kapısı; 4 — Dolmabahçe (İstanbul); 5 — Topkapı sarayında bir ocak; 6 — Bir çeşme (İstanbul).

mermerle birleştirilmesinde de renk tesirleri aranır. Taşkınca dramatik hayat, heykel gruplarında en yüksek ifadesini bulmuştur. Büyük kütlelerin tasviri, hele mitolojik kız kaçırma grupları çok sevilmiştir. Dramatiklik ve hareketlilik rüzgârda dalgalanan saçlar ve elbiselerle de belirtilmiştir. Fıskıyelerde. mağara ve çeşmelerdeki heykel gruplarında, ırmak ve deniz tanrıları, nymphaları, tritonları, melekçikleri, Yunus balıkları ve ejderhaları ile karşımıza yepyeni, neşeli bir âlem açılır. Fazilet ve günahların sanat ve ilimlerin kişileştirilmesine Rönesansta da rastlanır. B. devrinde bunlara yeni konular katılmıştır: sağlık, düşünce, bâtıl mezhepçilik, kuruntu, utanç, zenginlik, deniz v. b. kişileştirmeleri gibi. Daha vazıh olmak için, bu kişileştirmeler küçük sahneler şeklinde gösterilir, meselâ Din Bâtıl Mezhepçiliği yıkar, Zaman Gerçeğin örtüsünü kaldırır, Nifak bir meleğin önünden kaçar v. b. Azizler, kişileştirilmiş olan sıfatlariyle oynar veya kendilerine refakat eden meleklerle yarenlik ederler. Mezar anıtlarında faziletler birbiriyle veya ölü ile konuşurlar. Sunaklarda birçok küçük konu yerine tek büyük bir konu gösterilir: Meryem Ananın göke çıkışı, din uğruna ölen bir azizin işkenceye uğarması veya göke çıkışı, gibi. Esas sahne önünde ve çevresinde bulutlar ile büyük bir yığın melek yerleştirilmiştir.

B. heykelciliğinin başlıca temsilcileri: İtalyada Lorenzo Bernini (vecit halindeki Sancta Theresanın ünlü mermer heykeli), Alessandro Algardi; İspanyada Gregorio Hernández, Alonso Cano. Juan Martinez Montañez; Fransa'da Pierre Puget (Patetik kuvvet), Robert Le Lorrain (pitoresk natüralizm); Holândada Adrien de Vries (çeşme heykelleri); Almanyada Andreas Schlüter (Berlinde büyük seçmen prensin atlı heykeli); Avusturya ve Macaristanda Georg Rafael Donner (aziz heykelleri, plâstik şekil güzelliği).

Resim: B. resminde ruhun olduğu kadar bedenin de iç kımıldanışlarını, heyecanını ifade eden girintili çıkıntılı ve karışık hatlar, büyük ışık ve gölge kontrastları, tablonun tertibinde resmi iki eşit kısma ayıran düşey denge ekseni yerine verev çizgileri yer alır. Ressamlar, bir yandan natüralist araştırmalara dayanarak hayatı olduğu gibi tasvir etmeğe çalışır, öte yandan kilise ve sarayların iç kısımlarını muazzam duvar resimleriyle kaplarlar. Hususiyle kubbenin içine, bulutlar içinde yükseklere uçan aziz ve melek kütleleriyle gökü resmederek, kubbenin mimarî yapısını âdeta ortadan kaldırırlar. Resim fevkalâde canlı ve değişik olur. Kahramanlık unsuru hâkimdir. Kadınlarda da ihtişam iç zarafetten ehemmiyetlidir. Fakat kahramanın yanında soytarı ve cüce, kişizade bayanın yanında dadı ve hizmetçi kadın da görülür. Bir yandan lâvtacı, çellist ve çembalist kadınlar, öte yandan aziz kıyafetine girmiş veya mitolojik çevreye konmuş kişilerin portreleri hazırlanmıştır. Yunan-Lâtin mitolojisi, antik âlemin ve *Kitab-ı Mukaddes*in dramatık sahneleri bütün bolluğu ile karşımıza çıkar. Kutsal konular da çok defa dünyevî şehevîlikle tasvir edilir. Azizlere yapılan işkenceler ve savaş sahneleri heyecan uyandırmak için elverişli konulardır. Katolik memleketlerinde B. resmi her şeyden önce bir kilise ve saray sanatı olmuştur. Buna karşılık Holânda'da bir burjuvazi sanatı olduğu için bu memlekette portre. yaşayış tabloları, manzara ve cansız tabiat resimleri pek çoğalmış ve büyük bir ehemmiyet kazanmıştır.

B. resminin başlıca temsilcileri: İtalyada Annibale Carracci, Domenico Zampieri (azizlerin hayatına ait resimler), Guido Reni (tavan ve kubbe resimleri), Guercino (saray dekorasyonları, manzara resimleri), Francesco Albani (Anakreon'un şiirlerine ait resimler), Pietro da Cortona (tavan resimleri). Caravaggio (sert ışık ve gölge kontrastları), Salvator Rosa (dehşet tesiri yaratan kır ve savaş sahneleri), Luca Giordano (gösterişli eserler), Carlo Dolci (vecit halinde gösterilen azizler). Canaletto (Venedik kanalları, kiliseleri ve saraylarının resimleri) ve son büyük üstat Tiepolo (parlak renkler, kuvvetli ışık ve gölge kontrastları); Fransada Nicolas Poussin (kahramanlık peyzajları), Charles Lebrun (saray dekorasyonları, tavan resimleri); İspanyada Jusepe de Ribera (vecitli azizlerle, martirlere yapılan işkencelere ve halk hayatına dair resimler), Francisco Zurbarán (manastır hayatına dair resimler, din adamları portreleri), Bartolomé Estéban Murillo (Meryem Ana, çocuk İsa, fakir çocuklar resimleri; sıcak. ince renkler ve yumuşak, sisli şekiller [*estilo vaporoso* = sisli üslûp]). Diego Velázquez (realist görüş, hava perspektivi ve ışık tesirleri, kıral Felipe IV. ve aile üyelerinin saray halkının portreleri mitolojik ve halk hayatına ait resimler), El Greco (dinî konular, ışık ve renk tesirleri); Holânda'da Jacob van Ruisdaël (Holândaya ait manzara resimleri), Meindert Hobbema (hoş görünüşlü çiftlik evleri, değirmenler), Frans Hals (portreler, tipik sokak figürleri, kolektif portreler), ışık-gölge üstadı olan Harmens van Rijn Rembrandt (karakter portreleri, dine, mitolojiye ait resimleri), Pieter Paul Rubens (dinî, mitolojik konular, çok parlak renkler) Jacob Jordaens (kaba realizm, parlak renkler); İngilterede Felemenk menşeli Anton van Dyck (portreler, dinî konular), William Hogarth (günlük hayatın çeşitli sahneleri, satirik resimler), Joshua Reynolds (natüralist kadın ve çocuk resimleri), Richard Wilson (manzara resimleri); Almanyada Cosmas A. Asam (dekoratif duvar resimleri), Matthäus Günther (freskolar, tavan resimleri), Januarius Zick (freskolar); Avusturya'da Anton Maulbertsch (fresko resimleri, renk ihtişamı); Macaristanda Mânyoki Ádâm (portreler), Kupetzky János (portreler).

Türkiyede B.: Türk mimarlığında B. tesiri Ahmed III. devrinden XIX. yüzyıl başlarına kadar sürer. XVIII. yüzyılın ilk yarısında Avrupa ile münasebetlerin artması birçok yabancı sanatçıların Türkiyeye gelmesine sebebolmuştur. Bu yabancıların gelişi Türk zevki üzerinde esaslı değişiklikler yaratmış ve Avrupadaki B. cereyanından o zamana kadar uzakta kalan Türk mimarlığında bu cereyanın tesirleri görülmeğe başlamıştır. Fakat Türk B. üslûbu, Batıdaki B. a nisbetle oldukça farklı bir manzara göstermektedir. Türk sanatçıları bu üslûbu kendi anlayışlarına göre açıklamışlardır. Bu devirde yapılan bütün abideler, camiler, saraylar ve çeşmeler hep bu üslûp dâhilinde meydana getirilmiştir. B. devrinin İstanbulda bulunan başlıca eserleri şunlardır: Nur-i Osmaniye camii (1757), Lâleli camii (1763), Fatih camii (Fatih Sultan Mehmedin yaptırdığı camiin 1766 da depremde yıkılması üzerine tekrar inşa edilmiştir), Hamidiye çeşmesi (Topkapı sarayı parkı giriş kapısının karşısında Zeynep Sultan camii yanına sonradan nakledilmiştir), Nusratiye camii veya Tophane camii (1823 teki büyük yangında yanan, aynı yılda yeniden inşasına başlanan cami 1826 da tamamlanmıştır), Üsküdarda Selimiye camii ve kışlası, Ortaköy camii ve Dolmabahçe sarayı (1853).(Burada B. ve ampir üslûbunun birleştiğini görüyoruz.)

Edebiyatta B.: B. kelimesi ıstılâh olarak ilkönce yalnız plâstik sanatlarda kullanılmıştır. XX. yüzyıl başından itibaren plâstik sanat ıstılâhlarını edebî eserlere de tatbik eden Alman edebiyat tarihçileri, Rönesans ile Klâsisizm arasındaki çağa «B. çağı» veya «edebî B.çağı» adını vermişlerdir. Dinde mukabil - reform politikada ise mutlakiyetçi monarşiler devrine rastlıyan B. cereyanı XVI. yüzyılın ikinci yarısında İspanyol edebiyatından hareket ederek, İtalyan, Fransız ve İngiliz edebiyatlarına, XVII. yüzyıl başında da Alman ve Orta Avrupa edebiyatlarına geçmiş ve XVII. yüzyıl sonuna kadar sürüp gitmiştir. Bununla beraber «Barok» ıstilâhı, Alman edebiyatından başka yalnız Orta Avrupa, hususiyle Macar edebiyatında yerleşmiştir; arasıra İtalyan edebiyatında «Seicento» istilâhı yanında kullanılır, buna karşılık Batı Avrupa edebiyatlarında tutunamamıştır.

B. her şeyden önce bir Katolik - Cizvit sanat cereyanı olduğu için B. edebiyatına dindar unsur geniş ölçüde hâkimdir. B. un insan ideali «semavî kumandan» olan İsanın bayrağı altında Hıristiyanlık uğrunda savaşan dindar kahraman, *miles* veya *athleta Christi* (İsanın askeri, kahramanı) dir. Fakat B. edebiyatı, savaş tanrısı Marsın yanına aşk tanrıçası Venusu koymayı da çok sever. İsanın askeri aynı zamanda âşık bir şövalyedir. Aşk sahneleri çok defa cengâverlik sahnelerini arka plâna atar, din mücahidine aşk hâkim olur. Bu insan tipini Torquato Tasso, *Gerusalemme liberata* (Kurtarılmış Kudüs) [1581] başlıklı meşhur destanında ölmezleştirmiştir.

B. görüşüne göre dünya işleri değersiz ve boştur; insana ruhî ahengi ancak ruhun kuvveti ve sebatı sağlıyabilir. Bu devirde meydana gelen pek çok dramlarda başkahraman dünyevî hayatın bütün değişikliklerinde, kendisine işkence yapılırken, hattâ ölümde bile ruhî sebatını muhafaza eder. Bu piyeslerde ıztırap çeken kahraman, cismanî ıztıraplara ve ölüme aldırmıyarak göke bakan ve İsa uğrunda ölen bir aziz, «miles Christi» dir.

İşkence ve ölüm, insanı Tanrıya yaklaştırır. Fakat B. insanı daha bu hayatta Mutlak varlık ile birleşmek ister. Bunun yolu mistiktir. B. devrinde mistisizm yeniden moda olmuştur. Mistik B. şiirinin en büyük üstadı Alman şairlerinden Angelus Silesiustur; onun *Cherubinischer Wandersmann* (Kerrubî yolcu) [1657] adlı eseri bu cereyanın zirvesini gösterir. Mistisizm, dinî aşk şiirini yaratmıştır. Burada ruh ve beden, zaman ve ebedîlik Tanrı ve insan, dünyevî erotik ve Tanrı aşkı arasındaki bütün ayrılık kaldırılmıştır.

B. eserlerde mukaddes konuları cismanî şehevîlikle birleştirmek mistik şiirler dışında da âdettir. Bu çağda meselâ *İncillerde* anlatılan İsa ile Magdalalı Meryem hikâyesi sık sık ele alınan bir konu idi. Şehevî heyecanlar peşinde koşma dehşetli, merhametsiz, acı verici, hattâ çok defa çirkin ve nefret uyandırıcı unsurların aranmasına yol açmıştır. Gerek resimde, gerek edebiyatta Hıristiyanlık uğrunda ölenlere yapılan akıl almaz işkencelerin teferruatiyle anlatılmasını buna bir örnek olarak gösterebiliriz.

B. hükümdarının sarayında yaşıyanların görüşüne göre kibarlık, insan tabiatının genel kurallarından farklı olan şeydedir. Basit, her insana mahsus bir şey kibar sayılmazdı. Bu görüş çok acayip, tumturaklı, sun'î bir üslûp meydana getirmiştir. B. muharriri en garip buluşları, en çok hayrette bırakan nükteleri, en gayritabiî hayal ve teşbihleri kullanır. Yalnız vücudun ve yüzün güzelliği değil, vücudun sakatlığı, şaşı gözler, topal bacaklar, kambur sırt da terennüm edilir. Bu cereyanın başlıca temsilcileri İspanyada Luis de Góngora y Argote (1561 - 1627) İtalyada Giambattista Marini (1569 - 1625), Fransada Guillaume du Bartas (1544 - 90), İngiltere de John Lyly (1554 - 1606), Almanyada Hoffmann von Hoffmannswaldau (1617 - 79) ve Daniel Caspar von Lohenstein (1635 - 83)dır. İspanyada bu cereyana *Estilo culto* (kültürlü üslûp), *Culteranismo* veya *Gongorismo*, İtalyada *Marinismo*, İngilterede *Euphuism* (Lyly'nin *Euphues* [1579] adlı romanından), Fransada *Préciosité* adı verilir.

Sun'î saray hayatı yine basitlik ve tabiat arzusunu uyandırmış ve pastoral (b. bk.) şiir, pastoral roman ve pastoral dram nev'ini yaratmıştır. Bu devirde kibar baylar ve bayanlar çoban kıyafetine girip tabiata çıkar, koyunlar güder, süt içer, peynir yer ve ağaçlara zarif çoban şarkıları yazılı kâğıt parçaları takarlardı. Fakat bu çoban kıyafetlerini pek ciddîye almamalıyız. Meselâ Alman edebiyatında Philipp von Zesen'in *Adriatische Rosemund* (Adriya Rosemundu) [1645] adlı pastoral romanında kadın başkahramanın elbisesi, pembe ipek astarlı mavi atlastır. En tanınmış pastoral romanlar şunlardır: Iacopo Sannazaro: *Arcadia* [1502] Jorge de Montemayor: *Diana enamorada* (Âşık Diana) [1542], Lope de Vega:*Arcadia* [1598], Honoré d'Urfé: *Astrée* [1607 - 27], Sir Philip Sidney: *The Countess of Pembroke's Arcadia* (Pembroke kontesinin Arcadia'sı) [bas. 1590]. Pastoral edebiyatının sahte çobanları, kibar salonların sun'î diliyle konuşurlar.

Kahramanlık romanı (Fr. *roman héroïque*, Alm. *heroisch - galanter Roman*)da bir B. yeniliğidir. XVII. yüzyılda ilkin Fransız edebiyatında görülen, sonra Alman ve İngiliz edebiyatına da geçen bu romanlarda eski Babil, Yahudi, Pers, Yunan ve Lâtin isimleri taşıyan kahramanlar, sonu gelmiyen bir şekilde, B. salonlarının tumturaklı diliyle konuşur ve tiksindirici bir nezaketle kur yaparlar (bu romanların «galant» sıfatı burdan gelir). 10 veya ondan fazla cilt tutan bu dev romanlar, B. saray hayatı ve üslûbunun gerçek ders kitapları, aynı zamanda bu çağın bütün ilim ve sanatlarının ansiklopedileridir. En ünlü kahramanlık romanları: La Calprenède: *Cassandre* [10 cilt, 1642 - 45], *Cléopatre* [12 cilt, 1647], Madeleine de Scudéry: *Ibrahim ou l'illustre Bassa* (İbrahim veya seçkin paşa) [1641], *Artamène ou le Grand Cyrus* (Artamenes veya Büyük Kyros) [10 cilt, 1648 - 53,] *Clélie* [10 cilt, 1656 - 60]; Alman edebiyatında Philipp von Zesen: *Sophonisbe* [1647], Heinrich Ulrich von Braunschweig: *Aramena* [1669 - 73] ve *Octavia* [1677], Daniel Caspar von Lohenstein: *Arminius oder Hermann* (Arminius veya Hermann) [1689 - 90].

Musikide B. : Musikide B. devri XVI. yüzyılın sonlarından 1750 ye kadar sürüp gider. B. bestecileri her şeyden önce renk etkilerine çalışmışlardır. Ayrı ayrı parçaları büyük bir bütün içinde birleştirmeğe çalışan B. musikisi fug, süit, senfoni, oratoryo, kantat ve opera gibi yeni musiki nevilerini yaratmıştır. B. akımı ilk defa İtalyan melodram ve enstrümantal müziğinde ortaya çıkmış, hattâ bu yeni müziği çalabilmek için yeni musiki aletleri icat edilmiştir (meselâ 4 telli keman yayı). Gerçek B., Roma okulunda hem polifonik musikide (Orazio Benevoli), hem operanın etkisi altında oratoryoda (Giacomo Carissimi) kendini göstermiştir. Fransada B. cereyanı daha ileri gitmiş, burada hususiyle opera, sahne dekoru ve koreografiden de faydalanarak, dramımsı olmaktan çok sahnemsi olmuştur. Fakat B. gelişmesi, şekil zenginliği ve müzikal ifade bakımından,

Almanyada doruğuna ulaşmıştır (Johann Sebastian Bach). Adı geçen bestecilerden başka B. müziğinin başlıca temsilcileri şunlardır: Girolamo Frescobaldi, Heinrich Schütz, Johann Joseph Fux. Dietrich Buxtelhude, Jan Pieterszon Sweelinck, Henry Purcell, Georg Friedrich Händel, Jean Baptiste Lully, Jean Philippe Rameau.

BAROMETRE (Baromètre; Yun. *baros* = ağırlık, *metron* = ölçü), atmosfer basıncını ölçülmek için kullanılan aletlere verilen ad. Atmosfer basıncının varlığını göstermeye ve nümerik değerini bulmaya yarayan deney, ilk defa, Galilei'nin öğrencisi olan Torricelli (1608 - 1647) tarafından yapılarak (1643) cıvalı barometrelerin esası ortaya konmuştur. Bu meşhur Torricelli deneyi, aşağı yukarı, 90 cm uzunluğunda bir ucu kapalı bir cam boruyu cıva ile doldurarak ağzını parmakla kapattıktan sonra, ters çevirerek, cıva dolu bir çanak içine batırmak suretiyle tekrar edilebilir. Parmak çekilince cıvanın yalnız bir kısmı çanağa akar ve yaklaşık olarak, çanaktaki seviyesinden itibaren 76 cm veya 29,9 inç (1 in [= inch] = 2,54 cm) yüksekte durur. Barometre borusunda cıvanın üstünde kalan boşluğa, «barometre boşluğu» adı verilir.

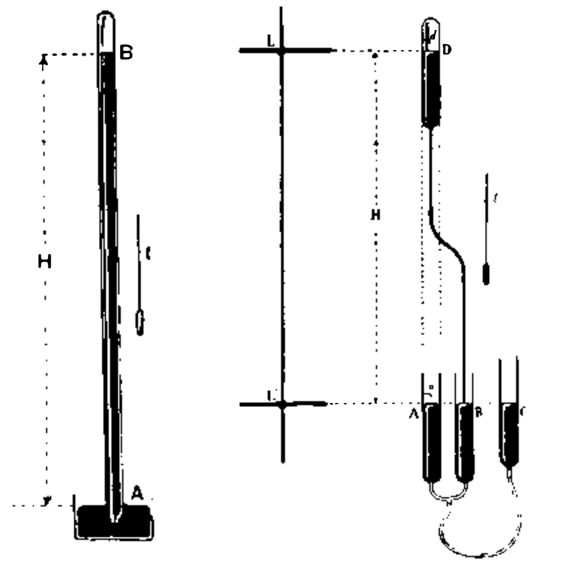

Şekil: 1 Torricelli deneyi

Bu deneye göre normal atmosfer basıncının, kesiti 1 cm^2 ve yüksekliği 76 cm olan bir cıva sütununun ağırlığı ile dengede kaldığı anlaşılır. Bu basıncın değeri:

$P = 76.\ 13{,}596 = 10333$ gr - ağırlık/cm^2 = 1,0333 kg / cm^2 dir. Torricelli borusundaki cıva yüksekliği, borunun genişliğine tabi değildir (kılcallık tesirleri hariç). Torricelli, her halde. deneyini yapmadan önce, hava basıncının değerini biliyordu. Aksi takdirde B. borusunun gerekli uzunluğunu hesabedemezdi. Gerçekten, Torricelli bir su tulumbasının emme borusunda suyun yaklaşık olarak ancak 33 ft. (1 ft [= foot] = 30,48 cm) yükselebildiğini bilmekteydi. Cıvanın sudan 13,6 kere daha ağır olduğunu hesaba katarak cıvanın ancak, yaklaşık olarak, 33/13,6 = 2,5 ft yükselebileceğini düşünmüş olması kuvvetle muhtemeldir. B. kelimesi ilk olarak Robert Boyle tarafından kullanılmıştır [1663]. Meteorolojinin esas aletlerinden olan B. ler iki esas tipe ayrılır: 1 — Cıvalı B. ler 2 — Madenî (veya aneroid) B. ler. Cıvalı B. lerin hepsi Torricelli borusundan türemedir ve bunlar en sıhhatli B. lerdir. Cıvalı B. ler üzerine tesbit edilmiş olan ölçü şeridi üzerinde cıvanın seviyesi derhal okunabilir. Hava basıncının değişmesi ile hem boru, hem de çanaktaki cıva seviyesi değişir. Bunun için, uygun bir düzenek yardımiyle çanaktaki cıva seviyesinin ilk sıfır durumuna getirilmesi, yahut ölçü şeridinin cıva borusuna paralel olarak kayabilecek tarzda yapılmış olması ve yahut da çanak ve borudaki cıva menisklerinin ölçü şeridi üzerinde ayrı ayrı okunabilmesi gereklidir. Bu tertiplerden her hangi birinin yardımiyle H barometre yüksekliği okunarak tesbit edilir. Fransız ve Alman tipi barometrelerin birçoğunun ölçü şeridi mm olarak bölmelenmiştir ve hava basıncı mm cıva boyu cinsinde ifade edilir. İngiliz dili konuşan memleketlerde ise bölmeler inç cinsinden olduğundan hava basıncı inç ile ifade edilir. Son zamanlarda bu bölmeler milibar cinsinden yapılmaktadır. Cıvalı B. lerde kullanılan cıva çok arı olmalıdır. B. borusunun çapı, kılcallık tesirlerine meydan vermemesi için yeter büyüklükte, meselâ 2R = 25 - 30 mm olmalıdır.

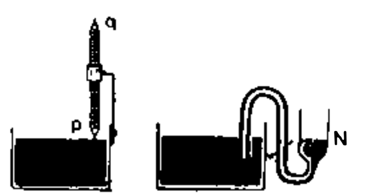
1 — Normal B., âdi normal B., esas olarak bir Torricelli borusundan ibarettir. Şekil 2 de normal B. lerin klâsik iki tipi görülmektedir.

Şekil 2: Normal barometreler

Birinci B. çanaklı bir barometredir. B. borusu geniştir. Borunun yanına konmuş olan bir termometre cıvanın sıcaklığını gösterir. Bu B. de H barometre yüksekliği, cıvanın çanak ve borudaki A ve B seviyeleri arasındaki yüksekliktir. Bu yükseklik katetometre ile ölçülür.

Katetometre ile doğrudan doğruya nişan alınması güç olan çanaktaki A cıva seviyesini tâyin etmek için muhtelif tertiplere baş vurulur. Meselâ, bir mikrometrik vidanın P de bir ucu cıvaya temas ettirilir (cıvadaki görüntüsü ile uç uca gelecek tarzda), ve q üst ucuna nişan alınır pq uzunluğu önceden doğru olarak bilinir. Aynı şekilde sifon işini gören ve serbest kısmının kesiti B. borusunun kesitine eşit olan bir cam borudaki N seviyesine de nişan alınabilir.

Şekil: 3 Normal B. lerde çanaktaki cıva seviyesinin tesbitine yarayan iki tertip

İkinci B., Milletlerarası Ölçü ve Ağırlıklar Bürosu'nun normal barometresidir. Bu B.-nin çanağı U borusu şeklindedir(AB). Bu çanak, alt taraftan, aşağı, yukarı hareket edebilen ikinci bir C çanağı ile iştiraktedir. D barometre borusu, A borusunun düşey uzantısı üzerinde bulunur. D nin yukarıda geniş olan kısmı eğri dar bir boru ile devam eder ve B borusunun içindeki cıvaya dalar. Boruların çapları 4 cm olduğundan bütün kılcallık hataları önlenmiş olur. A ve D borularının iç çeperlerine lehimlenmiş olan a ve d sivri uçları, B. tanzim edildiği vakit, tamamiyle cıva seviyelerine dokunurlar. a ile d sivri uçları arasındaki düşey yükseklikten ibaret olan H barometre yüksekliği iki dürbünlü bir katetometre ile a ve b ye nişan alınarak ölçülür. H barometre yüksekliği üzerinde yapılan hata 1/100 mm den daha azdır.

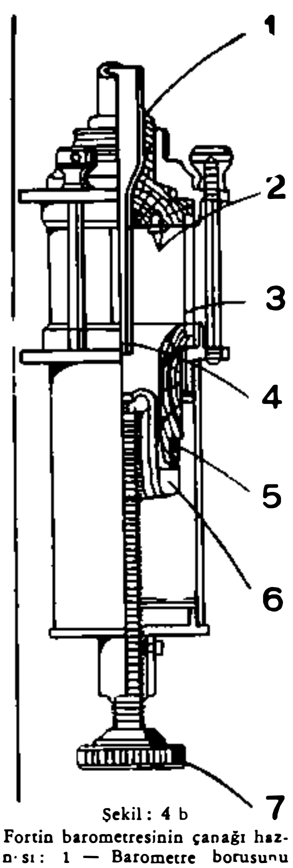
Normal B. ler sabit B. lerdir ve başka B. lerin ayarlanmasında etalon B. olarak kullanılırlar.

2 — Fortin'in hareketli dipli çanaklı B. si, bu B. de cıva çanağının tabanı deriden yapılmıştır. Bu gevşek tabana dayanan bir vida (7) yardımiyle, çanaktaki cıva seviyesi ölçü şeridinin sıtır bölmesi hizasına gelinceye kadar taban hareket ettirilir (şekil 4 a, b). Burada ölçü şeridinin sıfır bölmesini, cam veya fildişinden yapılmış sivri bir uç temsil eder.

Bu sivri uç (2) cıvadaki görüntüsüne dokunduğu anda çanaktaki cıva seviyesi ölçü şeridinin sırır bölmesi hizasına alınmış olur. Üst taraftaki cıva seviyesini verniyeli bir ölçü şeridi üzerinde okumak suretiyle H barometre yüksekliği bulunur. Bu B. nin üstünlüğü kolay taşınabilmesindedir, ve bu sebepten eskiden B. ile yükseklik ölçülmesinde çok kullanılırdı. B. nin taşınması sırasında cıvanın dışarıya kaçmaması ve açık havanın geçmesi için, bilezik şeklinde bir deve derisi parçası, bir taraftan çanak kapağına diğer taraftan cıva borusuna geçirilmiştir. B. taşınacağı zaman, (7) vidası sıkıştırılarak çanak ve boru tamamiyle cıva ile doldurulur. Okuma pencereleri hariç, B. borusu, koruyucu bir madenî boru ile örtülüdür. Çanaklı (veya hazneli) modern Fortin B. sinin birçok değişik tipleri vardır. Bunlardan birisi olan Tonnelot veya istasyon barometresi (şek. 5) Avrupanın hemen bütün meteoroloji istasyonlarında kullanılmaktadır. Bu B. nin çanak kısmı Fortin B. sinden bir az farklıdır. Burada çanaktaki cıva seviyesinin tanzim vidası ve fil dişinden sivri uç yoktur. Çanak, B. borusundan 10 kere daha geniştir (geniş çanaklı B.). Bu sayede, çanaktaki cıva seviyesinin değişmesinden ileri gelen fark çok azıltılmıştır. Bu çanağın üst kapağında hava vidası denilen ve çanağın açık hava ile iştirakini temin eden küçük bir L vidası bulunur. H barometre yüksekliği, yalnız d cıva meniskinin hizasındaki bölmenin okunması ile elde edilir. Ölçü şeridi üzerindeki bölmeler kompanse bölmeleridir; bu bölmelerin tanzimi esnasında açık hava basıncının değişmesi neticesinde çanaktaki cıva seviyesinde hâsıl olan değişmeler göz önüne alınmıştır.

Şekil : 4 a
Fortin barometresi

Şekil : 4 b
Fortin barometresinin çanağı haznesı : 1 — Barometre borusunu saran bilezik ; 2— Sivri uç ; 3— Cam silindir : 4— Tüpün alt ucu ; 5— Çatı ; 6— Yumuşak deriden yapılmış torba ; 7— Ayar vidası.

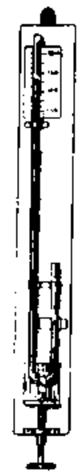
Gemilerde kullanılan B.-ler de böyledir. B. nin askı tertibatı, B. nin her vaziyette düşey durmasını sağlıyacak ve geminin hareketinden doğan salıntıları önliyecek şekildedir ve taksimatı kompansedir.

3 — *Sifonlu B. ler:* kolaylıkla taşınabilen B. lerdir, B. borusunun alt kısmı U şeklinde bükülmüştür. Açık olan kısa kol B. nin çanağını ve uzun olan kapalı kol B. borusunu teşkil eder (şekil 6 a, b). B. borusunun alt ve üst kısmının genişlikleri aynıdır.

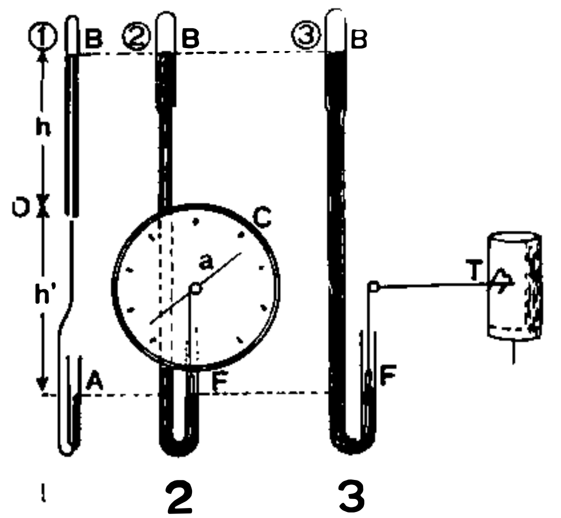
Sifonlu B. lerde cıva seviyesinin alçalma ve yükselmeleri her iki kolda da aynı olduğundan, kullanılan ölçü cetvelinin sıfır bölmesi, alt cıva seviyesi hizasına gelecek surette kaydırılır ve H barometre yüksekliği, üst cıva seviyesinden okunur. Bir kısım sifonlu B. lerde ölçü cetvelinin sıfır bölmesi B. borusunun ortasında bulunur, yukarı ve aşağı olmak üzere iki yönde bölme yapılır. Ölçü cetvelinin, alt ve üst cıva seviyeleri hizasında okunan taksimat toplamı alınarak H barometre yüksekliği elde edilir. Şekil 6 a'da görülen sifonlu B. tiplerinden birincisi ölçü şeridinin sıfır bölmesi, B. borusunun ortasında bulunan direkt okumalı sifonlu bir B. dir.

Şekil : 5
İstasyon barometresi

Şekil : 6 a
Sifonlu barometre

Şekil : 6
Sifonlu barometre tipleri : 1 – Direkt okumalı , 2— Kadranlı ; 3 — Yazıcı.

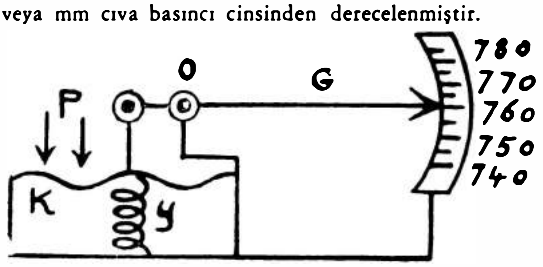
2 ncisi kadranlı bir B. dir. Âdi sifonlu bir B. nin açık koluna bir ipliğin ucuna bağlanmış olan bir F yüzücüsü konmuştur. İplik bir makara üzerine sarılmış ve ucuna bir ağırlık asılmıştır. Cıva, seviyesinin hareketlerini takibeden yüzücü makarayı döndürür ve makarada, cm ve mm cıva cinsinden bölmeli bir kadran üzerinde hareket eden bir göstergeyi çevirir. Kadran üzerinde şu işaretlemeler de bulunur: yağmur, rüzgâr, değişken v. b. Kadranlı B. Robert Hooke tarafından icat edilmiştir (1665).

3 üncü B., cıvalı yazıcı bir B. dir. Yukardaki gösterge veya daha karışık bir mekanizma ile T döner silin-

diri üzerine atmosfer basıncı zamanın fonksiyonu olarak kaydedilir.

Aneroid veya madenî B. ler: (Aneroid; Yun. aneros = yaş değil) cıvalı B. ler dakik ölçmelerde kullanılır. Bununla beraber, ağırdırlar, çok yer kaplarlar, kolay kırılırlar ve taşınmaları da zordur. Her günkü ölçmeler için madenî B. kullanmak daha uygundur. Madenî B. ler, küçük, sağlam, taşınmaları ve kullanılmaları kolay portatif aletlerdir. Aynı zamanda nispeten ucuz urlar. Fakat bu B. lerin sık sık cıvalı B. lerle ayarlanması şarttır. Her madenî B. de bir ayar vidası bulunur. Havasız kutulu aneroid B. ler Fransız mekanisiyeni L. Vidie tarafından bulunmuştur (1848). Aneroid B. ler kadranlıdır; bunların çeşitli tip ve şekilleri mevcuttur. En çok kullanılanları Vidie ve Bourdon B. leridir.

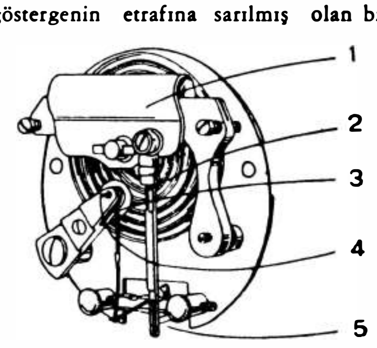
Madenî B. lerin çalışma prensipi şekil 7 de açık olarak görülmektedir. Bunlarda esas kısım, yassı, madenî, dairevî bir K kutusundan ibarettir. Kutunun içinde boşluk yapılmış ve hava basıncı ile ezilmemesi için içinden veya üstünden çelik yaylar konulmuştur. Kutunun kenarı incedir ve atmosfer basıncının tesiri altında şekil değişikliği göstermek üzere dairevî yivlenmiştir. Kutunun maruz kaldığı şekil değişikliğini büyülten kaldıraçlı bir düzenek kullanılır. Bu kaldıraç sistemi, bir kadran üzerinde hareket eden göstergeye kumanda eder. Kadran cıvalı bir B. yardımiyle, cm veya mm cıva basıncı cinsinden derecelenmiştir.

Şekil : 7

Bir aneroid barometrenin çalışması

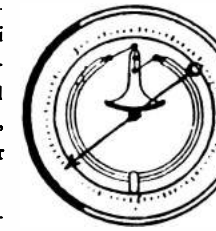
1 — *Vidie B. si* atmosfer basıncının tesirine maruz olan K madenî kutusu. yassı dairevî bir kutudur ve esnekliğinin çoğalması için üst yüzü kıvrımlıdır (şekil 8). Kutunun üst yüzünün merkezine bağlı bulunan yay, kıvrılmış geniş bir çelik levhadır. Bu yaya bağlı olan bir kol, açı şeklinde bir kaldıracın kısa koluna bağlıdır. Kaldıracın uzun kolu ise, bir göstergenin etrafına sarılmış olan bir ip veya zincire bağlıdır.

Şekil : 8

Vidie aneroid barometresi: 1— Esnek çelik yay; 2— Havası boşaltılmış kutu; 3— İnce çelik zincir; 4— Gösterge mili; 5— Büyütücü mekanizma.

2 — *Bourdon B. si:* içi havasız yassı madenî bir boru hemen hemen bir daire şeklinde kıvrılmış ve ortasından tesbit edilmiştir. Borunun dış yüzeyi iç yüzeyinden daha büyüktür, hava basıncı tesiriyle bükülür ve borunun uçları birbirine yaklaşır. Hava basıncının azalması aksi hareketi doğurur. Basit bir kaldıraç sistemi yardımiyle bu uçların hareketi bir göstergeye kumanda eder.

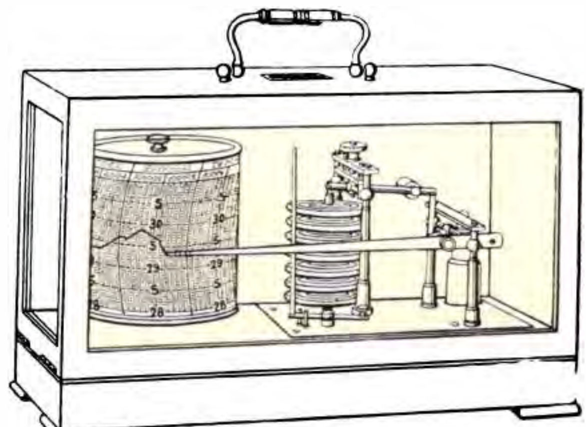

Şekil : 9

Bourdon madenî barometresi

Yazıcı (veya kaydedici) B. ler: yazıcı B. ler, Vidie tipi aneroid B. prensipine göre çalışır. Burada bir kutu yerine. şekil değişiklikleri birbirine eklenen, üst üste konmuş bir seri kutular vardır (şekil 10).

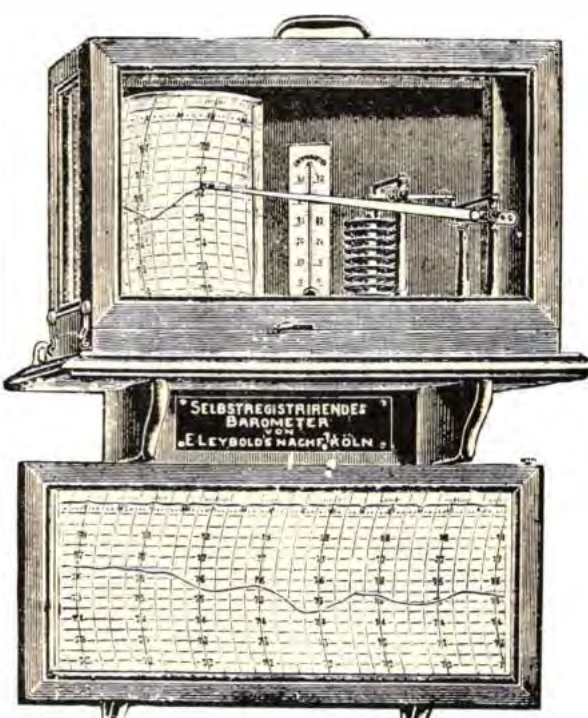
Gösterge yerine, ucuna mürekkepli bir kalem yerleştirilmiş ve bir kaldıraç hareketi yapan madenî bir sap (style) konmuştur. Mürekkepli kalem bir saat makinesi ile hareket eden ve ekseni etrafında haftada

Şekil : 10

Yazıcı barometrenin parçaları

tam bir devir yapan düşey bir silindir üzerine sarılmış olan taksimatlı bir kâğıt üzerine temas eder ve atmosfer basıncını grafik olarak buraya kaydeder. Bunlara *barograf* adı da verilir. Yazıcı B. iş'arlarının vakit vakit cıvalı B. lerle

Şekil : 11

Rafı üzerinde ve kâğıtlığı ile birlikde Richard'ın yazıcı barometresi

ayarlanması gerekir. Bunun için, her alette bir ayar vidası bulunur. Yazıcı B. lerin çeşitli modelleri vardır. Şekil: 11 de Richard yazıcı B. si görülmektedir.

Hipsometrik B.: suyun kaynama noktası mahallin atmosfer basıncına tabidir. Buhar basıncı dış basınca eşit olunca su kaynar. 760 mm Hg basıncı altında su 100° de kaynar. Yüksek dağlarda atmosfer basıncı azalmış olduğu için, su, 100° nin altında kaynar. Suyun kaynama noktasının basıncın fonksiyonu olması bize atmosfer basıncını ölçmek için yeni bir metot sağlar. Suyun kaynama noktası, çok duyar bir termometre ile tâyin edilir ve hazırlanmış olan «Suyun buhar basıncı» cetvelinden bu kaynama noktasına karşılık olan atmosfer basıncı aranır (cetvele bk.). Hipsometrik termometre de denilen bu B., alkol lâmbası ile ısıtılan bir su etüvü ile 1/100 dereceleri gösterebilen çok duyar bir termometreden müteşekkildir.

olarak yapılacak düzeltme, mm Hg boyu cinsinden, hemen hemen sıcaklığın 12/100 sine eşittir. Sıcaklık sıfırın üstünde ise çıkarmak, altında ise toplamak suretiyle düzeltme yapılır.

2 — *Coğrafi enlem ve yüksekliğe göre düzeltme. Barometre yüksekliğinin normal arz çekim ivmesine* (yani 45° enleme ve deniz seviyesine) *çevrilmesi:* barometrik basınç, kesiti 1 cm², yoğunluğu d ve yüksekliği H olan bir cıva sütununun ağırlığına eşit olduğundan P = H. d. g olur. Bu formülde arz çekim ivmesini gösteren g. bulunulan yerin coğrafi enlem ve yüksekliğine tabi olduğundan (g. enlemle çoğalır ve yükseklikle azalır) cıvanın ağırlığı ve neticede atmosfer basıncı ile dengede kalan cıva yüksekliği değişir. λ enleminde ve z yüksekliğinde, sıfır dereceye çevrilmiş olan barometre yüksekliği Ho (λ, z), bu basıncın 45° enlem ve deniz seviyesindeki karşılığı da Ho (45°, 0) olduğuna göre yapılacak düzletme mikdarı

Suyun 96,91c° — 101 44c° arasındaki buhar basıncı cetveli

t c°	p mm	t c°	p mm	t c°	p mm	t c°	p mm	t c°	p mm	t c°	p mm
96 91	680	97 71	700	98 49	720	99 25	740	100 00	760	100.73	780
.95	81	.75	01	.53	21	29	41	.04	61	.77	81
,99	82	79	02	.57	22	33	42	07	62	80	82
97.03	83	83	03	.61	23	.37	43	.11	63	.84	83
07	84	87	04	64	24	.41	44	.15	64	87	84
.11	85	,91	05	,68	25	,44	45	.18	65	.91	85
.15	86	.95	06	.72	26	.48	46	,22	66	94	86
.19	87	.98	07	,76	27	.52	47	.26	67	.98	87
.23	88	98 02	08	80	28	,55	48	29	68	101 02	88
.27	89	06	09	.84	29	59	49	.33	69	.05	89
31	690	10	710	87	730	,63	750	.37	770	09	790
.35	91	.14	11	,91	31	.67	51	40	71	.12	91
,39	92	,18	12	95	32	,70	52	44	72	.16	92
.43	93	,22	13	.99	33	.74	53	.48	73	.19	93
.47	94	.26	14	99 03	34	.78	54	.51	74	.23	94
.51	95	.30	15	.07	35	.82	55	,55	75	.27	95
.55	96	.34	16	.10	36	,85	56	.58	76	30	96
.59	97	.37	17	.14	37	89	57	.62	77	34	97
.63	98	,41	18	.18	38	.93	58	.66	78	.37	98
67	699	45	19	.22	39	.96	59	.69	79	41	799
0,73	700	.49	720	25	740	100 00	760	100 73	780	101.44	800

Cıvalı B. lerde yapılması gereken düzeltme ve çevirmeler: cıvalı B. lerle atmosfer basıncını doğru olarak ölçmek için H barometre yüksekliği üzerine tesir eden atmosfer basıncından başka sebeplere ait bir takım düzeltmelerin yapılması gerekir.

1 — *Sıcaklık düzeltmesi, barometre yüksekliğinin sıfır dereceye çevrilmesi:* B. borusundaki cıvanın yüksekliği, cıvanın uğradığı genişlemeden dolayı az çok sıcaklıkla değişir. t°c de okunan barometre yüksekliği H_t, ve O°c deki yükseklik Ho olsun. Cıvanın genişleme katsayısı (a = 0,00018), pirinçten yapılmış olan B. cetvelinin uzama katsayısı (b = 0,000018) ve b. üzerindeki termometreden okunan t sıcaklığı bilindiğine göre B. den okunan atmosfer basıncını sıfır dereceye çevirmek için,

$$\Delta H = H_t - H_0 = H_t\,(0{,}00018 - 0{,}0\,0018)\,t$$

veya

$$\Delta H = H_t \cdot 0{,}000162 \cdot t = \frac{H_t \cdot t}{6173}$$

düzeltme formülü kullanılır. Bu formüle göre düzeltme cetvelleri de yapılmıştır. Cetvel bulunmadığı zaman, pratik

$$\Delta H = H_0\,(\lambda, z) - H_0\,(45°,0) = H_0\,(\lambda, z).\ (0{,}00265.\ \cos 2\lambda + \frac{2z}{R})$$

olur. R = 6370 km arzın ortalama yarıçapıdır. Enlem ve yüksekliğe ait olan bu iki düzeltme miktarı çok küçük olduğundan âdi tatbikatlarda kullanılması nadirdir. Yükseklik düzeltmesi daima çıkartmak suretiyle; enleme göre düzeltme ise, 45° den küçük enlemlerde çıkarmak ve 45° den büyük enlemlerde toplamak suretiyle yapılır. Yükseklik ve enleme göre düzeltmeleri ayrı ayrı veya her ikisini birlikte veren cetveller tanzim edilmiştir. Enleme göre barometrik düzeltme, yüksekliğe göre düzeltmeye nispetle bir az daha önemlidir. Yüksekliğe göre düzeltme, bütün basınç değerleri için yaklaşık olarak,

Yükseklik z km	1	2	3	4	5	6
Düzeltme Δ·H mm	0,13	0,23	0,31	0,36	0,40	0,42

alınabilir

3— Bu ana düzeltmelerden başka, B. lerde fabrikasyon düzeltmesi, kılcallık ve cıva yüzeyinin konveksliğinden ileri gelen hatalarda göz önüne alınabilir. Bu çevirme ve düzeltmelerden sonra *normal barometrik basınç;* yani sıcaklık sıfır derece, yükseklik sıfır ve enlem 45° iken, atmosfer basıncı ile dengede kalan cıva yüksekliği elde edilmiş olur (irca edilmiş barometre yüksekliği)

Barometrelerin pratik kullanılması: 1 — Atmosfer basıncının ölçülmesinde: B. lerden okunan atmosfer basıncının bilinmesi, lâboratuvarlarda ve endüstride birçok ölçüler için gereklidir.

2 — Havanın kestirilmesinde: Hava geleceğinin az çok tahmini için, basıncın değişimlerine bakılabilir. Bu hususta kullanılan ampirik bir kaide şudur: B. yavaş ve devamlı bir surette yükseldiği vakit güzel hava ihtimali vardır. Barometrenin yavaş ve devamlı bir surette alçalması yağmur ihtimalini, âni değişmeler ise yağmur ve rüzgârı haber verir. Havanın kestirilmesi amaciyle madenî B. lerin kadranları üzerine konmuş olan, *çok kuru, sabit güzel, güzel, değişken* ve başka işarlar nadiren doğrudurlar.

3 — Yükseklik (veya yükselti) ölçülmesinde: Bu işleme, çok zaman B. ile yükseklik tâyini adı verilir. Atmosfer basıncı yükseklikle azalır (bk. ATMOSFER). Atmosfer basıncının yüksekliğe tabi olarak azalmasını ifade eden Laplace (1749-1827) formülünün teorik olarak kurulması için, çok basit bir hal olmak üzere, sıcaklığın; buhar tansiyonunun basınca oranının ve arz çekim ivmesinin göz önüne alınan hava tabakasında sabit kaldıkları kabul edilir. Bu hipotezlere göre.

$$Y-Y_0 = 67{,}42\ T\ \text{Log}\ \frac{P_0}{P}\ \text{metre}$$

veya

$$Y - Y_0 = 18400\ (1 + 0{,}004.\ t)\ \text{Log}\ \frac{P_0}{P}\ \text{metre}$$

elde edilir. Bu formülde

Y- Y_0, iki istasyon arasındaki seviye farkını (yükseklik): P_0, Y_0 istasyonundaki; P, y istasyonundaki basıncı; $T = t + 273$ bu iki istasyon arasındaki hava tabakasının ortalama mutlak sıcaklığını gösteriyor. Laplace formülünden pratikte üç tarzda faydalanılır:

1 — İki istasyon arasındaki yüksekliğin hesabı.

2 — Barometrik yüksekliğin deniz seviyesine çevrilmesi.

3 — Belli bir zamanda muhtelif yüksekliklerdeki basınçların hesabı. Y_0 yüksekliğine karşılık olan P_0 basıncı ile Y yüksekliğine karşılık olan P basıncı bilindiği takdirde, bu iki istasyon arasındaki yükseklik bu formülden hesabedilir. Yükseklik ölçülmesinde kullanılan ve adına *altimetrik B.* denilen madenî barometrelerin kadranları üzerindeki bölmeler,

Şekil: 12
Altimetrik barometre

bu hesaba göre yapılmıştır. Aeronotikte kullanılan altimetrik B. lerin klâsik bir tipi olan Colonel Goulier'nin B. sinde üç türlü bölme vardır (şekil 12).

1 — Sabit madenî B. bölmesi: 50 cm den 80 cm ye kadar gider, 2 — Yükseklik bölmeleri: o m den 3000 m ye kadardır. En küçük bölme 20 m dir. Yükseklik bölmeleri barometrik bölmelerin etrafında dönebilir. 3 — Yüksekliklere ait verniye bölmeleri: İki istasyon arasındaki yüksekliğin tâyini için aşağıdaki istasyonda altimetrik bölmelerin sıfırı, B. göstergesinin altına getirilir. Yukarıdaki istasyonda B göstergesinin hizasında okunan sayı, doğrudan doğruya yüksekliği verir.

Barometrik yüksekliğin deniz seviyesine çevrilmesi de Laplace formülüne göre yapılır. Bu takdirde belli bir Y yüksekliğindeki P barometrik basıncı ile aradaki hava tabakasının sıcaklığı bilinir ve formülden deniz seviyesindeki P_0 basıncı hesabedilir. B. yüksekliklerini deniz seviyesine çevirmekte kullanılan bu hesapları kolaylaştıran cetveller de yapılmıştır.

BARON (Lât. *baro,* Fr. *baron,* İsp. *barón,* İtal. *barone,* İng. *baron,* Alm. *Baron, Freiherr,* Rus. *baron* Mac. *báró* v. b.), Avrupanın birçok memleketlerinde babadan kalan ve hükümdar tarafından verilen ve memleketlere göre az çok değişen bir asillik sanı. Kelt menşeli B. kelimesinin asıl anlamı «erkek», mecazî anlamı «hür adam» dır. Ortaçağ feodal sisteminde bir üst'ün ast'ı onun B. u idi. B. kelimesi kişizade sanı olarak XI. yüzyıl başlarından itibaren kullanılır. Ortaçağda B. lar iki zümreye ayrılmışlardı: 1 — tımar (Lât. *feudum*) larını doğrudan doğruya hükümdardan alan büyük veya yüksek B. lar (Fr. *hauts barons*); 2 — toprakları askerî hizmet karşılığında büyük B. lar tarafından verilen küçük B. lar (Germen feodal sisteminde bunlara Lât. *liberi barones* = hür B. lar denirdi). B. ların sahip oldukları türlü imtiyazlar arasında kıral sarayında bulunmak yetkisi, saray mahkemesinde ve millet meclisinde oy vermek hakkı da vardı. Harb zamanında hükümdar, feodal antlaşma gereğince, büyük B. ları vasallariyle birlikte harbe girmeğe davet eder, bunlar da bu daveti vasallarına bildirirlerdi. Ortaçağda büyük B. ların kudreti, feodal antlaşmaya riayet etmediği takdirde, kırala karşı da harb açabilecek derecede büyüktü. B. lar, devletin ihtiyaçlarını karşılamak üzere, kendi tâbilerinden topladıkları vergilerin bir kısmını hükümdara vermekle mükelleftiler. Bununla beraber B. ların vergi vermeleri ancak çok istisnaî hallerde olmuştur. Bunun için devlet ne kadar fakir de olsa, B. lar, çok zengin idiler. Avrupanın bazı memleketlerinde büyük B. ların bir kısmı zamanla «prens» veya «duka» olmuş veyahut kendilerini vasallarından ayırt etmek maksadiyle, «kont» sanını takınmışlardır. Bugün B. lar umumiyetle yüksek aristokrasinin en aşağı tabakasını teşkil etmektedirler. Yalnız Fransa bundan müstesnadır: burada B lar küçük kişizadelerin ilk sınıfına girerler. B. ailelerinin kendine göre bir arması ve 12 dallı bir tacı vardır. Bu tacın arma, kartvizit, mektup kâğıdı v. b. eşya üzerine uygulanan resminde 12 daldan yalnız 7 tanesi görülür. Bugün B. luk, diğer kişizade sanlariyle birlikte, Rusyada ve peyk memleketlerinde kaldırılmıştır. Fakat mevcut kaldığı memleketlerde de, modern demokratik zihniyete uygun olarak. B.-luğa bağlı imtiyazlar kendiliğinden önemini kaybetmiştir.

Haçlılar devrinde Suriye kuzeyinde kurulan Hıristiyan beyliklerinde asiller için kullanılmıya başlanan B. unvanı Ermeniler arasında umumiyetle Bay karşılığında da kullanılmaktadır.

BARON [*barõ* ok.], **Michel** (1653-1729), Fransız aktör ve tiyatro yazarı. Pariste doğmuş, orada ölmüştür. 12 yaşında babasız kalmış, pek küçük yaşta komedi truplarına girmiştir. Bundan sonra Molière trupuna girerek kısa zamanda başarı sağlamış, buradan ayrıldıktan sonra Bourgogne Otelinin tiyatro oyuncuları arasına karışarak Racine'in eserlerindeki başrollere çıkmıştır. Başlıca komedileri *L'Homme à bonnes fortunes* (Malmülk sahibi adam) [1865], ve *La Coquette* (Yosma) [1687) adlarını taşır.

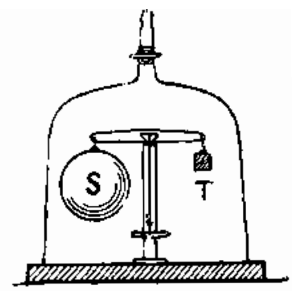
BARONET [*bæronet* ok.; İng. = küçük baron], bir İngiliz asalet unvanı. unvanı ile knight (şövalye) arasında olan ve küçük asaletin en yüksek derecesini teşkil eden B. sanı Kıral James I. tarafından İngilterede 1611 de, İrlândada 1618 de kurulmuştur. B. ler, aldıkları unvan karşılığında devlet hazînesine aşağı yukarı 5 500 İngiliz lirası ödemek, 3 yıl müddetle kıralın ordusunda 30 ücretli askerin besleyip donatmak ve ücretini vermekle mükelleftiler. İlkönce B. lerin sayısı İngilterede 200, İskoçyada 150 olarak tesbit edilmiştir. Bununla beraber 1707 de İngilterede B. lerin sayısı 984 e, İskoçyada ise 344 e yükselmişti. B. lik anayasa fonksiyonlariyle ilgili olmadığından dolayı B. liğin kime kalacağı meselesi bir kanunla açıklanmamıştı. Ancak Kıral Edward VII., 8 şubat 1910 tarihinde yayımladığı Baronetage Ordinance (B. lik fermanı) ile «hakkı olmıyanların B. unvanını takınmalarını» yasak etmiş ve B. lerin isimlerini bir deftere kaydettirmiştir. B., öz adının önünde «Sir», karısı da «Lady» kelimesini kullanabilir. «Sir» unvanı yalnız soy adı ile kullanılamaz, mutlaka öz adla birlikte kullanılır; fakat yalnız öz adla da kullanılabilir. B. unvanını B. in yalnız ilk doğan oğlu alır.

BARONIUS, Caesar [asıl adı: **Baronio, Cesare**] (1538-1607), İtalyan Katolık kilise tarihçisi ve kardinali. Campaniada Sorada doğmuş, Romada ölmüştür. 1564 te papaz olmuş, 1593 te Filippo Nerinin namzedi olarak Oratoryanlar (b. bk.) kongregasyonu başına getirilmiştir. 1596 da kardinal, 1597 de ise Vatikan kütüphanecisi olmuştur. 1605 te papa seçiminde 31 oy almışsa da, İspanya kardinallerinin itirazı üzerine papa seçilmemiştir. Başlıca eserleri: *Martyrologium Romanum restitutum, Gregorii XIII. iussu editum cum notis Caesaris Baronii* (Yeniden tanzim edilmiş ve B. un notlariyle birlikte Gregorius XIII. ün emriyle yayımlanmış olan Roma martiroloji [= Katolik dini uğrunda ölenlerin biyografyaları] si) [Roma 1586, Venedik 1587]; *Annales ecclesiastici a Christo natu ad annum 1198* (İsa'nın doğumundan 1198 yılına kadar Kilise yıllıkları) [12 cilt, 1588-1607]. B. bu büyük eserini, Filippo Nerinin teşviki üzerine, Katolik kilisesini müdafaa amaciyle, «Magdeburg Yüzyılları» adiyle anılan *Ecclesiastica historia integram Ecclesiae ideam constituens* (Kilise bütünlüğü fikrini içine alan kilise tarihi) [13 cilt, Basel 1559-1574] başlıklı Protestan kilise tarihine karşı kaleme almıştır. Bu eserin Lâtince ve Arapça hulâsaları, Fransızca, Lehçe ve İtalyanca tercümeleri vardır.

BARONOVA, İrena (doğ. 1919), Rus balerini. Petrogradda doğmuştur. Pariste Olga Preobrajenskanın balet okulunda yetiştikten sonra, 1930 da Paris Opérasında solist olarak sahneye çıkmıştır. 1932 de tanınmış koreograf Georgi Balançin (b. bk.) tarafından takdir edilerek Monte Carlodaki Rus baleti (Ballet Russe de Monte Carlo) ne götürülmüş ve 1940 a kadar orada kalmıştır. 1933 Serge Lifar (b. bk.) la birlikte Fransa turnesine çıkmış, İngiltereye ve Amerikaya da geçmiş, Leonid Masin (b. bk.) le de çalışmıştır. Zamanımızın en ileri balerinlerinden biridir. Yarattığı baletlerin başlıcaları şunlardır: *Les Présages* (Kehanetler) [Monte Carlo 1933], *Scuola di Ballo* (Dans okulu) [Monte Carlo 1933], *Le Beau Danube* (Güzel Tuna) [Monte Carlo 1933], *Choreartium* (Dans sanatı) [Londra 1933], *The Hundred Kisses* (Yüzlerce öpücük) [Londra ve New York 1935], *Bluebeard* (Mavisakal) [Mexico ve New York 1941], *Helen of Troy* (Troialı Helena) [Detroit 1942].

BAROSKOP (Baroscope; Yun. *baros* = ağırlık, *skopein* = müşahede etmek), cisimlerin hava içinde bir kaldırma kuvvetine mâruz kaldığını ve Arkhimedes kanununun gazlara da uygulanabileceğini deneyle göstermiye yarıyan bir cins terazi. Hassas bir terazi okunun ucuna hava içindeki ağırlıkları birbirine eşit, fakat hacımları farklı iki cisim asılırsa bir baroskop yapılmış olur (bk. şekil).

Bu alet bir boşaltma tulumbasının fanusu altına konularak fanus içindeki hava boşaltılacak olursa terazinin dengesi bozulur ve hacmı daha büyük olan cismin (bu cisim çok zaman ağzı kapalı cam bir balondur) asılı bulunduğu taraf aşağıya iner. Çünkü, hava içinde bu cisimler üzerine uygulanan kaldırma kuvveti, Arkhimedes kanununa göre, cisimlerin yerini almış oldukları havanın ağırlığına eşit olacağından, hacmı büyük olan cismin mâruz kaldığı kaldırma kuvveti de daha büyük olacaktır. Aksine olarak, fanus içerisine yoğunluğu havanınkinden daha büyük olan bir gaz gönderilirse denge ters tarafa bozulur. Baroskop deneyi ilk defa Otto von Guericke tarafından yapılmıştır. Bu deneyden de anlaşılacağı üzere bir cismin havadaki ağırlığı (= zâhirî ağırlık) boşluktaki ağırlığından daha küçüktür. Cismin hakikî ağırlığını bulmak için, bu cismi ya havasız yerde tartmalı veya cismin havadaki ağırlığına, cismin havada mâruz kaldığı kaldırma kuvvetini eklemelidir. Buna göre, 1 mgr a kadar yapılan presizyonlu tartmalarda düzeltme yapmak şarttır. Dgr kadar olan tartmalarda düzeltme yapma lüzumsuzdur.

Baroskop

BAROSMA, rutase (Rutaceae) familyasından Güney Afrika'da 15 kadar türü yetişen bir bitki cinsi. Ağaççık olan bu bitkilerin çoğunun yaprakları deri gibi sertçe, kenarları düz veya az kıvrılmış veya hafif kertikli olup karşılıklı durumdadır. Çiçekler teker teker veya 3 veyahut daha fazlası bir yerde top lu olarak bulunur.

Barosma: a – B. crenulatum; b – B. serratifolium.

Barosma crenulatum ve *B. betulinum* türlerinden, evvelce böbrek ve idrar hastalıklarına karşı kullanılan, nane gibi kokulu diosmin adında bir glikozid elde edilebilir. 1-1,5 m lik küçük ağaççıklar olan *B. foetidissimum* ve *B. lanceata, B. serratifolia* gibi türleri ilkbaharda beyaz renkli, güzel ve bol çiçek açtıklarından soğuk yerlerde saksılarda yetiştirilen makbul süs bitkileridir. Üretilmeleri ağustos başlarında sıcak yerlerde çiçekleri dikilmek suretiyle olur. Kumlu ve bir az da kestane karıştırılmış toprakları ve güneşli yerleri severler. Çok fazla sulanmamalıdırlar.

BAROSS [*bəroş* ok.] **Gábor** (1848-1892), Macar devlet adamı, modern Macar ulaştırmasının kurucusu. Pruzsina (Trencsén ili, şimdi Slovakyada Pružina)da doğmuş, Budapeştede ölmüştür. Budapeşte üniversitesinde hukuk okumuştur. İlkönce il memurluklarında bulunan B., 1875 te milletvekili, 1883 te Ulaştırma Bakanlığı müsteşarı, 1886 da Ulaştırma Bakanı 1889 da ise Ticaret Bakanı olmuştur. B. Macaristanda endüstri öğretimini, ulaşma, ve ulaştırmayı, posta ve telgrafı yeniden kurmuş, Aşağı Tunada Demirkapının ve Tisza ırmağının daha önce başlanmış olan düzeltilmesini bitirmiştir. Hususi şirketlerin elinde bulunan Macar demiryollarını satın alarak devletleştirmiş, demiryolu şebekesini genişletmiş ve bölgelere göre tatbik ettiği yolcu tarifesi ile memleketin uzak bölgelerini de başkente sıkıca bağlamıştır. Titizliği ve enerjisinden ötürü kendisine «Demir bakan» lâkabı verilmişti. Budapeştede Doğu İstasyonu (Mac. *Keleti pâlyaudvar*) binası önündeki B. meydanı (Mac. *Baross-tér*) nda bir heykeli vardır.

BAROTSE ÜLKESİ, Güney Afrikada, Kuzey Rhodezyada, Zambezi ırmağının yukarı bölümünün her iki yakasında uzanan bir bölge. Yüzölçümü 250 000 km² kadardır. Burada Barotse-Bantu Zenci boyları yerleşmiştir, Halk hayvancılıkla geçinir.

BAROTSELER, Güney Afrikanın Yukarı Zambezi mıntakasında yaşıyan bir kavim. Bantu grupundandırlar. 15 kadar kabîleye ayrılmış olan B. kendi kabile reislerinin idaresi altında hür olarak yaşamakla beraber hepsinin iştirakiyle federatif bir kırallık teşkil ederler. Başlarında da bu kabîleler arasında şecaat, dirayet, nüfuz ve idare kabiliyeti itibariyle seçkin bir mevki ihraz etmiş, demokratik şekilde seçilmiş bir kıral bulunur. Basit çadırlarda oturan B. eski âdet ve geleneklerini muhafaza ettiklerinden özlü bir kültüre sahiptirler. Hususiyle av vasıtaları ve müzik enstrümanları dikkate değer. Birçok Afrika kavim ve kabîlelerinde olduğu gibi B. de dişlerini tahrip geleneği mevcuttur. Genel olarak kesici üst dişlerini çıkartırlar.

DİL. Kuzey Rhodesia'nın Barotseland bölümünde, Yukarı Zambezi kavsinin dolaylarında, başlıca Lialui şehrinin etrafında oturan Barotseler Bantu (b. bk.) dil ailesine ait bir dil konuşurlar. Buna Rotse veya Luyi denir (*ba-rotse* Bantu dillerinde Rotse soyundan olan adam demektir; *ba-*, insanları gösteren isimleri sınıflıyan bir ektır). Böyle olmakla beraber, Ba-rotse adı bu halk topluluğuna, komşuları olan Makololar tarafından yanlış olarak verilmiştir; doğrusu Ma-rotsedir. Barotse'ler kendilerine Aälui derler. Bu dilin ana vatanı daha kuzeydoğuda, Kabompo ırmağı dolaylarında idi; orada kalan kısmına Balokwakwa denilmektedir. Rotse dili, Bantu dillerinin Batı (bazılarına göre Güneybatı Arkaik Grup; başkalarına göre Ndonga Grupu) bölümünden olup Herero, Ndonga veya Ambo, Kuanyama. Nyaneka, Mbundu veya Mambundu Uumbundu veya Nano Kimbundu, Lunda, Luba veya Lua dilleriyle akrabadır. Batısında en yakını olan Mbundu dili vardır. Eskiden Marutse-Mambundu kırallığı zamanında bu iki dil siyasî rol de oynamıştır. Bu dil grupunun başlıca özelliği vokallerin ve bitişik olmıyan bazı konsonların uzaktan assimilasyonudur, meselâ m: l > m: n assimilasyonu bakımından başka gruplarda *mala, mila*, fakat Rotse *mana, mina* = karın bağırsak; *na tundu* = çıktı (mastarı: *ku tunda*), *na mono* = gördü (mastarı: *ku mona*), *na singi* = gördü (mastarı: *ku singa*).

BARQUISIMETO [*barkisimẹto* ok.], Venezuelada Lara Devletinin başkenti. Denizden yüksekliği 522 m dir. B. nehri boyunda ve verimsiz bir düzlük üzerindedir. B., önemli ticaret yollarının kavşağıdır ve demiryolu ile Tucacas limanına bağlıdır. Nüfusu 23 100. Yüksek okulları vardır. B. nehrinin vâdisi boyunda kahve, kakao, şekerkamışı pamuk, tropikal meyvalar ve ortakuşağa has sebzeler yetişir. B., 1522 de kurulmuş, 26. III. 1812 depreminde harap olmuştur.

BARRA, Britanya Gambiasında Zenci devleti. Nüfusu 200 00. Gelir ve geçim kaynaklarından başlıcaları tarla ziraati, altın tozu ve fildişi ticaretidir.

BARRANQUILLA [*barrakịlya* ok.], Güney Amerikada Kolombiya Cumhuriyetinin Atlantico yönetim bölümünün merkezi. Nüfusu 184 000 (1942). B. Magdalena nehrinin ağzında, en önemli ithal ve ihraç limanıdır. Başlıca istihsali kahve, tütün ve altındır. Puerto Colombia limanına bir demiryolu ile bağlıdır. Uçak alanı vardır.

BARRAS [*barąs* ok.], **Paul-François-Jean-Nicolas,** Vicomte de (1755-1829), Fransız politikacısı. Fox-Amphoux (Var) da doğmuş, Chaillot'da ölmüştür. Bastille'in alınmasında (14 temmuz 1789) ve Tuileries baskınında (10 ağustos 1792) bulunmuş, önce Orléans Yüksek mahkemesine jüri, daha sonra Var'dan Konvansiyon (Convention)a üye seçilmiştir. Burada Montagnard'ların yanında yer almış ve onlarla birlikte Louis XVI. nın idamı lehine oyunu kullanmıştır. Konvansiyon tarafından görevle Güney Fransaya gönderilmiş, Marsilyadaki ihtilâl düşmanı hareketi şiddetle bastırmıştır. Toulon muhasarasında tanıdığı genç Bonaparte'a büyük bir güvenle bağlanmıştır. Robespierre'in kendi aleyhinde olduğunu bilen B., 9 Thermidor gününü hazırlıyanlardan biri olmuş, Paris silâhlı kuvvetleri kumandanı olarak Robespierre'le taraftarlarını ezmiştir. Konvansiyon sekreterliğini, daha sonra başkanlığını yapmış. General Bonaparte vasıtasiyle, baş kaldıran kıralcıları temizlemiştir. Direktuvar (Directoire) idaresi kurulunca beş direktörden biri olmuş, fakat bu görevinde kararsız bir politika

BARRAS

takip etmiştir. B. 18 Brumaire tarihinde görevinden ayrılmak zorunda kalmış ve Brüksele gitmiştir. Tekrar Fransaya döndüğünde Romaya sürülmüştür. B. 1814 te açıkca Bourbonlar lehine faaliyete geçmişse de bunun hiç bir tesiri görülmemiştir.

B. nın 1895-1896 da yayınlanan «Hâtıralar» ında Napoléonu küçültmek arzusu hâkimdir. Bu hâtıralarda Direktuvar zamanına ve Bonaparte'ın gençliğine dair ilgi verici bilgiler bulunmaktadır.

BARRÉ DE SAINT-VENANT [*barē dī sē vīnā* ok.] **Adhémar - Jean - Claude** (1797 - 1886), Fransız matematikçisi. Melun yakınında Fortoise'da doğmuş Villeporcher-Saint - Ouen (Loir - et - Cher) ölmüştür. 1813 de Politeknik Okuluna kabul olunmuş, 1816 da barut ve güherçile idaresine girerek burada birkaç sene kaldıktan sonra şoseler ve köprüler idaresine geçmiştir (1823).

Şoseler ve Köprüler Okuluna önce profesör vekili sonra da profesör yardımcısı olarak tayin edilmiş. 1850 de Versailles Ziraat Enstitüsüne köy yapıları profesörü olmuş, 1852 de de başmühendislik payesiyle iş hayatından ayrılmıştır. B. 1868 de İlimler Akademisi üyeliğine seçilmiştir. Başlıca eserleri şunlardır: *Tableau de formules de la théorie des courbes dans l'espace* (Uzayda eğriler teorisi formüllerinin tablosu) [1844], *Du roulis sur mer houleuse* (Dalgalı denizde gemilerin yalpalaması hakkında) [1871] *Sur les diverses manières de présenter la théorie des ondes lumineuses* (Işık titreşimleri teorisini göstermenin çeşitli yolları hakkında) [1872].

BARRÉ DELİLİ (Hek.), natam ve hafif yarı vücut felcinde adale kuvvetsizliğini meydana çıkarmak için aranan bir sınaç. Hasta yüzükoyun yatırılarak baldırları, uylukları üzerine dik açı teşkil edecek surette tutulur. Felçli taraftaki baldır yavaş yavaş yatağa düşer sağlam bacak ise verilmiş olan vaziyeti muhafaza eder. Bu suretle ortalama olarak 5 dakikalık bir zaman içinde natam felç olan taraftaki adale kuvvetsizliği hakkında müspet bir fikir edilmiş olur.

BARRÉ (de Saint-Venant) **FORMÜLÜ,** bir akışkanın bir noktasındaki hız. yoğunluk ve basıncın zamana bağlı olmadığı ve akışkan moleküllerinin düzgün yörüngeler çizdikleri özel halde kullanılan $(V'^2 - V^2)/2g = -\int dp/\rho g$ formülüdür; v, v' hızı, o yoğunluğu p basıncı gösterir.

BARRÊME [*barēm* ok.], **Bertrand - François,** (1640 - 1703) Fransız aritmetik uzmanı. Lyonda doğmuş, Pariste ölmüştür. Pariste matematik öğretmenliği yapmış, Hesap divanı denilen ve malî muameleleri nihaî hükme bağlıyan bir divanın hesap eksperi olmuştur. B., önceden hesaplanmış faizlerde olduğu gibi, yapılıp hazırlanmış hesapları havi kitaplar yayımlamak ve bu hesapları okutmak suretiyle, Fransada ilk defa hazır hesapları halk arasında yaymıştır. Bundan dolayı hazır hesaplara ve bunları içine alan kitaplara o tarihten beri barem adı verilmektedir.

B. nin başlıca eserleri şunlardır: *La géométrie servant à l'arpentage* (Toprak ölçümüne yarıyan geometri) [1673], *L'arithmétique, Livre nécessaire pour tous les comptables* (Aritmetik, bütün muhasipler için gerekli kitap) [1674]. *Livre de comptes faits* (Hazırlanmış hesaplar kitabı) [682]

BARREN ADASI (İng. Barren Island [*bærın aylınd* ok.]), Asyanın güneyinde volkanik bir ada. Büyük Andaman adasının 90 km kadar doğusundadır. B. volkanı 1903 ten beri sönüktür; fakat 300 m yükseklikteki konisinden zaman zaman kükürt ve su buharları fışkırır.

BARREN GROUNDS [*bærın graundz* ok.], Kuzey Kanadada göllerle kaplı, hemen her zaman donmuş topraklı yahut buzlarla örtülü, verimsiz geniş bölgelere verilen ad. Buraları çok tenhadır. Az sayıda Kızılderililerle Eskimolar barınmaktadırlar.

BARRÈRE [*barēr* ok.], **Camille** (1851 - 1940), Fransız diplomatı. Charité - sur - Loire'da doğmuştur. 1880 yılında Tuna için kurulan Avrupa komisyonuna üye olmuş, aynı sene içinde elçilik kâtibi ünvanını almıştır. 1882 de ortaelçi, 1883 te Mısırda başkonsolos, daha sonra Stockholmda ortaelçi, Münihte maslahatgüzar olmuş. Bernde, Romada elçilik yapmış, 28 yıllık hizmeti sırasında büyük bir diplomat olduğunu ispat etmiştir. Faal gayretleri arasında Fransa ile İtalyayı birbirine yaklaştırması mühim bir yer tutar. İtalyanın iki büyük imparatorluğun yanısıra savaşa girmesini önlemiye çalışmış, 1914 ten önce ilân edilen Üçlü Anlaşmayı yıkmaya zemin hazırlamıştır. 1924 te politika mesleğini bırakan B., 1926 yılında Manevî İlimler Akademisine üye seçilmiştir.

BARRÈS [*barēs* ok.], **Augustin - Maurice** (1862 - 1923), Fransız yazarı. Charmes - sur - Masellede doğmuş, Neuilly-sur Seine'de ölmüştür. 1883 yılında Pariste gençlerin çıkardığı bütün dergilere yazı yazmıya başlamış, daha Nancy Lisesinde öğrenimini yaparken kaleme aldığı bu yazılarla dikkati üzerine çekmiştir. Az zaman sonra siyasî hayata da atılan B., Boulanger'nin partisine girmiş 1890 - 1891 yılları içinde Nancyden milletvekili seçilmiştir. 1906 yılında Fransız Akademisine girmiştir. Yazı hayatının ilk yıllarını kararsızlıkla geçiren B., *Sous l'oeil des barbares* (Barbarların gözü önünde) [1888] adlı eseriyle sanat ve fikir hayatının ilk işaretini vermiş, natüralizmin sanatta şahsî gücü ikinci plâna atan anlayışına cephe almıştır. Bu eser Philippe adlı bir gencin, kendisini diledikleri şekle sokmak istiyen barbarları, zekâsı, benliğine olan inancı ile sonunda kendine bağladığını anlatan bir romandır. B., bu romanı benliği ve fertçiliği geliştirmek amacını güden iki yeni romanla üçlemiştir. Birbirini bütünliyen bu romanlar şunlardır: *Un homme libre* (Hür bir adam) [1899] ile *Le jardin de Bérénice* (Bérénice'in bahçesi) [1891]. B. Fransızların fert ve cemiyet halinde benliklerini yükselten bu eserlerini *Le culte du Moi* (Benlik kültü) başlığı altında bir araya toplanmıştır. B. in bir yandan sevenleri çoğalırken bir yandan da düşmanları hücuma geçmiştir. Bütün bu hücumlara gururlu mizacı gereğince serinkanlı ve hafifseyici cevaplar vermiş, eserlerini birbiri peşisıra yayımlamakta devam etmiştir: *Le culte du Moi, examen de trois idéologies* (Benlik kültü, üç ayrı ideolojiyi gözden geçirme) [1893], *L'ennemi des lois* (Kanunların düşmanı) [1893]; bir ahlâk ve görenek komedisi olan *Une journée parlementaire* (Bir kamutay günü) [1894], *Du sang, de la volupté et de la mort* (Kan şehvet ve ölüm üzerine) [1895]. B., 1897 yılında yazdığı *Les déracinés* (Kökünden koparılanlar) adlı eseriyle sanat yapısını fikir bakımından da temel-

Maurice BARRÈS

lendirmiş, Fransızların millî duygularını ateşliyen yeni bir üçüz romana başlamıştır: Bu romanlarında B., Fransanın çözülüşüne karşı amansız bir protestoda bulunmuştur. Bu serinin ikinci romanı *L'appel au soldat* (Askere çağrı) [1900] olup kendisinin millî «enerji romanı» (*Roman de l'énergie nationale*) adını verdi i bu üçüz roman, Panama meselesini canlı bir tarih tablosu halinde anlatan *Leurs figures* (Onların çehreleri) [1902] eseri ile sona erer. Aşırı milliyetçiliğiyle tanınmış olan B. in hususıyle Almanyaya karşı yazılmış olan ve kendi vatanı Lorraine'i müdafaa eden *Au service de l'Allemagne* (Almanyanın hizmetinde) [1905] ve *Colette Baudoche* (C. B.) [1909] adlı romanları *Les bastions de l'est* (Doğudaki burçlar) genel başlığını taşır. B. in diğer eserlerinden başlıcaları: *Les amitiés françaises* (Fransız dostlukları) [1903], *La colline inspirée* (İlhamlı tepe) [1913], *L'âme française et la guerre* (Fransız ruhu ve harb) [1915-1919], *Le génie du Rhin* (Renin dehası) [1921], *Un jardin sur l'Oronte* (Asi nehri üzerinde bir bahçe) [1921], *L'enquête au pays du Levant* (Yakındoğu memleketlerinde anket) [1923]. B., ince bir tahlilci ve sevimli bir üslûp sahibidir. Eserlerini saran hafif melânkoli ile derin lirizmi, ateşini sanat gücü kadar, şahsî ve millî benliğine olan bağlarından almıştır. Uzun yazı hayatı boyunca kendi kendini tahlil etmiş ve kapandığı iç âlemi onda ve eserlerinde benlik sevgisini ihtiras haline getirmiştir. B. nin «Ben kişiliğimizi teşkil eden ve geliştiren şahsîliğin temeli saydığım hayatı, ölümü ve vatanı hep o, için için düşünce ve tahlil sayesinde tanıdım» şeklinde anlattığı görüşleri, sanatı için yerinde bir açıklama olarak kabul edilmiştir.

BARRET [*bærıt* ok.], **Lawrence** (1838-1891), Amerikalı aktör. New Jerseyde Patersonda İrlandalı ana babadan doğmuştur. Soyadı Brannigan idi. Detroitta oynadığı *The French Spy* (Fransız casusu) [1853] adlı eserde Murad rolünü almıştır. New Yorkta ilk defa «Chambers Street Theatre» da *The Hunchback* (Kanbur) piyesinde Sir Thomas Clifford rolünde görülmüştür. Amerika Ayrılma Harbinde kuzeyliler ordusunda üstün başarılar göstermiştir. 1867 den 1870 kadar John McCullough ile San Franciscoda «California Theatre» ı idare etmiştir. Aldığı birçok roller arasında Hamlet, Lear, Othello, Macbeth, Shylock, Richard III. başta gelir. Londrada 1867, 1881, 1883 ve 1884 yıllarında oynamış, Bulwer Lytton'ın piyesinde Richelieu olarak en fazla başarı göstermiştir.

BARRIAS [*baryaş* ok], **Louis Ernest** (1841-1905), Fransız heykelcisi. Pariste doğmuş, aynı şehirde ölmüştür. Sırasiyle Cavelier, Jouffroy ve Cogniet'nin atölyelerinde çalışmış, 1865 te «Marsilyanın kuruluşu» adlı ba-rölyefi ile Roma ödenini kazanmıştır. 1872 sergisinde teşhir ettiği «Spartacus» ününü artırmış ve ona bir madalya sağlamıştır. B. bundan sonra en iyi eserlerini vermiş, «İlk cenaze törenleri» ile duygu ve anlayış bakımından kabiliyetini, «Bernard Palissy» (1880) ve «Çocuk Mozart» (1883) ile zarif uslûbunu ortaya koymuştur. B. nın başlıca eserleri arasında, «Parisin müdafaası» (1883), «Tülünü atan tabiat» (1889, Luxembourg müzesi) ile «Emile Augier» (1895) ve «Victor Hugo» (1902) abideleri sayılabilir. B. ın eserleri herkesin kolayca anlayabileceği bir ifade taşır. B. nın ağabeyi, **Felix Joseph B.** (1822-1907)da, akademik bir ressam olarak ün almıştır.

BARRIE [*bæri* ok.], **Sir James Matthew** (1860-1937), İngiliz romancısı ve piyes yazarı. İskloçyada Kirriemuir (Forfarshire) de doğmuş, Londrada ölmüştür. Dumfriers Academy'de ve Edinburgh üniversitesinde okumuştur. «Nottingham Journal»-a başyazar olmuş (1883) sonra Londraya gitmiş (1887), orada «St. James's Gazette». «British Weekly». «National Observer», «Speaker» gazetelerinde çalışmış. 1913 te baronet olmuş, önce St. Andrews (1919 - 22) ve daha sonra Edinburgh ünievrsitelerine rektör (1930) seçilmiş, ayrıca, yazarlar derneğine başkan olmuştur (1923).

Sir J. M. BARRIE

Çok genç yaşta yazı yazmağa başlıyan B., ilk bastırdığı *Better Dead* (Ölüm daha iyi) [1887] den sonra, daha çok roman ve tiyatro alanında olmak üzere, birçok eser yazmıştır. İkinci eseri olan *Auld Licht Idylls* («Eski Işık» [İskoçya Kilisesi partisi] idilleri) [1888] de kendi köyünü anlatır. *A Window in Thrums* (Thrums'da bir pencere) [1889] adlı eseriyle ünü çok genişlemiş ve «Kailyard fiction» denen edebiyat akımının üstadı sayılmıştır, *My Lady Nicotine* (Benim nikotin bayanım) [1891] adlısı sigara içme üzerinde eğlenceli bir eser, *The Little Minister* (Küçük rahip) [1891] ise mizahî romantik bir aşk hikâyesidir. *Margaret Ogilvy* [1894] annesiyle kendi hayatına ait bir otobiyografyadır. *Sentimental Tommy* (Hassas Tommy) [1895] ile onun devamı olan *Tommy and Grizel* (T. ve G.) [1900] genç bir İskoçyalının romanıdır. Daha sonra yazdığı *The Little White Bird* (Küçük beyaz kuş) [1902], *Peter Pan in Kensington Gardens* (P. P. Kensington bahçelerinde) [1904], *Peter and Wendy* [1911] adlı eserleri, çocuklar arasında çok sevilmiştir.

Aynı zamanda usta bir piyes yazarı olan B. nin bu alandaki ilk eseri *Walker, London* (Londralı Walker) [1893] dır. İkinci piyesi olan *The Professor's Love-Story* (Profesörün aşk hikâyesi) [1895] başarılı bir komedidir. Daha sonra yazdığı piyesler arasında *Quality Street* [1901] den. *Admirable Crichton* [1902] dan ve *Peter Pan* [1906] dan sonra hususiyle *What Every Woman Knows* (Her kadının bildiği şey [1908], *A Kiss for Cinderella* (Cinderella için bir öpücük) [1916], *Dear Brutus* (Sevgili Brutus) [1917], *Mary Rose* [1920] da gerçek dünya ile hayal ülkeleri birbirine karıştırılmıştır. Bir perdelik piyesleri arasında *The Twelve-Pound Look* (On iki sterlinlik bakış) [1910] ile *Shall We Join the Ladies ?* (Bayanlara katılalım mı ?) [1922], en tanınmışları, en güzelleridir. B. nin sanatını bir yandan Hans Andersene. öbür yandan Dickense bağlamak mümkündür. Hakikati hemen daima hayal ve fantezi ile karıştırır, yaşadığımız dünyadaki insanlık facialarını fantastik bir âlem içinde gösterir.

BARRIER [*bærır* ok.] **ADALARI,** Yeni Zelandanın kuzey adasının kuzey kıyısında ve Hauraki Körfezinin ağzında iki ada: Büyük B. Küçük B.

BARRIER RIFF [*bærır rif* ok,; Büyük B. R.], Avustralyanın doğusunda, Torres boğaziyle(kuzeyde) Sandy burnu (güneyde) arasında boylu boyunca uzanan mercan kayalıkları seddi. 10 - 22 güney enlemleri arasında uzanan

bu seddin uzunluğu 1 700 km enliliği ise 300 - 2 000 m kadardır. Geniş ölçülüde bir dalgakıranı andıran B. R., Avustralya kıyılarına varmadan Büyük Okyanusun şiddetli dalgalarını tutar.

BARRIÈRE [*bariyēr* ok.], **Théodore** (1823 - 1877), Fransız tiyatro yazarı. Pariste doğmuş, orada ölmüştür. Mourger'nin *La vie de Bohème* (Bohem hayatı) [1849]ini sahneye koyduktan sonra *Les Filles Marbres* (Mermer kızlar)[1853] adlı vodvili ile ilk başarısını sağlamıştır. *Les Faux Bonshommes* (Sahte babacanlar) [1856] onu, halk tarafından sevilen vodvil yazarlarının başına geçirmiştir.

Öteki eserlerinin başlıcaları şunlardır: *Héritage de Monsieur Plumet* (Bay Plumet'nin mirası) [1858], *Un ménage en ville* (Şehirde bir aile yuvası) [1864]. Aynı yıl yazdığı *Les Demoiselles de Montfermeil* (Montfermeil'in küçük bayanları) adındaki komedisi ölmek üzere bulunduğu bir sırada oynanmıştır. Sert ve atak bir mizacı olan B., düzensiz bir hayat yaşamıştır. Kuvvetli bir üslûbu olmakla beraber, gülünç sahneler yaratmasını bilen B. bir karakteri çizip yaşatmakta başarı sağlamıştır.

BARRILI [*barrīli* ok.; asıl adı: *Barile*], **Anton Giulio** (1836 - 1908), İtalyan yazarı. Savonada doğmuş, Carcare (Savona yanında)de ölmüştür. İtalyanın birleştirilmesi uğrunda yapılan savaşlara kalemi ve kılıcı ile katılan B., 1848 de Cenovada çıkan *Il movimento* (Hareket) gazetesinin yazı işleri müdürü olmuştur. Sonra İtalyan ordusuna gönüllü olarak girmiş, 1859 ve 1866 seferlerine katılmış, bu son savaşta o kadar büyük yararlıklar göstermiştir ki Garibaldinin sevgisini kazanarak onun hususî kâtibi olmuştur. 1870 te Cenova üniversitesinde doçentlik imtihanı veren B., gazeteciliğe dönmüş 1876 ile 1879 arasında milletvekili olmuş, 1894 te Cenova üniversitesi İtalyan edebiyatı tarihi profesörlüğüne, 1903 te ise bu üniversitenin rektörlüğüne seçilmiştir. B. çok verimli bir muharrirdir; 60 kadar romandan başka küçük hikâyeleri, piyesleri, şiirleri ve çeşitli konular hakkında küçük eserleri vardır. Başlıca romanları şunlardır: *Capitan Dodèro* (Yüzbaşı Dodèro) [1865], *Santa Cecilia* (Aziz Caecilia) [1866], *Val d'Olivi* (Zeytinler vâdisi)[1873], *Semiramide* (Semiramis) [1873], *Come un sogno* (Rüya gibi) [1875], *Cuor di ferro e cuor d' oro* (Demir kalb ve altın kalb) [1877], *L'olmo e l'edera* (Karaağaç ve sarmaşık) [1877], *La montananara* (Dağ kadını) [1886], bir roman serisi olan *Le due Beatrici* (İki Beatrix), *I figli del cielo* (Göğün oğulları), *Fior d' oro* (Altın çiçek) ve *Raggio di Dio* (Tanrının ışını) [1891 - 1894], *Il ponte del Paradiso* (Cennetin köprüsü) [1904]. Öteki eserlerinden şunlar anılmıya değer: *Garibaldi* [nutuk, ilk baskı 1882], *Con Garibaldi alle porte di Roma* (Roma kapılarında Garibaldi ile birlikte) [ilk baskı 1895].

BARRİNGTONİYA (Barringtonia), lesitidase (Lecythidaceae) familyasından, Asya ve Afrikanın sıcak bölgeleriyle güney denizlerinde 60 kadar türü yetişen bir bitki cinsi.

B. ların hepsi ağaç veya ağaççık olup, yaprakları büyük ve sertçe, yaz kış dökülmez, çiçekleri büyük ve sarkık salkım durumundadır. En tanınmış türü olan *B. speciosa*'nın vatanı Komor adalarından Tahiti'ye kadar olan bölgedir. Yaprakları büyük, kenarları düz çiçeklerin erkek organları karmen kırmızısı, meyvaları dört köşe ve şişkincedir. Meyvaları içerisinde hava boşlukları bulunduğundan suda kolayca yüzerek denizlerde uzak yerlere kadar sürüklenirler. Cavada bu bitkinin yaprakları pres ile sıkılarak bir çeşit cilâ maddesi elde edilir. Kıyılmış genç sürgün ve öğütülmüş tohumları balık zehiri olarak kullanılır. Tohumlarında olein, palmitin ve stearinden mürekkep katı bir yağ ile Barringtogenitin $C_{15} H_{21} (OH)_3$ ve saponin karakterinde Barringtonin $C_{18} H_{25} O_7 (OH)_3$ bulunur. Bu tohumlardan çıkarılan yağ yakılır. *B. racemosa* türünün meyvaları debağatte, *B. acutangula* türünün Hindmeşesi denen kahverengi, ince dokulu meşhur kerestesi kayık ve kıymetli eşya imalâtında kullanılır. Kezalık birçok B. türlerinden urgan imalinde kullanılan elyaf elde edilir. Sarı renkli çiçeklerinin ortasından kırmızı renkli erkek organlar çıkan *B. insignis* türü ile yine büyük beyaz çiçeklisi ortasından kırmızı başlıklı erkek organlar sarkan *B. speciosa* türü, iklimi sıcak ve bol sulu yerlerde, süs ağacı olarak yetiştirilmektedir.

BARRIOS, Orta Amerika cumhurbaşkanlarından üç kişi:

1 — **Gerardo B.** (1809 - 1865), Salvador cumhurbaşkanı. Başkanlığı zamanında (1860-1865) memleket yönetim, eğitim ve endüstri bakımından ilerlemiştir. B. Guatemala devleti ile harbe girişmiş, fakat yenilmiş, bunun üzerine Nikaraguaya sığınmış ve başkanlığını yeniden elde etmek için bir ayaklanma hazırlanmışsa da Salvador hükümetinin dileği üzerine memleketine iade edilmiş ve orada kurşuna dizilmiştir.

2 — **José Rufino B.**[*Reformador* = ıslâhatçı diye de anılır] (1835-1885), Gerardo B. un oğlu, Guatemala cumhurbaşkanı. San Lorenzo (Guatemala) da doğmuş, Chalchuapada ölmüştür. Hukuk tahsilini bitirdikten sonra siyasetle uğraşmağa başlamış ve cumhurbaşkanı Garcia Granados tarafından ordu başkumandanlığına tayin edilmiştir(1871). 1873 te cumhurbaşkanlığına seçildikten sonra, başkan Granadosun başladığı Katolik kilisesi aleyhtarı siyasete devam etmiş ve bütün Katolik keşiş tarikatlarını kaldırmıştır. Bu yüzden çıkan isyanları amansız bir sertlikle bastırdıktan sonra, memlekette düzeni yeniden kurmaya muvaffak olmuştur. Diktatörlüğü sağlamlaşınca B. geniş ölçüde ıslâhata başlamış, 30 000 kişilik daimî bir ihtiyat ordusu kurmuş, Guatemalada ilk telgraf istasyonlarını ve ilk demiryolunu vücuda getirmiş, yollar ve köprüler inşa etmiş, öğretim sistemini modernleştirmiş, birçok okullar açmış ve bu tedbirleriyle Guatemalayı Amerika Birleşik Devletlerinden sonra en ileri Amerika devleti haline getirmiştir. Fakat B. un başlıca amacı, beş Orta Amerika devletini bir konfederasyon şeklinde birleştirmekti. Bu plânını gerçekleştirmek için bu devletlerin iç işlerine karışmağa kalktığı zaman Salvador, Nikaragua ve Kostarika Guatemalaya saldırmış ve B. savaş meydanında ölmüştür.

3 — **José Maria Reina** (1853-1898), José Rufino B. un yeğeni, Guatemala cumhurbaşkanı. Gençliğinde uzun seyahatlar yapmış, 1892 de cumhurbaşkanlığına seçilmiştir. Başkanlığı zamanında birçok demiryolu hattı yaptırmış ve endüstriyi geliştirmiştir. İkinci defa başkanlığa seçilmiyeceğinden korkarak bir diktatörlük rejimi kurmuş (1897), fakat akrabası ve eski Harbiye bakanı Morales Prospero onu yakalatmış ve öldürtmüştür.

BARROIS [*barua* ok.], **Charles-Eugène** (1851-1939), Fransız jeoloğu. Lille'de doğmuş, Pariste ölmüştür. Lille fen fakültesinde jeoloji ve mineraloji profesörlüğünde bulunmuş ve 1904 te İlimler Akademisi üyesi olmuştur.

Başlıca çalışmaları, tafsilâtlı jeolojik haritasını yapmış olduğu Bretagne, ve Fransada olduğu kadar İngiltere ve İrlandada etraflı bir şekilde incelediği Kretase yereyler hakkındadır. Fakat en meşhur eseri Fransa kuzeyi birinci zaman yereylerinin diğer bölgeninkilerle karşılaştırılması ve Fransa-Belçika maden kömürü havzası üzerinedir. B. böylece Pas-de-Calais ve Kuzey Fransa maden kömürcülüğüne takdire değer hizmetlerde bulunmuştur.

BARROS [*bąruş* ok.], **João de** (1496-1570), Portekiz tarihçisi. Viseuda doğmuş, Pombalda ölmüştür. Gençliğinde prens João (daha sonraki kıral João III. [hük. 1521-1557]) nun içoğlanlarından idi. Klâsik Roma yazarlarının eserlerini büyük bir çaba ile araştıran B., *Cronica do emperador Clarimundo* (İmparator Clarimundus kroniği) [Coimbra 1520] başlıklı ünlü şövalye romanını prens João'ya armağan etmiştir. Bir süre Portekiz Guineası valiliğinde bulunan B. 1828 de Hindistan hazinedarlığına tayin olunmuştur. Başlıca eseri *Decadas de Asia* (Asya dekad [=on bölümden ibaret bir eser] ları) [4 cilt, Lizbon 1552-1563] adını taşır. Üzerinde otuz yıl çalıştığı bu eserde Portekizlilerin Doğu Hindistanda yaptıkları keşif ve istilâlar tarihini yazmıştır. Bu eseri yüzünden B. «Portekiz Liviusu» diye de anılır. Birkaç ahlâkî yazıdan başka ilk Portekizce gramer [1539] i de B. yazmıştır.

BARROW [*bęrou* ok]: 1 — İrlandada ırmak. Sileve Bloom dağından doğar; St. Georg boğazında Waterford koyuna dökülür. Uzunluğu 191 km. 40 km lik bölümü taşına elverişlidir.

2 — Alaskanın kuzeybatı kıyısında burun. Kuzey Amerikanın en kuzeydeki noktasıdır.

BARROW [*bęrou* ok.] **BOĞAZI,** Amerika Arktik adalarından Somerset ve Cornwallis arasındaki boğaz. Uzunluğu 500, genişliği 188 km. Melwille ve Lancaster boğazlarını birleştirir.

BARROW IN FURNESS [*bęrou in fırnis* ok.], Büyük Britanya adasının batısında, İrlanda denizi kıyısında, Lancaster yönetim bölümünde bir liman. Nüfusu 67 000. Gemi tezgâhları, ağır endüstrisi, keten dokumacılığı vardır.

BARROW [*bęrou* ok.], **Isaac** (1630-1677) İngiliz matematikçişi. Londrada doğmuş, aynı şehirde ölmüştür. Cambridge üniveristesinde matematik profesörlüğü yapmış, 1669 da talebelerinden Hewtona yerini bırakarak görevinden ayrılmış, kendini ilâhiyata vermiştir B. diferansiyel (differentiel) üçgeni bulmuş ve diferansiyel hesabı geometriye uygulamıştır. Kronoloji ve astronomiyle de uğraşmışsa da, daha çok geometrideki bilgisivle ün almıştır. Lâtince olarak yazdığı başlıca eserleri arasında: *Euclidis Elemento* (Eukleidesin elemanları) (1655), *Euclidis Data* (1657), *Lectiones opticae et geometricae* (Optik ve geometri kitabı) (1674), *Archimedis Opera* (Arkhimedesin eserleri) (1675), sayılabilir. İlâhiyata ait eseri de üç cilt olarak 1685 de yayımlanmıştır.

BARRY [*bąri* ok], hemen kuzeydoğusundaki Cadoxston kasabasiyle birlikte «Barry and Cadoxston» şeklinde de söylenir. İngilterenin Wales bölümünde şehir. Nüfusu 38 900 dür. Büyük dok yerleri bulunan işlek bir limandır.

BARRY [*bąri* ok.], Büyük Britanyada Wales memleketinde bir liman. Nüfusu 40 000. Gemi inşa merkezi ve kömür ihraç yeridir.

BARRY [*barį* ok.], **Jeanne Bécu, Comtesse du** (1743-1793), ünlü Fransız kadınlarından. Vaucouleurs'de doğmuş, Pariste ölmüştür. Quantingny lâkabiyle tanınan Anne Bécu'nün gayrimeşru kızıdır. Bir manastırda yetişmiş, daha sonra bir şapkacı dükkânında tezgâhtarlık etmiştir. Önceleri Mlle d'Ange veya Jeanne Voubernier adlariyle anılmış ve bu mağazada çalışırken Gaskonyalı bir asılzade olan Jean du Barry ile tanışarak onun metresi olmuştur. Jean, kıraliçenin ölümünden sonra onu kırala takdim etmiş, sonra da kardeşi kont Guillaume du Barry ile evlendirmiştir. Kumral, mavi gözlü, çok güzel ve akıllı bir kadın olan B., önce Louis XV. i eğlendirmekle meşgul olmuş, siyasî işlere karışmamıştır. Louis XV. in son yıllarında âdeta bir kıraliçe ise tavrı takınmış, elçileri kendisi kabul etmiştir. Bordeaux şehri, denize indirdiği bir gemiye onun adını vermiştir. Çok lüks bir hayat sürmüş, Paris ve bütün Avrupa kadınları moda bakımından onu takip etmişlerdir. Marmontel ve d'Alembert'i himaye etmiş, Voltaire'le âşıkane münasebetlerde bulunmuştur. Sarayda şerefine bayramlar tertip edilmiştir. Bu arada kıral ölmüş (1774) o da Mme Aiguillon'un himayesine sığınmıştır. Daha sonra, İhtilâlin korkusuyla İngiltere'ye iltica etmiş (1792), bir müddet sonra geri dönmüştür. İhtilâl mahkemesi kararı ile Pariste idam edilmiştir.

BARRY [*bąri* ok.], **Sir Charles** (1795-1860), İngiliz mimarı. Londrada doğmuş ve orada ölmüştür. Bir kırtasiyecinin oğludur. Mimar Middleton ve Bailly'nin atelyelerinde yapı işleri üzerinde pratiğini ilerletmek üzere altı yıl çalışmıştır. B. sanat görüşünü genişletmek ve bilgisini tamamlamak üzere yaptığı seyahatlar için bu sanatçılardan büyük kolaylıklar görmüştür. Çıktığı tetkik seyahatinde, dolaştığı memleketlerin eski eserleri ve abideleri üzerinde incelemeler yapmış, sırasiyle Fransa, İtalya, Yunanistan, Türkiye (Anadolunun bir kısmı), Mısır ve Filistine gitmiştir.

Sir Charles Barry

B. nin kendini gösterdiği büyük işlere girişmesi 1820 de İngiltereye dönmesiyle başlar. İlk eserleri olan kiliseler, mektepler, kolejler, belediye daireleri, resmî binalariyle dikkati üzerine çeken B. nin şöhretinin doğmaya başladığı bu ilk eserleri arasında hususiyle Antik mimarisi ile İtalyan Rönesans mektebinin tesirleri görülen binaları kaydetmek lâzımdır. Bunlar arasında Traveller's Club (1831), Reform Club (1837), Bridgewater House (1847) vardır.

1834 te bir yangınla harabolan Westminster parlâmento binasının yeniden inşası için açılan bir müsabakada birinciliği kazanarak, binayı yapmakla vazifelendirilmiş ve bu binayı 1840-60 yılları arasında yapmıştır. Mesleğindeki vukufundan dolayı birçok mükâfatlar kazanmıştır. 1841 de Royal Academy'ye seçilmiş, 1852 de «Sir» unvanını almıştır. İngiliz mimarlık ens titüsünün altın madalyası

(kırallık madalyası) ile, 1850 te açılan dünya sergisinde de güzel sanatlar jürisi tarafından madalya ile mükâfatlandırılmıştır. Daha sonra Fransız enstitüsüne ve Avrupanın başlıca akademilerine üye seçilmiştir. Böylece devrinin büyük sanatçıları arasına parlak bir surette giren B. yalnız İngilterede değil, bütün dünyada itibar kazanmıştır. Westminister Abbeyde gömülmüştür.

BARSAKLAR (Anat.), pilor (pylorus)dan başlayıp anüste biten uzun bir borudan ibaret organ. İnce barsak ve kalın barsak olmak üzere ikiye ayrılır:

İnce barsak yukardan aşağıya doğru duodenum, jejunum ve ileum kısımlarından müteşekkildir. Kalın barsağın ilk parçasını teşkil eden kekum (caecum)dan, «valvula Bauhini» denen kapakçık ile ayrılır. İnce barsak 6 m uzunluğunda, 3-5 cm çapındadır.

Ince barsağın ilk kısmı olan duodenum atnalı şeklinde, pankreas başını çevreliyen bir kıvrım halindedir; 30 cm kadar uzunluktadır. Buna «onikiparmak barsağı» ismi de verilmektedir. Duodenumun ikinci kısmına (inen kısım), safrayı getiren koledok (choledocus) kanalı ile pankreas usaresini getiren Wirsung kanalı müşterek bir kabarcık halinde açılırlar, buna «papilla Vateri» ismi verilir. Karın boşluğunu dolduran asıl ince barsak kısımları jejunum ve ileum'dur. Bunlar düz bir boru şeklinde değildir. Yarı daire şeklinde birtakım büklümler halindedir. Mesenter denilen bir periton askısı ile karının arka cidarına tutturulmuştur. Bu bağın müsaadesi nisbetinde karın boşluğunda serbestçe hareket eder.

Ileum, kalın barsağın ilk parçası olan kekuma yandan birleşir. Kekum kör bir yol gibidir. Bauhin kapakçığının altında, ikinci bir kör barsak olan apendis (appendix) ile birleşirler. Apendis solucan gibi kurşun kalem kalınlığında 3-10 cm uzunluğunda bir kısımdır.

Kalın barsaklar 4 m kadar uzunlukta, 8 cm kadar çaptadır. Dış yüzlerinde, boyuna ilerliyen şeritler vardır. Kalın barsaklara kolon adı verilir. Kolonlar sağ alt bölgesinden başladıkları karnın etrafını bir çerçeve gibi kuşatırlar. Kekumdan sonra sırasıyla, çıkan kolon (colon ascendens), düz kolon (colon transversum), inen kolon (colon descendens), sigmoid, rektum (rectum) vardır. Rektum (göden barsak) kolonun, pelvis içinde yukarıdan aşağıya inen son parçasıdır, anüs ile nihayet bulur.

Bütün barsaklar üç tabakadan teşekkül etmiştir: İçte mukoza, ortada muskularis (muscularis; kas tabakası), dışta peritondan ibaret olan seroza. İnce barsak mukozasında spiral tarzda birtakım kıvrıntılar vardır. Bu sayede barsak kapsamı spiral bir hareketle aşağı iner. Bu kıvrıntılar ileuma doğru gittikçe azalır. Mukoza yüzünde ayrıca birçok küçük kabartılar vardır (barsak villusları). Bunlar barsak iç yüzüne bir kadife manzarası verirler. Bu kıvrıntı ve kabartılar barsak iç yüzünün ölçümünü çok artırmakla kalmaz, aynı zamanda muhteva ile mukozanın yakın temasını da sağlar. Böylece emilme (résorption) çok kolaylaşmış olur. Villusların arasında barsak usaresini yapan birtakım bezler vardır. İleumun içinde ayrıca, Peyer levhaları denen, oval biçimli akkan (lympha) dokusu topluluklarına rastlanır. Aorttan çıkan birçok arterler barsağa girer, onu besler. B. dan başlayıp ayrılan toplardamar (vena)lar aralarında birleşip «venae porta»yı teşkil ederek karaciğere girer ve böylece barsaktan emilerek kana karışan birçok besin maddelerinin karaciğere varıp burada işlenmesini sağlarlar. Barsaklar vagus ve sinpatikus (sympathicus)tan sinir dalları alırlar. Barsak cidarı içinde ayrıca, Auerbach ve Meissner pleksus (plexus) ları ismi verilen iki sinir ağı sistemi vardır. Vagus, barsak tonus'unu ve hareketlerini artırır, simpatikus ise bunları azaltır.

Fiziyoloji: İnce barsakların vazifesi mideden kendisine gelen, kısmen sindirilmiş besin maddeletini (buna «chymus» ismi verilir) daha küçük kısımlara parçalayıp emmektir. Kalın barsaklar ise artık faydalanılması kabil olmıyan posaları koyulaştırıp dışarı atmakla vazifelidirler. Yukarıda anlatılan anatomileri bu işi yapmak için en uygun tertiplerdir. İnce barsaklar bu vazifelerini icra etmek için muayyen hareketler yapmak, birtakım mayaları ihtiva eden bir salgı husule getirmek, sindirdiği gıdaları emmek zorundadır.

Barsağın üç türlü hareketi vardır: 1 — Pandüler hareket. 2 — Peristaltik hareket. 3 — Ritmik segmantasyon ismi verilen tonus değişiklikleri.

Barsak içindeki besin maddelerinin sindirimi barsak boşluğuna dökülen birtakım mayalar (fermentler) vasıtasiyle olur. Pankreas salgısı olan tripsin (albuminlere tesir eder), lipaz (yağlara tesir eder), amilaz (nişastalara tesir eder), laktoz (laktoz [süt şekeri] a tesir eder) duodenuma dökülürler; ayrıca duodenumdaki Brunner ve ince barsaktaki Lieberkühn bezlerinden salınan erepsin (albuminlere tesir ederek bunları aminoasite'lere kadar parçalar). arginaz, nükleaz, lipaz, invertin, laktoz, amilaz gibi mayalar da pankreasın tamamlıyamadığı sindirim işini devam ettirir ve sonuçlandırır. Bu arada safraya da, yağları emülsiyon haline getirmek ve pankreas lipazını aktive etmek işi düşer. Böylece karışık ve büyük moleküllü olan besi maddeleri artık daha küçük moleküllü, daha basit yapılı elemanter maddelere ayrılmışlar ve emilmeye en elverişli hale gelmişlerdir. İnce barsakta bilhassa mayaların tesiri ile yapılan sindirim işinden kurtulup emilmiyen besi maddeleri kekum ve colon ascendens'te bakteri faaliyetiyle sindirilirler Kalın barsağın bu ilk kısımları mikrobik sindirimin başlıca yeridirler. Mikrop faaliyeti başlıca fermantasyon ve pütrefaksiyon şeklindedir. Mikropların sayı ve çeşitleri barsağın yerine ve alınan gıda tarzına göre değişir. B. da pek çok sayıda bulunan mikroplar, normal çeşitler çerçevesi içinde kaldıkça sindirim için faydalıdırlar. Dışkının kuru kısmının üçte biri mikroplardan ibarettir. Kalın barsağa kadar gidebilmiş olan albumin artıklarının mikroplar tarafından parçalanması ile fenol, indol, skatol gibi uzviyet için zararlı ve kokulu bazı maddeler husule gelir. Bunlar dışkı ile, emilenler de karaciğer tarafından detoksike edilerek idrarla atılırlar.

Sindirilen besi maddeleri daha çok ince barsaktan emilirler. Kolonlar başlıca suyu emmek işini üzerlerine almışlardır. Emilmede filtrasiyon, diffüsion, osmos gibi fizikî olduğu kadar hücrevî (cellulaire) de olan faaliyetlerin rolü vardır. Monosakkaridler halinde emilen karbon hidratlar, ve albüminli maddelerin son parçalanma şekli olan aminoasiteler emildikten sonra vena porta yoluyla karaciğere gelir ve orada yeni şekillere çevrilmek için işlenir.

Barsak hastalıkları: Barsaklarda pek çeşitli hastalıklar yerleşebilir. Meselâ barsaklarda iltihap, tümör (ur), dejeneresans (dokuların normal vasıflarını kaybederek bozulmaları ve bir başka şekle dönmeleri), dispepsi ismi altında toplanan ve mikrop çeşitlerinin değişmesi ile meydana gelen fermantasyon (tahammun) veya pütrefaksiyon

(tefessüh) gibi fonksiyon bozuklukları hâsıl olabilir. B. da yerleşen birtakım kurtlar da barsak bozukluklarına yol açabilirler. Barsak tıkanmaları ve düğümlenmeleri de olabilir.

Barsak hastalıklarının başlıca belirtileri şunlardır:

a — Karın ağrıları: İnce barsak hastalıklarında daha ziyade göbeğin etrafında zaman zaman artıp eksilen, yani kolik tarzında, ve halk dilinde buruntu adı verilen ağrılar olur. Kalın barsak hastalıklarında daha ziyade karnın yan ve aşağı kısımlarında ağrılar olur. Ağrı ile birlikte çok defa abdeste çıkmak ihtiyacı da belirir.

b — Kabızlık: Birçok kimselerde itiyadî kabızlık vardır. Bunlar barsaklarındaki düşüklük, tembellik gibi sebeplerle 2-3 günde bir abdeste çıkarlar. Vücut vazifelerini bozmadıkça bunu bir hastalık saymamalıdır. Fakat kabızlık aynı zamanda barsak tıkanmasının da belirtisi olduğundan, o zamana kadar normal abdeste çıkan bir kimsede sebepsiz kabızlık, hususiyle gaz çıkışında da durma, ve bunlarla birlikte karın ağrıları ve kusma bulunursa barsak tıkanması düşünülmelidir.

c — Dışkıda kan: Müküs (muhat, sümük manzarasında mukoza salgısı) irin görülmesi: Bunlar önemle aranmalıdır. İnce barsak hastalıklarında bunlar feçesle iyice karıştığından ve kısmen sindirime uğradığından görülemezler Dışkıdan ayrı müküs kan ve irin görülmesi daima kalın barsak hastalığına delâlet eder. Dışkının muayenesi hekimlikte mühim bir konudur ve barsak hastalıklarının tanınması bakımından çok değerli bilgiler verir.

d — Barsak hastalıklarının çoğunda iştahsızlık, karında bir ağırlık ve dolgunluk hissi vardır. Bazı vakalarda kusmalar, ateş, kansızlık, vitamin eksikliği belirtileri eklenir.

Barsak hastalıkları ya birdenbire başlayıp birkaç gün veya hafta içinde geçen akut (aigu, had) bir gidiş, yahut aylar ve senelerce süren kronik (müzmin) bir gidiş gösterir. Kronik şekiller hastalarda beslenme bozukluğuna yol açtıklarından zamanla su kaybına (deri kuru ve pörsüktür), besi maddelerindeki demirin emilmesi zorlaştığından kansızlığa, zayıflığa, yine emilme zorluğundan vitaminsizliğe yol açarak çok ağır tablolar husule getirir. Ayrıca kandaki albümin mikdarı da azaldığından meydana çıkan yaygın su toplanması yüzünden şişkinlikler başgösterebilir. Fakir, bakımsız ve geri bölgelerde bu şekiller nadir değildir. Bizzat barsağa ait olmayıp barsak dışı diğer organların hastalıkları da bazan barsak hastalıklarına sebep olabilir.

Meselâ şiddetli heyecanların, Basedow, Addison gibi iç salgı bezi hastalıklarının ishale sebep olması gibi. Sindirim sistemi içinde yer alan barsaktan başka organların meselâ mide, karaciğer, pankreasın hastalıkları da B. da fonksiyon bozukluklarına, bu yüzden ağrı, ishal gibi yukarıda sayılan birtakım belirtilerin husulüne yol açar.

Barsak iltihapları: İnce barsak iltihabı, enteritis, kalın barsak iltihabı, colitis ismiyle anılır (apandisit için bu kelimeye bk.). Vakaların çoğunda hem ince, hem kalın barsak iltihaplandığından bir enterokolitten bahsedilir. Başlıca belirtileri ağrı ve ishaldir. Enterit'te ince barsak tipinde (bol ve az sayıda, kansız, müküssüz) bir ishal ve göbek etrafında kolik tarzında (zaman zaman azalıp çoğalan) ağrı (yani buruntu) başlıca belirtiyi teşkil eder. Kolitlerde ise kalın barsak tipinde (çok sık, az miktarda, kanlı ve müküslü) bir ishal ve ıkıntı tarzında ağrı vardır. Barsak iltihaplarına çok defa mide de katıldığından kusmalar görülür. Barsak iltihapları akut veya kronik olur. Birçok mikroplar barsağı iltihaplandırabilir. Meselâ kolera mikrobunun barsakta yerleşmesiyle kolera hastalığı meydana gelir (bk. KOLERA). Tifo, paratifo A ve B mikropları barsakta yerleşerek özel bir hastalık husule getirir (bk. BASİLLİ HASTALIKLAR). Akciğer tüberkülozunun seyri esnasında yutulan Koch basillerinin barsakta yerleşmesiyle mahdut ve yara şeklinde bir iltihap husule gelir (enteritis tuberculosa). Bu vakalarda bir türlü durdurulamıyan ishaller hastanın zayıflayıp kuvvetten düşmesine sebep olduğundan hastalığın süratle ilerlemesine yol açar. Frengi de barsakta yerleşebilir, ve frengi yaraları husule getirir.

Barsak iltihapları arasında en sık görüleni akut enteritis veya enterokolitlerdir. Bunlar cerahatsiz ve yarasız, nezlevî bir iltihaptır. Bu iltihapların başlıca âmili paratifo grupu içinde toplanan birçok mikroplardır. Durmuş ve bozulmuş besi maddeleriyle barsağa girerler. Portörlerin saçtıkları mikroplarla bulaşmış, fakat görünürde normal olan besi maddelerinin çiğ yenmesi halinde de akut enterokolit husule gelebilir. Civa, bizmut gibi ağır madenlerle zehirlenmeler ve üremi esnasında toksit sebeplerle kolit hali husule gelir.

Kalın barsak iltihabının ağır ve hususî bir şekli dizanteri ismini alır. Basilli ve amipli dizanteri olmak üzere iki çeşittir. Ateş, nabız süratlenmesi gibi umumî enfeksiyon belirtileri kalın barsak tipinde ağrı ve ishallerle kendini gösterir (bk. DİZANTERİ). Kalın barsakta dizanteri mikropları dışında diğer mikroplar da dizanteriye benzer ağır, yaralı kronik kolitler yapabilirler (colitis pravis). Barsak dispepsileri de kronik bir enterokolit şeklinde seyretmektedir. Enterokolit tedavisinde perhiz, sulfaguanidin gibi barsak antiseptikleri, bazan ishale karşı gelen kabız yapıcı ilâçlar başlıca tedbirlerindendir. Vaktinde tedavi edilmezse kronikleşir ve tedavisi zor, daha ağır şekillerin meydana gelmesine sebep olur.

Barsak urları: İyi tabiatlı (selim) urlar çok nadirdir. Hastanın hayatı bakımından en mühim barsak urları, kanserlerdir. Barsak kanserleri en fazla rektumda (göden barsağında) otururlar, bundan sonra sıklık bakımından sırasiyle kalın barsağın diğer kısımları ve nihayet ince barsak gelir. Barsak kanserlerine en çok 40 - 50 yaşından sonraki yaşlılarda rastlanır. Başlıca belirtileri barsak boşluğunun yavaş yavaş tıkanması yüzünden meydana gelen kabızlık ve bazan kabızlık devirlerini takip eden kanlı, irinli ishallerdir. Rektum kanserlerinde abdeste çıkma esnasında ağrı ve ıkıntılar olabilir. Yaşlı bir kimsede sebepsiz gibi görünen kabızlık ve ishaller kanser şüphesi uyandırıp hastayı hekime müracaata sevketmelidir. Röntgen muayenesi ve rektoskopla muayene, hastalığın erken tanınmasını sağlar. Erken tanınan vakalarda yapılan ameliyatlar tam şifayı temin eder. Halbuki gecikmiş ve bu yüzden kanserin yayılmış olduğu vakalarda ameliyat faydasızdır.

Barsak dejeneresansları: Bunlar arasında en önemlisi barsağın amiloid dejeneresansıdır; çok defa böbrek, karaciğer ve dalak amiloidozisi ile birliktedir. Kronik bir ishal tarzında kendini gösterir.

Avitaminozlarda barsak bozukluğu: Bunlar arasında en iyi tanınan B_2 grupu vitaminleri eksikliği ile husule gelen Pellegra ve Spru vakalarıdır (b. bk.). B_2 grupu vitaminleri eksikliği ağızdan anüse kadar bütün sindirim sistemi mukozasında iltihap, atrofi ve dejeneresans husule

getirir. Ayrıca diğer sebeplerle husule gelmiş olan kronik ishaller de vitaminlerin emilmesini bozduklarından sonradan barsak mukozasının atrofisine ve hastalığın devamına sebep olur. Bu yüzden kronik barsak hastalıklarının tedavisinde bütün vitaminlerin, hususiyle B_2 grupunun verilmesine lüzum vardır.

Barsak tıkanmaları: Buna hekimlikte ileus ismi verilir. İleus, ya akut veya kronik olur. Akut ileus, zaman zaman artan şiddetli ağrılar, kusmalar, dışkı ve gaz çıkışının durması, karında gaz toplanması gibi belirtilerle başlar. Nabız süratli ve küçüktür. Vücut hareketi düşmüş ve idrar azalmıştır. Vaktinde ameliyat ve tedavi edilmezse birkaç gün veya hafta içinde ölümle biter. Kronik tıkanmada hastalarda umumiyetle kabız vardır. Arasıra gaz ve dışkı çıkışı tamamen veya kısmen durur, karında gaz toplanır. Bulantı ve kusmalar nadirdir. Çok defa kendiliğinden veya yağlı müshil ve lavmanlarla açılırsa da yine tekrarlar.

Akut tıkanmaların sebebi: 1 — Envaginasyon: Bir barsak kısmının kendisinden sonra gelen kısmı içine girmesidir. 10 yaşından aşağı çocuklardaki ileusların en mûtat sebebidir. Karnın sağ alt kısmında ağrı vardır, burada sert bir kitle ele gelir. Anüse parmak sokulursa kan bulunduğu görülür. 2 — Barsak boğulması (étranglement, strangulation): Eskiden geçirilmiş periton iltihaplarından kalmış yapışıklıkların, bridlerin barsağı boğması veya barsakların bir fıtık halkası içine girip boğulmaları kabildir. 3 — Volvulus: Bir barsak kulpunun (kangalının) kendi etrafında dönerek düğümlenmesidir. Çok defa sigmoid de olur. Umumiyetle erişkin veya yaşlılarda, eskiden beri kabız çekenlerde husule gelir. Karnın sol alt bölgesinde ağrı, gaz toplanması ve ıkıntı vardır. 4 — Barsağa düşen büyük bir safra taşı, taş haline gelmiş dışkı parçası, solucanlar, meyva çekirdekleri gibi cisimlerin veya barsak urlarını barsak boşluğunun tıkanmasıyle de ileus husule gelir.

Kronik ileuslarda sebep, çok defa eski peritonitlerden kalmış britler, eski barsak iltihaplarının nedbeleriyle daralmalar, veya tümör tazyiki ile yavaş yavaş gelişen barsak daralmalarıdır.

Barsak tıkanması halinde hekim olmıyanların müdahalesi kötü akibetler doğurur. Başlıca tedavi ameliyattır.

Barsak parazitleri: Barsaklarda çeşitli birçok parazitler yaşar. Bunların bir kısmı tek hücreli hayvanlardan, bir kısmı da yassı veya yuvarlak kurtlardandır. Tek hücrelilerden amipler, Balantidium coli, Lamblia intestinalis, Trichomonas intestinalis sayılmağa değer. Bunlar barsak iltihaplarına sebep olur.

Kurtlar arasında başlıcaları: Tenia (şeritler), ankylostoma duodenale (veya necator americanus, kancalı kurt), ascaris lumbricoides (solucan), oxyuris vermicularis, trichocephalus dispar ve anguillula'dırlar. Bunlar barsakları tahriş ederek karın ağrılarına, toksinlerini kana vererek kemik iliği tembelliğine ve bu yolla kansızlıklara sebep olur. Ayrıca barsaktaki besin maddelerinden bir kısmını kullandıkları gibi barsak mukozasını da kanatırlar. Nadir bazı vakalarda barsak düğümlenmelerine sebep olabilir, bunlardan amipler, emetin ve bazı arsenikli ilâçlarla; tenialar «fougère mâle» ekstresiyle; ankilostom karbon tetraklorür ile; askarisler santonin ile düşürülür. Çocuklardaki karın ağrılarının en sık görülen sebebi barsak kurtları olduğundan şüphe halinde dışkı muayenesi ile parazitlerin yumurtalarını aramak ve hekimden gerekli ilâcı alarak fazla vakit geçirmeden bu kurtları düşürmek lâzımdır.

BARSBAY [el-Melik-ül-Eşref Seyfüddin], (ölm. 1438), Mısır kölemenleri sultanı. Sultan Berkukun kölelerindendir. Sultan Tatar B. ı devatdar ve oğluna öğretmen yapmış, ölümünden az evvel B. ile Canibeyi küçük olan oğlu Muhammede naip tayin etmiştir.. B., Canibeyi uzaklaştırıp hapsettirdikten sonra Muhammedi tahttan indirmiş ve yerine geçmiştir (1422). B. Müslüman olmıyanları mühim işlerden uzaklaştırmak, Müslümanların kılık kıyafet lerini ayırmak ve huzurunda yer öpme âdetini kaldırmak suretiyle halkın sevgisini kazanmıştır. Düşmanı olan Canibey mahpus bulunduğu İskenderiyeden kaçmış ve adamları B. tarafından sıkı sıkıya takip edilmiştir. B. Suriyedeki ayaklanmaları da şiddetle bastırmış ve Mısır gemilerine saldıran korsanların barındığı Kıbrısı almak için büyük bir donanma göndermiştir (1426). Mısır kuvvetleri Kıbrısta kıral Janusun ordusunu yenmişler, kıralı da esir etmişlerdir. Bu suretle korsanların saldırışı son bulmuştur. Kıral zincire vurularak Mısıra götürülmüş ve Kahirede B. ın önünde alay ile dolaştırılmış, Venedik'in aracılığı üzerine büyük bir para vermek ve B. yı metbu tanımak şartiyle bırakılmıştır. B. Rodos şövalyeleri ile de barış yapmıştır. B. ı tanımak istemiyen Mekke şerifi de yenilmiş, ve yerine geçirilen şerif, Mısıra vergi vermeği ve Ciddenin gelirini sultana bırakmayı kabul etmiştir. B. Cidde limanının gelirini artırmak için Hintli tacirlere kolaylıklar göstermiş, fakat sonraları nihayetsiz israflarını karşılıyacak parayı bulmak için ticaret ve gümrük işlerine karışmış, her şeyden bir kâr çıkarmak için değerli ticaret maddelerini inhisarı altına almış, Hint malları için Mısır ve Suriye tüccarlarına gümrük vergisi koymuş, Hindistandan baharat getirilmesini yasak etmiş ve bu uygunsuz halleri ile halkın düşmanlığını çekmiştir. Menfaatları bozulan Venedik, Aragón ve Kastilya kıralları bu hale deniz gösterileri yapmak, Müslüman gemilerini tutmak suretiyle karşı koymuşlar ve ticaretlerini korumak istemişlerdir. B. ın şeker kamışı tarımını yasak etmesi ve şeker yapılmasını, Suriyede yapılan mallarla kereste ve toprak mahsüllerini inhisara alıp ticareti söndürmesi ve kendi çıkarı için paranın değerini değiştirmesi halkı bunaltmıştır.

Bu soygunculuk politikası Mısırı sarsarken çıkan bir veba, felâketi artırmıştır. B. vebayı Tanrının bir cezası saymış ve Yahudilerle Hıristiyanları sıkıştırmıştır. 1429 yılından sonra Suriyede Timurun oğlu Şahruhun çıkarttığı karışıklıklar arkası kesilmiyen seferlere sebep olmuştur. Şahruh, Akkoyunlular emîri Karayülükle de B. a karşı birleşmiştir. Dulkadiroğulları da onların tarafına katılmıştır. Bu aralık B. ın en büyük düşmanı Canibey de ortaya çıkmış ve B. ın düşmanları ile iş birliği yapmıştır (1435). B. bütün bu olayları başarı ile yatıştırmıştır.

Karayülük, Karakoyunlular tarafından öldürüldükten sonra çocukları B. a tabi olmayı kabul etmişler ve B. Dulkadiroğullarını yenerek kargaşalığa son vermiştir. Ölümünden evvel Yusufu halef bırakmış ve Çakmağı ona naib tayin etmiştir.

BARSGAN: bk. ISIK GÖLÜ.

BARSİLLER (V.-VIII. yüzyıl), bir Bulgar Türk boyu. Adı Bizans tarihçisi Theophyklatos Simokatteste *Barsēlt* (kelime sonundaki *-t* çoğul işareti) şeklinde kayıtlıdır. J. Marquart bu adı, Ermen. *Barsilk'* (kelime sonundaki *-k'* çoğul işareti), Süry. *Bagarsīk* (=*Barsīlk*) ve Arap. *Bancur* (=*Barcul*), *Barsul*. *Bursul* kavim adlariyle birleştirmeyi denemiştir. Bazı tahminlere göre V., fakat

muhakkak olarak VI. yüzyıldan başlıyarak Derbendin kuzeyinde, takribî olarak, Sulak ve Terek ırmaklarının Hazar denizine döküldüğü yerde oturuyorlardı. Marquart'a göre balıkçılıkla uğraşan B., soyca Türk değildiler ve ancak Hunlar zamanında Türkleşmişlerdir. Daha sonra, B. i Orta Volga bölgesinde buluyoruz; fakat, IX. yüzyıldan sonra bütün izleri kaybolur. Bk. J. Marquart: «Keleti Szemle» dergisi, cilt XI (1910), s. 21 ve «Ungarische Jahrbücher» dergisi, cilt IV (1924), s. 328.

BARSİNE, Büyük İskenderin karılarından ikisinin adı:

1 — Dareios Kodomannosun büyük kızı. M. Ö. 324 te Susa'da Büyük İskender ile evlenmiştir.

2 — Artabazosun kızı. İlkönce Rodoslu Mentorun, ondan sonra Memnon'un karısı idi. İssos (b. bk.) meydanındaki savaştan sonra Damaskos (Şam)ta Makedonyalılara esir düşmüş ve Büyük İskenderden Herakles adında bir oğul dünyaya getirmiştir. 309 da oğlu ile birlikte, Antipatrosun oğlu Kassandrosun emriyle, Philippos II. nin eski kumandanı Polysperkhon tarafından öldürülmüştür.

BARSİP, Til, Carablus (eski Kargamış, b. bk.) tan 20 kilometre güneyde Fıratın sol sahilinde mühim bir hafriyat yeri. B. Asura tâbi bir Aramî Bît Adini Beyliğinin idare merkezi olmuştur. Asur kıralları Suriye yolu üzerinde bulunan bu şehri daima ellerinde tutmağa ehemmiyet vermişlerdir. B. in bugünkü Tell-Ahmar olduğunu ilk defa 1911 de Campbell Thompson tarafından keşfedildikten sonra Thureau-Dangin burada bir bir sondaj yapmıştır. Sonra sırasiyle J. Darrous M. Dunand ve G. Dassin 1927-31 e kadar kazılara devam etmişlerdir.

Şehir daire şeklinde bir plâna göre kurulmuştur. Şehrin üç kapısı vardı. Kuzeydoğudaki kapıda. Aslan Taş (b. bk.) ta olduğu gibi, şehrin sembolik muhafızları olan karşılıklı iki aslan heykeli *in situ* vaziyette bulunmuştur. Aslanlar üzerindeki kitabede Samšı-ilu isimli büyük bir memurun Urartu Kıralı Argistis'e karşı kazandığı zafer anlatılmaktadır. Şehrin daha eski adının Kar-Salma-nassar olduğu yine bu kitabeden anlaşılmaktadır. Nitekim Salma-nassar III. zamanına ait büyük bir saray meydana çıkarılmıştır. Bu sarayın duvarları da ve harb sahneleri gösteren renkli resimlerle süslenmiştir. Siyah, kırmızı ve mavi renklerle gösterilen siluetler hususiyle Asur-banipal zamanında orta Fıratta görülen, bir resim sanatı tarzının şaheserleri sayılmaktadır. Bugün Haleb müzesinde bulunan ve 3.80 m yükseklikte Asar-haddon heykeli ile Louvre'da bulunan Hitit Fırtına tanrısı İsteli de anılmağa değer eserlerdendir.

BART [*bar* ok.] veya **BARTH,** [*bart* ok.], **Jean** (1651-1702), Fransız denizcisi. Dunkerque'te doğmuş, aynı şehirde ölmüştür. Bir balıkçının oğludur. On iki yaşında tayfa olarak denize açılmış, ikinci kaptanlığa kadar yükselmiştir. Manşta seyreden gemilerde, Ruyterin kumanda ettiği Holânda filosunda vazife almış, 1666 ve 1667 de İngiltereye karşı yapılan hareketlere katılmıştır. Louis XIV. Holândaya harb açınca Dunkerque'e dönmüş ve korsanlığa başlamıştır. Cüretli ve başarılı baskınlarını işiten Louis XIV. onu kırallık donanmasına kolağası rütbesiyle tayin etmiştir (1679), yedi yıl sonra da fırkateyn kaptanı olmuştur (1686). Augsburg liga'sına karşı açılan harbte hafif bir fırkateyn filosuna kumanda ederek İngiliz-Holânda filosuna rağmen, Calais'den Breste cephane ve barut taşımıştır. Kısa süren bir esaretten kaçarak kurtulan B, Dunkerque'i çevirmiş bulunan İngiliz-Holânda filosuyla savaşmış, yüzlerce ticaret gemisini yakmış, Ingilterede Newcastle kıyılarına bir baskın yaparak iki yüz evi yakmıştır. 1693 de Tourville deniz harekâtına katılmış, «Le Glorieux» adlı tek gemiyle, Lagos savaşında altı düşman gemisini batırmıştır. Buğday yüklü yüz gemiyi Dunkerque'e götürerek, Fransayı açlıktan kurtarmıştır. Kıral tarafından B. a asalet payesi verilmiştir. 1696 da Dunkerque'i yeniden sarmış bulunan İngiliz-Holânda filosuna karşı savaşmış, Holândalılara büyük zarar verdirmiş, seksen gemiyi yakmış ve esir almıştır. Ryswick barışı ile B. ın başarılı savaşları sona ermiş, 1697 de filo kumandanlığına getirilmiştir. B., enerjisi manevra kabiliyeti ve denizcilikteki derin bilgisiyle ün almıştır. Fransız heykelcisi David d'Angers'in «Jean Bart» adlı bronzdan heykeli, 1845 de Dunkerque'e dikilmiştir.

BARTAİ (Lât. *Bartae*), eski Anadolunun Pontos Polemoniakos bölgesinde Neokaisareia (Niksar, Tokat ili) dan Polemonion (Bolaman, Ordu ili) a giden yol üzerinde, yeri tam olarak bilinemiyen bir şehir veya kasaba. Bizans İmparatoru İustinianos (hük. 527-565) zamanında yapılan yeni bir yönetim bölümüne göre B. Helenopontos bölgesine geçmiştir.

BARTAS, Guillaume du (1544-1590). Fransız şairi. Montfortda doğmuş, Pariste ölmüştür. Tahsilini tamamladıktan sonra Henri de Navarre'ın hizmetine girmiştir. En tanınmış eseri başta Lâtince olmak üzere hemen bütün dillere çevrilmiş ve bir yılda 24 bin baskısı yapılmış olan *La Semaine* (Hafta) [1578] dir. Yaratılışı terennüm eden bu eser, hususiyle, İngiliz şairlerinden Milton'un *Paradise Lost* (Kaybedilen cennet) u üzerine tesir etmiştir.

XVI. yüzyılın öteki şairlerinden ilhamındaki dinci ve ahlâkçı karakterle ayrılan B., kuvvetli bir kaleme sahip olmakla beraber fazla süslü ve sun'î bir üslûp kullanmaktan da kendini alamamıştır.

BARTEL, Kazimierz (1882-1942), Polonyalı devlet adamı. Lwówda doğmuş, aynı şehirde ölmüştür. Lwów Teknik Okulu profesörü idi. 1918 de Doğu Galiçyadaki Ukraynalıların ayaklanmasında Lwów müdafaasında ün almıştır. 1922 de milletvekili olmuş ve Halk partisinin radikal grupundan ayrılmış olan İşçi partisini kurmuştur. Piłsudski'nin mayıs 1926 hükümet darbesinden sonra mareşalin en yakın iş arkadaşı olmuş ve partisiz hükümet idaresi şekline hizmet etmiştir. 1926 dan 1935 e kadar iki defa başbakan olmuştur. Bu devirde Polonya devletinin ekonomik politikasını ve idare işlerini başbakan veya başbakan yardımcısı olarak elinde toplamıştır. Aslen halk tabakasından olup gençliğinde bir işçi olarak çalışmıştır. Çalışkanlığı, sağduyusu ve sarsılmaz iradesiyle tanınmıştır. İkinci Dünya Harbi başlarında, doğum yeri olan ve ayrılmak istemediği Lwówda idi. Ruslar tarafından tevkif edilmiş, fakat onların kandırıcı tekliflerine boyun eğmemiştir. Şehrin işgalinde sefalet içinde ölmüştür.

BARTELS, Adolf (1862-1945), Alman muharriri ve şairi. Wesselburen'da doğmuş, Weimarda ölmüştür. Leipzig ve Berlinde felsefe, edebiyat ve tarih tahsil etmiş, 1885 ten 1892 ye kadar muhtelif edebî dergilerde yazı yazmıştır. 1896 da Weimar'da yerleşerek, şiirler, tarihî romanlar, tiyatro piyesleri ve sayısız tenkid eserleri meydana getirmiştir. Yazıları arasında, *Die Dithmarscher* [1838], *Dietrich Sebrandt* [1899] adlı tarihî romanları, *Martin Luther* [1903]

adlı piyesi, *Gedichte* (Şiirler) [1904, 1921. 1924], *Friedrich Hebbel* [1899], *Gerhart Hauptmann* [1897] başlıklı biyografileri *Deutsche Dichtung der Gegenwart* (Çağdaş Alman şiiri) [1897, yeni bas. 3 cilt 1922], *Geschichte der deutschen Literatur* (Alman edebiyatı tarihi) [2 cilt 1901-1902, yeni bas. 3 cilt 1924-28] adlı eserleri en mühim olanlarıdır.

BARTERİYA (Barteria), fleurtiasec. (Flaeourtiaceae) familyasından Afrikanın sıcak bölgelerinde 4 kadar türü yetişen bir bitki cinsi. Bunlaırn hepsi ağaç olup dallarının içerisi boş olduğundan karıncalar dolaşır ve dolayısiyle de karıncabitkisi adı verilir.

BARTET [*barte* ok.; asıl soyadı: *Regnault*], **Jeanne Julia** (1854-1941), Fransız aktrisi. Pariste doğmuş, aynı şehirde ölmüştür. Paris konservatuvarında yetiştikten sonra, 1872 de Vaudeville tiyatrosunda başarılı bir meslek hayatına atılmış. 1879 da Comédie Française'e geçmiştir. Uzun seneler hem trajedi, hem de komedide baş rolleri almıştır. Parlak üslûp ve olağanüstü sanat kabiliyeti sayesinde Fransanın sahne hayatında genç aktrislerin arasında üstünlük göstermiştir. 1908 yılında, bir mevsim boyunca Londrada kalmış, 1920 de sahne hayatından ayrılmıştır.

BARTH, Heinrich (1821-1865), ünlü Alman gezgini. Hamburgda doğmuş, Berlinde ölmüştür. Berlin üniversitesinde ilkin arkeoloji üzerine çalışmış, sonra ünlü Alman coğrafyacısı Karl Ritter'in öğrencisi olarak coğrafya ile uğraşmıştır. Londrada Arapça öğrendikten sonra Tancaya gitmiş ve Kuzey Afrikayı, Mısırı, Filistini, Suriyeyi gezdikten sonra Kıbrıs, İstanbul ve Yunanistan yoliyle Almanyaya dönmüştür. Üç yıl süren bu yolculuğunun intıbalarını *Wanderungen durch die Küstenländer des Mittelmeers* (Akdeniz kıyı ülkelerinde dolaşmalar) [Berlin 1849] adlı eserinde yazmıştır. 1849 da Alman gezgini Adolf Overweg ile birlikte İngiliz gezgini Richardson'un tertip ettiği Afrika ilmî seferine katılmış ve Kuzey Afrikada Trablustan yola çıkarak Büyük Sahra ve Batı Sudanın Avrupalılarca bilinmiyen birçok yerlerini gezmiş, haritalar çizmiş ve dil malzemesi toplamıştır. Afrikanın keşfi tarihinde yeni bir çığır açan bu yolculuğun neticesi *Reisen und Entdeckungen in Nord- und Zentralafrika* (Kuzey ve Orta Afrikada seyahatlar ve keşifler) [5 cilt, Gotha 1857-1858; 2 ciltlik hulâsası 1859-1860] ile *Sammlung und Bearbeitung zentralafrikanischer Vokabularien* (Orta Afrika sözlüklerinin toplanması ve işlenmesi) [Gotha 1862-1866] başlıklı eserleridir. 1858 de Anadoluya gelmiş ve arkeoloji araştırmaları maksadiyle yaptığı bu seyahatın intıbaları *Reise von Trapezunt durch die nördliche Hälfte Kleinasiens nach Scutari* (Trabzondan Üsküdara kadar Anadolunun kuzey yarısı yoliyle yapılan bir seyahat) [Gotha 1860] başlıklı eserinde yayımlamıştır. 1863 te Ritterin ölümü üzerine, üstadının halefi olarak, Berlin üniversitesi profesörlüğüne tayin edilmiştir. 1862 de Türkiyenin Balkanlardaki bölgelerini gezmiş ve bu seyahatini *Reisen quer durch das Innere der europäischen Türkei* (Avrupa Türkiyesinin iç kesiminde seyahatlar) [«Zeitschrift für Allgemeine Erdkunde» (Umumî coğrafya dergisi), Berlin 1863-1864] başlığı altında çıkan makaleler serisinde anlatmıştır. Bundan sonra İtalyayı, Dalmaçyayı ve Karadağı gezmiş ve bu seyahatler sırasında edindiği intıbaları yazarken ölmüştür.

BARTH [*bārt* ok.], **Jakob** (1851-1914), Alman dilci ve semitisti. Berlinde Rabbiner-Seminarda öğretmen olarak çalışmış, 1876 da doçent, 1880 de Berlin üniversitesinde profesör olmuştur. Kendisi Akkad gramerinde «Barth kanunu» denilen bir kaidenin bulucusudur. Bu kaideyi tanıklıyan *Das Nominalpräfix na- im Assyrischen* (Asurcada na- nominal öneki) [«Zeitschrift der Assyriologie»de, cilt II. s. 111-117] adlı yazısı ile *Nominalbildung in den semitischen Sprachen* (Samî dillerde nominal yapı) [2. basım Leipzig 1914] kitabı en ünlü eserlerindendir.

BARTH, Paul (1858-1922), Alman filozof ve pedagoğu. Baruthta doğmuş, Leipzigde ölmüştür. Uzun zaman Leipzig üniversitesinde profesörlük etmiştir. B. hem tecrübî, hem felsefî bir sosyoloji kurmağa çalışmıştır. Okullara ahlâk dersinin konması için uğraşmış ve ölümünden az önce (1921 de) Ahlâk terbiyesi kongresini toplamıştır. Başlıca eserleri şunlardır: *Die Elemente der Erziehungs- und Unterrichtslehre* (Eğitim ve öğretim bilgisinin unsurları) [10. bas. 1923]. ile *Die Geschichte der Erziehung in soziologischer und geistesgeschichtlicher Beleuchtung* (Sosyoloji ve fikir tarihi ışığı altında terbiye tarihi) [1911] dur.

BARTHÉLEMY [*bartelmi* ok.], **Anatole de** (1821-1904), Fransız arkeoloğu ve nümismatı. Reimste doğmuştur. 1887 de Fransız Enstitüsü üyesi olmuştur. Başlıca eserleri şunlardır: *Nouveau manuel complet de numismatique ancienne* (Eski sikkeler ve madalyalar hakkında yeni mükemmel el kitabı) [yeni bas. 1890], *Nouveau manuel complet de numismatique du moyen âge et moderne* (Ortaçağ ve Yeniçağ sikke ve madalyaları yeni ve mükemmel el kitabı) [yeni bas. 1890]. *Etudes héraldiques* (Hanedan armalarına dair incelemeler) [1888] dir.

BARTHÉLEMY [*bartelmi* ok.], **Auguste** (1796-1867), Fransız şairi. Marsilyada doğmuş, aynı şehirde ölmüştür. Arkadaşı Méry ile birlikte Bourbonlara ve kabine üyelerine karşı hicviyeler yazmıştır, böylece *La Villéliade* (Bakan Villéle'e karşı) [1826], *Les Jésuites* (Cizvitler) [1827], *La Corbiéréide* (Bakan Corbière'e karşı) [1827] ve *La Peyronnéide* (Bakan Peyronnet'ye karşı) [1827], meydana gelmiştir. *Napoléon en Egypte* (Napoléon Mısırda) [1828], *Waterloo* [1829] Napoléon hakkında birer destan. *Le fils de l'homme* (İnsan oğlu) [1829] da Reichstadt dükü hakkında yazılmış bir hicviyedir. B., Méry ile birlikte «Nemesis» (1831-32) adlı haftalık siyasî dergiyi de çıkartmıştır.

BARTHÉLEMY [*bartelmi* ok.], **Jean Jacques** (1716-1795), Fransız edebiyatçısı ve nümismatı. Aubagne yakınındaki Cassis'de doğmuş, Pariste ölmüştür. 1744 te kıraliyet sikke ve madalyonlarının muhafızı Gros de Boze'ye asistanlık etmiş ve öldükten sonra da onun yerine geçmiştir. İtalyada üç yıl arkeolojik araştırmalarında bulunmuştur. B. nin antikalar üzerinde yazılmış birçok eserleri vardır. Fakat kendisine ün sağlıyan en büyük eseri *Voyage du jeune Anacharsis en Grèce, vers le milieu du quatrième siècle avant l'ère chrétienne* (M. Ö. IV. yüzyıl ortalarına doğru genç Anakharsisin Yunanistana yaptığı seyahat) [1787] dir. Buna 1757 de başlamış ve üzerinde 30 yıl çalışmıştır. Eserin kahramanı olan İskitli genç, meşhur filozof Anakharsisin torunlarındandır. Gençliğinde. bilgi edinmek üzere Yunanistana gönderilmiştir. Bütün Fransa Cumhuriyetlerinde, koloni ve adalarında büyük bir yolculuk yaptıktan sonra memleketine döner ve ihtiyarlığında bir kitap yazar. Modern seyyahların yaptıkları gibi, gezdiği memleketlerin gelenek ve âdetlerini, hükümetini ve antiki-

telerini anlatır ve açıklar. Kitapta, tarihle ilgili hertürlü bilgiyi içine alan geniş bir önsöz vardır. Eserde, Yunanlıların müziğine, Atinalıların edebiyatına, ekonomisine, komşu hükümetlerin iş hayatı, âdetleri ve yaşayış tarzlarına ve devamlı olarak uğraştıkları çeşitli konulara dair etraflı bilgi vardır.

BARTHÉLEMY [*bartelîmî* ok.], **Joseph** (1874-1945), Fransız hukuk âlimi ve siyaset adamı. Toulouse'da doğmuş, aynı şehirde ölmüştür. Hukuk fakültesine agreje ve Paris fakültesine profesör olmuştur. Başlıca eserleri şunlardır: *Le pouvoir exécutif dans la République* (Cumhuriyette icraî kuvvet) [1906], *Le suffrage universel et l'expérience Belge* (Genel oya başvurma usulü ve Belçikadaki denemesi) [1912], *Les institutions politiques de l'Allemagne* (Almanyanın siyasî müesseseleri) [1915]. *Le gouvernement de la France* (Fransanın idarî teşkilâtı) [1919]. 1919 da Gersten milletvekili seçilmiş ve Cumhuriyetçi sosyal hareket grupunun başkanı olmuştur. 1922 de Milletler Cemiyetine Fransa delegesi olarak gönderilmiştir.

BARTHÉLEMY KITALİ: bk. SAINT-BARTHÉLEMY KITALİ.

BARTHÉLEMY-SAINT-HILAIRE [*bartelîmî sẽtilẽr* ok.], **Jules** (1805-1895), Fransız âlimi ve devlet adamı. Pariste doğmuş, aynı şehirde ölmüştür. Önce memur ve aynı zamanda gazeteci olmuş, 1838 de Collège de France'ta Yunan ve Roma felsefesi profesörlüğü etmiş ve 1839 da Manevî ve Siyasî İlimler Akademisine üye olmuştur. 1848 de Parlâmentoya seçilmiş ve tarafsızlarla birlik olmuştur. 185? de Napoléon III. e sadakat yemininden kaçınması üzerine profesörlükten ayrılmıştır. 1871 Assemblée Nationale'a üye seçilmiş ve genel sekreter olarak Thiers'i desteklemiştir. 1876 da senatör olmuştur. Ferry kabinesinde (eylûl 1880 - kasım 1881) Dışişleri Bakanı olarak Doğu meselelerinde Bismarckın siyasetine uymağa çalışmıştır. Başlıca eserleri şunlardır: *De la logique d'Aristote* (Aristo'nun mantığı hakkında) [2 cilt, 1838], *Sur les Védas* (Vedalar hakkında) [1854], *Le Bouddha et sa religion* (Buddha ve dini) [1862, 3. bas. 1866] *Mahomet et la Coran* (Muhammed ve Kur'an) [1865], *Philosophie de deux Ampère* (İki Amperin felsefesi) [1866, 2. bas. 1869], *De la métaphysique* (Metafizik hakkında) [1874], *Le Christianisme et le Bouddhisme* (Hiristiyanlık ve Buddhizm) [1886], *L'Inde Anglaise* (İngiliz Hindistanı) [1887]. Bundan başka bütün Aristoyu [1832-93] ve *İlias*'ı [1867] Fransızcaya çevirmiştir.

BARTHEZ [*bartẹs* ok.], **Paul Joseph** (1734-1806), Fransız hekimi ve filozofu. Montpellier'de doğmuş, Pariste ölmüştür. 1754 te Parise gelmiş, D'Alembert ile tanışmış, *Encyclopédie* muharrirleri arasına katılmış, 1761-1781 yıllarında Montpellier üniversitesinde profesörlük etmiştir. 1802 de saray hekimi, Fransız ihtilâlinden sonra, yeni kurulmuş olan tıp fakültesine profesör olmuştur (1801-1805).

Van Helmont Bordeu ve Bichat'nın analitik vitalizminden çok ayrı olan asıl vitalizmin kurucusudur. Başlıca eseri: *Les nouveaux éléments de la science de l'homme* (İnsan ilminin yeni unsurları) [1778].

BARTHOLDI [*bartoldi* ok.], **Frédéric-Auguste** (1844-1904), Fransız heykelcisi. Colmarda doğmuş, Pariste ölmüştür. Önceleri Colmarda mimarlığa çalışmış, sonra Pariste ressam Ary Schefferin resim derslerini takip etmiş ve heykelci Scitoux'nun yanında bulunmuştur. Büyük ölçüde eserler yaratmıştır. Uzun süren başarılı meslek hayatı boyunca Bordeaux. Colmar, Washingtonda âbide çeşmeler yapmıştır. Colmarda bu çeşit eserlerinden en güzel örnekler bulunmaktadır. Sanatında birçok tarzları deniyen heykelci, millî konularda işlediği eserler hariç, allegorik konularda daha az başarılı olmuştur. Sanatkârın asıl şöhretini yapan, New York rıhtımına hâkim bir yere dikilmiş 33 metre yüksekliğindeki Hürriyet Heykeli (Statue of Liberty)ile 1870 Harbi hâtırası olarak Belfort şatosunun kayalıklarına yonttuğu 22 metre uzunluğunda ve 11 metre yüksekliğindeki Belford Arslanı (Le lion de Belford) adlı heykeli (1878) olmuştur. Bu arslan âbidesinin üçte bir küçültülmüş bronz dökümü Pariste Denfert-Rochereau meydanında bulunmaktadır. Bu eserlerden başka sanatkârın Colmarda Ropp ve Martin Schongauer'in heykelleri Alsace'lı genç bağcı heykeli, La Fayette ve Washingtonun heykelleri Marsilyada Longchamp sarayının plânları ve daha birçok büst ve heykelleri vardır. Colmardaki evi, kendi adını taşıyan bir müze haline getirilmiştir.

BARTHOLDI: Hürriyet heykeli (New York)

BARTHOLIN, Kaspar (1585-1629; asıl adı: *Caspar Berthelsan*), Danimarkalı hekim. İsveçte Malmöde doğmuş, Danimarkada Sjælland Adasının Sorø şehrinde ölmüştür. Çok zekî olan B. 3 yaşında okuyor, 13 yaşında Yunan ve Lâtin muharrirlerini anlayıp açıklıyabiliyordu. Tahsilini Kopenhagda yapmış, Rostock ve Wittembergde tamamlamıştır. Almanya. Holânda, İngiltere, Fransa ve İtalyaya gitmiştir. 1613 te Kopenhag üniversitesinde tıp profesörü olmuş ve 11 yıl bu vazifede bulunmuştur. Tehlikeli bir hastalığa tutulması üzerine kendi kendine şöyle yemin etmiştir: «Allah beni bu hastalıktan kurtarırsa, ben kendimi sadece dine vereceğim»; gerçekten de sözünde durmuş, Kopenhag üniversitesinde ilâhiyat profesörü olmuş ve Raskilde papazlığını yapmıştır. Başlıca eseri *Anatomicæ institutiones corporis humanae* (İnsan vücudu anatomisinin esasları) [Wittemberg 1611] adını taşımaktadır; ayrıca *Controversia anatomica* (Anatomi münakaşaları) [Goslar 1631] başlıklı başka bir tıbbî eseri ve dine, felsefeye dair birçok yazıları vardır. Tıp tarihinde, Bartholin bezleri (b. bk.) ni meydana çıkarmış olmakla ün almıştır.

Oğlu **Thomas** (1616-1680), 1648 de Kopenhag üniversitesinde anatomi profesörü olmuş, akkan üzerinde

araştırmalar yapmış, babasının *Anatomicæ institutiones* adlı eserini genişletmiş, ve İngiliz -ekimi William Harvey'nin kan dolaşımı hakkındaki görüşünü desteklemiştir.

BARTHOLIN BEZLERİ (Anat.), vulvanın vaginal bezi. İnsanda bu bezi ilk olarak gösteren anatomicinin adını taşır. Kadın genital organlarına bağlı bir bez. Erkekteki Cowper bezine benzetilir. Sağlı sollu olarak iki tanedir. Vagina ağzının yanlarında yarı arka bölümündedir. Önden arkaya olan uzunluğu 15 mm, yüksekliği 8 mm, kalınlığı 5 mm dir. B. B. nin iç ve dış iki yüzü. üst ve alt iki kenarı. ön ve arka iki de nihayeti vardır. Salgı kanallarının uzunluğu 1 2 cm dir Bezin iç yüzünden çıkıp yukardan aşağıya, arkadan öne, dıştan içe giderek yuvarlak bir delikle küçük dudakları kızlık zarından ayıran oluğa, vagina ağzının ortası hizasında veya biraz gerisinde açılır. B. B. nin salgısı birleşmede kadın genital organlarının kaypaklığını sağlar.

BARTHOLOMAE [*bartolomē* ok.], **Christian**(1855-1925), Alman dilci ve İranisti. Bayreuth yakınında Forst ob Limmersdorfta doğmuş. Langedogda ölmüştür. Halle üniversitesinde yetişmiş, 1879 da habilitasyonunu yaptıktan sonra 1884 te aynı üniversitede, 1885 te Münster'da 1898 de Giessende, 1909 da da Strasbourgda profesörlükte bulunmuş, aynı 1909 yılında Heidelberg üniversitesi Sanskritçe ve Mukayeseli Dilbilgisi ordinaryus profesörlüğüne getirilmiştir. Çalışma sahası umumiyetle Ârî (Hind ve İran) dilleri ise de, kendisi daha çok Eski İran (Eski Farsça ve Avesta dili) dillerini ele almış ve İranistiğin kurulmasında esaslı bir rol oynamıştır. Başlıca eserleri şunlardır: *Das altiranische Verbum in Formenlehre und Syntax* (Morfoloji ve sentaksta Eski İranca fiili) [Münih 1878], *Arische Forschungen* (Ârî araştırmaları) [3 kısım, Halle 1882-87], *Beiträge zur Flexionslehre der indogermanischen Sprachen insbesondere der arischen Dialekte* (Hint - Avrupa dillerinin, hususiyle Arî lehcelerinin tasrif bilgisine ait yeni malzeme) [Gütersloh 1888], *Studien zur indogermanischen Sprachgeschichte* (Hint - Avrupa dil tarihi üzerine tetkikler) [2 kısım. Halle 1890-91], *Handbuch der altiranischen Dialekte* (Eski İranca lehçeleri el kitabı) [Leipzig 1893], *Vorgeschichte der iranishen Sprachen* (İran dillerinin tarih öncesi) [W. Geiger ile E. Kuhnın «Grundriss der iranischen Philologie» adlı eserinde, cilt I, Strasbourg 1893], *Altiranisches Wörterbuch* (Eski İrancanın sözlüğü) [Strasbourg 1804], *Gāthās des Avesta. Zarathustras Verspredigten* (Avesta'nın Gāthāları. Zerdüştün manzum vaazları) [Strasbourg 1905], *Zum altiranischen Wörterbuch* (Eski İrancanın sözlüğüne ek) [Strasbourg 1906].

Bartholomae kanunu: Hind - İran dilleri Ch. Bartholomae aspire (b. bk.)ler kanunu. Buna göre, bu dillerde «ötümlü (sonore) aspire + ötümsüz (sourd)» şeklinde bulunan bir ses grupu, belli şartlar altında, «ötümlü + ötümsüz aspire» haline gelir; - bh + t- > -dbh; -dh + t- > -ddh; -gh + t- > -gdh, gibi; meselâ Sanskritçe *dr̥bhta* yerine *dr̥bdha* (= toplu); *budh* (= uyanmak) + *ta* (= passif geçmişlik participiumu soneki) = *buddha* (= uyandırılmış); Avesta dilinde *aogžba* yerine *aoγža* (= dedin), Gāthā Avesta *aogəda*, fakat Sonraki Avesta *aoχta* (= dedi). Yunancadaki benzer fonetik olay için bk. GRASSMANN KANUNU, ve ASPİRE.

BARTHOLOMAEUSÇULAR veya **BARTHOLOMİDLER,** iki Katolik papaz teşekkülünün üyeleri:

1 — Soyca Ermeni Basileiosçu (bk. BASİLEİOSÇULAR) keşişler. Bunlar 1307 de Cenovada ve İtalyanın başka şehirlerinde yerleşmişlerdir. Adlarını, kendi kiliseleri olan Cenovadaki St. Bartholomaeustan almışlardır. İlk pirlerinin ölümünden sonra, önce Benedictusçular(b. bk.)ın, daha sonra da Augustinusçular (b. bk.) ın manastır tüzüğüne göre yeniden kurulmuşlardır. Papa Innocentius VI. bu yeni teşekkülü tasdik etmiş (1356) ve ayrı bir generalis (tarikat başkanı) seçmesine müsaade etmiştir. Fakat sonradan pek gelişemiyen bu tarikatı, Papa Innocentius X. 1650 de bir yasakla kaldırmıştır.

2 — Papaz Bartholomaeus Holzhauserin 1640 ta kurup Papa Innocentius XI. in tasdik ettiği (1680) manastır dışında yaşıyan Katolik papazları kongregasyonu(Lât. Institutum clericorum saecularium in communi viventium = Birlikte yaşıyan dünyevî papazlar teşekkülü).Bu kongregasyon papazları, piskoposun isteği üzerine, herhangi bir ruhanî vazifeyi yapacaklarına ve başka hayır işlerinde kullanılmadığı takdirde gelirlerini kongregasyona bırakacaklarına dair söz vermişlerdir. Bu kongregasyon XVIII. yüzyılın sonuna kadar devam etmiştir.

BARTHOLOMAİOS, iki kişinin adı:

1 — **Bartholomaios** (Lât. *Bartholomaeus*, Aramca *Bar Tolmai* = Tolmaioğlu), İsanın 12 havarisinden biri. B. adı *Matthaios* (X 3), *Markos* (III 18) ve *Lukas İncili* (VI 14), bir de *Resullerin işleri* (I 13) nde geçer, buna karşılık *Ioannes İncili*nde de bu adın yerine Nathanael adına rastlanır (İoan. I 45 v. dd.). Birçok eski ve modern diniyatçılar bu iki adın tek bir kişiye delâlet ettiği kanaatindedirler; yani B., havarinin soy adı (krş. Aramca *Bar Tolmai*), Nathanael ise kendi adıdır. *Ahd-i Cedid*in yukarıda gösterilen yerlerinden başka B. hakkında başka hiçbir bilgi yoktur. Eusebios, Hieronymos, Rufinus v. b. eski Hıristiyan muharrirlerinin eserlerinde geçen bir hikâyeye göre B., Hindistanda. Mezopotamyada ve Armeniada *İncil*i yaymış ve Armenia kıralı Sanadrug tarafından canlı olarak derisi yüzdürülmüştür. Kemikleri 938 de Romaya götürülmüş ve şerefine yapılan kiliseye gömülmüştür. Katolik Kilisesi onu azizlerinden sayar. Yortusu 24 Ağustostadır. Hıristiyan sanatında B.. daha çok derisi yüzülmüş canlı bir erkek kılığında çizilmiştir.

2 — **Edessalı B.**, Hıristiyan keşiş ve müellifi. Edessa (Urfa) da doğmuştur. Hayatı ve yaşadığı çağ hakkında elde hiçbir bilgi yoktur. IX. ile XI. veya XII. yüzyıl arasında yaşamış olduğu sanılmaktadır. Müslümanlar aleyhine Yunanca bir eser yazmıştır. Bize kadar gelen, fakat baş tarafı eksik olan bu esere ilk yayımlayıcısı Le Moyne, *Elenchus et confutatio Agareni* (Agaren [= Müsülman] in yalanlanması) [yayımlayıcının *Varia sacra* (Çeşitli kutsal şeyler) başlıklı eserinde, Leiden 1685; modern basımı: J.-P. Migne: *Patrologia Graeca*, CVI, 1381 - 1448] adını vermiştir. B., İslâm dinini ve Muhammedin hayatını iyi bilir. Dili, halkın kullandığı dildir. B., *Kata Mōameth*, Lât. *Contra Muhammedum* (Muhammed aleyhine; basımı: J. -P. Migne: *Patrologia Graeca*, CVI, 1448 - 1458) adlı bir risalenin muharriri diye de gösteriliyorsa da bu eseri İslâm dinini iyi bilmiyen birisinin yazdığı sanılıyor.

BARTHOLOMÉ [*bartolomę̄* ok.], **Paul - Albert**, (1848-1928), Fransız ressam ve heykelcisi. Thiverval (Seine-et-Oise) de doğmuş, Pariste ölmüştür. Cenevrede İsviçreli ressam Barthélemy Mennin derslerine devam etmiş, sonra da Pariste Jerôme'un öğrencisi olarak atölyesinde kısa bir zaman çalışmıştır. Önceleri resme çalışarak işe başlıyan B. 1879 da ilk olarak bir kadın portresi ile bir etüt teşhir etmiştir. 1887 ye kadar hemen her sergiye katılan B. kır sahnelerine, ev içlerine ve günlük hayata dair çeşitli konularda eserler vermiştir. 1891 de Champ-de- Mars sergisinde dikkate değer ve sembolik bir ifade taşıyan, duygulu heykeller «büst ve figürler» teşhir etmekle heykelci olarak ortaya çıkmıştır. 1892 de ikili gruplar halinde figürleri, Esrarı; 1822 de Ağlıyan Genç Kız, 1894 te Yalvaran Genç Kız heykellerini teşhir etmiştir. Bütün bu figürler bir araya getirilmek suretiyle onun meşhur bir eseri olan, Ölülere Âbide (Monument aux morts) adı altında terkip edilerek taslak halinde teşhir edilmiştir. Çok beğenilen bu eser, hükümet tarafından heykelciye sipariş verilerek, Pariste Père - Lachaise mezarlığına konmak üzere yaptırılmış ve oraya dikilmiştir(1899). Bu âbidede B. meşhur bir sanatkâr olarak kendini tanıtmıştır. Ayrıca Pariste Carrousel meydanında da «Zafer» konulu bir heykeli ile Luxenmbourg Müzesinde Ağlayan Genç Kız ve Madam X' in büstü vardır.

Paul - Albert BARTHOLOMÉ

BARTHOLOMÉ : Ölülere âbide, (Paris)

BARTHOU [*bartū̧* ok.], **Jean - Louis** (1862-1934), Fransız siyaset adamı. Oloron - Sainte - Marie'de doğmuş. Marsilyada ölmüştür. 1889 da Aşağı Pireneler (Basses Pyrénées) milletvekili olmuş, 1894 te Dupuy kabinesinde Bayındırlık Bakanlığı, 1898 de Méline kabinesinde İçişleri Bakanlığı, 1906-1907 de Sarrien ve Clémenceau kabinelerinde yeniden Bayındırlık Bakanlığı, 1-3 üncü Briand kabinelerinde Adalet Bakanlığı yapmış (1910 - 1913) ve 1913 yılında Başbakan olmuştur. Başbakan iken kabul ettirdiği, üç senelik kanunla Fransızların Birinci Dünya Harbinde Alman saldırışlarına karşı korunmasını sağlamıştır. 1920 de Briand kabinesinde Millî Savunma Bakanlığı etmiş ve Poincaré kabinesinde, imar komisyonu başkanı oluncaya kadar Adalet Bakanlığında kalmış, 1926 yılında Poincaré kabinesinde yeniden Adalet Bakanı olmuştur. Bu arada gördüğü birçok mühim işler arasında en fazla sosyal basiret meseleleriile uğraşmıştır. 1922 de âyan üyeliğine seçilmiş ve Cumhuriyetçiler Birliği Grupuna katılmıştır. 1934 te Dışişleri Bakanı olmuştur. Siyasî hayatı, edebî çalışmalarına engel olmamıştır. Musikiye ve kitaba düşkünlüğü ile tanınmıştır. Mirabeau, Lamartine ve Victor Hugoya dair mühim eserler yayımlamıştır. 1918 de akademiye üye seçilmiştir.

Jean - Louis BARHTOU

1934 te Yugoslavya Kıralı Aleksandar I. in Fransayı ziyareti sırasında Hırvat anarşistleri tarafından kıral ile beraber Marsilyada öldürülmüştür.

BARTIN, Zonguldağın 50 km kuzeydoğusunda küçük bir şehir, nehir limanı ve ilce merkezi. Nüfusu 8 766 (1950) dır. Denizden yüksekliği 13 m dir. B., deniz kıyısından 11 km kadar içeride ve Kocaçay üzerindedir. Kaynağını güney ve doğudaki bol yağışlı dağlık yerlerden alan ve birçok kuvvetli kollarla beslenen Kocaçayın aşağı bölümü gemi işlemesine elverişli olduğundan Karadeniz kıyısından B. a kadar yaz, kış motorlar ve 50 tonilâtoya kadar olan yelkenliler işler. B. bu bakımdan Türkiyenin başlıca nehir limanı durumundadır. İskele. B. ın içinde ve Kocaçay üzerindedir. Burası 150 tonilâtoluk deniz taşıtlarının yanaşabileceği, 90 m uzunluğunda ve 10 m genişliğinde betonarme bir iskeledir. Bu bölümünde Kocaçayın derinliği yazın bile 2 m den fazladır. Kışın ve ilkbaharda bu mikdar daha da artar. Vapurlar, bu çayın ağzı olan ve «Bartın boğazı» adiyle anılan yerin karşısında dururlar. Vapurla B. arasında kayıklar, motorlar, yelkenliler işliyerek yolcu ve mal alıp verirler. Bu arada bu küçük deniz taşıtları, doğrudan doğruya B. dan kalkıp İstanbula kadar da gider, kereste, yakacak, yumurta götürür. B. iskelesinin ardeli Zafranboluya kadar uzanır ve bu çevrenin ticaretini kendinde toplamış bulunur. B. a Ankara taraflarından ve Zonguldaktan gelmek için Kokaksu istasyonundan faydalanılır. Bu istasyon, kasabadan 30 km uzaktadır. Denizden B. a gelinirken Amasra (b. bk.) limanından ve Bartın boğazı yolundan (kara ve ırmak yolundan) faydalanılır. Amasra B. a 16 km lik bir şose ile bağlıdır. Bu yoldan düzenli gidiş gelişi olan çeşitli vasıtalar işler. B. da yeteri kadar otobüs, kamyon, taksi vardır.

Umumî görünüşü ve iktisadi işleyişi bakımından küçük bir şehir hususiyeti gösteren B. ın 9 mahallesi, 1 900 den fazla evi vardır. Nüfusu, son çeyrek yüzyıldan beri 8-9 bin

arasında değişmiş, mühim bir artma veya eksilme göstermemiştir. Kasabada Iskalan kereste fabrikası, devlete ait orman işletmesi. Ziraat bankasının bir şubesi bulunmaktadır. Haftada iki defa(salı ve cuma günleri) pazar kurulur. Zengin bir orman ve tarım bölgesinin iskelesi durumunda bulunan B. dan yılda 17 000 m^3 kereste, 13 000 m^3 maden direği, 6 500 m^3 tomruk, 6 milyon yumurta, 5 ton av ve evcil hayvan derisi, 1 milyon Marsilya tipi kiremit, 2 milyon yerli kiremit, 20 ton kabak çekirdeği, 10 bin kümes hayvanı. 1 000 ton mısır ve başka tahıl nevileri, 1 500 ton sebze ve meyve ihraç olunur.

B. belediyesi 1877 de kurulmuştur. Kasabanın 1927 de yapılmış bir haritası var ise de imar plânı henüz hazırlanmamıştır. B. ı Amasraya bağlıyan yol üzerinde 1891 de yaptırılmış Kışla köprüsü ile kasabayı denize bağlıyan yol üzerinde 1890 da yaptırılmış bir asma köprü vardır. Tarihî ve önemli bir köprü de kasabadan istasyona giden yol üzerinde ve 1786 da yaptırılmış bulunan Kemerköprüdür. Kasabada küçük bir park ile belediye bahçesi ve 40 dekarlı bir fidanlık vardır. Kasabanın içme suyu 9 km kadar uzaktaki bir kaynaktan son zamanlarda düzgün su yollariyle getirilmiştir. Kasabada 43 çeşme vardır. Elektrik tesisleri 1938 de yaptırılmıştır. Bugün buharla işliyen bu santralin yerine hidro-elektrik santrali kurulmak üzere plân ve projeler yaptırılmıştır. B. da hususi idareye ait 25 yataklı bir hastahane ile 5 yataklı bir dispanser, 6 doktor, 2 eczahane, 1 hamam vardır. Kasabanın yakınında bir mezbaha vardır ki, yılda 5 000 hayvan kesilir.

Kasabada 100 öğrencisi bulunan bir ortaokul ile 102 öğrencisi olan Akşam Kız sanat okulu, 5 ilkokul, kütüphane, okuma odası vardır. B. da 4 otel, 26 kahve, 11 lokanta, 2 gazino, 9 fırın, 6 han, şehir kulübü, sinema, spor ve at koşusu alanları bulunmaktadır. Bartın boğazı çevresinde plâjlar vardır.

Zonguldak iline bağlı bulunan B. ilcesinin nüfusu 76 689 (1950), yüzölçümü 1 115 km^2 dir. Türkiyenin kalabalık yerlerinden biri olan B. ilcesinde km^2 ye 69 kişi düşer. B. a bağlı bucaklar Amasra, Kozcığaz, Kurucaşiledir. B. ilcesine bağlı 183 köy vardır.

BARTLETT, John Russel (1805-1886), Amerikalı tarihçi ve bibliyografyacı. Providence (Rhode Island) ta doğmuş, ve orada ölmüştür. 1836 dan 1850 ye kadar New York Cityde «Bartlett ve Welford» kitabevinin sahiplerinden biri idi. 1850 de New Yorkta American Ethnological Society (Amerikan Etnografya Derneği) yi kurmuş, 1850 den 1853 e kadar üye olarak Amerika Birleşik Devletleri ile Meksika arasındaki sınırı tesbit edecek komisyonun çalışmalarına katılmış ve Meksika körfezi ile Pasifik kıyısı arasındaki preri (prairie) leri, Teksas ve Yeni Meksikanın birçok yerlerini gezmiş. 1855 ten 1872 ye kadar Rhode Island müsteşarlığını yapmıştır. Başlıca eserleri: *Dictionary of Americanisms* (Amerikanizmler sözlüğü) [1850, 5 inci baskı 1884], *A Personal Narrative of Explorations and Incidents in Texas, New Mexico, California, Sonora and Chihuahua* (Teksas, Yeni Meksika, Kaliforniya Sonora ve Chihuahua keşif ve olaylarının şahsen anlatılması) [2 cilt, 1854], *Index to the Acts of the General Assembly of Rhode Island 1758-1862* (Rhode Island umumi toplantısının 1758-1862 yıllarına ait kararlarının endeksi) [1863], *Bibliotheca Americana 1493-1800* (Amerikan kütüphanesi 1493-1800) [1865-1870], *Literature of Rebellion* (İsyan edebiyatı) [1867], *A Catalogue of Books relating to North and South-America, the Civil War and the Slavery* (Kuzey ve Güney Amerika, Sivil Harb ve köleliğe dair kitaplar kataloğu) [4 cilt, 1867].

BARTLETT [*bartlet* ok.], **Paul Wayland** (1865-1925), Amerikalı heykelci. New Havenda doğmuş, Pariste ölmüştür. Sanat tenkidcisi ve heykelci Truman H. Bartlettin oğludur. Onbeş yaşında geldiği Pariste Fransız heykelcisi Frémiet'nin yanında çalışmıştır. Hususiyle hayvanat bahçelerinde çalışarak birçok etütler yapmıştır. 1887 de açılan sergide madalya almış ilk eserleri arasında: Ayı Mürebbisi (Metropolitan Museum of Art, New York), Lafayette'in atlı heykeli (Carrousel Meydanı, Paris), Dans Eden Hayalet (Pennsylvania Academy, Philadelphia), Ölen Arslan, Mc Clellan'nın atlı heykeli (Philadelphia), Joseph Warrenin heykeli (Bostom) vardır. Daha sonraki dikkate değer eserleri arasında: Capitolun yan tarafındaki alınlıkların kabartma heykelleri (Washington), New York halk kütüphanesi önündeki altı heykel, Benjamin Franklin'in heykeli (Waterbury), kırmızı granitten yapılmış «Yurtseverlik» âbidesi (Duluth, Minnesota) vardır. B. ölümünden az önce Légion d'Honneur nişanı ile mükâfatlandırılmıştır.

BARTÓK [*bortók* ok.] **Béla** (1881-1945), Macar bestecisi ve musiki folklorcusu. Macaristanın Nagyszentmiklós (şimdi Sânmiclauşul-Mare, Rumanya) kasabasında doğmuş, New Yorkta ölmüştür. İlk piyano derslerini annesinden alan B., çok erkenden besteciliğe başlıyarak 9 yaşında, küçük piyano parçaları yazmış, 10 yaşında piyanist ve besteci olarak halk karşısına çıkmıştır. 1893 te annesiyle birlikte Pozsony (şimdi Bratislava, Çekoslovakya)a yerleşince operalar ve orkestra parçaları dinlemek fırsatını bulmuştur. Aynı zamanda besteciliğe devam ederek bir piyano sonatı (1897), bir piyano kuarteti (1898) ve bir telli sazlar kuarteti (1899) yazmış, sonra, Budapeşte konservatuvarı piyano ve kompozisyon sınıfına girmiş ve 20 yaşında parlak bir piyanist olarak mezun olmuştur.

BARTÓK Béla

B. un pek az orijinallik gösteren ilk eserleri üzerinde Brahms, Richard Strauss, Liszt ve Dohnányi'nin tesirleri görülür. Bu devreye ait olarak bir keman ve piyano sonatı, *Kossuth* [1903] adlı senfonik şiiri, bir piyano kuinteti, piyano için *Rapsodi* op. 1, piyano ve orkestra için *Rapsodi* op. 2 [1904], orkestra için *Birinci süit* op. 3 [1905] ve birkaç piyano parçası vardır.

B. bu sıralarda müzik folkloru ile ilgilenmeğe başlamış, 1905-6 yıllarında, ünlü Macar besteci ve musiki folklorcusu Kodály Zoltán ile birlikte Macaristan köylüleri arasında uzun tetkik seyahatleri yapmış ve bir yığın Macar Slovak ve Rumen köylü şarkıları toplamıştır.

1907 de B. Budapeşte konservatuvarı piyano profesörlüğüne getirilmiştir. Bu sıralarda bestelerinde Macar köylü şarkılarının melodilerinden ilham alan yepyeni me-

lodiler ve ritimler kullanmağa başlamıştır. Bu çeşit eserlerinden *İkinci süit* [1907], *Két arckép* (İki portre) [1907], *Két kép* (İki tablo) [1910], *Allegro barbaro* [1910] adlı piyano parçası anılabilir.

Folklor araştırmalarını genişletmek maksadiyle 1913 te Biskra (Cezayir)ya gitmiş ve 200 kadar Arap halk melodisini toplamıştır.

Bu arada Fransa ve İngilterede şöhret kazanan B., 1917 de Budapeşte opera tiyatrosunda *A fából faragott királ.fi* (Ağaçtan oyma şehzade) [1915] adlı pantomimasiyle ilk büyük başarısını elde etmiştir. Birkaç ay sonra *A kékszakál.ú herceg vára* (Mavi sakallı dukanın şatosu) [1911] başlıklı operası temsil edilmiştir. Bu iki sahne eserine üçüncü olarak *A csodálatos mandarin* (Harikulâde mandarin) [1919] adlı balesi katılır

B. un tam olgunluk ve yaratıcılık devri bundan sonra başlar. Bu devirde çok sayıda meydana getirdiği piyano, keman ve orkestra konçertolarının, telli sazlar kuartetlerinin. *Cantata profana*[1930] sının, rapsodi[1938]sinin v. b. müzik parçalarının vasfı kuvvetli bir dinamizm ve ritm sertliğidir.

B. un ilmî şekilde yaptığı müzik folklorculuğu Avrupa müzikolojisinde yeni bir çığır açmış, Tuna havzası ve Doğu Avrupa halk şarkıları onun çalışmaları sayesinde tanınmıştır. Bu yoldaki incelemelerinden şunlar anılmıya değer: *Die Volksmusik der Araber von Biskra und Umgebung* (Biskra ve civarı Araplarının halk musikisi) [«Zeitschrift für Musikwissenschaft» dergisinde, Leipzig 1919-20]; *Die Volksmusik der Rumänen von Marmures* (Mármaros ili Rumenlerinin halk müziği) [«Sammelband für Musikwissenshaft» ta 1922, ayrıca: Münih 1923]; Kodály Zoltánla birlikte: *Erdélyi magyar népdalok* (Erdel Macar halk şarkıları) [Budapeşte 1923]; *A magyar népdal* (Macar halk şarkısı) [Budapeşte 1924]; *Hungarian Folk-Music* (Macar halk müzigi) [Oxford 1924]; *Slovakian Folktunes* (Slovak halk melodileri) [1924-25]; *Népzenénk és a szomszéd népek zenéje* (Macar halk müziği ve komşu kavimlerin müziği) [Budapeşte 1934]. B. un derlediği ve aralarında Macar, Slovak, Rumen, Arap ve Türk halk melodileri bulunan 10 000 kadar halk melodisinden şimdiye kadar aşağı yukarı 1 000 tanesi yayımlanmıştır.

Macar İlimler Akademisi B. u 1935 te üyeliğe seçmiş, Columbia (New York) üniversitesi ise 1940 ta kendisine fahrî musiki doktoru unvanını vermiştir.

B. 1936 da Ankara Halkevinin daveti üzerine Türkiyeye gelmiş ve Halkevinde musiki folklorculuğu hakkında üç konferans vermiştir. Ayrıca Adana civarında 90 Türk melodisi zaptetmiştir. Bk. *Halk müziği hakkında Béla Bartókun 3 konferansı* [«Ankara Halkevi Neşriyatı» serisinde, 1936].

BARTOLD, Vasiliy Vladimiroviç [adının Alm. şekli: **Wilhelm Barthold**] (1861-1932), Rus Şarkiyat âlimi ve Türkoloğu. Petersburgda doğmuş, aynı şehir (sonraları Leningrad)de ölmüştür. 1891 de Petersburg Üniversitesi Şarkiyat Fakültesinden mezun olmuştur. Doktora tezi olarak hazırladığı «Moğol istilâsı devrinde Türkistan» adlı eseriyle yüksek kabiliyetini göstermiştir. 1891 de Almanyaya gönderilmiş ve o zamanın en büyük şarkıyatçıları olan Nöldeke ve August Müllerin derslerine devam etmiştir. İslâm tarihçileri ve coğrafyacıları tarafından yazılan eski kaynakları daha iyi incelemek için Türkistanda ilmî seyahatler yapmış, eski kervan ticaret yollarının geçtiği yerlerde araştırmalarda bulunmuş ve şehir harebelerinde yapılan hafriyata katılmıştır. Adları ancak tarihî kaynaklarda kalan birçok Türkistan şehir ve kasabalarının yerlerini bulmağa muvaffak olmuştur. 1896 da Petersburg Üniversitesi Şark Dilleri ve Tarihi Fakültesine profesör namzedi olarak tayin edilmiş, İslâm ve Türk tarihine dair dersler vermiştir. 1901 de Petersburg Üniversitesine Orta Asya İslâm ve Türk Tarihi profesörü olmuş, 1913 te İlimler Akademisine üye seçilmiştir. B. Orta Asya tarihine dair pek çok eserler yazmış, bunlardan çoğu Batı dillerine çevrilmiştir.

V. V. BARTOLD

B. un başlıca eserleri şunlardır: *O hristianstve v Turkestane v domongol'skiy period* (Moğol devrine kadar Türkistanda Hırıstyanlık) [«Zapiski Vost. Otd. İmper. Rus. Arheol. Obşçestva» dergisinde, cilt 8], *Obrozovanie imperii Çingiz-hana* (Çingiz Han İmparatorluğunun kuruluşu) [aynı dergi cilt 10], *Turkestan v epohu mongol'skogo naşestviya* (Moğol istilâsı devrinde Türkistan; H. A. K. Gibb'in İng. terc. *Turkestan Down to the Mongol Invasion*, Londra 1928) [2 cilt, 1 cildi metin, 1898 - 1900], *Oçerk istorii Semireç'ya* (Yedisu tarihi taslağı) [1898, yeni baskı 1943], *Svedeniya ob Aral'skom more i nizov'yah Amudar'i s drevneyşih vremen do 17 v.* (Eski zamanlardan XVII. yüzyıla kadar Aral Denizi ile Amuderya hakkında malûmat) [1902], *İstoriko-geografiçeskiy obzor İrana* (İrana tarihî ve coğrafî bir bakış) [1903], *Halifa i Sultan* (Halife ve Sultan) [«Mir İslama» dergisinde, 1907], *İstoriya oraşeniya Turkestana* (Türkistanın sulama tarihi) [1910], *İstoria Kul'turı Turkestana* (Türkistanın kültür tarihi) [1911], *İslam* (İslâm) [1918], *Kul'tura Magometanstva* (İslâm medeniyeti; S. Suhrawardy'nin İng. terc. *Mussulman Culture*. Calcutta 1934; Türkçe terc. Fuad Köprülünün notlariyle 1940) [1918] *Ulug bek i egovremya* (Uluğ Bey ve zamanı; Türkçe terc. 1936) [1918], *Musul'manskiy mir* (Müslümanlık dünyası) [1922], *İstoriya Turkestana* (Türkistan tarihi) [1922], *İstoriya izuçeniya Vostoka v Evrope iv Rosii* (Avrupada ve Rusyada Doğu etütleri tarihi); Fransızca terc. *La découverte de l'Asil*, Paris 1947; Ragıb Hulûsinin Türkçe tercümesinin bir kısmı «Millî Tetebbular Mecmuası»nda yayımlanmıştır [1925]; *Mir-Ali-Şir i politiçeskaya jizn* (Ali Şir Nevaî ve siyasî hayatı) [1927].

1926 da Türkiyat Enstitüsünün daveti üzerine İstanbula gelerek *Orta Asya* Türk tarihi hakkında on iki ders vermiştir. Bu dersler *Orta Asya Türk Tarihi hakkında dersler* başlığı altında İstanbulda 1927 de Türkçe olarak yayımlandıktan sonra Almanca ve Fransızcaya da çevrilmiştir.

BARTOLI, Matteo (doğ. 1873), İtalyan dilcisi ve Romanisti. Albona (Istria bölgesinde da doğmuştur. Tahsilini Viyana üniversitesinde yapmıştır; 1907 den beri Torino üniversitesinde dilbilgisi profesörüdür. Hususiyle, Balkan Yarımadasındaki Roman dili kolunu, ve komşu dillerindeki Roman kalıntılarını incelemiştir. Romanoloji alanındaki başlıca eserleri şunlardır: 1898 e kadar Dalmaç-

yada konuşulan Roman dili kolunu inceliyen *Das Dalmatische* (Dalmat dili) [cilt II, Viyana 1906], hususiyle Sırp-Hırvat dilindeki Dalmat yadigârlarını meydana çıkaran *Riflessi slavi di vocali labiali romane e romanze, greche e germaniche* (Lâtin ve Roman, Yunan ve Germen dillerindeki labial vokallerin İslâv dillerindeki yankıları) [«Zbornik u slavu V. Jagića» adlı eserde, Berlin 1908] Balkan dillerindeki Roman asıllı alt-tabakayı ele alan *Alle fonti del neolatino* (Neolâtin dilinin kaynaklarında) [«Miscellanea di studi in onore di A. Hortis» adlı eserde, Trieste 1910]. Bartoli, Leipzig okuluna mensup olan ve «Yeni gramerci» (b. bk., Jungrammatiker, néogrammairiens) denilen Alman dilcilerinin dili «fonetik kanunlar»a bağlıyan maddeciliğine ve gramerciliğine karşılık, İtalyan dilcisi G. I. Ascoliden ve İtalyan filozofları B. Croce ile G. Gentile'den ilham alarak, arkadaşı G. Bertoni (b. bk.) ile beraber, dilde yaratıcılık ve yenilikçilik esasını kabul eden, yeniliklerin dağılma merkeziyle bunun sebeplerini araştıran, ve bu bakımdan kendini sadece «gramerci» değil, asıl «dilci» sayan «neolinguistik» (b. bk., neolinguistica, «yeni dilcilik») ekolünü kurmuş, bunun için teknik bir metot hazırlamış. ve onu Hint-Avrupa dillerine tatbik etmiştir. Bu teorisini *Introduzione alla neolinguistica* (Neolinguistiğe giriş) [Cenevre 1925], ve G. Bertoni ile yazdığı *Breviario di neolinguistica* (Neolinguistik hülâsası) [Modena 1925] adlı eserlerinde açıklamıştır. G. Vidossi ile de *Lineamenti di linguistica spaziale* (Fezaî dilciliğin hatları) [Milano 1943] adlı eseri yayımlamıştır. Bartoli, 1924 ten beri İtalyanın dil atlası (*Atlante linguistico italiano*) üzerinde de çalışmıştır. *Archivio glottologico italiano* (İtalyan dil arşivi) adlı yayımında Roman dilleri şubesini idare etmiştir.

BARTOLI, Taddeo [veya **Taddeo di Bartolo**] (1363-1422). İtalyan primitif ressamı. Sienada doğmuştur. Siena resim ekolünün ressamları arasında yer almıştır. B. Floransa ressamlarının eserleri derecesinde bir olgunluğa varamamış olmasına rağmen eserlerinde ifade kudreti ve heyecan, şekil kusursuzluğundan daha çok yer almıştır. Fresko resimleri işlemiştir. Hususiyle Siena halk sarayında çalışmıştır (1414). Eserlerinden: Siena Güzel Sanatlar Akademisinde İsanın doğuşunun Meryeme bildirilişi, Louvre Müzesinde en eski resimlerinden biri olan Azizlerle birlikte Madonnası vardır.

BARTOLİNA (Bartholina), sahlepgiller (Orchidaceae) den Güney Afrikada ve daha çok kıyı bölgeleri kumluklarında 3 kadar türü yetişen bir bitki cinsi. *B. Ethèlae* ve *B. pectinata* gibi bazı türleri süs bitkisi olarak soğuk yerlerde yetiştirilir.

BARTOLINI, Lorenzo (1777-1850), İtalyan heykelcisi. Saviniano (Toscana) da doğmuş, Floransada ölmüştür. Önceleri Floransada çalıştıktan sonra Volterraya, daha sonra da Fransaya gitmiştir, B. orada meşhur Fransız ressamı Ingres ile sıkı dost olmuş. Desmarets'nin yanında çizgi-resme (desen) ve Lemot ile de heykele çalışmıştır. Cléobis et Biton adlı bas-relief ile Enstitünün ikinci mükâfatını kazanmıştır. Bu başarısından sonra Napoléonun büstü ile Paristeki Vendôme sütununa konmak üzere Austerlitz savaşını canlandıran Bas-relief heykel siparişleri almıştır. Carrarada bulunduğu sıralarda imparatorun emriyle bir heykel mektebi kurmuştur. Floransaya gelişinde güzel sanatlar akademisi profesörlüğüne getirilmiştir. Bu devirden sonra neo-klâsik sanatı canlandırmak hususunda denemeler yapmıştır. Islâhatçı isteklerine rağmen heykelci, Canovanın narin ve sun'î tarzını taklit etmiştir. B. Avrupa ölçüsünde şöhret yapmış bir sanatkârdır. Başlıca eserleri arasında, Üzüm Çiğniyen Bağcı; Merhamet (Pitti sarayında); birçok büstleri arasında da Machiavelli (Uffizi müzesi), Denon, Mme de Staël, Lord Byron, Metternich, Thiers, Méhul, Lisztin heykelleri yer alır. B. nin bir başka ünlü eseri de Hektorun oğlu Astyanaksı Troia surlarından atan Pyrrhostur.

BARTOLINI: Allaha iman

BARTOLINI: Niecolò Demidoff âbidesi

BARTOLO DA SASSOFERRATO (1314-1375), İtalyan hukuk âlimi. Urbino dukalığında Sassoferratoda doğmuş ve Perugiada ölmüştür. Birçok şehirlerde ve daha çok Pisada ve Perugiada Roma hukuku okutmuştur. 1355 yılında Perugialılar kendisini Karl IV. ün yanına elçi göndererek bazı vergilerden kurtulmak müsaadesini istemişlerdir. Roma hukukunu tefsir eden ve açıklıyan eserler yazmıştır. Roma hukukunu esas olarak alıp onu sağduyu ile kullanarak anlaşmazlıkları çözmeye çalışan okulun kurucusu olmuştur. Roma hukuku metinlerini İtalya belediyelerine, feodal kurumlara tatbik etmeğe ve bundan, siyaseti yürütmeğe yarıyan bir hukuk sistemi çıkarmıya çalışmıştır. B. D. S. nun şef olduğu hukuk okulu, Lombardia şehirleri senatoları arasındaki veya Lombardia kıralları olan Alman imparatorlarının tebalarına tatbik ettikleri kamu hakları sistemi ile bu yasaları arasındaki zıtlığı uzlaştırmıştır.

BARTOLOMMEO, Fra [mahlası: *Baccio della Porta*] (1469 - 1517), İtalyan ressamı. Savignanoda doğmuş, Fransada ölmüştür. Cosimo Rosellinin okulunda Moriotto Albertinelli ile sıkı dostluk bağları kurmuş ve birlikte çok sayıda eser yapmışlardır. Savonarolanın vaızları bu sanatçı üzerinde büyük tesirler yaratmıştır. Kötü kitaplar ve açık resimler üzerine yapılan bir yeminden sonra sanatkâr çıplak resimlerinin hepsini Floransa Meydanında yakmıştır. 31 yaşında vaizlik elbisesi giymiş ve bu tarihten sonra sanat kâra Fra B. veya sadece, papaz mânasına gelen Frate adı verilmiştir. Fra, İtalyan resim ekolünün yetiştirdiği büyük sanatçılardan biridir. O, aynı zamanda mânalı ve çekici esirleriyle şöhret kazanmış bir âlim olarak da tanınır. Leonardo da Vinci'nin sanatına karşı büyük bir sevgi göstermiştir. Müvazeneli kompozisyonlariyle tanındığı kadar din konularını işlemede gösterdiği ustalıktan dolayı da şöhret yapmıştır. Floransada bulunan eserleri arasında *Le père éternel* (Ezelî ve ebedî Baba =Tanrı]), Eyyup, Mabede takdim ve doğuş, Meryem ve çocuk İsa... sayılabilir. Bu eserlerinden başka Madonna, Prato kilisesinde İsanın son yemeği, Pistoiada Dominicusçular manastırında Mabede takdim, Romada Meleğin Meryemi selâmlaması, Louvre müzesinde Sienalı St. Catherinanın mistik evlenmesi, Besançon katedralinde Azizlerle çevrili Meryem resimleri vardır.

Fra BARTOLOMMEO

BARTOLOZZI [*bartolotstsi* ok.], **Francesca** (1728-1813), İtalyan ressam ve gravürcüsü. Floransada doğmuş, Lizbonda ölmüştür. Venedikte usta bir gravürcü olan Joseph Wagnerin yanında yetişmiştir. Londrada çalıştığı sıralarda kıral George III. tarafından kendisine tahsisat bağlanmıştır. Bu devre içinde büyük bir sayıya yükselen ofort, demir uçlu kalem ve noktalama suretiyle bazı kazı resimleri yapmıştır. Sanatkârın bu tarzı, Fransız, İngiliz gravürcülerinin birçokları tarafından taklit edilmiştir. Temiz çizgisi, ince işleyişi dolayısiyle B., eserleri her yerde aranan bir sanatkâr durumuna yükselmiştir. 1806 da kralın daveti üzerine Lizbona giden sanatkâr, orada Millî Güzel Sanatlar Akademisi müdürlüğüne tayin edilmiştir. Çok değişik konularda yaptığı 700 e varan kazı eserleri, İngiliz, Fransız, İtalyan üstadlarının eserlerinden alınarak işlenmiştir. Bunlardan Annibale Carracciden Clyria, Giordanodan Cupido, Satyrus, Venus; Correggiodan St. Hieremias. Portrelerden: Lord Clive, Lord Thulow, Rosalba ve kıral George III. ün koleksiyondaki Holbein'ın derslerinden kopyalar yapmıştır.

BARTON [*bārtın* ok.], İngilterede şehir adları. 1 — Barton - upon - Humber, Lincolnshire'de Humber halicinin dahilinde bir şehir. Nüfusu 76 000 dir. Sanayi merkezidir.

2 — Barton - on - Irwell, Lancashire'de bir şehir. Nüfusu 10 000 dir. Çevresinde maden kömürü yatakları vardır.

BARTON [*bartın* ok.], **Bernard** [1784-1849], İngiliz şairi. Carlisle'de doğmuş, Woodbridge'de ölmüştür. Quaker mezhebindendir. Bütün hayatı boyunca ticaretle uğraşmış ve son otuz yıl içinde Woodbridge bankasında memurluk etmiştir. Başlıca eserleri şunlardır: Ceza kanununa karşı kuvvetli bir protesto olan *The Convict's Appeal* (Mahkûmun hitabı) [1818] *Poems by an Amateur* (Bir amatörün şiirleri) [1818], *Household Verses* (Aile şiirleri) [1845] adlı eseri Robert Peel'den bir maaş sağlanmasına sebep olmuştur.

BARTON [*bārtın* ok.], **Sir Edmund** (1849-1920), Avustralya devlet adamı. Sydneyde doğmuş, aynı şehirde ölmüştür. 1879 da New South Wales meclisine, 1887 de Teşriî konseye üye seçilmiştir. 1889 ta Dibbs kabinesinde savcı vazifesiyle Bakan olmuştur. Avusturya Birliği (Commonwealth) nin kurulmasına çok çalışmış, delege olarak İngiltereye gönderilmiştir. Avustralya Birliğinin ilk başkanı olarak 1901 de iş başına gelmiştir. B. 1903 te serbest ticaret taraftarlarının mecliste ekseriyeti elde etmeleri üzerine iş başından ayrılmıştır. B. 1903 ten 1920 ye kadar Avustralya Yüksek Mahkemesi hâkimliği vazifesinde bulunmuştur. B., hatip ve devlet adamı olarak tanınmış ve Avustralyanın babası unvanını kazanmıştır.

BARTONELLOZ (Bartonellose), lekeli hummayı yapan riketsiya (Rickettsia) lara benziyen mikroorganizmlerin yaptığı bir ateşli enfeksiyon hastalığı, Oroya humması, Caarrion hastalığı, Verruga Peruviona adları da kullanılır. Bu hastalığın bir ateşli safhası, bir de ondan sonra gelen cilt safhası vardır. Başlangıçta ateşli bir devre, birkaç hafta sonra da deride nodüler kabarcıklar gözükür.

Bu hastalık ilkin Amerikada Peruda görülmüştür. Sonra türlü bölgelere yayılmıştır. Hastalığı, Phlebotomus noguçhi denilen ara hayvanları taşır. Peruda türlü salgınlar yapan bu hastalık demiryolu işçileriyle başka bölgelere de yayılmıştır. Aşağı sınıf hayvanlarda hastalığın bir rezervuar (réservoir)ı olduğu düşünülür; fakat, bu hayvan henüz bilinmiyor. Bartonelloz mikrobu ilkin Barton tarafından 1915 de görülmüş bu sebeple ona Bartonella bacilliforme adı verilmiştir. Kedi köpek ve başka hayvanlarda da bu hastalık görülür.

Hastalığın gidişine göre B. un türlü şekilleri vardır: Kansızlığın hâkim olduğu şekli, deri belirtileri görülen şekli ve ateşli şekli gibi.

BARTOSZEWICZ [*bartoşeviç* ok.], **Julian** (1821 - 1870), Polonyalı tarihçi. Tahsilini Petersburgda yapmış, enstitü öğretmeni ve edebiyatçı olarak çalıştığı Varşovaya yerleşmiştir. İlmî çalışmaları, hususiyle 1291 sayıya kadar basılmış olan Urgelbrandt Ansiklopedisinin maddeleri arasında olup bunlardan bir kısmı *Pisma* (Yazılar) [1877-1882] adlı bir baskıda yayımlanmıştır. Bunlardan başka *Pogląd na stosunki Polski Turcją Tatarami* adlı Türkiye ve Tatarlarla Polonya arasındaki bağlar hakkında önemli bir yazı yazmıştır.

BARTRAMİYA (Bartramia), bartromiyase (Bartramiaceae) familyasından 110 kadar türü yetişen bir yosun cinsi.

BARTSCH [*barç* ok.], **Rudolf Hans** (1873), Avusturyalı muharrir. Grazta doğmuştur. 1855 - 1911 de Viyana Harb Arşivinde çalışmıştır. *Als Österreich zerfiel* (Avusturya parçalanırken) [1904] adlı anonim romanından sonra çok başarı kazanmış olan, genel olarak Avusturya halkından, memleketten ve hususiyle Steier-

marktan bahseden hissî romanlarından ve hikâyelerinden bazıları şunlardır: *Zwölf aus der Steiermark* (Steiermarklı 12 kişi) [1908], *Die Haindlkinder* (Haindl çocukları) [1908], *Vom sterbenden Rokoko* (Ölmekte olan Rokoko hakkında) [1909], *Elizabeth Kött* [1909], *Das deutsche Lied* (Alman şarkısı) [1911], *Schwammerl* [Schubert romanı, 1912], *Histörchen* (Ufak masal) [1926], kendi biyografyası olan *Frohe Botschaft eines Weltkindes* (Hayatı görmüş olanın neşeli haberleri) [1922], ve *Die Verliebten und ihre Stadt* (Aşıklar ve onların şehri) [1927].

BARUKH (İbranca *bårūḫ* = kutlu), *Ahd-i Atîk* (Yeremyâ XXXII, 12 16)e göre Neriya'nın oğlu, peygamber Yeremya'nın kâtibi ve öğrencisi. Yeremyâ'nın kehanet ve tehditlerini yazıya çekip Kudüs havrasının avlusunda halka okuduğu için Yehuda kıralı Yehoyakimin korkusundan Yeremyâ ile birlikte uzun müddet saklanmak zorunda kalmıştır (Yeremyâ XXXVI, 4-32). Yeremya ile dostluğunun, bu zamanda olması gerekir. Çünkü, bu tarihten başlıyarak onu sürekli olarak bu peygamberle birlikte görüyoruz. Babil kıralı Nebukadretsar Kudüsü yakıp yıktıktan sonra B., bir müddet Filistinde kalmış, Yeremya ile birlikte Mısıra göç etmiştir. Ölümü hakkında elimizde hiçbir bilgi yoktur. B., Yeremyâ'nın biyografyasını yazmış ve üstadının eserlerini yayımlamıştır. Daha sonraki Yahudiler kendisine büyük bir saygı göstermişlerdir. B. un bize kadar gelen apokryph (bk. APOKRYPKLER) eserleri şunlardır:

1 — *B. Kitabı:* Yunancadır ve *Ahd-i Atîk*in *Septuaginta* (b. bk., Yetmişli) adı verilen Yunanca tercümesinde Yeremyâ ile Yeramyâ'nın Ağıtları bölümleri arasında yer almaktadır. Mensur ve manzum olmak üzere birbirinden bağımsız iki parçadan kurulmuştur. Birincisi (I - III,8) Yahudilerin Babil esaretini anlatmakta, ikincisi (III, 9 - V, 9) ise ahlâkî öğretileri ve teselllileri içine almaktadır. M. S. I. yüzyıl sonunda yazılmış olabilir.

2 — *B. Apokalypsis'i*: Süryanca olarak bize kadar gelmiştir. Aslında İbranca mı, yoksa Yunanca mı yazılmış olduğu belli değildir. Bk. APOKALYPSİS I, 4.

3 — *Ta paraleipomena Hieremiu tu prophētu* (Peygamber Yeremyâ'nın terekesi): Yunancadır. Muhtevası çeşitlidir: Kudüsün yıkılması; Habeş Abimelekin 66 yıl süren uykusu, sonra B. ile buluşması; B. un Yeremyâ'ya yazdığı ve Babile incirlerle beraber bir kartalın götürdüğü mektup; Yeremyâ'nın cevabı; Yeremyâ'nın Yahudileri B. un gönderdiği incirle beslemesi; Yahudilerin Babilden çıkışı ve ikiye bölünmesi; Şomrōn (Samaria) un inşa edilmesi; Yeremyâ'nın yalancıktan ölümü, nutku, sonra din uğrunda ölmesi ve mirasçıları ile B. tarafından gömülmesi.

4 — *Türlü yazılar*: Bir Habeşçe B. Apokalypsisi, bir Eski İslâvca B. vizyonu ve bir gnostik B. kitabının kırıntıları.

BARUKLİA veya **BAROİA**, eski Anadolunun Pisidia bölgesinde bir kasaba. Yeri tam olarak bilinmemektedir. İçinde *Baruklianos* (= Barukliali) kelimesi geçen kitabede, Sağır (Isparta ili, Yalvaç ilcesi) da meydana çıktığından B. nın burada olması düşünülebilir.

BARUT, sun'î patlayıcı maddelerinen eskilerinden biri. Ateşli silâhlarda mermiyi fırlatmak için kullanılan yanıcı ve itici maddedir. Karabarut adı da verilir. Bir karışım olan B. un birleşiminde % 70 - 80 potasyum nitrat (KNO_3), % 12-20 odun kömürü, % 3-14 kükürt vardır. Potasyum nitrat, kömür ile kükürtün yanması için gerekli oksijeni verir. Kükürt barutun kolayca tutuşmasını sağlar. Yakıldığında çok mikdarda gaz çıkarır. Barutun bileşimindeki kömürün yanmasından (CO_2), kükürtün yanmasından da kükürt dioksid (SO_2) gazleri husule gelir. Bunlardan başka geriye, birleşiminde potasyum sülfatı (K_2SO_4), potasyum karbonatı (K_2CO_3) ve potasyum sülfürü (K_2S) bulunan bir artık kalır. Bu gazların birdenbire meydana gelmesi neticesinde hâsıl olan yüksek basınç, mermilerin atılmasını sağlar. Barut oldukça yavaş yanar. Bu sebeple itici ve sürücü bir etkisi vardır. Oysa meselâ dinamit gibi patlayıcı maddeler ezici ve ufalayıcı bir etki yaparlar. Karabarut önceleri su kuvveti ile işliyen değirmenlerde elde edilirdi. B. un elde edilme usulleri, teknolojisinde yapılmış türlü ilerlemelere karşılık, esasta hemen hemen aynı kalmıştır. Bu maksatla ana ham maddeler, önce ayrı ayrı, sonra birlikte öğütülerek karıştırılır. Elde olunan öğütülmüş karışım basınçla hamur haline getirilir. Bu hamur yeniden öğütülür ve türlü sarsıntılı eleklerden geçirilerek tozundan ayrılır. Böylece tane halinde barut elde edilir. Çok defa grafit kullanılarak, baruta parlak bir yüzey verilir. Barut hamuru, ince borulara basılarak makarna barutu yapılır. Kullanılan kalıplara göre, küp, prizma gibi türlü biçimlerde barut elde edilir.

Karabarut eskiden elde bulunan tek patlayıcı madde idi. Bugün için şistli killer, kaya tuzları gibi yumuşak kütlelerin atılmasında kullanılmaktadır. Fazla duman çıkardığı için askerlikte değeri kalmamıştır. Şimdi askerlikte hemen hemen yalnız dumansız barut (daha doğrusu hafif dumanlı barut) kullanılmaktadır. Hafif dumanlı barutlar, B. un esas olarak eter ve alkol veya santralit ile özel bir muameleden sonra şekil verilebilir bir hale getirilmesi, yani jelatinleştirilmiş nitroselüloz (b. bk.) ile nitrogliserin (b. bk.) in karışmasıdır. Nitroselüloz barutlarını elde etmek için, trinitroselüloz veya bununla mono- ve dinitroselüloz, karışımı alkol ile muamele edilerek iyice kurutulur. Jelatinleştirici olarak eter katıldıktan sonra, hamur karıştırma makinelerinde birkaç saat, plâstik bir kitle hâsıl oluncaya kadar karıştırılır. Difenilamin katılarak stabilize edilir. Santralit veya kâfuri katılarak da yanma hızı ayarlanır. Böylece elde edilen plâstik kitle ya valslerden geçirilerek ince levhacıklar haline getirilir veya uygun kalıplardan basınç ile geçirilerek, makarna biçimine getirilir. Bu şekilde levha veya makarna halinde elde edilen barut, kuruduktan sonra kesme makinelerinde istenilen şekle sokulur.

Nitrogliserinin kolodyum pamuğu ile karıştırılmasından elde edilen nitrogliserinli barutların (meselâ Balistit) yanma ısıları. nirogliserinin yüksek enerjisi dolayısiyle pek fazladır. Bu barutlarda da önce eritken olarak aseton kullanılırdı. Son zamanlarda eritkensiz nitrogliserin barutları elde edilmiye başlandı. Bu barutlarda nitrogliserinin bir kısmı yerine santralit veya üretan konur. Bu çeşit nitrogliserinli barutlar, asetonlar gibi aylarca kurumak için bekletilmez. Hemen kullanılabilir. Hafif dumanlı barutlar artık bırakmaksızın yanar. Yandığı zaman çok hafif, berrak bir duman çıkarır. Karabaruta göre 3 kat daha çok gaz çıkarır. Bu yüzden sürücü kuvveti daha büyüktür. Daha az nem çeker. Daha uzun zaman depolanabilir. Vurmaya karşı hassaslığı yoktur. Pamuk barutu, eteralkolde eriyen

nitroselüozlar ile (Bk. KOLODYUM PAMUĞU) karışım halinde tüfek ve top barutlarında kullanılır. Yalnız nitroselülöz, torpillerin ve mayinlerin doldurulmasında kullanılır.

Tarih: Harb maksatları için kükürt, neft ve reçine gibi yanıcı maddeler, Batıda olduğu kadar Doğuda da ilk asırlardan beri kullanılmıştır. Milâttan 100 yıl önce yaşamış olan Bucretias Canus adındaki Romalı şair, eski zamanların silâhı olarak, yumruk, tırnak, dişler ve sopalarla beraber, alev ve ateşten de bahsetmektedir. Vahşi hayvanlar ile savaşta da ateş ve dumandan faydalanılmıştır. Ateşin savaşlarda silâh olarak eski Çin devletinde Milâttan 1000 yıl evvel kullanılmış olduğuna dair vesikalar vardır. Bu vesikalara göre Çin ordusunda çömlekler veya gülleler içerisinde yanıcı maddeler atarak ateş saçan «yıldırım arabalar»ı bulunmakta idi. Bu savaşlarda ateşli oklar kullanıldığı da zannedilmektedir. Ateşli silâhların kullanılmasını Batı, yine Milâttan önce Uzak Doğudan öğrenmiştir. Ancak Homerosun, ateşli silâhlar hakkında henüz bilgisi yoktu. Peloponnesos harblerinde (M. Ö. 428-424) yanmakta olan kömür, kükürt ve zift dolu kaplar, mancınıklarla atılma yolu ile kullanılmıştır. Bu silâhlar ile çıkarılan yangınlar toprak ve kum ile örtülerek kolaylıkla söndürülebiliyordu. Bu sebeble, yakmak için lüzumlu oksijeni havadan almayıp, kendisi sağlıyan maddeler aramıya başlandı. Böylece ateşli silâhlardan patlayıcı silâhlara geçildi. Oksijen veren madde olarak ilk tanınan, hâlâ da karabarutta kullanılan güherçile olmuştur. Güherçile Çinliler ve Hintliler tarafından da tanınmakta idi. Abdullah adında Malagalı bir Arap müellifi (1200 yılı) güherçileden « Çin karı », diye bahsettiği gibi, İranlı müellifler de güherçileye «Hint karı» adını vermişlerdir. Böylece güherçilenin XIII. yüzyılın ortalarına doğru Çin ve Hintten İslâm memleketlerine geçtiği kabul edilmektedır. Barutun icadı Avrupada Roger Bacon (XIII. yüzyıl)a ve daha başka bilginlere de atfedilmiştir. Arapların güherçilenin hususiyetleri hakkında esaslı bilgilere sahip oldukları muhakkaktır. Terkîbinde güherçile, kükürt ve kömür bulunan karışım, yani barut Avrupada ateşli silâhlarda ancak XIII. yüzyılda kullanılmıya başlanmış, XIV. yüzyılın ortalarına doğru topçulukta kullanılması tamamen gelişmiştir. Madencilikte ancak XVI. yüzyılda kullanılmıya başlamıştır. Kimya ve teknolojideki ilerlemeler neticesinde nitroselülöz ve nitrogliserinin elde edilmesi ile de hafif dumanlı barutlar kullanılmıya başlanmıştır (1866). 1847 de Schönbein tarafından elde edilen nitroselülozun 1865 de Abel tarafından, öğütme işi holenderlerde yapılmak suretiyle, teknolojisi geliştirilmiştir. 1869 da gevşek nitroselüloz iplikleri eritken sıvılar ile muamele edilmek yolu ile, kesif ve kolloyid bir kitle haline getirilmiş ve aynı zamanda yüksek yanma hızı ile patlama tehlikesinin önüne geçilmiştir. Selüloyid fabrikasyonu sayesinde mümkün olan bu buluş, jelâtinlenmiş nitroselülozdan ibaret olan ve karabaruttan çok üstün bulunan dumansız barutun hususiyle Vielle (1886) tarafından elde edilen yaprak barutun keşfine yol açmıştır. Birkaç yıl sonra (1889) da Nobel, daha yüksek kapasiteli bir barut olan, nitrogliserinli barutu keşfetmiştir. Nobel bu keşfine nitroselülozu nitrogliserinin yardımı ile jelâtinlemek problemini çözmek sayesinde muvaffak olabilmiştir. Zamanla, barutun yalınız terkîbinde değil, şeklinde de değişiklikler yapılmıştır. Daneli karabarut XIX. yüzyılın ortalarına kadar kullanılmıştır. Sonraları daha kaba ve kesif neviler elde edilmiştir. 1860 da prizmatik karabarut yapılmış ve 1880 başlangıçlarında prizmatik esmer barut kullanılmasına başlanmıştır. Bk. TRİNİTROTOLUOL.

BARUT HAKKI, topçu obüs ve havanlariyle piyade havanlarında mermi yolunu hedefin bulunduğu arazi örtüsünün dıklığine uydurarak, hedefe isabeti kolaylaştırmak için keseler içine konarak veya tabla haline getirilerek aynı silâhta 3-7 parça halinde hazırlanmış barutlar. Atışı idare edenin vereceği emre göre, meselâ, 4 B. H denmiş ise 1., 2., 3. ve 4. keseler kovanın içine konularak, mermi namluya sürüldükten sonra, bu 4 B. H., içine yerleştirildiği kovan ile birlikte merminin gerisinden namluya sürülür. 5. veya 6. B. H. denilmiş ise o zaman dördü üzerine bir 5. ve 6. B. H. da kovana konarak namluya sürülür. Piyade havanlarında ise mermi gerisine kese yerine plâka halindeki barut tablaları takılır.

BARUT VE PATLAYICI MADDELER (Huk.), terkibleri ve ateşlenme tarzları ne olursa olsun, bomba ve saire gibi kapalı zarflar içinde bulunmadıkları zaman dahi patlama meydana getirebilen maddelere verilen ad. Barut, dinamit bunlar arasında sayılır.

B. P. M. ceza mevzuatında «silâh» tabirine girer. Bu mevzuatta, «silâh» tabirinden:

1 — Tabiî tahsisleri, itibariyle şahıslara karşı tecavüzlerde kullanılmakta olan ateşli ve buna benzer vasıtalar.

2 — Saldırma ve savunmada kullanılıp ruhsatsız olarak taşınmaları kanunla yasak edilen aletler.

3 — Patlayıcı maddeler ile boğucu, kör edici gazlar ve diğer yakıcı, aşındırıcı ve yaralayıcı eczalar anlaşılmaktadır.

Birinci grupa giren silâhlar, «hakikî silâh», ikinci grupta sözü geçen aletler, «dolayısiyle - silâh» ve üçüncü grupta toplanan maddeler, «silâha benzetilen maddeler» sayılır.

B. P. M., bomba ve saire gibi kapalı bir zarf içinde bulundukları takdirde «hakikî silâh» tabirine, böyle bir zarf içinde bulunmadıkları takdirde ise, «silâha benzetilen maddeler» tabirine girer.

Türlü hallere göre, patlayıcı maddeleri yapmak, kullanmak, memlekete sokmak, nakletmek, satmak, satın almak, taşımak, saklamak, umumun sıhhatını tehlikeye koyması bakımından anılan maddelerin mevcudiyetini ilgili makamlara bildirmemek ya doğrudan doğruya suç teşkil eder veya bir suçun ağırlatıcı sebebi olur.

BARUTHANE (İ-ÂMİRE), Yeniçeri ocağının kaldırılmasından önce ordu ve donanma ihtiyacı için barut hazırlanan yerlere verilen ad. Elde mevcut kayıtlara göre, en eskisi Bayezid II. tarafından Kâğıthanede yaptırılmış bulunanı olmak üzere, XVII. yüzyılda İstanbulda Et Meydanında, Un Kapanında, Ayasofyada Cebehane içinde, Şehremini ve Tophanede altı B. ile Tersanede bir B. kulesi, Selânik, Belgrad, Bağdad, Mısır, Kıbrıs, Rodos, Konya, Gelibolu, Vâsıt ve Borda da B. ler; Karaman, Konya, Sivas, Malatya, Zülkadriye Karsı (Kadirli), Gerger, Kâhta. Darende, Akdağ ve daha başka yerlerde de güherçile kalhaneleri bulunduğu bilinmektedir.

Ateşli silâhların gelişmesi barut ihtiyacını artırdığından, hem verimi çoğaltmak, hem cinsini iyileştirmek, çok defa dışarıdan satın alınan Holânda ve İngiliz barutlarına muhtaç kalmamak için, XVIII. yüzyıl başlarında İstanbuldaki B. ler kapatılarak Bakırköyde büyük ve yeni bir B.

(Baruthane-i Âmire) kurulmuş, Gelibolu ve Selâniktekilerle birlikte B. lerin sayısı üçe indirilmiştir. B. lerde barut yapmak veya ham barutları ıslâh etmek, fitilli yeniçeri tüfekleri için gerekli barutu perdahlamak gibi teknik işlerle vazifeli olan kendilerine barutçu denilen sanat adamları Cebeci ocağı (b. bk.) na bağlı ayrı bir cemaat teşkil ederler ve başlarına da barutçu veya odcu başı denirdi, ; ayrıca kethüdaları ve çavuşları da bulunurdu. Mevcutlarının 344 kişiye kadar yükseldiği kayıtlardan anlaşılmakta, bunlardan başka ayrıca yeniçeri ocağının teşkilâtı içinde de özel bir sınıf halinde ve yine Cebeci başıya bağlı olan barutçular bulunduğu bilinmektedir. B. lerin başında birer B. emîni bulunurdu. Sonraları önemli B. lerin idaresine memur edilenlere B. nazırı denilmeğe başlanmıştır. B. emînlik ve nazırlıkları nöbete bağlı devlet hizmetlerinden sayıldıklarından ve kısa bir devre için bu kurumların başına geçenler işe gereği kadar kendilerini veremediklerinden B. lerin verimi gittikçe düşmeğe başlamıştır. Selim III. zamanında işe tekrar ehemmiyet verilerek önce bütün B. lerin idaresi birleştirilmiş, başa Baruthaneler Nazırı unvanı verilen yetkili bir memur geçirilmiş ve Bakırköy B. si de yeniden tamir ve tanzim ettirilip uzman işçiler getirtilerek iyi işler bir duruma sokulmuştur. B. ler o zamana kadar hayvan kuvvetiyle çalıştırılan çarklarla barut dövdüklerinden yapılan barutta cins birliğini sağlamakta güçlük çekilmesi, evvelce kapatılan Kâğıthane B. sinde olduğu gibi, su kuvvetiyle işler yeni bir B. kurulmasını gerektirmiş ve Çekmece civarında Azatlı köyünde bu suretle çalışan yeni bir B. kurularak umulan netice alındıktan sonra Gelibolu, Selânik B. leri de kapatılmıştır.

Emîn veya nazırlar, başında bulundukları B. lerin işletilmesinden ve hesap işlerinden sorumlu idiler. Bu itibarla Defterdarlık merkez teşkilâtında Baş Muhasebe (b. bk.) ye bağlı bulunurlardı. B. ler birleştirildikten sonra işlemesi için gerekli ödenek bir döner sermaye haline getirilmiş ve sağladığı kârla devlet hazînesine de yararlı olmaya başlıyan bu idarenin veznesine, Baruthane Hazînesi denilmeğe başlanmıştır. Yeniçeri ocağı kaldırıldıktan (1826) sonra B. lerin idaresi de Tophane Nezareti (b. bk.)ne bağlanmıştır.

BARVA, Halebin Süryanca eski adı. B., Halebin eski Yunanca adı olan Beroia (bk. BEROİA 3) dan türemiştir.

BARVANİ (Barwoni), Hindistanın Orta Hint Eyaleti topraklarında bir racalık. Nüfusu 100 000 kadardır. Narbada ırmağının aşağı kesiminde, Ahmedabad ile Nagpur arasındadır. Tarım ve orman bölgesidir.

BARYARUKH, Selçuk Türk Sultanı Berkyaruk (hük. 1094 - 1104) un Bizans kaynaklarında kullanılan adı.

BARYATİNSKİ, Aleksandr İvanoviç (1814-1879). Rus generali. Kafkasya umumî valiliğinde bulunmuş ve Kafkas kahramanı şeyh Şâmili teslim almıştır.

BARYCZKA [*barıçka* ok.], (XıVX - VII. yüzyıllarda), Varşovanın asîl bir ailesinin adı.

Varşovada 1633 te kurulmuş olan, eski şehrin merkezinde bulunan aile evi 1920 den sonra eski - eserler kurulu tarafından müze haline getirilmiş; 1944 te eski şehirle birlikte tahrib edilmiş ve harbten sonra yeniden yapılmıştır. Ailenin kurucularından Marcin 1349 da Papa nezdine delege olmuş, Stanisław (1650) ise Kıral Jan Kazimierzin sekreteri ve topçu subayı olarak ün almıştır.

BARYE [*bari* ok.], **Antoine - Louis** (1795 - 1875), Fransız heykelcisi. Pariste doğmuş ve orada ölmüştür. Parisli bir kuyumcunun oğludur. Önceleri kuyumculukla işe başlıyan B. sonradan heykelci Bosio ile ressam Gros (1771 - 1835) dan ders almıştır. Türlü konularda yaptığı allegorik ve mitolojik heykel ve resimler yanında zamanının en büyük hayvan heykelcisi olarak da ün almıştır. Sanatkâr, hayvanları iyice tanımak için hayvanat bahçelerinde çalışmış, meşhur tabiiyecilerden Cuvier ve Geoffroy Sint - Hilaire'in derslerine devam etmiştir. Büyük değer taşıyan eserlerinden, «Karaca öldüren kaplan», «Tazıyı parçalayan jagar, «Yılan öldüren arslan» ında görülen müşahede doğruluğu, sert ve canlı hareketleri ifadede gösterdiği başarı yanında, onun, anatomi bilgisinin ve mevzuunu işleyiş ustalığının yüksek bir dereceye vardığı görülür. B. nin sanatına hâkim olan anlayış Klâsisizm ile Romantizmin bir karması halinde belirir. Başlıca konu olarak seçtiği yırtıcı hayvanları pusuda iken, düşmanları ile savaşırken, avını parçalarken, kendi hayaline dayanarak orijinal ve heyecan yaratanbir ifade ile işlemesi sanatkârın romantik tarafını belirtir. Öte yandan, eserlerinde başlıca endişe olarak, ilim bakımından görülen doğruluk, şekil ve kitlelerin muvazene ve ahengi itibariyle bir klâsik olarak görülür. Bir Lapithes tarafından terbiye edilen Kentauros, Harb ve Sulh, Kuvvet, Nizam eserleriyle, işlediği allegorik konular, sanatçının klâsik tarafını belli eder. B. nin sanatı natüralist mekteplerden ayrı, heykele heyecanı, plâstik sağlamlığı getirmiştir. Fransada uzun zaman anlaşılamamış olmasına rağmen dışarda eserleri büyük bir ilgi uyandırmış, hususiyle Amerikada çok sevilmiştir. B. den sonra gelen nesiller üzerinde bu sanatkârın tesiri büyük olmuştur. 1836 da sergiye verdiği «Dinlenen arslan» adlı eseri kabul edilmemiş, 1850 ye kadar sergilere eser vermemiştir. 1868 de Fransız Enstitüsüne üye olmuştur. B. nin sulu boya ve yağlı boya resimleri, desen ve krokileri, heykelleri derecesinde büyük bir değer taşır. Louvre müzesinde Thomy - Thiéry koleksiyonunda B. nin bronzdan yapılmış mühim eserleri bulunmaktadır.

Antoine - Louis BARYE

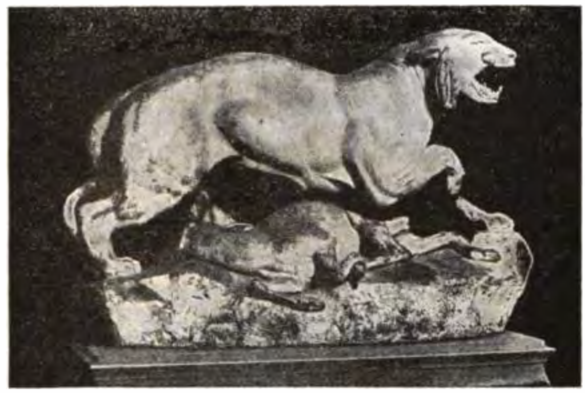
BAR - YEŞU (Yun. *Bariēsus* veya *Elymas*), *Ahd-i Cedid* (Resullerin işleri XIII, 6-12'de adı geçen bir Yahudi büyücüsü ve yalancı peygamberi. Paphos valisi Sergios Paulosun saray büyücüsü idi. Vali, havari Barnabas ile Saulos (= Paulos)u çağırıp İsanın öğrettiği din hakkında bilgi istemiş, fakat B. valiyi Hıristiyan olmak dileğinden vazgeçirmeğe çalışarak havarilere karşı durmuştur. Bunun üzerine Saulos «Sen, ey bütün düzen ve kötülükle dolu adam, İblis oğlu, her iyi işin düşmanı, Rabbin doğru yollarını saptırmaktan vazgeçmiyecek misin ? Ve şimdi işte Rabbin eli senin üzerindedir ve bir müddet güneşi görmiyerek kör olacaksın» deyince B. hemen kör olmuş, vali de bunu görerek Hıristiyanlığı kabul etmiştir.

BARYUM (Yun. *barys* = ağır; sembolü Ba), atom ağırlığı 137,36, atom numarası 56 olan toprak alkali grupu metallerinden bir element. Tabiatta başlıca, barit $BaSO_4$ (baryum sülfatı), ve viterit $BaCO_3$ (baryum karbonatı)

BARYE: 1 — Kentauros ile Lapithes 2 — Arslan ve karaca 3 — Bir Timsahı parçalayan kaplan 4 — Kaplan ve Karaca.

halinde bulunan B., hususiyetleri bakımından aynı gruptaki kalsiyum ve stronsyuma benzer. Serbest B., ya erimiş baryum klorürünün, veyahut sıcak bir baryum klorürü mahlûlünün elektrolizinden elde edilir. Mahlûl alındığı takdirde cıva katodları kullanılır; burada önce teşekkül eden B. amalgamı vakumda ısıtılarak cıva uçurulduktan sonra geriye B. kalır. B., baryum oksidinin aluminyum veya silisyum ile 1 200° de vakumda indirgenmesiyle de elde edilir; teşekkül eden metal, vakumda damıtılarak (taktîr edilerek) saf halde ele geçer.

B. 3,7 özgül ağırlığında, gümüş renginde, 710° de ergiyen yumuşak bir metaldir: havada çabuk oksid haline geçer, su ile şiddetli bir reaksiyon göstererek hidrojen çıkarır ve kendisi de hidroksid halinde erir: $Ba + 2H.OH \longrightarrow Ba(OH)_2 + H_2$.

B. 150-250° de hidrojen ile baryum hidrürü (BaH_2), 350-550° de azot ile koyu siyah renkli baryum nitrürü (Ba_3N_2) verir. Baryum karbür (BaC_2), kalsiyum karbürü gibi ancak elektrik fırınlarında teşekkül eder. B. mürekkebatı Bunsen alevini yeşile boyar. Suda veya sindirim asidlerinde eriyebilen B. bileşikleri zehirlidir.

Hekimlikte: Baryum sülfatı Röntgen şuânını geçirmediği için hekimlikte ve radyolojide çok kullanılır. Mide, barsak gibi içi boş organlar, yakınlarından farkedilmeleri için, Röntgen şuânını daha çok veya daha az tutan maddelerle doldururlar. Baryum sülfatı, hazım sisteminde zehirli veya zehirsiz bir tesir göstermeden girdiği gibi dışarı atıldığı için, bu sistem muayenelerinde geniş ölçüde kullanılır. Beyaz, tatsız bir toz olan baryum sülfatı suda erimez, kullanılacağı zaman iyice karıştırılır, dibe çökmeden hastaya verilir. Yarı yarıya su ile karıştırılmış 150 - 200 gr saf baryum sülfatı bir mide muayenesi için yeter.

Baryumla zehirlenme: Suda veya asidlerde eriyen baryum tuzlarının vücuda girmesiyle olan zehirlenme. Had zehirlenmeler kusma, ishal ve karın ağrıları ile başlar, nabız yavaşlaması ve halsizlikden sonra bâzan kramplar içinde ölümle neticelenir.

Tedavisi: Midenin yıkanması, kusturucu ilâçlar verilmesi ve teneffüs hareketleri. Röntgen muayenelerinde kullanılan baryum sülfatı suda ve mide asidlerinde erimediğinden zehirli değildir.

BARYUM HİDROKSİDİ, $Ba(OH)_2\ 8\ H_2O$, baryum oksidinin su ile muamelesinden meydana gelir. $Ba + 2H_2O \rightarrow Ba(OH)_2 + H_2$. B. H. suda, stronsyum ve kalsyum hidroksidlerinden daha çok erir. Kuvvetli bir baz olan bu mahlûle «barit suyu» adı verilir. B. H., şeker sanayiinde melasdan şeker elde edilmesinde ve analitik kimyada kullanılır.

BARYUM KARBONATI, $BaCO_3$. tabiatta viterit halinde bulunur; sunî olarak, baryum klorürü mahlûlünün sodyum veya amonyum karbonatı ile muamelesinde beyaz, ağır bir çökelti halinde elde edilir. $BaCl_2 + Na_2CO_3 \rightarrow BaCO_3 + 2\,NaCl$. Tabiî B. K., başka baryum mürekkebatının elde edilmesinde. rüsup haline getirilmiş B. K. ise kimya analizlerinde su tasfiyesinde ve fareleri zehirlemek içinde kullanılır.

BARYUM KLORATI, $Ba(ClO_3)_2\ H_2O$, sıcak ve koyulaşmış baryum klorürü mahlûllerinin elektrolizinden elde edilir. B. K., suda eriyen, renksiz billûrlar halinde bulunur ve yeşil renk veren hava fişeklerinin yapılmasında kullanılır.

BARYUM KLORÜRÜ, $BaCl_2\ 2H_2O$, suda eriyen, levhalar halinde, renksiz billûrlar. Elde etmek için, toz haline getirilmiş baryum sulfatı (barit) kömür tozu ile ısıtılır ve teşekkül eden baryum sülfürü, hidroklorik asidde eritildikten sonra mahlûl buharlaştırılır. B. K. başka baryum tuzlarının elde edilmesinde, analitik kimyada sülfürik asidin tanınmasında ve at koliklerine karşı baytarlıkta kullanılır.

BARYUM KROMATI, Ba Cr O_4, baryum klorürü mahlûlüne potasyum kromatın eklenmesiyle elde edilen açık sarı renkli bir madde. B. K. boya olarak kullanılır.

BARYUM NİTRATI, Ba $(NO_3)_2$, yeşil ışıklı hava fişeği yapılmasında kullanılan baryumun en çok suda eriyen ve en çok kullanılan bir tuzu.

BARYUM PEROKSİDİ, BaO_2 500 - 600° ısıtılmış baryum oksidi üzerinden hava geçirmekle elde edilir. B. P., hidrojen peroksidinin elde edilmesinde: $[BaO_2 + 2H_2O \rightarrow Ba(OH)_2 + H_2O_2]$ ve magnezyum tozu ile karıştırılarak, aluminotermi usulünde tutuşturma maddesi olarak kullanılır.

BARYUM PLATİN - SİYANÜRÜ, Ba $[Pt(CN)_4]$, Röntgen şuâları ile fluoresans yapan sarı renkli billûrlar. Üzerine ince bir B.P. tabakası sürülmüş kâğıtlar Röntgen muayenelerinde kullanılır.

BARYUM SULFATI, Ba SO_4, tabiatta ağır spat halinde bulunan, sentetik olarak, herhangi bir baryum tuzu mahlûlünün seyreltik sülfirik asidi ile taamülünden, suda ve diğer hiçbir asitte erimiyen ince beyaz bir rüsüp halinde elde edilir.

B. S. teknikte en çok kullanılan bir baryum tuzudur. Kesifleştirilerek elde edilmiş olan B. S., «Blanc fixe» adı altında kullanılan iyi bir beyaz boyadır. İnce toz haline getirilmiş ağır spat da, hiçbir kimyevî muameleye tabi tutulmadan, beyaz boya olarak kullanılır.

Baryum atomu Röntgen şuâlarını az geçirdiğinden B. S., Röntgen muayenelerinde mide ve bağırsakların Röntgen şuâında daha iyi görülebilmesi için, muayenesi yapılan insana ağızdan verilir. B. S. hiçbir şekilde erimediğinden zehirli değildir.

BARYUM SÜLFÜRÜ, ağır spatın kömür tozu ile ısıtılarak indirgenmesinden beyaz bir toz halinde elde edilir. B. S. melastan şeker çıkarılmasında, derilerin kıllardan temizlenmesinde kullanılır ve ziyalandırılınca kırmızı renkli bir ışık verir.

BARZALO, Tabula Peutingeriana (b. bk.) da *Barsalıum*, eski Anadolunun güneydoğu bölgesinde bir kasaba. Yeri tam olarak bilinememekle beraber Melitene (Malatya) ile Samosata (Malatya ilindeki Samsat) arasında bir yerde bulunuyordu.

BAS (Fr. Basse) veya **BASSO** (İtal. = alçak, aşağı), müzikte bir terim. Tanzimat devri musikîcilerimizce kullanılan İtalyanca Basso kelimesi «Basso tutmak» tabirinde yaşamakla beraber, zamanla Bas denilmek tercih edilmiştir. 1 — İnsan sesi nevilerinin en kalın ve en genişidir. Ortalama genişliği Fa^1 den Fa^3 e kadardır. *Birinci bas*, *ikinci bas* denilen çeşitleri vardır; genişlik ve tokluk itibariyle farklıdırlar. 2 — Armonili bir müzik eserinin en kalın partisine, bas denilir. 3 — *Rakamlı Basso* (= Basse chiffrée: Alm. Generalbass): bir şarkının eşlik noktası olarak yalnız Bas partisini yazıp her not üzerine birer rakam koymaktan ibaret muhtasar nota yazma sistemidir; rakamlar, her nota üzerinde hangi akorun icra edileceğini (yani her akorun birer aralığını) gösterir. 1600 yıllarında İtalyada opera icat edildiği zaman resitatif ve aryaların eşlik notaları bu tarzda yazılmaya başlanmış, ve sistem XVIII. yüzyılın ortalarına kadar devamla armoni ilminin gelişmesine yol açmıştır. 4 — Telli veya nefesli sazların en kalın olanına, yani en kalın ses partisini icra edenine de Bas denilir. Geçen yüzyılın saz adları arasında *Bas - kromorn*, *Bas - obua*, *Bas - viyol*, *Bas - viyolon*, v. b. , vardı. *Bas - klarinet* (Alm. Bassklarinette), esas klarinetin bir oktav kalın seslisidir. Bir metre uzunlukta olup, ağızlık kısmı arkaya doğru kıvrık. kalak ağzı, aksine, alttan yukarı dönüktür. Geçen yüzyılın başlarında icat edilmiştir. *Bas - tuba* (Alm. Basstuba), İngilizlerin Bombardon dediği madenî nefes sazıdır; ağızlıklı ve 3 pistonlu olup, 4 ve 5 pistonlu olanları da bazan görülür. Kalak kısmı yukarı doğrudur. Sakshornlar denilen borular ailesinin bas sesli olanıdır. 1835 te Ad. Sax tarafından icadedilmiştir. Bu iri boru daha ziyade muzika takımlarında kullanılmakla beraber, Senfonik orkestrada da trombonlara bassoluk eder. *Bas - bariton*, alto baritonun kalını olup, şeklen tuba ailesindendir.

BASA, Afrikada konuşulan dört ayrı dilin adı. 1 — Bantu dillerinin Kuzeybatı grupundan bir dil. Kamerunda Wuri ırmağının ağız bölgesinde konuşulur; kuzeyinde Duala dili vardır. Grup içerisinde yakın akrabaları Bangi, Teke, Kalai veya Kele, Galoa veya Mpongwe, Duma Benga, Noho, Duala, Bube, Kwiri, ve Isubu dilleridir. Başka bir sınıflamaya (A. Drexel 1923/24) göre, Teke grupunun Duala bölümünden olup yakın akrabaları Teke, Benga, Duala, Kele, Subu, Kwili, Malimba, Noho, Pongwe, ve Ferdando Po adası dilleridir. Bk. BANTU DİLLERİ.

2 — Sudan - Guinea dillerinin Fildişi Kıyısı - Liberya grupunun Batı bölümünden bir dil. Gbasa da denir. Liberyada Grand Bassa çevrelerinde Baffu ile Marshall limanları arasında konuşulur. Yakın akrabaları Uobe, Ba, Bakue, Huane, Pia, Abri, Te, Pla, Bā, Pade, Gre, Gba, Kra, Gi. ve De dilleridir. Başka bir sınıflamaya (A. Drexel 1923/24) göre, Afrika dillerinin Manfu denilen grupunun Batı veya Kru bölümündendir; Kru veya Kra, Grebo veya Gre, ve Bete dilleri en yakın akrabaları sayılır. Bk. FİLDİŞİ KIYISI - LİBERYA DİLLERİ.

3 — Sudan - Guinea dillerinin Niger - Kamerun grupundan bir dil. Aynı ailenin aynı grupundan olan ve aynı adı taşıyan öbür dilden ayırdetmek için buna Basa - Benue (Bassa - Benue) denir. İngiliz sömürgesi Nigeriada, Niger ırmağının kollarından olan Benue'nin orta kısmının kuzey kıyıları boyunca konuşulur; Kamaku denilen bir diyeleği vardır. Yakın akrabaları Dyukun, Boritsu, Yergum, Regba, Mbarike ve Kagoro dilleridir. Bk. NİGER - KAMERUN DİLLERİ.

4 — Sudan - Guinea dillerinin Niger - Kamerun grupundan bir dil. Aynı adı taşıyan öbür dilden ayırt edilebilmek için Basa - Niger (Bassa - Niger) denir. Nigeriada Niger ve Benue ırmakları kavşağının batısında, Nupe dilinin güneybatısında konuşulur. Gbari, Nupe, Kakanda, Gbira, Gara, Yala, Kpoto, Bo, Gbogola, Abua, Kana, Biobolo, Gori, Soso, ve Şa dilleriyle birlikte Aşağı Niger bölümünü meydana getirir. Bk. NİGER KAMERUN DİLLERİ.

BASA SAŊYAŊ [*basa saŋyaŋ*], Malezya - Polinezya veya Austronezya dillerinin İndonezya bölümüne giren Tidoŋ dilinin (başlıca lehceleri: Soloŋan ve Tarakan) «ruhlar dili» denilen özel bir diyeleği. Borneo adasının doğu kıyılarında konuşulur. Yakın akrabası Dayak dilidir. Bk. MALEZYA - POLİNEZYA DİLLERİ.

BASAGAR, Yenisey ırmağı boyunda yaşıyan Kızıl adlı Türk ulusunda bir boy. XVII. asır Yenisey Kırgızları ile birlikte Ruslara karşı giriştikleri savaşlarla ün kazanmışlardı. Çağdaş Kızıllarda bu adı taşıyan bir

oymağa bile raslanmıyor. Yenisey Kırgızları gibi B. lar da parçalar halinde başka uluslar içinde dağılmış olmalıdırlar.

BASAMAKLI DAMAR, bitkilerin odun damarlarını teşkil eden hücrelerden, yan zarları merdiven gibi kalınlaşmış damar hücrelerine verilen ad. Bk. ODUN DAMARLARI.

BASANAVIČIUS [*basanąviçus*], **Jonas** (1851-1927), Litvan muharrir ve devlet adamı. Bartininkai (şimdiki Suwałki bölümünde) de doğmuş, Wilno (Vilnyus)da ölmüştür. Mariampole'de okuduktan sonra Moskova üniversitesinde filoloji, tarih ve tıb tahsiline devam etmiş ve 1879 da hekim olarak çıkmıştır. Litvan eskiliklerini araştırarak ve yayarak memleketinin millî uyanışında birinci derecede bir rol oynamıştır. Alman-Rus rekabetinden faydalanarak Tilsit (Prusya Litvanyası) te 1883-1886 yıllarında ilk Litvan dergisi olan *Auszra* (Şafak) yı çıkarmış, fakat 1885 te Almanyadan uzaklaşmak zorunda kalarak bir aralık Bulgaristanda hekimlik etmiştir. 1905 te «Litvanyanın manevî başkanı» sıfatiyle Wilnoda ilk Litvan millî kongresini toplamış, ve Rus İhtilâli yıllarında, 16 şubat 1918 de Litvanyanın istiklâlini ilân etmiştir. «Litvan uyanışının babası» unvaniyle anılan bu zat, Litvan mitoloji ve folkloruna dair birçok eser de yayımlamıştır: *Lietuviškos pasakos*(Litvan menkıbeleri) [1905], *Ozkabaliu dainos* (Ozkabalai'nin şarkıları) [2 cilt, 1884 1902] *Is gyvenimo lietuvišku veliu bei velniu* (Litvan ruh ve cinlerinin hayatı hakkında) [1905], *Levas lietuviu pasakose bei dainuose* (Litvan menkıbeleri ve şarkılarında aslan) [1910], v. b.

BASANGOLAR, Angola (b. bk) da yaşıyan Zenci bir halk. B. zekâlarıyle tanınmışlardır. Üzerine birçok iri demir çiviler çakılmış sayısız tahta putları vardır.

BASARAB HANEDANI, Eflâkta saltanat sürmüş ve tarihlerimizde mensupları «Eflâk Voyvodası» diye tanınmış bir Rumen hanedanı. Adını bu hanedanı kuran Basarab I. Intemiatorul [= Kurucu B.] dan almıştır. Kuman - Türk menşeli olduğu bilinen ve adının aslı Basar-Aba (Kumanca: Aba = baba) olan Tihomir veya Tugomirin oğlu Basarab I. (hük. 1310-52) Macar Kıralı Károly Róbertin vasalı olarak Erdelde Fogaras (Rum. Făgăraş) ili Rumenlerinin voyvodası idi. Károly Róbertin Macar derebeyleriyle meşgul olmasından faydalanarak, ailesi ile birlikte Fogarası terketmiş ve Moğol istilâsından sonra sahipsiz kalmış olan Eflâka göç ederek, Karpatların güney yamacında Argeş çayı vadisinde, müdafaası kolay bir yerde karargâhını (Curtea de Argeş) kurmuştur. Eflâktaki bütün Rumen kabilelerini buyruğu altına aldıktan sonra «Eflâkın büyük voyvodası» unvanını takınmış ve Macaristan eyaletlerinden Severin Banlığı (Küçük Eflâk = Karpatlar, Tuna ve Oltu arasındaki bölge) nı almayı denemiş, fakat Károly Róbert tarafından bozguna uğratılmıştır (1324). Basarab, Macar kıralını metbu tanımışsa da altı yıl sonra Eflâka giren Károly Róberti yenmiş ve Eflâkın istiklâlini sağlamıştır (1330). Oğlu ve halefi Alexandru I. Nicolae (hük. 1352-1364) yeni kurulan voyvodalığı teşkilâtlandırmış, 1357 de Macar vasallığını reddetmiş fakat Macar Kıralı Nagy [= Büyük] Lajosun, Alexandrunun müttefiki olan Sırp Despotu Vukaşini yenmesi üzerine yeniden boyun eğmiştir. Halefi Vladislav veya Vlaicu I. Vodă (hük. 1364-77) kendini Macar vasallığından kurtarmış ve «Tanrının lûtfu ile Eflâk voyvodası» unvanını takınmıştır (1365). 1368 de Tırnova Bulgar çarı Şişmanın Osmanlıların yardımı ile Vlaicu'nun kayını Ştratisimire ait olan Vidine taarruzu sırasında Osmanlı kuvvetleri ile Vlaicu arasında bir çarpışma olmuştur. Böylece Rumenler ile Osmanlılar ilk defa karşılaşmışlardır. Fakat realist bir siyaset adamı olan Vlaicu Türk hâkimiyetinin genişlemekte olduğunu görerek 1373 te Murad I. ile ittifak etmiş, kardeşi ve halefi Radu (hük. 1377-84)da Türklere vergi vermeğe razı olmuştur. Ölümünden sonra yerine geçen oğlu Dan I. in Şişmana karşı yaptığı savaşta maktul düşmesi üzerine Mircea cel Bătrân [= İhtiyar M.] (hük. 1386-1418) voyvoda olmuştur. 1389 da Kosova Savaşında Sırplara yardımcı kuvvetler göndererek Osmanlılar aleyhine cephe almış bulunan Mirceanın ülkesi 1389 da Firuz Beyin akıncıları tarafından yağma edilmiş, Yıldırımın Kastamonu seferinde bulunduğu sırada öc almak için Osmanlı ülkesine saldıran Mircea Yıldırımın hemen Rumeliye geçmesi (1394) ve Silistre üzerinden Tunayı aşarak Ulahları büyük bir yenilgeye uğratması üzerine, Macaristana kaçmak zorunda kalmış ve yerine Türkler tarafından Vlad I. (hük. 1394 96) tahta çıkarılmıştır. Fakat Mircea, 1396 da Macar Kıralı Zsigmondun yardımiyle tahtını geri almıştır. Mircea, Ankara Savaşından sonra şehzadeler kavgası sırasında Musa Çelebiye yardımda bulunmuş ve Simavnalı Şeyh Bedreddin işlerine de karışmıştır. 1424 te de Osmanlı devletini metbu tanıdığı hakkında Edirnede bir andlaşma imzaladığı bilinmektedir.

Bundan sonraki voyvodalardan şunlar anılmıya değer: Mirceanın üçüncü oğlu Alexandru Aldea (hük. 1431-36) Türk himayesinde yaşamıştır. Şeytan sanı ile anılan Vlad II. Dracul (hük. 1436-46) ve tarihlerimizin «Kazıklı Voyvoda» diye bahsettikleri Vlad III. Ţepeş (hük. 1456 - 62) zalim idareleriyle tanınmışlardır. Bunların birincisi 1441 de her yıl on bin duka altını ve 500 devşirme vermek üzere Osmanlılarla bir andlaşma imzalamıştır XV. asırda Basarab adını taşıyan daha iki voyvoda vardı: Basarab II. Laiotă (hük. 1473 - 76) ve Basarab III. Tepeluş [Küçük kazıklı] (hük. 1477 - 81). XVI. asırda gelen Eflâk voyvodalarından Neagoe Basarab (hük. 1512 - 21) çok dindardı. Curtea de Argeşte yaptırdığı Ortodoks başkilisesi meşhurdur. Mihai Viteazul [Yiğit M.] (hük. 1593 - 1601) 1599 da Erdele girmiş, fakat İmparator Rudolfun kumandanı Giorgio Basta tarafından öldürülmüştür.

XVII. asır başında ordu tarafından voyvoda ilân edilmiş Radu Şerban adında birisi, ana hısımlığı yolu ile B. H. nın vârisi olarak ortaya çıkmıştır. 1633 te de askerî partinin Eflâk tahtına çıkardığı Matei adında birisi Basarab ismini takınmıştır. Matei Basarab (hük. 1632-54) Eflâkta ilk Rumen matbaasını kurmuştur. B. H. 1711 de Constantin Brâncoreanu ile sona ermiştir. Bk. BESARABYA.

BASARİ, Afrikada konuşulan birbirinden ayrı iki dilin adı.

1 — Sudan - Guinea dillerinin Senegal - Guinea grupundan bir dil. Fransız Guinesinde Gambia ve Rio Nuñez ırmaklarının yukarı kısımlarında konuşulan bu dil, Tenda adı altında toplanan 4 dilden biri (öbürleri: Konyagi, Badyari. ve Tiapi)dir. Biyan, Ayan ve Wo da denir. Bk. SENEGAL GUİNEA DİLLERİ.

2 — Sudan - Guinea dillerinin Volta grupunun Doğu bölümünden bir dil. Toboto da denilen bu dilin grup içerisindeki yakın akrabaları Kambari, Gurma, Ber, Kabre,

Legba, Konko, Tem, Kasele, Mua, ve Loso dilleridir. Fransız Batı Afrikasının Togo bölümünün kuzey kısmındaki Basari bölgesinde konuşulur; kuzeyinde en yakın akrabası olan Loso dili vardır. Başka bir sınıflamaya göre bu dil, Bantuid dillerin Batı grupunun Atlantik bölümünün kuzey alt-bölümündendir; yakın akrabaları da Narlu, Konyagi, Biafarda, Balante, Diola, Serar, ve Wolof dilleridir. Bantuid dillerin diğer bir sınıflamasına (A. Drexel 1923/24) göre de bu dil, Gurma, Akasele, Konkomba, Moba ve Loso dilleriyle birlikte Kuzey Meskez grupunun Gurma bölümünü meydana getirir. Bk. VOLTA DİLLERİ, ve BANTUID DİLLER.

BASAT, *Dede Korkut* kitabındaki Depegöz (Tepegöz) hikâyesinin başlıca kahramanı. Bazı rivayetlerde bu kelime *Pusat*, *Busat* şeklindedir. B., Oğuzların başına belâ kesilen Depegözü öldürüp yurdunu bu âfetten kurtarmış yiğittir.

B. ın Depegözle savaşı hikâyesi çok eski bir efsanenin Oğuzlar arasında aldığı şekli gösterir. Bu efsane, bazı teferruatına kadar, Odysseusun Kyklops Polyphemosu öldürmesi hikâyesine benzer. Böylece B.. Odysseus üzerindeki rivayetleri kendi menkıbeli şahsiyeti ile Türk destanında toplamış oluyor. Bu efsaneler, gerek Yunan, gerek Türk destanlarına, daha eski ortak bir kaynaktan gelmiş olmalıdır; nitekim, yurdunu tehdit eden korkunç âfetlerle savaşan kahramanların buna benzer hikâyeleri birçok milletlerin mitoloji ve folklorlarında müşterek bir tema olduğu gibi, Depegöze benzer canavarlar da, dünya üstünde çok geniş sahaya yayılmış mitolojik unsurlardır.

Dede Korkut kitabına göre B. küçükken bir göç sırasında yolda kayboluyor; bir dişi aslan onu kendi yavruları arasında büyütüyor; sonra, Oğuz beyleri bir avda bulup yurtlarına getiriyorlar. Kendisine insanoğlu olduğunu anlatmak güç halle mümkün oluyor. Yavaş yavaş insanlara alışan B., büyüyor ve yaman bir kahraman oluyor. Onun, Aslan B. diye anılmasının sebebi bundandır.

Dede Korkut kitabından bazı yerlerde de. B. ın, gerek aslanlar arasında büyüdüğüne gerek Depegözü öldürdüğü ne işaret eden başka rivayetler de vardır: Tâ Ebû Müslim zamanında varlığı bilinen ve Türklerin destanî menkıbelerini topladığı anlaşılan bir kitapta onun aslanlar içinde büyümüş bir çocuk olduğu işaret edildiği gibi, Depegözle savaştığı da anlatılır. *Dede Korkut* rivayetinden farklı olarak burada, B. ın, cengâver bir kızla savaşarak onu yendiği ve gerek kendi babasının, gerekse bu kızın teşvikiyle Depegözü öldürdüğü söylenir. *Dede Korkut* kitabında ise onun bir sefer dönüşünde, yurdunun nice yiğitlerinin, bu arada kendi kardeşi Kayan Selçukun Depegöz elinde helâk olmasına kahırlandığı, bu yüzden Depegözü öldürmeğe azmettiği anlatılır. Ebû Müslim zamanına çıkan Oğuz menkıbelerini nakleden Mısırlı bir tarihçinin rivayetlerinde de, *Dede Korkut* kitabında olduğu gibi; B. ın babası, Uruzdur; Uruz, veya Arız, Oğuz destanı kahramanlarının en tanınmışlarından biri olup *Dede Korkut* rivayetinde o, Kazan Beyin dayısı ve iç Oğuz boylarının hanı olarak geçer.

Dede Korkut kitabının son telifine yakın bir zamana ait olması gereken destanî bir metinde B. ın yedi yıl Elbürüze sefer ettiğinden bahsedilir. Son zamanlarda Anadoluda Erzincanlı bir ihtiyardan tesbit edilen rivayette B. kahraman Pusat adiyle anılmaktadır; o, aslan avına meraklı bir beyoğludur; av peşinde Kaf Dağına, Depegözler diyarına gitmiş, başından geçenlere başkalarını inandırmak için oradan bir Depegöz – çocuk alıp getirmiştir.

B. hikâyesindeki, aslanlar arasında büyümüş bir çocuğun, insanlara dönmesi ve eşsiz bir yiğit oluşu motifini geçen asrın tanınmış halk hikâyecilerinden Posoflu Âşık Üzeyir (Fakirî), «Arslan Bey» (b. bk.) adlı hikâyesinin bir epizodunda kullandığı gibi edebî Türkçülük hareketinde mühim bir yeri olan Ahmed Hikmet de hikâyelerinden birinde bu konudan faydalanmıştır. B. ile Depegözün, *Dede Korkut* kitabındaki hikâyesini, Ziya Gökalp nazım şeklinde yazmıştır ki *Altın Işık* adlı kitabındaki hikâyelerinden biridir.

BASBİRİN, Mardin ilinin İdil ilcesine bağlı bir bucak. Köylerinin sayısı 35, nüfusu 10 925 (1945) tir. Bucak merkezi (Basbirin) 393 nüfusludur.

BAS-BLEU [*bablö*], edebiyat ve ilim heveslisi görünen kadınlara verilen ad. B. İngilizce *Blue-Stocking* kelimesinden tercüme edilmek suretiyle, Fransız diline geçmiştir. B. «Mavi çoraplı» mânanasına gelir. İngiliz kadın muharriri Mrs. Montague (1720 - 1800) ile edebiyatsever kadın arkadaşlarının, haftalık toplantılarına devam eden erkek edebiyatcılardan Stilligfleet daima mavi çorap giydiği için, Mrs. Montague'nin düşmanları, bu buluşmalara «mavi çoraplıların toplantıları» adını vermişlerdir.

BASCHET [*başe*], **André Marcel** (1862-1941), Fransız ressamı. Gagny (Seine en-Oise) de doğmuş, Pariste ölmüştür. Jules Lefebure ve Boulanger'nin öğrencisidir. 1883 te Roma mükâfatını kazanmıştır. Tatbikat tiyatrosu için panolar yapmış, daha çok portre resimleriyle tanınmıştır.

BASCIO [*başo*], **Matteo da** (ölm. 1552), İtalyan keşişi, Katolik Capucin tarikatının kurucusu. İtalyada Urbind Dukalığında doğmuştur. St. Franciscus tarikatına giren B., bu tarikata asıl sertliğini iadeye çalışmıştır. Papa Clemens VIII., 1528 de B. nın reformlarını tasdik etmiş, B. da bu reformları kabul eden keşişlerle birlikte Capucin tarikatına dönmüştür. Bk. CAPUCINLER.

BASEAN veya **BASSİAN,** Pasin ile Pasin - Ovasına Grek kaynaklarında verilen ad. Bk. PASİN.

BASEDOW [*bāzīdō*], **Johann Bernhard** (1723-1790), Alman terbiyecisi ve filantropinizm (b. bk.) in kurucusu. Hamburgda doğmuş. Magdeburgda ölmüştür. 1774 te yayımladığı *Elemantarwerk* (Temel bilgiler kitabı) adlı eseriyle dikkati çektiğinden Prens Leopold Friedrich kendisini Dessau'a çağırmış, o da içinde herkes için her türlü terbiye çalışmalarının denenmesi maksadiyle «Philanthropinum» adlı müesseseyi kurmuştur. B., burada tatbik ettiği, yeni terbiye prensipleri ile, eski terbiye sistemlerinin mühimsemediği iş ve beden terbiyesi ile ana ve yabancı dil öğretimi gibi hususları değerlendirmiş, ayrıca beden terbiyesi çalışmalarına eski Yunan cimnastiği örneğine göre yeni bir şekil vererek yaptığı denemelerle okul beden terbiyesinin temellerini atmıştır. Öbür mühim eserleri şunlardır: *Praktische Philosophie* (Pratik felsefe) [1758], *Methodenbuch für Väter und Mütter der Familien und Völker* (Aile ve milletlerin ana ve babaları için metot kitabı) [1770].

BASEDOW [*bāzīdō*], **Karl von** (1799 - 1854), Alman hekimi. Dessauda doğmuş, Merseburgda ölmüştür. 1840 ta, şimdi kendi adiyle anılan hastalığı ilk olarak tarif ve teşhis etmiştir. Bu husustaki yazısı *Exophthalmus durch Hypertrophie des Zellgewebes in den Augenhöhle* (Göz kovuğundaki hücre nescinin hipertrofisinden ileri gelen egzoftalmi) [«Caspers Wochenschrift» dergisinde, 1840] başlığını taşımaktadır. Bk. BASEDOW HASTALIĞI.

BASEDOW HASTALIĞI, ilk tarif ve teşhis eden hekim adiyle Basedow veya Graves hastalığı diye adlandırılan ve tiroit bezinin aşırı faaliyetinden ileri gelen bir hastalık. Anatomik olarak tiroit nescinde irileşme, artma (hipertrofi ve hiperplazi) vardır.

B. H. nın klinik tablosu çok karakteristiktir. Gözlerin fırlak oluşu hastanın çehresine ayrı bir hususiyet verir. Bu yüzden Basedow'nun bir başka adı da ekzoftalmik guvatrdır; göz fırlaklığının yanında diğer belirtiler şunlardır: ellerde veya parmaklarda titremeler, çarpıntı, nabız çabukluğu (tachycardie), tiroit bezinin büyümesi (goître) dir. Bunlardan başka hastalar, fazlaca terlemeden, heyecanlanmadan ve sıcaklık hissinden, sık sık baş gösteren sürgünlerden şikâyet ederler.

Basedow hastalığı

Çarpıntı: kalbin çabuk atması ilk gözüken arazlardan birisidir. Nabız sayısı çok defa 100 - 120, bazan da 200 veya daha fazladır. Bu çarpıntı hissi bazı vakalarda kalb bölgesinde sıkıntı, ağrı hisleriyle beraberdir. Bu daimî çarpıntı yanında. B. H. nda birçok vakalarda nöbet şeklinde gelen istidadî kalb süratlenmesi (tachycardie paroxistique), nabızda tam aritmi (arythmie complète) görülür. Çünkü kalb bir taraftan fazla çalışma zorundadır, öte yandan organizmada fazla mikdarda O_2 sarfiyatı vardır. Böylece hem ağır yük altında kalan, hem de iyi beslenemiyen kalb yorulur. Boşluklarında genişlemeler, kapakçıklarında iyi iş görememe durumu hâsıl olur. Sinolik kan tazyîkı (tension) biraz yükselir.

Guvatr (goître): boyunda gırtlağın hemen altında kalkan biçiminde iki tarafta eşit olarak oturan tiroit bezinin büyümesi haline guvatr (eski tıb lûgatinde: cüdre) denir. Boyunda çok defa simetriktir; bazan da bir tarafta bir şişlik şeklinde gözükür. Bu şişme sinsi olarak başlar, nihayet göze çarpacak kadar büyür. Basit guvatr denen ve sadece tiroit bezinin şişmesinden, büyümesinden ibaret olan hal başka, B. H. başkadır. Basedowda tiroitin vücuda zehirli bir madde salması ve guddenin aşırı bir derecede çalışması bahis konusudur. Basit guvatrda ise bazan pek ziyade bir hacim alacak kadar (meselâ büyük portakal, hattâ bir bebek başı kadar) büyüme vardır; fakat Basedowda görülen toksik belirtiler bulunmaz.

Tiroid bezi bazı fizyolojik hallerde (âdet zamanı, teessürler, ruhî ve bedenî yorgunluklar) geçici büyüme gösterebilir. Bu keyfiyet Basedowdaki guvatr için de vâkî olabilir.

Göz fırlaklığı: bu belirti, hastalığı uzaktan tanıma imkânını verecek kadar önemlidir. Göz aralığı büyüktür, dışarı doğru fırlamış bir göz yuvarlağı çehreye derhal dikkati çeker. Bakışlar oldukça sabittir. Hastanın yüzünde âdeta bir hayret, korku ifadesi vardır. Uyurken kapaklar göz yuvarlağını kapatamadığı için tavşan gözü gibi aralık kalır (lagophtalmie). Göz fırlaklığı bazan ve seyrek olarak tek taraflıdır.

Hasta, aşağıya, yukarıya baktırılırsa, bu hareketler esnasında büyümüş bulunan göz kapağını takip edemediğinden aşağıya bakarken üst kapak göz yuvarlağını takip edemez; yukarı baktırıldığı zaman da bazan kapak, bazan göz daha önce çıkar, kapakla beraber hareket edemez. Bu şekilde hastalıkta göz fırlaklığı olup olmadığının muayenesi arama için usul tutulmuştur (Graefe belirtisi). Hastalar bir parmağın ucuna baktırılır ve bu parmak yavaş yavaş gözlere yaklaştırılırsa normalin tersine bir veya iki göz dışarı doğru kayar. Bu da göz fırlaklığının bulunup bulunmadığını kontrole yarar (Möbius belirtisi).

Hastalar çok seyrek göz kırparlar. Bazan birkaç dakika göz kırpmaksızın dururlar. Bu da Basedow'u tanıma için bir belirtidir. (Stellwag delili).

Hastalar yukarıya doğru baktırılırsa alınları ya hiç kırışmaz, yahut da pek az çizgi gözükür. Buna da (Geoffroy belirtisi)

Titreme: Erken gözüken bir belirtidir. Süratli ve küçük titreşimler (dakikada 8 - 10) şeklinde olup hem istirahat, hem harekette vardır. Yüz kasları hâriç bütün kaslarda mevcuttur. Kol ileri uzatılarak parmaklar gerdirilirse daha iyi görülür.

Bu dört esas belirtiden başka B. H. nın diğer bazı arazları mevcuttur. Zayıflama bunların başında gelir. Bazalmetabolizma artmıştır, vücut aldığı kaloriden fazlasını sarfeder. Çünkü tiroit bezi bazalmetabolizma üzerine tesiri olan başlıca iç salgı organıdır. B. H. nda bazalmetabolizma % 50 - 150 artmıştır, bu artma derecesi de hastalığın şiddeti ile orantılıdır.

Beslenmeye ait başka bir belirti de şeker metabolizması (glucorégulation) bozukluğudur. Tiroit bezinin iç salgısı ile kan şekeri denkleşmesi arasında bir ilgi vardır. Basedowda idrarda şeker çıkması vücutta şeker metabolizmasının bozulmasından ileri gelir.

İkinci plânda kalan diğer bazı arazlar da vardır: Umumî halsizlik, vücut ağrıları, ruhî sâhada çabuk müteessir olma, fazla telâşlılık, çabuk sinirlenme halleri, devamlı uykusuzluklar, sıcaklık hissi, yüz kızarması, terlemeler. Sindirim sisteminde bulantı, kusma, sürgün belirtileri de hemen vakaların üçte birinde görülür. Bazan esaslı arazlar siliktir, yalınız bu tâli belirtiler ortaya çıkar. Çok defa mide suyu salgısı azalmıştır. Cinsî hayatta bir yavaşlık, kadınlarda aybaşı güçlüğü, azalma ve kesilmesi görülür. Deride bazan mevziî, bazan yaygın olarak renk değişikliği, meselâ gözlerin çevresinde bir bronz rengi görülür.

Hastalığın gidişi: kronik gidişli bir hastalıktır. Senelerce sürebilir. Ruhî sarsıntılardan sonra bazan çok şiddetlenmeler gösterebilir. Bazan da gidiş oldukça süratlidir. Hasta çok zayıf düşer ve hastalık, kalb ihtilâtları ile neticelenir. Bazı vakalarda ise sükûnet devreleri oldukça uzundur, fakat şiddetli bir krizle hasta ölebilir.

B. H. en çok orta yaşlarda (kadında 15 - 30, erkekte 15 - 40 arasında) görülür. Çocuklarda nadirdir.

Hastalığı meydana getiren sebepler arasında grip, kızıl, zatürrie gibi intanî hastalıklar, ruhî ve mekanik travmalar, heyecan, korku, ürkekleşme anılabilir. Son zamanlarda telkine göre hâdise daha çok hipofiz bezi ve vejetatif sinir sistemi ile ilgilidir. Bu inanca göre hastalık her ne kadar tiroit bezinde ise de asıl aksaklık beyinde bulunan ve bütün iç salgı bezlerini idare eden hipofizdedir.

Tedavisi: ruhça ve bedence sükûnet esas şarttır. İyi uyumak, üzüntü ve heyecandan kaçınmak lâzımdır. Şiddetlenme devrelerinde sakin bir hastahane hayatını tercih etmelidir. Ilık banyolar, deniz fayda verir. Yiyecekler nispeten az albuminli (et, yumurta), şekerli nişastalı besinler çok, sebze, meyva ve vitaminler zengin olmalıdır.

Sükûnet verici ilâçlardan çok fayda görülür. Valerian ve barbitüriklerin çok yardımı olabilir. Kinin, atropin, bazı hormonlar. iyot, son zamanlarda çıkarılan tiomidin, hastaları sükûnete kavuşturabilir, İlâç tedavisinin yanında ameliyat tedavisinin yeri de mühimdir.

BASEILHAG [*bazeyąk*]. **Jean** 1703 - 1781; mahlâsı; *Frère Cosme*), Fransız cerrahı. Tarbes yakınındaki Pouystructe doğmuş, Pariste ölmuştür. Mesane ameliyatında taş kırmak için kullanılan bir alet (lithotome) icadetmiştir.

BASEL [*bāzīl* ; Fr. *Bâle*]; 1 — İsviçrenin kuzeyinde bir kanton. 1833 te Baselstadt ve Baselland adlı iki kantona bölünmüştür: a) Baselstadt kantonunda (37 km²; 1941 de 170 000 nüfuslu) B. şehrinden başka iki küçük kasaba vardır. b) Baselland kantonu (427 km²; 1941 de 95 000 nüfuslu) Jura dağlarının sık ormanlık bölümünü kaplar. Başlıca, tahıl ziraati ve hayvancılık alanıdır. Merkezi Liestaldir.

2 İsviçrenin kuzeyinde Baselstadt kantonunun merkezi. Nüfusu 162 000(1941),denizden yüksekliği 256 m B., Jura dağları ile Karaorman arasında, Ren nehri üzerinde ve bu nehrin kuzeye dönerek yukarı Ren çukurovasına girdiği noktada Almanya ve Fransa sınırları yakınında, bu memleketlerden gelen kara ve demir yollarının birleştiği ve Ren nehri üzerinde su nakliyatının sona erdiği noktada mühim bir nakliyat ve ticaret merkezidir. B. in geniş nehir limanında Almanyanın taşkömürü; Kanada Arjantin ve A. B. D. nin tahılı boşaltılır.

B. de her yıl nisan ayında büyük bir panayır açılır. Kimya, boya, tıbbî müstahzarat, ipek şerit, maden ve makine endüstrisi ileridir. 1459 da kurulmuş üniversitesi, müzeleri, ilim ve sanat cemiyetleri vardır XVIII. asırdan beri matbaacılıkta ilerlemiş ve mühim bir kitap ticareti merkezi olmuştur.

B. in, biri Ren nehrinin sağ. alçak sahilinde (Küçük B.), diğeri sol ve yüksek sahilinde (Büyük B.) olmak üzere iki bölümü vardır; bunlar biribirine dört büyük köprü (en eskisi 1225 te yapılmış taş köprü) ile bağlıdır; ayrıca bir demiryolu köprüsü de vardır.

Büyük B. de birçok modern binalardan başka Eskiçağ tarzında bina ve sokaklar görülür.

BASEL ANTLAŞMALARI: 1 — 5 nisan 1795 tarihinde Fransa Cumhuriyeti ile Prusya arasında Baselde akdedilen barış antlaşması. Prusya Polonyaya karşı güttüğü siyasette Rusya ile Avusturya karşısında hareket serbestliğini sağlamak amaciyle 1794 sonbaharından itibaren Fransa ile görüşmelere başlamıştır. Aylarca süren bu görüşmeler başarı ile neticelenmiştir. Yapılan antlaşmaya göre Fransa aleyhindeki koalisyondan çekilen Prusya, Ren ırmağının sol sahilindeki topraklarını Fransaya bırakmıştır. Âkidler, Kuzey ve Güney Almanya arasında geçici bir sınır çizmişler ve Güney Almanyanın büyük bir kısmını tarafsız bölge ilân etmişlerdir. Gizli bir maddeye göre Fransa. yapılacak umumî barış antlaşması gereğince Renin sol kıyısı kat'î olarak kendisinde kaldığı takdirde, sağ kıyısındaki bölgeden Prusyaya topraklar terkedeceğini taahhüt etmiştir. Prusya temsilcisi Hardenberg bu antlaşmayı «güvenilir, faydalı ve şerefli» diye vasıflandırmışsa da çağdaş devlet adamları kendisiyle aynı fikirde değildirler. Müttefikleri bu hareketi yüzünden Prusyayı ihanetle suçlandırmışlardır.

2 — 22 temmuz 1795 tarihinde Fransa ile İspanya arasında Baselde yapılan barış antlaşması. Bu antlaşma gereğince Fransa, Pirenelerin ötesinde işgal ettiği bütün toprakları İspanyaya geri vermiş, buna karşılık İspanya, Santo Domingo (Frans Saint-Dominque) adasının İspanyol kısmını Fransaya bırakmıştır.

BASEL İTİKATNAMESİ (Lât. *Confesiio Basilicana*). İsviçre Protestanlarının itikatnamesi. Basel diniyyatçısı Johannes Oekolampadiusun bir eserine dayanarak İsviçre diniyyatçısı Oswald Myconiusun kaleme aldığı bu itikatname Basel Protestanlarınca kabul edilerek 1534 te yayımlanmıştır. 1537 de Mulhouse (Alm. Mülhausen) Protestanları tarafından da kabul edildiğinden B. İ. ne Mulhouse İtikatnamesi (Lât. *Confessio Mulhusiana*) adı da verilir. 1872 ye kadar birinci Helvet İtikatnamesi (Lât. *Confessio Helvetica*) yanında o da yürürlükte idi (bundan dolayı, «İkinci B. İ.» diye de anılır).

BASEL RUHANÎ MECLİSİ (1431-1449), Papa Eugenius IV. tarafından toplantıya çağırılan ehemmiyetli bir Katolik ruhanî meclisi. 14 aralık 1431 de Baselde açılan bu meclisin başlıca amacı, Katolik kilisesinde ortaya çıkan bâtıl mezheplerin, hususiyle Husçuluğun (bk. HUSÇULUK) ortadan kaldırılması. bütün Hıristiyan kavimlerinin Katolik kilisesinde birleştirilmesi ve kilise işlerinde bazı reformların kabulü idi. Husçularla yapılan antlaşma (30 kasım 1433) B. R. M. nin başlıca başarısıdır. Bundan başka, Katolik kilisesinin ıslâhı üzerinde de birçok kararlar alınmıştır. Fakat, meclise katılan «ruhanî meclis babaları» (kardinaller ve piskoposlar) papanın haklarını sınırlamağa ve Katolik kilisesinin anayasasını demokratlaştırmağa kalkıştıkları için, Papa Eugenius IV. meclisi Ferrara (İtalya) ya nakletmiştir (18 eylûl 1437). Bununla beraber «ruhanî meclis babaları» nın bir kısmı papanın bu hareketini kanuna aykırı sayarak, Fransız kardinalı Louis d'Alemanın başkanlığında Baselde kalmışlar, Eugenius IV. ü azlederek (1439) Felix V. adiyle Savoie dukası kardinal Amédée'yi papalığa seçmişlerdir. Fransa Kıralı Charles VII. Katolik kilisesinin Fransadaki imtiyazlarını yeniden tanıyarak, B. R. M. kararlarını tasdik etti ise de umumî Katolik kilisesi bunları kabul etmemiştir. Bu arada Eugenius IV. ölmüş (1447) ve halefi Nicolaus V. meclisin nüfuzlu üyelerini kendi işi için kazanmaya muvaffak olunca Felix V. istifa etmiştir (1449). Böylece, 1445 ten başlıyarak bütün nüfuzunu kaybeden B. R. M., toplantı yerini Lausanne'a naklettikten sonra, 1449 da dağılmıştır.

BASEMAT (İbranca *Bāsēmat*, Yun. *Basemath*), *Ahd-i Atîk* (I. Kırallar IV., 15)e göre Süleymanın kızı. Kocası, sarayın iaşe işleriyle vazifelendirilmiş olan 12 kâhyadan Ahimaats (Aḥimaʿaş) idi.

BASEN (Bassin) [Anat.], Türkçe ve Lâtince ıstılâhların kabulünden önce leğen ve pelvis karşılığı olarak anatomide kullanılmıştır. Bugün terkedilmiştir. Bk. LEĞEN, PELVİS.

BASET (Bassette), iskambil kâğıdıyla oynanan eski bir oyun. B., biri bankayı tutan, dördü de bankaya karşı oynıyan beş kişi arasında 52 lik iki paket iskambil kâğıdı ile oynanır. Paketlerin biri bankayı tutana, diğeri de bankaya karşı oynıyanlara aittir. On üçer kâğıt aldıktan sonra her oyuncu bu kâğıtlardan bir veya birkaçını açarak üzerine parasını yatırır. Bankayı tutan, elindeki kâğıtları ilki kendisi ve ikincisi oyuncular için olmak üzere ikişer ikişer çeker, çektiği ilk kâğıt, yatırılanlardan birine benziyorsa

kazanır, ikincisi benzediği takdirde kaybeder. Bankayı tutan, iki kız, iki papaz. v. b. çiftleri buldukça bu benzer kâğıt lar üzerine yatırılan parayı kazanır. Oyun da böylece devam eder.

BASEYN (İng. *Bassein*, Birmanca: *Bathseyn*): 1 — Birmanyanın güneybatı kıyısında bir idare bölümü. Yüzölçümü 10 700 km², nüfusu 571 043. B. in nemli ve çok sıcak bir iklimi vardır. Ormanları çoktur. Yer yer adalar halinde Mangrove ormanları uzanır. Zengin pirinç bölgesidir.

2 — aynı addaki idare bölümünde, Ngavun çayı ağzında bir şehir. Nüfusu 5 662 B. bu çevrede yetişen pirincin ihraç limanıdır.

BASGİDAS, eski Anadolunun Pontos bölgesinde bir yer. Sebastopolis (Tokat ilinde Sulusaray) yanında bulunuyordu.

BASGOİDARİZA, eski Anadolunun kuzeydoğu bölgesinde tahkimli bir yer. Mithradates Eupatorun yaptırdığı 76 istihkâmdan en mühimi B. idi. Takribî olarak şimdiki Zevker (Erzincan ili) in biraz kuzeyinde Giresun ilinin en güney ucunda bulunuyordu.

BASIKLIK (Fr. Aplatissement, Alm. Abplattung), ekseni çevresinde dönen bir kürede merkezkaç kuvvetlerin tesiriyle kütleler, Ekvatora doğru çekilir. Bunun neticesi olarak, dönme eksenindeki çap kısalır. Bu takdirde, dönme ekseninden alınan bir kesit, elips biçimi gösterir. Yeryuvarlağında B. Kutuplar arasındaki çapta belirir ve $\frac{1}{297}$ gibi bir değer gösterir. Çok vakit B. büyük ve küçük eksenlerin yarıları arasındaki farkın, büyük eksenin yarısına olan nisbeti şeklinde ifade edilir.

$$\alpha = \frac{a-b}{a}$$

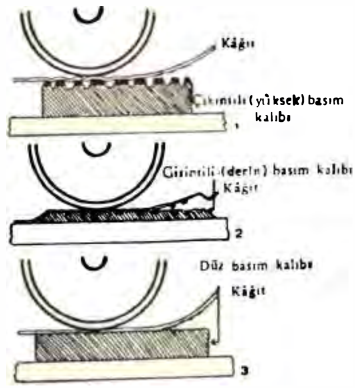
Yeryuvarlağında B. $\frac{1}{297}$ olduğuna göre, yeryuvarlağının Ekvatordaki yarı çapı 6 378, 4, kutuptan geçen yarı çapı ise 6,3569 km olup, arada 21 5 km kadar bir fark vardır. Bk. YER.

BASIM (Tabı sanatı, Imperession, Printing, Druck), el veya makine ile tazyik etmek, bir veya çok renkte mürekkep veya boya kullanmak suretiyle, kâğıt, karton, parşömen, selofan, kumaş, deri, muşamba, madenî levha gibi madde lerin üzerine yazı, şekil, harita ve resim izlerini yani suretlerini çıkarma ve bunları çoğaltma sanatı. İzini bırakan şekle «basım kalıbı» (Bildträger, Druckträger; kitap basımında «forma» [Druckform]), bir satha bunun izini (suretini) çıkarmağa «basmak», bu işin yapıldığı yere de «basımevi» denir. Basım, grafik sanatların en mühimi olup dünya kültürü tarihinde birinci derecede rol oynamış ve kültürün yayıcısı olmuştur.

Basım çeşitleri: Basılmak için basımevine verilen orjinaller basım tekniği bakımından şu çeşitlere ayrılır: 1 — Yazı olarak metin müsveddesi (elle veya makine ile yazılmış). 2 — Tek renkte (monochom) çizgi veya noktalardan meydana gelmiş şekiller. 3 — Tek veya çok renkte (polychrom) birbirine bağlı ve değişmiyen dolu ton (full-tone, vollton) lardan vücuda gelmiş, yani gölge koyuluğu farkı olmıyan düz tonlu satıhlar. 4 — Tek veya çok renkte, birbirine bağlı, fakat değişik tonlardan meydana gelmiş, yani gölge koyuluğu farkı olan yarım ton (halftone, halbton) lu satıhlar.

Basım kalıplarının karakterine göre üç türlü basım vardır:

1 — *Çıkıntılı veya yüksek basım* (Impression à forme en relief Relief printing, Hochdruck): basım kalıbında, izini bırakacak olan kısım kabartma veya çıkıntı olarak, obür kısımlardan daha yüksektir: mürekkep veya boya yalnız bu kabarık kısma dokunduğu için, basımda kâğıt, karton, kumaş v. b. üzerinde yalnız bu kısım bir iz (Schattierung = gölgeleme) bırakır; izin hafifliği bu çeşit basımın bir karakteristiğidir. Çıkıntılı basımın başlıca nevileri şunlardır:

a — Dizgi basımı (Letterpress printing, Buchdruck, Typographie): basım kalıbı «dizgi harfleri» (type, Druckschrift) nden ve resim klişeleri (stereotipi, galvanoplasti, kemigrafi, ağaçkazı, kurşunkazı v. b. usullerle; bk. KAZI SANATI) nden meydana getirilir; «dizgi» (Composition. Schriftsatz), yani elle veya makineyle dizilen harfler «forma» (forme, Druckform) şeklinde «bağlanır», düz veya kalıp silindirine uygun olarak dökülüp hazırlanan kalıp makineye (pedal [Platen press, Tiegeldruckpresse], düz[Flat-bed cylinder press, Flachformpresse], sürat [Rapid printing press Schnellpresse], rotatif [Rotary press, Rotationsmaschine]) «atılır», ve tek veya çok renkli olarak her çeşit kâğıt üzerine basılır. Kitap gazete, takvim, kart, ticarî kâğıt ve afişlerin basımı bu şekildedir. Basımın en çok kullanılan şekli bu olduğu için aşağıda ayrıca ele alınacaktır.

b — Varak yaldız veya boya basımı (Foil printing, Foliendruck): basım kalıbı her türlü örnek ve yazıdan bakır, pirinç veya çinko üzerinde kazı, kemigrafi veya galvanoplasti usulleriyle meydana getirilir ve kâğıt, deri veya kumaş üzerine yaldız yaprağı konularak pedal veya kabartma makinesi (Embossing press, Prägepresse) ile basılır; bu ameliye kalıp ısıtılmak suretiyle yapılır. Kitap ciltlerinin üzerine yazı basmakta kullanılır.

c — Tahtakazı basımı (Şimşir hakki, Block printing, Holzschnittdruck): basım kalıbı her türlü örnekten şimşir üzerine elle veya makine ile hâkkedilir (Xylographie), el presi veya makine ile her türlü kâğıt üzerine tek veya çok renkli (Chromoxylotypie) olarak basılır. Umumiyetle resimlerde kullanılır; eskiden yazı da bu şekilde basılırdı.

ç — Eczalı çizgikazı basımı (Tire klişe, Line-etching printing Strichätzungdruck): basım kalıbı çizgili resim üzerinden umumiyetle çinko levha üstüne ecza ile kazılır; basılacak çizgiler çıkık olarak kalır (Hochätzung), makine ile normal kâğıt (Naturpapier. aşağıya bk.) üzerine basılır.

d — Eczalı tanekazı basımı (Grain - etching printing, Kornätzungdruck): basım kalıbı kurşunkalem veya tebeşirle çizilmiş resim üzerinden bakır veya çinko levha üstüne ecza ile kazılır, basılacak kısım taneler, yani noktalar şeklinde çıkık olarak kalır, makine ile lüks kâğıt (Kunstdruckpapier) üzerine basılır.

e — Kabartma basım (Embossed printing, Prägedruck, Reliefdruck): basım her türlü örnekten pirinç üstüne dişi (girintili) ve erkek (çıkıntılı) olmak üzere iki ayrı parça olarak kazılır ve normal kâğıt üzerine kabartma makinesi ile basılır. Kâğıt, dişi (matris) ve erkek (patris) parçaların arasına girdiği için, basılan şekil kabartma olarak çıkar. Kâğıt başlıkları, zarf, kart, çikolata ambalajı damga ve kitap ciltlerinde kullanılır. Renkli ve renksiz (körbasım [Blinddruck], soğuk damga) oladilir.

f — Muşamba kazı basımı (Linoleum - block printing Linoldruck): basım kalıbı her türlü örnek üzerinden muşamba üstüne elle kazılır, basılacak kısım çıkık olarak kalır, makine ile tek veya çok renkli olarak her türlü kâğıt üzerine basılır. Bu; resim basımında kullanılır.

g — Kauçuk basması (Aniline printing, Gummidruck): basım kalıbı her türlü örnek üzerinden önce sert bir madde (maden, tahta) üstüne yapılır. Bundan dişi bir kalıp (alçı bakalit v. b) vücude getirilir ve bu dişi kalıp üzerine ham lâstik (pişmemiş) konup 110 - 120° prese edilerek pişirilir; bu suretle elde edilen kalıptan anilin boya kullanılarak kâğıt üzerine makine ile basılır. Paket kese, ambalaj ve selofa kâğıtlarında kullanılır.

h — Karbon basması (Transcript printing, Karbonisierdruck, Transkriptdruck): yukarıkine benzer; basım kalıbı lâstiktendir ve hususî boyası vardır. Kasa defteri, fatura, ve ticarette kullanılan başka kopyalı defter ve blokların basımına yarar.

ı — Vakum basması (Vacuum printing, Vakuumdruck): madenden veya mukavadan yapılmış dizgi harfleri bir lâstik tabakasiyle kaplanır; boşaltma makinesiyle hava boşaltıldığı için bunlar yanyana sıkı tutunur; mizantren- (aşağıya bk.) siz basılır. Kabartma da yapılabilir.

i — Duvar kâğıdı basımı (Wall-paper printing, Tapetendruck): basım kalıbı, renkli örnekler üzerinden umumiyetle tahta üstüne elle kazılır ve hususî kâğıt üstüne rotatifle renkli olarak basılır.

j — Tabiî basım (Nature printing, Naturdruck): basım kalıbı tazyikle, doğrudan doğruya yaprak, elişi gibi eşyalardan (Auer metodu) veya bu eşyalardan alınmış matrislerden madenî veya selüloit levhalar üzerine çıkıntılı olarak alınır, el presesi veya makine ile kâğıda basılır.

2 — *Girintili veya derin basım* (Impression à forme en creux, Intaglio printing, Tiefdruck): basım kalıbı düz veya silindir şeklinde parlak bir madenî levhadır; şekil, bunun üzerine el veya ecza ile kazılır; bu kazılmış satha ve oyuklara mürekkep veya boya sürüldükten sonra hususî bir ameliye ile boya satıhtan silinir ve yalnız oyuklarda bırakılır; sonra bu kalıp biraz nemlendirilmiş kâğıt üzerine kuvvetli bir baskı yapan makinelerle çıkarılır; çıkan iz yalınız oyukların bıraktığı izdir; baskı kuvvetli olduğu için çıkan iz de biraz kabarık olur. Girintili basımın başlıca nevileri şunlardır:

a — Bakır basması veya Kalkotipi (Copper printing, Kupferdruck): basım kalıbı her türlü yazı ve şekil örneklerinden bakır üzerine elle veya ecza ile kazılır ve her türlü makineyle normal kağıt üzerine basılır; kâğıda yalnız oyukların izi çıkar.

b — Bakırkazı veya Kalkografi basımı (Copperplate printing, Kupferstichdruck): basım kalıbı her türlü örnekten bakır - bazan da çinko - üzerine elle (taille - douce) veya ecza ile (eau forte) kazılır ve el makinesi (Hand - presse) ile levha kâğıdı (Platepaper, Kupferdruckpapier) üzerine basılır. Güzel sanatlarda, banknot, pul çek ve harita basımında kullanılır. Bunun, basılan resmin çeşidine göre birçok nevileri vardır:

Çizgikazı basımı (Line - engraving printing, Linienmanierdruck): basım kalıbı bakır üzerine çizgiler şeklinde elle kazılmış bir resimdir.

İğnekazı basımı (Dry-point printing, Radierungdruck): basım kalıbı bakır üzerine kazı kalemi (burin) yerine kazı iğnesi (needle, Radiernadel) ile kazılmış bir resimdir.

Tanekazı basımı (Steeple-engraving printing, Punktiermanierdruck): basım kalıbı bakır üzerine noktalar şeklinde kazılmış bir resimdir.

Tebeşirkazı basımı (Crayon - engraving printing, Krayonmanierdruck): basım kalıbı bakır üzerine, renkli tebeşir kalemi ile işlenmiş bir resme benzetilerek elle kazılmış bir resimdir.

Mezzotinto basımı (Mezzotint printing, Schabmanierdruck): bakır basım kalıbının sathı türlü aletlerle muntazam bir surette habbelendirildikten sonra (graine), istenilen resim, üzerine geçirilir. Resmin ışık ve gölge kısımlarını tebarüz ettirmek için bu habbeciklerden bazıları hususî kalemle hakkolunur ve sonra perdaht edilir.

Akuatinta basımı (Aquatint printing, Aquatintadruck): basım kalıbı, yarım - ton resim örneği üzerinden bir suluboya (akuarel) resme benzetilerek bakır üzerine ecza ile kazılmış bir resimdir.

Suluboya kazısı basımı (Watercolour - engraving printing, Aquarellgravüredruck, Einplattendruck): basım kalıbı çok renkli resim örneği üzerinden bakır üstüne elle ve fotomekanik metotlarla kazılır; örneğe göre bunların bazı yerleri elle boyanır ve bir basımda renkli resim meydana çıkar.

c — Fotogravür veya Heliogravür basımı (Photogravure printing, Heliogravüredruck): basım kalıbı her türlü örnek üzerinden fotomekanik metotlarla hazırlanmış bakır bir levhadır. Bu levhanın üzerinde ışık tesiriyle, erimez hale gelmiş bazı yerler çıkıntılı kalmıştır; başka yerler de ecza ile eritilmiş ve bu şekilde girintili çıkıntılı bir resim meydana getirilmiştir. El makinesiyle levha kâğıdı üzerine basılır.

ç — Rotogravür basımı (Rotogravure printing, Rakeltiefdruck, Maschinentiefdruck): basım kalıbı, heliogravürde olduğu gibi hazırlanır; yalnız, resimdeki tramlar, yani ton noktaları (Rasterpunkte) da bakır levhaya geçirilmiş ve tram örgüsünde gereken yerler ecza ile eritilmiştir (Netz ätzung). Bakır levha silindir şeklinde konulur ve normal kâğıt üzerine rotatifle veya silindirli makine (Cylinder press, Zylinderpresse) ile tek veya çok renkli olarak basılır. Afiş, dergi, posta kartı, renkli tablo, pul gibi şeylerin basımında kullanılır. Rotogravür basımı gitgide fotogravür basımını ortadan kaldırmaktadır.

d — Çelikkazı basımı (Steel - plate printing, Stahlstichdruck): basım kalıbı, her türlü örnekten çelik üzerine elle ve fotomekanik metotlarla kazılır; sanat eserleri levha kâğıdı üzerine el presesi veya levha makinesiyle (Steelplate press, Stahldruckpresse), kâğıt üzerine basılır. Sanat eserlerinden başka, tebrik kartları, ticarî kâğıt ve kartlar, zarf, damga ve etiket basımında kullanılır.

e — Monogram kabartma basımı (Embossed initials printing, Monogrammprägedruck): basım kalıbı, her türlü örnekten çelik üzerine elle kazılır, az jelâtinli normal kâğıt üzerine levha makinesiyle renkli olarak da basılır.

f — Taşkazı basması (Lithogravure printing, Steingravurdruck): basım kalıbı, her türlü örnekten basım taşı üzerine elle veya makineyle kazılır. normal kâğıt üzerine el makinesiyle basılır. Harita ve plân basımında kullanılır.

3 — *Yassı veya düz basım:* (Impression à forme plane, Surface printing, Planographic printing, Flachdruck): basım kalıbının sathında göze çarpacak derecede kabartı veya çukurlar yoktur. Basılacak yazı veya şekil bu sathın üzerindedir, Fakat bu satıhta öyle bir tesir yapılmıştır ki, basımda onun üzerinde bulunan yalnız yazılı veya resimli kısım mürekkep alır, öbür kısımlar almaz. Basımdan sonra kâğıdın yüzünde kabartı veya çukurlaşmalar görülmez. Yass basımın başlıca nevileri şunlardır:

a — Taşbasması (Lithographic printing, Steindruck): basım kalıbı her türlü örnekten, «basım taşı» (lithographic limestone, Solnhofener Schiefer) denilen ve yağı eren kireçtaşı üzerine içyağı. balmumu, sabun gibi maddelerden yapılmış hususî yağlı mürekkeple yazılır veya çizilir, veyahut kâğıt üzerine çizildikten sonra taşa alınır, normal kâğıt üzerine el presesi veya makine ile basılır. Resim. kalemle doğrudan doğruya basım kalıbı olarak yapıldığı için şekil türlülüğü kolayca sağlanabilir. Çinko üzerinde de olur. Harita, plân, resim, her türlü iş kâğıtları, etiket, afiş gibi şeylerin basımında kullanılır; eskiden kitap ve risale basımında da kullanılmıştır. Şimdi ofset basımı (aşağıya bk.), taşbasmasını ortadan kaldırmış gibidir. Taşbasmasının birçok çeşitleri vardır:

Renkli taşbasması (Chromolithographic printing, Chromolithographiedruck): basılacak renkli resim ana çizgileri ile renk konturları, litografi veya fotolitografi usulleri ile silinmiş bir taşa geçirilir; baskı sırasında renk kalıplarının kolayca ayarlanabilmesi için resimin üst ve alt kısımlarına birer koze çizilir, bu konturdan hususî olarak hazırlanmış kartonlara veyahut boylarını değiştirmiyen dayanıklı kâğıtlara, renk sayısına göre el presesinde ayrı ayrı kopyalar çıkarılır ve üzerlerine mavi veya kırmızı toz boya dökülerek çizgilere renk verildikten sonra grenlendirilmiş taşlar üzerine geçirilir; bu suretle hazırlanan taşlarda resmin konturları kolayca görüleceğinden gölge kısımları, yani koyu ve açık tonlar tebeşir kalemi ile işlenerek her renk için ayrı ayrı birer kalıp yapılır. Resimlerin işlenmesinde, yerine göre eczalı litografi mürekkebi ile tarama uçları ve kazıma kalemlerinden de faydalanılır; bu suretle tamamlanan renk kalıpları ayar kozaları vasıtasiyle el presesinde veyahut makinede üst üste basılır baskıya açık renklerden başlanır ve renk ıskalasına göre devam edilir.

Foto taşbasması (Photolithographic printing, Photographischer Steindruck): esas, taşbasmasındaki gibidir; yalnız resim elle değil, fotograf makinesiyle sağlanır ve fotografın negatifinden ilâçlanmış taş üzerine poz edilerek geçirilir ve usulü veçhile hazırlanır, mürekkeplenir ve basılır.

Renkli foto taşbasması (Photochromotypy, Photochromdruck): yukarıdakinin renkli çeşididir. Renkli posta kartlarında, şehir manzaralarını gösterir kartlarda, renkli çiçek resimlerinde kullanılır.

Çıkartma basımı (Metachromotypy. Abziehbilderdruck): basım kalıbı her türlü renkli örnekten, taşüzerine çıkarılır, jelâtinli normal kâğıt üzerine makine ile basılır; yalnız, renkler ters sıraya göre verilir. Çocukların kullandığı renkli çıkartma resimleri bu şekilde basılır.

Keramik basım (Ceramic printing, Keramischer Druck): yukarıki gibidir; renkli resimler porselen veya fayans üzerine aktarıldıktan sonra fırına atılır.

Dizgi taşbasması (Typolithographic printing, Typolithographiedruck): taş basması esasına göredir; yalnız, taş üzerine dizgi harflerinin izi çıkarılır.

Elyazısı taşbasması (Autographic printing, Autographiedruck): siparişi veren, müsveddeyi kendi el yazısıyle yazar; bu elyazısı taş üzerine aynen kopya edilir. Talebe dergilerinde, amatör yazılarında ve hususî hâtıra, ve armağan yayımlarında kullanılır.

Anastatik basım (Anastatic printing Anastatischer Druck): basım orjinali olarak eski kitap sayfaları kullanılır. Kopya edilecek sayfa ilâçlandıktan ve kopya mürekkebi sürüldükten sonra el presesi ve makine ile taşa çekilir, her türlü kâğıt üzerine basılır. Taş yerine grenli çinko levhaları da kullanılabilir. Mevcudu tükenmiş olan eski eserleri ucuz bir şekilde yeniden yayımlamak için kullanılır.

Player basımı (Playertypy, Playertypie Reflexkopie): basılacak olan yazı veya şekil üzerine fotograf camı veya ilâçla hususî bir kâğıt konur, üstten ve alttan ışık geçirilir; yazı veya şekil yeri beyaz, öbür yerler siyah çıkar; refleks-kopi denilen bu negatif, taş üzerine alınarak normal kâğıt üzerine sürat makineleriyle basılır.

Tipon basım (Tipon printing, Manuldruck; fotograf makinesi kullanılırsa: Obraldruck): yukarıdaki gibidir; orjinal olarak, basılmış kitap sayfaları kullanılır; çinko üzerinde de olur ve tire klişeler de bulunabilir. Tükenmiş kitapların yeni basımında kullanılır.

Fotoplân basım (Photoplan printing, Helioplandruck): fotomekanik taşbasımının başka bir şeklidir. Tükenmiş kitaplar bu metotla normal kâğıt üzerine baskı makineleriyle çoğaltılır; çinko üzerinde de olur.

b — Çinko basması (Zincographic printing, Zinkdruck): bu basımda grenli çinko levhalar kullanılır; basım kalıbı her türlü örnekten el ile veya fotomekanik metotlarla veyahut kopye usulü ile çinko üzerine alınarak hazırlanır; el presesi ile taş makinelerinde demir bloklar üzerine, çinko makinelerinde kalıp silindirine bağlanmak suretiyle basılır. Ofset basımı bu basım metodunu da gitgide ortadan kaldırmaktadır.

c — Aluminyum basması (Aluminographic printing, Aluminiumdruck): bu basımda da grenli aluminyum levhalar kullanılır; basım kalıbı her türlü örnekten litografik ve fotomekanik metodlarla aluminyum üzerine alınır; çinko basımında olduğu gibi el presesi ve makinelerle kâğıda basılır.

ç — Ofset basımı (Offset printing, Offsetdruck): basım kalıbı her türlü örnekten, litografik, fotolitografik ve fotomekanik metotlarla veya aynen kopya edilmek suretiyle grenli çinko veya aluminyum üzerine alınır, ofset, ve rotatif makinelerinde evvelâ kauçuğa ve kauçuktan da kâğıt üzerine basılır; direkt olmıyan bir basım metodudur. Renkli işlere, harita, plân, pafta, model, müzik notası gibi şeylerin basımına da çok elverişli olduğu için taşbasmasının yerine geçen yeni bir metottur.

d — Ambrogal basım (Ambrogal printing, Ambrogaldruck): basım kalıbı her türlü örnekten fotomekanik metotlarla, selüloit üzerine sürülmüş ince bir jelâtin tabakasına alınır ve aluminyum basmasında olduğu gibi basılır; resim doğrudan doğruya basıma girecek olan levhaya kopya edilir.

e — Akuaton basım (Aquatone printing, Aquatondruck) :basım kalıbı her türlü örnekten fotomekanik metotlarla çinko üzerine alınır ve yukarıki gibi basılır; resim doğrudan doğruya basıma girecek olan levhaya kopya edilir.

BASIM

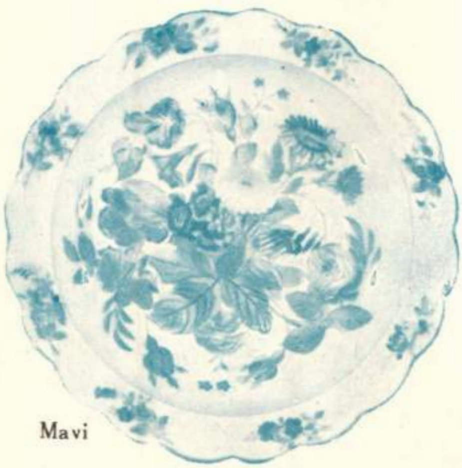
Sarı

Kırmızı

Sarı - Kırmızı

Mavi

Sarı - Kırmızı - Mavi

Siyah

4 Renk

Renkli Basım

f — Panton basım (Pantone printing, Pantonedruck): basım kalıbı her türlü örnekten litografik metotlarla krom veya bakır üzerine alınır, sürat makineleriyle kâğıt üzerine basılır. Bu işte kitap basma makineleri (Book printing press, Buchdruckpresse) de kullanılabilir. Resim, krom veya bakır levhaya alınırken civa kullanıldığı (Mercurographie) için, renkleri zehirli olur.

g — Fotojelâtin basması (Photogelatin printing, Collotypy [renklisi: Chromocollotypy], Filmlichtdruck): basım kalıbı her türlü örnekten selüloit üzerine sürülmüş ve fotograf hassaslığı verilmiş jelâtin üzerine fotomekanik metotlarla alınır ve jelâtini bol normal kâğıt üzerine makine ile tek veya çok renkli olarak basılır. Kitap basma makinelerine de elverişlidir.

h — Printogravür basımı (Printogravure printing, Printogravüredruck): basım kalıbı, çizgili resim örneklerinden, fotomekanik metotlarla bakır üzerine alınır, sürat makineleriyle normal kâğıt üzerine basılır. Hususiyle harita ve plân basımında, pahalı olan kazı (gravure) metodu yerine ucuz ofset gibi kullanılır.

ı — Fototipi veya Işık basımı(Phototypy, Lichtdruck): basım kalıbı her türlü örnekten, cam üzerine sürülmüş jelâtin tabakasına fotomekanik metotlarla alınır, jelâtini bol normal kâğıt üzerine el presesi veya makine ile basılır; bu usulde tram kullanılmaz. Mahdut tirajlı renkli basımlar için çok elverişlidir. Posta kartları, katalog resimleri, sanat dergileri ve renkli tablo kopyalarında kullanılır.

i — Madenî levha, Teneke basımı (Tin-plate printing, Blechdruck): basım kalıbı her türlü örnekten litografik ve fotomekanik metotlarla çinko veya aluminyum üzerine alınır ve madenî levha basımı makineleri (Tin-plate press, Blechdruckpresse) ile madenî levhalar (teneke, sac) üzerine basılır. Madenî levha üzerine ofset demektir. Madenî afişlerde, oyuncaklarda ve madenî kutularda kullanılır.

j — Gümüş bromür basımı (Bromide printing, Bromsilberdruck): basım kalıbı her türlü örnekten doğrudan doğruya fotografi metodiyle cam levha üzerine alınır ve fotograf basması olarak gümüş bromür kâğıdı üzerine elle veya hususî makineyle basılır. Posta kartlarında, ilânlarda v. b. yayımlarda kullanılır.

k — Bromür yağ basımı (Bromoil printing, Bromöldruck): basım kalıbı yarım tonlu resimden fotografi metodiyle düz kâğıt üzerine alınır; bu yapılırken gümüş bromür kâğıdı üzerine basılmış olan resimden gümüş çıkarılarak beyaz kalan yerlere fırça ile yağlı bir renk verilir; fotograf kopyası olarak elle, iyi cinsten normal kâğıt üzerine basılır. İyi bir fotokopi metodudur.

l — Bir yazının suretini jelâtin üzerine çıkardıktan sonra bunun üstüne kâğıt koyma şeklinde yapılan kopya (polycopie, hectography). veya yazı makinesinde delinmiş balmumulu kâğıtlar üzerinden mürekkep geçirmek suretiyle yapılan basım (stencil, Schablone, mimeography)da prensip bakımından yassı basıma girer.

m — Negatif basım (Negative printing, Negativdruck): basılacak şekil veya yazı madenî bir levha veya tahta üzerine oyulur; makinede basıldığı zaman bu şekil beyaz kalır, etrafı siyah veya renkli çıkar.

Bu üç ana tipten başka. muhtelit basım çeşitleri de vardır. Bunlardan bazılarında arka arkaya iki tip (meselâ çıkıntılı ile yassı veya girintili ile yassı), öbürlerinde de bazan bir tip, bazan da başka bir tip kullanılır. Başlıcaları şunlardır:

1 — Ototipi (Autotypography, Autotypie): basım kalıbı her türlü örnekten, hususiyle yarım tonlu resimlerden, fotomekanik metotlarla, ilâçlanmış bakır, çinko veya pirinç üzerine çekilir, kâğıt üzerine düz baskı makinesi veya rotatifle basılır. Kalıptaki resim tonları, noktalardan meydana getirilir. Kitap ve ofset basımında tek ve çok renkli resimler için en çok kullanılan metottur. «Resim basımı» (Illustration, Picture printing, Bilddruck, Illustrationsdruck) nın başlıca çeşidi «renkli basım» dır (aşağıya bk.).

2 — İkiz ototipi (Duplex autotypography, Duplex Autotypie, Dittochromdruck): aynı orijinalden biri hafif ve diğeri sert «kontrast» ve parlak olmak üzere çekilen camlardan meydana getirilen ayrı ayrı iki ototipi klişenin değişik renklerle üst üste basılmasıdır. Tek bir basım kalıbı, renk değiştirilerek üst üste basılırsa buna «çifte basım» (Double printing, Doppeldruck, Dittochromie) denir. Kabaca kâğıt üzerine duble ton boya ile bu şekilde basıldığı zaman girintili derin baskı intibaını veren bir resim elde edilir (Doppeltondruck, Typotiefdruck). «Orlov basımı» (Orloff printing, Orlowdruck): çıkıntılı basım usuliyle hazırlanan renk plâkarındaki çizgiler kalıp silindirinden kauçuk silindirine geçer ve buradan da bit defada tamamı kâğıda basılır Bir zamanlar banknot basımında kullanılmıştır.

3 — Otokrom basım (Autochrom printing, Autochromdruck): basım kalıbı fotograflardan veya tuşlu resimlerden, fotomekanik veya litografik metotlarla bakır, çinko veya taşa alınır ve levha kâğıdı üzerine makine ile basılır. «Karma basım» (Combined printing, Kombinationsdruck) denilen çeşittendir; renksiz ototipi çıkıntılı bir basımla yapılır renkler de yassı (taş) basımla verilir. Manzara posta kartlarının basımında kullanılır. Bunda ton noktaları yani tramlar çaprazlama (Kreuzraster) olur; taneli (Kornraster) olduğu zaman buna «kaligravür» (Calligravure) denir. Girintili ve yassı (ofset) basımlar da ayni zamanda bu maksat için kullanılabilir.

4 — Renkli basım (Colour printing, Chromotypy, Farbendruck): yukarıda sayılan metotlardan birçoğu ayni zamanda renkli basım kategorisine de girer. Fakat asıl renkli basım «üç renkli» (Trichrome printing, Dreifarbendruck) ve «dört renkli» (Four colour printing, Quadrichrome printing, Vierfabendruck) basımlardır. Bunlar çok renkli resim basımının en yayılmış şekilleridir. Gerektiği zaman daha çok renkli de olabilir (Polychrom printing, Vielfarbendruck). Basım kalıbı her türlü renkli örnekten fotomekanik metotlarla bakır veya çinko üzerine alınır; renklere göre. sarı, kırmızı ve mavi (dört renklide bir de siyah) olmak üzere ayrı ayrı kalıplar (colourplate. Farbplatte) yapılır; önce sarı, bunun üzerine de kırmızı basılır ki, turuncu bir resim verir, bunun üzerine de mavi (ve siyah) geldiği zaman çok renkli resim meydana çıkar; levha kâğıd üzerine makine ile basılır; bazı renkler yan yana (Deckfarben). bazıları da üst üste (Lazurfarben) basılır (bk. RENKLİ FOTOGRAF); üst üste basılan iki renk («İki renkli basım», Dichrome printing. Zweifarbendruck) üçüncü bir renk verir (mesela mavi + sarı = yeşil; yeşil + turuncu = kahverengi). Umumiyetle çıkıntılı basım kullanılır; yassı basım için ofset basımına baş vurulur ve grenli kâğıt kullanılır. «Renkli basım» ın zıddı «Siyah basım» (Blackprinting, Schwarzdruck) dır.

Renkli basım, başka bir bakımdan senkron (Synchron) ve asenkron (Asynchron) olmak üzere ikiye ayrılır. Senkron metotta, tek bir levhadan ayni zamanda, yani tek

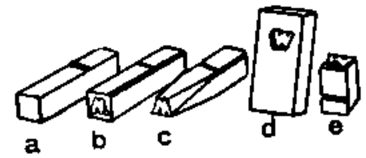
bir basımla çok renkli resim çıkarılır (polychromographie). «Mozayik basım» (Mosaikdruck). «Homokromi» (Homo chromie), «Senkromi» (Synchromie), «Stenokromi» (Stenochromie) denilen türlü senkron metotlar varsa da, bunlardan hiçbiri tutunamamıştır. Yukarıda başka çeşitleri de anılmıştır. «İris basım» (Iris printing, Irisdruck) denilen senkron metotla, tek bir basım kalıbından birbiri içine geçen renk şeritleri basılır; türlü boyalar makinenin boya çanaklığına, aralarında kurşun bölmeler olmak üzere konulur. Banknot ve posta kartlarının basımında kullanılır. Asenkron metot, yukarıda üç ve dört renkli basımda tarif edilen metottur. Renk levhaları (sarı, kırmızı, mavi, siyah), her renk için başka şekilde olur. El tezgâhında provaları basmak için kalıplar hazırlanırken, her rengin kalıbına resmin dışında ve hepsinde ayni yerde olmak üzere, en az iki zâit (+) veya nokta (.) [ayar kozası] işareti bir çelik uçla çizilir. Her levhada bu «oturma işaretleri» (Passmarken) tam üst üste basılırsa boya ve renkler «iyi oturmuş» (Passer) olur. Rutubet, kâğıtları uzatırsa renkler ve işaretler üst üste gelmez. Renk levhalarından birer tane tek renkli olarak, sonra üst üste levhalardan çıkan renk karmalarından da ayrıca birer prova alınır ve renklerin «kademeli cedvel» (laufende Skala) ini (renk ıskalasını) gösteren deneme basımları yapılır; bu suretle makine basımına geçildiği zaman renk tonlarını ve boya mikdarını doğru ve kolayca bulmak mümkün olur. Taşbasmasında «kademeli cedvel» e her renk kalıbından bir de siyah kopya ilâve edilir. Bir basımın bütün renkleri, durmadan birbiri arkasından üst üste basılırsa, meselâ sitokromi (Citochromie) de olduğu gibi, buna «Yaş basım» (Wet printing, Nassdruck), koyu basılmış bir yazı veya resim üstüne açık bir renk basılırsa buna da «Ton basımı» (Tone printing, Tondruck) denir.

5 — Değerli kâğıt basımı (Negotiable paper printing, Wertpapierdruck): basım kalıbı her türlü örnekten elle ve fotomekanik metotla, çelik. bakır veya çinko üzerine alınır, çok dayanıklı hususî bir kâğıt üzerine makinelerle basılır. Bu kâğıtların üzerindeki süs çizgileri (guilloche) için hususî giyoş makineleri (Guillochiermaschine) kullanılır. Tahvil, esham çek, senet gibi kâğıtların basımı bu şekilde yapılır. Girintili veya çıkıntılı basım şeklinde olabilir.

6 — Bez basımı (Calico printing, Zeugdruck, Stoffdruck): basım kalıbı renkli örneklerden, bakır üzerine elle veya fotomekanik metotlarla kazılır, türlü bez ve kumaşlar üzerine rotatifle basılır (pamuklu: basma; ipekli: emprime; bk. BASMA). Bu basım girintili veya çıkıntılı ekilde yapılabilir. Rotogravür basımın öncüsü olmuştur.

Dizgi ve Baskı: Ana hatlariyle yukarıda tarif edildiği gibi, dizgi basımı dizgi harfleri (caractère, type. Druckschrift) ile yapılan basımdır; tipografi (typographie) de denir. Bu iş başlıca dört safha geçirir: 1 — Dizgi (composition), 2 — Makineye atma (imposition), 3 — Ayarlama (mise en train), 4 — Baskı (tirage); basımdan sonra da 5 — Dağıtma (distribution).

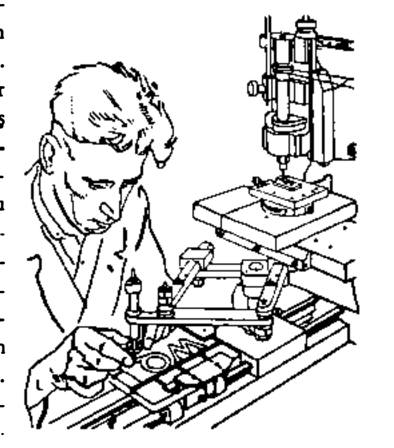
Dizgi harfleri: Müteharrik harfler hususî bir halitadan harf dökümhanelerinde hazırlanır. Döküm: Şu üç şekilde olabilir: çelik üstüne kazıma, galvanoda şekillendirme, makine kullanma suretiyle. 1 — Küçük puntodaki harflerin hazırlanmasında kazıcı, resmi çizilmiş olan harfi fotograf ile istenilen puntoya kadar küçülterek, çıkartma kâğıdı gibi kullanılan fotograf kâğıdı üzerindeki şekilleri teker teker, bir başları düz cilâlanmış olan ve 3 - 4 cm dörtköşe şeklinde bulunan çelik çubukların üstüne Damma reçinesiyle yapıştırır su ile ıslatarak kâğıdı kopya tabakası üstünden çıkarır, harflerin iç taraflarını çelik kalemle oyar dış kenarlarını da konik olarak çizgiye kadar keser. «Patris» (patrice) denilen bu damgaya su verilerek sertleştirilir ve dörtköşe bir bakır parçası üzerine çakılır. Bakırın içinde girintili olarak çıkan bu kalıba «matris» (matrice) denir; her harf için matris derinliğinin ve satıhdaki yer nisbetinin aynı olması sağlanır.

Matrisin yapılması

a — madenî çubuk, b — kazılmış harf, c — yontulmuş çubuk, d — matris, e — dökülmüş harf.

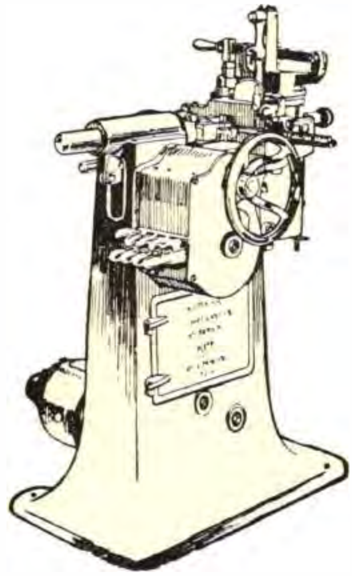
2 — On altı puntodan yukarı olan harfler, yazı metali içine oyulur ve galvanoda nikel ile 1,5 mm kalınlığında kalıbı alınır; bunun arkasına çinko dökülerek matris hazırlanır, harf de bu matrise dökülerek elde edilir. Patris ve matrisleri makine ile yapmak için pantografiı kazı makinesi kullanılır (patrisler için sütunlu, matrisler için de ufkî pantograf). Her iki halde de her harfin büyütülmüş olarak, pirinç levhadan şablonu kesilir; patris şablonu ayrıldıktan sonra teneke üzerine lehimlenir; matris şablonlarında büyütülmüş olan harflerin konturları oyulur. Pantograf makinesinde el, idare kalemini tutarak şablondaki harfin kenarlarından dolaştırır; öbür tarafta harf, makinenin hareketiyle küçülerek, patris veya matris istenilen puntoda hazırlanır.

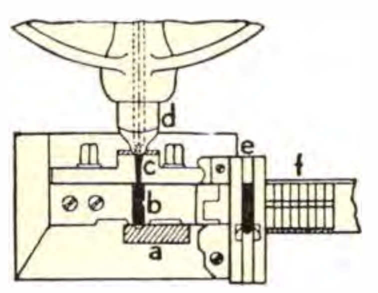
Matris kazıma makinesi

3 — Matrisleri makine ile hazırlamanın faydası yalnız süratinde değil, ayni zamanda bir şablondan her puntoda harf yapılabilmesinde ve matris için, sıcaklığa dayanır her çeşit metal kullanılabilmesindedir. Bugün harfle döküm makineleri (Komplettgiessmaschine) el döküm cihazı, döküm kepçesi ve el dökümü tezgahı artık sırf hususî maksatlar ve provalar için kullanılmaktadır. Otomatik çalışan komple döküm makinesinde matris bir boş yeri kapatır, pompa mekanizması buraya erimiş metali püskürtür. Döküm yapan mekanizma çalışmağa başlayınca bir kanca, harfi yana doğru iter, burada harfin döküm sapı kesilir ve iki tarafındaki döküm çapakları giderilir, taban oluğu açılır ve böylece harfler kullanılabilir halde teker teker tahta döküm kumpasları üzerine toplanır. Harf metali «döküm madeni» denilen bir halitadır: normal olarak %67 kurşun, %28 antimuan, %5 kalay; bazı dökümhaneler %01 bakır da katarlar; bu nisbetler siparişlere göre biraz değişebilir. Otomatik bir harf dökümü makinesi küçük punto harflerden 8 saatte 40 000, çift makineler 70 000 döküm yapar. Yüz kilo 10 punto bir harf partisi 62 670 küçük harfı, 7 330 noktalama işareti, 4400 rakam, 7420 büyük harf ihtiva eder. Harfler

hep aynı mikdarda değil, belli bir nispete göre, yani çok kullanılan harfler bol mikdarda, az kullanılanlar da daha az dökülür. Kadrat, espas, garnitür gibi doldurma malzemesi (Blindmaterial) hususî makinelerde yapılır; 72 puntodan yukarı olan harfler tahtadan (şimşir, armut, v. b.) olur. Bazı fabrikalar «demir harfler» (Fertotype) de dökmektedir; bunlar afiş ve gazete basımevlerinde, kâğıt, karton, torba ve sandık fabrikalarında kullanılır. Aluminyum, çelik halitasından dökülen harflere, mucidi Buigne tarafından «Bui harfler» adı verilmiştir. Bıçak gibi keskin kenarları olan ve sıcak veya soğuk kabartmalarda kullanılan «kesici harf» (Schneidschrift) ler karton veya başka maddelerden harf oymağa yarar. «Tahta harf» (Holzschrift) ler büyük yazı istiyen afiş basımında kullanılır; bunlar makine ile kazılır ve elle düzeltilir. Ciltçilikte kullanılan «pirinç harf» (Messingschrift) ler elle kazılır veya döküm metodiyle yapılır; pirinç çizgiler makinelerde şerit pirinçlerden kesilerek hazırlanır.

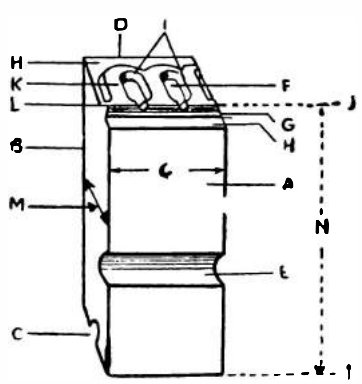
Harf dökümü makinesi

Komple döküm aleti

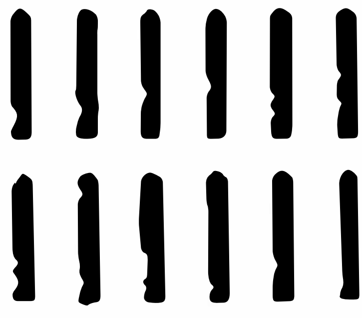
a – matris b – harf, c – dökülmekte olan harf, d – metal deposunun döküm ağzı, e – perdahlama yeri, f – hazırlanmış harfler.

Harfin kısımları, ölçüleri ve çeşitleri. Dizgi harfinin kısımları şunlardır 1 – Gövdenin önü, 2 – Gövdenin arkası, 3 – Oluk, 4 – Genişlik, 5 – Baş, 6 – Kertik (nişan), 7 – Tezgâh, 8 – Göz, 9 – Omuz, 10 – Kıl, 11 – Taban, 12 – Hiza (yazı ayarı), 13 – Yüz, 14 – Tırnak, 15 – Kalınlık, 16 – Yükseklik. Bunlardan genişlik, kalınlık ve yükseklik harfin başlıca ölçülerini teşkil eder. Tabandan yüzün tepesine kadar olan yükseklik $62\,^2/_3$ punto (23. 556 mm) dur, yani her harf muhakkak kılı kılına ayni yükseklikte («Paris yüksekliği», «normal yükseklik»; İngilizlerde biraz daha azdır) olur. Baş, dökülmüş harfin tepesindeki çıkıntıdır; bu çıkıntının yüzü yazı şeklini gösterir. Küçük harfler (miniskül), büyük harfler (majüskül) hep ayni yazı hizasının üzerinde bulunur; harf gövdesinin bir kısmı bu çizginin altına da geçebilir. Kertik, harfe bakılmadan sadece elle yoklamak suretiyle mürettip tarafından harfin alt veya üst, ön veya arka tarafının ayırt edilmesine yarar. El yazısı şeklinde dökülen harfler birbirlerine iyi bağlanabilmek için umumiyetle gövde üzerine taşma şeklinde, yani kalınlığın bir tarafından öbür tarafına tamamiyle uyması için harfler bir mikdar dışarı taşık olarak dökülür. Müzik notaları, nota bileşimleri ve başka işaretler kısmen yanyana kısmen de üstüste dizilecek şekilde dökülmüş olur. Sık sık yan yana gelen bazı harfler birleşmiş (ligatur) olarak dökülür.

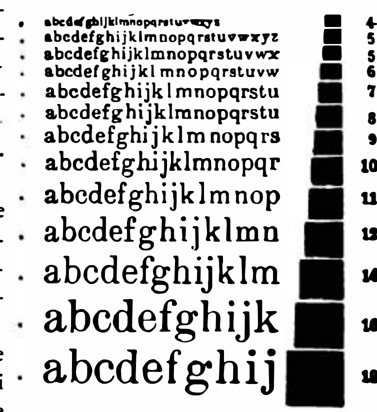
Harfin kısımları

A – gövdenin önü, B – gövdenin arkası, C – oluk, Ç – genişlik, D – baş, E – kertik, (nişan) F – tezgâh, G – göz H – omuz, I – kıl, İ – taban, J – hiza (yazı ayarı), K – yüz, L – tırnak, M – kalınlık, N – yükseklik.

Harflerin yandan görünüşü ve türlü kertikler

Dizgi harfleri pirinç çizgiler ve bütün dizgi kalıplarının hazırlanmasında kullanılan doldurma parçaları tipografi sistemine bağlıdır. Tipografi ölçü sistemine göre 2260 punto (point) 1 metre, yani tipografik punto 0, 3759 mm dir. Bir harfin kalınlığı (genişliği değil; yukarıya bk.) nin ölçüsü o harfin puntosu (point size, force de corps, Kegel) demektir. Avrupada kullanılan punto ölçüsü «Didot sistemi» ne göredir. Amerikada ve İngilterede 1 punto, pus (inch) un 1/72 kısmı, yani 0, 013837 pustur. Avrupada harf büyüklüğü puntodan başka bazan, aşağıdaki tabloya göre, eski adlariyle de anılır.

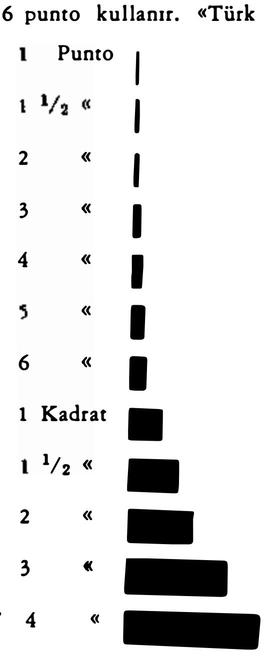

Puntolar

Punto	Adı (İng., Fr., Alm.)
3	Minikin, Excelsior
3 1/2	Brilliant, Brillant
4	Gem
4 1/2	Diamond, Diamant, Diamand
5	Pearl, Perle, Perl
5 1/2	Ruby, Agate
6	Nonpareil, Nonpareille
6 1/2	Emerald
7	Minion, Mignonne, Kolonel
8	Brevier, Gaillarde, Petit
9	Bourgeois, Borgis
10	Long Primer, Garmond Korpus
11	Small Pica

Punto	Adı (İng., Fr., Alm.)
12	Pica, Cicéro, Cicero
14	English, Mittel
16	Columbian, 2-line Brevier. Tertia
18	Great Primer
20	Paragon Text
22	Double Small Pica
24	Double Pica, 2 – line Pica, Doppelcicero
28	Double English. Doppelmittel
32	Double Columbian, Doppeltertia
36	Double Great Primer, 3 – line Pica Kanon
40	Double Paragon
42	Canon, Grobe Kanon
48	4 – line Pica, Kleine Missal
54	Missal
60	5 – line Pica, Grobe Missal
72	6 – line Pica, Sabon
84	7 – line Pica, 7 Cicero
96	8 – line Pica, 8 Cicero
108	9 – line Pica, 9 Cicero
120	10 – line Pica, 10 Cicero
132	11 - line Pica, 11 Cicero
144	12 – line Pica, 12 Cicero
156	13 – line Pica, 13 Cicero
168	14 – line Pica, 14 Cicero
180	15 – line Pica, 15 Cicero

36 dan yukarı olan puntolar umumiyetle Pica (Fr. Cicéro. Alm. Cicero) katsayısı (emsâli) adını taşır. Bir punto üzerine başka bir puntoda harf dökmek mümkündür. Meselâ 10 punto üzerine 8 gibi, ki dizgi harfi gövdesinin iriliği 10, fakat harf yüzünün iriliği 8 puntodur demektir; 10 üzerine 10, 8 üzerine 8 dökmek de kabildir; bu farklar satırlar arasındaki açıklığın geniş veya dar olmasını sağlar. Garnitür ve doldurma malzemesinin ölçüleri de «kadrat» (cadrat) hesabına göredir (1 kadrat = 12 punto). Basımevlerinde metin için en çok 8, 10, 12 puntoluk harfler kullanılır; gazete ve romanlar umumiyetle 10, sayfa altlarındaki notlar da 8 punto ile dizilir. Avrupada ve Amerikada bazı gazeteler metin için 8, ilân için de 6 punto kullanır. «Türk Ansiklopedisi» nin metni 8 punto ile dizilmektedir. Tereddüt edildiği zaman puntoyu ölçmek için hususî bir alet vardır. Kullanma yerine göre yazılar «metin yazısı», «belirtme yazısı» (metnin içinde bazı kelimeleri belirtmek için: italik, siyah, v. b.). «başlık yazısı», «fantezi yazı» (kartvizit, mektup kâğıdı başlıkları, v. b.) «afiş yazısı» gibi çeşitlere ayrılabilir.

Espaslar ve kadratlar

Dizgi harfleri resim ve üslûp bakımından çok çeşitlidir. Bu çeşitlilik, basımın icadından beri gittikçe çoğalmakta olup başlıca üç grupta toplanır: 1 — Gotik (Gothique), 2 — Romen (Romaine), 3 — İtalik (Italique). Bunlardan birincisi kırık çizgili, köşeli ve süslüdür; «Fraktur» (=«kırık») denilen Alman yazısı bu esastan olmadır. Romen veya Antikua (Antiqua) denilen yazı, bizim «düz» dediğimiz basım harfleri tipidir. İtalik veya Kürsif (Cursive)

1 — Türk Ansiklopedisi

2 — Türk Ansiklopedisi

3 — *Türk Ansiklopedisi*

Harf çeşitleri; 1 – Gotik, 2 – Romen, 3 – İtalik

yazı ise eğik ve yatık yazı tipini teşkil eder. Romen ve İtalik yazılara, Gotik'e zıddolarak bazan da «Lâtin» yazısı denir. Gutenberg tarafından ilk basılan kitapta (tarihçe kısmına bk.) Gotik harfler kullanılmış, yazı İtalyada çeşitlenmeğe başlamış (Romen, İtalik), Almanyada, Fransada, İngilterede harf dökümhaneleri harf çeşitlerinin türlü adlarla çoğalmasına yol açmıştır. Alman yazı çeşitlerinin başlıcaları Fraktur, Gotik (Gotisch), Schwabacher, Kanzlei ve elyazısı (Schreibschrift) dır. «Lâtin» yazı tiplerininin başlıcaları, çoğu mucit adlarına göre olmak üzre şunlardır: Garamond,

1 — Türk Ansiklopedisi

2 — **Türk Ansiklopedisi**

3 — **Türk Ansiklopedisi**

Harf çeşitleri: 1 – Standard 2 – Az siyah 3 – Siyah

Granjon, Elzévir, Bodoni, Jaugeon, Grandjean, Caslon, Fornier, Fleischmann, Didot, Baskerville, Egyptienne, Grotesqe, Elyazısı Bizde kullanılan başlıca çeşitler de şunlardır: Düz (veya Romen), İtalik, Ejipsiyen, Elzevir, Gotik, Anglez, Grotesk. Bu harfler kalınlık (genişlik değil) larına, yani yayvanlık derecelerine göre normal (standard), dar (condensed), çok dar (extra condensed), geniş (extended); siyahlık ve incelik derecelerine göre de normal (standard); ince (lightface), az siyah (boldface, gras), çok siyah (extra bold) olabilir. Yazılar umumiyetle takım (rakam ve noktalama işaretleri dâhil) halinde, yani ayni tipten türlü punto, türlü kalınlık ve türlü siyahlık derecelerine göre dökülür. Basımda «büyük» harflere majüskül (majuscule); «küçük» harflere de minüskül (minuscule) denir; ayrıca miniskül büyüklüğünde «küçük majüskül» (small captial) ler de kullanılır. Minüskül ve hele majüskül olarak türlü fantezi çeşitleri ve inisyal (initial) denilen «başlama harf-

1 — **Türk Ansiklopedisi**

2 — **Türk Ansiklopedisi**

3 — Türk Ansiklopedisi

Harf çeşitleri: 1 – Normal, 2 – Dar 3 – Geniş

leri» de vardır. Hususiyle cedvel işlerinde kullanılan çizgiler de ince az siyah, siyah, simsiyah, çift, noktalı (pointillé), ince - kalın şekillerinde olabilir.

Dizgi: Müteharrik harfleri yanyana getirerek basım kalıbını hazırlamağa «dizgi» (setting, composition, Schriftsatz) denir. İşin çeşidine göre «düz dizgi» (Werksatz), «gazete dizgisi» (Zeitungssatz) ve «fantezi dizgi» (Akzidentzsatz), çalışma tarzına göre de «el dizgisi» (Handsatz) ve «makine dizgisi» (Maschinensatz) nevileri vardır. Dizgi harflerini dizene «mürettip» veya «dizici» (compositeur, typographe), makinede yazı dizene de «operatör» (opérateur) denir; mürettipler ayakta operatörler de oturarak çalışırlar; bazı mürettipler ayni zamanda basım işini de yaparlar. Dizilmek üzere mürettibe elle veya makine ile yazılmış «müsvedde» verilir. Müsveddenin hangi ölçüde, hangi harflerle (punto ve çeşit) ve ne şekilde dizileceği önceden kararlaştırılır, ve kaç forma tutacağı takribî olarak hesaplanır ve gerektiği

Harf çeşitleri

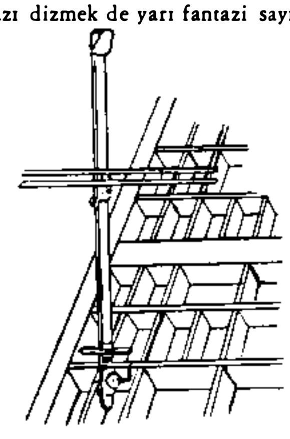
1 — Türk Ansiklopedisi
2 — *Türk Ansiklopedisi*
3 — Türk Ansiklopedisi
4 — TÜRK ANSİKLOPEDİSİ
5 — Türk Ansiklopedisi
6 — Türk Ansiklopedisi
7 — Türk Ansiklopedisi
8 — **Türk Ansiklopedisi**
9 — Türk Ansiklopedisi
10 — *Türk Ansiklopedisi*
11 — Türk Ansiklopedisi
12 — Türk Ansiklopedisi
13 — **Türk Ansiklopedisi**
14 — **TÜRK ANSİKLOPEDİSİ**
15 — Türk Ansiklopedisi
16 — **Türk Ansiklopedisi**

1— Grotesque, 2— Boccacio, 3— Habsburg, 4— Tasso, 5 — Fantezi, 6 — Italienne, 7 — Egyptienne, 8 — Elzevir, 9 — Anglaise antique, 10 — El yazısı, 11 — Daktilo yazısı, 12 — Sorbonne, 3 — Goudy bold, 14 — Etienne, 15 — Garamond normal, 16 — Bodoni.

zaman prova olarak birkaç satır veya bir sayfa basılır. Müsveddenin kaç sayfa tutacağını bulmak için bazı formüller vardır, meselâ birkaç satır dizildikten sonra şu şekilde hesaba varılır:

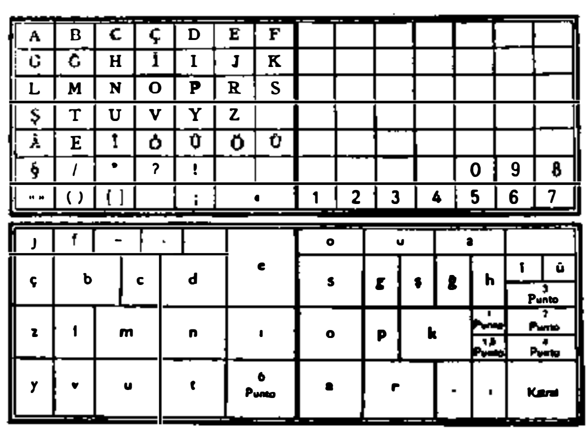
$$\frac{\text{dizilen satır sayısı} + \text{müsveddenin satır sayısı}}{\text{sayfanın satır sayısı} + \text{dizilen yazının müsveddede tuttuğu satır sayısı}} = \text{sayfa.}$$

Karar son şeklini aldıktan sonra, bu husus dizgiye verilecek müsveddelere işaret edilerek başmürettibe (Metteur) teslim edilir, o da, eğer «düz dizgi» ise, bunu birkaç mürettibe (Paketsetzer) dağıtır. Düz dizgide metin «kolon» (colonne, sütun) şeklinde dizilir. Ara sıra notlar (haşiyeler) varsa bunlar küçük punto ile ayrı dizilir. sayfa bağlandığı zaman ilgili sayfanın alt kısmına sokulur. «Fantezi dizgi» kolon halinde olmadığı ve daha fazla sanat istediği için mürettibi uğraştırır; bunda bir çeşit değil, türlü yazı tipleri ve süs çizgileri kullanılır ve âdeta yazı ve çizgilerden meydana getirilmiş bir tablo hazırlanır. «Başlık dizgisi» (Titelsatz), yani başlık sayfasını hazırlama ve «katalog dizgisi» (Katalogsatz) - ki, kolonların dışında, kenar notları (Marginalien) nın dizılmesini de ihtiva eder - «fantezi dizgi» nin örneklerindendir. Fakat bu çeşit dizginin başlıca kolunu «cetvel dizgisi» (Tabellensatz) teşkil eder. Bunda, cedvelin bölüntüleri için punto ve kadrata göre ince hesap yapılmak, çizgilerin çeşidini (ince, çift, noktalı, ince-kalın, siyah, v. b.) ihtiyaca ve zevke göre seçmek gerekir. Matematik, fizik, kimya gibi formülleri olan ders kitaplarını dizmek fantezi dizgi sınıfına girer; inisyal (initial) li yazı dizmek de yarı fantazi sayılır. Gazete dizgisinin metin kısmı düz, ilân kısmının dizgisi ise fantezi sınıfındandır. Fantezi sınıfa şunlar da girer: stigmatipi (Stigmatypie veya Fasaltypie, yani türlü koyulukta olan nokta ve çizgiler dizip bunlardan resim şekillendirme), stenotipi (Stenotypie, yani dizgi harfleriyle stenografik yazı basma), tipometri (Typometrie, yanı dizgi harfleriyle arazi haritası meydana getirme) ve fototipografi (Phototypographie, yani fotografik resimleri fantezi dizgiyle birbiriyle örme).

Sehpa

El dizgisi (Composition à la main): Bunda kullanılan başlıca malzeme şunlardır: 1 — Müsveddeyi taşıyan madenî bir sehpa (Tenacle), ki ayağından kasanın bir gözüne tutturulur, ve üzerinde bulunan ufkî ve oynatılabilir bir cedvel (Divisorium) dizilecek satırı gösterir; bizde müsvedde, kasanın üst gözlerinden birine toplu iğne ile tutturulur, kasanın üzerinde sicimle asılı bir cedvelin altına konulur ve satırlar dizildikçe bu cetvel aşağı satıra indirilir; bu tertibata «askı» denilir. 2 — Harf kasası (casse), ki bunun iç bölüntüleri, yani «göz» (cassetin) leri dillerin alfabe sıralarına göre değişir. Meselâ Arap harflerini kullandığımız zamanki kasa şimdikinden daha ayrıntılı idi. Her kasada majüskül ve minüskül olmak üze e punto ve çeşit bakımından yalnız bir tip harf bulunur; rakamlar ve noktalama işaretleri de ayni tipten olur; meselâ aynı puntoda yalnız romen veya italik gibi ayrı ayıı tip ve puntoda harf ihtiva eden kasalar, çekmeler halinde bir dolap da teskil edilebilir. Kasa, umu-

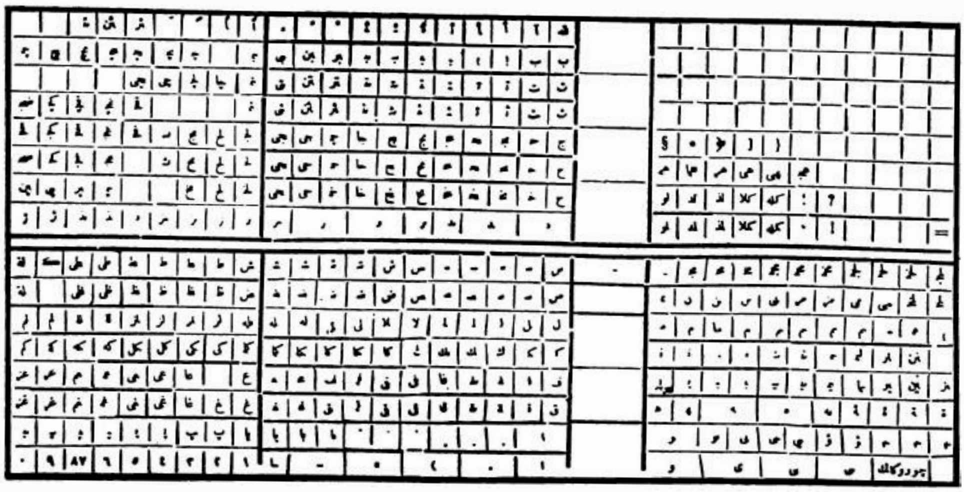

Türk harfleri kasası

miyetle iki parçadan ibarettir: üst (haut de casse) ve alt (bas de casse); herbiri «göz» lere ayrılmıştır. Üst kısmında majüsküller, rakamlar ve az kullanılan noktalama işaretleri. alt kısımda da minüsküllar, çok kullanılan noktalama işaretleri. türlü puntolarda «ara boşu» veya «espas» (espace, Spatie; 1, 1 1/2, 2, 3, 4, 6 punto) lar, sağ

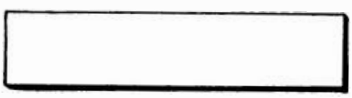
alt köşede de kadratlar bulunur. En çok kullanılan harfler ön gözlere konur, meselâ a harfi gibi; bu gibi harflerin gözleri büyükçedir. 3 — Kumpas (composteur, Winkelhıken): harfler bunun içine dizilir; üç tarafı kenarlı, bir tarafı açık ve pirinçten bir alettir; üzerinde kumpası ikiye bölen bir «sürgü» (talon) vardır; manivelâ ile bu sürgü ileriye, geriye doğru oynatılır. 4 — Anterlin (interligne, Durchschuss): satırların arasına konur. Bunlar kalınlıkları bakımından 1, 2, 3, 4 ve 6 punto üzerine dökülürler; dizgi işlerinde umumiyetle 2 punto anterlin kullanılır; yerine göre daha ince ve daha kalın anterlinlerden de faydalanılır. 12 puntodan yukarı olan doldurma parçaları garnitür sınıfına göre, boy ve genişlikler kadrat ile ifade edilir. 5 — Kupuar (coupoire): anterlinleri istenilen uzunlukta kesen alettir. Anterlinlerin uzunluğu kadratla ölçülür. 6 — Bız (alène) ve Çift (pincette): harfleri dizgiden çekip çıkarmak için kullanılır. 7 — Gale (galée, Setzschiff; iki veya üç kenarlı): kumpastan indirilen satırları toplamak içindir; buna «tekne» denir. 8 — Garnitürler (garnitures, Hohlstege): 1, 1 ½, 2, 3, 4, 5, 6, 8, 10, 12 kadrat gibi türlü genişlik ve boylarda kurşun veya demirden yapılmış «boş» maden parçalarıdır; boylarına göre kadraten (cadratin), yarım - kadraten (demi-cadratin) ve «kadrat» (cadrat) denir. Bunlar, sahife bağlanırken yazının bölümlerini açmağa ve başlıkları ayırmağa yarar; cedvel dizgisinde de boş yerleri doldurur; 48 punto, yani 4 kadratlık bir aralığa «konkordans (Konkordanz) denir.

Dizgiye başladığı zaman, mürettip yazıyı kaç kadratlık satırlar halinde dizecekse, o kadratta pirinççizgiyi, kumpasa koyar, ve manivelâyı açıp sürgüyü bu çizgiye dayar, ne çok sıkı, ne de bol olarak sıkıştırır, ve kumpasını böylece «ayarlar» (justification); çizgiler orta derecede kuvvetli bir çekme hareketiyle yerlerinden çıkarılabiliyorsa kumpas ayarı tam demektir. Sonra ilk satırın başına, eğer dizilen harfler 10 puntoluksa, 5 puntoluk bir «satırbaşı boşu» (alinea) koyar, kumpası sol elinde tutarak sağ elle önce bir anterlin yerleştirir ve harfleri gözlerden alarak kumpasın içine soldan sağa doğru dizer; her satır bittikçe ikinci bir satıra başlamadan, satır arası açıklığını muhafaza için, bir anterlin koyar; anterlinler umumiyetle iki punto kalınlığında olur. 1, 2, 3, 4 ve 6 punto kalınlığında anterlinler var ise de, bunlar cedvel veya satır araları daha açık dizilmesi icap eden dizgilerde kullanılır; mürettip kelimeleri birer birer değil, 4-5 ini birden okur; ortalama olarak saatte 1 300 harf dizer. Harfleri kumpasa koyarken, mürettip parmak uciyle harflerin ters konmamasını sağlar; kumpasa çok bakmaz, ancak kontrol için ara sıra bakıp ters istikametten okur. Her kelime bittikten sonra ikinci bir kelimeye başlamadan umumiyetle 5 puntoluk bir espas konur; bu espasların kalınlığı, harfin puntosuna göre değişir. Satır dolduğu zaman espas ayarlaması yapılır, yani kelime bölümü uymıyorsa, espaslardan bazıları küçültülmek veya büyültülmek suretiyle kelime ya tam olarak sığdırılır veya doğru bir kelime bölümü yapılır; satırın çok sıkı veya

Arap harfleri kasası

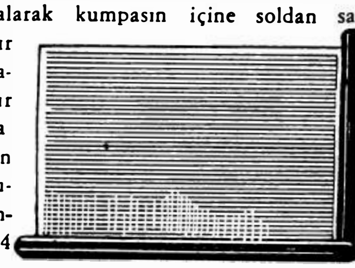
Kumpas
T = tabla, S = sürgü, M = manivelâ

Anterlin

Kupuar

Bız

Mürettip çifti (pens)

Gale (Tekne)

Muhtelif kadrat ve garnitürler

çok bol olmaması ve tam kumpas ayarında bulunması gerekir; satır ayarı bozuk olursa sayfa iyi bağlanamaz. Satırlar dizilirken bazı kelimeleri belirtmek için italik veya si-

Espaslanarak dizilmiş harfler

yah kullanılır veyahut kelime «aralıklı» (espacé) dizilir. Harf tipi değiştirildiği zaman mütettip bu harfleri başka kasadan alır; kolayca bulunmıyan veya o anda ele geçmiyen harflerin yerine, harfler ters, yani baş aşağı konur; «bloke» (bloqué) edilen bu harfler sonra değiştirilir. Harflerin puntosuna göre 6 - 10 satır dizildikten sonra kumpas dolar. O zaman mürettip dizilen kısmı iki elle kumpastan çıkararak, eğik konmuş galenin sağ köşesine yerleştirir; buna «kumpas indirme» denir; kumpas indirilirken dökülmemeleri için, dizilmiş satırlar baş ve şahadet parmakları ile her iki baştan sıkılarak tutulur ve şehadet parmaklarının desteklediği anterlin üzerine döndürülerek kumpastan çıkarılır ve tekneye konur. Teknenin üstünde biriken satırlar kolon ölçüsüne geldiği zaman bağlanır. Sayfa bağlanırken (mise en page), önce mürettip sayfa ayarına bakar, garnitürle kolonların yanlarına vurur, harfleri oturtur, parmakla yoklar, ve girintili, çıkıntılı satırlar bulunmadığını ve ölçülerin tam olduğuna sağladıktan sonra, orta kalın-

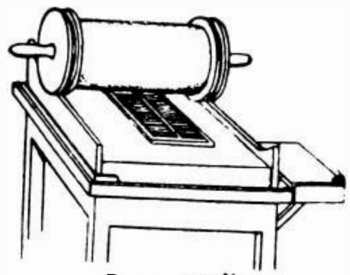
Sayfa bağlanması

lıkta bir sicimi sayfanın etrafına sıkıca dolaştırır, bağlar ve sayfanın altına kalınca bir kâğıt (port - page) koyarak tezgâhın bir köşesine koyar; bağlanan sayfalar bu şekilde. yani kâğıtlar üzerinde üst üste dizilir. Sayfalara klişe girecekse bağlanmadan önce, klişenin yanına gelecek satırlar yine kumpasa alınır, klişenin ölçüsüne göre daha küçük kadratta dizilir, ve klişenin etrafı bu şekilde doldurulur; sayfa numarası baş veya etek kısmına konur. Dizilip bağlanan sayfaların sayısı bir forma dolduracak

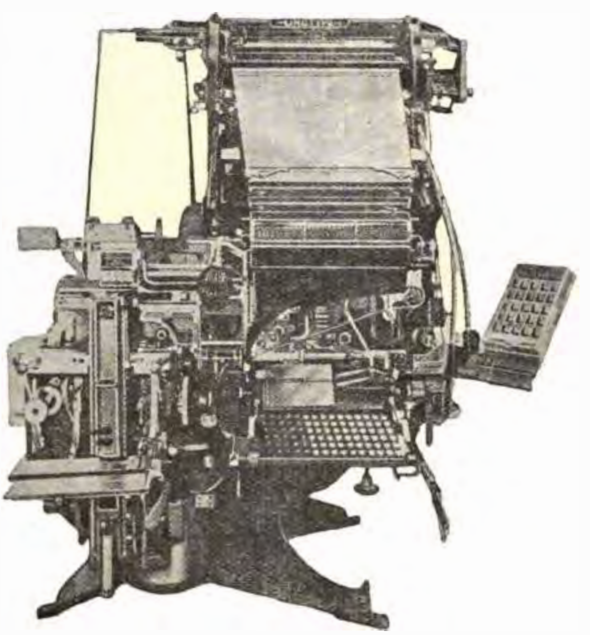
Bağlanmış sayfanın taşınması

kadar olursa, prova tezgâhında demir bir levha üzerinde, mürekkeplenmiş merdane ve baskı silindiri ile sayfanın «prova» sı çıkarılır; prova tezgâhı olmıyan yerlerde sayfadan 5 - 6 cm daha geniş olan prova kâğıdı süngerle hafifçe ıslatılır ve üzerinden merdane geçirilerek mürekkeplenmiş olan yazının üstüne sert bir kıl fırça ile vurulur ve kâğıt çıkarılır; sonra harfler petrolle fırçalanır. Prova kâğıdı düzeltme (Korrektur, proof reading) için «tashih veya düzeltme bürosu» na gönderilir. «Müsahhih» veya «düzeltici» (Korrektor) hususî düzeltme işaretleriyle (bk. PROVA), yapılacak düzeltmeleri gösterir. Geri geldikten sonra, mürettip çift (pens) le yanlış harfleri çıkarır, düzelmede gösterilmiş olanlarını koyar ve gereken öbür değişiklikleri de yapar. Umumiyetle aynı metin için 3 prova verilir; gerektiği zaman daha çok da olabilir; artık yanlışları kalmamış olan sayfaya «bakire» (Jungfer) denir. Son provanın üzerine «basıla» (bon à tirer, imprimatur) emri verilir ve bunu veren tarafından imzalanır. Makineye verilmeden evvel, formanın ilk sayfasının eteğine, sola, küçük puntolarla eser adının kısaltması (Norm), sağa da formanın sıra numarası (Signatur, Prime) konur; bazen üçüncü sayfanın altına da mücellit için bir yıldız işareti (*, Sekunda) ilâve edilir.

Prova tezgâhı

Makine dizgisi: Bu işi yapan makineler başlıca iki sınıfa ayrılır: 1 — Satır halinde dizip döken makineler (Zeilengussetzmaschine); 2 — Tek tek harf halinde döküp dizen makineler (Einzelbuchstabensetzgiessmaschine); «fotografik dizgi makineleri» diyebileceğimiz üçüncü bir sınıf da meydana gelmek üzeredir. Birinci sınıfa giren başlıca dizgi makine tipleri şunlardır: a — Linotip (Linotype) b — Entertip (Intertype), c — Tipograf (Typograph), ç — Ludlow makinesi, d — Teletip (Teletypeset-

Linotip (Linotype)

ter). İkinci sınıfa da şunlar girer: a — Monotip (Monotype), b — Rototip (Rototype); üçüncü sınıf için aşağıya bk.

Satır halinde dizip döken makineler: 1 — Linotip: en çok kullanılanıdır. Makinede dört başlıca kısım vardır: a — Klâvye (clavier, keyboard. Tastatur), 2 — Matris deposu veya «mağaza» (magazin), 3 — Döküm cihazı. 4 — Tevzi sistemi. Bunlardan herbirini harekete getirmek için birer düğme vardır. Mekanizmasının esası şudur: Makine mürettibi veya operatör, yazı makinesinin klâvyesine benziyen bir klâvye önüne oturur ve yazı makinesinde yazıyormuş gibi klâvyedeki tuşlara dokunur; dokunulan tuşlara göre, otomatik olarak, kumpas vazifesini gören şaryo (chariot) nun içine harf matrisleri düşüp sıralanır, kalın ve ince espas tuş (touche) larına da basılarak kelimelerin arası doldurulur; klâvyenin sağ tarafındaki kola basılmak suretiyle bu harf kalıpları makinenin içindeki döküm kısmına yükseltilir ve orada satır ayarlandıktan sonra bu kalıpların içine eritilmiş metal dökülür, perdahlanır ve dizilmiş bir satır bloku (slug) meydana çıkar; matrislerle dolgu kalıpları da yine otamatik olarak yerlerine gider. Satır iyi ayarlanmış olmazsa makinedeki çıngırak bunu haber verir ve operatör boşlarla ayarı düzeltir; son sistem makinelerde ayarlama da otamatik olarak sağlanmaktadır. Modern makinelerin «mağaza» denilen kısmında türlü harf matrisleri (türlü puntolarda romen, italik, siyah) bulunduğu için dizgi çeşitliği sağlanabilir. Motörle çalışan makinenin pota (creuset) kısmında elektrikle veya havagazı ile döküm metali eritilir. Bu halitanın terkibi dizgi harflerinin halitasından az farklıdır; kurşunu daha çok, antimuanla kalay daha azdır (% 84, 5 kurşun, % 13, 5 antimuan, % 2 kalay); bu halita daha kolay erir; harfler yalnız bir defa kullanılacağı için çok sert olmalarına lüzum yoktur. Potanın sıcaklığı 300° den aşağı düşerse makine metal dökmez. Satırı dökmek için sağdaki kola basılınca bir elevatör (élevateur) matrisleri taşıyan şariyoyu döküm potasının hizasına yükseltir; bu vaziyette iken alttan itilen espas (spaceband) larla ayarlanır; elevatör matrisleri orada bırakır ve «eto» (etau) denilen yere iner; o zaman üzerinde «mold»(mould) denilen döküm delikleri bulunan ve «rumol» (roue molle) denilen dişli bir çark matrislere yaklaşıp bunlara sıkıca dayanır; bu anda metal potasının içindeki piston basarak, rumolün satıra göre ayarlanmış olan deliğinden metali döker; satır perdahlanır, yani yapışık pürüzler ayıklanır, satır düzgün bir şekil alır; çark yine döner ve dizilmiş, dökülmüş, temizlenmiş satır klâvyenin sol tarafında bulunan ve «kuto» (couteau) denilen delikten çıkar; bu şekilde herbiri birkaç saniyede dizilen satırlar makinenin teknesinde arka arkaya birikir. Satırın dökümü bitince elevatör makinenin «şapo» (chapeau) denilen üst kısmına çıkar ve arkada bulunan ikinci elevatör birincinin bıraktığı matrisleri alıp tevzi (distribution) kutusuna götürür, ve «distribitör» (distributeur) denilen helezonî bir mihverin üzerindeki kanala sokar. Matrisler bu kanalda yürütülerek «mağaza»nın üst kısmında herbirine mahsus deliğin ağzına gelince içeri düşer. Her matrisin bu tarafı V şeklinde çatal gibi olup bunun girinti kısmında türlü şekillerde dişler vardır (2 seri 7 şer diş). «Distribitör» ün üzerindeki yivler de bu dişlere göre yapıldığı için, her matris bu yivli yolda kayarken kendine mahsus deliğe gelince «mağaza»nın içindeki yerine düşer. Makinenin «mağaza» sında bulunmayıp «ihtiyat kutu su» (supplémentaire) nda yer almış olan matrisler, kullanıldıktan sonra ayrı bir yerde birikir. Aynı zamanda üç matriş satırı devir halinde bulunabilir: biri birikmek, ikincisi dökülmek, üçüncüsü de tevzi edilmek halinde. Dizgi, makineyle daha çabuk ve daha temiz yapılırsa da, yanlış dizilen bir satırı düzeltmek için bütün satırı atmak gerekir. Dizilen yeni satırda yeni yanlışlar da yapılabilir. Elle yapılan dizgideki türlülük bolluğu bunlarda yoktur; buna karşılık, basımdan sonra satırlar eritildiği ve her defada yeni harf kullanıldığı için yazı çok okunaklı olur.

Linotip matrisi

Linotipte espas ayarlama

2 — Entertip: görünüş ve çalışma prensipi bakımından linotipe benzer. Her iki makinenin klâvyesindeki tuşlara dokunmak ve puntosuna göre kasa değiştirmek suretiyle 5 puntodan 60 puntoya kadar her türlü harf. çizgi ve süsü (586 harf çeşidi) satır halinde dizer ve döker. Satırlar birer birer pirinç matrislere dökülür; her harf, için 20 çeşit matris kullanılabilir. Bunlar «mağaza» dan otomatik olarak çıkar ve şaryo (chariot, assembler)da birikir. Kelimelerin arasına V şeklinde espaslar konur; satır tamamlanınca operatör bunu klâvyenin yanında bulunan bir kola basmak suretiyle makinenin döküm kısmına yükseltir, orada satır ayarı (justification) otomatik olarak yapılır, ve metal matrislere dökülür; satır perdahlanır (trimmed) ve otomatik olarak satırlar tekne üzerinde toplanır. Matris-

Entertip (Intertype)

ler tevzi tertibatı ile kasalardaki ait olduğu kanallara sevk edilir, espaslar ise makinenin ön kısmındaki yerinde aynı zamanda toplanır. Bu ameliye dakikada yedi defa yapılır.

3 — Tipograf: bu basit bir makinedir. Bunda matrisler yelpaze şeklinde «birikme yeri» (assembly) ne doğru bir birine yaklaşan teller üzerinde asılıdır. Operatör klâvyeyi işletirken matrisler yerçekimi kuvvetiyle tellerden aşağı kayar, birikme yerine gelir. Satırın ayarı, genişliyen ve yuvarlak espas diskleriyle yapılır. Dökümü yapılan satırı perdahlamağa lüzum yoktur, çünkü metal ölçü ile döküldüğü için taşmaz. Tevzi için, makinenin üst kısmı geriye doğru eğilir, matrisler de gerisin geri kayarak eski yerlerini alır.

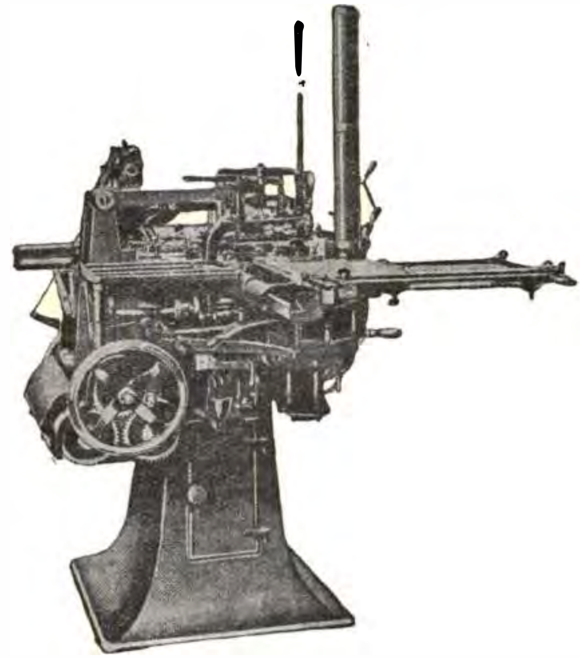
4 — Ludlow tipografı: büyük harfler için kullanılır. Bunda matrisler elle dizilir ve makinenin içine itilir, Gazete ve dergi başlıkları ve büyük ilânlar çok kere bu metotla satır halinde dökülür.

5 — Teletip: «uzaktan dizme» (télécomposition) makinesidir; telli veya telsiz telgrafla işliyen bir linotiptir. Ajans haberlerini vermek için kullanılır. Haberler «delik kodu» (perforation-code) denilen sisteme göre, telgrafla bir kâğıt şeridinin üzerine türlü delikler açmak suretiyle kaydedilir, delikli kâğıt da hususî bir mekanizma ile linotipi işletir; linotipteki operatör sadece espasları ayarlar ve makineyi kontrol eder. Bu şekilde haberler, verici bir merkezden aynı zamanda birçok alıcı merkezlere basılmak üzere yayımlanır.

Tek tek harf halinde döküp dizen makineler: 1 — Monotip: bu makine tek harflerden müteşekkil ve ayarlanmış satırlar meydana getirir. Her biri ayrı bir makine olan iki başlıca kısmı vardır: a — klâvye b — döküm cihazı (caster). Klâvye çok karmaşık bir yazı makinesine benzer. Operatör klâvyedeki tuşlara basınca, kalın bir kâğıt şeridi üzerinde Jaquard sistemine göre delikler açılır ve kâğıt otomatik olarak bir makaradan başka bir makaraya doğ-

Monotip (Monotype) [klâvye kısmı]

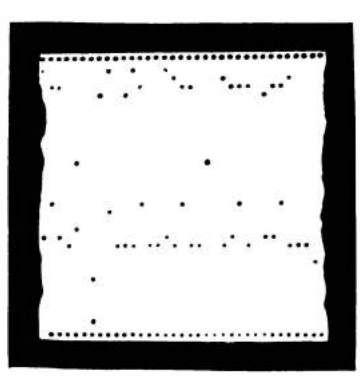
Monotip (döküm kısmı)

ru hareket eder. Kâğıdın üzerinde harf için açılan delikler ayrı ayrı şekillerde terekküp eder ve satırın sonunda ayar için hangi klâvyelere basılacağını gösteren bir işaret bulunur. Makaradaki kâğıt bu şekilde delinip bittikten sonra, döküm aygıtına geçirilir. Bu makinede bir metal potası, bir döküm kalıbı, bir de matris deposu vardır. Depoda her biri 15 tane matris ihtiva eden 15 matris dizisi, yani 225 matris mevcuttur. Döküm kalıbının önünde istenilen matrisin gelmesi delikli kâğıt vasıtasiyle idare edilir. Matrisler bu şekilde dökım kalıbının önüne geldikçe harflerin tek tek dökümü yapılır; dökülen harfler sıra ile bir tarafa itilir ve satır tamamlanınca otomatik olarak tekneye alınır. Makaradaki son satır, dökümü yapılan ilk satır olur, fakat teknedeki satırlar tamamlandığı zaman dizilen metin müsveddeye göre çıkar. Fantezi harfler, süsler de döküp dizen monotip makineleri vardır. Monotipte dakikada 12 puntoluk 140 (6 puntoluk 180) harf dökülebilir.

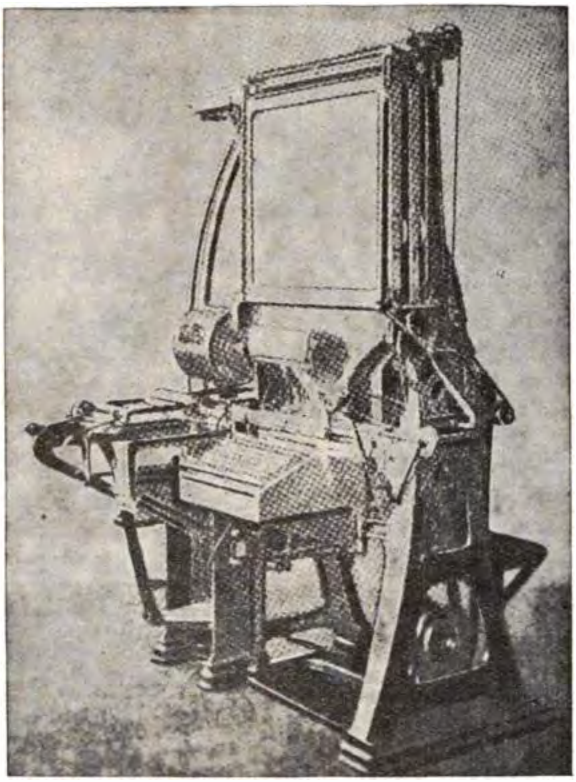
Monotipin matris şasisi

2 — Rototip: otomatik olarak müteharrik harflerden olma satırları dizen, ayarlıyan ve döken makinelerdendir. Tek tek harfler, ufkî bir çember (tambour) üzerine asılır, herbiri sekiz köşeli ve birkaç santim çapındaki 13 halka (anneaux) nın yüzüne çukur ola-

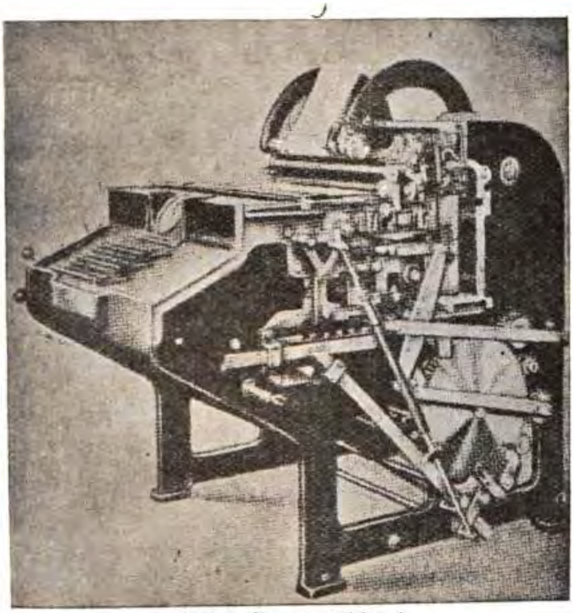
Monotipte delinmiş kâğıt şeridi

rak kazılır. Klâvyedeki tuşlar, çemberi iki hareketle döküm yerine yükseltip matrisleri doldurtur; hareketlerden biri, çemberin eksenine muvazi (translation), öbürü de kendi üstüne dönme (rotation) şeklindedir. On üç halkanın sekiz köşesinde birer matris bulunduğuna göre, rototipte yalnız 104 matris kullanılabilir.

Orotip dizme makinesi

Fotografik dizgi makineleri: bunlar son buluşlar arasındadır. Hepsinin esası matristen dökme metodunu bırakarak, dizgi makinesinde, kâğıt üzerinde basılmış metnin fotografını çıkararak bunu basım kalıbı yapmaktır. Çeşitli makineler vardır: 1 — Orotip (Orotype): matris kullan-

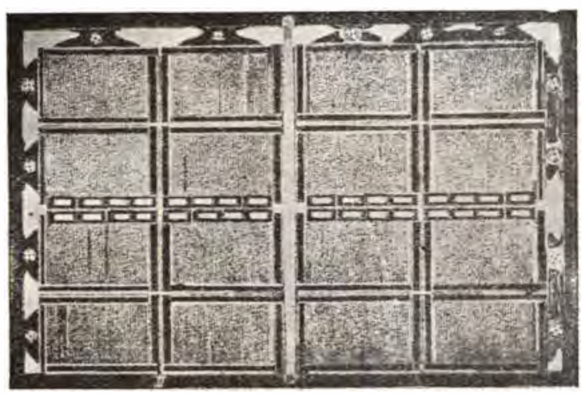

Tipar dizme makinesi

maz, dizgi harfi kullanır; bunları makinenin içinde dizer, yine makinenin içinde bulunan küçük bir basım cihazında satırı basar; bunun filmini alır; harfleri «mağaza» ya tevzi eder. 2 — Tipar (Typar): yazı makinesi şeklinde bir kompozöz (composeuse) dür; 225 harf veya işareti (romen, italik) vardır; bunda satır ayarlanabilir; otomatik olarak yanlış düzeltilebilir, yani yeniden yazılır; dizilenin filmi negatif olarak alınır; litografi ve heliogravür metodiyle basılır. 3 — Fotolayn (Photoline): doğrudan doğruya dizgi harfleri şekillerinin fotografını almak suretiyle dizgi yapan bir mekinedir.

4 — Totmik (Thothmic) veya Huntertip (Huntertype): elektromagnetik bir makinedir; bir klâvye kâğıt şeridini deler; bu delikler elektromagnetik kuvvetle dizgi fotografisini idare eder. 5 — Uhertip (Uhertype): klâvyesiz işler; bir seçme endeksi ((index de repérage) hangi harfin çalışacağını gösterir; harfler dizilir ve her kelimeden sonra fotografı alınır. Fotograflı dizgide, punto farkı fotografı büyültme veya küçültme ile idare edilir. Bu çeşit makinelerin çoğu «fotograflı entertip» (Intertype Fotosetter) şeklindedir.

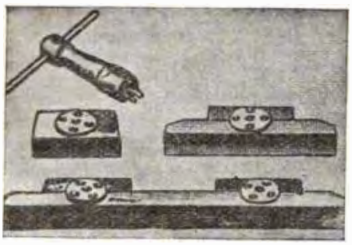
Baskı: Elle veya makine ile yapılan dizgi işi tamamlandıktan ve sayfalar bağlandıktan sonra, bunlar ya elle veya 8 er gözlü hususî kutulara konarak dizgi atölyesinden, yani mürettiphaneden baskı atölyesi (makine dairesi) ne verilir Baskı iki çeşittir: 1 — Tek tek elle veya satır halinde makine ile dizilen sayfaları olduğu gibi makineye atmak, 2 — Dizilmiş olan sayfaların kendilerini değil, onlardan alınan yekpare madenî kalıbı makineye takmak. İşin cinsine göre bu metotlardan biri seçilir.

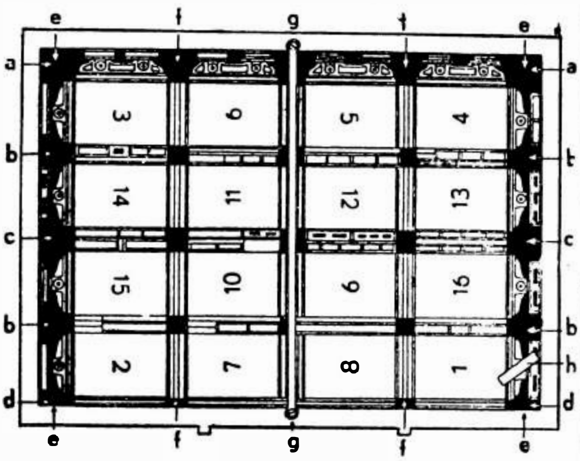
Çembere alınmış forma

Bunlardan ilk şekil seçildiği takdirde, ameliye şöyle devam eder: Sayfaların sırası «atlama» veya «kendi üzerine çevirme» olarak hesaplanır. «Atlama» demek, meselâ 16 sayfalık bir formanın 8 sayfasını kâğıdın bir yüzüne (recto), kalan 8 sayfayı da öbür yüzüne (verso) basmak demektir; 16 sayfayı kâğıdın aynı yüzüne basmak da «kendi üzerine çevirme» dir. Belli bir yer plânına göre 4, 8, 16 veya 32 lik forma sayfaları masa üzerinde madenî bir plâkanın üstüne konur, ve etrafına köşeli ve ortasında bölmeli bir çember (chassis) geçirilir; çemberin çıkıntılı olan tarafına «makas tarafı» denir. Bu sayfalar öyle bir sıra ile konmalıdır ki, formalar basıldıktan ve çıkan kâğıt «kırıldıktan», yani katlandıktan sonra sayfalar bir birini doğru sırada takip etsin. Bu yer plânı, meselâ «kendi üzerine çevirme» 16 sayfalık bir forma için şudur (bk. şekil): Bunun için önce çemberin ortasındaki bölme demirinin ya-

nına ve makas tarafındaki köşeye 8 inci sayfa konur; sonra 9, 12 ve 5 inci sayfalar, ve bunlarla karşılıklı ve başbaşa gelecek şekilde 1, 16, 13, 4, öbür bölmede de sıra ile 7, 10, 11. 6 ve 2, 15. 14, 3 olmak üzere yerleştirilir. Bu sayfalar yerleştirilirken etrafındaki sicimler çok dikkatli bir şekilde çözülür ve sayfanın yanına hemen garnitür konur; çözerken yandan harf düşerse bunlar kontrol edilerek yerlerine konur. Sayfalar bu şekilde çember içine alınırken. boş yerler garnitürlerle doldurulur, formanın ve kâğıdın boyuna göre, sayfaların arasında «ağız aralığı», «baş aralığı». «etek aralığı», «dikiş aralığı» ve «kırma aralığı» denilen aralıklar bırakılır. Bundan maksat forma kırıldıktan sonra orta ve yan kırma aralıklarıyle kenar ve etek aralıklarını oranlı kılmaktır. Garnitürler konduktan sonra, son iş olarak çember demirinin en az iki (umumiyetle üç) tarafına bitişik olarak «vizo» (biseaux) denilen sıkıştırma parçaları yerleştirilir ve anahtarlarla her tarafından aynı derecede sıkıştırılır; bu şekilde forma ufkî de tutulsa harfler düşmez; dolmuş çembere «forma» (forme) denir. Sonra bu plâka üç taraftan tutularak veya hususî bir taşıma vasıtasiyle basım makinelerinin plâka kısmına sürülür; buna «makineye atmak» (imposition) denir.

Vizolarla anahtar

Kendi üzerine çevirme 16 sayfa

a – ağız aralığı, b – dikiş aralığı, c – kırma aralığı, d – makas tarafı ağız aralığı, e – etek aralığı, f – baş aralığı, g – orta kırma aralığı, h – vizo anahtarı

Forma çemberi orada vidalarla makineye bağlanır. Çemberin vizoları genişletilerek «takatuka» denilen yassı tahta parçası üzerine çekiçle vurularak çıkmış harfler oturtulur, ve yine vizolar sıkıştırılır. Cilt işlerinde forma sırasını göstermek için, bazan forma makineye atılırken birinci ve 16 ncı sayfaların arasına forma numarasından başka bir de dörtköşe bir siyah konur ve bunun yeri her formada bir kadrat aşağı indirilir; böylece formalar kırıldıktan sonra birbirini muntazam bir şekilde takip eden bir siyahlar serisi meydana gelir ve forma sırasındaki herhangi bir yanlışlık siyahlar silsilesindeki intizamsızlıktan anlaşılır. Formanın bir tarafı bitip öbür tarafı basılırken, kâğıdın kaymış olup olmadığını anlamak için, birinci sayfanın tam etek kenarına basılacak şekilde ufak bir çizgi konur.

Forma makineye atılmadan önce, daha bağlama masasındaki plâkanın üzerinde iken, ototipi ve tire (çizgili) klişelerin kenarları küçük bir matkapla delinerek çivi ile tahta altlıklarına çakılır ve altlıklar ister tahta, ister demir olsun, klişenin yüksekliği mikrometre aletiyle kontrol edilir; normal harf yüksekliğinden fazla ise tahta yontulur, aşağı ise altına karton yapıştırılır; alçak düşen demir altlıklara da karton veya kâğıt yapıştırılabilir. Bk. KLİŞE.

Forma makineye atıldıktan sonra, makinenin «kazan» denilen çelik silindirine «kâğıt geçirilir». Basım kâğıdı bu silindire dolanıp dizgi harflerine temas edeceği için, bu temasın iyi ayarlanması ve işin cinsine göre silindire bir gömlek geçirilerek onun yüzüne bir elâstiklik verilmesi gerekir. «Kazan kâğıdı» (foundation sheet) denilen bu gömleğin kalınlığı umumiyetle 1, 5 ile 1, 8 mm arasında ise de konulacak kâğıdın çeşidine göre değişir. Formanın dizgi ve entertip (linotip), stereotip veya cedvel işi olup olmadığına, veya kartona mı yoksa ince kâğıt üzerine mi basıldığına, formaların karışık olarak hem yazı, hem klişe ihtiva ettiğine, sadece ototipi resim basımı yapıldığına, veya makinenin düz veya rotatif olduğuna göre, silindirin hemen üstüne sarılacak kartonun sert olup olmıyacağı, bu kartonun üstüne sadece kâğıt mı, yoksa fazla olarak saten bezi, yünlü kumaş, ipekli baskı lâstiği veya mantar levha da mı sarılacağı. ve sarılacak kâğıdın hangi cinsten (mat kâğıt, yağ kâğıdı, v. b.) olacağı tayin edilir.

Kazan kâğıdı geçirilirken bir taraftan da makinenin mürekkep veya boya hazinesi ve merdaneleri temizlenip ayarlanır. Makine boyası fabrikalarda türlü şekillerde hazırlanır. Siyah mürekkep umumiyetle «yağ isi» veya «yağ siyahı» (balık yağı, nebatî yağlar, katran yağı, v. b.) denilen maddeye bezir yağı (keten tohumundan elde edilir) ile reçine yağı ve reçine verniği katmakla elde edilir; ince işler için yağ isi yerine «karbon isi» (petrolün isidir) kullanılır; işin inceliğine göre mürekkep kullanılır (fine, surfine, extrafine, supérieure, extra-supérieure; bk. MÜREKKEP). Basım boyaları toprak (meselâ, kırmızı için okr), kimyevî - madenî (meselâ, sarı için krom, mavi için kobalt) veya uzvî (meselâ kök boyaları) olabilir. Bunlar hazır olarak kutular içerisinde basımevlerince satın alınır Basılan formada resim varsa, mürekkep kutudan çıkarıldıktan sonra makinenin hazinesine konmadan evvel % 5 nisbetinde ince vernikle yumuşatılır. Boyalar da düz bir taş üzerine boşaltıldıktan sonra vernik katılarak ıspatula ile ezilir, karıştırılır ve hazîneye konur.

Merdaneler de ayarlandıktan sonra makineye kâğıt getirilir. Kâğıt çeşitlerini birçok bakımdan sınıflamak kabildir: paçavra hamuru (Holzfrei, papier de chiffon), odun hamuru (Holzhaltig: 1 — mihanikî hamur. 2 — kimyevî hamur), ot hamuru (esparto, alfa), ve saman hamuru (Strohpapier, papier de paille); birinci hamur, ikinci hamur diye de bir sınıflama vardır; en iyi kâğıt paçavra, en kötüsü de saman hamurundan hazırlanır; basımda en çok kullanılan kâğıt «ikinci hamur» (Mittelfein) dur; ucuz «gazete kâğıdı» Zeitungspapier) %80 odun hamurunu ihtiva eder. Kâğıtların dokusu yollu olursa «verje» (vergé), olmazsa «velen» (vélin) denir, Mürekkebi emmemesi için basın kâğıtları hamuruna umumiyetle tutkal veya jelâtin karıştırılır; buna «jelâtinli kâğıt» (geleimt, collé) adı verilir. «Normal kâğıt» (Naturpapier), üzerinde ayrı bir tabaka bulunmıyan, içi ve üstü bir olanıdır; üstü parlak «kaymak kâğıt» kuşe (couché) denilen kâğıttır; üstündeki parlak tabaka çini kilinden ya-

pılır. ve sanat eserlerinde kullanıldığı için buna «levha kâğıdı», «sanat kâğıdı» (Kunstdruckpapier, art paper) de denir. Sigara kâğıdı inceliğinde. dayanıklı ve ışık geçirmiyen kâğıtlar da vardır (india papar papier-bible). Parlaklığı tabaka halinde olmayıp sadece yüzü parlatılmış, aharlanmış olan kâğıda «illüstrasyon (illustration) kâğıdı» veya satine (satiné) derler; zıddı «mat» (kaolin) tır; hafif fakat çok kalın olan kâğıda da «tüy sıklet kâğıdı» (featherweight paper, Federleichtpapier) adı verilir; katalog ve benzeri yayım için «renkli kâğıt» kullanılır. Kâğıtların dokusunda umumiyetle «filigran» (filigrane, watermark) işareti bulunur. Türlü basımlarda kullanılacak kâğıtların cinsine yukarıda temas edilmiştir; bk. KÂĞIT. Kâğıtlar şekil bakımından «tabaka» ve «rule» (roulé) olmak üzere iki sınıfa ayrılır. Tabaka kâğıtlar basımevine «top» (500 tabaka), rule kâğıt da «bobin» (bobine, reel) halinde gelir. Kâğıdın inceliği veya kalınlığı topun ağırlığından (grammage) belli olur; çok ince kâğıdın m^2 si 7-14 gr. kalını ise 50-120 gr dır; bundan daha kalını karton sınıfına girer. Kâğıtlar, Avrupada eb'ada göre hususî adlarla da anılır; en ve boy nisbetleri aşağı yukarı 10:14 (=5:7) tür.

Fransada başlıca forma adları şöyledir:

Pot	31×40 cm
Tellière	34×44 »
Couronne	36×46 »
Ecu	40×52 »
Coquille	45×56 »
Carré	45×56 »
Cavalier	46×62 »
Raisin	50×65 »
Jésus	52×72 »
Petit Colombier	69×80 »
Colombier	63×90 »
Grand aigle	80×1 0 »
Univers	100×140 »

İngilteredeki karşılıklar şunlardır:

Demy	17 1/2×22 1/2 inch
Double demy	22 1/2×35 »
Quad demy	35×45 »
Double foolscap	17×27 »
Royal	20×25 »
Double crown	20×30 »
Quad crown	30×40 »
Imperial	22×30 »
Standard	25×38 »

Almanyada da şu sınıflama vardır:

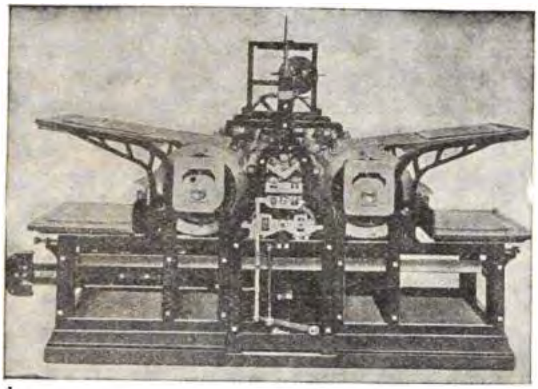
Vierfachbogen	841×1189 mm
Doppelbogen	594×841 »
Bogen	420×594 »
Halbbogen	297×420 »
Viertelbogen	210×297 »
Blatt Achtelbogen)	148×210 »
Halbblatt	105×148 »
Viertelblatt	74×105 »
Achtelblatt	52×74 »

Bizde en çok kullanılanlar şunlardır: 57×82, 59×84, 63×95, 68×100 70×100, 50×65 cm; büyük formaya «battal» denir. Katlandıktan sonra 4 sayfa veren basıma «in-folio», 8 verene «in quarto (in 4°). 16 verene «in octavo» (in-8°), 24 verene «in-12°», 32 verene «in-16°», 36 verene de «in-18°» denir; kitap ölçüleri için bk. KİTAP.

Kazan, mürekkep ve kâğıt hazırlıkları bittikten. kâğıt maşaları veya otomatiği de kontrol edildikten sonra makine provası (Probedruck) denilen ilk makine baskısı yapılır. Bu müsahhih tarafından metnin son kontrolüne, resim ve yazıların tabaka üzerindeki durumlarının tetkiklerine yardım eder. Aynı zamanda «mizantren» (mise en train, make-ready, Zurichtung) denilen ameliye başlar. Bu, basmıyan. silik veya fazla tazyikli (forcé) çıkan yerleri tam ayara getirmek demektir. En basit mizantren, umumiyetle makine provasındaki silik yerlere kâğıt yapıştırmak (overlay), sonra, «tabak» denilen bu nüshayı noktası noktasına baskı kazanının üzerine geçirmekle olur; bu şekilde, bütün yazı ve resimler aynı kuvvette basılabilir. Fakat, hususiyle siyah veya çok renkli resim basımında daha itinalı mizantrene ihtiyaç vardır. Klişelerin yazı yüksekliğine göre tam bir ayarından başka, resimlerin ve tonların iyice görünmeleri için, ince kâğıtlara yapılan baskılar ile mizantren yapılır; çok basan yerler bıçakla oyularak çıkarılır (interlay) ve kazan kâğıdına ayarlı olarak yapıştırılır. Meselâ bir manzara resminde her plân (koyu yerler. ön, arka, ve geri plânlar) için birer oyma yapmak lâzımdır; oyulmuş bu dört kâğıt üst üste yapıştırılarak ve öylece yerine konursa baskıda her tarafın istenilen kuvvette basması mümkün olur. Aynı maksat için şu mekanik mizantren metotları da vardır: 1 — Tebeşirli rölyef mizantreni: en mühimi olan bu metotta. tebeşirli bir tabaka ile kaplanmış olan karton üzerine resim bol boya alacak şekilde birkaç kere basılır; küvet içinde tebeşirler asitle yedirilir; beyaz yerler açılır, bir rölyef, oyma meydana çıkar. 2 — Marzio metodu: taze bir baskı üzerine reçine tozu serpilir ve eritilir; bu suretle en koyu yerlerde en kalın reçine tabakası hasıl olur. 3 — Kazıma ve püskürme metodu: alınan bir baskı üzerine kuvvetli basan yerler kazılır ve zayıf basan yerlere de kalın bir boya püskürtülür. 4 — Rölyef metodu: rölyef klişe basım kalıbının arka tarafı, hususiyle ototipilerde, resmin açık yerleri yedirilmek suretiyle levha inceltilir; gazete resimleri içindir.

Mizantren bittikten sonra bir baskı daha yapılır; bu son prova eserin sahibi veya atölye şefi tarafından kabul edilirse asıl «tiraj» (tirage) baskısı (Auflagedruck)-na geçilir. Tiraj mikdarına göre, kullanılacak makine başka başkadır. Baskı esnasında sık sık kontrol devam eder, ve buna göre ayarlamalar yapılır. Düz, parlak bir kâğıt ve bol boyalı bir işte, boyaların birbirine bulaşmaması için formaların veya resimlerin arasına kaba kâğıt konulur ve kuruduktan sonra çıkarılır, veya kâğıt koymak yerine her baskı üzerine özel bir aletle çok ince bir parafin tabakası püskürtülür (Grammer metodu). Kâğıt, makinenin çeşidine göre elle veya otomatik olarak makineye verilir. Baskı sayısı tamam olunca, forma çemberle birlikte makineden çıkarılır, petrolle fırçalanıp temizlenir, ve sayfalar mürettiphaneye gönderilerek «dağıtılır»; mürettip parmaklarının arasına alabildiği kadar yazı alıp tersine okur ve buna göre harfleri ve espasları çabuk çabuk gözlere atar. Formanın birinci ve ikinci yüzü aynı zamanda tek bir çember içinde yan yana bağlanıp aynı kâğıda çift forma olarak basılabilir; buna «çevirme baskı» denir; ikinci taraf baskısına geçilirken birinci ve ikinci yüzlerin sayfa numaralarının uymasına dikkat edilir; ikinci taraf basılırken, makinede kâğıt ortadan kesilir ve her iki tarafı da basılmış iki forma çıkar.

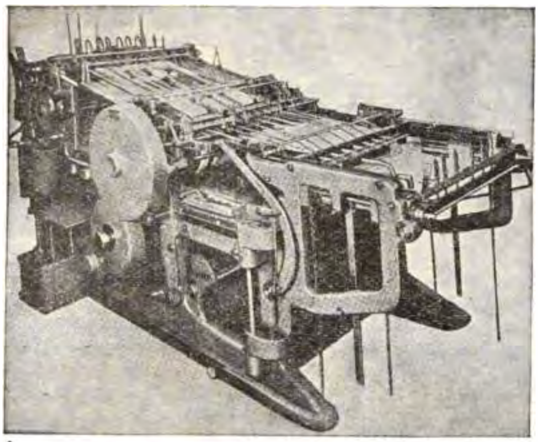
Dizgi harfleri, yukarıda söylendiği gibi. aynen makineye atılmıyarak. bunların madenî kalıbı çıkarılıp basım kalıbı olarak kullanılabilir. Bu iş iki şekilde yapılır: 1 —

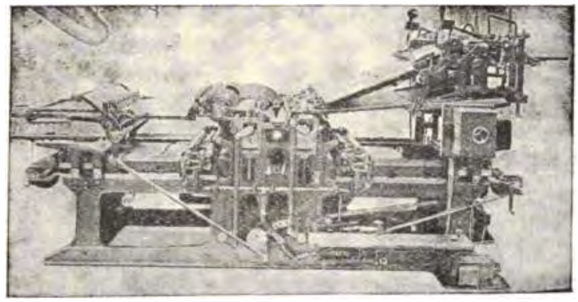
1

2

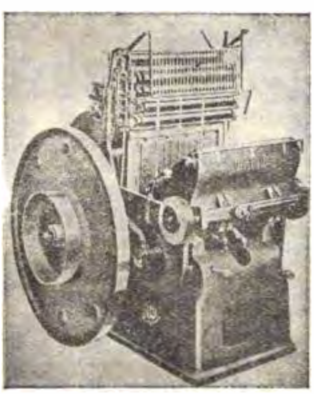
3

4

5

6

7

1 — König buharlı basım makinesi

2 — 24 bobinli yüksek süratli bir rotatif

3 — Çift turlu basım makinesi

4 — İki renkli çift turlu basım makinesi

5 — 64 sayfalık gazete basan 4 bobinli rotatif

6 — Ağır bir pedal makinesi

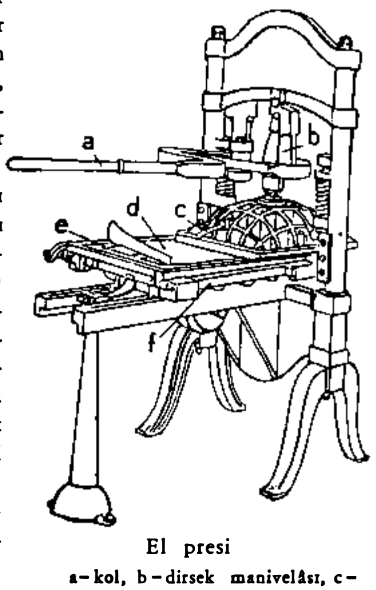
7 — El pedalı

Stereotipi (Stéréotypie): dizgi harflerinden meydana gelmiş olan sayfalar demir bir çember içine alınarak sıkıştırılır; bunun üzerine «stererotipi kâğıdı» (papier mâché) denilen ve kalın kartona benziyen özel bir kâğıt nemlendirilerek konur. Birkaç atmosferlik kuvvetli bir pres altına konulmak suretiyle kâğıt üzerine sayfaların çukur, yani girintili kalıbı çıkarılır. Döküm kalıbı olarak kullanılan bu kâğıt matris, «döküm kutusu» (casting box) denilen bir kutuya konularak çıkıntılı madenî levha alınır; buna «steretopi kalıbı almak» denir Bu levha biraz elle rötüş gördükten sonra, özel bir döküm tezgâhına konularak ikinci, üçüncü ve daha çok örnekleri de alınabilir; bu şekilde, yüksek tirajlarda aynı metin iki veya daha çok makinede aynı zamanda basılarak, hem basım çok daha çabuk biter, hem de harfler aşınmaz. Levha saklanarak gerektiği zaman yine kullanılabilir; veya kazana atılıp eritilir. Stererotipi kalıbının alınmasında kâğıt yerine alçı (plâtre de Paris) da kullanılabilir. Levha düz veya yarım silindir şeklinde de olabilir; rotatiflere yarım silindir şeklinde levhalar takılır. Bir dakikada iki levhayı birden otomatik olarak çıkarabilen (autoplate) ve rötüşa lüzum bırakmayıp «temiz levha» (perfect plate) verebilen makineler de vardır; bu sonuncuda metal, miktarı otomatik olarak ölçüldüğü için fazla metal, pürüzler halinde taşmaz. Dizgi harflerinden kâğıt matris çıkarmak için el presesi kullanılacağı zaman harfler ısıtılır (sıcak matris metodu); eksantrık veya hıdrolik prese kullanılacağı zaman ısıtılmaz (soğuk matris metodu). Madenî kalıp için kullanılan metalde %74 - 77 kurşun, %20 - 22 antimuan. %3 - 4 kalay bulunur; antimuan %28 olursa 200 000 tiraj yapılabilir. 2 — Galvanoplâsti

(Galvanoplastie) veya elektrotipi (Electrotypie): balmumu üzerine galvanoplâsti veya elektroliz metodiyle bakır bir tabaka teşekkül ettirmek ve arkasına kurşun dökmek (backing) yoliyle kalıp almak demektir. Dizgi harflerinden olma sayfalar üzerine 1 cm kalınlığında ve grafit tozu sürülmüş bir balmumu tabakası konarak preseye verilir; çıkan kalıp galvano banyosuna asılır ve banyoda bulunan bakır (veya nikel veya krom), elektirik akımının etkisiyle bu kalıbın yüzüne yapışır; bu ince madenî tabaka çıkarılarak arkasına kurşun dökülmek suretiyle kalınlaştırılır. Stereotipiye bakarak bu metotla daha temiz ve daha mükemmel bir kalıp elde edilir. Aynı ameliye, balmumu yerine yumuşak kurşun kullanmakla da yapılabilir; yalnız presesi daha kuvvetlidir. Madenî kalıp, matrisin yüzüne, içine tel şeklinde sokulan madeni eritip püsküren bir «tabanca» (pistol) ile metal püskürtmek suretiyle de elde edilebilmiştir.

Basım makineleri: Muharrik kuvvete göre bunlar ikiye ayrılır: 1 — El prese (Handpresse) leri, ki bugün artık yalnız prova çıkarmak için kullanılır; son zamanlara kadar bazı pedal makineleri de ayakla işletilirdi. 2 — Elektrikle işliyenler. Basım makinelerinin inşa prensipi, basımın nevine, basım kalıbının şekline (düz veya yuvarlak), ve kâğıdın çeşidine (tabaka veya rule) göre değişir, Tabaka kâğıttan baskı yapan makineler (Bogen - Druckmaschine), pedallar ve hususiyle silindirli düz makinelerdir. Rule kâğıttan baskı yapanlar (Rollen - Druckmaschine) da rotatiflerdir; bunlar yüksek tirajlı kitap ve gazete basımiyle ofset ve girintili basımda kullanılırlar.

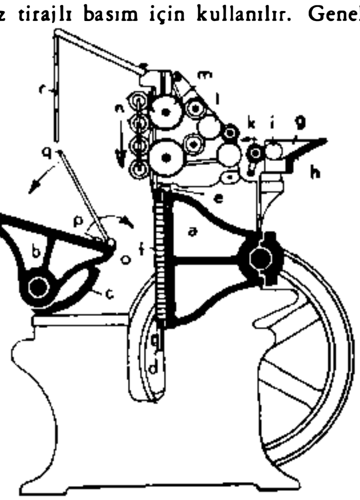
El preseleri: Bunlar bir çeşit prova tezgâhlarıdır. Bunlarda baskı, madenî bir kolun dirsek manivelâsı vasıtasiyle baskı kapağının (kazan) yukarıdan aşağı kâğıdın ve basım kalıbının üstüne bastırmasiyle yapılır. Basım kalıbı (forma) forma yatağı (forma plâkası) üstünde durur; boya el merdanesi veya tampon ile verilir. Basım kalıbı üzerinde bir silindirik kazanın gidip gelmesiyle baskı yapan elpreseleri de vardır (Zylinderhanddruckpresse); bir kısmı da, hususiyle ofset için olanları elektirikle işler. Taşbasması el preseleri (Steindruckhandpresse) nde basım kalıbı bir araba üstünde ileri geri gidip gelir ve bir manivelâ vasıtasiyle aşağı tazyik yapan bir oğucu ile baskı yapılır (Reiberdruck); basım kalıpları büyük olursa, ayak manivelâsı ve elektirik kuvveti kullanılır (Tritthebelpresse). Litografiden ofset basımı yapmak için taşbasması el preselerinde bir «çevirme» (Druckwender) tertibatı sayesinde resim kalıptan bir kauçuk bez üzerine (negatif) ondan da kâğıda geçirilir (positif). Işık basımı el preseleri (Lichtdruckhandpresse) taşbasması el preselerine benzer. Bakır basması el preseleri (Kupferdruckpresse) girintili basım yaparlar; bunlarda iki çelik silindir arasından geçen düz bir plâka ile bir basım plâkası vardır; alt plâkanın üstüne resim kalıbı, bunun üstüne de basım kâğıdı ve keçe konur; eskiden manivelâ yıldız biçimli bir kol idi ve bundan dolayı «yıldız presesi» (Sternpresse) denirdi; bugün sadece bir volan tekerine bağlı bir kolla çevrilir.

El presi

a-kol, b-dirsek manivelâsı, c-baskı kapağı, d-kâğıt, e-basım kalıbı, f-yatak

Pedal makineleri (Tiegeldruckpresse): küçük boylardaki ve az tirajlı basım için kullanılır. Genel olarak dikey

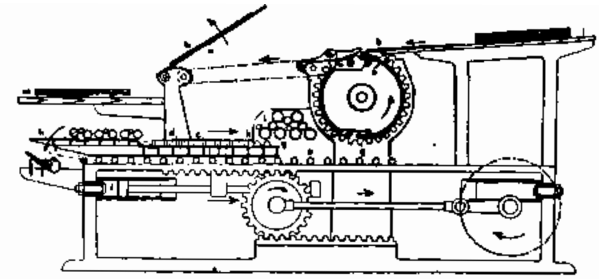

a-yatak, b-baskı kapağı, c-varagele tertibatı, d-basım kalıbının desteği, e-basım kalıbını tutan mandal, f-basım kalıbı, g-boya hazinesi ı-alıcı silindir, k-varagele silindir, l-kauçuk veya tutkal kaplı ezici merdane, m-çelikten ezici silindir, n-boya süren merdaneler takımı, o-kazan kâğıdını geren madenî çember p-kâğıdı alttan tutan siper, q-kâğıdın üstüne kapanan çubuk, r-eli koruyan tertibat

duran basım kalıbı plâkası ve düz bir baskı plâkası (kazan, Drucktiegel) ndan teşekkül eder. Kazan, makine işlemediği zaman az meyilli durur işlerken, bir kol vasıtasiyle kalıp plâkasına getirilir ve orada baskı yapar. Silindirli otomatik boya tertibatı vardır. Boya hazinesinden boya kendi kendine, dönen merdaneye, ondan, ayarlı bir şekilde az veya çok ezici merdanelere (biri çelik, üçü tutkal), oradan da boya vetici ve taşıyıcı merdanelere geçer. Bu merdaneler aşağı inip çıkmak suretiyle boyayı veya mürekkebi basım kalıbına taşırlar. Baskıdan önce, kazana karton ve kâğıt geçirilir; aşağıdan ve yukardan madeni çubuklarla tutulur ve gerilir; mizantren kazan kâğıdına yapılır. Kâğıt verme markaları ayar edilebilir şekildedir; kâğıt elle verilir; çelik çubuktan yapılmış maşalar baskı esnasında kâğıdın üstüne kapanır ve tutarlar; sağ el kâğıdı verir, sol el basılanı alır. Düz veya ıskaralı bir «muhafaza çubuğu» (Handschutz), el makinede sıkışacak duruma gelirse, makineyi hemen durdurur. Verici ve alıcı tertibatı olan pedallere «otomatik pedal» (Druckautomate) denir. Son zamanlara kadar bizde pedaller hakikî «ayak pedalleri» (pédale) idiler, ve volan tekeri ayakla çalışırdı; şimdi pedallerin çoğu elektirikle işlemektedir. El pedallerinde saatte en fazla 1300, otomatiklerde 3500 tiraj yapılabilir. Sağlam yapılı pedaller kabartma ve oyma işlerine de elverişlidir: meselâ katlama kutuların hem basımları, hem kabartmaları, hem de oyulmaları bu makinelerde yapılır. En küçük pedal makinesi, elle kullanılır, yuvarlak mürekkep tablasiyle çalışan «Boston presesi» (Boston press) dir. Bizdeki küçük basımevlerinde, kartvizitler, mektup kâğıdı başlıkları, zarflar, el ilânları ve benzeri genel olarak bu makinelerde basılır.

Sürat makineleri (Schnellpresse): bunlarda baskı kazanı silindir şeklinde olup, kâğıt tabaka halinde basım kalıbının üstünde yuvarlanır. Basım kalıbı plâkası, bir

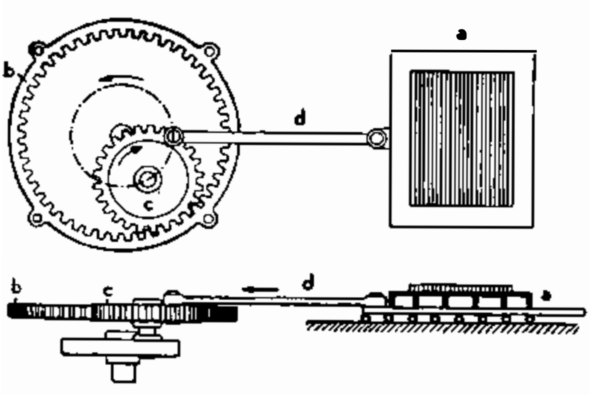
kısım makinelerde düz (Flachform - Druckmaschine; taşbasmasında, ışık basımında, çok kere kitap basımında da), bir kısmında da yuvarlak (Zylinder - Druckmaschine; ofset basımında, ve hususiyle girintili basımda) olabilir.

Çift turlu basım makinesi

a - kazan, b - kâğıt c - basım kalıbı, d - araba, e - bilyalı yatak, f - tampon, g - dişler, h - boya tertibatı, i - ezici merdaneler, k - verici merdaneler, l - kâğıt tahtası, m - toplama masası (istif tahtası), n - yelpaze

Düz plâkalı basım makineleri: bunlarda, «araba» (Karren) veya «forma yatağı» (Formbett) denilen plâkanın üstünde bulunan basım kalıbı (forma), baskı silindirinin altında ileri geri hareket eder. Hava tamponları hareketin hızını her iki başta frenlerler. Makinenin hareketi mafsallı kol manivelâsı (Kurbelbewegung) ile sağlanır; bu sistem eski «daireli hareket» (Kreisbewegung) sistemini ortadan kaldırmaktadır, nitekim bilya ve rule yataklı «düz hareket» (Rollenbewegung, Geradführüng) sistemi de «lokomotif

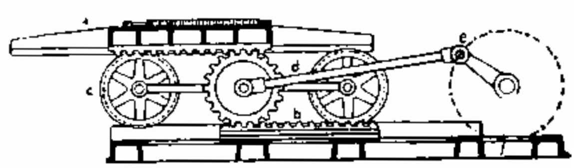

Daireli hareket

a - yatak ve basım kalıbı b - dişli sabit teker, c - dönen dişli çark d - itici kol

hareketi» (Eisenbahnbewegung) sistemini ortadan kaldırmıştır. Rule yataklı düz hareket sisteminde, silindirle basım kalıbı arasında hareketin birbirine uyması dişlerle sağlanır. Baskı silindiri (kazan) nin hareketlerine göre bu makineler üç sınıfa ayrılır: 1 — Stopsilındirliler (Haltzylinder - Schnellpressse): bunlarda kazan, basım kalıbı geri geldiği sırada hareketsiz durur. 2 — İleri - geri silindirliler (Schwinger - Schnellpresse): bunlarda kazan, basım kalıbının her ileri ve geri gidişinde bir baski yapar; bu sistem eskimiştir. 3 — Çift turlu silindirliler (Zweitouren - Schnellpresse): bunlarda kazan daima aynı yönde döner, basım kalıbı ileri giderken baskı yapar, fakat geri gelirken kalkar. Bunlarla saatte 2000 - 2500 tiraj yapılabilir; iki renkli çift turlu basım makinelerinde (Zweifarben - Schnellpresse), birbiri arkasına bağlı iki basım kalıbından, bir elden saatte 1500 kadar baskı yapılır.

Silindir plâkalı basım makineleri: bunların başlıca dört tipi vardır: 1 — Ofset sürat makineleri (Offset Schnellpresse): indirekt basım yapan silindirli makinelerdendir. Umumiyetle biri çinko veya aluminyum basım kalıbını taşıyan plâka silindiri (Plattenzylinder), biri kauçuk bez gerilen kauçuk silindir (Gummizylinder), biri de kazan yani baskı silindiri (Druckzylinder) olmak üzere üç esas silindir vardır; baskı boyası plâka silindirinden, kauçuk silindire kauçuk silindirden de baskı silindirine geçer. Ofset makinelerinin çoğu renkler arka arkaya basıldığı için renkli basıma çok uygundur. İki renkli ofset makineleri (Zweifarben - Offset - Schnellpresse) nde genel olarak iki plâka, iki kauçuk, bir tane de baskı silindiri bulunur; bunlarla saatte 4000 tiraj yapılır. 2 — Girintili basım makineleri (Tiefdruck - Schnellpresse): bunlar da silindir plâkalı makinelerdir. Bunun bir baskı silindiri, bir de üzerinde resim bulunan bakır kaplı kalıp silindiri (Bildzylinder) vardır; bakır silindir ya doğrudan doğruya ilâcla yedirilir, veya bakır bir levha yedirildikten sonra bu silindire geçi-

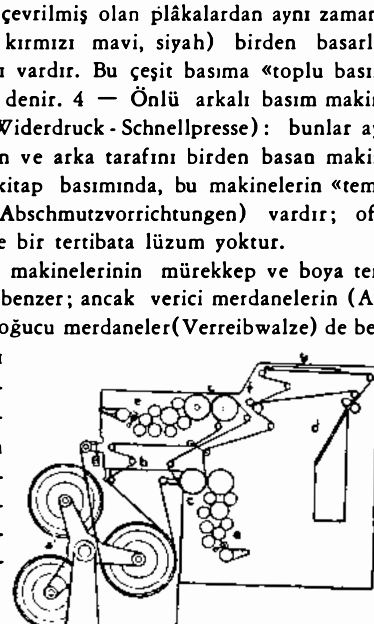

Lokomotif hareketi

a - yatak b - sabit dişli yol, c - dört tekerlekli araba ile dişli çark, d - itici kol, e - dirsek manivelâsı

rilip baskı yapılır. Bu basım tarzında boya daha sulu olduğundan özel bir kurutma tertibatı vardır (büyük bir «serme kasnağı» [Auslegertrommel] ile uzun «şeritli taşıyıcı» [(Bandleitung]). Girintili basım makinelerinde türlü renklerin arka arkaya basılması mümkündür. İnce bir çelik cetvel (Rakel) bakır silindirin üzerindeki fazla boyayı sıyırıp alır. 3 — Dört renkli basım makineleri (Vierfarbendruck - Schnellpresse): kitap baskısı için, dört silindir üzerine yuvarlatılarak çevrilmiş olan plâkalardan aynı zamanda dört rengi (sarı, kırmızı mavi, siyah) birden basarlar: saatte 1000 tirajları vardır. Bu çeşit basıma «toplu basım» (Sammeldruck) da denir. 4 — Önlü arkalı basım makineleri (Schön - und Widerdruck - Schnellpresse): bunlar aynı zamanda kâğıdın ön ve arka tarafını birden basan makinelerdir. Tipo, yani kitap basımında, bu makinelerin «temizleme tertibatı» (Abschmutzvorrichtungen) vardır; ofset makinelerinde böyle bir tertibata lüzum yoktur.

Büyük basım makinelerinin mürekkep ve boya tertibatı pedallerinkine benzer; ancak verici merdanelerin (Auftragwalze) üstünde oğucu merdaneler (Verreibwalze) de beraber gider gelir. Bazı makinelerde mürekkep veya boya, oğucu merdanelerden başka, boya tablasında da ezilir (Tischverreibung). Kitap basımı makinelerinde ezici mer daneler tutkaldan, taşbasmasiyle ofset basımında deriden, ışık basımında da tutkal ve deriden

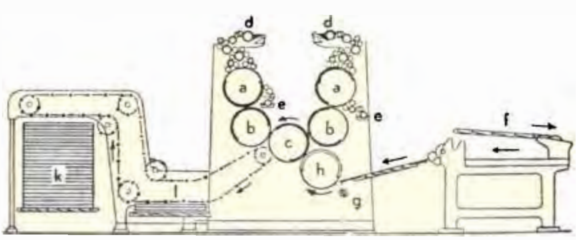

Tipo rotatifi

a - kağıt bobini, b - silindirler, c - baskı silindiri, d - katlama ve kesme tertibatı, e - merdaneler, f - daire bıçak, g - çevirme çubuğu

yapılır; ofsette olduğu gibi kitap basımında da, yumuşak kauçuktan yapılmış merdaneler daha dayanıklı ve temzliğe daha elverişlidir. Girintili basımda boyanın ince ve sulu olması dolayısiyle yumuşak tutkaldan merdane kullanılır. Taşbasması ile ofset basımında, verici merdaneler basım kalıbına boya vermeden evvel, bu kalıp su merdaneleri ile ıslatılır ve bu merdanelerin üzerine pamuktan yapılmış hususî bir kumaş geçirilir. Islatma cihazına da «Feuchtwerk» denir.

Basım makinelerinde kâğıtları vermek için «kâğıt tahtası» (Anlegetisch) kullanılır; bunun üzerindeki verme siperlerinin yardımiyle kâğıt baskı kazanının, tamamiyle parmaklar gibi tutan makaslarına gelir. Kazan, kâğıdı; alır; onu baskı tamamlanıp geri alıcı yelpazeler (Ausleger) tarafından alınıncaya kadar tutar; yelpazeler kâğıdı toplama masası (Auslegetisch) na verir. Basit makinelerde, tahta çubuklardan yapılmış «yelpaze», gelen kâğıtları alır ve çevirerek makinenin arkasındaki yere istif eder; çiftturlu makinelerde kâğıt, tersine dönmeden, «düz iletici» (Frontbogenausleger) vasıtasiyle, yani şeritlerden yapılmış bir yol üstünde, basılı tarafı yukarıda olmak üzere, istif masasına gelir ve bu suretle oldukça uzun bir yolda havalanarak gelen kâğıtlar biraz kurumak imkânını bulur. Mekanik ve otomatik kâğıt verici ve alıcıların kullanılmasiyle elle kâğıt vermek usulü ortadan kalkmaktadır; bu yeni icatlar sayesinde daha çabuk basım yapmak mümkün olmuştur. Bu tertibatın bir kısmı emerek (Saugerapparat), bir kısmı makaslarla tuturak (Greiferapparat), bir kısmı da

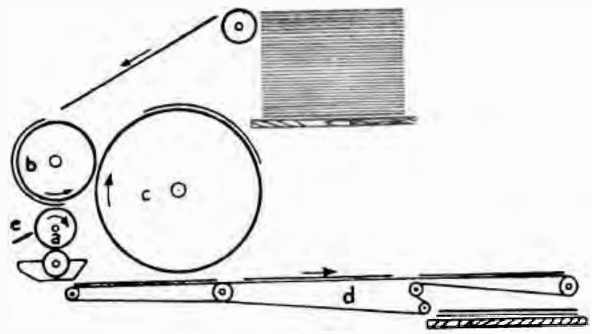

İki renkli ofset makinesi (şema)
a – plâka silindir, b – kauçuk silindir, c – baskı silindiri, d – boya tertibatı, e – nemlendirme tertibatı, f – kağıt tahtası, g – ön makaslar, h – verici silindir i – şeritli kâğıt çıkarma tertibatı, l – yedek istif tahtası

kâğıtları sürerek (Streicheraapparat) çalışır. En cok yayılmış olanı emerek çalışandır. Bu tertibatla, düz bir borudan üfleyip gelen hava, üsteki kâğıdı kaldırır, emici bir boru ağzı hemen bunu çekip kendine yapıştırır ve kâğıdı makasların yanına kadar sürükler, makas daha kâğıdı tutmadan özel bir tertibat kâğıdı tam hizaya koyar; bazı otomatik tertibatlar bozuk kâğıtları almadıkları gibi, çıkan formaları sayan alet de bozukları sayaca kaydetmez.

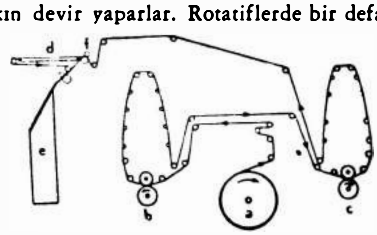
Basım makinelerinde temiz baskı yapabilmek için baskı kazanı, kâğıt, karton veya kauçuk, keçe, muşambalı bezle kaplanır (Zylinderaufzug); bunlar basım kalıbının ezilmesini de önler. Baskı kazanı üstünde mizantren yalnız tipo makinelerinde, yani kitap basımında yapılır. Tam çalışan basım makineleri yapmak ve basım kalıbının yüksekliğini de kılı kılına tam vermek suretiyle mizantreni ortadan kaldırmağa veya hiç olmassa azaltmağa çalışılmaktadır (Amerikada Claybourn metodu).

Rotatifler (Rotationsmaschine): silindir şeklinde basım kalıbı, ve rule (bobin) kâğıt kullanan, kâğıdın ön ve arka tarafını aynı zamanda basan makinelerdir. Kitap (tipo) basımı, ofset basımı ve girintili basım yapan rotatifler vardır. Bir katlama ve kesme tertibatı çıkan gazeteleri keser ve katlar. Kılı kılına tam basan renkli gazete ve kitap rotatifleri icat edilmiş ve bunlara otomatik temizleme tertibatı konmuştur. Ön ve arka tarafı aynı zamanda basan, (perfecting

Girintili basım sürat makinesi (şema)
a – kalıp silindiri, b – baskı silindiri, c – çıkarma kasnağı, d – şeritli taşıyıcı, e – temizleme cetveli

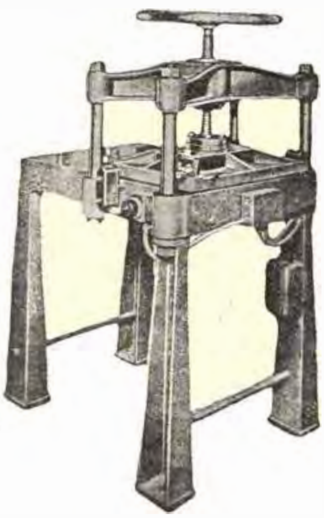
machine) yani iki kauçuk kazanı olan ve aradan geçen rule kâğıdın iki tarafına da baskı yapan rotatif makinelerinde ayrıca kurutmak için soğuk hava tertibatı bulunur. Gazete ve girintili basım rotatiflerinde, birkaç kâğıt rulesinden birkaç baskı ve kazan tertibatı arka arkaya monte edilir; makineden basılıp çıkan bu sayfaların hepsi birden katlanarak bir araya gelir Üstün süratli (super - speed) «komple» (Webpress) rotatiflerde 12 sayfalık bir gazeteden, dış sayfaları siyaha ilâveten 3 renkli olmak üzere, saatte 250 000 - 300 000 nüsha basılıp katlanabilir; siyaha ilâveten yalnız bir renk daha katılırsa aynı süratle 16 sayfalık gazete basıp katlamak mümkündür; bu gibi makineler saatte 75 - 80 km hızla kâğıt alır, silindirleri de saatte 40 000 - 50 000 e yakın devir yaparlar. Rotatiflerde bir defada 96 sayfalık gazeteler basılabildiği gibi, 384 sayfalık renkli kitap ve dergiler de renkli rotatif makinelerinde bir defada basılıp katlanır ve kesilebilir. Kırtasiye, cedvel işleri fatura ve kasa fişleri, takvim, etiket ve benzerlerini renkli olarak basan, her iki tarafını numaralıyan, delen, katlıyan, yapıştıran, kesen ve her işini tamamlıyan rotatif makineleri vardır. Bilet basan özel küçük rotatifler (Kopfdruckmaschine) icat edilmiştir; bunlar rule kartondan biletleri basar, keser, istif ve paket yaparlar (saatte 12 000 tane). Girintili basım rotatiflerini ofset veya kitap basımı rotatifleriyle bir araya koşmak kabildir.

Kurutma tertibatı olan girintili basım rotatifinde kâğıdın yolu (şema)
a – kâğıt bobini, b – ön yüzün basımı c – arka yüzün basımı, d — çevirme çubuğu, e — katlama ve kesme tertibatı, f — daire bıçak

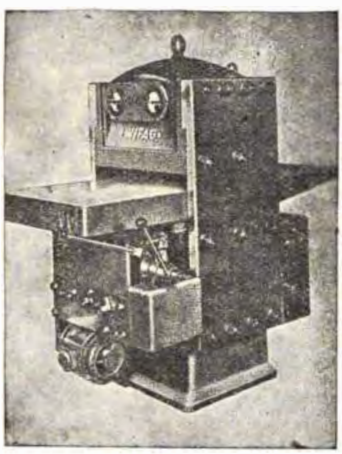
Rotatiflerde basım kalıbı, yuvarlak dökümü yapılmış stereotipi plâkasıdır; bu plâka kalıp silindirine geçirilir; ofsetler çinko veya aluminyum olur; girintili basım makinelerinde ilâçla yedirilmiş bakır resim silindiri makinedeki yerine takılarak baskı yapılır. Rotatiflerde mizantren yapmak için özel bir metot vardır (McKee process). Kâğıt bobin halinde arabayla getirilerek yıldız şeklindeki (Drehstern) çıkrığa takılır; kâğıt buradan «kâğıt yolu» (Papierbahn) nu takip ederek baskı silindirlerinin arasından geçer,

katlama ve kesme tertibatına kadar gelir. Basılmış gazeteler bugün basımevlerinde rotatiflere bağlı otomatik tertibatla süratle, yollama salonuna gider. Bazı kitap rotatiflerinde katlama tertibatı olmayıp sadece kâğıtları kesme tertibatı vardır. Boya çanaklıklarında boya baskı süratine göre hazırlanır; depolardan borularla ve basınçlı havayla makineye gelir. Girintili basımda kullanılan mürekkepte benzol vardır; bu maddenin tebahhuru sıhhat ve yangın bakımından tehlike arzeder. Bir nevi emme tertibatı ile bu tebahhur önlenir ve aynı zamanda bu maddeden tekrar istifade edilmesi de sağlanır.

Stereotipi sıcak matris alma presesi

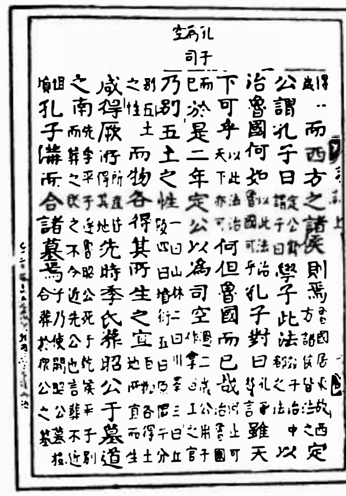
Nümerotaj tertibatı: banknot, tahvil, senet, makbuz, piyango biletleri, faturalar ve biletlerin devamlı olan numaralama işini sağlıyan aletlerdir. Bu alet ya makineye konarak beraber basar, veya basım bittikten sonra onunla ayrı bir baskı yaptırılır. Rakamın başında bulunan Nr. harfleri veya yıldız (*) işareti bir parça yüksek olduğu için, baskı esnasında tazyik görmek suretiyle sayı devamlı olarak değişilerek birer birer artar veya eksilir. Aynı zamanda hem önü hem arkayı tam kaplıyarak basan nümeratörler sahtekârlığı önlemeğe yarar.

Stereotipi soğuk matris alma presesi

Tarihçe: Basımın ana prensipi, oldukça sert bir basım kalıbının izini yumuşak bir maddenin üzerine baskı ile çıkarmak olduğuna göre, bu sanatın öncü örnekleri, M. Ö. 5000 den başlıyarak Yakın, Orta ve Uzak Doğuda kullanılan düz veya silindir şeklindeki damgalardır. Eski Mısır, Girit, Sumer, Akkad, Anadolu, Hitit, Elam, Mohenco medeniyetlerinden kalma, memlekete göre hiyeroglif, çivi yazı, ve türlü piktogramlarla damgalar ve diskler vardır; Eski Türk damgalarını da bu arada anmak gerekir. Bunları bir tarafa bırakacak olursak, kâğıt üzerine ilk basım örneğine Çinde rastlarız. Kazılı ağaç bloklardan basılmış en eski kitap 1900 yılında Çin Türkistanının Kansu ilinde bulunmuştur; bu kitabın 11 mayıs 868 de Wang Chieh tarafından basılmış olduğu, üzerindeki bir kayıttan anlaşılmıştır. Bu tarihten evvel de M. Ö. V.-VI. yüzyıllarda Çinde çini mürekkeple kâğıt üstüne tahta kalıplarla damga basımı yapılmış ve bu metot gelişerek M. S. 600 yıllarına doğru yerini «blok kitap» basımına bırakmıştır. 1041-1049 yılları arasında Çinli demirci Pi Shêng yanmış kilden ve madenden müteharrik harfler meydana getirerek bunlarla basım yapmışsa da, Çin harfleri pek çok (50 000 kadar) olduğu için bu yeni metot eski blok sistemini ortadan kaldıramamış ve sönmüştür. Böyle olmakla beraber, 1324 te de Kora'da K'ung-tsı(Confucius)nın meselleri müteharrik harflerle basılmıştır.

Kâğıt yapma sanatının Doğudan Batıya yayılmasiyle Avrupada XIII. yüzyılda kazılı ağaç kalıplarla basım yapılabilmiştir. «Ağaç blok» (wood block, Holztafel) denilen bu metotla yalnız tek tek sayfalar basılmış; bundan «blok kitap» (block book, Blockbuch) lar türemiştir; blok kitaplar gerçek kitap olmayıp başlıca resim ihtiva etmekteydiler. Yazı ihtiva eden blok kitaplardan hiçbiri, bugünkü mevcuda göre 1470 tarihinden eski olmadığı için, bunların müteharrik harflerle basılmış kitaplardan daha eski olduğu iddia edilemez. Japonyada da 770 tarihinde blok basım yapılmakta idi.

1324 te Kora'da müteharrik harflerle basılan bir kitaptan sayfa örneği

Avrupada müteharrik basımın icadı Çindekinden bağımsız olduğu bilinmekle beraber, bunun ilk olarak hangi şehirde ve hangi tarihte yapıldığı kesin olarak belli değildir. Almanya, Holânda (Haarlem'li Laurens Coster) ve İtalya (Milanolu Pamfilio Castaldi) bu şerefi kendilerine maletmek istemişlerse de, umumî kanaat Almanyanın lehine olarak Johann Gutenbergi, basım sanatının beşiği olarak da Mainz şehrini, tarih olarak da 1440 yılını kabul etmiştir. Bu yıllarda Gutenberg madenî harf dökerek, 1454 yılına doğru «42 satırlık *Kitab-i mukaddes*» (hemen her sayfasında 42 satırlık çift sütun bulunduğu için) veya «Mazarin *Kitab-ı mukaddes*'i» (bir nüshası Kardinal Mazarin'in kütüphanesinde bulunduğu için) denilen Lâtince kitabı basmıştır; 300 nüsha kadar basılan bu kitaptan bugün ancak 45 i mevcuttur. 1454-1455 yılları arasında Mainz'ta bulunan bir basımevinden çıkan dinî «bağışlama mektupları» (Lettre d'indulgence) da Gutenberg basımevine ait olsa gerek. Basanların adını ve basım tarihini taşıyan iki kitap 1457 de Mainz'ta çıkan Lâtince *Mezamir* (Psalterium) kitabıdır; 14 ağustos 1457 tarihini taşıyan bu kitabı Gutenbergin sermayecisi Johann Fust ile Gutenbergin çırağı Peter Schöffer basmışlardır; bunlar Gutenbergle bozuşarak 1455-56 yıllarında basımevini idareleri altına almışlardı. Bu güzel kitap ayni zamanda ilk renkli basım tecrübesidir de. Arka arkaya, resimli ve resimsiz birçok *Kitab-ı mukaddes*ler basılmıştır.

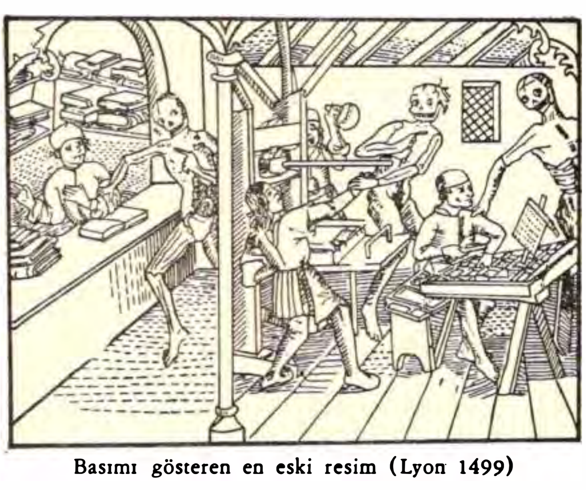
Gutenbergle arkadaşlarının kullandıkları yazı tipi, XIII.-XVI. yüzyıllardaki el yazmalarında görülen ve «keşiş yazısı» (Mönchsschrift) denilen köşeli ve sivri uçlu bir yazıyı örnek almış, «42 satırlık *Kitab-ı mukaddes*» bu Gotik yazı, «48 satırlık *Kitab-ı mukaddes*» de Gotik-Antiqua (Petrarca yazısı, veya Humanistica) yazısiyle basılmıştır. 1480 de Rotunda (= yuvarlak) ve Bastarda (= me-

Gutenberg *Kitab-ı mukaddes*inden bir sayfa örneği (1454)

lez) denilen yazılar meydana çıkmış, bu sonuncudan da Schwabacher denilen yazı türemiş, 1514 te Nürnbergde bunu Almanların şimdi kullandığı Fraktur denilen yazı takibetmiştir; Frakturun mucidi belli değildir. Schwabacher'la Fraktur bütün XVI. yüzyılda hakim olmuşlar, ayni zamanda İtalyada Karoling yazmalarındaki minüskülden Antiqua (eski adı: Mediaeval) denilen ve şimdiki yazıların esası olan yazı geliştirildiği (1471 de Venedigde N. Jenson tarafından) için, Gotik esaslı köşeli yazı bugün Avrupa memleketlerinde - Almanya hariç - yerini bu yazıya bırakmış, İtalik veya Kürsif yazı da (1501 de Venedigde A. Manutius tarafından) bunu takviye etmiştir.

Basım sanatı XV. yüzyılın ikinci yarısında, başta İtalya Holânda ile Flândra, İsviçre, Fransa ve İspanya olmak üzere, Mainz şehrinden, gezici Alman basım ustaları vasıtasiyle bütün Avrupa memleketlerine süratle yayılmış ve 1500 yılına kadar basılan kitapların sayısı 30 000 i bulmuştur. O zamanki Alman şehirlerinden Strassburg (Mentelin, 1458 de), Bamberg (Pfister, 1460 da), Köln (Zell, 1465 te), Augsburg (Zainer, 1468 de), Basel ([şimdi İsviçrede] Ruppel, 1468 de), Nürnbetg (Sesenschmidt, 1470 te), v. b. arka arkaya basımevlerine kavuşmuşlardır. 1464 te Conrad Sweynheim ile Arnold Pannartz adlı iki Alman bu sanatı Italyaya sokarak, Roma yakınında Subiaco'daki Bendictusçular manastırında ilk İtalyan basımevini kurmuşlar, 1469da da yine Almanlardan Johann von Speyer (Johann de Spira) ile kardeşi Wendelin basımı Venedige götürmüşlerdir. Venedigde çalışan Fransız asıllı Nicolas Jenson, bugüne kadar genel tipini muhafaza etmiş olan minüskül romen (antiqua) harfleri geliştirmiş (1470-1480), 1495-1515 yıllarında aynı şehirde ün kazanmış olan Aldus Manutius da italik harfleri ilâve etmiştir. Romen tip, sonraki yıllarda hususiyle Fransada Claude Garamond, Guillaume le Blé, Robert Granjon, Holândada da Christopher van Dyck ile Bartholomeus Voskens tarafından ıslah edilmiş, italik harfleri de Ludovico Arrighi geliştirmiştir. Aldus Manutius, bundan başka, klâsikleri ucuzca basıp yaymakla Avrupa kültürüne yardım etmiş olan büyük bir basımcı olmuştur. Manutius ve Giunta (1482 den sonra) ailelerinin basım tarihinde şerefli birer yeri valdır. İlk renkli basım 1480 yıllarına doğru Venedigde Alman Erhard Ratdolt tarafından başarılmış, bakır kazı ile süslenmiş ilk kitap da ayni yıllarda Alman Nikolaus Laurentii tarafından Floransa şehrinde basılmıştır. Basım 1471 de Napoliye, 1474te de Cenovaya gelmiş, Dante'nin *Divina Commedia*sı ilk olarak 1470 te Foligno şehrinde Johann Neumeister ve Stephan Arndes adında iki Alman tarafından basılmıştır. İsviçre basım tarihinde Ruppel'den başka hususiyle Johann Froben de önemli bir rol oynamıştır. İsviçreden basımı F ansaya götürenler Martin Krantz, Ulrich Gering ve Michael Friburger adında üç Almandır; bunlar 1470 yılında Pariste Sorbonne üniverstesinde bir basımevi kurmuşlar, bu sanatı Fransada Badius ile Estienne ailesi geliştirmişlerdir. İspanyada Alman Paul Hurus 1470 te Zaragossayı, Lampert Palmartda 1474 te Valenciayı basıma kavuşturmuştur; İspanya basım tarihinde ün kazanan Jakob Kromberger ile oğlu Johann XVI. yüzyıl başlarında Sevilla'da çalışmışlardır. İskandinavyaya basımı götüren Alman Johann Snelldir. 1482 de Odensede (Danimarka) 1483 te de Stockholmda birer basımevi kurmuştur. Macaristanda ilk basım 1473 te A. Hess, Çekoslovakyada da 1488 de Jan Kamp tarafından yapılmıştır. Holânda - Flândrada 1471 de basım Utrechtte başlamışsa da, sanatkârın adı belli değildir. Adlarını bırakmış olan ilk Holândalı sanatkârlar N. Ketelaer ile G. de Leempt'tir (1473). Flândrada Brügge önemli bir basım merkezi olmuş; orada kısmen de Kölnde İngiliz William Caxton 30 yıl çalıştıktan sonra

Basımı gösteren en eski resim (Lyon 1499)

Eski bir harf dökumhanesi (1568)

Londraya dönerek 1476 da Westminsterde ilk İngiliz basımevini meydana getirmiş, 1491 de öldüğü zaman çırağı Wynkyn de Worde basımevinin başına geçmiştir. Öbür memleketlerde basım Almanlar tarafından kurulduğu halde, İngilizler ilk basımevlerini bir İngilize borçludurlar; ilk basılan eserlerde öbür memleketlerde olduğu gibi Lâtince ve dinî değil, İngilizce halk kitapları (satranç oyunu kitabı, hikâyeler, v. b.) olmuştur; kullanılan yazı da ne gotik ne de tam romen olup özel bir tipte idi. Amerikada basıma Mexico şehrinde 1539 da Giovanni Paoli tarafından başlanmıştır. O zaman İngiliz sömürgesi olan Amerika Birleşik Devletlerinde bir basımevi kurmak için Protestan rahibi Jesse Glover İngiltereden hareket etmişse de yolda ölmüş, götürülen malzeme Massachusetts'in Cambridge şehrinde 1638 de Stephen Day ile 18 yaşındaki oğlu Matthew tarafından monte edildikten sonra, «Hür adamın yemini» (*Freemans's Oath*) başlıklı yazı ilk olarak basılmıştır; Amerika basım tarihinde Benjamin Franklin'in 1770 yıllarında Philadelphia'da kurduğu basımevi önemli bir rol oynamıştır.

Eski bir basımevi (1568)

Humanizma ve Rönesans bilgi ve düşüncesinin basım vasıtasiyle yazılmasını teşvik etmişse de, gerek kilise gerekse devlet işlerinin başında bulunanlar bundan korkarak basımı körletmeğe ve yalnız din ve ibtidai bilgi kitaplarına hasretmeğe çalışmışlardır. XVI. — XVII. yüzyıllarda basım ancak birkaç ülkücü sanatkâr aile tarafından desteklenerek baskı altında güçlükle ilerliyebilmiştir: Fransada Robert Estienne, Flândrada Christophe Plantin, Holândada Lodewijk Elzevir aileleri gibi. 1640 da Richelieu tarafından Louvre sarayında «Imprimerie Royale» kurulmuş, Philippe Grandjean da «romain du roi» denilen harf tipini dökmüştür. XVIII. yüzyılda da İngilterede William Caslon ile John Baskerville, İtalyada Giambattista Bodoni, İspanyada Joaquín Ibarra, Fransada François Didot, Holândada Johann Enschedé, Almanyada da Bernhard Breitkopf basım sanatının önderleri olmuş, tipografiyi de çeşitlendirmişlerdir. XIX. yüzyılda yazı çeşitleri çoğalmakta devam etmiş, bir taraftan süslü şekiller, öbür taraftan da gazete ve kitaplar için standard tipler aranmıştır; sanat bakımından hususiyle İngilterede William Morris bu işe yeni bir hız vermiştir. XVIII. yüzyılın ortalarına kadar harf büyüklüğü keyfi olarak seçilmiş ve adlandırılmıştır. 1737 de Fournier Pariste bir ölçü esası (prototype) bulmuş ve tipografik punto ile tipografik ölçü sistemini kurmuş. bunu da 1780 de Didot ıslah etmiştir. Didot sistemi (1 pus = 72 punto) 1879 da Berlinde Berthold tarafından «Typometer» (30 cm = 798 punto) denilen esasa uydurulmuştur. Gutenberg harf dökme aletini icat ettikten sonra basım ustaları aynı zamanda dökümcülük de yapmışlar, harfleri hakkâklara veya kuyumculara kazdırmışlardır. İlk bağımsız harf dökümcüsü 1577 de Frankfurtta Egenolff olmuştur. XVI. yüzyılda, hususiyle Frankfurt ile Nürnbergde özel yazı kazıcıları çalışmış ve el aletleriyle günde 2 000 - 4 000 harf dökebilmişlerdir. İlk döküm makinesi 1828 de İngilterede meydana getirilmişse de, böyle bir makinenin mükemmelliğini ilk defa New Yorkta Danimarkalı Lauritz Brandt sağlıyabilmiş bu icadı 1844 te Haenel Almanyaya getirmiştir. 1853 te J. R. Johnson İngilterede yeni bir döküm makinesi, 1859 da da bir perdah, tamamlama ve istif etme makinesi icadetmiş, bu iki makine 1862 de birleştirilerek Johnson ve Atkinson firması tarafından patentleri alınmış ve komple döküm makinesi olarak günde 40 - 50 000 harf dökebilmişlerdir. Harf matrislerini meydana getirmek için kullanılan damga oyguları hazırlıyan bir oygu makinesi Amerikalı Linn Boyd Benton tarafından ortaya konmuştur.

İlk basım makineleri tahtadan yapılmış el preseleri olup, vida prensipiyle çalışmışlardır. Bunlarda, «yatak» denilen kısma kâğıt ve basım kalıbı konduktan sonra tahta deynekler vida şaftının deliklerine sokularak bükülür, vida döndükçe «kapak» kısmı yatak olarak aşağı iner ve alttaki kalıpla kâğıdı baskı altına alırdı. Bu ameliyeyi temsil eden ilk resim 1499 da Lyonda basılmış olan «Ölüm dansı» (La danse de la mort) denilen tabloda görülmektedir. 1507 de Pariste çalışan Badius'un basımevi rozetinde böyle bir prese resmedilmiş olduğu gibi, Jost Amman tarafından 1568 de yapılan bir basımevi resmi de vardır. XVII. yüzyılın ilk yıllarında Holândalı Willem J. Blaeu preseler üzerinde ilk düzeltmeleri yapmışsa da, esaslı ıslahat ancak XVIII. yüzyılda başarılabilmiştir. Harf dökümcüsü Wilhelm Haas 1772 de basım presesini kısmen madenden yaptığı halde, prese esnafı loncası bunu desteklememiştir. Philadelphia'da Adam Ramage, Londrada da Lord Stanhope aynı zamanda el presesini asrileştirmeğe çalışmışlar, 1800 yılında Stanhope'un ortaya koyduğu tamamiyle demirden yapılmış prese çok rağbet görmüş, 1818 de de John Clymer'ın «Columbia Press»i piyasaya çıkmıştır. 1817 - 1834 yılları arasında Philadelphia ile Londrada çalışan Clymer ilk olarak vida sistemini bırakıp kaldıraç ve manivelâ sistemini tatbik etmiştir. Aynı yıllarda çıkan «Hagar Press» ve «Washington Press» denilen kaldıraçlı preseler prensip bakımından bugünkü el preselerine benzemekte idiler. Bunlardan «Washington Press» (1820) bütün öbür preseleri ortadan kaldırmıştır; bunun icadını toplu olarak John J. Wells, Peter Smith ve Samuel Rusta borçluyuz.

Eski bir el presesi (1507)

1790 da İngilizlerden William Nicholson'ın silindirli bir makine için patent çıkarmasından ve bunun bir proje halinde kalmasından sonra. 1811 de basım dünyasında esaslı bir değişiklik meydana gelmiştir. Bu yılda Alman asıllı Friedrich König, Londrada ilk defa olarak el presesini buharla işletmiştir. Aynı zat, arkadaşı Andreas Bauer'la birlikte, 1812 de Londrada basımı düz yataklı ve silindir kazanlı, buharla çalışan ilk sürat makinesine kavuşturmuş

ve 12 kasım 1814 te Londradaki *The Times* gazetesi ilk defa olarak bu makinelerde basılmıştır; el makinesiyle saatte 250 nüsha kadar basılan bu gazatenin tirajı König makinesiyle saatte 1 100 nüshaya yükselmiştir. Sonra kâğıdın iki yüzünü basan bir makine de icadedilerek 1827 ye kadar kullanılmıştır. 1840 ta A. Bauer sürat makinelerinin dairevî hareketini de sağlamıştır. 1817 de König Almanyaya döndükten sonra *The Times*'ın İngiliz tekniksiyenlerinden Augustus Applegath ile arkadaşı Cowper 1827 de kâğıdın tek tarafını basan fakat saatte 4 000 tiraj yapabilen bir makine icadetmişler ve bu 1848 e kadar kullanılmıştır. Applegath 1848 de 8 baskı silindiri de düşey durumda çalışan (vertical press) ve saatte 8 000 baskı yapan bir makine meydana getirmiş, bu da bir müddet sonra yerini Hoe tipi deveranlı makineye bırakmıştır. Amerikalı mucit Robert Hoe 1846 da «deveranlı» (revolving) denilen makineyi icadederek modern rotatife yaklaşmıştır. Hoe makinesinde, dizgi haflerinden meydana gelen sayfalar, bir silindir üzerindeki dökme demir «yatak» (bed) larına konarak özel aletlerle sıkıştırıldıktan sonra bu silindir makinenin plâkasına yatay olarak konurdu; silindirde gazetenin her sayfası için böyle bir yatak vardı: yazı silindirinin yanında da her biri ayrıca kâğıt alan 4 - 10 kadar baskı silindiri gruplanmıştı; boş silindir döndükçe bir merdane harfleri mürekkepler, makaslar kâğıdı alır, kâğıtlar basıldıktan sonra otomatik olarak çıkarılardı. Makinenin her silindiri saatte 2 000 nüsha bastığına göre, 4 silindirli bu makineyle saatte 8 000 tiraj yapılabilmiştir. Bu tipten ilk makine 1856 da Londrada monte edilmiş, 6 silindiri olup *Lloyd's Weekly Newspaper* adlı dergiyi basmıştır. 1803 te Foudrinier kardeşler tarafından kâğıt yapma makinesinin icadı, öbür taraftan da yarım daire şeklinde stereotip plâkaların yapılabilmesi ve nihayet rule kâğıdın piyasaya çıkması, gazetelerin süratle basılabilmesini sağlıyan rotatiflere doğru yol açmıştır. 1865 te ilk defa olarak iki plâka silindiri ile çalışan ve rule kâğıt üzerine basan bir makine Amerikalı William Bullock tarafından meydana getirilmişse de kâğıt bobinden makineye geçtikten sonra, basılmadan önce elle kesilmesi gerektiğinden pratik sayılmıyarak bir tarafa bırakılmıştır; rule kâğıdın aynı zamanda iki tarafını da basmak fikrini 1835 te Sir Rowland Hill ortaya atmıştır. Bu arada *The Times*'ın sahipleri de kâğıdın her iki tarafını basan bir rotatif (rotary perfecting machine) meydana getirmek imkânlarını araştırdıktan sonra, 1868 de bu gazeteyi basmak için ünlü Walter (John Walter) makinesi icadedilmiş ve 1895 e kadar kullanılmıştır. Bu makinenin başlıca kusuru, gazeteleri düz çıkardığı için ayrıca elle katlama külfetini doğurması olmuştur. 1870 te G. Duncan ve W. A. Wilson adında iki İngiliz mühendisi tarafından katlama aleti de icadedilip makineye konduktan sonra rotatiflerin verimi artmış ve bunlara aynı zamanda 15 bobin takılarak saatte 300 000 tiraj yapılabilmiştir.

Muharrik kuvvetle işliyen «pedal» sistemli büyük makinelerin ilki 1822 de Bostonda Daniel Treadwell tarafından yapılmış, Adams tarafından da ıslah edilmiştir. 1830 da yine Bostonda S.P. Ruggles kartvizit ve benzer şeyler basmak için ayakla çalışan küçük pedal makinesini icadetmiş (Ruggles card press), 1856 da da yine Amerikalılardan G. P. Gordon bunun «Franklin» denilen geliştirilmiş şeklini ortaya koymuştur. Klişe ve renkli basım için 1869 da piyasaya çıkarılan ve «Universal» denilen ağır pedal makinesini Amerikalı Merritt Gally yapmıştır. Düz yataklı ve silindirli basım makineleri alanında, 1850 de Main adında Londralı bir usta yeni bir tip ortaya koymuştur. Bunda silindir, Könsig makinesinde olduğu gibi tam devir yapmıyarak 3/4 tur yaptıktan sonra geri döner, aynı zamanda yukarı da kalkarak yatağın geri gitmesi için yol verirdi. Bu makine 1860 da William Dawson ile D. Payne'in icadettikleri «stop silindirli» makinenin öncüsü olmuştur. «Çift turlu» makinenin öncüsü 1830 da Napier tarafından yapıldıktan sonra, 1883 te Amerikalı Robert Miehle tarafından ıslah edilmiş, otomatik kâğıt verici bunlara 1896 da takılmıştır.

Taşbasması için 1796 da Alman Alois Senefelder el presesini icadetmiş, düz sürat makinesini 1846 da İngiliz Smart yapmıştır. 1896 da yassı taşbasması için çinko ve aluminyum plâkalar takılan rotatif makineler yapıldıktan sonra 1904 te Amerikada, W. Rubel ile C. Hermann bunları indirekt bir şekilde kullanarak ofset makinesini icadetmişlerdir. Bakırbasması için girintili basım el preselerinin ortaya çıkışı hakkında kesin bir bilgimiz olmamakla beraber çelikbasması sürat makinelerinin Amerikalı Johnston'ın icadı olduğunu biliyoruz. Tramlı yarım ton resimlerin sürat makinelerinde girintili basımını ilk olarak 1893 te İngilterede Karl Klietsch (Klič) yapmış, resim silindirini fotomekanik olarak hazırlama metodunu da Almanyada Ernst Rolff bulduktan sonra, 1910 da Eduard Mertens gazete için ilk girintili basım rotatif makinesini ortaya koymuştur.

İlk dizgi makinesini yapmağa 1822 de İngiltere'de Amerikalı William Church teşebbüs etmiş çok ilkel olan ve alelalâde dizgi harflerini, tuşlara basmak suretiyle yanyana dizen ve elle ayarlıyan bu makine 1869 da Bruxelles'de Karl Kastenbein tarafından ıslah edilmiştir. Danimarkalı Chr. Sørensen ile Amerikalı Th. Alden da bu yolda çalıştıktan sonra, İskoçyalı Fraser 1872 de, harfleri kullandıktan sonra tevzi etme metodunu bulmuş, 1880 de İngiliz Joseph Thorne dizgi ve tevzi esaslarını birleştiren yeni bir makine meydana getirmiştir. Dizgi harfi yerine matris kullanarak döküm yapan ilk pratik dizgi makinesinin yani linotipin mucidi Alman asıllı Amerikalı Ottmar Mergenthaler'dir (1884); ilk defa 1886 da *New York Tribune* gazetesinde kullanılmıştır. Aynı 1884 yılında Amerikalı John MacMillan otomatik ayar tertibatını da bularak linotipi mükemmelleştirmiştir. Aynı yıllarda John R. Rogers, linotipin patent haklarını çiğniyerek, «tipograf» denilen daha basit dizgi makinesini meydana getirmişse de bu makinenin kullanılması Amerikada yasak edilmiş ve 1893 te «tipograf» Almanyaya sokularak orada çok rağbet görmüştür. Linotip esasına göre çalışan entertip (International Typesetting Co.) in mucidi Amerikalı W. St. Scudder'dir (1913). Monotipi 1885 te yine Amerikalılardan Tolbert Lanston icadetmiştir. «Rototype» (Franz Schimmel, 1905). «orotype» (Max Ulmann, 1935), «Teletypesetter» (1929) ve fotografi metodiyle çalışan yeni dizgi makinelerinden «Intertype Fotosetter», «Huntertype», «Uhertype», v. b. henüz klâsikleşmemiş denemeler sayılır.

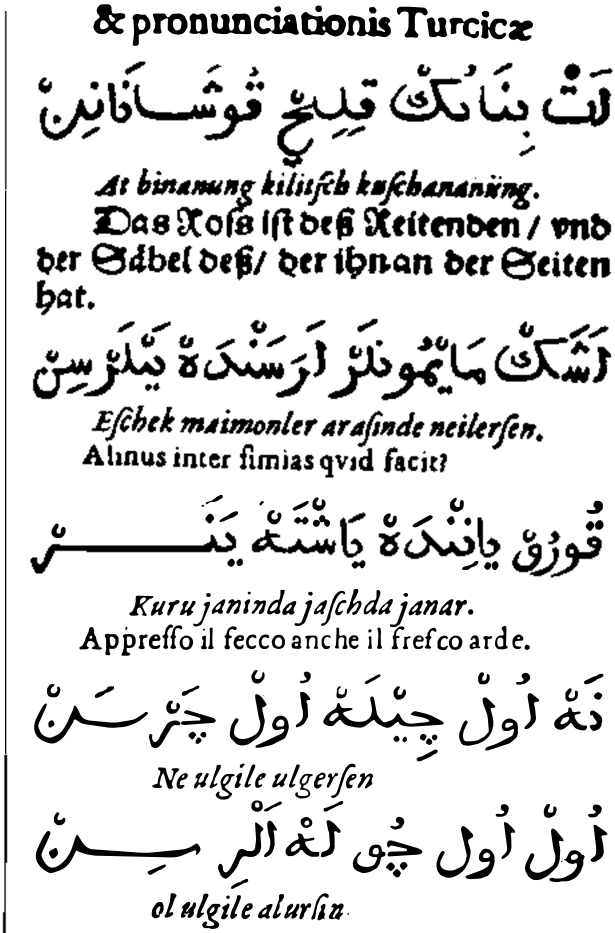
Stereotipi metodu ile dizgi basım kalıbını çıkarma yeniliğini, alçı kullanmak suretiyle ilk defa İngiliz kuyumcusu William Ged 1720 yılları sırasında ortaya koymuş, bu metot 1779 da Tilloch ve Foulis tarafından yeniden ele alınmış, 1795 te Fransada Didot, 1800 de İngilterede Lord Stanhope, 1813 te de Amerikada David Bruce tarafından ıslah edilmiştir. Matris kâğıdı kullanma metodunu 1829 da Lyon'da mürettip Genoux bulmuştur. Galvanoplâsti veya elektrotipi metodiyle dizgi basım kalıbını dökmek fikrini,

1838 de galvanoplâstinin bulunmasından sonra, ilk olarak 1839 da İngilterede Th. Spencer, ile C. J. Jordan, Petersburgda da profesör Jacobi ortaya atmışlar, 1841 de de New Yorkda J. A. Adams ilk galvanoplâstik plâkayı basımda kullanmıştır. 1840 ta balmumu ve grafit metodu kullanılarak Fransızlardan Victor Morel tarafından İngilterede ıslah edilmiş, 1902 de de Alman E. Albert kurşunla matris alma metodunu bulmustur.

Türkiyede basım: Bazı, hususiyle dinî, sebeplerden dolayı basım sanatının Türkiyede Türk diline tatbiki ancak XVIII. asrın ilk yarısında mümkün olmuşsa da, Ortaçağ, hâttâ Eskiçağ Uzakdoğusunda bu sanatın ana yurdu olarak Doğu Türkistan gösterilebilir. Bugünkü bilgimize göre, yeryüzünde en eski kitabın 868 yılına ait olmak üzere Çin Türkistanının Kansu bölümünde bulunduğuna, 1041-1049 yıllarında da Çinli demirci Pi-Shêng'ın yanmış kil ve madenden müteharrik harfler meydana getirmiş olduğuna yukarıda işaret edilmişti. Müteharrik harf fikri için, Pi-Shêng'in ilham kaynağı ve modeli 50 000 işaretli Çin yazı sisteminden daha ziyade, mahdut sayıda harflerden müteşekkil komşu Uygur alfabesi olmuş olsa gerektir. Kansu'nun Tun-Huang mevkii yakınında üstü duvarla örtülü bir mağaradan dünyanın en eski kitabının yanıbaşında Uygurca el yazmalarının ve ağaçtan yapılmış olan birçok Uygur basım harflerinin ortaya çıkarılması, bu görüşü destekler. Uygurca el yazmalarının yanında bulunan VIII. - X. asırlara ait Çince malzemeden, Uygur basım harflerinin en geç X. asra ait olduğu anlaşıldıktan sonra, Uygurların IX. asırda ağaç harflerle basım yaptıkları, demirci Pi-Shêng'in de bundan mülhem olarak Çince için ağaç yerine kilden ve madenden harf dökmüş olduğu tahmin edilebilir; mağara hazinesine 1209 yılında Çingiz istilâsı dolayısiyle duvar çekilmiş olabilir. Bazı Avrupalı bilginlerin (A. von Le Coq, H. Th. Bossert v. b.) de inandığı gibi, Altınordu devrinde, Çingiz oğulları Avrupaya beraberinde basılmış kitap getirmiş, 1241 de Altınordu kuvvetleri Almanyaya girdiği zaman da Almanlar bu sanatın esasını öğrenmiş olabilir; 1241 ile Gutenberg devri (1450) arasında geçen 200 yıllık bir zamanın da bu fikrin olgunlaşmasiyle geçmiş bulunduğu düşünebiliriz.

Türkiyede Türk basımını bazı öncü hareketler hazırlamıştır: Avrupada Arap harfleriyle Arapça yayım yapılması, Avrupa dillerinde Türkçe gramer ve sözlükler basılması, Avrupadan getirtilen bu kitapların İstanbulda satılması, ve azınlıkların kendi dilleri için Türkiyede basımevleri kurmaları gibi.

Arab harfleriyle ilk kitap 1514 te İtalyanın Fano kasabasında (ilk *Kur'an* da 1640 ta Venedikde) Papa Julius II. nin yardımı ile kurulan Gregorio dei Gregoriinin basımevinde basılmıştır. Almanyada da 1583 ten itibaren Arabca yayınlar başlamış, az sonra Romada papalığın arzusu üzerine Kardinal Ferdinando dei Medici tarafından doğu eserlerini basmak üzere bir basımevi kurulmuştur (1584). Türk filozof ve hekimi İbn-i Sinanın Arapça yazmış olduğu *El-kanun fi-'t-tıb* 1593 te bu basımevinde basılıp yayımlanmıştır. Lâtin harfleriyle Türkçe kısa bir metin ilk olarak Hans Schiltbergerin seyahatnamesinde (*Reisebuch*, bas. 1460 sıraları) çıktıktan sonra, Lâtince yazılmış olan, fakat Arab harfleriyle Türkçe örnekler de veren ilk Türkçe gramer (*Institutionum Linguae Turcicae libri quatuor*) 1612 de Leipzigde Hieronymus Megiser tarafından bastırılmış, bunu 1630 da A. Du Ryer'in grameri (*Rudimenta Grammatices Linguae*

& pronunciationis Turcicæ

At binanung kilitsch kaschananüng.
Das Rofs ist deß Reitenden / vnd der Sābel deß / der ihnan der Seiten hat.

Eschek maimonler arasinde neilersen.
Asinus inter simias qvid facit?

Kuru janinda jaschda janar.
Appresso il secco anche il fresco arde.

Ne ulgile ulgersen

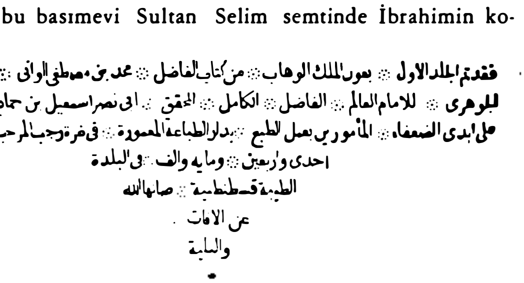
ol ulgile alursin

Avrupada basılan ilk Türkçe gramerden bir sayfa (1612)

Turcicae, Paris) takibetmiştir. 1588 de Branton ve Orazio Bandini adında iki tüccar, haricte Türkçe harflerle kitap bastırmak ve bunları gümrük rüsumundan muaf olarak Türkiyeye getirip satmak müsaadesini bir fermanla Murad III. ten almış ve ilk olarak Eukleidesin Arabca tercümesi olup 1594 te Romada basılan *Tahrîrü 'l-Öklıdes fî-usûli 'l-hendese* adlı kitabı satmak için İstanbula getirmişlerdir. 1592-1606 yılları arasında Fransanın İstanbul elçisi olan François Savary Comte de Brèves, İstanbulda bir hakkâka nesih ve talik harfler kazdırıp beraberinde Parise götürmüştür. Azınlıklardan ilk olarak Museviler 1493 te İstanbulda, 1495 sıralarında da Selânikte basımevi kurarak İbranca *Tevrat*, tefsir, gramer ve tarih kitapları basmağa başlamışlardır, İbranî harfleriyle İspanyolca *Tevrat*, E. G. B. Soncino tarafından 1547 de İstanbulda basılmıştır. Sonra Ermenilerden, İtalyada basım sanatını öğrenen Tokatlı Apkar (Abgar) ile oğlu Sultanşah 1567 de İstanbulda ilk olarak Ermenice bir grameri basarak yayımlamışlar, daha sonra Rumlardan rahip Nikodemos Metaksas Londradan malzeme getirmiş ve 1627 de İstanbulda ilk Rumca eser olarak Museviler aleyhine bir risale basmıştır. İbranî harfleriyle Arabca bir *Tevrat*, E. G. B. Soncino tarafından 1546 da İstanbulda basılmış, 1585 te Cebel-i Lübnanda Hasbaye Antonius Marunî manastırında bir *Mezâmîr* kitabı, 1610 da da aynı manastırda Süryanî harfleriyle Arabca (Karşunî) bir *Mezâmîr* yayımlanmış, 1697 de İstanbulda Ermeni Patrikhanesinde bir basımevi kurulmuş, 1706 da da patrik Athanas Debbas Halebde Arabca bir *İncil* tercümesi bastırmıştır. Yunan harfleriyle yazılan Karamanlı Türk lehcesinde ilk olarak bir

Hıristiyan ilm-i hal kitabı (*Gülzar-ı iman-ı Mesihî*) 1718 de Amsterdamda basılmıştır; bu lehcede ilk kitabın 1701 de Bükreşte basılmış olduğunu iddia edenler de vardır.

Türkiyede basım sanatının Türk diline tatbiki, Ahmed III. ün dergâh-ı âlî müteferrikalarından Kolozsvárlı İbrahim Müteferrikanın eliyle olmuştur. 1719 yılında bir basımevi kurmağı düşünen, ve örnek olarak 1719 - 20 yıllarında da Marmara denizi haritasının klişelerini hazırlıyan İbrahim Müteferrikanın bu fikrini hususiyle Yirmisekiz Çelebizâde Said Efendi desteklemiş, sadrazam Damad Nevşehirli İbrahim Paşa da bunu müsait karşılamıştır. Said Efendi, 1720 de Fransaya elçi olarak giden babası Yirmisekiz Çelebi Mehmed Efendiye refakat etmiş, Pariste. basımın faydalı olacağına kanaat getirmiş, İstanbula döndükten sonra, 1724 ten itibaren İbrahime maddeten, mânen yardım etmiş, 1726 da da onunla bir şirket kurmuştur. İbrahim Müteferrika 1726 da «Vesîletü't-tıbâa» denilen lâyihayı hazırlayıp basımın faydalarını izah etmiş, bir basımevi kurmak için hükümetten izin istemiş, zamanın ileri gelen aydınları da bu arzuhale takrizler yazmışlardır. Şeyhülislâm Abdullah Efendi bu iş için lehte bir fetva verdikten sonra, dinî eser basmamak şartiyle Ahmed III. ün fermanı çıkmış ve böylece, XVII. asır başında Peçevî Ibrahim Efendinin ileri sürdüğü müsait fikirlere rağmen «fenn-i tıbâat» hakkında o zamana kadar sürüp giden taassup büyük ölçüde kırılmıştır. «*Darü't - tıbâa*» denilen ve halk arasında olduğu gibi zaman zaman resmî kayıtlarda bile «Basmahane» adını taşıyan bu basımevi Sultan Selim semtinde İbrahimin ko-

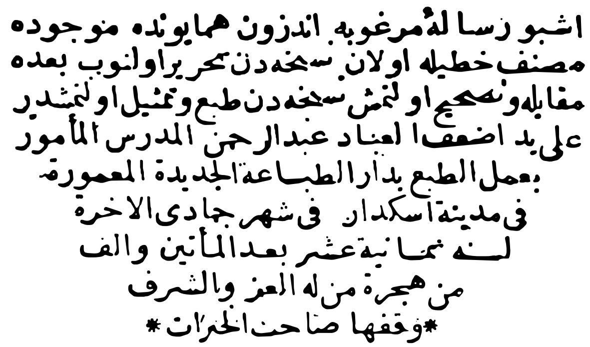

فقد تم المجلد الاول :: بعون الملك الوهاب :: من كتاب الفاضل :: محمد بن مصطفى الوانى :: المترجم لصحاح
الجوهرى :: للامام العالم :: الفاضل :: الكامل :: المحقق :: ابى نصر اسمعيل بن حماد الجوهرى ::
على ايدى الضعفاء :: المأمورين بعمل الطبع :: بدار الطباعة المعمورة :: فى غرة رجب المرجب :: سنة
احدى واربعين :: ومايه والف :: فى البلدة
الطيبة قسطنطينية :: صانها الله
عن الآفات
والبلية

Vankulu sözlüğünün 1. cildinin hatimesi (1729)

nağında kurulmuş, dizgiye 1727 yılının aralık ayında başlanmış ve nihayet 31 ocak 1729 da ilk Türkçe kitap basılı olarak ortaya konmuştur. Bu, iki ciltlik (666+756 sayfa) kitap, Cevherînin *Sıhâh* adlı Arabca sözlüğünün Vankulu Mehmed Efendi tarafından yapılan ve *Kitab-ı Lûgat-i Vankulı* denilen Türkçe tercümesi idi. Müteferrika hayatta iken 16 eser daha basmıştır (bk. İBRAHİM MÜTEFERRİKA). Bunlardan, Türkçe ilk resimli kitab olan *Tarihü'l-Hindi'l- Garbî* (1729 - 30), *Tarih-i Timur Gürgân* (1730), Fransızca olarak J. B. Holdermann'ın *Grammaire turque*'ü (1730), Kâtip Çelebinin *Cihannümâs*ı (1732), *Tarih-i Naîma* (1734) ve *Lısanü 'l- acem* [=*Ferheng-i Şuûri*] (1742) anılmağa değer; ayrıca haritalar da basılmıştır: Marmara Denizi (1719 - 20), Karadeniz (1724) İran (1729) ve Mısır (ele geçmemiştir). Basımevi 1735 - 40 yılları arasında çalışmamış, Müteferrika son kitabını 1742 de basmış ve 1158 (1745 - 46) de, ölmüştür. Müteferrika basımevinde umumiyetle 16 - 18 punto arası harfler kullanılmış, Arap harflerinin dizgisi güç olduğu için (400 kadar harf şekli), Kadı İshak Efendi, Pîrîzade Sahib Efendi, Yanyalı Esad Efendi gibi yetişkin kimseler müsahhih olarak çalışmışlardır. Kitap basana o devirde «basmacı» denildiği bilinmekte ve hatta aynı unvanı memleketimizde taş basmacılığını ilk tatbik eden Caillolun da 1851 de bile kullandığı gürülmektedir.

Müteferrikanın ölümünden sonra, kalfalarından ve aynı zamanda damadı olduğu kuvvetle sanılan Kadı İbrahim Efendi ile arkadaşı Kadı Ahmed Efendi 1747 de Mahmud I den yeni bir ferman almışlarsa da faaliyete geçememişler, 1755 te Osman III ten fermanı yeniliyerek işe başlamışlardır. Fakat ancak bir eser (Vankulu sözlüğünün 2. basımı) bastıktan sonra Kadı İbrahim ölmüş, basımevi de yüzüstü kalmıştır. Aynı basımevini sonra Divan-ı Humayun beylikçilerinden Vakanüvis Raşid Mehmed Efendi ile Vakanüvis Vâsıf Efendi I. Müteferrikanın mirasçılarından satın almışlar ve 1783 te Abdülhamid I den ferman alarak 1783 - 1794 yılları arasında çoğu askerî olmak üzere 6 eser basmışlardır.

اشبو رساله مرغوبه اندرون همايونده موجوده
مصنف خطيله اولان نسخه دن تحرير اولنوب بعده
مقابله و تصحيح اولنمش نسخه دن طبع وتمثيل اولنمشدر
على يد اضعف العباد عبدالرحمن المدرس المأمور
بعمل الطبع بدار الطباعة الجديدة المعمورة
فى مدينة اسكدار فى شهر جمادى الآخرة
لسنة ثمانية عشر بعد المائتين والف
من هجرة من له العز والشرف
وقفها صاحب الخيرات

Üsküdarda basılan ilk kitaplardan bir dizgi örneği

Zaten harfleri eskimiş olan Müteferrika basımevi, 23 eser çıkardıktan sonra tamamiyle kapanmıştır. Bu arada İstanbuldaki Fransız elçiliğinde de bir basımevi meydana getirilerek, ikisi askerliğe (1787 - 1788) biri de dilciliğe (M. Viguier: *Élémens ae la lanque Turque*, 1790) dair olmak üzere üç Türkçe eser basılmıştır.

İkinci Türk basımevi 1796 da Hasköyde Mühendishanede, ve Raşid Efendinin elindeki basım âlet ve gereçleri ile basılı kitaplar devletçe satın alınmak suretiyle geometri öğretmeni Abdurrahman Efendinin nezareti altında kurulmuş ve ilk olarak Ahmed Âsım Efendinin tercüme ettiği *Burhan i Katı'* adlı Farsça - Türkçe sözlük iki renkle basılmıştır (1798). Basılan öbür eserler arasında *Tuhfe-i Vehbi* (1797), Şeyhülislâm Esad Efendinin *Lehcetü 'l-lûgat*'ı (1801) ve Vankulu sözlüğünün birinci cildinin 3. basımı (1802) göze çarpar.

زهى منظومه كيم پوسته حسن نظام اولدى
وزير اعظمك نام شريفيله بنام اولدى
گوردم سنبلستان هنردن برك سبز مدر
گل وسنبل كبى پيرايه فرق انام اولدى
قريحه م قوتندن بلم اصلا افتخار ايتم
مجرد لطف حقيله پذيراى ختام اولدى
اوقوندقجه دعاى خيره مظهر اولمه در مقصود
بو مطلب بنده ناكامه اقصاى مرام اولدى
هزاران شكر ايدوب حقه ديدم تاريخ اتمامن
بحمد الله بو زيبا تحفه وهبى تمام اولدى
طبعت هذه الرسالة المنظومة * فى دار الطباعة المعمورة *
* للدولة العلية العثمانية المنصورة *
١٢١٣
الفقير عبدالرحمن رئيس دار الطباعة

Mühendishanede basılan ilk kitaplardan bir dizgi örneği

Reisülküttap Mahmud Raif Efendinin Türk dilini yabancılara öğretmek ve memleketimizi tanıtmak amaciyle Fransızca olarak hazırladığı *Tableau des nouveaux règlemens de l'Empire Ottoman* adlı ve memleketimiz dış propaganda yayımlarının ilkini teşkil eden resimli büyük boy kitab da Mühendishane basımevinde basılmış (1798) en mükemmel ve mühim eserlerdendir. Mühendishane basımevi bir taraftan faaliyetine devam ederken, memleketimizde üçüncü bir basımevi de 1802 de Üsküdarda ve yine Abdurrahman Efendinin idaresinde açılmıştır. Bunun yeri Harem İskelesi yokuşunun başında Selim III tarafından yaptırılan hanlardan Boyacı Hanı adını almış olanında idi. Vankulu lûgatının Mühendishane basmevinde basılan üçüncü baskısının birinci cildinde (1802) matbaa adının «Darüt-tıbâa» ve Üsküdar basımevinde basılan ikinci cildinde (1803) matbaa adının «Darül tıbâat-ül-cedide» şeklinde kaydedilmiş bulunması bu iki basımevinin zamanında biri birinden yalnız «yeni» sıfatiyle ayrıldıklarını ve aynı adı taşıdıklarını göstermektedir. Üsküdar basımevi yeter derecede geliştirilince genel yayımlara ayrılmış ve Mühendishane basımevi de bir müddet boş durduktan sonra okul için lüzumlu ders kitapları basmak üzere tekrar canlandırılmış ve Birinci Dünya Harbine kadar devam etmiştir. Dil, tarih ve tıbba ait türlü kitapların basıldığı Üsküdar basımevinde müteharrik harekeli harfler ilk olarak kullanılmış ve hususiyle Mahmud Raif Efendinin Londrada iken Fransızca yazdığı coğrafya kitabının Türkçe tercümesinin sonuna eklenen Faden'in İngilizce atlasından faydalanarak hazırlanmış bulunan *Cedid atlas tercümesi* de ilk büyük ve renkli Türkçe coğrafya atlası olarak burada tabolunmuştur (1804). Bu sırada esaslı tamir gören Üsküdar basımevi 1831 e kadar faaliyetine aynı yerde devam etmiş ve Mahmud II nin emriyle, şimdi İstanbul Üniversitesi Kütüphanesinin bulunduğu yerde o tarihte mevcut olan ve Kaptan İbrahim Paşa Hamamı denilen binaya naklolunmuştur. Bu binanın yanındaki bir konak da devletçe satın alınarak burada o sırada resmî gazete olarak neşrine başlanan (1 kasım 1831) *Takvim-i Vekayi* (b. bk.) yi basmak üzere ayrıca «Takvimhane-i-Âmire» adiyle dördüncü bir basımevi kurulmuştur. Bu yıllarda Mısır Valisi Kavalalı Mehmed Ali Paşanın da hem vilâyetinin resmî gazetesi olarak yarı Türkçe yarısı Arabca çıkarmağa başladığı (1828) *Vekayi-i Mısriyye*yi basmak, hem de ilmî yayımlarda bulunmak üzere kurduğu Bulak basımevi (b. bk.) de Türkiye basımevleri arasında önemli bir rol oynamış ve bastığı çoğu edebiyat ve tarihe ait Türkçe eserlerle Millî irfanımıza hizmet yolunda uzun yıllar Matbaa-i Âmire ile yarışmıştır.

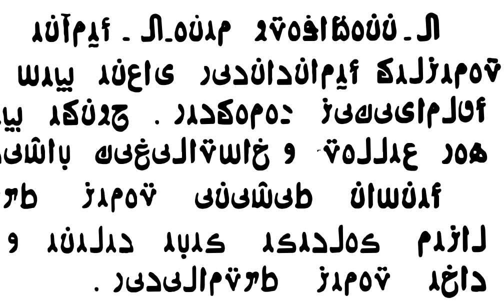
1840 tan sonra Tabıhanede ücretle dışardan kitab bastırmak imkânı da sağlanmış, bu arada (1840) bir irade ile hususî basımevlerinin kurulması da teşvik edilmiştir. Takvimhanede basılan kitaplar arasında Mustafa Ahterînin *Ahterî-ı Kebîr* denilen Arabca-Türkçe sözlüğü de vardır (1840, ilk bas. 1826). Tanzimata (1839) kadar Türkiyede basılan Türkçe kitapların sayısı 200 kadar tahmin edilebilir. Taşbasmacılığı 1831 de Serasker Mahmud Husrev Paşanın gayretiyle ve Marsilyalı Jacques ve Henri Caillol'un eliyle başlamış, aynı yılda Harbiye Nezaretinde bir taş tezgâhı kurularak (Bab-ı Seraskerî basımevi) Husrev Paşanın *Nuhbetü 't-ta'lîm* adlı eseri basılmıştır. Bundan sonra açılan resmî ve hususî basımevlerinin bazıları şunlardır: Maçkadaki Harbiye Mektebi basımevi (1835), Galatada Kulekapıda Caillol basımevi (1836), yarı resmî gazete mahiyetinde bulunan ve İngiliz tebaasından Churchill tarafından çıkarılmakta olan «Cerîde-i Havadis» i basmak için kurulan Cerîdehane (1840), Mekteb-i Tıbbiye-i Adliyye basımevi (1846), Askeriye ve Bahriye basımevleri, İstihkâm Alayları basmahanesi (1849, taş tezgâhı), Tophane basımevi, Valide Mektebi (1850), ve sonra Darülmaarif basımevi (1851, taş tezgâhı). Umumiyetle okul kitapları basmak için kurulan bu müesseselere, Uncu Halil Ağanın, zamanında büyük rol oynamış olan basımevini de katmak gerekir.

1864 de Darüt-tıbâa ve Takvimhane birleştirilmiş ve 1866 da yanan Maliye nezaretinin işgal ettiği eski defterdarlık binasının yanında kaime basmak üzere kurulmuş bulunan ve sonradan Maarif Nazırı Ethem Paşa tarafından tamir ettirilerek genişletilen Topkapı Sarayı surları içindeki binaya yerleştirilmiş ve bu yeni basımevine, önceleri «Darüt-tıbâatil-Âmire» bir müddet sonra da «Matbaâ-i Âmire» adı verilmiştir. 1848 de ilk defa talik harfleriyle de basım yapmağa başlıyan ve bastığı değerli eserlerle memleket irfanına büyük hizmetler görmüş ve başında Küçük Sait Paşa, Tarihçi Lûtfi Efendi, Ahmed Midhad Efendi ve Cevad Bey gibi devrinin fikir ve kalem adamlarından müdürler, bulunmuş olan bu müessese Abdülhamid II devrinin sonlarında padişaha verilen bir jurnal üzerine kapatılmış (1901) ve İkinci Meşrutiyetin ilânından sonra «Takvim-i Vekayi» in de tekrar neşrine başlanması, basımevine yeniden ehemmiyet verdirmiş ve eksikleri tamamlanarak günün ihtiyacını karşılıyacak bir duruma sokulmuştur. O devirde müessesenin başında bulunan ve kapanmadan önce de uzun yıllar matbaanın muhasebeciliğini yapmış olan Hâmid Bey Türk basım tarihinde daima adı saygiyle anılmağa değer bir zattır. Cumhuriyet devrine kadar «Matbaâ-i Âmire» adını taşımış, sonra «Millî Matbaâ», bir müddet sonra «Devlet Matbaâsı» ismini almış ve 1939 da devlete ait basım evlerinin birleştirilmesi sırasında ilim ve okul kitaplarını basmak üzere Millî Eğitim Bakanlığı emrinde bırakılmış ve son yıllarda tesisleri tamamlanmak ve arttırılmak, binası baştan başa betonlaştırılmak suretiyle yenileştirilerek memleketin en büyük ve mükemmel bir basımevi haline getirilmiştir.

1852 de Tabıhane-i Âmirenin geliri azaldığından ruhsatsız ve gizli olarak çalışan basımevleri bulunduğu anlaşılmış, ancak irade ile basımevi açılabileceği bir kere daha ilân edilmiş, 1857 de de buna dair bir nizamname çıkarılmıştır. 1845 te Meclis-i Maarifin, 1850 de de Encümen-i Dânişin kurulması okul kitaplarının basımını teşvik etmiş, 1847 de de Devlet Salnameleri çıkmağa başlamışrır. Daha sonra Cemiyet-i İslâmiye-i Osmaniye (1860), Cemiyet-i Tedrisiye-i İslâmiye (1864), Telif ve Tercüme Cemiyeti (1865) gibi kurumların meydana gelmesi bu teşviki artırmış, yeni kurulan şahsî gazetelerden Agâh Efendinin Tercüman-ı Ahval» i (1860) ile Şinasînin «Tasvir-i Efkâr» ı (1862) birer hususî basımevine sahip olmuşlardır. 1850 de kurulan «Vekayi-i Tıbbiye» den sonra, Cemiyet-i İlmiye-i Osmaniyenin organı ve ilk kültür dergimiz olan «Mecmua-i Fünun» 1862 de, kuruluşundan az sonra kendi hususî basımevinde çıkmağa başlamıştır. Bu arada vilâyet merkezlerinde vilayet gazeteleri (bk. GAZETE) ve salname (b. bk.) leri basmak üzere (İzmir, 1853) de basımevleri kurmağa teşebbüs edilmiştir. 1860 sıralarında, yukarıda anılanlardan başka, İstanbulda Löflerin (1857), Elhac Ali Efendinin (1860), Bosnavî Elhac Muharrem Efendinin (1862, Fatihte taş tezgâhı), Valide Sultan Rüşdiyesine ait Âşir Efendinin (1863, taş tezgâhı) basımevleri de

çalışıyordu. Bir istatistiğe göre 1883 te İstanbul, Galata ve Beyoğlunda 15 i münhasıran taş tezgâhı olmak üzere 54 basımevi vardı. Bunlar arasında Mahmud Bey ve hususiyle renkli duvar resimleriyle tanınmış olan Hulusi Efendi basımevleri anılmağa değer. Bunlar arasında, Elçi hanındaki Matbaa-i Osmaniye (1868), Dalmaçyalı Antoine Zellich (1869), Kırkambar (1870), Mahmud Bey (1871), Galatada Arab Camii yakınında Ebuzziya (1879), Bab-ı Âli civarıdda Mihran (1880), Karabet (1881), Şirket-i Mürettibiye (1882, Asaduryan) basımevleri sayılmağa değer. 1883 ten sonra Kasbar (1886), Şirket-i Sahafiye-i Osmaniye (1887), İkdam (1895), Asır (1896), Arakel (1898) Ahmed İhsan (1902), Cihan (1904) v. b. basımevleri kurulmuş ve bunların sayısı 1908 de 99 a çıkmıştır.

1879 da Arap harflerinden şikâyet edilmeğe başlandığı için bir komisyon kurulmuşsa da esaslı bir ıslâhat yapılamamış, 1911 de şikâyetler çoğalmış, 1914 te ordu hizmetlerinde, «Enver Paşa imlâsı» denilen munfasıl harfler kullanma tecrübesi yapılmış ve nihayet Cumhuriyet devrinde 1928 de Lâtin asıllı yeni Türk alfabesi kabul edilmiştir. Bu,

Munfasıl harfle basılmış kitaplardan bir dizgi örneği (1917)

Türk basım dünyasında bir devrim yaparak Avrupadan linotip, rotatif gibi modern dizgi ve basım makinelerinin geniş olçüde getirtilmesini mümkün kılmış, gazete ve kitap basımını modernleştirmiştir. Hususiyle Ankara ve İstanbulda çıkan gündelik büyük gazeteler birer modern basımevine sahip olmuşlardır. 1939 da yeni bir teşkilâtla devlet basımevleri birleştirilerek, Ankarada Başbakanlığa bağlı olmak üzere Devlet Matbaası, Askerî Matbaa ve Maarif Matbaası olmak üzere üç resmî basımevi bulunması kabul edilmiş, 1802 de Üsküdarda kurulan Tabıhane-i Âmirenin bir devamı olan eski Devlet Basımevi de Maarif Matbaası (şimdi Millî Eğitim Basımevi) adını almıştır. Ankarada da modern makinelerle çalışan büyük basımevleri açılmıştır. Büyük Millet Meclisi, Genel Kurmay, Harita Genel Müdürlüğü Matbaaları ile İstanbuldaki Deniz, Darphane ve Damga Matbaaları da birer müstakil resmî basımevidir.

Bibliyografya: H. Th. Bossert: *Die Erfindung der Buchdruckerkunst* ile Türk. terc. *Tabı Sanatının Keşfi*, İstanbul 1937 (İkinci Türk Tarih Kongresi tebliğlerinden). H. Hülle: *Über den alten chinesischen Typendruck und seine Entwicklung in den Ländern des Fernen Ostens*, Berlin 1923. T. F. Carter: *The Invention of Printing in China and its Spread Westwards*, New York 1925. C. Faulmann: *Illustrirte Geschichte der Buchdruckerkunst*, Viyana 1882. G. A. E. Bogeng: *Geschichte der Buchdruckerkunst*, 4 cilt, Hellerau 1928-1938. M. Audin: *Histoire de l'imprimerie par l'image*, Paris 1928. R. A. Peddie: *Printing: A Short History of the Art*, Londra 1928. H. Bohatta: *Einführung in die Buchkunde*, Viyana 1927. A. Cim: *Le livre*, 5 cilt, Paris 1905-1908. S. Dahl: *Histoire du livre* (Dancadan terc.), Paris 1933. L. Wroth: *History of the Printed Book*, New York 1928. J. C. Oswald: *A History of Printing*, New York 1928. C. Holme: *The Art of the Book*, Londra 1914. B. Newdigate: *The Book*, Londra 1938. G. Milchsack: *Gesammelte Aufsätze über Buchkunst und Buchdruck*, Wölfenbüttel 1922. A. W. Unger: *Die Herstellung von Büchern*, Halle 1923. G. P. Winship: *Gutenberg to Plantin (1450-1600)*, Cambridge 1926. J. Rodenberg: *Der Buchdruck von 1600 bis zur Gegenwart* (F. Milkau'nun «Handbuch der Bibliothekswissenschaft» adlı eserinde, cilt 1, Leipzig 1931). C. T. Jacobi: *Printing*, 6. bas Londra 1919. S. Morrison ve N. Jackson: *A Brief Survey of Printing*, Londra 1923. S. Morrison: *Four Centuries of Fine Printing (1500-1914)*, Londra 1924; aynı yazar: *Modern Fine Printing*, Londra 1925; aynı yazar: *First Principles of Typography*, Londra 1936; aynı yazar: *The Art of the Printer*, Londra 1925; aynı yazar: *Type Designs, Past and Present*, Londra 1926; aynı yazar: *The Typographic Arts*, Londra 1949. O. Simon ve J. Rodenberg: *Printing of To-day*, New York 1928. Wiegendruck Gesellschaft: *Der Buchdruck des 15. Jahrhunderts*, Berlin 1929-1936. *Lexikon des gesamten Buchwesens*, 3 cilt, Leipzig 1934-1938. *American Dictionary of Printing and Book Making*, New York 1894. W. Hellwig: *Wörterbuch der Fachausdrücke des Buch- und Papiergewerbes*, Frankfurt 1917. K, Albert: *Lexikon der graphischen Techniken*, Leipzig 1927. M. Niel: *Drucktechnischer Taschenlexikon*, Leipzig 1929. R. T. Porte: *Dictionary of Printing Terms*, 3. bas. Salt Lake City 1933. E. Morin: *Dictionnaire de l'imprimeur*, Bruxelles 1933. E. Chautard: *Glossaire typographique*, Paris 1937. H. Jahn: *Dictionary of Graphic Arts Terms*, Chicago 1928; aynı yazar: *Printer's Proofs*, Chicago 1925; aynı yazar: *Hand Composition*, New York 1931. G. Aldıs: *The Printed Book*, Londra 1949. P. S. Fournier: *Manuel typographique*, 2 cilt, Paris 1764-1766. T. Lefèvre: *Guide pratique du compositeur d'imprimerie*, 2. bas. Paris 1883. H. Fournier: *Traité de la typographie*, yeni bas. Paris 1919. E. C. Gresss: *American Handbook of Printing*, New York 1907; aynı yazar: *The Art and Practice of Typography*, New York 1918. F. Thibaudeau: *Manuel français de typographie moderne*, 2 cilt, Paris 1924-1927; aynı yazar: *La lettre d'imprimerie*, 2 cilt, Paris 1921. A. Müller: *Lehrbuch der Buchdruckerkunst*, 2 cilt, 11. bas. Leipzig 1927-1929; aynı yazar: *Nouveau manuel de typographie* (Alm. dan terc.), Paris 1912; ayni yazar: *Nouveau manuel des impositions*, Paris 1902. T. L. De Vinne: *The Practice of Typography*, 4 cilt, New York 1920-1921; aynı yazar: *Plain Printing Types*, New York 1900; aynı yazar: *Book Composition*, Chicago 1918. R. W. Polk: *The Practice of Printing*, Londra 1926. E. St. John: *Practical Hints on Presswork*, Londra 1927. H. Jackson: *The Printing of Books*, Londra 1938. F. Schröder: *Die Herstellung von Büchern und Zeitungen*, Stuttgart 1930. O. Krüger: *Satz, Druck, Einband*, Leipzig 1938; aynı yazar: *Die Illustrationsverfahren*, 2. bas. Leipzig 1929. J. A. Place ve E. Clunes: *Letterpress Printing*, Londra 1934. F. Bauer: *Handbuch für Schriftsetzer*, 9 bas. Frankfurt 1938; aynı yazar: *Handbuch für Buchdrucker*, 5. bas. Frankfurt 1933. O. Säuberlich: *Buchgewerbliches Hilfsbuch*, 5. bas. Leipzig 1927. J. Southward: *Modern Printing*, Londra 1922; aynı yazar: *The Principles and Progress of*

Printing Machinery, 2. bas. Londra, tarihsiz. G. Degaast ve G. Frot: *Les industries graphiques*, Paris 1934. *Métiers et Arts Graphiques* («Encyclopédie Française» de, cilt 18, Paris 1939). C. C. Knights: *Printing*. Londra 1932. E. Leclerc: *Nouveau manuel complet de typographie*, Malfère 1931. F. Genzmer ve W. Grossman: *Das Buch des Setzers*, Berlin, tarihsiz. D. Greffier: *Les règles de composition typographique*, Paris 1925; aynı yazar: *Manuel de signes de Correction* 2. bas. Paris 1925. L. E. Brossard: *Le correcteur typographe* 2 cilt, Tours 1924 1934. H. Fournier-E. Morin: *Traité de typographie*, Paris 1925. R. Seaver: *Tabular Camposition*, Chicago 1918. A Seemann: *Handbuch der Schriftarten*, Leipzig 1926-1935. E. Wetzing: *Ausgewählte Druckschriften*, 2. bas. Leipzig 1925. A. F. Johnson: *Type Designs*, Londra 1934. F. Ehmcke: *Die historische Entwicklung der abendländischen Schriftformen*, Leipzig 1927. D. B. Updike: *Printing Types, their History, Forms and Use*, 2 cilt, 2. bas. Cambridge Mass. 1937. N. Gray: *Nineteenth Century Ornamental Types and Title Pages*, Londra 1938. J. R. Biggs: *An Approach to Types*. Londra 1949. H. Hoffmann: *Der Schriftgiesser*, Leipzig 1927. G. J. Freshwater ve A. Bastien: *Printing Types of the World*, Londra 1931. D. Thomas: *A Book of Printed Alphabets*, Londra 1937. Ch. Fossey: *Notice sur caractères étrangers, anciens et modernes*, Paris 1927. H. Degering: *Die Schrift*, Berlin 1929. Reichsdruckerei: *Alphabete und Schriftzeichen des Morgen - und Abendlandes*, Berlin 1924. F. S. Henry: *Preparing Forms for the Cylinder Press*, Chicago 1926. J. H. Reed: *The Science of Imposition*, Chicago 1928. M. Rauch: *Wie soll ich zurichten?* 2. bas. Stuttgart 1930. F. Russ: *Handbuch der modernen Reproductionstechnik*, 5. cilt. 4. bas. Leipzig 1934 1937. F. J. Trezise: *Design and Colour in Printing*, Londra 1909. J. L. Rigdway: *Scientific Illustration*, Stanford 1938. C. W. Gamble: *Modern Illus tration Processes*, Londra 1933 K. Ullyet: *Pictorial Printing Processes*, Londra 1949. O. Höhne: *Die Maschinensetzer-Fibel*, Berlin 1936; aynı yazar: *Geschichte der Setzmaschinen*, Berlin 1925. J. S. Thompson: *The History of Com posing Machines*, Chicago 1904; aynı yazar: *The Mechanism of the Linotype*, 11. bas. Chicago 1934. J. C. Oswald: *The Linotype, its Mechanical Details and Their Adjustments*, New York 1920. J. R. Rogers: *Linotype Instruction Book*, Londra 1925. Mac D. Sinclair: *Linotypes and Inter types*, 3. bas. Chicago 1926. A. G. Swank: *Linotype Mechanism*, 2. bas. Chicago 1926. A. Seyl: *Le compositeur mécanique*, Bruxelles 1926; aynı yazar: *Les machines d'imprimerie, hier et aujourd'hui*, Bruxelles 1928; aynı yazar: *L'offset ou rotocalcographie*, Bruxelles 1929; aynı yazar: *La rotogravure*, Bruxelles 1928. C. Dietrich: *Die Buchdruckpresse*, Mainz 1930. A. Stecker: *Die Buchdruckflachmaschine und ihre Technik*, Wilhelmshaven 1931; aynı yazar: *Die Rotationsmaschine und ihre Technik*, Wilhelmshaven 1925. H. Pagany: *Pflege und Kontrollarbeiten der Buchdruckschnellpressen*, Leipzig 1934. G. A. Isaacs: *The Story of the Newspaper Printing Press*, Londra 1931. F. Goebel: *Friedrich König und die Erfindung der Schnellpresse*, 2. bas. Berlin 1926. A. Broquelet ve L. Bregeaud: *Manuel comlet de l'imprimeur lithographe*, Paris 1925. V. Possnett: *Stonework*. Londra 1920. D. Cumming: *Handbook of Lithography*, Londra 1934. W. Weickert: *Die modernen Offsetverfahren*, Berlin 1936. T. Biller: *Gesamtgebiet des Offsetdruckes*, 3. bas. Leipzig 1926. D. J. Macdonald: *Analysis of the Single Color Offset Pressman's Trade*, New York 1928. T. G. Bergin: *Printing Office Management*, Londra 1933. J. Heilmayer: *Betriebsorganisation in Buchdruckereien*, Viyana 1928. J. W. Forsaith: *Organisation and Manage ment for Master Printers*, Londra 1919. Kâmil Erçin: *Matbaacılık Bilgileri*, 2 cilt, İstanbul 1944 - 1945.

Doğuda ve Türkiyede basım hk. bibliyografya:

a. Avrupada Arab harfleriyle basım hk.: G. Galbiati: *La prima stampa in arabo*, Roma 1946, 5 s .1 lev. (Miscellanea Giovanni Mercati'den ayrıbasım); M. Schwab: *Les incunables orientaux et les impressions ortientales au comm. du XVI. siècle Avec marques typographiques*, Paris 1883; Guglielmo Enrico Saltini: *Della stamperia orientale Medicea e di G. B. Raimondi*. Giornale Storico degli Archivi Toscani, IV. Floransa (1860), s. 257 - 308; A. de Gubernatis: *Matériaux pour servir à l'histoire des études orientales en Italie. Ouvrage Présenté au Congr. intern. des Orientalistes à St - Pétersbourg*, Paris 1876, s. 189 - 218 A. M. Bandini: *La stamperia Mediceo - Orientale*, Floransa 1878; A. Bertoletti: *Le tipografie orientali e gli orientalisti a Roma nei Secoli XVI e XVII*. Floransa 1878 (Rivista Europea'dan ayrıbasım); S. Mattei: *Tipografia orientale in Italia*, Bibliofilo, IV (1883) s. 120 - 121, 145 - 149; Bonola Bey: *Note sur l'origine de l'imprimerie arabe en Europe*, Bulletin de l'Institut Égyptien. XIII, s. 74 - 80.

b. Türkiyede basım hk.: Otavio Sapienca: *Nuovo tratado de Turquia con una descripción del sitio y ciudad de Costantinopli, costumbres del gran Turco. de su modo de governo, de su palacio, corteje, martyrios de algones martyres y de otras cosas notables*, Madrid 1622, Vrk. 27 (Türk işçileri tarafından yapılan Arab harfleri hk.). krş N. Iorga: *Une vingtaine de voyageurs dans l'Orient européen*, Paris 1928 s. 25 - 26; Georg Daniel Seyler: *De fatis artis typographicae in Turcia*, Elbing 1740; Johann Beckmann: *Nachricht von der Errichtung und dem Zustande der Buchdruckerey in Constantinopel ums Jahr 1735, nebst einem Verzeichniss der daselbst gedruckten Bücher*, Hannoverisches Magazin, VI (1768), s. 1449 - 1456; *Nachricht vom Ursprung der zu Constantinopel errichteten Buchdruckerey, nebst einem Verzeichniss dere daselbst gedruckten Bücher*. Olmützische Monatliche Auszüge. I. 438 - 451; *Buchdruckerey in Constantinopel*, Hannoverisches Magazin XVII (1779) s. 941 - 914; Giambatista Toderini: *Letteratura Turchesca*. III (Venedig 1787), s. 16 - 202; Mouradgea d'Ohsson: *Tableau général de l'Empire Ottoman*. I (Paris 1787), s. 298 302; Christ. Friedr. v. Schnurrer: *De typographia turcica Constantinopolitana. Oratio decani*. Tubingae 1788; *Printing and Collegiate Foundations in Turkey*. Annals of Oriental Literature, II (Londra 1820), s. 366 - 368; Thomas - Xavier Bianchi: *Notice sur le premier ouvrage d'Anatomie et de Médecine. imprimé en turc, à Constantinople, en 1820, intitulé Miroir des Corps dans l'Anatomie de l'Homme, envoyé et offert par S. Exc. l'Ambassadeur de France près la Sublime Porte à la Bibliothèque du Roi; suivie du catalogue des livres turcs, arabes et persans, imprimé à Constantinople, depuis l'introduction de l'imprimerie, en 1726 - 27, jusqu'en 1820*, Paris 1821, 46 s. 8°; R. Walsh: *Voyage en Turquie et à Costantinople. Traduit de l'anglais par H. Vilmain et E. Rives*, Paris 1828, s. 14: *Premières presses d'imprimerie en Turquie*, s. 15: *Imprimerie à Scutari; Arte tipografica in Turchia*. Annali universali, 43 (Milano

1835), s. 313 - 314; R. Walsh: *A. Residence at Constantinople, during a Period Including the Commencement, Progress, and Termination of the Greek and Turkish Revolutions*, II (Londra 1836), s. 529 - 30, 537 - 8; Arthur Lumley Davids: *Grammaire turke: précédée d'un discours préliminaire sur la langue et la littérature des nations orientales; avec un vocabulaire volumineux des dialogues, un recueil d'extraits en prose et en vers, et enrichie de plusieurs planches litogrphiques extraites de manuscrits anciens et modernes. Traduite de l'anglais par Madame Sarah Davids, mère de l'Auteur*, Paris 1836, s. LXX - LXXIX: De la typographie des Ottomans; Joseph v. Hammer: *Geschichte des Osmanischen Reiches*. VII, s. 583 - 595; VIII. s. 518 - 523; Lorenz Rigler: *Die Türkei und deren Bewohner in ihren naturhistorischen, physiologischen und pathologischen Verhältnissen vom Standpunkte Constantinopel's geschildert*, II (Viyana 1852), s. 573 - 577; A. Ubicini: *Lettres sur la Turquie ou Tableau statistique, religieux, politique, administratif, militaire, commercial, etc. de l'Empire Ottoman, depuis le Khatti - Chérif de Gulkhane I.* 2 bas. (Paris 1853), s. 219 - 255, 257 - 262; *Der erste türkische Buchdrucker*. Europa. Chronik der gebildeten Welt, Nr. 25 (1878), s. 775 - 782; *Books and Printing in Turkey in 1882*. Athenaeum, Journal of Literature, Science, the Fine Arts, Music and the Drama, Ocak - Haziran 1883, s. 278 - 279; J. Kemke: *Zur Geschichte des Buchdrucks in Constantinopel*. Centralblatt für Bibliothekswesen. XI (1894), s. 178 - 184; Henri Omont: *Documents sur l'imprimerie à Constantinople au XVIIIe siècle*, Revue des. Bibliothèques, V (Paris 1895), 185 - 200, 228 - 236; G. Weil: *Die ersten Drucke der Türken*, Zentralblatt für Bibliothekswesen, XXIV (1907), s, 49 - 61; V. Chauvin: *Notes pour l'histoire de l'imprimerie à Constantinople*, Zentralblatt für Bibliothekswesen, XXIV (1907), s. 255 - 262; B. A. Mystakidis: *Hükûmet-i Osmaniyye tarafından ilk tesis olunan matbaa ve bunun neşriyatı*, Tarih-i Osmanî Encümeni Mecm. I (1910), s. 322 - 328; II (1911), s. 451 - 457: Rudolf Stübe: *Die Einführung des Buchdruckes in der Türkei*. Zeitschrift des Deutschen Vereins für Buchwesen und Schrifttum, I (Leipzig 1918), s. 103 - 105; Franz Babinger: *Stambuler Buchwesen im 18. Jahrhundert*. Leipzig 1919. krş. J. H. Mordtmann, Der Islam, X (1920), s. 157 - 160; H. Omont: *Nouveaux documents sur l'imprimerie à Constantinople au XVIIIe siècle*, Revue des Bibliothèques, XXXVI (Paris 1926), s. 1 - 10; İhsan Sungu: *İlk Türk matbaasına dair yeni vesikalar*, Hayat Mecm. III (1928) 409 - 414; H. Duda: *Das Druckwesen in der Türkei*, Gutenberg - Jahrbuch 1935, s. 226 - 242; Fevzi Kurtoğlu: *Türkiyede matbaacılığın nasıl başladığını gösteren bir vesika*. Resimli Şark Mecm., Haziran 1936, s. 14 - 16; Selim Nüzhet Gerçek: *Türk matbaacılığı*. I. Müteferrika matbaası, İst. 1939., aynı müellif: *Türk taşbasmacılığı*. İst. 1939; Adnan Ötüken: *Türk matbaacılığı tarihi*. Yücel Mecm. IX, 47, 49 (1939); Server R. İskit: *Türkiyede neşriyat hareketleri tarihine bir bakış* İst. 1939; Server R. İskit: *Türkiyede matbuat rejimleri* II, İst. 1939; Faik Reşit Unat: *İlk Türk matbaası*. Radyo Dergisi, II, 18 (15 Mayıs 1943); Server İskit: *Türkiyede matbuat idareleri ve politikaları*. İst. 1943; Abdülhak Adnan Adıvar: *Osmanlı Türklerinde İlim*. 2. bas. İst. 1943, s. 140 - 159; Aladár v. Simonfty: *İbrahim Müteferrika. Bahnbrecher des Buchdrucks in der Türkei*, Budapest 1944; Türkçe terc. Faruk Yener, Ankara 1945; Adnan Ötüken: *Bibliyotekçinin elkitabı* I (Ankara 1947), s. 23 - 25; II (1948), s. 384-394, 414 - 418; T. Halasi Kun: *İbrahim Müteferrika*, İslâm Ansiklopedisi, V (1951), s. 896 - 900; Kratchkovski, *Le premier imprimeur turc Ibrahim Müteferrika et ses travaux géographiques*. Turkologiçeskiy Sbornik, I (Moskova 1951), s. 120-126.

c — Arab harflerinden başka harflerle Türkçe basım hk.: Albrecht Krafft: *Türkische Werke aus der Druckerey der Mechitaristen auf S. Lazzaro bey Venedig. Ein Bibliographischer Beytrag*. Jahrbuecher der Literatur. Anzeige - Blatt für Wissenschaft und Kunst. Nr. XCVI (Viyana 1841), s. 13 - 31; *Armenische und hebräische Buchdruckereien in der Levante*. Magazin fuer die Literatur des Auslandes, 45 (1854), s. 50 v. d; J. H. Mordtmann: *Armenische Drucke von Smyrna und Constantinopel*. Wissenschaftlicher Jahresbericht über die Morgenländischen Studien im Jahre 1880, Leipzig 1884. s. 57 - 58; Cl. Huart: *Notice sur trois ouvrages en turc d'Angora, imprimés en caractères grecs*. Journal Asiatique. IX. Ser. XVI (1900). s. 459 - 477; Khudaberdoğlu - Theodotos: *He turkophonos hellenike philologia 1453 - 1924*, Epeteris tes Hetaireias Byzantinon Spudon, VI (1930), s. 299 - 307; Aurel Decei: *Din tipăriturile orientale la Bucureşti în secolul al XVIII - lea* (*Livres orientaux imprimés à Bucarest au XVIII ème siècle*), Revista Istorică Română. XV (1945), s. 365 - 371; C. C. Giurescu: *Livres turcs imprimés à Bucarest* (*1701 et 1768*), Revista Istorică Română, XV (1945), s. 275 - 286.

d — Doğu ülkelerinde basım hk.: H. Scholz: *Specimen I. Bibliothecae arabicae: De typographiis arabicis*, Hamburg 1741; Reinaud: *Notice des ouvrages arabes, persans et turcs, imprimés en Egypte*, Nouveau Journal Asiatique. VIII (1831), s. 333 - 334; A. Perron: *Lettre sur les écoles et sur l'imprimerie du pacha en Egypte*, Journal Asiatique, IV. Ser. II (1843), s. 5 - 23; Thomas - Xavier Bianchi: *Catalogue général et détaillé des livres arabes, persanes et turcs, imprimés à Boulac, en Egypte, depuis l'introduction de l'imprimerie dans ce pays, en 1822 jusqu'en 1842*, Paris 1843, 43 s.; J. v. Hammer - Purgstall: *Uebersicht des in den Druckereien von Konstantinopel und Kairo seit ihrer Gründung bis Ende des Jahres 1843 erschienenen halben Taussend von Werken nach ihren Fächern*. Oesterreichische Blätter für Literatur und Kunst, Geographie, Geschichte, Statistik und Naturkunde, II/32, 33, 67 - 8 (Viyana 1845) s. 249 - 252; 260 - 263, 521 - 526, 532 - 535; B. Dorn: *Chronologisches Verzeichniss der seit dem Jahre 1801 bis 1866 in Kasan gedruckten arabischen, türkischen, tatarischen und persischen Werke als Katalog der in dem Asiatischen Museum befindlichen Schriften der Art*. Bulletin de l'Académie Impériale des Sciences de St. Pétersbourg. XI (1867)s. 305 - 385; L. Cheikho: *Târîhu 't- tıbâa fi 'l - Maşrik*. Maşrık Mecm., III (Beyrut 1901), s. 78 - 85, 124 - 181, 251 - 257, 355 - 362. 501 - 508, 670, 706 - 716, 804 - 808, 839 - 844, 998 - 1003, 1030 - 1033; IV (1902), s. 86 - 90, 224 - 229, 319 - 325, 471 - 474, 520 - 524, 878 - 881.; V (1903), s. 69 - 76, 423 - 429, 840 - 844; C. Zeydân: *Târîhu 'n - nehzati 's - sahâfiyye fi 'l - lugati 'l - arabiyye*. Hilâl Mecm., XVIII, s. 383 - 392; *L'imprimerie de Boulaq*, Revue du Monde Musulman, I (1906), s. 423; Albert Geiss: *Histoire de l'imprimerie en Egypte*, Bulletin de l'Institut Egyptien, 5. Ser. I (Kahire 1907) s. 133 - 157; Ph. de Tarrazi: *Târîhu 's - sahâfeti 'l - arabiyye*, 2 cild, Beyrut 1913. [doğuda ve Türkiyede basın hk. bibliyografya Ankara Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi Türkçe Yazmaları Katoloğundan kısaltılarak alınmıştır].

BASIN, muntazam fâsılalarla basılıp haberleri, siyasi görüşleri, fikir ve sanat hareketlerini halka bildiren, idarî otoriteleri de murakabe eden neşir vasıtalarının bütünü. Elle yazılan gazetelerin uzun bir mazisi olmakla beraber B. mefhumu ancak gazeteleri makine ile teksir etme imkânı bulunduktan sonra gelişmiştir. Bu faaliyet sahasına muhtelif dillerde verilen isimler (Ingilizcede *the press*, Fransızcada *la presse*, Almancada *die Presse*, İtalyancada *la stampa*. Türkçede eskiden *matbuat* şimdi *basın*) hep tabı esasiyle alâkalıdır Elle yazılan gazeteler. haber vermenin ve ilânın bir şeklinden ibaret kaldığı halde, makineye başvurulduktan sonra, serbest teşebbüs ve rekabet yolu ile gazete yeni gelişme imkânlarına kavuşmuş. haber verme vazifesi gittikçe genişledikten başka buna hâdiseleri tefsir etme ve yeni gayelere varmak üzere fikir mücadeleleri açma kabîlinden vazifeler eklenmiş, bu suretle B. ın oynadığı nüfuzlu rol medeniyet seviyesiyle mütenasip olarak daima artmıştır.

Her meslek gibi B. ın da maddî ve ticarî bir cephesi vardır. Fakat bu faaliyet şubesinin, demokratik sistemin dayandığı teşriî, icarî ve adlî kuvvetlerin yanında bir dördüncü kuvvet olarak kabulüne yol açan âmil, âmme hizmeti görmekteki ehemmiyetli rolüdür. İdeal mânasiyle B., yalnız okuyucunun ve ilân sahibinin verdiği para ile geçinen, başka bir taraftan yardım görmeden bütün haberlerini ve fikirlerini âmme hizmeti düşüncesiyle neşreden fedakâr ve idealist bir kuvvettir.

Bir medeniyet merhalesi sayılan B. hürriyeti uzun ve yıpratıcı mücadelelerden sonra elde edilmiştir. Lâkin bu hürriyetin suiistimal edilmesi de mümkündür. Hüviyetini gizlemek suretiyle menfaat hissine kapılmak, hususi maksatlar gütmek, santaj vasıtalarına başvurmak B. suiistimallerinin başlıca şekillerindendir. B. ı dürüst vazife gören memleketlerin umumî hayatında muvazene, murakabe ve berraklık bulunduğu halde B. suiistimallerinin olağan sayıldığı muhitler felâketlere sürüklenmişlerdir.

Yüzlerden, binlerden başlıyarak yüzbinlere, milyonlara varan yayın imkânlariyle B. ın elinde toplanan muazzam kuvvet zaman zaman iki suretle tehdide maruz kalmışmıştır: Birincisi ortalığı karanlık tutmak, kendi dilediklerinin dışında kalan fikirlerin yayılmasına imkân vermemek istiyen idarelerın tahdidleridir ki sansür (b. bk.), pul resmi, malzemenin ağır vergilere tâbi tutulması, gazete kapatılması, gazetecilerin tazyika ve hattâ suikasta uğratılması gibi şekiller almıştır. İkincisi B. kuvvetinin fena maksatlar için kullanılmasını önlemek istiyen hükümetlerin meşru tahditleridir ki bu da bazı memleketlerde B. kanunlariyle, bazılarında ceza kanununa eklenen maddelerle temin edilmektedir.

Bununla beraber bizzat B. ın kendi kendini tenkid ve ıslâh yolunda teşebbüsleri de vardır. Bunların en verimlisi Amerika gazete başmuharrirlerinin, gazete sahiblerini aralarına kabul etmemek suretiyle, muharriri vicdanının emrinde bırakmak için meydana getirdikleri teşekküldür. Aynı teşekkülün teşebbüsiyle ve aynı maksatla «Milletlerarası Basın Enstitüsü» kurulmuştur.

Tarihte B. : İlk olarak yazı ile haber verme işine Romalılar zamanında teşebbüs edilmiştir. Julius Caesar tarafından tesis edilen *Acta diurna* mühim haberleri halka bildirmek için meydanlara asılan bir nevi duvar ilânı idi. Bu usul sonraları «hususi mektuplar» adı ile B. tarihinde yer almıştır. Merkezden taşradaki tanıdıklara yazılan bu hususî mektuplarda günün hâdiselerini vatandaşlara bildirmek gayesi güdülürdü. Ticaret ve siyaset hayatı geliştikten sonra hususî mektuplara daha çok başvurulduğu görülmektedir. Ancak bu mektuplarda yalnız para veya mal gönderme kabîlinden haberlere değil, günün başlıca havadislerine de yer veriliyordu. Zamanla zenginleşen havadisler daha çok ilgi çekmeye başlayınca, mektuplar da hususî ve ticarî mahiyetlerinden yavaş yavaş sıyrılmış, siyaset ve saray adamlarının muhtaç oldukları haber vasıtaları haline gelmiştir. Halk önünde açıktan okunan bu haberlerin dikkate değer tarihî örneklerinden biri Kanunî Sultan Süleyman devrindeki Osmanlı - Venedig harbleri sırasında yazılan ve harb haberlerini veren *Venedig mektupları*dır (1536). Bu mektuplar Venedigde hükümetin emriyle yazılıyor ve kopyaları memleketin muhtelif yerlerine gönderiliyordu.

XVI. asırda çok meşhur olan bu mektuplara muhtelif adlar verilmiştir. Meselâ Venedigde, böyle kâğıtları okuma karşılığı olarak en küçük Venedig parası olan bir «Gazzetta» ödendiği için bundan «gazete» adı çıkmıştır.

Matbaacılığın icadı mektupların geniş ölçüde yayılmasına imkân vermiştir. Maamafih el ile yazma usulü bir müddet daha devam etmiş, şimdiki mânasiyle, ilk gazete Strasburgda Alman diliyle yayımlanmıştır (1609). Bu haftalık gazete *Avisa, Relation oder Zeitung*dur. Ondan sonra Anverste *Nieuwe Tijdingen* (1619), Londrada ilk İngiliz gazetesi *The Weekly Newes from Italy and Germany* (1622) Pariste İlk Fransız gazetesi *Gazette* (1631) çıkmış. bunları Romada yayımlanan *Gazetta Publica* (1640) takibetmiştir. Polonyada 1661, Rusyada 1702, Amerikada 1704 ve Madridde de 1726 yıllarında ilk gazeteler yayımlanmıştır.

İlk günlük gazeteler Almanyada *Leipziger Zeitung* (1660), İngilterede *Daily Courant* (1702), Fransada *Journal de Paris* (1777) dir. Bunlarda haberlerden başka bir şey yoktur. Siyasî gazetecilik İngilterede başlamış ve ilk başmakaleler 1704 de yazılmıştır. Fransada ve Almanyada ilk siyasî gazeteler Fransız ihtilâli sırasında çıkmıştır. İtalyada ise ancak Risorgimento (b. bk.) hareketinde devamlı siyasî gazeteler çıkmaya başlamıştır. XIX. asırda bugünkü gazeteciliğe, bol haber sağlamak bakımından mühim faydaları dokunan ajanslar da görünmeğe başlamıştır: Meselâ 1811 de Pariste «Garnier» ajansı (sonraki adı «Havas»), gene bu asrın ortalarında Julius Reuter tarafından «Reuter» ajansı kurulmuştur (bk. AJANS).

I. *İngiliz B. ı:* İngilterede B., XVII. asrın sonlarına kadar sansüre tâbi tutulmuştur; 1688 ihtilâlinden sonra hafifliyen kontrol 1693 te tamamen kaldırılmıştır. Fakat gazetelerin gelişmesi, bilhassa 1712 de konulmuş olan damga pulunun (Stamp tax) XIX. asrın ortalarında ilgası ve posta sisteminin mükemmelleştirilmesi sayesinde olmuştur. Bir müddet sonra gazete kâğıdı üzerindeki vergi de kaldırıldığından gazeteler ucuzlamıştır. Ticaret ilânlarının konması ucuzluğu artırmıştır.

Ayrıca gazeteler sürüm sağlamak için başka vasıtalara da başvurmuşlardır. Sigorta (yani abonelerin bir kazaya uğramaları takdirinde gazetenın tazminat vermeyi taahhüt etmesi), piyangolar, güzellik müsabakaları bu vasıtalar arasındadır.

Bugünkü İngiliz gazeteciliğinin bâriz vasfını sanayileşmesinde aramak gerekir. Bunun neticesi olarak her gazete ilân avına çıkmış, ilâncılık gazeteyi yaşatan ve sahip-

lerini refaha kavuşturan en kuvvetli müessirlerden biri olmuştur. Son zamanlarda gazetelerin gruplaştıkları. yani muayyen ellerde toplandıkları görülmektedir; meselâ «Berry» grupu birçok günlük ve haftalık gazetelere sahip bulunmaktadır.

Siyasî ehemmiyeti haiz başlıca İngiliz gazeteleri şunlardır: *The Times*, dünyaca tanınmış mühim bir gazetedir. 1785 yılında *Daily Universal Register* adiyle John Walter tarafından kurulmuş, 1788 de şimdiki adını almıştır. İngilterenin Baş Hâkimi, Oxford Koleji Rektörü, İngiltere Bankası Müdürü gibi zatlardan teşekkül eden bir komitenin kontrolü altında çıkar. Verdiği haberlerin doğruluğuna itimadedilir (bk. TIMES, The). *The Morning Post* (1772), Muhafazakâr Parti sağ cenahının organıdır ve yüksek sosyete ile amiralliğin gazetesi olmuştur. 1937 de *Daily Telegraph* ile birleşmiştir. *Daily Telegraph* (1855). Londrada yarım Peniye satılan ilk gazetedir. Orta sınıf halkın gazetesi olmuş ve 1878 e kadar Liberal Partiyi, sonra Muhafazakâr Partiyi desteklemiştir. Bugün müstakil ve muhafazakârdır. *Daily Mail* (1896) hiçbir partiyi desteklememek suretiyle yalnız halk efkârını aksettirmeğe ehemmiyet vermiştir. Çıktığı günden itibaren yüksek tiraj temin etmiş ve halk tarafından çok tutulmuştur. *Daily Express* (1900), haber ve havadislerini birinci sahifede vermek suretiyle diğer İngiliz gazetelerinden ayrılarak, İngiltere basınına bir yenilik getirmiştir. Birinci dünya harbi içinde Lord Beaverbrooka geçmiş ve İngilterenin tiraji en yüksek gazetesi olmuştur. *Observer* (1791), Pazar günleri çıkan nüfuzlu bir gazetedir. Temayülü itibariyle Muhafazakâr Partinin sol cenahına yakındır. Parti organı olan gazetelere gelince: *Daily Herald* (1912) İşçi Partisinin organıdır. Ancak 1930 da gelişme gösterebilmiştir. Bugün tiraji milyonları aşmaktadır. Komünist organı olan *Daily Worker* (1930) ise tiraji en düşük gazetelerden biridir. İngilterede vilâyet gazetelerinin daha çok mahallî ehemmiyetleri vardır. Fakat nüfuzlu bir Liberal organ olan *Manchester Guardian* (1821) gazetesi bunlar arasında istisna teşkil eder.

II. *Fransız B. ı*: Fransada gazetelerin çoğalmaya başlaması ihtilâlden sonra olmuştur. Ondan önceki mühim gazeteler *Gazette* (1631; sonraki adı: *Gazette de France*) ve *Mercure Galant* (1672; sonraki adı: *Nouveau Mercure, Mercure de France*) dır.

İhtilâl zamanında çıkan gazetelerin sayısı bilâhare Konsüllük tarafından on üçe indirilmiştir. Napoléon 1811 de ancak dört gazete bırakmış, bunların içinde en çok beğendiği *Moniteur* (1789) gazetesi olmuştur.

Fransız gazetelerinin hususiyetlerinden biri imzalı yazılarla çıkmalarıdır. Çünkü 1850 de Fransız meclisinin kabul ettiği bir kanunla, her makalenin altında yazıyı yazanın imzasının bulunması mecburî kılınmıştır. Bu kanun sonra ilga edilmiş ise de gelenekleşen bu usul, diğer memleketlere de geçerek, devam etmiştir. Keza Fransız gazeteleri, ayrı bir hususiyet alarak, edebî yazılara büyük yer vermişlerdir. XIX. asrın ortalarına doğru Fransada gazete sürümünün artması büyük ölçüde roman tefrikaları sayesinde olmuştur. Tirajların ilk defa milyonu bulduğu memleket Fransadır.

Fransız gazetelerini iki büyük sınıfa ayırmak âdet olmuştur: haber gazeteleri, fikır gazeteleri. Birinci sınıfa giren gazeteler parti bağlarından uzak kalmayı tercih ederler ve yüksek tirajlı olurlar. İkinci sınıfa girenler ise, hakikî parti organı olmamakla beraber, siyasî temayüllerini açıkça belli ederler.

İkinci Dünya Harbinin sonuna kadar gerek Fransada, gerek dünya fikir ve siyaset çevrelerinde yer tutan haber gazetelerinin başlıcaları şunlardır: *Le Petit Parisien* (1876), tirajı en yüksek gazete idi. Halk tarafından tutulan ve tirajı çok yüksek olan diğer bir gazete de *Le Journal* (1892) idi. Hertürlü siyasî fikirlere yer veren *Le Matin* (1884), bolşevizme karşı bütün sosyalist partilerin birleşmeleri tezini müdafaa etmiştir. Fikir gazetelerinin siyasî ehemmiyetleri daha büyüktür. Aşırı sağcıların gazetesi olan *Action Française* (1908), «Her vasıta ile Cumhuriyeti devirmek» gayesindeydi. Nasyonalist ve katolik temayüllü *La Liberté* (1861) vatansever gençliğin organı idi ve Faşistliğe yakınlık göstermişti. *Le Figaro* (1826), Muhafazakârların organı olarak daha ziyade aristokrasi, plütokrasi çevrelerinde tutulan bir gazete idi. *L'Écho de Paris* (1884), fikir gazeteleri arasında tirajı en yüksek olandı; asker ve katolik çevrelerinde tutulan sağ cenah organı idi, *Le Temps*, İngilizlerin *The Times* gazetesi örnek tutularak kurulmuştu (1861), Mutedil Cumhuriyetçi idi. Yazı heyetinden birçok siyasî adamlar ve bakanlar çıkmıştır. Zannedildiği gibi yarı resmî bir gazete değildir; yalnız yüksek siyasî şahsiyetler yetiştirdiği ve onlarla sıkı teması muhafaza ettiği için böyle sanılmıştır. Parti organı olan Fransız gazetelerinden *Le Populaire* (1917), Sosyalist Partisinindir. *Le Peuple* gazetesi, işçi konfederasyonunun, *L'Humanité* (1904) ise, sonraları Komünist partisinin organı olmuştur. Malî bir organ olarak siyasette tarafsız kalmağa çalışan *L'Information* (1889) un mühim bir mevkii vardır. Fransız gazetelerinin bir kısmı harb içinde Alman işgal kuvvetleriyle işbirliği ettiklerinden harbden sonra tasfiyeye uğramışlardır.

III. *İtalyan B. ı*: İtalyada B. ın gelişmesi, 1848 İhtilâlinden sonra olmuştur. Daha evvel muhtelif İtalyan devletlerinin ancak resmî gazeteleri vardı. Bunlar liberal fikirlere aleyhtar olan yazarlar tarafından çıkarıldığı için, serbest B. a kavuşmak teşebbüsleri neticesiz kalıyordu. Nitekim İhtilâlci gazetelerin büyük bir kısmı hariçte yazılıp basılmış ve memlekete gizlice sokulmuştur. İtalyan gazeteciliği, bilhassa Piemonte devletinde Cavourun iktidara gelmesinden sonra serbest rejime kavuşmuştur. Bununla beraber, hakikî İtalyan B. ı İtalyan Birliği (b. bk.) nin kurulmasından sonra doğmuş Liberal rejimin devamı boyunca gelişmiştir. Fakat Faşizm devrinde B. sıkı bir Kontrol altına alınmış, gazetelerde parti organı veya siyasî haberler vasıtası olmaktan çıkmış, hükümetin elinde, yalnız tek bir partinin propoganda vazıtası haline gelmiştir. Faşist idare yıkıldıktan sonra, İtalyan B. ı yeniden serbestliğe kavuşmuştur. Bugünkü İtalyada birçok partilerin organları olan gazeteler vardır.

İtalyan B. ında mühim yer tutan gazeteler şunlardır: *Corriere della Sera*, Milânoda 1876 da kurulmuş, Cavourun liberal sağcı politikasını takip etmiş, İtalyanın en büyük gazetesi olmuştur. Birinci Dünya Harbinden sonra Sosyalist hareketlerle mücadele etmiş ve Faşizme yakınlık göstermiştir. Fakat meşrutî liberalizme taraftar olduğu için Mussolini iktidara geldiği zaman yeni rejimle bağdaşamamış ve muhalefet gazetelerinin başına geçmiştir. Sonradan, diğer İtalyan gazeteleri gibi, Faşist siyasetini müdafaa etmeğe mecbur kalmıştır. *Il Popolo d'Italia*, 1914 te Mussolini tarafından kurulmuş, sonra kardeşi tarafından idare edilmiştir.

Kurucusunun şahsiyeti bakımından İtalyan B. tarihinde mühim yer tutmuş olan bir gazetedir. *Il Massaggero* (1878), ilk başarısını haberlerini gayet geniş vermekle kazanmış, serbest demokrasinin organı olmuştur. *Il Giornale d'Italia* (1901), parlemento merkez grupunun organı idi. Devletin otoritesini muhafaza etme siyasetini gütmüştür. İtalyanın tanınmış siyasî yazarlarından olan Virgini Gaida 1926 yılında bu gazetenin başına geçtikten sonra İtalyanın en meşhur gazeteleri arasına girmiştir. *La Tribuna* (1883) Solcuların organı idi. Kısa zamanda büyük bir haber gazetesi olarak tanınmış ve tiraji hemen bütün İtalyan gazetelerini geçmiştir. *Il Popolo*, 1923 de kurulmuştur. O zamanki halk partisinin organı idi. Faşistliğe muhalif olduğu için 1925 de kapatılmıştır. Torinoda çıkan *La Stampa* mühim İtalyan gazetelerinden biridir. 1865 te bu ismi almıştır. İtalyanın en değerli yazarları bu gazeteye yazdıkları için ehemmiyet kazanmıştır Sonra Faşistler tarafından satın alınmıştır. Bugün müstakil görüşlü liberal bir gazetedir. *L'Osservatore Romano* (1849), 1851 den sonra günlük olarak çıkmaya başlamışsa da ömrü devamlı olamıyarak kapanmış, 1861 de tekrar yayınlanmıştır. Bugün Vatikanda yayınlanmakta ve Vatikanın resmî organı sayılmaktadır.

IV. *Alman B. ı :* 1900 yılında Berlinde günlük 45 gazete çıkmakta idi. Fakat Nazi idaresi altında Alman gazeteleri sıkı kontrol altına alınmış, B. hürtiyeti tanınmamıştır. Almanyanın dünyaca tanınmış en meşhur gazeteleri, 1848 yılında kurulan *Kölnische Zeitung* ve *Frankfurter Zeitung*, idi. Müstakil *Börsenzeitung*, demokrat *Vossische, Zeitung*, *Berliner Tagblatt*, Halk Partisine mensup *Deutsche Allgemeine Zeitung*, Millî Çiftçi Partisini destekliyen *Deutsche Tageszeitung*, Sosyal Demokrat *Vorwärts*, demokrat *Morgen Post*, *Tägliche Randschau*, *Der Tag*, *Düseldorfer Nachrichten* Almanyanın çok okunan gazeteleri idi. *Die Rote Fahne* Komünist organı idi. Hitler idaresi altında *Völkischer Beobachter* Nazi Partisinin organı olmuştur. Harbden sonra bu gazetelerin çoğu tasfiyeye uğramış, yerlerine, memleketin ayrılmış bulunduğu işgal bölgelerinde, çeşitli temayüllerde birçok gazeteler çıkmaya başlamıştır.

Avusturya Birinci Dünya Harbinden sonra küçülmüş, gazete sayısı ve sürüm azalmıştır. Fakat *Neue Freie Presse* ve *Neues Wiener Journal* gibi eski büyük ve tanınmış gazeteler, Avusturya İmparatorluğundan ayrılmış bulunan memleketlerin Almanca konuşan halkı arasında devamlı olarak okunmuştur. Sonraları bu gazeteler de tasfiyeye uğramış ve yerlerine yenileri çıkmıştır.

V. *Rus B. ı :* Rusyada 1910 yılında günlük 52 gazete çıkıyordu. 1914 te hükümet merkezinde çıkan günlük gazetelerin sayısı 14 idi. Bunlar arasında *Novoe Vremya* ve *Reç*, milletlerarası şöhret kazanmışlardır. Komünist rejimi, gazeteleri tasfiye etmiş ve basına el koymuştur. Sovyetler Birliğinde gazeteciler devlet memuru durumundadırlar. Demokratik mânada hür B. yoktur. En mühim Rus gazeteleri 1912 de kurulan *Pravda*, 1907 de kurulan *İzvestiya*dır.

VI. *Diğer Avrupa memleketleri:* İkinci Dünya Harbinden sonra Rusyanın peyki olan küçük memleketlerde B. rejimi değişmiş, eski gazeteler tasfiyeye uğramıştır. Bulgaristanda hususî şahısların gazete çıkarmaları yasaktır. Bütün gazeteler Komünist Partisi veya Vatan Cephesi partileri tarafından kontrol edilmektedir. Muhalefet 1947 de ortadan kaldırıldığı için hükümeti veya siyasetini tenkit etmek cezayı gerektirir. Çekoslovak B. ı 1948 Şubat darbesinden sonra kontrol altına alınmıştır. Macaristanın dünyaca tanınmış *Pester Loayd* gazetesi bugün kapanmıştır. Barış andlaşmasının ikinci maddesinde B. hürriyetinin emniyet altına alınacağı taahhüdedilmiş olmakla beraber gazete ve dergiler komünist politikasına uymak mecburiyetindedirler. Rumanyada B. hürriyeti yoktur. Keza Polonya B. ı hür ve müstakil değildir. Hiçbir partiye mensup olmıyan bazı gazete ve dergiler varsa da bunların yayını kontrol ve sansür edilmektedir.

1948 yılında demirperdenin dışına çıkan Yugoslavyada da B. a sansür hâkimdir.

VII. *Amerikan B. ı:* Amerikada ilk günlük gazete 1784 yılında yayımlanmıştır. Başlangıçta günlük gazeteler ilân gazetelerini andırıyordu. Telgrafın icadından sonra B. süratle gelişmiş, daha ziyade dedikoduları, zâbıta vakalarını ve halk arasında alâka uyandıran haberleri almak suretiyle sürüm temin etme yoluna gidilmiştir. 1880 den sonra gazetelerin iktisadî şartları değişmiştir. Mağazalar birleşip büyük ticarî müesseseler haline gelince geniş ölçüde ilân vermeğe başlamış, gazetelerin hacimleri büyümüş gazetecilik büyük bir sanayi halini almıştır. 1900 den sonra gazeteler arasında da birleşme cereyanları gelişmiş ve İngilterede olduğu gibi grup gazeteleri meydana çıkmıştır.

Amerikanın, hâla neşredilmekte olan en eski gazetesi 1801 yılında kurulmuş olan *The New York Morning Post*dur. *Boston Evening Transcript* (1830) gazetesi, bir gün bile fâsılaya uğramadan, çıktığı tarihten beri yayımlanmaktadır. Amerikanın tanınmış gazetelerinden *New York Herald* (1835), Cumhuriyetçi Partinin organı olan *New York Tribune* (1841) ile birleşmiştir. İki gazetenin birleşmesinden ortaya çıkan *New York Herald Tribune*, Amerikanın en büyük gazetelerinden biridir ve Pariste de bir basımı yapılmaktadır. Bugün en çok tanınan Amerikan gazetesi *New York Times* (1851) dir. Bilhassa dış haberler bakımından zengindir. Ekseriya demokrat Partiyi desteklemektedir. Ayrıca memleketin küçük şehir ve kasabalarında da birçok gazeteler çıkmaktadır. Bunlar ekseriya siyasî bir partiyi destekliyerek nüfuz kazanmışlardır. Meselâ *Daily Worker* adiyle New Yorkda çıkan gazete Komünist Partisinin organıdır.

VIII. *Orta Doğu B. ı*: Orta doğu memleketleri arasında Mısır B. ı ehemmiyetlidir. El - Ehrâm (1874) gazetesi mutedil milliyetçi bir yol takibetmektedir. *El - Mukattam* 1889 da kurulmuştur. *Kevkebü 'ş - şark* (1924) Arab memleketlerinde en çok okunan milliyetçi gazetedir. Mısırda Avrupa dilleriyle çıkan gazeteler de vardır. *Ez - Zemân* gazetesi Bağdad B. ı arasında mühim bir yer işgal eder. Şamda çıkan *El - Kabis* milliyetçidir. Beyrutta çıkan *Eş - Şark* ise sol temayüllüdür.

Türk B. ı: 1828 de Kahirede Mısır Valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşanın Türkçe ve Arabca olarak iki dille yayınlamağa başladığı *Vekayii Mısrıyye*den sonra İstanbulda basılan ilk Türk gazetesi 1 Kasım 1831 tarihinde II. Mahmudun iradesiyle resmî ve haftalık olmak üzere çıkarılan ve ayrıca *Le Moniteur Ottoman* adı altında Fransızca basımı da yapılan *Takvim - i Vekayi*dir. Bu gazetede resmî olmıyan yazılar ve haberler de bulunuyordu. Tanzimatın ilânından sonra bir müddet Arabca, Rumca Ermenice yayımlarıda yapılmıştır. (*Takvîm-i Vekayi*den önce ve Fransız ihtilâli sırasında İstanbuldaki Fransız Sefareti tarafından *Gazette Française de Canstantinople* adlı Fransızca bir gazete ile daha bazı gazeteler yayımlanmışsa da bunları Türk B. ından saymamak gerekir). Hususî teşebbüsle

çıkarılan ve resmî olmıyan ilk Türkçe gazete *Cerîde-i Hâvadis*tir ki William Churchill adında bir İngiliz tarafından 1840 yılında yayımlanmıştır. Fakat bu da hükümetten yardım gördüğünden yarı resmî sayılır. Bir Türk tarafından çıkarılan ilk türkçe gazete Şinasinin yardımı ile Agâh Efendi adında bir zatın yayımladığı *Tercemân-ı Ahvâl* (1860) dir. Asıl Türk gazeteciliği bununla başlar. Kuvvetli bir gazeteci olan Şinasî *Tercemân-ı Ahvâl*in mukaddimesinde yazılarını zamanla «halkın kolaylıkla anlıyabileceği mertebede» sadeleştireceğinden bahsetmektedir. Churchill bu yeni gazetenin kendisininkine zarar vereceğini anlıyarak, oğlunun yardımiyle, *Rûznâme-i Cerîde-i Havâdis* adlı, haftada beş gün çıkan bir gazete daha yayımlamıştır.

*Tercemân-ı Ahvâl*den ayrılan Şinasi 1861 senesinde *Tasvîr-i Efkâr* gazetesini çıkarmıştır. Kendisi Avrupaya gidince *Tasvîr-i Efkâr*ın başmuharrirliğine Namık Kemal geçmiştir. 1863 te *Cerîde-i Askeriye*, 1865 te *Takvîm-i Ticaret*, 1866 da Ali Suavinin *Muhbir*i çıkmıştır. *Muhbir*, Osmanlı İmparatorluğunda inkılâp fikirlerini 'yayan ilk gazetedir. 32. nüshasından sonra hükümet tarafından kapatılmış, sonra tekrar çıkmış, fakat Ali Suavi yazı yazmadığından kapanmıştır. Aynı gazete 1869 da Londrada çıkarılmıştır. Pariste *Ulûm* gazetesini çıkaran Ali Suavi şehrin Almanlar tarafından kuşatılması üzerine Lyona geçmiş, orada da *Muvakketen* adlı bir gazete yayımlamıştır.

İstanbulda *Muhbir* gazetesini *Âyine-i Vatan* (1866), *Vatan* (1867), *Utârid* (1867), *Muhib* (1867) ve *İstanbul* (1867) gazeteleri takibetmiştir. 1868 de çıkan *Terakkî* gazetesinin bir hususiyeti, haftada bir kere kadınlara mahsus bir nüsha çıkarmış olmasıdır. *Terakkî*nin bir de haftalık mizah nüshası vardı. 1869 da çıkan *Mümeyyiz* gazetesi, çocuklara mahsus harekeli (bk. HAREKE) bir baskı da yayımlamıştır. İlk müstakil mizah gazetesi, 1869 da çıkan *Diyojen*dir. *Hadîka* ve *Vekayi-i Zabtiyye*den sonra çıkan *Basîret* gazetesinde Ahmed Midhat Efendinin muharrirliği vardır. 1870 de Kemal Paşazade Said Beyin makalelerini ihtiva eden *Hakayık - ül - Vekayi* gazetesi çıkmıştır. Namık Kemal, Avrupa dönüşünden sonra 1872 de, Ebüzziya Tevfik, Reşad ve Nuri beylerle birlikte o devrin en mühim gazetelerinden biri olan *İbret*i yayımlamıştır. Bu sırada Namık Kemal, Ebüzziya Tevfiğin çıkardığı *Hadîka* gazetesine de makaleler yazıyordu. Bu makaleler Ebüzziyanın *Salnâme-i Hadîka* adlı yıllığında toplanmıştır. Tevfik Bey 1873 te *Sirâc* adlı bir gazete çıkarmıştır. 1875 te çıkan *Vakit* ve *İstikbâl*, o devrin en mühim gazeteleridir. *Şark* ve 1876 da Şemseddin Saminin çıkardığı *Sabah* gazeteleri ayrıca kayda değer. Ahmed Midhat Efendi, sürgünden dönünce evvelâ *İttihâd* gazetesini, daha sonra *Tercemân-ı Hakîkat*i çıkarmıştır. 1831 den 1881 e kadar elli sene içinde İstabulda100 e yakın günlük ve haftalık gazete çıktığı bilinmektedir.

Bundan sonra gazetelerin sayısı azalmıştır. II. Abdülhamid devrinde sansür gittikçe sertleşmiş ve istibdad rejimi gazeteleri sindirmiştir. Ancak, çıkmakta olan gazetelerin ömürleri uzun olmuştur. Dil sadeleştirilmiş, böylelikle gazetelerin sürümü yükselmiştir. Dil sadeliği uğrunda çalışanların başında Ahmed Midhat Efendi gelir. Fakat istibdad devrinde gazetelerin kalitesi ve umumî seviyesi yükselememiştir. Padişahın vehmi, gazeteleri, konuların ve kelimelerin seçilmesinde dikkatli olmıya zorlamıştır. Bir mürettip hatasından doğan kuşku ile gazetelerin kapandığı çok görülmüştür.

İstibdad devrinde Avrupaya ve Mısıra kaçan aydınlar oralarda bazı gazeteler çıkarıp bunları gizli gizli memlekete yollamışlardır. Ahmed Rıza Beyin Pariste çıkardığı *Meşveret*, Murad Beyin Mısırda çıkardığı *Mîzan* bunlardandır. Cenevrede 1897 yılında İttihad ve Terakkî Cemiyeti (b. bk.) adına *Osmanlı*, Kahire ve Pariste *Şûrâ-yı Ümmet* gazeteleri yayımlanmıştır. 1908 yılına kadar Pariste, Londrada, Cenevrede, Kahirede ve başka yerlerde hürriyet için çalışan ve Türkiyede meşrutiyet rejiminin kurulması fikrini destekliyen daha birçok gazeteler çıkarılmıştır. Bunların en meşhuru ve ehemmiyetlisi Londrada Genç Osmanlılar tarafından kurulup (1868) Namık Kemalin ve Ziya Paşanın yazıları ile beslenen, Namık Kemalin Türkiyeye dönmesi üzerine Cenevreye nakledilerek Ziya Paşanın gayretiyle 100. nüshaya kadar devam ettirilen *Hürriyet* gazetesidir.

1908 Temmuzunda İkinci Meşrutiyetin ilânı ile gazeteler için geniş bir hürriyet devri başlamıştır. İlk bir buçuk ay içinde imtiyazı alınanların sayısı iki yüzü geçmiştir. Fakat bunlardan birçoğunun ömrü kısa olmuştur. 31 Mart Vakası (b. bk.) üzerine yeniden sansür konmuş ve sıkı yönetim dolayısiyle bu baskı şiddetlendirilmiştir.

1908 ile Birinci Dünya Harbinin başladığı 1914 yılları arasında çıkan gazetelerden İttihad ve Terakkî Cemiyetini destekliyenlerin başlıcaları şunlardır: *Şûrâ-yi Ümmet*. *Tanîn*, *Hak*. *Tasvîr-i Efkâr*, *Millet*, *Hürriyet*, *İttifak*. *İttihâd Servet-i Fünûn*, *Hak Yolu*, *Tercemân-i Hakîkat*. İttihad ve Terakiye muhalefet eden gazetelerin başlıcaları da şunlardır: *Mîzân*, *Tanzîmat*, *Serbestî*. *Sadâ-yi Millet*, *Hukuk-i Umumiye*, *Hilâl*, *Peyâm*, *Alemdar*. Yalnız *Yeni Gazete*, *İkdâm* ve *Sabah* gazeteleri tarafsız kalmışlardır. Bu seneler içinde gazeteler çok sert siyasî münakaşalar etmişler, taşkın parti mücadelelerine girişmişlerdir. Bunlar arasında dinî tahrikâtta bulunanlar da olmuştur.

Osmanlı İmparatorluğunun harbe girmesi dolayısiyle harbin devamı boyunca askerî idare ve sansür hâkim olduğundan muhalefet tamamen susmuş ve B. hürriyeti hemen hiç kalmamıştır. Balkan Harbinden sonra *Tevhîd-i Efkâr* gazetesi yayımlanmıya başlanmıştır. 1917 de *Vakit* gazetesi çıkmıştır. Birinci Dünya Harbinin son senesinde gazetelerin sayısı artmış, bunların arasında *Âti*, *Akşam*, *Yeni Gün* ve *Zaman* gazeteleri de yer almıştır.

Mütareke devrinde gazeteler, hem hükümetin, hem de işgal kuvvetlerinin sansürü altına girmişlerdir. Anadoluda millî hareket başladıktan sanra bunu destekliyen gazetelerin çalışma şartları çok ağır olmuştur. O kadar ki, bazı makalelerde -başlık ve imzadan başka- sansür tarafından çıkarılan ve yeri boş bırakılan kısımlar dışında pek az yazı kalmıştır.

Cumhuriyet B. ının temelleri bu yıllar içinde Anadoluda atılmıştır. Sivas Kongresi dağıldığı sırada *İrade-i Milliye* gazetesi yayınlanmıya başlamıştır (14 Eylül 1919). Bunu Ankarada *Hâkimiyet-i Milliye* takibetmiştir (10 Ocak 1920). Daha sonra *Ulus* adını alan bu gazete, önce Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin, Mudafaa-i Hukuk Cemiyeti Halk Partisine inkılâb ettikten sonra da bu partinin organı olmuştur. Konyada *Babalık* (1911) ve *Öğüt*, Ankarada *Yeni Gün*, İstanbulda *Vakit* (1917), *Akşam*, *İleri*, *Tevhîd-i Efkâr* ve Anadolunun diğer şehirlerinde çıkan gazeteler Millî Mücadele safında çalışmışlardır. 6 Nisan 1920 de *Anadolu Ajansı* kurulmuştur. Haftada iki defa olarak yayımlanan *Hâkimiyet-i Milliye* gazetesi şubat 1921 den itibaren günlük olarak çıkmaya başlamıştır.

İstiklâl Harbinin zaferle sona ermesi üzerine İstanbul B. ı kendiliğinden tasfiyeye uğramış, Millî Mücadelenin aleyhinde olan gazeteler kapanmıştır. 1923 te *Vatan* gazetesi

çıkmaya başlamış. Ankarada çıkmakta olan *Yeni Gün* İstanbula naklolunmuş ve bir müddet sonra yerine *Cumhuriyet* gazetesi kurulmuştur.

1928 de yeni Türk harflerinin kabulu B. sahasında büyük bir inkılâp yaratmış, bu sayede gazete tekniği gelişerek Türk B. ının manzarası tamamiyle değişmiştir.

İkinci Dünya Harbinde İstanbul basını uzun müddet sıkı yönetim rejimi altında kalmıştır. Harb bittikten sonra tek parti rejiminden çok parti rejimine geçilince, önce fiilî sâhada, sonra B. kanununda yapılan değişikliklerle resmen Türk B. ı daha geniş bir hürriyete kavuşmuş ve bu hürriyet gittikçe gelişerek, demokratik memleketlerdekine benziyen bir rejim haline gelmiştir.

Türkiyede B. a hukukî bir nizam verme teşebbüsü 1864 yılında başlar. Memlekette gazeteler çoğalmaya başlayınca, B. ın hukukî durumunu, yani salâhiyetlerini ve vazifelerini, hükümetle olan münasebetlerini düzenlemek ihtiyacı duyulmuştur. Bu maksatla ilk defa 1864 tarihinde bir B. nizamnamesi yayımlanmıştır. Buna Türkiyede çıkarılan ilk B. kanunu gözü ile bakılabilir. Fransız kanunlarından alındığı için, o zamanki Fransız B. rejiminin zihniyetini taşıyan bu tüzüğün esaslı hükümleri kısaca şunlardır: Bir gazete veya dergi çıkarmak istiyen kimse hükümetten imtiyaz ve müsaade almak mecburiyetindedir. Bu müsaadeyi verip vermemek hükümetin isteğine bağlı olduğu gibi verilen izin de her vakit geri alınabilir. Her gazetenin veya derginin bir mesul müdürü olacak, gazetenin işliyebileceği suçlardan kanun ve hükümet nazarında o sorumlu bulunacaktır. Mesul müdür için 30 yaşını bitirmiş olmak şarttır. Tüzükte hükümetten müsaade almaksızın çıkarılan; yahut yanlış, uydurma haberler, tahrif edilmiş vesikalar, din ve mezhep aleyhinde yazılar yayımlıyan gazete ve dergiler için ayrı ceza müeyyideleri de vardır. Bu tüzük, ceza kanunlarında bulunması gereken zem ve kadh (bugün «hakaret ve söğme») suçlarının tarifini de vermiş, B. dâvalarının altı ay içinde açılması mecburiyetini koymuştur. Tüzüğün B. hukuku bakımından en mühim hususiyeti, suç işliyen bir gazete veya derğinin göreceği cezalar yerine, hükümete bunları muvakkaten veya daimî olarak kapatma yetkisini vermiş olmasıdır. Ayrıca B. dâvalarının beş hâkimden mürekep «Meclis-i Ahkâm-ı Adliye» huzurunda, veya zaptiye mahkemelerinde görülmesi esası kabul edilmişti.

O zamanki rejim, gazetelerin henüz alışılmıyan yayımlarından ürkerek, B. tüzeğünün yayımlanmasından çok zaman geçmediği halde, 1867 de «Kararname-i Âli» diye anılan bir kararname çıkarmıştır. Hükümetin gazeteler hakkındaki zihniyetini gösteren ve güya muvakkat mahiyeti haiz olan bu kararnamede şöyle denilmektedir: «Dersaadette elsine-i muhtelifede tab'u neşr olunmakta olan gazetelerin birtakımının bir müddetten beri ittihâz etmiş oldukları lisan ve meslek, cümle-i vazifelerinden olan tehzîb ve islâh-ı ahlâk merkezinden çıkarak menâfi'-i umumiye-i memlekete mugryeret-i asliyesi derkâr olan ifrât ve tafrît vâdîlerine girip çok kerre esâs-ı devlet hakkında bile zebandırazlık etmek derecesine kadar mütecâsir olup... bu kaide hilâfında bulunan gazete ve risâlelerin bütün devlet ve umum millete râci' olan mazarratlarının men'i zımmında matbuat nizâmât-ı mevzûasının ahkâmı hâricinde olarak hükümetçe icrâ-yi muâmele-i te'dîbiyye ve ittihâz-ı tedâbîr-i mâniaya karar verilmiştir».

Bu kararname ile hükümet, B. i istediği tarafa sevkedebilmek için mutlak bir salâhiyet kazanıyordu. Nite im çok geçmeden bu salâhiyeti kullanarak gazeteleri kapatmağa başlamıştır.

Gazetelere ilk sansür koyma teşebbüsü Sadrıazam Mahmud Nedim Paşa zamanında olmuştur. Bu sansür kararında «gazetelerin alelumum kaviyyen taht-ı inzibata alınması vacibeden bulunduğundan bütün gazetelerin tabından evvel muayenesi usûlü maksada kâfi bulunmakla bundan böyle Dersaadette tab' olunan gazetelerin Matbuat İdaresince ve Vilâyetlerde bulunan gazetelerin de hükûmet-i mahalliyece tâyin olunan memurlar marifetiyle tabı'dan evvel muayenesi» emrolunmakta idi. Fakat Mahmud Nedim Paşa birkaç gün sonra çekilmek mecburiyetinde kaldığı için kararın tatbikine imkân bulunamamış, yerine geçen Sadrıazam Mütercim Rüşdü Paşa ise kararı kaldırmıştır.

II. Abdülhamid zamanında, esasen evvelce kitaplar hakkında mevcut bulunan sansür, siyasî gazeteler için de usul haline getirilmiştir. Bir sansür heyeti kurulmuş, bu heyetin müsaade etmediği neşriyat durdurulmuştur. Abdülhamid 1877 de Meclis-i Mebusanı açarken söylediği nutukta yeni bir B. kanunun kaleme alınması lüzumundan bahsetmişti. Böyle bir kanunun tasarısı Mebusan ve Âyan meclisince kabul edildiği halde kendi arzusuna uygun bulmadığı için, padişah bunun yürürlüğe girmesine izin vermemiştir.

II. Meşrutiyet devrinde bir B. kanunu çıkarılmıştır (1909). Bu kanun, birçok hükümleri itibariyle eski B. tüzüğüne benzemekle beraber, hürriyet prensipine uygun olarak bazı yeni hükümler de getirmiştir. Gazete veya dergi çıkarmak için hükümetten izin veya müsaade almak mecburiyeti kaldırılmış, sadece beyanname vermek ve karşılığında ilmühaber almak mecburiyeti konmuştur. Mesul müdürün yaş haddi otuzdan yirmibire indirilmiştir. Sansür ve idarî ihtar gibi hükümler yoktur. Yalnız «Devletin emniyetini ihlâl ve halkı isyana teşvik mahiyetinde neşriyatın» yapılması halinde, mahkemelerde dâva sona erinceye kadar hükümetçe gazeteyi muvakkaten tatil etmek yetkisi tanınmıştır. Meşrutiyet devrinde de, bir buçuk yıl gibi kısa bir zaman hariç Türk B. ı hürriyete kavuşamamıştır. 31 Mart 1909 irtica hâdisesi üzerine kurulan askerî idare. B. ı sansür altına almış ve bu, ancak 1912 de Gazi Ahmed Muhtar Paşa Hükümeti tarafından kaldırılabilmiştir. Fakat 1913 yılı Ocak ayındaki Bab-ı Âli baskını (b. bk.) ile sansür tekrar canlanmış, sonraları biraz hafiflediği bir sırada Birinci Dünya Harbi çıktığından, bütün harb müddetince B. askerî sansür rejimine tâbi olmuştur.

Bundan sonra Mütareke ve İstiklâl Harbi devri başlar. İşgal altında ve harb içinde bulunan bir memleket B. ının tam bir hürriyete kavuşamıyacağı aşikârdır. Millî kuvvetlerin İstiklâl Harbini kazanması ve Anadoluda kurulmuş olan hükümetin bütün memlekete hâkim olmasiyle Türk B. ı için yeni, fakat kararsız bir devre başlamıştır. Yeni kurulan Cumhuriyet rejiminde Meşrutiyet devrinin matbuat mevzuatı, yeni bir B. kanunu henüz tanzim edilmediği için, 1931 e kadar yaşamakta devam etmiş, bu arada B. hürriyetini de şiddetle ilgilendiren 4 Mart 1925 tarihli «Takrîr-i Sükûn» kanunu çıkarılmıştır Bu kanun ile hükümete «İrticâa, isyâna ve memleket nizâm-ı içtimâîsini, huzur ü sükûnunu ve emniyet ü âsâyişini ihlâle bâis bil'ûmum teşkilât, tahrikât, teşvîkat, teşebbüsât ve neşriyatı Cumhurreisinin tasdikiyle re'sen ve idareten menetmek ve bu fiilleri irtikâbedenleri İstiklâl mahkemelerine tevdi etmek salâhiyeti»

verilmiştir. Pek istisnai bir mahiyet taşıyan böyle bir kanun karşısında B. ın serbestliğinden bahsedilemezdi. Bu sırada doğuda çıkan isyan üzerine sıkı yönetim ilân edilmiş olduğundan, 3 Mayıs 1925 tarihli kararnameye göre, sıkı yönetim bölgesinde yayımlanan bütün gazete ve dergiler, basılmadan önce sansüre tâbi tutulmuştur.

Vaziyet düzeldikten sonra, Anayasa B ın kanun dairesinde serbestliği esasını kabul ettiği için, yeni bir B. kanunu tanzim etmek zarureti hissedilmiş ve 25 Temmuz 1931 de 1881 sayılı B. kanunu yayımlanmıştır. Bu kanunun başlıca hususiyeti gazeteciler için tahsil şartı koymasıdır. Bir gazete veya derginin sahibi olabilmek için, en aşağı lise diploması almış bulunmak ve yayım Müdürü olabilmek için de yüksek okul mezunu olmak gerekmektedir. Gazete çıkarmak için ruhsatname veya müsaade almak şartı yoktur, ilmühaber almak kâfi görülmüştür. Bu kanunun B. hürriyeti bakımından mühim olan başka bir maddesi de, hükümetin gazete ve dergileri, memleketin iç ve dış siyasetine aykırı yayımlarından dolayı, kapatmak yetkisini haiz olması idi ki B. hürriyeti bakımından büyük bir engel teşkil ediyordu. 1938 de bu kanunda mühim değişiklik yapılmış, gazete ve dergi çıkarmak istiyenlerden teminat alma usulü ihdas olunmuş; nüfusu 50 binden aşağı şehirlerde çıkan siyasî gazeteler ve dergiler için 500, nüfusu 50 bin den 100 bine kadar olan şehirlerde çıkanlar için 1000, yüzbinden yukarı olan şehirlerde çıkanlar için de 5000 lira teminat vermek mecburiyeti konulmuştur. Yeni bir değişiklik ile de ruhsatname usulü tekrar kabul olunmuştur.

İkinci Dünya Harbinin bitmesi üzerine memlekette demokratik rejimin tatbikine geçilince, B. kanununda bazı yenilikler yapmak zarureti hâsıl olmuştur. Tahsil kaydı, teminat verme mecburiyeti, hükümetin gazete kapatma yetkisi kaldırılmış, gazete ve dergilerin ancak mahkeme karariyle kapatılabilmesi esası kabul olunmuştur.

B. hürriyeti gerçek demokrasilerde esas itibariyle kayıtlanmaz. Bu hürriyet, devletlerarası bir ehemmiyeti de haizdir. İnsan Hakları Beyannamesi (b. bk.) nde buna dair hüküm vardır. Birleşmiş Milletler Anayasasında ayrıca «Haberleşme Hürriyeti» (b. bk.) mevzuu üzerinde de durulmaktadır. Türk Anayasasındaki prensip de budur.

1950 seçimlerinden sonra Demokrat Partinin iktidara gelmesiyle esasen birçok tadillere uğramış olan 1931 tarihli kanun ilga edilmiş, yerine 24 Temmuz 1950 tarihli ve 5680 sayılı yeni B. kanunu kabul olunmuştur. Bu kanunda B. hürriyetini kayıtlardan uzak tutma zihniyeti hâkim olmuş, gazete ve dergi kapatma usulü tamamiyle kaldırılmış B. suçlarına ait hükümler Türk Ceza Kanununun ilgili maddelerine bırakılmıştır.

BASIN BİRLİĞİ (Türk Basın Birliği), Türkiyede basın mesleği mensuplarının devlet otoritesi altında teşkilâtlanarak, 1938-1946 yılları arasındaki çalışmalarını idare ve murakabe eden meslek teşekkülü. B. B. nin amacı, Türk basın mensuplarının maddî, manevî, ferdî ve müşterek menfaatlarını müdafaa etmek, mesleğin şeref ve vekarını korumak, disiplin ve düzeni devam ettirmek, tesanüt duygularını kuvvetlendirmek, gazetecilik okulları veya meslek kursları açmak, milletlerarası temaslar yapmak, Türk Basınını temsil etmek, basını millî maksatlar uğrunda uyanık ve toplu bir halde bulundurmak, Cumhuriyetin menfaatlarına hâdim kılmak olmuştur.

B. B. önceleri İçişleri Bakanlığına, Basın - Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü (b. bk.) nün Başbakanlığa bağlanmasından sonra bu makama bağlı olmak üzre, 28. VI. 938 tarihinde 3511 sayılı kanunla kurulmuştur. B. B. üyelerini, Türkiyede çıkan gazete ve mecmuaların sahipleriyle bunların ve Türk Haberler Ajanslarının yazı, haber, resim, fotoğraf ve tashih işlerinde ücretle, devamlı ve muntazam surette çalışan, kendilerine bu işi meslek edinmiş kimseler teşkil ederdi. Hükmî şahsiyeti bulunan bir birlikti. Ayrıca yardımcı ve misafir üyeleri de vardı. Kanun bu birliğe dâhil olmıyanların gazetecilik etmelerine izin vermemekte ve basın mesleği mensuplarının B. B. ne girmelerini şart koşmakta idi. Aksi haller için ceza müeyyideleri konulmuştu. Birlik üyelerinin meslek kazançlarının % 1 ini her ay birliğe vermeleri kanunlaştırılmıştı. Birlik mensuplarına hükümet bir «basın kartı» verir ve bu kart sahiplerine birçok kolaylıklar, ucuz veya parasız seyahat imkânları sağlardı. B. B. nin her iki yılda bir toplanan umumî ve bölge kongreleri, merkez ve bölge idare kurullarını, yüksek ve bölge haysiyet divanlarını seçerdi. Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürü umumî kongrenin tabiî bir üyesi olduğu gibi, umumî kongrede hükümet tarafından istenilecek herhangi bir konunun ruznameye alınması, görüşülmesi veya gündemden çıkarılması da mecburî idi.

Tek parti ve otoriter devlet rejimi esaslarına göre tedvin edilmiş olan bu kanun çok partili demokratik rejimin hâkim olması akabinde, 13. VI. 1946 da ilga edilmiştir. B. B. nin dağılmasından sonra bu sâhada çalışmak üzere. Ankara, İstanbul, İzmir, Bursa, Zonguldak, Adana, Trabzon, Konya, Eskişehir ve Edirnede yer yer Gazeteciler Cemiyetleri, ve ayrıca İstanbul Basın Birliği Derneği (1946) ile Ankara Basın Birliği ve Parlâmento Muhabirleri Birliği adını taşıyan iki hususî dernek kurulmuş (1951) bulunmaktadır.

BASIN-YAYIN VE TURİZM GENEL MÜDÜRLÜĞÜ, başbakanlığa bağlı olarak kurulmuş, basın ve yayın ve diğer vasıtalarla memleketimizi dışarıda tanıtmak, içeride Cumhuriyet esaslarını, Türk demokrasisinin gelişmelerini yaymak, basın ve yayın mesleğinin ifasiyle ilgili işlere bakmak, iç ve dış turizmi geliştirecek tedbirler almakla vazifeli bir devlet organıdır.

Başbakan tarafından seçilip Cumhurbaşkanının tasdikı ile tayin edilen bir genel müdürün idaresi altında merkezde a) Yayımlar ve haberler, b) Tanıtma, c) Turizm, d) Radyo daireleri ile Genel Müdürlük bürosundan ve İdarî İşler Müdürlüğünden ibaret bir teşkilâtı vardır. İstanbulda bulunan basın temsilcisi ve Bakanlar Kurulu karariyle lüzum görülen dış memleketlerde kurulan Türk Haberler Bürosu (New York), Basın ataşelikleri (Londra, Washington) ve Ankara, İstanbul ve İzmirdeki radyoevleri de B. Y. ve T. G. M. ne bağlıdırlar.

İç ve dış basın ve yayımı takip etmek, haber, bilgi ve belge toplamak, basın ve yayım mesleğine ait işleri görmek, Yayımlar ve Haberler Dairesinin; Türkiyeyi tanıtmak maksadiyle matbualar, filimler, fotoğraflar hazırlamak ve yaymak, sergiler, konserler, konferanslar tertip etmek, Tanıtma Dairesinin; memleketi vatandaşlara yakından tanıtmak üzere gerekli imkânlar hazırlamak, yabancıların yurdumuzdaki tabiat güzelliklerini ve sanat eserlerini görmelerini kolaylaştıracak her türlü tedbirleri almak ve bu yolda özel teşebbüsleri teşvik etmek, Turizm Dairesinin; memleketimizdeki bütün radyo yayım postalarının işleyişini ve memleketimizin milletlerarası radyo yayım kurumları ile münasebetlerini nizamlamak, Radyo Dairesinin vazifeleridir.

Basın temsilcileri bulunan illerde Genel Müdürlük işlerini temsilciler yürütürler, bulunmıyan illerde de valiler bu işleri nizamlarlar.

Radyolarda yapılacak yayımların esasları ve programları hakkında görüşlerini bildirmek ve yılda en az iki defa toplanmak üzere Millî Eğitim, Dış ve İçişleri bakanlıkları ve Genel Kurmay Başkanlığı temsilcileri ile Üniversiteler, Güzel Sanatlar Akademisi, Devlet Konservatuvarı öğretim üyelerinden ve uzmanlardan kurulan bir Radyo Yayımları Danışma Kurulu ile turizm işlerine verilecek yönü görüşmek, alınacak tedbirler hakkında düşüncelerini bildirmek ve yılda en az bir defa toplanmak üzere, Başbakanlıkca uygun görülecek devlet daireleriyle belediyelerin, turizm ile ilgili meslek teşekküllerinin ve derneklerin, basın derneklerinin, seyahat acentelerinin temsilcilerinden kurulan bir Turizm Danışma Kurulu Genel Müdürlüğün danışma organlarıdır.

Anadolu Ajansı (b. bk.) nın yayın ve haber alıp verme işlerini, bütcesini kadrosunu ve bunların tatbikini ajans nezdinde bulunduracağı murakıp vasıtasiyle kontrol etmek hakkı da B. Y. ve T. G. M. ne aittir.

B. Y. ve T. G. M. teşkilâtının memleketimizde ilk temelini vücuda getiren resmî kuruluş, 1862 de Maarif Nezareti (Millî Eğitim Bakanlığı) ne bağlı olarak kurulan Matbuat Müdürlüğüdür. İlk matbuat müdürü de sonradan önemli idare ve maliye hizmetlerinde bulunmuş, uzun yıllar ozaman Mekteb-i Mülkiye adını taşıyan Siyasal Bilgiler Okulunda profesörlük etmiş olan Sakız Ohannes Paşa (b. bk.) dır. Bu daire 1870 den sonra Hariciye Nezareti (Dışişleri Bakanlığı) ne ve 1876 dan sonra ilk Meşrutiyet devrinde de Dahiliye Nezareti (İçişleri Bakanlığı) ne bağlanmıştır.

II. Abdülhamidin Mebûsan Meclisini dağıtarak keyfî idareye başladığı devirde kitapları ve mecmuaları sansür işi Mâarif Nezaretine, gazetelere ait sansür işleri de Matbuat Müdürlüğüne verilmiş ve ayrıca 1884 te Hariciye Nezaretinde bir Matbuat-ı Ecnebiye Kalemi kurulmuştur. İkinci Meşrutiyetin ilânına kadar devam eden bu teşkilâtın yerini 1913 de Matbuat-ı Dahiliyye ve Matbuat-ı Ecnebiyye müdürlüklerini birleştirerek işin icabına göre hem Dahiliye, hem Hariciye Nezaretine bağlı olmak üzere kurulan Matbuat Müdiriyet-i Umumiyesi almıştır. Mütareke devrinde ve T. B. M. M. kurulduktan sonra İstanbulda vazifesine devam eden bu Genel Müdürlük, 3 kasım 1922 de İstanbul Hükümetinin sona ermesi ile ortadan kalkmıştır.

23 Nisan 1920 de Ankarada devletin idaresine el koyan Büyük Millet Meclisi Hükümeti devlet teşkilâtını kurarken 7 Haziran 1920 de Matbuat ve İstihbarat Müdiriyet-i Umumiyesi adiyle ve Büyük Millet Meclisi İcra Vekilleri Heyeti Başkanlığına bağlı iç ve dış propaganda hizmetiyle vazifeli bir organ vücuda getirmiştir. Sonradan 25 Aralık 1920 de bu daire müstakil bulunmak şartiyle Dışişleri Bakanlığına bağlanmış ve lağvedildiği 31 Mayıs 1931 tarihine kadar bu şekilde çalışmıştır. 1 Haziran 1933 de Matbuat Umum Müdürlüğü adı ile ve İçişleri Bakanlığına bağlı olarak yeniden kurulmuştur. 21 Eylûl 1939 da Başbakanlıkta ayrıca bir Matbuat Bürosu kurulmuş ve 1 Haziran 1940 tarihinden itibaren de Matbuat Umum Müdürlüğü yeni bir teşkilâtla doğrudan doğruya Başbakanlığa bağlanmıştır. 16 Temmuz 1943 de idare günün ihtiyaçlarına göre genişletilmiş ve Basın ve Yayın Genel Müdürlüğü adını almış, 24. V. 1949 da kabul edilen 5392 sayılı kanunla da yukarıda izah edilen, son duruma göre yeniden teşkilâtlandırılmıştır.

B. Y. ve T. G. M., türlü dillerden yayımladığı propoganda kitap, broşür ve dergileri ile, tertibettiği sergiler ile, radyo konferansları ile millî değerlerimizi içeride ve dışarıda tanıtmağa çalışmakta, hususî servislerinin hazırladığı filimlerle memleket hâdiselerini, tabiat güzelliklerini yaymakta; radyo servisleriyle dünyada olup bitenleri en doğru ve çabuk bir şekilde memleket umumî efkârına aksettirmekte ve yabancı dillerdeki radyo yayınları ile de Türkiye ile ilgili memleketler arasındaki bağları kuvvetlendirmeğe çalışmakta ve hususiyle son kuruluşundanberi iç ve dış turizm meseleler ile de uğraşmaktadır. *Ayın Tarihi* ve *La Turquie Kemaliste* B. Y. ve T. G. M. nün yayımladığı dergiler arasında en mühimlerini teşkil eder.

BASINÇ (Hava basıncı), havanın belirli bir satıh üzerine yaptığı baskı. Bu baskı barometre (b. bk.) ile ölçülür. B., deniz yüzünden yükseldikçe azalır ve atmosferdeki türlü akıntıların tesiri ile de değişiklikler gösterir, günlük ve yıllık değişiklikleri de olur. B. ın az olduğu yerlere alçak basınç alanı, fazla olduğu yerlere yüksek basınç alanı, denir. 1930 dan beri B., ölçü ünitesi milibar (b bk.; kısaltılmış şekli mbar) dır. İki seviye arasındaki fark, bu iki seviye arasındaki cm^2 lık hava sütununun ağırlığına eşittir. Böylece B., her cm^2 satha düşen hava ağırlığıdır. Bu mikdar, deniz yüzünde ortalama olarak 1013 2 mbar = 760 mm (cıva) dir. Bu mikdar 5500 m yükseklikte şöyleböyle yarıya iner. Deniz yüzü temel tutularak B. ın yeryüzündeki dağılışını gösterebilmek için, türlü yüksekliklerdeki B. mikdarlarında indirmeler (B. ın deniz yüzüne göre hesaplanması) yapılır. B. ın günlük değişmeleri olur: Toprakta, yüksek basınç öğleden önce ve akşamın geç saatlerinde, alçak basınç sabahleyin ve öğleden sonra belirir. Bu arada, devirli olarak belirmiyen değişiklikler de olur ki, bunlar atmosferdeki değişikliklerden ileri gelir. Gezici yüksek ve alçak basınç bölgeleri, hava kütlelerinin yer değiştirmesi, B. ın yeryüzündeki dağılışı, eşbasınç (isobar) eğrileriyle (mekân gözönüne alındığına göre yüzeyler halinde) gösterilir. Eşbasınç (isobar) haritalarında alçak B., bölgeleri (siklonlar), yüksek B. bölgeleri (antisiklonlar) ve bunlardan doğan türlü uzantılar görülür. Isıtıcı (termik) tesirler bir yana bırakılırsa, her iki yarımkürenin 30° enlemleri çevresinde tropik-altı yüksek basınç kuşakları uzanır. Buralardan itibaren takribî olarak 60° enlemlerine doğru B. düşer ve bu çevrelerde kutup-altı alçak basınç alanları yer alır, kutuplar üzerinde de yüksek basınç yerleri uzanır. Kara ve denizlerin her iki yarımküredeki dağılış şekiller ile ilgili olarak, ısıtıcı tesirlerle bu uzanışta yıllık değişiklikler olur. Kışın, alçak basınç alanları denizler üzerinde, yüksek basınç alanları karalar üzerinde teşekkül eder, yazın ise bunun tersi olur. Avrasya karalar topluluğunda İslanda alçak basıncı ile Asya üzerindeki yüksek basınc, yazın Asor (Açores) yüksek basınç alanı ile Güney Asya alçak basınç alanı önemli yer tutar. Günlük isobarlar ise, bu ortalama mikdarlardan, bilhassa 40-70° enlemleri arasında, çok zaman, ayrı bir durum gösterir. (bk. RÜZGÂRLAR).

BASINÇ veya **BASKI** (Fizik), bir yüzeye dik olarak etki yapan ve yüzey birimine düşen kuvvete verilen ad. Yatay bir destek üzerine konmuş olan ağırlıklı bir cisim, bu destek üzerine kendi ağırlığına eşit düşey bir kuvvet

uygular. Bu destek şekil değişikliği gösterebilirse, hâsıl olan şekil değişikliği, bu kuvvetten başka, bu kuvvetin dayandığı S yüzeyine de bağlıdır. Genel olarak, bir S yüzeyinin karşılaştığı P basıncı, uygulanan F kuvvetini S dayanma yüzeyine bölerek elde edilir: $P = \frac{F}{S}$ · P basıncına karşılık F = P. S kuvvetine de *basınç kuvveti* adı verilir. F kuvveti sabit kaldığına göre, P basıncı, S yüzeyinin büyüklüğü nispetinde küçük olur. Meselâ, ayakkabı ile yumuşak kar üzerinde yürüyen bir adam kara battığı halde, kayaklarını takmış olan bir sporcu kara batmadan yürüyebilir. Çünkü, bir ayakkabının taban alanı ortalama 200 cm^2 olduğu halde kayaklı bir ayağın taban alanı ortalama 2000 cm^2 dir. Adamın ağırlığı 75 kg ise, bu iki halde kar yüzeyinin karşılaştığı basınçlar 3/8 ve 3/80 kg/cm^2 olacaktır. Aynı şekilde, 40 tonluk vagonları taşıyan demir yolu rayları da toprağa batmaz; çünkü rayların altında bu ağırlığı oldukça büyük bir yüzey üzerine yayan uzun traversler bulunmaktadır.

Mühim bir şekil değişikliği husule getirmek istenince B. nın çok küçük bir yüzey üzerine yapılması gerekir. Buna göre, çok sivri çivilerin kolayca ağaçlara irebilmesi, keskin bıçakların rahatça kesmesi, basıncın büyük olmasından ileri gelir. Bütün cisimler, katı, sıvı ve gaz olsun, yüzeylerinin her noktasında basınçlarla karşılaşabilirler. Bu takdirde bir noktadaki basıncı tarif etmek daha uygun olur. Bir M noktası çevresindeki küçük bir yüzey elemanı Δ S ile ve bu eleman üzerine basan kuvvet Δ F ile gösterilirse, Δ S sonsuz küçüldüğü vakit, $\frac{\Delta F}{\Delta S}$ nin alacağı limite *M noktasındaki basınç* adı verilir. Sıvılar tarafından yapılan basınçlara, *hidrostatik basınç* (b. bk.), gazlar tarafından yapılan basınca *gaz basıncı*, özel olarak açık hava basıncına *atmosfer basıncı* adı verilir. Gaz basıncını ölçen aletlere manometre (b. bk.) ve atmosfer basıncını ölçen aletlere barometre adı verilir. *Basınç birimleri*, seçilecek kuvvet ve yüzey birimlerine bağlıdır. Kabul edilen yüzey birimi çok zaman cm^2 dir. İhtiyaca göre, muhtelif kuvvet birimleri alındığı için, muhtelif basınç birimleri hâsıl olmuştur:

1. C. G. S. sisteminde basınç birimine *bari* denir. Bir bari bir dinlik bir kuvvet tarafından bir cm^2 lik bir yüzeye uygulanan basınçtır: $1 \text{ bari} = \frac{1 \text{ din}}{1 \text{ cm}^2}$ (Amerikada 1 bar = 1 din/cm^2 olarak kullanılmaktadır). Bari çok küçük bir basınç birimi olduğundan, son zamanlarda, 10^6 bariye, yani, megabari (veya milyon bari) ye eşit olan bar kullanılmaktadır. Birçok meteorolojik servislerde ve hele yüksek atmosferin incelenmesinde kullanılan başka yeni bir basınç birimi de milibar (mb) dır. Bu tariflere göre

$$1 \text{ bar} = 1 \text{ megabari} = 10^6 \text{ bari}$$
$$1 \text{ mb} = 10^{-3} \text{ bar} = 10^3 \text{ bari}$$

ye eş değerdir. Bar esas alınacak olursa, bariye *mikrobar* adı da verilir.

Pratikte 750 mm lik *cıva basıncının* 000 milibara eşdeğer olduğu kabul edilir. Buna göre $h \text{ (mm)} = \frac{3}{4} \text{ p (mb)}$ olur. Pratikte son derece kullanışlı olan bu çevirme formülü, bu iki basınç birimini çabucak birbirine çevirmiye yarar.

2. M. T. S. sisteminde basınç birimine Piez (Pz) adı verilir. 1 Piez bir stenlik bir kuvvetin 1 m^2 ye yaptığı basınçtır:

$$1 \text{ Piez} = \frac{1 \text{ sten}}{1 \text{ m}^2} = \frac{10^8 \text{ din}}{10000 \text{ cm}^2} = 10^4 \text{ bari}$$

100 Piez = 1 ıpz (hektopiez) = 1 bar.

3. M. K. S. sisteminin kendine has bir basınç birimi yoktur. Burada endüstriyel basınç birimi olarak 1 kg-kuv/cm^2 kullanılır; bunun Paristeki değeri 981 000 baridir.

4. Çok kullanılan diğer bir basınç birimi de atmosferdir (b. bk.).

5. Su veya cıva yüksekliği: mantıkî olmamakla beraber basınç, çok zaman, bu basıncı hâsıl edecek olan belli bir sıvının yüksekliği ile de ölçülür. Bir basıncın h cm sıvı basıncına eşdeğer olduğu söylendiği vakit, cm^2 başına tesir eden kuvvetin, kesiti 1 cm^2 ve yüksekliği h cm olan bu sıvıdan (yoğunluğu d) bir silindirin ağırlığına eşit olduğu anlaşılır. Buna göre sıvı yüksekliğine eşdeğer olan basıncın bari cinsinden karşılığı P = h. d. g. olur. g, bulunduğunuz yerin arz çekimi ivmesidir. Bu formüle göre 10 m su basıncı, P = 1000 gr - kuv/cm^2 = 1 kg - kuv/cm^2 ye denktir. 76 cm lik bir cıva basıncı da, P = 76. 13, 596 = 1033 gr - kuv/cm^2 = 1 033 kg - kuv/cm^2 edecektir. Aşağıdaki cetvelde, çok kullanılan basınç birimleri birbirleriyle karşılaştırılmıştır. Son zamanlarda Torricelliye izafetle 1 mm cıva basıncına 1 torr adı verilmiştir.

Basınç birimlerini karşılaştırıcı cetvel

Birimler	Bari	Milibar	Kg /cm^2	mm cıva boyu veya torr	Atmosfer
Bari	1	10^{-3}	$1,019.10^{6}$	$0,75.10^{-3}$	$0,987.10^{6}$
Milibar	10^3	1	$1,019.10^{3}$	0,75	$0,987.10^{-3}$
Kg /cm^2	$0,981.10^6$	$0,981.10^3$	1	735	0.968
mm civa boyu veya torr	1333	1,333	$1,36.10^{-3}$	1	$1,315\ 10^{3}$
Atmosfer	$1,013.10^6$	$1,013.10^3$	1,033	760	1

BÂSIRA: bk. GÖRME.

BASIRIK (Hypostase), uzun zaman sırt üstü yatmak zorunda kalan yatalak hastalarda veya türlü faktörlerle dolaşım sisteminde husûle gelen durgunluk sonucu (daha çok akciğerlerde) kanın, yer çekimine uyarak, kapiller damarlarda birikmesi hali.

Dolaşım sisteminde değişik etkilerden ve hususiyle yatalak kalan kimselerde kan damarlarında (en çok kapiller kan damarlarında) kanın hızı azalarak durgunlaşır ve yer çekimine tâbi olarak münhat kısımlarda organların kapiller damarları kanla dolar. Akciğerlerde muayenede pnömoni (zatürree) belirtileri verebilen bu dolgunluğa «hypostatique» pnömoni denir.

Durgunluğun devam süresine göre muhtelif organlardaki kılcal damarlarda kan birikir. Bazı kimselerde kapiller damarların biyolojik karakteri değişerek mekanik sebeplerle kan sıvısı nesiçler içerisinde toplanabilir.

Basırıklık canlıda kanın durgunluğu dolayısiyle organların normal armonisinde aksaklıklar doğurduğu gibi yabancı ve muzır maddelere karşı uzviyetin dayanıklığını da azaltır.

BASİADĒS [*vasiạdhis*], **Hēroklēs Kōnstantinos** (1821 - 1890), Rum bilgini. Delvinakion (şimdi Kuzeybatı

Yunanistan) da doğmuş, İstanbulda ölmüştür. Tahsilini doğduğu kasabada, İstanbulda ve Atina üniversitesinde bitirince (1843), İstanbulda Rumca öğretmenliği etmiş (1843 - 47), 1848 den 1857 ye kadar filoloji ve tıp öğrenmek üzere Pariste bulunmuş, sonra Almanyaya gitmiş ve Berlin üniversitesinde tıp. Leipzig üniversitesinde ise filoloji doktoru payesini elde etmiştir. 1859 da Atina üniversitesi Yunan edebiyatı profesörlüğüne davet edilmiş, fakat bu daveti kabul etmiyerek İstanbula dönmüştür. İstanbulda öğretmenlik ve hekimlik eden B., Türkiye Rumlarının kültür seviyesinin yükseltilmesi uğrunda çok çalışmıştır. Eğitim, öğretim ve dil bilgisi hakkında birçok eserleri vardır. Başlıcaları: *De veterum Graecorum gymnastica* (Eski Yunanlıların cimnastiği hakkında) [1859, tıp doktorası tezi]; *Eisagōgē eis ton hellēnikon politismon kai tēn hellēnikēn paideian* (Yunan medeniyeti ve Yunan kültürüne giriş); *Peri tēs prophoras tēs hellēnikēs glōssēs* (Yunan dilinin telâffuzu hakkında). İstanbuldaki *Hellēnikos Philologikos Syllogos* (Yunan Filoloji Derneği)u da B. kurmuştur.

BASİBUNON, Bizans İmparatoru İustinianos (hük. 527-565) un Rodop Dağlarında yaptırdığı bir istihkâm. Yeri tam olarak bilinmemektedir.

BASİDİYA (Bacidia), lesidiyase (Lecideaceae) familyasından ağaç kabukıarı, odun ve toprak üzerinde 550 kadar türü yetişen bir asklı liken cinsi.

BASİKH (V. asır), bir Hun - Türk kumandanı. Macar Türkoloğu Vámbéry Á., Bizans kaynaklarında geçen B. adını Türkçe *Basık* kelimesiyle açıklamıştır (*Der Ursprung der Magyaren*, Leipzig 1882, s. 41).

Hunlar, İmparator Büyük Konstantinosun ölümünden (395) sonra, Bizans İmparatorluğunda patlak veren iç savaştan faydalanarak, B. ve Kursikh kumandası altında Anadoluya saldırmışlardır. B. ile Kursikhin orduları, Pontos (Karadeniz) bölgesinden hareket ederek Kafkaslarda Daryal geçidinden inip, Fırat boyunca ta Antiokheia (Antakya)ya kadar ilerlemiş ve şehri iyice kuşattıktan sonra Galataiaya kadar sokulmuşlardır. Buradan bol ganimet ve 18 000 esirle dönerken İrana da bir baskın yapmışlar, fakat Persler tarafından bozguna uğratılarak ganimetlerinin çoğunu ve bütün esirlerini kaptırmışlardır. Bundan sonra B. ile Kursikh, ordulariyle şimdiki Bakûnun yakınında «denize gömülü olan ve alevler çıkaran bir kayanın bulunduğu yerden» ve Derbendden geçerek Pontos bölgesindeki yurtlarına dönmüşlerdir.

BASİL (Bacille; Lât. *bacillus* = değnekçik), Protofit (Protophyte) denilen ilkel bitkilerin bir grupu olan bakteriler esas şekline göre sınıflandırılmış ve değnekçik(baguette) biçimindekilere B. adı verilmiştir. B. ler silindirik olup uzunlukları genişliklerinden fazladır. İnce uzun, kısa ve kalın olabilirler. En büyükleri 30 mikron uzunluğunda, 4 mikron genişliğinde olup, en küçükleri de 0,4 mikron uzunluğunda, 0,2 mikron genişliğindedir. Düz ve hafif bükülmüş şekilde olabildiği gibi, halter ve yumurta şeklinde de olabilirler. Uçları yuvarlak, düz veya konkav olabilir. Çoğalmaları, eşeysiz ve uzunluğuna dikey olarak bölünme ile olur. Bazan çoğalan B. ler birbirlerinden ayrılmıyarak zincir yaparlar ve iplik şeklinde görünürler. Bazı B. ler kırbaç biçiminde ve ince kıl gibi ipliklerin yardımı ile hareket ederler. Bunlara kirpik denir. Kirpikler. bakterinin cinsine göre, B in her tarafında, bir kutbunda veya iki kutbunda bulunabilir. Bazıları, vücutları etrafında sümük gibi bir maddeden yapılmış kapsül denilen bir zar peyda ederler. B. lerin kimisi, ilkin uygun, sonraları uygun olmıyan hayat şartlarında dirençli biçimler kurarlar ki bunlara «spor» denilir.

BASİLAKES, Nikephoros (XII. asır), Bizans muharriri. Hayatı hakkında bilgi yoktur. Çoğu yayımlanmamış olan eserlerinden daha çok mektup ve nutukları, muharririn yaşadığı devir hakkında dikkate değer bilgiler vermesi bakımından, önemlidir. Yazılarından bazılarını Walz, Boissonade (Paris 1846), Miller (Paris 1873) ve Regel (Petersburg 1917) neşretmiştir.

BASİLAN, Filipinler yakınınkaki Sulu denizinde bulunan ve B. adını taşıyan takımadalarının en büyüğü. Genişliği 1 293 km², nüfusu 57 561. B.in başlıca mahsulleri: kakao, hindistancevizi ve şekerdir. Merkezi İsabela kasabasıdır.

BASİLEİA, eski Anadolunun Bithynia bölgesinde bir yer. Nikaia (İznik) dan Prainetos (b. bk.)a giden yol üzerinde, Nikaiadan kuzeye doğru 12 mil (Anna Komnene'ye göre 12 stadion) uzaklıkta bulunuyordu.

BASİLEİDES (Lât. *Basilides*), birkaç eski Yunan filosofunun adı: 1. Epikürist filosof (M. Ö. II. asrın ilk yarısı), Epikuros okulunun idaresinde Hermarkhos, Polystratos ve Dionysiostan sonra Epikurosun dördüncü halefidir.

2. Stoist filosof (M. Ö. II. asır). Seleukeialı Diogenes ile Tarsuslu Antipatrosun tilmizi olduğu sanılmaktadır.

3. Skythopolisli olup İmparator Marcus Aurelius (hük. 161 - 180) un hocası idi.

4. Miletoslu bir sofist olup M. S. II. asırda yaşamıştır.

5. Mısırlı Gnostik (b. bk.) filosof. M. S. II. asırda yaşamıştır. Doğum ve ölüm tarihleri kesin olarak bilinmiyor. B. in felsefesi, Hıristiyanlığı, Stoismi, Aristot felsefesini ve Yunan - Roma mitolojisini fantastik bir şekilde birleştirmektedir.

BASİLEİON veya **BASİLAİON, BASİLEON,** eski Anadolunun Galatia Prima bölgesinde İmparator Leon Sophos (hük. 886 - 912) zamanından kalma İuliopolisin adı. Daha eski adı Gordiu Kome idi. Bk. İULİOPOLİS.

BASİLEİOS (Lât. *Basilius*), birkaç Yunan kilise adamı ve müellifinin adı:

1. Garpta: **St. Basile** (takrîben 330-379), Kilise âlimi (Lât. Doctor Ecclesiae), Kaisareia (Kayseri) piskoposu ve kilise müellifi. Kayseride birkaç nesilden beri Hıristiyanlaşmış, çok dindar ve kibar bir aileye mensuptu. Babası Basileios, rhetordu. Çocuk B. üzerinde, ençok annesi Emmelia ve büyük annesi Makrina'nın büyük tesirleri olmuştur. Kardeşlerinden Naukratios ünlü hukukçu. Gregorios Nyssa (Sultanhisar) piskoposu (büyük din âlimi Nyssalı Gregorios budur), en küçüğü Petros Sebasteia (Sivas) piskoposu idi. Babası Pontos eyaletindeki Neokaisareia (Niksar)ya taşındığı için B. un çocukluğunun bir kısmı burada geçmiştir. Tahsilini Kayseri, İstanbul ve Atinada yaparak her yerde en tanınmış rhetor ve filosofların okullarında okumuştur. Atinada tahsil arkadaşı sonradan ün almış olan Nazianzlı Gregorius idi. Bunun B. hakkındaki anma nutku. o çağ üniversite hayatına dair çok ilgi çekici bilgiler vermektedir. B. ve Gregorios, Origenesin kuvvetli etkisi altında kalmış,

birlikte çalışarak bu büyük kilise yazarının eserlerinden *Philokalia* (Güzel şeylerin sevgisi) başlığiyle bir antoloji meydana getirmişlerdir. B. öğrenimini bitirince doğduğu yere dönmüş, rhetorike öğretmeni olmuş ve 357 sıralarında vaftiz edilmiştir. Sonra uzun bir yolculuğa çıkmış, Suriye, Mezopotamya, Filistin ve Mısır manastırlarını gezip keşişliği inceledikten (357-358) sonra Neokaisareia'nın yakınındaki Annesoi'ye çekilmiş, bütün mal ve mülkünü yoksullara dağıtmıştır; bu arada, dul kalan annesi ile büyük annesinin çevresinde toplanan münzevileri teşkilâtlandırarak bir keşiş tarikatı kurmuştur (bk. BASİLİANLAR). B. u Areios mezhebi tarafdarı imparator Valens (hük. 364 - 378)in desteklemesiyle, çok kuvvetlenmiş olan bu mezhebe karşı yaman bir savaşçı olarak görüyoruz. 370 te Kayseri piskoposu Eusebios ölünce B. onun yerine piskopos seçilmiş ve bununla kendiliğinden Kappadokia metropoliti olmuştur. Kayseride ölmüştür. Katolik ve Ortodoks Kiliseleri onu azizlerinden sayar. Yortusu Ortodokslarda 1 Ocak (ölüm günü), Katoliklerde 14 Hazirandadır.

B. gerek vâiz ve din bilgini, gerekse pratik kilise adamı olarak Hıristiyanlık tarihinde ehemmiyetli bir yer tutmaktadır. Başlıca eserleri şunlardır: *Homiliai* (*Kitab-ı Mukaddesi* yorumlıyan vaızlar): 9 tanesi *Tekvin* (I, 1 - 23), 15 tanesi de *Mezâmir* hakkında olmak üzere 24 homiliası bize kadar gelmiştir. Bu homilialardan *Pros tus neus hoôs an eks Hellēnikōn ōpheleointo logōn* (Yunan edebiyatından nasıl faydalanacakları hakkında gençlere) başlıklısı çok tanınmıştır. B. ayrıca da yayımlanmış olan bu yazısında Yunan edebiyatının gençlerin terbiyesindeki önemli rolünü belirtmektedir. Bir dua kitabı olan *Eukhōn diatakseis* (Dualar külliyatı)i uzun zaman kullanılmakta idi. B. un çeşitli bâtıl mezhep sahiplerinin doktrinlerini çürüten eserlerinden yalnız Eunomios aleyhindeki *Anatreptikos tu Apologētiku tu dyssebus Eunomiu* (Kâfir Eunomiosun Apologētikos [müdafaanâme] unun çürütülmesi) başlıklısı elimizdedir. En olgun eseri *Peri tu Hagiu Pneumatos* (Ruhulkudüs hakkında) tur. Bu eserinde dinbilim ve felsefede konuya uygun kelime ve terimlerin seçilmesindeki güçlüklere işaret ettikten sonra Ruhulkudüsün Baba Tanrı ile aynı cevherden oluşu (homousia) dogmasını açıklar ve Kilisenin o zamanki zor durumunu tasvir eder. Ortodoks Kilisesinde hâlâ yürürlükte olan ve keşişlerin hayatını düzenliyen manastır kaideleri da B. un eseridir Bunlar *Horoi kata platos* (Uzun kaideler) ve *Horoi kat' epitomēn* (Kısa kaideler) diye ikiye ayrılır ve kısa sorulara verilen cevaplar şeklinde çilecilerin hayatının esaslarını tanıtır. Piskoposluk zamanına ait 250 kadar mektubu da bize kadar gelmiştir. Dostu Nazianzoslu Gregorios tarafından toplanmağa başlanan bu mektuplar, İlkçağ mektupçuluğunun en güzel örneklerindendir.

IV. asır Hıristiyan Kilisesinin en mühim şahsiyetlerinden olan B., bir yandan Sabelliusçular, Areiosçular ve Makedoniosçulara karşı Katolik doktrinini müdafaa ederken öte yandan Kelâm (= İsa)ın Baba ile aynı cevherden oluşunu kabul etmişse de Yeni - Areiosçuların Nikaia (İznik) ruhanî meclisinde kabul edilen Katolik akîdesine dönmelerini güçleştirmemek için *homousios* (hemcevherli) kelimesi yerine *homoios kat' usian aparallaktōs* (cevher bakımından değişmeden benzer) tabirinin kullanılmasına razı olmuştur. Oysa bu deyim Areiosçuların bir formülünü andırır.

B. un kurduğu hayır müesseselerinin sayısı önemlidir. Bunlar Kayseri dışında Basilias adlı ayrı bir mahalle kurmuşlardı. Ortodoks kilisesinde bazı münasebetlerle yapılagelen hususî âyin töreni hâlâ «B. leiturgiası» adını taşımaktadır.

B. un Hıristiyan akaidine ve hususiyle İsanın cevheri ve Ruh 'ul - Kuds'un intikali meselesine dair teliflerini ilkin Yunanca olarak Erasmus neşretmiştir (Basel 1532). En iyi basımı: Garnier - Maran (Paris 1721 - 1730, 3 cilt, Yunanca ve Lâtince). Modern basımı J. - P. Migne: *Patrologia Graeca*, cilt XXIX - XXXII.

2. **Akhrisli** (XII. asır), 1155 te Thessalonike (Selânik) piskoposluğuna seçilmiştir. Diniyyata ait eserlerden başka İmparator Manuel I. Komnenos (hük. 1143 - 1180)un ölümü üzerine hazırladığı bir cenaze va'zı vardır. Ortodoks Kilisesinin sarsılmaz tarafdarı olan B., İmparator IV. Hadrianos un şark ve garp Hıristiyan Kiliselerinin birleştirilmesi yolundaki sorusuna yazdığı cevapta Roma Katoliklerinin Yunan Ortodoks mezhebine dönmelerini ilk şart koşmuştur. 1158 de Selânikte Anselmus Havelbergensisle yaptığı din tartışmasını konu olarak alan diyaloğu da elimize geçmiştir.

BASİLEİOS, iki Bizans imparatorunun adı: 1. **Basileios, I.** [«Makedon» diye anılır] (takribî olarak 812-886; hük. 867-886), Makedon sülâlesi (hük. 867-1056) nin kurucusu. Khariupolis (Edirnenin yakınında) te doğmuştur. Bizans tarihçileri kendisi için bir kibar aile şeceresi uydurmuşlarsa da hakikatte B. un ailesi Makedon yahut Ermeni köylülerindendi. Çok küçük yaşta iken ailesiyle birlikte Bulgar çarı Kruma esir düşmüş (813) ve hürriyetine ancak epey uzun bir müddet sonra kavuşmuştur. 840 sıralarında İstanbula geldiğinde tanınmamış bir genç olup imparatorun hısımlarından birine seyis olmuş ve burada uzun boyu, hayrete değer kuvveti ve vahşî atları terbiye etmekteki mahareti ile nedimlerin dikkatini çekmiştir. Hakkındaki sitayişleri İmparator III. Mikhael de duymuş, B.u sarayına getirmiş ve çok geçmeden yeni nediminin nüfuzu altına girerek onu en yüksek mevkilere çıkarmıştır. B., imparatorun hoşuna gitmek için karısından ayrılmış ve imparatoru eski sevgililerinden birisi olan Eudokia İngerina ile evlenmiştir. Mikhaelin dayısı ve saltanat ortağı Caesar Barlas ile arası açılınca imparatorun müsaadesiyle Barlası öldürtmüştür (Nisan 866). Bunun üzerine B. saltanat ortağı ilân edilerek Augustus unvaniyle Ayasofya kilisesinde başına imparatorluk tacı giydirilmiştir (26 Mayıs 866). Fakat durumu sağlam değildi. Mikhael kendisinden şüphelenmeğe başlamış ve yanına ortak olarak başka birisini almak istemiştir. B., velinimetinden de kurtulmak için onu öldürtmüş (867 Eylûlünün 23. - 24. gecesi) ve ertesi gün kendisini imparator ilân ettirmiştir.

B. un tahta çıkmasiyle Bizans İmparatorluğunun iç ve dış siyasetinde esaslı değişiklikler olmuştur. Hiçbir edebiyat ve hukuk tahsili görmiyen B., müstesna bir hükümdarlık kabiliyeti göstermiştir. Devlet idaresinde dal budak salan suiistimallere hemen son vermiş, kötü memurları işlerinden atmış ve akıllıca bir tutumla devletin malî durumunu sağlamlaştırmıştır. Başka bir hizmeti, İustinianustan beri tesis edilmiş olan hukuk sistemi üzerindeki reformu idi (bk. BASİLİKLER). B., Arablara karşı açacağı seferde papanın yardımını sağlamak için, papa ile İstanbul patriği Photeios arasındaki ihtilafı patriği azletmek suretiyle halletmiş fakat daha sonra Photeiosu geri çağırmıştır.

B. a dış siyasetinde düşen başlıca vazife, Arablara karşı savaşmak olmuştur. B., seleflerinden ayrılarak, Arab-

lara karşı saldırıcı bir politika gütmeğe başlamıştır. Buna Arab devletlerinin o zamanki karışık iç durumu da elverişli idi. Askerî harekât 869 da. Anadolunun doğu kesiminde oturan Paulos mezhebindekilere karşı başlamıştır (bk. PAULOS MEZHEBİ). B., bunları yoketmiş, başlıca istihkâmları olan Tephrike (Divriği) yi ele geçirmiş, topraklarını Bizansa katmış ve böylece imparatorluğu Doğu Arabları ile doğrudan doğruya temasa getirmiştir (872). Bizans ve Arab orduları buradan sonra birçok çetin çarpışmalarda birbirleriyle karşılaşmışlardır. Bu çarpışmalardan kat'î bir netice alınamamışsa da sonunda Bizans sınırları çok daha doğuya götürülmüştür.

B. un Batı Arabları ile yaptığı savaşlar daha mühim idi. Arablar o zamanlar Sicilyanın büyük bir kesimini ve Güney İtalyanın bazı noktalarını ellerinde tutuyorlardı Frank Kıralı II. Louis İtalyanın karışık durumundan faydalanarak çok ehemmiyetli olan Bari şehrini almıştır. B., Arabları Sicilya ve İtalyadan çıkarmak için Louis ile ittifak etmişse de bu bağlaşma istenilen neticeleri sağlıyamamış ve az sonra bozulmuştur. Bari de yeniden Bizanslıların eline geçmiştir. Bu arada Arablar strateji bakımından birinci derecede mühim olan Malta adasını ve Sicilyada Syrakusai şehrini almışlardır (878). Bizanslıların elinde ehemmiyetli yer olarak yalnız adanın doğu sahilinde Taormina kalmıştır. Bu hâdiseler B. un Arablara karşı tatbik ettiği plânın başarısızlığını göstermiştir.

B., Doğu Arablarına karşı Ermeni Kıralı Ashod Bagratid (Bagratuni) ile ittifak akdedeceği sırada bir av kazasında ölmüş ve oğlu VI. Leon Sophosa, kendi idareyi ele aldığı zamanki imparatorluktan daha büyük ve daha sağlam bir imparatorluk bırakmıştır.

2. **Basileios, II.** [«Bulgaroktonos» = Bulgar kıran diye anılır] (957-1025; hük. 976-1025), Romanos II. ile Theophano'nun oğlu. Babası, öldüğü zaman B. altı yaşında

II. Basileios

idi. B. un çocukluğu müddetince ilkönce Nikephoros Phokas (963-969), sonra İoannes Tsimiskes (969-976) hükümdarlık etmiştir. Bu sonuncu ölünce B küçük kardeşi VIII. Konstantinos ile birlikte imparator ilân edilmiş (976); fakat saltanatı ancak, devletin idaresini fiilen elinde tutan nazır hadım Basileiosun kudretini kırıp general Bardas Phokas ile general Bardas Sklerosun ayaklanmalarını bastırdıktan sonra ele alabilmiştir (989).

B., Makedon sülâlesinden gelen Bizans imparatorlarının en güzidesidir. Sert ve azimli bir hükümdar idi. Kardeşi Konstantinos sonuna kadar saltanat ortağı kalmış; fakat, devlet işlerine karışmamıştır. Bütün yüksek sivil ve askerî memurlukları kendi ellerinde tutan zengin aristokrasiye karşı merhametsizdi; fakat, halka karşı yumuşak davranıyordu. B., tam mânasiyle askerdi; ordularına bizzat kumanda ediyor, bütün ömrü kamplarda geçiyordu. Başarılı harbleriyle Bizans İmparatorluğunun hudutlarını genişletmiştir.

B. un en büyük başarısı Bulgar İmparatorluğunu ortadan kaldırmak olmuştur. Şişman ile haleflerinin Makedonya ve Arnavutlukta kurduğu Batı Bulgar İmparatorluğu Bizans için büyük bir tehlike teşkil ediyordu. Çar Samuil (hük. 977 - 1014) Bizans İmparatorluğuna saldırmış, Thessalonike (Selânik) ve Korinthosa kadar her şeyi yakıp yıkmıştır (986). B. Triaditsa (Sofya) üzerine yürümüş, fakat Samuil onu geri püskürtmüş, sonra Porta Traiana (Kapılı Derbend, Bulg. İhtiman) da ordusunu basıp fena bir bozguna uğratmıştır (Ağustos 986). B. Bardas Skleros ve Ruslarla uğraştığından Samuile karşı bir şey yapamamış, fakat Ruslarla barışıp (991) iç harbi de yatıştırınca hemen Bulgarların üzerine yürümüş ve uzun süren bir savaştan sonra Struma vadisinde Belasitsa (Türk. Beleş) sıradağının yanında Bulgar ordusunu yoketmiştir (1011). Samuil kaçmıştır. B. 1 400 Bulgar esirinin gözlerini kör ettirmiş ve arkadaşlarını yurtlarına geri götürebilmek için her 100 esirden yalnız birinin bir gözünü bırakmıştır. «Bulgar kıran» lâkabını bu yüzden almıştır. Samuil kör askerlerini görünce kalb sektesinden ölmüştür. B. bütün Bulgaristanı almış. Bizans sınırlarını ta Tunaya, Macaristana kadar ileri götürmüş ve Macar Kıralı Szent István ile Peçeneklere karşı bir bağlaşma yapmıştır (1017).

Bu arada savaş başka cephelerde de devam etmiştir. Bizansın Suriyedeki topraklarını Mısır halifesi tehdidediyordu ve Haleb birkaç kere, efendi değiştirmişti. B. Arablarla barış yaptığından saltanatının son 20 yılında doğu Arab cephesinde mühim hâdiseler çıkmamıştır. Buna karşılık, bütün Hazar Türk ülkesini işgal etmiş (1016), Armenia nın bir kesimiyle İberia (Kafkasyada) yı alarak Bizans İmparatorluğuna eklemiştir.

Batıda Sicilya Arabları Güney İtalyaya akınlar yapmakta devam etmişlerdir; ama B. bunlara karşı hiçbir şey yapamamıştır. Ancak Bulgar seferi bittikten sonra Sicilyayı Arablardan geri almak için büyük bir seferin plânlarını hazırladığı sırada ölmüştür. Ölümünden sonra Bizans İmparatorluğunun inhitatı başlamıştır.

BASİLEMİ (Bacillémie), vücutta dolaşan kan içinde bazı basillerin bulunması hali. Basilleri vücudun hiçbir noktasında yerleşmeksizin az çok kısa bir süre için kana geçebilirler ki bu hal B. yi teşkil eder.

BASİLEŌN PHRURİON (Yun = kırallar kalesi), eski Güneydoğu Anadoluda Amida (Diyarbakır) yakınında

bir istihkâm. Bizans İmparatoru İustinianos I. (hük. 527-565), buradaki dağın eteğinde bulunan bayındır köyleri Perslerin akınlarına karşı korumak amaciyle bu kaleyi yaptırmıştı.

BASİLER (Bacillaire), basillerden ileri gelen intan (enfeksiyon) anlamında ise de yanlış olarak akciğer tüberkülozu için tahsisen kullanılmıştır.

BASİLEUS (Yun.=kıral), eski Anadolunun Bithynia bölgesinde Nikaia (İznik) yakınında Bizanslıların yaptırdığı bir kale.

BASİLEUS (Yun. = kıral), Eski Yunanın ilk devirlerinde B. luk, veraset yoliyle babadan oğula geçen bir mevki idi. Devletin en yüksek efendisi olan B. un iktidarı Zeusun lûtfuna dayanırdı. Bu iktidarın dış alâmeti skēptron (asâ) idi. Zeus tarafından verildiği sanılan skēptron, B. un ölümünden sonra oğluna, bu olmadığı takdirde, erkek kardeşine miras olarak kalırdı.

B. en yüksek ordu kumandanı, başrahip ve başhâkimdi. Halkı silâh altına çağırır ve bu çağrıya herkes itaat ederdi. Harb ve sulh kararlarını yine B. verirdi.

B., devleti tanrılara karşı temsil eder, kurbanları ya kendisi sunar veya vekiline sundurur, tanrıların iradesini kâhinlerin aracılığiyle öğrenir ve gazeplerini yatıştırırdı. B. un işlediği suçun cezasını bütün kavim çekerdi.

Devletin iç idaresi hemen hemen hâkimlikten ibaretti. Hâkimlik vazifesi B. a düşerdi; ama, verdiği karar, dâva edenlere bir mecburiyet yüklemezdi.

B. un ganimetin en iyilerini ve kurban ziyafetlerinde en iyi et parçalarını almağa hakkı vardı. Dâva edenlerden de hediyeler alırdı.

M. Ö. VIII. - VI. asır ihtilâlleri neticesinde, Spartadan başka, bütün Yunan devletleri cumhuriyet şeklini almıştır. Bu devletlerin birçoğunda B. kelimesi din işlerine bakan en büyük memurun unvanı olmuştur (bk. ARKHON). Spartada kırallık yürürlükte idi ise de B. a yalnız başkumandanlık hakkı bırakılmıştı.

Yunan mitolojisinde B. kelimesi çoklukla Zeusun, bazan Poseidon, Apollon, Dionysos, Asklepios. Herakles ve Anubisin sıfatlarından biri olarak kullanılmaktadır.

BASİLİANLAR, BASİLİTLER (Yun. *Basilianoi*, Lât. *Basiliani*, Alm. *Basilianer*, Fras. *Basiliens*), Büyük St. Basileios (bk. BASİLEİOS 1)un yazdığı ve papa Liberiusun tasdik ettiği (363) manastır nizamatına göre yaşıyan Ortodoks ve Katolik keşişler. Basileios, Batı manastırlarında çok yaygın olan töreden ayrılarak, Neokaisareia (Niksar) da kurduğu manastırda çilekeşlik yerine keşişlerin iş görmesini emretmiştir. Programına göre, kendilerinden mutlak itaat, doğruluk ve fakirlik istediği keşişlerle birlikte yemek yer, birlikte çalışır ve günde yedi defa birlikte dua ederlerdi. Keşişler yoksullara çabuk yardım edebilsinler diye ilk Basilian manastırları hep şehirlere yakın yerlerde kurulmuştur.

B. tarikatı çok çabuk gelişmiştir; 379 da B. ın sayısı 80 000 kadardı. Fakat, üç asırlık parlak bir devirden sonra VIII. yüzyılda cereyan eden ikonoklasm (mukaddes tasvirleri kırma) savaşlarında Basilian manastırlarının çoğu yıkılmış bunların mülklerine el konmuş ve kalan manastırlar da çok tenhalaşmıştır. Daha sonra Ortodoks kilisesinin Katolik kilisesinden ayrılması (1054) da Doğu B. ı için ağır bir yumruk olmuştur. Bugün Aynaroz (b. bk.) manastırları ile Tur-i Sîna manastırı en mühim Ortodoks Basilian manastırlarıdır. Bu tarikata mensup bütün keşişleri toplıyan tek bir teşkilât hiçbir zaman vücut bulmamıştır. Bugün, birkaç manastırdan mürekkep gruplar vardır; bunların başında birer arkhimandrit bulunur.

Ortodoks B. tarikatı Rusyada ayrı bir gelişme göstermiştir. 1062 de Kievde kurulan Peçerskaya Lavra manastırı, Rus kültürünün merkezi olmuştur. Daha sonra kurulan manastırlar Kiev manastırına bağlanmıştır. Bir vakitler Peçerskaya Lavraya 500 kadar manastır bağlı idi. Bugün Rusyada bütün manastırlar kapatılmıştır.

İlk Roma Katolik Basilian kongregasyonunu İspanyada Bernardo de la Cruz kurmuş ve Papa IV. Pius 1561 de tasdik etmiştir. İspanyada 1835 e kadar süren bu kongregasyon, Ortodoks Basilian tarikatından bütün bütün müstakildi ve âyin dili olararak, Yunancayı değil, Lâtinceyi kullanırdı. Papa XIII. Gregorius 1579 da Güney İtalyadaki bütün Bizanslı B. ı tek bir kongregasyon halinde birleştirmiştir. XVII. asırda İtalyadaki B. İspanyol B. ı ile birleşerek hepsi birden Roma Katolik keşiş tarikatlarının tüzüğüne göre kurulmuşlardır. Bugün bu kongregasyonun yalnız iki manastırı vardır: biri Grottaferrata (Roma yanında), öteki de Mezojuso (Sicilya) manastırıdır.

Suriye ve Lübnanda iki Katolik Basileiosçu kongregasyonu vardır. Bunlardan biri Şuveyrîler kongregasyonudur. Bu kongregasyon 1659 da Lübnan dağındaki Şuveyr kasabasında kurulmuş olup 1756 da Maronit (Süryanî Katolik) Antonius tarikatı keşişleri tüzüğüne göre kurulmuştur. Şuveyrîler 1829 da iki zümreye ayrılmışlardır: a) Baladitler (Arab. *balad* = ülke), yani yerli Şuveyrîler; b) Haleb Şuveyrîleri. Her iki zümre hâlâ vardır. Şuveyrîlerle aşağı yukarı aynı zamanda, Tyros (Lübnanda Sur) metropoliti ve Sidon (Sayda) piskoposu Euthymius Saifî, St. Salvator kongregasyonunu kurmuştur (1716). Jesuit tarikatine müntesip olan bu zat, kurduğu kongregasyonu Jesuit tüzüğüne göre düzenlediği halde bütün Şark keşişlerine Basilian adı verildiğinden, o da bu arada Basilian sayılmıştır.

BASILICATA [*bazīlīkąta*], Güney İtalyada Lucania Apeninlerinden Tiren (Tyrrhen) Denizine kadar uzanan bir eyalet. Genişliği 9 988 km², nüfusu 584 000 dir. Apenin Dağlarının çok parçalanmış, su bakımından yoksullaşmış bulunan ön düzlüklerinde uzanan ve yüksek yerleri 1 000 m yi bulan B. de sönmüş volkanlar vardır.

BASILICUS SINUS (Lât. = Basilicus Körfezi), eski Batı Anadoluda, İonia bölgesinde, Poseideion Burnunun doğusunda küçük bir deniz girintisi, şimdiki Mandalya Körfezinin bir kısmını teşkil eden Kazıklı Limanı.

BASİLİEİA veya **BASİLİSSA** (Yun. = kıraliçe), eski Atinada Arkhon Basileus (kıral arkhon bk. ARKHON)un karısı. B., kocasının baktığı dinî işlerin bazılarına iştirak ederdi. Ancak bu hakka sahip olabilmek için B. nın Arkhon Basileus ile usule göre evlenmiş ve önceden başkasına karılık etmemiş olması şarttı. Anthesteria bayramlarında B. nın tanrı Dionysos ile sembolik evlenmesi hakkında bk. ANTHESTERİA.

BASİLİKA AMYNTU, Eskiçağda Makedonya Kıralı Amyntas III. tarafından kurulan, adını onun isminden alan tahkimli bir yer. Burayı kuran Bizans İmparatoru İustinianus I. (hük. 527-566), İstanbulu kuzeyden gelen akınlara karşı korumak için, B. kalesini tamir ve tahkim ettirmiştir.

BASİLİKA THERMA (Yun. = Kıral kaplıcası, Lât. *Aquae Saravenae*), eski Anadolunun Cappadocia Prima bölgesinde, Tarbasthena ilcesinde bir piskoposluk merkezi. Kaplıcası, daha çok, Kaisareia (Kayseri) Hıristiyan halkı tarafından büyük bir rağbet görüyordu. 978 de Bardas Skleros (b. bk.), Amorion (b. bk.) da bozguna uğratması üzerine, Kharsiana thema (askerî eyalet) sına doğru geri çekilen Bardas Phokas (b. bk.)ı takip ederek B. T. da ordugâh kurmuştur. Şimdiki Terzili Hamam (Yozgat ili, Akdağmadeni ilcesi) ile aynı olduğu sanılır.

BASİLİKLER (Yun. *basilika* = imparator kanunları), meşhur bir Bizans kanun kodeksi. Bizans imparatoru I. Basileios (hük. 867-886), I. İustinianos (hük. 527-565)in kanun kitaplarını yeniden gözden geçirip, İustinianostan sonra yayımlanmış olan kanunları da katarak Bizans hukukunun zamana uygun tam bir kodeksini yapmayı tasarlıyordu. Ancak bu işin uzun süreceğini anlıyan imparator, ilkönce *Ho prokheiros nomos* (Hukuk el kitabı) veya sadece *Prokheiron* (El kitabı) adını taşıyan daha küçük bir mecelle yayımlamıştır *Prokheiron*, 40 bölüme ayrılmış olup medenî hukukun esaslarını ve türlü suçlar için tatbik olunan cezaların tam bir listesini bir araya topluyordu. Basileios hükümdarlığının sonuna doğru *Epanagōgē* (Açılış) adiyle yeni bir kanun mecellesi tedvin ve neşretmiştir. VI. Leon Sophos (hük. 886-912) bu iki mecelleyi esas tutarak o zamana kadar yayımlanmış olan hukuk eserlerinden mürekkep, Yunanca bir mecmua vücuda getirmiş ve buna B. adını vermiştir. (İustinianos kanunları Lâtince yazılmıştır). 60 kitaba (= bölüme) ayrılan B., Basileios I. in tasarladığı plânı gerçekleştirmiştir. Çünkü, eskimiş ve Bizans hayatındaki değişiklikler yüzünden tatbik olunanamaz hale gelmiş kanunları almamıştır. B. in tam bir metni bize kadar gelmemişse de, elimizde bulunan elyazmalarından bu eserin üçte ikisinden çoğu toplanabilmiştir. B. in kaybolan bölümlerini yeniden bir araya getirmek için XII. asra ait olup Bizans hukuk bilgini Patzusun eseri sanılan *Tipukeitos* (Yun. *Ti pu keitai* = Ne nerde bulunur) başlıklı telif bize çok yardım etmektedir. Bu eserde B. in bir fihristiyle, bölüm başları ve her bölümün en mühim yerleri vardır. Bizans hukuk edebiyatının gelişmesinde B. in büyük bir yeri vardır. Bir yandan birçok tefsir ve şerhleri (*skholia*) yapılırken, öbür yandan da B. den faydalanılarak türlü kanun kitapları, kanun hulâsaları ve el kitapları yazılmıştır.

BASİLİKOİ PAİDES (Yun. = kıral çocukları, Lât. *Pueri regii*), Makedon sarayında yaşıyan içoğlanları. Philippos II. ve Büyük İskender zamanında asîl Makedonların oğulları içoğlanlığı etmek ve askerî terbiye gör mek üzere muayyen bir yaşta saraya çağırılırdı. B. P. savaşlarda kıralların yanında bulunurlar ve orduda hypaspistes (Yun. = silâhdar) lerin yanında yer alırlardı.

BASILINA (ölm. M. S. 331), Roma İmparatoru Flavius Claudius Iulianus (hük. 361-363)un annesi, 325 te konsullukta bulunmuş olan Caeionius Iulianus Camenius un kızı. İstanbulda 330 sıralarında İmparator Büyük Konstantinosun üvey kardeşi İulius Constantiusla evlenmiş ve 331 de oğlunu doğurduktan birkaç ay sonra ölmüştür. Eski Anadolunun Bithynia bölgesindeki Basilinopolis (b. bk.), adını bu prensesten almıştır.

BASİLİNDA (Yun. = kıral oyunu), eski Yunanlılarda bir çocuk oyunu. Çocuklardan birisi kura ile *basileus* (kıral) olurdu, öteki çocuklar da türlü rollerde «kırala» itaat etmek zorunda idiler. Herodotosa göre Kyros da bu oyunu oynardı. Ancak Herodotosun anlattığı B. oyununda «kıral» kura ile belirtilmez, seçilirdi. B. oyunu ile, yenene *basileus* (kıral), yenilene ise *onos'* (eşek) adı verilen top oyununu karıştırmamak lâzımdı.

BASİLİNOPOLİS veya **BASİLEİNOPOLİS** (Yun. = Basilina şehri), eski Anadolunun Bithynia bölgesinde Nikaia (İznik)ya bağlı bir yer. Adını, bu yere şehir hakkını veren İmparator Flavius Claudius İulianus (hük. 361-363) un annesi Basilinaya izafetle almıştır. B. Askania Limne (İznik gölü)nin kuzeybatı köşesinde, Nikaia (İznik) ile Nikomedeia (İzmit) ruhanî idare bölgelerinin sınırında, şimdiki Pazarköy = Orhangazinin yerinde bulunuyordu.

BASILISCUS (Yun. *basiliskos* = küçük kıral), Eski ve Ortaçağda, hattâ XVII. asırda yaşadığına inanılan, efsanevî bir hayvan. Bakışı öldürücü ve nefesi zehirden tehlikeli bir habîs ruh olduğu sanılırdı. Basiliscus kelimesi, *Kitab-ı Mukaddes*in St. Hieronymus tarafından hazırlanan *Vulgata* [383 - 405 arasında] adlı Lâtincetercümesinde İbranca *sephaʿ* (= çok zehirli bir yılan) kelimesinin karşılığı olarak geçmektedir. Eskiçağ tabiat bilginlerinden Caius Plinius Secundus, Pedanios Dioskurides, Claudius Galenus, Claudius Ailianus v. b. B. hakkında geniş bilgiler vermektedirler. Eski oymalarda, minyatürlerde ve hattâ hayvanat kitaplarında B. resimlerine sık sık rastlanır. En tanınmış resmi Ulisse Aldrovandi (b. bk.) nin *Historia serpentum et draconum* (Yılanlarla ejderlerin tarihi) adlı eserinde görülebilir. Buna göre B., başında bir taç taşıyan («küçük kıral» adını bundan almıştır), gagalı, sekiz ayaklı ve yılan gövdeli bir mahlûktur. Hıristiyan sanatında İblis de çok defa B. şeklinde tasvir edilmiştir. Ortaçağ *Troubadour* ve *Renaissance - Rococo* aşk şiirlerinde B. çok kullanılan bir semboldü: güzel, fakat zalim sevgili, gözleriyle zavallı aşığı yok eden B. a benzetilirdi (krş. EJDER).

BASİLİSENE, Bizans devrinde yukarı Fırat bölgesine verilen ad.

BASİLİSKOS, Bizans imparatoru (hük. 475-477). İmparator I. Leonin karısı olan kızkardeşi Berine (Lât. Verina) nin yardımiyle 468 de Vandal seferi başkumandanlığiyle vazifelendirilmiştir. 100 000 asker ve 7000 kürekçiden mürekkep bir donanma başında Afrikaya geçmişse de kendisi ile 5 günlük bir mütareke yapmağa razı olduğu Vandal Kıralı Geizerik bundan faydalanarak Bizans donanmasını basıp gemileri ateşe vermiştir. B., ancak bir gemi ile kaçabilmiş, İstanbula dönerek kızkardeşinin aracılığı ile imparatorun affını elde etmiştir. Leon I. in ve bunun ardından II. Leon nin ölümü (474) üzerine Berine, B. u Zenona karşı taht dâvacısı olarak ortaya çıkarmıştır. B., İstanbulu işgal etmiş, fakat 20 ay süren imparatorluğu sırasında iç karışıklıklar baş göstermiştir. Zenon halkın hoşnutsuzluğundan faydalanarak B. un üzerine yürümüş, İstanbula girmiş ve kendisini ailesi ile birlikte Kappadokiada bir yerde zindana attırmıştır. B. çok geçmeden zindanda açlıktan ölmüştür.

BASİLLARYA (Bacillaria), diyatomelerden, tatlı ve tuzlu sularda dört kadar nev'i yetişen bir bitki cinsi.

BASİLLİ HASTALIKLAR, çomak şeklinde birtakım basillerin meydana getirdiği hastalıklar. Bu hastalıklar şunlardır:

Hastalık	Ortalama tefrih müddeti
Tifo	14 gün
Paratifo a) tifo şekli	14 gün
b) zehirlenme şekli	birkaç saat - 3 gün
Botulizm	18 - 36 saat
Basilli dizanteri	4 - 5 gün
Difteri (kuşpalazı)	2 - 7 gün
Tetanus (kazıklı humma)	6 - 14 gün
Malta humması, Bang hastalığı	6 - 20 gün
Boğmaca öksürüğü	7 - 14 gün
Ruam (sakağı)	4 - 8 gün
Şarbon (karaçıban)	1 - 3 gün
Veba	3 - 7 gün
Tülaremi	2 - 3 gün
Verem	belli değildir
Lepra (cüzzam)	birkaç ay - 10-12 sene
Gazlı gangren	1 - 4 gün
Bazı sepsisler	belli değildir

B. H. halk arasında yayılmak istidadını gösterir. Verem ile veba bu türlü hastalıkların başlıca numuneleridir.

B. H. ın husule gelebilmesi için, bütün enfeksiyon (intan) hastalıklarında olduğu gibi, mikropta ve insanda bazı şartların bulunması lâzımdır. Mikroba ait olanlar, basilin hastalık yapabilme kudreti, mikdarı, ikinci veya üçüncü bir bakteri ile beraber bulunması gibi şeylerdir. İnsana ait hazırlayıcı sebepler ise; yaş, ırk, cins, gıdasızlık, açlık, yorgunluk, uykusuzluk, soğuk, sıcak, mevsimler, muafiyetsizlik gibi faktörlerdir. Çocukların altı ay — bir sene çinde hasta olmamaları yaş sebebini iyi izah eder. Basilli dizanterinin sıcak aylarda çok görülmesi de mevsimle olan ilgiye bir misal olur.

B. H. da basilin bulaşması doğrudan doğruya temasla olabildiği gibi canlılar veya cansız maddeler vasıtası ile de olabilir. Veremde, boğmaca öksürüğünde aksırık, öksürükle etrafa saçılan mikroplu tükrük damlacıklarının naklinde birinci derecede rol oynıyan hava, canlı olmıyan bir vasıtadır. Basilli dizanteri sirayetinde karasineklerin canlı vasıta olarak hisseleri vardır. Tifo ve paratifoda su, süt ve çeşitli yiyeceklerin rolü büyüktür. B. H. ın bulaşması rahim içi hayatta da olabilir. Verem, lepra, şarbon gibi hastalıklarda bu türlü bulaşmalar görülmektedir. Basiller sağlam kimselere ağız, boğaz, teneffüs cihazı, hazım yolları ve deri gibi yerlerden girer. Tutundukları bu yerlerden kan, lenfa ve sinir yollariyle vücuda yayılır veya zehirlerini yayar. Difteri basili bademcikler üzerinde yerleşerek buradan zehirini (difteri toksini) kana verir. Tifo mikrobu hazım yolundan vücuda girer; barsaktaki lenfa bezlerinde tutunur, sonra kanda yayılarak asıl hastalığı yapar. Kazıklı humma âmili olan tetanus basilinin toksini sinir yolu ile yayılır.

B. H. ın her birinde hastalık âmilinin vücutta tutunmasından hastalık belirtilerinin ortaya çıkmasına kadar geçen zaman (tefrih müddeti) farklıdır. Tefrih müddeti sonunda hastalık belirtileri görülür. Bu başlangıç birdenbire veya yavaş yavaş olur. Meselâ basilli dizanteri karın ağrıları ve arkasından ishalle birdenbire başladığı halde tifo, baş ağrısı, iştahsızlık, ishal veya kabız, burun kanaması, bronşit gibi belirtilerle yavaş yavaş başlar. Humma da başlangıç belirtileriyle beraberdir. Basilli hastalıklarda humma grafikleri sebebe ve hastanın mukavemetine göre değişir. Tifoda ateş yavaş yavaş çıkar ve iner. Malta hummasında uzun süren grafikte hummanın yükseliş dalgaları görülür.

Türlü enfeksiyon âmilleri birtakım hususî hastalıklar hâsıl etmek karakterine malik olduklarından, meydana getirdikleri hastalık tablolarında da hususiyet göze çarpar. Hakikatte enfeksiyon hastalıklarının hususiyetleri, âmillerinin keşfinden de çok evvel tanınmıştır. B. H. da görülen klinik belirtiler enfeksiyon âmilinin tutunduğu yere göre değişiktir. Tabiî şartlar altında her basil yerleşebileceği organı seçer ve kendine mahsus hastalığı yapar. Meselâ dizanteri basili deriden girerek dizanteri yapar. Ancak hazım yolundan girerek barsakta tutunur ve karın ağrısı, sık dışkılama, kanlı balgamlı ishalle kendini belli eder. Boğmaca basili teneffüs yolundan girer ve bu yol üzerinde tutunur. Bu sebeple hastalığın en mühim belirtisi boğucu öksürüktür. Kuşpalazında difteri basili bademciklerde yerleşir ve ilk faaliyetini burada gösterir. Bundan dolayı difteride görülen boğaz ağrısı, bademcikler üzerinde teşekkül eden zar, doktoru en çok ilgilendiren belirtilerin başında gelir.

Aynı basil bir hastalığın çeşitli tezahürlerini meydana getirebilir. Veba, bubonlu (hıyarcıklı) veba, akciğer vebası, şarbon, deri şarbonu, akciğer ve barsak şarbonu şeklinde görülür. Verem için de böyle bir taksim kabildir. B. H. ın belirtileri sadece basillerin yerleştiği yere bağlı değildir. Her basilli hastalıkta vücudun diğer cihazına ait belirtiler de bulunur ve aynı zamanda bazı ihtilâtlar da görülür. Meselâ tifo seyri sırasında zatürree ve difterinin 2-3 üncü haftasında birtakım felçler karşımıza çıkabilir.

B. H. arasında öldürücü olanlar, insanı sakat bırakabilecekler vardır. Bu itibarla bunlara yakalanmamak çarelerine başvurulmalıdır. Eski zamanda bulaşıcı hastalıkların sebebi belli olmadığından korunma tedbirleri de ancak tecrübe ile bulunabilmiştir. Meselâ *Ahd-i Atik*te leprosun tecridi yazılmıştır. Ortaçağda vebanın sirayetine karşı korunma tedbiri karantina (b. bk.) dan ibarettir.

Korunmadaki esaslardan birincisi hastalık kaynaklariyle mücadeledir. Basil taşıyan, insan veya hayvan olabilir. Bunlar tecrit ve tedavi edilir, Şarbonlu hayvanların teşhis edilerek öldürülmesi ve vebada fare mücadelesi, korunmanın ilk basamağını teşkil eder. Bundan sonra sirayete vasıta olan canlı, cansız vasıtaların ortadan kaldırılması gelir. Daha sonra, sağlam olanların şahsî korunmaları icabeder. Bunun için de aşılanmak lâzımdır.

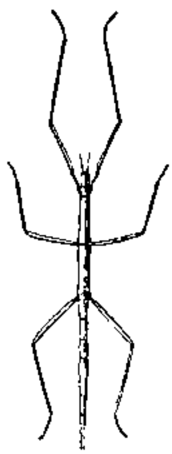
B. H ın tedavisinde istirahat ve bakım çok kıymetlidir. Tedavide ilâçlar ve serum tatbik olunur, bazı hastalıklarda perhize dikkat edilir. Difteri, şarbon ve tetanusta serum; tifo, paratifo, boğmaca, Malta humması gibi hastalıklarda oreomisin (auréomycine), kloromisetin (chloromycetine); veremde streptomisin (streptomycine) çok kullanılan ilâçlardandır. Ayrıca hastalardaki belirtilere göre gerekli ilâçlar da verilir.

BASİLOFOBİ (Bacillophobie; Yun. *phobos* = korku), basil fobisi. Çeşitli mikroplara ve bu arada verem basiline karşı duyulan sabit fikir halindeki marazî korku. Buna «bakteriyofobi» de derler. Bu, en çok bazı psikastenik hastaların türlü kuruntu ve kaygıları arasında görüldüğü gibi bazan da başlı başına bir monomani halindedir. Bu gibi kuruntu hastaları kapı tokmaklarına dokunmazlar, kâğıt paraları temizlerler, her kabtan yemek yemezler, sık sık antiseptik ilâçlar kullanırlar. Türlü basillere karşı bugünkü tesirli korunma vasıtalarının bulunmadığı zamanlarda daha çok görülen bir korku idi. Streptomisin gibi intan karşılayıcı devalardan önce tıbbiyenin ilk sınıf öğrencilerinde görülen verem fobisini de bu arada saymak gerekir.

BASİLOS, Yunan mitolojisine göre Lyrkos ile Hemitheianın oğlu. Babasının babası Phoroneus annesinin babası da Staphylostur Apollon'un kâhinleri Lyrkosa kehanet yerinden çıktıktan sonra kucaklıyacağı ilk kadından bir oğlunun doğacağını söylerler. Lyrkos, yurduna dönerken Staphylosun misafiri olur. Staphylos kızı Hemitheia lehine bu kehanetten faydalanarak Lyrkosu sarhoş eder ve kızını yanına gönderir. Lyrkos ve kız birbirinin olurlar ve Lyrkos, doğacak olan çocuğunu tanıyabilmek için kıza bir kemer verir. Lyrkos yurduna döner ve çocuk dünyaya gelır. Kendısine B. adını koyarlar B. büyüyünce, babasını bulmak için annesinden aldığı kemerle yola çıkar ve artık ihtiyarlamış olan babasını Kaunos (veya Kaunia) ta bulur. Karısı Heilebia'nın babası Aigialos ile savaş halinde olan Lyrkos, oğlunu tanıyınca, ordularının başkumandanlığını kendisine verir. Heilebia üvey oğlu B. u destekler. B. savaşı kazanır ve Kaunosa hükümdar olur.

BASİLOZ (Basillose), basillerle hâsıl olan intanların bir devresine verilen ad. Meselâ verem mikrobunun yalnız kan dolaşımında bulunması ve âdeta tifo hastalığını taklit etmesi devresine «tifo basilloz» denilmiştir.

BASİLUS (Bacillus). çekirgelerin fazmide (Phasmidae) familyasına bağlı bir cins. Yapraksız dal biçiminde olduğundan bunlara «çubuk çekirgesi» denir. Avrupa, Doğu Afrika ve Akdeniz çevrelerinde yaşar; nevileri çoktur. Renkleri yeşil veya açık sarıdır. Kanadları yoktur, bacakları ve antenleri uzuncadır, boyları aşağı yukarı 10 mm dir. Pek çabuk ürerler; bitkilerin yapraklarını yerler.

Basilus

BASİLÜRİ (Bacillurie), idrarda basil sınıfından mikropların görülmesi. Bunların çoğu koli basili proteus, tifo, paratifo brusella ve tüberküloz basilleridir. Bu basiller idrar yollarında (böbrekler, havuzcuk, idrar kesesi v. b.) iltihaplar yapar ve bu iltihap mihraklarından idrara karışırlar. Bundan başka, sepsisler, tifo, paratifo, bruselloz gibi umumî enfeksiyon hallerinde de basiller, kandan böbrekler yoliyle idrara karışabilirler.

BAŞÎR, Ebû ʿAlî, el-Fażl b. Caʿfer (IX. asrın ilk yarısı), Arab şair ve münşîsi. Gençliğinde Kûfede yaşamış, Ubeydullah b. Yahya tarafından korunmuştur (859). Çağdaşı devlet adamlarından Muallâ b Eyyûb hakkındaki hicviyyesi meşhurdur.

Yaşadığı devirde nesri çok beğenildiği, şiirde de bazı kimselerce Buhturîye üstün sayıldığı halde, sonradan ehemmiyetini kaybetmiştir. Şiirleri ile münşeatının kitap halinde toplanmış olduğu İbnü 'n-Nedîm'ın *Fihrist*inde kayıtlı ise de, her iki eser henüz bulunamamıştır. Bazı mecmualarda seçme şiir ve mektupları vardır.

BASİRET, İstanbulda 1870-1878 yılları arasında çıkmış bir Türkçe gazete. «Basîretçi» unvaniyle anılan Ali Efendi (b. bk) tarafından 22 ocak 1870 tarihinde çıkarılmağa başlanmıştır. Muharrirleri arasında Abdüllâtif Subhî Paşanın oğlu Ayetullah Bey aslen Polonyalı olan Ferık Mus tafa Celâleddın(b. bk.) Paşa yine Polonyalı olup Hayreddin imzasiyle yazan Karski, Adliye mektupçusu Halet Bey, Âsım Bey gibi devrin tanınmış kalem sahipleri bulunmakta idi. Ahmed Midhat Efendi (b. bk)de Bağdaddan dönüşünde bir müddet B. te başmuharrirlik etmiştir. 1876 dan sonra Ali Suavi (b. bk.) de B. te felsefî ve siyasî yazılar yazmış. hususiyle V. Murad devrinde Midhat Paşa (b. bk.) ya şiddetli hücumlarda bulunmuştur.

Cuma ve pazardan başka hergün çıkan B., başlangıçta küçük boyda dört sahifelikti. O zamanki değerle yirmi paraya satılır ve Vezir Hanında Tateos matbaasında basılırdı. 1870 Alman - Fransız harbinde Almanların tarafını tuttuğu için, harbden sonra Bismarck, gazete sahibi Ali Efendiyi Berline dâvet etmiş, kendisine yeni ve büyük bir baskı makinesi hediye ettiği gibi, gazetesine bir mikdar para yardımında da bulunmuştur. Bundan sonra B. Istanbulda Ankara Caddesinde şimdi Tan matbaasının bulunduğu yerde kurulan hususî matbaada daha büyük boyda çıkmağa başlamış, devrinin türlü yazıları, haberleri bakımından halkın tuttuğu mühim bir gazete olmuştur. Ali Suavinin Çırağan Sarayı baskınından önce yolladığı ve baskını âdetâ ilân ettiği mektubu basmış olduğu için vaka günü (20 Mayıs 1878) hükümetçe hemen kapatılmış ve sahibi Ali Efendi de bir müddet sonra memuriyetle İstanbuldan uzaklaştırılmıştır. 1908 Meşrutiyetinin ilânından sonra İstanbula dönen Ali Efendi B. i tekrar çıkarmağa başlamışsa da birkaç sayı çıkardıktan sonra kuvvetli rakîpler karşısında kapatmak mecburiyetinde kalmıştır.

BASÎRÎ (ölm. 1535), Divan şairi. Bütün tezkirelerde Acem olduğu yazılıdır. Hasan Çelebi, Âşık Çelebi ve Sehi tezkirelerinde Horasanlı; Kafzade Faizî tezkiresinde Bağdadlı olduğu, Lâtifî tezkiresinde ise İran sınırına yakın bir yerde doğmuş bulunduğu kayıtlıdır. Bütün tezkirelerin birleştiği tek nokta B. nin Türkiyeye sonradan gelip yerleştiğidir. Âşık Çelebi ve Lâtifînin yazdıklarına göre, Bayezid II. devrinde Câmî ve Nevâînin tavsiyesiyle gelmiş ve Nevâî divanını Türkiyeye getirmiştir. Nükteci ve hoşsohbet olan B., padişahın ve devlet ileri gelenlerinin meclislerinde sık sık bulunur, onlardan iltifat görürmüş. Kafzade tezkiresindeki kayıttan B. nin bir *Divanı* olduğu anlaşılmakta ise de bu divan henüz bulunamamıştır. Birçok yazma mecmualarda şiirlerine rastlanması, epeyce geniş bir şöhret kazandığını gösterir.

BASİT KİRİŞ: bk. KİRİŞ.

BASİT MAKİNELER, bir kuvvetin bir cisme müessir olmasını temin eden aletlerin adı. Basit makineleri kullanarak, yenilmesi gereken *karşı kuvvet*leri (veya dirençleri) *tatbik edilen kuvvet*lerle dengede tutma veya yenme kolaylaştırılır. Bütün basıt makinelerde. makinenin kullanılması ile. elde edilen belli bır fayda mevcuttur. Bu faydalanma makine tarafından yapılan işin artma veya azalması olamaz Sürtünme ihmal edildiğine göre, makineye verilen iş, makineden alınan işe daima eşit olacaktır; çünkü *enerjinin muhafazası prensipi* vardır. Bununla beraber, basit makineler yardımıyle, küçük kuvvetlerle, büyük kuvvetleri karşılamak mümkün olmaktadır. Büyük kuvvet küçük bir yol boyunca ve küçük kuvvet büyük bir yol boyunca tesir eder ve bu iki halde yapılan işler eşit olur.

Yenilmesi gereken kuvvetin tatbik edilen kuvvete oranına *mekanik faydalanma* adı verilir:

$$\text{Mekanik faydalanma} = \frac{\text{yenilecek kuvvet}}{\text{tatbik edilen kuvvet}}$$

Bir kaldıracın temin ettiği mekanik faydalanma 10 ise, karşı kuvvetin 1 cm yükselmesine mukabil tatbik edilen kuvvet 10 cm yükselecek demektir. Makine enerji nakleden veya çeviren bir tertip olduğuna göre belli bir verimle çalışır. Bir makinenin verimi, makineden alınan işin verilen işe oranıdır:

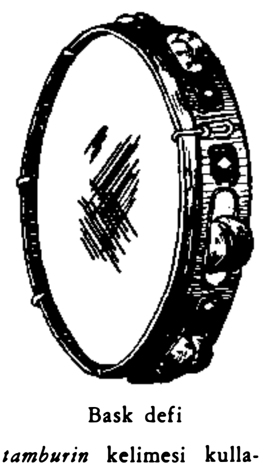
$$\text{Verim} = \frac{\text{alınan iş}}{\text{verilen iş}}$$

Basit makineler şu altı şekle irca edebilmektedir: *Kaldıraçlar, makara, milli çark, eğik düzlem, kama* ve *vida* (b.bk.). Basit makinelerin terkibi ile daha karışık olan diğer makineler elde edilir. Meselâ, *mengene* (b. bk), vida ve kaldıraç prensipini ihtiva eder. Vinç (b. bk.) ise, kaldırılacak ağırlığın bağlı bulunduğu bir hareketli makaradan yapılmıştıt. Basit makineler eski insanların birçok işlerine yaramıştır. Mısırlılar, ehramların (yapımında kaldıraç, eğik düzlem ve makarayı kullanmışlardır. Makara, milli çark ve vida, Grekler ve Romalılar tarafından istimal olunmuştur.

BASİTÇİLİK: bk. YALINÇÇILIK.

BASİTRASİN (Bacitracine), Subtilis basilinden elde edilen antibiyotik bir ilâç. Johnson, Anker ve Meleney tarafından bulunmuştur (1945). B. stafilokok ve streptokokların yaptığı deri hastalıklariyle cerrahîde ve daha başka hastalıklarda başarı ile kullanılır. Penisilin (Penicillin)e benzer bir tesiri vardır ve bununla birlikte frengi tedavisinde daha iyi neticeler vermesi ihtimali vardır. Böyle antibiyotik olarak tatbik edilen ilâçların hemen hepsinde geçici bir albuminuri görülmektedir.

BASK DEFİ veya **TEFİ,** Yakın Doğu memleketlerinde eski çağlardan beri ekseriyetle «def» (= tef) denilegelen, tek derili, kasnağında ziller takılı ve elde çalınan alet. Fransızlar buna *tambour de basque* adını vermişlerdir. Aletin İspanyolca adı *pandero*dur. Pek eskiden Basklar tarafından Avrupaya tanıtıldığı tahmin ediliyor. Bazan kasnağında çift çift ziller yerine çıngıraklar takılı bulunması gibi farklar görülmüşse de, Batı ve Doğu örnekleri arasında esasta fark yoktur. İspanya ve Güney İtalyanın en şakrak halk dans aleti B. D. T. dir. Mahallî renk veya «karakteristik» bir raks havası yaratılmak üzere orkestraya alındığı da olmuş, meselâ Weber, *Preciosa*nın Çingene havasında B. T. da kullanmıştır (1820). Alman partisiyonlarında bu mânada olarak *tamburin* kelimesi kullanılır. Bizde daima *tef* denilmiştir.

Bask defi

BASK DİLİ, Biskaya körfezi girintisinde Pirenelerin kuzeyinde ve batısında, büyük bir kısmı İspanyada, beşte biri de Fransada, ayrıca buralardan hicret edip Güney ve Orta Amerikaya yerleşmiş olanlar arasında o kıtanın bazı yerlerinde konuşulan bir dil. Hiçbir yakınlığı olmıyan Roman dilleriyle çevrili bulunan bu arkaik dil, Batı Avrupada Hind - Avrupa asıllı olmıyan biricik dildir. Millî adı olan Euskera, Euskara veya Eskara [*eşkuąra*], sanıldığına göre «vuzuhla konuşan» mânasınadır. Bunu konuşanlara da kendilerince Euskaldunak (= Euskara dilini konuşanlar) denir; Batı dillerindeki karşılığı İsp. Vascos, Vascones, Vascongadas, Fr. Basquestır. Vasco adını M. S. III. asırda Romalılar kullanmışlardır; Vasc - on şekli, -on ekiyle yapılan Bask isimleri tipindedir (krş. *aita*= baba, *ait - on* = keşiş baba; *giza* ve *giz - on* = adam). Bazılarına göre Euskara adının kökü olan Eusk- (-ra bizde dil için kullanılan -ce'nin karşılığıdır), M. S. ilk asırlarda Aquitaniada oturan Ausc-(Ausci) ların adiyle esasta bir olduğu için, Ausc dili Baskçanın eski şeklidir.

Yayılma alanı ve lehceleri: B. D. nin yayılma alanı İspanyada Pirenelerin batısı ile Biskaya körfezi kıyıları arasında bulunan ve Provincias Vascongadas (Bask eyaletleri) denilen bölgedir. Doğuda Guipúzcoa, batıda Vizcaya, güneybatıda da Álava illeri bu bölümü meydana getirir. B. D., ayrıca bunların güneydoğusundaki Navarra bölgesinin Pamplona çevresinde de konuşulur. Dil sınırı ile idare sınırları hiçbir yerde aynı değildir; idare sınırları dil sınırından fazlasiyle taşar. Fransa tarafında B. D. alanı Basse - Pyrénées ilinin Bayonne ve Mauléon çevreleri, yani aşağı yukarı eski Labourd (batıda), Basse - Navarre (ortada), ve Soule (doğuda) illeridir. İspanyada 600 000, Fransada 200 000, Amerikada (başlıca Arjantin, Paraguay, Meksika, Kubada) 200 000 kişi bu dili konuşur. Birçok Basklar iki dilli (bilingue) oldukları için bu hususta tam rakamlar verilemez. B. D. eskiden çok daha geniş bir alana yayılmıştı. Hususiyle yer adları bunu teyit etmektedir. Fransadaki Gascogne bölgesi eskiden B. D. nin alanı içinde bulunuyordu (krş. Gasconia ve Vasconia adları). Bugün kültür ve siyaset baskısı B. D. ni Roman(İspanyol ve Fransız) dillerinin lehine olarak geriletmiş bulunmaktadır.

B. D. ni, hususiyle lehcelerini en iyi incelemiş olan prens Louis - Lucien Bonaparte, fiili esas alarak, bu dilde 4 edebî lehce (İspanyada: Guipúzcoano ile Vizcaino; Fransada Labourdin ile Souletin) den başka, biri Doğu, öbürü Merkez, üçüncüsü de Batı olmak üzere 3 ana grupta toplanan 50 lehce, 25 alt - lehce, 50 tür ve 10 alt - tür tesbit edebilmiştir (bk. L. L. Bonaparte: *Carte des sept provinces basques*, Londra 1893). Bu sınıflamanın hulâsası bize şu 8 başlıca lehceyi verir: I. Doğu grupu: 1. Soule lehcesi (Souletin), 2. Doğu Aşağı Navarre (Basse - Navarre), 3. Batı Aşağı Navarre. II. Merkez grupu: 1. Kuzey Yukarı Navarre (Haute - Navarre), 2. Güney Yukarı Navarre, 3. Labourd lehcesi (Labourdin), 4. Guipúzcoa lehcesi (Guipúzcoano) ki İspanya Navarra'sında da konuşulur. III. Batı grupu: Vizcaya lehcesi (Vizcaino) ki Álavada kullanılır; Marquina alt - lehcesi de buna bağlıdır. Doğu ve Merkez lehceleri arasındaki farklar tedricî olduğu halde, bir taraftan Doğu ve Merkez grupları, öbür taraftan da Batı yani Vizcaya grupu arasındaki farklar, hususiyle Guipúzcoa lehcesinden Vizcaya lehcesine geçilirken, bilhassa fiil sistemi, yardımcı fiiller ve kelime hazînesi bakımından oldukça büyüktür (misaller için bk. Fonetik kısmı).

Bask dilinin yapısı: *Fonetik:* Vokal sisteminde 5 basit vokal (a, e, i, o, u) vardır; ü vokaline yalnız Soule lehceleri grupunda rastlanır; nazal vokaller bir iki lehceye mahsustur. L. L. Bonaparte Baskçada 13 basit vokal tesbit edebilmiştir. Diftonglar çoksa da, bazıları vokaller arası konsonların düşmesinden ileri gelmiştir, meselâ: Aşağı Navarre lehcesinde *eun* (= gün) < *egun*, gibi. Bazı lehcelerde çift vokaller de görülür, meselâ: «eski» mânasına Labourd ve Soule *zahar/zagar*, Guipúzcoa *zar*, fakat Vizcaya *zaar*; «ilk» mânasına Lab. ve Soul. *leben*, Guip. *len*, Viz. *leen*. Lehceler arasında, hususiyle r, l, n konsonları önün-

de a ∾ i, a ∾ e, a ∾ o, i ∾ u alternans(b. bk.)ları vardır, meselâ: Viz. *i-gar-i*, Guip., Lab., Soul. *i-ger-i* = yüzmek; Viz. *bal-tz*, Guip., Lab., Soul. *bel-tz* = siyah; Guip. *i-garr*, Lab., Soul. *a-gorr* = kuru; Guip. *iri*, Viz. *uri* = şehir; Viz. *itzi*, Guip. *ut-i* = bırakmak. Bantu dilleri (b. bk.)ni andırır bir şekilde, kelime sonlarında vokaller birer determinatif rolü oynar gibidir; çok kere -e: olmak halini ve şekillerini, -i: fiilden olma sıfatları ve passif-intransitif mânalı partisipleri, -o: mücerret isimleri gösterir.

Konson sisteminde. yarı-vokallerden y; patlayıcılardan b, d, g ile p, t, k; aspirelerden kh. th, ph. nh, lh, rh; palatallerden s′, t′, d′. n′; serebrallerden ḍ (d ile r arası); sızıcılardan f, v, s, z, š (bizdeki ş) ž (bizdeki j); akıcılardan l, hafif r, kuvvetli r (= rr); nazallerden m, n; gutturallerden ẖ; nefes seslerinden h; afrikelerden tš (bizdeki ç), dž (bizdeki c), ts̮, dz̮ sesleri vardır. Bunlardan f sesi esas seslerden değildir ve p karşılığı olarak bazı Navarre ve Labourd lehcelerinde kullanılır: *apari* > *afari* = akşam yemeği, gibi. Kuvvetli r, yalnız iki vokal arasında kullanılır. Bütün arkaik dillerde olduğu gibi, konson grupları yoktur ve r sesiyle kelime başlamaz. Kelime başlarında p yalnız yabancı dillerden alınmış kelimelerde görülür. Kelime sonlarına b, d, g ve p, m sesleri gelmez; final m sesi n'ye çevrilir. Son zamanlara kadar imlâ sistemi karışık olduğu için, Baskça yerine göre İspanyol ve Fransız imlâ sistemlerine uyularak yazılırdı. Meselâ İspanyol sistemine göre: palataller tl, ll; ẖ karşılığı olarak j; tš (bizdeki ç) için ch. Fransız sistemine göre: š (bizdeki ş) için ch; ž (bizdeki j) için j (Soule'da; Labourd'da j = y'dir); bazan s için ç. 1919 da kurulan Bask akademisi (Euskaltzaindia), alfabeyi şöyle tesbit etmiştir: a, e, i, o, u, ü, b d, d̄, f, g. h, j, k, l, l̄, m, n, ñ, p, r, r′, s, x. t t̄, ts, tx, tz, y, z. Bunlardan d̄, t̄ ve l̄, ñ = palataller; aksanlı r′ = kuvvetli r; j = ẖ; x = š (bizdeki ş); tx = č (bizdeki ç); ts = ts̮; tz = dz̮'dır L. L. Bonaparte Bask dilinde 38 basit konson tesbit etmişti. Konsonlarda alternans çoktur. Umumiyetle l, m, n seslerinden sonra sessiz (sourd) patlayıcılar sesli (sonore) olurlar, *galtu* yerine *galdu* = kaybetmek, gibi. Eski devirde Lâtinceden ve Roman dillerinden alınma kelimelerde baştaki p, t, k' ler b, d g olmuştur, meselâ Lât. *pace* > Bask. *bake* = barış, *tempora* > *dembora* = zamanlar, İsp. *corpus* > *gorphutz* = vücut. Labourd ve Soule lehcelerinde görülen ve h ilâvesiyle yazılan lh, rh, nh aspireler aslîdir; eski Aquitania lehcesinde lh, İbercede de lh ve rh vardır. Bu aspireler Guipúzcoa ve Vizcaya lehcelerinde değişikliğe uğramışlardır, meselâ: Lab. ve Soul. *elhur*, Guip. *elur*, Viz. *edur* = kar; Lab. ve Soul. *zilhar*, Guip. *zillar*, Viz. *zidar* = gümüş (< **silf ar* > Alm. *Silb-er* = gümüş, krş. Berber. *a-zerf* = gümüş); bazı lehcelerde lh'ye karşılık assimilasyon yolıyle r görülür, Lab. *bulhar*, Guip. *bular*, Soul. *burar* = göğüs, gibi. Lehcelerde kelime ortalarında g ∾ h alternansına da rastlanır, Guip. *e-go*, Lab. ve Soul. *e-ho* = övütmek, gibi küçültme(diminutif)kelimelerinde palatalizasyon göze çarpar, meselâ: s>ç için Guip. *zakur* [sakur ok.] = köpek, küçültmesi *chakur* [çakur ok.].

Morfoloji ve sintaks: Bask dilinin tipi polisintetik (polysynthétique = birçok eklerin arka arkaya dizilmesi) ve gövdeleyici (incorporant = her türlü mefulün de fiilin gövdesi içine alınması) dil tipine benzer. Meselâ: «gelmek» mânasına olan *bil-* fiilinin *hâl* zamanı, preformatif ve afformatif unsurlarla şu şekilde çekilir: tekil (müfret): 1. *n-a-bil*, 2. *h-a-bil*, 3. *d-a-bil*; çoğul (cemi); 1. *g-a-bil-tz-a*, 2. *z-a-bil-tz-a*, 3. *d-a-bil-tz-a*. Bunun benzerine Afrika, Kafkas, Çin-Tibet, ve Kuzey Amerika dillerinde rastlanır. «Onu götürüyorum» anlamına *d-a-kar-t*, «ona gidiyorum» anlamına da *n-a-bil-ki-o*, birer «gövdeleme» misalidir. Yine «siz onları onlara sunuyordunuz» mânasına olan *z-e-n-e-uka-z-ki-o-te-e-n* sözü polisintetik ve gövdeleyici bir yapı gösterir. Kelime türetiminde de bu polisintetizm göze çarpar, meselâ *odei* (= bulut) + *ots* (= gürültü) = *odots* = gök gürültüsü; *belar* (= alın) + *oin* (= ayak) = *belaun* = diz, yani ayağın alnı; *uda-berri* (= yeni yaz) = ilkbahar; *arri-bizi* (= canlı taş) = aksi seda, gibi tipik bileşimlerin yanıbaşında Türkçe «kupkuru» (Bask. = *go gor*) tipinde tekitli sıfatlar, ve *nahas-mahas* (= karmakarışık) misalinde görülen ve Türkçede de bulunan m- esaslı tekrarlamalar da vardır.

Baskçada kelime türetimi ve çekimi umumiyetle soneklerle yapılır; preformatif unsurlar azdır. İsimler için gramatikal cins yoktur; yalnız hayvan isimlerinde erkek için -ar. dişi için de -eme unsurları kullanılır, *otsoar* = erkek kurt, *otsoeme* = dişi kurt, gibi. İsmin belirli (défini) ve belirsiz (indéfini) şekilleri vardır; belirli şekil tekilde -a ekiyle yapılır, *gizon* = adam, *gizon-a* = o belli adam; -ak ekiyle yapılan çoğul hem belirli hem, belirsiz olarak kullanılır. Çekim sonekleri şunlardır: 1. Yalın (inaktif subjekt): ek almaz. 2. Agential veya ergatif veya aktif: -k -ek. agent tümleci (aktif fail) için kullanılır, meselâ «babam tarafından dikilen veya babamın diktiği ağaç kurudu» cümlesinde «ağaç» asıl fail (inaktif fail), «babam» da agent (aktif fail) dır, çünkü ağacı diken babamdır. 3. Genitif possessif: -n, mülkiyet bildirir. 4. Kontinental veya lokal: -ko, mülkiyet bildirmiyen genitiftir. 5. *Génitif d'origine:* -tar. bir şahsın nereli olduğunu anlatır. 6. *Recéptif*: -i, bir şahsa, şeye. 7. ve 8. Destinatif: -tzat ve -dako. bir şahıs için (tahsis). 9. Aditif veya direktif: -ra, bir yere doğru. 10. Direktif personel: -gana, bir şahsa doğru. 11. Direktif limitatif: -rano, bir yere kadar. 12. Direktif indefini: -rontz bir yere doğru (sınır çizmeden). 13. Lokatif materiel: -n, bir maddede, yerde. 14. Lokatif personel: -gan, bir şahısta. 15. *Discédent* veya *procédentif*: -tik, bir şeyden. 16. Originatif personel: -gandik. bir şahıstan. 17. Unitif veya *sociatif*: -kin ve -gaz, beraberlik. 18. Mediatif materiel: -z, bir şey vasıtasiyle. 19. *Causal*: -gatik, sebesiyle. 20. Privatif: -gabe, Türkçedeki -sız, mahrumiyet. Bunlardan bazısı «belirli», bazısı «belirsiz», bazısı da her iki çekimde kullanılır. İsim tamlamasında, belirtilen belirtenden (genitif) sonra konur, meselâ *nere aitaren baratzea* = (benim) babamın bahçesi (*nere* = benim, *aita* = baba, ata, *baratze* = bahçe, bostan), *Mikel'en zaldiak* = Mikel'in atları. Sıfat da, umumiyetle isimden sonra konur, meselâ *etxe zabal* = geniş ev (*etxe* = ev); mülkiyet sıfatları öne alınır; sıfatla birlikte olan ismin çekiminde yalnız sıfat değişir, meselâ *ur garbia* = temiz su (*ur* = su), *ur garbiaren* = temiz suyun. Şahıs zamirleri şunlardır: *ni* = ben. *hi* = sen, *ura* = o, *gu* = biz, *zu* = sizler, *zuek* = siz, *aiek* = onlar; mülkiyet sıfat şekilleri de sırasiyle *nere, hire, bere, gure, zure, zuren beren*'dir; fiil çekiminde ek olarak 1. şahıs için -t, 3. şahıs için de d- kullanılır. Sıfat ve şahıs zamirlerinde de cins farkı yoktur. Yalnız, transitif fiillerin hitap (2. şahıs) şekillerinde erkek için -k. kadın için de -n eki kullanılır (krş. Berber dilinde *şe-k* = sen [erkek], *şe-m* = sen [ka-

dın]), meselâ «götür» mânasına erkeğe *e-kar-k*, kadına *e-karre-n;* birine hitap ederken de kadın erkek farkı gözetilir, meselâ «bilmiyorum» anlamına erkeğe *eztakit*, kadına *eztakinat*. Refleksif «ben kendim» anlamını vermek için «baş» demek olan *buru* kelimesi kullanılır (krş. Türkçe «kendi başıma»). Relatif zamir yoktur; onun yerine Türkçede de olduğu gibi, -n eki kullanılır, meselâ *da-tor* = o geliyor, *da-torre-n* = gelen (= o ki geliyor). İşaret zamirleri için, Tükçede de olduğu gibi, üç yakınlık-uzaklık derecesi üzerine kelime kullanılır, *haur* = bu, *hori* = şu, *hura* = o, gibi. Sayı adları yirmi (vigésimal) esasına göredir: 1 den 10 a kadar *bat*, *bi*, *hiru*, *lau*, *bortz*, *sei*, *zazpi*, *zortzi*, *bederatzi*, *hamar*; 20 = *hogoi*, 40 = *berrogoi* (= 2 × 20) 100 = *ehun*, 1000 = *hamarreun* (=10 × 100).

Fiilde de Bask dilinin polisintetikliği göze çarpar. Transitif ve intransitif olmak üzere iki kesin kategori vardır. İntransitif fiilde fail zamiri önek olarak başa, indirekt mefullerde de sonek şeklinde fiile eklenir, *n-a-bil* = gidiyorum, *h-a-bil* = gidiyorsun, *d-a-bil* = gidiyor, *n-a-bil-ki-o* = ona gidiyorum, gibi. Transitif fiilde ise meful önek olarak başa konur, fail de ek olarak sona eklenir, *n-a-kar-k* = beni götürüyorsun, *d-a-kar-t* = onu götürüyorum, *d-a-kar-ki-o-t* = onu ona götürüyorum; şahıslara göre 24 çeşidi vardır. Gerçek aktif (müteaddi) yok gibidir; menşede asıl mânası ne olursa olsun, bugünkü Bask fiilinin karakteri passiftir, meselâ «onu götürüyoruz» demek olan *d-a-kar gu*'nun asıl mânası «o bizim tarfımızdan götürülmekte» dir. Bask fiilinin çekimi, yalın ve perifrastik olmak üzere iki şekilde olur, ve daha çok bu son şekil kullanılır; bazı fiillerde her iki şekil de vardır, meselâ, yalın şekil; *d-a-kus-t* = görüyorum, perifrastik şekli; *i-kus-te-n d-u-t* = o görüşümdedir (tam tercüme: İtal. in vista l'ho io, İng. I have it in seeing). Perifrastik şekil için başlıca *za-* [*izan*] (= olmak) ve *u-* [*ukan*] (= malik, olmak) yardımcı fiilleri kullanılır; bu yardımcı fiillere katılan aslî fiiller, gerçekte birer partisip-isimdir, meselâ: yukarıdaki misalde *i-kus-i*, «görmüş, görmüşlük» mânasınadır. İntransitif fiillerin de perifrastik şekilleri vardır, meselâ yalın: *d-a-thor* = geliyor, perifrastik: *e-thor-te-n da* = gelmektedir (krş. İng. he is coming). Bütün zamanların ayrı ayrı perifrastik şekilleri vardır. Eskiden Bask fiilinde iki zaman vardı: hâl (praesens; -a- eki ile), ve preterit (praeteritum; -e-/-i- eki ile); şimdi bir de istikbal (futurum; -ke eki ile) türemiştir; hâl ve mazi ekleri, baştaki zamir unsurundan hemen sonra, istikbal eki ise sona konur; intransitif fiillerin mazi zamanında daima -n unsuru da bulunur; *n-a-tor* = geliyorum, *n-e-n-torre-n* = geliyordum, *n-a-tor-ke* = geleceğim. Transitif fiillerde meful zamirinin yeri zamana göre değişir: *d-a-ki-gu* = onu biliyoruz, *g-i-na-ki* = onu biliyorduk, *d-a-ki-ke-gu* = onu bileceğiz, gibi. Transitif fiillerde -n-'nin bulunup bulunmaması anlam farkı yapar: *n-e-karre-n* = götürüyordum, fakat *n-e-n-karre-n* = o beni götürüyordu. Dilek-şart (konjunktif) kipinde, transitif fiiller için -n, intransitif için de -la unsuru yer alır: *da-kar-da-n* = onu götüreyim, *da-bil-tza-la* = ah gitsinler, gibi. İktidar (potentiel) şekilleri yapı bakımından istikbal gibidir ve -ke, transitiflere bazan -ke yerine -te, unsurunun eklenmesiyle yapılır, meselâ *n-a-tor-ke* = gelebilirim, geleceğim, *n-e-n-tor-ke* = gelebilirdim. İllî (kausatif) fiillerin işareti -ra- preformatifidir, meselâ aynı *etorri* (= gelmek) fiilinden *e-ra-torr-i* = getirtmek, gibi. Emir (imperatif) kip, intrasitiflerde indikatif gibidir, meselâ *h-a-bil* = git! (ve gidiyorsun), intransitiflerde 3. şahıs ve transitiflerde 2. ve 3. şahıslar -e- esasına (mazideki gibi) göredirler: *b-e-bil* = gitsin!, *e-kar-k* = götür! (erkeğe) *e-karre-n* = götür! (kadına), *b-e-kar* = götürsün!; *e-na-kar-k* = beni götür! gibi mefullü şekiller de vardır. İsim'erden sıfatlardan ve zamirlerden birçok fiiller türetilmiştir, *gizon* = adam, *gizondu* = adam olmak; *zuri* = beyaz, *zuritu* = ağarmak; *nere* = benim, *neretu* = benimsemek, gibi. Bask cümlesinde kelime sırası, Türkçede de olduğu gibi, fail, meful, fiildir; tâli unsur da baslıca unsurdan evvel gelir, meselâ: *adixkideen amak zarrak ziran*, aynı sıra ile = arkadaşlarımızın anneleri ihtiyardırlar; *aurrari eman diodan liburua txit ederra da* yine aynı sıra ile = çocuğa verdiğim kitap çok güzeldir.

Akrabalık bağları Bugün tecrit edilmiş dillerden olan Baskçanın hangi dil ailesinden olacağı veya hangisine daha yakın bulunduğu hakkında türlü araştırmalar ve nazariyeler vardır. Coğrafî bakımdan ilk hatıra gelen şey, onu eskiden aynı yarımadada konuşulmuş olan İbercenin kalıntıları ile karşılaştırmaktır. H. Schuchardt (*Die iberische Deklination*, Viyana Akad. 1907), isim çekimi sistemlerinin karşılaştırılmasından bu iki dilin akraba olduğu kanaatine varmıştır: İberceden kalma bazı yer adları da bugün Baskça ile açıklanabilmiştir. İber. *Iliberis* (= yeni şehir), şimdi İsp. Elvira, krş. Bask. *ili-beri*, gibi (bk. İBER DİLİ). Böyle olmakla beraber, Baskçayı, İber dilinin bir lehcesi olan Aquitania diline yaklaştırmak daha doğru olur (bk. AQUITANIA, dil). Bask-İber nazariyesi hiçbir zaman reddedilmemekle beraber, başka akrabalar da aranmıştır. Bizzat H. Schuchardt, bu dili Nil vadisindeki eski Nuba (*Zur methodischen Erforschung der Sprachwissenschaft: Nubisch und Baskisch* [«Revue des Etudes Basques» ta, cilt VI, Paris 1912]) ve Kuzey Afrikadaki Hamî (*Baskisch-Hamitisch* [aynı dergide, cilt VII, 1913]) dilleriyle de karşılaştırmıştır. Kendinden evvel G. von der Gabelentz de (*Die Verwandtschaft des Baskischen mit den Berbersprachen Nordafrikas nachgewiesen*, Viyana 1894) Bask dilini Hamî ve hususiyle Berber dilleriyle karşılaştırmıştır. A. Schulten (*Numantia I. Die Keltiberer und ihre Kriege mit Rom*, Münih 1914) Baskçayı eski Ligur diline (ayrıca Bask-Gallia nazariyesi, H. de Charencey: *Basque et Gaulois* [«Muséon» da, Louvain 1892]) yaklaştırmak istemişse de H. Schuchardt bunu reddetmiştir (*Baskisch = Iberisch? oder Ligurisch* [«Mitteilungen der Anthropologischen Gesellschaft» ta, cilt XLV, Viyana 1915]). Eskiden Leibniz (1710), daha sonra J. Klaproth (1824) ve başkaları da Bask-Afrika nazariyesi taraflısı olmuşlardır. Yine bu nazariyeyi tamamiyle reddetmemekle beraber, Bask dilini daha çok Kafkas dillerine yaklaştırmak istiyenler de olmuştur. Baskçayı Ön-Asya veya Akdeniz dilleri (b. bk.)ne yaklaştırma (H. Winkler: *Das Baskische und der vorderasiatisch-mittelländische Völker und Kulturkreis*, Breslau 1909), Alarod dilleri (b. bk.)nden sayma (K. Oštir: *Beiträge zur alarodischen Sprachwissenschaft I.* Viyana 1921; J. Karst: *Alarodiens et Protobasques*, Strasbourg 1928), Eski Kafkas (b. bk.) ailesiyle karşılaştırma (C. C. Uhlenbeck: *Over een mogelijke verwandtschap van het Baskisch met de paleo-kaukasische talen*, Amsterdam 1923; ayrıca aynı müellif: *De oudere lagen van der Baskischen woordenschat*, Amsterdam Akad. 1942), Etruskça ile birlikte düşünme (R. Ellis: *Sources of the Etruscan and Basque Languages*, Londra 1886), veya Yafetid diller (b. bk.) çerçevesi içine alma (N. Y. Marr: *O yafetiçeskom proishojdenii baskskogo yazıka* [«İzvestiya Akademii Nauk SSSR» da,

Leningrad 1920]; *Origine japhétique de la langue basque*, [«Yazık i Literatura»da I., Leningrad 1926]; Bask dilcilerinden R. M. de Azkue de bu nazariyeye taraftardır), teşebbüslrei, Bask-Kafkas veya Bask-Eski Küçük Asya dilleri (b. bk.) nazariyesinin türlü şekilleridir. Eskiden A. d'Abbadie de (*Etudes grammaticales sur la langue euskarienne*, Paris 1836) Bask ve Kafkas dilleri arasında bir yakınlık görmüştü (son görüşler için bk. K. Bouda: *Baskisch-Kaukasische Etymologien*, Heidelberg 1949; ayrıca bk. aynı müellif: *Die Beziehungen des Sumerischen zum Baskischen Westkaukasischen und Tibetischen*, Leipzig 1938). Bask-Kafkas nazariyesine göre, Bask dili Eski Küçük Asya dillerinin Akdeniz temadisinin öbür ucunda bulunmaktadır; Iberia adı eskiden Kafkasyada da bir memleket adı idi ve Gürcilere bugün bazı komşu dillerde Virk'(* < İvir < Iber) denilmektedir. Hususiyle geçişli ve geçişsiz fiillerde failin gördüğü muamele bakımından Bask ve Kafkas dilleri arasında bir benzerlik göze çarpar. N. Marr'ın Yafetid dilleri sınıflanmasında Bask dili «spirant + s» esaslı «karışık diller» grupunda yer almış bulunmaktadır. A. Trombetti (*Le origini della lingua basca*, Bologna 1925), Hamî (hususiyle Güney Hamî) ve Kafkas dillerini birbirine yaklaştırmakla Bask-Hamî ve Bask-Kafkas nazariyelerini, hattâ Çin-Tibet ve Paleoasyat dilleri aracılığiyle Bask dilini Amerika dillerine de yaklaştırmıştır. Bask-Kuzey Amerika nazariyesinin başka taraflıları da olmuştur (W. von Humboldt 1821. H. de Charencey 1894 [hususiyle Bask Algonkin] C. C. Uhlenbeck 1923, v. b.; krş J. Vinson: *Le basque et les langues américaines*, Paris 1876). Bundan başka Bask dili Ural-Altay (L. L. Bonaparte: *Langue basque et langues finnoises*, Londra 1862; H. de Charencey: *La langue basque et les idiomes de l'Oural I.*, Paris 1862; H. Winkler: *La langue basque et les langues ouralo altaïques*, Paris 1918) dilleriyle de karşılaştırılmıştır. Bütün bu karşılaştırmalardan, ilmî bir sınıflamaya yarıyan kesin akrabalık bağları henüz çıkarılamamıştır.

Gramerler ve sözlükler: J. Vinson: *Essai d'une bibliographie de la langue basque*, 2 cilt. Paris 1891-1898. R. M. Pidal: *Introducción al estudio de la lingüística vasca*, Madrid 1920. J. Vinson: *La langue basque: son état actuel, son évolution, son histoire*, Bayonne 1921. H. Schuchardt: *Primitiae linguae Vasconum. Einführung ins Baskische*. Halle 1923. C. C. Uhlenbeck: *Beiträge zu einer vergleichenden Lautlehre der baskischen Dialekte*, Amsterdam Akad. 1905, 1923. R. M. de Azkue: *Fonetica vasca*. Bilbao 1919. M. Gavel: *Eléments de phonétique basque*, Paris 1920. L. L. Bonaparte: *Le verbe basque*, Londra 1869. W. J. van Eys: *Grammaire comparée des dialectes basques*, Paris 1879; A. Campion: *Gramática de los cuatro dialectos literarios de la lengua Euskara*, Madrid 1884. R. M. de Azkue: *Gramática de la lengua vasca*, Bilbao 1898; aynı müellif: *Clave de temas, complemento, pratico para aprender el Euskera Bizkaino J gipuzkoano*, Bilbao 1898. Abbé Ithurry: *Grammaire basque, dialecte labourdin*, yeni bas., Paris 1920. L. Gèze: *Eléments de grammaire basque, dialecte souletin*, Bayonne 1873. R. M. de Azkue: *Diccionario vasco-español-francés*, 2 cilt. Bilbao 1905-1906; aynı müellif: *Diccionario español y vasco*, Bilbao 1916. P. Lhande: *Dictionnaire français-basque et basque-français, dialectes labourdin, bas-navarrais et souletin*, 2 cilt, Paris 1926-1928. «Revue Internationale des Etudes Basques», Paris 1907 den başlıyarak.

BASK EDEBİYATI, İspanya ile Fransanın Biskaya körfezi girintisi bölgelerinde konuşulan Bask dilinin dört edebî lehcesinde (bk BASK DİLİ) XVI. asırdan beri yazılmakta olan edebiyat. Bask dilinin bu tarihten evvelki, hususiyle VIII.-XVI. asır arasındaki anıtları, insan ve yer adlarından ibarettir; bk. AQUITANIA, dil, ve İBER DİLİ. Bunlar umumiyetle Lâtince, İspanyolca veya Fransızca yazılmış dinî ve idarî emirnamelerde, beratlarda ve başka belgelerde geçer. Bask edebiyatının asıl babası, Bernard d'Etchepare (veya Dechepare) adında bir rahiptir. Saint-Michel-le-Vieux (Basse-Navarre) rahibi olan bu zat, birçok dinî ve dünyevî - hattâ erotik - şarkıları ihtiva eden *Linguae Vasconum primitiae* adlı eserini 1545 te Bordeaux'da bastırmıştır (2. bas. Bayonne 1874); bu, Bask dilinde basılan ilk kitaptır. Bundan sonra birçok dinî eserlerin tercümesine başlanmıştır. Bunlardan en mühimi, Marguerite de Navarre'ın kızı ve Navarre'ın Protestan kıraliçesi Jeanne d'Albret'nin emriyle, Bastide Clairence'taki Bask Protestan rahibi Joan de Liçarrague (doğrusu: Leizarraga) de Briscous'nun 1571 de La Rochelle'de neşrettiği *Ahd i - Cedid* tercümesidir (bir takvim ve bir alfabe ile birlikte; yeni bas. Linschmann ve Schuchardt tarafından, 1900). Daha sonraki eserler hep Katolik mezhebine göredir.

XVII. asırda dört-beş mühim muharrirle karşılaşırız. Bunlardan Jean Etcheberri «Noel ilâhileri» (1630) ve çok okunan manzum «İbadet kitabı»(1636) adlı eserleri yazmış, Arnauld Sieur d'Oihenart adında bir hukukçu da birçok Bask atasözlerini toplıyarak kendi şiirleriyle birlikte bastırmıştır (1657). En mühim olan Pedro de Axular cemaatine bugünkü dinî ve ahlâkî vazifelerini yarına bırakmamağı öğütliyen *Gueroco guero* (Yarın, yarın) adlı eseri vermiştir (1643). İlk Bask grameri de o asırda çıkmıştır (1660; S. ouvreau). XVIII. asırda, halka mahsus dinî risaleler, azizlere veya yortulara ithaf edilmiş ilâhiler yazılmıştır (başlıca bas. 1765). Bu devrin büyük muharriri, Jesuit rahiplerden Manuel de Larramendi (asıl soyadı: Garragorri; 1690-1766) dir. Bunun Baskça grameri (*El impossible vencido: Arte de la lengua bascongada*, Salamanca 1729), İspanyolca-Baskça-Lâtince sözlüğü (*Diccionario trilingüe del castellano, bascuence y latin*, San Sebastián 1745), ve Bask tarihi (*Discurso historico sobre la antigua famosa Cantabria*, Madrid 1736) çok rağbet görmüştür. Aynı yüzyılda Jean-Nicolas Haraneder, *Ahd-i Cedid*in Katolik tercümesini meydana getirmiştir (1740; bas. 1855).

XIX. asırda Bask dilinde sanat eserleri görünmeğe başlamıştır. Augustin Pascual Iturriaga 1842 de Samaniegodan bazı İspanyolca manzum hayvan masalları, Vergiliustan da bazı ekloglar tercüme ederek kendi şiirleriyle birlikte bastırmıştır. Prens Louis-Lucien Bonaparte, *Kitab-ı Mukaddes*ten bazı parçaları Baskçanın türlü lehcelerine (Vizcaino, Merkez, Guipúzcoano, Labourdin, Marquina, Doğu Aşağı Navarre, Güney Yukarı Navarre, İspanyol Navarra, Souletin, v. b.) çevirtmiş (1850 sıraları). ve iki tam tercüme ortaya koymuştur (biri, rahip José Antonio de Uriarte, öbürü yüzbaşı J. Duvoisin tarafından; her ikisi de 1859 da). Şairlerden Serafín Baroja F. Arese y Beitia Marcelino Soroa Lasa Alzaga, A. Barriola, Arana Goiri, D. Aguirre ileri gelenlerindendir. Hikâyeci ve romancılardan Jean-Baptiste Dasconaguerre, konusunu 1838 deki Bask ayaklanmasından alan *Les échos du pas de Roland* (1867; Baskçası:

1870) adlı kaçakçı romaniyle ün kazanmıştır. Aynı muharririn, Amerikaya göç etmeği tenkid eden bir hikâyesi de vardır (1883). Öbür hikâyecilerden Victoriano Iraola Jean-Baptiste Elissamburu ve Joan Ignacio Uranga anılmağa değer. Sahne yazıları küçük piyeslerden ibarettir: Soroa Lasa (1882 den başlıyarak) ile V. Iraola (1884 ten sonra) bu alanda çalışmışlardır; bunlara Serafín Baroja ile Torribo Alzaya da ilâve edilmelidir. José Monterola halk şarkıları toplamıştır (*Cancionero basco.* 1877 - 1888).

Bask folklorunun malzemesi - şarkı, hikâye, masal, v. b. - çok zengindir. Halk şarkılarının derlenmesiyle Resurrección María de Azkue (b. bk.) de uğraşmıştır (*Cancionero popular vasco*, Bilbao 1919 ve devamı; İspanyolca tercüme ve notalarla birlikte); Donostia'nın *Euskel Eresiaki* da bu cümledendir. W. Webster (*Basque Legends.* 1877) ile J. F. Cerquand *Légendes et récits populaires du pays basques* 1875-82) Bask menkabelerini, Salaberry d'Ibarrolle de bazı şarkıları toplamıştır. Bask edebiyatının bir hususiyeti de, teknik ve konu bakımından Güney Fransadaki Ortaçağ dinî «mystère»lerine benziyen ve *pastorales* denilen sahne yazılarıdır. Eski el yazmaları pek çoktur (Saroïhandy: *Le pastorale de Roland*, 1927; G. Hérelle: *Les sources des pastorales et la méthode de travail des pastoraliers*, 1922, *Le répertoire du théâtre tragique basque*, 1928).

Bask kültür ve edebiyatını incelemek ve ilerletmek için birçok kurumlar meydana getirilmiştir. 1858 den beri de yıllık bir şiir müsabakası yapılmaktadır. Bugün Bask edebiyatı İspanyada 600 000 (Provincias Vascongadas denilen üç ilde: Guipúzcoa [merkezi: San Sebastián], Vizcaya [merkezi: Bilbao], Álava [merkezi: Vitoria], dağınık olarak da İspanyol Navarrasında), Fransada 200 000 (Bask merkezi: Bayonne), Amerikada da 200 000 (başlıca Arjantin, Meksika ve Kuba) kişi tarafından beslenmektedir. İspanyadaki Baskların kültür merkezi Bilbaodur. San Sebastiánda «Sociedad de los Estudios Vascos». Fransada Bayonne'da da «Académie Basque» vardır; Bilbaoda ayrıca «Biblioteca Bascongada» yayım serisi kurulmuştur. İspanyadaki Bask Akademisi (*Euskaltzaindia;* İsp. Academia de la Lengua Vasca) 19. IX. 1919 da son şeklini almıştır. 1921 den beri Bayonne'da *Gure Herria* (Yerli halkımız) başlıklı aylık bir dergi çıkmakta ve bunda etütlerden başka birçok şiir, hikâye ve piyesler de yayımlanmaktadır. Ayrıca, Bask İncelemeleri Kurumu (*Eusko - Ikaskuntza;* Fr. Société des Etudes Basques) nun organı olarak Pariste «Revue Internationale des Etudes Basques» adlı yıllık bir dergi de vardır (1907 den başlıyarak). Amerikada dahi Bask dilinde yayım yapılmaktadır. Bugün İspanyada Bask hareketinin ve kültürünün başında José Antonio de Aguirre (doğ. 1904) bulunmaktadır; İspanya cumhuriyeti devrinde (1931 - 1939) siyasî rol de oynamıştır. Bask dili. bir aralık (1931 - 1937) muhtar bir bölüm olan Bask Memleketi (País Vasco) nde resmî dil seviyesine yükselmiş ise de, o tarihten sonra Baskların dil imtiyazları geri alınmıştır Birçok Bask edipleri eserlerini İspanyolca (Pío de Baroja [San Sebastiánlı; yukarıda anılan Serafín Barojanın oğlu], Miguel de Unamuno [Bilbaolu], v. b.) ve Fransızca (P. Lhande, [Bayonne'lu], v. b. yazmışlardır.

BASK VİLÂYETLERİ (İsp. *Pro incias Vascongadas*), Kuzey İspanyada Álava, Guipúzcoa ve Vizcaya vilâyetlerinin müşterek adı. Sınırları kuzeyde Vizcaya körfezi, doğuda küçük bir parçada Fransa ve Navarra vilâyeti, güneyde Logroño vilâyeti, batıda Burgos ve Santander vilâyetleridir. Bir üçgen teşkil eden B. V. nden Guipúzcoa ve Viscaya deniz kıyısında, Álava ise bunların güneyinde yer alır. Genişliği 7 095 km², nüfusu 955 764 (1940), nüfus sıklığı Álavada 37, Guipúzcoada 176, Vizcayada 236 dır. B. V. nin idarî sınırları, dili ve ayrı kültürü sebebinden *País Vasco* (Bask Ülkesi) adı verilen bölgenin sınırlariyle aynı değildir. Çünkü Bask Ülkesinin bazı parçaları Fransada ve Navarra eyaletindedir. Morfolojik bakımdan Pireneler ve Eski Castilla bölgelerinden kesin surette ayrılan B. V., dar ve derin vadilerle ve pek geniş olmıyan yaylalarla parçalanan dağlık bir bölgedir. Iklimi Guipúzcoa ve Vizcayada yumuşak, Álavanın kuzey parçasında daha soğuk güney bölümünde ise serttir. B. V. İspanyanın en yağışlı bölgesidir. İki kıyı eyaletinde her şeyden önce balıkçılık, hayvancılık ve endüstri (demir istihsali, gemi inşaatı) gelişmiştir. Álava halkı daha çok ziraatla uğraşır. B. V. nde bir çok iyi yollar ve şoseler vardır. Demiryollarının bir kısmı dar hatlıdır. Paris - Irún - Madrid demiryolu ana hattı buradan geçer. Başlıca şehirleri, eyalet merkezleri olan San Sebastián (Guipúzcoa; maruf bir sayfiye yeri), Bilbao (Vizcaya; İspanyanın en işlek ticaret limanı ve en önemli endüstri merkezi) ve Vitoria (Álava) dır.

Tarih: B. V. nin tarihine ait ilk müsbet kayıtlar VIII. asra kadar gider. Asturia (b. bk.) Kıralı I. Alfonso (hük. 739 - 57) zamanında Álava ve Vizcaya Asturiaya. X. asırda ise kont Fernán Gonzáles zamanında Castillaya bağlı idi. Bundan sonra gelen yüz elli yılda B. V. kâh Navarra kâh Castilla hâkimiyeti altında bulunmuşlardır. Navarra Kıralı Büyük Sancho (Sancho el Mayor) B. V. ni işgal etmiş, sahip olduğu topraklar ölümünden (1035) sonra, paylaşıldığı zaman, B. V. Navarra kıralı olan en büyük oğlu Garcíaya verilmiştir. 1076 da Navarra Aragón ile birleştirilince, Castilla ve León Kıralı VI. Alfonso B. V. ni kendi ülkesine eklemiş, fakat 1134 te Navarra bağımsızlığını yeniden elde edince, Castilla ve Navarra arasında ihtilaf konusunu olan bu üç eyalet, kâh Castillanın, kâh Navarranın hâkimiyetini tanımıştır. 1200 de Castilla Kıralı VIII. Alfonso B. V. ni işgal etmiştir. B. V. resmen Castillanın bir parçası olmakla beraber gerçekte yarı muhtariyetten faydalanırlardı. 1200 den sonra kıralın temsilcisi bir konttu. XIII. asırdan sonra temsilcinin adı *adelantado mayor*, XV. asırda *corregidor* idi XIII. ve XIV. asırda Vizcaya, Haro ailesi idaresinde babadan oğula geçer bir kontluktu. Bu durum Vizcaya kadın vârisi Doña Juana Manuelin 1370-te Castilla Kıralı III. Enrique ile evlenmesine kadar sürmüştür. Mahallî işlerin idaresi, eyaletlere ve devirlere göre değişen, fakat bazı müşterek vasıfları haiz olan yerli konfederasyonların elinde idi. Álavada asîllerle papazlardan ibaret «Arriaga *confradía* (cemaat) sı», 1332 de iktidarı Castilla Kıralı XI. Alfonsoya devredinceye kadar, mahallî işlere bakardı. Bundan sonra bir *junta* (meclis) kurulmuştur. Bu, yılda iki defa toplanır ve küçük bir icra komitesi seçerdi. Guipúzcoada türlü idare heyetleri 1450 sıralarında *hermandad general guipúzcoana* (Guipúzcoa umumî meclisi) şeklinde birleştirilmiştir. Her üç eyalette şehirlerin kendi *fuero* (belediye kanunnamesi) ları vardı. *Fuero*lar panayır kurma, ticaret, narh koyma v. b. haklarını sağlamakta idiler.

B. V. Birinci (1833-40) ve İkinci Karlist Harbi (b. bk.) (1873 - 76)ne katılmış, bu harbler mağlûbiyet ile neticelenince B. V. *fuero*larının büyük bir kısmını kaybetmişlerdir.

İkinci cumhuriyet hükümetinin Katolonyaya verdiği yarı muhtariyet (Eylül 1932) Baskları da aynı şeyi istemeğe sevketmiştir. İç savaş başlayınca (1936) Navarra ve Álavanın bir kısmı General Francoyu desteklemiştir. Franco diğer eyaletleri işgal edince (Haziran 1937), cumhuriyet hükümetinin 1 Ekim 1936 da B. V. ne verdiği muhtariyeti ve mevcut kalmış olan *fuero*ları kaldırmıştır.

BASKAK, daha çok Türk - Moğol İmparatorluğu devrinde kullanılmış bir memurluk unvanı. İlhanlılar devletinde ve daha sonraları Altın Ordu ve Türkistanda, kullanılmıştır. Kelimenin esası *bas-* fiilidir. Uygurlardan Moğollara geçmedir ve umumiyetle «polis müdürü, zaptedilen yerlerdeki halktan vergi toplıyan memur» demektir (W. Radloff: *Versuch eines Wörterbuches der Türk - Dialekte* IV, s. 1534). Daha sonraları Kıpçaklarda ulus başkan ve âmirlerine baskak dendiği gibi, Codex Cumanicusta (K. Grönbech: *Komanisches Wörterbuch*, Kopenhag 1942) «belediye reisi, vali» için dahi bu söz kullanılmıştır. Bugün Anadolu da Elâziz ağzında baskak «tahsildar» mânasında kullanılır (Türk Dil Kurumu: *Söz derleme dergisi* I, 1939).

Baskakların vazifesi daha çok Altın Orduda ehemmiyetli olmuştur. Onlar *knyaz* (prens) ve yabancı halkın hana itaat etmesine, nüfus sayısının tesbitine ve vergilerin toplanmasına dikkat ederlerdi. Yanlarında asker de bulunduğu için çok defa *knyaz* arasındaki kavgalara karışırlar, mahkeme işlerine bakarlar ve hana olan ihanetleri cezalandırırlardı. Baskaklar eski Rusyada 1240 tan sonra görülürler; XIV. asırdan itibaren *knyaz*lar vergileri bizzat toplayıp hana götürdükleri için baskakların ehemmiyeti azalmıştır.

BASKERVILLE [*bæskīrvil*], **John** (1706 - 1775), İngiliz matbaacısı. Wolverleyde doğmuş, Birminghamda ölmüştür. Gençliğinde bir kalligrafi okulunu idare etmiş, daha sonraları mezar taşları ve anıtlara kitabeler yazmıştır. B. in Avrupa da tanınması matbaacılık sanatına girmesinden sonra başlamıştır. Önce bir hurufat dökümhanesi kurmuş, sonraları matbaacılık sanatının her sâhasında yenilikler vücuda getirmiştir. Kurduğu müesseselerde basılan kitapların büyük şöhreti vardır. Hususiyle bastığı Vergilius, Milton, Horatius külliyatı her tarafta rağbet kazanmış kitaplardır. B. 1758 - 1758 yıllarında Cambridgede üniversite matbaacısı olarak çalışmıştır. Kendi adını taşıyan bir hurufat çeşidi (Baskerville type) vardır.

BASKET (İng. = sepet, yerlilerin dilinde *tan, tang, thang*), Birmanyada kullanılan bir hacım ve ağırlık ölçüsü. Kıymeti bölgelere göre değişir. Aşağı yukarı 36 - 38 litredir. 100 basket = 1 kiang (koyang).

BASKETBOL (İng. Basketball; *basket* = sepet, *ball* = top), sepet topu oyunu. İlk defa olarak Springfield (Amerika) de Dr. J A. Naismith tarafından basit kaide ve esaslarla ortaya atılmış (1892) ve Birinci Dünya Harbi esnasında Amerikalı askerler tarafından Avrupaya getirilmiştir. Bugün bütün dünyada oynanmaktadır. Başlangıçta şimdiki çemberin yerine sepet kullanıldığından adı B. olarak kalmıştır. Türkiyede 1899 dan beri tanınmaktadır. Türkiyede B. 1946 dan itibaren süratle inkişaf etmiştir.

B. kız ve erkek bütün gençler tarafından oynanabilir. Faydalı ve diğer spor oyunları için tamamlayıcıdır.

Saha ve top: B. oyununun sahası ortalama 26X14 m^2 genişliğinde düz ve çimensiz bir dik dörtgendir. Sahanın

Basketbol Turnuvası
1951 Türk - İran karşılaşmasından bir görünüş

uzunluğunda 2 m, genişliğinde 1 m fazlalık veya eksiklik kabul edilebilir. Ancak azaltılan veya artırılan ölçülerin mütenasip olması lâzımdır. Sınırları 5 cm eninde çizgilerle belirtilen bu sahanın herhangi bir engelden en az 1 m uzak bulunması lâzımdır. Uzunluğuna çekilen çizgilere «yan çizgileri» enine çekilenlere «dip çizgileri» denir. Bu çizgilerle seyirciler arasında en az 2 m mesafe bulunmalıdır. Merkezi saha merkezi olan ortadaki küçük dairenin yarı çapı 60 cm dir; bu daire dip çizgilerine paralel ve 5 cm kalınlığında bir çizgi ile iki eşit bölüme ayrılmıştır. Orta dairenin dışına, merkezi aynı olmak şartiyle 1,80 m yarıçapında ikinci bir daire (büyük daire) çizilir. Birinci daireyi ikiye bölen çizgi yan çizgilerine kadar uzatılır ve bu suretle saha iki eşit parçaya ayrılmış olur. Sahayı iki eşit bölüme ayırmış olan bu çizgiye «Orta çizgi» adı verilir. «Serbest atış sahaları», dip çizgilerine dikey olmak şartiyle bunların ortalarından iki yana 1, 80 er m uzaklıkta çekilen iki çizgi ile belirtilmiştir. Aradaki koridorlardan her biri 1. 80 m yarıçapında bir daire yayı ile nihayet bulur. Bu dairenin, dip çizgisinden 5,20 m uzak olan merkezi, koridor çizgilerini aynı uzaklıkta dikine kesen ve dip çizgisine paralel olan «serbest atış çizgisi» nin ortasında bulunur. Serbest atış koridorları boyunca 90 cm lik mesafeler işaretlenir.

3 cm kalınlığında sert ve düz tahtadan yapılan levhaların boyu 1,80 m, eni 1,20 m dir; ön cephelerinin beyaza boyanması lâzımdır. Bunlar sahanın en az 40 cm dışında

bulunan koyu renkli direklere, kaideleri yerden 2, 75 m yüksek olmak ve dip çizgısine iç taraftan 60 cm mesafe ile paralel bulunmak üzere, yüzleri oyun sahasına dikey gelecek şekilde tesbit edilirler. Sepetler 45 cm iç çapında siyah demir çemberlere (çember demirlerinin kalınlığı 20 mm olmalıdır.) takılı ve beyaz sicimden örülmüş 60 cm uzunluğunda bir ağdan ibarettir. Bunlarda, yerden 3, 05 m yüksek bulunmak şartiyle, levhaların ortalarına ufkî olarak tesbit edilirler. Levhanın yüzeyi ile çemberin iç kenarı arasındaki mesafe 15 cm dir. Bir takımın sepeti, oyuncularının topu atacakları sepettir. Bu sepetin arkasındaki dip çizgisiyle orta çizginin en yakın kenarı arasındaki saha onun «hücum bölgesi», geri kalan kısım de «korunma bölgesi» dir.

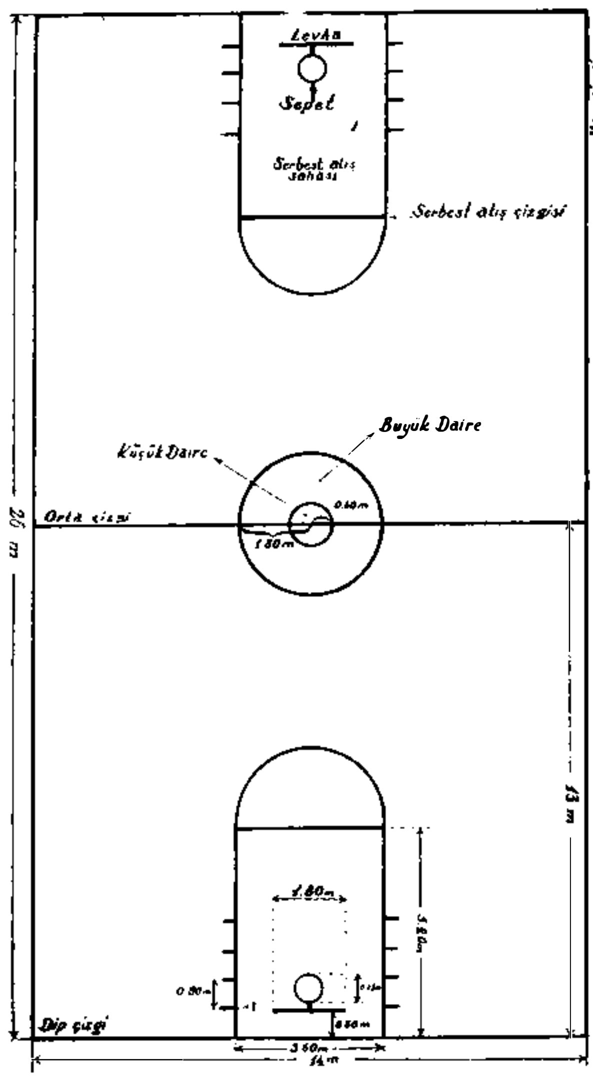
Top, içerisinde şişirilmiye elverişli lâstik bir balon bulunan yuvarlak bir meşinden ibarettir. Şişirildiği zaman (hava basıncı 0, 900 kg/cm^2 olmak gerekir) çevresi 75 - 80 cm, ağırlığı 600 - 650 gr olmalıdır.

Hakemler ve Oyuncular: B. oyunu bir başhakem, bir orta hakemi ile onlara yardım eden kronometre ve sayı (yazı) hakemleri tarafından idare edilir. Her hususta son ve kesin kararları veren, başhakemdir. Kronometreci, oyunun durduğu süreleri hesaba katmak suretiyle, devre sonlarını bildirir. Yazı hakemi sayıları, serbest atışları, molaları ve hataları (şahsî hataları P_1, P_2, P_3 ve teknik hataları T_1, T_2, T_3 diye) usulüne göre ayrı ayrı kaydeder ve bunları ilgililere haber verir. Oyuncuların ve yedeklerin kayıtlarını gene yazı hakemi tutar. Takımın kendi isteği ile aldığı veya yaralı bir oyuncunun değişmesi dolayısiyle hakem tarafından verilen müsaadeler (1 dakika ve küsuru) «mola» sayılır. Her takım oyunun nizamî süresi içinde 4 mola alabilir. Bunun dışında zarurî sebeplerle alınan molalara mukabil bir «teknik hata» verilir.

Her takım, biri kaptan olmak üzere, beş oyuncudan kurulur. Oyunun başlama saatinden 15 dakika geçtiği halde bu kadro ile hazır bulunmıyan takım müsabakayı kaybetmiş sayılır. Kaptan takımın mümessili olup oyunu idare ve kontrol eder. İki «müdafi» kendi savunma sahalarına karşı taraf oyuncularının girerek sepete yaklaşmalarını önlemekle vazifelidirler. İki «akıncı» hasım takımın korunma bölgesi içindeki sepete hücum ederler. En mühim uzuv olan «orta akıncı» müdafaada müdafilere, hücumda akıncılara yardım eder. Ayrıca her takımın yedi kişiye kadar yedek oyuncusu bulunur. Her oyuncu giyeceği formanın göğsünde ve sırtında bir numara taşıyacaktır. Numaraların kalınlığı en az 2 cm göğüstekilerin uzunluğu en az 10, sırttakilerin ise 20 cm olmalıdır. Yedek oyunculardan biri sahada yer alacağı zaman yazı hakemine bilgi verir. Yazı hakemi top «ölü» duruma gelince bu değişikliğe imkân vermek üzere oyunu durdurur. Oyuncu değiştirme süresi 30 saniyeyi geçmez. Hakem tarafından çıkarılan oyuncu o müsabakaya tekrar katılamaz. Hiçbir oyuncu hakemin müsaadesi olmadan sahayı terk edemez.

Oyun. B. iki takım arasında oynanır. Her takımın gayesi topu kendi çemberinin içine atmak ve diğer takımın topu alıp ayni hareketi yapmasına engel olmaktır. Top, çemberin üst tarafından sepete girip bunun içinde kaldığı veya aşağıya düştüğü takdirde sayı yapılmış olur. Oyun da yapılan sayının karşılığı 2, «serbest atış» la yapılanınki 1 puvandır.

Oyun süresi, aralarında on dakikalık dinlenme payı bulunan yirmişer dakikalık iki devredir. İkinci devrenin sonunda daha fazla sayı kaydeden takım galip sayılır. Sayılar aynı olursa sepet değiştirmeden 5 dakikalık uzatma devresi ilâve edilerek oyuna devam olunur. Beraberе durum bu süre içinde de devam ederse oyuna her uzatma başlangıcında ortadan hava atışı yapılmak suretiyle beraberlik bozuluncıya kadar beşer dakikalık devreler ilâve edilir.

Basketbol sahası

Oyunda dikkat edilecek noktalar: Birinci devrenin başında sahalar ya kur'a ile veya misafir takıma istediği taraf verilmek suretiyle tayin olunur. İkinci devre başlarken takımlar mutlaka sepet değiştirirler. Oyun herhangi bir devrenin veya uzatma devresinin başlangıcında yahut topun orta daire üzerinde veya içerisinde «tutulmuş» olması halinde çift hata dolayısiyle verilen son «serbest atış»ın veya aynı zamanda işledikleri bir hata dolayısiyle her iki takıma verilen serbest atışların bitmesinden sonra saha ortasından başlar. Bu sırada orta akıncılar, ayakları orta dairenin kendi sepetlerinin aksi tarafındaki yarısı üzerinde veya içinde bulunacak şekilde yer alırlar. Hakem, topu iki oyuncunun arasına düşecek tarzda, sıçrama ile yetişilemiyeecek bir yüksekliğe atar, topun en fazla yükselmiş bulunduğu anda düdük çalar ve ancak o zaman oyunculardan biri veya her ikisi topa vurabilirler. Yere değmeden önce topa vurmak lâzımdır. Aksi takdirde atış yeniden

yapılır. Orta akıncılar topa, diğer oyunculardan birine geç mesinden veva yere değmesinden evvel, ancak iki defa dokunabılirler (oyuna sahanın herhangi bir yerinde başla nırken de şekil aynıdır). Bu atışlarda diğer oyuncular makul bir mesafe dâhilinde uzak dururlar ve orta akıncılardan evvel topa dokunmazlar.

Vücudunun bir kısmı yan veva dip çizgilerinin dışında yere temas eden oyuncu «saha dışı» dır. Sahanın sınır çizgilerine veya (bunların dışında bir yere değen, yahut saha dışında bir oyuncu tarafından oynanan top «dışarı çıkmış» sayılır; oyunun tekrar başlaması için, en yakın mesafede bulunan hasım oyuncu topu eline geçmesinden itibaren 5 saniye zarfında atmak, zıplatmak veya yuvarlamak suretiyle, topu oyuna sokar.

İki hasım oyuncu topu aynı zamanda bir veya iki elle tutup bırakmazlarsa veya hasım tarafından marke edilen bir oyuncu topu alıkoyar ve oynamak için hiçbir gayret göstermezse top «tutulmuş» sayılır ve hakem, topu sözü geçen iki oyuncunun arasında havaya atarak, oyunu başlatır. Eğer top serbest atış sahası içinde tutulmuşsa oyuna serbest atış çizgisi üzerinden başlanır.

Serbest atış sahası içinde, top tutulmuşsa, «ölü zaman» alınmışsa, bir hata tesbit edilmişse, «saha dışı» durumu varsa, top sepetin desteğine sıkışıp kalmışsa (bu takdirde hakem serbest atış çizgisi üzerinde ve iki orta akıncı arasında topu havaya atarak oyunu başlatır) veya çift hatayı takibeden iki serbest atıştan her birinin sonunda, nizamî oyun devresinin bitiminde bir takımın lehine birden fazla serbest atış verilmesi halinde ve her serbest atışın sonunda «ölü top» ilân edilir ve yeniden başlatılıncıya kadar oyun durur. Hakem topun havada sepete doğru seyri sırasında ölü top ilân ederse, atışı yapan takımın top havalanmadan önce bir hata işlememiş olması veya hakemin «tutulmuş top» ilân etmemiş bulunması şartiyle, muvaffak olan sayı muteber addedilir.

Topu elinde bulunduran oyuncu ya «mihver yapmalı» (bir ayağını yerden ayırmaksızın diğer ayağı ile yer değiştirmeli), yahut topu yere vurarak, zıplatarak, yuvarlıyarak veya başka bir oyuncuya dokundurmadan tekrar dokunarak sürmelidir (*drıblıng*). Sürme hareketinde iki ayak yerden ayrılmadan evvel topu elden çıkarmak, tekrar almadan evvel atmak veya yuvarlamak lâzımdır; top havaya ancak bir defa, yere vurulup sürme hareketine başlanırken atılabilir. Top arkadaşa geçirilirken veya sepete atılırken sıçranabilir; sıçramada ayaklar yere basmadan önce top elden çıkarılmalıdır. Oyuncunun topu tekrar eline almasiyle sürme bitmiştir, topun arkadaşa geçirilmesi veya sepete atılması ica beder. Hasım oyuncuva değmeden bir takımın kontrolünde kalan top, eğer o takımın korunma sahasında ise, 10 saniye içinde hücum sahasına geçirilmelidir.

Şahsî hata vukuunda serbest atış verilir; bu atış yaralanmış değilse hataya maruz kalan oyuncu tarafından yapılır, aksı takdirde onun yerine gelen yedek oyuncu atışı yapar. Teknik hata neticesinde verilen serbest atış hatadan zarar gören takımın herhangi bir oyuncusu tarafından yapılabilir. Atışı yapan oyuncu serbest atış çizgisinin gerisinde bulunur ve bu sırada kendisine kimse müdahale edemez. Oyuncunun çizgi gerisine geçmesind n itibaren 10 saniye içinde topun atılmış olması lâzımdır. Bu oyuncu topun levhaya veya sepete değmesinden önce çizgiye temas edemez ve onu aşamaz Şahsî hatadan dolayı verilmiş bir serbest atışta sayı yapılırsa top, hasım oyunculardan biri tarafından ve dip çizgisinin gerisinden oyuna sokulur. Sayı kaçırılmışsa, top dışarıya çıkmadığı takdirde oyuna devam edilir. Fakat teknik hata yüzünden verilmiş bir serbest atıştan sonra top, - sayı kaydedilse de edilmese de - atışı yapan takımın herhangi bir oyuncusu tarafından ve orta izgisi hizasında saha dışından oyuna sokulur. Serbest atış esnasında oyuncular, serbest atış koridorunun iki yan çizgisi boyunca aynı takımdan iki kişi yanyana gelmemek şartiyle, sıralanabilirler. Teknik veya çift hatalarda oyuncular koridor kenarına dizilemezler.

Teknik hatalar, şahsî hatalar: Şahsî temas olmadan işlenen hata «teknik hata» dır. Bundan kaçınmak için top ölü iken atış yapılmamalı; topu oyuna sokan oyuncu başka bir oyuncudan önce topa tekrar dokunmamalı; topun oyuna sokulması için 5 saniyeden fazla vakit geçirilmemelidir. Serbest atış yapılırken top sepete veya levhaya varmadan önce serbest atış koridoruna girmek, serbast atış çizgisine temas etmek, topa dokunmak, bu atışı yapan oyuncuyu şaşırtacak hareketlerde bulunmak yasaktır. Bu hatalardan birini atışı yapanın takımına mensup bir oyuncu işlemişse sayı makbul değildir; diğer takım yapmışsa muvaffak olan sayı muteberdir; sayının muvaffak olmaması halinde yeniden bir serbest atış verilir. Topa yumrukla veya ayakla vurmak, top elde koşmak, serbest atışta topu sepete atacak yerde takım arkadaşlarından birine geçirmek yine yasaktır. Topa, başka bir oyuncuya geçmeden veya takımın sepetine, levhasına değmeden evvel ikinci bir defa dokunulmaz. Bir oyuncu, değişme sırasında gerekli zamandan fazlasını kullanmak veya dışardan topu oyuna sokan hasım oyuncuya engel olmak suretiyle oyunu geciktiremez. Hakemlerden birine haber vermeden veya oyun durmadan oyuncu değişemez. Hakemin bilgisi dışında numarasını değiştiren bir oyuncu müsabakanın geri kalan kısmı için diskalifiye edilir ve karşı takıma bir serbest atış verilir.

Bilerek çelme takma, itip çarpma, engel olma kabilinden hareketlerle bir hasım oyuncuya yapılan şiddetli muameleler «şahsi hata» kaydedilir ve bunları yapanın oyundan çıkarılması mümkündür. Topun iki oyuncu arasında havaya atıldığı anda hasım oyuncunun hareketine engel olmak yasaktır. Şahsî hata sepete atış sırasında yapılırsa iki serbest atışla cezalandırılır. Hataya rağmen top sepete girmişse yapılan sayı makbuldür; bu takdirde bir serbest atış verilir. Dört şahsî hata işliyen oyuncu diskalifiye edilir.

BASKIN (Ask.) düşmanı istemediği veya ummadığı şartlar altında çarpışmaya mecbur etmek.

Baskın ateşi: umulmıyan bir zamanda, umulmıyan bir yere birdenbire açılan ateş.

Baskın müfrezesi: bir B. hareketini yapmak üzere ayrılmış olan birlık.

BASKİL, Elâzığ ile Malatya arasında bir ilce merkezi. Nüfusu 1066 (1950) dır. Denizden yüksekliği 1240 m dir. B., Fevzipaşa-Diyarbakır demiryolu üzerinde olup Malatya, Elâzığ Dıyarbakıra sık tren seferleriyle bağlıdır. Kasabanın 3 mahallesi, 222 evi vardır. Halk çıftçilik, hayvancılık ve meyvacılıkla geçinir. Hükümet dairesiyle belediyenin bulunduğu yerin önünde bir meydanı vardır. Kasabanın suyu kuzeyden (3 km uzaktan) beton borularla getirilmiştir; iki çeşmesi vardır. Kasabada elektrik olmadığından sokakları fenerlerle aydınlatılmaktadır. B. de 2 doktor, 1 ilkokul, 1 otel, 2 kahve, 2 fırın, 1 han vardır.

Elâzığ iline bağlı bulunan B. ilcesinin nüfusu 16 111 (1945), genişliği 1195 km² olup, bucakları 2 (Izolu, Muşar), köyleri 94 tür.

BASKLAR (İsp. Vascos, Fr. Basques), Pirenelerin batı bölümünün her iki yamacında (İspanya ve Fransada) oturan büyük halk topluluğu. Son istatistiklere göre B. 1 000 000 olup 200 000 i Fransa toprağındadır. B. kendilerine

Baskların bıçak dansı

Euskaldunak derler. İspanyanın Guipúzcoa, Álava ve Vizcaya eyaletlerinde, Fransanın da Basses - Pyrénées departmanında otururlar. B. ın hangi ırktan oldukları çok araştırılmıştır. B. arasında prehistorik Cro - Magnon ırkının karakterini taşıyan birçok unsurlar bulunduğu gözönünde tutularak soy bakımından Cro - Magnon ırkının devamı olarak kabul edilmektedir. Bedenî karakterleri bakımından kendilerine has bir tip gösterirler. Cidarı, kemiklerinin yumruluğu ile belirli azyuvarlak (78.1 mezosefal) kafa ve üçgen biçiminde sivri yüzlü ve ince burunludurlar.

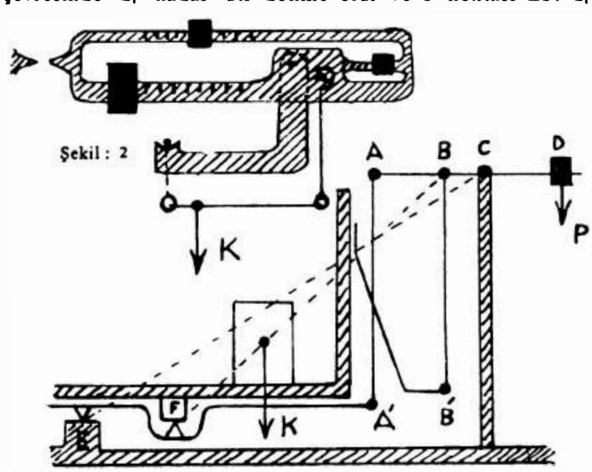
Boyları umumiyetle ortadır. Pek cesur olan B., dağ savaşlarında çok üstündürler. Yurtlarını almak istiyenlerle her zaman boğuşmuşlar. Roma, Vizigot ve Müslüman istilâlarına karşı istiklâllerini korumuşlarsa da artık istiklâllerini kaybettiklerini ve ağaç altında toplanan millet meclisinin dağıldığını kabul etmek zorunda kalmışlardır. Bununla beraber, İspanyol kanunlarını kabul etmedikleri gibi Fransız kanunlarını da kabul etmemişlerdir. Aralarında hâlâ büyüğe üstünlük sağlıyan gelenekler yaşamaktadır. Geçmişe ve geleneğe bağlılıkları birçok şekilde görülmektedir. Kağnılarına, eski danslarına, beş delikli kavallarına, def ve dümbeleklerine bağlıdırlar. Loğusalık âdetleri de bazı ailelerde eskiden olduğu gibi yaşamaktadır. *Couvade* geleneği devam etmekte, yani kadın doğurduğu zaman erkek, anneye gösterilen şefkat ve bakımı kendisi görmek için yatağa girmektedir. Şimdi eskiden olduğu kadar korsanlık etmiyorlarsa da gümrük kaçakçılığını bırakmamışlardır. En sevdikleri spor, pelota (b. bk.) dır. Erkek ve kadın kıyafetleri sade ve güzeldir. Erkekler pantolon giyerler, bellerine kırmızı kuşak sararlar, açık bir yelek üzerine mavi renkli kısa bir ceket giyer. özenerek bağlanmış bir kravat takarlar. Bere, ve bağları renkli hasır veya bez ayakkabı giyerler. Kadınlar omuzlarında dalgalanan saçların üzerine bir atkı örterler.

Bask tipi

BASKUNÇAK, Astrakan şehrinin kuzeyinde, Volga boyunda bir tuzlu göl. Genişliği 124 km² dir. Sathı, denizyüzünden 16 m aşağıdadır. Kurak yaz aylarında B. dan tuz elde edilir. Yıllık istihsal 300 000 tondur.

BASKÜL (Fr. bascule), büyük ağırlıkları için kullanılan bir tartı aleti. Yapılacak ölçü, cismin tabla üzerindeki yerine bağlı olmamalıdır. Bunun için de, yer değiştirmelerinde B. tablası kendisine paralel kalabilmelidir. C ekseni çevresinde kolun $d\alpha$ kadar dönmesiyle B ve B′ noktaları BC. $d\alpha$ kadar yer değiştirirler. E ekseni çevresinde $d\beta$ kadar bir dönme olur ve F noktası EF. $d\beta$

Şekil : 1

kadar yer değiştirir. Tablanın kendisine paralel kalabilmesi için BC. $d\alpha$ =EF. $d\beta$ olmalıdır. AC. $d\alpha$ = A′E. $d\beta$ olduğundan

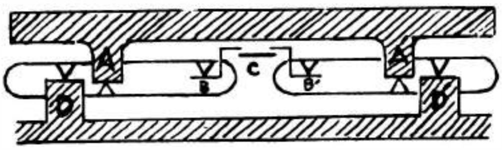
$$\frac{BC}{AC} = \frac{EF}{AE}$$

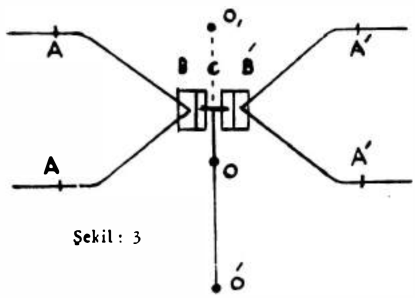
bulunur: B. de EC ve FB nin kesim noktası A A′ üzerinde bulunmalıdır. Bu halde K ağırlığının B′ veya B noktasına tatbik edildiği kabul edilebilir. Tablaların ve kolların ağırlıklarından dolayı K ağırlığı sabit bir a mikdarı kadar artmış gibidir ve denge şartı

$$K = \frac{P}{BC} \cdot CD - a$$

şeklindedir. İki cismin aynı yerdeki ağırlıklarının nisbeti kütlelerinin nisbetine eşit olduğundan baskül ve terazi ile

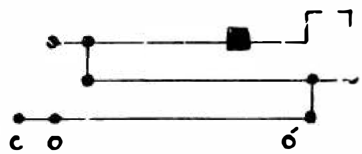
kütleler veya mutlak ağırlıklar, yani bir cismin bir yerdeki ağırlığının başka bir cismin aynı yerdeki ağırlığına nisbeti bulunur, fakat, yer çekim alanının şiddeti her yerde aynı olmadığından bir cismin izafî ağırlığı, yani o cismin bir yerdeki ağırlığının başka bir cismin başka bir yerdeki ağırlığına nisbeti B. ve terazi ile bulunamazsa da aradaki

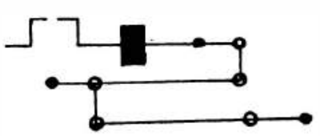

Şekil : 3

fark pratikte ihmal edilecek kadar azdır. Şekil 1 de B., şekil 2 de bir B. kaldıracı şeması gösterilmiştir. Çok büyük kütleleri tartmak için şeması şekil 3 te gösterilen B. kullanılır. Tabla üzerine 100 tonluk bir ağırlık konulsa ve BD = 10. AD, 00, = 10. CO olsa C noktası 10 tonluk bir kuvvetle çekilmiş, O noktası 1 tonluk bir kuvvetle itilmiş olur. Şekil 4 teki kaldıraç kolları arasındaki nisbet de 1/10 ise 100 tonluk ağırlık 10 kg ile denk tutulabilir. Sabit O noktası O, de olursa kullanılan kaldıraç sistemi şekil 4 b deki gibidir.

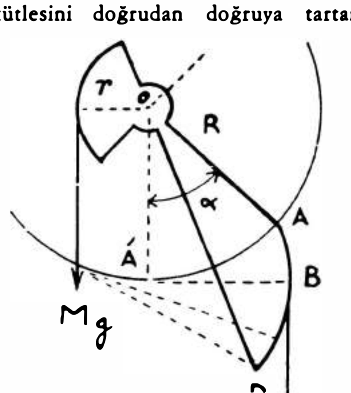

Şekil : 4 a

Şekil : 4 b

Otomatik B.: bir ibrenin bir kadran üzerinde hareket etmesiyle cismin kütlesini doğrudan doğruya tartan B. (şekil 5). Kolun bir tarafı daire kavsi, diğer tarafı R yarıçaplı dairenin devöloppantıdır, yani çember üzerinde AA' yayı A'B ye eşittir. Tabla boşken OA düşey durumdadır. AD üzerinden geçen çelik şeride sabit bir mg ağırlığı takılıdır. Öteki şeride tartılacak kütlenin kaldıraçlarla azaltılmış bilinen bir kesirinin mg ağırlığı tesir eder ve kol α kadar döner Mgr = mg.

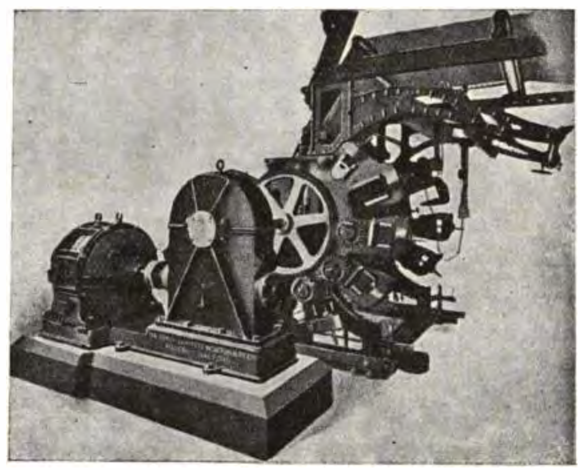
$$M = \frac{m\ R}{r}\alpha.$$

A'B = mg. AA' yayı = mg α bu neticeye göre, kolun ve onunla birlikte dönen ibrenin dönüğü mikdar M ile orantılıdır. İbrenin dönme mikdarı dişlilerle artırılır. Şek 5 teki tertibi kullanmakla B.ler otomatik hale getirilebilir. Mg. önceki şekillerde K ile gösterilen ağırlığın bilinen bir kesridir; mg, kol üzerinde hareket ettirilen sabit bir ağırlıktır.

Şekil : 5

BASMA, üzerinde basım yoliyle meydana getirilmiş renkli desenler bulunan pamuklu dokuma. Bu desenleri dokumanın üzerine geçirme işine de B. denir. B. ameliyesinden önce ve sonra dokumalar türlü ameliyelere tabi tutulur Bunların başlıcaları B. dan önce kasarlama, basıldıktan sonra kurutma, rengi tesbit etme, yıkamadır. B. ameliyesi hususiyle pamuklulara, biraz da ipeklilere tatbik olunur. Esas itibariyle ya kalıpla veya madenî silindirlerle yapılır.

Kalıp usulü ile basma: El veya makine ile yapılır. Kalıplar kabartma halindedir. El ile yapıldığı takdirde dokuma keçe ile kaplı bir masaya iğnelerle tesbit olunur. Kullanılacak boya dibi kumaşla kaplı hususî kaplara konur ve bir fırça ile muntazaman yayılır. Kalıp evvelâ buna, sonra da kuvvetle dokumaya basılır.

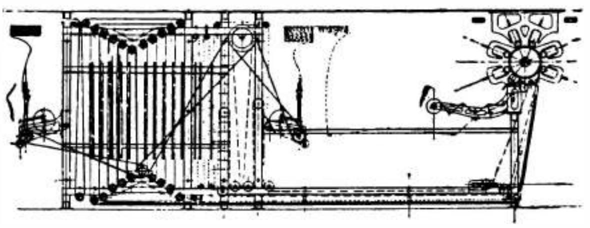
Sekiz renge kadar basabilen makine

Makine ile basma: Makinenin dökme bir masası vardır. Kalıp müteharrik bir tertibata tesbit edilmiştir. Dokuma, masa ve kalıpların arasından geçerken B. haline getirilir. Bastıktan sonra bir mekanizma vasıtasiyle kalıp aşağı iner. boya alıp yine B. ameliyesini yapmak üzere hazırlanır; bu esnada basılmış olan dokuma ileri çekilir, yerine basılacak olan gelir.

Film B. cılığı diye adlanan usul el basmacılığı esasına dayanır. Ancak burada kalıp yerine özel şekilde hazırlanmış ve çerçeveye tesbit edilmiş ince bir bez kullanılır. Bu bezde, desen dışında kalan kısımlar hususî bir madde ile kapatılmıştır. Bu sebeple boya yalnız desen bulunan kısımdan geçer. Boya çerçeve içine konur ve bir rakle marifetiyle deseni ihtiva eden bezin üzerine yayılır. Bu tertibat vasıtasiyle uzun bir masaya tesbit edilmiş bulunan dokuma, B. haline getirilir.

Madenî silindirle basma: Büyük bir tamburun etrafına kazılmış madenî (umumiyetle bakırdan mamul) silindirler yerleştirilmiştir. Desendeki renk mikdarı kadar silindir bulunması lâzımdır. Boya, basıcı silindir boyunca ve onun altına yerleştirilmiş bir kaba konur. Silindir yarıya kadar boya içine sokulur. Bir rakle marifetiyle silindir üzerindeki boya alınır. Silindir kazılmış olduğundan boya yalnız kazılmış yerlerde kalır. Tambur ve basıcı silindir

arasından geçen dokuma böylelikle B. haline gelmiş olur. İmalât fasılasız olduğundan, yani bir taraftan girip öteki taraftan çıktığından, bu makinelerin verimleri yüksektir. Pamuklular bu makinelerde basılır. El ve film usulü ile daha çok ipekliler basılır

Altı renge kadar basabilen makine ve kurutması

Basmada kullanılan muhtelif metodlar: Lüzuciyeti artırarak akmaların önlenmesi için B. da kullanılacak boya mahlüllerine nişasta ve tutkal gibi maddeler ilâve edilir.

Basılıp kurutulduktan sonra bezin geniş halde yıkanması

1 — *Doğrudan doğruya basma:* Kasarlanmış bezin üzerine desenlerin tatbikiyle olur.

2 — *Rezerve usulü:* Basılma veya boyanma esnasında rengin tesbitine veya teşekkülüne mâni olacak bir maddenin dokumaya tatbik olunmasına rezerve denir. Bunun mekanik veya kimyevî yollarla dokumava tatbiki mümkündür. Birincisinde reçine, ikincisinde de alkali veya redüktörler gibi maddeler kullanılır. Mekanik usulde boyanın emilmesine kimyevî usulde de rengin teşekkülüne engel olunur.

3 — *Aşındırma usulü:* Boyalı dokumanın üzerine aşındırıcı madde basılır, kurutulur, buharlanır. Bu ameliyeye tabi tutulan dokuma yıkandığında aşındırma maddesi basılan yerler, ya bevaz veya boyanması istenen renkte olur.

En fazla birinci ve üçüncü usuller kullanılmakta olup ikinci usul pek az tatbik olunmaktadır.

BASMA YAZI VE RESİMLERİ DERLEME MÜDÜRLÜĞÜ, Türkiyede her türlü yayım eserlerini toplıyarak bibliyografyalarını yayımlamak ve bunları ilgili kütüphanelere dağıtmakla vazifeli resmî organ. B. Y. ve R. D. M. Millî Eğitim Bakanlığı Yayım Müdürlüğüne bağlı olarak 21 Haziran 1934 tarihli ve 2527 sayılı hususî bir kanunla kurulmuştur. Başında Bakanlıkça tayin edilen bir müdür vardır. Müdürlük bürosu İstanbuldadır.

Türkiyede yayımlanan her türlü basma yazı ve resimleri basanlar, kanun gereğince bunlardan beşer nüshayı İstanbulda doğrudan doğruya Ankarada Bakanlık Yayım Müdürlüğü başka şehir ve kasabalarda Millî Eğitim müdür veya memurları vasıtasıyle B. Y. ve R. D. M. ne göndermeye mecburdurlar. Türkiyede arkeolojik kazılar yapan yabancı uzmanlar ve bilginler de yaptıkları kazılara dair Türkiye dışında bastırıp yayımladıkları eserlerin altı nüshasını Millî Eğitim Bakanlığının emrine vermekle mükelleftirler. B. Y. ve R. D. M. derlediği bütün yayımların bibliyografik fişlerini tertipledikden sonra, bir nüshasını Ankarada Millî Kütüphaneye, diğer nüshalarını da Ankara, İstanbul umumî kütüphaneleri ile İstanbul Üniversitesi Kütüphanesine ve İzmir de Millî Kütüphaneye dağıtır. Bunlar hakkında gerekli bilgileri de *Türkiye Bibliyografyası* adını taşıyan ve B. Y. ve R. D. M. nün kuruluşundan beri çıkmakta olan dergide yayımlar. Bundan başka Türk harflerinin kabulünden 1938 e kadar geçen on yıllık devre içindeki resmî ve özel yayımların da iki ayrı cilt halinde bibliyografyalarını neşretmiştir.

BASMACI (*basmak* kökünden «baskıncı» mânasında), Türkistanda önceleri eşkiya çetelerine verilen ad. Çarlık zamanında bu gibi çeteler, Türkmenistanda, Başkurdistanda, Kırımda ve Kafkasyada bu ülkelerin istiklâllerini kaybedip Rus hâkimiyetine geçtikleri sırada türemişlerdir. Bunlara Başkurdistanda «ayyara», Kırımda (ve buradan alınarak Ukravnada) «haydamak», Kafkasyada «kaçak» denilmiştir. Bunlar arasında Başkurdistanda Burhan Bey, Kırımda Halim, Samerkandda Namaz, Kuzey Kafkasyada Selim Han, Azerbeycanda Nebi gibi kahramanlar çok ün almışlardır. B. lar, halka dokunmavıp Rus memurlarını sayar, hazîne mallarını yağma eder ve çok defa ganimetlerini fukaraya dağıtırlardı. Köroğlunu mânevi pirleri sayan B. çeteleri, Yunanlıların «palikarya», Macarların «hajdu» ve Sırpların «hajduk» larına benzer. 1917 - 18 ihtilâlleriyle Bolşevik hareketleri sırasında Türkistanda kurulan silâhlı mukavemet kuvvetlerine de B. denilmiştir. Bu mânadaki B. lığın Türkistan millî hareketinde önemli bir yeri vardır. 1920 ve 1921 de Sovyet hükümetini epey uğraştıran bu harekete sonraları meşhur general Enver Paşa da katılmış ve B saflarında Kızıl Ordu birlikleriyle yapılan bir savaşta ölmüştür.

BASMACILAR, eskiden kumaşlar üzerine kalıplarla türlü biçimde bezemeler basmak ve bunları satmakla geçinen esnaf. Yastık ve çit B. ı adiyle iki kısma ayrılırlardı. Birinciler çeşitli ve katranlı boyalarla süslü yastıklar, sofra örtüleri, perdeler, satrançlı bezler; ikinciler de resimli yorgan yüzleri, çarşaflar ve perdeler basarlardı. Evliya Çelebi, (*Seyahatname* I. 612) İstanbulda yastık B. ının 15 dükkânda çalışan 55 kişi; çit B. ının da 25 dükkânda iş yapan 100 kişi olduklarını yazmaktadır.

Bugün de çoğu İstanbulda Kapalı Çarşıda olmak üzere bazı büyük şehirlerde bu işlerle meşgul esnaf vardır.

BASMILLAR, eski Türk boylarından biri. Bu adın Çin kaynaklarındaki şekli Ba-h'i-mi (Pa-hsi mi) dir. İlk olarak Çinlilerin Sui devrinde (580 - 618) rastlanan bu cenkçi boy, Kök - Türk, Uygur ve Karahanlılar devirlerine kadar Türk tarihinde yer almıştır. H'yung-nu (Hiung-nu) Proto - Türklerinden olup Uygurların güneydoğusunda ve Baykal Gölünün güneyinde otururlardı. Kabîle reisleri vardı; avla geçinir, ağaçtan kayak yaparak geyikleri kovalarlardı; evleri kayın ağacı kabuğundan yapıldığı gibi. erkeklerin başlıkları da bu kabuktandı; saçlarını kısa keserlerdi. Bunlara Bi - li de denmiştir (bk. Ed. Chavannes: *Documents sur les T'ou - kiue occidentaux,* Petersburg 1897, s. 34; W. Eberhard: *Çin'in şimal komşuları,* Ankara 1942, s. 65).

Çinliler bu boyu, 545 te kurulan Kök - Türk Devletine karşı kullanmağa çalışmışlardır. Bilge Kağan yirmi yaşında iken B. a ve İdikutlara karşı sefere çıkmış ve bunları itaat altına almıştır (Orhon yazıtları II, doğu 25). Fakat az sonra B., Kök - Türk Devletine karşı kurulan Uygur - Karluk anlaşmasına girerek bu devletin yıkılmasında rol oynamışlar, yıkılıştan sonra Basmıl beyi Assena - şi'ye Çinliler tarafından Ho - la (Bilge Han) unvanı verilmiş, 649 da da

Çine bir elçi gönderilmiştir. Daha sonra Uygurlara tabi olup bir aralık uc muhafızlığı yapmışlar, fakat bunlara karşı da ayaklanmışlardır. VIII. asırda, Uygur hükümdarlarından Kül Bilge oğlu Moyun Çur, Basmıl - Karluk ittifakına karşı güçlükle savaşmıştır (Şine Usu yazıtı, güney 4). Uzun mücadelelerden sonra B. dağılarak bir kısmı Çine doğru kaçarak Beşbalığa sığınmış, öbür kısmı da batıya çekilmiştir. Karahanlılar devrinde, B. Baykal Gölünün çok aşağısında, Uygur, Çomul ve Uğrakların doğusunda, Yabaku ve Kayların güneyinde, Karluk, Çiğil Argu ve Yağmaların da kuzeyinde otururlardı. Bu devirde de B. rahat durmamış, önce Yabaku harbinde Karahanlılardan yardım istemiş, sonra da Çomullarla birlikte Karahanlılardan Gazi Arslan Tiginle çarpışmışlardır (Kâşgarlı Mahmud: *Divanü Lûgâti 't - Türk* 231, 421). Karahanlılardan sonra dağılırken B. batıda birçok yerlerde, isimlerini yer adı olarak bırakmışlardır.

DİL Basmıl Türkçesinden dil yadigârları yok gibidir; elde bulunan birkaç özel ad vardır. Dilleri Proto - Türk H'yunğ-nu grupundan. ve Doğu Türkçesinden olsa gerektir. XI. asırda Kâşgarlı Mahmud (*Di anü Lûgâti 't - Türk*, 25) B.ın Hakaniye Türkçesini bildiklerini söylemekle beraber, ayrı bir dile sahip olduklarını da ilâve etmiştir.

BASNAGE [*banaj*], **Jacques** (1653 - 1725). Fransız Protestan din âlimi ve tarihçisi. Rouenda doğmuş, Laheyde ölmüştür. Rouen pastörü olmuş; Nantes fermanı(b. bk.)nın feshinden sonra Holândaya çekilmiş ve orada ölmüş tür. Holânda başbakanı Heinsius nezdindeki nüfuzunu kullanarak 1717 Lahey Üçlü İttifakının gerçekleşmesine hizmet etmiştir. Sürgünde olduğu halde Protestanların ayaklanmasının aleyhinde bulunmuş, bu isyanı durdurmağa çalışmıştır. Başlıca eseri *Histoire des Juifs* (Musevilerin tarihi) [5 cilt, 1706] tir.

BASOCHE veya **BAZOCHE** [*bazoş*] (Lât. *basilica* = mahkeme salonu), Paris Parlâmentosu mahkeme kâtipleri (clercs de procureurs) nin 1303 te Philip le Belden imtiyaz almış olan teşkilâtı. Üyeleri Ortaçağda törenli geçitler tertipler, geçitlerden sonra da eğlenceli ve satirik piyesler temsil ederlerdi. Bu piyeslerin konusu ve şekli mahkeme duruşmalarından alınır veya bunlar örnek tutularak tertip edilirdi. Ancak bazan tanınmış kişilerle de alay ettikleri için (meselâ 1513 te Marguerite de Navarre «Furia» [Öç İlâhesi] olarak gösterilmiştir) B. temsilleri yasak edilmiştir. B. parlak devrini XII. Louis (hük. 1498 - 1515) zamanında yaşamıştır. 1580 den sonra B. temsilleri bütün ehemmiyetlerini kaybetmişlerse de, B. teşkilâtı 1790 a kadar devam etmiştir.

BASOROPEDA, Klâsik çağda eski Doğu Anadoluda Van Gölünün kuzeydoğusundaki bölgenin adı.

BASQUAISE [*baskêz*], Güneybatı Pirenede yetiştirilen koyu esmer veya koyu kırmızı renkli bir sığır cinsi. Arab sığırı diye de anılır. İneklerinin süt verimi orta olup, öküzleri çift işlerine çok elverişlidir.

BASRA: 1. (Arab. = yumuşak aktaş; al - Basra; Batı dillerinde çok zaman Bassora, bazılarında Busra, Ortaçağda Balsora), Irakın tek limanı Basra Körfezine dökülen Şattül - Arab nehrinin sağ yakasında, bu nehrin ağzından 110 km içeride bulunan B.nın nüfusu 180 000 dir Bu nüfusun dörtte üçü Arabtır; bir kısmı İranlı, az bir kısmı da Musevi ve Hıristiyandır. B., Bağdada işliyen nehir gemilerine deniz taşıtlarından aktarma yapılan önemli bir liman ve Irak ile bir kısım İranın mahrecidir. İranın petrol alanları B. yakınında dadır. B. limanının başlıca ihracatı: hurma, yün, susam ve deridir.

Basradan bir görünüş

2. Fırat ile Diclenin aşağı kesimlerindeki Irak eyaleti. Genişliği 138 800 km², nüfusu 785 000 dir. B. da sıcak memleket meyvacılığı, hayvan yetiştirme ve petrol başlıca geçim kaynağıdır.

Tarih: Basra şehrini Arablar kurmuştur; daha hicretin 635 yılında kurularak, sonraları terkedilen bir ordugâhda, Halife Ömerin emri ile Utbe b. Gazvân tarafından tesis edilmiştir(637). Önceki, Arab ordusu için bir defalık konak olmak üzere kurulduğu için nehrin batısındaki bozkırlarla kendi vadisi arasında ziraate elverişli, suya ve otlaklara yakın bir yer diye seçilmiştir. Bu yeni şehir, adını, üzerinde bulunduğu toprağın tabiatından almıştır: Al- B. «yumuşak, kefeği taşı» demektir. Ömer zamanında şehir, kanallar açılarak nehre bağlanmış, bundan sonra şaşılacak bir çabuklukla gelişmiştir. Ayşe ile Talha ve Zübeyr, kendilerini Hudeybe yakınındaki Cemel Muharebesi (b. bk.) nde yenen Aliye karşı 656 da Basradan hareket etmişlerdi. Bugün de, buraya yakın bir yer, o muharebe de ölen Zübeyrin adı ile anılmaktadır; şimdiki şehirden iki saat uzakta bulunan bu eski Basra, bu sahabelerden Zübeyrrü 'bnü 'l- Avvam ve Talhatü 'bnü Abdillahın türbeleri ile tanınmıştır; ta Horasanın bile bu şehirden idare olunması, Basranın Emevîler zamanındaki ehemmiyetini belirten bir hâdisedir. Devletin hayatı için pek korkulu olan kabîle düşmanlıkları, Basrada çok erkenden kendini göstermiş, bunlara Hâricîlerin körüklemesi de katılınca şehirde emniyet sarsıldığı için yakınındaki Kûfe şehri gibi Basra da iç harblerin kolay geliştiği bir yer oluvermiştir. Bu şehir, ikbalinin en yüksek derecesine Abbasîler devrinde varmış, dış mahallesi olan al-Ubulla ile birlikte uzaklara, ta Çine kadar uzanmakta olan Arab deniz ticaretinin antreposu olmuştu. Şehri nehre bağlıyan büyük kanallar (Nehru 'l-Ubulla, Nehru Ma'kil) Basranın sokak ve bahçeleri arasında çoğu nakliyata elverişli birçok kollara ayrılmştı. Eski Basranın batı kapısının yakınında bulunan ve «Mirbadu 'l-Basra» denilen kervanların konakladığı büyük bir yer vardı; burası, her yandan gelen Arabların alışveriş etmek ve şiir yarışmaları yapmak gibi ticaret ve kültür hareketlerine bir merkez vazifesi görürdü. Ubulla kasabası büyük bir ticaret merkezi idi. Halife Ömer tarafından kurulup bütün Emevîler ve Abbasîler devrinde ilim ve kültür çalışmalariyle ün alan

Basradan diğer bir görünüş

Kûfe ve Basradan; birincinin ilkin yavaş gelişmesine, sonradan da gittikçe ehemmiyetini kaybetmesine karşılık, ikinci hızla gelişmiş ve böylece, bütün Doğu Ortaçağının ticaretinde mühim bir yer tutmuştur. «Binbir Gece Masalları», bize bu ticaret şehrinin pazarlarında ve kanallarında geçen hayatın türlü görünüşünü çizer. B. nın bu iktisadî darlığına karşılık olarak. irfanında büyük bir gelişme görülmüştür. Cami ve kütüphaneler bu hayatın fikrî ve mânevi ihtiyaçlarını karşılamışlar; Kûfe ve Basra Arab filolojisinin beşiği olmuştur. Kelâmcılar arasında Hasanü 'l- Basrî (b. bk.) ile el - Eş'arî(b. bk.)yi ve Basriyyûn (b. bk.) denilenler içinde geniş ilmiyle şöhret bulan ve 869 da ölen Câhiz ile Feylesofu 'l-Arab unvanını alan el-Kindî (ölm. 873) (b. bk.)yi anmak yerinde olur. Serbest fikir sahipleri toplantılarını yapıyorlardı. X. asırda kurulan el - İhvâ nu s-Safâ (b. bk.) derneği bu şehirde bulunuyordu. XI. asırda da Arab edebiyatının en ileride gelenlerinden *Makāmāt* sahibi Harirî (b. bk.) de Basralıdır. Arab devletindeki merkezciliğin gitgide erimesi Basranın ihtişamını da ortadan kaldırmıştır. B., hemen hemen bütün geçmişi boyunca, bir parçası bulunduğu Irak ülkesinin alın yazısına katılmış. orasını alan fâtihlerin hâkimiyetine o da boyun eğmiş ve bu memleketin karşılaştığı her türlü karışıklığa sahne olmuştur. B. valilerin halifelere karşı ikide bir ayaklanmaları. Büveyhîlerin, Mezyedilerin zamanındaki hâdiseler, Selçuklular devrindeki savaşlar ve Muntafikliler gibi komşu Arab kabîleleri tarafından duçar olduğu akınlarla türlü değişiklikler geçirmiştir. Şehrin Türklerle ilgisi daha çok bu tarihten başlıyarak kuvvetlenmiştir. B., 1225 teki Hârezmşahlılar saldırışında Bağdaddan gönderilen yardımla kurtarılmışsa da çok hırpalanmıştır. 1258 de Moğolların B. ya girmesi şehrin tarihinde yeni bir devrin başlangıcı olmuştur. İbnü Battûta, Basranın yalnız iktisatça değil, üstelik kültürce de gerilemiş olmasından dert yanar. Timur, Irakı aldığında Basra ve Cezayir (Bahreyn adaları)i de Bağdada bağlamış ve bunun idaresini torunu Mirza Ebubekire vermişti. Bundan sonra Basra, Karakoyunlu hükümdarı Kara Yusufa geçmiştir. Bağdad ve Cezayirle birlikte bu sülâleden sırasıyle Şah Mahmud, Mirza Cihan-Şah ve Pir Budak Beyin elinde kaldıktan sonra (1467 - 68) Uzun Hasana geçmiştir; 1508 de de Safevî hükümdarı Şah İsmail, Akkoyunlulardan aldı. B. ve çevresi, bazan bu hükümetlerin eline geçmiş, bazan kendilerinin başa geçirdikleri emir ve hâkimler tarafından yönetilmiş, bazan da komşu kabilelerin baş kaldırmalariyle bir savaş alanı olmuştur. B. Osmanlı İmparatorluğuna 1538 de katılmıştır. Emîr Raşid, oğlu Mâni ile vezîri Mir Muhammedi ve kazaskerini, Edirnede Buğdan seferine hazırlanmakta olan Kanunî sultan Süleymanın yanına gönderip şehrin anahtarlarını sunmuştu. Hutbe ve sikke padişah adına olmak suretiyle vilâyetin yine kendine bırakılması bu tarihte olmuştur. B. nın yerli bir emîre verilmesi o zaman yürürlükte olan bir gelenekten ötürüdür. Emîr Raşid ilk zamanlarda devlete itaatte kusur etmemiş ise de, sonradan andını bozmuş ve bunun üzerine 1546 yılında Bağdad valisi Ayas Paşanın yaptığı sindirme sonucunda kaçmak zorunda kalmıştır. B., Bağdada eklenerek Ayas Paşanın idaresine verilmiş ve çoğu zaman sindirme hareketlerinden sonra Bağdad valilerinin B. ya da buyruk oldukları görülmüştür. Meselâ 1549 da Cezayir hâkimi Oleyyân - zâdenin, ayaklanmasını bastıran Bağdad valisi Nemrut Ali Paşanın idaresine B. da verilmiştir. İran ile yapılan Amasya sulh antlaşması (1555) ile B. hukuk bakımından da Osmanlı topraklarına katılmış ve o çevredeki aşiretlerin türlü bahaneler ile Safevîlere başvurmalarının önüne geçilmesine bundan sonra da çalışılmıştır. Fakat Oleyyânzâdenin 1568 de çıkarıp da Bağdad valisi İskender Paşanın şiddetle bastırdığı ayaklanma ile 1598 deki Seyyid Mübarek ayaklanması, bu aşiretlerin İrandan yüz bulduklarını, onlardan yardım gördüklerini açıklar. B. beylerbeyleri, ocaklık olarak tutageldikleri memuriyetlerinde, türlü mezheplerdeki Arab kabîleleri ile uğraşmalarından, fazla kalamamışlar, üstelik B. da kuşatılmışlardır. Efrasyab adını taşıyan ve yerliler arasında büyük bir nüfuzu olan bir yerli, büyük bir silâhlı kuvvet topladığı gibi, hemen hemen müstakil bir ocak kurmayı başarmış ve bunlar zamanında B. limanı Avrupa ticaretine açılarak, buraya sırasiyle Portekizliler, Holândalılar, İngilizler ve Fransızlar gelmişlerdir. I. Ahmedden Köprülülerin sadaret devirlerine kadar süren bu devrede Bağdadda çıkan hâdiseler ile başka dertler, Efrasyab ile oğlu Ali ve torunu Hüseyin paşaları hemen hemen müstakil bir hale getirmiştir. Bağdadı Osmanlı devleti geri aldıktan sonra bu eyaletin valileri, B. da müstakil olarak hüküm sürenlerle çarpışmışlardır. Bazı başarılarından cüreti artan Hüseyin Paşa, Lahsâ Beylerbeyi Mehmed Paşayı vazifesinden atıp bu memleketi de B. ya katmışsa da sonradan Hüseyin Paşa ile bir anlaşma yapılmış ve bu anlaşma gereğince Hüseyin Paşanın B. yı oğlu Efrasyaba bırakması ve Lahsâya da yeniden Mehmed Paşanın getirilmesi kararlaştırılmıştır. Ama, bu anlaşmaya rağmen Hüseyin Paşanın ölçüsüz hareketleri sürüp geldiğinden, yerine kethüdası Yahya Ağa tayin edildi. Hüseyin Paşa mallarını ve ailesini İrana gönderip, Kurnada müdafaaya çalışmışsa da yenilip kaçmış ve B. nın idaresi Yahya Paşaya bırakılmış. B. kalesinin korunması için 1500 yeniçeri ayrılmış, 3000 kadar da yerli kulu yazılmıştır. İşte B. nin başka eyaletler gibi idare edilmek üzere Osmanlı idaresine geçmesi bu tarihten başlar (1667).

1668 de Yahya Paşa ve 1670 te Kapıcıbaşı Mustafa Paşa, vilâyet gelirinin, ancak devlete verilmesi gereken 200 keseye yettiğini, fakat yerli kulu ulûfesine yetmediğini. ayrı bir vergi yazıcısı ile defterdara ihtiyaç bulunmadığını öne sürerek ayaklanmışlardır. Bunlardan birincisi Bağdad valisi tarafından yenilip kaçırılmış, ikincisinin istifasından sonra, Bağdad Valisi Kara Mustafa Paşa, uzun incelemelerle mirî,

vakıf, mülk ve muaflarını, şer'î öşürleri ile örfî resimlerini tesbit ettirmiş, gelir ile gider arasında başarabildiği kadar bir muvazene kurarak defterlerini İstanbula göndermiş, memnuniyet veren bu hareketi sonunda kendisine B. eyaleti tevcih edilmiştir. 1690 da vali Ahmed Paşa ile reaya arasında yeniden çıkan uyuşmazlıklara Muntafik aşireti de karışmış, vali öldürülmüş. Bağdad valisinin kumandasında gönderilen kuvvetleri de Muntafik Şeyhi Mâni'i yenip kaçırmıştır. Sonra Mâni'e istimaletname (b. bk.) verilmişse de bu çevrede düzenin yerine gelmesi için Muntafik şeyhi ile Huvayza hanını yenmelerinden sonra İranlıların eline geçen B. yı, geri almıya memur edilen ve Bağdad Valisi Daltaban Mustafa Paşa idaresinde yapılan sefere, yani 1700 tarihine kadar beklemek gerekmiştir. O sırada İranlıların B. muhafızı Davud Han, başbuğa mektup göndererek teslim işinde ayak sürümek istemişse de, Kurna ele geçirildikten sonra B. da tutunamıyacağını anlamış ve kaçmıya mecbur kalmıştır.

B. tarihinde yeni bir devir açan, «Hemedan fâtihi» ve «Eyyûbî» lâkapları ile ün alan Hasan Paşadır. Kendi ve oğlu Ahmed Paşa Bağdaddan başka B. valiliğini de yapmışlar ve burayı kölelerinden bir mütesellim ile idare etmişlerdir. Uzun müddet Irak çevresinde hüküm süren ve bütün kabileleri itaatlarına alan bu iki valinin zamanları ile Ahmed Paşanın ölümünden (1747) sonra Bağdadda başgösteren Kölemen idaresinin yıkılmasına (1831) kadar B. nın mukadderatı Bağdada bağlı kalmıştır. 1772 de Kölemen idaresinin zâfından ve Kürdistandaki karışıklıklardan faydalanan Zend Kerim Han, kardeşi Sadık Han vasıtasiyle, mütesellim Süleyman Ağa tarafından müdafaa edilen B. yı sardırtmış ve bir yılı geçen kuşatmadan sonra, şehir İranlıların eline düşerek üç sene onlarda kalmıştır. Sadık Han mütesellim, defterdar ve gümrükçüyü Şiraza göndermiş, sonra Muntafik şeyhi ile çarpışmak zorunda kalmış, fakat şehrin boşaltılmasına kadar buradan ayrılmamıştır. Zend Kerim Hanın ölümü (1779) B. yı eski sahiplerine kavuşturduğu gibi, İranda itibar gören mütesellim Süleyman Ağa (Büyük Süleyman Paşa) da geri dönerek, Bab-ı Âliye başvurmuş, B. valiliğine ve biraz sonra da B. ile birlikte Bağdad valiliğine geçmiştir. Son Kölemen valisi Davud Paşa, gerek B. da ve gerek komşu aşiretler arasında büyük bir nüfuz kurmuştur; Kölemen Ocağı yıkıldıktan sonra, B., uzun müddet Bağdada bağlı kalarak, Bağdad valilerinin mütesellimleri tarafından idare edilmiştir.

Basra, 1869 da Bağdad vilâyeti yeniden kurulurken B. bu vilâyete bağlı bir mutassarrıflık merkezi olmuş ve Midhat Paşanın Bağdad valiliği zamanında bayındırlığı için esaslı teşebbüslere girişilerek, kısa bir zaman içinde kışla, hastane, tersane gibi büyük binalar yaptırılmış ve yeni bir mahalle kurulmuştur. Basra körfeziyle İstanbul arasında, Süveyş Kanalı yolu ile muntazam deniz seferleri yapmak üzere, yine Midhat Paşa tarafından kurulan ve «Umman-i Osmanî» adı verilen Deniz Yolları İşletmesinin merkezi de B. da bulunmakta idi. 1884 ten sonra müstakil bir vilâyet haline getirilen B. nın merkezi olan şehir, İkinci Meşrutiyet devrinde ayrıca askerî bir önem verilerek merkezi Bağdadda olan XIII. kolorduya bağlı, 38 inci tümenin de merkezi yapılmıştır. Birinci Dünya Harbi başlarında Bağdada karşı yapılacak askerî hareketler için üs olarak kullanılmak üzre 21 Kasım 1914 tarihinde İngiliz-Hind kuvvetleri tarafından işgal edilinceye kadar, Osmanlı hâkimiyeti altında kalmıştır. Şimdi Irak devleti idare bölgelerinde Basra livasının merkezidir.

BASRA (Zir.), bazı bitkilerin üzerinde ballık ve yapışkanlık olmadan külleme, pas ve benzeri gibi beliren hastalıklar. Bunların âmilleri, çeşitli bakteri veya parazit mantarlardır.

BASRA EYALETİ (= VİLÂYETİ), Osmanlı idaresi zamanında İmparatorluğun bölündüğü büyük idare bölgelerinden biri. Bazan Bağdad vilâyeti ile aynı zamanda bir şahsın idaresine verilmiş, çok defa da bir mütesellim(b. bk.) eliyle veya mutasarrıflık halinde Bağdada bağlanmış olan B. E. önceleri kısa bir müddet mülkiyet esasına göre tabi bir hükûmet halinde tutulmuş, 1546 da salyane usulü ile idare olunan bir beylerbeylik haline getirilmiş, 1667 den sonra da diğer eyaletler gibi idare edilmiştir. Ayn-i Ali Efendi, eyaletin bir hazine defterdarı bulunduğunu, bütün arazinin valiye iltizam edildiğini ve on yük geliri olduğunu kaydetmektedir (*Kavanin-i Âl-i Osman der Hulâsa-i Mazamîn-i Defter-i Divan*, s. 9). XVII asırda B. E. sancaklarının otuzu aştığına dair kayıtlar vardır. XVIII. asır başlarında ise merkez sancağından başka, Ebû Arna, Rahmaniye, Zekiye, Kapan, Katîf, Kal'a-i Medine sancaklarının bulunduğu bilinmektedir.

B. E. ayrı bir eyalet halinde idare olunduğu devirlerde sefer halinde beylerbeylerinin, Bağdad beylerbeyinin kumandası altına girmesi usuldendi. B. E. nin Bağdada bağlı olarak mütesellimle idare olunduğu devirlerde, B. E. nin Bağdad valisine bağlı ayrı bir defterdarı bulunur, gümrükçü denilen büyük bir maliye memuru ile yerlilerden Acal adını taşıyan bir nüfuzlu kimse B. E. in ileri gelenlerini teşkil eder ve Divana da dahil bulunan Acalın fikri alınmadan mütesellim hiçbir hususta iş yapamazdı. Bunlardan başka İstanbuldan tayin olunan bir kadı adalet teşkilâtının başında bulunmakta, soy esasına dayanan bir Hanefî müftüsü de dinî teşkilâtın ve ülemanın başkanlığını yapmakta idi.

İlk zamanlarda B. E. nde yerleştirilmiş olan ve sayısı 1500 ü bulan yeniçeri kuvvetinin sayısının XVIII. asırda 350 ye kadar inmiş bulunduğu ve bölük ağalarının daha çok Kurna kalesinde oturmağa başladıkları görülmektedir. Bağdad Kölemenleri devrinde Bağdad eyaletinin devamlı bir bağlantısı haline gelen B. E. 1862 vilâyet teşkilâtında da yine Bağdad vilâyetinin bir sancağı olarak bırakılmıştır. Eyalet devrinin son yıllarında Gözlüklü Reşid Paşa ile yedi buçuk seneden fazla Bağdad valiliği etmiş bulunan Namık Paşanın ve 1869 da Bağdad vilâyetini teşkilâtlandırmağa memur edilen Midhat Paşanın (1869-1872) zamanlarında B. E. in de esaslı idare islâhatı yapılarak güven sağlanmış, devlet otoritesi kuvvetlendirilmiştir. 1884 ten itibaren de B. E. temamen ayrı bir vilâyet haline getirilmiştir. Yüzölçümü 150 000 km² kadar tutan ve 4 sancak, 15 ilce ve 8 bucağa bölünmüş olan bu vilâyet, bütün aşağı Irakla Basra Körfezinin Necid kıyılarına düşen kısımlarını hudutları içine almakta idi. Aşiretlerde nüfus sayımı yapılmadığı için vilâyetin yalnız meskûn yerlerinin nüfusu 150 000 kişi kabul ediliyordu. Merkezden başka olan diğer üç sancaktan Müntefik mutasarrıflığının merkezi Nâsıriyye, Necdin Hufuf kasabaları bulunmakta, Ammâre sancağı mutasarrıfı da bu adı taşıyan kasabada oturmakta idi. İkinci Meşrutiyet devrinde ayrıca önem verilerek buraya değerli yüksek memurlar gönderilmiş ve yeniden aşiretlerle hükûmet arasındaki münasebetleri düzenliyecek esaslı tedbirler alınmak suretiyle idarede islâhata ve vilâyetin iktisaden kalkındırılmasına teşebbüs olunmuş, Anadolu-Bağdad de-

miryolunun Basraya kadar uzatılması sağlanmış ve Basra—Kuveyt arasındaki demiryolu imtiyazı dahi bir İngiliz şirketine verilmişse de, Birinci Dünya Harbinin başlaması ile bütün bu teşebbüsler yarıda kalmıştır.

BASRA KAPTAN PAŞALIĞI, Osmanlı devleti zamanında Basrada bulunan Deniz Kuvvetleri Kumandanlığı. B. K. P.. XVI. asır ortalarında kurulmuş ve XIX. asır başlarına kadar devam etmiştir. B. K. Paşaları ilk zamanlarda İstanbuldan tayin olunarak gönderilirdi ve kumandasındaki 50-60 teknelik filo ile Dicle ve Fırat nehirleri üzerinde emniyeti korumak ve Basra Körfezini müdafaa ile vazifeli bulunurdu. Bu filoya gerekli gemiler Birecik Tersanesi (b. bk.) nde yapılır ve orada donatılarak ve kaptanları ile erleri tayin edilerek Basraya Fırat yolu ile gönderilirdi. B. K. P.-nın ve filosunun ihtiyaçları Bağdad ve Basra eyaletlerince ayrılan tahsisatlarla sağlanırdı. Sonraları Irakta Kölemenler devrinde hâkimiyet Bağdad valilerine geçerek Basranın bir mütesellimle idaresine başlandığı devirlerde Bağdad valileri B. K. P. nın gelirlerine de el koyarak onları kendilerine bağlı bir duruma getirmişlerdir.

B. Osmanlı Devletinin son zamanlarında bile denizcilik bakımından ehemmiyetini kaybetmemiş, burada son zamanlara kadar bir komodorluk, müstakil bir tersane ve zayıf bir filo bulundurulmuştur.

BASRA KÖRFEZİ (Arab. Bahr-i Fâris = Fars denizi, Halîc-i Fâris = Fars körfezi; İng. Persian Gulf, Alm. Persischer Golf, Fr. Golf Persique), Asya karasının güneybatısında Hind Okyanusunun Arabistan ve İran arasındaki girintisi. Genişliği 236 800 km^2 (3 800 km^2 lik yeri adalar) dir. Ortalama derinliği 25, en derin yeri 84 m dir: B. K.. Şattü'l-Arabın ağzından Hürmüz boğazına kadar uzanır. bu boğazla Umman denizine, buradan da Hind Okyanusuna bağlanır.

B. K. ne dökülen başlıca ırmaklar Şatt-ül-Arab ile Karundur. Çok sıcak (kışın ortalama 20°, yazın 30°) bölgeler arasında bulunan B. K. nde fazla buharlaşma olduğundan, çevresi de çok kurak bulunduğundan tuzluluk nisbeti yüksektir (‰ 40). Yazın Arab Yarımadasındaki geniş çöllerden buraya doğru Şamal adı verilen tozlu kuzeybatı rüzgârları eser.

B. K., çevresindeki memleketleri Hindistana bağlıyan en mühim ve işlek yol, Güneybatı İran Petrollerinin başlıca ihraç yoludur. Körfezde inci avcılığı eskidenberi yapılır. Başlıca limanları Abadan. Bender Şahpur, Buşir, Banreyn ve Kuvayttır.

BAS-RELIEF [*barölyef;* Fr. = «alçak-kabartma»], figürlerin fon üzerine kabartılı şekilde işlenmesi suretiyle meydana getirilmiş heykel eseri; zıddı: *Haut-relief* (Yüksek kabartma). Çok defa bir fon üzerine çıkıntı teşkil eden ve malzemenin gereğine göre (taş, çamur, alçı) ya işlenerek yahut yontmak suretiyle az veya çok olarak fondan ayrılan bütün heykel işlerine kabartma (relief) denir. Üç cins kabartma vardır: 1. Yüksek kabartma (*Haut-relief* veya *Plein-relief*): Figürleri fondan hemen hemen tamamen ayrılan ve heykele yaklaşan kabartma şekline denir. 2 Yarım kabartma (*demi bosse* veya *demi-relief*): Blok içine veya fon üzerine konan figürlerin kendi kalınlıklarından hemen hemen yarı kısmı yüksekliğinde çıkıntı teşkil etmesi ve figürlerin birçok kısımlarının blok veya fona bağlı bulunması suretiyle yapılan kabartma şekline denir. 3. Alçak kabartma (bas-relief): Figürleri fon üzerinde ancak hafif bir çıkıntı teşkil ederek yassılmış bir şekilde ve kenar çizgileri hafif çıkıntılarla belirtilmiş olarak yapılan kabartma şekline denir. Bk *HAUT-RELIEF.*

Bas-relief örneği (V. asır Yunan kabartmalarından)

Çok eski devirlerden bu yana Mısırlılar mihraplarını, dikili taşlarını ve kalın sütunlarını alçak kabartma ile süslemişlerdir. Asur ve İranlılar da saraylarında yine alçak kabartmayı kullanmışlardır. Yunanlılar metope ve tapınaklarının frizlerini, hattâ sütunların alt kısımlarını bu kabartmalarla süslemişlerdir. Bu eserlerin en mühimlerinden biri Parthenon'un frizleridir.

Romalılar da anıtlarında alçak-kabartmayı aşırı derecede kullanmışlardır. Titus kemeri, Consantinus kemeri, ve Traianus sütunu bunlara birer örnek teşkil eder.

IV. asırda bu sanat gerilemeğe yüz tutmuştur. Hıristiyan lâhit ve sandukalarına oldukça kaba bir şekilde kabarmalar işlenmiştir. Bu devirde madenî heykeller göze çarpacak derecede çoğalmıştır.

Gotik ve Roman sanatında âbidevî alçak kabartma önemli bir gelişme kaydetmiş, bunlar kilise kapılarında sütunlarında, başlıklarda, kornişlerde, frizlerde yer almıştır. Rönesansta ise bu sanat ne gerilemiş ne de durmuştur, fakat XVII. asırda zayıflamıştır. Bugün alçak kabartma daha çok âbidevî bir karakter taşımaktadır. Ortaçağ ve Rönesans devirleriyle kıyaslanacak olursa bugün bunlara çok az rastlanır.

Alçak kabartma kuyumculukta tahta ve fildişi işlerinde, kilitlerde. çinilerde çoğunlukla kullanılmıştır. Eski Yunanlılar alçak kabartmanın taştan yapılanına *anaglyphon,* madenden yapılanına *toreuma* demişler, çukur kalıplarla yapılmış işler için ise *typos* terimini kullanmışlardır.

XVIII. asırda Clodion, yemek salonlarına, kabul salonlara, kadın tuvalet odalarına, kapı üstlerine, ocak çıkıntılarına, kubbe üzerlerine çok güzel kabartmalar yapmıştır.

XV. asırdan XVIII. asıra kadar hususiyle değerli küçük mobilya süslerinde alçak kabartmalar mühim rol oynamıştır. XVII. ve XVIII. asırlarda alçak kabartmalar, sahte ve taklit olarak boyalı göz aldatıcı bir şekilde yapılmıştır. Holândalı sanatkâr E. de Witt, bu tarzda mükemmel işler yapmıştır. Zamanımızda tezyinî mahiyette çıkıntılı süslerin aşırı bir şekilde yapılışı bırakılmışsa da, alçak kabartmanın kullanılışı hiçbir zaman durmamıştır.

BASRİYYÛN (Arab. *el-Basriyyûn* = Basralılar). VIII. asırda Arabcanın *nahv* (gramer-sintaks) kaidelerini tesbit eden Basralı dilciler grupu. Metod bakımından bunlara muâriz olanlara da, Kûfeliler mânasına Kûfiyyun (b. bk) denir. Aradaki ihtilâf, B. un nahivde halkın, kullanış şeklini esas tut-

malarından, bu hususta muztar kalmadıkça kıyâs (b. bk.)a yer vermemelerinden; Kûfiyyûnunsa meselelerin çoğunda kıyâsa dayanmalarından, halkın kullanışını çok defa nazara almamalarından doğmuştur. Arab dilini yanlışsız konuşanların Basrada toplu bir halde bulunmaları birincilerin işitileni; Kûfenin dilce karışık unsurlarla dolu olması ikincilerin kıyâsı tercih etmelerine sebep olmuştur Kûfenin Bağdada Basradan daha yakın bulunması Kûfelilerin Hâşimîlere (Hâşimoğullarına; b. bk.) taraftarlık göstermeleri hasebiyle Abbasıler Kûfiyyûn tarafını tutmuşlardır. Bu ihtilâf Basra ve Kûfe siyasî ve ilmî birer merkez olmaktan çıkıncaya, her iki şehrin bellibaşlı âlimleri Bağdada göçünceye, karşılıklı münakaşayı devam ettiren üstatlar ölünceye, tarafdarları azalıncaya, hulâsa iş ehemmiyetini kaybedinceye kadar (X. asır) sürüp gitmiştir. Bağdad dil âlimleri Abbasilerin Kûfiyyûnu tutmalarına rağmen, mutavassıt bir metot takipetmişlerdir. Daha sonraki Arab dilciliği B. görüşüne dayanmaktadır. Bu görüşün imamı (kurucusu), bu hususta meşhur Halîl b Ahmedi'l Farâhîdî (718 - 786) den de faydalanmış olan Sîbeveyh (b bk) dir B. un diğer simaları: Yûnus b. Habîb (709 796), Ahfaşu 'l-Avsat (ölm. 830) dır.

BASS BOĞAZI, Avusturalya ile Tasmanya arasında bir boğaz. Eni 224 km, uzunluğu 300 km dir. 1798 de George Bass (ölm. 1812) tarafından keşfedilmiştir B. B. işlek bir denizyoludur.

BASSAİ (Lat *Bassae*), eski Yunanistanın Arkadia bölgesinde, Phigalia (şimdi Paulitsi) yakınında Kotilion dağının küçük bir yaylasında, 1131 m yüksekliğinde bir yer. Şimdiki Andratsena kasabasından iki saat kadar uzakta bulunuyordu. Burada Apolion Epikurios tapınağının ören leri hâlâ duruyor. Bk. ASSAİ MABEDİ

BASSAİ MÂBEDİ, Bassai (b. bk.) de M. Ö. 430 sıralarında Apollon Epikurios şerefine Parthenon'un mimarı İktinos tarafından inşa edildiği sanılan meşhur bir mâbet. Eskiden burada doğu - batı istikametinde kurulmuş küçük bir Apollon *autel*'i vardı. Bu *autel* mâbet şeklinde genişletilmek istenildiği zaman doğu - batı istikametinde genişletilmesi için zemin şartlarının elverişli olmadığı anlaşılmıştır. Bunun için, kapısı doğuya açılan *autel* tanrı heykelinin yeri olarak bırakılmış ve çevresine, cephesi kuzeye bakan, Dor üslûbunda bir mâbet yapılmıştır. Yeni sathın 3 kısma bölünebilecek kadar geniş olmadığı için, Olympiadaki Heraion (Hera mâbedi) örnek tutularak, içinde yan hücreler yapılmıştır. Hücre sütunları, üzerinde bir friz bulunduğu halde, büyük bir ihtimalle üstü açık (hypethral) bir orta yeri çevrelemekte idi. Bu sütunlu kısım ve eski cella arasında orta yerde bir Korinthos sütunu duruyordu. Bildiğimiz en eski Korinthos sütunu bu idi Ne yazık ki keşfinden ve resmi yapıldıktan az sonra kırılmış ve yokolmuştur. Yeni cellanın Kentaurlar ile Lapithlerin ve Yunanlılar ile Amazonların savaşını gösteren frizi 1812 den beri British Museumda saklanmaktadır. B. T. nın uzunluğu 38, eni 12 m dir. Dıştaki Dor sütunları (6 × 15) oldukça iyi bir durumdadır. Pronaos (ön revak) ve opisthodomos (arka revak) un 4 küçük sütunu 1902 de Yunan mimarı Panagiotes Kabbadias tarafından restore edilmiştir.

B. T. 1765 de Bocher adında bir Fransız mimarı tarafından keşfedilmiştir. 1766 da İngiliz arkeoloğu Richard Chandler burasını ziyaret etmiş 1811 de İngiliz arkeolog ve sanatkârlarından Charles Robert Cockerell ve Alman mimarı Karl Haller von Hallerstein bu mâbedin resmini hazırlamışlardır.

BASSAM (Grand Bassam) Fransız Batı Afrikasında Fildişi Sahilinde bir şehir. Comoe ırmağı ağzında sağ yakada bulunan B. ın nüfusu 62 300 dür.

BASSANI, Giovani Battista (1657 - 1716) İtalyan organist ve kompozitörü. Padovada doğmuş, Ferrarada ölmüştür. Corellinin öğretmeni olduğu rivayet edilmişse de bu cihet kat'î değildir. Bununla beraber Corellinin çığırına yol açtığı muhakkaktır Yaylı sazlar için ve vokal müzik olarak birçok besteler bırakmıştır. 6 opera, dinî eserler yazmıştır; bunların bir kısmı basılmıştır.

BASSA-NİGER: bk. BASA 4.

BASSANO (Bassano del Grappa) Kuzey İtalyada, Po ovasının kuzey kenarında Brenta ırmağı boyunda bir şehir. Nüfusu 20 500. B . Venedig - Trento demiryolu boyunda işlek bir istasyondur.

BASSANO: bk. MARET

BASSANO, Jacopo (1510 - 1592; asıl adı: *Jacopo da Ponte*), Venedigli ressam. Bassanoda doğmuş, orada ölmüştür. İlk tahsilini babası Francesco da Pontenin yanında yaptıktan sonra Venediğe gitmiş orada Bonifacio'nun talebesi olmuştur. Bu atölyede kısa bir zaman kaldıktan sonra doğduğu şehre, Bassanoya dönerek. uzun süren hayatının sonuna kadar sükûn içinde ve tabiatla başbaşa yaşamıştır. Venedig resim mektebinin ünlü üstadı Tiziano Vecellionun tesiri altında kalmıştır. B. çağdaşı ressamların yanında resimde açtığı yep yeni çığırla temayüz etmiştir. B., Venedig ressamlarının çoğunun ilgilendiği Venediğin kibar sefahet hayatı ve bayramları yerine, eserlerine tarlaların, orman ve dağların resimlerini büyük bir sevgi ile işlemiştir. Aynı zamanda manzara ve hayvan resimleri de yapmıştır. Eserlerinde ışık ve gölge kontrastları ile çok ilgilenmiştir. Bunların birçoğu doğduğu şehirin müzesindedir. ayrıca Viyana Venedig, Louvre, Madrid Dresden, Münih müzelerinde de eserleri vardır. Dinî eserlerinden: *Resurrezione di Lazzaro* (Venedig, Accademia), *S. Rocco fra gli Appestati* (Milano, Brera) adlı tabloları meşhurdur. Eserleri İtalya dışında büyük tesir yaratmıştır. Ünlü İspanyol ressamı Velásquez eserleri üzerinde etütler yapmış El Greco da yanında çalışmıştır. B. nun yetiştirdiği dört çocuğundan ikisi **Francesco Bassano** (1549-1592) ve **Leandro Bassano**

Jacopo Bassano: *Riposo durante la fuga in Egitto* (Milano, Pinacoteca Ambrosiano)

(1557-1622), en dikkate değer olanlarıdır. Babalariyle birlikte çalışmışlardır. Diğerleri **Giovambattista** ve **Gerolamo da Ponte**, daha çok baba ve kardeşlerinin eserlerinden kopya resimler yapmışlardır.

BASSARİS, yırtıcı memeliler (Carnivora) takımının küçük ayılar (Procyonidae) familyasına bağlı bir cins. Buna *Bassariscus* cinsi denilir. Şekil bakımından bir tilkiye benziyen bu hayvanların *B. astuta* türü Amerikada Meksika, Texas, Arizonada kaya oyuklarında, ağaç kovuklarında yaşar; boyu 95 cm kadardır. Sırt tarafı koyu esmer külrengi, yanaklar ve karın sarımtırak beyaz ve pas rengidir. Beyaz renkli kuyruklarında siyah halkalar vardır.

Bassaris

BASSEIN: bk. BASEYN.

BASSELIN [*baslīlę̄*], **Olivier** (1400-1450), Fransız halk şairi, Virede doğmuş. Formigny'de ölmüştür. Yaşadığı asrın şarkılarında, içkiye çok düşkün olmasından, adı bir nevi Fransız Bekrîsi olarak alınmıştır. Şaraptan, eğlenceden ve yurt güzellemelerinden ilham alarak bestelenmiş pek çok şiirler ona atfolunmuş ise de bu şarkıların yerli olduğu kat'î olarak söylenemez. B. in olduğu sanılan şarkılar ilkin XVI. asırda Vireli avukat Jean le Houx eliyle yayımlanmıştır. Herhalde bunlar yeniden gözden geçirilmiş, biraz da içinde bulunulan zamana uydurulmuştur. Çünkü, dili daha çok, XVI. asrın dilidir. B. şarkılarının en iyi modern baskısı bibliyofil Jacob tarafından meydana getirilmiştir (Paris 1858).

BASSERMANN [*bąsīrman*], **Albert** (doğ. 1867), Alman aktörü. Mannheimda doğmuştur. 1890 dan 1895 e kadar Meiningen saray tiyatrosunda, 1899 dan 1915 e kadar Berlinin muhtelif tiyatrolarında çalışmıştır. Bu son müddet zarfında karakter temsilcisi olarak Almanya sınırlarını aşan büyük bir şöhret kazanmıştır. Bugün Amerikada sinema sâhasında çalışmaktadır. B., Avrupada son yıllar sahne hayatının en kuvvetli şahsiyetlerinden biridir. Yarattığı klâsik tipler, hususiyle İbsen tipleri büyük olan şöhretinin esasını teşkil etmiştir.

Albert BASSERMANN

BASSERMANN [*bąsīrman*], **Ernst** (1854-1917), Alman siyaset adamı. Alman Millî Liberal Partisi (National-Liberale Partei) başkanı. Wolfach (Karaorman) da doğmuş, Baden-Badenda ölmüştür. 1880 de Mannheimda avukat olmuş, 1893 ten başlıyarak defalarca Millî Liberal Parti milletvekilliğine seçilen B., Reichstag (Reich Meclisi) da daha çok sosyal politika ve millî iktisat meseleleri üzerinde durmuştur. Kendisinin temsil ettiği politika bir parça sosyalizme kaçıyordu. B. Merkez Partisi (Zentrumpartei, yani Katolik Partisi) ve Sosyalistlere karşı şansölye Bernhard von Bülowun güttüğü politikayı canla başla desteklemiş, buna karşılık Bethmann-Hollwegin meclise sunduğu vergi reformu tasarısına partisiyle birlikte itiraz etmiştir. Dış politika hakkındaki nutuklarını Mittelmann, *Ernst Bassermann, sein politisches Wirken* (E. B. ve siyasî faaliyeti) [1914) başlığı ile yayımlamıştır.

BASSES-ALPES: bk. ALPES.

BASSES-PYRÉNÉES [*baspirenę̄*; Aşağı Pireneler]. Güney Fransada Pyrénées adını taşıyan illerden biri; Biskaya körfezinin en batısındadır. Genişliği 7712 km², nüfusu 415 797 (1946), merkezi Paudur. Bk. PYRÉNÉES.

BASSET [*basę̄*], kısa bacaklı 30-35 cm yükseklikte 15-20 kilo ağırlıkta uzun ve sarkık kulaklı, çok hareketli bir av köpeği. Basseter tilki, tavşan ve karaca kovalama ve avlanmasında çok işe yarar. Çeşitli tipleri vardır.

Basset köpekleri

BASSET [*basę̄*], **René** (1855-1924), Fransız müsteşriki ve Afrikanisti. Lunéville'de doğmuş. Cezayirde ölmüştür. 1880 de Cezayirde Ecole Supérieure des Lettres öğretim kuruluna girmiş, sonra aynı okulun müdürlüğüne getirilmiş, daha sonra da Cezayir Üniversitesi Edebiyat Fakültesi dekanı olmuştur. Kısmen Arabca üzerinde de çalışmış olmakla beraber, asıl ihtisası Berber kültürü, tarihi, arkeolojisi ve hususiyle Berber dilleri üzerinedir. Başlıca eserleri şunlardır: *La poésie Arabe anté-islamique* (Cahiliye devri Arab şiiri) [1880], *Notes lexicographique berbère* (Berber leksikografisine dair notlar) [5 kısım, 1883-1888], *Manuel de langue kabyle* (Kabîle [Berber] dili el kitabı) [1887], *Contes populaires berbères* (Berber halk masalları) [1888], *Etude sur la Zenatia* (Zenatia Berbercesi üzerinde incelemeler) [2 cilt, 1892-1895], *Etudes sur les dialectes berbères* (Berber lehceleri üzerinde incelemeler) [1894], *Etudes sur les dialectes berbères du Rif Marocain* (Faş Rifindeki Berber lehceleri üzerinde incelemeler) [1897], *Rapport sur les études berbères et haoussa* (Berber ve Hausa dilleri üzerindeki incelemeler hakkında rapor) [3 cilt, 1897-1908], *Mission au Sénégal, I. Etude sur le dialecte Zénaga, notes sur le Hassaniah, recherches historiques sur les Maures* (Senegale ilmî sefer: Zenaga lehcesi üzerinde inceleme, Hasaniye hakkında notlar, Mağribîler üzerinde tarihî araştırmalar) [3 cilt, 1909-1913].

BASSE-TAILLE [*bastąy*], eskiden ağaç, bronz ve mermer üzerine çok hafif bir kabartma ile belirtilmiş eserler için, güzel-sanatlarda kullanılan bir ıstılâh. B.-T. ın yerini sonradan *bas-relief* almıştır.

B.-T. veya minalı B.-T. lar, minacılıkla kalemkârlığın birleşmesinden meydana gelen mina altı bir nevi alçak kabartmadır.

Altın veya gümüşten bir plâk üstüne çok hafif yontulmuş bir kabartma, tıpkı madalyalarda olduğu gibi, işle-

nir. Önceden bir pota içerisinde sır maddelerinin muayyen bir hararet derecesinde eritilip öğütülmesinden sonra cam haline gelen renkli veya renksiz mina tozları, yapılmış kabartmanın üstüne örtülür ve bu tozların tekrar fırında erimesi ile renkli minalar elde edilir.

Mina işçiliğinin bölmeli mina (émail cloisonné), oymalı veya gömmeli mina (émail champlevé) gibi nevileri de vardır.

Bölmeli mina: bakır, altın veya gümüş levha üzerine ince madenî şeritlerin lehimlenmesi sureti ile şekil veya süsler yapılır. Bu ince şeritler arasında kalan yuvalara daha önceden sırçalaştırılmış renkli veya renksiz mina tozu dökülür, 800-900 derece hararetteki fırında pişirilmek sureti ile bölmeli mina elde edilir.

Oymalı veya gömmeli mina: mina, bakır üzerine dövülerek damga veya mühür şeklinde yapılan yuvalara veya kalemle oyulmuş yuva içine belli bir hararet derecesinde eritildikten sonra silme olarak dökülmek sureti ile elde edilir.

Eski Türk çinilerinde de (XVI. asır), bölmeli çini tekniği yer almıştır. Ancak bu bölmeler, bakır üzerine ince madenî şeritler halinde değil, renkli toprak üzerine ateşe dayanıklı demir ve krom oksitlerinin (kromit) tabiî halîtasından hasıl olmuş kendi rengi (koyu kahve rengi) bir mineral ile yapılırdı.

Madenî bölmeli mina işlerine ait örnekler İtalyada çoktur. Niccolò Giovanni Pisano kalemkârlık işlerini bu tarzda minalamışlardır. Pollaiuolo, kuyumcu ressam Francia, Ugolino bölmeli mina ve döğmeli mina işçiliğini eskilerden daha ileri götürmüşler, Francia ise gümüş plâklar üzerine güzel mina işleri yapmıştır.

Fransada XVI. asır başından itibaren, alçak kabartma üzerina mina işliyen sanatkârlar yetişmiş ve Montpellier şehri bu sanatın merkezi olmuştur.

BASSE-TERRE [*bastêr*], 1. Küçük Antil adalarından Fransızlara ait olan Guadeloupe adasının dağlık bölümü. Genişliği 853 km². Plântaj alanıdır.

2. Guadeloupe adasının merkezi. Nüfusu 9 300.

BASSETERRE [*bastêr*], Küçük Antillerden İngilizlere ait olan Saint Christopher adasında bir liman. Nüfusu 8 000 (1938).

BASSIANUS, eski Romada birçok kimselerin adı. En mühimleri şunlardır:

1. **Gessius B.**, sonradan İmparator Marcus Aurelius Severus adını alan imparator(hük. 161 - 180) un asıl ismi.

2. **Iulius B.** (M. S. II. asır), Emesa (Humus, Suriyede) güneş tanrısının rahibi. İmparator Septimius Severusun karısı Iulia Domna'nın babasıdır. Torunu İmparator Caracalla'nın asıl adı da Septimius B. idi.

BASSIANUS, St. (takribî olarak 322-413), Hıristiyan azizi. Syracusae (Siracusa, Sicilya) da doğmuş, Lodi (İtalya) de ölmüştür. Babası Syracusae Valisi Sergius idi. B. Romada Hıristiyanlığı kabul etmiş ve 377 de Lodi piskoposluğuna getirilmiştir. Burada Milano Piskoposu St. Ambrosius ile tanışmış ve kendisi ile işbirliği yaparak bâtıl mezheplere karşı başarı ile savaşmıştır.

BASSİDİNA, Bizans İmparatorluğunun Thrake eyaletinde, imparator I. İustinianos (hük. 527-565) tarafından kurulmuş tahkimli bir yer. Kallatis (Karadeniz sahilinde şimdiki Mangalia, Rumanya) ile Abrytos (Kuzey Bulgaristanda Yenipazarın 7 km kuzeybatısında) arasında, Moesia Inferior (Aşağı Moesia = Bulgaristanın Tuna ile Balkan Sıradağı arasındaki kısmı) ile Scythia Minor (Küçük Skitya = Dobruca) sınırı boyunca bir yerde bulunmuş olduğu sanılıyor.

BASSO, Sebastiano, İtalyan Renaissance filosoflarından. Doğum ve ölüm tarihleri belli değildir. Aristo felsefesine karşı koymağa çalışmıştır.

BASSOMPIERRE [*basõpiyêr*]. **François de, Baron** (1597 - 1646). Fransız mareşali ve devlet adamı. Lorraine'de Haroué şatosunda doğmuş, Provence'ta ölmüştür. Mareşal Brissacın yeğeni olan annesi onu saray hizmetine aldırtmıştır (1598), IV. Henri de onunla ilgilenerek hizmetine almağa karar vermiştir. IV. Henrinin öldürülmesinden sonra, kırallığı uzun zaman alt üst eden entrika ve anlaşmazlıklar ortasında B daima Marie de Médicis dâvasına sadık kalmıştır. Bu sadakatı 1614 yılında İsviçre alayı tuğgenerallığı, 1617 yılında da tophane mareşallığı vazifesi verilmek sureti ile mükâfatlandırılmıştır. 1614 - 1620 seferinde XIII. Louis'ye refakat etmiş, sonra İspanyaya elçi tayin edilmiştir. Orada Valteline meselesi müzakerelerinde büyük bir başarı gösterememiştir. Dönüşünde Protestanlara karşı savaşmış. 1622 yılında Fransa mareşalı olmuştur. Alman ve İspanyol tesirlerine karşı muvazene kurmak üzere İsviçreye elçi olarak gönderilmiştir (1625). 1626 yılında IV. Henrinin kızı kıraliçe Henriette'in yanındaki hizmetçilerin ve rahiplerin yerleşmeleri işini müzakere etmek için İngiltereye gitmiştir. 1628 de La Rochelle muhasarasında bulunmuş ve XIII. Louis'ye Suse geçidini zorlama işinde yardım etmiştir (1629). 1630 yılında yeniden elçi olduğu İsviçrede askerlerini ayaklandırmıştır. Bu ihtiyatsız hareketinden dolayı gözden düşmüş ve Bastille'e hapsedilmiş (1631), orada Richelieu'nün ölümüne kadar kalmıştır. 1643 yılında hapisten çıkmış, inzivada yaşamış ve bir nüzul ile ölmüştür.

Bastille'de geçirdiği günlerin işsizliği içinde B. kendi hâtıralarını (Mémoires) yazmış veya yazdırmıştır. Zamanın politikasından ziyade B. in hayatı bakımından ilgi verici olan bu hâtıralar devrinin tarihî kaynaklarından biridir.

BASSUS, zarkanadlı (Hymenoptera) böceklerin parazit arılar (Ichneumonidae) familyasına bağlı bir cins. Kısa ve geniş başları, ince uzun duyargaları vardır. Siyah ve kırmızı renkli bu böceklerin boyları 3-6 cm kadardır; dişileri gövdeleri içine sinek larvalarına (daha çok syrphidlerin) yumurtlar. B., bunların parazitlerindendir. Her tarafta bulunur ve kışı ağaç kabukları altında geçirir. *B. sulctor, B. laetatorius* adlı nevileri Avrupada yaşar.

Bassus

BASSUS, M. S. II. asırda yaşamış, Gnostik(bk. GNOSTİKLİK) filosof. Doğum, ölüm tarihleri belli değildir. B. İsânın insan tabiatını inkâr etmiş ve insanın kaderini yıldızların hareketine bağlamıştır.

BASSUS, birkaç Lâtin şairinin adı. Başlıcaları şunlardır:

1. **B., Gessius** (M. S. I. asır) lirik şair. Quintilianus (*Institutio oratoria,* X 1, 96), lirik şairlerden yalnız Horatiusun okunmağa değer olduğunu söyler; fakat, ikinci bir lirik şairi de okumak istiyene B. u tavsiye eder. B.,

şair Persiusun dostu ve ölümünden sonra eserlerinin yayımlayıcısıdır. Bir rivayete göre 79 da Vezuvun ateş saçtığı sırada ölmüştür.

B. un, bir vezin kitabı yazmış olan Bassus ile aynı şahıs olması ihtimali vardır. Bize kadar gelen, fakat baş tarafı eksik olan *De metris* (Vezinler hakkında) adlı eser, yahut hiç olmazsa içinde ileri sürülen teori B. a isnadedilir.

B. un adı altında bize kadar gelen şiir parçalarını E. Baehrens (Leipzig 1886) ve Morel (Leipzig 1927) yayımlamışlardır.

2. **B., Salerius** (M. S. I. asır), epik şair Quintilianus (*Institutio oratoria*, X 1, 90) ve Tacitusun *Dialogus de oratoribus* (Hatipler hakkında diyalog) unda konuşan şahıslardan biri B. u övmektedir. İmparator Vespasianus kendisine yarım milyon sestercius bağışlamıştır. B. a isnat edilen *Laus Pisonis* (Pisonun methi) başlıklı yazının Titus Calpurnius Siculusun eseri olması ihtimali de vardır.

BAST, tasavvuf, havâs, cefr ve hurûfîlik (bu kelimelere bk.) ıstılâhı. «Döşemek» ve «yaymak» mânasına gelen B., «almak, dürmek, sevketmek ve bir şeye sahip olmak» mânalarına gelen kabz (b. bk.)ın zıddıdır. Her ikisi de kulun, korku ve reca hallerinden geçmesinden sonra gelen iki haldir. Korku ve reca, istenmiyen, yahut istenen, fakat her iki surette de ileride olacak şeylere ait olan iki hal iken B. ve kabz ilerlemiş ve bu hallerden geçmiş olan sâlik (b. bk.) in gönlüne, Allahdan gelen bir şey sebebi ile hâsıl olur; gelecek zamanla ilgileri yoktur. B. reca haline, kabz da korku haline benzer. B. halinde sâlik neşelenir, sohbet eder, zevk içindedir. Kabz halinde ise sıkılır, sohbet edemez, zevki azalır. Sofiler, kabz halini «nal ile tırnak arasında kalmak» sözü ile anlatırlar. Fakat sofilerce kabz, B. a delâlet eder ve ilerlemeye vesile olur. Bazı sofiler, ruhanî ve cismanî kuvvetlerinin şahadet ve gayb âlemlerine, yani görülen ve görülmiyen âlemlere yayılması dolayısı ile, B. söziyle Hızır (b. bk.)ın; bu âlemden yükseldiği ve bedenî kuvvetlerinin gayb halinde yok olduğu cihetle de kabz söziyle İlyâsın (b. bk.) kast edildiğini söylemişlerdir (bk. GAYB ve ŞAHÂDET). Aynı zamanda yine sofi lere göre âlem her an yeniden yeniye yaratıldığı ve bir an önceki âlem, bir an sonraki âlemden ayrı bulunduğu cihetle Allah, Ḳābız (alıcı) adı ile bütün âlemi her an ayndan (b. bk.), yani zuhûr âleminden ilme (b. bk.), yani mutlak varlığındaki bilgisine almakta; kâinat da, bilgisinde sabit olan suretlerin zuhûru olduğundan yine her an Bâsıt (yayıcı) adı ile bütün kâinatı ızhar etmektedir.

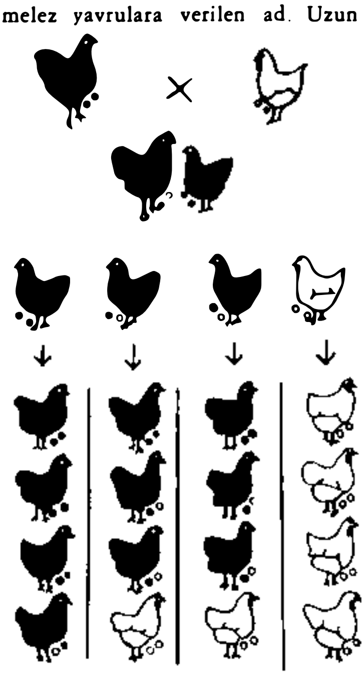
Cefr, vefk, havâs ehlince B., harfleri yaymak ve bu suretle ebced hesabınca bir sayı bulmak ve gerekirse sayıyı harfe çevirmek usulüdür. B. ın ayrı ayrı usulle yapılan ve ayrı ayrı adlarla anılan on iki kısmı vardır. Havâs bildiklerini iddia edenler, vefk yaparken bu kısımların herbirinin ayrı bir işte tesiri olduğuna inanırlar. B. ın daha iyi anlaşılması için bir misal verelim: Muhammed adı, Arab imlâsınca dört harfle yazılır. Bu dört harf B. edilir, yani okunduğu gibi yazılırsa on bir harf olur. Muhammed ebced hesabında doksan iki eder. B. edilince h harfi ha yahut hi şeklinde yazıldığına göre 224, yahut 233 eder. 92 sayısı harfe çevrilirse bs (be, sâd) harfleri, 224 ve 233 sayıları harfe çevrilirse «rkd ve rlc» terkipleri meydana gelir. Aynı zamanda harfler, dört unsura göre ayrılmış ve her unsura yedi harfin mensup olduğu kabul edilmiştir (bk. DÖRT UNSUR). Bu harflerden ateşe mensup olanlar ile havaya mensup olanlar, birbirlerini kuvvetlendirirler. Suya ve toprağa mensup olanlar da böyledir. Bu bakımdan elde edilen terkiplerdeki harflerin yerine, tam karşılıkları olan ve bu harfleri kuvvetlendiren harfler de konabilir. Eskiden bunlar, istenilen şeyi zahmetsizce elde etmek, yahut olmıyacak veya olmaması gereken şeyleri elde etmek için kullanılmıştır.

Vahdet-i vücut (b. bk.) telâkkisinde ileri giden sofilerin eserlerinde harflerden ve ebced hesabınca harflerin karşılığı olan sayılardan bahisler vardır. Meselâ 922 de Bağdadda öldürülen ve Hallâciye (b. bk.) tarikatının pîri sayılan Hüseynü 'bnü Mansûri 'l-Hallâc'ın *Kitâbü 't-Tavâsîn*inde ve Hâllacın hal tercümesini aydınlatan ve inanışını belirten başlıca sözlerini nakleden *Ahbârü 'l-Hallâc*da harflerden, sayılardan bahsedildiği gibi, harflerle sayıların ilâhî makamlara remz olduğu da bildirilmektedir. İsmâiliyye mezhebine ait kitapların hemen hepsinde harflerden ve sayılardan bahsedilmekte, kelimeler B. olunmakta ve bu metotla mezhebin esasları kuvvetlendirilmektedir. Muhyiddîn-i Arabî (b. bk.) de (ölm. 1240) *Fütuhat*ında İsmâiliyenin harflere tatbik ettiği metodu kullanır. B. a en fazla ehemmiyet veren mezhep, Hurûfiyyedir. Hurûfîler, B. metodunu, sık sık kullanarak tefsirlerini bu yoldan yürütürler. Hurûfî kitaplarında bu metottan bahsedilir.

Muʿammâ (b. bk.) da da B. usulü vardır.

BASTA, Hindistanda yapılan çok ince pamuk tül.

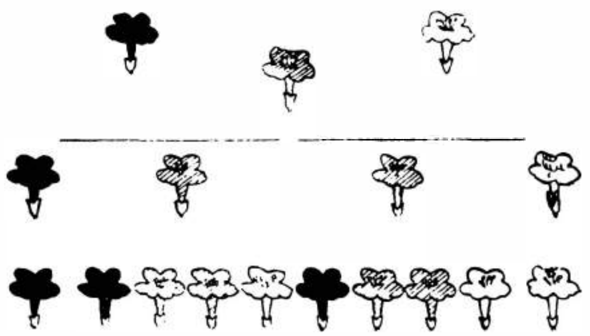
BASTARD [Bio.] (İng. *Bastard*), umumiyetle irsî bünyeleri (iniyoplazma) ayrı ayrı olan fertlerin çiftleşmelerinden meydana gelen melez yavrulara verilen ad. Uzun zamandan beri (en az beş nesil) sâf olarak yetiştirilen beyaz Wyandotte tavuğu ile yine böyle olan siyah Wyandotte horozunun çiftleşmesi neticesinde beyaz Wyandotte tavuğunun yumurtalarından çıkan ve ilerde bütün bütün siyahlaşacak olan civcivler, birer B. dan başka bir şey değildir. Kırmızı renkte çiçek açan gecesefası (Mirabilis Jalapa rubra) ile beyaz çiçek açan (Mirabilis Jalapa alba) arasında yapılan melezlemeden elde edilen ve pembe çiçek açan gecesefaları da birer B. dırlar. Siyah renkli karagül koçu ile beyaz renkli koyunlardan elde edilen sim-

Siyah ve beyaz Wyandotte tavukları arasında yapılan melezlemeden meydana gelen bastardlar ve bunların sonraki bastard ve saf yavruları

siyah kuzular da B. fertleridir. Ayrı ayrı ırk veya alt-ırkların birleşmelerinden elde edilen B. ların (melez yavruların) birbirbirleri ile çiftleşmelerinden meydana gelen yavrulara da yine B. denilmektedir. Melezleme yapmak için ele alınan ilk ana ve babadan meydan gelen yavrulara birinci B. veya

kısaca F_1, bunların kendi aralarında birleşerek meydana getirecekleri yavrulara ikinci B. veya F_2 derler. Bu şekilde nesiller çoğaldıkça üçüncü B. F_3, dördüncü B. F_4 şeklinde sürüp gider. Bk. GENETİK

Beyaz çiçek açan gecesefası ile kırmızı çiçek açan gecesefası arasında yapılan melezlemeden meydana gelen bastardlar ve bunların sonraki durumları.

BASTARN ALPLERİ (Lat. *Alpes Bastarnicae*) Eskiçağdaki Bastarnlar (b. bk.) dan ötürü Doğu Karpatlarına verilen ad. Ptolemaiosta geçen *Peukē Oros* veya *Peukinē Orē* ile aynıdır.

BASTARNLAR (Lat. *Bastarnae*) veya **BASTERNLER** (Lat. *Basternae*), Eskiçağ kültür dünyası ile ilk olarak karşılaşan kuvvetli ve cenkçi bir Germen kabîlesi. M. Ö. III. asırda Doğu Germenlerinden ayrılmışlar, Yukarı Vistül bölgesindeki yurtlarından kalkıp ve Karpatların doğu yamaçlarından inerek Tuna ağzının kuzeyine göçmüşlerdir. Makedonya kırallarından V. Philippos ile Perseus, Dardanlar ile Romalılara karşı yaptıkları savaşlarda B. dan faydalanmışlardır. M. Ö. 88 den 61 e kadar Romalılara karşı Mithridatesin müttefikleri arasında B. ı da görüyoruz. Sonunda Marcus Licinius Crassus, Trakyaya sık sık akınlarda bulunan B. ı fena bir bozguna uğratmıştır (M. Ö. 29). Augustus zamanında B. Dakların komşuları olarak Erdeli çevreliyen Karpatlar ile Tuna deltası arasında oturuyorlardı. Markoman - Roma harbinde de B., Roma İmparatorluğuna saldıran barbarlar arasında bulunmuşlardır. M. S. 280 de Gotlar B. ı oturdukları yerden koğarak yurtlarına yerleşmişler, B. ise İmparator Probus (hük. 276 - 82) un müsaadesiyle Trakyada Tunanın sağ yakasında oturmuşlardır. Bundan sonra tarihte B. den artık bahsedilmemektedir

BASTET, eski Mısır mitolojisinde bir ilâhe. Kedi veya kedi başlı (bazan arslan başlı) bir kadın şeklinde tasvir edilmiştir. Sevinç ve eğlence ilâhesi idi. Başlıca kült yeri olan Bubastis (Aşağı Mısır) te şerefine her yıl büyük halk eğlenceleri tertiplenirdi. Bu eğlencelere katılmak üzere Bubastise gelen ziyaretçilerin sayısı bir milyonu bulurdu. Yortusu münasebetiyle ilâhenin tunç heykelcikleri çok satılırdı. B. in mukaddes hayvanı kedi idi. Bubastis yanında bu kedilerin ayrı bir mezarlığı vardı.

BASTETANLAR (Lat. *Bastetani*, Yun. *Bastētanoi*), Eskiçağda bir İber kavmi. B. Güneydoğu Hispania (İspanya) da Baetica ile Hispania Tarraconensis bölgelerinde otururlardı. Başkentleri Hispania Tarraconensiste Basti (şimdiki Baza) idi. Hamilkar Barkas, B. ı Kartacaya boyun eğmeğe mecbur etmiştir. Roma kaynaklarında sözü geçen Bastullar (Lat. Bastuli) ın B. ile aynı olması ihtimali vardır. Yunan coğrafyacısı Strabona göre: «B. a Bastul adı da verilir».

BASTİ, Hindistanda Nepalin güneyinde Gogra nehrine kadar uzanan idare bölümü. Nüfusu 2 185 641 (1941; 1/5 i Müslüman). Halk daha çok ziraatla yaşar. Burada Orta Ganj bölgesinin bütün mahsulleri yetişir. B. nin Hindistan ve Avrupa istihsal maddelerinin Nepalinkilerle mübadelesinde ebemmiyeti büyüktür.

BASTIA [Fr. *bastyā*], Korsika adasının kuzey bölgesinin, doğu sahilinde liman ve en büyük ticaret merkezi. Nüfusu 52 200. Eski tahkimatı vardır. Çevresinde portakal ve benzeri meyvalar bolca yetişir. B., birçok villâların bulunduğu bir dinlenme ve şifa yeridir.

BASTIAN, Adolf (1826 - 1905), Alman seyyahı, coğrafyacısı ve etnoloji âlimi. Bremen (Almanya) de doğmuş, Port of Spain (Trinidad) de ölmüştür. 1851 de gemi hekimi olarak Avustralyaya, oradan da araştırmalarda bulunmak üzere Peru, Meksika, Kaliforniya ve Çine gitmiş, Doğu Hindistan, Suriye Filistin ve Mısırı gezdikten sonra, Cidde üzerinden Aden yoliyle Kapa varmış ve bir müddet Batı Afrika kıyılarında kaldıktan sonra 1859 da Portekiz, İspanya, Türkiye, Rusya İsveç ve Norveç yoliyle Bremene dönmüştür. 1861 65 yıllarında İndonezya, Güneydoğu Asya adaları, Japonya ve Çini gezmiş ve Gobi çölünden geçmiştir. 1873 te Loango Kıyısına gitmiş, 1875-76 da Güney Amerikayı gezmiş, 1878 80 de İran yoliyle Hindistan, Yeni Zelanda, Okyanusya, Kaliforniya ve Yukatana gitmiş, 1889 91 de Kafkasya, Türkistan, Doğu Anadolu, Hindistan, Polinezya, Tasmania ve Avustralyayı, 1896 98 de ise Malay adalarını ve Doğu Hindistanı gezmiştir. Berlin üniversitesi coğrafya doçentliğinde bulunan B., daha sonra Berlin Etnografya Müzesi müdürlüğüne ve Alman Coğrafya Kurumu reisliğine getirilmiştir B. çok verimli bir muharrirdir. İki yüzden fazla eserinden şunlar anılmıya değer: *Der Mensch in der Geschichte* (Tarihte insan) [1860]; *Die Völker des östlichen Asien* (Doğu Asya kavimleri) [6 cilt, 1866 71]; *Die Weltauffassung der Buddhisten* (Buddhistlerin dünya telâkkisi) [1870]; *Ethnologische Forschungen* (Etnoloji araştırmaları) [3 cilt, 1871-73]; *Die Rechtsverhältnisse bei verschiedenen Völkern* (Türlü kavimlerde hukuk vaziyeti) [1872]; *Geographische und ethnologische Bilder* (Coğrafya ve etnoloji tasvirleri) [1873]; *Die deutsche Expedition an der Loangoküste Afrikas* (Afrika Loango sahilinde Alman sefer heyeti) [2 cilt, 1874]; *Die Kulturländer des alten Amerika* (Eski Amerika medeniyetleri) [2 cilt, 1878]; *Vorgeschichte der Ethnologie* (Tarihten önceki devirlerin etnoloji) [1881]; *Der Buddhismus in seiner Psychologie* (Buddhistlik ve psikolojisi) [1882]; *Völkerstämme am Brahmaputra* (Brahmaputra kenarındaki kabîleler) [1883], *Inselgruppen in Ozeanien* (Okyanusyada ada grupları) [1883]; *Allgemeine Grundzüge der Ethnologie* (Etnolojinin ana hatları) [1884]; *Indonesien* (İndonezya) [5 cilt, 1884 94]; *Die Welt in ihren Spiegelungen unter dem Wandel des Völkergedankens* «kavimlerde Zihniyet değişmelerinin dünyadaki akisleri»

Adolf BASTIAN

[1887]; *Zur Lehre vom Menschen in ethnischer Anthropologie* (Etnik antropolojide insan bilgisi hakkında) [1895]; *Der Menschheitsgedanke durch Raum und Zeit* (Mekân ve zamanda beşeriyet fikri) [2 cilt, 1901].

BASTIAN, [*bastiın*], **Henry Charlton** (1837-1915), İngiliz doktoru ve biyoloğu. Truroda doğmuş, Londrada ölmüştür. Tıp tahsilini Londra üniversitesinde tamamlamış, 1866 da Londra Saint Mary hastanesine patoloji lektörü ve asistan doktor olmuş 1867 de patolojik anatomi profesörlüğüne ve 1878 de klinik rababet kürsüsüne getirilmiştir. 188'-95 yıllarında tıp müfredatı profesörlüğünü yapmıştır.

Başlıca eserleri şunlardır: *The Beginnings of Life* (Hayatın başlangıcı)[1872]; *The Brain as an Organ of Mind* (Düşünce organı olarak beyin) [1880]; *Paralysis. Cerebral. Bulbar and Spinal* (Paralizi: serebral, bulber ve spinal) [1886]; *The Evolution of Life* (Hayatın tekâmülü) [1907]; *The Origin of Life* (Hayatın menşei) [1911].

BASTIAN KANUNU, omuriliğin ağır zedelenmesi veya tam kesilmesi halinde, altındaki kısımlarda gevşek bacak felçleri ile birlikte bütün reflekslerin kaybolması hali. İlk defa İngiliz sinir mütehassısı Dr Bastian (1837-1915) tarafından tarif edilmiştir.

BASTIAT [*bastyā*], **Claude Frédéric** (1801-1850), Fransız iktisatçısı. Mugron (Landes) da doğmuş, Romada ölmüştür. Zengin bir tüccar ailesine mensuptur. endisi sırasiyle tüccar, ziraatçı, sulh yargıcı ve daha sonra da milletvekili olmuştur.

Claude Frédéric BASTIAT

B. iktisadî liberalizmin başlıca müdafilerindendir. Gümrük himayeciliğine ve sosyalizme karşı şiddetli mücadelelerde bulunmuştur. İngilterede olduğu gibi Fransada da bir «Serbest mubadele» cemiyeti kurmak istemişse de başaramamıştır. Başlıca eseri *Les harmonies économiques* (İktisadî ahenkler)dir. 1849 da ilk cildi yayımlanan bu eseri yarım kalmıştır. B. bu eserinde şu düşünceleri ileri sürer: Topluluk hayatı üzerinde hüküm süren umumî ve tabiî kanunlar ahenklidir; ve bu kanunların hepsi insanlığın gelişmesini hedef tutar. İnsan hürdür; hür olmak dolayısiyle başkalarının hürriyetine de zarar verebilecek haldedir Fakat, her kim iyi yoldan ayrılırsa bazı kuvvetler, onu doğru yola getirir ve neticede ahenk yine kendiliğinden kurulur. Bu düşünce bir taraftan tabiî kanunlar üstünde, ilâhî kanunların varlığına inanmayı; diğer taraftan da tabiatta ahengin kendiliğinden bulunacağını, herhangi bir müşkül karşısında hiçbir tedbire girişilmiyerek işi oluruna bırakmak meylini tazammun eder.

B., bir ilim adamı gibi değil, bir muharrir, bir gazeteci gibi çalışmıştır; fakat, hararetli mücadeleleriyle ve bazı düşünceleriyle iktisat tarihinde yer almış olan dikkate değer bir şahsiyettir.

BASTIDE [*bastîd*], **Jules** (1800-1879), Fransız gazetecisi ve siyaset adamı. Carbonari cemiyetine girmiştir. 1830 ihtilâline katılmış ve Louis-Philippe zamanında da basın sâhasında cumhuriyet rejimi adına kargaşalıklar çıkarmıştır. 1847 tarihinde, taraftarı olan P. J. Buchez'nin yardımiyle «Revue Nationale»i kurmuştur. 1848 yılında birkaç ay müddetle cumhuriyet hükümetinin elçisi olarak dış memleketlerde bulunmuştur.

BASTIEN-LEPAGE [*bastıyî lîpāj*], **Jules** (1848-1894), Fransız ressamı. Damvillers (Meuse) de doğmuş, Pariste ölmüştür. Cabanelin yanında yetişmiş, Courbet ve

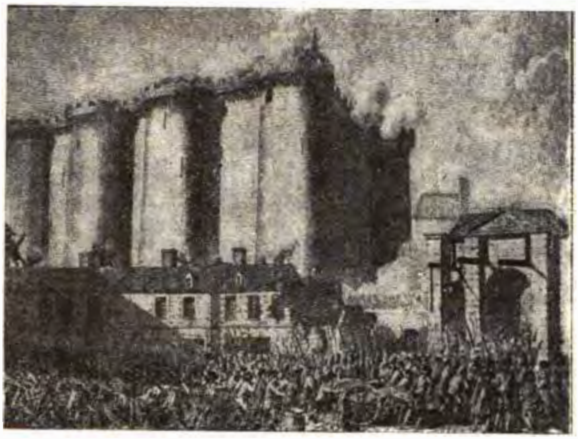

Jules BASTIEN-LEPAGE: Les Foins (Luxembourg müzesi, Paris)

Manet'nin tesiri altında kalmıştır. Bu iki ressamın realist sanatı genç sanatkâr nesli üzerinde birçok istikamette tesirini göstermiş ve bunun neticesinde hemen her yerde kirli ve kara renk terkiplerinden uzaklaşılarak, aydınlık renge doğru gidilmiştir. B-L., sanat dünyasında «açık hava» adı ile anılan mesleki kurarak bu hareketin başına geçmiştir. Köy, kır ve tarla hayatına ait resimleri, tam bir samimîlik ve sadelik içinde işlemiştir. Bunlardan en mühimleri *Les ramasseuses de pommes de terre*, *Les foins* (Luxembourg müzesi), *La prairie de Damvillers*, *Les blés mûrs*, *Le retour des champs*, *L'amour au village*, *La chanson des printemps*dır. Sanatkârın iyii bir şleyiş ve derin bir müşahede neticesi olarak meydana getirdiği bu köy ve kır resimleri yanında, kuvvetli portreleri de vardır. Bunlardan Montpellier müzesinde Sarah Bernhardtın, Londrada Prince of Walesin annesiyle babasının birarada yapılmış portreleri vardır. B-L., hayatının sonlarına doğru hep figürlü manzara resimleri yapmıştır.

BASTILLE [*bastiy*; Provençal. *bastida* = siper], Parisin Fransız İhtilâlinde halk tarafından yıkılan meşhur kale ve siyasi mahkûmlar zındanı. B. in ilk taşı Yüzyıl Harbinde VI. Charles zamanında Parisin İngilizlere karşı müdafaasını kuvvetlendirmek gayesiyle, Paris Belediye reisi Hugues Aubriot tarafından konulmuş (1370), yapısı VII. Charles zamanında bitmiştir (1383). B., II. Henri zamanında onarılmıştır. 200 yıl kadar kale olarak kullanılmış, VI. Charles zamanında cezaevi olmuştur. Richelieu zamanında devlet zındanı haline getirilmiştir. B., umumiyetle kıralın, büyük senyörlerini, sonra da ilim ve fikir adamlarını Jansenistleri hapsettiği bir cezaevi olmuştu. Çünkü, bunlar öteki âdî hükümlülerle bir arada kalmak istememişlerdi. B., XIV. Louis zamanında kalabalık olmıya başlamıştır. Birçok kimseler burada bilinmiyen sebeplerle yatmışlardır, J. d'Armagnac, Duc de Nemours, Bassompierre, Fouquet, Marquise de Brinvilliers, Duc d'Orléans, Lally-Tolendal, Voltaire gibi

meşhur şahsiyetler bu arada sayılabilir. XVII. asırda B. in tüzüğü zamanımızdaki cezaevlerinin tüzüğüne yaklaşacak şekilde değiştirilmiştir. İşkence kaldırılmıştır. Yalnız karşı ko-

Bastille Kalesi

yan cezalılara geçici olarak zincir vurulmuştur. XVI. Louis den sonra artık bu ceza da tatbık edilmemiştir. Yine bu zamanda cezalılara kalem ve hokka verilmiş, aileleri ile mektuplaşmalarına müsaade edilmiştir. B. ayrı odalarda 42 cezalı alabiliyordu. XVI. Louis zamanında B. e 240 cezalı girmiştir yılda 1ᶜ kişi demektir. B. muhafız subay ve asker maaşlarının yüksekliği sebebiyle, hükümete ağır bir yük oluyordu. Halk B. i kralın istibdadının bir sembolü saydığından B. e karşı çok kinli idi. Etrafı geniş ve derin hendeklerle çevrilmiş olan, sekiz büyük kulesi ve topları ile Saint-Antoine işçi mahallesine hâkim bulunan bu korkunç binayı Parisliler hiç sevmezlerdi. Kumandan Launayın emrindeki 110 erle müdafaa ettiği kaleyi Paris halkı 14 Temmuz 1789 tarihinde zaptederek yıktılar. Fransızlar bu günü millî bayram olarak kabul etmişlerdir.

BASTİT, enstatit veya bronzitin tahavvülünden meydana gelen zeytin yeşili renginde bir cevher. Ayrılma safhası metal parıltısı gösteren sedef parlaklığındadır. Olivin kütlelerinde, bazı porfiritler ve serpantinlerde bulunur.

BASTULLER (Lat. *Bastuli*, Yun. *Bastuloi Blastophoinikes*), Eskiçağda İspanyada Baetica eyaletinin güneydoğu kısmında, Bastetanların güneyinde, Fretum Gaditarum (Gades [Cádiz] Boğazı = Cebelitarık boğazı) dan Charidemo burnu (Şimdi Cabo de Gata) na kadar uzanan sâhada yaşamış bir İber kavmi. Kartaca kumandanı Hamilkar Barkasın hükmü altına girmişlerdir. B. in Bastetanlar ile aynı bir kavim veya hiç olmazsa onların bir boyu olmaları ihtimali vardır. Bk BASTETANLAR

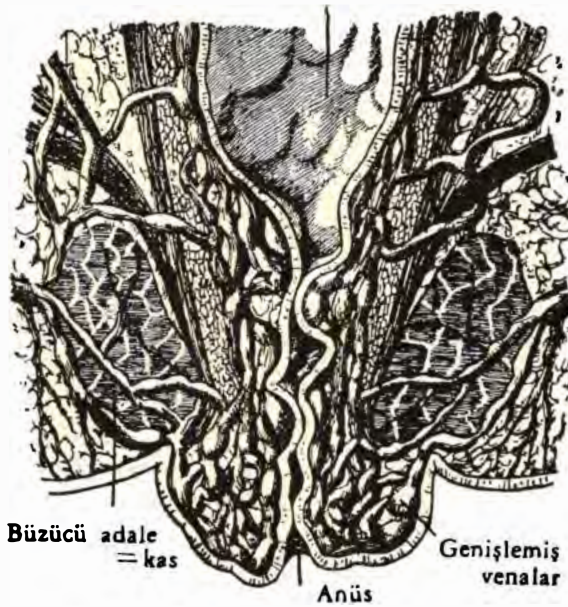
BASUK, tarihçi Aşık Paşa Zade (b. bk) nin verdiği Osmanoğulları şeceresine göre, Osman Gazinin on üçüncü kuşakta gelen efsanevî atası.

BASUR, (Fr. Hémorroïde. Yun. *haima* = kan, *rhein* = akmak), kalın barsak ve anüsün kara kan damarlarının alt kısmının varis(b. bk.)i. Bu varis hali, yani kara kan damarlarının genişlemesi muhtelif derecelerde olabilir; en çok rastlanan yaş da 30 ile 40 arasıdır.

Halk arasında «Basur memesi» diye adlandırılan bu damar şişmeleri, ya anüsün içinde (hémorroïdes internes), yahut da dışarıda (hémorroïdes externes) bulunur; hususiyle dışa çıkan memeler daha büyük hacımda olur. Her biri 7-8 milimetre çapında ampullerden müteşekkil bir pake halindedirler. Basuru teşkil eden varis pakeleri bazan bir tek kütle halindedir. bazan da birbirinden ayrı 3-4 pake şeklindedir. B de genişlemiş olan kara kan damarının duvarı da çok incelir.

Sebepler: Basurun husulünde irsî bir istidadın rolü mühimdir Şişmanlığa artritizmaya istidadı olan ve çok yiyen kimselerde daha fazla rastlanır. Fazla hareket etmiyen, spor yapmıyan, uzun zaman ayakta durarak çalışan kimselerde kan basıncı yüksek olanlarda, devamlı kabızlık çekenlerde, gebelerde karaciğerin kan deposunun artmasını gerektiren durumlarda B. teşekkülü kolaylaşır.

Belirtiler: Başlangıçta hasta oturak yerinde bir dolgunluk hisseder. Bu hissi büyük abdeste çıktıktan sonra dahi devam eder. Dıştaki B. memeleri mavimsi mor bir renkte ve anüsün ağzında veya biraz yanında görülür. Ikınma ve zorlama ile memelerin hacmi büyür, fakat tazyik ile itilirse küçülebilir. Memeler iltihaplanabilir, flebit olur. O zaman memelerin hacmi büyür, sertleşir, içeri itilmez ve ekseriya kanlı-ceraha li bir ifraz olur. Bu safhada, temasla, yahut kendi kendine veya büyük abdest yaparken acı hissedilir. Bazan bu iltihabın tesiriyle bir kan pıhtısı şişmiş olan bu damarları tıkar ve varis. fibrö bir kütle haline inkılâp eder.

Basur

Diğer bazı vakalarda, sık veya seyrek fasılalarla tekrarlıyan kanamalar vardır. Kanamaların mikdarı, hastanın tansiyonuna, büyük abdestin geçerken yaptığı mekanik tahrişlere, damarların büyüme derecesine göre değişir. Bu kanamalar sırasında, hastalar mevziî olarak bir basınç hissinden bahsederler. Bazı B. luların büyük abdestleri hemen hemen kanla mukoz ifrazdan müteşekkildir, ekseri vakalarda ise büyük abdestin dışı kanla bulaşmış bir manzara gösterir. Kanama bazan derin bir kansızlığa yol açabilir. Bu kanamalara içteki memelerin yırtılmasının da sebebolabileceğini işaret etmek lâzımdır. Memelerin içeri itilmesini doğuran sebepler türlü türlüdür. Bu takdirde acı hissi de artar. B. memeleri kopabilir, ülserleşmiş çatlaklar meydana getirebilir. Bazan da anüsü açıp kapıyan sfenkterin tahrişi ile sfenkter büzüşür ve dışarı sarkan memeler boğulmuş bir halde kalır.

Gidiş: Kanama cerahatlenme gibi ihtilâtlar dışında hastalığın gidişi umumiyetle tehlikesizdir. Sadece rahatsız eder.

Tedavi: Sebzesi fazla bir rejim, yemeklerden sonra hafif beden hareketleri, kabıza uğramamak.

Ameliyat: Ya memeler mev.iî olarak elektrokoter elektrokoagülasyon ile düşürülür; yahut da bütün o sâha mukozası şişmiş damar pakeleriyle beraber çıkarılır.

BASUROTU (Ranunculus ficaria), düğünçiçeğigiller (Ranunculaceae) den bir düğünçiçeği nev'i. Çayır ve sulu hendek kenarlarında çok rastlanan bu bitkinin çiçekleri parlak sarı renklidir. Üremesi kök yumruları ile olur.

Basurotu

BASUTOLAND [*basuto-lænd*], Beçuana (Bechuana)ların tanınmış bir boyu olan Basutoların yaşadığı ülke. Kapın kuzeydoğusundadır. Genişliği 26 660 km^2; nüfusu 562 411. B dağlık bir ülke olup Orange nehrinin kaynak kollarının geçtiği Drakenbergin doğu yamacındadır. Yerleşme sâhaları küçüktür. Merkezi Maseru (1 400 m; nüfusu 19 1 de 400 kadarı Avrupalı olmak üzere 2290) dur. B., 1906 da Güney Afrika Birliğine katılmıştır.

BASUTOLAR, Afrikada Kalahari çölünün kuzeyinde Orange nehrinin kaynaklarına doğru uzanan sâhada oturan en az 20 kabîlelik büyük bir Zenci topluluğu. B. renkleri sarıya çalan esmer olduğu halde açıkça Zenci karakteri taşırlar. Uzun boylu (1.77) ve uzun kafalı (doliko sefal) dırlar. Biraz Hotousolarla karışmışlardır. Eskiden göçebe olan B. şimdi köylerde ve kasabalarda oturmaktadırlar Tarım ve hayvancılık yaparlar. Misafirsever insanlar olup yabancıları iyi karşılarlar. Şefleri kendisine hususi veya resmî işler için başvuran herkesi doyurmak zorundadır. Aldıkları esirleri öldürmezler Kadınları, çocukları ve elçileri korurlar Holândalı misyonerler tarafından hıristiyan edilmişlerdir.

DİL. Basutolandin başlıca halkı olan Basuto veya Basotholar (500 000 kişi), *Sotho* veya *Se suto* dilini konuşurlar. Bu dilde *Basuto*, «Sotho adamı (*ba-* = insan gösteren isimlerde «sınıflayıcı ek» + *suto* veya *sotho*) demektir. Bantu dillerinin Güneydoğu arkaik bölümüne giren Nguni-Sotho dil grupundandır. Gurup içerisinde Xosa (Cafre veya Kaffir; Kaffrariada), Zulu (Zululandde) (Swazilandde), Talebe veya Ndebele (Matabele Landde). Chuana (Bechuanalandde), Venda, ve Tonga (Ronga) dilleri yakın akrabalarıdır. Başka bir sınıflamaya (L. Homburger, 1924) göre Sotho dili Bantu dillerinin Güneydoğu grupundan olup yakın akrabaları Makua, Ronga (Thonga), Gwamba veya Hlengwe, Chopi veya Lenge, Venda, Kololo, ve Chuana dilleridir. Bu diller de şöyle gruplanır: 1) Sahil dilleri grupu: Makua Thonga (lehceleri: Djonga), Ronga) Gwamba; 2) Chuana grupu: Tlapi, Sotho. Pedi, Kololo, v. b. Vende dili iki grup arasında yer alır. Bu dillerde, öbür Bantu dillerindeki t konsonu iki vokal arasında r olur: meselâ Yao- Ganda. Zulu *tatu* (= üç) ile *tama* (= yanak) fakat Makua *raru* ile *nrama*, Sotho *raro* ile *rama*. Ayrıca Chuana alt-grupunda, mb nd. ng gibi konson grupları yerine p, t, k. ve mp, nt, nk yerine de p^h, t^h, ve k^h kullanılır; meselâ Konde *bomba*, Sotho *bopa* = sıvamak Zulu *onda*, Sotho *ota* = zayıflamak, Zulu *muntu*, Sotho *motho* = adam. Ayrıca bk. BANTU DİLLERİ. Bu dillerden Kololo Basutoların torunları tarafından 1825 te Zambezi ırmağı kenarlarında, Livingstone çağlayanının batısında kurdukları krallığın sınırları içinde konuşulur. Bu dil bugün Sotho dilinden farklı ise de, bu bakımdan onun bir lehcesi sayılabilir (bk. Dr. Colyer: *Sikololo Grammar and Vocabulary*, Londra 1917). Daha başka bir sınıflamaya (A. Drexel 1923-24) göre, Sotho dili Bantu dilleri içinde bir grupun başıdır. «Sotho grupu» denilen bu topluluk üç bölüme ayrılır 1. Xosa-Zulu alt-grupu: a) Xosa veya Kaffir, b) Zulu, c) Tebele ç) Swazi, d) Kxatla. 2. Chuana-Peli alt-grupu: a) Chuana b) Peli, c) Lapin, ç) Rolong, d) Gwamba. e) Ngwato. 3. Venda-Tonga alt-grupu: a Venda, b) Tonga (mühim lehceleri; Ronga ile Djonga), c) Lenge. ç) Swina. Bk. E. Jacottet: *Grammar of the Sesuto Language* Johannisburg 1927.

Basutolandde Sothodan başka Barolong, Matabele veyaz Tepele, ve Xosa dilleri de birkaç bin kişi tarafından konuşulur.

BAŞ, insanlarda boynun yukarı, hayvanlarda ön tarafındaki, şişkin ve yuvarlakça olan kısmı. B., insanlarda kürevî. hayvanlarda ovaldır. Pek ilkel hayvanlarda gövdenin diğer bölümlerinden aşıkâr olarak ayrılmamıştır. Hayvanların sınıfı yükseldikçe başın da geliştiği görülür. İleri hayvanların hemen en mühim organları burada yer alır.

B., yüz ve kafa kısımları olmak üzere birbiri ile sıkı münasebeti olan iki kısımdan mürekkeptir (bk. ANATOMİ, Baş kemikleri).

Kafa kısmında kafa kemiklerinin birleşmesinden meydana gelen kafatası denilen, kemik mahfaza içinde, beyin zarlariyle örtülü olarak ön. orta, arka beyin bulunur. Kafatasının dışy üzü yukarıda aponevrotik galea ve saçlı deri ile örtülüdür. İşitme duyusunun alıcı organı olan kulak kafanın yanlarında yer almıştır. Yüz kısmı kafanın önündedir; hazım ve teneffüs organlarının yukarı kısımlarını ve dokanma müstesna olmak üzere beş duyuya ait organları ihtiva eder. Yüzde burun ve burun boşlukları. koku duyusunun alıcı kısmı, ağız. dudaklar. yanaklar, ağız boşluğu dışler. dil, tatma duygusunun alıcı bölümü tükrük bez ve kanalları (bk. ANATOMI. Hazım sistemi), görme duyusunun alıcı organı olan göz küreleri ve ekleri bulunur (bk. ANATOMİ, Göz). Yüzün delikleri çevresinde yer almış olan ve uçları deride sona eren mimik kasların kasılmasiyle yüz, mâna kazanır.

Dik otururken veya ayakta dururken baş. insanlarda tamamen omurlar kolonu üzerinde muvazene halindedir. Öne eğilme halinde ense kasları ve ense bağı ile; arkaya eğilmede omurlar kolonu önünde bulunan ve bir uçları ile başa tutunmuş olan kaslarla muvazene sağlanır. Hayvanlarda baş devamlı olarak ense kasları ve bağı ile muvazene halinde tutulduğu için onlarda ense bağı ve kasları fazla gelişmiştir. Başın sağa sola çevrilmesine yarıyan en mühim eklem, atlas ve mihver arasındakidir; öne arkaya bükülmeyi atlas ve art kafa lokmaları arasındaki eklem, yana

bükülmeyi ise boyun omurları arasındaki eklemler sağlar. Bu hareketlerde en önemli eklemle beraber öbürlerinin de rolleri vardır.

İnsan başının hususiyeti ikafatasının ve içerisindeki merkezî sinir sistemine ait yapıların hayvanlara nazaran daha fazla gelişmiş olmasıdır.

BAŞ AĞRISI (Fr. Céphalalgie, céphalée; Yun. *kephalē* = baş. *algos* = ağrı), boyun ve yüz hariç olmak üzere başın diğer kısımlarında duyulan ağrı. Hâd (akut aigu) şekillerinde *céphalalgie*, müzmin (chronique) şekillerinde *céphalée* terimleri kullanılır. Mevziî bir hastalık bulunsun bulunmasın, birçok baş ağrılarında k fa cildin eki hissî sinirler in doğrudan doğruya veya ref leks bir taharrüşü bahis konusudur. B. A. nda kafa ve beyin içinde veyahut intravantriküler basıncın değışmesinin, kafa içindeki hasta bölgeler etrafındaki hissî yolların uyarılmasının ve kafa içi damarlarındaki dolgunlukların rolü vardır.

Zehirlenmeler ve hemen büt ın enfeksiyonlar, ateşli devirlerinde (pyrexial) B. A. na sebebolurlar. Histamin, gerek hariçten alınsın, gerek vücutta fazlaca meydana gelsin, B. A. na sebebolur. Allerjik hastalıklarda uzviyette histamin artar. hattâ birçok zehirlenmeler ve enfeksiyonlardaki arazların bu ve buna benzer maddelerin artmasiyle ilgisi vardır. Kimya fabrikalarında meydana gelen çeşıtli gazlar. meselâ civa, iyod. hususiyle nitrogliserin B. A yapar (m ners' headache). İç zehirlenmelerden üremi, eklamptik üremi, asidoz, nikris (goutte) krizleri sırasında. gebelık toksikozunda B. A. vardır Diğer organ hastalıklarındaki rahatsızlıkların doğurduğu baş ağrıları kısmen bu organlardaki rahatsızlıkların yaptığı refleks tesirlerden dir. Bağırsak düşüklüğü. rahim çarpıklığı hastalıklarında böyledir Ruhî ve asabî refleksle veya doğrudan doğruya kafa içi damar sisteminin hareketlerine tesir ve sinirleri tahriş eden ma deler. meselâ allerjenler B A. yaparlar. Nöbetle gelen ve çok defa yarım baş ağrısı şeklinde beliren migren de kısmen refleks. kısmen allerjik bir tesirle meydana gelir. Toksik tesirler (hazım bozukluklarında ve karaciğer hastalıklarında olduğu gibi); bütün organların gizli veya aşikâr enfeksiyonları da baş ağrılarına sebebolur.

B. A. çok defa dimağ yorgunluğu asabî tesirler. geçici enfeksiyonlarla olur ve kısa zamanda geçer Devamlı B. A. yukarıda gösterilen sebeplerle beraber beyin, menengea kafa kemikleri ve cilde ait hastalıkların araştırılması ve tedavinin buna göre düzenlenmesi lâzımdır.

BAŞ ALKIŞÇI, Osmanlı padişahlarını alkışlıyan divanı hümayun çavuşlarının başı. Övmek yerine geçen alkış, eski Türk devletlerinde de görülmektedir. Sadrıâzamları da alay çavuşları alkışlardı.

BAŞ BÂKİ KULU, Osmanlı devletinde Tanzimattan önceki maliye teşkilâtında defterdarlığın beş mühim memurundan biri. Devlet gelirlerinin toplanmasiyle birinci derecede vazifeli bir memurdu. Sözü geçen beş memurdan ikincisini de cizye (b. bk.) gelirlerinin toplanmasiyle ilgili cizye baş bâki kulu teşkil ederdi. Yavuz Selim zamanında kurulmuş olan bu memurluklar 1833 te birleştirilmiş ve Tanzimatın ilânından bir müddet önce de büsbütün kaldırılmıştır.

B. B. K. nun maiyetinde bâki kulu denilen altmış kadar memur bulunurdu. Bunlar hazînenin alacaklarını takibederler, vergi borçlarını vermiyenleri sıkıştırırlar veya hapsederlerdi B. B. K. nun emrinde vergi borçlularının hapsi için özel bir de hapishane vardı. Bazı eski metinlerde bu vazıfenin adı ser - gulâm-ı bâki şeklinde de geçmektedir.

B. B. K. defterdarlık ile halk arasındaki vergi anlaşmazlıkları dâvâlarına bakan maliye muhakemesi (b. bk.)nde devlet adına dâvacı veya dâvalı olarak bulunurdu.

B. B. K. nun mühim işlerinden biri de, yılda dört defa ocaklara ulûfe verilmeden bir hafta önce defterdardan aldığı buyrultuları Bab-ı Âliye götürerek sadrıâzam adına kethüdaya pençelettikten ve kethüda ile birlikte sadrıâzamın yanına girerek bunları tasdik ettirdikten sonra defterdarlığa getirmekti.

Maliye işleriyle ilgili konularda ve toplantılarda B. B. K. nun mütalâası alınır askere ulûfe dağıtılırken, Sürre (b. bk.) çıkarılırken defterdarla birlikte divanda bulunur, törenden sonra kendisine hilat giydirilirdi.

BAŞ BİNBAŞI, Yeniçeri ocağı kaldırılınca (1826), Asakir-i Mansure-i Muhammediye adiyle kurulan teşkilâtta, tertip adı verilen sekiz alayın hepsine birden kumanda eden üst subayın rütbesinin adı. 1828 yılında teşkilâtta değişiklik yapılmış ve tertip adı değiştirilerek alay tâbiri kabul edilmiş ve alay kumandanlarına miralay denilmiş ve B. B. rütbesi de bu sırada kaldırılmıştır.

BAŞ BİTİ: bk. BİT,

BAŞ BÖLÜK, Osmanlı İmparatorluğunda Kapıkulu ocaklarından Süvari ocağının altı bölüğünden biri olan Sipahî bolüğüne verilen ad. Bk. SİPAHİ BÖLÜĞÜ, KIRMIZI BAYRAK.

BAŞ BÖLÜKBAŞI, Yeniçeri ocağı kuruluşunda ağa bölükleri kumandanlığı vazifesini gören bölükbaşıların en eskisi. Bu subayların başı olan B. B. terfi edince kethüdayeri (b. bk.) olurdu.

BAŞ CÜCE, Osmanlı sarayındaki cücelerin başı. B C. lerin bilgilileri ve güzel konuşanları padişahlara müsahiplik ederlerdi.

BAŞ ÇAVUŞ, yeniçeri ocağının ağa bölüklerinden beşinci bölüğün kumandanı. Ocakta orta çavuş ve küçük çavuş rütbeleri de vardır. XVI. asrın ortalarına kadar sekbanlar çavuşu, ocak B. Ç. u vazifesini görüyordu. Ocakta ayrı bir odası yoktu. Ağa bölükleri sınıfı kurulunca çavuşluk, sekban bölüklerinden alınarak beşinci ağa bölüğüne verilmiş ve B. Ç. a ocakta bir oda ayrılmıştır. B. Ç. un yevmiyesi önce 13 akçe iken zamanla artarak 25 akçe olmuştur. B. Ç. kethüda beyden sonra ocağın en yetkili subayı olup, ağakapısının merdiveni başında durur ve bir dileği olan yeniçerileri kethüda beye, o da ocak ağasına götürürdü. Kethüda beye B. Ç. vekâlet ederdi.

B. Ç. un, ağa divanı başlamadan dua etmek. çarşamba günleri ocak odalarının mumlarını dağıtmak, ocak ağasının emirlerini orta camide ocaklılara duyurmak, ulûfe dağıtıldığı zaman yeniçerilerin keselerini kapmalarını sağlamak, geçit resimlerinde ocağın alay tertibini hazırlamak ve ocak ağalarının vazifelerinden uzaklaştırılmaları iradesi çıkınca ocak ağasını menfasına götürmek, cezalı erlerin cezalarını tasdik etmek gibi vazifeleri vardı. Ocak ağası, divan-ı hümayundan çıkıp Ağakapısında atından inerken orta çavuş ağayı selâmlar, B. Ç. da dua ederdi, arkasından da ağa divanı kurulurdu. B. Ç. un emrinde yeniçeriler arasından seçilmiş bulunan ve kendilerine çavuş denilen 130 emir subayı, savaşta kumandanın emirlerini ilgililere bildirirler, barışta da hükümetin emirlerini yeniçerilere duyururlardı.

B. Ç. vazifesinden uzaklaştırılırsa deveci ortası kumandanı, terfi ederse haseki olurdu. Timara çıkması gerekirse 15 000 akçe ile çıkarılırdı.

(Ask.), Üstçavuşun üstü olan erbaş.

BAŞ ÇUHADAR, Osmanlı sarayındaki hizmetlilerin mühimlerinden biri. Padişahlar atla gezmeğe giderlerken B. Ç., süslü elbiseler giymiş ve kemerine süslü bir hançer takmış olduğu ve elinde altın kamçı bulunduğu halde sağ tarafında yürür ve elini padişahın bindiği atın sağrısına koyardı. B. Ç. ın emrinde kırk çuhadar bulunurdu. Çuhadarlar da süslü giyinirler ve padişahın arkasından yürürlerdi.

BAŞ DEFTERDAR, Osmanlı devletinde Tanzimattan önce maliyenin en büyük memuru. B. D. lığın Osmanlılarda ne zamandanberi devlet teşkilâtında yer aldığı kesin olarak bilinmemekle beraber bu tarihin XIV. asrın ikinci yarısına rastladığı sanılmaktadır. Osmanlılarda B. D. a Rumeli defterdarı ve şıkk-ı evvel defterdarı adları da verilmiştir. Devletin malî işlerinden B. D. sorumlu olup, emrinde hazîne ve mal defterdarları bulunurdu. Sonraları devletin sınırları ve teşkilâtı genişleyince Anadoludaki haslarla mukataalar için ayrı bir Anadolu defterdarı tayin olunmuştur. Buna da şıkk-ı sani defterdarı denirdi. XVII. asır ortalarından başlıyarak defterdarlar için yalnız şıkk-ı evvel, sani, salis, gibi unvanlar ve sıralar konmuştur. B. D., defterdar kapısında kurulan divana başkanlık ederdi. Maliyeden yazılan yazıları B. D. imzalardı. II. Mahmudnun son zamanlarında devlet memurları arasında yapılan düzenlemede bütün yetkiler B. D. da toplanarâk bunlar, en üst memurların ayrıldığı ûlâ sınıfından sayılmışlar ve kalemiye sınıfına ayrılmışlardır.

B. D. lar divanda üye olarak hazır bulunurlardı. Sadrıâzamın yanına, istedikleri zaman girebilirlerdi. Bu divandaki yeri kazaskerden aşağı, yeniçeri ağasından üstündü. Vezirlere olduğu gibi B. D. a da selâm çavuşu verilir ve hizmetlilerine mücevveze giydirilirdi. Devletin kanun ve geleneklerine uygun olarak sadrıâzamlar, devletin mühim işlerine karar vereceği zaman B. D. la görüşürlerdi. Bayramlarda padişahlar B. D. ın tebriklerini ayakta kabul ederlerdi. Osmanlı B. D. larının aylıkları 16 000 akça olup, 60 000-200 000 akçayı bulan hasları ve diğer gelirleri olurdu. 80 000 akça ile emekliye ayrılırlardı. Savaş zamanında B. D. da ordu ile sefere gider, ordunun beslenmesi ve yolların onarılması işlerine bakardı. Anadolu defterdarı da İstanbulda kalarak B. D. a vekâlet ederdi.

1838 yılından sonra B. D. unvanı yerine maliye nazırı unvanı kullanılmıştır.

BAŞ DEVECİ, yeniçeri ocağının deveci ortalarının en eskisine verilen ad. Deveci ortası kumandanlığına yayabaşılık yapanlar tayin olunurdu. B. D., haseki ağa veya acemi ocağının Rumeli ağası tayin olunmak suretiyle terfi ettirilirdi.

BAŞ DİLSİZ, Osmanlı sarayındaki dilsizlerin başına verilen ad. Bab-ı Âlide de kabine müzakerelerinin gizliliğini korumak için dilsiz odacılar ve hizmetçiler kullanılmıştır.

BAŞ DÖNMESİ (Vertige), hastalara, kendileri ve çevrelerindeki şeyler yerli yerinde bulundukları halde onların dönmekte olduğunu zannettiren ve az çok muvazene bozukluğu ile birlikte gelen bir his.

Şiddetli olursa bulantı, kusma ve gözde nistagmus (gözlerin sağa, sola hareketi) ile birliktedir. Muvazene bozukluğu bazan ayakta duran insanı düşürecek kadar kuvvetli olur.

Bazan birdenbire durum değiştirme, ansızın hareket, yüksek yere çıkma, yüksekten aşağı bakma, otomobil tren, tramvay, vapur, uçak seyahatı gibi basit sebepler B. D. meydana getirir. Yüksek rakımlı yerler de bir zaman için B. D. ne sebebolur. Bunlar B. D. nin bir hastalığa bağlı olmıyan şekilleridir.

Bu, B. D. bazan da türlü hastalıkların sonucudur. Başlıca sebepler şunlardır:

Hâd (akut) zehirlenmelerde: tütün (hususiyle yeni başlıyanlarda), alkol, karbon monoksidi, kinin, sodyum salisilâtı, streptomisin.

Müzmin (kronik) zehirlenmelerde: tütün, kurşun

İç zehirlenmelerde: kaşeksi, açlık, üremi.

Hâd enfeksiyonlarda hastalığın ya tefrih (kuluçka) devri ateş ve nekahat sırasında; müzmin enfeksiyonlarda: sindirim sistemi bozukluklarında: kusmalar, dispepsiler, mide, bağırsak düşüklükleri, müzmin kabız, sürgün.

Solunum sistemi bozukluklarında: öksürük, hususiyle boğmaca gibi sürekli öksürük yapan hastalıklar.

Kalb ve damar hastalıklarında: akut ve kronik dolaşım yetmezlikleri, aortaya az kan geçmesini sağlıyan kalb hastalıkları, aorta darlığı ve yetmezliği, mitral darlığı, kronik akciğer hastalıklarına bağlı kalb yetmezlikleri, pülmoner arter darlığı, doğuştan (congénitale) kalb hastalıkları, umumî damar spazmı, tansiyon yüksekliği ve düşüklüğü damarlardan, hususiyle beyin damarlarından geçen kan miktarını sınırlıyan aterom, ve sertlik halleri.

Kan yapıcı sistem hastalıklarında: kan yapımında eksikliğe, bozukluğa, fazla kan harap olmasına veya kanamalara bağlı akut ve kronik kansızlıklar.

Sinir sistemi bozukluklarında: kafa içinde, beyin ve zarlarında travma, zehirlenme, hususiyle damar ârızalarına bağlı besi bozukluğu, iltihap, kanama, ur gibi sebepler neticesinde kafa içi basıncının anî veya sürekli değişiklikleri.

Ruhî bozukluklarda: keder, sevinç, hiddet, dimağ yorgunluğu, histeri, nevrasteni, migren.

Çeşitli kulak hastalıkları: dış kulakta buşon, orta kulak iltihabı, daha çok, travma, damar sertliği, firengi ve benzeri sebeplere bağlı iç kulak hastalıkları (otite labyrinthique), yahut labirent kanamaları B. D. yapar. Çok anî ve baygınlıkla birlikte görülen «Ménière B. D.» de bu gruptandır. Kulağa bağlı baş dönmelerinde hastalar uğultu ve çalışmalardan bir veya iki taraflı duyma bozukluğundan da şikâyet ederler.

Göz hastalıklarında: görme bozuklukları gözlük ihtiyacı, uygun olmıyan gözlük veya yeni gözlük takılması B. D. yapar.

B. D. sebebini bulmak tedavinin esasıdır. Çok defa labirentte bir fonksiyon bozukluğundan ileri gelir; organik bir hastalığa bağlı değildir ve geçicidir.

Organik hastalıklarda muayene ile o hastalığın diğer arazları (symtpômes) bulunur.

Arada bir gelen B. D. bütün organların inceden inceye bir muayenesini de gerektirebilir.

Tedavi tarzı B. D. nin asıl sebebine göre tayin edilir.

BAŞ EFENDİ, Osmanlı sarayının Hazîne-i Hümayun bölümünde çalışan dört kâtibin birincisine verilen ad. Gedikli efendiler adı da verilen bu kâtipler Hazîne-i Hümayundaki ithalât, ihracat defterlerini ve diğer kayıtları tutarlardı. Bu unvan Cumhuriyet devrinden evvel dairedeki kalem şefleri ve askerî birliklerdeki kâtipler için de, gayrı resmî olarak kullanılıyordu.

BAŞ ESKİ, yeniçeri ortalarında. orta bayrağını taşıyan subayın (bayraktarın) yardımcısı olup kıdemli erlerin itibarlı ve nüfuzlu olanlarından seçilen er.

BAŞ GEDİKLİ, başçavuşun üstü ve en büyük erbaş rütbesini taşıyan gedikli.

BAŞ HALİFE, eskiden dairelerdeki kalemlerin başlarına verilen ad. Kalemlerdeki kâtiplere halife ve bunların şefine de B. H. denilirdi. B. H. nin yeri boşalınca fermanla yeni bir B. H. tayin edilir ve kendisine rüus verilirdi. B. H. ler olur olmaz sebeplerle azledilmezlerdi; ancak kabahatleri olursa vazifelerinden uzaklaştırılırlardı. Tanzimattan sonra B. H. lere başkâtip adı verilmiştir.

BAŞ HASEKİ, hasekilerin en eskisine verilen ad. Yeniçeri ortalarından 14, 49, 66, 67 sayılı ortalara hasekiler denilirdi. Hasekiler hatırlı kimselerdi; kendilerinden ağalar diye bahsolunurdu. Hasekiliğin Fatih zamanında kurulduğu sanılmaktadır. Fatih ava veya gezmeğe giderken sağında ve solunda ikişer haseki yürürdü. B. H. terfi ettirilince turnacıbaşı olurdu.

Osmanlı sarayındaki kızlardan padişahın sevgisini kazanıp odalık olanlara da haseki denilmiştir. Saraydaki bir kısım erkek hizmetlilere de haseki adı verilmiştir. Ayrıca, bostancı hasekileri de vardı. B. H. lik 1829 da kaldırılmıştır (bk. HASEKİ).

BAŞ HEDEFİ (Ask.), bir siper gerisinden ateş eden askerin yalnız başının bir kısmı ile gösterdiği hedef.

BAŞ HEKİM, herhangi bir hastahaneyi idare etmek üzere vazifelendirilen doktora ve askerî sağlık teşkilâtında ordu kor, tümen, alay veya tabur doktorlarının en kıdemlisine verilen ad. Askerî sağlık teşkillerinde daha yaygın olmak üzere B. H. adı yerine «Baş tabib» veya «Ser tabib» tâbirleri de kullanılır.

BAŞ HÜCRE (Cellule initiale), bitkilerde gövde, dal ve kök uçlarında bulunan hücre. Birçok eğreltiotlariyle atkuyruklarının sürgün ve kök uçlarında tepesi sürgün içine, kabarık olan tabanı ise sürgün dışına yönelmiş piramit şeklinde büyükçe bir tek B H., diğer bitkilerin gövde ve kök uçlarında ise piramit biçiminde olmıyan birkaç tane B. H. bulunur. (bk. GÖVDE ve KÖK).

BAŞ İKBAL, Osmanlı sarayında bulunan odalıkların en eskisine verilen ad. İkballer, gözdeler arasından seçilirdi. İkballer padişahtan bir çocuk yapınca «Kadın Efendi», yani padişahın eşi olurdu.

BAŞ KADIN, Osmanlı padişahlarının eşlerinin en yaşlılarına verilen ad. Padişahlar çok zaman dört kadınla nikâhlı bulunurlardı. Bu kadınlar ikballerden, ikballer de gözdeler arasından seçilirdi. Gözdelerin güzel olmaları ve saray usullerini bilmeleri lâzımdı. Cariye olarak saraya alınan genç kızlar, hazînedar usta tarafından terbiye ettirilir, bunlardan, güzellikleri ve terbiyeleri ile dikkati çekenler, ikbal, kadın ve başkadın olurlardı.

BAŞ KAPUDÂNE, Osmanlı donanmasının yelkenli devrinde muharebelerde Kaptan Paşaların savaşı takip ve idare etmek üzere bindikleri, üç fener ve üç bayrak taşıyan büyük kalyona verilen ad.

BAŞ KAPU GULÂMI, Osmanlı sarayının mühim hizmetlilerinden birinin adı. B. K G. lığı içağalardaki anahtar ağalığına eşittir. Bunlara Yeni Saray B. K G. da denilirdi. Yayla B. K. G. lığından sonra gelen bu hizmet zenci hadımağalarına verilirdi. Bu mertebelere ulaşmak için acemi ağa, nöbet halifesi, ortanca ve yayla baş gulâmı hizmetlerinde çalışmak ve ocak yolunu tamamlamak gerekirdi. B. K. G. saraya alınan zenci hadımağalarının defterini tutardı.

Eski sarayın da bir B. K. G. olup mertebesi Yeni Saray B. K. G. nınkinden aşağı idi. Vazifesi, eski sarayda bulunan emektar ağaları emri altında tutmak, ve sarayın işlerine bakmaktı

BAŞ KAPU KETHÜDASI, yeniçeri subaylarından muhzır ağanın emrindeki kapıkethüdalarının başı. B. K. K. ve maiyeti Vezîr-i âzam dairesini korurlar. Vezîr i âzamın emir ve kararlarını yerine getirirlerdi. Vezîr-i âzam şehirde teftiş gezisi yaptığı zaman bunların beşi falakacı adıyle yanında bulunur ve cezalıları falakaya çekerlerdi.

Suçluları tutmak ve idam cezalılarını asmak da B. K. K. nın vazifeleri arasında idi.

BAŞ KAPU OĞLANI, Osmanlı sarayının kadınlar kısmının baş kapıcısı. B. K. O. zenci hadımağaları arasından seçilirdi.

BAŞ KARAKOLLUKÇU, Yeniçeri bölük ve ortalarının kollukçularının başı. B. K., çorbacıların ve subayların emir çavusluğunu yapardı. Karakollukçu da çavuş mânasına kullanılırdı.

BAŞ KESMEK, tarikat ve tekke terimi. B. K. dervişlerin, şeyhlerinin ve büyüklerinin önündeki saygı durumlarından biridir. Derviş, mürşidin önünde sağ ayağının başparmağı, sol ayağının başparmağı üstüne gelmek üzere durur ki buna «ayak mühürlemek» denir. B durumda sağ el üste gelmek ve parmaklar düz ve biraz açık bulunmak şartiyle sağ elini sol sol elini de sağ omuzuna çapraz olarak koyar. Buna «niyaz durumu» derler (bk. NİYAZ). Ondan sonra belini biraz öne doğru eğer, fakat başı öne doğru daha fazla eğilir. İşte bu durum B. K. tir. Tam niyaz durumu alınmadan ayak mühürlenerek yahut mühürlenmeden de başkesilebilir. Ancak sağ el, parmaklar açık olarak kalbin üstüne konur. Bu, çok defa yolda ve yürürken olur. Mürşidin önünde olduğu gibi, derece bakımından kendisinden yüksek birisinin önünde, yahut yatırlardan birinin karşısında da başkesilir.

BAŞ KILAVUZ, Yeniçeri ordusunda, törenlerde halkın düzeni bozmaması için maiyeti ile tertip alan ve tören alayının aksamadan ilerlemesini sağlıyan kıtanın kumandanı.

BAŞ KULLUKÇU, Osmanlı sarayının iç hizmetlerini gören enderun teşkilâtının seferli, kiler ve hazîne koğuşlarında bulunan birer vazifelinin unvanı. Seferli koğuşunun istidatlıları arasından seçilen B. K., haftada iki defa, bir leğen içinde padişahın sarığını (*destar-ı hümayunu*), abdest havlularını yıkamakla vazifeli idi. Bu iş yapılırken bütün koğuş halkının hep bir ağızdan ilâhî söylemeleri âdetti. Kiler koğuşundaki B. K. nun vazifesi de kilercibaşı (b. bk.)nın bakımı altında seferde veya sarayda padişahın şahsına ait her türlü yiyecek ve içeceğin vaktında ve en iyi bir şekilde hazırlanmasını sağlamaktı. Zamanla teşkilât genişliyerek ekmek, su, şerbet. meyve, tatlı, turşu gibi yiyecek ve içecek işleriyle başkaları vazifelendirildiğinden ilkin bütün bu işlerden mes'ul olan B. K. ya yalnız padişah istedikçe iki üç çeşit nefîs yemek pişirme işi kalmıştı.

Hazîne-i Hümayun kethudası emrinde bulunan hazîne B. su da sarayın döşenme mevsimlerinde dairelerin tamire veya

yenilenmeğe ihtiyacı bulunan oturacak ve yatacak yerlerini ve eşyalarını Soğuk Çeşme karşısındaki Terziler kârhanesinde bulunan terzibaşı, hallâçbaşı, yorgancıbaşı ve hasırcıbaşına göstermek ve bu işlerin yapılmasını sağlıyarak, bittiğinde defterini hazîne kethudasına vermekle vazifeli bulunuyordu.

BAŞ LALA, Osmanlı sarayında padişahın hususî hizmetinde bulunan kimse. B. L. padişahla her zaman konuşabildiği, padişahın hususî hizmetlerine baktığı ve padişahlar kıyafet değiştirerek şehirde gezdikleri zaman yanlarında bulunduğu için diğer hizmetliler arasında üstün bir yer tutardı. II. Mahmud devrine kadar padişahlar yemek yerken B. L. lar huzurda dururlardı. B. L. ların kullukçu, baltacı, sofalı, bostancı, külâhlı gibi hizmetlileri vardı. Padişahlar B. L. ları has odalılar arasından seçerlerdi. B. L. lar padişahın gözünden düşünce, veyahut saltanat değişikliği olunca kapıcıbaşılık ve hacegânlık gibi rütbelerle saraydan uzaklaştırılırlardı.

Hekimbaşılar saraya geldikleri zaman B. L ların dairesine alınırlardı. Sarayda B. L. kulesinde Fatih zamanında kurulmuş bir eczane vardı. Padişah veya hanedandan biri hastalanınca hekimbaşının verdiği ilâçlar hekimbaşının yanında eczacı. B. L. nın zülüflü baltacısı ve enderunlu kullukçusu bulunduğu halde bu eczanede hazırlanırdı. Hazırlanan ilâcın kutusu veya şişesi ancak hekimbaşı ile B. L. tarafından mühürlendikten sonra sunulurdu

BAŞ LALA KULESİ, İstanbulda Topkapı Sarayında bulunan bir kule. Fatih tarafından yaptırılan bu kulenin içten genişliği ve uzunluğu 4. 83 m, yüksekliği Lâlebahçesi tarafında 6. 70 m dir. Kulenin üç yüzünde birer pencere ve birinde kapı vardır. B. L. K. nde Fatih zamanında kurulmuş olan eczanede, padişah için misk ve anberden hazırlanan hünkâr macunu, rikâplarda sadrıâzama, şeyhülislâma ve diğer devlet adamlarına sunulurdu.

BAŞ MUHASEBE, Osmanlı devletinde maliyenin mühim bürolarından biri. Bu büroda B. M. ci unvanını taşıyan büro şefinden başka. bir kesedarla tophane, tersane, mutfak, haremeyn hazînesi gibi hazîne kollarının hesaplarını tutan altı hoca bulunurdu. Devletten alacağı olanlara verilecek borç suretleri, B. M. den verilirdi. Para ile ilgili memurlar ve saray kethüdası değiştikçe hesaplarına B. M. de bakılırdı. Bu bakımdan B. M. şimdiki Sayıştayın vazifesine benziyen bir iş yapıyordu. B. M., defterdarlık teşkilâtı içinde olup kayıtları çok düzgündü. 200 - 300 yıllık hesaplar bile kısa bir zamanda çıkarılabilirdi. Defterdarların hazîne zararına ve nizama aykırı emirlerini B. M. yapmazdı. B. M. ye devletin en değerli ve güvenilir memurları tayin edilirdi.

BAŞ MUHASEBECİ, Osmanlı devletinde maliye teşkilâtı arasında mühim yeri olan başmuhasebenin şefi. Bu vazifeye çok zaman vezir kethüdası ve defterdar gibi büyük memurlar tayin edilirdi. B. M. diğer memurlar gibi her gün işine devam etmezdi. Kesedarın yolladığı kâğıtları evinde inceler, uygun gördüklerini mühürler veya bunlara sah çekerdi. Uygun görmediklerini de düzelterek yeniden yazılması için geri çevirirdi. Osmanlı devletinin memurları Tazminattan önce devletten maaş almazlar, yaptıkları işlerden harç alırlardı. B. M. lere başmuhasebenin aldığı harçlardan hisse verilirdi.

BAŞ MUKATAA KALEMİ, Osmanlı devletinde Maliye Nezaretinin kuruluşundan (1838) önce defterdarlık merkez teşkilâtındaki esaslı kalemlerden biri. Baş Mukataacı denilen ve aynı zamanda Defterdarlıktaki muhtelif mukataacıların da reisi sayılan yüksek bir memurun idaresi altında bulunan bu kalem mukataalara, devletçe satılmış olan eshama ve mukataalara dair verilen emir, alınan karar ve konulan nizamlara ait kayıtları tutar ve iltizam suretiyle verilen mukataaları alanların tatbik mühürlerini saklardı. Rusçuk, Silistre, Yergöğü gibi yerlerde bulunan ve Nezaret ismi verilen büyük devlet çiftlikleriyle Filibe, Tosya, Tatarpazarcığı gibi yerlerden alınan pirinç resimleri, Enez, Ahiyolu, Selânik ve daha başka yerlerin tuzlalarından alınan tuz resimleri, Karadeniz ve Akdenizde balık avı resimleri, baltalık ve ormanların iltizama verilmesi ve Karadenizin bütün limanları ile iltizama verilen gümrüklerin işleri bu kaleme ait hizmetlerdendi.

BAŞ MUKATAACI, Osmanlı devletindeki mukataaları idare eden teşkilâtın başına verilen ad. Mukataa toprağın muayyen bir bedelle kiraya ve kesime verilmesidir. Osmanlı devletinde toprak ilk devirlerdenberi timarlılara, zaimlere verilmiş, bir bölümü de havass-ı hümayun adiyle hazîneye yazılmıştır. Hazîneye yazılı toprakların gelirini kethüdalar ve emînler toplarlardı. Sonraları devletin toprak sistemi bozulmuş ve timarlarla zeametler, mukataat adiyle, hazîne toprakları da iltizamat adiyle her yıl mültezimlere ihale edilmiştir. Mukataaların idaresi için de yeni bir teşkilât kurulmuştur. Bu kuruluşun başı olan B. M. Selânik, Rusçuk, Filibe, Silistre gibi eyaletlerdeki mukataa işlerine bakardı. Bu işler 1838 yılında mukataat muhasebeciliğine bağlanmıştır. B. M. nın emrinde başmukataa kalemi denilen bir büro bulunurdu.

BAŞ ODA, Osmanlı evlerinde misafir odasına verilen ad. B O. evin diğer odalarından büyük ve süslü olurdu.

BAŞ ODABAŞI, Yeniçeri ocağındaki ağa bölükleri odabaşılarının en eskisine verilen ad. Ağa bölüklerindeki evli yeniçerilerden suç işliyenlerin cezalarını B. O. verirdi.

BAŞ PARE, ney, nısfiye, girift gibi kamıştan yapılmış, nefesle çalınan sazların baş taraflarına geçirilen, boynuzdan yapılmış bir ek parça. Bu sazlar çalınacağı vakit dudaklar usulüne uygun olarak B. P. üzerine konur ve üflenir.

BAŞ RUZNAMECİ: bk. BİRİNCİ RUZNAMECİ.

BAŞ SAVCI (Cumhuriyet Başsavcısı), yargıtayda bulunan ve bütün Cumhuriyet savcıları üstünde bir makamı işgal eden zat. Vazifesi yargıtava gelen ceza dosyaları üzerinde iddiasını serdetmektir. Çeşitli vazifeleri vardır. Yüce Divan kurulduğu zaman bu mahkemenin savcılığını da kendisi yapar. Bk. SAVCI.

BAŞ ŞAGİRD, Yeniçeri devrinde Ağakapısında Yeniçeri efendisi denilen ocak kâtibinin maiyetinde yazı işleriyle uğraşan, yeniçerilere ait defterleri saklamak ve ulûfe defterlerini hazırlamakla vazifeli on kişilik büroda ağa kapısı şagirdi denilen kâtiplerin en eskisinin adı.

BAŞ VERGİSİ (Fr. Capitation), nüfus başına alınan vergi. Osmanlı İmparatorluğu devrinde 1321/1905 yılı umumî muvazene açığını kapatmak üzere B. V. mahiyetinde bir «şahsî vergi» konmuştur. Bu vergi hakkında hazırlanan ve tatbik mevkiine konulan mayıs 1905 tarihli ikinci talimata göre il liva, ilce ve bucak merkezlerinde oturan ve 20 yaşını bitirmiş ve 70 yaşını geçmemiş olan bütün erkek vatandaşlar, yılda üç günlük kazançları nispetinde bir şahsî vergiye tabi tutul-

muşlardır. Vatandaşlar bu vergi bakımından üç sınıfa ayrılmıştır: 1) Memurlar, 2) Çiftlik sahipleri, 3. Öteki mükellefler. Memurlardan alınan vergi, bir yıllık aylıklarından (aidat ve ianat) çıktıktan sonra kalan mikdarın $\frac{3}{365}$ i nispetinde idi. Çiftlik sahipleri de, çiftliklerinin tahrir kıymetleri üzerinden beş sınıfa ayrılmışlar ve bu sınıflardan 50 kuruş ile 600 kuruş arasında vergi alınmıştır. Öteki mükellefler de, yıllık gelirlerinin üç günlük ortalama mikdarına göre sekiz kısma ayrılmışlar; kendilerinden 10 kuruş ile 3 000 kuruş arasında vergi alınmıştır.

«Şahsî vergi» adını taşıyan, fakat mükelleflerin geliri ile de ilgilendirilmiş olan bu vergi, 1905 ve 1906 yıllarında uygulanmış ve beklenen verim elde edilemediği için 1907 yılında kaldırılmıştır.

Türkiyede bugün alınmakta olan yol vergisi, geliri bulunsun bulunmasın 18 yaşından 60 yaşına kadar bütün erkeklerden aynı mikdarda alınan bir vergi olduğu için bir B. V. sayılır. Baş vergileri, daha çok, vatandaşın geliri ve ödeme kudreti bulunup bulunmadığını göz önüne almadan, zengin fakir herkesten aynı mikdarda alınan bir vergi olduğu için iptidaî ve adaletsiz sayılır. Bu gibi vergiler hemen her tarafta kalkmış gibidir.

Romada B. V. (Lat. Capitation) verginin en mühim şekillerinden biri idi. Diocletianus devrinden beri iki türlü B. V. alınmağa başlanmıştı: Bunlardan biri toprak geliri üzerinden, öteki de şahıs başına alınıyordu. Bu iki vergiye Gallia memleketinde de rastlanmaktadır. Capitation adlı vergi, Fransada XIV. Louis devrinde baş vergisi halinde devlet vergileri arasında yer almıştır. Bu vergi, bir aralık kaldırıldığı halde 1701 de olağanüstü bir vergi halinde yeniden konmuştur. 1695 tarihli bir tarifeye göre vatandaşlar derece ve sınıflarına göre 22 sınıfa ayrılıyor, her sınıf için bir vergi nisbeti tâyin edilmiş bulunuyordu. Birinci sınıfta Dauphin (veliaht) bulunuyor ve 2 000 lira (eski frank) vergi vermeğe tabi tutuluyordu. Bu vergi Fransız İhtilâlinden sonra 1791 de kaldırılmıştır.

BAŞ YAZICI, Osmanlı devletinde, Hâzîne-i Hümayundaki dört yazıcıdan birinin adı. Diğerlerine ikinci, üçüncü, dördüncü adları verilirdi.

BAŞAK, tahıllarda bir eksen üzerine sıralanmış çiçek topluluğu. Bu çiçek topluluğu, buğday, arpa ve çavdarda başak şeklinde, çeltik, yulaf, darı ve mısırın erkek çiçeklerinde salkım şeklinde, mısırın dişi çiçeklerinde ise koçan şeklinde bulunur. B. ve salkımlar sapların ucunda bulundukları halde koçanlar yaprak koltuklarından çıkar.

Başağı meydana getiren başakçıklar, B. ekseni üzerine sık bir şekilde ve kısa sapçıklarla oturursa B. veya koçan, seyrek olarak ve uzun sapçıklarla oturursa salkım olur. B. ile koçan arasındaki fark ise B. ekseninin birincide ince bir sap, ikincide ise somak şeklinde oluşudur.

Başakçık: iki kapçık (glume) arasında bulunan bir veya birkaç çiçekten meydana gelmiş bir topluluktur. Arpa başakçığında bir, çavdar başakçığında iki buğday ve yulaf başakçığında üç veya daha çok çiçek bulunur.

Her çiçek iç ve dış kavuzlarla sarılıdır. Çiçekte iki kavuzdan başka birkaç ercik ile bir dişi organ vardır. Yalnız mısırda erkek organlar koçan üzerindeki dişi organların yanında bulunmayıp sap ucunda ayrı bir salkım meydana getirir. Erkek organların torbacıkları içinde bulunan tozların dişi organ tepeciği üzerine konmasına tozlanma denir. Dişi organdaki yumurtacık döllendikten sonra gelişir ve daneyi meydana getirir. Olgun bir başakta daneler iki kavuz arasında bulunur, arpada her dane iki kavuz ile iki kapçık tarafından sarılıdır. İki kavuz ile sarılı olan iki veya üç dane, iki kapçık arasında bulunur Çavdar, buğday, darı, mısır, çıplak arpa ve çıplak yulafta dane, harman yapılırken kavuzlarından ayrılır ve çıplak halde elde edilirler. Arpa, yulaf ve kavuzlu buğdayda daneler harman esnasında kavuzları ile beraber elde edilir.

Başak çıkarma: başak gebeliğinde bulunan bir bitkide başağı saran yaprakların uçtan veya yandan açılarak başağın görünmesidir.

Başak gebeliği: bitki boy attıkça başak da gelişir, kendisini saran uç yaprakları içinde meydana gelen şişkinliğe başak gebeliği denir,

Başak toplama: ekinler biçildikten sonra tarlada dökülen veya kalan başakların çocuklar tarafından veya hususî tırmıklarla toplanmasına denir. Çok defa anıza büyük veya küçük baş hayvanlar salınır; bu suretle başaklar gıda yerine geçerek değer kazanmış olur.

BAŞAN (İbr. *bâşân* = bitek, taşsız düzlük; Yun. *Batanitis, Batanaia, Batanea*), eski Filistinde Ürdün (Şerîatü 'l-Kebîre) ırmağının doğusunda bir bölge. Sınırları kuzeyde Hermōn Dağı (Cebel-üş-Şēyẖ), doğuda Salẖa (Salẖad), güneyde Gilead [Gile'ad], batıda Geşūr ve Maaẖa [Ma'aẖâ] (ikisi şimdi Cōlān) ülkeleridir. B. adı ilk defa İsrailoğullarının Sina çölünden gelerek Ürdün ötesini işgal etmeleri dolayısiyle anılır (*Ahd-i Atîk*, Sayılar XXI, 33-35; XXXII, 33). Bu sıralarda B. dev Og'un ülkesi idi. Başkent Astharōth (şimdiki El-Muzērib ile aynı olduğu sanılıyor)tan başka Edrei (Der'āt) de mühim bir yerdi. Daha sonra B. a Gileadın bir parçası ve Ürdünün kaynak bölgesi de B. a katılmıştır. İsrail kıralları zamanında B. ı Şam Aramîleri sonra Asurlular işgal etmişlerdir. İsa zamanında Nabatî Kırallığı ile Büyük Herodesin kırallığının bir parçası olan B., daha sonra Herodes Philippus, arkasından Herodes I. Agrippa'nın hâkimiyeti altına girmiştir. Şimdi Güney Suriyede Ec-Cēdūr, El-Lecāh ve En-Nukra bölgeleri eski B. ın yerini tutmaktadırlar.

Ahd-i Atîk zamanında B. meşelikleri, otlakları, buğdayı, sığır ve koyunları ile meşhur idi. Bugün tarımı hayvancılığından mühimdir. *Ahd-i Atîk*e göre burada aslan ve pars da vardı; şimdi yoktur. Müslüman ve Hıristiyanların inanışına göre Eyyub Peygamber burada yaşamıştır.

BAŞBAKAN, hükümetin reisi. Hükümet işlerinden mes'uldür. Hükümet siyasetini tayin eder. Türk Anayasasına göre B. ı Devlet Reisi, Milletvekilleri arasından seçer. Bakanlar Kurulunu meydana getirecek şahsiyetleri seçerek hükümet listesini hazırlamak B. a aittir. B. hükümeti kurduktan sonra yedi gün içinde Büyük Millet Meclisinde hükümet programını okur ve güven oyu ister. Siyasî yönden sorumluluğu, güven oyu alamamak halinde ortaya çıkar. Bu takdirde, çekilmek zorunda kalır. B le birlikte bütün Bakanlar düşer. Ceza bakımından mesuliyeti bahis konusu olursa Yüce Divan kurulmasına karar verilir ve muhakemesi orada görülür.

Memleketimizde B. a 10 Ocak 1945 tarihli Anayasanın kabulünden önce *Başvekil* (b. bk.) ve Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetinin kuruluşundan Cumhuriyetin ilânına kadar ise *«İcra Vekilleri Ceyeti Reisi»* denilmekte idi.

T. B. M M. Hükümetinde İcra Vekilleri Heyeti Başkanlığı ve Türkiye Cumhuriyetinde Başbakanlık eden zatlarla, bu vazifelerde bulundukları tarihler aşağıda gösterilmiştir:

İcra Vekilleri Heyeti Başkanları	Başladığı tarih	Ayrıldığı tarih
1. Mustafa Kemal Paşa (Atatürk)	3 Mayıs 1920	24 Ocak 1921
2. Fevzi Paşa (Çakmak)	25 Ocak 1921	12 Temmuz 1922
3. Rauf Bey (Orbay)	12 Temmuz 1922	13 Ağustos 1923
4. Fethi Bey (Okyar)	14 Ağustos 1923	27 Ekim 1923

Başbakanlar:		
1. İsmet Paşa (İnönü)	30 Ekim 1923	27 Temmuz 1924
2. Fethi Bey (Okyar)	28 Temmuz 1924	4 Mart 1925
3. İsmet Paşa (İnönü) (ıkinci defa)	5 Mart 1925	25 Ekim 1937
4. Celâl Bayar (Vekil)	25 Eylûl 1937	25 Ekim 1937
5. Celâl Bayar	26 Ekim 1937	25 Ocak 1939
6. Refik Saydam	25 Ocak 1939	8 Temmuz 1942
7. Şükrü Saraçoğlu	9 Temmuz 1942	5 Ağustos 1946
8. Recep Peker	5 Ağustos 1946	9 Eylûl 1947
9. Hasan Saka	9 Eylûl 1947	14 Ocak 1949
10. Şemseddin Günaltay	15 Ocak 1949	22 Mayıs 1950
11. Adnan Menderes	22 Mayıs 1950	

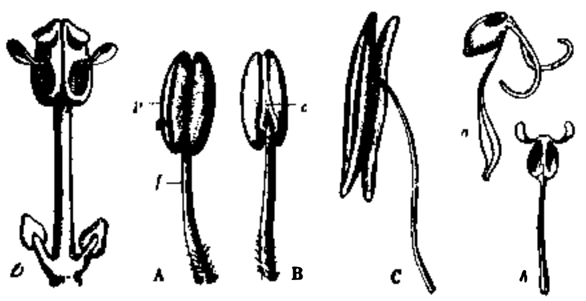
BAŞBAKANLIK, Başbakanın makamı ile maiyetinde çalışan ve doğrudan doğruya başbakanlığa ait hizmetleri görmekle vazifeli bulunan teşkilâtın bütünü. B. Merkez teşkilâtında B. Müsteşarının idaresi altında olmak üzre: 1) Hususi Kalem Müdürlüğü, 2) Muâmelât Umum Müdürlüğü, 3) Neşriyat ve Müdevvenat Umum Müdürlüğü, 4) Arşiv Umum Müdürlüğü, 5) Yazı İşleri ve Sicil Müdürlüğü, 6. Evrak, Levazım ve Daire Müdürlüğü adı altında altı daire vardır. Her dairede bir umum müdür veya müdür, icabı kadar muavin, raportör ve memur bulunur. Başbakan, bu teşkilâta dâhil memurları. B. a ait herhangi bir işin görülmesi için dilediği yerde çalıştırabilir. B. memurlarından beşinci ve daha yukarı derecedeki vazifelere alınacak olanlar Başbakanın inhası ve Cumhurbaşkanının tasdikiyle, diğerleri ise daire âmirlerinin teklifi üzerine Başbakan tarafından tayin olunurlar. Başbakan ve yardımcısı Devlet Bakanından sonra gerek bu teşkilâtın her türlü işleri, gerek hususî kanunlariyle B, a bağlı bulunan müstakil dairelerin B. ile ilgili işleri üzerinde en yetkili âmir B. Müsteşarıdır.

Muâmelât Umum Müdürlüğü, Bakanlar Kurulunca incelenmesi ve karara bağlanması gereken hususlar ve hükümet tarafından Büyük Millet Meclisine sunulacak kanun tasarılariyle ilgili işlerle; Neşriyat ve Müdevvenat Umum Müdürlüğü de kanunları, tüzükleri, Bakanlar Kurulunca kabul edilen yönetmelikleri, neşri icabeden kararları ve Cumhur Başkanı tarafından tasdik edilen tayin kararnamelerini «Resmî Gazete» ile yayımlama, düsturları tertip ve neşretme işleriyle meşgul olur. Devlet Matbaası da Neşriyat ve Müdevvenat Umum Müdürlüğüne bağlıdır Arşiv Umum Müdürlüğü İstanbulda vazife görmekte ve devlet arşivine (bk. ARŞİV) verilmiş bulunan eski ve yeni her türlü evrak ve defterleri tasnif ve muhafaza etmektedir. B. ın merkez teşkilâtı bünyesi içinde yer alan ve bir devlet bakanı tarafından idare olunan «Milletlerarası İktisadî İşbirliği Teşkilâtı» da vardır. Bu teşkilâtın Paris ve Washingtonda birer heyeti bulunmakta ve bu vasıta ile hükümet Avrupa Ekonomik İş birliği Teşkilâtı (b. bk.) ve Marshall Plânının tatbiki işleriyle meşgul Amerika Birleşik Devletleri Iktisadî İşbirliği idaresile devamlı surette temasta bulunmaktadır.

Danıştay (b. bk.) da hususî kanunu ile kendisine verilen vazifeler bakımından tamamen müstakil bir kuruluş olmakla beraber şeklen B. a bağlıdır. Bu- lardan başka 1) Diyanet İşleri Başkanlığı 2) Millî Emniyet Hizmetleri Başkanlığı, 3) Vakıflar, 4) İstatistik, 5) Devlet Meteoroloji İşleri, 6) Basın - Yayın ve Turizm 7) Toprak ve İskân İşleri, 8) Tapu ve Kadastro Genel Müdürlükleri. 9. İktisadî Devlet Teşekküllerinin mürakebesi işiyle vazifeli «Umumî Mürakebe Heyeti» de B. a bağlı devlet müesseseleridir

BAŞBUĞ, eski Türklerde başkumandan karşılığı olarak kullanılan ve yalnız orduları sevk ve idare eden hükümdara verilen unvan.

BAŞCIK (Fr. Anthère), çiçeklerin erkek organlarında. içersinde çiçek tozu meydana gelen kısmı. Her B. teka (theca) adı verilen iki parçadan ibaret olup her bir teka içerisinde ikişer tane çiçektozu torbası (boculi) vardır. B

Şekil: 1 Şekil: 2 Şekil: 3 Şekil: 4

1 – Persea bitkisi. D: başçık. 2 – Hyacyamus niger (Banotu) bitkisi, A: başçığın önden görünüşü. B: başçığın arkadan görünüşü; p: başçık; c: konnektiv · f: ipcik. 3 – Sesleria. C: başçık. 4 – h: Berberiş vulgaris (Amberbaris, Kadın tuzluğu) bitkisinin başçığı; n: Arctostapbylos uva ursi (Ayı üzümü) bitkisinin başçığı.

iki teka arasında bulunan bir kısım (connectif) ile ipciğe (filament) üstten (basifixe anthère) veya yandan (dorsifixe anthère) birleşmiştir. Birçok bitki türlerinin çiçeklerindeki B. lar biribirlerinden ayrı oldukları halde, bazı türlerde B. lar biribirleriyle bitişiktir (synandrium). B. şekilleri bitkilere göre değişir. B. genel olarak iki çiçek tozu borusunun birleşmiş olduğu bölgeden yukarıdan aşağı doğru yırtılarak açıldığı halde (bk. ÇİÇEK) bazı bitkilerde (defne) bir kapakla açılır.

BAŞGEDİKLER, Karsın Arpaçay ilcesine bağlı bucak. B. bucak merkezinin nüfusu 499 (1945) dur. B. doğu hududumuza 14 km uzaklıktadır. Kars - Gümrü şosesi ve demiryolu, B. in 10 km kuzeyinden geçer. Bu demiryolu boyunda Başgedik istasyonu vardır ki, B. buraya araba yoliyle bağlıdır. B de halk tarım ve hayvancılıkla geçinir.

B. bucağının nüfusu 12 500 (1945) dür. Bucağın 26 köyü vardır.

BAŞIBOZUK, Osmanlı devletinde savaş zamanında orduya katılan gönüllülere verilen ad. Bunlar yardımcı kuvvet sayılır, orduya katılmaz, yaya ve atlı olduklarına göre ayrı kıtalar halinde ayrı kumandanlar idaresinde savaşa sokulurlardı. Kırım Harbinde (1854) B. ların düzene sokulması için çalışılmışsa da mühim bir netice alınamamıştır. B. lar, hususiyle Osmanlı - Rus harbinde (1877 - 1878) düzensizlikleri ile fena bir şöhret almışlardır. Bu savaştan sonra B. sisteminden vazgeçilmiştir. İmparatorluğun son devirlerinde B. tabiri, asker olmıyan bütün halk sınıfları hakkında kullanılmıştır.

BAŞİSKELE, İzmit körfezinin doğu nihayetinde ve güney kıyısında küçük bir iskele.

BAŞKALE: 1. (eski adı Elbak, yahut Alpak) Van iline bağlı ilce. 40 köyü bulunan merkez bucağından başka Şikefti ve Şivelan bucaklarında 37 köyü vardır. Genişliği 3 227 km² nüfusu 11 689 (1945), nüfus sıklığı km² ye 4 kişidir. Merkez bucağının nüfusu 4 325 tir.

2. Van iline bağlı ilce merkezi. Nüfusu 1627 (1945). Denizden yüksekliği 2 485 m. Türkiye — İran sınırından 20 km kadar içeride ve İspiriz dağının (3587 m) doğu eteğindedir. Halkın çoğu davarcılıkla geçinir; yün, yağ, peynir, koyun ihraç edilir. Bir kaplıcası vardır. Belediyesi 1926 da kurulmuştur. Bir ilkokulu, vardır; çarşısı küçüktür.

BAŞKALIK, eskiden ağnam vergisinin toplanması için gönderilen memurlara masraflarını karşılamak için bu vergi gelirinden bırakılan bir kısım para. Bu iş için her yıl. maliye, lâzım olduğu kadar sayıcı ve bunları kontrol edecek nazırlar tayin eder, bu memurlar hazırlanan fermanlarla ilcelere gönderilirdi. Onlar da ellerindeki fermanları bölgelerindeki beylerbeylerine gösterirler, yanlarına emniyetli adamlar verilerek ağnam sayımına çıkarılırlardı.

BAŞKANLIK DİVANI: bk. TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ

BAŞKENT, Erzurumun Hınıs ilcesinin Halil çavuş bucağına bağlı bir köy, aynı ilin Ovacık bucağına bağlı bir başka köy, Ağrı ilinin Cumaçay bucağına bağlı bir başka köy, yine Ağrının Doğu Bayazıt ilcesine bağlı diğer bir köy.

BAŞKIŞLA (eski adı: Kızılkaya), Konyanın Karaman ilcesine bağlı tam teşkilâtlı bucak. B. bucağının nüfusu 11 köyde 5 861 (1945) dir. Bucak merkezi 925 nüfuslu Kızılkaya köyüdür. 822 nüfuslu B. köyü de aynı bucağa bağlıdır. Kızılkaya köyü, Karamanın 30 km batısında, Pusala dağının (2 464 m) güneyinde Göksuyun kaynak alanındadır.

BAŞKİRTSEVA, Mariya Konstantinovna (1860 - 1884; Fr. şekli; *Marie Bashkirtseff*), Rus kadın ressam ve edibi Gavrontsi (Ukraynada Poltava ilinde)de doğmuş, Pariste ölmüştür. Annesiyle birlikte babasından ayrı yaşamış, hastalıklı olduğu için Almanyada, Romada, Nicete sağlık merkezlerinde dolaşmış, 1877 de Pariste yerleşmiştir. Kendini önce musikiye, sonra da resme vererek Robert - Fleury'nin ve Bastien - Lepage'ın atölyelerinde çalışmış, Paris hayatından alınma natüralist tablolar meydana getirmiş ve bunları 1880 den itibaren Pariste teşhir etmiştir: *Jean et Jacques* (J. ile J.) [1882], *Une parisienne* (Parisli bir kadın) [1884; pastel; şimdi Luxembourg müzesinde], *Le meeting* (Buluşma; Parisli iki serseri) [1884; pastel; Luxembourgda]. On üç yaşında iken yazmağa başladığı Jurnalı (*Journal*, 2 cilt, 1887) çok içli ve enteresandır. «Rus» takma adı arkasında gizlenerek Guy de Maupassant'la mektuplaşmıştır (*Lettres* 1891, Fr. Coppée'nin önsöziyle). Her ikisi de başka ellerde değişikliğe uğramış olabilir. Hâtıralarının tamamlayıcı kısımları da çıkmıştır: *Confessions* (İtiraflar) [1915] ve *Cahiers intimes inédits* (Basılmamış şahsî defterler) [1925]. Yirmi dört yaşında veremden ölen bu kadının bıraktığı para ile her yıl Paris Salonunda kendi adına bir resim mükâfatı verilmektedir.

BAŞKOMUTAN, bir devletin bütün silâhlı kuvvetlerinin en yüksek komutanı. Büyük ordularda kara, hava veya deniz kuvvetlerine ayrı ayrı komuta eden komutanlara, kara kuvvetleri başkomutanı, hava kuvvetleri başkomutanı veya deniz kuvvetleri başkomutanı gibi isimler de verilir.

(Huk.), Türk Anayasasına göre Başkomutanlık Büyük Millet Meclisindedir. Ancak bu makamı temsil etmek yetkisi devlet reisine verilmiştir. Bu suretle, Cumhurbaşkanı başkomutanlığın tek temsilcisidir.

BAŞKOMUTANLIK İHTİYATI, kuvvet komutanlıklarına veya harekât alanlarına verilmiyerek yedek bulunmak veya özel amaçlarla kullanılmak üzere başkomutanlık emrinde tutulan silâhlı kuvvetler kısmı. Bunlar, çeşitli kuvvetlerden ve sınıflardan elde tutulmuş birliklerdir. B. İ. başlıca başkomutanlık ihtiyat tümenleri (zırhlı, motörlü v. b.), başkomutanlık topçusu, başkomutanlık tank birlikleri gibi kuvvetleri ihtiva eder.

BAŞKOMUTANLIK TOPÇUSU, kuvvet komutanlığına veya harekât alanlarına verilmiyerek hususî maksatlarla başkomutanlık emrinde tutulan ve başkomutanlık ihtiyatlarının bir parçasını teşkil eden topçu. Bu kuvvetler, umumiyetle alaylar halinde kurulmuş, daha çok tahkimli mevzilere karşı kullanılacak ağır ve en ağır topçu ile çevik topçudan meydana gelir.

BAŞKÖY, Erzincana bağlı bucak. Bucak merkezi olan Gülebağdır. 455 (1945) nüfusludur. B. Keşiş dağlarının (3 537 m) kuzeydoğusundaki çukur bir yerde, Karasuyun kollarından Pülk çayı çevreğindedir. Bu çay bucak merkezinden de geçer. Halk ekincilik, meyvacılık eder, hayvan yetiştirir.

B. bucağının nüfusu 5 189 (1945) dur. Bucağa bağlı 20 köy vardır. Bu köyler arasında bucağa adını veren 548 nüfuslu bir köy de bulunmaktadır.

BAŞKUMANDANLIK MEYDAN MUHAREBESİ: bk. İSTİKLÂL HARBİ.

BAŞKURT (yerli söylenişi: Başkort), güney ve orta Ural dağlarında ve bu dağ sıralarının doğu ve batı taraflarındaki bozkırlarda ve ormanlık bölgelerde yaşıyan bir Türk ulusunun adı. Başkurdistan da bu ulusun yaşadığı ülkenin adıdır. Bugün bu ülke muhtar Sovyet cumhuriyetlerinden biri sayılmaktadır. 1897 sayımına göre B. nüfusunun 1 492 944 olduğu anlaşılmıştır. Bugünkü Sovyet Başkurdistanının nüfusu, 1925 sayımına göre, 2 559 547 dir. Bu sayının % 46, 3 ünü Türkler, % 44, 4 ünü Ruslar, % 9, 3 ünü başkaları teşkil ediyorlardı. Başkurdistan Cumhuriyetinin merkezi Ufadır. B. lar lehce ve ırk bakımından Türk kavimlerinden Kıpçak grupuna girerler.

XII. asrın ilk yarısında Moğolistana seyahat eden Rubruk, Yayık ırmağının Baskatır ülkesinden çıktığını ve

bu milletin dilinin Macar diliyle bir olduğunu söylemiş ve B. ülkesini «Büyük Macaristân» (Magna Hungaria) olarak isimlendirmiştir. Her halde Rubruk, Macaristandaki Kuman kavimlerinin diliyle B. dilinin birbirine benzeyişlerinin farkına varmış olsa gerektir. Bu devirde B. lar, şüphesiz, Kıpçak lehcesi ile konuşuyorlardı. Daha XI. asırda Kâşgarlı Mahmud, B. dilinin Yemek diliyle bir olduğunu, Bulgar, Becenek ve Süver lehcelerine göre Kıpçak ve Yağma lehcelerine yakın bulunduğunu kaydetmiştir.

Başkurt tipi

Geleneklerine göre, kendilerini «on iki bağ» (yani boy) dan kurulmuş bir millet sayarlarsa da XVIII. asırda tesbit edilen resmî vesikalarda büyük boyların sayısı 25 i geçmektedir. Bellibaşlı B. boyları Ming Tabın. Kıpçak Yurmatı, Bürcen, Usergen, Tüngevür, Tamyan. Ködey, Katay, Aylı Barın, Salcuvut Karşı. Kaylı, Tokuzlar Duvan, Kırgız, Büler, Türkmen, Uran, Uvanış, Gayne, Beketin, Kirey, Higren adlarını taşırlar. B. adını, halk rivayeti «Bo kurt» menkabesiyle birleştirmektedir. B. lar hakkında tarihî bilgi, ilk Arab coğrafyacıları tarafından verilmiştir. İbnü Faḍlân'ın Bulgar hanlığına seyahatinden sonra B. lar hakkında gerçek tarihî ve etnoğrafık bilgiler elde edilmiştir. Bu bilgilere göre X. asırda B. lar çok geri bir milletti; gökteki büyük tanrıya ve tabiatteki on iki tanrı saydıkları kuşlara, balıklara ve ruhlara taparlardı. B. ların «on iki boy» hakkındaki gelenekleri de bu devrin hâtıraları sanılmaktadır. Rus hâkimıyetinin bu ülkede tamamiyle yerleşmesinden sonra, XVIII. asırda, bile B. lar on iki kantona ayrı larak on iki başkan (bey) tarafından idare edilmişlerdir.

Moğol istilâsı devrinde B. lar Cuci hana kendi isteklerivle boyun eğmişler ve muhtar bir millet olarak yaşamışlardır. İslâm dini X. asırda, Bulgarların Müslümanlığı kabul ettikleri sırada, B. lar arasında yayılmağa başlamışsa da İslâm medeniyetini tamamiyle kabul etmeleri ancak XIV. asrın ilk yarısında. Özbek han zamanında (1313-1340) olmuştur. Bu devirde B. lar bir Müslüman kadı tarafından idare edilmiştir. Altınordu devletinin dağılmasından sonra B. lar, çevrelerinde kurulan hanlıklardan birine sözde tabi sayılmışlarsa da «yıyın» dedikleri kurultayın seçtiği bir başbuğ ve on iki bey (biy) tarafından idare edilmişlerdir.

Kazan hanlığının (b. bk.) yıkılışından sonra Korkunç İvan B. ülkesinin de Rus Çarlığına katıldığını ilân ederek «Başkırdiya tsarı» unvanını aldı. Fakat bu ülke 1740 yıllarına kadar istiklâl uğrunda tam iki asır mücadelede devam etti. Evliya Çelebi bu savaşlardan birine katılanları, Kırım ve Dağıstanı ziyaret ettiği sırada görmüş ve kendileriyle konuşmuştur. Evliya Çelebi B. ları «Heşdek» diye yazıyor ki bu isim B. lara Noğaylar tarafından verilen İştek adının aynıdır.

1917 de Rusyada çarlık idaresi yıkıldıktan sonra B. lar demokratik ve millî haklarını «Kurucular Meclisi»nden beklemişlerse de bu meclis Bolşeviklerin isyanı ile dağıtılınca Başkurdistanın istiklâlini ilân ederek millî bir hükümet kurmuşlardır. Fakat bu hükümet iki cephede Bolşevik ve Beyaz Rus cephelerinde, mücadele etmeğe mecbur kalmıştır. Nihayet 1919 yılı mart ayında B. millî hükümetiyle Sovyet hükümeti arasında, B. ların iç işlerine karışmamak şartiyle, barış sözleşmesi yapılmıştır. Bu sözleşme Sovyet hükümeti tarafından Lenin ve Stalin B. hükümeti tarafından Doktor Kuliyef ve Evhedi İşmurza tarafından imza edilerek Sovyet hükümetinin resmî gazetesi «İzvestiya» da (23 Mart 1919 tarihli nüshası) yayımlanmıştır. Fakat Sovyet Rusya hükümeti, iç savaşları tasfiye ettikten sonra B. Cumhuriyetinin idarî teşkilâtını kendi istediği gibi yeniden kurmuştur.

BAŞKURT EDEBİYATI, Başkurt Türkçesinin yazı dili olarak Başkurdistan sınırı içinde yayılması Rus ihtilâlinden sonra olmuştur. Başkurt türkçesini edebî bir dil haline getirmeğe ilk defa XIX. asrın ortalarında Tabın boyuna mensup M. Selim Ümütbayoğlu teşebbüs etmişse de muvaffak olamamıştır. *Yadıgâr* adlı eserini Başkurt lehcesinde yazdığı halde o zamanda kullanılan edebî dile çevirerek yayımlamıya mecbur olmuştur (Kazan 1897). XIX. asrın sonlarına kadar Başkurt edebî dili bütün Orta Asya, Doğu Avrupa ve Sibirya İslâm Türklerinin müşterek edebî dili olan bir «Türkî» dil idi. Morfoloji bakımından eski Çağataycaya kelime hazînesi bakımından Kıpçakçaya yakın bir edebî dili olan B Edebıyatı nın en karakteristik örneği XVI asırda Başkurt ülkesinde tesbit edilen *Çingızname* destanıdır XVIII asır sonlarında Başkurt kantonlarının başında bulunan kanton beyleri resmî dil olarak bu yazı dılini kullanmışlardır Rus idaresine karşı ayaklanan Başkurt mücahitleri de halka dağıttıkları beyannamelerini ve hususî mektuplarını bu dilde yazmışlardır. XIX. asrın başlarına doğru bu yazı dili, klâsik Çağatayca, Osmanlıca ve Kıpçakçanın tesiriyle. karışık bir «yazı dili» halini almıştır ki, bu devrin Başkurt müelliflerinden Taceddin Yalçıkuloğlunun *Risale-i Azize* adiyle 1796 yılında telif ettiği eser bu karışık dılin örneğidir. Bu eserde Osmanlıca ve Çağatayca ile yanyana en eski Türkçe kelimeler (*azak*, *kuzuk* gibi) kullanılmıştır. Kıpçak grupuna dâhil Türkler arasında müşterek olan yazı dili, basımevlerinin çoğalması ile büsbütün karışmıştır. XIX. asrın sonlarına doğru bu karışık «yazı dili - türkî» hayatiyetini kaybetmiştir. Kırımda Gaspiralı İsmail Beyin ortaya koyduğu ve bütün Türk dünyası için müşterek bir edebî dil olmasını istediği *Tercüman* (b. bk.) dili de yaygın bir hal almamış, Kazanda «Tatar» lehcesi edebî dil olarak kabul edilmiştir. Kazak - Kırgızlar da çok zengin olan halk edebiyatlarına dayanan Kazak edebî dilini meydana getirmişlerdir. Başkurtlar ise Kazan Türkleri «Tatarca»sının tesiri altında kalmışlardır. Bununla beraber Başkurt lehcesini de edebî dil haline getirmek istiyenler olmuştur. Arif Kiyikoğlu ile M. Osmanî *Til yarışı* dergisinde Başkurtça makale ve hikâyeler yayımlamışlardır (1910). Nihayet 1917 yılındaki inkılâptan sonra Başkurt lehcesini yazı dili olarak kabul meselesi Başkurt aydınları tarafından ciddî surette münakaşa edilmiş, *Başkurt* ve *Başkurtistan* gazeteleri Başkurt lehcesinde makaleler yazmıya başlamışlardır. 1920 den itibaren bütün yayım Başkurtça olmuştur. İlk Başkurtça eserler Rus-Başkurt mücadeleleri tarihinden alınan hikâye, piyes ve şiir dergilerinden meydana gelmiştir. Bu eserlerde eski devrelerin istiklâl mücahitlerinin kahramanlıkları tasvir edilmiştir. Şairlerin eserlerinde eski devrin hasreti terennüm edilmişti. Said Mirasın *Salavat Batırı* (Ufa 1924), Habibullah Âbidin, Şeyhizade Babiçin ve daha başkalarının şiirleri ve hikâyeleri böyledir Bu muharrir ve şairler çok zengin olan Başkurt halk edebiyatından faydalanmışlardır. Sovyet hâkimiyetinin tama-

miyle yerleşmesi millî B. E. nın gelişmesine engel olmuştur. Bununla beraber 1935 yılına kadar ilmî ve edebî dergiler (*Başkurt oymağı*, *Sesen*, *Haban* dergileri) «millî düşünceleri» az çok yayımlamıya muvaffak olmuşlardır. Bu devirde H. Abid, Davud Yoltı, Abdülâhad Vildan, A. Amantay, T. Yanabî, N. Tahir B. edebiyatına hizmet etmişlerdir.

BAŞKURT TÜRKÇESİ, güney ve orta Uralda, Başkurdistan Muhtar Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti (Başkirskaya Avtonomnaya Sovetskaya Sotsialistiçeskaya Respublika; eski Ufa. kısmen de Samara [şimdi Kuybışev] ve Orenburg [şimdi Çkalov] bölümleri) nde toplu bir halde, dağınık olarak da bunun dolaylarında 1 500 000 kişi tarafından konuşulan bir Türk lehcesi. Siyasî sınırla dil sınırı birbirine aşağı yukarı tekabül etmekle beraber, bazı ağızlar siyasî sınırın dışında kalmıştır, kuzeybatıda Perm çevresindeki Geyne, ve doğuda Çelyabinsk dolaylarındaki Yalan ağzı gibi. Dilin adı yerlilere göre Başkurt / Başkort (resmî imlâsı: Başqort Başqortsa, Başqort tele) ise de, bizde Başkırt (*Divanü Lûgaat-it-Türk*te: Başğırt) şekli de kullanılmıştır. Rusçadaki ve batı dillerindeki şekli Başkirdir.

Aa Bв Cc Çç Dd Đđ Ee Əə
Ff Gg Ꝗꝗ Hh Xx Ii Ьь
Jj Kk Qq Ll Mm Nn Ŋŋ
Oo Өө Pp Rr Ss Şş Tt Ѣѣ
Uu Yy Vv Ьь Zz Ƶƶ Ьj ьj

Başkurt Alfabesi (1928 - 1939)

Türk lehceleri arasındaki yeri: Başkurt dilini çevreliyen diller, kuzey tarafı müstesna. türlü Türk lehceleridir. Batıda Kazan Türkçesi, Mişer ve Tepter lehceleri güneyde ve güneydoğuda Kazak Türkçesi. kuzeydoğuda Tobol ve Tümen lehceleri Başkurtçanın komşularıdır. Kuzeydeki komşuları olan Votyak ve Züryen dilleri ise Fin-Ugor dil ailesinin Fin koluna mensuptur. Ugor kolundan olan Vogul dili de eskiden Başkurtçanın komşusu idi. Fin-Ugor dillerinin tesiri hususiyle Başkurtçanın fonetiğinde kendini göstermektedir, meselâ *s/z* > *h* değişimi için krş. Fın. *se* ∾ *hä-n* = o. *ol-ko hon* (< * - *z-n*) = varsın olsun; ayrıca krş. Yakut Türkçesi *s* > *h* > *ø*, meselâ * *sen* > * *hen* > *en* = sen. Bazı Macar Türkologlarına göre (meselâ Gy. Moravcsik: *Zur Geschichte der Onoguren*. «Ungarische Jahrbücher» dergisinde. cilt X [1930], s. 53 90), Başkurtlar, Bulgar Türklerinin hakanı olan Kowrat [Kubrat]ın VII. asır ortasında Azak denizi ile Kuban ırmağı dolaylarında kurduğu «Büyük Bulgaristan» a dâhildiler. Bu imparatorluğun aynı asır sonlarında Ḫazar akınları yüzünden dağılması üzerine, Çuvaşların ecdadı olan Volga Bulgarlariyle beraber, Başkurtlar da kuzeye, Volga dolaylarına çekilmişlerdir. Buna göre, Başkurtların ecdadı z/ş esaslı Türkçeyi konuşan Doğu Türklerinden değil, r/l esaslı Türkçeyi kullanan Batı Türklerinden idiler; sonra z/ş esasına dönmüşlerdir. J. Németh de (H. Mžik tarafından çıkarılan «Magna Ungaria» adlı eserde, Leipzig - Viyana 1929, s. 92 - 98) Başkurt (Başkıı) adının etimolojisini *Başkır*<*beş-*(*o*)*gur* şeklinde yazmıştır ki, bundan da Başkurtları *Oğuz*lara değil, *Ogur* topluluğuna bağlamak istenildiği anlaşılıyor. Bk. BATI TÜRKÇE.

Başkurt dili, yaşıyan Türk dilleri sınıflamasına göre (Çuvaş ve Yakut Türkçeleri hariç), Kuzeybatı veya Kıpçak denilen gruptandır (bk. M. Räsänen: *Materialien zur Lautgeschichte der türkischen Dialekten*, Helsinki 1949). Volga Tatarcası (= Kazan Türkçesi, Mişer, Tepter), Kırgız, Kazak, ve Karakalpak lehceleri (Ligeti L. a göre ilâve olarak: Batı Sibiryadaki Tobol, Tümen, Kurdak, Tura, ve Özbek A [= kır Özbekçesi; şehir Özbekçesi olan Özbek B, Güneydoğu veya Çağatay grupundandır] lehceleri; A. Samoyloviçe göre ilâve olarak: Altaylardaki Oyrot ve Teleüt lehceleri) ile beraber, Kıpçak grupunun Kuzey bölümünü meydana getirir (Güney bölüm: eskiden güney Rusyada Kuman-Peçenek, ve Kıpçak; bugün Kırımda [Batı Karaim = Kırım A; Kırım B Güneybatı veya Oğuz grupundandır] ve Polonya ile Litvanyada [Doğu Karaim] Karaim, Kafkasyada da Noğay, Kumuk, Karaçay, ve Balkar lehceleri) ve bu bölüm içerisinde orta yeri işgal eder. Başka bir sınıflamaya göre (A. Samoyloviç: *Nekotorie dopolneniya k klassifikatsii turetskih yazıkov*, Petrograd 1922), Başkurt dili, Türk dillerinin z - grupunun y - kısmının *tau, bol-, kalġan* grupundandır: yani. bu dilde *azak* veya *adak* yerine, bizde de olduğu gibi. *ayak*; *taġ* yerine *tau* (bizde: *dağ*); bizdeki *olmak* kelimesinin yerine *bolmak*; *kalan* yerine de *kalġan* şekilleri kullanılır. Buna karşılık, Güneydoğu veya Çağatay grupunda *tağlık* (bizde: *dağlı*) denildiği halde, Başkurtçada ve akraba lehcelerde bu kelime *taulu* şeklindedir. Bu dilde *ben* yerine *min* kullanılması kelime başlarında çok defa *g* yerine *k* (meselâ *gitmek* yerine *kitmek*), *d* yerine *t* (meselâ *dolmak* yerine *tolmak*) gelmesi, Kıpçak (Kuzeybatı) ve Çağatay (Güneydoğu) gruplarının ortak keyfiyetlerindendir; bizdeki y'nin Başkurtçada kelime başlarında bazan *c*/*j*/*z* grupundan bir sesle karşılanması (aşağıya bk.)da Kıpçak grupunun hususiyetleri arasındadır (bk. KIPÇAK TÜRKÇESİ). Elde bulunan Başkurtça metinler son asra ait ise de (bk. BAŞKURT EDEBİYATI) bu lehcenin eski devirlerde Batı Türkistandan kuzeybatıya doğru intikal etmiş olduğu mu hakkaktır. *Divanü Lûgâti 't - Türk*te (XI. asır), Başkurt / Başğırt lehcesinden bahsedilmekte, bunun batısında Yemek, doğusunda da Basmıl lehcesinin konuşulduğu ve Başkurtçanın daha çok Yemek lehcesine yakın olduğu söylenmektedir.

Başkurt dilini, umumiyetle «Dağ Başkurtçası» (merkezde) ile «Bozkır Başkurtçası» (batıda ve doğuda) olmak üzere iki ana bölüme ayıranlar (W. Radloff, v. b.) varsa da, bu dilin lehcelerini veya ağızlarını şöyle gruplamak daha uygun olur: 1) Kuzeybatıdaki bozkır lehceleri: Kazan Türkçesine en yakın olanlarıdır. Ufa merkezini çevreliyen bu lehcelerde *s* ve *z* sesleri, belli şartlar altında, dişler arasından sızan *th* (ث) ve *dh* (ذ) seslerine çevrildiği gibi, bazı lehcelerde de aynen kalır (kuzeybatıda Perm civarında bir adacık halinde bulunan Geyne lehcesinde: *s*: *s*; *s* > *z*), meselâ *siz* yerine *sıdh*, *thiz* ve *thidh*. gibi. Kuzeybatı bozkırlarında Teptercey komşu olan Başkurt lehcelerinde, Doğu Teptercede de olduğu gibi, belli şartlar altında *z* sesi afrike (b. bk.) leşerek *dz* olur, *siz* yerine *thıdz*. gibi. Başkurtçanın edebî şekli Ufa ağzına dayanır. 2) Merkezdeki dağlık bölgede (Tamyan, Katay, Bürcen ve Kıpçak kantonları) ve bunun güneyinde batıya doğru uzanan arazide (Üsergen kantonu) konuşulan lehceler grupu: burada belli şartlar altında, *s*' ler *h*'ye çevrildiği gibi, *z*'ler de *dh* olur, meselâ *siz*

karşılığı olarak *hidh*, gibi. 3) Dağlık bölgenin doğusunda bir adacık halinde bulunan Argayaş kantonunda ve bunun güneyindeki bölgelerde konuşulan lehceler: bunlarda, belli şartlar altında, *s*' ler *h*' ye çevrilmekle beraber *z*' ler *dh* değil, *th* olur, meselâ *siz* yerine *hith*, gibi. 4) Kuzeydoğuda, Argayaş kantonundaki Salcut kabîlesiyle daha doğuda bir adacık halinde bulunan Yalan kantonunun bir kısmında konuşulan lehceler: bunlarda, belli şartlar altında, *s*' ler de *z*' ler de *h* 'ye çevrilir *siz* karşılığı olarak *hih*, gibi.

Başkurt lehcesi eskıden Kazakça tesiri altında kalmışken sonradan gitgide Kazan Türkçesine yaklaşmıştır. Kazakça ile Başkurtça arasındaki müşterek hususiyetlerin başlıcası, belli şartlar altında *ç*'lerin *s/ş*'ye (Kazakçada *ş*, Başkurtçada *s*) çevrilmesidir, Kazak *şöl*, Başkurt *söl* (Kazan *çöl*) = çöl, Kazak *şalgı*, Başkurt *sâlgı* (Kazan *çâlgı*), tırpan, Kazak *işmek*, Başkurt *ismek* (Kazan *içmek*) = içmek (Tobol ve Tümen lehcelerinde *ç* > *ts* olur, *çalgı* > *tsalgu*; Mişercede de böyledir). Buna karşılık, *ş*'ler Kazakçada *s*'ye çevrildiği halde Başkurtçada aynen muhafaza edilir, Kazak *kisi*, Başkurt *kişi* = kişi. Bundan başka Kazakçada görülen iki fonetik değişime Başkurtçada da rastlanmaktadır: 1) Akıcı (liquide) ve ötümlü (sonore) seslerden sonra *n* > *d*, ötümsüz (sourd)lerden sonra da *n* > *t*. meselâ Başkurt *kul-nı* yerine *kul-dı* = kolu, eli, *âs-nı* yerine *âs-tı* = acı, gibi. 2) Hususiyle çoğul (cemi) ekinde *l* > *d/t*, meselâ *hatın-lar* > *hatınnar*/*hatındar* = kadınlar, *mâkâl-lar* > *mâkâldar* = atasözleri, *yigit-ler* > *yigitter* (krş. Kazak *bal-lar* > *baldar* = ballar, *kanlar* > *kandar* = kanlar; ayrıca krş. Kazan Türkçesi *can-lar* > *cannar*). Başkurtçanın *s* > *th* ve *z* > *th* değişimi bakımından Türkmence ile de ortaklıkları vardır: Türkmence, Anaulı ve Hasar lehceleri hariç, *sen* yerine *then*. *olmaz* yerine de *olmadh*, gibi; Türkmen yazı dili imlâsında *s* > *th* gösterilmez, *s* yazılır. Türkmen *th*'si Başkurt *th*'sinden daha geri mahreçlidir ve *t^th* şeklindeki afrike (b. bk.) sese yakındır. Bazı dilciler, bu ortak keyfiyetten dolayı Başkurtça ile Türkmence arasında eski bir komşuluk görmektedirler. Başkurtçanın Kazan Türkçesi ile karşılaştırılması için aşağıya bk.

Başkurtçanın yapısı: *Fonetik*: Vokalizm alanında, bütün Volga Tatarcası lehcelerinde de olduğu gibi, Başkurtçadaki birçok vokallerin billûrlaşması tam olmadığı için, bulanık, yani ikisi ortası ara değerlere rastlanır (bu durum daha çok Kazancaya yakın olan bozkır ağızlarında göze çarpar, dağlık bölgelerdeki ağızlarda, vokaller Kazakçanın tesiriyle azçok durulmuştur): 1) a ile o arasında bulunan labial *a* (= *å*). meselâ *åta* = ata, *uthål* (Kazan *usål*) = kötü, *turnå* = turna. 2) Dudak açıklığı dar olan, yani o ile u arasında bulunan *o* (= *ǫ*), meselâ *kǫlåk* = kulak, *ǫsmak* = uçmak. Bu ses bazan *ı* ile değişir, *kǫyaş* ∾ *kıyaş* = koyaş, güneş, *kǫyı* ∾ *kıyı* = kuyu. 3) Dudak açıklığı dar olan, yani *ö* ile *ü* arasında bulunan *ö* (= *ǫ̈*), meselâ *kǫ̈lmek* = gülmek, *tǫ̈ş* = düş, 4) Değeri *u* ile *ü* arasında bulunan bir *u* (= *ų*), meselâ *kųlege* = gölge, *kųbelek* = kelebek. 5) Tam teşekkül etmemiş, yani *i* ile *e* arasında bulunan bir *i* (= *į*), meselâ *bįlmek* = bilmek, *sįbįn* = cibin, sinek; bu *į* çok silik olduğu için, apostrofla da gösterilebilir, *b'lmek* gibi; bazı Türk lehcelerinde, bu arada Anadoluda da *i*'ye yakın olarak telâffuz edilen kapalı *e* (= *ė*), başka bir sestir, meselâ *ėl/il* = yabancı, memleket. Bu bulanık vokallerden başka, Başkurtçada *a*, *e* (açık *e* = *ä*), *i*, *ı* (bizimkinden daha arka, guttural), *u* vokalleri de vardır. Vokalizm alanında Başkurtçada *o* > *u* değişimi göze çarpar, *kųl* = kol, el, *ul* = ol, o, gibi. Uzun vokaller, genel olarak, Arabca ve Farsça asıllı kelimelerde (meselâ *cemāl*, *cān*) kullanılırsa da bazı öz Başkurtça kelimelerde de bunlara rastlandığı vardır, *tâbāmen* = bılurum/bulacağım, *ūrın* = orun, yer, gibi. Volga lehcelerinde olduğu gibi, Başkurtçanın fonetik sisteminde de diftonglar mühim bir yer almıştır: *âu*, *eų*, *ıu*, *įu*, gibi. meselâ *hâyrâu* = ötüş, *yeşeų* = yaşayış; bu *eų*'ye karşı bizde çok kere *öv* vardır, *keųde* = gövde, gibi; *ıu* *įu* diftongları umumiyetle uzun *u*(= *ū*) ya çevrilir, meselâ *hıu/sıu* > *hū/sū* = su, *yâdhıu* > *yâdhū* = yazış, *kilįu* > *kilų̄* = geliş; bunlardan *âu* diftongu bazan *-ağ*'dan da olmadır, meselâ *hâu/sâu* < *sağ* = sağ. Dudak cazibesi (bk. LABİAL ATTRAKSİYON) daha çok dağlık bölgedeki ağızlarda görülür, *kǫ̈rdǫ̈m* = gördüm, gibi; bunda Kazakçanın tesiri vardır; bozkır ağızlarında bu olay zayıftır, *kǫ̈rdǫ̈m* yerine *kǫ̈rdim*, gibi.

Konsonantizm alanında Başkurtça, Volga lehcelerinden epeyce ayrılır. Bu bakımdan Başkurtçanın hususiyeti *dh*, *th* gibi dişler arasından sızan sesler kullanmasıdır. Başkurtça için Ufa ağzını esas alacak olursak, onu Kazan Türkçesinden ayıran başlıca şu farklar göze çarpar: 1) Başkurt *s*: Kazan *ç*, meselâ B. *suskâ*, K. *çuçkâ* = domuz; B. *sâlgı*, K. *çâlgı* = tırpan. 2) Başkurt *h* (kelime ve ek başlarında), *th* (başta değil): Kazan *s*, meselâ B. *hârı*, K. *sârı* = sarı, B. *âlahı*, K. *âlası* = alası; B. *ithen* K. *isen* = esen, sıhhatli; B. *athmak*, K. *âsmak* = asmak; bazı kelimelerde (meselâ *kilmes* = gelmez, *kâlmas* = kalmaz) *s* sesi olduğu gibi kalır, daha başkalarında (meselâ *kâysı*/*kâyhı* = hangi) da *s*/*h*'li ikiz şekillere yanyana rastlanır. 3) Başkurt *dh*: Kazan *z*, meselâ B. *hâdh*. K. *sâz* = saz, kamış; B. *kıdhıl*, K. *kızıl*; = kızıl; yabancı asıllı kelimelerde *z* muhafaza edilmiştir, *zifa* = güzel, *zâman* = zaman, gibi. Ufa ağzında, kelime başlarında *y* muhafaza edilmişse de (meselâ *yir* = yer, toprak, *yǫ̈rǫ̈* = yürü), öbür ağızlarda bu *y*'ler, Kazan Türkçesinde ve Kazakçada da olduğu gibi, *c*'ye de çevrilir, meselâ *cil* (Kazan *cil*) = yel, rüzgâr, *cır* (Kazan *cır*) = yır, ır, şarkı *cǫrt* (Kazan *cǫrt*) = yurt. Ufa ağzında, yabancı asıllı kelimelerde baştaki *c*'ler de *y* olmuştur, *yan* < Fars. *cān*, *yâfa* < Arap. *cefā*, gibi. Başkurtçanın başka özellikleri arasında şunlar göze çarpar: 1) *dh*. *r*, *w*, *y*'den sonra *-d* > *dh* değişimi, meselâ *bay-da* > *baydha* = zenginde. 2) Belli şartlar altında *l* > *dh* ve *l* > *t* değişimi, meselâ *ây-lâr* > *âydhâr* = aylar. *başlamak* > *baştamak* = başlamak. 3) Vokallerden sonra gelen *da* lokatif ekinde ve bağlacında *d* (*dh*) > *l* değişimi, meselâ *kâla-da* > *kâlala* = kalede, şehirde, *yâdha-da* > *yâdhala* = yazıyor da (krş. Kazakçada vokalden ve *r*'den sonra gelen *-daş* ekindeki *d*>*l* değişimi, *sırdaş* > *sırlaş*, *sudaş* [= nehir komşusu] >*sulaş*, gibi; ayrıca özel ad olarak *Esenberdi* > *Esenberli*). 4) Vokalden sonra gelen *-dan* (ablatif) ve *-di* (fiilde geçmiş zaman) eklerinde *d* (*dh*)>*n* değişimi, yer yer bu sesin düşmesi, ayrıca *d*>*t* değişimi, meselâ *beylenį* (Kazan *beyledį*) = bağladı, *baştanım* (Kazan *başladım*) = başladım, *kâlanan* (Kazan *kâladan*) kaleden, şehirden, *ârahınta* (Kazan *ârasında*) = arasında, *munan* (Kazan *mundan*) = bundan; Kazan Türkçesi ile Kazakçada da ablatif eki olan *-dan*, nazal bir sesten sonra *-nan*'a çevrilir, Kazak *Şamdan* > *Şamnan*, *atından* > *atınnan*, gibi. Bazan *l* sesinin de düştüğü vardır, meselâ

kilhe > *kihe* = gelse, *bulha* > *buha* = olsa. Yapı ve çekim eklerinde baştaki konsonların kendilerinden evvel gelen konsonlarla assimilâsyon (b. bk.)a tâbi olmaları (meselâ *kılgen* = gelen, fakat *kıtken* = giden; *yâdhı* = yazdı, fakat *sıktı* = çıktı) ve bazı hallerde ötümsüz (sourd) konsonların vokal önünde ötümlü (so ore) değere geçmeleri (meselâ *sık* = çık, fakat *sıgü* = çıkış; *kup* = çok, fakat *kubį* = çoğu) genel Türk fonetiğine uygundur. Başkurtçanın öbür konsonları (: ç, d, f g ġ, h, ḫ, j, y, k, l, m n, ŋ, p, r, s, ş, t w z,) normal Türk konsonlarıdır; bunlardan *ḫ* (= خ, meselâ Arabca asıllı *ḫaber* = haber, Farsça asıllı *ḫasta* = hasta Türkçe asıllı *yâḫşı* = iyi, *ḫatın* = hatun) ve *f* (meselâ Arabca asıllı *fayda* = fayda. Rusça asıllı *fivral* = Şubat), daha çok yabancı asıllı kelimelerde rastlanır; *j* ancak bazı ağızlarda *y/c* karşılığı olarak kullanılır, *yǫrtak/cǫrtak/jǫrtak* = hızlı yürüyen, gibi; Başkurtçanın *j*'ye çok tahammülü olmadığı için, yabancı asıllı kelimelerdeki *j*'leri çok kere *y*'ye çevirir. meselâ Rusça *jalovaniya* (= ücret)> Başkurt *yalǫwaniya*; *ŋ* sesi arka *n*'dir. meselâ *ataŋın* = atanın; *ġ* (= غ) sızıcı ve ötümlü gırtlak sesidir, *âġay* = ağabey, gibi; *w* çiftdudak (bilabial) *v*'dir, meselâ *âwudh* (Kazan *âuız*) = ağız *âwul* (Kazan *âul*) = ağıl, köy (Başkurt *âw*: Kazan *âu*: Türkiye Türkçesi *ağ*)

Morfoloji: İsim tasrifinde hal ekleri şunlardır: meselâ *ât*'ın tasrifinde, nominatif *ât*. genitif *ât-nıŋ/ât-tıŋ*. datif *ât-ka*, akkusatif *ât nı/ât-tı*, lokatif *ât-ta*, ablatif *ât-tan/ât-tin*. Ekuatif eki *-sa/-se* (<*-ça/-çe*) dir. meselâ *âtamnıŋ hudhinse* = atamın sözünce, veya *âtamnıŋ hudhi buyınsa* = atamın sözü boyunca, yani uyarınca; «gibi» anlamını veren *-da/-dey* (<* *dek*) eki de vardır, meselâ *tauday* = dağ gibi, *taştay* = taş gi bi *gǫldey* = gül gibi; eski instrumental eki olan *-ın/-in* Başkurtçada da kalmıştır, meselâ *kışın* = kışın, *kǫndǫzin* = gündüzün. Sıfatlarda üstünlük (comparatif relatif) derecesi *-rak/-rek* ekiyle veya *bigrek* (= fazla; *bik* = kuvvetli), *ârtık*, *ârtıġrak* kelimeleriyle yapılır. meselâ «daha güzel» anlamına *gudhelrek*, *bigrek gudhel*, *ârtık gudhel*, *ârtıġrak gudh-l*; en-üstünlük (superlatif relatif) derecesi *iŋ* (= en), aşırılık (superlatif absolu, ampliatif) derecesi de *bik* kelimesinin katılmasiyle yapılır, *bik âk* = çok beyaz. *iŋ yâḫşı* = en iyi, gibi. Şahıs zamirleri şunlardır: *min* = ben, *hin/sin* = sen *ul* = o, *bidh/biz* = biz, *hidh/siz* = siz, *âlar* = onlar. İyelik (possessif) zamirleri *minim*, *hiniŋ/seniŋ*, *ânıŋ*, *bidhnıŋ/bidhdıŋ*, *hidhnıŋ/hidhdıŋ*, *âlarnıŋ/âlardıŋ*, sonek olarak da *-m*, *-ŋ*, *-hı/-sı*, *-mıdh/-bız*, *-ŋ.dh/-gız*, *-ları/-narı* şeklindedirler, *âta-m*, *âta-ŋ*. *âta-hı/âta-sı*, *âta-mıdh/âta-bız*, *âta-ŋıdh/âta-ġız*, *âta-ları*, gibi; okşamalık (hypocoristique) olarak I. şahısta *-ay* ve *-ġına/-gine* ekleri kullanılır, meselâ *âġay/âġayġına* = ağabeyciğim. Öze dönüşlü (refléchi) zamir *udh/uz* = öz, *udhim* = özüm şeklindedir. İşaret (démonstratif) zamirlerde çoğul (cemi) şekilleri *bular* (= bunlar), *şular* (= şunlar)dır; «şuna» anlamına *şuŋa/şuŋar/şuġa*. ayrıca *munday* (= bunun gibi), *ânday* (= onun gibi), soru kelimelerinden *nı/niy* (= ne; *niniŋ* = neyin. *nini* = neyi) *kayhı/kaysı* (= hangi) *nindey* (= ne gibi), *nisik/nicik* (= nasıl), *nik* (= niçin) *nise/niseu* (=niçe, ne kadar). *kâsan* (< *kaçan* = ne zaman). *kâyda* (= nerede), *kâya* (= nereye), *nî bârı* (= ne varsa, hepsi; *bâr* = hep), sontakı (postposition) lardan *bile/bilen* (= bile beraber), *kibi/kibik* (= gibi), *ǫsǫn/ǫçǫn* (= için). *çâklı* (= ···e kadar), *tâba* (= ···e doğru), *kure* (= göre), *huŋ/suŋ* (= sonra), zarflardan da *ilgerį* (= ileri), *bulay* (= böyle), *âlay* (= öyle), *şulay* (= şöyle) bizdekilerden farklıdırlar. Sayı adları 10 a kadar şöyledir: *bir*, *ikį*, *ǫs/ǫç* *durt*. *bis* *âltı*. *yiti/yidī*, *bigidh/sigiz*, *tugıdh/tugız* *un*: üleştirme (distributif) sayıları *-lap/-lep* ekıyle yapılır, *birem-leb* = birer, *durteu-lep* = dörder, gibi.

Fiilde umumî Türkçedeki prensipe uyularak, Başkurtçada ettirimli (causatif) fiiler *-dır/-ġ dh* (*-gız*)*/-ıdh* (*-ız*)*/-ır*, edilgen (passif)ler *-ıl/-il*. öze-dönüşlü (refléchi)ler *-ın/-n*, işteşlik (coopératif) fiilleri *-ış/-ş*. tekrarlamalı (itératif)lar da *-ġala/gele* esasına göre olan eklerle yapılır, meselâ *yâdhdırmak* = yazdırmak, *kiygidhmek/kiygizmek* = giydirmek *âġıdh ak/âġızmak* = akıtmak, *yâthalmak* = yapılmak. *tâbılmak* = bulunmak *kuyınmak* = dökünmek, *hǫrâşmak/ǫ âşmak* = soruşmak, *ültırġalamak* = birçok kere oturmak. Imek fiilinde *idim* yerine *inim* şekli de kullanılır, *inim*, *iniŋ* *ini*. *inik*, *iniŋidh/inigidh* *iniler* (= idim, idin, idi v. b.) gibi. Fiil çekiminde ekler, tekil (müfret) 1. *-mın*. 2) *-hın/-sın*. 3) (*-dır*). çoğul (cemi) 1) *-mıdh/-mız/-bıdh/-bız*, 2) *hıdh/-sız*, 3) *-lar/-nar* esasına göredir. Fiil zamanlarında *-yor*'lu şimdikilik (hal) yoktur; bunun yerine geniş zaman (muzari, aorist) değerinde olan ve şimdikilik de anlatan (yapısı: gerundium continuitatis) bir şekil kullanılır: *yâdhamın*. *yâdhahın*, *yâdha* (*dır*), *yâdhabıdh/yâdhamıdh*, *yâdhahıdh/yâdhasız*, *yâdhalar* = yazarım/yazıyorum, yazarsın/yazıyorsun, v. b. Geçmişte devam (duratif) göstermek için *yâdha inim*, *yâdha iniŋ*... = yazıyordum, yazıyordun... şekilleri vardır; devam için ayrıca *yâdha tǫramın* (= yaza dururum), *yâdha tǫrġanmın* (= yaza durmuşum), *yâdha tǫrġan bulam* (= yaza duracağım) şekilleri kullanılır. Öbür başlıca zamanlar şunlardır: geçmişte geniş zaman (praeteritum imperfectum): *yâdhar inim*, *yâdhar iniŋ*. . = yazardım, yazardın..; di'li geçmişlik: *yâdhdım*, *yâdhdıŋ*... = yazdım, yazdın..., *yâdmanım*, *yâdhmanıŋ* = yazmadım, yazmadın; miş'li geçmişlik (perfectum; yapısı: participium perfecti): *yâdhġanmın*, *yâdhġanhın/-sın*... = yazmışım, yazmışsın.... aynı anlamda, fakat gerundium copulativum yapısiyle: *yâdhıbmın*, *yâdhıbhın/-sın* = yazmışım, yazmışın; geçmişlik öncesi (plusquamperfectum): *yâdhġan inim*, *yâdhġan iniŋ*... = yazmıştım, yazmıştın...; gelecek ik anlamında kullanılan geniş zaman (futurum/praesens imperfectum; yapısı: participium aoristi): *yâdharmın*, *yâdharhın/-sın*... = yazarım/yazacağım, yazarsın/yazacaksın, *yâdhmasmın/yâdhmam* = yazmam. Öbür başlıca kip (siga, modus) ler şunlardır: dilek (optatif): *yâdhġaymın*, *yâdhġayhın/-sın*... = yazayım, yazasın...; şart (conditionnel): *yâdham/-sam*, *yâdhhan/-san*... = yazsam, yazsan...; emir (impératif): *yâdh* *yâdhhın/-sın* = yaz, yazsın. Bizimkilerden farklı olan öbür başlıca şekiller de şu tiptedir: *yâdha âlmam* = yazamam. *yâdha âlmadım* = yazamadım; *yâdhabı/-sı* (yapısı: participium futuri) = yazası; *yâdhġan* (yapısı: participium perfecti) = yazmış; *yâdhġanda* = yazarken. *yâdhġas/ġaç* (yapısı: gerundium prioritatis) = yazdıktan sonra; *yâdhhū* = yazış.

Yazı: Başkurt dili, 1928 yılına kadar Arab alfabesiyle, 1928 deki Bakû Türkoloji Kongresinden sonra 1939 yılına kadar da Lâtin esaslı bir alfabe ile yazılmıştır (bk. tablo); 1939 dan beri, İslâv alfabesine dayanan bir yazı sistemi kullanılmaktadır.

Gramerler, sözlükler, araştırmalar: W. Radloff: *Phonetik der nördlichen Türksprachen*, Leipzig 1882. M. Räsänen: *Materialien zur Lautgeschichte der türkischen*

Dialekten, Helsinki 1949. N. Dmitriev: *Étude sur la phonétique bachkire* («Journal Asiatique» te, 1927, s. 193-252); aynı yazar: *Başkirskiy yazık* («Bol'şaya Sovetskaya Entsiklopediya»da, cilt 5 [1927]. sütun 137-139). Pröhle V.: *Baskir nyelvtanulmányok* («Keleti Szemle» dergisinde, cilt 4 [1903], s. 194-214; cilt 5 [1904], s. 228-271. N. Yanbarisof ve G. Devletşin: *Başkortsa yanı elifba kitabı*, Moskova 1928. V. Hösnöy: *Başkort tele gramatika*, Ufa 1933. N. Tahir: *Başkurt Lûgatı*, Ufa 1926. V. V. Katarinskiy: *Kratkiy başkirsko-russkiy slovar'*, Orenburg 1899. N. K. Dmitriev, K. Z. Ahmerov ve T. G. Baişev: *Russko-başkirskiy slovar'*, Moskova 1948. W. Pröhle: *Baschkirische Volkslieder* («Keleti Szemle» dergisinde, cilt 6 [1905], s. 12-26). S. Roudenko: *Traditions et contes bachkirs* («Revue des Traditions Populaires» adlı dergide, cilt 23, sayı 2-3). G. Mészáros: *Magna Ungaria* (s. 101-144), Peşte 1910. R. Lach ve H. Jansky: *Baschkirische Gesänge*, Viyana 1939.

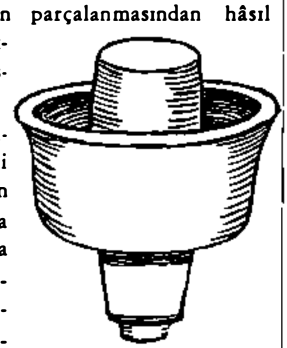
BAŞLANGIÇ DEĞERİ TEOREMİ, bayağı differansiyel denklemler teorisinin esas teoremi. Birinci mertebeden $\frac{dy}{dx} = f(x, y)$ differansiyel denklemini alalım: Başlangıç değerleri denen bir (x_0, y_0) değerler sistemi verilmiş olsun.

İspat edilir ki, $\frac{dy}{dx} = f(x, y)$ differansiyel denklemine uyan, x in/x - x_0 / < A şartını sağlıyan her değeri için belli olup, $x = x_0$ için $y = y_0$ değerini alan, sürekli bir y fonksiyonu daima vardır.

BAŞLANGIÇ NOKTASI, bir doğru üzerinde sabit bir 0 noktası seçildikten sonra pozitif sayılar belli bir yönde, negatif sayılar da bunun tersi olan yönde gösterilebilir. İşte bu 0 noktasına sıfır noktası, yahut B. N. denir.

BAŞLIK (Etnog.), gelinlerin başlarını süsliyen taca verilen ad. Bunların çok süslüleri ve değerlileri olurdu. Sonraları B. kullanılmaz olmuş ve bunun yerini gelinin başını mum çiçekleri ile süslemek modası almıştır. Eskiden B. esnafına başlıkçı denilirdi. Bugün Anadolunun birçok taraflarında gelin olacak kız tarafının evlenecek erkek tarafından istediği ve bir kısım halkın «kalın» dediği para, kıymetli eşyaya da B. adı verilir.

BAŞLIK (Şarapçılık), üzüm şırasından şarap kurmada, şırada bulunan şekerlerin parçalanmasından hâsıl olan karbon gazının dışarı çıkması için fıçının üstüne yerleştirilen bir aygıt.

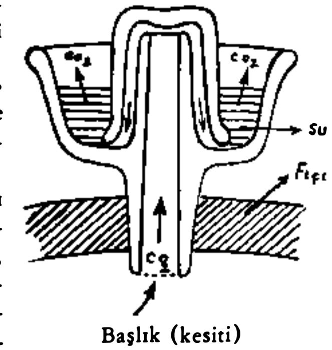

Başlık

Mayalanma kabı her tarafından kapalıdır, yalnız üstündeki deliğe yerleştirilen B. tan karbon gazı dışarı çıkar. Mayalanma başlığı, karbon gazının dışarıya çıkmasını ve fakat dışarıdaki havanın içeriye girmesini sağlıyacak şekilde yapılmıştır. B. teknikte kullanılan şekliyle iki parçadır. Alt parça, mayalanma kabının deliğine girecek surette ölçülüdür. Bunun üzerinde karbon gazını alt parçadaki suyun içinden geçerek dışarıya çıkarmıya yarıyan asıl B. bulunur (bk. Şekil).

Mayalanma başlığı porselen, pişmiş toprak veya camdan yapılır. İçine konulan su veya asitli sudan karbon gazı yıkanarak geçer ve bu gazla beraber sürüklenen az mikdardaki alkol suda kalır. Mayalanma sonunda B. çıkarılır.

Lâboratuvarlarda, balonlarda taktir ameliyesi yapılırken de B. kullanılır, buna «taktir başlığı» denir. Kullanılacağı yere göre şekli ve boyu değişir. Aynı suretle imbiklerin üzeri de taktir başlığı ile kapanır. Ancak imbiklerde kullanılan bu B. lar, aynı zamanda su ile soğutularak imbikten çıkan buharlarda alkol artırılmasına yarar (bk. DEFLEGMATÖR).

Başlık (kesiti)

BAŞMAK, bir nevi ayakkabı. Önceleri, deriden yapılmış, üstü açık ayakkabı (sandal) cinsini ifade ettiği halde, sonraları umumiyetle pabuca denilmiştir. B. birçok Türk lehcelerinde, türlü şekillerde, bu gün de yaşamakta olup halk edebiyatında da büyük bir yer tutmaktadır. Arapça karşılığı «na'l» olan B., Peygamberin kutsal emanetleri arasında bulunan «Na'leyn-i saadet» e de ad olmuş, Türk çevrelerinde, Hırka-i şerif, Sakal-ı şerif v. b. gibi, zamanla, «Başmak-ı şerif» tâbiri de umumîleşmiştir. Bugün İstanbulda Topkapı Sarayı Müzesinde bulunan emanetler arasındaki iki tek «Na'leyn-i saadet» ten bir teki ile yine Peygambere izafe edilen B.-ı şerifin bir intibaı (Kadem-i saadet nişanesini hâmil hacer-i şerif), bir aralık, sadrazam Bayram Paşanın Haseki semtinde yaptırdığı tekkeye (Başmak-ı şerif tekkesi), teberrüken saklanmak için, konulmuşsa da (1638) sonradan yine saraya iade edilmiştir.

B. tâbiri, Ortaçağ Türk-İslâm devletlerinde hükümdarların ve emîrlerin ayakkabıları için de kullanılmış ve bunlar saraylarında, silâhdar ve câmedar gibi Başmakdar ünvanı ile de birer memur bulundurmuşlardır.

Diğer ayakkabı nevileri arasında B., husûsî bir ehemmiyet taşıyor. Bilhassa kadınlar tarafından giyildiği için, İstanbulda bunu yapan ve satan B. çı (paşmakçı) esnafı bu türlü ayakkablarının zarif ve süslü olmasına itina ederdi.

BAŞMAKLIK (Paşmaklık), Osmanlı İmparatorluğu toprak ve arazi sisteminde, Havass-ı Hümayun köylerinden, padişahın annesi, kızkardeşi ve kızı gibi kadın sultanlara ve haseki sultanlara tahsis edilen ve yirmi bin akçeye kadar olan ödeneğe verilen ad. Başmak ile elbise ve diğer ihtiyaçların masrafların karşılığı olduğu için bu isim verilmiştir.

Önceleri padişahlar Valide sultana ve Haseki sultana bir köyü temlik eder veya muhtelif köyleri, Timar tarikı ile verirlerdi. Has Arpalık demek olan bu tevcihin XVI. asrın ikinci yarısından başlıyarak bu mahiyeti ile tatbik olunduğunu gösteren kayıtlar vardır. Meselâ III. Mehmed devrinde Valide sultanın B. haslarından Türkmen haslarının her bakımdan bütün örfî tekâlîften muaf bulunduğu görülür. XVII. asra ait bir kanunnamede bu hususta «Hassın bir kısmı dahi cihet-i levâzımları için bazı sultanlara tayin olunan havastır ki anlara B. dahi derler» kaydı mevcuttur.

Havass-ı Hümayun köylerinden tefrik edilmek suretiyle sultanlara verilmesi gereken B. haslarının, daha sonra mahlûl olan Timar ve Zaametlerin de katılmasiyle kabardıkları görülürse de sonraları bunun düzeltilmesi yoluna gidilmiştir. XVII. asırdan sonra B. tabirinin kalktığı ve B. has-

ları yerine sadece Has denildiği görülmektedir. Gerek Valide sultana, gerek diğer sultanlara herhangi bir yerin mukataasından Has tayin edilmiş, fakat bunun, evvelce olduğu gibi, B. hassı bulunduğu kaydolunmamıştır.

BAŞMUR, Eski Mısır dilinin devamı olan Kıptî (Copte) dilinin Orta Mısır bölümü (öbür bölümler: a. Yukarı Mısır: 1) Şaʿidī veya Thebain, 2) Aḫmīnī; b. Aşağı Mısır: Boḫeyrī)nden olan bir lehce. Karakter bakımından Yukarı Mısır bölümüne daha yakın olan Orta Mısır bölümüne Fayyum ve Memphis lehceleri girer. Fayyum (Fayyumī) lehcesine eskiden yanlış olarak Başmūrī denmiştir; Başmūr veya Buşmūr, Nil deltasında, Dimyat (Damietta) kolunun doğusunda bir bölge adıdır. Kıptî dilinin burada kullanılmış olan asıl Başmūrī lehcesinden elimize yazı geçmemiştir. Bk. KIPTÎ DİLİ.

BAŞNİK, Diyarbakır ilinin Silvan ilcesine bağlı bucak. 1945 te bağlı köy sayısı 10, nüfusu 2026 idi. Sonradan daha 10 köy eklenmiştir. B. (179 nüfuslu) Diyarbakırla Silvan arasında ve Silvandan 25 km kadar uzaktadır.

BAŞÖLYE (Fr. Bachelier): bk. BAKALORYA.

BAŞTANKARA, ötücü kuşlar (Passeres) takımına bağlı B. lar (Paridae) familyasının Parus major nev'ine verilen ad. Sırt tarafı zeytin yeşili renginde olan bu kuşların karın tarafları sarı renklidir. Baş ve gerdanları siyahtır. Göğüs ve kursak bölgesinden başlıyan siyah bir şerit karına kadar uzanır. Başın yan taraflarında beyaz lekeler bulunur. Kuyruk ve kanadlar siyahımtrak külrengidir. Uçma tüyleri siyah renkli olup bunların kenarları sarı yeşildir. Küçük ve sivri gagaları koni şeklindedir. Kanadları kısadır. Vücutları da kuyruklarından uzundur. Bacakları kısa ve kuvvetlidir. Ergin dişilerde karın altındaki çizgi belirsizdir. Boyları 16 cm kadardır. Böceklerle, kurtlarla, meyva ve tanelerle geçinirler. Ormanlarda seyrek olarak çam ormanlarında, bahçelerde ve parklarda yaşarlar. Çoğu kışı göç etmeden kuluçka yerlerinde geçirirler. Kışın evlerin pencere ve kapılarına gelerek gıda ararlar. Türkiyede, Avrupa ve Kuzey Afrikada yaşarlar. Pek çok ırkı vardır. Parus cinsinin Türkiyede yaşıyan başka nevileri de mevcuttur.

Baştankara

Mavi baştankara (Parus caeruleus): sırtı yeşilimtrak sarı ve karın sarı renklidir. Başının tepe kısmı mavi renkli, yan tarafları ile alnı beyaz renklidir Gözüne doğru uzanan bir çizgi ve gerdanı siyahtır Boynunda siyah bir halka vardır. Kanadları ve kuyruğu mavi renklidir. Boyu 12 cm kadardır. Dişilerinin renkleri biraz daha donuktur. Yerli ve göçücü kuşlardandır. Baştankara gibi yaşar ve beslenir.

Çam baştankarası (Parus ater): 11 cm boyunda olan bu kuşlar her çeşit çam ormanlarında yaşar. Fakat bazan diğer ormanlarda. park ve bahçelerde de görülebilir. Vücudun üst tarafı mavimtrak külrengidir. Baş ve boyun siyahtır. Başın yanları beyazdır. Karın tarafı beyazımtıraktır. Böcekleri ve kışın çam tohumlarını yerler. Avrupa ve Asyada yaşar.

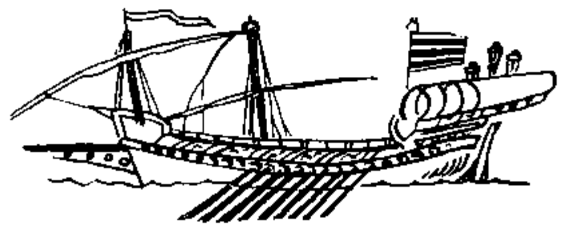
Tepeli baştankara (Parus cristatus): 13 cm büyüklüğünde olan bu kuşun sırtı külrengi-kahverengi karnı beyazdır. Ergin erkeklerde başta uzun ve siyah bir tepelik vardır, bu tepeliğin tüylerinin etrafı beyazdır. Kuyruk ve kanatlar kahverengi ve gerdan siyahtır. Yerli ve gezici kuşlardandır. Ziraata zararlı böcekleri yer. Daha çok çam ormanlarında yaşar. Bilhassa Avrupada bulunur.

Bataklık baştankarası (Parus palustris): 13 cm kadar boyda olan bu baştankara çeşidinin sırtı külrengi-kahverengidir. Başın tepesi siyah ve karın tarafı beyazdır. Boyun ve başın yanları kirli beyazdır. Daha ziyade kayın ormanlarında ve meyva bahçelerinde yaşar ve sulara yakın yerlerde bulunur.

Parus atricapilus. Parus lugubis de Türkiyede yaşıyan türlerindendir. *Parus borealis* adlı türü de daha çok Alplerde yaşar.

BAŞTARDA (İtal. *galea bastarda* = melez kalyon), Osmanlı donanmasının çekdiri devrinde kullanılan bir savaş gemisi tipi. Kadırga nev'inden olan orta ve yarım diye iki sınıfa ayrılan B. ler 20-36 oturaklı ve çift kürekli idi; her küreğini 5-7 kat kürekçi çekerdi. 26 oturaklı olan yarım B. nin boyu 57 zirâ (43. 20 m) olup kaptan Paşa B. sının boyu ise 72 arşın (49 m) kadar idi. Mevcûdu, 72 küreğin herbirini çeken 7 kürekçi hesabiyle 500 kürekçi, 216 cenkçi ve başka gemici ve topçulariyle birlikte 800 kişiye varmakta, ayrıca bir de reisi bulunmakta idi.

XVII. asırdan başlıyarak B. ler karpuz kıçlı yapılmıştı. Paşa B. larının kıç üzerinde üç feneri vardı. Toplarından üçü başta olup yan taraflarında da 4-5 kadar hafif top bulunurdu. XVIII. asır başlarına kadar kaptan paşalar savaşta olsun, barışta olsun paşa B. sı denilen otuz altı oturaklı B. yı binerlerdi. 1701 den sonra başlıyan kalyon devrinde bu maksatla savaş zamamanında Baş Kapudane (b. bk.) denilen gemilere, barış zamanında da eskisi gibi B. ya binilmesi kanunlaştı.

Baştarda

Bazı Padişahların, Hünkâr B. sı denilen ve her şeyi yeşil renkte olan B. ları da vardı. Kanunî Sultan Süleyman, Sarayburnunda Has Bahçede husûsî bir tersane kurdurarak B. sını burada yaptırmıştır; kendisinden sonra gelen bir kısım padişahlar da ayni yolda hareket etmişlerdir. Hünkâr B. ları da üç fenerli olurdu. Bir vezîr, donanma ile sefere Serdar olursa Padişah B. sına biner ve direğine de bayrağını çekerdi. IV. Mehmedin B. sı bugün istanbulda Deniz müzesinde saklanmaktadır.

BAŞTİNA, Osmanlı Devletinin Balkanlardaki eyaletlerinde babadan evlâda geçen arazi mânasında kullanılmış Islavcadan gelme bir tâbir. Osmanlılar Balkan yarımadasını aldıkları zaman ekilecek araziyi devlete maletmişler, yalnız bağ ve bahçe gibi yerlerin babadan evlâda kalmasına izin vermişlerdi. Buradaki reaya, topraklarını diledikleri gibi ekip biçerler, mahsullerini satabilirlerdi. Osmanlılar yalnız Bosnadaki Hıristiyanlara toprağı veraset yoliyle evlâtlarına bırakmak hakkını vermişlerdi. Buradaki arazi devlet malı sayılmamış ve B. olmuştur.

BAŞUCU: bk. ZENİT.

BAŞVARTİNİK, Erzincanın Kemaliye ilcesine bağlı bucak. B. bucak merkezinin nüfusu 527 (1945) dir. B in 2 km güneyinden Fırat geçer. B. Kemaliye ile Çemişgezek arasındadır. Bu kasabalara dar yollarla bağlıdır. Posta ve telgraf merkezi vardır. Halk çiftçilik yapar hayvan yetiştirir.

B. bucağının nüfusu 2 446 (1945) dır. 13 köyü vardır.

BAŞVEKİL, BAŞVEKÂLET, Osmanlı İmparatorluğunun son zamanlarında sadrazamlar ve Cumhuriyet devrinde hükümet başkanları için birer müddet kullanılmış olan resmî unvan. II. Mahmud Yeniçeri Ocağını kaldırdıktan sonra devlet teşkilâtında yapmağa başladığı yenilikler arasında dahiliye, hariciye ve mâliye nezaretlerini kurmuş, sadrazam ve sedaret tâbirlerini de değiştirmeği istiyerek 30 Mart 1838 de bir hatt-ı hümayunla son sadrazamı Rauf Paşadan sadaret yerine Başvekâlet ve sadrazam yerine Baş vekil tabirlerinin kullanılmasını istemiştir. Böylece kabul edilen B. unvanı II. Mahmudun ölümüne (2 Temmuz 1839) kadar devam etmiş ve Abdülmecidin cülûsunda hükümetin başına kendini geçirten Husrev Paşa en geniş yetkilerle yine sadrazam unvanını almıştır. Birinci Meşrutiyetin ilânından bir müddet sonra II. Abdülhamid tarafından kendisine sadaret teklif olunan Ahmed Vefik Paşa, meşrutiyetin bir icabıdır diye Başvekillik makamını yeniden şart olarak ileri sürdüğünden 4 Şubat 1878 de Ahmed Vefik Paşa bu unvanla iş başına getirilmiş, kendisinden sonra Sadık Paşa da aynı unvanı taşımış ise de dört ay geçmeden Mütercim Rüştü Paşa yine sadrazam unvaniyle vazifeye tayin olunmuştur. 29 Ağustos 1879 da ve mebûsan meclisi dağıtılarak (13 Şubat 1878) meşrutıyet rejimi bilfiil kaldırıldıktan bir buçuk sene sonra Ârifî Paşaya tekrar B. unvaniyle vazife verilmiş ve 3 Aralık 1882 de Said Paşanın dördüncü defa sadrazam olduğu tarihe kadar üç buçuk sene daha bu unvanın kullanılması devam etmiştir. Bu müddet içinde B. unvanını taşımış olan hükümet başkanları sırasiyle Said, Kadri, Said (ikinci defa), Abdurrahman, Said (üçüncü defa) ve Ahmed Vefık (ikinci defa) paşalardır.

Ankarada Büyük Millet Meclisi Hükümetinin kurulu şundan 28 Ekim 1923 tarihine kadar İcra Vekilleri Heyeti reisi unvaniyle anılan hükümet başkanı, Cumhuriyetin resmen ilânı sırasında Anayasaya eklenen yeni hüküm gereğince «başvekil» adını almış ve Anayasanın Türkçeleştirilmesinden sonra (10 Ocak 1945) bu unvan «başbakan» a çevrilmişti.

BAŞVEREN (Başviran, eski adı Başviran Cuma). Zonguldağın Ereğli ilcesine bağlı bucak. Ereğlinin düz olarak 18 km güneydoğusundadır. Bucağa bağlı köylerin sayısı 20, nüfusu 8 906 dır. Bucak merkezi 347 nüfuslu ormanlı köyüdür. Bucak köyleri arasında B. Doğancılar (589 nüfuslu) ve B. (269 nüfuslu) adında iki köy de vardır.

BAT (İbranca *bat*) *Kitab ı Mukaddes*te ismi geçen bir eski Filistin sıvı ölçüsü. Aşağı yukarı 36,4 litreye eşittir.

BAT veya **TİKAL.** eskiden Tayland (Siyam) da kullanılan bir gümüş para ve bir ağırlık ölçüsü (= 15.12 gr). 1 B. 4 Salung. 8 Fuang, 16 Songp(h)ai, 32 P(h)ai ve 64 Att'a bölünmüştü. Salung Fuang ve Songp(h)ai gümüş P(h)ai ve Att bakır para idi. Bu durum 1908 e kadar devam etmiştir. O tarihten itibaren 1 B. = 100 Satang (cent) itibar edilmiştir.

BATA veya **BOTA** (IX. asır), Peçeneklerin sekizinci kabîlesinin başbuğu. Bunu bildiren Bizans İmparatoru ve tarihçisi VII. Konstantinos Porphyrogennetos *De administrando imperio* (Devlet idaresi hakkında) [ed. I. Bekkerus, Bonnae 1840, s. 165] başlıklı eserinde bu adı *Batas* şeklinde yazmaktadır. Macar türkoloğu Németh Gy., B. adını Doğu Türk lehcelerinde kullanılan *bota* (deve yavrusu) kelimesiyle açıklamış ve delil olarak meselâ Kırgız *Bota - kan* adını göstermiştir. (Deve yavrusu mânasına gelen *bota*, *botuk*, *boduk* v. b. kelimeleri Anadolu ağızlarında da kullanılır, bk. Söz Derleme Dergisi.)

Bata ve *Bota* adları Ortaçağda, Macaristan Peçeneklerinde ve Peçenek menşeli Macarlarda da sevilerek taşınan bir isimdi. (Bibliyografya için bk. Gy. Moravcsik: *Byzantinoturcica*, II, Budapeşte 1943, s. 86.)

BATAAN, Filipinlerden Luzon adasında yönetim bölümü. Genişliği 1264 km², nüfusu 85538. Denizden yüksekliği 1446 m ye erişen dağlık bir yarımada üzerinde olup Manila körfezinin giriş yerini korur. İkinci Dünya Harbinde 1942 yılı başlarında Amerikalılar tarafından Japonlara karşı şiddetle müdafaa olunmuş, 9 Nisanda teslim olmuş, 15 - 21 Şubat 1945 te geri alınmıştır.

BATAILLE [*batay*], **Félix - Henry** (1872 - 1922), Fransız şair ve tiyatro muharriri. Nîmes'de doğmuş, Rueilde ölmüştür. Bir zaman resim alanında çalıştıktan sonra tiyatro muharrirliğine başlamış, bir yandan da siir yazmakta devam etmiştir. İlk eserlerinde feerik bir hava ile sembolizm dikkati çeker. Başlıca tiyatro eserleri şunlardır: R. d'Humières'le birlikte yazdığı *La belle au bois dormant* (Ormanda uyuyan güzel) [1894], ayrıca *La lépreuse* (Cüzamlı kadın) [1896], *Enchantement* (Büyü) [1900], mevzuunu Tolstoyun meşhur eserinden aldığı *Résurrection* (Ölümden sonra dirilme) [1902] *Maman Colibri* (Kolibri ana) [1904], kendine en büyük başarıyı kazandıran *La marche nuptiale* (Düğün marşı) [1905], ile kadın ruhunu bütün çıplaklığı ile ele alan *La femme nue* (Çıplak kadın) [1908] *La vierge folle* (Çılgın bakire) [1910], *La phalène* (Gece kelebeği [1913] *Les flambeaux* (Meşaleler) [1913] *La chair humaine* (İnsan eti) [192]. B., aşk mevzuunu ve kadın psikolojisini ele almış ve bunları lirik bir üslûpla piyeslerinde işlemiştir. Kahramanlarının çoğu hastalıklı ve seyrek rastlanır tiplerdir. Şiir kitapları *La chambre blanche* (Beyaz oda) [1895] ve *Le beau voyage* (Güzel yolculuk) [1904] başlıklarını taşır.

Henry BATAILLE

BATAK veya **BATAKLAR,** Sumatranın iç kısmında Toba gölü civarında oturan aşağı yukarı 1 000 000 nüfuslu yarı medenî Malezyalı kabîle. Bu kabîle İndonezya grupuna bağlı olup onun bütün karakterlerini taşımaktadır. Elbiseleri, bellerine sardıkları bir kumaş parçasından ibaret olan B. lar başlarının herhangi bir noktasında bir tutam örgülü saç bırakırlar. Dişlerini perdahlar ve sıyahlatır, onların arka taraflarına da küçük bir ince bakır levha takarlar. Manda boynuzlariyle süslü, üç köşe sivri çatılı evleri kazıklar üzerine kurulmuştur. İyi çiftçi olmalarına rağmen evvelce savaş tutsaklarını ve ailelerinin yaşlılarını yerlerdi. Şef veya racaların hazır bulunduğu bir meclisleri vardır.

B. ın bir kısmı Müslüman, bir kısmı Hıristiyan, bir kısmı da Animisttir.

DİL. Malezya-Polinezya veya Austronezya dil ailesinin İndonezya kolunun Batı bölümünün Güney alt bölümünün Batı grupuna giren Sumatra alt-grupundan bir dil. Sumatra Adasının kuzey kısmında, Toba gölünün çevresindeki dağlık Bataklaanden'da 1 000 000 luk bir topluluk olan Bataklar tarafından konuşulur. Kuzeyinde Açe (b. bk.; Atjèh) dili vardır. Komşusu olan Gayo diliyle birlikte, Batak dili eski Malaya topluluğundandır. Batak dili. mühimleri Toba-Batak (400 000 kişi), Karo-Batak (100 000 kişi), Angkola - Batak ve Mandailing-Batak (ikisi birlikte Sumatranın merkezinde 160 000 kişi) olmak üzere birçok lehcelere ayrılmıştır; öbür lehceler şunlardır: Dairi-Batak, Timur-Batak, Pane-Batak, Pakpak-Batak. Bundan başka bir de ağıtlarda kullanılan ve Andung (= ölüye ağıt)-Batak denilen hususî bir şekli vardır. Batak dilinin Hint yazısından olma bir alfabesi (örnek için bk. ALFABE, örnekler levhası II) ve küçük bir edebiyatı vardır. Toba lehcesi edebî lehçedir. Holânda idaresinde gitgide Lâtin alfabesi yerleşmiştir. Eski yazı ile ağaç kabukları üzerinde mürekkeple büyü ve ilâç formülleri, harb sanatı kaideleri yazılmıştır; kamış kabukları üzerinde çizilerek yazılmış mektuplar ve daha birçok kısa yazılar da mevcuttur. Batak folklorunda kahramanlık destanları, menkabeler, masallar, ve birçok ahlâkî hikâyeler bulunur. Yüksek-Allah Bataru Garu tarafından dünyanın yaratılışını anlatan tarih, Mena ile Chirsang adında ahlâkî karı - koca hakkındaki masalı, Dschuwaro Gandong adlı yamyamın hikâyesi, Batak edebiyatının tipik örnekleridir. Bk. MALEZYA - POLİNEZYA DİLLERİ. Ayrıca bk. H. N. van der Tuuk: *Bataksche Leseboek, Bevattende stukken in het Tobasch, Mandailingsch en Dairisch*, 4 cilt, Amsterdam 1860-64; aynı yazar: *Tobasche Spraakkunst*, 2 cilt, Amsterdam 1864-67; aynı yazar: *Bataksch-Nederduitsch woordenboek*, Amsterdam 1861 (Toba); J. H. Meerwaldt: *Handleiding tot de beoefening der Bataksche taal*, Amsterdam 1904; O. Marcks: *Kurze praktisch methodische Einführung in die Bataksprache*, Laguboti 1912; J. Neumann: *Schets der Karo - Bataksche spraakkunst*, Batavia 1923; J. Warneck: *Tobabatakisch-deutsches Wörterbuch*, Lahey 1906; M. Joustra: *Karo-Bataksch woordenboek*, Leyden 1907.

Batak tipi

BATAKLAMA (Ask.). bir mevzi önünde veya bir bölgedeki suları taşırarak araziyi batak haline getirmek suretiyle düşmanın geçmesine engel olma. B. tedbirine daha çok müdafaa savaşlarında başvurulur.

BATAKLIK, her yerinde suyun yüzüne ve daha yukarıya doğru bataklık bitkilerinin çıkabildiği yüzlek durgun sular. B. lar, çevresine göre çukur olan yerlerde, su geçirmez tabakaların (kil, marn, dip buzultaşları..) yüzde bulunduğu yerlerde, yağmur ve kaynak sularının birikmesiyle meydana gelir. Bol yağışlı bölgelerde B. tan ıslak çayırlara kadar çeşitli geçiş tipleri vardır.

B. lar, çevreleri için birer hastalık (hususiyle sıtma) kaynağı olduğundan, bu gibi yerleri kurutmağa çalışılır: Tabanları, su geçirir tabakaya kadar yer yer delinerek suların sızmasına yol açılır, yakınındaki bir akarsuya doğru kanallar açılarak boşaltılır (İç Anadoluda Karasazlık gibi), ökaliptüs gibi suyu çok çeken ağaçlar dikilir (Çukurovada olduğu gibi). Böylece ekim - dikime ve yerleşmeye elverişli yerler kazanılır.

BATAKLIK KIRLANGICI, bataklık kuşları (grallae) takımına bağlı bataklık kırlangıçları (Glareolidae) familyasının *Glareola pratincola* adlı nev'ine verilen ad. 26 cm boyunda olan bu kuşların boyunları kısadır ve çok çatallı kuyrukları vardır. Gagaları başın yarısı kadar uzundur. Kanadları uzun ve sivridir. Sırtı yeşilimtrak kahve rengidir, ensesi pas renklidir; vücudünün alt tarafı beyaz renktedir. Gerdanları pas sarısı renklidir, kahverengi göğüsten siyah bir halka ile ayrılmıştır. Kanadlar siyah ve kahverengi tüylüdür. Göçücü kuşlardandır bunlar Kuzey Afrikada ve Akdeniz memleketlerinde kışlar. Bozkırlarda bataklıklar ve tuzlu göller kenarlarında yaşar ve böceklerle geçinir. Anadoluda, Asya ve Avrupada ve Kuzey Afrikada yaşar. Türkiyede yaşıyan diğer bir nev'i de *G. melanoptera*dır.

Bataklık Kırlangıcı

BATAKLIK KÖPRÜSÜ (Ask.), bataklık arazide ayaklarının istinat sathı geniş malzemeden yapılmak suretiyle meydana getirilen ve üzerinden geçecek canlı ve cansız vasıtaları batmadan taşıyabilen köprü.

BATAKLIK KUŞLARI, kuşların gralle (Grallae) takımına verilen ad. Uzun boyun ve ayaklı olan bu kuşların, ince uzun ve dip tarafı yumuşak derili gagaları vardır. Ayaklarındaki parmaklardan önde bulunan üç tanesi oldukça uzundur ve arkada bulunan bir parmak ya çok küçüktür veya hiç teşekkül etmemiştir. Bazılarında yürüme bacakları vardır (toy kuşları gibi); bu çeşit bacaklılar kara kuşlarıdır. Çoğunda su içinde veya bataklıkta yürümeğe yarıyan uzun bacaklar (pedes vadantes), suda iyi yüzen bazı çeşitleri (su tavukları) nde kısa bacakları ve yüzmeğe yarıyan zarlı parmaklar bulunur; bunlar iyi yüzer ve suya dalarsa da iyi uçamaz. Ön parmakları, diplerinde bulunan kısa deriler vasıtasiyle birbirleriyle birleşmiş olabilir veya parmaklarının etrafındaki deri boğumlu, yahut da parmakları tamamiyle zarsız olur. Kanadları çok defa orta boyda olup kuyrukları kısadır. B. K., gıdalariyle ilgili olarak su veya bataklığa bağlı kuşlardır. Kurt, sal-

yangoz. kurbağa ve balıklarla beslenir; kısmen de tane ve böceklerle geçinir. Çoğunu göçücü kuşlar teşkil eder ve çıft çift (monogami) yaşar. Kaba yuvalarını toprağa ve seyrek olarak su üzerine yapar. Bunlar yuvalarını terkeden kuşlardandır. Cinsleri şunlardır: Su tavukları (Rallidae). Gursoriidae, Yağmur kuşları (Charadriidae), Toy kuşları (Otidae), Turna kuşları (Gruidae), Bataklık kırlangıçları (Glareolidae), Oedicnemidae, Cariamidae.

BATAKLIK MÂNİASI (Ask.) bataklama (b. bk.) yapmak suretiyle hazırlanan maniası.

BATAKLIK SERÇESİ, ötücü kuşlar (Passeres) ın serçegiller (Fringillidae) familyasına bağlı *Passer hispaniolensis* nev'ine verilen ad. Sırt tarafı siyah ve karın tarafı sarımtrak beyaz renkli olan bu kuşların baş ve ense kısmı kırmızımtrak kahverengidir. Başta. beyazlı ve siyahlı lekeler de vardır. Göğüs siyahtır. Kanadlarda ve kuyrukta kahverengi tüyler bulunur. Boyları 16 cm kadardır. Tarlalarda, daha çok nehir kenarlarında ve bataklıklarda yaşar. Meyva, tohum, böcek ve kurtçuklarla geçinir. Anadoluda Avrupanın güney ve doğu kısımlarında Kuzey Afrikada, Kanarya ve Yeşilburun adalarında bulunur.

Bataklık Serçesi

BATALBAŞI (Rus. Batalpaşinsk, Sulimov; yeni adı: Çerkesk), Kuzey Kafkasyada Kuban nehrinin sağ kıyısında, Muhtar Bölgesi (Çerkes-kaya Avtonomnaya Oblast) nin merkezi. Nüfusu 20 000.Kereste yağ ve deri imalâthaneleri, yün kumaş fabrikası ile makineleştirilmiş değirmenleri vardır. Yakınında gümüş madeni ve glavber tuzu (sodyum sulfatı) yatakları bulunur. Ahalisi. Karaçaylılar, Kabardaylar, Çerkeslerle Ruslardan ibarettir. B., demiryolları ve şoseler uğrağıdır.

BATALHA [*batalya*), Portekizin Estremadura ilinin Leira ilcesinde, Lizbonun kuzeyindeki münbit Liz vadisinde bir yer. Burada Portekiz Kıralı I. João'nun 14 Ağustos

Batalha manastırı

1385 te Castillaya karşı Portekiz istiklâlini sağladığı Aliubarrota muharebesinin şükranesi olarak Santa Maria da Victoria Dominikan manastırını yaptırmıştır. 1834 te bu bina manastır, 1840 da bina millî anıtlar arasına alınmış ve tedricen yenilenmiştir. Burası. Hıristiyan Garbın Roman-Gotik üslûbunda yükselttiği ihtişamlı yapılardan biridir.

BATALPAŞİNSK: bk. BATALBAŞI.

BATALYÛSÎ, Ebû Muhammed Abdullahi 'bnü Muhammedi 'bni 's-Sid (1052-1127), Arab dilcisi. Badajoz (Ar. Batalyûs) da doğmuş, Valenciada ölmüştür. Eeserlerinin en meşhur İbnü Kuteybenin *Edebü 'l-kâtib*ine yazdığı *el-İhtizâb fi-şerhi Edebi 'l-küttâb* adlı şerhidir. [bas. Beyrut 1901].

BATAM (Battam), Sumatra adasının doğusunda, Riouw (Rhio) takımadalarından biri. Singapore'un karşısındadır. Genişliği 421 km², nüfusu 13 258. B. ârızasız ve batak bir adadır. Tabaklıkta kullanılan madde ve ağaçlarla biber ihraceder.

BATAN (Başi) **ADALARI**, Filipin adalarından en kuzeydeki grup. B. volkanik yapılıdır. Babuyan adaları ile birlikte genişlikleri 330 km²; nüfusları 10 000 dir. İbayat, Sabtan ve Batan adalarında bakır yatakları vardır.

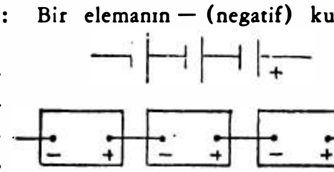
DİL. Kuzey Filipinlerde, Formosaya yakın olan Batan adaları (Batanes)-nda konuşulan dil. Malezya-Polinezya veya Austronezya dil ailesinin İndonezya kolunun Batı bölümünün Kuzey alt-bölümünün Filipinler grupundandır. Bütün Filipin dillerinde ç sesi yalnız Batanda bulunur. Bk. MALEZYA-POLİNEZYA DİLLERİ.

BATANGAS: 1. Filipinlerden Luzon adasında yönetim bölümü. Yüzölçümü 2716 km²; nüfusu 442 031. B. da, yüksekliği 2 250 m ye erişen volkanlar vardır.

2. B. yönetim bölümünün merkezi. Luzan adasının güney kıyısındadır. Nüfusu 49 194.

BATARYA (Fiz.), elektrik jeneratörlerinini aralarında bağlamakla teşkil edilen sistem. Jeneratörlerden herbirine sistemin elemanı denir. Bağlamalar üç türlü olabilir:

1. Seri bağlama: Bir elemanın — (negatif) kutbu sonra gelen elemanın + (pozitif) kutbuna bağlıdır. Sistemin elektromotör kuvvetini (E. M. K.) E, iç direncini ϱ, elemanların E. M. kuvvetlerini E_1, E_2 ..., iç dirençlerini r_1, r_2, ..., devreden geçen akımın şiddetini I ile gösterelim. Elemanların güçleri toplandığından

Jeneratörlerin seri bağlanması

$$E\,I = E_1 I + E_2 I + \ldots,$$

yahut

$$E = E_1 + E_2 + \ldots$$

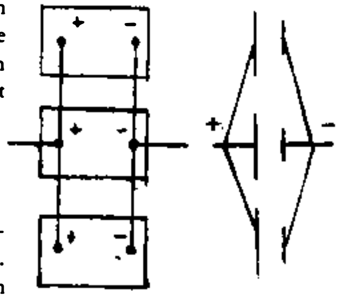
dir. İç dirençler de toplanır, $\varrho = r_1 + r_2 + \ldots$ dir. Büyük bir E. M. kuvvete lüzum varsa elemanlar seri bağlanır: elektroliz ile H_2 ve O_2 elde edebilmek için en az 1,70 voltluk bir E. M. kuvvete lüzum vardır ve suyun elektrolizi tek bir Leclanché pili ile yapılamaz. Bu bağlamada her elemandan I şiddetinde akım geçtiğinden herbiri bozulmadan bu şiddette akım verebilmelidir (elemanın rejimi). Meselâ bazı pillerden çok şiddetli cereyan alınırsa polarizasyon olur ve pilin E. M. kuvvveti azalır.

2. Paralel bağlama: E. M. kuvvetleri aynı olan jeneratörler paralel bağlanabilir. Böyle olmazsa (dinamo ile akümülâtörlerin doldurulması) elemanlardan bazıları alıcı (reseptör) durumuna geçerler. Umumiyetle paralel bağlanan jeneratörler aynı tiptedir (E. M. kuvvetleri ve iç dirençleri aynı). Bu bağlamada + kutuplar aralarında, — kutuplar da aralarında bağlanır. Aynı olan elemanların

sayısı n, dış devreden geçen cereyanın şiddeti I ise herbir elemandan geçen akımın şidddeti I/n dir ve paralel bağlama bu hususiyetinden dolayıfaydalı olabilir. Elde edilen güç elemanların güçlerinin toplamına eşit olduğundan

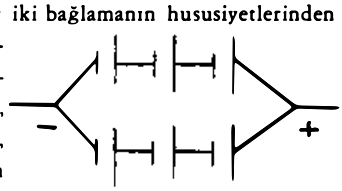
$$E\,I = E_1.\,I/n + E_1.\,I/n + \ldots = E_1\,I \quad E = E_1$$

dir. Sistemin E. M. kuvveti bir elemanın E. M. kuvvetine eşittir. $\varrho = r/n$ dir.

Jeneratörlerin paralel bağlanması

3. Karışık bağlama: Bu bağlamaya seri - paralel bağlama da denebilir. Her iki bağlamanın hususiyetlerinden faydalanmak için kullanılır. Seri bağlanan elemanların E. M. kuvvetleri E_1, $E_2, \ldots E_p$, iç dirençleri r_1, $r_2, \ldots r_p$, teşkil olunan grupların sayısı q ise

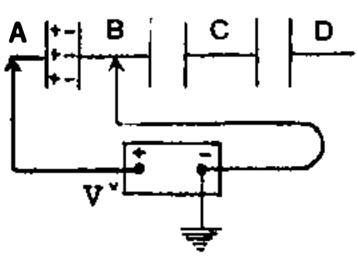
Karışık bağlama

$$E = E_1 + E_2 + \ldots + E_p$$

$$\varrho = \frac{r_1 + r_2 + \ldots + r_p}{q}$$

dür. Şekilde p = 3, q = 2 dir.

Kondansatörlerle de B. lar teşkil olunur. Seri bağlamada bir elemanın dış armatürü sonra gelen elemanın iç armatürüne bağlıdır. Kondansatörler birbirinin aynı ise A ve D arasına V voltluk bir gerilim tatbik etmekle A ve B, B ve C, C ve D aralarına V/3 voltluk gerilim tatbik edilmiş olur. Tek bir kondansatör V voltluk gerilime dayanıklı olmıyabilir. Şekilde gösterildiği gibi sıra ile A, B; B, C; C, D aralarına V voltluk gerilim tatbik edilse A ve D arasında 3 V voltluk gerilim elde edilir. 1. halde gerilim bölünmüş 2. halde yük seltilmiş olur. Seri bağlamada sistemin yükü, elemanlardan birisinin yükü kadardır. Sistemin C sığası elemanlardan birisinin sığasından küçüktür.

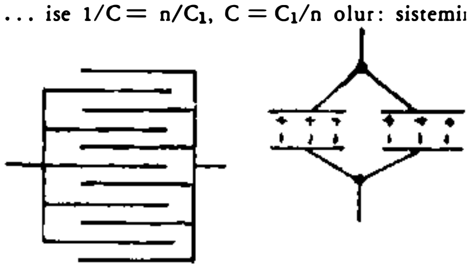

Kondansatörlerin seri bağlanması

$$Q = VC,\; Q = V_1 C_1,\; Q = V_2 C_2, \ldots$$

$$V = V_1 + V_2 + V_3 + \ldots$$

formüllerinden $1/C = 1/C_1 + 1/C_2 + \ldots$ bulunur. $C_1 = C_2 = \ldots$ ise $1/C = n/C_1$, $C = C_1/n$ olur: sistemin sığası elemanlardan birisinin sığasının eleman sayısına bölümüne eşittir.

İki kondansatörün paralel bağlanması

Paralel bağlamada iç armatürler aralarında, dış armatürler de aralarında bağlanır. Bu bağlamada yük mikdarı artar.

$$Q = Q_1 + Q_2 + Q_3 + \ldots$$

$$Q = VC,\; Q_1 = VC_1,\; Q_2 = VC_2 \ldots$$

formüllerinden

$$C = C_1 + C_2 + \ldots$$

bulunur: sistemin sığası elemanlarını sığalarının toplamına eşittir.

(Ask.) Ağır topçuda umumiyetle 2, diğer topçularda 4 : 6 toptan ve bu topları kullanacak insan ve çekecek vasıtalardan meydana gelen bölük.

Batarya bin: Koşulu, Yüklü, Motorlu bataryalardaki subay ve eratın, bataryanın hareketinden evvel vasıtalarına binmeleri için verilen emir.

Batarya dürbünü: bataryanın hedef sahasını gözetlemeye ve topları hedeflerine doğrultmaya yarayan iki kollu (makaslı) dürbün.

Batarya in: batarya mürettebatının vasıtalardan aşağı inmesi için verilen emir.

Batarya kıtası: bataryanın gözetleme, ateş idare ve ve muharebesini sağlıyan kıta.

Batarya plânı: bataryanın muharebe vazifesine göre mevziini, gözetleme yerlerini, koruyacağı birliği, hedeflerini gösteren ve bataryanın ateş idaresinin temelini teşkil eden plân.

Batarya subayı: batarya toplarının mevzilendiği yerde, yani top kademesinin başında bu kademenin işlemesinden mes'ul, bataryanın en kıdemli subayı.

BATAV ADASI (Lat. *Insula Batavorrum*, Yun. *tōn Batauōn nēsos*), Klâsik Eskiçağda, Ren ağzında Rhenus (Ren), Vahalis (Waal) ve Mosa (Maas) ırmaklarının teşkil ettiği adaya verilen ad. Milâttan biraz önce Germen kabîlelerinden Batavlar, burada oturan Gall kabîlesini atarak yerlerini işgal etmişlerdir. Bu bölgenin başlıca şehri Batavodurum (Nymwegen yakınında Walkhof ile aynı olduğu sanılıyor) idi. «Batav» adı, Waal ve Leck ırmakları arasında yer alan şimdiki Betuwe bölgesinin adında bugüne kadar muhafaza edilmiştir. Bk. BATAVLAR.

BATAV CUMHURİYETİ (Holânda dilinde *Bataafsche Republiek*, Fr. *République Batave*), Türkçede Felemenk denilen Nederland devletinin 1795 ten 1806 ya kadar kullanılan adı. Fransız generali Pichegru buralarını işgal edince stathouder (vali) kaçmış, rakipleri de Fransızların yardımiyle B. C. ni kurmuşlardır. Eyaletler istiklâllerini kaybetmiş, memleketin idaresiyle bir teşriî encümen ve beş âzadan mürekkep bir directorium vazifelendirilmiştir. Directorium yerine 1805 te Schimmelpenninck isminde bir vali geçmiştir. Fransızlarla yapılan antlaşma gereğince Maestricht şehri Fransaya bırakılmıştır. İngiltere bu yeni devlete harb ilân etmiş ve bütün sömürgelerini almış, fakat Napoléon Amiens Antlaşmasiyle bunların bir kısmını B. C. ne geri vermiştir. Batav anayasası Fransız anayasası ile aynı yolda gelişmiştir. 1806 da Napléon B. C. ni kırallık şekline sokmuş ve tahta küçük kardeşi Louis Napoléonu çıkartmıştır.

BATAVIA: 1. Es içağda Batavlar (b. bk.) ın oturdukları ülke. 2. Buna uyularak Felemenkin Lâtince adı.

BATAVIA [*bıteyvii*] Amerika Birleşik Devletlerinden New Yorkta, Buffalo'nun batısında bir şehir. Nüfusu 17807 (1950). Gıda maddeleri endüstrisi, kauçuk ve deri imalâtı vardır.

BATAVIA (Batavya), İndonezya Birleşik Devletlerine bağlı Cava adasının kuzey kıyısında, 27 aralık 1949 tarihine kadar «Holânda Hindistanı» adı altında toplanmış olan sömürgelerin yönetim merkezi olmuş bulunan şehrin adı. Bu tarihten beri buraya Cakarta (b. bk.; Jogjakarta, Djokjakarta) denilmektedir.

BATAVLAR (Lât. *Batavi*), eski bir Germen kavmi. Rhenus (Ren), Vahalis (Waal) ve Mosa (Maas) ırmaklarının teşkil ettiği Insula Batavorum (Lât. = B. ın adası) adı verilen sahada oturuyorlardı. Daha sonra güneye doğru da yayılmışlardır. B. ın başşehri Lugdunum Batavorum (şimdiki Leyden) idi. Augustus zamanından itibaren Romalıların bağlaşığı olan B., Romalıların Germaniaya karşı açtıkları savaşlara atlı kıtaları ile katılırlardı. M. S. 69 da Iulius Civilisin kumandasında Romalılara karşı ayaklanmışlarsa da ertesi yıl (70) bu ayaklanma Roma kumandanı Petillius Cerialis tarafından bastırılmış ve B. ile Romalılar arasındaki ittifak münasebeti iade edilmiştir. B. Romalılara vergi vermekten muaftılar. Daha sonra Franklara karşı da savaşmışlarsa da V. asırda barışıp onların içinde yavaş yavaş erimişlerdir.

BATEMAN [*beytmın*], **Thomas** (1778 - 1821), İngiliz dermatoloğu. Lâtince adı Molluscum contagiosum olan kendi adını verdiği deri hastalığını ilk defa tarif etmiştir. B. hastalığı, virütik menşeli, bulaşıcı ve toplu iğne başından darı tanesi ve hattâ nohuda kadar büyüyebilen, orta kısmı çökük, sert, düz ve yuvarlak çıkıntılar halinde deri de görülür. Acemi bir göz bazan kanserle, B. hastalığının ayırıcı tanısında güçlük çeker. B. hastalığı sathının ortasında bir çukurluk gösteren yassı epitel üremesinin mahdut ve yelpaze şeklindeki halinden ileri gelir. Bilhassa yüz, boyun, göğüs, ve elleri seçer. Tedavisi koterizasyon suretiyledir.

BATH [*bath*] 1. (City of B.) İngilterenin güneybatısında şehir. Nüfusu 70 000. Avon nehri vâdisindedir. Sıcak su kaynakları (40-48, 9°; Roma devrinde *Aquæ Solis* veya *Aguæ Calidæ*) vardır. Değerli bir katedrali (1499-1616) ve 1775 te yapılmış belediye binası vardır.

2. Amerika Birleşik Devletlerinden Maine'de bir şehir ve liman. Nüfusu 10 235. Kereste ihraç yeridir. Gemi tezgâhları vardır.

BATH NİŞANI (İng. *Order of the Bath* [*ordır ıv dhı bāth*]), IV. Henrynin tesis ettiği bir İngiliz şövalye nişani ve bunu alanların tabi oldukları nizam. *Bath* adını tarikata yeni kabul edilen şövalyeninin hamama sokulması âdetinden almıştır. II. Charlesdan sonra hemen hemen terkedilmiş olan B. N., 1725 te I. George tarafından yeniden kurulmuştur. İlkönce yalnız bir sınıftan ibaretti, fakat 1815 te büyük haç sahipleri, küçük haç sahipleri ve «arkadaşlar» (*companions*) diye üç sınıfa ayrılmıştır. Kıraliçe Victoria, 1859 da yayımladığı fermaniyle, B. N. na alınabilecek üyelerin sayısını birinci sınıfta 50 asker ve 25 sivil, ikinci sınıfta 110 asker ve 50 sivil, üçüncü sınıfta da 550 asker ve 220 sivil olarak tesbit etmiştir. B. N. nın nişanları: büyük haç sahibi askerler için: köşelerinde birer altın arslan bir defne çelenkle çevrili orta kısmında «Tria juncta in uno» (bir içinde üçü birleşmiş) kelimeleri, bunun içinde üç taç (İngiltere, İskoçya, İrlanda), bir gül, bir devedikeni ve dört yonca yaprağı arasında bir asâ ve bütün bunların altında «Ich dien» kelimeleri görülen sekiz köşeli, beyaz emaye haç; aynı sınıfa giren siviller için: üzerinde üç taç, bir gül, bir devedikeni ve dört yonca yaprağı arasında bir asâ bulunan ve kırmızı kenarında «Tria juncta in uno» kelimeleri okunan bir oval kalkan. Bu nişanlar taç, yonca yaprakları ve devedikenlerinden tanzim edilmiş bir altın zincire takılı olarak boyunda taşınır. Küçük haç sahipleri buna benzer nişanlarını göğüste, «arkadaşlar» ise düğme iliğinde taşırlar. Giyimleri: beyaz astarlı kırmızı atlas elbise, beyaz kemer, kırmızı - beyaz astarlı pardesü ve beyaz kasket. B. N. nın kutlama günü yortusu 20 ekimdedir.

BÁTHORY [*bâtori*], tarihte ün almış birçok Macarın adı. En mühimleri şunlardır:

1. **B. András** veya **Endre** (1566 - 1599), Macaristan kardinali ve Erdel beyi (hük. 1599). Yeğeni bulunduğu Lehistan kıralı Stefan Batory (= B. István)nin sarayında yetişmiştir. B. Zsigmondun istifası (1599) üzerine Erdel beyliğine seçilmiş, fakat Viyana sarayının isteği ile Erdele giren Eflâk voyvodası Mihai Viteazula yenilip kaçarken öldürülmüştür.

2. **B. Gábor** (1589 - 1613), Erdel beyi (hük. 1608-1613). Zalim ve sefih bir adamdı. Erdel asîlzadeleri 1610 da aleyhine bir komplo tertiplemişlerse de bu teşebbüslerinin keşfedilesi üzerine idam edilmişlerdir. Bundan sonra 1611 de Erdel Saksonları Eflâk voyvodası Radulun, Erdel Macarları ise kıral II. Mátyás (imparator Matthias) in yardımına baş vurarak kendisini uzaklaştırmayı denemişler, fakat muvaffak olamamışlardır. Nihayet Bethlen Gábor, beyliğine son vermiştir. B. Gábor Várad (Varad)da kendi askerleri tarafından öldürülmüştür.

3. **B. István** (ölm. 1493), Erdel voyvodası. Macar kıralı I Mátyás (Matthias Corvinus) ın güvendiği adamlardan biri idi. 1479 da Macar kumandanı Kinizsi Pál ile birlikte Kenyérmező ovasında Mihaloğlu Ali Bey kumandasında Eflâktan gelen Türk akıncılarını yenmiştir (bk. ALKENYÉR). Mátyásın ölümünden (1490) sonra kıral II. Ulászló (Władysław) ya intisap etmiş ve Ulászló ile imparator Maximilian arasında 1491 de Pozsony (şimdi Bratislava) da yapılan antlaşmanın vücuda getirilmesinde mühim bir rol oynamıştır (bk. ANNA, Anne de Hongrie).

4. **B. István** (ölm. 1530), Macaristan nádor (Mac. = kıral vekili, Lat. palatinus) u. 1525 te Millet Meclisinde küçük asılzadeler partisi tarafından memleketin gelirlerini zimmetine geçirmiş ve Türklerle gizli münasebetler kurmuş olmakla itham edildiği için kıral II. Lajos (Türk tarihinde Laoş) kendisini nádorluktan azletmiştir. Fakat ertesi yıl Millet Meclisinde büyük asîlzadeler partisi kendisini yeniden nádorluğa seçmiştir. Mohaç meydan savaşında kıral Lajos ölünce B. kıral Ferdinánd (imparator Ferdinand) tarafına geçmiştir.

5. **B. István**. Lehçe *Stefan Batory* (1533 - 1586), Erdel beyi (beyliği 1571-1575), sonra Lehistan kıralı (hük. 1576-1586). Gençliğinde Ferdinand sarayında yaşamış, daha sonra Macar kıralı Zápolyai János tarafına geçmiştir. 1563 ve 1565 yıllarında Zápolyai Jánosun oğlu ve halefi János Zsigmond (Türk tarihinde İstefan) un menfaatlerini korumak için elçi olarak Viyanaya gönderilmiştir. Viyanadaki ikinci elçiliği münasebetiyle yakalanıp zindana atılmış ve buradan ancak iki yıl sonra kurtulmuştur. János Zsigmondun ölümünden (1571) sonra, Viyana sarayının itirazına ve halefi olarak Békés Gáspárı istiyen János Zsigmondun vasiyetnamesine rağmen, Erdel asîlzadeleri tarafından Erdel

beyliğine seçilmiştir. Bertaraf edilmesine razı olmayan Békés Gáspár, bir ordu ile B. Istváni karşı çıkmışsa da kat'î bir mağlûbiyete uğratılarak Erdelden kovulmuştur (1575). Lehistan kıralı Zygmunt August ölünce (1575), Lehliler B. Istvánı kıral seçmişlerdir. B. Erdel asîlzadelerinin rızası ile Leh tacını kabul etmiş ve kendine halef olarak kardeşi Kristófu teklif etmiştir. Bundan sonra Karaków'a gidip, Lehlilerin isteği üzerine dul kıraliçe ile evlenmiş ve 1 Mayıs 1576 tarihinde taç giymıştir. Lehliler Jan Sobieski ve Pildudski ile beraber B. yi en büyük hükümdarları saymaktadırlar. B Lehistanı tehdit eden Ruslara kat'î bir darbe indirdikten sonra Lehistan, Macaristan ve Erdeli birleştirmek suretiyle Türklere ve Almanlara karşı büyük bir konfederasyon meydana getirme plânı ile de uğraşmış fakat bu plânın gerçekleşmesine vakitsiz ölümü engel olmuştur. Krakówda gömülmüştür. B. şerefine, Avrupa ile Amerika arasında işliyen ilk büyük Leh vapuruna «Batory» adı verilmiştir.

6. **B. Kristóf** (1530-1581), Erdel beyi (hük. 1576-1581). Lehistan kıralı B. Istvánın kardeşidir Erdelden başka Lippa (Lipova), Temesvár (Timişvar) ve Becskerek (Beçkerek) in de kıraliçe Izabellaya verilmesi hususunda Bab-ı Âliden, tavasutta bulunmasını rica etmek için 1557 de elçi olarak Fransa kıralı II. Henriye gönderilmiştir. 1571 de de Várad (Varad) kumandanı, 1576 da ise kardeşi István Lehistan kıralı seçilince Erdel beyi olmuştur. Onun beyliği zamanında Erdel parlak devirlerinden birini yaşamıştır. Türklerle dostça münasebetleri devam ettiren B., sultan III. Murad tarafından da takdir edilmiştir.

7. **B. Zsigmond** (1572-1613), Erdel beyi (hük. 1581-1602). Dokuz yaşında iken bey seçilmişse de, çocukluğu müddetince memleketi naipler idare etmişlerdir. 1588 de idareyi fiilen eline almışsa da müşavirlerinin tesiri altında kalmakta devam etmiştir. Bunlardan İtalyan cizvit rahibi Alfonso Carillo'nun öğüdü ile, Macaristanla Erdeli Habsburg hâkimiyeti altında birleştirmek suretiyle Türklerin Macaristandan çıkarılmasını tasarlamış ve Erdel asîlzadelerinden bu plânına muhalif olanları idam ettirmiştir (1594). İmparator Rudolf ile ittifak etmiş ve Eflâk voyvodası Mihai Viteazul ile birlikte Giurgiu (Yerköki) da Osmanlı sadrazamını yenmiştir (1595). Fakat ertesi yıl birleşmiş Nemçe ve Erdel orduları Mezőkeresztes (Haçova) te kat'î bir mağlûbiyete uğramış ve mühim bir kale olan Eger (Eğri Eğıe) Türklerin eline geçmiştir (1595). 1598 de karısı arşidüşes Marie Christine'nin kendisinden boşanması üzerine B., keşiş olmak maksadiyle, Erdel tahtından istifa etmiş ve Oppeln (Aşağı Silezya) dukalığı karşılığında Erdeli Rudolfa teslim etmiştir. Fakat burada da rahat durmamış, Erdele daha üç defa (1598, 1599, 1602) geri dönmüş ve her dönüşü ile kanlı iç savaşlarına ve yabancıların müdahalelerine sebep olmuştur. Bohemyadaki malikânesinde ölmüş ve Pragda gömülmüştür.

8 **B. Zsófia** (1629-1680), Erdel beyi II. Rákóczi György (hük. 1648-1660) nin karısı ve Türkiyeye sığınıp 1735 te Tekirdağda ölmüş olan Macar istiklâl savaşı kahramanı Rákóczi Ferencin annesi.

BATHRİKON, eski Anadolunun Karia bölgesinde bir köy veya kasaba. Yeri tam olarak bilinmemektedir.

BATHURST (Saint Mary of B. [*seynt meri ıv bætbırst*]), İngiliz Batı Afrikasında Gambia sömürgesinin merkezi. Nüfusu 15 000. B., Gambia ırmağının ağzında St. Mary adasında kurulmuştur. Demiryollarının bittiği yerdedir.

BATHURST ISLAND [*bæthırst aylınd*]: 1. Avustralyanın kuzey kıyılarında bir ada. Hemen yanındaki Melville adası ile birlikte genişliği 2 040 km² dir.

2. Kanadanın kuzeyinde, Amerika—Arktika takımadaları (b. bk.) ndan biri. Genişliği 20 bin km² kadardır. Çok yeri buzlarla örtülü bulunan B. I., dik kıyıları olan bir masayöre (plâto) dir.

BATHURST [*bæthırst* veya *bâthırst*] **AİLESİ,** Fatih William (W. the Conqueror) zamanında Normandiyadan İngiltereye gelmiş eski bir İngiliz ailesi. En tanınmış âzası şunlardır:

1. **Allen B.** (1684-1775), Ralph Bathurstın torunu, birinci *earl of Bathurst* (B. kontu), devlet adamı. Wetsminsterde doğmuş. Cirencester (Gloucester kontluğu) de ölmüştür. 1705 te Tory (muhafazakâr) Partisine katılan A. B., parlâmentoda Cirencesteri temsil etmiştir. 1712 de kıraliçe Anne kendisini pair (baron) liğe tayin etmiştir. Lordlar Kamarasında A. B. 25 sene Walpole'un muarızlarındandı. 1742 de gizli konsey âzalığına, 1757 de Wales prensi hazînedarlığına, 1772 de earl (kont) liğe tayin edilmiştir. Bolingbroke, Swift, Pope ve Addison gibi seçkin ediplerle dostluk kurmuştur.

2. **Benjamin B.** (1784-1809), diplomat. Londrada doğmuştur. Elçi olarak Viyanaya gönderilen B. B., dönüşte Londraya götürmekte olduğu evrakla birlikte Perleberg (Brandenburg Almanya) kasabasında kaybolmuştur.

3. **Henry B.** (1714-94), Allen Bathurstın oğlu. 1735 ten 1754 e kadar parlâmentoda Cirencesteri temsil etmiştir. 1771 de büyük şansölyeliğe, 1779 da ise hususî konsey başkanlığına tayin edilmiştir..

4. **Henry B.** (1762-1834), B. H. un oğlu, üçüncü *earl of Bathurst*. Londrada doğmuştur. Tory (muhafazakâr) Partisinin en seçkin âzasından olan H. B., Wellington ve Pittin dostu idi. İlkin Bahriye Bakanlığı lordu olan H. B., 1789-91 de Maliye Bakanlığında çalışmış, 1793 te India Office (Britanya hükümetinin Hindistan işleri ile meşgul olan dairesi) memuru, sonra başkanı, 1809 da dışişleri müsteşarı, 1812-17 de sömürgeler bakanı olmuştur. Napoléondan çok nefret etmiş, yenilen imparatorun St. Helena adasına sürülmesi onun çalışmalarının neticesidir. 1828-30 yıllarında gizli konseye başkanlık etmiştir.

5. **Ralph B.** (1620-1704), şair ve âlim. Cromwell zamanında bahriye hekimi idi. Londrada Royal Society (Kırallık Kurumu) yi kuran odur. Daha sonra papaz olan R. B., kıral II. Charles'in hususî papazılığı ve Oxford üniversitesi kançılar yardımcılığı vazifelerini üzerine almıştır.

BATHYKLES (M. Ö. VI. asır), Yunan heykelcisi Anadoluda Magnesia (Manisa) kasabasında doğmuştur. Spartalıların siparişi üzerine, Amyklai (Yunanistanın Lakonia bölgesi, Türkçesi: Mahmutbey) Apollon mâbedindeki eski maden Apollon heykeli için bol kabartmalarla süsü ve Kharisler (b. bk.) ile Horalar (b. bk.) ın tuttuğu muazzam bir taht hazırlamıştır. Pausanias, seyahatnamesinde, bu kabartmaların konularını teferruatiyle anlatmaktadır. Bu ünlü tahtın bazı parçaları kazılar neticesinde ortaya çıkmıştır.

BATHYKOLPOS (Yun. *bathys* = derin, *kolpos* = körfez), İstanbul boğazının Rumeli tarafında Büyükdere körfezinin Bizans çağındaki adı. Bk. BÜYÜKDERE.

BATHYLLUS (M. Ö. I. asırın ikinci yarısı — M. S. I. asırın ilk yarısı), ünlü Roma komik pandomimacısı. Aslen Aleksandreia (İskenderiye) lı olan B., Maecenasın azadlı kölesi ve gözdesi idi. Rakîbi, trajik pandomima üstadı Kilikialı Pyladesti. B. en parlak başarılarını Pan, Echo, Satyrler v. b. komik figürleri taklit etmekle kazanmıştır. Fakat Pylades komik rollerde ne kadar zayıf idiyse B. da ciddî rollerde o kadar zayıftı. Eski müellifler B. tan büyük bir takdirle bahsederler. Sanatını, aralarında bir kadının adı da geçen öğrencileri devam ettirmişlerdir. Bununla beraber bir müddet sonra komik pandomima rağbetten düşmüş ve yerini gittikçe trajik pandomimaya bırakmıştır.

BATHYNİAS, eski Doğu Trakyada Byzantion (İstanbul) un batısında bir küçük ırmak. Küçükçekmece gölüne dökülen şimdiki Sazlı Dere ile aynı olduğu sanılmaktadır.

BATHYS, eski Anadolunun Phrygia bölgesinde Dorylaion (Eskişehir) un doğusunda Tembris veya Thymbres (Porsuk) e dökülen bir ırmak Şimdiki Hasanbey köyü (Eskişehir ili) nün kuzeydoğusunda Porsuk'a dökülen Sarısu deresi — Muttalip deresi ile aynıdır. B., Batys Rhyaks (b. bk.) ile karıştırılmamalıdır.

BATHYS RHYAKS veya **BATHYRRHYAKS** (Yun. *rhyaks* = ufak çay, dere), eski Anadoluda Kappadokia bölgesinde, Saravene ilcesinin doğu kısmında Siara (Yıldızeli) ile Sebasteia (Sivas) arasında Halys (Kızılırmak) e dökülen bir dere. Şimdiki İncesu deresi, yahut o civarda bulunan derelerden biri olduğu sanılmaktadır.

BATI: bk. YÖNLER.

BATI GERMENCE, Hind - Avrupa dil ailesinin Germen kolunun bir bölümü (öbür bölümler: Doğu Germence [Gotça, v. b.], ve Kuzey Germence [İskandinav dilleri]). Batı Germenlerinin bugünkü yurdunun büyük bir kısmında, Avrupa kıtasında Almanyanın Mittelgebirge (Hercynia silva) ye kadar güney, Weser ırmağı (Visurgis) na kadar da kuzeybatı bölgelerinde M. Ö. II. - I. asırlarda Keltler otururdu. Güneyde (Baden - Württemberg. ve Bohemya) Keltlerin Helvetii ve Boji, batıda ve kuzeybatıda da Volcae, Belgae, Menaspii oymaklarının krallıkları vardı. Yer adlarının gösterdiğine göre Lüneburger - Heide - Hildersheim-Göttingen çizgisi, Batı Germenlerin batı, Harz dağları da güney sınırını teşkil ediyordu; kuzey ve doğu sınırları tesbit edilememiştir. Batı Germenler, taptıkları ilâhların adları (*Ingwi— ,*Istwi - ,*Ermin -) na göre üç kola ayrılmışlardı: 1) Ingvaeones: Emsten Elbeye kadar yayılmış olan Cimber. Teuton, Chauci, Anglii (Holsteinda) oymakları bu gruptandı; bunların ahfadı Sakslar (Saxones), Frisler ve bunlara akraba oymaklardır. 2) Istvaones: Rhein kıyılarında oturan oymaklar. yani Sicambri, Ubii, Batavi, Chamavi bunlara dahildi; Franklar bunların ahfadıdır. 3) Hermiones: Güney Almanyada oturan Hermund (Thüring), Chatt, Cherusk, Langobard, ve Sueb (Markoman dahil; asıl çekirdeği: Semnon) oymakları bunlardandı; Schwab, Aleman ve Bavyera (eski Bajuvar) toplulukları bunların bugünkü temsilcileridir. Batı Germenlerinin yayılışı önce güneye, sonra batıya doğru olmuştur. İlk olarak Cimberler, arkalarından da Suebler güneye doğru inmiş, birinciler Helvetii, ikinciler de Boji oymaklarını sürüp atmışlardır. Suebler, Mainın kuzeyinden Tunaya kadar Bohemyaya ve güneybatı Almanyaya yayılmışlardır. Iulius Caesar zamanında Batı Germenlerin Sugambri, Usipetes, ve Tencteri oymakları Rheinın orta ve aşağı kısımlarına erişmişler, Ariovist zamanında Suebler yukarı Rheinı geçtikleri gibi, Roma devrinde de Ubii ve Batavi oymakları orta Rheinı batıya doğru aşmışlar, ve Batı Germenler bundan sonra Keltlerin yerine Romalılarla karşılaşmışlardır. Batı Germen topluluğu Milâdın ilk asırında «aşağı» (nieder) ve «yüksek» (hoch) olmak üzere ikiye bölünmeğe başlamıştır. Bu bölümün Almanyadaki bugünkü sınırı (Benrather Linie = Benrath çizgisi), batıdan doğuya doğru, takribî olarak, Aachen, Kassel, Nordhausen, Wittenbergle Scwiebustan geçer. Denize yakın alçak arazide oturan Anglolarla Frisler Anglo - Fris denilen «aşağı» bölümün büyük kısmını, Thüringler, Aleman (Schwab) lar Bayuvar (Bavyera) lar ve Langobardlar da *Deutsch* (esası: «halk» mânasına gelen Germence *thiuda* [eski Alm. *diot*] kelimesinden alınmış ve Lât. *gentilis* [= halka göre] sözünün kalıbına uydurulmuş olan Lât. *theotiscus*, [eski Alm. *diutisk*] denilen ve bugün «Alman» mânasına gelen «yüksek» bölümü meydana getirmiştir. Franklarla Saksların bir kısmı «aşağı», öbür kısmı da «yüksek» bölüme girmiştir («aşağı» bölüme giren: Batı Frank [Westfränkisch], ve Aşağı Frank [Niederfränkisch]; «yüksek» bölüme giren: Orta Frank [Mittelfränkisch], Rhein Frank [Rheinfränkisch], ve Doğu Frank [Ostfränkisch]). 450 yılı sıralarında Britanya adalarına göç eden Anglo ve Sakslardan Anglo - Saksonlar meydana geldiği gibi. Aşağı Franklardan da Çukur Ülkelerde oturanlar (Nederland [Holânda] ile Flandria [Belçika]) türemiştir.

Bu, Batı Germen oymaklarına göre yapılan bir sınıflamadır. Dil bakımından ise Batı Germence önce «Aşağı Batı Germence» (Anglo-Sakson [yeni şekli: İngilizce], Fris, Aşağı Sakson [bugünkü şekli: Plattdeutsch], Aşağı Frankça [bugünkü şekilleri: Felemenkçe ve Flamanca]) ile «Yüksek Batı Germence» (bugünkü şekli: Almanca) şeklinde iki ana bölüme ayırmak. Aşağı Batı Germenceyi bir taraftan Anglo Fris, öbür taraftan da Aşağı Almanca (Niederdeutsch) diye yine ikiye bölmek, son olarak da Fris dilini ayırıp Anglo - Saksoncayı yalnız bırakmak gerekir, çünkü bu bölüntüler arasında çaprazlama ortaklıklar vardır. Almanlar bu bölümlerden yalnız Anglo - Fris grupunu ayırarak öbürlerinin hepsini Almanca (Deutsch) nın eski ve yeni lehceleri sayarlarsa da, Eski Aşağı Frankça (Altniederfränkisch)-nın bugünkü şekli olan Felemenkçe (Nederlandsch) ile Flamanca (Vlaamsch), birer müstakil millet ve devlet dili oldukları için, bunları ayrı olarak ele almak daha uygun olur; Almancanın iç bölümleri için bk. ALMAN DİLİ.

Batı Germence (Westgermanisch, West Germanic) yi öbür Germen kollarından ayıran başlıca fârikalar şunlardır: 1) Bazı şartlar altında (j'den evvel daima, r'den evvel çok kere, w, l, m, n'den evvel de bazan) konsoların uzaması veya ikizlenmesi: meselâ Got. *wilja*, Eski Nord. *vili* (= irade), fakat Anglo-Sakson ve Fris. *willa*, Eski Sakson. *willio*, Eski Aşağı Frank. *wille*, Eski-Yüksek Alm. *willo* (İng. *will*, Alm. *Wille*). 2) Kelime sonu (nominatif) eki olan s (Nordcada r) nin düşmesi: meselâ Got. *dags*, Ana Nord. *dagaR*, Eski Nord. *dagr*, fakat Anglo-Sakson. *dæg*, eski Sakson. *dag*, Eski Aşağı Frank. *dag*, Eski Fris *dī*, Eski-Yüksek Alman. *tac* (İng. *day*, Alm. *Tag*). 3) Kıyasî olmıyan (Stark) fiillerde geçmiş zaman müfred ikinci şahıs eski olan -t'ye karşılık -i bulunması: meselâ Got. ve Eski Nord. *namt* (= aldın)a karşılık Anglo-Sakson *nāme*,

Eski-Yüksek Alman *nāmi*. Bu üç kol içerisinde Batı Germence ile Kuzey Germence arasında ortaklaşa noktalar vardır, meselâ 1) Ana Germence uzun ē'nin Gotçada ē (Kırım Gotçasında: ī) olarak kalmasına karşılık öbür iki kolda ā'ya çevrilmesi: Got. *slêpen* (=uyumak), *lêtan* (=bırakmak), fakat Eski Nord. *slâpa*, *lâta*, Eski Sakson. *slâpan*, *lâtan*, Anglo-Sakson. *slæpan*, *lætan*, Eski-Yüksek Alman. *slâffan*, *lâssan*. 2) Kelime sonu veya m (n) den evvel gelen Ana Germence kısa ŏ'nun Gotçada ă, Batı ve Kuzey Germencede u olması: Got. *dagam* (= günlere), Eski Nord. *dogum*, Eski Yüksek Alm. *tagum* Anglo-Sakson. *dagum*. 3) Ana Germencedeki nazal olmıyan uzun î, û, ve ô vokallerinin Batı ve Kuzey Germencede kelime sonlarında kısa ĭ ve ŭ olması: Ana Germen **γēbô* (Got. *giba*), Batı ve Kuzey Germen. **geβu*. Anglo-Sakson. *gifu*, Eski Nord. *giof*. 4) Ana Germence z'nin Gotçada z (s), Batı ve Kuzey Germencede r olması: Got. *kas* (kap, çömlek), Eski Nord. *ker*, Eski Yüksek Alman. *kar;* Got. *hausjan* (= işitmek), Eski Nord. *heyra*, Eski-Yüksek Alm. *hôrran*, Anglo-Sakson. *hieran*. 5) Ana Germence Þl (= thl) sesinin Gotçada Þl kalıp Batı ve Kuzey Germencede başta fl, içte de bazan hl'a çevrilmesi: Got. *Þliuhan* (= uçmak, kaçmak). *maÞlian* (=konuşmak), Eski Nord. *flýja*, *mæla*, Eski-Yüksek Alm. *fliohan*. *mahalan*, Anglo-Sakson. *fléon*, *maðelian*. Batı Germencenin Kuzey Germenceden ayrı olarak hususiyetleri şunlardır. yukarıda anılanlardan başka: 1) Kelime sonunda z'nin düşmesinden sonra kelime sonunda bulunan -a'nın ve -i ile -u'nun da düşmesi: Ana Germen. **wigaz* (Got. *wigs* = yol) Ana Batı Germen. **wiga-z*, Anglo Saks n. ve Eski-Yüksek Alman. *wëg;* Ana Germen. **nahtiz* (Got. *nahts* = gece), Ana Batı Germen. **nahti-z*, Eski-Yüksek Alman. *naht*, Anglo-Sakson. *niht*. 2) Ai ve au diftonglarının sırasiyle ē ve ō olması: Got. *blindai* (= kör [cem'i.]), Eski-Yüksek Alman. *blinte*, Anglo-Sakson. *blinde;* Got. *ahtáu* (= sekiz). Eski-Yüksek Alman. *ahto* Anglo Sakson. *eahta*. 3) Ana Germen kelime sonu ō^{n} sesinin a (æ, e) olması: Ana Germen. **l ërtō^{n}*, Got. *hairtô*, Eski-Yüksek Alman. *hërza*, Anglo-Sakson. *heorte*. 4) Kelime ortalarında bazı kısa vokallerin düşmesi, ki ikincil vurgunun bulunmadığını gösterir: Eski-Yüksek Alman. *aftaro>aftro* (=müteakip, arkadan gelen), Anglo-Sakson. *déofol* (= şeytan), cem'i *déofles*. 5) Bazı şartlar altında w'lerin düşmesi: Got. *siggwan* (= şarkı söylemek), Eski-Yüksek Alman. ve Anglo-Sakson. *singan;* Eski Nord. *Þryngwa* (= itmek, zorlamak), Eski-Yüksek Alman. *dringan*, Anglo-Sakson. *Þringan*.

Ana Batı Germencenin yazılı anıtları pek kıttır. Bazı Lâtince yazmalarda (hususiyle Malberg denilen anıtta), birkaç Batı Germen asıllı kelimeye (glos) rastlanmıştır. Aşağı (Sal) Frankların VI. asırda yazılmış olan kanunnamesinde (Lex Salica) bazı kelimelerin Batı Germence karşılıkları gösterilmiş ve bunlar başka muharrirler tarafından yayılmıştır. Bazı Batı Germence Run (b. bk.) yazıtları, ayrıca da insan, yer ve oymak adları vardır. Aşağı Lâtincede, harb ve ticaret yolu ile Batı Germenceden alınma yüz kadar kelimeyi de biliyoruz; bunlardan çoğu bugünkü Fransızcada yaşamaktadır: *wërra* (= harb; Fr. *guerre*), *marrjan* (= engel olmak; Fr. *marri*), *warjan* (= korumak; Fr. *garer*), *wardōn* (= gözetmek; Fr. *garder*), *want* (= harb eldiveni; Fr. *gant*), *warnōn* (=techiz etmek; Fr. *garnir*), *trappa* (= tuzak; Fr. *trappe*), *filtir/feltir* (= keçe; Fr. *feutre*), *skuma* (= köpük; Fr. *écume*), *brakko* (= av köpeği; Fr. *braque*), *maÞra* (= zerdava; Fr. *martre*), *burg* (= küçük şehir; Fr. *burg*), *halla* (= üstü kapalı toplantı yeri; Fr. *halle*). *suppa* (= tiritli çorba; Fr. *soupe*), *harpa* (= çalgı aleti, harp; Fr. *harpe*), *frisk* (= taze; Fr. *frais*), *huls* (= bir bitki, çoban püskülü; Fr. *houx*), *blank* (= beyaz; Fr. *blanc*), *brūn* (= kahverengi; Fr. *brun*), *grīs* (= külrengi. gri; Fr. *gris*), gibi. Buna karşılık, Aşağı Lâtinceden de Batı Germenceye birçok kelime geçmiştir; meselâ *strāta* (*via*) = sokak. Anglo-Sakson. *strǣt*, Eski Sakson *strāta*, Eski Fris. *strēta*, Eski-Yüksek Alman. *strâzza; scōla* = okul, Anglo Sakson. *scōl*, Eski-Yüksek Alman. *scuola*; *coc̄ina* = mutfak, Anglo-Sakson. *cycene*, Eski-Yüksek Alman. *chuhhina; mortāri* = havan, Anglo-Sakson. *mortēre*, Eski -Yüksek Alman. *mortāri; caupe* = şarap satan, satan, Anglo Sakson. *cēapian*, Eski Sakson. *kōpian*, Eski-Yüksek Alman. *koufen* = satmak; *calix* = içme tası Anglo Sakson. *kælc*, Eski Sakson. *kelik*, Eski-Yüksek Alm. *kelich*, gibi.

Batı Germencenin iç bölümü olarak Anglo-Fris grupunun hususiyetleri şunlardır: 1) Kapalı hecelerde a'nın e olması (Anglo-Sakson æ, e, Eski Fris e): meselâ Eski İslanda ve Gotça *sat* = oturdum, Eski-Yüksek Alman. *saz*, fakat Anglo-Sakson. *sæt*, Eski Fris. *set*. 2) Nazal ā'nın ht'den evvel nazal ō'ya çevrilmesi: Got. *Þāhta* = düşündüm, Eski İslanda *Þátta*, Eski Sakson. ve Eski-Yüksek Alman. *thāhta*, fakat Anglo Sakson. *Þóhte*, Eski Fris. *thochte*. Öbür farklar için bk. ANGLO-FRİS, ANGLO-SAKSON DİLİ, FRİS DİLİ. Anglo-Sakson ve Fris bölümleri arasındaki başlıca farklar da şunlardır: 1) Ana Germencedeki ai diftongu Anglo Saksoncada á, Eski Friscede ise ā veya ē olmuştur: meselâ Got. *maiza* = daha, Anglo-Sakson. *mára*, Eski Fris. *māra;* Got. *stains* = taş, Anglo Sakson. *stán*, Eski Fris. *stēn*. 2) Ana Germencedeki au diftongu Anglo-Saksoncada éa Eski Fris. de ise ā olmuştur: Got. *hlaupan* = koşmak, Anglo-Sakson. *hléapan*, Eski Fris. *hlāpa*.

Anglo-Fris grupunun ayrılmasından sonra Almanca, Ana Germencedeki kelime sonu -a vokalini -o'ya çevirmiştir, meselâ Anglo-Sakson. *hona* = horoz, fakat Eski-Yüksek Alman. ve Eski Sakson. *hano*. VI. asrın sonunda, yukarıda açıklanan «Aşağı Batı Germence» ve «Yukarı Batı Germence» bölünmesi vuku bulmuş ve bunun sonucu olarak Batı Germencedeki p, t, k, d, w sesleri sırasiyle Yüksek Almancada pf, ff, f; ss, z (ts); ch (h); t; ve b olmuştur. meselâ Aşağı Almanca *appel* = elma. Yüksek Alman. *Apfel*, Aşağı Alm. *slapen* = uyumak, Yüksek Alm. *schlafen;* Aşağı Alm. *water*. Yühsek Alm. *Wasser* = su; Aşağı Alm. *swart* = siyah, Yüksek Alm. *schwarz;* Aşağı Alman. *makān* = yapmak, Yüksek Alm. *machen;* Aşağı Alm. *dag* = gün, Yüksek Alm. *Tag;* Aşağı Alm. *geven* = vermek, Yüksek Alm. *geben*. VIII. asırda Aşağı Almancadaki th'ler de d olmuş ve bu bakımdan Aşağı Almanca Anglo-Sakson grupundan ayrılarak Almancaya yaklaşmıştır, meselâ Anglo-Sakson. *thrī* = üç, Eski-Yüksek Alman. *drī*, Plattdeutsch *drai*. Bu ses kanunları için bk. GRIMM KANUNU, VERNER KANUNU. Aşağı Almanca ile Anglo-Saksonca arasında, Ingwäonismus denilen bazı ortaklaşa noktalar vardır, meselâ, 1) Sızıcı seslerden evvel n'nin düşmesi, Yüksek Almanca *fünf* = beş, fakat Aşağı Almanca *fīv*, İngilizce *five*. 2) Müfred üçüncü şahıs zamiri olarak *er* yerine *he* kullanılması, cem'i birinci şahıs zamirinin de de *wir* yerine *wī* olması. 3) Fiil çekiminde -et ekinin her üç şahıs için de kullanılması. Bk. GERMEN DİLLERİ.

BATI İSLÂVCA, Hind - Avrupa dil ailesinin bir kolu olan İslâv dillerinin bir bölümü (öbür bölümleri: 1) Doğu: Büyük Rusça. Beyaz Rusça. ve Ukraynca; 2) Güney: Eski İslâvca veya Kilise İslâvcası. Slovence, Sırpça-Hırvatça ve Bulgarca). Başlıça iki grupa ayrılır: 1) Lehit (Lechite) grup: a) Polca. b) Pomorenya dilleri: Kasubca Slovintsçe, ve Zaborca. c) eski Elbe dili: Polabca; 2) Çehit (Czechite) grup: a) Aşağı ve Yukarı Lusats ve Sorabca, b) Çekçe, c) Slovakça. Bunlardan Çehit grupun anıtları daha eskidir (X. asır; Lehit: XII. asır). Eskiden Hannover (Drevian Brezian). Elbe (Smolints Polab. Varnav, Linian. Morikan. Ratar), Rostock (Vagrian. Obodrit, Batı Çızan Kuzey Ran), Oder (Doşan, Havalan, Stodoran. Sprevian, Çerspenan, Doğu Çızan Güney Ran, Dolents, Vkran, Volınian, Periçan) dolaylarında konuşulan Batı İslâv diyelekleri Almanca tarafından erken bir devirde söndürülmüş, bunların en önemlisi olan Polab dili XVII. asırda göçmüştür. Bu grupun yalnız Vistul ırmağı lehceleri (Pomorski) Danzigin kuzeybatısında ufak adacıklar halinde hâlâ yaşamaktadır. Lehit grupun güney kısmını teşkıl eden Polcanın doğu ve güney sınırlarında bulunmuş olan eski Kuyav, Polan. Golesits, Opolan, Dyadosan, ve Bobran diyelekleri de ölmüştür. Eskiden Saksonyada geniş bir alanda yayılmış olan Lusats (veya Wend, veya Sorab) grupu da bugün çok büzülmüş. Aşağı Lusatsçanın Serbisç, Nizits, Neletits, Lusats, Yukarı Lusatsçanın da Milçan. Sorab, Nişan, Dalemints lehcelerinden çoğu kaybolmuştur. Batı İslâvcanın Çehit koluna giren Luçan, Zılçan, Dudleb gibi eski lehceler de Çekçe içinde kaynaşmıştır.

Batı İslâvcanın başlıca fonetik hususiyeti, eski *ti̯ ve ve *di̯ seslerinin bu dillerde sırasiyle ts (yazıda: c) ve z (dz) olmalarıdır. Bu sesler Eski İslâvcada ve Bulgarcada št′ (*ti̯ > *ₜχ′> *χₜχ′> *št′š> št′) ile žd (*di̯> *dʒ′> *ʒdʒ′> *ždž′> žd′), Sırpçada ç′ (yazıda: ć) ile c′ (yazıda: dj), Slovencede ç ile y (yazıda: j), Rusçada da č (bizdeki ç) ile ž (bizdeki j) olmuştur. Meselâ, sırasiyle «mum» ve «sınır» mânalarına gelen Eski İslâv. **světi̯ā> svěšta*, **medi̯ā > mežda*, Bulgar. *svěšta*, *mežda*, Sırp. - Hırvat *svijeća*, *medja*, Sloven. *svěča*. *meja* Rus *svěča*, *meža*, Beyaz Rus. *svěča*, *meža*, Ukrayn. *šviča*, *medža/meža*, fakat Çek. ve Slovak. *svíce*, *meze* Lusats. *svjeca*. *mjeza/mjaza*, Pol. *świeca*. *miedza*, Polab. *svěca*, *midza*. Bazı dilcilere göre, bu özelliklere şunları da katmak gerekir: 1) Ön - vokallerden evvel gelen konsonların palatalleşmesi. 2) Ard - vokallerden ve bazı konsonlardan evvel gelen l sesinin velarize oluşu, yani kalın ł ye çevrilmesi. 3) Belli şartlar altında ch den olma ś nin š (bizdeki ş) ye çevrilmesi meselâ Rus. *všego*, fakat Pol. *wszego*, Çek. *všeho* = bütün, hep. 4) Iki vokal arasında bulunan ve ayrı hece teşkil etmiyen i̯'nin düşmesi ve bunun tesiriyle de bu vokallerin birleşerek uzaması, meselâ Rus. *smějatšja*, fakat Çek. *smáti se*, Pol. *śmiać się* = gülmek, alay etmek. 5) Uzun vokallerin, alçalan entonasyonla kısalması, meselâ Sırp. *rûku*, fakat Çek. *ruku*. Pol. *rękę* = eli. 6) Vurgunun bir hece daha öne alınması. Batı Islâvcanın Lehit kolu Doğu İslâvcaya, Çehit kolu da Güney İslâvcaya daha yakındır. Bk. İSLÂV DİLLERİ; ayrıca bk. W. Vondrák: *Vergleichende slavische Grammatik*, Göttingen, 2. bas. cilt 1, 1924. s. 19 - 20, kış. F. Miklosich: *Vergleichende Grammatik der slavischen Sprachen*, cilt 1, Viyana 1879.

BATI TÜRKÇE, Türk lehcelerinin. türlü Türkologlara göre mânası değişen bir bölümü. 1. W. Radloff (1882), F. Korş (1910). G. J. Ramstedt (1917) v. b. Türkologlara göre, Türkçenin Kıpçak veya Kuzeybatı grupuna (Kuman, Peçenek, Batı Karaim, Doğu Karaim [= Kırım Türkçesi II; Kırım Türkçesi I. Oğuz grupundandır], Noğay Karaçay, Balkar, Kumuk, Kazan Türkçesi Mişer, Tepter, Başkurt. Karakalpak, Kazak, Kırgız [A. Samoyloviçe göre fazla olarak: Oyrot. Teleüt; Ligeti L. a göre de fazla olarak: Tobol Türkçesi, Tümen, Kurdek, Tura Özbek I; Özbek II ve III, Türkî veya Orta Asya grupundandır]) verilen ad. Bu grupu Ligeti L. (1941) «Kıpçak», M. äsänen (1949) «Kuzeybatı» şeklinde adlandırmışlardır. A. Samoyloviç (1922) «Kıpçak» ve «Kuzeybatı» terimlerini kullanmakla beraber, bunlara muvazi olarak «*kalğan* (*kalan* şeklini kullananlara karşılık) bölümünün *tau* (*tağ* ve *dağ* şekillerini kullananlara karşılık) grupu» şeklinde bir adlandırma da yapmış, ve mümeyyiz vasfı *tağlı* (*tağlık* ve *dağlı* şekıllerini kullananlara karşılık) kelimesi olan «Kıpçak - Türkmen Merkezî Grup» adlı karma bir grup da tasavvur etmiştir. Aynı tasnife göre, *kalğan* bölümünün bir kısmı olan Kıpçak grupu, fonetik bakımından. Türk lehcelerinin z- grupunun (öbür grup: r-) y- altgrupuna (öbür altgrup: d-. bölümleri: t-, d-, z) girer. Bk. KIPÇAK TÜRKÇESİ, KUZEYBATI TÜRKÇE, GÜNEYBATI TÜRKÇE.

2. Hususiyle Macar Türkologları tarafından Türk lehcelerinin iki ana bölümünden birine verilen ad. Birçok Türkologlar Türk lehcelerini umumiyetle «y- Türkçesi» ve «s- Türkçesi» şeklinde ikiye ayırırlar. Bu esasa göre, kelime başlarında bu iki ses birbirine tekabül eder. Lehcelerden Çuvaşça ile Yakutça s-, eski ve yeni bütün öbür lehceler de y- grupuna girerler; meselâ Kök - Türkçe Uygurca, Çağatayca. Türkiye Türkçesi v. b. *yıl* fakat Yakutça *sıl*, Çuvaşça *śul* (eski Çuvaşça *cal*). Ana Türkçede y fonemi çok eski bir devirde c'ye çalan ön damak d'si değerinde idi; meselâ *Yayık* ırmağının adı Yunanca metinlerde *Daıkh*, Türkçe *yabğu* kelimesi Arabca metinlerde *cabğu*, *yılan* kelimesi de Bulgar Türkçesinde İslâv harfleriyle *dılom* şeklinde yazılmıştır; bu ses sonradan bir grupta y, öbür grupta da s (Yakut s, Çuvaş ś) olmuştur, bk. ALTAY DİLLERİ. Bu y- ∾ s- tekabülünün yanıbaşında, Türk lehcelerinde kelime ortasında ve sonunda bir de z ∾ r, ve ş ∾ l (yahut r ∾ z. l ∾ ş) tekabülleri vardır, ki bunda Yakutça y- grupu ile birleşerek (hepsi z ve ş esaslı) Çuvaşçayı (r ve l esaslı) yalnız bırakmakta, bu da bazı bakımlardan Moğolcaya yaklaşmaktadır; meselâ y- Türkçesi *öküz*, yakutça *oγus*. fakat Çuvaşça *və̂Gə̂r*, Moğolca *üker*, y- Türkçesi ve Yakutça *taş*, fakat Çuvaşça *ç′ul*, Moğolca *çilagun*. Macar Tükologları, lehceler tasnifi için z ∾ r (= rhotasisme) ve ş ∾ l (=lambdaısme) tekabüllerini daha esaslı saydıkları için, Türk lehcelerini bu esasa göre ikiye ayırmışlar ve z/ş esaslı lehceler grupuna «Doğu Türkçe», r/l esaslı lehcelere de «Batı Türkçe» demişlerdir. Macarlara ve daha bazı Türkoloğlara göre, bu tekabülde z ve ş sesleri esas, r ve l sesleri de değişmiş seslerdir; aşağıya bk.

Batı Türkçenin yayılışı: Bu kavrama göre adlandırılan Batı Türkleri, merkezleri Orta Asya olan Doğu Türklerinden eski bir devirde ayrılarak batıya doğru göç etmişlerdir Batı Türklerini umumiyetle *Ogur* (Çın *Ho - kut*) adı altında topliyabiliriz; birçok Batı Türk boyları *-oğur* ile biten adlar taşımıştır. Bu ad r: z mutabakatına göre, Doğu Türklerini vasıflandıran *Oguz* adının karşılığıdır.

Batı Türklerine dair ilk malûmata V. asırda Yunan tarihçilerinden rhaetor Priskosta rastlarız. Bundan anlaşıldığına göre, 461 - 465 yılları sıralarında, Batı Türklerinden Şaragur (Yun. *Saragur*)lar, Urog (= Ogur)lar ve Onogurlar (Lat. *Hunngur*, ki Avrupada Macarlara verilen *Hungar* adı bunlardandır), Batı Sibiryanın İşim ve İrtiş ırmakları bölgesinde, Sabirlerin (*Sibirya* adı bunlardandır) güneybatısında ve Fin - Ugor ailesinden olan Macarlara akraba ve komşu olarak yaşıyorlardı. Batı Türklerinin ana vatanı ve Batı Türk - Macar münasebetlerinin eski merkezi burasıdır. Sabir (Suwar)ler tarafından yurtlarından sürülen Batı Türkleri, yanı Ogur halkı (Şaragur, Onogur, Kuturgur, Uturgur, v. b.), Macarlarla, beraber, önde Şaragurlar bunların arkasında da Onogurlar olmak üzere, kuzey Kafkasyaya hususiyle Azak denizinin doğusuna ve Kuban ırmağı bölgesine inmişler, 463 yılında da Bizansa elçi göndermişlerdir. Kafkaslara inen Batı Türkleri hakkında birçok tarihî vesikalar vardır: V. - VII. asırlar arasında yaşamış olduğu sanılan Ermeni tarihçi Movses Horenatsi, Vund veya Vanand adlı birinin önderliğiyle Bulgarların Aras ırmağının kuzeyine yerleştiğini kaydetmiş; Theophylaktos Simokattes (VI. asır ortası), kuzey Kafkasyada Barsil ve Sabirlerle birlikte Onogurları da zikretmiş; Zakharias rhaetor (VI. asrın ikinci yarısı: Yunanca aslı yok, Süryanca tercümesi vardır), Kafkasyanın kuzeyindeki göçebe kavimler arasında On(u)gurlarla Kuturgur (Kortrigar, Kotragoi) ları da göstermiş Agathias (VI. asır), Kolkhiste Onoguris adlı bir kalenin bulunduğunu ve vaktiyle Onogurların burada hezimete uğradıklarını söylemiş; Prokopios (VI. asır ortası), Azak denizinin doğusunda Onogur, Uturgur ve Ogur adlı kavimlerin bulunduğuna işaret etmiş; Menandros Protector (VI. asır). 558 yılı hadiseleri dolayısiyle kuzey Kafkasyadaki Onogurlardan bahsetmiş; ve nihayet Latin tarihçi Jordanes (VI asır ortası), Pontus civarında kürkçülükle uğraşan Hunugur adlı bir kavim zikretmiştir; 700 sıralarında yazı yazan Ravennas (= Ravennalı) Geographicus, Azak denizi ile Kuban ırmağı civarında bir Patria Onogoria (= Ono ur vatanı) göstermiş ve bu bilgiyi IV. asırda yaşamış olan Libaniostan aldığını ilâve etmiştir, ki bu iddia ciddî olmasa gerek. Bu Türklerden Şaragurların adına son olarak 558 sıralarında rastlanır.

Kafkasyaya inmiş olan Batı Türkleri, V. asır ortalarında Hun imparatorluğunun dağılmasından sonra Karadenizin kuzey sahillerine çekilen Hunların hâkimiyeti altına girmiş ve bunlarla karışarak, «melez» (*bulgamak* = karışmak, karıştırmak) mânasına olan *Bulgar* adiyle zikredilmeğe başlamışlardır. Bunlar hakkında en eski malûmat 481 yılındandır. Bu yılda, Bizans imparatoru Zenon. Doğu Gotlarına karşı savaşırken Bulgar Türklerinden yardım istemiştir; 499 yılında da Bulgarlar Bizansın kuzey sınırı bölgelerinde görünmüşlerdir. Kuturgurların adına 547 de Bizans tarihçilerinde rastlanmaktadır (Kotragoi, Katriguroi, v. b. şekillerde). Kosmas İndikopleustes (547/49), kuzey kavimlerinden İskitleri (Skyth), Hyıkanları ve Herulleri zikrederken Bulgarlardan da bahsetmiştir. Zakharias rhaetor 569 tarihinde Bulgarları Kafkasların kuzeyinde gösterirken, daha 481 yılında bunları çok daha batıda gördüğümüze göre. Bulgar Türkleri V. ve VI. asırlarda Karadentzin kuzey sahillerine kadar sarkmış olsalar gerek (bazılarına, meselâ G. Fehére göre, VI. asırda Onogurlar ikiye bölünmüş, bir taraftan Kutrigur ile Utigur, öbür taraftan da Onogur ile Utigur adları bir zaman müteradif olarak kullanılmışlardır).

Bu topluluk, VI. asrın ilk yıllarında Sibiryadan hiç olmazsa kısmen inmiş olan Sabirlerin hakimiyeti altına girmiş, aynı asrın sonuna doğru da Batı Kök - Türk imparatorluğuun bir eyaletini teşkil etmişlerdir. VII. asırda bunların bir kısmını Avarlar beraberlerinde bugünkü Macaristana sürmüşlerdir. Aynı asırda Bizans imparatorluğunun yardımiyle ilk defa olarak tam bir istiklâle kavuşmuşlardır. Kowrat veya Kubrat adında bir asker, VII. asır başlarında Bulgarlarla Kuturgurların hakanı olduktan ve Azak denizinin doğusutda Kuban bölgesinde Onogur - Bulgarların «Büyük Bulgaristan»ını kurduktan sonra, 641- 668 sıralarında Kök - Türk boylarından olan Hazarların akını yüzünden, Kubratın kurduğu devlet parçalanarak. Onogurlarla bunlara akraba olan kavimler dağılmışlardır. Bunlardan bir kısmı, Kubratın üçüncü oğlu olan İsperihin kumandasında, Tuna bölgesine gelerek 679 da, şimdi Bulgaristan denilen arazinin kuzey kısmına (Moesia) girmişler; başka bir kısım, Kubratın büyük oğlu Bayanın emrinde ana yurtlarında kalarak Hazarlara tabi olmuşlar (= Onogur - Macarlar); bazı kısımlar da yine kuzeye doğru, yukarı Volgaya çekilerek «Volga Bulgarları»nı, yani bugünkü Çuvaşların, Kazan Türklerinin ve o zaman hiç olmazsa kısmen Macarca konuşan Başkurtların da ataları olmuşlardır; bk. BAŞKURT TÜRKÇESİ. Moesiaya giren Bulgarların işgal ettiği bölgeye, Yunanca yazılı ve VII. asıra ait bir Bizans piskoposlar listesinde «eparkhia Gotthias... o Onoguron» denildiği gibi, 713 yılı hadiseleri dolayısiyle de Agathon diakonos aynı halkı «ton Unnoguron Bulgaron» şeklinde adlandırmıştır (712 yılında hakan Terbelin emrinde Bulgar Türkleri güneye sarkarak Thrakiaya girmişlerdir), ki her iki kayd-den da Moesia Bulgarlarının Onogur asıllı olduğu anlaşılıyor. Böyle olmakla beraber. Terbelin emrindeki halka, daha sonra vakanüvis Theophanos (810 - 815 sıraları) ile patrik Nikephoros (ölm. 829) sadece «Bulgar» demişlerdir. Theophanosta ayrıca, birarada olarak «Unogundur - Bulgarlar ve Kotraglar» şeklinde bir kayıt da vardır. IX. asır ortalarında, Onogur - Macarlar, Hazar devletinden ayrılarak batıya doğru göç etmişler; aynı asrın sonuna doğru, bugünkü yurtları olan Macaristana gitmişlerdir (bazılarına, meselâ J. Markwarta göre de, Yunan tarihçilerinde geçen Unnugurlar Türk Onogurları değil, Macarlardır). Volga Bulgarları hakkında ele geçmiş olan en eski malûmatı, Arab tarihçilerinden, IX. asrın ilk çeyreğinde yaşamış olan İbnü Rustâya sonra 922 tarihinde bir seyahatname yazan İbni Fadlâna borçluyuz. Volga Bulgarlarının Bulgar/Bolgar adlı başşehri 1237/38 yıllarında Tatarlar tarafından tahribedilmiştir. Volga Bulgarları hakkında bazı malûmat da *Divanü Lûgâti't Türk* müellifi Kaşgarlı Mahmud tarafından kaydedilmiştir (1077). Bk. L. Râsonyi: *Dünya tarihinde Türkler*, Ankara 1942; Moravcsik Gy.: *Az onogorok történetéhez* («Magyar Nyelv»de 1930); aynı müellif: *Zur Geschichte der Onoguren* («Ungarische Jahrbücher»de 1930); J. Marquart: *Osteuropäische und ostasiatische Streifzüge*, Leipzig 1903; J. Markwart: *Kultur- und sprachgeschichtliche Analekten* («Ungarische Jahrbücher»de 1929): G. Fehér: *Bulgarisch - ungarische Beziehungen im V. -XI. Jahrhundert*, Budapeşte 1921; Németh Gy.: *A honfoglaló magyarság kialakulása*, Budapeşte 1930; Ligeti L.: *A magyarság őstörténete*, Budapeşte 1943.

Batı Türkçenin lehceleri ve vasıfları: Batı Türklerinin tarih boyunca toplanma ve dağılma merkezlerine göre, Batı Türkçesi şu altı grupa ayrılır: 1) Batı Sibiryadan (Tarbagatay dağları, bugünkü Kobdo ile Semipalatinsk arasında) başlıyarak Tuna havzasındaki yeni yurtlarında yerleşinceye kadar süren müddet zarfında Macarların diline girmiş olan Batı Türkçe unsurları. 2) Kafkaslardaki Batı Türkçe, ve buna bağlı olarak Ḫazar Türkçesindeki Batı Türkçe unsurları, yani Ḫazarca I. 3) Tuna Batı Türkçesi, yani Bulgar Türkçesi I. 4) Eski Volga Türkçesi veya Volga Bulgarcası, bunun devamı olan Çuvaşça ve Çuvaşçadan Fin - Ugor dillerine girmiş olan Batı Türkçe unsurları 6) Samoyed dillerinde mahfuz olan Batı Türkçesi yadigârları. Hunlarda Batı Türkçesi yadigârlarına rastlanmıştır. Hunca esas itibariyle Doğu Türkçesindendir; meselâ kış. Hun. *Dengizik* adı (<*dengiz/tengiz* = deniz, Batı Türk. *tenger*).

1. *Macarcadaki Batı Türkçe unsurları* (başlangıçtan M. S. X. asra kadar): Bunlar 150 kadar kelimeden ibarettir. Gombocz Z. 227 kelimelik bir liste hazırlamışsa da, bunlardan birçoğunda Batı Türkçesi hususiyetleri belirmediği için. Macarcaya Doğu Türkçesinden de geçmiş olabilirler. meselâ Macar. *ács* < Türk. *ağaç*(çı), marangoz; Mac. *ál* < Türk. *al*, yalan; Mac. *alma* < Türk *alma*/elma; Mac. *árok* <Türk. *arık*, hendek; Mac. *árpa* <Türk. *arpa;* Mac. *balta* <Türk. *balta;* Mac. *bátor* < Türk. *batur*; Mac. *betü* < Türk. *biti*(*k*) harf; Mac. *bicsak* < Türk. *bıçak;* Mac. *érdem* < Türk. *erdem;* Mac. *kapu* <Türk. *kapu*. kapı; Mac. *kecske* < Türk. *keçi*; Mac. *kender* <Türk. *kendir;* Mac. *köpönyeg* < Türk. *kepenek;* Mac. *szakál* < Türk. *sakal*; Mac. *szatócs* < Türk. *satıcı;* Mac. *teve* <Türk. *teve*/deve; Mac. *törvény* < Türk. *töre*/türe; Mac. *tüzok* < Türk. *tuzak;* Mac. *tyúk* < Türk. *tavuk;* Mac. *ünő* < Türk. *inek* v. b. Bundan daha eski bir devirde. Milât sıralarında. belki ondan da evvel, hüviyeti tesbit edilemiyen bir Türk lehcesinden de Macarcaya bazı kelimeler girmiştir, baştaki sesler y yerine ny olmak üzere, meselâ Mac. *nyár* (Genel Türkçe *yaz*, Volga Bulgarcası *ńār*, Çuvaş. *s'or*, Kora. *ńeŕem*,), Mac. *nyak* (Genel Türkçe *yaka*) gibi. Kelime başlarında Macarca ny (palatal ń): Türkçe y tekabülü için karşılaştır Moğol. *nüle*: Türk. *yalın* (= alev). Moğol. *nabçi* (<* *nabulca*): Türk. *yaprak* (<*yapurğak*). ve Şor Türkçesi *nıbırtka*: Türkiye Türk. *yumurta*. Bu istiare tabakasına 1 numarayı verecek olursak, yukarıda gösterilen Batı Türkçe tabakasına 2 demek gerekir. Daha muahhar bir devirde (tabaka 3; XI.- XIV. asırlar), Kuman - Kıpçak ve Peçenek Türkçelerinden de Macarca istiarelerde bulunmuştur, Mac. *kalauz* <Türk. *kılavuz;* Mac. *tözeg* < Türk. *tezek*, gibi. Osmanlı Türkçesi, istiare bakımından Macarca için 4 numaralı tabakayı teşkil eder (XIV. - XVIII. asır sonu). Macarca Osmanlıcadan hem doğrudan doğruya (meselâ Mac. *dolma* < Türk. *dolma:* Mac. *deli* < Türk. *deli*), hem de Balkan dilleri vasıtasiyle (meselâ Mac. *czizma* < Sırb. *çizma* <Türk. *çizme*) kelime istiare etmiştir. Bu tabakalardan başka. bir de Ural - Altay menşe birliğine kadar izlenebilen bir müşterek ana tabaka vardır. meselâ Mac. *val-/vol-*, Fin. *ole-* Türk. *bol-/ol-* (= olmak), Moğol. *bol-*. Mancu. *bi-*, gibi.

Asıl Batı Türkçesinden Macarcaya geçen kelimeler, daha ziyade ev hayvanlarına, ziraate, şahinciliğe, şarapçılığa, inşaata, ev eşyasına, aletlere, küçük sanatlara ticarete. elbise ve süse, içtimaî tesislere ve yazıya taalluk eden kelimelerdir, meselâ Mac. *borjú* (= buzağı), *borsó* (=burçak), *bölcső* (= beşik). *búza* (= buğday), *csalán* (= şalgam), *czötkény* (= sütleğen), *cziczkány* (= sıçan), *döl* (= düşmek). *görény* (= gelincik), *gyapjú* (= yapağı), *gyümölcs* (= yemiş), *gyűr* (= dürmek). *gyürü* (= yüzük), *iker* (= ikiz). *ír* (= yazmak), *karo* (= kazık), *kis* (= küçük), *kos* (= koç), *ökör* (= öküz). *sár* (= sarı). *szél* (= yel), *sárkány* (= sazkan, ejderha), *szőllő* (= yidleg. çilek), *tenger* (= tengiz, deniz), *tinó* (= dana), gibi. Has isimlere gelince, Macar Arpád hanedanı adlarından şunlar Batı Türkçesinin yadigârıdır.: *Géza* veya *Geisa* (St. István'ın babası. X. asır sonu) <*Geucsa*<*geu*=y: g tekabülü ile Türk. *yiğ/yik* (= efendi Lat magnus) +*csa* (*ca* ok., Macarcada küçültme eki); *Sarolta* (*şarolta* ok., Gyula'nın kızı ve St. István'ın annesi) < *sar* (*şar* ok., = Doğu Türk. *sarı*, Batı Türk. «beyaz») + *oltu* (= gelincik [hayvan]); *Karolta* (Gyula'nın öbür kızı) <*kara* (= kara. siyah) + *oltu* (=gelincik). Bu adlar. ya Ḫazarların bir kolu olup Macaristana giren ve orada kaynaşan Kabar(=«isyan ede», Mac. Kovar) ların bıraktığı yadigârlardır, yahut da Hun zamanından kalma sülâleye mensup ananevî adlardır.

Macarcada mahfuz Bat Türkçe kelimelerin başlıca fonetik hususiyetleri şunlardır: 1) Doğu Türkçe z: Batı Türkçe r meselâ Türkiye Türk. *yüzük* ∾ Macar. *gyürü* (*d'ürü* ok.)∾ Çuvaş. *śərə* (y∾gy∾ś için aşağıya bk.); Türkiye Türk. *öküz* ∾ Mac. *ökör* ∾ Çuvaş. *vəGər*. 2) Doğu T. ş: Batı T. l, meselâ Çağatay. *tüş* (= kuşluk vakti)∾ Mac. *dél* (= öğle) ∾ Moğol. (<eski Çuvaş) *düli* (r: z ve l: ş tekabülleri için aşağıya bk.). 3) Birinci hecede Doğu Türk. a; Batı Türk. ı, meselâ Kazan Türk. *tana* (= dana) ∾ Mac. *tinó* ∾ Çuvaş. *tına*. 4) Doğu Türk. ç: Batı Türk. s meselâ Karaçay. *k'ürüç* (= bir ağaç)∾ Mac. *kőris* (*kőriş* ok.)∾ Çuvaş. *kavərəś*. 5) Kelime başı Doğu Türk. t-: Batı Türk. s/ś, meselâ Kök - Türk. *tişliγ* (=dışli)∾ Mac. *süllő* (*şüllő* ok.)∾ Çuvaş. *śəla* (= dişli balık). 6) Kelime başı Doğu Türk. s-: Batı Türk. ş, meselâ Türkiye Türk. *süpür*∾ Mac. *seper* (*şeper* ok.)∾ Çuvaş. *śəBər*. 7) Kelime başı Doğu Türk. y-: Batı Türk. ć (d'ž') > ś. meselâ Türkiye Türk. *yoğur* ∾ Mac. *gyűr* (*d'űr* ok.)∾ Çuvaş. *śər*; y∾s∾ś olarak da Türkiye Türk. *yel* ∾ Mac. *szél* (*sēl* ok.) ∾ Çuvaş. *śil*; Kazan Türk. *yıdleg* (Türkiye Türk. *çilek*) ∾ Mac. *szőllő* (*sőllő* ok.)∾Çuvaş. *śirla*. 8) Kelime sonu Doğu türk. -n/ŋ: Batı Türk. -m meselâ Doğu Türk. *san* ∾ Mac. *szám* (*sām* ok., = sayı)∾ Çuvaş. *sum*. 9) Kelime sonu Doğu Türk. -k: Batı Türk. γ>ø, meselâ Türkiye Türk. *burçak* ∾ Mac. *borsó* (*borşō* ok.)∾ Çuvaş. *pərźa*.

Bazılarına (meselâ Gombocz Z.) göre, eski Batı Türkçesinde (Gombocza göre Eski Çuvaşçada) ć ve ś esaslı iki lehce vardı. Macarca her iki lehceden de kelime istiare ettiği için, Macarcaya girmiş olan Batı Türkçe kelimelerinde bazan Doğu Türkçe y: Batı Türkçe ć/ś karşılaşması ve kelime ikizleri vardır. Her ikisinin de yeni Çuvaşçadaki karşılığı ś dir, meselâ Türkiye Türk. *yemiş* ∾ Mac. *gyümölcs* (= yemiş), *szemölcs* (= zahire. buğday) ∾ Çuvaş. *śimə́ś* (= yemiş); Türkiye Türk. *yüzük* ∾ Mac. *gyürü* (=yüzük), *szérü* (= harman dairesi) ∾ Çuvaş *śərə* (= yüzük). Başkalarına göre de, bu ć/ś meselesi, bir lehce meselesi değil, bir istihale meselesidir, y>ć>ś gibi ve bir satıh meselesi olarak değil. derinliğine tabakalaşma hadisesi olarak ele alınmalıdır. Böyle olmakla beraber, XIV. asırda Volga Bulgarcasında y: c karşılaşması hâlâ mevcuttu (aşağıya bk.). Macarcada, y kaşılığı olan c ile başlıyan müstear Türkçe kelimelerin hepsi Batı Türkçesine ait değildir, Doğu Türk-

çesinden, meselâ Kıpçakçadan da alınmış olabilir diyenler varsa da (meselâ Ligeti L; sonradan fikir değiştirmiştir) o zamandan kalma yazılı metinler bulunmadığı için bunun ispatı güçtür, meselâ Mac. *gyeplő*, Çağatay. *yiplık*, Türkiye Türk. *iplik*, Kırgız. *cıp*, Kazan. *cep*, Çuvaş. *šip*, Yakut *sab*; **ceplı/cipli* esası eski Volga Bulgarcasına ait olup bundan Mac. *gyep* ile Kazan. *cep* türeyebildiği, veya Kırgız. *cip* in delâletiyle, bu esas Kıpçakçanın da malı olabildiği gibi. Bk. Z. Gombocz: *Die bulgarisch-türkischen Lehnwörter in der ungarischen Sprache* («Mémoires de la Société Finno-ougrienne» de, cilt XXX, 1912). J. Benzing: *Die angeblichen bolgartürkischen Lehnwörter im Ungarischen* («Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft» ta, 1944).

2. *Kafkas Batı Türkçesi* (483-800): Bu gruptaki başlıca yadigârlar, başka yerde de rastlanan has isimlerden ibarettir. Bunların başında *Ogur, Uturgur, Kuturgur, Onogur, Şarogur* gibi Türk boy adları gelir. Bu adların etimolojilerini şu şekilde yapmak istenilmiştir: Batı Türk. *Ogur*: Doğu Türk. *Oğuz*; Batı Türk. *Uturgur*: Doğu Türk. *Otuz Oğuz*; Batı Türk *Kuturgur* (<**Tokurgur*, ki *Uturgur* adının analojisiyle metateze uğrıyarak *Kuturgur* şeklini almıştır): Doğu Türk. *Tokuz Oğuz* (= Dokuz Oğuz); Batı Türk. *Onogur*: Doğu Türk *On Oğuz*; Batı Türk. *Şarogur*: Doğu Türk. *Sarı Oğuz* (= beyaz Oğuz). *Başkurt* veya *Başgırt* adı da *Beş Ogur* (= Beş Oğuz) şeklinde izah edenler vardır. Bunlara Theophylaktosta oymak adı olarak geçen *Savard* (= Sovar; krş. Volga üzerindeki eski *Sovar* şehri, ve *Sabir/Savir* boy adı) adını, ayrıca *Kobrat/Kowrat* şahıs ismini; Movses Horenatside Bulgar kumandanının adı olarak geçen *Vund* veya *Vanand* ile yine aynı yerde kabîle adı olarak anılan *Basil/Barsula* (=*Barsıl*). *Bulgar/Bulgar* ve *Vlındur* isimlerini de katmak gerekir. *Vlındur* için krş. Gardizîde geçen *Nndr*, Bekrîde geçen *Vğunh-* ve Ḫazar hükümdarının Ḫasday ben Şapuraya yazdığı İbranice mektupta geçen *Vnntr* kabîle adları; Ḫazarlar, memleketlerini Vnntr adında bir halktan zaptettiklerini söylerler.

Kafkaslardaki Batı Türk topluluğuna, Ḫazarlara karışmış olan bazı Batı Türk unsurlarının (= Ḫazar I) yadigârları da dahildir. Ḫazarları (*ḫazar* = «gezer» krş. *kazak* =«gezek», *kırgız* = «kır gezen») Batı Türkleri tarafından teşkilâtlandırılmış Sabirler (< *sap*-[mak]) zannedenler varsa da, bunları Kök-Türklerle beraber mütalea etmek daha yerinde olur; bk. Németh Gy.: *Szabirok és magyarok* («Magyar Nyelv» de, 1929). Sabirler (Çin. *Sien-pi*; bk. SABIR) gibi Ḫazarların ekseriyeti (= Ḫazar II) ve bunlara bağlı bulunan Kabarlar da, Doğu Türk bölümünden bir lehce konuşurlardı; dil yadıgârları bunu göstermektedir. Ancak, Ḫazar topluluğunda kullanılan *Şarkel* gibi bir yer adı, Avarlarda olduğu gibi, Ḫazarlarda da bazı Batı Türk unsurlarının mevcudiyetini göstermektedir. 835 yılında Don nehri üzerinde kurulmuş olan bu kalenin adı *şar* (= beyaz) + *kil* (= gil, ev, krş. Çuvaş. *kil* = ev; *Šurәkil* = beyaz ev; hakan Yusufun İbranice mektubunda *Šr-kil*), yanı «beyaz ev» mânasınadır, nitekim Yunancada (K. Porphyrogennetos) bu ad *aspron hospition* (= beyaz ev; krş Rusça karşılığı *Beloveja*, *belo* = beyaz, *veja* = kale) diye tercüme edilmiştir; Ḫazarların Volga kıyısındaki merkezleri (729 da) olan *Sarıγşın* şehrinin adı da Arab kaynaklarında *al bayḍa* (= beyaz) şeklinde mânalandırılmıştır. Bu isimlerdeki *şar* unsuru eğer Doğu Türkçe olsaydı «beyaz» değil, «sarı» mânasına gelecekti ve ş yerine s ile başlıyacaktı, krş. Çuvaş. *šurә* = beyaz. Bk. ḪAZAR TÜRKÇESİ ayrıca bk. A. Zeki Velidi Togan: *Völkerschaften des Chazarenreiches im neunten Jahrhundert* («Kőrösi Csoma- Archivum»da 1940); A. Zajączkowski: *Problem językowy chazarów* («T. N. W»de 1946); aynı müellif: *Ze studiów nad zagadnieniem chazarskim*, Kraków 1947.

3. *Tuna Batı Türkçesi veya Bulgar Türkçesi*: Bundan, elimizde üç yadigâr grupu vardır: 1) Bulgar Türklerinin kirilik harflerle yazılmış hükümdarlar listesi; 2) 860-870 yıllarında Byzantion (İstanbul)da toplanan VIII. ökümenik konsiline katılmış olan Bulgar temsilcilerinin isim listesi; 3) Bulgar Islâvcasında mahfuz bulunan Batı Türkçe kelimeler.

Hükümdarlar listesindeki Türkçe unsurların hepsi katî olarak Batı Türkçesine bağlanamadığı için, Bulgar Türklerin karışık bir dil konuştuğuna hükmedebiliriz. Buna göre de Bulgar Türkçesi I (Batı Türkçeye bağlı) ve Bulgar Türkçesi II (Doğu Türkçeye bağlı) şeklinde bir tasnif yapılabılir. Bizi ilgilendiren Bulgar Türkçesi I dahi, karışık olduğu için tam Batı Türkçesi sayılamaz. Hükümdarlar listesinden, çoğu yılları gösteren hayvan adları olmak üzere, şu kelimeler dikkati çeker: *dilom* (= yılan), *tvir* (= tokuz, dokuz), *doḫs* (= donguz, domuz). *şegor* (= sığır), *veç* (= üç), *veri* (= börü, kurt), *dvanş* (= tauşkan, tavşan), *etḫ* (= it, köpek), *tut* (= tört, dört), Başlıca has isimler de şunlardır: *Avitoḫol* (= Attilâ?), *İrnik* (= Attilânın oğlu Irnak), *Dulo* (krş. eski Macar *Gyula*), *İsperiḫ* (= Asparuh), *Kurt, Tervel, Sevar, Kormisos, Vokil, Viḫtun, Ukil, Ugain, Umor*, v. b. Bu cins ve has isimlerden şunlar Batı Türkçesine bağlanabilir: *dilom, tvir, şegor, veç, veri, tut, Dulo*. Fonetik karşılaştırmalar da şunlardır: 1) Doğu Türkçenin z'sine karşılık Bulgar Türkçesi (= Protobulgar)nde r vardır, meselâ Doğu Türk. *tokuz:* Bulg. Türk. *tvir* (krş. Çuvaş. *tәχχәr* = 9). 2) Doğu Türk. s: Bulgar. Türk. ş, meselâ Doğu Türk. *sığır:* Bulg: Türk. *şegor*. 3) Doğu Türk. b: Bulg. Türk. v. meselâ Doğu Türk. *börü:* Bulg. Türk. *veri*. 4) Konsondan evvel gelen r, Bulg. Türkçesinde düşmüştür, meselâ Doğu Türk. *tört:* Bulg. Türk. *tut* (krş. Çuvaş. *tәvaDә* = 4). 5) Kelime başında bulunan ö/ü'den evvel. Bulg. Türkçesinde bir v protezi gelir, meselâ Doğu Türk. *üç:* Bulg. Türk. *veç* (krş. Çuvaş. *višә, vișșә* = 3). 6) Kelime başı Doğu Türk. y: Bulg. Türk d, meselâ Doğu Türk. *yılan:* Bulg. Türk. *dilom* (krş. Macar. *Gyula*, Bulg. Türk. *Dulo*, ve y-/d'-/ć hakkında yukarıdaki açıklamalar). Morfoloji bakımından da, Bulg. Türkçesinde sıra sayılarının -m soneki ile yapıldığı görülmektedir, meselâ *elem* (= ilk [incı]), *veçem* (= üçüncü), *tutom* (= dördüncü), *altom* (= altıncı), *tvirem* (= dokuzuncu). Bulgar Türkçesinde, gerek Batı. gerekse Doğu Türkçeye bağlanabilen kelimelerin kalıpları ve bilhassa vokalizmleri çok bozuktur, meselâ *yılana* karşılık *dilom; tavşana* karşılık *dvanş*, *domuza* karşılık *doḫs*, gibi Bulg. Türkçesinde *gürmü, altmış, beştim, dvanş* ve *doḫs* kelimeleri eğer Batı Türkçe olsalardı, sırasiyle **çerim*, **otmal*, **bielim*, **tavali* ve **dohr* şekillerinde bulunmaları icabederdi. Bk. G. Fehér: *Die Namenliste der ersten bulgarischen Chane* (Bulgarca. «Godişnik na Narodniya Muzey»de Sofya 1926), aynı müellif: *Die Inschrift des Reiterreliefs von Madara*, Sofya 1928, J. Marquart: *Altbulgarische Ausdrücke in der*

bulgarischen Fürstenliste («Tʿoung Pao»da 1910). J. Mikkola: *Die Chronologie der türkischen Donaubulgaren* («Journal de la Société Finno ougrienne»de 1914). G. Fehér: *Ostatıtsi ot ezika na dunavskite prablgari* (Alm. özeti: *Die Sprachreste der Donauprotobulgaren*, «İzvestiya na Blgarskiya Arheologiçeski İnstitut»ta 1928 - 29). V. Beşevliev: *Prvoblgarski nadpisi* («Godişnik na Sofiyskiya Universitet»te 1934).

Ruhani meclisteki Bulgar temsilcilerinin listesinde bazı Türkçe rütbe adları vardır: *içirgü boyla, bagatur, kantegin* veya *tarkan, sancı* (Yunan harfleriyle *sampsēs*; asıl liste Yunanca idi ise de bu kaybolmuştur elde Latınce tercümesi vardır). Bu kelimelerde Batı Türkçesi hususiyetleri görülmemekle beraber, katı olarak hangı grupa ait oldukları da söylenemez. Bk. Gy. Moravcsik: *Die Namenliste der bulgarischen Gesandten am Konzil von J. 869/870* («İzvestiya na Istoriçesk. Drujestvo v Sofiya» da 1933), aynı müellif: *Byzantinoturcica II. Sprachreste der Türkvölker in den byzantinischen Quellen*, Budapeşte 1943

Bulgarlar, ana dilleri olan Bulgar Türkçesini bırakıp İslâvcayı kabul ettikten sonra da, Bulgar İslâvcasına eski dillerinden yadıgârlar almışlardır. Yeni Bulgarcanın halk diline girmiş olan eski Türkçe kelimeler şunlardır: *beleg* (= belge işaret), *belçug* (= bilezik), *bıbrek* (= böbrek). *paşenog* (= bacanak), *toyaga* (= tayak, dayak), *çıpag* (= çepken). Yazı dilinde de şunlar mevcuttur: *kapişte* (= kip, şekil, put). *san* (= san, rütbe), *çertog* (= çardak, Fars.), ek olarak da -çii (= -ci/-çi), meselâ *şarçii* (= resimci. Islâv Bulg. *şar* = renk, boya). *knigçii* (= yazıcı, noter, İslâv. Bulg. *kniga* = yazı. kitap); bu ek ikinci defa olarak Osmanlı devrinde -çi / -çiya şeklinde Bulgarcaya geçmiştir, yüzlerce Osmanlıca kelimelerle beraber, şöyle ki eski ve yeni devirlerde Bulgarcaya girmiş olan Türkçe kelimelerden bazısının ikiz şekilleri vardır, meselâ Eski Bulg *belçug* Yeni Bulg. *belezik* (= bilezik); Eski Bulg. *paşenog*. Yeni Bulg. *badžanak* (= bacanak); Eski Bulg. *toyag*, Yeni Bulg. *dayak* (= dayak); eski Bulg. *çipag*, Yeni Bulg. *çepken* (= çepken) gibi. Mümeyyiz işaretleri bulunmadığı için, bu kelimelerin de Batı Türkçeye ait olup olmadıkları katî olarak bilinememektedir; yalnız *paşenog: bacanak* kelime çiftinde, Batı Türkçesinde kronoloji farkı mı, yoksa lehce farkı mi olması bakımından karışık bir mesele olan ş: c karşılaşması vardır (aşağıya bk.). Bk. S. Mladenov: *Vestiges de la langue des Protobulgares touraniens d'Asparuch en bulgare moderne* («Revue des Etudes Slaves»da 1921), aynı müellif: *Geschichte der bulgarischen Sprache*, Berlin - Leipzig 1929.

4 *Volga Bulgarcası veya Eski Volga Türkçesi*: Eski Volga Türklerinin merkezi olup Volganın sol kıyısında, şimdiki Spassk ve Tetyuşi kasabaları arasında bulunan *Bolgar* adlı şehirde XIV. asra ait mezar taşları ve sikke yazıları bulunmuştur. Büyük bir kısmı Arab harfleriyle ve Arab dilinde yazılı olan bu kitabelerde Türkçe adlara ve kelimelere rastlanmıştır. Bunlardan bir kısmı Doğu Türkçesine, diğer bir kısmı da Batı Türkçesi grupuna girer. Batı Türkçesinden olanına Eski Çuvaşça da denilebilirse de, Kazan Türklerinin ecdadı da bu dili konuşmuş oldukları için, Eski Kazan Türkçesini de bu araya katmak gerekir; Eski Volga Türkçesi tabiri de Doğu Türkçesinden olan unsurları içine alır; Volga Bulgarcası, yalnız Batı Türkçesine ait olan unsurlara verilen addır. Bu dilden uzun metinler bulunmıyorsa da ufak tefek kalıntılardan bu dilin hüviyetini anlamak mümkündür. Başlıca fonetik hususiyetler şunlardır: 1) Doğu Türk. z: Volga Bulg. r, meselâ Dogu Türk *yüz*: Vol. Bulg. *cür*, krş. Çuvaş. *śər/śör* (= 100): Doğu Türk *sekiz*: Vol Bulg. *sekır*, krş. Çuvaş. *saĝər/sakkər*; Doğu Türk *dokuz*: Vol. Bulg. *tohur*, krş. Çuvaş. *təχər/təχχər*; Doğu Türk. *kız*: Vol. Bulg *hır*, krş. Çuvaş *χər*, 2) Doğu Türk. ş: Vol. Bulg. l, meselâ Doğu Türk. *beş*: Vol. Bulg *bél* krş. Çuvaş. *pill*[*ək*]. 3) Kelime başında Doğu Türk. y: Vol. Bulg. c (Çuvaş. ś, Macar Batı Türkçesi č ve s; yukarıya bk.), meselâ Doğu Türk. *yedi* (= 7): Vol. Bulg. *ciet*, krş. Çuvaş. *śiččə*; Doğu Türk. *yıl*: Vol. Bulg. *cal*, krş. Çuvaş. *śul*, Doğu Türk *yigirmi/yirmi* Vol. Bulg. *cir(e)m*, krş. Çuvaş. *śirəm*: Doğu Türk *yüz*: Vol. Bulg. *cür*, krş. Çuvaş. *śər/śör*, 4) Konsondan evvel gelen e Volga Bulgarcasında kaybolmuştur, meselâ Doğu Türk. *tört/dört*: Vol. Bulg. *tüete*, krş. Tuna Bulg *tut*, Çuvaş *tǝvaDǝ / tǝvattǝ*. 5) Volga Bulgarcasında kelime başlarında o'dan evvel bir v protezi vardır, meselâ Doğu Türk. *on*: Vol Bulg *van*, krş. Tuna Bulg *veç* (= üç), Çuvaş. *vun/vunnǝ* (= 10). Morfolojide, Tuna Bulgarcasında da olduğu gibi, sıra sayıları -m soneki ile yapılır, meselâ Doğu Türk. *törtüncü/dördüncü*: Vol. Bulg. *tüetem*, krş. Çuvaş *tǝvatǝm*; Doğu türk. *beşinci*: Vol. Bulg. *bélem*, krş. Çuvaş *pillǝGǝmǝś* (= beşinci), *viśǝm* (= üçüncü). Küçültme, -h sonekiyle yapılır, meselâ Vol Bulg. *ayıh* (= küçük ay, aycık), krş. Çuvaş. *ujǝχ*. Volga Bulgarcası ile Çuvaşça arasındaki fonetik farklardan şunlar göze çarpar: 1) Kelime başı Doğu Türk. b: Vol. Bulg. b: Çuvaş. p, meselâ Doğu Türk. *belge*: Vol. Bulg *belek/beluk* (krş. Tuna Bulg. *beleg*): Çuvaş. *pallǝ*. .) Doğu Türk a: Vol. Bulg. a: Çuvaş. u, meselâ yukarıdaki Vol. Bulg. *cal* ve *ayıh* misalleri. Bk. İ. N. Berezin: *Bolgarı na Volge*, Kazan 1853; N. İ. Aşmarin: *Bolgarı i Çuvaşı*, Kazan 1902 Munkácsi B.: *A volgai bolgárokról* («Ethnographia» da XIV); N. Poppe: *Çuvaşı i ih sosedi*, Çeboksarı 1927; A. Zeki Validi Togan *Ibn Faḍlān's Reisebericht*, Leipzig 1939.

Eski Volga Bulgarcası grupuna giren Çuvaşça için bk ÇUVAŞ TÜRKÇESİ.

Aynı grupun eski ve yeni komşuları olan Fin - Ugor dillerine de Batı Türkçe kelimeler girmiştir. Bunlarda, önemli bir fonetik tekabul olarak kelime başlarında y: c yerine y: s/ś karşılaşması görülür, meselâ Kazan *yïrǝk*: Çuvaş *śirǝk*: Mordvin. *śiŕǝk'* (= dışbudak ağacı); Kazan *yaulǝk*: Çuvaş. *śulǝk*: Votyak. *śulik* (= yağlık, bez); Kazan. *yiken*: Çağatay. *yeken* (= hasır): Kırgız *cigen*: Çuvaş. *ťśaGan* (<**śaGan*): Votyak. *śakan*: Vogul. *śäχwän*: Ostyak. *ièGa'n*; Altay. *yarta*: Çağatay. *yarıtma*: Çuvaş. *śurDa* (<**śarta*): Çeremis. *sarta* (= mum): Vogul. *sertä*: krş. s ile Yakut. *sırdık* (= aydın) č/d' ile Macar. *gyertya*; Türkiye Türk. *yar*-(mak): Çuvaş. *śurla* (= orak): Çeremis. *sarlà*: Votyak. *śurlo*: Züryen. *ťśarla*. Bk. M. Räsänen: *Die tschuwassischen Lehnwörter im Tscheremissischen*, Helsinki 1920; aynı müellif: *Türkische Lehnwörter in den permischen Sprachen und im Tscheremissischen* («Finnisch-ugrische Forschungen»de. 1935); Y. Wichmann: *Tschuwassischen Lehnwörter in der permischen Sprachen*, Helsinki 1903; H. Paasonen: *Die türkischen Lehnwörter im Mordwinischen* («Journal de la Société Finno - ougrienne»

«de 1897); aynı müellif: *Über die türkischen Lehnwörter im Ostjakischen* («Finnisch-ugrische Forschungen» de 1902); Németh Gy.: *Az uráli és török nyelvek ősi kapcsolata* («Nyelvtudományi Közlemények» te 1928); aynı müellif *Probleme der türkischen Urzeit* («Analecta Orientalia» da. Peşte 1942 - 1947).

5 *Avarcada Batı Türkçe yadigârları*: Ḫazarlarla Tuna ve Volga Bulgarlarında da olduğu gibi küçük ölçüde de olsa, Avar türklerinde Doğu ve Batı Türkçelerinin karışmış olduğunu görüyoruz, şu farkla ki hakim unsur Ḫazarlarla Avarlarda Doğuya. Tuna ve Volga Bulgarlarında da Batıya bağlı bulunmaktadır. Avarcada bir sihirbaz adı veya unvanı olarak geçen *bō-kolabur* (Yunan harfleriyle *bookolabras*), öz Avarca değildir. İçlerine karışmış olan bir Batı Türkün adı veya sanı olsa gerek. Bulgar Türkçesinde de *kulabur / kolabur* şeklinde geçen Batı Türkçe bu kelimenin Doğu Türkçesindeki karşılığı *kılavuz* (Uygur *kulaguz*, Kaşgarî *kulabuz*, Çağatay. *kolavuz / kolauz*)dur; *bō* (< *boğ. buğ*) da «baş, en büyük» anlamınadır. Buna karşılık, Bulgar Türkçesinde *turun* (= tarhandan sonra gelen askerî bir rütbe adı) şeklinde geçen kelimenin Avarcadaki karşılığı, Doğu Türkçesinde de olduğu gibi, *tudun*dur (krş. Uygur. *tuduṅ / tutuṅ*). Bk. AVAR DİLİ, 2.

6. *Samoyed dillerindeki Batı Türkçe yadigârları*: Batı Türklerinin ana vatanı Batı Sibiryada olduğunu, bu Türkçeden Samoyed dillerine girmiş olan kelimeler de gösterir. Samoyedler o zaman daha güneyde, aşağı yukarı bugün Vogul ve Ostyakların oturdukları yerde idiler. Batı Türkçesinden bu dillere geçen başlıca kelimeler şunlardır: 1) Ostyak Samoyed. *si/śī*: Kamasin Samoyed. *śili*: Tavgı Samoyed. *ki* (= samur) ∾ Batı Türk. *kiş*; 2) Yenisey Samoyed. *yū*: Tavgı Samoyed. *yir*: Yurak Samoyed. *yur* (= 100) ∾ Genel Türk. *yüz*; 3) Yukak Samoyed. *śu/śun*: Tavgı Samoyed. *kiṅ* (= göbek) ∾ Türk. *kin*; 4) Yurak Samoyed. *zabā*: Tavgı Samoyed. *yaka* (= ikiz) ∾ Türk. *iki*; 5) Yenisey Samoyed. *śádabo*: Yurak Samoyed *pādāu* (= yazmak) ∾ Türk. *biti-*. Bk. K. Donnar: *Zu den ältesten Berührungen zwischen Samojeden und Türken* («Journal de la Société Finno-ougrienne»de 1924); Németh Gy. yukarıda anılan eseri, «Analecta Orientalia»da 1942 - 1947.

Batı Türkçesinin eskiliği: Doğu Türkçesinin mümeyyiz vasıfları olan ş / z (Zeki Velidi Togana göre: *Şaz-Türkçesi*) esasına karşı Batı Türkçesinde görülen l/r (Z. V. Togana göre *Lir-Türkçesi*) esasının daha eski olup olmadığı, Türkologlar arasında hâlâ münakaşa edilmektedir. Macar ekolüne (Gombocz Z. [sonra iddiasından vazgeçmiştir], Németh Gy., Ligeti L. Almanlardan W. Bang ile J. Benzing, Ruslardan W. Radloff ile A. Samoyloviç) ş/z esası daha eskidir. Öne sürülen deliller, Türkçe lehcelerarası mukayeselerden başka, eskiden Türkçeden komşu dillere geçen veya yine aynı devirde bunlardan Türkçeye giren müstear kelimelere de dayanmaktadır. Meselâ, bu ekole göre, Çuvaşçada muhakkak olarak ve Ana Türkçedeki vokaller arası -d- ile ilgili bulunarak, bir z > r değişmesi vardır, Ana Türkçe *adak* (krş. Moğol. *adak* = uc, son): *aδak* yoliyle *azak* (= Türkiye Türk. *ayak*) Bulgar Türkçesi **azak* > Çuvaş. *ura*. Bu, -d-nin karşılığı olmıyan z > r değişiminden ayırtedilmelidir, meselâ Türkiye Türk. *öküz*: Çuvaş. *vᵊGᵊr*: Macar. *ökör*, krş. Moğol. *üker*. Bu iki misalden anlaşıldığına göre, Ana Türkçenin gerek -d-, gerek z fonemleri Çuvaşçada r olmuştur. Müstear kelimelere gelince, meselâ yine *öküz* misalinde Çağatay., Kırgız. *öğüz*: Yakut *oγus*: Çuvaş *vᵊGᵊr* kelimelerine karşılık, Türkçeye bu kelimeyi veren Toḫarca B. de *okso* şeklini görüyoruz. ki r ile değil s iledir (Türkçede kelime sonu vokalinin düşmesi için krş. Türk. *tam/dam* [= çatı: Sanskrit. *tama-*: Latin. *domus*]; Toḫarcadan daha bazı kelimeler de Türkçeye geçmiştir, Tohar. *pīḍe* [= o yazdı]: Türk. *biti-* [= yazmak]). Eski z ler, yalnız Batı Türkçesinde değil, bazan Doğu Türkçesinde de r ile temsil edilmiştir, meselâ Türkiye Türk. *bağır* (= göğüs, ciğer) **baγız*: Ural. **maγz*, Macar. *máj* (= ciğer). Yine Türkiye Türk., Özbek., Türkmen. *bez*: Çin Türkistanı, Çağatay., Kuman., Kırgız. *böz*: Altay, Teleüt., Koybal. *pös*: Kazan. *büz*, Uygur. *böz*: Kumuk. *biz*: Çuvaş. *pir*∾İbrani., Aramî. *büş*∾ Akkad. *būṣu*∾Ermen. *behez*∾Eski Mısır. *veez*∾Yunan. *byssos*; bu kelimenin esası da r ile değil, s/ş iledir. Ş/l meselesine gelince Macar ekolü ş nin esas olduğuna kanidir, Genel Türkçe *taş*∾Çuvaş. *t'šul* (krş. Moğol. *çilagun*) gibi Aynı ekole göre, y-/s tabadülünde de y- esas, s- (Çuvaş. ś, Yakut. s) de ondan olmadır, Türkiye Türk. *yıl*: Çuvaş. *śul*, Yakut. *sıl* (krş. Volga Bulgar. *cal*); Türkiye Türk. *yaz*: Çuvaş *śur*, Yakut. *sās*; Türkiye Türk. *yıldız*: Çuvaş. *śᵊlDᵊr*, Yakut. *sulus*, gibi. Buna karşılık, Fin ekolü (G. J. Ramstedt ile M. Räsänen, Ruslardan N N. Poppe [Alman asıllı, şimdi Amerikada], Almanlardan J. Markwart, Macarlardan da Gombocz Z. [son yıllarında]), l/r esasının daha eski olduğunu söylemekte ve Moğolcayı da hesaba katmaktadırlar. Macarlara (Németh Gy. meselâ) göre Çuvaş. dili, sonradan temasa geldiği Moğolcanın tesiriyle l/r esaslı bir dile çevrilmiştir, halbuki Finliler, Moğalca ile Çuvaşça arasında bu bakımdan benzerliği muahhar bir temasa değil, eski dil vaziyetinin periferi mıntakalarında görülen arkaizme, hattâ menşe birliğine atfetmektedirler. Buna göre, Ana Çuvaşça, Ana Türkçe (Urtürkisch) ile beraber iki ayrı kol olarak, Ön Türkçe (Vortürkisch) ye irca edilmeli, Ön Türkçe de Ana Moğolca ile birlikte Ana Altaycaya bağlanmalıdır (bk. ALTAY DİLLERİ VE ALTAYİSTİK), yani *rhotacisme/lambdaisme*'e karşılık *zétacisme/sigmatisme* esasına taraftardırlar. Ekol dahilinde teferruata gelince, Ramstedte göre Çuvaşça Ön Türkçeden çıkmış ve tamamiyle müstakil olarak inkişaf etmiş bir dildir; Moğolca ile doğrudan doğruya teması olmamıştır Poppe'ye göre Çuvaşça Ön Türkçeden değil, Ön Türkçe ile Çuvaşçanın müşterek anası olan bir dilden ileri gelmiştir. V. Grønbeche göre, batıda Osmanlıca, doğuda da Koybalca arasındaki bütün Türk lehceleri bir ana dilden (Ana Türkçe) meydana gelmiştirler; Çuvaşça bunlar arasında değil, ayrıdır.

Bu ekole (N. Poppe, meselâ) göre, r sesi Çekçede olduğu gibi, eskiden ř (= rj) değerinde palatal bir r′ idi; l sesi de Ostyakçadaki palatal ĺ (= λ) ye benziyordu (Macar ekolü, Ana Türkçede palatal ĺ ve r′ bulunmadığına kanidir), sonradan r > z, ve l > ş olmuştur. Bunu, Fin-Ugor ve Samoyed dillerine geçen veya bunlara muvazi bulunan r'li ve l'li eski Türkçe kelimeler de teyideder. Meselâ, Macar. *süly*: Çeremis. *šᵊγəl*, Fin *syylä* ∾ Türk. *sigil / sögel / söbel* (= siğil, sivilce), yani Fin-Ugor. ĺ (= palatal l): Türk. l. Aynı şekilde, Türk. *kiş* (= samur), Ön Türk. **kiĺ* > Kamasin Samoyed. *śili* (< **çili*), yani Ural. l: Türk l demektir. Yine, Türk. *yüz* (= 100): Volga Bulg. *cür*: Çuvaş. *śᵊr*, Ön Türk. **yür′* > Yurak Samoyed. *yur*, Tavgı Samoyed. *yir*, yanı Ural. r: Türk. r. Bazı dilciler (W. Bang meselâ) bu istiarelerin eskiliğini

şüpheli görmekte, ve Türk, Çuvaş ve Moğol dilleri arasında r:r ile l:l muuabakatları da bununduğu için, r > z ve l > ş değişmelerindeki r ve l'yi başka r ve l addetmektedirler (meselâ Genel Türk. *karın*: Çuvaş. *χïrə̊m*; Genel Türk. *yele*: Çuvaş. *śilhe*: Moğol. *del*). Fakat müstear kelimelere baş vurulmadan da, Fin - Ugor ve Türk dilleri arasında l/r'nin esas olduğunu gösterir r:r ve l:l mutabakatı görülmektedir, meselâ l için, Genel Türk. *kuyaş* (= güneş): Yakut. *kuyas* (= öğle sıcağı): Çuvaş.ʳ *χəvel*: Ana Türk. **kuńal* ∾ Ostyak. **kuńə̂l*, Macar. *hajnal* (=şafak); Kazan. *küşek*; Yakut. *kösüy* (= donmak): Moğol. *kül-de / köl-de* (= donmak): Tunguz. *kel-de* (= soğuk) ∾ Fin. *kylmä* (= soğuk); Hakaniye Türk. *tüŋşü* (= şamdan): Moğol. *deŋlü*: güney Kora *tïŋ-loŋ* < Çin. *tieŋ* (= mum) + *ľu* (= ev). R için, Hakaniye Türk. *kāz* (= kabuk): Yakut. *ḫastā*: Sagay. *kasta* (= kabuğu soymak; < **kāz-la*) > Samoyed. *kās* ∾ Tung. Sol. *χer*: Olça. *hora-/ hura-* ∾ Fin. *kaarna* (= kabuk, kışır) / *kuori* (= kabuk): Lap. *goaran*; Türk. *sez-*(mek): Moğol. *sere* (= uyanmak, hissetmek): Tunguz. *seri* (= uyandırmak) / *seru* (= uyanmak) ∾ Fin. *herätä* (= uyanmak): Lap. I. *ťšarraniδ*; Türkiye Türk. *bez* (= gudde): Yakut. *ber*, *berge* (= nasır, bezin şişmesi): Çuvaş. *par* (= bez, şiş, irin): Moğol. *ber-segü* (nasır): Tung. Lamut. *berge* (= semiz) ∾ Fin. *märkä* (= yaş, irin): Livon. *märga* (= irin): Macar. *mirigy* (= bez). Bu r/z ve l/ş tebadülü, temayül halinde eski Türkçede bulunmuş olsa gerek; türlü lehcelerde türlü ölçülerde gelişmiş fonetik bir temayüldür, nitekim Türkiye Türkçesinde de yok değildir, *kudur-*(mak): *kuduz* ile *del-*(mek): *deş-*(mek) gibi.

Bütün bu müşahedelere ve münakaşalara rağmen, r ile l ve z ile ş gruplarından hangisinin daha eski ve esaslı olduğu meselesi henüz halledilmiş sayılamaz. Bk. N. Poppe: *Die tschuwassische Lautgesetze* («Asia Major» da 1924), aynı müellif: *Türkisch - tschuwassische vergleichende Studien* («Islamica» da 1924), aynı müellif; *Çuvaşskiy yazık i ego otnoşenie k mongolskomu i tyurskim yazıkam* («Izvestiya Rossiyskoy Akademii Nauk» ta 1924 ve 1925), aynı müellif: *Die tschuwassische Sprache in ihrem Verhältnis zu den Türksprachen* («Kőrösi Csoma - Archivum» da 1926), aynı müellif: *Altaisch und Urtürkisch* («Ungarische Jahrbücher» de 1927), G. J. Ramstedt: *Zur Frage nach der Stellung des Tschuwassischen* («Journal de la Société Finno - ougrienne» de 1922), J. Markwart *Chronologische Data für den bulgarisch - türkischen 'Rhotazismus'* («Ungarische Jahrbücher» de 1929), J. Benzing: *Tschuwassische Forschungen* («Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft» ta 1940 ve 1941), M. Räsänen *Materialien zur Lautgeschichte der türkischen Sprachen,* Helsinki 1949. Bk. DOĞU TÜRKÇE ve TÜRK DİLİ.

BÂTINÎLER: bk. BÂTINÎLİK.

BÂTINÎLİK, Kur'anın zâhirî mânalarından başka bâtınî mânaları da olduğuna, Kur'anın ancak tevil suretiyle anlaşılabileceğine inananların yolu. Müslümanların bir kısmı, Kur'anın zâhirî mânalarından başka bâtınî mânaları da olduğunu kabul etmekle beraber âyetleri, tefsir ve hadîs bilgilerine dayanmadan yorumlamaktan ve hükümlerin teşriî hikmetlerini araştırmaktan, Kur'anı tevil etmekten çekinmişler, Bâtınîler ise, tevili, bâtınî mânaları anlıyanların zâhirî hükümlerle bağlı olmıyacağı derecesine kadar götürmüşlerdir.

B., Peygamber ve imam hakkında gulüv (b. bk.) le başlamıştır. Bunlar, zaman zaman inançlarına uydukları adamlara, toplu olarak bulundukları yerlere, hattâ giyim ve kuşamlarına göre adlar almışlardır. 12 imam (b. bk.) ın altıncısı olan Ca'ferü 's - Sâdık (ölm. 765) ın oğlu İsmâîl (ölm. 750)i imam tanıdıklarından İsmâîliye (b. bk.); yedi imam tanıdıklarından Seb'iye; hakikate ancak masum imamın ve imamdan dâvete mezun olanların telkin ve talimiyle erişileceğine inandıklarından Ta'limiye; bazıları herşeyi mubah bildiklerinden İbahiye, tevili kabul ettiklerinden Müevvile dendiği gibi, esas bakımından daha Sasanîlerden Kubad devrinde İranda çıkan ve söylentiye göre kadınlarla malların iştirakini kabul eden Mezdek (b. bk.) ile Abbasoğulları devrinde çıkan ve Mu'tasım zamanında Sâmerrada kardeşiyle beraber asılan Bâbek (ölm. 837)in inançlarını benimsediklerinden Mezdekiye ve Bâbekiye adlariyle de anılmışlardır. Bu adlardan başka Kûfeli Hamdân-i Karmata uyanlara Karmatiye ve Karâmıta; Mübarek adlı birine uyanlara Mübarekiye, Nâsır Husrev (b. bk.)e uyan kısma Nâsıriye; Muhammed b. Nusayra uyanlara Nusayriye (b. bk.); bir aralık Rey köylerinden Hurremâbadda, bir aralık da Erdebil köylerinden Hurremde bulunduklarından Hurrem-diniye ve Hurremiye; Yemende Yam kabilesinin çoğu bâtınî inançları kabul etmiş olduğundan Yâmiye denmiş; hattâ Bâbek zamanında sancakları kırmızı olduğundan ve kırmızı renkte elbise giydiklerinden bunlara Muhammere; nihayet şeriatçılar tarafından Melâhide ve Zenâdika adları da verilmiştir. Dürzîlik(b. bk.), Hurûfîlik(b. bk.), Şeyhîlik(b. bk.), Kerimhânîlik (b. bk.), Bâbîlik (b. bk.), Bahâîlik (b. bk.) ve Ezelîlik (b. bk.)de B. ten meydana gelmiştir.

Daha hicretin ilk asrının sonlarında çıkan Keysaniye (b. bk.) fırkası, imamet hakkında aşırı inançlarla B. in tohumunu ekmeğe başladığı gibi, Ali zamanında çıkan ve Şianın rical kitaplarında Ali tarafından yakıldığı, yahut sürüldüğü kaydedilen Abdullah b. Sebe', Aliyi Tanrı tanımak suretiyle B. e bir zemin hazırlamıştır. Bâtınî inançların gelişmesinde, eski Hind - İran ve Yunan - Roma din ve kanaatlariyle, yeni Eflâtunculuğun ve yerli geleneklerin islâmî unsurlarla yoğrulmasından meydana gelen hükema felsefesinin ve daha ilk devirlerden başlıyarak bu felsefeyi benimsiyen tasavvufun büyük tesiri olmuştur. Hallâciye (b. bk.) tarikatında, büyük sofîlerden Bâyezîd-i Bistâmî (b. bk.) ile Tüsterî (b. bk.) nin bazı sözlerinde ve Süllemî (b. bk.) nin *Hakayık* adlı tefsirinde Bâtınîlik izleri bulanlar vardır. Muhyiddîn-i Arabî (b. bk.) nin *Fütûhat* ve *Fusus*u ile başka eserlerinde âtınî inançlarını okşıyan yerlere rastgelinmektedir. Bazan sünnî, bazan şiî görünen Hurufîler ile, Nusayrîler, Bektaşîler ve Aleviler, hattâ tamamiyle sünnî bir tarikat olan Nakşbendiye (b. bk.) nin bir kolu olduklarını iddia eden son devre Melâmiler (b. bk.) inin çoğu, inanç bakımından Bâtınîdirler. Bu taifeden bir kısmının başkalarını hakikat ehli saymadıkları, hattâ aynı taife içinden bazılarının başkalarını tenkid ettikleri bile vardır.

Bâtınî inançların esasları şu suretle hulâsa edilebilir: Bâtınîler, 1) Sâbık, 2) Tâli, 3) Ced, 4) Feth, 5) Hayal olmak üzere beş cevher kabul ederler. Sâbık, kalem (b. bk.)dir; tâli, levh (b. bk.)dir. Bütün varlıklar âleminin, Tanrının «kün = ol» emriyle ifade edilen iradesiyle meydana geldiği ve bu kelime, Arab alfabesinde 2 harfle, yani k ve n harfleriyle yazıldığı için sâbık'a kâf, tâli'ye nun da derler.

Ayni zamanda sâbık'a esas, akl - ı kül ve Âdem - i mânâ; tâli'ye sâni, nefs-i kül ve Havvâ-yı mânâ da denir. Ced, bütün suretleri kabule istidadı olan heyûlâ (b. bk.); feth, mutlak halâ (b. bk.); hayal de mutlak zamandır. Ced yaratılışa vasıtadır. Feth ceddin işlerini aştığı, bu yaratılışı imkân âlemine soktuğu için bu adı almıştır. Hayal de peygamberlerin vahiy aldıkları âlemdir. Ced İsrafile, feth Mikâile, hayal de Cebraile karşılıktır. Ruhanî âlemdeki sâbıkla tâli iki esastır. Öteki üçü de feri'dir ki, esaslar, cismanî âlemdeki gökle yere, feri'ler de cemâda, nebata ve hayvana karşılıktır. Tanrıdan ancak akl-ı kül zâhir olmuştur; fakat bu yaratılış, yoktan var etme yolu ile değildir. Aklı - ı kül, mutlak varlıktan, zatının icabı olarak zuhûr etmiştir. Mânevî olan bu varlık, nefs - i küllü meydana getirmiştir. Bu bakımdan hakikatte Âdem akl-ı kül, Havvâ nefs-i küldür. Nefs - i kül, akl - ı külle nisbetle daha noksan olduğundan, akl - ı küldeki olgunluğa erişmeğe çalışır ve bu çalışma kendisini harekete getirir. Bu hareket, gökleri meydana getirmiştir. Dokuzuncu kat gökte hiçbir şey yoktur. Bu gökün kapladığı sekizinci kat gökte sabit yıldız kümeleri, burçlar vardır. Ondan sonra birbiri içinde bulunan yedi kat gökte, sırasiyle ve yukarıdan aşağıya doğru Zuhal, Müşterî, Mirrîh, Güneş, Zühre, Utarid ve Ay vardır. Her gökün aktif kudretine akıl, pasif kabiliyetine de nefis denir. Bu suretle akl - ı kül ile beraber on akıl, nefs-i kül ile beraber de on nefis vardır. Ve yıldızlar bu göklerin cirimleridir. Gökler, yeryüzüne ve hâdiselere tesir eder. Hattâ ana karnına düşen çocuk, sırasiyle birer ay müddetle yıldızlar tarafından terbiye edilir. Sekizinci ayda yine Zuhalin terbiyesi altına girer; dokuzuncu ay, Müşterînin tesiriyle, doğar. Akl - ı kül ile nefs - i külden meydana gelen gökler, olgunluğa ulaşmak için dönerler ve dönmelerinden dört tabiat, yani sıcaklık, soğukluk, yaşlık ve kuruluk meydana gelir; bunlar da, ateş, hava, su ve toprağı meydana getirir. Dokuz kat gökle dört unsurdan mevâlîd-i selâse, yani üç çocuk denen cemâd, nebat ve hayvan var olur. Ancak bütün bu varlıkların Zattan zuhûru zamanla olmayıp ânîdir. Bu bakımdan Bâtınîlerin çoğu âlemin, Tanrıya nisbetle hâdis, yani sonradan var, fakat esasta kadîm olduğunu ve kıyametin kopmıyacağını kabul eder. Bu üç çocuğa nisbetle gökler baba, unsurlar da anadır. İnsan, varlığın en sonu ve en yücesidir. Bedeni dolayısiyle unsurlara mensup olan insan, ruhu ve nefs - i nâtıka (b. bk.)sı dolayisiyle yücelikler âlemindendir. İnsan, bu bedene gelinceye kadar sırasiyle bütün bu âlemlerden geçmiştir. İnsanda her âlemin bir örneği ve benzeri vardır.

Bâtınîlikte kıyamet iki suretle telâkki edilir. Bir bakıma ölen adamın kıyameti kopmuş demektir. Beden, unsurlar âlemine, ruh da lâyık olduğu makama gider. Bu makam maddî değildir. İnsan ölünce, ruhu dünyada yaptığı iyiliğe ve sahip olduğu huylara göre, cemâd, nebat, hayvan âlemlerine, yahut unsurlara, yahut da yine bir insan cesedine gider ve olgunluğa ulaşıncıya kadar bu devir, böylece devam eder durur. Tam olgunluğa ulaşanlar, akl - ı kül âleminde karar kılıp devirden kurtulur. Ancak bu tenâsüh inancı umumî değildir. Asıl kıyametse, her devirde «hüdavend-i kiyamet = kıyametin sahibi» denen VII. imamın zuhûru ve şeriat hükümlerinin kalkması ile olur.

Bâtınîlere göre ruhanî âlemde tek Tanrıdan zâhir olan bir akl - ı kül bulunduğu gibi, cismanî âlemde de ona karşılık bir kâmil insan vardır. Bu, tamamiyle o ruhanî makama ulaşmış olan en yüce insandır. Vahiy, şeriat ehlinin Cebrâil dediği akl - ı kül vasıtasiyle bu zâtın Tanrıdan aldığı feyizdir ki, bunu dile getiren kendisidir. *Kur'an*daki, «Şüphe yok ki o (Kur'an), kerim olan Resûlün getirdiği sözdür» âyeti de (LXIX, 40) buna delildir. Şeriatın esası, âlemin nizamını sağlamaktır; hükümler de, halkı iyiliğe sevk etmek için konmuştur. Cennet, cehennem, sevap ve azap, hep mecazî mânalar taşır. Kendisine «nâtık - konuşan» de denen insan-ı kâmil, «tenzil sahibi», yani peygamberdir. Mertebe bakımından ona en yakın birisi vardır ki, o, nesf-i kül mertebesindedir ve tevil sahibidir. Buna «sâmit = sessiz» denir. Şeriatın hakikatını ancak bu zat bilir. Bu iki esastan birbiri ardınca 7 imam gelir. Âlem, nasıl akl-ı kül ile nefs-i külden meydana gelmiş ise ve yedi yıldızın tesiriyle devam etmekte ise, o âlemi, nasıl bunların hareketi meydana getirmişse, maddî âlem de nâtık ile sâmitin meydana getirdiği tenzil ve tevil ile ve yedi imamın varlığıyle durur ve yürür. Dünyada Nuh, İbrahim, Musa, İsa, Muhammed, Ali ve İmam Ca'ferü 's - Sâdıkın oğlu İsmailin oğlu Muhammed olmak üzere yedi büyük peygamber vardır ki bunların sonuncusu peygamberlerin de sonuncusudur ve hepsinin olgunluğuna sahiptir. Onun zuhûriyle Muhammed şeriatının kıyameti kopmuştur. Fakat ondan sonra yine yedi imamın ilkiyle başlayan yeni devreye girilir ve bu, böylece devam edip gider (Bu fikirler, şüphesiz Bâtınîlere göredir.).

Bâtınîler, kâinatı Ptolemaios (Batlamyus)mesleğine ve hilkati hükema felsefesine göre kabul etmişler ve mezheplerini, bu inancı bir dünya görüş sistemi haline getirmek gayesiyle kurmuşlardır. Akıl ve nefse karşı nâtık ve sâmiti, yedi yıldıza karşı da yedi imamı kabul ettikleri gibi, 12 burc karşılığı olarak 12 hüccet kabul ederler. Hüccet, imamdan sonra en büyük mertebede bulunan zattır ve dünyanın belli bir bölümündeki Bâtınî idaresi ona aittir.

Bâtınî teşkilâtı yedi dereceye ayrılmıştır:

1. İmam: Bâtın bilgisini doğrudan dağruya Tanrıdan alır. 2) Hüccet: İmam vekili sayılır ve imamla temas eder. 3) Zû massa (emen): Çocuk, nasıl ana memesinden süt emerse bu da bâtın bilgisini hüccetten emer, alır. 4) Dâî-i ekber: Halkı Bâtınîliğe davet eden dâîleri idare eder. 5) Dâî-i mezun: Bâtınîliğe girmek istiyenleri Bâtınîliğe sokar. 6) Mükellib (avlıyan): Bâtınî olmıyanlar arasında Bâtınîliğe istidadı olanları bulup fikirlerini çeler ve dâîye ulaştırır. 7) Mü'min, yahut Müstecîb: Bâtınî mezhebine mensup olanlardır.

Bâtınîlerin kendi kitaplarında bulunan bu yedi dereceli teşkilâttan başka o kitaplarda olmamakla beraber, mesleklerini tenkid edenlere göre dokuz da dâvet derecesi vardır ki, dokuz kat göke tekabül etse gerektir:

1. Teferrüs (araştırma ve anlama): Her Mükellib, Bâtınî olmıyanlar arasında bu mezhebe isitdadı olanları bulup fikirlerini çeler, mizaçlarına uygun sözler söyler, onları kendine bağlar. Böylece o adamın sevgisini, saygısını kazanır.

2. Te'nîs (alıştırma): Bâtınîliğe meyli olduğu anlaşılan adamı sözleriyle, hareketleri ile kendine bağlar, yavaş yavaş bâtın bilgisinin yüceliğinden bahisler açar, böylece onu Bâtınîliğe hazırlamış olur.

3. Teşkîk (şüpheye düşürme): Bâtınîliğe hazırlanan adamla namaz rikâtlarının sayıları, ayakta durma, eğilme ve secdeye kapanma, abdest, gusül, hac bazı töreni, peygamberlere dair Kur'andaki hikâyeler, husussiyle surelerin başlarındaki harfler v. s. hakkında daima onu şüpheye düşürecek ve

zâhirden kaçınıp bâtına ehemmiyet verdirecek bir tarzda konuşur. Bütün bunların sırları olduğunu söyler. Göklerin ve yerlerin, yıldızların, Fâtiha sûresindeki âyetlerin yedişer olması gibi uygunluklar üzerinde durur.

4. Ta'lîk(geleceğe atma): Bâtınîliğe hazırlanan kimse, henüz bilmemesi gereken şeyleri öğrenmek isterse bunları ancak imamın bildiğini ve ondan mezun olandan öğrene bileceğini, fakat henüz bunun zamanı gelmediğini söyler.

5. Rabt (bağlama): Bütün bu dereceleri geçen kimse, Bâtınîliğe girmeyi diler ve bunda ısrar ederse mükellib tarafından dâî-i mezuna götürülür. Mezun, ona yemin ettirir ve duyacğı sırları kimseye açmıyacağına dair kendisinden söz alır.

6. Tedlîs (gizleme, karanlıkta bırakma): Öğrenilecek sırların pek yüce olduğu belirtilir ve bu arada bütün büyük tanınmış, herkesin saygısını kazanmış, bilgisiyle şöhret bulmuş kimseler açık, yahut kapalı bir surette Bâtınî tanıtılır Onların söylemedikleri, hattâ düşünmedikleri sözler, kendilerine atfedilir ve delil olarak anlatılır.

7. Te'sîs (kurma): Artık Batınîliği benimsemiş olan müstecîbe yavaş yavaş teviller söylenmeğe ve bâtın bilgisi öğretilmeğe başlanır.

8. Hal' (çıkarmak, ayırmak): Bâtınî tevilleri iyice kavrıyan ve hattâ kendisi de yeni yeni teviller meydana getirmeğe koyulan mü'mine şeriatın ancak âlemin nizamını korumak için, zâhir ehline mahsus olarak zamanına göre konmuş kanunlardan ibaret olduğu, nitekim Hüdavend-i kıyametin zuhûrunda herkesin bu kayıtlardan kurtulacağı söylenir. Mü'min. bu suretle B. in esasına erişir.

9. Selh (soyup sıyırma): Bu. son derecedir. Bu derecede dinin, imanın ve mezhebin esassız olduğu öğretilir.

Bâtınîlikte tevilin iki yolu vardır. Biri âyetleri, doğrudan doğruya ve mâna bakımından tevil etmektir. Bu yol belli bir sisteme bağlı olmadığından yapılan tevillerin hepsi uydurma ve yakıştırmadır. İkincisi. kelimelerdeki harflerin sayısı ve ebced (b. bk.) hesabına göre sayı değeri bakımından yapılan tevildir. Bu tevil, harf veya sayı iki ise iki esasa, yani Nâtık ve Sâmite, akıl ve nefse; üçse bunlarla beraber Tanrıya; dörtse yine bunlarla beraber imama, aynı zamanda dört unsura; beşse, beş cevhere ve duyguya; altıysa, altı cihete; yedi ise yedi imama, yedi uzva, baştaki yedi deliğe... delâlet ettiğini yakıştırıp söylemek suretiyle yapılır.

Bâtınîlere göre mucizeler aklîdir. Meselâ Nuh tufanı, halkın bâtın bilgisinde boğulması: gemi, müstecîbin icabet ettiği dâvet; İbrahimin atıldığı ateş, Nemrudun hiddet ateşidir. Musa, birlik ve hakikat ateşini kendi varlık ağacında görmüş, Tanrı tecellisine, yine kendi varlık dağında erişmiştir. Asâsı, Firavnın delillerini hükümsüz bırakan hüccetidir. İsanın beşikte konuşması vücut beşiğinde onlara delil göstermesidir; körlerin gözlerini açması bilgisizlere gerçek bilgiyi göstermesi, ölüyü diriltmesi, bilgisizlikle ölmüş olanları tevil bilgisiyle canlandırmasıdır. Abdest, imama ahitle bağlanmak; gusul ahdini yenilemek; teyemmüm, imama ulaşamazsa hüccete baş vurmak; namaz, imama ulaşmak; hac, yedi imamı ikrar etmek; oruç, bâtın sırrını saklamak; zekât, müstehak olanlara bâtın bilgisini bağışlamaktır. Şeriat emirleri, bağlara ve zincirlere benzer, Zaten şeriatın zâhiri cehennem bâtını cennettir. Şeriat iki kısma ayrılır: Aklî, vaz'î. Aklî olanlar daima iyi veya daima kötü olanlardır. Nikâh ve adam öldürmek gibi. Vaz'î olanlar, ibadet kısmıdır. Bunların bâtınî mânaları vardır. Hüdavend-i kıyametin zuhûrunda hepsi de kalkacak ve âlem adaletle dolacaktır. Bâtınîlerin bu tevillerinden günler, aylar, yıllar ve saatler bile kurtulamamıştır. İkinci yolda yapılan tevilden bir örnek: *Lâ ilâhe illâllah* sözünde nefy ve isbattan ibaret iki cüzü' vardır; iki esasa, yani nâtık ve sâmite işarettir. Nefy cüz'ünde de aynı tarzda iki kelime vardır Bu sözde bulunan «lâ» daki l nefs-i külle, a akl-ı külle ve nâtıkla sâmite delâlet eder. Elif ile lâm arasında 21 harf vardır. Din âleminde de nâtık, esas, yedi imam ve 12 hüccet olmak üzere 21 kişi vardır. Nitekim ruhanî âlemde de hevûlâ, suret, yedi yıldız ve 12 burc 21 eder. Bunun gibi insanda da ruh, beyin. yürek v. b. ile birlikte 12 delik, tam 21 eder. Sözün ikinci cüzündeki l nefse, h nâtıka işarettir; ikisi arasında 3 harf vardır. Nefs-i kül ile nâtık arasında da ced, feth ve hayalden ibaret 3 ruhanî vardır.

B. şeriat emirlerini tevil etmekle beraber Bâtınîler içinde şeriata uyanlar da çoktur. Fakat B.in aleyhinde bulunanlar bunların samimî olduğuna inanmazlar. Bu gibilerin zâhiri kurtarmak için öyle göründüklerini söylerler.

Bâtınîliğin tesirleri: Bu esaslar, yedi imam tanıyan İsmailiye Bâtınîlerinin inançlarıdır. Mühim bir kısmı tasavvufa da geçmiştir. Yalnız mezhep itibariyle sünnî olan, yahut İmamiyeden bulunan sofîler, bu sistemdeki yedi imam yerine yedi abdâl, on iki hüccet yerine nukabâ (b. bk.) yı kabul ederler. Sâmit yerine de, sünnîler kutb-ül-aktab (bk Kutub)ı şîîlerse 12 imamı almışlardır. Hakikatte gaib erenleri (b. bk.) ve rical-ül-gayb (b. bk.) denen ve sofîlerce kâinatı idare ettiklerine inanılan erenlerin sayılarında ve hizmetlerinde, İsmailiye Bâtınîliğivle hükema felsefesinin, hattâ sâbiîliğin tesirleri bulunduğu meydandadır. Ismailî olmıyan. fakat tevili kabul eden sofîler, hususiyle Hurufî mezhebine mensup olanlar, tevilde doğrudan doğruya İsmaîlî Bâtınîlerinin tesiri altında kalmışlardır.

BATIRŞAH, Alioğlu (Rus kaynaklarında: *Batırşa Aliyef*). 1754-1755 yıllarında Rus istilâ ve mezalimine karşı ayaklanan Başkurtların millî başbuğu B. ulemadandı. Büyük bir din bilgini ve uzağı gören siyaset adamı olduğunu düşmanları da itiraf etmişlerdir 1754 te bir beyanname ile bütün İslâm dünyasına hitap ederek Başkurt ilini istilâ etmenin İslâm devletleri ve İslâm dini için büyük bir tehlike başlangıcı olduğunu anlatmıya çalışmıştır. Bu hitabın Rus arşivlerinde ancak rusça tercümesi bulunmaktadır. İsyanın bastırılmasından sonra 1755 te B. bir köyde hain bir tarhan tarafından tutulup Ruslara teslim edilmiştir. Aynı yıl Petersburga gönderilip kaleye hapsedilmiştir. Bundan sonraki vaziyeti ise meçhul kalmıştır.

BATİDASE (Batidaceae), bitki sisteminde bir tek cinsi olan çift çeneklilerden küçük bir bitki familyası.

BATİESTEZİ (Fr. Bathyesthésie), derin duyarlık Durum ve baskı duyguları buna misaldir. Durum duygusu sayesinde, insan gözleri kapalı olduğu halde, vücudunun muhtelif kısımlarının vaziyetini bilir. Baskı duygusu da ağırlıklara ait tazyik değişikliklerini farkedebilmektir. Derin duyarlıkta adaleler aracılık eder. Oppenheim derin duyarlığa B. adını vermiştir.

BATİFANTES(Bathyphantes), örümcekler(Araneida) takımının argiopide (Argiopidae) familyasına bağlı bir cins. Dünyanın her tarafına yayılmış olan bu örümcekler, daha ziyade mutedil ve soğuk yerleri sever. Boyları küçük,

renkleri esmer veya kırmızımtıraktır. Abdomende ekseriya beyaz lekeler bulunur. Taşlar altında, bitkiler üzerinde, çayırlarda yaşar. *B. nigrinus* adlı nev'i Avrupada yaşar.

BATIFFOL [*batifǫl*] **Pierre-Henri** (1861 - 1924), Fransız rahibi ve kilise tarihçisi. Toulouse'da doğmuş Pariste ölmüştür. L'Abbaye'de Rossano hakkında verdiği tez ile edebiyat doktoru olmuş (1892), kilise tarihine dair şu tetkikleri yayımlamıştır: *L'Histoire du bréviaire Romain* (Roma ayin duaları tarihi) [1893], *Histoire de la littérature grècque* (Yunan edebiyatı tarihi) [1897]. 1898 yılında Toulouse Katolik enstitüsüne rektör olmuş ve orada dinî ilimlerin tedrisine bir düzen vermiştir. Anglikan mezhebinin zorluklarını tedkik eden Malines tartışmalarında aktif bir rol oynamış ve Anglikan kilisesinin Katolik kilisesi ile birleşmesine taraftar olmuştur.

BATİK veya **BATTİK,** kumaşların süslenmesinde kullanılan teknik bir tarz. B. bir bez veya ipeklinin istenilen kısımlarını ince bir balmumu tabakası ile örterek boyaya batırmak suretiyle kumaşları süslemek usulüdür.

Bu usul süsleme doğudan gelmiştir Çok eski zamanlardan beri Türkistan ve Afganistanda bu usul tatbik olunmakta ve hâlâ oralarda bezler üzerine bu tarzda süsler yapılmaktadır. B. in menşei Çin, Hind ve Malezya olarak gösterilmekte, bu bir nevi yazma usulünün Türklerde de çok eski bir mazisi olduğu bilinmektedir. Bazıları bu usul yazmanın Çinden çıktığını. bazıları da bunun. çok eskiden Hindistanda tatbik edilen bir tarzın gelişmesinden başka birşey olmadığını iddia etmişlerdir. XVII. asırda Holândalılar bu usulü Malezya ve Cavadan alarak Avrupaya yaymışlardır. Malezyada bu çeşit nakışlı kumaşlara B. denilmektedir. Cavada 1 200 senelik âbidelerdeki taş oymalar üzerinde görülen figürlerdeki elbiselerde çoğunlukla bugünkü yerlilerin giydikleri B. elbiselerin bulunuşu, bu tarz yazmaların orada çok eskiden yapılmakta olduğunu göstermiştir.

B. tarzındaki kumaşlar uzun zaman yalnız Hollândada yapılmış, sonraları bu sanat bir fabrika işi haline gelmiştir. Kadınlar için elbiseler ve atkılar yapıldığı gibi yastık, örtü ve ev eşyalarında B. in kullanılması moda olmuştur.

Cava batığından bir örnek

B. in yapılış tekniği: Nakışlanacak bez, düz bir yere serilip üzerine erimiş ince bir balmumu tabakası dökülür. Bu balmumu tabakasının üzerine istenilen şekillerde süsler çizilir. boya alması gereken kısımlardaki balmumu, bir kazıyıcı kalem veya çakı ile kazılır. Bu balmumlu bez, önceden bir kap içinde hazırlanmış boyaya batırılıp çıkarıldıktan sonra kurutulur. Bundan sonra boya almış olan ve tekrar başka bir renk verilmesi istenilen kısımlar yeniden mumla örtülür, bu iş istenildiği kadar tekrar edilmek suretiyle kumaşın özerinde çeşitli şekil ve renkte süsler sağlanır. Diğer bir B. usulü daha vardır ki Cavalılarca bu tarzda yapılmış kumaşlar çok rağbettedir. Semerkand ve Buharada bu tarzda çok güzel entari ve cübbelik ipekli kumaşlar yapılmaktadır. Bugün tatbikatta daha çok bu usul kullanılmaktadır. Buna göre, önce kumaş üzerine kurşun kalemle veya model kâğıdı üzerindeki resmin kenar çizgileri iğne ile delinerek silkme usulü ile kumaşa geçirilir. Resmin üzerinde açık renkli kalması istenilen kısımlar, erimiş balmumuna batırılmış bir fırça ile kapatılır. Birinci mum örtü kuruduktan sonra kumaş canlı parlak renkte boyaya batırılır. Bu boya, meselâ sarı olduğuna göre, bu sarının üstüne ve ilk mum tabakasının yanlarına yeni şekiller çizilir bunları da balmumu ile kapattıktan sonra kumaş başka bir boyaya batırılır. Kapatılmış olan sarı renkli kısımlar ikinci renkten korunmuş oldukları için aynen kalır, kapatılmamış kısımlardaki sarılar ise sonraki boyanın rengi ile karışarak mürekkep bir renk meydana gelir. Meselâ ikinci boya kırmızı olursa alttaki sarı renkle birleşerek turuncu renk elde edilir. Bu turuncu renkli kısımların bazı yerleri de tekrar mumla kapatılıp başka renkte bir boyaya batırılırsa örtülü kısımlar turuncu kalır, fakat öteki turuncu kısmlar bu yeni boya ile karışarak rengini değiştirir. Böylece istenilen renklere batırılmak suretiyle iş sona erdikten sonra kumaş benzin veya kaynar su ile yıkanarak üzerindeki mum tabakası eritilir, böylece kumaş nakışlanmış olur. B. te daha çok şu nebatî renkler kullanılır: çivit boyası (indigo). tütün rengi (cachou), kırmızı boya (campêche).

Fransızlar, bu usulden faydalanarak yeni bir tarz daha tatbik etmişler, kumaşı mum ad ktan sonra buruşturarak mumun sathında çatlaklıklar meydana getirmek suretiyle bezi boyaya batırmışlardır. Boya bu çatlaklardan geçerek kumaşın üzerinde mermer ve somaki damarlarına benziyen gayet tabiî çizgiler ve lekeler meydana getirir. Bu çatlaklar kapatılarak veya bazıları bırakılarak yeni çatlaklar yapılıp tekrar başka renkte bir boyaya batırılmak suretiyle de muhtelif ve mürekkep renkli damarlar meydana getirilebilir. Bu tarzda yapılmış mendiller, baş örtüleri, Avrupada olduğu gibi. Türkiyede de bir zamanlar moda olmuş B. örneklerindendir.

BATİKOLA, Amerika kızılderili dillerinin Güney Amerika bölümüne giren Tupi Guaraní ailesinden bir dil. Baabera da denilen bu dil, Paraguay Arjantin ve Brezilyada yaşıyan Kaingua (İsp. Cainguá) halk topluluğunun kuzey bölümüne bağlı Batikola (İsp. Baticóla) ovmağının konuştuğu bir lehcedir. Güneydoğu Brezilyanın São Paulo bölgesinde, Catanduva dolaylarında, Paraná ırmağının kollarından olan Iguassúnun kıyılarında konuşulur. Bk. TUPI GUARANÍ DİLLERİ.

BATİNOMUS (Bathynomus) eklembacaklılar (Arthropoda) ın tesbih böcekleri (Isopoda) alt takımına bağlı simotoide (Cymothoidae) familyasının bir cinsi. Abdomen

bacaklarında demet şeklinde solungaçlar taşıyan bu hayvanların *B. giganteus* adlı nev'i Tesbih böceklerinin en büyüğüdür. 23 cm boyunda ve 50 cm eninde olan bu hayvanlar derin denizlerde yaşar, Meksika körfezinde ve Hind Okyanusunda bulunur.

BATİPOLİPUS (Bathypolypus), mürekkep balıkları (Cephalopoda) sınıfının sekiz ayaklılar (Octopoda) alt takımında oktopodide (Octopodidae) familyasına bağlı bir cins. Orta uzunlukta olan kollarında iki vantus sırası vardır. Oldukça iri gözleri bulunur. *B. atticus* adlı nev'i Atlas Okyanusunda yaşar.

BATİPTEROİS (Bathypterois), kemikli balıklar (Teleostei) ın Haplomi alt takımına bağlı miktofide (Myctophidae) familyasının bir cinsi. Bu balıkların karın ve göğüs yüzgeçlerinde iki çatallı anten şeklinde uzantılar vardır; bunlar hayvana fazle hareket etme ve etrafından haber alma kabiliyeti verir. B. ler derin denizlerde yaşar. *B. dubius* tanınmış nev'idir ve Asorlarda bulunur.

BATİS, batidase (Batidaceae) familyasından Amerikanın tropik ve sübtropik sahil bölgeleriyle Sandwich adasında bir nev'i yetişen bir ağaççık. B. in yaprakları şerit gibi uzunca, sürgün üzerinde karşılıklı ve etlimsidir. Çiçekleri iki evciklidir; erkek ve dişi çiçekler başak şeklinde her bir başakçık da bileşiksalkım durumundadır.

BATİSSA, yumuşakçalar (Mollusca=nâ'ime)ın midyeler (Lamellibranchiata) takımına bağlı sirenide (Cyrenidae) familyasının bir cinsi. İri ve kalın kabukları, yuvarlak veya ovaldir. Büyük Okyanusta ve hususiyle Sumatra sularında yaşıyan pek çok nev'i vardır.

BATİYERGUS (Bathyergus), memeli hayvanların kemiriciler (Rodentia) takımının batiyergide (Bathyergıdae) familyasına bağlı bir cins. Kaba yapılı, geniş ve küt başlı olan bu hayvanların küçük gözleri ve beş parmaklı kısa bacakları vardır. Postları yumuşak ve sık tüylüdür. *B. maritimus* denilen nev'i 30 cm boyundadır. Umumiyetle beyaz renkli olan bu hayvanların üst tarafları sarımtıraktır. Şimalî Afrikada kumlu kıyı bölgelerinde ve toprak altında yaşar. Yaşayışları köstebeğinkini andırır.

BATJAN [*bąçan*], veya (Batchan, Batchian), İndonezyada Moluk (Muluk) grupundan bir ada. Genişliği 2367 km², nüfusu 28 000. Adanın yapısı volkaniktir. Yüksekliği 1500 m ye erişen noktaları vardır. Karanfilin vatanıdır. Merkezi Lobuhadır. Buraya Müslümanlık XV. asırda nüfuz etmiştir. Portekiz ve Holândalılar da Hıristiyanlığı yaymışlardır. B. adasının iç bölümleri yerleşilmemiştir. Başlıca mahsulleri demirhindi ile kopradır.

BATLAMYUS: bk. PTOLEMAİOS.

BATLAMYUS SİSTEMİ: bk. PTOLEMAİOS SİSTEMİ.

BATMAN, Siirdin Beşiri ilcesinin İluh bucak merkezi yakınında bir istasyon. Diyarbakır-Kurtalan demiryolu boyundaki bu küçük istasyonun ehemmiyeti, 30 km doğusundaki Raman petrol sâhasına yakın olmasındandır. Raman petrol bölgesinin istasyonu. yakın vakte kadar, Diyarbakır (100 km batıda) olduğu halde, demiryolunun B. a gelmesiyle burası petrol havzasının istasyonu olmuştur. B. ile Raman dağı arasında (Raman asfaltiyle) geniş ve sağlam bir asfalt yol yapılmıştır. B., türlü yapılar ve tasfiyehane (rafineri) ile Doğunun gittikçe gelişmeğe elverişli bir petrol istasyonu olmağa başlamıştır. Burada kurulan küçük ölçüdeki rafineri, Raman dağının Maymune boğazındakinden sonra yapılan ikinci tasfiyehanedir. Buraya sarnıçlı kamyonlarla getirilen ham petrol bu işe mahsus tanklara boşaltılmakta. tasfiyeden sonra saf petrol elde edilmekte ve şimdilik günde 100-150 ton ham petrol işlenebilmektedir.

B.. petrol istihsalının artması ile ilgili olarak bol ışıklı ve güzel bir akaryakıt istasyonu olmağa başlamıştır (bk. RAMAN DAĞI).

BATMAN, kullanıldığı yere göre 2 okkadan 8 okkaya kadar değişen eski bir ağırlık ölçüsünün adı. Bu ölçü memleketlere ve hattâ her memleketin muhtelif şehirlerine ve tartılacak eşyaya göre nisbetsizce değişen bir birimdir. Birçok Anadolu şehirlerinde 6 okka(= 7,375 kg.) bir batman itibar edilmişti (bk. KANTAR, OKKA, NÜGİ, DİRHEM). Devletlerarasındaki iktisadî ve ilmî münasebetleri kolaylaştırmayı ve bu hususta az çok birlik teminini sağlamış olan metrik ölçü sisteminin kabulü dolayısiyle bu gibi ölçüler ortadan kaldırılmıştır. Bununla beraber, Türkiyenin bazı mıntakalarında, müslüman şark memleketlerinin çoğunda ziraat ve bahçe mahsulleri alış verişinde B. ın hâlâ kullanıldığı görülmektedir.

BATMAN ÇAYI, Diclenin Diyarbakır doğusunda kalan ve batı-doğu istikametinde akan bölümüne şimalden karışan birçok kollardan biri. Uzunluğu 120 km dir. B. Ç. kaynaklarını Muş ile Genç arasındaki dağlardan(Akçakara, Kurtok dağları; herbiri 2 500 m den yüksek) alır, Sason ve Alori derelerini de alarak büyür, Silvanın doğusunda bir ırmak görünüşü kazanır. Burada çayın genişliği 70 m, derinliği 1 m dir. İlkbahar ortalarında B. Ç. kabarır. Buradan Dicleye döküldüğü yere kadar Silvan ile Beşiri arasında bulunan ve kuzey-güney istikametinde uzanan uzun bir düzlükten (genişliği 5 km) geçer. B. Ç., çok yerde, derinlerde, aktığından sulama bakımından az faydalıdır.

Silvan kasabasınnın 17 km doğusunda, Malabadi köyü yanında, B. Ç. üzerinde eski bir taş köprü (uzunluğu 175 m) vardır. Diyarbakır-Silvan-Garzan yolu buradan geçer. B. Ç. ağzından 13 km kuzeydoğudaki Elmedin köyü yanında, iki kıyı arasında zaman zaman kayık işler.

BATN HANZİT, Hanzite Arab coğrafyacıları tarafından verilen ad. Bk. HANZİT.

BATNAİ (Lat. *Bathnae*), eski Anadolunun ve kısmen eski Mezopotamyanın Osrhoene bölgesinde Edessa (Urfa) ile Euphrates (Fırat) nehri arasında bir şehir. şimdiki Suruç (Urfa ili). Makedonyalılar tarafından kurulmuş olan bu şehri Roma İmparatoru Traianus 116 da işgal etmiştir. Romalı müellif Ammianus Marcellinusa göre B. de her yılın eylûlünde çok işlek bir panayır kurulur ve hususiyle Hindistan kumaşları ve Çin ipeklileri satışa sunulurdu. Bu panayırlara bağlı olarak dinî âyinlerin yapılmış olması ihtimali de vardır.

BATOE [*batų*] veya **BATU**. Holânda Hindistanında. Sumatra adasının batısında adalar topluluğu. Genişliği 1 154 km², nüfusu 12 619 (çoğu Malaylar) dur. Hindistan cevizi yağı ve balıkçılık, B. da oturanların başlıca geçim kaynağıdır.

BATOFOBİ (Fr. Bathophobie; Yun *bathos* = derinlik. *phobia* = korku) derinlik korkusu, yani yüksek bir yerde bulunmanın uyandırdığı korku. Yüksek bir binaya yaklaşıldığı veya derin bir vadiden geçildiği zaman duyulan korkuya da B. adı verilir B.. akıl hastalarında irade bozukluğuna ait belirtilerdendir.

BATOKRİNUS (Batocrinus), fosil derili dikenliler (Echinodermata) in deniz lâleleri (Crinoidea) sınıfından aktinokrinide (Actinocrinidae) familyasına bağlı bir cins. Armut şeklinde gövde kısmı, basit ve iki sıralı iskelet levhalarla örtülü kolları vardır. Kuzey Amerikada Kaboni fer tabakalarında bulunmuştur.

BATOLİT (Fr. Batholithe;Yun. *bathos* = derinlik, *lithos* = taş), mağmadan yerkabuğu içine sokulmuş, fakat yeryüzüne çıkamamış, kökleri çok derinlerde bulunan büyük granit kütlelerine verilen ad. Yerkabuğu içindeki bu gömülü kütle ancak, sonraki aşınma ve yontulmalarla yüze çıkabilir. B., teşekkülleri sırasında mağmanın yerkabuğu içine sokulması (intrusion) yolu ile meydana gelmiştir. Sokulan bu mağma derinliklerde ağır ağır soğuduğundan, iyice billûrlaşmış granitler husule gelmiştir. Bu arada bu kütlenin çevresindeki tabakalarda da başkalaşma olmuştur. B., Kuzey Amerika Kordilerlerinde, Alplerde, Orta Avrupa dağlarında, Finlândiyada olduğu gibi, büyük kütleler halinde geniş yer ler kaplar.

BATOMİS (Batomys), memeli hayvanların kemiriciler (Rodentia) takımına bağlı muride (Muridae) familyasının bir cinsi. Dağlarda 1000 metreden fazla yükseklik lerde yaşar. *B. grantii* nev'i Filipinlerde bulunur.

BATON ROUGE [*bętn rūj*], Amerika Birleşik Devletlerinden Louisiana devletinin merkezi. Nüfusu 123 957 (1950). B. R. Mississippi nehri kıyısında kurulmuştur. Üniversitesi vardır. Ağaçla ilgili endüstri burada gelişmiştir. Pamuk ve şeker ihraç yeridir.

BATONI veya **BATTONI, Pompeo Girolamo** (1708-1787) İtalyan ressamı. Succada doğmuş, Romada ölmüştür. Bir kuyumcunun oğludur. Önceleri babasının yanında çalıştıktan sonra sanatını ilerletmek için Romaya gönderilmiştir. B. orada, Bologna resim okulunun seçmeci (éclectique) sanatının tesirinde kalmış olan sanatkâr grupu içinde, aydınlık ve ferah eserleriyle üstünlüğünü belli eden Guercino nun silik taklitçilerinden Conca, Sebastiano, Agostino Masucci gibi sanatkârların atölyesinde bulunmuş olmasına rağmen, Raphaello ve Antik sanatı üzerinde durmadan çalışmıştır. B. o çağın İtalyan sanatkârları arasında en çok tanınanı B. olmuştur.

Alman ressamı Mengsin rakîbi olan B., zamanında İtalyan sanatının yıkılışına karşı durarak bu yolda gayretler harcamıştır. Eserleri Avrupanın büyük müzelerinden birçoğunda bulunmaktadır. Bunlardan *Madonna* (Louvre müzesi), *Maddalena* (Dresden galerisi), *Nozze di Psiche* (Berlin müzesi), *Il martirio di S. Bartolomeo* (Lucca, Pinacoteca), *Caduta di Simon Mago* (S. Maria degli Angeli kilisesi, Roma), *Estasi di S. Caterina* (Lucca), *La Santa Famiglia* (Milano, Pinacoteca di Brera). Gravür resimleriyle de şöhret almıştır. Portrelerinden XIV. Benedictus, XIII. Clemens, VI. Pius, II. Leopold ve kendi otoportesi dikkate değer.

BATORY, Stefan (= Bâthory István), Lehistan kıralı: bk. BÁTHORY S.

BATRAKHOMYOMAKHİA (Yun. *batrakhos* = kurbağa, *mys* = fare, *makhē* = savaş, yani Kurbağalar ile farelerin savaşı), Homerosun *İlias*'ı taklidedilerek yazılmış ünlü bir Eski Yunan komik hayvan destanı. Kimin eseri olduğu bilinmemektedir. Eskiden Homerosa, yahut Pigres (M. Ö. V. asır) e isnadedilmişti. Mevzuu şudur: Fare kıralı Psikharpaks (Ekmek kırıntısı kapan), kurbağa kıralı Physignathos (Yanak şişiren) tarafından ziyafete davet edilir, fakat onun hatası yüzünden suda boğulur. Bunun üzerine fareler kurbağalara harb ilân ederler ve onları bozguna uğratırlar. Bunu gören Zeus yengeçleri kurbağaların yardımına gönderir. Yengeçler de fareleri kaçmağa mecbur ederler. B. ilk ve ortaçağda çok okunan bir eser idi.

BATRAKOSEPS (Batrachoseps) kurbağagiller (Amphibia) sınıfının Urodela takımına bağlı pletodontide (Plethodontidae) familyasına bağlı bir cins. Çok ince vücutları ve küt ayakları vardır. Parmakları körelmiştir veya çok küçüktür. Amerikada yaşıyan ve semendere benziyen bu hayvanların *B. attenuatus* adlı nev'i 10 cm boyundadır. Kırmızımtırak esmer renklidir ve sırtlarında sarımtırak lekeler vardır. B. ler daha çok Kaliforniyada yaşar.

BATRAKOSPERMUM (Batrachospermum), helmintokladiase (Helminthocladiaceae) familyasından dere ve nehirlerde 40 kadar nev'i yetişen bir Kızılsuyosunu cinsi.

Batrakospermum

BATRAKUS (Batrachus), kemikli balıklar (Teleostei) ın akantopterigii (Acanthopterygii) alt takımına bağlı bratrakide (Bratrachidae) familyasının bir cinsi. Bu basık vücutlu balıkların derileri pulsuzdur. Başları geniştir. B. lar esmer renklidir. Sıcak denizlerde etle yaşar. *B. tau* adlı nev'i Kuzey ve Orta Amerikanın Atlas Okyanusu kıyılarında bulunur.

BATRANSIA, eski Anadolunun Galatia Salutaris bölgesinde nüfusu kalabalık bir kasaba. Nikaia (İznik) dan Kedrea (Bayatın batısında) ya giden yol üzerinde bulunuyordu. Arab coğrafyacısı İdrisînin kaydettiği bu yerin şimdiki Söğüt (Bilecik ili) ile aynı olduğu sanılmaktadır.

BATRASİN (Batracine; Yun. *batrakhos* = kurbağa), Amerikanın tropikal bölgelerinde yaşıyan *Dendrobates tinctorius* adlı kurbağanın derisinden çıkarılan zehir. Chocoano Hindlileri hayvanı ateş üzerine tutarak derideki bezlerden terle çıkan zehiri toplarlar. Bir tek hayvandan elde edilen ve birkaç yıl dayanan zehirin 50 oka yetecek mikdarda olduğu söylenir. B. i yara yoliyle alan hayvan, konvülziyonlar içinde ölür. Buna karşılık, yutulan zehir zararsızdır.

BATRİSSUS, kınkanadlı böcekler (Coleoptera) in pselafide (Pselaphidae) familyasına bağlı bir cins. Vücutları oldukça küçük ve uzunca kubbeli olan bu parlak pas kırmızısı renkli böcekler karınca yuvalarında yaşar.

BATS, Kafkas dillerinin Kuzey kolunun Doğu veya Çeçen - Lezgi bölümüne giren Çeçen (Nahçuy) grupundan

bir dil. Yerli adı Bats̱'bur mott'tur; yabancılar buna yanlış olarak T'uş adını da vermişlerdir. Grup içerisindaki akrabaları Çeçen ve İnguş dilleridir; İnguş dili Çeçenceye daha yakındır. Gürcistanın Tiflis kuzeyindeki Telavi bölgesinde, Alazan ırmağının yukarı kısımlarında, bazı köylerde konuşulur. Bats̱' dilinin başlıca hususiyetleri şunlardır: 1) Vurgulu hecedeki vokali, bir sonraki hecedeki vokali düşürmek suretiyle diftonglama, meselâ Çeçen *koku* (kẖokẖu ok.), fakat Bats *kauk* (kẖaukẖ ok.) = güvercin. 2) Hece sonu n sesi, kendinden önceki vokali nazalleştirdikten sonra kaybolur meselâ **ben*>*bẽ* = yuva, cem'i: *beni*. 3) Çekimde bazı vokallerin düşmesi, meselâ *kakal* = ceviz, cem'i: *kakli*; *İvan* (öz ad), genitifi *Ivnẽ*. 4) İsim «sınıf» (classe) larının 8 çeşit olması (Çeçen ve İnguşta 6 bk. SINIFLAYICI DİLLER; langues à classes, Klassensprachen). Buna göre, her isim, anlattığı şeyin mahiyetine göre sınıflayıcı bir unsur alır; meselâ Bats dilinde «ağırlık» ismi erkek, kadın, eşya, v. b. şeyden bahsedildiğine göre *vats̱'ol*, *yats̱'ol*, *bats̱'ol*, *dats̱'ol* v. b. şekiller alır; burada v-, y-, b-, ve d- birer sınıflayıcı unsurdur. İsim ve fiil çekimi bakımından Bats̱' dili Çeçenceye benzer (16 isim hali, 24 fiil kip ve zamanı). Bu yüzden Bats̱' dili bütün Kafkas dillerinin en güçü olmuştur. Bk. ÇEÇEN DİLİ; ayrıca bk. A. Schirner: *Versuch über die Tusch - Sprache oder die kistnische Mundart in Tus hetien*, Petersburg 1856, ve A. Dirr: *Das Batsische* (müellifin «Einführung in dir kaukasische Sprachen» adlı eserinde, Leipzig 1928. 148-161).

BATŞEBA, *Ahd-i Atîk* (II. Samuel, bap XI - XII) e göre Hittî Uriya'nın, güzelliği ile meşhur karısı. Babası Eliam idi. İsrail orduları Rabbat Ammonu kuşatmakta iken Yeruşalim (Kudüs) de kalan kıral Davud yıkanırken sarayının camından gördüğü B. ya vurulup onu evine getirtir ve gebe bırakır. Sonra hâdise duyulmasın diye Uriyayı savaşta en tehlikeli yere koydurmak suretiyle ortadan kaldırtır ve B. ile evlenir Bu iş yüzünden peygamber Natan, Davudu azarlar, Davud da yaptığına pişman olur ve oruç tutarak günahının kefaretini öder. B nın ikinci oğlu Süleymandır.

İslâmî kaynaklarda bu ve buna benzer masallara yer ve değer verilmemiştir.

BATTA, Sudan - Guinea dillerinin Niger - Çad bölümünden bir dil. Fransız Ekvator Afrikasının Adamaoua bölgesiyle, İngiliz Nigeriasının Adamawa bölgesinde, hususiyle Yolanın doğusuda, Garoua ve Mbéré havalisinde konuşulur. Yakın akrabaları Yedina, Kuri, Kotoko, Klesem, Musgu. Mandara, Fali, Mundang, Margi, Gamergu Karekare, Bola, Gera, Zani, ve Bode dilleridir; büyük Hausa dili de akrabalarındandır. Bk. NİGERÇAD DİLLERİ.

BATTAKES, Pessinus (Galatia taki Kybele tapınağının iki rahibi:

1. B. ve rahip arkadaşı Attis, M. Ö. 190 da Galatiaya karşı ordusiyle ilerliyen Roma kumandanı Manliusa bir elçilik heyeti göndererek tanrıça adına Romalıların zaferini önceden bildirmişlerdir. Pessinus rahiplerinin Galatia aleyhtarı hareketleri hakkında elde başka belgitler de vardır. Meselâ M. Ö. 164 te Attis adında bir Pessinus rahibi (belki yukardakiyle aynıdır) Galatia aleyhine Pergamonlularla gizlice iş birliği yapmıştır.

2. Romalıların Cimber ve Teutonlara galebe çalacaklarını Kybele adına önceden bildirmek için M. Ö. 102 de Romaya gitmiştir.

BATTAL (Türkçede: **Battalgazi, Seyyid Battal, Seyyid Battal Gazi;** asıl adı: *Abdullah;* ölm. aşağı yukarı 740), Emevîlerin Bizans (Rum) seferlerinde ün almış Arab kumandanı; Arab ve Türk destanî halk romanlarının kahramanı.

Taberî, Mes'udî, İbnü 'l - Esîr v. b. gibi güvenilir kaynaklara göre asıl adı Abdullahtır; Battal (= kahraman) sözü bütün kaynaklara göre, lâkabıdır. Başka başka kaynaklarda künyesi Ebû Hüseyn, Ebû Yahya veya Ebû Muhammed olarak kayıtlıdır. Yine çeşitli kaynaklarda babasının adının Ömer veya Amr. doğduğu yerin Antakya veya Dimeşk (Şam) olduğu, kendisinin Arab aslından geldiği, veya o asıldan o mayıp Emevîlerin azatlı kölesi bulunduğu yazılıdır. B. ın, 717 - 740 yılları arasında Emevî ordulariyle Rum seferlerine katılmış ve 740 da Afyonkarahisar yakınındaki eskiden Akroion denen yerde yapılan büyük savaşta öldürülmüş bir kumandan olduğu tarihî kaynaklardaki çeşitli haber ve söylentilerin karşılaştırılmasiyle anlaşılmaktadır.

B. ın adı etrafında birçok menkabeler meydana gelmiştir. B. maceralarını anlatan kaynakların hepsinde (Taberî, İbnü Arabî Mes'udî, İbnü Asâkir, İbnü Kesîr v b.), gerçek hâdiselerle menkabeler ayırdedilemiyecek kadar birbirine karışmıştır. Osmanlı kaynaklarında (Taberînin Türkçe tercümesi, Müneccimbaşı tarihi, Evliya Çelebi seyahatnamesi v. b) B. ın tarihî şahsiyetinden çok, menkabevî şahsiyeti hikâye edilir. Adı etrafında meydana gelen destanî halk hikâyelerinde B. tarihî ve menkabevî şahsiyetinden büsbütün uzaklaştırılmıştır. Bu eserlerin ana çizgileri tarihlerde kayıtlı bulunan gercek hâdiselerle menkabelerden alınmakla beraber, sanatkârlar bu eserlere kendi icadettikleri veya halk muhayyilesinin doğurduğu maceraları ve başka hikâyelere ait olup da B. a yakıştırdıkları mevzuları da katmışlardır

B hakkında Arab ve Türk edebiyatlarında destanî iki büyük roman meydana getirilmiştir.

Arab edebiyatında B. hikâyesi: Zelhimme veya *Delhemme* adlı eserin birinci kısmında İstanbulu kuşatan Meslemenin silâh arkadaşı Sehsâhın maceraları anlatılır. Hikâyede, esere adını veren kahraman kadın Zât - ül - Himmenin babası ve B. ın arkadaşı Abdülvehhâbın dedesi olarak gösterilen Sehsâhın maceraları. Emevîler devrinde yaşamış olan B. a isnadedilen menkabelerdir. Eserde B ikinci kısımda ortaya çıkar; fakat bu kısımda anlatılan ve B. a isnat olunan vakalar B ın yaşadığı devre ait değil IX. asırda Abbasîler ve Malatya emîrler devrine ait hâdiselerdir. Eserin Haçlı seferleri sırasında kat'î şeklini aldığı sanılıyor. Cavard'ın incelemelerine göre (*Byzantion*, X. 283 - 300; XII. 183 - 188). Bizans - Arab çarpışmaları sırasında, Emevîler devrinde, Malatya ve yöresinde hâkim olan Benî Süleym kabîlesinin hikâyecileri B. ı Süleymî olarak göstermişler, fakat aynı bölgede Abbasîler devrinde hâkim olan ve Benî Süleym kabîlesine rakip bulunan Benî Kılâb kabîlesinin hikâyecileri ise B. ın menkabelerini kendi kabîlelerinden olan Sehsâha maletmişler, B. ı ancak ikinci kısımda ve ikinci derecede bir şahsiyet olarak göstermişlerdir.

Türk edebiyatında B. hikâyeleri: Türk edebiyatında B. hakkında biri mensur, diğeri manzum olmak üzere başlıca iki büyük hikâye meydana gelmiş; halk edebiyatında da, husus̈iyle Alevî - Bektaşî şairler tarafından B. hakkında destanlar yazılmıştır.

1. *Battalnâme*: Mensur bir eserdir. Orijinal bir Türk destanı sayılamaz. *Zelhimme*den tercüme edilmiş ol-

mamakla beraber, ya *Zelhimme* benzeri başka bir eserden çevrilmiş, yahut da bu türlü eserler örnek tutularak XI. asır sonlarında veya XII. asır başlarında Malatya bölgesinde, Dânişmendliler çevresinde meydana gelmiş olduğu sanılmaktadır. Eserde Dânişmendliler eski Arab gazilerine bağlanır: Dânişmendlilerin ilk ceddi, bir Türkmen beyi ile B. ın kızkardeşinin evlenmesinden doğmuştur. Tarihî unsurlar (vak'a ve şahıslar) la menkabe ve masal unsurları birbirine karışmıştır. Tarihî unsurların başka başka devirlere ait olanları da, aynı devire aitmiş gibi, hep bir araya toplanmıştır. Eserdeki vak'alar Malatya ve yöresinde geçer. İstanbul kuşatması tasviri, Emevîler devrinde B. ın da katılmış bulunduğu Mesleme kuşatması (717-718) olsa gerektir. Rumun ilerigelen kumandanlarından olarak gösterilen Leon, Bizans İmparatoru III. Leon(hük. 717-741), imparator Konstantinosun da bu Leonun oğlu V.Konstantinos(hük 741-775) olması ihtimali vardır. Eserde adı geçen Abbasî halifelerinden Me'mun(hük. 813-833)ile Mu'tasım(hük. 833-843) ve Malatya emîri Ömer(Ömerü 'l Akta', ölm. 863), B. ın yaşadığı devirden çok sonra yetişen kimselerdir; böyle olmakla beraber, B., Ömerin kızı ile evlenmiş ve babasının öcünü almak için Amûriyye (Amorion) yi ele geçirerek şehrin hâkimi Mikhael (III. Mikhael [842-867] olsa gerek)i ve Müslümanlığı kabul etmiyen 14 kâfir kumandan (tarihte 42 yüksek rütbeli subay)-ı öldürür. Eserin sonlarına doğru tasvir edilen ve Müslümanların yenilmesiyle sona eren savaş, emîr Ömerin öldürülmesiyle biten savaş (863) olsa gerektir. Bunlar gibi daha birçok gerçek vak'a ve şahıslar yanında, B. ın Hindistan ve Mağrib seferlerine çıkması, oralarda devlerle mücadelesi, Ra'd-i Câzû ile maceraları v. b. gibi hayalî vak'a ve şahıslar da tasvir edilmiştir.

2. *Battal Gazi*: Bakâî (Darendeli; ölm. aşağı yukarı 1785) adlı bir şair tarafından XVIII. asırın ikinci yarısında, manzum olarak yazılmış bulunan bu eser mensur *Battalnâme*nin biraz kısatılarak nazma çekilmiş şeklidir. 7000 beyte yakın bulunan bu eserin bir nüshası İstanbul Üniversitesi kütüphanesi yazmaları arasındadır (No. 88).

Her iki eserde de B., cesur, kuvvetli, silâh kullanmakta ve harb hilesi yapmakta usta bir kahraman olarak tasvir edilir. En korkunç düşmanlarının ordularını bozan, Müslümanlığı kabul etmiyenleri öldüren, çok dindar, hattâ keramet sahibi Hıristiyanlığın ve Müslümanlığın dinî hükümlerini iyi bilen, dinin yasak ettiği şeyleri yapmaktan çekinen, mal ve ganimete ehemmiyet vermeyip gayet fakirane yaşıyan bir kimsedir.

3. Anadoluda Alevî şairlerin şiirleri: Alevî zümreler B. ı benimsemişler, onu kendi kahramanları arasına katmışlardır. *Battalnâme*de Ali çocuklarının felâket yıllarının anlatılması ve B. ın Haricîlerle olan mücadelesinin hikâyesi, B. ın Anadolu Alevîleri tarafından benimsenmesine ve hakkında destanlar yazılmasına yol açmıştır.

Eskiden, uzun kış gecelerinde kasaba ve köy kahvelerinde, ağa evlerinde zevkle okunup dinlenen B. hikâyeleri Türkiye dışındaki Türkler tarafından da çok sevilmiş ve yerli şivelere çevrilerek yayımlanmıştır.

BATTAL TORBASI, eskiden dairelerde muamelesi tamamlanmış evrakın konulduğu torbalara verilen ad. O zamanlar dosya usulü olmadığından işi bitmiş kâğıtlar, üzerine ay veya seneleri yazılmış torbalara yerleştirilerek muameleden kaldırılır ve bekletme müddetleri dolunca yakılırdı. Bu torbaların cemaziyelevvel ayına ait olanından kendisine çamaşır yapıp giyen bir adam sonradan zenginleşip eski dostlarını tanımaz olunca, bu hâdiseyi bilenlerden biri «Ben senin cemaziyevvelini bilirim» demiş ve bu söz o gündenberi halk arasında tutularak mesel hükmüne geçmiştir.

BATTANCI, Yeniçeri ocağı için yapılan çuhaları dövüp kalıplıyanlara verilen ad. B., çuhaları, köylerine götürüp battanladıktan sonra ocağın ambarına teslim ederdi. Rumelide bu işle uğraşan üç köy halkı vergiden affedilmiştir. Bu üç köyün halkına B. neferleri denilirdi. Yeniçerilerle acemi oğlanların giydiği bu çivit renkli çuha, vücudu sıcak tutardı. B. ların başına «Battan kethüdası» denilirdi.

BATTEA, eski Anadolunun Phrygia veya Pisidia bölgesinde Hoyran gölünün kuzeyinde yeri tam olarak tesbit edilememiş bir kasaba veya köy.

BATTENBERG [*batlnberg*] **AİLESİ,** Hessen prensi **Alexander** (1823-1888)in Leh kontesi Julianna von Hauke (1825-1895) ile yaptığı morganatik evlenme (b. bk.)den doğan çocuklar. Kontes Julianna 1851 de, evlenmesi münasebetiyle, «Battenberg kontesi», 1858 de ise «Battenberg prensesi» unvanını almış, «Battenberg prensi» ve «Battenberg prensesi» unvanı çocuklarına da geçmiştir. B. A. nin başlıca uzuvları şunlardır:

1. **Alexander** I. Aleksandır adiyle Bulgaristan prensi. Bk. ALEKSANDIR I.

2. **Franz Joseph**(1861-1924), kardeşi I. Aleksandırın sarayında yaşamış, 1897 de Karadağ prensesi Anna ile evlenmiştir. *Die volkwirtschaftliche Entwicklung Bulgariens von 1879 bis zur Gegenwart* (1879 dan bugüne kadar Bulgaristanın ekonomik gelişmesi) [1891] adlı bir eseri vardır.

3. **Henry** (1858-1896), İngiliz deniz subayı, Wight adası valisi. 1885 te İngiltere Kıraliçesi Victorianın en küçük kızı Beatrice ile evlenmiştir. Kızı Ena (doğ. 1887), Victoria Eugenia ismiyle 1906 da İspanya Kıralı XIII. Alfonsonun karısı olmuştur.

4. **Louis Alexander** (1854-1921), İngiliz amirali. Hessen prensi Alexanderin en büyük oğlu. 1868 de İngiliz bahriyesine girmiş, 1884 te Hessen prensesi Viktoria ile evlenmiş, 1913 te birinci deniz lordluğuna getirilmiş, 1917 de V. George'un isteği üzerine Alman unvanlarını bırakarak Mountbatten adını ve Marquis of Milford Haven unvanını takınmıştır. Kızı Luise (doğ. 1889) 1923 te, o zamanın İsveç tahtı vârisi şimdiki İsveç kıralı Gustav Adolf ile evlenmiştir.

BATTEUX [*batǭ*]. **Abbé Charles** (1713-1780), Fransız estetikçisi. Sanatı, güzel tabiatın taklidi olarak kabul etmiştir. XVII. asır sonu Alman edebiyatçılariyle estetikçileri üzerine tesiri olmuştur.

BATTEY [*bęti*], **Robert** (1828-1895), ünlü Amerikan operatörü. Georgia bölümünün Augusta şehrinde doğmuştur. İsteri ve nevrasteninin, bilhassa bazı rahim hastalıklarının tedavisinde her iki yumurtalığın kastrasiyonu suretiyle tatbik edilen *Battey ameliyatı*, 1872 de ilk olarak B. in bulduğu bir cerrahî metodudur.

BATTHÂNY [*bɔttyâni*], sivil ve asker birçok Macar devlet adamlarının adı. En mühimleri şunlardır:

1. **B. Ádám** (1662-1703), Hırvatistan ban (b. bk.)ı (banlığı 1693-1703). Türk-Macar savaşlarında mühim bir

rol oynıyan B., Budinin kuşatılmasında (1686) Hırvat ordularına kumanda etmiş. 1688 de Székesfehérvár (İstolni Belgrad)ı, 1689 da ise Kanizsa (Kanije)yı Türklerden geri almıştır Hizmetlerinin mükâfatı olmak üzere kıral Lipót (imparator Leopold) kendisini Hırvatistan banlığına tâyin etmiştir.

2. **B. Boldizsár, baron** (ölm. 1590), general. Türklerle birçok defa savaşmıştır. 1578 de Kanizsa yanında, 1580 de ise Gáboınok kalesinde İskender Beyi yenmiştir.

3. **B. Ferenc** (ölm. 1566), general ve Hırvatistan banı. 1523 te Jajca (Yayça) kalesi yanında Eşref Beyi yenmiştir. Mohaç savaşında (1526), 3000 atlı ve 1000 piyade ile Macar ordusunun sağ kanadına kumanda etmiştir. Macaristanın Mohaç mağlûbiyetinden sonraki karışık siyasî vaziyetinde ilkin millî hükümdar ve Türk dostu Zápolyai Jánosun hizmetinde bulunmuş, fakat daha sonra Ferdinand (Türk tarihinde Ferenduş) tarafına geçmiştir. 1531 de Zápolyai János ile Ferdinand taraftarları arasındakı Bélavár görüşmelerine katılmıştır. 1563 te Maximilian'ın Macaristan kıralı olarak taç giyme töreninde Macar asîlzadelerinin en ileri gelen ve en yaşlı temsilcisi sıfatiyle Macar tacını elinde tutmuştur.

4. **B. Károly József, kont** (1698 - 1772), mareşal, Hırvatistan banı. XVIII. asrın ilk yıllarında yapılan Türk - Avusturya savaşlarına katılmıştır. Avusturya veraset harbinde Bavyerayı işgal eden Avvsturya ordusu kumandanlığında bulunmuştur. 1745 te Pfaffenhofende Bavyera - Fransız müttefik ordusunu yenmiştir. 1764 te prens unvanını almıştır.

5. **B. Kázmér, kont** (1807 - 1854), siyaset adamı. 1848 - 1849 da Avusturyaya karşı yapılan Macar istiklâl savaşının önderlerinden biri idi. 1849 da Kossuth kabinesi dışişleri bakanlığına tâyin edilmiştir. Başarısızlıkla biten istiklâl savaşından sonra (Ağustos 1849) Kossuth Lajos ile birlikte Türkiyeye sığınmış ve Eylûl 1851 e kadar burada kalmıştır. Sonra Parise gitmiş ve orada ölmüştür.

6. **B. Lajos, kont** (1806 - 1849), ilk mes'ul Macar hükümeti başkanı. Pozsony (şimdi Bratislava) da doğmuştur. 1838 - 1839 Millet Meclisinde kendini göstermiş ve çok geçmen Âyân Meclisi liberal grupu şefi olmuştur. V. Ferdinánd kendisini ilk mes'ul Macar hükümeti başkanlığına tâyin etmiştir (17 Mart 1848). Başbakan B. nin durumu çok güç ve nazikti. Bir yandan Kamarilla adiyle tanınan Viyana saray mahfilleri Macarlara verilmiş olan yeni anayasayı cebren kabul ettirilmiş saydığından onu geri almak için fırsat kolluyor ve Macaristandaki azlıklar kaynaşıyor, öte yandan Macar Radikal Partisi Viyana sarayı ile yapılan pazarlıklara kat'î olarak son vermek istiyerek B. yi vatan hainliğiyle itham ediyordu. Bununla beraber B. bütün gayretiyle Habsburg hanedanı ve Macaristan arasında barışçı bir uzlaşma yapmağa çalışmış, fakat Viyana sarayı tarafından desteklenmeyince istifa etmiştir (9 Eylûl 1848). Macaristan ile Avusturya arasında patlak veren harbde prens Windischgratz Peşteyi zaptettikten sonra (8 Ocak 1849), B. yi kanuna aykırı olarak yakalatmıştır. B. Olmützte toplanan askerî mahkeme tarafından ölüme mahkûm edilmiş, sonra Peşteye götürülerek Haynau'ın emriyle kurşuna dizilmiştir (6 Ekim 1849).

BATTISTINI, Mattia (1856 - 1928), İtalyan baritonu. Romada doğmuş, Colle Baccaro (Rieti) da ölmüştür. Fevkalâde bir ses kabiliyetine malik olan B., İtalyanın büyük tiyatrolarından başka hususiyle Rusyada şarkı söylemiştir. Rusyaya ayrıca Çaykovskiyin *Yevgeniy Onegin*ini ve Rubinstein'ın *Demon*unu temsil etmek için davet edilmiştir. B. nin repertuvarı çok zengindi. Massenet, *Werther*ini B. için bariton sese tatbik etmiştir.

BATTLE CREEK [*bætl krîk*]. Amerika Birleşik Devletlerinin Michigan devleti topraklarında bir şehir. Nüfusu 48 469 (1950), Kalamazoo ırmağı üzerinde, demiryolu boyunda, demir, makine ve yiyecek endüstrisi merkezidir.

BATTOİ, Kyrene kıralları:

1. **B., I.** (M. Ö. VII. asır), Theralı idi. 630 sıralarında Kyrene sömürgesini kurmuştur. Herodotosa göre 40 yıl hükümdarlık etmiştir. Halefi, oğlu I. Arkesilaostur.

2. **B., II.** [*Eudaimōn* = Bahtiyar diye anılır], hük. aşağı yukarı M. Ö. 590 - şöyle böyle 560), I. Arkesilaosun oğlu, I. Battosun torunu Hükümdarlığı zamanında Kyrene sömürgesi yeni gelen göçmenlerle bir hayli kalabalıklaşmıştır. Bunun için Libyeliler başbuğları Adikranın liderliği altında Firavun Apries ile ittifak ederek ayaklanmışlardır. Fakat B., müttefik Libye-Mısır kuvvetlerini Irasa meydan savaşında yenmiştir (M. Ö. 570 den biraz önce). B. un oğlu ve halefi II. Arkesilaos ile Kyrene, sönmeğe başlamıştır.

3. **B., III.** [*Khōlos* = Aksak diye anılır], (hük. aşağı yukarı M. Ö. 550 - şöyle böyle 530), II. Arkesilaosun oğlu. Babası öldürülünce, azimkâr annesi Eryksonun yardımiyle tahta çıkan B. zamanında, iç karışıklardan kurtarmak için, Delphoi kâhinesinin tavsiyesi üzerine Mantinealı Demonaks devleti yeniden teşkilâtlandırmış ve kırala kıral unvanı ile birlikte yalnız rahiplik vazifesini bırakmıştır. Siyasî idare halkın seçtiği bir heyete geçmiştir.

4. **B., IV.** [*Kalos* = Güzel diye anılır], (hük. M. Ö. 510 - aşağı yukarı 470) III. Arkesilaosun oğlu ve halefi. Çocukluğunda büyük annesi Pheretime naiplik etmiştir. Hakkında fazla bilgi yoktur.

BATTOLOJİ (Fr. Battologie), konuşurken bir heceyi veya bazı heceleri tekrarlama şeklinde beliren bir çeşit kekeleme. Bu ıstılâh, eski Kyrene şehrinin kekeme kıralı Battosun adından alınmadır. Bk. KEKELEME.

BATTOS, Yunan mitolojisinde geveze bir Messeneli çoban. Ovidiusa göre Neleusun sürülerine bakardı. Bir gün Hermesin, Apollondan çaldığı sığırları sürdüğünü görür. Hermes, gördüklerini kimseye söylememek şartiyle B. a bahşiş teklif eder. B. bahşişi sevinçle kabul ve susacağını yeminle teyidedeı. Fakat kendisini tecrübe etmek maksadiyle kılık değiştiren Hermes geri döner, B. a iyi bir bahşiş verir, o da her şeyi anlatır. Bunun üzerine öfkelenen Hermes, geveze çobanı bir kaya şekline sokar.

BATTUTA: bk. İBNÜ BATTUTA.

BATTUTA [İt. *battere* = vurmak] (Mus.), geniş mânada takt, dar mânada taktın başlangıcı. Aslen koroyu idare edenin mugannilere tempoyu işaret ettiği baston, ayak veya el vuruşu demekti. *A battuta* ıstılâhı, asıl takta bağlanmaları hususunda ya muganni, veyahut mugannîye refakat eden müzik aletleri için bir talimattır. Meselâ muganni takttan ayrılarak serbest bir şekilde teganni edebildiği halde orkestranın asıl taktı tutması, yahut serbest bir resitatiften sonra muganninin sert takta yeniden bağlanması gerektiği zaman kullanılır. Bunun aksi olan *colla parte* tâbiri, orkestranın mugannîye uyması gerektiğine işaret eder.

BATU HAN (ölm. 1248), Altın Ordu devletinin kurucusu. Çingiz Hanın torunu ve Cucinin ikinci oğludur. Çingiz, büyük imparatorluğunun bazı bölümlerini sağlığında üç büyük oğlu Cuci, Çağatay ve Ügedeye mülk olarak vermiştir. En küçük oğlu Tuluy da geleneğe göre merkezde kalarak baba yurdunun mirasçısı olmuştur. Kendisine İrtişin batısındaki bozkırlar, Harizm ülkesi ve Kafkaslarla Hazarın güneyindeki İran eyaletleri düşen Cuci babasından altı ay önce öldüğünden. Ordu onun 14 evlâdı arasından B. H.ı seçmiş ve bu seçim Çingiz Han ve sonra onun yerine geçenlerce tanınmıştır. Çağatay, Ügedey ve B. H.ın ülkeleri ve sınırları bir antlaşma ile ayrılmamıştır. Çingiz Han büyük devletini sağlığında çocukları arasında böldüğü halde kendisinden sonra gelenler tek bir devlet kabul etmişlerdir. Ortaçağda, doğuda devlet, hükümdarın bütün ailesinin ortak malı sayılıyor ve bu ortak malın bazı bölümlerinin idaresi, ailenin bazı çocuklarına veriliyordu.

B. H., Ügedeyin kağan seçildiği 1228 kurultayında bulunmuştur. Ruslara ve diğer komşu milletlere karşı savaşa yeniden başlanmasına karar veren 1235 kurultayında da bulunduğu sanılmakta ve bundan sonra doğuya gitmediği bilinmektedir. 1236 yılı baharında yapılan seferde Çağatay, Ügedey ve Tuluyun çocukları B. H.ın kumandası altında bulunmuşlardır. Bu devrin bütün diğer savaşları ve işleri gibi bu sefer de devletin yalnız bir parçası için değil, imparatorluğun ortak menfaati adına yapılmıştır.

B. H. 1237 de, buz tutmuş olan Volgayı geçmiş, Rusyayı (1240), Lehistanı, Macaristanı ve Dalmaçyayı almıştır (1241 - 1242). 1241 de donmuş Tunayı geçerek Gran (Hron) şehrini, 1242 baharında Bulgaristanı ve oradan Eflak ve Buğdanı alarak Volgadaki merkezine dönmüştür. B. H.ın ordusu Rusyada ve Avrupada hiç yenilmemiştir. Yalnız orduda bulunan Ügedeyin oğlu Güyük ile Çağatayın oğlu Böri'nin B. H. a karşı ayaklanmaları ve Kağanın ansızın ölmesi B. H. ın, başkentine çabuk dönmesine sebep olmuştur. B. H., 1243 yılından sonraki savaşlara katılmamıştır. B. H. zamanında 1237-1242 yıllarında alınan Avrupa ülkelerinden yalnız Rusya, Altın Ordu devletine bağlı kalmış ve 1243 yılında büyük prens Yaroslav, B. H. ın huzuruna çıkarak, ondan «bütün Rus prenslerinin en büyüğü unvanını» almıştır.

1246 kurultayında B. H. ın düşmanı Güyükün, Ügedeyin ölümü üzerine, tahta geçmesi onun dikkatini doğu hâdiseleri üzerine çekmiştir. B. H. hastalığını ileri sürerek kurultaya gitmemişse de, beş kardeşi bu törene katılmışlardır. 1247 de Büyük Kağan sıhhî sebeplerle İmildeki yurduna gitmek istediğini bildirmiş, Kağanın kendisine yaklaşmasından ve düşmanca plânlarından kuşkulanan B. H., Güyükün üzerine yürümüştür. Bu sırada Güyükün yolda ölmesi, çarpışmayı durdurmuştur. B. H. ın küçük kardeşi Ordanın, sağ olmasına rağmen bütün hanlar tahta geçecek hükümdar hakkında B. H. ın kararını kabul edeceklerini bildirmişlerdir. Bu işi çözecek meclis B. H. tarafından Ala Kamak'a çağrılmış ve B. H. ın teklifi üzerine Tuluyun büyük oğlu Mengü (Mangke) Kağan seçilmiştir. Çağatay ile Ügedeyin çocukları bu mecliste ya hiç bulunmamışlar, yahut karardan evvel ayrılmışlar ve sonradan kararı öğrenince karşı koymuşlardır. Böyle mühim kararlar o zamana kadar Moğolistanda toplanan kurultayda tatbık olunduğundan B. H.ın emriyle Berke Han 1251 yılında bu geleneği yerine getirmiş ve Mengünün tahta çıkış töreni o yıl toplanan kurultayda yapılmıştır. Çağatay ve Ügedey soyundan olan hanlar bu törende bulunmamışlar, az sonra yeni Kağana bağlılıklarını bildirmeğe gelmişlerdir. Bunların Kağanı ve adamlarını öldürmek ve devleti ele geçirmek istedikleri öğrenilince, hepsi tutulmuşlar ve suçlarını itiraf etmişlerdir. Ceza çok şiddetli olmuş, bu iki ailenin bütün yetişmiş erkekleri öldürülmüş veya sürülmüştür. Böri Han B. H. a teslim edilmiş ve onun emriyle öldürülmüştür. Bu hâdiseden sonra Çingiz imparatorluğu Mengü ile B. H. arasında bölünmüştür. Bu iki büyük devletin sınırları Talas ve Çu nehirleri arasından geçiyordu. B. H. Mengüden büyük saygı görmüş ve Cuci çocuklarına ait olmıyan Mâverâünnehr ülkelerinde de hükümdarlık haklarını kullanmıştır.

26 karısı ve 4 oğlu olduğu söylenen B. H., sağlığında, hükümdarlık salâhiyetlerinin bir kısmını büyük oğlu Sartaka devretmiştir. B. H. tarafından Moğolistana büyük Kağanın yanına gönderilmiş olan Sartak, yolda iken babasının ölüm haberini almıştır. B. H. son yıllarında Volganın doğu kıyısında kurduğu Saray şehrinde oturmuştur. Rusların zalim bir hükümdar olarak tanıtmak istedikleri B. H., zamanının seyyahları ve tarihçileri tarafından iyi huylu, adaletli, tebaasına karşı kalbi merhamet dolu ve akıllı bir hükümdar olarak anlatılmaktadır. Hıristiyan olan B. H. ın gizli olarak Müslümanlığı kabul ettiğini bildiren müellifler olduğu gibi, ne Müslümanlığı, ne de Hıristiyanlığı kabul etmediğini ve ecdadının dini olan Tanrı kültüne bağlı kaldığını kabul edenler de vardır.

BATUALAR, Afrika Zencilerinden. Kongo bölgesinde ve Büyük Göller mıntıkasında geniş ormanlık alanda dağılmış bulunan B. avcılık ve çapulculukla yaşarlar. B. bedenî karakterleri itibariyle Afrika zencilerinin en tipik nümunelerini teşkil ederler. Kısa boylu (1.25-1.45), uzun kafalı (dolikosefal), üçgen tarzında geniş burunlu, açık kahverengi derilidirler.

Hususiyle çene çıkıntılarının silikliği ve üst dudaklarının dışa kıvrık oluşu ile seçilirler.

BATUİALAR, Afrikada Oranın doğu bölgesinde denizle Sebka arasındaki alanda yaşıyan bir zenci kabîlesi.

BATUM(Gürcî. **BATUMİ**), Karadenizin doğu kıyısında, Gürcistan Sovyet Cumhuriyetine bağlı. muhtar Acaristan Cumhuriyetinin başkenti. Nüfusu 71 000 (1939) dir. Çoruh ırmağı ağzından birkaç km kuzeydoğuda, Türkiye hududundan 15 km uzaktadır. B. sıcak ve bol yağışlı bir iklim bölgesinde bulunduğundan çevresinde çay fidanlıkları, dut-

Batumda bir cadde

luklar, meyvalıklar geniş yer tutmuştur Bakû petrol borularının ve Transkafkasya demiryolunun ucunda bulunduğu için ekonomik ehemmiyeti çoktur. Bu çevrenin mühim bir limanı ve petrol ihraç yeri olan B. da petrol tasfiyehaneleri kurulmuştur (bk. ACARİSTAN, ACARLAR).

Tarih: Eskiçağda adı Bathys olan B., Bathys (Çoruh) ırmağının ağzında bir liman şehri idi. İlkin Pers İmparatorluğuna bağlı olan bu şehir Pontos Kıralı Mithradatesin hâkimiyeti altına girmiş, sonra Pompeiusun zaferleri neticesinde Romalıların eline geçmiştir (M. Ö. 63). Hadrianus zamanında askerî bir durak olarak kullanılmıştır. M. S. VI. asırda Bizanslıların işgal ettikleri B., bütün Lazika bölgesiyle birlikte, Bizansa tabi Laz kıralları tarafından idare edilmiştir. Ortaçağda Vati ismini taşıyan B., İstanbulla çok canlı ticarî münasebette bulunmuş, XII. asırda Gürcî Kıraliçesi Tamara zamanında parlak devrini yaşamıştır. Fakat çok geçmeden, 1221 den sonra, sırasiyle Moğol, Arab ve Gürcîler tarafından yağma edilmiştir. 1483 te mustakil Lazikaya katılan B. u 1564 te Türkler işgal etmişler ve 1878 e kadar ellerinde tutmuşlardır. XVIII. asırda B. küçük, fakat iyice tahkim edilmiş bir yerdi. Bu sıralarda nüfusu 2 000 kadardı, XIX. asır ortalarında bu sayı 5 000 e yükselmiştir. 1850 sıralarında Rus Deniz Seferi ve Ticaret Şirketi (Russkoe Obşçestvo Parohodstva i Torgovli) burada bir acentelik açmış ve bu suretle B. Kırım-Anadolu-Kafkasya hattının son iskelesi olmuştur. Berlin Kongresinde imzalanan antlaşma gereğince Ruslar 25 Ağustos 1878 de B. u işgal etmişler ve burada bir serbest liman kurmuşlardır. Bu serbest liman 1886 ya kadar devam etmiştir.

3 Mart 1918 de Brest - Litovskta Osmanlı devleti ve müttefikleriyle Rus Bolşevik Hükümeti arasında imzalanan andlaşma gereğince 1877 - 78 Osmanlı - Rus savaşı tazminatının bir kısmına karşılık olarak Rusyaya bırakılan Elviye-i Selâse (b. bk.) nin Türkiyeye iadesi kararlaşınca B. tekrar Türk idaresine geçmiş ve burası o sırada aynı isimle kurulan bir müstakil sancağın merkezi olmuştur. Rusya çarlığının yıkılması üzerine Kafkasyada kurulan Millî Gürcistan da, 18 Haziran 1918 de Trabzonda Osmanlı devleti ile yaptığı anlaşma ile B. un Türkiyeye âid olduğunu kabul ve tasdik etmiştir. 30 Ekim 1918 de Mondros mütarekesini imzalıyan Osmanlı devleti, mütareke şartlarının 11. maddesine uyarak B. dan çekilmek mecburiyetinde kalınca burası İngilizler tarafından işgal olunmuştur. Ingilizler 1920 Temmuzunda askerî işgal altında bulundurdukları bütün Kafkasya ile birlikte B. u da boşaltınca buraya Gürcistan Hükümeti el koymuş ve bu işgal o sırada Ankarada yeni kurulmuş bulunan Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti tarafından derhal protesto edilmiştir. Bir müddet böylece menşevik Gürci Hükümetinin idaresinde kalan B., Gürcistanın nihayet Türk kuvvet ve isteklerine boyun eğmesi üzerine Ardahan ve Artvinle birlikte ordumuz tarafından işgal olunmuştur (16 Mart 1921). Türk idaresine geçen bu sancakta derhal seçim yapılmış ve beş kişi olan B. millet vekilleri de birinci Büyük Millet Meclisine katılmışlardır. Fakat aynı tarihte Moskovada imzalanan Türkiye - Rusya muhadenet antlaşmasının ikikici maddesi «Batum şehir ve limaniyle Batum sancaği arazisinin bir kısmı üzerindeki metbuiyet hakkımızı burada yaşıyan ahalinin geniş bir muhtariyete malik olması ve Türkiyenin B. limanından serbest istifadesi şartiyle» Gürcistana bırakmayı gerektirdiğinden 19 Martta B. den askerî kuvvetlerimiz geri çekilerek şehri Gürcistan Sovyet Cumhuriyetine bırakmışlardır. Sovyetler Birliğince de Moskova antlaşmasının hükümlerine uyularak burada muhtar Acaristan (b. bk.) Ülkesi kurulmuş ve B. o tarihten beri bunun yönetim merkezi olmuştur.

BATUR HUN - TAYŞİ (1634 1653) göçebe Oyrat-Kalmuk devletinin ikinci büyük hanı. Babası Hatayutu - Hara - Hula ile beraber batılı Moğol - Kalmuk boylarını birleştirerek doğuda Çini, batıda Orta Asya Müslüman hanlıklarını tehdideden kuvvetli bir göçebe devlet kurmağa muvaffak oldu. Atası Çingiz Han gibi batı ülkelerini fethetmeği düşünüyordu. Bu sebeple Oğlu Ho-ur-lükü 50 bin çadırdan ibaret halkiyle batıya gönderdi. Bu müdhiş Oyrat - Kalmuk seli Tobol ve Volga kıyılarına dayandı. Kıpçak bozkırlarındaki Kırgız ve Nogay hanlık ve beyliklerini ortadan kaldırdı. Buhara ve Harezm hanlıkları için tehlikeli bir komşu olmağa başladı. Ruslara karşı isyan halinde bulunan Sibirya ve Ural Müslümanları Kalmuklardan faydalanmak ümidine kapıldılarsa da bunların işe yarar müttefik olmadıklarını çabuk anladılar. Batur Hun - Tayşi ikinci bir Çingiz han olmak istiyordu. 1640 yılında İli ırmağı boyundaki karargâhında topladığı kurultayda «Bozkır kanunnamesi» denilen bir yasa ilân etti. Bu «Kanunname» Almanca ve Rusçaya tercüme edilmiştir B. H. - T. tarafından kurulan bu göçebe hanlık Çin ile Rusya arasında bir buçuk asır devam etti, nihayet 1770 senesinde Çinliler tarafından ortadan kaldırıldı (bk. CUNGARYA).

BATY [*batî*], **Gaston** (doğ. 1885), Fransız sahne vâzıı (metteur en scène). Pélussin (Loire) de doğmuştur. Çocukluğunda, bir çeşit Fransız karagözü demek olan guignol oyununa merak etmiş, 1914 ten önce yabancı memleketlere giderek sahne tekniğini incelemiş ve hususiyle Münih üniversitesinde sanat tarihi kursuna devam etmiştir. 1919 da Fransız sahnecilerinden Firmin Gémier'nin yanına girerek Cirque d'Hiver ve Comédie-Montaigne tiyatrolarında çalışmıştır. 1921 de «Compagnons de la Chimère» (= hülya arkadaşları) adlı aktörler grupunu kurarak Pariste Saint-Germain bulvarında hususî olarak yaptırdığı baraka tiyatroda temsiller vermiştir. Sonra sırasiyle Studio des Champs-Elysées, Théâtre de l'Avenue, ve Théâtre Pigalle'a geçmiş, nihayet 1930 da kendi tavsiyelerine göre ıslâh edilen Théâtre Montparnasse'da yerleşmiştir. Sahne sanat ve tekniğini sadece dekora ve kostümlere irca etmiyen B. ye göre sahneci, piyes muharririnin tamamlayıcısı ve piyesin sözle söylenip belirtilemiyen derinliklerinin ifadecisidir. «Sükût nazariyesi» (théorie du silence) ni bu görüşe bağlı olarak ortaya koymuştur. B. birçok münakaşalara ve tenkidlere yol açmış olan sanatının olgunluğunu en çok *Les caprices de Marianne* (M. ın kaprisleri; A. de Musset'den) adlı piyesi sahneye koyarken göstermiştir (1935). Ayrıca kendi kavrayışına göre, Dostoevskiynin romanından *Crime et châtiment* (Cürüm ve ceza, 1932), Flaubert'den de *Madame Bovary* (1933) adlı birer serbest piyes çıkarmıştır. Şimdi sahnecilik bakımından kukla (marionnette) sanatı ve tekniği üzerine çalışmaktadır.

BATYAL (Fr.Bathyal; Yun. *bathys* = derin), 200 1000 m derinliğindeki deniz diplerinde meydana gelmiş bulunan rüsuplar. B. kuşaktaki tortullar ince kumlu ve hususiyle killi, marnlı - kalkerli bir hususiyet gösterir ve belirgin şekilde tabakalaşmış bulunur.

BATZEN [*batsın*] veya bazen **BATZ,** eski İsviçrenin ve Güney Almanyanın gümüş ufak parası. İlk defa XV. asrın sonlarına doğru Bernde, bâzı kaynaklara göre Güney Almanyada basılmış ve adını üzerindeki ayı (Alm *Bätze* = dişi avı) resminden almıştır. Ağırlığı ve değeri yerlere ve çağlara göre değişmiştir. Eski İsviçre frankı 10 B. e ve bir B. 10 rappene bölünmüştü.

BAU, bir Sumer İlâhesi. İsmin aslı *ba - ba* şeklinde olup Fara (b. bk.) metinlerinde ve El - Amarna devri vesikalarında baba ekli teophor adlara rastlanmıştır. *Baba* kelimesi daha sonraları *ba - a - bu* ve nihayet *bau* haline gelmiştir. Ebelinge göre B. nun Yunanca *baau* ve İbranîce *bohu* ile bir ilişiği yoktur B. insan ve hayvanlarda döl, bereket ve dolayısiyle doğum tanrıçasıdır. B., Anu (b. bk.) ile Gatumdugun kızıdır. Kocası, Lagas (Telloh) şehri tanrısı kahraman Ningirsudur. Fakat başka bir vesikaya göre tanrı Zababa da B. nun kocasıdır. 7 kızı ile 2 oğlu vardır İlâhe B. nun kült merkezi de vatanı olan Lagas şehriydi. Fakat Zababa ile münasebeti bakımından Kis şehrinde de kutlanıyordu. Lagasdaki Yeniyıl bayramı B. nun düğünü telâkki edilir ve büyük şenliklere vesile olurdu.

BAUBO, Yunan mitolojisinde iki kadın şahsiyet:

1. Paros adasında kültü olan bir tanrıça. Kocası Dysaules, kızları Protagone ile Misadır Efsaneye göre Eleusiste oturan B., kaybettiği kızlarını arıyan Demeteri evinde misafir etmiş ve kederli İlâheyi açık saçık lâtifeleriyle neşelendirmiştir. Daha sonraki Yunan sihirbazlık edebiyatında İlâhe Hekate ile bir sanılmıştır.

2. Kadmosun kızı İno'nun soyundan bir Mainas (b. bk.). Delphoili Apollonun emriyle. Kosko ve Thettale ile birlikte Dionysos kültünü Thebeden Magnesia (Manisa) ya nakletmiştir..

BAUCHİ [*bauçi*], Afrikada, Nigeriada bir eyalet. Genişliği 65 509 km². nüfusu 968 000. Savanların geniş yer tuttuğu bir yüksekel olan B. de kalay, kurşun, çinko madenleri vardır Burada aynı adda bir de şehir bulunmaktadır.

BAUD-BOVY [*bōd bovi*], **Auguste** (1848 - 1899), İsviçreli ressam. Cenevrede doğmuş, Spiez yakınında Æschi'de (Bern kantonu) ölmüştür. İsviçreli ressam Barthélemy Menn'in talebesidir. Çeşitli konularda eserler vermiştir. B. hususiyle İsviçre Alplerinin parlak ışıklı, temiz görünüşlerini ustalıkla eserinde canlandırmasını bilmiştir. Portrelerinden *Tante Louise* (Cenevre müzesi), günlük hayata ait resimlerinden *Fin du jour* (Lyon müzesi), *Repos* (Luxemborg müzesi) *L'église d'Æschi* (Bern müzesi) başlıca eserleri arasındadır.

BAUDELAIRE [*bodlēr*], **Pierre Charles** (1821 - 1867), Fransız şairi. Pariste doğmuş, aynı şehirde ölmüştür. Bir devlet memuru olan babasının ölümünden (1827) sonra B. in annesi bir subayla evlenmiş, oğlunu da Lyons'da ve Paristeki Collège Louis le Grand'da yetiştirmiştir. Yirmi yaşında iken B. Hindistana gönderilmişse de 1842 de mirasını ele geçirmek için Parise dönmüştür. Orada 1861 e kadar sefih ve derbeder bir hayat sürmüş, edebiyat mahfillerinde dolaşmış, Delacroix. Manet ve Daumier gibi ressamların atölyelerinde vakit geçirmiş, 1845 - 1846 resim salonları hakkında birer tenkid yazısı yazmıştır (*Le salon de 1845, Le salon de 1846*). 1848 ihtilâline de katıldıktan sonra, 1864 te Belçikaya geçerek bir aralık konferans vermekle geçinmeğe çalışmış, fakat afyon iptilâsı yüzünden sıhhati bozularak Parise dönmüş ve meflûç bir halde ölmüştür. Bütün bu çalkantılar içinde B., şerri, şeytanı ve kaderi. ahlâkla bir ilgisi olmıyan bir güzellik duygusu içinde garip mistik bir mizaçla terennüm etmiştir. Bunda, sürdüğü hayatın tabiî tesirinden başka hususiyle Anglosakson edebiyatının da rolü olmuştur: M Lewis'in şeytanî romanları, T. De Quincey'nin kendi esrarkeşliğini anlatan itirafları ve E. A. Poe'nun mistik ve korkunç hikâyeleri ile şiirleri. İngilizcesi kuvvetli olan B. çok küçük bir yaşta bunları okumağa başlamıştır. İlk ve başlıca eseri olan *Les fleurs du mal* (Şerrin çiçekleri; Türk. terc: *Elem çiçekleri*. 1927)[1857]in, ihtiva ettiği bazı şiirlerden dolayı adliyeye verilmiş, bunun ikinci basımı (1861) ndan çıkarılan şiirler Belçikada *Les Epaves* (Enkazlar) [1866] adı altında ayrıca basılmıştır. *Petits poèmes en prose* (Küçük mensur şiirler) [1868] da ikinci bir şiir toplamasıdır. *Les paradis artificiels* (Yapma cennetler)[1861] in ilham kaynağı esrarkeş De Quincey'nın *Confessions of an English Opium-eater* (Bir İngiliz esrarkeşinin itirafları) adlı eseridir. Amerikalı edip E. A. Poe'yu tercüme ederek Avrupaya tanıtan da B. dir (1856 - 1865). Mensur olarak *Curiosités esthétiques* (Estetikle ilgili meraklı şeyler) [1868] ile *L'art romantique* (Romantik sanat) [1869] adlı tenkid yazıları, hâtıraları(*Journaux intimes: Mon Coeur mis à nu; Fusées*) [1920], ve mektupları (*Lettres 1841-1866*) [1907] da vardır. Hayatta iken tam olarak değerlendirilemiyen B., bugün geniş mânasiyle romantiklerin son büyük siması olarak tanınmış, Fransız şiirinin tazeleşmesindeki rolü ve dekadan (décadent), sembolist, hattâ sürrealist şairler üzerindeki tesiri birçoklarınca kabul edilmiştir.

Charles BAUDELAIRE

BAUDELOCQUE [*bödlok*], **Jean Louis** (1745-1810), meşhur Fransız ginekoloğu. Doğum ölçülerinde ehemmiyetli havsala kuturlarından biri olan Conjugata externa tarifi ilk defa B. tarafından yapıldığı için *B. kutru* diye anılır. *B. ameliyatı* ise, rahim dışı gebelikte yumurtalıklara tatbik edilen bir metoddur ki, ilkönce B. tarafından yapılmıştır.

BAUDEQUIN [*bodkin*], eski Fransız ufak parası. İlk defa XI. asırda basılmıştır. Değeri 5-6 denier(dinar)idi.

BAUDITZ [*bauditş*], **Sophus Gustar** (1850 - 1915), Dan hikâyecisi. Aarhusta doğmuş, Kopenhagda ölmüştür. Hukuk tahsilini bitirince (1875) bir müddet memurluk etmiş, sonra Deniz Subay Okulu Dan dili ve edebiyatı öğretmeni olmuş, 1881 den 1896 ya kadar Danimarka Kırallık Tiyatro Okulu müdürlüğünde bulunmuş, 1900 de ise Kopenhag belediye okulları genel müdürlüğüne getirilmiştir. Nükteli, canlı bir üslûpla yazılmış olan hikâyelerinde kendi çağının toplum hayatını ele almıştır. Küçük hikâye kitaplaplarından şunlar anılmaya değer: *Ved Søen og i Sko-*

ven (Deniz kıyısında ve sık ormanda) [1873]; *Himmelbjerget* (Himmelbjerg) [1876]; *Arabesker* (Arabeskler) [1877]; *Under aaben Himmel* (Açık havada) [1882]; *Klokkestøberen* (Çan dökücüsü) [1886]; *Novelletter* (Küçük hikâyeler) [1887]; *Historier fra Skovridergaarden* (Avcı köşkünden hikâyeler) [1889]; *Krøniker fra Garnisonbyen* (Bir garnizonun kronikleri) [1892]; *Hjortholm* [roman, 1896]; *Jul i Skovridergaarden* (Avcı köşkünde Noel) [1899]; *Absalons Brønd* (Absalonun kuyusu) [1901] *Jægerblod* (Avcı kanı) [1907]; *Omkring Ilden* (Ateşin etrafında) [1908]; *Sne* (Kar) [1910].

BAUDOCITARAE, Amerika kızılderili dillerinin Güney Amerika bölümüne giren Chibcha (Çibça) ailesinden bir dil. Ailenin Batı veya Choco (Çoko) bölümünden olan bu dil, esasta, Kolombiyada Atrato ırmağı (Río Atrato) ile Pasifik kıyıları arasında konuşulan Choco dilinin bir lehcesidir. Chami. Andagueda, Murindo, Cañas Gordas, Rioverde, Necoda, Caramanta, Tadocito, Pato, Curusamba, Tucurá ve Noanama lehceleri yakın akrabalarıdır. Bk. CHIBCHA DİLLERİ.

BAUDOUIN [*boduɛ̃*], **I.** (doğ. 1930), Belçika kıralı Saxe-Cobourg-ve-Gotha hanedan sülâlesinden III. Léopoldun, ve 1935 te bir otomobil kazasında ölen kıraliçe Astridin oğludur. Bruxellesde 27 Eylülde Stuyvenberg şatosunda doğmuştur. Önce Hainaut kontu olarak tanınmış, babasının 1934 te tahta çıkması üzerine. veliahtlara verilen Brabant dukası unvanını almıştır. III. Léopold, İkinci Dünya Harbi sırasında, 28 Mayıs 1940 ta Almanlara teslim olduğundan, 11 Eylül 1941-de de, Almanların elinde harb esiri iken Mlle Mary Lilian Baels adında bir kadınla evlendiğinden dolayı Belçika halkının sevgisini kaybetmiş, ve esaretten kurtulduktan sonra bir-

I. BAUDOUIN

çok müzakereler neticesinde 16 Temmuz 1951 de, büyük oğlunun lehine tahtından feragat etmek zorunda kalmıştır. Bunun üzerine, oğlu, I. Baudouin adiyle tahta çıkmış ve 17 Temmuzda cülûs nutkunu önce Flâmanca, sonra Fransızca olarak okumuştur.

Henüz evli değildir. Joséphine-Charlotte (doğ. 1927) adında bir ablası ile Albert (doğ. 1934) adında bir kardeşi vardır. Kıraliçe unvanını taşımayıp sadece Princesse de Réthy olarak tanınan üvey annesinden de Alexandre (doğ. 1942) adında bir üvey kardeşle Marie-Christine (doğ. 1951) adında bir üvey kızkardeşi vardır.

BAUDOUIN [*boduɛ̃*], iki Bizans Lâtin imparatorunun adı:

1. **Beudouin, I.** (1171-1206; hük. 1204-1206), ilk Bizans Lâtin imparatoru. Valenciennes (Fransa) de doğmuştur. Babası Hainaut kontu Baudouin annesi Flandre kontu Philippe'in kız kardeşi idi. B. 1200 de Haçlı seferine katılmış ve bu seferin en seçkin kumandanlarından biri olmuştur. İstanbul haçlılar tarafından zaptedilince (9 Mayıs 1204), B. yeni kurulan Latin İmparatorluğuna hükümdar olarak seçilmiştir. Şubat 1205 te Trakyada ayaklanan Bizanslılar Bulgar çarı Kaloyandan yardım istemişlerdir. Haçlılar Hadrianopolis (Edirne) in surları altında Bulgarlarla çarpışmış fakat savaşı kaybetmişlerdir 15 Nisan 1205). B. de Bulgarlara esir düşmüştür. Bulgarlar onu ilkönce Tırnovo (Tırnova) ya götürmüşler ve zamanımızda da «B. kulesi» diye anılan bir kuleye hapsetmişler, sonra da çarın emriyle öldürmüşlerdir. Esirliği müddetince naiplik eden kardeşi Henri, B. in ölümü belli olunca (1206) onun yerine geçmiştir.

2. **Baudouin, II.** (1217-1273; hük. 1237-1261), son Bizans Latin imparatoru. Üçüncü Bizans Latin imparatoru Pierre de Courtenay ile I. Baudouinnin kızkardeşi Yolande'ın oğlu idi. Babasının ölümünden sonra kardeşi Robert imparator olacakken bu 1228 de ölünce imparatorluk B ye geçmiştir. Çocukluğu müddetince Kudüs kıralı I. Jean de Brienne naiplik ile vazifelendirilmiştir. Jean 1237 de ölmüş ve B. İmparator olmuştur. Fakat imparatorluğu yalnız İstanbul şehri ile yöresini içine alan küçük bir sâhadan ibaretti. Elden giden toprakları geri almak için B. para ve ordu toplamak maksadiyle daha 1236 da Avrupaya gitmiş ve kara yolundan büyücek bir ordu ile İstanbula dönmüşse de bir şey yapamamıştır. 1245 te aynı maksatla tekrar Fransaya gitmiş ve IX. Louis'ye İstanbulda topladığı birçok değerli eşyayı satmak suretiyle bir mikdar para tedarik etmiş, fakat bununla da birşey becerememiştir. 1261 de Nikaia (İznik) imparatoru Mikhael Palaiologos İstanbulu zaptederek Latin İmparatorluğuna son verdiği zaman B. bir Venedig kadırgasiyle Eğriboza kaçmağa muvaffak olmuştur. Oradan İtalya ve Fransaya gitmiştir. Kaybettiği imparatorluğunu geri almak emelinden ölümüne kadar vazgeçmiyen B., Avrupa hükümdarlarından boş yere yardım beklemiştir.

BAUDOUIN [*boduɛ̃*], Flandriya kontları ailesine mensup Kudüs kırallarından beşi:

1. **B., I.** (hük. 1100-1118), babası Boulogne (Fransa) kontu II. Eustache, annesi Aşağı Lorraine dukası II. Godefroynın kızı Ida, kardeşi Kudüs kıralı Godefroy de Bouillondur. İlkin papas olmak istiyen B. daha sonra asker olmuş ve 1096 da kardeşinin kumanda ettiği Birinci Haçlı Seferine katılmıştır. Nikaia (İznik nın kuşatılmasında ve Dorilaion (Eskişehir) meydan savaşında büyük yararlıklar gösteren B., 1097 de başorduyu bırakıp şövalye Tancred ile birlikte Tarsusu ve bundan başka birkaç şehri zaptetmiştir. Tancredle bozuşunca, Türklere vergi veren Edessa (Urfa) Ermeni beyi Thorosun daveti üzerine Edessaya gitmiş, Thoros tarafından evlât edinilmiş ve Thorosun suikatçılar tarafından öldürülmesi üzerine Edessa kontu unvanı ile, ona halef olmuştur. Sivas ve Haleb Türklerine karşı başarı ile savaşan B., Samosata (Samsat) yı ve Yukarı Fırat bölgesinde birçok şehirleri almıştır. Bu savaşlarda Ermeniler tarafından yardım gören B., karısı Godehildin ölümünden sonra, Küçük Armenia beyi I. Rupenin akrabalarından Arda ile evlenmiştir. Kudüsün Haçlılar tarafından alınması üzerine Kudüse gitmiştir (1099). Godefroy de Bouillon, B. i halef yaptıktan sonra bütün Latin prensleri kendisini kıral olarak tanımışlardır. Bunun üzerine B., Edessa kontluğunu amcasının oğlu Baudouin de Bourcqa bırakarak Kudüs kıralı ilân edildikten sonra 1100 Noel bayramında Beytüllâhimde taç giymiştir. Kudüs Kırallığını bir feodal monarşi şeklinde teşkilâtlandıran B., hâkimiyetini sağlamlaştırmak için, bir Ceneviz filosunun yardımiyle

Akdeniz kıyısını işgal etmeğe başlamış ve Arsuf ile Kaysariyeyi almıştır (1101). Bu arada Mısır Arabları kuvvetli bir hücuma geçmişlerdir. B., Askalânda Arabları yenmişse de er-Ramlede yenilmiş ve Arsufa, oradan deniz yolu ile Yafaya sığınmıştır (1101). Burada kuvvet topladıktan sonra, bir İngiliz filosunun yardımiyle, Arabları geri atmış, Kudüs ile Kuzey Suriye Lâtin prenslikleri arasındaki yolu emniyet altına almak için Akkâyı zaptetmiş (1104), Yafada (1105), Askalânda (1106) ve Er-Ramlede (1107) Mısır Arablarına yeni darbeler indirdikten sonra Taberiye gölü yakınında Şam Türklerini yenmiştir (1107). Bertrand de Toulouse'a Trablusu zaptetmesi için yardım etmiş (1109), Beyrutu (1109) ve Sayda'yı (1110) aldıktan sonra, Edessanın Türkler tarafından tehdid edilmesi üzerine Fırat bölgesine gitmiştir (1110). 1112 ve 1113 te Şam ve Mısır Müslümanlarının müşterek saldırışlarını püskürttükten sonra. Mısıra karşı açtığı sefer sırasında ölmüş ve Kudüste gömülmüştür.

2. **B. II.** (hük. 1118-1131), I. B. in amcasının oğlu. 1098 de Edessanın, 1099 da Beytüllâhim ile Kudüsün alınmasına katılmıştır. I B Kudüs kıralı seçilince. II B. Edessa kontu olmuş (1100), 1104 te Harran seferinde Arablara esir düşmüş ve esaretten ancak 1108 de kurtulabilmiştir. I. B. in ölümünden sonra Kudüs kıralı olmuştur (1118). İlk iş olarak kırallığını feodalite esasına göre yeniden teşkilâtlandırmıştır. 1119 da birkaç Fransız şövalyesi II. B. nin himayesi altında Templariuslar (b. bk.) şövalye tarikatını kurmuşlardır. Bu arada Müslümanlarla yapılan savaşlar yeniden başlamıştır. Haleb atabeği El-Gazi. Suriye Lâtin prenslerini yenmiş ve Antiokheia (Antakya) yöresini yağma etmiştir. II. B., atabeği mağlûbetmiş ve Antiokheia prensliğini geri almıştır. 1123 te Fırat boylarında yapılan bir savaşta Arablara esir düşmüş, fakat ertesi yıl 80 000 altın karşılığında serbest bırakılmıştır. Venediglilerin yardımı ile Suru zaptetmiş (1124), bundan sonra Müslümanlarla birkaç defa savaşmışsa da, başarı elde edemeyince barış yapmıştır. Büyümüş olan Kudüs Kırallığını damadı Foulques d'Anjou (İtalyanca Folco d'Angiò) ya bırakmıştır. Kudüste ölmüş ve orada gömülmüştür.

3. **B. III.** (1131-1162, hük. 1143-1162), Foulques d'Anjou ve II. B. nin kızı Melisenda'nın oğlu. 13 yaşında iken tahta çıkan III. B. in yerine devleti kıraliçe Melisenda idare etmiştir. Hükümdarlığının hemen başlarında Edessa (Urfa), Musul atabeği İmâdüddin-i Zengî'nin eline geçmiştir. Edessanın elden gitmesi Batılıları İkinci Haçlı Seferinin açılmasına sevk etmiştir. Fransa kıralı VII. Louis ve Alman imparatoru III. Konrad birer haçlı ordusu başında güç halle Filistine varmışlar ve III. B. tarafından törenle kabul edilmişlerdir (Nisan 1148). Sonra bu iki hükümdarla III. B., Edessanın geri alınmasını çok güç buldukları için Şamı işgal etmeğe kalkmışlar, fakat başarı elde edemeden çekilmişlerdir. III. B. 1157 de Ürdün ırmağı boylarında Haleb sultanı Nurüddin tarafından fena bir bozguna uğratılmış fakat ertesi yıl Taberiye gölü yanında galip gelmiş, sonra Bizans imparatoru I. Manuel Komnenosun kızı Theodora ile evlenmekle Manueli müttefik olarak kazanmış ve onunla birlikte Haleb üzerine yürümüşse de başarı elde edememiştir. Manuel de gizlice Türklerle barış yaparak memleketine dönmüştür. Bu işte tek başına kalan Antakya prensi Renaud de Châtillon, Nurüddine esir düşünce (1159) III. B. Antakyayı kurtarmak için yola çıkmış, fakat yolda hastalanarak geri dönmüş, Beyrutta ölmüş ve Kudüste gömülmüştür.

4. **B. IV.** (1161-1185, hük. 1174-1185) [Lépreux = *Cüzamlı* diye anılır], Kudüs kıralı I Amalricus (b. bk.) ile Agnès de Courtenaynin oğlu. 13 yaşında iken taç giymiştir. Cüzamlı olmasına rağmen devlet işlerini büyük bir azimle idare etmiştir. Hükümdarlığı zamanında Mısır Arablarının saldırışları çok şiddetli olmuştur. 1178 de Mısır sultanı Salâhüddin-i Eyyubî büyük bir ordu ile Kudüs Kırallığına saldırmış, fakat IV. B, Mısırlıları geri atmağa muvaffak olmuş ve 1180 de Salâhüddin ile barış yapmıştır. Fakat çok geçmeden savaşlar yeniden başlamış, 1183 te Salâhüddin Halebi alarak Suriyeyi Mısırla birleştirince Kudüs Kırallığının durumu çok kötüleşmiştir. IV. B. Kudüste ölmüş ve orada gömülmüştür.

5. **B. V.** (1178-1186, hük. 1185-1186), IV. B. ün kızkardeşi Sibilla ile Guglielmo di Monferratonun oğlu. IV. B. daha sağken kendisine taç giydirmiştir (1183). Tahta henüz çocukken geçtiği için, Trablus kontu III. Raymond onun yerine devleti idare etmek vazifesini üzerine almıştır. Ölümünden (1186) sonra Kudüs tacı annesi Sibilla ve bunun ikinci kocası Guy de Lusignana kalmıştır.

BAUDOUIN DE COURTENAY [*bödu̯ẹ̄ dı̄ kurtnẹ̄*], **Jan Ignacy** (1845-1929; Rusça adı: İvan Aleksandroviç Boduen de-Kurtene), Polonyalı dilci ve İslâvist. Radzyminde doğmuş, Varşova (Warszawa) da ölmüştür. XVII. asırda Polonyaya göç eden bir Fransız ailesindendir. Varşovada ve Leipzigde okumuş. 1870 te Petersburg üniversitesinde ilk olarak Mukayeseli Dilbilgisi doçenti olmuş, 1875 te Kazan üniversitesinde, sonra da sırasiyle Dorpat (şimdi: Tartu), Kraków, Petersburg (şimdi: Leningrad), ve Varşova üniversitelerinde profesör olmuştur. 1913 te Petersburg üniversitesinden çıkarılarak iki ay hapis yatmış, 1918 de Polonyaya göç etmiştir. Doktora tezi Rusça yazılmış *O drevnopol'skom yazıka do XIV věka* (XIV. asra kadar eski Pol dili hakkında) [Leipzig 1870] adlı eser olmuştur. Aynı yılda Polca ve Almanca *Kilka wypadków działania analogji w deklinacji polskiej* (Polcada isim çekiminde görülen bazı analojik tesir halleri; Alm. *Einige Fälle der Wirkung der Analogie in der polnischen Deklination* [«Kuhn's Zeitschrift» te, Berlin 1870] adlı yazısı da çıkmıştır. B. d. C., genel dilbilgisi tarihinde, analoji (b. bk.) nin değerini belirtmekle, hususiyle psikolojik fonetik (psychophonétique, psychofonetyka) i kurmakla ve 1926 da Praga Dilcilik Mahfili (Pražský Linguistický Kroužek) tarafından Fonoloji (b. bk.) disiplininin kuruluşundaki tesiriyle ün kazanmıştır Bu alanda bir ana kitap bırakmamış, yazıları türlü dergilerde çıkmış veya dağınık olarak kısa etütler halinde kalmıştır. Başlıca eserleri şunlardır: *Podrobnaya programma lekţii İ. A. Boduena-de-Kurtene v 1876-1877 uçebnom godu* (İ. A. B. d. K. 'nin 1876-1877 ders yılındaki takrirlelerinin mufassal programı) [Kazan 1878], *Übersicht der slavischen Sprachenwelt im Zusammenhänge mit den anderen arioeuropäischen Sprachen* (Öbür Hind-Avrupa dilleriyle olan ilgisi bakımından İslâv dilleri dünyasına toplu bir bakış) [Leipzig 1884] *Z patologji i embrjologji języka* (Dilin patolojisi ve embriyolojisi hakkında) [«Prace filologiczne» adlı dergide, cilt I, Varşova 1885]. *O zadaniach językoznawstwa* (Dilbilgisinin vazifeleri hakkında) [«Prace filologiczne» de, cilt 3, Varşova 1889], *O ogólnych przyczynach zmian językowych* (Dilde değişimin umumi sebepleri hakkında) [«Prace filologiczne» de. cilt 3. Varsova 1890] *Vermenschlichung der Sprache* (Dilin beşerîleşmesi) [Hamburg 1893],

Iz lektsii latinskoy fonetikě (Lâtince fonetiği hakkındaki ders takrirlerinden) [Voronej 1893], *Próba teorji alternacji fonetycznych* (Fonetik alternanslar hakkında bir teori denemesi) [Kraków Akad. 1894; Alm. terc.: *Versuch einer Theorie phonetischer Alternationen. Ein Capitel aus der Psychofonetik*, Strasbourg 1895], *Próba uzasadnienia samoistności zjawisk psychicznych na podstawie faktów językowych* (Dil hâdiselerinin temeline dayanarak ruhî proselerin bağımsızlığını esaslandırma denemesi) [Kraków Akad. 1903; Almancası: *Versuch einer Begründung der Unabhängigkeit psychischer Vorgänge auf Grund sprachlischer Thatsachen*], *O psychicznych podstawach zjawisk językowych* (Dil fenomenlerinin ruhî esasları hakkında) [«Prace filologiczne» de, Varşova 1903]. *O związku wyobrażeń fonetycznych z wyobrażeniami morfologicznemi, syntaktycznemi i semazjologicznemi* (Fonetik görünüşlerin morfolojik, sintaktik ve semantik görünüşlerle olan bağı hakkında) [«Spraw. Tow. Nauk. Warsz.» = Varşova İlim Kurumu Çalışmaları» nda, 1908], *Różnica między fonetyką a psychofonetyką* (Fonetikle psikofonetik arasındaki fark) [Varşova İlim Kurulu Çalışmaları» nda, 1928], *Der Einfluss der Sprache auf Weltanschauung und Stimmung* (Dilin dünya görüşü ve mizaç üzerindeki etkisi) [«Prace filologiczne» de, cilt 14, Varşova 1929]. Küçük makalelerden bazısı *Szkice językoznawcze, I.* (Dilbilgisinin ana hatları. I) [Varşova 1904] başlığı altında ve bir kitap halinde toplanmıştır. B. d. C., hususiyle, İtalyanın Slovenya sınırındaki Resia vâdisinde yaşıyan Slovenlerin lehcesini de incelemiş ve şu eserleri vermiştir: *Opıt fonetiki rezyanskih govorov* (Resia lehcesinin fonetiği üzerine bir deneme) [Petersburg 1875]. *Materialien zur südslavischen Dialektologie und Ethnographie* (Güney İslâv diyalektolojisi ve etnografyası için malzeme) Petersburg 1895]. Dahl tarafından çıkarılan mufassal Rusça sözlüğün 3. basımını B. d. C. idare etmiştir (*Tolkovıy slovar' jivogo velikorusskago yazıka*, 4 cilt, Petersburg 1903-1909). Yetiştirdiği dilciler arasında ünlü Rus fonetikçisi Lev V. Şçerba (1880-1940) da vardır.

BAUDRY [*bōdri*], **Paul-Jacques-Aimé** (1828-1886), Fransız ressamı. Bourbon-Vendée (bugün La Roche-sur-Yon) de doğmuş, Pariste ölmüştür. Drollingin öğrencisidir. 1850 de Roma mükâfatını kazanmış, ayrıca sergilerde teşhir ettiği eserleri ile de birinci dereceden madalya almıştır. Renaissance devrinin büyük dekoratör, ressam ve renkçi sanatkârları üzerinde derin incelemeler yaparak kendini yetiştirmiştir. Eserlerine koyduğu figürler modern bir hava içinde Parisli bir karakter verilerek, fransız mizacına uygun bir üslûpla işlenmiştir. Açık ve duygulu bir sanatkâr olarak beliren B. nin eserlerinde İtalyan resminden izler göze çarpar. Pariste büyük operanın teneffüs salonu (foyer) nun tavan ve duvarlarına musiki ve raksla ilgili 30 u aşan kompozisyon yapmış, bu ve benzeri işlerde on yıl kadar çalışmıştır. Bundan başka temyiz mahkemesinin tavanı üzerine *Glorification de la loi* adlı eserini işlemiştir. B., aynı zamanda birinci derecede bir portreci olarak da tanınır. Charles Garnier Edmond About, Guillemette'in portreleri bunlar arasındadır, Ayrıca Chantilly şatosuna, Fould ve Paiva konaklarına ve saraylara birçok duvar dekorasyon resimleri yapmıştır. 1870 te Güzel Sanatlar Akademisine üye olmuştur.

BAUER [*bauır*], **Bruno** (1809-1882) Alman filosof, teolog ve tarihçisi. Eisenbergde doğmuş, Rikdorfta ölmüştür. 1834 te Berlinde teoloji doçenti olmuş, 1839 da

P. BAUDRY: *La fortune et la jeune enfant*

aynı sıfatla Bonn üniversitesine nakletmiştir. Fakat 1842 de yaydığı fikirler, muhafazakâr Prusya hükümetince geleneğe aykırı görüldüğünden, hocalığı elinden alınmıştır. Önce Hegelin sadık bir talebesi olan B., sonra Genç Hegelciler (b. bk.)e katılmıştır. Ömrünün sonuna doğru muhafazakârlığa dönmüştür. Felsefesini, Vahye, İncile, Kilise tarihinin tenkidine dayandırmaktadır.

Başlıca eserleri şunlardır: *Kritik der Geschichte der Offenbarung* (Vahy tarihinin tenkidi) [1838], *Kritik der Evangelien* (İncillerin tenkidi) [3 cilt, 1850-51], *Vollständige Geschichte der Parteikämpfe in Deutschland während der Jahre 1842-46* (Almanyada 1842-46 yıllarında parti kavgalarının tam tarihi) [3. cilt, 1847].

BAUER [*bauır*], **Hans** (1878-1937), Alman Şarkiyat âlimi ve Semitisti. Bavyerada Grasmannsdorfta doğmuş, Hallede ölmüştür. Leipzig ve Berlin üniversitelerinde Semitistik okumuş, 1910 da doktora tezi olarak *Die Tempora in Semitischen* (Samî dillerinde fiil zamanları), 1912 deki habilitasyonunda da *Die Dogmatik al Ghazālī's* (Gazalînin dogmatiği) adlı eserleri ortaya koymuş, 1912 de Halle üniversitesinde doçent, 1923 te de C. Brockelmann'ın yerine Samî dilleri ordinaryus profesörü olmuştur. Başlıca eserleri, P. Leander ile yazdığı *Historische Grammatik der hebräischen Sprache I.* (İbranî dilinin tarihî grameri I.) [1922; muhtasarı: *Hebräische Schulgrammatik* = İbranca okul grameri, 1924], ve *Grammatik des Biblisch-Aramäischen* (Kitab-ı Mukaddes Aramcasının grameri) [1927; muhtasarı: *Kurzgefasste biblische-aramäische*

Grammatik, 1929] adlı gramerlerdir. Tur-i Sina ve Ras Şamra (Lazkiye yakınında) Samî alfabelerini ve umumiyetle alfabenin menşei meselesini de incelemiştir: *Zur Entzifferung der neuentdeckten Sinaischrift und der Entstehung des semitischen Alphabets* (Yeni bulunan Tur i Sina yazısının çözümlenmesi ve Samî alfabenin menşei hakkında) [1918], *Entzifferung der Keilschrifttafeln von Ras Schamra* (Ras Şamradan çıkan çiviyazılı tabletlerin çözümlenmesi) [1930], *Das Alphabet von Ras Schamra* (Ras Şamra alfabesi) [1932], *Die alphabetischen Keilschrifttexte von Ras Schamra* (Ras Şamradan çıkan alfabetil çiviyazılı metinler) [1936], *Der Ursprung des Alphabets* (Alfabenin menşei) [«Der Alte Orient» te, 1937].

BAUER [*bauĭr*], **Karoline** (1807 - 1877), ünlü Alman aktrisi. Heidelbergde doğmuş, Zürich (İsviçre) yakınında ölmüştür. 1824 ten itibaren Berlin tiyatrolarında çalışmış, 1829 da Coburg Prensi, daha sonra Belçika Kıralı olan Leopold ile evlenmiş, 1831 de kocasından ayrılmış, 1835 te yeniden tiyatroya dönmüş ve Lehli kont Władysław Broel-Plater ile evleninceye (1844) kadar Dresdende aktrislik etmiştir. Komedilerde ve konuşmaya fazla yer verilen piyeslerde, ayrıca Shakespearein *Romeo and Juliet* adlı eserindeki Juliet rolünde, cazibeli ve tabiî oyunuyla büyük bir başarı kazanmıştır. Eserleri: *Aus meinem Leben* (Hayatımdan) [1872, ikinci baskı 1917]; *Komödiantenfahrten* (Aktör gezileri) [1875]. Hakikate uymıyan hâtıraları *Aus dem Leben einer Verstorbenen. Verschollene Herzensgeschichten* (Ölmüş bir kadının hayatından. Kaybolmuş gönül hikâyeleri) [1878 80] başlığiyle A. Wellmer tarafından yayımlanmıştır.

BAUER [*bauĭr*], **Marius Alexandre Jacques** (1864-1932), Holândalı gravürcü ve sulu - boya ressamı. Lâhey de doğmuştur. Önceleri şarkılı kahvelerde geçen hayatı mevzu olarak almak ve orijinalitesi olmıyan eserler vermekle işe başlamıştır. 1885 te İstanbula gelen B. buradan birçok sabah manzaraları yapmıştır. Daha sonraları Mısıra, Hindistana ve Rusyaya gitmiştir. 1900 Milletlerarası Paris Sergisinde büyük mükâfat kazanmış olan B., Holânda ressamları arasında en büyüklerinden biri olarak tanınmaktadır. B., hayaline dayanan bir sanatkâr olması ve eserine koyduğu figürlerin yerleştirilişinde gösterdiği ustalık bakımından Fransız ressamı Gustave Doré'nin lirik üslûbunu hatırlatır. Büyük bir fanteziye yer veren ve binbir gece masallarını hatırlatan bir hava içinde küçük resim ve krokiler yapmıştır. Eserleri arasında: *Seba melikesi*, *Ali Baba*, *İstanbulda bir sokak* (Lahey müzesi), *Ayasofyanın içi* (Lahey müzesi) ve *Delhide bir bayram* vardır.

BAUER [*bauĭr*], **Theo** (doğ. 1896), Alman dilci ve asiriyologu. Zittau (Saksonya) da doğmuştur. 1925 te Münih üniversitesinde doçent, 1931 de aynı üniversitede profesör, 1932 de de Breslau (şimdi Wrocław) üniversitesinde Asiriyoloji (b. bk.) ordinaryus profesörü olmuştur. Başlıca eseri olan *Die Ostkananäer* (1926), doğu Kenanlı Samilerin, ve bilhassa Amurru (b. bk.; Amorrhéen) ların hüviyeti hakkında aydınlatıcı bilgi vermiş, ve Amerikalı A. Clayin (*The Empire of the Amorites*, Yale üniversitesi 1919) bu halk hakkında ortaya koymuş olduğu mübalâğalı nazariyesinde düzeltmeler yapmıştır. *Das Inschriftenwerk Assurbanipals* (1933) adlı eserinde, Assurbanipale ait kitabeleri incelemiştir.

M. A. J. Bauer: *Delhide bir bayram*

BAUERNFELD [*bauĭrnfeld*], **Eduard von** (1802-1890), Avusturyalı piyes müellifi. Viyanada doğmuş, aynı şehirde ölmüştür. Avusturyada memurluk hayatına girmiş ve 1848 ihtilâline kadar sivil hizmette kalmıştır. Emekliye ayrıldıktan sonra zamanını dram yazmağa hasretmiştir. Komedilerinin mevzuları Viyana hayatından alınmadır. Başlıcaları: *Die Bekenntnisse* (İtiraflar) [1834], *Bürgerlich und Romantisch* (Burjuva ve romantik) [1835] ve *Grossjährig* (Reşit) [1846] başlıklarını taşır. *Franz von Sickingen* [1850] adlı bir dramı, ve bazı şiirleri de vardır.

BAUGİ, *Snorra - Edda* (b. bk.) ya göre Suttung'un erkek kardeşi olan bir dev. Ona, Odin Bölverkr şeklinde gelmiştir.

BAUHIN [*boẽ*], **Kaspar** (1560-1624), İsviçreli botanikçi ve anatomici. Baselde doğmuş, aynı şehirde ölmüştür. Koyu protestanlığı yüzünden İsviçreye sürgün edilmiş olan Fransız doktoru Jean Bauhin (1511 - 1582) in oğludur. Önce protestan papazı olmağa karar vermişken daha sonraları 1576 dan itibaren Basel, Padua, Montpelier, Paris ve Tübingende tıp ve botanik tahsil etmiş, 1581 de Baselde doktor olmuştur. 1582 de Baselde Yunan dili profesörlüğüne tâyin edildi ve 1589 da anatomi ve botanik kürsüsüne getirildi. 1614 de şehir baştabibliğini ve pratik tababet profesörlüğünü de üzerine aldı. Daha sonra fakültesinin dekanı ve üniversite rektörü oldu.

Başlıca eserleri şunlardır: *Phytopinax* (Bitki kataloğu) [1596], *Theatrum anatomicum* (Anatomi konferans salonu) (1605, 1621, 1640], *Theatrum botanicum* (Botanik konferans salonu) [1658].

Oğlu **Johannes Kaspar** B. (1606 - 1685), Baselde 30 yıl botanik profesörlüğü etmiştir.

Ağabeyi **Jean** B. (1541 - 1613), Tübingende Leonard Fuchsdan botanik tahsil ettikten ve Conrad Gesner ile Alplerin büyük bir bölümünü, İtalya ve güney Fransayı dolaşmış ve büyük bir eser vücude getirmek için birçok maddeler toplamış, sonra Basele dönerek 1566 yılında retorik profesörü seçilinceye kadar burada pratisyen hekimlik yapmıştır. Başlıca eseri *Historia Universalis Plantarum Nova et Absolutissima* adını taşır. Botaniğe ait bütün kaynakların bilgisini toplıyan bu eser, onun hayatının büyük bir bölümünü işgal ederek vücude geldiği halde, ölümünde henüz tamamlanmış değildi. Fakat ölümünden 37 yıl sonra tamamlanarak [1650-51] de neşredilmiştir. B. burada 5000 bitkiyi yazmış, bunları 40 fasîleye ayırmış ve ilk defa bu eserde sistemli botanik tasnifinin örneğini vermiştir.

BAUHIN [*boẽ*] **BEZLERİ**, (veya Blandin ve Nuhn bezleri), dil ucu bölgesinde bu adı taşıyan salgısız veya karışık bezler.

BAUHIN KAPAĞI (*Kolon kapağı*), ince barsakların kalın barsağa açıldığı deliğin ağzında bulunan bir kapak. Kapağa ince barsak tarafından bakılırsa bir huni, körbarsak tarafından bakılırsa yarım huni biçiminde görülür. Kapağın yarım ay şeklinde alt ve üst iki dudağı vardır. Dudakların ön ve arkada birleşen nihayetlerine «kolon kapağı frenleri» denir. Kapak, bir kısım ince barsak tabakalarının körbarsak içine bükülerek tıkılmasından meydana gelir; iç tabakaları ince barsağa, dış tabakaları körbarsağa aittir. Uzunluğuna kas iplikleri, kapağın çevresinde ince barsaktan körbarsak üzerine atlar, kapağın iç tabakasına girmez.

BAUHINOSPAZM, Bauhin kapakları halkamsı adalelerinin krampı.

BAUKİS (Lât. *Baucis*), Yunan ve Roma mitolojisinde bir ihtiyar, Philemonun kocası. Bk. PHİLEMON İLE BAUKİS.

BAUKSİT: bk. BOKSİT.

BAULE, Sudan-Guinea dillerinin Fildişi Kıyısı-Dahomey grupundan bir dil. Diğer adı Poni'dir. Grupun Agni denilen bölümüne giren ve yakın akrabaları Tóko, Asaye, ve Agni dilleri olan bu dil, Fransız Batı Afrikasında, Fildişi Kıyısının gerisinde Comoé ve Bandama ırmakları arasındaki Baoulé bölümünde konuşulur. Lehceleri pek çoktur: Ngé; Abe; Bomo; Ndama Wure veya Wor'e veya Wele; Moro veya Moronu; Agbeńau; asıl Baule; Gásale veya Tásale, v. b. Bk. FİLDİŞİ KIYISI - DAHOMEY DİLLERİ.

BAUM [*baųm*], **Vicki** (1896-1948), Avusturyalı kadın romancı. Viyanada doğmuş, önce musikiye çalışmış, 1916 da orkestra şefi Richard Lertle evlenmiştir. 1926 da Berline giderek gazetecilik etmiş, 1931 de Amerikaya geçerek Los Angeleste yerleşmiştir. Ününü sağlıyan *Menschen im Hotel* (Oteldeki adamlar; Türk. terc. *Grand Hotel*, 1932) [1929] adlı romanı birçok dillere çevrilmiş, sahneye konmuş, filme de alınmıştır. Diğer başlıca eserleri şunlardır: ***Hell in Frauensee*** (Kadınlar gönlünde aydınlık) [1927], ***Stud. Chem. Helene Willfüer*** (Kimya öğrencisi H. W.) [1928; piyesi 1929 da], Amerikada İngilizce olarak ***And Life Goes On*** (1931: İngilteredeki adı: ***Results of an Accident***; Türk. terc. ***Esrarsız hayat***, 1938); İng. piyes olarak: *A. Divine Drudge*, 1933), *Men Never Know* (Türk. terc. *Kim derdi ki!..*, 1941) [1935], *Grand Opera* (Büyük opera) [1942]. *Hotel Berlin* (1944).

BAUMANN [*bōmąn*], **Emile** (1868 - 1941), Fransız romancısı. Lyonda doğmuş, La Seyne'de ölmüştür. Fransız Katolik romancılığının başlıca temsilcilerindendir. Realist romanlarında, insanların ruhlarının ebedî selâmeti bakımından saadet peşinde koşmalarını ve ıztıraplarını tasvir etmiştir. Başlıca romanları şunlardır: *L'immolé* (Kesilmiş kurban) [1909], *La fosse aux lions* (Aslanlar çukuru) [1911], *Le fer sur l'enclume* (Örs üzerinde demir) [1920], *Job le prédestiné* (Cennetlik Eyyup) [1922], *Le signe sur les mains* (Eller üzerindeki işaret) [1926], *Abel et Cain* (Habille Kabil) [1930], *La symphonie du désir* (Arzu senfonisi) [1933], *Amour et Sagesse* (Aşk ve hikmet) [1934], *L'excommunié* (Aforozlu) [1939].

BAUME [*bōm*], balsam, başlıca Myróxylon nev'inin sak ve kabuklarından elde edilip tıpta kullanılan bir cins ilâç.

Baume de Copahu [*bōm dı kopaų*], Kopahu balsamı, Balsamum Copaivae: başlıca Copaifera jacquini Desfontaines ve C. guianensis D. (Leguminosae) nevilerinin saklarından elde edilen balsamdır. Şeffaf, sarı esmer renkli az çok kıvamlı, aromatik kokulu, keskin ve acı bir mayidir. Suda erimez, kloroform, asetik asid, mutlak alkol ve eterle duru veya hafif bulanık mahlûl verir. 10 da 1 magnésie calcinée ilâvesiyle sulp hale geçer. Belsoğukluğuna karşı kullanılmıştır; ekseriya tahammülsüzlük tevlideder. Dâhilen kapsül, hap veya posyon halinde verilir. Hazım sisteminde ve idrar yollarında hâd bir rahatsızlık varsa kullanılmamalıdır.

Baume de Fioravanti [*bōm dı fioravanti*] veya Alcoolat de térébentine Fioravanti, dışarıdan romatizma ağrılarına karşı sürülmek suretiyle kullanılır bir ilâçtır.

Baume Opodeldoch [*bōm opǫdeldoḫ*], tıbbî sabun ve kâfur hafif hararette alkolde eritilerek ve mahlûl süzüldükten sonra amonyak kekik ve biberiye esansı ilâvesiyle elde olunan bir mahlûttur.

Baume du Pérou [*bōm dü peṛų*] Peru balsamı, Balsamum Peruvianum: Myroxylon balsamum nev'inin sak ve kabuklarından elde edilen balsamdır. Kahve renginde, şurup koyuluğunda havada kurumıyan, acı ve yakıcı lezzetli, vanilya kokulu bir mayidir Suda hemen hiç erimez; mutlak alkolde, kloroformda ve asetik asidde erir. Çabuk kapanmıyan yaralarda, uyuzda, ulcus cruriste kullanılır. Genii sahalara fazla sürülmez; idrarda albumin görülürse tedavi kesilir.

Baume de Tolu [*bōm dı tolų*]. Tolu balsamı. Balsamum Tolutanum: Myroxylon nev'inden nebatların sak ve kabuklarından yapılan, saklardan akıp katılaşan ve izabe edildikten sonra süzülüp tasfiye edilen balsamdır. Esmer renkli, vanilya kokulu, taze iken hamur veya şurup koyuluğunda, zamanla sertleşen ve elin sıcaklığı ile yumuşıyan kütledir. Tesirli maddeleri acide benzoiqe cinnamate ve benzoate de benzyledır. Kloroformda, alkolde, asetonda tamamen erir. Eterde az karbon sülfürde kısmen erir. Bronşların ifrazını arttırır. % 10 luk merhemi ragatlarda, cerahatli yaralarda, soğuktan olan yarık ve çatlaklarda kullanılır.

BAUMÉ [*bomę*], **Antoine** (1728 - 1804), Fransız kimyageri ve eczacısı. Senliste doğmuş, Charenton-le-Pontda ölmüştür. On beş yaşında iken Compiègne'de bir eczaneye çırak girerek eczacılığa başlamış, tahsilini tamamlarken, bir taraftan da ipeği ağartma ve boyama, altın kaplama, güherçile tasfiyesi gibi amonyak tuzları sanayiinde sabun ve porselen imali gibi teknik konularda buluşlarını ortaya koymuştur. Fakat onun en önemli icadı kendi adiyle anılan aerometredir. Eczacılık ve kimya sanayiine müteallik pek çok eserleri ve buluşları sayesinde 1752 de Paris Eczacılık Okulu profesörlüğüne yükselmiş, İlimler Akademisi üyeliğine seçilmiştir (1785). Eserleri, hemen bütün Avrupa dillerine çevrilmiştir.

Antoıne BAUMÉ

Başlıca eserleri şunlardır: ***Eléments de pharmacie théorique et pratique*** (Nazarî ve amelî eczacılık unsurları) [1762 - 1818], ***Manuel de chimie ou Exposé des opérations et des praduits d'un cours de chimie*** (Kimya el kitabı veya bir kimya dersinin tatbikat ve neticeleri) [1765]. ***Chimie expérimentale et raisonnée*** (Amelî ve nazarî kimya) [1773], ***Mémoire sur la meilleure manière de construire les alambics et fourneaux propres á la distillation des vins*** (Şarap taktîrine mahsus en iyi imbiklerin ve ocakların imaline dair muhtıra) [1778]. ***Dissertation sur l'éther*** (Eter hakkında mübahase) [1787].

BAUMÉ AREOMETRELERİ VE B. DERECESİ, sabit ağırlıklı ve kalitatif olarak derecelenmiş areometreler (bk. AREOMETRE). Bu areometrelerin bir kısmı, kesafetleri suyunkinden büyük olan mayilerin teksiflerini tâyin etmekte kullanılır: asit ve tuz areometreleri gibi. B. Areometrelerinin dereceleme metodu şöyledir:

1. *Asit areometresinde*: Areometre, 12, 5° c de arı su içinde, hemen hemen sapının yukarı ucuna kadar batacak şekilde yapılmıştır. Arı sudaki hizasına 0 yazılır. Bundan sonra areometre, kütlece 85 kısım arı su, 15 kısım deniz tuzu ihtiva eden bir mahlûle (kesafeti 1, 116) daldırılır ve gösterdiği hizaya 15 yazılır. 0 ile 15 aralığı, 15 eşit parçaya bölünür ve bu taksimata, sapın altına kadar devam edilir. Bu areometre, yoğun sülfürik asitte (yoğunluğu 1, 842) 66°, ticarî nitrik asitte 36°, âdi hidroklorür asitte 22° Bé (B. derecesi) gösterir. 70° Bé taşıması için sapın oldukça uzun olması gerekir.

2. *Eter areometresinde*: Bu areometreler üzerindeki 0 bölmesi zarurî olarak sapın altında bulunur. A., kütlece 90 kısım arı su ve 10 kısım deniz tuzu ihtiva eden bir mahlûl (kesafeti 1, 0847) içine batırılır ve gösterdiği hizaya 0 yazılır. Arı suda gösterdiği hizaya da 10 yazılır (12°, 5 c da) ve 0 ile 10 aralığı, 10 eşit parçaya bölünür. Derecelemeye, sapın yukarı ucuna kadar devam edilir. Bu areometre ticarî eterde 36° Bé gösterir.

B. A. de okunan B. dereceleri daldırılmış oldukları sıvıların yoğunluklarını göstermez. B. areometresinin verdiği n Baumé derecesinden sıvının D yoğunluğuna geçilmesini sağlıyan formüller vardır. Asit areometresi için $D = \frac{144,32}{144,32 - n}$ ve Eter areometresi için $D = \frac{144,32}{144,32 + n}$ formülleri kullanılır. B. derecesinden yoğunluğa geçmeyi sağlıyan cetveller de yapılmıştır:

gr / cm³	o Bé
1, 000	1
1, 075	10
1, 162	20
1, 265	30
1, 386	40
1, 535	50
1, 718	60
1, 950	70

BAUMEISTER [*baumaystır*], **Friedrich Christian** (1709 - 1785). Alman filosofu. Görlitzte öğretmenlik ve okul müdürlüğü etmiştir. Leibniz - Wolf okulundandır. *Historia doctrinae de Mundo optimo* (En iyi âlem doktrinlerinin tarihi) [1841] adı altında felsefî iyimserliğin tarihini yazmıştır.

BAUMGARTEN [*baumgartın*], **Alexander Gottlieb** (1714 - 1762), Alman filosofu. Bilhassa güzel sanatların felsefesi ile uğraşmıştır. Estetik kelimesini, güzellik ilmi mânasına ilk defa kullanan B. olduğu gibi objektif ile sübjektif kelimelerini bugünkü mânalarında ilk kullananda odur. 1740 dan itibaren Frankfurt -an der- Oder'de Profesör olmuştur. Başlıca eserleri: şunlardır: *Metaphysica* (1739), *Aesthetica Acromatica* (1750 - 58, bitmemiş).

BAUMGARTEN [*baumgartın*], **Paul von** (1848 - 1928), Alman patoloğu. Cüzzam (b. bk.) âmili Mycobacterium leprae'nin boyanarak tanınmasına mahsus bir kolay metot bulmuştur.

Baumgarten kanunu: Uzviyette Koch basilinin girdiği noktada daima bir leziyon husûle gelmesi. Bu kanun umumiyetle doğru ise de istisnaları vardır.

BAUMGARTNER [*baumgartnır*], **Alexander** (1841-1910), İsviçreli edebiyat tarihçisi. St. Gallenda doğmuş, Luxemburgda ölmüştür. 1860 ta Jesuit tarikatına girmiş, bir aralık İngilterede bulunduktan sonra 1899 da Luxemburgda yerleşmiştir. *Goethe. Sein Leben und Werke* (Goethe. Hayatı ve eserleri) [3 cilt, yeni bas. 1911-1913], *Das Râmâyana und die Râmâ - Literatur der Inder* (Ramayana ve Hinduların Rama edebiyatı) [1894] ve *Geschichte der Weltliteratur* (Dünya edebiyatı tarihi) [7 cilt, 1897-1911, yeni bas. 1925] başlıca eserleridir. Bu son eserin ilk iki cildi Doğu edebiyatlarının tarihini ihtiva etmektedir.

BAUMGARTNER [*baumgartnır*]. **Gallus Jakop** (1797 - 1869), İsviçreli siyaset adamı ve muharrir. Altstättende doğmuş, St. Gallen'da ölmüştür. Kantonunun ayaklanmasına sebep olan mücadelede mühim bir rol oynamış ve bu Kantonu Konfederasyon Meclisinde temsil etmiştir. 1830 dan sonra liberallerin, 1841 den sonra da aşırı muhafazakâr partinin (Ultramontane) lideri olmuştur. Eserleri arasında en mühimi *Die Schweiz in ihren Kämpfen und Umgestaltungen 1830 - 50* (İsviçrenin 1830 dan 1850 ye kadar olan savaşları ve değişimleri) [4 cilt 1853 - 66] adlı olanıdır.

BAUMNE veya **BAUNNE,** eski Trakyada Propontis (Marmara denizi) sahilinde, Perinthos (Ereğli) ile Selymbria (Silivri) arasında bir yer. Ereğlinin doğusunda, aşağı yukarı 18 km uzaklıkta bulunuyordu.

BAUMSTARK [*baumştark*], **Anton** (doğ. 1872), Alman Şarkiyat âlimi. Konstanz (Baden) da doğmuştur. Yakın Doğudaki eski Hıristiyan milletlerin tarihini, dinlerini, kültür ve edebiyatlarını incelemiştir. 1928 de Heidelberg üniversitesinde doçent 1921 de Bonn üniversitesinde fahrî profesör, 1930 da da Münster üniversitesinde ordinaryus profesör olmuş, aynı zamanda üniversitenin Şark Seminerini ve «Oriens Christianus» (Hıristiyan Şark) adlı dergisini de idare etmiştir. Mühim eserleri arasında, Hıristiyan Aramî, Süryanî, Kıptî, Hıristiyan Arab, Habeş, Ermeni, ve Gürci edebiyatlarını inceliyen *Die christlichen Literaturen des Orients* (Şark Hıristiyan edebiyatları) [2 cilt, 1911] ile *Grundgegensätze morgenländischen und abendländischen Christentums* (Şark ve Garp Hıristiyanlığının esas zıddiyetleri) [1932] ayrıca anılmağa değer.

BAURE, Amerika yerli dillerinin Güney Amerika bölümüne giren Aravak ailesinden bir dil. Ailenin Güney Amazonas bölümünün Bolivya grupundan olan bu dil kuzey Bolivya da Río Baures kenarlarında konuşulur. Grup içerisindeki yakın akrabaları Moxo, ve şimdi ölü olan Muchoxeone, Paiconeca ve Paunaca dilleridir. Bk. ARAVAK DİLLERİ.

BAUTAIN [*bötę̄*], **Louis Eugène Marie, abbé** (1796-1867), Fransız filosofu. Her türlü rasyonalismin aleyhdarı olarak aşırı katolik zihniyeti içinde düşünmüştür. Bugün eserleri unutulmuştur. Fakat Fransada XIX. asrın birinci yarısında katolikliğin yerleşmesinde tesiri olmuştur.

BAUTERIENAGGLUTININE: bk: AGGLUTİNİN.

BAUTZEN [*bautsın*], Almanyada, Saksonya Lausitzi'nin merkezi olan şehir. Nüfusu 41 900 (1946). B., Spree ırmağı boyunda, bir idare ve endüstri merkezidir. Ortaçağdan kalma tahkimli yerleri, barok üslûbunda binaları ve kiliseleri vardır. Demir, makina, kâğıt. kösele ve kimya endüstrisi ile, matbaacılığı ileridir. Lisesi ve meslek okulları, şehir tiyatrosu, müzesi, kütüphaneleri anılmağa değer.

Tarih: Eski adı **Budissin** (Vendce: *Budyšin*) olan B., aslen İslâv Miltsenlerin iskân yeri idi. Tarihte ilk defa Lehistan hükümdarı Bołesław Chrobry [Yiğit B.] (hük. 992-1025) ile yapılan savaşlarda adı geçmeğe başlamış, 1031 de Almanların eline geçmiştir. Ortenburg şatosu bu tarihten itibaren bir burgrav (b. bk.) ın, daha sonra Yukarı Lausitz valisinin merkezi olmuştur. XIII. asır başlarında kurulan belediyesi geniş salâhiyetler elde etmiş ve 1346 da Yukarı Lausitzdeki «Altı şehir ittifakı» (Sechsstädtebund) nın başı olmuştur. Hussistler B. i iki defa boşuna muhasara etmişlerdir. 1523 te dinî reform burada da yerleşmiştir. Otuz Yıl Harbinde B. Saksonyalılar tarafından iki defa zapdedilmiş (1620, 1634), Prag barış antlaşmasiyle Yukarı Lausitz ile birlikte Saksonya Kurfüstlüğüne katılmıştır (1635). 20-21 mayıs 1813 te Napoléon Prusyalılarla Rusları burada yenmiştir.

BAUXIT: bk. BOKSİT.

BÂVENDÎLER (665-1349), Taberistanda 700 yıl hüküm sürmüş olup, birinci kısmı Melikü 'l-cibâl (dağlar padişahı), ikinci kısmı İspehbed (başbuğ), üçüncü kısmı da Kind Lâriyye unvanlarını taşıyan İranlı bir sülâle. Bu sülâlenin adı Sasanî hükümdarı Kubadın oğlu Keyûsun torunu Bâv'ın adına izafetle verilmiştir.

B. üç büyük kola ayrılır:

1. Keyûsiyye (665-1006), Sasanî hükümdarı Kubad, büyük oğlu Keyûsu Taberistan eyaletine tâyin etmiştir. Kubad tahttan indirilip oğlu Nûşîrevân (531-578) hükümdar ilân edilince, Türkler Ceyhuna saldırmışlarsa da Keyûsa yenilmişlerdir. Keyûs bu hâdiseden sonra kendi soyundan Hûşengi Hârezm eyaletine tâyin etmiş ve kardeşi Nûşîrevâna tahtı kendisine bırakması teklifinde bulunmuştur. Nûşîrevânın bu teklifi reddetmesi üzerine yapılan savaşta Keyûs yenilmiş ve oğlu Şapur esir düşmüştür. Şapurun oğlu olup soyuna adını vermiş olan Bâv, Husrev Pervizin maiyetinde birçok harblerde bulunmuş. cesareti ile ün almış ve Azerbaycan, Taberistan, Irak eyaletlerinin idaresine memur edilmiştir. Yezdigird öldüğü zaman Bâv, bir mâbede çekilerek ömrünü orada tamamlamak istemiş. fakat Taberistanlılar onu kendilerine hükümdar yapmışlardır.

B. soyu bu suretle kurulmuştur. Keyûsiye soyundan 16 hükümdar gelmiş. 9 uncu hükümdarları Ḳārin b. Şehriyar Müslümanlığı kabul etmiştir (854-855).

2. İspehbediye (1006-1210), merkezleri Sârî (Segünbedân) şehri olan bu hükûmdarlar Taberistan, Geylân, Rey ve dolaylarına hâkim olmuşlardır.

B. in bu kolu Selçukluların ve Hârezmşahların hâkimiyetini tanımak zorunda kalmıştır. İlk hükümdarları, B. in 17 nci hükümdarı sayılan Husamüddin Şehriyardır. Son hükümdarları da B. in 24 üncü hükümdarı sayılan Nasîrüddevle Semşülmülk Şah Gazi Rüstem b. Erdeşirdir. Bu hükümdar zamanında Taberistanda İsmailîlerin nüfuzu artmıştır. Hükümdar öldürüldükten sonra Hârezmşah Alâüddin Mehmed. Taberistanı almıştır.

3. Kindhâriye (1237-1349), B. in bu kolu İranın Moğollara geçmesinden sonra ortaya çıkmıştır. Moğol istilâsından sonra başgösteren ve 30 yıla yakın devam eden karışık devirden sonra Mazenderan ve Taberistan halkı Husamüddin Erdeşir b. Kindhârı hükümdar seçmişlerdir. Bü hükümdar, devlet merkezini Sârîden, Âmüle nakletmiş ve zamanında halk rahat yüzü görmüşse de sonraları Mazenderan Moğolların hücumuna uğramış, ondan sonra gelen hükümdarlar zamanında da Moğol tehlikesi sürüp gitmiştir. Bu hükümdarlar içinde Moğollar tarafından idam edilenler de vardır. Bu kolun 9 uncu ve B. in 33 üncü hükümdar Fahrüddevle Hasan B. Keyhusrev 16 yıl hükümdarlık etmiş, Mazenderana giren Serbedarları yenmiştir. Bu hükümdar zamanında, memleketin ilerigelen iki ailesi arasındaki düşmanlık yüzünden halkın rahatı kaçmış ve sonunda bu ailelerden birine dayanan hükümdar kayınpederinin hazırladığı bir tuzağa düşerek kayınbiraderleri tarafından öldürülmüştür.

Taberistan tarihi bakımından mühim rolleri olan B., İran dilinin ve edebiyatının gelişmesine çalışmışlar ve birçok mimarî eserleri (türbe, medrese) bırakmışlardır. İdare sistemleri feodal olup memleket aile arasında bölünür, ailenin en büyüğünün nüfuzu altında idare edilirdi. Son Bâvendî hükümdarı Fahrüddevle Hasanın kayınbiraderi olan Efrasyab (ölm.1358) da Benî Efrasyab denilen yeni bir sülâlenin kurucusudur. Yine Mazenderanda hüküm süren bu sülâleye de Şah İsmail tarafından son verilmiştir (1503).

Bâvendîler, Mazenderânda

Birinci Hanedan:		*İspehbedler*
1.	45 (665)	Bâv
2.	59 (678)	Velâş saltanat fasılası
3.	68 (687)	I. Surhâb b. Bâv
4.	110 (728)	Mihr-i Merdan b. Surhâb
5.	135 (752)	II. Surhâb b. Mihr-i Merdan
6.	155 (771)	I. Şervin b. Surhâb
7.	181 (797)	I. Şehriyar b. Şervin
8.	210 (825)	Şapur (Cafer) b. Şehriyar
9.	222 (836)	I. Ḳārin b. Şehriyar
10.	253 (867)	I. Rüstem b. Surhâb b. Ḳārin
11.	282 (895)	II. Şervin b. Rüstem
12.	318 (930)	II. Şehriyar b. Şervin
tkr.	335 - 370 (946 - 980)	Rüstem b. Şervin
13.	355 (965)	I. Dâra Rüstem b. Şervin
14.	358 (968)	III. Şehriyar b. Dâra (Ḳābûs b. Veşmgîr tarafından öldürülmüştür).
15.	396 (1005)	II. Rüstem b. Şehriyar (449 [1057] a kadar)
	397 (1006)	Mazendaranın Ḳābûs b. Veşmgîr tarafından fethedilmesi.
tkr.	400 (1009)	Şervin b. Muhammed

İkinci Hanedan:		*Mülûkü 'l-Cibâl*
1.	466 (1073)	Hüsamüddevle Şehriyar b. Ḳārin
2.	503 (1109)	Necmüddevle Ḳārin b. Şehriyar
3.	511 (1117)	Şemsülmülûk Rüstem b. Ḳārin
4.	511 (1117)	Alâüddevle Ali b. Şehriyar
5.	534 (1139)	Şah Gazi Rüstem b. Ali
6.	560 (1164)	Alâüddevle Hasan b. Rüstem
7.	567 (1161)	Hüsamüddevle Ardaşîr b. Hasan
8.	602 (1205)	Şemsülmülûk Şah Gazi Rüstem b. Ardaşir (21 Şevval 606 [1 Nisan 1210] da öldürülmüştür).
	606 (1210)	Mazendaranın Hârezmşah Muhammed tarafından alınması.

Üçüncü Hanedan:		*Kindhariye, İlhanlıların tâbileri (Âmülde)*
1.	635 (1237)	Hüsamüddevle I Ardeşîr b. Kindhâr
2.	647 (1249)	Şemsülmülûk Muhammed b. Ardaşîr, (665 [1266]da Abaka tarafından öldürülmüştür).
3.	665 (1266)	Alâüddevle Ali b. Ardeşîr
4.	675 (1276)	Tacüddevle Yezdgird b. Şehriyar
5.	698 (1298)	Nâsirüddevle Şehriyar b. Yezdgird
6.	714 (1314)	Rüknüddevle Keyhusrev b. Yezdgird
7.	728 (1327)	Şerefülmülûk b. Keyhusrev
8.	734 (1333)	Fahrüddevle Hasan b. Keyhusrev (750 [1349] ye kadar).

BAVHİNİYA (Bauhinia), baklagiller (Leguminosae) den dünyanın sıcak bölgelerinde 200 kadar türü yetişen bir bitki cinsi. Bunlar sıcak memleket ağaç veya ağaççıkları olup bazı nevileri tırmanıcıdır. Gövdeleri yassı ve üzerleri çukurcuklu olduğundan bu sonunculara maymun merdiveni de derler. Bavhiniya türlerinin yaprakları geniş, düz veya dilimlidir. Çiçekleri beyaz veya kırmızı renkli olup yaprak koltuklarında ya basit veya dallı budaklı salkım durumunda bulunurlar. Sıcak bölgelerde süs ağacı olarak yetiştirilen nevilerine mukabil, mutedil iklimli memleketlerin sıcak yerlerinde tırmanıcılardan pembe çiçekli *Bauhinia yunnanensis*, güzel yapraklı *B. racemosa* ve 1 - 1,5 m yüksekliğinde bir ağaççık olan *B. acuminata* türleri yetiştirilmektedir. Bunlar kumlu gevşek topraklardan hoşlanır. Üretimleri yarı olgun sürgünlerden kesilen çeliklerin sıcak yastıklara dikilmesiyle olur, fakat zor ve yavaş köklenir.

BAVIER [*bavyẹ*], **Siméon** (1825 - 96), İsviçre devlet adamı. Coire (Chur) da doğmuş, Baselde ölmüştür. 1863 te İsviçre Millî Konseyi, 1878 de ise Federal Konsey üyeliğine seçilmiş, 1882 de İsviçre Konfederasyonu başkanlığında bulunmuştur. *Die Strassen der Schweiz* (İsviçrenin yolları) [Zürich 1879] adlı eseri anılmağa değer.

BAVOIS [Fr., *bavụa*] (Lat *baviardus*), Fransada feodalite zamanında, kıralın fermaniyle tesbit edilen tarifeye göre altın gümüş, bakır madenleriyle bunlardan basılmış paralar üzerindeki derebeylik haklarının kaydedildiği hesap defteri.

BAVYERA(Alm. **Bayern**; Lat. *Bavaria*), Almanyanın Würtemberg doğusunda kalan güney bölümü. Güneyde Alpler, doğuda Bohemya dağları ve Avusturya, kuzeyde Fichtelgebirge ile Thüringer Wald, batıda Suab Jurası, Odenwald ve Spessart ile sınırlanmış bulunan B. nın genişliği 77 838 km^2 (1939), nüfusu 8 226 395 (1939)dır. Halkın %70 i Katoliktir (Son durum için aşağıya bk.).

B. nın güney bölümü (Südbayern) Algäu, Yukarı B. ve Berchtesgaden Alplerine sokulacak şekilde uzanır. Yüksekliği Zugspitze doruğunda 2964 m yi, Watzmann'da 2719 m yi bulan bu bölüm, ormanlar, çayırlar ve otlakların çok olduğu bir yerdir. Bir çok tarafları turistlerde ilgi uyandıran bu dağlık çevrede bir çok elektrik santralleri vardır. Ağaç işleri, el sanatları, hayvan yetiştirme halkın başlıca geçim kaynağıdır.

Bu bölümün kuzeyinde Alp - önyeri (Alpenvorland, Bayrische Hochebene) uzanır. Burası buzul devri buzları altında kalmış, yer yer moren birikintileri, göl çanakları ile örtülü düzlüklerden meydana gelmiştir. Burada birçok güzel manzaralı göller teşekkül etmiştir: Ammer, Würm, Chiem, Tegern, Schlier, Kochel, Walchen, Staffel, Eib, König gölleri gibi. Yağışı bol olan, orman ve çayırlarla örtülü bulunan bu göller kuşağının hemen kuzeyindeki daha az yağışlı düzlüklerde çiftçilik (buğday, arpa, şerbetçiotu, tütün v. b.) mühim yer tutar. Bunun kuzeyinde geniş bataklıkların (Moor'ların) bulunduğu çevre, bunun da yanında Tuna boyunun verimli birikinti ovaları sıralanır.

Alplerden inen İller, Lech, Isar, Inn ırmaklarının taşıyıp yığdığı birikinti düzlükleri üzerinde mühim şehirler kurulmuştur: Augsburg, Ulm, Münih gibi. Bunlardan hele sonuncusu, XIX. asırda önemli bir kültür ve ekonomi merkezi durumuna yükselmiştir.

B. nın kuzeyindeki Bohemya dağları ile Bayrischer Wald, ormanlık ve az verimli, hafif dalgalı yörelerinin batısında Suab - Frankonya tabaka basamaklı yöresi (Schwäbisch - fränkischens Stufanland) uzanır. Burada türlü sertlikteki tabakaların bir yana doğru hafif meyilli olmasından basamaklar meydana gelmiş, kumtaşı ve dolomitlerin bulunduğu yerlerde yükseklikler (Frankenhöhe, Steigerwald), marnlı yumuşak tabakaların uzandığı yerlerde ise bitek topraklı çanak ve çevrekler (Orta Franken) teşekkül etmiştir.

Verimli toprakların ve elverişli iklim şartlarının toplandığı çukur çanak ve çevrekler, kuvvetli tarım sâhalarıdır. Buralarda hususiyle tahıl (buğday, arpa, çavdar, yulaf) ile patates, şeker pancarı, haşhaş şerbetçiotu, meyva, sebze, üzüm, tütün yetişir. Güzel görünüşlü Main yöresinde Ortaçağdan kalma küçük kasabalar (Rothenburg a. T., Dinkelsbühl, Nörtlingen, Coburg, Steinfurt), eski hususiyetlerini bugüne kadar muhafaza etmişlerdir. Yalnız bazı şehirler serpilebilmiştir: Bayreuth, Würzburg, Erlangen (üniversitesi vardır), Bamberg. Bu arada Nürnberg, mühim bir nakliyat ve ticaret şehri olmuş, çevresi bahçelerle dolmuştur.

B. da maden az olduğundan, başlıca geçim kaynağını tarım teşkil etmektedir. Nüfusun yarısı 2 000 den az nüfuslu köylerde yaşar; yalnız % 20 si büyük şehirlerde yerleşmiştir. Buradaki şehirlerin hemen hepsinde ham maddesi yerinde sağlanan biracılık, ağaç, deri, porselen, cam, oyuncak v. s. işleri gibi küçük endüstri yanında büyük şehirlerde (Münih, Nürnberg, Augsburg, Regensburg) elektrik enerjisinin bolluğu ve nakliyat şartlarının elverişliliği sayesinde, makina ve kimya endüstrisi gelişmiş bulunmaktadır.

Tarih: B. nin en eski halkı Kelt Vindeliclerdi. M. Ö. 15 te Romalılar burayı işgal etmiş ve yeni eyalete Vindelicia adını vermişlerdir. Bu tarihten göçler zamanına kadar B. bir Roma eyaleti idi. 480-520 arasında, şimdiki Bohemyadan Germen Baiuvarlar buraya göç etmişlerdir. B., adını bunlardan almıştır. Adı bilinen ilk B. dukası, Agilolfing sülâlesine mensup I. Garibald 550 sıralarında Frank hâkimiyetini kabul etmiş, fakat Meroving iktidarının zayıflaması Bavyeralılara istiklâllerini yeniden elde etme imkânını vermiştir. Duka III. Tassilo bir müddet için (763 781) Frank boyunduruğunu atmışsa da 781 de Büyük Karlın hâkimiyetini tanımağa mecbur kalmış, 788 de tahttan indirilince B., Karoling İmparatorluğuna ilhak edilmiştir Bu arada tamamiyle Hıristiyanlaşan memleket, Verdun Antlaşmasiyle (843) Doğu Frank Kırallığına katılmıştır.

911 de istiklâlini yeniden elde eden B., bir müddet kendi dukaları tarafından idare edilmiş. 1070 te Welflerin eline geçmiştir. 1156 da Avusturya B. dan ayrılmıştır. İmparator Friedrich Barbarossa, B. yı Welf sülâlesine mensup Arslan Heinrichten alarak Wittelsbach palatina kontu Ottoya vermiştir (1180). Bundan sonra Wittelsbach sülâlesi Birinci Dünya Harbinin sonuna kadar B. da hüküm sürmüştür.

XIII. asırda B. topraklarında birtakım müstakil mıntakalar kurulmuş ve B. devleti Lech, Tuna ve Inn Sal zach ırmakları arasındaki yaylaya ve Nordgauya sıkıştırılmıştır. 1255 te B. Yukarı B. (Münih-Lengenfeld ve 1214 te elde edilen Ren Palatinası) ve Aşağı B. (Straubing-Pfarrkirchen) olmak üzere ikiye bölünmüştür. Almanya tahtına geçen B. dukası IV. Ludwig (hük. 1314-47) 1340 ta B. yı birleştirmişse de ölümünden sonra oğulları memleketi üçe bölmüşlerdir. Bundan sonra Wittelsbach dukaları iki asır kadar Almanya tarihinde mühim bir rol oynamamışlardır.

1500 de B. yeniden birleştirilmiştir. Wittelsbachların Palatina kolu Protestanlığı kabul etmiş, buna karşılık B. kolu Katolik kalmıştır. Duka V. Albrecht (hük. 1550-79) bütün memurlardan Katolik mezhebinde olmalarını istemiş ve sert bir kitap sansürü ihdas etmiştir. Halefi V. Wilhelm (hük. 1579-97) aynı siyaseti gütmüştür. I. Maximilian (hük. 1 97-1651) II. Ferdinanda yaptığı hizmetlere karşılık Palatinayı ve seçmen prens unvanını almış (1623), memleketini Güney Almanyanın önder devleti haline getirmiş ve B. da Katolik sanatının temelini atmıştır.

B. Otuz Yıl Harbine, Ispanya, Avusturya, ve Bavyera Veraset harblerine sürüklenmiştir. Bavyera Veraset Harbinin neticesinde Wittelsbach sülâlesinin Palatina-Zweibrücken dalı B. tahtına geçmiştir. 1801 den itibaren B. yı Napoléon tarafında görüyoruz. Seçmen prens Max Joseph (hük. 1799 1825), Luneville barış antlaşmasiyle (1801) elden giden Ren palatinası, Zweibrücken ve Jülich prenslikleri yerine, Avusturyanın zararına olarak, Würzburg, Bamberg, Freising, Augsburg başpiskoposluklarını, Ansbach, Bayreuth, Nürnberg v. b. şehirleri almış (1803), ayrıca Napoléon, B. yı kırallığa yükseltmiştir (1806). Fakat Max Joseph, 1813 te Müttefikler tarafına geçtiği için, Tirol ve Salzburgu Avusturyaya geri vermeğe mecbur olmuştur. Bundan sonra B., birbirlerine rakîp olan Avusturya ve Prusya arasında tampon devlet rolünü oynamış, 1866 da Prusya ile harbe girişerek yenilmiş, Prusyaya ufak bir toprak parçası bırakmak zorunda kalmış, sonra Prusya ile ittifak etmiş ve 1871 de Reich ile birleştirilmiştir. 1918 de Almanyanın çökmesi üzerine Münihte bir ihtilâl çıkmış (7-8 Kasım 1918), Wittelsbach sülâlesi tahtan indirilmiş (22 Kasım 1918) ve cumhuriyet ilân edilmiştir. Geçici hükümetin sosyalist başkanı Kurt Eisnerin katli (21 Şubat 1919) ciddî kargaşalıklara sebebolmuş ve bir bolşevik rejimi kurulmuştur (4 Nisan - 1 Mayıs 1919). 5 Mayıs 1919 da meclis yeniden toplanmış ve B Cumhuriyetine yeni bir anayasa vermiştir. B. da başlangıçtan beri Hitlerin çok sayıda taraftarları vardı. Münihte 25 Şubat 1920 de Nasyonal Sosyalist (Nazi) Partisi kurulmuş ve naziler, B. hükümetini devirmek için, 8 kasım 1923 te ilk büyük komplolarını tartibetmişlerdir. Üçüncü Reichın yeni anayasası B. nın ayrı bir devlet vasfına son vermiş ve burasını Reich birliğine katmıştır (7 Nisan 1933). İkinci Dünya Harbi sırasında 1945 te, B. Amerikan ve Fransız kıtaları tarafından işgal edilmiştir. B. şimdi. Fransız işgal mıntakasına katılmış olan Palatina (Pfalz) ve Lindau hâriç Amerikan işgal mıntakasının bir kısmını teşkil etmektedir. B., 1949 da ilân edilen Batı Almanya Cumhuriyeti (Bundesrepublik Deutschland) nin bir bölüm (Land) üdür; yüzölçümü 70 238 km², nüfusu 9 029 090 dır.

Etnografya: B. dağlı kıyafeti Alman halk kıyafetlerinin en tanınmışıdır. Erkekler kısa, diz üstüne inen deri pantolon, kaba, çırpılmamış çuhadan yapılma ve düğmeleri geyik boynuzundan, gri ceket giyerler. Çoraplar dizleri çıplak bırakır. Pantolon yeşil nakışlarla süslenir. Boyun atkısı kırmızıdır. Yeşil fötr şapkanın arka kısmında dağ-keçisi sakalı, kartal veya dağ-horozu tüyü vardır. Kadın kıyafeti şehir modasının tesiri altında eski orijinalliğinden birçok şeyler kaybetmiştir. Siyah kadife kadın korsası uzun, çok defa paralar takılı gümüş zincirle süslenir. Dekoltede alaca desenli bir göğüs mendili vardır. Kadın şapkasının kenarları kalkıktır.

B. da Hıristiyanlıkla karışmış birçok eski âdetlere rastlanır. Paskalyadan önceki 40 günlük perhiz zamanına ait âdetlerin çoğu eski bitki kültüne ve bereket sihrine gider. Ağaçtan korkutucu maskeler takıp likenden yapılma kıyafetlere girerek yaptıkları danslarla zararlı cinleri kovmak isterler. «Wasservogel» (su kuşu) adı altında toplanan âdetler su kültü ile ilgilidir: saman veya yapraklarla örtülü biri *tenebbüt ruhu* olarak ev ev dolaştırılır ve üzerine su atılır. 24 Haziranda kuraklık, sefalet ve ölüme karşı

ateşler yakılır. Âşıklar alevli ateş üzerinden atlarlar. «Ölü tahtası» nın kullanılması da Hıristiyanlık öncesi bir devirden kalmadır: ölü, bir tahta üzerine yatırılır ve mezarlığa böyle götürülür.

B. halk danslarından hususiyle *Schuhplattler* dikkate değer.

DİL: B. da konuşulan Almanca, Yeni-Yüksek Almanca (Neuhochdeutsch) nın Yukarı Almanca (Oberdeutsch; öbür bölümler: Orta Almanca [Mitteldeutsch] ve Aşağı Almanca [Niederdeutsch]) bölümünün Bavyera-Avusturya Almancası grupundandır (öbür grup: Aleman [Suab. İsviçre, ve Alsace Almancası]). Bavyera Almancası göç yolu ile Batı Bohemyaya ve Avusturyaya da yayılmıştır. Sınırları batıda Lech ırmağı, kuzeyinde de Nürnbergden Fichtelgebirgeye kadar uzandıktan sonra, Çekoslovakya sınırları içinde Eger (Çek. Cheb) ve Karlsbad (Çek. Karlovy Vary) a dayanır; bk. ALMAN DİLİ. harita.

Bavyera-Avusturya Almancası (Bayrisch-Österreichisch) ikiye ayrılır: 1) Eski Bavyera-Avusturya Almancası (Altbayrisch-Österreichisch), 2) Kuzey Bavyera (Nordbayrisch) veya Yukarı Pfalz Almancası (Oberpfälzisch; Regensburgun kuzeyinde, Nürnberg ve Batı Bohemya dâhil). Bunlardan Eski Bavyera-Avusturya Almancasının iki alt-bölümü vardır: 1) Güney Bavyera Almancası (Südbayrisch: Alplerde; Tirolun Alman kıyısındaki lehçeler, Trentinonun güneyinde İtalyan sınırları içindeki Sieben Gemeinden (Sette Comuni) ve Dreizehn Gemeinden (Tredici Comuni) topluluklarının Almancası, Styria Almancası (Steirisch; Burgenland [Macar sınırı] daki Heanz lehcesiyle birlikte), Karinthia (Käntisch; Slovenyadaki Gottchee [Sloven. Kočevye] lehcesiyle birlikte) lehceleri bu alt-bölüme bağlıdır. 2) Orta Bavyera Almancası (Mittelbayrisch; Alplerin kuzeyinden Tuna ötesine kadar: bu da Yukarı Bavyera (Oberbayrisch), Aşağı Bavyera (Niederbayrisch) ve Yukarı Avusturya (Oberösterreichisch), Aşağı Avusturya (Niederösterreichisch) şeklinde dörde bölünür. Çekoslovakyadaki Güney Südet Almancası ile Ilgau (Çek Jihlava) dil adacığı. Macaristana taşan Haidboden, Slovakyadaki Pressburg (Slovak. Bratislava) ağızları da Orta Bavyera Almancasına bağlıdır. Bavyera Almancasının bir kısmı Kuzey Avusturyada konuşulur. Avusturya lehceleri için bk. AVUSTURYA ALMANCASI.

Bavyera Almancasının eski şekli, Batı Germenlerinin başlıca üç kolundan birini (öbür kollar: Ingaevon ve Istvaeon) teşkil eden Hermionların Bayuvar bölümü (öbür bölümler: Suab [Schwab], Aleman, Langobard, kısmen de Thüring)nün dilidir. Bayuvar dilinin bu eski şekline Freisingen, Monsee, Wessobrunn, Tegernsee, Regensburg Salzburg dolaylarında, VIII.-IX. asırlardan kalma yazılarda rastlanmıştır. Eski Yüksek Almancanın çerçevesi içinde, bu eski şeklin başlıca fonetik hususiyetleri şunlardır: 1) Vokal assimilasyonu(Umlaut)nun gevşek olması, meselâ Frankça *Węrmen*, Almanca *warmen / węrmen* (< *warmjan*, bugünkü Alm. *wärmen* = ısıtmak), fakat Bavyera dilinde daima *warmen*. 2) Uzun vokallerin, hususiyle o' nun çok uzun olması. 3) Son hecelerde bazı e' lerin a olması: meselâ *alle* yerine *alla* = hep. *unsêr* yerine *unsar* = bizim. 4) Birçok yerlerde p' nin b' ye g' nin de k' ya çevrilmesi. meselâ *gast* yerine *kast* = misafir (bugün: *Gast*). *geban* yerine *kepan* = vermek (bugün: *geben*), *sibun* yerine *sipun* = 7 (bugün; *sieben*) gibi. 5) Hece sonlarında bazı g' lerin ch (= ḫ) olması, meselâ *warg* yerine *warch* = cani.

Bugün umumiyetle Bavyera Almancasının başlıca özellikleri şunlardır: 1) Eski ikili (duel, tesniye) şekillerinin kullanılması, meselâ *ihr* yerine *es* = siz, *euch* yerine *enk* = sizi, gibi. 2) Yukarı Almancanın Batı (Aleman) bölümüne karşı, yalnız eski Orta Almancanın uzun â' ların değil, kısa a' ların da o' ya çevrilmesi, meselâ *was* yerine *wos* = ne *Grab* yerine *Grob* = mezar, *Vater* yerine *Voda* = baba. 3) Kelime sonu konsonlarının kökteki konsonlarla assimilasyona uğraması, meselâ sondaki n' lerin kökteki b lere ve f' lere uymak için m' ye çevrilmesi bakımından *haben* yerine *hoom* = malik olmak, *geschrieben* yerine *gschrim* = yazmış, *hoffen* yerine *hoffem* = ummak; kökteki g' lere bakarak sona da bir g ekledmesi bakımınd n *tragen* yerine *trong* = taşımak. Kuzey Bavyera Almancası Orta Bavyera Almancasından başlıca şu noktalarda ayrılır: 1 — Orta-Yüksek Almancanın ie, ou, ve üe diftonglarına karşılık Kuzey Bavyerada oi, ou, ve ei. Orta Bavyerada da ia, ve ua bulunur. meselâ Kuzey Bavyerada *lieber* yerine *loiwer* = sevgili, *Bruder* yerine *Brouda* = kardeş. *müssen* yerine *meissen* = gerekmek; Orta Bavyerada *grüsse* yerine *griass* = selâmlarım, *muss* yerine *muass* = gerekir. 2 — Orta-Yüksek Almancadaki uzun â, ê. ô vokalleri sırasiyle Orta Bavyerada o, e, o, Kuzey Bavyerada da au, ei. ou olur, meselâ Orta Bavyera *âber* yerine *owa* = fakat, Kuzey Bavyera *lâsse* yerine *lauss* = bırakırım *gêhen* yerine *gei* = gitmek, *frôh* yerine *frouh* = sevinçli. 3 — Orta Yüksek Almancadaki ou her iki kolda da a olduğu halde (meselâ *verkaufen* yerine *verkaafm* = satmak), ei diftongu Nürnberg dolaylarında a, Orta Bavyerada oa, Kuzey Bavyerada da tek hecelilerde oa, çok hecelilerde oi olmuştur, meselâ Nürnberg *kleine* yerine *klaane* = küçük, Orta ve Kuzey Bavyera *Stein* yerine *Stoa* = taş, Kuzey Bavyera *Gemeinde* yerine *Gmoi* = cemaat. 4) Orta-Yüksek Almancadaki uzun î ve û vokalleri, edebî dilde de olduğu gibi Bavyera lehcelerinde ve genel olarak diftonglaşmışsa da birçok yerlerde a' ya da çevrilmiştir, meselâ *mein* (Orta-Yüksek Alm. *mîn*) yerine *ma* = benim, *auf* (Orta-Yüksek Alm. *ûf*) yerine *af* = üstünde gibi. 5) Orta Bavyerada çok kere l > i, al > oi, el > äi değişmeleri vardır, meselâ *mal* yerine *moi* = defa, *alles* yerine *ois* = hepsi, *selber* yeyerine *säiwer* = aynı, gibi. 6) Güney Bavyera e' leri açık ö' ye çevirmekte Orta Bavyera Almancası ile birleşir, meselâ *gestern* yerine *göschter* = dün. Bundan başka Güney Bavyerada konsonlar sertleşir, b sesi p gibi, k sesi de çok keskin olarak çıkar, ve kh ya benzer, meselâ *Berg* yerine *Perg* = dağ, *keinen* yerine *kchoan* = hiçbir, gibi.

Bavyera Almancasından birçok kelimeler edebî Almancaya geçmiştir, meselâ *anbändeln* = bir kızla arkadaş olmak, *bildschön* = çok güzel, *bockbeinig* = keçi ayaklı, inatçı, huysuz, *klamm* = sıkı, dar, *Pinscher* = bir köpek cinsi (fox-terrier), *Protz* = parası ile övünen, görgüsüz kibar, *rodeln* = bir çeşit kızak (toboggan), *Schnaderhüpfel* = bir çeşit şarkı (meydan okuma şarkısı), *Tusch* = sus!, gibi. Bavyera Almancasiyle yazılmış oldukça büyük bir edebiyat da vardır. Bu ediplerin başında, hem Yukarı Bavyera, hem de Yukarı Pfalz Almadcasını iyi bilen şair Franz v. Kobell (1803-1882) ile «Winteridyll» şiirini yazan Karl Stieler gelir. Sonraki nesilden realist romancılar Ludwig Thoma ile Georg Queri, lirik şairlerden de H. Zeller, W. Dusch, Dora Stieler (Karlın kızı), S. Wieser. ve L. Strobl ün kazanmışlardır. Bavyera edebiyatında halk tiyatrosu mühim bir yer tutar. Bu arada «Köylü Tiyatrosu» (Bauerntheater)

ile Münihteki Gärtnerplatz Theater, ayrıca da aktör ve piyes muharriri Konrad Dreher anılmağa değer. Yukarıda anılanlardan Kobell, Thoma, ve Queri, ayrıca da romancılardan H. v. Schmid, L. Ganghofer, J. Schlicht, H. Neuert, Anny Schäter halk piyesleri de yazmıştır; Franz von Pocci'nin piyesleri de halk ağzına dayanır.

Gramerler ve sözlükler: J. Schatz: *Altbayrische Grammatik*, 1907. K. Weinhold: *Bayrische Grammatik*, 1867. I. N. Schwäbl: *Die altbayrische Mundart*, 1903. J. A. Schmeller: *Die Mundarten Bayerns*, 1821, yeni bas. 1929. O. Brenner: *Mundarten und Schriftsprache in Bayern*, 1890. O. Brenner ve A. Hartmann: *Bayerns Mundarten*, 2 cilt, 1892 - 1895. H. Gradl: *Die Mundarten Westböhmens*, 1895. J. A. Schmeller: *Bayrisches Wörterbuch*. 2. bas. 2 cilt, 1872 - 1877.

BAVYERA VERASET HARBİ (1778 - 79) Prusya ile Avusturya arasında yapılan bir harb. Sebebi şu idi: Bavyera seçmen prensi III. Maximilian Joseph'in ölümü ile (30 Aralık 1777) Wittelsbach sülâlesinin Bavyera kolu sönünce, Bavyera tahtı, aynı sülâlenin Sulzbach dalına mensup Palatina Elektör (Kurfürst) ü Karl Theodora geçmiştir. Karl Theodor, meşru mirasçıları olmadığı için, Aşağı Bavyeranın Avusturyaya bırakılması hususunda imparator II. Joseph ile anlaşmıştır (3 Ocak 1778). Fakat Prusya kıralı Büyük Friedrich, Habsburgların Güney Almanyada yayılmalarından hoşlanmadığı için, Wittelsbachların akrabalarından olup tevarüs hakkına sahip bulunan Zweibrücken prensi Karlı, Bavyeranın bu şekilde parçalanmasını Reichstagda protesto etmesi için ikna etmiştir. Viyana ile yapılan görüşmeler bir netice vermeyince, Büyük Friedrich Temmuz 1778 de Bohemyaya gitmiştir. Fakat harb yalnız stratejik hareketlere ve daha çok yiyecek tedariki ile ilgili ufak tefek çarpışmalara munhasır kalmış, bunun için alay olarak bu harbe «patates harbi» adı verilmiştir. Kış basınca Prusya ordusu çekilmiştir. Çariçe II. Yekaterinanın tavassutu ile meydana gelen Teschen (şimdi Český Těšín) barış antlaşması B. V. H. ne son vermiştir. Avusturya, Aşağı Bavyera yerine Innviertel adı verilen bölge ile iktifa etmek zorunda kalmış, Prusyanın Ansbach ve Bayreuth üzerindeki tevarüs hakkı tanınmıştır.

BAWAİPA, Papua topluluğundan bir dil. Yeni Ginenin kuzeydoğu kısmında (eski Alman Yeni Ginesi) konuşulan bu dil, aynı bölgede Langtub, Marggam - Rumba, Kadda, Wenke, Panim, Mis, Kemba, Nupanob, Rempin ve Bunu dilleri gibi, tecrid edilmiş dillerdendir. Bk. PAPUA DİLLERİ.

BAWEAN [*bavean*]. İndonezyada Cava ile Borneo adaları arasında bir ada. Genişliği 200 km², nüfusu 30 000. B. da maden kömürü yatakları vardır. Çivit, pamuk, tütün başlıca ürünleridir.

BAX [*bæks*], **Sir Arnold Edward Trevor** (doğ. 1883), İngiliz bestecisi ve piyanisti. Londrada doğmuştur. Royal Academy of Music'te kompozisyona ve piyanoya devam etmiş (1900 - 1905), uzun zaman Batı İrlandada oturduğu için, Keltlere mahsus mistikliği eserlerinde taklidetmiştir. Neo - romantiklerden olan Bax, İngiliz bestecilerinin ön safta gelenlerindendir. Operadan başka hemen her türlü kompozisyonu vardır. *Enchanted Summer* (Sihirli yaz) koral parçası, *Fatherland* (Vatan) kantatası, *The Garden of Fand* (F. in bahçesi) [1916], *Tintagel* [1917], *November Woods* (Kasım ayında ormanlar) [1917] başlıklı senfonik şiirler, ayrıca yedi semfoni (*Romantic Overture, London Pageantry*, v. b.) başlıca eserleridir. 1937 de kendisine şövalyelik verilen B. 942 de de saray bestecisi (Master of the King's Musick) olmuştur.

Sir Arnold BAX

Kardeşi **Clifford** (doğ. 1886), tanınmış piyes müelliflerindendir. Başlıca piyesleri şunlardır: *The Poetasters of Ispahan* (Isfahan şaircikleri) [1912], *Polly* [1923], *Midsummer Madness* (Yaz ortası deliliği) [1924] *The Rose without a Thorn* (Dikensiz gül) [1932], *The House of Borgia* (B. nın evi) [1935]. Ayrıca şiirleri (*My Muse*. 1932) ve bir romanı da (*Time with a Gift of Tears*, 1943) vardır.

BAXTER [*bækstır*], **Richard** (1615 - 1691), İngiliz ilâhiyatçı ve ahlâkçısı. Rowton (Shropshire) da doğmuş, Londrada ölmüştür. Anglikan rahipliği. Puritan ayaklanmasından sonra Cromwell ordusunda ordu rahipliği etmiş, II. Charles zamanında (1660) Londrada saray rahipliğine tayin olunmuştur. Devlet kilise (State Church) sinin tekrar eski haline getirilmesinden sonra bu memuriyeti kaybetmiştir. 1672 tarihli Musamaha Kanunu (Toleration Act) ona Londrada tekrar rahiplikle alâkalı bir memuriyete geçmek imkânını vermiştir. Fakat *Praphrase of the New Testament* (Ahd i Cedidin Tefsiri) [1684 - 85] adlı eserinden dolayı hapsedilmiştir. *Reformed Pastor* (İslâh olunmuş rahip) [1657] adlı eserinde, B. rahiplik idealini tasvir etmiştir. B. nin en çok tanınmış yazısı, *The Saints' Everlasting Rest* (Azizlerin ebedî dinlenmesi) [1649] dir. B. in kendi yazdığı biografyasını Lloyd Thomas neşretmiştir (1925) B. in adını taşıyan Baxterianism, Calvinism'in hafif bir şekli olup, ancak mahdut sayıda insanların azizliğe erişebildiğini kabul ederse de geri kalanların cehennemlik olduklarını iddia etmez.

BAXTER [*bækstır*], **Robert Dudley** (1827 - 1875), İngiliz iktisatçısı. Donchaster (Yorkshire) de doğmuş, Londrada ölmüştür. B. Londrada avukatlık etmiş, iktisat ve statistiğe dair dikkate değer yazılar neşretmiştir. Bunlardan bilhassa ehemmiyetli olanları şunlardır: *The Budget and Income Tax* (Bütçe ve gelir vergisi) [1860], *Railway Extension and Results* (Demir yolların yayılması ve doğurduğu neticeler) [1866], *Taxation of the United Kingdom* (İngiltere vergileri) [1869], *History of English Parties and Conservatism* İngiliz partilerinin tarihçesi ve muhafazakârlık [1870], *National Debts of the Various States of the World* (Muhtelif dünya devletlerinin millî borcu) [1871], *Political Progress of the Working Classes* (Çalışan sınıfların siyasî ilerlemesi) [1871].

BAY, Türkiyede 2590 sayılı kanunla Bey, Paşa ve Efendi gibi resmî unvanların kaldırılmasından sonra Fransızca *monsieur* gibi, şahıs isimlerinden evel gayri resmî olarak kullanılmak üzere kabulü tavsiye edilmiş olan unvan. Atatürkün, ilkönce Münir Hayri Egeli'nin *Bayönder* adlı eserinin tashihi münasebetiyle (1934) tavsiye ettiği bu

kelimeye, zengin ve servet sahibi mânası ile, Kök Türk yazıtlarında ve Uygur metinlerinde rastlanır. Eski Osmanlı ve Çağatay edebiyatında, bugünkü doğu Türk lehcelerinde eski mânası ile muhafaza edilmiştir. Bu kelimenin etimolojisi karanlıktır; ancak herhangi bir eski lehcede *beg=bey* kelimesinin değişmiş şekli olacağını tahmin etmek mümkündür. Eski Türk şamanizminde kudretli ruhların, kutlu su ve ağaçların sıfatı olarak B. zikrolunur, Bay Ülgen, Bay Karşıt, Bay Kayın Baygöl... gibi. *Dîvânü Lûgâti 't-Türk*te bir yer adı olarak Bay Yığaç zikredilmektedir. Filoloji araştırmaları B. kelimesinin eski Türkçede «kutlu, mübarek, saadetli» mânalarına geldiğini göstermektedir.

BAY BİCAN BEY, *Dede Korkut* kitabındaki üçüncü hikâyede (bk. BEYREK HİKÂYESİ) kadın kahraman Banı Çiçeğin babası.

BAY BÖRE BEY, *Dede Korkut* kitabındaki üçüncü hikâyenin kahramanı Beyreğin babası (bk. BEYREK HİKÂYESİ).

BAY CITY [*bay siti*]. Amerika Birleşik Devletlerinden Michiganda şehir. Nüfusu 74 981 (1950). Huron gölüne güneyden dökülen Saginav nehrinin ağzından 6 km içeridedir. Çevresinden kömür ve tuz elde edilir. Ağaç ve makine endüstrisi gelişmiştir. Gemi tezgâhları vardır.

BAY GÖLÜ, Hakkâri ile Şemdinli arasındaki Sat dağı (3811 m) nın kuzey yamacındaki göllerden biri. Eni 500, boyu 1500 m kadardır. Denizden yüksekliği 2 720 m olup, Türkiyenin en yüksek göllerinden biridir. Güneydoğu Anadolu dağlık bölgesinin en güzel gölü olan B. G. kutuplardaki efsanemsi manzaraların küçük bir örneğini verir. Zaman zaman buraya çığlar yuvarlandığı gibi, gölün çini mavisi sularının içine kadar bir buzul dili uzanmış bulunur. B G., Diluvyal devirdeki buzul oyma ve biriktirmesi ile meydana gelmiştir. Suyu tatlıdır.

BAY-HOCA, Osman Gazinin kardeşi Saru-Yatunun oğlu. Osmanlı devletinin kuruluş yıllarında Bithynia bölgesinde yapılan savaşlara katıldığı bildirilen B., «İnegöl tekfuru» nun Ermenibelinde kurduğu pusuda şehid düşmüştür (1284/5). Mezarının, o civardaki Hamzabey köyünde olduğu rivayet edilmektedir.

BAYA, Sudan-Guinea dillerinin Ubangi grupundan bir dil. Fransız Ekvator Afrikasında, Ubangi-Chari bölümünün Baya kısmında, daha güneyde de Pangandu (Ngoko ile Sanga ırmakları arasında) ve İkasa (Likouala ırmağının yukarı kısımlarında) halk toplulukları arasında, Bantu dilleriyle çevrili olarak konuşulur. Başka bir sınıflamaya (A. Drexel 1923-24) göre bu dil, Afrikadaki Manfu dillerinin Doğu veya Runga grupundandır. Bk. UBANGİ DİLLERİ, ve MANFU DİLLERİ.

BAYAD: bk. BAYAT.

BAYADER (Bayadère, Portekiz. *bailadeira*=dansöz), Hindu dansözlere verilen ad. İki kola bölünürler: Birincilere Devadasi (Sanskrit *devadāsī*) denir ki «tanrılık kulu» mânasınadır. Bunlar hususî bir mâbede intisap edip orada yapılacak âyinlerde bulunmaları gereken kızlardır; vazifeleri tanrı adına, tanrının resmi önünde, mâbedde ve dinî alaylarda dansetmek, şarkı söylemektir. Bunlar bazı kere yüksek ailelerin kızları olup doğuşlarından itibaren mâbede nezredilmişlerdir. Kazancı mâbede verilmek şartiyle bunların fuhuş yapmaları kendilerince günah ve ayıp sayılmamaktadır.

İkincilere İngilizce «Nautch-girl» (Hindistanî *nāc*, Prakrit *nacca*=dans etme) denir. Bunlar serbest yaşarlar. Büyük dinî törenlerde boş kalan yerleri doldurmak için mâbedlerde ve hususî aile şenlikleri için evlerde ücretle raksederler. B. lerin katılmadığı bir bayram yok gibidir. Bunların, güzelliklerini satmaları ayıp görülmez. Çok zaman, birleşerek truplar da kurarlar. Bk DANS.

BAYAGA: bk. BABİNGA.

BAYAN, tarihte ün almış birkaç kişinin adı:

1. B., Bizans kaynaklarında *Baianos* (hük. 565-602), Avrupa Avar Türklerinin ünlü kağanı. Bütün Avar hükümdarlarından yalnız bu kağanın adı bize kadar gelmiştir. B. ın ailesi ve çocukluğu hakkında elimizde hiçbir bilgi yoktur. Doğum tarihi de bilinmemektedir. Ancak kağanlığa çıkarıldığı sırada henüz genç yaşta olduğunu biliyoruz. Uzun hükümdarlığı Bizans imparatorlarından II. İustinos (hük. 565-578), II. Tiberios (hük. 578-582) ve Maurikios (hük. 582-602)un saltanatları zamanına rastlar. B. Avrupada akıncı Türk hâkimiyetinin Attilâdan sonra en büyük temsilcisidir. Kağan seçildikten birkaç yıl sonra B. Attilânın eski imparatorluğunun hemen hemen bütün topraklarını ihtiva eden bir Avar Türk İmparatorluğu kurmağa muvaffak olmuştur. B. ın imparatorluğu, merkezi Macaristan olmak üzere, Elbe, Alpler ve Sava vâdisinden Dona kadar uzanıyordu. İdare edici Avarlardan başka çeşitli Türk, İslâv, Germen v. b. kavimleri de içine alan bu muazzam imparatorluğu B. seçkin bir devlet adamı kabiliyetiyle teşkilâtlandırmıştır. Öyle ki bu imparatorluk, asırlar boyunca sınırlarda bazı topraklar kaybetmiş olmakla beraber, B. ın ölümünden sonra dahi 200 yıl tutunabilmiştir. B. ın başkarargâhı, Attilânınki gibi (bk. ATTİLÂNIN BAŞKENTİ), Macaristanda Tisza ırmağı boylarında bulunuyordu.

B. ın hemen hemen bütün hükümdarlığı Bizans İmparatorluğu ile yaptığı savaşlar doldurmaktadır. Bizanslılardan başka, yalnız kağanlığının başlarında, Longobard kıralı Alboinin müttefiki olarak Gepidlere karşı savaşmış ve Gepid ülkesini fethetmiştir. Bizanslıları birçok savaşlarda mağlûbiyete uğratmış ve kendilerini ağır yıllık vergiler ödemeğe mecbur etmiştir. Fakat ömrünün sonlarına doğru B. ın yıldızı sönmeğe başlamıştır. Bizanslılarla yaptığı son harbi kaybetmiş (601) ve bundan az sonra öldüğü zaman (602) imparatorluğunu çok tehlikeli bir durumda bırakmıştır (bk. AVARLAR Tarih).

Elimizde fazla bilgi bulunmadığından bu büyük Türk hükümdarı hakkında ancak pek az vâzıh bir karakter tasviri verebiliriz. İcraatından, seçkin bir teşkilâtçı, akıllı, kurnaz ve tedbirli bir devlet adamı ve yüksek kabiliyetli bir ordu kumandanı olduğu anlaşılıyor. Şecaatini ve savaştaki maharetini rakîbi Bizans generali Priskos da teslim etmişti. Bütün akıncı hükümdarlar gibi B. ın da başlıca taktiği şaşırtma ve yıldırma idi. İnsanların gizli plânlarını sezer ve fütühatını silâhla tehlikeye koymaktansa bunları kurnazlık ve şaşırtma ile sağlamayı tercih ederdi. Bizans kaynakları kibirli ve merhametsiz olduğunu, fakat ruhunda asîl insanî duyguların eksik olmadığını kaydeder. Bir kere açlık ve susuzluktan bitkin bir hale gelmiş olan Bizans ordusunun, B. ın misafirseverliği sayesinde, muhakkak bir yok oluştan kurtulduğunu bizzat Bizanslılar bildirmektedirler.

B., çabuk hiddetlenir, fakat hiddetine hâkim olmasını bilirdi. Ailesinin ve adamlarının sözünü dinlerdi. 583 te

Tuna kıyısında zaptettiği küçük Augusta kasabasını, hamamlarından faydalanan karılarının ricası üzerine. tahribetmemiştir. Aynı yıl işgal ettiği Ankhialos (Anhialo, Ahyolu) şehrinde Bizans imparatorunun elçilerini kabul ettiği zaman bunlardan biri kibirli ve küstah nutkiyle B. ı incitmiştir. B. hiddetlenerek elçiyi hemen bağlatmış ve çadırını param parça ettirmiştir (Bu Avarlarda ölüm hükmü demekti). Fakat ertesi sabah birkaç ilerigelen Avarın yalvarması üzerine elçiyi serbest bırakmıştır.

B. okumuş ve bilgin adamlara saygı gösterirdi. Güveninini kazanmış olanlar arasında Theodoros adında bir Yunan tabibi vardı. Büyük Hun Türk hükümdarı Attilâdan farklı olarak B., Avrupa kavimlerinin efsanelerinde yer almıştır.

2. B. veya Bizans tarihçisi Theophanese göre *Batbaian* (= Beg Bayan), Lâtince kaynaklarda *Bathabias* (650 sıralarında). Maiotis (Azak denizi) bölgesi Onogur Türklerinin hükümdarı. Doğum ve ölüm tarihi bilinmemektedir. Meşhur Onogur Türk kağanı Kobratın oğludur Beş kardeşi vardı. Bunlardan biri Tuna Bulgar devletini kuran Asparuhtur. Bizans tarihçilerinden Theophanes ve Nikephorosun kaydettikleri bir hikâyeye göre, Kobrat ölümünden önce beş oğluna birbirlerinden ayrılmayıp hep beraber kalmalarını vasiyet etmişti. Fakat Kobrat ölünce oğulları bu öğüt hilâfına hareket ederek herbiri yeni bir yurt aramak üzere, kendi kavmi ile birlikte yola çıkmıştır. Yalnız birinci oğlu B., eski yurdu terketmemiş, kavmi ile beraber orada kalmıştır. İkinci oğlu Kotragos, Don nehrinin batı kıyısına yerleşmiş, üçüncü oğlu Asparuh, Don ile Dnyepri geçerek Tunaya kadar inmiştir. Kaynaklarda adı kaydedilmemiş bulunan dördüncü oğlu, Tunayı geçerek Pannonia (Batı Macaristan) ya göç etmiş ve Avarlara tâbi olmuştur. Beşinci oğlu, ki bunun adı da bilinmemektedir, Kuzey İtalyaya gidip Roma hâkimiyeti altına girmiştir.

Bu hikâye tarihî bir esasa dayanır. Kobratın kurduğu Onogur Türk İmparatorluğunun Maiotisin doğu kıyısı ile Kuban ırmağı arasındaki toprakları içine almış olması ihtimali vardır. Bu imparatorluğun 642 de çözülmesi üzerine halkının bir kısmı ana yurdu terketmiş. fakat diğer kısmı B. ın kağanlığı altında Maiotis bölgesinde kalmıştır. En son araştırmalara göre, B. a tâbi olan kavmin yalnız bir kısmı Onogur Türklerindendir, diğer kısmını bugünkü Macarların ataları teşkil etmişlerdir. Bunun hâtırasını Macarların Avrupa dillerinde kullanılan *Hungarus* (Lât.), *ungor* (Alm.), *Hongrois* (Frans.) v. b. gibi adları hâlâ muhafaza etmektedir. Çünkü bu adların hepsinin son kaynağı Türkçe *Onogur* kelimesidir. B. ın Onogur devleti, Hazar Türklerinin gittikçe artan baskısına dayanamıyarak. VII. asır sonlarına doğru Hazar Türklerine vergi ödemeğe razı olmak zorunda kalmıştır (bk. Gy. Moravcsik: *Zur Geschichte der Onoguren*, «Ungarische Jahrbücher» dergisi, cilt X, 1930, s. 71).

3. Bulgar beyi Toktos (ölm. 772) un kardeşi.

4. Bulgar çarı Simeon (X. asır) un oğlu Benyamin'in Longobard tarihçisi Liudprandın eserinde geçen adı. Luidprand bu adı Lâtince olarak *Baianus* şeklinde kullanmaktadır.

5. *Baianos* şeklinde. biri IX., diğeri XI. asırda yaşamış iki ilerigelen Bizanslının adı.

BAYAN, Bay (b. bk.) ın müennes şekli olmak ve Fransızca *madame* unvanına karşılık olarak *hanım* ve *hanımefendi* yerine, kadın isimlerinin başında kullanılmak üzere kabulü Bay gibi yine Atatürk tarafından, Münir Hayri Egeli'nin *Bayönder* adlı eserinin tashihi münasebetiyle (1934) tavsiye edilmiş olan gayri resmî hörmet unvanı. B. kelimesinin teklif edilmesi bunun *bey* yerine kullanılan *bay* kelimesinin bir varyasyonu sayılmasındandır. Doğu Türk lehcelerinde B. kelimesi «kut», «saadet», «mübarek» mânalarına gelir. Kazak-Kırgız lehcesinde yeni çadır kuranlara iyi temennide bulunarak «yurt bayanlı olsun» denir ki. yurt kutlu olsun demektir. Eski hikâye ve destanlarda kız adı olarak B. kelimesine çok rastlanır. Mübarek sayılan dağlara ve göllere dahi B. adı verilmiştir. Moğolca ve Kalmukçada B. ve *bayın* aynı mânayı ifade eder. Altay Türkçesinde *piyan* kelimesi ayni B. kelimesinin, Altay lehcesi fonetiğine uydurulmuş şeklidir. XI. asır Türkçesinde B. kelimesi muyan (*Kutadgu Bilig, Dîvânü-Lûgâti 't-Türk*) şeklindedir; sevap, saadet, talih karşılığı olarak kullanılmıştır. Uygur metinlerinde de rastlanan bu kelimenin Sanskritçeden alındığı sanılmaktadır. B. kelimesi, menşei bakımından ne olursa olsun, çok eski devirlerde Türk tanrıları panteonunda bereket, saadet ve refah ruhu sayılan dişi tanrıların adı olmuştur; Türk-Oğuz boylarından birinin adı olan Bayat(b. bk.)da bu B. ın çoğulu olsa gerektir.

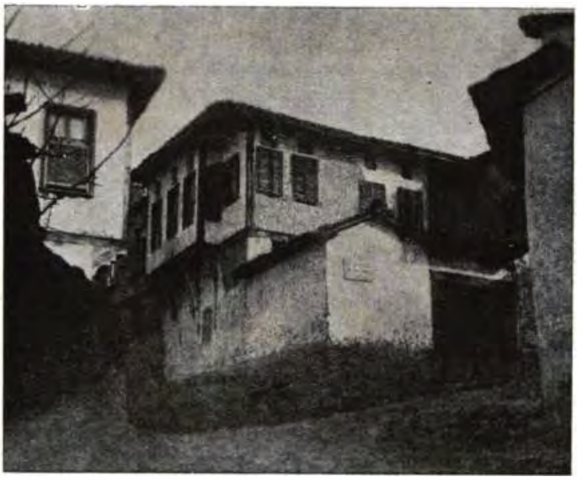
BAYANO, Amerika yerli dillerinin Güney Amerika bölümüne giren Chibcha (Çibça) ailesinden bir dil. Ailenin Talamanca-Barbacóa grupunun Cuna (Kuna) altgrupundan olan bu dil, gerçekte Cueva-Coiba, Mandinga, Darien, Chucunaqué, Cunacuna. Tule, Yule, ve San Blas lehceleriyle birlikte, Kolombiya-Panama sınırı dolaylarında Atlas Okyanusundan Pasifik kıyılarına kadar uzanan bir bölgede konuşulan Cuna dilinin bir lehcesidir. Bk. CHIBCHA DİLLERİ.

BAYAR, Mahmud Celâl (doğ. 15. V. 1883), Türk Devlet adamı, Türkiyenin üçüncü Cumhurbaşkanı.

Bursa ilinin Gemlik ilcesi köylerinden Umurbeyde doğmuştur. Babası, 93 (1877-1878) Türk-Rus harbinde Bulgaristan'dan anavatana göçeden Pilevne Türklerinden ve ilmiyye sınıfından Abdullah Fehmi Efendidir (ölm. 1918). Bu zat, İstanbulda medrese tahsilini tamamladıktan sonra, öğretmen okulundan da mezun olmuştur. Devriye müderrisi pâyesini haizdi. Tuna vilâyeti, Osmanlı idaresinde iken Berkofça (Bulg. Berkovitsa) rüştiyesinin başöğretmenliğini yapmış olan Abdullah Fehmi Efendi, göçmen olarak İstanbula gelince Maarif Nezareti tarafından Umurbey rüştiyesi başöğretmenliğine tâyin edilmiş ve böylece zevcesi Emine Hanım (ölm. 1930) la gelip bu köyde yerleşerek mesleğine devam etmiş ve bir müddet Gemlik Müftülüğünde de bulunmuştur. Muhitinde çok sevilip sayılan ve uyanık fikirli, ileri görüşlü bir insan olan A. Fehmi Efendi, çocuklarının yetişmesine büyük ehemmiyet vermiştir. B. ın büyüğü olan iki oğlundan Behzad'ı asker ve Âsım'ı denizci olarak memleket hizmetine koymak istemiş ise de, birincisi Edirne Askerî İdadisinde, ikincisi Bahriye mektebinde öğrenci iken veremden hastalanarak ölmüşlerdir.

B., çocukluğunu Umurbeyde geçirmiş, ilk ve orta tahsilini babasının yanında rüştiye mektebinde tamamlamış ve bunu takiben de bilgi ve görgüsünü genişletmek için Gemlikte mahkeme ve Reji idaresi kalemlerinde çalışmıştır.

Bu sıralarda B. ın ufkunu açmakta ve kültürünü genişletmekte dayısı Mustafa Şevket Efendinin de büyük tesirleri olmuştur. Ali Suavi vak'asının kahramanlarından olan bu zat, hâdise günü yakasını kurtararak izini kaybet-

1

2

3

4

1. Celâl Bayar'ın Umurbey köyünde doğduğu ev. 2. 31 Mart (1909) hâdisesinde Mudanya kıyılarını korumak için Bursada kurulan gönüllü teşkilâtı kıyafetiyle. 3 - 4. Millî Mücadele senelerinde «Galip Hoca» kıyafetiyle.

tirmiş ve bir zaman sonra Bağdad civarında bir kasabanın kadılığını alarak göz önünden uzaklaşmıştır. Vak'anın üstünden epeyce zaman geçtikten sonra, kız kardeşinin yanına gelen Şevket Efendi, B. a hürriyet ve meşrutiyet fikirlerini telkin ve bu yolda yapılan mücadeleleri izah ederek, II. Abdülhamîdin müstebit idaresi altında memleketin nasıl bunaldığını anlatmış, kendi kitaplarını ve mecmua koleksiyonlarını onun istifadesine koymuş ve B. ı *Servet-i Fünun* (b. bk.)a abone kaydettirerek onun fikrî terbiyesinin gelişmesini her bakımdan desteklemeğe çalışmıştır.

B., bir müddet sonra Gemlikten ayrılarak Bursaya gitmiş ve oradaki Ziraat Bankasında açılan müsabaka imtihanında muvaffak olmuş ve memur sıfatiyle bankaya intisap etmiştir. Bu bankada memur bulunduğu müddet zarfında, özel bir okul olan Harir Dârüttâliminde ve Fransız okulu (Collège Français de l'Assomption) nda ders alarak tahsilini ilerletmiştir.

Bir müddet sonra İnegöllüzade Refet Beyin kızı Reşîde Hanımla evlenmiş (1903) ve bir sene sonra da ilk çocuğu Refi Bayar doğmuştur (1904 - 1941). B. ın daha sonra Turgut adında bir oğlu (doğ. 1911) ve Nilüfer (Gürsoy) adında bir kızı (doğ. 1921) daha olmuştur. Ziraat Bankasından Deutsche Orientbank'ın Bursa şubesine nakleden (1905) genç bankacı, intisap ettiği bu yeni müessesede ehliyet ve liyakatını ispat ederek, âmirlerinin takdirini kazanmış, kendisine imza selâhiyeti verilmiştir. Bu suretle o zamanın şartlarına göre bir Türk genci için başarı sayılması icabeden bu mertebeye kısa bir müddet içinde yükselmiştir.

Ufku genişliyen B., memleketin birçok yerlerinde olduğu gibi Bursada da, istibdat idaresine karşı duyulan nefreti, içinde kuvvetle yaşatan münevver gençlerden biri olmuş, rejimi yıkmak ve memlekette meşrutiyeti yeniden kurmak amacını hürriyetçi ruhunda beslemeğe başlamıştı. Çalıştığı bankanın mazhar bulunduğu kapitülâsyonlardan faydalanarak getirtmeğe muvaffak olduğu *Le Matin* gibi Avrupa gazetelerinde «Le Mouvement de Jeune - Turc» le ilgili haberleri de takip etmek suretiyle siyasî görüşlerini her gün biraz daha olgunlaştırmıştı.

Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti 10/23 Temmuz 1908 de Meşrutiyetin tekrar ilânını sağlıyarak bunu memleketin her köşesine bildirdiği gün, cemiyetin Bursadaki merkezi derhal faaliyete geçerek Bursanın münevverlerini kendi teşkilâtı içine almış ve yeni rejimin kökleşmesini sağlıyacak çalışmalara başlamıştı. O tarihte henüz 25 yaşında bir genç olan B. da ilk önce rehber muavini olarak faaliyetine katıldığı cemiyet teşkilâtında çok geçmeden rehberliğe geçirilmiş ve kısa zamanda İttihat ve Terakki Merkez-i Umumîsinin en çok güvendiği parti elemanlarından biri olmuştu. Hattâ 31 Mart (13 Nisan 1909) ihtilâlinin Bursaya kadar uzanmasını önlemek ve Hareket Ordusu(b. bk.) na iltihak etmek için cemiyetin Bursada teşkil ettiği gönüllü taburunda, inkılâpçı ruhun takviyesi vazifesi B. a verilmiş ve bu tabur, ihtilâlin ve irticaın Bursaya sızmasını önliyerek dolayısiyle Hareket Ordusunun başarısını kolaylaştırmıştır.

B., İttihat ve Terakki Cemiyetinin evvelâ murahhası ve bilâhare Kâtib-i Mes'ulü sıfatiyle Bursada çalıştıktan sonra, bu cemiyet için mühim bir faaliyet sahası olan İzmir Kâtib-i Mes'ullüğünü kabul ederek oradan ayrıldı. Türkiyenin ağır mağlûbiyetiyle neticelenen Balkan Harbinden sonraki uyanma günlerinde ve bunu takiben de dört yıl süren Birinci Dünya Harbi esnasında B., İzmir havalisinde, aydınları ve halkı kendi çevresinde toplıyan, onları millet ve memleket meseleleri üzerinde birleşip çalışmağa teşvik eden ve harbin sebebolduğu kötülüklerle mücadele eden ve herkes tarafından çok sevilen bir şahsiyet oldu. Bilhassa millî bir iktisat hayatı ve zihniyeti yaratmaya çalışıyor, yer yer kooperatifler kurulmasına öncülük ediyordu.

B. ın bu sıralarda İttihat ve Terakki Cemiyeti İzmir Heyet-i Merkeziyesinin evvelce kurmuş olduğu İdadî okulunu her bakımdan himayesi altına alarak yeni bir eğitim anlayışiyle bu okulun ilerlemesine de büyük bir enerji ile çalıştığını görüyoruz. Mektep binası, ihtiyacı karşılamamağa başladığından, B., İzmir Valisi Rahmi Bey (Rahmi Evranos) le beraber Bahribabada yeni bir binanın (bugünkü İzmir Kız Lisesi) da inşasına teşebbüs etmiştir. Birçok kıymetli elemanların toplandığı tedris kadrosu ile bu okulun sonraları memleketin irfan ve siyaset alanında mühim vazifeler alan pek çok gençlerimizin yetişmesinde rolü olmuştur. B., birkaç İzmirli münvverle beraber yine Vali Rahmi Beyin yakın ilgi ve himayesini sağlıyarak, 23 Haziran 1912 de kurulan «Millî Kütüphane» için de yeni bir bina inşa ettirmeğe muvaffak oldu. Bu müessesenin bugünkü mütekâmil hali, zengin gelir kaynakları, memlekette irfanseverlerin, hususî teşebbüsleriyle neler yapmak kudretinde olduklarını gösteren güzel bir âbidedir.

B., Birinci Dünya Harbi esnasında millî demiryolu personeline malik olmadığımızdan dolayı çekilen sıkıntıları ve karşılaşılan güçlükleri de bizzat görüp anlamıştı. Bu büyük noksanın giderilmesi ve Türklerden de demiryolcu yetiştirilmesi maksadiyle bir mektep kurulmasında ilk adımı atmış, böylece Türk demiryolculuğu tarihinde daima minnetle anılacak büyük bir hizmet ifa etmiştir. B. ın o sırada İzmir Şömendüfer Bölüğü Kumandanı olan Yüzbaşı İskender (Sayıner) in teşebbüsünü her bakımdan himaye etmek ve Basmahane civarında Çayırlıçeşmedeki eski Amerikan okulu binasını bu işe tahsis ettirmek suretiyle kurulmasını (1914) sağladığı bu özel okul yine onun delâlet ve yardımiyle çok geçmeden hükümetçe resmen tanınmış ve buradan yetişen gençler, millîleştirilen Türk demiryolculuğunun memlekette başarı ile gelişmesinde mühim rol oynamışlardır.

B. ın İzmir mıntakasındaki çalışmalarının pek muhtelif sahalarda tecelli ettiğini görüyoruz. Arkadaşı Dr. Nâzımla beraber kurduğu «Halka Doğru Cemiyeti» bilhassa orta sınıf halk tabakasının yükseltilmesini temin maksadiyle faaliyete geçmiş ve ayrıca *Halka Doğru Mecmuası* adiyle 15 günlük ilmî bir halk risalesi neşretmeğe de başlamıştı (1 Şubat 1919). B. ın mes'ul müdürlüğü altında çıkan bu mecmuanın ilk sayısının mukaddimesinde bugün için dahi büyük bir mâna ifade ettiğinde şüphe olmıyan şu cümleleri okuyoruz: «*... havas zümresi denilen tahsil ve tetebbuları yüksek tabakanın da risalemizi takip ve mütalâaya ihtiyaçları yoktur. Avamın irşat ve ikazı esbabını yazıdan ziyade resim ve sözün vesatetine müracaatta görüyoruz. Bunun için «Halka Doğru» cemiyeti ileride muntazam ve faidebahş resim mecmuaları bastırıp dağıtmak ve ayaklarına kadar mütehassıs vâizler göndererek konferanslar verdirmek suretiyle -ekseriyeti köylülerden mürekkep- bu sınıfa da elden gelen hizmeti ayrıca ifaya çalışacaktır. Mecmuamız ancak Türk milletinin orta sınıf tabakasına millî benlik ve içtimaî varlığını duyurmağı gaye edinmiş bir hars mecmuasıdır; siyasî makasıd ve neşriyattan külliyen âridir.*»

1

2

3

4

5

6

1. Celâl Bayar, Birinci Dünya Harbi esnasında, Türkiyede ilk defa kurulan köy satış kooperatiflerinden Balçova şubesinin açılış töreninde. 2. İş Bankasının ilk kurulduğu günlerde bankanın o günkü şefleriyle. 3. Atatürk'le birlikte bir yurd içi inceleme gezisinde. 4. Müşavir arkadaşları Mustafa Şeref Özkan (ölm. 1938) ve Şükrü Kaya ile sulh konferansı sırasında Lausanne'da. 5. İzmit kâğıt fabrikasının işlemeye açılışı töreninde. 6. Doğu illerinde Dersim yolu üzerinde bir köprünün açılışında Atatürk'le beraber.

Ahmed Rasim, Ömer Seyfeddin gibi İstanbulun tanınmış ve milliyetçi kalem ve fikir adamlarının da yazı yardımını sağlıyan ve Birinci Dünya Harbiyle bunu takibeden felâket günlerinde İzmirin manevî havasına ve uyanık ruhuna mâkes olan bu dergi uzun müddet devam edememekle beraber B. ın halk terbiyesinde, muhitin realiteleriyle temas ederek. yakın yurt alâka ve muhabbetini uyandırmak. ve böylece vatan sevgisini kuvvetlendirmek yolunu, nasıl bir gerçek anlayışla benimsediğini göstermektedir. B. bu dergiye «Turgut Alp» müstear adiyle millî ekonomimizi ilgilendiren makalelerde yazmıştır.

Halka Doğru Cemiyeti, aynı zamanda İzmir Kütüphanesi sinema salonunda mütehassıslara halk için konferanslar verdirerek gayesinin tahakkukuna çalışmıştır.

Mondros Mütarekesinin imzasından pek az sonra, galip devletler adına konuşan Güney Afrika Birliği Başbakanı Mareşal Smuts'ın Türk vatanından Yunanlılar lehine koparılması düşünülen kısımlar hakkındaki beyanı ve o tarihteki siyasî durum, İzmirlileri çok asabîleştirmişti. İzmir gençliğinin ve hamiyetli vatandaşların bu beyanat karşısında duydukları derin teessür ve infialin bir neticesi olarak 26 Kasım 1918 de «Müdafaa-i Hukuk-ı Osmaniye Cemiyeti» kurulmuştur. B. ın bu cemiyette de faal bir rol aldığını görüyoruz. Yine bu sıralarda İzmirin işgali tehlikesine karşı silâhla mukavemet için, B. ın açık ve sarih propaganda faaliyetine geçtiğine şahit oluyoruz. B., İzmirde yapılan bu teşebbüsleri maksada kâfi görmediği için, kıyafetini ve adını değiştirerek İzmir dolaylarında. vatana ve hürriyete candan bağlı halk arasında dolaşmağa başlamış ve vatan ufuklarına yaklaşan felâketi önlemek ve Yunan işgaline mukaddime teşkil edebilecek her türlü hiyanet hareketlerine karşı koymak için halkımızın teşkilâtlanmasında en büyük âmillerden biri olmuştur. Önceleri zeybek kılığı ile gezen ve daha sonra mütevazı bir köy hocası kıyafeti ve «Galip Hoca» müstear adiyle dolaşan B., Ödemiş Aydın, Akhisar çevresinde Yunan işgaline karşı. silâhlı mukavemet cephesinin kurulmasına. millî kuvvetlerin vücude getirilmesine çalışmış, daha sonra Aydını Yunanlılardan geri alan kuvvetlerle beraber bulunmuş ve burada cereyan eden mücadeleleri idare etmiştir. Bilâhare Balıkesir Kongresi (b. bk.) ne de iştirâk etmiş ve kongre karariyle, Akhisar Millî Cephesine, Millî Alay Kumandanı tâyin olunmuştur.

B., bu bölgede cereyan eden bütün siyasî ve askerî hareketlerde üstün değerleri üzerinde ittifak edilen bir şahsiyet haline gelmişti. Atatürk. B. ın bu sahadaki memleket hizmetlerini Büyük *Nutk*unda (1934 bas. c. II, s. 14-15) şu sözlerle belirtmektedir: «*Aydın havalisinde, İzmirin işgalini müteakip, asker ve ahalıden bazı vatanperveran. Yunanlılara karşı müdafaa ve ahaliyi teşvik ve müsellâh millî teşkilât tesis etmek için çalışıyorlardı. Bu meyanda İzmirden tebdil-i nam ve kıyafet ederek o havaliye gitmiş olan Celâl Beyin* (*İzmir Mebusu Celal Beydir*), *gayret ve fedakârlığı şayân-ı tezkirdir.*»

B., 1919 sonlarında Saruhan Sancağı (şimdiki Manisa Vilâyeti) ndan mebus seçilerek İstanbulda 12 Ocak 1920 de toplanan son Osmanlı Mebusan Meclisine girmiştir. Bu meclisin «Mîsak-ı Millî» nin kabul ve neşrinden sonra zamanla ve türlü siyasî tesirlerle uyuşmağa başlıyan millî mukavemet ruh ve şuûrunu canlandıran ve İzmirin işgalinden beri devam eden on aylık fâcıayı Türk milleti adına meclis kürsüsünden en gür sesiyle ilk defa haykıran, Kuva-yı Milliyecilerin kudsî bir emelle ancak vatanı kurtarma dâvasını gerçekleştirmek için silâha sarılmış vatanseverler olduklarını açıklıyan ve İstanbul Hükümetinin millî mücadele karşısındaki kayıtsızlığını ve aczini bütün çıplaklığiyle yüzüne çarban yine B. olmuştur. 13 Mart 1920 tarihli celsede B. ın, dinliyenlerin birçoğunu ağlatan bu hüzünlü ve o nispette ateşli beyanatı, İstanbuldaki işgal makamlariyle onların yardakçılarında kuvvetli tepkiler uyandırmıştır. İşgal kuvvetleri sansür heyetinin kararı üzerine bu beyanatın gazetelerde intişarı menedilmiş ve bundan sonra da meclis zabıtlarının gazetelerde neşrine izin verilmemiştir. Meclisin basılacağını ve B. ile bazı mebusların tevkif edileceklerini haber alan arkadaşları, kendisini Aksarayda eski İttihatçılardan Yüzbaşı Kemal Beyin evinde saklamışlardı. B., bu evde pek kısa bir müddet kalmış ve işgal altına giren İstanbulda ikametini uzatmak istemiyerek, Aydın cephesinde tutulduğu tropikal sıtmaya rağmen. Üsküdar yolu ile Anadoluya geçmeğe teşebbüs etmiştir. Şüphe uyandırmamak için yanına hiç bir eşya almadan, itinalı bir kıyafetle, tenezzühe gider gibi. lâstikli bir faytonla başlıyan seyahat, bazan yaya yürüyerek, bazan eşeğe, ata ve bazan da öküz arabasına binerek, yolda derelere yuvarlanarak devam etmiş ve İstanbuldan çıktıktan ancak onbir gün sonra Adapazarına varmak kabil olmuştur. Bilecik'e kadar oto-drezinle yoluna devam eden B., buradan ailesini görmek üzere Bursaya geçmiş ve evine kavuşmasından bir çeyrek saat sonra eline geçen ve Mustafa Kemal imzasını taşıyan bir telgrafla, o sıralarda Bursaya saldırmak üzere bulunan Anzavur'a karşı tertibat almakla görevlendirilmiştir. Yine bu sıralarda Vahîdeddinin iradesi ve Şeyhülislâm Dürrî zade Abdullah'ın: «... *İnad ve fesadlarında devam eden bâğîlerin katıl ve kıtalleri meşru ve farz olur*» yolundaki fetvasiyle (11 Nisan 1920) ifsad edilerek mukavemet ruhları söndürülmek istenilen Bursalıların bu tesirden kurtulmalarını sağlamak için, hamiyet ve vatanseverliğine güvendiği Bursanın tanınmış ulemasına müracaat ederek bir mukabil fetva çıkartmıştı. B. ın bu teşebbüsü üzerine hazırlanan mukabil fetvayı ilk defa olarak Reîsülmüderrisîn Ali Yusuf Efendi imza etmiştir; onu diğer hamiyetli meslekdaşları takibetmişlerdir. İlk olarak Bursada görülen bu hareketin bir müddet sonra Anadolu'nun diğer birçok yerlerinde de aynen cereyan ettiğini ve birçok hamiyetli vatandaşların, İstanbula bir mukabele olmak üzere, fetvalar çıkarttıklarını ve bunun en nihayet 5 Mayıs 1920 tarihinde yayımlanan ve bütün Anadolu ulemasının imzalarını taşıyan mukabil bir fetva ile müşterek bir millî hamle halini aldığını müşahede etmekteyiz.

İstanbulun işgalini takibeden Mayıs ayı başında, Ankarada Türkiye Büyük Millet Meclisine katılmak üzere yola çıkan B., Bilecik üzerinden Eskişehire geçmiş, orada iken Demirci Mehmed Efeden Aydın cephesine gelmesi için bir telgraf almış, bunun üzerine durumu Mustafa Kemalden telle sormuş, Ankaraya gelmesi cevabını alınca yoluna devam ederek Ankaraya gelmiş ve derhal Meclis binasına gitmiş, Atatürkle ilk defa olarak burada şahsen tanışmış ve Birinci Büyük Millet Meclisine katılmıştır. B. ın bu Mecliste de daha ilk günlerden başlıyarak en faal elemanlardan biri olduğu, Meclis kürsüsünden ateşli sözleriyle millî heyecanı artırmakta, isabetli düşünceleriyle, alınan kararlar üzerinde müessir olmakta bulunduğu görülmektedir. B. bilhassa 15 Mayıs 1920 günü İzmir işgalinin birinci yıldönümü dolayısiyle Ankara halkının yaptığı protesto toplantısı ve bu maksatla Büyük Millet Meclisi Başkanlı-

Türkiyenin Üçüncü Cumhurbaşkanı
CELÂL BAYAR

ğına sunulan teklif üzerine söz alarak, İzmir işgal fâcıası karşısında Türk milletinin duyduğu ıztırabı ve bu haksızlığa boyun eğmemek yolundaki azmini Büyük Millet Meclisi kürsüsünden de ifade etmiştir. Kendisinin, gerek meclis karariyle bastırılarak bütün köylere kadar dağıttırılan bu sözleri ve gerek İstanbul Mebûsan Meclisinin 13 Mart 1920 tarihli toplantısındaki konuşması, Millî Mücadele tarihimizin, düşman işgaline karşı silâha davranmış halktan bir mücahidin sözlerine dayanan en canlı belgeleri arasındaki özel yerlerini daima muhafaza edecektir. T. B. M. Meclisinin kurduğu İktisat Encümenine Mazbata Muharriri olarak seçilen B., çok geçmeden icra kuvvetinde vazifeye çağrılmış, uzun zamandan beri vazifeli olarak memleket dışında bulunan İktisat Vekiline vekâlet ettirilmiştir. Bu geçici vazifede icra kudret ve kabiliyetini tanıtan B., 1920 yılı Aralık ayı içinde Batı Cephemiz için zararlı bir unsur olmağa başlıyan Çerkez Ethemi yola getirmek için Büyük Millet Meclisi adına son bir teşebbüste bulunmak üzere Kütahyaya gönderilen heyete başkanlık etmek suretiyle Meclisin ve Atatürkün büyük güvenini kazanmış, 27 Şubat 1921 de İktisat Vekilliğine asîl olarak seçilmiş ve 14 Ocak 1922 tarihine kadar bu vazifede bulunmuştur. B., bu İktisat Vekilliği sırasında, bir taraftan memleketin bütün iktisadî kaynaklarından harb kudretini çoğaltacak yolda faydalanmak, toprak mahsullerinin verimini artırmak, ormanlarımızı işletmek imkânlarını araştırmış, tedbirlerini bulmuş; diğer taraftan da bu Bakanlığın ilk teşkilâtını kurmuş ve bir millî iktisat siyasetine olan ihtiyacı memleketin başlıca dâvaları arasına koymağa muvaffak olmuştur. Bilhassa Zonguldak kömür havzasındaki işçilere ilk defa devletin koruyucu eli bu sırada uzanmış, memlekette madenciliği geliştirecek ilk kanunî tedbirler bu devrede alınmış ve işçilere ait ilk sosyal kanun bu sıralarda kendisi tarafından çıkartılmıştır. 9 Şubat 1922 de de Avrupaya giden Dışişleri Bakanı Yusuf Kemal Beyin (bk. TENGİRŞENK) dönüşüne kadar (3 Nisan 1922) Büyük Millet Meclisince muvakkat Dışişleri Bakanı seçilmiştir. Bu esnada Meclisin evvelâ gizli, sonra alenî celselerinde muhtelif vesilelerle Padişahlık aleyhine görüşlerini açıklamıştır Birinci Lausanne Konferansında Türk Murahhas Heyeti müşavirleri arasında bulunmuştur. İcra vazifelerinde bulunmadığı zamanlarda ise B. Meclis dışında yeni devlet merkezinin türlü sosyal faaliyetlerinde rehberlik etmiştir. Bu meyanda Bursalı ve İzmirli hemşehrileriyle müştereken meydana getirilen Bursa ve İzmir yurtlarında çalışmış, düşman işgali altında kalan şehirlerimizi kurtarma ülküsünü gönüllerde yaşatmağa, hemşehrilerinin tesanüdünü artırarak arkadaşlarının gurbet acılarını azaltmağa gayret etmiştir. Bu yurtlar, tertip ettikleri müsamere ve toplantılarla Millî Mücadele yılları Ankarasının sosyal hayatında faal birer merkez halini almıştır.

B., 1923 seçimlerinde «Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti» nin adayı olarak bu defa İzmirden milletvekili seçilmiş ve bu sıfatla ikinci Büyük Millet Meclisine katılmıştır. Lausanne Andlaşmasının imzasından sonra memleketin halletmek mecburiyetinde bulunduğu mühim dâvalardan birini mübadele meselesi teşkil ediyordu. Bu maksatla Büyük Millet Meclisi, Ankaranın devlet merkezi olduğunu kanunla tesbit ettiği gün diğer bir kanunla, bir «Mübadele, İmar ve İskân Vekâleti» kurmuş (13 Ekim 1923) ve bu büyük işi başarmak vazifesini bu yeni Bakanlığa vermişti. B., 6 Mart 1924 de bu Bakanlığa getirildi. Atatürk tarafından memur edildiği bir banka kurmak işine başladığı güne (20 Temmuz 1924) kadar bu vazifede çalıştı. Anavatana dönmeğe başlamış olan yarım milyon vatandaşı sarsılmadan en kısa zamanda istihsale geçebilecek yolda yerleştirmek ve bundan doğabilecek türlü güçlükleri vaktinde alınmış tedbirlerle yenmek B. ın, dayanağı temkin ve tecrübe olan idare hayatına yeni bir safha kattı.

Memleket sulha kavuştuktan ve Cumhuriyet ilân olunduktan sonra Atatürk, memleketin sosyal bünye ve seviyesinde gerekli inkılâpları bir bir gerçekleştirmeğe başlamıştı. İktisadî kalkınmanın millî sermaye ve özel teşebbüslere dayanması zaruretine inanıyordu. Bu maksatla kurulacak millî bir banka, yeni Türkiyenin büyük fedakârlıklarla elde ettiği istiklâlinin iktisadî alanda bir müeyyidesi olacaktı. Bu konuda kendisiyle aynı düşüncede bulunduğunu yakından bildiği B. la görüşerek ondan bu dâvayı gerçekleştirmesini istedi O zamana kadar memlekette özel sermaye ile işliyen esaslı bir millî banka bulunmadığı gibi, böyle bir müesseseyi yürütecek Türk eleman da yoktu. B., bütün bunları bilerek bu millî dâvayı başarmak azmiyle Atatürk'ün teklifini kabul etti. Mübadele, İmar ve İskân Bakanlığından çekildi. 26 Ağustos 1924 de Ankaranın dört odalı basit bir binasında ve mütevazi bir sermaye ile çalışmağa başlamış olan «Türkiye İş Bankası» nın Genel Müdürü sıfatiyle memlekete hizmet hayatının yeni bir safhasına başladı. Bir yıl içinde bankanın işleri büyük bir gelişme gösterdi. Dört Türk gencinden ibaret bir memur kadrosiyle işe başlıyan müessese, kısa zamanda memlekette millî bankacılığın kurulmasına esas teşkil etmiş, sermayesini beş misline çıkarmış, Türk ticaret ve ekonomisinin ihtiyaçlarına cevap veren ileri bir cihaz haline gelmiştir. Yüzlerce Türk bankacı, memleketin başlıca şehirlerinde ve bellibaşlı dış ticaret merkezlerinde açılan İş Bankası şubelerinde vazife almış ve banka dünyanın her tarafında muhabirleri olan ve Türk dış ticareti için türlü kolaylıklar sağlıyan milletlerarası bir itibar müessesesi olmuştur. B. ın İş Bankasındaki faaliyetle alâkalı olarak en ziyade ehemmiyet verdiği mevzulardan biri de memlekette sigorta müesseselerinin esaslı bir surette kurulması ve bunun da Türklere maledilmesi idi. Memleket kısa bir zamanda büyük bir gelişme göstermiş olan Türk sigortacılığını da hiç şüphesiz birinci derecede B. ın himmet ve teşebbüsüne borçlu bulunmaktadır. Türkiye İş Bankasının, B. ın İktisat Vekili olarak tekrar hükümette vazife aldığı 9 Eylûl 1932 tarihine kadar olan süratli ve başarılı gelişmesi doğrudan doğruya onun bugünkü Türkiye'nin yapısına temel olan millet hizmetlerinden birini teşkil eder. İş Bankasının IX. yıldönümü dolayısıyle (26 Ağustos 1933) Yalovada kendisini ziyarete gelen İş Bankası heyetine Atatürk şu sözleri söylemişti:

«İş Bankasının dokuzuncu yıldönümünü, bütün mensuplarına tebrik ederim. İş Bankası mütevazı bir sermaye ile işe başlamıştı. Mütevazı olan ancak maddî sermayesi idi. Fakat manevî sermayesi çok büyüktü Çünkü işin başında gayet kıymetli, halûk ve sebatlı Celâl Bey ve onun yanında birkaç kişiyi geçmiyen güzide arkadaşları bulunuyordu Bu maddî sermayenin yüzlerce misli ile işe başlamış ve hiçbir muvaffakıyet göstermeden batmış nice müesseseler tanırız. Demek ki, bir müessesenin yaşaması, inkişaf etmesi, muvaffak olması, o müessesenin başına geçenlerin halûk, dürüst ve imanlı zatlar olmasına bağlıdır.

«Banka, memleketimiz iktisadiyatına çok nâfi hizmetler ifa etmiştir. Bence bütün bu hizmetlerin fevkinde daha büyük olan bir hizmeti de bankacılığa gençlerimizi yetiştirmiş olmasıdır. En çok bununla iftihar ederiz.

«Celâl Beyin İş Bankasını tesiste ve onun inkişafında gösterdiği muvaffakıyeti şimdi başında bulunduğu İktisat Vekâletinde de göstereceğine şüphem yoktur. Bankanın yıldönümünde bu münasebetle Celâl Bey adını anmağı bir borç bilirim. İş Bankasına yeni ve daha parlak muvaffakıyetler dilerim.»

1932 de dünya ekonomik buhranının sarsıntıları karşısında esaslı tedbirler almak ve kendî ihtiyaçlarına uygun bir devlet iktisadı kurmak mecburiyetinde bulunan hükümet, B. ın bu sahadaki ihtisas ve tecrübesinden faydalanmak zaruretini takdir ederek onu İktisat Bakanlığına getirmek lüzumunu duymuştu. B., memleketin yüksek menfaatleri üzerinde kendisine geniş bir çalışma sahası sağlıyan bu yeni vazifeyi derhal kabul etmiş ve işe başladığı gün, ötedenberi büyük bir rehber bildiği Atatürke şu telgrafı çekmiş ve sureti yine aşağıda görülen cevabî telgrafı almıştı:

Türkiye Cumhurreisi Gazi Mustafa Kemal Hazretlerine

«İrade ve feyzinizin ilhamı ile işe başladım. Halkın ve memleketin ihtiyaçlarını en iyi sezen yüksek dehanızın açtığı nurlu yolda şimdiye kadar olduğu gibi, mefkûreci bir ameleniz sıfatiyle candan çalışacağım. Yeni vazifemde muhtaç olduğum kuvvet ve mukavemeti de teveccüh ve itimadınızdan alacağım. Bütün teşebbüslerimde bana tükenmez bir kuvvet ve mukavemet menbaı olan yüksek teveccüh ve itimadınızın devamı en yüksek emelimdir. Derin bir saygı ile ellerinizden öperim, Büyük Paşam.»

İktisat Vekili
Mahmud Celâl

Celâl Bayar, Atatürkle bir deniz gezisinde

Celâl Bayar, Atatürkle özel trende çalışırken (1937)

İktisat Vekili Mahmud Celâl Beyefendiye

«Yıllardan beri büyük ve ciddî iktisat işleri içinde bizzat uğraştınız. Görgü ve tecrübelerinizi çoğalttınız. Bu defa İktisat Vekâletini daha yüksek ve amelî vasıflarla deruhde etmiş bulunuyorsunuz. Bundan çok memnun ve müsterîhim. Gerek zat-ı devletinize ve gerek zat-ı devletinizi büyük isabetle seçen Başvekil Paşa Hazretlerine teşekkür ederim.

«Bütün dünyada olduğu gibi memleketimizde de en başta bulunan mühim işimiz iktisat işidir. Bu işte en yüksek muvaffakıyeti temine çalışmak hayatîdir, zarurîdir. Bunun için bu işte bütün devlet teşkilâtının, bütün yurttaşların ve hepimizin ciddî duygularla alâkalı olmamız lüzumu tabiîdir. Millî iktisat yolunda, emîn olarak ve emniyet vererek kat'î ve radikal adımlar atarken, esas programımızın ilham ettiği amelî tedbirleri tercih etmek doğru yoldur. İçtimaî heyetimizin bütün iş bölümleri sahiplerini aynı faydalı alâka ile bu yolda elele vermiş, omuz omuza dayanmış, bir hedefe yürüyen samimî yolcuları yapmak, devletin, iktisat işinde yorgunluğunu azaltmak ve muvaffakıyet zamanını kısaltmak için tek çaredir.

«Muvaffakıyetiniz için benimle beraber bütün arkadaşlarımızın ve yurttaşlarımızın maddî ve manevî her türlü vasıtalarla yardımcınız olduğunu düşünerek müsterîhane ve muvaffakıyetten emîn olarak radikal surette çalışınız, efendim.»

Reisicumhur
Gazi Mustafa Kemal

B. ın Başbakan olarak doğrudan doğruya Hükümet mes'uliyetini üstüne aldığı 1937 yılı sonlarına kadar beş yıl süren bu ikinci İktisat Vekilliği, Türkiyenin gerçek mânasiyle iktisadî bir devlet olma yolunda en verimli hamlelerin yapıldığı, sistemli ve plânlı bir müsbet çalışma devresidir. Cumhuriyetin ilânından sonra başlıyan, fakat türlü sebeplerle memleketin ihtiyaçlarına göre ayarlanıp tanzim edilemiyen millî ekonomi, B. ın tecrübeli ve bilgili elleriyle kısa zamanda derlenip toplanmış ve belli bir program dahilinde düzenlenebilmiştir. Bilhassa Türkiyenin endüstrileşmesini «millî korunma zaruretimizin, millî varlığımızın temel taşı» bildiğini söyliyen B. ın bu sahada büyük hizmeti olmuştur. Millî endüstriyi kurma işini beşer yıllık plânlara bağlıyan ve ilk plânı bizzat ve hattâ vaktinden önce gerçekleştiren odur. Bu maksatla kurulan Sümer Bank, Eti Bank, Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü, onun memlekete kazandırdığı büyük millî müesseselerdir. B., memlekette yeni gelişmeye başlıyan şeker sanayii ile de yakından alâkalanmış, Eskişehir ve Turhal şeker fabrikalarının kurulmasını sağlamıştır. B., memleketin muhtelif yerlerinde faaliyete geçen bu fabrikaların çalışmalarını ahenkleştirmek, şeker sanayiinin ziraî sahadaki inikâslarını daha verimli bir hale getirmek ve pancar ziraatının, müstahsillerimizin kalkınmalarında daha müessir bir hale gelebilmesini temin etmek için bu millî sanayi şubesini ayrıca organize etmiştir. Zonguldak kömür havzası işleri de bu devrede esaslı olarak yeniden tanzim edilmiş, işçiyi koruyan ilk hukukî ve içtimaî mevzuat kabul edilerek iş teşki-

1

2

3

4

1. Celâl Bayar, Türk - Yunan dostluk paktının imzası töreninde Metaksasla birlikte. 2. 1937 Ege manevralarında Atatürkle birlikte. 3. 1938 Cumhuriyet Bayramında, Atatürk'ün orduya mesajını okurken. 4. Demokrasi mücadelesinde bir cip (jeep) üzerinde halkla yaptığı konuşmalardan birinde.

lâtı kurulmuş, sayısı günden güne artan devlet teşekküllerinin murakabesi için Başbakanlığa bağlı özel bir kuruluş meydana getirilmiş, millî bankaların ve kooperatifçiliğin gelişmesini sağlayan her türlü tedbirler alınmış ölçü ve ayarlar düzenlenmiş, denizcilik işlerini yola koyucu ve deniz ticaret filomuzu kuvvetlendirici teşekküller ve tesisler vücuda getirilmiş ve İş Kanunu o günkü şartların müsaade ettiği derece ile mütenasip bir surette hazırlanmıştır. Bugün Türk millî servetinin verimli birer kaynağı haline gelmiş olan, ağır demir ve çelik sanayiinden başlıyarak türlü endüstri sahasında çalışan millî fabrikaların hemen hepsi, B. ın İktisat Bakanı olarak memleket hizmetinde bulunduğu yılların birer eseridir. B. bu arada Haziran 1933 de Londrada toplanan «Para ve İktisat Kongresi» nde Türkiyeyi temsil etmiş, 15-25 Temmuz 1935 tarihleri arasında Moskovaya resmî bir ziyaret yaparak Rusyada incelemelerde bulunmuş, ayni yılın 11 Mayısında Türk-Yunan İtilâfnamesini. 27 Nisan 1937 de de yenilenen Türkiye-Yunanistan Ticaret Andlaşmasını bizzat imzalamak üzere iki defa Atinaya gitmiştir.

B. ın yeni bir fabrikanın temel taşını koymak ve yeni bir endüstri tesisini, yahut bir banka şubesini açmak ve bu vesile ile memleket iktisadî hayatını yakından tanımak için memleketin hemen her tarafında yaptığı seyahatlar da, onun hayatının ayrı bir cephesini teşkil eder. Bilhassa alınacak tedbirleri ilgililere danışmak ve onların pratik bilgi ve tecrübelerinden faydalanmak yolunda birçok kongreler (Tütün, 15 Nisan 1934; Ticaret ve Sanayî Odaları, 21 Mayıs 935; Fındık, 10 Kasım 1935; Üzüm, 10 Mart 1937) topladığı, başından sonuna kadar bu kongrelerde bulunarak ileri sürülen görüş ve tekliflerden Hükümeti faydalandırmak imkânlarını araştırdığı da daima görülmüştür. Haricî ticarette memleket mallarının itibar ve değerlerini yükseltmek için müracaat teşkilâtı kurmuş, üzüm, pamuk vesaire gibi ihraç mallarının sıra ile standardizasyonunu sağlamak yolunu tutmuştur.

25 Eylûl 1937 de Başbakan İsmet İnönü mezuniyet alınca, Atatürk, Hükümet Başkanlığını vekâleten B. a vermiş ve bir ay sonra İ. İnönü Başbakanlıktan kat'î surette ayrılınca Atatürk asîl olarak B. ı Hükümeti kurmağa memur etmiştir (25 Ekim 1937).

B. ın Başbakanlığı, devlet hizmetindeki tecrübelerinin daha verimli bir safhaya intikal ettiği bir devir teşkil eder. 8 Kasım 1937 de Büyük Millet Meclisinde okuduğu *Program-nutuk*, bütün devlet işlerinin rasyonel bir plâna bağlanarak hükümet cihazının aksıyan taraflarını düzeltmek suretiyle «halk için bir halk hükûmeti kurmak» gayesini ifadelendirmesi ve «*daima daha kuvvetli, daima daha refahlı, hür ve müstakil Türkiye*» ülküsünü gerçekleştirmeyi hedef tutması bakımından Türkiye Cumhuriyeti tarihinde yeni bir çığır açan önemini daima muhafaza edecektir. B., bu programında yapılacak işlerin «*yalnız daha kuvvetli olmak için değil, ileri millet olarak var kalmak için*» yapılması zarurî bulunduğunu önemle belirtmiş ve «*daima her işte plân, program ve rasyonel çalışmayı temel olarak alacağız. İleri teknik, sür'at, dikkat, takıp fikri, önü görüş, çalışmalarımızın ana vasfı olacaktır*» dedikten sonra; «*herşeye takdimen nazara alacağımız eleman, memleketin emniyeti ve kültürü olacaktır. Emniyetsiz hiçbir şey yapılamaz, kültürsüz hiçbir şey yaşamaz. Emniyet ve kültür, her iyi ve her de.amlı şeyin ana temelidir*» sözleriyle de istikrarlı devlet ülküsünün ruhunu açıklamıştır.

Memleketin her dâvasını isabetli teşhislerle ve yerinde tedbirlerle bir bir ele alan ve bu mevzuların her birinde ulaşılması gerekli yakın hedefleri vuzuhla belirten bu programın memleketin ziraî kalkınması, millî ticaretin tanzimi, endüstrileşme ihtiyacı hakkındaki kısımları da, B. ın gerçekçi görüşünün, «*Temeli, Türk Milletinin umumî menfaatı ve Türkiyenin ekonomik kabiliyeti ve imkânlariyle ahenkli bir millî ekonomi manzumesi ile cihazlanması*» olan millî iktisat anlayışının hayatî değerini daima muhafaza edecek, ruhu olarak yaşıyacaktır.

Bu programın Büyük Millet Meclisinde okunuşundan iki gün sonra (10 Kasım 1937) B. ın evindeki davete gelen Atatürk'ün söylediği ve ertesi sabah Anadolu Ajansının yayınladığı: «*Millete yepyeni bir program bildirdiniz. Bu program benim millete vâdettiğim hususlardır. Celâl Bayar ve arkadaşları, benim millete vâdettiklerimi yapacaklarını bana ve millete vâdettiler. Ben, milletle beraber, Celâl Bayar'ın ve arkadaşlarının programının nokta nokta tatbik edildiğini takip edeceğim. Daha iyi izah edeyim: Ben, Türkiye Reisicumhuru Atatürk ve Türk Milleti, Başvekil Celâl Bayar'ın ve onun Hükümetinin programını takip ediyoruz ve fiilî neticesini görmek istiyoruz*» sözleri de, Atatürk'ün bu programa verdiği önemi ve ondan millet hayatı için beklediği sonuçları çok güzel belirtmektedir. Umumî iktisat sahasındaki çalışmalarında ziraatımıza daima büyük bir ehemmiyet atfetmiş olan B., Başbakanlığı esnasında, «Köy ve Ziraat Kalkınma Kongresi» adı altında büyük bir ziraat kongresi de tertip etmiştir (27-30 Aralık 1938). Hemen bütün ziraî meselelerimiz birer birer ele alınarak en ince noktalarına kadar tetkik ve tahlil olunan bu kongrede ziraî hamlelerimiz için yeni ve mühim esaslar konmuştur.

B. ın bütün dikkatini millet ve memleket meseleleri üzerinde toplıyarak giriştiği bu yeni çalışma devresinde, çok geçmeden onun yakın alâka ve ihtimamını istiyen yeni bir durum hasıl oldu. 1938 ilkbaharında Atatürk'ün hastalığı vehamet göstermeğe başlamıştı. B., ağır devlet işlerini omuzlarında taşırken bir yandan da Devlet Reisinin tedavisi ile yakından meşgul oluyordu. Bu sırada hâd bir safhaya girmiş olan Hatayın istiklâli dâvası üzerindeki çalışmaları da yakından takip ediyor, karşı tarafın çıkardığı türlü güçlükler, B. Hükümetinin azimli davranışlariyle yeniliyordu. Böylece 2 Eylül 1938 de Hatayın bağımsız bir Türk devleti olarak kurulması gerçekleşmiş ve B., Türkiye Başbakanı sıfatiyle, dış siyaset hayatının ilk büyük başarısını elde etmişti.

Atatürk'ün hastalığı ağırlaştıktan ve kendisi Dolmabahçe Sarayına kaldırılarak devamlı bir sıhhî murakaba altında tedavi ve istirahat devrine girdikten sonra B. ın bütün dikkat ve ihtimamı hükümet işlerini aksatmadan yürütmek ve Atatürk'ün günden güne yaklaşan ölümü halinde devlet bünyesinde herhangi bir sarsıntıya yer bırakmıyacak meşru nizam ve otoritenin vaziyete hâkim olması gerektiği fikrini kuvvetlendirmek üzerinde toplanıyordu. Durumda hiçbir gayri tabiîlik his ettirilmeden hükümet vazifeleri görülüyordu.

Hastalık buhranlı safhaya girince hükümet resmî tebliğler neşrederek umumî efkârı aydınlatmağa başladı. Cumhuriyetin on beşinci yıldönümü günü Ankara Hipodromunda yapılan geçit resminde Atatürk'ün orduya hitap eden mesajını ve Büyük Millet Meclisinin 1 Kasım 1938 de başlıyan beşinci devre dördüncü toplantı yılını açış nutkunu, onun adına Bayar okudu. 10 Kasım 1938 sabahı Atatürk öldü Türk Milletinin duyduğu büyük acıyı dindirmeğe çalışan ilk teselli sesi B. ın, hükümet adına yayımladığı beyannamede görüldü:

«Türk vatanı büyük yapıcısını. Türk milleti Ulu Şefini, insanlık büyük evlâdını kaybetti. Milletimize, içimiz yanarak bu tarife sığmaz zıyaından dolayı en derin taziyelerimizi sunarız. Kederlerimizin tesellisini ancak ve ancak onun büyük eserine bağlılıkta ve aziz vatanımızın hizmetinde ararız. Şurasını da her şeyden evvel beyan etmeliyiz ki, ölmez olan onun büyük eseri, Cumhuriyet Türkiyesidir.»

B Hükümeti, memlekette Anayasa hükümlerinin tam bir intizamla tatbikini sağlamış, Cumhurbaşkanı Vekili sıfatiyle Devlet Başkanlığını deruhde eden Büyük Millet Meclisi Reisi, Büyük Millet Meclisini Atatürkün halefini seçmek üzere toplantıya çağırmış, 11 Kasım 1938 de toplanan Meclis de Malatya Milletvekili İsmet İnönüyü Cumhurbaşkanı seçince, B., kabinesinin istifasını yeni Cumhurbaşkanına vererek iktidardan çekilmiştir. İnönü, B.ı yine Başbakanlığa tayin etmiş, böylece hükümeti yeniden kuran B., kabinesinin programını 16 Kasımda Büyük Millet Meclisine okumuştur. B.ın programı Anayasanın hükmünü yerine getirmek için hazırlanmış bir çalışma plânı olduğu kadar, önsözleriyle de kendisinin Atatürkün ölümüyle duyduğu acıyı, ona beslediği sevgiyi ve onun eserine olan bağlılık ve güvenini açıklıyan bir tarih belgesidir. B., bu nutkunda «*Denilebilir ki, şimdiye kadar hiçbir kimse hakkında bu kadar vatanşumul, bu kadar âlemşumul bir acı duyulmamıştır. Kendi ruhumuzda bu acıyı hissediyor ve kalbimizin kanadığını duyuyoruz. Türk Milleti gibi vefakâr, büyük bir milletin kendisine binbir mahrumiyet içerisinde en büyük muvaffakıyetleri temin etmiş olan büyük bir evlâdı hakkında başka türlü hareket etmesine esasen imkân yoktur. Atatürk bize, yaralı bir vatan kurtardı; Atatürk bu yaralı vatanı, içerisine asırlardanberi sinmiş olan hurafelerden, efsanelerden, birtakım vâhi fikirlerden tamamen temizliyerek, kuvvetli bir rejim de kurarak, mesut ve müreffeh bir halde bize bağışladı Türkün ebedî bir tehlikeye düşüyor sanıldığı bir zamanda koşarak felâketten bizi kurtardı Zeval bulmaz istiklâlimizi ve ebed-müddet vatanımızı Türk râyet-i istiklâli altında yaşatmak imkânını buldu ve verdi. Atatürkü sadece bize vatanî hizmetler ifa ettiği için sevmiyoruz, aynı zamanda, tam mânasiyle kâmil bir insan olduğu için de seviyoruz. Atatürk vefakârdı, mütevazı idi Herkesin hakkını yerinde verirdi.*» dedikten sonra, Atatürkün maneviyetine hitap ederek «*Atatürk, seni sevmek, tebcil etmek, her Türk vatanseverinin millî ödevi ve namus borcudur*» demiş ve «*Benimle beraber Heyet-i Vekileyi teşkil eden arkadaşlarım, ihtilâlin ve inkılâbın tâ ilk gününden beri büyük ve ebedî şefimizin hayata gözünü yumduğu dakikaya badar, izinde, peşinde ve yolunda şuûrla yürüdük. Bu bizim ebedî iftiharımızdır. Hiç şüphesiz Büyük Türk Milletinin seciyesine ve karakterine uygun ol rak vücuda getirdiği ve bize hediye ettiği rejimi, korumak hakkındaki ihtirasımız ölçüsüzdür.*» sözleriyle de Türk inkılâbı dâvasını başından sonuna kadar nasıl tutmuş ve anlamış olduğunu belirtmiştir. B.ın 25 Ocak 1939 tarihine kadar süren bu ikinci Başbakanlık devresinde en dikkati çeken faaliyeti, her vesile ile Atatürke ve onun inkılâplarına olan millet bağlılığını teşvik ve takviye hususundaki gayretleriyle rejimin normal gelişmesini hedef tutan bir politikanın sarsıntısız devamını temine çalışmasıdır.

Celâl Bayar, Cumhurbaşkanı sıfatı ile B. M. Meclisinde and içerken

B. Büyük Millet Meclisi Beşinci devre çalışmalarının sona ermesinden iki gün önce hükümetten çekilmiş ve 3 Nisan 1939 da toplantılarına başlıyan Altıncı ve 8 Mart 1943 de başlıyan Yedinci devrelerde yine İzmir Milletvekili olarak Büyük Millet Meclisine katılmıştır. B.ın hayatının genel olarak İkinci Dünya Harbi yıllarına rastlıyan bu devresi, kendisinin meclisteki teşriî vazifesine muntazaman devam ettiği, serbest zamanlarını da şahsî işleriyle, bilhassa Türk inkılâp hareketleriyle ilgili neşriyatı incelemekle, hatırâtını tanzim etmekle geçirdiği bir safha teşkil eder. B., aynı zamanda dünya hâdiselerini dikkatle takibediyor, Türk milletini gerçek refah ve saadete ulaştıracak bir demokrasinin memlekette kurulabilmesi yollarını ve imkânlarını araştırıyor, kendisi ile aynı düşüncede gördüğü yakın arkadaşlariyle fikir hazırlıklarında bulunuyordu. Birleşmiş milletler câmiasına giren ve demokratik idare prensiplerini kabul eden Türkiye için, bu rejimin bütün icaplarına uygun, murakabeli bir idare kurmak zamanı gelmişti. B., ilk önce üç milletvekili (Refik Koraltan, Fuad Köprülü, Adnan Menderes) arkadaşiyle birlikte Cumhuriyet Halk Partisi (C. H. P.) Meclis Grupu içinde bu maksatla faaliyete geçti. B. ve arkadaşları 7 Haziran 1945 tarihinde Grup Başkanlığına verdikleri bir önerge ile partilerinin ana umdesi olan demokrasi prensiplerinin gerçekleştirilmesi için lüzumlu gördükleri tedbirleri ileri sürdüler. Bu teklif üzerine C. H. P. Meclis Grupunda 7 saat süren uzun ve şiddetli münakaşalar oldu. Neticede teklif, altında imzası bulunan dört kişiden mâada, diğer âzaların ittifakiyle reddedildi. Gerek bu sonuç, gerek teklifin dışarıdaki müsbet akisleri B. ve arkadaşlarındaki memlekette iktidarı elinde

bulunduran tek partinin karşısında yer alacak kuvvetli bir muhalefet partisi kurmak ve böylece memlekette demokratik rejimi gerçekleştirmeğe çalışmak icabettiği kanaatını kuvvetlendirdi. Bunun üzerine B., ilk kuruluşundan beri zaman zaman idare heyeti üyesi ve reîsi bulunduğu C. H. P. den çekildiği gibi, onun adayı olarak seçildiği milletvekilliğinden de istifa etti (5 Kasım 1945). Böylece memlekette demokrasinin geniş ve ileri bir anlayışla gerçekleşmesini ve umumî siyasetin demokratik bir görüş ve zihniyetle yürütülmesini sağlıyacak çalışmalara kendini verdi. Arkadaşları o zaman Kars milletvekili bulunan Prof. Fuad Köprülü, İçel milletvekili Refik Koraltan ve Aydın milletvekili Adnan Menderes ile yaptıkları uzun ve esaslı hazırlıklardan sonra vücuda getirdikleri «Demokrat Parti» (b. bk.) nin Tüzüğünü, kurucuları sıfatiyle hükümete vererek gerekli müsaadeyi aldılar. 7 Ocak 1946 da Demokrat Parti resmen faaliyete geçti ve B., arkadaşları tarafından partinin başkanlığına seçildi.

B. ın hayatında bundan sonra başlıyan devreyi, onun partisini teşkilâtlandırmak ve programını memleketin her köşesinde ve her sınıf halk arasında tanıtmak için devamlı emekler sarfettiği, sık sık uzun ve yorucu seyahatlar yaparak ideali olan demokrasiyi gerçekleştirme yolunda çalıştığı safha teşkil eder.

B. ve arkadaşlarının kurdukları Demokrat Parti her tarafta sür'atle yayılmağa ve teşkilâtını tamamlamağa uğraşırken, hükümetçe seçimler öne alınarak, 21 Temmuz 1946 da yapılmasına karar verilmiş; bu suretle memlekette ilk defa olarak yapılan tek dereceli milletvekilleri seçiminde, Demokrat Parti, henüz teşkilâtını tamamlıyamadığı için Büyük Millet Meclisinde ancak 65 kişilik bir muhalefet grupu ile yer almıştır. Böylece memlekette tek partili meclis sistemine son verilmiş oldu. İstanbul milletvekilliğine seçilmiş bulunan B., partisinin Meclis grupu ile muhalefet vazifesini yapmağa ve Demokrat Partinin program ve prensipleri dahilinde Meclis çalışmaları ve memleket işleri üzerinde tesirde bulunmağa başlamıştı. Partinin mahallî kongreleriyle, Ankarada toplanan büyük kongrelerinde, parti mensuplarının gerek bu kongrelerde olsun, gerek Parti Başkanının memleket içindeki seyahat ve temasları sırasında olsun şahsına gösterdikleri güven, B. ın Türk millî hayatında artık halk çoğunluğunun görüş ve isteklerini temsil eden bir millet adamı olduğunu açıkça belirtiyordu. Atatürkün bu Millî Mücadele arkadaşına ve eski Başbakanına bütün memlekette saygı ve sevgi besleniyordu.

Devlet idaresinde halk iradesinin mutlak hâkimiyetini ana prensip tutan Demokrat Parti, dört yıl süren ve türlü çetin mücadelelerle dolu olan, fakat meşruiyet yollarından aslâ ayrılmıyan bir çalışmadan sonra, 1950 seçimlerine memleketin her tarafına yayılmış kuvvetli bir teşkilâtla girdi. 14 Mayıs 1950 de Türk vatandaşlarının çoğunluğu, oylarını başında B. ın bulunduğu Demokrat Parti adaylarına verdiklerinden, iktidar Büyük Millet Meclisine 396 milletvekili ile katılan Demokrat partiye intikal etmiş bulunuyordu. B., aday gösterildiği İstanbul ve Bursadan olmak üzere iki yerden milletvekili seçilmişti. 21 Mayıs 1950 de toplanan Demokrat Parti Meclis Grupu B. ı Türkiye Cumhurbaşkanlığına aday göstermeği ittifakla kabul etti. Ertesi gün, 22 Mayıs 1950 de fiilen iktidara el koyan Dokuzuncu Büyük Millet Meclisinin ilk toplantısında da B., bu en yüksek millet hizmetine seçildi. Bu sıfatla Anayasa hükümlerine göre Meclis önünde andiçerek yeni

Celâl Bayar, torunlariyle beraber

vazifesine başladı. Ve ilk Demokrat Hükümeti teşkile partiyi ilk kuran arkadaşlarından İstanbul milletvekili Adnan Menderesi memur etti. Böylece B., daima millet uğrunda başariyle geçen ve yarım asra yaklaşan hizmet hayatının en şerefli noktasına yükselmiş, Türkiyenin üçüncü Cumhurbaşkanı olmuştur.

BAYARD [*bayār*], **Pierre du Terrail, Seigneur de** [*Chevalier sans peur et sans reproche* (korkusuz ve kusursuz şövalye) diye anılır] (1475 - 1524), meşhur Fransız şövalyesi. Bayard (Grenoble yanında) şatosunda doğmuş, Gattinara (İtalya) yakınında ölmüştür. İlkin Savoie Dukası Philippe'in, sonra Fransa Kıralı VIII. Charles'ın hizmetine giren B., önce onun, sonra XII. Louis ve I. François'nın açtığı İtalyan seferlerine katılmış, büyük yararlıklar göstermiştir. 1499 da Lodovico Moronun müdafaa ettiği Milanoya girmiş, 1509 da Padovada, 1512 de Brescia ve Ravenna savaşlarında kendini göstermiştir. 1513 te Guinegate savaşında İngilizlere esir düşmüş, fakat serbest bırakılmıştır. 1514 te Dauphiné valiliğine tayin olunan B., çok geçmeden I. François ile birlikte İtalyaya gitmiş ve Marignonda o kadar büyük bir kahramanlıkla savaşmıştır ki genç kıral Fransız ordusunun en liyakatli askeri olan B. dan kendisini şövalye-

BAYARD

liğe çıkarmasını istemiştir (Louvre'da Fragonardın bir tavan resmi bu sahneyi gösterir). 1521 de B. Mézières'i V. Karla karşı müdafaa etmiştir.. 1524 te İtalyadan geri çekilmekte olan Fransız ordusunun Sesia ırmağından geçişini sağladığı sırada bir gülle B. ın belkemiğini ezmiştir. Ağır surette yaralanan kahraman, bir ağacın altında yüzünü düşmana karşı çevirterek az sonra ölmüştür. Hayatı ve cengâverlikleri hakkında iki eski eser vardır: S. Champier: *Les Gestes, ensemble la vie du preux chevalier Bayard* (Yiğit şövalye B. ın hayatı ile cengâverlikleri) [1525, yeni baskı 1918] ve Jacques Joffrey: *La très-joyeuse, plaisante et récréative Histoire du bon chevalier sans peur et sans reproche, gentil seigneur de Bayard* (İyi, korkusuz ve kusursuz şövalye, asîl B. beyinin pek şen, hoş ve eğlenceli hikâyesi) [1527, yeni baskı 1910].

BAYARD [*bẹyırd*], **Thomas Francis** (1828-98), Amerikan devlet adamı. Wilmington (Delaware) da doğmuş, New Yorkta ölmüştür. Dedesi James Asheton B. ve aynı adı taşıyan babası da devlet adamı idiler. İlkin New Yorkta bir mağazada çalışan B., 1848 de Wilmingtona dönüp hukuk öğrenmeğe başlamış, 1851 de avukat olmuş, 1868 de Senato âzalığına, 1881 de ise Senato başkanlığına seçilmiştir. 1880 ve 1884 te demokratların cumhurbaşkanlığı namzedi idi. Clevelandin cumhurbaşkanlığı sırasında 1885 te onun müsteşarlığında bulunmuş, 1889 da siyasî hayattan çekilmişse de Cleveland ikinci defa başkanlığa seçilince Londra elçiliğine tâyin edilmiş ve bu vazifede MacKinleynin başkanlığa seçilmesine kadar kalmıştır (1893).

BAYAT: 1. Afyonkarahisarın Emirdağ ilcesine bağlı bucak ve merkezi. B. bucağının 20 köyü ile birlikte nüfusu 11 222, bucak merkezi olan B. köyünün nüfusu 2 562 dir. B. köyü Eskişehir-Seyitgazi-Bardakçı-Husrevpaşa-Çay tarihî yolu üzerinde, Emirdağ kasabasının 20 km batı-güneybatısındadır. İki han ile diğer tarih kalıntıları, bir durak noktası olarak sahip bulunduğu eski değeri göstermektedir. Eskişehir-Afyon demiryolu açıldıktan sonra münakale değerini kaybetmiştir. Yakın çevresi ormanlıktır. B. da Belediye teşkilâtı vardır.

2. Antalyanın Elmalı ilcesine bağlı Akçay (b. bk.) bucağının eski adı.

BAYAT, Bağdadın kırk fersah kadar güneydoğusunda, Tîb çayı kıyısında bulunan bir kasaba. Eskiden bir kale olarak tanınmıştı. Adının Bayat adlı Oğuz boyu (b. bk.) ndan geldiği kabul olunmuştur. XII. asırda burasının hâkimi bir Türk emîri idi ki, bu Luristana daima akınlarda bulunuyordu. Hülâgûnun Bağdad seferi münasebetiyle Moğol devri kaynaklarında bu kaleden bahsolunmaktadır. B. kasabası Osmanlı devrinde kendi adını taşıyan bir sancağın merkezi idi. Sancak beyi, bazan Basranın muhafazasına memur ediliyordu. Kasaba XVII. asrın ikinci yarısında Evliya Çelebi tarafından görülmüştür. Şimdi İranın Luristan iline bağlı bulunmaktadır.

BAYAT, Türkiye, Azerbaycan ve Türkistan Türklerinin ataları olan Oğuz yahut Türkmen ilini meydana getiren yirmi dört boydan biri.

1. *Oğuz ananesine göre bayatlar*: **Oğuz** ananesine göre, bu boy, cihan fatihi Oğuz-Hanın altı oğlundan biri olan Gün-Hanın oğlu Bayattan türemiştir. *Bayat* kelimesi Moğol tarihçisi Reşîdü 'd-dinin bildirdiğine, göre, zengin ve nimeti bol mânalarına gelmektedir.

Bayatlar, çok eski zamanlarda Oğuzların hâkim kısmını teşkil eden ve bundan dolayı da asîl telâkki olunan Bozok (b. bk.) kabîleleri arasında sayılıyorlar. Dört Bozok boyu arasında da birinci mevkide bulunan Kayılardan sonra geliyorlar. Oğuz boylarının toplantılarda ve orduda bulunacakları mevki (*orun*) ve hattâ şölenlerde kendilerine koyunun hangi kısmının verileceği (*ülüş*), onların içtimaî mevki ve asalet derecesine göre tayin olunmuştur. Buna nazaran Bayat beyi, hanın sağ yanındaki ilk mevkide oturmak ve Oğuz ordusunun Bozoklardan müteşekkil sağ koluna kumanda etmek hakkını haizdi. Yine aynı bey şölen denilen Oğuz aristokratlarına mahsus meclislerde, han veya yabgu ile birlikte koyunun sağ-karıyarın denilen en iyi kısmını yiyebiliyordu.

Bayatların silâh, eşya ve hayvanlarına vurdukları damgaları, Kâşgarlı Mahmud, Reşîdü 'd-din ve diğer müellifler tarafından birbirinden az çok farklı şekillerde gösterilmiştir. Bunlar arasında en doğrusunun Kâşgarlınınki olduğu anlaşılır. Ongun (b. bk.) ları şahin kuşu idi.

Bayat damgası

Bayatlar, Oğuz ananesinde, hükümdar çıkaran kabîleler arasında sayılmıyorlar. Buna karşılık, hatırası her zaman ve her yerde kuvvetle yaşamış olan Dede Korkut, bu boya mensup olarak gösteriliyor.

2. *Bayatların tarihi hayatı*: Bayatlar da şüphesiz diğer Oğuz teşekkülleri gibi, Selçuklu imparatorluğunun kurulması neticesinde (XI. asır) vuku bulan göç hareketlerinden önce (XI. asır) Sir-derya (İnci) kıyılarında veya onun kuzeyindeki bozkırlarda yaşıyorlardı.

Bayatların sonradan, Kınık (b. bk.) boyuna mensup Sulçuklu ailesinin idaresi altındaki Oğuz yahut Türkmen fütuhatına katılarak Sir-deryadan Adalardenizine kadar uzanan Türk imparatorluğunun kurulmasında rol oynadıkları muhakkaktır. Bağdadın güneydoğusunda, Luristan sınırında bulunan bir kale Selçuklu devrinden itibaren B. adını taşımaya başlamıştır ki, bu, Bayatlardan bir oymağın oraya gelmiş olması ile alâkalıdır. Bugün Anadoluda bulunan Bayat adlı yer adlarının birçoğu bu ülkenin feth ve ilk iskânında rol oynıyan Bayatların hatıralarıdır. Keza Bayatların Kerkük mıntakasında yurt tutmaları da her halde yine Selçuklu devrinde olmuştur.

Bayatların mühim bir kısmı da göçetmiyerek Sirderya havzasında kalmıştır. Bunların 1153 de Selçuklu imparatorluğuna başkaldıran ve sultan Sancarı esir eden Oğuzlar arasında bulunmuş olmaları kuvvetle muhtemeldir.

Moğolların XIII. asır Mâverâünnehr ve İranı fethetmeleri üzerine buralarda yaşıyan Türkmenler hemen kâmilen Anadolu ve Suriyeye göçetmişlerdir. Bunlardan Suriyeye göçen kalabalık Türkmen kitlesi arasında Bayatlar da vardır.

XIV. asırda yazılmış bir Memlûklu kaynağında Suriye ve güney Anadoluda yaşıyan Türkmen boy ve uluslarına dair listede Bayatlar da zikrolunmaktadır. Bunlar aynı asrın ortalarında Maraş bölgesinde Dulkadırlı beyliğini kuran ve Sivas havalisinde yurt tutmaya çalışan Şam Türkleri (b. bk.) veya Bozoklu Türkmenler arasında mühim bir mevkie sahip idiler. Dulkadırlı devletinin kurulmasında rol oynıyan ve ekserisi bu günkü Yozgat mıntakasında yerleşen bu Bayatlar, Şam Bayadı adıyla Suriyede kalmış olan kardeşlerinden tefrik olunuyorlardı.

XV. asrın başlarında Ayıntabla Haleb arasındaki sâhada yaşamakta olan Bayatlar diğer Türkmen kabîleleri gibi Suriyede müstakil bir devlet kurmak istiyen Memlûk emîri Çikemin baskısına maruz kaldılar. Buna dayanamıyan Bayat ve İnallu kabîlelerinden bir kısmı Akkoyunlu beyi Kara Yülüke iltica etmiştir. Çikem, pek az sonra adı geçen Akkoyunlu beyi tarafından ortadan kaldırılınca bu teşekküller yurtlarına dönmüşlerdir. Bu hâdiseden sonra Bayat, İnallu ve hattâ Avşarlar Akkoyunluların sadık müttekifi olmuşlardır. Kara-Yülükün Kara - Yusufun ülkesine karşı yaptığı bir akında bu üç kabîle de yanında bulunmuştur. Bu yüzden 1421 de Kara-Yusuf Ayıntab havalisine gelerek Bayat, İnallu ve Avşar kabîlelerini cezalandırmak istemişse de bunlar Trablus - Şam taraflarına kaçmışlardır.

Akkoyunluların, Karakoyunluları ortadan kaldırarak İrana hâkim olmaları neticesinde Bayatların büyük bir kısmı bu ülkeye gitmişlerdir ki, bunlar İran Bayatlarının esasını teşkil etmişlerdir.

XVI. asırdan itibaren Bayatlar hakkında elde edilen geniş bilgiler, onların Suriye, Anadolu, Irak ve İran olmak üzere, genişçe bir sâhaya yayılmış olduklarını gösteriyor. Aşağıda Bayatlar, bu coğrafî dağılışlarına göre tetkik olunacaktır.

A. Suriye Bayatları: Bu ülkede bulunan Bayatlar, mühim kısımlarının, yukarıda anlatıldığı gibi, Anadolu ve İrana gitmelerinden dolayı, XVI. asırda, siyasî ehemmiyetini kaybetmiş, küçük bir kabîle haline gelmiştir. Eskisi gibi yine Haleb ve Ayıntab arasındaki sâhada yaşıyan bu Bayat şubesi, diğer Türkmen aşîretleri ile birlikte Haleb Türkmenlerini meydana getirmiştir. Kanunî Süleymanın saltanatının ilk yıllarında Bozcaoğlu Halil Bey tarafından idare olunan Bayat kabîlesi, 20 oymaktan müteşekkildi ve XVI. asrın ikinci yarısında, bir taraftan nüfusunun artması, diğer taraftan diğer Türkmen cemâatlarının (İl) kendisine katılmasiyle, Haleb Türkmenlerinin Beğdiliden sonra en büyük teşekkülü olmuştu. Lâkin, çok geçmeden, XVII. asrın başlarında başta yurt sıkıntısı olmak üzere, türlü sebeblerden dağılmıştı. Bundan sonra Haleb Türkmenleri Bayadı, Pehlivanlı (b. bk.) ve Reyhanlı adlı oymakları tarafından temsil edilmiştir ki, bunlardan birincisi, XVII. asırdaki Türkmen aşîretleri arasında büyük bir şöhrete sahipti. Diğer Bayat oymağı Reyhanlı, XVIII. asırda üç bin çadır kadar vardı ve Amik gölü doğusundaki arazide kışlıyordu. Bunların *Fırka-i islâhiye*nin teşebbüsüyle, 1865 yılında iskânı ile bu günkü Reyhanlı kasabası meydana gelmiştir.

XVI. asırda. Hama ve Şam mıntakalarındaki Türkmen aşîretleri arasında da Bayatlara mensup bazı oymaklara resadüf olunuyor. Fakat bunlar sayıca pek azdı.

B. Anadolu Bayatları: Anadoludaki Bayatların en mühim şubesi Dulkadırlı ulusuna dâhil olup umumiyetle Bozok (bu günkü Yozgat) ta bulunuyordu. Bunlar Dulkadırlı beyliğinin kurulmasından önce Suriyede yaşadıkları ve uzun bir müddet aynı ülkeye kışlamaya gittikleri için, eskiden beri Sam - Bayadı diye anılıyorlardı. XVI. asırda dahi kışı Suriyede geçiren Şam - Bayadı oymakları vardır. Şam - Bayadı kabîlesinin mühim bir kısmı, Akkoyunlular zamanında meşhur Kaçar aşîreti oymakları arasında İrana gitmişti. Maraş havalisinde bu Bayat şubesinin iki oymağı yaşıyordu ki, bunlardan birisi Antakyada Haçlı köyünde diğeri de Behisni mıntakasındaki Korucu köyünde kışlıyordu. Teşekkülün Bozoktaki asıl kısmı Hızırlı Şerefli, Kızıldonlu, Eğlenli ve Karacakoyunlu gibi, oymaklara ayrılmıştı. Bazı Şam Bayadı oymakları da XVI. asrın başlarında Ankara topraklarında bulunuyorlardı.

Bayatların gerek Haleb Türkmenleri, gerek Dulkadırlı ulusu arasındaki kollarına mensup bazı oymaklar ise Sivasın güneyinde Mancınık, Kangal ve Alaca hanı içine alan Yeni - ilde yurt tutmuşlardır. Bunlardan Dulkadırlı yeni Şam - Bayadı koluna dahil bulunan oymaklar XVII. asırda Karaman iline gelmişler ve burada oturmuşlardı. Bazıları da Adana bölgesine göçmüşlerdir Bugün bile orada henüz yerleşmemiş kalıntılarına tesadüf edilmektedir.

XVI. asırda Diyarbekir bölgesinde yaşıyan Boz - Ulus arasında Bayatlara mensup 2 oymak bulunmaktadır. Bu oymaklar dahil olduğu ulusun diğer bir kısım teşekkülleri ile birlikte XVI. asrın başlarında Orta Anadoluya gelmişler ve orada yurt tutmuşlardır.

Kara - Bayat adlı çok küçük bir oymak da Uşak mıntakasındaki Bozkuş yörükleri arasında yaşamaktadır.

XVI. ve XVII. asırda bilhassa Orta ve Batı Anadoluda Bayat adını taşıyan bir çok yerler bulunduğu anlaşılıyor. Bunların bir kısmı zamanımıza kadar intikal etmiştir.

C. Irak Bayatları: Iraktaki Bayatlar. umumiyetle, Kerkük bölgesinde bulunuyorlardı. Bu bölgedeki Türk halkının ekserisi onlara mensuptur. Irak Bayatlarının mühim bir kısmı bugüne kadar eski yaşayışını devam ettirmiştir. Bunlar onüç kabîleye ve her kabîle de muhtelif oymak (cemâat) lara ayrılmıştır. Büyük Türk şairi Fuzûlî de Irak B. larındandır.

Ç. İran Bayatları: Safevîler devrinde İranda yaşıyan B. ları, bir birinden müstakil üç teşekkül temsil etmektedir. Bunlardan en büyüğünü meydana getiren ve sadece B. adını taşıyanlar, Hemedanın güney doğusundaki Kezzaz ve Girihrûd mıntakalarında oturmakta idiler. Akkoyunlu baskısı altında Suriyeden İrana geçen bu Kızılbaş B. ların XVI. asrın ikinci yarısında on bin çadır oldukları tahmin ediliyor. Şah Tahmasb ve halefleri zamanında Hemedan Beylerbeyliği ile Türk sınırındaki sancakların başında ekseriyetle B. beyleri bulunuyordu. Şah Abbas zamanında da B. emîrlerinden bazıları Azerbaycandaki yerlere tayin edilmişlerdir. Bu suretle B. lardan bir kısmı Azerbaycana giderek orada sakin olmuşlardır.

İrandaki ikinci B. teşekkülü Horasanda Nişabur havalisinde yaşamaktadır ki, buna Kara - Bayat denilmektedir. Nişabur valiliği daimî olarak Kara - Bayat beylerinin elinde idi. Safevî hânedanına sadakatle hizmet eden bu kabîle efratı Özbeklerle olan savaşlarda büyük yararlıklar göstermiş, bunun üzerine Şah Abbas kendilerini vergiden muaf tutmuştur.

İrandaki üçüncü B. teşekkülü, Anadoluda pek tanınmış olan Şam - Bayadı kabîlesinin bir şubesidir. Bu oymak İrana Ak - Koyunlular zamanında meşhur Kızıl - baş Kaçar teşekkülü ile birlikte gelmiştir. Bunlar Kaçar hâkimiyeti zamanında mühim bir mevkie sahip olmuşlardır İran Bayatları Safevîler zamanında kırk bin aile olarak gösterilmiştir. Bu gün onların, İranın Hamse vilâyetinde ve Fasdaki Kaşgaî arasında çok küçük kalıntılarına rastgelinmektedir.

BAYATÎ (Beyatî) Türk musikisi makamlarından birinin adı B. makamı, dizi teşkil eden sesler itibariyle uşşak makamının aynı olmakla beraber, melodik seyir ve hareketi bakımından bu makamdan ayrılan bazı hususiyetler gösterir (bk. UŞŞAK MAKAMI). B. makamına, Bayat Türklerine

nisbet edilerek bu ad verilmiştir. Bu makamın, IV. Muradın Bağdâd seferinden dönüşünde beraberinde getirdiği Iraklı Bayat Türklerinden 12 musikici vasıtasiyle İstanbulda getirilip yayıldığı söylenir. B makamının o devrin İstanbul bestegârlarını sardığı, meselâ Nazîm gibi aynı zamanda şair olan büyük bestegârlardan bazılarının bu makamdan 30 - 40 beste yaptıkları bilinmektedir.

BAYATÎ, Hasanü 'bnü Mahmud (XV. asır), en eski Osmanlı tarihçilerinden biri. Hayatı hakkında fazla bilgi edinilemiyen B. nin Bayat boyuna (b. bk.) mensup olduğu anlaşılmaktadır. Kendisinin söylediğine göre, uzun müddet Tebrizde Halvetiyye Tarîkati (b. bk.) nin Rûşeniyye kolunun müessisi Aydınlı Dede Ömer Rûşenînin yanında bulunmuş, 1482 yılında hacca gittiğinde, Mekkede bulunan Osmanlı Şehzâdesi Cem Sultan ile tanışmıştır. Cem Sultan B. ye elinde bulunan «Oğuznâme» den faydalanarak Osmanlı sülâlesinin şeceresini gösteren bir eser yazmasını söylemiş, bunun üzerine B., *Câm-i Cem - âyîn* adlı elimize geçen yeğâne eserini vücuda getirmiştir. Bu eser, Osmanlıların Adem Peygambere kadar uzanan bir şeceresini ve bu şecereye giren şahıslar hakkında efsanevî malûmatı ihtiva eder. Sonunda Cem Sultanın hayatına temas edilmiştir. En eski Osmanlı tarihi kaynaklarından olan *Câm-i Cem - âyîn* Ali Emîri Efendi tarafından neşredilmiştir. (Nevâdir-i Eslâf külliyâtı 5. İst. 1915/1331; F. Kırzı oğlunun sadeleştirilmiş yeni Türkçe neşri için bk. *Osmanlı Tarihleri* I (İst. 1949, s. 371 - 403).

BAYATÎ ARABAN, klâsik Türk musikisinde kullanılan mürekkep makamlardan birinin adı. B. A. makamı uşşak nılan dizisinin beşinci derecesi olan neva perdesinden tiz nevaya kadar bir sekizli içindeki hicaz dizisiyle yerinde uşşak dizisinin karıştırılmasından terkib edilmiştir. Makamın melodik seyri ilkin, adı geçen hicaz dizisinde ve sonra uşşak dizisinde Bayatî makamının melodik hususiyetleri gösterilmek suretiyle icra edilir.

BAYA'UT, Çingiz Han zamanındaki Moğol kabîlelerinden biri. B. lar halis Moğolların Dürlikin koluna dâhil olan kabîleler arasında sayılıyorlar. Birçok oymak (yasun) lara ayrılmış olmakla beraber, bunlardan ancak. Ciday - Baya'ut ve Mekerin - Baya'ut adlı oymaklar mûruf idi. geleneğe göre bu isimler, bu oymakların kıyılarında oturdukları ırmaklardan gelmektedir. Lâkin bu ırmakların yerleri kesin olarak tâyin olunmamıştır.

B lar toplu bir halde ve muayyen bir yurtta değil, diğer bazı Moğol teşekkülleri gibi, muhtelif kısımlar halinde ayrı ayrı yerlerde yaşıyorlardı. Bu kısmı Baykalın Kuzeydoğusundaki Tayci'utlarla birlikte göçüp konuyordu. Bir kısmı aynı gölün batısında yaşıyan Oyratlara komşu idi. Diğer bir kısım B. lar da Çingiz Hanın yanında bulu nuyorlardı ki, bunlar sadık müttefikleri olarak Çingiz Hana dâhilî mücadelelerinde yardım etmişlerdir Hattâ Çingiz Hın kızlarından birini B ların reisine vermek suretiyle, onu kendisine damat (küreken) edinmiştir.

B. lar. Moğol İmparatorluğunun kurulması neticesinde ekseriyetle ana yurtlarından ayrılmışlar ve bilhassa Çin ve İrandaki Moğol hanedanlarının hizmetlerinde bulunmuşlardır. Gerek Çinde gerek İranda hüküm süren Moğol hanlarının hatunlarından bazıları bu kabîleden idi. İrandaki B. aristokrat zümresi daha ziyade bitikçi (b. bk.) olarak Moğol divanında vazife görmüşlerdir.

BAYAVUT, Yemek (b bk.) adlı Türk ulusuna mensup olan büyük kabîlelerden biri. Hârezmşah Türk hanedanından Tekişin zevcesi ve Sultan Muhammedin anası meşhur Terken Hâtun bu kabîlenin reîslerinden birinin kızı idi. Sultan Muhammed de annesinin akrabası olan bir B. prensesi ile evlenmiştir ve bu izdivaçtan olan şehzadelerden en büyüğü Uzlağşaha uzun müddet veliahd nazariyle bakılmıştı. Terken Hâtunun nüfuzu sayesinde B. lar, aynı ulustan olan diğer kardeş kabîlelerin başında olarak, adı geçen hükümdar zamanında Hârezm imparatorluğunun hassa ordusunu teşkil etmişlerdir. Bu devirde en yüksek askerî mansıplarda Terken Hâtunun akrabaları olan B. beyleri bulunuyordu. Gayir Han unvanını taşıyan Otrar valisi İnalcuk bunlardan birisidir B. lar, Hârezmşahlar imparatorluğunun yıkılmasından sonra bir daha tarihte görünmemişlerdir.

BAYAZIT, II. : bk. BAYEZİD, II.

BAYBARS, I., el-Melikü 'z - Zâhir Seyfü 'd - Dini 's - Sâlihiyyi 'l-Bundukdârî (1223 ? - 1277), Mısır Türk Memlûklerinin dördüncü hükûmdarı ve Orta çağ İslâm-Türk tarihinin en büyük simalarından biri. Kendisi aslen Kıpçak Türklerindendir. Küçüklüğünde Kıpçak ilinden bir baskın neticesinde sütkardeşiyle birlikte yakalanarak esir tacirleri vasıtasiyle Şama getirilmiş, uzun bir maceradan sonra Kahirede Eyyûbî Sultanı Melikü 's - Sâlih Necmü 'd-din Eyyubun maiyetine girerek «Bahriye» denilen Türk Memlûkleri arasına katılmıştır. B., bu memlûklar arasında yiğitliği, oynak zekâsı ve işlek kabiliyetleriyle az zamanda kendini göstermeğe muvaffak olmuştur. Bilhassa Haçlı kuvvetlerine karşı yapılan muharebelerde gösterdiği kahramanlıklar sayesinde daha gençliğinde «Ruknü 'd-din» lâkabiyle anılmağa başlamıştır. Onun ilk büyük muvaffakiyeti Doğu Lâtinleri ile dostluk kuran Şam Eyyûbî hükümdarı İsmaile karşı giriştiği seferdedir. Melikü 's - Sâlih, İsmaile karşı Hârezmlilerle birleşmiş ve B. idaresindeki kuvvetlerini hasımları üzerine yollamıştır. Bu hareket bir yandan Frenkleri, bir yandan da Suriye hükümdarını dehşet içinde bırakmış, Gazze yakınlarında yapılan büyük muharebe B. ın şöhretini artıran bir zaferle neticelenmiş, Askalân alındığı gibi Kudüs de istilâya uğramış ve Şam üzerine yürünmüştü. Melikü 's - Sâlihin ölümünden sonra (1249) yerine geçen oğlu Turan Şah zamanında da Mısırı istilâya kalkan Fransa Kıralı St. Louis'nin, el-Mansûre civarında bozguna uğratılarak, ordusiyle beraber Memlûk kuvvetleri tarafından esir edilmesinde B. ın çok büyük hizmeti görülmüştür. Fakat Turan Şahın, babası zamanındaki Memlûk emîrlerini ihmal etmesi ve onlardan habersiz kendi başına St. Louis ile barış yapmağa girişmesi yüzünden hazırlanan suikastte B. birinci plânda rol oynamış, Mısır memlûkları devletinin kurucusu Kıpçak Türklerinden Aybegin «Atabeg» sıfatiyle saltanata geçmesine yardım etmiştir.

Bundan sonra bir aralık B. ın durumu sarsıldı. Kendisi için tehlikeli olabilecek emîrleri ortadan kaldırmağa çalışan Aybegden korkarak Kerek ve Şam Eyyûbî hükümdarlarının yanına gitti; nihayet Aybegin oğlu Nurü 'd-din Alinin iki buçuk yıl kadar süren idaresinden sonra başa geçen Emîr Seyfü 'd-din Kutuz zamanında Kahireye dönerek ordu kumandanlığına tâyin edildi.

Moğolların Bağdat halifeliğini kaldırdıktan sonra (1258) Suriyeye kadar ilerlemeleri üzerine Memlûk Sultanı Kutuz,

bir ordu hazırlıyarak önce kuvvetlerinin kumandanlığını Baybarsa verdi (1260). Moğollarla yapılan Ayn Câlut (ʿAynü Câlût) Savaşında büyük bir zafer kazanıldı ve sür'atle Şama girildi. Bundan sonra düşmanı takip vazifesini alan B., büyük başarılar gösterdi. Bütün bunlara karşılık sultan, kendisine Haleb umumî valiliğini vâdettiği halde her nedense vermediği için, onu gücendirdi. Bundan sonra B., ilk fırsatta Kutuzu ortadan kaldırmaya karar verdi ve onu birkaç arkadaşiyle birlikte, bir av esnasında öldürdü (658 H. = 1260). Zaten Kutuzun idaresini beğenmiyen Memlûk emîrleri B. a bağlılık yemîni ederek onun sultanlığını tanıdılar. Böylece Mısır tahtına çıkan B. önce memlekette umumî af ilân etti. Moğollara karşı yapılacak muharebe masrafları için konmuş olan ağır vergileri hafifletmek suretiyle halkın sevgisini kazanmaya; her tarafa dağılmış olan Bahriye Memlûklerini toplıyarak nüfuzunu bir kat daha artırmaya çalıştı. Önce lâkabı «el-Melikü 'l-Kâhir» iken uğursuzluk dedikodusu üzerine «el-Melikü 'z-Zâhir»e çevrildi. Kendisini Şam naibliğinde bırakmasına rağmen saltanat iddiasına kalkışan ve adına hutbe okutup para bastıran Melikü 'l-Mücâhid Sancarı teslim olmaya mecbur etti (1261). Moğolların. Abbasî hanedanının çökmesi ile sona eren Bağdad fâciasında bir yolunu bularak gizlenmeye ve kaçıp kurtulmaya muvaffak olan Halife ez-Zâhir Billâhın oğlu Ahmed, Şam yolu ile Mısıra geldi. Burada kendini tanıttı: B. ın tertiplediği büyük bir törenle ve el-Mustansır Billâh lâkabiyle halife ilân edildi (659 H. = 1261). Böylece üç yıllık bir aralıktan sonra Abbasî halifeliği Mısırda devam ettirilmiş oluyordu. Yeni halife tarafından B. a bir menşur ile saltanat ve hükümdarlık tevcih edildi. B. bu suretle islâm hukuk kaidelerine göre meşru bir hükümdar durumuna geçtiği gibi «Emîrü 'l-Mü'minîn» sıfatiyle de müslümanların kutsal şehirlerinin bulunduğu Hicazda geniş bir nüfuz kazanmış oldu.

B. bundan sonra içeride ve dışarıda durumunu sağlamlaştırmak için ordularının başına geçti, Frenkler üzerine akınlar yaptı; Kerek Eyyûbî Emîri el-Mugîs Fethü 'd-dîn Ömeri, onun validesi vasıtasiyle kandırarak Mısıra getirtti ve memleketini ele geçirdi (661 H. = 1263). Daha sonra Bireciği işgal eden Moğolların tehdidine karşı büyük hazırlıklara girişerek harekete geçti. Fakat daha kendisi varmadan şehrin kurtarıldığını ve Moğolların çekildiğini öğrenmekle beraber Bireciğe kadar yürüdü, kaleyi kuvvetli vasıtalarla sağlamlaştırdıktan sonra geri döndü. Sonra Moğollarla işbirliği eden Latinlerden Filistin kıyısındaki Kayseriyye (Caesarea) ve Arsûf (Apollonia) u (1265); daha sonra da Safad kalesini ele geçirdi (1266). Moğol tarafdarı olan Küçük Ermenistan Kırallığı üzerine kuvvetler göndererek Sis (Kozan) şehrini yağma ettirdi. Kendisi de Şam ile Humus arasındaki Kara kalesini zaptettikten sonra Mısıra döndü. Tekrar Yafa ve Akkâ Frenkleri üzerine akınlar yaptı; Ermeniler üzerine yürüyerek Antakyayı zaptetti; Behisni (Besni) ile havalisini ülkesine kattı (1268). Şama döndüğünde Akkâdan gelen Frenk elçileriyle Akkâ ve Saydanın paylaşılması, Hayfanın Frenklere bırakılması ile neticelenen bir anlaşma yaptı.

Sultan B., bu sırada Batınîlere ve baş kaldırabilecek Eyyûbî prenslerine karşı tedbirler alıyor, memleket içinde sık sık seyahatlar yaparak uyanık bir politika takib ediyordu. 1270 te Fransa Kralı St. Louis'nin tekrar büyük bir kuvvetle Tunusa çıkması ve orada ölmesi üzerine Batıdan gelecek tehlikenin ortadan kalktığını anlıyan B., Frenklere karşı mukabil taarruza geçti. Akkâyı kuşattı (1271). Trablusşamlılarla anlaştıktan sonra İsmaîlîlerin müstahkem mevkilerini zaptederek vergiye bağladı (1272). Kıbrıs adası üzerine de hücum teşebbüsüne geçti, fakat müsbet bir netice alınamadığı için Kahireye döndü. Bu sırada Suriyedeki bedevî Arab kabîlelerinin ayaklandıklarını duyar duymaz süratle üzerlerine yürüdü ve onları tedib etti. Ayıntab önlerine kadar gelmiş bulunan Moğollara karşı kuvvetler göndererek onları Fırat ötesinde bozguna uğrattı (1273). Karadan ve denizden ilerliyerek Küçük Ermenistan kırallığını haraca bağladı (1274). Daha sonra Mısır güneyindeki Nubia (Nubi) hükümdarı Dâvûd üzerine harekete geçti ve oraları da ülkesine kattı (1276).

Bu sıralarda Anadolu Selçuk devleti, İlhanî vezîri Muînü 'd-dîn Süleyman Pervanenin idaresinde bulunuyordu. Moğol boyunduruğundan kaçmaya mecbur olan bazı Anadolu emîrleri Şama gelip B. tan Anadoluyu kurtarmasını rica ettiler. O da Moğollara kat'î bir darbe indirmek için durumdan faydalanmak istedi, büyük bir hazırlıktan sonra Moğollar üzerine yürüdü ve Elbistan civarında Moğollarla birleşmiş olan Pervanenin kuvvetlerini darmadağın etti (1270). Kayseriye kadar hiç mukavemet görmeden ilerledi; B. burada kendi adına hutbe okuttu. Fakat bu zaferden umulan netice alınamadı; çünkü, mağlûbiyete uğrıyan kuvvetler sınır müfrezeleri idi. Üslerinden çok uzakta bulunan Mısır ordusu da fazla kalmadan çekilince bütün zararı Anadolu ahalisi gördü: İlhan Abakanın emriyle Moğollar Türk ileri gelenlerini ve onbinlerce Türkü öldürdüler.

B., Anadolu seferinden dönüşünde Antakya yolu ile Şama geldi, buradaki köşkünde fazlaca içtiği kımızdan birdenbire hastalandı ve 14 gün içinde öldü (30 Haziran 1277).

B. 18 yılı aşan hükümdarlığı sırasında cesareti, kahramanlığı, harblerdeki tecrübe ve ustalığı, üstün zekâsı, eşsiz ihtiyatı ve yerinde tedbirleriyle ün salmış ve bütün düşmanlarının gözlerini yıldırmıştı. İçeride ve dışarıda çalışmalariyle Suriye-Mısır Türk İmparatorluğunu sağlamlaştırmış; Haçlılara karşı Müslümanlığı korumuş ve istikbale ait hareket hatları çizmişti. Zamanında imparatorluk Fırattan Sudana kadar uzanıyordu. Bu sebeptendir ki B., Ortazaman Türk-İslâm tarihinin en büyük hükümdarlarından biri olarak sayılmaya hak kazanmıştır (Bk. BAYBARS HİKÂYESİ).

BAYBARS, II., el-Melikü 'l-Muzaffer Rüknü 'd-dîn Baybars el-Mansuriyyü 'l-Çaşnigîr (ölm. 1310), Mısırda Kölemen devleti (b. bk.) hükümdarlarından. B. Mısır sultanı Kalaun'un kölelerinden olup bunun oğlu Nâsır (b.bk.)ın ikinci saltanatı zamanında büyük emîrlerden biri olan Sallar ile birleşerek idareyi eline geçirmişti. Nâsır, elinde saltanat namına birşey bırakmıyan bu iki emîrden kurtulabilmek için, hac bahanesiyle Mısırdan ayrılarak Kerek kalesine sığınmış, bunun üzerine B. kendisini tutan emîrler tarafından sultan seçilmiş, Sallar da «Saltanat naibliğine» tâyin edilmiştir (5 Nisan 1309). Sultan seçiminde oylarına başvurulmıyan Suriye emîrleri, yerlerinde bırakıldıkları halde vaziyetten memnun kalmamışlar, bilhassa Haleb emîri Kara Sungurun teşvikiyle Nâsırın etrafında toplanmağa başlamışlardır. B. ise diğer taraftan Mısır halkını da memnun edememiş ve Suriyedeki cereyana birçok Mısır emîrleri de uyarak maiyetleri ve askerleriyle beraber Nâsıra katılmışlardır. Bundan cesaret alan Nâsır, Şama hareket ederek burasını bir toplanma yeri haline koy-

muş, yeter derecede kuvvetlendikten sonra büyük bir ordu ve memleketin birçok ilerigelen emîrleriyle birlikte Mısır üzerine yürümüştür (10 Şubat 1310). Nâsır, B. tarafından gönderilen elçilerden kendisinin saltanatı bıraktığını, Hama, Kerek veyahut Şahyûn kalelerinden birinin emîrliğini rica ettiğini öğrenmiş, önce bu isteği kabul etmişse de üçüncü defa sultanlığı kat'î olarak ele alınca (4 Mart 1310), bu fikrinden vazgeçerek Şahyûna gitmekte olan B. ı Gazza yakınında Kara Sungura yakalatmıştır. B. Mısıra getirilerek Nâsırın emriyle öldürülmüştür (Nisan 1310).

BAYBARS HİKÂYESİ, esas kahramanı el Melikü 'z-Zâhir Baybars (1223 - 1277) olan ve tarihî vukuat ile uydurma ve hayalî birtakım maceraları anlatan bir Arab halk hikâyesi. Kıpçak ülkesinde esir edilip Sivasa, oradan Halebe, Şama getirilmiş, ve burada satılmış bir köle olan Mahmud (sonraları Baybars ismini almıştır) un. şahsî meziyetleri sayesinde, türlü askerî hareketlerde temayüz etmesi, hükümdar olması, vergileri azaltmak ve başka birtakım ıslâhat yapmak suretiyle halkın asayiş, emniyet ve refahını sağlaması, hâriçte de bir taraftan Haçlılara, diğer taraftan müşrik Moğollara karşı yaptığı muvaffakiyetli muharebeler ile İslâm âleminin bir kısmı ile İslâm dinini müdafaa etmesi, aynı zamanda şahsî cesaret ve cüretin harikulâde örneklerini vermesi, onu Müslüman halkın nazarında, bilhassa dinî bir kahraman mevkiine çıkardı. Bunun neticesi olarak Baybars *Binbir gece masalları* (b. bk.) nın Mısırda ilâve edilmiş olan kısımlarında, Hârûne 'r - Reşîdin ilk kısımlarda oynadığı rolü oynamakta, yani birtakım hikâyelerin mihverini teşkil etmektedir. *Ḳiṣṣatu 'z - Ẓâhir Baybars* veya *Sîretü 'z - Ẓâhir Baybars* denilen halk hikâyesi de, onun faaliyet ve maceralarını halk muhayyilesinde tasavvur edildiği şekilde anlatan bir eserdir. Bu eser, hakikî, bir sanatkârın elinde işlenmemiş olduğu için tekâmülünü tamamlamamış, esas kahramanı Türk olan bir Müslüman destanı telâkki edilebilir.

Hikâyenin mevzuunu kısaca belirtmek tamamiyle imkânsızdır; çünkü eser, birbirine pek sıkı bağlanmamış bulunan, hattâ bütününden kolayca ayrılıp müstakil hikâyeler telâkki edilebilecek olan tâli kahramanların sergüzeştlerini de ihtiva eder. Baybarsın hayatının başlangıçları, bir el yazması nüshada, şöyle anlatılmaktadır: ʿAliyyü 'bnü 'l-Verrâḳa, el - Melikü 's - Ṣâliḥ tarafından, köle teminine memur edilir; ʿAlî, Suriyede birtakım esirleri ve bu arada Ḫârezm hükümdarı Çakmağın oğlu Mahmudu satın alır, fakat onu, borcuna karşılık olmak üzere, Şamda bulunan bir alacaklısına vermek mecburiyetinde kalır. Alacaklı onu zevcesine hediye eder. Kadın köleyi bir ahmak olan oğlunun hizmetine verir; o da ona her vesile ile fena muamelede bulunur. Bu hal çok devam etmez; tacirin kız kardeşi, Mahmudun, ölmüş olan oğluna benzediğini görerek ve haline acıyarak, onu görümcesinden satın alır ve kendisine Baybars adını verir. Fâṭıma bintü 'l - Aḳvâsî adlı olan bu kadın, Baybarsı evlât edinip bütün mal ve mülkünün idaresini ona bırakır. Baybars çok çabuk temayüz eder. Fakat Suriye Paşası İsa 'n - Nâṣirî ona düşman olur ve kendini öldürmeğe çalışır. Bu sırada, es - Ṣâliḥu 'n - Necmü 'd - din adlı bir vezîri Şama gelir ve Baybarsı görüp takdir ederek, dönüşünde onu Mısıra götürür ve sarayda mühim bir vazifeye tâyin eder... Tarihî vukuata oldukça aykırı olan bu hikâye aynı tarzda Baybarsın hayatının sonuna kadar devam eder.

B. H., hepsi oldukça yeni sayılabilecek olan, XVIII. asra ait el yazması nüshalar halinde zamanımıza kadar muhafaza edilmiştir (Paris, nr. 3908 - 3920; Londra, nr. 1186-1196; Berlin, nr. 9157 - 9165; Gotha, nr. 2600 - 2626; İstanbul Fatih kütüphanesinde de bir nüshaya tesadüf edilmektedir). İlk defa olarak, 1908 - 1909 da Kahirede 50 cüz olarak basılmış, sonra 5 cilt içinde yine 50 cüz olarak 1923 - 1926 senelerinde aynı yerde, yeniden neşredilmiştir. *Dîvānu ḫidmeti 'l - usṭā ʿOs̱man ʿinde 'l - Emîr Baybars] ve'ctimāʿuhu bi-'s - sulṭân ve - mâ - cerâ min-el - kerâmât ve 'l - burhān* adı altında basılan (Kahire, 1289, taşbasması) ve usta Osmanın Baybarsa hizmetlerini ve birtakım harikulâde maceraları anlatan hikâye kitabı ile *Kenzü 'l - esrar ve kamʿü 'l - esrar fî - mâ - hasala li-'l - Mukaddem İbrāhîmü 'l-Ḥavrânî fî - Roma ve 'l - Medā'in ve cisri 'l - Encibār* (Kahire, basım tarihi belli değil, taşbasması) adlı olup Mukaddem İbrahim b. Ḥasani 'l - Havrânî'nin Romaya ve Medaine gitmesini ve kâfirler ile mücadelelerini anlatan eser de B. H. nin parçalarından ibarettir.

Bütün hikâyenin nasıl, ne zaman ve kimin tarafından toplandığı hakkında hiçbir kayda tesadüf edilmemektedir. Bir el yazması nüshada ve Kahire basmasının başında görüldüğüne göre, hikâyeler beş kişi tarafından toplanmış ve yazılmıştır: İbnü 'd - Dīnārī, Kātibü 's - sırr (hususî kâtip), Nâẓirü 'l - ceyş (harbiye nazırı), Ṣāḥib (arkadaş, nedim), ve Devādār (münşî). Bunların her birisi, eserin bütününü teşkil eden 5 *bahr* den birini kaleme almıştır. Bir başka yazma nüshada bulunan bir kayda göre (Berlin, nr. 9157, We 606), bu eseri Hicrî 945 de Ḥāzimü 'l - Maḳdisī adlı birisi yazmıştır. Aynı yerde, mutad Arab geleneklerine uyularak, onun eseri kendilerinden rivayet ettiği 6 şahsın isimleri de verilmektedir. Şu kadar ki, burada bahis mevzuu olan isimlerin hepsi tarihçe meçhuldur. Nihayet başka bir rivayete göre (Berlin nr. 9163 el yazması) eser, Hicrî 702 de öldüğü ve *muvaşşaḥ, zecel, mevâliyye* gibi halk şiirlerini ve şarkılarını toplamakla tanınan Muḥammedü 'bnü Daḳīḳi 'l- ʿÎd tarafından kaleme alınmıştır. Görünüşte birbiri ile mütenakız olan bu kayıtlar belki kolayca izah edilebilir: B. H., sağlam tarihî vesika ve kaynaklara istinadedilerek yazılmış bir eserin halk muhayyilesindeki tasavvurlara göre değiştirilerek, muhtelif zamanlarda, muhtelif yazıcılar tarafından kaleme alınmıştır. Elde bulunan el yazması nüshalardaki rivayetlerin, daha muahhar yazıcılar tarafından yapılmış derlemeler olmalarına rağmen, mühim ayrılıklar göstermesi de bunu isbat eder görünmektedir.

B. H., Mısırda muḥaddis̱in (müfr. muḥaddis̱) denilen halk hikâyecilerinin, toplantı yerlerinde son zamanlara kadar bilhassa anlattıkları bir mevzu idi. Hikâyenin esası aynı kalmakla beraber, teferruat ve güzelliği, hikâyeyi anlatanın kabiliyetine, bilgisine ve içinde bulunduğu vaziyet ve şartlara göre değişmektedir.

BAYBAY, Filipin adalarında Leytenin batı kıyısında şehir ve liman. Nüfusu 42 526.

BAYBURT: 1. Doğu Karadeniz bölgesinin iç bölümünde, Gümüşhane iline bağlı ilce merkezi. Denizden yüksekliği 1550 m, nüfusu 9 473 (1945). B. aynı adla anılan ovanın doğu kenarında, Çoruh nehrinin yukarı bölümünde ve iki kenarındadır. İki bölümü bulunan kasabanın aşağı bölümü düzlükte, bağ ve bahçeler içinde, yukarı bölümü ise dağ eteğindedir. Harap bir kalesi vardır. B., Sıvas - Erzurum demiryolunun Aşkale istasyonuna ve Trabzon limanına, Erzurum - Trabzon (İran Transit) yolu ile bağlıdır. Bundan başka Çoruh ve Kelkit boylarına tabiî yollarla bağ-

lıdır. Kasaba içinde iki büyük köprü (Meydan köprüsü, Taşköprü) vardır. Kasaba halkının başlıca gelir ve geçim kaynağı tarım, ticaret ve hayvancılıktır. B. çevresinin ürünleri buğday, arpa, çavdar ve patatestir. 2 km uzağında

Bayburttan bir görünüş

bir un fabrikası. Toprak Mahsulleri ofisi, Ziraat Bankası, Devlet Orman İşletmesi, park ve fidanlığı, su kuvveti ile işliyen elektrik tesisleri (1939), fennî içme suyu tesisleri. 20 yataklı bir hastahanesi, iki hamamı, tahıl ve sebze halleri, bir orta ve iki ilkokulu ile tarihî bir kalesi vardır.

2. Gümüşhane iline bağlı ilce. Genişliği 3585 km², nüfusu 73 908 (1945), nüfus sıklığı km² ye 21 kişidir. İlceye bağlı 74 (1948) köy vardır. Merkez bucağının nüfusu 15 058, bağlı köy sayısı 44 (1948) bağlı bucaklar Hart, Maden, Pulurdur.

Tarih: B., Selçukluların Anadoluda ilk zaptettikleri ve yerleştikleri yerlerdendir. Tuğrul Bey zamanında Selçuk kuvvetleri Ermeniyeyi aldıkları sırada başka bir kol da Çoruh vadisini işgal etmişti. Malazgird Savaşından (1071) sonra B. un Saltuk oğullarına ve bazan da Danişmend oğullarına bağlı kaldığı bilinmektedir. B. bir aralık Trabzon İmparatorluğu tarafından işgal edilmişse de Danişmendlilerden İsmail tarafından geri alınmıştır. B. Erzurum emîri Selçuklu Muizzeddin Tuğrul Şah ile oğlu Rükneddin Cihan Şah zamanlarında gelişmiştir. Tuğrul Şah, B. kalesini yeniden yaptırmış ve adını taşıyan bir kitabe yazdırmıştır. Anadolu Selçuklularının meşhur hükümdarı Alâeddin Keykubad, Anadoluda siyasî birliği kurduğu sırada B. u da devletine bağlamıştır (1230). B. Selçuklular devrinde çok gelişmiş ve şehir sur dışına taşarak Çoruh kıyısına doğru yayılmıştır. Bu gelişme Moğollar devrinde Tebriz - Trabzon yolunun B. tan geçmesi üzerine daha artmıştır. Bu sırada mühim bir ticaret konağı haline gelen B. ta Venedig ve Ceneviz ticaret hanları kurulmuştur. Marco Polo Moğolistana giderken B. ta konaklamıştır. İlhanlılar zamanında burada yapılan medreselerde meşhur âlimler yetişmiştir. XIII. asırda Anadoluda gelişen Ahîlik buraya da girmiştir. Son İlhanlı hükümdarı Ebû Saîdin ölümünden sonra B., Erzurum, Erzincan ve Gümüşhane ile birlikte Celâyirlilere geçmiştir. Daha sonra kısa bir müddet Ertena - oğulları buraya hâkim olmuşlardır; sonra Erzincan emîri Mutahharten'in eline geçmiş, daha sonra da Kadı Burhaneddin tarafından Akkoyunlu beylerinden Kutlukun oğlu Ahmede verilmiştir. Akkoyunlular Fatih devrine kadar B. u ellerinde tutmuşlardır; Çaldıran (1514) Savaşından sonra kat'î olarak Osmanlılara geçmiştir. 1553 yılında Şah Tahmasp buraya bir akın yapmışsa da Osmanlı ordusu karşısında geri çekilmek mecburiyetinde kalmıştır. Osmanlı idaresinde gelişmiş olan B. un kale içindeki camiinin, mahalle ve çarşısının 1828 29 Osmanlı-Rus savaşında General Paskeviç kumandasındaki kuvvetler tarafından yıkıldığını, savaştan birkaç yıl sonra buradan geçen Ch. Texier yazmaktadır. Adı geçen savaşa ait hâtıralar halk arasında hâlâ yaşamaktadır. Bu savaşta halk bir milis kuvveti kurarak ve şehrin kuzeyindeki Hart ovasındaki bataklıktan faydalanarak düşmanı geri sürmüştür. Aynı konu ile ilgili olarak halk arasında meydana gelen destanlar içinde hususiyle Bayburtlu Zihnî (b. bk.)nin Hart destanı meşhurdur. B. un *Dede Korkut* hikâyelerinin sâhası içinde bulunması bakımından da ayrı bir ehemmiyeti vardır. *Be - Beyrek* hikâyesi kahramanının mezarı da B. dolayında Duduzar köyündedir.

BAYBURT OVASI, Doğu Karadeniz dağları ile Kop - Çimen dağları arasında, Çoruh nehrinin kaynak kollarının geçtiği geniş ova. Bayburt kasabası bu ovanın doğu kenarındadır. B. O. nın geniş bölümlerinin denizden yüksekliği 1500 m den fazladır. Kuzeyinde Hart ovası denilen bir bölümü vardır. Bayburtta yapılmış ölçülere ve bunların 15 yıllık ortalamalarına göre (1930 - 1944) yıllık yağış tutarı 460 mm kadardır. En bol yağışlı mevsim bahardır. Yaz ve kış az yağışlıdır. Ovanın başlıca ürünleri tahıl ve patatestir. Önceleri bal ve balmumu da bol olurdu.

BAYBURTLU ZİHNÎ: bk. ZİHNÎ.

BAYBUS, tarihçi Âşık Paşa Zade(b. bk.)nin verdiği Osmanoğulları şeceresine göre, Osman Gazinin yirmi beşinci kuşakta gelen efsanevî atası.

BAYCU NOYAN, Moğol komutanlarından. 1229 da Çurmagun Noyan ordusu ile İrana gelmiş ve tümen beyi olarak İran ve Kafkasya fetihlerine katılmıştır. Moğolların, Cebe Noyan gibi büyük komutanlar yetiştiren Besut boyundandı. Çurmagundan sonra Ögedey Kaan'ın (1227 - 1241)yarlığiyle Kafkasya ve Batı İran valiliğine tâyin edilmiştir. B. 1241 yılında Batı yönünde harekete geçerek Selçuklulardan Erzurumu almıştır. Ögedey Kaan'ın ölümünden sonra Moğolistanda meydana gelen taht kavgalarının İmparatorluk sınırlarında bazı hâdiselere sebep olmaması için olsa gerektir ki Baycu Anadolu içerisine ilerlemekte devam etmiştir. Selçuk Sultanı II. Gıyasü 'd - din Keyhusrev Selçuk ordusunu kendisine bağlı beyliklerin askerleriyle kuvvetlendirerek Baycu ordusuna karşı savaşmışsa da Kösedağ harbinde fena bir bozguna uğratılmıştır (1243). Sivas, Malatya Kayseri ve başka şehirler Baycu tarafından alınmış, Antakya beyi V. Bohemund, Moğol hâkimiyetini kabul etmeğe mecbur olmuştur (1245). Baycu daha ileri gidememiş, Kafkasyada meydana gelen huzursuzluklar onun Tiflise dönmesine sebep olmuştur. Nihayet Keyhusrev, Baycu ile barış yapmıya mecbur olmuştur. Selçuklular için Baycunun sulh şartları ağır değildi; sembolik denecek derecede az vergi tarhedilmişti. Bu vergi mikdarı ancak Güyük (1246-1248) tahta çıktıktan sonra değiştirilmiştir. Keyhusrevin ölümünden sonra üç kardeşlerin saltanatı devrinde Selçuk devleti tamamiyle Baycunun idaresi altına girmiş bulundu. Nihayet İzzü 'd din Keykâvus, kardeşlerinden kurtulup tek başına sultan olduktan sonra Baycuya karşıgelmiş. Baycu ordusu Anadoluya girerek Rabat-ı Alâiye harbinde Selçuk ordusunu yenmiş, İzzü 'd din Bizansa kaçmıştır(1256).Onun hapsetmiş olduğu Rüknü 'd-din IV. Kılıç Arslan hapisten çıkarılıp sultan ilân edilmiştir. Bu sıralarda Hulâgû ordusu İrana girmiş bulunuyordu. Baycu, Hulâgûnun İsmailîlere karşı sa-

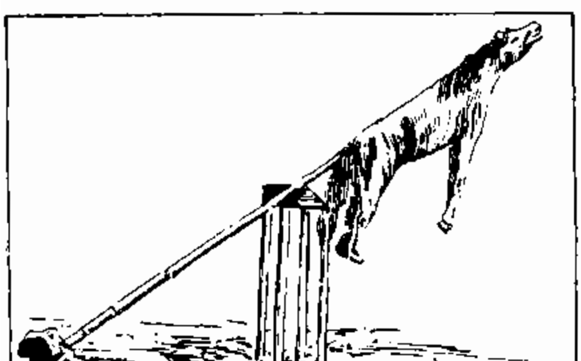
vaşlarına ve Bağdadın fethine katılmıştır. Nihayet, İlhanî devletinin kuruluşuna zemin hazırlıyan ve temelini atan bu büyük Moğol komutanı, Hulâgûnun yarlığı ile idam edilmiştir.

BAYÇA (IX. asır), Peçeneklerin birinci kabîlesinin başbuğu. Bizans imparatoru ve tarihçisi VII. Konstantinos Porphyrogennetos'un *De administrando imperio* (Devlet idaresi hakkında [ed. I. Bekkerus, Bonnae 1840, s. 165] başlıklı eserine *Baitzas* ve *Maitzan* (akkusatif hali) şekillerinde kayıtlı bulunan B. adı *bay* (zengin) kelimesinin *-ça* küçültme ekiyle genişletilmiş şekilidir (bk. RÁSONYİ L.: «Nyelvtudományi Közlemények», cilt XLVI, 1923, s. 131; J. Németh: *Die Inschriften des Schatzes von Nagy-Szent-Miklós*, Budapeşte 1932, s. 51).

B. adı Árpádlar (bk. ÁRPÁD HANEDANI) zamanında Macaristanda yerleşen Peçeneklerde de kullanılmakta idi. Bunu XV. asra ait Macar kaynaklarında geçen *Bajcsaszállás* (B. karargâhı) yer adı da teyidetmektedir. Bundan başka Macaristanda Kiskőrös şehrinin doğusundaki *Bócsa* köyünün adı da B. kelimesinden gelmedir (Györffy Gy.: *Besenyők és magyarok* [Peçeneklerle Macarlar], «Kőrösi Csoma-Archivum» dergisinde, I. Ergänzungshand, 1935-1939. s 453). Bk. BELERMEN.

BAYDAR, Kırımda Sivastopolun güneydoğusunda Yaltaya bağlı bir Türk köyü. B. verimli Baydar vadisinin mühim bir merkezidir.

BAYDARA, ölülere yahut ruhlara kurban kesilen atın kafası, ayakları ve kuyruğu ile beraber yüzülen derisi. B. bir sırığa geçirilip bir kazık üzerine, tıpkı canlı at gibi, konulur. Buna Altaylı şamanistler baydara, Yakutlar *tabık* derler. B., dinî âyin unsuru olarak çok eski devirler-

Baydara

den beri biliniyordu. Herodotosun verdiği bilgilere göre (IV. kitap. 72) İskitler, hükümdarlarının defin töreninde atları öldürüp içlerine kuyruktan boyna kadar uzanan birer sırık geçirirler ve tekerlekler üzerine koyup mezara bırakırlardı. Bunun Altay şamanlığındaki B. olduğu muhakkaktır. X. asrın başlarında Oğuz ülkesi yoliyle Volga Bulgarlarına seyahat eden İbnü Fadlân şamanist Oğuzların defin törenlerinden bahsederken «Ölünün kendi atını ve servetine göre daha birçok, 100-200 kadar, atı öldürürler. Bu atların derilerini kafası, ayakları ve kuyruğu ile yüzüp bir sırığa geçirerek mezarın üzerine korlar. Ölen cesur ve hayatında adam öldürmüş biri ise öldürdüğü adamların sayısınca ağaçtan heykeller (Kök Türklerdeki balbal) yapıp mezar üzerine dikerler» diyor (bk. BALBAL). XIII. asırda Moğolistana Kıpçak bozkırlarından geçerek seyahat eden Rubruk, bir Kıpçak mezarında sırıklara geçirilen 16 tane at derisi görmüştür. Herodotosun, İbni Fadlânın ve Rubrukun bahsettikleri bu «kafası ayakları ve kuyruğu ile yüzülüp sırıklara geçirilen» at derileri çağdaş Altay ve Yakut Şamanizminde gördüğümüz baydara. [yahut tabıktan başka bir şey değildir.

BAYDU (hük.1295), İlhanlı hükümdarı. Hulâgûnun torunu ve Taragayın oğlu olup amcasının oğlu Keyhatunun öldürülmesinden sonra tahta çıkmıştır. 11 ay hükümdarlık etmiş ve Argun Hanın oğlu olan ve müslümanlığı kabul etmiş bulunan Gazan Mahmud Han tarafından Nahçıvan dolayında yenilmiş ve öldürülmüştür.

BAYER 205 (Germanin), bir ilâç. Kimyevî terkibi m-amino-benzoyl-m-amino-p-toluyl-1-naphthyl-amino -4, 6, 8, trisulfonat sodiumdan ibaret sentetik üreadır.

Bu ilâç saf organik bileşiklerdendir. Tamamen renksiz ve suda kolayca eriyen bir toz olup kapalı şişede bulundurmak ve ışıktan korunmak suretiyle uzun zaman dayanır. Mahlûlleri benmaride sterilize edilir ve ışıktan korunmak suretiyle bunlar da uzun zaman dayanabilir. Afrika uyku hastalığı (tripanosomiase) nın korunma ve tedavisinde, pemphigus, lichen ruber planus, dermatitio herpetiformis gibi deri hastalıklarının tedavisinde kullanılır. Deri altına, adaleye zerkedilebilir; iyisi damardan zerktir. Ağızdan alınabilirse de bu çeşit tedavi ile hastalık şifa bulmaz. Tedavi için yetişkinlere damardan % 10 solusyondan 1 gram verilir. Bir kür için 5-10 gram zerkedilir. Sekiz ay sonra kür tekrarlanır. Çocuklara daha az mikdarlar zerkedilir. Bu ilâç 10 veya 5 tane kuru ampul ihtiva eden kutulardadır. Her ampulde 0,5-1 gram Bayer 205 vardır.

BAYER [*bāyır*], **Friedrich** (1825-1880), Alman sanayicisi. 1850 de Elberfeldde Friedrich Bayer und Co. boya endüstrisi şirketini kurmuştur. Şirketin adı 1881 de Farbenfabriken vorm. Friedrich Bayer und Co. ye çevrilmiş, 1888 de boya imalâtının yanıbaşında bir de hususî ispençiyarî (tıbbî ecza) şubesi kurulmasına karar verilmiş ve 1889 da «Bayer» markasını taşıyan ilk ilâç, Phénacétine, piyasaya çıkarılmıştır. Bunu 1899 da Aspirine takibetmiş, daha sonra Pyramidon ve başka antipiretik-analjetik ilâçlar, narkotikler, anestetikler, hipnotikler, kemoterapi ilâçları, hormonlar ve vitaminler imal edilmiştir. Phénacétine'i yapan Carl Duisberg ve arkadaşı Hinsbergin idaresi altında 1891 de Leverkusende yeni tesisler meydana getirilmiş, ayrıca Elberfeld ve Hoechstteki fabrikalar da çalıştırılmış, Marburgda da Emil v. Behring serum imalâthanesi kurulmuştur. Şirket 1925 yılı sonunda birçok Alman endüstri şirketlerinin kaynaşmasiyle kurulan «I. G. Farbenindustrie A.-G. Frankfurt a. M.» (b. bk.) adlı şirkete katılmış, ve Bayer şirketinden Carl Duisberg yeni müessesenin idare heyeti başkanlığına getirilmiştir.

BAYER, János, (XVI asır) Macar filosofu. Doğum ve ölüm tarihleri belli değildir. Aristo aleyhdarıdır. Felsefesi *Kitab-ı Mukaddes*e dayanan bir panteizm (b. bk.) dir.

BAYEUX [*bayö*], Fransanın Normandie bölümünde, Le Havre ile Cherbourg arasında şehir. Nüfusu 8 000. Denizden 8 km uzaktadır. Bir katedrali (Notre-Dame), meşhur müzesi, porselen fabrikaları vardır. Hayvancılık merkezidir.

BAYEUX [*bayö*] **DUVAR HALISI,** ünlü bir işleme. B. D. H. nın uzunluğu 70.34, eni 0.5 m dir. Bu halı Normandiyalı Guillaume'un İngiltereyi istilâsı (1066)nı tasvir eder. 530 insanın resmini taşıyan, konu hakkında

Bayeux duvar halısı

Lâtince bilgi veren, alt ve üst kısımlarında bayrak, av sahneleri ve mitolojik hayvan resimleri bulunan B. D. H. açık ve koyu, sekiz renkli yün ipliği kullanılarak iğne ile yapılmış nadir bir eserdir.

BAYEZİD (ölm. 1771), Osmanlı hükümdarı III. Ahmedin oğlu. B., kardeşi III. Mustafa zamanında ansızın ölmüştür.

BAYEZİD, Osmanlı hükümdarı I. Ahmedin oğlu ve IV. Muradın kardeşi (bk. BAJAZET).

BAYEZİD (ölm. 1561), Kanunî Sultan Süleymanın oğlu. B., Kanunîden sonra hükümdar olan II. Selimin baba ve ana bir kardeşidir. Şehzade Mustafa ile Cihangirin ölümlerinden sonra Kanunînin Selim ile B. den başka erkek evlâdı kalmamıştır. Anneleri, Hurrem Sultan idi. B., yüksek yaratılışta, kültürlü, cesur ve iyi huylu bir insan olduğundan halk tarafından Selimden daha çok seviliyordu. Anneleri de onu Selimden çok seviyordu. B. cömert olduğundan ve tarafdar kazanmak için çok para harcadığından ödeneği yetişmiyor ve annesinden yardım görüyordu. Şehzade Mustafa ölünce B., babasından sonra padişah olacağına inanmıştır. Selim, annesinin bu yoldaki arzusunu bildiği için durumu tevekkülle karşılamıştır. Hurrem Sultanın ölmesi (1558) üzerine bu iki kardeşin arası açılmıştır. Bu hali bilen hükümdar, Selimi Manisadan Konyaya B. i de Kütahyadan Amasyaya nakletmiştir. Selim, emre uyarak hemen Konyaya gitmiş, B. ise İstanbula yakın olan Kütahyadan Amasyaya gönderilmesinden şüphelenerek gitmek istememiştir. Padişah her iki oğlunun yanına nasihatçılar göndermiş, emre uyulmadığı ve aralarındaki düşmanlık sürüp gittiği takdirde saltanatı kız kardeşinin oğlu Osman Şah Beye bırakacağını bildirmiştir.

Selimin yanında bulunan Lala Mustafa Paşa, bu şehzadeler kavgasında mühim rol oynamıştır. Önce B. in adamı iken sonradan Selime kapılanan Lala Mustafa Paşa, Selim ile iş birliği ederek B. i ayaklanmaya teşvik eden mektuplar yazmış ve ondan aldığı cevapları da hükümdara göndererek B. i âsi tanıtmıştır. Padişahın B. e yazdığı nasihat dolu mektupları götüren adam Lala Mustafa Paşanın adamları tarafından öldürülmüş ve cinayet B. in üzerine atılmıştır. B. in, babasına yazdığı arîzalar da Lala Mustafa Paşa tarafından yok edilmiştir.

Bütün bu hâdiselerin iç yüzünü sezen sadrıâzam Rüstem Paşa, B. in hükümdar olmasını istediği halde, şehzade Mustafa vak'asından lekeli olduğu için, padişaha sözünü geçirememiştir.

B., bu suretle babasına karşı ayaklanmış gösterildiğinden, üzerine Sokollu Mehmed Paşa kumandasında bir kuvvet gönderilmiştir. Konya dolaylarındaki savaşlarda Selimi önce yenip sonra ona yenilen B., Amasyaya kaçmış ve Lala Mustafanın hile ve hıyanetini anlamıştır. B. in Amasyadan babasına, affedilmek için yazdığı mektuplar da Lala Mustafa tarafından yok edilmiştir. B., Sokollu Mehmed Paşanın eline geçmemek için eşini Amasyada bırakmış ve dört oğlunu yanına alarak İrana kaçmıştır. Kanunî, İran şahı Tahmaspa B. in teslim veya idam edilmesi için üç defa heyet göndermiştir. B. in rekabetinden kurtulan Selim de İran şahına heyetler ve hediyeler yollamıştır. Sonunda üçüncü olarak gönderilen Van beylerbeyi Husrev Paşa ve kapıcıbaşı Sinan Ağa ile Selim tarafından gönderilen çavuşbaşı Ali Ağa, Şah Tahmasptan B. ile dört oğlunu teslim almışlar ve hepsini orada boğmuşlardır. B. ve çocuklarının cesetleri Sivasa götürülmüş ve orada gömülmüştür.

BAYEZİD, I., [Yıldırım] (1360-1403), Osmanlı padişahlarının dördüncüsü. B., I. Murad (Hudâvendigâr)ın büyük oğludur. Annesi Gülçiçek Hatundur. B. şehzadeliğinde Germiyanoğlu Süleyman Şah (Şah Çelebi) ın kızı Devlet Hatun ile evlenmiş (1381), yapılan tantanalı düğün için her yandan elçiler ve hediyeler gelmiş ve kızın çeyizi olarak Germiyanoğlu tarafından Osmanlılara Simav, Tavşanlı, Emet (Eğrigöz) tarafları verilmiştir. Buraların idaresi Sultanönü ile birlikte B. Çelebiye bırakılmıştı. Kardeşi Savcı Beyin babasına karşı — Bizans İmparatoru İoannesin oğlu Andronikos ile işbirliği ederek — ayaklanması üzerine (1385) girişilen tedip hareketinde şehzade B. in mühim rolü olmuştur. I. Muradın 1386 da Karamanoğlu Ali Beye karşı açtığı seferdeki hayret verici sürati ve yiğitliği dolayısiyle o zamandan beri «Yıldırım» lâkabı ile anılmıştır. 1389 da müttefik Haçlı ordulariyle yapılan ve zaferle biten meşhur Kosova Meydan Muharebesinde Yıldırım, sağ kanaddaki Rumeli askerlerinin başında, kahramanca savaşmıştır. Murad Hudavendigârın savaş meydanında şehit edilmesi üzerine hükümdarlığa geçen I. Bayezid, kardeşi Yakub Çelebiyi — padişahlık iddiasına kalkışmasın diye — devlet erkânının karariyle boğdurmuş; askere ve ulema sınıfına cülûs bahşişi (bk. BAHŞİŞ) vermek suretiyle ortalığı yatıştırmağa çalışmıştır. Fakat yine Yakub Beyin âkibeti yüzünden onun emirlerine bir kısım beylerin muhalefet ettikleri, hattâ müttefik sıfatiyle Kosova Meydan Muharebesine yardımcı kuvvet gönderen Candar, Germiyan, Saruhan, Menteşe, Aydın ve Hamideli beylerinin, Karamanoğlunun teşvikine kapılarak, şehzadenin katlini buna sebep göstermeğe kalkıştıkları görülmüştür. Bunun üzerine Yıldırım B. önce Rumeli tarafını güvenlik altına almayı düşündü. Hemen Sırblarla, onları kendisine tâbi kılan bir anlaşma yaptı ve Sırb kıralı Stefanın kız kardeşi Maria Despina ile evlenerek dostluğunu kuvvetlendirdi. Venediglilerle de, ticaretlerini himaye etmek vâdiyle anlaştı; sonra Bizanstaki taht kavgalarını kendi arzusuna göre ayarladı. İmparator İoannesin evvelce Savcı Bey ile birlikte fesat çıkardığı için hapsedilmiş bulunan oğlu Andronikos ile onun oğlu İoannesin kendisine başvurmaları üzerine bir mikdar askerle, İstanbul üzerine yürüdü. İmparator İoannesi ve saltanat ortağı Manueli tahttan indirip hapse attırdı ve mahpus bulunan prens-

leri imparator ilân ettirerek kendilerinden vergi almağa başladı. Pek az sonra eski imparatorla ortağı hapisten kaçarak B. e sığınıp vergiden başka, bir mikdar askerle kendisine yardımda bulunmayı ve seferlerine katılmayı kabul ettiklerine dair bir antlaşma imzaladıklarından, B. onların tekrar imparator olmalarını sağladı. Andronikosa ve oğluna da Bizans ülkesinden Silivri, Ereğli, Selânik gibi bazı yerlerin hâkimiyetini verdirdi (1390). Ondan sonra, Karamanoğluna sezdirmeden, Anadoluya geçti ve batı beylikleri üzerine yürüdü. Bu sefere Bizans İmparatoru İoannesin oğlu II. Manuel ve Sırb kıralı da askerleriyle katıldılar. Önce, o zamana kadar takibettiği uysal politika yüzünden İslâm memleketleri arasında kalabilen ve vaktiyle Aydınoğlu Umur Beyin nüfuzu altına girdiği halde ondan sonra yeniden Bizansa bağlanmış olan Alaşehir (Philadelphia), II. Manuelin yardımiyle Rum tekfurundan alındı (1390). Bu arada Aydınoğlu İsa Bey, B. e dahalet ettiğinden, ölünceye kadar yalnız Tire kendisine bırakılmak üzere, Aydıneli de Osmanlı ülkesine katıldı ve B. İsa Beyin kızı Hafsa Hatun ile evlendi. Saruhanoğulları mukavemet göstermeden memleketlerini B. e bıraktılar. Sonra B., çeyiz olarak kendisine verilen yerleri işgale kalkıştığı için, kayın biraderi Germiyanoğlu II. Yakub Beyi tedibetti. Menteşe ve Hamîd beylikleri de — Antalya dâhil — Osmanlı idaresine alındı ve Kütahya merkez olmak üzere, Anadolu Beylerbeyliği kurularak teşkilâtın başına Kara Timurtaş Paşa geçirildi.

I. BAYEZİD

Aynı yılın sonbaharında Yakub Bey büyük kuvvetlerle Konya üzerine yürümüş, eniştesi ve Karaman beyi Alâeddin Ali Bey ona karşıkoymıyarak Taşeli taraflarına çekilmiş, Konya kuşatılmıştı. Karamanoğlu, müttefik bulunduğu Sivas hükümdarı Kadı Burhaneddin ile Kastamonu emîri Candaroğlu II. Süleyman Paşadan beklediği yardımı alamayınca, sulh istedi. Beyşehir ve Akşehir havalisini B. e bıraktı ve Çarşamba suyu iki taraf arasında sınır olmak şartiyle anlaşma yapıldı (1391).

B. in meşguliyetlerinden faydalanmak istiyen Bizans İmparatoru İoannes bir aralık İstanbul surlarını onartmaya kalkmışsa da Yıldırımın sert bir ihtarı üzerine yaptıklarını yıktırmış, biraz sonra da kendisi ölmüştü. Onun Osmanlı hizmetindeki saltanat ortağı II. Manuel ise babasının ölümünü duyunca habersiz olarak işinden ayrılıp İstanbula gitmişti (1391). Manuelin bu şekilde İmparatorluk tahtına geçmesini hoş görmiyen Yıldırım, İstanbulun kuşatılmasına karar verdi. Vezîr-i Âzam Candarlızade Ali Paşa idaresinde gönderdiği kuvvetler İstanbulu yedi ay kadar sardı. Nihayet, İmparator, kendisine teklif edilen şartları kabule mecbur kaldı. Bu şartlara göre her yıl Osmanlılara verilen verginin mikdarı arttırılacak, İstanbulda bir Türk mahallesi ile bir cami yaptırılacak, bir de kadı bulundurulacaktı.

B., diğer taraftan da Karamanoğlunun ittifakına girmiş olan Kastamonu emîri üzerine yürüdü; yapılan savaşta Canadroğlu II. Süleyman Paşa yenildi ve öldürülerek arazisi Osmanlılara geçti (1392). Onun Kardeşi Sinob valisi İsfendiyar Bey ise Padişaha bağlılık gösterdiğinden kendisine dokunulmadı. Sivas emîri Kadı Burhaneddin Ahmedle Çorum civarında yapılan savaşta Osmanlıların öncü kuvvetleri bozguna uğramış ve Şehzade Ertuğrul ölmüştü. Bundan cesaretlenen Kadı Burhanü'd-din Osmanlı arazisine tecavüz etmişti. Yıldırım o sırada batıdaki vaziyeti daha mühim gördüğünden burasını sonraya bıraktı. Çünkü Macar kıralı Zsigmondla Eflak Beyi Mircea birleşerek Bulgaristan işlerine karışmışlar (1392), hattâ Niğboluyu almışlardı. Yıldırım B. süratle Rumeliye geçti. Türk kuvvetleri tarafından sarılacaklarını anlıyan müttefikler hemen geri çekilmeye mecbur oldular.

Kadı Burhanü'd-dine bağlı oldukları halde onun sürekli tazyiklerinden bıkarak 1393 başlarında kendisinden yüz çeviren Amasya, Osmancık ve Maden çevresindeki beyler Osmanlı himayesine girmişlerdir. Bu sırada Amasyayı kuşatan Kadı Burhaneddin, Yıldırım kumandasındaki kuvvetlerin yetiştiğini öğrenince savaşa girmeden geri dönmüştür.

Venedig Senatosu 1393 yılı Nisanında Macarlarla birlik olarak Türkler üzerine yürüme kararını vermişti. Bulgar kralı Şişmanın da Macarlarla gizli anlaşmalara giriştiği duyulunca Şehzade Süleyman Çelebi bu işe memur edilmiş, neticede Bulgarların başşehri olan Tırnova alınmıştır. Bu savaşta Kıral Şişman ölmüş ve oğlu Aleksandır Müslüman olarak B. in maiyetine katılmıştır (1393).

Tehlikenin büyüklüğünü daha çok anlıyan Macar Kıralı Zsigmond, Papayı bir haçlı seferine teşvik ediyor; Bizans İmparatoru II. Manuel de Türk tazyikının arttığından şikâyetle Hıristiyan devletlerinden yardım istiyordu. Nihayet Papa IV. Bonifacius 1394 yılı Haziranında Türklere karşı haçlı seferi tertibedilmesini emretmiş ve Niğbolu Muharebesinin hazırlıkları bu suretle başlamıştır.

Doğuda İranı nüfuzu altına aldıktan sonra Azerbaycanı ve Irakı işgal eden Timur, Anadolu ve Suriye için de tehlikeli bir durum göstermeğe başlamıştı: Bağdad hâkimi Ahmed Celâyirin Karakoyunlu Türkmen aşîreti Reisi Kara Yusufla birlikte kaçıp Memlûk hükümdarı Berkuka sığınmaları (1393), Mısır sultanını Osmanlı hükümdarından ve Sivas Emîrinden ittifak istemeğe mecbur etmişti: 1394 yılı başlarında Timurun Dicleyi geçmesi ve Suriyeye yürümeden Urfa önlerinden geri dönüp Kars yolu ile Azerbaycana geçmesi, Sivas Emîri Kadı Burhaneddini de Sultan Berkuka ve Yıldırım B. e elçiler göndererek aynı teklifi tekrarlamak zorunda bırakmıştı. Osmanlılarla Mısır Sultanı arasındaki bağlılık tam olmakla beraber bu iki hükümetin Sivas emîrine pek güvenleri yoktu. Fakat her üçü de anlaşmak zorunda kaldılar, hattâ Berkuk, Altınordu hükümdarı Toktamışı da ittifaka çağırdı ve Ahmed Celâyire kuvvetler vererek Bağdadı geri aldırdı.

Yıldırım B., İmparator II. Manuelin, taahhütlerini yerine getirmediğini ve bazı hazırlıklara giriştiğini öğrenmiş, İstanbulu tekrar kontrol altına aldıktan başka (1395) Selânikle birlikte Kuzey Yunanistanı zaptedip Moraya kadar akıncılar göndermişti.

Bu sıralarda Timur, Yıldırım B. i müttefiklerinden ayırmaya çalışıyor ve yazdığı mektupta dostluk göstererek onu diğerlerinden üstün tuttuğunu ve büyük bir gazi ve mücahit saydığını, Berkukla Burhaneddinin yakında hadle-

rini bildireceğini söylüyordu. B. ise Mısırla olan ittifakına sımsıkı sarılarak batıda başgösteren tehlikeyi karşılamaya girişti. Çünkü birkaç yıldan beri devam eden teşebbüsler batı Hıristiyanlığını Türkler aleyhine harekete geçirmişti. Bu seferki haçlı ordusuna Macarlar başta olmak üzere Fransızlar, Almanlar, Belçikalılar, Felemenkliler, İsviçreliler, İngilizler, İskoçyalılar Lombardiyalılar, Rodos Şövalyeleri Ulah, Leh, İspanyol ve Bohemya gönüllüleri katılmışlardı. Yıldırım B. Niğbolu (Nikopolis) da haçlıları müthiş bir bozguna uğrattı (25 Eylül 1396). Bu zafer Türklerin Rumelideki üstünlüğünü ve kuvvetle tutunmalarını sağladığı gibi, haçlıları teşvik eden Bizans İmparatorunu tedip maksadı ile Anadoluhisarı (Güzelcehisar)nı yaptırarak İstanbulu daha esaslı bir şekilde kuşatmalarına da yol açtı (1397).

B., Bizans İmparatorunu İstanbulu teslime zorladı isede, Fransadan yardım gören İmparator İstanbul halkının teslim olma arzularına rağmen, teklifi reddetti. Bunun üzerine B. İstanbulu üçüncü defa sardırdı. Venedig ve Cenevizliler deniz kuvvetleri ile yardıma koştular. Deniz tarafından şehri abluka etmek mümkün olmadığı için kesin bir netice alınamadı. Bu sırada bir kısım Türk kuvvetleri de Moraya girdiler. İmparatorun kardeşini yenerek Koron ve Modona kadar ilerlediler. Argos da zaptolundu ve bu şehirlerin halkı Anadoluya yerleştirildi.

Bu sırada Karamanoğlu Ali Beyin Timurtaş Paşayı yendiğini ve esir ettiğini haber alan Yıldırım B. süratle Anadoluya geçti, Konya Muharebesinde Karamanoğlunu esir ederek Timurtaş Paşaya teslim etti. Paşa onu öldürttü. Karaman memleketleri de böylece Osmanlı ülkesine katıldı (1397). B. Bundan sonra Karadeniz kıyılarına doğru ilerliyerek Samsun ve havalisini Giresuna kadar ele geçirdi (1398). Trabzon Rum İmparatorluğundan haraç istedi (1398). Nihayet Sivas emîri Kadı Burhaneddinin Akkoyunlu hükümdarı Kara Yülük Osman Bey tarafından öldürülmesi üzerine oğulları memleketi Osmanlılara bırakmayı kabul ettiklerinden Sivas, Tokat, Şarkî Karahisar, Kayseri Kırşehir ve Aksaray bölgeleri de Osmanlı idaresine geçti (1399). Bu suretle Orta Anrdoluya sahip olan Yıldırım B. Bursaya dönüşünde İstanbulu kat'î olarak almak için teşebbüslere giriştiyse de, İmparatorun koşulan şartları tamamiyle yerine getirmesi ve doğrudan doğruya Sultanın tabiiyetine girmesi üzerine doğudaki vak'alarla uğraşmayı daha uygun buldu.

Bu tarihlerde Timurun Hindistan fethiyle meşgul olmasından ve Mısırda da Sultan Berkukun ölmesinden (1399) faydalanmak istiyen B., Malatyayı Memlûklerden aldı ve bu hâdise üzerine iki memleket arasındaki ittifak bağları tamamiyle çözülmüş oldu. B. bundan sonra Erzincan hâkimi Mutahharten üzerine yürüdü, o da Hind seferinden dönüp Azerbaycana gelmiş bulunan Timura sığındı. Timur tekrar Bağdad üzerine yürüdü ve burasını zaptetti. Ahmed C lâyir ile ona bağlı olan Kara Yusuf Bey bu sefer Osmanlı hükümdarı Yıldırım B. e kaçtılar. İşte Timur ile Yıldırım arasındaki anlaşmazlığın başlangıcı bu iki mültecinin teslim edilip edilmemesi meselesi oldu. Diğer taraftan, Mutahhartenle Kara Yülük başta olmak üzere, Yıldırımdan kaçan Germiyan, Aydın, Menteşe Saruhan, Isfendiyar beyleri de Timuru Yıldırım aleyhine kışkırtıyorlardı. Nihayet Timur Gürcülere karşı kazandığı zaferden sonra – Osmanlı-Mısır anlaşmazlığından da faydalanarak – Erzurum yolu ile Sivas üzerine yürüdü ve bu şehri tahribetti (Ağustos 1400). Malatyayı da alarak Suriyeyi işgale girişti (1401). Fakat daha ileri geçmeden Bağdada. oradan da Tebrize geldi. B. ise ordusiyle Kemah ve Erzincana gelerek Timurun kendisine bıraktığı bu memleketlerden Kemahı Mutahhartenin elinden aldı ve ailesini de rehîne olarak Bursaya götürdü. İşte bu vak'a üzerine iki tarafın arası daha çok açıldı, karşılıklı ağır mektuplar bir birbirini takibetti. B., Timurun bütün tekliflerini reddediyordu. Böylelikle savaş kaçınılmaz bir hal aldı. En sonunda iki Türk hükümdarı Ankarada Çubuk Ovasında karşılaştılar (bk. ANKARA SAVAŞI). Osmanlı Ordusundan bir kısım askerlerin, eski beylerinin bulunduğu Timur tarafına geçmeleri savaşın neticesi üzerinde büyük tesir yaptı. B. sonuna kadar kahramanca döğüştü; fakat üstün kuvvetler karşısında esir düştü (28 Temmuz 1402).

Bundan sonra Timur, B. i yanına alarak ve kaçırılması için yapılan bir teşebbüsten sonra onu demir bir kafes içinde (kapalı tahtıravan) taşıtarak Batı Anadoluya yürüdü. Kütahyada uzunca bir müddet kaldıktan sonra Denizli üzerinden Aydın iline geldi ve Tirede kışladı. B., hastalığı dolayısiyle Akşehirde bırakılmıştı. Timur, 2 Aralık 1402 de sâhil İzmirine vararak burasını iki haftada zaptetti. Bu arada Foça ve Sakızı da haraca bağladı. Timur, her yeri yine eski beylerine, hattâ bazılarını daha da genişletmek suretiyle vererek Semerkande dönmek üzere Aydın ilini terketti. Hastalığı gittikçe artan B. ise durumunu gururuna bir türlü yediremediğinden bu hale dayanamıyarak Akşehirde öldü (8 Mart 1403).

B. in kendini öldürmüş olduğu hakkındaki rivayetlerin doğruluğunu isbat edecek kuvvetli bir delil yoktur.

Timur, Yıldırımın cenazesini tahnit ettirip hühümdarlara lâyık defin töreni yaptırmış ve muvakkaten Akşehirdeki Şeyh Mahmud-i Hayrânî türbesine koydurmuştur. Yıldırımla birlikte esir aldığı oğullarından Mustafa Çelebiyi yanında alıkoymuş, Musa Çelebiye de Bursa ve havalisini vererek babasının cenazesini Bursaya götürmesine müsaade etmiştir.

Bazı tarihî kaynaklarda B. in gururlu, kibirli, asabî inatçı olduğu ve sonradan zevke ve içkiye düştüğü belirtilmektedir. Bununla beraber onun son derece cesur azim ve irade sahibi, nefsine güvenen değerli bir ordu idarecisi ve yüksek bir hükümdar olduğunda da hepsi birleşirler. I. B. kazandığı zaferlerden ve mülküne kattığı memleketlerden elde ettiği ganimetlerle devlet hazînesini zenginleştirmiş ve bu sayede cami, medrese imaret zaviye, han kervansaray, köprü ve darüşşifa gibi birçok hayır müesseseleri meydana getirmiştir. Bunlardan Bursa, Kütahya ve Boludaki Ulucamilerle Edirnedeki Yıldırım külliyesi başta gelir. Yıldırım B. memleket idaresinde müsbet ve realist bir politika takibetmiştir. İdaresine geçen toprakları olduğu gibi devralarak daha önceden verilmiş beratları kendi tuğrasiyle yenilemiştir. Böylece eskiden beri düzenlenmiş olan tahrir defterlerini, örfleri mahallî kanunları esas tutarak reayanın yeni idareye kolaylıkla alışmasını sağlamıştır. Aynı zamanda Anadolu beyliklerindeki bütün vakıf müesselerini vakfiyeleriyle beraber tanıdığı için fikir hayatı sarsıntıya uğramadan devam etmiş ve hükümdarlığı zamanında adına birtakım dinî, ilmî ve edebî eserler telif ve tercüme edilmiştir. Onun âdil haksever halkın şikâyetlerini ve isteklerini dinler bir padişah olduğu da bilinmektedir. O devirde «Kadıyülkuzat» unvanı ile Baş kadı olan Bursa kadısı Şemseddin Fenârî'yi, cemaatle namaz kılmayı terkettiğini ileri sürerek, mahkemede, Padişahın şahitliğini kabul etmemiş olmasına rağmen azletmemesi, hattâ ona daha çok saygı götermesi, buna karşı-

lık muhtekirleri diri diri yakmak istemesi şahsiyetinin sağlamlığını belirtir. Emîr Buhârîye kızını vermesi ilim ve din adamlarına karşı gösterdiği itibara delildir. O zamandan kalma eserlerde Yıldırım B. hakkında «Celâlü'd - din» lâkabına, Sultan, Han Bey, Emîr, Melik ve Sultanü 'l- muazzam unvanlarına raslanmaktadır. Mısır ve Suriye tarihçileri B. in, çağdaş İslâm hükümdarlarının en hayırlısı ve en büyüğü olduğunu yazarlar.

Yıldırım B. daha küçük yaşlarından başlıyarak ömrünün sonuna kadar cenkten cenge koşmuş, her yana süratle yetişerek doğuda ve batıda devamlı zaferler kazanmıştır. Anadolu beyliklerinden her birini ayrı bir politika ile kazanarak Selçuk sultanlarının hakikî halefi olduğunu ispat etmiş ve Anadolu Türk birliğini kurmuştur. Zamanında Osmanlı sınırları doğuda Fırata, batıda Tunaya kadar genişlemiş bulunuyordu. O, Türklerin Balkanlardaki eşsiz ve rakîpsiz hâkimiyetini de sağlamış, Osmanlı Devletinin siyasî ve askerî kudretini kat kat artırmıştır. Fakat Bizansın, son günlerini yaşamakta olduğu bir sırada çıkan Timur hâdisesi bütün plânlarını altüst etmiştir. Böylece Ankara Savaşı sonunda bir yandan Anadolunun siyasî birliği yıkılmış, bir yandan da B. in oğulları arasındaki saltanat kavgaları memleketin huzurunu bozmuştur. Bu arada İstanbulun alınması ve İmparatorluğun kuruluşu yarım asır gecikmiştir.

BAYEZİD, II. (1447 - 1512), sekizinci Osmanlı padişahı. Fatih Sultan Mehmedin Gülbahar Hatundan olan büyük oğludur. Sarayda iyi bir tahsil görmüş, şehzadelik hayatını geçirdiği Amasya sancakbeyliğinde de birçok bilginler ve sanatkârlar arasın da yaşamıştır. Bununla beraber zevk ve safaya da düşkünlük göstermesi babasını kızdırmıştır. Fatihın Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasanla yaptığı Otlukbeli Savaşında, Osmanlı ordusunun sağ kanadına kumanda etmiştir.

II. BAYEZİD

Fatih Mehmed, hayatta iken kendisinden sonra Osmanlı tahtına kimin geçeceğini tâyin etmemiş. kanunnamesine de veraset hakkında bir kayıt koydurmamıştı. Kendisi Gebzede öldüğü zaman (3 Mayıs 1481), hayatta bulunan diğer oğlu Cem (b. bk.) de Konya sancakbeyi idi. Vezir âzam Karamanlı Mehmed Paşa, hakikatte Ceme taraftar olmakla beraber, devlet büyüklerinin ve yeniçerilerin arzusuna uyarak, B. e babasının ölümünü bildirip onu resmen tahta davet etmiş. fakat diğer taraftan B. den önce İstanbula gelmesi için daha yakında bulunan Ceme de gizlice haber göndermişti. Ancak Ceme giden haberci, yolda Anadolu beylerbeyi Sinan Paşa tarafından yakalanarak öldürülmüş, Mehmed Paşanın niyetini anlıyan yeniçeriler de ayaklanıp onu öldürmüşlerdir. İstanbulda başgösteren kargaşalığı yatıştırmak için, Fatihin sarayında rehin olarak bulunmakta olan B. in oğlu Korkut, babası Amasyadan gelinceye kadar onun vekili sayılmış ve kendisine biat edilmiştir. Nihayet B. İstanbula gelerek tahta çıkmış (20 Mayıs 1481), kendi lehine çalışmış olan İshak Paşayı vezirâzam yapmış, yeniçerilere de cülûs bahşişi (bk. BAHŞİŞ) dağıtmıştır.

Cemin tahta geçme plânı muvaffak olamamıştır; üstelik Fatih kanunnamesi, padişaha kardeşlerin öldürülmesi hakkında imkân da veriyordu. Bunu göz önüne alan Cem, Osmanlı tahtına geçebilmek için, Anadoluda uyandırdığı sevgiye ve Karaman halkının yardımına güvenerek ağabeyine karşı mücadeleye girişmiş, Bursayı ele geçirip burada kendi adına hutbe okutmuş ve para bastırmıştır. Bu sırada Anadolunun kendisine bırakılması şartiyle kardeşiyle uyuşmak istemişse de B , devletin bütünlüğünü parçalıyacak olan bu teklifi kabul etmemiş ve Cemin üzerine yürümüştür. Cem, Yenişehir civarında B. kuvvetlerine yenilince, Konyaya kaçmış. orada da tutunamıyarak Mısır Kölemen Sultanı Kaytbaya sığınmıştır (28 Haziran 1481). Cemin Mısıra sığınması üzerine, o zamana kadar memleket içinde bir saltanat kavgası olan B. - Cem çarpışması, yabancı emellerin çatıştığı mühim bir siyasî mesele halini almıştır. İlkönce Karamanoğlu Kasım Bey (b. bk.) fırsattan faydalanarak beyliğini yeniden kurmak istemiş ve bu hususta Cemle anlaşmıştır. Cem, bu anlaşma üzerine tekrar Anadoluya geçmişse de karşısına ordusu ile bizzat çıkan B. e yenilmiş ve kendisine yapılan, Kudüste oturma ve B. tarafından yollanacak bol para ile yaşama teklifini kabul etmiyerek Rodos şövalyelerine sığınmıştır (Temmuz 1482). B., şövalyelerin reisiyle anlaşarak, her yıl vereceği para karşılığında Cemin serbest bırakılmamasını sağlamış, şövalyeler Cemi önce Nice'e götürmüşler, sonra memleket memleket gezdirip durmuşlar, nihayet Papa VIII. İnnocentius'a teslim etmişlerdir. Papa, Cemi Osmanlılara karşı bir koz olarak kullanmak istemiş ve ona, Hıristiyanlığı kabul etmek şartiyle B. in yerine saltanata geçmesine yardım edileceğini söylemiş; Cem bu teklifi kabul etmemiştir. Fransa Kıralı VIII. Charles de Haçlıların Kudüs kırallığını diriltmek düşüncesini gerçekleştirmek için Osmanlı İmparatorluğuna karşı girişeceği harekette Cemden faydalanmak istemiş ve onu Papanın elinden almıştır. Fakat Cemin zehirlenerek ölmesi bu plânın tatbikine imkân bırakmamıştır.

B., Cemin ölümüne kadar (Mart 1495) büyük bir endişe içinde yaşamıştır. Ceme karşıkoymak üzere, Vezirâzam İshak Paşanın teşviki ile Otrantodan geri çağırdığı Gedik Ahmed Paşa (b. bk.) gibi ünlü bir devlet adamını, bir müddet sonra Cem taraftarıdır diye öldürtmüş ve Cemin, Fatih Sarayında rehin olarak bulunan ve sonra B. tarafından yine aynı maksatla alıkonan oğlu Oğuz hanı boğdurmuştur. Bundan başka, Hıristiyan dünyasını kendi aleyhine çevirmemek için, dışa karşı da pasif bir siyaset gütmüştür. Rodos şövalyelerine her yıl 45 000 duka verdiği gibi, Papaya ve Fransa kıralına kıymetli hediyeler göndermiştir. Cem hâdisesinin daha başlangıcında, Gedik Ahmed Paşanın Otrantodan geri çağrılmasiyle Fatih zamanında girişilmiş olan İtalya seferinden vazgeçilmiş, İspanya hükümdarı Katolik Fernando ile karısı Isabella'nın hücumlarına karşı kendisinden yardım istiyen Gıranatadaki son Müslüman Benî Nasr (Benî Ahmer; b. bk.) devletine de, Kemal Reîs idaresinde bir Türk filosunu İspanya sularına yollamakla beraber, Papayı gücendirmemek düşüncesiyle, müspet bir yardım yapmaktan çekinmiştir.

B. zamanı dış münasebetler ve büyük harbler bakımından oldukça sönük geçmiştir. Bununla beraber sınırların korunması ve Balkan yarımadasının tamamen Osmanlıları

eline geçmesi itibariyle mühim olan bazı savaşlardan da kaçınılmamıştır. B., 1483 teki ilk seferinde Herseği ele geçirdikten sonra Buğdan üzerine yürümüş ve Tunanın kuzey ağzı üzerinde bulunan Kili kalesi ile daha kuzeydeki Akkerman kalesini almıştır (1484). Bu kalelerle birlikte Besarabya sahilleri de Osmanlı ülkesine katıldığından Karadenizin batısındaki bütün sahiller ele geçirilerek Kırımla karadan bağlılık sağlanmış ve Tuna sınırı emniyet altına alınmıştır. Lehlilerin ve Macarların Buğdanı ele geçirmek için girişikleri hareketler (1498) bir netice vermemiş, bilâkis Malkoçoğlu Bali Bey (b. bk.) in akıncıları Polonya içlerine kadar giderek Varşovayı tahribetmişler, birçok esir ve ganimetle dönmüşlerdir. Böylece Buğdan, katî olarak Osmanlı hâkimiyeti altına alınmıştır.

Mısır Kölemen Devleti ile yapılan savaşlar, B. devrinin en mühim siyasî hâdisesini teşkil eder. Hindistandaki Behmenî hükümdarı II. Mahmudun B. e gönderdiği hediyelerin Cidde valisi tarafından alınarak Kölemen hükümdarı Kaytbaya gönderilmesi, Fatihin ölümiyle tavsamış olan Osmanlı - Kölemen anlaşmazlığını yeniden uyandırmıştır. Gerçi bu hediyeler sonradan B. e gönderilmişse de harbin önüne geçilememiştir. Çünkü Kaytbay, Cemi bir hükümdar gibi karşılamış, ona her çeşit yardımdan geri kalmamış ve Karamanoğlu Kasım Beyin eski beyliğini ele geçirme isteğine taraftar olmuştu. Bundan başka Adana - Tarsus bölgesindeki Ramazanoğulları (b. bk.) beyliğinin iç işlerine karışmış, bu yüzden Ramazanoğlu Mahmud Bey, B. e sığınarak ülkesini Osmanlılara bıraktığını bildirmiş ve Kölemenlere karşı yardım istemiştir. Böylece başlıyan Osmanlı - Mısır savaşları altı yıl sürmüş (1485 - 1491), katî bir netice elde edilememiş ve savaşlar iki tarafın bir nevi denkliği ile neticelenmiştir. Tunus Beyinin ara buluculuğu ile İstanbulda yapılan anlaşmaya göre Ramazanoğulları ülkesi Osmanlılarda kalmış, yalnız Haremeyn evkafından olan Çukurovadaki 3 kasaba Kölemenlere verilmiştir.

Fatih zamanında yapılan Osmanlı - Venedik savaşları Osmanlıların lehine bitmiş ve Venediklilerin elinde yalnız Morada Inebahtı (Lepanto) ile Modon ve Koron kaleleri kalmıştı. Buraların ele geçirilmesi işi, hem Balkanlarda Venediklilere ait yerlerin tamamiyle Osmanlı hâkimiyeti altına alınması, hem de bu yarımadadaki Venedik tahrikâtına son verilmesi bakımından mühimdi.

Venediklilerin Karadağlılara saldırmaları üzerine savaşa başlanarak, B. in kendi komutasındaki Osmanlı ordusu Mora üzerine yürürken (1499) denizden de ablukaya girişilmiş ve Bosna Sancakbeyi İskender Paşaya Venedik taraflarına akın etmesi emrolunmuştur 4 yıl süren bu savaş esnasında (1498 - 1502) İnebahtı, Modon, Koron ve Draç kaleleri alınmış, Venediklilerin yardımına koşan müttefik Papalık Fransa ve İspanya donanmaları da bir başarı sağlıyamayınca Venedik devleti barış istemek zorunda kalmış ve bundan sonra, Morada Arnavutlukta ve Bosnada hiçbir iddiada bulunmamak şartiyle barış imzalanmıştır (Ocak 1502).

Bu sırada doğuda Timur ve Uzun Hasan tehlikelerine benziyen Safevî tehlikesi başgöstermişti. Şiî Safevî devletinin kurucusu olan Şah İsmail (b. bk.), Şiîliği politikasına alet etmiş ve bu yolda yürüyerek Anadoluyu sünnî Osmanlı padişahının elinden almayı kurmuştu. Şah İsmail, her taraftaki müritlerini başına toplarken Anadolu şiîlerini de çağırmış, bunun üzerine bilhassa Teke bölgesindeki şiîler İrana göçmeğe başlamışlardı. Şah İsmailin Anadoludaki bu tahriklerini sezen Trabzon sancakbeyi Şehzade Selim, babasına tehlikenin büyüklüğünü haber verince şiîlerden bir kısmı, yeni alınmış olan Modon ve Koron şehirlerine sürülmüş, kalanların da İrana göçmeleri yasak edilmiştir. Her ne kadar Şah İsmail, B. e bir elçi göndererek kendi taraftarlarının göçlerine mâni olunmamasını istemişse de bu arzusu reddedilmiştir. Bununla beraber B. in Safevî tehlikesini lâyıkiyle kavramadığı veya kendisine «Pederim» diye hitabeden Şah İsmailin iltifatlarına aldanarak hareketsiz kaldığı görülmektedir. Şah İsmail kızını istediği halde vermiyen Dulkadiroğlu Alâüddevle üzerine yürümek için ordusiyle Osmanlı topraklarını çiğneyip geçerken (1507) B. bu harekete seyirci kalmış, yalnız sınırı korumak için Ankaraya bir miktar asker göndermekle iktifa etmiştir. Fakat Anadoludaki şiîler gün geçtikçe düşmanca hareketlerini artırmışlar, kendisine Şahkulu unvanını veren Karabıyıkoğlu adındaki bir şiî halifenin başkanlığı altında çeteler kurarak ayaklanmışlar, hattâ Antalya Sancakbeyi Şehzade Korkutu bile soymuşlardı. Şahkulu, Anadolu beylerbeyi Karagöz Ahmed Paşayı yenerek öldürdüğü gibi Kütahyayı da ele geçirip yakmış ve Vezirâzam Hadım Ali Paşanın, Amasyada bulunan Şehzade Ahmed kuvvetleriyle desteklenen ordusu bu isyanı güçlükle bastırabilmiştir. Yapılan savaşta Vezirâzam ve Şahkulu ölmüşler, başsız kalan şiîler de dağınık bir halde İrana çekilmişlerdir (1511). Bununla beraber B. in Safevîler meselesini politika yolu ile çözmek istediği ve Maveraünnehir Türk hükümdarı Şibak Hanı teşvik ederek Şah İsmaili iki ateş arasında bırakmak istediği bilinmektedir.

B. ihtiyarlığında yalnızlığı, ibadetle uğraşmayı her şeye tercih eder bir hale gelmiş, devlet idaresini vezirlerine bırakmıştır. Bu yüzden oğulları arasında saltanatı elde etmek için hareketler başlamıştır. B. in bu sırada hayatta bulunan dört oğlundan Ahmed Amasyada, Selim Trabzonda, Korkut Antalyada, Şehinşah ise Cemin yerine Karamanda sancakbeyi idiler (yalnız Şehinşah kardeşler arasındaki mücadeleye karışmamıştır). Korkut, İstanbula daha yakın bulunup babasının ölümünde kardeşlerinden önce yetişerek tahtı ele geçirmek gayesiyle Saruhana naklini istemiş, isteği yerine getirilmeyince Mısıra kaçmış, fakat bir müddet sonra yine Antalyaya dönmüştür (1509). B., en büyük oğlu olan Ahmedi diğer oğullarına tercih etmekte, Vezirâzam Hâdım Ali Paşa da Padişaha kendisine halef olmak üzere Ahmedi tavsiye etmekte idi. Hattâ Ahmedin şöhretini artırmak ve askerin bu şehzadeye meylini sağlamak için, Şahkulu üzerine yürürken onu komutan tâyin ettirmişti. Fakat bu savaş kendi hayatına malolduğu gibi, Ahmed de cesaretsizliği ve beceriksizliği yüzünden bir başarı sağlıyamamıştı. Buna karşılık, şiî tehlikesini sezen ve ona şiddetle karşıkonulmasını istiyen Selimin taraftarları gittikçe çoğalıyordu. Selim de, Korkut gibi, babasının Ahmedi tutmasından endişeleniyordu. İstanbula yakın bulunmak için oğlu Süleyman (Kanunî) a Bolu sancakbeyliğini sağlamışsa da Ahmedin itirazı üzerine Süleyman derhal Kefe sancakbeyliğine nakledilmişti. Bu durum karşısında Selim, topladığı askerlerle Kefeye, oğlunun yanına gitmiş (1510). Kırım hanı bulunan kayınpederi Mengli Girayın de yardımiyle Balkanlara inmiş (1511) ve Trabzon sancağının kendisine az geldiğini ileri sürerek Rumelide de bir sancak verilmesini

istemiş, hattâ denildiğine göre, kendisine bir ülke sağlamak üzere Macaristanın zaptı hususunda izin verilmesini dilemiştir. Selim Edirne üzerine yürürken B.. kendisi hayatta iken şehzadelerden hiçbirini veliaht yapmıyacağını ve Semendre sancağının kendisine verildiğini bildirmek zorunda kalmış, bunun üzerine Selim Semendreye çekilmiştir. Fakat B., gene Ahmedi diğer oğullarından çok tuttuğunu gösterir bir şekilde, Şahkulu isyanında kumandan tâyin edilince, ihtimal ki Anadolu askerinin meşguliyetinden de faydalanmak istiyen Selim, yeniden İstanbul üzerine yürümüş, Çorlu civarında (Uğraş köyünde) babasının kuvvetlerine yenilerek Kırıma kaçmıştır. Selimin bu mağlûbiyeti üzerine saltanatı Ahmede bırakmakta hiçbir engel kalmadığını zanneden B., onu İstanbula çağırmış, fakat yeniçeriler Selimden başkasını istemediklerini bildirerek ayaklanınca Maltepeye kadar gelmiş olan Ahmed Amasyaya dönmek zorunda kalmıştır. Durumdan faydalanarak saltanatı ele geçirebilmek ümidi ile İstanbula gelmiş olan Korkut da, hayatına dokunmıyacaklarına söz veren yeniçerilere sığınmaktan başka birşey yapamamıştır. Böylece kardeşler arasındaki saltanat çekişmesi, yeniçerilere dayanan Selimin lehine neticelenmiş, Selim de İstanbula gelerek saltanatı kendisine bırakmak zorunda kalan babasının yerine Osmanlı tahtına geçmiştir (25 Nisan 1512). B., bundan bir ay sonra Dimetokaya giderken yolda ölmüş (26 Mayıs) ve cenazesi İstanbula getirilerek kendi adını taşıyan camiin yanında oğlu tarafından yaptırılan türbeye gömülmüştür.

B., âlim ve şair Osmanlı padişahlarından biridir. Felsefe ve din ilimleriyle, hey'etle uğraşmış, şiirde «Adlî» mahlâsını kullanmıştır. Türkçe şiirlerinin bir kısmı, basılı *Divançe*sinde görülür (basılışı İstanbul 1890). Gerek Amasyada gerekse İstanbulda birçok âlimleri yanına toplamış, otuzdan fazla âlim ve şaire maaş bağlamıştır. Devrinde İstanbul, İslâm âleminin ilim merkezi haline gelmiş, İbn-i Kemal ve İdrîs-i Bitlisî gibi âlimler ünlü tarihlerini onun adına yazmışlardır. B., İstanbuldaki medresenin müderrisliğini devrin müftüsüne, yani şeyhülislâmına şart koymuş, saraya alınacak içoğlanlarını hazırlamak üzere Galata sarayını yaptırarak burada bir okul açtırmıştır. Bununla beraber onun zamanında taassuptan Fatih devrinde olduğu gibi uzaklaşılarak, tam bir düşünce serbestliği içinde ilmî eserler meydana getirilememiştir. Kendisi geniş düşünceli ve serbest fikirli olmadığından mütaassıp ulemanın tesiriyle Tokatlı Molla Lûtfi gibi devrinin en seçkin bir fikir adamını itikatsızlıkla itham ettirerek öldürtmekten kendini alıkoyamamış ve bu taassup Fatih devrinde başlamış olan batı sanat ve kültürü ile temasa son vermiştir. B., hattatlığa da merak sarmış ve Şeyh Hamdullah gibi ünlü bir hattat tan dersler almıştır. Bu arada rivayetlere göre Uygur yazısını okumayı bile öğrenmiştir. Kendisi gayet iyi ata biner ve ok atardı.

Serbest düşünce bakımından babasından ayrı olan B., mecbur olmadıkça mücadeleye girişmek istemiyen çekingen mizacı itibariyle de oğlu Selimden ayrılmaktadır. Hususiyle saltanatının son yıllarındaki sakin hali ve dine karşı gösterdiği düşkünlük dolayısiyle «Bayezid-i Velî» diye anılmağa başlanmıştır.

İstanbulda kendi adını taşıyan cami (yapılış tarihi: 1501 - 1505) ile imaret, medrese ve kervansaraydan başka Edirdede Tunca kenarında cami imaret, okul, medrese ve bir akıl hastahanesi, Amasyada da cami, okul medrese ve zaviyeler yaptırmıştır.

Zamanında Yeniçeri Ocağı genişletilerek Ağa bölükleri (61 bölük)kurulmuş, donanmaya gereken ehemmiyet verilerek ilk Osmanlı kalyonu inşa edilmiştir. Timar teşkilâtında da değişiklik yapılarak, yıllık 5000 akçe dirliği olan bir tımarlı sipahinin 1 silâhlı süvari (cebelü) ile harbe katılması yerine, 3000 akçe karşılığında 1 silâhlı süvari vermesi usulü konmuştur.

BAYEZİD, Ensarî Pîr Ruşen (1525 - 1580), İslâm din âlimi. Pencap'ta Calanjarda doğmuştur. Babası Afganlı Şeyh Abdullahtır. Baburun, İbrahim Lodiyi yenip (1526) Afgan hanedanını ortadan kaldırması üzerine B. in ailesi Kandehar dolaylarına yerleşmiştir. Meşhur Siracüddin-i Ensarî soyundan gelen B., küçük yaşta tasavvufa merak sarmış, gençliğinde ehlisünnet mezhebine bağlı kalmış, sonraları vahdet - i vücud mesleğine kaymış, Allahtan başka hiçbir şeyin bulunmadığını öne sürmüştür. Fikirlerini yaymakta büyük gayret göstererek kendisini pîr-i kâmil ilân etmiş ve Afganistanda birçok taraftar toplamıştır. Mezhebine göre en yüksek ilim kaynağı pîrdir. Pîre mutlak itaat gerektir. İtaat etmiyen öldürülür. *Kur'an* ve *Hadîs* doğrudan doğruya tercüme ve tefsir edilemez, yalnız tasavvufa göre te'vil edilebilir; bunu da pîr öğretir. B. in birçok eserleri varsa da mezhebi hakkında esaslı bilgi verenleri *Hâl-name* ile *Hayrü 'l-beyan*dır. Fakat bu eserleri henüz bulunamamıştır.

BAYEZİD, [Kötürüm] (ölm. 1392), Kastamonu ve dolaylarında hüküm süren İsfendiyar beylerinden. B., Âdil Beyin oğlu ve emîr Şücaüddinin torunudur. Osmanlı hükümdarlarından Yıldırım Bayezid zamanında beylik etmiş olup, Yıldırım tarafından memleketleri alınan bazı beyler kendisine sığınmıştır. B. kendini de tehlikede gördüğünden Yıldırımı başka taraflarda uğraştırmak için Eflâk beyi ile gizlice anlaşmıştır. Yıldırım, Eflâk seferinden sonra B. üzerine ordu göndermiş, B o sırada ölmüş ve yerine geçen oğlu İsfendiyar Bey Sinoba kaçmıştır. Bunun üzerine memleketi Osmanlı Devletine katılmış, yalnız Sinop ve dolayları padişaha sığınan İsfendiyar Beye bırakılmıştır.

BAYEZİD, [Rumî] (ölm. 1514), Türk âlim, sofi ve şairi. Şeyh Çelebi Halife vasıtasiyle tarikata girmiş, Edirnede yerleşmiş orada ölmüş, Kıyık mezarlığında Bâcdârhane denen yere gömülmüştür. Tasavvuftaki mevkii bakımından Bayezid - i Bistamî ile karşılaştırılarak, *Şakayık* tercümesinde ve Lâtifînin eserinde, «Bayezid - i sani» diye adlandırılmaktadır. Muhiddin-i Arabînin *Fusûsu 'l - hikem* adlı eserine *Şerhi Fusûsi 'l - hikem*, Camînin *Nusûs* adlı eserine *Şerhi Nusûs*, Mevlânanın *Mesnevî*sine *Şerhi Mesnevî* adlı şerhleriyle *Tûr-i Sina*, *Tefsirü 'l - Fâtiha*, v. b. gibi eserlerini hep Arapça yazmıştır. Dostlarından biri bir de Türkçe eser yazmasını söyleyince, B., *Sırr - ı Cânan* (Fâtih Millet Kütüphanesi, manzum eserler, No 937) adlı bir mesnevî meydana getirmiştir. 5500 beyitten fazla, büyük bir eser olan *Sırr-ı Cânan*, Muhiddin-i Arabînin tasavvuf felsefesine uygun olarak, «vahdet-i vücud» doktrinini açıklamak maksadiyle kaleme alınmıştır. Vezin ve kafiye düşüklüklerine rağmen eser. gerek dil ve gerek tasavvuf edebiyatı tarihi bakımından ehemmiyetlidir.

BAYEZİD CAMİİ: bk. BEYAZIT CAMİİ.

BAYEZİD PAŞA (ölm. 1421), Osmanlı veziri ve komutanı. B. P., Yıldırım Bayezidin çok sevdiği ve güvendiği komutanı idi. Ankara Savaşı (1402) nda Yıldırım yenilip Aksak Timura esir düşünce B. P. o zaman 15 yaşında bulunan Çelebi Sultan Mehmedi büyük zorluklara göğüs gererek kurtarmış ve Amasya kalesine götürmüştür. Fetret Devri (1402-1413) nden sonra Çelebi Sultan Mehmed hükümdar olunca B. P. ya vezirlik vermiş, yanından hiç ayırmamış ve devletin en mühim işlerini ona gördürmüştür. B. P., İzmiroğlu Cüneyd Beye ve Karamanoğullarına karşı yapılan savaşlarda yararlık göstermiştir. Şeyh Bedreddin-i Simavî vakası çıkınca B. P. Veliaht Murad komutasındaki ordu ile şeyhin en kuvvetli müritlerinden Börklüce Mustafayı Karaburunda, Torlak Kemali de Manisada bozarak yok etmiştir. Çelebi Sultan Mehmed Edirnede öldüğü zaman B. P., şehzade Muradın Amasyadan gelip Bursada tahta çıkmasına kadar ölüm haberini saklamıştır. II. Murad da B. P. ya saygı ve sevgi göstermiş ve 1421 tarihinde Selânik bölgesinde patlıyan Düzmece Mustafa vakasını önlemeğe göndermiştir. B. P., Edirne dolayında Sazlıderede Düzmece Mustafanın ordusu ile karşılaşmış ve askerinin karşı tarafa geçmesi üzerine esir düşmüştür. Düzmece Mustafa, B. P. yı veziri durumunda bulunan Aydınoğlu Cüneyd Beye teslim etmiş, o da öldürtmüştür. B. P. nın kardeşi olup bu savaşta yanında bulunan Hamza Beyin savaşta kaybolduğu veyahut esir düşüp sonradan serbest bırakıldığı ve II. Murad emrinde çalışırken İzmiroğlu Cüneyd Beyi esir alarak öldürmek suretiyle kardeşinin öcünü aldığı yolunda söylentiler vardır.

BAYEZİD YANGIN KULESİ: bk. BEYAZIT YANGIN KULESİ.

BÂYEZÎD-İ BİSTÂMÎ (ölm. 874), ilk sofilerden. Asıl adı Tayfur, babasının adı İsa, dedesinin adı Âdem, onun babasının adı da Sürûşandır. Hayatı hakkında katî bilgi yoktur. Ancak Ebû Abdürrahmân üllemî (1012) nin *Risâletü 'l-Melâmetiyye*sine göre ilk Melâmetîlerdendir. Ferîdüddin Attar da onu Horasanîlerden sayarak bunu kuvvetlendirir. Kendisine sonradan Tayfûriye adlı bir tarikat nisbet edilmiştir ki bu tarikara Bâyezîdiyye de denir. Hayatının ilk devirlerinde Hanefî mezhebinde iken sonradan okuması, yazması olmıyan Ebû Aliyyi 's-Sindî adlı birine kapılanarak tasavvuf yoluna girdiği ve Şia-i İsnaaşeriyyenin altıncı imamı Ca'ferü 's-Sâdıkla görüştüğü söylenirse de ikinci söylenti doğru olamaz. Çünki 765 te ölen İmam Ca'ferle B. arasında 109 yıl vardır. Yine bu yüzden olacak ki Nakşbendiyye silsilesine girmiş olan B., birçok silsilenamelerde «İmam Ca'ferü 's-Sâdıkın ruhaniyetinden» kaydiyle yazılıdır. B., Bistamda ölmüş, onun soyundan geldiğini söyliyen Şeyh Şerefüddinin delâletiyle Olcaytu Muhammed Hudabende tarafından 1313 te mezarına bir kubbe yaptırılmıştır.

BAYEZİT: bk. BAYEZİD.

BAYILDIM KASRI, İstanbulda Dolmabahçenin arkasındaki sırt üstündeki kasır. B. K. XVIII. yüzyılda iki kat üzerine yapılmış olup çok güzel manzaralıdır. II. Mahmud tarafından esaslıca onartılmıştır. I. Mahmud gibi II. Mahmud da bu kasırda iftar eder, bazı kere devlet adamlarına ziyafetler verirdi.

BAYILMA (Baygınlık), kendinden geçme, senkop, bayılma ve baygınlık adları altında, kalb vuruşlarının ve nefes alma hareketlerinin gerçek veya zâhirî durmasiyle kendini gösteren âni şuur kayıpları. Türlü sebepler ve hastalıklarla başgösterdiği için «bayılmalar» demek daha doğrudur. Bazı insanlarda ufak bir sebeple ve meselâ bir aşının tatbikı sırasında görülen, birden bayılıp düşme, irsî bir yükün ifadesidir; yani kendini kaybetme istidadı ana ve babadan çocuğa geçmektedir. Umumiyetle vagotonik bünyelerde, yani parasempati (vagus) sinir sistemleri hassas olanlarda bayılma daha fazla olmaktadır; diğer sebepler de nihayet bayılma mekanizmasını kamçılar. Gene ruhî bir sarsıntıdan sonra, yukarda belirtilen sinir cümlesi müteessir olur ve karna ait birçok kan damarının bir anda genişlemesi münasebetiyle bütün vücudun ve en mühim olarak başın kanı çekilir. Esasen baygınlık esnasında yüzün ileri derecede solukluğu bunun neticesidir.

Bayılma anına kadar sıhhatte olan bir çocukta âni şuur kaybı az raslanan vakalardandır. B., barsak parazitlerine, yüksek ateşe, diş çıkarmaya, inatçı uzun süreli kabza bağlanır; fakat bu sebepler buna istidadı olan çocuklarda olabilir. Hususiyle orta beyin dokularına dokunan ateşli hastalıklardan (ansefalit) sonra, çocukta sara nöbetleri başgösterir.

Sağlam erginde şiddetli heyecan, korku, ruhî ve tromatik sarsıntı, şiddetli tartışma, güneş vurması, şiddetli bir ağrı, diş çekilmesi, kan manzarası, tiksindirici kokular gibi olağan sebepler baygınlığı davet edebilir. Fakat daha ciddî birtakım hastalıklarda da bayılmalar görülür. 40 yaşından sonraki baygınlıklarda daha çok uzvî ârızalar bahis konusudur. Kalb âfetleri, tansiyon yüksekliği veya bâriz düşüklüğü, iç kulak iltihapları, beyin urları, beyinde damar kanaması ve tıkanması gibi. Bunun içindir ki kırk yaşını geçmiş bir kimsede B. herhangi bir heyecana bağlı olmaksızın ilk defa vâkı olursa bu, ciddî bir hastalığın başlamasına delâlet eder. Anemik B. büyük kanamalardan sonra başgösterir. Toksik B. da kloroform anestezisinin başında olur. İntan hastalıklarında B. kalb yetersizliği veya soğancığa ait (bulbaire) bir âfet ifadesidir ve tehlikelidir. Karın açlığına yakın bir ezinti hissi ile kendini gösteren baygınlıklar kandaki şeker azlığı (hypoglycémie)nı da düşündürebilir.

B. nın müddeti de mühim ve umumiyetle çok kısadır. Esasen şuur kaybı devam ederse o vakit «koma» adını alır. Beyin kanamalarındaki ve şeker hastalığındaki koma gibi.

Umumiyetle B. dan önce baş dönmesi, göz kararması, karında boşalma, ve kulak çınlaması gibi belirtiler hissedilir ve hasta biraz sonra hemen şuur kaybı ile yere düşer, saralılar ile bazı isterikler müstesna olmak üzere, hareketsiz ve nefessiz bir halde kalır. Bu anda nabız ya hissedilmez veya ince bir iplik halinde (filiform) duyulur; fakat kalb dinlenirse mutlak bir sessizlik olmadığı, derinden bir sesin geldiği anlaşılır. Yüzde vasfî belirti olarak bir ölüm rengi mevcuttur. Bütün deri ve yüz sapsarı, dudaklar bembeyaz (kansız), eller soğuktur; buna karşılık alında ve yüzde soğuk terleme vardır. Hasta, zamanı değişik olmak üzere en çok birkaç dakika içinde kendine gelir ve yeniden hayata dönüş tedricî olur. Yavaş yavaş yüz rengi düzelir, kalb vuruşları dolgunlaşır ve hasta âdeta derin bir uykudan uyanır. Kanamadan ilerigelen beyin bayılmaları gibi bazı mahdut vakalar dışında umumiyetle baygınlıklarda tansiyon da düşer.

Tedavi çok çabuk müdahaleye bağlıdır. Hasta açık havaya getirilir, başı omuzlarından daha aşağı kalmak üzere, başı altına bir yastık konur ve baygınlık uzarsa kanın dimağa doğru cereyanını sağlamak için bacaklar dikine kaldırılır; elbise (kuşak, pantolon, kıravat, gömlek, korsa v. b) açılır. Yüze soğuk su serpilir; hastaya sirke veya eter koklatılır; baş. buzlu veya soğuk su ile tampone edilir, bacaklar arasına sıcak su şişeleri konur. Dilin muntazam çekilmeleri ve sunî teneffüs yaptırılır. Kafein, eter veya vil-kamfre zerk edilir. Vahîm baygınlıklarda kalbe masajlar yapılır veya kalb içine binde bir adrenalin mahlûlünden 1 cc veya damar içine koramin verilir. Şüphe yok ki baygınlığın ana sebebine göre icabında kan alınır (yüksek tansiyon); beyin - omurilik suyundan alınır (güneş çarpması, üremi, sık sara bayılmaları). Vakaya göre bazan da kan verilir (anemiler, yaralar v. b.).

BAYINDIR: 1. Ege bölgesinde, Küçük Menderes ovasının kuzey kenarında, İzmir iline bağlı ilce merkezi. Nüfusu 9 931 (1945). B., Bozdağlardan Çalıbaba dağı eteğinde, İzmir - Ödemiş demiryolu üzerindeki istasyonundan 1 km kuzeyde, deniz seviyesinden 78 m yüksektedir. 69 km uzakta bulunan İzmire muntazam otoray ve tren seferleriyle bağlanmıştır. Kemalpaşa, Turgutlu, Tire ve Ödemişe; Torbalı üzerinden İzmire şose yolları ile de bağlı bulunmaktadır. Zeytinyağı ve diğer nebatî yağlar istihsali, sabun yapılması ve pamuğun çırçırlanması, tarım aletleriyle makine parçalarının döküm ve yapımı, demircilik, tornacılık, el tezgâhlarında dokumacılık, araba yapımı kasabada gelişmiş sanatların başlıcalarıdır. Çevresinin mühim ürünleri tütün, üzüm, incir, pamuk, susam, bakla, kendir, tahıl ve bostandır. B. da Devlet Orman İşletmesi, Tarım Satış Kooperatifinin pamuk, incir, tütün ve üzüm işletmeleri, Ziraat ve İş bankaları vardır. Cuma günleri hafta pazarı kurulur. Bunlardan başka kasabanın fennî su tesisleri (1929), elektrik tesisleri (1928), dispanseri, hamamı, 7 km uzakta kükürtlü kaplıcaları vardır.

2. İzmir iline bağlı ilce. Yüzölçümü 717 km², nüfusu 30 921 (1945), nüfus sıklığı km² başına 43 kişidir. İlceye bağlı başka bucak yoktur; köy sayısı 42 dir.

BAYINDIR (eski telâffuzu BAYUNDUR). 24 Oğuz boyundan biri. Oğuz menkıbesine göre B., Oğuz Hanın oğlu Gök Hanın büyük oğludur. Oğuzların Bayındır adını taşıyan büyük boyu bunun torunlarıdır. Gardizînin bir rivayetine göre İrtiş boylarındaki Kimek ulusunun bir oymağı B. adını taşımaktadır. Bu oymak, XI. yüzyıldan önce asıl Oğuzlardan ayrılıp Kimek zümresine karışan B. parçası olsa gerektir. Oğuzların ordu teşkilâtına göre B. boyu Üçok grupuna dâhil olup sol kolda bulunuyordu. XIII. yüzyılda birçok kollara ayrılmışlar, bunlardan bazıları asıllarını bile unutmuşlardır. Fakat Akkoyunlu kolu B. adını muhafaza etmiş ve Oğuz - Bayındır geleneklerine sadık kalmıştır. Selçuklularda ve Osmanlılarda Oğuzlara Han olmak hakkının Kınık ve Kayı boylarına ait olduğunu gösterir gelenekler bulunduğu gibi, Akkoyunlularda da «Hanlar Hanı B.» geleneği yaşatılıyordu. B. boyu Azerbaycanda, İranda ve Türkiyede pek çok kasaba, köy ve mevki adları bırakmıştır. Orta Asya Türklerinde B. boyu bağımsız mevkiini çoktan kaybederek yeni kurulmuş çeşitli boylara dağılmıştır. XIX. yüzyıl ortalarında B. adı, Gürgen ırmağı kıyılarındaki Göklerin Dudurga bölümünde 200 hanelik bir oymak halinde görülmüştür.

BAYINDIR DEVLETİ (Bayındıriyye): bk. AKKOYUNLULAR.

BAYINDIR HAN, *Dede Korkut* kitabında, İç-Oğuz ve Dış-Oğuz veya, Üç ok, Boz-ok diye gösterilen iki büyük Oğuz topluluğunun meydana getirdiği birliğin başı, Hanlar Hanı unvanını taşıyan menkıbevî Oğuz hanı. Bu destanda bütün Oğuz hanları ve beyleri ona tâbidir; türenin emrettiği üzere ondan izinsiz sefere çıkmaktan, onun hoşlanmadığı şeyleri yapmaktan çekinirler. B. H. türlü vesilelerle yapılan şölenlere başkanlık eder, anlaşmazlıkları yatıştırır, bütün boylar arasında nâzım vazifesini görür.

Ayrıca, Oğuz geleneği onu adını bir boya vermiş bir soy başı, «ata» olarak kabul eder: Oğuzların 24 boyundan birini teşkil eden Bayındırlar, Oğuzun oğullarından Gök Hanın büyük oğlu Bayındırdan türemiş sayılır. *Dede Korkut* kitabında ise, o, Kamgan oğlu künyesi ile anılır. Bu kitaptaki destanî hikâyelerde B. H. vakaların esas kahramanı olarak görünmez. Oğuz aristokrasisinin en yüksek kademesinde bulunmakla beraber, hikâye kahramanı olarak daima ikinci plânda kalır. Ama, hikâyeleri bir destan manzumesi halinde birleştiren onun şahsiyetidir. Hikâyelerin bir kısmının başında (12 hikâyenin 6 sında) vaka, onun meclisini anlatan bir sahne ile başlar; başka bazı hikâyelerde de, onun adı bir vesile ile anılır: B. H. bu destan epizodlarının âdeta tarihî mihverini teşkil eder: vakalar onun Hanlığı zamanında geçmiş diye kabul edilir. Dış Oğuzun hanı olan Kazan Bey, B. H. ın damadıdır.

Onun, *Dede Korkut* kitabında Hanlar Hanı diye gösterilmesi, bu destanî eserin, son şekliyle Akkoyunlu Türkmenlerinin Kuzeydoğu Anadoluda hükûmet kurdukları devirde (XIV. yüzyıl sonu, belki XV. yüzyıl başları) ve bu Oğuz zümresinin yaşadığı bölgede meydana gelmiş olmasiyle izah olunur. Gerçekte de Akkoyunlu Türkmenleri kendilerini Bayındır boyundan saymışlardır; o sebepten bu sülâleye Bayındırlılar da denmiştir.

BAYINDIRLIK BAKANLIĞI, Türkiyede âmme hizmetlerinden memleketin imariyle ilgili işleri yürütmekle görevli bütün kuruluşların bağlı olduğu en yüksek idare yeri. Büyük Millet Meclisi, Hükümetinin kuruluşundan sonra İcra Vekilleri hakkında kabul edilen 3 sayılı, 2 Mayıs 1920 tarihli kanunun birinci maddesi ile ve Nafıa Vekâleti adı altında kurulmuş ve Osmanlı İmparatorluğu devlet teşkilâtı arasındaki Nafıa Nezareti (b. bk.) nin işlerini ve taahhütlerini millî hükümet hudutları içinde derhal yürütmeğe başlamıştır.

Uzun müddet Nafıa Vekâleti adı altında vazife gören bu teşkilâtın adı 1945 yılında B. B. olmuştur. 30 Mayıs 1934 tarihine kadar, işleri eski nizamnameler hükümlerine göre idare edilmiş olan bu bakanlığın teşkilâtı bu sırada Müsteşarlık ve Hususî Kalem Müdürlüğünden başka 1) Demiryollar ve Limanlar, 2) Turuk-u Maâbir, 3) Umur-ı Nafıa Umum Müdürlükleri ve Hukuk Müşavirliği ile Muhasebe ve Memurîn Müdürlüklerinden ibaret bulunmakta idi. 1934 te 2443 sayılı kanunun yürürlüğe girmesiyle teşkilât, Müsteşarlık ve Hususî Kalem Müdürlüğünden başka Yüksek Fen Heyeti, Teftiş Heyeti, Demiryollar ve Limanlar İnşaat Reisliği, Münakalât Reisliği, Şose ve Köprüler, Bina İşleri Reisliği, Sular Umum Müdürlüğü Nafıa şirket ve

Müesseseleri Umum Müdürlüğü Hukuk Müşavirliği, Tarife Müşavirliği, Muhabere ve Mürasele Müşavirliği Zatişleri Müdürlüğü Malzeme Müdürlüğü Tercüme, Neşriyat ve İstatistik Müdürlüğü. Seferberlik Şubesi Müdürlüğü, Muhasebe Müdürlüğü, Evrak Müdürlüğü ile İstanbulda Nafıa Fen Mektebini ihtiva edecek şekilde genişletilmiş ve Devlet Demiryolları ve Limanları İşletme Umum Müdürlüğü, Posta, Telgraf ve Telefon İdaresi Umum Müdürlüğü, Yüksek Mühendis Mektebi (b. bk.) katma bütçeli birer idare olarak bakanlık teşkilâtına alınmıştır. Bundan sonra 30 Haziran 1935 tarihinde yürürlüğe giren 2799 sayılı kanunla Yurdun imar işlerini tanzim ve devlet daire ve müesseselerinin yapı işlerini yürütmek üzere bir Yapı İşleri Umum Müdürlüğü kurulmuş. 31 Mayıs 1939 tarihinde Ulaştırma (Münakalât) Bakanlığının kurulması üzerine Devlet Demiryolları ve Limanları İşletme Umum Müdürlüğü ile Posta, Telgraf ve Telefon Umum Müdürlüğü bu Vekâlete bağlanmış ve Nafıa Vekâletinin teşkilâtı: Müsteşarlık, Yüksek Fen heyeti, Teftiş Heyeti, Demiryollar ve Limanlar İnşaat Reisliği, Su İşleri Reisliği, Şose ve Köprüler Reisliği, Yapı ve İmar İşleri Reisliği, Nafıa Şirketleri ve Müesseseleri Reisliği, Hukuk Müşavirliği, Hususî Kalem Müdürlüğü, Zatişleri Müdürlüğü, Malzeme Müdürlüğü, Seferberlik Müdürlüğü ile Yüksek Mühendis Mektebinden ibaret olarak kalmıştır. Bir müddet sonra Yüksek Mühendis Mektebi, 4121 sayılı kanunla. M. Eğ. Bakanlığına devredilerek İstanbul Teknik Üniversitesi halinde teşkilâtlandırılmıştır.

Yol inşa ve bakım faaliyetinin genişlemesi üzerine 1 Mart 1950 de Şose ve Köprüler Reisliği kaldırılarak Bakanlığa bağlı, tüzel kişiliği haiz ve katma bütçe ile idare edilen Karayolları Genel Müdürlüğü kurulmuştur.

B. B.. bugün memleketin imarına ve ticarî, iktisadî inkişafına ve sosyal kaynaşmasına hizmet eden demiryolları ile limanları karayollarını ve devlet daire ve müesseselerine ait hertürlü bina ve inşaat işlerini yapmak, Yurdun şehircilik işlerini tanzim etmek, akar suların zararlarını önlemek, bunları faydalanılabilir hale getirmek, bataklıkları kurutmak, sulama tesisleri kurup işletmek ile görevli bulunmaktadır.

Millî Hükümetin kuruluşundan bugüne kadar Bayındırlık Bakanlığında bulunmuş olan zatlar şunlardır:

No.	Ad	Tarih
1 —	İsmail Fazıl Paşa	3 Mayıs 1920
2 —	Ömer Lütfi Bey	27 Aralık 1920
3 —	Hüseyin Rauf Bey (Orbay)	17 Kasım 1921
4 —	Feyzi Bey	14 Ocak 1922
	Adnan Bey (Adıvar) (vekil)	4 Haziran 1922
	Reşad Bey (»)	12 Temmuz 1922
	Fevzi Bey (2. defa)	9 Eylül 1922
5 —	Ahmed Muhtar Bey (Çilli)	30 Ekim 1923
6 —	Süleyman Sırrı Bey	19 Ocak 1924
	Feyzi Bey (3. defa)	23 Kasım 1924
	Süleyman Sırrı Bey (2. defa)	5 Mart 1925
7 —	Behiç Bey (Erkin)	14 Ocak 1926
	Abdülhâlik Bey (Renda) (vekil)	15 Ağustos 1928
8 —	Recep Bey (Peker)	15 Ekim 1928
9 —	Zekâi Bey (Apaydın)	27 Eylül 1930
10 —	Hilmi Bey (Uran)	26 Aralık 1930
11 —	Fuad Bey (Ağralı)	26 Ekim 1933
	Fuad Bey (Ağralı) (vekil)	3 Şubat 1934
12 —	Ali Çetinkaya	16 Şubat 1934
13 —	Ali Fuad Cebesoy	3 Nisan 1939
14 —	Sırrı Day	9 Mart 1943
15 —	Cevdet Kerim İncedayı	7 Ağustos 1946
16 —	Kasım Gülek	10 Eylül 1947
17 —	Nihat Erim	10 Temmuz 1948
18 —	Şevket Adalan	17 Ocak 1949
19 —	Fahri Belen	22 Mayıs 1950
	Hasan Polatkan (vekil)	28 Ekim 1950
	Samed Ağaoğlu (»)	15 Aralık 1950
20 —	Kemal Zeytinoğlu	23 Aralık 1950

BAYINTUR, tarihçi Âşıkpaşazade (b. bk.) nin verdiği Osmanoğulları şeceresine göre Osman Gazinin beşinci kuşakta gelen efsanevî atası.

BAYIRKU, bir Türk boyunun adı. Çin kaynaklarında VII. yüzyılın ilk yarısından beri malûmdur. VIII. yüzyıla ait Kök - Türk kitabelerinde B. adiyle anılan bu boy, Çin kaynaklarında Ba-ye-ku diye okunmaktadır. B. lar büyük kum çölünün kuzeyinde oldukça geniş bir saha (1000 Li) işgal ederlerdi. B. lar 60 000 çadırdan ibaret olup savaş zamanında bir tümen asker çıkarabilirlerdi. Başlıca meşgaleleri çobanlık ve avcılık olmakla beraber cins atlar yetiştirirler, demirden yapılma eşya ihracederlerdi. Kullanmakta çok mahir oldukları kayaklarla geyik avlarlardı. Ahlâk, âdet ve dil bakımından Tölöslere benzerlerdi. 629 da Çin sarayına elçi gönderdiler, 674 te Çine tâbi oldular. 656 - 661 yıllarında Çine karşı ayaklandılar. İkinci Kök Türk İmparatorluğu zamanında (681 - 742) Hakanlığa tâbi oldular. Kapagan Möçjö Hakan (691 - 716) zamanında B. lar isyan ettiler. Tola ırmağı boyunda cereyan eden savaşta B. lar mağlûp oldular. Kapagan, karargâhına dönerken, ormanda pusu kuran B. çetesi tarafından öldürüldü. Fakat 742 de B. lar yine Çine tâbi oldular. Bu tarihten sonra B. adına kaynaklarda ve Türk boyları arasında raslanmamaktadır.

BAYİİYE, eskiden panayırlarda ve pazar yerlerinde satılan eşyadan alınan vergi. B., gümrük ve ihtisap vergisinden ayrı olarak, ihtisap memurları tarafından alınan bu vergiye satış resmi denilir ve satıcıdan alınırdı. Bu vergi 1838 tarihinde bir fermanla kaldırılmıştır (bk. BEY'İYYE RESMİ. İHTİSAP RESİMLERİ).

BAYKAL DAĞLARI, Baykal gölünün batı kıyısı boyunca, güneybatı-kuzeydoğu istikametinde uzanan sıradağlar. Uzunluğu 500 km yi geçen ve göle doğru dik yamaçlarla inen bu dağlar, sertleşmiş eski bir kütlenin, sonradan kırılmasiyle meydana gelmiş kırıkdağlardandır (bk. ANGARA BÖLGESİ. BAYKAL GÖLÜ).

BAYKAL GÖLÜ (Yakutçada *baykal* = deniz, Orta Asya Türkçesinde *baykul*, yahut *bayköl* = zengin göl, Moğolcada *dalay-nor* = kutsal deniz). Doğu Sibiryada dağlar arasında bir göl. Genişliği 33 000 km², deniz yüzünden yüksekliği 462 m dir. En derin yeri 1741 m olduğuna göre, deniz yüzünden olan derinliği 1279 m yi bulur ki, böylece B. G. dünyanın en derin gölü ve karalar içindeki çanakların en çukuru demektir. Boyu 640, en geniş yeri ise 85 km dir. Göldeki su miktarı 23 000 km³ ü bulur.

B. G. çanağının ana çizgileri. güneybatı - kuzeydoğu doğrultusunda (Baykal dağları boyunca) uzanan bir sıra çöküntü hendekleri ile batı - doğu doğrultusundaki (Sayan dağları doğrultusu) bir çöküntü alanının birleşmesinden doğmuştur. Gerçekten, kısmen Kaledonya, Prekambriyen kıvrılmalarına uğramış, sürekli aşınmalarla geniş

yontukdüzler biçimine girmiş bulunan bu bölgedeki eski bir kütle (bk. ANGARA BÖLGESİ), sonraki yerkabuğu hareketleriyle yer yer kırılmış, böylece bir yandan sıralar halinde uzanan kırıkdağlar (Baykal dağları, Sayan dağ

Baykal gölünden bir görünüş

ları...) meydana gelirken ve tek tek horst dağları yükselirken, bir yandan da bunlar arasında çöküntü hendekleri teşekkül etmiştir. İşte, bir yay biçimini andıran ve Asyanın en büyük dağlık bölge gölüne yer veren B. G. çanağı, bu çöküntü hendekleri sisteminden bir parçadır. Gölü çevreliyen bu sarp dağlar, B. G. ne doğru ormanlarla örtülü dik yamaçlar halinde inerler. B. G. çanağının güneydeki bölümüne dökülen İrkut, yolunu bir bazalt selinin tıkaması neticesinde Angara (b. bk.) ırmağına karışmağa başlamıştır. Gölün orta hendeklerinden biri, doğuda Barguzin vâdisi boyunca da uzanır. Bunun gibi, gölün 1 000 m derinliğindeki kuzey bölümü de, Yukarı Angara vâdisi boyunca sürer.

B. G., kaynakları Moğolistanda bulunan Selenga, gölün kuzeyindeki dağların sulariyle beslenen Barguzin ve Yukarı Angara ırmaklariyle beslenir. Gölün fazla sularını Angara ırmağı Yeniseye boşaltır. Gölde çok miktarda çeşitli balıklar bulunduğu gibi, Kuzey Buz Denizindekilere benziyen foklar da yaşamaktadır. B. G. ndeki bu zengin hayvan topluluğunun bir kısmı Tersiyer göl faunalarının kalıntısı olarak görülmektedir.

Kışın, gölün yüzü buz bağlar; bu hal mayısa kadar sürer. Kalınlığı 1 m yi geçen bu buz örtüsünün üstünden bütün taşıtlar geçer. Yaz aylarında ise gölde vapurlar işler. B. G. nde sık sık şiddetli fırtına ve sisler olduğu halde balıkçılık esaslı bir yer tutar.

Gölü çevreliyen dağların dik inmeleri yüzünden, hemen yalnız delta birikinti düzlükleri büyücek yerleşme alanları olabilmiş (Selenga, Barguzin deltaları gibi), Olhon adası yerleşme alanları arasına girmiş, gölü güneyden çevreliyen Transsibirya demiryolu (1904 ten beri) boyunda birçok kasabalar sıralanmıştır.

Bugün B. G. kıyılarının çoğu, Sovyetler Birliğine dâhil Buryat Moğollarının muhtar cumhuriyeti topraklarını teşkil etmekte, yalnız batı kıyılarının bir parçası İrkutsk eyaleti (bu eyaletin merkezi olan İrkutsk, Doğu Sibiryanın en önemli şehridir) içine girmektedir. Bir deniz enginliği gösteren bu göle Büretler, Dalay-nor (=mukaddes deniz) adını vermişlerdir.

Tarih: Orhon kitabelerinde (VIII. yüzyıl.), B. G. bölgesinde yaşıyan halka *Bayırku* (b. bk.) denmiştir. En eski Moğolca kaynaklardan biri olan *Moğolların Gizli Tarihi*nde bu göle *Tengḳis* (<Türkçe *deniz*) adı verilmiş olup, orta ve kuzeydoğu sahiline *Barḫucin* denmekte ve o civarda yaşıyan halk da *Barḫun* diye adlandırılmaktadır. Aynı kaynakta, yine kuzevdoğu sahilinde *Kol - barḫucin togum*, veya sadece *Barḫucin - togum* şeklinde yer adına da rasliyoruz. Bugün bu söz, Baykala dökülen Barguzin nehri adında yaşamaktadır. Bu gölün Türk - Moğol devri İslâm tarihçilerince bilinip bilinmediği açıkça anlaşılmıyor. Meselâ başlıca kaynak olarak Moğolların Gizli Tarihini kullanmış olan Reşîdüddin de, bu eserdeki bilgileri tekrarlamaktan ileri gidememiştir Hirth (*Nachworte Zur Inschrift des Toniukuk*) Baykal sözünü yukardaki örnekler yardımı ile açıklamaya çalışmışsa da bu fikir ispata muhtaçtır. Bazı âlimler, bu civarda yaşamış bir Türk kavminin adından gelme farz ederek, gölün adını *bay* «zengin», *kal* «göl» şeklinde izah etmişlerdir (krş. L. Berg: *Bolşaya Sov. Entsiklopediya*). Bugün de Yakutçada *Baykal* sözünün «deniz» mânasına gelmesi dikkate değer. Baykal gölü şimdi Buryatlar tarafından *Dalay - nör* diye adlandırılmakta, civardaki Ruslar da bundan çevirerek *Svyatoye More* (=mukaddes deniz) demektedirler. Çağataycadaki *baykal* (yabani kısrak) sözü baytaldan bozma olduğundan (krş. Radloff: *Wörterbuch*) herhalde bu göl adı ile ilgili olmasa gerektir. B. G. Avrupada XVII. yüzyılda Sibiryanın Ruslar tarafından istilâsından sonra tanınmıştır.

BAYKALİA (Baicalia), karından bacaklı yumuşakçalar (Gastropoda) ın ön solungaçlılar (Prosobranchia) takımına bağlı mikromelaniide (Micromelaniidae) familyasının bir cinsi. Yuvarlak topaç veya kule şeklinde olan kabukları küçük ve incedir; operkulumları da vardır. Birçok nevileri Baykal gölünde yaşar.

BAYKAN: 1. Siirt iline bağlı ilce merkezi. Diğer adı Havilhanları veya kısaca Hovildir. Nüfusu 1 023. Siirtin kuzeybatısında Siirt-Bitlis şose yolu üzerindedir. Çevresinde buğday, arpa ve üzüm yetişir. Elde edilen üzümlerin büyük bir kısmı kurutulur. Bir ilkokulu vardır.

2. Siirt iline bağlı ilce. Yüzölçümü 398 km². nüfusu 7 422, nüfus sıklığı km² başına 19 kişidir. Merkez bucağına bağlı 12 köyde nüfus tutarı 3 734 olup bir de 12 köylü Minar bucağı vardır.

BAYKARA (1392-1417), Aksak Timurun torunu. B. nın babası Ömer Şeyh Timurdan önce ölmüştür. Bir aralık Belh emîri de olduğu söylenen B. nın çok yakışıklı ve cesur olduğu rivayet edilir. Luristan, Hemedan ve Nihavend, Şahruh tarafından ona tımar olarak verilmiştir (1414). B. 1415 yılında kardeşi İskendere karşı ayaklanarak Şirazı almışsa da Şahruha yenilmiştir. Affedilen B. nın Kandıhar ve Germsîre gitmesine izin verilmiş, orada da ayaklanınca Kaydu tarafından mağlûp ve hapsedilmiştir (1417). Şahruh B. yı tekrar affetmiş ve Hindistana gitmesine izin vermiştir (1417). Bu tarihten sonra B. dan bahsedilmemiştir. Hakkındaki söylentiler ve kayıtlar birbirine uymamaktadır. Devlet Şahın yazdığına göre kendi isteği ile Meksandan Şahruhun yanına gitmiş ve Şahruh onu Semerkande göndermiştir. B. Semerkantte Uluğ Beyin teşviki ile öldürülmüştür. Daha önce Heratta Şahruhun sarayında öldürüldüğü yolunda da bir söylenti vardır. Kendisinden bahseden kaynaklar ölüm tarihini (1417) olarak göstermektedirler.

BAYKUŞLAR (Striges), kuşların bir takımı. Bu takıma «gece yırtıcı kuşları» adı verilir. Kısa ve basık vücutları, büyük ve fazla tüylü başları ve geniş uzun kanadları, kısa kuyrukları vardır. Gagaları dişsiz ve

kısadır; çengel şeklinde aşağıya doğru kıvrılmıştır. Yüzlerinde, tüylerin göz etrafında çelenk gibi dizilmesinden meydana gelen bir «peçe» vardır ki başa bir kedi manzarası verir. Gözleri iri ve ön tarafa doğru dönüktür; gözbebekleri fazla açılabilir, bu sayede hayvan geceleri çok iyi görür. Gözlerinin gündüz ışığına karşı duyarlığı çoktur. Fakat bazı B. lar gündüzleri de bir yere çarpmadan uça bilirler ve hattâ av peşine düşerler. Gözleri hareketsizdir ve görme alanları oldukça dardır. Buna karşılık boyun omurları başın geriye doğru dönmesine elverişlidir. Oldukça büyük bulunan kulak delikleri zar bir kapakla örtülüdür; aynı zamanda yüzü maske gibi örten tüyler kulakları da örter. Hayvan yavaş uçarken, ses alabilmek için kulak kapaklarını ileriye doğru kaldırır; hızla uçarken de uçuşa engel olmasın diye kapar. Kulakları çok iyi işitir. Oldukça kısa olan ayakları çok defa tırnaklarına kadar tamamen tüylüdür. Dış parmakları ön veya arkaya dönebilir. Sivri ve kuvvetli olan tırnakları uzun ve kıvrıktır. Tüyleri yumuşak ve kabarıktır. Renkleri umumiyetle koyu, esmer külrengidir ve karın tarafları daha açık veya sarımtıraktır. Vücutlarında beyaz ve koyu benek veya çizgiler vardır. Renkleri çok kere yaşadıkları muhite uymuştur. Birçok gece kuşlarında olduğu gibi, renkleri koyu olduğundan uçarken fark edilmez. B. ların kursakları yoktur ve kör barsakları uzundur. Yırtıcı ve ürkek hayvanlardır. Daha çok fare, sıçan gibi kemiricilerle, küçük memelilerle, diğer ufak kuşlarla, bazıları da balık, kurbağa ve böceklerle geçinir. Avlarını, umumiyetle geceleyin, kuvvetli tırnaklarını bunların vücuduna batırmak suretiyle yakalar. Bunun için işitme ve görme kabiliyetleri fazladır. Baykuşun tüyleri yumuşak olduğundan hiç fark edilmeden sessiz uçar. Uzun uçuşlar yapamaz. Yalnız kuzey memleketlerinde yaşıyanlar fazla kar yağdığı zaman güneye göçer. Avlarını birden yutar ve bundan sonra tüy, kemik gibi sindirilmiyen kısımları ağızlarından yumaklar halinde dışarıya atar. Bu sindirim şekli kartal, doğan, atmaca gibi gündüz yırtıcı kuşlarında görülmez. Çünkü bunlar bu kısımları sindirebilir. Dünyanın her tarafında, daha fazla, çok soğuk olmıyan yerlerde B. lara raslanır. Fakat kuzey memleketlerinde yaşıyanları da vardır.

B. a ormanlarda, bozkırlarda, çöllerde, kayalıklarda, insanların oturdukları yerlerde, örenlerde, kulelerde, evlerin çatılarında, ağaç kovuklarında raslanır. Sesleri çirkin ve gürdür; çeşitli şekilde ses çıkarabilirler. Geceleri acı acı öttüklerinden insanlara uğursuzluk getirdiğine inananlar vardır; halbuki B. lar insanlara hiç zararı dokunmıyan hayvanlardır. Aksine olarak tarlalara dadanan fare, sıçan gibi birtakım kemiricileri yedikleri için faydalıdırlar. B. lar umumiyetle kendileri için yuva yapmazlar, ağaç kovuklarında, kaya duvar oyuklarında, damlarda ve bazıları çeşitli memelilerin toprak üzerindeki kovuklarında, karga, doğan gibi bazı kuşların terk edilmiş yuvalarında yumurtalarını doğrudan doğruya yere bırakır. Her biri 2 - 10 beyaz yumurta yumurtlar ve çeşitli türlerin yumurtaları az çok birbirine benzer. B. yine buralarda kuluçka çıkarır. Yavruları kör ve sağır olarak çıkar. B. un düşmanları çoktur. Hususiyle gündüz yırtıcı kuşları düşmanları arasındadır. Yavruları kafeslerde büyütülmek suretiyle evcilleştirilebilir. B. takımının *Strigidae* adlı bir familyası ve bu familyanın asıl B. (Striginae) ve peçeli B. (Tytinae) adlı iki alt familyası vardır.

Asıl baykuşlar (Striginae) — Bu alt familyanın Türkiyede yaşıyan nevileri şunlardır:

Alaca baykuş (*Strix Syrnium aluco*): 44 - 48 cm uzunluğunda olan bu kuşun vücudunun üst tarafı külrengi veya kırmızımtırak kahverengidir; sırt ve yanlara doğru beyaz ve koyu renkli şeritler, lekeler vardır. Kanadlar üzerinde beyaz lekeler bulunur. Peçeleri külrengidir; bunun gagaya yakın olan kısmı beyazdır. Karın tarafı daha açık renkli olup boyuna ve enine koyu renkli çizgilidir. Kuzey Afrika, Avrupa, Suriye Arabistan ve Orta Asyadan Çine ve Koreye kadar olan bölgelerde yaşar. Daha çok, sahillere yakın ormanlarda, bahçelerde ve hattâ şehirlerde bulunur. Küçük memelilerle geçinir, aynı zamanda salyangoz, balık, kuş gibi diğer hayvanları yer. Yuvasını ağaç kovuklarına ve şehirlerde damlar altına yapar.

Puhu kuşu (*Bubo bubo*): 65 - 77 cm boyundadır. Vücudu pas sarısı renginde, sırt tarafı kahverengi veya siyah, boyuna ve enine çizgilidir. Daha açık renkli olan karın tarafında uzunluğuna siyah çizgiler bulunur. Kulaklarında siyah uzun tüy demetleri vardır. Bu nev'i Avrupada büyük ormanlarda ve dağlık bölgelerde bulunur. Çok vahşî ve haşin bir kuştur. Geceleri fare, tavşan, kedi gibi memelileri, kartal, kerkenez, şahin gibi kuşları, hattâ uyuyan kümes hayvanlarını yakalar. B. bütün kuşlar tarafından kovalanır. Evcilleştirilmesi güçtür

Kulaklı orman baykuşu (*Asio otus*): 35 cm boyunda olan bu çeşidin sırt tarafı pas sarısı, beyazımtırak ve siyahımtırak kahverengidir; gri lekeler de bulunur. Pençeleri beyaz veya pas sarısı rengindedir ve bunun etrafı beyaz ve siyah renklidir. Vücudun alt tarafı daha açık renkli ve uzunluğuna koyu çizgilidir. Avrupada, Asyada Kuzey Afrikada çam ormanlarında veya karışık ormanlarda bulunur. Park ve mezarlıklarda raslanır. Küçük memelilerle ve kemiricilerle geçinir. Faydalı bir kuştur. Göç edebilir. Kışın kuluçka yerlerinden ayrılır ve baharda tekrar yuvasına döner.

Bataklık baykuşu (*Asio flammeus* [*accipitrinus*]): 36 cm boyunda olan bataklık baykuşunun sırt tarafı pas sarısı rengindedir ve koyu kahverengi ve beyaz lekelidir. Açık renkli karın tarafında uzunluğuna çizgiler bulunur. Kısa kulak tüyleri vardır. Pençesi beyazımtırak külrengidir ve gözlerinin etrafı siyahımtırak kahverengidir. Avrupa, Asya ve Amerikada soğuk bölgelerde yaşar. Bu kuşa Tundralarda bile raslanır. Kışın, Hindistan ve Afrikaya kadar göç eder. Fakat soğuk memleketlerde kışladığı da görülür. Fare ve diğer küçük memelilerle geçinir ve Kuzey Avrupada *Lemmus* (bir nevi kemirici) ları, böcek, kurbağa ve yılanları yer. Düz tepelik yerlerde, bataklıklarda yaşar.

Cüce baykuş (*Otus* [*Ephialtes*] *scops*): 18 cm boyunda olan bu baykuş nev'inin külrengi, beyaz ve pas sarısı renklerle karışık bir rengi ve beyaz, koyu leke ve çizgileri vardır. Peçesi pek belli değildir; kulaklarında orta uzunlukta tüyler vardır. Birçok Akdeniz memleketlerinde, Avrupada, Asyada yaşar. Tarlalarda, ağaçlar üzerinde, insanların yakınlarında ve küçük ormanlarda bulunur. Diğer baykuşlar gibi beslenir. Göçücüdür.

Kukumav (*Athene noctua*): boyu 22 cm dir. Sırt tarafı esmer külrengi ve beyaz lekelidir. Karın tarafı beyazımtıraktır ve koyu lekelidir. Tam olmıyan peçe tüylerinin rengi beyaza çalar; kulaklarında püskül şeklinde tüyler bulunmaz. Avrupa, Asya ve Afrikanın muayyen bölgelerinde yaşar. Yerli kuştur ve ağaçlıklarda, meyvalıklarda ve insanlara

1

2

3

4

5

6

7

8

9

1 – Alaca baykuş (Strix aluco) 2 – Puhu kuşu (Bubo bubo) 3 – Kulaklı orman baykuşu (Asio otus) 4 – Bataklık baykuşu (Asio flammeus) 5 – Cüce baykuş (Otus [Ephialtes] scops) 6 – Kukumav (Athene noctua) 7 – Seylan baykuşu (Ketupa ceylonensis) 8 – Kar baykuşu (Nyctea nivea) 9 – Peçeli baykuş (Tyto alba)

yakın yerlerde bulunur. Çirkin sesi yüzünden uğursuz telâkki edilmektedir. Böcek, sürüngen ve küçük kemiricilerle geçinir.

Seylân baykuşu (*Ketupa ceylonensis*): boyu 60 cm kadardır. Sırtı kırmızımtırak pas rengidir ve koyu kahverengi geniş çizgilidir. Biraz daha açık olan karın tarafında uzunluğuna ince çizgiler, başının iki yanında püskül şeklinde kulak tüyleri vardır. Hindistanda, Seylân ve Çin ile Filistinde de yaşar. İnsanların yaşadıkları yerler çevresinde, ağaçlıklarda bulunur. Suya yakın yerleri sever. Balık ve yengeçlerle geçinir.

Asıl baykuşlar familyasına bağlanan ve Türkiyede yaşamıyan diğer B. nevileri de vardır. Bunlardan serçe baykuşu dedikleri ve esmer renkli, beyaz lekeli ve peçesiz (*Glaucidium passerium*)i; kar baykuşu dedikleri ve yaşlıları tamamiyle beyaz olan ve Kuzey Avrupa, Asya ve Amerikada yaşıyan *Nyctea nivea*yı sayabiliriz.

Peçeli baykuşlar (Tytinae) — Bu alt familyaya örnek olarak Türkiyede de yaşıyan peçeli baykuş (*Tyto alba= Strix flammea*) u gösterebiliriz. Peçeli baykuş 32 - 35 cm boyundadır ve sırt tarafları külrengi olup çok küçük ve etrafı siyahla çevrilmiş beyaz, uzunluğuna lekeleri vardır. Bunların arasında da boyun çevresinde pas sarısı bir renk görülür. Karın tarafı sarımtırak kahverengidir ve esmer ve beyaz lekelidir. Çok iyi teşekkül etmiş peçeleri pas rengindedir; külrengi ve beyaz da olabilir. Gözlerinin etrafı kahverengidir. Kulak tüyleri yoktur. Bunlara daha çok Güney ve Orta Avrupada, Güney Asyada, Kuzey Afrikada çok yüksek olmıyan yerlerde, örenlerde, şatolarda raslanır; küçük memelilerle, küçük kuşlarla geçinir. Yalnız güvercinlere dokunmaz. Sesi çirkindir.

BAYKUŞZÂDE, Şinâsî Mehmed Ağa (Çorbacı), tarihçi. Yeniçeri Ocağına mensup Baykuş Hasan Ağanın oğludur. Sultan İbrahim devri (XVII. yüzyıl) ricalindendir. Doğum ve ölüm tarihleri belli değildir. *Tezkiretü 's-Selâtîn ve Mecalisü 'l-Havâkîn* adlı dört ciltlik bir tarihi vardır. Basılmamış olan bu eserin bir nüshası Topkapı Müzesi Revan kütüphanesi kitapları arasındadır. B., Münşeât sahibi Feridûn Beyin *Nüzhetü 'l-Ahbâr* isimli Sigetvar tarihini 1648 de *Nüzhetü 'l-Ahbar fî-İcmâli Seferi Sigetvar* adiyle telhis etmiştir.

BAYLE [*bel*], **Antoine** (1799 - 1858). Fransız ruh hekimi. Vernet (Provence) de doğmuş, Pariste ölmüştür. Kendisinden önceki hekimler beyin frengisine ait paralitik belirtileri, herhangi bir deliliğe sonradan katılma belirtiler mânasına aldıkları halde o 1822 de yazdığı meşhur tezinde (*Recherches sur l'arachnitis chronique, la gastrite et la gastro - entérite chronique et la goutte, considérés comme causes de l'aliénation mentale*) hepsini aynı hastalık ünitesi altında toplamıştır.

BAYLE [*bel*], **Gaspard - Laurent** (1774 - 1861) Fransız doktoru. Vernet'de doğmuş. Pariste ölmüştür. Bazı kalb hastalıklarında dinlemeyi teşhis metodu olarak ilk defa ortaya koyan odur. Fakat bu metod üzerindeki çalışmalarını tamamlıyamamıştır. Başlıca eseri *Recherches sur la phtisie pulmonaire* (Akciğer veremi üzerinde araştırmalar) [1810] adını taşır.

BAYLE [*bel*], **Pierre** (1647 - 1706), Fransız tenkidcisi ve filosofu. Carlat (Fransa) da doğmuş Rotterdamda ölmüştür. Bir protestan rahibinin oğlu olan B. Toulouse üniversitesinde tahsilde iken, protestan mezhebinin dar görüşlülüğünden ötürü katolık olmuş, Cenevrede tahsiline devam etmiş, 1675 yılında Sedan üniversitesine, 1681 de de Rotterdam üniversitesine profesör tâyin edilmiştir. Fakat 1693 te, serbest düşünüşü dolayısiyle vazifesinden uzaklaştırılmıştır.

B., zamanının en büyük filosoflarından sayılmamakla beraber, zekâsının keskinliği, büyük tahlil kabiliyeti, düşüncelerindeki samimîlik bakımından üstündür. Toplu bir sistem bırakmamış olması onun büyükler arasında zikredilmesine engel olmuştur. B., felsefe sistemlerini tanıtmış, tenkid etmiş ve hepsinde hususiyle Spinoza ve Leibniz'te dogmatik olan taraflara hücum etmiştir. Ona göre insan, ahlâkı bakımından insandır; din ve felsefede muayyen bir akîdeye sahip olması insanı başkalarına üstün kılmaz. Bunun içindir ki, B., bir yandan her türlü mezhebe karşı müsamahalı olmak fikrini, öte yandan da kiliseyi dünya işlerine karıştırmamak tezini müdafaa etmiştir. Bu itibarla Tenevvür «Aydınlanma» (b. bk.) çağını açanlardan biridir.

Pierre Bayle

Başlıca eserleri şunlardır: *Pensées diverses écrites à un docteur de la Sorbonne à l'occasion de la comète qui parut au mois de décembre 1680* (1680 Aralığında görülen kuyruklu yıldız münasebetiyle bir Sorbonne doktoruna yazılmış türlü düşünceler) [1682]; ve hususiyle *Dictionnaire historique et Critique* (Tarihî ve tenkidî Lûgat) [1695, 1697 ve sonra, tam olarak: 1740] tir. Bu büyük eserde B., lûgat maddelerinden ziyade, her maddeye kattığı «derkenar» larda fikirlerini müdafaa etmiştir. B., meşhur «Nouvelles de la République des Lettres» dergisinin (56 cilt) yayımına da katılmıştır.

BAYLE HASTALIĞI frengi hastalığının belirtilerinden biri. Daha çok «umumî paralizi» ismi altında mütalâa edilen frengi deliliğinin bedenî ve ruhî belirtilerini ilk defa 1822 de Bayle ortaya koyduğu için sözü geçen hastalık bu ad ile de anılmaktadır. Bu hastalığın frengi mikrobu (spirochaeta pallidum) ile doğrudan ilgili bulunduğu XIX. yüzyıl sonunda belirtilmiş ve ancak 1913 te hastaların beyinlerinde mikrop tesbit edilmiştir. Modern tedavileri ise çok daha yenidir.

Umumî paralizi frenginin üçüncü devrine ve sinir merkezlerine ait bir âfettir; anatomik bozukluklar (beyin zarlarında ve hücrelerinde) yaygın olduğu ve hastalık uzun sürdüğü için B. H. tababette şu şümullü ve ifadeli ismi de almaktadır: «Meningo - encephalitis diffusa chronica». Hastalığın, esas mikrobik âmil dışında, müstait beyin zemini, içkiye düşkünlük, kafa vurukları, beden ve dimağ yorgunlukları, tedavi yetersizliği, hayat tarzı ve meslek hususiyeti (seyyahlık, denizcilik, şoförlük, jandarmalık v. b.) gibi bazı yardımcı sebepleri de mevcuttur. Ancak eskiden sanıldığı gibi artık sinirleri seçen «nörotrop» ve deriyi seven «dermotrop» gibi ayrı iki frengi âmili bahis konusu değildir. Hakikatta spiroket birdir ve ancak uygun şartlar altında beyni de seçer.

Bu itibarla frengililerin en çok % 2 - 5 inde bu ruhî şekil görülebilir. Hastalık, frengi çıbanı (şankr)nın belirmesinden 5 - 10 yıl sonra meydana çıkar. B. H. nın bazı ihtiyarlık ve gençlik (irsî frengi) şekilleri olabilmekle beraber 35-50 yaşları arasında ve daha çok erkeklerde görülmesi bir kaidedir.

Tedavi gören ve şiddetli baş ağrılarından veya diğer bazı sinir belirtilerinden şikâyet eden her frengilide mutlaka beyin - omurilik suyu muayenesi yapılmalıdır; zira çok defa bu suda görülen (hücre ve albumin artması gibi) erken marazî bozukluklar sinir frengisinin klinik öncesi habercisidır. Hastalık çok defa muhitin nevrasteni sandığı bazı sübjektif şikâyetler ve karakter bozuklukları ile başlar. Önceleri ciddî bir şahsiyet olarak tanılan hastada, çocukça hareketler, bazı gülünç ve ayıp sayılan reaksiyonlar, cinsî sapıklıklar. moral duygu silikliği ve bu arada bunların tesiri ile bazı antisosyal teamüller görülür. Bunun içindir ki bu başlangıç devresine «adlî tıp» devresi denir.

Hastalığın bu devrinde konuşma güçlüğü, kekeleme (hasta bu devirde «kırk küp kırkı da kulpu kırık küp» gibi cümleleri tekrar edemez), dudak etrafında ve dilde olduğu kadar ellerde titreme, gözbebeklerinde eşitsizlik ve ışığa karşı cevap yokluğu (Argyll Robertson delili), bazı geçici etraf veya göz felçleri kabîlinden fizik belirtiler ve bunlar dan başka hususiyle yavaş yavaş ilerliyen ruhî bir çöküntü görülür. Bilhassa gün geçtikçe yeni ve eski şeylere karşı (bunamaya varan) unutkanlık, fikir bağlantılarında çözüntü, dikkati toplama imkânsızlığı ve akla vurmanın nicelik bozukluğu yanında «hezeyanlar» şeklindeki bozukluğu dikkati çeker. Nitekim bu hastaların gerçek yoksulluklarına rağmen kendilerini çok zengin, asîl veya büyük insan saymaları ve sigara dilenirken milyonlar bağışlamaları gibi halleri çok karakteristiktir. Tedavisiz kalan vakalarda zamanla organik bunamanın yani beyin yumuşamasının yavaş yavaş ölüme sürükliyen ağır bedenî ve ruhî belirtileri görülür ve yatakta nebatî bir hayat başlar. Bütün bu hastaların kanlarında ve beyin sularında Wassermann müspet olduğu gibi beyin suyundaki diğer marazî bulgular da karakteristiktir. Bunlarla birlikte bilhassa gözbebeklerindeki bozukluk ile büyüklük hezeyanları bu hastalığı diğer bazı cinnetlerden kolaylıkla ayırır. 1920 senesine kadar B. H. tamamiyle şifasız sayılırdı; çünkü frenginin klâsik arsenik, iod bizmut tedavilerinden pek iyi sonuçlar alınamıyordu. Fakat bu tarihte Viyanada von Jauregg'un bulduğu ateş tedavisi (sıtma aşılama ile tedavi) usulü bu hastalığın tedavisinde bir inkılâp husule getirmiştir. Nitekim bugün aynı metodla birlikte tatbik edilen penicilline (6 - 10 milyon ünite) tedavileri, frengi delilerini tamamiyle kurtarmakta ve hattâ mesleklerine iade etmektedir. Ancak erken teşhis, tedavi sırasında kan ve beyin — omurilik suyu kontrolleri ve nihayet yardımcı olarak aralıklı arsenik ve bizmut tatbikleri de şarttır. Bugün ateş tedavisi, malarya bulunmıyan yerlerde tifo aşıları ve hattâ sunî olarak kısa dalga aletleri ile yapılmakta, penicilline de sulu mahlûller halinde beyin suyuna zerk edilmektedir. Memleketimizde ciddî antisifilitik mücadelenin başarıları nispetinde «umumî felç» vakaları da azalmış bulunmaktadır.

BAYLISS [*beylis*], **Sir William Maddock** (1860-1924), İngiliz fizyologu. 1888 den 1912 ye kadar doçent, bundan sonra 1924 e kadar profesör olarak Londra üniversite kolejinde fizyoloji okutmuştur. Profesör Ernest Henry Starling ile birlikte damar tazyikı, kılcal damar tazyikı, barsak innervasyonu ve ince barsağın duvarındaki bezlerin hâsıl ettiği hormon sekreti üzerinde mühim araştırmalarda bulunmuştur. Cerrahî şok tedavisinde ilk defa B. in kullandığı tuzlu enjeksiyon, 1918 de askerlere geniş ölçüde tatbik edilmiştir. Başlıca eserleri: *Nature of Enzyme Action* (Enzim aksiyonunun mahiyeti) [1908], *Principles of General Physiology* (Umumî fizyolojinin prensipleri) [1915], *The Vaso motor System* (Vazomotor [damar çapı üzerine tesir eden] sistem) [1923].

BAYLISS - STARLING KANUNU, İngiliz fizyologlarından Sir William Maddock Bayliss ile Ernest Henry Starling tarafından bulunan sindirim sistemiyle ilgili bir kanun. Buna göre, sindirim organlarında bir uyarı, ağız tarafına doğru gerginliğe (hypertonie), aksi tarafa doğru gevşekliğe (hypotonie) sebep olur. Gıdaların barsaktaki normal yer değiştirmesinde bu fonksiyonun da rolü vardır.

BAYON, Çin Hindinde Angkor Thornda bir Ḫmer mâbedi. Ortada bir ve etrafta elli bir kuleden ibarettir. Bunların hepsi muazzam Brahma yüzleriyle süslenmiştir. Uzun dış galerisinde bas - reliefler vardır. Bk. KAMBOÇ SANATI.

BAYONNE [*bayǫn*]: 1. Amerika Birleşik Devletlerinden New Jerseyde liman ve New Yorkun bir bölümü. Nüfusu 79 000 (1940). Petrol tasfiyehaneleri ve kimya endüstrisi merkezidir.

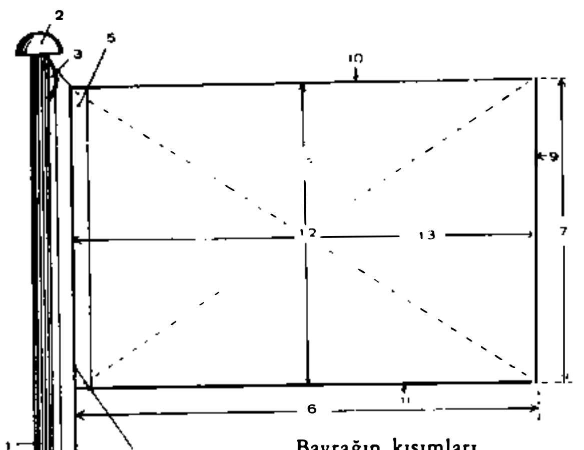
2. Fransanın Gaskonya (Gascogne) bölgesinde, Basses Pyrénées departmanında şehir, nehir limanı ve müstahkem mevki. Nüfusu 79 200. Denizden uzaklığı 6 km olup nakliyata elverişli Adour nehri üzerindedir. Gotik tarzda bir katedrali, demir endüstrisi, gemi tezgâhları vardır.

BAYRAÇ, Orta Asya Türkmenlerinin Sarık boyunda bulunun büyük bir oymağı. Murgab ırmağı kıyılarında, Merv çevresinde otururlar. Nüfusları 2 165 olup ziraatle geçinirler. B. adına ilk defa XVI . yüzyılda Ebü 'l-Gazî Bahâdır Hanın *Türk Şeceresi*nde raslanır. O zaman Atrek ve Gürgen suyu kıyılarında bulunuyorlardı.

BAYRAK (Hakaniye Türk. *batrak* = ucuna bir ipek kumaş takılan mızrak, Uygur. *badruk* = bayrak) umumiyetle bir devletin veya bir milletin ayırdedici sembolü, bazan da bir teşkilâtın işareti olan veya sadece bir işaret olarak kullanılan, ekseri mustatil şeklinde türlü renk veya renklerde, düz veya türlü hanelere ayrılmış, üstü amblemli veya amblemsiz kumaş; İng. *flag*, Fr. *drapeau* Alm. *Flagge*, İtal. *bandiera*. B. normal olarak şalî denilen yünden yapılırsa da bunu başka maddelerden de yapmak mümkündür. Umumiyetle bir göndere çekilip dalgalandırılmak üzere yapıldığı gibi, türlü tarzlarda asıldığı da olur.

Kısımları, çeşitleri ve kullanılışı: Çekilmiş bir bayrağın kısımları şunlardır: 1) bayrak gönderi veya direği; 2) gönder tepeliği; 3) makara; 4) bayrağın salvosu; 5) bayrağın uçkurluğu; 6) bayrağın boyu; 7) bayrağın genişliği; 8) uçkurluk kenarı; 9) uçum kenarı; 10) bayrağın üst kenarı; 11) bayrağın alt kenarı; 12) bayrağın merkezi; 13) bayrak mihveri. Bayrağın hanelere bölünme tiplerinin başlıcaları, en çok kullanılanları ufkî veya amudî müsavî haneli tipler olmak üzere, şunlardır: (bk. s. 460).

Bizde B. mefhumu ile daha birtakım kelimeler ilgili bulunmaktadır. alem, bandıra, flâma, gidon, flândra, fors ve sancak gibi. Bunlardan *alem* (Fr. emblème, insigne, enseigne, étendard bannière), eskiden şekil bakımından

Bayrağın kısımları
1) gönder veya direk, 2) tepelik, 3) makara, 4) salvo, 5) uçkurluk 6) boy, 7) genişlik, 8) uçkurluk kenarı, 9 uçum kenarı, 10) üst kenar, 11) alt kenar, 12) merkez 13) mihver.

bayrağa hiç benzemezdi. Madenden veya başka maddelerden mücessem olarak yapılıp direklerin ucuna takılan alâmetlerdi. Eski milletlerde ve iptidaî topluluklarda, mukaddes sembolleri veya totemleri temsil eden hayvan başları, gövde kısımları, türlü semavî cisimler bunun misallerindendir. Eskiden ordumuzda kullanılan tuğ, şimdi dahi gönder tepelerinde bazen görülen ay - yıldız ve minare külâhları üzerine dikilen ay şeklindeki semboller de bu esasa bağlı bulunmaktadır (bk. ALEM). Alem, daha sonra yine sembol veya amblem olmak üzere, B. şeklini almış, ve bizde *alemdar* kelimesi *bayraktar* mânasına da kullanılmıştır.

Bandıra (İtal. bandiera), yabancı gemilerin çektiği B. lar için kullanılan bir tâbirdir.

Flâma (İng. broad pennant, Fr. flamme [İtal. fiamma] de signaux, guidon triangulaire, Alm. dreieckiger Stander, Wimpel), üçgen şeklinde olan ve umumiyetle işaret için kullanılan küçük B. lara verilen addır. İşaret için kullanılan murabba veya mustatil biçiminde B. lara da bazan flâma denir. Gemilerde, semafor sistemine göre uzaktan işaretleşmek için kullanılan küçük kırmızı B. lara (İng. signaling flag, Fr. fanion, Alm. Winkerflagge) da flâma tâbir edilir. Aynı kelime, karargâhlarda dikilen ve birliklerin çeşidine (ordu, kolordu, tümen) göre şekli değişen madenî işaretler için de kullanılır.

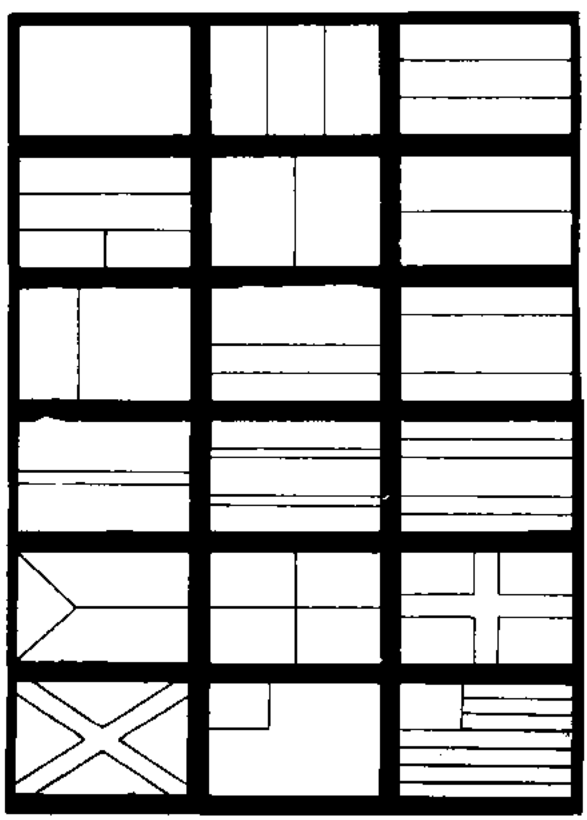
Gidon (İng. swallow-tail pennant, Fr. guidon à deux pointes, Alm. ausgezackter Stander), uçum kenarı çatallı, yani yırtmaçlı olan flâmaya denir. Fr. *flamme* ve *guidon* ve İng. *pennant* kelimelerinin tarihî mânaları için aşağıya bk.

Flândra (bu kelime Türkçede *flâma* ve *bandıra* kelimelerinin karışmasından ileri gelmiş olsa gerek; İng. narrow pennant, Fr. flamme, Alm. Kriegswimpel), beylik gemilerin grandi direğinin şapkasına çekilen millî renklerde şeride benzer, ince ve uzun bayraktır; ucu yırtmaçlı olanına «çatal - flândra» denir.

Fors (yabancı dillerde bunun tek bir karşılığı yoktur; İng. royal standard, president's flag, admiral's flag), millî bayrağın renk ve karakteri esas alınarak, mevki ve rütbelerine göre üzerine hususî işaretler konulan, cumhurbaşkanı ile amirallere mahsus murabba bir bayraktır (bk. AMİRAL; İngilterede kıral forsuna *royal standard*, amirallere mahsus olanlarına da *admiral's flag* denir; Amerika Birleşik Devletleri cumhurbaşkanına mahsus olan forsun adı da *president's flag*dir; cumhurbaşkanının forsuna Fransızlarda *pavillon du Président de la République* denildiği gibi, amirallerinki için de *pavillon* kelimesi kullanılır). Üç direkli bir gemide, cumhurbaşkanı, kıral (sultan, büyük amiral ve oramiral forsları geminin grandi (orta) direğine, koramirallerinki prova (ön) direğine, tümamirallerinki de mizena (arka) direğine çekilirdi; bugün gemilerde direk sayısı azaldığı için, bu esas biraz değiştirilmiştir; bizde şimdi amiral forsları prova direğine çekilir. Fors bulunan direğe flândra çekilmez. Bizde bazı servis bayrakları için de fors kelimesi kullanılmaktadır: kılavuz forsu, gümrük forsu sahil sağlık forsu, polis forsu, posta forsu, liman kontrolü forsu gibi.

Sancak (< Türk. *sançmak* = saplamak), bizde Saltanat devrinde gerek hükümdarlarla kumandanlara mahsus şahsi bayrağa (İng. standard, Fr. étendard, Alm. Standarte), gerek harb bayrağına (İng. ve Alm. Banner, Fr. bannière), gerekse devlet bayrağına (İng. state flag ensign, Fr. pavillon d'état, pavillon, Alm. Staatsflagge) verilen bir addı. Şimdi yalnız askerî kıtaların, bilhassa alayların başında bir sancaktar tarafından taşınan, işlemeli, kenarı saçaklı harb bayrağı (piyade için İng. regimental colours, Fr. drapeau; süvari için İng. cavalry standard, Fr. étendard; Alm. Fahne ve Standarte) için kullanılır. Harb gemilerinin provasındaki cıvadara direğine çekilen küçük bayrağa «cıvadara sancağı» veya «demir sancağı» (İng jack, Fr. pavillon de beaupré, Alm. Gösch) denir (bk. SANCAK, LİVA, RÂYET).

B. kelimesi bugün bizde, birçok kullanış yerlerine göre, teknik bakımdan birbirinden oldukça farklı mânalara gelmektedir: meselâ, millî veya milletlerarası alfabetik işaret B. ları (İng. signal flags, Fr. pavillons de signaux, Alm. Signalflaggen), denizcilikte, gemilerin mensup olduğu

Bayrağın iç bölümleri

şirket veya armatörlerin alâmeti olan armatör B. ları veya forsları (İng. house flag, Fr. pavillon de compagnie, Alm. Hausflagge), kulüp B. veya forsları (İng. pennant) ve benzerleri (meselâ, «B. koşusu» [İng. relay race]ndaki B., futbol oyunundaki «korner bayrağı» [İng. corner-flag], demiryolu teşkilâtında kullanılan kırmızı ve yeşil B. lar, v. b.), gibi. Bunlardan bazısı için flâma ve fors kelimeleri de kullanılmaktadır (bk. İŞARET).

Bir devletin veya milletin amblemi olarak kullanılan ve siyasî değeri olan B. lar, karakterine göre başlıca şu sınıflara ayrılır: *millî bayrak* (İng. national flag, Fr. pavillon national, Alm. Nationalflagge), *devlet bayrağı* (İng. state flag, Fr. pavillon d'état, Alm Staatsflagge), *hükümet bayrağı* (İng. government flag, Fr. pavillon de gouvernement, Alm. Regierungsflagge), *harb bayrağı* (İng. war flag, military flag, Fr. pavillon de guerre, Alm. Kriegsflagge), *donanma bayrağı* (İng. navy flag, ensign, Fr. pavillon de la marine, Alm. Marine-Kriegsflagge), *askerî bayrak* (İng. military flag), *ticaret bayrağı* (İng. merchant flag, Fr. pavillon de commerce, Alm. Handelsflagge), *servis bayrağı* (İng. service flag F. pavillon de service, Alm. Dienstflagge). *ülke bayrağı* (İng. local flag, Fr. pavillon du pays, Alm. Landesflagge), *kılavuz bayrağı* (İng. pilot flag, Fr. pavillon de pilote, Alm. Lotsenflagge). Bu terimlerin lûgat mânaları, aralarındaki teknik farkları izah edebilir. Milletlerarası bazı büyük teşekküller de hususî B. lar kabul etmişlerdir: Birleşmiş Milletler, Kızılay, Kızılhaç, Kızılaslan, Olimpiyad, Avrupa Birliği, Pan-Amerikan Birliği, eskiden de Balkan Birliği, Tuna Komisyonu, gibi.

Bilhassa harb gemilerinin kıç gönderinde çekilerek bunların hangi devlete ait olduğunu gösteren harb veya donanma B. ları çok kere üzerlerinde devlet armasını veya hususî bir amblem taşırlar; bazan da millî B. tan epey farklı olurlar. Meselâ, Türkiye, Amerika, Fransa gerek millî, gerek resmî, gerek ordu ve donanma, gerek ticaret bayrağı olarak yalnız birer B. kullandıkları halde, Büyük Britanya Almanya (İmparatorluk ve III. Reich). İtalya (Kırallık ve Cumhuriyet) ve Rusya (Çarlık ve Sovyetler Birliği). donanmaları için birer ayrı B. kullanmışlardır. Bir devlette kullanılan B. ların, bilhassa millî bayrağın şekli ve kullanılma tarzı umumiyetle hususî bir kanunla tesbit edilir (Türkiye için bk. BAYRAK KANUNU).

Millî B. lar, memleket sınırları içinde kullanılır; memleket dışında da gemilere ve elçilik binalarına çekilir. Bazı devletlerin elçiliklerinde idarî B. (hükümet bayrağı) kullanılır. Ecnebiler, tören günlerinde, oturdukları binalara, mensup oldukları devletin bayrağını çektikleri zaman, onun sağına, misafiri bulundukları memleketin bayrağını da çekmek mecburiyetindedirler. Orduda, alay sancaklarından başka, millî B. da kullanılır; kalelerin en yüksek tepesine dikilir. Harbde, bir şehri işgal eden kuvvetler birden fazla devlete mensupsa, bu devletlerin B. ları alt alta değil. yan yana çekilir. Denizde, B. gemilerin kıç gönderinde dalgalanır. Gemi donatıldığı zaman direk başlarına da çekilir. Ticaret gemileri kara suları dışında B. sız seyrederken bir harb gemisine rasladıkları zaman, talep üzerine, «bayrak göstermek» mecburiyetindedirler; aksi takdirde harb gemisi gemiyi durdurarak yoklıyabilir. Ticaret gemileri bir yabancı devletin kara sularına girerken, o devletin kanunlarına tâbi olduklarını göstermek için, prova direklerine o devletin bayrağını çekmek mecburiyetindedirler. Harb gemileri bunu yapmazlar; yalnız, yabancı bir limanda iken o devletin protokola geçmiş bir bayramı varsa, direk başlarına o devletin bayrağını çeker, bütün gemiyi de baştan başa işaret bayrakları ile donatırlar. Harb gemileri misafir olarak yabancı bir limana girdikleri zaman salvolarla şehri selâmlarken, prova direğine o devletin bayrağını çekerler. Ticaret gemileri seyrederken rasladıkları harb gemilerini, sulh zamanında birbirine yabancı harb gemileri de birbirlerini selâmlamak için, kıç gönderdeki bayraklarını üç kere yavaş yavaş indirir, her defasında süratle toka ederler; harb gemisi bayrağını yalnız bir defa indirip çıkarmakla ticaret gemisine mukabele eder. Devlet başkanının fors taşıyan gemisi, bütün gemiler tarafından selâmlanır. Harb gemileri demirde iken, bayrakları kıç gönderde olur, cıvadara direğine de cıvadara sancağı çekilmiş bulunur. Seyir halinde ise cıvadarada sancak bulunmaz. B. da mizena direğinin gizine çekilir. Bu gemilerde B., sabah akşam merasimle çekilir; gemiye giren çıkan her er ve subay B. ğa dönüp onu elle selâmlar.

Tek renkli B. lar, işaret bayrağı olarak kullanıldıkları zaman, renklerine göre, başlıca şu mânaları verirler: 1) Beyaz bayrak: harbde müzakere talebetmek veya teslim olmak; 2) Kırmızı bayrak: denizde, geminin tutuşur madde ile yüklü olduğunu bildirmek; seyrüseferde «dur» işaretini vermek; kızıl bayrak ihtilâl amblemidir; 3) Yeşil bayrak: seyrüseferde «geç», demiryollarında «yavaş geç» işaretini vermek; 4) Sarı bayrak: bulaşıcı hastalık ve karantina işaretidir; 5) Siyah bayrak: matem (idam) işaretidir; eskiden korsan gemilerinde kullanılırdı; Avrupada harb esnasında hastahanelere de çekilirdi.

Millî bayrak, normal olmıyan şu tarzlarda kulllanılırsa, hususî mânalara gelir: 1) Bayrağı mezestre etmek, yani yarıya indirmek (İng. half mast, Fr. en berne. Alm. halbmast): matem alâmetidir; 2) Harbde bayrağı arya etmek, yani indirmek: kalenin veya geminin teslim olduğunu bildirir; 3) Bayrağa vurmak: harbde, teslim işaretidir. 4) Denizlerde. bayrağı ters, yani baş aşağı çekmek: (bazı milletlerde) imdat isteme işaretidir; 5) Denizlerde, bayrağı boğmak, yani ortasından düğümlemek: (bazı milletlerde) devam eden bir tehlike karşısında, acele imdat istemeği gösterir; 6) Harbde, bir gemide bir devletin bayrağını başka bir devlet bayrağının üstüne çekmek: gemi alt bayrağın ait olduğu devletindir, şimdi üst bayrağın sahibi olan devletin kuvvetleri tarafından esir edilmiştir, demektir; eskiden Türk donanmasında. esir edilen düşman gemisi yedeğe alınır, sancağı da kıç tarafından denizde sürüklenirdi; 7) Bayrak eğmek: karada, tören geçitlerinde, tâzim alâmetidir.

Tarihçesi: Tarih en eski milletlerin bilhassa ordu teşkilâtında türlü şekillerde alem kullandıklarını bildiriyor (Türklerde bayrak için aşağıya bk.). Sumerlilerde, alem veya amblem olarak ay ve güneş gibi semavî cisimlerin ve kanadlı veya kanadsız aslan ve türlü mitolojik hayvanların tersim edildiği veya kazılmış olduğu anlaşılmıştır. Meselâ Ur şehrinin amblemi bir hilâl, Lagaş şehrininki de iki aslan arasında yükselen mitolojik bir hayvandı. Sumerlilerde, Elamlılarda, Hititlerde Parthlarda ve başka topluluklarda ay ve hilâl amblemlerinin kullanılmış olduğunu Eskiçağ arkeolojisi bize bildiriyor. Bilhassa Hitit merkezlerinde yapılan hafriyattan güneş kursları çıkmıştır.

Eski Mısırda ordu birlikleri oymalı veya boyalı mücessem alemler, mukaddes sayılan hayvanlar, kayıklar, yelpazeler, tüyler, kıralın adını taşıyan levhalar, v. b.

taşımışlardır. Bunlardan maksat, eski totem esasına göre, korku ve tâzim hisleri uyandırmaktı. Bu alemi veya amb'emi taşımak şerefli bir imtiyaz sayılırdı. Asurlu larda, İbranilerde ve eski İranlılarda da alemler görülmüştür. Asurluların başlıca amblemi, koşan bir boğa üzerinde durarak yayını çeken bir askerdi; aksi istikametlerde koşan iki boğa şeklinde başka bir alem de vardı. Bunlardan birincisi harbi, ikincisi de sulhü temsil etmiş olsa gerektir. İranlılarda, Büyük Dareios'un harb arabasının boyunduruğunda da harb ve sulh timsalleri resmedilmiş bulunuyordu. Gerek Mısır, gerekse Asur amblemleri bir kargının ucuna tesbit edilir, ince ve uzun bayrağa veya flândraya benzer kumaşlarla süslenirdi. Eski İranlılar. mızrağın ucuna bir kartal alemini takarlardı; ayrıca üzerinde güneş ilâhının timsali bulunan. kumaştan yapılmış sancaklar da taşırlardı. Sasanîlerde zalim Dahhâk (Żaḥḥāk) (b. bk.)a karşı ayaklanan halkın başına geçmiş olan Gâve'nin bayrak gibi kullandığı rivayet edilen deriden demirci önlüğü, sonraları mücevherlerle süslü bir halde Sasanîlerce sancak gibi kullanılmıştır. Buna *Direfş-i Gâviyânî* denilirdi. Karia birliklerinde, askerin önünde alem olarak altın bir horoz taşınırdı. Amerika kızılderilileri de, sırıkların ucunu kartal kanadlarından koparılmış tüylerle süslerlerdi. *Ahd-i Atîk*te İbranilerde, gerek kabîleleri birbirinden ayırdetmek, gerekse orduda kullanılmak üzere tesbit edilmiş alem ve sancak bulunduğu kaydedilmiştir. Eski Mısırlılarla Asurlularda donanmaya tahsis edilmiş alem ve amblemlere raslanmamakla beraber, yelkenlerin işleme, şiar, amblem ve başka süslerle donandığı bilinmektedir.

Yunanlılar pek eski zamanlarda mızraklarının ucuna alem olarak bir zırh (göğüslük) parçası geçirir ve harbe götürürlerdi. Daha sonraları Yunan sitelerinin herbirine mahsus mukaddes amblemleri ve harfler meydana çıktı. Meselâ, Atinalıların alemi zeytinle baykuş; Korinthoslularınki uçan at (Pegasos); Thebai'lilerinki, Oidipusun hâtırasına alâmet olarak, bir sfenks, Messenialılarınki M harfi, Lakedaimonialılarınki de A harfi idi. Dakialılar, bükülü yılanı amblem olarak almışlardı. Ejder de birçok milletlerin —Çin, Dakia, Parthia, v. b.— amblemi olmuştur; Romalılar bunu, yabancılardan teşkil ettikleri askerî birliklerde kullanmışlardır. Romalılar, gerek millî, askerî, gerekse ailevî ve şahsî amblem ve sancakları bir sisteme soktular; askerî aleme *signa militaria* denilmiştir. Roma Cumhuriyetinin ilk yıllarında, alem olarak sırığın ucuna bir avuç saman bağlanırdı (Roma ordusunda *cohort*un 1/3 ünü teşkil eden *manipula* birliğinin adı bundan, yani «avuç» anlamına *manus* [= el] tan çıkmış olsa gerek). Daha sonraları alem şekilleri değişti, bazan bir mızrağın ucuna gümüşten bir el geçirilerek, altına haçvarî bir ağaç parçası konur, aşağısına da tekerlek veya beyzî bir levha üzerinde Marsın veya Minervanın, son zamanlarda da imparatorun veya temayüz etmiş bir generalin sureti tesbit edilirdi. Kurt, at, ayı boğa ve başka hayvan şekilleri de amblem olarak taşınırdı. Kartal, ancak son devirlerde, Roma legionlarının hususî alemi oldu. Bir aralık öbür hayvan alemleri ile beraber kullanıldıktan sonra, Mariusun ikinci konsulluğu zamanında kartal (Lat. aquila), öbür alemleri ortadan kaldırdı. Roma suvarisi, alem olarak, *vexillum*u kullanırdı; bu, mızrağın ucundan ufkî bir çubukla asılmış, murabba bir sancaktı; Roma sikkelerinin, Traianus ile Antonius sütunlarının ve Titus takının üzerinde bu alâmet görülmektedir. İmparatorun sancağına *labarum* denilirdi; bu, üstü sırma ile işlenmiş, firfirî ipekten bir sancaktı, ki bazan vexillum gibi asılır, bazan da bayrak gibi bir direğe tutturulurdu. Bir efsaneye göre, M. Ö. 339 da Makedonya ordusu Bizansa saldırdığı sırada, geceleyin Makedon askerleri şehir surlarını aşmak üzere iken, bulutların arkasından ay çıkıp ortalığı aydınlatmış ve bu sayede Bizans askerleri düşmanı görüp geriye atmışlardır. Bu zafer üzerine de ay, Bizanslıların bayrağına amblem olarak konulmuştur. Büyük Konstantinostan sonra imparator sancağına İsa'nın monogramları (Yun. XP [= *Khristos* = Mesîh]) işlendi. Daha sonra iki başlı kartal Bizans imparatorluğunun amblemi olmakta devam etmiştir [Encyc. Brit.].

Araplarda, Hicretin ilk yıllarında her kabîlede, mızrağın ucuna takılan ve *livâu 'l-beyzâ* denilen beyaz bir bayrağın kullanıldığı, bu bayrağın Hayber muharebesine kadar bütün harblerde görüldüğü, o tarihten sonra da *râyet* denilen siyah bayrağın kabul edildiği rivayet edilir. Peygamberin de *'ukāb* denilen siyah bir bayrak kullandığı bu rivayetler arasındadır, Emevîler beyaz, Ali taraftarları yeşil, Abbasîler de siyah bayrak kullanmışlardır.

Eskiçağ Avrupasında alemleri süslemek için kumaş kullanılmışsa da, amblem olarak kullanılan bayrak ve sancakların münhasıran kumaştan yapılması Ortaçağdan başlar. Bu devirde, ilk bayraklar dinî bir mahiyet taşırdı; üzerlerinde umumiyetle altın veya gümüş sırma ile işlenmiş haç şekilleri vardı. Avrupada XIII. yüzyıl millî bayraklar meydana gelirken, birçoğunda haçın esas olması bu sebepledir: İngilizlerin St. George haçı (aşağıya bk.), Danimarkalıların Danebrog (=«kırmızı bez») haçı (XIII. yüzyıl) gibi. Fransa kıralları eskiden, sancaklarının üzerine St. Martin'in mavi başlığını resmettirmişlerdi. Frank kıralı Clovis'in murahhasları Tours şehrinde St. Martin kilisesine girdikleri sırada, *Mezamir*den zafer vadeden bir ayet okunmak üzere olduğu için, Clovis 507 yılında Gotların kıralı Alarike karşı bu sancakla çıkmış. ve bu sancak bütün Franklarca kabul edilmiştir. Büyük Karl (Charlemagne) da aynı sancakla harb etmiştir. XII. yüzyılda Fransız kıralları Parise taşındıktan sonra aynı şehirdeki St. Denis manastırının amblemi olan *oriflamme*'ı (Lat. *aureus* = altın yaldızlı, *flamma* = alev) sancak olarak kabul etmişlerdir. Bu, üzerine yıldız veya yaldızlı alev işlenmiş kırmızı veya firfirî ipekten bir sancaktı; uçum kenarı iki veya üç çatallı idi, yeşil püsküllü şeritler de iki taraftan sarkardı Son olarak, Yüzyıl Harbinde, İngilizlere karşı 1415 te Azincourt (İng. Agincourt) muharebesinde kullanılmıştır (sonraki Fransız bayrakları için aşağıya bk).

Ortaçağda kullanılan sancak ve bayrakların başlıca çeşitleri, Eski Fransızca adlariyle, *penon* (Fr. *pennon*<Lat. *penna* = tüy), *baniere* (Fr. *bannière*<Eski Alm. *band* — = işaret), *estandart* (Fr. *étendard*<Lat. *extendere* = açmak, yaymak), tâli çeşitleri de *gonfanon* (Fr. *gonfalon*<Eski Alm. *gund* = harb + *fano* [Alm. *Fahne*] = bez, sancak), *guydhomme* (Fr. *guidon* = *guyd/guide* = yol gösteren + *homme* = adam; bazılarına göre<İtal. *guidone* = yol gösteren) *banderole* (Fr *banderole*<İtal. *banderuola* = küçük bayrak), *penoncel* (= küçük *penon*). *pendant* (<*pennant* <*penon*) ve *burgies* (Fr. *bourgeois d'un navire*. İng. *burgee*; *bourgeois* = şehirli) idi.

Bunlardan *penon*, bazan sivri, bazan da çatal uçlu, tamamiyle şahsa ait bir alem veya sancaktı; üzerine küçük rütbeli şövalyenin arması resmedilirdi. Küçüğüne *penoncel* denirdi. Bu çeşit bayraklar, umumiyetle törenlerde ve res-

mî cenaze alaylarında kullanılırdı. *Baniere* şövalyelik devrinin ilk zamanlarında tamamiyle murabba idi, sonraları mustatil şeklini aldı, üzerinde sahibinin yüksek asalet arması bulunurdu; harbe götürülür ve *baneret* (Fr. *banneret*) denilen yüksek sınıftan bir şövalye tarafından taşınırdı. Bunun, bir direğe raptedilmeyip, onun tepesinden ufkî olarak bir çubuktan asılan çeşidine *gonfanon* denirdi; bunun ucu umumiyetle çatallı olur ve orduda başkomutanın yanında taşınırdı. *Estandart*, oldukça büyük, uzun, üçköşe, kenarı saçaklı, ucu çatallı, çatalların sivriliği de değişmiş olurdu, boyu, sahibinin rütbesine göre değişirdi. *Baniere* gibi harbe götürülmez, yalnız törenlerde kullanılırdı; esasında rütbe ve sınıf gösteren bir alâmetti. Şimdi kıral sancakları ve forslar bunun yerini tutmaktadır. Tâli çeşitlerden *guydhomme*, umumiyetle *estandart*a benziyen, daha az süslü, kısa ve uçları yuvarlak bir sancaktı, ve suvari alaylarında başta giden binici tarafından, arkadan gelenlere hiza işareti olarak taşınırdı. *Banderole*, mızrak ucunun aşağısına takılan veya kumanda borularına asılan, üçgen veya mustatil şeklinde küçük bir bayraktı. *Pennant* veya *pendant* beylik gemilerin grandi direğine çekilen, millî renkleri gösteren, ince ve epeyce uzun, ucu sivri veya çatallı, şeride benzer bir bayraktı (ucu sivri veya çatallı flâma şeklinde olan kısa ve geniş çeşidine bugün İng. *broad pennant*, ince uzununa da *narrow pennant*, *whip* veya *coach - whip* denmektedir). Gemi sahiplerinin adını veya alâmetlerini taşıyan *pennant*lara *burgeis* adı verilirdi. Bunlardan başka, XV. yüzyılda, Fransada, ordu ve birlik komutanlarının işareti olan ve rütbelerine göre şekilleri değişen *fanon*lar meydana geldi, XVI. yüzyılda da, yine Fransada, hafif suvari alaylarının sancaklarına *cornete* denilirdi.

Gemilerde, tefrik edici sancak veya bayrak kullanma ihtiyacı Haçlı Seferleri zamanında duyuldu. Önceleri geminin bordasına ve yelkenlerine, ait olduğu devletin arması resmedilirdi. XIII. yüzyılda, ticaret limanları, meselâ Almanların Hansa şehirleri, kendileri için armalı bayraklar tesbit ettiler; Almancada bunlara eskiden *vlugher* (Yeni Alm. *Flüger/Flügel* = kanad) denirdi; Hamburg 1270 te, Riga 1295 te, Lübeck de 1299 da kendi alâmetlerini koydular. Yeniçağ başında feodal ordular yerine muntazam millî orduların teşkilâtlanmasiyle, önce her bölüğün kendine mahsus bir bölük sancağı meydana geldi, sonra bunlar kaldırılarak alay sancakları ihdas edildi. Birçok memleketlerde, bir taraftan piyade, suvari ve deniz kuvvetleri için ayrı ayrı sancak esasları tesbit edilirken, millet ve devletin amblemi olan millî bayraklar ortaya çıktı. Eskiden gemiler, süvarilerin şahsî sancağını veya mensup oldukları limanın veya üssün bayrağı ile seyrederlerdi; bu usul tedricen değişerek, gemilere millî bayrak çekmek âdeti yerleşti, hattâ ticaret ve harb gemilerine mahsus ayrı ayrı bayrak kullanan milletler de oldu. Millî denebilecek ilk bayrak XVI. yüzyılın ikinci yarısında, Holândada Oranje (Orange) prenslerinin hanedan alâmeti veya sancağı (Prinsevlag) olan, ufkî olarak turuncu beyaz - mavi renkli bayrağın millî bayrak olarak kabul edilmesiyle meydana gelmiştir (1579).

Türklerde bayrak: B. kelimesini Türkler, İslâm dininin yayılmasından önce, savaşlarda ucuna bir ipek parçası bağlanarak elde tutulan ve bu savaşlarda kahramanlık gösterenleri belirten bir alâmet mânasına gelmek üzere *batrak*, *badruk*, *bayrak̲* şekillerinde telâffuz etmişlerdir. Bizde çok defa B. yerine *sancak* kelimesi kullanılmıştır. Bu itibarla burada B. ile *sancak* bir arada mütalâa edilmiştir. Ancak, Cumhuriyet devrinde B. ile sancak arasındaki fark nazara alınarak ikincisi daha çok muayyen askerî birliklerin hususî bayraklarına izafe edilmiştir (bk. SANCAK). Ün almış kahramanların taşıdığı mızrağın ucuna *yak* denilen yaban öküzünün veya bir atın kıllarından yapılan bir alâmet de asılırdı. Eski Türklerde yalav tuğ, çalış, kutas, perçem, moncuk (boncuk; Farsçada sancağın başına takılan değirmi şeye, *mahçe* veya *mencûk̲* denir), sancak kelimeleri de az çok farklarla bu mânada kullanılırdı. Önceleri kahramanlara mahsus olan bu alâmetler sonra bu kahramanların komutanlarına, başbuğlarına da alem olmağa başlamış ve en nihayet hükümdarların taşımakta bulundukları alâmetler, temsil ettikleri devletlerin de resmî ve millî alâmetleri olmuştur. Müslümanlıktan evvel ve sonra bütün Türk devletlerinde yalnız hükümdara mahsus bir bayrak bulunmayıp, bütün teşekküllerin, esnaf cemiyetlerinin, büyük komutanların, kaptanların ve valilerin kendilerine mahsus alâmetleri ve bayrakları vardı.

Türkler, Müslümanlıktan önceki devirlerde kabîle hayatı yaşarlarken, her kabîlenin, kendine mahsus bir alâmeti bulunmakta idi. Bu kabîleler birleşip büyük bir birlik kurdukları zaman bu birliklerin başı olan hükümdarın da kendine mahsus bir alâmeti ve bayrağı olurdu. Türklerle eskiden beri sıkı münasebeti olan Çinlilerin de M. Ö. I. yüzyılda çeşitli renkte ipekten ve yak kuyruğundan yapılmış bayraklar kullandığı bilinmektedir. Çinlilerde askerî bayraklar bulunduğu gibi dinî merasimde ve matem günlerinde kullanılan bayraklar da vardı. Sasanîler ve Bizanslılar da askerî ve hukukî bir alâmet olarak, üzerinde muhtelif işaretler bulunan kumaştan ve madenden yapılmış çeşitli bayraklar kullanmışlardır. Sasanî ordularında hücum zamanında kullanılan kırmızı renkte bir bayraktan başka *Direfş-i Gâviyânî* denilen bayrak da kullanılmıştır. Hunların da tuğ ve bayrak kullandıkları bilinmekle beraber bu hususta kesin ve açık bilgi yoktur. Attilânın, üzerinde kuş resmi bulunan bir bayrak kullandığı hakkında batı kaynaklarında bilgi verilmektedir. Kök - Türkler de bayrak kullandıkları gibi Çin hâkimiyeti altına girdikleri zaman onlara gönderilen Çin hediyeleri arasında üzerinde altından yapılmış bir kurt başı bulunan bir bayrak da bulunuyordu. Kök - Türk hükümdarları da Çin ile savaşan komutanlarına kurt başlı bayraklar hediye ederlerdi. Türgiş kabîlelerinde de bayrak kullanıldığı, bilinmektedir. Çin ve İran kaynakları, eski Türklerin kurt kültünden, kurt başlı bayraklarından ve Kırgızların kırmızı renkli bayraklarından bahsetmektedir. Arap seyyahları da Kırgızların yeşil renkte bayrak kullandıklarını bildirmişlerdir. Son zamanlarda Doğu Türkistanda yapılan araştırmalarda ve kazılarda Turfan ve Kuça şehirlerinde üzerlerinde insan ve hayvan resimleri bulunan bayraklar bulunmuştur. Uygurların da çeşitli bayraklar kullandıkları hakkında batı kaynaklarında bilgi verilmektedir. Volga ve Tuna Bulgarlarının da tuğ ve bayrak kullandıkları anlaşılmaktadır. Peçeneklerin de muhtelif renkte bayrakları olduğu sanılmaktadır. Eski Türklerin hayatından bahseden eserler ve seyahatnameler bütün Türk kabîlelerinin bayrak kullandığını bildirdiği gibi, bir Arap seyyahı da Dokuz Oğuzların siyah renkte bayrak kullandıklarını, *İgor* (b. bk.) *destanı* da Kıpçakların ve Kumanların kırmızı ve beyaz renkte bayrakları olduğunu bildirmektedir. XIII. yüzyılda Macaristana sığınan bazı Kuman kabîlelerinin mavi renkte

ve üzerinde aslan ve ay-yıldız bulunan bir bayrakları olduğunu, Macar kıralının bu ilticadan sonra kendisine Kumanlar kıralı unvanını da vererek bu bayrağı kendi arması içine aldığını bildiren bir söylenti vardır Firdevsî'nin *Şeh-nâme*sinde, Türklerin menekşe renginde ve kırmızı, sarı, mavi bayraklar kullanmakla beraber büyük Türk hükümdarı Efrasyab'ın bayrağının siyah olduğu ve üzerinde kartal, aslan, kurt ve kaplan resimleri bulunduğu bildirilmekte; İran bayraklarında da bu şekillerden başka fil, hüma ve geyik gibi hayvanların resimlerinin bulunduğu söylenmektedir. Müslüman-Türk devletlerinin de *Şeh-nâme*de bildirilen şekillerde ve renklerde bayraklar kullandıkları bilindiğinden Firdevsî'nin eski Türk ve İran bayrakları hakkında verdiği bilginin doğruluğundan şüphe edilmemektedir. Fakat bu bayrakların renklerinin ve şekillerinin çok eskiden de böyle olduğu ve Firdevsî zamanına kadar bu şekilde geldiği de kabul edilebilir.

Türkler Müslümanlığı kabul ettikten sonra Abbasîlerin valileri olan Tulunoğullarından ve Samanoğullarının hizmetinde bulunan Gaznelilerden başlıyarak hemen her tarafta kurulan Müslüman-Türk devletleri hükümdarlığın ve devletin diğer alâmetleriyle beraber bayrak da kullanmışlardır. Bu Türk devletleri, bayraklarında eski millî geleneklerini muhafaza etmişlerse de İslâm dininin ve medeniyetinin tesirlerinden de kurtulamamışlardır. Abbasîler, devlet idaresi ve hâkimiyet alâmetleri hususunda Sasanîlerin ve Bizansın tesiri altında kalmışlardır. Müslümanlıktan önce de bayrak kullanan Araplar, sonra bu geleneği kuvvetlendirmişlerdir. Peygamber ve Halifeler devrinde olduğu gibi Emevîler ve Abbasîler devrinde de çok çeşitli bayraklar kullanılmıştır. Bayrakların üzerine hükümdarların adları ve alâmetleri işleniyordu. Bunlar şekillerine ve renklerine göre, ait olduğu memurun mertebe ve derecesini gösteriyordu. Abbasîler genel olarak siyah rengi, Endülüs Emevîleri beyaz rengi, Fâtımîler yeşil rengi kabul etmişlerdir. Bu siyasî, askerî ve idarî bayraklardan başka tekkelerde, türbelerde ve camilerde kullanılan dinî mahiyette çeşitli bayraklar da vardı. İslâm devletlerinde bayrak açmak ve bayrak kaldırmak, savaşa gitmek için bir işaret olarak kabul edildiği gibi hükümdara karşı ayaklanma mânasına da gelirdi. Beyaz bayrak çekmek de sonraları teslim olmak mânasına kullanılmıştır.

İlk Müslüman-Türk devletlerinden Tulunoğullarında da çeşitli bayraklar kullanıldığı gibi Gaznelilerde hükümdara ve hükümdar soyunun bütün mensuplarına, valilere, kumandanlara ait birçok bayraklar vardı. Gazneliler de Abbasîler gibi kendilerine itaat eden valilere ve yarı bağımsız yerli sülâlelerin reislerine birçok hediyeler ve hâkimiyet alâmetleriyle birlikte bayrak da gönderirlerdi. Gaznelilerin bayraklarında çok zaman ay ve hüma resimleri bulunur, saraydan azadedilen kölelerden kurulan kıt'alara da aslan alâmetli bayraklar verilirdi. Fakat asıl devlet bayrağı, Abbasîlerde olduğu gibi siyah renkte idi ve bu rengi saraya ve diğer hâkimiyet alâmetlerine de teşmil etmişlerdi. Ayrıca Gaznelilerin kumandanlarına kırmızı renkte bayraklar verdikleri ve üzerlerine adlarını ve lâkaplarını yazdıkları zannedilmektedir.

Millî gelenekleri kuvvetli olan ve İslâm medeniyetinin bu husustaki tesirlerinden nispeten uzak kalabilen Karahanlıların bayrakları hakkında kesin bilgi yoksa da bunların hâkimiyet alâmeti olarak kullandıkları tuğ sayısının dokuza kadar çıktığı ve bayraklarının turuncu renkte olduğu bilinmektedir. Karahanlılarda bayraktarlık, Gaznelilerde olduğu gibi önemli devlet hizmet ve memuriyetlerinden sayılırdı.

Önce Seyhun kenarlarında, sonra da Maverâünnehirde ve Horasanda yaşayıp daha sonra Horasanda ve İranda kuvvetli bir devlet kurmuş olan Selçuklular da üzerinde ok ve yay bulunan bayraklarını çok eskiden beri kullanmışlardır. Selçuklular İslâm medeniyeti içine girip Abbasî devletini emirleri altına aldıktan sonra, ilk devrelerinde muhafaza ettikleri millî gelenekleri zamanla unutup, bu devletin bütün resmî âdetlerini benimsemişlerdir. Bu suretle Abbasîlerin siyah renkte bayrakları Selçuklulara da geçmiş ve Selçuklular bu siyah renkteki bayrağı kullanmakla beraber ihtiyaca ve devlet memurlarının durumlarına göre muhtelif renkte ve şekilde bayraklar kullanmışlardır. Bu arada Selçuklular da kırmızı renkte bayrağın hem hanedan mensupları, hem de büyük kumandanlar tarafından kullanılmış olduğunu söylemek lâzımdır. Maamafih Selçuklular ilk reislerinden itibaren siyah renkte bayrak kullanarak Abbasî devletinin bu resmî rengini kabul etmekle, hem o devlete bağlılıklarını göstermek, hem de İslâm âlemine hâkim olmak işini kolaylaştırmak istemişlerdir. Selçuklularda da bayraktarlık mühim devlet hizmetlerinden sayılmıştır. Anadolu Selçukluları da, Büyük Selçuklular gibi, bayrağa gerekli yeri ve önemi vermişlerdir. Anadolu Selçuklularında da hükümdarın bayrağından başka ileligelen devlet memurlarının, kumandanların ve askerî birliklerin bayrakları bulunmakta idi. Hükümdarın bayrağı ile diğer bayraklar arasında hukukî ve resmî fark bulunmakta ve herhangi bir şehir, devletin sınırları içine alınınca oraya mahallî bayraktan ayrı olarak hükümdarın bayrağı da çekilmekte idi. Anadolu Selçuklularında da hükümdar bayrağının siyah renkte olduğu ve hükümdar sefere gittiği zaman bayrağın da birlikte götürüldüğü, hükümdar sefere gitmediği takdirde ise bayrağın, hükümdara vekâlet eden komutanla birlikte sefere gönderildiği anlaşılmaktadır. Anadolu Selçuklu devletinde sefere katılan komutalar, üzerine ejderha resmi işlenmiş ipek bayraklar taşırlardı; ve her hükümdar zamanında bayrağa o hükümdarın ismi yazılırdı. Bu bayrakların tepelerinde madenden veya altından yapılmış hilâl şekilleri bulunurdu. Anadolu Selçuklu devleti Kösedağı mağlûbiyeti (1243) nden sonra İran Moğollarının hâkimiyeti altına girince hem kendi bayraklarını, hem de Moğolların bayraklarını kullanmışlardır (bu Moğol bayrağının beyaz renkte olduğu rivayetine karşılık renginin siyah olduğunu söyliyenler de mevcuttur. bk. Vladimirtsov: *Moğolların İçtimaî Teşkilâtı*, Abdülkadir İnan tercümesi, Ankara 1944, s. 262 not, 210 not; *Türkiyat Mecmuası* VII-VIII/1, s. 44). Anadolu Selçuklularında bayrak siyah renkte olduğu gibi çetr de siyah renkte idi. Esasen bu, Ortaçağda genel bir kaide, bayrak taşıyana verilen bayraktar lâkabı ve memuriyeti bu devlette de önemli bir devlet vazifesi sayılmakta idi.

Harezmşahlar devletinde de hükümdarın, veliahdın, hanedana mensup prenslerin, umumî valilerin, büyük komutanların ve kabîlelerin kendilerine mahsus çeşitli renk ve şekilde bayrakları olup hükümdarın bayrağı ve çetri büyük Selçuklularda ve Anadolu Selçuklularında olduğu gibi siyah renkte idi. Harezmşahlar soyu Oğuzların Beydili boyuna mensup olduklarından bu soyun bayraklarında bu kabîleye ait damgalar da bulunmakta ve her bayrağa kime ait ise o kimsenin adı, sıfatları ve diğer alâmetleri işlenmekte idi.

Selçuk Atabegleri de ordularında ve askerî birliklerinde muhtelif renkte ve şekilde bayraklar kullanmışlardır. Fars Atabeglerinin siyah bayrak kullandıkları bilinmekte ve diğer Atabeglerin de bu renkte bayrak ve çetr kullanmış oldukları sanılmaktadır

Eyyubîler, Selçuklularla Atabeglerin ve Fâtımîlerin hâkim olduğu sahalarda kurulmuş bir devlet olduğundan bu devletlerin geleneklerini ve bu arada alâmetlerini ve bayraklarını kabul etmişlerdir. Eyyubîlerin hükümdar bayrağı sarı renkte olup, ordularında sarı ve kırmızı renkte bayraklar kullanılmıştır. Abbasîlerin Eyyubîlere hediye olarak gönderdikleri siyah renkteki bayraklar da Eyyubî ordularında kullanılmıştır. Mısır Eyyubî hükümdarları, devletin başka yerlerindeki Eyyubî prenslerine hâkimiyet alâmeti olarak yolladıkları eşya arasında bayrak da gönderirlerdi. Bu bayrağa hangi prense gönderiliyorsa onun adı ve lâkapları da yazılırdı. Mısır ve Suriye halkı, sarı rengi hâkimiyet alâmeti olarak kabul ettiklerinden Eyyubîler bu tesire kapılarak, Fâtımî geleneklerinin de tesiri ile bu rengi kabul etmişler, bayraklarını ve çetrlerini sarı renkte yaptırmışlardır. Eyyubîler haçlı seferlerinde büyük fedakârlık gösterdikleri için onların bayraklarındaki hilâl işareti Hıristiyanlarca Müslümanlığın bir sembolü gibi telâkki ve kabul edilmiştir. Eyyubîler devletine son vererek Mısır ve Suriyede çok kuvvetli ve her bakımdan muntazam teşkilâtlı bir devlet kurmuş olan Türk Memlûk Devletinde de bayrak mühim bir yer tutmuştur.

Kölemen devletinde hükümdarların at kılından bir tuğu, ipekten yapılmış ve üstüne hükümdarların ismi ve lâkapları sırma ile işlenmiş sarı renkteki bayrağı çok süslü olup bu bayrağa *sancak-ı sultanî* denilirdi. *Çalış* denilen tuğun meydana çıkarılması sefere gidileceğine alâmet sayılırdı. Sultanların daha birçok bayrakları da vardı ki bunlara sancak denilir ve bunlar özel bir yerde saklanırdı. Kölemenler Devletinde hükümdar değiştiği zaman saltanat sancaklarını yeni hükümdara devrederdi. Kölemenlerde hükümdarın şahsına mahsus olan bayraktan ve sancaklardan başka büyük memurlara, komuntanlara ve askerî birliklere ait pek çok bayrak bulunurdu. Seferlerde hükümdarın sancağını taşıyan memura *sancaktar*, diğer sancakları taşıyan memurlara da *alemdar* denilirdi. Kölemenlerde de Eyyubîlerde olduğu gibi sarı renk resmî renk olarak kullanılmıştır.

Memlûkler, komşu devletlere ve müttefiklerine gönderdikleri hediyeler arasında resmî bayrakları olan sarı renkte bir bayrak da gönderirlerdi.

Anadolu Selçuklu Devletinin yıkılması üzerine kurulan Anadolu Beyliklerinde de birtakım hükümdarlık alâmetleri yanında bayrak kullanıldığı tabiî olmakla beraber bunların ilk zamanlarına ait bayraklar hakkında kesin bilgi yoktur. Yalnız Aydınoğlu Gazi Umur Beyin donanmasında yeşil bayrak kullanıldığı bilinmektedir. Karamanoğulları da Moğollara karşı Kölemenlerin yardımını diledikleri zaman Mısırdan gönderilen bayrakları kendi bayrakları ile beraber kullanmışlardır. Alâiye ve Manavgat beyleri de Kıbrıs Kırallığına tâbi bulundukları sırada kendi bayraklarının yanına bu kırallığın bayrağını asmışlardır.

Ortaçağda Türk - İslâm âleminde âdet olduğu üzere Anadolu Beyliklerinde kullanılan şekil ve renk itibariyle Memlûk, Moğol ve Büyük Selçuklu Devletlerinin bayraklarına benziyen bayrakların üzerine de beylerin isimleri ve lâkapları yazılırdı. Candaroğullarının kırmızı zemin üzerinde sola açılmış sarı bir ay şekli bulunan bayrakları olduğuna dair bir belge vardır. Tekeoğullarının da beyaz zemin üzerinde kırmızı «mühr-i Süleyman» taşıyan ve ucunda iki yeşil çizgi bulunan bir bayrakları olduğu bilinmektedir. Alâiye sancağında ise beyaz zemin üzerinde çatal sakallı bir baş bulunmaktadır. Anadoluya ait olup kimin veya kimlerin olduğu bilinmiyen dört bayrak daha vardır ki, bunların yarısı sarı, yarısı beyazdır. Üzerlerinde haç ve kılıç gibi muhtelif şekiller bulunup bunlar kırmızı renktedir. Bu bayraklar hakkında XIV. yüzyıla ait bir İspanyol Fransisken rahibinin seyahatnamesinde bilgi verilmektedir. (Bu İspanyol rahibine izafe edilen, tam adı *Libro del Conoscimiento de todos los reynos y tierras y señerios que son per el mundo, y de las señales y armes que han cada tierra y senoria* olan, ve 1877 de Madridde neşredilen bu eserin 1345 yılında uydurulduğu anlaşılmaktadır. bk. Richard Hennig: *Terrae Incognitae* III. cilt, Leiden 1938, s. 221 - 229).

Kutbüddin Aybeg tarafından kurulmuş olan Delhi Türk Sultanlığında hükümdarlığın bütün alâmetleri gibi bayrak da kullanılmış ve hâkimiyet alâmetleri devlet teşkilâtı gibi Gurlulardan alınmıştır. Gurluların da bu hususları Gaznelilerden ve Selçuklulardan aldıkları bilinmektedir. Gurlular da siyah ve al renkte bayraklar taşırlar, ordunun sağ kolunda bulunan Gurlular siyah, sol kolunda bulunan Türkler de al renkte bayraklar kullanırlardı. Bu geleneklerin Delhi Kölemenler Devletinde ve Tuğluklar Devrinde de yürütüldüğü bilinmekte, Halaclılar zamanında da aynen muhafaza edildiği sanılmaktadır. Tuğluklarda hükümdar bayraklarına tavus tüyü de takılmış, fakat harb zamanında düşmanın bunu fark etmemesi için bütün bayraklar tavus tüyü ile süslenmiştir. Delhi Kölemen devletinde rütbe ve memuriyetlerin derecesine göre çekilen renkleri de değişmekte idi. Buna bakarak bayrakların da böyle olduğu zannedilebilir. Gurlularda ve Tuğluklarda hükümdarın çetri siyah renktedir. Bundan, bu hükümdarların bayraklarının da siyah olduğuna hükmedilebilir.

Orta Asyada ve Moğolistanda da Türk ve Moğol kabîleleri içinde koruyucu bir ruh bulunduğuna inanılan, yak kuyruğundan yapılmış tuğ kullanırlardı. Bu kabîlelerde de tuğun ortaya çıkarılması harb alâmeti sayılırdı. Çingiz Han devrine ait vesikalar Çingiz Hanın tuğunun Türk ve Moğollarca uğurlu sayılan, dokuz kuyruklu ve beyaz olduğunu bildirmektedirler. Harb zamanı bu tuğ ortaya çıkarılınca. ordunun koruyucusu olan bu kutsal alâmet namına, kurbanlar kesilmekte idi. Daha sonraları Moğol bayraklarında hilâl şekline de raslanmıştır ve Altın Ordu Devletinin başşehri olan Saray şehrinde imparatorun sarayının üstünde altından bir hilâl görülmüştür. Fransisken rahibinin kitabında gösterilen Altın Ordu bayrağı da beyaz zemin üzerine işlenmiş kırmızı bir hilâl ile yine Cuci çocuklarına ait özel bir kırmızı damga taşımaktadır (yukarıya bk.). İlhanlılar da Çingiz yasası hükümlerine uyarak resmî bayraklarını beyaz renkte kullanmışlardır. Moğol devletlerinde hükümdarın şahsına ait olan bu resmî beyaz bayraktan başka askerî ümeranın ve büyük memurların çeşitli renkte ve üzerlerinde türlü resimler bulunan bayrakları vardı. Celâyirlilerin ve Özbeklerin de beyaz bayrak kullandıkları bilinmektedir.

Timur da Çingiz İmparatorluğunun hâkimiyet alâmetlerini benimsemiş ve Moğollar gibi, beyaz bayrak kullanmıştır. Timurun ordusunda bu resmî beyaz bayraktan

başka her renkte bayrak kullanılmıştır. Bu bayraklarda büyük emîrlerin her birinin damgası bulunduğu gibi, Timurun da şahsına mahsus olan ve bir üçgen içine üst üste konmuş üç yuvarlak şeklinde bulunan arması da bulunmakta idi. Timurun çocukları ve torunları tarafından kullanılan bayraklar da Timur devri bayraklarından farksızdır. Timurun torunu olup Hindistanda büyük bir imparatorluk kurmuş olan Babur'un ordusunda da kırmızı ve sarı bayraklar kullanılmışsa da bu hükümdar soyunun resmî bayrağı hakkında kesin bilgi yoktur.

Baranlı aşiretine mensup bir soy tarafından kurulmuş ve etrafına da birçok Türk kabîlelerini toplamış bulunan Karakoyunlu Devletinde de beyaz zemin üzerinde bir kara koyun resmi bulunan bir bayrağın resmî bayrak olarak kullanıldığı söylentisi vardır. Bayındır Oğuz boyu tarafından kurulan Akkoyunlu Devletinde de beyaz zemin üzerinde Bayındır damgasını taşıyan bayraklar kullanıldığı bilinmektedir. Safevîler ise yeşil renkte bayrak kullanmışlardır. Bundan başka Safevîlerde üzerinde *Kur'an*dan âyetler veya şiîliğe dair yazılar yazılı uzun ve dar bayraklar kullanıldığı o zamanın meşhur seyyahları tarafından bildirilmektedir. Nadir Şah devrinde ise tepesinde madenî hilâl bulunan beyaz renkte bayrak kullanıldığı anlaşılıyor.

Kaçarlar zamanında İranda çeşitli bayraklar kullanılmış, sonunda Feth Ali Şah zamanında bayrak üzerinde zülfekar, aslan ve güneş şekilleri resmî bir mahiyet almıştır. Nâsırüddin Şah zamanında zülfekar aslanın eline verilerek resmedilmiş, böylece bugünkü şeklini almıştır.

Osmanlı İmparatorluğunda kullanılan bayraklar hakkında geniş ve sağlam bilgilerimiz vardır.

Osmanlı tarihlerinin verdiği bilgiye göre Anadolu Selçuklu devleti tarafından Osmanlı Devletinin kurucusu Osman Gaziye gönderilen bayrak beyaz renkte idi. XV. yüzyılda Osmanlıların donanmada kırmızı, orduda ise beyaz bayrak kullandıklarını bildiren müellifler de vardır. Yine bu zamanda hükümdaıların, ileri gelen devlet ricalinin ve komuntanların, kapukulu ocaklarının, üzerlerinde çeşitli motifler bulunan ayrı şekillerde ve renklerde bayrakları olurdu. Daha sonraki yüzyıllarda topçu ve kumbaracı ocaklarının bayraklarında top ve kumbara işaretleri kullanılmıştır. Kuyucu Murad Paşa tarafından tenkil edilen Celâlî eşkıyası da üzerlerinde adları yazılı türlü renklerde ve şekillerde bayraklar kullanmışlardır. Kuyucu Murad Paşa bu bayraklardan 120 tanesini İstanbula getirmiştir. XV - XVI. yüzyılda Yeniçerilere ak bayrak Sipahi bölüğüne kırmızı bayrak, orta ve aşağı bölüklere alaca bayrak, silâhtarlara sarı bayrak adları verilmiştir ki bu adlar bu bölüklerin taşıdıkları bayrakların renginden dolayı verilmiştir. Bu gelenek eski Türklerin kabîle teşkilâtında da vardır. Eski Türk kabîle ve sülâleleri, Moğollar, Selçuklular ve Kölemenler siyah, sarı, kırmızı ve beyaz renkleri kullanmış olduklarından Osmanlılar da onların tesirleri altında bu renklerdeki bayrakların hepsini kullanmışlardır. Osmanlılarda hükümdara mahsus bayrağın Fatih devrinde beyaz renkte olduğu ve Kanunî devrine kadar bunun değişmediği bilinmektedir. Hükümdarlara mahsus bu beyaz bayrak geleneği Anadoluda İlhanlılar devrinden beri kurulmuş olup, Osmanlılarda da bunun en az Yıldırım Bayezid zamanından beri tatbik edildiği kabul edilmektedir. Osmanlı ordusunun, beyaz, sarı, alaca ve kırmızı bayraklarının Kanunî devrine kadar geldiği ve o devirde bu bayrak renklerinin altıya çıkarıldığı, bunlara siyah ve yeşil renklerin de ilâve edildiği bazı Osmanlı tarihçileri tarafından bildirilmektedir. Peygambere ait olup Yavuz Sultan Selim zamanında Osmanlılara geçen bayrağın (Sancak ı şerif) da Osmanlılar tarafından çok büyük bir hürmetle saklandığı bilinmektedir. Macaristan seferine giden Sadrâzam İbrahim Paşaya beyaz, yeşil sarı, kırmızı ve alaca bayraklar verilmesi bu bayrakların hükümdarların hassa ordusu bayrakları olduğunu gösteren bir misaldir. Osmanlı beylerbeyleri ile sancakbeylerinin kırmızı sancak taşıdıkları bilinmektedir. Osmanlıların hâkimiyet âlameti olarak beyaz bayraktan başka kırmızı bayrak da kullandıkları, Çaldıran ve Mısır seferlerinde Yavuzun çadırının önüne bu renkte bayrakların dikilmiş olmasından anlaşılmaktadır.

Osmanlılarca yeşil renkte bayrağın da eskiden beri kullanıldığı, Çaldıran seferine katılan bazı kıt'aların ve Kanunî devrinde kapıkulu ocaklarının bu renkte bayrak taşımalarından anlaşılmaktadır. Barbaros Hayreddin ve Uluç Ali Paşalar donanmalarında yeşil renkte bayraklar kullanmışlar, Cezayir Ocakları donanmaları da aynı renkte bayrak taşımışlardır. Yeşil renkte bayrak kullanılması âdeti Yavuz Sultan Selim devrinden sonra çoğalmıştır.

Osmanlı donanmasında da orduda olduğu gibi çeşitli renklerde ve şekillerde bayraklar kullanılmıştır. Donanmada XV. yüzyılda kırmızı bayrak kullanılırken XVI. yüzyıldan sonra komuntanlar yeşil bayrak kullanmışlar, derebeyleri ve sancakbeyleri de beyaz. kırmızı, sarı, kırmızı ufkî çizgili bayraklar kullanmışlardır. XVI. yüzyılda ticaret gemileri beyaz bayrak taşımışlar, XVIII. yüzyılda da kaptanpaşalar yeşil bayrak kullanmışlardır. Bu yüzyılda ve sonraki yüzyıllarda gemilere kırmızı bayraklar da çekilmiş fakat yeşil renkte bayrak daha çok kullanılmıştır. Bu bayrakların hangi rütbedeki memurlara ait oldukları, üzerlerindeki işaretlerden anlaşılırdı.

I. Mahmud devrinden sonra donanmada yeşil bayrak kabul edilmiştir. Amirallerin forsları da yeşil zemin üzerine hilâl ve zülfikar gibi işaretlerdi. III. Selim devrinde gemi bayrakları kırmızı olmuş ve bayraklar üzerindeki hilâl şekline sekiz köşeli yıldız ilâve edilmiştir. Bu devirde bayrak meselesine katî bir şekil verilmiş ve gemilerin muhtelif direklerine çekilecek bayraklar ve bayraklar üzerindeki alâmetler tesbit edilmiştir. Bundan başka yine bu devirde devletin muhtelif büyük limanlarının, Müslüman tüccar gemilerinin, reâya gemilerinin, Karadeniz ve Akdeniz tüccarlarının, Unkapanı tüccarlarının kendilerine mahsus bayrakları vardı. Cezayir beylerbeylerinin, Cezayir ticaret gemilerinin. beylerbeyliğe ait ticaret gemilerinin, Tunus dayıları gemilerinin, Trablus beylerbeyinin ayrı ayrı bayrakları bulunuyordu.

III. Selim devrinde Nizam-ı Cedîd için kabul edilen bayraklar, kırmızı veya fes rengi olup ortasında sarı renkte bir hilâl veya ortadaki hilâlden başka dört köşeye sarı renkte işlenmiş hilâl bulunan bayraklardır.

II. Mahmud devrinde de III. Selim devrinin bayrakları kullanılmış ve her tarafa, kırmızı zemin üzerinde ay yıldızlı bayraklar çekilmiştir. II. Mahmud devrinde yeniçeri ocağı kaldırılınca bu ocağa ait bütün bayraklar da kaldırılmış ve *bayrak* adı yerine *sancak* adı kullanılmağa başlanmıştır.

II. Mahmud devrinde kurulan Asakir-i Mansûre-i Muhammediyye teşkilâtına, ortasında kelime-i şahadet veya fetih âyetleri işlenmiş siyah bayraklar verilmişti. Bu alay sancak ları Osmanlı Devletinde İkinci Meşrutiyete kadar, ve hattâ

ondan sonra da kullanılmıştır. Bunlar kırmızı zemin üzerine sırma saçaklı ve bir yüzüne hükümdar arması, tuğraları işlenmiş bayraklardır. Kırmızı zemin üzerinde hilâl ve yıldız bulunan bayrak XIX. yüzyılın ilk yarısında Osmanlı Devletinin millî ve resmî bayrağı olarak kabul edilmiştir. XIX. yüzyıl ortalarında Osmanlı İmparatorluğunda hükümdarın tuğralı bayrağından başka, gemileri hükümdar ziyaret ettiği zaman çekilen, ortasında güneş ve köşelerinde ışıklar bulunan bir bayrak da kullanılmıştır. Yine bu devirde kaptanpaşanın bayrağında hilâl ile sekiz köşeli bir yıldız bulunuyordu. Diğer bayraklardaki yıldızlar ise beş köşeli idi. Tophaneye, ticaret gemilerine, Galata kulesine, Bahriye mektebine ait bayraklar da vardı. Osmanlı İmparatorluğuna bağlı bulunan Tunus Beyi ile Eflâk ve Buğdan beylerinin ve Sırp prensliğinin de özel bayrakları vardı. Bunlarda Osmanlı Devletinin âlameti olan kırmızı renk bulunduğu gibi mavi, beyaz ve sarı gibi mahallî renkler de kullanılırdı. Osmanlılar zamanında tarikatlar ve esnaf teşekkülleri de çeşitli bayraklar kullanmışlardır.

Abdülmecid devrinde Osmanlı bayrağındaki sekiz köşeli yıldız beş köşeli yıldız haline getirilerek bayrak katî şeklini almıştır. Abdülâziz devrinde de hükümdar bayraklarının ortasındaki tuğralar beyaz renkte sekiz ışıklı ve beyzî bir güneş içine alınmıştır. Daha sonra bu bayrağın zemini vişne çürüğü rengine çevrilmiş ve Türkiye Cumhuriyeti kuruluncaya kadar hükümdar bayrağı olarak kullanılmıştır.

Cumhuriyet devrinde, 1 Kasım 1922 de saltanatın lağvı üzerine yalnız millî bayrak ve hilâfet bayrağı bırakılmış, saltanat bayrağı kaldırılmıştır. 22 Ekim 1925 tarihinde sancak yönetmeliği yapılmış bu yönetmelikte harb ve ticaret gemileri hakkında kabul edilen esaslar belirtilmiştir.

29 Mayıs 1936 tarihinde kabul edilen 2994 sayılı «Türk bayrağı kanunu» 5 Haziran 1936 tarihli *Resmî Gazete*de yayımlanmıştır. 28 Temmuz 1937 tarihli ve 2/7175 sayılı kararname ile de bayrak kanununun ne suretle tatbik edileceğini gösteren «Türk bayrağı nizamnamesi» yayımlanmıştır. Bu tüzük Türkiyede kullanılan bütün bayrakların en ve boy nispetini, rengini, ayla yıldızın yerini, ebadını ve her türlü özelliklerini belirtmektedir. Türk bayrağı, bu bayrak kanunu ve bayrak nizamnamesi ile kesin şeklini almıştır. Bk. BAYRAK KANUNU. Türkiyede muhtelif devirlerde kullanılan bayraklar için bk. TÜRKİYE.

Cumhurbaşkanı forsu, esası itibariyle millî bayrak gibi olup kare şeklindedir. Sol üst köşesinde altın yaldızlı 16 tane beş şualı yıldız bir daire teşkil etmiş, bunun ortasında da 16 şualı bir güneş motifi yer almıştır.

Bibliyografya: M. Fuad Köprülü: *Bayrak* («İslâm Ansiklopedisi» cilt 2. s. 401 - 420, İstanbul 1944). Fevzi Kurtoğlu: *Türk Bayrağı ve Ay yıldız*, Ankara 1938.

Yabancı bayraklar: *Amerika Birleşik Devletleri*: İstiklâlden evvelki devirde her koloni, üzerlerinde türlü amblemler ve şiarlar bulunan yerli bir bayrak kullanırdı; meselâ Massachusetts bayrağında bir çam ağacı, South Carolina bayrağında bir çıngıraklı - yılan, New York bayrağında beyaz üzerinde siyah bir kunduz, Rhode Island bayrağında da beyaz üzerinde mavi bir çapa bulunuyordu. 1775 te 13 «devlet» (state) için kabul edilen müşterek bayrağın sol üst köşesini Britanya «Union Jack»i işgal ediyor, bayrağın kalan kısmında da, «devlet» lerin sayısına göre, sıra ile ufkî kırmızı ve beyaz yollar vardı. «Union Flag» veya «Great Union» adı verilen bu bayrağı ilk olarak George Washington, 2 Ocak 1776 da Cambridge (Massachusetts) de ordunun başına geçtiği zaman kullandığı için, buna «Cambridge Flag» de denir; donanmada, daha evvel 3 Aralık 1775 te *Alfred* zırhlısına çekilmiştir. İstiklâl İlânından sonra, 14 Haziran 1777 deki Kongre karariyle, bu bayraktaki «Union Jack» in yerine, koyu mavi zemin üzerine, devletlerin sayısına göre, daire şeklinde tanzim edilmiş 13 beyaz, küçük yıldız konuldu. Bu bayrağın adı «Stars and Stripes» (= yıldızlar ve çubuklar) veya «Star - spangled Banner» (= yıldız serpili sancak) dır. Bunun yanıbaşında her «devlet» te mahallî bir bayrak da vardır. Amerika Birleşik Devletlerine 1791 ve 1792 senelerinde Vermont ile Kentucky de katılınca, 1795 te yıldızların ve yolların sayısı 15 e çıkarılmışsa da 1818 de kırmızı ve beyaz yolların sayısı, müessis «devlet» lerin sayısına göre yine 13 olarak bırakılmış, yıldızlar da daire şeklinde değil, sıra ile yan yana ve alt alta dizilmiştir; «devlet› lerin sayısı arttıkça birer yıldız ilâve edilmiştir; bu sayı 1912 den beri 48 dir (6 × yanyana 8), Alaska ile Hawaii «devlet» sırasına geçerlerse bu sayı 50 ye çıkacaktır; bu mavi kısım, aynı zamanda harb gemilerinin cıvadara sancağıdır. Amerika cumhurbaşkanının forsunda, koyu mavi zemin üzerinde ve beyaz yıldızlardan müteşekkil büyük bir daire içerisinde, Amerika armasının esası olan kartal vardır. Amirallerin forsunda, mavi zemin üzerine rütbelere göre 1 - 5 beyaz yıldız bulunur; generallerinki, yine 1 - 5 yıldızlı olmak üzere kırmızı zeminlidir. 1861 - 1865 Ayrılma Harbinde, âsi 7 güney «devleti» (Confederate), önce, 1861 de, ufkî kırmızı - beyaz - kırmızı üç yoldan meydana gelen esas zemin üzerine. sol üst köşede koyu mavi, murabba bir bölümde, daire şeklinde tanzim edilmiş 7 yıldız taşıyan bir bayrak kullandıktan sonra, 1863 te, «Confederate» bayrağında, kırmızı zemin üzerinde, beyaz kenarlı ve × şeklinde mavi bir haç. haçın her iki dalı içinde de 7 şer yıldız bulunmuştur. Amerikaya tâbi ülkelerden Porto Rico'ya 1950 de muhtariyet verilirken bir ülke bayrağı da tesbit edilmiştir. Bu bayrak renkler değişik olmak üzere, Kuba bayrağı tipindedir: kırmızı - beyaz - kırmızı - beyaz - kırmızı olmak üzere alt alta ufkî beş yol, uçkurluk kenarından içeriye doğru mavi bir üçgen, bunun ortasında da beyaz bir yıldız.

Almanya: Alman Birliğinden evvel umum Almanyaya mahsus bir millî bayrak yoktu. Her kırallık, dukalık v. b. kendine has mahallî bir bayrak kullanırdı. Bunlar umumiyetle ufkî olarak iki yollu idiler; meselâ, Prusya siyah - beyaz; Bavyera beyaz - mavi; Saksonya beyaz - yeşil; Württemberg siyah - kırmızı; Baden sarı - kırmızı - sarı, v. b. 1848 - 1866 yılları arasında Alman Birliği (Deutscher Bund), alt alta ufkî siyah-kırmızı - turuncu olmak üzere, üç yollu bir bayrak kullanmıştır. 1871 de Alman İmparatorluğu (I. Reich) kurulduktan sonra, Prusya renkleri hâkim olmak üzere, ufkî siyah - beyaz - kırmızı yollu üç renkli bayrak kabul edilmiştir. Donanma bayrağı da, şu şekli aldı: beyaz zemin üzerine, ortadaki kalın, iki kenardakiler de ince olmak üzere, kolları, yan yana üç çizgiden ibaret boydan boya bir siyah haç; sol üst bölümde, üç renkli millî bayrak, bu kısmın ortasında, uçları genişliyen (croix patée) Demir Haç (Teuton şövalyeleri haçı); boydan boya büyük haçın orta kısmında, yine siyah bir daire içinde altın taçlı ve kanadlarını yarı açmış siyah bir kartal. İmparatorun forsunda da esas olarak büyük bir Demir Haç, haçın ortasıda da bir kartal bulunuyordu. Birinci Dünya Harbinden sonra, II. Reich zamanında, 1919 - 1933 yılları arasında, eski Alman

Birliğinin siyah - kırmızı - turuncu üç ufkî yoldan ibaret bayrağı kullanıldı; buna Weimar bayrağı denilmiştir. Aynı devirde, donanma bayrağı şu şekli almıştı: ufkî siyah - beyaz - kırmızı üç yol, ortada Alman siyah Demir Haçı. siyah yolun sol kısmında Weimar bayrağı; ticaret filosunun bayrağı da aynı şekilde olup, ortasında haç yoktu; ortasında Demir Haçlı siyah - beyaz - kırmızı bayrak, imparatorluk devrinin gemi cıvadara sancağı idi. Hitler devrinde (III. Reich), 1933 - 1935 yılları arasında, Nazi bayrağı II. Reich bayrakları ile beraber çekilirdi; donanmada harb bayrağı olarak II. Reich donanma cıvadara sancağı kullanılırdı. 1945 ten sonra, Nazi bayrağı Alman Devletinin bayrağı oldu. Bunda kırmızı zemin üzerinde, ortada, fakat uçkurluğa daha yakın olmak üzere, beyaz bir daire içerisinde siyah ve kolları X şeklinde meyilli bir gamalı - haç (croix gamée, swastika) vardı. Bunun, idarî (sol üst köşesinde kartallı), ticarî (sol üst köşesinde haçlı), v. b. çeşitleri de ortaya çıktı. Donanmada, tip bakımından eski İmparatorluk donanma bayrağına benzer bir bayrak kullanıldı. Bunda, ortadaki büyük haç aynı şekilde siyah olmak üzere kaldı. ortadaki daireye kartal yerine gamalı haç kondu, sol üst köşesindeki siyah - beyaz - kırmızı yollar yerine Alman Demir Haçı yerleştirildi, bayrak zemini de beyaz yerine kırmızı oldu. Führerin forsunda, kolları ufkî ve amudî olmak üzere bir gamalı haç yer almıştı. Amiral forsları, imparatorluk devrinden beri, beyaz zemin üzerine boydan boya Demir Haç sistemine göredir; amiraller. haçın etrafındaki hanelere, rutbelerine göre küçük siyah yuvarlaklar koyarlar. İkinci Dünya Harbinden sonra, gerek Batı (Bundesrepublik), gerek Doğu (Demokratische Republik) Almanyada Weimar bayrağına dönüldü; memleketin yeni «Land» taksimatında, her «Land» için yeni bir mahallî bayrak da kabul edilmiştir; bunlardan Saar bayrağı, memleket Alman birliğine girmediği için, müstakil bir bayrak sayılır.

Büyük Britanya Milletler Camiası: 1066 tarihinde Normandie dukası Fatih William İngiltereyi istilâ ettiği zaman Hastings muharebesinde bayrak veya sancak olarak, kumaştan yapılmış ve içi boş bir ejder şekli kullanmıştır; rüzgâr vurdukça ejderin içi dolar ve şişerdi. Daha sonra, Williamın sancağı, mavi ile çerçevelenmiş. sol üst köşesinde altın renkli bir haç bulunan beyaz bir kumaş olmuştur. Aslan Yürekli Richard ejderi yine ortaya çıkarmış, III. Henry zamanında da bu ejder kırmızı ipekten yapılmış ve üstü sırma ile işlenmiştir. Haçlı Seferlerinde ejder, yerini haça bırakmış ve bayrak umumiyetle kırmızı zemin üzerinde beyaz bir haç şeklini almıştır. Ancak Black Prince'in (XIV. yüzyıl) muharebelerinde renklerin yeri değiştirilerek, bayrakta beyaz zemin üzerinde boydan boya kırmızı bir haç yer almıştır; buna St. George haçı denir, ki İngilterenin amblemidir. Haçlı Seferlerinde İskoçya bayrağı, St. Andrew haçı (mavi zemin üzerinde X şeklinde [saltire] beyaz bir haç) idi. 1606 tarihinde kıral James devrinde İngiltere ile İskoçya birleştikleri zaman, St. George ve St. Andrew haçları da birleştirilerek, kıralın adına (Jack [Fr. Jacques = İng. James]) izafe edilen *Union Jack* (tam adı: Great Union) birlik bayrağı meydana geldi. Sonra 1801 tarihinde İrlanda da Britanya birliğine katıldığı zaman, buna İrlandanın amblemi olan St. Patrick haçı (beyaz zemin üzerinde X şeklinde kırmızı haç) da ilâve edilmiştir. «Union Jack», bayrağın esas unsurudur. İdare âmirleri, ordu, ve elçilikler bunu kullanır. Müstemlekelerde, kırmızı zeminli İngiliz bayrağının sağ alt bölümüne müstemlekenin dairevî arması konulur. Eskiden Büyük Britanyanın beyaz, kırmızı ve mavi zeminli bayrakları sırasiyle İngiltere donanmasının beyaz, kırmızı ve mavi adlarını taşıyan filoları tarafından kullanılırdı. 1864 ten beri bütün donanma, beyaz zeminli bayrağı çeker, cıvadara direğinde de «Union Jack»i bulundurur; kırmızı zeminli bayrak şimdi ticarî bayraktır. Amirallerin forsları da, «Union Jack»i bulunmıyan ve St. George haçını taşıyan beyaz bayraktır; rütbeleri yüksek olmıyan amiraller, bu haçın etrafındaki hanelere, derecelerine göre, daire şeklinde küçük kırmızı benekler koyarlar. Kanada, Avustralya ve Yeni Zelanda bayraklarında «Union Jack», sol üst bölümü işgal eder; bayrağa, Kanada kendi armasını, öbür ikisi de yıldızlar ilâve etmiştir. Avustralya bayrağında Commonwealth'i temsil eden büyük bir yıldızla Güney Haçı (Southern Cross) takımyıldızını gösteren beş küçük yıldız vardır. Yeni Zelanda bayrağında yalnız Güney Haçı için dört yıldız yer almıştır. Güney Afrika Birliği bayrağında «Union Jack» küçültülerek bayrağın ortasına konmuştur; sağında, yine küçük ölçüde eski Orange. onun sağında da eski Transvaal bayrağı yer almıştır. İngilterede kıral forsu dört hanelidir; sol üst ve sağ alt hanelerde İngiltere arması (kırmızı zemin üzerinde alt alta uzanmış üç sarı aslan), sağ üst hanede İskoçya arması (kırmızı çerçeveli sarı zemin üzerinde şahlanmış kırmızı bir aslan), sol alt hanede de İrlanda arması (mavi zemin üzerinde kadın başlı ve kanadlı bir harp) vardır.

Çin: İmparatorluk zamanında, millî ve donanma bayrağında, sarı zemin üzerinde boydan boya kırmızı ile çerçevelenmiş, ağzı açık bir ejder, ağzın yukarısında da küçük bir kırmızı benek vardı. Ticaret bayrağı, ortasında irice, sarı bir benek bulunan kırmızı bir zeminden meydana gelmişti. 1912 cumhuriyetinde, sıra ile Çinlileri (Han sülâlesi) Mancuları, Moğolları, Müslümanları (Çin Türkistanı), ve Tibetlileri temsil eden, alt alta kırmızı - sarı - mavi - beyaz-siyah olmak üzere ufkî beş yoldan müteşekkil bayrak kabul edildi. Sonra, Sun Yat-sen devrinde, 1928 de bayrak şu şekli aldı: kırmızı zemin, sol üst köşesinde mavi bir mustatil, bunun ortasında beyaz bir benek, beneğin etrafında da 16 tane sivri şua. Ticaret filosunda aynı bayrağın kırmızı kısmına ufkî olmak üzere, dalgalı 4 sarı çizgi ilâve edildi. İkinci Dünya Harbi sırasında Nankin hükümeti, üzerinde anti - komünist esaslı Çince bir şiar yazılı üçköşe sarı bayrak kullanmıştır. 1949 da kurulan Çin Halk Cumhuriyetinin (bütün devletlerce tanınmamıştır) bayrağı kızıl zemin esaslıdır; sol üst bölüme sarı büyük bir yıldız konulmuş, bunun sağında da yukarıdan aşağı kıvrık bir istikamette 4 küçük yıldız dizilmiştir.

Fransa: XVI. yüzyılda (bundan öncesi için yukarıya bk.), III. Henri. üzerine altın renginde «zambak» (fleurs-de-lis) serpili beyaz bir bayrak kabul etmiş, bundan sonra da Fransa ihtilâli sırasında 1789 da, meşhur «tricolor» (amudî üç yol şeklinde sıra ile mavi, beyaz, kırmızı olmak üzere üç renkli bayrak) ortaya çıkmıştır. Bazılarına göre bu bayrakta, kıralı halkla uzlaştırmak maksadiyle, kıralın hanedan rengi olan beyazla, Paris şehrinin renkleri olan mavi ve kırmızı mezcedilmiştir; başkalarına göre de bu bayrakta St. Martin başlığının mavisi, oriflamme'ın kırmızısı ve Bourbon bayrağının beyazı yan yana getirilmiş bulunmaktadır; renk sırası uçkurluk tarafından başlıyarak mavi, beyaz, kırmızıdır (denizde perspektif icabı olarak, bu yolların nispeti sırasiyle % 30, 33 ve 37 dir). Birinci ve İkinci İmparatorluk devirlerinde, ortadaki beyaz yola bir kartal

resmi konulmuş ve her üç bölüme Napoléonlara mahsus olan altın «zambak» lar serpilmiştir. Cumhuriyet devrinde. ortadaki beyaza Cumhurbaşkanlarının öz ve soy adlarının ilk harfleri sırma ile işlenmiştir, A. L. (= Albert Lebrun). V. A. (= Vincent Auriol) gibi. İkinci Dünya Harbinde, De Gaulle ordusunun bayrağında, beyaz yolun ortasına iki çaprazlı Lorraine haçı konmuştur. Bizde olduğu gibi, Fransada da millî bayraktan başka bayrak yoktur. Amirallerin forsu, millî bayrağın mavi kısmının yukarısına, rütbelere göre beyaz yıldız ilâve etmekle meydana gelmiştir. İkinci Dünya Harbinden sonra kurulan Fransız Birliği (Union Française) ne dâhil ülkeler (Fas, Cezayir. Tunus, Viet-nam, Laos ve Kamboç)in ayrı bayrakları vardır. Madagaskar, Tahiti gibi müstemlekelerde yerli bayraklar da kullanılır.

İtalya: İtalya Birliği kurulmadan evvel, küçük İtalyan devletlerinin ayrı ayrı bayrakları vardı: Sardinya (Sardegna), buna bağlı olarak Savoia ile Cenova (Genova), ayrıca İki Siçilya (Due Sicilie), Papalık (Chiesa = kilise), Toscana, Lucca, Venedik (Venezia) gibi. I. Napoléon İtalyada 1796 da Cispadana, 1797 de Cisalpina cumhuriyetlerini kurduktan sonra, 7 Ocak 1797 de, yeşil-beyaz-kırmızı olmak üzere, İtalyan *tricolore* (= üç renkli bayrak) si kabul edildi. 1802 de kurulan birleşmiş İtalyan Cumhuriyetinin bayrağı şu şekli aldı: kırmızı ve murabba bir zemin üzerine çapraz konmuş beyaz bir murabba, bunun içine de düz konmuş yeşil bir murabba. 1805 te kırallık kurulunca yeşil-beyaz-kırmızı renkler amudî üç yol şeklinde tanzim edilerek, ortadaki beyazın göbeğine Savoia hanedanının alâmeti olan mavi çerçeveli beyaz zemin üzerine kırmızı bir haçtan müteşekkil arma, bunun yukarısına da altın renginde bir taç konuldu; bu arma aynı zamanda cıvadara sancağı olarak da kullanıldı. Donanma da bu bayrağı çekerdi: millî ve ticarî bayraklarda taç bulunmazdı. Kıral forsunda, mavi zemin üzerinde, Annunziata kordonu ile bir daire içine alınmış, taçlı bir kartal yer almıştı. Amiral forsları da mavi üzerine yıldız esasına göre idi. Faşizm devrinde, Duce'nin forsunda, mavi bir zemin üzerinde. faşizm alâmeti olan *fascio* (= değnek demeti ve balta) sarı olarak, yine sarı ve ince dörtköşe bir çerçeve içine alınmıştı. İkinci Dünya Harbinden sonra kurulan İtalyan Cumhuriyeti, eski *tricolore*den tacı ve Savoia armasını kaldırarak yerine, eski Venedik, Amalfi, Pisa ve Cenova cumhuriyetlerinin armalarından müteşekkil dört haneli bir arma, bunun yukarısına da üç burçlu ve ortasında çapalı turuncu bir taç koydu, ki devlet armasından farklıdır. Bu, yeni cumhuriyetin donanma bayrağıdır; ticaret filosu bayrağında arma var, fakat taç yoktur; millî bayrak, armasız ve taşsız düz *tricolore*den ibarettir.

Japonya: Japon millî ve ticarî bayrağı, bir asırdan beri, ortasında, güneşi temsil eden büyük bir kırmızı benek bulunan beyaz bir zeminden ibaret olmuştur. İkinci Dünya Hârbinden sonra da böyledir. Donanma bayrağında, beyaz zemin üzerine daha küçük kırmızı bir benek konulmuş, bu yuvarlaktan bayrağın kenarlarına kadar uzanan ve gittikçe genişliyen 16 kırmızı şua resmedilmiştir, ki doğan güneşi temsil eder. İmparator forsunda, kırmızı zemin üzerine, ortasında kırmızı küçük bir çember bulunan, 16 yapraklı altın renkli bir kasımpatı yer almıştır.

Sovyetler Birliği: Gençliğinin bir kısmını yeni bilgiler edinmek için Holândada geçirmiş olan I. Petro, Rus bayrağını, renk sırasını değiştirerek (ufkî mavi-beyaz-kırmızı), Holânda bayrağına benzetti; sonra bir hususiyet vermek maksadiyle sıra yine değişerek, bayrak ufkî beyaz-mavi-kırmızı oldu. Donanma bayrağında da beyaz zemin üzerine X şeklinde mavi bir haç (St. Andreas haçı) yer almıştı. Çarın forsunda, düz sarı zemin üzerinde, taçlı, iki başlı, pençeleri açık siyah bir kartal vardı (Bizans kartalı), bunun göğsünde de mızraklı bir süvari (Hag. Georgios) arması bulunuyordu. Rus İhtilâli senelerinde, istiklâllerini ilân eden Polonya. Ukrayna, Finlândiya, Estonya, Letonya, Litvanya, Azerbaycan Ermenistan, ve Gürcistanın millî bayrakları meydana çıktı. Bunlardan yalnız Polonya ve Finlândiya (İkinci Dünya Harbinin ilk yılına kadar da Estonya, Letonya Litvanya) bayrakları yaşıyabildi. Sovyet Birliğinin bayrağı kızıl bayraktır, sol üst bölümünde sarı orak-çekiç amblemi, bunun yukarısında da içi boş (molet) beş şualı sarı bir yıldız yer almıştır. Ukrayna ve Beyaz Rusya bayraklarına, bu cumhuriyetlerin resmî adlarının ilk harfleri eklenmiştir. Son zamanlarda, Ukrayna bayrağında, kızıl zeminin 1/3 ini teşkil eden alt kısmı ufkî olarak açık mavi olmuştur; kızıl kısmında sarı orak çekiçle içi boş sarı bir yıldız vardır; Kirilik harfler kaldırılmıştır. Sovyetler Birliğini meydana getiren 16 cumhuriyetin de mahallî ayrı bayrakları vardır. Haricî temsilde yalnız Birlik bayrağıyle Ukrayna ve Beyaz Rusya bayrakları kullanılır. Sovyet Birliği donanma bayrağı eskiden şu şekilde idi: kızıl zemin ortasında beyaz bir daire, dairenin içinde beş şualı kızıl bir yıldız, yıldızın göbeğinde beyaz orak-çekiç; dairenin etrafında da, bayrak boyunca amudî. ufkî ve çapraz olmak üzere sekiz beyaz şua. 1935 ten beri donanma bayrağının şekli şöyledir: beyaz zemin, alt kenara bitişik açık mavi ufkî ve ince bir yol, beyazın uçum kısmında, kızıl orak-çekiç, uçkurluk yakınında da beş şualı kızıl bir yıldız.

Komşu ve yakın devletler: Müslüman devletleri bayraklarının çoğunda, İslâmın makbul renkleri olan siyah, koyu yeşil, kırmızı ve beyazdan biri veya birkaçı, hele siyah ile yeşil bulunur (Mısır, Saudî Arabistan, Ürdün, Suriye, Irak, Afganistan, Pakistan, Libya v. b. gibi); bu renkler, aynı zamanda, Arap tarihinin devirlerini de remzeder: kırmızı, Peygamberi; beyaz Emevîleri; siyah, Abbasîleri; yeşil de Fâtımîleri. Bayrakların bazısında ayrıca ay-yıldız ve yazı da bulunur. Meselâ Saudî Arabistan bayrağında, iki kılıcın yukarısına «kelime-i şehadet» yazılmıştır. Bu devletin donanma bayrağı aynı tipte, fakat murabbadır ve sağ üst köşesinde beyaz bir çapa vardır; ticaret bayrağı üç köşe olup üst köşesinde beyaz bir çapa yer almış, kelime-i şehadet ise kaldırılmıştır. Saudî Arabistan bayrağında yıldız yoktur; buna karşılık. Ürdün bayrağında bir, Irak bayrağında iki Suriye bayrağında (ilk kullanılışı 1928 de) da üç yıldız vardır; Ürdün ve Irak bayrakları aynı tiptedir. Kılıç, Yemen bayrağında (1927) da yer almıştır; bu bayraktaki beş yıldız, memleketin 5 coğrafî bölümünü temsil eder.

Osmanlı Devletinin hâkimiyeti altında bulunduğu devirde, 1517 den 1826 ya kadar Mısırın kullandığı bayrak, Türk bayrağı idi. 1826 da Mehmed Ali Paşa bu bayrakta bir değişiklik yaparak beş şualı yıldızı, altı şualıya çevirdi Mısırda ayrıca Hıdivlere mahsus bayrak ve forslar da kullanılmıştır. 1914-1922 yılları arasında, Mısır bayrağında, kırmızı zemin üzerinde ikisi alt alta, biri de bunların önünde olmak üzere, üç beyaz hilâlle üç yıldız yer aldı. 1922 de ortasında beyaz bir hilâl, hilâlin içinde de üç küçük yıldız bulunan yeşil bayrak kabul edildi. Donanmada, bayrağın sol üst köşesinde çaprazlama konulmuş iki beyaz çapa; orduda da, bayrağın aynı köşesinde yine çaprazlama

konulmuş iki beyaz kılıç vardır. Karada kıral forsu da aynı şekildedir; yalnız sol üst köşede, kırmızı ile işlenmiş sarı bir taç yer almıştır. Denizde, kıral forsu murabba şeklindedir; koyu mavi zemin üzerinde, ortada Mehmed Ali nişanının kordonu ile çevrili Mısır arması, dört köşede de birer taç görülür. Havada, kıral forsu yeşil zeminlidir; bunun üzerinde, ikisi yukarıda, ikisi de aşağıda olmak üzere boydan boya ufkî dört beyaz yol, sol üst köşede de küçük bir taç vardır.

Afganistan bayrağında bir mihrap resmi görülmektedir. Pakistan bayrağının (1947) beyaz kısmı, memleketin Müslüman olmıyan azınlığını temsil eder. İranda üç renkli bayrak 1907 de kabul edilmiş, ortadaki beyaz zemine de arkasında doğan bir güneş bulunan ve bir pençesiyle bir kılıç tutan İran aslanı resmedilmiştir. Katar, Kuveyt ve Umman bayraklarında memleket adı kırmızı zemin üzerine beyazla yazılıdır. Ay veya ay-yıldız, Türk bayrağından başka (yukarıya bk.) Mısır, Pakistan, Libya, Tunus, Madagaskar, Cohor, Kedah, Kelantan, Selangor, Maldıv adaları bayraklarında da görülür; yalnız ay ve yıldızın ebat ve nispeti bizimkinden farklıdır. Bugünkü Cezayir bayrağı, yukarıdan aşağıya doğru, alt alta ufkî vaziyette beyaz-mavi-kırmızı-beyaz-mavi-kırmızı-beyaz olmak üzere yedi yoldan ibarettir. Madagaskar bayrağı, mavi-beyaz-kırmızı olmak üzere alt alta ufkî üç yoldan ibarettir. Ortadaki beyaz yolun uçkurluk tarafında sağa bakan kırmızı bir hilâl vardır. Libya Birleşik kırallığı (1951) nın bayrağı altalta ufkî kırmızı, siyah ve yeşil olmak üzere üç renklidir ve birleşen Fizan, Bingazi ve Trablusgarp ülkelerini temsil eder. Bayrağın uzunluğu eninin iki mislidir, ortadaki siyah yol da bayrağın yarı enindedir. Siyah yolun ortasında büyük ve beyaz bir ay-yıldız vardır; beş şualı yıldız, hilâl uçlarının arasına girmiştir. 1949 da ayrıca bir devlet gibi teşkilâtlanan Bingazi kendisine Berka adını vermiş ve bir bayrak kabul etmişti; siyah renkli olan bu bayrak levhamızda görülmekte ise de artık Berka devleti kalmadığı için bayrağı da yoktur. İndonezya bayrağı 1949 da kabul edimiştir; çok basit olan bu bayrak, yukarıda kırmızı, altta da beyaz olmak üzere, ufkî iki yolludur.

Yunan bayrağı 1822 de kabul edilmiş, alt alta dokuz ufkî mavi-beyaz yol ve sol üst köşesinde mavi zemin üzerine beyaz haçtan teşekkül eder. İdare ve donanma bayraklarında, sol üst bölümdeki beyaz haçın ortasına, kırallık devrinde bir taç, cumhuriyet devrinde de çelenkli cumhuriyet arması konulmuştur. Mavi zemin üzerinde boydan boya beyaz bir haç, bunun ortasında da bir taç taşıyan bayrak, esasında kale ve servis bayrağıdır. Muharip kuvvetler de bu bayrağı kullanır, fakat bu halde bayrağın ortasına taç yerine, bir ejderi öldürmekte olan Hag. Georgiosun resmi konur.

Bulgaristan bayrağının esası, ufki beyaz-yeşil-kırmızı üç yoldan ibarettir. Kırallık devrinde, donanma bayrağının sol üst köşesinde, murabba, kırmızı zemin üzerinde, sarı bir aslan vardı. Şimdi, Bulgar Halk Cumhuriyeti devrinde, bayrağın sol üst kısmına, tepesinde kızıl bir yıldız bulunan aslanlı yeni arma ilâve edilmiştir.

Birinci Dünya Harbinden önce, Sırbistan bayrağı, alt alta ufkî kırmızı-mavi-beyaz olmak üzere üç yollu idi; ortada Sırp arması vardı: aynı tipte bir bayrak, mavi kısma kırmızı bir taç ilâve edilerek, Karadağda kullanıldı. Birinci Dünya Harbinden sonra Yugoslavya kurulduğu zaman, renk sırası mavi-beyaz-kırmızı oldu, donanma bayrağına da, ortada, uçkurluğun yakınında, yeni devlet arması katıldı. İkinci Dünya Harbinden sonra, bu arma kaldırılarak, orta kısma, sarı çerçeveli büyük bir kızıl yıldız ilâve edildi; donanma bayrağında, yıldızın arkasında büyük ve siyah bir çapa vardır. Son zamanlarda donanma bayrağı şu şekli almıştır: kırmızı zemin, bunun sol üst kısmında millî bayrak, bunun ortasındaki yıldızın etrafında da sarı bir çelenk.

Rumen bayrağı, esasta, amudî mavi-sarı-kırmızı üç yollu bir bayraktır. Kırallık devri donanma bayrağında, ortada, taçlı devlet arması yer almıştı. Şimdi, Rumen Halk Cumhuriyeti devrinde, aynı bayrağın ortasında, başaklarla çevrelenmiş yeni arma vardır.

Arnavutluk bayrağının esası, üzerinde iki başlı siyah bir kartal bulunan kırmızı bir zeminden ibarettir. Kırallık devrinde bu kartalın yukarısına, İskender Beyin boynuzlu miğferi sarı renkte olarak resmedildi; İtalya ile birleşme (1939-1944) devrinde, kartalın etrafına faşizm alâmetleri ve Savoia hanedan kordonu kondu; Arnavutluk Halk Cumhuriyeti devrinde de kartalın yukarısına siyah bir yıldız ilâve edilmiştir.

Başka devletler: 1579 da kabul edilen Holânda bayrağının (yukarıya bk.) turuncu kısmı 1623 te kırmızıya çevrildi; fakat kıral (ve kıraliçe) forsunda turuncu renk muhafaza edilmiştir; bu renk Orange hanedanının rengini (orange = portakal rengi) temsil eder.

Belçika, 1831 de millî bayrak olarak Brabant dukalığının amudî siyah-sarı-kırmızı üç yollu bayrağını kabul etmiştir; beylik gemilerde, bayrağın ortadaki sarı bölümüne devlet armasındaki siyah aslanla taç eklenmiştir. Belçika donanmasının yeni bayrağı (1950) beyaz zeminlidir; bu zemin üzerinde, boydan boya, millî renklerde üç yollu ve çapraz bir haç vardır (kırmızısı bu haçın üst ve alt kenarlarında, siyahı sağ ve sol kenarlarında, sarısı da ortasında); haçın, zemin üzerinde meydana getirdiği dört bölümden yukarıkinde, hepsi siyah olmak üzere, iki top namlusu çaprazlama konmuş, bunun yukarısına da bir taç eklenmiştir; alt bölümünde de siyah bir çapa yer almıştır.

Luxemburg bayrağı (1845), eski Luxemburg kontları armasının renklerini taşır; askerî bayrak (1853), alt alta sıra ile beyaz ve mavi ufkî on yoldan ibaret murabba bir bayraktır; ortasında, şahlanmış, sarı taçlı kırmızı bir aslan vardır.

İskandinav devletlerinin bayrakları, Danimarka bayrağında olduğu gibi (yukarıya bk.), hep haç esasına göredir; Finlandiya da bu grupa girer. 1814 te Norveç, Danimarkadan ayrıldığı zaman, bir aralık, sol üst bölümüne Norveç armasının ilâvesiyle Danimarka bayrağını kullandı. Sonra ortadaki beyaz haçın üstüne daha dar, mavi bir haç tatbik etti. 1814-1905 yılları arasında İsveçle Norveç birleşik bir devlet oldukları zaman, ayrı ayrı kullandıkları İsveç ve Norveç bayraklarının sol ülst bölümüne, İsveç ve Norveç haçlarının mezcedilmiş bir şekli, birleşme amblemi olarak, müştereken konuldu. İkinci Dünya Harbinden sonra Föro adaları (Føroyar) için aynı tipte bir bayrak (beyaz üzerine mavi kenarlı kırmızı haç) ihdas edildi. İsveç (açık mavi üzerine sarı haç), Norveç (kırmızı üzerine beyaz kenarlı mavi haç), İslanda (koyu mavi üzerine beyaz kenarlı kırmızı haç), Danimarka (kırmızı üzerine beyaz haç) ve Finlandiya (beyaz üzerine mavi haç) donanma bayraklarının uçum kenarı yırtmaçlıdır (Danimarka ile İslanda iki çatallı, öbürleri üç çatallı); eski Estonya donanma bayrağı da ayı şekilde idi.

İspanyada, kırallık devrinde, donanma bayrağı esas olarak sarı idi; üst ve alt kısımlarında, kenara bitişik olarak, bayrak eninin 1/4 i ölçüsünde birer kırmızı ufkî yol vardı; sarının üzerinde, uçkurluğa yakın olarak, beyzî Castilla ve León birleşik arması, bunun yukarısına da kırallık tacı konmuştu. Millî ve ticarî bayrakta, arma ve taç yoktu, kırmızı yollar da kenara bitişik olarak değil, sarının üstünde daha ortaya doğru ve ince olarak konmuştu. Cumhuriyet devrinde (1931 - 1939), ufkî kırmızı - sarı - eflâtun olmak üzere üç yollu bayrak kabul edildi; donanma bayrağının ortasında, cumhuriyet devletinin arması konulmuştu. 1939 dan sonra Franco devrinde kırallık zamanındaki donanma bayrağı, arması kaldırılıp millî ve ticarî bayrak olarak kabu edildi; şimdiki donanma ve idarî bayrağının sarısı üzerinde, uçkurluğa yakın olarak, siyah kartallı devlet arması vardır.

Portekiz, kırallık devrinde, ortasında kırallık arması bulunan, amudî beyaz - mavi bölümlü (uçkurluk tarafındaki bölüm daha dar olmak üzere) bir bayrak kullanırdı; cumhuriyet devrinde, renkler, yine amudî olarak, yeşil - kırmızıya çevrildi, ortasına da cumhuriyet arması kondu.

Murabba kırmızı bir zemin ortasında, dört müsavi kollu, beyaz bir haç taşıyan İsviçre bayrağı, 1339 yılında meydana gelmiştir. Her kanton (22 tane) bu konfederasyon bayrağından başka, kendine has yerli bayrağı veya renkleri de kullanır; meselâ Basel ufkî beyaz - siyah, Bern ufkî kırmızı - siyah, Zürich diagonal bölümlü mavi - beyaz, Cenevre amudî sarı - kırmızı v. b.

Avusturyada, imparatorluk zamanında millî bayrak, kırmızı - beyaz - kırmızı ufkî üç yoldan müteşekkildi; donanmada, bu bayrağın uçkurluk tarafına yakın olarak, yine ufkî aynı renkte üç yoldan müteşekkil, altın çerçeveli ve taçlı bir arma konurdu. Avusturya - Macaristan birleşik bayrağında, ikiye bölünen alttaki yolun uçkurluk tarafı kırmızı, uçum tarafı da yeşildi, bayrağın uçum kısmına Macaristan arması da ilâve edilmişti. İmparatorun forsunda, altın - gümüş - mavi - siyah renkli bir çerçeve içine alınmış sarı bir zemin üzerinde, iki başlı, göğsü armalı, pençeleriyle imparatorluk amblemlerini tutmuş, siyah bir kartal vardı. Birinci ve İkinci Dünya Harblerinden sonraki Avusturya Cumhuriyetlerinde, eski kırmızı - beyaz - kırmızı bayrak muhafaza edilmiş, idarî bayrağın ortasına kartallı Avusturya arması konulmuştur.

Alt alta ufkî kırmızı - beyaz - yeşil üç yollu Macaristan bayrağının ortasında, İkinci Dünya Harbinin sonuna kadar, Macar kırallık arması bulunuyordu; harbden sonra bir aralık (1946 - 1949) bu armadan taç kaldırıldı, daha sonra bütün arma kaldırılarak, yerine Macar Halk Cumhuriyetinin kızıl yıldızlı arması kondu.

Polonya bayrağı, alt alta beyaz ve al iki ufkî yoldan ibaret olup, eskiden beyaz kısımda al bir zemin üzerinde tarihi XIII. yüzyıla kadar çıkan taçlı bir kartal vardı; şimdi Polonya Halk Cumhuriyeti devrinde bu taç kaldırılmıştır.

Çekoslovak bayrağı, ufkî beyaz kırmızı iki yoldan müteşekkil olup, uçkurluk tarafından üçköşe bir mavi kısım vardır ki eski Slovak armasından alınmadır; şimdi bu bayrağın sol üst köşesinde Çek armasındaki aslan resmedilmiştir.

Vatikan bayrağında, Papanın tacı (tiara) ile mukaddes anahtarların resmi yer almıştır.

Birinci Dünya Harbinden sonra ortaya çıkan bayraklar arasında, yukarıda zikredilenlerden başka, şunlar da vardır: Avrupada Danzig, Memel, Fiume, İrlanda, Balkan Birliği, Asyada Hicaz, Suriye (Fr. mandat), Lübnan (Fr. mandat), Alaouite Dürzi Devleti, Hatay, (muhtariyet devrinde), Moğolistan, Tuva, Mancukuo ve Filipinler. Bunlardan Filipinlerin bayrağı, ihtilâl bayrağı olarak 1898 de meydana çıkmış, 1935 te Commonwealth, 1946 da da müstakil devlet bayrağı olmuştur; beyaz bölümdeki 8 şualı güneş İspanyaya karşı ayaklanan eski 8 vilâyeti gösterir; şimdiki 3 idare bölümüne göre de 3 yıldız vardır; harb zamanında, bayraktaki kırmızı ile mavi yer değiştirir. Moğolistan bayrağının ortasındaki şekil, Moğolca *soyunba* (= her şeyi tutan) kelimesidir; altında da Buddhismin mukaddes lotus çiçekleri vardır. 1917 de bugünkü şeklini alan Thailand (Siyam) bayrağında da mukaddes beyaz fil görünmektedir.

Yukarıda zikredilmiyenlerden, Birmanya, Hindistan, Seylân, İsrail, Kuzey Kore (kızıl yıldızlı; Güney Kore bayrağı, eski millî bayraktır; bu bayrağın ortasındaki iç içe girmiş iki renkli yuvarlak şekil, Çin felsefesine göre, erkeklik prensipi olan *yang*'ın, dişilik prensipi olan *yin*'le birleşmesini remzeder; bayrağın dört köşesinde bulunan şekiller de, yine Çin felsefesine göre, soldan sağa doğru ve alt alta, su, gök, yer ve ateş prensiplerini gösterten trigramlardır.), Lübnan, Saar, Trieste ve Viet - nam bayrakları, İkinci Dünya Harbinden sonraki bayraklar arasındadır. Bunlardan Birmanya bayrağı (1948) kırmızı zeminlidir; sol üst bölümünde mavi bir dörtköşe, bunun ortasında büyük ve beyaz bir yıldız, bunun etrafında da Birman, Karen, Şan, Kaçin ve Çinlerin birleşmesini remzeden 5 küçük yıldız yer almıştır; donanma bayrağında, beyaz zemin üzerinde boydan boya kırmızı bir haç bunun meydana getirdiği sol üst bölüme de millî bayraktaki mavi kısım aynen konmuştur. Hindistan bayrağı (1947) ndaki yuvarlak şekil «Aśoka Çarkı» veya «Kanun Çarkı» (Dharma - Chakra) dır; donanma bayrağı beyaz zeminlidir, bunun ortasında, Birmanya bayrağında da olduğu gibi, boydan boya kırmızı bir haç, sol üst hanede millî bayrak, haçın ortasında Hindistan armasının aslanları, sağ alt hanede de bir fil resmi vardır; ticaret bayrağı kırmızı zeminlidir, sol üst kısımda millî bayrak yer almıştır. İsrail bayrağı (1948) ndaki 6 şualı ve içi boş yıldız şeklindeki remiz, Hazreti Davudun kalkanını (Magen David) temsil eder; donanma bayrağı mavi zeminlidir, uçkurluk kenarından bayrağın ortasına kadar beyaz bir üçgen, bunun ortasında da bu kalkan vardır; ticaret bayrağı yine mavi zeminli olup, sol tarafta yukarıdan aşağı beyzî beyaz bir kısım, bunun ortasında da aynı alâmet yer almıştır. Lübnan bayrağı (1942) ndaki ağaç, memleketin tarihî sedir ağacını temsil eder.

Afrika devletlerinden Liberyanın bayrağı (1847), Amerikada azadedilen Zenciler tarafından kurulmuş olan bir devletin bayrağı olduğu için, Amerika Birleşik Devletleri bayrağı tipindedir; bayraktaki kırmızı ve beyaz 11 yol, istiklâl beyannamesini imza edenlerin sayısına göredir, yıldız da tek bir devleti temsil eder. Habeş bayrağındaki aslan, Habeş armasındaki «Yuda aslanı» denilen aslandır.

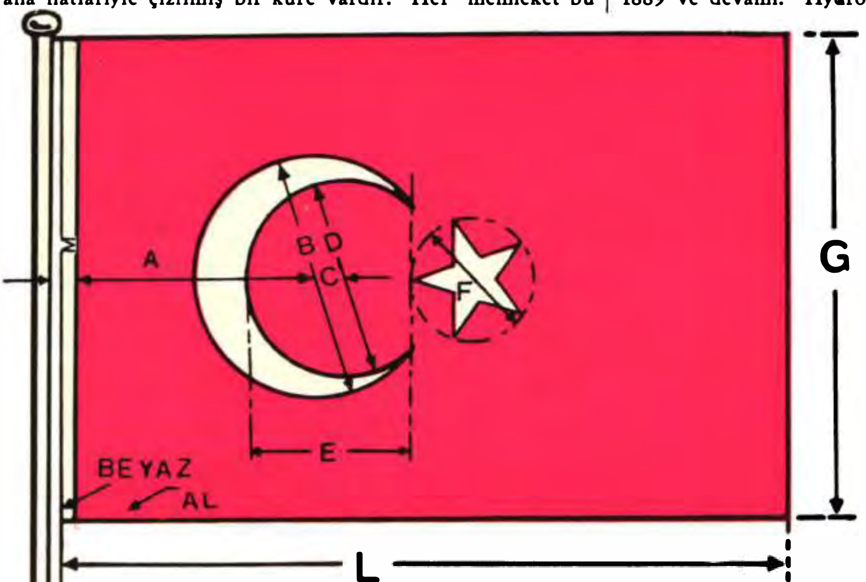
Lâtin - Amerika devletleri bayraklarından Arjantin bayrağında şualı bir güneş resmi vardır. Tarihî yönden Arjantine bağlı bulunan Uruguay da aynı güneş sembolünü kabul etmiştir; mavi ve beyaz yolların sayısı devletin eski idare bölümlerine göredir. Venezuela, Kolombiya ve Ekvador, Güney Amerikanın kurtarıcısı Simón Bolívar tarafından kullanılan bayraktaki ufkî sarı, mavi ve kırmızı üç yolu esas almışlardır. Paraguay bayrağının her iki yüzünde

de ayrı ayrı armaları vardır: uçkurluğa göre sağ yüzde devlet arması, sol yüzde de maliye vekâletinin arması. Brezilya bayrağı yeşil zeminlidir; ortasında çaprazlama konulmuş sarı bir eşkenar dörtgen bunun arkasında, beyaz yıldızlar serpilmiş, mavi bir küre, bunun ortasında da boydan boya «Ordem e Progresso» (= nizam ve terakki) şiarını taşıyan ince, beyaz bir şerit görülür. Meksika bayrağının üzerinde bulunan ve yılan öldüren bir kartalı temsil eden arma, eski Aztek ananelerine dayanır. Pan - Amerikan Birliği bayrağı beyaz zeminlidir; bunun ortasında, yanlardaki küçük, ortadaki de büyük olmak üzere yan yana üç mavi Malta haçı yer almıştır; ortadaki haçın yukarısında sarı renkte ve birliği teşkil eden devletlerin sayısına göre 21 şualı (ortadakiler büyük, yandakiler gitgide küçülen) yarı güneş kursu görünmektedir.

Birleşmiş Milletler bayrağı 20 Ekim 1947 de kabul edilmiştir; açık mavi zemin üzerinde, ortada, hepsi beyaz olmak üzere, zeytin yapraklarından bir çelenkle çevrili ve ana hatlariyle çizilmiş bir küre vardır. Her memleket bu bayrağı çektiği zaman, şeref yerini kendi millî bayrağına verir ve bunu millî bayrağın solunda bulundurur. 1950 de Kore harbinde ise, Birleşmiş Milletler adına harb edildiğini anlatmak için, bu bayrak millî bayrakların sağına çekilmiştir.

Bütün bayraklar için renkli levhalarımıza bk.

Bibliyografya: C. Crollanza: *Storia delle bandiere da guerra di tutti i popoli e nazioni*, 1873 - 76. G. C. Hounsell: *Flags of all Nations*, 1874. A. Mac George: *Flags. Some Account of their History and Uses*, 1881. W. Bland: *National Banners. Their History and Construction*, 1892. E. Hulme: *Flags of the World. Their History, Blazonry and Association* 1897. W. J. Gordon: *Flags of the World, Past and Present*, 1916, 1929. C. Humphrey: *Flags*, 1929. E. H. Baxter: *National Flags*, 1934. J. M. Ruhl - A. Stark: *Die Flaggen aller Staaten der Erde*, 1936. O. Neubecker: *Fahnen und Flaggen*, 1939. British Admiralty Office: *Admiralty Book of Flags of all Nations*, Londra 1889 ve devamı. Hydrographic Office of the American Navy: *Flags of the United States and Other Countries*, Washington 1928. Reichsministerium und Marineleitung: *Flaggenbuch*, Berlin 1926. *World Flag Encyclopedia*, Washington 1948. E. W. King: *Flags of the United Nations* («The National Geographic Magazine» Şubat 1951).

Türk bayrağının ölçüleri

G	Genişlik	
A	Dış ay merkezinin uçkurluktan mesafesi	1/2 G
B	Ayın dış dairesi kutru	1/2 G
C	Ayın iç, dış merkezleri arası	0,625 G
D	Ayın iç dairesinin kutru	0,4 G
E	Yıldız dairesinin ayın iç dairesinden olan mesafesi	1/3 G
F	Yıldız dairesi kutru	1/4 G
L	Boy	1 1/2 G
M	Uçkurluk genişliği	1/30 G

BAYRAK (Vexillum), baklagiller familyası bitkilerinin çiçeklerinde en büyük taç yaprağına verilen ad (bk. BAKLAGİLLER).

BAYRAK ASKERİ, buharlı gemilerden önce Osmanlı donanmasında her yıl Hızırdan Kasıma kadar gemilerde çalıştırılan askere verilen ad. Yalı halkından toplanan bu asker, cenk gemilerine dağıtılarak bu mevsimde yapılan deniz seferlerine katılır, Kasım gelince memleketlerine dönerdi.

BAYRAK KANUNU (TÜRK), 1937 yılına kadar, Türk bayrağı hiçbir kanun veya nizamnameye bağlı bulunmıyarak, ananevî bir şekilde ve çok kere gelişigüzel kullanılmıştır. Cumhuriyet devrinde ilk defa olarak 29 Mayıs 1936 tarihli ve 2994 sayılı kanunla Türk bayrağının şekil ve nispetleri kesin olarak tesbit edilmiş, 28 Temmuz 1937 tarihli ve 2/7175 sayılı kararnameye ilişik 45 maddelik bir tüzük (Türk bayrağı nizamnamesi) ile de Türk bayrağının kullanılış şekli nizam altına alınmıştır.

Buna göre, Türk bayrağı, al zemin üzerine beyaz renkte ay ve yıldız konmak suretiyle yerli şalîden yapılır (süs için başka maddeden de yapılabilir); bayrağın boyu, genişliğinin tam bir buçuk mislidir; ay ve yıldızı meydana getiren dairelerin merkezleri, mihver üzerinde bulunur (bu terimler için bk. BAYRAK); ay, dış ve iç daire adı verilen iki daire muhitinin birbirini katetmesinden meydana gelir; ayın dış dairesinin kutru bayrak genişliğinin yarısına müsavidir. Merkezi, uçkurluğun iç kenarından itibaren yine bayrak genişliğinin yarısına müsavi

TÜRKİYE

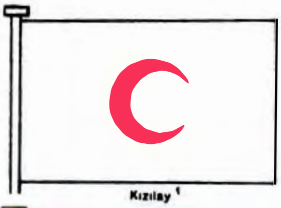
BUGÜNKÜ BAYRAKLAR

Türk Bayrağı

Cumhurbaşkanı Forsu

Kızılay [1]

Liman Kontrol

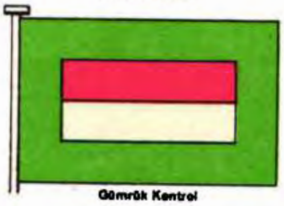
Kılavuz

Sahil Sağlık

Gümrük Dairesi

Gümrük Kontrol

Polis

Posta

ESKİDEN KULLANILMIŞ BAYRAKLAR

XVI. yüzyıl

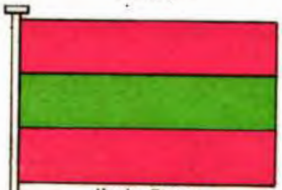
XVIII. yüzyıl

XIX. yüzyıl başı

XIX. yüzyıl ortası

Hayriye Tüccarı 1800

Avrupa Tüccarı 1800

Tüccar 1850

Hac

Padişah 1857

Padişah 1857 (gemi ziyaretlerinde)

Padişah 1865 (ön yüz)

Padişah 1865 (arka yüz)

Padişah 1904 (grandi)

Padişah 1904 (kıç gönderinde)

Padişah 1904 (geceleri grandi)

Padişah 1909

Padişah 1909 (Başkumandan)

Veliaht 1909

Hanedan 1909

Halife 1922-1924

1 — İran'dan başka Müslüman devletlerde kullanılır.

BAYRAK

BUGÜNKÜ BAYRAKLAR

M – Millî, H – Harb, T – Ticarî, Ü – Ülke, İ – İdarî

1– Batı Almanya'ya ait ticaret gemileri tarafından kara suları dışında kullanılır. 2– Armasız = M. T. 3 - Kırmızı zeminli = M. T. 4 – Mavi zeminli = yedek donanma. 5– Kenarı düz = M, T.

★ Şubat 1961 de kaldırılmıştır.

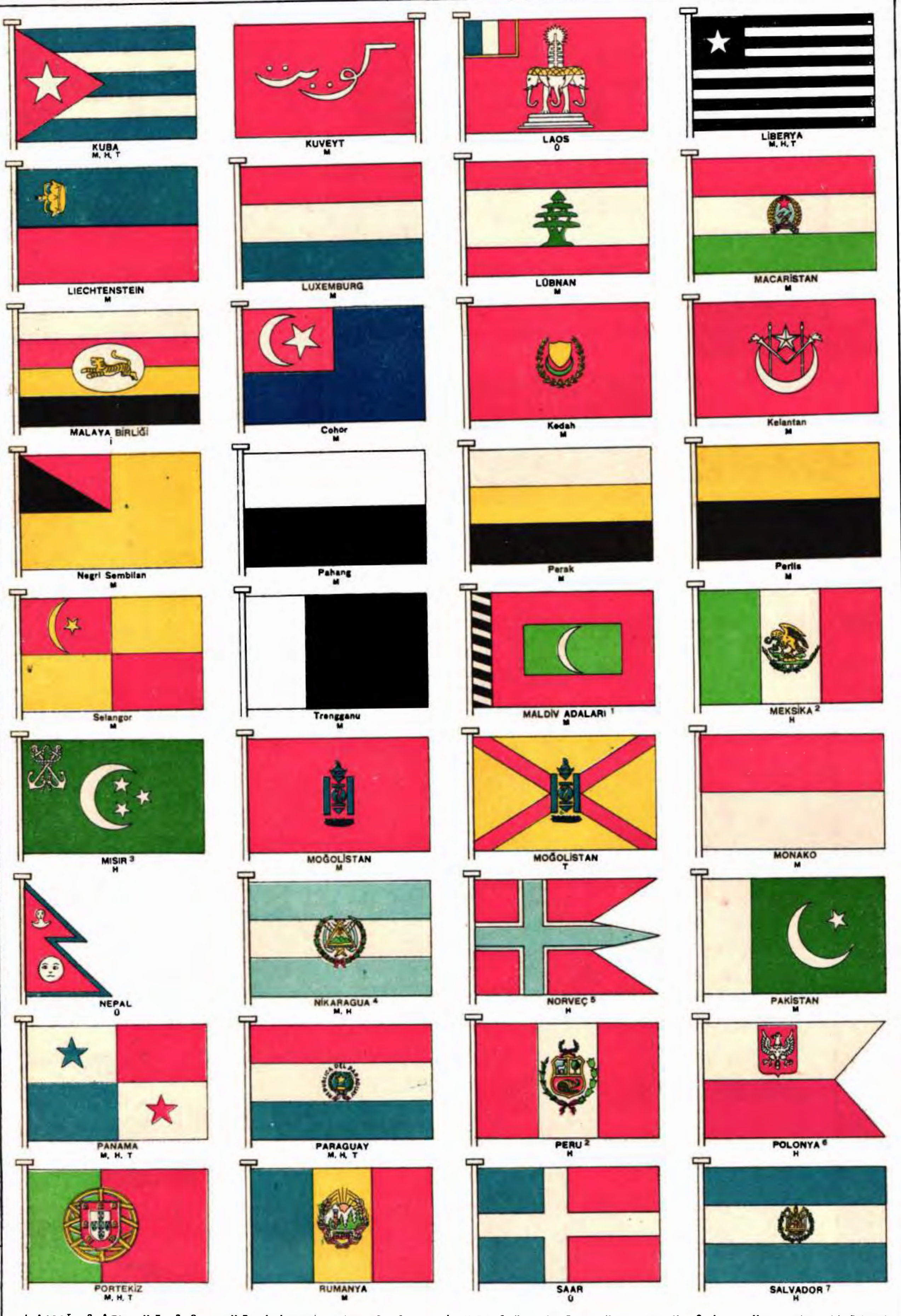
BAYRAK

1— Kenarı düz ve armasız = M, T. 2 — Armasız = M. T. 3 — Arma yerine :·: şeklinde 5 mavi yıldız = M, T. 4 — Taçsız ve çelenksiz = I; armasız = M. 5— Kenarı düz = M, T 6 — Taçsız = T; armasız = M 7 — Armasız = M. 8 — Ebu-Zebi, Acman, Debai, ve Ümm-ül-Keyveyn'de kullanılır. 9 — Şerce ile Res-ül-Kayme'de kullanılır

★ Beyaz zemin üzerinde boydan boya bir kızıl haç, sol üst bölümde Hindistan bayrağı, haçın ortasında Hindistan arması, sağ alt bölümde bir fil = H.

BAYRAK

1- Aysız - T. 2 - Armasız - M, T. 3 - Capasız - M. T. 4 - Arma yerine mavi çapa - T. 5 - Kenarı düz - M. T. 6 - Kenarı düz - T; kenarı düz ve armasız - M. 7 - Armasız - M; arma yerine mavi harflerle ufki DIOS UNION LIBERTAD yazılı - T.

BAYRAK

SAN MARİNO [1]
I

SARAVAK
M

SAUDİ ARABİSTAN
M

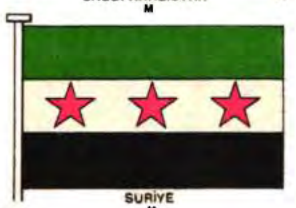
SEYLÂN
M

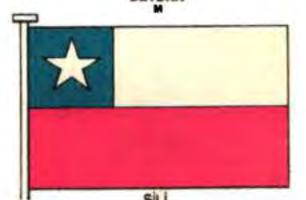
SOVYET S. C. B.
M, T

SOVYET S. C. B.
H

SURİYE
M

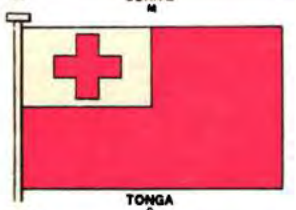
ŞİLİ
M, H, T

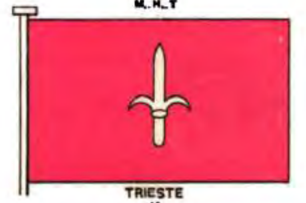
TAYLAND [1]
H

TİBET
M

TONGA
O

TRIESTE
M

TUNUS
M

TUVA
M

UKRAYNA S. S. C.
M

UMMAN
O

URUGUAY
M, H, T

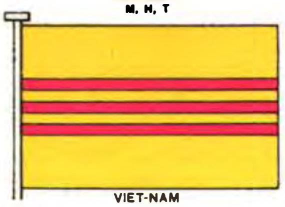
ÜRDÜN
M

VATİKAN

VENEZUELA [1]
H

VIET-NAM
M

VIET-NAM (güney)
M

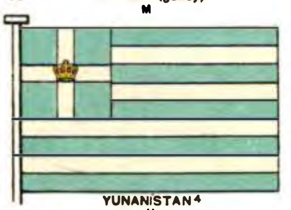
YEMEN
M

YENİ ZELÂNDA [2]
I

YUGOSLAVYA [3]
H

YUNANİSTAN [4]
H

YUNANİSTAN
I

ZENGİBAR

BİRLİK BAYRAKLARI

AVRUPA BİRLİĞİ

BALKAN BİRLİĞİ [5]

BİRLEŞMİŞ MİLLETLER

BOĞAZLAR KOMİSYONU [6]

KIZILASLAN [7]

KIZILHAÇ

OLİMPİYAT

TUNA KOMİSYONU

1— Armasız — M, T. 2— Kırmızı zeminli — M, T. 3— Çapasız = M, T. 4— Taçsız = M, T. 5— Birinci ve İkinci Dünya Harbleri arasında. 6— Bizce tanınmamış ve kullanılmamıştır. 7— İran'da kullanılır.

BAYRAK

ESKİDEN KULLANILMIŞ BAYRAKLAR

İ = İmparatorluk, K = Krallık, C = Cumhuriyet, M = Manda, S = Sömürge

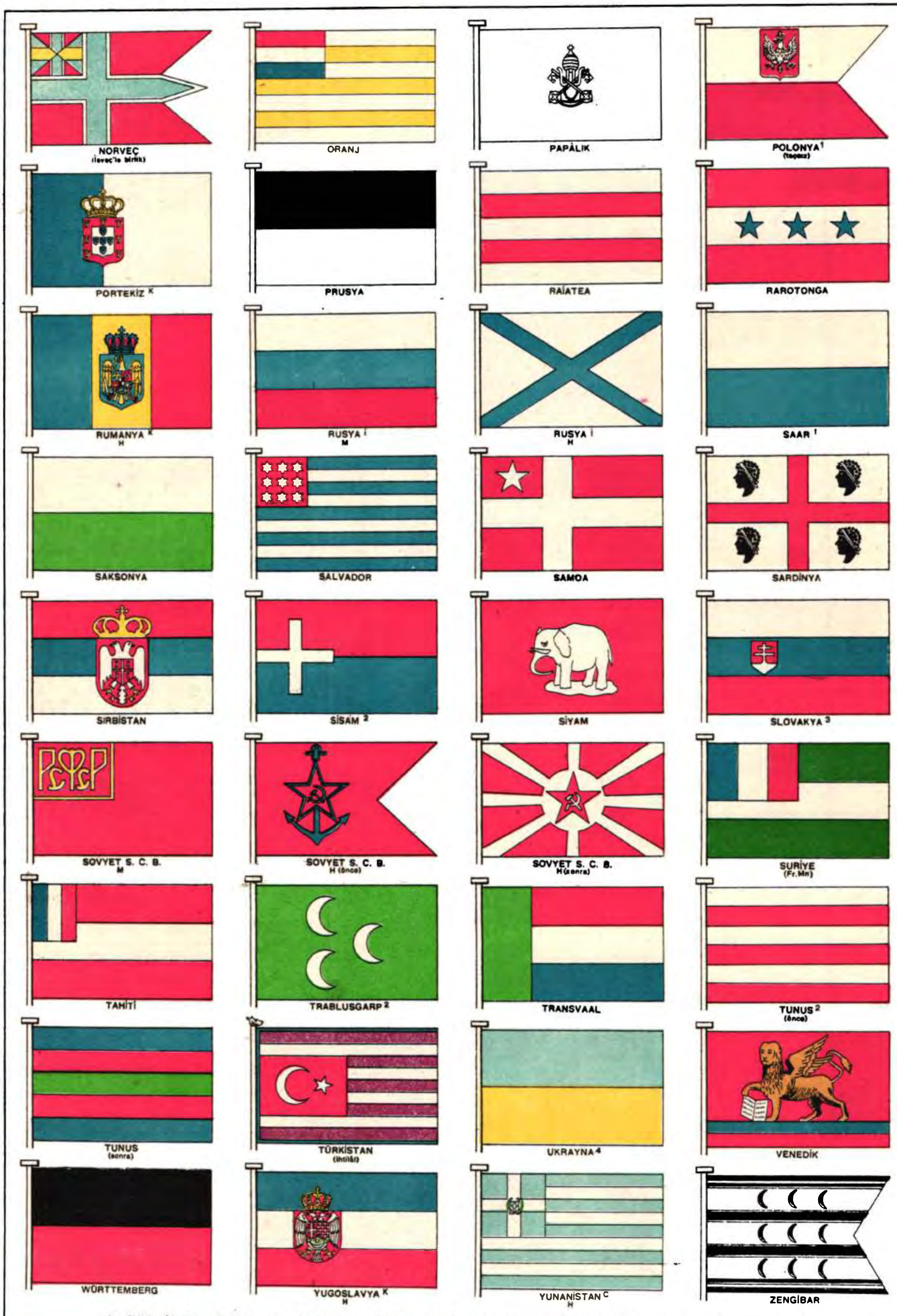
1 – Amanullah Han zamanında. 2 – Fransız mandası zamanında Lazkiye'de 3 – Rus İhtilâli'nden Sovyetler Birliği'ne katılıncaya kadar. 4 – İkinci Dünya Harbi sırasında. 5 – Osmanlı egemenliği altında. 6 – Birinci ve İkinci Dünya Harbleri arasında. 7 – Fransız mandası zamanında Cebel-üd-Druz'da.

BAYRAK

1 – Birinci ve İkinci Dünya Harbleri arasında. 2 – İkinci Dünya Harbi sırasında. 3 – Osmanlı egemenliği altında 4 – Rus İhtilali'nden Sovyetler Birliği'ne katılıncaya kadar 5 – Saudi Arabistan'dan önce. 6 – Birinci Dünya Harbi sırasında. 7 – 1946 – 1949 yılları arasında arma taçsızdı. 8 – Şövalyeler 9 – Renkli yollar yarıya kadar = M. T

BAYRAK

1 — Birinci ve İkinci Dünya Harbleri arasında. 2 — Osmanlı egemenliği altında. 3 — İkinci Dünya Harbi sırasında. 4 — Rus İhtilâli'nden Sovyetler Birliği'ne katılıncaya kadar.

bir mesafede bulunur; ayın iç dairesinin kutru, bayrak genişliğinin 4/10 üne müsavidir. Merkezi, dış dairenin merkezinden itibaren uçum tarafına olmak üzere, bayrak genişliğinin 0.0625 misli uzaklıkta bulunur; ayın ağzı uçum tarafına bakar; yıldız, kutru bayrak genişliğinin 1/4 ine müsavi ve muhiti 5 müsavi parçaya ayrılarak mevhum bir dairenin taksimat noktaları birer aşırı vasledilmek suretiyle meydana getirilir. Beş şuadan mürekkep bulunan yıldızın uçlarından birisi, bayrak mihveri ile ayın iki ucundan geçen mevhum hattın birbirlerini katettikleri nokta üzerindedir. Bu nokta ile iç daiernin mihveri katettiği nokta arasındaki mesafe, bayrak genişliğinin 1/3 ine müsavidir; uçkurluk, bayrak genişliğinin 1/30 ine müsavi genişliktededir (hepsi için bk. şekil); bu esaslara uymıyan şekilde bayrak yapmak ve satmak yasaktır.

Gönderin boyu çekilecek bayrağın genişliğinin en az iki misli olmalıdır. Bayrak, umumiyetle sabah saat sekizde çekilir, gün batarken indirilir; millî bayram, umumî tatil ve hafta tatili günlerinde, bayram veya tatilin başladığı saatte çekilir ve devam ettiği müddetçe çekili kaldıktan sonra, bayram veya tatilin biteceği günün gurubu zamanında indirilir. Mağaza, dükkân ve meskenlerde bayrak yalnız millî bayram ve umumî tatil günlerinde çekilebilir. Büyük Millet Meclisi, idare merkezlerinde hükümet ve köy konakları, polis, jandarma, ve muhafaza karakolları, devlete ait makineli, makinesiz, ve beylik olmıyan makineli deniz vasıtaları sair günlerde de bayrak çekebilir; liman haricinde seyir halinde bulunan gemiler, isterlerse geceleri de bayraklarını çekili bırakabilir. Hava vasıtalarına bayrak çekilmez. Deniz vasıtalarında, bayrak buharlı ve motörlü gemilerin kıç gönderlerine veya mizena direğinin gizine, yelkenlilerde de randa yelkeninin yakasına çekilir; 18 tondan aşağı olan şat veya salapuryalarla, çamur ve çöp teknelerine bayrak çekilmez. Karada da otomobiller, sağ ön taraftaki küçük göndere çekerler.

Ordu kuvvetleri, donanma, mülkî idare merkezleri ve okullarda, bayrak törenle çekilir ve törenle indirilir. Hususî yerlerde dahi, bayrağı çekecek veya indirecek olan kimse, çektikten sonra ve indirmeden önce, bayrağı selâmlar. Bayrak çabuk çabuk çekilir, ve ağır ağır indirilir. Türk bayrağının örneğini ihtiva eden herhangi bir eşya ve madde, oturulacak veya basılacak hiçbir yere serilemez; bayraktan örtü, perde v. b. yapılamaz. Bayrak yırtık, sökük, delik, kirli, soluk, ve buruşuk bir halde kullanılmaz. Bayrak şehitlerin, ordu mensuplarının, memlekete büyük hizmetleri geçen kimselerin ve memleket hesabına hariçte vazife yaparken ölenlerin tabutlarına örtülebilir. Devlet protokolunca ilân edilmek şartiyle, bayrak yas alâmeti olarak gönderin yarısına kadar çekilir; bu yapılırken, önce bayrak tepeliğe tam toka edilir, sonra yarıya indirilir.

Cumhurbaşkanı forsu, devlet başkanının bulunduğu binaya, deniz ve kara vasıtalarına çekilir. Binada temsil bayrağı varsa, indirilerek yerine fors çekilir. Hususî bayrak ve flâmalarla yabancı bandıraların çekilişlerinde Türk bayrağının soluna gelmelerine dikkat edilir.

BAYRAK YARIŞLARI (İng. Relay race), atletizm, yüzme ve kayak sporlarında belli mesafelerin eşit veya değişik ölçüde parçalara bölünerek en az üç yarışçıdan kurulu takımların fertleri tarafından biribiri ardısıra ve diğer takımlarla yarış halinde aşılması. Çoklukla bir stafet-bayrağın elden ele ulaştırılmasından dolayı yarışlara bu ad verilmiştir. Çeşitleri şunlardır: Atletizmde (bk. ATLETİK SPORLAR); yüzmede — 4×100 ve 4×200 m serbest, 3×100 m karışık (kurbağalama-sırtüstü-serbest); Türk B. Y. (100 m sırtüstü- 200 m kurbağalama- 100 m serbest); kayakta — 4×10 km.

BAYRAKTAR, Yeniçeri birliklerinin bayraklarını taşımakla görevli subay. Buna bazan *bayrakçı* denildiği gibi *alemdar* denildiği de görülmüştür. Ocağı teşkil eden yaya, sekban ve ağa bölüklerinin veya ortaların her birinde birer B. bulunur ve mertebe sırasına göre ortanın subayları arasında beşinci gelirdi. Yeniçeri Ağası (b. bk.) nın maiyetini teşkil eden ve ağa gediklileri denilen on dokuz kişilik maiyetin içinde de ocağın en büyük bayrağını taşımakla görevli bir *Başbayraktar* vardı. Diğer Kapıkulu ocakları ortalarının her birinde de birer B. bulunurdu. Yeniçeri ortalarında birliğin en kıdemlisi olan, Başeski denilen ve subay derecesinde tutulan kimseler de bayrak taşıma işinde B. ın yardımcısı idiler. Yeniçeri ocağında İmam-ı Âzam Bayrağı, Ağa Sancağı, ocağın yarısı sarı, yarısı kırmızı olan ve üzerinde Zülfekar resmi bulunan alay bayrağı, kethüda bayrağı, büyük ve ortaların yine yarısı sarı, yarısı kırmızı renkte olan ve ortasında orta veya bölüğün nişan (b. bk.) ı bulunan çatal bayrakları vardı. Beyaz ipekten olan ve ocağın en büyük bayrağı sayılarak İmam-ı Âzam Bayrağı denilen ve üzerinde *İnnâ fetahnâ leke fethan mübînâ ve yansureke 'llâhu nasren azîzâ* âyeti yazılmış veya işlenmiş bulunan beyaz bayrak, seferde Yeniçeri Ağasının çadırı önünde dikili bulunur, bölük ve ortaların bayrakları da kendi komutanlarının çadırları önüne dikilirdi.

Orta B. ları başlarına mavi bir külâh giyer ve alt kısmına çapraz beyaz bir sarık sararlardı. Kırmızı cübbe, entari ve kırmızı dökme şalvar ile sarı çizme giyerlerdi. Yeniçerilerden biri meydan dayağiyle odabaşı tarafından cezalandırılırken törende vekilharç ile birlikte mum tutmak B. ların vazifesiydi.

Yeniçeri ocağı kaldırıldıktan sonra kurulan Asakir-i mansure birliklerinde B. görevini yapan subaylara *sancaktar* unvanı verilmiş ve bu tâbir zamanımıza kadar aynen gelmiştir.

Arnavutluk Osmanlı idaresinde iken İşkodra Malisorlarının kabîle başkanlarına da B denilmiş ve kendilerine mahallî idarede birtakım hak ve imtiyazlar tanınmıştır (bk. BAYRAK, Türklerde).

BAYRAM, hep bir arada, sevinç içinde kutlanan gün. Etimolojisi karanlık ve İslâm câmiasına dâhil Türk boylarında az çok telâffuz farklariyle, müşterek olan B. kelimesinin sevinç ve süs mânasındaki *bazram*dan alındığını söyliyen Kâşgarlı Mahmudun «Türklerin İslâm dinine girmeden önce B. günü yoktu» deyişi (*Dîvânü-Lugāti 't-Türk*, III. 133), ancak «İslâmî mânada *îd* karşılığı bayramları yoktu» mânasında olmak şartiyle doğru sayılabilir. Türklerde de karşılık bir B. fikri ve bu fikre dayanan B. törenleri olmasaydı, kelime derhal bu mânayı alamazdı. Zaten, Şaman dini (b. bk.) câmiasında yaşarlarken Türklerin hep bir arada kutladıkları dinî-kavmî B. günleri olduğu, bazı tarihî kayıtlardan anlaşılmaktadır.

Bugünkü Müslüman Türklerde B. denilince, daha çok. diğer Müslüman kavimlerle birlikte kutlanan Ramazan ve Kurban B. ları hatıra gelir. Birincisi Ramazan (Oruç; b. bk.) ayından sonra gelen Şevvalin 1 inci, 2 nci ve 3 üncü günlerine; ikincisi hac (b. bk.) farîzasının ifa edildiği

Zilhicce ayının 10 uncu, 11 inci, 12 nci ve 13 üncü günlerine raslar. Ramazan B. ının bir adı da, bizde Şeker B. ı (Arapça: ʿÎdu 'l-Fiṭr) dır. Kurban B. ı (Arapça: ʿÎdu 'l-Aḍḥâ) da nısabı haiz olanlar veya hac farîzasını yerine getirenler tarafından muayyen vasıfta koyun, keçi, buzağı, öküz, deve v. s. kesildiği için bu adı almıştır. Kurban B.-ının ilk günü cumaya raslarsa buna îd-i ekber (en büyük B.) denir. B. dan bir evvelki güne *Arefe* adı verilir ki B. a hazırlık günü olmak üzere o da dince mübarek sayılır.

Ramazan ve Kurban B. larının ilk günlerinde (B. ı rasathane hesaplarına istinadettirmiyen Müslüman milletlerde, hilâlin görülememesi yüzünden Şevval ayına girildiğinin ancak öğleden sonra anlaşılması halinde Ramazan B. ının ikinci gününde) güneşin doğuşundan bir müddet sonra ve en geç öğle namazı vaktinin hulûlünden evvel İslâm dininde vacib (b. bk.) sayılan, cami (b. bk.) de veya (musallâ, namazgâh) denilen geniş sahalarda cemaatle kılınan iki rekâtlık bir namaz eda edilir ve hatibin dinî hutbesi dinlenir. (bk. HUTBE). Büyük şehirlerde, arefe günü ikindi üzeri top atımı ile ilân edilen ve bu ilândan itibaren son gününün ikindisine kadar beş vakit (b. bk.) yine top atımı ile kutlanan bu dinî B. larda resmî daireler kapalı bulunur.

Saltanat devrindeki debdebeli B. alayları, hükümdarların B. namazı için camiye gidiş ve oradan saraya dönüş, sarayda da devlet büyüklerinin tebriklerini kabul ediş törenlerinden ibaretti. Şairler, B. vesilesiyle *îdiyye* denilen kasîdeler yazıp tarihler düşürerek bunları devrin büyüklerine sunarlardı (bk. EBCED).

Bazı büyük millî günlere de B. adı verilir. Bunlar tamamiyle lâyik B. lardır. Bugün Türkiyede, dinî B. lardan başka kanunla B. sayılan günler şunlardır:

1. Cumhuriyet B. ı : 1923 te Cumhuriyetin ilânı yıldönümüne raslıyan 29 Ekim günü ile bunu takibeden 30 Ekim günü. Bu B., Ekimin 28 inci günü öğleden sonra başlar. O gün Cumhurbaşkanı Türkiye Büyük Millet Meclisinde bakanların, milletvekillerinin teşrifata dâhil sivil ve asker devlet büyüklerinin, kordiplomatiğin, halk teşekkülleri mümessillerinin tebriklerini kabul eder.

2. Zafer B. ı : 1922 de Dumlupınar Meydan Muharebesinin kazanılması yıldönümüne raslıyan 30 Ağustos günü. O gün askerî resmigeçitler yapılır.

3. Millî Hâkimiyet ve Çocuk B. ı : 1920 de Ankarada Türkiye Büyük Millet Meclisinin açılması yıldönümüne raslıyan 23 Nisan günü ile bunu takibeden 24 Nisan günü. Bu B., 22 Nisan günü öğleden sonra başlar.

4. Gençlik B. ı : Atatürkün 1919 da Millî Mücadeleye başlamak üzere Samsunda karaya çıktığı günün yıldönümüne raslıyan 19 Mayıs günü.

Bunlar, resmî ve millî bayramlar olup memleketin her tarafında kutlanır.

5. Bahar B. ı : her sene Mayıs ayının 1 inci günü.

6. Kurtuluş B. ları : Millî Mücadelede veya Birinci Dünya Harbinde düşman işgaline uğrıyan yerlerin bu işgalden kurtuluş yıldönümlerine raslıyan günler o yerlerin halkı tarafından millî B. günü sayılır ve mahallî törenlerle kutlanır.

7. Her yılın ilk günü, umumî eğlence günü olarak resmî daireler tatil edilir. Bu tatil, Aralık ayının 31 inci günü öğleden sonra başlar.

Başka milletlerin ve memleketimizdeki azınlıkların kendilerine mahsus dinî ve millî B. ları vardır.

(Huk.), Hukuk bakımından bayramın ehemmiyeti, geciktirilmesinde mahzur bulunan muamelelerden gayrı, resmî ve adlî muamelelerin B. devam ettiği müddetçe yapılmamasındandır. Kanunca konmuş bir müddetin sonu B. a raslarsa, muamele B. dan sonra gelen ve tatile raslamıyan gün yapılır. B. günleri kanunla belirtilmiştir. Bu bakımdan, B. resmî bir tatil günüdür. Bu günde devlet daireleri kapalı bulunur.

BAYRAM, Hacı Bayram-ı Veli (ölm. 1429 veya 1430). XIV. - XV. yüzyıllarda Anadoluda yaşıyan ve Bayramîliği kuran sofî. Ankaranın Solfasol köyünde doğmuştur. Asıl adının Numan olduğu, Şeyhi Ebû Hâmid Hamîdeddîn-i Aksarayîye bir bayram gününde ulaştığı için şeyhi tarafından kendisine bu adın verildiği söylenmektedir. Babasının adı Ahmed, dedesinin adı Mahmuddur. Tahsilini tamamladıktan sonra, Ankarada Melîke Hatun medresesine müderris olmuştur. Bir aralık Yıldırım Bayezidin (1389 - 1402) kapucubaşılığını yaptığı hakkında da zayıf bir söylenti vardır. Hâmid-i Veli ve Hamîdeddîni Aksarayî adlariyle anılan ve Erdebil sofîlerinden Alâeddin Alinin halefi olan ünlü sofîye uymuş, onunla hacca gitmiş, sonra onun ölümüne kadar Aksarayda kalmış, nihayet Ankaraya gelip Safevîlik (b. bk.)le Nakşbendîlik (b. bk.)i birleştirerek Bayramîliği kurmuştur. Büyük bir ün kazanan Hacı Bayram şeriate uygun olmıyan inançlar beslediği yolundaki söylentiler yüzünden II. Murad zamanında (1421 - 1444) Edirneye götürülmüş, fakat padişah kendisiyle görüştükten sonra büyük bir saygı ile onu Ankaraya yollamıştır. Bir aralık Balıkesire de gidenHacı B., dervişleriyle birlikte çiftçilikle uğraşmış, elde ettiği mahsulle ve zekât devşirmekle geçinmiştir. Ankarada gömülüdür. İmparator Augustusun vasiyetnamesi bulunan mâbedin duvarı türbesinin üstüne dayanmadadır.

Hacı B. ın elimizde dört şiiri ve bir şiir parçası vardır. Bunların üçü hece ile, biri aruzla söylenmiştir. Üçünde «Bayram», birinde «Bayramî» mahlâsını kullanmıştır. Bu şiirlerden şathiye tarzında olan ve hece ile yazılmış bulunan bir tanesini Bursalı İsmail Hakkı, Şeyhülislâm Seyyid Feyzullah ve son devre melâmîlerinin pîri Seyyid Muhammed Nûr-ul - Arab şerhetmişlerdir. Elimizde tarihi bilinmeyen bir şerh daha vardır. Ayrıca Hacı B. a ait üç sahifelik, vahdet-i vücut ile insan-ı kâmilden bahseden mensur bir risale de mevcuttur. Fakat Hacı B. ın neşesini tanımakla beraber, dili biraz yeni olan bu risalenin ona ait olduğu katî şekilde söylenemez. Şiirlerinde Yunus Emrenin tesiri sezilir.

Şeyh Bedreddin, Kızılca Bedreddin, Ankaralı Baba Nahhas, Musliheddin Halife, Bolulu Şeyh Salâheddin, Balıkesirli ve İsfendiyar Bey soyundan Şeyh Lûtfullah, Akbıyık, Ahmed Bican ve kardeşi Mehmed Bican, Germiyanlı Şeyhî, Akşemseddin ve Ömer Sikkînî, Hacı Bayramın en ünlü haleflerinden, daha doğrusu halîfelerindendir. Yavuzun (1512-1520) ilk zamanlarında İstanbulda ölüp Eyübe gömülen Baba Yusuf da Bayram mensuplarındandır. Meşhur Mevlâna Zeyrek çocukluğunda Hacı Bayramdan ders okumuştur. Seyyid Nesimînin de bir aralık Ankaraya gelip Hacı Bayramla görüştüğü hakkında bir söylenti vardır.

Hacı Bayramın 1486 da ölen Bahaeddin adlı âlim bir oğlu, onun da *Refʿü - 'l - müşebbiheti 'l-ʿâmme* adlı bir risalesi vardır.

BAYRAM ALAYI, Osmanlı padişahlarının Ramazan ve Kurban bayramlarında camiye gidiş gelişlerinde yapılan tören. Padişahlar bayramın ilk günü hangi camide namaz kılacaklarını bildirirlerdi. Bu tören, hususiyle Osmanlıların ikbal devirlerinde pek ihtişamlı olurdu.

BAYRAM ALİ HAN (ölm. 1786), Merv emîri (hük. 1782 - 1786). Kaçar soyunun İzzeddinli kolundandır. Bu kol B. A. H. ın babası I. Abbas zamanından beri Mervde hüküm sürmektedir. Anası, Salar Türkmen boyundandır. B. A. H. üstün cesareti ile Türkmen boyları arasında ün almıştır. Buhara emîri Murad - Bî ile yaptığı savaşta ölmüş, yerine ilim adamı olan ikinci oğlu Muhammed Kerim geçmiştir. Eski Merv örenlerinin güneyinde bulunan ve bilginler tarafından bu bölgedeki binaların en eskilerinden sayılan küçük bir kale B. A. H. adını taşımaktadır. Bu ören dolayındaki demiryolu istasyonunun adı da B. A. H. dır.

BAYRAM DERESİ, Çanakkale boğazının doğu ağzı yakınında, Lâpsekinin 10 km doğusunda denize dökülen bir dere. Uzunluğu 20 km dir. Dere ağzının batısında bir deniz feneri vardır.

BAYRAM HAN (ölm. 1560), Türkmen Baharlu boyunun başkanı ve Ekber Şahın veziri. B. H. ın dedeleri Timur oğullarının hizmetinde bulunmuşlardır. B. H. da Hindistana giderek Humayunun hizmetine girmiş ve Ekber zamanında yükselerek devletin en yüksek memurluğuna tâyin olunmuş ve Hân-i Hânan unvanını kazanmıştır. Sonraları talihi fena gitmiş ve Hicaza gitmek üzere Gucerata vardığında bir savaşta babasını öldürdüğü Mübarek Han Luhanî tarafından öldürülmüştür.

BAYRAM HOCA (ölm. 1380), Karakoyunlu devletini kuran Kara Mehmed Turmuşun babası. B. H. Celâyirlerden Sultan Üveysin ölümünden sonra Van gölünün güney taraflarını ve bu arada Musul ve Sancarı almış ve ölünceye kadar buralarda hüküm sürmüştür.

BAYRAM PAŞA (ölm. 1638), Osmanlı hükümdarı IV. Muradın eniştesi ve sadrâzamı. B. P. İstanbulda doğmuş, Urfa civarında Cülâbda ölmüş, cenazesi İstanbula getirilerek Avrat Pazarında yaptırdığı tekke ve mesçidin civarında gömülmüştür. B. P. önce yeniçeri iken az zamanda birçok görevlerde çalıştırılmış ve 1622 yılında yeniçeri ağası, 1625 te Mısır valisi olmuş, sonra Budin valiliğine tâyin edilmiştir. Bir aralık Rodosa sürülmüşse de sonra İstanbula getirtilerek kendisine sadaret kaymakamlığı verilmiş ve 1636 yılında sadrâzam olmuştur. Rodostan döndüğü zaman, ünlü şair Nef'î, kendisini hicvettiği için B. P. padişahtan şairin cezalandırılmasını istemiş, padişah da Nef'îyi ona teslim etmiştir. Devrin ilerigelen ilim ve idare adamları Nef'îye hicivleri dolayısiyle kızgın olduklarından hemen fetvası verilmiş ve B. P. nın emri ile şair idam edilmiştir.

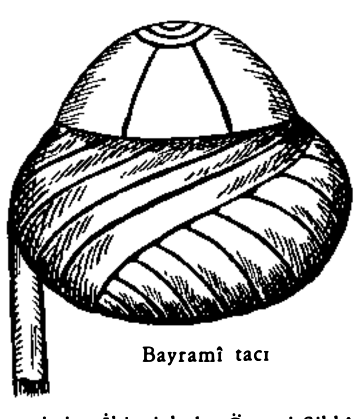
BAYRAM TOPU, Ramazan ve Kurban bayramlarında atılan toplara verilen ad. Bayramlarda arefe gününün ikindi vaktinden son günün ikindisine kadar namaz vakitlerinde atılan bu topların hangi tarihte başladığı katî olarak bilinmemektedir. XVIII. yüzyıla ait bir belgede bunun «kanun-ı kadîm icabı» olduğu bildirildiğine göre eski bir gelenek olduğu anlaşılmaktadır. Osmanlılarda padişahların doğum ve tahta çıkış günlerinde de, bayramlarda olduğu gibi, top atılması âdedi vardı. Belgelerden doğum için top atılması geleneğinin daha eski olduğu anlaşılmaktadır.

BAYRAMİÇ: 1. Güney Marmara bölgesinde Çanakkale iline bağlı ilce merkezi. Nüfusu 4 291 (1945); deniz seviyesinden yüksekliği 75 m. Kazdağının kuzey eteğinde kurulmuş olan B. kasabasının içinden Dibağlar deresi geçer ve 500 m uzakta Menderes (Mendires) çayına karışır. Çanakkaleye, 50 km uzaktaki Ezineden geçen 75 km lik bir şose yolu ile bağlıdır. Arada motörlü vasıtalar muntazam surette gider gelir. B. te Devlet Orman İşletmesi, Ziraat Bankası, dispanser, ortaokul, ilkokul, kütüphane, Ziraat Birliğine ait bir fidanlık, elektrik tesisleri (1936) ve hamam vardır. Çarşamba günleri hafta pazarı kurulur. Çevresinde her çeşit tahıl ve palamut bol olarak elde edilir.

2. Çanakkale iline bağlı ilce. Yüzölçümü 1594 km^2, nüfusu 25 920 (1945), nüfus sıklığı km^2 ye 16 kişidir. Merkez bucağına bağlı 17 köyün nüfusları tutarı 6 143 tür. Evciler ve Yiğitler bucaklarına bağlı köyler 54 tanedir.

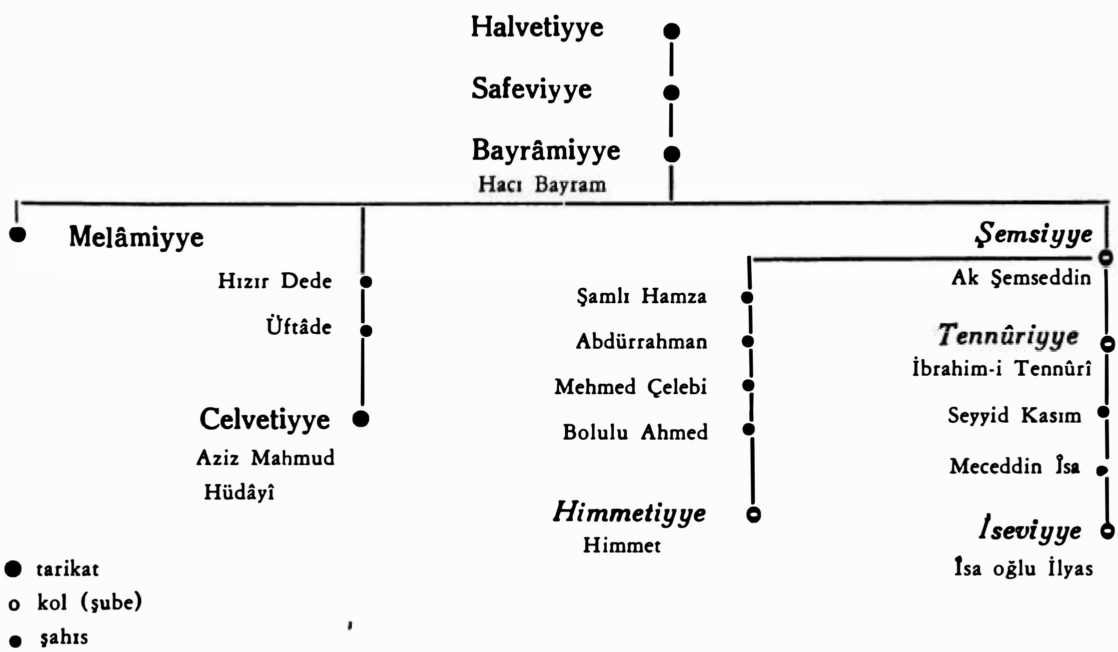
BAYRAMÎLİK, bir tarikat. Ankaralı Hacı Bayram (bk. BAYRAM, HACI BAYRAM-I VELİ) tarafından XV. yüzyılda kurulmuştur. Bu tarikat, Halvetîlikle Kalenderîliğin birleşmesinden husule gelen Safevîlik ile Nakşbendîlikten meydana gelmiştir. Ancak Bayramîlikte Nakşbendîlik tesiri pek azdır (bk. HALVETÎLİK, KALENDERÎLİK, NAKŞBENDÎLİK, SAFEVÎLİK). Safevîlik, şiî bir tarikat olduğu halde B. sünnîdir. B. ğin bir kolu olan Bayramî Melâmîlik (b. bk.) asıl Bayramîliğe nispetle daha aşırı vahdet-i vücutçu bir meslek halinde yürümüştür. B., esas bakımından «Esma» (b. bk.) yı «sülûk» (b. bk.)ün esası kabul eden ve «cehrî zikir» (b. bk.) i benimsemiş olan bir tarikattir. Belli gecelerde okunan «vird» (b. bk.) leri vardır. Bununla beraber B. te «hafi zikir» (b. bk.) de mevcuttur. Bu zikir, gözler yumulup nefes tutularak ve «Lâilâheillâllah» ın mânası düşünülerek Tanrıdan gayri herşey gönülden çıkarılmak ve Tanrıyı, kalbde «ispat etmek» düşüncesi ile yapılır ki buna «gönüle varmak» denir.

Bayramîlerin taçları, altı terekli beyaz keçedendir. Tacın tepesinde yine beyaz keçeden, birbiri içinde üç daire vardır; «gül» (b. bk.) denen bu daireler, «tevhid» (b. bk.)in üç derecesine işarettir; sarık yeşildir.

Bayramî tacı

B., Hacı Bayramın ölümünden sonra iki kola ayrılmıştır. Bu kolların birini Akşemseddin (b. bk.) ve mensupları temsil eder. «Şemsiyye-i Bayramiyye» denen bu kol cehrî zikri kabul etmiştir. İkinci kol, Ömer-i Sikkînî (b. bk.)nin temsil ettiği «Melâmiyye-i bayramiyye» koludur. Bunlarda zikir, vird, taç, hırka, mukabele ve tekke yoktur. B. ğin üçüncü kolu, Hacı Bayram halefi Hızır Dedenin dervişi Üftade (b. bk.) nin halefi Aziz Mahmud Hüdayî (1628) tarafından bir tarikat olarak kurulan Celvetîlik (b. bk.) tir. Ayrıca Akşemseddin halefi Kayserili İbrahim-i Tennurîye (b. bk.) mensup Tennuriyye kolu ile bu koldan gelen İsaoğlu Saruhanlı İlyas (1559) a mensup İseviyye ve Şemsiyyeden ayrılan Himmetiyye şubeleri, Bayramîlik kollarındandır (bk. HİMMET, HİMMETÎLİK). Bundan başka Hâmid-i Veli ile Anadoluya gelip sülûkünü Hacı Bayramdan tamamlıyan İnce Bedreddinin de bir kolu olduğu ve bunda «koyun zikri» denen bir çeşit zikir bulunduğu bilinmekte ise de bu kol yürümemiştir.

BAYRAMIYYE: bk. BAYRAMİLİK.

BAYREUTH veya **BAIREUTH** [*bayrǫyt*]. Almanyada Yukarı Frankonyada Nürnberg'in kuzeydoğusunda bir şehir. Nüfusu 60 000 (1948). Geniş bir vâdi içinde Roten Main ırmağının iki yanındadır. Güzel bir opera binası vardır. Mühim bir endüstri (hususiyle dokuma) merkezidir. 1945 yılı nisan ayında Amerikan kuvvetleri tarafından işgal edilmiştir.

BAYREUTH WAGNER TİYATROSU, Bavyera kıralı II. Ludwigin büyük besteci Wagner için yaptırdığı tiyatro. 13 Ağustos 1879 da Wagnerin *Der Ring des Nibelungen* (Nibelungun yüzüğü) adlı tetralojisinin temsiliyle açılmıştır. Altı yıllık bir tatilden sonra 1882 den itibaren Wagnerin eserleri bu tiyatroda muntazaman oynamıştır. Runkwitz ve Brückwald'ın plânlarına göre inşa edilmiş olan B. W. T. takribî olarak 1500 seyirci alabilir.

Bayreuth tiyatrosu

BAYSUB, tarihçi. Aşıkpaşazade (b. bk.) nin verdiği Osmanoğulları şeceresine göre, Osman Gazinin yirminci kuşakta gelen efsanevî atası.

BAYSUNGUR (1478 - 1499), Semerkand Sultanı Mahmudun oğlu ve Sultan Ebû Said (b. bk.)in torunu. Babasının hükümdarlığı zamanında Buhara emîrliğine tâyin edilmiş, onun ölümünden sonra Semerkanda çağırılmış ve tahta çıkmıştır. Hükümdarlığı çok kısa sürmüş, 1496 da kardeşi Sultan Ali tarafından tahttan indirilmiş, amcasının oğlu Babur tarafından da kesin olarak tahttan uzaklaştırılmıştır (1497). Bundan sonra Hisara giden B., Beg Husrev Şahın kendi tarafını tutması üzerine kardeşi Mesudu yenerek memleketini almışsa da az zaman sonra Beg Husrev Şahın ihanetine uğrıyarak öldürülmüştür. Adaleti seven değerli bir insan olduğu ve çok beğenilen Farsça şiirler yazdığı bilinmektedir.

BAYSUNGUR (1481 - 1493), Akkoyunlu hükümdarı. Tebrizde doğmuştur. Kısa süren hükümdarlığı, emîrlerinin hâkimiyeti altında ve karışıklıklar içinde geçmiştir. Babası Sultan Yakub, Sûfî Halil Bey Musulluya emîr-i âzam unvanı ile atabeğlık vermiştir. Sultan hastalanınca ölümünden sonra B. un kendi yerine geçirilmesini vasiyet etmiştir. Sultan ölünce (1490) B. un atabeği Akkoyunlu beylerinin ve devletin ilerigelen memurlarının reyini alarak onu sultan ilân etmiş bu suretle devletin bütün kuvveti ve işleri Sûfî Halil Beyin eline geçmiştir. Devletin divan beyi olan Ali Mirza b. Sultan Halili, saltanat rakîbi olduğu için, öldürttüğü söylenen Sûfî Halil Beyin, oğullarını ve akrabasını devletin en önemli işlerine tâyin etmesi üzerine Akkoyunlu beyleri ve diğer emîrler Uzun Hasanın oğlu Melik Mirzanın yanına gitmişler ve onu sultan ilân etmişlerdir.

Timurun torunlarından bazı ünlü beylerin de katıldıkları ayaklanmayı Sûfî Halil Bey dağıtmış ve bu savaşta Akkoyunlu soyundan bazı beylerle ünlü komutanlar ölmüştür. Bundan sonra Sûfî Halil Bey Uzun Hasanın torunu şehzade Rüstem Mirzayı öldürtmek istemişse de B. buna engel olmuş ve şehzade, Alıncak kalesine gönderilerek orada hapsedilmiştir. Bu hâdiseden sonra nüfuzu büsbütün artan Sûfî Halil Bey devleti eline almış ve sevmediği veya nüfuzundan çekindiği insanları yok etmiş veya devlet idaresinden uzaklaştırmıştır. Uzun Hasanın torunlarından olup bu savaşta bulunan ve ölümden kurtulup kaçan Mahmud Mirza, Hemedana gitmiş ve orada Pürnak Beyin emîrlerinden Şah Ali Bey tarafından sultan ilân edilmiştir. Sûfî, B. u da yanına alarak bunların üzerine yürümüş, savaşta Şah Ali ve Mahmud Mirza ölmüş, orduları da dağılmıştır. Bu sırada Osmanlı hükümdarı II. Bayezidin gönderdiği elçiler B. un yanına gelerek padişahın cülûsunu bildirmişler ve getirdikleri mektubun karşılığını alarak dönmüşlerdir. Bundan sonra çıkan ayaklanmaları da bastıran Sûfî Halil Bey artık kendisine karşıkoyacak hiçbir kuvvet kalmadığını görerek çocuk sultan adına devleti bildiği gibi idare etmeğe başla-

mış ve yüksek yerlere kendi adamlarını getirmiştir. Musullu oymağının bu üstünlüğünü ve eğemenliğini çekemiyen ve şuraya buraya dağılmış olan diğer oymaklarla bunların beyleri evvelce Sultan Yakuba atabeğlik yapmış olan Diyarbakır bölgesi valisi Süleyman Bey Biçenlü'nün etrafında toplanmışlardır. Van dolaylarında başlıyan savaş bir ay sürmüş, bir sonuç alınamamış, Sûfî kışı geçirmek üzere Tebrize çekilmiştir. Süleyman Bey Tebriz üzerine yürümüş, Sûfî önce Uzun Hasanın en ünlü emîrlerinden olan Erzincan valisi Gûlâbî komutasında bir ordu yollamış, bu ordunun yenilmesi ve komutanın öldürülmesi üzerine kendisi B. u da alarak Süleyman Beyle savaşmağa gitmiştir. Savaşın en kızgın zamanında B., Süleyman Bey tarafına kaçırılmış ve Süleyman Bey, çocuk sultanı kucağına alarak, çarpışan ordulara gösterince Sûfî'nin askerleri öbür tarafa geçmiştir.

Sûfî Halil Bey ve yakın adamları savaşı bırakmamışlar ve dövüşerek ölmüşlerdir. Sultanın atabeği olan Süleyman düşmanlarını temizlemiş ve başarılarından duyduğu gururla zevke dalmıştır. Bunun üzerine Süleyman Beye karşı da bir düşmanlık kaynamağa başlamıştır. Düşmanları Alıncak kalesine yürüyerek şehzade Rüstem Mirzanın sultanlığını ilân etmişlerdir. Süleyman, B. u da alarak, Alıncak kalesine yürümüşse de yenilerek eski vilâyeti olan Diyarbakıra kaçmış ve orada öldürülmüştür.

B., kardeşleri Hasan ve Murad ile birlikte annelerinin babası olan Şirvanşah Ferruh Yesârın yanına kaçmıştır. Tebrize girip tahta oturan Rüstem ilk iş olarak B. u öldürmek istemiş ve gönderdiği kuvvetlerin yenilmesi üzerine B. ile anlaşarak Arasın kuzeyindeki Arran bölgesi B. da kalmak üzere anlaşma yapmıştır. Bundan sonra İranın muhtelif bölgelerinde ayaklanmalar olduğunu duyan B., Tebriz üzerine yürümüş, fakat Safevî şeyhlerinden yardım sağlıyan Rüstemin kuvvetlerine Gence ile Berdaa arasında yenilerek bir söylentiye göre savaş meydanında ölmüştür. Diğer bir söylentiye göre de B., bu savaştan birkaç gün sonra Şeydi Ali Bey Pūrnâk tarafından yakalanarak Tebrize götürülmüş ve Rüstemin emriyle öldürülmüştür. B. adına yazılmış veya kütüphanesine konmak üzere istinsah edilmiş ilmî ve edebî eserler de vardır.

BAYSUNGUR, Gıyaseddin (1397-1433) Timurun torunu ve Şahruh Mirzanın oğlu. Heratta doğmuştur. Ünlü bir hattat olup resim ve sanatın koruyucusu olarak da tanınmıştır. On sekiz yaşında devlet işleri ile uğraşmağa başlamış, Tus, Nişabur ve Esterâbâd illerinin umumî valiliğine tâyin edilmiştir. 1417 de babasının yanındaki divanda hizmete girerek veliaht olmuş babası sefere gittiği zaman ona naiplik etmiştir. B. un büyük kardeşi Uluğ Bey (b. bk.) matematik ve astronomide ün aldığı gibi, kendisi de sanat ve edebiyatta tanınmıştır. Farsça ve Arapçayı iyi bilen B. *Şehname*'nin tenkidli bir nüshasını hazırlamış ve bu ünlü eserin çeşitli nüshalarını bir araya getirerek sıraya koydurmuştur. Bu sıralama işi bitince bu seriye Firdevsînin hayatını anlatan bir yazı eklemiş *Şehname*'yi ve İran şehnameciliğini ilk olarak incelemiştir. Daha çok, yazı sanatında üstün olan B. un Türkistandaki hususî kütüphanelerde değerli levhaları olduğu gibi Meşhed camiinde de bir kitabesi vardır. B. un Herattaki kütüphanesi, zamanının bir sanat ve ilim akademisi halinde idi. Burada onun başkanlığında 40 sanatkâr çalışıyordu ki bunlar çok zaman Baysungurî nisbesini kullanıyorlardı. Tarihi de çok seven B., tarihçileri korumuştur. Timurun tarihçisi Hafız Ebrûya Reşideddinin eserini tamamlatmak üzere yazdırdığı Türk-Moğol ve cihan tarihi, *Zübdetü't-tevarîh i Baysungurî* adı ile de anılmaktadır. B. fazla içki içtiği için hastalanarak genç yaşta ölmüştür. Kardeşi Uluğ Beyden daha başarılı bir siyaset ve idare adamı ve savaşlarda çok cesur olarak tanınmıştır.

BAYTAR: bk. VETERİNER.

BAYTARU 'L-'İLM, Meşhur tabip Ahmedü 'bnü Zuheyri 'bni Mervâni 'l-Mervezî'ye verilen lâkap. Bk. MERVEZÎ.

BAYTURSUNOĞLU, Ahmed (1872-1936), Kırgız edibi ve cemaat adamı. Kırgızistanda Turgay ilinin Tosun ilcesinden, Argen kabîlesindendir. 1895 de Orenburg Rus öğretmen okulunu bitirmiş, 1909 a kadar türlü yerlerde öğretmenlik etmiştir. Aydın arkadaşları arasında sadece Akan diye tanılan B. lirik şiirler yazmış ve Rus La Fontaine'i Krılovdan manzum tercümeler vermiştir. B., Kazak lehcesinin gramerini yazmış ve imlâsını kat'î olarak tesbit edebilmiştir. Kazak edebiyatını yaşatanlardan biridir. 1913 te, Orenburgda Kazak liberal ve milliyetçilerinden Bükeyhan Alihan ve Dolatoğlu Mir Cakip ile birlikte «Kazak» gazetesini çıkarmıştır. 1917 devrimi esnasında gene Orenburgda Millî Kırgız «Alaş Arda» hükümetini kuran Kırgız partisi «Alaş»ın liderlerinden biri olmuştur. 1920 de Kırgız Sovyet Sosyalist Cumhuriyetinin eğitim komiseri olmuş; 1936 da da siyasî Sovyet polisi tarafından öldürülmüştür. *Kazakistanı Öğrenme Derneği*nin 3 üncü cildi B. nun ilmî ve edebî eserlerine ayrılmıştır. Kırgız havalarından «Kolbahan», «Karagöz», «Karakongir» ve «Köroğlu» B. tarafından tesbit olunmuştur.

BAYUR, Yusuf Hikmet (doğ. 1891), Türk siyaset ve ilim adamı. İstanbulda doğmuştur. Babası son Osmanlı sadrazamlarından Kâmil Paşanın oğullarından Haşmet Beydir. B. öğrenimini Galatasaray Lisesiyle Paris Üniversitesinde yapmış, Galatasaray Lisesinde bir süre öğretmenlikten sonra hariciye mesleğine girerek ilerlemiş, ve Millî Hükümetin kuruluşundan bir müddet sonra Ankaraya gelerek Dışişleri Bakanlığı Siyasi İşler Genel Müdürü olmuştur (1 Ekim 1920). Londra ve Lausanne konferanslarında Türk murahhas heyetlerinde müşavir olarak bulunmuş, 1923 de Londra Elçiliği Müsteşarlığına gönderilmiş, 1925 te önce siyasî mümessil sıfatı ile Belgrat Ortaelçisi, 1927 de Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri ve 1928 de Kâbil Büyükelçisi olmuştur. 1932 de ikinci defa Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliğine getirilerek 1933 te Manisa Milletvekili seçilinceye kadar bu vazifede bulunmuştur. 27 Ekim 1933 tarihinde Millî Eğitim Bakanı olarak Hükümete giren B., o sene başlamış olan İstanbul Üniversitesi reformunu tamamlamış ve 9 Temmuz 1934 te bu bakanlıktan çekilmiştir. B. 1945 te Ankara fakülte ve yüksek okullariyle İstanbul Üniversitesi ve yüksek öğretim müesseselerinde açılan Türk İnkilâp Tarihi derslerinin siyasî tarih profesörlüğüne, bir müddet sonra da Ankara Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Hint tarihi ordinaryüs profesörlüğüne tayin

Yusuf Hikmet BAYUR

olunmuştur. 1942 de milletvekilliği hizmetini tercih ederek profesörlüğü bırakan B., 1946 seçimlerine kadar Meclisteki teşrii vazifesine devam etmiştir. Ankarada *Kudret* gazetesinde yayımladığı makaleleriyle siyasî faaliyete devam eden B. 19 Temmuz 1948 de Millet Partisi'ni kuranlardan biri olmuş ve 1948 - 1950 yıllarında bu partinin Genel Başkanlığını yapmıştır.

Üniversitede okuttuğu İnkilâp Tarihi derslerini *Yeni Türkiye Devletinin Haricî Siyaseti* (1935 1942) adı altında yayımladığı gibi, üyelerinden bulunduğu ve uzun müddet Asbaşkanlığını yaptığı Türk Tarih Kurumu tarafından da üç ciltlik bir *Hindistan Tarihi* (1946, 1947 ve 1950) ve hazırlamakta olduğu *Türk İnkilâp Tarihi*'nin - birinci (1940) ve üç kısımdan müteşekkil ikinci (1943, 1951) ciltleri bastırılmıştır. Bunlardan başka yine Türk Tarih Kurumu tarafından yayımlanan ve Prof. Reşit Rahmeti Arat tarafından bugünkü Türkçe ile hazırlanan *Baburun Hatıratı* adlı esere ilâve olunan önsöz ve tarihi özet de B. tarafından yazılmıştır. Türk Tarih Kurumu *Belleten*'inde birçok makaleleri ve *Ahvali Hazıra* (Aydın, 1940) adlı bir eseri daha vardır. Millet Partisinin organı olan *Kudret* gazetesinin siyasî başyazarıdır.

BAZA [*bąŧha*; Eskiçağda Basti], Güney İspanyada bir şehir. Nüfusu 16 000. Kükürtlü kaynakları vardır. Keten bezi dokumacılığı, şapkacılık, toprak eşya yapıcılığı gibi işleri ileridir.

BAZA, gündüz yırtıcı kuşları (Accipitres) nın kartalgiller (Falconidae) familyasına bağlı bir cins. Bu yırtıcı kuş cinsi Afrika, Madagaskar ve Hindistandan Yeni Gine ve Avustralyaya kadar olan bölgede yaşar. 35-45 cm boyunda, esmer renkli olan B. nın beyaz veya koyu leke ve şeritleri vardır. *B. madagascariensis* adlı nev'i Madagaskarda, *B. subcristata* nev'i de Avustralya ve Yeni Ginede bulunur.

BAZAINE [*bazęn*], **François Achille** (1811-1883), Fransız mareşali. Versailles'da doğmuş, Madridde ölmüştür. 1832 den başlıyarak Afrikada hizmet gören B., Kırım Harbinde ve 1859 da İtalyada Melegnano ve Solferino savaşlarında kendini göstermiştir. 1862 de Fransız kıtalariyle birlikte Meksikaya gitmiş ve Puebla savaşında büyük bir şöhret kazanmıştır. 1863 te Fransız kıtaları komutanlığını üzerine alan B., imparator Maximilian aleyhine çalışmışsa da kendisini tahttan feragat ettirememiştir. 1867 de Fransa mareşali olarak kıtalariyle birlikte Fransaya dönmüştür. 1870-71 Alman-Fransız harbinde Ren ordusu başkomutanlığını yapmış, Gravelotte mağlûbiyetinden sonra Metz'e çekilmiş, burada sarılmış, sonunda 173 000 askeri ve 427 topu ile birlikte Almanlara teslim olmak mecburiyetinde kalmıştır. Alman esaretinden kurtulunca, Fransada yakalanmış, mağlûbiyetten mes'ul tutulmuş ve askerî mahkeme tarafından ölüme mahkûm edilmiştir (10 Aralık 1873). Cumhurbaşkanı Mac-Mahon ölüm hükmünü 20 yıllık kalebentliğe çevirmiştir. B., Cannes yanındaki Sainte-Marguerite adasında bulunan kaleye hapsedilmiş, fakat 10 Ağustos 1874 te karısının yardımiyle buradan kaçmış ve İspanyaya sığınmıştır. Kendini müdafaa için *Episodes de la guerre de 1870 et le blocus de Metz* (1870 harbinin safhaları ve Metzin kuşatılması) [1873] adiyle bir broşür yayımlamıştır.

BAZAL METABOLİZMA: bk. METABOLİZMA.

BAZALT, gabro ailesinin başlıca kültelerinden biri. Bazik genç volkanik kültelerinden olan B. ın rengi siyah, dokusu sık, yapısı çok vakit mikrolitlidir. Terkibinde şekilsiz maddelerle lâbrador, anortit, ojit mikrolitleri, magnetit. olivin taneleri, bazan hornblende ve ilmenit bulunur; lâbrador ile ojitin büyük kristaller halinde bulunduğu da olur. B. ın kara ve ağırca olmasının (2, 8-3) sebebi, içinde magnetit bulunmasındandır. Hattâ magnetiti fazla olan B. larda mıknatıs hususiyeti belirir. Olivinin, yuvarlak yeşil parçalar halinde gözle görülebildiği B. çeşitleri vardır (olivinli B.). Her hakikî B. ta olivin vardır ve bazılarında % 50 nispetindedir. Hornblende, çok vakit, büyük kristaller halinde B. tüfleri içinde bulunur. İçinde çok miktarda büyük ve düzgün kristaller halinde ojit bulunan B. lara «büyük ojit kristalli B.» denir. Bazı B. lar içinde jasp, kalseduvan topakları ile zelitler ve kalsit kristalleri görülür. B. lar arasında trakilit ve hiyalomelan adı verilen cam - bazaltlar da vardır ki, bunlardan birincisi esmer, ikincisi sarıdır. Bunlar asıl B. kütleleri içindeki boşlukları doldurur, obsidiyenlere benzer.

B. kütle, damar ve akıntı halinde bulunur. Başlıca hususiyetlerinden biri altıgen prizmalar biçiminde, büyük sütunlar teşkil etmeleridir. Bu sütunlar, magmanın soğuyup büzülmesinden doğmuştur. Gerçekten B. magmasının, yahut lâvının yüzü ve yere dokunan kısmı çabuk soğuyup şekilsiz dışık (cüruf) halinde katılaşır; bu iki kabuğun arasında kalan lâvlar bir müddet aktıktan ve ağır ağır donduktan sonra büzülür ve bu neviden ayrılma çatlakları meydana gelir. B. sütunlarının yüksekliği 50 m yi bulur. Hebrid adalarındaki Fingall mağarası bu türlü sütunlarla doludur. Türkiyede bazı B. lı bölgelerde, hususiyle Boyabat çevresinde bu sütunlardan vardır.

B. ların terkibindeki mağnezyum ve demirli unsurlar serpantinleşebilir. Ekvator bölgelerindeki B. lar ise yağmur ve sıcaklığın tesiri ile dağılarak yumuşak ve kırmızımsı bir çeşit killi toprak haline gelir. B. ların yaşı Tersiyerdir. İtalya Alplerinde, Kuzey İngiltere ve İrlandada B. püskürmeleri Eosende başlamış, Tersiyerin daha sonraki devirlerinde de sürmüştür. Zamanımızda bazı volkanlar (Etna, Sandwich) B. vücuda getirmektedir.

Yeryüzünde çok bol olan B., bazı bölgelerde binlerce km^2 lik yerleri örter: Arktika bölgeleri, Hindistan, Güney Amerikada Parana çevreği, Kuzey Amerikada Columbia River ve Snake River çevrekleri gibi. Bunlar arasında Dekkan plâtosunu örten Eosen B. ları 300 000 km^2 lik geniş bir bölgeyi kaplar. Türkiyenin bazı volkan yörelerinde de B. lar mühim yer tutar: Boyabat, Kula, Siverek, Tokat, Ünye gibi.

B. sert ve dayanıklı bir taş olduğundan kaldırım, yapı taşı, köprü malzemesi olarak kullanılır. Sütunlara ayrılabilmesi, bu taşın çıkarılmasını ve kullanılmasını kolaylaştırmıştır. B. ın ezilmeğe karşı da dayanıklılığı fazladır. Önceleri değirmen taşı olarak da kullanılmıştır. B. tüfleri yapılarda işe yarar.

BAZANİS veya **BAZANE, BEZANİS,** eski Anadolunun doğu bölgesinde bir şehir. Şimdiki Vican (Erzincan ili, Tercan ilcesi) ın yerinde bulunuyordu. Bu yere daha sonra Leontopolis adı verilmiştir.

BAZAR RÜSUMU: bk. ESKİ VERGİLER.

BAZARCIK: bk. PAZARCIK.

BAZAR - DÜZÜ, Kuzey Azerbaycanda, büyük Kafkas dağları silsilesinde, 4 480 m yüksekliğinde bir doruk.

BAZARGIC [*bązarcık*] (Türk. **Hacıoğlu Pazarcığı,** Bulg. **Dobriç**), Rumanyada Dobrice yöresinde şehir. Nüfusu 29 940. Ziraî bir çevrenin ekonomik merkezidir. B. Varna - Constanța (Köstence) demiryolu üzerindedir.

BAZAS, Gironde (Fransa) departmanında yetiştirilen orta büyüklükte, esmer külrenkli, sırtında açık çizgileri bulunan bir sığır ırkı.

BAZ-BAHADIR veya **BAYEZİD** (ölm. 1588), Orta Hindistanda bulunan Malva hükümdarı. Afgan Emîri Şîr Şah tarafından Malvaya vali tâyin edilen Şucâ Hanın oğludur. Babası ölünce (1554) istiklâlini ilân etmiş ve Sarangpuru başkent yaparak kendi adına para bastırmıştır. Bunun üzerine Hind Türk hükümdarı Ekber, Malvayı almış ve B. uzun çarpışmalardan sonra Ekbere teslim olmuş ve ondan çok iyi muamele görmüştür. B., karısı Rupmati'ye olan büyük aşkı ile efsanelerde ün almıştır. Bugün de Malvada bu kadının şarkıları söylenmektedir.

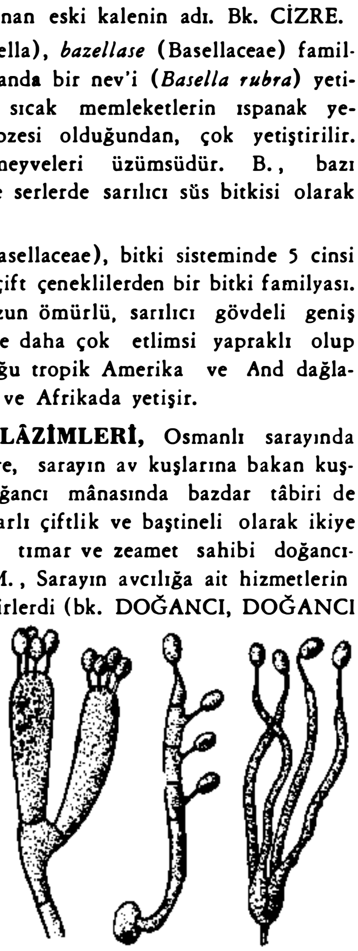
BAZDAR, Osmanlı sarayında, avcılıkta kullanılan kuşları terbiye edenlere verilen ad. Aslında Farsça olan-bu isim, sonraları değiştirilmiş ve kuşlara bakanlara, baktıkları kuşlara göre atmacacı, doğancı, çakırcı, şahinci gibi adlar verilmiştir. Kuşhane mensuplarına da «bazhane mülâzimleri» denilmiştir. Bunlar tımarlı ve çiftlik baştineli olarak iki kısma ayrılırdı. Çiftlik baştinelilerinin başlarında her bölgede, tımar veya zeamet sahibi doğancıbaşılar bulunurdu. Tımarlı olan hassa kuşbazlarının tımarı boşaldığı takdirde kuşçulukta maharetli oğlu varsa bu timar ona; yoksa, bazhane mülâzimlerinden bir üst doğancıya verilirdi.

BÂZEBDÂ veya **BEZABDE**, Cezîre-i İbn-i Ömer (Cizre) in yerinde bulunan eski kalenin adı. Bk. CİZRE.

BAZELLA (Basella), *bazellase* (Basellaceae) familyasından Doğu Hindistanda bir nev'i (*Basella rubra*) yetişen bir bitki cinsi. B. sıcak memleketlerin ıspanak yerini tutan bir çeşit sebzesi olduğundan, çok yetiştirilir. Yaprakları etlimsi, meyveleri üzümsüdür. B., bazı Avrupa memleketlerinde serlerde sarılıcı süs bitkisi olarak da yetiştirilmektedir.

BAZELLASE (Basellaceae), bitki sisteminde 5 cinsi ve 15 kadar türü olan çift çeneklilerden bir bitki familyası. Bu familya bitkileri, uzun ömürlü, sarılıcı gövdeli geniş veya yürek biçiminde ve daha çok etlimsi yapraklı olup çiçekleri hünsadır. Çoğu tropik Amerika ve And dağlarında, pek azı da Asya ve Afrikada yetişir.

BAZHANE MÜLÂZİMLERİ, Osmanlı sarayında av kuşlarını yetiştirenlere, sarayın av kuşlarına bakan kuşbazlara verilen ad. Doğancı mânasında bazdar tâbiri de kullanılırdı. Bunlar tımarlı çiftlik ve baştineli olarak ikiye bölünürlerdi. Başlarında tımar ve zeamet sahibi doğancıbaşılar bulunurdu. B. M., Sarayın avcılığa ait hizmetlerin de üst derecelere yükselirlerdi (bk. DOĞANCI, DOĞANCI BAŞI).

Bazid
a) otobazid; b - c) protobazid

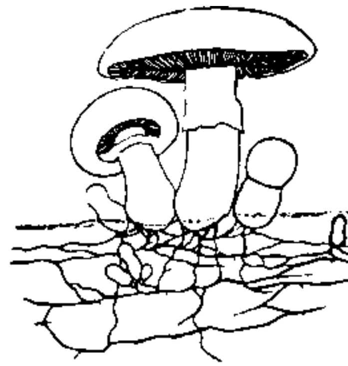
BAZİD, bazı mantarların dış taraflarında spor (eksospor - bazidiyospor) meydana getiren üreme emeçleri (hyphe). Bu emeçlerin üzerinde önce, Sterigma adında tığ gibi ince-uzun, umumiyetle dört tane çıkıntı ve bu çıkıntıların her birisinin tepesinde de sonradan birer tane yuvarlak, bazı nevilerde sivri Basidiyosporlar hâsıl olur. B. de bölünmüş (protobazidler) ve bölünmemiş (otobazidler) diye ikiye ayrılır. Bölünmüş olanlar uzunluğuna veyazarlar ile bölünmüştür.

BAZİDİYOBOLUS (Basidiobolus), bazidiyobolase (Basidiobolacea) familyasından, kertenkele pisliği ve kurbağalar üzerinde yaşıyan bir yosunmantarı (Phycomycetes) cinsi.

BAZİDİYOSPOR Basidiospor), bazidli mantarlarda bazid (b. bk.) adı verilen üreme emeçleri üzerinde hâsıl olan yuvarlak veya uzunca şekilli sporlara verilen ad. Her B. un içersinde birer tane çekirdek olup her çekirdeğin kromozom sayısı ana bitkinin kromozom sayısının yarısı kadardır.

BAZİDLİ LİKENLER (Basidiolichenes), ortak hayat süren yosun ve mantar topluluğundan likenlerde, mantarların bazitli mantar sınıfından olanları. Bunların pek az cinsi vardır. Hepsi de sıcak memleketlerde yaşar.

BAZİDLİ MANTARLAR (Basidiomycètes), bitki sisteminde «gerçek mantarlar» (Eumycetes) sınıfının bir alt sınıfı olup bazid adı verilen hususî emeçleri (mycel) üzerinde umumiyetle dört tane spor meydana getiren mantarlar. B. M. da, bazid kollarının bazidden bir zarla ayrılmamış olanlar (Holobasidiomycetes) ve ayrılmış olanlar (Phragmobasidiomycetes) diye iki grupa bölünür. İşte tarla ve ormanlarda toprak ve ağaç gövdeleri üzerinde sık sık rasladığımız şapkalı mantarlar birinci gruptandırlar. Bunların bazidleri şapkanın alt tarafında bulunan ince levhaların üzerinde sıralanmıştır. Fakat bazid gözle görülemiyecek kadar küçük olup, milyonlarcasının meydana getirdiği sporlar olgunlaşınca bu şapkaların altı siyah renkli görünür, ve sporlar rüzgârlarla etrafa dağılır. Bu grupun ikinci bir takımında (Gastromycetales) ise şapkanın her tarafı top gibi kapanmış olduğundan bazidler bu topçuğun içinde kalmıştır. Bu gibi yuvarlak mantarların üzerine basılınca yırtılarak etrafa bazidyosporlardan ibaret siyah bir toz dağılır. Phragmobasidiomycetes grupundan olanlarda, bazid kolları uzunluğuna yukarıdan aşağı doğru giden zarlarla bazidden ayrılmıştır (Tremellales'lerdeki gibi); veyahut Auricularia veya hububatta pas ve kınacık hastalıklarını yapan mantarları da içine alan Uredinales ve yine sürme ve rastık hastalığını yapan Ustilaginales takımlarında olduğu gibi, bazid kolları, bazidlerden yatık zarlar ile ayrılmıştır.

Bazidli mantarlar

B. M., organik besinlerin veya canlı organların üzerinde veya içerisinde yaşarlar. İkincileri asalak olup ekinler üzerinde yaptıkları zarar son derece büyüktür. Üremeleri her takım ve familyaya göre hususî tarzlarda olup yeniden bir bazidli mantar meydana getirebilmeleri çimlenmiş iki başka eşeylikteki bazidiyospor emeçlerinin birbirine dokunup kaynaşmasından sonra olur.

BAZİK KÜLTELER (Basite; Bazitler), terkibinde az miktarda SiO_2 bulunan püskürük külteler (bk. KÜLTELER).

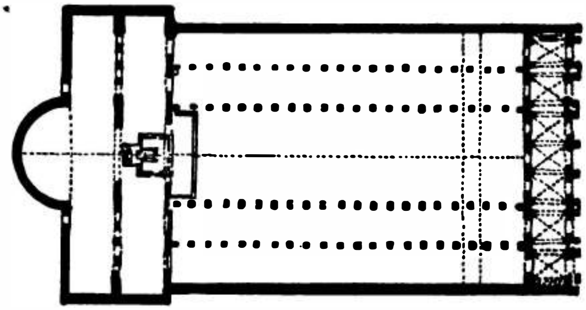
BAZİKİ, Urfanın Yaylak ilcesine bağlı bucak. Nüfusu 11 700; köy sayısı 40 tır. Bucak merkezi, 1 098 (1945) nüfuslu Yaylaktır. Yaylak, Urfa - Malatya yolu ve Fırat nehrinin soldan aldığı kollardan biri üzerindedir. Mahallî telâffuzu «Beziki» dir.

BAZİKROMATİN (Basichromatine). Haidenhaine göre, bazik (kalevî) anilin boyalariyle boyanan hücre nüvesinin ağ kısmı. Kromatin, kromiol denen çok ince parçaların, sıkışık olarak, nüvenin linin ağı üzerinde dizilmesinden hâsıl olur. Bazik boyalara olan alâkasının çokluğundan dolayı bazikromatin denilmektedir. Bazik anilin boyalarından hematoksilenle boyanan preparatlarda B. i güzel boyanmış ve ağ şeklinde görürüz.

BAZİLİK TOPLARDAMARI, kolların sathî toplardamarlarından (bk. ANATOMİ, Lev. 3 Şek. 1). Ön kol B. T., küçük parmaktan gelen v. Salvatellanın uzantısıdır. El sırtı toplardamar ağının iç tarafından başlar. Ön kolun iç kenarı boyunca yükselir. Dirsek bükümünde, ön kolun yüzü ortasında yükselen median toplardamarın bazilik kolu ile birleşerek, kolun ön yüzünün iç kenarında kol iki başlı kasının iç kenarı boyunca ilerliyen B. T. nı meydana getirir. B. T. önce derialtında iken kolun ortasına doğru aponevrosu delerek kol toplardamarının nihayetine veya koltuk toplardamarının başlangıcına dökülür. B. T. na kol sinir ağının uç dallarından olan ön kol deri iç siniri komşuluk eder.

BAZİLİKA (Yun. *basilikē* = kıralî, şâhâne), mimarîde bir bina tipine verilen ad. 1) Eski Roma devrinde Forumların kenarında bir veya iki katlı olarak kurulan dikdörtgen şeklindeki uzun yapılar. Bunların içinde mahkemeler kurulur; tüccarlar, sarraflar, ticaret yaparlardı. B. ların uzun kenarları duvar veya sütunlarla çevrilmekte, içerleri de sütun veya direk sıralariyle —çok kere ortadaki, yanlardakilere göre daha geniş olmak üzere— üç, beş veya yedi sahın (nef) a ayrılmaktadır. Kısa kenarlardan birinde mahkemenin kuruldğu yarım daire şeklinde bir absit bulunur.

B. lar hakkındaki ilk tarihî bilgiler Romada M. Ö. 184 yılında Cato (b. bk.) tarafından yaptırılmış olan Porcia B. siyle başlar. Bununla beraber bu tip yapıların ilk örneklerinin Hellenistik devri (b. bk.) başkentlerinde inşa edilmiş oldukları muhakkaktır. Porcia B. sından sonra başta Roma olmak üzere imparatorluğun hemen bütün irili ufaklı şehirlerinde büyük zenginlerin ve imparatorların birçok B. yaptırdıklarını görüyoruz. Bunlar arasında büyüklük ve zenginlik bakımından ün salmış olanlara örnek olmak üzere hususiyle Romadaki Fulvia (M. Ö. 179 yılında Forumun kuzeyinde kurulmuş olan bu B. yüz yıldan fazla bir zaman sonra, 54 yılında, Caesarın parasiyle L. Aemilius Paulus tarafından yeniden yapılmış ve bundan böyle Aemilia

S. Paolo (Roma) bazilikası: plân

B. sı adını almıştır), Sempronia (M. Ö. 170 yılında Forumun güneyinde kurulmuştur), Opimia (M. Ö. 121 yılında Forumun kuzeybatısında yapılmıştır), Iulia (M.Ö. 46 yılında

S. Paolo (Roma) bazilikası; iç görünüş

Caesar tarafından Sempronia B. sı yerinde inşasına başlanmış ve Augustus zamanında tamamlanmış 43 × 101 m yüzölçümünde büyük bir yapı idi), Ulpia (Trajanus Forumunun kuzeybatısında M. S. 112 yıllarında Iulia B. sından daha büyük olarak yapılmıştı.) ve nihayet Constantinus (Maxentius tarafından inşasına başlanmış ve fakat büyük Constantinus devrinde tamamlanmış olduğundan onun adını almış olan Via Sacra üzerindeki bu yapının harabeleri, bugün bile heybetli bir kütle teşkil etmektedir) B. ları sayılabilir.

Türkiyede Ephesos, Aspendos ve Kremna gibi birçok eski şehir harabelerinde bu devirden kalma B. kalıntılarına raslanmaktadır. İzmirde son yıllarda yapılmış olan kazılarda eski İzmirin Devlet Agorası (Forum) nın kuzey kenarını baştan başa kaplıyan 165 m uzunluğunda bir B. harabesi meydana çıkarıldı. Bu heybetli yapı, çok orijinal bir konstrüksiyon arz eden toprak altı kemer ve tonozlar (substruction) üzerinde üç nefli ve iki katlı olarak yükseliyordu. Orta geniş nefi yanlardan ayıran 5 m yükseklikteki kırmızı somakiden yapılmış büyük direklerin birçoğu hâlâ ayakta durmaktadır.

2. Hıristiyanlığın ilk devrelerinde kurulmuş olan kiliselere B. adı verilmektedir. Hıristiyan B. ları doğu-batı aksında kurulmuş dikdörtgen şeklinde yapılar olup yanları duvarla çevrilmiş ve iç kısımları sütun veya direk sıralariyle çok kere üç nefe ayrılmış bulunmaktadır. Yan neflere nazaran daha geniş olan orta nefin tavanı yükseltilmek suretiyle yanlardan B. nın içine ışık girmesi sağlanmıştır. Üzerini ahşap bir beşik çatı örtmektedir. B. nın doğuya bakan kısa kenarında daima yarım daire şeklinde bir — bazan üç — absit (mihrap); batıya bakan tarafında ise narteks (son cemaat yeri) ve bunun önünde etrafı sütunlu galerilerle çevrili atrium (avlu) yer almıştır.

İlk devirlerin ünlü B. ları arasında Romadaki San Paolo Fuori le Mura, San Pietro, Santa Maria Maggiore, Ravennadaki Sant Apollinare in Classe, San Apollinare Nuovo ve nihayet İstanbuldaki Iohannes Studios (İmrahor Camii; b. bk.) anılmağa değer.

BAZİLİSKUS (Basiliscus), sürüngenler (Reptilia) in *Squamata* takımına bağlı kertenkeleler (Lacertilia) alt takımının *Iguanidae* familyasından bir cins. Bu cinsin çeşitli

nevilerinde, erkeklerin başlarının arka tarafında ibik şeklinde bir deri çıkıntısı ve ayrıca sırtta ve kuyruğun üstünde yine tarak şeklinde deri çıkıntıları vardır; bunlar omurganın diken şeklindeki uzantıları vasıtasiyle desteklenmişlerdir. Vücutları pullarla örtülü ve yüksek olup kuyrukları uzun ve yan taraflardan basıktır. Başlarında küçük karinalı safihalar bulunur. Boyları 60 - 80 cm kadardır; bunun 45 - 56 cm si kuyruğa aittir. B. lar umumiyetle yeşil veya açık esmer renklidirler ve vücutlarının yan tarafında siyah ve uzunluğuna çizgiler vardır. Tropik Amerikada nehir kenarlarında bulunur. İyi yüzer ve böceklerle geçinir. En çok tanınmış B. türü *B. americanus*tur. Panama ve Korsikada yaşar.

Baziliskus

BAZILLE [*bazil*], **Frédéric** (1841 - 1870), Fransız ressamı. Montpellier'de doğmuş, Beaune - la - Rolande savaşında ölmüştür. Gleyre'in öğrencisidir. 1866 da açılan sergide eser teşhir etmekle kendini tanıtmağa başlıyan B., eserine koyduğu ince ve kararlı gölgelerle, sadeleştirilmiş tok ton (ton local) ları sanatını gölge ve ışık arası yarım renklerden, ve şekilleri modle etmekten uzak tutması ile ünlü Fransız ressamı Manet'nin sanat anlayışına yaklaşmıştır. Empresyonist resim hareketinin müjdecilerinden birisidir. «Aile toplantısı» adlı eserinde, toplantının şahıslar üzerinde yarattığı tesirin ve yapraklardan sızan güneşin incelenmesiyle bu empresyonist görüş, üstünlüğünü belli eder. Vakitsiz ölümüne rağmen B., cesaretli ve ahenkli renkler içinde ustalıkla işlenmiş eserler bırakmıştır. Bunlar arasında «Atelye» (Louvre müzesi), «Aile toplantısı» (Louvre müzesi), «Banyodan çıkış» ve «Yaz manzarası» anılmağa değer.

F. Bazille: «Aile toplantısı»

BAZIN [*bazẽ*], **Antoine - Pierre-Ernest** (1807-1878), Fransız cilt doktoru. Saint-Brice'te doğmuş, Pariste ölmüştür. Lourcine (Broca). Sanit-Antoine ve Saint Louis hastahanelerinde çalışmıştır. Cilt hastalıkları üzerinde büyük bir salâhiyet kazanmış ve pek çok sayıda hâtırat ve eser neşretmiştir.

Bazin Hastalığı: (Eritema Induratum), deride kırmızılıklar yapan bir hastalık. Bu hastalığın sebebi olarak verem basili gösterilirse de, frengi ve cüzzam (lepra) hastalıklarında da görülebileceği söylenir. Hastanın derisi üzerinde yer yer kırmızı mor renkte dökmeler vardır. Bunlar zamanla esmerleşir. Aynı zamanda deride çapları 1 - 2 mm den birkaç cm ye kadar değişen ve el altında kolayca oynıyan düğmecikler teşekkül eder. Bunlar bazan açılarak içlerinden irinli bir mayi çıkar. Hastalığın bu belirtilerinin en çok görüldüğü yerler yüz, gövde, kollar ve daha ziyade baldırlardır. B. H. kadınlarda daha çok olur.

BAZIN [*bazẽ*], **Antoine - Pierre - Louis** (1799-1863), Fransız müsteşrik ve Sinoloğu. Saint - Brice (Seine - et - Oise departmanında) te doğmuş, Pariste ölmüştür. Başlıca eserleri şunlardır: *Grammaire mandarine* (Mandarin Çincesi grameri) [1856], *Choix de pièces de théâtre composées sous les empereurs mongols* (Moğol imparatorları devrinde yazılmış Çince sahne eserlerinden seçmeler) [1838].

BAZIN [*bazẽ*], **Louis** (doğ. 1920). Fransız müsteşrik ve Türkoloğu. Caen'da doğmuştur. Pariste, Yaşıyan Doğu Dilleri Okulunda, Türkolog Jean Deny'nin yanında yetişmiş, İkinci Dünya Harbinden sonra bir aralık ihtısasını Türkiyede ilerletmiştir. Şimdi, Pariste hem Sorbonne üniversitesinde vazife almış, hem de Yaşıyan Doğu Dilleri Okulunun Türk dili bölümünde delege profesörüdür. Bizde, *Recherches sur la titulature des tabgac* («Türk Tarih Arkeologya ve Etnografya Dergisi», V. [1949]) adlı bir araştırması çıkmıştır; krş. H. Eren'in tanıtma yazısı («Türkiyat Mecmuası», IX. [1946 - 1951], İst. 1951, s. 201 - 202). *Un texte prototurc de VIe siècle: le distique Hiong-nou du «Isin-chou»* («Oriens» dergisi, I. Leiden 1948 s. 208 - 219) adlı bir yazısı da vardır.

BAZIN [*bazẽ*]. **René** (1853 - 1932), Fransız romancısı. Angers'de doğmus, Pariste ölmüştür. Tahsilini bitirince doğduğu şehirdeki Katolik üniversitesine hukuk profesörü olmuş, az sonra «Journal des Débats», «Correspondant» ve «Revue des Deux Mondes» dergilerinin yazı ailesine katılmıştır. 1904 te Fransız Akademisine üye seçilmiştir. İlk romanı olan *Stéphanette*'i 1884 yılında yayımlamıştır. Romanlarının başlıcaları şunlardır: *Ma tante Giron* (Giron teyzem) [1885], *Une tache d'encre* (Bir mürekkep lekesi) [1884], *La terre qui meurt* (Ölmekte olan toprak) [1899], *Les Oberlé* (Oberléler) [1901], *La guide de l'empereur* (İmparatorun kılavuzu) [1901], *Donatienne* [1903], *Le blé qui lève* (Büyüyen buğday) [1907], *Mémoires d'une vieille fille* (Bir ihtiyar kızın hâtıraları) [1908], *Nouveaux Oberlé* (Yeni Oberléler) [1919], *Charles de Foucault* [1921], *Baltus le Lorrain* (Lorraine'li Baltus) [1926] v. b. B. bir kısım eserlerinde kır ve köylü hayatını anlatmıştır. *La terre qui meurt* bu çeşit romanlarının en tanınmışıdır. Bu eser, halkının bir kısmı köyde kalmayı, bir kısmı şehirde saadet aramayı

René BAZIN

deniyen bir köyün insanlarını mevzu olarak almış ve saadeti köyde kalanların hakkı olarak göstermiştir. B., eserlerinin bir kısmında yurtseverliği, ahlâkı, eski günlerin sevimli göreneklerini anlatmıştır. Bu arada hemen bütün eserlerinde aile sevgisini telkin etmiştir.

BAZİS, Ptolemaios'a göre eski Anadolunun Tyanitis bölgesinde Tyana (şimdiki Kemerhisar) ya yakın bir yer. Hıristiyan çağından önce burada bir Zeus Asmabaios tapınağı vardı.

BAZİYON (Basion), anatomi ve fizik - antropoloji terimi. Kafa deliğinin (foramen magnum) ön kenarının ortasına tesadüf eden noktanın adıdır. Bilhassa kafa yüksekliğinin ve naziyon (nasion) ile prostiyon (prosthion) un kafa deliğinden uzaklıklarının ölçülmesinde kullanılır.

BAZİYOTRİPSİ (Basiotripsie, Perforation), doğumun normal olarak mümkün olmadığı bazı hususî hallerde annenin hayatını kurtarmak bakımından yapılan bir ameliyenin adı. B., doğuracak kadında rahmin çeşitli sebeplerle yırtılma tehlikesi varsa, çocuk ölmüşse, 39° nin üstünde ateş yapan bir hastalık mevcutsa ve diğer bazı sebepleri varsa tatbik edilir. Gaye, çocuğun başını küçültmek ve dar olan havsaladan geçirerek dışarı almaktır. Bu maksatla kullanılan birinci alet perforatördür. Ameliye şöyle yapılır: hasta bayıltılır, perforatörle çocuğun başı delinir, beyne hususî metodlarla lâvaj yapılır. Sonra kranioklast denen bir aletin kaşık şeklindeki kollarından biri başın dışına, diğer kolu delinen kısımdan kafanın içine sokularak sıkılır ve çocuk yavaş yavaş dışarı çekilir. Ameliyeden sonra hasta dinlendirilir, kanamayı durdurmak için tedbir alınır ve mikrop almamasına dikkat edilir.

BAZLAR, genel olarak asidler ile tuz teşkil eden bileşikler. B. dan, dar mânada, mahlûllerinde hidroksil (OH^-) iyonları veren bileşikler anlaşılır. B. renkli endikatörlere tesir ederek, baz reaksiyonu adı verilen renk değişmelerini yaparlar. Böylece kırmızı turnusolu maviye, fenolfitaleyinin alkoldeki mahlûlünü kırmızı menekşeye, mavi kongoyu kırmızıya, mavi metilviyoleyi menekşeye, metil oranjı sarıya boyarlar.

En mühim B. katı, beyaz birer madde olan sodyum hidroksidi, potasyum hidroksidi, kalsiyum hidroksidi ve litiyum hidroksididir. Amonyağın sudaki mahlûlü de bir bazdır. Çünkü amonyak suda erirken, su ile kimyevî olarak birleşerek ($NH_3 + H_2O \rightarrow NH_4OH$) denklemine göre amonyum hidroksidi (NH_4OH) meydana getirir. Amonyum hidroksidinde suya hidroksil iyonları verir.

B., asidlerle birleşerek tuzları meydana getirir. Meselâ sodyum hidroksidi hidroklorik asidi ile birleşerek ($NaOH + HCl \rightarrow NaCl + H_2O$) denklemine göre sodyum klorürü (yemek tuzu) nitrik asidi ile sodyum nitratı ($NaNO_3$) meydana getirir. Bileşimlerinde karbondan başka hidrojen, azot, bazan da arsenik, iyot, oksijen, fosfor veya kükürt bulunan bir nevi bileşikler de organik veya inorganik asidler ile birleşerek tuz benzeri maddeler meydana getirdiklerinden organik B. adını alır. Meselâ alkoloyidler organik bazlardandır.

Bileşimlerinde bir hidroksil (OH^-)grupu bulunan B. tek değerlidir. Sodyum hidroksidi ($NaOH$), potasyum hidroksidi (KOH) gibi. Bileşimlerinde iki hidroksil grupu bulunan B. da iki değerlidir. Kalsiyum hidroksidi [$Ca(OH_2)$], baryum hidroksidi [$Ba(OH_2)$] gibi. Böylece aluminyum hidroksidi [$Al(OH_3)$] üç değerli, kalay hidroksidi [$Sn(OH_4)$] dört değerli B. dandır.

B. ın en mühimleri olan metal hidroksidler, metal oksidlerinin su ile birleşmelerinden meydana gelir. Metaller ne kadar az asal karakter gösterirlerse, hidroksidleri de o kadar sebatlı olur. Meselâ hiç asallık olmıyan potasyum hidroksidi, beyaz kızıl derecede bile ayrışmaz. Kalsiyum hidroksidi ile baryum hidroksidi 400° C de ayrışmaya başlar. Buna karşılık asal metallere daha yakın bulunan bakırın hidroksidi [$Cu(OH_2)$], 60° C de ısıtıldığı zaman ayrışır. Asal metallerin ise, sebatsızlıkları dolayısiyle oda sıcaklığında bile hidroksidlerini elde etmek mümkün değildir. En az asal karakteri gösteren metaller, en kuvvetli B. ı meydana getirir. Yani bunların hidroksidleri suda eritildikleri zaman pek fazla miktarda hidroksil iyonları husule getirir. Son yapılan araştırmalarda, kuvvetli B. ı inceltilmiş mahlûllerinde, tamamen iyonlarına ayrıldıkları kabul edilmektedir. En kuvvetli B., potasyum, lityum, seziyum ve sodyumun hidroksidleridir. Baryum, kalsiyum ve stronsiyumun hidroksidleri de kuvvetli bazlardandır.

BAZOFİL (Basophile), bazik boyalarla boyandığı zaman hususî bir alâka gösteren hücreler; kansızlarda, normal ve patolojik olarak içinde siyah benekler gösteren kan hücreleri, B. benekleri (bk. BAZOFİLİ).

% 0,5 ve milimetre küpte 40 kadar olan bazofiller miyelozda, polisitemide, kuduz aşısından sonra ve yabancı serum şırıngalarından sonra çoğalır. Kronik sinüzitlerde arttıkları görülür.

Pernisiyoza (b. bk.) ve akut infeksiyonlarda bazofiller azalır.

Bazofil Adenom (Cushing hastalığı = Hipofîzer Bazofili), belirtileri şişmanlık, deride hususî çizgiler, üretim bozuklukları, tansiyon yüksekliği, kemiklerin süngerleşmesi, kanda şekerin yükselmesi, şeker işeme, vücudun kıllanması olan bir hastalık.

B. A. ün, bir iç ifraz bezi olan hipofizin bazofil hücrelerinin urlaşma neticesi aşırı ifrazından ilerigeldiğini ilk defa 1933 te Cushing söylemiştir. Fakat bu hastalığa her tutulanda bazofil hücrelerin uru görülmez. Hastalık en çok 5 - 35 yaşları arasında ve kadınlarda görülür. Erkeklerde bu yaşlar dışında da olur.

Hastalığın en dikkati çeken belirtisi şişmanlıktır. Yağlanma kısa zamanda olur ve yağın toplandığı yerler baş, yüz, ense, çenealtı, memeler, omuzlar, karın, kaba etler, uyluklardır. Kol ve bacaklar ince kalır. Bülûğdan önce başlamışsa üretim gelişmesi erken olur. Kadında âdet kesilir, erkekte iktidarsızlık baş gösterir. Kadında ve bülûğdan önce erkekte kıllanma başlar. Erişkin erkekte ise kıllar azalır. Deri kanlı, kuru, saçlar incedir. Vücudun bazı yerlerinde erguvanî çizgiler belirir. Hastalar yorgunluktan, halsizlikten, karınla, belde ağrılardan, arasıra gelen şiddetli baş ağrılarından şikâyetçidirler. Kemikler yumuşar, kendi kendine kırılmalar olur. Bazan tam şeker hastalığı belirtileri ortaya çıkar. Kan basıncı artar. Sıcaklık derecesi normalin üstünde olur. Bazı hastalarda irade dışı adale kasılmaları, bazılarında ihtilâçlar ve kendini kaybetmeler görülür. Pek az hastalarda ellerde ve ayaklarda şişlikler, çift görme, bulanık görme belirtileri olur. Bu hastalığa tutulanlarda enfeksiyonlara karşı istidat belirir. Menenjit, yılancık, akciğer hastalıkları, flegmonlar, böbrek iltihapları görülür. Bu sebepten âkıbet kötüleşir. Kendiliğinden iyi olanlar vardır. Damar sertleşmesi, kalb yetmezliği de bu hastalığın sekellerindendir. Tedavide hipofize röntgen tatbik edilir, kalsiyumdan başka ağrı kesici ilâçlar verilir.

Bazofil Lökositler (Polynucléaires basophiles), bazofil granülâsyonlu, polimorf nüveli lökositler. Basocyte, mastzellen adlarını da alır. Kanın bir mm^3 ünde kırk tane kadardır. Vazifesi belli değildir. B. L. miyeloz, polisitemi denen kan hastalıklarında ve kronik sinüzitte kuduz aşısından ve yabancı serum şırıngalarından sonra artar. Kronik miyeloit löseminin bazofilli lösemi şeklinde, kandaki lökositlerin % 47 - 82, 2 sini B. L. teşkil eder.

Bazofil Noktalanma (Hematies ponctuées), alyuvarlar (érythrocytes) içinde dejenere olmaları sebebiyle bazı noktacıkların mevcudiyeti. Buna Grawitz dejenerasyonu, yahut bazofilik dejenerasyon adları da verilir.

Lösemi denen kan hastalığında ağır anemilerde, sıtma kaşeksisinde ve kurşunla zehirlenmelerde raslanır.

BAZOFİLİ (Basophilie), bazik boyalara karşı hususî bir hassa gösterme hâdisesi. Alyuvarların dejenerasyonundan ibarettir. Boyanmış alyuvarların içinde pembe bir zemin üzerinde mavi benekler görülmektedir. Habis kansızlıklar, lösemi, sıtmadan ilerigelen kaşeksiler, kurşun zehirlenmeleri ile daha birçok sebeplerin al ve akyuvarlarda doğurduğu bir hâdise olup buna bazofilik dejenerasyon, granüler dejenerasyon gibi adlar da verilmektedir (bk. BAZOFİL).

BAZOPARA (Trakça *para* = pazar), Bizans İmparatorluğunun Thrake eyaletinde bir şehir. Yeri katî olarak bilinmiyor. Bulgaristanda Filibe veya Çirpan bölgesinde bir yerde olması ihtimali vardır.

BAZUBENT, kola bağlanan muska. Üçgen şekline konulan ve yedi kat muşambaya sarılan muska, bir meşinin içine konur ve bir meşin şeritle kola bağlanırdı. B. kola kuvvet vermesi veyahut sahibini kazalardan koruması için takılır ve çok süslüleri olurdu. Eski pehlivanlar B. e ehemmiyet vermişlerdir; bk. HAMÂİL, NÜSHA.

BAZZANİYA (Bazzania), yungermaniyase (Jungermanniaceae) familyasından, çoğu tropik memleketlerde olmak üzere 230 kadar nev'i yetişen bir ciğerotu cinsi.

BAZZINI [*baddzini*], **Antonio** (1818 - 97), İtalyan keman virtuozu ve bestecisi. Brescia'da doğmuş, Milanoda ölmüştür. Paganini'nin tavsiyesi üzerine Avrupa seyahatine çıkan B., ilkin Almanyaya gitmiş, burada Bach ve Beethoven'in eserlerini öğrenmek fırsatını bulmuştur (1841-45). İtalya, İspanya ve Fransayı gezdikten sonra Pariste yaşamış (1852 - 64), İtalyaya dönünce bestecilik etmiş, 1873 te Milano Konservatuvarı bestecilik profesörlüğüne, 1882 de ise aynı konservatuvarın müdürlüğüne getirilmiştir. Başlıca eserleri: üç tane telli sazlar kuarteti, bir kentat, *La risurrezione del Cristo* (İsanın dirilmesi) oratoryosu, *Sennacheribbo* kantatı, *Mezmur* No. 51 ve 56, Shakespeare'in *King Lear*i için uvertür, *Francesca da Rimini* adlı senfonik şiir. *Turanda* başlıklı operası Milano Scala tiyatrosunda oynanmış (1867), fakat başarı kazanamamıştır.

B. B. C. [*bibisi*], İngilterenin resmî radyo neşriyat şirketi (British Broadcasting Corporation Ltd.) nin kısaltılmış adı. 1922 de telsiz ve elektrik malzemesi yapan 6 büyük firmanın birleşmesinden teşekkül etmiş, 1923 te millî bir esas üzerinde yeniden kurulmuştur. Londra, Manchester Birmingham, Newcastle, Daventry istasyonlarını işletir. 1926 da British Broadcasting Corporation (B. B. C.) adı altında kıraliyet beratına dayanan bir resmî kurum haline gelmiştir.

B. C. G. VEREMDEN KORUNMA AŞISI (Basil Calmette - Guérin Veremden Korunma Aşısı), 1901 yılında Almanyada Behring tarafından veremin ağız yoliyle de geçebileceği fikri ileri sürülmüştür. Bu hususu incelemek üzere Fransada çalışılmağa başlanmış, Lille şehrinde bulunan Pasteur Enstitüsünde Dr. Calmette ve Guérin tarafından araştırmalara girişilmiştir. Bu iki zat sığır tipi bir verem basili suşunu alarak muhtelif kültür pasajlarında üretmişler ve bunları danalara ağızdan vermek suretiyle onlarda hastalık husule getirmişlerdir.

Ağız yoliyle de verem hastalığının sirayet edebileceğini ispat yolundaki çalışmalar bu iki ilim adamına tesadüfen başka bir ufuk açmıştır. 1901 den 1908 e kadar devam eden araştırmaları esnasında Dr. Calmette'le Guérin, ellerindeki sığır tipi verem basilinin kültür vasatlarında ürettikçe hastalık husule getirme hassalarını kaybettiklerini görmüşler ve bu hakikati müşahede edince mikrobu hiç hastalık yapmayıncaya kadar pasajlardan geçirmek suretiyle vereme karşı bir aşı bulmağa teşebbüs etmişler, 1908 den 1921 e kadar 13 sene süren bir çalışma sonunda gayelerine ulaşmışlardır. Bu suretle ortaya çıkan suşa, basil kelimesinin B. sini, Calmette'in C. sini, Guérin'in G. sini almak suretiyle B. C. G. aşısı adı verilmiştir.

B. C. G., 13 sene süren devamlı pasajlarla hastalık yapma hassası kaybettirilmiş sığır tipi bir tüberküloz basilidir. Bu mikropla hazırlanan emülsiyon, ilk defa olarak 1921 de Will - Hellé tarafından insanlara, ağız yoliyle tatbik edilmiştir.

B. C. G. nin vereme karşı koruyucu tesiri: Verem hastahanelerindeki incelemeler ve hemşire okulu öğrencileri arasındaki araştırmalar, verem mikrobu ile karşılaşmamış kimselerin, verem mikrobu ile karşılaşıp da hastalanmıyanlara nispetle hastalığa daha çok müsait bulunduklarını, bunlardan hastalananların ölüm nispetinin fazla olduğunu göstermiştir. İşte vereme karşı koruyucu aşı tatbikı lüzumu bu suretle meydana çıkmıştır.

Bir insanın verem mikrobiyle bulaşıp bulaşmadığını anlamak için derisi üzerine sivri ve keskin uçlu bir aletle bir iki çizgi çizildikten sonra oraya tüberkülin sürülür. Bu tecrübe yerinde bir kızartı husule gelirse o şahıs için mikropla karşılaşmıştır denir (Pirquet reaksiyonu).

Hayat boyunca verem mikrobu ile bulaşma ihtimali artmaktadır. Bu sebeple insanların vereme karşı aşılanmak mecburiyetinde oldukları görülüyor. Fakat aşıda kullanılan mikrop, hastalık husule getirme hassasını kaybetmiş değildir. Sıhhatli gibi görünen insan, veremli ile temas neticesinde ondan mikrop alınca eğer vücudu bulaşmada galip çıkarsa ve gelen mikrobun miktarı az, hastalık yapma vasfı da hafifse bu, o şahıs için aşı yerine geçen bir muafiyet kazandırır ve bu hal, onun yeniden bir mikrop aldığında hastalanmamasını sağlar. İşte bu esas göz önünde tutularak B. C. G. veremden korunma aşısını kütleler arasında tatbik etmek yoluna gidilmiştir. Hususiyle, okula giden küçük çocuklara, hiçbir hastalık yapma vasfı olmıyan B. C. G. aşısı tatbik edilirse bu çocuklara, vereme karşı bir muafiyet kazandırılmış olur.

Aşı kimlere ve nasıl tatbik edilir?: Önceleri ağızdan verilme yolu tutulmuş, sonra bu usul, hemen hemen terk edilerek deri içine zerk olunma metodu kabul edilmiştir.

Aşılanacak kimseye evvelâ Pirquet tecrübesi yapılır. Netice menfi ise, yani şahsın verem mikrobu almadığı tesbit edilirse, aşı tatbik olunur. Tüberkülin tecrübesi kolun

iç yüzüne yapılır. Onar santim ara ile üç yere, toplu iğne ucu ile ikişer çizgi çizilir. Ortadaki çizgiler boş bırakılarak üst ve alttakilere tüberkülin maddesi sürülür. 48 saat sonra bu yerlerden üst ve alttakilerde kızartı, kabarıklık olursa ve tüberkülin konmıyan ortadaki yerde hiçbir reaksiyon yoksa netice müspet(+)tir; bu takdirde aşı yapılmaz.

Eğer hiçbirinde kızartı olmazsa netice menfi(—)dir; o takdirde aşı lâzımdır. Bu menfi neticenin hassasiyetle kontrolü istenirse tüberkülin maddesinin daha çok sulandırılmışından deri içine zerk olunur. Orada da kızartı olmazsa tam emniyet hâsıl olur. Buna Mantoux tecrübesi denir.

Aşı, omuz bölgesinde deri içine yapılır. 2 milimetre kutrunda ufak bir kabarcık yapacak kadar (2 diziyem) B. C. G. aşısı çok ince bir iğne ile bu bölgeye zerk olunur.

Aşı yerinde reaksiyon en erken 6-8 haftada başlar. Bundan evvel şahısta husule gelecek herhangi bir hâdise ile aşının hiçbir münasebeti olamaz. Aşının hastalık husule getirdiği bugüne kadar görülmemiştir.

6-8 hafta sonra yeniden bir Pirquet tecrübesi yapılarak aşının tutup tutmadığı araştırılır. Eğer aşı tutarsa neticesinin (+) olması lâzımdır.

Norveç, Danimarka, İsveç başta olmak üzere Avrupa memleketlerinde girişilen verem savaşında bir numaralı silâh olarak B. C. G. aşısı gelmektedir. Veremi kontrol altına alamıyan şehirlerin de bölge dispanserleri, hastahaneleri, röntgen tarama istasyonları olmıyan ve sokaklarında görünmez tehlike halinde veremliler dolaşan memleketler için B. C. G. veremden koruma aşısı en ucuz ve en emin korunma çaresinir. UNICEF remzi ile anılan Milletlerarası Dünya Çocuklarını Koruma Teşkilâtı bugüne kadar 50 milyon çocuğu aşılamıştır.

Dünya Sağlık Teşkilâtı da B. C. G. nin değerini, maddî ve mânevî müzaheretiyle desteklemiştir.

Türkiyede 1943-1951 yılları arasındaki sekiz yıllık ölüm istatistikleri veremden ölüm yüzbindesinin il merkezlerinde 214, 3 ve ilce merkezlerinde 159, 8 olduğunu gösteriyor ki böylece Türkiye tüberkülozdan ölümü yüksek memleketler arasında yer almaktadır. Sağlık Bakanlığının verem savaşını ve veremden korunmayı memleket ölçüsünde bir plâna bağlaması ancak 1949 da mümkün olabilmiştir. Bugün il ve ilcelerimizde 90 Verem Savaş Derneği vardır. Ayrıca İstanbulda Verem Savaş Derneği ve Sağlık Bakanlığı ile Birleşmiş Milletler Sağlık Teşkilâtının işbirliği neticesinde «Yakınşark Memleketleri Verem Savaş Tekâmül Merkezi» açılmıştır. Refik Saydam Hıfzıssıhha Enstitüsünde kurulan B. C. G. aşısı lâboratuvarı, en modern metodlarla bütün memleketimizin ve komşu devtetlerin B. C. G. aşı ihtiyacını karşılıyacak istihsal kapasitesine maliktir. Bugün 15 i İstanbulda olmak üzere 33 verem savaş dispanseri faaliyet halindedir. Muhtelif illerimizde devlete, özel idareye, belediyelere, verem savaşı derneklerine, hususî şahıs ve şirketlere ait verem hastahane ve sanatoryumlarında mevcut 3456 yatak, Sağlık Bakanlığının yeni teşkilât ve teşebbüsleriyle 5000 e çıkarılmış bulunmaktadır.

1949 yılında yurdun birçok fabrika ve sanayi müesseselerinde işçilere, okullarda öğrencilere toplu olarak aşı tatbikı için geçici aşı istasyonları kurulduğu gibi, Ankara, İstanbul, İzmir ve daha sonra Adana, Bursa ve Kayseride devamlı çalışan B. C. G. aşısı istasyonları tesis edilmiştir. 1950 yılından bugüne kadar bunlara ilâve olarak Samsun, Amasya, Çorum, Tokat, Yozgat, Sıvas, Kırşehir, Konya, Niğde, İçel, Zonguldak ve Bolu illerinde de B. C. G. aşısı tatbikatı teşkilâtlandırılmak suretiyle aşı merkezi adedi 18 e çıkarılmıştır. Eylül 1951 de Eskişehir ve Kocaelinde kurulan B. C. G. aşı istasyonları da bunlara eklenmiştir. 1949 yılında yapılan Pirquet sayısı 59430 ve B. C. G. aşısı tatbik olunanların miktarı 1 1528 dir. 1950 yılında yapılan Pirquet sayısı 158 104 ve B. C. G. aşısı 57 570 tir. 1951 yılının ilk altı ayında Pirquet tatbik edilenler 238735 ve B. C G. ile aşılananlar 97 551 kişidir. Daima müspet neticeler elde edilen B. C. G veremden korunma aşısının memleketimizdeki tatbikatı gittikçe rağbet görerek gelişmekte ve sağlık dâvasına yardımcı olmaktadır.

BE, Berilyum (b. bk.) un kimyasal sembolü.

BEACH-LA-MAR [*bīçlamar*], Batı Pasifikte konuşulan bir «karışık dil». Pasifik adalarından gizlice zenci kaçırıp esir olarak satma âdeti, çok kere aynı adada birbirlerinin dilini anlamıyan zencileri bir araya getirdiği için, bunların konuşma vasıtası olarak kullandıkları bozuk bir İngilizceden B. dili meydana çıkmıştır. B. adının esası Portekizce *bicho de mar* (= deniz böceği) tâbiridir, ki Çinlilerin lüks bir yemek olarak yedikleri bir deniz sümüklüsüne verilen isimdir; bu söz bozuk bir şekilde Fransızcaya *bêche de mer* (= deniz küreği) olarak geçmiş, ondan da İngilizceye intikal ederek *beach*(= deniz kıyısı) esasına uydurulmuştur. Sandalwood English dahi denilen bu dil, Pidgin-English (Çin sularında), Broken-English (Afrikanın Sierra Leone ile Liberya bölgelerinde), Chinook Jargon (Amerika Birleşik Devletlerinin kuzeybatı sahillerinde), Gulla Negro (aynı devletlerin Güney Carolina sahilleri ile yakınındaki adalarda), Taki Taki ile Jew Tongo (Güney Amerikanın Holânda Guyanası bölgelerinde) gibi İngilizcenin Asya, Afrika ve Amerika yerlileri tarafından bozulmuş olan şekillerini temsil eden «bozuk Ingilizce» grupundan ve umumiyetle «karışık dil» denilen dil zümresindendir.

B. ın çok mahdut olan kelime hazinesi esas itibariyle İngilizce olmakla beraber, buna Portekizce-İspanyolcadan (meselâ *savvy* = bilmek; Portekizce ve İspanyolca *saber* = bilmek), Yeni Zelandanın yerli dili olan Maoriceden (meselâ *kaikai* = yemek), Polinezya dillerinden (meselâ *liklik* = küçük) de unsurlar katılmıştır. Kavramlar ekseri çok iptidaî bir şekilde anlatılır. meselâ «fikrimi değiştirdim» mânasına «içimde başka türlü hissettim»; «uyanık yattım» yerine «uzun zaman aydınlık aldım»; «onun kafası daz» mânasına da «ona ait hindistancevizinde çayır yok» gibi. B. da İngilizce kelimeler yerli kelimeler kalıbında telâffuz edilir, meselâ İng. *strong* > B. *esterrong* = kuvvetli; İng. *plate* > B. *pellate* = tabak; İng. *box* > B. *bokus* = kutu; İng. *spoon* > B. *esseppoon* = kaşık; İng. *milk* > B. *millit* = süt, gibi ki bu misallerde, kelime başı ve kelime sonu çift konsonlarından kaçınılmış olduğu görülüyor. Göze çarpan ikinci bir fonetik hususiyet de kelime sonu konsonlarına bir i katılmasıdır, «olur, pek iyi» mânasına *all right* yerine *oloraiti*; «bakmak» mânasın *look* yerine *ruki*; «vermek» mânasına *give* yerine *kivi*; «iyi» mânasına *good* yerine de *koti* gibi; bu misallerden, kelime başlarında b. d, g yerine ekseri p, t, k kullanıldığı da anlaşılıyor; İngilizcenin j (bizdeki c), ch (bizdeki ç) ve dişler arası th sesleri B. da telâffuz edilemez. Gramer bakımından da B. çok basittir. Kelimelerde tasrif ve cemi şekilleri yoktur. Cemi, «hep», «çok» gibi yardımcı kelimelerle anlatılır;

genitif için de «ait» (İng. *belong*) kelimesi kullanılır, meselâ *tail belong him* (kuyruk ait ona) = onun kuyruğu gibi. Sıfatlarda mukayese şekli, fiillerde de zaman şekilleri yoktur; gelecek zaman için «biraz sonra» (İng. *by and by*), geçmiş için de «olmuş» (İng. *been*) veya «bitirmek» (İng. *finish*) yardımcı kelimeleri kullanılır, meselâ «kardeşim ölüyor, ölecek» mânasına «kardeş ait - bana az sonra o ölü» (B. *brother belong - a - me by and by he dead*); «onu gördüm, görmüşüm» mânasına da «ben görmek onu bitirmek» B. *me look him finish*) gibi. Üçüncü şahıs «-dır» fiili için *stop* (= dur; krş. Türkçede eskiden kullanılan *durur* fiili, mesela «su soğuktur» yerine «su soğuk durur») kelimesi kullanılır, meselâ *no water stop* = su yoktur.

B. ın esası İngilizce ise de, bu dilde İngilizce gerek fonetik, gerek morfoloji ve gerek semantik bakımından anlaşılmaz bir hale gelmiştir; meselâ eskiden, bu adalara uğruyan bir İngiliz oraya bir öküzle (İng. *bull*) bir inek (İng. *cow*) bıraktığı zaman bu kelimeleri arka arkaya söyler, yerliler de bunları tek bir kelime zannederek *bull* ve *cow* kelimelerinden «sığır», sonra da «konserve et» mânasına *pulumakau* sözünü icad ederler. Aynı veçhile bu dilde, «murabba yüz» (İng. *squareface*; cin (gin) içkisi şişelerinin şekline izafeten gemicilerin bu kaplara verdikleri isim), şekli ne olursa olsun, her hangi bir cam eşyayı anlatır; İng. *blue paint* (= mavi boya) kelimesi B. de *bulopenn* olmuş ve umumiyetle «her hangi bir süs» mânasına kaymıştır. Bk. KARIŞIK DİLLER, ayrıca bk. W. Churchill: *Beach-la-Mar, the Jargon or Trade Speech of the Western Pacific*, Washington 1911.

BEACONSFIELD [*bīkınsfīld*], Güney Afrikada Kimberley yakınında demiryolu üzerinde işçilerin yerleşmesiyle meydana gelen 22 000 nüfuslu bir yer.

BEACONSFIELD [*bīkınsfīld*]. **Benjamin Disraeli, Lord** (1804 - 1881), İngiliz devlet adamı ve muharriri. Londrada doğmuş ve orada ölmüştür. Venedikli bir Yahudi aileden gelen ve tanınmış bir edebiyatçı olan Isaac Disraeli'nin oğludur. B. adı İngilterede Buckingham eyaletinde küçük bir kasabadan gelmektedir. B., 12 yaşında iken Protestan olmuştur. Bir müddet bir avukat yanında kâtiplik hizmeti görmüş, daha sonra Muhafazakâr Partinin çıkardığı ve abone azlığı yüzünden kapamağa mecbur kaldığı «The Representative» gazetesinin yazı işlerini idare etmiştir. B 1832 yılında siyasî hayata atılmışsa da 1832 ve 1835 seçimlerinde kaybetmiş, ancak 1837 yılında Muhafazakâr mebusu olarak Parlâmentoya girebilmiştir. İlk önce kendisine ehemmiyet verilmemiş, sonraları fikirlerinin doğruluğu, derinliği ve canlılığı kadar alaycı zekâsı ile de dikkati çekmiş, yavaş yavaş kuvvetlenerek Peel'e karşı kurulan muhalefetin lideri ve himayeci partinin gerçek şefi olmuştur. Bu sırada Bentinck takma adı ile Peel'in biyografyasını yazmıştır (1852). Lord Derby kabinesinde Maliye Bakanı olmuş (1852) ve hazine tahsilâtının düzeltilmesi hakkındaki tekliflerini ihtiva eden meşhur raporu kabinenin düşmesine sebep olmuşurt. 1852 - 1858 yıllarında muhalefetteki parlak yerini almış, Derby'nin yeni kabinesinde tekrar Maliye Bakanı olmuş ve Parlâmentoya sunduğu bütçe kabul edilmiştir B., Yahudilerin Parlâmentoya girmelerini sağlamış, «Hindistan Şirketi» ne son vermiş. yalnız, seçim dairelerinin genişletilmesini istiyen teklifini kabul ettirememiştir.

Benjamın Disraeli, Lord BEACONSFIELD

Lord Derby 1866 yılında üçüncü defa Başbakan olunca B. yine Maliye Bakanlığına tâyin olunmuş, bu sefer seçim reformu projesini kabul ettirmiştir. Lord Derby sıhhî vaziyeti dolayısiyle Başbakanlıktan çekilmek zorunda kalınca, Kıraliçe Victoria'ya B. i Başbakan olarak seçmesini tavsiye etmiştir. Bu suretle 1868 yılında Başbakan olan B. in bu vazifesi pek kısa sürmüş ve Gladstone'ın lider olduğu Liberal Partinin seçimi kazanması üzerine çekilmiştir (1868). 1874 seçimlerini Muhafazakâr Parti büyük bir ekseriyetle kazanınca B. yine Başbakan olmuş ve bu vazifede altı yıl kalmıştır.

B., iç politikada sıhhata zararlı evler, halkın sağlık vaziyeti, işçi birlikleri mevzularına dair birtakım kanunlar kabul ve tatbik ettirmiştir. Dış politikada başarıları da çok parlak olmuş, Mısır Hıdivinin Süveyş Kanalı aksiyonlarındaki hisselerini satın almış, Kıraliçe Victoria'nın Hindistan İmparatorluğunu ilân etmiş, Türkiyeyi Rusyaya ve Gladstone'ın düşman politikasına karşı korumuş, Dışişleri Bakanı Lord Salisbury ile Berlin Kongresine giderek Çarla Berlin Antlaşmasını imza ettirmiş (1878) ve Kıbrısın İngiltereye bağlanmasını sağlanmıştır.

B. 1876 yılında «Earl Beaconsfield» unvanı ile Lordlar Kamarasına girmiştir. 1880 yılında partisinin seçimi kaybetmesi üzerine çekilmiş ve birkaç ay sonra ölmüştür. B. olağanüstü zekâya malik bir politikacı, canlı, heyecanlı bir romancı olarak tanınmıştır. Başlıca eserleri: *Vivian Grey* [1826], *The Voyage of Captain Popanilla* (Kaptan Popanillanın seyahati) [1829], *The Young Duke* (Genç duka) [1831] *Contarini Fleming* [1832], *The Wondrous Tale of David Alroy* (David Alroy'un harikulâde sergüzeşti) [1833], *Ixion in Heaven* (Gökte İksiyon) [1834], *Infernal Mariage* (Cehennemî izdivaç) [1834], *A Vindication of the English Constitution* (İngiliz Anayasasının müdafaanamesi) [1835], *Henrietta Temple* [1837], *Venetia* [1837], *Sybil or the Two Nations* (Sybil yahut iki millet) [1845], *Tancred or the New Crusade* (Tancred yahut yeni Haçlı Seferi) [1847], *Lothair* [1870], *Endymion* [1880]. Fransız muharrirlerinden André Maurois *La vie de Disraëli* [1927] adlı eseriyle B. in hayatını romanlaştırmıştır.

B. romanlarının çoğunu Yahudilik idealinden aldığı ilham ile yazdığını hissettirmek istemiştir. İstanbula ve Kudüse de gitmiş olan B., şarkı yakından tanımış. şarklı kıyafeti ile gezmiş ve siyasî hayatında Türkleri seven ve koruyan bir politika gütmüştür.

BEAL [*bīl*], **James H.** (1861 - 1945), tanınmış Amerikan eczacısı. Ohioda doğmuş, aynı şehirde ölmüştür. İlk tahsilini burada yapan B. bilâhare Buchtel Collegede büyük başarılarla geçen tahsilinden sonra Michigan Üniversitesinde eczacılık ve kimya şubesine girmiş, 1866 da burayı bitirip Pittsburgh Üniversitesinde doktora yapmıştır. Scio Eczacılık Kollejini kurmuş ve buranın ilk müdürü olmuştur. Amerikan Eczacılık Kurumunun en mühim üyesi idi. 1898 de bu kurumun başkan muavini, 1904 te başkanı oldu.

Amerikan Eczacılık Kongresine ve İlâç İmali Konferansına başkanlık etmiştir. 1919 da Remington madalyasını ilk olarak alan B. dir. *Journal of the American Pharmaceutical Association*'ın kurucusudur.

BEARD [*bīırd*], **George Miller** (1839-1883), ilk defa nevrasteniyi bir broşürle yayımlamış olan tanınmış Amerikalı ruh hekimi. Bu sebeple nevrasteniye «Beard hastalığı» da derler.

Beard [*bīırd*] **Hastalığı:** (Fr. Épuisement nerveux). Amerikalı doktor **George Miller Beard** (1839-1883) tarafından tarif edilen, bugün nevrasteni (b. bk.; Fr. neurasthénie) diye anılan hastalık. Bilhassa yorgun ve «neuro-arthritique» kimselerde görülür. Baş ve omurga ağrıları, hipotoni, ifrazlarda azalma, hazımsızlık, mide ve bağırsakların karın içinde aşağı doğru düşüklüğü, uykusuzluk, korku ve kararsızlık, hastalığın başlıca belirtileridir.

BEARDMORE [*bırdmour*] **BUZULU,** Antarktikada, Güney Victorialand'de, 300 km kadar uzunlukta, 50 km den fazla genişlikte bir buzul. 160 ve 180° lik doğu meridyenleri arasındaki sektördedir. Kıraliçe Alexandra dağlarından doğar ve Ross denizinde sona erer. Yeryüzünün en büyük vâdi buzullarından biridir.

BEARDSLEY [*bırdzli*], **Aubrey Vincent** (1872-1898), meşhur İngiliz desinatörü. Brightonda doğmuş, Mentonda ölmüştür. Londrada Westminister Güzel Sanatlar Okulunda kısa bir müddet çıplak figürler üzerinde çalışmıştır. Önceleri Dürer, Michelangelo, Botticellinin eserlerine karşı hayranlık göstermiş ve Wagnerin müziği ile de aynı derecede ilgilenmiştir. 1892 sıralarında yaptığı eserlerinde, Preraphaelite (b. bk.) mektebe olan ilgisi ve temayülü görülür. Daha sonraları Japon, eski Yunan ve XVIII. yüzyıl Fransız resminin tesirleri altında kalmıştır. 11 yaşında çizgi resme başlamış olan B., 15 yaşında iken *Madame Bovary, Manon Lescaut* kitaplarının resimlerini yapmağa koyulmuştur. 21 yaşında iken *La Morte d'Arthur* adlı eser için hazırladığı desenler ününü sağlamıştır. Sonra, Oscar Wilde'in meşhur *Salomé* adlı eserinin desenlerini çizmiş ve ayrıca *The Rape of the Lock* ile *Lysistrata* eserlerini çizgi resimlerle kompoze etmiştir. Muharrir Arthur Symons ile birlikte kurdukları *The Savoy* dergisi için illüstrasyon resimleri yapmıştır. Smithers tarafından yayımlanmış olan 50 den fazla deseni, *Volpone*, *Mademoiselle de Maupin* adlı eserler için yaptığı illüstrasyon resimleri onun son eserlerinin başlıcalarıdır.

BÉARN [*beąr* veya *beąrn*], Güneybatı Fransada eski bir vikontluk, şimdiki Basses-Pyrénées departmanının doğu parçası. Yüzölçümü takriben 4 500 km², nüfusu takriben 150 000 dir. B., Fransa Basklarının oturduğu yerdir (bk. BASKLAR). Iklimi yumuşak, okyanus iklimidir. İyi dağ otlakları bilhassa at ve sığır için elverişlidir, başka yerlerinde üzüm, kendir ve mısır yetiştirilir.

Tarih: Roma devrinde Aquitanianın bir parçasını teşkil eden B. (Lat. *Beneharnum*), Vandal, Vizigot (Batı Gotları), daha sonra Araplar tarafından tahribedilmiştir. XI. yüzyılda B. bir mevrus vikontluk olmuştur. B. vikontlarından IV. Gaston, Birinci Haçlı Seferine katılmış ve büyük yararlıklar göstermiştir. 1290 da B., sıhriyet tesisi yoliyle Foix ve Navarra ile birleştirilmiş, 1460 ta idare merkezi Lascar'dan Pau'ya nakledilmiştir. 1484 te B. Albret sülâlesine geçmiştir. Jeanne d'Albret, Protestanlığı devlet dini olarak kabul etmiş. B. da uzun zaman Hugenotların merkezi olmuştur. 1589 da Jeanne'ın oğlu ve vârisi, IV. Henri ismiyle Fransa kıralı olunca B., Fransaya katılmış, fakat muhtariyetini muhafaza etmiştir. XIII. Louis 1620 de B. ı Fransa ile birleştirmiş, Protestanlığı kalmış, fakat Pau'da ayrı bir parlâmento kurmuştur. Bu durum 1789 a kadar devam etmiştir.

BEATRICE PORTINARI [*beatriçe portinąri*], Dante tarafından ideal bir aşkla sevilen ve *Vita nuova* (Yeni hayat) ve *Divina Commedia* (İlâhî komedya)da tebcil edilen Floransalı kadın. Asıl adı Bice olup Boccaccioya göre Folco Portinari adında kibar bir kimsenin kızıdır. 1265 senelerinde doğmuş, 1288 de Simone de Bardi ile evlenmiştir. 1290 da da ölmüştür.

Dante, B. P. ye ilk defa dokuz yaşında tesadüf eder, dokuz sene sonra tekrar görür ve onun tebessümü ile bahtiyar, çekingenliği ile ümitsiz olduğunu anlatır. B. P. ölümünden sonra bile şair üzerinde tesir göstermektedir. Dante, İlâhi komediyasında B. P. yi günahın tehlikelerinden kurtarır ve göklerin üstünden ebedî selâmete ulaştırır; böylece B. P. Hıristiyanlar için bir iman ve bir hikmet «sagesse» sembolü olur.

BEATRIX [*beąɔtriks*], üç Macar kıraliçesinin adı:

1. *B.* (ölm. 1239), Ancona (İtalya) margrafı Este'li Aldobrandino'nun kızı ve Macar kıralı II. András (b. bk.) ın üçüncü karısı. András ile 1234 te evlenmiştir. Ertesi yıl kocasının ölüvermesi üzerine hâmile dul B. i kıral IV. Béla sadakatsizlikle suçlandırmış ve kendisini hapsettirmişse de çok geçmeden B. Avusturyaya kaçmağa muvaffak olmuş ve oğlu Istvánı burada dünyaya getirmiştir. Árpád hanedanı (b. bk.) ndan olan son Macar kıralı III. András B. in torunudur. Sonraları B. rahibe olmuş ve bir manastırda ölmüştür. Katolik kilisesi B. i «aziz» (Lat. *beata*) ler (bk. AZİZLER, BEATUS) sırasına çıkarmıştır.

2. *B.* (1306-1319), Roma-Germen İmparatoru VII. Heinrichin kızı ve Macar Kıralı Róbert Károly (b. bk.) nin karısı. 1318 de evlenen B., bir yıl süren evlilik hayatından sonra çocuğunu doğururken ölmüştür.

3. *B.*, İtalyanca *Beatrice* (1457-1508), Napoli Kıralı Aragónlu I. Fernando (Ferdinando) nun kızı ve Macar Kıralı I. Mátyás (b. bk.; MATTHIAS CORVINUS)ın karısı. Napolide doğmuş olan B., Rönesans ilim ve sanatlarının hayranı olan babasının sarayında esaslı bir klâsik tahsil görmüştür. Kıral Mátyás ile 1474 te nişanlanarak 1476 da Budinde evlenmiş ve Macar kıraliçesi olarak taç giymiştir. Kıral onun bütün arzularını yerine getirmiş hattâ politikada bile sözünü dinlemiştir. B. sayesinde Budin sarayı İtalyan ilim ve sanat adamlariyle dolmuş ve Macaristanda İtalyan nüfuzu çok kuvvetlenmiştir. Mátyás devrinde Macaristanda görülen parlak Rönesans kültürünün kurulmasında şüphesiz B. in mühim bir payı vardır. Bununla beraber Macarlar, her yerden önce Napoli, menfaatlerini göz önünde tutan ve en yüksek kilise makamlarına liyakatsiz akrabalarını yerleştiren B. i hiç sevmemişlerdir Mátyás'ın giriştiği millî politika bir millî hanedanın kurulmasını gerektirmekte idi. Kıral ise gayrimeşru oğlu Korvin János (Iohannes Corvinus)u halefi olarak kabul ettirmeğe ve oğluna eş olarak bir İtalyan prensesi bulmağa gayret etmiştir. Bunun üzerine istikbalini tehlikede gören kıraliçe, kendisine kocasının ölümünden sonra da ister dul kıraliçe, ister yeni kıralın karısı olarak hükümdarlığı sağlamak maksadiyle, Mátyás daha sağ iken, Macar asılzadeleri tarafından Mátyástan sonra Macaristan tahtına çıkarılmak istenilen Bohemya Kıralı **Władysław Jagełłonsky** (Ulászló) ile gizli bir münasebet kurmuş ve onu

kocası ölünce kendisiyle evlenmesi için kandırmağa çalışmıştır. Władysław, kıral seçiminde B. in nüfuzundan faydalanmayı düşünerek, onunla gizlice evlenmişse de kıral seçildikten sonra kendisini hemen terk etmiş ve çok geçmeden bu evlenmenin hükümsüz olduğunu ileri sürerek feshini papadan istemiştir. B. Macaristanda kalmış, fakat papa VI. Alexander'in 10 yıl süren bir dâvadan sonra bu evlenmeyi feshetmesi üzerine Macaristandan ayrılmak mecburiyetinde kalmıştır (1500). Bu arada akrabaları Napoliden kovuldukları (1501) için, vaktiyle Avrupanın en muhteşem Rönesans sarayında yaşamış olan B., hayatının son yıllarını İtalyada Ischia adasında yoksulluk içinde geçirmiştir. Napolide San Pietro kilisesinde gömülüdür. Macar yazarlarından Pekár Gyula *Mátyás és Beatrix* (M. ile B.) [1904] adlı dramına ve Surányi Miklós *A nápolyi asszony* (Napoli kadını) [1924] isimli romanına, B. in hayatını mevzu olarak almışlardır.

BEATTIE [*bīti*], **James** (1735 - 1803), İskoç şair ve filosofu. Tahsilini Aberdeen'de görmüş, yine orada birkaç yıl öğretmenlik ettikten sonra ahlâk felsefesi ve mantık profesörü olmuştur. B. nin ilk basılan eseri *Original Poems and Translation* (Orijinal şiirler ve tercüme) [1760] dir. Daha sonra kendisine şöhret sağlıyan *The Minstrel* (Saz şairi) [I. bölüm 1771; II. bölüm 1774] adlı eserini yayımlamıştır. Bu, Spenser tarzında yazılmış tasvirî bir şiirdir. 1773 te Londraya gitmiş, oranın edebiyat muhitine girmiş, Johnson, Burke, Goldsmisth ile arkadaşlık etmiş olan B. nin ev hayatı çok acı geçmiş, karısı delirmiş. iki oğlu genç yaşta ölmüştür. B. nin diğer şiir kitapları şunlardır: *Judgment of Paris* (Parisin hükmü) [1765], iğneli bir hiciv olan *Verses on the Death of Charles Churchill* (Charles Churchillin ölümü üzerine şiirler) ve en iyi eseri *Poetical Works* (Manzum eserler) [1766] tür. Felsefede B., Hume'un şüpheciliğinin muarızıdır ve İskoçyalı sağduyucular cereyanına mensuptur. Din felsefesiyle de meşgul olmuş olan B., mutedil bir teizm (tanrıcılık) taraftarıdır.

Başlıca felsefî eserleri: *Essay on the Nature and Immutability of Truth* (Hakikatin mahiyeti ve değişmezliği hakkında deneme) [1770 - 1776], *Evidence of the Christian Religion* (Hıristiyan dininin apaçıklığı) [2 cilt, 1786] ve *Elements of Moral Science* (Ahlâk bilgisinin esasları) [1790 - 1793].

BEATTY [*bīti*], **David, Kont** (Earl) (1871 - 1936), İngiliz amirali. Dublinde doğmuş, 1884 yılında deniz ordusuna girmiş, Mısırda Omderman savaşında, sonra Çin seferinde temayüz etmiştir (1900). 1910 yılında tümamiral, 1912 de de Amirallik Birinci Lordu olan Winston Churchillin sekreteri olmuş, İngiliz Akdeniz kuvvetlerinin ıslahına ve yeniden teşkiline hizmet etmiştir. 1913 yılında saff-ı harb kruvazörleri filosu komutanlığına geçmiş, Birinci Dünya Harbinin başında bu vazife ile Heligoland şaşırtma hareketlerine katılmıştır. 24 Ocak 1915 te İngilterenin doğu sahillerini bombardıman etmeğe gelen Alman amirali Von Hipper'i açıklarda durdurmuş ve nihaî bir zaferle neticelenmiyen Dogger Bank savaşını vermiş ve Almanların

LORD BEATTY

Blücher saff-ı harb gemisini batırmıştır. Aynı yıl içinde B., koramiral ve Kuzey Denizi Donanması Komutanı olmuş, 31 Mayıs 1916 günü, harbin en önemli deniz hareketi olan Jutland muharebesine katılmıştır. Ondaki taarruz ruhu ve sebatı büyük filonun tam zamanında yetişmesini sağlamış ve bütün Alman filosunu geri çekilmeğe mecbur etmiştir. 1916 Aralık ayında Britanya Büyük Filo (Grand Fleet) başkomutanlığına terfi ettirilmiş ve 21 Kasım 1918 de Alman donanmasının Scapa Flow'da teslimi hakkındaki müzakerelere başkanlık etmiştir. 1919 da sırasiyle oramiral, büyükamiral ve Amirallik Birinci Lordu olmuş, bu son vazifeyi 1927 ye kadar muhafaza etmiş, 1921 de Washington Konferansında Britanyayı temsil etmiştir. 1919 da kendisine Kont (Earl) B., Borodale Vikontu ve Kuzey denizi ile Brooksby Baronu unvanı verilmiştir. (Bk. JUTLAND DENİZ MUHAREBESİ).

BEATUS, müennesi **BEATA** (Lat. = *mutlu*), Katolik kilisesinde, sağ iken insanüstü faziletleri bulunan, öldükten sonra ise kerametler gösteren ve hakkında «azizler sırasına çıkarma» (Lat. *beatificatio*) muamelesi cereyan eden bir erkeğe (Beata ise kadına) verilen lâkap. Bk. AZİZLER.

BEAU [*bō*] **HASTALIĞI**, ilk defa Fransız doktoru **Joseph Honoré Simon Beau** (1806 - 1865) tarafından tarif olunmuş dolaşım yetmezliği (b. bk.).

B. Çizgileri: Geçirilen hastalıklardan sonra el parmakları tırnaklarında görülen enine çizgiler.

B. Sendromu: Asistoli (bk. DOLAŞIM YETMEZLİĞİ).

BEAUCE [*bōs*] (belki Keltçe bir kelime; «güzel yöre» demektir), Parisin güneybatısında, sugeçirir Tersiyer kalkerleri üzerinde verimli mil topraklarının geniş yer tuttuğu düz bir ziraat bölgesi. Yüzölçümü 3 000 km², nüfusu 700 000, nüfus sıklığı 250 dir. Çok miktarda tahıl yetiştirilen B. a «Parisin zahire ambarı» adı verilir. Merkezi Chartres'dır.

BEAUCHAMP: İngiliz asılzade ailesi; bk. WARWICK.

BEAUCOURT [*bōkūr*], **Gaston Louis Emanuel du Fresne, Marquis de** (1833 - 1902), Fransız tarihçisi. Pariste doğmuş ve orada ölmüştür. 1866 da *Revue des Questions Historiques* dergisini kurmuştur. *Histoire de Charles VII.* adlı eseri (6 cilt, 1881 - 91) mükâfat kazanmıştır. Başka eserleri meyanında *Captivité et derniers moments de Louis XVI.* (2 cilt, 1892) kayda değer.

BEAUFORT [*bōfǫr*], **François de Vendôme, Duc de** (1616 - 1669), Fransız komutanı ve siyaset adamı. Pariste doğmuş, Kandiye muhasarasında ölmüştür. Babası César de Vendôme (IV. Henri ile Gabrielle d'Estrées'nin gayrimeşru çocuğu), annesi düşes François de Mercaur'dur. Gençliğini orduda geçirmiştir. Cinq Mars suikastı meydana çıkınca İngiltereye gitmiştir. Fransaya ancak Richelieu'nün ölümünden sonra dönmüştür (1642). B. yüksek şahsiyetlerin baş entrikacılarından biri olmuş, nihayet 3 Eylül 1643 te tevkif edilerek Vincennes kalesinin kulesine hapsedilmiş ve oradan 1648 de çıkmıştır. Parlâmentonun bir kararı ile aleyhindeki ithamın kaldırıldığı ilân edilmiştir. La Fronde iç harbi başlayınca B., avam tabakası arasında Le roi des Halles lâkabiyle anılarak çok sevilen ve bundan ustalıkla faydalanmayı bilen Kardinal Retzin taraftarı olmuştur. Eniştesi dük Nemours'u düelloda öldürmüştür (1652). B., fesatçı ve dar kafalı idi; isyan ederken gösterdiği ha-

fiflikle sulhü de imzalamıştı. XIV. Louis 1653 te Parise döndüğü zaman B., ona intisabetmiş ve o zamandan itibaren hükümdarın uysal bir adamı olmuştur. 1664 ve 1665 yıllarında filoların başında bulunarak Cezayir sahillerine yapılan birçok seferlerde kendini göstermiştir. 1666 da İngiltereye karşı Holândada toplanan donanmaya komutanlık etmiş, 1669 yılında Kandiyede de Türklerin hücumuna uğrıyan Venediklilere yardım için gönderilmiş ve orada olağanüstü bir cesareti gürülmüştür. 25 Haziran 1669 gecesi yapılan bir çıkış hareketinde ölmüş, cesedi bulunamamıştır.

BEAUFORT [*bǫfīrt*], **Sir Francis** (1774 - 1857), İngiliz tuğamirali ve deniz haritacısı. Rüzgârın süratini gösteren «Beaufort ıskalası» (b. bk.)nı icadetmiş (1805), Rîode la Plata ağız mıntakasının (1807) ve Güney Anadolu sahilinin haritalarını çıkarmıştır. 1829 dan 1855 e kadar İngiliz bahriyesinde haritacılık vazifesi görmüştür.

BEAUFORT [*bōfǭr*] **DUKALIĞI**, 1597 de Fransa kıralı IV. Henri'nin sevgilisi Gabrielle d'Estrées tarafından kurulan dukalık. Adını, eski Champagne ilinde ve şimdiki Aube departmanında bulunan Beaufort köyünden almıştır. Montmorency - Luxembourga geçtikten sonra Beaufort, *Montmorency* olmuş ve böylece kalmıştır. XIV. Louis bunu 1688 de Vendôme dukası Louis Joseph'e vermiştir.

BEAUFORT [*bǫufīrt*] **ISKALASI**, rüzgâr hızını ölçmek için tertiplenmiş bir cetvel. Deniz nakil vasıtalarından birçoğunda rüzgârın hızını ölçmek için bir anemometre bile bulunmamaktadır. Halbuki rüzgâr gerek doğrudan doğruya, gerek meydana getirdiği dalgalar vasıtasiyle bu vasıtalar üzerinde müessir bir kuvvettir; binaenaleyh hızının ve istikametinin bilinmesi çok mühimdir.

Bu maksatla İngiliz amirali Beaufort, rüzgârın yelkenler üzerindeki tesirini göz önünde bulundurarak B. I. denilen rüzgâr ölçme sistemini meydana getirmiştir (18[illegible]5). Denizcilikte kullanılmak gayesiyle tertiplenen B. I. pratikte iyi neticeler vermiş. sonraları, rüzgârın açık arazide bulunan bir kısım eşya ve cisimler üzerindeki tesirleri ayrıca belirtilmek suretiyle, karalarda da kullanılmağa başlanmıştır.

BEAUFORT CETVELİ ANEMO (KARA İÇİN)

İstidlâlde kullanılan terimler	Beaufort şifresi F		Km/h	RÜZGÂRIN TESİRLERİ
Sakin	0	Sakin	< 1	Sakin; dumanlar dikine yükselir.
HAFİF	1	Hafif hava	1 — 5	Rüzgârın istikameti jiroetler vasıtasiyle değil, dumanların sürüklenmesi ile tâyin edilir.
	2	Hafif briz	6 — 11	Rüzgâr yüzde hissedilir; yapraklar titreşir; âdi bir jiroet harekete geçebilir.
	3	Mülâyim briz	12 — 19	Yapraklar ve dalcıklar devamlı harekette; rüzgâr hafif; bayrakları dalgalandırır.
Mutedil yahut orta	4	Mutedil briz	20 — 28	Rüzgâr toz ve kâğıtları uçurur; küçük dallar harekettedir.
Kuvvetlice	5	Sert briz	29 — 38	Yapraklı küçük ağaçlar sallanmağa başlar; iç sularda tepeli dalgacıklar husule gelir.
Kuvvetli	6	Kuvvetli briz	39 — 49	Büyük dallar harekete geçer. Telgraf telleri ıslık çalar. Şemsiye kullanmak zorlaşır.
Çok kuvvetli	[illegible]	Fırtınamsı rüzgâr	50 — 61	Ağaçlar tamamiyle sallanır. Rüzgâra karşı yürümek güçleşir.
Fırtına	8	Fırtına	62 — 73	Rüzgâr dalları kırar. Rüzgâra karşı yürümek umumiyetle imkânsızdır.
Kuvvetli fırtına	9	Kuvvetli fırtına	75 — 88	Evlerde, yapılarda rüzgâr bazı zararlar yapar. (Bacaları yıkar, boruları kırar, kiremitleri uçurur.)
Tam fırtına	10	Tam fırtına	[illegible] — 10[illegible]	Karada nadir olup ağaçları kökünden sökebilir. Yapılarda mühim zararlar yapabilir.
Çok şiddetli fırtına. Orkan şeklinde fırtına	11	Çok şiddetli fırtına	103 — 117	Çok nadir görülür. Geniş zararlara sebep olur.
Orkan	12	Orkan	118 — 133	
Orkan	13	Orkan	134 — 149	
Orkan	14	Orkan	150 — 166	
Orkan	15	Orkan	167 — 183	
Orkan	16	Orkan	184 — 20	
Orkan	17	Orkan	202 — 22[illegible]	

B. I., önceleri 12 basamak üzerinden tertiplenmiş, zamanla tekemmül ettirilerek basamak sayısı 17 ye çıkarılmıştır. Bugün en ziyade meteorolojide sinoptik hartalarda kullanılmaktadır. Bu hartalarda rüzgârın istikameti bir ok (/) ile hızı bu okun üst ucuna konulan bir çizgi (—) ile gösterilir. Bir büyük çizgi iki Beaufort kuvvetine bir küçük çizgi bir Beaufort'a delâlet eder. Meselâ: E, 6 Beaufort, F, üç Beaufort demektir.

B. I. nda bir basamağa tekabül eden rüzgâr hızlariyle bunların karalar üzerindeki tesirleri yukardaki cetvelde belirtilmiştir.

BEAUHARNAIS [*bōarnẹ*], aslen Orléanslı asîl bir Fransız ailesinin adı. Şeceresi, geriye doğru XIV. yüzyıla kadar takibedilebilen bu aile Bonaparte (b. bk.) hanedanı ile münasebetinden ötürü ün kazanmıştır. XVIII. yüzyılın sonlarında iki kola ayrılmıştı: B. kontu olarak tanınmış zat birinci kola mensuptu. Bu zat, Fanny adı ile tanınmış bir kadın şairin kocası Restauration'da «pair de France» olarak ölen Claude de B. nin babası, ve 1806 da Baden büyük dukası ile evlenen Stéphanie ile Quiqueran-Beaujeu markisi ile evlenen Désirée'nin büyük babası idi. İkinci kol ise iki kardeş olan François ile Alexandre tarafından temsil olunmakta idi. François'nın ilk evlenmesinden Emilie adında bir kızı olmuştur, ki bu kız La Valette kontu ile evlenmiştir; ikinci evlenmesinden de, diğer bir kızı olmuştur. Bu da senatör Laity ile evlenmiştir. Alexandre meşhur Joséphine'in kocası idi. Bunların kızı Hortense, Louis Bonaparte ile evlenmiş ve Holânda kıraliçesi olmuştur. Bu Hortense, III. Napoléonun anasıdır. Alexandre ile Joséphine'in oğlu Eugène ile Bavyera prensesi Augusta ile evlenerek aşağıda adları yazılı şahısların babası olmuştur: 1. **Auguste Charles,** I. Leuchtenberg dukası. Portekiz Kıraliçesi Dona Maria ile evlenmiştir. 2. **Maximilien Joseph,** Rusya İmparatoru II. Nikolay'ın kızı Prenses Olga ile evlenmiştir; 3. **Joséphine,** İsveç Kıralı I. Oscar ile evlenmiştir. 4. **Eugénie-Hortense,** Hohenzollern prensi ile evlenmiştir. 5. **Amelie-Augusta,** Brezilya İmparatoru II. Don Pedro ile evlenmiştir.

Alexandre, Vicomte de B. (1760-1794), Fransız generalidir. Martinique'te doğup Pariste ölmüştür. Amerika İstiklâl Savaşına iştirak etmiş, 1789 da Fransız Müessisler Meclisine, asılzadelerin temsilcilerinden biri olarak üye seçilmiştir. Asılzade olmasına rağmen Fransa İhtilâli tarafını tutan B., Millî Meclise iki kere başkan intihap olunmuştur. 1791 de cumhuriyet ordularından kuzey ordusunda general Custine'in kurmay başkanlığını etmiştir. 1793 te kendisine teklif edilen Harbiye nazırlığını ret ve yeni tâyin olunduğu Ren ordusu komutanlığından istifa etti. Mainz (Mayence) şehrinin düşmana tesliminde mes'uller arasında görüldüğünden, ihtilâl mahkemesi tarafından ölüme mahkûm edilerek giyotinle başı kesilmiştir.

Eugène de B. (1781-1824), Leuchtenberg dukası ve Eichstatt prensidir. Alexandre de B. nin oğlu. Pariste doğmuş, Münihte ölmüştür. Bonaparte'ın İtalya seferine (1796-97) genç bir subay olarak katılan B., yine Bonaparte ile birlikte Mısır seferine gitti (1799). Bonaparte'ın I. Napoléon adiyle Fransız imparatoru ilân olunması üzerine Fransız Prensi ilân edilmiştir (1804). 1805 te İtalya kıral naibi olan B. 1806 da Bavyera prensesi Amelie Augusta Luise ile evlenmiş ve 1807 de İmparator Napoléon tarafından resmen evlât edinilmiş, aynı yıl İtalya tacının veliahdi olarak ilân edilmiştir. Avusturya ve müttefikleri aleyhine açılan savaşta İtalya cephesine kumanda ederek Raab muharebesini kazanmıştır. 1810 da Frankfurt Büyük Dukası olmuş, 1812 de Rusya seferine bir kolorduya kumanda etmek suretiyle iştirak etmiştir. 1813 te İtalyadaki bütün Fransız kuvvetleri başkomutanı olan B., Fransız cephesini Napoléon'un 1814 te tahttan çekilmesine kadar ustalıkla müdafaa etmiştir. Napoléon'un «100 gün» diye anılan ikinci saltanat devrinde hiçbir işe karışmamıştır. Viyana Kongresinde elinden alınan topraklara karşılık aldığı parayı kayınbabası Bavyera kıralına bırakmış buna karşılık da Bavyera kırallığı tarafından kendisine Leuchtenberg dukalığı ve Eichstatt prensliği unvanı ve bu unvana bağlı malikâneler verilmiştir. Hâtıratı ve mektupları, 10 cilt olarak 1856-60 ta intişar etmiştir.

Eugène de BEAUHARNAIS

Hortense de B.: bk. HORTENSE.

Joséphine de B.: bk. JOSÉPHINE.

BEAUHARNAIS [*bōarnẹ*], **Françoise** (Fanny), **Comtesse de** (1738-1813), Fransız kadın muharriri. Pariste doğmuş, aynı şehirde ölmüştür. Maliye tahsildarlarından birisinin kızıdır. 1753 te kont Beauharnais ile evlenmiş, sonra ondan ayrılmıştır. Zamanın âlim ve ediplerinin toplandıkları bir salon açmak suretiyle kendine şöhret temin etmiştir. «Fanny» takma adı altında yazdığı eserlerden şunlar anılmağa değer: *Mélanges de Poésies fugitives* (Çeşitli konulara dair uçucu şiirler) [1772], *Lettres de Stéphanie* (Stéphanie'nin mektupları) [1773], *La fausse inconstance* (Yalancı sebatsızlık) [komedya, 1787], *L'ile de la félicité* (Bahtiyarlık adası) [felsefî manzume, 1801], *La marmotte philosophique* (Felsefeci dağ sıçanı) [1811].

BEAUJOLAIS [*bōjolẹ̄*], (Lat. Bellojocensis Pagus), Fransada eski bir mülkî bölge. Eskiden Lyonnais ilinde bulunuyordu. Beaujeu ve Villefranche birbiri arkası B. ye başkentlik etmiştir. Şimdi Villefranche (Rhône) arondismanı ile Roanne (Loire) arondismanının küçük bir kısmını teşkil eder. Beaujolais dağları B. dedir. Rhône yamacında yetişen üzümlerden yapılan şarapları meşhurdur. Dağ kitlesi (massif) nin etrafında Villefranche gibi mühim sanayi merkezleri sıralanır.

Tarih: X-XIII. yüzyıllarda bir derebeyi ailesine ait olduktan sonra B. 1265 te Forez kontlarının, 1400 de Bourbon hanedanının eline geçmiştir. Bourbonlardan II. Pierre Sire de Beaujeu XI. Louis'nin kızı Anne ile evlenmiştir. Connétable de Bourbon devresinde müsadere edilerek bir zaman için kırala ait topraklara katılmış, fakat sonradan Montpensier dukası Louis de Boubona geri verilmiştir. Evlenme yolu ile Gaston d'Orléans'a intikal ederek bu zatın kızı, Mademoiselle tarafından XIV. Louis'nin kardeşi Philippe d'Orléans'a miras kalmıştır. Beaujeu baronluğu XIV. Louis devrinde kontluğa yükseltilmiştir. Kıral Louis-Philippe'in üçüncü kardeşi en son B. kontudur.

BEAUJOYEULX [*bōjuayö̤*], **Balthasard de Baltazarini** (ölm. aşağı yukarı 1587), İtalyan müzikçisi. Zamanının en büyük kemancısı olup modern baletin kurucusu-

dur. Asıl adı Baldassare di Belgioioso idi. Fransaya giderek Catherine de Médicis'nin telli sazlar orkestrasını idare etmiştir. Adını Balthasard de Beaujoyeulx şeklinde fransızlaştırmıştır. İtalyan danslarını Parise yayan B. olmuştur. Louvre sarayında oynanan ve tarihte en eski balet diye gösterilen *Ballet Comique de la reine* (1581) in koregrafisini hazırlamakla ün kazanmıştır; bk. BALET, tarihçe.

BEAULIEU [*bolyö*], **Jean Pierre Baron de** (1725 - 1819), Avusturyalı general. Lathuy (Brabant) de doğmuş, Linz'te ölmüştür. Yedi Yıl Harbi (b. bk.) nde kendini göstermiştir. 1792 de, Biron'un kumandası altındaki Fransız ordusunu Valenciennes yakınında yenerek, 1794 te de Jouadan'ı Arlon'da mağlûbetmiştir. 1796 da B. İtalyadaki Avusturya ordusunun başkomutanı iken Bonaparte onu Piemonte'lilerden ayırarak Tyrola atmıştır.

BEAUMARCHAIS [*bōmarşe*], **Pierre Augustin Caron de** (1732 - 1799), Fransız tiyatro muharriri. Pariste doğmuş, orada ölmüştür. Bir saatçinin oğludur. Babası oğlunu saatçi olarak yetiştirmiş ise de B. bu işten sıkılıp baba dükkânını terk etmiş, çeşitli işlere atılmıştır. Bu arada, XIV. Louis'nin kızlarına harp dersi vermiş, içine siyasî entrikaların da karıştığı birtakım malî ve ticarî işlere girmiştir. B. entrikayı sevmek ve karışık işlerden hoşlanmakla beraber son derece namuslu ve saf bir insan olduğundan bu işlerin hemen hepsinden büyük kayıplarla çıkmıştır. İspanyaya, Clavijo adında biri tarafından aldatılan kızkardeşinin hakkını müdafaa etmek için gitmiş ve bu seyahattan *Eugénie* [1767] adlı piyesine dair ilhamlar alarak dönmüştür. Bu piyesi, *Les deux amis* (İki dost) [1770] piyesi takibetmiştir.

Yaşadığı karışık hayat, nihayet onu mahkemeye sürüklemiştir. Birkaç kere hâkim huzuruna çıkarılan B. nin hayatında mühim rol oynıyan bir hâdise de, açmış olduğu sahtekârlık dâvasında kocası yargıç adına rüşvet almış olan Bayan Goëzman aleyhine kaleme almış olduğu *Mémoires*dır. Zamanında Juvenal, Pascal gibi büyük muharrirlere benzetilmesine vesile olan bu muhtıralar, ona yeniden birçok kişinin kin ve garezini kazandırmıştır. Biraz sonra iki büyük eseri olan *Le Barbier de Séville* (Türk. terc. Seville Berberi, 1944) i oynatmış [1775] ve *Le Mariage de Figaro* (Türk. terc. Figaronun Düğünü, 1942)yu yazmağa başlamıştır. İngiltereye karşı isyan eden Amerikalılara yardım için uğraşmıştır. Bu arada onu, Voltaire'in Kehl-de çıkan bütün eserlerinin basımını idare eder görürüz. İkinci büyük eseri olan *Le Mariage de Figaro* ancak 1784 te ve birtakım müşküller atlatıldıktan sonra oynanabilmiş ve muvaffakıyet kazanmıştır. Halkçı olmasına rağmen Fransız İnkılâbına intıbak edemiyen B., vatanını terke mecbur olmuş ve ancak 1796 da Fransaya dönebilmiştir.

Pierre de BEAUMARCHAIS

B., Molière'den sonra ve Marivaux'nun yanında en büyük Fransız komedya yazarıdır, hattâ Fransanın sınırlarını aşmak bakımından Marivaux'dan üstündür. B. nin ilk piyesleri gayet zayıftır. Yazarlık kudretini ilk defa *Mémoires*da göstermiştir. Burada istihzanın, alayın, «esprit» nin her türlüsüne şahit oluruz.

Le Barbier de Séville ile *Le Mariage de Figaro*, iki bakımdan dikkate değer eserlerdir. Bir kere, Figaronun ağzından, zamanın idaresine ve cemiyetine yapılan alaylı tenkidler, o derece zamanında gelmiştir ki, tenkid edilenler, yani asılzadeler de dâhil olmak üzere hemen bütün Fransa bunları şiddetle alkışlamıştır. İkincisi ve daha mühimmi şudur: bunlar, hem kuruluş, hem üslûp bakımından yeni bir komedya çığırı açmaktadır. Uzun tiradlarda durmıyarak kısa, bıçak gibi keskin diyalog bu piyeslerle başlar. Üslûp pek tabiî olmakla beraber, son derece canlı, renkli ve vecizdir. Bu piyesler, entrikaları kurmak ve birbirine uydurmak ve neticeye ulaştırmak bakımından da birer şaheserdir. Bu bakımdan B. in XIX. yüzyıl komedyasının gelişmesinde gerçek tesiri olmuştur.

Le Barbier de Séville (b. bk.) in konusu, birkaç defa operada kullanılmıştır, en ünlüsü Rossini'nin operasıdır. *Mariage de Figaro* (b. bk.) da Mozart tarafından opera haline getirilmiştir.

BEAUME [*bōm*], **Georges** (doğ. 1861), Fransız romancısı. Pézenas (Hérault) da doğmuştur. Çok sayıda romanlar yazmıştır. En tanınmışları şunlardır: *Les vendanges* (Bağ bozumları) [1894; bu roman B. un şaheseri sayılır.], *Les deux rivales* (İki rakîp) [1895], *Pauline ou les amours d'une fille de ferme* (P. veya bir çiftçi kızının aşkları) [1901], *Trottin de Paris* (Parisli ayak hizmetçisi) [1907], *La femme et le larron* (Kadın ve hırsız) [1908], *Monsieur le Député* (Milletvekili) [1909], *Terre natale* (Doğum yeri) [1913]. *La nuit de Maguelonne* (M. un gecesi) [1914], *En Alsace* (Alsace'ta) [1920].

BEAUMONT [*boumĭnt*], Amerika Birleşik Devletlerinin güneybatısında, Texas devleti topraklarında bir şehir. Nüfusu 59 061 (1940). B. Texas petrol bölgesinin merkezidir. Deniz kıyısına yakın bir yerde ve ana demiryolu boyundadır.

BEAUMONT [*boumĭnt*] **Francis** (1584 - 1616), İngiliz dram muharriri. Grace - Dieu (Leicester) de doğmuş, Londrada ölmüştür. John Fletcher (b. bk) ile birlikte eser yazdığından, yalnız başına kendi adı değil, Fletcher adı ile birlikte şöhret almıştır. Bu beraber çalışma 1606 da başlar. Bu iki adın her ikisine, yahut ikisinden birine mal edilen piyeslerin sayısı aşağı yukarı ellidir. Bu elli piyesten şöyle böyle üçte biri müştereken yazılmıştır. Gerisi ya yalnız başına Fletcherin, yahut Fletcher ile birlikte başkalarınındır. Her iki muharririn behe-rine düşen payı tesbit hususundaki kritik çalışmalar katî bir netice vermemiştir. En iyi eserleri arasında *Philaster* trajedisi (oyun tarihi 1609); *The Maid's Tragedy* (oyun tarihi 1609); *The*

Francis BEAUMONT

Knight of the Burning Pestle komedisi (oyun tarihi 1607), Shakespeare'in (b. bk.) derinliğine ulaşamamakla beraber, trajedilerin romantik havaları ve merak uyandırıcı vakaları, komedyanın esprili replikleri sayesinde, zamanında Shakespeare'inkilerden daha çok hoşa gitmiştir. B. ile Fletcher'in eserlerinin tamamı. 1647 de ilk defa olarak basılmıştır; daha tam bir basım 1679 da, bir de 1750 de çıkmıştır. Daha sonraki başlıca basım tarihleri şunlardır: 1843 - 46, 1854, 1876.

BEAUMONT [*bomǭ*], **Jean - Baptiste - Armand - Louis - Léonce - Elie de** (1798 - 1874), Fransız jeoloji âlimi. Canon (Calvados) da doğmuş ve orada ölmüştür. Maden mühendisi (1824), maden okulundan sonra Collège de France'ta jeoloji profesörü(1829), başmühendis (1833), birinci sınıf umumî müfettiş, İlimler Akademisi üyesi. Arago'nun ölümünden sonra bu akademinin daimî sekreteri olmuştur. 1823 te Dufresnoy ile beraber Fransanın 1 : 500 000 mikyasında jeolojik bir haritasını (*Carte géologique de France*; 1842) yapmaya memur edilmiştir. Bu âbide eser ondan sonraki bütün jeolojik çalışmaların temeli olmuştur. B., tektonik meselelerle de uğraşmış, bir dağlar sisteminin yaşı ile istikameti arasında bir münasebet bulunacağını düşünmüştür (*Notices sur les systèmes de montagnes*; 1852). Sağlığında ilmî nüfuz ve tesiri genişti. Dünya jeologları kendini tasdik ediyordu. Fakat hemen hemen ölümünü takibeden günden itibaren bunun tepkisi sert olmuş, çok mubalâğalı olan fikirleri terk edilmiş, yavaş yavaş unutulmuştur.

BEAUMONT [*boumĭnt*], **Sir John** (1583 - 1627), İngiliz şairi. Leicestershire'da doğmuş, Londrada Westminster Abbey'de gömülmüştür. Sir Francis B. (b. bk.) ın kardeşidir. 1596 da gittiği Oxford'da okumuş, Buckingham dukası tarafından korunmuş, 1626 da baronet olmuştur.

Çok genç yaşta şiir yazmağa başlıyan B., 19 yaşında iken yazdığı *Metamorphosis of Tobacco* (Tütünün istihalesi) [bas. 1602] adlı eserini kendi adını saklıyarak yayımlamıştır. En olgun eseri, 7 kitap halinde hazırladığı *The Crown of Thorns* (Dikenli taç) adlı manzumesidir. B. ın şiirleri ölümünden sonra oğlu Sir John tarafından *Bosworth Field: with a taste of the variety of other poems left by Sir John Beaumont* (Bosworth savaş alanı; Sir J. B. dan kalan çeşitli ve seçme şiirlerle birlikte) [1629] adiyle yayımlanmıştır. En tanınmış şiiri olan *Bosworth Field*, B. ın evi yakınında yapılmış olan bir savaş sahnesinin epik hikâyesidir. XVII. yüzyılın ilk çeyreğinde dikkati çekmiş olan B., o tarihte İngiliz şiirine girmeğe başlıyan klâsik cereyanın ilk şairlerindendir.

BEAUMONT [*boumĭnt*], **William** (1785 - 1853). Amerikan operatör ve fiziyologu. Lebanon'da bir çiftçinin oğlu olarak doğmuş. Saint Louis'de ölmüştür. Pratik olarak hususî tıb tahsili gördükten sonra Vermont'daki Amerikan Üçüncü Tıp Cemiyetinden aldığı hekimlik etme müsaadesi ile Amerikan ordusuna operatör olarak girmiştir.

Tıp literatürüne geçen «St. Martin» vakası üzerinde mide fiziyolojisini ve mide usaresinin ifraz, terkip ve tesirlerini, hazım işini fiziyoloji ve kimya bakımından ilk olarak tetkik eden B. dır. Kürk kumpanyasında çalışan St. Martin adlı 18 yaşındaki gencin yakın mesafeden vurularak kaburgalarının kırılması ve midesinin yırtık bir halde meydana çıkışı B. a zikredilen denemelerde bulunma fırsatını vermiştir En mühim eseri şudur: *Experiment and Observations on the Gastric Juice and the Physiology of Digestion* (Mide usaresi üzerinde denemeler, müşahedeler ve hazım fiziyolojisi) [1833]

BEAUMONT - VASSY [*bomǭ vasį*], **Édouard Ferdinand de la Bonnière, Vicomte de** (1816 - 1875), Fransız muharriri. La Mothe - Souzay (Indre - et - Loire) şatosunda doğmuş, Pariste ölmüştür. Siyasette muhafazakâr bir monarşist olan B., 1851 - 53 te Lion belediye başkanlığında bulunmuştur. İlkin romanlar, sonra çok sayıda tarih eserleri yazmıştır. Bu sonunculardan şunlar anılmağa değer: *Les Suédois depuis Charles XII jusqu'à Oscar I* (XII. Karlden I. Oscar'a kadar İsveçliler) [2 cilt, 1841], *Histoire des états européens depuis le Congrès de Vienne* (Viyana Kongresinden beri Avrupa devletleri) [6 cilt. 1843 - 53] ve *Histoire de mon temps 1830 - 48* (Zamanımın tarihi 1830 - 48) [6 cilt, 1855 - 65].

BEAUNE [*bōn*], **Florimond de** (1601 - 1652), Fransız matematikçisi. Blois'da doğmuş, aynı şehirde ölmüştür. Blois şehrinde mahkeme üyeliği etmiş olan B., astronomi aletleri ve bu arada bilhassa teleskop yapmakla ün kazanmıştır. Descartes'ın geometrisine not ve şerhler yazmış olmakla da meşhurdur. Bir eğrinin, teğetinin vasıflarına dayanarak belirlenmesi problemini ortaya atan, B. dur (B. problemi). Bu problem, ancak çok sonra, Johann Bernoilli tarafından çözülmüştür (1693). Lâtince yazdığı: *De aequationum constructione et limitibus* adlı eserinde, denklemin gerçek köklerinin gayelerini belirlemektedir.

BEAUNEVEU [*bōn'vǭ*], **André** (doğ. XIV. yüzyıl ortası, ölm. 1413), Flaman asıllı Fransız ressamı, minyatürcüsü ve heykelcisi. Valenciennes'de doğmuş, Bourges'da ölmüştür. Önceleri Flandranın birçok şehirlerinde çalışmış, sonra da Parise gelerek yerleşmiştir. B. Yolan de Bar

Hazreti Davut (Le roi David)
Berry dukasının «Mezamir» kitabından (Millî Kütp. Paris)

tarafından kendi Nieppe şatosunun dekorasyon işlerinde çalıştırılmış ve mütaakıp senelerde (1361 den 1364 e kadar) doğduğu şehirde oturmuştur. Bu müddet içinde Cambrai, Ypres ve Malines şehirleri için resim ve heykel eserleri yapmıştır. Kıral V. Charles'ın takdirini kazanarak onun tasvircisi unvanını alan B., Abbaye de Saint-Denis'ye konulmak üzere birçok statülerin yapılması hususunda kıral tarafından vazifelendirilmiş ve Saint-Denis bazilikası için IV. Philippe de Valois'nın, kıral II. Jean'ın, kıraliçe Jeanne de Bourgogne'un mezarları ile kendisine ait türbenin yapılması işleri de ona sipariş edilmiştir (1365). Ayrıca da VI. Philippe'in mezarına konulmak üzere statüsünü de yapmıştır (Louvre). Ypres çan kulesi için bir Meryem statüsünü de meydana getirmiştir (1378). Hususiyle B. ile ilgilenen Berry dukası, sanatçıyı kendi işlerinde çalıştırmış ve kendisi için peygamberler ve havarileri tasvir eden 24 minyatürlük bir el yazması kitabını resimletmiştir.

BEAUNIER [*bon'yē*], **André** (1869-1925), Fransız muharriri ve tenkidcisi. Evreux'de doğmuş, Pariste ölmüştür. Edebiyat tahsilini gördükten sonra «Echo de Paris» de tiyatro, «Revue des Deux Mondes» da da edebiyat tenkidleri yazmıştır. Roman ve hikâyelerinin başlıcaları şunlardır: *Picrate et Siméon* (P. ile S.) [1905], *L'homme qui a perdu son moi* (Benliğini kaybeden adam) [1911], *La folle jeune fille* (Deli kız) [1922], *Une âme de femme* (Bir kadın ruhu) [1924] v. b. Tenkid ve denemelerinin en mühimleri şu başlıkları taşır: *La poésie nouvelle* (Yeni şiir) [1902], *L'art de regarder les tableaux* (Tablolara bakma sanatı) [1906], *Visages d'hier et d'aujourd'hui* (Dünküler ve bugünküler) [1911], *La jeunesse de Madame de la Fayette* (Madame de la Fayette'in gençliği) [1922] v. b. *Les limites du coeur* (Kalbin sınırları) [1910] adlı komedisi de şöhret almış eserleri arasındadır.

BEAUREGARD, [*bōrīgār*], **Pierre Gustave Toutant de** (1818-1893), Amerikan generali. New Orleans yakınında doğmuş, yine orada ölmüştür. Fransız aslından olup 20 yaşında West-Point Harb Okulundan ikincilikle mezun olmuştur. Meksika harbinde (1846-47) fennî silâhlarla hizmet etmiştir. Ocak 1861 de West-Point'ın müdürü olmuş, fakat aynı yılın Şubatında istifa etmiştir. Güneyliler tarafından Charleston müdürü tâyin olunmuş; 12 Nisan 1861 de Federasyoncuların elinde kalmış olan Sumter kalesine karşı, Amerika Ayrılma Harbinin ilk topunu atmıştır. 21 Temmuz 1861 de Bull Run muharebesini kazanmış, 6 Nisan 1862 de de Grant'a karşı Shiloh muharebesini yaparak Corinth'in mükemmel müdafaasiyle bu generali durdurmuştur. Kısa zaman için gözden düştükten sonra, Charleston'un müdafaasiyle (Eylûl 1862-Nisan 1864) büyük şöhret kazanmıştır. Lee'nin komutası altında Drury's Bluff'ta Butler'i yenmiş ve Georgia'yı Sherman'a karşı karış karış müdafaa etmiştir. Bunu mütaakıp J. E. Johnston'un ordusu ile birleşmiştir. Lee'nin mağlûbiyeti neticesinde B. da teslim olmağa mecbur kalmış (26 Nisan 1865) tır. Harbden sonra bir demiryolu şirketini idare etmiş ve birtakım sivil ve askerî mevkilerde bulunmuştur. Harb sanatına ait prensip ve umumî kaidelere dair *The Principles and Maxims of the Art of War* adiyle bir kitap yazmıştır (1863).

BEAUVAIS [*bovē*], Kuzey Fransada Oise ilinin merkezi. Nüfusu 23156 (1946). B. de dokuma endüstrisi ile halıcılık gelişmiştir. Şehirde gotik tarzda yapılmış kiliseler (St. Petrus katedrali [1225], St. Johannes kilisesi [XII. yüzyıl]) ve başka sanat eserleri vardır. Romalılar zamanında adı ilkönce Caesaromagus iken sonra Bellaracum olmuştur.

Tarih: Bellovaclar (b. bk.) ın başşehri olan B. (Lat. *Bellovacum*), Roma hâkimiyeti zamanında Belgica Prima eyaletine katılmış, ismi de *Caesaromagus* olarak değiştirilmiştir. Daha sonra bir piskoposluk merkezi olmuştur. Ortaçağda burada birkaç ruhanî meclis toplanmıştır. 1433 te İngilizler tarafından ele geçirilmeğe çalışılan B. yi 1472 de Bourgogne dukası Charles le Téméraire kuşatmış, fakat elinde bir balta (Fr. *hache*) ile savaşan Jeanne Laisné (ki bundan dolayı *Hachette* adını almıştır) adında bir genç kızın idare ettiği B. kadınları tarafından geri püskürtülmüştür. XVI. yüzyıldan itibaren B., halıları ile şöhret kazanmıştır.

Beauvais [*bōvē*] **duvar halısı,** Beauvais şehrinde dokunan, bir nevi hoşa gider renkte, zarif çiçek örnekleriyle süslü duvar halısı. Dokumahane 1664 te XIV. Louis tarafından kurulmuştur. 1720 den beri bu nevi halılar için *alçak atkılı* tezgâhlar kullanılmaktadır.

BEAUVOIR [*bōvuar*], **Simone de** (doğ. 1908), Fransız kadın muharriri. Pariste doğmuştur, Sorbonne'da felsefe okumuş, 1929 da *agrégation* imtihanını vermiştir. 1931-1943 yılları arasında muhtelif liselerde felsefe öğretmeni olarak çalıştıktan sonra, İkinci Dünya Harbi sıralarında, eski meslektaşı Jean-Paul Sartre (b. bk.) tarafından ortaya atılan *Existentialisme* (b. bk.) çığrına girerek kendini edebiyata vermiş ve Sartre'ın başlıca müridi olmuştur. Başlıca eserleri şunlardır: roman olarak *L'invitée* (Davetli kadın) [1903] ile *Le sang des autres* (Başkanların kanı) [1944], piyes olarak *Les bouches inutiles* (Lüzumsuz ağızlar) [1945], felsefî hikâye olarak *Tous les hommes sont mortels* (Bütün insanlar fânidir) [1947], makale olarak da *Pyrrhus et Cinéas* (P. ile C.) [1944] ile *Le deuxième sexe* (İkinci cins) [2 cilt, 1949].

BEAUZÉE [*bōzē*], **Nicolas** (1717-1789). Fransız gramercisi. Verdun'de doğmuş, Pariste ölmüştür. Önce matematiğe heves etmiş, sonra dilcilikte karar kılmıştır. 1755 te Dumarsais'nin ölümü üzerine Fransız *Encyclopédie*'sine alınarak gramer maddelerini hazırlamağa memur edilmiş, sonra bunları ayrı bir eser haline de getirmiştir: *Dictionnaire de grammaire et de littérature* (Gramer ve edebiyat kamusu) [3 cilt, Liége, 1775; edebiyata taallûk eden maddeler Marmontel tarafından yazılmıştır]. 1767 de, mantık üzerine kurulduğu için, bütün dillere tatbik edilebileceğine inandığı *Grammaire générale ou Exposition raisonnée des éléments nécessaires du langage pour servir de fondement à l'étude de toutes les langues* (Umumî gramer, veya bütün dillerin incelenmesine esas olabilecek gerekli dil unsurlarının mantıkî açıklanması) [2 cilt] adlı eseri meydana getirdi. Bunun üzerine Avusturya imparatoriçesi Maria Theresia, kendisini bir madalya ile taltif etmiş, ertesi sene de B., Paris Harb Okulunun gramer kürsüsüne getirilmiştir. 1772 de B. Fransız Akademisine üye seçilmiş, Prusya imparatoru II. Friedrich tarafından da Berline davet edilmiştir. B., Abbé Girard'ın sinonimler hakkındaki eserini genişletmiş (*Synonymes de l'Abbé Girard.* 2 cilt, 1770), ayrıca Lâtinceden bazı eserler de tercüme etmiş ise de, dilcilik tarihinde ünlü bir gramerci olarak kalacaktır; B. nin grameri, Port Royal gramerinden (1660) sonra çıkan en mühim gramerdir. Bk. GRAMER.

BEAVER [*bįvīr*]. Amerika yerli dillerinin Kuzey Amerika bölümüne bağlı Na - Dene ailesinden bir dil. Bunu konuşan kabîlenin adı da B. olup «kunduz» mânasına gelir. B., ailenin Athabaska kolunun Tinneh veya Dene bölümünün Doğu grupundandır. Tsattine dahi denilen bu dil, Kanadanın batı kısmında, Alberta ve İngiliz Kolombiyası bölümlerinde Peace River'ın kıyılarında konuşulur. Kayalık Dağlar (Rocky Mountains) da kullanılan Nahane, Sarsi ve Sekani gibi dillere verilen Montagnard (= dağlı) adı bu dil için de bazan kullanılır. Doğu grupu içerisinde B. ın yakın akrabaları Tatsanottine veva Yellow - knives (Fr. Couteaux - jaunes = sarı bıçaklar), Th ing - chadinne veya Dogribs (Fr. Côtes - de - chien = köpek kaburgaları), Kawchodinneh veya Hares (Fr. Peaux - de - lièvre = tavşan derisi), Echaottinne veya Slaves, Chipewayan veya Montagnais kabîlelerinin konuştuğu dillerdir. Bk. ATHABASKA DİLLERİ, ve NA - DENE DİLLERİ.

BEAVERBROOK [*bįvīrbruk*], **William Maxwell Aitken,** Lord (doğ. 1879), İngiliz politikacısı ve gazete sahibi. New Brunswick'teki Newcastle'de doğmuştur. Montreal'da bir Kanada çimento tröstü kurmuş, neticede büyük bir servet kazanmış ve 1910 da İngilterede yerleşmiştir. Muhafazakâr Partiye mensup milletvekili olarak Avam Kamarasına seçilmiş, Parti lideri Bonar Law'ya hususî kâtiplik etmiştir. 1916 da Lord olmuştur. Asquith'in devrilmesinde bir rol oynamış, 1918 de de Lancaster dukalığı kançıları ve propoganda nazırı olarak Lloyd George'un kabinesine girmiştir. Birinci Dünya Harbinden sonra B., *Daily Express*'i satın almış ve bunu *Daily Mail*in tehlikeli bir rakîbi haline getirmiştir. Sonradan buna *Sunday Express* ve *Evening Standard*'ı da katmıştır. 1921 de Lloyd George'u İrlanda meselesinde desteklemiştir. 1922 de ona karşı cephe alarak devrilmesine sebep olan faaliyetlere iştirak etmiştir. Muharazakâr Partinin Mayıs 1929 seçimlerindeki hezimeti üzerine B., «Empire Free Trade» siyasetine başlamıştır. İkinci Dünya Harbinde Churchill kabinesinde Uçak İstihsali Nazırı olmuştur (Mayıs 1940). İstihsali artırmak ve bilhassa Spitfire, Hurricane ve Whitley bombardıman uçakları imal etmek için derhal bir program hazırlamıştır. Ağustos 1940 ta Harb Kabinesi âzası; 1941 de Devlet Nazırı, 1941 - 42 de de İaşe Nazırı olmuştur. 1941 de İngiliz heyetinin reisi olarak Moskovaya gitmiştir. 1943 ten Temmuz 1945 e kadar Lord Privy Seal (Mühr-ü Has Lordu), Mayıs 1947 de New Brunswick Üniversitesi Kançıları (Chancellor) olmuştur. 1944 te Ruslar ona I. sınıf Suvarov nişanını vermişlerdir.

W. M. A. BEAVERBROOK

Yazdığı başlıca eserler şunlardır: *Canada in Flanders* (2 cilt, 1916 - 17), *Success* (1921). *Politicians and the Press* (1925), *Politicians and the War* (cilt, 1928 - 32), *The Resources of the British Empire* (1934).

BEBBEGĀ (asıl adı: *Ebu 'l-Ferec 'Abdü 'l vâhid b. Nasr*; ölm. 1008), Nusaybinli Arap şairi. Emîr Seyfüddevlenin sarayında, onun ölümünden sonra da Musul ve Bağdadda yaşamış, büyük bir itibar görmüştür. Pepeliğinden dolayı kendisine Bebbegā (= papagan) lâkabı takılmış ve öyle tanınmıştır.

Arap şiir nevilerinin hemen hepsinde eser vermiş olmakla beraber daha çok sevgi ve hele övgü şiirlerinde başarı göstermiştir. Büyükçe bir *Divan*'ı vardır. Şiirlerinin bir kısmı Phil Wolff tarafından bastırılmıştır (Leipzig 1834).

BEBEK, İstanbulda, Boğaziçinde. Arnavutköyü ile Rumelihisarı arasında bir köy. B. köyü bu adı, İstanbulun fethi sırasında Fatihin burada görevlendirdiği bölükbaşının lâkabından almıştır. B. bir koy içinde ve kuzey rüzgârlarına kapalı güzel görünüşlü bir yer olduğundan halk arasında çok rağbet kazanmıştır. Eski adı Khelai olan B. te balıkçıların ve avcıların koruyucusu Artemis adına kurulmuş bir adak yeri bulunuyordu. B. in kuzey bölümüne Küçük Bebek, güney bölümüne Büyük Bebek adı verilir. Büyük Bebek poyraz rüzgârı almaktadır.

B. te Osmanlı devlet ve hükümet adamları birçok saraylar ve bahçeler yaptırdıklarından burası bir zamanlar çok mamur olmuştur. XVII. yüzyılın ilk yarısında Yeniçeriler tarafından öldürülen Hasan Halifenin bağı ünlü bağlardan biri olup kendisinden sonra devlet malları arasına katılmıştır. Sonraları B. bakımsız kalmış ve birçok evleri ve bahçeleri harap olmuştur. Daha sonraları Boğaziçi köyleri kısım kısım imar edildiği sırada B. te de birçok arsalar halka satılmış ve B. köyü az zamanda güzel binalar ve bahçelerle mamur hale gelmiştir. Bu sırada kıyıda güzel bir bahçe, Hümayunabâd denilen bir köşk ve bir de cami yapılmıştır. Bu cami Evkaf İdaresi tarafından 1912 yılında onarttılmıştır. Köşk ise Kaptanıderya Cezayirli Hasan Paşa tarafından XVIII. yüzyıl sonlarında tamir ettirilmiş ve I. Abdülhamid'e takdim edilmiştir. O zamanın reisülküttabı da yazın yabancı devlet elçilerini bu köşkte kabul ederek kendileriyle konuşurdu. Bundan dolayı bazı yabancı müellifler bu köşke Konferans köşkü adını vermişlerdir

III. Selim tarafından da tamir ettirilen bu köşkte kızkardeşi Beyhan Sultan oturmuştur. III. Selim zamanında B. te donanmaya ait depolar da bulunmakta idi. Abdülmecid bu köşkü yıktırmış ve yerine Bebek köşkü denilen yenisini yaptırmıştır, XIX. yüzyılda B. te ilerigelen bütün Osmanlı devlet adamlarının birer köşkü bulunuyordu. Bunlar arasında II. Abdülhamid devri sadrâzamlarından Mütercim Rüştü Paşanın da bir yalısı olup sonradan Cevdet Paşaya geçen bu yalının bir kısım arazisi bugün Robert Kollej arazisi içinde bulunmaktadır.

IV. Mehmed devri nişancılarından Ahmed Efendi, B. te Kayalar semtinde bir mesçit yaptırmıştır. Bu mesçidin yanında da Reîsülküttâb Mustafa Efendinin yaptırdığı bir çeşme bulunuyordu.

Bu Reisülküttabın geniş bir bahçe içinde bulunan yalısında devlet adamları ve yabancı elçiler sık sık toplantı yaparlardı. Bu evin arkasındaki sırtlarda bulunan Deli Hüseyin Paşanın bağ ve bahçeleri de bugün Robert Kollej arazisine katılmış durumdadır.

II. Mahmud devri musahiplerinden Said Efendinin Yılanlı Yalı adını verdiği bina da B. in meşhur binalarındandır.

BEBEK (Tıp), halk arasında, henüz yürümiyen meme ve kucak çocuğuna verilen isim. Ayrıca Anadolunun birçok bölgelerinde halk tarafından kullanılmakta olan *bebe* tâbiri ise, oyun devri ve okul çağı çocukları için olduğu gibi,

bütün küçük çocuklar için kullanılır. Tıptaki çocukluk devirleri tasnifine göre B. yeni doğum ve süt emme devirlerindeki çocuktur. Yeni doğum devri veya neonatal devir, 1 - 14 üncü güne, yani çocuğun göbeğinin düşmesine ve göbek yarasının iyileşmesine kadar geçen müddettir. Anglo - Saksonlar bu devri ilk 4 haftaya kadar uzatırlar. Emen çocuk veya süt çocuğu devri ise, doğumdan birinci yaşın sonuna kadar olan çağdır ki Anglo - Sakson literatüründe *infant* (bebek) tâbiri ile bu devre ikinci yaşın sonuna kadar uzatılmaktadır.

B. in ilk çağı, çocuk sağlığının korunmasındaki ilerlemelere rağmen, bütün çocukluk çağında en fazla ölüm görülen devirdir. Ölüme tesir eden faktörler annenin gebelik ve doğum esnasında geçirdiği hastalıklar, beslenmesi, erken doğum, doğum anomalileri, doğum travması, doğumdan sonra alınan noksan tedbirler, teneffüs ve hazım sistemi bozukluklarıdır. B. in yaşama şansı doğum ağırlığı ile büyük bir münasebet gösterir. Bu devirde ölümü azaltmak için erken doğuma mâni olmak ve doğumdan sonra gereken tedbirleri almak lâzımdır.

B. in süt emme çağında, boy ve kilosundaki artma statik ve psişik fonksiyonlarındaki gelişme mühimdir. Bu devirde B. in yaşama şansı anne memesi alabilmesine veya uygun beslenme metodunun tatbikine bağlıdır. Türkiyede ilk yaşlarda çocuklar daha çok meme ile beslendiklerinden beslenme bozukluklarına başlıca sebep, bulaşıcı hastalıklardır. Sıhhî süt tedariki ve evlerde hazırlama tarzı, hastalık ve ölümlerde tesir gösterir.

B. lerde stafilokok, pnömokok, streptokok intanlarına, boğmacaya, influenzaya ve bazı virütik hastalıklara karşı istidat fazladır. Anne kızamık geçirmişse umumiyetle ilk beş ayda, B. bu hastalığa yakalanmaz. Kızıl ve difterinin ilk aylarda görülmesi oldukça nadirdir. B. de difteri, daha ziyade burun difterisi tarzında görülür. Türkiyenin bazı bölgelerinde malaryanın da hastalanma ve ölüm üzerinde rolü vardır. Birçok memleketlerde kışın doğanlarda ölüm nisbeti daha yüksektir. Erkeklerde kızlara nazaran ölüm grafiği daha kabarıktır. Anne - babanın sosyal ve ekonomik durumu da B. in hastalık ve ölümüne tesir eder. B. in sağlık korunmasında evdeki kardeşler ve diğer mikrop taşıyıcılar gözönüne alınmalıdır. 3 - 4 üncü aylarda çiçek, boğmaca aşısı, 8 inci ayda difteri, tetanos ve bilhassa birinci yaşın sonunda, Türkiyede olduğu gibi, tifo aşısı tatbik edilmelidir. Son zamanlarda zayıf ve hastalıklı olan B. ler kızamığa tutulurlarsa gamma globulin veya konvalessans serumundan istifade edilmektedir. B., tüberkülozlu çevreden derhal uzaklaştırılmalı ve B. C. G. aşısına tâbi tutulmalıdır.

BEBEK (Etnog.) çocukların oyuncak olarak kullandığı B., insanlık kadar eskidir. Mısır, Yunan ve Roma kalıntılarında alçı, tahla, kemik ve fildişinden yapılmış küçük kuklalara tesadüf olunur. Bu kuklaların çocuk mezarlarında bulunması, bunların oyuncak olarak kullanıldığını açıkça ispat eder.

Son yapılan arkeolojik kazılar, B. in çok daha eski devirlerde kullanıldığını gösteriyor. Phrygia, Hitit, hattâ Bakırçağı tabakalarında bulunan ve din törenlerinde yer aldığı anlaşılan pişmiş topraktan, kaba saba yapılmış B. lerin çocuk oyuncağı olarak da kullanıldığı anlaşılıyor. Eski devirlerdeki B. lerin çoğu, ağaç, pişmiş toprak ve taştan yapılmıştır. Amerika yerlileri arasında B. tahtadan yapılmış bir tanrı heykelciği şeklinde idi. Çocuğa din terbiyesi vermeğe de yapıyan bu tanrı tasvirlerine Amerikada Pueblo'ların yaşadığı Yeni Mexico ve Arizona bölgeleriyle Kaliforniyada Pono'ların oturduğu yerlerde bugün de rastlanmaktadır.

Pueblolar bu B. lere saygı gösterirler, onları alıp satmazlar. Laguna ve Cochitide yaşıyan yerlilerin (Kereslerin) B. leri ne itina ile işlenmiş ve gereği gibi giydirilmiş değildir, sadece yassı ve yuvarlak çubuklardan ibareddir; âyinlerde tanrılara arz olunan dua değnekçiklerinden hiç farkları yoktur. Cenlara komşu topraklarda yaşıyan Navajo'lar, Pueblo'ların B. lerine korku ile bakarlar ve düşmanlarını büyülemek maksadiyle bir Hopi bebeğini temsil eden bir tahta heykelcik kullanırlar. Chippewalarda, yerli analar, ölü bir çocuğun beşiğine, çocuk şeklinde tanzim olunmuş tüyleri korlar ve yanlarında taşıdıkları bu B. e canlı çocuk muamelesi ederler. Eskimolar ve Kuzey kırmızı derilileri, kemik, fildişi ve mamut dişinden çocuk B. leri yaparak bunlara kürk ve deriden elbiseler giydirirler. Eski Peru mezarlarında alçıdan yapılmış, muhtelif şekillerde giydirilmiş küçük B. lere rastlanır. Ova yerlileriyle diğer bazı yerlilerde görülen ve erkek keçi derisinden, boncuklu B. lerin beyazların ırkın tesiriyle yapılmış olması ihtimali vardır.

Japonyada B., kabuğu soyulmuş bir söğüt değneğinden ibaret olup, saçları söğüt kabuğu şeritlerinden veya ipliktendir; elbisesi kâğıttandır. Bunun günahlarını üzerine almak üzere eskiden yıllık temizlenme törenleri münasebetiyle akar sular boyunca dikilen, soyulmuş söğüt dallarının değişik bir şekli olduğu söylenebilir. Eski Japonyada analara, felâketleri üzerlerine çekme ve böylece çocuğu koruma gayesiyle bir B. verilirdi. Bu B. genel olarak canlı çocuk muamelesi görür, giydirilir ve beslenirdi. Çocuk istiyen kadınlar esasen analık sembolü olan B. leri muayyen bir mâbette tanrıya takdim ederlerdi. Bu büyülü B. lerden maada, Japonyada kız çocuklarına alelâde B. lerle, imparatorluk sarayı erkânını tasvir eden B. ler verilir, bu bebeklerle oynanmaz. Bunlar 3 Mayıs kız çocukları bayramında resmen teşhir olunur. Erkek çocuklara da askeri temsil eden oyuncaklar verilir. Bunlar da erkek çocukların 5 Martta yapılan bayramında teşhir olunur.

Korede küçük kızlar, B. lerini kendileri yaparlar. 13 cm kadar uzunlukta, boru şeklinde bir bambu sapını alıp bir ucuna tuzlanmış ve saç şeklinde inceltilmiş uzun ot tuttururlar. B. lere hiçbir zaman bir yüz yapmazlar, fakat bazen. yüz yerine biraz beyaz pudra sürerler. Bambu değneğine kadın kılığını andırır şekilde elbise giydirirler, bazen de, bizzat imal ettikleri bir iğneyi ottan saçlara tesbit ederler. Korede çocuk bayramı 8 Nisanda kutlanır. (Bu tarih Japonyada Buddha'nın doğum tarihi olarak kutlanır). Bu münasebetle Koreliler kâğıttan bir kadın heykeli yaparak ayakta durması için alçıdan yapılmış bir kaideye tesbit ederler. Japonyada bunun karşılığı olan oyuncağı Buddhistlerin Daruma'sı olarak adlandırırlar. Erkek çocuklar bunları muayyen bir mabette tertip olunan bir bayramda satın alırlar. Daha çok kolayca şakulî vaziyette kalkan bizim Hacıyatmaz dediğimiz B. ler seçilir. Yüzler boyalıdır, fakat göz yerine iki kâğıt kurs yapıştırılır. B., eve getirilir ve «Tanrı Rafı» na konularak bir dua okunur. Tanrıya duayı yerine getirdiği takdirde, göz vadedilir; ve bu hal tahakkuk edince, mürekkeple boş göz kursları üzerine siyah noktalar yapılır. Çinde bu oyuncak bir aktör şeklinde yapılıp «sarhoş» adı verilir.

BEBEK (Türk)

1

2

3

4

5

6

7

8

9

1 — Osmanlı Paşası, 2 — Bayraktar, 3 — Mehter, 4 — Sıvas, iç kadın kıyafeti, 5 — Karadeniz, erkek kıyafeti, 6 — Yün eğiren Ankaralı kadın, 7 — Saray hanımı, 8 — Mehter, 9 — Sarma çarşaflı İstanbul hanımı.

BEBEK (Doğu)

1

2

3

4

5

6

7

8

9

1 — Eski Mısır (M. Ö. 2000; Londra, British Museum).

2 — Eski Yunan (yanmış topraktan, M. Ö. 500; Londra, British Museum).

3 — Cava.

4 — Eskimo.

5 — Hindistan.

6 — Kıptî (kumaştan, M. S. 500).

7 — Amerika Kızılderilileri.

8 — Çin (hacıyatmaz şeklinde).

9 — Japonya (saraylı tipi).

Çocuk denecek yaşta evlenmenin diyarı olan Hindistanda, Müslüman ve Mecusîlerde bir kız evlenirken kendisine itina ile giydirilmiş kuşatılmış B. ler de hediye edilir. Doğunun geri kalmış bazı cemiyetlerinde cinlerin B. lerde bulunduğuna inanıldığından çocuklara bebek verilmez, fakat kız çocuklar, içgüdülerine uyarak yastık ve tahta kütüklerinden B. yaparlar. İranda küçük kızlar basılmış pamuktan B. yaparak giydirirler, süslerler.

Bebek (Fransa, XVI. yüzyıl)

B. lere Afrikada da çok raslanır. Şekilleri bölgelere göre değiştiği gibi, çocukların bunlarla oynaması da bazı esaslı kaidelere bağlıdır. Bu B. ler genel görünüşleri itibariyle oyulmuş tahta fetişleri andırır. Zaten aralarında menşe itibariyle bir yakınlık olsa gerektir. Afrikada Orange'da Fingo halkından bülûğa eren kızlara birer B. verilir. Onlarda bunu çocukları oluncaya kadar yanlarında saklarlar. Birinci çocuğu doğurunca genç ananın anası kendisine başka bir bebek verir, bu da ikinci çocuk doğuncaya kadar aynı şekilde saklanır. Eski Japonya'nın uğursuzluk siperi bebeklerinin bir benzeri olan bu bebeklere de mukaddes gözü ile bakılır ve sahipleri bunlardan ayrılmaz

Avrupaya gelince, B. hakkındaki bilgimiz kıttır. Bununla beraber, onun Romalılar zamanından beri Avrupada mevcut olduğu bilinmektedir. Hıristiyanlığın ilk yüzyıllarında, oyuncak olarak kullanılan bebekler, azizleri temsil ederdi ve Noel yortusu ile alâkalı idi. Kiliselerde ve evlerde İsanın doğuşunu tasvir eden bir sahne kurularak beşiğinde yatan çocuk İsa ile mukaddes aile efradı, Üç kırallar ve bunların maiyeti gösterilirdi. Çıplak olan çocuk İsadan gayri şahıslar, kâh ihtişamlı, kâh basit elbiselerle süslenirdi. Münih'teki Bavyera millî müzesinde görülen koleksiyonlardan anlaşılacağı veçhile bu B. grupları XVII. ve XVIII. yüzyıllarda çok tekemmül etmiştir. Bu âdet, Fransa, İspanya ve İtalya'da olduğu gibi diğer Katolik memleketlerde de hâlâ yaşamaktadır. Sokaklarda bebek pazarları kurularak, alelâde bebeklerle birlikte İsayı, Meryem Anayı, Aziz Yusufu, Aziz Nikolaus'u, Aziz Khristophoros'u ve bu yortuda bir rolleri olan sair azizleri tasvir eden B. ler de satılır. Öbür Protestan memleketlerde B. evinin, Fransa, Almanya ve İspanyada görülen *Crèche*, *Krippe* ve *Nacimiento*'nun yerine geçmiş olması muhtemeldir.

Bebek imalâtının Avrupadaki iki merkezi öteden beri Holânda ile Tirol'dur.

B., memleketimizde oyuncak, kukla ve ritüel mahiyette mevcut olmakla beraber isim olarak az yaygındır. B. in Anadoluda ismi umumiyetle *gelin*dir. Bununla beraber büyük şehir ve kasabalarımızda B. denildiği gibi bazı yerlerde de (Çanakkale, Afyon Denizli, Konya, Akşehir ve Niğde) *güççe*; Erzurum Gümüşhane, Bayburtta Kazan lehçesinde olduğu üzere *korçak*; Manisa ve Akhisarda ise *kurçak* denilir. 5-8 yaş arasındaki kız çocuklarının, kendilerinin veya annelerinin yaptıkları gelin (bebek)-lerle gelincilik oynamaları, başlıca eğlencelerini teşkil eder. Oyuncak gelinler umumiyetle çatal ağaçtan, mısır koçanından, bezden, nadiren de (tebeşir kayası bulunan yerlerde) taştan yapılır.

1. Ağaç B. ler: 0. 15-0. 30 metre boyunda çatallı ağaç dallarından kesilen, gövde ve bacak iskeletini teşkil eden ağaca kol yerine ufkî bir çubuk bağlanarak bezlerle sarılır. Tepesine de üzeri beyaz bezle kaplı ve siyah iplikle göz kaş, burun, ağız işlenmiş küçük bir yuvarlak, baş olarak takıldıktan sonra mahallî giyime göre giydirilir.

2. Mısır koçanından yapılan B. ler de aynı stilde olmakla beraber, gövde kısmını mısır koçanı teşkil eder. Bacak ve kollar koçana bağlanan çubuklardan meydana gelir. Göz, kaş, ağız ve burun, ya dikişle yapılır yahut da kalem boyasiyle yapılır.

3. Bez B. ler ise kollar, bacaklar ve gövde, ayrı ayrı hazırlanan bez yastıkçıkların birbirine dikilmesiyle meydana gelir. Baş da büyükçe olan gövde parçasının üst kısmını bir iple boğmak suretiyle yapılır. Göz, ya boncuktan veya diğerlerinde olduğu gibi iplikle veya boya ile yapılır.

4. Tebeşir kayası bulunan yerlerde de az olmakla beraber tebeşirden, büyüklü küçüklü B. ler yapılır. Fakat bu cins B. ler o kadar yaygın değildir.

Her dört şekilde saçlar umumiyetle insan saçı, yün veya mısır püskülünden yapılır.

Göz, kaş ve ağız ise daha ziyade dikişle yapılmaktadır. Süs olarak yanaklarını gaz boyamalarla veya renk veren nebatlarla boyarlar. Keza, kemik ve çeşitli hayvan kabuklarından ve boncuklardan kolye, bilezik yaparak B. leri süslerler.

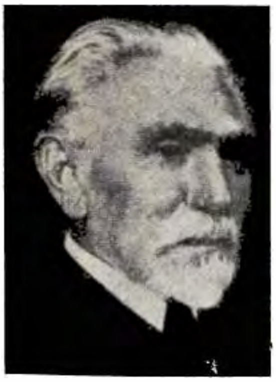
Gelinler, kız çocuklarının bir eğlence vasıtası olmakla beraber bilhassa hazırlanış şekilleri itibariyle, müstakbel anneleri dikişe nakışa ve çocuk büyütmeğe hazırlaması bakımından çok önemlidir. Ayrıca, giyim, süs ve süslenme cephesinden de dikkate şayandır.

Hangi isimle olursa olsun B., memleketimizde kız çocukları arasında yaygın başlıca eğlence vasıtası (oyuncak) olduğu gibi, ötedenberi devam edip gelen yağmur dualarında, bahar törenlerinde de çömçe gelin adı ile bir sembol olarak kullanılmaktadır. B. in buradaki rolü şüphesiz dinî ve sihrî mahiyettedir. Halk temaşasının bir unsuru olarak da yaşamaktadır.

Türkiyede eskidenberi oyuncak ve biblo olarak bebek yapılmaktadır. 1950 yazında, İstanbul Galatasaray Lisesinde birçok memleketlerin iştirakiyle bir bebek sergisi tertibedilmiş ve Türk paviyonu çok beğenilmiştir. Bu arada, Türk sanatkârlarından Bn. Zehra Müfit Saner'le onun yetiştirdiği Bn. Nedime İyimen'in hazırladıkları bebekler anılmağa değer. Sergide en çok beğenilenler arasında «Nasreddin Hoca», «Mevlevîler grupu», «Eski zaman dişçisi» ve «Arzuhalci» vardı. «Türk bebekleri» levhamızda Bayan Zehra Müfit Saner'in bazı bebekleri gösterilmiştir.

BEBEK USTASI, Bebek kasrının korunmasına ve arada bütün semtin zabıta işlerine bakan bostancı zabitine verilen ad.

BEBEL [*bębıl*], **Ferdinand August** (1840 - 1913), Alman sosyalisti ve Sosyal Demokrat Partisinin lideri. Köln'de doğmuş, İsviçrede Passugg şehrinde ölmüştür. Leipzig'de tornacılık ettikten sonra 1863 te İşçiler Derneğine girmiş ve 1867 de sosyalist olmuştur. Aynı yıl Kuzey Almanya Reichstag'ına ve 1871 de Birleşmiş Almanya Reichstag'ına seçilerek ölümüne kadar buranın üyesi olarak kalmıştır. 1870 te, harb çıkmasına Liebknecht'le beraber engel olmağa çalışmış ve 1871 de, tek sosyalist üye olarak Alsace'ın ilhakına muhalefet etmiştir. 1872 de hükümdara ihanet suçu ile cezaevine gitmiştir. Güzel söz söyleme kabiliyeti, onu partisinde emretme yetkisi olan bir şahsiyet haline getirmiş ve kendisi bir yandan genç ve koyu sosyalistlere, diğer yandan ıslahatçılara ve Bismarck'ın askerî idaresine karşı mücadeleler yapmıştır. Bir müddet sonra parlâmentodaki sosyalistlerin lideri olmuştur. Başlıca eserleri şunlardır: *Der deutsche Bauernkrieg* (Alman köylü savaşı) [1876], *Unsere Ziele* (Amaçlarımız) [1886], *Charles Fourier* [1890], *Die Frau und der Sozialismus* (Kadın ve sosyalizm) [1883], *Die mohammedanisch - arabische Kulturperiode* (Müslüman - Arap kültür devresi) [884], *Aus meinem Leben* (Hayatımdan) [1910 - 14].

F. A. BEBEL

BEBERUHİ, Karagöz oyunlarındaki bir suret. Karagöz suretlerine göre B., cüce, dişlek, uzun ve gaga kurunlu, kocaman ağızlı, elinde veya öne doğru eğilmiş uzun külâhının sivri ucunda kâğıt veya muşamba bir fener bulunan bir tiptir. Orta oyununun Aptal - oğlan taklidini karşılar; orta oynundaki bu tipi de cüce aktörler temsil ederler. Karagözcüler, Pişbop adını da verdikleri B. yi cüceliğinden kinaye olarak «altı kulaç» lâkabiyle vasıflandırırlar. G. Jacob ile I. Kunos, B de saray cücelerinin (maskaraların) hayal perdesine geçmiş çeşitlerini görmek istemişlerdir. Türk hayal sanatında B., daha çok, mahallelerin şımarık, aptal, sâf, mütecessis, her işe burnunu sokmağa kalkışan, yaşı ne olursa olsun çocuk kalmış anormal tiplerini ifade etmektedir. B. lerin mahalle kalabalığını temsil ederek birden fazla sayıda sahneye çıktıkları da olur. Suretlerinde bazı kılık, kıyafet ve yüz biçimi farkları olabilir. Oyun icabı, bazan çıplak B. lere de raslanır. Bazı oyunlarda bu tip, hafifmeşrep kadınların müteaddit zamparalarından biri suretinde, yahut Karagöze takılan şımarık mahalle çocuğu rolünde, yahut da Karagözle şairlikten imtihan olan şahıslar arasında bulunur. B. nin dili peltek, sözleri ipe sapa gelmez çeşittendir. Çok defa Karagözden, yahut Bekri Mustafa, Tuzsuz Deli Bekir v. b. gibi zorba tiplerden dayak yediği de olur.

BEBİRİN veya **BEBERİN,** $C_{36}H_{38}O_6N_2$ bileşiminde bir alkaloiddir. Sarı-esmer, amorf (şekilsiz) bir tozdur. Suda pek güç erir. Metilalkol ve etilalkolde erir. Nectandra Rodiaci bitkisinin kabuklarında bulunur. Sulfatı tıpta, kinin gibi ateşli hastalıklarda kullanılır; aynı zamanda dispepsi (b. bk.) ve zayıflığa karşı tonik olarak verilir.

BEBİZASYON: bk. SOLMİZASYON.

BEBON, Typhon devine verilen adlardan. Yunanlılarca Mısırlıların kötülük tanrısı olan «Set» karşılığı olarak kabul edilmiştir.

BEBRYKİA (Lat. *Bebrycia*), eski Anadolunun Mysia veya Phrygia Minor (Küçük Phrygia) bölgesinde Hellespontos (Çanakkale boğazı) kıyısı boyunca uzanan parçanın vaktiyle burada oturmuş olan Bebrykler (b. bk.)den gelen adı.

BEBRYKLER (Yun. *Bebrykes*) İlkçağda iki kavmin adı.

1. Eski Anadolunun Mysia ve Bithynia bölgelerinde oturan bir kavim. Bazı kaynaklara göre Trak menşeli olan B., M. Ö. VIII. yüzyılda Bithynialılar tarafından yok edilmişlerdir. M. Ö. III. yüzyılda yaşıyan Yunanlı âlim Eratosthenes *Geographika* (Coğrafya) adlı eserinde B. i Asyada yok olmuş kavimler arasında anmaktadır. B. Yunan mitolojisinde ve hususiyle Argonautlar (b. bk.) seferinde mühim bir rol oynamışlardır. Bir söylentiye göre B., adlarını Bebryke'den almışlardır. Dionysios Periegetes'in coğrafya eserinde Bebryke hakkında şu hikâye kayıtlıdır: Danaos'un kızlarından biri olan Bebryke, kızkardeşleri gibi gerdekte kocasını öldürmez, fakat kendisiyle birlikte Bithynia'ya kaçar ve burada barbarlara Mısırlıların bilgilerini öğretmesi sayesinde büyük bir itibar kazanır. Herodotos, Phryglerin Makedonyalılarla komşu oturdukları zamanlar adlarının B. olduğunu söyler (VII$_{73}$).

2. Akdeniz kıyısında Pirenelerin kuzeyinde ve güneyinde oturmuş eski bir İber kavmi. Adları Latince kaynaklarda *Bebryces* ve *Berybraces* şekillerinde de kayıtlıdır. Vahşî ve kaba olarak vasıflandırılan B., hayvan yetiştirmekle uğraşmışlardır. Yunan mitolojisine göre, B. in ilk kıralı Bebryks'tir. Herakles, Geryoneus'un sığırlarını aradığı zaman Bebryks'in evinde misafir kalır ve sarhoş olunca onun kızı Pyreneye sataşır. Pyrene, babasının öfkesinden korkarak dağlara kaçar ve orada vahşî hayvanlar tarafından parçalanır. Pyreneyle ilgisi bakımından bu dağlara o zamandan beri Pireneler adı verilir.

BEBUTOV, Vasiliy Osipoviç (1791 - 1858), Rus generali. Tiflis Ermeni meliklerinden Bebutoğulları ailesine mensuptur. Kafkasyada Şeyh Şâmil (b. bk.) e karşı yapılan hareketlere ve Türkiye muharebelerine iştirak etmiştir. Bir aralık Maverayıkafkas valiliğinde bulunmuştur.

BECA veya **BOCA, BEGA, BOGA,** Nil ile Kızıldeniz ve yukarı Mısır ile Habeşistan arasında oturan Hamî kabîlelere verilen ad. B. adına Müslümanlıktan önce 300-500 yıllarında raslanmaktadır. Arap coğrafyacılarının kullandığı B. adı bugün de bu kavimlere verilen Bedaûye, Bezaûye, Bişari adlarına uymaktadır. Müslümanlık ortaya çıktığı zaman B. lar putataparlıkta pek ileri gittiklerinden bunlar anlaşma yapılmağa değer görülmemişlerdir. IX. yüzyıl başlarında Araplar B.-larla münasebete başlamış ve Memun za-

Beca tipi

manında antlaşma yenilenmiştir. B. ların memleketi altın ve değerli taşlar bakımından zengin olduğundan Araplar burası ile ilgilenmişlerdir. Bazı Arap kabîleleri de B. ların memleketine yerleşip bunlarla karışmışlaıdır. Fakat B. lar sosyal geleneklerini korumuşlardır. B. lar eskiden beri Hedâribler ve Renâficler adları ile iki kısma bölünmüşlerdir. Hedâribler B. ları, idare edenler, Renâficler de denilen Zenâficler ise tebaadır. Pek erkenden Müslümanlığı kabul eden Hedâriblerin bu dine Hıristiyanlıktan geçmeyip doğrudan doğruya putataparlıktan geçtikleri sanılmaktadır.

B. lar sarımtırak esmer renkli, uzun ve az kıvırcık saçlı olup dişleri çok beyazdır. Kadınları güzeldir, erkekleri de gençken güzel iseler de ihtiyarlıkta pek çirkin olurlar. B. lar deriden çadırlarda yaşarlar, çok sığır ve keçi beslerler. Et ve süt başlıca yiyecekleridir. Keçileri fazla sütlü olup sığırları boynuzlarının uzunluğu ile meşhurdur.

DİL: Hamî - Samî - Kuşî dil ailesinin Kuşî kolundan bir dil. Yerliler bu dile Beḍawye derler; eski Habeş kitabelerinde de bu ad Böga şeklinde geçer; Beca, Arapların verdiği isimdir. Kuşî dillerin Aşağı bölümünden olup (Yukarı bölüm: Agaw ile Sidama) yakın akrabaları Afar-Saho (bu sonuncu, Danakil'in dilidir), Somali ve Galla dilleridir. Beca, bunların en kuzeyde bulunan koludur ve güneydekilerden, Habeşistan ve bunun etrafındaki Samî dillerle ayrılmıştır. Eskiden Becalar Mısırlıların ve Meroedeki Habeşlilerin doğu komşuları olup bunlarla sık sık çarpışmışlardır; eski Blemmye'ler bunların bir kolu olsa gerek; Meroe (b. bk., ayrıca bk. ALFABE) kitabelerinin (M. Ö. 200) bir kısmında belki de Beca dilinin eski şekli mahfuzdur. Becaların nüfusu bugün 1 milyondan fazladır. Dilin yayılma sahası, Sudanda Kızıldeniz sahilinde Kosseir'den Suakine kara tarafında da Nile kadar uzar. Batı komşuları, kuzeyde Sudan Arapçası, daha güneyde de Nuba dili ile Bantu ailesine giren bazı dillerdir.

B. dili, üç lehçe grupuna ayrılır: 1) Kuzeyde Ababide (b. bk.); bunlar Becalar gibi sadece İslâmlaşmış değil, aynı zamanda dil bakımından da Araplaşmışlardır. 2) Merkezde ayrı lehçeler olarak Bişarî ile Hadendoa. 3) Güneyde Eritrea sınırlarında Beni ʿAmer; onun güneyinde, Kasalar mıntakasında da Halenga. Buradaki Becaların bir kısmı sadece Beca dilini, bazıları hem Beca, hem Tigré (Samî) dillerini, bir kısmı da yalnız Tigré dilini konuşur. Bk. KUŞÎ DİLLER.

BECANUS [*bekạnus*], **Johannes Goropius** (1518-1572), Holândalı dil meraklısı. Dilcilik tarihinde, Felemenkçeyi beşeriyetin ana dili olarak kabul eden nazariyesiyle tanınmıştır. 1569 da Anverste *Antverpianae* başlığıyle çıkan eserde bulunan bu yazılar, B. un ölümünden sonra, 1580 de, yine Anverste çıkan *Hermathena Ioannis Goropii Becani* adlı eserde toplanmıştır. Hiçbir ilmî esasa dayanmıyan bu nazariyeye, müellifin adına izafeten, *goropianism* denmiş, ve beşeriyetin ana dili (Johannes ve Olaus Magnus kardeşlere göre: Gotça [1555]; Magnus Rudbeck [1675] ile Anders Kemke'ye göre: İsveççe [1688]; Horvát István'a göre: Macarca [1825] v. b.) hakkında ileri sürülen uydurma nazariyelere ve bunu desteklemek için ortaya konulan gülünç etimolojilere (ki bu takdirde daha çok *guichardism* denir; Etienne Guichard [b. bk., 1606], Avrupa dillerindeki kelimeleri, ana dil saydığı İbraniceye uydurabilmek için onları İbranice gibi sağdan sola okuyarak etimoloji yapmak istemiştir) alem olmuştur. Bk. ANA DİL, 2.

BECAYİŞ, ayrı yerlerde aynı veya mümasil vazifeyi görmekte olan iki memurun, memurluk yerlerini ve vazifelerini birbiriyle değiştirmeleri. Meselâ Kayseri defterdarı Sıvasa gelmek, Sıvas defterdarı da Kayseriye gitmek isterse bunlar memuriyetlerini değiştirebilirler. Ancak bu değiştirme iki tarafın rızasından başka salâhiyetli mercilerin bunu kabul etmesine bağlıdır (788 sayılı Memurin Kanunu, madde 45). B. eden memurlara harcirah (b. bk.) verilmez.

BECCADELLI [*bekkadẹllı*], **Antonio degli** (1394-1471), İtalyan humanisti. **Antonias Panormita** lâkabiyle anılır. Palermo'da doğmuş, Napolide ölmüştür. Visconti ailesi hizmetinde olarak Pavia'da belâgat profesörlüğü ettikten sonra. Napolide Aragón sarayının hizmetine geçmiş ve kıralın teveccühünü kazanmıştır. En meşhur eseri Cosimode Medici'ye ithaf edilmiş açık saçık bir hicivler mecmuası olan *Hermaphroditus* (Hünsa) [1425-1426] tur ve bu yüzden şiddetli hücümlara uğramıştır. B. parlak bir musahebecidir; etrafına bilginleri ve genç edebiyatçıları toplamıştır.

BECCAFUMI [*bekkafụmi*], **Domenico** [asıl adı: *Domenico di Pace*; **IL Mecherino**] (1486-1551), İtalyan ressam, heykelci, dökümcü ve mozaikçisi. Siena yakınında Cortine'de doğmuş, Siena'da ölmüştür. B., Giacomo di Pace adlı bir çiftçinin oğludur. İsmini aldığı öğretmen ve hamisi Lorenzo Beccafumi'den resim dersleri görmüştür. 1510 senelerinde Roma'ya gitmiş ve orada iki seneye yakın bir zaman kalmıştır. Raphaello'nun eserleri üzerinde etüdlerde bulunmuş, sonra da Michelangelo'nun tesiri altında kalmıştır. Siena'ya dönüşünde (1512), Chapelle del Manto için fresko resimleri yapmış, Borghese sarayı cephe dekorlarını işlemiş, Bardi sarayı dekorlarını yapan Sodomo'nun aynı zamanda bir rakîbi olarak bu sarayın dekorasyon işlerinde çalışmıştır. Siena katedralinin büyük kubbesinin süslenmesi işlerini üzerine almış, hususiyle döşeme mozayiği için hazırladığı en meşhur eseri olan karton resimlerini yapmıştır. Bu eserine Musa'nın hayatına ait sahneleri işlemiş, 1544 te de aynı döşeme için İbrahim'in kurban sunması konusunu işlemiştir. Kardinaller içtima salonu kubbesinin süs işlerini ve Pisa'nın büyük kubbesi için Altın buzağıya tapınma kompozisyoniyle başka resimler de yapmıştır. 1541 de Prens Doria tarafından Cenovaya çağrılmış ve sarayına Medeia ve Iason'un hayatına ait menkıbeleri işlemiştir. Sienaya dönüşünde katedralin büyük kubbesi için bir seri karton resimleri ile bronzdan melek heykelleri yapmıştır. Eserlerinin heyeti umumiyesi renklerin tatlılığı ve yumuşaklılığiyle göze çarpar. B. heykelci olarak da birçok statüler yapmış ve bunları bizzat bronza dökmüştür. Eserleri arasında: *Mukaddes aile* (Pitti Sarayı, Floransa), *Penelope* (Venedik Semineri), *Haz. İsa'nın vaftizi* (Siena Akad.) ve *Haz. Meryem'in doğuşu* (Siena Akad.) de vardır.

BECCÂNE (İspanyol. **Pechina**), İspanyanın güney doğusunda eski bir şehir ve bölge. Bugün mevcut olmıyan B. Almerianın 10 km kuzeyinde kurulmuştu ve IX. yüzyılın ortalarına doğru Endülüs gemicileri tarafından Cezayir kıyısında Teneste koloni şeklinde kurulan bir cumhuriyetin başkenti idi. B. birbirinden bahçelerle ayrılmış mahallelerden kurulmuştu. Sonraları B. nin yerini aynı bölgedeki Almeria tutmuş, halkı da bu şehre yerleşmiştir.

BECCARIA [*bekkaṛia*], **Cesare Bonesano** (1739-1794), İtalyan muharriri ve filosofu. Milanoda doğmuş, aynı şehirde ölmüştür. B. tahsilini Pariste görmüş ve orada genç yaşında Condillac'ın sansüalist felsefesi ile temas etti. Ayrıca da Ansiklopedıciler (b. bk.) le de tanıştı. Başlıca eseri olan *Dei delıtti e delle pene* (Suçlar ve cezalar; Türk. terc. 1951). 1764 te Milanoda çıkınca adı, bütün batı âleminde yayıldı. Diderot esere haşiyeler kattı. O zaman için şöhret sağlıyan önemli bir nokta eserin Voltaire'in takdirini, hattâ hayranlığını kazanmasıdır Rusya çariçesi II. Yekaterina, eseri, Kanunlarının içine aynen aldı. Fakat bütün bu takdirlere karşılık, B. memleketinde çok itirazlara, hattâ iftiralara uğramıştır. Bu hal karşısında dostu Kont Firmiani, Milanoda sırf B. nın ders vermesini sağlamak maksadiyle bir ekonomi kürsüsü tesis etti (1768). Bu tarihten itibaren B. esaslı bir şey yazmamış, kendisini tamamen öğretime vermiştir. Yalnız, ölçüler ve ayarların, bir tek esas üzerine kurulmasını, Fransız inkılâpçılarından en aşağı 10 yıl önce düşünmüş ve gökteki astronomik verilerden bu hususta bir esas alınması fikrini öne sürmüştür.

C. B. BECCARIA

B. , umumiyetle XVIII. yüzyıl Fransız filosofları ve filantrop (b. bk.) ları grupuna mensuptur. Onca işkence mutlak surette kaldırılmalıdır. Ölüm cezası da insan cemiyetinin haklarını aştığından kaldırılmalıdır. Cezalardan intikam gibi tefsir edilecek her türlü unsur ortadan kalkmalı. Eğer adalet olması gerektiği gibi olsaydı, hükümdarın af hakkına hiç lüzum olmazdı.

B., üslûp meseleleriyle ekonomi meseleleri üzerinde de durmuş ve bu hususta yazılar yazmıştır. B. ın, dostu Kont Firmiani tarafından tesis edilen *Il Caffè* (Kahvehane) adlı dergide makaleleri vardır. Ayrıca *Stude delle scienze di economia politica* (Siyasî ekonomi ilimlerinin etüdü) [1780], *Ricerche interno alla natura dello Stile* (Üslûbun mahiyeti hakkında araştırmalar) [1770, tamamı 1822] adlı eserleride yazmıştır.

BECCHI [*bẹkki*] **MİYARI,** pamukyağı (b. bk.) için kullanılan kalitatif miyar. İlk defa İtalyan kimyageri E. Becchi tarafından kullanıldığı için onun adı ile anılan bu miyar gümüş nitratın alkoldeki mahlûlünde pamukyağının kestane rengi husule getirmesi esasına dayanır.

BECELÎ, el - Hasanü 'bnü Aliyyi 'bni Versend, Fas Berberîleri arasında Becelî adlı tarikatın kurucusu. B., Neftalı olup tarikatini IX. yüzyılda kurmuştur. Bu tarikat, Rafızîliği andırır. Şu kadar var ki B., imamlığın yalnız Hasan evlâdına ait olduğu itikadındadır. Abdullahi 'bnü Yâsîn, B. lerle savaşmış ve bunları ortadan kaldırmıştır.

BECHER [*bẹḫīr*], **Erich** (1882 - 1929), Alman filosofu. Remscheid yakınında Rheinshageu'da doğmuş, Münihte ölmüştür. Külpeye yakın kritik realisttir. B., ferdin üstünde bir psiko - vitalist ruh hayatı kabul eder. Bilgi teorisi, tabiat felsefesi ve ahlâk ile de meşgul olmuştur. Başlıca eserleri şunlardır: *Der Begriff des Attributs bei Spinoza* (Spinozada sıfat mefhumu) [1905], *Gehirn und Seele* (Beyin ve Ruh) [1911]. *Geisteswissenschaften und Naturwissenschaften* (Mânevî ilimler ve tabiat ilimleri) [1921].

BECHER [*bẹḫīr*], **Johann Joachim** (1535 - 1682), Alman kimyacısı hekimi ve iktisatçısı. Speyer'de doğmuş, Londrada ölmüştür. Mainz'da profesörlük ve prensin hususî doktorluğu ile parlak bir meslek hayatına atıldığı ilk yıllarda bir yandan ilmî eserler neşrine, bir taraftan sömürgecilik ve ticaret mevzulariyle alâkalanmağa başlamıştır. Salzthal'ın *Tractatus de lapide trismegisto* (Trismegistus taşı üzerine eser) adlı etüdünün neşri mahiyetinde olan ilk kitabı, 19 yaşında iken, 1654 yılında çıkmıştır. Bundan sonra 20 kadar eseri basılmıştır. Bunlardan bazıları kimya lâboratuvarlarına ve flogiston nazariyesinin izahına dairdir. Münihte Bavyera prensine Güney Amerikada müstemleke tesisini ve kumaş ticaretinin inhisara alınmasını teklif etmiştir. İktisatçı olarak Kameralistlerle birlikte, Alman ekonomisinin yabancı tesirlerden kurtulmasına ve millî birliğe ulaşmasını temine çalışmıştır. Yabancı memleketlerden getirilen işlenmiş, mâmul maddelerin Almanyaya sokulmamasını istemiştir. Alman ekonomisinin devamlı surette gelişmesine çalışmış ve monopol, polipol ve propol ile mücadele etmiştir. Graf von Hanau ile birlikte, prensliklerin himayesinde bir denizaşırı müstemleke siyasetinin programını hazırlamıştır. Ateşli milliyetçiliği ile tanınmış olan B , ekonomi alanında uzağı gören bir iktisatçı olarak kabul edilmiştir. Fikir bakımından ünlü Alman iktisatçısı Fr. List'in muakkibidir. Ren nehriyle Tuna arasında kanal açılması fikri ve Holânda ile ticaret anlaşmasına varılması B. in orijinal ekonomi buluşlarındandır. Kont Zinzendorf'un gözünden düştükten sonra Holândaya, oradan da ölümüne kadar kaldığı İngiltereye firar etmiştir. Başlıca eserleri şunlardır: *Politischer Diskures* (Siyasî Nutuklar) [1668]; maden cevherlerinin vesair maddelerin mahiyeti hakkındaki fikir ve araştırmalarını izah eden *Physica subterranea* (Yeraltı tabiatı) [1669]; *Ein Beitrag zur Geschichte der Nationalökonomik* (Millî ekonomi tarihine yardımcı malzeme) [1896]; *Die alten deutsch. Kameralisten* (Eski Alman Kameralistleri) [1914]; *Leben und Gestalt* (Hayat ve şekil) [1916].

BECHSTEIN [*bẹḫştayn*], **Feriedrich Wilhelm** (1826 - 1900), Almanyada mühim bir piyano fabrikasının sahibi. Gotha'da doğmuş. Berlinde ölmüştür. Almanyadaki piyanoforte fabrikalarının bazılarında çalışmak suretiyle işe başlamıştır. 1848 - 1852 yıllarında Berlindeki G. Perau piyano müessesesinin idare şefliğinde bulunduktan sonra, bazı incelemeler için Londraya ve Parise gitmiştir. Bu şehirlerde, Pape ve Kriegelstein gibi tanınmış piyano imalâtçılarının yanında çalışmış ve 1853 yılından itibaren küçük bir fabrika kurup Berline yerleşmiştir. Fabrikası az zamanda büyük bir inkişafa kavuşmuş, devrin ilerigelen piyano virtüozları, B. mamulâtı piyanolara alâka göstermeğe başlamışlardır. Bu suretle B., kuyruklu büyük konser piyanoları imaline girişmiş ve bu faaliyetin zamanla gelişmesi, kendisini 1897 yılında dördüncü bir piyano fabrikası kurmağa sevk etmiştir. Birinci Dünya Harbinden önce, B. fabrikasında takriben 1 100 işçi çalışmakta, senede 4700 kuyruklu piyano ve duvar piyanosu imal edilmekte idi. B. piyanoları, dünyanın her yerinde üstün kaliteli enstrüman olarak kabul edilmiştir.

BECHSTEIN [*behştayn*], **Ludwig** (1801 - 1860), Alman muharrir ve şairi. Weimar'da doğmuş, Meiningen'de ölmüştür. 1831 de Meiningen'de dukanın hususî ve dukalığın resmî kütüphaneleri idareciliğine, 1848 de Henneberg devlet arşivciliğine (Gesamtarchivar) tâyin olunmuştur. B., 1832 de Henneberg'de «Eski Zamanları İnceleme Derneği» ni kurmuştur. Şiirlerinde efsanevî konular işlemiştir: *Die Haimonskinder* (Haimon çocukları) [1830], *Faustus* [1833], *Thüringens Königshaus* (Thüringen Kıral evi) [1865]. B. in çoğunu tarihî roman ve kısa hikâyeler teşkil eden eserleri arasında en ziyade tanınmış olanı *Fahrten eines Musikanten* (3 cilt, 1836 - 37; bas. 4 cilt 1854 Türk. terc. *Bir çalgıcının seyahati* 2 cilt, 1908, 4. bas. 1948) adını taşır. B., Alman milletinin minnetini bu yazılarından ziyade, efsane ve masal toplıyarak kazanmıştır. Bunlar meyanında: *Der Sagenschatz und die Sagenkreise des Thüringer Landes* (Thüringen'in efsane hazinesi ve efsane kümeleri) [4 cilt, 1835 - 38], *Deutsches Märchenbuch* (Alman masal kitabı) [1845]. *Neues Deutsches Märchenbuch* (Yeni Alman masal kitabı) [1856], *Thüringisches Sagenbuch* (Thüringen efsaneleri kitabı) [2 cilt, 1858] bilhassa anılmağa değer.

BECHTEL [*behtıl*], **Friedrich** (1855 - 1924) Alman dilcisi İndogermanisti ve Hellenisti. Durlach'ta doğmuş, Halle'de ölmüştür. Göttingen üniversitesinde 1878 de doçent, 1884 te profesör 1895 ten sonra da Halle üniversitesinde Mukayeseli Dilbilgisi ordinaryus profesörü o muştur. Bir müddet mukayeseli dilbilgisi alanında çalışmışsa da, kendini gitgide Yunancaya vermiştir. Başlıca eserleri şunlardır: *Über gegenseitige Assimilation und Dissimilation der beiden Zitterlaute in den ältesten Phasen des Indogermanischen* (Hind - Avrupa ana dilinin en eski safhalarında titrek fonemlerden her ikisinin karşılıklı assimilasyon ve dissimilasyonu hakkında) [Göttingen 1876], *Die Beziehungen der sinnlichen Wahrnehmungen in den indogermanischen Sprachen* (Hind - Avrupa dillerinde hissî idraklerin karşılıklı münasebeti) [Weimar 1879], *Bartholomäus Willents litauische Übersetzung des Lutherschen Enchiridions* (B. W. tarafından Luther katesisminin Litvanca tercümesi) [Göttingen 1882], *Die Hauptprobleme der vergleichenden Lautlehre seit Schleicher* (Schleicher'dan beri mukayeseli fonetiğin başlıca meseleleri) [Göttingen 1892]; Eski Yunanca alanında da *Sammlung der griechischer Dialektinschriften* (Yunan lehçelerindeki yazıtların kolleksiyonu) [H. Collitz ile beraber. 5 cilt, Göttingen 1884 - 1915], A. Fick'in *Die griechischen Per onenamen* adlı eserinin ikinci basımı (Göttingen 1894), *Die attischen Frauennamen nach ihrem systeme dargestellt* (Attike lehcesindeki kadın adlarının kendi sistemlerine göre tarifi) [Göttingen 1902]. *Vokal Kontraktion bei Homer* (Homeros'ta vokal derleşmesi) [Göttingen 1908]. *Lexilogus zu Homer. Etymologie und Stammbildung homerischer Wörter* (Homeros leksiloğu. Homerik kelimelerin etimolojisi ve tema yapısı) [Halle 1914], *Die historischen Personennamen des Griechischen bis zur Kaiserzeit* (Yunancada İmparatorluk devrine kadar tarihî şahıs adları) [Helle 1917], ve tanınmış bir klâsik eser olan *Die griechischen Dialekte* (Yunan lehçeleri) [3 cilt, Berlin 1921 - 1924].

BECHUANA: bk. BEÇUANALAR.

BECHUANALAND: bk. BEÇUANALAND.

BECÎLE, bedevî bir Arap kabîlesi. B. Tâif dolayında Serât dağlık bölgesinin orta bölümünde oturan Benî Sâir kabîlesini yerinden atarak buraya yerleşmiştir. Sonradan bu kabîle komşu kabîlelerle giriştiği savaşlar ve kendi içindeki ailelerin anlaşmazlıkları yüzünden parçalanmış ve bölümlerinden bazıları Müslümanlıktan önce diğer kabîlelerle kaynaşmıştır. Fakat bunların bir kısmı B. adı altında varlığını korumuştur. Emevîler zamanında yaşıyan Ferezdak (b. bk) bunları öğer.

BECK veya **BEEK** [*bēk*], **David** (1621 - 1656), Holândalı portre ressamı. Delft'te doğmuş, Laheyde ölmüştür. B. İngiltere sarayında Van Dyck'in nezareti altında çalışmış, I. Charles çocuklarının ve prens Rupert (Ruprecht) ın nezdinde resim hocalığı yapmıştır. B. nöbetle Fransa ve Danimarka saraylarının hizmetinde bulunduktan sonra İsveçe çağrılmış ve kıraliçe Christinanın hizmetinde çalışmıştır. Amsterdamda 1652, Roterdamda 1653, sonra da Ressamlar Cemiyeti üyesi olduğu Romada bulunmuştur. Eserleri arasında, kıraliçe Christinanın, İsveç Şansölyesi Axel Oxenstierna'nın birçok portreleri, kont Per Brahe'nin portresi, Uppsala yakınında Skokloster şatosunda bulunankendi portresi ile Gustav Horn kıral X. Carl Gustav'ın kiler de vardır. B. ın birçok portreler Jeremias Falek tarafından hakkedilmek suretiyle kopye edilmiştir. Eserlerinden «Genç adam» (Leningrad müzesi), «Erkek portresi» (Lyon müzesi), «Kıraliçe Christina» (Stockholm müzesi), «Arpa taneleri sayan adam» (Utrecht müzesi), «İki erkek portresi» (Habback galerisi, Viyana) de anılmağa değer.

BECK [*bek*] **Emil G.** (1866 - 1932), tanınmış Amerikan operatörü. Chicago'da doğmuş ve orada ölmüştür. Bilhassa Sibirya'da yaşıyan genç şahıslarda görülen ve bitkinlik falanjların şişmesi ve nihayet vücuttaki bütün oynakların büyümesi ve normal gelişmenin gecikmesi ile beliren ve progressive arthritis ankylopoetica da denilen bir hastalığı ilk önce B. tarif etmiştir. Beck hastalığı midenin büyük kurvatürü üzerinde yaptığı amelivatın metodu da klâsikleşmiş ve «Beck gastrostomisi» adı ile tıp literatürüne geçmiştir. Ayrıca kronik iltihaplarda ve tüberküloz tedavisinde kavite ve sinüslere enjekte edilen bir kısım *sounitrate de bismuth* ile iki kısım saf ve steril vazelinden ibaret ilâç Beck paste diye anılır.

Başlıca eserleri şunlardır: *Diagnose. chirurgische Behandlung und Verhütung von Fistelgängen und Abscesshöhlen* (1909), *Bismuth Paste in Chronic Suppurations, its Diagnostic Importance and Therapeutic Value* (1910) *Reciprocal Representation in a World's Assembly* (1919).

BECK [*bek*], **Friedrich, Graf von Beck - Rzikowsky** (1830 - 1920), Avusturyalı general. Freiburg in Breisgau'da doğmuş, Viyanada ölmüştür. Macaristan savaşlarına (1848 - 49) ve Brescia muhasarasına (1849) katılan B., 1859 da Magenta savaşında büyük yararlıklar göstermiş. 1867 de imparatorluk harbiye dairesi (kaiserliche Militärkanzlei) başkanlığına. 1881 de genelkurmay başkanlığına getirilmiş, bu vazifesinde 1906 ya kadar kalmış, 1906 da kontluk rütbesine çıkarılmış 1916 da da generalliğe tâyin edilmiştir.

BECK [*bek*]. **Heinrich** (1760 - 1803), Alman sahne artisti ve dram muharriri. Gotha'da doğmuş, Mannheim'da ölmüştür. Sahne artistliğine Gotha saray tiyatrosunda başlıyan B., bu tiyatro kapandıktan sonra, Mannheim'a gitmiş ve burada bilhassa Schillerin dramlarında (Räuber, Fiesco) rol almıştır. 1799 da Bavyera seçmen prensi tarafından rejisör olarak Münih saray tiyatrosuna davet edilmiş, buradan

1801 de tiyatro müdürü olarak Mannheim'a dönmüştür. İyi bir sese sahip olan B., komedi, trajedi ve müzikal piyeslerde muvaffakıyet kazanmıştır. Ayrıca kendisi de piyesler yazmıştır. En tanınmış komedileri şunlardır: *Die Schachmaschine* (Satranç makinesi) [1798], *Die Quälgeister* (Cinler) [1802], *Das Kamäleon* (Bukalemun) [1803]. İlk karısı Karoline Ziegler (1766 - 1784) de tanınmış bir aktristi.

BECK [*bek*], **Jakob Sigismund** (1761 - 1840), Alman filosofu, Kantın talebesi. Kantın kritik felsefesini, aşırı idealizm yönünde inkişaf ettirmiştir. Başlıca eseri: *Grundriss der kritischen Philosophie* (Kritik felsefenin anahatları) [1796] adını taşır.

BECK [*bek*], **Johann Nepomuk** (1827 - 1904), Avusturyalı ses sanatkârı (Bariton). Budapeştede doğmuş, Pressburg'da ölmüştür. Viyana, Hamburg, Bremen, Kolonya, Düsseldorf, Mainz, Würzburg, Wiesbaden ve Frankfurt şehirlerinde bulunan operalara birçok defa angaje edilmiş, 1853 yılından emeklilik yılı olan 1885 e kadar, Viyana Saray Operasının iftihar ettiği bir bariton olarak tanınmıştır.

BECK [*bek*], **Józef** (1894 - 1944), Polonyalı asker ve politikacı. Varşovada doğmuş, Staneşti (Romanya) de ölmüştür. Birinci Dünya Harbinde (1914) Pilsudski (b. bk.) nin Polonya legionunda hizmet görmüş, bu legion ile birlikte 1919 - 20 Sovyet - Polonya harbine iştirak etmiştir. 1922 - 23 yıllarında Pariste ataşemiliter olarak bulunmuştur. Polonya ordusunda albaylığa kadar yükseldikten sonra siyaset hayatına atılmış ve kasım 1932 de Pilsudski tarafndan Zaleskinin halefi olarak dışişleri bakanlığına tâyin olunmuştur. Zaleski aynı yılın başlarında Sovyetlerden bir saldırmazlık garantisi elde etmesine mukabil B. de, Almanyadan buna benzer bir garanti elde etmeğe muvaffak olmuştur (1934). Münih anlaşması (Eylül 1938) ndan sonra B., Hitlerin yardımı ile Çekoslovakya zararına bir sınır düzeltmesi başarısı elde etmiştir. Ancak Hitler, 1939 da Polonyadan bazı fedakârlıklar isteyince, 25 Ağustos 1939 da İngiltere ile bir askerî ittifak akdetmiştir. Sovyetlerin Polonya harbine müdahalesinden sonra Romanyaya kaçmış ve orada sıkıntı içinde ölmüştür.

BECK [*bek*], **Karl** (1817 - 1879), Alman şairi. Macaristanın Baja şehrinde doğmuş, Viyana yakınında Währing kasabasında ölmüştür. Lirik, aynı zamanda orijinal bir şairdir. Doğduğu şehrin yerli geleneklerini temiz bir dille terennüm etmiştir. Başlıca eserleri: *Nächte* (Geceler) [1838] *Lieder von armen Mann* (Yoksul adamın şarkısı) [1846] ve *Janko der ungarische Rosshirt* (Macar at çobanı Janko) [1849] adlı manzum romanıdır. Johann Strauss'un *An der schönen blauen Donau* (Güzel mavi Tuna yanında) adlı meşhur valsinin güftesini B. yazmıştır.

BECK [*bek*], **Ludwig** (1880 - 1944), Alman generali. Brebrich'te doğmuş, Berlinde ölmüştür. Prusya kurmayına mensup olan B., 1913 te yüzbaşı idi. 1918 de harbi Kronprinzin kurmayında tabur komutanı olarak bitirmiştir. 1927 de albay, 1930 da tuğgeneral oldu. 1933 te harbiye nezaretinde bütün bu nezaretin en mühim servisi olan Truppenamt'ın başı olmuş, bundan sonra artık harbiye nezaretinden ayrılmıştır. 1938 de orgeneral rütbesiyle genelkurmay başkanlığına yükselmişse de Hitlere muhalif olduğundan tasvibetmediği emirleri ifaya mecmur olmamak için birkaç ay sonra istifa etmiştir. Yerine General Halder geçmiştir.

1943 te Hitlere karşı bir suikast hazırlanmıştır. 20 Ağustos 1944 teki katil teşebbüsü ile neticelenen bu suikast üzerine aynı gün tevkif olunmuş, söylenildiğine göre intihar etmiştir.

BECK [*bek*], **Max Vladimir, Freiherr von** (doğ. 1854), Avusturyalı devlet adamı. Viyanada doğmuştur. 1880 den itibaren Ziraat Bakanlığında memur olarak çalışmış, 1900 de şube müdürlüğüne tâyin edilmiştir. Uzun zaman arşidük Franz Ferdinandın öğretmeni ve siyasî müşaviri olan B., 1906 da bir koalisyon kabinesi kurmuş, umumî seçim hakkı kanununu yapmış, Alman ve Çekleri birbirleriyle barıştırmağa çalışmış, fakat bu husustaki gayretleri bir netice vermeyince istifa etmiştir (Kasım 1908). 1909 da Sayıştay başkanlığına getirilen B., bundan sonra da imparatorun itimadını muhafaza etmiştir.

BECKE [*bęke*], **Friedrich Johann Karl** (1855-1931), Avusturyalı mineralog ve petrograf. Viyanada doğmuş, aynı şehirde ölmüştür. 1874 - 78 yıllarında bu şehirde tahsilini tamamladıktan sonra 1881 de kayaların teşekkülünü izah eden ve çeşitlerini sınıflandıran petrografi dersini okutmak üzere üniversite kadrosuna dâhil olmuştur. 1882 de profesörlüğü tasdik edilen B., 1886 da Tzernowitz'te mineraloji ordinaryus profesörlüğüne yükselmiş, 1890 da Prag Alman üniversitesinde ve 1898 de Viyana üniversitesinde profesörlük etmiş 1927 de istirahate çekilmiştir.

B., bilhassa optik araştırma metodları ve kristalize tabakalar üzerinde çalışmıştır. Maden filizlerinin ve diğer bazı muayyen maddelerin kesilmiş, yahut kırılmış parçalarındaki maktalarda mevcut refraksiyon hâdiselerinin mikroskopla tâyini, Becke Testi adı ile anılmaktadır.

Başlıca eserleri şunlardır: *Mineralogisches Lexicon für das Kaiserthum Österreich* (*1893*). *Exursionen im westlichen und mittleren Abschnitt der Hohen Tauern* (*1903*), *Das niederösterreichische Waldviertel* (*1913*), *Lehrbuch der Mineralogie* (*1921*).

BECKEM (ölm. 941), Abbasîlerin meşhur emîrülümera (Beylerbey) sı. Türk soyundan azatlı bir köle olan B. önce Gîlân emîri Merdâvîcü 'bnü Ziyârın emrinde çalışmış, Merdâvîcin, ırktaşlarına kötü muamele etmesine kızarak ondan ayrılmıştır. B. Merdâvîcin öldürülmesinde (935) baş rolü oynadığından kaçarak halifeye sığınmış ve birlikte getirdiği askerlerin komutanlığına tâyin edilmiştir. Bu sırada ayaklanmış olan Ehvaz Valisi Ebû Abdullahi 'l-Berîdîye karşı gönderilmiş, onu iki defa yenmişse de Büveyhoğullarının Berîdîye yardım etmesi üzerine yenilmiş ve Vâsıt tarafına çekilmek mecburiyetinde kalmıştır. B. burada emîrülümera olmak için plânlar hazırlamıştır. Bu sırada Abbasî veziri Ebû Alî b. Mukle vaktiyle B. e komutanlık vermiş olan emîrülümera Muhammed b. Râiki düşürmek için B. ile anlaşmıştır. Bunu duyan İbnü Râik veziri hapsettirmiş ve İbnü Mukle az zaman sonra cezaevinde ölmüştür. Emîrülümera vezirden bu suretle kurtulunca B. e karşı eski düşmanı olan Berîdî ile anlaşmak istemiş, fakat bütün gayretleri boşa gitmiştir; neticede B. Bağdada gitmiş, halife tarafından onun yerine emîrülümera tâyin edilmiştir (938).

B. emîrülümera olunca ilk iş olarak devlete karşı duran ve vergi vermek istemiyen Hamdanîlerle uğraşmış ve onları itaat altına almıştır. B. bu iş için Musul üzerine yürüdüğü sırada, İbnü Râik Bağdada girmiştir. Bunun üze-

rine B. Hamdanî emîri Hasan ile anlaşarak Bağdada dönmüştür. İbnü Râik ile de Harrân. Urfa ve yukarı Fırat valiliklerini vermek suretiyle anlaşmıştır. B. in karşısında bu suretle Büveyhoğullarından başka düşman kalmamıştır. Berîdî ile birlikte Büveyhoğulları ile çarpışmış, onları çekilmeğe mecbur bırakmıştır. B. bu savaşa üstün bir durumda devam edeceği sırada tekrar Berîdî ile bozuşmuş ve onu vazifesinden uzaklaştırmıştır (940).

Bu sırada halife er-Râzî ölmüş, yerine Müttakî geçmiş ve B. i vazifesinde bırakmıştır. B. in Berîdîye karşı gönderdiği kuvvetlerin yenilmesi üzerine kendisi sefere çıkmış, fakat savaş alanına ulaşmadan düşmanının katî bit yenilgiye uğradığını öğrenmiş (941), kendisi de bir savaşta Kürtler tarafından baskına uğratılarak öldürülmüştür.

BECKER [*bekır*], birkaç meşhur müzisiyen yetiştirmiş bir aile.

1. **Hans B.**(1860-1917), Strasbourg'da doğmuş, Leipzig'de ölmüştür. Jean B. in oğludur. Meşhur kemancı Singer (b. bk.) in talebesi idi. Leipzig konservatuvarında keman dersleri vermiştir.

2. **Hugo B.** (1864-1941), Strasbourgda doğmuş, Münihte ölmüştür. Tanınmış bir çellocudur. Jean B. (b. bk.) in oğludur. Müzik zevkini babasından almıştır. Dresdende de Grützmacher ve Hess'in, sonradan da Piatti ve Jules de Swert'in talebesi olarak tahsil görmüştür. 1884-86 da Frankfurt operasında çelloculuk etmiştir. 1890-1906 da Heermann Kuvartetinde çalışmış ve aynı zamanda Frankfurt konservatuvarı hocalığında bulunmuştur. 1901 de Lonradaki «Pazartesi Konserleri» (Monday Concerts) nde çellocu olarak Piatti'nin halefi olmuştur. 1910 dan itibaren Berlin Yüksek Müzik Okulu (Hochschule) nun da başlıca çello hocası olarak çalışmıştır. 1902 de Stockholm Müzik Akademisi âzalığına seçilmiştir. Birkaç yıl müddetle meşhur bir trioda Artur Schnabel (sonraki adiyle Carl Friedberg) triosunda Carl Flesch (b. bk.) ile birlikte çalışmış, aynı zamanda Ysaye ve Busoni ile birlikte trio konserleri vermiştir. B., variationlar ile *A Major çello konçertosu*, birtakım çello parçaları yazmıştır.

3. **Jean B.** (1833-1884), meşhur Alman kemancısı. Mannheim'da doğmuş, yine orada ölmüştür. Kettenus (b. bk.) ve Lachner (b. bk.) in talebesidir. Mannheim orkestrasını idare etmiş, fakat 1858 de istifa ederek konser turnelerine çıkmış, nihayet Floransada yerleşmiştir (1866). Orada Floransa Kuvartetini kurmuştur (2. keman, Masi; viola, Chiostri; çello: Hilpert, 1875 de bunun yerine Spitzer-Hegyesi geçmiştir). Bu Kuvartet 1880 de lâğvedilmiştir. Bunun üzerine B., çocukları ile birlikte yeniden turnelere başlamıştır.

4. **Jeanne B.** (1859-1893), Jean B. in kızıdır. Mannheim'da doğmuş, orada ölmüştür. Kuvvetli bir piyanocu olup Reinecke ve Bargiel'in talabesi idi.

BECKER [*bekır*], **Ferdinand Wilhelm** (1805-1834), Alman doktoru. Weser nehri üzerindeki Hoxter'de doğmuş, Edinburgh'da ölmüştür. Ünlü Alman dilcisi Karl B. in oğludur. Tahsilini Göttingen'de yapmış ve 1820 de İskoçya'ya giderek Advocates Library'de kütüphane müdür muavini olmuştur. Daha sonra Rus hükümeti tarafından halk arasında çiçek aşısının netice ve faydalarını tetkik ve tesbit etmek üzere vazifelendirilmiştir. Genç yaşta Edinburgh üniversitesine genel patoloji profesörü getirilen B., orada birdenbire ölmüştür. Başlıca eseri: *Letters on the Cholera in Prussia* (1832) adını taşır.

BECKER [*bekır*], **Karl Ferdinand** (1775-1849) Alman dilcisi. Lieser an der Mosel'de doğmuş. Offenbach'ta ölmüştür. Doktor ve bir okul müdürü idi. Başlıca eseri olan *Organismus der Sprache* (1827; 2. bas. 1841), Alman gramerine giriş olarak kabul edilmiştir. Bu kitapta dile fikrin belirtisi gözü ile bakılmaktadır. *Das Wort in seiner organischen Verwandlung* (1833) adlı bir eseri de vardır. Yazdığı okul kitapları büyük tepki uyandırmıştır. Bunların ilmî dayanakları *Ausführliche deutsche Grammatik* (3 kısım, 1836-39: 2. bas. 2 cilt, 1870) ile *Der deutsche Stil* (1848) adlı eserlerinde gösterilmiştir.

BECKER [*bekır*], **Karl Heinrich** (1876-1933), Prusyalı devlet adamı ve büyük müsteşrik. Amsterdam'da doğmuş, Berlinde ölmüştür.

Amsterdam'da aslı Alman olan bir ailenin çocuğu olarak doğan B., gençliğinde Mısır ve Türkiyeye seyahat etmek imkânını bulmuş, Şarkiyat tetkikleri ile uğraşarak 1902 de habilitasyon'unu verdikten az sonra Hamburger Kolonialinstitut'a profesör olmuştur (1908). 1913 ten itibaren de Bonn Üniversitesinde çalışmış, 1916 da Prusya millî eğitim teşkilâtında vazife almıştır. Bu arada İslâm tarih ve medeniyeti sahasındaki ciddî araştırmalarını sekteye uğratmamış, 1919 da devlet sekreterliğine getirilmiş, Stegrwald kabinesinde de kısa bir müddet (Nisan-Kasım 1921) Millî Eğitim Bakanı olarak vazife görmüştür. Bundan sonra yine devlet sekreterliğinde bulunmuş, 1925 de Braun'un kurduğu Weimar koalisyon kabinesinde Millî Eğitim Bakanı olmuştur. B., bu ikinci bakanlığı sırasında çok değerli hizmetler görmüş, ezcümle Alman yüksek okullarında esaslı bir reform yapmış, Berlin müzelerini yeniden teşkilâtlandırmış «Akademie der Künste» nin edebiyat şubesini (Dichter-Akademie) kurmuştur. Bütün meşgalesine rağmen, İslâm-Türk tedkikleri sahasında en mükemmel mecmualardan biri olan *Der Islam*'ı da, 1910 dan beri fâsılasız neşre devam eden B., 1930 Şubat başında bakanlıktan çekilmiş ilmî çalışmalarına devam ederken ölmüştür.

B., Alman maarifi ile ilgili muhtelif eserler (ezcümle: *Kulturpolitik. Aufgaben des Reichs* 1915, *Gedanken zur Hochschulreform* 1919, *Die preuss. Kunstpolitik und der Fall Schillings* 1925) yazdığı gibi bilhassa Ortaçağ İslâm tarihi üzerine çok değerli araştırmalarda bulunmuştur. Mesaisini daha ziyade kültür tarihi meseleleri üzerine teksif eden B. in bu araştırmalarının mühim bir kısmı şu iki kitapta toplanmıştır: *Beiträge zur Geschichte Ägyptens unter dem Islam* (2 cilt. 1902-1903), *Islamstudien. Von Werden und Wesen der islamischen Welt* (2 cilt. 1924-1932). *Das Erbe der Antike in Orient und Okzident* adlı küçük eserinin (Leipzig 1931) Türkçe terc. için bk. Millî Eğitim Bakanlığı *Tercüme Dergisi*, sayı 31-32.

BECKER [*bekır*], **Nikolaus** (1809-1845), Alman şairi. Bonn'da doğmuş, Hünshoven-Geilenkirchen'de ölmüştür. *Sie sollen ihn nicht haben, den freien deutschen Rhein* (Onlar hür Alman Renine sahip olmıyacaklar) cümlesiyle başlıyan meşhur Ren şarkısını 1840 ta yazmıştır. 130 defa bestelenmiş olan bu şiir Almanyada millî bir heyecan husule getirmiştir. Fransız şairlerinden Alfred de Musset, bu şiire, *Nous l'avons eu, votre Rhin Allemand* (Sizin Alman Reniniz bizim oldu) mısraı ile başlıyan *Le Rhin Allemand* (Alman Reni) [1841] adlı şiiriyle cevap vermiştir.

BECKER [*bekır*] **Wilhelm Adolf** (1796-1846), Alman arkeologu. Dresden'de doğmuş, Meissen'de ölmüş-

tür. Beck ile Hermann'ın talebesi olarak Leipzig üniversitesinde tahsil etmiş ve 1842 de yine orada arkeoloji profesörlüğüne tâyin olunmuştur. En büyük eseri *Handbuch der römischen Alterthümer* (1843) dir. Bu eser 1868 de Marquardt ile Momsen tarafından tamamlanmıştır. En çok rağbet gören eserleri, Roma ve Yunanistan sahnelerini roman şeklinde tasvir eden *Gallus* (1838, yeni bas. 1880) ile *Charicles* (1840, yeni bas. 1877) dir.

BECKER [*bękır*] **FENOMENİ,** ekzoftalmik guvatr (b. bk.) da retina arterlerinin pulsasyonu. İlkönce Alman göz doktoru Otto Heinrich Enoch Becker (1828-1890) tarafından tarif edildiği için bu fenomen, B. in adı ile anılmaktadır. Ayrıca Fehling solüsyonu ile pikrotoksin aranması ve yine hususî test levhaları ile astigmatizmanın tesbiti, tıpta *Becker testi* diye anılır.

BECKET [*bęket*], **St. Thomas à** (aşağı yukarı 1118-1170), Canterbury (İngiltere) başpiskoposu. Londra civarında doğmuş. Canterbury'de ölmüştür. Tahsilini Oxfordda tamamladıktan sonra, bilgisini ilerletmek için, Parise gitmiş, buradan dönünce Canterbury başpiskoposu Theobaldın güvenilir adamı olmuştur. İngiltere Kıralı II. Henrynin sevgisini de kazanan B. çok geçmeden saraya girmiş ve kıral tarafından saray kançılarlığı (başkanlık)na, Theobald'ın ölümünden sonra ise Canterbury başpiskoposluğuna ve İngiltere katolik kilisesi ruhanî başkanlığına tâyin edilmiştir. Kıral, Clarendon anayasası ile devlet menfaatlerini kilisenin hakları üstüne çıkarmağa kalkıştığı zaman B., imzasını geri almış ve bunun için kıral tarafından ihanetle suçlandırılması üzerine Fransaya sığınmıştır (1164). Fransada 6 yıl kaldıktan sonra kıralla barışarak İngiltereye dönmüş, fakat kıralın iyi düşünmeden söylediği bir söz üzerine Canterbury başkilisesinde 4 İngiliz şövalyesi tarafından öldürülmüştür (29 Aralık 1170). Kilisenin hürriyeti uğrunda öldüğü için 1173 te azizler sırasına çıkarılmıştır. Papa III. Alexander, kıralı B. in mezarı yanında suçunu alenen itiraf ederek tövbe etmeğe mecbur etmiştir.

İsviçreli muharrir Conrad Ferdinand Meyer, *Der Heilige* (Aziz) [1880] adlı meşhur hikâyesinde B. in hayatını ele almıştır.

BECKFORD [*bękfırd*], **William** (1759-1844). İngiliz muharriri. Wiltski Fonthill Abbey'de doğmuş, Bathda ölmüştür. 1770 de miras yoliyle mühim bir servete sahip olması üzerine İtalya, İspanya ve Portekizde seyahatler etmiş. gördüklerini ve başından geçenleri yazmış. bu eserler sonradan *European Travels* (1891) adı altında toplanmıştır. Portekizde gayet güzel bir şato yaptırmış olan B., İngilteye döner dönmez vatanında da büyük paralar sarf ederek kendisine çok pahalıya mal olan şatolar yaptırmıştır. Bu yüzden serveti kalmamış ve doğduğu Fonthill şatosunu satmak zorunda kalmıştır. B., bilhassa Şarktan bahseden *The History of Caliph Vathek* adlı romanı ile ün kazanmıştır. Bu küçük romanda, Abbasî halifesinin dokuzuncusu olarak tanıtılan Vathek (Vâsık). dinini inkâr ederek Eblis (İblis) in şerrine kapılır, Âdemden evvelki sultanların tahtını ele geçirmek gayesiyle birçok cinayetler işler ve sonunda güzel Nouronihar (Nurunehar) la beraber, İblis sarayının ihtişamı içinde, vicdan ve gönül azabiyle kıvranır. Bu eser, Fransızcaya hâkim olan ve bu dilde bir Fransız yazarı kadar güzel yazan B tarafından ilkin bu dilde kaleme alınmış ve Samuel Henly tarafından yapılan İngilizce tercümesi, müellifin muvafakati olmadan, Fransızca aslından (1787) evvel. 1786 da çıkmıştır. B. nin İskoçya kıral ailesi ile sıhriyeti vardır. Byron'un üzerine tesiri olmuştur.

BECKMANN [*bękman*], **Ernst** (1853-1923), Alman kimyageri. Solingen'de doğmuş, Berlinde ölmüştür. 1890 da Leipzig'de profesör olmuştur. Giessen, Erlangen ve Berlin üniversitelerinde de profesörlükleri vardır. 1911 den 1921 e kadar Berlindeki Kaiser-Wilhelm kimya enstitüsünü idare etmiştir. Kaynama derecesinin yükselmesinin yardımı ile molekül ağırlıklarının bulunmasında kullanılan metodların hassaslaştırılmasında ve geliştirilmesinde büyük hizmeti geçmiştir. Bu maksatla donma derecelerini ölçen Beckmann aleti (b. bk.) ni ve sıcaklık ile buhar basınçları değişikliklerini doğru olarak ölçebilmek için kendi ismi ile adlanan Beckmann termometresi (b. bk.)ni yapmıştır.

Bu termometre o zamandan beri umumî bir kullanma alanı bulmuştur.

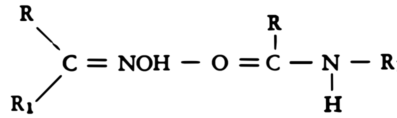
Beckmann aleti (veya Kriyoskop'u), mayilerin donma derecesine göre molekül kesafetlerini tâyin eden alet.

İmbiklenmiş suyun donma noktası sıfırdır. Saf su yerine idrar gibi organik ve anorganik maddeleri erimiş olarak ihtiva eden bir mayi alınırsa osmoz (b. bk.) basıncı ve donma noktası mayiin kesafetiyle mütenasip bir şekilde değişir. Hacım ünitesinde ne kadar çok molekül ve iyon erimişse, donma noktası imbiklenmiş suya nispetle o kadar aşağıdır.

10 cc süzülmüş idrar A donma borusuna konur. Boruyu kapıyan mantar tıpaya 1/100 taksimatlı ve civa hazinesi idrara tam batmış olarak bir termometre geçirilir. Bu donma borusu, içinde bulunan hava ile idrarın tedricen soğumasını sağlıyan daha geniş bir boru içine konmuştur. Alet böylece takımıyle içi üçte birine kadar tuz-buz mahlûtu bulunan bir üstuvaneye yerleştirilir. Mantardan sokulmuş ayrı bir telle idrar karıştırılırken termometreye bakılır. Civa sütunu sıfırın altına iner ve bir noktaya geldikten sonra birdenbire az yükselir ve burada sabit kalır ki mayiin donma derecesi veya noktası budur (bk. KRİYOSKOPİ).

Beckmann çevrilmesi (reaksiyon veya yerdeğiştirme), tam aromatik olan ketoksimler (b. bk.) in anionotropik bir göçmesi. İlkönce Alman kimyageri Ernst Beckmann tarafından tesbit edildiği için onun adiyle anılmaktadır.

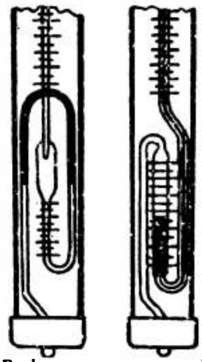
Molekülleri içindeki C ve N atomlarının birbirine tesir etmeleri sonunda ketoksimden, N — substitue bir amid ve R — lerin birisi molekül içinde karbondan azota geçer.

Meselâ aromatik ketoksimlerin cis-trans isomer şekilleri fosfor pentaklorid (PCl_5) ile muamele edilince azot atomunun substituent taşımıyan tarafına komşu olan aril göçme yaparak bu azot atomuna geçer; aynı zamanda oksim grupunun oksijeni anionotrop olarak karbona göçer.

Beckman termometresi, birbirine yakın iki sıcaklık arasındaki farkı ölçmekte kullanılan bir cins diferensiyel termometre. Bütün diferensiyel termometrelerde olduğu gibi, B T. de termometrenin asıl cıva hazinesinden başka, termometrenin üst tarafında ikinci bir cıva

hazinesi daha vardır. Bu ikinci hazine, asıl hazinede ve termometre sakında kullanılmıyan fazla cıvayı tutmağa yarar. Ölçülecek sıcaklık bölgesine göre, buradan asıl cıva hazinesine çok az miktarda cıva aktarılır. Bazı Beckmann Termometrelerinde ikinci cıva hazinesinin karşısında derece cinsinden taksimat bulunur. Termometreyi tanzim etmek için, ikinci cıva hazinesindeki cıva seviyesi, istenilen tanzim sıcaklığının karşısına geldiği vakit, iki hazinenin cıva teması kesilir. Termometrenin bütün taksimatı 4 - 6 dereceyi geçmez; 1/100, 1/1000 ve daha küçük sıcaklık farklarını gösterebilir.

Beckmann termometresi

BECKMANN [*bękman*], **Johann** (1739 - 1811), teknoloji ilminin kurucusu. Hoya'da doğmuş, Göttingen'de ölmüştür. Teoloji tahsilinden sonra tabiat bilgilerine ve bunların tatbiklerine dönmüş, 1763 - 65 yıllarında Petersburg'daki Protestan gimnasiyum'unda hocalık etmiş ve 1766 da İsveçteki tetkik seyahatinden sonra Göttingen'de felsefe, sonra iktisat (1770) profesörü olmuştur. Büyük sayıdaki eserlerinden bilhassa şunlar anılmağa değer: *Grundsätze der deutschen Landwirtschaft* (Alman ziraatinin prensipleri) [1769], *Anleitung zur Technologie* (Teknolojiye giriş) [1777], *Anleitung für Handlungswissenschaft* (Ticaret bilgisine giriş) [1789], *Vorbereitung zur Warenkunde* (Mal bilgisine hazırlık) [2 cilt, 1795-1800], *Physik-Ökonomische Bibliothek* (Fizik-ekonomi kütüphanesi) [23 cilt, 1770 - 1808], *Beitrage zur Ökonomie, Technologie, Polizei und Kameralwissenschaft* (İktisatçılık, teknoloji, polis ve istatistik bilgilerine yardımcı malzeme) [12 cilt, 1779 - 91], *Beiträge zur Geschichte der Erfindungen* (İcatlar tarihine yardımcı malzeme) [5 cilt, 1780 - 1805], *Entwurf einer allgemeine. Technologie* (Genel bir teknolojiye dair plân) [1806]. B. dan önce, *Kunstgeschichte* adiyle gösterilen ilmi ilk defa *Technologie* adiyle anan, B. olduğu gibi, *Warenkunde* (Mal bilgisi) sözünü kullanan ve bu sözün ifade ettiği mefhumu kuran da o olmuştur.

BECKMANN [*bękman*], **Max** (doğ. 1884), Alman ressam ve gravürcüsü. Leipzig'de doğmuştur. Kuzey Almanyalı bir aileye mensuptur. 1903 e kadar Weimar Akademisine devam etmiş, 1904 te Paris ve Floransaya gitmiştir. B., modern sanat cereyanı içinde yer almış bulunan tanınmış bir sanatkârdır. Sert siyah ve beyaz kontrastları ile belirtilmiş şekillerle hacmı ifade etmek hususunda gösterdiği itina. eserlerinde ziyadesiyle belli olur. 1930 da Carnegie Enstitüsünün sanat mükâfatını kazanmış ve 1931 de de Pariste eserlerini teşhir etmiştir. «Köprü» (1922), «Yaşlı bir aktristin portresi» (1926), «Gece» (1918) ve kendi portresi eserleri arasında yer almıştır.

M. BECKMANN. Yaşlı bir aktiisin portresi

BECKWITH [*bękwith*], **James Carrol** (1852-1917), Amerikan portre ressamı. Hannibal (Missouri) da doğmuş, New York'ta ölmüştür. İlk sanat terbiyesini New York'ta almış ve Carlus Duran'ın nezareti altında Pariste tamamlamıştır (1873 - 1878). B., New York'taki Art Student's League'de on sekiz yıl profesörlük etmiş ve Amerikan sanatının inkişafında büyük gayretler harcıyan ve bu arada sanat eserlerinin gümrük resminden muaf tutulması hususunda teşebbüse girişmiş olan bu birliğin de başkanı olmuştur. New York kütüphanesinde füzen ve renkli kalemle yapılmış çok sayıda güzel çizgi resimleri (dessin) vardır. New York'taki National Academy of Design (1894), Society of American Artists, American Water - Colour Society ile daha başka Amerikan cemiyetlerinin üyesi olmuştur. B. Londra Kıraliyet Akademisinde eser teşhir etmiş 1892 ve 1887 ile 1913 seneleri arasında da Les Artistes Français sergisinde (Paris) eser teşhir ederek mansiyon, 1887, 1889 ve 1900 sergilerinde de bronz madalya almıştır. Theodore Roosevelt'in ve Mark Twain'in portreleri, B. in başlıca eserleri arasındadır.

BECKX [*beks*], **Pierre Jean** (1795 - 1887), Jesuit tarikatının başı (general). Belçikada, Sichem.de doğmuş, Romada ölmüştür. 1826 da Anhalt - Köthen dukasının günah çıkarıcısı (confesseur), sonra da tarikatın Avusturya bölgesi baş idarecisi (procurator) olmuştur (1847). Altı yıl sonra tarikatının başı olmuş ve Papa IX. Pius üzerinde büyük bir nüfuz kazanmıştır, «Conceptio Immaculata» (Lekesiz gebelik [Hazreti Meryem hakkında]) ve «Infallibilitas papalis» (Papanın yanılmazlığı) hakkındaki görüşmelerde mühim bir rol oynamıştır.

BÉCLARD FITIĞI: bk. FITIK.

BECQUE [*bek*], **Henry** (1837 - 1899), Fransız dram muharriri. Pariste doğmuş, orada ölmüştür. B. natüralist sahne edebiyatının öncülerindendir, aynı zamanda XIX. yüzyılın ikinci yarısında yaşıyan Fransız sahne muharrirlerinin en kuvvetlilerinden biridir. Sahne edebiyatında, sos yete dramları bezginlik verecek derecede tekrarlanıp dururken, eserlerde uzun cümlelere, süslü boş sözlere büyük bir yer verilirken, B. kısa ve açık bir şekilde kurulmuş, mantık bakımından insicamlı bir tarzda inkişaf eden dramlariyle zamanının insanını ve bu insanın cemiyet içindeki dertlerini tasvir etmiştir. B. esas itibariyle kötümserdir. Zamanında takdir edilmemiş olan B. ancak iki Dünya Harbi arasındaki devirde ve tabiatiyle ölümünden çok sonra lâyık olduğu mevkii almıştır.

Henry BECQUE

Başlıca eserleri şunlardır: *Sardanapale* adlı operanın librettosu (musiki: V. Joncières) [1867] dram olarak *Michel Pauper* [1870], *Les Corbeaux* (Kargalar) [1882] *La Parisienne* (Türk. terc. Parisli kadın. 1951) [1885]. Kalem denemeleri ve makale olarak *Querelles littéraires* (Edebiyat kavgaları) [1891]. *Souvenirs d'un auteur dramatique* (Bir dram muharririnin hâtıraları; makalesinin yeniden toplu olarak basımı) [1895].

BÉCQUER [*bęker*], **Gustavo Adolfo** (1836 - 1870), İspanyol şairi ve hikâyecisi. İspanyol romantizminin belli başlı en son mümessili. Sevilla'da Alman menşeli bir aileden doğmuş, Madridde sefalet içinde ölmüştür. 1854 te Madridde yerleşen B., gazetecilik ve mütercimlikle uğraşmıştır. Veruela manastırında hasta olarak bulunduğu sırada (1864) *El Contemporáneo* (Çağdaş) gazetesine yazdığı ve *Cartas de mi celda* (Hücremden mektuplar) başlığıyle çıkan makaleleri kendisine büyük bir şöhret kazandırmıştır. Kardeşi Valeriano ile birlikte yaptığı yurt seyahatinden sonra yazdığı *Historia de los templos de España* (İspanya kiliseleri tarihi) adlı eseri tamamlanmamış haldedir. B. in şairlik şöhretini sağlıyan şiirler, Heine'ninkileri andıran ve bir melânkoli edası taşıyan *Rimas* (Kafiyeler) [1860 - 61] adı altında toplanan 76 lirik şiiridir. Bu şiirler İspanyol gençliği üzerinde derin tesirler bırakmıştır. Mensur hikâyeleri *Leyendas españolas* (İspanyol menkıbeleri) [1904] ismi altında çıkmıştır.

BECQUEREL [*bekręl*], **Alexandre Edmond** (1820 - 1891), Fransız fizikçisi. Antoine César Becquerel'in oğludur. Pariste doğmuş ve orada ölmüştür. 1853 te Conservatoire des Arts et Métiers'ye profesör tâyin edilen B., foto - kimya, güneş ışını, fosforesans, maddenin diyamagnetik ve paramagnetik (b. bk.) vasıfları üzerinde çalışmıştır. *La lumière, ses causes, ses effets* (1867 - 68) adlı kitabı oldukça meşhurdur.

BECQUEREL [*bekręl*], **Antoine César** (1788 1878), Fransız fizik ve kimya âlimi. Châtillon - Sur - Loing (Loiret departmanı) da doğmuş, Pariste ölmüştür. İlkin subay olan B., 1810 - 1812 yıllarında Napoléonun İspanya harbinde bulundu, sonra Polytechnique yüksek okuluna öğretim müfettişi tâyin edildi. 1829 da İlimler Akademisine üye oldu. Önce mineraloji, sonra elektro - kimya, hayvanî ısı ve meteoroloii ile meşgul oldu. Başlıca eserleri şunlardır; *Traité d'électricité et de magnétisme* [1834 - 1840], *Traité de physique dans ses rapports avec la chimie* [1842] *Eléments d'électrochimie* [1843] ve *Eléments de physique terrestre et de météorologie* [1847].

BECQUEREL [*bekręl*], **Henri** (1852 - 1908), Fransız fizikçisi. Antoine César B. in torunu, Alexandre Edmond B. in oğludur. B. ailesinin en mühim uzvudur. Pariste doğmuş, Le Croisic'te ölmüştür. 1875 te Mühendis Okuluna giren B., 1892 de Museum d'Histoire Naturelle'e profesör, 1894 te başmühendis, 1895 te Polytechnique yüksek okuluna profesör olmuştur. B., görülmez radiasyonlar, magnetizm, ışının polarizasyonu, ışının kristallerdeki davranışı üzerinde çalışmıştır. Fakat onun asıl ehemmiyeti, radyoaktifliğin hakikî bulucusu olmasıdır. 1896 da uranyum milhlerinin Röntgen şuaları ile müşterek vasıfları olan inşialarda bulunduğunu tesbit etti. Bu mühim keşif üzerinedir ki Pierre ve Marie Curie, uranyum cevheri olan pechblende'de radyumu tecrid edebilmişlerdir.

Henri BECQUEREL

Bulduğu şualara dair incelemelerini, *Recherches sur une propriété nouvelle de la Matière* adlı meşhur kitabında yayımlamıştır [1903]. Ondan biraz önce (1900) beta şualarının elektrikle yollarından inhiraf ettiklerini göstermişti. Bu deney ile beta şualarının maddî olduklarını katî olarak ispat etmiş oluyordu. Becquerel şuaları, radyoaktif maddelerden çıkan alfa, beta, gamma şualarının bütünü için kullanılan umumî addır.

BECQUEREL ŞUALARI: bk. BECQUEREL, Henri.

BEÇ (Beç kalesi, Macarca *Bécs*, Hırvatça - Sırpça *Beč*), Eski Osmanlı müverrihlerinin Viyana şehri için kullandıkları ad.

BEÇ (= Viyana) **KIRALI**, Osmanlı tarihçilerinin eserlerinde raslanan bir tâbir. Macaristan, Türk hâkimiyeti altında iken Macar kıralları Beç (Viyana) te oturdukları için, Osmanlı vakanüvisleri tarafından kendilerine bu ad verilmiştir.

BEÇE (Farsça: *beçče* = yavru), Osmanlılarda savaşta esir edilenler arasında bulunup da acemiliğe kabul edilmiyen erkeklere verilen ad.

BEÇUANALAND (Bechuanaland), Güney Afrika teknesinin orta bölümünde, Beçuan adı verilen yerlilerin oturduğu geniş bölge. B., denizden 800 - 1300 m kadar yüksekte, etrafı dağlarla çevrili geniş bir çanak biçimi gösterir. Yıllık yağış tutarı 25 - 50 cm arasında değişir. Bu sebepten bölgenin birçok yerleri otluk ve çalılık bozkırlar halindedir. B. halkı daha çok hayvancılıkla geçinir. Az miktarda altın ve gümüş madenleri işletilir. Rhodesia ana demiryolu, B. ın doğu bölümünden geçer. Başlıca şehri Makefing'dir.

Yönetim bakımından B. iki bölüme ayrılır: Kuzeyde Molopo ile Zambezi ırmakları arasında kalan ve Kalahari çukur bozkırlarının iç bölümünde uzanan, Büyük Britanyaya bağlı «Bechuanaland Protectorate» bölgesi (yüzölçümü 712 000 km², nüfusu 1939 da 275 000, bunun ancak 2 000 kadarı beyaz), bunun güneyinde Güney Afrika Birliğine bağlı ve Kap eyaletinin bir parçası olan B. toprakları.

B., 1885 te Büyük Britanya himaye bölgesi olarak ilân edilmiş bunun güney bölümü 1895 te Kapa verilmiştir.

BEÇUANALAR (Bechuana), Kalahari çölünün sınırları üzerinde yaşıyan bir Zenci zümresi. Bu Hint Zencilerinin en meşhur boyları Makololo, Bassuto, Bamanguato, Bakoni, Beçuanalardır. B. Asya Zenci gurupuna dâhildirler. Boyları kısa (1.40) dır. Afrika Pygmé'lerinden Hottutotlara benzerlikleri varsa da bunlar melezleşmişlerdir. Başları da daha yuvarlaktır. B. ın çeneleri çıkık, burunları geniş, saçları kıvırcıktır. Derileri koyu siyah değildir. Vücutlarının yalnız mahrem yerlerini deri ile örterler, diğer kısımlarını toprak boyası ile veya yağlı boya ile boyarlar. Boyunlarına, kollarına veya ayak bileklerine büyük ve kaba bilezikler takarlar. B. koyun ve keçi besler ve çorak topraklarında bitki yetiştirmeğe çalışırlar. Erkekler birkaç kadınla evlenirler; kadınlar umumiyetle çocuklarını düşürürler. Gençler, erkekler arasına girebilmek için sünnet olurlar ve birçok çetin tercübelerden geçerler. Makololarn şefi hâkimiyetini Chiré ırmağına kadar yaymıştır.

DİL: Bechuanaland (Bechuanaland Protectorate ile Güney Afrika Birliği içinde bulunan British Bechuanaland) yerlileri Beçuana (aslı: Ba - Çuana; İng. Bechuana) lardır. Bu isimdeki *ba* - hecesi «insan» mânasına gelen bir ek kelime olduğu için, kelimenin esası Çuana (İng. Chwana, Fr. Tchouna) şeklindedir. Konuştukları dil de bu isimle, yani Çuana diye anılır. Aşağı yukarı 150000 kişi tarafından

konuşulan bu dil, Bantu (b. bk.) dil ailesinin Güneydoğu grupundandır ve başlıca şu lehçelere ayrılır: en mühimi Ba - Mangwato (Bechuanaland Protectorate'in orta doğu kısımlarında, Transvaal ile Güney Rhodesia sınırı bölgesinde); sonra, Ba - Kwena (aynı bölümün orta kısımlarının az güneyinde, Kalahari çölünün doğusunda); Ba - Huruçe (ayni bölümün doğu kısımlarında Transvaal sınırına yakın bir bölgede); Ba - Ngwaketse (aynı bölümün güneydoğu kısmında, Kalahari çölünün güneydoğusu ile Transvaal ve British Bechuanaland sınırlarında); Ba - Rolong (British Bechuanaland'de, kısmen de Orange Free State ile Basutoland'de).

Çuana, hem tek bir dilin, yani asıl Çuana'nın, hem de Güneydoğu grupu içerisinde bir alt - grupun adıdır (öbür bölüm Sahil bölümü olup Makua, Thonga [lehçeleri: Djonga ile Ronga], Gwamba [veya Hlengw], Chopı [veya Lenge] dillerinden meydana gelir; Venda dili de iki bölüm arasında bir ara grupu keşkil eder) ve Tlapi, Sotho (yani Basuto'ların dili), Pedi, Kololo ve Asıl Çuana dillerini içine alır. Başka bir sınıflamaya (A. Drexel, 1923 - 24) göre Çuana dili, Bantu ailesinin Sotho grupunun (öbür gruplar: Xosa - Zulu ile Venda - Thonga) Chuana - Pedi alt - grupundan olup, Pedi Lapin, Rolong, Gwamba ve Ngwato dillerinin yakın akrabasıdır. Daha başka bir sınıflamaya (T. Milewski 1948) göre de Çuana dili, Bantu ailesinin Güneydoğu Arkaik grupun Nguni - Sotho alt - grupuna (öbür alt - grup: Konde - Makua) girer ve Xosa (Kaffre), Zulu, Swanzi Tebele (Ndebele), Sotho, Venda, Thonga (Ronga) dillerinin yanında yer alır. Umumî vasıfları için bk. BASUTOLAR, dil. ve ayrıca BANTU DİLLERİ Çuana dilinde, Güneydoğu grupuna has olan bazı ön - ekler kaybolmuştur; dikkati çeken bir vasıf olarak da Hottentot ve Buşman dillerinin bir hususiyetini teşkil eden «şakırtı sesleri» (İng. click, Alm. Schnalz) ne bu dilde de raslanır; bk. AVULSİF. Hottentot ve Buşman dilleri, Çuana dilinin batı ve güneybatı komşuları oldukları için, bu sesler Çuana dilinde onlardan alınma olsa gerek. Bechuanaland Protectorate'in güneybatı kısmını teşkil eden Kalahari çölü, dil bakımından da boş gibidir. Çuana grupunun doğu komşusu da, yine Bantu ailesinden olan Xosa (Kaffie) - Zulu dilleridir. Bk. W. Crisp: *Notes Towards a Secoana Grammar*, Londra 1900; J. Brown: *Secwana Dictionary*, Londra 1895.

BEDA, BEDE veya **BAEDA VENERABILIS** [Lat. = Muhterem B., İng. *the Venerrable B.*] (672 veya 673 - 735). İngiliz din âlimi ve tarihçisi. Batı Avrupada Ortaçağ ilimlerinin en büyük temsilcisi olan B., Wearmouth (Northumberland)da doğmuş, Jarrow (Northumberland) da ölmüştür. 7 yaşında iken Wearmouth manastırına girmiş, çok geçmeden buradan Jarrow manastırına gönderilmiş, 19 yaşında iken diaconus (papaz çömezi) luğa, 30 yaşında iken de papazlığa yükselmiştir. Ölümünden sonra azizler sırasına çıkarılmış olan B. yı, Papa XIII. Leo (papalığı 1878-1903) «Doctor Ecclesiae» (Lat. = Kilise doktoru, öğretmeni) unvanı ile tebcil etmiş ve yortusunun (27 Mayıs) bütün Katolikler tarafından kutlanmasını emretmiştir. Çağının bütün bilgisini ihtiva eden eserlerinin en mühimi *Historia ecclesiastica gentis Anglorum* (İngiliz milletinin kilise tarihi) [yayımlıyan: C. Plummer, *Baedae opera historica* (B. nın tarih eserleri) I. Oxford 1896] adını taşımaktadır. Beş kitap (bölüm) tan ibaret olan bu büyük eser, Iulıus Caesar (M. Ö. 100 - 44) dan 731 yılına kadar olan İngiltere tarihini anlatmaktadır. B., bu eserinde hâdiseleri İsanın doğumundan başlıyarak hesaplamakla yeni bir usul kullanmıştır. Diğer tarihî eserlerinden şunlar anılmağa değer: *Vita beatorum abbatum Wiremuthensium et Girvensium Benedicti Ceolfridi Easterwini Sigfridi atque Huetberti* (Mutlu Wearmouth ve Jarrow abbas (manastır başı) larından Benedictus Ceolfricus Easterwinus Sigfridus ile Huetbertusun hayatı), nesirli - nazımlı *De vita et miraculis Sancti Cuthberti* (Aziz Cuthbertusun hayatı ve kerametleri hakkında) [734]. Gramer, vezin ve belâgata dair risaleleri şunlardır: *Cunabula grammaticae artis Donati restituta* (Donatus gramerinin yeniden kurulmuş beşiği); *De octo partibus orationis* (Nutkun sekiz bölümü hakkında); *De schematibus et tropis Sacrae Scripturae* (Kitab-ı Mukaddesteki belâgat kalıpları ve şekilleri hakkında) [«C. Halm: *Rhetores Latini minores* (Küçük Lâtin belâgatçıları)» te, s. 607 - 618]; *De arte metrica* (Vezin sanatı hakkında) [«H. Keil: *Grammatici Latini* (Lâtin gramercileri)» de, cilt VII, s. 227-260]; *De orthographia* (İmlâ hakkında) [«H. Keil: *Grammatici Latini*» de, cilt VII, s. 261 - 294]. Paskalya yortusunun hangi günlere raslaması gerektiği meselesinde VII. yüzyılda Roma kilisesi ile Kelt kilisesi arasında çıkan görüş ayrılığı B. yı takvim meselesiyle uğraşmağa sevk etmiş ve Katoliklerle Protestanlar tarafından bugün de kullanılan bir usule göre 1063 yılına kadar Paskalya günlerini gösteren bir cetvel hazırlamıştır. B. nın bu yoldaki astronomik ve kronolojik eserleri şunlardır: *De temporibus* (Zamanlar hakkında), *De ratione temporum* (Zaman hesabı hakkında), *Chronicon de sex aetatibus mundi* (Dünyanın altı çağının kroniği). *De natura rerum* (Eşyanın mahiyeti hakkında) başlıklı tabiat bilgisi eseri de anılmağa değer. Din ilmine dair eserlerine gelince, bunlar her şeyden önce Kilise Babalarından St. Augustinus, St. Hieronymus, St. Ambrosius ve St. Gregoriusun eserlerinden faydalanılarak yazılmış Kitab-ı Mukaddes tefsirleridir.

BEDAHŞÂN (bazı defa Bezahsan ve Arapca cemi eki ile Bedahşânât). Afganistanın kuzeydoğu bölümünde, güneyinde Hindukuş, kuzeyinde Orta Amuderya batısında'da Sınır olarak Kunduz ırmağı bulunan bir yüksekel ve eyalet. B. yakut, tuz, demir, kükürt madenlerince zengindir. B. nın başlıca ırmağı, Amuderyanın bir kolu olan Kökçedir ki, vâdisi bölgenin en canlı ekonomik alanıdır. B. ın ekonomik merkezi Feyzâbâd şehridir. B., Afganistan Katağan - Bedahşân idare bölümünün bir kısmını teşkil eder. Nüfusun çoğunu Taciklerle Özbekler teşkil eder.

Tarih: B. adına ilk defa VII - VIII. yüzyıllara ait Çin kaynaklarında raslanmaktadır. Çin kaynakları B. ı Toharistanın bir bölümü olarak göstermişlerdir. Araplara göre de dar mânada Toharistan B. ile Belh arasındaki yerlerdir. B. adının, M. Ö. II. yüzyılda ortaya çıkarak Yunan - Baktriya devletini yıkan Toharlardan geldiği kabul edilmektedir. V. yüzyılda buraları Ak - Hunlar tarafından alınmıştır. VI. yüzyılda Türkler Ak - Hunları kaldırmışlardır. İlk Arap akınları sırasında Belh'in doğusu ile Amuderya kıyıları üzerindeki memleketlerden kurulmuş olup Araplarca geniş mânada Toharistan denilen yerlerin hükümdarları Yabgu unvanını taşıyorlardı. B. emîrleri de Toharistan hükümdarına bağlı idiler. B. ın Araplar tarafından ne zaman alındığı ve Müslümanlığın buraya ne suretle girdiği katî olarak bilinmemektedir. XI. yüzyılda şair Nâsır - i Husrev (b. bk.) B. a İsmailî mezhebini getirmiş ve yaymıştır. Bugün de kabri Kökçenin yukarı mecrasında gösterilmektedir. XII. yüzyılda

geniş mânadaki Toharistan, Gorluların Bamiyan'daki kollarının hâkimiyeti altına girmiştir. XIII. yüzyılda Harezmşahlardan Kutbüddin Muhammed burasını Gorlulardan almıştır. B. Moğol istilâsına uğramamış ve XV. yüzyıl kadar yerli hükümdar soyunun elinde kalmıştır. Bu hükümdar soyunun Büyük İskenderden geldiği yolunda Marco Polodan başlayıp bazı Arap müellifleri tarafından da kabul edilen bir söylenti vardır. Timur ve çocukları çetin savaşlardan sonra B. hükümdarlarına kendi hâkimiyetlerini tanıtmışlardır. Timurun torununun oğlu Ebû Saîd, B. üzerine bir ordu göndermiş, son hükümdar Şah Sultan Muhammed teslim olduğundan Herata götürülmüş, oğlu Kâşgara kaçmış ve Ebû Saîdin oğlu Mirza Ebû Bekir B. a hükümdar tâyin olunmuştur. Kâşgara kaçan prens, geri dönünce Mirza Ebû Bekir, tutunamıyarak kaçmıştır. Ebû Saîd, bunun üzerine Şah Sultan Muhammedi astırmış ve B. ı yeniden almıştır. Daha sonra Mirza Ebû Bekir, Hisar hâkimi bulunan kardeşi Sultan Mahmud tarafından B. dan koğulmuştur. Özbek istilâsı (XVI. yüzyıl başı) na kadar B., Hisarla birleşik kalmıştır. Özbeklere karşı B. da Mübarek Şah ile Zübeyr Râgî komutasında bir ayaklanma olmuştur. Kökçenin sol kıyısında bugün Kale-i Zafer denilen kalenin bunlar tarafından kurulduğu ve adının da Mübarek Şah tarafından verildiği söylenir. Özbekler koğunca, Timur soyundan Baburun kardeşi Nâsır Mirza yardıma çağrılarak B. a hükümdar seçilmiştir (1505). B. da Özbek idaresi bu suretle son bulmakla beraber nizam sağlanamamış ve sürekli iç karışıklıklar olmuştur. Bu arada Nâsır Mirza koğulmuş, Baburun izni ile B a gelen Sultan Veys Mirza zamanında ayaklanmayı idare eden şeflerden Mübarek Şah arkadaşı Zübeyr tarafından öldürülmüş, sonra o da tuzağa düşürülmüştür. Babur B. a oğlu Hümâyunu göndermiş, sonra onu geri çağırarak Hindistana yollamıştır. B. tahtında iken ölen (1520) Sultan Veys Mirzanın oğlu Süleyman 1575 yılına kadar hüküm sürmüş ve torunu Şahruh tarafından koğularak önce Hindistana, oradan da Mekkeye gitmiş, sonra yine B. a dönmüştür. B. 1584 te yeniden Özbekler tarafından alınınca Şahruh ile Süleyman Hindistana kaçmışlardır. Bunların B. a dönüp çıkarmak istedikleri isyanlarla Şahruhun oğlu Bedî'üz-Zamanın hazırladığı ayaklanma ve Timurluların Belh ve B. ı almak yolundaki hareketleri neticesiz kalmıştır.

Özbekler XVII. yüzyılda birkaç kola bölünmüşlerdir. B. da Feyzâbâd şehrini kuran Yarbey'in tesis ettiği bir soyda görülmektedir. Bu soydan gelen prensler XIX. yüzyılda bile Büyük İskenderin soyundan geldiklerini iddia etmişler ve Mîr unvanını taşımışlardır. XIX. yüzyılda B. da birçok iç kavgalar olmuş, sonunda memleket Afganistan tarafından alınmıştır (1873). Rusların B ı almak emelleri 1725 tarihinde başlamıştır. XIX. yüzyılda birçok bahanelerle burasını ülkelerine katmak istemişlerdir. Girişilen sınır düzeltmeleri sonunda B., Rus sınırına çok yaklaştırılmış ve birçok yerleri oraya katılmışsa da şehir Afganistanda kalmıştır.

BEDAUN, Hindistanda bir şehir. B. aynı zamanda Rohilkent'te bir yönetim bölgesinin de adıdır. Şehrin nüfusu 39031 (1901), bölgesininki 1025753 (1921) tür. Bölge nüfusunun % 16 sı, şehir halkının 21.995 i Müslümandır. İslâm fetihleri sırasında B. şehri çapulcu Racput kabîlelerine karşı ehemmiyetli bir ileri karakol olmuştur. XIII. yüzyılın ilk yarısında B. un iki valisi Şemseddin İltutmuş ve oğlu Rükneddin Fîrûz, Delhi imparatoru olmuşlardır. Seyyid hanedanının sonuncu hükümdarı Alâeddin de B. a gelmiş ve orada ölmüştür (1451). Şehirde bu devirden kalma mühim birçok binalar vardır. Alâeddinin türbesi bunlardan biridir.

BEDÂUNÎ, Abdülkadir (1540-1605) Muluk Şahın oğlu. Şeyh Mübarek ile Ebü 'l-Fazldan ders görmüş, sonra Hüseyin Han Tukriya'nın hizmetine girmiş, daha sonra Ekberin sarayına imam olmuştur (1574). Ebü 'l-Fazl da aynı yıl Ekberin hizmetine girmiştir. Sarayda yaşayış B. nin canını sıktığından kimseye haber vermeden ayrılmıştır (1579). Derin bilgisi dolayısiyle çok sevilen B., bir müddet sonra yine hizmete alınmış, kendisine münşîlik pâyesiyle zengin bir tımar verilmiştir. B., Sanskritçe yazıları Farsçaya çevirme ve kitap yazma işi ile vazifelendirilmiştir. Önce *Atharva Veda*'yı çevirmişse de bu beğenilmemiş, fakat daha sonra bu işi yapanlar da B. den daha üstün başarı gösterememişlerdir. Cihadın faziletleri hakkındaki 40 hadîsi başarı ile çevirmiş ve *Tarih-i Elfîy*i meydana getiren 7 meşhur tasnifçiden biri olmuştur. 1581 yılında *Necâtü 'r-reşîd* adlı eserini yazmış, Ekber (b. bk.) tarafından *Mahâbhârata* ile *Râmâyâna*yı Farsçaya çevirmeğe memur edilmiş ve *Râmâyâna*yı 1589 yılında bitirerek hükümdara sunmuştur. Sanskritçeden Farsçaya *Bahrü 'l-esmâr* adiyle başka bir eser daha çevirdiği gibi, Molla Şah Muhammed Şâhâbâdînin Keşmir tatihini de çok sade ve güzel bir dille Farsçaya çevirmiştir. Sonra *Mu'cemü 'l-büldân*ı çevirecek heyete tâyin edilmiş ve işini çarçabuk bitirerek memleketi olan Bedâûna gitmek iznini almıştır. Vaktinde dönmediğinden ceza görmüş, sonra affedilmiş ve en meşhur eseri olan *Müntehabü 't-tevarîh* adlı 3 ciltlik Hindistan tarihini yazmıştır (1591-1596). Bu eserin çok değerli olan II. cildinde Ekberin dinî teorilerini ve teşebbüslerini samimî bir sünnî görüşü ile incelemiş ve Ekberi din alanında serbest hareketlere teşvik eden Mübarek Feyzî ve Ebü 'l-Fazl gibi âlimleri şiddetle tenkid etmiştir. B. bu eserini yayımlıyamamış ve ölünceye kadar gizli tutmuştur.

Cihangir zamanında bu eserin var olduğu duyulmuş, hükümdar bunu B. nin çocuklarından istemişse de onlar inkâr ederek eser evlerinde bulunduğu takdirde cezaya razı olacaklarını söylemek suretiyle kurtulmuşlardır. Kadirî mahlâsı ile şiir de yazan B., ebced hesabı ile tarih düşürmekte meharetli idi.

BEDAUX veya **BEDEAUX** [*bedō*] **SİSTEMİ,** (İng. Bedaux Point Plan), vasıtalı veya vasıtasız olarak bütün istihsali içine alan, bir iş standardizasyonu şekline dayanan ve ücret artımına bağlı bulunan bir işe teşvik sistemi; mucidi Fransız asıllı Amerikan mühendisi **Charles Eugène Bedaux** (1887-1944) dur. B. S. nde işe yeni alınan işçi, istihsal kudreti araştırmalar sonucunda tesbit olunmuş bir seviyeye erişinceye kadar ancak iş saati başına hesaplanmış muayyen bir ücret alır. Bu seviyeyi geçen istihsal, gittikçe artan ve sırf istihsal hacmına bağlı bulunan bir saatlik ücretle mükâfatlanır. İstihsal çok yükselince, verilen ücret sadece yapılmış olan işe dayanan bir miktar haline gelir. Meselâ istihsal esas (standard) istihsalin % 150 sine yükselirse, kazanılan günlük ücret esas günlük ücretin % 140 ına erişir. Bu sistem, diğer işe teşvik sistemlerinde de olduğu gibi, yüksek istihsal neticesinde tasarruf olunan paranın patron ile işçi arasında taksim prensibine dayanır. Bu sistemi tatbikte ekseriya yüksek istihsal standardlarının tesbiti ve sıkı bir surette murakabası ile iktifa olunur; istihsal metodları ile hiç uğraşılmaz. B. S., sanayide birçok münakaşa ve mücadelelere sebep olmuştur.

BEDDOES [*beddōs*], **Thomas Lovell** (1803-1849), İngiliz şairi ve dram muharriri. Fızikçi Thomas B. un oğludur. Clifton'da doğmuş, Basel'de ölmüştür. Oxfordda Broke kolejinde okumuş (1820-25). daha sonra Göttingen ve Würzburg'da anatomi ve fizyoloji tahsili görmüş (1825-29), Zürichte 1839 a kadar fizik üzerinde çalışmış, daha sonra Frankfur'ta, oradan da İsviçreye gitmiş ve Basel'de bazı hususî sebeplerden dolayı int har etmıştir. *The Brides Tragedy* (Gelinin Faciası) [1822] adlı manzum dramı XVII. yüzyıl Jacoben devri dramlarının hususiyetlerini taşır. 1825 te yazmağa başladığı ve ölümüne kadar üzerinde calıştığı *Death's Jest-Book or The Fool's Tragedy* (Ölünün lâtifeler kitabı, yahut Soytarının faciası) [1850] adlı dramı ölümünden sonra arkadaşı T. F. Kelsall tarafından bastırılmıştır. Bu eserde, soytarısı tarafından öldürülen Munsterberg dukası Boleslaus'un macerası anlatılır. Diğer şiirleri, yine Kelsall tarafından bir önsözle ve *Poems of the late Thomas Lovell Beddoes* (Müteveffa L. B. un şiirleri) [1851] adiyle yayımlanmıştır.

Lirik şiirlerinde XVII. yüzyılın ve çağdaşı Shelley'in tesiri bulunmakla beraber. bunlara taklit eseri denemez; hele bazıları XIX. yüzyılın en güzel şiirlerinden sayılır.

BEDEL: 1. (Mal) bir şeyin satılması veya bir işin görülmesi, yahut da bir menfaatin devi edilmesi karşılığında alınan para veya aynî eşya. Satılan bir mal karşılığında alınan para, o malın B. i olur. Kiraya verilen bir yapı karşılığında kiralıyanın ödediği para, bir kira bedelidir. Yaptırılan bir hizmete karşı verilen ücret de, o hizmetin bedeli demektir. Bir kimsenin vazifeli olduğu hizmeti yapmayıp da karşılığında verdiği para da o hizmetin B. ini teşkil eder. Meselâ «yol mükellefiyeti» denilen, vatandaşların yolların onarım ve yapımında çalışması mecburiyeti ifade eden mükellefiyet, aslında bedenen çalışmakla yerine getirilir. Fakat yollarda çalışmak istemiyenler, bu mükellefiyet karşılığında kanunun belli ettiği miktarda bir para verirler. Işte bu paraya eskiden «tarîk bedel-i nakdîsi» denirdi. Şimdi de «yol vergisi» denmektedir. Askerlik hizmetine karşı verilen «bedel-i askerî» veya «bedel-i nakdî» de aynı mahiyettedir. Bk. BEDEL ERATI.

2. Sıhhat veya yaş itibariyle Hac farîzasini eda edemiyecek vaziyette bulunanların vekıl olarak gönderdikleri kimse.

BEDEL, Maurice (doğ. 1883), Fransız romancısı ve edibi. Pariste doğmuştur; millî ananelere bağlı bir burjuva ailesindendir. Tıptan doktorasını yapmış, daha talebe iken «Les obsessions périodiques» (Devrî fikir tasallutları) mevzuu hakkındaki tezini müdafaa ettiği sıralarda, ilk şiir kitabını *Le cahier de Phane* (Ph. ın defteri) başlığiyle neşretmiştir. Avrupayı, Amerikayı, Asyayı ve Afrikayı dolaşmış olan, bu arada Türkiyeyi de ziyaret etmiş bulunan B., 1948-49 yılında Fransa Edipler Cemiyeti (Société des Gens de Lettres) nin başkanı olmuştur. Gezdiği memleketleri, yersiz hicivlerinden dolayı memnun bırakmıyan B. in başlıca eserleri şunlardır: roman olarak, Norveçi konu alan *Jérôme, 60° latitude nord* (J., kuzey 60 ıncı enlem derecesi) [1927; Goncourt mükâfatını kazanmıştır], Fransada Touraine bölgesinde yerleşmiş zengin bir Bolivyalının yanında aşçı olarak çalışan mülteci bir Rus kontunu konu yapan *Molinoff. Indre-et-Loire* (1928), İtalyan hayatından alınma *Philippine* (1930), Türkiye ile ilgili *Zulfu* (1932), antikomünist *La nouvelle Arcadie* (Yeni Arkadia) [1933], ayrıca *L'alouette aux nuages* (Bulutlarda tarlakuşu) [1934] ile *Le laurier d'Apollon* (Apollo'nun defnesi) [1936]; makale olarak *Fascisme an VII* (Faşizmin yedinci yılı) [1928]. *Monsieur Hitler* (1938), «horizographie» dediği «ufuklar ilmı» üzerine kurulmuş *Géographie de mille hectares* (1000 hektarlık arazının coğrafyası) [1938], *Traité de plaisir* (Haz hakkında) [1946]; tarih olarak *Berthe aux grands pieds* (İri ayaklı B.) [1943]; felsefe olarak da *Destin de la personne humaine* (İnsan şahsiyetinin mukadderatı) [1948]. Sosyalizmi, makineleşmeyi ve freudizmi, modernizmin hulyalarından sayan B., ananelere bağlı bir yazar olup mizah ve hiciv kabiliyetini ananeperestliğin hizmetine vermiştir.

BEDEL ERATI, askerlik hizmetinin bir kısmına karşılık olarak ücret veren ve bu suretle eksik askerlik yapan erler.

BEDEL-İ ASKERÎ, Osmanlı İmparatorluğunda 1826 askerlik ıslahatından sonra Müslüman olmıyan vatandaşların askerlik hizmeti karşılığında ödedikleri para.

1856 tarihli ıslahat fermanından önce, B. A. yerine, eskiden olduğu gibi. cizye (b. bk.) alınmakta idi. Cizye iki kısımdı: 1) maktu, 2) adam başına. Maktu cizye, bir memleketin fethi sırasında anlaşma ile tâyin edilen bedeldi. Baş üzerine cizye de, herkesin ödeme kudreti gözetilerek, adam başına alınan para idi. 1861 ıslahat fermanında hukuk eşitliği göz önüne alınarak, Müslüman olmıyanların da ya askerlik yapmaları veya B. A. vermeleri kabul edilmiş ve bu ferman yürürlüğe girdikten sonra cizye adı B. A. ye çevrilmiştir. Müslüman olmıyan Osmanlı vatandaşlarından her yıl 3 500 nefer silâh altına alınacak ve 13166 nefer için de B. A. ödenecekti. Sonradan bu miktar 12500 olarak tesbit edilmiştir. Nefer başına önceleri alınan 15000 kuruş ağır görülerek 5 000 e indirilmişti.

1877 tarihli buyrultuya göre, bu mükellefiyetin tevziinde, Müslüman olmıyan cemaatler içinde 15 yaşından aşağı ve 75 yaşından yukarı olanlar, bedelden istisna ediliyor, ruhanî sınıf mensupları ile fakirlerden ve iş göremez halde olanlardan bir şey alınmıyor, geri kalanlar da sınıflara ayrılarak ona göre tevzi ve tahsil yapılıyordu.

Yukarıda sözü geçen 3 500 nefer, sonradan silâh altına alınmadı. 1895 tarihinde çıkarılan bir kararname ile B. A. ye tâbi nüfusun dört sınıfa ayrılması, kendilerine ayrılan bedel hisselerinden dolayı mükelleflere itiraz hakkı tanınması kabul edildi. Bu hesapça nüfus başına ortalama 37 kuruş kadar bir para düşüyordu. 1905 te bu miktar, nüfus başına elli kuruşa çıkarıldı. B. A. böylece İkinci Meşrutiyetin ilânına kadar devam etmiştir.

İkinci Meşrutiyet devrinde Osmanlı vatandaşları, din farkı gözetilmeden eşit muamele görecekleri için Müslüman olmıyanların da askerlik hizmetini bedenen yapmaları uygun görülerek B. A. kaldırılmıştır.

BEDEL-İ CİZYE, Osmanlı İmparatorluğunda Eflâk ve Buğdan beyleriyle Venedik Cumhuriyetinden alınan yıllık maktu verginin adı. Fenerli Rum beylerinin Buğdan beylikleri zamanında buradan B. C. olarak 500 000, bayram hediyesi olarak da 60 000 kuruş alınırdı.

BEDEL-İ HÂS, Osmanlı Hazinesinden hâs yerine verilen para. B. H. devletin sivil memurlarına aylık olarak verilirdi.

BEDEL-İ NAKDÎ, askerlik hizmetini bedenen yerine getirmiyerek bunun karşılığında verilen para. Osmanlı İm-

paratorluğu devrinde, Müslüman vatandaşlar, askerlik hizmetini bedenen yerine getirirler veya bazı hallerde kendi yerlerine başkalarını gönderirlerdi. Yalnız Müslüman olmıyan vatandaşlar, bu hizmet karşılığında cizye ve daha sonra bedel-i askerî adı altında bir para vererek askerlik vazifelerini yapmış sayılıyorlardı. 1847 de kabul edilen kura nizamnamesinden sonra Müslüman vatandaşlardan da askerlik hizmeti karşılığında bir para yani B. N. alınmasına müsaade edilmiştir. Bu bedel ilk zamanlarda 150 Osmanlı altını idi. Fakat herkesin bedel vermesi kabul edilmezdi. Bedel vereceklerin zengin olmaları, tarla, bağ ve bahçe gibi gayrimenkul mallarını satmaksızın bedel parasını tedarik etmeleri şarttı. B. N., daha sonra 175 e çıkarılmış ve 1876 da 50 altına indirilmiştir. 1886 tarihinde, B. N. verenlerin aynı zamanda 3 ay askerlik talimi görmesi esası konmuştur. Rediflerle müstahfızlardan da silâh altına çağırıldıkları vakit B. N. alınırdı. 1914 te kabul edilen geçici askerlik kanunu ile B. N. yine 50 lira olarak kabul olunmuşsa da talim süresi 6 aya çıkarılmıştır.

Cumhuriyet devrinde kabul edilen 1927 tarihli askerlik kanununa göre B. N. 600 lira idi. Bu miktar 1932 yılında 250 liraya indirilmiştir. Ancak, her yıl asker edilen er miktarı ordu ihtiyacından fazla olursa B. N. almak için Millî Savunma Bakanlığına yetki verilmişti. Bundan başka B. N. verenler ayrıca 6 ay askerlik talimi yapmağa da mecbur tutulmaktadır.

BEDEL-İ ZEAMET, Osmanlı devletinde zeamet sahibinin hakları devletçe görülen lüzum üzerine, Hazineye mal edilince, zeamet sahibine verilen aylık. Zeamet sahibi vazifesinde başarı göstermezse, zeamet, hükümet tarafından bedelsiz olarak geri alınırdı.

BEDEN EĞİTİMİ, insanın maddî kuvvet ve kabiliyetlerinin, fikir ve ruh eğitimine paralel olarak, insan vücudunu ilgilendiren müspet bilimlerin prensiplerine göre düzenlenen serbest veya aletli cimnastik, oyun ve spor gibi basit veya mürekkep hareket şekilleriyle geliştirilmesidir.

Hareket, insanın hayat belirtisi olduğuna göre onunla vücudu geliştirme fikri yani B. E., değişik maksatlarla da olsa, insanlığın doğuşu ile başlar denilebilir. İlk insanların ve tarih öncesi devirlerinin vücut hareketleri, neslin müdafaası ve ferdin maişeti zaruretinden doğan birtakım sistemsiz fakat maksatlı faaliyetler çerçevesi içinde kalmıştır. Bu zaruretler insanı, tabiî hareketlerle bedenini kuvvetlendirmeğe ve büyük başarılar elde edecek hale getirmeğe mecbur etmiştir. Avının veya düşmanının yanına sezdirmeden sokulmak, ona yetişmek, onu tutmak, onunla boğuşmak veya ondan kaçmak, kurtulmak, yahut uzaktan hakkından gelebilmek, diğer tabiat tezahürlerinden korunabilmek için iyi koşup atlamasını yumruk, sopa ve mızrağını kullanabilmesini, taş, cirit fırlatabilmesini, suları yüzerek geçmesini öğrenmek zorunda kalmıştır. Bu daimî koşma atlama, itme ve boğuşma suretiyle vücudun bütün organik kuvvetlerini kullanış, insan bedenini aynı zamanda fizyolojik bakımdan en üstün verimlilik imkânına yükseltmiştir. Bu çalışma ve mücadeleleri hakikî maksatlardan ayrılıp neşe ve eğlence için yapılan oyun şeklinde ve bir ceht sarfı ile yapılan yarışmalar halinde düşünerek ele alacak olursak bu faaliyetleri, beden eğitiminin başlangıcı olarak kabul edebiliriz.

İnsan ne kadar muayyen bir yerde ve toplu olarak yerleşmeğe doğru gider ve ne kadar medenileşirse o nispette bedenî emeğini hafifletmek için çareler bulur, ve vücudunun bütün organlarını başlangıçtaki ihtiyaçlara nazaran o kadar az kullanır. Giyimin tekâmülü, hayatın tehlikesiz hale gelişi, ziyarete intikâl, bedenî faaliyetlerin büyük bir kısmını ortadan kaldırır. Bu hal organların bazılarını verimsiz hale getirir ve zayıflatır. Bu bakımdan, Muhammed, Musa, Konfüçyus gibi büyük din adamları, dinî ibadetlerine bir sıra bedenî temrinler koymuşlardır. Bu temrinlerin sırf sıhhî bir gayeyi hedef tutarak tertiplendiği görülmektedir. Konfüçyusun temrinleri XIX. yüzyılın İsveç cimnastiğine şaşılacak kadar benzemektedir.

Dünya görüşü eğer tabiatı bölünmez bir bütün olarak ele alır ve insanı aynı suretle onun kanunlarına tabî telâkki ederse bunun neticesi, tabiî olarak bir B. E. ni kabul etmek olur. Klâsik ilk çağ kültürü bu esasa göre gelişmiştir. Bunda ahenkli bir beden ve ruh tekamülü insan için en üstün mükemmeliyet olarak kabul edilmiş ve ona doğru gitmeğe çalışılmıştır. Bu kültür yeryüzü ve insanlığın doğuşu ve gelişimine bağlı bir hayat kültürüdür. Bu bakımından eğitim maksadiyle seçilmiş olan vücut hareketi şekilleri ile başlangıçtakiler yani ilk insanların hareketleri arasında bir münasebet bulunması tabiîdir. İlk insanların hayatî zaruretlerden doğan tabiî hareketlerinden (koşma, atlama, taş ve mızrak atma, boğuşma) eski Yunan vücut kültürünün beşli mücadele (pentathlon) sistemi meydana gelmiştir ki bu, koşma, atlama, disk ve mızrak atma ve güreşi ihtiva etmektedir. Pentathlon sayesinde, bugün bile erişilemiyen bir hedef olarak gördüğümüz klâsik sanat heykellerindeki ideal insan vücutlarını yetiştirmek mümkün olmuştur. Bu beden eğitiminin sırrını modern ilim çözmüştür. Fizyolojik bakımdan üstün bir değer taşıyan bu hareket ve yarışma terkibindeki temrinler, insan vücudunun çeşitli organlarını hedef tutan tesirlere sahiptir. Bacak ve karın kaslarını devamlı bir emek sarfına mecbur bırakan koşu ile aynı zamanda kalb ve ciğerlerin gelişimini sağlamak, çabuk kuvvet sarfını gerektiren atma ve atlamalarla kol, omuz, bacak ve kalça kaslarını çalıştırmak mümkündür. Bütün bu maksatların tam verimi, vücuda mütevazin bir kuvvet temin eden güreşte toplanmaktadır. Güreş, aynı zamanda yüksek bir ruhî çalışmayı da icabettirir. Bedenin gelişmesi işine, Yunanlılar bedenin sıhhî ve estetik bakımından geniş bir ihtimam görmesini de ilâve etmişlerdir. Hazırlama ve yorgunluk giderme masajları, banyo ve vücudun yağlanması estetik bir deri ideali yaratmış demektir ki, bu da klâsik kültürün mükemmel insan idealini tamamlıyan bir unsur olmuştur. Klâsik çağda cimnastiği amelî kültürden ayrı olarak düşünmek imkânsızdır. Aksi halde bütün bu kültür eksik kalır. Beden eğitimi onlarca hayat rejiminin ayrılmaz bir belirtisidir. Klâsik beden eğitimi ideali, profesyonel atletizm ile dejenere olan müsabaka sistemi yüzünden kaybolmaktadır. Galenos (Galenus), cimnastiği ikiye ayırmaktadır. Bunlardan birincisi hafif olan cimnastiktir ki, bunu beğenmektedir. Bu bizim bugünkü amatör sporumuzun idealine uymaktadır. Öteki de temaşa cimnastiğidir ki, bugünkü sporun profesyonellik kısmına benzemektedir. Maksat sadece müsabakalarda muvaffakıyet kazanmak imkânına sahip olan tipleri yetiştirmektir. Kitle eğitiminin zararına olan bu maksat, başlangıçtaki asîl hedefin yerine geçmiştir.

Eski Yunanistan'da Milâttan önce her sitenin kendine göre vücut idmanları ve halk dansları yaptığı tesbit edilmiştir. Homeros'un *İlias*ında Troia savaşlarından önce eski Yunanlıların ok ve mızrak atmak, yarışlar yaparak

savaş kabiliyetlerini artırmak maksadı ile B. E. yaptıkları anlaşılmaktadır. Vücut idmanları aynı zamanda dinî bazı esaslara da dayanmış bulunmaktadır. Milâttan yedi sekiz yüzyıl önce tanrılar şerefine hemen her sitede çeşitli yarışma festivalleri tertibedilmiştir. Bunların başlıcası, sonradan bütün Yunan âleminin malı olan Olimpiyat oyunlarıdır. Eski Yunanlılardan çok zaman evvel Girit ve Myken medeniyetleri devrinde vücut idmanlarının pek muteber olduğu orada Atina ve İsparta'da olduğu gibi stad yumların bulunduğu ve buralarda yaya yarışları, at yarışları boks, güreş ve boğa boynuzundan atlamalar yapıldığı, yer altından çıkarılan eski eserlerden anlaşılmaktadır.

Antik kültüründe ikinci dalı teşkil eden Romalılar realist idiler. Romalılar askerî kabiliyetleri, anadan doğma bir özellik olarak kabul ettikleri için, B. E. idealini kabul etmiyorlardı. Bununla beraber halk eğitimi içine beden eğitiminde askerî maksada hizmet eden ne varsa hepsini almışlardı. Fakat onlar için meselâ banyo vücut kültürü vasıtaları arasına girmiyordu. Olimpiyatlar ise ancak siyasî maksatlara hizmet eden gösteri mahiyetindeki şekillere inhisar ediyordu.

Romalıların mukadderatı dünya görüşü bakımından da değişti ve Hıristiyanlık zuhur etti. Bu dinin aslında hayat düşmanlığı yoktur. Fakat insanlar için tamamen ahrete müteveccih bir hedef göstermesi, ruhla bedeni birbirinden ayırması ve ruha daha fazla şahsiyet vermesi, Ortaçağ kilisesinin geliştirdiği halk terbiyesine tesir etmiş ve beden kültürünü tamamiyle ret ve inkâra yol açmıştır. Bunun bıraktığı boşluk nihayet hayat şeklinde bir değişiklik yapma arzusunu doğurmuş ve Rönesansa sebep olmuştur. Rönesans ile birlikte fert ve tabiat yeniden tekrar ele alınmıştır. Bunun neticesi olarak beden eğitiminin yeni bir şekle sokulması zarureti doğmuştur. Bu devrede vücut idmanları daha çok harb temrinleri mahiyetini almış, bu sebeple de şövalyeliğe inhisar ederek sırf silâh talimleri, ata binme, yüzme ve tırmanmadan ibaret kalmıştır.

Rönesansın tesiri kilise politikası yüzünden boşa çıktı. Kilise bu terbiye değişikliğinde kendisi için bir tehlike sezdi ve Humanizmi sadece bir ilim meselesi haline koydu. Büyük millet kitlesi bu sebeple beden eğitimi fikri ile temasa geçemedi. Çünkü askerlik terbiyesi sadece şövalyelere ait idi ve fert olarak yetiştirme fikri okullara henüz girmemişti. Bununla beraber halkın birçok oyunları vardı. Bunlar bugün halk danslarında kısmen de olsa görülmektedir.

Barutun icadı askerliğe hazırlanış tarzı üzerinde birtakım değişiklikleri icabettirmiştir. Eskrim, güreş ve kısmen de binicilik yalnız askerliğe inhisar etmeyip askerlik dışında bir spor olarak da tekâmül etmeğe başlamıştır. Fakat bunlar ilk plânda profesyoneller tarafından temaşa maksadiyle yapıldıkları için zamanlarının kültür ve terbiyesi ile bağlı değildiler. Bu sebeple de hoş görülmüyorlardı.

Şövalye idmanları halka geçtiği zamanda da ancak eğlence mevzuu olacak şekilde yapılıyordu. Meselâ: atlıkarıncaya binme, dipçikli yayla nişan alma v. s. gibi. Şövalye sınıfının ortadan kalkması ve terbiye yolu ile onun yerine geçmeğe hazırlanmış başka bir sınıfın bulunmaması yüzünden onların vücut kültürünü benimsiyen kimse çıkmamıştı. XIV. yüzyıldan itibaren başlıyan ve antik medeniyetleri çağının terbiye idealini yeniden diriltmek istiyen Humanizm ceryanı ve bunun muhtelif memleketlerdeki mümessilleri, insan terbiyesinde ruh ve bedenin bütünlüğünü kabul eden fikirleri ve eserleriyle beden eğitimine yeniden nazarî bir değer kazandırdılar. Bunlardan F. Rabelais (1483 - 1553), M. de Montaigne (1553 - 1596), J. A. Comenius (1592 - 1671) J. J. Rousseau (1712 - 1778) bu yeni çığırda beden eğitiminin önemini belirten şahsiyetlerdir.

XVIII. yüzyılda Rasyonalizm halinde kendini gösteren yeni dünya görüşü ile Humanizmin daha önce beden eğitimine getirdiği yeni ruh, bu defa «Alman filantropları» (insanseverler) nın elinde ve müesseselerinde geniş bir tatbik imkân ve sahası bulmuştur. Bunlar, başka insanlara hizmet için bedence de kabiliyetli bir gençlik yetiştirmek istiyorlardı. Beden hareketlerinin şekilleri esaslı bir surette düşünülerek bulunmuştur. İnsan için zarurî veya faydalı olabilecek herşey idman şekilleri içine alınmıştı. Harb için hazırlık fikrinden doğan idman aletleri kullanılmağa başlanmıştı.

Oyunlar, yüzme, yaya geziler. eskrim, binicilik, tırmanma, koşma, atlama, patinaj beden eğitimi içine alınmıştır. Bu filantropik rasyonel beden eğitiminin müessisleri J. B. Basedow (1723 - 1790), Ch. G. Salzmann (1744 - 1811), J. Ch. F. Guts Muths (1759 - 1839) ve G. U. A. Vieth (1763 - 1836) tir. Fakat bu fikir bir bütün halinde ilk defa Guts Muths tarafından ele alınmıştır. Guts Muths, cemiyet hayatının meydana getirdiği eğitim zararlarını ortaya koymuş ve gençliği klâsik İlkçağ örneğine göre yetiştirmek istemiştir. Eski Yunan pentathlonu, Guts Muths'un beden eğitiminde temeli teşkil eder. Fakat bunları zamana uygun rasyonel bir şekle getirmek için genişletmiş ve tırmanma, muvazene ve el maharetleri idmanlarını da almıştır. Bundan başka hür bir şekilde şahsiyet gelişimi fikrini de ele almış ve bu suretle modern cimnastik hareketinin hakikî kurucusu olmuştur. Guts Muths beden eğitiminin bütün şekillerini cimnastik adı altında toplamıştır. Onun son hedefi insanı yetiştirmekti.

Fikirlerinin pratik olarak tesiri, kendisinin eğitim problemlerini ancak dar bir topluluk üzerinde denemiş olması yüzünden mahdut kalmıştır.

Beden eğitiminin bütün halka yayılması fikri ilk defa olarak J. H. Pestalozzi (1746 - 1827) tarafından ileri sürülmüştür. Pestalozzi okul ve endüstrinin gençlik üzerindeki tahripkâr tesirlerini açıklamış ve bunları önleyici tedbir olarak beden eğitimini ileri sürmüştür. Pestalozzi, kendine mahsus bir metot kullanmıştır. O, çocuğun içgüdü ile ve eklemlerinin kendisine verdiği imkânlardan faydalanarak yaptığı hareketleri değerlendirmiş, basitten mürekkebe giden bu hareketlere «İlk cimnastik» adını vermiştir.

XIX. yüzyılın ilk yarısında Avrupa memleketlerine pek çoğunu ilgilendiren harb halleri ile milliyetçilik ceryanlarının kuvvetlenmesi, beden eğitiminin yeni bir görüşle ele alınmasına vesile verdi. Hadiseler insanların eskiden olduğu gibi birbiri ile mücadelesi şeklini yeniden ortaya çıkardı. Bu olayı gözönüne alan Alman milliyetçisi F. L. Jahn (1778 - 1852), siyasî hedefleri ele alarak beden terbiyesini bir halk meselesi haline getirdi. Jahn'ın başarısı o devirde aranılan ve makbul olan eli silâh tutan adam yetiştirme gayesine uygunluğundan idi. Seçtiği idman şekilleri de bunu göstermektedir. Bunlar koşma, atma, tırmanma, güreş, silâhlı mübareze, yüzme ve ata binme gibi insanı mücadeleye hazırlıyan esas şekillerdi. İşte bu cimnastiğin büyük bir canlılık göstermesi de bundandır.

Jahn'ın cimnastiğinin muvaffakiyeti ve diğer taraftan da süratle ortadan kalkması politikaya dayanmasındandır. 1820 de cimnastik meydanlarının kapatılması üzerine Jahn'ın taraftarları içten gelen bir bağlılık ile bu hareketlerden ayrılamadılar, kapalı yerlere çekilmek mecburiyetinde kaldılar. Jahn'ın icat etmiş olduğu barfiks, paralel, ve cim-

nastik beygiri gibi aletleri oralara aldılar. Bu aletlerde XIX. yüzyılda gelişecek olan şekillerin esaslarını görüyoruz. Jahn bu aletleri sadece maksat için vasıta olarak kullanmak istemiştir.

Askerliğe hazırlama maksadı için meydana gelen bu cimnastik şeklinin herkes için verimsizliği ve kullanışsızlığı XIX. yüzyıl ortalarında bir kere daha denendikten sonra ordu için İsveçli Pehr Henrik Ling'in (1776 - 1839) kurduğu cimnastik sistemi daha uygun görülerek kabul edildi.

Almanya'da Jahn'ın tesis ettiği sistemin büyük taassupla tatbik edilmekte olmasına rağmen İsveç cimnastiği birçok müesseselere girmiş bulunuyordu.

Pehr Henrik Ling'in gayesi vücuda cimnastik vasıtasiyle ahenk ve sıhhat kazandırmaktır. O sıhhat ve kuvveti tenasüpte buluyordu, her hareketin fizyolojik bir değer taşıması lüzumuna kani idi.

Jahn'ın zorlayıcı cimnastiğine mukabil hareketlere koruyucu ve düzeltici bir karekter vererek kasları ve diğer organları üstün bir kabiliyete ulaştırmak suretiyle sihhatli, mükemmel insanlar yetiştirmeyi hedef tutmuştu. İdman şekillerini basit bir tarzda tertiplemiş ve vücut üzerinde müsbet tesirleri açık olarak görülebilecek şekilleri almıştı. Vücudun iyi bir duruşa sahip olması sıhhatin esasıdır. Bilhassa gövde adaleleri ve bel kemiği üzerine tesir bu cimnastiğin en belirli vasfıdır. Bu usulde cambazlığa elverişli aletler yoktur. Yardımcı vasıta olarak çerçeve, merdiven, ufkî ağaç, muvazene tahtası yeni olarak ortaya çıkarılan vasıtalar olmuşlardır.

İsveç cimnastiği Ling'den sonra oğlu ve muakkipleri tarafından fizyolojik mânada da geliştirilmiş ve bu suretle tahlilî, mücerret karakteri giderilmiştir.

İsveç cimnastiğinin bu eğitici değeri bütün dünyada kabul edilir ve tatbik sahası bulurken, diğer taraftan yine XIX. yüzyılın sonlarında İngiltere'de beden eğitiminde bir sentez unsuru sayılan spor hareketlerinin de doğmağa ve yayılmağa başladığı görülmüştür Zaman zaman İngiltere'de reaksiyonlar yaratarak kıral iradeleri ile yasak edilen bu hareketlerin sonradan İngiliz içtimaî hayatında meydana getirdiği müspet inkılâplar, bunların diğer memleketlere de yayılmasına sebep olmuştur. Çağdaş filozof ve terbiyecilerin karakter teşkilinde büyük bir âmil olarak kabul ettikleri spor hareketleri, bütün memleketlerde gençlik terbiyesinin lüzumlu bir faktörü olarak değerlendirilmektedir.

Türklerde: Türkler, beden eğitimini tarihin en eski devirlerinden beri muhtelif maksatlar altında değerlendirmiş ve türlü şekilleriyle tatbik etmişlerdir. İlk vatanları olan Orta Asyanın coğrafî, içtimaî ve siyasî şartları içinde muharip bir millet olmak vasfını geliştiren ve daima muhafaza eden Türkler, vasıtalı veya vasıtasız olarak harbe ve mücadeleye hazırlayıcı idmanlara ehemmiyet vermişler, binicilik, okçuluk, av, güreş, kılıç mübarezeleri, ağırlık kaldırma ve atma. yaya koşuları gibi sportif faaliyetlerle bunların Tomak, Kökbürü, Çevkân, Cirit v. s. gibi oyun şekillerini bu maksatla bir vücut kültürü unsuru haline getirmişlerdir. Türkler, örf, âdet ve ananelerine karışan bu meşguliyetlerini göçler ve akınlarla gittikleri ülkelere de götürmüşlerdir. Muhtelif adlar altında kurulan Türk devletlerinin hepsinde bu müşterek ananeyi bulmak mümkündür. Türkler bu maksatla birçok tesisler de meydana getirmişlerdir. Bilhassa Osmanlı İmparatorluğundan bu güne intikal eden vesikalar ve eserler, Türklerin, imparatorluğun büyük şehirlerinde ok meydanları, at meydanları, okcular ve pehlivanlar tekkeleri gibi bugünkü anlamiyle spor yerlerine tekabül eden tesisler yaptıklarını ve her devrin büyük şahsiyetlerinin buralardaki hareketlere bizzat katılmakla onların revacını desteklediklerini göstermektedir. Osmanlı İmparatorluğunun yükselişinde mühim bir âmil olan Yeniçeri askerlik müessesesinin talim ve terbiye programları arasında yukarıda belirtilen idman şekillerine sistemli bir yer verildiği, bir kısım idmanların ise Saray ve Enderun terbiyesinin esasını teşkil ettiği bilinmektedir. Bunun dışında halkın kendi teşebbüsünden doğan ve yangın söndürme gibi içtimaî bir yardım karekteri taşıyan «tulumbacılık» teşkilâtını, meydana getirdikleri üstün kuvvet ve koşu başarılariyle sportif veçheli teşekküller saymak da mümkündür.

Beden eğitiminin Türkiyede mücadeleye hazırlık maksatlarının dışında sırf bir eğitim unsuru telakki edilmesi fikri, XIX. yüzyılın sonlarında Fransa İhtilâlinin getirdiği inkılaplardan mülhem olarak girişilen Tanzimat hareketleriyle başlar. Bu hareketin hızını ve örneğini garpten alan hamleleri sırasında açılan kültür müesseselerinde beden eğitimi, mahdut da olsa, bir okul faaliyeti olmak vasfını kazanmıştır. Bu arada Galatasaray Sultanisine beden eğitimi dersi konmuş. getirilen bir Fransız öğretmenle o devrin revacta olan zorlayıcı Jahn - Amoros cimnastik sistemi tatbik edilmeğe başlanmıştır. Bir müddet sonra da bazı sportif hareketler, ezcümle futbol, İngilizler vasıtasiyle yurdumuza girmiş, 1889 da çoğu Sultanî gençlerinden müteşekkil bir grup tarafından ilk futbol kulübü kurulmuşsa da siyasî sebeplerle bir varlık göstermeden dağılmıştır. Böylece açılıp kapanan kulüpler vasıtasiyle uyanan spor fikri 1908 Meşrutiyet inkilâbından sonra daha müsait bir yayılma imkânı bulmuş, bu maksatla ufak birlikler de kurulmuştur.

1911 de İsveç Cimnastik Enstitüsündeki tahsilden dönen Selim Sırrı (Tarcan) ile memleketimize yeni ve ilmî bir metot olan İsveç cimnastiği girmiş ve okullarda tatbikine başlanan bu modern sistem etrafında oldukça geniş bir ilgi ve hareket uyanmıştır. Diğer taraftan futbol başta olmak üzere çayır ve buz hokeyi, tenis, boks, güreş, bisiklet, atletizm, yüzme, kürek ve yelken gibi sporların kulüp faaliyetleri arasında yer alması da 1912 yıllarına raslar. Ancak beden eğitimi sahasındaki bu yenilik hareketleri, bundan sonra başlıyan devamlı harb yıllarının tesiriyle pek müsait olmıyan şartlar içinde bocalamıştır. Netekim münferit kulüpler arasında milletlerarası teşkilâta müvazi olan federasyonların kurulması 1922 - 1923 yıllarında olmuştur.

Cumhuriyet idaresi, Türk gençliğinin umumî ve millî terbiyesinde beden eğitimini de esaslı bir faktör olarak tanımıştır. Beden eğitiminin yeni bir anlayışla bütün okullarda tatbiki, öğretici elemanlarını yetiştirici müesseselerin açılması, Türkiye İdman Cemiyetleri İttifakı, Türk Spor Kurumu gibi millî spor birliklerinin teşekkülünü ve bunların hususî kanunlarla devletten müzaheret görmesi, nihayet Beden Terbiyesi kanunu ile Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğünün teşekkülü, saha ve tesislerin devlet eliyle yapılması, Olimpiyatlar vesair gibi büyük ölçüde milletlerarası beden eğitimi hareketlerine katılmamız 1923 ten bu yana devam eden devreye raslamaktadır.

Beşinci Cildin Sonu